
אוצר מדרשים
OZAR
MIDRASHIM
Edited by
J. D. EISENSTEIN
BIBLIOTHECA MIDRASCHICA
COPYRIGHT 1915

Ozar Midrashim

A LIBRARY

OF TWO HUNDRED MINOR MIDRASHIM

EDITED WITH INTRODUCTIONS AND NOTES

BY

J. D. EISENSTEIN

Volume I.

א—ל

REZNICK, MENSCHEL & CO., Inc.
NEW YORK
1928

אוצר מדרשים

בית עקד
למאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות
בסדר אלפא ביתא

בו נכללו כל המדרשים שנדפסו ע"י הדרשן דר' יעלינעק בילקוטו „בית המדרש" ששה חלקים, ומדרשים מילקוטים אחרים

עם רשימת הענינים, מפתחות, מלון של המלות הזרות, ניבים ופתגמים, ביבליוגרפיא, והקדמה כללית

נאסף ונערך ע"י

יהודה דוד אייזענשטיין

חלק ראשון: א'–ל'

הוצאת
רעזניק, מענשעל ושותפם
תרפ"ח.

בא וראה שאין לך שום דבר של תורה
שאין בו תילי תילים של מדרש
(אוצר המדרשים 451)

מודעה

ב"ה.

הנני להודיע כי מכרתי את זכות ההדפסה של „אוצר מדרשים" לצמיתות, לאדוני החברה „רזניק מנשל ושותפם", והרשות בידם להדפיסו או להעתיקו ע"י פוטוסטט, בכרך אחד או שני כרכים, וגם לחזור ולמכור את הרשות הזאת לאיש אחר.

ה„אוצר מדרשים" הדפסתי בפעם הראשונה בשנת 1915, ופעם שניה מלוחות העופרת הראשונים בשנת 1918. ושתי ההוצאות האלה ספו תמו משוק הספרים כבר בשנת 1925, ומאז ועד עתה הוא יקר המציאות מאד. וכל מי שראה האוצר הזה ומכיר את ערכו הנכבד לצורך דרישה וחקירה בספרות המדרשים, ילאה למצוא אותם אצל המוכרי ספרים.

ולכן אשמח מאד כי האדונים רזניק ומנשל מוציאים עתה לאור את „אוצר מדרשים" בפעם שלישית. ובטוח אני כי הקוראים העברים שעדיין לא עלתה בידם לרכוש להם את האוצר הזה ימהרו לקנות אותו מההוצאה החדשה.

ה„אוצר מדרשים" יכיל שתי מאות מדרשים קטנים. המדרשים האלה לא נמצאו בין המדרשים הידועים לכל, אמנם יחוסם לספרות המדרשים גדול ונעלה מאד. מלבד זה יש בו מבואות והקדמות לכל המדרשים גדולים וקטנים הידועים והבלתי ידועים, וזכרון גם לאלה שנאבדו מאתנו במשך אלפים שנה.

ערך „אוצר מדרשים" כמעט אי אפשר לשער לאיש שלא ראה אותו. וכל הקורא בו ימצא בו דבר חדש בכל דף ודף, והדפים מרובים משש מאות בעמודים כפולים. ונוסף בו הביבליוגרפיא, ניבים ופתגמים ובאורי המלות הזרות שנמצאות כפולים. אוסף בו הביבליוגרפיא, ניבים ופתגמים ובאורי המלות הזרות שנמצאים במדרשים אלה.

יהודה דוד אייזנשטיין,

עורך „אוצר מדרשים".

כ"ה ימים לחודש אדר, תרפ"ח.

מבואות למדרשים

שמות המדרשים

ביבליוגרפיא

רשימת ספרים הכוללים מדרשים שונים וחקירות על המדרשים, מסודרים ע"י זלמן (איצים) קאמלער שהיה ביבליותיקר בהביבליותיקא העברית באדעסא.

אגדת אסתר: ר"ש באבער, מכ"י תימן, עם מבוא, קראקא תרנ"ז.

אגדת בראשית: עם הקדמה ובאור לר"א בן הגר"א ז"ל, ווילנא תקס"ב. הוצאה שניה מר"ש באבער ע"פ כ"י, קראקא תרס"ג.

אגדת שיר השירים: הוצאת רש"ז שעכטער מכ"י פארמא עם הערות, קמברידש 1896.

אגרת בקרת: ר' צבי הירש חיות, מאמר על התרגומים והמדרשים, עם הגהות והערות יאקאב ברילל. פרעסבורג תרי"ג.

אוצר לשון חכמים: קלמן אבינדור פערלא. כולל ז' אלפים מאמרי התלמוד ומדרשים, עם השוואות למשלי העמים, ווארשא תר"ס.

אוצר מדרשים כתבי יד: חלק א', ר' שלמה אהרן ווערטהיימער, ששה מדרשים קטנים, ירושלם תרע"ג.

אות אמת: ר' מאיר בנבנשתי, הגהות ותקוני כל הטעיות שבמדרשים, שאלוניקי שכ"ה, פראג שפ"ד.

ארזי לבנון: בו שבעה ספרים וביניהם מדרש כונן, וס' מעין החכמה, ויניציא שס"א.

בית ועד לחכמים: ר' אהרן היימאן, מפתח לאגדות חז"ל בתלמודים ומדרשים, לונדון תרס"ב.

בית המדרש: ששה חדרים, הוצאת דר' אהרן יעלינעק. החדר הראשון כולל י"ז מדרשים קטנים ואגדות, החדר השני י"ח, השלישי ט"ז, הרביעי ט', החמישי כ"ד, הששי ט"ו, לייפציג 1853—ווין 1878.

בית עקד האגדות: לר' חיים מאיר הורוויץ הלוי, ובו מעשה מר"א בן הורקנוס בז' נוסחאות, מדרש עשרת מלכים, אגדה מאבות דר"נ, אגדה מאיכה רבתי, אגדת משיח ואגדת ר' ישמעאל כ"ג, פפד"מ תרמ"א.

בנאות דשא: ר' שלמה בר' מסעוד אדהאן, כולל דברי הימים של משה ופטירת אהרן, אמשטרדם תצ"ה.

ברייתא דמלאכת המשכן: הוצאת ר"מ איש שלום, ונלוו אליה לקוטים מברייתא דמס' מדות או מ"ט מדות דר"נ עפ"י כ"י ודפוסים שונים. עם באור ומבוא, ווין תרס"ח.

ברייתא מעשה תורה: שחיבר רבינו הקדוש, עם הוספות הגר"א, תרכ"ד, חסר מקום הדפוס.

בתי מדרשות: ד' בתים, ר"ש אהרן ווערטהיימער, כוללים כ"ו מדרשים קטנים. ירושלם תרנ"ד—תרנ"ז.

דברי חכמים: ר' אליעזר אשכנזי, קובץ י"א ספרים עתיקים מאוצר הספרים בפריס וביניהם מדרש ויושע ומדרשים קטנים עם תרגום צרפתי, ומכתב מר"ש מונק, מיץ 1849.

דברי הימים של משה רבינו, ופטירת אהרן ע"ה, ומעשה טוביה בן טוביאל אשר הגלה משומרון וכו' שחיבר ר' אברהם אזולאי ז"ל ונעתק ע"י ר' שלמה אדהאן ב"ר מסעוד אדהאן ז"ל, קושטא רע"ז, זיטומיר תר"ט, לבוב תרכ"ה.

ס' והזהיר: מר חפץ אלוף, לסדר שמות ויקרא וקצת במדבר, הוצאת ישראל מאיר פריימאן, לייפציג תרל"ג ווארשא תר"ס.

זכרון תורת משה, ר' משה ב"ר יוסף פינו. מפתח ומראה מקום לכל מאמרי חז"ל בתלמוד ומדרשים ע"פ ערכין בסדר א"ב. קושטא שי"ד, פראג שפ"ג.

חבור יפה מהישועה: ר' נסים בר יעקב, ובו מעשה מר' ברוקא עם אליהו ע"ד אלישע אחר, נחום איש גמזו, ר' שמעיה, ר' חנינא בן דוסא, נתן דציצותא. פיראר שי"ז, אמשטרדם תק"ו ועוד.

ילקוט חדש: ר' ישראל מבעלז, לקוטי מאמרים ממדרשים וכו' נערכים בסדר א"ב, אמשטרדם תי"ט, ווארשא תרל"ט.

ילקוט המכירי: ר' מכיר בן אבא מרי, על ישעיהו, הוצאת יהודה זאב כהנא שפירא, ברלין תרנ"ד.

ילקוט המכירי: על תהלים, ע"י באבער, ברדיטשוב תר"ס.

ילקוט המכירי: על משלי, הוצאת אלעזר הלוי דר׳ גרינהוט, ירושלם תרס״ב.

ילקוט הרועים: ר׳ נפתלי הערץ ב״ר סנדר הערצאג, בו י״ב מדרשים, ווארשא תרמ״ה.

כבוד חופה: ר׳ חיים מאיר הורוויץ הלוי, בו עשרה אגדות ומדרשים, העתקה פוטוגרפית מכ״י של המחבר, פפד״מ תרמ״ח.

לקוטי המעשים: מבן סירא ודברי הימים של משה רע״ה, מעשיות מריב״ל ור׳ חייא, מעשה שנמצא בשלשלת הקבלה, מעשה שאירע בימי יהושע אחר כבישת הארץ והריגת ל״א מלכים, מעשה ממדרש אבכיר אדות עזאזל, ספר אלדר הדני ומעשה יהודית. וירונה ת״ח. נמצא בהסמינאר בנויארק.

לקט יוסף: ר׳ יוסף גינצבורג, מאמרים והקדמות למדרשים, פראג תמ״ט.

לקט שמואל: ר׳ שמואל פייביש כהנא, מאמרים מלוקטים לדרשנים ממדרשים בסדר א״ב, ויניציא תנ״ד.

לקט מדרשים: רש״א ווערטהיימער. כולל ז׳ מדרשים. ירושלם תרס״ג.

מאמר בנשים הליליות: מר׳ אברהם יצחק הלוי, אדות הרוחות החונקות את הילדים ומתחברות לבני אדם בלילות. כל המאמר הוא בעל שני דפין ונספח לס׳ מעשה עשרה הרוגי מלכות, קושטא ר״פ. נמצא בהסמינאר בנויארק.

מבוא המדרש: ר׳ שלמה וואלף, קובץ הדינים והמעשיות מן המדרש, לבוב תרל״ח.

מדרש אגדה: ב׳ חלקים על חמשה חומשי תורה, הוצאת ר״ש באבער ווין תרנ״ד.

מדרש הגדול על ספר בראשית: ר׳ שניאור זלמן שעכטער, מכ״י תימן, קעמברידש תרס״ב.

מדרש הגדול על שמות: ר׳ דוד צבי האפפמאן, מכ״י ברלין, הוצאת מקיצי נרדמים, ברלין תרע״ד.

מדרש פליאה: עם פי׳ בינת נבונים, הוצאת ר׳ יצחק ב״ר מרדכי משעדליץ, ווארשא תרנ״ג.

מדרש שמואל: קושטא רפ״ב, והוצאת באבער עם מבוא, קראקא תרנ״ג.

מדרש תדשא: עם פרקי אליהו, ונסתרות רשב״י, ולקוטי כללי הגר״א, קעניגסבערג.

מדרש תהלים: מכונה שוחר טוב, עפ״י כ״י עם מבוא גדול, הוצאת ר״ש באבער, ווילנא תרנ״א.

מדרש תנחומא: ב׳ חלקים. הקדום והישן, על התורה. ע״פ כ״י עתיק, עם מבוא גדול, הוצאת ר״ש באבער, ווילנא תרמ״ה.

מכילתא: עם פי׳ מדות סופרים ומבוא, לר׳ אייזק הירש וויים, וויין תרכ״ה.

מכילתא: עם תוספות מאיר עין ומבוא לר׳ מאיר איש שלום, ווין תר״ל.

מנורת זהב כולה: ר׳ ישראל ב״ר אלקונא, בו חופת אליהו רבא, ומדרש לעולם וגדול וגדולה, קראקא שנת שמח״ה.

מקדמוניות היהודים: ר׳ אברהם עפשטיין, חקירות ובקורות למדרשים וספרים עתיקים, עם מדרש תדשא, ווין תרמ״ז.

נוה שלום: חלק א׳. ר׳ שלמה זלמן טויסיק תושב מינכען. בו נכלל אבות דר״נ כ״י ישן מאו״י וכו׳. ואגדות ומדרשים מספר המעשים כ״י. מינכען תרל״ב.

סוד המרכבה: ר׳ אברהם הכהן, פי׳ על ספר מדרש תמורה ושיעור קומה ומדרש תדשא ופרקי היכלות ועוד, קאפוסט תקס״ט.

ספר הלקוטים: ששה חלקים, ר׳ אליעזר הלוי דר׳ גרינהוט, כוללים ט״ו מדרשים וחקירות על מדרש ילמדנו, ירושלם תרנ״ב—תרנ״ד.

ספרי דאגדתא: ר׳ שלמה באבער, קובץ של שלשה מדרשים על מגלת אסתר, והם מדרש אבא גוריון, מדרש פנים אחרים, מדרש לקח טוב, עם הערות ומבוא. ווילנא תרמ״ז.

קונטרס המגיד: ר׳ אהרן יעלינעק, ספרים על כללי האגדה והמדרשים, בסדר א״ב, ווין תרל״ח.

שיחות מני קדם: ר׳ זאב יעבץ, אגדות וספורים מתלמוד ומדרשים וכו׳ ווארשא תרמ״ד.

שתי ידות: ר׳ מנחם ב״ר יהודה לתזאנו. כולל עשרה ספרים ובתוכם א:דת בראשית, ויניציא שע״ו.

David Hoffman, *Zur Einleitung in die halachischer Midrashim*, Berlin 1887.

David Künstlinger, *Alt Jüdische Bibeldeutung* Berlin, 1911.

Ibid, *Die Petihot der Pesiqta der Rab Kahana*, Krakau 1912.

Ibid, Die Petichot *des Midrash rabba zu Levitiaus*, Krakau 1913.

Schechter, Midrash Fragments, in *Studies of Jewish Literature* pp 260—265, Berlin 1913, issued in honor of Dr. K. Kohler.

דרשנות ודרשנים

[קיצור ממאמר ד ר ש באוצר ישראל].

לשון דָרַש הוא ענין בדיקה וחקירה בתורת ה׳ ופירוש דבריה; הדברים הנדרשים לפני קהל עם נקרא „דרוש“, והמוכיח שיש לו לשון למודים להדריך את שומעיו בדרך הישרה נקרא דורש, כמו אבא הדורש (שמות רבה פמ״ב א׳) וגם דרשן (ויקרא רבה פ״ו), ובלשון רבים דרשנים ולנקבות דרשניות, כמו בנות צלפחד דרשניות הן (ב״ב קי״ט:).

למוד התורה נחלק לארבעה אופנים: פשט רמז ד ר ו ש סוד בר״ת פרד״ס. דרך הדרש הוא היפך הפשט, וכלל אמרו אין מקרא יוצא מידי פשוטו (שבת ס״ג) והדרשה תדרוש. כלומר שיש יכולת ביד החכמים להוציא את הדרש מן המקרא אע״פ שמתנגד לחפשט אם התכלית הנרצה הוא ללמוד ממנו איזה הלכה או מוסר השכל, והפשט במקומו מונח. כי ההלכה מקובלת ומסורה והדרש הוא לאסמכתא. ואפילו בדרש אגדה היה להם מסורת, כמו שאמרו: המדרש הזה עלה בידינו מן הגולה, כל מקום שנאמר ו י ה י אינו אלא צרה ו ה י ה אינו אלא שמחה (ב״ר פמ״ב). ולזאת אמרו אין משיבים על הדרש ואין מקשין באגדה (עי׳ פתיחת המורה ומאור עינים פמ״ו). דוגמא לזה כשדרש בעל האגדה: יעקב אבינו לא מת (תענית ה׳:) ושאל השואל: וכי בכדי חנטו חנטיא וספדו ספדיא? השיב לו: מקרא אני ד ו ר ש. כלומר רצוני לבקש להפסוק הוראה חדשה כדי להתאימה לדרוש ידוע, ואין קשיא כלל אם הדרוש הוא נגד הפשט, או אם נמצא בו זרות לדרכי הטבע, כי הדרוש דרוש לשעתו ולמקומו ולצורך מיוחד. בכל זאת לא היה הדרש כעיר פרוצה אין חומה, כי חז״ל שמו לו גבול וקצב ע״י שלש עשרה מדות התורה הידועים למדרש ההלכה ול״ב מדות למדרש האגדה, והם דרכי השמוש להתנהג בהם גם נתנו כללים מיוחדים כמו „אין דורשין שיר השירים לגנאי“. וא״ל מר בריה דרבינא לבריה: בכולהו לא תפיש למדרש (לגנאי) לבר מבלעם דכמה דמשכחת ביה (לגנאי) דרוש ביה (סנהדרין ק״ו:). ואמרו „לא ניתן דברי הימים אלא לידרש“ (שם). והתירו לדרוש אפילו מספרים חיצונים כמו ספר בן סירא, ואמרו „מילי מעלייתא דאית ביה דרשינן להו“ (שם). למלאכת הדרוש האגדי השתמשו בכל פסוקי תנ״ך כ״ז שהיו יכולים להוציא מהם איזה דבר טוב ומועיל, ובפרט הפסוקים הקשים והסתומים, ומורגל בפיהם לומר „אין המקרא הזה אומר אלא דרשני“.

הדרש נחלק לשני אופנים דרש בהלכה ודרש באגדה. עזרא ואנשי כנסת הגדולה היו ראשי הדרשנים בהלכה כי עזרא הכין לבבו ל ד ר ש את תורת ה׳ ולעשות וללמד בישראל חק ומשפט (עזרא ז׳ י׳) ויקראו בספר תורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא (נחמיה ח׳ ח׳), והם היו מכת הפרושים ש פ ר ש ו את התורה ע״פ ה ד ר ו ש, והתנגדו לכת הצדוקים שהחזיקו בפשט לבדו ופירשו עין תחת עין שן תחת שן (שמות כ״א כ״ד) כמשמעו בדרך הפשט, ובא הדרש לחייבו רק ממון תחת העין ותחת השן (ב״ק פ״ד). וכן לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כ״ב י״ט) נדרש לאיסור בשר וחלב. „ממחרת השבת“ אצל העומר (ויקרא כ״ח י״א) דרשו כמו ממחרת יו״ט שהוא יום שני של פסח, והדרש הזה נמצא גם בהעתקת השבעים. בלי הדרוש לא היינו יודעים מה הוא האות על ידכה ולטוטפות בין עיניך (שמות י״ג ט״ז) שהם תפילין, ושבת פטור מתפילין מפני שהיא עצמה אות (עירובין צ״ו). התורה אמרה תער לא יעבור על ראשו (במדבר ו׳ ה׳) והדרש מוסיף כל דבר המשחית השער כמו תער וכו׳. בשחיטה נאמר וכסהו בעפר (ויקרא י״ז י״ג) והלכה בכל דבר. וע״ז אמר ר׳ יוחנן משום ר׳ ישמעאל בשלשה מקומות הלכה עוקבת מקרא (סוטה ט״ז). לפעמים נראה הדרש כמתנגד להפשט בהלכה, כמו במלקות שנאמר ארבעים יכנו (דברים כ״ה ג׳) ואתי רבנן בצרי חדא ואמרו ארבעים חסר אחת כי דרשו „במספר“ לשון ספר וגבול, „ולא יוסיף“ מלשון סוף, כלומר עד ולא עד בכלל (מכות פ״ג י׳). האיסור לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ (דברים כ״ג ג׳) דרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית (יבמות ע״ו). לפעמים דרשו דין תורה הלכתא למשיחא כמו דין בן סורר ומורה ועיר הנדחת (דברים כ״א י״ח, כ״ג י״ג) שדרשו בהם כמה פרטים ואופנים שלא היה אפשר להענישם, ותניא בן סורר ומורה לא היה ולא עתיד להיות, ולמה נכתב—ד ר ו ש וקבל שכר (סנהדרין ע״א). וכן בסוטה יש כמה יוצאות מן הכלל בדרך דרוש (סוטה כ״ז:). ודרשו ואף לאמתך תעשה כן (שמות ט״ו) להענקה ולא לרציעה (קדושין י״ז:), ודרשו ובעל השור נקי (שמות כ״א כ״ח) כאדם שאומר לחבירו יצא פלוני נקי מנכסיו ואין לו בהם הנאה של כלום, כי דברה תורה בלשון בני אדם (פסחים כ״ב).

לולא הדרשה היו דברים רבים מכה״ק טעונים גניזה, כמו שאמר רב יהודה בשם רב: זכור אותו האיש לטוב וחנינא בן חזקיה שמו, שאלמלא הוא נגנז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרים דברי תורה. מה עשה? העלה שלש מאות גרבי יין וישב בעלייה ודרשו

(מנחות מ"ה.). אולם אין לעשות שום דרשה בהלכה מעצמנו מה שלא נזכר בתלמוד, ואין לדמות הדרשות אל מה שהש"ס מדמה, כי דרשותיהם דברי קבלה. ואפילו לגאונים הראשונים לא היה הרשות לחדש דרשות בהלכה. הרא"ה (חדושי כתובות ל"ח:). תמה על האומרים דטעמיה דהרמב"ם דבשר מהלכי שתים אסור בעשה מרכתיב זאת הבהמה אשר תאכל ולא אדם ולאו הבא מכלל עשה עשה. וכתב ע"ז: ודברי תימה הם דאנו אין לן למדרש קראי דלא דרשי רבנן (שו"ת מהרי"ק שורש קל"ט). וכן תמה הב"ח על הטור דדבר תמוה הוא שידרוש מדעתו מה שלא נזכר במשנה ובתלמוד, וטרח לסמוך סמך על דבריו (ח"מ סי' שפ"ט).

לפעמים חברו את דרוש ההלכה אל האגדה, ודרשו מצילין תיק הספר עם הספר, מצילין אלישע בשביל תורתו (ירוש' חגיגה פ"ב); כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו (נגעים פ"ב ה'); בית אופל אין פותחין לו חלונות לראות בו נגעו (ב"ק צ"ב:); כל המחובר לטמא טמא, כל המחובר לטהור טהור (סנהדרין צ"ב.). קווצותיו תלתלים, מלמד שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילים של הלכות (ערובין כ"א:). ר' שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה וכו' (פסחים כ"ב.). איך השתמשו בדרוש הלכה ואגדה ביחד נראה ממה ששאל השואל למר תנחום דמן נוי: מהו לכבות שרגא מקמא באישא (חולה) בשבת? פתח ואמר אנת שלמה אן חכמתך אן סכלותך, ומפלפל הרבה מענין לענין ומסיים: ולענין שאילתא דשאילנא קדמיכון, נר קרויה נר וכו' מוטב תכבה נרו מפני נר של עולם (שבת ל'.), ופירש"י לאו מהכא יליף דין זה רק נלמד מן וחי בהם וכו' רק מפני שהיו מתאספין נשים (בעזרת נשים) ועמי הארץ לשמוע הדרשה הטעים לדין זה דרך אגדה.

חז"ל השתמשו בדרשה להטעים הכתובים שנראים שלא לצורך, ור"ש בן לקיש אמר הרבה מקראות שראוין לשרוף והן הן גופי תורה כמו והעוים היושבים בחצרים עד עזה (דברים ב') מאי נפקא לן מינה וכו' (חולין ס':) ופירש"י שדומה לקוראיהן שהן ראוין לשרוף שאין להם צורך בתורה וגנאי הוא לחברן עם הקדושה. ובאמת נמצאו הדורשים אגדות דופי בכתובים, כמנשה שאמר וכי לא היה לו למשה לכתוב אלא ואחות לוטן תמנע (סנהדרין צ"ט:). גם נמצאו אלה שלגלגו על דרשת ר' יוחנן שעתיד הקב"ה להביא אבנים טובות ומרגליות שהם שלשים על שלשים וכו' שלגלג עליו אותו תלמיד ואמר השתא כביעותא רצלצלא (ביצת עוף קטן) לא משכחינן כולי האי משכחינן! לימים הפליגה ספינתו בים, חזא מלאכי השרת דיתבי וקא מנסרי אבנים טובות וכו', אתא לר"י א"ל דרוש רבי! לך נאה לדרוש, כאשר אמרת כן ראיתי. אמר לו ריקא! אילמלא לא ראית לא האמנת? מלגלג על דברי חכמים אתה, נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות (ב"ב ע"ה.). ומובן כי כל דבריו מכוסים במעטפת הסוד והרמז (עי' אגדת מהרש"א). עד כמה התרחב דרך הדרוש בימי התלמוד נראה מזה כי ר' לוי דרש במשך ששה חדשים את המקרא „רק לא היה כאחאב אשר התמכר" וגו' ויפרשו בגנותו של אחאב, וכשבא אליו אחאב בחלום להתאונן ע"ז דרש ששה חדשים אחרים סוף הפסוק ההוא „אשר הסתה אותו איזבל אשתו" בשבחו של אחאב (ב"מ נ"ט.). מר זוטרא אמר בין אצל לאצל (דהי"א ח' ל"ה, ט' מ"ד שנראים כמיותרים) טעינו ארבע מאה גמלי דדרשא (פסחים ס"ב.) ובדרך גוזמא אמר כן.

נושא דרושתם היה שונה לפי המקום והזמן ולפי הקהל שבאו לשמוע. ונביא פה איזה דונמאות: רבי היה דורש הקול קול יעקב והידים ידי עשו, קולו של יעקב צווח ממה שעשו לו ידי עשו (ירוש' תענית פ"ד). דרש ר' מנחם ב"ר יוסי כי נר מצוה ותורה אור, תלה הכתוב את המצוה בנר שמגינה רק לפי שעה ותורה באור שמגין לעולם וכו' עברה מכבה מצוה ואין עברה מכבה תורה וכו'. משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפלה ומתיירא מן הקוצים ומן הפחתים ומן הברקנים ומחיה רעה ומן הליסטין ואינו יודע באיזה דרך מהלך, נזדמנה לו אבוקה של אור ניצל מן הקוצים וכו', ועדיין מתיירא מחיה רעה וכו', כיון שעלה עמוד השחר ניצל מחיה רעה ומן הליסטין וכו' ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך, הגיע לפרשת דרכים ניצל מכולם (סוטה כ"א.). ר' שמעון בן פזי רמי, כתיב ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים, וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן. אמרה ירח לפני הקב"ה, רבש"ע! אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד? אמר לה לכי ומעטי את עצמך. אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעט את עצמי? אמר לה לכי ומשול ביום ובלילה, אמרה ליה מאי רבותיה, דשרגא בטיהרא מאי איהני? א"ל זיל לימנו בך ישראל ימים ושנים וכו' (חולין ס':).

משה רבינו היה הדרשן הראשון לבני ישראל, וספר דברים או משנה תורה הוא דרוש ארוך, ובפרט התוכחה ופרשת האזינו. וצוה: הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגו' (דברים ל"א י"ב), ותיקן להם שיהיו שואלין ודורשין בעניני דיומא בצבור, הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת הלכות חג בחג (ספרא אמור סי' י"ז, מגילה ל"ב. ילקוט שמות סי' ת"ח). הנביאים היו דרשנים ומוכיחים את ישראל. עזרא וסייעתו אנשי כנה"ג עשו תקונים לקרוא בתורה בשבתות ומועדים ואחר הקריאה ההפטרה שהיתה כעין דרשה. חכמי התלמוד שמו להם את פסוקי התנ"ך לנושא דרושם שקראו בשם „פתיחה" והיתה ג"כ הקדמה לדרושם, כמו ר"ש בן פזי כי הוי פתח בדברי הימים אמר הכי כל דבריך אחד הם ואנו

יודעין לדורשן (מגילה י"ג). על מגלת אסתר היה הדורש ר' יונתן פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, וקמתי עליהם וגו' והכרתי לבבל שם ושאר ונין ונכד וגו' (ישעיה י"ד). ר"ש בר נחמני פתח לה וכו' (מגילה י': י"א). ויש פתיחות גם בלי פסוקים כמו רשב"ל פתח בפרשת סוטה ואמר אין מזווגין לו לאדם אלא לפי מעשיו (סוטה ב'). וכאשר היו נאספים בבית אכסניא פתחו בכבודו של בעל האכסניא ודרשו (ברכות ס"ג).

המון רב נהרו לשמוע את הדורשים ובפרט רבו התלמידים שבאו לשמוע דרשות של ראשי ישיבות בהלכה. והיו להם אמוראים שהיו מתורגמנים לבאר דברי הדורש לפני העם. רב הונא דריש בתליסר אמוראי, כי העם הנאספים היו רבים ומפוזרים על שטח גדול ולא יכלו לשמוע את הדורש (שמות רבה פ"ח). ונוכל לשער על ההמון הרב ממה שאמרו בדרך גוזמא כי הוו קיימי רבנן ממתיבתא דרב הונא ונפצו גלימייהו (מלבושיהם) הוה סלק אבקא וכסי ליה ליומא (כתובות ק"ו). ועוד יותר רבו שומעי האגדה כמו שמסופר בעת שרב אבהו דרש באגדה ר' חייא בר אבא דרש בשמעתא (הלכה) שבקוהו כולי עלמא לר' חייא בר אבא ואזלו לגבי דרבי אבהו. חלש דעתיה (דר"ח) אמר ליה (ר"א) אמשל לך משל למה הדבר דומה לשני בני אדם אחד מוכר אבנים טובות ואחד מוכר מיני סידקית (מחטין ודברים קלי ערך) על מי קופצין לא על זה שמוכר מיני סידקית? (סוטה מ'.), ואמר כן כדי לכפר פניו. מעשה ברבי אליעזר שהיה יושב ודורש כל היום כלו בהלכות יו"ט, יצאה כת ראשונה לסעוד סעודת יו"ט והניחוהו דורש, אמר הללו בעלי פטסין (בעלי נפש הן ואינן ינעין לשמוע תורה), כת שניה אמר הללו בעלי חביות וכו', כת חמישית אמר הללו בעלי כוסות הן. התחילו כת ששית לצאת אמר הללו בעלי מארה, נתן עיניו בתלמידים התחילו פניהם משתנין, אמר להם לא לכם אני אומר אלא להללו שיצאו שמניחין חיי עולם ועוסקין בחיי שעה. בעת פטירתן אמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' (ביצה ט"ו:). רוב הבאים לשמוע דרשות באגדה היה המון העם בלילי שבת או בשבת בין מנחה ומעריב, והיו עייפים מעבודתם בכל השבוע, והתחילו לפעמים להתנמנם במשך הדרשה, אז הוכרח הדורש להשתמש בתחבולת הגוזמא בדברים מופלאים כדי לעורר משנתם. כמו ר' עקיבא שדרש בצבור וראה שהעם מתנמנם, אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות מפני שיצאה מן שרה שהיתה קכ"ז שנה (מ"ר פ' חיי שרה). רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הצבור ובקש לעוררם אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחד, ואח"כ ביאר דבריו שהוא משה ששקול כנגד ששים רבוא. וכן האגדה על עוג שעקר הר בר תלתא פרסי, היינו שרצה לעקור זכות שלשת אבות (הרשב"א הובא בעין יעקב ברכות פ' הרואה). לפעמים התאמץ הדרשן לעורר את האדם לבכיה באמצעים שונים, ופעם אחת דרש ר"ע בגינזק שבמדי במעשה דור המבול ולא בכו העם עד שדרש להם ענין איוב ובכו (מ"ר פ' נח). הדרשן היה צריך להיות נאה דורש ונאה מקיים, ועל בן עזאי אמרו שהוא נאה דורש ואין נאה מקיים מפני שלא נשא אשה מימיו שנפשו חשקה בתורה (יבמות ס"ג). בן זומא היה דרשן נפלא ואמרו עליו משמת בן זומא בטלו הדרשנים (סוטה מ"ט). ובאגדה אמרו כי הראה הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו (סנהדרין ל"ח:). הדרשן היה דרוש בעיר כמו הדיין והחזן וסופר הקהל, והקהלות הקטנות שרצו לקמץ בהוצאות מנו לפעמים איש אחד שהיו לו כל הכשרונות האלה, כמו בני סימונא שאמרו לר"ג תן לנו בר נש דריש ודאין חזן וסופר וכו' (ירוש' יבמות פ"ב). על מדות הדרשנים אחר התלמוד עי' באוצר ישראל ע' ד ר ש.

ספרי המדרשים מכילים עניני דרוש בהלכה ולרוב באגדה. כל המדרשים נוכל לחלק לשבע מערכות: א') מדרשי הלכות כמו מכילתא על ספר שמות, ספרא או תורת כהנים על ספר ויקרא, ספרי על ספר במדבר ודברים, מדרש והזהיר. ב') מדרשי אגדות כמו תנחומא ומדרש רבות על התורה וחמש מגילות. ג') מדרשים על ספרי נביאים וכתובים כמו מדרש שמואל, מדרש משלי, מדרש תהלים או שוחר טוב, מדרש ישעיה, מדרש יונה. ד') דרשות שלמות כמו פסיקתא רבתי, פסיקתא דרב כהנא, ונכתבו בסגנון לשון הדורש ומדבר לפני העם. ה') מדרשים על עניני משיח עוה"ב גן עדן וגיהנם מעורבים בסודות ורמזים, כמו פרקי דרבי אליעזר, סדר אליהו, ספר הבהיר, הזהר, וספרי היכלות. ו') ילקוטים כמו ילקוט שמעוני ילקוט המכירי ומדרש הגדול. ז') מדרשים קטנים המובאים פה, והרבה יותר מהם נאבדו במשך הזמן ונזכרים בספרים קדמונים ובפרט בספר הרוקח לר"א מגרמייזא.

הקדמה כללית

צור תעודה חתום תורה בלמודי (ישעיה ח׳ ט״ז).

חשבתי לדבר נחוץ לאסוף את כל המדרשים הקטנים המפוזרים בספרותנו לחבור אחד. המדרשים הללו (מלבד המעשיות) רובם נכתבו בזמן הגאונים ומעוטם קרוב לזמן רש״י והרמב״ם, ומחמת קטנותם כמעט ספו תמו (איידי דזוטרתי אירכסי), וגם הנשארים מיתר הפליטה והם בכ״י ובאוצרי הספרים היחידים לא נודעו לרוב הקוראים, ואף הרבנים החוקרים ודורשים במדרשים הידועים כמו מדרשי רבות ומדרש תנחומא וילקוט וכדומה, לא ידעו מהמדרשים הקטנים זולת אחדים כמו מדרש ויושע מדרש תדשא ומדרש עשרת הדברות ועוד שנים או שלשה. ובודאי ישתוממו ויתפלאו לשמוע ולראות כי נאספו פה מאתים מדרשים כאלה.

ויש לנו ראיות ברורות כי מספר המדרשים הקטנים היה רב מאד בימים הקדמונים כי בספר תקונים לרשב״י (דף קמ״ג) כתוב ח״ל: ד״א ראשך עליך ככרמל רישא דילך על כולהו חיילין סלקין על ששים המה מלכות דאינון שיתין מסכתי ושמונים פלגשים דהוו תמנין ספרי דאגדתא עכ״ל. ובספר יין הרקח לבעל הרוקח מביא הדרש: ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות ושמונים פלגשים אלו שמונים מדרשות ועלמות אין מספר אלו ברייתות דמעשה בראשית ודמעשה מרכבה עכ״ל. משמע מזה כי חושב שמונים ספרי דאגדתא או מדרשות גדולות, ואין מספר למדרשים קטנים.

אמנם חבור כזה אשר יאסוף בקרבו כל המדרשים הקטנים דרוש לנו, לא רק מטעם ספרותי מפני שהמדרשים יקרים הם בערכם אחר התלמוד, אלא גם מטעם קולטורי כי נראה באגדותיהם וסיפוריהם כמו במראות הצובאות את מחזה החיים במשך כמה גליות בין דורות הראשונים ונוכל ללמוד מהם הרבה, חולת אלה נמצא בהם גם גרעוני היסטוריא אשר יפיצו אור על תולדותינו במדינות שונות, ותועלתם רבה לדורשי רשומות. נחוצות הדבר הזה כבר ראה דר׳ אדאלף נייבויער והבטיח לכתוב חבור גדול על המדרשים הקטנים (עי׳ מאנאטסשריפט לשנת 1885 צד 124).

" " "

הראשון שהחל לכתוב אדות המדרשים בדרך מדעי הוא יום טוב ליפמאן צונץ בספרו „גאטטעס-דינסטליכע פארטרעגע דער יודען׳ ע״ד הדרשות בבתי כנסיות מראשית התחלתן והשתלשלותן מזמן הראשון עד הדורות האחרונים, שהדפיס בשנת 1832. והביא בחשבון את קורות כל מדרשי האגדה ושם מחבריהם זמנם ותולדותם. מובן כי הספר המופלא הזה הכולל ומקיף חקירות הרבה לא נמלט משגיאות והשערות רחוקות, והשיגו ר׳ אליקום המילזאהגי בספרו הראבי״ה. ספרו של צונץ עם הנהותיו נדפס שנית אחרי מותו בפפ״מ בשנת 1892. צונץ השתמש בהקדמת מדרש אגדת בראשית שהדפיס יעקב בר נפתלי מבראדי והדפיסו בזאלקווא בשנת תקס״ד, ולא ידע צונץ כי ההקדמה גנובה היא ביד המו״ל הזה, והיא באמת הקדמת ר׳ אברהם בן הגר״א למדרש אגדת בראשית שהדפיס בווילנא בשנת תקס״ב, ולא הזכיר שם המחבר האמתי והשמיט ממנה כמה דברים. בהקדמה המקורית כתב המחבר: „אפס קצהו הראת לדעת בהקדמה הזאת וכלו לא תראה כאן. כי במקום אחר הארכתי במסלותיהם ומסלוליהם של המדרשים, הלכתי אחר כף רגליהם לידע ולהבין דרך מעגליהם, ראיתי כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם, הרביתי כמו עשרים ניירות גבולה, ששים גבורים סביב לה, ופה לא עשיתי מאומה". ומוסיף לאמר: „ואם תרצה לידע שמות המדרשים כלם ובאיזה ספרים הובאו קצת מאמרים מהם, לשכנו תדרשנו במקום שהארכתי, אולי [יעזור] ה׳ אותי להדפיס פסיקתא רבתי לא אכחיד תחת לשוני להודיע שמותיהם ומי חבר כלם". ונראה מזה שהיה הספר בעין הקדמה לספר פסיקתא שהיה בדעתו להוציאה לאור. ההקדמה הזאת היא באמת ספר שלם שהו״ל ר׳ שמעון משה חאנעס בשם „רב פעלים" עם הע׳ות ונוספות משלו (ווארשא תרנ״ד). שני הספרים האלה היינו של צונץ ושל בן הגר״א היו לי לעינים בעריכת הספר הזה.

" " "

הדרשן דר׳ אהרן יעלינעק אשר אהב את הטוב והיפה בספרתנו, השתדל לאסוף מדרשים רבים מדפוסים ישנים ומכתבי יד בששת החדרים מבית המדרש שלו. הוא בנה יסוד לחבור המדרשים הקטנים,

ואחריו באו ר״א גרינהוט ורש״ז ווערטהיימער ועוד אחרים בילקוטים כאלה. אך חסרון מורגש בחבוריהם הוא כי לקחו מכל הבא בידם והדפיסו אותם בלי סדר, ובדרך הזה נתפזרו המדרשים השונים המדברים מענין אחד, כי נמצא מדרש על אברהם אבינו או שלמה המלך או על גיהנם וגן עדן בחלק ראשון, ונוסחא שניה בחלק שני ונוסחא שלישית בחלק שלישי, גם מספר אחד, ואין צריך לומר כי הם מפוזרים בילקוטים שונים, וקשה למצוא הענין המבוקש כי אין מוקדם ומאוחר בספריהם, ואין בהם סדר לא בזמן ולא בשמות ולא בענינים. לא כן בחבור הנוכחי שהוא מאסף לכל המחנות וכולל כל המדרשים שנמצאו בילקוטים הנ״ל, ועוד נוסף עליהם מדרשים מספרים אחרים. בחבור הזה יש סדר נכון וישר, כי נאספו ונערכו כל מדרשים בסדר אלפא ביתא לפי הערכין או השמות היותר שגורים ודרושים לחפציהם, וכל הנוסחאות השונות או הענינים השייכים לערך מיוחד יבואו אצלו ביחד. ונקל למצוא אותם ע״י רשימות הערכין ע״פ א״ב בראש הספר, וע״י מפתח כללי לכל הענינים ע״פ א״ב בסוף הספר. הסדר של המדרשים ע״פ א״ב הוא יותר טוב מלסדרם ע״פ עתם חמנם שאי אפשר לדייק ולצמצם הזמן, ואף אם באתי לסדרם לפי דורות האנשים המדובר בם לא יצאתי ידי חובתי, כי לפעמים מדרש אחד מתחיל מאדם הראשון ומסיים במשה רבינו ובאמצע מדבר מרבי עקיבא. גם יבלבל הסדר הזה את דעת הקורא אשר ספק בידו אם ר״ע קודם לר״א או להיפך.

* * *

המדרשים האלה הבאים פה הם רובם מזמן מאוחר, אך אחדים מהם הם מזמן מוקדם עוד קודם המדרשים הגדולים וקודם התלמוד. ובפרט אותם המדברים ממעשה מרכבה ממטטרון שר הפנים ומשיח. הנה פה מקום אתי להודיע, ולא יהיה הדבר הזה לפלא בעיני הקוראים אם אומר, כי המדרשים הקדומים האלה הם היו המקור לטעות היהודים־הנוצרים שיסדו את דת הנוצרית, שטעו בכוונת הדרש או שהגשימו את הדברים שנאמרו בדרך רמז וסוד. ולא נכונה השערת איזה חוקרים האומרים כי הדברים האלה הרומזים לפי דעתם על ישו נגנבו המומרים היהודים ושמו במדרשים או בפיוטים בתפלותינו, כמו בתפלת רבש״ע לתקיעות שנזכר שם ישוע שר הפנים. כי מאז ומעולם היו המומרים רחוקים מספרותנו ולא היתה להם דריסת הרגל במחנה היהדות, ולא היו יכולים לשנות אפילו קיצו של יו״ד בתפלתינו ומנהגינו. אולם המומרים השתמשו תמיד בספרותנו להוכיח את אמתת ישו ודתו, כנראה מספרי אייזענמענגער וכת דיליה. בכל זאת לא חששו חכמינו מפניהם ולא רצו לשנות את המדרשים או נוסחאות הפיוטים מפני טעות המומרים, וכמו שענו הזקנים ברומי על השאלה אם אין רצונו בע״ז למה אינו מבטלה? אמרו לו אילו לדבר שאין בו צורך לעולם בו היו עובדין היה מבטלו, הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולמו מפני השוטים? (ע״ז נ״ד:). כן אין צורך לבטל ולשנות שום דבר מפני טעות המומרים. אבל כדאי הוא לחוקרים אחרי מקורי הדת החדשה לשים עין על דברי חז״ל בנוגע להמשיח ובפרט האגדות במדרשים הקטנים, ויראו ויבינו איך השתלשלה האמונה הזאת. למשל האגדה על משיח בן דוד ומשיח בן יוסף. בתלמוד נזכרו עם אליהו וכהן צדק בתור ארבעה חרשים (סוכה נ״ב:), ובמדרשים שלפנינו מכונים בשמם הפרטי מנחם בן עמיאל (משיח בן דוד), ונחמיה בן חושיאל (משיח בן יוסף), ודרשו את שם משיח בן יוסף ע״פ נוטריקון משם נבח מבני מנשה (בן יוסף) אשר לכד את קנת ויקרא לה נבח בשמו (במדבר ל״ב מ״ב), ור״ת נבח הוא נ׳חמיה ב׳ן ח׳ושיאל. ואגדה היא כי המשיח הזה יהרג בירושלם ויקום לתחיה׳, ממש כמו שאמרו הנוצרים אח״כ על ישו. והראב״ע מביא המדרש בשה״ש (ז׳ ו׳) ראשך עליך ככרמל זה נחמיה בן חושיאל שהוא מבני יוסף, ודלת ראשך זה אליהו, מלך אסור ברהטים הוא המשיח (עי׳ קבוצת חכמים הוצאת ווארנהיים צד 112, ולפנינו בהראב״ע ליתא). נגד זה נמצא פה אגרת המיוחסת לר׳ יוחנן (צד 344) והוא המדרש הראשון והיחידי שהוא מתנגד לדת הנוצרית בגלוי, אף כי רוב דבריו הם מכוסים ברמזים.

השפעה גדולה עשתה גם הספרות הערבית על המדרשים הקטנים המאוחרים, כי נמצא בהם מעשיות אשר רוח הערביים נודף מהם, כמו מעשה של ריב״ל ואליהו ז״ל (צד 211). ומעשה שבא לפני הנביא בודא (צד 333), שדומה למשפט שלמה המלך בשתי נשים זונות.

* * *

איזה מהמדרשים הקטנים נשנו ונשלשו בהעתקות שונות אף כי כלם נובעים ממקור אחד, כי המעתיקים השונים הרשו לעצמם לשנות הדברים כל אחד לפי רוחו וטעמו, ולא דקדקו כל כך במדרשים שלא נכתבו להלכה למעשה רק לדרשה והגדה וסיפור בעלמא. ומה גם אם נדע כי המעתיקים היו סופרים פשוטים העושים עבודתם בעד פשוטי דספרא לשם ממון ולא לשם שמים, ולא חששו לתקן הטעיות שמצאו בחסר ויתר, או שהיו בורים ולא ידעו לתקן, והוסיפו עוד שגיאות חדשות. ולכן כל המדרשים הקטנים

מלאים שגיאות המעתיקים וטעיות הדפוס אשר קשה לנקותן ולתקנן כראוי. ובפרט מלאים שגיאות וטעיות בית המדרש של יעלינעק אשר כנראה נעשתה מלאכת ההעתקה ע"י נערים.

בעבור החסרון הזה אין להשתוות המדרשים הקטנים למדרשים הגדולים כמו רבות ותנחומא אשר השתמשו בהם חכמים רבים והם תקנו כל השגיאות וכתבו פירושים על כל דבר הקשה להבין, ויצאו לאור ע"י מדפיסים בקיאים בהגהה מדויקת. והיה אם מצא המפרש או המגיה איזה שגיאה או טעות שלא יכול להכריע היה עושה תיקונים ע"י סימנים, ויסגר בחצאי לבנה את הטעות או מלה יתירה ועשה מסגרת בחצאי מרובע להתיקון שהוסיף. אבל מובן כי אין צורך בסימני התיקונים במדרשים הקטנים במקומות שהטעיות נראות לעינים וברור הוא שמעתיק ע"ה טעה בזה. כמו למשל בספר הלקוטים בפרקי רבינו הקדוש נאמר ג׳ דברים שאל מל[א]ך המות את ריב"ל, ומובן הוא לכל בר בי רב דחד יומא כי צ"ל מלאך במקום מלך, ומה לנו לשני חצאי המרובע? כמו כן בספר בתי מדרשים במאמר שלשה וארבעה ג׳ דברים נאמרו בגרגיר מאיר עינים וכו׳, המחבר מבאר בהערה שם: לפנינו כתיב על הגליון צ"ל מאיר. וכל זה הוא שפת יתר ומבלה העת ומכלה הגליון ללא צורך. ומה נכונים הם דברי דר׳ אליעזר גאלדשמידט בהקדמתו לברייתא דמעשה בראשית שכותב בענין הזה וז"ל: „ואנכי לא עשיתי כדרך מחברים רבים ומוציאים ספרים המפטפטים פטפוטי דברים על כל מלה ומאמר שמבארים ומאריכים בדברים ובראיות ובחקירות עד שתקוץ בהן נפש הקורא, וגם מדפיסים את כל טעיות הכ"י כאשר מצאו ואינם מרשים עצמם לשנות ח"ו אפילו אות אחת, אף במקום שרואים כי רק טעות סופר הוא, ומדמים כי יחריבו חלילה ע"ז את העולם, ולא יאבו לדעת כי אף המחבר אך אדם הוא ולא ינצל מטעיות ובפרט הכותבים והמעתיקים, כידוע לכל מבין, ומרבים הם בהגהות והערות ובאורים המרובים מגוף הספר, ובאתרא דליעיילון בשרא וכורא מעיילין ירקא ותבנא. ואם יקרה כי מטושטשת מלה בכ"י או כי תחסר לגמרי הם מרבים בנקודות וציונים נקבים נקבים חלולים חלולים, וכותבים ע"ז הערות גדולות, ויראים הם להשלים המלה ואפילו בסוגרים (פרנטיזין בלע"ו), ואם מלה או אות אחת תלויה או מטושטשת במעט, אז יודיעו זאת אל הקורא וכותבים ע"ז כמה דברים ללא יועיל, ומבלבלים את מוחו, אם כי אחת היא אל הקורא" וכו׳. אך בנוגע ללשון המדרשים לא נכון לדעתי לתקן הסגנון, כי הסגנון מורה לפעמים על הרוח השורר במדרש, וישאר כמו שהוא אף כי אינו לפי יופי הלשון והמליצה. אבל במקום שהסגנון מסרס או מהפך הכוונה הרצויה, המצוה עלינו לתקן גם בלי סימני התיקון.

" „ "

במודעה ששלחתי להחותמים על „אוצר ישראל" בכרך העשירי כתבתי כי בדעתי להוסיף לעבוד בשדה הספרות העברית בעזרת השם, והצעתי לפניהם שבעה מקצועות חדשות, ושאלתים באיזה מקצוע יבחרו תחלה. ואלה הם: א׳) לסדר ולהעתיק כל הספרים שיש להם יחס ליהודים וליהדות שנכתבו בין חתימות כה"ק והתחלת התלמוד, וביחוד ספרי האפוקריפא או כתובים אחרונים, ע"ד שעשה קויטש בספרו Die Apokryphen und Pseudepigraphen שני חלקים טיבינגען 1900; או ספרו של Charles בשם The Apocrypha and Pseudepigrapha ב׳ חלקים, אוקספורד 1913; כל ספרי יוסיפוס ע"פ הוצאת Shilleto, חמשה חלקים, לונדון 1890; כל ספרי פילון האלכסנדרי ע"ד שעשה ליאופולד כהן „די ווערקע פילאס פאן אלכסנדריא" שני חלקים ברעסלוי 1910. אף כי יש לנו איזה חלקים שנעתקו ע"י סופרים עברים אך צריכים הגהה והשואה עם העתקות הנ"ל, ולחבר מבואות והערות לכל ספר. ב׳) קובץ כל התרגומים על התנ"ך בעמודים מגבילים, כמו תרגום אונקלס, תרגום יונתן בן עוזיאל, תרגום ירושלמי, תרגום השמרונים, תרגום הסורי (פשיטתא), והתרגום הערבי של רב סעדיה גאון, כעין הפוליגלוטא. ג׳) קובץ כל המדרשים הקטנים ע"ד שעשה יעלינעק בבית המדרש עם מבואות והערות. ד׳) קובץ כל תשובות הגאונים עם מפתח ותולדות הגאונים, ומפתח פרטי ותוכני לכל ספרי השו"ת הראשונים והאחרונים עד סוף המאה הי"ט (מספרם עולה לאלף שו"ת). ה׳) קובץ משלי שועלים ומשלים אחרים כמו המשלים של ר׳ ברכיה הנקדן וספר כלילה ודימנה ועוד. ו׳) קובץ של ספרי המסעות הנוגעים לקורות היהודים. ז׳) קובץ ספרים בתמונות וציורים מעשה ידי אמן, כמו סדר הגדה של פסח מצויר ועוד.

לבקשת החותמים בחרתי את קובץ המדרשים הקטנים הנוכחי, אך בינתים פרצה המלחמה הנוראה באירופא בין הממלכות האדירות אשר עשתה שמות בדרכי המסחר ובפרט במסחר הספרים העברים, ומי יודע אם גם אחרי כלות המלחמה ישתנו שם העתים לטובה, ועינינו נשואות רק לאמריקא שהיא עתידה להיות המרכז ליהדות ואכסניא לתורה וחכמת ישראל. אך אפונה מאד אם יהיה אפשר להוציא לאור הקובצים האחרים במצב הספרות לעת עתה, ולה׳ הישועה.

העורך

לכבוד

הרב הכולל דר׳ יהודה ליב לנדא נ״י בעיר יוהניסבורג דרום־אפריקא

אשר פעל ועשה הרבה לטובת האוצר בין הקהלות במדינתו

תודה וברכה

" " "

תודתי נתונה גם למר אברהם זלמן פריידוס הביבליוגרף הממונה על המחלקה העברית בבית עקד הכללי בנויארק, על השתדלותו להמציא לי הספרים הנחוצים לעבודתי. וכן למר נחמיה שמואל ליבאוויטץ שהשאיל לי מדרשים רבים שלא מצאתי בבית עקד הנ״ל ולא באוצר ספרים שלי—יהי זכרם ברוך.

העורך

א

אבא גוריון: נקרא ג״כ „אגדתא דמגילתא״ או „מדרש מגילה״, לפי שנוסד על מגילת אסתר. ר׳ אהרן יעלינעק הוציאו לאור בבית המדרש חדר א׳ (ליפציג תרי״ג) ע״פ כ״י הנמצא באוצר הספרים בהמבורג קובץ 37, אך בכ״י זה נחסרו מאמרים שלמים ומאמרים אחרים נתקצרו במלת וכו׳״. ר׳ שלמה באבער הו״ל המדרש הזה ע״פ כ״י ישן הגנוז ברומא וע״פ השואה עם עוד חמשה כ״י אחרים, והדפיסו עם מדרש פנים אחרים ומדרש לקח טוב שלשתם על מגילת אסתר בשם „ספרי דאגדתא״ (ווילנא תרמ״ז). עי׳ ערך א ב א ג ו ר י ו ן באוצר ישראל, והקדמת רש״ב בספרי דאגדתא.

אבות, פרקי: משנה שנקראת ג״כ מסכת אבות והיא בש״ס בסדר נזיקין בין מס׳ ע״ז והוריות. כוללת דברי מוסר בדעות וד״א ומדות טובות שמסרו לנו „אבות״ הכנסיה הישראלית. ע״ע פ ר ק י א ב ו ת באוצר ישראל.

אבות דרבי נתן: אחת המסכתות הקטנות בש״ס בסדר נזיקין, והיא כעין ברייתא או תוספתא למשנה פרקי אבות, נמצאות שלש נוסחאות שונות במס׳ הזאת: האחת היא לפנינו בש״ס, והשנית היא אדר״נ שהובא מארץ ישראל, והשלישית נוסחא של בני צרפת, ונזכרו בפירוש המיוחס לרש״י על פרקי אבות (פ״א ה׳) ד״ה „אל תרבה שיחה עם האשה״ וז״ל: שאם באת להרבות עמה דברים וכו׳ כך מפורש באבות דר״נ שהובא מא״י, ובאבות דר״נ של צרפת מוקים באשתו נדה וכו׳.—הנוסחא הב׳ נדפסה ביחד עם הנוסחא א׳ ע״י ר״ז שעכטר (ווין תרמ״ז). נוסחא של בני צרפת נדפסה מכ״י מינכען ע״י רש״ז טויסיק בשם „נוה שלום״ (מינכען תרל״ב). גם „אגדה מאבות דר״נ של בני צרפת״ ע״י ר״ח מאיר הורוויץ הלוי בבית עקד האגדות חוברת א׳ צד 34 (פפד״ם תרמ״א), ומתחלת: כשבא אספסיינוס על ירושלם וכו׳. ונשנת אגדה זו בתוך המדרש ע ש ר ת מ ל כ י ם (ע״ע). ע״ע א ב ו ת ד ר׳ נ ת ן באוצר ישראל, ובהקדמת שעכטר לאדר״נ שהו״ל.

אבכיר: המדרש הזה נקרא כן בגלל הר״ת של הסיום אחר הדרשות: א׳מן ב׳ימינו כ׳ן י׳הי ר׳צון. מדרש אבכיר לא נדפס ולא נמצא עתה בכ״י בבתי עקד הידועים, אך נזכר בפי הקדמונים, והאחרון שראהו והזכירהו בדפוס הוא ר׳ עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים (פנ״ז). הילקוט שמעוני מביאו הרבה פעמים. ר״ש באבער אסף את הלקוטים ממדרש אבכיר הנמצאים מפוזרים בילקוט והוסיף עליהם הערותיו בהשחר שנה י״א וגם בחוברת מיוחדת (ווין תרמ״ג). עי׳ ג״כ יריעות שלמה הוספה לרב פעלים לר״א בן הגר״א (ווארשא תרנ״ד). וע״ע א ב כ י ר באוצר ישראל.

אברהם אבינו: מדרש או מעשה דאברהם אבינו, או „מעשה אברהם אבינו ע״ה ממה שאירע לו עם נמרד״. אגדה ארות אברהם אבינו שהכיר את בוראו ושבר את הצלמים שעבד להם תרח אביו. גם הוכיח אברהם לבני דורו כי נמרד שעשה עצמו אלוה הוא כשאר בני אדם ואינו ראוי שישתחוו לו אנשים כערכו. לפי האגדה ניצול אברהם מכבשן האש שהשליכו אותו ע״פ מצות נמרד, על כי מרד באלהותו, ודרשו אשר „הוצאתיך מאור כשדים״ כמו מאש כשדים ע״ד לשון הכתוב אשר אור לו בציון (ישעיה ל״א). מקור האגדה בבראשית רבה (פל״ח י״ט) על הפסוק וימת הרן על פני תרח אביו: „ר׳ חייא בריה דרב אדא מיפו אמר תרח עובד לצלמים וסוכר היה, חד זמן נפיק לאתר, הושיב אברהם מוכר תחתיו, היה אתי בר אינש בעי דיזבן, והוה א״ל (אברהם להקונה) בר כמה שנין את? והוה א״ל בר חמשין או שיתין, והוה א״ל ווי ליה להוא גברא דהוא בר שיתין ובעי למסגד לבר יומא, והיה מתבייש והולך לו. חד זמן אתת הדא איתתא טעינא בידה חדא פינך (קערה) דסולת, א״ל הא לך קרב קדמיהון. קם נסיב בולקסא (מקל) בידיה ותברהון לכולהון פסיליא, ויהב בולקסא בידה דרבה (גדול) דהוה ביניהון. כיון דאתא אבוה א״ל מאן עביד להון כדין? א״ל מה נכפור מינך, אתת הדא איתתא טעינא לה הדא פינך דסולת, ואמרת לי הא לך קריב קדמיהון. קריבת לקדמיהון, הוה דין אמר אנא איכול קדמאי, ודין אמר אנא איכול קדמאי, קם הדין רבה דהוה ביניהון נסיב בולקסא ותברינון. א״ל מה אתה מפלה (מהתל) בי, וידעין אינון? א״ל ולא ישמעו אזניך מה שפיך אומר!—נסביה ומסריה לנמרד. א״ל נסגוד לנורא (אש). א״ל אברהם ונסגוד למיא דמטפין (מכבים) לנורא. א״ל נמרד נסגוד למיא, א״ל אם כן נסגוד לעננא דטעין מיא. א״ל נסגוד לעננא, א״ל א״כ נסגוד לרוחא דמבדר עננא, א״ל נסגוד לרוחא, א״ל ונסגוד לבר אינש דסביל רוחא. א״ל מילין את משתעי (דברים רקים אתה מדבר), אני איני משתחוה אלא לאור. הרי אני משליכך בתוכו ויבא אלוה שאתה משתחוה לו ויצילך הימנו. הוה תמן הרן קאים פליג (עמד מחולק בדעתו ולא ידע איך להכריע), אמר מה נפשך אם נצח אברהם אנא אמר מן דאברהם אנא, ואם נצח נמרד אנא אמר דנמרד אנא. כיון שירד אברהם לכבשן האש וניצול, אמרין ליה דמאן את? א״ל מן דאברהם אנא, נטלוהו והשליכוהו לאור ונחמרו בני מעיו, ויצא ומת על פני תרח אביו. הה״ד „וימת הרן על פני תרח״.

בספר הישר מסופר כי אברהם ידע את ה׳, ותרח אביו היה שר צבא למלך נמרד ועובד ע״ז, ויבא אברהם לבית אביו וירא שנים עשר צלמים עומדים בהיכליהם וכו׳.

וישאל אברהם את אביו לאמר הודיעני נא אבי איה האלקים אשר ברא את השמים ואת הארץ וכל בני האדם וכו'. ויאמר לאמו לעשות לו מטעמים למנחה לאלילי אביו וכו' ויהתל בהם אברהם וכו', וילך ויקח את הקרדומות בידו ויבא החדרה וישבר את הצלמים, ויתן את הקרדומות ביד האליל הגדול וכו' (שם פרשת נח). כנראה לקח את כל הספור הזה בהרחבת דברים מהמדרש נוסחא א' המובא להלן. בס' אליהו זוטא (פרק כ"ה) יש נוסחא אחרת ממעשה אברהם, ושם נאמר כי הקב"ה מחבב את ישראל יותר ממלאכי השרת וכו', וכיון שמגיע ראש השנה אומרים מה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מפני מה אתה עושה חסד עם אומה זו ואתה נושא להם פנים, ואומר להם הקב"ה בזכות אברהם אביהם אני נושא להם פנים ואני עושה עמהם חסד וכו'. בשעה שנתן לו לאברהם תרח אביו הרבה אלהות, ואמר לו לאברהם לך ומכור אותם בשוק והלך אברהם ושבר אותם והיה מבטל לכל ע"ז שבשוק מן העולם וקידש את שמי בעולם וכו'.

בפרקי דר"א (פכ"ו) רשומים עשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו: הנסיון הראשון כשנולד אברהם אבינו בקשו כל גדולי נמרד, להרגו ונחבא מתחת לארץ (במערה) י"ג שנה שלא ראה לא שמש ולא ירח, לאחר י"ג שנה יצא מתחת לארץ מדבר בלשון הקדש ומאס אשרים ושקץ כל הגלולים ובטח בצל יוצרו, ואמר ה' צבאות אשרי אדם בוטח בך (תהלים פ"ד). נסיון השני נתנוהו בבית האסורים עשר שנים ג' בכותא וז' בקרדא, וי"א ג' בקרדא וז' בכותא. לאחר עשר שנים שלחו והביאו אותו ונתנוהו בתוך כבשן האש והמלך הכבוד פשט יד ימינו והצילו מתוך כבשן האש שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. עכ"ל. ועי' ילקוט לך לך רמז ס"ח; תרגום יונתן בן עוזיאל בראשית י"א כ"ח; ובצאינה וראינה פ' לך; ובסוף ס' שבט מוסר לר' אליהו הכהן מאזמיר.

ר' חיים מאיר הורוויץ בקובץ מדרשים קטנים מביא מעשה א"א שמובא ג"כ במדרש עשרת הדברות דבור שני והקדמה אליה המתחלת: ראו נתתי לכם תורתי אל תכעיסוני בהבליכם כי הבל המה מעשה תעתועים ואל תשתחוו למתים, וממעשיהם אל תלמודו, שמעשה הגוים הבל המה, שהעץ שעושים ממנו האליל כרתו ביער ועשהו חרש כצורת אדם ומצפין אותו מכסף וזהב וייפהו. אם אין לעושהו מה יאכל הוא מה יתן לו, ואם רעב לא ישביענו. ואם צמא לא ישקנו מים. כמוהם יהיו עושיהם. וכל הבוטח בהם. אדון ישראל יוצר הכל הוא, אשרי כל חוכי בו והוא מציל מכל צרת הבוטחים בו. מעשה כשנולד אברהם אבינו וכו'.

מעשה דאברהם אבינו נדפס ראשונה בקושטא שנת רע"ט (1519), ויעלינעק הדפיסו שנית בספרו בית המדרש חדר א' (מובא להלן). והוא הספור היותר ארוך מספורים אחרים בענין זה בנוסחאות שונות. וראוי לדייק כי נשנה בו הרבה פעמים „אמר המגיד" ונזכרו בו המחלה „קולצני" והמכונה „מראבוקו" והדבור „צלם שאין בו תועלת לא לעצמו ולא למי שיקנהו לעובדו". ונראה שהוא העתקה מלשון ערבית, כי ההגדה הזאת שגורה גם בפי הערביים. בביהמ"ד חדר ב' מובאה נוסחא שניה שהיא קצור מהראשונה, ומובאת בס' רבנו בחיי פ' לך בשם ר' משה הדרשן (עי' להלן). נוסחא שלישית יותר קצרה העתיק יעלינעק מתוך „גימטריאות לתלמידי ר' יהודה חסיד" מכ"י שראה אותו הרב חיד"א (עי' שה"ג דפוס ווילנא ח"ב י"ג:) והדפיסו בחדר ח' (עי' להלן).

ויש עוד אגדת אברהם בתנא דבי אליהו רבה כ"י בוואטיקאן משנת ד"א תתל"ג (1073) שנדפסה ע"י ר"מ איש־שלום (פרידמאן) בספר תהלה לדוד לזכרון ר"ד קויפמאן, ברעסלוי תר"ס (עי' להלן).

מעשה אברהם אבינו ע"ה ממה שאירע לו עם נמרד

[יעלינעק, בית המדרש חדר א']

אמרו שקודם שנולד אברהם היה נמרד כופר באמונת האל ית', והיה מתגאה בעצמו ואומר שהוא אלוה, ואנשי זמנו היו עובדים ומשתחוים לו. והיה זה המלך תוכן וחכם וראה בחכמת הכוכבים שיולד אדם אחד בימיו שיעמוד כנגדו להכחיש אותו מאמונתו ולנצחו, ויחרד חרדה גדולה. מה עשה שלח אחרי השרים והפחות שלו והגיד להם הדבר, ואמר להם מה תיעצוני לעשות בזה הילד שעתיד לבוא? אמרו לו העצה שאנו מסכימים על זה הוא שתבנה בית גדול ותשים שומר בפתחו ותכריז בכל מלכותך שכל הנשים שהן מעוברות שתבואינה לשם ואחרי בואן תבאינה ג"כ החיות (מילדות) ותהינה אצלן לשמור את זמן לידתן, ובבואה האשה ללדת תראינה אם בן הוא תשחטינה אותו על בטנה, ואם בת היא וחיה ויתנו מתנות לאמה וילבישוה בגדי מלכות ויקראו לפניה ככה יעשה לאשה אשר תלד בת. ויהי כשמעו עצתם שמח שמחה גדולה עד מאד, והכריז בכל מדינות מלכותו שיבואו כל האומנים לבנות בית גדול למלך, גבהו ששים אמה ורחבו שמונים אמה, ואחר כלותו לבנות הבית הכריז שתבואינה כל הנשים המעוברות לבית ההוא להיות שם עד שתלדנה, ויפקד פקידים להביאן שם, גם הפקיד עליהן נשים מילדות להולידן, ונזר שהבן היולד ישחט על חזה אמו ואם בת היא שילבישו את אמה בגדי שש ומשי ורקמה ויוציאוה משם ויעשו לה כבוד הרבה, כי כן צוה המלך, ויוליכוה לביתה בכבוד.

אמר המגיד שנהרגו על הדבר ההוא יותר משבעים אלף זכרים. וכראות מלכי מעלה הריגת אלו הילדים אמרו לפני הקב"ה, הלא ראית מה שעשה הרשע הכופר נמרד בן כנען שהרג כמה ילדים על לא חמס בכפיהם, אמר להם מלאכים קדושים! ידעתי וראיתי, כי לא אנום ולא אישן, ורואה ויודע אני הנסתרות והנגלות, אבל אתם תראו מה אעשה לרשע הכופר הזה כי אשים ידי עליו ליסרו.

אמר המגיד שבזמן ההוא הלכה אם אברהם אע"ה ולקחה איש תרח שמו ותהר ממנו. ויהי כמשלש חדשים ותגדל בטנה ופניה מוריקות, אמר לה תרח

בעלה מה לך אשתי פניך מוריקות ובטנך גדולה, אמרה לו בכל שנה ושנה אירע לי זה החולי שיאמרו לו (שיקראו אותו) קולצני (שם החולי). אמר לה תרח הראיני בטנך שנראה לי שאת מעוברת, ואם כך הוא אין ראוי לעבור את מצות אלקינו נמרד. וכאשר שם ידו על בטנה עשה לה הקב"ה נס והלך הילד למעלה תחת החזה, ויפשפש בידו ולא מצא שום דבר, אמר לה צדקת במה שאמרת, ולא נראה הדבר ולא נודע עד שנשלמו חדשי הילד, ומרוב פחדה יצאת מן העיר והלכה דרך המדבר קרוב לנהר אחד ומצאה שם מערה גדולה ונכנסה לשם. למחר אחזוה חבלי לידה ותלד בן, ותראה את המערה כולה מאירה כשמש מאור פני הילד ותשמח שמחה גדולה, והוא היה אברהם אע"ה, ופתחה פיה ואמרה אני שילדתיך בזמן הזה שמלך נמרד והרג בעבורך שבעים אלף זכרים, ואני אפחד עליך מאד שאם ידע בך יהרגך, ועל זה יותר טוב שתמות במערה הזאת ולא יראוך עיני שחוט על החזה שלי, ולקחה מלבוש אשר עליה והלבישהו ועזבה אותו במערה, ואמרה יהי אלקיך עמך לא ירפך ולא יעזבך, והלכה לדרכה.

אמר המגיד שאברהם אע"ה בעודו במערה לא היה לו מינקת שתניקהו, בכה ושמע השי"ת בבכייתו ושלח לגבריאל המלאך לחיות אותו ולתת לו חלב, כי היה מוציא לו חלב מאצבעו הימין והיה יונק ממנו עד שהיה אברהם בן עשרה ימים, והתחיל ללכת בארץ ויצא מהמערה וילך על שפת הנהר, וכשבא (כששקע) השמש ויצאו הכוכבים אמר אלו הם האלהים, אח"כ כשעלה עמוד השחר לא ראה הכוכבים, אמר לא אעבוד את אלו כי אינם אלהים. אח"כ ראה השמש אמר זה אלי ואעבוד אותו; וכשהחשיך אמר אין זה אלוה—יש להם מניע. עודנו מדבר והנה בא המלאך גבריאל ואמר לו שלום עליך אברהם, א"ל עליך שלום; א"ל מי אתה, א"ל אני גבריאל המלאך שליח הקב"ה. בעת ההיא הלך למעין אחד שמצא שם ורחץ פניו ידיו ורגליו והתפלל לשם ית' בכריעה והשתחויה.

אמר המגיד אם אברהם אע"ה זכרה אותו ובכתה בכיה גדולה ויצאה מן העיר לבקש את בנה במערה שעזבהו שמה ולא מצאתו, והרבה לבכות עוד עליו, והיתה אומרת אוי לי כי ילדתיך טרף לחיות השדה לדובים ולאריות ולזאבים, והיתה הולכת על שפת הנהר ומצאה את בנה ולא ידעתהו כי גדל מאד בקומה, אמרה לו שלום עליך והשיב לה עליך שלום למה את הולכת באלו המדבריות, אמרה לו יצאתי מן העיר לבקש את בני. אמר לה ובנך מי הביאו הנה. אמרה לו הייתי הרה מתרח אישי ובעת הלידה פחדתי על בני שהיה בבטני שלא יהרגנו מלכנו נמרד בן כנען כמו שהרג מספר שבעים אלף ילדים, ובאתי אל מערה אחת בזה הנהר ואחזוני צירי יולדה וילדתי בן ועזבתיהו במערה והלכתי לביתי, ועתה באתי לבקשו ולא מצאתיו.

אמר לה אברהם אלה הדברים שאמרת לי שעזבת לילד כמה ימים? אמרה לו כמו עשרים יום, אמר לה וכי יש בעולם אשה שתעזוב את בנה קטן במדבר לבדו ותבא לבקש אותו אחר עשרים יום? אמרה היא אולי יחנן האל, אמר לה אני בנך שבאת לזה הנהר בעבורו, אמרה לו בני גדלת מאד כ"כ והלכת על רגליך ודברת בפיך וכל זה בעשרים יום? אמר לה כן, שיודע לך אמי שיש בעולם אל גדול ונורא חי וקיים רואה ואינו נראה והוא בשמים ומלא כל הארץ כבודו. אמרה לו בני וכי יש אל אחר מבלעדי נמרד? אמר לה כן אמי אלהי השמים אלהי הארץ ואלהי נמרד בן כנען, ועל זה תלכי לנמרד ותודיע אותו הדבר הזה. והלכה לעיר ואמרה לתרח אישה איך מצאה את בנה. ותרח היה שר וגדול בבית המלך נמרד והלך לבירה מקום אשר המלך שם והשתחוה למלך ופניו ארצה, ובזמן ההוא כל המשתחוה למלך לא היה מרים ראשו עד שיאמר לו הרם ראשך. א"ל המלך הרם ראשך ושאל חפצך, א"ל יחי אדוני המלך, באתי לבשר אותך על מה שראית בחכמת הכוכבים שיולד ילד במלכותך שיפסיד אמונתך והרגת בעבורו ע' אלף זכרים, אבשרך שהוא בני ואמו היתה הרה ולא ידעתי בהריונה כי אמרה חולה אני מחולי הקולצני, ובקשתי בטנה ולא מצאתי שום עובר. ויהי כאשר נשלמו חדשי הילד הלכה מן העיר לנהר ומצאה שם מערה ותלד שם בן ועזבה אותו לחיות השדה ואחר עשרים יום הלכה אליו ומצאתהו מהלך על שפת הנהר ומדבר כאדם גדול ואומר שיש אלקים בשמים רואה ואינו נראה אחד ואין שני. וכשמוע נמרד אלו הדברים חרד חרדה גדולה עד מאד ויאמר ליועציו ושריו מה לעשות מזה הילד. אמרו מלכינו אלקינו מה תפחד מילד קטן ויש בכל מלכותך אלף אלפי אלפים שרים, שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות ושוטרים אין מספר, הקטן שבשרים שלך ילך יביאהו וישימהו בבית הסהר. אמר להם הראיתם מימיכם ילד מעשרים יום הולך על רגליו ומדבר בפיו ובלשונו מבשר ואומר שיש אלוה בשמים אחד ואין שני לו והוא רואה ואינו נראה?

אמר המגיד שכל השרים שהיו שם תמהו תמיה גדולה מאלו הדברים, ובין כך ובין כך בא השטן בדמות אדם לבוש משי שחור והלך והשתחוה לפני המלך נמרד עד שאמר לו המלך הרם ראשך ושאל חפצך, אמר לו מה אתה דואג וכלכם תמהים מילד קטן איעצך עצה מה לעשות. אמר לו המלך מה עצתך? א"ל פתח אוצרות כלי המלחמה ותתן לכל השרים והסגנים והפחות ולכל אנשי המלחמה ותשלחם אליו שיבא לעבוד אותך ויהיה תחת ידיך. אמר המגיד שצוה המלך לכל השרים ולכל אנשי המלחמה שיבואו ויקחו כלי זיין מאוצרות המלך וילכו להביא לאברהם. וכראות אברהם אבינו שבאו אליו עם רב אחזו רעד ופחד גדול מפניהם ויצעק לאלהי השמים שיצילהו

מידם כי הוא המציל עני מחזק ממנו ואתה תצילני מהם. וישמע אלהים את צעקתו וירא את דמעותיו וישלח לו מלאך גבריאל להציל אותו מידם. אמר לו המלאך מה לך אברהם ומה אתה בוכה? א"ל פחדתי מאנשים האלה הבאים עלי להרגני. א"ל לא תירא ולא תפחד האלקים עמך והוא יצילך מן כל אויביך.

אמר המגיד שהקב"ה צוה לגבריאל שישים ענן וערפל בינו וביניהם. בראותם הענן והחשך והערפל פחדו פחד ושבו אל נמרד מלכם ואמרו לו נסעה ונלכה ממלכות זו, וכשמוע המלך כן נתן מעות לכל שריו ועבדיו ונסעו משם למדינת בבל. ויהי אחרי נסעם ויאמר אלקים למלאך גבריאל לך אמור לאברהם שילך אחרי האויב נמרד לבבל. אמר לו אברהם אע"ה אין לי צידה לדרך ולא סוס לרכוב עליו ולא אנשי חיל כדי לעשות עמו מלחמה. א"ל גבריאל המלאך אין אתה צריך לשום דבר מאלה, לא לצידה לדרך ולא לסוס לרכוב עליו ולא אנשי חיל לעשות עמו מלחמה, ולא רכב ולא פרשים כי על כתפי תרכב ואני אשאך ואגיעך עד בבל. ויקם אברהם וירכב על כתפו של גבריאל כהרף עין. באותה שעה מצא עצמו בשערי מדינת בבל וא"ל המלאך כנס למדינה ותקרא בקול גדול ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד אחר, אחד ואין שני, אין לו דמות הגוף ואינו גוף, והוא אלקי האלקים ואלקי נמרד ואני אברהם עבדו נאמן ביתו. הלך אברהם אבינו ע"ה ונכנס בתוך המדינה והכריז בקול גדול לכל אנשי המדינה „ה' הוא האלקים אחד ואין שני והוא אלקי האלקים ואלקי נמרד! העידו כלם אנשים ונשים וטף על זה שהוא אמת וגם תעידו שאני אברהם עבדו נאמן ביתו!" ויהי הוא הולך בשוקים וברחובות ומכריז מצא אביו ואמו וגם מצא למלאך גבריאל, אמר לו המלאך אברהם תאמר לאביך ולאמך שיאמינו גם הם ויעידו בזה שאתה מכריז שה' הוא האלקים אין עוד מלבדו. ויהי כשמוע אברהם את דבר המלאך אמר לאביו ולאמו אתם עובדים לאדם כמוכם ותשתחוו אליו לצלם דמות נמרד, הלא ידעתם כי יש לו פה ולא ידבר עין ולא יראה אזן ולא ישמע ולא ילך ברגליו ולא יש בו תועלת לא לעצמו ולא לאחרים. ויהי כשמוע תרח את דבריו לקח אותו בדברים והביאו אל ביתו ויספר לו כל המאורע שביום אחד הלך מהלך ארבעים יום, וכשמעו זה הלך אצל נמרד וא"ל תדע אדוננו המלך שהנער בני אשר היית בורח מפניו הנה בא ושאלתיו כמה זמן יש שהוא הולך בזה הדרך א"ל אמש נסעתי משם והיום הגעתי הנה, ויהי כשמעו ככה ויחרד חרדה גדולה עד מאד ויאמר לפני כל השרים והיועצים והחכמים להביא לו עצה על זה הילד מה לעשות עמו? ויענו לו פה אחד יחי המלך נמרד לעולם! ויצוה וכרוז שיכריז בכל המדינה משתה ושמחה שבעת ימים וכל איש ישמח בביתו וילבש ויצא בכל מיני לבושים ומשכיות ושתהיה כל המדינת צהלה ושמחה, וגם תעשה בחצר בית המלך החיצונה והפנימית ובכל מדינות מלכותך ועוצם יכולתך הגדול יביא כל אדם ויעבוד אותך, ויאמר המלך לעשות כן, ותנתן דת בבבל בשוקים וברחובות וילבשו כלם כלי יופי ויתקנו אותם בכל לבושי שש ומשי ורקמה וכל מיני משכיות כסף איש איש כאשר תשיג ידו ויעשו כן.

ויהי אחרי כן כשבת המלך נמרד על כסא מלכותו שלח אחרי אברהם ויבא אליו ואביו תרח עמו, ויעבור אברהם לפני הפחות והסגנים עד שהגיע לכסא המלך אשר הוא יושב עליו ויתפוש בכסא והניע אותו ויקרא בקול גדול כדברים האלה: אי נמרד הנגעל הכופר בעיקר וכופר באל חי וקיים ובאברהם עבדו נאמן ביתו, תעיד ותאמר כמותי שה' הוא האלקים אחד ואין שני ואינו גוף והוא חי ולא ימות לא ינום ולא יישן, ותעיד על עצמך שאתה אדם ותאמין שאני אברהם [עבדו] והוא ברא את כל העולם כדי שיאמינו בו. וישא את קולו באלו הדברים והנה הצלמים שהיו שם עומדים נפלו על פניהם. וכראות המלך והשרים במפלתם וגם צעקת אברהם נפלו כלם על פניהם ארצה עם מלכם נמרד (וימס לבו) ונשאר כמו שתי שעות [וחצי] ארצה, וימס לבו בקרבו גם פרחה נשמתו ממנו ואחר שתי שעות שב רוחו ונשמתו אל גופו ויקץ משנתו ויאמר המלך הקולך זה אברהם או קול אלקיך? ויאמר לו קול זה קול בריה קטנה מכל בריות שברא הקב"ה. בשעה ההיא אמר המלך נמרד באמת אלקיך אברהם אלוה גדול וחזק מלך מלכי המלכים, ואמר לתרח אביו שישא את בנו ויסר מעליו, וילך לעירו, וילכו שניהם יחדו. ויהי אח"כ ויגדל אברהם עד שהיה כבן עשרים שנה ותרח אביו חלה, ויאמר אל בניו הרן ואברהם בחייכם בני תמכרו אלו השני צלמים שאין לי מעות להוצאותיו, הלך הרן ומכר את הצלמים והביא מעות להוצאות אביו, וילך אברהם ויקח שני צלמים אחרים למכרם וישם חבל על גרונם ופניהם ארצה והוא היה סוחב אותם וצועק ואומר מי הוא זה שיקנה צלם שאין בו תועלת לא לעצמו ולא למי שקנהו לעובדו, וגם יש לו פה ולא ידבר עין ולא יראה רגלים ולא ילך אזנך ולא ישמע. וכשמוע אנשי המדינה את דברי אברהם תמהו עד מאד, והוא הלך ובא ופגע זקנה אחת ותאמר לו בחייך אברהם תבחר לי צלם אחד טוב מאד וגדול לעבדו ולאהבו, אמר לה אברהם זקנה זקנה איני יודע בהם תועלת לא בגדול ולא בקטן לא לעצמם ולא לאחרים. אמר לה והצלם הגדול אשר לקחת מאחי הרן לעבדו היכן הלך? אמרה לו באו גנבים בלילה ההוא וגנבו אותו בעודי בבית המרחץ. אמר לה אם כן כיצד תעבודי לצלמו לא הציל מן הגנבים כל שכן שלא יציל לאחרים מרעתם ולא לך הזקנה השוטה. וכיצד תאמרי שהצלם שעבדת שהוא אלוה אם הוא אלוה למה לא הציל את

עצמו מיד הגנבים, אלא שהוא צלם אין בו תועלת לא לעצמו ולא למי שיעבוד אותו. אמרה לו הזקנה אם כן אברהם כדבריך למי אעבוד? אמר לה תעבודי לאלקי האלקים ואדוני האדונים בורא שמים וארץ הם וכל אשר בם, והוא אלקי נמרוד אלקי תרח ואלקי מזרח ומערב דרום וצפון. ומי הוא נמרד הכלב שיעשה עצמו אלוה לעבוד אותו! אמרה הזקנה מכאן ולהלן לא אעבוד כי אם אלקך אלקי אברהם, ואם אעבוד אותו מה תועלת יהיה לי? אמר לה כל מה שנגנבו ישוב לך וגם תציל נפשך מגיהנם. אמרה הזקנה מה אומר כדי להציל את נפשי משחת? א"ל תאמרי ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אחד ואין שני ממית ומחיה, הוא חי ולא יראה מות וגם אני אברהם עבדו נאמן ביתו. אמרה הזקנה מכאן ולהלן אני אומרת כדבריך ואעיד על עצמי שה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת ואתה אברהם נביאו ואאמין בשי"ת ובך.

אמר המגיד ששבה בתשובה ונתחרטה על שעבדה את הצלמים, ואמרו שגם מצאה הגנבים והשיבו לה הגניבה וגם הצלם, מה עשתה זאת הזקנה? לקחה אבן בידה והכתה על ראש הצלם ואומרת אוי לך ולמי שיעבוד אותך עוד, כי אין בך תועלת ולא למי שיעבוד אותך, ויצאה מביתה בשוקים וברחובות והיא צועקת ואומרת מי שרוצה להציל נפשו משחת ויצליח בכל מעשיו יעבוד לאלקי אברהם. אמר המגיד שהזקנה בכל יום היתה צועקת עד שהשיבה בתשובה אנשים ונשים הרבה. שמע המלך שמועה זאת שלח אחריה והביאוה לפניו, אמר לה מה עשית כי שמית מאחרי עבודתי למה לא תעבדי אותי שאני אלקיך ואני יצרתיך אף תמכתיך בימיני. השיבה ואמרה אתה מן הכוזבים ואתה כופר בעיקר באל אחד ואין שני ואתה אוכל מטובו ותעבוד' אל אחר ותכפור בו ובתורתו ובאברהם עבדו. ויהי כשמוע המלך את דבריה צוה להרוג אותה, ויהרגו אותה ופחד ורהב לבבו מדבריה, ותמה על עצמו ולא ידע מה יעשה עם אברהם שהפסיד אמונתו, כי רוב המון העם האמינו באלקי אברהם. וכראות השרים שלו היגון אשר שם בלבו וכשמעם דבריו אמרו לו קום מהרה והלכת אל המקום אשר היית הולך פעמים אחרות ותכריז שכל אנשי המדינה יעשו ז' ימים משתה ויו"ט וישימו עליהם כל החפצים ובגדי משי ורקמה ואבנים טובות ואבנים יקרות שהם וישפה וכל כלי זהב וכסף ומאכל ומשתה וכל מיני מגדים, וכראות אברהם את גודל העושר ותוקף אנשי המדינה ורוב עשרם יבוא ליכנס תחת אמונתך. ויהי כשמוע נמרד השמועה שמח שמחה גדולה וצוה שיכריזו אל כל אנשי המדינה ללכת אל המקום אשר היו רגילים לבוא שם שנה בשנה בנן ויביאו שם הצלמים ויעשו שם משתה ושמחה ויו"ט יותר ממה שהיו רגילים מקודם. ויהי בתוך ימי המשתה ויאמר המלך לתרח אבי אברהם להביא את בנו לראות גדולתו ועושר כבוד מלכותו ורוב שריו ועבדיו, ויאמר תרח לבנו: בני אברהם! בא עמי למועד המלך נמרד אלקינו, אמר אברהם איני יכול לצאת לשם, א"ל תרח א"כ תשב עם הצלמים עד בואנו משם, ויעש כן וילך תרח, וישב אברהם עם הצלמים וגם צלמי המלך היו שם, וירא אברהם כי הלך המלך אל בית הועד אשר לו ויקח בידו גרזן וכראותו צלמי המלך יושבים אמר „ה' הוא האלקים" וישליכם מעל כסאם ארצה ויך בהם מכה גדולה בגדול החל ובקטן כלה, לזה קטע ידיו ולזה כרת ראשו ולזה שבר עיניו ולזה שבר את רגליו, וכלם נשברו, ויצא אברהם. וישלמו ימי המלחמה ויבא המלך אל ביתו. (וקודם זה כששיבר אותם שם הגרזן ביד גדול הצלמים). וכראות המלך את צלמיו שבורים אמר מי היה כאן, ומי הוא אשר מלאו לבו לעשות כן? ויענו כל העם בוכים ויאמרו אדונינו המלך תדע לך שאברהם היה יושב אצלם ושמענו שהיה משבר להם, ויצו המלך להביא את אברהם לפניו, ויביאו אותו, ויאמר לו המלך ושריו למה שברת את אלקינו, אמר אני לא שברתי אותם, לא שבר אותם כ"א הגדול שבהם, הלא תראה היות הגרזן בידו, ואם לא תאמינו שאל ממנו והוא יגיד, וכשמעו דבריו חרה לו עד מות ויאמר להוליכו לבית הסהר ויצו אל שר בית הסהר לבלתי תת לו פת לאכול ולא מים לשתות.

אמר המגיד שאברהם אע"ה בעודו בבית הסהר נתן עיניו לשמים ויאמר ה' אלקי אתה יודע הנסתרות ואתה ידעת כי לא הגעתי עד הנה כ"א על עבודתך, והקב"ה שמע את תפלתו ושלח לו המלאך גבריאל להושיעו מיד זה הכלב, וא"ל שלום עליך אברהם אל תירא ואל תחת כי ה' אלקיך עמך. בשעה ההיא נראה לו מעיין מים חיים ושתה מהם, והביא לו המלאך כל מיני מאכל לאכול וישב עמו שם כדי ללוותו שנה תמימה. ויהי אחרי השנה ההיא באו שרי המלך ויועציו לאכול ולשתות עם המלך, ויאמרו למלך לבנות לו גדר גדול ולהכריז בכל עירו שכל מי שהוא חפץ בעבודת המלך שיביא אל הבית הזה עצים הרבה עד שימלא כל המקום עצים מפה לפה, ואח"כ יבעירו העצים באש עד שתעלה השלהבת לשמים, ותשליך בתוכה לאברהם, ובזה יאמינו בך לעולם ולא תפסיד אמונתך. וישמח המלך על העצה הזאת היעוצה שמחה גדולה מאד, ויצו לכל העם לאמר כל איש ואשה נער וזקן אשר בכל מדינות המלך יביאו עצים אל הבית ההיא, כי נתן להם זמן עד ארבעים יום, ובכל זאת אברהם עומד בבית הסהר, ויצו המלך לעשות כבשן גדול בתוך הבית אשר בנה וידליקו את העצים בתוכו והנה עלה השלהבת עד לשמים עד שכל העם פחדו מרוב האש, ושלח אל שר בית הסהר לאמר לו תביא לי את אויבי אברהם והשליכהו לתוך זה הכבשן של אש, ויבא שר בית הסהר לפני המלך להשתחוות

לפניו ויאמר לו איך תשאל ממני אדם שזה לו עכשיו שנה תמימה שעמד בבית הסהר ולא הביא לו שום אדם לא לחם ולא מים ולא שום מאכל בעולם, אמר לו עב"ז תלך בבית הסהר ותצעק אליו אם ישיבך תביאנו ואשליכנו באש, ואם מת יותר טוב ותקברו אותו ולא יזכר שמו עוד. הלך שר בית הסהר לפתח הבור ויקרא בקול גדול וחזק אברהם! אתה חי או מת? ויען אותו אנכי חי. א"ל מי נתן לך אכילה ושתיה עד הנה. א"ל האכילני והשקני מי שהוא יכול על כל, הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים. עושה נפלאות לבדו, וגם הוא אלקי נמרד ואלקי תרח, אלקי כל העולם, הוא זן ומפרנס לכל, רואה ואינו נראה, הוא בשמים ממעל ונמצא בכל מקום ומשגיח בכל הפרטים. ויהי כשמוע שר בית הסהר את דבריו ויאמן גם הוא באלקי אברהם, ויאמר אלקיך אברהם הוא האלקים ואני אעיד על זה וגם אתה עבדו ונביאו באמת ונמרד הוא משקר. ויהי באמרו כך ויגידו למלך לאמר הנה שר בית הסהר מעיד על אלקי אברהם שהוא אמת ואברהם עבדו אמת, ותמה המלך מאד וישלח אחריו ויאמר לו מה לך שר בית הסהר איך כפרת בי ואמרת שאלקי אברהם אמת וגם אברהם עבדו אמת. אמר לו שכן הוא האמת ואתה המלך נמרד כופר באמת, וכשמוע המלך את דברי השר נתעצב אל לבו מאד וימלא חמה ויצו לפגוע בו להמיתו, ויצעק שר בית הסהר בפגוע בו ויאמר ה' הוא האלקים הוא אלקי כל העולם ואלקי נמרד הכופר. אמר המגיד שהסייף לא היה חותך בצוארו ויותר שהיה מכה בסייף היה משבר הסייף, תמה המלך ויצו להביא את אברהם ולהשליכו בתוך כבשן האש. הלך אחד מן השרים והביאו לפניו ואמר לו המלך השליכהו לתוך האש הגדולה ויקם להשליכו ותצא אש מן הכבשן ותשרוף אותו, ויקם שר אחר מלפני נמרד להשליך אותו באש וגם הוא נשרף, וכל מי שהיה לוקח אותו להשליכו באש היה נשרף עד שמתו רבים אין חקר ואין מספר. ויבא השטן בדמות איש וישתחוו למלך ויאמר לו המלך מה לך שאל מה שתרצה, אמר לו איעצך עצה להשליך לאברהם בתוך כבשן האש, הבה לי עצים הרבה ומסמרות והבלים ואני אעשה לך טראבוקו (מין מכונה) שמתוך תנועתו תשליכהו לתוך כבשן האש מרחוק ולא ישרוף האש לאיש ההוא. וישמח המלך מאד על העצה הזו, ויצו לעשות כן ויעשו הטראבוקו ואחר אשר השלימוהו לעשות נסו אותו בפני המלך שלשה פעמים עד שמרחוק השליכו בו אבנים לתוך האש, והוא הנקרא טראבוקו. ויקחו את אברהם וקשרו זרועותיו ידיו ורגליו בקשר חזק וישימו אותו בתוך הטראבוקו להשליכו, וכראות אברהם אע"ה איך קשרו אותו נשא עיניו לשמים ואמר ה' אלקי אתה רואה את אשר עושה בי הרשע הזה, גם מלאכי מעלה אמרו לפני הקב"ה רבש"ע מלא כל הארץ כבודך, הלא ראית מה עשה נמרוד הכופר בעבדך ונביאך אברהם, אמר להם הקב"ה איך לא אדע ואנכי יודע כל הנסתרות אבל אראה אני לכם נקמה בנמרד הכופר ואציל את אברהם עבדי.

אמר המגיד שהשטן בא אצל אברהם בדמות אדם ואמר לו אברהם אם תרצה להנצל מאש נמרד השתחוה אליו והאמין בו. ויהי כשמוע אברהם את דברי השטן ויאמר לו ינער ה' בך השטן, פחות נבזה ארור כופר! ויצא מלפניו, ותבא אמו של אברהם לנשק אותו קודם שישליכו אותו לכבשן האש, ותאמר לו בני השתחוה לנמרד ותכנס תחת אמונתו ותנצל מכבשן האש. אמר לה אברהם אמי תלכי מעלי, ודחפה אותה מעליו, ויאמר לה אמי אש נמרד תכבה אותו המים אבל אש אלקנו לעד לעולם אינו מכובה ומים לא יוכלו לכבותו. וכששמעה אמו דבריו דברים מצודקים אמרה לו האלקים אשר אתה עובד הוא יצילך מאש נמרד. ויהי אח"כ וישימו אותו בתוך הטראבוקו להשליך אותו בתוך הכבשן. ומלאכי השרת בקשו רחמים מלפני הקב"ה לרדת להצילו מאש נמרד. ויבא אליו המלאך גבריאל ויאמר לו מה אברהם האצילך מזה האש, ויאמר לו אברהם האלקים אשר אני בוטח בו אלקי השמים ואלהי הארץ הוא יצילני, וכראות הקב"ה כוונתו הטובה פנה אליו ברחמים ויאמר לאש ההיא קרה ושלוה על עבדי אברהם.

אמר המגיד שהאש נכבה בלא מים והעצים הציצו ציץ וכולם הוציאו פירות, כל עץ נתן פריו ושב הכבשן כמו גינת ביתן המלך, והמלאכים יושבים עם אברהם בתוכו, ויפן המלך וירא את הגן ואת המלאכים יושבים עם המלאכים בתוך הגן, ויאמר המלך לאברהם כשף גדול אתה יודע שהאש אינה שולטת בך ולא עוד אלא שאתה מראה לעם שאתה יושב בתוך גינת ביתן. ויענו כל שרי נמרד יחדו למלך לא אדונינו אין זה כשוף כי אם יכולת אלוה גדול אלקי אברהם ואין אלוה אחר מלבדו ואנחנו מעידים על זה וגם אברהם עבדו באמת. ויאמינו בשעה ההיא כל שרי נמרד וכל עמו בה' אלקי אברהם ויאמרו כלם ה' הוא האלקים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד.

מעשה אברהם

[בית המדרש חדר ב']

בשעה שנולד אברהם אבינו ע"ה עמד כוכב אחד ממזרח ובלע ד' כוכבים לארבע רוחות השמים. אמרו חכמים לנמרוד: בן נולד לתרח בשעה זו שעתיד לצאת ממנו אומה שתירש העולם הזה והעולם הבא, אם רצונך ינתן לאביו מלא ביתו כסף וזהב ונהרגהו. מיד שגר נמרוד אצל אביו אמר לו: בן נולד לך אמש עכשיו תנהו לי ונהרגהו ואתן לך מלא ביתך כסף וזהב. אמר לו תרח אמשול לך משל למה הדבר דומה לסוס אחד שאמרו לו נחתוך את ראשך וניתן לך בית

מלא שעורים. אמר הסוס להם שוטים אם תחתכו את ראשי מי יאכל השעורים. ואתם אם תהרגו את בני מי יירש הכסף והזהב. השיב לו המלך מדבריך אני מכיר שבן נולד לך. אמר לו תרח בן נולד לי ומת. אמר לו על הי אני אומר לך ולא על מת. מה עשה תרח החביא את בנו במערה שלש שנים. זימן לו הקב"ה שני חלונות. מן האחד יוצא שמן ומן השני סלת. כשהיה בן שלש שנים יצא מן המערה, הרהר בלבו מי ברא שמים וארץ ואותו. התפלל כל היום כולו לשמש, ולערב שקע השמש במערב וזרחה הלבנה במזרח. בשראה הירח והכוכבים סביב הירח אמר זהו שברא השמים והארץ ואותי, והכוכבים הללו שריו ועבדיו. עמד כל הלילה בתפלה לירח. לבקר שקע הירח במערב וזרח השמש במזרח, אמר אין ביד אלו כח. אדון יש עליהם אליו אתפלל ואליו אשתחוה. הלך אצל אביו אמר לו אבי מי ברא שמים וארץ ואותי. אמר לו אביו אלהי ברא שמים וארץ וכל אלה. אמר לו אברהם הראיני אלהיך שמא יש בהם כח לברא את כל אלה. מיד הביא ע"ז שלו והראתו אלהיו. חזר אברהם לאמו ואמר לה אמי עשו לי תבשילין נאים וטובים ואביאם לאלהי אבי אולי יקבל ממני קרבני. מיד עשתה לו אמו תבשילין נאים וטובים והביאם לאלהי אביו ונתן לפני הגדול שבהם ואין קול ואין עונה. חזר לאמו אמר לה עשי לי תבשילין נאים וטובים מן הראשונים, עשתה לו והביאם לפני ע"ז של אביו ואין קול ואין עונה, מיד שרתה עליו שכינה וקרא עליהם פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו, מיד נטל אש ושרפם, והוציא הגדול שבהם לחוץ ונתן האש בידו. כשבא אביו לביתו ומצא אלהיו שרופים אמר לאברהם בני למה שרפת את אלהי, אמר לא שרפתי, אלא הגדול שבהם קצף עליהם ושרפם. אמר לו בני שוטה וכי יש בהם בח או יש בהם רוח חיים שהם יכולין לעשות כל אלה והלא אני עשיתים מעץ. אמר לו ישמעו אזנך מה שפיך מדבר, ואם אין בהם כח למה אמרת לי אלהי ברא שמים וארץ. מה עשה תרח הלך אצל נמרוד ואמר לו בני שרף את אלהי ואלהיך באש. שלח נמרוד בשביל אברהם ואמר לו למה עשית כן. אמר לו אני לא עשיתי כן אלא הגדול. אמר לו נמרוד וכי יש בהם רוח חיים שיכולין לעשות כן, אמר לו ישמעו אזניך מה שאתה מדבר בפיך, ואם אין בהם כח למה תניחו למי שברא שמים וארץ ותשתחוו לעץ. אמר לו אני בראתי שמים וארץ בכחי. אמר לו אברהם אתה יכול לבראות! כשיצאתי מן המערה ראיתי השמש יוצא במזרח ושוקע במערב עשה אתה שיצא במערב וישקע במזרח ואשתחוה לך, ואם לאו מי שהגביר את ידי לשרוף את האלילים הוא יגבירני ואהרוג אותך. אמר נמרוד לחכמיו מה יהא דינו של זה, אמרו לו זהו שאמרו עליו עתידה אומה לצאת ממנו שתירש העולם הזה והעולם הבא, ועתה כמשפט הזה שעשה כן יעשה לו, מיד השליכוהו לתוך כבשן האש. באותה שעה נתמלא עליו הקב"ה רחמים והצילו, שנאמר אני השם אשר הוצאתיך מאור כשדים.

תם מעשה אברהם.

מדרש דאברהם אבינו

[בית מדרש חדר ה']

אמרו חכמים שס"ה (1) מלכים היו יושבים לפני נמרד גבור ציד, בשעה שהשיבו אברהם אבינו תשובה קשה כשאמר לו נמרד למה מרדת בי ששברת את פסיליי. אמר לו גרזן זה שבידי שברם, א"ל וכי יש בו כח ודעת לעשות כך? אמר לו ולמה לא היה דעת בפסיליך שאתה קוראם אלהיך למחות שלא ישברם? השיב לו נמרד אני אלוה ובראתי העולם ואדון הנסתרות ששברת פסיליי ועתיד אני להפרע ממך. א"ל אם אתה אלוה תהפוך העתים ותזריח בהשכמת החמה, [ותצוה] שתהא הולכת ממערב למזרח, ואדע שאלוה אתה, וגם תגיד לי מה אני חושב בלבי. מיד נתן ידו על זקנו ותמה תימה גדולה עליו שאמר לו אברהם לא אלוה אתה, בן כוש אתה, למה לא הצלת אביך מן המות ועתיד גם אתה למות. מיד אמר לכל המלכים הבו לי עצה מה אעשה לנער שהשיב לי כאשר שמעתם ואיבד יראתי ששברם ושרפם. אמרו לו במה איבד יראתך? אמר להם באש. א"ל תבא האש ותפרע ממנו. מיד צוה נמרד וחבשוהו י"ב שנים (2) בבית הסוהר, שבע שנים בכרדי ושלש בכותי. והיו כל אותם המלכים מביאים עצים למדורתו של אברהם. לאחר י"ב שנים הוציאוהו מבית הכלא ועקדו וכפתוהו לארץ והקיפו עצים מד' רוחותיו בגובה שש אמות, והצית אש בעצים, והיו כל המלכים רואים שלא היה מגיע לא אש ולא שלהבת כלפי אברהם. אמרו המלכים אחיו של אברהם כשפן גדול הוא וצבר את האור וסילסלה, ובשבילו ניצול אברהם, מיד ניתזה שלהבת ממדורתו של אברהם ושרף את הרן, שנאמר וימת הרן. באותו שעה אמר מיכאל רבונו של עולם! ארד לכבשן להציל אברהם, אמר הקב"ה על שמי ירד לאש ואני בכבודי אציל אותו, ועתידין מבני בניו חנניה מישאל ועזריה לירד לכבשן האש אותם תציל (3). וכשהוציאו מאור כשדים נשתחוו כל אותם המלכים על כפות רגליו של אברהם אבינו, והיו קוצצים ארזים ועשו לו בימה גדולה והושיבוהו בראשה, והיו מביאים בניהם ומשליכין בחיקו ואומרים תלמידנו דרכיך לבטוח בחי וקיים לעד, שלא היה לך רב להורות לך כי אם כליותיך, שנאמר אברך את ה'

---

(1) כמנין ימות החמה. (2) צ"ל עשר שנים כמו שנראה מהחשבון בסמוך, וכמו שמבואר במדרש הקודם. (3) גבריאל שר של אש ירד לקרר הכבשן כשהפיל נבוכדנצר לחמו"ע לתוכו. (פסחים קי"ח:).

אשר יעצוני אף לילות יסרוני כליותי. ועמדו כל אותם המלכים וניירו את עצמם ונכנסו לכנפי השכינה, ועליהם נאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם.

אגדת אברהם

[נדפסה בס' תהלה לדוד לזכרון ר"ד קויפמאן]

מפני מה זכה אברהם לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעולם הזה מה שעתיד ליתן לצדיקים לעולם הבא, מפני שמסר עצמו על כבוד שמים למיתה באור כשדים, וכל המוסר את עצמו על כבוד שמים למיתה נותנין לו חיים לעולם הזה וחיים רבים וארוכים לעולם הבא שאין להם סוף. מנין, תרע לך שכן. בית אביו של אברהם עובדי עבודה זרה, היו עושים עבודות זרות ויוצאים ומוכרים בשוק, יום אחד הגיע לאברהם למכור, בא אחד ואמר לו בכמה פסל זה, אמר לו בשלשה מנה, אמר לו בן כמה שנים אתה, א"ל בן שלשים שנה, א"ל אתה בן שלשים שנה ותעבוד לזה שעשיתי אותו היום. נסתלק והלך לו. נשמעו דבריו לנמרד, שלח והביאו והעמידהו לפניו, אמר בן תרח! עשה לי אלוה יפה שיהא לי, נכנס ואמר לבית אביו: עשו לו פסל יפה, תיקנוהו פסקוהו והרבו לו סימנים והלך והוציאו לו. וצדקתו של אברהם אבינו (1) אותו היום מעונן היה וירד מטר בו ביום לפי כך לירד לתוך כבשן אש. נמרד יושב וכל דור הפלגה יושבים. נכנס והעמידו באמצע, ירד ודיבר את דבריו. אמר לו אם לאו למי אעבוד, א"ל לאלהי האלהים ואדוני האדונים שמלכותו קיימת בשמים ובארץ ובשמי שמים העליונים, א"ל ואני אעבוד לאלוה של אש והריני משליך אותה בתוכה, ובא אלוה שאתה אומר עליו ויצילך מתוך כבשן של אש. מיד כתפוהו ועקדוהו ונתנוהו על גבי הארץ, והקיפוהו עצים מארבע רוחות, חמש מאות אמות לצפון, חמש מאות אמות לדרום, חמש מאות אמות למזרח. הקיפו והציתו בהם את האור. כל ביתו של תרח עובד ע"ז היה ועד אותה שעה לא הכיר את בוראהו. מיד באו שכניו ובני עירו והיו מטפחין על ראשו ואומרים לו, משתה (תבוש) בושה גדולה, בן שאתה אומר עליו יורש העולם הזה והעולם הבא שרפו נמרד באש. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה וירד משמי שמים העליונים ממקום כבודו גדלו ותפארתו, קדושת שמו הגדול, והציל את אברהם אבינו מתוך אותה בושה ומתוך אותה כלימה מתוך כבשן אש, שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך וגו'. וכיון שנעשה נס לאברהם אבינו היה לו פתחון פה לפני דור הפלגה להשיב תשובה במקומה. על תרח ועל אברהם בנו היו אומרים, חכם בני ושמח לבי ואשיבה חורפי דבר, אלו בני דור הפלגה, שמתוך דרכיהם הרגו את בני, ונמצא אבוד מן העולם הזה ומן העולם הבא. עמד ויצא משם לשם שמים, שנאמר ויקח תרח את אברם בנו וגו'. בשכרו שיצא משם, זכה והמליך הקב"ה את אברהם בנו בחייו שלשים וחמש שנה. ואברהם ושרה הלכו לארץ כנען, שנאמר ויקח אברם את שרי אשתו. אברהם הזקין והלבין נמנע מדרכו של עולם, ושרה הזקינה והלבינה ונמנעה מדרכו של עולם. אברהם הזקין והלבין והשחיר וחזר לילדותו, ושרה הזקינה והלבינה והשחירה וחזרה לילדותה, שנאמר ואברהם ושרה זקנים, נעשה אברהם כבחור, נעשה שרה כבתולה. נקבצו עליהם כל באי העולם ואמרו, מה טיבן שבאו כל אותם מעשים על ידיכם, מיד ישב אברהם וסיפר להם כל מה שהיה (שאירע) לו בעולם מאור כשדים ועד אותה שעה, שנאמר מי העיר ממזרח צדק יקראהו. וכיון ששמעו ממנו דברי תורה המליכוהו עליהם. מיד באותה שעה נתקבצו כל מלכי מזרח, ובאים ומעסים (מרגיזים) את המלכים אשר סביבות אברהם ולא אמר להם דבר עד שנגעו בו בגופו, שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו. באותה שעה הראה הקב"ה לאברהם אבינו שני בניו עובדים ע"ז בדן ונשכחו מעליו, שנאמר ויקימו להם בני דן את הפסל, וכן הוא אומר ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו. אמרו לאותו מלאך שיצא לסעד את אברהם לילה שמו, ובמה ירק אותם, בכסף וזהב ובאבנים טובות ומרגליות וכל כלי חמדה שבעולם, להודיע לכל באי העולם שעשיר גדול היה אברהם, כדי שלא יהו הבריות אומרים, לא יצא אברהם והרג את המלכים אלא בשביל לקחת את הממון שהיה עליהם לפיכך נאמר ויחלק עליהם לילה וגו'. ומשנמלך (וראיה שמלך) אברהם אבינו בעולם, שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו, ואומר אשר נשיא יחטא, ואתה חלל רשע נשיא ישראל, רב לכם נשיאי ישראל. מה נשיא האמור למלכי ישראל נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו, אף נשיא האמור במלכי יהודה נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו. הא שמענו נשיא האמור בתורה, מה נשיא האמור בתורה נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו, אף נשיא האמור באברהם נשיא שאין על גביו אלא ה' אלהיו. הא שמענו שמלך אברהם אבינו בעולם שבעים וחמש שנים. שלשים וחמש של תרח (בחייו) וארבעים לאחר מיתתו. ואלו הן סלעים (מטבעות) שיצאו לו, זקן וזקנה מצד אחד בחור ובתולה מצד אחד, ולא הניח הקב"ה ברכה בעולם שלא ברכו, ברכו בחכמה בבינה בדעה בהשכל, וברכו בעושר ובנכסים, והקנהו שמים וארץ, ושמו אדון על עולמו, שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון. וברכו בבנים ובני בנים, והקנה לו העולם הזה

---

(1) הלשון מגומגם גם חסר פה הרבה, וכנראה רצה הסופר לספר איך שבר אברהם את הפסילים, והיה נדון לפני נמרד, וגזר עליו להשליכו לתוך כבשן האש, וכי השלהבת היתה גדולה כ"כ שלא יכלו לגשת אליו מרוב החום, אך בצדקתו של א"א היה היום מעונן וירד הגשם עד שנצנן המקום בקרבת הכבשן ויכול לירד שמה.

והעולם הבא, שנאמר ואברהם זקן בא בימים [וה' ברך את אברהם בכל].

אגדה: מדרש על חמשה חומשי תורה, נמצא בכ"י עתיק יחיד בעולם המובא מארם צובה והוציאו לאור ר"ש באבער עם הערות ותקונים: ח"א בראשית שמות, ח"ב ויקרא במדבר דברים (ווין תרנ"ד). מהכ"י היו חסרים איזה דפים בסופו ולכן לא נדע שם הסופר ושנת הכתיבה, אך לדעת רש"ב נעתק המדרש בזמן אחד שנעתק הכ"י תלמוד תורה שהוא ילקוט עה"ת בשנת רפ"ב (1522) ברמשק ע"י ר' יצחק החבר. ולפי דעת המו"ל נסדר מדרש אגדה מן מסדר אחד אשר כבר ראה פירוש רש"י עה"ת גם המדרש לקח טוב לר' טוביה, ואסף לאסיפה גם מאמרים מן מדרש קדמונים. המו"ל יכנה את המדרש הזה בשם „מדרש אגדה" מפני שהרבה דברים שמביא רש"י בפירושו עה"ת בשם מדרש אגדה נמצאים בזה המדרש, אף כי המסדר שלפנינו הוא מאוחר מזמן רש"י, ואפשר ששניהם לקחו האגדות האלה ממקור אחד קדום להם.

אגדת אסתר: ע' אסתר

אגדת בראשית: נקרא ג"כ „אגדתא דבראשית", והוא מדרש על ספר בראשית, וכל פרשה (סידרא) נחלקת לשלשה פרקים: פ"א תורה, פ"ב נביאים, פ"ג כתובים. ע"ד שאמרו חז"ל כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים (מגילה ל"א.). ואפשר שהיו מחלקים הדרשה בשבת לשלש חלקים בשחרית במוסף ובמנחה. בדפוסים הראשונים נחלק לשמונים ושלשה פרקים ע"פ טעות, כי באמת נחלק לפ"ד פרקים או כ"ח פרשיות משולשות. ר"ש באבער הבדיל את פרק מ"ב לשנים ויצאו פ"ד פרקים. בכ"י אוקספורד יש הוספה פרק אחד בתחלתו, המתחיל ויחי אדם שלשים ומאת שנה ויולד בדמותו כצלמו, וכי עד אותו היום לא ילד, והלא כ"ג שנים לבריאתו של עולם נולד לו קין ואחותו הבל ואחותו וכו' (עי' מבוא רש"ב לאג"ב). ואפשר כי החלוקה של כ"ח פרשיות לאגדת בראשית היתה לפי חלוקת בני מערבא אשר סיימו את התורה אחת לשלש שנים. הדרשות הם רק לחומש בראשית ולא לשאר חומשים. ר' אברהם בן הגר"א מיחס את המדרש להתנא רב חברו של שמואל ירחינאי, מפני שמצא בתלמוד „אגדתא דבי רב" (סנהדרין נ"ז:), אך לא נראין דבריו (ועי' להלן ערך אגדתא). הסופר אריה ליב גארדאן במכ"ע הכרמל (שנה שניה צד 574) משער כי מחבר המדרש הזה הוא התנא ר' מאיר, ומביא שם ראיה לדבריו, אך החוקר רייפמאן בבית תלמוד (שנה ג' 336) סותר את ראיתו ואומר כי טעה בזה ואין לדבריו יסוד. ואף אם יהיו מתאימים איזה מאמרים עם דברי ר' מאיר יוכל להיות כי מסדר המדרש שאב אותם מדבריו בלי הזכרת שמו. ולכן נראה יותר דעת רש"ב כי הוא מסדר אחרון אשר אסף מאמרים שמצא במדרשים אחרים, וכמעט רוב הספר נובע מתנחומא הקדום, כמו שהראה רש"ב בדוגמאות רבות בהמבוא. יש מן החוקרים חושבים כי רש"י מביא את המדרש הזה אך לדעת רש"ב טעות הוא כי רש"י לא ראה אותו. בעל ראשית חכמה השתמש במדרש אג"ב בכ"י ויכנהו בשם „תנא דבי אליהו". ובכ"י אוקספורד קובץ 2340 רשום עליו השם „סדר אליהו רבה". והשם „אגדת בראשית" ניתן להמדרש הזה מר' מנחם די לונזאנו אשר הדפיסו ראשונה בספרו שתי ידות (ויניציא שע"ח=1618), ושנית עם הקדמת ע"י ר"א בן הגר"א (ווילנא תקס"ב), ועוד איזה פעמים. גם ע"י יעלינעק בבית המדרש ח"ד. ר' חנוך זונדל מביאליסטאק הו"ל אג"ב עם באוריו עץ יוסף ענף יוסף ויד יוסף (ווארשא תרל"ו). ר"ש באבער הו"ל עם מבוא הערות ותקונים (קראקא תרס"ג).

אגדת שה"ש: ע' שיר השירים

אגדתא: יש מדרשים רבים הנקראים בשם „אגדה" או „אגדתא" סתם שנתחברו ע"י הקדמונים ומהם ע"י תנאים ואמוראים שהיו קובצים אגדות או דרשות, אבל כל אלו אבדו מאתנו, ורוב המאמרים נכנסו אח"כ במדרשים אחרים כמו מדרש רבות ותנחומא ועוד. לקובצי אגדתות של הקדמונים נמצא זכר בתלמוד, כמו רב שימי בר עוקבא הוה שכיח קמיה דר"ש בן פזי והות מסדר אגדתא קמיה דריב"ל (ברכות י'.), רב יוחנן נקיט ספרא דאגדתא (שם כ"ג.), אמר רב חסדא לההוא מרבנן דהוה מסדר אגדתא קמיה (יומא ל"ח.), א"ל רב חסדא לרב תחליפא בר אבינא זיל כתוב קניגי ובליסטרי באגדתיך ופרשה וכו' (חולין ס':), ר' יוחנן ור"ל הוו מעייני בספרא דאגדתא בשבתא ודרשי וכו' (תמורה י"ד:). גם מצינו אגדתא דבי רב, אשכח ר' יעקב בר אחא דהוה כתיב בספר אגדתא דבי רב וכו' (סנהדרין נ"ז:) וכן בזהר פ' ויקרא (דף ל"ז) ובספרא אגדתא דבי רב אמרי אע"ג דאורייתא מפי הגבורה איתמר כלה מפי עצמו של משה כמו כן איתמר וכו'. וכן בספרא דאגדתא דרב ייבא סבא אמר מצח דעתיקא וכו' (זהר פ' האזינו רצ"ב). וספרא דרב המנונא סבא (שם פ' פנחס רל"ו:).

אגדתא דמגילתא: ע"ע אבא גוריון

אגור: מזכירו ר' מנחם די לונזאנו בשער ספרו שתי ידות (ויניציא שע"ח), והיה בדעתו להדפיסו בחלק ב' אחר מדרש אגדת בראשית (אצבע א'), אך בסוף ספרו מתנצל ואומר: „וכאן תשבת המלאכה בעת הזאת כי אפס כסף עד שימציא לי האלהים מעות להוצאה להדפיס הד' אצבעות הנזכרים בראש הספר". אולם לפי עדותו של ר' יהוסף שווארץ בספרו תבואות הארץ חלק מעשה הארץ ערך צפת ראה את ס' מדרש אגור שהדפיס ר"ם די לונזאנו בצפת או עין זיתון שנת שפ"ו. ומפני שאינו במציאות לפנינו לא נדע תוכנו ומהותו.

אדם הראשון, פרק: אגדת אדה"ר ארות הגזרות שנגזרו עליו ועל חוה אחר שאכלו מעץ הדעת. פרק אדה"ר הוא מאותן המדרשים ע"ד המספרים. ויש ממנו שתי נוסחאות, השניה נבדלה מהראשונה במה שסרסה את הסדר נחש אדם חוה הארץ, תחת אדם חוה נחש הארץ, ומנאת רק ל"ם

מלקות תחת מ׳ מלקות, בנוסחא א׳. מספר המלקות הוא כנגד הקללות י׳ לאדם י׳ לחוה י׳ לנחש וי׳ על הארץ. ולפי הגירסא השניה נלקתה הארץ בתשע קללות, הרי ל״ט. במדרש במדבר רבה (פ״ה ה׳) איתא: כשם שנעשה לאדה״ר שחטא ונתחייב מיתה ונלקה מ׳, שנתקלל העולם בחטאו מ׳ קללות, י׳ לאדם וי׳ לחוה וי׳ לנחש וי׳ על הארץ וכו׳. בפרקי דר״א (פי״ד) מנה תשע קללות ומיתה בפני עצמה, על נחש האשה והאדם ולא חשב הקללות על הארץ. בזהר חדש מדרש רות ד״ה רבי נחמיה פתח נאמר כי הקב״ה גזר על אדה״ר י׳ גזרות על חוה י׳ גזרות ועל הנחש [י׳ גזרות], ועל האדמה עשר גזרות חסר אחת נמצאו ארבעים חסר אחת כנגד ארבעים מלקות [חסר אחת] שנתחייב הרשע בב״ד. באבות דר״נ פ״א איתא: בו ביום נגזרו על אדם עשרה גזרות שנאמר ולאדם אמר כי שמעת וגו׳ וכשם שנגזרו על אדה״ר עשרה גזרות כך נגזרו על חוה עשרה גזרות שנאמר ועל האשה אמר וגו׳. באותה שעה אמר הקב״ה אם איני דן את הנחש וכו׳ מיד נפנה אליו וקללו שנאמר ויאמר אלהים אל הנחש וגו׳, ולא חשב אצל הנחש מנין הגזרות. בפי׳ שני אליהו להגר״א על אדר״נ (ווילנא תקצ״ג) מעיר שם: ואפשר דהמדרש ג״כ סובר דארבעים חסר אחת והא דנקט עשרה על הארץ לא דק ושיגרי לישנא דאידך נקט.

הנוסחא הראשונה היא בכ״י וואטיקאן 171 והיא קצור מאבות דר״נ נוסחא ב׳ פמ״ב (הוצאת שעכטר דף נ״ט). והשניה היא מספר ציוני בהג״ה (דפוס קרימונה דף י״ב ע״ב). שתי הנוסחאות מובאות בס׳ כבוד חופה לר׳ חיים מאיר הורוויץ, (דפוס כ״י פפר״מ 1888).

פרק אדם הראשון

[נוסחא א׳ מס׳ כבוד חופה]

עשרה גזרות נגזרו על אדם הראשון ועשרה על חוה ועשרה על הנחש ועשרה על הארץ. י׳ על האדם: א׳) היה לבוש כלי חמדה והפשיטו הקב״ה הימנו, ב׳) שהוא מתפרנס בצער, ג׳) שהוא אוכל טוב ומוציא רע, ד׳) שהוא גולה ממקום למקום, ה׳) ריח זיעה, ו׳) שיש בו יצה״ר, ז׳) ששלטה בו רימה ותולעה, ח׳) שנמסר למות שימיתוהו, ט׳) קצר ימים ושבע רוגז, י׳) שהוא עתיד לעמוד בדין שנאמר (קהלת י״א) שמח בחור בילדותך וגו׳.—עשרה על חוה: א׳) דם נדה, נזופה מביתה, גרושה מבעלה. ב׳) שהיא יולדת לתשעה חדשים, ג׳) שהיא מינקת לכ״ד חדשים, ד׳) שבעלה שולט בה, ה׳) שבעלה מתקנא לה שלא תדברי לאיש, ו׳) שמזקנת מהרה, ז׳) שהיא עומדת מלידה והאיש מוליד לעולם, ח׳) שהיא יושבת בבית ואינה מתפרסמת (1) לאיש, ט׳) יוצאה לשוק וראשה מכוסה כאבל לפיכך מקדימות במת (2), י׳) אם היתה כשרה בעלה קוברה שכן מצינו באברהם יצחק ויעקב שקברו את נשיהן.— ועשרה על הנחש: א׳) נסתם פיו, ב׳) קצצו ידיו ורגליו, ג׳) אוכל עפר, ד׳) מפשיט עורו ומצטער כיולדה וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו ואין קולו נשמע, ה׳) ואיבה אשית, ו׳) א״ר חלפאי בשם ר״מ אפילו אוכל פטומין ושותה כל מתוק נעשה עפר בפיו שנאמר (ישעיה ס״ה) ונחש עפר לחמו, ז׳) מוליד לשבע שנים, (3) ח׳) אדם רואה חיה ועוף ואינו מקפיד וכשרואה נחש מקפיד ומקללו, ט׳) הכל מתברך והוא בקלקולו, י׳) היה ר׳ מאיר אומר עליו בקבלה (ויקרא כ״ו) והשבתי חיה רעה מן הארץ. ועשרה על הארץ: א׳) שהיתה שותה מים מאליה מכאן ואילך ואד יעלה מן הארץ, ב׳) שהיא לוקה בפירותיה, ג׳) שהיא לוקה בשדפון ובירקון, ד׳) שנעשו בה הרים ובקעות, ה׳) שנבראו בה טרשים וקשקשים, (4) ו׳) שעלו בה אילני סרק, ז׳) שעלו בה חוחין ודרדרין, ח׳) שזורעין הרבה והיא עושה מעט, ט׳) שהיא עתידה להעיד על הרוניה שנאמר (ישעיה כ״ו) וגלתה הארץ את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה, י׳) שהיא עתידה לבלות כשמלה שנאמר (שם נ״א) והארץ כבגד תבלה. ומפני מה ארבעים גזרות הללו? כנגד מ׳ יום שהולד נוצר בו, ד״א כנגד גזרות הללו קבעו חכמים בב״ד מלקות ארבעים. הא כיצד אדם נכשל בעבירה נתחייב בה מיתה בידי שמים מביאין אותו בב״ד ומלקין אותו ומיד מוחלין כולו וזהו ששנינו ד׳ מתות ב״ד. (5) ר״א אומר אדם הראשון דמו של עולם וכששפכתו אשתו נתחייבה בדם נדה. אדם הראשון חלקו של עולם היה וכשטמאתו אשתו נתחייבה בהפרשת חלה, אדה״ר נרו של עולם וכיון שכיבתו אשתו נתחייבה בהדלקת נר שבת, ההוא דשנינו על שלש עבירות נשים מתות בשעת לידתן בנדה בחלה ובהדלקת הנר (6).

תם ונתל״ע

[נוסחא ב׳—שם ובס׳ ציוני פ׳ בראשית]

ואמרו רז״ל עשר גזרות גזר על הנחש ואלו הן: א׳) שנסתם, ב׳) קציצת ידיו ורגליו, ג׳) שאוכל עפר, ד׳) לשונו נגררת בעפר, ה׳) שהשניאו בעיני הבריות, ו׳) שמשיר עורו לסוף מ׳ שנים ויש לו צירים כחבלי לידה, ז׳) שמוליד לשבע שנים, ח׳) שמטיל ארס, ט׳) שכולם מתרפאים לעתיד לבא זולתו, י׳) שימות. ועשר גזרות גזר על האדם: א׳) שיאכל פתו בעמל וצער, ב׳) שאוכל טוב ומוציא רע, ג׳) שישלוט בו ריח רע ורימה ותולעה, ד׳) כנים וזבובים ופרעושים בחייו, ה׳) שיהיו ימיו קצרים, ו׳) שיהיו בניו גולים ממקום למקום, ז׳) שיהא מסור לחיה רעה, ח׳) שיהא נדון תמיד ודינו מוכן לעתיד לבא, ט׳) באין עליו יסורין, י׳)

---

(1) באבות דר״נ נוסחא ב׳ מתפרנסת. (2) כך היה מנהגן שהמקוננות היו הולכות קודם האנשים בהלוית המת. (3) בכורות ח׳ ע״א. (4) קש וגבבא. (5) כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתן (מכות כ״ג ע״א). (6) שבת ל״א ע״ב.

המות. ועשר גזרות נגזר על האשה: א׳) דם נדה, ב׳) דם בתולים, ג׳) צער הריון, ד׳) צער לידה, ה׳) שעומדת מלידתה דוה וחולה, ו׳) שתכנס כאבילה, ז׳) שמושל בה האיש, ח׳) שתהא אסורה ונתפשת בירכתי הבית, ט׳) שמזקנת מהרה, י׳) המות. ואם היא אשת חיל בעלה קוברה שנאמר ויבא אברהם וגו׳. ותשע גזרות על הארץ: א׳) שתהא שותה מאליה שנאמר ואד יעלה מן הארץ וגו׳, ב׳) שתלסה בפירותיה, ג׳) שתלקה בשדפון, ד׳) שתצמיח קוץ ודרדר, ה׳) שיהיו בה הרים וסלעים, ו׳) שיחסרו בה בני אדם ויחרשה בכלי ברזל, ז׳) שלא תכסה על הרוגיה, ח׳) בזמן שחייבין בני אדם זורעין הרבה ומוציאין קמעא. ט׳) שעתידה לבלות שנאמר והארץ כבגד תבלה חו היא מיתתה. [הג״ה ועוד מצאתי בגליון ואני ראיתי במדרש שמלקות דלמטה ל״ט נגד ג׳ עונשין ג׳ פעמים, כי מבן י״ג והלאה מענישין אותו ומלקות של מעלה בס׳ פולסי דנורא [1], כי אין עונשין מן הדין של מעלה עד בן כ׳ שנה ולמעלה].

אדרא רבא ואדרא זוטא: שני לקוטים מספר הזהר, הראשון בפ׳ נשא והשני בפ׳ האזינו. הוראת המלה „אידרא“ ביונית היא ישיבה או אספה של חכמים, ואדרות האלה הם ישיבות של תלמידי ר׳ שמעון בן יוחאי שהיו לומדים סתרי תורה מפי חכם. כשהיתה ישיבתם גדולה ומרובה בתלמידים נקראת „אדרא רבא קדישא“. אדרא זוטא שהיא המשך מן אדרא רבא נכתבה ביום שמת רשב״י לפני פטירתו והיה מגלה להם סודות עמוקות ור׳ אלעזר בנו היה מפרשם ור׳ אבא המזכיר כתבם על הספר. ע״ע אדרא באוצר ישראל. חסידים ואנשי מעשה נהגו ללמוד האדרות בלילי שבועות והושענא רבה. בירושלם נהגו ללומדם על קבר שמואל הנביא ביום מותו כ״ח אייר, ובצפת אומרים אותם בליל ל״ג בעומר שהוא יום הלולא לרשב״י. ונדפסו בחוברות מיוחדות, כמו „האדרא רבתא וזוטרתא וכו׳ ואדרא דפ׳ משפטים וספרא דצנעותא“ (קושטא תע״ח); „אדרות קדושות ומכתבי מהר״ן שפירא“ וכו׳ (אמשטרדם תס״ח); „סדר האדרות הקדושות“ וכו׳ (ויניציא תק״א) ועוד.

אהרן: המדרש „ואלה תולדות אהרן ומשה“ המובא להלן נדפס ע״י ר׳ שלמה אהרן ווערטהיימער בספרו בתי מדרשות בית ג׳ (ירושלם תרנ״ה) מכ״י ישן, ולדעתו הוא שארית פליטה מספר שלם מאחד המדרשות שאבדו מאתנו, אך רחוק הוא לחשוב שהוא מן הילמדנו, גם רחוקה השערתו שרש״י ראה את המדרש הזה מפני שבפירושו למשלי י״ז ו׳ כתב עטרת זקנים בני בנים „כשרואין בני בניהם הולכין בדרך טובה“ וגם פה דרש עטרת זקנים בני בנים „אימתי הזקנים משתבחים בשעה שבניהם עושים כמעשיהם“ שהוא באמת דרשה אחרת. גם בתחלת המדרש מובאים דברי חז״ל האחים השותפין שהשביחו הנכסים אפילו לא הניח להם

[1] עי׳ ב״מ פ״ה ע״ב.

אביהם אלא מטה או קרדום חולקים בשוה, וע״ז מעיר מר ווערטהיימער כי נראה מכאן שפירש בעל המדרש אודיינו (ב״ב קמ״ג:)=מטה וזה כפירש ר״ת ולא כפירש״י בור וכסויו, וא״כ כבר ראה המחבר פי׳ ר״ת. ואם רש״י ראה את המדרש מדוע לא הביא פי׳ המדרש כי אודיינו הוא מטה. אמנם נראה כי מחבר המדרש הוא אחרון אשר לקט דרשות ממדרשים שונים הנוגעים לאהרן ומשה וחידש איזה דברים מעצמו ובפרט ההתחלה שהשתמש בהלכה לצורך דרוש באגדה. ומכפיל הענין בדבר שנאת אחים בכלל לעומת אהבת משה ואהרן בסוף המדרש.

מדרש שני אדות אהרן הוא הנקרא „מדרש פטירת אהרן“ מבית המדרש של יעלינעק חדר א׳. והוא מדרש אגדה קדמון מענין מיתת אהרן הכהן ע״ה, שנדפס ביחד עם ס׳ דברי הימים של משה (קושטא רע״ז, ויניציאה ש״ד, ועוד). בעל המדרש מתאמץ לבאר חטא אהרן ומשה בימי מריבה, ואיך משה לא רצה לגלות לאהרן כי ימות בהר ההר רק ע״י רמזים, אף כי מפורש בכתוב כי ה׳ אמר אל משה ואל אהרן „יאסף אהרן אל עמיו“ (במדבר כ״א כ״ד). המחבר יאמר ג״כ כי ענני הכבוד הקיפו את ישראל בזכות אהרן (כמו שאמרו חז״ל) ובכל הזמן ההוא לא ראו את אור השמש ולא אור הירח, וכשמת אהרן ונסתלקו העננים וראו את שני המאורות רצו להשתחוות להם ונזהרו עליהם. מדרש פטירת אהרן דומה למדרש פטירת משה (ע״ע), וכנראה נתחבר אח״כ ע״פ תכונת האחרון.

ואלה תולדות אהרן ומשה

[בתי מדרשות בית ג׳]

שנו רבותינו האחין השותפין שהשביחו הנכסים אפילו לא הניח להם אביהם אלא מטה או קרדום חולקין בשוה למה ששניהם אחים [1], ואת מוצא שותפין של אחין שהיתה חביבה לפני הקב״ה כמשה ואהרן, ועליהם אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה מי יתנך כאח לי וגו׳. לפי שהקב״ה קורא את ישראל אחים, שנאמר למען אחי ורעי וגו׳. אמרה לפניו מי יתנך כאח לי, לא ככל האחים שהיו שונאין זה לזה אלא כמשה ואהרן שהיו מהבבין זה לזה ומגדלים זה לזה ושמחים זה לגדולת זה [2], תדע לך שהוא כן ממה שקרינו בענין ואלה תולדות אהרן וגו׳.

כל הפרשה הזו אהרן היה מתנבא להם במצרים, ומנין שאהרן מתנבא להם במצרים שנאמר ויבא איש אלהים אל אלי וגו׳. (ש״א ב׳) וכתיב ובחור אותו וגו׳. לכך אמר משה: אהרן אחי היה מתנבא להם כל השנים הללו עכשיו אלך אני אליו. אמר לו הקב״ה משה! שמח הוא לגדולתך, אימתי, כשהיה משיח לאהרן בשמן המשחה היה השמן מפעפע ויורד על זקנו של אהרן, והיה משה סבור שעל זקנו הוא

[1] ב״ב קמ״ג ע״ב. [2] במדבר רבה שם, שמות רבה פ״ה, תנחומא פ׳ שמות סי׳ כ״ז.

היה, שכן הוא אומר כשמן הטוב על הראש וגו׳ (תהלים קל״ג ב׳) מהו על הזקן, זקן אחד, וכי שני זקנים היה לו לאהרן? אלא שהיה יורד על זקן אהרן כאלו היה על זקנו של משה (עי׳ ויק״ר פ״ג) אמר לו הקב״ה למשה חייך כל גדולה שאני מגדיל לאהרן על ידך אני מגדילו, שנאמר ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך, וזה הדבר אשר תעשה להם (שמות כ״ח א׳, כ״ט א׳), לכך נאמר ואלה תולדות אהרן ומשה.

[זהו שאמר הכתוב] עטרת זקנים בני בנים (משלי י״ז ו׳) אימתי הזקנים משתבחים בשעה שבניהם עושים כמעשיהם. מה טעם תחת אבותיך יהיו בניך וגו׳ (תהלים מ״ה י״ז), לכך נאמר ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב וגו׳.

דבר אחר ואלה תולדות אהרן ומשה, בכל מקום הוא מקדים משה לאהרן שנאמר ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה, ובמקום אחד מקדים אהרן למשה שנאמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה׳ וגו׳ (שמות ו׳ ר״ז), מלמד ששניהם שקולים זה כזה (3). ובכל מקום הוא מקדים יהושע לכלב שנאמר ויהושע בן נון וכלב בן יפונה (במדבר י״ד ו׳) ובמקום אחד הוא מקדים כלב ליהושע שנאמר זולתי כלב בן יפונה וגו׳ (שם י״ד ו׳), מלמד ששניהם שקולים זה כזה. בכל מקום הוא מקדים אב לאם שנאמר כבד את אביך וגו׳ ובמקום אחר אומר איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולים זה כזה, אבל אמרו הכמים האב קודם לאם בכל מקום מפני שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו. (4) כתוב אחד אומר הוא משה ואהרן וכתוב אחד אומר ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי (דהי״א כ״ג י״ד), ר׳ ברכיה ור׳ יהודה בן קרחא כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה (5) הדא הוא דכתיב משה ואהרן בכהניו וגו׳ (תהלים צ״ט ו׳). ר׳ ברכיה בשם ר׳ סימון שמע לה מן הדא ובני עמרם אהרן ומשה ומרים וגו׳ ומשה איש האלהים בניו יקראו וגו׳ נמנה משה עם הכהנים, ואלה תולדות אהרן ומשה.

עד שלא עמד אהל מועד דבר אליו (למשה) בסנה שנאמר ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה, ודבר עמו במדין שנאמר ויאמר ה׳ אל משה במדין, ודבר עמו במצרים שנאמר ויהי ביום דבר ה׳ אל משה בארץ מצרים, ודבר עמו בסיני שנאמר ואלה תולדות אהרן ומשה ביום דבר ה׳ את משה בהר סיני, [ודבר עמו] מאהל מועד, יפה הצניעות והצנע לכת וגו׳ [חזר ודבר] מאהל מועד וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני וגו׳. אמר הקב״ה כבודי שאהא מדבר מלפנים שנאמר ובבוא משה וגו׳ (שמות ל״ד ל״ד).

שלשה פרנסים העמיד הקב״ה לישראל ואלו הן: משה אהרן ומרים שנאמר ואשלח לפניך את משה אהרן ומרים, ובזכותן היו ישראל מתפרנסים במדבר, המן בזכות משה שנאמר ויאכילך את המן, תדע לך שבזכות משה היה יורד שכיון שנאסף משה מה כתיב וישבת המן וגו׳. בזכות אהרן ענני הכבוד ותדע לך שכיון שנאסף אהרן ותקצר נפש העם בדרך (במדבר כ״א ד׳), שהיתה השמש שחפת עליהם (6). בזכות מרים היה הבאר שכיון שנאספה מרים מה כתיב ולא היה מים לעדה וגו׳. הא למדת שבזכות שלשתן היו ישראל מתפרנסים, אשריהם.

משה ואהרן היו שרוים מן המזרח, שנאמר והחונים לפני המשכן (במדבר ג׳ ל״ח), וסמוכין להם שלשה שבטים הללו יהודה יששכר חבולן [ועל ידי] שהיו סמוכין למשה ואהרן [זכו] להיות גדולים בתורה שנאמר לא יסור שבט מיהודה, ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, וכן אומר ומזבולון מושכים בשבט סופר, על ידי שהיו שכיני תורה. שאין לך מדה גדולה מן התורה, שנאמר תורה צוה לנו משה וגו׳, לכך נאמר ואלה תולדות אהרן ומשה.

[דבר אחר] זה הוא שאמר הכתוב הנה מה טוב וגו׳ וכן אתה מוצא שלא היו מעולם אחים מחבבין זה לזה כמשה ואהרן שנאמר אלה תולדות אהרן ומשה וגו׳... מלמד שרובן של אחים שונאים זה את זה, קין שונא את הבל שנאמר ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו, וישמעאל שונא ליצחק שנאמר ותרא שרה את בן הגר המצרית מצחק וגו׳, ועשו שונא ליעקב שנאמר ויאמר עשו בלבו יקרבו וגו׳. וכן אבימלך הרג אחיו שנאמר ויבא בית אביו אפרתה ויהרג את אחיו (שופטים ט׳ ה׳), וכן יהורם הרג אחיו שנאמר ויקם יהורם וגו׳ ויהרג את כל אחיו בחרב (דהי״ב כ״א ד׳). [מלמד שאחים שונאים] זה לזה אבל משה ואהרן מחבבין זה לזה ואוהבין זה לזה ושניהם גדולים ושניהם שוים ממה שקרינו בענין ואלה תולדות אהרן ומשה.

שני שדיך כשני עפרים (שה״ש ז׳ ד׳) זה משה ואהרן הודן של ישראל, לכך נאמר ואלה תולדות אהרן ומשה, מה השדים הללו הדרה של אישה כך משה ואהרן הדרן של ישראל (7). ד״א שני שדיך מה השדיים הללו נאיה של אשה כך משה ואהרן נאיין של ישראל לכך נאמר ואלה תולדות אהרן ומשה.

מדרש על פטירת אהרן

[בית המדרש חדר א׳]

ואבחיד את שלשת הרועים בירח אחד, וכי בירח א׳ מתו אהרן ומרים ומשה, והלא מרים מתה בא׳ בניסן ונגנז הבאר, ובב׳ בו מתו שני בני אהרן, ובא׳ באב

---

(3) מכילתא פ׳ בא, תנחומא פ׳ בא סי׳ ה׳. ב״ר סוף פ״א, ויק״ר פל״ד. (4) קדושין ל״א: (5) שוח״ט צ״ט, פסיקתא פ׳ פרה ויק״ר פי״א. (6) עי׳ סוף מדרש פטירת אהרן להלן. (7) שה״ש רבה פ״ד סי׳ י״ב, מדרש שמואל פכ״ו.

מת אהרן הכהן ונסתלקו ענני כבוד, ובז׳ באדר מת משה רבינו עבד ה׳, ואע״פ שלא היתה מיתתן בירח אחד גזרתן בירח א׳ היתה. וג׳ מתנות טובות נתנו לישראל על ידם: בזכות מרים ניתן הבאר, ובזכות אהרן ענני כבוד, ובזכות משה ניתן להם המן. מתה מרים נסתלקה הבאר כדי שיכירו ישראל שבזכותה היה להם הבאר, והיו משה ואהרן בוכים מבפנים וישראל בוכים מבחוץ, ועד שש שעות לא ידע משה עד שנכנסו ישראל וא״ל עד מתי אתה יושב ובוכה. א״ל ולא אבכה על אחותי שמתה, א״ל בעוד שאתה בוכה על נפש אחת בכה על כולנו. א״ל למה? א״ל אין לנו מים לשתות. עמד מהארץ ויצא וראה הבאר בלא טיפת מים, התחיל לריב עמהם, א״ל ולא אמרתי לכם לא אוכל אנכי לבדי שאת אתכם, יש לכם שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות, נשיאים ושרים חקנים גדולים, הם יתעסקו לכם. א״ל הכל עליך כי אתה הוא שהוצאתנו ממצרים והבאת אותנו אל המקום הרע הזה וכו׳, אם אתה נותן לנו מים מוטב ואם לאו הרי אנו סוקלין אותך. כששמע משה כך ברח מפניהם ונכנס לאהל מועד, א״ל הקב״ה משה מה יש לך? אמר לפניו רבש״ע בניך מבקשים לסקול אותי ולולא שברחתי כבר סקלוני. א״ל משה עד מתי אתה מוצא שם רע על בני, לא די לך שאמרת בחורב עוד מעט וסקלוני, עתה עבור לפניהם עד שאראה אם יסקלו אותך ואם לאו, שנאמר ויאמר ה׳ אל משה עבור לפני העם. והיה משה הולך ראשון וכל העדה אחריו ולא היה יודע איזה סלע אמר להם הקב״ה ליתן להם מים ממנו. ראו ישראל סלע אחד מטיף ועמדו עליו, כיון שראה שעמדו עליו חזר לאחוריו וא״ל עד מתי אתה מושכנו, א״ל עד שאני מוציא לכם מים מן הסלע, א״ל תנו לנו מים ונשתה, א״ל עד מתי אתם מתרעמים וכי יש בריה בעולם שמתרעם נגד בוראו כמו שאתם מתרעמים עליו, מהסלע (1) רוצה הקב״ה ליתן לכם מים. א״ל ישראל אתה נביא היית ורועה במדבר ועתה אומר אינו יודע מאיזה סלע רוצה הקב״ה ליתן לכם מים. באותה שעה הקהיל אותם על סלע אחד שנאמר ויקהל משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע, ויאמר משה בלבו אם אני אומר לסלע יוציא מים ואינו מוציא נמצאיתי מתבייש לפני הקהל ויאמרו לי משה היכן היא חכמתך, באותה שעה אמר משה לישראל אתם יודעים שהקב״ה יכול לעשות לכם נס אלא שהעלים ממני שכיון שדעתו של אדם מגעת לא דעתו ולא חכמתו עומדת. וירם משה את מטהו והניחו על גבי הסלע ועשה עצמו כמו שמדבר עם ישראל שנאמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים. התחיל הסלע מאליו להוציא מים, כיון שראה משה הגביה ידו והכה הסלע, שנאמר ויך את הסלע במטהו פעמים, כיון שלקה הוציא דם, שנאמר הן הכה צור ויזובו מים ואין זוב אלא דם שנאמר ואשה כי יזוב זוב דמה. בא משה ואמר לפני הקב״ה הסלע אינו מוציא מים [אלא דם], אמר הקב״ה לסלע למה לא הוצאת מים אלא דם, אמר לפניו רבש״ע על מה הכני משה, אמר הקב״ה למשה למה הכית את הסלע, אמר לפניו כדי שיוציא מים, א״ל הקב״ה וכי אמרתי לך שתכה בו והלא בדבור אמרתי לך, שנאמר ודברתם אל הסלע. אמר משה דברתי ולא הוציא, א״ל הקב״ה אתה צוית לישראל בצדק תשפוט עמיתך, ואתה למה לא דנת את הסלע לצדקה, זה הוא אשר גדלתיך במצרים שנאמר וינקהו דבש מסלע וזו היא טובה שפרעת לו, ולא עוד אלא שאמרת לבני שמעו נא המורים, ואין מורים אלא שוטים. הם שוטים ואתה פקח ולא תכנס עם שוטים לא״י, שנאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה. כיון שאמר הקב״ה למשה כן, אמר לסלע הפוך דמם למים, שנאמר ההפכי הצור אגם מים חלמיש למעינו מים. כיון שהגיע ר״ח אמר הקב״ה למשה הגיע זמנך, אמר משה לפניו בבקשה ממך שלא תאמר לי במהרה—למחר, א״ל למחר, והית מצר כל היום כלו שלא היה יודע האיך.

שוב אמר לאהרן הגיע זמנך לפטור מן העולם, וכל אותם מ׳ שנה שהיו ישראל במדבר כך היו מנהגם, היו משכימים ובאים אצל שבעים זקנים, בו ביום באים אצל הנשיאים וכל ישראל (2) באים אצל אלעזר ואהרן, והיו משכימים על פתחו של משה, והיו שואלים בשלומו, ואח״כ יוצאים לאהל מועד. וזה סדר הליכתן: משה באמצע אהרן בימינו אלעזר בשמאלו והזקנים מכאן ומכאן וכל ישראל לאחוריהם, והיו נכנסין לאהל מועד, ויושבים אהרן בראש על ימינו (3), ואליעזר משמאלו חקנים ונשיאים לפניו. ואז״ל כשגזר הקב״ה שימותו משה ואהרן קרא למשה ע״ה ואמר לו כן: עבדי משה בכל ביתי היית נאמן, דבר גדול יש לי לומר לך וקשה לי לעשות. א״ל משה מה הדבר? א״ל הקב״ה שיאסף אהרן אל עמיו, כי לא יבא אל הארץ אשר נתתי לבני ישראל על אשר מריתם את פי ה׳ בימי מריבה. א״ל משה רבש״ע גלוי וידוע לפני כסא כבודך כי אתה אדון כל העולם ואדון על בריותיך שבראת בעולם הזה ובידך הם ובידך לעשות להם כל מה שברצונך, אבל אינו ראוי לי שאלך לאחי לומר לו זה הדבר. כי אחי גדול ממני הוא ואיך אדבר לו עלה אל הר ההר ושם תמות! א״ל הקב״ה למשה אל תאמר לו אפילו בשפה אלא קח את אהרן ואת אלעזר בנו והעל אותם הר ההר, וגם אתה עלה עמם ותאמר לו דברים רכים ונאים ובעבורם יבין הדבר, ואחר שתהיו שלשתכם בהר, הפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו ואהרן יאסף ומת שם.

(1) צ״ל איני יודע מאיזה סלע רוצה וכו׳. (2) הזקנים והנשיאים בכלל. (3) צ״ל משה בראש אהרן על ימינו וכו׳ ועי׳ עירובין נ״ד.

כששמע משה זה הדבר היה זועף בלבו מאד ולא היה יודע מה לעשות ובכה בכיה גדולה עד מאד, והגיע לו מיתתו (עד מות) על מות אהרן אחיו. בעבור שהיה נאמן בפועל הלך אצל אהרן לומר לו הדבר, והלך לאהל מועד ומצא שם לאהרן. אותו היום שינה משה המנהג, ישב ובכה עד קריאת הגבר, קרא לאלעזר וא"ל לך קרא לי לזקנים ולנשיאים שאמר לי הקב"ה דבר, באו ונתקבצו על פתחו של אהרן. עמד אהרן ומצא משה עומד, א"ל אהרן למשה אחי למה שנית היום המנהג? א"ל דבר צוני הקב"ה לומר לך, א"ל אמור. א"ל עד שנצא. עמד משה והלביש לאהרן שמונה בגדים בתוך ביתו, ואח"כ יצא, וכן היה סדר הליכתן באותו יום (כי שינה משה המנהג), נתנו אהרן באמצע משה מימינו מיהושע משמאלו והזקנים והנשיאים מכאן ומכאן וכל ישראל לאחוריהם. כיון שראו ישראל את אהרן באותו כבוד שמחו שמחה גדולה ואמרו שאהרן נתעלה יותר ברוח הקדש, לפי שהיו אוהבים אותו, ויצאו, כיון שהגיעו לאהל מועד בקש אהרן ליכנס לאהל ולא הניחו משה וא"ל משה אנו רוצים לצאת חוץ למחנה, כיון שיצאו חוץ למחנה א"ל אהרן אמור לי מה אמר לך הקב"ה, א"ל משה עד שנגיע לאותו ההר. באותה שעה אמר משה לישראל שבו כאן עד שנחזור אליכם, ואני ואהרן ואלעזר נעלה לראש ההר ונשמע ונרד, והיו עולים בשלשתן והיה מבקש משה לומר לאהרן ולא היה יודע כיצד יאמר לו, א"ל משה: אהרן אחי שמא פקדון נתן לך הקב"ה, א"ל הן, א"ל מה? א"ל נתן לי מזבח ושלחן שעליו לחם הפנים. א"ל משה שמא כל מה שהפקיד בידך עכשיו הוא מבקש ממך (4) א"ל ומה? א"ל נר הפקד אצלך. א"ל אהרן לא נר אחד נתן לי אלא כל אותם שבעה, והרי הם דולקים באהל מועד, והיה מבקש משה להרגישו על נפשו שהיא משולה בנר, שנאמר נר ה' נשמת אדם, כיון שראה משה שאין אהרן מרגיש בדבר, א"ל באמת קראך תמים, שנאמר וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידיך, מיד נפתחה המערה לפניהם, א"ל משה: אהרן אחי הכנס במערה זו, א"ל אהרן כן, והיה משה רוצה להפשיט את אהרן בגדי כהונה שעליו ולא ידע האיך יאמר לו, א"ל אהרן אחי למערה שאנו נכנסים לתוכו אין ראוי להכנים שם בגדי כהונה שעליך שמא יטמאו, והמערה נאה מאד שמא מקברים ראשונים היו בה (5), אלא רצוני שתתן אותם לאלעזר וימתין לנו עד שנצא, א"ל אהרן יפה דברת, מיד הפשיט משה את אהרן את בגדיו. אפשר לומר כיון שהפשיטו בגדיו מת ערום ונקבר ערום ח"ו?! אלא כל כהן גדול לובש ח' בגדי כהונה וכהן הדיוט לובש ד', אהרן ח' ואלעזר ד', נטל משה ד' מאהרן והלבישם לאלעזר ונעשה כהן גדול, ונשתיירו על אהרן ד'. אמרו לאלעזר המתן לנו כאן עד שנצא. נכנסו וראו מטה מוצעת ושלחן ערוך ומנורה דולקת ומלאכי השרת עומדים עליה. א"ל אהרן למשה: אחי, עד מתי תסתר ממני הדבור שאמר לך הקב"ה, ואתה יודע כשדבר עמך בראשונה הוא בפיו העיד עלי וראך ושמח בלבו, ועכשיו למה תסתר ממני הדבור שאמר לך הקב"ה, אפילו אם הוא דבר מיתה הריני מקבל עלי בסבר פנים יפות, א"ל הואיל והזכרת דבר מיתה בפיך—דבר מיתה הוא, והוא הדבר שאמר לי ואני יראתי להודיעך, ועתה ראה מיתתך שאינה כמעשה בשר ודם, ולא עוד אלא שמלאכי השרת באו לסלקך, א"ל אהרן: משה אחי למה לא אמרת בפני אמי ואשתי ובני? א"ל משה, אחי אין אתה יודע שזה מ' שנה שעשית את העגל והיית חייב כלייה במיתה אלא שעמדתי בתפלה ותחנונים לפני המקום ב"ה והצלתי אותך מהמיתה, שנאמר ובאהרן התאנף ה' וכו', ועתה הלואי תהי מיתתי כמיתתך, שאתה מת ואני קוברך, ובשעה שאמות אני אין לי אח שיקברני, ואתה מת ובניך יורשים מקומך ואני מת ואחרים יורשים כבודי. ופייסו בדברים ועלה אהרן למטתו וקבל הקב"ה נשמתו, ויצא משה מן המערה ותיכף נתעלמה המערה ולא היה שום נברא בעולם שיודע זה ויכול להבין את זה.

כשראה אלעזר למשה ולא ראה עוד אביו, אמר לו רבי היכן הוא אבא? א"ל הלך לבית עולמו, וירדו שניהם מן ההר. א"ל ישראל אהרן היכן הוא? א"ל כבר נפטר לב"ע, אמרו למשה לדבריך שתאמר מת ואין אנו יודעים מה עשית לו, אפשר שהרגת אותו. אין אנו מניחין אותך לילך מכאן או לכאן עד שתראה אותו לנו מת או חי. באותה שעה עמד משה בתפלה לפני המקום ב"ה ואמר לפניו רבש"ע בבקשה ממך תראה להם מטתו שלא יאמרו חי הוא ויעשו אותו אלוה, לפי שכל ישראל כולם היו אוהבים לאהרן הרבה. באותה שעה פתח הקב"ה את פתח המערה וראו כל ישראל מטתו של אהרן במערה שוכב על מטתו, שנאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן שלשים יום. והפכו פניהם למחנה ישראל וראו שנסתלקו ענני כבוד שנתן להם הקב"ה בזכותו (6) וראו מטתו של אהרן [ומלאכי השרת] פורחין בה באויר העולם. אמר הקב"ה ספדו על הצדיק ספדו על השדיים, שנאמר על שדים סופדים, מהו על שדים סופדים, שכלכלו ופרנסו וזנו שני שדים או תם זה ארבעים שנה, שנאמר שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה, וכתוב על שדה חמוד על גפן פוריה, על כנסת ישראל שנמשלה לשדה חמוד ולגפן פוריה, שנותרה בלא סריקי. ואח"כ אמר יבא שלום ינוחו על משכבותם

---

(4) עי' אדר"נ פי"ד ו' כשל למה"ד לאדם שהפקיד אצלו המלך פקדון. (5) ר"ל אף כי נאה היא ונראית כחדשה שמא כבר קברו שם אנשים ויטמאו את הבגדים. (6) עי' ר"ה ב', תענית ט'.

הולך נכוחו. וכיון שנסתלקו ענני כבוד ראו ישראל שנולדו במדבר החמה והלבנה ברקיע ורצו להשתחוות להם, לפי שמעולם לא ראו ולא ידעו חמה ולבנה, לפי שכל ימיהם במדבר לא היה להם לא שמש ולא לבנה כ"א ענני כבוד, שנאמר כי ענן ה' עליהם יומם ואש תהיה לילה בו, נמצא כי הענן היה מקיף אותם כל ימי היותם במדבר. וכיון שראה הקב"ה שרצו להשתחוות לשמש ולירח אמר להם וכי לא אמרתי לכם בתורתי ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם וגו'.

נשלם מדרש פטירת אהרן

אותות עליונים, ספר: מובא בס' חג הפסח לר' יעקב קיצינגען (קראקא שנ"ז), וברשימת ספרי ר"ד אופנהיים מביא ס' אותות שהראה הקב"ה לעזרא הכהן, ובס' לקוטי ש"ס להאריז"ל מביא ספר האותיות והוא טעם תמונת אותיות (רב פעלים 38), ונראה שהוא ספר התמונה ע"ע.

אותיות דרבי אליעזר: ע' אליעזר

אותיות דרבי עקיבא: ע' עקיבא

איוב, מדרש: נזכר בילקוט איוב רמז תתצ"ז ובמתנות כהונה ויק"ר פט"ו. אמר הקב"ה לאיוב אמרת כלה ענן וילך, אם ילך אדם לפני הצייר ויאמר לו עשה לי צורתו של אבא מה הצייר אומר הראני איקונין שלו ואם לאו לא אוכל לעשותו, ואני בראתי אדה"ר שלא באיקונין, עאכו"כ המתים [להחיות] שכל אחד ברקיע זיו איקונין שלהם לפני. בעל רב פעלים אומר כי מדרש איוב מובא בריקאנטי פ' בראשית וז"ל: מדרש איוב, ויהי היום יום שעשה משתה, שנאמר והלכו בניו ועשו משתה ויבא השטן, נתן לו רשות ליכנס לפנים, וכן נאמר לפתח חטאת רובץ, הכל ממך אם רצית ואליך תשוקתו הרי נכנס בגופך, ואם רצית הרי אימתך עליו, ראה וברח, כך אמר הקב"ה על פני כל הדורות, שלט יצה"ר באדם שלט בו החטא, שלט הוא ביצרו הוא כובשו, ראהו וברח מלפניו, והמלאך המסור לו מזכיר טובותיו לפני יוצרו. עכ"ל. אך בדפוס ראשון של ס' ריקאנטו (ויניציא רפ"ג) ליתא להאי דרשא. לקוטים ממדרש איוב מתוך פי' ר"י הכהן קושטא שט"ו, נדפסו בלקט מדרשים לווערטהיימער.

איכה רבה: מדרש על מגילת איכה, ונקרא ג"כ איכה רבתי, אגדת איכה, או מדרש קינות, בתוספתא סוכה פ"ה א') בשם מדרש נהמות. המדרש הזה נחלק לשנים, ח"א הוא הפתיחות שנסדרו על פסוק איכה ישבה, ובדפוסים הראשונים נקרא החלק הזה „פתיחא דחכימי", ע"ש שכל דרוש מתחיל ר' פלוני ופלוני „פתח". כמעט בכל הפתיחות סיים הדורש בפסוק איכה ישבה בדד, ולרוב סיים בדבור „כיון שחטאו גלו וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה". סימני הפתיחות ל"ד, אולם יש לחשוב אותם למספר ל"ו כי בפתיחה ב' נתחברו שתי פתיחות יחד, היינו במאמר וכיון שהשליכו דברי תורה התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה, ובזה נשלם פתיחה ב'. ומן כה אמר ה' צבאות התבוננו היא פתיחה בפני עצמה, אך מפני שלא אמרה אמורא מיוחד כמו בשאר פתיחות ע"כ לא שמו המדפיסים רוח ביניהן וסמכוה לפתיחה הקודמת. וכמו כן בפתיחת ל"א המתחלת רשב"י פתח רע רע, ומסיימת כיון שחטאו גלו וכו' כוללת פתיחה שניה. ונראה שדייקו במספר ל"ו בגימטריא איכה, כמו שרמז ע"ז ר"ש בן פזי לשון איכה גימטריא ל"ו כנגד ל"ו כריתות שנתחייבו בל"ו כריתות מנין איכה (איכה זוטא אות א'). וכן באיכה רבה (פ"א א') לא גלו ישראל עד שכפרו בל"ו כריתות שבתורה כמנין איכה. חלק ב' הוא גוף המדרש ונחלק לחמשה פרקים כמו במגילת איכה, וכולל קבוץ דרשות ופירושים על כל פסוק ופסוק (זולת איזה פסוקים שלא דרש עליהם), ובאו בו הרבה מעשיות ומשלים וספורים מחכמת אנשי אתונא הנודעים בגמרא בשם סבי דבי אתונא (בכורות ח' :).

לדעת ר"ש באבער נסדרו הפתיחות בזמן מאוחר מזמן שנתחבר גוף המדרש, ומסדר הפתיחות כבר ראה מדרש איכה והשתמש בו (עי' מבוא לרש"ב צד 4), וג' פתיחות הראשונות לקח מן פסיקתא דר"כ הוצאת רש"ב, ועוד איזה מאמרים מהפסיקתא הזאת נשנו בפתיחות אחרות. מדרש איכה הוא מן המדרשים הקדומים, וצונץ קבע לו מקום אחר מדרש בראשית רבה ולפני מדרש ויקרא רבה, ומשער כי המדרש איכה נשלם ונסדר כלו במאה השביעית (בערך ד"א ת' ליצירה), אך רש"ב מקדים אותו למאה הרביעית, כי לדעתו נתחבר מדרש איכה בא"י אחר שנסדר התלמוד ירושלמי וקודם שנסדר התלמוד בבלי, כי הספור מסבא דבי אתונא בבבלי מאוחר מספור אנשי אתונא במדרש איכה (עי' ראפופורט בערך מלין ע' אתונא).

בער גאלדבערג בכרמל (שנה שניה 179) מעיר על טעות במדרש איכה ע"פ בלע ה' ולא חמל, שמונים אחים כהנים היו נשואים לשמונים אחיות כהנות בלילה אחד תלונהו בחדא גפנא. ובירושלמי (תענית פ"ד ח') איתא שמונים זוגות אחים כהנים נשאו לשמונים זוגות אחיות כהנות בהדא גופנא וכו', ובבבלי (ברכות מ"ד:) עיר אחת היתה בא"י וגופנית שמה שהיו בה שמונים זוגים אחים כהנים נשואים לשמונים זוגות אחיות כהנות וכו'. והמעתיק במדרש טעה להעתיק בחדא גפנא תחת „בהדא גופנא" והוסיף מלת „תלונהו" היינו שתלו את הכהנים על גפן אחד, ובאמת גופנא היא עיר ידועה בא"י (עי' הערת רש"ב צד 108).

מדרש איכה רבה נדפס ראשונה בחמש מגילות בפיזארו שנת רע"ט (1519), ודפוס קושטא ר"פ, ויניציא ש"ה, ועם פירוש מ"כ שאלוניקי שנ"ד, ואח"כ נדפס הרבה פעמים. ר"ש באבער הו"ל איכה רבה עפ"י כ"י בבריטיש מוזיאום בלונדון, עם מבוא הערות ותקונים, ווילנא תרנ"ט. המהדורא הזאת שונה מאיכה רבה מהדפוסים הראשונים. גם הו"ל מדרש זוטא על שה"ש רות איכה וקהלת, ברלין תרנ"ה, ע"ע איכה רבתי באוצר ישראל.

אל יתהלל: המדרש הזה מיוסד על הפסוק כה אמר ה' אל יתהלל הכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל

יתהלל עשיר בעשרו (ירמיה ט׳ כ״ב), ומצייר לפנינו את שלמה החכם דוד הגבור וקרח העשיר, אשר שלשתם לא הועיל להם תכונתם המיוחדת נגד מעשה ה׳. בילקוט (ירמית רמז רפ״ד) חשבו שני חכמים אחיתופל מישראל ובלעם מאו״ת ושניהם נאבדו מן העולם, שני עשירים קרח מישראל והמן באו״ת. שני גבורים שמשון מישראל וגלית מאו״ת וכו׳. אבל בעל המדרש אל יתהלל הציע לפנינו את שלמה המלך תחת אחיתופל, ואת דוד המלך תחת שמשון. חכמת שלמה לא עמדה לו לבטל אפילו אות אחת שבתורה, אמר שלמה אני ארבה ולא אסור, אני ארבה ולא אשוב (סנהדרין כ״א:) ולא עמדה לו חכמתו כי נשיו הטו את לבבו (מ״א י״א ד׳) ויאמר כי בער אנכי מאיש כל אמרת אלוה צרופה, כי נגד חכמת התורה כל בינת אדם תסתתר (ברכות ח׳.). דוד המלך גם הוא התגאה בגבורתו, שבשעה שהיה נלחם היה הורג שמונה מאות חלל בפעם אחת (עי׳ מ״ק ט״ז:). ולאחרונה כמעט נפל בידי ישבי בנוב לולא הצילו מידו אבישי (עי׳ סנהדרין צ״ה.). אדות עשירות קרח יש גוזמאות רבות באגדות שונות (עי׳ פסחים קי״ט. סנהדרין ק״י.) וספור המעשה בריש מדרש תהלים. וס׳ מעשיות של ויניציא שי״א, פיראר שי״ד, וירונא ת״ז. הנוסחא הראשונה המובאת להלן הוא מבית מדרש ליעלינעק ח״ו. ועי׳ ג״כ גלית חפלשתי; שלמה.

הנוסחא השניה בפת הוא מר׳ אלעזר הלוי גרינהוט בספר הלקוטים ח״א, שהעתיק מכ״י תימן, והיא משונה מנוסחת יעלינעק, ובמעשת דוד נחלקו רב ושמואל חד אמר ראה דם וחד אמר יונה מטרפת לפניו ובגמרא הגירסא חזינהו כתמי דמא, איכא דאמרי אתא יונה איטריף קמיה וכו׳ ולא נזכר בגמ׳ כי המחלוקת היא בין רב ושמואל, וגם לא בנוסחא הקודמת.

מדרש אל יתהלל

[בית המדרש חדר ו׳]

כה אמר ה׳ אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו, אל יתהלל חכם בחכמתו זה שלמה מלך ישראל, בשעה שישב על כסא מלכותו נשתבח ונתגאה ועבר על מה שכתוב בתורה לא ירבה לו נשים, אמר אני ארבה נשים ולא אסור מן הדרך, מה עשה יו״ד של ירבה, עמד לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע כלום כתבת בתורתך אות אחת לבטלה? אמר לו לאו. אמר לפניו הרי שלמה בטלני ונשא לו אלף נשים ועבר על תורתך. אמר הקב״ה ליו״ד עלי לריב את ריבך ולדון דינך, מיד אמר הקב״ה לאשמדי מלכא דשידי. לך אצל שלמה וטול חותמו מידו, ונדמה כדמותו וישב על כסאו, והיה סבורים ישראל שהוא היה שלמה. והיה שלמה משוטט בעיירות ובכפרים, ואומר אני קהלת הייתי מלך, עד שעברו עליו ג׳ שנים, ובני אדם משיבים זה לזה, כמה שוטה הוא זה, המלך יושב על כסאו והוא אומר אני קהלת הייתי מלך, אמר הקב״ה כבר עשיתי דין יו״ד. מה עשה אשמדי אותן ג׳ שנים, עבר על נשיו של שלמה, עד שבא אצל אחת מהן והיא פירסה נדה, כיון שראתה אותו אמרה לו למה שנית מנהגך אשר היית נוהג בו, מיד שתק, אמרה לו אין אתה שלמה. ועוד הלך לבת שבע אם שלמה ואמר לה כך וכך אני רוצה ממך, מיד הלכה אצל בניהו אמרה לו כך וכך תבע ממני שלמה בני, מיד נזדעזע בניהו וקרע את בגדיו ואמר, אם כן ח״ו אין שלמה בנך זה אלא אשמדי הוא, ואותי הנער שהוא משוטט ואומר אני קהלת הוא שלמה בעצמו. מיד שלח וקרא לאותו הנער, אמר לו בני מי אתה? אמר לו שלמה בן דוד אני, א״ל בני כיצד היו הענינים? א״ל יום אחד הייתי יושב במקומי ובא רוח סערה והשליכני, ומאותו היום ועד עכשיו ניטלה דעתי ממני, ולפיכך הייתי משוטט, א״ל כלום סימן יש לך? אמר הן, שבשעה שמלכתי נטל אבי ידי אחת והניחה בידך וידי אחרת ביד נתן הנביא, ועמדה אמי ונשקה על ראש אבי, כיון ששמע בניהו דבריו קרא לסנהדרין, ואמר כך וכך המעשה. אמר להם כתבו שם המפורש וקבעוהו על לבבכם, הלכו וקבעו ובאו אצל בניהו. א״ל מתיראין אנו מן השם החקוק על לבו (של האשמדי), אמר להם וכי שם אחד יכול לכמה שמות, מיד הלך עמהם בניהו ונטל החרב והכה את אשמדי מכה גדולה ונטל החותם מידו וביקש להורגו, יצאה בת קול ואמרה אל תגע בו כי ממני יצא הדבר, ומפני שעבר שלמה על מה שכתוב בתורה. מיד חזרו את שלמה בכסא וחותמו בידו, ונדמה כדמותו, וחזר ליופיו. אמר שלמה איה מלכותי איה גבורתי, לא הועילוני כלום. אלא כל המשפיל עצמו הקב״ה מגביהו שנאמר זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה.

אל יתהלל הגבור בגבורתו זה דוד מלך ישראל, שבשעה שהיה נלחם היה הורג ח׳ מאות חלל בפעם אחת, ונתגאה ואמר אין כמותי בעולם. מיד זימן לו הקב״ה צבי אחד ורץ הצבי, וברח מלפניו ומשכו אחריו והארץ קפצה לפניו, עד שהביאו אצל ישבי בנוב, (1) מיד אחזו ונטלו ושמו תחת המרתף ונשען עליו לשוברו, מיד אמר תרחיב צעדי תחתי ונעשתה הארץ כבאר תחתיו, כיון שכלה ישבי בנוב לאכול נטלו לדוד והיה זורק אותו באויר כדי לקבלו בראש הרומח, ובין כך באה יונה מטרפת לפני אבישי בן צרויה, ויש אומרים שנהפכו בידו המים לדם, אמר בלבו ודאי המלך שרוי בצער, מיד הלך לבית המלך ולא מצאו, אמרו לו שכבר הלך לצוד בשדה כחוק המלכים, מיד רכב על הפרדה של מלך עד שהביאוהו אצל יושבי בנוב שהיה מטייב ומשחק בדוד עם הרומח, מיד ירד מן הפרדה ונלחם עם יושבי בנוב עד שהמיתו, ודוד נשאר חלש ותש כחו מרוב פחד וצער, ואבישי רצעו והביאו בירושלם ברגליו ולא רכב על הפרדה, ומיד נשבעו לו ישראל

(1) ש״ב כ״א ט״ז—י״ז.

שלא יצא עוד עמהם, שנאמר לא תצא עוד אתנו ולא תכבה את נר ישראל. אז אמר דוד איה גבורתי וכחי? אלא אלהים ה׳ חילי מגיני וקרן ישעי וגו׳.

אל יתהלל עשיר בעשרו, זה קרח בן לוי שהיו לו שלש מאות פרדות לבנות טעונות מפתחות גנזיו, עאכו״כ שהיה עשרו נפלא וגדול מאד, ומנין היה לו כל זה? הממון שקיבץ יוסף במצרים מילא שלשה מגדלים וכל מגדל עמוק מאה אמה ורחוק מאה אמה, וכיון שמצא קרח אחד מן המגדלים נתגאה בעשרו (ואחד נתגלה לאנטונינוס והשלישי גנוז לע״ל). תחלת מחלוקת קרח היתה באלמנה אחת שהיתה לה רחילה אחת, כשבאתה לגוזזה שמע אהרן ובא ונטל לה (ממנה) הצמר, הלכה לקרח ובכתה לפניו ואמרה לו כך וכך עשה לי אהרן, בא קרח אצל אהרן ואמר לו מה לך אצל האלמנה הזאת לקחת לה הצמר, א״ל שלי הוא מן התורה שנאמר וראשית גז צאנך תתן לו, נטל קרח ארבעה כספים ונתן לה. לימים ילדה הרחילה בן בכור, שמע אהרן ונטל הבן, הלכה ובכתה לפני קרח, אמר קרח לאהרן מה לך ולאלמנה הזאת לקחת לה בן הרחילה, אמר לו שלי הוא מן התורה שנאמר כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה׳ אלהיך, הלך לו קרח מלא חמה. וכראות האלמנה כן, הלכה ושחטה הרחילה, שמע אהרן ובא ונטל הזרוע והלחיים והקבה. א״ל קרח מה לך אצל האלמנה הזאת, א״ל שלי הם מן התורה שנאמר ונתת לכהן הזרוע והלחיים והקבה. וכראות האלמנה כן עמדה והחרימה הבשר, שמע אהרן ונטל הבשר, אמר לו קרח לא די כל מה שלקחת לה, אלא אף הבשר, א״ל שלי הוא מן התורה שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה. אמר לו למה תשתרר עלינו בן עמרם ותתגאה עלינו, אמר לו משה לבקר משפט, בבקר נתקבצו אצל קרח מאתים וחמשים איש במחתות וקטרת, מיד עמד משה לפני הקב״ה ואמר לפניו, רבש״ע נבואה זו ששלחתני אמת היא? אמר לו אמת, ועתה תראה מה אעשה לקרח. ולמה נקרא שמו קרח שבימיו נעשה קרחה בישראל, מיד רמז הקב״ה לארץ ובלעתם עד טבורם, צעק קרח ואמר משה רחם עלינו! אמר להם משה, רב לכם בני לוי, מיד נבלעו והשאר נשרפו, ואותם שנבלעו סברו שלא לעלות לעולם, עד שבאה חנה ונתנבאת עליהם, שנאמר ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל. ובכל זאת לא היו מאמינים עד שחרב בית המקדש, ונבלעו שערי בית המקדש, ובאו אצל קרח ותפשם, ואמרו כשיעלו אלו השערים אף אנו נעלה עמהם, לכך נאמר אל יתהלל עשיר בעשרו, שכל העושר של הקב״ה הוא שנאמר לי הכסף ולי הזהב אמר ה׳ צבאות, ואומר רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד.

מדרש אל יתהלל

[מספר הלקוטים ח״א]

אל יתהלל חכם בהכמתו זה שלמה בן דוד שנאמר עליו בשעה שישב על כסא מלכותו נשתבח ונתגאה ואמר אין כמוני בעולם, ועבר על מה שבתוב בתורה לא ירבה לו נשים (דברים י״ז), מה עשתה יו״ד, עמדה לפני הקב״ה ואמרה לפניו רבש״ע כלום כתבת בתורה דבר אחד לבטלה? אמר לה לאו. אמרה לפניו והלא שלמה המלך בטלני ונשא לו אלף נשים שנאמר ויהי לו שבע מאות שרות ושלש מאות פלגשים (מ״א י״א), ועבר שלמה על מה שכתוב בתורה, אמר הקב״ה ליו״ד עלי לריב את ריבך ולדון את דינך. מיד אמר הקב״ה לאשמדאי מלכא דשידאי, לך אצל שלמה וטול חותמו בידו ותדמה בדמותו ותשב על כסאו, באותה שעה הלך אשמדאי ונטל חותמו מידו ונדמה בדמותו. ישב על כסאו והיו ישראל סבורין שהוא שלמה, והיה שלמה משוטט בכל העיירות והכפרים ואומר אני שלמה אני קהלת הייתי מלך על ישראל, עד שעברו שלש שנים, והיו בני אדם אומרים זה לזה, ראו שזה כמה שוטה, כי המלך יושב על בסאו וזה אומר אני קהלת הייתי מלך, והיה משוטט נע ונד. אמר הקב״ה כבר נטלתי דין יו״ד. מה עשה אשמדאי באותן ג׳ שנים, עבר על כל נשיו של שלמה עד שבא אצל אחת מהן והיא פרשת נדה (1), כיון שראתה אותו אמרה לו שלמה, למה שנית את טעמך ומנהגך שהיית נוהג בנו? מיד שתק, אמרה לו אין אתה שלמה, ולא עוד אלא שהלך גם לאם שלמה, אמר לה אמי כך וכך אני מבקש ממך, אמרה לו בני ממקום שיצאת ממנו שם תמצא שום הנאה? אם אתה עושה כן אין אתה בני, מיד הלכה אצל בניהו בן יהוידע ואמרה לו: בניהו כך וכך תבע ממני שלמה, מיד נזדעזע וקרע את בגדיו ותלש בשערו ואמר בודאי אין זה שלמה אלא אשמדאי הוא, ואותו הנער שהוא משוטט ואומר אני קהלת הוא שלמה בעצמו. מיד שלח וקרא לאותו הנער ואמר לו בני אמור לי מי אתה? אמר לו אני שלמה בן דוד, א״ל בני כיצד היה מעשיך? א״ל יום אחד הייתי יושב במקומי ובא עלי כמו רוח סערה והשליכני ממקומי, ומאותו היום ועד עכשיו נטלה דעתי, לפיכך הייתי משוטט, אמר לו כלום יש לך סימן? א״ל הן, בשעה שמלכתי נטל דוד אבי ידו אחת והניחה בידך, וידי האחרת ביד נתן הנביא, ועמדה אמי ונשקה ראש אבי. זה הסימן יש לי (2), כיון ששמע בניהו דבריו מה עשה קרא לסנהדרין ואמר להם, לכו כתבו לכם שם המפורש וקבעוהו על לבבכם, הלכו ובאו אצלו ואמרו מתיראים אנו מאותו השם שהוא חקוק על לבו, א״ל וכי שם

---

(1) עי׳ גיטין ס״ח: (2) ע׳ מדרש שה״ש הוצאת גרינהוט דף ל׳.

אחד יכול (3) על שבעים שמות אבל אין לכם החסר מה׳ ?—מה עשה בניהו, נטל את ידו והכהו לאשמדאי מכה אחת ונטל את החותם ובקש להורגו, יצאת בת קול ואמרה אל תגע בו כי ממני יצא הדבר שעבר על מה שכתוב בתורה, מיד החזיר את החותם על יד שלמה ונדמה בדמותו וחזר למלכותו. מיד אמר שלמה איה מלכותי, איה גבורתי שלא הועיל לי כלום, אלא שכל המשפיל עצמו בעולם הזה הקב״ה מגביהו, שאין לך בעולם הזה כמו ענוה ושפלות הרוח שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וגו׳ (תהלים ק״א).

אל יתהלל הגבור בגבורתו, זה דוד בן ישי מלך ישראל, שבשעה שהיה נלחם היה יורה החץ והורג ח׳ מאות בפעם אחת, שנאמר ואלה שמות הגבורים אשר לדוד אשר בשבת תחכמוני ראש השלישי הוא עדיני על שמונה מאות חלל בפעם אחת (ש״ב כ״ג ח׳, מ״ק ט״ז ע״ב). כיון שראה כך נתגאה ואמר אין כמוני בעולם ואחרי לא יהיה, אמר הקב״ה לדוד מה תתגאה כל כך בגבורתך, עכשיו ראה מה תהיה גבורתך. מה עשה לו הקב״ה זימן לו צבי אחד, והיה הצבי מושך אותו והארץ קפצה לפניו עד שהביאו אצל ישבי בנוב, ואמר ישבי בנוב זה דוד שהרג גלית הפלשתי אחי. נטל ידו ולקחו והביאו ושם אותו תחת המרתף (4) וישען עליו לשברו, מיד פתח ואמר תרחיב צעדי תחת ולא מעדו קרסולי (תהלים י״ח) ונעשה לו הארץ כבאר. כיון שכלה את מאכלו, נטל את דוד והיה זורק בו למעלה באויר השמים, כסבור היה לקבלו בראש הרומח ונעשה כמגן עליו, ואמר דוד מגיני וקרן ישעי משגבי (שם) בראש הרומח, היה משליכו תחתיו והיה דוד אומר תרחיב צעדי תחתי. ובכל זאת לא ידעו ישראל באיזה מקום הלך דוד עד שנכנס אבישי בן צרויה למרחץ כדי לרחוץ וראה את המים שבידו שנהפכו לדם. רב ושמואל, חד אמר ראה דם וחד אמר יונה מטרפת לפניו, אמר בלבו בודאי המלך שרוי בצער, הלך אבישי בהיכל המלך ולא מצאו, שאל בעבורו ואמרו לא ידענו היכן הלך, מה עשה אבישי נטל הפרדה של מלך ורכב עליה עד שבא אצל ישבי בנוב ודוד בידו ומשחק בו ברומח. מה עשה אבישי, ירד מהפרדה ונלחם עמו והכהו מכה אחת, ומצא דוד הולך בלא רוח ותשש כחו מרוב הצער והפחד שנאמר ויעזור לו אבישי בן צרויה (ש״ב כ״א). מה עשה אבישי, נטל ידו וכפתו לאחוריו ורצעו ונשבע שלא לבא אל ירושלם אלא על רגליו, והוליכו עד ירושלם ברגליו. אז אמר דוד, ענה בדרך כחי קצר ימי (תהלים ק״ב). אמרו ישראל לדוד לא בקשת אלא לאבד שונאיהם של ישראל (5) שאלמלא היה הורגך הפלשתי היו ישראל הולכים מפוזרין כצאן אשר אין להם רועה. אמר להם חטאי גרמו לי, מיד אמרו אנשי דוד שלא יצא מביתו, שנאמר אז נשבעו אנשי דוד לו לאמר לא תצא עוד אתנו למלחמה וגו׳, מיד אמר דוד המע ה איה כחי איה גבורתי.

אל יתהלל עשיר בעשרו, זה קרח הלוי שהיה לו שלש מאות פרדות לבנות טוענות מפתחות גנזיו (6). מפתחות כך הממון עאכו״כ. ומאין היה לו כל זה הממון? מן הממון שקבץ יוסף הצדיק במצרים ומלאו שלשה מגדלות וכל מגדל ומגדל עומקו מאה אמה ורחבו מאה וחללו מאה אמה, וכולם נתנם לבית פרעה ולא נתן לבניו אפילו חמשה כסף, ומפני מה, מפני שעשה באמונה, שנאמר ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה (בראשית מ״ב), וכיון שמצא קרח מגדל אחד נתגאה בעשרו. והשני נתגלה לאנטונינוס והשלישי גנוז לעולם הבא (7). תחלת מחלוקת קרח במאי היא עם משה ועם אהרן? בעבור אלמנה אחת שהיתה לה רחלה אחת, כשבאה לגזוז הצמר שלה שמע אהרן ונטל הצמר. הלכה אצל קרח צועקת ובוכה ואמרה לו כך וכך עשה לי אהרן, הלך קרח אצל אהרן ואמר מה לך ולאלמנה העניה הזו? השב לה את הצמר שלה. א״ל אהרן שלי הוא מן התורה דהכי כתיב ראשית גז צאנך תתן לו (דברים י״ח). מה עשה קרח, נטל ד׳ כסף ונתן לה והלכה לה וקרח הלך מלא חמה. ויהי לימים ילדה הרחלה בן זכר, שמע אהרן ונטל הבכור, הלכה האלמנה אצל קרח, צועקת ובוכה. אמר קרח לאהרן, מה לך ולעניה האלמנה ההיא? א״ל אהרן שלי הוא מן התורה שכן כתיב כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לה׳ אלהיך (דברים ט״ו), והלך קרח לדרכו מלא חמה. כיון שראתה זאת האלמנה כך הלכה ושחטה את הרחלה, שמע אהרן ובא ונטל הזרוע והלחיים והקבה, אמר לו קרח מה לך ולאלמנה הזאת? א״ל אהרן שלי הוא מן התורה שנאמר ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקבה (שם י״ח), הלך קרח מלא חמה. וכיון שראתה האלמנה כן עמדה ונשבעה ואמרה בחרם בשר רחלה זו עלי, שמע אהרן ונטל כל הבשר שנאמר כל חרם בישראל לך יהיה (במדבר י״ח). אמר לו קרח למה תשתרר עלינו בן עמרם? העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה (שם ט״ז). ולא אמרו הפסוק הזה אלא כנגד משה ואהרן, אמר לו משה לבקר משפט, בבקר נתקבצו אצל קרח מאתים וחמשים איש (ואצל משה ואהרן כל הנביאים) אלו במחתותם אלו מזבחים ואלו מקטרים. מיד עמד משה רבינו בתפלה לפני ה׳ ואמר לפניו רבש״ע נבואה זו ששלחתנו אמת היא? א״ל אמת, ואתה תראה מה אעשה לקרח, ולמה נקרא שמו קרח שבימיו נעשה קרחה בישראל (8). ועוד אמר משה לפני הקב״ה אם כמות כל האדם ימותן אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם לא ה׳

---

(8) מלשון יכולת כלומר יגבור על ע׳ שמות שהיו יודעים הסנהדרין. (4) בגמרא סנהדרין צ״ה. שדייה תותי בי בדייא, והילקוט ש״ב רמז קנ״ה גרס בי סדיא. (5) לישנא מעליא. (6) פסחים קי״ט. ירוש׳ סנהדרין פ״י א׳. (7) עי׳ מדרש שוחר טוב א׳. (8) סנהדרין ק״ט ע״ב.

שלחני (שם). אמר לו הקב"ה למשה, כפרת בעיקר [9], אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע אם בריאה יברא ה׳. א"ל הקב"ה אני עושה רצונך. מיד רמז הקב"ה לארץ ובלעתם עד טבורם, צעק קרח וכל אנשי ביתו ואמרו משה משה רחם עלינו, אמר להם משה רב לכם בני לוי, מיד נבלעו הם והשאר נשרפו שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה ותכס עליהם הארץ. וכתיב ואש יצאה מאת ה׳ ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטרת. והם שירדו תחת הארץ שם היו וסברו שלא לעלות לעולם עד שבאה חנה ונתנבאה עליהם שנאמר מוריד שאול ויעל (ש"ב ב׳). ובכל זאת לא היו מאמינים שיעלו עד שנחרב בית המקדש ונבלעו שערי בית המקדש, שנאמר טבעו בארץ שעריה (איכה ב׳) ובאו אצל קרח ותפשום, מיד האמינו ואמרו כשיעלו אלו השערים אף אנו נעלה עמהם, ונתמנו שומרים על אותן שערים עד שיעלו. וכן אבד קרח ועשרו מתוך הקהל לכך נאמר אל יתהלל עשיר בעשרו, שכל העושר של הקב"ה, שנאמר לי הכסף ולי הזהב אמר ה׳ צבאות (חגי ב׳ ח׳).

אלדד הדני: נוסע במאה התשיעית המיוחס לשבט דן ונודע בסיפוריו הנפלאים בנוגע להשבטים בין נפתלי גד ואשר, ויבשר כי הם מושלים במדינה מיוחדת להם באפריקא המזרחית אצל שפת ים סוף ולשון ים עדן (Aden), ויספר גם אדות בני משה ויתר השבטים באסיא. אלדד הלך למסעיו שתי פעמים, בראשונה למצרים, ואח"כ עבר נהרי כוש. בשנת 880 היה בבבל ומשם הלך לברבריא באפריקא הצפונית, ובהיותו בקירואן שאלו ארותו את ר׳ צמח בר חיים גאון שהיה ראש ישיבה במתא מחסיא וחי בזמן ההוא, ומקירואן הלך אלדד לספרד. אלדד מודיע כמה הלכות שונות שהיו נהוגות בין בני עשרת השבטים שגלו לארצות רחוקות ולא ידעו מהתלמוד, רק במסורה „מרבנו יהושע מפי משה מפי הגבורה".

יש מן החוקרים המטילים ספק בספורי אלדד ואומרים כי הם בדוים מלבו או כי מספר רק מפי השמועה, ויש שאומרים כי אלדד לא היה ולא נברא רק משל הוא בפי סופרים אחרים אשר יספרו עליו אגדות שונות, וכי ההלכות ג"כ בדויות או כי חדשום קראים להונות את הרבנים. ולכן שאלו אנשי קירואן לר׳ צמח גאון אודותן „לפי שיש בהן תמיהא גדולה". אך חוקרים אחרים אומרים כי יש יסוד להספורים בקורות היהודים הפלשים באביסיניא ובכתות שונות מיהודים שהיו רחוקים מא"י ומבבל ולא ידעו את התורה שבע"פ. לדעת אברהם עפשטיין במבוא לספרו אלדד הדני: „האמת המעטה מעורבת עם הרבה דברים דמיונים והם דומים לרומאן היסטורי שמחברו בודה מלבו אלפי פרטים על מקרה אחד אמתי כדי למשוך את לב הקורא".

הספורים של אלדד נעתקו ע"י סופרים רבים בשנוים ונוסחאות שונות. הספור א׳ בשאלת אנשי קירואן נדפס קודם שנת 1480 (יעלינעק בית המדרש ח"ב), ספור ב׳ נדפס בקושטא 1519 (בית המדרש ח"ג), ספור ג׳ הוא ממדרש בראשית רבתי כ"י (ביהמ"ד ח"ו), ספור ד׳ נדפס בקושטא 1516 (ביהמ"ד ח"ה), ספור ה׳ הוא כעין הקדמה לשאלת אנשי קירואן השייך לספור א׳ ונתחבר בזמן מאוחר, ספור ו׳ הביאו הקראי יהודה הדסי בספרו אשכל הכפר. ספר אלדד נדפס כמה פעמים וגם בהעתקות שונות, עם יהודית אשכנזית ע"י וויל, פיורדא 1769. עם העתקה צרפתית ואגרת לקהלת בגדאד ע"י אליקים כרמולי פאריס 1838. גם נעתק ללשון רומית ע"י גיניבראַרד פאריס 1584, ללשון ערבית כ"י פטרבורג סי׳ 674 וסי׳ 703, בלשון רוסית ע"י פ׳ מרגלין פטרבורג 1881. לאחרונה אסף אברהם עפשטיין כל ספורי אלדד הדני והלכותיו במהדורות שונות ע"פ כ"י ודפוסים עתיקים וכתב עליהם מבוא והערות. פרעסבורג 1891. ע"ע אלדד הדני באוצר ישראל. ספורי אלדד בנוגע לעשרת השבטים יבואו פה בערך עשרת השבטים.

הספורים ג׳ ד׳ ה׳ דומים כמעט לספורים א׳ ב׳, זולת אשר בספור ג׳ יש הקדמה קצרה יוסף ה׳ לי בן אחר (בראשית ל׳ כ"ד) למה נקרא לבנימין אחר לומר שהוא אחר לגלות, א"ר יודא בר סימון לא למקום שגלו י׳ השבטים גלו שבט יהודה ובנימין, י׳ השבטים גלו לפנים מנהר סמבטיון ושבט יהודה ובנימין גלו והיו מפוזרין בכל הארצות (ממדרש בראשית רבתי כ"י). ספור ו׳ הוא מהקראי הדסי באשכול הכפר ובו נאמר כי אלדד הלך למצרים ושב לארצו. פה מובאים רק ספור א׳ וספור ב׳:

ספר אלדד הדני

שאלה ותשובה בין אנשי קירואן ור׳ צמח גאון

[עפשטיין, אלדד הדני, ספור א׳]

לפני רכב ישראל ופרשיו, עמוד הימיני, פטיש החזק, אביר הרועים, ראש הגבורים, חמוש ושלוח במלחמתה של תורה, אזור וחגור בכל כלי זיין להבין ולהתבונן בספר מלחמת ה׳, לפרט ולפרש מסתריה, לפענח רזי תעלומיה, לגלות ולפרסם עמקי צפוניה, ולפרש סתרי עניניה לידע טעמה לבאר פתרוניה, לפקוח עינים עורות מעורוניהם, להוציא סגורים ממסגרותיהם, לפתוח לבבות מאטומיהם, להעמיד דברים על בורייהם, דבר דבור על אפניו, והוא אדונינו מאור עינינו, הדר זיוונו, הודנו והדרנו, כתר ראשנו, עטרת תפארתנו, אלופנו ומאליפנו, מר רב צמח גאון יעקב. יהי רצון מלפני אדון האדונים שיוסיף על חיי אדונינו לרוממו ולברכו, להטיב נזעו ולהטיב צמחו ולטייב שרשו, להפריח פרחו, להציץ ציצו, להניץ ניצו, ליפות פניו, להפריחו ולהמליחו, ולהמתיקו ולהצליחו, להטיב צמחו, לעשות צמחים בצמחי רבבה וכאדונינו, כי אדונינו הוא תפארת שבח ישראל, זרוע נטויה לעדת ישראל, מטה ישראל ועטרת תפארתם ולא לנו המפותרים בלבד אלא לשבטים אשר מעבר לנהרי כוש, כי הם

---

(9) עי׳ ירוש׳ סנהדרין פ"י א׳.

מלחם אדונינו אוכלים ומימיו הם שותים.

נודיע לאדונינו כי נתארח בינינו אדם אחד ושמו אלדד הדני משבט דן, וספר לנו כי ארבעה שבטים הם במקום אחד, דן ונפתלי גד ואשר, שם המקום חוילה הקדומה אשר שם הזהב. ויש להם שופט עבדון שמו, ודנין בארבע מיתות בית דין ויושבים באהלים ונוסעים וחונים ממקום למקום, ונלחמים עם חמשת (צ"ל שבעת) מלכי כוש, ומהלך ארצם שבעה חדשים, אבל חמשה מאותם המלכים סובבים אותם מאחוריהם ומשני צדיהם ונלחמים עמם בכל עת, ומי שהוא רך לבב נותנים אותו לנחלת ה' (1).

יש להם המקרא כלה, ואין קורין מגילה ממעשה אסתר, כי לא היו באותו הנס, ולא מגילת איכה כדי שלא לשבר את לבם, וכל תלמוד שלהם אין שם שום חכם אלא אמר יהושע מפי משה מפי הגבורה.

וכל איש זרוע מהם נותנים אותו לחלק המלחמה, ואינם זזין ממלאכתם, וכשיוצאין אין יוצאין מעורבין. גבורי דן להם ג' חדשים ידועים רודפים אחר מלחמתם על סוסיהם ואין יורדים מעליהם כל השבוע, ולערב שבת יורדים בכל מקום שהם, וסוסיהם עומדים בכלי זייניהם. ואם לא יבואו עליהם האויבים שובתים השבת כמשפט, ואם יבואו עליהם האויבים יוצאים בכל כלי זיינם והורגים בהם רבים כגבורת השם עליהם. ויש שם מגבורי בני שמשון מבני דלילה (2), והם רצים לקראתם למלחמה, והקטן שבהם ירדוף רבים מהם, והרמת קול כל אחד מהם בקול ענות גבורה כקול הארי, וקורא בקולו הגדול: לה' הישועה אל עמך שבטי ישורון גבורתך סלה. ועומדים במלחמה עד משלם שלשה חדשים, ובמשלם שלשה חדשים באים עם כל השלל למלך עדיאל (3) ומחלק הכל בשוה לכל ישראל. וכשהמלך מקבל חלקו נותן אותו לחכמים לומדי תורה, ומי שהוא ראוי לחלק נותנים לו חלק (4). וכן גד וכן אשר ונפתלי עד משלם שנים עשר חדש, וחוזרים.

ואין להם לשון אחר כ"א לשון הקדש בלבד, וזה אלדד הדני אפילו דבור אחד אינו מבין לא בלשון כוש ולא בלשון ישמעאל אלא לה"ק לבד. ולה"ק שהוא מדבר יש בו דברים שלא שמענום מעולם, כמו ליונה קורא תינתרא, ציפור קורא ריקות, פילפול דרמוש, כגון אלה כתבנו מפיו הרבה, שהיינו מראים לו הדבר ואמר לנו השם בלה"ק ואין כותבין אותו, ואחר ימים חזרנו ושאלנוהו על כל דבר ודבר ומצאנו אותו כדבור הראשון.

התלמוד שלהם בלה"ק מצוחצח, ואינו מזכיר בו שום חכם לא מבעלי משנה ולא מבעלי תלמוד, אלא כך אומר בכל הלכה: כך למדנו מפי יהושע מפי משה מפי הגבורה. ובא לומר איסור והיתר וראינו שתורה אחת היא, אלא בקצתם מחליפים. והוצרכנו לפרש לפני מעלת אדונינו הלשון הזה מה שכתבנו במקצת התלמוד שלהם לפי שיש בו תמיהא גדולה, ולפי שיעיין בו אדונינו וכו' [פה מביאים אנשי קירואן ההלכות של אלדד, עי' עפשטיין אלדד הדני צד 83 ובאוצר ישראל ערך אלדד הדני].

ועוד סיפר לנו, כשחרב ביהמ"ק עלו ישראל לבבל, עמדו הכשדים על בני משה אמרו להם, שירו לנו משיר ציון, עמדו בני משה וגעו בבכיה לפני הקב"ה וכתתו אצבעותיהם בשיניהם לומר, האצבעות שהיו מכין בהן בביהמ"ק האיך נכה בהן בארץ טמאה, ובא הענן ונשאם עם אהליהם וצאנם ובקרם והוליכם לחוילה והורידם שם בלילה (5). ועוד אמר לנו, ספרו לנו אבותינו ואבותינו מאבותיהם ששמעו באותו הלילה רעש גדול ובבקר ראו חיל גדול וכבד, והסב להם את הנהר שגולל אבנים וחול במקום שלא היה שם נהר מעולם, והנהר ההוא עדיין גולל אבנים וחול בלי מים ברעש גדול וקול גדול, שאלמלא היה פוגע בהר של ברזל היה מנפצו. והנהר גולל כל ששת ימי השבוע אבנים וחול בלי שום טיפת מים, ובשבת נח. ובשעה שיעריב יום הששי בין השמשות תרד עליו ענן, ואין אדם יכול ליגש אליו עד מוצאי שבת, והוא ששמו סמבטיון ואנו קוראין אותו סבטינו (או סנבטיון), ויש מקומות באותו הנהר שאין להם רוחב [אלא] כששים אמה, והם עומדים בצד הנהר משם ואנו מכאן ומספרים אלו עם אלו, והם אסורין (6), מפני שהנהר מקיף עליהם, ולא אנו יכולין ליכנס אצלם ולא הם יכולין לצאת משם.

ואין ביניהם חיה רעה ולא בהמה טמאה ולא שקצים ורמשים כ"א צאנם ובקרם, וחורשים וזורעים, ושואלים אלו את אלו. וספרו להם מחורבן הבית, ולא היו יודעים בני דן מאומה. אבל נפתלי וגד ואשר לאחר חורבן בית שני (צ"ל בית ראשון) באו לדן, מפני שבתחלה היו יושבים עם יששכר בעריהם, והיו מתקוטטים עמהם שהיו אומרים להם אתם בני השפחות, ונתיראו אלו שלא תפול מלחמה ביניהם, ונסעו והלכו עד שהגיעו לדן ונעשו ד' שבטים במקום אחד.

[והרי התשובה שהשיב להם מר צמח גאון יעקב לדברי אנשי קירואן אשר שאלו על עסקי אלדד הדני ושנוי תלמודו]

בעסק ר' אלדד הדני ששלחתם לפנינו, ואשר שמעתם ממנו, ספרו לנו חכמים ששמעו מן רבנא יצחק בן מר ורבנא שמחה שראו ר' אלדד הדני זה

---

(1) חכמים ומלמדים. (2) לא נזכר בשום מקום שהיה לשמשון בנים ובסוטה י' ע"א, מלמד שכל אחד ואחד הביא לו את אשתו לבית האסורים כדי שתעבור ממנו. (3) בספורים אחרים כתוב „עזיאל" בן מלכיאל או בן מיכאל. (4) ר"ל ומי שאינו ראוי לחלק לוקחים אחרים חלקו, שמחלקים אותו לאחרים הראוים לזה. (5) עי' פסיקתא רבתי דף קמ"ד הוצאת איש שלום, בירושלמי סנהדרין פ"י ה', ומדרש איכה רבתי פ"ג. (6) עי' ירוש' סנהדרין שם, ותרגום יונתן לשמות ל"ד.

והיו תמהים מדבריו, שהיו במקצתן נראים כדברי חכמים שלנו ומקצתם היו מופלגין.

בדברינו בדבר זה ראינו מקראות שיש בהם סיוע לחכמים שלנו, לפי כשעלה סנחריב והגלה שבטי זבולון ונפתלי בשנת ח׳ לאחז המלך, ומן יסוד המקדש עד שמונה לאחז קרוב לס״ד שנה. וכיון שראו בני דן שהיו גבורי חיל שהתחיל מלך אשור לשלוט בישראל, יצאו מארץ ישראל לכוש וחנו שם, להיותה ארץ גנות ופרדסים שדות וכרמים, ארץ רחבת ידים מלאה כל טוב, ונתנו לבם לעבוד את ה׳ ביראה, ולעשות כל מצותיו באהבה, והועיל להם כי נכתרו בשני כתרים, בתורה ומלכות, באשר ספר ר׳ אלדד הדני זה.

ושנו רבותינו עשר גליות גלו ישראל (7), ד׳ ע״י סנחריב וד׳ ע״י נבוכדנצר, ואחת ע״י אספסיינוס ואחת ע״י אנדריינוס, ולא הוזכר שבט דן בכל הגליות, לפי שמעצמו הלך לכוש קודם החורבן קל״ה שנה. נראה לי שאין פגם בדבר זה שמא לא נסע דן עד גלות שלישית (8).

ואומר ר׳ אלדד שדנין בד׳ מיתות: סקילה שרפה הרג וחנק, וחכמים דרשוה ואמרו כל מיתה האמורה בתורה אינה אלא חנק (סנהדרין נ״ב ע״ב).

וכי בני משה אצלם ונהר סמבטיון מקיף עליהם— אמת אמר, שכך אומרים חז״ל במדרש שהגלה נבוכדנצר לוים בני משה ששים רבוא וכיון שהגיעו לנהרות בבל הם וכינוריהם אירע להם כמו שסיפר לכם ר׳ אלדד.

וקודם ביאת אבותינו לארץ כנען הם נתעסקו במלחמות ושכחו המשנה שלקחו מפי יהושע (צ״ל מפי משה) ואפילו יהושע ע״ה אמרו עליו שנולדו לו ספקות אחר מיתת משה (תמורה י״ד:), ובכל השבטים שהיו בכל הארץ, שבטי יהודה ובנימין החזיקו בתורה על כלם.

ואל תתמהו על השנוי והחלוף אשר שמעתם מפי אלדד, שהרי חכמי בבל וחכמי א״י שונים משנה אחת בתיקון רב, ואין פוחתין ואין מוסיפין, ולפעמים תלמידים הללו אומרים טעם אחד והללו אומרים טעם אחר, כמו שני חכמים היושבים להבין במקרא או במשנה, זה נראה לו טעם אחד וזה נראה לו טעם אחר. ואפילו במקראות שהן קבועין בכתוב יש שנוי בהן בין בבל לא״י בחסרות וביתרות ובפתוחות ובסתומות וכפסקי טעמים ובמסורת בתחוך הפסוקים. וכל שכן המשנה שהיא דבר מסותם, עמוק עמוק מי יכילנו, ויש לומר שאינו כלל רחוק שאלדד זה שגג והחליף מרוב צרותיו שעברו עליו וטורח הדרך המענה גוף האדם. אבל המשנה תורה אחת היא, עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע, ואין אתה מוצא חלוף, לא חלוף בדבר גדול ולא חלוף בדבר קטן, אלא בתלמוד. שאנשי בבל גורסין אותו בלשון ארמית ובני א״י לשונם לשון תרגום (סורסי). ואף החכמים שגלו לכוש פתרו התלמוד בלה״ק שהם מכירים אותה. וזה שאין בו שם חכם לפי שכל משנה שהיו ישראל דורשין במקדש סתם היתה ולא היה בה שם חכם. והתורה אחת היא בין במשנה בין בתלמוד וממעין אחד הכל שותין, ואין נכון לפרש כל דבר, שנאמר כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כ״ה).

ושאמר אלדד שהם מתפללים על חכמי בבל בראשונה ואחר על כל הגלות, יפה הם עושים, מפני שעיקר החכמים והנביאים לבבל גלו, והם יסדו את התורה וקבעו ישיבה בנהר פרת מימי יהויכין מלך יהודה ועד היום הזה. והם היו שלשלת החכמה והנבואה, ומהם תורה לכל העם יוצאת. וכבר הודענו לכם שממעין אחד הכל שותין, והתחזקו במה שהחכמים דורשין לכם, ובתלמוד שלמדו לכם, ואל תטו ימין ושמאל מאחרי כל דבריהם, שכן כתוב על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה (דברים י״ז).

ספר אלדד הדני, ספור ב׳

[שם; בית המדרש ח״ג]

בשם ה׳ אלהי ישראל, ישתבח שמו של אלהינו המלך מלכי המלכים שבחר בישראל מכל האומות ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו, מצות ישרים וחי בהם, ואתם אחינו בני הגולה חזקו ואמצו לבבכם לקיים מצות אלהינו בזמנה, כי כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום אין אומה ולשון שולטת בהם. ושלום לכם אחינו בני הגולה ושלום לירושלם עיר תפארתנו מקום בית אלהינו המחולל בגוים, ומקום מכוון כנגד קדשי הקדשים, ושלום לכל זקני ישראל ואומני תורת יה ומפרשיה כהניה ולוייה, כל שבטי ישראל ויהודה גדול וקטן. האל יחזק לבבכם בה׳ אלהינו ובנביא אמת משה רבינו הצדיק עבד ה׳.

[ועכשיו נספר לאחינו שבטי ישורון על עסק אלדד הדני המגיד כל זה, איך היה יציאתו בכל הארצות שהוא נאצל משבט דן ועשה לו השם נס גדול והצילו מכמה מקומות, וכמה צרות שעברו עליו לצאת לאלו הארצות ללכת להגיד לכל בני ישראל המפוזרים בגולה ענייניו וענין ארצנו לבשר אותם נחמות ולדבר על לבם דברים טובים (1).

וכך היה יצאתי מעבר לנהרי כוש. נכנסנו אני

---

(7) עי׳ מדרש עשר גליות. (8) לדעת עפשטיין משתדל הגאון ר׳ צמח לתרץ החילוק שבין חז״ל ואלדד, שחז״ל יאמרו שדן הלך לכוש בימי אשור (מ״ר כ״ב, ומדרש כונן) ואלדד יאמר שיצא לשם כבר בימי ירבעם, וע״ז יאמר ר׳ צמח נראה לי שאין פגם בדבר זה שמא לא נסע דן עד גלות שלישית, ואפשר ששכחו זמן יציאתם מא״י.

(1) הוא בעין מבוא לספור הבא, והמוסגר הוא הערת הסופר המעתיק. וכתב אלדד הספור הזה ליהודי ספרד אשר יצא אליתם לבקשם שיתמכו בידו.

ויהודי אחד משבט אשר בספינה קטנה [לסחור] עם אנשי הספינות, ויהי בחצי הלילה וישב ה' רוח גדול וחזק מאד ונשברה הספינה, וימן ה' ותפשתי לוח אחד, ויהי כראות חברי כזה ויתפוש גם עמי על אותו הלוח והיינו עולים ויורדים בו עד שהשליך אותנו הים אצל אומה אחת ששמה רומרנוס (2), והם כושיים שחורים בעלי קומה בלא בגד ובלא שמלה עליהם, כי כבהמות נמשלו ואוכלים בני אדם. וכשבאנו לארצם תפשו אותנו, וראו את חברי בריא ושמן ומעונג, ושחטו אותו ויאכלוהו, ויצעק אוי לי שהכרתי לאומה זו שהכושיים יאכלו את בשרי, ויטלו אותי כי חולה הייתי בספינה ושמו אותי בקולר עד שאשמן ואבריא והביאו לפני כל מאכלות טובות אסורות ולא אכלתי דבר, והטמנתי האכילה, והיו שואלים אם אכלתי ואמרתי בן אכלתי.

והייתי עמהם זמן רב, עד שהש"י עשה עמי נס ובאו עליהם חיל גדול ממקום אחר, ושבו אותם ובזזום והרגום, ובתוך השביה שבו אותי עמהם. והיו אותם הרשעים עובדי אש וישבתי עמהם ארבע שנים, והיו בכל בקר עושים אש גדול ויקדו וישתחוו לו, עד שפעם אחת הביאוני למדינת אציץ (3).

וימצאני יהודי אחד סוחר משבט יששכר וקנה אותי בשלשים ושנים זהובים וחזר עמי לארצו. והם שרוים בהררי תהום (4), והם תחת ארץ מדי ופרס והם מקיימים פסוק זה: לא ימוש ספר התורה הזה מפיך (יהושע א'), ואין להם עול מלכות כ"א עול תורה, ועמהם שרי חיילים אבל אינם נלחמים עם אדם כ"א בתורה, והם בשלוה והשקט ואין שטן ואין פגע רע. והם חונים מהלך עשרה ימים על עשרה ימים, ויש להם מקנה הרבה מאד וגמלים וחמורים ועבדים ואין מגדלים סוסים, ואין בידם כלי זיין כ"א מאכלת לשחיטה. וגם אין בידם עושק וגזל, ואפילו אם ימצאו בדרך שמלות או ממון לא יושיטו ידיהם לקחתו, ויש קרוב להם רשעים עובדי אש וישאו אמותיהם ואחיותיהם לנשים, אבל אינם מזיקים להם ואין מועילים (עוזרים). ויש להם שופט ושאלתי עליו ואמרו לי ששמו נחשון, וארבע מיתות ב"ד בידם ומדברים בלשון קדש ובלשון פרס.

ובני זבולון חונים בהררי פארן (5), ומגיעים בשכונתם [של בני יששכר], ונוטעים אהלים של שער הבאים להם ממדינת ארמיניא, ומגיעים עד נהר פרת ועוסקים בפרקמטיא. ויש להם ארבע מיתות ב"ד על אופניהם.

ושבט ראובן נגדם מאחורי הר פארן, ויש ביניהם שלום ואחוה וריעות. ואלו (השבטים הנ"ל) הולכים ביחד למלחמה וכורתים (נחלים) הדרכים, וכל שללם ביחד יחלוקו, והולכים בדרך מלכי מדי ופרס, ומדברים בלה"ק ובלשון פרס, ועמהם מקרא ומשנה ותלמוד ואגדה, וכל שבת ושבת פותחין טעמי תורה בלשון הקדש והסברא בלשון פרס.

ושבט אפרים וחצי שבט המנשה שם בהררי נגד מדינת מְכָה טעות הישמעאלים, והם אלו זעומי נפש וקהויי לב, בעלי סוסים וכורתים הדרכים ולא יחוסו על שונאיהם ואין להם מחיה כ"א מהשלל, והם אלו גבורי מלחמה אחד מהם יוציא באלף.

ושבט שמעון וחצי שבט המנשה הם בארץ כשדים (6) רחוקה ששה חדשים, ואלו הם מרובים מכולם ולוקחים מס מעשרים וחמשה מלכיות וקצת מהישמעאלים פורעים מס.

ואנחנו אומרים בארצנו שקבלה היא בידינו שאתם בני הגולה שבט יהודה ושבט בנימין תחת אמונת ע"ז בארץ הטמאה המפחרים תחת רומי שהחריבו בית אלהינו, והיונים והישמעאלים חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה.

ויש לנו קבלה איש מפי איש שאנחנו בני דן היינו בתחלה בארץ ישראל יושבי אהלים, ולא היה בכל שבטי ישראל בעלי מלחמה גבורי חיל כמונו. וכשעמד עליהם ירבעם בן נבט שהחטיא את ישראל ועשה שני עגלי זהב נחלקה מלכות בית דוד ונקבצו השבטים ואמרו קומו והלחמו עם רחבעם ועם ירושלם. אמרו לו למה אנחנו נלחמים עם אחינו ועם בן אדונינו דוד מלך ישראל ויהודה, חלילה וחלילה! באותה שעה אמרו זקני ישראל אין לך בכל שבטי ישראל כמו שבט דן גבורים. מיד אמרו לבני דן קומו והלחמו עם בני יהודה. אמרו לו בחיי ראש דן אבינו אין אנו עושין מלחמה עם אחינו ולא נשפוך דמם. מיד נטלו בני דן חרבות ורמחים וקשתות ונתנו עצמם למות לילך מארץ ישראל, כי ראינו שאין לעמוד. נלך מעתה ונמצא לנו מנוחה ומקום, ואם נמתין עד לסוף יוליכו אותנו. ונתנו לב ונתיעצנו לבא מצרים להחריבה ולהרוג כל יושביה. אמרו לנו נשיאינו והלא כתיב לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות י"ד) ואיך תצליחו? אמרו נלך על אדום או עמון ומואב להשמידם ונשב במקומם. אמרו נשיאינו כתוב בתורה שהקב"ה מנע את ישראל מעבור בגבולם. לסוף נתנו עצה לילך למצרים ולא על הדרך שהלכו אבותינו וגם לא להחריבה אלא כדי לעבור לנהר פישון (נילוס) לארץ כוש. ויהי כי הקרבנו למצרים ויקחו רעדה כל מצרים וישלחו אלינו אם למלחמה ואם לשלום? ונאמר להם לשלום! נעבור בארצכם לנהר פישון, כי שם נמצא מקום מנוחה. ויהי כי לא האמינו ויעמדו על משמרתם כל מצרים עד שעברנו ארצם והגענו לארץ כוש, ומצאנו אותה ארץ טובה ושמנה, ובה שדות וכרמים גנות ופרדסים,

(2) או רומרום במלכות כוש. (3) או אצין, צין, אלצין אצל בעל הכוזרי מאמר ב' סי' י"ט. (4) ההרים אצל הים, כי תהם בלשון ערבית היא הארץ שאצל הים. (5) נוסחא אחרת „פריאן" ועי' הערת עפשטיין שם. (6) בספורים אחרים „כרדיים" או „כוזרים".

ולא מנעו לבני דן לשבת עמהם כי בחזקה לקחו את הארץ, ויהי כי רצו להרוג לכולם ויהיו למס פורעים לישראל וישבו עמהם שנים רבות עד שפרו ורבו עד מאד ויהי לנו עושר גדול.

ואח"כ עלה סנחריב מלך אשור והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה ויוליכם לחלח וחבור והרא ונהר גוזן (דהי"א ה' כ"ו). ועוד עלה סנחריב פעם שניה והגלה לשבט אשר ולשבט נפתלי והולך אותם לארץ אשור (מ"ב ט"ו כ"ט). ואחרי מות סנחריב נסעו להם ג' שבטים מישראל והם נפתלי גד ואשר לארץ כוש והיו נוסעים וחונים במדבר עד שבאו אצל גבולם והרגו באנשי כוש מהלך עשרים ימים, והם נלחמים עד היום הזה עם בני מלכיות של כוש.

והללו ארבעה שבטים שהם דן ונפתלי גד ואשר חונים בחוילה הקדומה אשר שם הזהב (והם מקומות טובים וקיימים במלכות פרויים ממשלת הורינוס, ובוטחים בקונם תחלה והאל בעזרם. והשבטים האלה שמו ידיהם בעורף אויביהם, ובכל שנה ושנה עושים מלחמה עם שבע מלכיות ושבע ארצות. ושמות הארצות האלה תוסינ"א וקמת"ו וקוב"א ותריאונ"י ותקול"א וכרמ"א וקאלו"ם (7) והם מעבר לנהרי כוש. ואלו ד' שבטים יש להם זהב וכסף ואבנים טובות וצאן ובקר וגמלים וחמורים הרבה מאד, זורעים וקוצרים ויושבים באהלים. וכשירצו נוסעים וחונים עם אהליהם מגבול לגבול מהלך שני ימים על שני ימים, ובמקום שהם חונים אין לך מקום [שתכנס שם רגל ואינם חונים] כ"א בשדות וכרמים.

ושם מלכם עוזיאל, ושם הנשיא הגדול אליצפן מבני אהליאב למטה דן, ודגלו לבן כתוב בשחור: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ובעת אשר יבקש לצאת למלחמה יצעק הצועק בקול שופר ויבא שר הצבא ויצאו החיילות מאה ועשרים אלף דגלים לבנים קטנים. וכל חדש וחדש (צ"ל שלשה חדשים) יוצא שבט אחד למלחמה והשבט עומד בחוץ שלשה חדשים, וכל מה שיביאו משלל אויביהם יחלקו עם שבט שלהם. ומבני שמשון שבט בן דן אלו על כלם, אין בורחים כלל כי בושה גדולה אצלם, והם כחול הים עתה ואין להם עסק כ"א מלחמה, ובעת שילחמו יאמרו, לא טוב לגבור שינוס, ימות בחור ואל ינוס, יחזק לבו אל ה', ואומרים כמה פעמים וצועקים כולם יחד, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ואז ישמרו כולם.

וכך הם עושים עד משלם ג' חדשים וחוזרים, ומביאים כל השלל למלך עוזיאל ומחלק הכל עם כל ישראל. וזה החוק להם מהמלך דוד עד היום. והמלך עוזיאל לוקח חלקו ונותן המלך לכל החכמים בעלי תורה יושבי אהלים חלקם ואח"כ כולם נוטלים חלקם והנשיא על המלחמה. וכן עושים בשלשה חדשים יוצא נפתלי, בשלשה חדשים יוצא גד, וכן כולם עד תשלים י"ב חדש וחוזרין חלילה.

ועוד שבט משה רבינו ע"ה הצדיק עבד ה', ונקרא שמו אצלנו שבט ינוס שנס מע"ז ודבק ביראת ה'. והים סובבו מהלך שלשה חדשים על שלשה חדשים ושוכנים בבתים מפוארים ובבנינים הדורים ובמגדלים יכינו לעצמם בזמן שמחתן על הלפנט (Elephant=פיל). ואין עמהם דבר טמא ולא עוף טמא ולא חיה טמאה ולא בהמה טמאה ולא זבוב ולא פרעושים ולא כנים ולא שועלים ולא עקרבים ולא נחשים ולא כלבים, כי כל זה יצא מהע"ז שיעבדו בארץ, זולתי צאן ובקר ועופות. וצאנם יולידו שתי פעמים בשנה, וגם זרעם יזרעו שתי פעמים בשנה, זורעים וקוצרים, ולהם גנות ופרדסים וזיתים ורימונים ותאנים וכל מיני קטניות ואבטיחים וקשואים ובצלים ושומים ושעורים וחטים ומכל אחד יצא מאה [שערים].

והם בעלי אמונה, ותלמוד שלהם כולו לשון הקדש, וכך הם שונים: ככה למדונו רבותינו מפי יהושע בן נון מפי רבינו משה מפי הגבורה. ואינם יודעים בחכמים כי בבית שני היו ולא השיגום. ואינם יודעים לדבר כ"א בלשון הקדש, וגם טהורים בעלי טבילה, ואינם נשבעים כלל, ומי שזוכר השם לבטלה יצעקו עליו ויאמרו כי בעון שבועה בניכם ימותו קטנים (8). והם מאריכים ימים ויחיו מאה שנה או מאה ועשרים שנה, ולא בן ימות בחיי אביו, וישיגו לשלשה או ארבעה דורות, והם זורעים וקוצרים [בעצמם] לפי שאין להם עבדים ושפחות, וכולם שוים. ואין סוגרים בתיהם בלילה כי בושה הוא להם, והולך נער עם המקנה מהלך עשרה ימים ואין מפחד לא מלסטים ולא משדים. וכולם לויים ואין להם לא כהן ולא ישראל ועדיין [עומדין] בקדושתו של משה רבינו הצדיק עבד ה'.

ועוד אינם רואים בני אדם ולא בני אדם [רואים] להם (אותם), אלא ארבעה שבטים הללו היושבים מעבר לנהר כוש. ויש מקום שרואין אלו לאלו ומדברים בצעקת אדם ונהר סבטיון (סמבטיון) ביניהם, ואומרים כזה אירע לנו במלחמה, והם הודיעו לכל ישראל מה שאירע להם. כשהם רוצים לדבר או לעסק גדול, יש להם מין יונים ידועים ביניהם וכותבים אגרותיהם וקושרין בכנפיהן או ברגלי היונה, והולכין ועוברים נהר סבטיון ובאות היונות למלכיהם ולשריהם. ועוד יש להם אבנים טובות הרבה מאד וכסף וזהב, ויזרעו פשתן ומגדלים תולעת שני ועושים בגדים נאים עד אין קץ. והם כיוצאי מצרים חמשה פעמים כי אין מספר. ורוחב אותו מקום הנהר מאתים אמה כמטחוי-קשת, והנהר מלא מאבנים גדולות וקטנות וקולן ירעם ברעש גדול ברוח סערה בים, ובלילה ישמע קולו מהלך יום. ויש אצלם ששה מעינות ויקבצו כולם לאגימא אחת וישקו

(7) בשנוים בספורים אחרים. (8) תחת בעון נדרים, שבת ל"ב:

מהם ארצם, ושם ישרצו בה דגים טהורים. והנהר הולך והאבנים והחול ירעימו ששת ימי המעשה, וביום השביעי ישבות וינוח עד מוצאי שבת. ומעבר לנהר מצד לארבעת השבטים הללו יש אש תלהט בשבת ולא יוכל אדם לנגוע [במקום] כמהלך מיל.

וזה שמי, אלדד בן מחלי בן יחזקאל בן חזקיה בן עלוק בן אבנר בן שמעיהו בן חתר בן חור בן אלקנה בן הלל בן טוביה בן פרת בן עינן בן נעמן בן טעם בן טעמי בן אונם בן גאול בן שלום בן כלב בן עמרם בן דומם בן עובדיהו בן אברהם בן יוסף בן משה בן יעקב בן כפור בן אריאל בן אשר בן איוב בן שלם בן אליהוא בן אהליאב בן אחיסמך בן חושים בן דן בן יעקב אבינו ע"ה ושלום לכל ישראל אמן.

[שגר אגרות הללו מר אלדד זה לספרד שנת ארבעים ושלש (ד"א תרמ"ג). וזה מר אלדד מלא תורה ומצות, ואם ישב אדם עמו מבקר ועד ערב לא יפסק לשונו מטעמי תורה בלשון קדש, ומתוקים דבריו מדבש ונופת צופים. הקב"ה יתן לו שכר טוב בעולם הזה ובעולם הבא].

תם ספר אלדד הדני

אלה אזכרה: ע' עשרה הרוגי מלכות

אליהו: יש מדרש המיוחס לאליהו הנביא או שנקרא על שמו, והוא „סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא", ומכונה ג"כ „תנא דבי אליהו". זכר למדרש הזה מצינו בתלמוד: רב ענן הוה רגיל אליהו דאתי גביה וכו' כיון דעבד הכי אסתלק (אחר שגרם רב ענן לר' נחמן להקדים דינו של אדם אחד, שהיה קרובו של ר"ע, לדינא דיתמי). אותיב בתעניתא ובעא רחמי ואתא. כי אתא הוה מבעית ליה בעותי (היה מפחידו בבואו כי לא היה עוד רגיל אצלו כמלפנים), ועבד תיבותא ויתיב קמיה עד דאפיק ליה סדריה. והיינו דאמרי סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא (כתובות ק"ו). ונראה כי הספר כבר היה ידוע בימי התלמוד בזמן רב ענן, אם נגוח כי הוא זה הספר אשר לפנינו. לדעת ר"מ איש שלום יש ראיה לחיבור המדרש הזה אחר המשנה וקודם התלמוד מפני שנזכרו בו שמות תנאים ולא שמות אמוראים, אף שנמצא בו הרבה מה שאמרו גם האמוראים, ומה שנזכר בו השם „תלמוד" ביחד עם משנה מדרש הלכות ואגדות, הוא שיגרא דלישנא של המעתיק, או כי הוראת תלמוד היא שימוש תלמידי חכמים (עי' רש"י ב"מ סוף אלו מציאות).

מאמרים בשם „תנא דבי אליהו" מפוזרים בתלמוד, ואלו הן: תנא דבי אליהו מעשה בתלמיד אחד ששנה הרבה וכו' (שבת י"ג), דתנא דבי אליהו ר' נתן אומר כל הישוב כלו תחת כוכב אחד יושב (פסחים צ"ד), תנא דבי אליהו אעפ"י שאמר ר"ע עשה שבתך חול וכו' (שם קי"ב), תנא דבי אליהו כל השונה הלכות (מגילה כ"ח:), תד"א הואיל ונשים דעתן קלות, לענין ייחוד (קדושין פ':), תד"א לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי (ע"ז ה':), תד"א ששת אלפים שנה הוי העולם (שם ט'), תד"א צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינן חוזרין לעפרן (סנהדרין צ"ב), תד"א גיהנם למעלה מן הרקיע (תמיד ל"ב). והן תשע ברייתות, ג' מהן בכלל הלכות וששה בכלל אגדות, ומהן נכללו בסדר אליהו רבה וזוטא. ועוד מובא לפנינו בסדר זוטא „משום דבי אליהו הנביא אמרו", וכנראה היא הוספה מאוחרת. הוראת „סדר" כמו סידרא פרשה או פרק באיזה הלכה או אגדה. והוראת „תנא דבי אליהו", הוא החכם השונה ההלכה או האגדה ב ב י ת המדרש של אליהו או הישיבה שנקראת על שמו, וכמו בית שמאי וב"ה, היינו התלמידים של בית מדרשם. ואפשר שנקראו תלמידי בית אליהו (דבי אליהו) מפני שהיה רגיל אצלם להתגלות אליהם בהקיץ או בחלום. ומה שנאמר לפעמים „תני דבי אליהו", תני ביו"ד תחת תנא באל"ף היא לשון רבים, „תנאי" כמו „רבנן".

ומצינו „גלוי אליהו" לאנשים מצויינים בין התנאים והאמוראים וגם בדורות אחריהם, כמו אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי (ב"מ פ"ה:), תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך וכו' בא אליהו זכור לטוב ושמר לי על הפתח עד שסיימתי תפילתי (ברכות ג'), אתא אליהו וקם אפיתחא דמערתא דרשב"י (שבת ל"ג:), אשכחיה ר' נתן לאליהו אמר ליה מאי עביד קב"ה בהאי שעתא (ב"מ נ"ט.), אליהו ז"ל שאל לר' נהוריי מפני מה באין זוועות לעולם (ירוש' ברכות פ' הרואה ג'), אשכחיה ר' יוסי לאליהו (יבמות ס"ג), א"ל אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא (ברכות כ"ט:), ר' ברוקה חוזאה הוה שכיח בשוקא דבי לפט הוה שכיח אליהו גביה (תענית כ"ב), ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה (ב"מ פ"ה:), א"ל אליהו לבר הא הא (חגיגה ט':), אשכחיה רבה בר שילא לאליהו א"ל מאי קא עביד קוב"ה (שם ט"ו:), אשכחיה ר' אביתר לאליהו א"ל מאי קא עביד קוב"ה (גיטין ו':), אשכחיה רבה בר רב אבוה לאליהו דקאי בבית הקברות של גוים (ב"מ קי"ד), והרבה ספורים ומאורעות של ריב"ל עם אליהו. בזהר (פ' ויצא קנ"א) ר' חייא ור' חזקיה הוו יתבו תחות אילני דחקל אונו אידמיך ר' חייא חמא ליה לאליהו. ועוד הרבה דוגמאות מגלוי אליהו, שנקרא ג"כ „ההוא סבא" בזהר ובספרי קבלה.

ופעמים התחפש אליהו ונדמה לאנשים שונים ובתכונות מיוחדות, כמו חלף אליהו חזייה אידמי ליה כטעייא (ערבי, ברכות ו':), אתא אליהו אידמי לי כאינש [דעלמא] ואסהיד (שם נ"ח), אתא אליהו אידמי ליה כחד מחשובי דמלכותא (ע"ז י"ז), אתא אליהו ואידמי להו כחד מינייהו (סנהדרין ק"ט), נזדמן לו זקן אחד והוא אליהו זכור לטוב (תנחומא פ' האזינו), נכנס אליהו ז"ל בדמותו של ר' חייא (ירוש' כלאים פ"ט ד') מה עשה אליהו זכור לטוב נדמה לחרבונה (ירוש' מגילה כפ"ג, ב"ר פמ"ט), אתא אליהו אידמי להו כזונה כרכתיה (ע"ז י"ח:), אתא אליהו אידמי ליה כפרשא (שבת ק"ט:), אתא אליהו אידמי להו כדובא דנורא (ב"מ פ"ה:).

כנראה לקחו להם החכמים החסידים את אליהו הנביא לסמל העתיד הבא לגלות עמוקות האמת, ואמרו אין אליהו

בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב, אלא לרחק המקורבין בזרוע ולקרב המרוחקין בזרוע (עדיות פ"ד), ר"ל שלא יורה דינים חדשים רק יבאר ויפשט הספקות, ואמרו פרשה זו אליהו עתיד לדורשה (מנחות מ"ה.), ובדיני ממונות דבר התלוי בספק יהא מונח עד שיבא אליהו (ב"מ כ"ט.). וכל זה מיוסד על דבריו שאמר אל העם „עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים" ויוכיח את האמונה האמתית. גם בחרה האגדה באליהו לגבור ספוריה, מפני כי עלה ברכב אש וסוסי אש בסערה השמים ולא טעם טעם מיתה (ש"ב ב'), והוא מלאך הברית, ונאמר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא (סוף מלאכי), המבשר את ביאת המשיח וגאולת ישראל מן הגלות.

כל אלה הסבו ביסוד הישיבה של „בית אליהו" בארץ ישראל, אשר בה למדו החסידים ואנשי מעשה עוד בזמן התנאים, וממנה תוצאות „תני דבי אליהו", וחבור „סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא", ואחד מהתלמידים הראשיים היה רב ענן בראשית זמן האמוראים. אולם אף כי המדרש הזה בעיקרו נתחבר בין תקופת זמן המשנה ותקופת זמן הגמרא, אין ספק כי נתוספו בו דברים הרבה אח"כ בזמן הגאונים ואיזה דברים גם בזמן מאוחר. וראיה לזה משלשה מקומות בנוסחאות שלפנינו, כי בריש פ"ב מאליהו רבה דרש: „דבר אחר ימים יצורו ולא אחד בהם, זה יום שביעי לעולם לפי שהעוה"ז הוה ששת אלפים שנה, שני אלפים תוהו שני אלפים תורה שני אלפים משיח, ובעונינו שרבו נכנס עלינו שיעבוד בתוך שני האלפים של ימות המשיח ויצא מהן יותר משבע מאות שנה, שנאמר עשה ה' אשר זמם". ושם פל"א: „ומשחרב הבית ועד עכשיו הרי תשע מאות שנה". ולפי המספרים האלה נערך הספר בסוף זמן הגאונים, ד"א תשכ"ח לבריאה (968). אמנם שנוי הזמנים האלה מורה כי שני מעתיקים בזמנים שונים הוסיפו את המנין שבע מאות ותשע מאות, או כי שינו את הזמן הקדום שהיה כתוב לפניהם כדי להשוותו למנין שהיו מונים הם.

המדרש תנא דבי אליהו כמו שהוא לפנינו גלקה בחסר ויתר במנין הפרקים ובנוסחאות שונות. לפי בעל הערוך (ערך סדר) סדר אליהו רבה וסדר אליהו זוטא הם משניות חיצוניות, ורבה הוה ג' בבות ושלשים פרקים וזוטא י"ב פרקים, בנדפסים יש באליהו רבה ל"א פרקים ובאליהו זוטא כ"ה פרקים. אך ר"מ איש שלום הו"ל נוסחא ישנה (כ"י וואטיקאן) אליהו רבה כ"ט פרקים וזוטא ט"ו פרקים, כי עשרה הפרקים האחרונים אשר בנדפסים נוספו בו שלשה ממס' דרך ארץ ושבעה מפרקי דר"א. סדר אליהו כתב בסגנון מיוחד על טהרת הלשון, ונקרא „סדר" כי מסודרים בו „סדר ההנהגה במאורעות בסבתם וגלגולם אִם לקיום או לחורבן העולם" (מבוא לרמא"ש). והמעשים שאינם בדרך הארץ והם מגונים הוא קורא אותם „דברים מכוערים ודברים שאינן ראויין". הוא מחלק את העולמות לשלש תקופות העוה"ז וימות המשיח ועוה"ב. הדרושים הם מסולסלים במעשיות ובמשלים נאים, ובכלל הוא אחד מהמדרשים היותר נעלים בספרות ישראל. הספר הוא קובץ של דרשות שונות להעיר תקוה טובה בלב

השומעים ולחזק ידים רפות בגלות, ולעוררם על אהבת ישראל ולימוד התורה, ולהכינם לחיים אצילים בימות המשיח. בכמה מקומות הוא פותח דבריו „ברוך המקום ברוך הוא" או בפסוק של תוכן דרשתו ומתחיל „הרי הוא אומר", ובסוף הדרשה מסיים בנחמה. בפרק א' מתחיל ויגרש את האדם מלמד שנתן לו הקב"ה גירושין כאשה וכו' והולך ודורש בפסוקים שעושה מהם כעין טבעות בשלשלת, ומתחיל דרוש שני בפסוק שמסיים בו הדרוש הראשון. פ"ו: מפני מה זכה אברהם לחיים שלא בצער ושלא ביצר הרע בעוה"ז מה שעתיד ליתן לצדיקים לעוה"ב, וחושב גם יעקב ויתרו. פ"ח: על עשרה מכות במצרים. פי"ב: שלא לאכול ולסעוד עם עם הארץ. פ"ד: למעט בשחוק ובשיחה ותיפלות. פט"ו ופט"ז: תלמידי חכמים צריכים ללמוד במקרא ובמשנה, ואיזה דינים, וטבילה לבעלי קריין. פכ"ד: עשרות הדברות. פכ"ח: על הרוגי מלכות. פכ"ט והוא האחרון לפי הוצאת רמא"ש: בו דורש שכל מי שיש בו גסות הרוח נעקר מן העולם וחושב את אנשי מבול ואנשי מגדל ואנשי סדום, סנחריב ונבוכדנצר, גם שאול מלך ישראל, ומסיים בימות המשיח. החלק השני הוא סדר אליהו זוטא, והוא כעין קיצור מסדר אליהו רבה, כי נשנו בו דברים רבים מסדר שלפניו ובאגדות חז"ל. הוא מתחיל: משום דבי אליהו הנביא אמרו לעולם יהא אדם ערום ביראה, ומדבר על הצדקה ועל התורה (מקרא ומשנה), על הלכות ד"א, מדות טובות ומסיים בגאולה העתידה לבא. הרבה דבורים בסדרי התפלות בפיוטים וסליחות לקוחים מסדר אליהו, כמו הדבור „אבינו שבשמים" או אבי שבשמים, „יהי שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים" שנעתק בבבל לארמית „יהא שמיה רבא מברך לעלם ולעלמי עלמיא" שהוא יסוד הקדיש. גם הדיבור אשרי מי שהוא ירא שמים בסתר וכו' ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו (פי"ח); אני הוא עד שלא נברא העולם אני הוא משנברא העולם אני הוא בעוה"ז אני הוא לעוה"ב (פכ"ו), ברוך שאמר והיה העולם ברוך הוא ברוך אומר ועושה (אליהו זוטא פ"ד), וכולם מורגלים בתפלות ישראל.

מדרש תנא דבי אליהו נדפס בראשונה בויניציא שנת שנ"ח (1598), בהוצאה הזאת רבו השגיאות. בשנת תל"ו יצא לאור שנית בפראג עם פירוש ארוך בשם זיקוקין דנורא והקדמות ארוכות מר קשישא ומר ינוקא להמקובל ר' שמואל ב"ר משה היידא, גם הוסיף עליו נוסחא חדשה שחידש בו דברים אשר מעולם לא היו בספר הזה והפך סגנונו ללשון התלמוד הבבלי, כי לדעתו הנוסחא הישנה אי אפשר לפרשה ע"י שכל אנושי, ובכן ישב בתענית ובתשובה בצום ובכי והשתטח על קברי אבותיו והתפלל לה' שיאיר עיניו ויכין לבו להבין ולהשכיל, ויתן רשות לאליהו ז"ל ולתלמידו רב ענן שהם יגלו ויודיעו לו הפירוש האמתי והנוסחא הנכונה והישרה של הספר הזה. ובתור סגולה אמר בכל מוצ"ש ק"ל פעמים אליהו הנביא, עד כי בכח דמיונו נראה לו כאילו איש עומד לנגדו וכאילו אמר אליו „אליהו התשבי אנא". אמנם לדעת המבקרים ובפרט ר"מ איש שלום נתעה המחבר הזה בדמיון שוא והתעה גם אחרים הבאים אחריו (מבוא להרמא"ש וכבר

קדמוהו עפשטיין באגרת בקורת שלו סימן ג׳ בהחוקר צד 185), וע״פ ההוצאה הזאת נעשו כל ההוצאות אח״כ. עוד נדפס עם פי׳ המלות והמשך הענין בקצרה ע״י יעקב ב״ר נפתלי הערץ מבראדי בשם „ישועות יעקב“ (זאלקווא תקצ״ג); עוד עם פי׳ „מאורי אור“ לר׳ אברהם ב״ר יהודה אריה ליב שיק (סדילקאוו תקצ״ה); עוד עם פי׳ „מענה אליהו“ והגהות „שיח יצחק“ לר׳ יצחק אליהו לנדא (ווילנא ת״ר). ההוצאה היותר מדויקת בנוסחא ישרה הוא של ר״מ איש שלום מהכ״י רומי משנת ד״א תתל״ג (1073) והדפיסה עם מבוא ארוך ועם הערותיו ותקנותיו בשם מאיר עין (ווין תרס״א), עם נוספות לסדר אליהו זוטא (שם תרס״ד), ר״ח מאיר הלוי הורוויץ הו״ל הכ״י פארמא מסדר אליהו זוטא.

ויש עוד מדרש הנקרא „חופת אליהו רבה וחופת אליהו זוטא“ אך אין לו שום שייכות לאליהו הנביא וגם לא נזכר שמו בתוכו, ולכן יבא פה בערך חופות.

ויש עוד מדרש אחר ע״ש אליהו הנביא בשם „ספר אליהו ופרקי משיח ונסתרות ר׳ שמעון בן יוחי“, ונדפס בשאלוניקי בשנת תק״ג ביחד עם „מעשיות“ על עשרת הדברות ובדבור שני נמצא מעשה אברהם. יעלינעק הו״ל המדרש הזה בבית מדרשו ח״ג, ולפי דעתו נתחבר זה המדרש בזמן הגאונים. תוכן המדרש הוא איך המלאך מיכאל גלה לאליהו קץ העתיד במערב העולם בימיו של המלך הרמלת או תרמילא וכופר ומונה את המלחמות ותקופות העתים אשר יעברו מאז עד אשר יבא משיח, וירושלם תבנה ותכונן. השם הרמלת שוה לשם ארמילאוס באגדות אחרות על המשיח, והוראתו בלשון יונית משדד ארצות או „משחית עמים“ (Heremolaos). היטציג בפירושו לדניאל משער כי ארמילאוס באגדה הוא ארמילוס קאליגולא אשר תוארו דומה לתואר ארמילאוס אשר „קומתו גבוה מאוד שוקיו דקים עיניו עמוקות והוא קרח“. פה מובא רק החלק הראשון של המדרש המדבר אדות אליהו, והחלקים האחרים יבואו במקומם תחת משיח ור׳ שמעון בן יוחאי.

ספר אליהו

[בית המדרש חרר ג׳]

וישכב ויישן תחת רותם אחד והנה זה מלאך נוגע בו ויאמר לו קום אכול. רזא גלא ליה מיכאל שרא רבא דישראל לאליהו הנביא בטורא דכרמל, קץ וזמן שעתיד להיות באחרית הימים בסוף ארבע מלכיות בימיו של מלך רביעי העתיד להיות. נשאתני רוח ה׳ והוליכני לדרום העולם וראיתי שם מקום גבוה בוער באש ואין כל בריה יכולה ליכנס שמה. שוב נשאתני והוליכני למזרח העולם וראיתי שם כוכבים נלחמים זה עם זה ואינם נחים. שוב נשאתני רוח והוליכני למערב העולם וראיתי שם נפשות בצער גדול כל אחד לפי מעשיו. ואז אמר לי מיכאל קץ העתיד להיות באחרית הימים בימיו של מלך העתיד להיות הרמלת שמו, ויש אומרים תרמילא שמו. ר׳ יהודה בן בתירא אומר כורש שמו, רשב״י אומר הכשרא שמו, והלכה כר״ש דאמר הכשרא שמו. מלך אחרון שבפרס יעלה לרומי שלש שנים זו אחר זו עד שפושע בה שנים עשר חדש, ושלשה גבורי מלחמה עולין לקראתו מן הים והם נמסרין בידו. מלך פחות שבמלכים בן שפחה גינית עולה לקראתו מן הים, ואלו יהיה אותותיו-שראה בו דניאל: פניו ארוכות, בין עיניו גבהות, וקומתו גבוהה מאד, וכפות רגליו גבוהין ושוקיו דקים. ועתיד לשלוח ידו בו ביום על עם נאמן, ועתיד להזיע בו ביום שלש זיעות, וכל המזלות מתקבצין והולכין למקום אחד, עושקין בתים וגוזלין שדות, ומכין יתום ואלמנה בשוק, אבל אם יעשו תשובה תהיה להם סליחה. בעשרים במרחשון יזדעזע העולם וירעשו שמים וארץ. בעשרים בכסליו יעמדו כל ישראל בתפלה ובזעקה לפני אביהם שבשמים, ובו ובאותו היום תרד חרב ותפול באומות העולם, לפי שנאמר כזה וכזה תאכל חרב. כ״ב בניסן גלות ראשונה יוצאה מבבל בשמונה עשר אלף אנשים ונשים ואחד מהם לא יאבד. בכ״ה בתשרי גלות שניה שבנהר סבטיון יוצאה בי״ז אלף ונהרגין מהם עשרים איש ונשים ט״ו. בכ״ה לחדש השמיני גלות שלישית יוצאה ובוכין וצועקין על אחיהם שנהרגו, וצועקין במדבר כ״ה יום ואינן טוענין כלום, וחיין על מוצא פי ה׳. אין גלות ראשונה יוצאה מבבל עד ששניה מגעת לבבל שנאמר חולי וגוחי בת ציון וגו׳. בכ׳ בניסן מלך עולה מים ומשחית ומזיע את העולם, ובא על הר צבי קדש ושורפו. ארורה בנשים ילדתו, ואותו הקרן שראה דניאל, ובאותו היום צער ומלחמה כנגד ישראל. מלחמה שניה עושה דמיטרוס בן פוריפוס ואנפיליפוס בן פנפוס ועמהם פרשין עשר רבוא וטמונים בספינות שלשים רבוא. בכ׳ באלול משיח בא וינון שמו (1) ובאותו היום יורד גבריאל מתשע שעות עד עשר ומשחית את העולם תשעים ושנים אלף איש. בכ׳ בטבת מלחמה שלישית עושה מקץ קירטלוס וכל המדינות עמהן עם גדול מאד מבקעה גדולה עד יפו ועד אשקלון. ובכ׳ בשבט משיח בא ויורדין מלאכי חבלה ומשחיתין בכל אותו המון ולא נותרין נשמה. באותה שעה אומר הקב״ה לאברהם עתידין בניך שירדו למדרגה התחתונה שנאמר ושפלת מארין תדברי ואח״כ יהיו גבוהים על כל האומות, שנאמר ונתנך ה׳ אלהיך עליון על כל גויי הארץ, ואח״כ באין כל האומות ומשתחוים לכל אחד מישראל ולוחכין עפר רגליהם, שנאמר והיו מלכים אומניך וגו׳. בכ׳ באדר משיח בא ועמו שלשים אלף צדיקים שנאמר והיה צדק אזור מתניו. וכיון שרואין או״ה כך מיד כל אחד מהם נמוק הוא וסוסיו שנאמר וזאת תהיה המגפה וגו׳. באותה שעה אומר הקב״ה לאו״ה אוי לכם רשעים שבסוף ארבע מלכיות כולכם נטרדין מן העולם, ויהיה כור של חטים עושה בתשע

---

(1) עי׳ סנהדרין צ״ח.

מאות כור וכן היין וכן השמן. כל אילן ואילן טעונים מגדים ופירות שנאמר ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו וגו׳, וישראל אוכלים ושמחים ארבעים שנה. ואחר כך הקב״ה מעלה גוג ומגוג וכל אגפיו. ואחר יאספו כל עמי הארץ מקיפין לירושלם להלחם והקב״ה עולה ונלחם בהם, ומשיח בא והקב״ה בעזרתו ועושה מלחמה עמהם שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב. באותו היום הרים מתרעשים והגבעות מתרקדים וחומות ומגדלים נופלים והקב״ה מכנים כל עוף השמים ובהמת הארץ לאכול מבשרם ולשתות מדמם שנאמר וקץ עליו העיט וכל בהמת הארץ עליו תחרף, וישראל מסיקין מכלי זיינם שבע שנים שנאמר ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו וגו׳ ואומר וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ שבעה חדשים. ואלו המדינות יחרבו יריחו בארות בית חורון סוסין מלכה וארד שלום ושומרון, בית מגדיאל צור ובית חלפות ולוד, בת ובית עינם, חמת ספר הרשה אנטוכיה אלכסנדריאה ואדום. וכל עירות של ישראל מקיפין אותן אש ומלאכי השרת שנאמר ואני אהיה לה נאם ה׳ חומת אש סביב, ואחר יבוא יום אחרון שהוא ארוך כארבעים יום, והרים וגבעות מתמוטטין ורועשין, והארץ צווחת על הרשעים ואומר במקום פלוני הרג פלוני את פלוני שנאמר וגלתה הארץ את דמיה.

אמר אליהו ז״ל אני רואה מתים טבועים בנהר ועפרם נגבל ונעשו כמו שהיו מתחילתן לתת שבח לאל שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא וגו׳, וכן ביחזקאל אומר וראיתי והנה עליהם גידים, ומלאכי השרת פותחין את קברותיהן וזורקין בהן נשמתן וחיים ומעמידין אותם על רגליהם. וכל מי שנתחייב בדין דוחפין אותו חלחלה גדולה (2) ארכו אלפים אמה ורחבו חמשים אמה. וכל מי שלא חימד בתורתו של הקב״ה עיניהם של צדיקים רואים במפלתם שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו׳.

אמר אליהו ז״ל אני רואה אש וגפרית יורדות מן השמים על הרשעים שנאמר ימטר על רשעים פחים והקב״ה מרחיק את המקדש (3) מאד מאבדון העולם כדי שלא ישמעו הצדיקים קול צעקת הרשעים ויבקשו עליהם רחמים, והיו כלא היו.

אמר אליהו ז״ל אני רואה אברהם יצחק ויעקב וכל הצדיקים יושבים והארץ זרועה לפניהם מכל מיני מעדנים. ואותו אילן שתיקן הקב״ה עומד בתוך הגן כאמור ועל הנחל יעלה על שפתיו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו. וספינות באות מעין גדי ועד אנלים טעונות עושר וכבוד לצדיקים.

אמר אליהו אני רואה עיר נאה וגדולה יורדת מן השמים כשהיא בנויה שנאמר ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדיו, בנויה ומשוכללת ועמה יושב בתוכה, ויושבת על שלשת אלפים מגדלים ובין כל מגדל עשרים ריס וחמשת אלפים אמה של זמרגדין ושל אבנים טובות ומרגליות שנאמר ושמתי כדכד שמשותיך וגו׳.

אמר אליהו ז״ל אני רואה בתים ושערים של צדיקים באסקופותיהם ומזוזות שלהם מאבנים טובות והאוצרות של בית המקדש פתוחין עד פתחיהם, וביניהם תורה ושלום שנאמר וכל בניך למודי ה׳, ואומר שלום רב לאוהבי תורתך, ואומר מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך וגו׳. (פעם אחת בא אליהו ז״ל וכו׳ ע״ע משיח).

אליעזר: מכונה אליעזר בן הורקנוס תלמידו של ריב״ז, והוא סתם רבי אליעזר במשנה ובריתא. יש מדרשות ואגדות רבות על תולדותיו, וגם מדרשים שנקראו על שמו. ר״ח מאיר הורוויץ בבית עקד האגדות חוברת א׳ מביא שבע נוסחאות ממעשה דרבי אליעזר בן הורקנוס בימי ילדותו עד שהגדיל בתורה. הנוסחא א׳ העתיק מאבות דר״נ כ״י די רוסי סי׳ 327 שנכתב בשנת 1290. נוסחא ב׳ מאדר״נ בספר המעשים כ״י מינכען סי׳ 222. נוסחא ג׳ מאדר״נ הנדפס במסכתות קטנות בדפוסי ש״ס. נוסחא ד׳ מבראשית רבה פמ״ב וילקוט שמעוני ע״פ ויהי בימי אמרפל. נוסחא ה׳ מתנחומא פ׳ לך לך הוצאת באבער. נוסחא ו׳ ע״פ ספר דרשות מר״ח מווין מכ״י די רוסי סי׳ 1264 והיא העתקה חפשית מפרקי דר״א פ״א ופ״ב (עי׳ שם). נוסחא ז׳ היא הוספה ותמצית של ספרים שונים. בנוסחאות האלה יש שנוים בפרטי המעשה של ר״א: לפי פרדר״א היה ריב״ז מעיר את ר״א שידרוש כדי שימצא חן בעיני אביו שבא לנדותו מנכסיו, וכנראה מפרק ג׳ דרש ר״א בעניני הבריאה, אך לפי נוסחת בראשית רבה והתנחומא דרש ר״א במקרה ונתגלגל הדבר שבא אביו בשעה שדרש בענין אמרפל והמלכים, וכנראה הנוסחא בפרקי דר״א הוא יותר קדומה. תמצית המעשה היא כי ר״א בימי עלומיו היה פועל ועובד אדמה בשדות אביו שהיה עשיר גדול, וכשהיה ר״א כבן כ״ב או כ״ח ברח מאביו ובא לירושלם לישיבת ר״י בן זכאי, כי נפשו חשקה בתורה, ובזמן קצר רכש לו הידיעות הנחוצות להיות דרשן נפלא. ואבי ר״א לא ידע מה שנעשה עם בנו, ויבא לפני ריב״ז להעביר את בנו מנחלתו באשר עזבו. אז העמיד ריב״ז את ר״א לדרוש ברבים, וכאשר נודע לאביו כי הוא בנו שמח מאד עד שרצה לבכרו על פני אחיו, אך ר״א מאן בזה והיה שמח בחלקו הראוי לו (עי׳ אוצר ישראל ערך אליעזר בן הורקנוס). ר״א הצטיין בישיבת ריב״ז עד כי אמר עליו רבו כי הוא מכריע את כל חכמי ישראל בלמודו (אבות פ״ב ח׳).

על שם ר״א נקרא הספר „פרקי דרבי אליעזר״ שנקרא ג״כ „ברייתא דר״א״, הכולל ברייתות שנשנו בבית מדרשו בחייו וגם אחרי מותו, ולכן נמצאים בו איזה תנאים מאוחרים. הספר הזה הוא עתיק מאד, ואיזה ברייתות מוקדמים גם

---

(2) אולי צ״ל ברעש גדול. (3) ר״ל המקום הקדוש שיושבין שם הצדיקים.

לספנות המלחמות ע"י רבנו הקדוש. הוא כולל מדרשים ואגדות במעשה בראשית ותולדות עולם עם אחת [illegible] וקורות קדומות. יש בו נ"ד פרקים. מפרק א' עד ב' הוא מספרי על סדרי בראשית, תורות. פרק ב"ו מספר על יתר המתהפכת. פב"ו ופ"ז אודות נבראות תהום. פפ"י [illegible] חנוך [illegible] עד פכ"ד על בני נח ודור הפלגה ואברהם. פכ"ה על סדום. מפכ"ו עד פ"א בעשרה נסיונות שנתנסה אברהם. פל"ב ופל"ג אודות יצחק ועקידת יצחק ומסרים בפל"ד בתחיית המתים. ומשם לסדרי התורה מן פל"ה עד פ"ב. פב"א מתן תורה, פב"ג בשוה פרקה. פב"ג תשובה פרקה בים ובדרך אגב ברכת התורה בתשובת. בפרק מ"ד חוזר לסדרי התורה לפרשת עמלק, ופמ"ה במעשה העגל. פמ"ו לוחות שניות ושרים בסרחתו כרבריו. פמ"ז הוא משחים עון העגל, ואגב ענין השטים, ואח"ז סדר ברכת גאל ישראל. פמ"ח בגאולת מצרים וסמך לו גאולת ישראל ע"י מרדכי בימי המן. פמ"ב ופ"נ באגג, ואח"ז סדר ברכת רופא חולים. פנ"א נ"ג ברפואות. פנ"ב ונ"ג בחלי חזקיה ורפואתו. ומסיים בפרק נ"ד ברכת רופא חולים. (עי' פרק האחרון בפרקי דר"א בבתי מדרשות לחר ווערטהיימער ח"ג). שבעת הפרקים האחרונים נכפלים לסדר אליהו זוטא (עי' נכפלים לסדר אליהו זוטא לרמא"ש, ווין תרס"ד). לפי דעת צונץ והחוקרים האחרונים חזה מחבר הספר הזה ר' אליעזר ב"ר יצחק ב"ר יהושע ב"ר אבין אחד מהכמי איטליא בשנת 833, אך יש סתירה לדבריהם, כי רב עמרם גאון שהי בזמן ההוא מזכיר את פרקי דר"א לר' אליעזר בן הורקנוס (סדור רב עמרם דף ל"ב ע"א), והרמב"ם אומר: ראיתי לר' אליעזר הגדול (הוא ר"א בן הורקנוס) דברים בפרקיו המפורסמים בשם הידועים פרקי ר' אליעזר (מורה נבוכים ח"ב פכ"ו). ועוד קדמונים אחרים יחסו את הספר לר"א התנא. אף כי בלי ספק נתוספו בו כמה מאמרים מאמוראים ומעתיקים מאוחרים. ויצא מסודר כמו שנמצא לפנינו במאה התשיעית. פרקי דר"א נדפס ראשונה בקושטא בשנת בר"ן יהו=רנ"ב (1492) וכמה פעמים אח"כ. ועם ביאור מר' זאב וואלף איינהארן (ווילנא תקצ"ח). ההוצאה היותר חשובה היא עם מבוא וביאור לר"ד לוריא (ווארשא תר"ב). ע"ע פרקי דר' אליעזר באוצר ישראל. עי' ג"כ אגרת אגדות או קובץ מדרשים קטנים ח"א, ובית עקד האגדות ח"ב לרח"מ הלוי הורוויץ.

הספר „ארחות חיים" מיוחס ג"כ לר"א בן הורקנוס, והוא „צוואת התנא ר"א הגדול" שצוה להורקנוס בנו. תוכנו מוסר השכל ומדות ישרות להתנהג בהן, ויש בו פתיחה וסעיפים המתחילים במלת „בני". ונקרא הספר ארחות חיים, ע"ש שאמרו לו תלמידיו בעת שבאו לבקרו בהיותו חולה: רבנו תלמדנו ארחות חיים ונזכה לחיי עוה"ב (ברכות כ"ח). לדעת ר"מ די לונזאנו הבר ספר ארחות חיים איש אחר בשם ר' אליעזר הגדול הנזכר בפוסקים, והזכירו גם הטור באו"ח סי' תקפ"ב, וכי ההקדמה ממעשה ר"א בן הורקנוס כתב המעתיק שחשב שגוף הספר שייך לר"א זה (שתי ידות קכ"ב) והוא ר' אליעזר בר יצחק מווירמיזא שהיה ג"כ פייטן ובקי באגדה (מפתח לפרר"א מרח"ם הורוויץ). ובעל שם הגדולים כתב בשם רמ"ל: גם ספר הצוואה הוא מיוחס אחד שהיה בדורו של רבי יהודה החסיד ז"ל שנקרא בשם רבי אליעזר הגדול. אולם דעת ר' גרשון חנוך בבואו לארחות חיים (ווארשא תר"א, ויבדו תרס"ט), כי הספר הוא מקורו התנא ר"א בן הורקנוס, כי הוא חבר שההקדמה הוא במחבר אחר, ועוד שהמוסר בצוואות מתאימות עם שטת התנא ר"א לפי מאמרי המפוזרים בש"ס ובמדרשים. ע"ע ארחות חיים באוצר ישראל.

ארחות חיים נדפס ראשונה עם א"ב דבן סירא. קושטא רע"ט, ונדפס ש"ה. ועם תוספת סדר גן עדן בכ' שארית יוסף, שאלוניקי רפ"א, ובפני עצמו פראג שע"ב ואחלוניקו תצ"ת. בדפוסים הראשונים יש כ"ד סעיפים ובאחרונים כ"ו סעיפים, וכן בהוצאת חיים אברהם אבא גאלדבלאם עם הערות „אשל חיים" מגלוא תרנ"ג.

„אותיות דר"א", שמר כ"ב צרופי א"ב, מובא במדרש יחי אור פ' בראשית (רפוס קרימונה כ"ב ע"ג) וז"ל: ר' יהודה אמר באתון גליין דר' אליעזר (אליעזר) אית קומוי ראתוון כ"ב קטירין כחדא, תרין אתוון דא סליק ודא נחית וכו' וסימנך דא א"ך ב"ך א"ל. עכ"ל (רב פעלים 38).

„שאלות ר' אליעזר", קטר שאלות אודות תחית המתים מיוחס אליו בטעות, ומובא פה בערך תחיית המתים.

ספר ארחות חיים

[מהוצאת ר' גרשון חנוך העניך]

א') אמרו כשחלה רבי אליעזר הגדול נכנסו חכמים אצלו. כשראה אותם אמר להם תמה אני על חכמי הדור אם ימותו מיתת עצמן. אמרו לו רבי למה? אמר להם מפני שלא שמשתם אותי. לאחר כך נכנס ר' עקיבא בן יוסף אמר לו מפני מה לא באת לשמש אותי? א"ל לא היה לי פנאי. א"ל עקיבא! תמה אני אם תמות מיתת עצמך. באותה שעה נתחללו אבריו של ר"ע ונמס דמו (לבו) בקרבו, אמר לו רבי למדני. באותה שעה שנה לו שש מאות הלכות פסוקות על בהרת עזה כשלג. קראו להורקנוס בנו וישימהו על יד ימינו. בכה רבי אליעזר ואמר בני! עד היום הייתי מתנהג עמך ברוגז ולא הסברתי לך פנים כדי לבוף אותך ביראת קונך, ועתה בני הנני הולך לנועם ה' והדרו, בא ואלמדך ארחות חיים. פתח ר"א ואמר ה' שמעתי שמעך יראתי (חבקוק נ').

ב') בני, שים נא כבוד לה' ותן לו תודה, וזכור כי מחומר עשאך, והוא הוציאך לאויר העולם וכננך בעצמות עצם אל עצם והכניסך בעוה"ז ואתה לא חכנסת בו, כי הוא אינו צריך לך ואתה צריך לו.

ג') בני, אל תאמין בעצמך עד יום מותך, הלכתא כרבנן הלכתא (אבות פ"ב ד', עי' ירוש' שבת פ"א נ'). אבל אל תאמין בעצמך בשלות נופך בעוה"ז. כמה שכבו על מטתם ולא קמו, כמה שכבו על מטתם שמחים וטובי לב וקמו בחלאים רעים, כמה שכבו על מטתם בריאים והקיצו בטכאובים רעים.

ד׳) בני, הוי זהיר להתאבק בעפר רגלי החכמים (אבות פ״א ד׳), ואל תסמוך על דעתך, ואינך רשאי לומר קבלו דעתי (שם פ״ד ח׳).

ה׳) בני, ירא את ה׳ אלהי אביך ועבדהו, והוי זהיר בק״ש ערבית ובתפלה של שחרית. כמו שאמר דוד המלך ע״ה ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה וישמע קולי, כמו שתקנו אבות הראשונים. ותפלת ערבית שים ראשונה לכל התפלות כי יעקב אבינו תיקן אותה והכתיב עשאו ראש לכל אבות, שנאמר והנה ה׳ נצב עליו ויאמר אני ה׳ אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק וגו׳. בתחלה הזכיר שמו הקדוש עליו ואח״כ אלהי אברהם ואלהי יצחק.

ו׳) בני, הוי קל כצבי ואל תהא עצל לקרות ק״ש בעונתה, ואל תעכב אותה לשיעור דרבנן (עי׳ ברכות ט׳: ושם ב״ה:), כי הזריזין מקדימין למצות. וכל הקורא ק״ש בעונתה נותן כבוד לבוראו.

ז׳) בני, הוי זהיר בק״ש על מטתך ולקדש עצמך ולברך לבוראך ושכבת וערבה שנתך, ולאחר שתקדש עצמך בזה אל תספר בדברים בטלים ואל תעסוק עם אשתך בדבר אחר הואיל וכבר קדשת עצמך בקדושת קונך, כי נשמתך תעלה ואינך יודע האיך יקבלוה לעמוד לפניו, והקיצות היא תשיחך.

ח׳) בני, הכהנים נכנסין לאכול בתרומתן ונשמתך עולה באותה שעה. אם תזכה תכנס ביניהם, ואם לא ידחו אותך לחוץ.

ט׳) בני, כשתעמוד משנתך בחצות הלילה, אז תספר עם אשתך בקדושה, ואל תנבל את פיך ואפילו דבר שחוק כי אתה עתיד ליתן דין וחשבון על שיחה שבינך ובין אשתך, וכשתקיץ משנתך אל יפנה לבך בהרהורים רעים כי הרהור מביא לידי מעשה. הנה מה טוב ומה נעים כשהקב״ה נכנס עם הצדיקים שתהיה מצוי בתוכם למשוך חוט של חסד עליך, להיות גורלך עם הצדיקים בגן עדן ואם תזכה ותהיה עמהם אשריך וטוב לך.

י׳) בני, הוי זהיר בכלי של מים סמוך למטתך וכשתקום בבוקר אל תטול חלוקך ללבוש בלא נטילת ידים לא מידך ולא מיד אחר שלא נטל ידיו, כי רוח הטומאה שורה על הידים (שבת ק״ט.), ואל תעביר אותם על גבי עיניך פן יכשלו רבים במראות עיניך, כי אין ברכה שורה במראה עין שקבל טומאה, ואי עביד להסתכל בשונאו שונאו נמלט ואוהבו נכשל.

י״א) בני, הוי זהיר לנקות גופך ולפנות דירת נפשך ולא תשקצנה, ואל תהי גורם להיות נמאס.

י״ב) בני, הוי זהיר בנטילת ידים, כי נטילת ידים בכלל הדברים העומדים ברומו של עולם, וכל המזלזל בנטילת ידים הרי זה מנודה לשמים, וכל שכן שאין לו חלק לעולם הבא. וכשתרחץ ידיך זקוף אצבעותיך למעלה וברך ליוצרך, ואל תברך עד שיהיו הידים רחוצות, כי אסור להזכיר קדושת שמו בלכלוך הידים כשהן מזוהמות, ואל תטול ידיך ממי שלא נטל ידיו (1).

י״ג) בני, אל תלבש בגדיך בלא ברכה, כי כשם שנהנה אדם כשיתן אוכל לנפשו וצריך לברך על הנאת האוכל, כך צריך לברך על הנאת המלבוש בכל עת שילבש. וכל מי שלא ברך על מלבושו ילבש רימה וגוש עפר בקבר, וקשה אותה רימה כמחט בבשר החי (ברכות י״ח:).

י״ד) בני, הוי זהיר להתעטף בעטיפת מצוה, כסוי מצוה על גוף צדיק ינוח. כל מי שאין כסוי מצוה בגופו נקרא לבושו בגד בוגדים בגדו, כי מעיד עדות שקר בעצמו.

ט״ו) בני, הכון לקראת אלהיך ושים עטרת תפארת בראשך, השמן הטוב על הראש, והם התפילין, שם יוצרך ולוית חן לראשך, וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ״ח), וקשור על זרועך חותם תבניתו הוא דמות כבוד ה׳ (2). בת קול יוצאת בכל יום ואומרת הברו נושאי כלי ה׳. שלשה מלאכים הולכים לפני האדם באותה שעה ומכריזים ואומרים תנו כבוד לדיוקנו של מלך ששכינת אל על ראשו ואומר עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ״ט).

ט״ז) בני, אל תשכים לבית חבירך להזכיר עליו שם שמים לברכו (3). כתיב תחת שלש רגזה ארץ ואחד מהם שפחה כי תירש גבירתה, וכל המברך נשמת חבירו קודם ברכת השם מוריש לשפחה הגברת.

י״ז) בני, הוי זהיר שתהיה מעשרה הראשונים בבית הכנסת (ברכות מ״ז:), להיותך נוטל שכר כנגד כולם או כנגד כל הבאים. הלכתא ברבנן הלכתא, אלא נוטל שכר כל העשרה, וכל אחד מעשרה הראשונים שכרו כנגד כולם כלל מאה (4), וזהו שנאמר ומשחרי ימצאונני (משלי ח׳) בשני נוני״ן, אשרי הנמנה עמהן.

י״ח) בני, כשתכנס לפני יוצרך תכנס באימה וביראה וכשאתה מתפלל דע לפני מי אתה עומד.

י״ט) בני, כל עצמותיך תרגיש לקדש בקדושה בכח גדול לכוף יצרך אצלו משום שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה׳ מי כמוך מציל עני מחזק ממנו (תהלים ל״ה), ומשום תנו עוז לאלהים (שם ס״ח), למנצח בנגינותי (חבקוק ג׳).

כ׳) בני, אל תשיח שום שיחה בבית המדרש, הט אזניך ושמע דברי חכמים, ואל תהי בז לכל דבר, ואל תהי בז לכל אדם, כי כמה מרגליות ימצאו באפקרוסתו של עני (עי׳ זהר שלח קנ״ז:). אין אדם נכנס לתחומו של חבירו ואין אדם יכול לחדש דבר

---

(1) כמו בנטילת ידים שחרית כן בנטילת ידים לסעודה עי׳ (ברכות נ״ג:). (2) נוסחא אחרת, „הבריות נושאים כלים" ואינו מובן. (3) השם „שלום", עי׳ ברכות י״ד. (4) נוסחא אחרת: כל העשרה.

בתורה שחבירו מזומן לחדשו, כי הכל מוכן לפניו מיום שהתורה נבראת.

כ"א) בני, הוי זהיר לבקר את החולה כי המבקרו מיקל חליו. השתדל עמו לשוב לקונו, והתפלל עליו וצא. אל תכביד עליו ישיבתך כי די לו מכובד חליו. כשתכנס לחולה תכנס אצלו בשמחה כי לבו ועיניו על הנכנסים אליו.

כ"ב) בני, הוי זהיר להוצאת המת לקוברו ולהכניסו ביד קונך, כי מצות נדולים (5) היא עליך. כל העושה חסר חנם הקב"ה עושה עמו חסד חנם.

כ"ג) בני, הוי זהיר לנחם אבלים ולדבר על לבם כי לא היו ראוים להענש חביריו של איוב אלא על שאמרו לו דברי קנטורים ולא דברי נחומים, דכתיב כי לא דברתם אלי נכונה בעבדי איוב (איוב מ"ב).

כ"ד) בני, טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה, לתת מוסר לנפשך ולשפוך דמעות מעיניך, כי כל השופך דמעות על אדם כשר לא ישפוך דמעות על בניו כשהם קטנים.

כ"ה) בני, הוי זהיר בהכנסת כלה לחופה, ולשמח החתן שכל המשמחו כאלו קבל תורה מהר סיני שנאמר ויתן אל משה ככלותו וגו' ככלתו כתיב, ודאי יום שניתן תורה כיום שנכנסת כלה לחופה.

כ"ו) בני, הוי זהיר לכבד לעני ולהפיק לו נפשך, ולתת לו מתנה בסתר ולא בפרהסיא, והאכילהו והשקהו בביתך והעלים עיניך מלהסתכל בו כשהוא אוכל, כי נפשו רחבה (רעבה) ותטוש עלי אוכל (6).

כ"ז) בני, אל תדכא לעני בדבריך כי ה' יריב ריבם, ועון זה גורם לכמה קנטורים למעלה לגלות לרעה, ומליץ לא נמצא עליו, וכל העושה לו רצונו בדברים טובים קונה לו פרקליטין למעלה וכולם מליצים עליו לטובה.

כ"ח) בני, תקן צדה לנפשך והדלק נר להאיר לפניך ואל תניחהו להאיר אחריך שמא לא יוכלו אחריך להאירו, ואפילו שהוא לאחור לא ידליקוהו לעולם ותשב אתה בנשף בערב יום באישון לילה ואפלה.

כ"ט) בני, אל תאטם אזניך מזעקת דל למען ישמע ה' קולך בזעקתך, וכל האוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יזעק ולא יענה.

ל') בני, בכל תפלתך שים עצמך עני ואביון לפני בוראך, כי כמה הם מקטריגים עליך, כאשר ידע יעקב הענין וראה שעשו דוגמתו למעלה מיד אמר ויהי לי שור וחמור כעני ואביון. ודוד המלך ע"ה אמר הטה ה' אזנך ענני כי עני ואביון אני, כיון שעבר היום (הזעם) במקום עניות הכנים עצמו בחסד בוראו שנאמר לאחריו שמרה נפשי כי חסיד אני (תהלים פ"ו). וקיים בך אל תתהדר לפני מלך (משלי כ"ה).

ל"א) בני, הוי זהיר בעונג שבת לכברו כפי כחך ולענגו במאכל ובמיטתה, ובסעודת הלילה אל תשים עצמך כעני כ"א יותר מיכולתך, והזהר בסעודה השלישית, והוי זהיר בדבורך ביום השבת (שבת קי"ג.), כי על הכל אתה עתיד ליתן דין וחשבון

ל"ב) בני, אל תכנס לביתך פתאום וכ"ש לבית חבירך, ואל תטיל אימה יתירה בתוך ביתך (פסחים קי"ב. שבת ק"ה:), כי כמה רעות גורמת האימה.

ל"ג) בני, הסר כעס מלבך כי הכעס בלב כסילים ינוח ואל זר שורה על ראשם (זהר תצוה קע"ב.).

ל"ד) בני, אהוב את החכמים ורדוף אחריהם, והשתדל לדעת בוראך כי בלא דעת נפש לא טוב, והוי זהיר לתת שלום לכל אדם ודבר אמת.

ל"ה) בני, הוי זהיר להיות צנוע במקום מגולה (בבית הכסא) והוי צנוע בדבר אחר (תשמיש).

ל"ו) בני, כשתשב על שלחנך לאכול רע שאתה יושב לפני המלך, אל תהי חציף ובלען. הוי זהיר במים ראשונים ובמים אחרונים כי שניהם לצורך. כשאוכלין בני השלחן אל תרים קולך בברכת היין (7), ואל תשיח בתוך הסעודה ואפילו בדברי תורה.

ל"ז) בני, הוי זהיר בדברי תורה לומר על השלחן, וכל שלחן שאין אומרים עליו דברי תורה נקרא קיא צואה בלי מקום (ישעיה כ"ח, אבות פ"ג נ').

ל"ח) בני, הוי זהיר כשתכנס לחולה ואין לו, אל תכנס בידים רקניות, כשיקום הוי מקדים לו המאכל ויחשוב עליך כאלו אתה מקיים נפשו וגמולך ישלם לך בוראך.

ל"ט) בני, אל תגלה סודך לאשתך, הוי נאמן רוח אצל כל אדם ואל תגלה סודו בריבך עמו כל שכן בהיותו בהשקט עמך.

מ') בני, הוי זהיר לאכול העשבים (ירקות) ואל תשאל מבני אדם, וכשתשאל שאל ליוצרך.

מ"א) בני, תבחר מחנק (נ"א רעב) לנפשך ואל תצטרך לבריות.

מ"ב) בני, הוי זהיר להיות לך בנים ולגדלם לתלמוד תורה כי בשבילם תזכה לחיי עולם הבא.

מ"ג) בני, הוי זהיר באשתך מחתנך הראשון (פסחים קי"ג), ואל תמנה אפוטרופוס בביתך.

מ"ד) בני, אל תתקרב לאשתך קרוב לוסתה והתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו (חולין מ"ד), ואל תעבור אחורי אשה בשוק ואל תעבור בין שתי נשים (פסחים קי"א).

מ"ה) בני, הוי זהיר שלא תקפיד לחכם כי חמתו חמת עכשוב וחמת צפעוני שאין לו לחש, חמתו מות ורצונו חיים.

---

(5) ר"ל שמוטלת על ת"ח, ומבטלין ת"ת להוצאת המת כתובות י"ז, ונוסחא אחרת מצוה גדולה או מצוה רבה. (6) לשון הכתוב כנשר יטוש עלי אוכל. (7) שלא יהיו צריכין לענות אמן ואין משיחין בסעודה בשעת האכילה משום סכנה עי' תענית ה':

מ"ו) בני, אל תלך יחידי ואל תדין יחידי ואל תעיד יחידי ואל תהי עד ודיין כאחד כי אין יחיד דיין זולתי אחד (אבות פ"ד ח').

מ"ז) בני, הוי זהיר מזעקת יתום ואלמנה כי הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, אל תהי להם קובע הואיל והוא קובע כל טוב שלהם, על כן הוא קובע את קובעיהם נפש (ב"ב קי"ט.).

מ"ח) בני, כל חטאתיך שים במשקל ותשובתך במאזנים ישאו יחד ואח"כ תן וידוי ותפלה להכריע המשקל.

מ"ט) בני, התרחק משכן רע ומאדם ששמועתו רע, כשם שאומרים עליו מלמטה כך אומרים עליו מלמעלה.

נ') בני, בנפול אויבך אל תשמח פן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו, אבל אם רעב שנאך האכילהו לחם.

נ"א) בני, לא תרדוף אחר השררה כי הכל גזור מלמעלה ולאשר יחפוץ יתננה. בכל יום הקב"ה קורא ע"ז בעצמו ראו קראתי בשם, שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל (שמות ל"ה).

נ"ב) בני, אל תהי כזבוב לחבירך על נגעו שמניח מקום בריא ושורה על הנגע, וכסה לחבירך על נגעו ואל תגלה קלקולו לעולם.

נ"ג) בני, הוי רץ לדבר מצוה, ואל תהי המצוה קלה בעיניך ואל תאמר זו קלה וזו חמורה כי אינך יודע מתן שכרה של מצות. כל מעשיך יהיו לשם שמים (אבות פ"ד ב' ושם פ"ב א').

נ"ד) בני, אל תהי צדיק הרבה ואל תרשע הרבה ואל תחמול על הרשע המקלקל שורת חכמים, ואל תהי ביישן הרבה. ותזהר מלשתות מים הנשארים מפיו של חבירך כי ההבל יוצא מבית חללו ואינך יודע איזהו חולה בגופו. בכל דבר הוי ביישן ובמקום שהחיזק שכיח אל תהי ביישן. לעולם הוי מנבל עצמך בבית המדרש ואפילו ישחקו חביריך עליך.

נ"ה) בני, אל תשב בחבורות האומרים גנאי מחבריהם ובעלי לשון הרע, כי כל הדברים עולים ובספר נכתבים וכל העומדים שם נכתבים בחבורת לשון הרע.

נ"ו) בני, אל תשתה מים שאולים (פסחים קי"א.) ואל תאכל מאכל מיד כל אדם. הוי משתין בפני מאה ואל תשתה מים בפני אחד (בכורות מ"ד:).

נ"ז) בני, אל תבשל בקדרה שבישל חבירך וכ"ש אם בשלו בה שנים ונסתלקו מן העולם כי כבר מלאך המשחית מכיר בה (8).

נ"ח) בני, הוי זהיר מאשה שאינה הוגנת לך. אוי למי שפוסל את זרעו. ואבשלום גרם כמה רעות לישראל ורדף אחר אביו להורגו (9).

נ"ט) בני, הוי זהיר שלא תשמש מטתך בשעה שהיא מניקה את בנה, ואל תניחהו בעריסתו יחידי בבית בין ביום בין בלילה.

ס') בני, אל תהי ישן יחידי בלילה בשום בית כי בדברים אלו לילית מזומנת להזיק (שבת קנ"א:), וכיון שאוחזת לאדם או לתינוק מוציאתו מן העולם.

ס"א) בני, הוי זהיר לגדל בניך לתלמוד תורה ואל תסלקם ממנה שכל המסלק בנו מן התורה נסתלקו ימיו מן העולם מפני שהקב"ה בוכה עליו בכל יום.

ס"ב) בני, הוי זהיר שלא תשתה מים מגולים בלילה, כי כמה מקטריגים משתכחין בעולם ובהם יוקשים בני אדם וחסרים כדגים הנאחזים בפח.

ס"ג) בני, אל תשב בצל החמה בימי תמוז ואב, וכל שכן שלא תישן בלילה לאור הלבנה, וע"ז נאמר יומם השמש לא יככה וירח בלילה (תהלים קכ"א), ביום מפני מרירי ובלילה מפני אינרת בת מחלת (פסחים קי"ב.), וכ"ש כשהלבנה בחידושה, ה' ישמור את נפשך ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם.

ס"ד) בני, אל תאכל בשר בעוד שמסלק ההבל בין צלי בין מבושל, ואל תאכל תבשיל מקדרה שלא בשלה בה שלשים יום.

ס"ה) בני, הוי זהיר מכל מאכל לתת חלקו לבוראך והחלק שלו הוא של עניים. לפיכך טול מן היפה שבשלחנך לתת לקונך, אל תקלל חרש ויראת מאלהיך.

ס"ו) בני, דע כי בטחון הצדיקים הוא הטוב הגנוז, מבחר תבל ארצו, והוא מקום גנוז וסתור ואין כל בריה יכולה לעמוד באותו מקום זולתו הרוחות הקדושות הטהורות המזומנות ליכנס לאותו מקום. והמקום ההוא ממע שעשועים של הקב"ה ונברא קודם שנברא העולם ואינו מן העולם הזה (עי' ברכות ל"ד:).

מעשה רבי אליעזר בן הורקנוס

[הורוויץ, בית עקד האגדות]

ושותה בצמא את דבריהם, שכל זמן שדברי תורה נכנסין ומוצאין חדרי לב נכנסין ושורין בתוכו ואין יצר הרע שולט ביניהם. ד"א זה ר' אליעזר בן הורקנוס שביקש ללמוד תורה והיו לאביו חורשין הרבה והוא היה חורש בטרשין, ישב לו והיה בוכה, אמר לו אביו למה אתה בוכה שמא אתה מצטער שאתה חורש עמנו בטרשין, למחר בוא וחרוש עמנו על גבי מענה. למחר בא וישב לו והיה בוכה, אמר לו אביו מפני מה אתה בוכה, א"ל שאני מבקש ללמוד תורה. א"ל הרי אתה בן עשרים ושמונה שנים ואתה מבקש

---

(8) פסחים קי"ב, היינו שלא לישאת גרושה או קטלנית אלמנה משני בעלים. (9) אבשלום בא מיפת תואר, סנהדרין ק"ז. (1) החלק הראשון מהמעשה הוא מהנוסחא ב', והחלק השני מנוסחא א'.

ללמוד תורה—אלא לך וקח אשה ותוליד בנים והוליכם לבית הספר. והיה מצטער שלש שבתות עד שנגלה אליו אליהו ז"ל ואמר לו לך עלה אצל בן זכאי לירושלם. עלה לן אצל בן זכאי בירושלם, ישב לו והיה בוכה, א"ל מפני מה אתה בוכה, אמר לו רצוני ללמוד תורה. א"ל מי אתה? ולא הגיד לו. אמר לו לא למדת מימיך? א"ל לאו. התחיל ללמדו ק"ש ותפלה וברכת המזון ושני הלכות בכל יום, ובשבת חוזר ומדבקן. עשה שמונה ימים שלא טעם כלום עד שעלה ריח רע בפיו, מיד טרדו מלפניו, ישב לו והיה בוכה. אמר העמדתני מלפניך כאדם שהוא מוכה שחין, אמר לו בן מי אתה? א"ל בן הורקנוס. א"ל בן גדולי עולם אתה ולא הגדת לי, היום אתה סועד אצלי. אמר לו כבר סעדתי אצל בני אכסניא שלי, שלח ר' יוחנן ושאל לאכסניא ואמרו לו הרי שמונה ימים שלא טעם כלום. הלכו ר' יהושע בן חנניה (ור' יוסף הכהן) [ור' שמעון בן נתנאל] כדי להגיד לו. מיד כששמע בן זכאי כך קרע בגדיו ואמר אי לך אליעזר שהיית מושלך בינותינו. אבל אומר לך כשם שעלה ריח פיך לפני כך תהא משנת פיך יוצאת מסוף העולם ועד סופו. קורא אני עליך ושם האחד (2) אליעזר (שמות י"ח ד'). אמרו בניו להורקנוס לך ונדה אליעזר בנכסיך, עלה לירושלם לנדותו מנכסיו ומצא יום טוב גדול לריב"ז שהיו גדולי המדינה מסובין עמו, בן ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע. ולמה נקרא שמו בן ציצית הכסת שהיה מיסב למעלה מכל גדולי המדינה. אמרו על נקדימון בן גוריון שהיה לו בבית ארבעת כורין של גגות טוחנן בזהב (3), ואמרו על בן כלבא שבוע שהיה לו מזון שלש סעודות לכל אחד מירושלם. מיד עשו מקום להורקנוס והושיבוהו אצלם.

[ר' יהושע בן חנניה ור' שמעון] בן נתנאל הלכו ואמרו לריב"ז הרי אביו של ר' אליעזר, בא אמר להם: עשו לו (לר"א) מקום, עשו לו מקום והשיבו אצלם בינותן. אמר לו ריב"ז לאליעזר אמור לנו דבר אחד מדברי תורה, א"ל רבי אמשל לך משל למה אני דומה לבור הזה שאינו יכול להוציא מים יתר ממה שהוא מכניס, כך אני איני יכול לומר דברי תורה יותר ממה שקבלתי ממך. אמר לו בני אמשל לך משל למה הדבר דומה לבאר הזו שהיא מזלת ומוציאה מים מאליה, כך אף אתה יכול לומר דברי תורה יותר ממה שנאמר למשה בסיני. א"ל שנים ושלשה פעמים ולא קבל עליו, יצא (ריב"ז) והלך לו, היה ר' אליעזר יושב ודורש דברים יותר ממה שנאמר למשה בסיני ופניו מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות כקרניו של משה ואין אדם יודע אם יום ואם לילה. ר' יהושע בן חנניה ור' שמעון בן נתנאל הלכו ואמרו לרשב"י, בא וראה אליעזר יושב ודורש דברים יותר ממה שנאמר למשה בסיני ופניו מאירות כאור החמה וקרנותיו יוצאות בקרנותיו של משה ואין אדם יודע אם יום ואם לילה. בא רשב"י מאחריו ונשקו בראשו ואמר לו אשריכם אברהם יצחק ויעקב [ראו] מה יצא מחלציכם. אמר להם אביו של ר' אליעזר למי אתם אומרים כך? אמרו לו לבנך אליעזר, אמר להם וכך היה צריך לומר אברהם יצחק ויעקב „מחלציכם"? לא היה צריך לומר כן אלא אשרי אני כי יצא מחלצי. היה ר' אליעזר יושב ודורש ואביו עומד על רגליו, אמר לו אבא איני יכול להיות יושב ודורש לומר דברי תורה שאתה עומד על רגלך, עמד והשיבו אצלו, אמר לו בני לא באתי אלא לנדותך מנכסי ועכשיו שבאתי וראיתי ושמחתי בתלמוד תורתך הרי אחיך מנודים מהם (מהנכסים) והם נתונים לך מתנה. אמר לו מוצל אני (4) עד שאני שוה לכל אחי בהם. אילו בקשתי מלפני הקב"ה כסף וזהב היה (יש) לו ליתן לי שנאמר לי הכסף ולי הזהב, אילו בקשתי ממנו קרקעות היה נותן לי שנאמר לה' הארץ ומלואה. לא בקשתי אלא שאזכה לתורה שנאמר על כן כל פקודי כל ישרתי (תהלים קי"ט קכ"ח).

פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס (1).

[הורוויץ, קובץ מדרשים קטנים ח"א]

ראשון דברינו ופתחון פינו חייבים אנו ליתן שבח והודאה לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקים לעולם ולעולמי עולמים, ואין קצבה לשנותיו ואין קץ לאורך ימיו ואין שיעור למרכבות כבודו והכל יתכלה ונשתנה והוא אדון שלא יתכלה ולא ישתנה, וחוץ ממנו דבר לא נהיה, ואין פירוש לעילום שמו (2), ולא לבדו נאה שבח וגדולה, וקולו חוצב להבות ודבורו מפרק הרים ומשבר סלעים ואבנים, וקשתו אש וחיציו שלהבת ורומחיו לפידים ומגיניו עננים וחרבו ברק, ויוצר הרים וגבעות ובורא רוחות ונשמות, ועושה שלום בין אש למים, ועשה שמים בדיבורו ויסד ארץ בשיחותו, וברא כל מעשה בראשית בחכמתו בלא עמילה ובלא יגיעה שנאמר הלא ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע אין חקר לתבונתו, והוא רם ונשא והוא גדול ונורא אדון האדונים ואדיר האדירים אלהי האלהים, והוא היה לבדו טרם נברא עולם והוא יודע מה יהיה אחר עולם, והוא מתלה (3) כל מעשיו: תלה רום בדיבורו והתליל תחת ברוחו, ותלה רקיעים ברום עולם ועליהם רום שאין להם סוף שלא הרשנו חכמים לדרוש ולחקור, ורקע חלדות על עומק שאין בריה יכולה לפשפש. לכן פתח ר' אליעזר בן הורקנוס.

---

(2) דרש אחד המיוחד, ילקוט שמעוני רמז רס"ח ורמז תשנ"ט. (3)? עי' גיטין נ"ו: (4) נבדל אני ונעצר מהנכסים, עד שאשוה לכל אחי, ולא יהיה לי יתרון עליהם.

(1) הוא קצור מפרקי רבי אליעזר פרק ג'—ו', ט', י"א. וההקדמה ראשון דברינו עד פתח ר' אליעזר בן הורקנוס הוא מהמעתיק. (2) שם הוי"ה הנעלם. (3) תלה.

מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו, וכי יש לך אדם שיכול לספר כל נפלאותיו של הקב״ה! ואף מלאכים אינם יכולים לספר אלא מקצת גבורותיו לדרוש מה שעשה ומה שעתיד לעשות, למען יתרומם שמו בפי כל בריותיו שברא מסוף העולם ועד סופו, שנאמר דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו. קודם שברא הקב״ה את העולם היה הוא עצמו בלבד, ועלה במחשבתו לבראות את העולם, והיה מחריט יסודותיו ומוצאיו ומובאיו בארץ ולא היה מתקיים עד שברא תשובה. לפי ששבעה דברים נבראו קודם העולם ואלו הן: תורה, וגיהנם, וגן עדן, וכסא הכבוד, ובית המקדש, ותשובה, ושמו של משיח. וכלם מן הפסוק כדאיתא לעיל בהתחלת פירוש עשרת הדברות (4). והתחיל לברוא העולם וברא שמונה דברים ביום הראשון ואלו הן: שמים וארץ ואור וחושך, ותוהו ובוהו, ורוח ומים. מים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב״ה לקח ופירש כשמלה והיו נמתחין והולכין עד שהשמיע להם די. ומנין שמאור לבושו נבראו, שנאמר עוטה אור כשלמה נוטה שמים כיריעה ואין אור אלא מים שנאמר יפיץ ענן אורו. וארץ מהיכן נבראת, משלג שתחת כסא הכבוד לקח וזרק על המים ונקפאו המים ונעשו עפר הארץ, שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ (איוב ל״ז). וקרקסי השמים בימי אוקיינוס הם אחוזים, שמימי אוקיינוס בין קצות הארץ לקצות השמים, וקצות השמים על מי אוקיינוס הן פרושין, כאהל שהיא פרוסה וקצותיו למטה כך הן השמים קצותן למטה יתוכן למעלה, שנאמר הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת (ישעיה מ׳ כ״ב). ארבע רוחות נבראו בעולם ואלו הן רוח פינת המזרח ורוח פינת הדרום ורוח פינת המערב ורוח פינת הצפון. רוח פינת המזרח משם אור יוצא לעולם, רוח פינת הדרום משם טללים וגשמי ברכה יורדין לעולם, רוח פינת המערב שם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום וגשמים יורדין לעולם, רוח פינת הצפון משם חושך יוצא לעולם ושם מדור לזיקים ולמזיקים ולשדים ולרוחות ולזוועות, ומשם רוח רעה יוצא לעולם, ועוד פינת הצפון בראו הקב״ה ולא גמרו, ולמה לא גמרו? אמר שאם יבא שום אלוה בעולם ויאמר אני אלוה אז יגמור את הפינה הזאת ואז ידעו הכל שהוא אלוה.

ביום השני ברא (השמים וברא) המלאכים והרקיע ואש של בשר ודם ואש של גיהנם. והלא שמים ביום הראשון נבראו שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים ואיזהו רקיע ברא ביום השני? ר׳ אליעזר אומר „רקיע" שהוא כעין קרח הנורא, שנאמר ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא (יחזקאל א׳ י״ב). כעין אבנים טובות ומרגליות והוא מאיר לכל השמים כנר שהוא מאיר בבית וכשמש שהוא יוצא בגבורתו בצהרים שנאמר ונהורא עמיה שרי (דניאל ב׳ כ״ב). וכן עתידים הצדיקים להאיר שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. ואילו לא היה הרקיע היה העולם נבלע במים. של מעלה ממנו מים ולמטה ממנו מים, מבדיל בין מים למים, שנאמר ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בן מים למים, בין מים העליונים למים התחתונים. והמלאכים שנבראו ביום שני כשהם משתלחין הם נעשין רוחות וכשהם משרתין לפניו הם נעשין אש שנאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט (תהלים ק״ד). ארבע כתות של מלאכי השרת משרתין לפני הקב״ה ואלו הם: מחנה הראשונה של גבריאל על ימינו, ומחנה השניה של מיכאל לפניו, ומחנה השלישית של אוריאל על שמאלו, ומחנה הרביעית של רפאל מאחריו ושכינת הקב״ה באמצעו וכסאו גבוה וחלול למעלה באויר, ומראות כבודו כעין חשמל חציו אש וחציו ברד ועטרת בראשו וכתר שם המפורש במצחו ועיניו משוטטת בכל הארץ. מימינו חיים ומשמאלו מות ושבט של אש בידו ושבעה מלאכים שנבראו בתחלה משרתים לפני הפרוכת הפרוסה לפניו, והדום רגליו באש וברד ואש מתלקחת סביבות כבודו, ושבעה ענני כבוד סובבין אותם, ואופן וגלגל וכרוב נותנים לפניו שבח. הן הם הכרובים: כשהוא מדבר פני מזרח מדבר מבין שני הכרובים פני אדם, וכשהוא מדבר פני דרום מדבר מבין שני הכרובים פני אריה, וכשהוא מדבר פני מערב מדבר מבין שני הכרובים פני השור, וכשהוא מדבר פני הצפון מדבר מבין שני הכרובים פני נשר... לעומתם האופנים וגלגלי המרכבה, ומקול זעקת גלגלי המרכבה זיקים וברקים יוצאים לעומתם ושני שרפים עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו ושש כנפים לאחד מהם, שנאמר שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים לאחד, ואמר בשתים מכסים את פניהם שלא יביטו פני השכינה ובשתים יכסו את רגליהם שלא יראו [דמות ענל] לפני השכינה ובשתים מעריצין ומקדישין את שמו הגדול. והן עומדין אצל כסא כבודו ואינן יודעין מקום כבודו, שנאמר בריך כבוד ה׳ ממקומו. והחיות עומדות באימה וביראה וברתת בזיע, ומזיעת פניהן נהר של אש יוצא ומושך לפניו, שנאמר נהר דינור נגד ונפיק מן קדמוהי (דניאל ז׳), וזה עונה וזה קורא וזה עונה וזה קורא קק״ק ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו, וישראל שהן גוי אחד בארץ מיחדין את שמו ואומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, והקב״ה משיב ואומר אני ה׳ אלהיכם ומציל אתכם מכל צרה.

בשלישי היתה כל הארץ מיישור בבקעה, וכשיצא הדבור מפי הגבורה יקוו המים נעשה מקצת הארץ הרים וגבעות ונתפזרו על פני כל הארץ ועלו לתוכה של ארץ ונעשה עמקים עמקים ונתגלגלו המים ונקוו לעמקים, שנאמר ולמקוה המים קרא ימים. מיד נתגאו המים ובקשו להחריב את העולם עד שגער

---

(4) הוא סדר „מתן תורה" שהיה בכ״י זה.

בהן הקב״ה וכבשן ונתנן תחת כפות רגליו ומדדן בשעלו שלא לפחות ושלא להוסיף, שנאמר מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ׳ י״ב), ועשה חול גדר לים כאדם שהוא עושה גדר לכרמו ובשעה שעולין ורואין את החול לפניהם מיד חוזרין לאחוריהן. ופתח פתח לגן עדן שממנו נטועים על פני כל הארץ כל מין עץ ואילן וכל מיני דשא ועשב, וערך שלחן לבריות עד שלא נבראו שנאמר תערוך לפני שלחן. וכל המעיינות עולין מן התהומות להשקות. ר׳ יהושע אומר תהום אחד יש אצל גיהנם יהוא נובע ומוציא מי תענוג לבני אדם... ר׳ יהודה אומר בכל חדש וחדש סולמות עולין מן התהומות להשקות את פני כל הארץ והעבין משמיעין קול למים והימים משמיעיי קול צנורותיהן לתהומות ותהום אל תהום לעלות ליתן לעבים, שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנוריך (תהלים מ״ב ח׳), והעבים שואבים מים מן התהומות שנאמר מעלה נשיאים מקצה הארץ (שם קל״ה ז׳), וכל מקום שיפקיד להם המלך שם הם ינשימו מים, ומיד הארץ מתעברת וצומחת כאשה שמתעברת ויולדת. אבל כשרוצה הקב״ה לברך פירות הארץ פותח אוצרו שבשמים וממטיר על הארץ שהן מים זכרים, שנאמר יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו ולברך את מעשה ידיך (דברים כ״ח י״ב).

ביום הרביעי ברא שני המאורות הגדולים, לא זה גדול מזה ולא זה גדול מזה אלא שוים בגובהם באורם ובתוארם, נכנס זה אצל זה יהיה זה אומר לזה אני גדול ממך. מה עשה הקב״ה ליתן שלום ביניהם, הקטין אחד מהם שהלשין את חבירו, שנאמר את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטן לממשלת הלילה (חולין ס׳:).

בחמישי השריץ מן המים כל מיני עופות זכרים ונקבות טהורים וטמאים, וכל מיני דגים טהורים וטמאים, וכל מיני חגבים זכרים ונקבות טהורים וטמאים, ולויתן נחש בריח במים התחתונים, והוא מוכן לצדיקים לעתיד לבא שנאמר יכרו עליו חברים (איוב מ׳), ואין חברים אלא תלמידי חכמים שנאמר היושבת בגנים חברים וגו׳ (שה״ש ח׳ י״ג), ואין כירה אלא סעודה שנאמר ויכרה להם כירה גדולה (מ״ב ו׳ כ״ג), והשאר חולקין אותן בשוה שנאמר יחצוהו בין כנענים (איוב שב) ואין כנענים אלא תגרין שנאמר כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב (הושע י״ב ח׳),

בששי הוציא מן הארץ כל מיני בהמות זכרים ונקבות טהורות וטמאות, וכל מיני שקצים ורמשים ובהמות בהררי אלף אשר מרעיתו באלף הרים בכל יום ויום, והם נצמחין מאליהן בלילה אחת שנאמר כי בול הרים ישאו לו (איוב שם), והוא מוכן לצדיקים שנאמר העשו יגש חרבו (שם). ובקש לברוא אדם ונמלך במלאכי השרת שנאמר נעשה אדם בצלמנו, אמרו לפניו רבש״ע מה אנוש כי תזכרנו וגו׳ (תהלים ח׳), אמר להם הקב״ה בואו ואודיעכם שאני עתיד להוציא ממנו אומה שלימה ומי הם ישראל... אמרו לפניו ומה תהא זכותה של אומה זו, אמר להם הקב״ה אני אומר לכם מה שהם עתידין לעשות לפני: ביום ראשון בראתי שמים וארץ והשריתי שכינתי בשמים ואף הם עתידין לעשות לפני אוהל מועד ואשרה שכינתי בו בשביל כבודם... ביום שני בראתי רקיע והבדלתי בין מים למים ואף הם עתידיי לעשות לפני פרוכת והיא מבדלת בין הקודש ובין קדש הקדשים... ביום השלישי בראותי דשאים חרעים ואילנות ואף הם עתידין לעשות לפני שלחן ועליו לחם הפנים שהם מן הדשאים ולהקריב לי הבכורים שהם מן האילנות... ביום הרביעי בראתי שני המאורות להאיר ביום ובלילה ואף הם עתידין לעשות לפני מנורה ועליה נרות תמיד... ביום החמישי בראתי כל עוף כנף ואף הם עתידין לעשות לפני כרובים שהם מסוככים בכנפיהם על הפרוכת... ביום הששי רוצה אני לברוא אדם שיהא ראש לכל דורי, ואף הם עתידין לעשות להפריש לפני אהרן לכהן גדול. אמרו לפניו רבש״ע דיי אנו לך! בכל זאת (5) אמר להם הקב״ה ביאו ואודיע אתכם יותר ממה שאמרתי לכם שבמדה שעשיתי כך אני עתיד לעשות להם במצרים.—ביום הראשון בראתי שמים וארץ והבדלתי בין אור לחושך, כך אני עתיד להבדיל להם בין אור לחושך שנאמר לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים (שמות י׳ כ״ג), ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (שם).—ביום שני בראתי רקיע והבדלתי בין מים למים, כך אני עתיד להבדיל להם בין מים למים שנאמר והמים להם חומה מימינם ומשמאלם.—ביום השלישי בראתי דשאים חרעים, כך אני עתיד להפריח פרי מעשיהם שנאמר רבבה כצמח השדה נתתיך.—ביום רביעי בראתי חמה ולבנה חמה להאיר ביום ולבנה להאיר בלילה, כך אני עתיד להעמיד להם עמודים אחד ביום ואחד בלילה, אחד של ענן ואחד של אש, של ענן להאיר ביום ושל אש להאיר בלילה.—ביום חמישי בראתי עופות, כך אני עתיד להמטיר עליהם עופות שנאמר וימטר עליהם כעפר שאר וכחול ימים עוף כנף (תהלים ע״ח). ביום הששי אני רוצה לברוא אדם שיהא ראש לכל דורותיו, כך הם עתידין להיות ראש לכל האומות. מיד פתחו ואמרו יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו (שם ק״ד ל״א). והתחיל הקב״ה לקבץ עפרו של אדם מארבע כנפות הארץ. אדום ושחור ולבן וירקרק. אדום זה הדם, שחור אלו הקרבים, לבן אלו גידין ועצמות, וירקרק זה הגוף. ולמה קבץ עפרו מארבע רוחות הארץ, אמר הקב״ה שאם ילך אדם

(5) ר״ל שהקב״ה לא חש לדבריהם ועיד הוסיף להבטיח נסים לישראל, ומר הורוויץ רצה להגיה תשובת המלאכים מודים אנו לך, תחת דיי אנו לך.

מן המזרח [למקום אחר] והגיע קצו ליפטר מן העולם שלא תאמר הארץ איןעפר גופך ממני. ללמדך שבכל מקום שאדם הולך הגיע קצו משם עפר גופו שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ושתים עשרה שעות היה אותו היום וכל שעה ושעה שימשה במלאכתו, שעה ראשונה הוצבר אפרו, שניה נעשה גולם, שלישית נזרקה בו נשמה, וכשנזרקה בו נשמה היה מסתכל ומביט בין למעלה ולמטה ורואה את כל הבריות שברא הקב"ה והיה שמח בלבו, נתקבצו כלן ובאו להשתחוות לו, אמר להם אדם מה לכם הבריות שאתם באים להשתחוות לי, בואו אנו ואתם ונמליך למי שבראנו. פתח אדם ואמר, ה׳ מלך גאות לבש לבש ה׳ עוז התאזר, ועונין אחריו אף תכון תבל בל תמוט (תהלים צ"ו).

סליק פרק דרבי אליעזר בן הורקנוס

אלפא ביתא דבן סירא: ספר קטן בשם „אלפא ביתא דבן סירא" מיוחס לישוע בן סירא הנודע בספרו הקובץ משל עם ואמרי חכמה בשם „חכמת בן סירא" ונמנה בין הספרים החיצונים. האלפא ביתא כנראה הוא מלאכת סופר מאוחר אשר התחקה על ספר בן סירא ויברר לו ממנו איזה פתגמים ועוד איזה דברים שנאמרו בשמו בלשון ארמית שהיה מורגל אז בפי ההמון, ויסדרם ע"פ הא"ב כדי להקל על הזכרון. ואחריו בא סופר שני ועשה א"ב שני בלשון הקדש כי מצא איזה מהם בתלמוד ומדרשים והוסיף עליהם כדי לגמור הא"ב. ואחריו בא סופר שלישי וחבר עליהם פירוש עם להג הרבה מעורב במשלים ספורים והגדות שונות, מתחיל „לעולם", ומסיים בפתגם בן סירא מאותו האות. ולפי שמביא לפעמים ב"ס דברי ליצנות ונבול פה, לכן הזהירו חכמים שלא לקרותו (סנהדרין ק׳ :) וכתב הרמב"ם בפי׳ המשנ ות לסנהדרין פ׳ חלק : „וכן ספר בן סירא והוא היה איש שחבר ספרים, יש בהם התולים מעניני הכרת פנים ואין בהם טעם ולא תועלת אלא אבוד זמן בהבל". אבל הריטב"א (ב"ב צ"ח :) כתב : אע"פ שקראוהו בסנהדרין בין ספרים חיצונים שמעינן שלא אסרו שם אלא לעשות ממנו קבע, אבל מ"מ ראוי להגות ללמוד ממנו חכמה ומוסר. וגם חז"ל לא נמנעו מלהשתמש בו ולהוציא יקר מזולל. לדעת עפשטיין בקדמוניות היהודים (צד 124) נעשו הוספות בס׳ אלפא ביתא דבן סירא בכוונה להתל בדברי חז"ל, אך לא נראים דבריו כי עשו זאת בכוונה. והוא בעצמו מודה „שנתוצה שמירה יתירה לכל מי שיבוא לתרוץ משפט כזה על איזה ספר קדמון, כי לא כל מה שנראה לנו זר היה זר גם בעיני הקדמונים, ובהשתנות העתים משתנות הדעות" (שם דף 120). אדות הא"ב דבן סירא דברו גם צונץ בדרשותיו (105), ושור בהחלוץ (ח"ח 172), ורייפמאן בארבעה חרשים (צד 5).

ס׳ אלפא ביתא דב"ס נדפס ראשונה עם עוד ספורים קטנים בקושטא שנת רע"ס, ובויניציא שנת ש"ד באמשטרדם שנת תג"ת בחילוף וחסר, כי שם הקדימו הא"ב השני והאחירו הראשון, ובדו לו שם „תוכחת מוסר לב"ס ע"פ מעשה" אבל השמיטו כמעט חציו, ר"ל מן אות א׳ עד ט׳ בכלל. ומתחיל ידך מן טיבות. וע"פ הדפוס המשובש הזה סמכו האחרונים אשר לא ידעו את הראשונים המובים ממנו, וגם העתיקו הספר בלשון יהודית אשכנזית ונדפס בנאווידוואהר בשנת תקמ"ב. משה שטיינשניידר הדפיס האלפא ביתא בשלמות עם הערות ותקונים, ברלין תרי"ח.

אלפא ביתא דבן סירא

[ע"פ דפוס שטיינשניידר]

א׳) אוקיר לאסיא עד דלא תצטריך ליה (1).

לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא אברהם אבינו לא הקדים תפלתו לצרה לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט בימי יהושע בן נון. ואימתי חקדים אברהם אבינו תפלה לצרה, כיון שנפטר מבית אבותיו שנאמר וילך למסעיו מנגב ועד בית אל, ואיזה קריאה שקרא אברהם ? אמר יוסף בן עחיאל (2) היה יודע אברהם אבינו מעשה עכן שהיה עתיד לעשות וראה בנבואתו שלא ישתייר משונאיהם של ישראל עד אחד לפיכך קרא בשם ה׳ ואמר: רבון העולמים ענני, ומה נחור והרן שלא ידעו שמך ולא הלכו בארחותיך מעולם ולא נפרדו מבית אבותיהם והרי בניהם ובני בניהם יחיו וירשו ארץ, ואני שנפרדתי מבית אבי ולא עברתי על צוויך והרי בני נתחייבו כלייה. אמר לו הקב"ה בני כבר נכתבה גזירה על בניך שלא יותר מהם אלא אחד בלבד ושמו יאיר בן מנשה וארבה את זרעו זרע יעקב, ועכשיו שהקדמת תפלה לצרה לפני לא יהרג מהם אלא יאיר בן מנשה בלבד כדי שלא ישמד ישראל. מיד ויסע אברם הלוך ונסוע הנגבה. לפיכך לא נהרג מישראל בין בית אל ובין העי במקום שהקדים אברהם תפלה לצרה אלא יאיר בן מנשה בלבד, שנאמר ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש, וראוי לפסוק לומר שלשים וששה איש, אלא מהו כשלשים וששה איש, זה יאיר בן מנשה ששקול כשלשים וששה של סנהדרין (3). לפיכך ישראל כשנהרג יאיר בן מנשה נזדעזעו ונפלו על פניהם ואמרו אוי לנו שלא היה בישראל כמוהו, אוי לנו מה תהא עלינו, מיד וימס לבב העם ויהי למים. ולכך יקדים אדם תפלה לצרה, ואף לרופא שנר לו דורון, וכיון שתבא לידי חולי יזכור טובותיך וירצה לבקרך, והיינו דאמר בן סירא, אוקיר לאסיא עד דלא תצטריך ליה.

ב׳) בר דלא בר שבקיה על אפי מיא וישוט.

לעולם הוי מיסר את בנך יותר מדאי והלקה אותו ואם תראה שלא יועיל בו הלקאה עזוב אותו,

---

(1) עי׳ חכמת בן סירא ל"ח א׳. (2) הוא נכד בן סירא, כי עוזיאל היה בנו. (3) כנגד רובה של סנהדרין, סנה׳ מ"ד.

ואם הוא רודף אותך הוצא אותו לסקלו. ואם אין אתה יכול לעשותו [אלא] בן סורר ומורה זרוק אותו לנהר ופרנס את הדגים. דברי עחיאל בנו של בן סירא. אבל יוסף בן עחיאל אומר וכי אפשר לו לאדם להרוג את בנו, אלא כיצד יעשה מי שיש לו בן שאינו הגון יעזוב אותו ואם ראהו שנפל לבור לא יוציאנו אלא יטביע ואחר כך יבכנו ויתאבל עליו, כמו שעשה דוד, שכל זמן שרדפו אבשלום עזבו עד שענשו הקב"ה לאבשלום והוחזק ראשו באלה. ואף דוד לא פלטהו אלא שלח מי שהרגו ואח"כ בכה אותו והתאבל עליו כדי שלא יראו בני אדם שהוא יצא להרגו, ובן סורר [דינו] כדברי יוסף בן עחיאל נכדו, והיינו דאמר בן סירא, בר דלא בר (כהונן) שבקיה על אפי מיא וישום.

ג׳) גרמא דנפיל בחולקך [בין טב או ביש] גרדיה.

לעולם לא תשא אשה אלא מיוחסת ואפילו אתה מוצא אותה ערומה, ולא תשא אשה שאינה הגונה לך ואפילו היא לובשת כלי כסף וכלי זהב, שכל הנושא אשה לשם ממון ירח נכנס וירח יצא והממון כלה, שנאמר בה׳ בגדו כי בנים זרים ילדו עתה יאכלם חדש את חלקיהם (הושע ה׳ ז׳). שמא תאמר שהנושא אשה לשם ממון אינו חוטא כבר נאמר בה׳ בגדו, ושמא תאמר בנים שיוצאים ממנה מיוחסין הם ויקנה נכסים הרבה, כבר נאמר עתה יאכלם חדש את חלקיהם, ושמא תאמר זמן מרובה יאכלם הרי כבר נאמר חדש (זמן קצר כמו שפי׳ הרד"ק), ושמא תאמר נכסיה יאבד הקב"ה ולא נכסיו הרי כבר נאמר חלקיהם. ולא עוד אלא כל הנושא אשה לשם ממון אינו רואה יום טוב עמה, ואם אינו יכול לישא אשה מיוחסת ישא משוחררת לפי שהיא במזלו, אע"פ שהיא קשה לו יותר מאיזבל לאחאב ואשתו של קרח שאבדו את בעליהן, ואם לא יגרש אותה יפה עשה לפי שבשביה אין מכניסין אותו לדין, שהרי שנינו ארבעה אין נכנסים לדין ואלו הן דקדוקי עניות וחולי מעיים והרשות ומי שיש לו אשה רעה ואינו מגרשה (4), ואם גירשה לא עשה יפה שאין השעה משחקת לו אחריה, ולא עוד אלא שהעולם מחשיך לו כשהוא מגרשה. והיינו דאמר בן סירא, גרמא (עצם) דנפיל בחולקך בין טב או ביש גרדיה (גרמו).

ד׳) דהבא צריך לקמצאה, ועולימא להלקאה.

לעולם הוי מיסר את בנך יותר מדאי, ולא תמנע ממנו בכל יום הלקאה כדי שתהא יראתך עליו, מה הזהב צריך הלקאה אף הנער צריך הלקאה כדי שתלמדנו דברי תורה שהם דומים ללחם, שנאמר כי לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דבר ה׳, ומה הזהב אם תלקה אותו יפה מצהיב יפה, אף הנער אם תלקנו יפה יצא יפה. לפיכך הלקה את בנך כדי שתהא יראתך עליו, שאלמלא לא היה שאול בן קיש מלקה את בניו בכל שעה היה רדפהו יהונתן בנו כשאמר לו בן נעות המרדות, אלא מתוך שהיה אימתו של שאול עליו לא רדפו לאביו. ומנין שהיה מלקה שאול ליהונתן בנו שנאמר ויטל שאול את החנית עליו להכותו, וכתיב כי מות תמות יהונתן. ודוד המלך ע"ה שלא היה מיסר את בניו ולא היה מלקה אותו לפיכך עמד אבשלום עליו להרגו, ומנין שלא היה מיסר דוד לבנו דכתיב ולא עצבו אביו מימיו לאמר. ואף אברהם אבינו אם לא היה מלקה את בניו ואת בני ביתו היה ישמעאל הורג אותו כשאמר להם שבו לכם פה עם החמור, הדומין לחמור. והיה יצחק ע"ה הורג לאביו כשנעקד על גבי המזבח, ואף אליעזר היה מבטל שבועתו, ואף בני הפלגשים היו הורגים אותו כשגרשם מעל יצחק בנו, אלא שהיתה יראתו על כלם. ומנין שהיתה יראתו על בניו ועל בני ביתו שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו׳. לפיכך תהא יראתך על בניך ולא תמנע מהם הלקאה שנאמר אל תמנע מנער מוסר. והיינו דאמר בן סירא, דהבא צריך לקמצאה ועולימא (נער) להלקאה.

ה׳) הוי טב וחולקך מן טבתא לא תמנע.

לעולם הוי ירא שמים בסתר ואל תהי כן בעיני אחרים שבני אדם ילעיגו ממך ויאמרו שוטה הוא, שכך אמר שלמה אל תהי צדיק הרבה, וכתיב אל תרשע הרבה שלא יאמרו לך רשע הוא, אלא היה בינוני כמו שאול מלך ישראל, ועליו נתקיימו שניהם, בשעה שחמל על אגג יצאה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה, וכשהרג לנוב עיר הכהנים יצאה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה, וכיון שהסיר את האובות ואת הידעונים ענתה בת קול ואמרה לו אל תהי צדיק הרבה, וכיון שהלך לאשת בעלת אוב לדרוש ענתה בת קול ואמרה לו אל תרשע הרבה. שמא בשביל שהיה בינוני לא היה צדיק, הרי כבר נאמר ולא היה איש מבני ישראל טוב ממנו וכתיב בן שנה שאול במלכו, והלא כבר היו לו בנים, אלא בן שנה כבן שנה שלא טעם טעם חטא מימיו (יומא כ"ב:), ושתי שנים מלך על ישראל כלומר ושתי שנים מלך בלא חטא, והיינו דאמר בן סירא הוי טב וחולקך מן טבתא לא תמנע.

ו׳) ווי ליה לבישא ווי להון לדבוקיהו.

לעולם אל תדור עם רשעים מפני שמלשינין אותך, ואם תתמה לך הסתכל ביפתח הגלעדי שהיה צדיק ודר בין שבט אפרים והיו מרשיעים אותו, וראה שהיו שורפין את בניהם ואת בנותיהן לבעל ואף הוא עשה כן והלך והרג את בתו, ראה אותם שהיתה ביניהם שפיכות דמים ואף הוא עשה כן הלך והרג מהם ארבעים ושנים אלף, לפיכך נעשה רשע ולא זכה לקבורה, וכיון שמת קברו אותו מיד מצאו את עצמותיו פיורות בכל מקום, שנאמר ויקבר בערי גלעד מלמד שנפזרו עצמותיו

(4) עירובין מ"א: ושם נאמר שמעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו.

בכל ערי גלעד, ובכל מקום שהיו רואין עצמותיו היו קוברים אותם. וכי זה בלבד נענש בשכנים רעים אלא אף נבות היזרעאלי נענש לפי שהיה אחאב רשע גמור והרג את שכנו והחטיא כל השומע קולו, ועליו אמר בן סירא, ווי ליה לבישא ווי להון לדבוקיהו (5).

ז') זרוק לחמך על אפי מים [ויבשתא] ואת משכח ליה בסוף יומיא (6).

לעולם יהי שלחנך פרוס לכל מי שיבא ותהא ראוי שתשרה שכינה עליך, ואם תתמה הסתכל באותו זקן ששמו מיכה שאמרו עליו שהוא עובד ע"ז, ובשביל שהיה שולחנו פרוס לכל בני אדם זכה והחייהו הקב"ה כשיצאו ישראל ממצרים, לפי שכבר מת והחייהו משה, ואף זכה לנבואה שנאמר ויהי דבר ה' אל הנביא אשר אשר השיבו (7). ואף לוט בשביל שהיה מקיים אש"ל זכה לנבואה ונמלט מהפיכת סדום. מאי אש"ל? סימן א'כילה ש'תיה ל'ויה. ויש אומרים לינה לכל מי שיבא.

מעשה באדם אחד שהיה לו בן והיה מלמדו בכל יום: זרוק לחמך במיא, ואת משכח ליה בסוף יומיא, לימים מת האיש ההוא והיה אותו הנער זוכר מה שצוהו אביו זרוק לחמך במיא, היה נוטל לחם בכל יום והיה זורק לים, פעם אחת נזדמן לו אליהו ז"ל כזקן, אמר לו כך צוני אבי זרוק לחמך במיא, אמר לו והלא [לא] למדך שלח לחמך על פני המים, והלחם דומה למלח, מה הלחם אינו יכול לאכל בלא מלח כך אין העולם מתקיים בלא לחם. מיד היה נוטל בכל יום פת (8) לחם והיה הולך לנהר והיה זורק הפת במים, והיה דג אחד מזומן באותו מקום והיה אוכל הפת, והיה עושה כך בכל יום עד שגדל אותו דג ביותר, והיה מצער חביריו דגים שבאותו מקום עד שנתקבצו כל הדגים שבים ובאו אצל לויתן ואמרו לו, אדונינו! יש בכאן דג אחד וגדל הרבה ואין לנו חיים עמו, וגם בכחו אוכל ממנו בכל יום עשרים או יותר. מיד שלח לויתן בשבילו, שלח אליו דג ואכלו ועוד שלח שליח אחר ואכלו, עד שבא לויתן אצלו, ואמר לו באיזה מקום גדלת כל כך ואמר לו בשפת הנהר. אמר לו וכי הללו עומדים בתוך הים ואינם גדולים כך ואתה גדלת בשפת הים כך? אמר לו הן מפני שיש אדם אחד שמביא לי בכל יום פת לחם ואני אוכלה בבקר ובצהרים, ואני אוכל בבקר עשרים דגים ובערב שלשים. אמר לו מפני מה אתה אוכל חביריך, א"ל מפני שהם באים אצלי ואני אוכלם ועליהם נאמר ומבשרך לא תתעלם. אמר לו לך והביא אותו אדם לפני. אמר לו למחר. מיד הלך אותו דג וחפר במקום שהיה אותו נער נוהג לבוא, ועשה שם מחילה והכניס אותו דג פיו לתוך החפירה. למחר בא אותו נער כמנהגו ורצה לעמוד על אותו מקום ונפל במים, פתח הדג את פיו ובלעו והכניסו בים והביאו אצל לויתן. אמר לו הקיא אותו, הקיאו ויצא מפיו של אותו דג ונפל בפיו של לויתן, ואמר לו בני מה ראית שזורקת לחמך במים, אמר לו מפני שלמדני אבי מנעורי שלח לחמך על פני המים. מה עשה לויתן הוציאו מפיו ונשקו ולמדו שבעים לשונות וכל התורה כולה, וזרקו על שלש מאות פרסאות מים עד יבשה, ונפל במקום אחד שלא דרכו בו בני אדם, וכשנפל עיף נשא עיניו וראה שני עורבים פורחים עליו והיה אחד אומר לאביו, אבי תראה אדם זה אם הוא חי או מת, והיה האב משיב ואומר איני יודע בני. אמר ארד ואוכל את עינו מפני שאני מתאוה לאכול עיני בני אדם, והיה האב אומר לו בני אל תרד שמא הוא חי, והבן היה אומר ארד ואוכל את עיניו. מיד ירד, ואותו האיש היה מבין מה שהיו מדברים זה עם זה, וכשירד על מצחו מיד פשט ידיו ואחז אותו ברגליו, מיד צעק אותו עורב לאביו, ואמר אבי אבי הוי יודע שנתנני ה' בידי לא אוכל קום. כיון ששמע אביו היה צועק ובוכה ואומר אוי לי על בני, צעק ואמר אתה בן אדם עזוב את בני, יהי רצון שתבין לשוני, קום וחפור תחתך ותמצא שם גנז (אוצר) של שלמה מלך ישראל, מיד עזב את בנו וחפר תחתיו ומצא שם גנז שלמה אבנים טובות ומרגליות עד שנתעשר הוא ובניו, ועליו אמר בן סירא פרוס לחמך ושולחנך לכל מי שיבא תתן.

ח') חזית חמר אוכם (שחור)?—לא אוכם ולא חיור.

לעולם למד לשונך לומר איני יודע שמא תתבדה ותאחז. אם יבוא אדם ויאמר לך ראית אבידה פלוניתא, אמור לו לא ראיתי אע"פ שתראה אותה, מפני הסכנה ההיא. מעשה באדם אחד שהיה עומד בדרך רשות הרבים ובא לו גוי אחד ואמר לו, ראית בכאן חמור אחד כלו לבן? אמר לו ראיתי חמור כלו לבן ואזניו שחורות, אמר לו הגוי באיזה דרך הלך, אמר לו בדרך פלוני, הלך הגוי באותו הדרך ובקש ולא מצא החמור, חזר הגוי אצלו ואמר לו לך עמי ונבקשנו אני ואתה עד שנמצא אותו, הלכו שניהם ולא מצאו החמור. אמר לו תן לי החמור שלי שאתה גנבת אותו, מיד הלך לשלטון העיר ואמר לו זה גנב ממני חמור לבן ששוה מאה דינרין, גבה ממנו השלטון מאה דינרין בשביל החמור, ועוד טען עליו בעל החמור ואמר לשלטון טלית אחד היה לי על החמור ששוה חמשים זהובים והם צרורות בטלית מאתים דינרין, גבה ממנו עד ארבע מאות דינרין. לפיכך אמר בן סירא, למד לשונך לומר לא ידעתי שהוא שקול כזהב ובכסף. ואמר עחיאל אם יודע אדם להפוך את דבריו מוטב ואם לאו ישתוק, לפיכך מנעו חכמים דבור הרבה, ואמרו לא מצאתי לגוף טוב משתיקה, ואין גוף טוב אלא מי שיש בו שתיקה, וכמו שתקנו חכמים שתיקה בשביל החמור,

(5) כמו אוי לרשע אוי לשכנו. (6) שלח לחמך וגו' קהלת י"א א'. (7) עי' סנהדרין ק"א: (8) אחר שהזהירו אליהו לא זרק כל לחמו רק חתיכת לחם.

כך תקנו על שור ועל שה ועל שלמה ועל כל אבידה שבעולם, והיינו דאמר בן סירא, חזית חמור אוכם— לא אוכם ולא חיור.

ט׳) טב לביש לא תעביד ובישא לא מטי לך.

לעולם כשתראה אדם רשע אל הלך עמו בדרך אחד ואל תעשה לו טובה כלל, שבשביל טובה שעשה יעקב לעשו הרשע כששלח לו יעקב אותו הדורון ואמר לשלוחיו כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב, אמר לו הקב״ה אני אמרתי ורב יעבוד צעיר ואתה אמרת עבדך יעקב ועשית אותו אדון עליך, אני אקיים את דבריך, והוא ימשול עליך בעוה״ז ואתה תמשול בו לעוה״ב. אמר יעקב לפניו רבש״ע גלוי וידוע שמיראה עשיתי דבר זה, א״ל הקב״ה אם כן חזור לך ואל תלך בדרך אחד עמו, אמר לפניו רבש״ע אינו יכול להפרד ממנו מפני שאני מתירא ממנו, א״ל הקב״ה ומה לוט שצדיק גמור היה ועוסק בתורה אפילו הכי לא רצה אברהם לילך עמו בדרך אחד, אלא אמר לו אם השמאל ואימינה ואם הימין ואשמאילה, עשו אחיך שהוא רשע גמור הלא תתפרד ממנו?! מה עשה יעקב הלך ונתפרד ממנו, שנאמר יעבור נא אדוני לפני עבדו, וכתיב וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה, וכתיב ויעקב נסע סכותה. ואמרו עליו שבשביל שהלך עמו בדרך אחד מתו כל מקנהו וכל בהמתו ולא נשתייר לו אלא כבשה אחת בת שנתה בזכות אברהם זקנו. ובשביל שאמר יעקב לשלוחיו שיאמר לעשו עבדך יעקב אחרינו, אנו עובדים היום לזרעו של עשו. ומנין שלא נשתייר לו אלא כבשה אחת שנאמר ולמקנהו עשה סוכות, וכי אפשר לו לאדם לעשות סוכה לכל אחד ואחד, אלא לומר לך שמפני שלא נשתייר לו אלא כבשה אחת ומרוב אהבתה אותה עשה לה שתי סוכות בסוכה אחת היתה עומדת ביום ובאחרת בלילה, ולפיכך לאדם רע לא תעשה טובה, וכשם שלא תלך עמו בדרך אחד כך לא תעשה לו טובה כלל.

ומעשה באדם אחד שהיה הולך לארץ ישראל, נשא עיניו וראה שני עורבים האב ובנו שנפל מריבה ביניהם, והיה האב אומר לבנו למה אין אתה שומע לדברי שאני אמרתי לך בשביל האיש שהיה הולך בשדה, כשאמרת לי שאתה מתאוה לאכול את עיניו, ואמרתי לך לא תרד אצלו ולא תאכל את עיניו שמא חי הוא וכל אדם ערום הוא מאד, ואתה אמרת שמת הוא ולא שמעת לדברי וירדת אצלו ולקח אותך, וצעקת אלי צעקה גדולה ואני חסתי עליך, ובשביל שראיתיך בצער גדול הראיתי לו הגנז כמו שראית. וכן בדברים אחרים אינך שומע לי. והעורב היה מיסר את בנו בזה הענין, והבן איננו שומע לו, וכעס עליו עד מאד, וקם מהרה על בנו בכעס והרג אותו ושכך חמתו. ומאחר ששכך חמתו היה מתנחם מכל אשר עשה לבנו ופרח מהרה והביא עשב בפיו ושמו על בנו והחייהו והלכו שניהם ביחד. ואותו האיש היה רואה כל מה שעשה העורב והלך ונטל אותו העשב ויצפנו והלך לדרכו. כיון שהוא הולך בדרך נשא עיניו פעם אחרת וראה שני צפרים מריבות זו עם זו עד שנפלה האחת על חברתה והרגה אותה. מיד עמדה הצפור החיה בפריחה, ואותו האיש יושב במקומו לראות מה יעשה הצפור החיה לחברתה המתה אם יחיה אותה כמו שעשה העורב לבנו, והמתין שם עד שתי שעות עד שראה את הצפור החיה שבאה במהרה והעשב בפיה ושמה על הצפור המתה והחיה אותה ופרחו שתיהן באויר והלכו ביחד בשלוה, כיון שראה אותו האיש המעשה שעשתה הצפור בעשב אמר, אלך ואטיל זה העשב ואראה אם הוא כמו העשב האחר שנטלתי מן העורב, הלך ונטל אותו העשב וראה שהוא זה כמו זה, ואמר מה אני עומד בכאן, אטול עשב זה, כיון שהוא ברוק שתי פעמים ואחיה בו המתים שבארץ ישראל. ויהי הוא הולך בדרך וימצא אריה אחד מת שוכב בדרך, אמר אטול עכשיו מזה העשב ואשים על זה האריה ואראה אם אחייהו ואם לאו, מיד נטל מן העשב ושמו על האריה והחייהו, ועמד מיד האריה והרג את האיש ואכל ממנו עד ששבע, והיו אותן שני עורבים עומדים על אותו האיש ואומרים וי לך ווי לך שלקחת העשב לרעתך, והיינו דאמר בן סירא, טב לביש לא תעביד, ובישא לא מטי לך.

י׳) ידך מן טיבותא לא תמנע.

לעולם לא תמנע ידך מליתן פרוטה לעני ואל תעלם אזנך משמוע זעקתו ותחנתו, שכל המונע ידו מליתן פרוטה לעני אף הקב״ה ימנע מליתן לו טובה, ומוריד אותו מנכסיו ומביאו לידי עניות, מפני שהנכסים דומים לזוזים, מה זוזים הם גלגל אף הנכסים גלגל הם שחוזרים בעולם. וכל המעלים עיניו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה, ואם נותן צדקה לעני הקב״ה נותן לו צדקה שנאמר רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד, ולא עוד אלא שכל הנותן פרוטה לעני מעלה עליו הכתוב כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן; לפי שבזמן שבית המקדש קיים אדם נותן שקלו ומתכפר לו, ועכשיו שגרמו עונותינו ואין לנו בית המקדש קיים— אדם נותן צדקה לעני ומתכפר לו על כל פשעיו (9). אמר רבי יוסי בוא וראה שאין כמדות בשר ודם מדותיו של הקב״ה, מדות ב״ו אדם מביא דורון למלך ספק מקבלין ממנו ספק אין מקבלין ממנו, ואם תאמר שמקבלין ממנו ספק רואה פני המלך ספק אינו רואה פני המלך, ואם תאמר שרואה פני המלך ספק עושה רצונו ספק אין עושה רצונו, ואם עושה לו רצונו ספק יוצא בשלום וספק אין יוצא בשלום, אבל הקב״ה אינו כן שהנותן צדקה לעני רואה פניו של הקב״ה שנאמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. אמרו עליו על דוד מלך ישראל שבכל יום ויום היה נותן

(9) סוכה מ״ט:

צדקה לעני, וכמו כן כשהיה נכנס לבתי כנסיות ולבתי מדרשות היה נותן צדקה ואומר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך. הנותן צדקה לעני צריך לפייסו בדברים, שהנותן צדקה לעני מתברך בשש ברכות[10], ואלו הן: אז יבקע כשחר אורך, וארוכתך מהרה תצמח, והלך לפניך צדקך, וכבוד ה' יאספך, אז תקרא וה' יענה, תשוע ויאמר הנני, אם תסיר מתוכך מוטה שלח אצבע ודבר און. הרי בכאן שש ברכות. ועוד אמרו שהנותן צדקה לעני ומפייסו בדברים מתברך בשלש עשרה ברכות ואלו הן: ותפק לרעב נפשך, ונפש נענה תשביע, חרח בחשך אורך, ואפלתך כצהרים, ונחך ה' תמיד, והשביע בצחצחות נפשך; ועצמותיך יחליץ, והיית כגן רוה, וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו; ובנו ממך חרבות עולם, מוסדי דור ודור תקומם, וקורא לך גודר פרץ, משובב נתיבות לשבת. וכל הנותן צדקה לעני צריך לפייסו בדברים וליתן לו בסתר, מפני שגדול העושה צדקה בסתר יותר ממשה רבינו ע"ה, שהרי במשה כתיב כי יגורתי מפני האף והחמה, ובנותן צדקה לעני בסתר כתיב מתן בסתר יכפה אף, ואין אף של כאן אלא מלאך המות, שכן מצינו בבנימין הצדיק שבכל עת היה נותן צדקה בסתר ונתרפא מחליו, שכפה את מלאך המות בצדקותיו. ואף מלאך המות הלך מביתו שלא יכול לשלוט עליו, והוסיפו לו על שנותיו עשרים ושתים שנים, מפני שבנימין הצדיק היה ממונה על קופה של צדקה ובאתה אליו אשה אחת ושבעה בניה ואמרה לו רבי פרנסני[11], אמר אין בקופה של צדקה כלום, אמרה לו ואם אין אתה מפרנסני הרי אני ובני מתים. מיד עמד ופרנסה משלו בסתר, לימים חלה בנימין הצדיק ונטה למות, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע אתה אמרת שכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו מקיים כל העולם כלו, וזה בנימין הצדיק החיה האלמנה ושבעה בניה ונתן להם צדקה בסתר הרי הוא מצטער בצער מיתה, בקשו עליו רחמים מלאכי השרת וקרעו גזר דינו של מיתה והוסיפו על שנותיו שתים ועשרים שנה, ולפיכך אל תמנע ידך מליתן צדקה, ומי שאין בידו לתת לו כלום צריך לפייסו בדברים ולנחמו מעניותו ויאמר לו המקום ירחם עליך. וכל מי שיש בידו ליתן ונותן לו ומפייסו בדברים מתברך בשלש עשרה ברכות (כדלעיל), ומאריכין לו חייו ומוסיפין לו על שנותיו. ונצל ממיתה משונה ומדינה של גיהנם, והויין לו בנים זכרים שנותנין צדקה ובעלי חכמה ובעלי עצה ובעלי תורה ובעלי מדות טובות, ומקיימין כל המצות שבעולם, וניצל מן הנחשים ומן העקרבים ומן המזיקים ומכל מיני משחית. שפעם אחת היו יוצאין יוסף ועוזיאל בדרך וראו שני עניים באים מן ההר ועצים על ראשם. אמר לו יוסף לעוזיאל אני רואה בכאן נער ועצים על ראשו ובתוך העצים עקרב ולא היה רשות לעקרב לנשוך אותו, קרא לנער ואמר לו יש לך בזו הדרך שום צדקה, אמר לו נער אחד הלך עמי לבית הכנסת והיה יתום ולא היה לו לאכול ומפתי נתתי לו ואכל עמי ביחד, אמרו לו אשריך שנצלת מן המיתה, והיינו דאמר בן סירא, ידך מן טיבותא לא תמנע.

כ') כלתא עלתא לגיננא ולא ידעה מאי מטי לה.

לעולם אל יאמר אדם שום דבר אלא בגוזר השם[13]. ההוא אדם שהיה אומר למחר אשב עם ארוסתי בחופה ואדבק עמה, אמרו לו אמור אם גוזר השם, אמר להם אם יגזור אם לא יגזור אני אשב עם ארוסתי למחר בחופתי. וכך עשה נכנס עם ארוסתו לחופה וישב עמה כל היום, ובלילה עלו שניהם למטה וקודם שיזקק עם ארוסתו מתו שניהם, למחר מצאו אותם מתים זה עם זה. אמרו קושטא אמר בן סירא, כלתה עלתא לגיננא (אפריון) ולא ידעה מאי מטי לה, מכאן אמרו כל הרוצה לעשות שום דבר יאמר אם גוזר השם, ואם אינו אומר כך לא יצלח לעולם.

ושוב מעשה באדם אחד שהיה עשיר גדול והיו לו קרקעות הרבה ולא היו לו שוורים לחרוש אותם, מה עשה אותו האיש נטל כיס של מעות שהיו בה מאה דינרין והלך לעיר אחת לקנות שוורים או פרות לחרוש קרקעותיו, וכשהיה הולך בדרך פגש בו אליהו ז"ל, אמר לו להיכן תלך, אמר לכפר לקנות שוורים או פירות, אמר לו אמור אם יגזור השם, אמר אם יגזור או לא יגזור הרי מעותי בידי ואעשה צרכי, א"ל ולא בהצלחה, הלך לאותו דרך לעשות צרכו ונפל לו כיסו, וכיון שהלך לכפר השוורים לעשות סחורתו שלח ידו ליקח הכיס לתת המעות ולא מצא כלום, מיד חזר לביתו במר נפש ונטל ממון אחר שנית והלך לכפר אחר כדי שלא יפגע בו אליהו, וכשהיה מהלך בדרך פגע בו אליהו ז"ל ונזדמן לו בזקן אחד ואמר לו להיכן תלך, אמר לו לקנות שוורים, א"ל אמור אם גוזר השם, אמר לו אם יגזור או לא יגזור הרי מעותי בידי ואיני מתירא מכלום, מיד הלך האיש לדרכו וכשהיה הולך בדרך נתן לו אליהו שינה ושכב בדרך ויישן ונטל אליהו אותו הכיס מידו, וכשהקיץ משנתו לא מצא כלום, וחזר לביתו בפחי נפש ונטל ממון שלישי והלך לו, פגע בו אליהו ז"ל אמר לו להיכן אתה הולך, א"ל לקנות שוורים אם יגזור השם, אמר לו לך לשלום ובהצלחה. מיד החזיר לו אליהו ז"ל כל מעותיו והכניסם לכיסו והוא לא ידע מאומה ממעותיו, ומיד הלך לקנות שוורים ומצא שם שתי פרות אדומות שלא היה בהם שום מום, ואמר לבעליהן בכמה הפרות האלו אמרו לו במאה דינרין, אמר אין עמי מאה דינרין, מיד הכניס ידו לתוך כיסו ומצא שם שלש מאות דינרין, ומיד קנה אותם הפרות ועשה כל צרכיו וקנה שוורים

---

(10) ב"ב ט': (11) בתלמוד אמרה לרבי פרנסני, חגיגה ט"ו: כתובות ס"ו: ב"ב ח'. (12) עי' שבת קנ"ו: ב"ב י': ירוש' שבת פ"ו ט'. (13) כמו אם ירצה השם.

לחרוש קרקעותיו, ואח"כ מכר הפרות למלך באלף דינרין של זהב. ולפיכך כל אדם שרוצה לעשות שום דבר צריך לומר אם גוזר השם, שאינו יודע מה שיהיה ממנו בעולם הזה מערב עד בקר, שכך אמר בן סירא מצפרא ועד רמשא מתחרב עלמא, ואדם נכנס לחופה ואינו יודע מה יבא עליו קודם שיכנס (שיצא), והיינו דאמר בן סירא כלתא עלתא לגיננא ולא ידעת מאי מטי לה.

ל׳) לחכימא ברמיזא ולשטיא בכרמזא (14).

לעולם לא יעשה אדם כלום עם שוטה, שאם נפל בידו כלום (15) כתוב אותו בקרן הצבי שלא תראינו לעולם, ואם יש לך כלום אצל השוטה לא תפייס אותו ולא תדבר לו בלשון רכה אלא בחזקה, במקל דבר לו ובמקל תטול ממנו כל מה שיש לך אצלו, ואל תאמר לו כלום ברמז שלא ישמע אליך, שכך מצינו ביהוא בן נמשי מלך ישראל שהיה שוטה ביותר, וכיון ששלח אלישע ע"ה את יונה בן אמיתי למשוח את יהוא למלך לא בא אליו אלא ברמז, וכיון שהלך יונה ומצאו שהיה יושב במסיבה עמד לפתח הבית רמז לו ולא הבין, והיה מדבר לו ולא היה שומע, ואשר יושבין סביביו היו שומעים והוא לא שמע מאומה עד שנטל מקל וקלע אחריו, מיד שמע ולא יצא מפניו שהיה עצל, אלא אמר לו אל מי מכולנו, ויאמר אליך השר, ומנין שהיה משוגע שנאמר והמנהג כמנהג יהוא בן נמשי כי בשגעון ינהג. והחכם ברמז ידע כל מה שבלבך, ולפיכך לא תעשה לשוטה רמז אלא במקל, שכך אמר בן סירא, לחכימא ברמזא ולשטיא בכרמזא.

מ׳) מוקיר מבסרוהי דאמי לחמרא.

לעולם אל תכבד את הרשעים ואל תכבד את מי שמבזה אותך, שהרי אחאב בן עמרי הלך וכבד את בן הדד מלך ארם הרשע (ודומה), אמר לו הנביא לך והרוג את בן הדד, והלך אליו ולא רצה להרגו אלא החייהו וכבדו ביותר, ומרוב האהבה שאהב אותו כרת עמו ברית ונתן לו עיירות כל ראמות גלעד והשיבן למלכותו, והוא היה רשע גמור שמבזה את מי שמכבד אותו, ולימים חשב בלבו ואמר מפני מה מכבד אותי אחאב בן עמרי אלא מפני שהוא ירא ממני, והפר את הברית אשר כרת עמו ולא זכר אותו רשע את הטובות שגמל לו ואת אהבתו ושהיה מכבדו ביותר ומרד בו, ומיד יצא עליו למלחמה. ולא עוד אלא שצוה לשרי הרכב לא תלחמו את קטן ואת גדול עד שנהרג המלך, ובן עשו עבדיו והרגו את אחאב בן עמרי ושלם לו רעות תחת טובות. ועל כן אמרו המושלים, כל המכבד את אויבו לימים מת על ידו, ולזה אירע כן. ואף שאול מלך ישראל כשחמל על אגג והחיה אותו וכבדו ביותר על כן יצא ממנו המן הרשע שבקש להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים ולא חמל עליהם ולא זכר רחמי שאול שחמל על אגג זקנו.

ועוד מעשה באדם אחד עשיר גדול ולא היה לו מי שיירש אותו, והיה יתום אחד שכנו והיה גוי, ונתיעץ בלבו ואמר אטול זה היתום ואגדלנו עמי ויהיה לי זכות ממנו, מיד עשה כן וישב אותו יתום עמו כשלש שנים ועמד בכל צרכיו, וכיון שראה אותו יתום כל נכסיו וכל עושר ביתו אמר עתה ימות זה ואירש כל נכסיו, יום אחד חשב בלבו מחשבה רעה ואמר אהרוג אותו ואת אשתו וישאר הכל בידי, והיו מתקנין קדרה אחת לסעודה ונתן לתוכה סם המות ואכלו ממנה הוא ואשתו ומתו שניהם, והוא לא ריחם עליהם כמו שרחמו הם עליו ולא זכר החסד שעשו עמו, ולא תאמר שזה הגוי עשה כך ולא אחר, אלא אף מישראל עשה כך, שהרי יואש מ׳ך ישראל עשה כך ליהוידע הכהן, נטל ונשא עמו כל הכתוב עליו בעונינו והרג את זכריה בנו ולא זכר חסד אביו, ולפיכך אמר בן סירא, מוקיר מבסרוהי דאמי (דומה) לחמרא, ואין מבסרוהי אלא בוזים אותו, שכן תרגום כי דבר ה׳ בזה, ארי פתגמא דה׳ בסר.

נ׳) נור דליק (16) מוקיד גדישין סגיאין.

לעולם אל תלשין את חבירך, שכל המלשין את חבירו אין לו תקנה, שאש מעט שורפת גדישין הרבה, שאין מחריב את העולם אלא לשון הרע, שלשון הרע מעט הורגת אנשים צדיקים וחסידים רבים, שבשביל לשון הרע שעשה דואג האדומי על דוד ונהרגו צדיקים וחסידים רבים והם שמונים ושש איש ונשיהם ובניהם וטפם וכל בהמתם, כל נוב עיר הכהנים. ולא נהרגו כל אלו בשביל שום חטא שהיה בהם, לא גלוי עריות ולא שפיכות דמים אלא בשביל לשון הרע. [כי היו צדיקים] שנתנו צדקה לדוד, ולא לדוד בלבד נתנו אלא לכל אנשי גבעון היו מתפרנסין, ובשביל שראה דואג שנתן אחימלך מזון לדוד הלך והלשינו למלך, והוסיף על מה שראה שנאמר וישאל לו בה׳, ולמה נקרא שמו דואג שלא היה בעולם יותר רשע ממנו. ולא עוד אלא בשביל לשון הרע שעשה ציבא לאדוניו נחרב בית המקדש, בשעה שאמר דוד למפיבשת אתה וציבא תחלקו את השדה יצאה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה (יומא כ״ב:), ובשביל שקבלו דוד חרב בית המקדש וגלינו מארצנו, ובשביל לשון הרע אמר בן סירא, נור דליק מוקיד גדישין סגיאין.

ס׳) סבא בביתא סימנא טבא בביתא.

לעולם הוי מכבד את הזקנים ואל תבזם, שכל מי שמכבד את הזקנים אם הוא רשע נעשה ירא שמים שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מאלהיך אני ה׳. מכאן אמרו כל המכבד את הזקן כאלו מכבד את הקב״ה, שאלמלא הזקנים אין העולם מתקיים, ואם יאמרו לך הזקנים סתור ביתך ועשה אשפה סתור בעצת הזקנים, ואם יאמרו לך הבחורים בנה

(14) מקל, משלי כ״ב מ״ו. (15) איזה דבר שהוא שלך.
(16) נ״א נור קליל=אש קטנה ומעטת.

אשפה זו ועשה שם בית תבזם ולא תבנה בעצת הבחורים, שסתירת זקנים בנין ובנין נערים סתירה, ולא תעשה כרחבעם בן שלמה ששמע לעצת הילדים ועזב עצת הזקנים וסתר המלכות וירד ממנו, שאין העולם מתקיים אלא בשביל הזקנים ובשביל תינוקות של בית רבן שלא חטאו, וכל מדינה שאין בה זקן ראויה היא ליחרב, ואם תראה שהזקנים ספו תמו מן העיר רעה באה לעיר, שנאמר כי מפני הרעה נאסף הצדיק, ואם תתמה מדבר זה לך והסתכל בלוט, שכל זמן שהיה לוט בסדום לא נהפכה ולא נשרפה העיר עד שיצא ממנה, ומנין שכך היה, שאותו היום שהלכו המלאכים לסדום היו רוצים לאבדה ולהשחיתה, מיד כשסגרו המלאכים הבית רצו להשחיתה ולכן התחילו להכותם בסנורים, שנאמר וישלחו האנשים את ידם ויביאו את לוט אליהם הביתה ואת הדלת סגרו, ומיד הכו לאנשי העיר שנאמר ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים מקטן ועד גדול וילאו למצוא הפתח, ובשביל שהיה לוט זקן וצדיק נתעכבו המלאכים מלהשחיתה אותו יום ואותו לי ה עד למחר שיצא ממנה, שנאמר וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים וגו', וכמו שהוא עכב יציאתו מן העיר כך עכבו המלאכים להשחיתה, שאינן יכולין לעשות דבר, שנאמר מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר, ומיד שיצא ממנה כשלש פסיעות התחילו להשחיתה. ומנין שזקן היה לוט שנאמר ותאמר הבכירה אל הצעירה אבינו זקן, ואף בימי דור המבול לא בא המבול על הארץ עד שנפטר משותלח לבית עולמו, שכל זמן שמשותלח קיים עיכב הקב"ה להביא מבול לעולם (אדר"נ פל"ב, סנהדרין ק"ח:), שכן מצינו בנח שמאחר שנכנס לתיבה עמד בה ולא בא המבול, אמר נח לפני הקב"ה, רבש"ע מפני מה הכנסתני בתיבה להמית או להחיות, אמר לו להחיות, אמר לפניו אם כן אנו יושבין בתיבה ואין המבול יורד לעולם טוב לנו שנשב בארץ (ביבשה), השיבו הקב"ה ואמר לו, זקן אחד יש לי בארץ וצדיק גמור הוא ואין לי רשות להוריד מבול לעולם עד שיפטר מן העולם. אמר לפניו רבש"ע ומי הוא הצדיק, אמר לו מתושלח זקנך, א"ל אם כן תכנס אותו עמנו וירד מבול לעולם כמו שאמרת, א"ל אינו מתקיים בעולם אלא שבוע אחד ואח"כ יפטר לבית עולמו וירד מבול לעולם, שנאמר כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ, וכיון שעברו שבעת ימים נפטר מתושלח ובא המבול. מכאן אמרו שבשביל זקן אחד שיהיה בארץ והוא צדיק גמור אין הקב"ה מביא רעה לעולם, שכן מצינו שבשביל מתושלח נתעכב המבול ולא בא לעולם ואחר שמת מיד בא המבול, שנאמר ויהי לשבעת הימים ומי המבול היו על הארץ. ואם תאמר נח צדיק היה ובא המבול לעולם ולא נתעכב בשבילו מאומה, יש אומרים שצדיק היה נח בדורותיו ולא בדור אחר, שכך אמר לו הקב"ה כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, בדור הזה אתה צדיק אבל לא בדור אחר. ולא עוד אלא שלא היה זקן, שבשביל הזקנים טובה באה לעולם ובאסיפתם רעה באה לעולם, שנאמר הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק. וכל השומע לעצתו של זקן ניצל מכל צרה, כדאמר בן סירא סבא בביתא סימנא טבא בביתא (עי' רש"י ויקרא כ"ז ז').

ע') ערבא טבא מאה צפרין ובישא אלף אלפין.

לעולם אל יתערב אדם לא מעשיר הרבה ולא מעני הרבה (17) אלא מבינוני בחסידות ובינוני בעשירות, ולא מצדיק בן רשע ולא מרשע בן צדיק אלא טוב בן צדיק, כגון יהודה בן יעקב. והלא יהודה בן יעקב צדיק גמור היה, אלא מפני שמכר ליוסף אחיו וגרם לאביו שחטף ממנו הנבואה, שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו לכו ונמכרנו לישמעאלים וגו', ולא עוד אלא ששכב עם תמר כלתו לפיכך לא נקרא צדיק גמור אלא טוב בן צדיק. לפיכך אם תתערב מעשיר גדול לא תוכל עמו, שאין אתה רשאי לכוף אותו מרוב עשרו, ואם תתערב מעני הרבה שלא יש לו מאומה מה יתן לך, שאינו לא בין החיים ולא בין המתים.

מעשה באדם אחד שרצה להתערב ממונו בכולם, בא עליו אדם טוב ועשיר גדול, אמר לו תתערב בי, אמר לו כן ועשה וערב בו, לימים כיון שבא הזמן אמר לו תן לי שערבתי ממך, אמר לו בא למחר, הלך אליו למחר ולא נתן לו כלום, אמר לו בא אצלי לשבוע אחרת ואתן לך ממונך, וכן עשה, הלך אליו ולא נתן לו כלום עד שהלך אליו מחדש לחדש ומשבוע לשבוע ומיום ליום, בין כך השכים לפתחו יותר ממאה פעמים ולא נתן לו כלום עד שאמר לו, והלא אמר הכתוב אל תאמר לרעך לך ושוב ולמחר אתן ויש לך, א"ל מתלמידים (ת"ח) אתה, מיד נתן לו ממונו והלך לו. לשנה אחרת אמר אתערב מעני ואראה מה יהיה אחרית הדבר וכן עשה, כיון שבא הזמן הלך אליו ואמר לו אין לי מאומה ליתן לך, השכים לשבוע אחרת אמר אין לי מאומה ליתן לך, וכן כל יום ויום עד שהלך אליו יותר מאלף פעמים ולא נתן לו כלום, עד שאמר אין ערבות טובה לעולם לא מעשיר ולא מעני, והיינו דאמר בן סירא, ערבא טבא מאה צפרין, ובישא אלף אלפין.

פ') פתור פתורא פריש פלוגתא (18).

לעולם ימנע אדם מביתו מחלוקת, בשיראה שמריבין זה עם זה אנשי ביתו יפרום שולחנו וימנע

(17) לא יפקיד ממונו אצל עשיר גדול ולא אצל עני ביותר, כי להוציא ממונו מערב טוב (עשיר) עליו להשכים לפתחו מאה פעמים, ומערב רע (עני) לא יוכל להוציא אפילו אחרי אלף אלפים פעמים. (18) ערוך השלחן ותסתלק המחלוקת.

המחלוקת מתוך ביתו, שאפילו עובד ע"ז ואין בביתו מחלוקת טוב לו, ואם הוא מתעסק ביראת האל על אחת כו"כ שיהיה טוב לו, שנאמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט, ונאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו. ומנין שאפילו עובד ע"ז שטוב לו שנאמר חבור עצבים אפרים הנח לו וכתיב בתריה חלק לבם עתה יאשמו (ד"א זוטא פ"ט). ואיך ימנע אדם מחלוקת מתוך ביתו? יפרוס שולחנו מהרה ותסתלק המריבה, שכן מצינו באיש בשת בן שאול כיון שהיתה מחלוקת בביתו שמריבין זה עם זה היה ציבא נערו פורס שולחנו ומיד נפסקה המריבה, ואם היה רואה שעדיין מריבין מוסיף להם יין כדי לשמחם, שנאמר ויין ישמח לבב אנוש, ובשביל שהיה ציבא מבטל המחלוקת מבית אדוניו זכה לבנים ולבנות ולעבדים ולשפחות ואף לנכסים רבים וזכה לירש בית אדוניו. ולפיכך כשיראה אדם מריבה בביתו יפרוס שולחנו ויפסיק המריבה מביתו, והיינו דאמר בן סירא, פתור פתורא פריש פלונתא.

צ') צריך את למיסב ולמיתן, יהא חולקך עם בר טביין.

לעולם כשתרצה לישא וליתן השתדל עם אדם שהשעה משחקת לו, ואם אין אתה מוצא אדם שהשעה משחקת לו השתדל אם אדם עני וצדיק ולא תשתתף עם עם הארץ ועשיר. ולעולם יהא אדם נאמן במשאו ומתנו ואל יתחבר עם מי שאינו הגון לו, שהרי פירש הכתוב דבר זה ואמר: הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע, שכן מצינו באלישע ששימש לאליהו ויצק מים על ידיו נעשה כמותו. ואל יתחבר עם אדם שהוא רשע שמביאו לידי השד, כמו שאמר שלמה המלך ע"ה ורועה כסילים ירוע. כמו שמצינו ביהושפט שהתחבר ליהורם בן אחאב מלך ישראל והלך עמו אל רמות גלעד למלחמה, אמר לו הנביא ע"ה הלרשע תעזור ושונא ה' תאהב, ולכן עליך קצף מלפני ה'. ולפיכך יבקש אדם ריע טוב ונאמן ויתחבר אליו ואל יתחבר לרשעים שכן מצינו שאמר דוד ע"ה אל תתחר במרעים כי כחציר מהרה ימלו וכירק דשא יבולו. ומעשה היה באדם אחד שנשתתף עם ע"ה והלכו שניהם לסחורה למדינת הים, כשהיו מהלכים בדרך נשא עיניו וראה לאותו ע"ה בקמיצה בעין רעה, והיינו דאמר בן סירא, אי צריך את למיסב ולמיתן יהא חולקך עם בר טביין.

ק') קריבא סחורתא אכלתיה מאריה, ורחיקא אכלה למאריה.

לעולם יתן אדם צרכי חיותו וסחורתו בארצו ואל יהי עיניו משוטטת בקצה הארץ ללכת, ואל יהרהר בלבו שאם לא ירחיק (מנותו) [אחרי סחורתו] לא יזדמן לו כלום, שהרי שלמה אמר במשליו, ועיני כסיל בקצה הארץ, וזהו שאמר בן סירא קריבא סחורתא אכלתיה מאריה, ופי' של דבר זה, אם האדם עושה מלאכתו או סחורתו במקומו האל ירויח לו ואוכל שמן ובריא, ואע"פ שהוא עמל ויגע בה שוקט יהיה לאחר כך, וזה שאמר דוד המלך ע"ה יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. ורחיקא אכלה למאריה, ואע"פ שהוא משוטט ועושה סחורות יפות מאכלו מהם במר נפש, והולך ברוחק גם ביום ובלילה שינה בעיניו אינו רואה, ומתירא מיושבים על הדרכים ומלסטים הלוקחים יגיעו ועמלו, ולא עוד אלא שמבקשים את נפשו וגם קבורה לא היתה לו, וזהו שאמר שלמה ע"ה טוב מלא כף נחת ממלוא חפנים עמל. לפיכך צריך האדם להקדים כל מלאכה או סחורה שתהיה בביתו ובארצו, והקב"ה ירויח לו ויפסוק שכרו ויצליח במעשיו, אם בתמים ובאמת הוא עושה מעשיו, והיינו דאמר בן סירא, קריבא סחורתא אכלתיה מאריה, רחיקא אכלה למאריה.

ר') רחימא קדמאה לית את כפר ביה (19).

לעולם אל ישכח אדם אהבה הנקדמת בין אדם לחבירו, וצריך שיהיה לו בלבו, ואל יצריכו לאחרים, שהרי כן מצינו בדוד מלך ישראל עם יהונתן בן שאול שאהבת נפשו אהבו, ולא עוד אלא שכרת עמו ברית והשביעו שלא יניח אהבתו, שנאמר ויכרת יהונתן את דוד ברית, וכן עשה דוד עם בניו לאחר שנפטר יהונתן, שנאמר ויחמול דוד על מפיבשת בן יהונתן בן שאול על שבועת ה' אשר היה בינותם, והקב"ה זכר לישראל אהבת נעורים וברית קדמונים, שנאמר וזכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך וגו'. וצריך שלא יעציבו על דבר ושירויח לו אם היה מצטרך לו ואל יצריכו לאחרים, ושיהיה לו נאמן רוח ומכסה דבריו ופשעיו, שכן אמר שלמה ע"ה, מכסה פשע מבקש אהבה ושונה בדבר מפריד אלוף, ולא עוד אלא ששומר לבניו אהבת אביהם לאחר שנפטר. וכן מצינו שכל המכבד את הבנים לאחר פטירת אביהם ויזכור אהבתו הקודמת עמו ייטב בעיני אנשי הזמן מאד, והוא פליאה בעיניהם מרוב שכרו (פעולתו) אשר יזכור לאוהביו, ויותר, שיש דברים הרבה כדאמר בן סירא, רחימא קדמאה, וכן היתה אהבה נקדמת לשניה מתאחדת, ואם היתה מוחזקת בלב שוה יותר ממשקלי זהב וכסף. ואין חטא גדול יותר מהפרת ברית נעורים ואהבת קדמונים, וכופר בהם הוא כמתהפך לשונא, וכך אמר איוב תתהפך לאכזר לי בעוצם ידך תשטמני, והיינו דאמר בן סירא, רחימא קדמאה לית את כפר ביה.

ש') שיתין מלכין יהון לך, ומליכות נפשך לא תשבוק.

לעולם כשירצה האדם לעשות דבר יהיה לו יועצים הרבה לעשות דבר, ויהיה לו יועצים הרבה שיגלו על סודו. אל יבזה עצתם ואל ירחיקנה, שהרי

(19) אל תעזוב אוהב ישן.

בן אמר שלמה ע"ה, לב יודע מרת נפשו, ואעפ"י שהוא יודע עצתו לטובה, צריך שישקול דבריו עם דבריהם ויראה את דבריו ויכריע את כלם ועושה עצתו ומרחיק מעצתם, וגולל את לבו ומעשיו ליוצרו שהוא גדול העצה ורב העליליה. וכך אמר שלמה, גול אל ה' מעשיך ויכונו מחשבותיך, ועוד אמר דוד ע"ה, ה' יודע מחשבות אדם כי המה הבל, והיינו דאמר בן סירא, שיתין מלכין יהון לך ומליכות נפשך לא תשבוק עלך, ופירוש מלכין יועצין במו להן מלכא מלכי ישפר עלך, ותרגום לכה איעצך אמלכינך.

ת') תתיהב לך יד כי הות שביעאה, ולא דהות כפינאה.

לעולם ישים אדם את נפשו כאלו כל מעדני עולם אצלו ואל יצטרך לבריות, ויראה את נפשו לפני אוהביו ואויביו כמראה עשיר נפש, שכן אמר שלמה ע"ה, יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב, ואם ירויח לו המקום לאחר כך אל יראה את עצמו כרעב ששבע אלא כל ימיו יהיה שמח, שמא יבזוהו בני עולמו ויאמרו עליו דברים שאינם הגונים, וכן יאמרו המושלים במשליהם לא פקיר אפקיר מן גני לא ישבע, ופירוש זה המשל הערבי, אין בכל העולם עני שיהיה עני מדולדל כמו עשיר גדול ואינו שובע מעשרו, והיינו דאמר בן סירא, תתיהב לך יד כי הות שביעאה ולא דהות כפינאה.

אלפא ביתא אחרת לבן סירא

כתיב עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר בא וראה כמה גדולים מעשיו של הקב"ה. אם נאמר עושה גדולות עד אין חקר למה נאמר ונפלאות עד אין מספר, ואם נאמר ונפלאות עד אין מספר למה נאמר עושה גדולות עד אין חקר? כיצד פירשו חז"ל עושה גדולות עד אין חקר כנגד כל יצירות שבעולם, ונפלאות עד אין מספר כנגד שלשה שנולדו בלא שכיבת הורתן עם אדם, ואלו הם בן סירא ורב פפא ורבי זירא (1), וכלם צדיקים גמורים היו וחכמים גדולים בתורה, ואמרו עליהם על רבי זירא ועל רב פפא שמימיהם לא שחו שיחת חולין, ולא ישנו בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראיי, ולא קידמן אדם לבית המדרש, ולא מצאן אדם יושבין ושותקין אלא יושבין ושונין, ולא בטלו מקדוש היום, ולא כנו שם רע לחביריהם, ולא נתכבדו בקלון חביריהם, ולא עלתה קללת חביריהם על מטתם, ולא נסתכלו בצלם דמות רשע, ולא קבלו מתנות, ותרנין היו לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא (2). והאיך ילדתן אמן בלא בעל? אמרו פעם אחת הלכו לבית המרחץ ונכנס לה בקובתן זרע מישראל ונתעברו וילדו מהם ולא היו יודעים מי היה אביהם, אבל בן סירא נודע לו מי היה אביו והאיך ילדתו אמו בלא בעילת בעל. אמרו עליה כי בת ירמיהו היתה, פעם אחת הלך ירמיה לבית המרחץ ומצא שם רשעים משבט אפרים וראה כי כלם מוציאין שכבת זרע לבטלה, לפי שכל שבט אפרים באותו הדור רשעים היו, שכן כתיב בו ויעש הרע בעיני י"י, וכיון שראה אותם התחיל להוכיחם מיד קמו עליו ואמרו מפני מה הוכחתני חי דרך באר שבע שלא תזוז מכאן עד שתעשה כמוני. אמר להם הניחו לי ואשבע לכם שלא אגלה דבר זה לעולם, אמרו לו והלא צדקיהו ראה לנבוכדנצר אוכל ארנבת חיה ונשבע לו בנזירת השם שלא יגלה עליו ובטל שבועתו (3), וכן תעשה גם אתה, ועתה אם תעשה כמונו הרי טוב ואם לאו נעשה בך מעשה סדום כשם שעשו אבותינו בע"ז שלהם, ואם בע"ז היו עושין כך אנו בך על אחת כמה וכמה, מיד עשה כן מרוב הפחד והיראה מהם, וכמו שיצא משם התחיל לקלל יומו שנאמר ארור היום אשר יולדתי בו, ויצא ונתענה על דבר זה רמ"ח תעניות כנגד כל איברים שבאדם, ושמורה היתה טיפה של אותו צדיק עד שבאתה בתו של אותו צדיק לבית המרחץ ונכנסה בקובתה, ולשבעה חדשים ילדה בן בשינים ובדיבור, וכיון שילדה היתה מתביישת מבני אדם שהיו אומרים מזנות ילדה, ופתח פיו הנער ואמר לאמו, על מה מתביישת מבני אדם כי בן סירא אני, אמרה לו סירא זה מי הוא? אמר לה ירמיהו, ולמה נקרא סירא שהוא שר על כל השרים והוא עתיד ליתן שם לכל שר ומלך, וכשתחשוב סירא וירמיהו בגימטריא שוין. אמרה לו בני אם כן היה לך לומר בן ירמיהו אני, אמר לה וכן הייתי רוצה לומר אלא שגנאי הדבר לומר ירמיהו בא על בתו, אמרה לו בני והא כתיב מה שהיה הוא שיהיה ומי ראה בת יולדת מאביה, אמר לה אמי אין כל חדש תחת השמש, מה לוט צדיק גמור אף אבי צדיק גמור, מה ללוט נעשה באונס אף לאבי נעשה באונס, אמרה לו תומהת אני ממך איך תדע דברים הללו, אמר לה אל תתמהי ממני שאין כל חדש תחת השמש, והרי ירמיהו אבי כך עשה בשעה שהיתה אמו כורעת לילד פתח פיו וקרא אבי ממעי אמו, ואמר לא אצא עד שתאמרו לי שמי, פתח אביו פיו ואמר צא ויקרא שמך אברהם, אמר לא כן שמי, אמר לו יקרא שמך יצחק יעקב וכן כל השבטים וכל אנשי הדור ההוא, ואמר לא כן שמי, עד שנזדמן שם אליהו ז"ל ואמר יקרא שמך ירמיה, שבימיך יקים הקב"ה אויב שירם ידו על ירושלם. [אמר לו כך שמי] ואתה שאמרת [לי שמי] יקרא שמי על שמך יהא לי משמך „יהו" ויקרא שמי ירמ־יהו, מה הוא יצא בדיבור אף אני יצאתי בדיבור, מה הוא יצא בנבואה ממעי אמו שנאמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו', אף אני יצאתי בנבואה,

(1) היוחסין מביא המעשה בערך אבוה בשם ר' יהודה החסיד, ועי' צמח דוד ח"א ג"א תמ"ח. (2) בתלמוד רשומות המדות האלה על חכמים שונים, עי' מגילה כ"ז: כ"ח. (3) נדרים ס"ה: איכה רבה פ' ישבו לארץ.

מה הוא יצא בשמו ממעי אמו אף אני יצאתי בשמי ממעי אמי, מה הוא עשה ספר באלפא ביתא (איכה) אף אני אעשה ספר באלפא ביתא. ועכשיו אל תתמהי מדברי. אמרה לו בני אל תדבר שלא ישלוט בך עין הרע, אמר לה אין עין הרע רשאה לשלטאה בי, ועתה אל תרבי [לדבר] עלי שאני עושה מה שעשה אבי, ועלי נאמר רחילא בתר רחילא אזלא וברא בתר עובדיה דאבוהי. אמרה לו בני מפני מה אתה מונע אותי מדיבור, אמר לה מפני שאת יודעת שאני רעב ואינך נותנת לי לאכול כלום, אמרה לו והרי לך דדים אכול מאכלך ושתה משתך, אמר לה אין לי חפץ בדדיך אלא לכי ובררי קמח כתרנגולא ולושי לחם נקי ובשר שמן ויין ישן ותאכלי עמי ביחד, אמרה לו ומהיכן אקנה דברים אלו, אמר לה עשי בגדים ומכרי ויתקיים בך הפסוק סדין עשתה ותמכור, ואם את מפרנסת אותי יתקיים בך הפסוק רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה. התחילה לעשות בגדים ומוכרת, ומביאה לו לחם ובשר שמן ויין ישן וכלכלתו שנה אחת, ולאחר השנה אמר לה הוליכני לבית הכנסת, והוליכה אותו לבית מלמד אחד שהיו לו שבע בנות, ישב בצדו ואמר לו רבי למדני תורה, אמר לו עדיין אין אתה בר לימוד כי קטון אתה, ואמרו חז"ל בן חמש שנים למקרא. אמר לו בן סירא ולא למדת היום קצר והמלאכה מרובה, ואתה אומר לי שב ולא תלמוד עדיין כי קטון אתה, ואני רואה בבית הקברות קטנים ממנו מתים, ומי יודע מה יהיה אם אחיה ואם אמות. אמר לו המלמד מפני מה אתה מורני ואמרו חז"ל כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה, אמר לו עד כאן אינך רבי ועד כאן לא למדתי ממך כלום, אמר לו המלמד לבן סירא אמור אל"ף, השיב לו ואמר:

א') אל תתן דאגה בלבך כי רבים הרגה הדאגה. מיד נבהל המלמד ואמר, אין לי דאגה בעולם אלא בשביל אשתי שהיא מכוערת. אמר לו אמור בי"ת, אמר לו:

ב') בתואר אשה יפה רבים הושחתו ועצומים כל הרוגיה. אמר לו בשביל שגליתי לך סודי ואמרתי לך שאשתי מכוערת, אתה אומר לי כך, שמא הרע לך שאמרתי לך סודי. אמר לו אמור גימ"ל, אמר לו:

ג) גלה סודך לאחד מני אלף, ואם (אף אם) רבים דורשי שלומך. חזר ואמר לו לך גלית סודי ולא לאחר. אמר לו יעצני ממה שאומר לך, כי אני רוצה לגרש את אשתי, בשביל שיש בחצרי אשה יפה ביותר. אמר לו אמור דל"ת, אמר לו:

ד') דל בשרך מאשת חן, כנגד שלהבת של נחלת, אמר לו ומה אעשה שבכל שעה ושעה שאני נכנס לבית היא משתטחת לפני ואני נותן בה עיני שישרה בעיני. אמר לו אמור ה"א, אמר לו:

ה') העלם עינך מאשת חן פן תלכד במצודתה: אמר לו המלמד בני באיזה מצודה אלכד, אם... בשביל כשפים שתעשה לי אני יודע שלא תעשה לי כשפים מעולם, מפני שבעלה הראשון זלדקן ואני עבדקן (4). אמר לו אמור וא"ו, אמר לו:

ו') ווי למי שהולך אחר עיניו וידע כי בני זנונים המה ואין לו כלום בהם, אמר לו אמור זיי"ן, אמר לו:

ז') זלדקן ועבדקן אל תהי [תלעג] מהם כי לא תדע מה נגזר עליך. אמר לו איני רוצה ליטול עצתך לפי שאני מחשב לישא אותה. ויש לי שבע בנות ולה אחת ויהיו בביתי ויכלכלו אותי בכבוד, אמר לו אמור חי"ת, אמר לו:

ח') חביבין לכל אדם הזכרים ואוי לאבי הנקבות. אמר לו והלא שבע בנות יש לי וטוות ועושות כל מלאכת ביתי והן בביתי כזית רענן וכגנה יפה, והאיך אתה אומר לי אוי לאבי הנקבות, ואם אין נקבות זכרים מהיכן באים. אמר לו בן סירא עני! תנחומים של הבל אתה מתנחם, שכך אמרו חז"ל אשרי מי שבנים זכרים ואוי לאבי הנקבות (פסחים ס"ה), לפיכך אני אמרתי לך. ועוד בשעה שהבת יוצאת ממעי אמה לאויר העולם שמים וארץ וכוכבים ומזלות וכל מה שנברא בעולם מתאבלים עליה, וכשיצא הבן לאויר העולם כל העולם שמחים, ואם נולד בת לאדם ואתה שואל מה ילדה אשת פלוני הוא משיבך בשפה רפה ובכובד ראש ועיניו כלפי מטה „בת ילדה", ואם זכר הוא משיבך בצחצחות „בן ילדה" בלשון יפה ובמיטב הגיון ועיניו כלפי מעלה. אמר לו אמור טי"ת, אמר לו:

ט') ממונת שוא בת לאביה, מפחדה לא יישן בלילה. אמר לו אמור יו"ד, אמר לו:

י') יישן לא יישן שומר, קטנה שמא תתפתה בנערותיה או תאנס, בגרה שמא תזנה (5). אמר לו כל מה שאמרת אמת אמרת. אמר לו אמור כ"ף, אמר לו:

כ') כשתנשא הבת אתה מצטער עליה ביותר שמא לא יהיו לה בנים וכשתזקין שמא תעשה כשפים. אמר לו אמור למ"ד, אמר לו:

ל') לא תישן בנערותך, ובזקנותך לא תשא אשה זקנה, שאשה זקנה מתשת כחך אע"פ שאתה בחור, ואשה בתולה מוספת לך כח וגבורה. אמר לו אמור מ"ם, אמר לו:

מ') מימי אשה בתולה מתוקים ומוסיפים כח, ומימי אשה זקנה מרים בלענה ומתישים כח, כבור שהיה בו מים ושאבם הדוה. אמר לו אמור נו"ן, אמר לו:

נ') נער עצמך מאשה רעה ושולטת עליך בלשונה, כי אשה רעה ככלבים מבולבלים (שוטים) ועליה דלתים

---

(4) עי' סנהדרין ק': זלדקן מי שזקנו דקת וחלושה, עבדקן מי שזקנו עבה, רש"י שם. (5) עי' סנהדרין ק':

סגורות, והיא רבים תתן בפיה במענה (6). אמר לו אמור סמ"ך, אמר לו:

ס') סופר ומלמד ישא אשה בתולה ואל ישא בעולה, כי מימי הבתולה יהיו לך לבדך, ומימי הבעולה כבר שאבם זר בלעדך, אמר לו אמור עי"ן, אמר לו:

ע') עינך העלם מאשה אלמנה ואל תחמוד יפיה בלבבך, כי בניה בני זנונים. אמר לו אמור פ"א, אמר לו:

פ') פניך כבוש מחבירים רעים, אל תלך בדרך אתם מנע רגלך מהם פן תלכד במצודתם, אמר לו אמור צד"י אמר לו:

צ') צפון בני ממונך בחייך וטמנהו, וליורשיך עד יום מותך אל תתנהו, אמר לו אמור קו"ף, אמר לו:

ק') קנה לך ממון ואשה טובה יראת ה' והרבה לך בנים ואפילו הם מאה. אמר לו אמור רי"ש, אמר לו:

ר') רחוק משכן רע ואל תמנה בחברתם, כי רגליהם לרע ירוצו וימהרו לשפך דם, וכמו כן רחם [על] שכניך ואפילו הם רעים, תן להם ממאכלך, כי בעת עמדך לדין יעידו עליך, אמר לו אמור שי"ן, אמר לו:

ש') שמע אדוני אל אמרי והט אזנך אל דברי, שב לך אדוני מעשות מריבה עם שכניך, ואם ראית בחביריך דבר רע אל תוציא דבתן על לשונך, אמר לו אמור תא"ו, אמר לו:

ת') תקנה לך זהובים וכל ממון, ואל תגיד לאשתך אנה הוא הממון, ואפילו היא טובה.

אמר לו המלמד עליך נשתנו סדרי בראשית, אמר לו אין כל חדש תחת השמש שהרי ירמיהו כך למד לברוך בן נריה ולא נשתנו סדרי בראשית, שאמר לו אמור אל"ף והוא אומר איכה ישבה בדד העיר, ואמר לו אמור בי"ת ואמר בכה תבכה בלילה, וכן כל האלפא ביתא שיש במגילת איכה, ואמרו על בן סירא שלמד ספר ויקרא ביום אחד, ואמר לו המלמד עליך נשתנו סדרי בראשית, אמר לו בן סירא אין כל חדש תחת השמש, שהרי ירמיהו למדו, ועוד כתיב ובניהו בן יהוידע בן איש חי, חי כתיב וקרינן חיל, וכי כל העולם מתים והוא חי, אלא שהיה חי בתורה שלמד ספר תורת כהנים ביום אחד.

ואמרו עליו על בן סירא שאותה שנה למד ספר תורה כלה, לשנה שנית למד מקרא ומשנה תלמוד הלכות ואגדות, לשנה שלישית למד דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, לשנה רביעית למד קלות וחמורות תקפות וגימטריאות, לשנה חמישית למד שיחת דקלים שיחת מלאכי השרת שיחת שדים ומשלות שועלים, לשנה ששית למד ספרא וספרי ותנא דבי אליהו, לשנה שביעית לא הניח דבר גדול ולא קטן שלא למד.

בא וראה כמה היתה חכמתו של בן סירא, שהיו מביאין לו סאה של חטים והיה אומר להם חשבו חטים של סאה זו ותמצאו בו כך וכך גרגרים בחשבון, עד שיצא שמו בכל העולם, עד ששמע נבוכדנצר מלך בבל חכמתו, וממי שמע מחכמיו, וכששמעו חכמיו חכמתו אמרו אוי לנו ווי לנו שעכשיו יאבדנו נבוכדנצר, אלא נלשינהו למלך וישלח אחריו ונשאלהו דבר קשה מדעתינו שלא מדעתו, ואם לא ישיב לנו תשובה ונהרגהו, וכן עשו הגידו למלך ושלח אחריו, אמר להם ומה אתם רוצים לשואלו, ואמרו לו מה הוא „אוי ונהי", אם ידע מוטב ואם לאו נהרגהו, הלכו אחריו אלף רוכבי סוסים כולם מקוטעי אצבע ועוקרי אילנות, אמרו כולם פה אחד למלך: אדונינו אם תרצה לשגרנו בכל העולם נלך ואל תשלחנו לאחד מחכמי ישראל, שלא יעשנו כמו שעשה אלישע לגדודי ארם, כתב להם „וגם את חית השדה נתתי לו לעבדו" (7) כאשר יאמר לכם, אתם לכו אמרו לו סימן זה שהבטיחני אלהיו ויבא עמכם, וכתב להם באגרת, כשבאו אליו והראוהו האגרת אמר להם בן סירא, לא שיגר אתכם בשבילי אלא בשביל ארנבת אחת שיש לי, מיד נטל ארנבת וכתב על ראשה הרי זו מחית השדה ויעבוד לך, אמר האיך שער זה מגולח בקלף, אמר אין זה בברזל או בדבר אחר, אני רואה בשרו בתוכו וקלף לא יתכן שיהיה בשרו בתוכו, ולא היה יודע איך הוא עשוי, מיד שיגר אחריו גדוד אחר ושלח לו בכתב אם לא תרצה שתבא בכבודי בוא לכבוד הארנבת שלך, מיד נתרכך ונתרצה בדבר והלך אצלו. וכשבא אליו אז היה בן שבע שנים, מיד נקבצו כל חכמיו של נבוכדנצר אליו התחילו שואלין אותו, אמרו לו מהו אוי ונהי? אמר להם כששמעתם עלי הרי לכם אוי ועתה אם אהרוג אתכם הרי לכם נהי, אמרו לו פרוש לנו בטוב מהו נהי ומהו ווי, אמר שני ווין בו ופירושן כשילך אדם ויגע בכלב ויחזיק באזנו ווי לו בודאי, ועד שלא ינצל מנחש אם יבוא עליו אריה אז הרי אוי ונהי, כשמעם פחדו והעבירו הדברים ואמרו אין אנו יודעים מה תאמר, הראינו ווי ונהי בעינינו, מיד הלך ונטל קרסטל (קנה חלול) שהיה לו שני פיות והלך ותפש שלשה נחשים ושלשה עקרבים ושם העקרבים בפי התחתון והנחשים בפי העליון וסתם הקרסטל ובא לפני המלך, ואמרו לו חכמיו מה יש בקרסטל, אמר להם ראו, מיד שם אחד מהם ידו בקרסטל בפי הראשון ומשש נחשים אמר ווי מה זה, שם ידו בפי התחתון והכהו עקרב אמר ווי ונהי. אמר להם בן סירא הרי ידעתם ווי ונהי וראיתם אותם. בראותם כן מיד פחדו וזעו ורעדו ונפלו על פניהם, אמר להם המלך התניתם עמי שאם לא ידע ווי ונהי תהרגוהו הרי ידע ווי ונהי, המשפט אשר שפטתם עליו שיהרג עתה חייבים אתם בהריגה, אמרו לו יעשה המלך לעבדיו

(6) ר"ל אע"פ שהיא סגורה בבית יש בפיה מענה לדברים רבים. (7) ירמיה כ"ז ו', שבת קמ"ט:

מה שירצה, מיד מסרם לבן סירא אמר להם והלא אתם הבאתם אותי בשביל חי ותהי, מיד נטלם והשליכם בגוב אריות ומתו בחי ותהי. אז נטל המלך לבן סירא והושיבו בכסא זהב וקבע כתר בראשו. אמר לו המלך אני אמליכך שאתה ראוי למלכות. אמר לו אדוני איני רוצה, שאני קטן ולא ראוי לי שאמלוך על ישראל שאיני מזרע דוד, אמר לו יואש בן שבע שנים מלך, א"ל הוא היה מזרע המלוכה. א"ל הואיל ולא תרצה—שב עמי במלכותי, שאני רוצה לשאלך כל דבר שיש בלבי שאני רואה בעולם ואיני יודע. אמר לו צוהני כל מה שאתה רוצה שאל ואני אפרש לך כל מה שתאמר. אז שאלו שתים ועשרים שאלות (במנין א"ב) והוא לו [והשיבו על] שאלותיו. ואלו הן:

א') בתחלה אמר לו בעד הארנבת איך נלחה ראשה? אמר לו בנסיוב של סיד, א"ל מה טיבו? א"ל תגלחת מגלחת השער. אמר לו ומה שמו? א"ל תגלחת נסיוב סיד והוא סיד תרניך (ארזניך), וזה הדבר בימי אמך ברא אותו שלמה מלכנו בחכמתו, כשבאה אמך מלכת שבא אל שלמה והביאה לו דורון לראות חכמתו ישרה בעיניו ובקש לשכב עמה, ומצאה כולה שער והביא סיד תרניך ופרד בסרנייה ביד (בכף) תלא ושחק הורניך ועירבם במים ועשה נסיוב סיד תגלחת, ומשחה והתזה ונשר שערה ובא עליה באותו שעה. אמר לו לא האמנתי לדברים עד שראיתים בעיני. אמר לו מאין תדע, א"ל נביא אני והקב"ה מגלה לי כל סתום, א"ל אם כן אמת מה שאמרת לי. ב') ספר אילנות שבגני, אמר לו שלשים מיני אילנות הם בגנך. עשרה מהם נאכלין כמו שהם ואלו הן: התפוחים התאנים שקמים אתרוגין ענבים ספתלים (8) אגסים בטנים פלפלין ולימוניא היא לשון ישמעאל שעושין מלחין, ועשרה מהם נאכלין מה שבפנים ומה שבחוץ נשלכין ואלו הן: רמונים אגוזים שקדים פסתקין סנבדין מורלין קמפילין [קלפילין] נבזרין קורטין. ושמם בלשון ערב נה לה פסתק בנדוק שהבלוט דומן צנובר בלוט [......]. עשרה מהם נאכלין מה שבחוץ ואלו הן: תמרים זיתים חרובים פירסקין עוזרדין שזופים אתרגיות גרגרניות הרוחים עלוכים. אמר לו ומי נטעם? א"ל אדם הראשון לקחם מגן עדן ולא יצא עד שלקחם משם ברשות הקב"ה. גם לקח עמהם כל מיני בשמים ומיני רפואות אחרים שלשים מינים ג') אמר לו ראית אותם בגני או התנד לך, אמר לו כתום עיני אם תרצה תבא עם חילותיך ועשה לך נהרים ואגיד לך באיזה נהר אתה, ועשה כן. כתב עיניו וישב איש נאמן עמו. עבר נהר ברעש ובקולות עד שהיתה הארץ מרעשת. אמר לו אותו נאמן שעמו המלך בזה הנהר הוא? אמר לו לאו (9). עבר נהר אדיר ברוב קולות ובו פרשים רצין מכל צדדים. אמר האיש הנאמן המלך בזה הנהר? אמר לו לאו, עבר נהר שלישי בחלילים ובכל מיני זמר, אמר לו יש כאן המלך? אמר לו לאו, עבר נהר רביעי בשתיקה אפילו קול רגלי סוסים לא נשמעו אלא דממה דקה, אמר לו יש כאן? אמר לו הין [והרי הוא נגדי, מיד פתחו עיניו וראה אותו עומד עליו], אמר לו המלך הודיעני מאין תדע זה סוד גדול, אמר לו אתה נתגאית במלכותך כל כך ודמית עצמך להקב"ה שנאמר והנה י"י עובר בקול דממה דקה, שם נראה מלך מלכי המלכים יושב על כסא רם ונשא. אמר לו השוית לאלהיך! אמר לו אינך שוה לו אבל מגאותך ורוב זדונך דמית למלכות הקב"ה ולכך יש עליך חרונו. אמר לו ואם חרונו עלי איך נשאני וגדלני בעולם ומסר הכל תחת ידי, א"ל הקב"ה אם רוצה להשפיל אדם קודם יעלהו ואח"כ ישפילהו שנאמר אם תגביה כנשר וגו'. מיד אמר לו אם תהיה לי חתן ותקח את בתי לאשה אמליכך במקומי, אמר לו אני בן אדם ואינו יכול לישא בהמה שנאמר אשר בשר חמורים בשרם וגו'. כששמע המלך שהיה מקלל ומחרף ומגדף לאומות העולם חרה לו מאד, אמר לחכמיו הגידו לי דבר שאאכילהו לו בכתר רמזה, אמרו לו אין אנו יודעין, מיד הרגן ואמר לבן סירא, ד') אשאלך דבר הודיעני ואתן משקל ראשך כסף וזהב עד לאין חקר. יש לי אהוב ואני שנאו והוא אוהבני וארצה להרגו בדבר שאינו יודע בו, במאכל יאכלהו וימות. מיד הבין בן סירא שהוא רוצה להרגו, אמר לו אמשול לך משל, היה סוס נאה לגמרי עד לאין די, אמרו לו הסוסים תן לנו ראשך לתתבו ונתן לך בית מלא תבן ושעורים, ידע הסוס מה שהם מבקשים לעשות לו שהיה פקח, אמר להם שוטים! אם אתן את ראשי לכם לתתבו מי יאכל התבן והשעורים, כך אתה מבקש להרגני ואם תהרגני מי יטול משקל ראשו כסף וזהב ומי יאכלם. אמר לו חי כמיש לא אהרגך, אמר לו אני מספר (אגיד) לך, אמר לו תן לו עשרה ימים ויאכל חלמוני ביצים בלא מלח ושיה, אמר המלך בלבו שקר ידבר. הביא אדם והאכילהו ומת. אמר לו המלך אכול לפני כך ואגידך, א"ל כל מה שתעשה בידך איני יכול לאכלם. אעשה אני ואוכלם. מה עשה שם מלח בסתר והיה אוכל חדש ימים. אמר לו למה שקרתני, א"ל עשיתי מהם קלשיאות שחקתים מעט ושמתי בהם הבר. מיד חלך המלך ועשה בן חולה, א"ל רפאני, כתב לו קמיע ונתרפא. א"ל למה בקשת להרגני, א"ל כך אמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע, אקדים קטול למאן דבעי למקטלך (10). מיד חלה בנו הקטן אמר לו המלך רפא לבני ואם לאו אהרוג אותך, מיד ישב וכתב לו

(8) בערוך ע' פרש אומר: בן סירא קראן ספתלין, גם ר' חיים וויטאל מונה פירשם ממיני פירות, ע' הקדמת ס' פרי עץ חיים ואוצר ישראל ע' שבם. (9) בתרגום בספר ואת עד יב שנה, ברכות נ"ח. (10) הבא להרגך השכם להרגו.

קמיע בשם טהרה, וכתב שם המלאכים הממונים לרפואה בשמותם ותבניתם ודמותם וכנפיהם וידיהם ורגליהם, וכשראה נבוכדנצר בקמיע אמר לו מה אלו, ה׳) א״ל המלאכים הממונים לרפואה סנוי סנסנוי סמנגלוף (11). כשברא הקב״ה אדם הראשון יחיד, אמר לא טוב היות האדם לבדו, ברא לו אשה מן האדמה כמוהו וקראה לילית, מיד התחילו מתגרין זה בזה, אמרה היא איני שוכבת למטה, והוא אומר איני שוכב למטה אלא למעלה שאת ראויה למטה ואני למעלה, אמרה לו שנינו שוין לפי ששנינו מאדמה, ולא היו שומעין זה לזה, כיון שראתה לילית אמרה שם המפורש ופרחה באויר העולם, עמד אדם בתפלה לפני קונו ואמר, רבש״ע אשה שנתת לי ברחה ממני, מיד שגר הקב״ה שלשה מלאכים הללו אחריה להחזירה, אמר לו הקב״ה אם תרצה לחזור מוטב, ואם לאו תקבל על עצמה שימותו מבניה בכל יום מאה בנים, עזבו אותה והלכו אחריה והשיגוה בתוך הים במים עזים שעתידין המצריים לטבוע בו וספרוה דבר י״י ולא רצתה לחזור, אמרו לה אנו נטביעך בים, אמרה להם הניחוני שלא נבראתי אלא להחליש התינוקות כשהן משמונה ימים מיום שיולד אשלוט בו אם הוא זכר, ואם נקבה מיום ילדותה עד עשרים יום. וכששמעו דבריה הפצירו לקחתה, נשבעת להם בשם אל חי וקיים שכל זמן שאני רואה אתכם או שמכם או תבניתכם בקמיע לא אשלוט באותו התינוק, וקבלה על עצמה שימותו מבניה מאה בכל יום, לפיכך בכל יום מתים מאה מן השדים, ולכך אנו כותבים שמותם בקמיע של נערים קטנים ורואה אותם וזוכרת השבועה ומתרפא הילד. לאחר ימים אמר לו המלך יש לי בת אחת ומתעטשת בכל שעה אלף עיטושים רפא אותה, אמר לו שגרה לי בבקר עם סריסיה וארפאנה, בבקר באה אליו עם סריסיה, כשראה אותה התחיל לכעוס, אמרה לו למה כעסת, אמר לה אביך גזר עלי שאעטוש אלף עטושים לפניו למחר ומחרתים ואפחד שמא ימיתני, והמתין עלי שלשה ימים ולא אדע מה אעשה, אמרה לו אל תדאג בזה אני אלך במקומך ואעטוש לפניו אלף עטושים בשבילך ובשבילי, אמר לה הואיל וכך הדבר שבי עמי שלשה ימים ואל תעטוש בהם ויהיו מוכנים ליום השלישי, מיד כל שעה שבא לה העיטוש היתה עומדת ברגלה ומרחבת בין עיניה כאשר אמר לה וסובלת עצמה וסוגרה את פיה מעט מעט ונפסק ממנה העיטוש כלל. לאחר שלשה ימים לא יצא מפיה עיטוש, ליום השלישי לקחה לאביה ואמר לה לכי עטשי לאביך אלפים עטושים, באה לפניו ולא יכולה לעטוש אפילו פעם אחת, מיד עמד ונשקו. התחיל לשואלו שאלות, אמר לו: ו׳) למה נבראו עטושים? אמר לו אלולי עטושים היה אדם נתרז בבגדיו וכשידע אדם שעטושים באים עליו ילך ויעשה צרכיו שלא יבא לידי בושה וישב בבגדיו מטונפים. ז׳) אמר לו למה בכל גופו של אדם בכל גומא שתי שערות ובראשו בכל גומא שער אחת, אמר לו ברא הקב״ה בראש כל גומא שער אחת ואם ברא שתים בכל גומא שתי עיניו היו מחשיכות (12), וכך העולם אם היה יורד שני טיפין במטר בגומא אחת נחרב העולם והיה יותר מהמבול, ובמקום שברא הקב״ה נגע ברא אצלו רפואתו, אמר לו אשריך בני שגילה לך הקב״ה כל כך. ח׳) אמר לו מפני מה נבראו יתושין בעולם שאינן מתקיימין בעולם אלא יום אחד בלבד ויאבדו ויבראו אחרים? אמר לו בזכות יתוש אחד שעתיד ליפרע מן טיטוס הרשע, והנשארים להחיות בהם בני העורבים כשיצאו מן הבצים יצאו לקינם ויברחו אבותיהם ויניחום ויקראו אליו, שנאמר לבני עורב אשר יקראו, ויביא להם יתושים בפיהם ויאכלו ויחיו בהם שלשה ימים, ולאחר שלשה ימים ישחירו ויחזרו אבותיהם להם והקב״ה מקדים רפואה למכה. ט׳) אמר לו מפני מה הקב״ה ברא בעולמו צירעין ועכביש שמפסידין ואין בהם הנאה? אמר לו פעם אחת היה דוד מלך ישראל ע״ה יושב בגנו וראה צירעה אוכלת עכביש ובא שוטה ובידו עץ והיה מגרשם, אמר דוד לפני הקב״ה רבש״ע מה הנאה באלו שבראת בעולמך צירעה אוכלת דבש ומשחתת ואין בה הנאה, עכביש יארוג כל השנה ולא ילבשנו, שוטה חסר דעה מזיק את הבריות ואינו יודע יחודך ונבורתך ואין בו הנאה לעולם. אמר לו הקב״ה דוד! מלעיג אתה על הבריות תבא שעה ותצטרך להם ותדע למה נבראו. וכשנחבא במערה מפני שאול המלך שלח הקב״ה עכביש וארגה על פי המערה וסגרה אותו, בא שאול וראה ארוג אמר בודאי לא נכנס אדם הנה שאם נכנס היה קורע הארוג לקרעים והלך ולא נכנס לשם, וכשיצא דוד וראה העכביש נשקה ואמר לה ברוך בוראיך וברוכה את, רבש״ע מי יעשה כמעשיך וכגבורותיך שכל מעשיך נאים. ולפני אכיש עשה עצמו שוטה לפני אנשיו והיתה בת אכיש שוטה ומשוגעת, כיון שהביאוהו אליו אמר להם מלעיגים אתם אותי בשביל בתי שהיא שוטה הבאתם זה אלי, או שמא חסר משוגעים אני. מיד הניחוהו וברח והודה לאל על מעשיו, שכל מה שברא בעולם יש בו הנאה. ובזמן שמצא דוד לשאול שוכב בצהרים והיה אבנר שוכב בפתח ראשו בפתח אחר ורגליו זקופות בא ונכנס מבין רגליו ונטל צפחת המים, וכשבא לצאת מבין רגליו פשט אבנר רגליו וכסהו בם והיו עליו כשני עמודים גדולים ובקש רחמים מי״י ואמר אלי אלי למה עזבתני, באותה שעה עשה לו נס ושלח לו צירעה ונשכה רגלי אבנר וזקפן ויצא דוד ושבח להקב״ה, ולא ראוי לבן אדם להלעיג במעשה האל. י׳) אמר נבוכדנצר לבן סירא השור מפני מה אין לו שער בחוטמו? אמר לו כשהיו ישראל ויהושע סובבין ליריחו

---

(11) עי׳ אוצר ישראל בערך זת. (12) ב״ב ט״ז.

להפילה היה יהושע בריא, הביאו לו סוס וחמור ופרד לרכוב ומתו כולם תחתיו, והביאו לו שור וסבל אותו, וכשראה בן נשקו בחוטמו ולפיכך אין לו שער. י"א) אמר לו מפני מה חתול אוכל העכבר יותר מכל השרצים? אמר לו בתחלה חתול ועכבר חברים היו, פעם אחת הלך העכבר והלשין לחתול להקב"ה, אמר לו רבש"ע אני וחתול נשתתפנו ואין לנו מה לאכול, אמר לו אתה הלשנת את חבירך כדי שתאכלנו עתה הוא יאכל אותך ואתה תהיה לו מזונות, אמר לו רבש"ע ומה עשיתי, אמר לו אי שרץ טמא! והלא למדת משמש וירח שהיו שוין בקומה ובתואר ועל שהלשינה הלבנה לשמש חסרתי ממאורה והוספתי לשמש, כן גם אתה הלשנת על חבירך שתאכלנו לפיכך הוא יאכל אותך, אמר לו רבש"ע אם כן נאבד אני וזרעי, אמר לו אני אשאיר לך פליט כמו שעשיתי לירח, מיד הלך העכבר ונשך החתול בראשו וקפץ החתול והשלך העכבר בארץ ונשכו ומת, באותה שעה נפל אימת חתול בעכבר ולפיכך יאכלנו. י"ב) אמר לו מפני מה ישתין החמור בהשתנת חבירו ומריח צואתו, אמר לו כשברא הקב"ה כל בריה אמר חמור לסוס ופרד כל בריה יש לה ריוח ואנו עמלין לדורי דורים ואין לנו ריוח, נתפלל לקוננו שיתן לנו ריוח ואם לא נבטל לזרעינו, התפללו ולא נענו, אבל אמר להם כשיהיו מימי רגלים שלכם נהרות וטוחנים בהם ריחים וריח צאתכם כריח בשמים אז אתן לכם שכרכם, ולכך הם מריחים ומשתינים (כנ"ל). י"ג) אמר לו ולמה יש שנאה בין כלב לחתול? אמר לו כשנברא החתול הלך ונשתתף עם הכלב והיו שניהם צדין ואוכלין, בא להם יום אחד ושני ושלישי ולא מצאו כלום לאכול, אז אמר הכלב לחתול עד מתי אנו יושבין רעבים לך אתה אצל אדם הראשון ושב עמו בביתו ותאכל ותשבע ואני אלך אצל שקצים ורמשים ונמצא כלום ונאכל ונחיה, אמר חתול לכלב נשבע שנינו שלא נלך לאדון אחד, אמר לו בטוב אמרת, מיד נשבעו שניהם והלך חתול לבית אדם הראשון ומצא עכברים ואכל ושבע והנשארים ברחו מלפניו, כשראה בן אדם אמר רפואה גדולה שלח לי הקב"ה, מיד הושיבו בביתו והאכילהו לחם והשקהו מים, אז מה עשה הכלב הלך אצל זאב אמר לו אלך עמך הלילה ואלין, אמר לו הין, הלכו במערה שניהם ושכבו, שמע הכלב קול צעקת רגלים של חיות, מיד הקיץ לזאב ואמר לו שמועת לסטין אני שומע, אמר לו צא אתה לגרשם, עמדו עליו להרגו, ברח והלך אצל הקוף וגרשו והלך אצל הכבש וקבלו ושכב עמו, שמע שמועת רגלים. אמר הכלב לכבש שמועת לסטים אני שומע, אמר לו צא אתה ויצא הכלב והיה נובח, אמרו הזאבים כבש לשם, הלכו ומצאוהו יאכלוהו, וברח הכלב ממלון למלון ולא מצא מנוחה כלל, מיד הלך לאדם הראשון קבלו ושכב עמו במלון, ובחצי הלילה אמר הכלב לאדם קול רגלים אני שומע, מיד עמד אדם ונטל הרומח והלך עם הכלב ורדפו לחיות עד שהבריחום מלפניהם וחזרו שניהם ביחד. אמר אדם לכלב בוא עמי לבית ותדור עמי ותאכל ממאכלי ותשתה ממשתיי, והלך עמו. כששמע חתול קולו של כלב יצא לקראתו אמר לו מפני מה באת עמי, אמר לו אדם הביאני, התחילו לעשות מריבה, אמר אדם לחתול למה תריב עמו אני הבאתיו שראיתיו ערום כלו לב (18). אמר לו (האדם לחתול) אל תדאג היה גם אתה עמי כמנהגך, אמר לו אדוני גנב הוא, יפה לדור עם גנב? אמר חתול לכלב למה הפרת שבועתך? אמר לו לדירתך לא אבוא, לא אוכל מה שיש לך, אני לא אזיק לך כלום. לא שמע ממנו, אז התחילו מריבין, כשראה הכלב כן מיד ברח לביתו של שת וישב עמו, והיה הכלב מבקש לעשות שלום עם החתול ולא רצה החתול, ומאותו העת עד היום הזה הם במריבה, וכמעשה אבות יעשו בנים, בין היות בין בהמות בין אדם. ועליהם מושלים: רחילא בתר רחילא אזלא. י"ד) אמר לו מפני מה הכלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר? אמר לו כל מי שיאכל ממה שאכל העכבר שוכח תלמודו (14), חתול שאוכל עכבר עצמו על אחת כמה וכמה שאינו מכיר את קונו. ט"ו) אמר לו מפני מה תפירה בפי העכבר? אמר לו בימי המבול נכנסו בתיבה שקצים ורמשים זכר ונקבה, פעם אחת ישב עכבר עם נקבתו אצל חתול, אמר חתול זוכר אני שאבי אכלו ואת זרעו מותר לי שאכלנו, מיד הלך לאוכלו, ברח העכבר והיה מבקש נקב להחבא ולא מצא, מיד נעשה לו נס ומצא נקב ונכנס שם, בא חתול אל הנקב ורצה ליכנס אחריו ולא היה יכול לפי שהנקב קטון, הכניס ידו להוציאו, פתח פיו העכבר ומשך לחייו בצפרניו ונקרע מפיו למטה כחצי זרת, כשהלך חתול יצא העכבר מן הנקב והלך לנח ואמר לו, איש צדיק עשה עמי צדקה ותפור לחיי שקרע לי חתול אויבי, אמר לו לך הביא לי שער מזנב החזיר [והלך אצל החזיר ומצאו ישן וגנב משער זנבו], והלך לנח ותפר, ועד עתה נראית התפירה. ט"ז), אמר לו מפני מה העורב הולך ברקידה? אמר לו פעם אחת ראה עורב ליונה הולך בטוב הליכה יפה יותר מכל העופות, ישר בעיניו הליכת יונה, אמר בלבו אלך גם אני כמותה, והיה משבר עצמו בהליכה, והיו העופות משחקין בו, נתבייש העורב ואמר אחזור להליכתי הראשונה, בא לחזור ולא היה יכול כי שכח הליכתו הראשונה והיה כמרקד ולא עלתה בידו לא הליכה ראשונה ולא אחרונה, ועליו נמשל המשל, המבקש בידו יותר נמצא בידו מעט, כך הוא לא נשאר בידו כלום. י"ז) אמר לו ומפני מה העורב מזריע מפיו? אמר לו נחלקו בו חכמי ישראל, יש אומרים מפני ששימש

(18) ערום=חכם, כלו לב=קיצור מן כלב, ר"ל שהוא נאמן לאדונו בכל לבו. (14) הוריות י"ג.

בתיבה נעשה משונה (וכן הכלב נגזר שיהא נקשר בשמושו), ויש מי שאומר מפני שהוא רשע וגנב ומזיק לפיכך נשתנה מכל הבריות. בא חכם אחד ואמר לחכמים שנחלקו אני אקיים לדבריכם, אמר בתיבה כשרצה נח לשלחו לראות הקלו המים, הבריח עצמו מלפני נח ונכנס תחת כנף הנשר שלא ישלחנו נח, בקשו אחריו ומצאוהו תחת כנף הנשר, אמר לו נח רשע צא מן התיבה וראה אם נתמעטו המים מעל הארץ, אמר לו מכל העופות לא מצאת אלא אותי?! אמר לו אין לי רשות לשלח אלא שנים שתחלת שמם ע' י' =עורב יונה, אמר לו ולמה עורב ולא נשר ויונה? אמר לו מפני שיש עיר אחת ושמה עי ועתידין יושביה להרוג יאיר שאסר עורב והתיר יונה, אמר עורב לנח בעזות מצח לא תשלחני אלא להרגני ולבוא על אשתי, ובעבור זה כל מה שהכנסת בתיבה שנים שנים ואני זוג. מיד קללו נח ואמר לו בדבר שאתה מוציא שם רע עלי תקולל, כי לעולם לא תבא על נקבתך אלא בפיך, וענו כל החיות שבתיבה ואמרו אמן. אמר לו עורב למה קללתני, דין יש לי עליך! אמר לו מפני שאתה זונה ושוטה וחושד כשרים, אמר לו רשע עם אשתי שהיא בדמותי בצלמי ומותרת עלי לא אזקק לה ועם נקבתך שאינה בדמותי אדרבה גם אסורה לי איך אזקק! אמר לו ולמה אמרת לי זונה אתה, א"ל בודאי זונה אתה כדבריך ולא הוצאתי עליך שם רע. ומאותו העת העורב שמש בפיו לפי שקללו נח. י"ט) אמר לו מפני מה כל דמיות שבעולם בים חוץ מדמות שועל [וחולדה] שאינו בים? אמר לו מפני שהשועל פקח וכשיצר הקב"ה מלאך המות וראה הבריות אמר לו רבש"ע תן לי רשות להרגם, אמר לו יש לך רשות על כל הבריות וזרעם חוץ מזרעו של מלחם (15) העוף שלא יטעמו טעם מות [ולפיכך נקרא מלחם העוף שחס על נפשו להמלט מן החטא]. אמר לו רבש"ע הפרידם שהם צדיקים שלא ילמדו מנהג הבריות ויחטאו לפניך ולא יטעמו טעם חטא. מיד נתן לו רשות ובנה להם עיר גדולה והכניסם לשם וחתם בדלתה של אותה העיר ואמר גזירה נגזר שלא ימשול בכם חרבי ולא חרב אחר ולא תטעמו טעם מות עד סוף כל הדורות. אח"כ חזר לפני הקב"ה אמר לו השלך בים מכל הבריות זוג זוג והנשאר תמשול בהן. מיד עשה כן והיה משליך בים מכל מין זוג והשקיע בים. כשראה כן השועל מה עשה, מיד עמד והיה בוכה, אמר לו מלאך המות למה תבכה? אמר לו על חבירי שהשלכת בים, אמר לו והיכן חבריך? מיד עמד השועל על שפת הים וראה מלאך המות צלו של שועל בים וחשב שהשליך זוג חוץ ממנו וא"ל לך מהנה, מיד ברח השועל ונמלט. פגע בו החולדה וספר לו מה שנהיה ומה שעשה, הלך גם החולדה ועשה כן ונמלט. לאחר שנה קבץ לויתן כל הבריות שבים ונחסרו השועל והחולדה שלא נכנסו בים, שלח בעדם וספרו לו מה עשה השועל ונמלט הוא והחולד בחכמתם, ואמרו לו שהוא חכם ביותר, וכששמע לויתן בעדו (אדותו) שהוא דעתן (מלא דעה) קינא בשבילו ושלח אחריו דגים גדולים וציום לגנוב דעתו ולהביאו אליו, הלכו ומצאוהו מטייל על שפת הים, בראות השועל הדגים שמשחקים בשפת הים תמה ונכנס ביניהם, כשראוהו שאלוהו מי אתה? א"ל אני שועל, אמרו לו והלא לא תדע שכבוד גדול בא לך ובעדך באנו, אמר להם ומהו? אמרו לו לויתן חולה ונטה למות וצוה שלא ימלוך במקומו אלא שועל לפי ששמע שאתה חכם ומבין יותר מכל הבריות, ובוא עמנו שאנו שלוחים ובאנו לכבודך, אמר להם ואיך אוכל ליכנס בים ולא אמות, אמרו לו תרכב על אחד ממנו ויוליך אותך למעלה מן הים ולא יגע בך הים אפילו בקצה רגלך אפילו טיפה אחת עד שתגיע למלכות ונורידך ולא תבין [איך] ותמלוך בכולם, ותהיה מלך ותשמח כל ימיך, ולא תצטרך עוד לבקש מאכל ויפגעו בך חיות רעות גדולים ממך ואכלוך. כששמע דבריהם האמין להם ורכב על אחד מהם והלכו בו בים, כיון שבאו עליו גלים התחיל להצטער, הלך דעתו ממנו ואמר אוי לי מה עשיתי, שחקו עלי הדגים כנגד כל השחיקות ששחקתי אני על הבריות, ועתה נפלתי בידם ואיך אנצל מידם. אמר להם מעתה באתי עמכם וברשותכם אני, אמרו לי האמת למה אתם רוצים אותי, אמרו לו נאמר לך האמת, לויתן שמע שמועתך שאתה חכם ביותר ואמר אקרע בטנו ואוכל את לבו ואחכם, אמר להם ולמה לא הגדתם לי האמת והייתי מביא עמי את לבי והייתי נותנו למלך לויתן והיה מכבדני ועתה ברע אתם הולכים. אמרו לו לבך אינו עמך? אמר להם לאו, שכך מנהגנו שנניח לבנו במקומנו ואנו נלך מכאן ומכאן, ואם נצטרך לו נקחנו ואם לאו יהיה במקומנו. אמרו לו ומעתה מה נעשה, אמר להם מקומי ומלוני על שפת הים אם תרצו תחזירוני למקום שלקחתם אותי ואקח את לבי ואבוא עמכם ואתן אותו ללויתן ויכבדני ולכם יכבד, ואם תוליכוני כך בלא לב יכעוס עליכם ויאכל אתכם ואני לא אפחוד כי אומר לו אדוני הם לא ספרו לי מקודם וכאשר ספרו עליך אמרתי להם חזרו עמי ואקח את לבי ולא רצו, מיד אמרו הדגים בטוב הוא אומר, אז חזרו עד המקום שלקחוהו משם לשפת הים, וירד מעל הדג והיה מרקד ומשליך עצמו בחול ומשחק, אמרו לו במהרה קח את לבך ונלך, אמר להם שוטים, לכו! אם לא היה לבי עמי לא נכנסתי עמכם לים, או יש לך בריה שמהלך ולבו אין עמו, אמרו לו שחקת בנו, אמר להם אי

(15) הוא עוף הגדיי כמו חול, עי' אוצר ישראל בערכו. לדעת פרופ' קספר לויהס, הנוסחא מלחם במ"ם נכונה, והוראתו מלח המעמיד ומקיים הדבר בטעמו שלא יסריח, ואם מלחס בסמ"ך הוראתו בערבית עשוי לבלי חת, בלתי מתירא, מר ליבאוויטש בספרו „פניאל" נויארק תרע"ד.

שומים אני למלאך המות שחקתי כל שכן אתכם. מיד חזרו בבושה וספרו לו, אמר להם באמת הוא ערום ואתם פתאים ועליכם נאמר כי משובת פתאים תהרגם, ואכלם. ומאותו העת כל מין מכל הבריות אפילו מאדם ואשתו יש בים חוץ מן השועל וחולדה שאינם בים. כ׳) אמר לו מפני מה מלאך המות שולט בכל הבריות חוץ מדורו של מלחם העוף, אמר לו ולא דורו של מלחם העוף בלבד אין מלאך המות שולט בם כי אם דורו של יונדב, ויש אומרים אנשים מבני אדם נכנסו בחיים בגן עדן, כ״א) אמר לו מי הם? אמר לו חנוך וסרח בת אשר, ובתיה בת פרעה וחירם מלך צור, ואליעזר עבד אברהם ועבד מלך הכושי, ועבדו של רבי יהודה, ויעבץ, ורבי יהושע בן לוי, וכל זרע יונדב חרעו של מלחם העוף. א״ל [ולמה? א״ל] אני אספר לך: חנוך לפי שהיה צדיק בדורו שלא היה כמוהו והוא חי בגן עדן, אליעזר עבד אברהם הוא בנו של חם בן נח וכששמע קללת אביו מסר עצמו לאברהם והיה צדיק והוא בגן עדן, סרח בת אשר בעבור שאמרה ליעקב יוסף חי אמר לה יעקב זה הפה שבשרני על יוסף שהוא חי לא יטעים טעם מות, בתיה בת פרעה לפי שגידלה משה רבינו מקטנותו שלא יאמרו מה היה שכרה בכך, עבד מלך הכושי שהציל את ירמיהו מבור המים, עבדו של רבי יהודה הנשיא על שהיה צדיק עניו ושפל רוח, ויעבץ גם הוא בגן עדן לפי שהיה צדיק מכל דורו, וריב״ל שהיה גם הוא צדיק גמור ואהוב למלאך המות, פעם אחת אמר למה״מ הראיני גן עדן, אמר לו בשמחה, הלך עמו בדרך, אמר לו מפחד אני ממך שמא תהרגני בחרבך שלא ברצונך, אם תאהבני ותרצה שאבוא עמך תן לי סכינך בידי עד שאלך עמך ותראני גן עדן בטוב עד שאסתכל בחדריו מן השער. אמר לו בטוב, מיד הוליך אותו, מה עשה רבי יהושע עמד בפתח גן עדן התחיל לראות וקפץ פתאום ונכנס לגן עדן. גם היה סכינו של מלאך המות בידו, והיה בידו שבע שנים עד שאמר לו הקב״ה יהושע בן לוי דבר גדול עשית השב למלאך המות סכינו. וכשקפץ מלפני מה״מ ונכנס לג״ע צעק מה״מ צעקה גדולה ורצה להחריב העולם ושתקו האל, ולאחר שבע שנים החזירה (הסכין) לו.—חירם מלך צור הכניסו הקב״ה לג״ע לפי שבנה בית המקדש והיה כתהלה ירא אלהים ונעשה חי בג״ע אלף שנים, ואח״כ נתגאה ואמר אל אני, שנאמר בן אדם אמור וגו׳ לפיכך נטרד מג״ע ונכנס בגיהנם. דורו של יונדב בן רכב מפני שכתב כל הדברים שבספר ירמיה והיה צדיק ומוכיח לישראל והוא חי בג״ע. ודורו של מלחם העוף כשאכלה חוה מעץ הדעת ונתנה גם לבעלה ואכל עמה, קנאה בשאר הבריות והאכילתם לכל, וראתה למלחם העוף ואמרה לו אכול מזה ממה שאכלו חביריך, אמר לה לא די לכם שחטאתם לשם יתברך וגרמתם לאחרים שימותו אלא באתם אלי שתשיאוני להפר צווי הקב״ה ואוכל ואמות, איני שומע לכם, ואז הוכיח לחוה ולכל הבריות. יצאה בת קול לאלתר ואמרה לחוה ולאדם אתם מצווים ולא שמרתם וחטאתם ובאתם למלחם העוף להחטיא גם הוא, ולא קבל ופחד ממני אע״פ שלא צויתיו ושמר גזרתי, לכן לעולם לא יטעם טעם מות לא הוא ולא זרעו. כ״ב) אמר לו ומפני מה הנשר מגיע קרוב לרקיע יותר מכל העופות? אמר לו כשיצאו מן התיבה היה הנשר (נקבה) עומדת והיה לפניה צפור ורצתה לאכלו, אמרו כל החיות זה שרצה לאכול חבירו חייב מיתה והכוה ותלחו כנפיה והשליכוה לגוב אריות, ושמרה הקב״ה ולא המיתוה האריות. ולאחר שנה נתגדלה כנפיה ופרחה ופגעוה העופות ובקשו להרגה, ומלט אותה העורב מידם ברמאות ובא עליה ונתעברה הימנו וילדה נשר, ולכך נקרא נשר. ועודב נקרא עורב שעירב את זרעו בכל צדדין מרוב זנותו, והיו החיות מבקשים אותה ונעשה נס והשרה הקב״ה שכינתו עליה שלא לבטל ברייתו ונתן לה כח לפרוח למעלה מכל העופות, לפיכך נקרא נשר לפי שהשרה הקב״ה עליה, לכך היא פורחת למעלה לרקיע שלא ישיגוה אויביה ויהרגוה ויבטל דמות מבריותיו של הקב״ה מן העולם. אמר לו ברוך שחלק מחכמתו ליראיו וגילה סתומות ועמוקות.

נשלם ספר בן סירא

אלפא ביתא על מזמור קי״ט: ע׳ תהלים

אלפא ביתא דר״ע: ע׳ עקיבא

אנטיוכוס, מגילת: ע׳ חנוכה

אגבי דר׳ מאיר: נזכר במדרש בראשית דף ד׳ ע״ב ע״ש, ולפי דעת שטיינשניידר אינו שם ספר (אוצר הספרים 44).

אספה: מיוסד על הפסוק אספה לי שבעים איש (במדבר י״א ט״ז) בבאור שמות כל השבעים ההם, וכולל מאמרים על פרשיות במדבר ודברים, ואפשר שתחלתו בפ׳ בהעלותך אספה לי ולכן נודע בשם הזה, המדרש אספה היה עוד לפני הבחיי ור״י אבוהב בעל מנורת המאור (פ׳ בהעלותך) ומובא ג״כ ברוקח (הל׳ ברכות סי׳ ש״כ) ובס׳ רזיאל המלאך (דף ז׳) אך נאבד מאתנו ולא נשאר לנו ממנו רק מאמרים מקוטעים המובאים בילקוט שמעוני. כל המאמרים האלה נאספו ע״י באבער בכנסת ישראל (הפ״ר) שנה א׳, ועי׳ ר׳ אברהם בן הגר״א בספרו רב פעלים (צד 147). לדעת צונץ בספרו על הדרשות חובר מדרש אספה בבבל במאה התשיעית בערך ד״א תר״ם, ולדעת ראפופורט בכרם חמד ח״ו (מכתב י״ד סי״ח) נוסד מדרש זה בערך ד״א תק״מ בישיבתו של רב תנינאי כהנא גאון. ווערטהיימער בס׳ בתי מדרשות בית ג׳ מביא איזה דברים על פ׳ קרח וחוקת שמצא בגליון כ״י ישן, אשר לדעתו הם ממדרש אספה (עי׳ שם צד 5).

אסתר: מדרשים שונים בנוסחאות שונות נמצאים על מגילת אסתר. המדרש המחובר לשמות רבה נקרא „מדרש מגילת אסתר", ובהוצאות הראשונות מתחיל בפתיחה: ויהי בימי אחשורוש רב פתח והיו חייך תלואים לך מנגד. רבנן ורבי ברכיה אמרי זה שהוא לוקח חטים לשנה וכו'. הפתיחה מכילה י"ב מאמרים וגוף המדרש נחלק לשש פרשיות: פרשה א' על אסתר א' א'—א' ג'; פרשה ב' לאסתר א' ד'—א' ח'; פרשה ג' לאסתר א' ט'—א' י"ב; פרשה ד' לאסתר א' י"ג—א' כ"ב; פרשה ה' לאסתר ב' א'—ב' ד'; פרשה ו' לאסתר ב' ה' עד סוף המגילה. אבל בהוצאות אחרונות הפרשה האחרונה נחלקת לחמש פרשיות והחלוקה הזאת אינה עולה יפה. בהוצאת ויניציא כל פרשה תסיים „סלוק פרשה..." ובסוף „סליק ליה מדרש אחשורוש בסייעתא דשמיא". מקורי המדרש המה שני התלמודים, בראשית רבה, ויקרא רבה, התרגומים הישנים ופרקי דר"א. לפי ווייס (דור דור ודורשיו ח"ג 274) מוקדם המדרש הזה בזמן ומוצאו מא"י, רק בפרשה האחרונה יש הוספות מאוחרות. ר"ש באבער הוציא לאור „ספרי דאגדתא" הכולל שלשה מדרשים על מגילת אסתר והם: מדרש אבא גוריון; פנים אחרות לקח טוב (ע"ע). גם הו"ל „אגדת אסתר" ע"פ כ"י מתימן עם הערות ותקונים (קראקא תרנ"ז), ומתחיל ויהי בימי אחשורוש, זה שאמר הכתוב כאשר ינוס איש מפני הארי וגו' ארי זו בבל שנמסרו לה ישראל תחלה וכו'. ונחלק לתשע פרשיות, ומסיים „ר' שמואל אומר גדול הוא השלום שהוא יותר מכל המתנות הטובות שהבטיח הקב"ה לישראל באחרית הימים, דכתיב וישב עמי בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות (ישעיה ל"ב), כן יאמר בעל הרחמים".

„מדרש מגילת אסתר" השונה ממדרש הנספח לשמות רבת הנ"ל נדפס ראשונה בקושטא בשנת רע"ט בקובץ ספרים רבים ועם ס' אלפא ביתא דבן סירא. המדרש הזה יסוב על מגילת אסתר עד פרשה ט' והוא כמו ילקוט מאגדות חז"ל במס' מגילה, פרקי דר"א מדרש אבא גוריון אסתר רבתי ותרגום ראשון ושני לאסתר אשר מעתיקם בלשונם. ר"ח מאיר הורוויץ הדפיסו שנית בקובץ מדרשים קטנים ח"א, ומשער כי נתחבר במאה הי"ג בארץ מצרים או ערב (עי' להלן).

יש עוד מדרש אסתר שמובא בילקוט פ' בשלח על הפסוק יעשו עץ גבוה חמשים אמה, שנטל נסר אחד מתיבתו של נח שמצא בבית בנו פרשנדתא שהיה הגמון בקדרוניא (צ"ל בקרדוניא) על הרי אררט, ובספר שלטי הגבורים לר' אברהם הרופא ממנטובא בהקדמתו מציין הספרים שהביא בתבורו והזכיר גם מדרש אסתר. יעלינעק העתיק „מדרש אחר על מגילת אסתר" מכ"י בבית המדרש (ח"א 19—24) רק על פרשה ב' איש יהודי עד בערב היא באה. גם העתיק „תפלת מרדכי ואסתר בלה"ק וארמית", „חלום מרדכי ואסתר" (שם ח"ה 1—16), ומקורם בהעתקת השבעים וביוסיפוס ובמדרשים על אסתר הנ"ל, ונמצא ג"כ בס' יוסיפון פרק ד' (עי' מאור עינים פי"ט). גם הדפיס „דרוש לפורים" כעין פסיקתא קטנה (שם ח"ו 53—58). ר"מ גאסטר הדפיס מדרש מגילה מכ"י ישן אשר לפי דעתו הוא מוקדם בזמן מכל המדרשים האחרים על מגילת אסתר ומוצאו מארץ בבל או פרס (בספר Semitic Studies לזכרון דר' אלכסנדר קאהוט ברלין 1897 צד 167—178). עי' אוצר ישראל ערך אסתר רבה.

למדרשי אסתר נוכל לחשוב ג"כ תרגום אסתר א' ובפרט התרגום הארוך הנקרא תרגום שני שאינו נדפס בצד המקרא רק בגליון או בפני עצמו, רש"י (לדברים ג' ד') מביאו בשם תרגום ירושלמי במגילת אסתר. ויש ממנו נוסחאות שונות (עי' קובץ מדרשים הנ"ל צד 53).

מדרש מגילת אסתר

[מדפוס קושטא רע"ט ונדפס שנית בקובץ מדרשים קטנים למר הורוויץ]

פרשה א': כתיב תחת הנעצוץ יעלה ברוש ותחת הסרפד יעלה הדס וגו' (ישעיה נ"ה י"ג) תחת המן הרשע שעשה עצמו ע"ז כדכתיב ובכל הנעצוצים (שם ז' י"ט), יעלה מרדכי שנקרא ראש לבשמים, ותחת הסרפד זו ושתי הרשעה בת בנו של נבוכדנצר הרשע ששרף בית המקדש, יעלה הדס זו אסתר הצדקת שנקראת הדסה, והיה לי"י לשם זו מקרא מגילה, לאות עולם לא יכרת אלו ימי הפורים (עי' מגילה י' ע"ב). הוא אחשורוש, כל מקום שנאמר הוא פלוני, אם הוא צדיק הוא מתחלתו ועד סופו ואם הוא רשע הוא מתחלתו ועד סופו, וכן כתיב הוא משה ואהרן, צדיקים היו מתחלתן ועד סופן, הוא ענה אשר מצא את הימים (בראשית ל"א כ"ד) הוא רשע כל ימי חייו, הוא דוד הקטן (ש"א י"ז ד') הוא צדיק כל ימיו. וכשם שהיה מקטין עצמו קודם מלכותו לפני מי שגדל ממנו בחכמה כך אחר מלכותו (עי' ברכות ד' ע"א). דבר אחר הוא אחשורוש להודיע שאין אחשורוש זה הנזכר בדניאל, בשנת אחת לדריוש בן אחשורוש (דניאל ט' א'), לפי שאחשורוש של זמן המן לא היה בן מלך. המולך, שמלך מעצמו, כלומר שלא מלך אלא מרוב עשרו.— מהודו ועד כוש, יש אומרים הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם ומלך על שני קצוות העולם, וי"א כי הודו וכוש בקצה העולם והיתה זו קרובה לזו וכמו שמלך על אלו כך מלך על כל העולם (מגילה י"א.).—שבע ועשרים ומאה מדינה, בתחלה מלך על שבע ואח"כ על עשרים ואח"כ על מאה לכך הזכירן כאן בזה הסדר.—כשבת המלך אחשורוש אמרו חז"ל בשעה שמלך אחשורוש בקש לישב על כסא שלמה, אמרו ישראל לפני הקב"ה מקום שהיה שלמה יושב ודן דין אמת זה הרשע יושב שם, עשה למען שמך הגדול ואל תנבל כסא כבודך—ולא היה יכול לישב עליו. והאיך נמצא זה הכסא במדי? לאחר מיתת שלמה עלה שישק מלך מצרים ונטלו בכתובתה [של בת פרעה] והביאו למצרים, ואח"כ בא סנחריב ונטלו והביאו לא"י כשבא להלחם בירושלם, וכשיצא מלאך י"י והכה במחנה

אשור יצאו ישראל ובזזו מחנהו וכל כסף וזהב שלו ומצאו הכסא והשיבוהו למקומו, וישב עליו חזקיה ונטל הכבוד שהיה ביד שלמה ונתנשא מלכותו למעלה ככתוב ויצלח חזקיה בכל מעשהו (דהי"ב ל"ב ל'), ובשלמה כתיב והמה מביאים איש מנחתו ובחזקיה כתיב בעת ההיא שלח מרודך בלאדן וגו' וישבו על אותו כסא חזקיה ומנשה ואמון ויאשיהו, ולפניהם ישבו עליו שלמה ורחבעם. ובימי יאשיהו עלה פרעה מלך מצרים ונלחם עם יאשיהו ונטל הכסא והביאו למצרים, ובקש לישב עליו ולא היה יודע מנהגו והכהו הארי על יריכו והיה צולע לכך נקרא פרעה נכה. וכשנלחם נבוכדנצר עם פרעה מלך מצרים ולקח ארצו נטל הכסא והוליכו לעילם המדינה, והיינו דכתיב ושמתי כסאי בעילם (ירמיה מ"ט ל"ח), ולא היה יכול לישב עליו, וכשראה כך שלח לאכסנדריא שלו (עיר הבירה במדינתו) והביאו לו חרשים ועשו לו כסא כפי שכלו אבל לא כמו כסא שלמה מפני שנעשה ברוח הקדש, שנאמר וישב שלמה על כסא י"י וגו' (דהי"א כ"ט כ"ג).—בשנת שלש למלכו, נחלקו חז"ל בזה הפסוק, יש מי שאומר שחכם היה שעשה משתה בראשונה לכל אנשי המדינות הרחוקות מפני שאנשי עירו לא יוכלו למרוד בו מפני שהיה מצוי עמהם תמיד והם ברשותו, לכן הקדים אנשי המדינות הרחוקות, ויש מי שאמר מלך טפש היה לפי שהיה צריך לכבד אנשי עירו בתחלה ובהם יוכל לכוף אנשי המדינות האחרות ולא עשה כהוגן (עי' מגילה י"א).—חיל פרס ומדי, שני משפחות היו והיה ברית ביניהם מקדם שאם יהיה מלך ממשפחת פרס שיהיו השרים ממשפחת מדי כדי שתהא יד כולם עליונה במלכות.—ובמלאות הימים האלה, בא המן הרשע וסיפר לשון הרע על ישראל, אמר למלך אומה זו משונה במעשיהם, אם רצונך תאבדם, אמר לו ומה נעשה כי אלהיהם גדול הוא ויש לנו ללמוד מפרעה, אמר לו המן אלהיהם שונא זימה, עשה להם משתה ונזור עליהם שיבואו למשתה ויאכלו וישתו ויעשו כרצונם, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש, ומיד אלהיהם כועס עליהם. כיון ששמע זה מרדכי, אמר להם אל תלכו לבית המשתה כדי שלא יהא לשטן פתחון פה עליכם, ולא הקשיבו לו.—ביום השביעי וגו', יום שבת היה, ועד יום שביעי לא היה טוב לבו? אלא [יום שבת היה] למפלתה של ושתי הרשעה שהיתה גוזרת על בנות ישראל שתבואנה ערומות ועושות בהן מלאכה בשבת, לכך נגזר עליה שתשחט ערומה בשבת. ויש אומרים שמפני שבא גבריאל ועשה לה זנב לפיכך לא באה אל המלך.—ויקצוף המלך מאד, לפי שאמרה ושתי לסריסים לכו ואמרו למלך, שאבא היה שותה יין לנגד אלף אנשים, שנאמר ולקבל אלפא חמרא שתי (דניאל ה' א') והוא במעט יין שהוסיף נשתכר בו. לפי שהיתה ושתי בת בלשצר, וצוה המלך וקראו לחכמי ישראל ואמר להם דנו דין זה, שנאמר ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים, אלו ישראל שיודעים לעבר שנים ולקבוע חדשים. מיד נתיעצו חכמי ישראל ואמרו אם נגזור עליה שיהרגנה, למחר כשיצא היין מראשו יכבד עליו מותה ויצוה להרגנו, ואם נאמר שאינה חייבת מיתה יאמר שאנו מזלזלין במלכות, ויבואו לפניו ויאמרו לו אדונינו המלך מיום שגלינו מארצנו נטלה עצה וחכמה ממנו ואין אנו יודעים לדון דיני נפשות, אבל שלח בשביל זקני מואב שהם שלוים ושקטים בארצם כיין השקוט על שמריו, לפי שלא גלו ממקומם, והם ידונו עליה מה שהיא חייבת, שכך אמר הכתוב, שאנן מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו ולא הורק מכלי אל כלי ובגולה לא הלך על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר (ירמיה מ"ח י"א, עי' מגילה י"ב ע"ב). ויצו המלך ויבואו אליו כרשנא שתר אדמתא תרשיש שהם חכמי מואב, ואמר להם כדת מה לעשות במלכה ושתי, ולא ענו אותו הששה שהיו גדולים, אבל המן שהיה קטן שבהם והוא ממוכן—ולמה נקרא שמו ממוכן שהיה מוכן לפורעניות, מכאן שהדיוט קופץ בראש—דן עליה הריגה והרגוה מיד, ומפני שהיתה כלילת יופי צוה לצור צורתה בכותל כדי שלא תמלוך אשה במקומה אלא יפה כמותה. וישלח ספרים להיות כל איש שורר בביתו, אמרו העמים השומעים הכתבים, בודאי המלך אחשורוש שוטה הוא כי לא צוה עלינו דבר חדש ולא הודיענו אלא מה שהוא מנהגנו מימי קדם ומנהג כל הארץ, והוא דברי חז"ל פשיטא קרחא בביתיה פרדשכא להוי (עי' מגילה י"ב ע"ב). ואמרו חז"ל לולי אגרות ראשונות לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט, לפי כששלח להם כתבים להרוג את ישראל פחדו ולא מלאם לבם להרגם מפני הכתבים הראשונים כשנהרגה ושתי וצוה להיות כל איש שורר בביתו, וכן יעשו היהודים יקהלו ויעמדו על נפשם וילחמו. ושמא תאמר יצאו מן הכלל וישתמדו לע"ז כבר צוה להיות כל איש שורר בביתו ומדבר כלשון עמו.

פרשה ב' ה': איש יהודי היה בשושן, וכי לא היה יהודי אחר בשושן? אלא שהיה מזרע יהודה מאמו והיה עוסק בתורה כל ימיו ולא נטמא פיו בכל מאכל טמא ולפיכך נקרא יהודה.—ושמו מרדכי לפי שהיתה תפלתו נכנסת לפני הקב"ה כמר דרור ומתרגמינן מרא דכיא (מגילה שם); בן יאיר שהיה מאיר פניהם של ישראל בהלכה; בן שמעי, בן ששמע האל תפלתו; בן קיש, בן שהקיש על דלתי רחמים ופתחו לו; איש ימיני שהיה משבט בנימין מאב (מצד אביו). בא וראה חכמתו של מרדכי שהיה יודע שבעים לשונות (מנחות פ"ד:). ד"א שהיתה אמו מיהודה ואביו מבנימין והיו המשפחות מתגרות זו בזו ואומרת מה עשה לנו שבט יהודה, שאלמלא הרג דוד את שמעי בן גרא לא היה יוצא ממנו מרדכי ויתקנא בו המן. ותתרעם משפחת בנימין, ומה שלם לנו בנימין שאלמלא הרג שאול

לאגג לא היה יוצא ממנו המן. ד"א איש יהודי מפני שכפר בע"ז שכל הכופר בע"ז נקרא יהודי, דכתיב ואשתו היהודיה (דהי"א ד׳ י"ח) והלא בת פרעה היתה, אלא על שכפרה בע"ז של אביה קראה הכתוב יהודיה.— הדסה, למה נקראת הדסה על שם הצדיקים שנאמר והוא עומד בין הדסים, ולמה נקראת אסתר, שהיתה מסתרת את דבריה, הדא הוא דכתיב אין אסתר מגדת וגו׳.—ובמות אביה ואמה וגו׳ כשהרתה אמה ממנה מת אביה וכשילדה מתה אמה ולכך נאמר לקחה מרדכי לו לבת, אל תקרי לבת אלא לבית (מגילה שם).—וימליכה תחת ושתי, לפי שצוה לצור צורת ושתי בכותל ונמצאת יפה ממנה, וכשבא עליה אחשורוש שאלה מאיזה אומה את ולא הגידה.—קצף על בגתן ותרש, מצינו מלך שקצף על עבדיו כמו פרעה בגלל יוסף הצדיק שיעשה לו נס, ומצינו עבדים שקצפו על אדוניהם כמו בגתן ותרש בגלל מרדכי שיעשה לו נס. אמרו בגתן ותרש (כשהיה מרדכי יושב בשער המלך לראות שמא נטמאה אסתר ונערותיה במאכל המלך, שמע לבגתן ותרש שהיו אומרים זה לזה בלשון טרסיום) דומים, מיום שבאת זאת לכאן לא ראינו שינה בעינינו בא ונטיל לו סם המות בספל של מים וימות, והם אינם יודעים שמרדכי היה מיושבי לשכת הגזית והיה יודע שבעים לשון, והגיד הדבר מרדכי לאסתר. ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי, מכאן אמרו חז"ל שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם.—ויבוקש הדבר, ויהי בלילה ההוא כיון שעמד המלך משנתו אמר לסריסיו תנו לי מעט מים והביאו לו קיתון וסם המות בתוכו. אמר להם שפכו המים ושפכום ומצאו סם המות בתוכם, וצוה המלך לתלותם, וכל דבר שהיו עושים לפני המלך היו כותבים בספר הזכרון כשרוצה המלך לחפש מה שעבר עליו, וכתבו זה הדבר.

פרשה ג׳ א׳: אחר הדברים האלה וגו׳, ברוך המקדים רפואה למכה, וכשצוה המלך לכרוע להמן עשה המן צלם מרוקם על בגדיו כנגד לבו, וכל המשתחוה לו משתחוה לע"ז, וע"ז מרדכי לא יכרע ולא ישתחוה, וכשהגידו להמן כעס וחשב לעקור הכל, וזכר האיבה של תמחה את זכר עמלק ושהרג שמואל את אגג. ויבקש המן להשמיד את כל היהודים. אמר ר׳ ברכיה ארורים הם הרשעים שהם מעקמים עצות רעות על ישראל וכל אחד אומר עצתי טובה, עשו הרשע אמר שיטה היה קין שהרג את אחיו בחיי אביו ולא היה יודע שאביו פרה ורבה, אבל אני אינו עושה כן אלא יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. פרעה הרשע אמר שוטה היה עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה אבל אני איני עושה כן כד אינון רקיקין תחות בורסי אמהון אנא מחנק להון, הדא הוא דכתיב כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו. המן הרשע אמר שוטה היה פרעה שאמר כן הבן הילוד היאורה תשליכוהו, ולא היה יודע שהבנות פרות ורבות אבל אני איני עושה כן אלא להשמיד להרוג ולאבד מנער ועד זקן טף ונשים. וכשרצה המן להשמידם הסתכל בחרשי השנה איזה חדש אינו טוב לישראל, וכן הסתכל בימי השבוע ובכוכבים, הסתכל בימי השבוע וראה ביום הראשון כי בו נבראו שמים וארץ וכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג כ"ה), וראה ביום שני ומצא בו ויבדל בין המים וגו׳ כך ישראל נבדלים מן האומות שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים (ויקרא כ׳ כ"ו), וראה ביום שלישי ומצא שברא בו הקב"ה כל עצי פירות ודשאים וישראל נותנים מהם בכורים ומן התבואה מפרישין חלה ומעשרות, וראה ביום הרביעי ומצא שבו נבראו שמש וירח שמונין ישראל בהם ראשי חדשים ומועדים ושמטות ויובלות, וראה ביום החמישי ומצא שבו נבראו העופות שיקריבו ישראל מהם שתי תורים ושני בני יונה, וראה ביום הששי ומצא שבו נברא אדם ובהמות שמקריבין ישראל מהם קרבן, וראה ביום השביעי ומצא שהוא שבת יום מנוחה וקדושה ואכילה ושתיה לישראל ולא מצא בימים יום שיתגרה עם ישראל לפי שהם מלאים מצות, והסתכל בחדשים ומצא בניסן חג המצות ובאייר פסח שני ובסיון מתן תורה ובתמוז מצא יהושע וכלב שהליצו טוב על ישראל ולולי זכותם נאבדו בעצת מרגלים, באב ראה שמתענין בו ישראל, באלול בו ראש השנה, בתשרי בו המועדים וצום כפור, במרחשון התחילו ישראל לעשות המשכן, בכסליו וטבת עלו ישראל מבבל לירושלם ברשיון כורש מלך פרס לבנות בית שני, בשבט היו כורתים עצים לבית י"י לקרבנות ולעולות, באדר לא מצא בו שום תועלת כי בו נפטר משה רבינו ע"ה, ולא ידע הרשע כי בו נולד משה. ועוד נסתכל המן במזלות וראה מזל טלה לניסן וישראל מקריבין קרבנות מהטלאים שהם כבשים, וראה מזל שור לאייר שהיו מקריבין עולות פרים, וראה מזל תאומים לסיון שהוא נמשל לפרץ וזרח הצדיקים שהיו תאומים ויצא מלכות בית דוד מאחד מהם שהוא פרץ; ראה מזל בתולה בתמוז וראה חסד האמהות וצדקתם של שרה רבקה רחל ולאה, וראה אריה באב וזכר צדקת דניאל שהצילו ה׳ מגובא די אריותא, וראה מזל מאזנים וזכר צדקת איוב שאמר על נפשו ישקלני במאזני צדק (איוב ל"א ו׳), וראה מזל עקרב במרחשון וראה חסד יחזקאל הנביא שנאמר ואל עקרבים אתה יושב (יחזקאל ב׳ ו׳), וראה מזל קשת בטבת וראה חסד יוסף שנאמר בו ותשב באיתן קשתו, וראה מזל דלי בשבט וראה חסדו של משה רע"ה שנאמר בו וגם דלה דלה לנו, וראה מזל דגים ולא מצא בו שום תועלת לטובה אלא שנאמר בו כדגים שנאחזים במצודה (קהלת ט׳ י"ב) וראה בחדש אדר שחסר גדולתם במיתת משה רבינו והם (ישראל) כדגים שנאחזים במצודה

ואין מי יצילם, ולא ראה הרשע כי המזלות והכוכבים אין בידם יכולת להרע או להיטיב כי הכל בידי שמים שברא הכוכבים והמזלות ואמרו חז"ל אין מזל לישראל. ואמר הקב"ה על ידי ירמיהו ע"ה ומאותות השמים אל תחתו (ירמיה י' ב'). וכאשר ראה המן שלא היה מזל לישראל במזל דגים הקדים הדבר לאחשורוש, שנאמר בחדש הראשון הוא חדש ניסן וגו' וכאשר יצא הגורל באדר שמח מאד. וביקש להשמיד לישראל ברכילות ולשון הרע כמו שאמרו חז"ל ליכא מאן דידע לאשתעויי לישנא בישא כהמן (מגילה י"ג ע"ב).—ויאמר המן למלך אחשורוש, אם היה רצונך נאביד היהודים מן העולם, אמר לו מתירא אני מאלהיהם שלא יעשה לי כמו שעשה לפרעה ולסיסרא, אמר לו המן ישראל שבאותן דורות היו צדיקים והיה אלהיהם עמם אבל אלו הם רשעים וחטאים וכבר נחרב בית המקדש שלהם.— ישנו עם אחד, ישנו מן המצות, ערומים הם מן המצות, אמר לו אחשורוש שמא יש ביניהם צדיקים, אמר לו המן עם אחד, כלם אומה אחת, אין ביניהם צדיק, ושמא תאמר תפסיד בהם, ת"ל מפוזר ומפורד, כפרדה זו שלא תלד כך אין בהם תועלת. ועוד שמוציאים ממונם בהבלים בשבתות ובימים טובים ועל כן הם עניים ואין מועיל בממונם. ודתיהם שונות מכל עם דלא אכלין בהדן ולא שתי בהדן ולא מינסבי לן מינייהו. ואת דתי המלך אינם עושים שאם תפול זבוב בכוס אחד מהם שותהו ואם אדוני המלך ינע בכוס יינם חובטו בקרקע, ע"כ אין טוב שתניחם.—ואם על המלך טוב וגו' ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך, משל למה הדבר דומה לאיש שדר בעיר אחת והיה לו בשדהו פחת גדולה ואחד שדר בעיר אחרת והיה לו בשדהו תל גדול מעפר, אמר בעל התל מי יתן שלא היה זה התל בשדי ובעל הפחת אמר מי יתן וימכור לי פלוני התל שבשדהו, לימים נתחברו שניהם, אמר בעל הפחת לבעל התל מכור לי התל שבשדך אמר לו בעל התל הלואי שתקחנו בחנם, כך היה אחשורוש שונא לישראל מאד וכששמע דבר המן שיתן עשרת אלפים ככר כסף אמר לו הכסף נתון לך (מגילה שם), מיד ויקראו סופרי המלך.

פרשה ד' א': ומרדכי ידע, ידע מימים קדמונים שיצא על ישראל צער גדול לפי שהיה ליל אחד במדרשו בוכה ומצטער על גלות ישראל ומתפלל ומתחנן להקב"ה שינאלם במהרה ויוליכנו לבית הבחירה, ויישן וירא בחלום שהיה עומד במדבר בארץ מישור ושלא היה מכיר אותו מדבר, ויקבצו גוים רבים באותו מקום והם מתערבים אלה עם אלה, והיתה שם אומה קטנה ובזויה עומדת לבדה לצד אחד ברחוק מן הגוים ההם. וישא עיניו וירא והנה נחש גדול שהיה מתעלה מבין האומות ההם והיה הולך ועולה באויר וכל מה שעולה מתגדל מאד בגנפו ובעביו, והיה נוטה לצד האומה הקטנה והיה קרב אליה, והיה חושב לעשות לה רעה. והנה כיסה את האומה הזאת הקטנה חשך ענן וערפל, וכשהגיע נחש זה על אומה זאת והנה סערה באה מארבע פנות העולם ותגע בנחש ותעטה אותו כאשר יעטה האדם הבגד, והיתה חותכת את הנחש חתיכות חתיכות, והיו אותן החתיכות מתעטפות ואובדות כמו קש והדק והמוץ אשר תדפנו רוח וכל אתר לא השתכח להון. מיד נגלה הענן והערפל מעל אותה האומה והיה זורח עליה השמש והאור כבתחלה. ויקץ מרדכי משנתו וכתב החלום ההוא על פנקסו ושמר הדבר וחתם סוד זה. והוסיף תפלות לבורא יתעלה כי ידע בודאי שצרה גדולה עוברת על ישראל וממנה יושע. ולכן לא נואש מלבקש רחמים לבורא יתברך וצוה לאסתר ג"כ לבקש רחמים.—דבר אחר הכסף נתון לך, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל זמן שאומות העולם עומדים עלי ואין מבקשים ממני לא כסף ולא זהב אלא לכלות אותי מן העולם, בפרעה ונבוכדנצר כתיב הממני נבוכדנצר מלך בבל הציגני כלי ריק (ירמיה נ"א ל"ד), אימתי הדיחני בשעה שקבץ עלי שבעה מלכיות ודן אותי בפניהם ואמר לי השתחוי לצלמי. אמר ר' חנינא בר' עגיל בשעה שאמר נבוכדנצר לחנניה מישאל ועזריה השתחוו לצלמי אמרו לו אין אנו משתחוים לצלם, אמר להם מפני מה אתם עוברים על גזרתי, אמרו לו גזרתו של הקב"ה גדולה משלך שכך כתוב בתורה לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' (עי' פסחים קי"ח.) אמר להם ולמה מרדתם בו, אמרו לו לפי שמרדנו בו באנו לידיך, אמר להם אעפ"כ איני מניחכם עד שתשתחוו לצלם, ואם אין אתם משתחוים לצלם הרי אני משליך אתכם בכבשן האש. אמרו לו וכי אש שלך קשה מאש של הקב"ה, אשו של הקב"ה אוכלת תמיד את הרשעים ולא תכבה אבל אש שלך אינו אלא לשעה, והאיך נשתחוה לע"ז שלך. מיד נטלן והשליכן לכבשן האש, בא גבריאל וצנן את האש, והיינו דאמר נבוכדנצר הלא גוברין תלתא רמינא וגו' (דניאל ג' כ"ד). ועמד המן לכלותם, ואמר המן לאחשורוש נאבד כל איש באיש אחד, אמר אחשורוש אין אנו יכולים, אמר לו המן למה? אמר לו מפני שאלהיהם לא עוזבם כל עיקר, ומלכים ראשונים שהיו גבורים ממני כל מי שבא עליהם בטלו מן העולם והיו לקלון. אעפ"כ המן המריח לאחשורוש בדברים ביום ובלילה, ויועצו עצות רעות על ישראל, אמר אחשורוש הואיל וכך חפצתי לך ונמליך בחכמים וחרטומים, שלח לקבץ את כל חכמי אומות העולם ונמלך אחשורוש בהם, אמר להם רצונכם (האם דעתכם נוטה) לאבד אומה זו מן העולם? אמרו לו כלם בבת אחת מי הוא שמכשילך במכשול הזה לאבד ישראל? אם תאבדם מן העולם אין העולם מתקיים [שאינו] אלא בשביל ישראל ובשביל התורה שנתנה לישראל, ואפילו שמש וירח וכוכבים אינם מאירים בעולם אלא בשביל ישראל שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה וגו', ולא עוד אלא שכל האומות

נקראו נכרים וישראל נקראו קרובים ואף אלהיהם נקרא קרוב שנאמר קרוב י"י לנשברי לב. אין אדם בעולם שנוגע בהם שימלט מידו, ועוד הבט בספרי אבותיך ומלכים ראשונים שבקשו להזדווג בהם מה עלתה להם ומה עשה לפרעה. אמר להם (המן) אותו אלוה שטבע פרעה בים כבר הזקין ואינו יכול לראות ולשמוע שכבר עלה נבוכדנצר והחריב ביתו ושרף היכלו והגלה ישראל לגבול עמון ומואב ופזרן באומות ולא היה יכול לעשות להם כלום, שנאמר ויאמרו לא יראה יה. ופייסם המן בדברים אלו, מיד קבלו ממנו והסכימו כולם ביחד וכתבו אגרות וחתמו [ומסרו] לו להמן וכך כתוב באותן אגרות: „שלום לכם עד אין חקר, מודיעים אנו לכם שאדם אחד יש בינינו ולא ממקומנו הוא אלא מזרע עמלק מזרע המלוכה מגדולי המלכות המן שמו, ושאלנו ממנו שאלה אחת קטנה וקלה וזו היא השאלה. עם אחד יש בינינו מפוזר ומפורד בזוי לכל העמים ודעתן גסה עליהם חפצים ברעתינו, וקללת המלך שרוי בפיהם, וכופרים ביראתינו (אלהיהם) כל ימיהם. באו וראו מה עשו לפרעה כשירדו למצרים קבלם בסבר פנים יפות והושיבם במיטב הארץ וזן אותם בשני רעבון והאכילם מכל טוב הארץ, מה עשו לו? באו עליו בעלילה ואמרו לו נלך לזבוח לאלהינו, לסוף שלשה ימים אנו באים, אם רצונך השאילונו כלי כסף וכלי זהב ושמלות. והשאילום וטענו כל אחד ואחד משאות על חמוריהם עד שנצלו אותם, יצאו ממצרים והלכו לים סוף, ורדף אחריהם פרעה וכל חילו בשביל ממונם. מה עשו להם עמד מכשף אחד שלהם משה בן עמרם שמו ונטל מקלו בידו ולחש על הים וייבש והעבירם בתוכו, ואינו יודע במה ייבשו. וכיון שבא פרעה אחריהם בקש להחזירם בשביל ממונו, ואיני יודע במה דחפם בים, ולא זכרו הטובה שעשה להם. והיה לו תלמיד אחד ושמו יהושע והכנים את ישראל לארץ, ולא די להם שנטלו חלקם שחלק יהושע להם אלא שהרג שלשים ואחד מלכים וטבחם באכזרי. ובא עליהם סיסרא וכל המונו ואיני יודע מה עשו לנחל קישון שגרפן והשליכם לים. והיה להם מלך אחד ודוד שמו והיה משחית ומכלה כל הממלכות ולא חמל על בריה, עמד שלמה בנו ובנה לו בית אחד וקראו בית המקדש ואיני יודע מה היה בתוכו, וכשבאים למלחמה על מדינות ועירות נכנסין לתוכו ומכשפין כולם וכשיוצאין מתוכו הורגין את כולם, ומתוך טובה שהיה להם והרבה להם כסף וזהב, כי כל המלכים עובדים את שלמה ומביאין לו כסף וזהב ומרגליות טובות ואבנים יקרות ובשמים. ואח"כ מרדו באלהיהם, עד שבא נבוכדנצר והגלם והביאם לבית מלכותו, ועדיין לא שנו מעשיהם, מלוצצים בנו ומלעיבים על יראתינו, ועכשיו ישבנו והפלנו גורלות, ונפל באדר, ובזמן שאגרות הללו באים לידכם השחיתום כלם ביום אחד, ושלומכם ישגא". בשעה שחתמו אגרות הללו ונתנו ביד המן

יצא ופגע בו מרדכי, ופגעו שלשה תינוקות שיוצאין מבית רבן, והיה מרדכי מהלך אחריהם והמן וכל שרי המלוכה באים אחריהם, אמר מרדכי לתינוקות מה פסוקכם? פתח הראשון: אל תירא מפחד פתאום וגו׳, (משלי ג׳ כ"ה), שני אמר עוצו עצה ותופר וגו׳ (ישעיה ח׳ י׳), שלישי אמר ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול (שם מ"ו ד׳), מיד שמח מרדכי ואמר לו המן מה אמרו לך התינוקות ששחקת? אמר לו בשורות טובות בשרוני, מיד בעס המן בלבו ואמר איני שולח ידי תחלה אלא באלו התינוקות, אמר רב יצחק בר נפחא, המן בעלילה גדולה בא על ישראל, שנאמר ובמלאת הימים האלה וגו׳. ומפני שאכלו בסעודת אחשורוש נתחייבו כלייה ולא קבלו ממרדכי שהתרה בהם ואמר להם בשביל רעתכם הם עושים הסעודה, אל תלכו לבית המשתה כדי שלא יהא פתחון פה לשטן עליכם, ולא שמעו לו והלכו ונשתכרו, מיד עמד השטן לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע עד מתי תחכה לאומה זו שהם מפרישין לבם ממך (יעזבו את ה׳), אם רצונך תאבד אומה זו. א"ל הקב"ה מה יהא על התורה? אמר לפניו רבש"ע הסתפק בעליונים. אז השוה הקב"ה דעתו למחות שמם. באותה שעה אמר הקב"ה למה לי אומה זו שבשבילה רבו אנחותי בכל יום, אשביתם מן העולם. אמר לו הקב"ה לך והביא לי מגילה ואכתוב עליה כלייה. מיד הלך השטן והביא מגילה, באותה שעה יצתה התורה בבגדי אלמנותה וצעקה לפני הקב"ה ולקול בכיתה צעקו מלאכי שלום ואמרו רבש"ע אם ישראל מתבטלין מן העולם אנו למה צריכין בעולם, כיון ששמעו חמה ולבנה וכוכבים אספו נגהם. באותה שעה בא אליהו ז"ל לאבות העולם בבהלה, והלך אצל משה ואמר: אי אבות העולם! מלאכי השרת שמש וירח וכוכבים וכל צבא מרום צועקים במרד וכל העולם כלו בחיל כיולדה, ואתם יושבים ודומים. אמרו לו מפני מה? אמר להם מפני שהלכו ישראל לסעודת אחשורוש נגזר עליהם לאבדם. אמר משה רבינו ע"ה לאליהו ז"ל כלום יש שום אדם כשר באותו הדור? אמרו יש ומרדכי שמו, א"ל לך והודיעהו כדי שיעמוד הוא משם ואנו מכאן ונבקש רחמים לפני הקב"ה. אמר לו רועה נאמן כבר כתב להם הקב"ה אגרות כלייה. אמר להם משה לאבות העולם אם בטיט חתומה רחמים נשמעים, ואם בדם מה שהיה היה. הלך אליהו ז"ל וראה שהם חתומים בטיט והודיעו למשה. אמר ירחמם הבורא והלך והודיעו למרדכי, שנאמר ומרדכי ידע וגו׳. מה עשה קבץ כל התינוקות ועיניו מלאים מים, והלבישם שקים והושיבם באפר והיו צועקים ובוכים ועם כל זה היו עוסקים בתורה, והיה המן הרשע הולך בשמחת לבו, והיה מרדכי צועק לפני הקב"ה ואמר רבש"ע נשבעת לאבות להרבות זרעם ככוכבי השמים ועתה נתת אותם כצאן לטבחה, זכור לאברהם ליצחק וליעקב.--ותתחלחל

המלכה, אמר רב שפירסה נדה.—התך זה דניאל, ולמה נקרא שמו התך מפני שחתכוהו מגדולתו.—לדעת מה זה, שלחה לו הכי שמא עברו ישראל על חמשה חומשי תורה.—וצומו עלי שלשה עשר ארבעה עשר וחמשה עשר שבניסן, אמר לה מרדכי והרי יום שלישי הוא של פסח? אמרה לו צדיק שבישראל, אם אין ישראל למה לו פסח.—לילה ויום, לקבל תענית מבעוד יום.—וכאשר אבדתי אבדתי, כשם שאבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך.—ויעבור מרדכי שהעביר יום טוב ראשון של פסח בתענית.

פרשה ה׳ א׳: ויהי ביום השלישי וגו׳, אמר ר׳ לוי כיון שהגיעה לצלמים נסתלקה ממנה שכינה, אמרה אלי אלי למה עזבתני (תהלים כ״ב ב׳).—ויהי כראות המלך את אסתר, אמר ר׳ יוחנן שלשה מלאכי השרת נזדמנו לה באותה שעה, אחד שהגביה צוארה ואחד שמשך עליה חוט של חסד ואחד שמתח את השרביט (מגילה ט״ו).—ויבא המלך והמן, תנו רבנן מה ראתה אסתר שזימנה להמן ר׳ אליעזר אומר פחים טמנה ללכדו שנאמר יהי שלחנם לפניהם לפח ולשלומים למוקש, ר׳ יהושע אומר מבית אביה למדה שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם כי גחלים אתה חותה על ראשו וה׳ ישלם לך (משלי כ״ה כ״א) אל תקרי ישלם לך אלא ישלימנו לך. רבה בר אבוה אשכחיה לאליהו אמר לו מה ראתה אסתר שזימנה את המן? אמר ליה כדי שיתיאשו ישראל ממנה ולא יאמרו אחות יש לנו בבית המלך שתליץ בעדנו ותצילנו ולא יבקשו רחמים מהשם יתעלה, כי אמרה כשיראו ישראל שזימנתיו לסעודה שלי יאמרו זאת היא שאנו בוטחים בה בצרותינו והיא מכבדת אויבינו, אין טוב לנו להשען עליה אלא לשוב בתשובה שלימה לפני הקב״ה, אולי יצילנו ויושיענו למען שמו. ועוד אמרה אסתר בדוחק נפשה וזימנה את המן למשתה אולי יקנא בו המלך ויהרגני ויהרוג אותו וינצלו ישראל מהצרה הזאת (שם).

פרשה ו׳ א׳: בלילה ההוא נדדה שנת המלך וגו׳, אמר בלבו מפני מה זימנה אסתר להמן למשתה, אין זה אלא שיטילו עצה עלי להרגני וישא אותה לאשה.—וימצא כתוב, מלמד שהיה שמשי מוחק וגבריאל כותב.—ועשה כן למרדכי, אמר לו המן הרבה מרדכי יש בעיר, אמר לו היהודי, אמר לו המן טובא יהודאי איכא ששמם מרדכי, אמר לו היושב בשער המלך, אמר לו המן זה די לו בכרמים ושדות כשיחיה, אמר לו המלך אל תפל דבר מכל אשר דברת, הלך ובקשו ומצאו בבית המדרש והיה קורא בהלכות קמיצה, אמר לו במה אתם קורין, א״ל בזמן שבית המקדש קיים צוה הקב״ה שיביא אדם מלא קומצו מסולת ויקריב אותו הכהן ויתכפר לו חטאו, אמר להם יבוא קומץ שלכם וידחה עשרת אלפים ככרי כסף שלי. אמר לו כשיקנה העבד הנכסים, הנכסים והעבד הכל לאדוניו. אמר למרדכי קום לבוש הבגדים האלה ורכוב על הסוס, א״ל איני יכול ללבוש בגדי מלכות עד שאכנס לבית המרחץ. שלחה אסתר שיסגרו כל בתי מרחצאות ולא יחמו אותם ולכל הספרים שלא יגלחו לשום אדם, והיה כל זה בדבר מרדכי ובמאמרו, וכראות המן כך הלך והחם לו המרחץ ולקח מספרים וגלח את כל שערו הוא בידו, והיה נאנח המן, א״ל מרדכי למה אתה מתאנח, א״ל איש כמוני שיהיה לך ספר ובנאי ואיך לא אאנח, א״ל וכי לאו ספר ובנאי היית בספר קרינוס (בגמרא קרצום) שתים ועשרים שנה, החריש ולא ענהו. א״ל קום רכוב, אמר לו אינו יכול מפני התענית, אבל הכוף לפני ואעלה על גבך וארכוב, א״ל המן והלא כתיב בתורתכם בנפול אויבך אל תשמח (משלי כ״ד י״ז), א״ל מרדכי ההוא באויב ישראל כתיב אבל באו״ה כתיב ואתה על במותימו תדרוך (דברים ל״ג כ״ט). הלבישו מלכות וקרא לפניו והכריז כעבד לפני אדוניו: ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו! והלך עמו בכל חוצות שושן, וכשקרב אצל ביתו עלתה בתו של המן וראתה אותם וחשבה שהרוכב הוא אביה וההולך ברגליו הוא מרדכי, לקחה גרף של רעי והשליכה בראש אביה, וכשהכירה שהוא אביה והרוכב הוא מרדכי מיד הפילה עצמה מן העליה ותמת, לכך נאמר והמן נדחף אל ביתו אבל וחפוי ראש, אבל על בתו וחפוי ראש על מה שהשליכה עליו.—ויספר המן לזרש אשתו, אמרו חז״ל שלש מאות וחמשים וששה יועצים היו לו להמן ולא היו יודעים כזרש אשתו, אמרה לו אם מזרע היהודים מרדכי אין אתה יכול לו, אם תאסרהו כבר יצא יוסף מבית האסורים, אם תפילהו לתוך כבשן האש כבר יצאו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש, אם תשליכהו לבור כבר יצא דניאל מגובא דאריותא, אלא יעשו עץ גבוה חמשים אמה. שנים עשר אמה רחבו, וארז היה, והביאו בהלל וזמר והעמידו על פתח ביתו וחשב בדעתו למחר לזמן ק״ש אני תולה מרדכי. כשהיה מתקנו נפל עליו ומדד עצמו עליו, יצאה בת קול ואמרה לך נאה! שלא בראו הקב״ה אלא בשבילך מששת ימי בראשית. הלך המן אצל מרדכי ומצאו יושב בראש התינוקות והיו צועקים ובוכים, ומצא שם שנים ועשרים אלף תינוקות, והשליך עליהם שלשלאות של ברזל בצואריהם והפקיד עליהם שומרים ואמר בלבו למחר אני שוחט אלו התינוקות ואח״כ מרדכי ואח״כ כל היהודים. והיו אמותיהם של תינוקות מביאים להם לחם ומים ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו. מיד הניחו ידיהם על ספריהם ונשבעו בחיי מרדכי רבם שלא יאכלו ושלא ישתו אלא בתעניתנו נמות. געו כלם בבכיה עד שעלתה בכייתם למרום ושמע הקב״ה קולם ונתגלגלו רחמיו עליהם, ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים, ואמר מה קול הרעש הזה ששמעתי ככבשים וכגדיים? עמד משה רבינו ע״ה לפני הקב״ה ואמר רבש״ע אינם גדיים ולא כבשים אלא מקטני עמך הם, שהם שרוים בתענית ג׳ ימים

ולמחר רוצה אויב לשוחטן ככבשים וכגדיים. באותה שעה נטל הקב"ה אותן האגרות וקרע אותן ובטלה הגזרה והצמיח ישועה לישראל, בזכות אבות העולם ובזכות מרדכי ואסתר, ובזכות התינוקות, שנאמר בהם מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, והשיב מחשבתו של המן על ראשו, לקיים מה שנאמר וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק (תהלים ע"ה י"א). ד"א אמרה לו אשתו אם הוא מרדכי מבלעדי (חוץ) שבט יהודה ואפרים ומנשה ובנימין עוררה את גבורתך ואם לאו נפול תפול לפניו.—כי נפול תפול לפניו, אמרה לו האומה זו משולה ככוכבי השמים וכו' (עי' מגילה שם).— עודם מדברים עמו וגו', באו עליו בבהלה ובמהירות ויבהילוהו.

פרשה ז' ה': ומרדכי יצא מלפני המלך, אלו חמשה בגדים הנזכרים שהם תכלת וחור ועטרת זהב ותכריך בוץ וארגמן הם כנגד מה שנאמר בתורה ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות, רמז לבגדים אלו ולמעשה נס הגדול הזה.—ליהודים היתה אורה כנגד התורה שנאמר בה כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג) וחזרו להגות בתורה ולעסוק בה, ושמחה יורה על יו"ט שעשו ישראל ונאמר ביו"ט ושמחת בחגך, וששון על ברית מילה שהיו מונעין בניהם מלמול, שנאמר בברית מילה שש אנכי על אמרתך (תהלים קי"ט), ויקר אלו תפלין שהם יקר ומורא, שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם י"י נקרא עליך ויראו ממך (דברים כ"ח י').

תם ונשלם שלב"ע.

דרש לפורים

[יעלינעק, בית המדרש ח"ו]

יתברך שמו של הקב"ה שהוא אוהב את ישראל מכל או"ה כמו שנאמר והייתם לי סגולה (שמות י"ט ה'), ולא מתוך שהם מרובים כמו שנאמר לא מרובכם (דברים ו' ז') אלא מאהבה שאהב לאברהם ליצחק וליעקב, כמו שנאמר כי מאהבת ה' אתכם (שם). וחייבים ישראל להודות ולשבח על כל נס ונס שהקב"ה עושה להם שנאמר מזמור שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה (תהלים צ"ח). וכתיב והימים האלה נזכרים ונעשים (אסתר ט' כ"ח), נזכרים במקרא מגילה ונעשים באכילה ושתיה, שנאמר לעשות אותם ימי משתה ושמחה. אמר רבא חייב אדם לבסומי עצמו עד שלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן. רבא ור' זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי, איבסם רבא קם שחטיה לר' זירא, למחר שהפיג יינו בעי רחמים עליו ואחייה, לשנה אחרינא א"ל רבא ליקום מר ונעביד סעודה בהדי הדדי, א"ל לאו כל שעתא ושעתא מתרחיש לי ניסא (מגילה ז':). סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא מ"ט ימי משתה ושמחה כתיב. א"ר אבא כני המן ועשרת צריך לאמרן בנשימה אחת מ"ט כלהו בהדי הדדי נפקו נשמתייהו. א"ר חנינא בר פפא כל השירות אריח ע"ג לבנה ולבנה ע"ג אריח חוץ משירה זו שהיא אריח על גבי אריח ולבנה על גבי לבנה, מ"ט א"ר אבא כדי שלא יהיה מקום למעלתם (1).

כתיב ויקראו סופרי המלך, כתוב היה באגרותיו: היה אדם בא אצלנו לא ממקומנו הוא ולא מאומתנו, והוא מזרע עמלק והמן שמו, ושאל ממנו ואמר יש בינינו עם אחד בזוי וגסי רוח וקללת המלך בפיהם, כמו שנאמר ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו, ונאמר לעשות נקמה בגוים (תהלים י'), וראה מה עשו לפרעה ששלמו רעה תחת טובה שנצלו את מצרים והלכו להם, וכשרדפו המצריים אחרי ממונם היה להם נביא אחד ובקש רחמים ולחש על מקלו והכה הים והעבירם בתוכו בחרבה, ואינו יודע איך היה, וכשבאו המצריים עשו בכשפים שחזר הים לאיתנו וטבעו המצריים. לכן אם ישר בעיני המלך יכתב לאבדם, והשיב לו אחשורוש אין אנו יכולים להם שאין אלהיהם עזבם כל עיקר, וכמה מלכים ראשונים עמדו עליהם לאבדם ולא יכלו להם, ונהפך לחרפה ולקלון על ראשם (2), וכ"ש שאין אנו יכולין להם, חדל מן הדעה הזאת. והיה [המן] יום ולילה מטריח אחשורוש ואומר לאבדם, ואמר לו אחשורוש הואיל וכך שלח אל החכמים והחרטומים, אם יתרצו בדבר הזה עשה עמהם כטוב בעיניך. מיד שלח וקבץ כל מלאכי אומות וא"ל רצונכם שנאבד אומה זו מן העולם? ואמרו כולם מי הוא זה ואיזה הוא שרוצה להשליך עלינו מכשול גדול כזה! שאם לא היה ישראל לא היה העולם מתקיים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג), ולא עוד אלא שכל האומות נקראות נכרים שנאמר וגם אל הנכרים (מ"א ח' מ"א), וישראל נקרא קרוב שנאמר לבני ישראל עם קרובו (תהלים קמ"ח), ויש אדם רוצה ליגע בקרובו של הקב"ה! אמר להם המן אלהיהם שטבע המצריים בים ושעשה להם מלחמת עמלק והרבה נסים כבר הזקין ואינו יכול לראות ולשמוע, שהרי עלה נבוכדנצר והחריב אולמו ושרף ביתו והגלה ישראל לבבל ולא יכול לעשות לו כלום, שנאמר ויאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב (תהלים צ"ד). והיה אותו רשע מפתה אותם בדברים עד שקבלו דבריו וכתבו וחתמו אגרות כרצון המן ונתנו לו, והיה המן מהלך וכל שרי המלכות אחריו, ומרדכי היה בא לפניהם ופגע בשלשה תינוקות יוצאים מבית רבן ואמר להם, אמרו לי פסוקיכם, פתח הראשון ואמר אל תירא מפחד פתאום, פתח השני ואמר עוצו עצה ותפר, פתח השלישי ואמר עד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אשא ואני אסבול

---

(1) בגמרא מגילה ט"ז: שלא תהא תקומה למפלתן.

(2) כמו וחזרו בחרפה וקלון.

ואמלם. מיד שמח מרדכי, אמר המן למרדכי מה אמרו לך התינוקות הללו ששחקת, אמר לו בשורות טובות בשרוני, וכעס המן ואמר אני שולח תחלה ידי בתינוקות הללו.

א"ר יצחק בר נפחא בעלילות בא המן על ישראל, שנאמר ובמלאת הימים האלה עשה המלך לכל העם הנמצאים וגו' משתה, ואמר המן לאחשורוש, אלהיהם של ישראל שונא זימה, עשה משתה ותדבר שכל מי שירצה לבא יבא שלא יהיה פתחון פה למדת הדין לומר על כרחם באו, ונזמן להם זונות ויקלקלו ונוכל להם, ועשה כן המלך משתה גדול והכריז שמי שירצה יבא, שנאמר לעשות כרצון איש ואיש. כיון שראה מרדכי כך וכך, עמד והכריז שלא ילך איש לאותו משתה שמא יקלקלו ולא שמעו לו. ועמד השטן והשטין אליהם, ואמר לפני הקב"ה עד מתי תדבק באומה זו אם רצונך יאבד אותה, אמר הקב"ה: ותורה מה תהא עליה! ואמר [השטן] תסתפק בעליונים, באותה שעה אמר הקב"ה מה לי באומה זו שבשבילם רבות אנחותי, אשביתה מאנוש זכרם! ואמר הביאו לי אגרות ואכתוב עליהם כליה, הלך השטן להביא מגילה, כיון שראתה תורה כך לבשה בגדי אלמנותה, תצעקו ובכו מלאכי השרת ואמרו אם ישראל יבטלו מן העולם למה אנו, שנאמר הן אראלם צעקו חוצה (ישעיה ל"ג ז'). כיון ששמעו חמה ולבנה חגרו שקים ונתנו קולם בבכי שנאמר שמש וירח קדרו (יואל ב' י'), שמים וארץ נתאבלו שנאמר אלביש שמים קדרות (ישעיה נ' ג'), ואמרו אם יבטלו ישראל שעוסקים בתורה ובגמילות חסדים ועושים שבת ומצות מילה... מיד רץ אליהו אצל צדיקי עולם וא"ל שמש וירח קדרו, שמים וארץ נתאבלו ושרי מעלה בוכים ואתם יושבים ודומים! אמרו לו למה? א"ל על ישראל שרוצים לאבדם מן העולם שנאמר לכו ונכחידם (תהלים פ"ג), אמר משה לאליהו כלום יש אדם כשר בדור, א"ל כן ושמו מרדכי. א"ל לך והודיעו שיעמוד משם בתפלה ובתשובה ואנחנו מכאן בתפלה, א"ל רועה נאמן כבר נכתב ונחתם כליה על צאנך, אמר משה לאבות העולם אם בטיט החתימה רחמינו נשמעים, ואם בדם החתימה מה שהיה היה ואין להשיב. הלך אליהו וראה שהחותם בטיט והלך והגיד למרדכי כל אשר נעשה. הלך מרדכי וקבץ כל התינוקות של בית רבן והלבישן שק ואפר על ראשם ועינה אותם מלחם ויין שלשה ימים ושלשה לילות והיה צווח ובוכה עמהם. והיה אותו הרשע הולך לביתו בשמחה וקבץ כל אוהביו וסיפר להם כל הכבוד שהיתה אסתר המלכה עושה לו ואמר מה אעשה למרדכי היהודי אשר לא קם ולא זע ממני? ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ וגו'. א"ר אלעזר אריב"ל הרבה חכמים ויועצים היו לו להמן הרשע ולא היו יודעים עצה כאשתו, אמרה לו אם תשליכהו לכבשן האש כבר עלו ממנו חנניה מישאל ועזריה, ואם לגוב אריות כבר עלה דניאל, אם בבית האסורים כבר עלה יוסף, אם תגלהו למדבר כבר פרו ורבו שם [ישראל], ואם תנקר עיניו [כבר שמשון] רבים המית אחריו, אלא תלהו על עץ, שנאמר וייטב הדבר בעיני המן ויעש העץ. ובשעה שהיה מקיף ומדד אותו נפל עליו, השיב גבריאל ואמר: לך נאה העץ, לעצמך בנית. באותה שעה הלך ומצא מרדכי שהיה יושב בראש התינוקות ושקים במתניהם וסופדים ובוכים, ומצאם עשרים אלפים, השליך בצואריהם חבלים ושלשלאות ופקד עליהם שומרים, ואמר בהללו אשלח יד תחלה ואח"כ אתלה מרדכי על העץ, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ונשמע בכייתם למרום ותפלתם של האבות, ואמר הקב"ה למלאכי השרת: בביית קטנים אני שומע כגדיים וטלאים, אמר משה רע"ה לפני הקב"ה קטני עמך ישראל שיושבים בתענית שלשה ימים ושלשה לילות ואסורים בחבלים ושלשלאות של ברזל ולמחר נשחטים כגדיים וטלאים ולב אויב שמח מחרף ומגדף תורתך, נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ושיבר החותם וקרע האגרת והפיר עצתו והשיב מחשבתו על ראשו ותלו המן על העץ אשר הכין למרדכי. א"ר חלבו מיום שחרב ביהמ"ק אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהן של תנוקות, שנאמר מפי עוללים ויונקים וגו', ואמר סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי (תהלים ו' ט').

בלילה ההוא נדדה שנת המלך, אמר הקב"ה למלאך הממונה על השינה בני בצרה והרשע אחשורוש ישן, לך תדוד שנתו, ירד ונדד שנתו וחבטו בקרקע כמה פעמים ואומר כפוי טובה! עשה טובה למי שעשה לך טובה, ויאמר המלך להביא את ספר הזכרונות, והיו עשרה בני המן סנקטורים למלך (8), וקראו בו כיון שבאו לזכות מרדכי דלגו בו ולא קראו אותו, פרחו האותיות ובאו וטורפות על פני אחשורוש, והיו התיבות נראות מאליהן, ואל תתמה על זה שהרי לעשות שלום בין שבט לשבט היה הגורל מדבר, דכתיב על פי הגורל (במדבר כ"ו נ"ו), ליתן חיים [לאומה שלימה] עאכו"כ. א"ר יהודה ב"ר אילעאי כל אותו הלילה היה אחשורוש רואה המן וחרבו שלופה בידו ומעביר עטרה מעל ראשו ומבקש להורגו, אתער ואמר דין חלמא הוא חזית, ויאמר המלך מי בחצר והמן בא וגו' ויאמר המלך קח את הלבוש וגו'. אמר לו המן יש כמה מרדכי, א"ל היהודי, א"ל יש כמה יהודים ששמם מרדכי, אמר היושב בשער המלך, ואל תפל דבר ממנו, כיון שיצא התחיל ממעט בפסיעותיו, אמר בלבו שמא המלך יחזור, כיון דחזא דלא הדר ביה אמר ההוא מלכא שטיא הוא. א"ר לוי כיון שראה מרדכי המן בא והסוס בידו אמר דומה לי שהרשע בא להרגני, בא אצלו ואמר לו לבוש זה המלבוש של מלך ותרכב על סוסו

(8) עי' מדרש ילקוט שמעוני אסתר.

כי בן צוה. באותה שעה פתח ואמר ארוממך ה׳ כי דליתני, שועתי אליך ותרפאני, ואמרו תלמידיו זמרו לה׳ חסידיו והודו לזכר קדשו, ואותו רשע אמר ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם, ואסתר היתה אומרת אליך ה׳ אקרא ואל ה׳ אתחנן, מה בצע בדמי וגו׳, ישראל היו אומרים שמע ה׳ וחנני וגו׳, הפכת מספדי למחול לי וגו׳, (4). ואח״כ אמר מרדכי: בתענית אני יושב ואינו יכול לעלות על הסוס, וגחין הרשע ראשו ודריך מרדכי על צוארו וסליק על הסוס, והרכיבו על שוקיא של שושן ואמר ככה יעשה וגו׳. ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו וגו׳ ויאמרו לו חכמיו. מאי שנא הכא דקאמר אוהביו ולהלן חכמיו, א״ר יוחנן לומר שכל המספר דבר חכמה אפילו מאו״ה נקרא חכם (מגילה ט״ז.). כתיב והמן נופל על המטה, נפל מבעי ליה, א״ל אלעזר שהפילו [מלאך] עליה ואמר [ווי מדברא ווי ממתא] הגם לכבוש את המלכה, מיד נתלה המן, וחמת המלך שככה. שתי שכיבות הללו למה? אחת למלכו של עולם ואחת לאחשורוש. דבר אחר אחת של אסתר ואחת של ושתי. וכשם שקלקל ובטל עצת המן כך יבטלו כל מחשבות שוטנינו וישיב גמולם בראשם.

מדרש מגלה

[הרב גאסטר מכ״י ממאה העשירית, בספר הזכרון לדר׳ קאהוט]

כתוב ויהי בימי אחשורוש, ואין ויהי אלא לשון קשה. ויהי בימי אחשורוש היה המן הרשע; ויהי בימי שפוט השופטים, ויהי רעב; ויהי כי החל האדם לרוב, ויאמר י״י לא ידון רוחי באדם; ויהי בימי אמרפל, עשו מלחמה את ברע מלך סדום; ויהי כי זקן יצחק ותכהנה עיניו מראות; ויהי י״י את יוסף, ותשא אשת אדוניו את עיניה; ויהי בשלח פרעה ולא נחם אלהים; ויהי י״י את יהושע, וימעלו בני ישראל בחרם (יהושע ז׳ א׳); ויהי איש אחד מן הרמתים, וי״י סגר רחמה (ש״א ה׳ ה׳); ויהי איש אחד מצרעה ואשתו עקרה ולא ילדה (שופטים י״ג א׳); ויהי כי זקן שמואל, ולא הלכו בניו בדרכיו (ש״א ה׳ ג׳); ויהי דוד לכל דרכיו משכיל, ויהי שאול עוין את דוד (ש״א י״ח ט׳); ויהי כי ישב המלך בביתו (ש״ב ז׳ א׳), רק אתה לא תבנה הבית (מ״א ח׳ י״ט); ויהי בימי אחז (ישעיה ז׳ א׳), ארם מקדם ופלשתים מאחור (שם ט׳ י״א); ויהי בימי יהויקים (ירמיה ז׳ א׳), ראיתי את הארץ והנה תוהו (שם ד׳ כ״ג). שבכל מקום שתמצא ויהי תמצא אחריו צרה, ויהי בבית אדוניו המצרי (בראשית ל״ט ג׳) נתנה בו עיניה שנאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום וגו׳.

ד״א ויהי בימי אחשורוש, כמו כן מצינו ויהי בימי שפוט השופטים, שמתו מחלון וכליון ואלימלך אביהם. ד״א מצינו בו ויהי ביום השמיני (ויקרא ט׳ א׳) לשון קשה וצרה שבאה על אהרן שמתו שני בניו. כמו כן ויהי בימי אחשורוש באה צרה על ישראל בימיו. ביום השביעי יום שבת היה, מלמד שהביאה ושתי הרשעה בנותיהם של ישראל והפשיטן ערומות ועשתה בהן מלאכה בשבת. שנאמר זכר את ושתי ואת אשר עשתה ואת אשר נגזר עליה. מה גזרה נגזרה עליה שתהרג ערומה בשבת, מדה כנגד מדה, בשביל שנשתמשה בנשותיהן של ישראל ערומות בשבת, אף היא נהרגה בשבת ערומה. לכך נאמר ואת אשר נגזר עליה. ד״א ביום השביעי יום שביעי ללידתה של ושתי היה, שהטיבה לב המלך אחשורוש, שהיתה אומרת ביום השביעי תפסוק הנדה שלי, לכך היה שמח ולבו טוב, שנאמר כטוב לב המלך ביין וגו׳. ותמאן המלכה ושתי, למה מיאנה בדבר המלך בשביל שני דברים, אחד שהיתה שונאה לדניאל ע״ה שלא היתה יכולה לראותו, שהיא (ושתי) היתה בתו של נבוכדנצר ומלכות אביה על דבריו של דניאל עברה, שדבר לאביה ברוח נבואה. והשני שלא הלכה בשביל שנפתח מקור נדתה ולא היתה יכולה להסתיר נדתה, חה בעבור שלא היתה מנחת בנות ישראל לשמור נדתן כראוי, ובנות ישראל היו משמרות בסתר, והקב״ה נפרע ממנה בגלוי. על זה נאמר ותמאן המלכה ושתי וגו׳. ויאמר המלך לחכמים, אלו חכמי ישראל והינא כתיב במגלת גמרא (בגמרא מגילה ל״ב:) איש יהודי, שהיתה אמו מיהודה ואביו מבנימין. בן יאיר שהאיר עיני ישראל בתורה ובהלכה. ד״א איש יהודי שלא השתחוה לע״ז וכפר בה, ולמה נקרא שמו יהודי בשביל שכפר בעבודה זרה? שכך מצינו באברהם אבינו ע״ה שנקרא עברי שכפר בע״ז של נמרוד הרשע, וכן מצינו בבתיה בת פרעה שגדלה למשה רבינו ע״ה ונקראה יהודית בשביל שכפרה בע״ז של אביה, שנאמר ואשתו היהודיה (דהי״א ד׳ י״ח). אמר הקב״ה מי שהציל רועה של צאני יבוא ויציל זה הצאן מיד הזאב, תבוא ותנשא למי שיציל את הצאן הזה מיד אחשורוש והמן. ומבני בניה היה מרדכי, ולמי נשאת בתיה? לכלב בן יפונה.

ד״א איש יהודי, ראו מה עשה יהודי לבנימין, אלולי הרג דוד את שמעי בן גרא לא נתקנא המן במרדכי שהוא בן בנו, ולכך נקרא יהודי בשביל מעשה דוד שלא הרג שמעי בן גרא, ד״א איש יהודי (צ״ל איש ימיני) למה נקרא שמו איש ימיני, בשביל שהיה משבט בנימין, ושמעי בן גרא היה משבט בנימין, והיה דודו של שאול המלך, ולכך נקרא איש ימיני. ומעשה שהיה מרדכי גולה עם הגולה והיה הולך בדרך והיה עמו המן הרשע ונרעב בדרך וכו׳ ונשאל למרדכי ליתן לו לחם. ואמר לו בעבור השם הגדול והנכבד תן לי לחם, ונתן לו לחם, יום שני בקש המן לחם בכל המחנה ולא מצא כי אם עם מרדכי, אמר לו תן לי לחם כדי שאחיה, אמר לו מרדכי איני מצווה שאחיה אותך

---

(4) כל אלו פסוקים בתהלים ל׳.

ואמית את עצמי, א"ל המן למרדכי, קנה גופי, אמר לו מרדכי אקנה את ידיך בככר לחם, א"ל המן קנה את חציי בשתי ככרות, קנה חציו בשתי ככרות, אמר לו מרדכי אכתוב על רגליך שטר בכתובת קעקע, אמר לו כתוב. כתב על רגלו שהמן בן המדתא עבד למרדכי, ובשביל זה הדבר נתקנא המן למרדכי, לכן נאמר איש יהודי.—ויהי אומן את הדסה ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת, אל תקרא לבת אלא לבית, ובית הוא אשתו של אדם, שנאמר ולרש אין כל כי אם כבשה אחת מפתו תאכל ומכוסו תשתה ובחיקו תשכב ותהי לו לבת (ש"ב י"ב ג'). ואת שבע הנערות הראויות לתת לה, נתן לה שבע נערות כדי שתמנה בהם ימי השבוע כדי שתכיר בהם יום שבת איזה הוא. ד"א ואת שבע הנערות הראויות לתת לה, שהיתה מכנה לאותן השפחות בימי השבוע, והיתה הראשונה קורא אותה יום ראשון, והשניה שני, והשלישית שלישי, והרביעית רביעי, כך עד שבעה. ד"א ואת שבע הנערות הראויות לתת לה, מה הוא הראויות לתת לה, שהיו בעלי סודה, והיתה מתיעצת עמן, והיתה מונה ספירת ימי נדתה, לכך נאמר הראויות לתת לה, שהיו ראויות לה כמוה, ועוד אמרו חז"ל שהודיעה אותם שהיא יהודית וגיירה אותן בסתר, לכך נאמר ואת שבע הנערות הראויות לתת לה.

אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את המן בן המדתא, מה גדל שגדלו בצלם ועשה לו מלבושים שהיה בהן צורת הצלם שלו כדי שישתחוו לו, לכך נאמר גדל המלך וגו'. ולמה לא היה מרדכי משתחוה לו? בשביל שני דברים, אחד בשביל שהוא עבדו, ואחד בשביל שהוא לבוש בגדים שיש בהן צורת עבודה זרה, לכך נאמר ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. ויבז בעיניו לשלוח יד במרדכי לבדו ובסוף עם מרדכי, ומי הם עם מרדכי, אלו החכמים שהם דומין למרדכי. ובסוף כל היהודים. התחיל להפיל פור וגורלות, בעת שנפל לו פור בירח אדר שמח שמחה גדולה ואמר נפל לי פור בירח שמת בו בן עמרם, והמן הרשע לא היה יודע שבו נולד בן עמרם וצמחה ישועה לישראל. אמר המן למלך אחשורוש, יש אומה אחת בינינו שהן מורדין בדתי המלך, ואם תתן להם בתך או אחותך עם אלף אלפי דינרי זהב אינן מתחתנין בך. ואם תתן להם חצי מלכותך אינן שותין מיינך, ואם אתה נוגע בכוס יין שלהם אינן שותין אותו אלא שופכין אותו, ואם יפול בו זבוב אחד משליכין את הזבוב ושותין את היין, והרבה הן משונין מכל האומות. ועתה אם יישר בעיניך תתן לי רשות לאבדם, שנאמר אם על המלך טוב יכתב לאבדם וגו'. ואל יאמר אדוני המלך שמא תחסר מלכותך מהם כלום, כי אינן מועילים במלכותך במלחמה, ואפילו אם תמנה מהם אחד דיין שוטר או מושל אינן יכולין לעשות זה הדבר, והם בכל יום מתפללים בתפלתם ומתחננים לפני הקב"ה כדי שיאבד את האומות שבעולם, שנאמר י"י מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו (תהלים י' ט"ז), ועוד י"י הפיר עצת גוים וגו' (שם ל"ג י'). מיד אמר המלך אחשורוש הרי הם נתונין לך, שנאמר הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך. אמרו חז"ל (מגילה י"ד.) גדולה היא הסרת הטבעת יותר מארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות שנתנבאו להן לישראל כדי שיעשו תשובה, ולא עשו תשובה אלא בהסרת הטבעת שנאמר ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן וגו'. ובעת ששמעה אסתר נתחלחלה ופירסה נדה, שנאמר ותתחלחל המלכה מאד. ותקרא אסתר להתך, התך זהו דניאל, ולמה נקרא שמו התך? שחתך זכרותו בימי נבוכדנצר הרשע, הוא וחביריו חנניה מישאל ועזריה, בעת שהלשינו עליהן שונאי ישראל ואמרו לנבוכדנצר אלו היהודים שהבאת הם מזנין עם שפחות המלך ועם נשי השרים, מיד שמע דניאל וחביריו חמו"ע וחתכו זכרותם, שנאמר כה אמר י"י לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' (ישעיה נ"ו ד'). מיד נתמלא נבוכדנצר חמה עליהם וצוה להביא אותם כדי שיהרגם, אמרו לו אדונינו המלך חלילה לנו מעשות הדבר הזה שבדין ישראל אסור בניאוף ובזנות, שנאמר לא תנאף, והראו לו זכרותם. מיד שמח נבוכדנצר שמחה גדולה, לכך נאמר התך. ד"א למה נקרא שמו התך, שכל דברי מלכות נחתכין על פיו, שהיו יודעין שהיה נביא מימי נבוכדנצר שפתר חלומו, והיו מאמינין בדבריו, ד"א למה נקרא שמו התך, שבדבריו נחתכו גזירות על ה... לדעת מזה ועל מזה אמרה אסתר, חס ושלום אפשר שעבר ישראל על דברי תורה שכתוב בה מזה ומזה הם כתובים (מגילה ט"ו.).

כל עבדי המלך ועם מדינות המלך יודעים אשר כל איש ואשה וגו', תניא במגילת גמרא, שלשה מלאכים נזדמנו לאסתר באותה שעה, אחד שמשך חוט חסד עליה ואחד שהגביה את צוארה ואחד שמתח את השרביט, וכמה מתחו? מלמד שהיה שתי אמות ומתחו עד שתים עשרה אמות. שנו חכמים, מה שאלתך ויתנן לך, אמרה אסתר יבוא המלך והמן אל המשתה, אמרה אכנים בו במלך [עין] הרע כדי שיקנא בי ובהמן ויהרגנו ואל אראה ברעת ישראל. ד"א אמרה אזמננו להמן כדי שיפול בידי כי כך אמר החכם אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וי"י ישלם לך (משלי כ"ה כ"א) אל תקרא וי"י ישלם לך אלא וי"י ישלמנו לך (עי' לקח טוב צד 104). ד"א כדי שלא יכירו בה שהיא יהודית שנאמר לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה וגו'. ד"א כדי שתראה לו פנים יפות ותהרג היא והוא שנאמר וכאשר אבדתי אבדתי. ד"א כדי שלא יאמרו יש לנו אחות בבית המלך ויסמכו עליה ולא יבקשו רחמים. אמר ר' שמשון אמר הקב"ה בלבו כדי לעשות לה נס. כיון שראה המן שהוא מזומן לאסתר

עם המלך גבהה דעתו עליו ואמר מי כמוני בעיני המלך והלך להשתבח בביתו, כדכתיב ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו וגו׳ ועוד ויספר המן לזרש אשתו ולכל אוהביו וגו׳ ואף זרש אשתו היתה רשעה יותר ממנו שהיא יעצה אותו יעשו עץ גבוה חמשים אמה וגו׳.

בלילה ההוא נדדה שנת המלך, אין מלך אלא מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שאותו הלילה עמדה להם זכות אכילת קרבן פסחים. ד״א בלילה ההוא נדדה שנת המלך שהרהר אחשורוש בלבו ואמר, מה יום זה מיומים שזימנה אסתר את המן עמי, שמא יעשו עלי עלילות דברים ויהרגוני, ובא בלבו כדי להרוג את אסתר ואת המן. עוד חזר ואמר אראה בתחלה שמא היה לי לעשות להם טובה ולא עשיתי, הדא הוא דכתיב ויאמר להביא את ספר הזכרונות דברי הימים, ויהיו נקראים לפני המלך וגו׳. ויהיו קוראים לא נאמר אלא ויהיו נקראים, מלמד שהיו נקראים מעצמן, עכשיו ידענו כי לא קראו אותן אלא מאליהן נקראו, שנאמר ויהיו נקראים לפני המלך. וימצא כתוב אשר הגיד מרדכי על בגתנא ותרש מלמד שהיה הכתב נושא קולו וקורא. ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, אורה זו תורה שבזכות התורה מצילנו, ומנין שהאורה נקראת תורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור, מפני שהיו ידיהן רפין מן התורה ומן המצות באה עליהן הצרה, וכיון שנעשה נס אסרו אותו היום מן המלאכה ושמחו בו שמחה גדולה. ההוא דכתיב ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, ואין שמחה אלא יום טוב דכתיב ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך (דברים ט״ז י״ד), לכך נאמר שמחה ומשתה ויו״ט. תניא חייב אדם לשתות עד שלא ידע בין ברוך מרדכי לארור המן. לכך נאמר אורה ושמחה וששון. ששון זו מילה דכתיב שש אנכי על אמרתך בעל כל הון. ואין אמרתיך אלא מילה שנאמר כי שמרו אמרתיך ובריתך ינצורו (דברים ל״ג ט׳). ומשלוח מנות איש לרעהו, מתנה אחת לאדם אחד, ושתי מנות לשני בני אדם: בונה ירושלם י״י נדחי ישראל יכנס. אנ״ס.

חלום מרדכי והוספות למגילת אסתר

נעתק מלשון לאטינו אל לה״ק מאת ר׳ יעקב בן מכיר (1)

[יעלינעק, בית המדרש ח״ה]

פרק י׳: א׳) בשנה הרביעית למלך תלמי וקלפטרה המלכה הביא דוריינוס (מתן בלשון יונית) הכהן למלך תלמי אגרת הפורים בלשון יון והעתיקו אותה בירושלם: ב׳) בשנה השנית לארתחששתא המלך הגדול בראשון לחדש ניסן חלום חלמתי אני מרדכי בן יאיר בן שמעי בן קיש איש ימיני, ג׳) העומד בעיר שושן אחד משרי המלך הגדולים. ד׳) אשר הגלה מירושלם עם יכניה מלך יהודה, ה׳) וזה החלום: נראו בארץ קולות וברקים רעש ורעם בהלות ואימות, ו׳) ועם זה נראו שני גורי אריות מתעדתין זה לקראת זה למלחמה. ז׳) ולקול צעקתם נאספו עמים רבים להלחם נגד הישרים ועם קדושים, ח׳) ויהי להם היום הזה יום ענן וערפל בהלות ומצוקות, ט׳) ופחד גדול מיראת הצרות הגדולות המגיעות להם והיותם נמסרים למות, י׳) ויצעקו אל ה׳, וכצעקתם מעין אחד קטן גדל ויהי לנהר גדול ממים רבים מלא על כל גדותיו, י״א) ואור השמש זרח, השפלים התרוממו והגבוהים השפלו. י״ב) וכאשר ראה מרדכי זה החלום קם ממטתו וחשב ואמר מה רוצה לעשות ה׳, והשתומם לדעת מספר החלום ומה שברו.

פרק י״א: ד׳) ויהי מקץ ימים ויאמר מרדכי על יד האל נעשו אלה הדברים. ה׳) וזוכר אני מהחלום אשר חלמתי המורה על זה ושאינו דבר בטל, ו׳) המעין היה לנהר גדול ממים רבים היא אסתר אשר לקחה המלך לאשה, ז׳) והשני אריות אני והמן, ח׳) ועמים רבים הנאספים הם אשר החזיקו עם הארץ להשכיח שם מהיהודים, ט׳) ועם הישרים הוא ישראל והאור והשמש אשר זרח היה האורה אשר זרח ליהודים כי ה׳ הושיעם מכל צרה ועשה אותות ומופתים לעיני העמים. י׳) וצוה שיהיו שני גורלות האחד מעם האל והאחד מכל הגוים, י״א) ויהיו נבדלים עד בוא יום הנועד מאת ה׳ על העמים, י״ב) וה׳ זכר עמו ורחם על נחלתו. י״ג) ולכן יהיו נשמרים אלו שני הימים יום ארבעה עשר ויום חמשה עשר בכל מיני ששון ושמחה, וכל העם להיות נאסף בחברה אחת לשמוח בם, וכן ימשך בכל שנה ובכל הדורות עם ישראל.

פרק י״ב: (2) ב׳) וירא אותם מתלחשים והכיר עצתם וחשב שהם חושבים לשלוח יד במלך ויגד זה הענין אל המלך. ג׳) והמלך חקר את הדבר וראה וידע אותו מהודאת פיהם ויצו המלך לתלותם. ה׳) ונכתב בספר הזכרונות ולמרדכי צוה המלך לעמוד בבית מלכותו ויתן לו מתן רב על זה. ו׳) והמן האנני היה נשא וגבוה לפני המלך וירע בעיניו מאד ויאמר בלבו להשטין למרדכי ולעמו בעבור אלו שני הסריסים אשר מרדכי היה סבת מיתתם.

פרק י״ג (3): א׳) ארתחששתא המלך הגדול המולך מהודו ועד כוש לכל האחשדרפנים והפחות אשר בכל

---

(1) בראש המאמר כתוב: „אמר המעתיק גירונימוס שמו הנה העתקתי זאת המגילה כפי אשר מצאתי אותה בעברית באמת ומה שכתוב אחר זה הם דברים מצאתי ביד היונים ככתבם וכלשונם". והוא העתקה מפרקים מקוטעים פרק י׳ עד סוף ט״ז. (2) רשום פה: „אמר המעתיק גם זה מצאתי בלשון יון במקום בימים ההם ומרדכי יושב וגו׳ קצף בגתן". הפרק מתחיל מפסוק ב׳ וחסר בו פסוק ד׳. (3) רשום ע״ז: „אמר המעתיק גם זה מצאתי במקום הכתב הראשון אשר שלח המן".

מדינות מלכותו שלום: ב׳) מאשר שרתי על עמים רבים ושעבדתי העולם כלו תחת ידי וכלם סרים אל משמעתי לא להתנהג עמהם עם כחי ועוצם ידי אך שיעמדו בשלום תחתי ולנהלם בהשקט ובטח, ובעבור אשר העמים יתנהגו הנהגה טובה ועצת שלום תהיה ביניהם אשר היא תאותם להם יותר מכל חייהם ויבלו ימיהם בטוב, ג׳) הייתי חושב בזה ושואל עצה ליועצי לעשות להם חקים טובים וסדרים נאותים להתנהג ולהתעסק בהם, היה שם אחד מעולה מכלם בהכמתו ואמונתו משנה למלך ושמו המן. ד׳) הראה לנו עם מפוזר ונבדל בנימוסים משונים הולכים ארחות עקלקלות, וחקים נגד חקי כל הגוים, מבזים המלכים מחללים דת המוסכמת, כבוד כל הגוים, בעבור דתם ההפכית אשר להם, ה׳) וכאשר הגיע זה הדבר אלינו וידענו שלא נראה עם מורד כזה מתנהג ברעות שונות מכל העמים אשר מבטלים שלום והסכמה מהאקלימים המשועבדים לנו, ו׳) כפי אשר הראה לנו המן אשר הוא פטרון ומשנה למלך ושמנו אותו לאב, גזרנו כי העם אשר הראה לנו עם נשיהם ובניהם ישמדו ויגזרו מארין החיים ולא יחמול אדם עליהם, ביום שלשה עשר לחדש אדר מהשנה הזאת (4), ז׳) בעבור כי הנבלים כלם ירדו ביום אחד שאולה וישובו בממשלתנו החיים והשלום אשר מנעו ממנה.—נכתב ונחתם בחדש ניסן שנת שתים עשרה למלך ארתחששתא בשושן הבירה.

(5) ח׳) ויחל מרדכי את פני ה׳ אלהיו חכר את מעשיו, ט׳) וכך אמר בתפלתו: המלך הגדול האדון העוז והיכולת, אשר הכל מונח תחת ממשלתך ואין מי ימחה בידך ויחלקו על רצונך אם אתה אמרת להושיע את ישראל מיד צריהם. י׳) אתה עשית את השמים ואת הארץ וכל מה שעומד תחת חוג השמים. י״א) אתה אדון הכל ואין חולק על אלהותך. י״ב) אתה תשכיל כל הדברים וידעת כי לא מגאה וגאון וקנאת הכבוד מנעתי את עצמי מלהשתחוות להמן הגאה מאד, י״ג) כי ברצוני אני מוכן לנשק כפות רגליו להרחיק נזק מכל ישראל. י״ד) אכן יעצוני לבי וכליותי לבל אתן כבוד לשום אדם ולא אתפלל לאחר בלתי לאל. ט״ו) ואתה השם אלהים מלך גדול על כל הגוים אלהי אברהם יצחק ויעקב עבדיך, רחם על עמך כי רצו אויבינו להשמידנו ולאבד נחלתך. ט״ז) אנא ה׳ אל תבזה גורלך ולא תשקץ נחלתך אשר פדית ממצרים. י״ז) העתר והדרש לנו ומחול לעונינו ותהפוך לנו הינון לשמחה ובהיותנו חיים נודה לשמך ולא תסגור פיות המהללים אותך. י״ח) וכל ישראל כאחד בלב שלם קוראים אליך וצועקים אליך כי הם רואים המות והאבדון אשר מגיעים להם.

פרק י״ד: א׳) ואסתר המלכה שבה לאל בכל לבה, יראה חוחלת מאימת המות אשר נפלה עליה (6). ב׳) ותפשוט בגדי המלכות מעליה ותקח בגדי האבל הראוים למספד ובמקום הבשמים והמור הניחה העפר והאפר על ראשה. ג׳) ותתפלל לה׳ ותאמר אתה אדוני מלכי ואני אמתך עזרני והושיעני כי אין לי עוזר זולתך. ד׳) כי אימות מות נפלו עלי. ה׳) והנה שמעתי מאבי כי הצלת את ישראל מכל הגוים והושעת אותם מיד עריצים אשר היו לפנים מפני אשר תחזיק להם נחלת עולמים ותעת להם כאשר דברת בפיך ובידך מלאת. ו׳) ועתה חטאנו לך ועוינו לפניך ולכן מסרת אותנו ביד אויבינו. ז׳) אנא ה׳ אלהי ישראל ישר אתה וישרים משפטיך. ח׳) ועתה לא די להם להעבידנו בפרך ולהכריתנו להטות שכמנו לסבול עולם אך נותנים כח ידיהם לאלהיהם. ט׳) ורצו להחליף שמך ולהאביד יעודך ונחלתך ולסגור פיות המהללים אותך, ולכבות מאור מקדשך ומזבחך. י׳) בעבור אשר הגוים יפצחו את פיהם ויודו לחזק ממשלת האלילים ויספרו בכל עת תהלות מלך בשר ודם. י״א) אל תתן עזרת תפארתך לאשר הם לאין, ובעבור שלא ישמחו לאידנו תהפך עצתם ויפלו ממועצותיהם, תשמיד האויב המתנפל עלינו ומתנכל אלינו. י״ב) אנא השם, זכרנו ופקדנו וראה בעת צרתנו, אנא מלכי ואלהי אדון כל יכולת ועצמה, תן לי מבטח ועצמה. י״ג) ותשים בפי מענה רך ישיב חמת הארי בבואי לפניו ותהפוך לבו לשנוא את אויבינו בעבור אשר יאבד המסית. י״ד) ואנחנו ננצל בידך, עזרני ה׳ כי אין לי עוזר וסומך זולתך ה׳, אשר ממך לא יפלא כל דבר. ט״ו) אשר הכרת וידעת כי שנאתי כבוד הזדים, קללתי משכב הערלים וכל איש נכרי. ט״ז) אתה ידעת עניי ומרודי כי אנכי תעבתי חותם הגיאה, והכבוד אשר על ראשי אקלל ואמאס אותו כטומאת הנדה, לא אשאנו על ראשי בימי שתיקתי. י״ז) לא אכלתי בסעודת המן, לא חפצתי להתגאל בלחם חמודות המלך, ולא שתיתי יין נסכם. י״ח) ולא שמחה שפחתך מאז באתי הנה עד היום

---

(4) יוסיפוס ותרגום יוני גורסים בטעות יום י״ד ואחריהם טעה הירונימוס והמעתיק ללה״ק תקן. (5) רשום פה: „אמר המעתיק גם זה מצאתי במקום ויעש ככל אשר צותה עליו אסתר״. (6) כ״י קדמון מהוואולגאטא (הירונימוס) גורס התפלה הזאת באופן אחר קרוב יותר לגירסת היוסיפון, ובאסתר רבה סוף פ״ח מצינו הנוסחא הזאת: בעת ההיא היתה אסתר נפחדת מאד מפני הרעה אשר צמחה בישראל ותפשוט בגדי מלכותה ואת תפארתה ותלבש שק ותפרע שער ראשה ותמלא אותו עפר ואפר ותענה נפשה בצום ותפול על פניה לפני ה׳, ותתפלל ותאמר: ה׳ אלהי ישראל אשר משלת מימי קדם ובראת את העולם עזור נא אמתך אשר נשארתי יתומה בלי אב ואם, ומשולה לעניה שואלת מבית לבית, כן אנכי שואלת רחמיך מחלון לחלון בבית אחשורוש, ועתה ה׳ הצליחה נא לאמתך העניה הזאת והצילה את צאן מרעיתך מן האויבים האלו אשר קמו עלינו, כי אין לך מעצור להושיע ברב או במעט, ואתה אבי יתומים עמוד נא לימין היתומה הזאת אשר בחסדך בטחה, ותנה אותי לרחמים לפני האיש הזה (אחשורוש) כי יראתיו, והשפילהו לפני כי אתה משפיל גאים.

הזה לבד בך אלהי אברהם. י"ט) החזק על כלם ענה לקולי, אין לי תקוה זולתך, הוציאני מיד הזרים ומהיגון הגדול אשר לי תוציאני לשלום.

פרק ט"ו: (7) ב') זכרי עניך ושפלותך ואיך היית ואיך טפחתיך ורביתיך כי המן השר הגדול משנה למלך הסגירנו למות, ג') לכן בתי בואי אל המלך ודברי אליו בעבורנו. ד') ביום השלישי הסירה אסתר בגדי האבל ותלבש בגדי הוד והדר ותזרח אורה ואור בנגדי מלכותה. ה') ובקומה קראה לאדון הכל רועה ישראל להושיע אותה, ולקחה עמה שתי נערות, ו') היתה נסמכת על אחת כי לא יכלה להציג כף רגלה על הארץ מרוב ענוייה, ז') והנערה האחרת הולכת אחריה. ח') והיא נושאת חן בעיני כל רואיה ולבה דופק מינוק הפחד. ט') ובבואה פתח אחר פתח עד היכלו ותעמוד לפני המלך, והמלך עומד על כסא מלכותו עם לבוש מלכות מזהב ואבן יקרה, פניו נוראים. י') וכאשר נשא עיניו באימת לבו נפלה המלכה ונהפכו פניה לירקון ותנח ראשה על כתף הנערה ההולכת עמה; י"א) ויהפוך ה' לב המלך לענות צדק ובזריזות וביראה קם מכסאו והחזיק בזרועה עד אשר השיב נפשה וידבר על לבה, ויאמר לה: י"ב) מה לך אסתר המלכה אל תפחדי, י"ג) אל תמותי כי זאת הדת לא נתנה בעבורך רק בעבור הזרים, י"ד) התחזקי והכנסי והניעי במלכות. ט"ו) וישא שרביט הזהב ויניחהו על לבה וישק לה ויאמר לה למה לא תדברי עמי ואנכי טוב לך. ט"ז) ותען אליו ותאמר הנה ראיתיך כמלאך אלהים ונפלו פני מפני דמות אימת כבודך, י"ז) כי נפלאת מאד ונוראים פניך ומלאים חן וחסד ורחמים. י"ח) ובעודה מדברת נפלה פעם אחרת וכמעט שלא פרחה רוחה. י"ט) ויבהל המלך, וסריסיו כלם מחזיקים אותה, ויאמר לה המלך מה לך אסתר המלכה ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש.

פרק ט"ז (8): א') ארתחששתא המלך הגדול המולך מהודו ועד כוש, אל כל האחשדרפנים והפחות אשר תחת ממשלתו, שלום! ב') מאשר אנשים רבים התנהגו הנהגה רעה מהחסד וכבוד המלכים הנתן להם. ג') ולא לבד החזיקו לשום אנשי המלכות מרמס לרגליהם אך מאשר לא יוכלו לסבול הכבוד הנתן להם יתנכלו לאדון אשר מאתו הממשלה באה אליהם. ד') ולא לבד שלא יחזיקו טובה לאשר טובה בידו והיותם מחללים גם כן יושר האנשים, אך כי יחשבו אשר כח בהם מיעודי השם הרואה הכל. ה') ויפילו הוללות בלבבם, עד כי לשומרים אמונת דתם והחוק אשר הפקד להם ועושים כל דבר בדרך אשר ראוי להודות להם יחזיקו [השונאים] להפך בחבל כזב. ו') ובעודם מסיתים אזנים השומעות הפשוטות מהמלכים בתרמית חושבים בזולתם את אשר בהם. ז') וזה דבר מפורסם בספורים ראשונים ישנים ונראה בכל יום באיזה דרך יפסק הנהגת המלך בעבור עצות רעות. ח') ואם כן ראוי אלינו להביט בשלום כל המדינות. ט') ולא תחשבו אם אנחנו מצוים דברים הפכיים שיבאו מקלות דעתנו אך שתדינוני לזכות בעשות הצווים כפי צורך העת והזמן. י') ולמען תשכילו את אשר אנחנו עושים ואומרים יודע לכם כי המן העמלקי היה מלב מקדניא וממשפחתם ונכרי ממשפחת הפרסיים טמא ונול הרחמים אשר לנו בעבור אכזריותו. י"א) ואנחנו החזקנו בו עם היותו נכרי אלינו וגדלנו אותו ונשאנו אותו על כל השרים ועל כל הפרתמים והמשכנו האדנות אליו עד אשר נקרא אבינו והשתחוו לו כמשנה למלך. י"ב) והנה הוא קם בהפלגת הגאוה לגרשנו מן המלכות ולגזור אותנו מארץ חיים. י"ג) כי חשב להמית מרדכי היהודי שבאמונתו ובטובו אנו עומדים ומפיו אנו חיים, ואסתר ריעת המלך עם כל עמה בעלילות חדשות אשר לא נשמעו מעולם. י"ד) במחשבתו אשר חשב ובנפלאות אשר יזם כי באבדם יותר המלך לבדו ויתנכל עליו להמיתו ומלכות הפרסיים [תסוב] לאנשי מקדון. ט"ו) ואין אנחנו מוצאים ביהודים הנידונים למות על ידי הרוצח האכזרי שום עילה להשחיתם אך שנראה אותם מחזיקים בדת יושר. ט"ז) ובני עליון ואלהים חיים ומלך המלכים אשר מחסדו וטובו נתן המלכות לאבינו ולנו וישמור אותה לנו ולעמנו עד היום הזה. י"ז) ובעבור הכתבים אשר שלח בשמנו שתחשבו לאין. י"ח) בעבור מחשבתו הרעה הנה הוא תלוי על העץ אל עיר שושן ולא תחזיקו טובה לנו רק למלך עליון אשר השיב גמולו בראשו. י"ט) זאת הצוואה אשר אנחנו שולחים עתה תנתן בכל המדינות שיעזבו היהודים להחזיק בדת הראויה להם. כ') וכל האנשים אשר הכינו את עצמם להרע להם יוכלו היהודים להנקם מאויביהם ולכלותם ולהמיתם ביום שלשה עשר לחדש אדר. כ"א) זה היום יום בכי ומספד יהפך מיגון לשמחה. כ"ב) לכן זה היום תשימו במועדיכם, ושמנו אותו לעשותו יום משתה ושמחה, לבעבור אשר יהי נכרים לפני עובדי פרסיים אשר יש להם שכר טוב באמונתם ואשר יתנכלו להם יאבדו ברשעתם. כ"ג) כל מדינה שלא תרצה לקבל המועד הזה תאבד ותדלק באש ובחרב, ולא האנשים והנשים לבד אלא אף מקניהם וקנינם וכל בהמתם, בדרך שיהיו לאות ולמופת, והמקיימים אותו יתענגו על רוב החיים והשלום.

נכתב ונחתם בשלשה ועשרים יום לירח סיון שנת שתים עשרה למלך ארתחששתא בעיר שושן הבירה (9).

תם

(7) רשום פה: „אמר המעתיק גם זה מצאתי בלשון יון במקום לבא על המלך להתחנן לו ולבקש מלפניו על עמה, וכך אמר". (8) „אמר המעתיק גם זה מצאתי בלשון יון, פתשגן הכתב אשר שלח המלך על יד מרדכי להיות היהודים עתודים להנקם מאויביהם„. (9) רשום בסוף: „הנה העתקתי זה מלשון הגוים, ואולי כן היה ואבד ממנו כס' עדי וס' ברוך. אני הכותב יעקב ב"ר מכיר".

תפלת מרדכי ואסתר (ארמית).

[יעלינעק, בית המדרש ח"ה]

א׳) בשנת תרתין למלכות אחשורוש ומרדכי היהודי חלם חילמא והא זעייא רבא ואכליותא וקל בהולתא על אנפי כל ארעא, ודחלא ורתיתא אחדו ית יתבהא ואיתבהילו כל דיירי עלמא. ב׳) באדין איתחזיו תרין תניניא רברביא ואתו דין כל קביל דין לקרבא ותמהו כל עממי ארעא לכל איתרגושיהון. ג׳) והוה בין תרין תניניא אינון עם חד זעיר וקמו כל עממיא דארעא עילויה לסלעמותיה ולהובדא דוכרניה מעילוי ארעא. ד׳) והוה עננא וחשוכא וקיבלא על אפי כל ארעא ועקת לעמא זעירא ההוא לחדא וקבילו וצלו קדם ה׳ בכל לבא. ה׳) ותניניא מגיחין באכזריותא ברוגזיהון ולית מפריש ביני תרויהון, ואיסתכל מרדכי והא מבועא דמיין חיין עביר ונגיד ביני תרין תניניא דמגיחין (ואפריש בין תרויהון) ופסקו מן קרבא. ו׳) והוה מבועא לנהרא רבא ופתי תחומין היך ימא רבא אזיל ושטיף בארעא. ז׳) ודנחת שמשא ונגהי נוגהא דנהורא על אנפי כל ארעא ורבא עמא זעירא ואתרומם לחדא ועממיא רמיא וגיוותניא מאכו ושדוכת כל ארעא ארום רבת הימנותא והויא שלמא ליתבי ארעא. ח׳) ומן יומא ההוא ולהלן נכר מרדכי ית חילמא בלביה ולא אישתעי לגברא אילהין לאסתר בלחודא. ט׳) והוה כד עק ליה המן ואעיקיה ואמר מרדכי לאסתר מלכתא בת אביחיל אח אבוהי למימר: הא אתי פיתגמא חילמא דאישתעיתי לך ביומי טליותיך והא מעיקתא דאמרית ליך. י׳) וכדין קומי כען וצליאי קדם ה׳ אלהא דאבהתנא ואקדימי יתיה בבעותא למיתן ליך לחיסדא ולרחמין בלבא דמלכא אחשורוש. י"א) ובכן תעולי קדם אפוהי בשופריך למיקום מטול עמיך ומטול ייחוסיך. י"ב) וצלי מרדכי יהודאה קדם ה׳ אלהיה ואמר. י"ג) בבעו רבוניה דכל עלמיא ה׳ לא איתכסי לבי מן קדמך ולא מן גובהא דרוחי ורומא דלבבי עבדית דא, בגין דלא למיסגד להמן עמלקאה הדין. י"ד) אילהין מדחלתך עבדית ואיתגריתי ביה מטול דלא למינחין ליה ארום דחילית כן קדמך אלהא עלמיא דלא למיתן יקרך לבר נשא בישרא ודמא. ט"ו) בגין כן סריבית למנחן לערלה מסאבא הדין אילהין לשמך רבא וקדישא דאיתקרי עלנא. ט"ז) ארום מאן אנא וביתי דאיבא (מאיבא) דלא אסגיד לאינשא על פורקנא דישראל וסיועהון ולמלחך ית עפר רגלוהי דהמן באתר די תדריך פרסת רגלוהי דהמן. י"ז) ברם במימרך סברת נפשן ארום אנת בלחודך לנא ולאבהתנא לאלהא. י"ח) וכדון אלהנא שזיבנא כען מידיה ויפול בשיחא די כרא ויתאחד במצדתיה די טמן לרגלוי דחסידיך. י"ט) מטול דינדעון כל עממיא דלא איתנשיתא ית קיימא דקיימתא לאבהתנא עבדיך ולא מסרתנא בגלותא כיומא הדין מחלשות ידא אילהין בחובינא איזדבנא ובסורחננא גלינא ארום חבנא לך. כ׳) וכדון אלהנא רב למיפרוק פרוקינן כען מן ידיה ושיזבינן מבישית רעינוי ארום כד עיק לן קדמך נצלי ולוותך נעירוק למיתרם אמטילנן אנת בלחודך למיקום לימינא דחשיכן ולמיפרקינן מן דקיימין עלנא. כ"א) ואדכר כדון ארום חולקך אנחנא ארום מן לקדמין מחבבין מאחסנתא דעממיא ובאפרשותך בני נשא אפרשיתנא למהוי בערכך ולאפרשותנא מן עממיא למהוי לך לחביבא וקדישתנא לשמך אפרשותא מן כל עממיא. כ"ב) וכדון אלהנא למה יימרון מעיקנא ארום לית להון אלהא למיפרוקהון ויתפתחון פומהון לסלעמותא חולקך ולשבחא ית פסליהון והבליהון למימר בהון איסתיענא למכבש ית עמא הדין. כ"ג) בבעו אלהנא פרוקינון כדון מן ידיהון ויבהתון עממיא מן פסליהון והבליהון וטעוותהון וישוון ידא לפומא במיחזיהון ית פורקנך ה׳ וחוס כדון על עמך ועל אחסנתך ולא יסתתמון פומיא משבחתא דמייחדן ית שמך רמשא וצפרא תדירא. כ"ד) והפוך איבלינן לבדחא וחידוא ונייחי ונשבחך על פורקנא טבחנא די תפרקינן. כ"ה) וכל ישראל ויהודה קבילו כחדא קדם ה׳ אלהיהון על עיסק עיקתא דאעיק להון בזמן דאעיקינון המן בר המדתא עמלקאה דמזרעית אגג. כ"ו) ולחוד אסתר מלכתא עקת (ערקת) ואיפכת עד ה׳ לאקדמותיה בצלו ארום דחלת מן קדם בישתא די צמחת מן מחשבתא דהמן בישא. כ"ז) ואשלחת ית לבושי מלכותא וית תקון תושבחתא ולבשת שקא ופרעת ית שער רישה ומלאתון עפר וקטם ועניאת בצומא ואיטמרת בטומרא ונפלת על אנפאה וצליאת ואמרת. כ"ח) בבעו ה׳ אלהא דישראל מלכא על כל מלכיא וברי כולא דקניניה שמיא וארעא ושליט ברום מרומי שמיא ועל ארעית ארעא ובימיא ובתהומא ובכל תניניהון. כ"ט) בבעו סייע כדון לאמתך דיתבא בלחודא דלית ליה סעיד בר מינך ארום בלחודוי יסבית הלכא ובלחודוי אנא יתבא בבית מלכא הדין בלא אבא ואמא ולחוד כיתמא ענייתא דשאלה מזונא מן ביתא לביתא. ל׳) הכדין שאלית רחמך וחיסדך מן כוותא לכוותא בבית מלכא אחשורוש הדין למן יומא דאיתדברית הלכא ועד יומא הדין. ל"א) וכדון אלהנא הא נפשי כדעל גב ידיי לאיתקטלא סב יתה מידיי אין שפיר קדמך. ל"ב) ואין לא תצבי למיסבי שיזיב כדין ית עאן רעיתך מן פום אריוותא האילין די פתחו ית פומיהון למיכל יתהון. ל"ג) ארום שמעית מאבהתי ולחוד אישתעי לי ארום את דברת ית אבהתנא מבני עממיא ואפיקתינון ממצרים וקטלת כל בוכרא דמצראי בגינהון. ל"ד) וית עמך דברתא מביניהון וית ידך תקיפתא ואדרעא מרמם אחזיתא למצראי מטול עמך ואעברתינון ביבשתא היך סוסא במדברא והיך בעירא בבקעתא. ל"ה) ויהבת לחמא מן שמיא לכפנהון ולצחותהון אפיקת להון מיא מן שמיר טינרא. ל"ו) ולחוד מזונא דבישרא וצפורי שמיא לשובע אנרתא להון מיא מן טינרא רבא לאשלמא רעותהון

ונתתהון ארבעין שנין במדברא בארעא דלא יתבא. ל״ז) ומחיתא קדמיהון מלכין רברבין וגיוותנין ואחסנתינון ית ארעהון ויהבתא להון ארעא משבחתא אחסנתא טבתא בסוגי טובך. ל״ח) וכד חבו אבהתנא לשמך רבא מסרתינון ביד שוביהון והא אינון בגלותא יומא הדין. ל״ט) ולחוד אנא איסתעא לי למימר דמלילתא בידא דמשה עבדך ולחוד ברם הא במהויהון בארע בעלי דבביהון לא ארחקינון במלכותא דבבל ולא אשבקינון במלכותא דמדי ופרס לשיציותהון (תרגום ירוש׳ ולא שיצית יתהון) במלכותא דיון לאשנאה קיימי עמהון במלכותא דאדום, ארום אנא ה׳ אלהיהון ביומי דגוג ומגוג. מ׳) וכדון לא סגי לנא גלותנא דאינון מפלחין יתנא בקשיו אילהין הינון אמרין ארום לא מסרתנא אנת בידיהון אילהין ית פסליהון יודון ולהון יסגדון וישבחון למימר ארום אתון מסרתון ית עמא דיהודאי בידינן. מ״א) בגין כן עקת נפשא לרחקא ית עמא הדין ולמיסני יתהון היך ריחוק בזעא דלבוש איתתא דוותא הכדין סניתינון וברם אסני וארחיק ית כל לבושי תושבחתי וית כל מאני תקוני שבהורי וית כלילא דמלכותה דברישי ולא חדיתי מן יומא דאיתוני הלכא עד הכא אילהין במימרך בלחודך מלכי ואלהי. מ״ב) ואנת אלהא אבוה דיתמי קום כדון לימינא דאמתך יתימתא יומא דין די סברית במימרך בטובך וברחמך. מ״ג) והב לי רחמין קדם אחשורוש מלכא ארום דחילא אמתך יתיה היכמה דדחיל גדיא מן קדם אריה. מ״ד) בבעו אלהא אמאיך יתיה עם כל יעטוהי למיהוי כניע ומיתכביש קדם אמתך בחנא וחסדא ובשיבהורא ובשופרא די תתן לאמהתך אלהי. מ״ה) והב בלבביה למיסני ית בעלי דבביהון דעמך ולמרחם ית עבדך ארום לבהון דמלכיא בידך אלהנא משבחא ודחילא ותקיפא. מ״ו) ושיזביני כדון מדחלתיה ואיסתפיתי ועלית קדמוהי בשום מימרך והב דחלתך עלוהי ומיתברך דתעיל בלבביה למידחל מן קדמך בגלל דאיפוק מן קדמוהי בשלם.

[תרגום עברי]

א׳) בשנה השנית למלך אחשורוש מרדכי בחלומו ראה והנה רעש גדול ורעם חזק ועצום ותהי בהלה בכל הארץ ופחד ורעש ורעד וגעש על כל יושביה. ב׳) ויריעו אז שני תנינים גדולים זה לקראת זה למלחמה וירוצו לקולם כל גויי הארץ. ג׳) והנה ביניהם גוי אחד קטן ויקומו כל הגוים ההם על הגוי הקטן חזה לאבד שמו ולמחות זכרו מעל כל הארץ. ד׳) ויהי ביום ההוא חשך ואפלה לכל העולם וייצר לגוי הקטן מאד מאד והיו צועקים לה׳ בבכי ובתחנונים ובמר נפש. ה׳) והתנינים נלחמים באכזריות ובחמה גדולה ואין מפריש ביניהם. וירא מרדכי שנית והנה מעין מים קטן נובע בין שני התנינים האלה ויפריד ביניהם מן המלחמה אשר היתה ביניהם. ו׳) והמעיין ההוא הקטן גדל עד מאד ויהי לנהר שוטף כשטף ים גדול ורחב ידים ויהי הולך ושוטף בכל הארץ. ז׳) וירא והנה השמש זרחה על הארץ, ויהי אור על כל העולם ויתרומם ויתגדל הגוי הקטן ההוא והגבוהים השפלו ויהי שלום ואמת בכל העולם. ח׳) ויהי מהיום ההוא והלאה וישמור מרדכי בלבו את החלום אשר חלם, ויהי אז כראות מרדכי את החלום ויספרהו לאסתר. ויהי כאשר הצר לו המן ויאמר לאסתר המלכה לאמר בא החלום אשר ספרתי לך בימי נעוריך. י׳) ועתה קומי ובקשי רחמים מאת אדון הרחמים. י״א) ובואי נא לפני המלך אחשורוש ובקשי לפניו על עמך ועל מולדתך. י״ב) ויתפלל מרדכי היהודי אל ה׳ אלהיו ויאמר: י״ג) גלוי וידוע לפני כסא כבודך אדון כל העולם כי לא מגובה לבי ולא מרום עיני עשיתי זאת אשר לא השתחויתי לעמלקי המן הרע הזה, הצר הצורר לעם קדשך ותפארתך. י״ד) אמנם מיראתך התגריתי בו ולא השתחויתי לו, כי יראתי מפניך ה׳ אלהי ואלהי אבותי לתת את כבודך לאחרים, ולא רציתי להשתחוות לזולתך. ט״ו) כי מי אני אשר לא אשתחוה להמן אשר נשאו זימנו וגדלו המלך אחשורוש, והלא על תשועת ישראל אלחוך (הייתי לוחך) נעליו אשר ברגליו ועפר הארץ אשר ידרוך. ט״ז) ועתה אלהינו הצילנו נא מידו ויפול הוא בשחת אשר כרה וילכד ברשת אשר טמן לרגלי חסידיך. י״ז) וידעו כל העמים כי לא שכחת את השבועה אשר נשבעת לאבותינו ולא הפרת אותה, גם ידעו כי לא נתתנו בגלות מקוצר ידך כי לא יכלת להושיענו, כי אם בעונות אבותינו נמכרנו ובחטאינו נגלינו כי חטאנו לך. י״ח) ועתה אלהינו רב להושיע המחיה מתים, ריבה את ריבנו נקום את נקמתנו והושיענו מיד המן, כי צר לנו מאד ואנחנו עליך עינינו ועדיך נברח להיותך למגן בעדנו, ולעמוד בקרבנו ללחום את מלחמותינו ולשפוט על כל הקמים עלינו. י״ט) וזכרנו ה׳ אלהינו כי חלקך אנחנו מבני אדם ומאז בהנחילך גוים ובהפרידך בני אדם, ונהי בגורלך אנחנו, ותפיל עלינו הגורל אשר השלכת ונהי סגולים, כ׳) ועתה אלהינו למה יאמרו צרינו כי אין אלהים לישראל ויפתחו פיהם לבלוע את חלקך את עם קודש ולהלל עצביהם והבליהם. כ״א) אנא אלהינו הצילנו נא מידו ויבושו מתקותם, וישימו יד על פה בראותם את ישועתך ה׳, ורחם על עמך ועל נחלתך ואל תסתום פיות מהלליך ערב ובקר תמיד. כ״ב) והפוך יגוננו לששון ואבלנו לשמחה ויום טוב. כ״ג) וכל ישראל צעקו אל ה׳ על דבר הצר אשר הצר ואשר הציקם המן בן המדתא העמלקי. כ״ד) ותאנח אסתר המלכה ותבקש רחמי ה׳ כי פחדה מן הרעה אשר צמחה על עמה. כ״ה) ותפשוט את בגדי מלכותה ואת עדיי תפארתה ותלבש שק ואפר ותפזר שערת ראשה ותמלא עפר ואפר ותענה בצום נפשה ותפול על פניה. ותתפלל ותאמר: כ״ו) ה׳ אלהי ישראל אשר משלת מימי קדם ובורא ועושה כל העולם כלו. כ״ז)

עזור נא לאמתך אשר אין לה עוזר אחר בלעדיך ופדה אותי ואת עמי מיד הצר הצורר אותנו, כי בדד אני יושבת הנה ובדד אני בבית המלך בלא אב ואם כיתומה עניה שואלת מבית לבית. כ"ח) כן אני שאלתי רחמיך מהלון לחלון בבית המלך אחשורוש מן היום אשר נלקחתי הנה ועד היום הזה. כ"ט) ועתה אלהים הנה נפשי בכפי קחנה מידי אם ייטב בעיניך. ל׳) ואם לא תרצה לקחתה הצילה נא צאן מרעיתך מן האריות האלה אשר קמו עליהם לטרפם. ל"א) כי אבי ואמי ספרו לי ומרדכי עבדך אומני למדני, ובתורתך כתוב לאמר אשר הוצאת את אבותינו ממצרים והרגת בכוריהם. ל"ב) ועמך הקדוש הוצאת מתוכם ביד חזקה ובזרוע נטויה ואח"כ העברתם בים סוף כסוס העובר בבקעה. ל"ג) והולכתם במדבר ותתן להם לחם מן השמים ומים מצור החלמיש. ל"ד) וגם בשר לשובע נתת להם. ל"ה) ותך לפניהם מלכים גדולים ואדירים, ואת ארצך הטובה הקדושה והטהורה הנחלת להם. ל"ו) וכאשר חטאו אבותינו לשמך הגדול נתת אותם ואותנו בשבי והנה אנחנו בגולה כיום הזה. ל"ז) ואתה ה׳ מאז רחמיך גברו על פשעינו ותשפטנו לפי חסד ותיעדנו סליחה כי נזעק אליך בעת צרה. וכה דברת ביד משה עבדך נאמן ביתך: בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה וגו׳ כי אל רחום וגו׳. ועל יד משה הבטחת חסדך הגדול לבלתי הפר בריתך אתנו ולזכור לנו ברית ראשונים להיותך לנו לאלהים, וכן כתוב ואף גם זאת וגו׳ ועתה ה׳ אלהינו רב לצרים הצוררים האלה כי יעבידו אותנו בפרך. ל"ח) ועתה לא די להם שמעבידים אותנו בפרך והם אומרים כי לא נתתנו אתה בידם, כי לפסיליהם יודו ולהם ישתחוו לאמר אתם נתתם את היהודים בידינו. ל"ט) על כן אני שפחתך תעבתי ושנאתי אותם שנאה גדולה, כאשר ישנא אדם בגד אשר לאשה נדה כן אני אשנא את בגדי תפארתי ואת כתר. מלכותי אשר בראשי, ולא שמחתי מיום אשר הביאוני הנה כי אם בך. מ׳) ועתה אלהינו אבי היתומים עמוד לימין היתומה הבוטחה בך. מ"א) ותן לי רחמים לפני האיש הזה אחשורוש כי יראתיו כאשר ירא גדי העזים מפני האריה. מ"ב) והשפילהו עם כל יועציו ויהי כנוע וכבוש בחן וביופי אשר תתן לי אתה אלהי עת אבוא אליו לבקש מלפניו על עמי. מ"ג) ותן בלבו לשנוא את אויביך ולאהוב את עבדיך המה בני ישראל עמך הקדוש ונחלתך הטהורה, כי לב המלכים בידך לכל אשר תחפוץ תטנו, אל אדיר ונורא ונשגב. מ"ד) הצילני נא היום הזה מהיראה ומהמגור אשר יראתי ויגורתי, ואבואה לפניו בחסד שמי ואצא מלפניו בשלום.

מנין פסוקי דספרא נ"א (1).

סליק חלומו של מרדכי ותפלתו, ותפלתה של אסתר

[השמטה ממדרש מגילת אסתר הנ"ל צד 57 ע"א].

פרשה ז׳ ה׳: ויאמר המלך אחשורוש ויאמר, מהו ויאמר ויאמר ב׳ פעמים, אלא בתחלה היה מליץ בינותם וכשאמרה לו שהיא מזרע שאול המלך דבר עמה בלא מליץ.—איש צר ואויב המן, הושיטה אצבעה לנגד המלך ובא מלאך והושיטה לנגד המן ואמרה המן הרע הזה.—והמלך שב מגינת הביתן, מקיש שיבה לקימה מה׳ קימה באימה אף שיבה באימה, לפי כשיצא לגינת הביתן אולי ירפה זעמו, מצא מלאכים כדמות בני אדם שכורתים עצי הגן, אמר להם למה אתם כורתים העצים אמרו לו המן השכירנו שנכרות הכל ולא נשאיר כלום, ויחר אפו מאד. וי"א שהיו המלאכים האלו בדמות בני אדם ועל כן הוסיף בכעס.—והמן נופל על המטה, בא מלאך והפילו עליה, ועל כן אמר הגם לכבוש את המלכה עמי בבית. מיד ויאמר חרבונא, לא אמר חרבונא דבר זה מאהבתו של מרדכי אלא שהיה שונא להמן, ועוד שגם הוא היה בעצת המן, וכשראה שחזר עליו הגלגל, ולא נעשתה עצת המן ברח מן העצה והכביד עליו חמת המלך, וזהו שאמר במשל נפל תורא חדד סכינא (עי׳ שבת ל"א:).—ויתלו את המן, ומיד נהפך לישראל היגון לשמחה והשיב לו השם יתברך גמולו בראשו של המן הרשע ותפר עצתו ומחשבתו.

פרשה ח׳ ט"ו ומרדכי יצא וכו׳.

אצילות:

בריתא בענין הספירות ומעשה בראשית בחכמת הקבלה, גם כולל שמות המלאכים, ושמות הספירות ומהותן. אצילות הוא לשון השפעה רוחנית כמו „ויאצל מן הרוח", והוא העגול הראשון של העולם הרוחני „שנאצל" ממנו היכולת לאדם להבין ולהשכיל בשכלו ודעתו. למעלה מאצילות הוא „אין סוף", ולמטה מאצילות הם העיגולים: בריאה יצירה עשיה, וביחד נודעו בר"ת „אבי"ע". עי׳ באוצר ישראל ע׳ אצילות; ספירות. בברייתא זו יש פתיחות בשם אליהו בן יוסף, יערישיה בן יוסף, זכריה בן יוסף, ירוחם בן יוסף. ויש גירסא אחרת יערישיה בן ירוחם פתח, זכריה בן ירוחם פתח, אליה בן ירוחם פתח, והם הנזכרים בדהי"א (ח׳ כ"ז) ויערשיה ואליה וזכרי בני ירוחם, והם משבט בנימין. ודרשו חז"ל, אליהו משל מי ר"א אומר משל בנימין שנאמר ויערישיה ואליה וזכרי בני ירוחם כל אלה בני בנימין. ר׳ נהוראי אומר משל גד וכו׳, ומה מקיים ר׳ נהוראי קרא דר"א ויערישיה ואליה, אלא מדרשות הן, בשעה שהקב"ה מרעיש עולמו הוא מזכיר זכות אבות, בני ירוחם הקב"ה מתמלא רחמים על עולמו (ב"ר פע"א). ועוד אמרו: שנקראו לו לאליהו ארבעה שמות שכן כתיב ויערישיה ואליה וזכרי בני ירוחם, למה נקרא שמו כן, אלא בשעה שהקב"ה מבקש להרעיש עולמו הוא עומד ומזכיר זכות אבות ואלקים מרחם על עולמו (שמות

---

(1) מנין הפסוקים בנוסח הארמי מ"ה ובנוסח העברי מ"ד, ואפשר שפסקו הפסוקים באמצע או שנחסרו מהם בכ"י בטעות.

רבה פמ"ב). בתוספות שאנץ (ב"מ קי"ד. בסוף ד"ה מהו שיסדרו לבע"ח) כותב: וכבר שמעתי מימים רבים בשם רבינו יעקב שעל מדרש שדורש ויערישיה ואליה וזכרי בני ירוחם על אליהו הנביא שמזכיר זכות אבות בשעה שמבקש הקב"ה [להרעיש עולמו] ויתמלא עליהם רחמים, וע"ז יסד הפיוט בזמר שלו: מהר מבשר לעם נלחם, נלחם את אליהו בן ירוחם, משם היה יודע כי אליהו הנביא נקרא בן ירוחם ולא הייתי יודע איפה המדרש עד שראינוהו בב"ר. עכ"ל. מדרש אצילות נקרא ג"כ מסכת אצילות או ברייתא דאצילות, ונמצא בקובץ מדרשים אשר בראשו אגדת בראשית (ע"ע). ובו רשומים עשר ספירות ועניניהם, ובסוף יאמר הכותב: עד כאן מצאתי ומי שעיניו פקוחות יביט בה נוראות, וכמה וכמה ברייתות כאלו נאבדו ממנו באורך הגלות. בסוף מס' אצילות הנדפס נתוסף מאמר ע"ד בני משה וקבר יונה הנביא ותנאים.

מסכת אצילות

[בסוף אגדת בראשית דפוס לובלין תרמ"ג]

אליהו בן יוסף פתח כתיב סוד ה' ליריאיו ובריתו להודיעם (תהלים כ"ה). מהא אוליפנא שאין הקב"ה מגלה סודיו כי אם ליראיו, שאפילו אדם מישראל למד מקרא משנה תלמוד ואגדה ותוספתות ואין בו יראה לחנם צלל במים אדירים, וכל מה שטרח לחנם טרח; וכל מי שהוא ירא שמים רודף אחר נסתרות ומעשה מרכבה שהוא עיקר החכמה והדעת שנאמר ראשית חכמה יראת ה' (שם קי"א), תרים נחשת וחרב של ברזל היראה ואין מפחד מכל, שנאמר פחדו בציון חטאים (ישעיה ל"ג) הא ירא חטא לא יפחד לפי שהשכינה מקשקשת לפניו ושומרתו ומגלין לו סודות נעלמות הוי סוד ה' ליראיו ואומר הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה (איוב כ"ח).

יערישיה בן יוסף פתח כבוד אלקים הסתר דבר (משלי כ"ה) מלמד שדברי מעשה מרכבה יהיו בהסתר לפי שזו כבוד אלקים, ד"א כבוד אלקים אימת אתה עושה לאלקים כבוד בשעה שאתה עוסק בנסתרות ואל תקרי דבר אלא דיבור. כתיב איזה הדרך ישכון אור וחושך אי זה מקומו (איוב ל"ח), וכתיב ידע מה בחשוכא ונהורא עמיה שריא (דניאל ז'), מלמד שברא הקב"ה מקום לאור ומקום לחשך, האור ליהנות בהם הצדיקים העושים רצונו והחשך לענוש בהם הרשעים שעוברים רצונו, ואע"פ שנהורא עמיה שריא מלמד שצמצם הקב"ה אורו. ידע מה בחשוכא, שיודע מה לעשות עם החשך, שעם החשך פרע הקב"ה לעוברי רצונו, שנאמר בהם חשך ונאמר כחשיכה כאורה, כשם שהחשך להפרע מרשעים שבמחשך מעשיהם כך נברא האור ליתן שכר טוב לצדיקים שמעשיהם מאירים העולם, ח"ש שלמה גם את זה לעומת זה עשה אלקים (קהלת ז').

פתח תניינא, נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך (משלי כ') מלמד שהקב"ה ברא תחלה עולמות ומחריבן אילנות ועוקרן לפי שהיו מבוהלין ומקנאין זה לזה, משל לעשר אילנות הנטועות בשדה בשורה אחת באורך, ואין בין אילן לאילן כמלא נימא כל אילן ואילן רוצה שימלוך על כולן ולינק כל לחלות האדמה בין כך יבשו כלם, כך העולמות. ואחריתה לא תבורך, שנטל הקב"ה אורו מהם ונשארו חשך לענוש בהם הרשעים, הוי ואחריתה לא תבורך. כתיב כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מ"ג) מלמד שברא הקב"ה ארבע עולמות נגד שמו יתברך שנאמר בו ארבע אותיות, ואלו שמותן: אצילות מלמד שהאציל הקב"ה מאורו כביכול ועשה לו כשלמה וכמלבוש, הוי עוטה אור כשלמה (תהלים ק"ד), ושם שמו ושם כבודו, ואין כבודו אלא שכינתו שנאמר וירא כבוד ה' (במדבר ט"ז). מאיזה אור נברא זה העולם—מאור בריאת ראשית שהיה מתחלה מבוהלים, הוסיף הקב"ה אור על אורן וברא מהם עולמו ונטע בהם אורו. הוי ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד), ואומר וכבודי לאחר לא אתן (ישעיה מ"ב). בראתיו, עולם הבריאה, שם נשמות הצדיקים וגנזי ברכה וחיים ושם כסא הכבוד של הקב"ה ואכתריאל ה' צבאות יושב על הכסא ושם היכלי עונג: היכל הרצון היכל האהבה היכל הזכות היכל הנגה היכל עצם השמים ותחתיהם לבנת הספיר שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות ט"ז) והוא יסוד העולם שנאמר וצדיק יסוד עולם (משלי ד') ואל שדי יושב בכולם. יצרתיו, עולם היצירה, שם חיות הקדש שראה יחזקאל בן בוזי הכהן, ושם משרתיו עושי רצונו של הקב"ה. גם שם יש היכלי עונג ורצון כי זה לעומת זה, כי תחתון גבוה ירא ה'... וכמים פנים אל פנים. ושם עשר כתות מלאכיו כפי מעלותיהם ואלו הם: שרפים, שמועיאל ממונה עליהם, איכא דאמרי יהואל ממונה עליהם; אופנים, רפאל ואורפניאל ממונה עליהם; כרובים כרוביאל ממונה עליהם; שנאנים, צדקיאל וגבריאל ממונה עליהם; תרשישים, תרשיש ושלויאל ממונה עליהם; אישים, צפניה ממונה על הם; חשמלים, חשול ממונה עליהם; מלאכים, עוזיאל ממונה עליהם; בני אלהים, חפניאל ממונה עליהם; אראלים, מיכאל ממונה עליהם. אלו הם עשרה מלאכיו עושי רצונו שנבראו תחלה, והם ממונים על אלו מחנות הנזכרים ומטטרון הנהפך מבשר ודם לאש לוהט מלך עליהם, ושם רוחות בני אדם אבני מלחמה וחיילות ומרכבות ושרי הרכב שנאמר רכב ישראל רבותים אלפי שנאן (תהלים ס"ח) ואלקים מאיר עליהם ומושל בכולם.— אף עשיתיו, עולם העשייה, שם אופנים ומקבלי התפלות והבקשות והממונים על רצון האדם, ושם נפשות האדם ובעלי האגרופין ושרי החיל וחצים ואבנים ואבני בליסטראות המוני מעלה מנהיגי הספינה עורכי המערכות נגד סמאל הרשע וחביריו, ובל יכנסו בפתחי התפלה עוברי דרכים ואל יראו בגאות ה', ושם השוערים

המעידים על מעשה האדם וסנדלפון קושר כתרים מולך עליהם, ואל אדני מאיר להם ומושל בכולם שנאמר ומלכותו בכל משלה (שם ק"ג).

זכריה בן יוסף פתח ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ו') מלמד שבחכמה נתיסד הארץ ואין הארץ אלא שכינה שנאמר מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו') אבל נתכונן הארץ בתבונה שנאמר בחכמה יבנה בית (משלי כ"ד) ואין בית אלא שכינה שנאמר וכבוד ה' מלא את הבית (דהי"ב ז') מלמד שבחכמה נבנה בית, ונאמר כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מ"ד). ובתבונה יתכונן, מלמד שבתבונה נתכוננת. אם כן מה הוא דין דאמר כונן שמים בתבונה, א א תפתר בחכמה ובינה נברא הארץ והשמים, ואין שמים אלא הקב"ה שנאמר השמים שמים לה' (תהלים קט"ו). איזה נברא תחלה? תנינן רשב"י אומר שמים וארץ לא נבראו אלא כהדין אלפס וכסוי הדדי, ר"א בר"י אומר שניהם שוין שפעמים שמקדים שמים לארץ וארץ לשמים מלמד ששניהם שוין.—כתיב אחד באחד יגשו ורוח לא יבא ביניהם (איוב מ"א) מלמד שכל מקום ששכינתו הולכת הולך הקב"ה עמה כדי שלא יבא רוח האומות ח"ו ויכלו את כנסת ישראל. משל למלך שש:ח מטרוניתא שלו לילך בדרך רחוקה לפדות בניה משביה ואז ירא המ ך לשלחה לבדה פן יפגעו בה עוברי דרכים, והולך ג"כ הוא עמה, הוי אחד באחד ינשו, בכל צרתם לו צר (ישעיה ס"ג).—כתיב אבתריה איש באחיהו ידבקו ולא יתפרדו וגו' (איוב מ"א), מלמד שהשרים מטטרון וסנדלפון המה איש באחיו ידבקו אפילו שיתלכדו בעונות ישראל לא יתפרקו ולא יתפרדו עטישותיו של מטטרון תהל אור, ועיניו כעפעפי שחר מפיו לפידים יהלוכו וגו' נפשו גחלים תלהט וגו' (שם) מלמד שנהפך מדם ובשר לאש, ונחלים בוערות בצוארו ילין עוז (שם), כל המקראות הללו על מטטרון נאמר. לא יבריחנו בן קשת (שם) זה סמאל שמקטרג חו רק חצים לישראל, וישחק לרעש כידון זו לי.ית הרשעה, אחריו יאיר נתיב מלמד שסמאל ושבעים שריו אין נהנין מאור של מעלה אלא מאחריו של מטטרון, אין על עפר משלו וגו' את כל גבוה יראה וגו', שמקבל חוק ואומץ מאכתריאל שהוא גבוה ממנו, הוא מ ך על כל בני שחץ, הם סמאל וכו' שריו שהם שחיצים ויהירים.

ירוחם בן יוסף פתח אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (משלי ג') בא וראה שבכל מקום שמזכיר החכמה הוא מעמיד אצלה הבינה והתבונה, ללמדך שהחכמה והבינה שניהן שוין ואין נפרדין זו מזו לעולם.—כתיב בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (שם) בדעתו של הקב"ה תהומות של חמשים שערי בינה נבקעו, והיינו דכתיב מבטן מי יצא הקרח הנורא (איוב ל"ח), ושחקים ירעפו טל, היכן השחקים מרעיפים הטל למי שהוא צדיק והוא יסוד עולם, כי אי אפשר לעולם בלא טל, ואין הטל נעצר, והיינו דקאמר הקב"ה לישראל אל תירא, שראשי נמלא טל (שה"ש ד') ואומר אהיה כטל לישראל (הושע י"ד), טוב מעט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו (משלי ט"ו), טוב מעט תורה ויהיה בו יראת ה', כי מי שיש בו יראה הולך במישרים, שנאמר הולך בישרו ירא ה' (שם י"ד), ואז מגלין לו תעלומות חכמה שנאמר ואת ישרים סודו (שם ג'). והיינו דתנינן אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. מאוצר רב ומהומה בו, מי שהוא מלא מאוצר התורה ומהומה בו שאין בו יראה שאז כל הימים הכל הומים בו, אוי לזה שקרא ואוי לזה ששנה אוי לזה ששמש ת"ח. הכלל הזה יהיה מסור בידך, מי שאין בו יראה אין בו חכמה, ותנינן אם אין יראה אין חכמה, ווי להון מן הדין קרא, יראת ה' היא חכמה (איוב כ"ח) הוי טוב מעט ביראת ה'.— כתיב ובליעל בקוץ מונד כלהם וגו' ובאש שרף ישרפו בשבת (ש"ב כ"ג), זה המקרא נאמר על סמאל וחביריו, ואימתי נשרפים ונופלים ונשמדים, ישרפו בשבת, אל תקרי בשבת אלא בשבת בראשית. איכא דאמרי בערב שבת וחיליהון מן הדין קרא ויציצו כל פועלי און וגו' והיינו דמצלינן פסוק אחד: ואני תפלתי לך ה' עת רצון (תהלים ס"ח) כי אז עת רצון והמקטריגים נגנזים ונבטלים במקומם הוי עת רצון.—גדולה היראה שצוה משה רע"ה עליה, שנאמר ועתה ישראל מה ה' וגו' (דברים י') וכל הרוצה ליכנס בחדרי החכמה ואין בו בו יראה אובד כל מה שיגיע שנאמר תחלת חכמה יראת ה' ודעת קדושים בינה (משלי ט'). כתיב לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת וגו' (דהי"א כ"ב). תנינן בספר יצירה לאברהם אבינו ע"ה עשר ספירות בלימה, מאי בלימה, כמה דאת אמר תולה ארץ על בלימה (איוב כ"ו) שאין שום דמיון ודמות הוי בלימה אלא מעשה אצבעותיו של הקב"ה, והם כלי אומנות של הקב"ה. משל לאומן שיש לו מצרף לכסף וכור לזהב אע"פ שהמצרף והכור מטים נעשו שמותיהם משונות, כך הם המדות של הקב"ה ושבחו. למה נקרא שמן ספירות, כמה דאת אמר ספיר ויהלום (שמות כ"ח) ואומר מי יספר שחקים בחכמה (איוב ל"ח), ועל ידי כלי אומנתו הקב"ה משפיל גאים ומגביה שפלים מוריש ומעשיר, זה ישפיל וזה ירים, ואם הצדיק עושה צדקות ומישרים בעולם ועוסק בתורה שנקראת מעוז אז השכינה אומרת: או יחזיק במעוזי שלום יעשה לי (ישעיה כ"ז), ואם הרשעים והחוטאים מתרבים בארץ העולם מתמוטט והשכינה אומרת קלני מראשי קלני מזרועי, ואין החיים והשלום מתרבות בעולם אלא כשהצדיקים בעולם, הוי פעולות צדיק לחיים ותבואת רשע לחטאת (משלי ז').

ואלו הן (הספירות): הראשון נקרא כתר שמתחלק לתר"ך נתיבות והרבות אורה, ועליו הכתוב אומר ועתיק יומין יתיב וגו' (דניאל ז'). שם שלש עשרה שערי החכמה והחמלה, שהזכיר משה רבינו

בתורה, עליו אמרו במופלא ממך אל תדרוש ואין לך עסק בנסתרות (חגיגה פ"ב). השני רוח אלהים חיים חכמה, ומתחלק לל"ב נתיבות אורה ושם תעלומות החכמה והנסתרות ומצפוני החכמה, הוי ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג'). השלישי כי אם לבינה תקרא (שם ב'), שם תענוגי עולם הבא ומנוחות הנשמות, ומתחלק לשלשה שערים, והחכמה והבינה והדעת אינן נפרדים מעולם, ועליהם נאמר היש למטר אב ומי הוליד אגלי טל (איוב ל"ח), הוי כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב'). הרביעי חסד לאברהם (מיכה ז'), שם מדת אברהם אבינו ע"ה, מים של הנחה וששון נקרא ימינו של הקב"ה, הוי נשבע ה' בימינו (ישעיה ס"ב). החמישי פחד יצחק אביו של יעקב, שם מדת יצחק אבינו שנעקד תחת יד אברהם, ושם אש לוהט, הוי כי ה' אש אוכלה, ונקרא שמאלו של הקב"ה, הוי ובזרוע עוזו (שם). הששי ת"ת (תפארת) עבור על פשע (משלי י"ט), שם מדת יעקב אבינו ע"ה ותורת משה רבינו משם נתנה ונקרא לב השמים, ועליו נאמר כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מ"ד). השביעי נצח ישראל לא ישקר, שם מדת משה רבינו ע"ה ובזכותו היה יורד המן משחקים הטוחנים מן לצדיקים. השמיני הוד והדר של הקב"ה, שם מדת אהרן ע"ה ובזכותו היו ו' ענגים מקיפים לישראל במדבר, ועליהם נאמר שוקיו עמודי שש (שה"ש ה'). התשיעי צדיק יסוד עולם, שם מדת יוסף הצדיק ע"ה ושם כל השפעות החסדים והרחמים והגבורה של הקב"ה והוא זן ומפרנס לכנסת ישראל, ועליו נאמר ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו'), ונאמר וראשו מגיע השמימה (בראשית כ"ח). העשירי מלכות, שכלן נותנים שפע וברכה לה' ע"י מדת שלום הנותן שלום בין כנסת ישראל להקב"ה. ושם נכנסין קולות התפלות והבקשות, ושם שכר ועונש הצדיקים ומשפט, הוי צדק ומשפט מכון כסאך (תהלים פ"ט), ושם מדת דוד המלך ע"ה, ועליו נאמר בזאת אני בוטח (שם כ"ז), מאת ה' היתה זאת (שם קי"ח).

ארבעה מלכים: מאמר ארבעה מלכים הוא כעין מדרש עשרה מלכים, אך פה תושב רק המלכים פרעה נבובדנצר סנחריב וחירם שהתגאו יותר מדי ונפלו ממעלתם ונשפלו. המדרש הזה נמצא בכ"י די רוסי בשתי נוסחאות (בפרט בנוגע לחירם), והדפיסן רח"ם הורוויץ בבית עקד האגדות חוברת ב':

מאמר ארבעה מלכים

ארבעה מלכים נתגאו ואלו הן: פרעה ונבוכדנצר וסנחריב וחירם. פרעה עשה פלטירין גדול על המים וכיון שהיה נילוס עולה היה אותו פלטירין צף על פני המים והיה מרעיש בקולו וקולו מהלך ארבעה יום, זה היה גיאותו. גיאות נבוכדנצר שהשליטו הקב"ה על כל העולם כולו ואפילו על חיות ברא, הוא היא דכתיב וכל דיירין בני אינשא חיות ברא ועופא שמיא וגו' (דניאל ב' ל"ח). מה עשה בנה היכל גדול כמו שהיה בית המקדש והיה מטייל עליו ובא, והיה מתגאה ואומר הלא היא בבל רבתא, באותה שעה נפל כתרו של נבוכדנצר ונשתנה עליו העידן ונעשו כל חיות ברא נקבה שנאמר ושוד בהמות יחיתן (חבקוק ב' ט"ז). לאחר ארבעים ותשע שנים שהן שבע עידנין בא והוא רוכב על ארי ותנין קשור בראשו, בא ומצא את בנו יושב לו על כסאו, נטלו והשיבו בבית האסורין וישב לו על כסא מלכים, עשה שלש [שנים] במלכותו. כיון שמת אמרו לבנו צא ומלוך, אמר להם בראשונה בא ונתנני בבית האסורין, עכשיו הוא בא והורגני, אמרו לו כבר מת, אמר להם אם כן הוציאו אותו מקברו, והביאו אותו לפתח בית האסורין וראה אותו שמת ולא האמין. עד שדקרו אותו בחרבות שנאמר ואתה השלכת מקברך וגו' (ישעיה י"ד ט'), שהיו טוענין אותו בחרבות ואמרו כבר מת. גיאותו של סנחריב, שהיה יושב על כסאו והיו תחתיו אבני תוהו ובוהו והיה מזדעזע, והיו אותן האבנים מתבקעין ומוציאין מים שנאמר אני קרתי ושתיתי מים (ישעיה ל"ז כ"ה), בסוף נתגאה ואמר מי בכל אלהי הארצות האלה (שם ל' כ'). מה היה בסופו, ויהי הוא משתחוה בית נסרוך אלהיו וגו' (שם ל"ז ל"ח). חירם מה היה גיאותו, היה קשה מכולם, ומה עשה? בא לו לים ומצא שם נס גבוה (1) ועשה לו ארבעה עמודים של ברזל, ארוכים שאין להם שיעור, והעמידם זה כנגד זה, והיו מרובעים, ועשה לו שבע רקיעים וכסא וחיות ורעמים וברקים חיקים (2). הרקיע הראשון של זכוכית חמש מאות אמה על חמש מאות אמה ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. הרקיע השני של ברזל אלף אמה על אלף אמה וסילון של מים מפריש בין ראשון לשני (3). והרקיע השלישי של ברזל (4) אלף וחמש מאות וסילון של מים ואבנים מגולגלות עשה ברקיע של ברזל שהיו מתבקעים אלו לאלו ונשמעים כמין רעמים. והרקיע הרביעי של עופרת (5) שני אלפים אמה על שני אלפים אמה וסילון של מים כמו למעלה. והרקיע החמישי עשה של נחשת שני אלפים אמה וחמש מאות אמה וסילון וכו'. והרקיע הששי עשה של כסף שלשת אלפים על שלשת אלפים אמה וסילון וכו'. והרקיע השביעי עשה של כסף (6).

---

(1) בנוסחא שנית „הר גבוה". (2) בנוס' ב': וזיקים וחיות [וכסא] לישב עליו וזהו שנאמר בו מושב אלהים ישבתי בלב ימים (יחזקאל כ"ח ב'). (3) בנ"ב: וסילון ושל מים וכוס של ברזל מתבקעין אלו לאלו ונשמעין כמין הרעמים. (4) בנ"ב עופרת שני אלפים אמה על שני אלפים אמה. (5) בנ"ב בדיל. (6) בנ"ב השביעי של זהב וצייר בו מלאכים ועשה כסא ועלה בו שנאמר ועלה על במתי עב (ישעיה י"ד י"ד) יצאת בת קול ואמרת אך אל שאול תורד אל ירכתי בור (שם).

ארחות חיים: ע' אליעזר

ארחות תושיה: שמסרם צדקיאל המלאך לאברהם אבינו במסורות הברית, מועתק בס' הפלאה, ובהקדמת פי' הראב"ד על ספר יצירה, ובספר שושן סודות שחבר תלמיד הרמב"ן כמו שמביא בשו"ע של הריז"ל ובספר הקנה, והמה המשים שערי בינה הן ושמותיהן (עי' רב פעלים 38).

ארקים: המדרש הזה נקרא „סדר ארקים" או „סידור של מדות טובות", השם הראשון על התחלתו ה' בחכמה יסד הארץ המדבר מבריאת העולם או ארצות שהיא הוראת „ארקים" בארמית. ושמו השני ע"ש ענינו על דבר מדות טובות שברא הקב"ה בעולמו. ושאבדו מן העולם מחמת החטא ועתיד הקב"ה להחזירן לעתיד לבוא. בראשו נרשם וזהו סידור של מדות טובות" ובסופו „חסילן המדות, סליק המדות הטובות" עיקר יסודו מספר חופת אליהו שיצא לאור ע"י רח"ם הורוויץ בספרו כבוד חופה, ע"פ שני כ"י: ד' רוסי 563 מהמאה הי"ג או הי"ד ובריטיש מוזיאום 27089 שנכתב בשנת רס"ד בעיר מיסטרי אצל ויניציא, וסדר ארקים הוא הספר הי"ג בחקובץ הזה. המאמר של סדר ארקים ע"ד בית המקדש נמצא ג"כ במדרש ה' בחכמה יסד ארץ שנדפס ע"י יעלינעק בבית המדרש חדר ה', ונראה כי סדר ארקים היה מקורו והוסיף עליו הוספות משלו.

סדר ארקים

וזהו סידור של מדות טובות

[רח"ם הורוויץ כבוד חופה צד 19]

ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה (משלי ג') מכאן שהקב"ה ברא את עולמו כילוד אשה מתחיל מטבורו ומותח לכאן ולכאן, כך ברא הקב"ה כל העולם כלו. התחיל ממקום בית המקדש (1) והומתח ממנו כל העולם לכאן ולכאן. לפיכך נקראת אבן שתייה שממנה הושתת כל העולם (יומא נ"ד:) ובה ברא הקב"ה בית המקדש של מטה ובית המקדש מלמעלה, זה לעומת זה, שנאמר מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך (שמות ט"ו), בית המקדש ומכון לשבתך זה כנגד זה. בזמן שבית המקדש קיים היה כהן מקריב ומקטיר בבית המקדש של מטה ומיכאל כהן גדול היה עומד ומקריב בביהמ"ק של מעלה, וכשחרב ביהמ"ק [של מטה] אמר לו הקב"ה למיכאל: מיכאל! הואיל והחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי אל תקריב לא בדמות שור ולא בדמות כבש ולא בדמות שעיר. אמר לפניו רבש"ע בניך מה תהא עליהם, אמר לו הקב"ה הקרב לפני נישמתן של צדיקים שהם גנוזין תחת כסא הכבוד ותינוקות של בית רבן ובהן אני מכפר עונותיהם של ישראל, שבעוד שהיתה שמחה זו מלמטה היתה שמחה זו מלמעלה, עכשיו שמתאבלה זו מלמטה מתאבלה זו מלמעלה, וכיון שנבנת זו מלמטה נבנת זו מלמעלה, שנאמר כה אמר ה' הנני שב את שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם וגו' (ירמיה ל' י"ח) משכן למעלה שנאמר ונבנתה עיר על תילה (שם) זה ביהמ"ק של מטה, וארמון על משפטו ישב (שם) זה בית המקדש של מעלה.

וחזר הקב"ה על כל מדות טובות ולא מצא להם לישראל מדה טובה כתורה, שכל העוסק בתורה אע"פ שמעשיו מכוערין ולשונו מבולבל התורה מישבו ומזכה אותו לחיי עולם הבא (עי' קדושין ל': סוטה כ"א.), ולא עוד אלא שהיא אור לעולם שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו'), וכן הוא אומר ביצירת בראשית ויאמר אלקים יהי אור וגו' יהי אור זה ספר בראשית שבו יצירת העולם, יהי אור זה ספר אלה שמות שבו גאולת ישראל ומתן תורה, ויהי אור זה ספר ויקרא שבו סדר קרבנות. ויבדל אלקים בין האור ובין החשך זה ספר וידבר (במדבר) שבו הבדיל הקב"ה בין ישראל ללוים בין משה ובין קרח. ויקרא אלקים לאור יום וג' זה ספר ואלה הדברים שבו כל התורה כולה. בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ, הרי שבע תיבות כנגד שבעה ימים שבשבוע, ואלה שמות בני ישראל וגו' הרי אחת עשרה תיבות כנגד הקב"ה ועשרת הדברות, ויקרא אל משה וגו' הרי תשע תיבות כנגד תשעה קרבנות שנאמר זאת התורה לעולה למנחה לחטאת ולאשם ולמלואים ולזבח השלמים אשר צוה ה' את משה בהר סיני ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם (ויקרא ז' כ"ה והלאה) זה הבכור והמעשר והפסח הרי תשעה. וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד וגו' הרי שבע עשרה תיבות כנגד הקב"ה ואברהם יצחק ויעקב וישראל ושנים עשר שבטים. אלה הדברים אשר דבר משה וגו' הרי שתים ועשרים תיבות כנגד שתים ועשרים אותיות שבהן כל התורה כולה. כל המלמד בנו ספר בראשית מעלה עליו הכתוב כאילו נתעסק ביצירת העולם וכל העוסק בספר אלה שמות כאילו עמד על הר סיני, וכל העוסק בספר ויקרא כאילו הקריב כל הקרבנות כולן, וכל העוסק בספר וידבר כאילו הוא נסע וחנה עם בני ישראל במדבר, וכל העוסק בספר ואלה הדברים כאילו קיים כל התורה כולה.

עשרים ושתים (2) מדות טובות ברא הקב"ה בעולמו וכולן בטלו ועתיד הקב"ה להחזירן לישראל לעתיד לבא, ואלו הן: ארבע לאדם הראשון, ארבע לדור המבול, אחת לדור הפלגה, שתים לסדום, שש במדבר, שש לירושלם, אחת לעשרת השבטים. ואלו הן [בפרט]: ארבע לאדם הראשון: ראשונה, שבראו הקב"ה מסוף העולם ועד סופו שנאמר אשר ברא אלקים

---

(1) מדרש כונן, ועי' פרקי דר"א פי"א ופי"ב דאדם הראשון נברא במקום ביהמ"ק. (2) צ"ל עשרים וארבע, פה חשב המדה של עשרת השבטים בסוף, ובפרטי המאמר חשבו קודם ירושלם.

אדם על הארץ מקצה השמים ועד קצה השמים (דברים ד׳ ל״ב), וכיון שחטא הניח הקב״ה את ידו עליו ומיעטו ונעשה של מאה אמה שנאמר אחור וקדם צרתני ותשת עלי כפכה (תהלים קל״ט ה׳) מנין כ״פ מאה אמה. ולעתיד לבוא עתיד הקב״ה לעשות להן לישראל שתהא קומת כל אחד ואחד של מאה אמה שנאמר אשר בנינו כנטיעים וגו׳ (שם קמ״ד י״ב) עד דקאמר תבנית היכל וגו׳ (שם) ותבנית היכל מאה אמה שנאמר אורך החצר מאה באמה (שמות כ״ז). שניה, ברא שני עקיביו שהיו דומים לגלגלי חמה, ואם עקיביו כך זיו פניו על אחת כו״כ, ועתיד הקב״ה לעשות לישראל לעתיד לבא שיהיה זיו פניהם מזהיר כגלגל חמה שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע (דניאל י״ב ג׳). שלישית, שניתן בגן עדן שנאמר ויקח ה׳ אלקים את האדם וגו׳ ויניחהו בגן עדן. כיון שחטא נתגרש שנאמר ויגרש את האדם, ולעתיד לבא עתיד הקב״ה לעשות חרבות ירושלם כגן עדן שנאמר כי ניחם ה׳ ציון וישם מדברה כעדן וגו׳, כי ניחם ה׳ עמו ניחם כל חרבותיה (ישעיה נ״א ג׳). רביעית, שניתן לו עץ הדעת (3), ולעתיד לבא עתיד הקב״ה להוציא מירושלם שנים עשר נחלים ועל כל נחל ונחל כל עץ שעושה פירות, ובכל חדש וחודש מבכרין פירותיהן, שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתום פריו לחדשיו יבכר וגו׳ (יחזקאל מ״ז י״ב), ולא עוד אלא שעתיד הקב״ה להעלות בארה של מרים כדכתיב והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכריה י״ד ח׳). הרי אלו ארבע של אדם הראשון.—ארבע לדור המבול: ראשונה (ה׳), בזמן שמזקינין מוסיפין כח שנאמר מדוע רשעים יחיו עתקו גם גברו חיל (איוב כ״א ז׳), ועתיד הקב״ה לעשות כן לישראל שנאמר וקווי ה׳ יחליפו כח (ישעיה מ׳ ל׳). שנייה (ו׳), היה לכל אחד ואחד בנים כצאן שנאמר ישלחו כצאן עויליהם (איוב כ״א י״א), ולעתיד לבוא עתיד הקב״ה לעשות כן לכל אחד ואחד מישראל שנאמר הקטן יהיה לאלף (4) (ישעיה ס׳ כ״ב). שלישית (ז׳) שלא היה ביניהם לא תחרות ולא מחלוקת אלא שלום נטוע ביניהם שנאמר בתיהם שלום מפחד (איוב כ״א ט׳), ולעתיד לבוא עתיד הקב״ה להביא שלום הרבה בירושלם שנאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעיה ס״ו י״ב). רביעית (ח׳) שלא היה אחד מהם כואב לא בעיניו ולא בראשו ולא בשאר אבריו (5) שנאמר ולא שבט אלוה עליהם (איוב כ״א ט׳) ואין שבט אלא יסורין שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פ״ט ל״ב), וישראל עתידין שלא יהא אחד מהם כואב לא בעיניו ולא בראשו ולא באחד מאבריו, שנאמר יבלו בטוב ימיהם (איוב כ״א י״ג). הרי אלו ארבע של דור המבול.—אחת לדור הפלגה (ט׳) שהיו כולם מדברים בלשון אחד שנאמר ויהי כל הארץ שפה אחת (בראשית י״א א׳), וכן עתידין ישראל שידברו בלשון אחת שנאמר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו׳ (צפניה ג׳ ט׳).—שתים בסדום, ראשונה (י׳) שהיה עפרה זהב טוב ואבניה ספיר שנאמר מקום ספיר אבניה ועפרות זהב לו (איוב כ״ח ו׳), ועתיד הקב״ה להחזירן לישראל וליסד את ירושלם בספירים שנאמר ויסדתיך בספירים (ישעיה נ״ד י״א). שנייה (י״א), שהיתה הארץ מוציאה לחם אפוי (6), וכן לעתיד לבוא שנאמר יהי פיסת בר בארץ (תהלים ע״ב ט״ז).—שש במדבר, ראשונה (י״ב), שהיתה שכינה מהלכת לפניהם שנאמר וה׳ הולך לפניהם יומם (שמות י״ג כ״א), וכן עתיד הקב״ה להלוך לפניהם שנאמר כי הולך לפניכם ה׳ (ישעיה נ״ב י״ב). שנייה (י״ג) נתן להם את המן ונגנז, ועתיד הקב״ה להחזירו לישראל שנאמר אכול ושבוע והותיר (דהי״ב ל״א י׳). שלישית (י״ד) נתן להם את השליו ונגנז ועתיד הקב״ה להחזירו לישראל שנא׳ כי מאספיו יאכלוהו (ישעיה ס״ב ט׳). רביעית (ט״ו) שלא היו צריכין לא לאור החמה ולא לאור הלבנה (7), ועתידין ישראל לעתיד לבוא שלא ישתמשו לא לאור החמה ולא לאור הלבנה שנאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם (ישעיה ס׳ י״ט). חמישית (ט״ז) כיון שאמרו נעשה ונשמע ירדו ששים רבוא מלאכי השרת ונתנו בראש כל אחד ואחד שני כתרים וזיינין במתניו שנאמר מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם (איוב י״ב י״ח), כיון שחטאו ירדו מאה ועשרים מלאכי חבלה ונטלום מהם שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (8), ועתיד הקב״ה להחזירם להם לעתיד לבוא, שנאמר ופדויי ה׳ ישובון ובאו לציון ברינה ושמחת עולם על ראשם (ישעיה ל״ה י׳), שמחה בלבם לא נאמר אלא שמחת עולם על ראשם, מלמד שעתיד הקב״ה להחזיר כתריהם לישראל לימות המשיח בשמחה, שנאמר ששון ושמחה ישיגו. ששית (י״ז) שהיה הקב״ה תוקע בשופר שנאמר ויהי קול השופר הולך וחזק מאד (שמות י״ט י״ט), ועתיד הקב״ה לקבץ את ישראל בשופר שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳ (ישעיה כ״ז י״ג).—אחת לעשרת השבטים (י״ח) שהיו שותין במזרקי יין (9), ולא עוד אלא טבת שבט ואדר היו מכסין בתיהם בעצי ארזים, ניסן אייר סיון היו מכסין בתיהם בבלי זכוכית, תמוז אב ואלול היו להם בתים של אבני שיש, תשרי מרחשון וכסליו היו להם בתים של שן. כיון שסרחו חרבו כולם שנאמר והכיתי בית החורף על בית הקיץ ואבדו בתי שן וגו׳ (עמוס ג׳ ט״ו). ועתיד הקב״ה להחזירם להם שנאמר והיה כאשר שקדתי עליהם לנתוש ולנתוץ וגו׳ כן אשקוד עליכם לבנות ולנטוע נאם ה׳

---

(3) עי׳ פרקי דר״א פכ״א. (4) דרש אלף לשון צאן. (5) עי׳ ב״ר פכ״ו. (6) פדר״א פכ״ה, תוספתא סוטה פ״ג וסנהדרין ק״ח. (7) כי עמוד הענן היה יומם ועמוד האש לילה. (8) עי׳ שבת ל׳ ע״א וכתובות קי״א ע״ב. (9) עמוס ו׳ ו׳ ועי׳ ילקוט שמעוני ח״ב רמז תקמ״ה.

(ירמיה ל"א כ"א).—שש בירושלם, ראשונה (י"ט), ניתון יוצא מירושלם ומשקה את ארץ ישראל, עמד חזקיה וצפה ברוח הקדש ואמר יודע אני שישראל יגלו מארצם והבית חרב, ואם ניחון במקומו כל האומות באין לכאן, עמד וסתמו, שנאמר הוא חזקיהו סתם מוצא מימי ניחון העליון (דהי"ב ל"ב ל'), ועתיד הקב"ה להחזירו לישראל ומשקה את ארצם שנאמר ומעיין מבית ה' יצא וגו' (יואל ד' י"ח). שנייה (כ') ניתנה להם נבואה ונגנזה, ועתיד הקב"ה להחזירה לישראל, לעשות כל אחד ואחד נביא מישראל, שנאמר אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו' (שם ג' א'). שלישית (כ"א) ניתנה להם כהונה ונגנזה, ועתיד הקב"ה להחזירה לישראל לכהונה גדולה, שנאמר ואתם כהני ה' תקראו (ישעיה ס"א ו'). רביעית (כ"ב) ניתן להם סנהדרין ויועצין, וכשהדין עומד (10) לפניהם היו כותבין את הדין בפיתקין ומניחין אותו בארון ומלאך יורד בלילה ומזכה את הזכאי ומחייב את החייב, ובבקר היו רואין וחותכין את הדין. ועתיד הקב"ה להחזירן לישראל שנאמר ואשיבה שופטיך כבראשונה ויועציך כבתחילה (ישעיה א' כ"ו). חמישית (כ"ג) נולד משיח ונגנז ועתיד הקב"ה לנחם את ישראל במשיח שנאמר שם אצמיח קרן לדוד (תהלים קל"ב י"ז). ששית (כ"ד) ניתן להם ירושלם, וכיון שסרחו חרבה, ועתיד הקב"ה לבנותה ולכנס ישראל בתוכה שנאמר בונה ירושלם ה' נדחי ישראל יכנס (שם קמ"ז ב').

סליק, חסילן המדות הטובות

(10) אם הדין מסופק ואינם יודעין להכריע.

ב

בהיר: ספר הבהיר או מדרש ר' נחוניא בן הקנה, כ מיוחס אליו, והוא ספר עמוק ונפלא בקבלה, וערכו גדול אצל המקובלים כספר הזהר. הראבי"ה (פי"ט) כתב כי בתחלה היה נקרא מדרש ר' נחוניא בן הקנה (וכן קוראו הרמב"ן והציוני) ע"ש התחלתו „אמר ר' נחוניא בן הקנה" (אע"פ שלא נזכר שמו פעם שנית בספר הזה) ואח"כ נסתפקו אם הוא חברו וקראוהו ספר הבהיר ע"ש הפסוק שמתחיל בו בהיר הוא בשחקים (איוב ז' כ"א). הרב חיד"א בשם הגדולים (ח"ב ע' בהיר) כותב בשם מהר"א רוויגו שמצא בזהר ישן נושן כי ספר הבהיר חברו ר' נחוניא בן הקנה והוא היה ראש למקובלים ואחריו רשב"י, כי רנבה"ק חי בדור ר' יוחנן בן זכאי (ונזכר באבות פ"ד ב'). והנה אף אם נאמין להמסורה כי רנבה"ק כתב ס' הבהיר בעיקרו, צריכים אנו להודות כי נתוספו בו דברים הרבה ע"י המעתיקים ממדרשים מאוחרים. גם נחסרו ממנו דברים הרבה שהביאם הבחיי והריקאנטי עה"ת בשם ס' הבהיר. החוקרים החדשים משערים כי מחבר ספר הבהיר היה ר' יצחק סגי נהור בנו של הראב"ד במאה הי"ג, וטעותם באה להם מפני שמצאו בפירוש „אור הגנוז" על ספר הבהיר לאחד מתלמידי הרשב"א הכותב בהקדמתו: „ולכן שתי אני את לבי לגלות כבוד ה' כפי מה שקבלתי והבנתי מפי רבותי הרב ר' יהושע ן' שועיב ומפי הרב ר' שלמה מברצלונא שקבל מהרמב"ן והוא קבל מן בלימ"ה (בעל הרוקח) והוא קבל מר' יצחק סגי נהור והוא קבל מאליהו הנביא". החוקרים האלה הביאו ראיה לדבריהם מהפסוק הראשון שמתחיל בו „ועתה לא ראו אור בהיר הוא בשחקים" ופתרותו לסגי נהור, ובאמת לא הבינו הכוונה הטמונה בו, כי הוא נסמך להפסוק הבא אחריו כי חשך סתרו וענן וערפל סביביו, והפסוק השלישי מכריע: גם חשך לא יחשיך לילה כיום יאיר כחשיכה כאורה. גאמ־לאבער מראה שכמה רעיונות מספר הבהיר נמצאים בפירוש על שה"ש המיוחס לר' עזריאל או עזרא רבו של הרמב"ן (הקבלה והחסידות בסוף).

בספר הבהיר יש דרשות על האותיות ועל התנועות והנגינות ונותן להם טעמים ע"פ סוד בלשון ארמית אף שכל הספר הוא בלשון עברית. הבחיי בפ' בשלח מביא ממנו עוד מאמר בארמית המתחיל „הדין נקודתא באתותא דאורייתא דמשה כנשמתא דחיי בגופא דאינש" מעניני הקבלה הוא מזכיר הל"ב נתיבות פלאות חכמות שבהן נברא העולם, כמו בספר יצירה, וחושב שבע ספירות (היינו אחר שבירת הכלים שהם שלשת הספירות הראשונות כידוע ליודעי ח"ן). וגם מונה עשר ספירות שבהן נחתמו שמים וארץ, ומבאר המלת ספירות מהכתוב השמים מספרים כבוד אל. הוא מזכיר שם של י"ב ושם ע"ב כנגד (ע"ב?) לשונות שיוצא מהפסוקים ויסע ויבא ויט (ע"ע שמות באוצר ישראל). גם ירמוז על ל"ו צדיקים ור' ברכיה דרש מאי לולב? א"ל לו מסור ללב וכו'.

ספר הבהיר נדפס באמשטרדם שנת ת"א, ברלין תס"ו, קאריץ תקמ"ד, שקלאוו תקמ"ד, ועם פי' אור הגנוז והגהות הגר"א ווילנא תרמ"ג. ונמצא גם בספר הזהר. ע"ע בהיר באוצר ישראל.

בוסתנאי: ספור בוסתנאי בן מר רב חנינא, שהיה מזרע בית דוד וראש הגולה הראשון תחת ממשלת הערביים,

באמצע המאה השביעית. רב האי גאון בתשובתו (שערי צדק סי׳ י״ז) מספר שמלך ישמעאל (הכליף) שנקרא עמר בן נטאב (מת בשנת 644) נתן לבוסתנאי דהוא [בן] חנינא את בת כוסראי מלך פרס לאשה ושמה דארא (מעשה בית דוד המובא בסה״ד). ביחוסי ראשי הגולה לבני מקרא נאמר בוסתנאי בן חנינא (ב״ג בהמגיד שנה י״ג גליון 33). ר׳ בנימין הנוסע יאמר כי ראה את קבר בוסתנאי אצל פומבדיתא.

עיקר הסיפור מלידת בוסתנאי הוא בסדר עולם זוטא (פ״י הוצאת גראסבערג דף כ״ט) שנתחבר במאה השמינית, ונקרא בוסתנאי ע״ש כי מר רב חנינא ריש מתיבתא חזא „בחלמא דעל לבוסתנא דארזי (פרדס שנטועים שם ארזים) וכו׳ אמר ליה אנא דוד מלך ישראל והאי בוסתנא דילי הוא" וכו׳. „מעשה בוסתנאי" ריש גלותא בפרס נדפס בויניציא בשנת שמ״ה, ועם מעשה ירושלמי וירונא ת״ז ואמשטרדם 1688, ועם מלחמת החכמה והעושר אמשטרדם תקי״ג, ובס׳ קול מבשר באזיל 1589, ובס׳ אגרת ארחות עולם שנלוה אליו מעשה בית דוד אופיבאך ת״ם, ובסדר הדורות הוצאת משכיל לאיתן ח״א 174. ע״ע בוסתנאי באוצר ישראל.

מעשה (רבי) בוסתנאי מה שבא לישראל על ידו ועל אשר חותמים בית דוד בחותמו צורת זבוב

[מסדר הדורות]

בימי מלכות פרס עמד מלך אחד חסר דעת ועלה בלבו להכרית את זרע המלוכה ויחפש כל זרע דוד בכל מלכותו ויהרגם ויאסור את קרוביהם וחתניהם וכל מודעיהם בבתי כלאים ויענם, ויצו לשפוך מרק פגוליהם עליהם לטמאם ולטנפם בבשולי נבלתם, וינזור על עולליהם לרטש והרותיהם לבקע, ובחמלת ה׳ על זרע בית דוד נותרה כלה של אחד מאנשי בחוריהם אשר נהרג בימי כלולותיה אחר היות לה הריון. ויחלום המלך והנה עומד בגנת ביתן ובו כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל, וידע כי לא לו הגנה ההיא, וישליך פרים לארץ בחמת קנאתו, וישב אחר בקשו לחקור עוד אם נותר שורש לעקרו, מלהשאיר שורש מפריח ומעניף לאחר זמן, וימצא שורש אחד ובו כעין ענף צומח מהארץ וירם הגרזן לשחתו, והנה זקן אחד עומד לעומתו והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי, ויגער בו גערה גדולה ויזעק זעקה גדולה ומרה, ויחטף הגרזן מידו ויתקעהו במצחו וישפך דמו על פניו וזקנו ותקרב נפשו למות, ויפול על פניו ארצה ויבך ויתחנן לו ויאמר בי אדוני! תפול נא תחנתי לפניך לבלתי השחיתני כי מה עשיתי לך ומה היה עוני וחטאתי כי באת אלי לאבדני, ויענהו הזקן ויאמר לו המעט זה מתגמולי רעתך כי באת לגני להשחיתו, אם פרי נחמד ראית למה לא אכלת ממנו וגם לתת לכליך, ואם עץ מאכל תאבת למה לא נטעת לך מהם, ולא דייך שעקרת ענפים ועלים ופרחים וצמחים ופירות אלא שבאת לעולל אחריהם ולעקור מלהשאיר שורש צומח, ואני נאנחתי על גני אשר נטעתי והשקתי וגדלתי כמה שנים ולא נשאר לי מכל הגן כ״א שורש זה ואמרתי אולי יש תקוה ממנו, ותהי זאת נחמתי להשקותו וגדלו עד עלות ענפיו ולחדש את כל גני מנטיעותיו, ותרם גרחנך גם עליו להשחיתו לבלתי השאיר לגני שום שורש משריש, ובגובה לבך תאמר כי צדיק אתה בעיניך, הלא זה עון פלילי, ומעט זה מתגמולי תועבותיך כ״א להסיחך מארץ החיים ולמחות זכרך מתחת השמים. ויוסף המלך ויבך לפניו ויפול על רגליו וירצה ויתחנן לו ויאמר בי אדוני הסכלתי עשה, ואתה אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך, ועתה תיקר נא נפשי בעיניך ואל תמיתני כי ערבתי עלי באמת להשקות הצמח הזה מים לעתים מזומנים ולפקוד אותו לרגעים ולשמרו יומם ולילה עד עשותו חוטרים כארז אדיר ואטע מנצריו כל ערוגת גנך עד שובו כאשר היה, ואשר עשיתי כפר לי באשר שגיתי, וייקץ המלך משנתו וימצא דמו צף במשכבו ויצר לו ותתפעם רוחו עד אור הבקר, וישכם ויקרא לכל חכמיו ואשפיו ויספר להם צרתו, ויחרישו כי לא מצאו מענה להשיב. ויען אחד ממשרתיו ויאמר אדוני המלך הלא ידעת כי חכמי היהודים מזרע מלכותם היו למלכים (יועצים) בגלותם, וכל צרכי המלכות [מסורים בידיהם], והמלכים שקדמוך מזמנים להם די חוקם ומתנותם דבר יום ביומו למען יפתרו ויגידו להם דברי חידות וכל חכמה וסעיפי לילה וחלומותיהם, ואתה יעצת לאבדם ולהרגם והמה נכלאים בבית כלאים ומעונים בזיקים בבית משמרתם. ועתה אם ישר בעיניך לחפש מיתר תחכמוניהם הנתונים בכלא זקן אחד מבין לעמוד לפניך לספר לו חלומך ולשמוע מה בפיו אפשר תמצא בו מענה. וייטב הדבר בעיני המלך ויצו להביא אליו מתחכמוניהם ולשנות לו בגדי כלאו ולעמוד לפניו כי שאלה נצרכה לו ונתעלמה מעיני חכמיו ובהם פלילי חכמה וכל רז לא אנים להו. ויבא עבד המלך ויאמר אליהם כדברי המלך, ויען אחד מישישי החכמה והוא אשר היה מתחתן לו אחד מבחורי המלכות לבית דוד ונהרג בימי חתונתו ויאמר אני אעמוד לפני המלך ואגיד לו את כל לבו, ויאמרו לו רעיו המוכלאים מה לך למהר לדבר הזה כי לא ידעת את השאלה שתבחן בה? ויאמר להם חלום חלם המלך וכמו שראה הוא גם אני ראיתי כן ופתרונו ידעתי. ויכירוהו רעיו ויאמרו לו ה׳ אלהיך יהיה בעזרתך וימשוך לו חן וחסד לדבר לפני המלך ולא תבוש. ויאמר לו עבד המלך רחץ וסוך, הנה לך בגדים קח ותחלוף ותשנה בגדי כלאך כי מצות המלך היא, אז נשבע הזקן שלא יעשה כן ולא ישנה בגדי כלאו עד עמדו לפני המלך, וילך וידבר לפני המלך, ומראה אבלו נראה עליו וריח זוהמא של המרק הנשפך וצחנתו עולה וכל עין רואה אותו בוכה. ויאמר המלך חלום חלמתי ופותר אין אותו התרע לשמוע חלום

לפתור אותו, ויאמר לו הלא לאלהים פתרונים ספר נא לי אדוני המלך או אם אתה רוצה אספרנו לך אני, ויאמר המלך אם תדע לספרהו ספר, ויספרהו לו וכל אשר שכח ממנו הזכירהו. ויתמה המלך ויאמר אם יש להימין ולהשמאיל מכל אשר דברת, אמנם עתה פתרהו כי מופת הוא לך, ויחל לפתרהו ועיניו תזלנה דמעות ואמר לו, אדוני המלך! הגן אשר ראית משפחת בית דוד היא והאילנות אשר בו גדולים וקטנים הם בניו וזקנים ובחורים ועוללים, והפירות אשר הם נחמד למראה וטוב למאכל הם החכמים המשכילים בכל חכמה ומביני מדע עושי חסד ופועלי צדק, ואשר עמדת בחמתך על הגן להכרית ממנו כל עץ וענף ועלים יחד, הוא אשר גזרת להרוג אותם והרותיהם לבקע ועולליהם לרטש במכת חרב והרג ואבדן, ובחפשך הגן לראות אם נותר שורש מצמיח לעקרהו ותמצא לך שורש אחד מצמיח מעל הארץ, אמת הוא כי נשארת לבית דוד אשה אחת הרה הריון קטן מקרוב נזרע, וזה אשר ראית בחלום שורש ואשר הרימות גרזנך עליו לעקרהו הוא אשר עלה על דעתך לחפש אחריהם ולכלות זרע המלוכה, והזקן אשר נראה לך נוער עליך וזעק הוא דוד מלך ישראל, ואשר התחננת לפניו להשקות ערוגותיו עד יהיה צמח ארז אדיר הוא אשר תחדש ותכרות ברית מהיום הזה והלאה לשמור ההריון עם כל קרוביהם.

ויענהו המלך אמנם ידעתי כי אמת פתרת ועתה חקור וחפש אם נמצאת אשה הרה מזרעו ואעשה עמה חסד ואשים עיני עליה לטובה ועל הזרע היוצא ממנה, ואמלא את כל אשר ערבתי לגדלו ולנשאו כל ימי היותי על פני האדמה. וישמע הזקן את הדברים האלה ולא יכול להתאפק וישא קולו ויבך ויאמר, אדוני המלך אמת היא ששתיתי כוס התרעלה ומציתי קובעתה, כללתי בתי עם בחור אחד ממבחר בחוריהם ובימי שמחתו עמה גזרת להשמיד את כל בית דוד ויאבד בתוכם ונאסרתי אני וקרוביהם ויודעיהם ותשאר בתי אלמנה עגונה זה כמה חדשים ולא אדע אם היה לה הריון אם לא, ויאמר המלך לך לביתך ואמור לבתך הנה פתחתיך היום וכל חביריך המוכלאים עמך והנה צויתי לבלתי ענותכם עוד ועיני אשים עליכם. ויסר המלך טבעתו מידו ויתנה לו על כל הדברים האלה, ויתירו כל האסורים, וילך הזקן אל ביתו ויגידו לו כי נתן ה׳ הריון לבתו וישמח ויודה לה׳ וישמחו כל ישראל. וישב הזקן אל המלך ויגד לו וישמח גם הוא ויקרא לסריס אחד ויצוהו לפנות לשכה בחצר בית המלך להרה וכל כלי תשמישה ומצעיה ולהביא הנערה אליו, ויכינו לה הכל כמצות המלך בכבוד גדול עם אביה וקרוביה, ויבהל את משרתיו להמציא לה מטתה ומגדיה בעתות הקיץ והחורף לא יעדרו דבר כיד המלך. וימלאו ימיה ללדת ותלד בן ותקרא שמו בוסתנאי על שם הגן הנקרא בסתן הנראה למלך פרס בחלום. ותהי שמחה לישראל ויתבשרו הקרובים והרחוקים כי השאיר אלהים פליטה לדוד ויזכר רחמיו וחסדיו לבלתי הכרית זרעו, ויהללו את ה׳ אלהים: אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד, ולא השיב פניו וגו׳, ויגמל בוסתנאי ויגדל וילמוד תורה ומשנה ותלמוד, הלכה וחכמה ותבונה, ויוגד למלך ויתאב לראותו ויצו להביאו אליו, וימשך לו אלהים חסדו מהוד החסד אשר לדוד ויעמוד לפניו, ויתמה המלך וכל חכמיו על הנער הלז, ויעמוד לפני המלך מאז עד עת ערב ולא נענע ראשו ולא הסיע רגלו, ויבא זבוב ויעמוד על רקתו ויך אותו וינשכהו ולא הבריחו ויטף דמו לפני המלך, ויאמר מה זה היה לך, ויאמר אשר תראה אדוני המלך, וירא והנה הזבוב אוכל ברקתו, ויאמר לו המלך למה לא הברחתו מעל פניך, וישיבהו מוסר זה ירשנו מאבותינו כי מעת הורדנו מכתר מלכותנו וחויבנו לעמוד בהיכלי שלך, לא לדבר ולא לצחוק ולא להרים יד בפניהם. וייטב הדבר בעיני המלך וידע כי איש שכל הוא, ויצו המלך להרכיבו במרכבת המשנה ולתת לו מתנות כיד המלך, ויקראו לפניו ככה יעשה לאיש ראש גליות ישראל, כי ידע המלך את שכלו וחכמתו, ותרב שמחת ישראל כי השאיר אלהים פליטה לדוד. ויצוהו המלך למנות מתחת ידו שופטים ולהתעסק הוא בכל צרכי המלכות ולנהג את חכמי ראשי ישיבות אחד של ימין הוא סורא ובשמאל נהרדעא ופומבדיתא, להיות שופטים ברשותו בכל גבול ישראל. ונמשך המנהג הזה בכל ישראל זמן הרבה עד עמוד מלך ישמעאל ושם שופטים ודיינים שידינו לכל הגוים ואינו צריך לדייני ישראל, אך ראשי גליות לא נפסקו עד עתה. לכן יש בכל חותם של ראשי גליות זבוב חתום בחותמיהם ע״ש מעשה שהיה להנשיא בוסתנאי לפני המלך שהיה הזבוב על רקתו ולא הרים ידו וכו׳.

ויתר גדולת בוסתנאי אשר גדלו המלך ואשר נשאו על כל השרים והסגנים כתוב בספר זכרונות לבית דוד. וראינו להזכיר מעט מגדולתו לראיה, פעם אחת עבר עליו המלך ישמעאל והוא עלי בן אבוטאלב ועמו שרים הרבה (לעיר אשר בוסתנאי היה שם ובה פ׳ אלף יהודים) ויצא בוסתנאי לקראתו בספר הישר וכתבי הקדש ושמות הקדושים בידו והיה עמו קהל מישראל למאד מאד, והקביל פניו עלי מלך ישמעאל ושמח בו שמחה גדולה ובקש ממנו לברכו ולהתפלל עליו, ונתן עלי לבוסתנאי בגדים נאים מהשלל, ושאל עלי אם היה לו בנים והשיב כי לא היה נשוי עדיין כי לא מצא בת גילו, ויתמה עליו כי היה בוסתנאי בן ל״ה שנה, לפיכך נתן לו בת המלך דארא לאשה, והיתה הנערה בתולה יפת תואר ולא רצה לקחתה ונשבע עלי עליו עד שקבלה ממנו, וא״ל עלי נאה היא זאת לאדם כמוך והלא דוד אביך לקח לו פילגשים יפי תואר בלא כתובה וקידושין, ויאמר לו בוסתנאי לא התיר הש״י יפת תואר אלא בשעת מלחמה, אבל שלא בשעת מלחמה צריכה כתובה וקדושין וטבילה.

ויאמר לו הרשות בידך לעשות לה כל אלה, ולקח אותה בוסתנאי לאשה אחר שהטבילה ועשה לה כתובה וקידושין, ומצאה חן בעיניו ונולדו לו ממנה בנים, ואחרי מותו עמדו עליהם בניו הנשיאים (1) ואמרו להם אין לכם חלק עמנו בנחלת אבינו כי בני שפחה אתם, ועלתה בידיהם מריבה, ונעשה להם קיבוץ בפניו (2), ופסקו כולם שאין להם טרידה מנחלת אביהם ולא נרעון ביחוסם, ואע"פ שאין ביד אמם כתובה מצויה (3) דקי"ל דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וכ"ש נשיא וחכם כמו בוסתנאי, וכל זה כתוב בספר בית דוד, ויש בו חידות ברמזים ונקודות מכריזין על מעלותם ומלכותם ואורך (גודל) ידם בכל דור ודור.

בטחון: ספר בטחון מיוחס לר' יהודה בן בתירה „הביאו רב האי גאון ז"ל בס' היחוד וגם הקדוש קנה זלה"ה הביאו בס' הפליאה, אמר שם (ר"ל בספר הבטחון) שירמיה הנביא ע"ה היה מתעסק בס' יצירה בינו לבין עצמו יצתה בת קול ואמרה קנה לך חבר, הלך אצל סירא בנו ונתעסקו בס' יצירה שלש שנים לקיים מ"ש אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וגו'" (ס' עבודת הקדש לר' מאיר ן' גבאי חלק התכלית פי"ז דף ע"ז ע"ב). ס' הבטחון הוא על קבלה כמו שמובא ברשימת ספרי ר"ד אופנהיים באות מ"ם מקור השכל וכו' ושאר לקוטים בענין קבלה מס' הבטחון לר' יהודה בן בתירה עכ"ל (רב פעלים 41).

ביום השמיני: פסיקתא או דרוש לחג שמיני עצרת מיוסד על הפסוק בישעיה כ"ו ט"ו יספת לגוי וגו', ומראה בו ההבדל בין כנסת ישראל לאומות העולם בחגיגת החגים ובדברים אחרים בפרט בתפלה וצדקה, ודורש הפסוק בקהלת גם את זה לעומת זה, ומסיים כי הקרבנות הם פרקליט טוב לירידת גשמים לפיכך כתיב ביום השמיני עצרת וגו'. וכעין זה נמצא במדרש קהלת רבה וילקוט רמז תתקע"ו. המדרש ביום השמיני נדפס ע"י יעלינעק מכ"י מורטארא בבית המדרש ח"ד צד 137.

מדרש ביום השמיני

ביום השמיני, בתיב יספת לגוי ה' יספת לגוי נכבדת רחקת כל קצוי ארץ (ישעיה כ"ו ט"ו) נתת שלטנות לפרעה הרשע שמא קראך ה'? ולא בחרופין וגדופין אמר מי ה' אשר אשמע בקולו! נתת שלוה לסנחריב שמא קראך ה'? לא בחרופין וגדופין אמר מי בכל אלהי הארצות האלה אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלם מידי!—ד"א יספת לגוי, נתת שלוה לדוד וברכך, ויברך דוד את ה' (דהי"א כ"ט י'), נתת שלוה אל שלמה וברכך, ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל (מ"א ח' נ"ו), וכן לדניאל ואמר להוא שמה די אלהא מברך מן עלמא ועד עלמא (דניאל ב' כ') (1). רחקת כל קצוי ארץ, א"ר לוי בדקת כל קרוביך בדקת כל רחוקיך, קרבת קרוביך קרוב ה' לכל קוראיו (תהלים קמ"ה י"ח) ורחקת רחוקיך, רחוק ה' מרשעים (משלי ט"ו כ"ט).—ד"א יספת לגוי, או"ה אתה נותן להם אידם הן אוכלין ושותין ופוחזין ונכנסין בתרטיות ובבתי קרקסאות ומכעיסין אותך, אבל ישראל אתה נותן להם ימים טובים ואוכלין ושותין ושמחין ונכנסין לבתי מדרשות ובתי כנסיות ומרבין תפלות ומוספין ומרבין בקרבנות, ולפיכך צריך הכתוב לומר ביום השמיני.—לוה רשע ולא ישלם, א"ר יצחק שלשה הן שקרואין רשעים אלו הן: הפושט ידו על חבירו, והלוה ואינו משלם, ומי שהוא בעל מחלוקת. הפושט ידו על חבירו שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך (שמות ב' י"ג) ולא שהכהו בלבד אלא אפילו הגביה ידו, שלא אמר למה הכית אלא תכה. אמר רבי שמואל אף מי שהוא מעיז פניו נקרא רשע שנאמר העז איש רשע בפניו (משלי כ"א כ"ט). והלוה ואינו משלם שנאמר לוה רשע ולא ישלם. ומי שהוא בעל מחלוקת שנאמר סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה (במדבר ט"ז כ"ו). ד"א לוה רשע אלו אומות העולם שהם אוכלים ולא מברכין, וצדיק חונן ונותן אלו ישראל שאוכלין ומברכין (2). ר' אליעזר אומר ג' דברים מבטלים גזרה קשה, ואלו הן: תפלה ותשובה וצדקה, ושלשתן בפסוק אחד, ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו תפלה ויבקשו פני [זו צדקה שנאמר אני בצדק אחזה פניך תהלים י"ז ט"ו], וישובו מדרכיהם הרעים [זו תשובה] ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם (דהי"ב ז' י"ג י"ד). רב הונא אמר אף שנוי השם ושנוי מעשה (3), שנוי השם מאברהם שנאמר ולא יקרא עוד את שמך אברם (בראשית י"ז ה') שאינו מוליד אלא שמך אברהם שמוליד, וכן שרה. שנוי מעשה מנינוה שנאמר וירא האלקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה (יונה ג' י'). ויש אומרים אף שנוי מקום מאברהם שנאמר לך לך. רבי אומר אף התענית שנאמר יענך ה' ביום צרה (עי' ר"ה ט"ז:). רבה בר מחסיא אמר יפה תענית לחלום כאש לנעורת, רב יוסי אמר אפילו חלום בן יומו ואפילו בשבת (4).—גם את זה לעומת זה עשה האלקים, עשה הקב"ה צדיקים ורשעים, שנאמר ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו. ר' פנחס אומר מפני מה ברא הקב"ה צדיקים ורשעים כדי שיהיו מכפרים אלו על אלו, ע"ש גם את זה לעומת זה וגו'. ד"א ביום טובה היה בטוב אמר ר' תנחום ביום טובה של חבירך היה עמו לטובה וביום רעתו ראה האיך לעשות עמו חסד. וכן היתה

---

(1) כנראה היו לו בנים מאשה ישראלית שנשא אח"כ. (2) ר"ל שהושיבו בי"ד בפני ריש גלותא להורות הדין. (3) כי אבדה כתובתה.

(1) עי' ילקוט ח"א סי' תשפ"ב וח"ב סי' רפ"ז ובמ"ר פכ"א. (2) עי' ילקוט ח"ב סי' תש"ל. (3) בתנחומא פ' נח: ומעשים טובים. (4) שבת י"א. ותענית י"ב: ומדרש קהלת פ' ביום טובה בנוסחאות שונות.

עושה אמו של ר׳ תנחום כשהיתה לוקחת ליטרא של בשר לוקחת אחת לה ואחת לעניים. מפני מה ברא הקב״ה עניים ועשירים כדי שהיו מפרנסים אלו לאלו. ע״ש גם את זה לעומת זה וגו׳. ד״א ביום טובה ביום טובתה של תורה היה עמה בטוב וביום רעה ראה לכשיגיע אותו היום שנאמר פחדו בציון חטאים (ישעיה ל״ג י״ד). תהא מן הרואים ולא מן הנראים, תהא מאותן שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי, ולא מאותן שנאמר כי תולעתם לא תמות. ומפני מה ברא הקב״ה גיהנם וגן עדן כדי שיהיו מצילות זו מזו (5), וכמה ריוח ביניהם טפח, ורבנן אמרי שתיהן שוות. א״ר לוי אמר הקב״ה לישראל בני! אותן הקרבנות שכתבתי לכם בתורה היו זהירין בהן שאין לכם פרקליט טוב לירידת גשמים יותר מן הקרבנות, לפיכך הוצרך הכתוב ביום השמיני עצרת.

סליק

בן סירא: ע׳ אלפא ביתא דבן סירא

בן שוע: בעל סדר הדורות בח״ג שמות הספרים אות מ׳ מביא מדרש ן׳ שוע בשם מר רב חפץ שכתב: מצאתי בספר אחד בהקדמה לס׳ שלטי הגבורים מביא מדרש ר״ע בכתרי אותיות וכו׳ ומדרש ן׳ שועי ומהר״ץ חיות בספרו אמרי בינה (דף ו׳ ע״ב) הביאו בשמיה דסדר הדורות וחשבו למדרש שנאבד, אך באמת אין זה מדרש, וחסרון אות אחת הטעהו, כי בהקדמת שלטי הגבורים תחת מדרש שועי צ״ל של שועיב, והספר הזה נקרא דרשות אבן שועיב או שער הדרשות על התורה לר׳ יהושע אבן שועיב שנדפס ראשונה בקושטא בין שנות ר״פ—רפ״ב ושנית בקראקא שנת של״ג (עי׳ אוצר הספרים לבן יעקב ע׳ דרשות, וגעלאנטע בשם ר״ש באבער בהמליץ גליון 99 שנת 1895).

בנאה: דרשת ר׳ בנאה, הדפיסו רח״ם הורוויץ בבית עקד האגדות חוברת ב׳, ע״פ כ״י די רוסי סי׳ 1240 משנת ל׳ לאלף הששי (1270) ונוסחא שניה מכ״י די רוסי סי׳ 541. ונקרא המדרש „דרשת ר׳ בנאה״ ע״ש תחילתו דרש ר׳ בנאה. הדרשה מיוסדת על הפסוק ה׳ בקר תשמע קולי, ותוכנה כי הגוים מבזים את ישראל בגלות ובכ״ז מחכים לגאולתם. בנוסחא ב׳ נזכרת דרשת ר׳ בנאה באמצע המדרש מבלי זכרון שמו, ובתחילתו דרשה אחרת על אברהם אבינו שהכיר את בוראו בהיותו בן שלש שנים ועל שנוי שמו ושם אשתו, ועוד איזה דברים נספחים שאין להם שייכות לדרשת ר׳ בנאה. ר׳ בנאה היה אחד מהתנאים האחרונים בא״י ורבו של ר׳ יוחנן. הוא היה מפורסם בחסידותו והיה מציין המערות של הקברות (ב״ב נ״ח:), ובית מדרשו נקרא על שמו (ירוש׳ שבת פ״ב ג׳). ע״ע בנאה באוצר ישראל.

---

(5) גרסת קהלת רבה מציצות.

דרשת ר׳ בנאה

[בית עקד האגדות חוברת ב׳]

דרש ר׳ בנאה מאי דכתיב ה׳ בקר תשמע קולי (תהלים ה׳ ד׳) אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה בשכר תפילה תשמע קולי והושיעני מבין אומות העולם שמבזין אותי ומחרפין אותי בכל יום ויום ואומרין לי עזבן בידינו וכל שאתם מתפללין אינו אלא לשוא, שהרי עברו כמה דורות ולא הושיע אתכם מבינינו. ברצונך תשוב ותרחם עלי והושיעני מביניהם ופדני מידיהם. בשעה שאני ממלכת ומיחדת אותו והן מבעיסין לפניו ומשתחוים לחמה הקב״ה אומר להם (לישראל) בתי! אני מכין ליך העולם הבא, ועתיד אני להמליכך על כל באי העולם, ועתידין כל מלכי העולם להיות משרתים לך כעבדים ושרותיהם מניקותיך, לעולם ילחכו עפר כפות רגליך שנאמר והיו מלכים אומניך וגו׳ (ישעיה מ״ט כ״ג). ועתיד אני להבהיק זיוך כזיו החמה, ועליהם אמר שלמה מי זאת הנשקפה כמו שחר וגו׳ (שה״ש ו׳ י׳) זו כנסת ישראל שמצפה לעמוד השחר ואומרת מתי תעלה השחר ואקדש להקב״ה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואמליכנו בכל יום על מעשה ידיו. יפה כלבנה, זו כנסת ישראל שמצפה ללבנה ואומרת מתי יהיה ראש חדש ואראה חדשת ואקדש את החדש בבית דין ואתן שבחות והודאות. ועתיד הקב״ה להבהיק את זיון כזיו הלבנה. ברה כחמה, אלו הצדיקים שבישראל שמחשיבין על דברי תורה בעוה״ז ועתיד הקב״ה להבהיק זיון כזיו החמה. דרש ר׳ יהודה ברבי אלעאי מאי דכתיב ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב ל״ח ז׳), אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מפני מה אין אנו אומרים שירה למעלה קודם שיאמרו ישראל למטה? והקב״ה אומר להם האיך אתם אומרים לפני קודם שיאמר ישראל וישראל דרים בארץ והם ילודי נשים ויצר הרע שולטת ביניהם אע״פ כן כובשין את יצרן ומייחדין וממליכין אותי בכל יום ויום ומצפים הם למלכותי ולראות בנין ביתי, ואומרים בכל יום בונה ירושלם נדחי ישראל יכנס אמן במהרה בימינו.—ארבע גזירות גזר משה על ישראל ובאו ארבעה נביאים ובטלו אותן, משה אמר וישכון ישראל בטח (דברים ל״ג כ״ח), בא עמוס וביטלה, מי יקום יעקב כי קטן הוא וכתיב נחם ה׳ על זאת וגו׳ (עמוס ז׳). משה אמר ובגוים ההם לא תרגיע (דברים כ״ח ס״ה), בא ירמיה וביטלה ואמר הלך להרגיע ישראל (ירמיה ל״א ב׳). משה אמר פוקד עון אבות (שמות כ׳) בא יחזקאל וביטלה ואמר הנפש החטאת היא תמות (יחזקאל י״ח). משה אמר ואבדתם בגוים (ויקרא כ״ו ל״ח) בא ישעיה וביטלה שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור וגו׳ (ישעיה כ״ז י״ג).

סליק.

נוסחא אחרת של דרשת ר' בנאה

[כתיב] עקב אשר שמע אברהם בקולי (בראשית כ"ו ה'), עקב מנין שני אברהם (קע"ב) חוץ משלש שנים שלא הכיר את בוראו. אשה טובה עטרת בעלה (משלי י"ב ד') זו שרה אמנו. יו"ד שנטל ממנה היכן הלך? פליגי בה תרי אמוראי חד אמר נחלק לשנים והוסיפו על שמו של אברהם ה' חצי יו"ד הניטל משרה, ונשאר לה ה', ונתגדל אברהם ממנה והיא לא חסרה כלום, לקיים בה אשה טובה עטרת בעלה. וחד אמר היו"ד ניתן ליהושע שנאמר ויקרא משה ליהושע בן נון יהושע (במדבר י"ג ט"ז) אמר לו יה יושיעך מעצת מרגלים. יצחק על שמו נקרא, יו"ד כנגד י' נסיונות, צ' כנגד שני שרה כשנולד יצחק, ח' כנגד שמונה ימים שנימול, ק' כנגד שני אברהם בהולידו אותו. יעקב על שמו נקרא, י' כנגד נדרו שאמר העשירי יהיה קודש (ויקרא כ"ז ל"ב), שהוציא העשירי מבניו, לאחר שהוציא הבכורות והיה לוי העשירי והוא קודש לה', ע' כנגד שבעים נפש שירדו למצרים, ק' כנגד אותיות שנתברך בהם, הוציא השם מהם נשתיירו מאה, ב' כנגד שני מלאכים עולים ויורדים. כתב שבלוחות שש מאות ושלש עשרה אותיות מאנכי עד לרעך, והן הם שש מאות וש ש עשרה מצות שמצטרפות לכל התורה כולה וכולם ניתנו למשה: תורה, מקרא ומשנה, תלמוד וחוקים ומשפטים, הלכות ואגדות, מצות ועדות, תור"ה בגימטריא שש מאות ואחת עשרה שנתנו למשה בסיני, אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום. נפחתו מחשבון [תרי"ג כנגד] תורה שנים, שנים כנגד תורה יראה שאין לך בכל המדות גדולה מיר.ה שאין הקב"ה חפץ אלא יראה שנאמר ועתה ישראל מה ה' שואל מעמך כי אם ליראה (דברים י' י"ב), ירא"ה בגימטריא שש מאות ואחד עשר [נפחתו] להו תרי ענוה וחכמה, דאמר מר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד, וכנגדו ברית מילה, ברית בגימטריא שש מאות ותרי [עשר] והוא תורה.

ה' בוקר תשמע קולי (תהלים ה' ד') אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע בשכר תפילה תשמע קולי ותושיעני מבין האומות שמאבדין ושמבזין אותי בכל יום, ואמרין אלהיך עזביך בידינו וכל מה שאתה מתפלל שוא הוא, שהרי עברו כמה שנים ודורות שלא הושיעך מבינינו. יהי רצונך שתרחם עלי ופדני מביניהם והסתכל בשעה שאני מייחדך והן מכעיסין אותך ומשתחוים לחמה. והקב"ה אמר לה בתי! הריני מכין לך העולם הבא לעתיד לבא להמליכך לכל באי עולם, ועתידין מלכי האומות לשרתך שנאמר והיו מלכים אומניך (ישעיה מ"ט), ועתיד אני להבהיק זיוך כחמה, וע"ז נאמר מי זאת הנשקפה כמו שחר (שה"ש ו' י') זו כנסת ישראל, ואקדש להקב"ה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות ואמליכנו במעשה ידיו. יפה כלבנה זו כנסת ישראל שמצפה ואומרת מתי יהיה ראש חודש ואראה הלבנה ואקדש החודש ואתן שבחות להקב"ה. ועתיד הקב"ה להבהיק זיום כלבנה. ברה כחמה, אלו צדיקים שמחשכין עיניהם על דברי תורה. איומה כנדגלות, אלו ישראל שמאיימין עליהם האומות והם מתקבצים דגלים ועוסקים בתורה, ועתידין שיאהב אותו הקב"ה שנאמר ודגלו עלי אהבה (שם ב' ד'). ברון יחד כוכבי בוקר ויריעו בני אלהים (איוב ל"ח ז'), אמרו מלאכי השרת רבש"ע מפני מה אין אנו אומרים שירה עד שיאמרו ישראל שירה למטה? אמר להם הקב"ה וכי תאמרו שירה קודם שיאמרו ישראל, והלא הם ילודי אשה ודרין בארץ ויצר הרע שולט בהן ואעפ"כ כובשין יצרן וממליכין אותי בכל יום ומצפין למלכות ולראות בנין ביתי ואומרים בכל יום בונה ירושלם וגו' (תהלים קמ"ז ב').

בני יעקב: ע' יעקב

בני משה: ע' משה

בראשית: ע' אגדת בראשית; מעשה בראשית

ברכת יעקב: ע' יעקב

ג

גדול–מדרש הגדול: מהמדרש הזה נמצאים כמה כ"י בבתי עקד ספרים הידועים, ואחד היה שייך לדר' אלכסנדר קאהוט אשר השתמש בו בחלקים האחרונים מערוך השלם שהו"ל, מקום ילידתו של המדרש הוא ארץ תימן, אך שם מחברו לא נודע, זמן חיבורו הוא אחר המאה הי"ב כי מובאים בו מלבד מאמרים ממדרשים אחרים גם כמה פסוקים מהרמב"ם ומאמרים מרבנו חננאל, מבעל הערוך, רש"י והראב"ע, . ועוד אחרים מגדולי הרבנים בזמניהם. אף כי העורך המחבר לשנות הדברים האלה בלשון „תנן" או „תנו רבנן" כאלו נאמרו מפי תנאים בעלי המשנה והתוספתא.

המחבר כתב מבוא להמדרש כעין לקיחת רשות: „בשם רחמן בשם האל הגדול הגבור והנורא אתחיל לכתוב מדרש חמשה חומשי תורה שהיא לעיני דורשיה מאירה, מרשות אלהים ברוך הוא וברוך שמו, אאזור מתני ואתחזק בדבר ניאומו וכו׳. וכן יש „רשות" בחרוזים לכל סדרא וסדרא, כמו לסדרא בראשית ברא: מרשות מי שברא עולמו לימים ששה, בחפצו ובמאמרו לא בעמל ולא בהרגשה וכו׳. ומתחיל ז"ה ש"ה (זה הוא שאמר הכתוב) כה אמר האל ה׳ בורא השמים ונוטיהם (ישעיה מ"ב ה׳) מה ת"ל האל ה׳? ר׳ אליעזר אומר עד שלא נברא העולם היה הקב"ה ושמו בלבד וכו׳. בסדרא אלה תולדות נח מתחיל: מרשות אלהינו שוכן שמי ערץ, קדוש ומקודש בשמים ובארץ וכו׳. ז"ה ש"ה אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים, נאמר הפיסוק הזה כנגד נח [הצדיק] שלא הלך בדרכי דור המבול שהן קרואים רשעים וחטאים וליצים וכו׳. וכן בכל סדרא וסדרא ומסיים חומש בראשית: הרחמן יאיר עינינו באור תורתו וירים קרננו וישמחנו בישועתו ויזכנו לחזות בנעמו ולבקר בהיכלו, אמן, כן יאמר רחום. קודם פרשת בראשית מובאה הברייתא הידועה של ר"א בנו של ר׳ יוסי הגלילי על מדות התורה בדרכי האגדה, אך בעל המדרש הזה מביא הברייתא בשם „תנו רבנן" ומונה המדות ל"ג תחת ל"ב. הוא החסיר את המדה הכ"ז „מלשון נופל על לשון" והוסיף עליהן המדות „מרמז" „מחילוף האותיות".

דר׳ שעכטר ז"ל החומש בראשית עפ"י כ"י תימן מהמאה הי"ד עם הקדמה והערות, קעמברידש תרס"ב. כל הספר יכיל 772 עמודים (שני עמודים בצד אחד) ונוסף בו לוח התקון עפ"י נוסח כ"י אחר ומעיות הדפוס, והלוח הזה גדול מאד עד כדי 106 עמודים.

ר׳ דוד צבי האפמאן ז"ל מכילתא דרשב"י על ספר שמות מלוקטת מתוך מדרש הגדול כ"י בבית עקד הספרים בברלין עם הערות ופתיחה, פפד"מ תרס"ה. גם לקוטי מכילתא לשמות ספרי זוטא לבמדבר ומכילתא לדברים בשנת תר"ן (בספר שי למורה), ולקוטי בתר לקוטי לדברים בשנת תרנ"ז.

גדול וגדולה: המדרש הזה מיוסד על מאמרי חז"ל שנזכרו בהם „גדול" או „גדולה", כמו גדולה צדקה יותר מן הקרבנות וכדומה, וגם הוסיף דרשות מעצמו. ויש בו עשרים פרקים, והוא החלק השני מהמאמר „אור עולם" האוסף כל „לעולם" מדברי חז"ל, ומצורף לס׳ ראשית חכמה לר"א די וידאש (קושטא תצ"ו). בראש החלק של גדול וגדולה רשום „גדולים מעשה ה׳ דרושים לכל חפציהם", והפרק האחרון מדבר ע"ד השלום אשר מקורו בפרק השלום בסוף מס׳ דרך ארץ זוטא ובמדבר רבה פ׳ נשא. יעלינעק הדפיס המדרש גדול וגדולה בבית המדרש חדר שלישי.

מדרש גדול וגדולה

[בית המדרש ח"ג]

פרק ראשון מדבר בצדקה. גדולה צדקה יותר מן הקרבנות שנאמר עשות צדקה ומשפט נבחר לה׳ מזבח (משלי כ"א ג׳). גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום (ישעיה ל"ב ט"ז), אל תקרי מַעֲשֵׂה אלא מְעַשֶּׂה (1). גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שנאמר ויאמר ה׳ אם נא מצאתי חן בעיניך (בראשית י"ח ג׳). גדולה הכנסת אורחים מהשכמת בית המדרש דתנן מפנין אפילו ארבע וה׳ קופות של תבן מפני האורחים ומפני בטול ב"ה (שבת פי"ט) הקדים האורחים לבטול ב"ה. גדולה צדקה שהקב"ה נקדש בה שנאמר ויגבה ה׳ צבאות במשפט וגו׳ (ישעיה ה׳ ט"ז).

פרק שני בענין התפלה. גדולה תפלה יותר מן המעשים טובים, שנאמר ואתחנן אל ה׳ וכתיב ויאמר ה׳ אלי רב לך וגו׳ עלה ראש הפסגה (דברים ג׳), ופי׳ רב לך, רב מעשים טובים שעשית ואעפ"כ עלה ראש הפסגה והתפלל לפני ואתפייס לך. גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתיב גם כי תרבו תפלה (ישעיה א׳) ר"ל אע"פ שהיא יותר חשובה מן הקרבנות. גדולה תענית יותר מן הצדקה שזו בגופו וזו בממונו. גדולה תפלה שבזכותה ישראל ניצולים מיד אויביהם וממיתה משונה ומן היסורין ומשיני החיות. גדולה תפלה שבזכותה הקב"ה מוחל עונותיהם של ישראל לפי שהיא במקום קרבנות.

פרק שלישי בענין התשובה. גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם (ירמיה ג׳ כ"ב). גדולה תשובה שהיא מקרבת את הגאולה שנאמר ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב (ישעיה נ"ט כ׳). גדולה תשובה שמקרבת את הרחוקים שנאמר והיה במקום אשר יאמר לכם לא עמי אתם וגו׳ (הושע ב׳ א׳). גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כלו שנאמר כי שב אפי ממנו (שם י"ד ה׳).

פרק רביעי בענין הענוה. גדולה ענוה שנשתבח בה אברהם אבינו ע"ה, מפני שהיו בני דורו גדולים שבהם מנשאין אותו כגון עפרון החתי והיו קוראין אותו אדוני וגו׳, והוא ע"ה היה משפיל עצמו במדת הענוה והצניעות עמהם ואפילו לפני הפחותים שבהם, שנאמר וישתחו אברהם לפני עם הארץ (בראשית כ"ג י"ב). גדולה ענוה שבה נשתבח יצחק ע"ה שהרי אבימלך גרש אותו ממלכותו וכשבא לו אבימלך לא גבה לבו ולא שלם לו כמעשיו, ומרוב ענותנותו קבלו באהבה והאכילהו והשקהו לו ולאנשיו, שנאמר ויעש להם משתה וגו׳ וישלחם יצחק וילכו מאתו (שם כ"ו ל׳). גדולה ענוה שבה נשתבח יעקב אה"ע שמפני ענותנותו היה קורא לעשו ארוני שנאמר כה תאמרון לאדוני לעשו (שם ל"ב ה׳), ולכך היה כותב רבינו הקדוש לאנטונינוס נאם עבדך יהודה. אמר כי לא טוב אנכי מאבותי. גדולה ענוה שבה נשתבח משה

(1) כמו גם מעושה בישראל, גיטין פ"ח:

רבינו ע"ה שנאמר והאיש משה ענו מאד (במדבר י"ב ג') מה ת"ל מכל האדם? אלא ענו ואינו מתגאה במדה מן המדות שבני אדם רגילין להתגאות בה כגון המלכות והנבואה והחכמה, ואע"פ שהיו בו כל המדות הללו ענו מאד מכל האדם. גדולה ענוה שבה נתגדל אהרן ע"ה. בנוהג בבני אדם, אדם מכבד (מטאטא) את ביתו בבגדים בלות שמא מתטנף הוא בבליו והוא מכבד, אבל אהרן ע"ה לובש ח' בגדים ודומה לחתן בחופה, ואעפ"כ והרים את הדשן. גדולה ענוה שבה נשתבח אלעזר שנאמר ונשיא נשיאי הלוי אלעזר וגו' (שם ג' ל"ב) ואעפ"כ היה משפיל את עצמו לפני גדולת הקב"ה והיה נושא בעצמו קטרת הסמים ושמן המאור ומנחת התמיד ושמן המשחה, קטרת הסמים בימינו ושמן המאור בשמאלו ומנחת התמיד תלויה בזרועו ושמן המשחה תלויה באפונדתו. ושמא תאמר קטן היה הרי הוא אומר ונשיא נשיאי הלוי, אלא שאין גדולה בפלטרין של מלך שנאמר אל תתהדר לפני מלך (משלי כ"ה ו'). גדולה ענוה שבה נתגדלו הלוים שבל ישראל היו מהלכין באחד והם היו זקוקין ליישב את כל כלי המשכן, ולא עוד אלא שטוענין בעגלה, ואפילו הכי לא נתגאו ולא אמרו אין אנו מקבלין עלינו, שאין גדולה בפלטרין של מלך שנאמר אל תתהדר לפני מלך. גדולה ענוה שבה נתגדל שאול שהרי כשאמר לו שמואל ולמי כל חמדת ישראל הלא לך ולכל בית אביך (ש"א ט' כ') והוא הקטין עצמו וא"ל הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל ומשפחתי הצעירה, וכשבקשו למשוך אותו הטמין עצמו עד שהפילו גורלות שנאמר ויאמר ה' הנה הוא נחבא אל הכלים (שם י' כ"ב). גדולה ענוה שבה נתגדל דוד שנאמר ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ה' אלהים ומי ביתי כי הביאתני עד הלום וגו' (ש"ב ז' י"ח), ואמר ואנכי תולעת ולא איש (תהלים כ"ב ז').

פרק חמישי **בענין תלמוד תורה**. גדולה התורה שבה הבדיל הקב"ה את ישראל עמו מאומות העולם. גדולה תורה שבזכותה הקב"ה מציל את ישראל מן היסורין ולא ישלוט בהם היצר הרע ושורה עליהם רוח הקדש. גדולה תורה וגדול כתרה מכל הכתרים. גדולה תורה שמאירה ללומדיה בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג). גדולה תורה וגדול שכרה משכר הצלת נפשות ומשכר בנין ביהמ"ק. גדולה תורה מכל כלי חמדה שבעולם שזקני תורה כל זמן שהם מתישנין הן משביחין שנאמר בישישים חכמה (איוב י"ב י"ב). גדולה תורה שנקראת קדושה שנאמר ודעת קדושים בינה (משלי ט' י'). גדולה תורה שבזכותה ישראל נגאלין מן האומות שנאמר זכרו תורת משה עבדי וגו' וכתיב בתריה הנה אנכי שולח לכם את אליה (מלאכי ג' כ"ב). גדולה תורה שנותנת חיים בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר כי חיים הם למוצאיהם וגו' וכתיב עץ חיים היא וגו' (משלי ד' כ"ב).

פרק ששי **בענין המצות**. גדולה מצוה שמנחלת לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב שנאמר שמור מצותי וחיה (משלי ד' ד'). גדולה מצוה שכל המודה במצות ועושה אותם בלב שלם כאלו מודה בהקב"ה ובמציאותו ובאלהותו שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים (ויקרא כ' ו'), כשם שאני קדוש כך אתם תהיו קדושים כי אני ה' המעלה אתכם, על תנאי כך העליתי אתכם מארץ מצרים על מנת שתקבלו עול המצות, שכל המודה במצות מודה ביציאת מצרים וכל הכופר בעול המצות כופר ביציאת מצרים.

פרק שביעי **בענין גמילות חסדים**. גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה, שהצדקה בממונו של אדם בלבד וגמ"ח בגופו ובממונו. גדולה גמ"ח שכל העושה חסד אפילו עם מי שאינו צריך הקב"ה משלם שכרו, כגון אברהם עם המלאכים שנאמר והוא עומד עליהם. והלא דברים ק"ו ומה מי שהוא עושה עם מי שאינו צריך ראה מה פרע לו הקב"ה, מי שעושה חסד עם שצריך עאכו"כ. גדולה גמ"ח שגזר דין ושבועה נקרע בה. מנין לגזר דין ושבועה שאינו נקרע [אלא בגמ"ח] שנאמר ולכן נשבעתי לבית עלי וגו' (ש"א ג' י"ד) אמר רבא בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה ובגמילות חסדים (ר"ה י"ח.).

פרק שמיני **בענין כבוד שבתות ויו"ט**. גדולה שבת שהיא שקולה כנגד כל המצות, שכל המחלל שבת בפרהסיא או עובד ע"ז שניהם כגוים לכל הדברים. גדולה שבת שנתנה הקב"ה לבחון בה גירי הצדק, שהרי לא פירש מתרי"ג מצות אלא שבת בלבד שנאמר ובני הנכר הנלוים וגו' כל שומר שבת וגו' (ישעיה נ"ו ו'). גדולה שבת שאין כ"ג נכנס לעבודה אחר משיחתו עד שתעבור עליו השבת שנאמר שבעת ימים ילבשם הכהן (שמות כ"ט ל'). גדולה שבת כשנתדלדלו ישראל ממעשים טובים לא עמדה להם אלא זכות השבת שנאמר ויחנו אלה נכח אלה שבעת ימים (מ"א כ' כ"ט) עד שתעבור עליהם השבת. ובימי יאשיהו היא שעמדה להם שנאמר בשבעות (1) שהזכיר להם השבת. גדולה שבת שאינה נדחית אלא מפני סכנת נפשות כגון חולה מסוכן או תינוק שנפל לים או לנהר או לבור או ביוצא בזה.

פרק תשיעי **בענין כבוד אב ואם**. גדול כבוד אב ואם שהעדיפו הקב"ה יותר מכבודו שנאמר כבד את ה' מהונך (משלי ג' ט') בלקט ושכחה ופאה ותרומות ומעשרות, אם יש לך אתה חייב, ונאמר בכבוד אב ואם כבד את אביך ואת אמך בין יש לך

(1) כן הגירסא בס' ראשית חכמה, ושבועות היינו שבתות, ועל זה נאמר באי השבת עם יוצאי השבת (דה"ב כ"ג ח') כי הוראת שבת היא שבוע, וגירסת יעלינעק „שביעית" אולי ע"ש שנאמר שם בפסוק א' בשנה השביעית, אך אין לזה מובן כלל.

בין אין לך ואפילו אתה מחזר על הפתחים. גדול כבוד אב ואם שהקישו הקב״ה לכבודו. דרש רבי עוירא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב יודוך ה׳ כל מלכי ארץ וגו׳ (תהלים קל״ח ד׳) מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך, בשעה שאמר הקב״ה אנכי ולא יהיה לך אמרו או״ה לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו להודות על המאמרים הראשונים (סוכה נ״ב:).

פרק עשירי בענין נשואי אשה. גדול נושא אשה שמוכרין ס״ת לישא אשה או ללמוד תורה. גדול נושא אשה הגונה וכישרה שכל טובות שבעולם סובבין אותו, וכל ישראל שאין לו אשה שרוי בלא טובה בלא עזר וכו׳. גדולה הבטחה שהבטיח הקב״ה לנשים יותר מן האנשים שנאמר נשים שאננות קומנה וגו׳ (ישעיה ל״ב ט׳). אמר ליה רב לר׳ חייא נשים במה זוכין א״ל באקרויי בנייהו בבי רב ובאתנויי להו בבי רבנן ומתאחרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן (ברכות י״ז. חגיגה ג׳).

פרק אחד עשר בענין גידול בנים. גדול שכר גידול בנים על הדרך הנכונה והנכוחה, ואע״פ שצער גידול בנים קשה אפילו הכי אל יתרשל אדם בגידול בניו. אמר רשב״א נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד של זיתים בגליל ואל יגדל תינוק אחד בארץ ישראל.

פרק שנים עשר בענין משא ומתן. גדולה אמונה לפני מי שאמר והיה העולם שבשכר אמונה שהאמינו בו שרתה עליהם רוח הקדש ואמרו שירה לפני הקב״ה שנאמר ויאמינו בה׳ (שמות י״ד ל״א וכתיב בתריה אז ישיר משה וגו׳. גדול האמת שהוא אחד משלשה עמודים שהעולם עומד עליהם דתנן רשב״ג אומר על ג׳ דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום (אבות פ״א). גדול האמת שכל מי שעושה מלאכתו באמת עם הבריות כאלו קיים התורה כולה שנאמר צדקתך צדק לעולם וגו׳ (תהלים קי״ט קע״ב), הא למדת שכל מה שנברא בששת ימי בראשית שהוא קיים על האמת.

פרק שלשה עשר בענין הדין. גדול המשפט שקרא הקב״ה שם כסאו משפט, שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך (תהלים פ״ט ט״ו). גדול המשפט שהשונא אותו אין רפואה למכתו שנאמר האף שונא משפט יחבוש (איוב ל״ד י״ז) ואין חבושה אלא רפואה שנאמר ומחבש לעצבותם (תהלים קמ״ו ג׳). גדול המשפט שלא חזר העולם לתהו ובהו אלא על המשפט, והיכן בדור המבול שנאמר מבלי משים לנצח יאבדו (איוב ד׳ כ׳). המשים הזה אין אנו יודעין מה הוא אלא שלמדנוהו בואלה המשפטים אשר תשים וגו׳ הרי המשים הוא הדין. גדול המשפט שבעון חוסר המשפט הרבים נענשו. גדול המשפט שבו נמחלין עונותיהן של ישראל, שנאמר אם רחץ ה׳ את צואת בנות ציון וגו׳ ברוח משפט וגו׳ (ישעיה ד׳).

פרק ארבעה עשר בענין השמח בחלקו. גדול הנהנה מיגיעו יותר מיראת שמים, שביראת שמים כתיב אשרי כל ירא ה׳ (תהלים קכ״ח א׳), ובמלאכה הוא אומר יגיע כפיך כי תאכל וגו׳ (שם) אשריך בעה״ז וטוב לך לעה״ב. ולא שרתה שכינה על משה אלא מתוך מלאכה שנאמר ומשה היה רועה וכתיב וירא מלאך ה׳ (שמות ג׳ א׳). גדולה מלאכה שכמה בריות ברא הקב״ה בעולמו ולא מסר מלאכה אלא לבני אדם בלבד. וכן היה רבי מאיר אומר ראית מימיך ארי סבל דוב קייץ שועל חנוני או אחד מהחיות עושה מלאכה? למה לא ניתנה להם מלאכה, לא מפני שהם מפלים אלא מפני שהמלאכה עדיפא (עי׳ קידושין פ״ב.). גדולה מלאכה שכל הנביאים התעסקו בה. ביעקב כתיב אשובה ארעה צאנך וגו׳ (בראשית ל׳ ל״א). מרע״ה ומשה היה רועה וגו׳ (שמות ג׳ א׳), דוד ע״ה ויקחהו ממכלאות צאן (תהלים ע״ח ע׳). עמוס, כי בוקר אנכי ובולס שקמים (עמוס ז׳ י״ד). גדולה מלאכה שלא שרתה שכינה בישראל עד שעשו מלאכה שנאמר וירא משה את כל המלאכה וגו׳ ויברך אותם משה (שמות ל״ט מ״ג), ומה ברך אותם, אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם. וכן היה שנאמר והענן מלא את המשכן. גדול השמח בחלקו והמתפרנס ממלאכתו שבמדה הטובה הזאת ניצול מכמה עבירות מן הקנאה והחמוד ומן הגנבה והגזל.

פרק חמשה עשר בענין הכעס והחמת. גדול המעביר על מדותיו ואינו כועס שהקב״ה אוהב אותו ושומע תפלתו, דתניא שלשה הקב״ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו עומד על מדותיו. גדול המעביר על מדותיו ואינו כועס שכל הכועס נקרא רשע שנאמר רשע יראה וכעס (תהלים קי״ב י׳).

פרק ששה עשר בענין החנופה והליצנות. גדול ענשה של חנופה שהיא שקולה כנגד ע״ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. גדול עונשה של חנופה שכל המחניף כאילו עובר על תורה שבכתב ותורה שבע״פ, שנאמר והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חוק (ישעיה כ״ד ה׳). תורה אין כתיב אלא תורות.

פרק שבעה עשר בענין אהבת החברים. גדול השלום ושנאוי המחלוקת שאפילו עובדין ע״ז כביכול אין שכינה יכולה לנגוע בהם שנאמר חבור עצבים אפרים וגו׳ (הושע ד׳ י״ז). גדול ענשה של שנאת חנם שהחריבה ירושלם ובית המקדש וסמך לדבר איכה ישבה בדד העיר ר״ת איבה. תניא מקדש שני שהיו עוסקין בתורה וגמ״ח מפני מה חרב מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות ע״ז גלוי עריות ושפיכות דמים.

פרק שמונה עשר בענין לשון הרע. גדול

עונשו של לשון הרע מעונש ע"ז ג"ע וש"ד. מע"ז דכתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות ל"ב ל"א), גלוי עריות דכתיב הרעה הגדולה (בראשית ל"ט ט'), שפיכות דמים דכתיב גדול עוני מנשוא (שם ד' י"ג). בכלן נאמר גדול או גדולה ובלשון הרע גדולות שנאמר לשון מדברת גדולות (תהלים י"ב ד'). גדול עונש נבלות הפה דתניא כל המנבל את פיו אפילו נחתם גזר דינו של ע' שנה לטובה נהפך עליו לרעה.

פרק תשעה עשר בענין כסוי הסוד. גדול כסוי הסוד שכל המגלה סוד חברו כאילו שופך דמים שנאמר לא תלך רכיל וגו' (ויקרא י"ט י"ז). גדול המכסה סוד חברו שהוא מקיים מחשבות חברו ואם אינו מכסהו הוא מפר מחשבתו ולא יתקיים הדבר מפני שהוא מגלהו.

פרק עשרים בענין דרך ארץ. גדולה דרך ארץ שהיא שקולה כנגד כל התורה, כדדרש בר קפרא איזו היא פרשה קטנה שכל גופי התורה תלוין בה הוי אומר זו דרך ארץ שנאמר בכל דרכיך דעהו וגו' (משלי ג' ו'). גדולה דרך ארץ שהיא שקולה כנגד כל התורה. גדולה דרך ארץ שכל מי שיש בידו ד"א הוא אהוב להקב"ה ולבריות. גדול השלום שעליו העולם קיים דתנן רשב"ג אומר על ג' דברים העולם קיים וכו'. גדול השלום ששם הקב"ה שנכתב בקדושה ימחה על המים להטיב שלום בין איש לאשתו. רבי מאיר היה יושב ודורש בליל שבת והיתה אשה אחת שם ששומעת קולו וערב לה, המתינה שם עד שנשלם והלכה לביתה, ומצאה הנר שכבה, אמר לה בעלה היכן היית, אמרה לו הייתי יושבת ושומעת קולו של דרשן אחד. נשבע לה שלא תכנסי לשם עד שתרוקי בפניו. טרדה מביתו ועשתה שלשה חדשים חוצה עד ששמע רבי מאיר, בא אליה ומצאה עם הנשים אמר שמא יש בכם מי שיודעת ללחוש את העין שעיני מרדה עלי, אמרו לה שכינותיה הרי המקום כבר עשה רצונך להכשילו ותרוקי בפניו ותצא. אמר לה אמרי אתה, אמרה פעם אחת—כבר רקקתי ז' פעמים. אמרו לו תלמידיו כל כך בזית את התורה אמר להם דיו לעבד להיות כרבו. לא די למאיר שיהא שוה לקונו שהרי שמו הגדול שנכתב בטהרה ימחה על המים כדי להטיל שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שלא התחיל הקב"ה לברוא דבר בעולמו אלא בדבר שהוא שלום ואיזה זה האור שנאמר ויאמר אלהים יהי אור. ומנין שהוא שלום שנאמר יוצר אור ובורא חושך עושה שלום (ישעיה מ"ה ז'). מכאן אמרו הז"ל נר ביתו וקידוש היום נר ביתו עדיף משום שלום ביתו. פירוש האור נקרא שלום לפיכך מקדימין הנר שהוא אור ושלום ליין. ר' שמעון בן חלפתא אומר מנין שאין כלי מחזיק ברכה אלא שלום שנאמר ה' עז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (תהלים כ"ט א'). גדול השלום שכשמלך המשיח בא אינו פותח תחלה אלא בשלום שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום (ישעיה נ"ב ג'). גדול השלום מן הברכה ומן השמירה שהוא מסיים בו, כיצד? יברכך ה', זו ברכת פרי האדמה, ולדות האדם ולדות הבהמה, וכן הוא אומר השקיפה ממעון קדשך וגו' (דברים כ"ו מ"ו); וישמרך, מן הגייסות וכה"א אמונים נוצר ה' (תהלים ל"א כ"ד); יאר ה' פניו אליך, אלו טעמי תורה ודקדוקיה, וכן הכתוב אומר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו' כ"ג); ויחנך, שימשוך עליך חוט של חסד וכה"א וראו כל עמי הארץ וגו' (דברים כ"ח י'); ישא ה' פניו אליך, שאם ידין עונותיך כנגד זכיותיך ביום הדין יכריע לך כף מאזנים של זכיות וכה"א נשאת עון עמך וגו'. ואעפ"כ השלום חביב מכלם שהוא באחרונה שנאמר וישם לך שלום. גדול השלום שניתן לבעלי תשובה שנאמר בורא ניב שפתים שלום שלום (ישעיה נ"ו י"ט). גדול השלום ששמו של הקב"ה נקרא שלום שנאמר ויקרא לו ה' שלום (שופטים ו' כ"ד). מכאן אמרו חז"ל שאין שואלין בשלום לא בבית הכסא ולא בבית המרחץ ולא במקום הטנופת. וגרסינן באבות דר"נ הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום וכו', מלמד שהיה אהרן שואל בשלום בוגדי ישראל ורשעי ישראל, וכשהיה אחד מהם מבקש לעשות עבירה היה אומר: אוי לי מחר יבא אהרן ושואל בשלומי האיך אני משיבו והיה בוש ולא היה סורח. וכן איש שהיה צוהב (מכעיס) את חבירו היה אהרן הולך אצלו ואומר לו בני למה צהבת חבירך, עתה בא אצלי והיה בוכה ומתחנן ואומר אוי לי שצהבתי את חבירי שהוא גדול ממני—שהרי עומד בשוק, לך בחסדך ובקש ממנו מחילה. וכך היה אומר לחבירו. כיון שיצאו לשוק ופגעו זה בזה היו מגפפין ומנשקין זה את זה. וכך היה אהרן עושה כל הימים עד שהיה מטיל שלום בין איש לחבירו. וכן איש שהיה צוהב את אשתו ומשלחה מביתו היה אהרן עושה שלום ביניהם, אם סרח האיש על האשה אומר לה אהרן הריני עורבו שלא יכה אותך יותר ולא יקללך מעתה, וכן אומר לאיש הריני עורבה שאינה סורחת עליך מעתה, וכן היה עושה כל הימים עד שעושה שלום בין איש לאשתו והיתה האשה מתעברת ויולדת ואומרת לא ניתן לי הבן הזה אלא בזכות אהרן והיו קורין שמו אהרן. ואמרו חז"ל יותר משלשת אלפים בישראל היה שמם אהרן, וכשמת חלצו יותר מכ"ד אלפים בנים ובני בנים ולכך נאמר ויבכו את אהרן שלשים יום כל בית ישראל (במדבר כ' כ"ט). ועוד דרש בר קפרא שאפילו העליונים צריכין לשלום שנאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה ב') כיצד, הרקיע הוא של מים שנאמר המקרה במים עליותיו (תהלים ק"ד ג') והכוכבים הם של אש שנאמר הללוהו כל כוכבי אור, והם בשלום זה עם זה, לא הם מרתיחין את הרקיע ולא הרקיע מכבה אותם, לכך

נאמר עושה שלום במרומיו. המלאכים הללו גופיהן ברואים מן המים וקפואין ועומדין כזכוכית שנאמר תויתו כתרשיש וראשיהן של אש שנאמר ומראיהם כמראה הבזק (יחזקאל א׳ י״ד). וכתיב ועיניו כלפיד אש, לא זה מרתיח את זה ולא זה מכבה את זה, הה״ד עושה שלום במרומיו. מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה ולא פגימת הקשת, אלא כשהלבנה מתחלת לחסר מתחלה חסרה מן הצד הרחוק מן החמה, והקשת לעולם אחורי החמה, שאילו היתה לפניה היו אומרים עובדי החמה ראו כחו של אלהינו שהקשת לפניו ויורה חצים, ויתחזקו ידי עובדי ע״ז. ד״א עושה שלום במרומיו, הכריע בין העליונים והתחתונים, כיצד? ביום ראשון ברא השמים והארץ מן העליונים ומן התחתונים, בשני ברא מן העליונים שנאמר יהי רקיע, בשלישי ברא מן התחתונים שנאמר תדשא הארץ, ברביעי ברא מן העליונים שנאמר יהי מאורות, בחמישי ברא מן התחתונים שנאמר תוצא הארץ, בששי ברא את האדם, אמר אם אני בוראו מן העליונים הרי זו מוספת על התחתונים בריה אחת, מה עשה? בראו מן העליונים ומן התחתונים שנאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם עפר, הרי מן האדמה, ויפח באפיו נשמת חיים מן העליונים, לכך נאמר עושה שלום במרומיו. ומה אם העליונים שאין ביניהם לא שנאה ולא קנאה ולא תחרות צריכין שלום, תחתונים שיש בהם כל המדות הללו עאכו״כ. גדול השלום שלא שבח הקב״ה לאהרן אלא בשלום שנאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב׳ ה׳), ונתן לו מה שלא נתן לשום אדם ואפילו למקצת מלאכי השרת, שיכנס לפני ולפנים מה שאין אדם יכול ליכנס לשם אפילו אותם שכתוב בהם ודמות פניהם פני אדם, שנאמר וכל אדם לא יהיה וגו׳ (ויקרא ט״ז י״ז). גדול השלום שבו נתבשר דוד שנאמר ורוח לבשה את עמשי ראש השלישים וגו׳ (דהי״א י״ב י״ט), גדול השלום שהוא קודם לשבחו של הקב״ה שכן מצינו כשבא יתרו אצל מרע״ה לא פתח לו לא ביציאת מצרים ולא בקריעת ים סוף ולא בעשרת הדברות ולא במן ולא בשליו אלא בשלום, שנאמר וישאלו איש לרעהו לשלום, ואח״כ ויספר משה וגו׳ (שמות י״ח ז׳). גדול השלום שכל מצות שעושין הרשעים בעוה״ז נותן להם שכרם בעוה״ז כגון חיים ובנים ועושר ונכסים חוץ מן השלום שנאמר אין שלום אמר ה׳ לרשעים. גדול השלום שאפילו עשה אדם כמה מצות ולא עשה שלום אין בידו כלום, שכן מצינו ביהוא שעקר ע״ז מישראל והשמיד בית אחאב והרג לאיזבל, ולפי שלא עלה בידו שלום כאילו לא עשה כלום, שנאמר וילך רוכב הסוס לקראתו ויאמר כה אמר המלך השלום, ויאמר יהוא מה לך ולשלום סוב אל אחרי (מ״ב ט׳ י״ח). גדול השלום שהוא קודם למלחמת הרשות, כדגרסינן באלה הדברים רבה וקראת אליה לשלום, ראה כמה כחו של שלום כשפרע הקב״ה לעמון ומואב מנע מהם השלום שנאמר לא תדרוש שלומם וגו׳ (דברים כ״ג ז׳), וגרסינן בעירובין ירושלמי א״ר יהושע הלוי מפני מה מערבין בחצרות מפני דרכי שלום, מעשה באשה אחת שהיתה שנואה לחברתה, שלחה עירובה ביד בנה נסבתיה ונפפתיה ונשקתיה, אתא לגבי אימיה אישתעי לה עובדא, אמרה הכדין רחימת לי ולא הוית ידענא, מתוך כך עשו שלום ביניהם, הה״ד וכל נתיבותיה שלום (משלי ג׳ ט״ז). גדול השלום שלא גלו אבותינו עד שהניחו השלום ותפסו המחלוקת לפיכך גלו לבין האומות, שנאמר ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג׳ י״ז), ומיום שחרב ביהמ״ק נתמעט השלום שנאמר ונדמו נאות השלום (ירמיה כ״ה ל״ז). ואנו חייבים לדרוש איש בשלום רעהו, וכן אנו חייבים לדרוש את שלום ירושלם ובית קדשנו ותפארתנו, שנאמר ודרשו את שלום העיר וגו׳ כי בשלומה יהיה לכם שלום (שם כ״ט ז׳). וכשיבא מלך המשיח שיגלה במהרה בימינו בשלום ויושיע אותנו, שנאמר כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון וגו׳ (ישעיה נ״ה י״ב), וכתיב ושמתי פקדתך שלום (שם ס׳ ט״ז). וברכת הארץ בשלום שנאמר כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה (זכריה ח׳ י״ב). ארץ ישראל מתרוממת בשלום שנאמר השם גבולך שלום (תהלים קמ״ז י״ד). ובזכות השלום הקב״ה מכין כסאו של דוד שנאמר יפרח בימיו צדיק ורוב שלום (שם ע״ב ז׳). וכן בשלום מכין כסאו וכסא זרעו אחריו ובונה לו בית נאמן לעולם שנאמר מגדול ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם (שם י״ח נ״א).

גדולה ענוה: ע׳ ענוה

גיהנם: ע׳ גן עדן וגיהנם

גלוי: מדרש הגלוי, הובא בס׳ צרור המור עה״ת שחבר ר׳ אברהם סבע, בפ׳ ויצא (בראשית ל׳) על הפסוק וישכב עמה בלילה ההוא, וז״ל: ובמדרש הגלוי ראובן יצא לרעות חמורו של אביו וקשרו בשרש אחד של דודאים והלך לו, וכשחזר מצא החמור מת מפני שעקר שרש הדודאים, שהעוקרם מת, ולקח הדודאים והביאם לאמו, וזהו יששכר חמור גרם (בראשית מ״ט) עכ״ל. ר״ל שגרם לו ליששכר, שלידתו היתה בסבת הדודאים שעקר תחמור. (ע״ע דודאים באוצר ישראל). גם מביאו בפ׳ שמות וז״ל: ובמדרש הגלוי, לכן נתאחר משה לילך אל פרעה ובו׳ לפי שמשה אמר לא איש דברים אנכי, איני רואה בכאן אלא דברים, לך אל פרעה ואמרת אליו, ואני יודע כי בדברים לא יוסר עבד, וזה האיש שאני שלוח אליו הוא עבד ממשפחת עבדים שנאמר ובני חם כוש ומצרים וגו׳, ומה צריך לאיש הזה מקל להכות על קדקדו שנאמר שוט לסוס ומתג לחמור, והמצריים נקראים כן שנאמר אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם. וכשראה הקב״ה דבריו, אמר יפה דברת וכך אני רוצה

ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות בפועל להכות ולא בדברים. ולכן כתיב מיד וילך משה בזריזות עכ"ל. גם מבאר טעם ספירת העומר בפ' אמור וז"ל: ובמדרש הגלוי וספרתם לכם שבע שבתות, זאת הספירה היא לפי שהשי"ת אמר למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים, ולפי שהתורה היתה חביבה עליהם היו סופרים הימים והלילות והעתים אימתי יגיע הזמן, משל לאדם שיש לו להשיג חפץ מחופץ או לישא אשה לסוף חמשים יום, ומרוב תשוקתו הוא מונה הימים והעתים, כך ישראל, ולכן אמרו מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי (מנחות ס"ו). עכ"ל המדרש (רב פעלים 42). המדרש הגלוי אינו ידוע לנו אם הוא במציאות כעת.

גלית הפלשתי: המדרש הזה יסודו בארמית בסנהדרין צ"ה. יומא חד נפק לשכור (לכפר) בזאי אתא שטן ואדמי לי כטביא (צבי) וכו' ונעתק לעברית בכמה שנוים ובפרט בתחלתו, כי לפי המסופר באגדת התלמוד קרה המאורע הזה לדוד לכפרת עונו שעל ידו נהרגו הכהנים בנוב ונטרד דואג האדומי ונהרגו שאול ושלשת בניו, וא"ל הקב"ה רצונך יכלו זרעך או תמסר ביד אויב? אמר לפניו רבש"ע מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלו זרעי ונמסר ביד ישבי בנוב. אבל בהעתקה העברית נענש דוד על שהתגאה יותר מדאי בגבורתו ולא ידע כי הגבורה באה לו מאת ה'. מדרש גלית הפלשתי הוא חלק מהמדרש „אל יתהלל" שנדפס פה בשתי נוסחאות, ובו נכללו שלמה דוד וקרח, שכל אחד התגאה בתכונתו זה בחכמתו זה בגבורתו וזה בעשרו וכלם נענשו. יעלינעק הדפיס מדרש גולית (גלית) הפלשתי מכ"י שאלוניקי שנמצא באוקספורד בבית המדרש חדר ד' וזו נוסחתו:

מדרש גלית הפלשתי

כתיב אל יתהלל גבור בגבורתו זה נאמר על דוד המלך. אמרו כשהיה דוד נלחם היה זורק והורג שמונה מאות איש בזריקה אחת, והוא שולף את חרבו על שלש מאות איש בפעם אחת. כיון שראה דוד כך היה מתנאה ואמר אין כמותי בעולם ואחרי לא יהיה כמוני, אמר לו הקב"ה אל תתגאה בגבורה אתה מנינא (?). ועכשיו תראה שלא מגבורתך היא. מה עשה לו הקב"ה זימן לו צבי אחד עורק לפניו, והיה יושב אבישי אצלו, הלך דוד ואבישי אחריו עד שהלכו יותר מדאי אחרי הצבי, והתעו בדרך ונפל שרוך נעל של אבישי, בין כך ובין כך שהיה קושר אותו הלך דוד עד שראה מגדל יפה, הלך ונכנס בה וראה טפילה אחת אם גלית הפלשתי והיא יושבת וטווה בפלך, והיא הכירתו שזה הוא שהרג את בנה גלית הפלשתי והוא לא הכירה. הלכה ופסקה חוט שלה, אמרה בני תושיט לי פלך שלי, אמר לה לחייך מרתי. כשסמך ליקח אותו הפלך מיד טמנה אותו בכפה, ותשם אותו תחת כרעי המטה שהיא יושבת עליה כדי לשבור לו כל איבריו. מיד הראה לו הקב"ה לדוד שאין לפניו לא שבחה ולא משא פנים והזמין תחתיו פח אחד שנפל בה, וכשבא אחיו של גלית הפלשתי מיד הלכה אמו לקראתו ותאמר לו יודע אתה בני מה לקחתי, אמר לה לא. אמרה הרי לקחתי דוד שהרג אחיך. אמר לה אמי מה עשית מאותו רשע תתן לי ואהרגנו, אמרה לך ותראהו תחת כרעי המטה ששברתי לו כל עצמותיו, והלך וראה אותו יושב בפח. כיון שראה כך אמר לאמו חי הוא, הלך ולקח חנית שלו והלך בחול וישם אותו חנית בקרקע, וחרבו (להב החנית) כנגד השמים כדי לקבלו בחניתו, הלך ולקח דוד וזרקו כלפי מעלה וחניתו תחתיו, והקב"ה העמידו באויר. בין כך ובין כך בא אבישי וראה כל המעשה, הלך אצל אחיו של גלית הפלשתי ואמר לו תן לי חניתך ואהרגני, א"ל תקח אותו, כיון שלקחו הלך אבישי והרג אותו רשע. אז מיד נפל דוד, וחזרו למקום. אז אמרו אי הגבורה? לא שלו היא אלא של הקב"ה, והיינו דכתיב ויעזור אבישי את דוד ויך את הפלשתי.

סליק מדרש של גלית הפלשתי

גן עדן; גיהנם: יש מדרשים שונים על תכונת הגן עדן והגיהנם של מטה ושל מעלה, הגן עדן הוא משכן נשמות הצדיקים המקבלים שכרם והגיהנם הוא משכן נשמות הרשעים אשר ישיגו שם ענשם, ואמרו עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן (אבות פ"ה כ"ג). ר' אליעזר התפלל ותשים חלקנו בגן עדן (ברכות ט"ז:). מסכת גן עדן מובא בהבחיי פ' יתרו וז"ל: שנמצא במדרש כל השותה מים בע"ש בין השמשות הרי זה גוזל את המתים וכו', ומדרש זה לא ידעתי היכן הוא אבל שמעתי שנמצא לחז"ל ספר הנקרא מס' גן עדן או פרקי ג"ע כעין פרקי היכלות ופרקי מרכבה ופרקי ר"א, וכן כתוב שם בנוסח אחר כל השותה מים בשבת בין השמשות בין מנחה לערבית תוך שנה שמת לו מת הרי זה גוזל את מתיו, ושם מפרש הטעם באותם פרקים לפי שהמתים יוצאים בשבת ושותין מים מן הנהר היוצא מעדן, ולכך אין ראוי לו לגזול את מתיו, אבל לאחר שנה קבל את דינו כבר עכ"ל (ועי' תוס' פסחים ק"ה. ד"ה והג"מ ועי' ס' מטה משה סי' רצ"ב). מס' גן עדן או סדר עולם הבא נספח לס' אורחות חיים לר"א הגדול, והוא סדר גן עדן הנדפס בנוסחאות שונות ע"י יעלינעק בבית המדרש ח"ב וח"ג, סדר גן עדן ויום הדין שם ח"ו, גן עדן וגיהנם שם ח"ה. מס' גיהנם נדפס בראשית חכמה ובמגדל עז לר' יעבץ בעלית הוראה, ונספח לאגדת בראשית שהו"ל ר"א בן הגר"א ווילנא תקס"ב. גם נדפס בווארשא תרמ"ה, ומצורף לו מאמרי גיהנם מס' חסד לאברהם להרב חיד"א, ונמצא ג"כ בבית המדרש ח"א ליעלינעק. גם בסוף ברייתא דשמואל הקטן פפד"מ תרכ"ג נדפס מס' גן עדן ומס' גיהנם. ועי' בס' תפארת שיבה ליובל צונץ צד 21.

מסכת גן עדן

[בסוף ברייתא דשמואל הקטן ובית המדרש ח"ב]

מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסיך בך.

פרק ראשון, גן עדן.—אמר ר' יהושע בן לוי

שני פתחים שערי כדכוד יש בגן עדן, ועליהם ששים רבוא כתות של מלאכי השרת, וכל אחד מהם זיו פניו מבהיק כזוהר הרקיע. בשעה שהצדיק בא אצלם הם מפשיטים מעליו הבגדים שהיו עמו בקבר ומלבישין אותו ז׳ (נוסחא אחרת ח׳) בגדים של ענני כבוד, ונותנין בראשו שני כתרים, אחד של אבנים טובות ומרגליות, ואחד של זהב פרויים, ונותנים ח׳ הדסים בידו, ומקלסין לפניו ואומרים לו לך אכול בשמחה לחמך וגו׳, ומכניסין אותו במקום נחלי מים מוקף בשמונה מאות מיני ארזים והדסים ורדים, וכל אחד ואחד מן הצדיקים יש לו חופה בפני עצמו לפי מה שבידו, שנאמר כי על כל כבוד חופה. וכל אחת ואחת מושכים לו הימנה ארבע נהרות אחת של חלב ואחת של יין אחת של אפרסמון ואחת של דבש, וכל חופה וחופה למעלה הימנה גפן של זהב ושלשים מרגליות קבועות בתוכה, וכל אחת מהן מבהיק כזיו נוגה, וכל חופה יש לה שולחן של אבנים טובות ומרגליות, וששים ריבוא מלאכים עומדים על ראש כל צדיק וצדיק ואומרים לו אכול דבש שעסקת בתורה שנמשלה לדבש שנאמר ומתוקים מדבש וגו׳, שתה יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית שעסקת בתורה שנמשלה ליין שנאמר אשקך מיין הרקח. והכיעור שבהם דומין פניו ליוסף הצדיק ולדמיון רבי יוחנן. ובפריטי רמונים בכוס של זהב מוקף נגד השמש, ואין אצלם לילה כל עיקר שנאמר וארח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום. ובכל יום הקב״ה מתחדש עליהם ארבעה משמרות, ואלו הם: משמר ראשון נעשה בקטן ונכנס למחיצת קטנים ושמח שמחת קטנים; משמר שני נעשה כבחור ונכנס למחיצת בחורים ושמחת בחורים; משמר שלישי נעשה בינוני ונכנס למחיצת בינונים ומשמח שמחת בינונים; משמר רביעי נעשה כזקן ונכנס למחיצת זקנים ומשמח שמחת זקנים. ובגן עדן יש ח׳ ריבוא מיני אילנות הפחות שבהם משובח מכל עצי בשמים, וכן יש בארבעה זויותיה, ובכל זוית וזוית יש בו ששים ריבוא כתות של מלאכי השרת מזמרים בקול נעים. ועץ החיים באמצע ונופו מכסה על כל גן עדן, ויש בו שמונה מאות מיני טעמים, ולא טעם של זה כטעם של זה, ולא ריחו של זה כריחו של זה, ולא דמיונו של זה דומה לדמיונו של זה. ועץ החיים יש בו מ״ח ענפים וכל אחד ואחד כמלא עולם, מהם ז׳ ענפים למעלה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה. ושבעה ענני כבוד למעלה הימנו, וארבעה רוחות מנשבין בו וריחו הולך מסוף העולם ועד סופו, ותחתיו תלמידי חכמים יושבים ומבארים את התורה, ולכל אחד מהם יש לו שתי חופות, אחד של כוכבים ואחד של חמה ולבנה. וכן לכל חופה ס׳ פרגודים של ענני כבוד. לפנים ממנה גן עדן ובה שלש מאות ועשרה עולמות שנאמר להנחיל אוהבי י״ש (בגימטריא ש״י), ובהם ז׳ כתות של צדיקים: כת א׳ הרוגי מלכות כגון ר׳ עקיבא וחביריו, כת ב׳ טבועי ים, כת ג׳ ר׳ יוחנן בן זכאי וחביריו ותלמידיו, ומה כחו של ריב״ז שהיה אומר אם היו כל הימים דיו שמים וארץ יריעות וכל בני אדם לבלרים וכל העצים קולמוסים אינם יכולים לכתוב מה שלמדתי מרבותי ולא חסרתי מהם דבר ככלב המלקק מן הים, כת ד׳ אלו שירד הענן וכסה עליהם, כת ה׳ של בעלי תשובה, שהבעלי תשובה עומדים במקום שאין הצדיקים יכולים לעמוד. כת ו׳ רווקים שלא טעמו טעם חטא מימיהם. כת ז׳ ענוים הנידושים שיש בהם מקרא ומשנה וד״א, ועליהם הכתוב אומר וישמחו כל חוסי בך וגו׳, והקב״ה יושב ביניהם ומראה להם את התורה שנאמר עיני בנאמני ארץ וגו׳, ועליהם הכתוב אומר מעולם לא שמעו לא האזינו, עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, אמן.

פרק שני, שערי גן עדן.—שבעה שערים יש בגן עדן וכל השערים בתים ועליות, ואורך הבתים מאה ריבוא מילין וכל אחד ואחד מן הבתים יש בו מאה מלאכי השרת, ומלאכי החסד לפניו מרקדים לפניו ומזמרים, ואותם חופות מעוטרים מח׳ מאות וורדים, וכשיבא הצדיק לפניהם בבגדיו, אלו מפשיטים אותם הבגדים מעליו ומלבישין אותו ח׳ בגדים של משי וענני כבוד מקיפין אותו מכל צדדיו. ומשם מוציאין אותו לחופת ארבע נהרות של הוד ומעדנים אשר שם היין והדבש ושותים הצדיקים מהם. ובראש כל חופה גפן של זהב נטועה, ואבנים טובות תליות, ועליו... (1) במעלה ב׳ יושבין עליו אנשי צדק שלא שלחו ידיהם בממון אחרים ולא נתנו עיניהם להביט בנשי חבריהם, ומלאכים משמשים ומצחקים לפניהם בכל מיני שחוק, ונהרות של אש רצים לפניהם, וריח נודף מכל מיני בשמים. במעלה ג׳ לומדי תינוקות שעשו מלאכתן באמונה, ומלאכים משחקים לפניהם בכל מיני שחוק, והם לומדים עמהם, ועורכים לפניהם שולחנות של כסף וזהב, ובכל יום טובלים בנהרות של אפרסמון, ואח״כ אומרים שירה. במעלה ד׳ יושבים אנשים שגדלו בניהם ללמוד תורה ושכרם מוכפל מכל השבירות האלו. במעלה הו׳ יושבים פרנסים ומנהיגי הצבור באמת ובי׳שר ולא נאה לבם עליהם ושכרם הרבה ומוכפל משל מעלה. במעלה הו׳ יושבים אותם שנתנו צדקה ושכרם הרבה מאד. במעלה הז׳ יושבים עליהם עניים וגרי הצדק, ונהרות של אפרסמון רצים לפניהם, וכל צדיק וצדיק יש לו חופה בפני עצמה ומלאכים משמשים לפניהם, וחמה ולבנה מרקדים לפניהם, וכל צדיק וצדיק יש לו כתר על ראשו לפי כבודו. כל זה יש בגן, אכן בעדן—אשרי שיזכה לראות.

ואתחיל לכתוב שבח של העדן ולמי נברא עד המעלה של שתים עשרה. ואלו הן הי״ב מעלות: המעלה

(1) רשום בזה: „אמר המג״ן כאן נמצא חסר ותבל על מתגניתא דא״.

הא׳ ליראי חטא, המעלה הב׳ לגומלי חסדים, המעלה הג׳ לקוברי מתים, הד׳ למבקרי חולים, הה׳ לסופרי אמת, הו׳ למלוים לעייפים, הז׳ למגדלי יתומים, הח׳ לעושי שלום, הט׳ למלמדי לעניים, הי׳ למוסרי נפשם ליחוד השם, הי״א ללומדי תורה, הי״ב לדוד מלך ישראל ולחביריו ולשאר מלכי אמת כגון שלמה ויאשיה וחזקיה. ובכל אלו המעלות יש שמחה ושחוק ושירות וכבוד גדול לכל צדיק וצדיק. ועוד יש שם ענינים הרבה שאין אדם יכול לספר אחת מני אלף. עד הנה דברי ר״א (2) ויה״ר מלפניך ה׳ אלהינו שיהא חלקינו עמהם, אכי״ר. ע״כ.

סליק מסכת גן עדן

סדר גן עדן

[בית המדרש חדר ג׳]

שלש חומות יש לו לגן עדן וכלם של אש. החומה החיצונה היא של אש שחורה נראית ואינה נראית ולהט החרב סביב החומה החיצונה מתהפכת סביבותיה, וארבעה פתחים יש באותה החומה החיצונה, ושיעור בין כל פתח ופתח מאה ועשרים באמה, ולהט החרב המתהפכת כל היום וכל הלילה ואינה שוקטת, ואוכלת כל ירק עשב וכל דבר הקרוב אל הגן כשיעור מיל. באותה חומה החיצונה עד חומה השנית היא במדה שש מאות באמה ושם החסידים שבאומות והמלכים שבאומות אותם שהצילו להם לישראל, ושם הגרים שנתגיירו ואינם מקיימים כראוי ביראת ה׳ יתעלה. ומשעת המנחה והלאה מתקבצים מלאכי חבלה אצלם להוציאם משם ולהוליכם לגיהנם וכלם צועקים, והמלאך הממונה שם עזריא״ל שמו הוא בא ואוחז בהם ומציל אותם מידם, וחוזרים מן המנחה עד תפלת ערבית שלשה פעמים והם צועקים אצל אברהם בקול רם, ואותו המלאך חוזר ואוחז בהם כמתחלה, וכל זה כדי לצער אותם. ושם באותה חומה החיצונה כל אותם שעשו צדקה ברבים לעשות להם שם ולא לשם שמים, והללו מצטערים שלשה פעמים בכל יום ואוחזים בהם שני מלאכים ומצילם אותם מיד מלאכי חבלה. כל אותם שקבלו עונשם בגיהנם ויצאו משם באים עמם שלשה מלאכי השרת ומביאים אותם עד מקום להט החרב המתהפכת ושם מקבלים טהרתם ונכנסין תוך החומה החיצונה הזאת ושם עומדים והם נהנין מעט מזעיר מזיו הצדיקים אשר מבפנים אבל אין מצערין אותם. כל אותם תשעים שהרהרו תשובה קודם שיצאו מן העולם לאחר שקבלו עונשן נכנסים בחומה הזאת, עומדים שם עד שקדש היום בערב שבת. והרוחות שבגן עדן בפנים עולה מהריא״ל המלאך ומכניס לכל אלו ומראה להם מקום מעמד נועם הרוחות העולות למעלה, ושם נקרת הצור, והוא נותן להם מקום ונכנסין שם במוצאי שבת בזמן שישראל אומרים קדושה דסדרא, כל הרוחות יורדות למקום מושבן וכל אחד ואחד מכיר מקום מושבו ומעמדו.

החומה השנית היא מאש ירוקה ואדומה, והמלאך פניא״ל ממונה עליהם. ושם באותה חומה מבפנים כל אותן הנותנים בניהם ללמוד תורה והם לא זכו אבל השתדלו עמהם, ושם בעלי מעשה כרגע כשמעם דברי תורה או דברי מוסר. ושם האור מנועם הצדיקים עוצר עליהם כרגע ומיד נגנז. כל אותם המצפים למשיח (וכל) רואים משם למשיח בכל יום פעם א׳ ביום ששי משעה שישראל משתדלים לשבת, כל היכלות אשר בגן מזדעזין והיכל הפנימי אשר המשיח בו הוא הנקרא קן ציפור והמשיח יוצא משם וכל הצדיקים יוצאים עמו ומתלבש בבגדי נקם העתידין לו לישועתן של ישראל, ונכנסין כלם עמו עם האבות, [והוא] יוצא משם ועומד בחצי הגן במקום העמוד אשר באמצע ואוחז בארבע הטבעות אשר בארבע פנות הגן ונותן קולו ומזדעזע הרקיע אשר על הגן.

. גן עדן קודם שנברא העולם נברא הוא וכל תקוניו וכל מטעיו והרקיע אשר עליו וקרקעיתו אשר מתחת, ולאחר אלף שס״א שנים ושלש שעות ושתי רגעים נבראו שמים וארץ. קרקע הגן הוא, כשברא הקב״ה גן עדן נטל שלג מתחת כסא הכבוד וממנה נעשה קרקע הגן. חה קרקיעתו של גן, נוגע ואינו נוגע עם הארץ הזאת שהוא למעלה מכל הארצות. רקיע שעל גבי הגן כעין כל הגוונין כמעשה לבנת הספיר, ושמו של הקב״ה חקוק באמצע הרקיע, וארבע טבעות בארבע קצות הרקיע וארבעה אופנים בכל טבעות, ובאמצע הרקיע עמוד אחד והעמוד הזה נעוץ מקרקע הגן עד שנאחז פני כסא הכבוד, והוא מכוסה מענן הכבוד, והמלאך גבריאל לבוש הבדים עומד עליו, פעם א׳ ביום אוחז בטבעות הרקיע, והעמוד חוזר והרקיע סובב ואותיות שם המפורש בולטות ונוצצות ועולות ויורדות, וקול קורא התבוננו מחנות צדיקים קדושים, אשריכם שזכיתם לכך, מי שמע כזאת ומי ראה כאלה בהיות קול נגון הרקיע בנסעו על יד האיש לבוש הבדים, והוא מסתלק והרקיע עומד והעמוד מנגן, עולה ויורד עד שנמשך אור זוהר אור נועם מלמעלה באותו עמוד, והצדיקים עומדים כנגד האור ההוא ונהנים ממנו עד חצות לילה. בחצי הלילה כשבא הקב״ה ליכנס עם הצדיקים שומעים קול סביב הרקיע, והעמוד מנגן וקרקע הגן מתנשא והצדיקים עולים מחופותיהם לקראת בוראם, וכל הגן מתמ״א מכבודו. באותו שעה מזדווגים הרוחות זכרים ונקבות כפי מה שהיה קודם שנבראו,

(2) רשום פה בסוגר: „אמר המג״ן ע״כ מצאתי וכלשונו העתקתי בס״ד מספר כת״י ישן יושן ומיושן הנמצא באמתחות עתותי בכתב מטושטש עד שכמעט אין רשומו ניכר ולכן כל הקורא בו ישמח ויזכרנו לטובה ממעיני הישועה כיר״א.

ומאותו נועם תאותם לחזות בנועם ה׳ כלם עושים פרי, והפרי שלהם שנמשך מהם הרוחות לנרים, כענין שהיו אברהם ושרה שהיו מוציאין רוחות לנרים, אשרי מי שזוכה בעוה״ז להמצא באותה שעה ברנה של תורה. אור זהרו של הקב״ה הוא נשאר בגן עדן והוא עולה וכל הצדיקים משוררים בהעלותו בבקר. מסכתה של קרקע הגן מטל שעתיד הקב״ה להחיות בו מתים והצדיקים יוצאים ונזונין ממנו כענין מלאכי שרת למעלה. בעת שהמשיח יוצא ואוחז בארבע הטבעות ונותן קולו אזי מזדעזע כל הרקיע שעל הגן ,שבעה מלאכים מזומנים אצלו ואומרים לו בחיר ה׳ החרש! כי כבר הגיע זמן מלכות הרשעה שתעקר ממקומה והקול נשמע מבתי כנסיות ובתי מדרשות שאומרין בכל כוחן אמן יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעולמי עולמים, אזי הקב״ה מזעזע כל הרקיעים ומוריד שתי דמעות לים הגדול, והצדיקים נכנסים והמשיח נכנס לאותו היכל הנקרא קן צפור.

החומה השלישית היא מאור המעורב בחושך והיא לפנים בגן עדן, ומשם והלאה ענין הגן ומעלותיו והנאותיו ובנייניו, והוא כמעשה לבנת הספיר אשר נטע הוא יתעלה להנאת הרוחות לארבע רוחות מארבע זויות המנשבות עליו, ואלו רוחות הם מענין החיה אשר תחת אלקי ישראל, והיא החיה הרומשת אשר שרצו המים מעדן העליון אשר עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו. לפנים מן החומה הזאת הוא הנוגה מראה דמות ה׳. משם והלאה מדור הצדיקים שהם הרוחות, וכשנכנסות שם מיד נגלמות מאויר העליון הנושב בהגן ומתלבשת בו כמלבוש זך וקדוש, ואותו המלבוש הוא ברוגמתו אשר היה בעולם הזה באותו מלבוש הולכים ומכירים אלו לאלו וכל אחד ואחד כפי הראוי לו.

שבע מעלות הצדיקים הן בגן עדן, בשבע חופות נפרדות אלו מאלו כפי מעלתם: המעלה הראשונה היא מעלת אותם הנקראים צדיקים והם כל אותם השומרים ברית קודש בעולם הזה, ושלטו ביצרם ואח״כ שמרו תורה. כנגדם למעלה משרתי עליון אותם המלאכים הנקראים אראלים, ראש המעלה הזאת יוסף הצדיק בן יעקב והוא המשרת בחופה הראשונה שהיא היכל הראשון אשר בגן עדן. המעלה השנית היא מעלת אותם הנקראים ישרים והם הישרים בדרכיהם ובכל מה שעושין בעולם הזה ביושר לבם בלא הרהור דברים רעים, וכל מעשיהם ישרים לנגד בוראם. כנגדם למעה׳ אותם המלאכים הנקראים חשמלים, ואלו הם לפנים ממעלת הצדיקים, ועל אלו ואלו נאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. וראש המעלה הזאת פנחס בן אלעזר והוא המשרת בחופה הזאת שהוא ההיכל השני בגן עדן. המעלה השלישית היא מעלת אותם הנקראים תמימים והולכים בעולם הזה בתמימות לבם ואינם מהרהרים אחר מדותיו של הקב״ה והשתדלו במעלות הראשונים בצדק וביושר בתוך לבבם ושמרו דברי התורה והמצות. כנגדם למעלה אותם המלאכים משרתי עליון הנקראים תרשישים, וראש המעלה הזאת אלעזר בן אהרן הכהן המשרת בחופה זאת שהוא היכל השלישי בגן עדן. המעלה הרביעית היא מעלת אותם הנקראים קדושים, והם דכתיב בהו לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם, ואלו הם שכל המפתחות שערי גן עדן ברשותם, ובעת שהעמוד אשר באמצע הגן נוסע ומנגן מאליו הרקיע אשר על גן עדן חוזר, אלה יוצאים תחלה לקראת בוראם מתקרבים אצל העמוד, והאיש לבוש הבדים אוחז בארבע הטבעות אשר ברקיע, ועמוד הרקיע מכה בטבעת אשר במזרח הרקיע, וכל האילנות אשר בגן מרננים ומשבחים, ואזי כבוד אלקי ישראל בא, ועליו נאמר והנה כבוד ה׳ אלקי ישראל בא מדרך הקדוש, והארץ האירה מכבודו, זה גן עדן. ומעלת קדושים אלו פותחין תחלה ואומרים קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו, ועל מעלת קדושים הללו הוא אהרן הכהן קדוש אלהיו. המעלה החמישית היא מעלת בני תשובה אשר שברו דלתי נחשת ושבו לקונם כראוי. כנגדם למעלה היא מעלת משרתי עליון קדוש, ומכון מעלתם היא למעלה במקום אותם הנקראים אופנים, ואין מי שישיג מעלתם של אלו כי גבוה מעלתם מאד, ונועם השם מגיע אליהם מזוהר התשובה העליונה אשר עין לא ראתה, וכל הצדיקים נכוים מחופתם של אלו, ואפילו הרשעים שבגיהנם רואין זוהר מעלתם וצועקים ואומרים רבון העולמים משוי פנים יש בדבר? אנו ושבחופה הגדולה ההיא חטאנו יחד ועברנו דרך התורה יחד, ומפני מה יש להם המעלה הגדולה ההיא ואנו בני צלמות מבור גיהנם? מיד נזדמן להם ברקיאל המלאך ואומר להם שוטים שבעולם נוח לכם שלא תצאו לעולם, אותם חבריכם חטאו כמוכם והרהרו תשובה לאחר כן וחזרו לקונם ולפיכך זכו לכל הכבוד ההוא, ומנשה מלך יהודה ממונה עליהם. המעלה הששית היא מעלת תינוקות של בית רבן שלא חטאו והיא מעלה פנימית יותר מאלו ובכל יום ויום מטטרון שר הפנים יורד דרך העמוד ולומד להם תורה ומחיצתן גדולה מכלם, ובחצות הלילה עולים למתיבתא עילאה והקב״ה לומד להם תורה ומשתעשע בה. כנגדם למעלה אותם הנקראים כרובים ועליהם נאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמע גמולי מחלב עתיקי משדים, וראש המעלה הזאת למטה הוא יהושע נער משרת משה. המעלה השביעית היא מעלת אותם הנקראים חסידים והיא מעלת פנימית על הכל. כנגדם למעלה הוא מעלת החיות הנקראים שם על פתח ההיכל הזה. ז׳ פתחים יש לחומה השביעית הזאת כנגד שבע מעלות הללו וכל מעלה מאלו נכנסת בפתח למעלה ההיא והשומרים עומדים על כל פתח ופתח. כת צדיקים נכנסין בפתחם כת

ישרים נכנסין בפתחם, וכן כל מעלה ומעלה משבע מעלות הללו.

בגן עדן יש מן החומה ולפנים ענן קשור ונוגה סביבותיו. בצד צפון יש מסך פרוס מנוגה ואש ירקרק מפריד בין שאר רוחות הגן, ושם היכלות גנוזות מן הצדקניות הכשרות שבישראל. בצד רוח מזרח יש היכל גנוז וסתום והוא נקרא היכל נוגה והיכל זה בנוי כעצם השמים לטוהר ושם כל קירותיו סביב אותיות בולטות ונוצצות, אלו עולות ואלו יורדות, פורחות אלו מכאן ונוחות בכאן בצד אחר, ואותן האותיות אשר בצד האחר פורחות משם ונוחות בכאן, ומתחלפות אלו באלו ואין משתבשות לעולם. ואין מי שיעמוד בהן כי אין עומדות אפילו רגע. פרחים מעשה שבכה מארבע גווני נוגה נוצצים לשם. ביום השבת נכנס לשם המשיח עם האבות והאותיות משתבבות (משתנות), קוראין האותיות ושמחים שמחה גדולה ואין מי שיודע מהו. ושם באותו היכל ולפנים פתח פתוחה לשם, ושם מן הפרוכת ולפנים כל דיוקני הרוני לוד ועשרה הרוני מלכות. קם המשיח ונכנס לשם ורואה אותם הדיוקנין ונושא קולו ושואג כארי, וכל הגן וכל הצדיקים מזדעזעים והעמוד באמצע הגן מזדעזע ועולה ויורד וארבע אופנים מזומנים שם ואוחזים בארבע הטבעות, והרקיע סובב והקול נשמע במרומים והקב"ה מוריד שתי דמעות באותו העמוד למטה, והאופנים נכנסין אצל המשיח, והאבות נכנסין כלם בפתח שער הקדים אשר בהיכל ההוא ושם רואים כל מעלות הצדיקים של לוד ועשרה הרוני מלכות, ועומדים כלם ומשיח, ואותם האופנים כלם ינשאו ועולין אצל מלך מלכי המלכים הקב"ה ונשבע להם ללבוש בגדי נקם ולדון את נקמתם מן האומות, שנאמר ידין בגוים מלא גויות, וחחרים אצל המשיח, והמה ואבות נכנסין אצל ראשי ישיבות אשר שם ושמחים בחדושי התורה שחדש כל אחד ואחד בעולם הזה. ומשם נכנסין כל ראשי ישיבות [ותלמידי] הישיבות והולכין לישיבתו של משה רבינו ע"ה, ומשה וכל הצדיקים שהיו בדור המדבר כלם יושבין לפניו ולומדין תורה, והוא מפרש להם קבלת התורה כפי אשר קבלה במרום.

בגן עדן לפאת צפון יש שבע (שש) מדורות מזומנות, והיכלות הצדקניות שבישראל המזכות לאל בגמילות חסדים והמזכות תורה לבניהן. הדירה הראשונה אשר שם בתיה בת פרעה וכמה הן הצדקניות אשר שם המגדלות יתומים והמסבירות פנים לתלמידי חכמים המתארחין אצל בעליהן והנותנות צדקה בסתר, ובכל יום ויום מתעטרות עם זוהר עטרת זיו השכינה וקוראין עליה [בתיה] אשריך שזכית לגדל ולהמשיך ענף תפארת בעולם. הדירה השנית יש שם כמה צדקניות מישראל ושם יוכבד אשת עמרם ראש עליהן, ושלשה פעמים בכל יום מכריזין עליה אשריך שזכית לילד בן אחד שעל ראשו ורגליו ערפל. הדירה השלישית אשר שם מרים הנביאה וכמה צדקניות העומדות עמה, כל אותן המושכות לבעליהן לדרך טובה ולעבודת בוראן, ובכל דירה ודירה חופות שאננות, ומלאכים ידועים ממונים על כל דירה ודירה. הדירה הרביעית אשר שם חולדה הנביאה וכמה הן הצדקניות העומדות באותה הדירה. הדירה החמישית אשר שם אביגיל וכמה הן הצדקניות עמה יושבות בטח בחופתן. מהן והלאה [הדירה הששית] דירת האמהות שרה רבקה רחל ולאה, ובחצות הלילה כשהקב"ה נכנס עם הצדיקים, קול קורא בגן, התכוננו צדיקים לקראת בוראכם, אשריכם שזכיתם לכל הכבוד הזה. באותה שעה פורחות הנשמות ומזדווגות כל אחת ואחת כראוי ולפי מעלת מעשיהם הם רואים ומשיגים ונהנין, ומעלתן והנאתן עין לא ראתה אלהים זולתך.

בגן עדן יש ראש ישיבה בהיכל האנוז והוא היכל הנוגה הסתום וגנוז, סמוך להיכל קן צפור והוא נקרא רב גדיאל נער, וכל עומקי התורה וסתריה הוא מגלה ועל ידו נגלים, וכל הצדיקים תאותם אצלו. וזה נולד בימי השמד והיה לומד תורה במערה אחת והוא בן שבע שנים, ובאו האויבים ומצאוהו ועשאוהו חתיכות, ועלתה נשמתו למרום ואומרת כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כן מראה הנוגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה', והעמידו הקב"ה לפניו ונשבע לו להנחילו היכל הנוגה ולגלות על ידו בגן עדן סתרים ועמוקות אשר הם בתורה שלא נגלו קודם לכן, וכל הצדיקים אשר בגן עדן מתאוים לראותו ושומעים ממנו עומקי התורה וסתריה. בשעה שהוא יוצא, אותיות שם המפורש בולטות ונוצצות על ראשו וכל הצדיקים שמחים. הוא נכנס ונופל על פניו גועה ובוכה על שלא זכה להיות לו בן בעוה"ז, ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול עומד עליו ואוחז בו ומעמידו על רגליו ואומר לו קום לך חוורי חוורי הם בניך! שבע תעניות התענה רבי יוחנן בן זכאי כדי לראותו, והראוהו גנזי שבעה רקיעים בחלום ובסוף כלם ראה אותו כזוהר הרקיע ושבעים מלאכים סביבותיו וחמשים מפתחות בידו, וכמה צדיקים כתות כתות לפניו ואותיות שם המפורש על ראשו, ונגנז מיד ולא ראהו. היה שואל עליו ואמרו לו עד כאן הורשית, זהו מראה הקשת אשר יהיה בענן, חזרו חכמים על אביו (לחקור אחריו) ומצאו שמעולם לא ראה צורת אדם [רשע] ולא נסתכל בקשת בריתו, ולא הוריד ידו מטיבורו ולמטה, ולא קם מן התורה להשתדל בדרכי העולם, לא היה צדיק בעולם בצער שלא היה עמו בצער, מעולם לא דבר דבר חוץ מן התורה או מן דרך התורה, הוא הוליד בן זה ומת, ילדתו אמו ומתה, ונשאר יתום וגדל הוא בצער ולמד תורה הרבה והרגוהו, חכה לכל זה.

הצדיקים כלם רואין אלו לאלו ויודעין ומכירין ידיעה גמורה ידיעה שאין בה חסרון. בשעולות הנשמות בערב שבת לגן עדן העליון של מעלה כמה כרוזים הם

מכריזין מעלה ומטה, וכלם מתפשטים באותו מלבוש ועולין למעלה, ושם ברקיע ערבות עומד מיכאל השר הגדול ומזבח לפניו וכל נשמות הצדיקים מקריב על המזבח ההוא, ואזי בא רוח מבושם שהיו עושים מעשיהם בעולם הזה והקב"ה משיב רוחו [של כל אחד] אליו, כי ברוח היוצא [ממנו] באים בעולם הזה ואותו רוח שב ומשיבו אליו, ועל סבה זו בני אדם חוזרין לסבתם הראשונה. ובאותו זמן שמיכאל מקריב קרבן הנשמות משיב רוחו אליו ומכניסו פנימה. ויש זמן שהקב"ה משיב רוחו אליו ואינו מכניסו פנימה, וכשאינו מכניסו לתוכה הרוח חוזרת לכאן ולכאן ומשוטטת לגיהנם, וכשמכניסו לחיקו מכניסו לגן עדן שבארץ, וכשמכניסו פנימה בתוכו מכניסו לגן עדן של מעלה. ואיתימא נשמתו של אדם אינה ממוצא הפה הרי כתיב ויפח באפיו נשמת חיים, ומעלה אותה מן המזבח באהבת הריח ומוציאה מתוכו לגן עדן של מעלה.

גן עדן של מעלה הוא אשר נטע ה' אלקים מקום עדן העליון, הדא הוא דכתיב ויטע ה' גן בעדן מקדם, ואותו גן עדן לירכתי צפון של מעלה כענין ירושלם של מטה שנאמר הר ציון ירכתי צפון, ואותו גן עדן אשר למעלה הוא מתחת הפרגוד תחת אלקי ישראל, והוא מרובע מארבע פנות מן הרקיע אשר הוא כעין הקרח הנורא. שש מראות נוגה סובבות אותו והנוגה הששית הוא כמין נהר ויוצא ונכנס לתוך הגן, יוצא מן העדן העליון ונכנס לתוך הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. הראש האחד הוא מיכאל השר הגדול והוא כנגד פישון הנהר הראשון אשר מתחת בגן עדן אשר למטה, הראש השני הוא גבריאל האיש לבוש הבדים והוא כנגד הנהר השני אשר בגן עדן למטה שהוא גיחון, הראש השלישי הוא רפאל והוא כנגד הנהר השלישי חדקל, הראש הרביעי הוא נוריאל והוא כנגד נהר פרת. בגן עדן אשר למטה יוצא נהר מעדן הסתום והגנוז ונכנס בגן והוא משקה כל אותם הנטיעות ומשם יפרד אותו הנהר ונעשה ארבעה, כמו כן למעלה. בגן עדן של מטה הוא עץ חיים באמצע הגן וסמוך לו עץ הדעת טוב ורע. בעץ החיים יש דברים סתומים וגנוזים, בשעה שהקב"ה נכנס בגן עדן עם הצדיקים עץ החיים נותן ריח ואותו הריח סובב כל הגן, ואותו הריח הוא חיים לכל הצדיקים אשר שם, וכלו נשתטח וכל העלין מרננין והצדיקים יושבים בצלו בכל ראשי חדשים ובמועדים ויושבים (ואוכלים) למעדנים, והפרי שלו הוא חיים ומנוחה עלהו לא יבול ומצליח בכל מעשהו, כמא דאיתמר ועלהו לא יבול וכל אשר יעשה יצליח. מה עושה הקב"ה נכנס בגנת האגוז אשר הוא לפנים בגן וידיד (?) אשר בעשר מעלות, והצדיקים יושבים בצל האילן נובע גולת ברכה ונופל על ראש כל צדיק, ולמי שנופל עליו הטל הוא הולך ועומד בשער מזרחי לפני גנת אגוז ושם עומד ומשתחוה לפני ענן כבודו, והקב"ה שואל והוא משיב, לומר מה שלומד ויוצא, וכן כל צדיק וצדיק. והקב"ה שמח עמהם שמחה גדולה, בא ועומד על אותו אילן החיים והענן סר והצדיקים באים ומשתחוים לפני אור זוהר כבודו למעלה.

כענין זה שלש חומות לגן עדן של מעלה, החומה האחת היא הנקראת לחש סתר [המדרגה], החומה השנית היא הנקראת תנועת פועל ה', השלישית היא הנקראת משמר אדרת הממשלה. ושמותיו של הקב"ה על כל חומה וחומה. החומה הראשונה היא הנקראת לחש סתר המדרגה, והוא שאמר שלמה בדרך משל יונתי בחגוי סלע בסתר המדרגה, ואין שום נשמה נכנסת בגן עדן של מעלה אלא בשבתות וימים טובים שנקראו שבת לה' מפני שבהם עונג הנשמות, וזהו דכתיב וקראת לשבת עונג, והחומה הזאת היא של אש האוכלת אש ושם המלאכים שנבראו ביום שני, ובקרבתם אצל החומה הזאת אומרים שירה, והם נגשים ליכנס ונמוחים בלביחת האש ושבים כמתחלה חדשים כראשונה ועליהם נאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך. וסוד להט החרב המתהפכת סביב החומה הזאת, ושני כרובים הם משמרות הגן. ובין כל חומה וחומה עומדים שרפים למיניהם שומרים משמרת, ושם סובב נהר דינור נגיד ונפיק, ואלף אלפין וריבוא רבבון ישמשונו. וכל המלאכים הממונים על האומות סביב הנהר ההוא, עד (אצל) הנהר ההוא מקום גבוה ונראה בו הסולם שראה יעקב בחלום והסולם ההוא הוא סולם הנער מטטרו"ן שהוא גבוה מחבריו מהלך חמש מאות שנה, וכל השרים הממונים על האומות קרבים אצל הסולם אלו עולין, ואלו יורדין, כל העולין יש להם ממשלה וכל היורדין נכנסין בנהר דינור ונלחבים שם והממשלה זזה מהם.— החומה השנית הנקראת פועל ה' והיא מאור הנוגה לצדיקים והקב"ה פועל תמיד בזה האור אשר עין לא ראתה אלקים זולתך יעשה למחכה לו. גן עדן זהו למעלה משלש מאות ותשעים רקיעים, וילון הראשון ורקיע ושחקים וזבול שבו ירושלם ובית המקדש ומזבח ומעון ומכון וערבות, ובערבות שהוא השביעי גנזי החיים וגנזי שלום וברכה, ונשמתן של צדיקים למעלה מכל אותם רקיעים.

בא וראה כמה רקיעים ורקיעים ברא הקב"ה, והשמים העליונים אין להם שיעור ואין להם מקום, הם מקום כל העולמות, וכל רקיע ורקיע מאלו עין לא ראתה אלקים זולתך. וכל אחד ואחד עולם בפני עצמו, וכל עולם מתחלק לאלף עולמות חוץ מוילון שיש זמן שעולה לאלף ויש זמן שאינו עולה לאלף. הנשארים הששה שהם ששת אלפים עולמות ונאחזים אלו באלו שלש פעמים, והם שמונה עשר אלף עולמות, ואין נכנס בהם אלא הקב"ה בלבד שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן=שאינן ממש, שאין מי שיודע בהם אלא הוא יתעלה בלבד, וזה הגן עדן הוא מכוון כנגד שחקים, מקום ששוחקין מן לצדיקים, וריחים עומדות בשחקים

והן טוחנות המן, ושחקים נכנסין בגן, ולמעלה מכוון האילן והוא בסוד עמוד האמצעי אשר בגן עדן של מטה, והעמוד הזה הוא באמצע הגן מלמעלה למטה וממנו נמשך כל טוב הגן וכל מעדניו. העמוד הזה הוא מוגבל בשנים עשר גבולי אלכסין והוא האילן אשר משם פורחות הנשמות, וכל גבוליו שנים עשר, והאילן הזה הוא שרשיו בלבנון שהם כסא הכבוד ית׳, והוא לבנון כנגד הלבנון העליון ושרשיו שבעים ושתים (1) שרשים שתולים בבית ה׳, והענפים ארבעים ושתים, וכל שרי העולם תלוין בו. והאלכסונים כלם ל״ו והוא מוגבל לפאתי עולם, לרוח מזרח תשעה ולרוח צפון תשעה, ולרוח דרום תשעה ולרוח מערב תשעה, ובאמצע הגן שהוא נוף האילן נאחזים עם הקרש, ולקחו לגורלם. באילן הזה יש חמשים שערים וכל שער ושער הוא שער להכנס הצדיקים באמונתם, מנוף האילן שהוא באמצע פורחות הנשמות ולא הרוחות, כי הרוחות למטה באילן האחר והנשמות מאילן העליון הגנוז כאשר אמרנו (2).

תם סדר גן עדן

סדר גן עדן (נוסחא ב׳)

[בית המדרש ח״ה 43]

חצר גדול יש למתים ולפני החצר נחל היוצא מג״ע ולפני הנחלים יש שדה, ובכל ערבי שבתות בין מנחה לתפלת ערבית מוציאין רוחות של מתים מבית גנזיהם ומרעין אותן באותו שדה ושותין מים מאותו נחל, וכל אדם השותה מים בשבת בין מנחה לתפלת ערבית גוזל מימיו של מתים, וכשהצבור אומר ברוך ה׳ המבורך חוזרים אותם לקבריהם, והקב״ה מחיה אותם ומעמידם על רגליהם חיים וקיימים, וכל מתי ישראל נוחים ביום השבת, ובאים המונים המונים ומשוררים לפני הקב״ה, ובאים ומשתחוים בבתי כנסיות לקיים מה שנאמר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם. וכל ימי שבתות וראשי חדשים עומדים חיים מקבריהם ובאים ומקבלים פני שכינה ומשתחוים לפניו, כמו שנאמר והשתחוו עם הארץ לפני השער ההוא בשבתות ובחדשים, שנאמר והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבא כל בשר להשתחוות לפני וגו׳.

[הוספה מבית המדרש ח״ו 151]

ועוד כתב בפרקים דר׳ יאשיהו א״ר אליעזר, בית מדרשו של הקב״ה לעתיד לבוא י״ח אלפי רבבות פרסאות על י״ח אלפים פרסאות והקב״ה יושב על כסא דין וכסא דוד כנגדו, שנאמר כסאו כשמש נגדי וכל הנשים השאננות הנותנות שכר ללמוד את בניהם תורה ומקרא ותלמוד וד״א, וכל הנשים הישרות הן באות ונוטלות שכר מאת הקב״ה ויושבות במחיצתן של הקב״ה, וכל האנשים רואים פניהן, ופניהן כזיו שכינה מבהיק ושומעים תורה חדשה מפי המקום, ועומד זרובבל בן שאלתיאל ומתרגם ומפרש כל דבור ודבור מפי הקב״ה (3).

סעודת גן עדן

[בסדר רב עמרם גאון דף י״ג; ובית המדרש ח״ה 45]

לעתיד לבוא מגלה הקב״ה טעמי תורה לישראל, מפני מה איסור שתי אחיות, מפני מה בשר בחלב, מפני מה בשר חזיר, מפני מה כלאים. לאחר שיגלה להם טעמי תורה אומר להם לצדיקים הכנסו לגן עדן ואכלו סעודה המתוקנת לכם ושתו יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. אמרו לפניו רבש״ע כלום יש סעודה שאין בעליה שרוי בתוכה, אבל אם רצונך תשרה שכינתך בינותינו. מיד אומר דוד לפני הקב״ה רבש״ע עשה עמנו טובה ושב אתנו, באותה שעה שומע הקב״ה לדוד שנאמר אז תקרא וה׳ יענה תשוע ויאמר הנני. מיד נכנס הקב״ה ודוד וכל הצדיקים עומדים על כסאותם והקב״ה יושב על כסא כבוד שלו ודוד יושב כנגדו על כסא המוכן לו, שנאמר וכסאו כשמש נגדי, וכל הצדיקים יושבים על כסאותם ואוכלין ושמחין ושותין בשלשה כוסות מיין עסים שנאמר אשקך מיין הרקח מעסיס רמוני (4), ומזגין להם כוס של ברכה, וכוס של ברכה הוי מאתים ועשרים ואחד לוג, שנאמר תערוך לפני שולחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה, רוי״ה בגימטריא הכי הוי. לאחר שאוכלין ושותין אומר מי יברך, אומר לאברהם טול אתה וברך שאתה אב העולם, אומר להם איני מברך שיצא ממני זרע שהכעיס לפני הקב״ה, אומר ליצחק טול אתה וברך שנעקדת על גבי המזבח, אומר להם איני מברך שיצא ממני זרע שהחריבו את ביתו של הקב״ה, אומר ליעקב טול אתה וברך שמטתך שלמה לפני המקום, אומר להם איני מברך שנשאתי שתי אחיות בחייהן שעתידה תורה לאסרן שנאמר ואשה אל אחותה לא תקח לצרור, אומר למשה טול אתה וברך שקבלת את התורה וקיימת אותה, אומר להם איני מברך שלא זכיתי ליכנס לא״י, אומר ליהושע טול אתה וברך שהכנסת את ישראל לארץ וקיימת את התורה, אומר להם איני מברך שלא זכיתי לבן, אומר לדוד טול אתה וברך שאתה נעים זמירות ישראל ואתה

---

(1) כוונתו לשמות הקדושים של ע״ב ומ״ב. (2) עי׳ שבט מוסר בסוף וילקוט ח״א רמז כ׳.

(3) במדרש גן עדן וגיהנם של יעלינעק ביהמ״ד ח״ה 42, נכלל שערי גן עדן שכבר הביא בביהמ״ד ח״ב בסמ׳ גן עדן, עי׳ פה צד 84.

(4) נוסח אחר: וגבריאל נוטל שתי כסאות אחת להקב״ה ואחת לדוד שנאמר וכסאו כשמש נגדי ואוכלים ושותים ג׳ כוסות, עי׳ תנא דבי אליהו זומא פ״כ.

נשיא להם שנאמר ועבדי דוד נשיא להם לעולם, והוא אומר להם אני אברך ולי נאה לברך, שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא. לאחר שאוכלין ושותין ומברכין מביא הקב״ה את התורה ומניחה בחיקו ועוסק בה בטומאה ובטהרה באיסור ובהיתר בהלכות ובאגדות, ואומר דוד שירה לפני הקב״ה ועונין אחריו הצדיקים אמן יהא שמיה רבה מברך לעלם ולעלמי עלמיא יתברך, מתוך גן עדן, ופושעי ישראל עונין אמן מתוך גיהנם. מיד אומר הקב״ה למלאכים מי הם אלו שעונין אמן מתוך גיהנם? אומר לפניו רבש״ע הללו פושעי ישראל שאע״פ שהם בצרה גדולה מתחזקים ואומרין לפניך אמן. מיד אומר הקב״ה למלאכים פתחו להם שערי גן עדן ויבואו ויזמרו לפני שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים, אל תקרי שומר אמונים אלא שאומרים אמנים (עי׳ פסחים קי״ט:).

סעודת לויתן

[בית המדרש ח״ו 150]

לעתיד לבוא מביא הקב״ה הצדיקים לג״ע ואומר לגבריאל לך ותן שלום לצדיקים בשמי, מיד הולכין מיכאל וגבריאל שרי ישראל ועומדין על פתח גן עדן ואומרים לצדיקים קבלו שלום ממלך מלכי המלכים הקב״ה, באותה שעה משיבים הצדיקים ואומרים: מיכאל וגבריאל! לכו ואמרו להקב״ה אם רצונו יבא ויסעוד עמנו בסעודה המתוקנת לנו בג״ע, שנאמר יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו, ואז הולכין מיכאל וגבריאל אומרין רבש״ע כך אומרין הצדיקים שתלך לסעוד עמהם. מיד ישמע הקב״ה להם ויכנס עמהם בג״ע, ותיכף שיבא שם הקב״ה הצדיקים עומדין על רגליהן ויתמלא כל העולם אורה שנאמר אל ה׳ ויאר לנו וגו׳, וא״ל שלום לכם הצדיקים מפני מה אתם עומדים על רגליכם שבו איש תחתיו, והוא עצמו יושב במקומם, וא״ל שתו בטוב ואכלו וגם אני לא באתי אלא כדי לסעוד עמכם שנאמר באתי לגני אחותי כלה וגו׳. א״ל בני מיום שבראתי את עולמי לא הייתי מונע מכם אלא כסא הכבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, ועכשיו אני מנחיל אתכם מכסא כבודי שנאמר וכסא כבוד ינחילם. מיד מכריז הקב״ה שיבואו כל פרנסים טובים לישראל ומכניסם לפניו ומשחקים לפניו עמו כאדם המשחק עם חברו. שנאמר והקימותי לכם שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם, ואלו הן הז׳ רועים: אדם, שת, אנוש, מתושלח בימינו, אברהם יצחק ויעקב משמאלו. ואלו הן הח׳ נסיכי אדם: ישי שאול שמואל צפניהו חזקיהו אליהו משיח, ודוד מסב כנגד השכינה ששה טפחים שנאמר כסא כשמש נגדי. משה רבינו רחוק מן השכינה ששה טפחים כאורך הלוחות. באותה שעה שאול עומד על רגליו ואין לו מקום לישב, באותה שעה עומד דוד מלך ישראל ואומר רבש״ע שאול מלך ישראל מלך לפני והוא צדיק גמור תן לו מקום לישב, מיד יתן לו הקב״ה מקום לישב, והיה שלמה משמח לפני אביו ואומר על שאול בקשת רחמים ובקשת לו מקום לישב, עלי לא כ״ש שיש לך לבקש רחמים להושיבני, באותה שעה פתח הקב״ה בשבחו של שלמה ומחזיק לו טובה בפני הצדיקים וא״ל מה עשה בנה בית שלו בי״ג ושלי בשבע שנים, ולא עוד אלא שהקדים מלכותי למלכותו, שנאמר חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב. ונותן לו מקום לישב, שנאמר לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך. לאחר שיושבין כל אחד ואחד במקומו, משה רבינו מתקן להם סעודה לצדיקים שנאמר חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים. באותה שעה עומד מלכי צדק ונותן שכרו לכל צדיק וצדיק ואומר פלוני ופלוני יסעוד סעודה למחר, שנאמר אז נדברו יראי ה׳. באותה שעה עומד הקב״ה על רגליו ומשקה כל אחד ואחד מן הצדיקים וא״ל מאיזה יין אתם מבקשין של תפוחים או של רמונים או מיין המשומר בענביו מששת ימי בראשית, ואני בעצמי ובכבודי אשמח אתכם. באותה שעה באין כל הרשעים ורואין כל הצדיקים כל אחד ואחד בכבודו וביקרו, אברהם יצחק ויעקב בראשם, וברקים של אש יוצאים מפיהם וקרני הוד בראשם, חיום מבהיק מסוף העולם עד סופו, ואומרים הרשעים מי אלו אשר הקב״ה עשה להם כל הכבוד הזה, וא״ל הם צדיקי ישראל. באותה שעה אומרים אשרי העם שככה לו אשרי העם שה׳ אלהיו, אשרי שזה מלכם, אשרי המלך שאלו עמו, ואשרי העם כלו שהקב״ה עושה להם הכבוד הזה, באותה שעה שולח הקב״ה למלאך המות שהיה מקטרג על ישראל, בסנגוריא. ויצר הרע שהיה מושך לבו של אדם לעברה פרשו הקב״ה מעליהם והורגו באשו של נהר דינור ושורפו ובולעו מן העולם, שנאמר ובלע המות לנצח וגו׳, ולא ימצא עוד. ויהי הקב״ה לישועה ולנחמה ולשמחה לצדיקים שנאמר ואמר ביום ההוא וגו׳.

פרק גן החיים

[בית המדרש ח״ה 47]

גדולים מעשיו של הקב״ה שאין להם חקר, שאם ירצה אדם לחשוב מדותיו בכל יום משכים ומעריב ואינו יכול לחשוב. והרי דברים קל וחומר, ומה מדה אחת של רקיע אינו יכול לחשוב, רקיעין כלן על אחת כו״כ. ומי הלך מסוף העולם ועד סופו וגמר מדות כל הארצות וכל המדבריות כלן, והלא דברים ק״ו ומה דברים שברשותו אינו יכול לחשוב שאינן ברשותו על אכו״כ. כך עינים של נביאים ראו חשבון כל הדורות וקצי כל הדורות וסוף עוה״ז וסוף עוה״ב אבל מתן שכרן של צדיקים לעוה״ב לא ראו, שנאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ומה ראו עיניהם

של נביאים? חדרי ג"ע ועץ החיים. ואלו הן חדרי גן עדן: נ"ו שערים יש בג"ע ועל השערים בתים ועליות, ואורך הבתים ס' ריבוא מלין, וכל אחד ואחד מהבתים יש בו ששים מלאכי השרת, ובאותן הבתים חופות על גבי חופות ומשכנין של וורדין, ולכל צדיק וצדיק מקומו מוכן לפניו, ומלאכי חסד מרקדין ומזמרין לפניו ומפשיטין לו את בגדיו ומלבישין אותו בגדי משי וכבוד, ושם אפרסמון ויין ושמן ודבש וחלב וכל מיני עדונין. ובראש כל חופה גפן של זהב טעונה אבנים טובות ומרגליות שנאמר בעדן גן אלהים כל אבן יקרה מסוכתך וגו', וכל אלו התקין הקב"ה לצדיקים לעתיד לבוא.

מדת עץ החיים כמדת כל הישוב, יש בג"ע עץ החיים כנגד פירות כל האילנות מיום שנברא העולם עד יום שיחיו המתים. פירות העוה"ז נאכל ומסריח וטעם כל אחד ואחד בפני עצמו ואינם עומדים משנה לחברתה וסוף כל האוכלים החרים אל העפר שנאמר הכל הולך אל מקום אחד הכל הולך אל העפר והכל שב אל העפר. אבל פירות העוה"ב נאכלין ואינם מסריחין וטעם כל מעדני עולם בהם וקיימים הם מימי בראשית והן משובחין והולכין ונותנים חיים לעושיהם ולאוכליהם לעולמי עולמים, שנאמר ועתה פן ישלח ידו ואכל וחי לעולם. והלא דברים ק"ו ומה מי שנגזרה עליו מיתה אם אכל ממנו חי לעולם, צדיקים שמקיימים התורה והמצות ומקיימי רצון יוצרם על אחת כו"כ. אין לי אלא חיים, לחכמה לבינה ולאור פנים מנין— שנאמר ויצמח ה' אלקים מן האדמה כל עץ נחמד למראה. ומנין שרואה פני השכינה, שנאמר באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש. יכול שהיא עושה פירות משנה לחברתה, ובדין הוא נקראו נהרות ונקראו מים ונקראו עין חיים, מה נהרות מושכין והולכין ואין פוסקין אלא הולכין וחיין. וכן דוד מלך ישראל אומר והיה כעץ שתול על פלגי מים ועל יובל ישלח שרשיו, וכן ישעיה אומר הוי ארץ צלצל כנפים, ואומר השולח בים צירים ובכלי גומא על פני המים. מנין שכל האילנות עתידין לעלות לירושלם ונהרי ג"ע עוברים תחת עץ החיים ובחזין כל האילנות שבעולם, ומשם יוצא נהר גדול וכל האילנות נטועים, שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל. כל הנהרות הללו מעטים גליות ישראל בכל מקומות מושבותיהם, והקב"ה עושה נס בהם, עושה מחילות ומעלה אותם תחת הר הזיתים, והקב"ה עומד על ההר וההר יבקע מתחתיו, שנאמר ונבקע הר הזיתים, והקב"ה עומד על ההר, ובת קול משמיע בעולם מי שמע כזאת ומי ראה כאלה וגו' וירושלם תמיהה באותה שעה ואומרת מי ילד לי את אלה, והקב"ה משיבה הם בניך הם בני גלותך שיצאו ממך, שנאמר הרחיבי מקום אהלך. אשריכם הצדיקים שלומדים את התורה שהיא משולה לעץ חיים, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, סנהדראות יושבים תחת עץ החיים ואבות העולם במחיצתם והוד והדר וקרני הוד לבושם, וזיקים וברקים יוצאים מפיהם וכל ישראל סביבותם, ולכלם תורה אחת ומאמר אחד והלכה אחת ומשמע אחד, ואין מחלוקת ביניהם, שנאמר וכל בניך למודי ה' וגו'. באותה שעה רעשה הארץ והעולם מזדעזע והים מתפרד וחשמלי אש שהיו דומים לגדפי טווס מקיפים מסוף העולם ועד סופו. וכל אומות העולם באים ורואים בכבודן של ישראל שנאמר והלכו גוים לאורך. אימתי תשועה זאת הוי אומר זה לימות המשיח שיבא ויגלה במהרה בימינו, ויראו עינינו וישמח לבנו, אמן וכי"ר.

מסכת גיהנם

[ראשית הכמה שער היראה פי"ב; בית המדרש ח"א]

כתיב לפני זעמו מי יעמוד ומי יקום בחרון אפו (נחום א'), ר' זעירא פתח לעלוקה שתי בנות הב הב (משלי ל' ט"ו), א"ר אליעזר שתי כתות של מלאכים עומדים על פתחי גיהנם, ואומרות הב הב אייתי אייתי. ולמה נקרא שמו גיהנם שקול נהמתה הולך מסוף העולם עד סופו. ולמה נקרא שמו תפתה שהכל נכנסים שם בפתוי של יצר הרע.

פרק ראשון: ר' יוחנן פתח עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה (תהלים פ"ד), מלמד שהרשע מתודה כשם שהמצורע מתודה ואומר אני פלוני בן פלוני עברתי עבירה פ ונית במקום פלוני ביום פלוני בפני פלוני במעמד פלוני ופלוני. שלשה עדים יש בגיהנם א' בים א' במדבר א' ביישוב. זו שבים מנין, שנאמר מבמן שאול שועתי שמעה קולי (יונה ב'), זו שבמדבר מנין, שנאמר וירדו חיים שאולה (במדבר י"ז ל"ג). זו שביישוב מנין, שנאמר נאום ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישעיה ל"א ט'). חמשה מיני אש יש בגיהנם, אש אוכלת ושותה, שותה ואינה אוכלת, אוכלת ואינה שותה, לא אוכלת ולא שותה, ויש אש אוכלת אש. יש בה נחלים כהרים ויש בה נחלים כגבעות יש בה נחלים כים המלח ויש בה נחלים כאבנים גדולות. יש בה נהרות של זפת ושל גפרית מושכין ורותחין נחלי רתמים.—גזר דינו של רשע מלאכי חבלה דוחפין אותו על פניו ואחרים מקבלים אותו מהם ודוחפין אותו לפני אור של גיהנם ופוערת פיה ובולעתו, שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופוערת פיה לבלי חוק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (שם ה' י"ד). למי שאין בידו מצוה אחת שמכריעו לכף זכות, אבל מי שיש בידו תורה ומעשים טובים ויסורין רבים באים עליו ניצול מדינה של גיהנם, שנאמר גם כי א"ך בגיא צלמות לא אירע רע וכו' שבטך ומשענתך המה ינחמוני (תהלים כ"ג ד'), שבטך אלו יסורין ומשענתך זו התורה.

פרק שני: ר' יוחנן פתח: ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקותם מפח נפש (איוב

י"א כ'). גוף שאינו כלה ונשמתו יוצאת באש שאינו נכבה, ועליהם הכתוב אומר כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה (ישעיה ס"ו כ"ד). א"ר יהושע בן לוי פעם אחת הלכתי בדרך ומצאתי אליהו הנביא ז"ל אמר לי רצונך שאעמידך על שער גיהנם? אמרתי לו הן. הראני בני אדם שתלויין בחוטמם ובני אדם שתלויין בידיהם, וב"א שתלויין בלשונם, וב"א שתלויין ברגליהם, והראני נשים שתלויות בדדיהן, והראני בני אדם שתלויין בעיניהם, והראני ב"א שמאכילין אותם בשרם, וב"א שמאכילין אותם גחלי רתמים, וב"א יושבים חיים ותולעים אוכלין אותם. אמר לי אלו שכתוב עליהם כי תולעתם לא תמות. והראני בני אדם שמאכילין אותם חול דק והיו מאכילין אותם על כרחם ושיניהם נשברות, והקב"ה אומר להם רשעים כשאכלתם את הגזל היה מתוק בפיכם ועתה אין בכם כח לאכול, לקיים מה שנאמר שני רשעים שברת (תהלים ג' ח'). והראני בני אדם שמשליכין אותם מן האש לשלג ומן השלג לאש כרועה זה שרועה את צאנו מהר להר ועליהם הכתוב אומר כצאן לשאול שתו מות ירעם וירדו בם ישרים לבקר וצורם לבלות שאול מזבול לו (שם מ"ט ט"ו). אמר ר' יוחנן כל מלאך ומלאך ממונה להפרע עונש עבירה אחת. זה בא ודן אותו והולך לו, וכן השני וכן השלישי וכן כולם עד שמשלימין לכל עבירות שיש בידו. למה הדבר דומה לבעל חוב שהיה לו בעלי חובות הרבה והוליכוהו אצל המלך, א"ל המלך מה אעשה לכם לכו וחלקוהו ביניכם. באותה שעה נפשו נמסרת בגיהנם למלאכים אכזרים ומחלקים אותו ביניהם.

פרק שלישי: תניא שלשה יורדין לגיהנם ואין עולין, הבא על אשת איש, והמלבין פני חבירו ברבים, והנשבע בשם ה' לשקר, וי"א אף המתכבד בקלון חבירו, והמסכסך בין איש לאשתו להביא מריבה ביניהם. בכל ערב שבת מוליכין אותן לשני הרים של שלג ומניחין אותן שם, ובמוצאי שבת מחזירין אותם למקומם, ומלאך יוצא ודוחף אותם ומחזיר אותם למקומם בגיהנם. ומהן נוטלין שלג ונותנין תחת בית שחיהם כדי לצנן אותם בששת ימי החול, והקב"ה אומר להם רשעים אוי לכם שאף בגיהנם אתם גוזלים, שנאמר ציה גם חום יגזלו מימי שלג שאול חטאו (איוב כ"ד י"ט) כלומר אף בשאול חטאו.

פרק רביעי: כל י"ב חדש נעשים אפר והרוח מפזרתן תחת רגלי הצדיקים, דכתיב ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם (מלאכי ג' כ"ט), ואח"כ נשמתן חוזרת בהם והם יוצאים מגיהנם, ופניהם שחורות כשולי קדירה והם מצדיקים עליהם את הדין ואומרים יפה גזרת עלינו יפה דנתנו, לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים כיום הזה. אבל אומות העולם עובדי ע"ז דנים אותם בשבעה מדורות של אש ובכל מדור ומדור י"ב חודש. ונהר דינור יוצא מתחת כסא הכבוד ויורד עליהם והולך מסוף העולם ועד סופו. ח' מדורות יש בגיהנם (1) ובכל מדור ומדור יש בו ששת אלפים בתים ובכל בית ובית יש בו ששת אלפים חלונות ובכל חלון וחלון יש בו ששת אלפים כדי מרה, וכלם מזומנים לסופרים ולדיינים, שלא עשו כהוגן, ולאותה שעה אמר שלמה ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך וגו'. ואחד מהם אינו נמלט אלא א"כ יש בו תורות ומעשים טובים. אחרי כל זאת הקב"ה מרחם על בריותיו שנאמר כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי.

סליק מסכת גיהנם

פרק מגיהנם לר' יצחק בן פרנך

[בית המדרש ח"ה 48]

ר' יצחק אומר כל עונותיו של אדם חקוקים לו על עצמותיו שנאמר ותהי עונותם על עצמותם, וכל זכיותיו של אדם כותבים לו על יד ימינו. ר' יהושע אומר אין מעידין בזכיותיו ובחובותיו של אדם אלא בשעת פטירתו, אפילו שיחה קלה שאין בה חטא מגידים לו לאדם בשעת מיתתו. הא ביצד, כשאדם מת באין עליו ג' מלאכי השרת, האחד מלאך המות והאחד סופר והאחד ממונה, אמר לו כבר הגיע קיצך, אמר לו אינו כן שעדיין לא הגיע קיצי, מיד חושב המלאך הסופר ימיו ושנותיו, באותה שעה פותח האדם את עיניו ורואה את מלאך המות ומזדעזע ונופל על פניו. אמרו עליו על מלאך המות שארכו מסוף העולם ועד סופו... מכאן אמרו אפילו בשעת מיתתו של רשע יצרו מתגבר עליו. ר' אליעזר אומר בשם... (2) בשעה שהצדיק נפטר מן העולם באין עליו ג' כתות של מלאכי השרת, כת אחת אומרת הצדיק אבד ואין איש שם על לב, כת שניה אומרת יבא שלום וגו', כת ג' אומרת והלך לפניך צדקך. אמרו חז"ל ד' מלאכים עומדים לו לאדם בשעת פטירתו מן העוה"ז, כשתבא הנשמה ליפטר מן העולם תזעק קול אחד ואומרת ארץ ארץ שהלכתי עליך הצילני מדין המות, ועונה המלאך ואומר לה' הארץ ומלואה. צועקת קול שני ואומרת אחי אחי קרובי ומשפחתי החביבים עלי בואו והצילוני מדין המות, והמלאך השני עונה אח לא פדה יפדה איש. וצועקת קול שלישי ואומרת ממוני ממוני החביב עלי הצילני מדין המות הזה, ועונה מלאך שלישי ואומר לה' הארץ ומלואה. וצועקת קול רביעי ואומרת מעשי

---

(1) במדרש רות הנעלם ביארו ז' מדורות (עי' זהר חדש דף ל"ג). ועי' ג"כ זהר פ' תרומה (דף ק"נ ע"ב) שיש מקום בגיהנם הנקרא צואה רותחת וכו', גם במדרש תהלים י"א ו'.

(2) חסר בכאן, וכנראה הם כמו הדברים המובאים להלן במס' חבוט הקבר.

מעשי הטובים בואו והצילוני מדין המות, ועונה מלאך רביעי ואומר לו עכשיו קראת אל האמת שנאמר והלך לפניך צדקך.

מסכת חבוט הקבר

[ראשית חכמה שער היראה פי"ב; בית המדרש ח"א]

פרק ראשון: כיצד אדם מת באין אליו מלאכי הרקיע, אחד ממלאכי השרת ואחד ממלאכי מות ואחד סופר ואחד שממונה עמו ואומרים לו קום הגיע קצך (1), אומר להם עדיין לא הגיע קצי, מיד פותח את עיניו ורואה מלאך (2), ארכו מסוף העולם ועד סופו מכף רגלו ועד קדקדו מלא עינים, לבושו אש כסותו אש כלו אש, וסכין בידו וטפה של מרה תלוי בו, ממנה מת ממנה מסריח ממנה פניו מוריקות, ואינו מת עד שרואה הקב"ה בעצמו שנאמר כי לא יראני האדם וחי (שמות ל"ג ג'), בחייהם אינם רואים אבל רואים במיתתם, שנאמר לפניו יכרעו כל יורדי עפר ונפשו לא חיה (תהלים כ"ב ל'). מיד מעיד והקב"ה חותם. אם צדיק הוא מוסר נפשו לבעליו, אם רשע גמור הוא מקשה ערפו ומנביר יצרו. מכאן אמרו חז"ל אפילו בפטירתו של אדם רשע יצרו מתגבר עליו. ר"א בן יעקב אומר כשם שמקשה ערפו בעוה"ז כך מקשה ערפו בשעת פטירתו שעומד בדין שנאמר רשע יראה וכעס וגו' (שם קי"ב י'). בשעת פטירתו של צדיק מהו אומר הצדיק אבד וגו' (ישעיה נ"ז), ובשעת פטירתו של רשע מהו אומר ובליעל כקוץ מונד וגו' (ש"ב כ"ב).

פרק שני: שאלו [תלמידיו] את ר' אליעזר כיצד דין חבוט הקבר, א"ל בזמן שנפטר האדם מן העולם בא מלאך המות ויושב לו על קברו ומכה אותו בידו ואומר לו קום הגידה שמך. א"ל גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאיני יודע מה שמי, מיד מכנים רוח ונשמה בגופו (3) ומעמידו ומחייבו בדין. אריב"ל חציו אש ושלשלת בידו, בפעם א' אבריו מתפרקים, שניה עצמותיו מתפרקים, ובאין מלאכי השרת ומלקטים אותן ומעמידין אותו ומכה אותו פעם שלישית (4), ומבקשין ממנו דין ודנין אותו בכל מדה ומדה, יום א' ויום ב' בבך דנין אותו, יום ג' דנין אותו במכות, מכהו מב' עיניו מפני שלא ראה ואמר, ומאזניו מפני שלא שמע ואמר, ומשפתיו מפני שהוציא משפתיו דברי תיפלות, ומלשונו מפני שהעיד עדות שקר, ומרגליו מפני שהקדים רגליו לדבר עבירה. מכאן אמרו חז"ל כל המקדים רגליו לדבר עבירה מקדימין לו מלאך המות וכל המלשין על חבירו בלשון הרע מיתתו באסכרה.

פרק שלישי: אמר ר"מ משום ר"א קשה יום הדין שהקב"ה דן את האדם בקבר יותר מדין של גיהנם. דין גיהנם מעשרים שנה (5), אבל דין הקבר אפילו צדיקים נדונין בו, אפילו גמולי חלב אפילו יונקי שדים נדונים בו, אפילו נפלים נדונין בו, אבל אמרו חז"ל הדר בא"י ומת בע"ש קודם שקיעת החמה ונקבר בשעת תקיעת שופר בע"ש אינו רואה דין הקבר. ומה יעשה שינצל מדין הקבר? יהיה אוהב צדקות ואוהב תוכחות ואוהב גמילות חסדים ומכנים אורחים לתוך ביתו ויתפלל תפלתו בכוונה, ואז אפילו מת בחו"ל ומת בע"ש אינו רואה דין הקבר ואף לא דינה של גיהנם, שנאמר קראתי מצרה לי מבטן שאול שועתי (יונה ב'), מצרה זו חבוט הקבר, מבטן שאול זהו דינה של גיהנם. בן עזאי אומר שלשה דינין הן ושלשתן קשין זה מזה ושלשתן לפני הקב"ה הם. רע"א וכי שלשתן לפני הקב"ה והלא דין קבר לבדו דנין אותו ודין גיהנם לבדו דנין אותו, ודין שמים לפני הקב"ה הוא, אם אין עליו דין פוטרין אותו מיד ואם לאו דנין אותו דין ארוך.

פרק רביעי: א"ר יוסי בא וראה כמה בין בהמה לאדם, בהמה כמה יסורין סובלת בעולם, שוחטין אותה ומפשיטין אותה ואין עליה דין, אבל אדם כמה יסורין סובל בעוה"ז ולאחר מיתתו אם צדיק גמור הוא פוטרין אותו מן הדין ואם רשע גמור הוא דנין אותו בדינים חמורים. אמרו בשעה שאדם נפטר מן העולם לא די שהוא נבהל ממלאך המות שכלו מלא עינים וחרבו שלופה בידו, אלא שואל לו כלום עסקת בתורה ובגמילות חסדים והמלכת לקונך שחרית וערבית והמלכת (יעצת) את חבירך בנחת רוח. אם יש בו דברים הללו זורק אותו טיפה לתוך פיו ויוצאת נשמתו בלא צער כמושך נימא מחלב. ואם אין בו דברים הללו יוצאת נשמתו מגופו כגרירת קוצים מן הצמר, וכשבא מלאך המות אומר לו צדיק קונך שלחני אליך, מיד מתחנן לו, אומר לו שעה זו ואי אפשר לעברה, אלא ששמעתי מאחורי הפרגוד שהקב"ה מתקן לך מדור בגן עדן.

פרק חמישי: בשעת הדין אומר לו הקב"ה לאדם, טורח גדול היה לי עליך משיצרתיך במעי אמך ולא היית נפל, וכשיצאת לאויר העולם תקנתי לך מזונות והצלתיך מן היסורין, כלום עסקת בתורה ועשית גמילות חסדים לפני. אם יש בו דברים הללו פוטרין אותו מיד מן הדין, ואם לאו מוסרין אותו לחמשה מלאכי חבלה כנגד חמשה חומשי תורה, אחד מכה ואחד מונה כדרך שמכין ומונין בב"ד (במלקות), ושלישי

---

(1) גירסא אחרת: מיד יושב הסופר ומחשב ימיו ושנותיו. (2) נוסחא ב': מיד מזדעזע ונופל על פניו. (3) גירסת הרדב"ז: בפיו, ומעמידין ומושיבין אותו בדין. א"ר יהושע כמין שלשלת יש ביד מלאך המות חציה של אש וחציה של ברזל מכה בה פעם אחת וכו'. (4) הרדב"ז גורס: עד שנעשה אפר, יום שני דנין אותו בכך, ויום שלישי ביותר, כיצד דנין אותו משתי עיניו משתי אזניו ומשפתיו, ולמה? מפני שהוציא דבר תפלות, ומלשונו מפני שהעיד עדות שקר ומחרף בני אדם וכו'. (5) גרסת רדב"ז: שאין דנין בתוכה אלא רשעים ומי"ג שנה ולמעלה.

מוציא אור מגופו כבבשן שהאור יוצא ממנו, הרביעי מביא עשבים מרים וחמוצים מן ההרים, שאם גזל מחבירו אומרים לו דקדק בשינך לפי שאכלת גזל בשיניך, החמישי מכה את אביו ואת אמו ואומר להם מפני מה לא הדרכתם את בניכם ללמוד תורה ומעשים טובים כדי שיעשה מצות ומעשים טובים ויפרוש ממעשים רעים. מיד נותנין לו רשות להכות את אביו ואת אמו, ואם קרא ולא קיים מלקין אותו בפניהם.

סליק מסכת חבוט הקבר

כיצד דין הקבר

[בית המדרש חדר ה׳ 49]

שאלו תלמידיו את ר׳ אליעזר כיצד דין הקבר, אמר להם... וחציה של ברזל ומכה בו, פעם אחת אבריו מתפרקין... ומחרף בני אדם וכן כלם. רבי מאיר אומר קשה דין חבוט הקבר יותר מדינה של גיהנם... מכאן אמרו חכמים הדר בא״י... מבטן זה דינה של גיהנם, המקום ברחמיו ובחסדיו יצילנו מדינה וישם חלקנו עם הצדיקים בג״ע אוכי״ר.

ר׳ חייא פתח לעלוקה שתי בנות הב הב, א״ר אלעזר ב׳ כתות של מלאכי חבלה עומדים על פתח גיהנם ואומרים הב הב אייתי אייתי וכו׳ (1). שבעה יורדין לגיהנם ואלו הן: הדיין והטבח והלבלר והרופא... וסופרים ומלמדי תינוקות, וכולן אם עושין לשם שמים יורדין ועולין, חוץ משלשה שיורדין ואינם עולים: המלבין פני חבירו ברבים והמכנה שם לחברו והבא על אשת איש. שבעה שמות לגיהנם ואלו הן: שאול, ואבדון, באר שאון, ובאר שחת, וחצר מות, ובור תחתית, וטיט היון. שאול מהלך שלש מאות שנה ארכה וכן רחבה וכן כולן, נמצא ארכה של גיהנם מהלך ב׳ אלפים שנה וק׳ שנה. ובזמן שאדם מתחייב בדין מוסרין אותו למלאכי חבלה ותופסין אותו ומוליכין אותו לחצר מות חשך ואפלה, שנאמר יהי דרכם חשך וחלקלקות, ולא עוד אלא שדוחפין אותו אל תוך גיהנם שנאמר ומלאך ה׳ דוחה. כשמת אדם ומוטל במטה מלאכי השרת מהלכין לפניו ובני אדם מהלכין אחריו, אם אומרים עליו בני אדם אשרי פלוני זה היה טוב ונעים בחייו אומרים לו מלאכי השרת כתוב והוא כותב והן חותמין, ולא עוד אלא שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בשעת מיתתו ויודעין אם גנב הוא אם חומס הוא או עושק, ולא עוד אלא קורות ביתו של אדם ואבנים מעידים עליו, שנאמר ואבן מקיר תזעק וגו׳. ומי שעשה תשובה מוליכין אותו לג״ע, ואם מת בלא תשובה מוליכין אותו לגיהנם. וכשמת אדם מוליכין אותו אצל אברהם ויצחק ואומרים לו בני מה עשית בעולם שיצאת ממנו? והוא אומר קניתי שדות וכרמים ועמלתי בהן כל ימי. אומרים לו שוטה! לא למדת מדוד המלך שאמר לה׳ הארץ ומלואה. מוציאין אותו ומכניסין אחר ושואלים לו כמו כן והוא אומר קניתי כסף וזהב, והם אומרים לו שוטה! לא למדת מנביאים הראשונים שאמרו לי הכסף ולי הזהב, וכשמכניסין אצלם תלמידי חכמים אומרים להם מה עשיתם בעולם שבאתם ממנו? ואומרים בתורה עמלנו כל ימי חיינו, ואומרים לו (לכל אחד) יבא שלום ינוחו על משכבותם, ואף הקב״ה מקבלו בסבר פנים יפות.

חמשה בתי דינים קבועים בגיהנם וכולן ראה ישעיה. נכנס בבית ראשון ומצא שם ב׳ אנשים שאוחזים כדי מים על שכמיהם וממלאים אותן ומשליכין אותם לתוך הבור והבור איננו מלא, אמר ישעיה ע״ה לפני הקב״ה גלי רזיא גלי לי רזא דנא, השיב לו רוח הקדש אלו בני אדם שחומדים מחבריהם ולכך דנו אותם בכך. נכנס בבית שני ומצא שם שני בני אדם תלוים בלשונם ואמר להקב״ה גלי רזיא גלי לי רזא דנא, א״ל אלו בני אדם שרכלו (שדברו רכילות) ולכך דנו אותם בכך. נכנס בבית שלישי ומצא שם בני אדם התלוין ערוה א״ל גלי רזיא וכו׳. א״ל אלו בני שמניחין נשותיהן ומזנים עם בנות ישראל ולכך דנו אותם בכך. נכנס בבית רביעי ומצא שם ב׳ נשים שתלויות בדדיהן א״ל גלי רזיא וכו׳ א״ל אלו נשים שפורעות את ראשן ופורמות את סטריהן ויושבות בשוק ומניקות את בניהן בשוק כדי להטות לבב בני אדם אליהן ולהחטיא אותם, לכך דנו אותם בכך. נכנס בבית חמישי ומצא שם הבית מלא עשן ומצא שם הפחות והסגנים והגזברים ופרעה הרשע יושב עליהן ומשמר פתחו של גיהנם, ואומר להם לא היה לכם ללמוד ממני כשהייתי במצרים? ועדיין יושב ומשמר כל פתח ופתח מגיהנם.

ר׳ אליעזר הגדול אומר בית ישראל כרמו של הקב״ה שנאמר כי כרם ה׳ צבאות בית ישראל וגו׳, והם נושעים בהקב״ה שנאמר ישראל נושע בה׳ תשועת עולמים, ואומר הקב״ה לאומות העולם הזהרו בכבוד ישראל אל תרדו בכבודם ואל תהנו מהם ואל תאכלו מפירותיהם שאם תעשו כן תטרדו מן העולם שנאמר קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאום ה׳, ואין רעה אלא גיהנם שנאמר אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה׳. וכשהקב״ה דן את ישראל אינו דן אלא בעמידה שנאמר אלקים נצב בעדת אל, וכשדן את האומות אינו דן אותם אלא בישיבה שנאמר כי שם יושב וגו׳. ובזמן שדנין את האדם אין דנין אותו בפני שום בריה בעולם אלא בפני אביו בלבד. שלשה אין נכנסין לדין: דקדוקי עניות וחולי מעים והרשות, וי״א אף מי שיש לו אשה רעה. א״ר אליעזר קשה עניות לאדם

(1) נכפלו פה הדברים המובאים במס׳ גיהנם.

יותר מדינה של גיהנם שנאמר הלא צרפתיך וגו׳ בחנתיך בכור עוני, לפי שחזר הקב״ה על כל מדה טובה לתת להם לישראל ולא מצא אלא עניות שמתוך עניות הם לומדין תורה, ואין להם לחם לאכול מתוך כך הם מתייראין מהקב״ה (עי׳ עירובין מ״א:).

ד

דברי הימים של משה: ע׳ משה

דברים זוטא: מדרש „אלה דברים זוטא“ מובא בילקוט שמעוני בספר דברים ל״א פעמים, והוא מדרש אחד על ספר דברים שהיה לפני בעל הילקוט, והוא שונה ממדרש דברים רבה, והמאמרים שהביא בשם אלה דברים זוטא אינם נמצאים בו, ומדרש זה אבד, ונשארו לפליטה רק המאמרים שהביאו המחברים בשמו. ר״ש באבער אסף כל המאמרים מהמדרש הזה שנמצאים מפוזרים בילקוט, גם מדרש אחד על פרשת דברים עפ״י כתב יד מינכען, ולקוטי מאמרים שהביא רבינו בחיי ממדרש דברים ואינם נמצאים בנדפס, עם הערות ותקונים, בשם „לקוטים“ ממדרש אלה הדברים רבה (צ״ל זוטא), ווין תרמ״ה. ונדפס מקודם בסרוגין במכ״ע „בית תלמוד“ שנה רביעית. רש״ב בפתח דבר מוכיח כי גם הרבה מאמרים המובאים בחבורי הקדמונים בשם מדרש דברים רבה לא נמצאו בו ואפשר שכוונתם למדרש דברים זוטא, כמו הרמב״ן בפ׳ וישלח ותמת דבורה וז״ל: מצאתי באלה הדברים רבה בפ׳ כי תצא, אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמא אברהם מת וכו׳ עד מה ברכו ברכת אבלים ברכו, וזה ליתא במדרש דב״ר. גם בעל הרוקח הביאו בהלכות ברכות סי׳ שכ״ג וז״ל: בדברים רבה ק״ש כל זימנא דקרי ביה ליהוי כפרוסטוגמא חדתא פי׳ אגרת, דקב״ה לא מטרח עלן, דכתיב עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ע״כ. וגם זה ליתא לפנינו בדב״ר. ובעל אור זרוע הלכות כלאים סי׳ ר״ס מביא בשם אלה הדברים רבה סוף פ׳ שופטים רק עץ אשר תדע זה אילן מאכל, כי לא עץ מאכל הוא זה אילן סרק וכו׳ ולא נמצא לפנינו בנדפס, האבודרהם הלכות סדר שחרית של חול וז״ל דאמרינן באלה הדברים רבה שמור מצותי וחיה, שמור רמ״ח תיבות שבק״ש והקב״ה ישמור רמ״ח איברים שלך וכו׳, וגם זה לא נמצא בנדפס, ובודאי כל אלה הם ממדרש דברים זוטא הנאבד.

דברים רבה: ע׳ רבות

דורשי רשומות: מדרש דורשי רשומות הוא ילקוט של דברי חז״ל בעלי אסופות הדורשים בדברי אגדה עפ״י המקראות (עי׳ רש״י ב״ק פ״ב), בדרך משל ומליצה ורמז היוצאים מגדר הפשט. ופי׳ רשומות קשרים וסתומים הכלולים בתורה, ר״ל שקושר דרש לפשט הפסוק, ונאמר הרשום בכתב אמת (דניאל י׳). גם היה להם קובץ של מדרשים „דורשי חמורות“, שדרשו הפסוקים כעין חומר, שהוא מרגלית או צרור בושם התלוי בצואר לתכשיט, כמו חומרתא דפילון (שבת ס״ב.), ור״ל שהוא תכשיט ותבלין של הפסוק הנדרש. יש רוצים להבדיל בין רשומות לחמורות ואומרים שדורשי רשומות על אגדה ודורשי חמורות על הלכה, ולא נראה כן מתכונת המאמרים שנזכרו בהם רשומות או חמורות, ואפשר שבמקום שנאמר חמורות צ״ל רשומות וכן להיפך. אמנם יותר נראה לומר כי היו שתי כתות של דרשנים שאחת מהן מכונה בשם דורשי רשומות ואחת בשם דורשי חמורות, והדורשים האלה היו מחכמי הסופרים והתנאים הראשונים שכבר נשכח שמם הפרטי, ודבריהם נמצאים ביחוד במכילתא וספרי. ואפשר שע״ז אמרו משמת בן זומא בטלו הדרשנים (סוטה פ״ט), שהוא היה סוף הדרשנים האלה. לדעת דר׳ יעקב בצלאל לויטערבאך, מורה התלמוד בבית מדרש לרבנים בסינסינאטי, התנגדו בעלי התלמוד לדרך הדרוש של הדרשנים האלה ולכן לא הזכירו שמם ואמרו רק דרשות אחדות מהם, מפני כי דרשותיהם יסדו ע״ד משל ומליצה ולא ע״ד הפשט, ובדרך הדרשנים האלה הלכו חכמי אלכסנדריא ובראשם פילון שהוציא את הכתובים מפשוטם, וע״ז אמרו חז״ל אם אמת למה משל ואם משל למה אמת (סנהדרין צ״ב), וביותר ביאור: אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת (יבמות י״ג.), ורמזו בזה התנגדותם לדורשי רשומות (Lauterbach, Jew. Review i. No. 3 & 4) אך לא נראין דבריו, מפני שגם התנאים והאמוראים שבאו אחריהם היו דורשים דרשות כאלה ולא היתה כוונתן לבטל הפשט, כי מדות התורה פרד״ס=פ׳שט ר׳מז ד׳רוש ס׳וד. ועוד כי הדרשות בכלל יפות הנה, ובין הדורשים היה ריב״ז שבודאי לא התנגדו חז״ל אליו.

מדרש דורשי רשומות אינו במציאות לפנינו, אך כנראה היה עוד בידי הבחיי ז״ל כי מביאו בפ׳ יתרו וז״ל: וסיוע לדברי מה שרמזו במדרש דורשי רשומות כי לשון פים״א סימן הריגה בלשון קדם. עכ״ל. ונראה שמחברים מאוחרים הוסיפו מאמרים על דרשות הדרשנים הראשונים, או אפשר שרגילים היו לקרוא בשם דורשי רשומות כל אלה שדרשו

בדוך רמז, וכמו ר״י בעל הטורים מביא בשם אביו הרא״ש ז״ל שהיו קורא דורשי רשומות לחסידי אשכנז שהיו דורשים ג״כ ברמז, וז״ל: ונוסח אשכנזית ולירושלם עירך ברחמים חשוב וכו׳ וסמך לנוסח זה מדרש של דורשי רשומות שאומרים כי מנין ראשי תיבות של שמונה עשרה עולת אלף ות״ת כמנין המלאכים שמקבלין תפלותיהן של ישראל (או״ח סי׳ ק״ח). ועי׳ע דורשי חמורות ודורשי רשומות באוצר ישראל.

אגדות של דורשי רשומות

[מאוצר ישראל ומאמר לויטערבאך]

וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים, דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה (מכילתא פ׳ בשלח מ״ח. ועי׳ ב״ק פ״ב.).—ויורהו ה׳ עץ וגו׳ דורשי רשומות אמרו הראהו דברי תורה שנמשלו לעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה (מכילתא בשלח מ״ה:).—ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, דורשי רשומות אמרו ישראל קראוהו מן (מכילתא בשלח מ״ט:).—וילקטו אותו בבקר בבקר, בשחרית, דורשי רשומות אמרו מכאן שהיה במן בזעת אפך תאכל לחם (שם נ׳.).—דורשי רשומות אמרו ג׳ עדיות הכתובים בפרשה (שמות כ״ב) ללמדך שדיני נפשות בשלשים (דאין עדה פחותה מעשרה, ספרי פ׳ מסעי סי׳ ק״ס).—דורשי רשומות אומרים אלקים לא תקלל מלאתך ודמעך לא תאחר (שמות כ״ג) שאם קללת דיין תבואתך אתה מקלל (מכילתא דרשב״י הוצאת האפמאן קנ״ג.).—על „ולדבקה בו" דורשי רשומות אומרים רצונך שתכיר מי שאמר והיה העולם למוד הגדה שמתוך כך אתה מכיר את הקב״ה (ספרי פ׳ עקב סי׳ מ״ט).—דורשי רשומות היו אומרים כולן (כל מלכי ישראל) באין לעוה״ב שנאמר לי גלעד ולי מנשה ואפרים מעוז ראשי (תהלים ס׳, סנהדרין ק״ד:).—דורשי רשומות אומרים אין רפידים (שמות י״ז) אלא רפיון ידים, לפי שריפו ידיהם של ישראל מן התורה לפיכך בא עליהן שונא, שאין השונא בא אלא על החטא ועל העבירה (מכילתא דרשב״י פ״ב. עי׳ סנהדרין ק״ו:). דבר אחר אם כן למה זה אנכי, דורשי רשומות אומרים אמרה רבקה לפני הקב״ה רבש״ע אם בן עתיד עשו להרוג ולכלות אדירי חכמה שהן עתידין להיות מבניו של יעקב, מי יאמר לפניך על הים זה אלי ואנוהו, ולמי תאמר על הר סיני אנכי ה׳ אלקיך, מיד חגרה מתניה ועמדה בתפלה (מדרש הגדול הוצאת שעכטר 391).— ויאמר יוסף אל אחיו אנכי מת ואלקים פקוד יפקוד אתכם, דורשי רשומות אומרים מסורת היה בידיהן שמי שבא ואמר להן פקוד פקדתי אתכם הוא יגאל אתכם (מדרש הגדול צד 769).—כי תקנה עבד עברי, והלא לא היה לו לסמוך לאלה המשפטים אלא כי יריבון כי ינצו... וכי יכה איש שהן דינין, דורשי רשומות אומרין לפי שנצטוו במרה על הדינין ונתן להם עשרת הדברות, אמר משה רבש״ע שמא יתעה יצר הרע את בניך ויעברו על המצוות ותגלה אותן מלפניך ותמכרם לעבדים, לכך פתח כי תקנה עבד עברי, כשתקניאם למלכיות אל ישתעבדו בהן יותר משש מלכיות, שש שנים יעבוד: בבל ומדי ופרס ויון ואשור ורומי, ובשביעית יצא לחפשי חנם. אמר לפניו רבש״ע אל ישתקעו ביד רומי אלא זכות עשה עמהם חנם, ובשביעית יצא לחפשי חנם. אם בגפו יבא, היה למקרא לומר אם לבדו יבא לבדו יצא, מהו בגפו? אמר חס ושלום אם גרמו עונות אויבים באים עליהם באגפים כנשרים שטסים בשמים, דכתיב קלים היו רודפינו בנשרי שמים (איכה ד׳ י״ט), רבש״ע כנפים של בטחונות תן להם, מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם (ישעיה ס׳ ח׳; מכילתא דרשב״י קי״ז—קי״ח).—דרש ר״ע לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק (ישעיה ה׳ י״ד) חקים אין כתיב כאן אלא לבלי חוק מי שאין לו מצוה שתכריע על זכיותיו. דורשי רשומות אומרים האדם נידון אחר רובו, ולעולם ימוד אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצוה אחת, אשריו שהכריע את עצמו לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה (מדרש קהלת רבה פ״י א׳).

דורשי חמורות

[כנ״ל]

אמר להן ר״ג לחכמים: סופרים! הניחו לי ואדרשנה כמין חומר, כשם שמעשיה מעשה בהמה כך קרבנה מאכל בהמה (סוטה ט״ו. על מנחת סוטה שבאה משעורין).—ר׳ שמעון ברבי היה דורש את המקרא הזה כמין חומר, מה נשתנו דלת ומזוזה מכל כלים שבבית (שהעבד נרצע עליו)? אמר הקב״ה דלת ומזוזה שהיו עדים במצרים בשעה שפסחתי על המשקוף ועל שתי המזוזות ואמרתי כי לי ב״י עבדים ולא עבדים לעבדים והוצאתים מעבדות לחרות, והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע בפניהם (קדושין כ״ב.).—חמשה דברים היה ריב״ז אומר כמין חומר: א׳) מפני מה גלו ישראל לבבל יותר מכל הארצות כולן מפני שבית אברהם אבינו היה משם, משלו משל למה״ד לאשה שקלקלה על בעלה להיכן משלחה לבית אביה. ב׳) בלוחות הראשונות הוא אומר והלוחות מעשה אלקים המה (שמות ל״ב ט״ז), ובשניות מעשה משה והמכתב מכתב אלקים הוא (שם ל״ד א׳). משלו משל למה״ד למלך ב״ו שקדש את האשה הוא מביא את הלבלר ואת הקולמוס ואת הדיו ואת השטר ואת העדים. קלקלה היא מביאה את הכל, דייה שיתן לה המלך כתב היכר יד שלו. ג׳) מה נשתנה אזן מכל האברים שבגוף (שהעבד נרצע בו)? אמר הקב״ה אזן ששמעה קולי על הר סיני כי לי בני ישראל עבדים (שמות כ״א ו׳), ולא עבדים לעבדים, והלך זה וקנה ארון לעצמו ירצע. ד׳)

ואומר מזבח אבנים וגו׳ לא תניף עליהם ברזל (דברים כ״ז ה׳), וכי מה ראה הכתוב לפסול את הברזל יותר מכל מיני מתכות? מפני שהחרב נעשה ממנו, והחרב סימן פורענות והמזבח סימן כפרה. והלא דברים ק״ו, ומה אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות, על שמטילות כפרה בין ישראל לאביהן שבשמים אמר הכתוב לא תניף עליהן ברזל, בני תורה שהם כפרה לעולם על אחת כו״כ שלא לינע בהם אחד מן המזיקין כולן. ה׳) הרי הוא אומר אבנים שלימות תבנה את מזבח ה׳ אלקיך, אבנים שמטילות שלום, והלא דברים ק״ו ומה אם אבנים שאינן לא רואות ולא שומעות ולא מדברות, על שמטילות שלום בין ישראל לאביהן שבשמים אומר המקום יהא שלמים לפני, בני תורה שהן שלום בעולם על אחת כו״כ שיהיו שלמים לפני המקום (תוספתא ב״ק פ״ז, וקדושין כ״ב:). במס׳ שמחות פ״ח הובאו מהם ארבעה דברים. ושנים האחרונים הם מריב״ז אך לא נזכרו בשמו. דורשי חמורות אומרים: א׳) ונתצתם את מזבחותם (דברים י״ב ג׳) מה חטאו עצים ואבנים? אלא לפי שבאה לאדם תקלה על ידיהם אמר הכתוב ונתצתם, והרי דברים ק״ו ומה אם עצים ואבנים שאין בהם לא זכות ולא חובה לא טובה ולא רעה, על שבאה תקלה על ידיהם לאדם אמרה תורה ונתצתם, אדם שהוא גורם להחטיא את חבירו ומטהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כו״כ. ב׳) והרגת את האשה ואת הבהמה (ויקרא כ׳ ט״ז), אם אדם חטא בהמה מה חטאה? אלא לפי שבאה לאדם רעה על ידה, שלא תהא בהמה עוברת בשוק ואומרים זו בהמה שנסקל פלוני על ידה. והרי דברים ק״ו ומה אם בהמה שאין בה לא זכות ולא חובה לא טובה ולא רעה, על שבאה לאדם תקלה על ידה אמרה התורה תסקל, האדם שהוא גורם להחטיא את חברו ומטהו מדרך חיים לדרך מות על אחת כמה וכמה. ג׳) וכן הוא אומר באבני מזבח וכו׳. ד׳) וכן הוא אומר אבנים שלמות וכו׳.—דורשי חמורות אמרו והיו חייך תלואים לך מנגד (דברים כ״ח), זה התולה תפיליו (ברכות כ״ד.).—הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר (בראשית ל״ו), דורשי חמורות היו אומרים ענה פסול היה לפיכך הביא פסולין לעולם וכו׳ (פסחים נ״ד.).—טעם על מתנות כהונה, דורשי חמורות היו אומרים הזרוע כנגד היד, וכן הוא אומר ויקח רומח בידו, ולחיים כנגד תפלה וכן הוא אומר ויעמוד פנחס ויפלל, קבה כמשמעה וכן הוא אומר ואת האשה אל קבתה (חולין קל״ד: וספרי שופטים סי׳ קס״ה).

דניאל: ספור דניאל או „מעשה דניאל״ נמצא בכ״י בלשון פרס בבית עקד הכללי בפאריס, כפי אשר הודיע ר״ש מונק בספרו הצרפתי על ר׳ סעדיה גאון (צד 87), עי׳ ג״כ רשימת הכ״י בלשון עבר של בית העקד הזה (סי׳ 128). הספור הזה נעתק ללשון אשכנזית ע״י הרמן צאמענבערג במאסף אשכנזי, והעתיקו ללשון הקדש אברהם כהן קאפלאן איש קאוונא לבקשת יעלינעק אשר הדפיסו בבית המדרש שלו חדר ה׳. תכונת הספור הזה כעין סודות ר׳ שמעון בן יוחאי (ע״ע), ומדבר על ביאת המשיח והגאולה העתידה. זמן חיבור הספור נוכל לדייק ממה שמזכיר „מלך קצר קומה ומראה אדום לו״ ואמר כי „נביא הוא ועל גמל יבא וילך״ וירמז בזה על מחמד נביא הישמעאלים, גם ירמז על נוסעי הצלב באמרו „אז יקום מלך מהרומיים ובגדים אדומים ילבש, הלוך ולחום יפרוץ עד דמשק, הגדולים והנכבדים ונשיאי ישמעאל ימית ואפסת גדולה מישמעאל״. וכנראה כוון במשיח שהומת שנזכר שם, לדוד אלרואי המשיח השקר (ע״ע באוצר ישראל) שחי במאה הי״ב.

מעשה דניאל ע״ה

אנא דניאל מבני יכניה מלכא דבית יהודה, אשר הייתי בירושלם במקום הקדש, ושם אתנו איש ושמו ירמיה בן חלקיהו אשר התהלך ביראת אלקים, וגם אנשים רבים נמצאו בתוכנו אשר לא נגעה יראת אלקים בלבבם ושם ה׳ לא הזכירו ולא אבו שמוע, תמיד כל היום וכל הלילה התעיבו מעשים רעים, עבודה זרה וגלוי עריות הרבו בתוכם, וישלח ה׳ יתברך שמו את ירמיהו אליהם להוכיחם על רעתם ולהשיבם אל יראת ה׳. בעת ההיא מלך צדקיהו המלך וידבר ירמיהו אליהם לאמר: כה אמר ה׳, שובו אלי ושמעו בקולו, ואם לא תשמעו וחזקתי את יד נבוכדנצר אויביכם והביאותיו עליכם לשים את ירושלם שממה ואתכם יכרית. ויהי כדבר ירמיהו את דברי ה׳ האלה באזני צדקיהו, ויאמר: לכו ועשו לאיש הזה לירמיהו כטוב בעיניכם. ויתפשו את ירמיהו וישליכו אותו אל בור צר אשר אין בו מים, וכמעט אשר תם לגוע תחתיו, על זאת חרה אף ה׳ בם מאד. נבוכדנצר צוה את צבאות חילו להביא את ירושלם במצור, וישלח את נבוזראדן שר צבאו בראש הצבא לעלות על ירושלם, והוא ישב בבגדד. ואולם שתי מצוות היו ביד ישראל אשר בגללן לא יכול להם כל אויב מחוץ, והן הנה: הקרבן והמילה, אשר זולת שתי אלה לא עשו אף אחת מכל מצות ה׳. וזה אשר עשו להקריב קרבן, בכל יום ויום נתנו אדרכמון אחד בסל ויורידוהו בחבל מעל החומה אל מחנה נבוכדנצר ויקנו מהם כבש לקרבן. ויהי היום ונער ישראל עמד על חומת ירושלם ויראוהו הכשדים וישאלו אותו, מה אתם עושים בכבש הזה אשר אתם קונים מאתנו בכל יום? ויען הנער, לקרבן לה׳ הוא. מהיום הזה והלאה לא מכרו עוד כבש, ויתעום, כי תחת תת כבש בסל להעלותו על החומה נתנו בו חזיר, ובהעלותו על החומה ירו בו חצי מות וישפך דמו על החומה ותבקע לשתים. היום הזה היה היום התשיעי לחדש החמישי הוא חדש אב. וירא נבוזראדן את האות הזה וידע כי נתן אלקים את ישראל בידו, ויבא

אל העיר ויעל אל בית המקדש. וצדקיהו מלך יהודה גם וירדפו אחריו שרי חיל נבוכדנצר וישיגוהו, ויביאו אותו אל המלך ויאמרו לו, מה טוב בעיניך לעשות לו? ויצו לשחוט את שני בני צדקיהו לעיניו ולעַוֵר אותו אחרי כן. ונבוזראדן המית חזיר בהיכל. כי עוד לא בא נבוכדנצר לירושלם והוא ישב ברבלה, ואת נבוזראדן שלח לפניו בראש חילו ירושלם, ויעש ככל אשר צוהו המלך.

ואצל מפתן בית אלהים נראה דם רותח תמיד בארץ, ויצו נבוזראדן להביא את הראשים ואת הזקנים ואת ירמיהו, ויאמר להם, מה הדם הזה? ויענו, דם בקר וצאן הוא אשר הקרבנום לה׳, ועתה בטלו הקרבנות. ויצו נבוזראדן להביא צאן ובקר הרבה וישחטם על הדם הזה, אבל הדם לא נח מרתיחתו, כי אם הוסיף עוד לרתוח. ויאמר נבוזראדן, לא דם צאן ובקר הדם הזה, ואם לא תגידו לי דבר אמת, כי אז אמית את כלכם גם יחד. אז ענה גדליהו בן אחיקם ויאמר, הוי אדני מה אומר? בושנו מאד ממעשנו, איש היה בקרבנו ושמו זכריהו, כהן ונביא לה׳, ואותו הרגנו ביוה״כ בבית ה׳, כי הוכיחנו, ויקומו עליו ויהרגוהו, וזה הוא דמו אשר יענה בנו לפניך. ויחר אף נבוזראדן ויצו להביא שלשת אלפים חכמים וישחטם על הדם הזה, ורתיחת הדם לא חדלה (1). וישחט שלשת אלפים כהנים, ורתיחת הדם לא חדלה, ויביאו עוד שנים אלפים לוים וישחטום, והדם לא חדל מרתיחתו. ויוסיפו להביא שנים אלפים חתנים וכלותיהם וישחטום על הדם, ורתיחת הדם לא חדלה, ויביאו עוד שנים אלפים תינוקות של בית רבן ויכרכם בספרי התורה וישליכום באש, ורתיחת הדם לא חדלה גם עתה, אז נכמרו רחמי הצורר ויאמר: הוי זכריה! החפץ תחפץ בהרג כל ישראל על דמך? רק הדם לא נח גם עתה מרתיחתו.

אני דניאל הייתי אז בבית המדרש ויבא איש מלחמה להרגנו, ויתן אותנו אלקים לחן בעיניו, ואותי ואת חנניה מישאל ועזריה החיו. אבל הוליכונו שבי בתוך כל ישראל עם נשיהם ובניהם, גם את כלי בית ה׳, את כסא שלמה המלך ע״ה ואת בגדי הכהנים לקחו ויביאו לבבל ויתנום באוצר המלך. ויואל לשבת על כסא שלמה. הכסא היה שן ורגליו שונות זו מזו, רגלו האחת דמות בקר לה, רגלו השנית דמות נשר לה, רגלו השלישית דמות אריה לה, ורגלו הרביעית דמות אדם לה. האריה נצב אל מול הבקר, הבקר אל מול הנשר, הנשר אל מול האדם. וברצות נבוכדנצר לעלות על הכסא נפל ותשבר רגלו הימנית. ויבהל מאד וידע כי חטא לה׳. ויקרא לי אני דניאל ויאמר, דניאל! המקרה הזה קרני, ועתה התפלל אל ה׳ למען תרפא רגלי, ואני היטב אטיב עמך ועם רעיך. ואתפלל לאלקים כי יעשה חסד לנבוכדנצר, וישלח אלקים מלאכו ויאמר לי, דניאל ידידי, כל אשר תשאל מעם האלקים ינתן לך. ואפול על פני לפני המלאך ואתפלל בעד נבוכדנצר לאמר. אך הרשע תרשע לרשע הזה ורפא נא רגלו הנשברה! ויען אלקים, דניאל! קום ולך, כי רגל הרשע כבר נרפאת. כהרפא רגלו הרבה להטיב עמי ועם רעי, ויעבר קול אשר כל הרואה אותם יכבדם בעבורי.

אחר שנים רבות עשה נבוכדנצר פסל זהב, ויצו כי כל איש אשר אהבת המלך בלבו יכבד את הפסל הזה. ואני דניאל ורעי לא כבדנוהו, ויביאו את דבתנו רעה אל המלך וישטינו אותנו לאמר: יחי המלך לעולם! ישנם אנשים אחדים אשר את מצותיך אינם עושים ואת פסלך לא יכבדו. אני דניאל שמעתי את דברי השטנה הזאת, ואבן לי בית הנשקף אל נכח המקדש אשר בירושלם ונתפלל בו בכל יום אני וחנניה מישאל ועזריה. ויחר בנו אף המלך ויצו להכין כבשן של אש ולהביא את חנניה מישאל ועזריה ולהשליכם אחר כן אל הכבשן, ויעשו כן. וישלח אלקים מלאכו ויצילם ולא נתן האש לנגע בהם לרעה, ויפול נבוכדנצר על פניו לפני המלאך ויברך את ה׳.

אחרי הדברים האלה מת נבוכדנצר ובנו בלשאצר ישב על כסא מלכותו תחתיו. ויהי היום ויצו להביא לו את כלי הקדש ואת בגדי הקדש, כי הוא עשה לחם רב ויתאו לשתות יין בכלי הקדש וילבש את בגדי הקדש וישב על כסאו, וישת בלשאצר עם רעיו ורביו (רבי מלכותו) יין בכלי השרת. וישלח אלקים מלאך, ובמקום אשר ישבו שם יצאה יד מהחומה ותכתוב על הקיר: המלך! יען אשר עשית את הדבר הזה אבדת מלכותך. כראות המלך את היד ירא מאד ויצו להביא כל האמגושים והחכמים, ואין איש מהם מבין לקרות את הכתב. ותען אם המלך, יש איש אחד בתוך היהודים יודע כתב ומבין לפתור אותו, ויבהילו אותי דניאל שם, ויצוני לקרוא את הכתב ולהגיד פתרונו. בראותי את הכתב הזה אמרתי, יחי המלך לעולם! מאן אנכי לקרוא את הכתב הזה פן תמיתני, ויען המלך לא אמיתך, הגד נא מה פתרונו, על זה אני דניאל אמרתי, יען אשר עשית את הדבר הזה ותלבש את בגדי הקדש ותשת יין בכלי השרת, על כן תלקח ממלכתך מידך ותנתן לאויבך.

ביום הזה יצא בלשאצר למלחמה, ואני דניאל ברחתי לשושתר אל כורש. בראותו אותי שמח ויאמר לי, דניאל אי מזה תבוא? ואען מבגדד אני בא כי הגלני שמה נבוכדנצר, ויאמר כורש במה חטאו כה אבותיכם כי נתנם אלקים ביד נבוכדנצר? ואען, חטאים היו לפני ה׳, הנביאים הרגו, לא הלכו בתורת ה׳ ואת הרע בעיניו עשו, על כן מסרם ביד האויב. ויאמר לי

(1) הערת יעלינעק: בלשון המדרש „ועדיין הדם תוסס", וע׳ איכה רבתי פתיחתא כ״ג, ובפסיקתא דר״כ פ׳ כ״ד מביא מעשה באשה אחת שהיו לה שני בנים קמו אחד מהם הרג את אחיו, כה קמצה נטלה דמו ונתנה בצלוחית, כ״ז שהיה הדם תוסס ידעה שהוא חי וכיון שנח ידעה שהוא מת.

כורש, דניאל! התפלל עתה אל ה׳ כי יתן את מלך מאסול בידי, והלכתי ואשיבה את כלי הקדש ואת בגדי הקדש לירושלם. ואתפלל אל ה׳ ואומר, אנא ה׳ עשה חסד לכורש, תמצא ידו להמית את מלך מאסול ולהשיב את כלי הקדש ואת בגדי הקדש לירושלם. ויען ה׳, דניאל! שמעתי את תפלתך בעד כורש, ועתה לך והגד לו כי ילך לבגדד וילכדנה ולמלך מאסול כטוב בעיניו יעשה, רק את כלי הקדש ואת בגדי הקדש ישיב. ואומר אני דניאל לכורש, לך לבבל כי נתן אלקים את מלכה בידך.

ויקם כורש ויקח עמו ארבעת אלפים איש וילך לבבל וילחם עם מלך מאסול וימת אותו ואת חילו. ויקח את בגדי הקדש ואת כלי הקדש כסף וזהב ואת כסא שלמה ויביאם לשושתר ויניחם שם, ככתוב. ויצו כורש להשיב את בגדי הקדש ואת כלי הקדש לירושלם, ואת כסא שלמה לקח לו וישב עליו. ויאמר לי אלקים, דניאל! קום קרא בכל הערים: קומו ונבנה את בית המקדש שנית, כי כבר מלאו שבעים שנה, ולכורש תאמר דניאל: כה צוה ה׳ ית׳ שמו, לך ובנית עוד את המקדש, ואתה הביא את עזרא הסופר ואת זרובבל בן שאלתיאל לפני כורש. ויאמר דניאל לכורש ככל אשר צוהו ה׳. רק לא נבנה הבית בטרם שבו שבטי ישראל והשבט וחצי השבט (1). ויעבור עזרא בכל הערים ויקרא: קומו ולכו אל ההיכל למען נשוב נבנהו שנית. אבל לא הלכו בני ישראל בחשבם כי שקר דובר עזרא ויבקשו להמיתו. ויודע הדבר לעזרא ויתפלל אל ה׳ וישמע אליו ה׳ ויסתירהו. ושבט וחצי שבט מבני ישראל שבו למקום הקדש ויקריבו קרבנות אשר היו לרצון לפני ה׳ ויברכם.

ויהי מקץ שנה בא דריוש וילחם עם כורש וילכדהו וימיתהו, ויקח את ממלכתו וימלוך תחתיו. ואני דניאל בראותי את כל אשר נעשה יראתי מדריוש ואברח מפניו ואבא אל ארץ פרס על ההר אשר על יד אהואז הנהר. שם לבשתי שק ואתפלש בעפר ואפר ואתפלל אל ה׳ ואומר: אהה ה׳ עד מתי תכבד עלי הצרה הזאת? אבותי מתו, בית מקדשך חרב ולעיני נהרגו כהנים לוים ונביאים. אני דניאל הייתי מתפלל כה לפני ה׳ ארבעה עשר יום, לא אכלתי לחם ולא שתיתי מים. ארבעה ימים לילה ויום ישבתי על הארץ בבכי ומספד מלבד הימים אשר עמדתי על רגלי, עד אשר שמע ה׳ את תפלתי וישלח מלאך ויאמר לי, דניאל! למה תבכה ולמה תתאנח? ואען כי ירא אנכי את המלך דריוש, ויאמר אל תירא כי לא אתנך בידו.

אחרי ימים אחדים צוה דריוש להביאני לפניו, וישלח לי אגרת שלום כדברים האלה: קום דניאל ובא אלי ואל תירא, כי באשר הטיב עמך כורש כן אטיב עמך גם אנכי ועוד יותר. אחרי קראתי את דברי האגרת הזאת מהרתי ואלך אל שושתר. וירא אותי דריוש וישמח לקראתי ויאמר, דניאל! למה מאנת להאמין כי יש לאל ידי לעשות עמך טוב כאשר עשה כורש? ואען יחי המלך לעולם! כי יראתי פן ילשינו אותי אליך, ויאמר אל תירא, גשה אלי ושבה, ואגש אליו ואשב לפניו ויהי שלום לי, וירבו ימי השלום הזה ככתוב בספר. כי האלקים נתן חני בעיני המלך ויכבדני מכל גדולי מלכותו. הודיתי לאל ואשב לפני המלך, ויהי היום ודריוש לא מצא מעשה אשר יעשה, ויאמר להביא לפניו את בגדי הקדש ויבקשום ולא נמצאו, ויאמרו לו רביו ושריו לא ידענו אנה באו, ויצו המלך למהר אותי אליו ויאמר לי, הלא תדע אתה איפה הם בגדי הקדש? אנא הודיעני והראני אותם. ואען אני לא ידעתי, ויאמר בקשתיך להגיד לי למען אגמלך טוב, ואם לא תגיד אעשה בך שפטים, ואען אני לא ידעתי. ויתן אותי בבית האסורים ויאסרו את רגלי בכבלי ברזל וישימו עלי משמר. ואתפלל אל ה׳ ואומר, אל שדי! עד מה יבואוני צרות כאלה? סלח לי, שמע בקול תפלתי, הצילני מיד הרשע הזה ואל תתן את בגדי הקדש בידו. וישמע אלקים את תפלתי וישלח מלאך ויעור את עין דריוש ויאמר אליו, למה הרעות לדניאל ותתנהו בבית האסורים בגלל בגדי הקדש? ויען המלך דריוש, חטאתי לה׳ והרע עשיתי. סלח לי והשב לי מאור עיני. ויאמר אליו המלאך, אם דניאל יתפלל בעדך והשבותי לך את אור עינך, ויצו דריוש להריץ את דניאל מבית האסורים ויאמר אליו, לכה עמי ונלכה אל מקום המקדש והתפללת שם בעדי לאלקים כי ישיב לי את אור עיני. ויקח המלך אלף פרשים ואותי לקח עמו ונסע אל מקום הקדש. בראותי את המקדש קראתי, עד מתי יהיה בית אלקים שמם וישראל נפוץ! ויאמר עוד אלי מלאך האלקים, שמם בית אלקים עד כה ושמם יהיה עד ישובו בית ישראל וידעו כי חוטאים הם לה׳ ועזבו את חטאיהם, אז יסלח להם אלקים והיכל ה׳ ישוב יבנה עוד.

ואברך את ה׳ ואתפלל לו בעד הרשע הזה כי ישיב לו את אור עינו, ומלאך ה׳ אמר לי שמעתי את תפלתך. ויאמר עוד לך והעמד את דריוש על יד נהר מים ורחץ את עינו במים ואחר כן תרפא והאלקים ישיב לו אור עינו. וירחץ דריוש את עינו ותרפא ובנפלאות אלקים שב אליו אור עינו. ויברך את ה׳ ויאמר, יהי שם אלקי ה׳ דניאל מבורך, כי הוא בורא שמים וארץ, מאין כמוהו ואין דומה לו, אשר השפלים הגבוהים... והעורים הוא רופא. ועל יד דניאל העלה רפואה לעיני וירפאנה. והאלקים נתן בלבו ויפתח את אוצרו ויתן לכהנים ללוים וליתומים את המעשר, ולי

(1) בלשון פרסי: ואן אב׳דאני נה צ׳ונאן בוד כי אן פשין כאר ישראלאן ושבטתי ונים אבאז שודנד. ויש לתרגם ג״כ באופן הזה: רק לא היה הבנין הזה כהראשון בהיות כל שבטי ישראל עם השבט וחצי השבט יחד, וכוונתו עשרת השבטים ושבט יהודה וקצת שבט בנימין.

דניאל נתן עושר רב, וישב ללכת אל שושתר ויקחני עמו, ונעבור את דרכנו בשלום. ויהי בדרך ויראו האנשים את דריוש המלך אשר ראוהו עור ועתה הוא פקח, ויתיהדו עם רב ע"י דניאל. ונבא על שושתר, והמלך שב ויקח את ממלכתו בידו כאשר בראשונה.

ואני דניאל לבשתי שק ואשב בעפר ימים רבים, לא אכלתי בשר ולא שתיתי יין, בכיתי יומם ולילה ועיני היו במקור מים על בית אלקים ששמם. וישלח אלקים מלאך ויאמר, דניאל למה זה אתה בוכה מרה? ואען, אל בית האלקים אני בוכה, כי ראיתיו והוא שמם, ובימי הרגו כהנים ולוים. הרעות האלה נחתו בי, ועוד ידן הויות בי גם עתה. וכאשר החרשתי אמר אלי מלאך אלקים: דניאל הסכת ושמע ואנכי אראך את אשר ימצא את ישראל, מתי יבא הקץ וכמה מלכים בהם ימשולו; עד מתי יהיו בשבי ואיך יגאלו; הטובות אשר תבאנה עליהם באחרית הימים וכמה ימשול בהם כל מלך ומלך—את כל אלה הראני המלאך, וגם כל החטאים אשר יחטאו בם בני ישראל. דניאל! אמר אלי, אמור לבני ישראל, אשריכם אם תעשו את מצות ה' ותשובו אל לבבכם יומם ולילה ותצומו ותתפללו לה' בכל עת אשר צוה אתכם, בקשו את ה' בכל עת ואת רצונו הקדוש עשו. ויאמר עוד מלאך האלקים: דניאל! הוי שמח, הודה לה' ואמור אל בני ישראל, אשריכם אם בדרך ה' תלכו. דניאל! הנה הראיתיך כמה מלכים יהיו לכל עם ולכל אמונה, וכמה יהיו ימי מלוכת המלכים האלה, ועתה אודיעך איכה יהיו כל הדברים האלה. דניאל! בימיך יקום מלך רשע ומלך שנה אחת וימות.—אחריו יקום מלך אשר לא ידע את ה', אדום יהיה מראהו ורעות רבות תמצאינה את בני האדם. הוא יורה להם את הדרך ילכו בה ואחר חפץ לבו יוליכם. אחריו יקום מלך אחר וכל בני האדם יחכמו [אך גם ירעו], יבואו על אמותיהם ואחיותיהם, יקימו את העבודה לשמש והתפלה וברכת שלום תצאינה בכל הארץ בימיהם ( ). המלך יעשה טובות הרבה לבני האדם. חכמי ישראל יהיו שלמים אתם ויקנו מהם חכמה, והם יבקשו דברי אלקים מפי ישראל. אבל אין שלום יהיה בימיהם. מלחמה תהיה בקרבם ואיש את אחיו יהרוגו ארבע מאות שנה.

ויאמר עוד מלאך אלקים אלי: מלך אחר יקום אשר לא יירא את אלקים. בני האדם יהיו עזי פנים, לא יבוש איש בפני אחיו ואין מעצור לתאותם, ובדבר אלקים ימאסו. גנבה וגזלה תרבינה, אמונות וכתות תצמחנה, בימיהם יהיה שפך דם ולחץ. מלך רשע יהיה אשר ידמה לאלקים, הוא יקרא להאנשים להתיצב לפניו ופתאום יפלו מאימה ולא יוסיפו לקום.—ואני דניאל ראיתי כי בימיהם יעמוד מלך קצר קומה ומראה אדום לו, אוצרות לא יהיו לו ואת דברי אלקים הכתובים לא ישמור, ואמר כי נביא הוא, ועל גמל יבא וילך. הוא יהיה נוהג בנמלים, מנגב יבא ויכניע את בני האדם, על ידו ילחץ ישראל הרבה, ומתי מספר יכנעו לפניו ולפני אמונתו. ואתה דניאל הזהר את ישראל כי לא ישמעו לו, את תורת משה לא יעזובו, ואת אמונת ישראל ינצורו, והאיש ביניהם אשר יבא מנגב על הגמל ואומר כי נביא הוא, עליו אמור להם דניאל, כי מנגב לא יקום ולא יבא נביא לעולם, ואשר הוא דובר שקר הוא וכזב. ממנו ומהדבקים בו תצאנה מצוקות רבות להאנשים, ימי מלכותם ימשכו עשתי עשרה שנה ובנגב ימות.—אחריו יקום מלך אחר גבה קומה בעל זקן ארוך ושער שחור, אשר יתן משלו על כל האדם ויגדל. שלש עשרה שנה ימלוך ואחר ימות.—אחריו יקום אחר קצר קומה ובעל פנים קשים, הוא יהיה מתעתע ובימיו תהיינה רעות רבות לבני האדם. יתגאה לאמר כי נביא הוא ויבקש להפנות אליו האנשים וישראל ישא צרות רבות, עשר שנים ימלוך ואחר ימות.—אחריו יקום אחר גבה קומה והוא יהיה חכם ואיש דמים, יקשור מלחמות וממערב יבא ויכבוש את כל הארץ, והאנשים יהיו ברעה. הוא יעשה מלחמה במזרח ודם רב ישפוך, שתים עשרה שנה ימלוך ובמזרח יהרג.—אחריו יקום אחר, אשר בימיו יהיה רעב ועוני ושבר יבא על כל האדם, ארבע עשרה שנה וחמשה עשר יום ימלוך ואחר ימות.—אחריו יקום אחר, אשר בימיו ישבו האנשים לבטח, הוא יגאה גאה וכסף וזהב הרבה יהיה לו ואת בני ישראל ישפיל. הוא ימלוך שתים עשרה שנה וששה חדשים ואחר ימות.—אחריו יקום אחר וימלוך תחתיו, הוא רשע יהיה ולא יירא את אלקים, ובני האדם יענו ברעב גדול. הוא ימלוך ארבע עשרה שנה וחמשה חדשים, ואחר ימות. — אחריו יקום אחר, שנתים ימים תהיה בהלה ואחר ימות.—אחריו יקום אחר והאנשים ימצאו מנוחה ורוב כסף וזהב יהיה להם, וישראל יעשה חיל. הוא ימלוך שלש ועשרים שנה ואחר ימות.—אחריו יקום אחר, אשר בימיו תהיינה בהלות רבות, רעב ודבר יהיו בארץ, הוא ימלוך חמש שנים ושלשה חדשים ואחר ימות.—אחריו יקום אחר ממזרח ויפרוץ עד מערב, הוא יכבוש את כל הארץ, יחון את האנשים ועל כל הארץ ימלוך עשר שנים וחמשה ימים ואחר ימות.—אחריו יבא אחר מבבל, האנשים יחיו בשלום וטוב יהיה לישראל. הוא ימלוך שלש עשרה שנה ואחר ימות.—אחריו יתקומם אחר אשר בתי תפלה ומגדלים (3) יבנה, האנשים יתפללו חמש פעמים ביום. הוא יתנשא לנביא ויבקש לשובב אליו כל האדם שנה וחצי שנה ימלוך ואחר ימות.— אחריו יבא אחר, אשר יהיה איש חכם וכסף וזהב ירבה לו ולאנשים ימשוך חסד, שלום יהיה בכל הארץ וישראל יראה בטובה. הוא ימות בביתו מקץ שלש שנים וששה חדשים למלכותו.—אחריו יקום בנו, הוא יהיה איש חכם וידע את אלקים וכסף וזהב יחלק לבני

---

(2) בלשון פרסי: אפתאב ברנד ונומאז וסלאמת ברנד בג'יהאן דר רוזיגאר ש'אן. (3) מסגדהא ומנארהא, בלשון פרס.

האדם, משפט וצדקה ושלוה תמלא הארץ וישראל ישגא חיל. ילך למזרח ושם ימות מקץ עשר שנים למלכותו.—אחריו יקום בנו, הוא יהיה עצוב לב ומשונע ונזיר. הוא יתפוץ להחריב את העולם, ומלך שנה וחמשה חדשים ואחר ימות.—אחריו יקום בנו, הוא יעשה מעשה חמס, ובלבבו ידמה להמית את בני ישמעאל ולהכניע כל אדם תחת ממשלתו. רעות רבות תקרינה את בני האדם, והלך ממזרח למערב ומלחמה ושפיכת דמים תהיינה בארץ, את כסא מלכותו יכונן בבבל, אז יקום וילך לרום (4) וילחם את היושבים בה, פחד יהיה בעולם ורעה תבא על האדם. בשובו מרום ילך למזרח, שם יעשה מלחמות ושם יתמהמה. שלש ועשרים שנה ימלוך ואחר ימות במזרח.—ולו שלשה בנים, האחד ילך למזרח והשני למערב והשלישי לבבל. האחד לא ימצא שומע לו, ואשר בבבל לא ימלוך, וזה אשר במזרח יתקומם ונסע למערב ולקח אותו מיד אחיו. דם רב ישפך בארץ ואחר ימות.—אחריו יקום אחר, אשר יצוה ללבוש בגדים לבנים, ואת השחורים יבער מן הארץ, הוא ילכוד את המערב ואימות רבות ושפיכות דם תהיינה בארץ ובני ערב רבים יומתו. האנשים יברחו מארץ אל ארץ, וישראל יהיה במצוק. עשרים שנה ימלוך ואחר ימות.—ואחריו יקום אחר, גם הוא ממערב תעלה למזרח ועשה מלחמה את היושבים שם. רעות רבות תמצאנה את האנשים, ואת הגדולים ונשיאי פנים ימית. אז יעשה מלחמה את מלך בבל ואת מושלי מגרב, ודם רב ישפך. בגדים לבנים ילבישו, כל הארץ תדל מאד, והאנשים ההם איש הישר בעיניו יעשה ואין ממשלה בארץ. אז יקום מלך מהרומים ובגדים ארומים ילבש, הלוך ולחום יפרוץ עד דמשק, הגדולים והנכבדים ונשיאי ישמעאל ימית ואפסה גדולה מישמעאל. את המגדלים יתוץ ואת בתי התפלה יהרוס, ואיש לא ישא עוד על שפתיו את שם הבליעל (5) הוא יעביר ממשלת ישמעאל מן הארץ ולא תוסיף עוד שאת ראשה. ושאר האנשים יחסו בו ויהיו סרים למשמעתו כל ימי חייו, ואשר ימרו את פיו יומתו. ובני ישראל ישאו ויסבלו עמל גדול ורעה רבה, הוא יצוה עליהם לבלתי המול את בשר ערלתם ולבלתי שמור את השבת מחללו, ולא יתן אותם לקרוא בתורה ולהתפלל את תפלתם, ורבים מבני ישראל ימית. אולם אשרי ישראל אשר יחזיק באמונת היהודים בעת הרעה ההיא ולא יכנע מפניו. על ידי העמל הזה אשר יסבלו, ישובו כל ישראל לב אחד אל ה׳ והוא יושיעם ויעשרם. וזה אשר יכבוש את כל הארץ בידו ימלוך תשעה חדשים ואחר ימות.—ואחריו יקום אחר ממגרב, רשע וצורר מאשר שלפניו ובזה יהיה נסמן כי קומתו תהיה (מאה) אמה ועשתי עשר זרתות, ורחבו עשר זרתות ושער יהיו לו בפניו, הוא ילכוד את כל המערב, ואנשים רבים רעים ואוהבי מלחמה יהיו בימים ההם, ויתקבצו אליו מכל הארץ ויאמרו לו כי הוא המשיח, והשמועה הזאת תצא בכל הארץ, וכל הארץ תכנע מפניו, ואשר לא יכנע מפניו ימית. בימים ההם יצר לישראל מאד וינוסו מפניו. צרה תהיה בכל הארץ. והם [ישראל] יבאו בהרים ויניעו עד קצם, וחיל גוג ומגוג יתחבר אל המלך והלך עמו, ובזה יכירום רואיהם, כי לכלם תהיינה ארבע עינים, שתים לפניהם ושתים לאחריהם. האנשים ישאו ויסבלו צרה ועמל הרבה, ובני ישראל עוד יותר מהם.

אז אני דניאל אמרתי, אהה אלקים! הכל הצרות והרעות האלה תבואנה על ישראל? בכיתי ואתחנן בעדם ואומר, אשרי מי שלא נולד ולא יראה בכל העמל הזה. וישלח אלקים מלאך אלי ויאמר, אשרי אלה מבני ישראל הבוטחים בה׳ ובאמונת ישראל וביראת אלקים ימותו, ובימים ההם את דתי הרשע לא יעשו ועל אמונתם יקוטו.—אחר כן יקומו אנשים אחרים ויעשו להם שלום, ישחיתו דרכיהם עד מאד מאין כמוהם בכל הארץ, איש יבא אל אשת רעהו... ואת האנשים יהרוגו. ילכו לדמשק אל הרשע ההוא אשר יאמר אני אני הוא, ואחריו ילכו. הוא יעלה דג מן הים ויאכילהו מבשר ישראל, ובאו עליהם צרה ויגון הרבה. כל אלה אשר מזרע צדיקים באו לא יכנעו לפניהם, והדבר אשר דבר ה׳ עליהם יבא. אז יראה איש במקום פלוני הרחוק, וכל ישראל יעזבו את מקומם ויתקבצו, האיש ההוא יהיה מבני אפרים, והלכו יחדיו אל הרשע ההוא אשר יאמר אני הוא המשיח, מלככם ועשרכם, ואמרו לו בני ישראל, אנחנו שואלים מאתך שלשה אותות למען נדע אמתך, והוא יאמר, מה האותות אשר אתם מבקשים? השמיעוני, ואמרו לו אנחנו מבקשים את האותות האלה: האחד כי תעשה במטה הזה אשר משה רבינו הפכו לנחש לפני פרעה גם אתה כמוהו, השני כי מטה אהרן אשר היה עץ יבש יוציא עתה לעינינו עלים חדשים וישא פרי, והאחרון אשר אנחנו מבקשים כי תוציא את צנצנת המן אשר הניח אהרן למשמרת ותראה לנו. עשה איפה את השלשה האותות האלה וידענו כי אמת אתה דובר. והרשע הזה אף לא אות אחד יעשה. אז יתחברו כל ישראל עם ראשיהם והלכו אל מדבר אפרים ולבשו שק וישבו לארץ, וקראו אל ה׳ ואמרו, אהה אלקים! פדנו מן היגון הזה ומן הצרה הזאת, אל תפקוד עלינו עונותינו וסלח לנו. אז ישלח אלקים מלאך ואמר, אל תיראו! כי לא אתן אתכם ביד הרשע הזה, רק אתם בני ישראל הלך תלכו אליו ואמרתם, אם אתה הוא המשיח כי עתה חיה תחיה מתים למען נוכח, והוא כי לא תמצא ידו לעשות יתקצף ויצוה להרגם. ובני ישראל ינוסו עם נשיהם ובניהם, יחדיו ילכו אל המדבר, יתנו קולם בבכי ומספד, ולארץ ישבו ויצעקו אל ה׳, ואבל גדול יעשו ארבעים יום. אז ישלח להם אלקים חסדו ויפתח את ארובות

(4) ארץ יון והתרגמה בלשון ערבי ופרסי. (5) בנוסחא אחרת „פסול" וכוונתו על מחמד.

השמים, חדש ימים יהי כשבוע, שבוע כיום ויום כשעה. אלקים יעשה טוב לישראל והקים את הברית אשר כרת עם אבותיהם, ואחרי החשך הזה יתן אור ובני ישראל ישמחו ויצליחו ברצות אלקים.

אז יתיצבו מיכאל וגבריאל לפני האלקים ויתחננו אליו לאמר, עד מתי תעזוב את ישראל בשבי? אם אבותיהם חטאו, הלא על חטאיהם נענשו. ועתה לך ה׳ הצדקה להחיש להם גאולה פדות וישע, והקימות את הברית אשר כרת את אברהם את יצחק ואת יעקב. זכור להם צדקת משה אשר התהלך לפניך מאה ועשרים שנה, והוא רועה את ישראל. אז יאמר אלקים למיכאל וגבריאל, לכו והגידו לישראל, אשריכם כי את חקי אלקים ואת תורותיו לא עזבתם ולא הלכתם אחרי הרשע ההוא. ולאלה אשר הלכו אחריו תגידו, הוי עליכם כי נטמאתם! עתה זכרו את ה׳ אלקי ישראל ואלקיכם, אתם הדחתם את נפשותיכם ובתורת ישראל בגדתם. ובעת בוא מיכאל וגבריאל על מחנה ישראל, וראו כלם שוכבים לארץ וברעה ויגון יבכו לפני ה׳, ואמרו מיכאל וגבריאל כדברים האלה: קומו ושאו ראשיכם מעל הארץ, הללו יה, כי הוא יגאלכם ויתן פדות לנפשכם מיד הרשע הזה ויוציאכם מאפלה לאורה ומהאורה לממשלה. בשמוע ישראל את הדברים האלה ויתנחמו ויודו לה׳ ויהללוהו.

אחר כן יקומו על האיש אשר אמר כי משיח הוא ויהרגוהו. וה׳ יופיע משמים, ורעש גדול יצא מציון וממקום הקודש, וקול אדיר ישמע וכל ישראל ימצאו חן בעיני אלקים. תחת ירושלם החרבה יוריד ירושלם הבנויה משמים, ונצר מגזע ישי הוא המשיח בן דוד יראה, ככתוב בספר „וברוח שפתיו ימית רשע" (ישעיה י״א ד׳) ומשיח בן יוסף יומת, ונס משיח בן דוד יתנוסס. הוא ימית את כל חיל צבא גוג ומגוג. אליהו יבא ויבשר טוב לישראל, לחיים ולמתים, הוא ישוב ויבנה את מקדש ה׳ ומצרים תשאה שממה, ובית אלקים יכון על מכונו.—משיח בן דוד, אליהו חרבבל יעלו על ראש הר הזיתים, ומשיח יצוה את אליהו לתקוע בשופר. אור שבעת ימי בראשית ישוב ויראה, והיה אור הלבנה כאור החמה, ואלקים ישלח רפואה שלמה לכל חולי ישראל. התקיעה השנית אשר יתקע אליהו תחיה את המתים, יקומו מעפר ואיש את רעהו יכיר, איש ואשתו, אב ובנו, אח ואחיו, כלם יבואו אל המשיח מארבע כנפות הארץ, ממזרח וממערב מצפון ומדרום, על כנפי הנשר יעופפו בני ישראל ויגיעו אל המשיח. עמוד אש יצא מתוך המקדש והיה למופת לכל רואיו כי זה עתה הוכן המקדש למען ידעו ויוכחו. לתקיעה השלישית אשר יתקע, הוד אלקים יופיע, ולתקיעה הרביעית יהיו ההרים לבקעה ופני כל הארץ למישור, תבור וכרמל חרמון והר הזיתים, ומרחק יהיה בין ההרים שמנה פרסאות. המקדש יראה כאשר נבא יחזקאל, ושער הזהב הנסתר בארץ (6) יעלוהו שני מלאכים במצות אלקים עליהם ויציבוהו כאשר היה בימים הראשונים.—אברהם אבינו יעמוד על ימין, ומשה רבינו עם משיח בן דוד יעמדו על השמאל וכל ישראל יתיצבו שם. אז יאמר המשיח לאברהם, האלה הם בניך? ואל משה רבינו יאמר, האוהבך הוא ישראל? ואברהם יביט בפני ישראל ויאמר אל המשיח, אלה הם בני ככתוב בספר זרע אברהם אוהבי. ובני ישראל יהיו שמחים ויברכו וישבחו את ה׳ ויאמרו צדיק הוא ה׳, ככל אשר דבר עלינו כן עשה לנו.

אלף ושלש מאות שנה ישמחו בשמחת המשיח והמקדש יבולה, כי כל העמים ישמעו את אשר נעשה עם ישראל ובאו לעשרה ולעשרים אל בני ישראל ואמרו, מה חטאנו ומה פשענו כי לא קראתם לנו לשמות בשמחתכם. הבאים האלה מצדיקי עמי הארץ יהיו. כאשר יביטו איש ישראל יטו מפניו (מיראת הכבוד), יעשו לו כבוד וישאוהו על כתף וימהרו להביאו אל מלך המשיח. וכה יתאספו כל ישראל לפני המשיח במקום הקדש, ואלה אשר פשעו באמונת ישראל יהיו לחרפה ולבזה עד כי כל רואיהם יכירום, ובאצבע יורה עליהם העם, ככתוב בספר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו׳ (ישעיה ס״ו ה׳).—ואלה האנשים אשר נשאו עול השבי ואת אמונת ישראל שמרו, יהיו שמחים וטובי לב. ואת הפושעים יגרשו מקרבם ואמרו להם, סורו כי אנחנו שונאים לכם. פניהם יהפכו לשחורים והיו לבהלה ולתפלצת, וירדו אל עמק יהושפט, ושם יהיו עד בוא יום הדין הגדול. ואלף שנים ושלש מאות שנה שנות ימי המשיח, יהיה לישראל ימים טובים וחגים, ועושר וגדולה וכבוד עד יום הדין הגדול. ואולם היום ההוא יהיה יום חשך ונורא, כהאיר נוגה הלפיד הבוער. אז יגלה הקב״ה את העדן ואת הגיהנם אשר ברא בטרם נברא העולם. לעדן יהיה שבעה שערים ולגיהנם שלשה. וביום הדין יתיצבו כל העמים לפני שכינת אלקים. ואיש איש אשר נמצא חטא בידו יעמוד לפני איש ישראל אשר דבק באמונתו (7), ועל שלשה שערי הגיהנם יעמוד אברהם על האחד. יצחק על השני ויעקב על השלישי, ויתפללו ויאמרו: אנא ה׳ זכור אשר דברת ואת הברית אשר כרת ככתוב בדברי קדשך, וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור (ויקרא כ״ו מ״ב), והקב״ה ישמע את תפלתם ויסלח להם על חטאתיהם. ויתן לאברהם את כל אלה אשר מזרע אמת באו, וכל ישראל יבואו בעדן, והחטאים יאמרו אליהם, הוי נביאים! הלא ממנו אתם יצאתם, ואתם מרחקים אותנו. הם לא יענו אותם דבר, ובפעם אחת ישולחו כלם לגיהנם. והגיהנם יחולק לשבע מחלקות, במחלקה התחתונה ישבו כל אלה אשר שנו (למדו) את התורה,

---

(6) רמז למדרש ילקוט תהלים כ״ד שהשערים במקומם נגנזו. (7) כדי לבקש ממנו להגן בעדו בתפלתו.

בשנית ישבו החוטאים, בשלישית כל אלה אשר לא היתה אמונתם בדת היהודים אמונה שלמה, ברביעית אשר לא האמינו ולא שמעו בקול אלקים, בחמישית פושעי ישראל אשר זנו וינאפו, בששית כל עמי הארץ אשר התפללו בחנופה וכחש ורמיה עשו, ובשביעית כל אלה אשר בקרב ישראל השחיתו ויתגאו ויעשו מעשים רעים. וכל ישראל הנותרים יזכו לחיי העולם הבא. כה ידונו כל רשעי ישראל בגיהנם. אח"כ יוצלו מדין הגיהנם וישובו ויתאחדו עם אחיהם, כי צאצאי אברהם יצחק ויעקב לא יאבדו. „אֵל בָּם" כלומר שכינת אלקים בקרבם. ונגרסנאל (8) אשר הוא שר של גיהנם יתיצב לפני ה׳ ויאמר: אנא בורא העולמות! אתה נתת בידי כל העמים וכל האומות למען אשרפם באש, ומה הדבר אשר אצלת ממנו את העם האחד הזה את ישראל? ואלקים יענהו, את כל העמים ואת כל האומות נתתי בידך, בלתי עם ישראל אשר אין לך שליטה עליהם. והגיהנם ישאל, בעבור מה הדבר הזה? והאלקים יענה בעבור זה, על כי קראו בתורתי ועל כי אני אוהב אותם לעולמי עולמים, ככתוב מרחוק ה׳ נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד (ירמיה ל"א ב׳). ועוד כי שכינה בחרה שבתה בתוכינו, ככתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.

המקום ברוך הוא ברחמיו הרבים ובחסדיו הגדולים ובטובו הנאמנים, יהי רצונו לקבץ נפוצי יהודה מארבע כנפות הארץ ולאחדם בזמן קריב, ואמרו אמן. ויקיים עלינו מקרא שכתוב בונה ירושלם ה׳ נדחי ישראל יכנס (תהלים קמ"ח ב׳). ברוך ה׳ לעולם אמן ואמן.

תם

---

(8) הוא שם מלאך הממונה על גיהנם (עי׳ מדרש אלפא ביתא דר׳ עקיבא) והמעתיק האשכנזי חשב שהוא מלה פרסית מורכבת מן נער ושגאל ופתרונה משטין.

דרך ארץ: אחת מהמסכתות הקטנות מברייתות מלוקטות שנספחו לחש"ס בסדר נזיקין. מסכת דרך ארץ נחלקת לשלשה חלקים ד"א רבה וד"א זוטא ופרק השלום. ד"א זוטא חסר בנוסחאות שלנו, כנראה מס׳ תניא (דף ה׳ ע"א)וז"ל: ומ"מ הפסיקו בין יתגדל ויתקדש לשאר שבחות, כי מצינו באגדה שעשרת הדברות נכללים בעשרת מאמרות, ובקדיש יש עשרה שבחות כנגד עשרה מאמרות, וכשם שהיה הפסק בין ב׳ דברות הראשונות וכו׳ ששתי דברות הראשונות נאמרו מפי הגבורה וח׳ דברות האחרונות שמעו מפי משה, כך הפסיקו בקדיש בין ב׳ שבחות הראשונות לח׳ האחרונות, ואע"פ שיש הפסק ביניהם אסור לשיח שיחת חולין ביניהם, דתניא במשנת דרך ארץ זוטא א"ר חמא בר חנינא פעם אחת הייתי מהלך בדרך פגע בי אליהו זכור לטוב ועמו גמלים טעונים אמרתי לו מה הגמלים הללו טעונים? אמר לי אף ורוגז למספרים [בין קדושה לקדושה], בין קדושה לברוך, בין אמן י"ש רבא מברך ליתברך, ובין כל ברכה וברכה, וכל המדבר בהן עליו הכתוב אומר ולא אותי קראת יעקב עכ"ל. וכן הוא בשבלי הלקט השלם ענין תפלה סי׳ ח׳. והב"י בטור או"ח סי׳ קכ"ו מביא זאת בשם הרב הגדול מהר"י אבוהב ז"ל, ולא נמצא בדרך ארץ זוטא אשר לפנינו (רב פעלים 44). בהוצאת קורוניל „חמשת קונטרסים" (ווין תרכ"ד) נמצא במס׳ כלה חלק רב מדרך ארץ רבה. שלשה פרקים מד"א זוטא נספחים במעות לסדר אליהו זוטא פט"ז פי"ז ופי"ח (עי׳ נספחים לסדר אליהו זוטא לר"מ איש שלום ווין תרס"ד). בספר שרש ישי להר"ש אלקבץ מביא מאמר ממס׳ יראת חטא שהוא באמת מס ד"א זוטא, על הפסוק אני מלאה הלכתי וז"ל: ונ"ל כי הכוונה כדברי חז"ל במסכת יראת חטא סוף פ"ב, אם תרשעת מעט יהית בעיניך הרבה ואמור אוי לי שחטאתי, אוי לי שבא דבר מכשול על ידי. אם הרעוך יהי בעיניך מעט, ואמור אוי לי שחטאתי, ובמעט מחובותי נגביתי, והלא הרבה יותר מכן חייתי שוה עכ"ל. ומזה המאמר היה נראה שהוא מסכת ד"א, כי שם תמצאהו (שם 69). ע"ע דרך ארץ רבה וזוטא באוצר ישראל.

ה

ה׳ בחכמה יסד ארץ: מדרש שנוסד על הפסוקים: ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, בדעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל (משלי ג׳ י"ט—כ׳). מדרש כונן מתחיל ג"כ בפסוק הזה מפני שכתוב בו כונן שמים וגו׳. ובאמת החלק הראשון ממנו שוה בשניהם, והחלק הזה נמצא ג"כ במדרש ארקים (ע"ע), מלבד שנוים קטנים בנוסחאותיהם שיש לתלות בהמעתיקים. אמנם בחלקים האחרים שונים הם זה מזה הרבה גם בתוכנם. הרעיון העקרי בראשית המדרש הנוכחי הוא, כי בית המקדש הוא מרכז כל הבריאה כמו הטבור באדם, וביהמ"ק דלמטה מכוון כנגד ביהמ"ק דלמעלה, וכשנחרב

הבית נחשבו תפלות ישראל כקרבנות לפני המקום. ודורש הפסוק „יסד ארץ" לעומת „כונן שמים" זה לעומת זה, ובא זה לכפר על זה, כי זכיות יעקב אשר איקוניו חקוק בכסא הכבוד יכפרו על חטאות בניו בעוה"ז; כי שעבוד מלכיות בעוה"ז קשה יותר מדינה של גיהנם בעוה"ב ושניהם ביחד הם „תהומות" עמוקות. ובחכמתו הנעלה ברא תרופה למכה, כדי שלא יהיו ישראל נבלעים ע"י או"ה, כמו שמציל את הרפה מחחזק והעני מגוזלו גם בין החיות והעופות. וזה הוא „התיקון" הגדול שתקן בורא עולם בתבונה. בסוף המדרש דורש ה' בחכמה יסד ארץ זו תורה, והתורה היא קיום העולם; התורה נבראת רק בשביל ישראל, ובכל מלאכתם יש מצוה ממצותיה, שהן חייהם ואורך ימיהם. הרעיון הזה נדרש גם בתחלת מדרש בראשית רבה, כי התורה נקראת ראשית פדגוג מכוסה מוצנע ואמון שהיא כלי אומנתו של הקב"ה, ומהרעיון הזה לקחו להם חכמי אלכסנדריא ובראשם פילון השם „לוגוס" לחכמת אלהית. ומסיים בפסוק בישעיה מ"א: מי פעל ועשה קורא הדורות מראש, שהקב"ה ראשון בכל מעשיו, ואת האחרונים אני הוא, שהוא עמהם בגלות עם כל הממלכות האחרונות אשר העיקו את ישראל, והם סובלים גרופי אדום, ועתיד הקב"ה למלט את ישראל מהגלות.

מדרש ה' בחכמה יסד ארץ

[בית המדרש ח"ה]

ה' בחכמה יסד ארץ וגו' שברא הקב"ה את העולם כילוד אשה, מה הילוד הזה בתחלה מתחיל מטיבורו, ומשם הוא מתחיל והולך כך העולם התחילו הקב"ה מטיבורו ומשם נמתח לכאן ולכאן. והיך טיבורו זו ירושלם, טיבורו עצמו זו המזבח (1) ולמה קרא שמו אבן שתיה שממנו הושתת העולם כלו. וברא הקב"ה בית המקדש למטה וכנגדו בית המקדש למעלה, מכוונין זה כנגד זה, שנאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך, מכוון כנגד שבתו. ובזמן שהיה ביהמ"ק קיים היה כ"ג מקריב ומקטיר למטה ומיכאל כנגדו מלמעלה מקריב ומקטיר, וכשהחריב ביהמ"ק אמר הקב"ה למיכאל: מיכאל! הואיל והחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי ושוממתי מקדשי והרסתי את מזבחי, אל תקרב לפני לא בדמות שוורים ולא בדמות כבשים. אמר לפניו רבש"ע ובניך מה תהא עליהן? א"ל הקרב תקריב לפני זכיותיהן ותפלותיהן ונשמות של צדיקים הגנוזים תחת כסא הכבוד ותינוקות של בית רבן ואני מכפר עונותיהן של ישראל. וכשאני שמח בשל מטה כך אני משמח של מעלה, שנאמר כה אמר ה' הנני שב שבות אהלי יעקב, אהל לא נאמר אלא אהלי, אחד למטה ואחד למעלה. ומשכן לא נאמר אלא משכנותיו, משכן למעלה ומשכן למטה. ונבנתה עיר על תלה, זו של מטה, וארמון על משפטו ישב, זו בית של מעלה.

כונן שמים בתבונה, כיון שהרבו ישראל פשעים וחטאים ועלו אויביהם להחריב ירושלם, וכשעשו כרצונם והחריבו, ושבו, התחילה בת קול צווחת ואומרת בפשע יעקב כל זאת וגו', נזדעזע יעקב ממקומו ונשתנה איקוניו שבכסא הכבוד, ועמדה נשמתו לפני הקב"ה וכפף קומתו והתחיל צועק ומיילל לפני הקב"ה ואמר רבש"ע מה פשעי ומה חטאתי ומה סרחוני? מיד עמדו כל מלאכי השרת והקיפו יעקב אבינו ונשמתן של צדיקים והתחילו בוכים ומייללים לפני הקב"ה, אמרו לפניו רבש"ע אתה כתבת בתורתך עד שלא נברא העולם ויעקב איש תם, ועכשיו בפשע יעקב כל זאת! רבש"ע לא נטה יעקב מיראתך לא לימין ולא לשמאל, ולא עוד אלא שבא אביו לברכו והיה מתיירא ואמר אולי ימושני אבי. פתח יעקב ואמר רבש"ע זכור ברית שכרת עמי וזכרתי את בריתי יעקב ולא עוד אלא אתה נשבעת לי שאין אתה מאבד את בני, שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך וגו' בשמך נשבעת להם. א"ל הקב"ה, יעקב! מוטב שיתלו את עונותיהם בך כדי שיש להם תוחלת ויש בזכיותיך להגן עליהם, ולא יתלו בעצמן שאין יכולין לעמוד במדת הדין; מוטב שיתלו בך כדי שיהא תוחלת בזכותך ונכפר עליהם בשבילך ולא יתלו בעצמן כשפשעיהם הרבה ואינן יכולין לסבול, אלא בשבילך אני מכפר עליהן. בדעתו תהומות נבקעו, כרת הקב"ה עמם באותה שעה שאינן נכנסין בגיהנם ואין להם שעבוד מלכיות שהן קשין יותר מדינה של גיהנם. גיהנם קרואה עמוקה שנאמר עמוקה משאול, וכן הוא אומר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה, ואין ירידה אלא למקום עמוק ומלכיות נקראו יותר ממנה, שנאמר ומתהומות הארץ תשוב תעלנו, אין תהומות הארץ כאן אלא מלכיות, מלמד שאינו אחת (מלכות אחת), אלא מלכיות, יוצאים מזו ונכנסין לזו, זו מנחתן וזו תופסתן; בבל מנחתן— יון מנחתם ואדום תופסתן, והקב"ה עתיד לאבדן על ידי ישראל, הה"ד באדין דקו כחדה וגו' (דניאל ב' ל"ה), ואין האבן האמור כאן אלא ישראל שכך בלעם מתנבא וירא את הקני זה יתרו ושים בסלע קנך אלו ישראל שנדבק בהם. וישראל עתידין להיות לבדם אומה והם ממלאים את העולם כלו שנאמר ואבנא די מחת לצלמא וגו', וישראל מתעלים למעלה שנאמר תשוב תחיינו וגו'. וחזר הקב"ה על כל המדות ליתן להם לישראל ולא מצא להן כתורה, שכל מי שהוא עוסק בתורה אפילו היו מעשיו מכוערים התורה מושכתו ליראה, ועוד כנר שאינו כבה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור וגו'.

ה' בחכמה יסד ארץ, כשברא הקב"ה עולמו ברחמים ברא אותו ואלמלא רחמיו הרבים לא היה העולם מתקיים, שכל דבר ודבר שברא הקב"ה ברא כנגדו, ונתן אימת זה על זה, ברא ישראל ברא כנגדו אומות העולם, ואילמלא רחמיו ותקנה שתיקן היו אומות

(1) שעומד על אבן שתיה וכו'.

העולם בולעין את ישראל לפי שעה שהן חיים, שכן דוד משורר לולא ה' שהיו לנו וגו' אזי חיים בלעונו וגו'. ומה תקנה תיקן הקב"ה? ברא להן לאומות העולם שרים למעלה, וברא כנגדן ישראל וברא להן מיכאל וגבריאל שרי ישראל, והפיל אימתן על שרי או"ה. ובזמן שישראל עוברין על רצונו של מקום עומדין ומקטרגין שרי או"ה לפני הקב"ה על ישראל, ועומדין שרי ישראל בתפלה ובתחינה לפני הקב"ה, וכיון שישראל עושין תשובה ומשכימין בבתי כנסיות ועומדין בתפלה ובתחנונים ומכוונים את לבם לאביהם שבשמים, מתחברת תפלתן של ישראל עם תפלתן [של שרי ישראל], מיד מתרצה להן הקב"ה ונותן להם כח ומתגברין ומוציאין אש חם ונותנין אימתן על שרי או"ה, וכשאימתן נופלת על השרים של מעלה אימה נופלת על או"ה למטה. ובכל שנה ושנה הם עומדים בתפלה ביום הכפורים וישראל מתחננים מלמטה, ותפלתם עולה ומתחברת עם תפלת מיכאל וגבריאל, ותפלתן נכנסת לפני כסא הכבוד, והקב"ה מגבר מיכאל וגבריאל ונותן בהם כח וגבורה, ואש להוב יוצא ובוער בשרי או"ה ומתישין כחן ומסכסכין רוחם ומכשילים את חילם, והם נכנסין לפניהם מיום הכפורים ועד יום הכפורים. ואלמלא כן לא היו ישראל מתקיימין שעה אחת, ולא היו יכולין לעמוד בפני או"ה.

בדעתו תהומות וגו', ברא הקב"ה בני האדם וברא כנגדן שדים ומזיקין ונתן אימתן על הבריות, ואלמלא רחמיו הרבים ותקנה שתיקן להם לא היו הבריות יכולין לעמוד אפילו שעה אחת מפני המזיקין ושידין ולילין, ומה תקנה שתיקן? כל שנה ושנה בתקופת ניסן שרפים מתגברין ומרוממין ראשיהם למעלה והם מפילין אימתן על המזיקין ועל השדין ועל הרוחות, ומסככין באברתם על בני אדם כדי לחשכם מנזיקתן, שנאמר באברתו יסך לך וגו', לא תירא מפחד לילה וגו'.—ברא בהמות וחיות וברא כנגדן אריות ונמרים ודובין, ואלמלא רחמיו הרבים ותקנה שתיקן לא היו יכולין בהמות וחיות לעמוד בפני אריות ונמרים ודובים, ומה תקנה תיקן? ברא כנגדן בהמות בהררי אלף, וכל תקופת תמוז נותן הקב"ה כח בבהמות והוא מתגבר ומגביה את ראשו ונועה געיה אחת וקולו הולך בכל הישוב, וחיות שומעות קולו ואימתו נופלת על האריות ונמרים ודובים ועל כל חיות הרעות עד שנה שלמה, ואלמלא כן לא היתה הבהמה יכולה לעמוד בפני חיות הרעות.—ברא עופות טהורות וטמאות מהן בישוב ומהן חוץ לישוב, כנגדם פרס ועזניה שאינן בישוב, ואלמלא רחמיו הרבים ותקנה שתיקן לא היו עופות יכולין לעמוד בפני פרס ועזניה, ומאי תקנה שתיקן? כל תקופת תשרי נותן הקב"ה כח בזיז שדי ומתגבר ומגביה ראשו ומטפשו בגפיו ומגביה ונותן קולו, והעופות שומעין קולו ואימתו נופלת על פרס ועזניה משנה לשנה.—ברא בים דגים גדולים וקטנים, וכמה היא גדולתו של גדול? יש מהן מאה פרסה ומאתים ויש שלש מאות פרסה וארבע מאות פרסה, ואלמלא רחמיו הרבים ותקנה שתיקן להם היו גדולים בולעים את הקטנים, ומה תקנה תיקן? ברא לויתן ובכל תקופת טבת מרים ראשו ומתגבר עצמו ומפיח במים ומרתיחן ואימתו נופלת על הדגים שבים, ואלמלא כן לא היו הקטנים יכולין לעמוד בפני הגדולים, הה"ד ה' בחכמה יסד ארץ. ומנין שבהמות ולויתן עושין כן בכל שנה ושנה? הה"ד ואולם שאל נא בהמות ותורך ועוף השמים וגו' שיח לארץ ותורך, שמא תאמר מחזיקין טובה לעצמן כשהן שחין? אין מחזיקין טובה לעצמן אלא מודים ומשבחין מהדרין ומרוממין למי שאמר והיה העולם שסופן לחזור להיות עפר, שנאמר הכל הולך אל מקום אחד וגו' ואין משתייר אלא הקב"ה ביחודו שיתפאר שמו ויתעלה זכרו, שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, לכך אמר שלמה [הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר], וכי המים מן העפר? את מוצא כמה מים הביא הקב"ה כשבא המבול וכמה גשמים וכולן חוזרים להיות עפר, ממנו הן נבראים ואליו חוזרין הן, יעצור במים ויבשו וגו'.

כונן שמים בתבונה, ברא הקב"ה מלאכים רחמנים וסבבן לכסא הכבוד וברא מלאכי חבלה והרחיקן בקצה השמים, שנאמר באים מארץ מרחק וגו', שאם היו קרובין לכסא הכבוד בשעה שמדת הדין מקטרג היו יושבין ומחריבין את העולם כלו לפי שעה, ולא עוד אלא שסגר בפניהם שנאמר פתח ה' את אוצרו וגו', עד זו פתח עד זו טריד רחמיו קרובין, ומינה הקב"ה עליהן מלאכים רחמנים ואמר כשאני זועם תהיו מבקשים מלפני רחמים, בשעה שישראל מפליגין דעתן ואינם עושים רצוני בקשו רחמים מלפני, ורחמי קרובים ורבים שנאמר רחמיך רבים ה'. וכשישראל מכעיסין אותו הקב"ה מבקש להחריב העולם אילולא שהוא זוכר ברית יעקב ועקדת יצחק, ויעקב עומד בתפלה ואומר לפניו רבש"ע אם ישראל עוברין על מקצת [התורה] הן מקיימין מקצת, אפילו ריקנים שבהם מלאים מצות כרמון שנאמר כפלך הרמון רקתך וגו'. אבל או"ה אפילו שנראין בהם חסידים מלאים עונות וחטאים שנאמר וחסד לאומים חטאת, אפילו חסידים חוטאים עד לשמים. מיד אבות העולם וחסידים ונביאים וצדיקים מתחננים עם יעקב ואומרים רבש"ע תתן אמת ליעקב וגו', ורחמיו של הקב"ה מתגוללין עליהן ומקבל שועתן.

בדעתו תהומות וגו' ברא הקב"ה גן עדן וגיהנם ומשקין את העולם כלו, ויש מקומות שיינם טוב ויש מקומות שיינם רע, וכל מקומות שאתה רואה יינו מבוסם בידוע שרוב שקייתו מגן עדן ומקום שאתה מוצא יינו רע בידוע שרוב שקייתו מגיהנם, ומקום שאתה רואה פירותיו רעים בידוע שרוב שקייתו מגיהנם. ה'

בחכמה יסד ארץ וגו׳, ברא הקב״ה את עולמו בחכמה, אין חכמה אלא תורה שנאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, ואלמלא תורה לא היו שמים וארץ מתקיימים אפילו שעה אחת, שנאמר כה אמר ה׳ אם לא בריתי יומם וגו׳. והתורה לא נבראה אלא בשביל ישראל שיעסקו בה ויקיימו מצוותיה ודקדוקיה כדי לקבל שכרן ולנחול בה חיי העולם הזה וחיי העוה״ב, שלא הניח הקב״ה דבר ביד ישראל שלא במצוה, וכל כך כדי לזכותן. יוצא לחרוש מצוה בידו לא תחרוש בשור וחמור יחדיו, לזרוע—מצות לא תזרע כלאים, לקצור—לקט קצירך לא תלקט, לעמר—מצוה בידו ושכחת עומר בשדה, בגורן—לא תחסום שור בדישו, לזרות—מעשר ראשון, ובבית מעשר מן האוצר, לש—מצות חלה, נוטע—מצות ערלים לא יאכל ג׳ שנים, שכיר בשכר—מצות וחרמש, לבצור—ולא תעולל, מן היקב—מצות העניק תעניק לו, שחטה בהמה—מצות אותו ואת בנו, אפילו חיה ועוף שבשדה ועוף שפורח באויר מצוה ושפך את דמו וכסהו. מן הבהמה מצות הזרוע והלחיים והקבה. בנה בית מצות ועשית מעקה, על הפתח וכתבתם, קנה בגד לא תלבש שעטנז, בא לגלוח, מצות לא תקיפו, בבשרו אסור כתובת קעקע, נשא אשה נקי יהיה לביתו שנה אחת, מי שנולד לו בן וביום השמיני ימול, קנה טלית צריך לעשות גדילים, בפירות ברכה על דבר ודבר, יש לפניהם ולאחריהם ויש לפניהם בלבד. אפילו בשכיבה וקימה יש מצוה, בפסיעת רגל צריכה ברכה, בזקיפת קומה ופקיחת עין ועל כל דבר ודבר. כל כך כדי לזכותן ולדבקן בכנפי השכינה. משל אחד שנפל לים והושיט לו המלח החבל אבל אמר לו תפום החבל הזה בידך ותהי יודע שאם תניחנו אין לך חיים, כך אמר הקב״ה לישראל הזהרו בתורה ובמצות, שכל זמן שאתם זהירין במצותיה אתם דובקין בשכינה ואתם חיים, שנאמר ואתם הדבקים בה׳ וגו׳, פירשתם מן המצות אין לכם חיים. וכן שלמה אמר החזק במוסר אל תרף, וכשאתם זהירין בתורה ובמצותיה, אני מדבק אתכם לחיי עוה״ב שנאמר כי כאשר ידבק האזור וגו׳.

כונן שמים בתבונה, ברא הקב״ה ז׳ רקיעים וקודם שברא האדם הקדים להם התורה באלפים שנה, וכשבקש ליתנה לישראל ירד משמי מרום ועמו עשרים ושנים אלף מלאכי שלום ורחמים, שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וגו׳. יכול בשביל שהן הרבה יהיו דוחפין זה את זה, ת״ל שנאן, כמה דאת אמר כולו שלאנן ושלו, ה׳ בם, אמר רשב״ל שמות של מלאכים (2), הרי הוא מפרש על כל אחד ואחד מיכאל וגבריאל ורפאל ופתחיאל. אמר להם הקב״ה לא בשביל שראיתם פנים הרבה תהיו סבורין שהן אלהות הרבה. אני אני אחד ושמי אחד. המינים שאלו את ר׳ שמלאי, אמרו אלהות הרבה יש בעולם שנאמר השמע עם קול אלהים חיים וגו׳, אמר להם ר׳ שמלאי מדברים מתוך האש לא נאמר אלא מדבר. אמרו לו תלמידיו רבינו לזה דחית בקנה לנו מה אתה משיב? חזר ר׳ שמלאי ופרש השמע עם קול אלהים, אילו היה כולם שומעים אותו הקול בכח ה׳ לא היו יכולין לשמוע מה הוא עד שימותו, אלא בחור לפי כחו ובינוני לפי כחו וזקן לפי כחו, שנאמר קול ה׳ בכח לבעלי כח, קול ה׳ בהדר לזקנים. לפיכך אמר להם הקב״ה לא בשביל ששמעתם קולות הרבה תהיו סבורים שהן אלהות הרבה, אלא אני בייחוד ואין לי שני, לא בעליונים ולא בתחתונים, שנאמר כי אני הוא וגו׳ ואומר היש אלוה מבלעדי וגו׳, ובסיני אמר אנכי ולא יהיה לך בפרהסיא, למה? שעל מנת כן הוציאן ממצרים, שנאמר בהוציאך את העם הזה ממצרים וגו׳. משל לבת מלכים שנשבית ביד לסטין בא המלך והצילה והניחה בתוך פלטין שלו, לאחר ימים תבעה לישא אותה לאשה, א״ל וכי מה את עושה עמי? אמר לה לא דייך שהצלתיך מיד ליסטין אלא אני עוסק עמך להמליכך על כל העולם, כך ישראל אמר להם הקב״ה קבלו עליכם את התורה, אמרו לו למה? אמר להם לא דייכם שהצלתי אתכם משעבוד מצרים אלא שאני עוסק עמכם להמליככם על האומות שנאמר ולתתך עליון וגו׳ על אחת כו״כ טובות לכם וכמה צרות על שונאיכם. לצרככם הבאתי עשר מכות, וכל מכה יש בה חמש פורעניות, והוצאתי אתכם ביד נטויה וקרעתי לכם את הים לשנים עשר גזרים. וכל מה שנחלו במדבר, ענני כבוד, רק בזכות כבוד התורה, כתיב כבוד חכמים ינחלו ואין כבוד אלא תורה. אתה מוצא כשהוא מייחס הדורות בספר דברי הימים אין אומר שם כבוד עד שהוא מגיע אל יעבץ שהוא בעל תורה, הה״ד ויהי יעבץ נכבד וגו׳ שיגע בתורה יותר משל אחיו. בדעתו תהומות נבקעו, ואין תהומות אלא תורה, ושני תהומות אחד למעלה ואחד למטה, ומנין שהתורה קדומה, שנאמר באין תהומות חוללתי וגו׳, וכשישראל עושין דעתו של מקום ומקיימין מצותיה של תורה והולכין בדרכי אמת, מיד תהום למטה קורא לתהום עליון להשפיע ברכות, שנאמר תהום אל תהום קורא וגו׳ והתחתון שמו אמת והעליון צדק, שנאמר אמת מארץ תצמח וגו׳ חסד ואמת נפגשו, חסד זו התורה שנאמר ותורת חסד על לשונה וגו׳.

מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו׳ (ישעיה מ״א ד׳), פסוק זה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו, היה ראוי לכתוב ולומר אני ה׳ ראשון ואני אחרון, אני ראשון שנגליתי לאברהם ראשון, אני ראשון שנגליתי ליצחק ראשון, אני ה׳ ראשון שנגליתי ליעקב ראשון, אני ה׳ ראשון שנגליתי למשה, במאמר

---

(2) עי׳ פסיקתא בחדש השלישי דף ק״ח ע״ב: ה׳ בם, א״ר לקיש טבלא יש לו על לבו של כל מלאך ומלאך ושמו של הקב״ה משותף בשמו של מלאך: מיכאל גבריאל רפאל.

ראשון אמרתי אני ה׳, ראשון שנגליתי בסיני באות ראשון. ואת אחרונים אני הוא, אמר הקב״ה אע״פ שהכעיסוני בהבליהם והפשיעו את הארץ אני עמם, שנאמר ואף גם זאת וגו׳ ואמר עד זקנה אני הוא, זו מלכות בבל שוררת [שכינה] ירדה לבבל בשבילם, עד שיבה שהעמדתי להם מרדכי במלכות מדי, במלכות יון העמדתי להם מתתיהו בן יוחנן הכהן חשמונאי ובניו, במלכות אדום אני אסבול דופיהם וגדופיהם, ואני שעתיד ליפרע מהם ולמלט ישראל מידם, שנאמר אסבול ואמלט, אמן בקרוב בימינו.

תם

הגדה: קובץ אגדות ומעשיות שהיה מצוי אצל הקדמונים, רש״י ז״ל מביאו בסנהדרין (ל״א ע״ב): ומצאתי בס׳ הגדה שהיה מר עוקבא בעל תשובה שנתן עינו באשה אחת והעלה לבו טינא ונפל בחולי ואשת איש היתה, לימים נצרכת האשה ללות ממנו ומתוך דוחקה נתרצית לו וכבש יצרו ופטרה לשלום ונתרפא, וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק בראשו מן השמים, וע״ש כן קרו לית נתן דצוציתא וכו׳. וכתב בעל סדר הדורות ואולי אותו ס׳ הגדה שמצא רש״י מר עוקבא צ״ל עוקבן בר נחמיה, ואני מצאתי כי נתן דצוציתא היה בזמן ר״ע בספר מעשיות של ר׳ נסים בר יעקב לדונש חתנו עכ״ל (רב פעלים 51).

הגדה של פסח, הוא ספור יציאת מצרים בלילי פסח, נתחבר קודם המשנה, כי נזכר שם במסכת פסחים. ובתלמוד נקרא „אגדתא״ (פסחים ק״ט:). ונתוספו בו פיוטים ודברים גם אחרי הרמב״ם שמביא נוסחתה בסוף הלכות חמץ ומצה, ובפרט חסר השיר חד גדיא גם עתה בנוסחת הספרדים. סדר הגדה של פסח נדפס פעמים אין מספר וחוברו עליו פירושים בכל דרכי הפרד״ס ונעתק לכמה לשונות. הביבליוגרף שמואל ווינער בקהלת משה מציין כשלש מאות הגדות שונות, וישנם הגדות בהוצאות האחרונות שנדפסו בהן יותר ממאה פרושים, היינו לקוטים אחרים ממאת מחברים שונים. הראשון שנדפס הוא ספר „זבח פסח״ כולל הגדת פסח כמנהג הספרדים עם פירוש ארוך במאה שערים מהשר ר׳ יצחק ב״ר יהודה דון אברבנאל „והיתה השלמתו בעיר מאנופולי ממחוז הפולייא אשר ממלכות נאפוליש... ערב חג הפסח שנת רנ״ו״. עם הקדמה מספרת מעט מהרבה התלאות והצרות שסבלו המגורשים מספרד „ואני בתוך הגולה״. דפוס ראשון קושטא רס״ה (1505). גם עם ציורים שונים בתבנית פוליו, כמו „סדר הגדה של פסח בלשון הקדש ופתרונו בלשון ספרדים (לאדינו) עם כמה צורות על כל האותות והמופתים אשר נעשו לאבותינו במצרים ועל הים ובמדבר, וכל סדר קדש ורחץ, אל תרחק ממנו כי צורה קרובה, וכן מכות מצרים, ואותיות מצויירות מורות איכות הברכות ודברים אחרים יפים עד מאד.—המצאה חדשה ערוכה בכל עמוד ועמוד ולכל הנמצא בכתב נעשו צורות זו לזה, ככל הכתוב בספר התורה, ומתוכם יראו דברים נפלאים לא שערום אבותיהם. הכינה וגם חקרה זה כמו עשרים שנה זקן שקנה חכמה ה״ה הישיש ונעלה כמ״ר ישראל הזפרוני ז״ל. ואלה מוסיף על הראשונים פירוש צלי אש והוא קצור זבח פסח מהרב הגדול השר דון יצחק אברבנאל זצ״ל. נדפס לתשוקת הבחור היקר ומשכיל כמ״ר משה בן הנעלה לתהלה כמ״ר גרשון פרינצו יצ״ו, בוויניציאה בבית ייואני קאליוני המדפיס שנת שפ״ט לפ״ק״. הספר היותר נכבד שנתחבר על הגדה ש״פ הוא של ר׳ מאיר איש שלום בשם „מאיר עין״, ווינא תרנ״ה (1895). ע״ע הגדה של פסח באוצר ישראל.

הזהיר: ע׳ והזהיר

היכלות: מדרשות מיוחסים לר׳ ישמעאל בן אלישע ור״ע, ונקראים היכלות רבתי והיכלות זוטרתי, ספר היכלות, פרקי היכלות, ברייתא דר׳ ישמעאל, אגדת דר׳ ישמעאל, פרקי מרכבה, מעשה מרכבה. וכולם נוסדו ע״ד הקבלה בסודות עמוקים על מערכת השמים וצבאותם וכסא הכבוד והיכל ה׳ בשמים העליונים, וגם על מעשה בראשית והנפש. ומחולקים למשניות והלכות וד׳ סדרים: סדר רוחין, סדר עירין, סדר דין, סדר מחנות. קצתם נדפסו בזהר בפ׳ בראשית ופקודי בשם שבעה היכלות. ספר היכלות מזכירו רב האי גאון בתשובה המובאת בעין יעקב פ״ב דחגיגה וז״ל: ובהיכלות זוטרתי מפורש בלשון הזה, פתח היכל ששי נראה כמו שיש בו מאה אלפים רבבות גלי מים ואין בו אפילו טיפה אחת של מים אלא אויר זיו אבני שיש טהור שסלולות בהיכל שזיו מראיתן דומים למים, עכ״ל. גם מובא בספר ציוני וס׳ לקח טוב בפ׳ יתרו: ואל תטעה באגדת ר׳ ישמעאל בן אלישע ור״ע וחבריהם מאשר ספרו בספר היכלות והפליגו בשיעור הקומה ובכסא ובדברים מופלאים ונוראים בו וכלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. ובפ׳ ויקרא כתב: ואיתא בספר היכלות א״ל שר הפנים לר׳ ישמעאל על שרטוטי הפרחת והיד וכפות, עכ״ל. ובס׳ עמק המלך מביא מענין עשרה הרוגי מלכות מעשה מס׳ היכלות. הערוך בע׳ אבן המנוגעת מביא הברייתא ת״ר ארבעה נכנסו לפרדס (חגיגה י״ד) זה המפורש בהיכלות רבתי ובהיכלות זוטרתי שהיו עושין מעשים ומתפללים תפלות בטהרה ומשתמשין בכתר וצופין בהיכלות ורואין האיך משמרות מלאכים במעמדן, והאיך היכל אחר היכל, היכל לפנים מהיכל, וקאמר להם ר״ע כשאתם מגיעים אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים, ואם אמר הרי אלו מים נהדף, כי שקר הוא אומר, וכן מפורש בהיכלות רבתי בלשון הזה. ומפני ששומרי פתח היכל שיש מטילין אלף אלפי גלי מים ואין שם אפילו טפה אחת, אלא אויר זיו אבני שיש טהור, שהן כלולות בהיכל שהיה זיו פניהם דומה למים, ואם אמר מים הללו מה טיבן וכו׳ עכ״ל. ובס׳ שומר אמונים פ׳ כי תשא מביא יותר קצת וז״ל: בפרקי היכלות יש היכל ידוע למעלה וכשמגיעים שם העולים למרכבה ונראה להם באותו ההיכל ענינים גדולים והוא מדמה בדעתו שהוא מים ואומר מה טיבן של אלו המים, מיד יצא בת קול ומכריז על זה האיש שהוא ממנשקי העגל ומיד נענש עכ״ל. ובספר לקוטי שכחת ופיאה (פיראדא שי״ו דף כ״ג ב׳) בענין סוד

שר הפנים וז"ל: ואמרו בפרקי היכלות בפרקי ר"ע ששבעים שמות יקראו לו (למט"ט) כלם נודעים לפי צירופם ולפי גימטריאות וכו',

בעלי המקובלים ציירו את ההיכלות כאשר ראו אותם בעיני רוח במספר שבעה, במקצוע הקדושה כמו במקצוע הטומאה, זה לעומת זה. שמות ההיכלות בסטרא קדושה הם: היכל הראשון שמו לבנת הספיר, השני שמו עצם השמים, השלישי נוגה, הרביעי זכות, החמישי אהבה, הששי רצון והשביעי קדש קדשים. ולעומתם שבעת היכלי סטרא אחרא: ההיכל הראשון שמו שטן, השני נקרא טמא, השלישי שמו אופל, הרביעי חובה, החמישי איבה, הששי בית חבר, והשביעי שמרי היין.

פרקי היכלות נדפס בספר ארזי לבנון ויניציא שס"א, וגם בחוברת מיוחדת שקלאוו תקמ"ה, זאלקווא תקצ"ג, לבוב תר"י, פיעטרקאוו תרמ"ד; קיצור היכלות מהזהר ולקוטים להגר"א, קעניגסברג תרי"ז; גם בשם דרוש פרקי היכלות על ע' שמות דמט"ט (חסר מקום ושנת הדפוס). סדר היכלות נדפס ע"י יעלינעק בבית המדרש ח"ב וח"ג וח"ה. ע"ע היכלות רבתי באוצר ישראל.

מסכת היכלות

[ארזי לבנון; בית המדרש ח"ב]

פרק ראשון: הקב"ה רם ונשא ואף כסאו רם ונשא. ומנין שהקב"ה נקרא רם ונשא שנאמר כה אמר ה' רם ונשא, ומנין שאף כסאו רם ונשא שנאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. הקב"ה נקרא צדק שנאמר אני ה' דובר צדק וגו'. ומנין שאף כסאו נקרא צדק שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך. הקב"ה נקרא משפט שנאמר כי אלהי משפט ה', ואף כסאו נקרא משפט שנאמר כי שמה ישבו כסאות למשפט. הקב"ה נקרא אמת שנאמר וה' אלהים אמת, ואף כסאו נקרא אמת שנאמר והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת. הקב"ה נקרא כבוד שנאמר ויבא מלך הכבוד, ואף כסאו נקרא כבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון. יבא מלך הכבוד וישב על כסא הכבוד בהיכל הכבוד שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד. הקב"ה נקרא קדוש שנאמר קדוש ק"ק ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ואף כסאו נקרא קדוש שנאמר אלהים ישב על כסא קדשו. יבא מלך הקדוש וישב על כסא הקדוש בסוד קדושים רבה שנאמר אל נערץ בסוד קדושים רבה.—כמה כסאות יש לו לקב"ה, יש לו כסא נכון שנאמר נכון כסאך מאז, יש לו כסא צדק ומשפט שנאמר צדק ומשפט מכון כסאך, יש לו כסא חסד שנאמר והוכן בחסד כסא, יש לו כסא יה שנאמר כי יד על כס יה, יש לו כסא כבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון, יש לו כסא אמת שנאמר והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת, יש לו כסא קדוש שנאמר אלהים ישב על כסא קדשו, יש לו כסא עולם שנאמר כסאך אלהים עולם ועד, יש לו כסא רחמים שנאמר לה' אלהינו הרחמים והסליחות, יש לו כסא מלוכה שנאמר והיתה לה' המלוכה, יש לו כסא רם ונשא שנאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. יבא רם ונשא וישב על כסא רם ונשא יתברך ויתעלה ויתרומם על כל ברכה ותהלה.

פרק שני: כסא רם ונשא ארכו ת"ת אלפים רבבות פרסאות, ורחבו חמש מאות אלפים רבבות פרסאות, ועביו שלש מאות אלפים רבבות פרסאות. וחשבונות הללו בפרסאות של הקב"ה ית' שמו וישתבח זכרו, וכל פרסה ופרסה שלו אלפים באמה והאמה שלו ד' זרתות וזרת שלו מסוף העולם ועד סופו שנאמר מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן. שבעים כסאות של מלכות יש לו להקב"ה מעין כסאי מלכיות שבעולם כנגד שבעים אומות שבעולם, ושבעים כתרי כבוד יש לו מעין כתרי כבוד [שיש בעולם] כנגד שבעים לשונות שבעולם, ושבעים שרביטין של ממשלות יש לו מעין שרביטין שיש בעולם וכנגד שבעים כתרים של כבוד שיש לו בעולם. וכלם אינן אלא משלו, וכל מלכי ארץ וכל רחני תבל אינן אוכלים (נהנים) גדולה ומלכות בעולם אלא משלו, והוא אינו חסר כלום ממלכותו וממשלתו, אבל כסא הכבוד עצמו אינו מנחיל אותו אלא ליראיו בלבד שנאמר וכסא כבוד ינחילם.

פרק שלישי: כסא הכבוד תחתיו, פי' הדום רגליו, כסא אבן ספיר מתוקן לתחת רגלי השכינה, שנאמר ויחזו את האלהים, פי' כבוד אלקי ישראל, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, וכסא הכבוד מתוקן למושב יקרו, וכסא הכבוד הוא כסא רם ונשא ומראהו כעין החשמל מתוך האש. ומהו חשמל? מלמד ששלש מאות ושבעים ושמונה מיני מאורות של זיו וזוהר גדול קבועים בו והפחות שבהם כזיו גלגל חמה, וסימן בגימטריא חשמל שע"ח. ולא עוד אלא שפירס עליו כתבנית פנס על זיו זוהר מאור הדר שאין כיוצא בו בכל מיני מאורות שברום ערבות, שאפילו חיות הקדש שבמרכבה וכרובי גבורה ואופני שכינה אינם יכולים להסתכל בזיו הכבוד, מפני שהוא נתון ופרוס עליו ומזיו כסאו מוקף כמראה זהר סביבות כסא, ולפיכך הקיף הקב"ה ענן וערפל סביביו שנאמר ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו כדי שלא יזונו מלאכי השרת מזיו השכינה ומזיו כסאו ומזיו כבודו ומזיו מלכותו, שנאמר רם על כל גוים ה' על השמים כבודו, יודעים גבורת כבודו ומספרים השמים תפארתו בכל שעה ושעה, שנאמר השמים מספרים כבוד אל ומעשי ידיו מגיד הרקיע. כתוב אחד אומר על השמים כבודו וכתוב אחד אומר מלא כל הארץ כבודו, אם נאמר על השמים כבודו, כבוד אל, למה נאמר מלא כל הארץ כבודו, אלא על השמים כבודו זהו עיקר שכינת כבודו, ומלא כל הארץ כבודו זהו כבודו שכל המלכים והרחנים נהנים בו כבוד ואוכלים גדולה ומלכות

מכבודו.

פרק רביעי: קרקע ערבות כולה מלאה גחלים ואבני ספיר ואבני ברקת ואבני מרגליות קבועים בה, שזיון הולך בכל רקיע ורקיע ונוקבין בזיון שבעה רקיעים ודומה גלגל חמה בפני זיון כמו זיו הנר בפני זיו גלגל חמה, וכל רקיע ורקיע מלא זיו זוהר גדול מזיון, כמו רקיע מזיו גלגל חמה שהוא מלא ומאיר את כל העולם. ולא עוד אלא שארבע חומות של אש מוקפות להם ברום ערבות. חומה ראשונה של לפיד, שניה של שלהבת, שלישית של להטת, רביעית של ברקים. שאפילו שרים הגדולים הנקראים בשם מלכים, הוי"ה הוי"ה שם נכבד ונורא, אינם יכולים להסתכל בזיו אותם החומות שכנגד הכסא, וביניהם קבועים ז' היכלות על ז' הידורים זה לפנים מזה וזה לפנים מזה, וכולם מלאים גחלים ולפידים חקוקים וברקים, ועמודי גחלים ועמודי להוטים ועמודי לפידים ועמודי ברקים ועמודי אישים ועמודי להבים שהם גבוהים מן הארץ ועד רום

רקיע העליון, ובכל היכל והיכל ח' אלפים ותשס"ו (1) שערי ברקים כמנין שעות של ימות השנה, וכל שער ושער רום קומתו כרום ז' רקיעים ורחבן כרחבו וארכו של עולם, ועל כל פתח ופתח שבהיכל ערבות קבועים בהם שס"ה אלפים רבבות מיני מאורות במאור הגדול שבל העולם מבהיק מזיוו ואין כל בריה יכולה להסתכל בהם, ועל כל פתח ופתח עומדים שס"ה אלפים רבבות של מלאכי השרת שהם גבוהים מן הארץ ועד רום רקיע, וכלם מכף רגלם ועד קדקד ראשם מלאים עינים וכל עין ועין כגלגל הלבנה, וכל אחד ואחד גופו כגחלים ומראיהם כלפידים וגלגלי עיניהם כברקים מאירים וכלי תכסיסיהם איש כמינהו, וכל אחד ואחד יש לו סוסים וסוסיהם סוסי אש ומרכבותיהם מרכבות להבה, וחרבותיהם חרבות לפידים ורומחיהם רומחי שלהבת, וקשתותיהם קשת גחלת, וחיציהם חיצי להט, וכל כלי זייניהם אש בוערה. ויש להם כמה שמות ו'סוסיהם כמה שמות, ויש להם ד' פנים ולסוסיהם ד' פנים, ויש להם ד' כנפים ולסוסיהם ד' כנפים, הם מדברים בד' פיות ד' דבורים, וסוסיהם מדברים בד' פיות ד' דבורים, הם אומרים קדוש וסוסיהם אומרים קדוש, הם אומרים ברוך וסוסיהם אומרים ברוך, הם מספרים שירות מלכם בשבעים לשונות וסוסיהם מספרים שירות מלכם בשבעים לשונות, הם עושים רצון קונם בכל יום ויום. וסוסיהם עושים רצון קונם בכל יום ויום. ולמעלה מהם ממונים ח' שרים גדולים ורמים ונכבדים על כל פתח ופתח של מלאכי השרת, ואינם נכנסים ויוצאים לראות פני כסא הכבוד ולומר שירות כסא הכבוד אלא על פיהם, וד' חותמות של שם המפורש בידיהם, שנים על כל פתח ופתח, לכל אחד ואחד א' בכניסה וא' ביציאה. שמות של שומרי הפתחים על כל פתח ופתח לכל אחד ואחד של השרים הגדולים הממונים על הפתחים שבהיכלי ערבות.—מן הארץ ועד לרקיע מהלך ת"ק שנה, ועביו של רקיע ת"ק שנה וכן בכל רקיע ורקיע, ובין כל רקיע ורקיע מהלך ת"ק שנה. למעלה מהם חיות הקדש, רגלי החיות כנגד כלם, קרסולי החיות כנגד כלם, שוקי החיות כנגד כלם, ירכי החיות כנגד כלם, גופי החיות כנגד כלם, צוארי החיות כנגד כלם, ראשי החיות כנגד כלם, עיני החיות כנגד כלם, קרני החיות כנגד כלם. למעלה מהן כסא הכבוד, רגלי כסא הכבוד כנגד כלם, וכסא הכבוד עצמו כנגד כלם, ורם ונשא יתרומם ויתנשא שוכן עליו.

פרק חמישי: בהיכל שביעי קבוע כסא הכבוד, ומרכבות כרובים ומחנות שרפים ואופנים וחיות, וגלגלי אש אוכלה ומרכבות להבה, וחשמלי זוהר הדר וחקוקי אש, ואוצרי ברקים וגנזי טללים, וחדרי להטים וכדורי לפידים, ודגלי צבאים וגדודי טפסרים וצבאות אראלים, ולהבות גחלים ואסיפת אישים, ואסמי שלגים ונהרי להבים ומעיני מקור מים חיים, וקוראי קולות ורעמים, ומרעישי שירה ומדברי פלאים ושואגי נעימים, והדורי פנים ונוצצי חשמלים, ומעונות נוראים, ומרובעי פנים וכנפים, ומכוסי אפים ומלואי עינים, ובעלי קרני הוד של מלכות והדר, של כבוד תפארת עליונים וגיאות רם ורמים, ושבח רם רמים שעל כסא הכבוד, ואוצרות רוחות וגנזי נשמות, ברכות וצדקות תהלות חמירות, חיילות וצבאות גדודים ומערכות דגלים וחיילות שלישים ובעלי מלחמות, גבורים וגבורות, עזוזות ותעצומות, פרשים ופקידי חיילות שרים ותוקעי בקרנות, ומגידי תשבחות, ומרנני רננות ושבחות והודאות, פלאות וגדולות, פאר שירים ושירות, קדושה ונעימות, ברום רקיע ערבות, ברזי דרי ערבות בתוך ערבות, לרוכב ביה שמו בערבות ית' שמו ויתעלה זכרו אמן (2).

פרק ששי: ד' כתות של מלאכי השרת

(1) חושב השנה שס"ה ימים ושש שעות, וכ"ד פעמים 365 עולים 8760 ועם שש שעות 8766.

מקלסין לפני הקב"ה, מחנה ראשונה של מיכאל על ימינו, ומחנה שנייה של גבריאל על שמאלו, ומחנה שלישית של אוריאל מלפניו, ומחנה רביעית של רפאל מאחריו, ושכינת הקב"ה באמצע, והוא יושב על כסא רם ונשא, וכסאו גבוה למעלה וד' מחנות עומדות בתוך בחדרי אישים ולפידים, לנגדם גלגלי כסא הכבוד ומרכבות שבהיכל השביעי שבערבות. וכל מחנה ומחנה ד' מאות ותשעים וששה אלפים פרסאות אורכו, ורחבו שני אלפים פרסאות, שנאמר וגויתו כתרשיש מה תרשיש שני אלפים פרסאות אף גויתן של מלאכי השרת שני אלפים פרסאות, נמצאת גויתן של מלאכי השרת מן הכתוב, ורום קומתן מק"ו. ובין מחנה ומחנה נהרי אש עוברין ביניהן שהן נמשכין ויוצאין מתחת כסא הכבוד, וכל אחד ואחד עמוק כתהום רבה, ורחבו כמרחבי רקיע, עולין ויורדין בכל אחד ואחד ומרעישין את המון כל המערכות, ובין כל מחנה ומחנה ערפלי

טוהר מקיפין ביניהם, ובין כל מערכה ומערכה ענני אור לפניהם וענני חשך לאחריהם, וכלם כנפיהם כרום ראשיהם, ואש מעוטפין על פניהם לבל יצפו ולבל יכירו בדמות פני שכינה, כי השכינה אצלם בכל מקום. וכל מלאך ומלאך מהם מלובשין לבושי שלהבת ועטופין מעילי נחלת, נכונים באימה ופחד לעשות רצון קונם, מהם עומדים אלף מחנות בקדושה, ומהם רצים ריבוא צבאות בשליחות. אותם שעומדים בקדושה אומרים לפניו מהבקר ועד ערב קק"ק ה' צבאות, ומהערב ועד הבקר אומרים לפניו ברוך שם כבוד ה' ממקומו. וכשם שהקדושה משולשת כך הברכה משולשת, והם צופים בדמות כסא הכבוד ואינם מכירין בדמות פני השכינה, והם מביטים בדמות פני החיות ואינם משיגים למחנה החיות, וחיות הקדש עומדות מתחת כסא הכבוד ופניהן דמות צורת אדם וכל גופן דומה לגחלים המשולהבות בתוספת אש, וכל אחת ואחת מהן יש לה כ"ד פנים וכ"ד כנפים, שכל אחת ואחת מהן יש לה עשרים פנים בתוך ד' פנים ועשרים כנפים בתוך ד' כנפים (ר"ל שכל אחת ואחת מהן יש לה כ"ד פנים פנים בתוך פנים ויש לה כ"ד כנפים כנפים בתוך כנפים), וכל אחת ואחת מהן גופן מלא עינים, וכל עין ועין כגלגל הלבנה, וכלם נכונים ופונים לכל צד וצד ולכל רוח ורוח, ופניהם אשה אל אחותה וכנפיהם אשה אל אחותה, ולפני פרסות רגליהן רבוצות אבני גחלים, ולפני אבני גחלים רבוצין טורי לפידים, ולפני טורי לפידים מוקפין ענני האישים, ולפני ענני האישים מוקפין נתצי קללין (מלשון נחשת קלל), ולפני נתצי קללין מוקפין נתצי להבים, ולפני נתצי להבים מוקפין עבי קלים, ולפי עבי קלים מוקפין ערפלי טוהר, ולפני ערפלי טוהר מוקפין נהרי נחלת, ולפני נהרי נחלת מוקפין גלגלי שלהבת, ולפני גלגלי שלהבת מוקפין חשמלי דולקת, ולפני חשמלי דולקת מוקפין קולי רעמים, ולפני קולי רעמים מוקפין ענני להטות, ולפני ענני להטות מוקפין זקוקי ברק, ולפני זקוקי ברד מוקפין ברקי האור, ולפני ברקי האור מוקפין גשמים בשמים, ולפני גשמים בשמים מוקפין טללי חיים, ולפני טללי חיים מוקפין מחנות שכינה, ולפני מחנות שכינה מוקפין מרעישי שירה, ולפני מרעישי שירה מוקפין מנעימי קדושה, ולפני מנעימי קדושה מוקפין גלגלי סופה, ולפני גלגלי סופה מוקפין כנפי הרוח, ולפני כנפי הרות מוקפין סביבי סערה, ולפני סביבי סערה מוקפין נהר דינור, ולפני נהר דינור מוקפין חשמלי זוהר, ולפני חשמלי זוהר מוקפין בזיקי הדר, ולפני בזיקי הדר מוקפין בזיקי גאוה, ולפני בזיקי גאוה מוקפין ספסרי נורא, ולפני ספסרי נורא מוקפין אראלי מעונה, ולפני אראלי מעונה מוקפין אומרים קדוש, ולפני אומרים קדוש מוקפין אומרים ברוך, ולפני אומרים ברוך מוקפין אומרים ה' ימלוך לעולם ועד, כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ. זה משכן החיות שבמרכבה (3).

פרק שביעי: למעלה מהם מעונה, בדמות רקיע בעין הקרח הנורא על ראשי החיות, שהוא מלא זיו וזוהר, שנאמר הוד והדר לפניו, נתון מתוכן והוכן כרוב מראות אש וכרוב מראות להבה, ונתון בהדר הוד על ראשי החיות, שנאמר ודמות על ראשי החיות רקיע, ושם הוכנו כרובי פלאי פלאים, גלגלי מרכבה שבכסא הכבוד נתון עליהם, גלגל זה כנגד גלגל זה, וגלגל זה כנגד גלגל זה, זיו הדרו של גלגל זה כנגד זיו הדרו של גלגל זה, מעשה פלאיו של גלגל זה כנגד מעשה פלאיו של גלגל זה, ועומדת בת קול אחת אצל גלגל זה ובת קול אחת אצל גלגל זה. ומה טיבן של קולות הללו? אלא מלמד שבשעה שהקב"ה יורד משמי

---

(2) בנוסחא של ארזי הלבנון יש כאן תוספה: נתבאר מזה הפרק י' כתות של מלאכי השרת וכו', והוא כעין הערה כללית וביאור להפרק החמישי, אך אינו חלק מגוף המאמר.

(3) עי' פי' המבאר בנוסחא של ארזי לבנון.

שמים העליונים מתשע מאות וחמשים וחמשה רקיעים ויושב בערבות על כסא כבודו, מיד בת קול אחת יוצאה בכל שערי רקיע ורקיע ובכל שערי ערבות ואומרת: שאו שערים ראשיכם וגו׳, והם משיבים ואומרים מי זה מלך הכבוד, והיא משיבה ואומרת ה׳ עזוז וגבור ה׳ גבור מלחמה. ובת קול אחרת יוצאה בכל שערי בתי כנסיות ובתי מדרשות ואומרת: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, ושרי בתי ע״ז משיבין ואומרין מי הוא זה מלך הכבוד? ושרי בתי כנסיות ובתי מדרשות עם הררי בראשית משיבין ואומרין ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה. (ומהו מלך הכבוד, שהוא יודע לכבד לבריותיו מכבודו). באותה שעה ישמיעו גלגל לגלגל ברעש וברעם קולות ורעמים, קולות לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו. באותה שעה אין הקב״ה רוכב בערבות לא בקדוש שמו ולא בברוך שמו ולא בה׳ צבאות שמו, אלא בשתי אותיות הללו י״ה מפני שבשתי אותיות הללו ברא הקב״ה העולם הזה והעולם הבא, שנאמר כי ביה ה׳ צור עולמים, צור עולם לא נאמר אלא צור עולמים. באיזה אות ברא הקב״ה עוה״ב ובאיזה אות ברא העוה״ז? ברא עוה״ב בי׳ וברא עוה״ז בה׳. ומנין שברא הקב״ה העוה״ז בה׳? שנאמר בהבראם, אל תקרי בהבראם אלא בה״א בראם. אם כן יקדים ה״א ליו״ד? אלא מלמד שמתחלה ברא העוה״ב והעמידו לצד אחד ואח״כ ברא העוה״ז. ומפני מה ברא העוה״ז בה״א? מפני שהוא דומה לאכסדרה, ומפני מה דומה לאכסדרה, מפני שכל מי שרוצה לצאת מן העוה״ז יוצא ואין בידו מאומה מיגיעו ומעמלו מכל מה שעמל כל ימי חייו. ומפני מה ברא העוה״ב ביו״ד? מפני שכל המקטין עצמו בעוה״ז זוכה ונוחל העוה״ב שנברא ביו״ד. דבר אחר כשם שהיו״ד קטן מכל האותיות כך אין נוחל העוה״ב אלא מי שהוא מקטין עצמו אצל מי שהוא קטן ממנו בתורה ובחכמה שנאמר ודוד הוא הקטן, וכי דוד קטן היה והלא ראש למלכי יהודה היה ויצא ממנו משיח וכל המלכים כלם? אלא מתוך שהקטין את עצמו זכה ונחל גדולה ומלכות בעוה״ז וגדולה ומלכות בעוה״ב. דבר אחר מפני שבני העולם הבא ממעטין את עצמם ומתן שכרם מכובד ומרובה, שנאמר להנחיל אוהבי יש. ומפני מה תגין של יו״ד כלפי פניו? מפני שבני העוה״ב אינם מלוין זה לזה אלא כל אחד ואחד נהנה משלו לפי שכר מעשיו שבידו, לפיכך נאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו, מלמד שבשעה שהקב״ה רוכב בערבות על כסא כבודו ירונו לפניו בקול רנה וקול ששון וקול שמחה, וקול ירנן וקול יגיל וקול עילוז וקול עוז וזמירות, וקול שירות ותשבחות ותהלות, קול פאר ותודות, קול שבח ועשירות, קול צהלה ורננות, וכסא הכבוד גבוה למעלה באויר ומראה כבודו כעין החשמל, ועטרת נוגה בראשו וכתר שם המפורש במצחו חציו אש וחציו ברד, מימינו חיים ומשמאלו מות, ושרביט של אש בידו, ופרוכת פרוסה לפניו, ושבעה מלאכים שנבראו תחלה משרתים לפניו לפנים מן הפרוכת, ושבעה שוטרים יושבים על שבעה כסאות, שם הראשון אורפניא״ל, שם השני תינר״א נ״א תנריא״ל, שם השלישי דוה״ל נ״א בוא״ל, שם הרביעי אסימו״ר נ״א כלמי״ה, שם החמישי עלמיא״ל נ״א דנהא״ל, שם הששי פסכ״ר, ושם השביעי כלמי״ה נ״א בוא״ל.— ברא הקב״ה שש קצוות ופנה למעלה וחתמו ביה״ו, חתם תחת ופנה למטה וחתמו ביו״ה, חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בהי״ו, חתם מערב ופנה לאחריו וחתמו בהו״י, חתם דרום ופנה לימינו וחתמו בוי״ה, חתם צפון ופנה לשמאלו וחתמו בוה״י. יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שהוא חי וקים לעדי עד ולנצח נצחים אמן.

בשם יהדריא״ל אלקי ישראל (4) המסגל עדתו, מלך נסים מלך גבורות, מלך נפלאות מלך נוראות מלך פרישות, כסאך מעופף משעה שתקעת יתד אריגת המסכת של שכלול העולם כלו, ומסלולו עומד עליה שני הברות רחות לאין חקר ולאין מספר, לא הניח רגליו על קרקע ערבות אלא כעוף מתעופף ועומד תחתיו נאי נאים קשורי קשרים (כתרים), וכל מלכים ראשי מרות שברא חבושים עומדים תחת כסא כבודו והיו מנטלים אותו בעוז ותוקף, ואף הם לא הניחו רגליהם בקרקע ערבות אלא כעוף מתעופף ועומדים תחתיהם, ושלשה פעמים בכל יום כסא כבודו משתטח לפניו ואומר: יהדריאל אלהי ישראל תתכבד ושב עלי מלך מפואר, לפי שמשאך חביב עלי, שנאמר קק״ק ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו, מי כה׳ אלהינו מי כאדונינו מי כמלכנו מי כיוצרנו, אין קדוש כה׳ כי אין בלתך ואין צור כאלהינו.—אמר ר׳ ישמעאל כל השירות הללו וכל המעשה הזה שמע ר׳ עקיבא כשירד למרכבה ותפס ללמוד אותם מלפני כבודו, שהיו משוררים לפניו משרתיו ברוך הוא וברוך שמו, ויברכו את שם כבודך, ומתרומם על כל ברכה ותהלה.

תם ונשלם מסכת היכלות, תהלה לאל נורא עלילות.

היכלות רבתי

[בית המדרש חדר ג׳]

פרק ראשון: א׳) אמר ר׳ ישמעאל (1) מה

(4) עי׳ להלן היכלות רבתי פרק ג׳, ושם נאמר בשם זהרריא״ל.

(1) ר׳ יהודה מוסקאטו בקול יהודה על הכוזרי (דף קפ״ט ע״ב) יאמר: ר׳ ישמעאל של היכלות וכו׳ נקרא כן על שם ספרו המפורסם הנקרא ספר היכלות שפתח דבריו יאיר, אמר ר׳ ישמעאל כשעליתי למרום להסתכל בצפייתי במרכבה הייתי נכנס בששה היכלות חדר בתוך חדר כיון שהגעתי לפתח היכל שביעי עמדתי בתפלה לפני הקב״ה וכו׳. ונראה כי היה לו גירסא זו בתחלתו.

אלו שירות שהיה אומר, מי שמבקש להסתכל בצפיית המרכבה לירד בשלום ולעלות בשלום. גדולה מכולם להזקק לו להכניסו ולהביאו לחדרי היכל ערבות רקיע להעמידו לימין כסא כבודו, פעמים שהוא עומד נגד ה' אלקי ישראל לראות כל מה שעושים לפני כסא כבודו ולידע כל מה שעתיד להיות בעולם (2). ב') למי משפילים למי מגביהים, למי מרפים למי מגבירים, למי מרוששים למי מעשירים, למי ממיתים למי מחיים, למי נוטלים ממנו ירושה למי נותנים לו ירושה, למי נוחלים לו תורה למי נותנים לו חכמה. ג') גדולה מכולם שהוא צופה ומכיר בכל מעשה בני אדם שעושים אפילו בחדרי חדרים, בין מעשים נאים בין מעשים מקולקלים. גנב אדם יודע ומכיר בו, רצח נפש יודע ומכיר בו, נאף אדם יודע ומכיר בו, נחשד על הנדה יודע ומכיר בו. סיפר לשון הרע יודע ומכיר בו. גדולה מכולם שמכיר בכל יודעי כשפים. ד') גדולה מכולם שכל המגביה ידו עליו ומכהו מלבישין אותו נגעים ומכסין אותו צרעת ומעטרין אותו בהרת גדולה. גדולה מכולם שכל המספר עליו לשון הרע מטילין ומשליכין עליו כל מכות צמחון וחבורות רעים ופצעים שירד מהן שחין לח. ה') גדולה מכולם שהוא מובדל מכל בני אדם ונבהל מכל מדותיו ונכבד על העליונים ועל התחתונים, וכל הנכשל בו, הכשילות גדולות רעות וקשות נופלות עליו מן השמים, וכל השולח בו יד בית דין של מעלה שולחין בו יד. ו') גדולה מכולם שיהיו כל הבריות לפניו ככסף לפני צורף שמכיר איזה כסף צרוף איזה כסף פסול איזהו כסף טהור, ואף הוא יהיה צופה במשפחה כמה ממזרים יש במשפחה כמה בני נדה כמה פצועי דכה כמה כרותי שפכה, כמה עבדים כמה בני ערלים.

פרק שני: א') גדולה מכולם שכל המעיז בו פניו מכהין מאור גלגל פניו. גדולה מכולם שכל הבוזה אותו אינו עתב לא שורש ולא ענף ואף לא יורש. גדולה מכולם שכל המספר בגנותו עושין לו כלה ונחרצה ואין חומלין עליו. ב') גדולה מכולם שתוקעין ומריעין ותוקעין ואח"כ מנדין ושבין ומנדין, ומחרימין שלשה פעמים בכל יום בב"ד של מעלה מיום שנתנה תורה לישראל לישרים ולכשרים לענוים ולחסידים לעלובים לנבונים ולבחירים ולפרושים, לירד ולעלות במרכבה ולומר יהא בנדוי למעצ"ש ה' אלקי ישראל לו ולכסא כבודו ולכתר ראשו לבית דין של מעלה ולב"ד של מטה ולכל צבא מרום ולכל משרתיו. מי שעומד מפניו חושש במרכבה כמרכבה ועתב אותו. ג') אמר ר' ישמעאל כך היו שונין בצפיית המרכבה. החושש במרכבה אין לו רשות לעמוד אלא מפני שלש מדות בלבד: מפני המלך ומפני כ"ג ומפני סנהדרין. וסנהדרין בזמן שיש בהם נשיא, הא אם אין בהם נשיא אף מפני סנהדרין לא יעמוד, ואם עמד הרי זה מתחייב בנפשו מפני שעמד מפניו וממעט את ימיו ומקצר שנותיו. ד') א"ר ישמעאל מה הפרש שירות שאדם משורר ויורד למרכבה. פתח ואמר ראש שירות תחלת שבח וראשית שירה תחלת גילה וראשית רנה משוררים השרים המשרתים בכל יום לה' אלקי ישראל ולכסא כבודו, הם מנשאים גלגל כסא כבודו רנו רנו מושב על ה', הריע הריע כלי חמדה שנעשה בהפלא ופלא, תשמיח תשמיח (ס"א שמח תשמח) מלך שעליך כשמחת חתן בבית חופתו, ישמח ויגל כל זרע יעקב. וכשבאתי לחסות תחת צל כנפיך בשמחת לבב ששמח בך, כי סיחתך עם סיחת מלכך ה' יוצרך את המספר, כדבר שנאמר קק"ק ה' צבאות. ה') משבח ושירה של יום ויום, מגילה ורינה של עתים ועתים, ומהגיון היוצא מפי קדושים, ומריגון המתגבר מפי משרתים הרי אש ונבעות להבה נצברות ונגנזות, נתיבות (נתונות) בכל יום, כדבר שנאמר קק"ק ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו.

פרק שלישי: א') מה לך אתה נבהל עבד נאמן, מה לך אתה מרתיע, אומר לפניך (ס"א אומר לפניו) זהרריא"ל ה' אלקי ישראל אם אני לא אבהל מי הוא שיבהל. אם אני לא ארתע מי הוא שירתע, שאני נקרא לגבורה שש שעות בכל יום ואלף פעמים סוחבין אותי על רכובותי עד שאני מגיע לכסא כבודו. והיה הקול משיב ואומר לו, כמה שנאמר ויהי קול מעל לרקיע אשר על ראשם בעמדם תרפינה כנפיהם. הללו שעושין לך המעשים הללו אין כלימה על דבריהם ואין סותר עלי סיחתם ואין סותר על דבריהם. משרתי הדרו קוראים מלך הדור יושב בחדרי היכל גאוה היכל דממה, אימה יראה קדושה וטהרה, כדבר שנאמר קק"ק ה' צבאות. ב') מלך נסים מלך גבורות מלך נפלאות מלך פרישות. כסאך מעופף ועומד תחתיו משעה שתקעת יתד אריגת המסכת ששכלול העולם ומסלולו עומד עליה שנים רבות דורות עד אין קץ, ועדיין לא הניח רגליו על קרקע ערבות אלא בעוף המעופף ועומד תחתיו, גאי גאים קשורי כתרים וכל מלאכי ראשי מדות שבראת חבושים עומדים תחת כסא כבודו והיו מנטלין אותו בעוז תוקף וגבורה, ואף הם לא הניחו רגליהם בקרקע ערבות אלא כעוף מעופפים ועומדים, ושלשה פעמים בכל יום כסא כבודך משתטח לפניך ואומר לך זהרריא"ל ה' אלקי ישראל התכבר ושב אלי מלך מפואר לפי שמשאך חביב עלי ואין כבד עלי, כדבר שנאמר קק"ק ה' צבאות. ג') גאוה מופלאה ושררה משונה, גאוה של רוממה ושררה של זיהיון של מלאך הפנים, מתנהג בה שלשה פעמים בכל יום ויום בבית דין של מעלה כשהוא הולך ובא על הרקיע שעל ראשי הכרובים ושעל ראשי האופנים ושעל ראשי חיות הקדש. והכרובים והאופנים וחיות הקדש חבושים ועומדים תחת

---

(2) בסוף כל משנה רשום לפעמים סליק, סליק הלכתא או סליק היגלה, ובסוף הפרק סליק או סליק פירקא, ולפעמים נשמט הסליק לגמרי.

כסא הכבוד, וכיון שרואים כל מי שבמרום כשהוא הולך ובא על ערבות רקיע שעל ראשי הכרובים ושעל ראשי האופנים ושעל ראשי חיות הקדש, מרתיעין ומתבהלין ומתעלפין ונופלין לאחוריהן. כי במאה ושמונים וחמשת אלפים רבבות פרסאות אין כל בריה יכולה ליגע לאותו מקום מפני זוחלי אישות שטורדין ויוצאין מפי הכרובים, ומפי האופנים ומפי חיות הקדש, שפותחין פיהן לומר קדוש בשעה שישראל אומרים לפניו קדוש, כדבר שנאמר קק״ק ה׳ צבאות. ד׳) מדה של קדושה מדה של גבורה, מדה נוראה מדה מבוהלה, מדה של רתת מדה של זיעה, מדה של בהלה מדה של חלחלה, של חלוק של זהרריא״ל ה׳ אלקי ישראל שמעוטר ובא על כסא כבודו, וחקוק ומלא כולו מבפנים ומן החיצון ועיני כל בריה אינה יכולה להסתכל בו, לא עיני בשר ודם ולא עיני משרתיו, והמסתכל בו והמציץ והרואה אוחזות ומחזירות לגלגלי עיניו, וגלגלי עיניו פולטין ומוציאין לפידי אש והן מלהטין אותו והן שורפין אותו, והאש היוצאת מן האדם המסתכל היא שורפת אותו והיא מלהטת אותו. מפני מה? מפני דמות עינים של חלוק של זהרריא״ל ה׳ אלקי ישראל שמעוטר ובא על כסא כבודו, וערב ומתוק יפיו כמראה יופי זיו הדר עיני דמות חיות הקדש, כדבר שנאמר קק״ק ה׳ צבאות.

פרק רביעי: א׳) מי כמלכנו בכל גיאות תופשי מלכות, מי כיוצרנו מי כה׳ אלקינו מי כמוהו בקושרי קשרי כתרים, כי בששה קולות משוררים לפניו מדות נושאי כסא כבודו כרובים והאופנים וחיות הקדש בקול שמעולה מחבירו ומשונה מלפניו. קול הראשון כל השומע אותו מיד משתגע ומשתטח, קול השני כל המאזין לו מיד תועה ושוב אינו חוזר, קול השלישי השומע אותו אוחזתו עוות ומיד מת, קול הרביעי כל המאזין לו מיד משתברת גולגלת ראשו ומתנתקין רוב ראשי צלעותיו, קול החמישי כל השומע אותו מיד נשפך בקיתון ושורה כולו להיות דם, קול הששי כל המאזין לו מיד אוחזת דקירה ללבו ולבו מרעיש ומהפך את בני מעיו וישרה מררתו בקרבו להיות כמים, כדבר שנאמר קק״ק ה׳ צבאות. ב׳) א״ר ישמעאל כל השירות הללו שמע ר׳ עקיבא בשירד למרכבה ותפס ולמד אותם מלפני כסא כבודו שהיו משוררין לו משרתיו. ג׳) מי כמלכנו מי כיוצרנו מי כה׳ אלקינו, חמה ולבנה מפליט ומוציא כתר ראשו, כימה וכסיל וכוכב הנוגה מזרות וכוכבים ומזלות טורדין ויוצאין מחלוק שלו שמעוטר ויושב בו על כסא כבודו, ואור גדול היה מפליט בין עיניו. כי מלך נסים ומלך גבורות ומלך נפלאות ומלך פרישות הוא, כדבר שנאמר קק״ק ה׳ צבאות. ד׳) א״ר ישמעאל כל השירות הללו שמע ר״ע בשירד למרכבה ותפס ולמד אותם מלפני כבודו שהיו משוררין לפניו משרתיו. ה׳) א״ר ישמעאל אותו היום חמישי בשבת היה שבאה שמועה קשה מכרך הגדול של רומי לומר תפסו ארבעה האנשים אבירי ישראל, רבן שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל בן אלישע ור׳ אליעזר בן דמה ור׳ יהודה בן בבא, ושמונת אלפים תלמידי חכמים מירושלם [ודרשו] פדיון שלהם. ו׳) וכיון שראה ר׳ נחוניא בן הקנה גזירה זו של מעלה ונתנו לסמאל שרה של רומי לומר: לך והכחד מאבירי ישראל כל נתח טוב וירך להנקם ממנו עד שתגיע יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום, שנשחט ומוטל הוא וכל שרי מלכיות בנגדיים וכבשים של יום הכפורים.

פרק חמישי: א) א״ר ישמעאל כל התראות הללו וכל התנאים התרו בו והתנו בו בסמאל הרשע, והוא אומר קבלתי עלי ויכחדו עשרת אדירים הללו (8) אמר ר״י מה עשה זהרריא״ל ה׳ אלקי ישראל באותה שעה לא הספיק לומר לסופר כתוב גזרות ומכות גדולות עזות וקשות נוראות ומבוהלות כבדות ומנוולות על רומי הרשעה, מפני חמה שנתמלא על סמאל שקיבל עליו כל התנאים הללו. אלא מיד נטל הוא עצמו הנייר, וכך כתב ליום נקמה שעתיד ושמור לרומי הרשעה, תעלה ענן אחת ותעמוד למעלה מרומי ותוריד שחין לה ששה חדשים על האדם ועל בהמות ועל הכסף ועל הזהב ועל הפירות ועל כל כלי מתכות, ואח״כ תעלה לה ענן אחרת ותדחה את חברתה ותעמוד במקומה ששה חדשים אחרים, ותוריד נגע צרעת וספחת ובהרת וכל מיני נגעים כולם על רומי הרשעה, עד שיש שעה שיאמר אדם לחבירו הי לך רומי הרשעה היא וכל אשר בה בפרוטה אחת ויאמר לו אין מתבקשת לי. ב׳) אר״י כשבאתי והודעתי עדות זו מלפני כסא הכבוד שמחו כל החברים ועשו אותו היום לפני ר׳ נחוניא בן הקנה יום משתה ושמחה, ולא עוד אלא שאמר נשיא בשמחתו הכניסו לפנינו כל מיני זמר ונשתה יין בהן, הואיל ועתיד זהרריא״ל ה׳ אלקי ישראל לעשות נקמה ונפלאות ונפלאי נפלאות בה ברומי הרשעה ונגילה בשמחת כנור ועוגב. ג׳) אר״י מה עשו ב״ד של מעלה באותה שעה, צוו למלאכי חבלה וירדו עליו ועשו עליו על לופינוס קיסר כלה ונחרצה ולא נשתייר בכל היכלו שריד ופליט, ורופא אשת נעוריו וכל אמהותיו וכל פלגשיו היו מוטלין והיו שרופין ומוטלין לפניו כל בניו וכל בני ביתו וכל מחמדי עיניו. ד׳) אר״י מה עשו לאותו הרשע, גילוהו ונבהלוהו במתיו, מפני שהיו מוטלין לפניו. כיון שהיה שולח ידו ליטול כל בריה ממתיו של לופינוס הרשע להניחו על מטתו לקוברו, היה בולעו תהום, וכיון שמשך ידו הימנו היה פולטו תהום, והיו מוטלין לפניו. ולא עוד אלא שנסרחו ונבאשו בכל היכל מלכותו והיה מתבייש מפני שרי מלכיות שהיו נכנסין ויוצאין לפניו.

פרק ששי: א׳) אר״י אמר לי סוריא״ל שר הפנים: ידידי, אומר לך מפני מה חזק כחו של אותו

(8) עשרה הרוגי מלכות (ע״ע).

רשע, מפני שממשלת של עשו הרשע הוא היה, לפיכך עז וחזק וקשה לבו. ב׳) אר״י סח לי סוריא״ל שר הפנים, ידידי אומר לך אל תעצב במדה זו שאתה נפטר בה בבית עולמך, שכבר מילא זהרריא״ל ה׳ אלקי ישראל פיו בשחוק, ושחק ואמר הדר גאון היכל נורא שאני שרוי בו בתוכו ובכסא כבודי שכלול בו ושכלולי בו שאינו עתב משנברא ועד לעד שאני מטעימו מעם אור ואש נחלי כרובים ואופנים וחיות הקדש לאותו רשע בתוך גיהנם ע״י ר׳ חנניא בן תרדיון. ג׳) אר״י סח לי סוריאל שר הפנים, ידידי אומר לך מה עשה הדר טהור הדר אוריהם ה׳ אלקי ישראל, באותה שעה עיינתי וירדתי וטרדתי ודחפתי את לופינוס קיסר מהיכלו שהיה ישן בו בלילה, והילכתי אותו בבית להקת חזירים וכלבים והכנסתי את ר׳ חנניה בן תרדיון והילמתי והולכתי אותו בבית לופינוס קיסר. למחר באו ההורגים שכועסין על ר׳ חנניה בן תרדיון, לומר נפלאות יושב ועושה בבית המדרש ויושב ומלמד לאבירי ישראל תורה, להתיז את ראשו, נדמה להם לופינוס קיסר כר׳ חנניה בן תרדיון וחתכו את ראשו, ור׳ נחוניא בן הקנה בתוך, ור״ח בן תרדיון קשר כתר מלכותו והלך ומלך על רומי הרשעה בצורת פניו של לופינוס קיסר ששה חדשים, והרג בה ששת אלפי הגמונים אלף אלף הגמונים לכל חדש, והעמידו [את לופינוס] בצורת ר׳ חנניה בן תרדיון לבני רומי הרשעה ותפשוהו והשליכוהו באש. ומיהו שהטילוהו באש תחת ר׳ חנניה בן תרדיון— לופינוס—שמאחר שהמיתוהו חזרו והחיו אותו בב״ד של מעלה ותפשוהו והטילוהו באש והיה בטינוף בית השרפה, ובמדה הזו [כאשר עשה] לכל עשרת חכמי ישראל. ד׳) מפני שהכרוז יוצא מערבות רקיע מכריז ואומר בבית דין של מעלה לומר מחשבה שחשבה רומי הרשעה על אבירי ישראל לאבדם, זהרריא״ל ה׳ אלקי ישראל היה מסכים, שאפילו הרהור הלב שרומי הרשעה מהרהרת על בני, חשובה היא להם לפני כאלו עשו עושה.

פרק שביעי: א׳) אמר ר״י סח לי סוריא״ל שר הפנים, ידידי שבחו של מלך וכסאו, לכך נאמר כסא כבודך עלי. כרובי מעלה רוממוהו ואופני גדולה מנשאין אותו, ובריות כפור ובריות קיטור ובריות דליקה מעוטרות בגאוה ובזיהין ועיני שדי נשואות בהן והיו משונות תחתיו כאילנות תחת המחרשה, והיו נטוי על ראשיהם בעת תוקף וגבורה, כדבר שנאמר קק״ק וגו׳. ב׳) תתהדר תתרומם תתנשא מלך מפואר, כי על כסא רם ונשא נורא ומבוהל אתה שוכן בחדרי היכל גאוה, משרתי כסאך מבוהלין ומריעין ערבות הדום רגלך בכל יום בקול רינה וברעש זמרה והמון שירה, כדבר שנאמר קק״ק ה׳ צבאות מכה״כ. ג׳) עוררי גבורה מפעמי שכינה, מרעישי קול מגדילי שירה תערה, לקול קדושים לקול משרתים לקול אבירים משוררים בחן ערב ובנעימות קדושים שוכן בריגיון נחלי להבה מנשאין גלגל כסא כבוד וכו׳. ד׳) אר״י מה הפרש שירות עטורי פאר מכתירי כתרים מרנני עליון בשירי גילה, רוממו אתם לאדון להבה כי בשכינת שכינה הדרה חדרי חדריו אתם חונים. הפליא את שמכם משם משרתיו, הבדיל אתכם ממשרתי מרכבה, המזכיר שם אחד מכם אש לוהטת להבה סובבת שלהבת מקפת נחלי אש נחלי זיו מנתזות, כדבר שנאמר קק״ק ה׳ צבאות וגו׳. ה׳) מחמדי נורא ברורי עליון נשואי פנים הדורי שיחה, נעימים ונחמדים בעיני שדי, אומרים ונשמעים לפני מלך מפואר משרתי הדרו נקראים, מלך יושב בחדרי היכל דממה ויראה קדושה, כדבר שנאמר קק״ק וגו׳.

פרק שמיני: א׳) מבטלי גזירה מפירי שבועה, מעבירי חמה משיבי קנאה, מזכירי אהבה מסדרי דעות לפני הדר היכל נורא, מה לכם שאתם מרננים ופעמים (לכם) שאתם שמחים, מה לכם שאתם נוראים ופעמים (לכם) שאתם מבוהלין? אמרו כשאופני גבורה מרכבה מרקידים עומדים אנו בבהלה גדולה, וכשגבורי שכינה מרכבה מאירין אנו שמחים שמחה רבה, כדבר שנאמר קק״ק. ב׳) פנים נאים פנים הדורים, פנים של יופי פנים של להבה, פני ה׳ אלקי ישראל כשהוא יושב על כסא כבודו וסלסולו ימתינו במושבו הדרו. יפיו נאה מיופי גבורות, הדרו מעולה מהדר חתנים וכלות בבית חופתם. המסתכל בו מיד נקרע והמציץ ביופיו מיד נשתפך כקיתון. המשרתים אותו היום שוב אין משרתין אותו למחר, והמשרתין אותו למחר שוב אין משרתין אותו, כי תשש כוחם והושחרו פניהם, תעה לבם ונחשכו עיניהם, אחר הדרו זיו יופי של מלכם, כדבר שנאמר קק״ק וגו׳. ג׳) משרתים אהובים משרתים נאים, משרתים ממהרין משרתים קלין, העומדים על כסא הכבוד והנצבים על גלגל המרכבה שמחטיף אותם, העומדים לימין חוזרים ועומדים לשמאל, והעומדים לשמאל חוזרים ועומדים לימין, והעומדים לפנים חוזרים ועומדים לאחור, והעומדים לאחור חוזרין ועומדין לפנים. הרואה את זה אומר זהו, והרואה את זה אומר זהו, קלסתר פניו של זה דומה לקלסתר פניו של זה, וקלסתר פניו של זה דומה לקלסתר פניו של זה. אשרי המלך שאלו משרתיו, אשרי משרתים שזה מלכם, אשרי עין הניזונת והמסתכלת באור מופלא הזה ראייה מופלא ומשונה, כדבר שנאמר קק״ק. ד׳) נהרי שמחה נהרי ששון, נהרי גילה נהרי רצון, נהרי אהבה נהרי ריעות משתפכין ויוצאין מלפני כסא הכבוד, ומתגברין והולכין בשערי נתיבות ערבות רקיע מקול ניגון כנורות חיותיו, מקול רינת תופי אופניו ומקול זמירות צלצלי כרוביו, מתגבר קול ויוצא ברעש גדול בקדושה בשעה שישראל אומרים לפניו קק״ק.

פרק תשיעי: א׳) כקול מים ברעש נהרות, כגלי תרשיש שרוח דרומית מורדת בהן בקול שירה

של כסא הכבוד שמזכיר ומשבח למלך מפואר, המון קולות ורעש גדול הרבה היו עוזבין בו קולות בכסא כבוד לעוזרו ולחזקו כשהוא מזכירו ומקלסו לאביר יעקב, כדבר שנאמר קק״ק. ב׳) ברוכים לשמים ולארץ יורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לפני מה אני עושה בתפילת שחרית ובתפילת המנחה וערבית בכל יום ובכל שעה ושעה שישראל אומרים לפני קדוש, ולמדו אתם ואמרו להם שאו עיניכם לרקיע כנגד בית תפלתכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש. כי אין לי הנאה בכל בית עולמי שבראתי באותה שעה שעיניכם נשואות בעיני ועיני נשואות בעיניכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש. כי הבל היוצא מפיכם באותה שעה טורד ועולה לפני כריח נחוח. ג׳) והעידו לי להם מה עדות אתם רואים אתי, מה אני עושה לקלסתר פניו של יעקב אביהם שהיא חקוקה לי על כסא כבודי. כי בשעה שאתם אומרים לפני קדוש כורע אני עליה ומחבקה ומנשקה ומגפפה וידי על זרועותי ג׳ פעמים שאתם אומרים לפני קדוש, כדבר שנאמר קק״ק. ד׳) מי לא יהדר למלך המהודר, מי לא ישבח למלך המשובח, מי לא יקדש למלך הקדוש שבכל יום ויום גבורות ונפלאות רבות מתרגשות לפניו מעולות ומשונות זו מזו כי מה כל עפעפי שריסי אפיריותיו (?) שטורד ויוצא מפיהם כשמזכירין באותו השם הנכנס באזנים ויצא בפה ומשתכח מלך שאינו הגון לו, כדבר שנאמר קק״ק. ה׳) כי במקום שמזכירין אותו מאיר ומזריח ומזהיב ומכסיף וטורד פטדה ויהלום ספיר ונופך וברקת ושיש טהור, כי מופלא ומשונה רז גדול הוא שם שנבראו בו שמים וארץ. נבלעו ונבלמו ונתלו ונתחכמו בו כל סדרי בראשית, כדבר שנאמר קק״ק.

פרק עשירי: א׳) התגבהו התגבהו בעלי רוממה, התנשאו התנשאו בעלי זיהיון, התגברו התגברו בעלי גבורה, התגאו התגאו בעלי גאוה, כי למלכו של עולם בלבד ולכל משרתיו רוממה וגבורה וגאוה וזיהיון, כי למשרתי גאונו נאה להתגאות ולמנטלי כסאו ראוי להתגבר, כי מכסא כבודו ולמעלה שמונים ומאת אלפים רבבות פרסאות גובהו ומזרוע ימינו ועד זרוע שמאלו שבעים רבבות פרסאות רחבו, כי כמה גבורים הם מנטלי כסא של מלך גבור זה, טעונים ועומדים יום ולילה ערב ובקר וצהרים, בחרדה בבהלה באימה ברתת בזיעה וביראה. וכי כמה כח יש בכם משרתי אלקינו שאתם מזכירין ומשמיעים לו זכרון שמו ברום עולם אין חקר ואין מספר בקול ותוקף, כדבר שנאמר קק״ק. ב׳) גזירת שמים עליכם יורדי מרכבה, ואם לא תגידו ותאמרו מה ששמעתם ואם לא תעידו מה שראיתם על פנים, פנים רוממה וגבורה גאוה חיהיון, שמתנשאין מתנטלות ומתרגשות ומתגדלות הפנים, מתגבהות ומתגדלות שלשה פעמים בכל יום ויום במרום, ואין בני אדם יודעין ומכירין בהם, כדבר שנאמר קק״ק.

פרק י״א: א׳) כשמלאך הפנים נכנס לסלסל ולסדר לכסא כבודו ולהכין מושב לאביר יעקב, אלף אלף כתרים קושר לאופני הוד, לכל אחד ואחד מהם בראשו. אלף אלף פעמים כורע ונופל ומשתטח לפני כל אחד ואחד מהן. שני אלפים כתרים קושר לכרובי כבוד לכל אחד ואחד מהן בראשו, ושני אלפים פעמים כורע ונופל ומשתטח לפני כל אחד ואחד מהן. שלשת אלפים כתרים קושר לחיות הקדש לכל אחת ואחת מהן בראשה, וג׳ אלפים פעמים כורע ונופל ומשתטח לפני כל אחת ואחת מהן. ששת אלפים כתרים קושר לנוגה אור לו ולשמונת אלפים אלפי אלפים ורוב רבוא רבבות כתרים, ששת אלפים פעמים כורע ונופל ומשתטח לכל אחד ואחד מהן. שנים עשר אלפים כתרים קושר לבזק, לו ולששה עשר אלף אלף אלפי אלפי אלפים רוב ריבוא ריבוא רבבות רבבות כתרים, שנים עשר אלפים פעמים כורע ונופל ומשתטח לפני כל אחד ואחד מהן. ב׳) בבקשה מכם מדות נושאי כסא הכבוד בלב שלם ובנפש חפצה, הגדילו גילה ורינה שירה חמרה לפני כסא כבודו של טוטרוסיא״י נבו״ב מרתצע״ן, ואית דאמרי נדי״ב מרתצע״ן ה׳ אלקי ישראל, הפותח לבו בשעת תפלת בניו וידרש וימצא להם ליורדי מרכבה בשעה שהן עומדין לפני כסא כבודו. ג׳) בכל יום ויום בהגיע עלות השחר, מלך הדור יושב ומברך לחיות: לכם חיות, אני אומר לכם בריות, אני משמיע חיות נושאות כסא כבודי בלב שלם ובנפש חפצה. תתברך שעה שיצרתי אתכם, ותתרומם המזל שיצרתי אתכם, בו יאיר אור אותו יום שעליתם במחשבה על לבבי שאתם כלי חמדה, שתכנתי ושכללתי אתכם בו, כי החרישו לי קול יצורי שבראתי ואשמע ואאזין לתפלת בני. ד׳) בכל יום ויום בהגיע תפלת המנחה מלך הדור יושב ומרומם לחיות, עד שלא יכלה דבר מפיו, חיות הקדש יוצאות מתחת כסא הכבוד, ופיהם מלא רינה, בכנפיהם מלא גילה, ידיהם מנגנות ורגליהם מרקדות, ומקיפות וסובבות את מלכם אחת בימינו ואחת בשמאלו ואחת מלפניו ואחת מאחריו, ומגפפות ומנשקות אותו, ומפרעות, פניהן הן מפרעות, ומלך הכבוד מכסה פניו, והיה ערבות רקיע מתבקע מפני מלך הדר זיו יופי תואר, חמדת חמלת תאות זוהר הנזר שבה מראה פניהם, כדבר שנאמר קק״ק.

פרק י״ב: א׳) מבטלי גזירה מפירי שבועה מעבירי חימה משיבי קנאה מזכירי אהבה, אהבתו של אברהם אבינו לפני מלכם, כשהיו רואין אותו שהוא כועס על בניו מה הן עושין? מחבטין כתריהן ומתירין את מתניהן ומכין על ראשם ונופלין על פניהם ואומרין: התר התר יוצר בראשית; סלח סלח אביר יעקב; מחול מחול קדוש ישראל, כי אדיר מלכים אתה. ב׳) מלך נורא מלך מבוהל מלך יקר ונכבד, למה לך איבה עם זרע אברהם, למה לך קנאה עם זרע יצחק, למה לך תחרות עם זרע יעקב? כי קנין שמים וארץ קראת אותם, ויוצאות קרנות מתחת כסא כבודו פמיליות

פמיליות (משפחות משפחות) ותוקעות ומריעות ומברכות. ג׳) ברוכים אתם מלמדי זכות על בני, שבח לכם מסלסלי אבות, וכל צבא מרום כבוד וגדולה עשו להם. אדר״ו אמ״ה סע״ן עוד״י פצ״ת ה׳ אלקי ישראל היו נקראיך. הרי הוא אומר לך ה׳ הגדולה והגבורה וגו׳ ואומר מה רבו מעשיך ה׳ וגו׳. לכך נאמר תתהדר תתרומם ותתנשא מלך מפואר, תתברך ותתקדש טוטרוסיא״י ה׳ אלקי ישראל. ד׳) שהוא נקרא טוטרוסי״ה טוטרוסי״א טוטרוסי״ח טוטרוסי״ל טוטרוסי״ג טוטרוסי״ך טוטרוסי״ף טוטרוסי״ץ טוטרוסי״ש טוטרוסי״ב טוטרוסי״ן טוטרוסי״ם טוטרוסי״ע טוטרוסי״ק טוטרוסי״ת (1) צורט״ג והדריא״ל, אשרויליא״י.

פרק י״ג: א׳) א״ר ישמעאל כיון שראה ר׳ נחוניא בן הקנה את רומי הרשעה שנטלה עצה על אבירי ישראל לאבד אותם, עמד וגילה סודו של עולם, מדה שהוא דומה למי שהוא ראוי להסתכל במלך וכסאו בהדרו ביפיו וחיות הקדש בכרובי גבורה ובאופני שכינה, כבזק מבוהל בחשמל נורא ברגיון שמוקף סביב לכסא בנשרין ובשלהביות שמתגברות ועולות בין נשר לנשר, ובאבק עשן ובריח זו שהיה מעלה כל אבק גחליו שהיה מחופה ומכסה את כל חדרי היכל ערבות רקיע בערפלי גחליו, וסורי״א שר הפנים עבד טוטרכיא״ל יו״י (2) גאה. ב׳) למה דומה זו לאדם שיש לו סולם בתוך ביתו לכל מי שנקי ומנוער מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע ושבועת שוא וחלול השם ועזות פנים ואיבת חנם וכל עשה ולא תעשה שומר. ג׳) א״ר ישמעאל אמר לי ר׳ נחוניא בן הקנה: בן גאים! אשריו ואשרי נפשו שכל מי שנקי ומנוער משמונה מדות הללו שטוטרכיאל יו״י וסוריא עבדו מואס בהם. ד׳) יורד ומסתכל בגאוה מופלאה ושררה משונה, גאוה של רוממה ושררה של זיהיון, שהן מתרגשות לפני כסא כבודו פעמים בכל יום ויום במרום, מיום שנברא העולם ועד עכשיו לשבח שטוטרכיאל יו״י מתנהג בה במרום.

פרק י״ד: א׳) אר״י כיון ששמעו אזני התראה הזאת תשש כחי, אמרתי לו רבי אם כן אין לדבר סוף, שאין לך אדם שהנשמה בו שנקי ומנוער משמונה מדות הללו. אמר לי בן גאים, ואם לאו עמוד והביא לפני כל גבורי חבורה וכל אדירי ישיבה ואומר לפניהם, הרזין הסתורין הכבושין נפלאות, ואריגת המסכת ששכלול העולם וסלסולו עומד עליה, ושפוד (3) שמים וארץ שכל כנפי ארץ ותבל וכנפי רקיעי מרום קשורין תפורין ומחוברין תלויין ועומדין בו, ונתיב סולם מרום שראשו אחד בארץ וראשו אחד על רגל ימין כסא כבוד. ב׳) אר״י מיד עמדתי והקהלתי את כל הסנהדרין הגדולה וקטנה למבוי הגדול השלישי אשר בבית ה׳ ואני יושב על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי מחפץ יולדתי שהכניסה לו בכתובתה. ג׳) ובא רבן שמעון בן גמליאל ור׳ אליעזר הגדול ור׳ אליעזר בן דמה ור׳ אליעזר בן שמוע ויוחנן בן דהבאי וחנניה בן חניכאי ויונתן בן עוזיאל ור׳ עקיבא ור׳ יהודה בן בבא, באנו וישבנו לפניו והיו כל המון חבירים עומדין על רגליהם, כי היו רואין כוביות של אש ולפידי אור שמפסיקין ביניהם ובינינו, ור״נ בן הקנה יושב ומסדר לפניהם את כל דברי מרכבה ירידה ועליה, האיך יורד מי שיורד והאיך יעלה מי שיעלה. ד׳) וכיון שהיה אדם מבקש לירד למרכבה היה קורא אותו לסוריא שר הפנים ומשביעו מאה ושנים עשר פעמים בטוטרוסיאי יו״י שהיה נקרא טוטרוסיאי צורט״ק טוטרכיא״ל טופג״ר (ס״א טופר״ג) אשרויליא״י זבודיא״ל והרריא״ל טנדא״ל שוק״ד הוזי״א (ס״א שקר הזי״א) דהיבורו״ן ואדירירו״ן ה׳ אלקי ישראל. ה׳) שלא יוסיף על מאה ושנים עשר פעמים ולא יגרע מהם, אם מוסיף או גורע דמו בראשו, אלא פיו יוציא שמות ואצבעות ידיו מאה ושנים עשר יספרו, מיד יורד ושולט במרכבה.

פרק ט״ו: א׳) אר״י כך אמר ר״נ בן הקנה, בשבעה היכלות יושב טוטרוסיא ה׳ אלקי ישראל חדר בתוך חדר, ובפתח כל היכל והיכל שומרי הסף שמונה, ארבעה מימין המשקוף וארבעה לשמאל המשקוף. ב׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל הראשון דהביאל וקשריאל גהוריאל ובוזתיאל טופהיאל ודהריאל מתקיאל ושויאל, ואית דאמרין שיביאל. ג׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל השני טגריאל ומתפיאל סרהיאל וערפיאל שהרריאל וסטריאל רגעיאל [רגשיאל]. ד׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל השלישי סהיביאל ושבוריאל רצוציאל ושלמיאל סבליאל חזהיאל הדריאל ובזריאל. ה׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל הרביעי פחדיאל וגבורתיאל כזויאל ושכיניאל שתקיאל וערביאל כפיאל וענפיאל. ו׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל החמישי תחיאל ועוזיאל גטיאל (גטהיאל) וסעפריאל גרפיאל וגריאל דריאל ופלטריאל. ז׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל הששי רומיאל וקצפיאל גהגהיאל וארסברסביאל עגרומיאל ופרציאל מחקיאל ותופריאל. ח׳) ובפתח היכל השביעי זקופין ועומדין כל הגבורים, עריצים עזים וקפוים נוראים ומבוהלים גבוהים מהרים ולטושים מגבעות, קשתותם דרוכות והן בפנים, חרבות למושות והן בידיהם, וברקים טורדין ויוצאין מגלגלי עיניהם וכוביות אש מחוטמם ולפידי גחלים מפיהם, וכובעין ושריונים הן מעוטרין, ורמחים וחניתות תלויות להן בזרועותם.

פרק ט״ז: א׳) סוסיהם סוסי חשך סוסי צלמות סוסי אפלה, סוסי אש סוסי דם סוסי ברד, סוסי ברזל

(1) רשום בסוף הפרק: וסימן להדא הלכתא למיגרס אילין שמהתא דברכתא מטורסיאי ועד טוטרוסית, ניגרוס הדא מסורתא: יה אחל גך פץ שבנם עקת. (2) הוא שם הוי״ה בגימטריא כ״ו כמו יו״י, וידוע מאמר חז״ל כי מטטרון נקרא ג״כ הוי״ה כי שמו כשם רבו. (3) אולי צ״ל שפריר, מלשון ונטה את שפרירו עליהם (ירמיה מ״ג י׳).

סוסי ערפל, סוסים שרוכבים עליהם, העומדים על אבוסי אש ומלאים גחלי רתמים ואוכלים גחלים מתוך אבוסיהם כשיעור מ׳ סאה בפה אחד, לשעור פה כל סוס וסוס שלשה כשיעור פתח מאבוסי של קיסריה. ב׳) ונהרי אש בצד אבוסיהם, והיו שותים כל סוסיהם כשיעור אמת המים שיש בנחל קדרון שמוציאה ומחזקת כל מימי גשמים של ירושלם. והיה שם ענן למעלה מראשם, מזלף דם למעלה מראשם שלהם ושל סוסיהם. ההו סימן ומדה של שומרי פתח היכל השביעי, וסוס כל פתח, כל היכל והיכל. ג׳) והיו עולין כל בעלי יורדי המרכבה ואינם נזוקים, אף שהיו רואים כל היכל זה ויורדים בשלום, ובאים ועומדים ומעידין ראייה נוראה ומבוהלה, ומה שאין בו בכל היכל של מלכי בשר ודם. מברכין ומשבחין ומקלסין ומפארין ומרוממין ומהדרין, ונותנין כבוד ותפארת וגדולה לטוטרוסיא ה׳ אלקי ישראל, ששמח ביורדי מרכבה והיה יושב ומצפה לכל אחד ואחד מישראל, אימתי ירד בגאוה מופלאה ושררה משונה, בגאוה של רוממה ושררה של זיהיון, שמתרגשות לפני כסא הכבוד שלשה פעמים בכל יום במרום, ומשנברא העולם ועד עכשיו לשבח. ד׳) מלך ישר מלך נאמן מלך אהוב, מלך נחמד מלך סומך מלך עלוב, מלך עניו מלך צדיק מלך חסיד, מלך קדוש מלך טהור מלך ברוך, מלך גאה מלך גבור מלך חנון, מלך רחום מלך מלכי המלכים. ה׳) וארון הכתרים מחמד ומצפה טוטרוסאי ה׳ אלקי ישראל במדה שמצפה לגאולה ולעת ישועה ששמורה להם לישראל אחר חורבן הבית השני האחרון, ואימתי ירד היורד למרכבה, מתי יראה בגאות מרום, מתי ישמע קץ ישועה, מתי יראה עין לא ראתה, מתי יעלה ויגיד לזרע אברהם אוהבו.

פרק י״ז: א׳) א״ר ישמעאל כשאתה בא ועומד על פתח היכל הראשון, טול שני חותמות בשתי ידיך אחד של טוטרוסיאי יו״י ואחד של סוריא שר הפנים. של טוטרוסיאי יו״י הראה אותו לעומדים לימין ושל סוריא הראה אותו לעומדים לשמאל, מיד כהביאל (דהביאל) השר שהוא ראש פתח היכל הראשון ופקיד על היכל ראשון ועומד לימין המשקוף, וטופהיאל שר העומד לשמאל המשקוף עמו, מיד תופסין אותך ומשלימין ומזהירין עליך לטגריאל השר שהוא ראש פתח היכל השני ועומד מימין המשקוף ומתפיאל השר העומד לשמאל המשקוף עמו. ב׳) והראה אותם שני חותמות אחד של אדריהרון יו״י ואחד של אוהזיא שר הפנים, של אדריהרון הראה אותו לעומדין לימין ושל אוהזיא שר הפנים הראה אותו לעומדין לשמאל, מיד תופסין אותך אחד מימינך ואחד משמאלך עד שמוליכין ומוסרין ומשלימין אותך ומזהירין עליך לשבוריאל השר שהוא ראש פתח היכל השלישי ועומד לימין המשקוף ורצוציאל השר העומד לשמאל עמו. ג׳) והראה אותם שני חותמות אחד של צורטק יו״י ואחד של דהביורון שר הפנים, של צורטק יו״י הראה אותו לעומדין לימין ושל דהביורון שר הפנים הראה אותו לעומדין לשמאל, מיד תופסין אותך אחד מימינך ואחד משמאלך ומוליכין לפניך שני שרים מלפניך ושני שרים מאחריך, ומשלימין אותך עד שמוליכין אותך ומזהירין עליך לפחדיאל השר שהוא ראש פתח היכל הרביעי ועומד לימין המשקוף, וגבורתיאל השר העומד לשמאל המשקוף עמו. ד׳) והראה אותם שני חותמות אחד של זבוריאל יו״י ואחד של מרגיויאל שר הפנים, של זבוריאל הראה לאותן העומדין לימין ושל מרגיויאל שר הפנים הראה לאותן העומדין לשמאל, מיד תופסין אותך אחד מימינך ואחד משמאלך עד שמוליכין אותך ומוסרין אותך ומשלימין אותך ומזהירין עליך לתחיאל השר שהוא ראש פתח היכל החמישי ועומד לימין המשקוף ועתיאל השר העומד לשמאל המשקוף עמו. ה׳) והראה אותם שני חותמות אחד של טוטרביאל יו״י ואחד של זהפניריאי שר הפנים, של טוטרביאל יו״י הראה לעומדין לימין ושל זהפניריאי שר הפנים הראה אותו לעומדין לשמאל, מיד תופסין אותך שלשה שרים מלפניך ושלשה שרים מאחריך וכו׳. ו׳) מפני ששומרי היכל הששי היו משחיתין ביורדי מרכבה ולא ביורדי מרכבה, שלא ברשות, והיו מצווין עליהם [שלא לעשות כן] ומכין אותם ושורפין אותם ומעמידים אחרים במקומיהם, ואף אחרים העומדים תחתיהם כך היא מדתם, אינם מתייראים ומעלים ללב לומר למה אנו נשרפין וכי מה הנייה יש לנו שאנו משחיתין ביורדי מרכבה ולא ביורדי מרכבה, שלא ברשות. ועדיין כך היא מדתם של שומרי היכל הששי.

פרק י״ח: א׳) אר״י אמרו לי כל חבורה: בן גאים! אתה מושל באור של תורה כר׳ נחוניא בן הקנה, ראה אם החזרתו ויושב אצלינו מצפייה שהיה מציץ ויאמר לנו מה הוא מיורדי מרכבה ולא מיורדי מרכבה שהן פוגעין בהן שומרי היכל הששי ולא היו נוגעין ביורדי מרכבה כל עיקר, מה הפרש בין אלו לאלו (3), ב׳) אר״י מיד נטלתי מטלית של מילת [אשר] פרח בה, ונתתי אותה לר׳ עקיבא ור״ע נתנה לעבד שלנו לומר: לך העמיד מטלית זו אצל אשה שטבלה ולא עלתה לה טבילה שהטבילה, שאם תבא אותה האשה ותאמר מדת ווסתה לפני חבורה בידוע שאחד אוסר והרוב מתירין, אמרו לאותה אשה תנעי בה במטלית זו בראש אצבע צרדה של יד ואל תדרכי ראש האצבע עליה אלא כאדם שנוטל עצה מגלגל עיניו שנפלה, מדחה אותה ברמיזה. ג׳) הלכו ועשו כן והניחו את המטלת לפני ר׳ ישמעאל, נעץ בה מורביא של הדס מלאה פליימון ששרו באפלסמון נקי

---

(3) ר״ל יודיענו במה נבדלו אלה הראוים לראות במעשה מרכבה מאלה שאינם ראוים לראות, שהאחרונים נפגעים ע״י שומרי הסף ולא הראשונים, ואיך להזהר מהם?

והניחה על ארכובותיו של ר׳ נחוניא בן הקנה, מיד פטרוהו מלפני כסא הכבוד שהיה יושב ורואה בגאוה מופלאה ושררה משונה, בגאוה של רוממה ושררה של זיהיון שמתרגשות לפני כסא הכבוד שלשה פעמים בכל יום ויום במרכבה, משנברא העולם ועד עתה לשבח. ד׳) ובקשנו ממנו מי הוא מיורדי מרכבה ולא מיורדי מרכבה, אמר לנו אלו בני אדם שהיו לוקחין אותם יורדי מרכבה ומעמידין אותם למעלה מהם ומושיבין אותם לפניהם ואומרין להם צפו וראו והאזינו וכתבו כל מה שאני אומר, וכל מה שאנו שומעין מלפני כסא כבוד, ואותם בני אדם אינם הגונים לכך, לפיכך היו פוגעין בהם שומרי פתח היכל הששי. היו זהירין שתבררו לכם בני אדם בשרים והם מחבירים הברוקים. ה׳) כשאתה בא ועומד על פתח היכל הששי, הראה שלשה חותמות של שומרי פתח היכל ששי לקצפיאל השר שחרבו שלופה בידו וטורדין ויוצאין ממנה ברקים, והיה מעוררה על כל מי שאינו ראוי להסתכל במלך וכסא, ואין כל בריה שממחה בידו, וחרבו שלופה צווחת, ואומרין וכו׳ ועומדין במשקוף לימין. ו׳) ואחד של דומיא״ל, וכי דומיאל שמו והלא אביר נהידריה״ם שמו, למה נקרא שמו דומיאל, א״ר ישמעאל כך אמר ר׳ נחוניא בן הקנה, בכל יום ויום בת קול יוצאת מערבות רקיע ומכריז ואומר, בית דין של מעלה כך אומרים טעום ובר מנצ״ה זפוכ״י גש״ש נעש״ת ה׳ אלקי ישראל קרא אותו דומיאל על שמי, ומה שאני רואה מחריש כך דומיאל רשות שלי משקוף של ימין, והוא אתו קצפיאל השר ואין לו עליו לא איבה ולא שנאה ולא קנאה ולא תחרות, אלא אלו לכבודי ואלו לכבודי.

פרק י״ט: א׳) זהרריאל ופעלי פעליו, שני חותמות הללו הראה מי שהוא לקצפיאל, וברוניה הראה לרומיאל השר, שר ישר ועלוב, מיד היה קצפיאל השר דורך קשתו ועטש ומביא לך רוח סערה, ומושיב אותך בקרן של נוגה, ומתקיע לפניך שמונת אלפים רבבות קרנים ושלשת אלפים רבבות שופרות וארבעת א.פים רבבות חצוצרות, ודומיאל השר תופס דורן והולך לפניך. ב׳) ומה דורן? אמר ר״י כך אמר ר״נ בן הקנה: רבי, דורן זה שהיה דומיאל השר תופס לפני קורין של אותו אדם שזוכה ויורד למרכבה, לא דורן של כסף או של זהב, אלא עחבין (מניחין) אותו לאותו אדם ולא היו שואלין אותו לא בהיכל ראשון ולא בהיכל שני ולא בהיכל שלישי ולא בהיכל רביעי ולא בהיכל חמישי ולא בהיכל ששי ולא בהיכל שביעי, אלא הוא מראה להם חותמו והם עוזבין אותו ונכנס. ג׳) ובפתח היכל ששי דומיאל השר שומר הסף של ימין לפתח היכל ששי יושב על ספסל של ליתיק טהור שבו זיו מאורות רקיע בברייתו של עולם, ארסטא״ן ומיר״א ארסטאן וכנפינ״ן צמנ״ש ערנ״ה (ס״א ערגנ״ה) ה׳ אלקי ישראל ודומיאל השר מקבל אותו בסבר פנים יפות ומושיבו על ספסל של ליתיק טהור ויושב אצלו על ימינו.

פרק עשרים: א׳) והיה אומר לו שתים אני מעיד ומתרה בך, אין יורד היורד למרכבה אלא שיש בו שתי מדות הללו, מי שקרא תורה ונביאים וכתובים ושונה משניות מדרש הלכות ואגדות ופתרון הלכות איסור והיתר, ומי שקיים כל לאו הכתוב בתורה ושומר כל הזהרות של חוקים ושל משפטים ושל תורות שנאמרו למשה בסיני, ב׳) אם, אמר לו לדומיאל השר, יש בו כל אחת משתי מדות הללו היה דומיאל השר נזקק לו לגבריאל הסופר וכותב לו את הנייר בסקרייא שלו, קורין לאותו אדם לומר כך וכך תורתו של פלוני כך וכך מעשיו, ומבקש לכנס לפני כסא כבודו. ג׳) וכיון שהיו רואין שומרי פתח היכל השביעי לדומיאל ולקצפיאל ולגבריאל שהן באין לפני, קורין לאותו אדם שזוכה ויורד במרכבה, מכסין פניהם ויושבין, שהיו זקופין ועומדין ומתירין את הקשתות הדרוכות ומחזירין את החרבות הלטושות אל נדנן, ואעפ״כ צריך להראות להם בחותם גדול וכתר נורא טאר״ס ובר משגיי״ה ובעשפט״ש ה׳ אלקי ישראל, והיו נכנסין מפני כסא כבודו והיו מוציאין מלפניו כל מיני זמר ושירה והיו מזמרין ובאין לפניו, עד שמעלין אותו ומושיבין אותו אצל הכרובים אצל האופנים אצל חיות הקדש, והוא רואה נפלאות וגבורות, גאוה וגדולה קדושה וטהרה אימה ענוה וישרות. באותה השעה א״ר ישמעאל שמושל החבירים למדה זו, לאדם שיש לו סולם בתוך ביתו שהיה עולה ויורד בו ואין כל בריה שממחה בידו. ברוך אתה ה׳ הכם הרזים ואדון הסתרים, אמן ואמן.

פרק כ״א: א׳) א״ר ישמעאל קצף עלי רבן שמעון בן גמליאל, אמר לי כמעט רגע נזף בנו זהפטריא״י המליל אותנו כסובין, מפני מה היה לך שגגת זדון עמנו, כסבור אתה שיונתן בן עוזיאל אדם קטן בישראל, מה אם ירד סתם ובא ועמד על פתח היכל שביעי? א״ר ישמעאל הלכתי וכעסתי כנגד ר׳ נחוניא בן רבינו. ב׳) לאמר: נשיא כעס עלי למה לי חיים? א״ל בן גאים אם לאו, מה כבודי אצליכם? שמתי בפיכם נביאים וכתובים משנה ומדרש הלכות ואגדות ופירושין הלכות איסור והיתר, אילמלי סתרי תורה שהכנסתי מכם כלום באתם לפני? יודע אני על מה באתם, לא באתם אלא על שומרי פתח היכל שביעי. ג׳) לך אמור לנשיא, לכל שומרי פתחי היכלות הששה יש רשות להזכיר את שמותם של כל אחד ואחד מהם וליגע בהם, אבל שומרי פתח היכל השביעי משמות שלהם מבוהל אדם ואין יכול ליגע בהם, לפי שכל אחד ואחד מהם שמו נקרא על שם מלכו של עולם, לא פירשתי אותם עד עכשיו שאתה אומר לי פרוש, בואו ועמדו על רגליכם, וכל אחד ואחד מכם כששמו יוצא מפי, כרעו ותפולו על פניכם. מיד באו כל גבורי תורה חבורה וכל אדירי ישיבה ועמדו על רגליהם לפני ר׳

נחוניא בן הקנה, והוא אומר והם נופלין על פניהם והסופרים כותבים.

פרק כ״ב: א׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל שביעי זהפנוריאי יו״י שר נכבד ונחמד, אבירזהיאי יו״י שר נכבד ונחמד ונורא, אטריגיאש יו״י שר נכבד ונחמד נורא ומבוהל, נגרניאל יו״י שר נכבד ונחמד נורא ומבוהל ויקר, ענפיאל יו״י שר נכבד ונחמד ונורא ומבוהל ויקר ומפואר, נעזוריאל יו״י שר נכבד ונחמד נורא ומבוהל ויקר ומפואר ועז, ססטיאל יו״י שר נכבד ונחמד ומבוהל יקר מפואר עז ואדיר, ענפיאל יו״י שר ששמו נזכר לפני כסא כבודו שלשה פעמים בכל יום ויום מיום שנברא העולם ועד עכשיו לשבח, מפני מה, מפני שטבעת של חותם של שמים וארץ מסורה בידו. ב׳) וכיון שהיו רואים אותו כל מי שבמרום כורעין ונופלין ומשתטחין לפניו, מה שאין כן במרום, ואם תאמר לפני שר הפנים—אין נופלין אלא מן העומדין חוץ לפני כסא כבודו, שאין משתחוים לו לשר הפנים, ולפני ענפיאל השר הן משתחוין מרצון ומרשות אנטורו״ס רבו הגדול יאפימי״ל שנ״ת מרצ״ע ה׳ אלקי ישראל. ג׳) אלה שמותם של שומרי פתח היכל שביעי של ירידה, שלשה הפרש משמותם של עליה, נורפיאל יו״י שר נכבד נחמד ונורא שהיה נקרא אבירזהיאו יו״י, דלוקיאל יו״י שר נכבד נחמד ונורא לבכפיאל יו״י, יקריאל יו״י שר נכבד נחמד ונורא שהיה נקרא אטריגיאל יו״י, ישישיאל יו״י שר נכבד נחמד ונורא שהיה נקרא בנאיאל יו״י, נורפיניאל יו״י שר נכבד נחמד ונורא שהיה נקרא שקדיהיאל יו״י, נערוריאל יו״י שר נכבד נחמד ונורא שהיה נקרא זוהליאל יו״י, ענפיאל יו״י שר נכבד נחמד ונורא ומבוהל ויקר ומפואר ועז ואדיר וחזק ישר ואמיץ שהיה נקרא טופריאל יו״י. ד׳) ולמה נקרא שמו ענפיאל, מפני ענף כתריו שהיה מונח בראשו שהיה חופה ומכסה את כל חדרי היכל ערבות רקיע ביוצר בראשית, מה יוצר בראשית כתוב מקרא עליו כסא שמים הודו אף ענפיאל השר עבד שנקרא על שם רבו כך, ולמה חביב ונחמד מכל שומרי פתחי היכלות? מפני שפותח פתח היכל השביעי וסוגר אותו לפני כסא כבודו, שסילול מתוכו ועומד נגד פתח היכל השביעי, ומאתים וחמשים ושש כנפים יש בכל חיות הקדש נגד פתח היכל השביעי. ה׳) גדולה מבולם חמש מאות ושתים עשרה עינים יש בארבע חיות נגד פתח היכל השביעי, של צורת פנים שלהם, פנים של ששה עשר ששה עשר פנים יש בכל חיה וחיה נגד פתח היכל השביעי.

פרק כ״ג: א׳) וכיון שהיה אדם מבקש לירד במרכבה היה ענפיאל פותח לו דלתות פתח היכל השביעי, והיו אותן עינים (כל עין ועין אחת מעיני הקודש פקועה כשיעור כברה גדולה) של מבינים, ומראה עיניהם כברקים ירוצצו חוץ מעיני כרובי גבורה ואופני שכינה שהן דומות ללפידי אור ושל שלהבת גחלי רתמים. ב׳) והיה אותו אדם זוע ומזדעזע ומרתיע מתבהל ונבהל מתעלף ונופל לאחוריו, והיה סומכו ענפיאל השר, הוא וששים ושלשה שומרי פתחי שבעה היכלות, והיו כולם עוזרים אותו ואומרים לו אל תירא בן זרע אהוב, היכנס וראה מלך ביפיו, אין אתה נשחת ואין אתה נשרף. ג׳) מלך ישר הוא מלך נאמן הוא, מלך עלוב הוא מלך עשיר הוא, מלך צדיק הוא מלך חסיד הוא, מלך קדוש הוא מלך טהור הוא, מלך ברוך הוא מלך גאה הוא, מלך גבור הוא מלך חנון הוא, מלך רחום מלך שפל, ברוך הוא. ד׳) והם נותנים בו כח, מיד תוקע קרן ממעל לרקיע אשר על ראשם וחיות הקדש מכסין פניהם וכרובים ואופנים מחזירין פניהם והוא נכנס ועומד לפני כסא כבודו.

פרק כ״ד: א׳) כיון שעמד לפני כסא כבוד פותח ואומר שירה, שכסא כבוד משורר בכל יום ויום תהלה שירה וזמרה, ברכה שבח והלל וקילוס, תודה והודיות נצוח ונגון, הגיון גילה צהלה שמחה וששון, רננות נועם ענוה נוה אמת צדק ויושר, סגלה גוי ופאר ועוז, עילוס ועילוז ועילוץ ועילוי, נחת ומנוחה ונחמה שלוה השקט ושלום, שאנן בטח וטובה, אהבה חמדה חן וחסד ויופי, תאר אדר וחמלה, זיו חוהר זכות, זורח נוגה אור, ענף סיגוב פלאות וישע, רוקח ממולח מאור ואדירות עזירות עריצות כח, גובה ויקר חזק וממשלה ואמיץ, נסוי נשאוי רוממה חיהיוך, עוזת גבורת חיל, קדושה וטהרה ונקיון, גאוה גדולה ומלכות, הוד והדר כבוד ותפארת לזהרריאל ה׳ אלקי ישראל, מלך מפואר המעוטף בתפארת המהודר ברקמי שיר, מהודר בהוד וכבוד והדר, עטרת גאות וכתר נוראות ששמו ערב לו חכרו מתוק לו וכסאו מפואר לו, והיכלו מהודר לו וכבוד נחמד לו, והוא נאה לו ומשרתיו מנעימים לו, וישראל עוזת נפלאותיו, מלך מלכי המלכים אלקי האלקים ואדוני האדונים, המסובב בקשרי כתרים מוקף בענפי נגידי נוגה שבענף, הודו כסה שמים הדרו יופיע מרומים, ומיופיו יתבערו תהומות ומתוארו יתבערו שחקים, וגאים מפליט תוארו ואיתנים מפוצץ כתרו, יקרים טורד חלוקו וכל עצוב ישמח בדברו, ירננו דשאים בשמחתו מדברו יזלו בשמים, טורדין ויוצאין יקרים בלהבי אש, נותן לשוחריהן בשלוה למקומן, מלך אהוב נחמד ונעים ונקי, מתגבה על המלכים, ונאה המתגאה על הגאים, הדור המתנשא על האיתנים ומתרומם על הנוראים, פאר מלכים תהלה לבחורים, סגולה לקדושים עלוב לעלובים, ערב בפי קוראיו מתוק למייחלי שמו, צדיק בכל דרכיו וישר בכל מעשיו נאה בכל מדותיו, זך בעצה ובדעת ברור בבינה ובעלילה, עד לכל דבר, דיין לכל נשמה, שופט בכל מדה, אביר בכל חכמה ובכל רז, אדיר בקדושה ובטהרה, מלך אמת ויחיד, מלך ממית ומחיה מלך חי וקים לעולמים, מלך אומר ועושה ומכלכל, מלך יוצר כל, מכה ובורא כל רפואה, מלך עושה כל ברכה ומכין כל טובה, מלך

רן כל מעשיו ומכלכל כל יצוריו, מלך רם ורך לכל שפל, ולכל אמיץ חזק הוא, מלך רם ונשא נשגב נפלא, ידיד וישיש ישר ונאמן יקר ונכבד, חזק ואמיץ צדק ואמת קדוש וטהור, חסיד גדול וגבור, עז איתן יקר ונורא ומבוהל, סלולו על שכלולי גאוה, מתוכן על עמורי פאר בחדרי היכל גאוה, עז איתן יקר נורא איתן ומבוהל, רואה ממעמקים צופה במסתרים מביט במחשכים, בכל מקום שם הוא, בכל לבב שם הוא, וחפצו לא להמיר ולא להשיב את דברו ולא לאחר את רצונו, ולא מקום לנוס ממנו ואין סתר להסתר ולהחבא מפניו, תמלוך לעולמים, ימלוך כסאך לדור דורים, מלך רחום וחנון מוחלן וסולח, מגלגל ומעביר, תתהדר בכל שיר תתפאר בכל נועם, תתרומם על היכל גאוה, תתנשא על עמורי פאר, תתגבה בכל המעשים תתגאה על כל יצורים, תתכבד על כסא כבודך, תתיקר על כלי חמדתך, תתברך בכל הברכות, תשתבח בכל התשבחות, תתהלל בכל ההילול, תתקלס בכל הרננות, תתגדל לעולמים תתקדש עדי עד, טוטרוסיאי ה׳ מלך כל העולמים אדון כל המעשים חכם בכל הרזים מושל בכל הדורות, אל אחד אשר מעולמים, מלך יחיד אשר לנצח נצחים סלה.—ואראה כעין חשמל היה נזקק ועומד ובורר ביורדי מרכבה בין שראוי לירד למרכבה, ואם היה ראוי לירד למרכבה כיון שאומרים לו היכנס ואינו נכנס וחוזרין ואומרין לו היכנס ומיד נכנס היה משבחין אותו לומר בודאי זה מיורדי מרכבה, אבל אם אינו ראוי לירד למרכבה כיון שאומרים לו אל תכנס והוא נכנס מיד מטילין עליו מגזרי ברזל, מפני ששומרי פתח היכל הששי מטילין ומשליכין עליו אלף אלפים גלי מים ואין שם אפילו טיפה אחת, ואם אמר מים הללו מה טיבן? מיד רצין אחריו בסקילה, אומרים לו ריקה שמא מזרעו של מנשקי עגל אתה ואין אתה ראוי לראות במלך ובכסאו, אם כן הוא בת קול יוצאה מערבות רקיע לומר יפה אמרתם מזרעו של מנשקי עגל הוא ואינו ראוי לראות במלך ובכסאו, לא זז משם עד שמטילין בו אלף אלפים מגזרי ברזל. ז׳) מי כמוך אלקי ישראל, בעל גבורות ה׳ אלקי ישראל, יכרעו וישתחוו עליונים ותחתונים לפניך ה׳ אלקי ישראל, יהדרו שרפים ויברכו רננות לפניך ה׳ אלקי ישראל, יהללך כסא כבוד ולך יתן גאות ורבות עוז ותפארת לפניך ה׳ אלקי ישראל, משרתיך יכתרו לך כתרים וישירו לך שיר חדש וימליכוך נצח ותקרא אחד לעולם ועד, לפניך יברכו לפניך יברכו לפניך ישבחו, לפניך יפארו לפניך ירוממו, לפניך יודו כי אתה ה׳ אלקי ישראל גבור חיל ורב להושיע. ברוך אתה ה׳ חכם הרזים אדון הסתרים, אמן.

פרק כ״ו: א׳) אתה הוא פועל גבורות, מחדש חדשות ומחדש בריותיך בכל יום ויום, משרתים מאש לרומם שבחי רוך, זוהר מזהיר בתוך רבבות אש, זונח שנאה וקנאה מואס איבה ותחרות, מרחיק כעס מפיר קצף, מרבה כל חן וטוב כרובי כבודך, איש המתגבר על כרובי אש, שר על השרים שרפים שרפי להב סביבות לכסאך עומדין, זה וזה משמיעין סולו לרוכב. ב׳) ברכה שבח והלל שיר תודה והודיות, שבח פאר מאד ולחש קילוס ענוה וחסד, לאדיר לאביר לאמיץ לברוך לבוחן לגבור נאה וגבוה, בפיהם זמרה בלשונם רננות, תנומה אין להם, לא לילה ולא יום אלא באור נוגה זמרה והלל. ג׳) אתה הוא אדון הגדול הגבור והנורא הצדיק והחסיד הקדוש והנאמן, ארך אפים ורב חסד ואמת, אתה הוא אדון אלקי האלקים ואדוני האדונים, אתה הוא גדול לך מגדלין כל בעלי גדולה, אתה הוא האל גבור לך מגברין כל בעלי גבורה, אתה הוא האל נורא לך מרננין כל בעלי רננות, אתה הוא האל צדיק לך לך מצדיקין כל בעלי צדקות, אתה הוא האלקים חסיד לך מייחלין כל בעלי חסידות, אתה הוא האל קדוש לך מקדישין כל בעלי קדושה, אתה הוא האל הנאמן בדבריך לך מאמינים כל בעלי אמונה. ד׳) אתה הוא שגלית סודך למשה ולא כסית ממנו כל גבורותיך, בזמן שאין הדיבור יוצא מפיך היו כל הרזים ההרים הרמים מזדעזעין ועומדין לפניך בבהלה גדולה, בזמן שהדיבור יוצא מפיך היו כולן נשרפין בלהבי אש. אתה הוא בוחן כליות ולב ובוחן אמונים, אתה דר בלב האדם ודינו דין צורה בדין שלהבת, אתה הוא גבור נאים, נאה על כל מתנאה, רם על הכל ומשפיל גאים ומגביה שפלים. ה׳) נאה בבריות אדם, דמות אדם בכסאך קבעת, אדם לה בה וידי אדם תחת כנפיהם, רצין כאדם עמלין כאדם כורעין ומשתחוין בשירה כאדם ואימתך מלך עליהם. נאה בבהמות שור, דמות שור בכסאך קבעת, רצין כשור עמלין כשור עומדין על עמדם כשור ואימתך קדוש עליהן. נאה בחיות ארי, דמות ארי בכסאך קבעת, שאגתן כאריה ואימתן כאריה ופחדתן כאריה חרוע עוזו כארי ואימתך נורא עליהן. נאה בעופות נשר, דמות נשר בכסאך קבעת, רצין כנשר קלין כנשר ועופפין כנשר טסין כנשר ואימתך טהור עליהן. וכולן משלשלין קדושתך בקדושה משולשת כדבר שנאמר קק״ק. ו׳) תתאדר תתהדר תתרומם תתנשא, תתפאר תתברך תשתבח תתגדל תתקדש תתעלה תתעלז תתקלס, שכן חובת כל היצורים לאדרך להדרך לברכך לשבחך לעלך לגדלך לקדשך לרוממך לפארך לנשאך ולקלסך, מלך הגדול והקדוש שלים על העליונים ועל התחתונים על הראשונים ועל האחרונים, שמתוך זיע ורתת משלשין קדושתך בקדושה משולשת, כדבר שנאמר קק״ק. ז׳) האדרת והאמונה לחי עולמים, הבינה והברכה לח״ע, הגאוה והגדולה לח״ע, הדעה והדיבור לח״ע, ההוד וההדר לח״ע, הועד והותיקות לח״ע, הזכות והזכרון לח״ע, החן והחסד לח״ע, הטהרה והטוב לח״ע, היקר והישועה לח״ע, הכתר והכבוד לח״ע, הלקח והליבוב לח״ע, המלוכה

והממשלה לח"ע, הנוי והנצח לח"ע, הסוד והשכל לח"ע, העח והעטרה לח"ע, הפאר והפלא לח"ע, הצדקה והצהלה לח"ע, הקילוס והקדושה לח"ע, הרננות והרחמים לח"ע, השיר והשבח לח"ע, התהלה והתפארת לח"ע. ח׳) מי יוכל לדבר אחת מאלף אלפי אלפים רבבות ריבוא רובי רבבות גבורותיך מלך מלכי המלכים ברוך הוא, שהחיות נצבות ועומדות לפניך בדממה דקה, הן אש חיבן אש הילוכן אש דיבורן אש, והן מתיראין מפני אש שמא ישרפו בלהבי אש, סבבתן לך והם לך היקפתן לך, אצלך צפונים בקניך הוגים בסוד ושכל, אזורי עוז עטופי הרעיון, לא תשור איה חנותך, מלך גדול וקדוש שליט על העליונים ועל התחתונים, על הראשונים ועל האחרונים, אין לא בעליונים ולא בתחתונים לא בראשונים ולא באחרונים שיכול לידע את מעשיך ולחקור את כל נפלאותיך, כמה שאין יכול לדמותם. אלף בית א בב גג דד הה וו זז חח. מטטרון שנקרא שמו על שמונה שמות: מרגיויאל שמו גיותיאל שמו, זיותיאל שמו איזיהיאל שמו, יהויאל שמו מיזאל שמו, סנגסניאל שמו סנגסייריה שמו. מתוך אהבה שהיו אוהבין אותו במרום היו קורין אותו במחנות קדושים מטטרון עבד ה׳ ארך אפים ורב חסד. ברוך אתה ה׳ חכם הרזים אדון האדונים והסתרים, אמן אמן.

פרק כ"ז: א׳) א"ר ישמעאל כך אמר ר"ע משום ר׳ אליעזר, מיום שנתנה תורה עד שנבנה הבית האחרון, תורה נתנה הדרה לא נתנה, ויקרה גדולתה ותפארת שלה אימתה פחדה ויראתה עטרת גאותה ונאונה זויה חיותה עוזה ועיזוזה ממשלתה וגבורתה לא נתנו—עד שנבנה הבית האחרון ושרתה בו שכינה. ב׳) עמדו ישראל לשפוך תרעומות לפני אביהם שבשמים לומר הרבה צרות הפלת עלינו, איזו נתפס ואיזו נעזב, השלכת עלינו טורח גדול ומשאוי גדול, אמרת לנו בנה בית ואע"פ שאתם בונים עסקו בתורה (זו תשובת בניו). ג׳) כי בטלה גדולה היה לכם. בין הגליות הייתי מתאוה מתי אשמע קול דברי תורתי מפיכן, כי אתם לא עשיתם יפה שחלקתם וכעסתי עליכם ועמדתי ועשיתי על עירי ועל ביתי ועל בני, ואני לא עשיתי יפה שעמדתי לנגדכם וחתמתי עליכם גזר דין בודאי שהיא עומדת לעולם ולעולמי עולמים, תהא לה תמירות שאין לה אורך או שתים או עשר או שלשים ואם בגבורות עד מאה והלכה לה, אלא שאתם הוכחתכם אותי, אתם יפה עשיתם, כבר קבלתי עלי תוכחתם. ד׳) כי ערבת עלי אנחת ישראל וכסת אותו תאות תורה, נתחננו באזני דבריכם ומתקבלין עלי אמרי פיכן, אתם עסקו בבית בחירתי ותורה מפיכן לא תמוש, כי בעל נפלאות אני אדון פרישות אני הוא בעל גבורות, לפני מתנגשות נסין ותמהין לפני כסאי, ומי הקדימני ולא שלמתי לו, מי קראני ולא עניתיו, מיד אמרו לפני משאלותיכם. ה׳) בתי גנזי ובתי אוצרותי אין כל דבר חסר בהם, אמרו משאלותיכם וינתנו לכם ותאות נפשיכם מיד תעשה, כי אין עת כעת הזאת, ואין זמן כזמן הזה שרבקה אהבתכם בלבי.

פרק כ"ח: א׳) אני יודע מה אתם מבקשים ולבי הכיר מה אתם מתאוים, תורה מרובה אתם מבקשים והמון תלמוד ורוב שמועות לשאול הלכה אתם מצפים, ולהמון רזיי אתם מחמדין, להרבות הרים הרים, להפלות תושיה גבעות גבעות, להגדיל תלמוד בחוצות ופלפול ברחובות, להרבות הלכות כחול הים ורזיי כעפרות תבל, ולהושיב ישיבות בשערי אהלים לפרש מה איסור והיתר לטמא בה את הטמא ולטהר את הטהור, ולהכשיר את הכשר ולפסול את הפסול, ולהכיר בהן את הדמים להורות לנידות מה יעשו. ב׳) לקשור כתרים בראשיכם ועטרות מלכות, לכוף מלכים להשתחוות לכם, ליזקק חזנים, להשתטח לפניכם להפקיע שמכם בכל ביפה חכרכם בברכי הים, להאיר פניכם כזריחת היום ובין עיניכם ככוכב שחר, אם תזכו לחותם זה להשתמ״ש בו בכתר, עם הארץ לא ימצא בעולם וכסיל וטפש לא יהיה בכם. ג׳) אתם שמחים משרתי, שרז זה אחד מן הרזים יוצא מבית גנזי קול ישיבת שלכם, כי בעגלי מרבק לא בעמל ולא ביגיע אלא בשם חותם זה ובזכרון כתר התמה תמה מכם והדוה דוה מכם, רבים מתים באנחתכם ויוצאה נשמתם על שמע כבודכם. ד׳) עושר וממון מתגבר עליכם, גדולי עולם מתרבקין בכם, משפחה שאתם נושאים ממנה סוככת אותה חסות מכל צדדיה המברך בכם מבורך ומשתבח בכם משתבח, מצדיקי רבים אתם נקרין מזכין בריות קורין אתכם, קביעות חדשים מכם תצא ועבור שנים מערמת חכמתכם. ה׳) על ידכן נשיאים מתמשחין ועל פיכן אבות בית דין עומדין, ראשי גליות אתם מעמידין, שופטי עיירות מרשות שלכם, שתקנת עולם מכם תצא ואין מי חולק עליה, מלחמה רבה נלחמו עמי משרתי קטיגור גדול מלאכי השרת (זו תשובה שלו).

פרק כ"ט: א׳) רז זה אל יצא מבית גנזיך וסתר ערמה מאוצרותיך, אל תשם בשר ודם כמונו, אל תדמה בני אדם תמורתינו, יגיעי בתורה במדה שהן יגיעין והבאין מן הדורות ואילך יקיימוה בעמל ובתפנוק גדול, זה הוא כבודך וזה הוא תפארתך, כשהן משבחין וחוזרין וסודרין לפניך קורין בלב שלם ומתחננין בנפש חפצה, יעמוד בידינו מה שקרינו יתקיים בידינו מה ששנינו, יתפסו כל מה ששמעה אזנינו, יחזק לבבנו נתיבות תלמוד ששמעו מפי הרב, וזהו מכברין זה את זה, אם רז זה יצא לבניך ישוו קטן כגדול וכסיל כחכם (זו תשובת עבדיו). ב׳) אל משרתיי אל עבדיי: אל תטריחו לפני בדבר הזה, רז זה יצא מבית גנזיי וסתר ערמה מאוצרותיי, לעם אהוב אני מגלה עליו, לזרע נאמן אני מלמד אותו להם, וגנוז מימות עולם ומימי בראשית להם מתוקן, ולא עלה על לבי לתנות לכל הדורות הללו מימות משה ועד עכשיו, לדור זה

היה שמור להשתמש בו עד סוף כל הדורות, כי מרעה אל רעה יצאו ואותי לא ידעו, שנטמטם לבן מן הגליות, יהיו דברי תורה קשין כנחשת וכברזל להם, ראוי להשתמש בו להביא כָמים בקרבו תורה וכשמן בעצמותיו, כך היו ישראל מיום שחרה אפי בו והכיתיו ורגזו הרים והיתה נבלתם כסוחה בקרב חוצות. ג׳) במה ארצנו ובמה אנחמו, אך במדה טובה של חמדה במרום שאוציא ואתן לו ואנחמנו, כי צפיתי וראיתי זהב עמי זהב בעולם, כסף עמי כסף בעולם, אבנים טובות ומרגליות עמי, חטין ושעורין ודבש עמי וכבר נתתין בעולם, אבל מה חסר העולם רז זה וסתר זה שאינו בעולם מדה גאוה שיתגאו בה בניי. ד׳) א״ר ישמעאל כך אמר ר׳ עקיבא משום ר׳ אליעזר לא קבלו עליהם אבותינו לשום אבן בהיכל עד שכופן מלכו של עולם, ולכל משרתיו נזדקקו לו ונלה להם רז של תורה איך יעשוהו ואיך ישמשו, מיד הופיע רוח הקדש ממבוי הגדול אשר בבית ה׳. ה׳) שלא ירדה ולא שרתה שכינה בבית קדש הקדשים מפני הגזירה, כיון שראו אבותינו את כסא כבוד שנסתלסל ועמד בין האולם ובין המזבח שאע״פ שעד עתה שעת בנין ולא בנו אלא על צורת שהן צורות (4) ועומדות לשכלל עליהם האולם בהיכל המזבח וכל הבית כלו שלו, וכיון שראו את כסא הכבוד שסלסול מתוכו ועומד בין האולם ולמזבח ומלכו של עולם עליו מיד נפלו על פניהם ועל אותה שעה הוא אומר גדול יהיה ככוד הבית. ו׳) שבמקדש ראשון לא נזקקתי לבני אלא בקול זה, לי ולכסאי ולכל משרתיי, והלואי! בניי למה אתם נופלים ומוטלין על פניכם, עמדו ושבו לפני כסאי כמדה שאתם יושבין בישיבה ותפסו כתר וקבלו אותו ולמדו סדר שר התורה, זה היך תעשוהו והיך תדרשוהו והיך תשמשו בו, כי היך מעלין נתיבות לבבם, היו צופין לבבכם בתורה מה נענה זרובבל בן שאלתיאל ועמד על רגליו כתורגמן, היה מפרש שמות שר התורה אחד אחד כשמו, שם כתר ושם חותם פלוני.

פרק שלשים: א׳) א״ר ישמעאל כך אמר ר״ע משום ר״א הגדול, הנזקק עצמו בשר התורה יכבס בגדיו ושמלותיו ויטבול טבילה חמורה מספק חוצץ קרי, ויכנס וישב שנים עשר ימים בחדר או בעליה, אל יצא ואל יבא ולא יאכל ולא ישתה אלא מערב ועד ערב, שאכל לחמו—לחם ידיו—נקי וישתה מים ולא יטעם בכל מיני ירק. ב׳) ויקבע מדרש שר תורה זה בתפלת שלש פעמים בכל יום ויום, אחר שיתפלל אותו מראשו ועד סופו ואח״כ ישב וישנה אותו שנים עשר ימים ימי תעניתו מבקר ועד ערב ולא ידום, בכל שעה שמסיימו יעמוד על רגליו ישביע בעבדים ובמלכם שתים עשרה פעם בכל שר ושר ואח״כ ישביע בחותם לכל אחד ואחד מהם. ג׳) ואלה שמותם יאמר שק״ד החזיאי יו״י השר הברדיאל יו״י השר אביר גהוריריאל יו״י השר ואית דאמרין נהורדיהיאל יו״י השר אשרויליאיאל יו״י השר זבודיאל יו״י השר אזגכוהראי יו״י השר טוטרוסיאי יו״י השר פליטריה יו״י השר והובאריא יו״י השר מרגיויאל יו״י השר דהביורון יו״י השר ואדירירון יו״י השר וכו׳. ד׳) וישביע אותם לשנים עשר בשם יופיאל הדר מרום מלכו ובשם סרביאל שהוא משרי המרכבה ובשם שהרריאל שהוא שר אהוב ובשם חסדיאל שנקרא לגבורה שש שעות בכל יום, ויחזור וישביע אותם ארבעה שרים האחרונים בחותם גדול ובשבועה גדולה בשם אזבוגא שהוא חותם גדול ובשם צורטק שם קודש וכתר נורא. ה׳) וככלותו שנים עשר יום יצא לכל מדת תורה שמבקש אם למקרא אם למשנה או לצפיית מרכבה, כי במדה טהורה הוא יוצא ומצער ומסיגוף גדול, כי תלמוד הוא בידינו תקנת הראשונים ומסורת עתיקים שכתבו והניחו לדורות להשתמש בו צנועים, ומי שראוי נענה בהם.

אמר ר׳ ישמעאל מה יפתח אדם קודם שיתפלל [מדרש] שר תורה זה, כיון שעמד יאמר תתהדר תתרומם ותתנשא מלך מפואר וכו׳ (כי היכי דכתיב בפרק ז׳) וישביע ויאמר מי לא ירומם אותך מלך נורא ומבוהל על כל משרתיך, ברתת ובזיע משרתים אותךָ, בבהלה וברעדה מתבהלין בגזרה, בפה אחד שמך נורא מוציאין, מפני אימה עומדין לפניך, אין מוקדם ואין מאוחר, וכל המעכב את הקול מחבירו בשמך כשיעור נימא של שיער נדחף ואש להבה מדחפת אותו, כדבר שנאמר קק״ק ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו.

סליק היכלות רבתי

פרק מפרקי היכלות

[בית המדרש ח״ג 161]

אמר ר׳ ישמעאל, אשריכם ישראל כמה הם חביבין לפני הקב״ה יותר ממלאכי השרת, כי בשעה שמלאכי השרת מבקשים לומר שירה למעלה תחלה באין סביבות כסא הכבוד נהרי אש וגבעות של להבה, ואומר להם הקב״ה ית׳ החרישו אלי כל מלאך ומלאך וכל חיה וחיה וכל אופן ואופן וכל שרף ושרף שבראתי עד שאשמע ואאזין תחלה קול שירתן ותושבחתן של ישראל בני, שנאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים, זהו פמלייתן של מלאכים: אימתי כבוד בשמים, כדכתיב רומה על השמים אלהים (בזמן) על כל הארץ כבודך (תהלים נ״ז). אלפים ורבבות של מלאכי השרת עומדים לימין הכסא וכנגדם לשמאל הכסא. ובין נהרי אש מקיפין ועומדיו, ושרים הגדולים העומדים ממונים על כל גדוד וגדוד, ועל כל צבא וצבא מימין הכסא ומשמאל הכסא. ומלמדין לומר שירה חמרה לכבודו של מלך מלכי המלכים הקדוש ב״ה ית׳, וכשמגיע זמן לומר שירה שמעיא״ל השר

---

(4) קשה להבין וכנראה חסרים פה איזה מלים.

הגדול הנכבד והנורא עומד על חלוני הרקיע התחתון לשמוע ולהקשיב קול שירות ותשבחות העולים מן הארץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות להשמיע לבני ערבות. ומפני מה עושה כן? שאין רשות למלאכי השרת לומר שירה עד שפותחין תחלה ישראל בשירה, שנאמר רוממו ה׳ אלהינו והשתחוו להר קדשו, אלו מלאכי השרת, וכל מלאכי רקיע ורקיע כששומעין שירות ותשבחות שאומרין מלמטה, הן פותחין קדוש קדוש קדוש מלמעלה. ולמה נקרא שמו שמעיאל? מפני שהוא עומד בכל שער ושער ומשמיע קול שירות ותשבחות העולות מן הארץ מתוך בתי כנסיות ובתי מדרשות, לפני כל רקיע ורקיע, וחיות הקודש ואופנים ושרפים וכוכבי הדר. ולאחר שהוא שומע ומשמיע לכל מלאכי רקיע ורקיע מיד יורדין כתות כתות חיילות צבאות של מלאכי השרת בתוך נהרי אש ונהרי להבה ונהרי שלהבת, ומטבילין עצמם בהם מאה פעמים, ובאותה שעה בודקין עצמן שס״ה פעמים כמנין ימות החמה. וכי יש במלאכי השרת זוב וטומאה שצריכין טבילה? אלא אלה הם מלאכי השרת הממונים על מלאכות העולם שיורדים בכל יום ויום לשים שלום בעולם, ובשעה שמגיע זמן לומר שירה עולים לרקיע, ומפני ריחם של בני אדם שהם בעלי זוב וטומאה מטבילין עצמן באש ומציצים ומפארים עצמן באש ומדיחין ומזהירין עצמן באש ומקדישין עצמן באש, עד שעושין עצמן קדוש ומקודש טהור ומטוהר וחחרין והוין במלאכי ערבות, ואח״כ קורין זה את זה ועולין בתוך נהרי אש זה ברשות זה ומתנגנין ונועין עצמן באור זהרי ברקים, ואח״כ עולין בסולם של נהרי אש זה ברשות זה, בתהלה בשבח במזמור בצהלה ברנה עד שמגיעין אצל חיילי ערבות, אצל חשמלי טוהר, אצל כרובים ואופנים, אצל חיות הקדש וגלגלי המרכבה, אצל הדורי פנים ובעלי כנפים ואצל כסא רם ונשא. ומיד הם ברתת בזיעה בטהרה בקדושה באימה בענוה, ומכסין פניהם בכנפיהן לבל יביטו דמותן לדמות הכבוד השוכן במרכבה. ועומדין כתות כתות של אלף אלפי אלפים וטירות של רבוא רבבות, ומחנות מחנות שאין להם חקר וצבאות לאין מספר. וכמה הרים של אש וגבעות של להבה לפני כסא הכבוד, ובאותה שעה יושב הקב״ה ית׳ על כסא הכבוד וכבודו מלא כל הארץ שנאמר מלא כל הארץ כבודו. ואף חיות הקדש מתקדשות ומתטהרות יותר מהם, וכל חיה וחיה קשור בראשה אלף אלפים כתרים של מיני מאורות ומתלבשות בלבוש אש ומתעטפות בלבוש להבה ומכסות פניהם בכנפיהם והקב״ה ית׳ חוזר פניו מהם. ומפני מה חיות הקדש ואופני הדר מתקדשין ומתטהרין ומתלבשין ומתעטפין מימי קדם יותר ממלאכי השרת ואופנים וחשמלים ושרפים וכרובים ובעלי כנפים וגלגלי מרכבה וצבא מעלה וכו׳ כל אלו מה״ש יש לכל אחד מהם ענין בפני עצמו, —מפני שהמרכבה נתונה על פניהן וכח השם על ראשיהן, ושכינה למעלה מהם ונהרי אש עוברים ביניהם. על כן הם מכוונים ומזורזין ומזוהרין וממוהרין ומיופין ומזוקקין באור שבע פעמים. וכולם באימה וביראה ובטהרה ובקדושה בקול אחד ובדבור אחד ובנעימה אחת. ולא זו בלבד אלא שנופלין מן המלאכים אלף אלפים וריבוא רבבות לתוך נהר דינור ונשרפין מפני שאין בהם מוקדם ומאוחר ומשפיל ומרים בשירה וקדושה לפני מלך מלכי המלכים הקב״ה ית׳, ועוד כל מוקדם ומאוחר מחבירו בשירה נשרף לתוך נהר דינור. אף חיות הקדש אין בהם מוקדם ומאוחר מפני ששיעור קומתן כאחד וגבורתן כאחד, וארבע רגלי הכסא מכוונות זו כנגד זו וגלגל זה כנגד גלגל זה, ואופן זה כנגד זה וחיה זו כנגד זו וכנף זו כנגד זו, ופיהם פותחין בשירה גדולה באימה ביראה ברתת בזיעה בפחד ברעדה בטהרה בקדושה בקול רעש ובנעימה, ומשמשין המרכבה בקול שירות ותשבחות ותהלות. באותה שעה קדושים מקדישין טהורים מקלסין עירין מרוממין גלגלים מגדלים מלאכים מזמרין, ונחלקים לשלש שורות של אלף אלפי אלפים ורבוא רבוואן. כת אחת אומרת קדוש ונופלת על פניה, וכת אחת אומרת קדוש, וכת אחת אומרת קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו. ומפני מה לא אמר ברוך כבוד ה׳ ממקומו מפני שהשכינה בכל מקום, ולעתיד לבוא השכינה חוזרת למקומה לקדושה ואומרת ברוך כבוד ה׳ ממקומו.

סליק פרק מפרקי היכלות

שבעה היכלות הטומאה

[ראשית חכמה פי״ג, והוא העתקה מהזוהר פ׳ פקודי]

היכל ראשון: הוא נקרא בור (1), והבור ריק וכל הבא ליכנס בו אין לו סומך שיאחז בו שלא יפול, אלא כולם דוחים אותו שיפול בתוכו. בהיכל הזה ממונה אחד ושמו דומ״ה (2) והוא עומד כאן בהיכל הזה ועומד בפתח היכל ראשון מהקדושה מבחוץ עם כמה מלאכי חבלה לאחוז הנשמות שדוחה המלאך הקדוש טהריא״ל. ותחת הממונה דומה יש ממונה אחר ושמו פתו״ת ותחת ידו כמה אלף ורבבות מלאכי חבלה, והוא עומד לפתות בני אדם מדרך טובה להביט בנאוף ובזנות, כשמו כן פעולתו, וכל מלאכי חבלה שעמו הולכים לפני בני אדם להיות עיניהם אל העבירה, והממונה הזה נקרא ג״כ סרסורי״ה כי הוא סרסור העבירה. והממונה הזה עומד על הקבר בזמן שהגוף נדון ושובר עיניו מפני שהטו אחרי עצתו. כי כן דרך הקליפה להשטין למטה ועולה ומקטרג למעלה ויורד ונוטל נשמתו, וכל הנמשך אחריו נוטל הוא עצמו נקמתו ממנו. לפנים בהיכל הזה כמה נחשים

---

(1) בזוהר אקרי בור ריקא. (2) עי׳ אוצר ישראל ערך דומה.

ועקרבים הנושכים הנשמה כשהיא נכנסת שם. על כל ההיכל הזה ממונה אחד ושמו נמגומ"א והוא אדום כוורד והוא עומד להשטין כשתפלתו של אדם נדחית מהיכל ראשון של קדושה, וכאשר זה מקבל התפלה ההיא הנדחית עולה עמה עד היכל ז' של קליפה ומשם מלמד עליו חובה ומזכיר עונותיו, וזה שאמר הכתוב ויבא גם השטן (איוב א') ג"מ שם השטן שהוא נמגומ"א. ותחת ידו כמה מלאכי חבלה ממונים לאחוז בכל דברי נבלות או דבר פגום שיוציא האדם בשפתיו ושומרים אותו, וכאשר האדם מוציא מפיו דברי קדושה כמו דברי תורה או תפלה אז נטמאים אותם הדברים הקדושים בטומאה ההיא שהוציא מפיו קודם לכן ואז כביכול תשש כח הקדושה, ואז אוי לו אוי לנפשו של החוטא ההוא. עוד בהיכל הזה על כל אלו הממונים ממונה אחד ושמו טפסוריני"א (בזוהר ספסירימא) ותחת ידו כמה מלאכי חבלה, והם ממונים על כל אותם הדברים שאדם זורק בכעס מידו, ולוקחים הדבר ההוא ומעלים אותו למעלה ואומרים זה קרבן של פלוני שהקריב אלינו, ומכריזים ואומרים ווי לפלוני שזנה אחרי אלהי נכר, ובת קול יוצאת שנית ואומרת אוי להם כי נדדו ממני, והיכל הזה נקרא שטן בור (בור שטן).

היכל שני: הוא הנקרא שחת והוא טמא והוא חשך. בהיכל הזה ג' פתחים לג' צדדים. בפתח א' עומד ממונה אחד ושמו עשטרי"ה [8] ותחת ידו כמה אלפים ורבבות ממונים, והם ממונים על אותם שמוציאים זרע לבטלה שאינם רואים פני שכינה, ואלו באים ומטמאים אותו בעוה"ז ואח"כ כשנשמתו יוצאת אלו אוחזים ומכניסים אותו להיות נדון בהם, ואלו נקראים שכבת זרע רותחים, ואלו לוקחים חמום העבירה והזרע ומעלים אותו למעלה וגורם להיות ברית קדש נכנס תחת הקליפות. בפתח שני יש ממונה אחד ושמו טסקיפ"א והוא ממונה על כל אותם הבאים על הבהמות או על העריות החמורות שבתורה, ותחת ידו כמה אלפים ורבבות מלאכי חבלה, ודרכם עם האיש הזה כדרך אותם אשר אמרנו למעלה. בהיכל הזה יש ממונה אחד ששמו כו"ס התרעלה, וכל אותם הרוגי ב"ד ששתו כוס התרעלה בעוה"ז נצולו מכוס תרעלת עולם הבא. איזו כוס התרעלה? בצאת הנשמה מהגוף הממונה הזה הנקרא כוס התרעלה אוחז בו ומשקהו כוס תרעלה, ובכוס הזה ג' טיפות, האחד חציץ והאחד מר ממות והאחד קובעת. בהיכל הזה עומד ממונה אחד ושמו עאציאריא"ל (בזוהר ניאציריאל) ומשם משקים אותו ביום המות, וזהו ג' טיפות חרב מלאך המות שאמרו רז"ל. בפתח שלישי יש ממונה אחד ושמו סנגדיא"ל והוא ממונה על כל אותם המכניסים ומטמאים בריתם בבת אל נכר, וכל אותם המטמאים עצמם בנכרית, כאן הם מצטיירים צורת הנשים אשר טמאו עצמם, בממונה הזה ובכמה אלף ממונים אשר תחת ידם, ובצאת נשמתו מטמאים אותה בצורה ההיא ונקשרת עמה בהיכל, וזהו שאמר רז"ל ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה (בראשית ל"ט) לשכב אצלה בעוה"ז להיות עמה קשור בעוה"ב. בתוך ההיכל הזה רוח אחד טמא ובו תלויים כל כשופים וכל מיני נחושין וכלם תלוים בטומאת זרע רותח, וזה היה חכמת בלעם הרשע שהיה מטמא עצמו באתונו ואז היה מצליח בכשופיו. ועל זה נקרא ההיכל הזה שחת טמא, כי טמא הוא טמא יקרא. תחת הרוח העליון הזה יש בהיכל הזה עוד רוח טמא ושמו סרטי"ה וכמה אלף ורבבות מלאכי חבלה תחתיו והם מזומנים בשעה שיורד החלום מצד הקדושה, הרוח הזה וכל מלאכי חבלה שעמו יורדים עם החלום ההוא ומתערבים עמו ומודיעים לאיש ההוא דברי היתול עם החלום הצודק, וכן דברי רז"ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא דברים בטלים. ומצד ההיכל הזה יוצאים שני רוחות מתהפכים לפעמים אנשים ולפעמים נשים, וכאשר נוסעים רוחות טמאים עליונים מצד נסיעתם מתהוים השני רוחות להבים ושלהובים והולכים ומתפשטים בעולם, ומתראים לבני אדם בחלום כדמות נשים יפות ומטמאים אותם בקרי, וכל זה הוא נמשך אחר דבריהם ומושך במעשיו את רוחם עליו, וזהו שאמרה תורה ונשמרת מכל דבר רע (דברים כ"ג) כפי' רז"ל שלא יהרהר ביום ויבא לידי טומאה בלילה ח"ו [4].

היכל שלישי: הוא נקרא היכל אופל והוא יותר חשוך ואפל מן הראשונים, והוא נקרא דומה. כי אע"פ שאמרנו שהוא יורד להיכל א' עיקרו בהיכל זה, וכנגדו נקרא יצר הרע שונא. בהיכל הזה ד' פתחים ועליהם ד' ממונים כאשר נבאר: בפתח ראשון ממונה אחד ושמו קטרטי"א (בזוהר סקפורטי"א), והוא עומד בכח הרונז כאשר הדין מתוח בעולם והוא כשלון הרשעים, על זה נאמר דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו (משלי ג'). הממונה הזה עומד על פרשת דרכים להכשיל במנפתו אותם ההולכים יחידים בדרכים ובשווקים ויכול להזיקם אם פגע בהם, וזה כאשר הוא שולט בעולם בתוקף הדין המתוח ח"ו. בפתח שני ממונה אחד סנגדיא"ל שמו ותחת ידו כמה אלף ורבבות מלאכי חבלה וכולם עומדים לקבל פתקי הדין מחוץ להיכל ג' מהיכלי הקדושה, וכאשר הוא מקבל פתקי הדינים יורד לשני היכלות הקדומים שחת ובור, ושם יש לו כמה אלף ורבבות מלאכי חבלה וכולם משוטטים בעולם להשלים הדין ההוא ח"ו. בפתח שלישי ממונה אחד ושמו אנגיריהון, והוא ממונה על כל הקדחות השורפות בתוך העצמות וכל מיני חלאים רעים

(8) בזוהר שמו עסטירי"א, גימטריא ש"ס כמנין ה' פעמים חסד (הגהות מהרח"ו). (4) עי' זוהר תרומה דף ק"ל ע"א, ובענין בעלי קריין נתבאר עוד בזהר פ' בראשית.

המקדחים ושורפים הגוף, וממנו יוצאים כמה אלף ורבבות הממונים על הענין הזה כמותו. בפתח רביעי ממונה אחד ושמו אסכר"ה וזה ממונה על הריגת ומיתת התינוקות עד בן שלש עשרה שנה, ומתראה כאשה המגדלת ומינקת אותם ומשחקת עמהם ומחנקת אותם, ונשמתם נמסרת ביד עזריא"ל המלאך שבהיכל ג' שבקדושה כדפירש שם. באמצע ההיכל הזה עומד רוח אחד ונקרא אגריסיו"ן, וזה ממונה על מיתת הבחורים מבן י"ג ועד עשרים שעליהם נאמר ויש נספה בלא משפט (משלי י"ג), כי לפי שאינם נשמרים כשהם קטנים מפני רוע מוסרם ורואה בהם סימן שיחטאו ויפסדו הורג אותם קודם שיבואו לידי חטא, וע"ז נאמר והנה טוב מאד (בראשית א') זה מלאך המות, מהיכל זה מתפשטים שני רוחות ושמם אף וחמה, ואלו ראה משה רבינו ע"ה ברדתו מן ההר ואמר כי יגורתי מפני האף והחמה (דברים י'), ותחת ידם כמה אלף ורבבות מלאכי חבלה וכלם ממונים על כל אותם השומעים חרם או שמתא מפי בעל תורה ואינם שמים על לב, וכן כל אותם המתלוצצים בדברי תורה או החכמים, וכן כלם ממונים והולכים לקנטר על כל אותם העוסקים בתורה וכן במעשה מצוה כדי שלא ישמחו בה ויעצבו עמה. תחת הרוחות האלה יש רוח אחד ושמו טכסיכ"א (צ"ל סכסיכא וכן בזוהר) וכאשר האדם מלשין לחבירו או מסכסך עליו זה מתעורר עם המלשינות ההיא להשלים הענין ולהרוג במלשינות ההיא. בא וראה אע"פ שהקב"ה קבע לכל חיות ונחשים זמן לפשיטת עורם עכ"ז הכל תלוי בלה"ר ובמלשינות, כשאדם מלשין על חבירו חיות תחתונות מתפשטות מעורם ונותנים קולות ואותם הקולות עולים למעלה בהיכל הנקרא בור ששם כמה נחשים וכמה עקרבים כדפירש לעיל, וכלם מלמדים קנטוריא לעורר הנחש הקדמוני הנחש הגדול והוא פושט את עורו, וכל קשתותיו ר"ל מחנותיו וחייליו מתפרד מהם ומורידם למטה בהיכלות והוא עולה לומר קנטוריא במלשינות ההיא ואלמלא הפשט עורו אין אדם יכול לעמוד מפניו, הרחמן יצילנו.

היכל רביעי: הוא נקרא טיט היון, ונקרא כנגד זה יצה"ר אבן מכש.ל. היכל זה נקרא חוב"ה מטעם שהוא כנגד היכל זכות, וכל חובות בני אדם ועונות יש בהיכל זה כמה מלאכי חבלה שמקבצים אותם ומכניסים אותם בהיכל זה, וביום הדין כששוקלים חובה וזכות אם כף הזכות של צד הקדושה מכריע הוא קדוש ודנים אותו לחיים ואם כף חובה מכרעת כמה מבעלי חובה אוחזים בו ואומרים שלנו הוא ושמחים בו ודנים אותו למיתה וכו', בהיכל זה הוא מקום כל אותם הנקראים אלהים אחרים והם אותם המפתים בני אדם בתענוגות העוה"ז ובנאופים ובזנות, ועל כל אלו הנקראים אלהים אחרים יש רוח שולט על כולם והוא נקרא אל נכר, והוא מפתה הלומדים בתורה העומדים בבית המדרש במחשבות רעות ובטנופים ואומרים לו מה אתה עומד כאן מפסיד בחורותיך בעסק הלימוד ומתיש כחך, הלא טוב לך לשמוח בילדות בנאופים ובזנות. וכאשר האדם נפתה אחריו הולכים אחריו כמה בעלי טומאה לטמא אותו בעולם הזה, וכל אלו נקראו צואה רותחת שעומדים לטנף האדם. באמצע ההיכל הזה יש רוח אחד ושמו נגע וממנו מתפשט רוח אחר ונקרא נגע צרעת, והם עומדים לטמא לכל אותם בעלי לשון הרע יותר על כל המטמאים. הנגע העליון אשר אמרנו הוא ממונה לקלל לכל אותם שולחנות שלא נסדרו בשבת כראוי וכלם ערוכים לפניו והוא מקלל אותם קללות נמרצות שאין להאריך בהן, הרחמן יצילנו. כדרך הקדושה לטוב כן דרך הטומאה לרע, בהיכל הזה תלויים לרעה כל הדברים חוץ מבני חיי ומזוני שהם תלוים למעלה בשאר ההיכלות ויורדים להיכל זה, ומשם יוצאים מקטרגים לרעה אם למעט בני האדם להמיתם או למעט מזונותם, הרחמן יצילנו. מהיכל זה יוצא רוח אחד טמא שמו ארירי"א, ותחת ידו כמה אלף ורבבות מלאכי חבלה וכלם נקרא אוררי יום, והם ממונים על המקלל עצמו בכעס או על שבועת האלה, והקללה ההיא מעלים אותה למעלה ומעוררים עמה נחש הקדמוני הלויתן נחש עקלתון שיעלה ויעורר קללות נמרצות ח"ו, וזהו שהיה מכוין איוב באמרו יקבוהו אוררי יום (איוב ד') שהם אלו העתידים לעורר לויתן שהוא הנחש העקלתון, הרחמן יצילנו.

היכל חמישי: הוא הנקרא שאול כנגד זה נקרא יצר הרע ערל והוא עיקר הערלה. בהיכל זה יש פתח אחד ועליו ממונה אחד ושמו איב"ה שהוא מעורר מדנים ואיבות בעולם ועל שמו נקרא ההיכל הזה איבה. בהיכל זה רוח טמא אחד שהוא שולט על הכל ושמו שוד"ד והוא מעורר שוד ושבר, והוא רובץ בהרים הרמים בין סלעים וצורים. מהיכל זה יונקים כל אותם השודדים ומכאן יוצאים כל אותם הרצחנים וההורגים, והולכים אחר לה"ט החרב המתהפכת להרוג הכל. וכאשר יש רעב בעולם ח"ו הרוח הזה נקרא שו"ד מזדווג עם אחר הנקרא כפן, זה לשודד בני העולם ולהמיתם וזהו שנקרא שוד, וזה לקללה מזון שבמעיהם שלא ישבעו וזהו הנקרא כפן. וכאשר יש בישראל גומלי חסדים בזמן הרעב גורמים לאלו שלא ישלטו בעולם על ישראל ושולטים באו"ה ונכנעת צד הטומאה וישראל מתברכים, וכאשר ח"ו אין בישראל מי שיגמול חסד אז ח"ו מתגבר הקליפה ואחד מאלו משפיע לאומות הנזכרות ויונק כל שפע הקדושה. וע"ז נאמר שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי (שה"ש א') אלו ישראל שכל השפע יורד מהקדושה אל צד אחר ח"ו. תחת אלו שאמרנו יש רוחות טמאים ונקראים ערלה והם זמורי ערלה וענפי ערלה ועל כלם ממונה אחד נקרא גזרדיני"א והוא ממונה על כל אותם שאינם שומרים שני ערלה וכל אותם המעכבים את

המילה, וזה טעם חתן דמים של צפורה, וזהו ממונה על האדם כאשר מטמא בריתו להכניסו בשאול ואבדון לדון אותו שם. באמצע היכל זה יש רוח אחד שהוא אורב על הדרכים ועל המקומות לראות אותם העוברים על התורה להלשינם למעלה להכנים איבה בין העליונים והתחתונים, וכן כלם עומדים לפתות האדם מדרך טובה לדרך רעה ואח"כ עולה ומקטרג עליו ונמצא מוציאו מן העולם הזה ומן העוה"ב ואין לך איבה גדולה מזו, וע"כ נקרא היכל איבה. והרוח הזה נקרא אפר"א (בזוהר אפריר"א) והכוונה אפר שאינו עושה פירות ואינו מגדל צמחים, הפך אפר קדוש שהוא עושה פירות וכו'.

היכל ששי: ההיכל הזה עליון על כל ההיכלות כמו צד הקדושה כי זה לעומת זה עשה האלהים כדפי', בהיכל הזה ד' פתחים ובהם ד' כתות טמאים נקראים, אחד מות ואחד רע ואחד צלמות ואחד אופל. אלו עומדים לעולם להרע ולהשטין וארבעתם מתייחדים באחד כמו צד הקדושה, ועל היחוד הנזכר נקרא בית חבר כדכתיב ובית חבר (משלי כ"א) וזהו וחובר חבר. על ההיכל הזה נאמר נעתרות נשיקות שונא (שם כ"ו). כאן עומדים כל אותם נשיקות ופתויים ותאוות גופניות דזנותא וניאוף שעל ידם אדם מתגרש מהעוה"ז ומהעוה"ב. כל אותם הכתובים במשלי בפרשת כי בחלון ביתי בעד אשנבי וגו' (שם ו') כל אותם הפתויים הם מצד רוח ההיכל הזה. ועליו נאמר בביתה לא ישכנו רגליה (שם י"א) שהיא הולכת לפתות בני אדם, אחר שפיתה אותו יטעימהו מרורת פתנים אכזר. מוציאה נשמתו בחרבה ובה ג' טיפות, באחת נשמתו מתבלבלת ואינה מוצאה מקום לשבת, בשניה נפשו מתעקרת ויוצאה, בשלישית פניו מוריקות ויוצאה נשמתו כפטורי וכו'. כל זה תחת אשר נמשך אחריו ח"ש הכתוב ואחריתה מרה כלענה (שם). בהיכל הזה עומדים כל אותם מקטרגים המפתים לאדם במלבושיו ובבגדיו שיתקן עצמו ויסלסל בשערו וירחץ גופו וייטיב גאה כדי שיסתכלו בו הנשים, ועל הענין הזה ממונה אחד סקטופ"א שמו, ותחת הממונה הזה עומד ממונה אחד ושמו מרא"ה אשר בו רואה עצמו ומתייפה ומסתלסל ורואה במראה ההוא ומתלבש בו גאה וגאון ונגסות הרוח, ואז רוח אחר אשר בהיכל ושמו עסירט"א אשר הוא ממונה על כל החלומות, להראות לאדם דמות אשר ימשך אחריו לאבד נשמתו. והממונה הזה מעורר ממונה אחר אשר תחת ידו ויורד ומעורר בהיכל התחתון שבו אסכרא ושם מעורר לנקבה אחת והיא לילי"ת אימא דשידי. וכאשר מתעורר האדם בגסותו הממונה עסירט"א אז מתקשרת עמו לילית ואז בכל ר"ח ור"ח מתעורר המראה אשר אמרנו דעמו לילית ולפעמים נזוק האדם מהם והוא נופל ארצה ונכפה ונזוק. וכל זה גורם לו המראה וכפי רוב גאותו שנתגאה כן רוב רעתו ונזקו. וטומאתו וזהו עד יפלח חץ כבדו וגו' (משלי ז'), הרחמן יצילנו.

היכל שביעי: ההיכל הזה הוא היכל שמרי היין להשתכר ממנו כדכתיב וישכר ויתגל בתוך אהלה (בראשית ה') והם הענבים שסחטה חוה שבהם גרמה מיתה לבעלה ולכל אותם הבאים אחריו, ענבימו ענבי רוש אשכלות מרורות. בהיכל הזה עומדות כל אותם נשמות טמאות להשפיע לכל אותם המטמאים עצמם בנדה ואשת איש וכיוצא בהן כגון ממזרים וכו'. מהיכל זה יוצא רוח אחד שהוא ממונה על כל אותם הנשמות ושמו צפוני וסימנך ואת הצפוני ארחיק מעליכם (יואל ב'), וכנגד ההיכל הזה בגיהנם נקרא ארץ תחתית. בהיכל הזה נקודה דקה קרובה אל ספירות הקליפות וממנו יוצאים כל אותם רוחות הדקים המשוטטים בעולם שהם רואים ואינם נראים, ואלו עומדים לעשות נסים לבני אדם כי אלה אינם עומדות בקליפות המטנופות כ"כ כאחרים. על אלו ממונה אחד נסיר"א שמו, והיא מלה ארמית ופי' חתוכה שהכוונה שהוא מובדל מקליפות הטמאות ביותר, ואלו פורחים באויר ומזיקים מצד טומאתם מלעשות נסים בעולם לאותם העומדים בצד הקדושה. מן ההיכל הזה יוצא אש חזק ושלג ורוח מתחזק לדון את הרשעים וחש"ה תשלג בצלמון (תהלים ס"ח). בהיכל הזה עומדים ד' פתחים פתוחים לד' רוחות, ואלו אוחזים ואינם אוחזים בצד הקדושה ושם מאיר אור הקדושה והוא מקום מתוק לחסידי או"ה שלא הרעו לישראל. בפתח ההיכל האמצעי מבחוץ ג' פתחים והם מכוונים כנגד הקדושה והם מקומות למלכי או"ה החסידים שלא הרעו לישראל ולא דחקו אותם והגינו עליהם. ויש להם שם כבוד על כך ומאיר להם אור הקדושה בתוך האפלה ההיא. ועל זה נאמר מלכי הגוים כולם שכבו בכבוד איש בביתו (ישעיה י"ד). ואם דחקו לישראל כמה מלאכי חבלה אוחזים בהם ודנים אותם ג' פעמים בכל יום בכמה דינים משונים, ובכל יום ויום מעידים על ישראל ועל אמונתם ויורדים למטה ונדונים שם. עד כאן סדר שבעה היכלות הטומאה, או היכלות הקליפות.

הלל: מדרש על מזמורים קי"ג—קי"ח בתהלים שאומרים בר"ח ויו"ט, ומפני שהיו להם מדרש מיוחד על הלל לכן לא נדרשו המזמורים הללו כל צרכן במדרש שוחר טוב שהוא מדרש תהלים, וכמה פסוקים לא דרשו בו כלל כי סמכו על מדרש הלל, מזמור קט"ו לא לנו נשמט כלו ממדרש תהלים, ואפשר מפני שדרשו בו דברים בגנות אמונת האלילים והצלמים שעבדו להם גם הנוצרים. במדרש הלל נמצאים רושמים מספר חנוך וגם ממדרש היכלות באמרו „מלמד שראתה עינו של ר' עקיבא במרכבה כדרך שראתה עינו של יחזקאל הנביא, לכך נאמר ההופכי הצור אגם מים." בעל המדרש מתאונן כי בזמנו היו עמי הארץ מבני ישראל נותנין צדקה לצרכי ע"ז ודרש על זה שומר פתאים ה'. המדרש הזה נמצא בכ"י מינכען בקובץ

222 עם מדרשים אחרים וכתוב עליהם „בשם האל עושה נסים אתחיל ספר המעשים“ ונדפס ע"י יעלינעק בבית המדרש חדר ה'.

מדרש הַלֵּל הנקרא ספר המעשים

[בית המדרש חדר ה']

בעשר לשונות של שבח נאמר הספר הזה (תהלים): בניצוח בניגון בשיר בהלל במזמור בהשכיל בתהלה בתפלה ברנה ובהודאה, ועשרה נביאים אמרוהו: אדם אברהם משה דוד שלמה אסא הימן ידותון אביאסף ודניאל, ויש אומרים אף שלשה בני קרח. התורה חמשה חומשין והספר הזה חמשה חומשין, וההלל חמשה חומשין. ומה ראה ההלל להתברך בכולם, מפני שהוא שבחם והוא תוספת על כל העולם, ויש בו לשעבר ולעתיד לבא, ליציאת מצרים ולדורות הללו ולימות גוג ומגוג. תחלה לשעבר הללויה ובסוף לעתיד הללויה, ליציאת מצרים בצאת ישראל, לא לנו ה' לדורות הללו, ואהבתי כי ישמע ה' הודו לה' כי טוב לימות המשיח ולימות גוג המגוג (1). י"ח ימים ולילה אחת [אומרים הלל שלם] ואלו הם: שמונת ימי חג הסוכות ושמונת ימי חנוכה, וי"ט הראשון של פסח ולילו וי"ט של עצרת. מי אמרו? אמר ר' נחמיה דוד אמרו, ומה היו ישראל עושין משיצאו ממצרים עד שעמד דוד, אפשר שהיו אוכלין פסחיהן בלא הלל? אמרו, משה אמרו בשעה שיצאו ישראל ממצרים שנאמר ויאמר לו פרעה לך מעלי ויאמר משה כן דברת ובזמנו דברת לא אוסיף עוד ראות פניך, הא כרעמי [כדאת] מבקש ממני שנאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי וגו'. וכשהגיע הזמן מהו אומר ויקרא למשה ולאהרן לילה, אמר להם משה אמש היינו עבדים לפרעה ועכשיו אנו עבדים להקב"ה, עמדו אז וקילסו להקב"ה שהוציאן מעבדות לחירות, ונאמר לפניו הללויה (עי' פסחים קי"ח.).

הללויה, הללו למי שברא העולם שמקלסין אותו בשני אותיות, שנאמר עזי חמרת יה ואומר בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים. ד"א הללויה משל למה"ד למלך שנשא אשה וכתב לה בסימפונין שלה שהיא מפורסמת בשבעים ואחד, אמרה לו כשתעשה לי כל צרכיי אני כותבת לך לשמך, כך כנסת ישראל אמרה לפני הקב"ה רבון העולמים כשתעשה לי כל נסים וגבורות שעשית לאבותינו אנו מקלסין לשמך בשבעים ואחד אותיות (בגימטריא), ואלו הן: ה' חמשה ל' שלשים ל' שלשים ו' ששה (הללו) הרי שבעים ואחד אותיות, לכך נאמר הללו־יה.

הללו עבדי ה', יבואו אבות העולם ויקלסוך שנקראו עבדים, שנאמר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך, יבא משה ויקלסך שנקרא עבד, שנאמר לא כן עבדי משה, יבא דוד ויקלסך שנקרא עבד שנאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם, יבואו חנניה מישאל ועזריה ויקלסוך שנקראו עבדים שנאמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא חייא עילאה, יבא דניאל ויקלסך שנקרא עבד שנאמר כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים, יבואו מלאכי השרת ויקלסוך שגם הם נקראו עבדים שנאמר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה וגו'. ד"א הללו עבדי ה' משל למה הדבר דומה, למלך שיצא ממזרח למערב וממערב למזרח ולא היו מכירין את לשונו לקלסו ובמה הוא חפץ להתקלס, ומי מכיר לשונו ויודע במה רוצה להתקלס? עבדיו ובני פלטין שלו, ומי הם עבדיו של הקב"ה? ישראל שהן עמלים בתורה ובמשנה לפניו. ד"א הללו עבדי ה', משל למה"ד למלך שנכנס למדינה והיו כל בני אדם מקלסין אותו בלבד, והקב"ה אינו כן אלא כל מעשיו מקלסין אותו, העליונים מקלסין אותו שנאמר הללו את ה' מן השמים, התחתונים שנאמר הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות עד וירם קרן לעמו וגו'. הא למדת שעליונים ותחתונים מקלסין אותו. הללו את שם ה', שבו נברא העולם כי מדותיו רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת ומטה כלפי חסד, ואומר ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד. ד"א הללו את שם ה', משל למה הדבר דומה למלך ששלח פמיליא שלו למלחמה ונתן להם האיקונין שלו ואמר להם כל זמן שאתם נוצחין תהיו מקלסין איקונין שלי, וכאילו לי אתם מקלסין, לכך נאמר הללו את שם ה'. יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם, לפי שבעולם הזה מקלסין אותו ישראל בלבד, שנאמר יראי ה' הללוהו כל זרע יעקב כבדוהו וגו' אבל לעתיד לבא יקלסוהו כל או"ה שנאמר בהקבץ עמים יחדיו, ואומר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' וגו'. ד"א יהי שם ה' מבורך, לפי שבעולם הזה מקלסין אותו על הטובה ועל הרעה, על הטובה הטוב והמטיב ועל הרעה ברוך דיין האמת, אבל לעתיד לבא אין מקלסין אותו אלא על הטובה שאין קללה לעתיד לבא שנאמר בלע המות לנצח וגו'. ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה', בנוהג שבעולם אדם מדליק הנר לפני שכניו והם מחזיקין לו טובה אבל במקומות אחרים אינן יכולין לעשות כן, והקב"ה מאיר לכל העולם כולו, לכך נאמר ממזרח שמש ועד מבואו מהלל שם ה', האיר אור החמה ביום מקלסין אותו בא"י יוצר המאורות, שקעה חמה בערב מקלסין אותו בא"י המעריב ערבים, לכך נאמר מהולל שם ה'. שאל אנטונינוס את רבינו הקדוש אם יש לאדון דירה שהיא עשר על עשר אמות איך הוא עושה לקבוע את המנורה, אמר לו באמצע הטרקלין, אמר לו ומפני מה לא קבע המקום חמה באמצע הרקיע, א"ל מפני שלום הבריות שלא יהא אדם יוצא לדרך ואינו יודע כמה שעות ביום, והחיות

(1) נוסחא אחרת: כל גוים סבבוני לימות גוג המגוג, אלי אתה ואודך וגו' לעתיד לבוא.

שוקעות עליו ולסטין באין עליו והורגין אותו, אלא עשה שיהא אדם יוצא בדרך ויודע כמה שעות ביום ויהא יודע מאיזה מקום יצא ובאיזה מקום לן. ר' יודא אומר תיק עשה הקב"ה לחמה שנאמר לשמש שם אהל בהם ושוקעת במערב וחוזרת לתיק ועולה מן החלונות למזרח, וחכמים אומרים מחילה עשה לה הקב"ה בארץ ושוקעת במערב ותוזרת למעלה ועולה מן המחילה למזרח, אסטרולוגין אומרים כי הרקיע חוזר בגלגל והמזלות חוזרין בו, אמרו להם חכמים אם בגלגל חוזר צריכה העגלה להיות פעם אחת בדרום ופעם אחת בצפון ועקרב פעם בצפון ופעם בדרום אלא לעולם עקרב בדרום ועגלה בצפון. יוסה אומר החמה הולכת בדרום עד יסוד שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון זה מפני מזרח ומערב, ד"א ממזרח שמש עד מבואו, יכול שאינו משובח אלא בארץ, בשמים מנין שנאמר רנו שמים וגילי ארץ, הרי בישוב אמור, במדבר מנין שנאמר ישאו מדבר ועריו, הרים וגבעות עץ פרי וכו'. שמקלסין אותו לעתיד מנין שנאמר רנו שמים כי עשה ה' פצחו הרים רנה וגו' ואומר אז ירננו כל עצי היער מלפני ה' וגו'. רם על כל גוים ה', וכי על ישראל אינו רם, הוי אומר רם על הרמים, משל למה"ד לרועה שהיה לו בן והיו קורין אותו בנו של רועה, נעשה איפרכוס והיו קורין אותו בנו של איפרכוס, נעשה מלך והיו קורין אותו בנו של מלך, וכל זמן שמתגדל בנו מתגדל עמו, כך ישראל מתגדלין תמיד באביהם שבשמים שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם, ואף הקב"ה מתגדל בהם שנאמר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ד"א רם על כל גוים ה', היה חלש מלמעלה וגבור מלמטה מי נוצח? הוי אומר זה הגבור, ואין צריך לומר גבור מלמעלה וחלש מלמטה, כך גבור על הכל מלמעלה הוא הקב"ה ובני אדם חלשין למטה, שנאמר כי האלהים בשמים ואתה על הארץ. ד"א רם על כל גוים ה', משל למה"ד למלך שהיה יושב ודן על בימה שלו והיו הכל מתיראין ממנו נכנס לתוך ביתו והפשיט את כליו והעביר כלי זיינו ממנו התחילו בני הבית משחקין בו זה מושך לכאן וזה מושך לכאן, יכול אף למעלה ת"ל אל נערץ בסוד קדושים רבה, ואומר וסביביו נשערה מאד, ואומר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. על השמים כבודו, וכי אומות העולם היו יודעין היכן כבודו של מקום? אף ישראל לא היו יודעין אלמלא נביאים שעמדו ולמדו להם לישראל, מיכה אמר ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו, יחזקאל אמר נפתחו השמים ואראה מראות אלהים, ישעיה אמר ראיתי את ה' יושב על כסא רם ונשא, דניאל אמר חזה הוית עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג חור וגו' נהר דינור נגד ונפק מן קדמוהי וגו', והא למדנו שכבודו מן השמים. ד"א על השמים כבודו, משל למה"ד למלך ב"ו שהשיא לעברו אשה והשלימה בכסף ובזהב ובאבנים טובות ומרגליות, אמר לה הרי הכל מסור בידך חוץ מחביות זו שהיא מלאה עקרבים, נכנסה אצלה אשה אחת שואלת ממנה חומץ, אמרה לה מה המלך נוהג בך אמרה לה מנהג יפה אלא אני מצטערת על חביות אחת שהיא מלאה עקרבים, אמרה לה כל קוזמיאה שלו כנוסים בתוכה ומבקש לישא אשה אחרת וליתנם לה, מיד שלחה ידת לתוך החביות השיכוה עקרבים, כך המלך זה הקב"ה ואיש ואשה זה אדם וחוה, שואלת החומץ זה הנחש, באותה שעה סילק הקב"ה שכינתו בשמים שנאמר עלה אלהים בתרועה. מי כה' אלהינו. מי כה' אלהינו במצילים, מי כה' אלהינו במפרעים, מכ"א במכברים (במכבירים?), מכ"א בנותני שכר, מכ"א באלילים. משל למה"ר למלך ב"ו שהלך לו אצל בעל הבית אחד ועשאו אפוטרופוס להיות עומד על עניניו הניע עסק לאותו האיש ונתפש למלכות ונידון באור, הלכו אל המלך ואמרו לו הרי אותו האיש בן ביתך נידון באור, אמר להם אני מצילו, אמרו לו אין אתה יכול שכבר הטילוהו באור, אמר להם ומה אני יכול לעשות לו, והקב"ה אינו כן אלא מציל האדם מתוך האור שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. מי כה' אלהינו במפרעים, פרעה גזר על ישראל לאבדן שנאמר ויצו פרעה לכל עמו וגו' והקב"ה נפרע מהם ואיבדם במים שנאמר ונער פרעה וחילו בים סוף, וכן אמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם, ואומר ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם. מי כה' אלהינו במכברים, משל למה"ד למלך שאמר לאוהבו השכם בבקר על פתח שלי ואעשה אותך בעל חמדה שלי לא הגיע חצי הלילה עד שמת, שנאמר ביה בליליא קטיל בלשאצר מלכא. מכ"א בנותני שכר משל למה"ד למלך ששכר פועלים הרבה והיה ביניהם עצל אחד ומתון אחד, וכשבא לתת להם שכרם נותן להם בשוה, אבל הקב"ה אינו כן אלא לפי מעשיו של אדם נותן לו גמולו שנאמר אני ה' חוקר לב וגו' לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו. מכ"א באלילים, לפי שאומות העולם קורין עצמן אלוהות, ושמא הן יכולין לרפאות החולה או ליילד את החיות? פרעה קרא עצמו אלוה שנאמר לי יאורי ואני עשיתני, סנחריב שאמר מי בכל אלהי הארצות וגו', נבוכדנצר אמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון, נגיד צור שנאמר ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי, בא וראה מה אמר הקב"ה ליחזקאל הנביא לך אמור לנגיד צור תפיך ונקביך ביום הבראך כוננו, הנקבים האלו שיש לך מהם פתוחין ומהם סתומין, אם יסתמו הפתוחין או אם יפתחו הסתומין אי אפשר לך לחיות בעולם, והרי דברים ק"ו שכן הוא אומר באיוב הידעת עת לדת יעלי סלע חלל אילות תשמור תספור ירחים תמלאנה וידעת עת לדתנה תכרענה ילדיהן תפלחנה חבליהן תשלחנה, וכי כולם מעוברות כאחת? יש מהן מעוברת

בשבת זו ויש מהן מעוברות בשבת אחרת, מה הקב"ה עושה, סופר לה ירחים וממלא לה, האילת הזאת אינה יכולה ללדת מפני שאיבריה סכופים עליה עד שהיא אוכלת, והקב"ה מזמן לה נחש והיא נושכה ואיבריה מתרפאין והיא יולדת, ולא לאילה בלבד הקב"ה עושה אלא לכל, שנאמר ורחמיו על כל מעשיו.

המגביהי לשבת, הנבהתי השפלתי הגבהתי, וכן היה הלל אומר עלה למטה ורד למעלה. המשפילי לראות, משל למה"ד למלך ששלח שני איפרכין לשתי איפרכיות שלו, אחד שיישב באפרכיה שלו חבשו המלך בבית האסורים, ואחד שיישב באפרכיה שלו הושיבו בבימה עמו, ולאחר כן לקח אותו שהושיבו בבימה עמו [וחבשו בבית האסורים ואותו שהושיב בבית האסורים הושיבו אותו בבימה], אמרו לו עבדיו מה ראית לעשות להם ככה, אמר להם זה שהושבתיו בבימה לא ראה קלון מימיו וזה שהושבתיו בבית האסורים לא ראה כבוד מימיו, ידע זה מאיזה כבוד יצא ולאיזה קלון הוא נכנס, וידע זה מאיזה קלון יצא ולאיזה כבוד נכנס. כך הקב"ה משפיע שלום לאו"ה בעוה"ז להורידם לבאר שחת ומשפיל ישראל בעוה"ז להעלותם למעלה העליונה לעתיד לבוא, שנאמר ונתנך ה' לראש על כל גויי הארץ. בשמים ובארץ, לפי שאו"ה מענין ישראל ואומרים להם אינו שולט אלא בשמים, וישראל משיבין כך: צאו והסתכלו בחמה שהיא שלוחו של הקב"ה ושולטת בהרים ובגבעות, ואם שלוחו של מקום כך הקב"ה על אכו"כ. ד"א בשמים ובארץ, מלמד שאין מושיבין את האדם בישיבה של מטה עד שמושיבין אותו בישיבה של מעלה, וכל בני אדם מסתכלין בו ואומרים פלוני כשר פלוני חסיד וראוי הוא להיות חכם, שאמרו אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן. ומנין שאין נפרעין מן האדם מלמטה עד שנפרעין ממנו מלמעלה שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה. מקימי מעפר דל, דוד אמרו לעצמו מקימי מעפר דל, אבל חנה אמרתו על כל הדורות מקים מעפר דל. ד"א מקימי מעפר דל אין דל אלא שנתדלדל מנכסיו, הא כיצד אדם מוכר ביתו ויש לפניו מקצת, בהמתו ויש לפניו מקצת, מוכר מקצת שדותיו ויש לפניו מקצת, אביון הוא תאב לכל. ד"א מקימי מעפר דל, העפר הזה אדם אוכל עליו ויושב עליו ורוחו הולכת אליו. ר' שמעון בן תחליפא אומר סבור אתה שאתה מגנהו ואין אתה אלא משבחהו, שאם יהיה לאדם שתי מזובלות מאשפות אין אתה משבחו אלא מגנהו? ומהיכן אתה מגנהו?! להושיבי עם נדיבים, ומי הם הנדיבים אלו אברהם יצחק ויעקב שנאמר נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם. מושיבי עקרת הבית, שש עקרות הן בנשים (2). ומה ראו אלו להיות עקרות, לפי שאין פועלין לפני כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות. ד"א מושיבי עקרת הבית, להושיב את שרי עקרה ליתן לה בית שנאמר הניקה בנים שרה, וכי כמה בנים הניקה והלא בן אחד הזה לה שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע? אלא לפי שנאמר ויגדל הילד ויגמל וגו' למה עשה משתה ביום הגמל את יצחק ולא ביום שנגדלו? אלא לפי שהיו או"ה אומרים לא ילדה שרה יצחק אלא השפחה, מה עשה הקב"ה יבש דדי מטרוניות שלהם ולא היו יכולין להניק את בניהן ובאין אצל אברהם ואומרין לו שתניק שרה את בניהן, אז אמר אברהם לשרה אין זו שעה של צניעות אלא קדש שמו של הקב"ה וגלי דדיך והניקי בניהן וידעו כי יצחק בנך, ולא הספיקה לגלות דדיה עד שהיו מוציאין חלב כשתי מעיינות, הה"ד וברכתי אותה, שתי ברכות בשתי דדיה, והיו כל המטרוניות אומרין מי יתן שינק בני מחלב צדקת, לכך נאמר הניקה בנים שרה (3). ד"א מושיבי עקרת הבית להושיב רבקה עקרה ליתן לה בית, שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך, אמר לה הקב"ה הרי כל העולם כלו בנוי בבטנך, שמזה ומזה יצאו מלכים, מזה ומזה יצאו אלופים, ונתן לה הקב"ה שני בתים בית עשו בעוה"ז ובית יעקב בעוה"ב, שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וגו'. ד"א מושיבי לאה עקרה לתת לה בית, שנאמר וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה, ונתן לה הקב"ה שני כתרים כתר מלכות נטלה מרים, כתר כהונה נטלה יוכבד. ד"א מושיבי רחל עקרה ליתן לה בית, שנאמר ויזכור אלהים את רחל, ונתן לה הקב"ה שני בנים יוסף ובנימין, מיוסף עמדו שני שבטים זה יהושע וגדעון [יהושע מאפרים וגדעון ממנשה], שנאמר בכור שורו הדר לו, ומבנימין עמדו שני מלכים זה שאול ואיש בושת, שנאמר ולו היה בן ושמו שאול בחור (ש"א ט') ושתים שנה מלך (שם י"ג). ד"א מושיבי חנה עקרה לתת לה בית שנאמר עד עקרה ילדה שבעה, והעמיד ממנה עשרים ושנים אלף לוים שנאמר כל אלה בנים להימן חזה המלך וגו'. ד"א מושיבי אמו של שמשון עקרה לתת לה בית, שנאמר ותהר האשה ותלד בן ותקרא את שמו שמשון, וכתיב ותחל רוח ה' לפעמו וגו'. ד"א מושיבי עקרת הבית להושיב את ציון עקרה ליתן לה בית תורה. אם הבנים שמחה, שהן שמחין באמם ואמם שמחה בהם, לפי שבעולם הזה אין מטבע של תורה יוצא, שאם ילך אדם אצל פלטורין ויאמר לו אשנה לך פרק אחד בקהל, ואומר לו אם יש לך בידך מעות ואם לאו איני יוצא מידך, אבל לעתיד לבוא אין מתבקש אלא תורה שנאמר הנה ימים נאום ה' והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים

---

(1) בפסיקתא פ' רני עקרה: שבע עקרות הן, ובכ"י פארמא שש כמו כאן, לפי שאין מונה ציון בכלל נשים. (3) עי' פסיקתא פ' שוש אשיש.

כי אם לשמוע דבר ה׳, ואומר ונעו מים ועד ים. ד״א אם הבנים שמחה אלו בני ציון שהם שמחים באמם ואמם שמחה בהם, משל למה״ד למלך שנשא אשה וילדה לו בן ראשון ונתנו להגמון אחד שיגדלנו, ילדה לו בן שני ונתנו לאיפרכוס שיגדלנו, ילדה לו בן שלישי ונתנו לשלטון אחד שיגדלנו, כיון שעמדה מלדת התחילה מצטערת על בניה ואומרת למלך היכן הם בני?... מיד הקב״ה תוקע בשופר גדול ומעלן לירושלם, שנאמר כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו, ואומר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳, ואז ציון שמחה בבניה ובניה באמם, שנאמר ובני ציון גילו ושמחו בה׳ אלהיכם. בתחלה הללויה ובסוף הללויה, הללויה לשעבר הללויה לעתיד, הללויה בעולם הזה הללויה בעוה״ב.

בצאת ישראל ממצרים, כנסת ישראל אומרת לפני הקב״ה רבון כל העולמים נבואות טובות נתנבאו נביאים ראשונים כל אחד ואחד ועדיין לא ראינו מהם. ירמיה אמר אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים וגו׳, הושע אמר והיה מספר ב״י כחול הים, יואל אמר ביום ההוא יטפו ההרים עסים, עמוס אמר הנה ימים באים נאום ה׳ ונגש חורש בקוצר, ישעיה אמר נכון יהיה הר בית ה׳ בראש ההרים, ואומר עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלם, ועדיין לא ראינו אחת מהן. שכן אסף בן קרח אומר אותותינו לא ראינו אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה. ורוח הקדש משיבה אותם ואומרת להם, כשנגליתי לאברהם אביכם ואמרתי לו וענו אותם, שמא אמרתי לו שאני קורע להם הים, שמא אמרתי לו שאני מוריד להם המן? והרי דברים שלא אמרתי נתתים דברים שאמרתי על אכו״כ. ד״א בצאת ישראל ממצרים, כשהיו ישראל במצרים היו תמהין על עצמם ואומרים אין בידינו מצוה אחת שנטפל בה שנזכה בה לינאל, מיד אמר הקב״ה למשה, לך פתח אותם בדברי הלכות פסח, שנאמר החדש הזה לכם. והלא איבה היתה בינם לבין המצריים מפני הטלאים, ולא עוד אלא שבאה שעת מילה שנאמר ואעבור עליך ואראך וגו׳ ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמייך חיי, בדם פסח ודם מילה. ר׳ יודא אמר אם באין אנו לחשוב הלכות פסח יותר משלשים מצות היו בידם, ויש אומרים יותר מארבע לא היו בידם: שלא שינו את שמותם ולא שינו את לשונם ושלא נחשדו על העריות ועל לשון הרע. שלא שינו את שמותם ולא שינו את לשונם שנאמר ובני ראובן חנוך ופלוא חצרון וכרמי, ואומר לראובן משפחת הראובני לשמעון משפחת השמעוני, מלמד שהיה משה מיחסן יפה יפה [לפי שמותם ולשונם], ושלא נחשדו על העריות מנין שנאמר ויצא בן אשה ישראלית וגו׳ מלמד שלא היה ביניהם ממזר אלא זה בלבד ופרסמו הכתוב, ועליו הוא מפורש בקבלה גן נעול אחותי כלה. ר׳ נתן אומר גן נעול אלו הזכרים גל נעול אלו הנקבות, ר׳ נחמיה אומר גן נעול אלו הבתולות (הארוסות) גל נעול אלו הנשואות, מעין חתום אלו הבתולות. ד״א גן נעול כראותם (?) סימן. ושלא נחשדו על לשון הרע מנין שנאמר ושאלה אשה משכנתה וגו׳ וכבר היה הדבר נתון ביניהם קודם שנים עשר חדש, כאן אתה מוצא שלא הלשין אחד את חבירו. בית יעקב מעם לועז, אל תהי קורא לא כן (4) מעם לועז מלמד שהיו חלשים. ודאי שכן הוא, שאמר הקב״ה למשה שלח ידך ואחוז בזנבו, מלמד שכבר באה מלכות מצרים [לירידה], וכן אתה מוצא שמכנה אותם שנאמר אחזו לנו שועלים וגו׳ ונשיא מארץ מצרים לא יהיה עוד וגו׳ ונאמר מן הממלכות תהיה שפלה. היתה יהודה לקדשו, מעשה בארבעה זקנים שהיו יושבים ועוסקים בתורה בדבר זה, ואלו הן אלעזר בן מתיה וחנינא בן חכינאי ושמעון התימני ושמעון בן זומא, אמרו מאיזה זכות נטל יהודה המלכות? ענה הראשון ואמר בזכות שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו, ענה השני ואמר בזכות שנאמר ויכר יהודה ויאמר צדקה ממני—ענה בן עזאי ואמר ראויה הודאה שמכפרת על הביאה; ענה השלישי ואמר בזכות שאמר ועתה ישב נא עבדך תחת הנער—ענה בן עזאי ואמר הלא מתחילה היה יכול למחות בם ולא מיחה ואילו אמר להם לא היה מכניסם לאותה הזיקה; ענה הרביעי ואמר בזכות כי עבדך ערב את הנער—ענה בן עזאי ואמר מכל מקום הערב משלם. אמרו אם כן מאיזה זכות נטל יהודה המלכות?—בשביל שקידש שמו של הקב״ה על הים, שבשעה שהיו ישראל עומדין ומדיינין על הים, זה אומר אני יורד תחלה וזה אומר אני יורד תחלה, אמר משה לשבט ראובן ולא קבל לשמעון ולא קבל, ומתוך שהיו עומדין ומדיינין קפץ שבטו של בנימין ונכנס שנאמר שם בנימין צעיר רודם, אל תקרי רודם אלא רד ים, התחילו שרי יהודה רוגמין אותם באבנים שנאמר שרי יהודה רגמתם ועל זכות אותה רגימה הלבישו הקב״ה בארגמן ונתן לו המלכות, ואין ארגמן אלא מלכות שנא׳ והלבישו לדניאל ארגוונא (עי׳ סוטה ל״ז). ישראל ממשלותיו, אמר לו הקב״ה אני בעצמי הייתי מושל בעמי מכאן ואילך אני ואתה נמשול בעמי. ד״א לשעבר אני בעצמי מולך בעולמי מכאן ואילך אני ואתה מולכים בעולם. הים ראה וינס, ר׳ יהודה אמר מה ראה? מקלו של משה, התחיל עומד כנגדו ואומר אני גדול ממך, ולא עוד אלא שנבראתי אני ביום השלישי ואתה ביום הששי, חזר משה אצל הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע אין הים שומע לי, אמר לו ולא נתתי לך המטה שתהא רודה בו הסרבנים? אמר לו ולא קיבל עליו. א״ר נחמיה ראה את השם חקוק במקלו של משה ולא קבל עליו, שנאמר ויאמר אליו מה זה בידך ויאמר

(4) הלשון מגומגם וחסר וצ״ל אל תהי קורא כן, אלא לא-עז.

מטה, ואין זה אלא שם שנאמר זה אלי ואנוהו. ור' נתן אומר ראה בימינו של משה זרוע תפארתו, אמר לו ולא קיבל עליו. ר' יוסי אומר, אמרו לו לים לא כך התנה עמך הקב"ה שבכל זמן שהוא רוצה הוא עושה אותך יבשה שנאמר יקוו המים, ולא קיבל עליו. ר' יוסי אומר ראה כל אלו התחתונים ולא קיבל עליו. מלך שהוא מבקש לרדות עבדו מהו עושה? אמר לו עשה כך וכך, שנאמר ויט משה את ידו על הים ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה, כיון שראה הים את הקדים ברח והלך שנאמר הים ראה וינס. רבי אומר שני כתובים הן, כתוב אחד אומר הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש וכתוב אחד אומר לגוזר ים סוף לגזרים, אלו הקטנים, כיון שהגיעו למילה ברחו. עשרה נסים עשה הקב"ה לישראל על הים: א') בתחלה נעשה להם כמין כיפה שנאמר נקבת במטיו ראש פרזיו, ב') חזר ונעשה כמין ערמות שנאמר וברוח אפיך נערמו מים, ג') חזר ונעשה כמין ניקפה שנאמר קפאו תהומות בלב ים, ד') חזר ונעשה כמין יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה. ה') חזר ונעשה כמין בקעה שנאמר כבהמה בבקעה תרד, ו') חזר ונעשה כמין דרכים שנאמר דרכת בים סוסיך. ז') חזר ונעשה כמין פירורין שנאמר אתה פוררת בעזך ים, ח') חזר ונעשה כמין גזרים שנאמר לגוזר ים סוף לגזרים, [ט') חזר ונעשה כמין נד שנאמר נצבו כמו נד נחלים, י') חזר והוציא להם מתוקים מתוך מלוחים שנאמר ויוציא נחלים מסלע ויורד כנהרות מים (5)]. וכשם שעשה להם עשרה נסים על הים כך עשה להם עשרה נסים במתן תורה שנאמר ויאמר ה' מסיני בא וזרח משעיר למו, ואומר ה' בצאתך לפני עמך, ואומר הרים נזלו מפני ה' וגו'. הירדן יסוב לאחור, כיון שראה הירדן את הים שברח התחיל לרוץ בפני עצמו, ומה זה שגדול ממני שתופס כל העולם כולו ברח לו, אני שאיני אלא ספקות (סיפוק) אחד מן העולם על אכו"ב [שעלי] לחזור. כיון שראה משה את הים שברח התחיל משחק ומרקד, אמר לו מה לך הים כי תנוס? אמר לו עד שאתה אומר לי אמור לירדן למה חזרת לאחוריך, אמר לירדן למה תסוב לאחור? א"ל עד שאתה אומר לי אמור להרים למה אתם מרקדים, אמר להרים למה אתם מרקדים? אמרו לו עד שאתה אומר לנו אמור לעולם למה נעקרת ממקומך, אמר לעולם למה נעקרת ממקומך? אמר לו לא מפניך משה בן עמרם אלא מלפני אדון חולי ארץ וגו'. ההופכי הצור אגם מים, מה הצור הזה אם אדם יושב ומנקר בו אפילו כל היום כולו אינו יכול להוציא ממנו מים כלום, רבי אומר כשהיו ישראל עומדים לפני הר סיני היו הופכים בצור הזה, אמר הקב"ה לאלו אני אתן את תורתי? על אלו אני משלת רוח הקדש?! אלא הרי אני נותן להם עשרת הדברות עד שילמדו ויעמדו להם כצור הזה. ד"א ההופכי הצור אגם מים, מלמד שהיו ר' עקיבא ובן עזאי טרשים כצור הזה (6), ועל ידי שציערו עצמן על תלמוד תורה פתח להם הקב"ה פתח לתורה, ודברים שאין יכול לעמוד בהם בית שמאי ובית הלל לאיסור והיתר עמד בן עזאי ופירשם, שנאמר בחלמיש שלח ידו (איוב כ"ח ט'), ודברים שהיו סתומים בעולם עמד ר"ע ופירשם שנאמר מבכי נהרות חבש ותעלומה יוצא אור (שם כ"ח י"א). מלמד שראתה עינו של ר"ע במרכבה כדרך שראתה עינו של יחזקאל הנביא, לכך נאמר ההופכי הצור אגם מים.

לא לנו ה' לא לנו, אומרים הדורות הללו לפני הקב"ה רבש"ע כמה נסים עשית לאבותינו ביום מתן תורה ולנו תעשה נסים למען שמך הגדול, משל למה"ד למלך שחילק מתנות לבניו ולאחד מהם לא נתן, אמר לו בנו אבא תן לי ג"כ עשה לפי כבודך, כך כל אחד אומר בדורו: משה אמר ועתה יגדל נא כח ה', יהושע אמר וישמע הכנעני וכל יושבי הארץ, דניאל אמר ה' שמעה ה' סלחה וגו', חסד שעשית עם הראשונים אע"פ שהיו בידם מעשים טובים עשה עמנו, כי גם מתחלה בראת עולמך בחסד שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה. ד"א לא לנו, הרי זו אמורה כנגד ישראל בשעה שגלו לבבל שהיו בתוכם אלף צדיקים שנאמר החרש והמסגר אלף הכל גבורים, עושי צדקה ומלאכה, וכי מה גבורה היו עושים שהיו הולכים בגולה אסורים בזיקים? אלא שהיו גבורים בתורה ובמעשים טובים, שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה', ואומר גבורי כח עושי דברו. ד"א לא לנו ה' לא לנו, זו אמורה כלפי חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש, ענה הראשון ואמר לא לנו ה' לא לנו, ענה השני ואמר כי לשמך תן כבוד, ענה השלישי ואמר על חסדך ועל אמתך. מיכאל אמר למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם, לפי שהגוים קופצים על הפרצה ומחרפים ומגדפים ומנאצים על ישראל ואומרים איה נא אלהיהם. אמר ר' אלעזר הקפר, פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגעתי גוי אחד והיה משתבח בכל הדרך ואומר אין אלוה גדול מיראתי, כשהגעתי [למקומי] אמרתי לו תהא כאלהיך, אמר לי קללתני, אמרתי לו לא קללתיך אלא בכל הדרך הייתי משתבח באלהיך ועתה אמרתי שתהא כאלהיך שנאמר כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו עולם ועד. ד"א לא לנו ה' לא לנו, שהגוים קופצים לתוך הפרצה ומחרפין ומגדפין ישראל, שכן הוא אומר בנבוכדנצר הרשע לקצת ירחין תרי עשר וגו' (דניאל ד') ואמר ה' בנה ירושלם ואני החרבתיה ואני בניתי את בבל ומי מחריבה, עוד מלתא בפום מלכא קל מן שמיא נפל לך אמרין נבוכדנצר מלכא מלכותא עדת מנך וגו' בה שעתא

(5) שני נסים אחרונים חסרים ונתוספו עפ"י המכילתא מסכתא דויהי בשלח פ"ד. (6) לכם היה כאבן מבלי דעת התורה. ועי' אדר"נ פ"ו, ב"ר פי"ב, ופרקי דר"א פ"א.

מלתא ספת על נבוכדנצר ומן אנשא טריד ועשבא כתורין יאכל וגו׳ כולא מטא על נבוכדנצר מלכא (שם). ואלהינו בשמים, לפי שאו״ה אומרים לישראל הרי אלהותינו אנו רואים אותם אתם היכן הוא אלהיכם? משיבין אותם כך: אלהיכם מעשה ידיכם ואתם רואין אותם והם אינן רואין לכם, ואלהינו בשמים ואנחנו מעשה ידיו והוא רואה אותנו ואנו לא נראה אותו, הוא רואה ואינו נראה. כל אשר חפץ ה׳ עשה, רבי אומר שני כתובין הם, כתוב אחד אומר כי לא אחפוץ במות המת, וכתוב אחד אומר כי חפץ ה׳ להמיתם, הא כיצד? עד שלא יתחתם גזר דינם לא אחפוץ במות המת, משנחתם גזר דינם כי חפץ ה׳ להמיתם. עצביהם כסף וזהב, לשון של עצב שנאמר ועתה אל תעצבו, ואומר הרבה ארבה עצבונך, ואומר בעצבון תאכלנה. ד״א אין עצביהם אלא צער להם, שכן אמר משה לישראל כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ותראו את שקוציהם הרי הן מושלכים בדרכים הפסילים של עץ ואבן, ושל כסף ושל זהב מפקידים עליהם שומרים, אני אומר להם לאו״ה מה הם רואין בעיניהם ושומעין באזניהם עד שאלהיהם צריכין שמירה. מעשה ידי אדם, עני אחד מכניס איסר ומניחו בחלון ועושה אותו תרומה, שנאמר המסוכן תרומה עץ לא ירקב יבחר, מה עושה? הולך לו אצל חרש ואומר לו אלוה אחד יפה אני מבקש לעשות לי והוא אומר לו תביא אילן שגדל בשדה בימות הגשמים שנאמר לכרות לו ארזים וגו׳ וגשם יגדל, העשיר הולך לו אצל הצורף ואומר לו אלוה אחד יפה אני מבקש לעשות לי ואני מבקש להטיל עליו [זהב] וכו׳ הם מכניסים אותו לאור ושוקלין אותו שנאמר הזלים זהב מכים וגו׳ ישאוהו על כתף יסבלוהו ויניחוהו תחתיו ולא יעמוד ממקומו לא ימיש וגו׳ ושב העני ואומר מהו זה של זהב? אעשנו של כסף ומן המותר אתפרנס בדמיו שאמכרנו, ושב העני ואומר מהו של כסף? אעשנו נחשת, ושב העני ואומר מהו של נחשת? אעשנו של עופרת, ושב עוד העני ואומר מהו של עופרת? אעשנו מעץ, ושב עוד העני והיה לו רובע אחד קמח בביתו ולא היה לו במה יסיקנו שלא היה יכול ללכת בשדה מפני הגשמים, הלך לו לזוית אחד וקיצץ ממנו, באחרונה נוטל קרדום וקוצץ אותו כולו, שנאמר חציו שרף במו אש ושאריתו לאל עשה לפסלו, ולא ישיב אל לבו לא דעת ולא תבונה לאמר וגו׳ לבול עץ אסגוד, לכך נאמר מעשה ידי אדם. פה להם ולא ידברו, יאלם הפה המדבר המשתחוה לפה שאינו מדבר והמניח את הפה המדבר, שנאמר כי פי ה׳ דבר, ואומר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. עינים להם ולא יראו, תעוורו העינים הרואות שהן משתחוות לעינים שאינן רואות ומניחות העינים הרואות שנאמר עיני ה׳ משוטטות בכל הארץ. אזנים להם ולא ידברו, תחרשנה האזנים השומעות המשתחוות לאזנים שאינן שומעות ומניחות האזנים השומעות שנאמר ויקשב ה׳ וישמע. אף להם ולא יריחון, יאטם האף המריח המשתחוה לאף שאינו מריח ומניח את האף המריח, שנאמר וירח ה׳ את ריח הניחוח. ידיהם ולא ימישון, יתקצצו הידים הממשמשות המשתחוות לידים שאינן ממשמשות ומניחות הידים הממשמשות, שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ואומר מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן. רגליהם לא יהלכו, יתפסחו הרגלים המהלכות המשתחוות לרגלים שאינן מהלכות ומניחות הרגלים המהלכות, שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם, ואומר ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים וגו׳. לא יהגו בגרונם, יסתם הגרון ההוגה המשתחווה לגרון שאינו הוגה ומניח הגרון ההוגה שנאמר והגה מפיו יצא, ואומר חכו ממתקים. כמוהם יהיו עושיהם, שאין בהם רוח ונשמה שנאמר הוי האומרים לעץ הקיצה עורי לאבן דומם, אבל ישראל אינם כך. ישראל בטח בה׳, שהוא אלהינו הוא אלהים חיים ומלך עולם, חי וקים לעולם ולעולמי עולמים. אתם ישראל הוו זהירין שלא יטריחו לכם או״ה בדברים ויאמרו אלהותינו אומרים לנו דרך נלך בם ומשתברים אותם בירם, שנאמר הבל המה מעשה תעתועים לא כאלה חלק יעקב. בית אהרן בטחו בה׳, הזהרו בעמידה שעמדתי לאהרן אביכם על דבר קרח, שנאמר ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם, וכן בעחיהו שהיה מצורע עד יום מותו. יראי ה׳ בטחו בה׳, הזהרו בעמידה שעמדתי לאברהם אביכם שהיה ירא חטא לפני, שנאמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, אף אני עמדתי והצלתיו מאור כשדים שנאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים.

ה׳ זכרנו יברך יברך את בית ישראל יברך את בית אהרן יברך יראי ה׳, משל למה״ד לאחד שהלך אצל מטרונה אחת אמר לה תני חלקי שאני כהן והיא נתנה לו, בא אחר ואמר לה תני חלקי שאני לוי והיא נתנה לו, בא שלישי ואמר לה תני חלקי, אמרה לו ומה טיבך? אמר לה הראשון שהיה כהן אין בו יראת חטא, אין בו כלום, וכן השני, אבל אני כהן גדול יותר מכהן ומלוי, שאני ירא חטא, שנאמר והריחו ביראת ה׳ ואומר יראת ה׳ היא אוצרו. הקטנים עם הגדולים, כשם שהקטנים מעלין אבר כגדולים כך הגדולים עתידין להחליף כח שנאמר וקוי ה׳ יחליפו כח. ד״א הקטנים עם הגדולים זה אחד מן הדברים הנדרשים לפניהם ולאחריהם (ז). שא״ת ארו״ר מח״ר משוקדי״ם וק״ם סימן. שא״ת, אם תטיב שאת או שאת אם לא תטיב; ארו״ר, וברצונם עקרו שור ארור או ארור אפם כי עז;

(ז) פסוקים שאין להם הכרע, עי׳ יומא נ״ב.

משוקדי"ם,ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים או משוקדים כפתוריה ופרחיה; מח"ר, וצא הלחם בעמלק מחר או מחר אנכי נצב; וק"ם, הנך שוכב עם אבותיך וקם או וקם העם הזה. יוסף ה' עליכם, אין תוספתו של הקב"ה כתוספת בשר ודם, תוספתו של בשר ודם אם ילך אדם אצל מי שהוא לוקח ממנו הוא אומר לו תוסיף לי, כשירצה מוסיף לו חתיכה אחת, אבל הקב"ה תוספתו מרובה ממתנתו, שנאמר כי ביצחק יקרא לך זרע הרי זו מתנה, ומה היא מתנה בני אברהם יצחק וישמעאל, ובני קטורה הוא תוספת שנאמר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ותלד לו את זמרן ואת יקשן ואת מדן וגו' ובני מדין עיפה ועפר וגו'. וכן ברחל הוא אומר יוסף ה' לי בן אחר הרי מתנה, ומה היא מתנה ובני יוסף מנשה ואפרים, גם זה לך בן (בראשית ל"ה י"ז) לבנימין שהוא תוספת, שנאמר ובני בנימין בלע ובכר ואשבל וגו'. וכן אתה מוצא בגאולה של מחר שהיא תוספת שנאמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו, ואומר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל. ברוכים אתם לה', ברכה של עשיר כולה ברכה, כמה אתה רוצה שיתן לך בזרת, שנאמר ושמים בזרת תכן, מי מדד בשעלו מים בראשי אצבעותיו, וכל בשליש עפר הארץ, במשקל הוא נותן לך, ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים. השמים שמים לה', שתי פעמים סילק הקב"ה שכינתו בשמים, אחת בימי אדם הראשון שנאמר עלה אלהים בתרועה, ואחת בימי מנשה שנאמר אלכה ואשובה אל מקומי הראשון. לא המתים יהללו יה, אפשר למתים להלל יה? אלא הם מתי אומות העולם. ולא כל יורדי דומה, אלו הן שבע מלכיות שעתיד הקב"ה לשקעם בגיהנם לעתיד לבא, שנאמר שם עילם וכל המונה, שם אשור וכל קהלה, שם משך תובל וכל המונה, שמה נסיכי צפון כולם וכל צדוני, ושמה אדום מלכיה וכל נשיאיה, אותם יראה פרעה ונחם על כל המונו. יכול אף ישראל כך? ת"ל ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה.

אהבתי כי ישמע ה', כת שלישית (8) אומרת לפני הקב"ה רבש"ע כשתעלה אותנו מן הצרה שאנו בתוכה אנו יודעים שקבלתנו ושאתה אהבתנו, משל למה"ד למלך שנתחייבו לו בני אדם ומסרן לקוסטודין וחבשום בבית הסוהר, התחילו צווחים, אמרו להם קרוביהם למה תצעקו, המתינו עד שתרגישו במלך כשעובר והוא יפדה אתכם, כיון שהרגישו במלך שעובר התחילו צווחין חננו אדונינו המלך, אמר המלך ומה טיבן של אלו, אמרו לו אותם הם בני אדם שנתחייבו לך, אמר להם ומה הם מבקשים, אמרו לו שיצאו מבית האסורים, צוה המלך שיצאו, וכיון שיצאו התחילו מקלסים למלך, לכך נאמר אהבתי כי ישמע ה'. את קולי תחנוני, אינו אומר תחנתי אלא תחנותי, תחנונים הרבה יש כאן ובקשות ותפלות, שנאמר ברוך ה' כי שמע קול תחנוני. כי הטה אזנו לי, מלמד שאין אדם נכנס בצרה עד שהוא אומר רבון כל עולמים הנח כל עולמיך והט אזנך לי ושמעני. חזקיה אמר הטה אלהי אזנך ושמע דברי ואת כל דברי סנחריב, ומה עלי להודות הריני מודה ומשבח לך, לכך נאמר כי הטה אזנו לי. אפפוני חבלי מות, אינו אומר חבל (חבל אחד של חיים) אלא חבלים כולם של מיתה שנאמר חבלי שאול סבבוני. ד"א אין אף אלא חוטם, אמרו כבר הגיע צרת החוטם. ומצרי שאול מצאוני, מלמד ששלש כתות נכנסות לגיהנם אחת של צדיקים גמורים ואחת של רשעים גמורים ואחת של בינונים, ומלאכים ההורגים עומדים לתוך גיהנם ופנקסיות של אש בידם ושמותם של צדיקים ושל רשעים כתוב בהן ומבקשים שמותם של אלו ואלו ומוציאין אותם, ומלאכי חבלה עומדין בגיהנם וכביות של אש בידם ומכין אותם והם בורחין מלפניהם, ואחרים מקבלים אותם ומכין אותם והם בורחים מלפניהם, ואחרים מקבלים אותם ומכין אותם, ויוצאין מצרה ונכנסים לצרה, שנאמר ומצרי שאול מצאוני, אל תקרי מצרי אלא מצירי שאול מצאוני. ומתוך צרה מתפללין לפני הקב"ה ועונה אותם ומרחם עליהם, לכך נאמר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. שבע כתות של צדיקים עתידים להיות פניהם מאירים לעתיד לבא לחמה וללבנה לרקיע לברקים לכוכבים לשושנים ולמנורת בית המקדש... לרקיע שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, לברקים שנאמר מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו, לכוכבים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, לשושנים שנאמר למנצח על שושנים עדות לאסף מזמור, למנורת בית המקדש שנאמר ושנים זיתים עליה. הכת השלישית (9) אומרת לפני ה' רבש"ע אין אנו מבקשים שיהיו פנינו מאירות כגון אלו אלא שנמלט נפשנו, לכך נאמר אנא ה' מלטה נפשי, אין אנא אלא לשון בקשה שכן אמר חזקיה אנא ה' זכור נא. שומר פתאים ה', אלו הם השבטים (שבטי מוסר) שנאמר לתת לפתאים ערמה. ד"א שומר פתאים ה', אלו הם הקטנים, שבלשון ערבית קוראין לנער פתי ולפתי נער. מעשה באשה אחת שהניחה מעשה קדירה לפני בנה יצאה והלכה לה לשוק, בא הנחש והתחיל משחק עם הנער, כיון שבאה אמו וראתה הנחש התחילה צווחת והנחש ברח לו, ואילולי שהקב"ה משמרו לא היה לו חיים בתוך החיות, לכך נאמר שומר פתאים ה'. ד"א שומר פתאים ה' אלו עמי הארץ שאינן משמרים המצות כראוי, כיצד, אחד נכנס למדינה וראה אותן גבאי צדקה ונתן להם לע"ז ונחשב לו מתן צדקה לע"ז, ומי גרם לו שלא למד ולא שנה. עליהם אמר שלמה שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים. דלותי

(8) חסר פה מה שאומרות הכתות הראשונה והשניה.
(9) חסר כאן מה שאמרו הכתות האחרות.

ולי יהושיע, כנסת ישראל אומרת רבון כל העולמים, דלה אני מן המצוות, עליך להושיעני. שובי נפשי למנוחיכי, מלמד שמלאך המות מסלק נפשו מלמטה למעלה, יכול מלמעלה למטה, ת"ל כי ה' גמל עליכי. כי חלצת נפשי ממות, אין חליצה אלא של מות, משל למה"ד למלך שהיה יושב ודן על בימה שלו, כשיקטול אוהביו (הישרים) אין מחזיקין לו טובה, ואימתי מחזיקין לו טובה כשיקטול את החייב. אמרו לו אין הנאה לך במתים שכן אמר אסף הלמתים תעשה פלא, וכן חזקיהו אמר כי לא שאול תודך חי חי יודך כמוני היום, וכן דוד אמר מה בצע בדמי ברדתי אל שחת. שבע מעלות של צדיקים לעתיד לבוא זו למעלה מזו: האשונה אך צדיקים יודו לשמך, שניה אשרי יושבי ביתך, שלישית אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך, רביעית ה' מי יגור באהליך, חמישית מי ישכון בהר קדשך, ששית מי יעלה בהר ה'. שביעית ומי יקום במקום קדשו, וכשם שהן שבע מעלות לצדיקים כך שבע ירידות לרשעים בגיהנם. שבע שמות נקראו לגיהנם: שאול, אבדון, גיהנם, באר שחת, טיט היון, ציה, צלמות. ובין כל אחת ואחת מהלך שלש מאות שנה, נמצא עמוקה של גיהנם שני אלפים ומאת שנה. יכול אף לצדיקים ת"ל עניה סוערה לא נוחמה, ושמתי כדכד שמשותיך, וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך, הרבה שלום לעמלי תורה הרבה שלומו של ישראל עמך לעולם ועד אמן. את עיני מן דמעה, עתידין נהרות של דמעה להיות נמשכין מדמעיהן של רשעים לעתיד לבוא שנאמר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. ד"א את עיני מן דמעה, אחת בוכה ואחת שאינה בוכה [10]. את רגלי מדחי, עתידין רגלי הרשעים להדחות תוך גיהנם שנאמר יהיו כמוץ לפני רוח ומלאך ה' דוחה. ד"א את רגלי מדחי אחת שהיא דחויה ואחת שאינה דחויה, ולהיכן הן מהלכין לבית המקדש שנאמר שלש פעמים בשנה. האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד, אין עניתי אלא ענותי מאד, אמרו כמה צער עבר על נפשנו בתוך גיהנם. אני אמרתי בחפזי, אין חפזי אלא לשון בהילות שנאמר ויהי דוד נחפז ללכת, ואומר כי לא בחפזון תצאו. כל האדם כוזב, אין כוזב אלא לשון הפסקה שנאמר ויהי בכזיב בלדתה אותו. דבר אחר כל האדם כוזב לפי שהם רואים לתוכה תלמידי חכמים כגון אחיתופל וחביריו, ונביאים כגון חנניה מישאל ועזריה (?), בן עזיאל [בן סירא] וחביריו, וסופרים כגון יונתן הסופר וחביריו, והם רואים אלו את אלו ואומרים זה לזה כל האדם כזב, כל בני אדם באים כאן.

מה אשיב לה' כמה גמילות יש לו עלי, גמלני מפרעה מסיסרא ומסנחריב מבבל וממדי ומיון, אף בזו כוס ישועות אשא, אינו אומר ישועה אחת אלא ישועות הרבה, לפי שפותחין את פיהם ומשבחים ואומרים כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא. נדרי לה' אשלם, ר' מאיר אומר טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם, שאם ידור ולא ישלם תבוא עליו מות, שכן יבוא... בגימטריא מות [11], טוב מזה ומזה שאינו נודר כל עיקר, ר' יהודה אומר טוב מזה ומזה שהוא נודר ומשלם, שנאמר נדרו ושלמו לה' אלהיכם. יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, עשרה דברים נקראו יקריב, התורה שנאמר יקרה הוא מפנינים, ישראל שנאמר הבן יקיר לי אפרים, עושר שנאמר הון אדם יקר חרוץ, דעת שנאמר וכלי יקר שפתי דעת, נבואה שנאמר ודבר ה' היה יקר, תבונה שנאמר יקר רוח איש תבונות, סכלות שנאמר יקר מחכמה ומכבוד סכלות מעט, צדיקים שנאמר ולי מה יקרו רעיך אל, חסד שנאמר מה יקר חסדך אלהים, ומיתת צדיקים שנאמר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. ד"א יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, משל למלך ששלח שלטון שלו לגבות טימיא שלו, והלך וחנה אצל בעל הבית אחד עשרה ימים, שיכן לו מאה מנה בכל יום הרי עשר ריבוא (זוז), אמר כל עצמו אינו חייב אלא חמשים זוז האיך אני תובעם? כך אמר הקב"ה קשה בעיני לומר לצדיקים שימותו, אומר לאברהם שימות שהקנני שמים וארץ וירד בכבשן האש לשמי וקדש שמי בעולם? אלא אברהם הוא ביקש מיתה שנאמר ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, יצחק בקש מיתה שנאמר ואברכך לפני ה' לפני מותי, יעקב הוא בקש מיתה שנאמר אמותה הפעם, משה אמר כי אנכי מת בארץ, דוד אמר אנכי הולך בדרך כל הארץ, יונה אמר ועתה ה' קח נא את נפשי ממני, הא אלולי ששה הצדיקים האלה לא בקשו מיתה בפיהם לא היו מתים לעולם. ולמה שאלו מיתה בפיהם? אלא אמר הקב"ה יסתלקו אלו מפני אלו, אם היה אברהם קיים האיך היה יצחק מנהג שררה, אלו היה יעקב קיים האיך היה משה מנהג שררה, אלו היה משה קיים איך היה יהושע מנהג שררה, ואלו היה יהושע קיים איך היו שמואל ודוד המלך נוהגין שררה? אלא אמר הקב"ה יסתלקו אלו מפני אלו. ד"א יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, משל למלך ששלח איפרכון וניהג שררה יפה וכשהשלים זמנו נתן לו איפרכיה אחרת, אלו שיצא מאצלם מקלסין אותו שניהגם יפה ואלו שנכנס אצלם מקלסין אותו שינהגם יפה, כך כשהצדיקים מתים הבריות מצטערין עליהן, וכל זמן שהצדיקים ביניהם הם מקלסין ומצטערין כשמסתלקין מן העולם, ומלאכי השרת שמחין עליהם שהם באים ושכרן לפניהם. כשהצדיקים מסתלקין מן העולם שלש כתות של מלאכים יוצאין לקראתם, ראשונה אומרת יבוא שלום, שניה אומרת ינוחו על משכבותם, שלישית אומרת הולך

(10) נאמר „עיני" בלשון יחיד היא הבוכה על הרשעים והשנית שאינה בוכה כי היא שמחה על הצדיקים. (11) כנראה חסר מלה או מלים אחר יבוא.

נכוחו; וכשהרשעים מסתלקין מן העולם ג' כתות של מלאכי חבלה יוצאין לקראתם; ראשונה אומרת אין שלום, שניה אומרת אמר ה' לרשעים, שלישית אומרת למעצבה תשכבון. ד"א יקר בעיני ה' המותה לחסידיו, משל למלך שיצא לטייל ועמד על גב תוך הארמון שלו ואמר מן כל אלו מי יתן לי קילסון אחד, וכשהגיע לישב במשתה בא אסטרטיון אחד עמד לפני המלך, אמר המלך מי אתה, אמר לו אני הוא שנתתי אליך קילוסון במדבר, אמר לו הרי אתה עשני שלטון, אמר לו לכך נתתי לך, א"ל הרי אתה כיוצא בי או יותר ממני אתה מבקש לעשות? כך אמר הקב"ה לצדיקים הרי אתם כיוצא בי או שמא יותר ממני אתם מבקשים לעשות. כך אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה, הא מה אני בורא עולמות אף אתם מחיים מתים. אנא ה' כי אני עבדך, משורר דוד היה משפיל עצמו בכל מקום שנאמר דוד בן עבדך ישי. אני עבדך בן אמתך, ולא דומה עבד תרבות לעבד שהוא לוקח מן השוק, אני הוא בנה של רות שאמרה ופרשת כנפיך על אמתך. פתחת למוסרי, פתחת אסורי מתמר התרת אסורי מרות. לך אזבח זבח תודה, שכל מי שחייב חטאת מביא חטאת, אשם מביא אשם, אבל אני אזבח תודה. ובשם ה' אקרא, מלמד שהיה דוד מחזיר בכל גבול ומתנה שבחו של הקב"ה בשעה שהיו עולים לירושלם, שנאמר בחצרות בית ה' בתוככי ירושלם הללויה.

הללו את ה' כל גוים, שתי פעמים מרדו או"ה במלכות של מעלה, אחת בימי נמרוד, אילולי שעמד אברהם אבינו וירד לכבשן האש ומיחה בידם, לכך נאמר הללו את ה' כל גוים. ד"א הללו את ה' כל גוים, הרי זו אמורה כלפי חנניה מישאל ועזריה בשעה שעלו מכבשן האש, ענה הראשון ואמר הללו את ה' כל גוים, ענה השני ואמר שבחוהו כל האומים, ענה השלישי ואמר כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם הללויה.

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, משל למה"ד לאיש טוב שהיה מלוה לכל בני עירו והיו בני העיר אומרים זכור בעל הבית לטובה, ברוך הוא שנותן לנו כל צרכינו בימות הגשמים, אלא שהוא נוטל שני סלעים רבית בימות החמה. בא אחר ואמר אני נותן בסלע, הניחו הראשון והיו מודין לזה; בא אחר ואמר אני נותן חנם—לזה נאה להודות שהוא נותן חנם. כך הקב"ה מפרנס כל בריותיו חנם, לכך נאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו, לא יוכל אדם לומר על עצמו שהוא טוב אלא אחרים יהיו מעידים עליו, ומי מעיד על הקב"ה שהוא טוב? ישראל, לכך נאמר יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו. יאמרו נא בית אהרן כי לעולם חסדו, משל למה"ד לבעל הבית שהיה נוהג עם אריסיו מנהג יפה שבשעת החשבון אין מדקדק עמהם, בשעת הגורן משייר להם שיורי הגורן והיה נוהג עמהם יפה יפה, והיו בני העיר אומרים זכור בעל הבית לטובה שהוא נוהג עם אריסיו מנהג יפה, בשעת חשבון אין מדקדק עמהם, אבל אין אנו יודעין מתוך משאו ומתנו בתוך ביתו מה הוא, ומי יודע משאו ומתנו בתוך ביתו אלא עבדיו ובני פלטורין שלו. ומי הם עבדיו של הקב"ה אלו הם כהנים בני אהרן שמקריבים קרבנות ושלמים וקטרת, לכך נאמר יאמרו נא בית אהרן כל"ח. יאמרו נא יראי ה' כי לעולם חסדו, אע"פ שאנו יודעים משאו ומתנו בתוך ביתו אין אנו יודעים עם מי נושא ונותן עצה אלא סנקתדרין שלו, ויועצי רחמיו של הקב"ה מי הם? אלו הצדיקים, לכך נאמר יאמרו נא יראי ה' כל"ח.

מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה, הרי זו אמורה כלפי כנסת ישראל בשעה שהיו משועבדים בטיט ובלבנים במצרים, שנאמר וימררו את חייהם בעבודה קשה, הרחיב להם הקב"ה וענה אותם במרחב יה, שנאמר כנפי יונה נחפה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ. ד"א מן המצר קראתי יה ענני במרחב יה, הרי זו אמורה כלפי דוד בשעה שבא לגלית הפלשתי והתחיל לומר זה המקרא שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי, השיבתו רוה"ק ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך, וענהו במרחב יה שחזרו אליו כל ישראל ובזזו מחנה פלשתים, שנאמר וישובו בני ישראל מדלוק אחרי פלשתים. ה' לי לא אירא מה יעשה לי אדם, אברהם אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי נמרוד, יצחק אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי אבימלך, יעקב אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי עשו, דוד אמר ה' לי לא אירא מה יעשה לי גלית. ואני אראה בשונאי, משל לבני אדם שהיה להם דין אצל בימה והם מתייראין מן הדין, אמרו להם אל תתייראו מן הדין והעזו את לבבכם, כך אמר הקב"ה למלאכים כשישראל עתידין לעמוד בדין לפניו והן מתייראין מן הדין ומלאכי השרת אומרים אל תתיראו, שאין מכירין אתם אותו? הוא בן עירכם, שנאמר הוא יבנה עירי וגלותי ישלח. שוב אמרו להם אל תתיראו מן הדין, קרובכם הוא, שנאמר לבני ישראל עם קרובו הללויה. שוב אמרו להם אל תתיראו, אחיכם הוא שנאמר למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך, וביותר שהוא אביכם שנאמר הלא הוא אביך קנך. חמשה צדיקים עמדו בעולם: נח שם ועבר אשור ואברהם, נח לא הקפיד לעבוד אלא עמד ונטע כרם, שם ועבר הטמינו עצמם [ועסקו בתורה], אשור אמר האיך אני רואה דרכן של רשעים הללו עמד והלך לו שנאמר מן הארץ ההיא יצא אשור, אברהם אמר על זה עומד עולם איני מניח אלהי שבשמים, וגם האלהים לא הניחו שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. טוב לחסות בה', שלא יהא בוטח לא על דברי

אביו ולא על דברי רבו לומר אני הנני נמלט בצדקתם, שנאמר צדקת הצדיק עליו תהיה, וכתיב בן לא ישא בעון האב, יכול אב ישא בעון הבן? ת"ל ואב לא ישא בעון הבן. ותרח היה בקי ויודע כל המזלות וראה במזלו של אברהם שהוא נשרף ובמזלו של הרן שממנו יתמלא העולם. נכנסו אצל אברהם אבינו ואמרו לו למי אתה ניגש לעולם, אמר איני מניח את אבי שבשמים, מיד נטלוהו והשליכוהו לכבשן האש ולא ירד עמו אלא הקב"ה בעצמו שנאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, והרן היה חלוק לבו עליו ובטח על דברי אביו שאמר שהעולם ימלא ממנו, ונכנסו אצל הרן כל האומות ואמרו לו שלמי אתה? אמר להם אברהם אחי גדול ממני אם אראה אותו שנמלט אני אומר של אחי אני, ואם לאו אני אומר שלכם אני, כיון שראה שנמלט אחיו אמר של אחי אני נטלוהו והשליכוהו לתוך כבשן האש ולא הספיק לירד עד שסימרהו האור, ונטלו המלך והשליכו לפני אביו, שנאמר וימת הרן על פני תרח אביו (12). ויפה היה תרח רואה במזלות, שהיה רואה במזלו של אברהם שנשרף ובמזלו של הרן שהעולם מתמלא ממנו, ולא היה יודע אם מן האנשים או מן הנשים, כי שרה בת הרן היתה שנאמר ויקח אברם ונחור להם נשים וגו' שרי וגו' ומלכה בת הרן אבי מלכה ואבי יסכה שהיא שרה (בראשית י"א), ושרה עולם נתמלא ממנה. וכן דוד אמר אל תבטחו בנדיבים וגו' לכך נאמר טוב לחסות בה'. כ ל ג ו י ם ס ב ב ו נ י, ג' פעמים עתידין גוג ומגוג לעלות וליפול על ירושלם כדרך שעלה סנחריב נ' פעמים בא"י על ירושלם. פעם ראשונה אמר כל גוים סבבוני, שהוא עתיד לכנס כל או"ה, שנאמר ועתה נאספו עליך גוים רבים, ואומר קומי ודושי בת ציון וגו'. והלא פרוכים? (18) לכך נאמר בשם ה' כי אמילם. פעם שניה ס ב ו נ י ג ם ס ב ב ו נ י, שהוא עתיד לרגש כל העולם כלו ולהעלותם לירושלם, שנאמר למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק, עד אז ידבר אלימו באפו, והלא פרוכים? לכך נאמר בשם ה' כי אמילם. פעם שלישית ס ב ו נ י כ ד ב ו ר י ם, שהוא עתיד לפרוש רשתו ויכנס לכל המדינות ולהוציא כרחות שנאמר קראו זאת בגוים קדשו עצרה כותו אתיכם לחרבות, ויעמדו ויעלו כלם אל עמק יהושפט, ואומר שלחו מגל כי בשל קציר, ואומר המונים המונים בעמק החרוץ, והלא פרוכים? לכך נאמר בשם ה' כי אמילם. ואז ישראל מתיראין, באותה שעה אמר הקב"ה אל תיראי תולעת יעקב הנה שמתיך למורג חרוץ חדש בעל פיפיות תדוש הרים ותדוק וגו' ואת תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל, והלא פרוכים? לכך נאמר בשם ה' כי אמילם. ס ב ו נ י ג ם ס ב ב ו נ י, שעתיד לתפוס שבטו של יהודה ולאסור אותן בקולרין ולמסור כל אחד ואחד לשנים משלו (משבטים אחרים), ואמרו יבואו אחינו ישראל ירושלם וישלטו בנו ואל ישלטו בנו שונאינו, שנאמר ואמרו אלופי יהודה, והלא פרוכים? לכך נאמר בשם ה' כי אמילם. ס ב ו נ י כ ד ב ו ר י ם, מה הדבורה הזאת כונסת נצנים ועושה דבש לבעליה, כך הקב"ה עתיד לכנוס כל או"ה ולהעלותם לירושלם ולחלק שללם לישראל, שנאמר הנה יום בא לה' וחלק שללך בקרבך, יכול שיש בידם ממש, ת"ל ד ע כ ו כ א ש ק ו צ י ם, משל למלך שנכנסו עליו גנבים והיה המלך פיקח מאד, אמר אם אני עומד עליהם עכשיו הם אומרים מה מצא בידינו אלא יודע אני בהם שהם עתידין לחזור שתים ושלש פעמים ואז אני הורגן, כך המלך זה הקב"ה הגנבים אלו או"ה, שנאמר ואספתי את כל הגוים לירושלם למלחמה ונלכדה העיר זו המחתרת, ונשסו הבתים אלו הבתים, והנשים תשכבנה אלו העריות, ויצא חצי העיר בגולה זו השביה, והקב"ה יוצא ונלחם עמהם שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וגו' ומשלח בהם מגפה ומשייר מהם פליטים שנאמר ושלחתי מהם פליטים וגו', לכך נאמר בשם ה' כי אמילם. ד ח ה ד ח י ת נ י ל נ פ ו ל ו ה' ע ז ר נ י, אברהם אמר דחה דחיתני לנפול בימי נמרוד וה' עזרני, יצחק אמר דחה דחיתני לנפול בימי פלשתים וה' עזרני, יעקב אמר דחה דחיתני לנפול בימי עשו וה' עזרני, דוד אמר דחה דחיתני לנפול בימי גלית וה' עזרני. ע ז י ו ז מ ר ת י ה ו י ה י ל י ל י ש ו ע ה, בעולם הזה מקלסין אותו בשתי אותיות שנאמר עזי וזמרת יה, אבל לעתיד לבוא מקלסין אותו בשש אותיות שנאמר עזי וזמרת יה הוי"ה ויהי לי לישועה, ואומר בטחו בה' עדי עד כי ביה הוי"ה צור עולמים. ק ו ל ר נ ה ו י ש ו ע ה, אנשי ירושלם אומרים קול רנה וישועה באהלי צדיקים מבפנים. ואנשי יהודה אומרים מבחוץ י מ י ן ה' ע ו ש ה ח י ל; אנשי ירושלם אומרים מבפנים ל א א מ ו ת כ י א ח י ה, ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ו א ס פ ר מ ע ש י י ה. אברהם אמר לי נאה לתנות נסים שנעשו לי בימי נמרוד, יצחק אמר לי נאה לתנות נסים שנעשו לי בימי פלשתים, יעקב אמר לי נאה לתנות נסים שנעשו לי בימי עשו ובימי לבן, דוד אמר לי נאה לתנות נסים שנעשו לי בימי שובך (ש"ב י' י"ח), לכך נאמר ואספר מעשי יה. י ס ו ר י ס ר נ י י ה ו ל מ ו ת ל א נ ת נ נ י, חביבין יסורין שהן מרצין כקרבנות, בקרבנות מה הוא אומר ונרצה לו לכפר עליו, וביסורין כתיב וכאב את בן ירצה, ושניהם כפרה. ד"א יסור יסרני יה, חביבין יסורין שמכפרין ומרצין יותר מן הקרבנות, שחטאת ואשם אינן אלא על אותה עבירה שנאמר ונרצה לו לכפר עליו, אבל היסורין מכפרין על הכל, לכך נאמר יסור יסרני יה. פ ת ח ו ל י ש ע ר י צ ד ק א ב ו א ב ם א ו ד ה י ה, בעולם הבא אומרים לאדם מה מלאכתך

---

(12) עי' ערך א ב ר ה ם א ב י נ ו. (18) שני הכתובים סותרים זה את זה.

והוא אומר מאכיל רעבים הייתי, אומרים לו זה שער מאכיל רעבים הכנס בו; משקה צמאים הייתי, אומרים לו זה שער משקה צמאים הכנס בו; מלביש ערומים הייתי, מגדל יתומים הייתי, עושה צדקות הייתי, גומל חסדים הייתי, והם אומרים לו ג"כ זה השער הכנס בו. דוד אמר אני עשיתי את כולם, פתחו לי כולם, לכך אמר פתחו לי שערי צדק אבוא בם אודה יה. זה השער לה' צדיקים יבואו בו, משל לאדם אחד שהיה מהלך בדרך וסחורתו בידו כיון שהגיע לחרמים נתן להם מה שנתן, כיון שהגיע לשער המדינה אמרו לו הזהר מלישא מכס במדינה, אם אין אתה מוכס על סחורתך אין עולה בידך כלום, לכך נאמר פתחו לי שערי צדק וגו'. ד"א זה השער לה' צדיקים יבואו בו, משל לאחד שהתקין כלי אנפוריה שלו לצאת בשיירה בסחורה ומפרש במדינה, הכהו קוץ ועקצתו עקרב, והניחוהו הכל והלכו להם (בני השיירה), התחיל מצטער לפני הקב"ה ואמר רבש"ע אתמהה! מה עויתי ומה פשעתי, לא היו ימים מועטים עד שבאה השמועה מאותה שיירה שנאבדה ונהפכה ספינתם, התחיל מודה ומשבח להקב"ה ואומר אלו הייתי עמהם הייתי כאחד מהם, שנאמר ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד וגו'. אבן מאסו הבונים, משל לאבן אחת שהיתה מושלכת בפלטון של מלך בא בנאי אחד ופסלה ובא השני ופסלה, בא השלישי ואמר אין נאה בעולם מזו האבן חו האבן ראויה לפינה. כך עמד אברהם אבינו ויצא ממנו פסולת ישמעאל ובני קטורה, יצחק אבינו יצא ממנו עשו, עמד יעקב אבינו והעמיד שנים עשר שבטים כולם שלמים להקב"ה, שנאמר כולנו בני איש אחד נחנו, ואומר כולך יפה רעיתי ומום אין בך. מאת ה' היתה זאת, הרי זו אמורה כלפי כנסת ישראל בשעה שהיו משועבדים במצרים ובשעה קלה התחילו מתנשאין בענני הכבוד, וישראל משיבין אותם ואומרים, אתם תמהים עלינו ואנו תמהים על עצמינו יותר מכם, לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב, ורוה"ק משיבתן ואומרת מאת ה' היתה זאת. משל למה"ד לאדם שהיה עושה משרה לכובסים והרי הוא עשוי איפרכוס, והכל תמהין עליו, גם הוא אומר להם אני תמה על עצמי יותר מכם, כך כשיראו או"ה את ישראל בשלום ובבטחה לעולם הבא אומרים להם, לא אתם שכבר הייתם דחופין ונרדפין? ואף ישראל משיבין ואומרין יותר ממה שאתם תמיהין עלינו אנו תמהין על עצמנו, לא ידעתי נפשי שמתני מרכבות עמי נדיב, ורוה"ק משיבה ואומרת מאת ה' היתה זאת. נגילה ונשמחה בו, כל הגאולות שעברו עלינו היה אחריהם שעבוד, ראשונה חזרו ונשתעבדו, שניה חזרו ונשתעבדו, שלישית חזרו ונשתעבדו, אבל גאולה זו שוב אין גלות אחריה, שנאמר ואמרתם ביום ההוא הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו הזכירו כי נשגב שמו, ואומר זמרו ה' כי גאות עשה מודעת זאת בכל הארץ, ואומר אנא ה' הושיעה נא, אנשי ירושלם אומרים מבפנים ברוך הבא בשם ה', ואנשי יהודה אומרים מבחוץ ברכנוכם מבית ה'; אנשי ירושלם אומרים אלי אתה ואודך, ואנשי יהודה אומרים אלהי ארוממך, אלו ואלו פותחין את פיהם ומשבחין ואומרים הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

הרנינו: מדרש הלכה ואגדה, וכנראה התחיל בפסוק הרנינו גוים עמו וגו'. המדרש הזה איננו במציאות לפנינו, ונודע לנו רק ממה שהביאוהו הפוסקים בספריהם. בספר תניא (דף ק"ז ע"א) כותב: ובמדרש הרנינו, שופר שניקב וסתמו אם מעכב את התקיעה פסול, מ"ט משום דכתיב וה' אלהים בשופר יתקע, מה שופר של הקב"ה שלם אף שופר של ר"ה יהא שלם. ולמה תוקעין בר"ה לפי שהן נגאלין ממלאך המות עכ"ל. גם הובא בס' שבלי הלקט סי' רצ"ג וז"ל: במדרש הרנינו שופר של בעל מום כשר להקוע בו בר"ה וביובל שנאמר והעברת שופר תרועה וגו' אבל לא על הזבחים (עי' ב"י או"ח סי' תרצ"א). ועוד שם בענין ראש חדש סי' קע"ד וז"ל: במדרש הרנינו פרשת סוכה, וכן אתה מוצא כל שבעת ימי החג אנו גומרין את ההלל אבל בפסח אין אנו גומרין את ההלל אלא יום ראשון ולילו, ולמה? שמואל בן אבא אומר בנפול אויבך אל תשמח לפי שנטבעו בו המצריים עכ"ל. ר"א מגרמיזא הביא המדרש הזה בס' הרוקח כמה פעמים וכתב בסי' ר"ו וז"ל: במדרש הרנינו מפני מה נתנו קורת רוח עשרה ימים מר"ה עד יוה"כ, כנגד קרבנות יו"כ פר אחד איל אחד שבעה כבשים שעיר אחד, וכנגד מ' מדות רחצו הזכו הסירו עד ריבו אלמנה (1), וכתיב בתריה לכו נא ונוכחה, מהו הויכוח? אמר הקב"ה עשו תשובה באלו מ' ימים, אפילו יש בכם כמה עונות אני אלבינם כשלג ביוה"כ, ד"א כנגד עשרה מאמרות, לכך רמז מן בראשית עד יום הששי יו"ד ימים, רמז לעשרת ימי תשובה. ד"א כנגד עשרת הדברות שנתנו בו' בסיון ונשתברו הלוחות בעונותיהם ונתפתה ביוה"כ עכ"ל הרוקח. בעל הרוקח מביא בסי' י"ח וז"ל: ובמדרש הרנינו שובה ישראל עד ה' אלהיך, כל מה שברא הקב"ה לא נשבע אלא על התשובה, חי אני נאם ה' אם אחפוץ במות הרשע, אמר הקב"ה לישראל מתביישים אתם לעשות תשובה הנני שב ראשון, כה אמר ה' הנני שב, ומה אני שאין לי חטא ולא סרחון ח"ו אומר אני שב, בני אדם עאכ"ו שצריכין לעשות תשובה שלמה, ואף העבירות שעשו מתחלה אינן נזכרים שנאמר ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב, ומבשרות שלום שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב, רחוק שנתקרב. שובה עד ה' שהוא במדת רחמים, ובדברים מתקבל, קחו

---

(1) רש"י בישעיה א' הביא בשם פסיקתא עשרה ואינם אלא תשעה. ועי' ילקוט ישעיה רמז שפ"ט פ' ובפרשכב כפיכם.

עמכם דברים, ולא עוד אלא הולך ריקם וחוזר מלא ואומר כל תשא עון וקח טוב עכ"ל. וחז"ל אמרו א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך (יומא פ"ו). ובמדרש הרנינו דרש רבינו גדול כחה של תשובה כיון שאדם מחשב בלבו לעשות תשובה מיד עולה ועומדת לפני כסא הכבוד, אמר הקב"ה אפילו יש בכם עבירות עד כסא הכבוד שובה ישראל עכ"ל.

בפי' המיוחס לרש"י הובא ממדרש הרנינו איזה פעמים, על בראשית רבה (פמ"ב) עמק סכות שהוא מסוכך באילנות א"ר תנחומא גפן ותאנה וכו' וז"ל רש"י: ומפורש במדרש הרנינו שאין לך שביל ושביל בסדום שלא היו בו שבעה מיני אילנות זה למעלה מזה שהיה כל השביל מסובך בו לקיים מה שנאמר נתיב לא ידעו עיט עכ"ל. ובפרשה נ"ה א"ר לוי בר חיתא ב' פעמים כתיב לך לך ואין אנו יודעים איזו חביבה אם הראשונה אם השניה, מן מה דכתיב ולך לך אל ארץ המוריה הוי אומר שניה חביבה מן הראשונה. וז"ל רש"י ז"ל ובהרנינו מפורש מן מה דכתיב בי נשבעתי נאם ה' הוי השניה חביבה עכ"ל. ובפ' נ"ו בשעה ששלח אברהם אבינו את ידו ליקח את המאכלת לשחוט את בנו בכו מלאכי השרת, הה"ד אראלם צעקו חוצה, מה היו אומרים נשמו מסלות וכי אין אברהם מקבל אורחים ושבים, שבת עובר אורח, היאך מד"א חדל להיות לשרה אורח, הפר ברית, ואת בריתי אקים את יצחק. וז"ל רש"י: ומי יאמר לך שאין הפסוק הזה מדבר אלא ממלאכי השרת, נאמר כאן ממעל לעצים ונאמר להלן שרפים עומדים ממעל לו, ומפורש במדרש הרנינו מה היו צועקים נשמו מסלות, היכן הוא מתן שכרן של עוברים ושבין שהיה אברהם מודיעך בעולם, שבת עובר אורח, בטל שכרן של אורחים שהיו באים מכל מקום והיו לנין אצל אברהם לאכול ולשתות ולעשות אותם שיברכו לבורא עולם, אלא הפר ברית שאמרת לאברהם ואת בריתי אקים את יצחק, הרי המאכלת על צוארו, עד מתי אתה ממתין, עכ"ל (רב פעלים 47).

השכם: מדרש הלכה ואגדה שנקרא ע"ש תחלתו השכם בבקר (שמות ח' ט"ז), וכנראה נתחבר על שמות ויקרא במדבר וקצת דברים. המדרש הזה אבד מאתנו אך היה בידי הקדמונים והביאו ממנו מאמרים בספריהם, כמו ר' יצחק אבן גיאות (בהלכות קידוש דף י' ע"ב) ר' שמואל גאמע (עי' הקדמת ס' והזהיר), בפרדס הגדול (סי' רי"ח), בתניא רבתי סי' פ"ד, בשבלי הלקט השלם (הלכות שמחות סי' ב'), ר' יוסף קרא בפירושו למחזור בפיוט זכר תחלת כל מעש לר"ה, בעל העיטור (ח"ב סי' תפלין דף כ"ז ע"א) וכתב וכן בהסכם וצ"ל בהשכם. בס' לקח טוב לר' טוביה בר"א (פ' וארא ח' ט"ז), הרא"ש הל' תפילין אות יו"ד, בס' תולדות אדם וחוה לרבינו ירוחם (נתיב י"ט חלק ה' דף ק"צ ע"ד), בעל הרוקח בסי' רי"ד, ר"י אבוהב במנורת המאור (סי' ל', סי' נ"א, סי' רכ"ב ועוד), ור' ישמעאל אנקוונה במנורת המאור שלו (פ' הריינך ובפ' משא ומתן), בספר המוסר לר' יהודה כלץ (פי"א), בראשית חכמה לר"א די ווידאש (דף רס"ו ע"א ועוד כמה פעמים), האבודרהם (סדר שחרית לחול ר' ישמעאל אומר וכו'), בספר צרור המור לר' אברהם סבע (פ' תרומה ופ' חקת), בית הבחירה להרב המאירי (על פרקי אבות בפתיחה, דף ט"ו ע"ב, בנימוקי חומש לר' ישעיה מטראני (מובא בהקדמת ס' והזהיר). יש שקורין אותו מדרש השכם ויש שקורין אותו ספר השכם מפני שנוסד גם על הלכות כמו השאלתות וספר הלכות גדולות (עי' מבוא לרש"ב על לקח טוב דף כ"א ע"א).

ר' ישראל פריימאן המו"ל את ספר והזהיר (ע"ע) בהקדמתו מסתפק אם המדרש השכם וספר והזהיר הם אחד, מפני שמצא הרבה מאמרים בוהזהיר שמביאים הראשונים בשם השכם, אך המו"ל הזה בא לידי מסקנא כי הספר והזהיר לחוד ומדרש השכם לחוד, ולזה מסכים גם ר"ש באבער בהקדמתו לס' לקח טוב הנ"ל. גם ר' אלעזר הלוי דר' גרינהוט שהו"ל כל הלקוטים ממדרש השכם בספר הלקוטים ח"א (ירושלם תרנ"ח) בהקדמתו שם מביא עוד ראיות להוכיח כי הם שני ספרים מיוחדים מפני שכמה מאמרים שהובאו בשם מדרש השכם לא נמצאים בס' והזהיר. ולדעתו נתחבר מדרש השכם כמאה שנים לפני ס' והזהיר, ובמאמר על שמות כ"א א' לענין הדינים חושב עשר מצות עשה ועשר מצות לאוין, ובס' והזהיר חסרין העשין ומונה רק הלאוין. לדעת צונץ בספרו על הדרשות (צד 292) שמדרש השכם נסדר בבבל במאה הי"א או הי"ב, אבל באמת נסדר בימי הגאונים בימי רב סעדיה, כי מחבר ספר והזהיר שהיה אחר בעל השכם כבר חי בזמן רב האי גאון (עי' הקדמת והזהיר צד ט"ז). ולדעת גרינהוט חי המחבר באלכסנדריא של מצרים ולכן כתב מדרשו בלשון הקדש ולא בארמית (עי' כבוד הלבנון שנה עשירית חוברת ראשונה). גרינהוט הסדיר את כל מאמרי מדרש השכם המובאים מהראשונים ע"פ רשימת באבער, לפי סדר הפרשיות שבתורה, ואלה הם:

מדרש השכם

[מספר הלקוטים של ר"א גרינהוט, ח"א]

שמות א'): **ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה** (ח' ט"ז) **יוצא המימה לנקביו**, ואע"פ שאין ראיה לדבר [זכר לדבר] כי בלשון נקיה דבר הכתוב, כמו **ויבא שאול אל גדרת הצאן להסך רגליו** (ש"א כ"ד ד'). ב') **ויצא מעם פרעה בחרי אף** (י"א ח') מלמד שסטרו ויצא (1). ג') **והיה לך לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך** (י"ג ט"ז), **על של יד מברך בא"י אמ"ה אקב"ו להניח תפלין ועל של ראש מברך על מצות תפילין.** ד') **ואתה הרם את מטך וגו'** (י"ד וט"ז) המטה שבו קרע משה את הים לא היה דוגמתו בעולם שהיה חקוק עליו שם המפורש (ה' צבאות) ואדם מסרו לשת וכל הדורות מסרוהו זה לזה עד שירד יעקב אבינו למצרים ומסרו ליוסף וכשמת יוסף חיפשו עבדי פרעה כל מה שבביתו והניחוהו בבית גנזיו של פרעה. והיה שם יתרו חותן

---

(1) בספר והזהיר ליתא.

משה שהיה מאצטגניני פרעה וידע מאצטגנינותו חשיבתו של מטה ונטלו ושתלו בגן ביתו ונשתרש בארץ, וראה באצטגנינותו שכל העוקרו יהיה מושיעו של ישראל, והיה מנסה בו בני אדם, וכשנזדמן לו משה ועמד ועקרו השליכו לבור בחצרו, וצפרה נכנסה אהבתו של משה בלבה ותבעתו מאביה, ועמד והשיאה לו (2).

ה׳) א״ר שמעון בן אלעזר מה אם בשבע מצות לא יכלו או״ה לעמוד היאך יעמדו על התורה כולה. משל למלך שמינה לו ב׳ אפוטרופסין אחד על אוצרות תבן ואחד על אוצרות כסף וזהב, אותו שנתמנה על התבן נחשד והיה מתכעס על שלא נתמנה על הכסף והזהב. אמר לו ריקה על התבן לא היה לך אמנה על הכסף והזהב יהיה לך אמנה! והלא דברים ק״ו ומה אם בשבע מצוות לא יכלו לעמוד בתרי״ג מצוות עאכו״כ.

ו׳) פוקד עון אבות על בנים (כ׳ ה׳) זה שאמר הכתוב יספת לגוי וגו׳ (ישעיה כ״ו ט״ו), עכו״ם אתה נותן לו בן זכר הוא מושך לו ערלה ומגדל לו בלורית, הגדיל מוליכו לבית ע״ז ומכעיסך, אבל ישראל אתה נותן לו בן זכר מל אותו לשמונה ימים ואם הוא בכור פודה אותו לשלשים יום, הגדיל מוליכו לבית הכנסת ולבית המדרש לברך שמך בכל יום ואומר ברכו את ה׳. קטנים כיצד [מכפרים]? באסיפתם כשהם קטנים. גדולה הצלת קטנים לאבותם, שהצלת גדולים פעמים היא ממתנת עד ארבעה דורות אבל הצלת קטנים מכפרת מיד. ומנין שהצלת גדולים עד ד׳ דורות? שנאמר פוקד עון אבות על בנים וגו׳ אין אתה יכול לומר שאם היה האב רשע והבנים צדיקים שהוא פוקד רשעת האב עליהם, שאין זו מדת הדין, ואין אתה יכול לומר שהוא נתפס בחובו שאין זו מדה״ר. ואיזו מדת הרחמים? תולה לאב עד ד׳ דורות, אם נמצא אחד מהם צדיק הרי האב ניצול, לא נמצא אחד מהם צדיק כל אחד נתפס על מעשיו. שמא תאמר פוקד עון אבות על בנים לשון קצף הוא, צא ולמד מי״ג מדות ה׳ ה׳ אל רחום וגו׳ פוקד עון אבות על בנים וגו׳ (ל״ד ו׳ ב׳) אף כשהוא אומר פוקד עון אבות על בנים לשון רחמים הוא שהוא תולה לאבות ד׳ דורות, שאם יהיה אחד מהדורות צדיק הוא מצילם מדינה של גיהנם. ועוד משה רבינו בשעה שבא לבקש רחמים מהו אומר, ועתה יגדל נא כח ה׳ וגו׳ ארך אפים וגו׳ פוקד עון אבות וגו׳ (במדבר י״ד י״ב—י״ח) ואלו היה לשון קצף לא היה אומר זה. ושלמה המלך ע״ה אמר יסר בנך ויניחך וגו׳ (משלי כ״ט י״ז), למד בנך תורה ויניחך מדינה של גיהנם, ויתן מעדנים לנפשך (שם) בגן עדן עם הצדיקים. ואם תאמר האב צדיק כבר זכה לעצמו ואין צריך לבנו, והרי נדב ואביהוא מתים ומאי ת״ל ובנים לא היו להם (במדבר ג׳ ד׳), שאם בנים צדיקים היה להם היו נצולים בזכותם. מפני שמשה רע״ה בקש מהקב״ה שאל יתנהג עם קרח במדת הרחמים בדרך שהוא נוהג עם בני אדם, אלא במדת הדין שנאמר אם כמות כל האדם וגו׳ (במדבר ט״ז), ומנין שהיה לקרח בנים ונצולו, שנאמר ובני קרח לא מתו (שם כ״ו). ומנין שהיו צדיקים, שנאמר למנצח לבני קרח על עלמות שיר אלהים לנו מחסה וגו׳ (תהלים מ״ו), מזמור זה מדבר ששמו באלהים כסלם ושהיו בוטחים שלא יהיו נבלעים עם אביהם, הרי שהיו צדיקים. ר׳ יהושע אומר וכי איזו מדה מרובה מדת הטובה או מדת הפורענות? ומה אם מדת הפורענות שהיא מועטה נמשכו בה הבנים אחר האבות בעון האבות, מדת הטובה שהיא מרובה אינו דין שימשכו בה האבות אחר הבנים לחיי העוה״ב. וכן הוא אומר ובניהם יראו וישמחו וגו׳ (זכריה י׳ ז׳), מלמד שהקב״ה מקרבן אלו אל אלו האבות אצל הבנים למחיצתו בג״ע, לכן כתיב וכאב את בן ירצה (משלי ג׳). ר׳ חנינא אומר הרי הוא אומר כי יקרא קן צפור וגו׳ (דברים כ״ב) וכי מי הם גדולים רחמי הבריות או רחמי מי שאמר והיה העולם? אם הבריות שרחמיהם מועטין נצטוו שאם יקחו הבנים ישלחו את האם חפשי, הקב״ה שרחמיו מרובין עאכו״כ שאם נטל את הבנים שישלח אבותיהם חפשי מדינה של גיהנם. ר״מ אומר הרי ה״א כבד את אביך וגו׳ היכן מצותו של מלך ביותר בפלטרין שלו או חוץ לפלטרין? הוי אומר בפלטרין, ומה אם חוץ לפלטרין צוה הקב״ה כבד את אביך וגו׳ בפלטרין של מלך מה״מ הקב״ה שהוא גן עדן עאכו״כ, ואם יושבין הבנים במחיצת הצדיקים והאבות במחיצת הרשעים אין זה כבוד. הא למדת שהם מכפרין עליהם. וכה״א בדוד ויאמר דוד אל נתן חטאתי לה׳ ויאמר נתן אל דוד גם ה׳ העביר חטאתך לא תמות (ש״ב י״ב) יכול בלא דבר, ת״ל אפס כי נאץ נאצת את איבי ה׳ בדבר הזה. גם הבן הילוד לך מות ימות (שם), לפיכך היה מתודה כל אותם הז׳ ימים, שמא יחיה הילד שמא ימחול לו הקב״ה ולא יהיה צריך שיתכפר במיתת הילד והיה מתענה, וכשבשרוהו שמת ידע שניצול מדינה של גיהנם. וכה״א ויאמרו עבדיו אליו וגו׳ [כי אמרתי מי יודע יחנני ה׳ וגו׳] (שם). קטני ישראל שהם מתים מאימתי הם באים לחיי העוה״ב ר״מ אומר משידעו לענות אמן, שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כ״ו) זה העונה אמן. יש אומרים משעה שימולו שנאמר עני אני וגוע מנוער נשאתי אימך (תהלים פ״ח ט״ז) זה אימת המילה, והלכה כר״א. ר״ע אומר קטני ישראל אע״פ שאבותיהם רשעים באים לחיי עוה״ב שנאמר שומר פתאים ה׳, אבל קטנים עכו״ם אינם באים לחיי עוה״ב.

ז׳) ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם (כ״א א׳), הקב״ה הזהיר את ישראל למנות שופטים שרנים

(2) מובא בפי׳ אבות פ״ה בשם אגדת השכם ועי׳ יל-קוט שמות רמז קס״ח וסוטה י״א.

דין אמת לאמתו, ועומדין בדרכי צבור וגודרין להן את הפרצות ויתקנו את המקולקל. כשדנין דין אמת לאמתו מתקיים העולם ויהא שלום בעולם, שכך שנו חז"ל במשנה על ג' דברים העולם קיים, על הדין ועל האמת ועל השלום (אבות סוף פ"א), ושלשתן נאמרו בפסוק אחד שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם (זכריה ח' ט"ז). ישכיון שנעשה הדין נעשה האמת, וכיון שנעשה האמת נעשה השלום. לפיכך צריכין הדיינים לידע את מי הן דנין והאיך הן דנין, ואם לא ידעו ולא יבינו בחשכה יתהלכו וגו' (תהלים פ"ב), כלומר גורמין לעולם שיתמוטט שנאמר ימוטו כל מוסדי ארץ (שם). וכן וירעשו מוסדי תבל (ישעיה כ"ד י"ח), ואומר רועה התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ (שם י"ט), נוע תנוע ארץ (שם כ'). כל כך למה? לפי שאין עושין את המשפט, שנאמר וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט (ישעיה נ"ט), אמר הקב"ה לדיינים אני אמרתי אלקים אתם (תהלים פ"ב), דיינים, כמו עד האלקים יבא דבר שניהם (שמות כ"ב). אכן כאדם תמותון (תהלים פ"ב), נתתי לכם מה שלא נתתי לאומה אחרת שנאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל (שם קמ"ז), אחריו מה כתוב לא עשה כן לכל גוי. ראה כמה אוהב המשפט וחביב לפניו, ולפי שהמשפט מדה טובה ויתרה לפני הקב"ה מסרן למשה קודם לתרי"ג מצות, והיכן מסרה לו? במרה קודם לעשרת הדברות, שנאמר שם שם לו חוק ומשפט (שמות ט"ו), ואמר למשה סדרם לפני בני כשלחן ערוך שכן כתוב ואלה המשפטים אשר תשים וגו' כאדם שהוא נותן בפי התינוק שנאמר שימה בפיהם (דברים ל"א). ולמה אהבן כ"כ? לפי שהשלום תלוי בהן. כשיש בין אדם לחברו תחרות ומצה כשעושין ביניהן דין השלום נעשה ביניהן. בא וראה כמה חביבין הדינים לפני המקום ב"ה ששקלן כנגד עשרת הדברות, שהדברות כל דבור ודבור מצוה היא בפני עצמה, אבל הדינין נאמר בהן עשרת מצוות עשה ועשר לאוין, ואלו הן הלאוין: לא תכירו פנים במשפט (דברים א' י"ז), לא תגורו מפני איש, לא תעשו עול במשפט (ויקרא י"ט ט"ו), לא תשא פני דל, לא תהדר פני גדול, לא תטה משפט אביונך (שמות כ"ג ו'), לא תטה משפט גר יתום (דברים כ"ד י"ב), לא תטה משפט (שם ט"ז י"ט), לא תכיר פנים, לא תקח שוחד. הא למדת שחביבין הדינין לפניו כעשרת הדברות.

ח') ומה משה רבינו שכתב בו בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב ג') וברחמנות נהג עם ישראל ונתן נפשו עליהם ואמר ואם אין מחני נא מספרך (שמות ל"ב), אב לחכמים ולנביאים כשכעס שעה אחת נתעלמה ממנו הלכה, הדיוטות על אכו"ב. ט') חייבין ישראל למנות דיינין שיהא בהם יראת שמים כדי שלא יהא בהם משוא פנים ולא מקח שוחד. שכשופטי ישראל ומנהיגי הדור וגדולינו הולכין בישרות ובתמימות ומתרחקים מן הכיעור ומן החטא, כך הם כל ישראל, שהגוף הולך אחר הראש, וכן מצינו במלכי ישראל כשהיה המלך פושע היו כל ישראל בפורענות וכשהיה המלך ירא חטא היו כל ישראל מדקדקין על נפשותיהם והיו בהשקט ובבטחה והיו מתגברין על שונאיהם. לא גלתה יהודה אלא שלא העמידו את הדין שנאמר היו שריה כאילים לא מצאו מרעה וגו' (איכה א'), מה איל זה ראשו של זה בצד זנבו של זה כך דייני ישראל שבאותו הדור זה כובש פניו מפני זה וזה כובש פניו מפני זה. כך אמר להם הנביא שריך סוררים וחברי גנבים וגו' (ישעיה א') ומהו שלמונים? שהיו אומרים זל"ז עשה עמי היום ואני אשלם לך למחר, והנביא צווח ואומר מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים. חכיתי להם שיעמידו את השופטים ויקיימו את הדין, הן לא כן עשו, אלא עשו את שלהן עיקר ואת הדין טפלה, לפיכך נעשו הם טפלה לגוים בארצם, שנאמר ויקו למשפט והנה משפח (2) לצדקה והנה צעקה (שם ה'). ולפיכך ה' במשפט יבא עם זקני עמו ושריו וגו' גזלת העני בבתיכם (שם ג'), וכי בבתיהם היתה הגזלה? אלא מתוך שצווחים היתומים והאלמנות והעניים על גזלותיהם והם מעלימים עיניהם, מעלה עליהם הכתוב כאלו הגזלה בבתיהם, שנאמר יתום לא ישפוטו וריב אלמנה לא יבא אליהם (שם א'). לפיכך אמר להם הקב"ה אין לי חפץ בקרבנותיכם וגם לא בתפלותיכם, ולא בחדשיכם ובמועדיכם, שנאמר לא תוסיפו הביא מנחת ש.א וגו' חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי ובפרשכם כפיכם אעלים עיני וגו'. אמרו ישראל ומה נעשה וישוב חרון אפו? אמר להם למדו היטב דרשו משפט אשרו חמוץ וגו'. ובזכות דין של צדק עתיד הקב"ה לבנותה כדכתיב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה. וכל דיין שמטה את הדין גורם שממון לעולם, שנאמר שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו (מיכה ג'), ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה (שם). לכן מביא עליהם שלש פורעניות שנאמר לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלם עיין תהיה והר הבית לבמות יער (שם). אוי לו לדור ששופטין את שופטיהן, אוי לו לדור שאין שומעין לשופטיהן כשהם ישרים, שנאמר וגם אל שופטיהם לא שמעו (שופטים ב'), ומי הם? רב אמר דבורה וברק היו, ריב"ל אמר שמגר ואהוד היו, רב הונא אמר דבורה ויעל היו. י')... כשהדינים נעשו כתיקונן הם מעכבים ארבעת שפטים... י"א) שפטו דל ויתום עני ורש הצדיקו (תהלים פ"ב) לא שתאמר שיצדיק אותם ברשע ח"ו, אלא בין לזכות בין לחובה הצדיקו עליהם הדין. שלא תאמר הואיל וזה עני אטול מזה ואתן לזה, אמרה תורה לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול, שכל העולם

---

(2) 'דרש משפח מלשון ספחני נא (ש"א ב').

שלי הוא, שנאמר לי הכסף ולי הזהב וגו' (חגי ב'). א"ר שמואל ב"ר נחמני א"ר יוחנן, כל דיין שנוטל ממון מזה ונותן לזה שלא כדין הקב"ה גובה את נפשו שנאמר וקבע את קובעיהם נפש (משלי כ"ב כ"ג). א"ר חמא ב"ר חנינא, אמר הקב"ה לא די לרשעים שנוטלין ממון מזה ונותנין לזה שלא כדין אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו. א"ר נחמיה כך הוא מנהגם של דיינין, בעלי דינין עומדין לפניהם ושומעים דבריהם, ומוציאים אותם לחוץ ונושאין ונותנין בדבר, גמרו את הדבר מכניסין אותם והגדול שבדיינין אומר איש פלוני אתה זכאי איש פלוני אתה חייב. י"ב) שנים שבאו לדיינים לדון, קודם שישמעו דבריהם או משישמעו דבריהם ולא ידעו להיכן הדין נוטה, ב"ד רשאין לומר להם צאו ועשו פשרה, ולעולם יפה כח הפשרה מכח הדין, אבל משמשמעו דבריהם ויודעין להיכן הדין נוטה אין רשאין לומר להם עשו פשרה, שנאמר פוטר מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש (משלי י"ז י"ד), קודם שיתגלע לך הדין אתה רשאי לנטשו. ב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה כדי לעשות סייג לתורה שנאמר הן למות הן לשרושי (עזרא ז' כ"ו).

י"ג) וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וגו' (שמות כ"ה ג'), זהב כנגד גלות בבל דכתיב ביה אנת הוא רישא די דהבא, וכסף כנגד גלות מדי דכתיב ביה הכסף נתון לך (אסתר ג'), ונחשת כנגד מלכות יון דכתיב ביה מעוהי וירכתה די נחש (דניאל ב'), ותכלת וארגמן ועורות אלים מאדמים כנגד מלכות אדום דכתיב ביה מן האדום האדום הזה, וכתיב מי זה בא מאדום (ישעיה ס"ג), שמן למאור זה מלך המשיח שנקרא זית רענן (ירמיה י"א), זית זך, לפי שעתיד להאיר לישראל מתוך החשך דכתיב לאמר לאסורים צאו וגו' (ישעיה כ"ט), וכתיב והלכו גוים לאורך (שם ס'). אבני שוהם ואבני מלואים כנגד ישראל שנקראו אבן ישראל (בראשית מ"ט), וזאת האבן שראה דניאל דכתיב עד די התגזרת אבן וגו' (דניאל ב'), ואו"ה נמשלו לחרס דכתיב ושברה כשבר נבל יוצרים (ישעיה ל'). המשל אומר נפל כיפא על קדרה ווי לקדרה נפל קדרה על כיפא ווי לקדרה, ולכן נמשלו ישראל לצורים, דכתיב מראש צורים אראנו (במדבר כ"ג), ואו"ה לשבר נבלי חרש. י"ד) ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קדש (שמות ל"ה)... וקודם שיקדש אין מניחין (עורכין) את השלחן מ"ט? שבתחילה מקדש לשבתות ואח"כ מניחין את השלחן שיהא מונח לכבוד השבת. ואם הניחו השלחן קודם לקידוש אין מסלקין אותו אלא פורסין מפה עליו ומקדש, שכך שנו חכמים בברייתא (פסחים ק' ע"ב) ושוין שאין מניחין את השלחן ואין מביאין לפניו שלחן אלא א"כ קידש. ואם הביאו פורס עליו מפה ומקדש. ט"ו) ויביאו המשכן אל משה (שמות ל"ט ל"ג). מעשה בתלמיד אחד מתלמידי רשב"י שיצא לחו"ל ובא עשיר (נתעשר) כשראו התלמידים שהעשיר בקשו אף הם לצאת לחו"ל, בא רשב"י והוציאן לחוץ למדינה לבקעה אחת והתפלל לפני הקב"ה ונתמלאה הבקעה דינרי זהב, אמר להם כל מי שמבקש ליטול יטול אלא הוו יודעין כל חי שנוטל מחלקו של העוה"ב נוטל, שאין מתן שכרה של תורה אלא בעוה"ב שנאמר ותשחק ליום אחרון (משלי ל"א). מעשה בר"ש בן חלפתא שהיה בע"ש ולא היה לו מה לאכול באותה שבת, עם חשכה יצא חוץ לעיר להתפלל ונתנו לו אבן טובה ונתנה לשלחני ופרנס את השבת, אמרה לו אשתו ומנין לך כל זה? אמר לה כך וכך היה המעשה, אמרה לו אשתו אינו טועמת כלום עד שתקבל עליך להחזירה, למוצאי שבת החזירה, ויצאת כמין פס יד ונטלתיה, וגדול הנס האחרון מן הראשון, ולכך נאמר ותשחק ליום אחרון (עי' תענית כ"ה ע"א).

ויקרא: א') חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו (ג' י"ב). בכ"ד מקומות יש לנקות את הבשר בבהמה מן הדם ומן החלב, י"ב מאיסור דם, וי"ב מאיסור חלב, ואלו הם: קרום של מוח ושני מזרקין של צואר ושני חוטין של לחיים ושני חוטים של ידים ושני קרומין של בצים ושני חוטים של בצים וחוט של כחל, הרי אלו של דם. ואלו של חלב: חמשה חוטים שבכסלים, שנים משמאל מתפזרין (מפצלין) לשלשה שלשה, ושלשה מימין מתפזרין לשנים שנים; שני קרומין שלהם ושני חוטים של כליות ושני קרומין של כליות וקרום של טחול, הרי אלו מאסורי חלב. וחלב אינו נוהג אלא בבהמה טהורה שכך שנינו (חולין קי"ז:). חומר בחלב מבדם ובדם מבחלב, שהחלב מועלין בו וחייבין עליו משום פיגול ונותר וטמא, מה שאינן בדמים; חומר בדם שהדם נוהג בבהמה ובחיה ובעופות בטמאין ובטהורין והחלב אינו נוהג אלא בבהמה טהורה בלבד, שנאמר כי כל אוכל חלב מן הבהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לה' וגו' (ויקרא ז' כ"ד). ואע"פ שאמרו חכמים חיה בכלל בהמה (חולין ע"א). כאן חילוף שנאמר כי כל אוכל וגו' אשר יקריבו ממנה קרבן לה' וחיה אינה ראויה לקרבן. ואם תאמר שיש בבהמה בעלי מומים שאינן ראוין לקרבן והיה חלבן מותר?—בעלי מומין ריבה בהן הכתוב הואיל ובמינו קרב, שכך שנו רבותינו בברייתא (חולין מ"ט) אין לי אלא תמימין הראוין לקרבן, חלב בעלי מומין מניין? ת"ל מן הבהמה, חלב חולין מניין? ת"ל כי כל אוכל חלב. וכל חלב שהוא קריב על גבי מזבח אסור באכילה, מ"מ לפי שאיסור חלב בענין קרבנות נכתב. ואיזה זה? זה החלב המכסה את הקרב והוא המפה הפרושה על הקרב ושעל המסס ובית הכוסות. עונש כרת שעל הקרב, ולמה נאסר [איסור] זה על כל החלב? לפי שהוא דומה לחלב המכסה את הקרב שהוא תותב קרום ונקלף אף זה תותב קרום ונקלף. א"ר יהודה חוט של בני מעיים

צריך לגורדו (לגוררו) עד אמה. מ״ט לפי שת.תב קרום ונקלף הוא, וזהו חלב שעל הדקין. חלב שעל הקבה הדומה לקשת אסור, ומחלוקת ר׳ ישמעאל ור״ע הוא, ואע״ג שר״ע מתיר נהגו בו איסור (עי׳ חולין צ״ג). חלב שעל הכליות אסור וענוש כרת, שעל הכסלים שהירכים דבוקים אסור וענוש כרת שכך אמרו חכמים א״ר אבא א״ר יהודא א״ש חלב שעל הכסלים ענוש כרת. אליה אע״ג דלענין הקרבה חלב היא מותרת באכילה (חולין קי״ז.) מ״ט לפי שנאמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (ויקרא ז׳ כ״ג) למה נאמר? אם להוציא את החיה, מאשר יקריבו ממנה קרבן לה׳ יצאת, אלא אמר לך הכתוב כל חלב ששוה כשור וכשב ועז אסור, יצאת אליה שאינה שוה כשור ועז להקרבה, שכך אמרו חכמים לימד על העז שאינה טעונה אליה, ומתוך שאינה טעונה אליה לקרבן מותרת לאכילה, אליה של כבש מותרת שאינה שוה כשור ועז. ניקור בשר: ששה חוטין יש בבהמה וצריך ליטלן, של כליות ושל כסלים ושל טחול איסורן איסור חלב וקרומין שלהן כן, וצריך לקולפן ולגרדן, ושל בצים ושל מוח איסור דם (8). ואמרו חכמים כסלים שהן בחלב אל יניחם על גבי בשר וידיחם או ינקרם, לפי שהבשר בולע מן החלב שעל כסלים, והקשו חכמים על דבר זה, א״כ כסלים עצמן כשאתה מנקרן בולע בשר של כסלים מחלב שבכסלים? וחזרו ואמרו קרום יש בין חלב לכסלים ואינו בולע. ועוד הקשו א״כ חלב גופו קרום יש לו ואין הבשר שתחתיו בולע ממנו? אמרו אותו קרום רך הוא ונמרט ובולע ואסור.—טבח שנמצא אחריו (אחרי ניקורתו) חלב, ר״י אומר בכשעורה, ור׳ יוחנן אמר בכזית, ואמר ר״פ לא נחלקו בדבר זה, האומר בכשעורה לעברו בלא מלקות והאומר בכזית להלקותו ולעברו. ואמר מר זוטרא בכזית אפילו בשנים ושלשה מקומות, בכשעורה במקום אחד. והלכתא רווחת היא להלקותו בכזית [ולעברו], ולעברו בלא מלקות ככשעורה.

ב׳) אמר ר״י אמר שמואל, החליד הסכין בין סימן לסימן ופסקה טרפה, ביצד יעשה? ירביץ הסכין על רוחבה במקום שנחלדה בו ויוציאנה מעט מעט בנחת ואל יגביהנה מצואר בהמה, ויחזור וישחוט כראוי במקום אחר, לאחר ששחט יבדוק ויראה בוושט וקנה, אם נפסקו או נקבו או נקרעו שניהם או אחד מהם ע״י שהחליד מקודם טרפה.

ג׳) צו את אהרן ואת בניו וגו׳ (ויקרא ו׳ ב׳), מה כתיב למעלה מן הענין, והשיב את הגזלה אשר גזל, ואם עשית כן זאת תורת העולה. מה טעם? כי אני ה׳ שונא גזל בעולה (ישעיה ס״א). ד״א זאת תורת העולה שהיא מעולה מכל הקרבנות, לפי שכל הקרבנות באין על חטא והעולה אינה באה על חטא ועון, ולכן היא בראש הקרבנות, דכתיב זאת התורה לעולה וגו׳ (ויקרא ז׳ ל״ז). ד״א זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח, כל המעלה עצמו (בגאוה) סופו ליפול באש, וכן מצינו בדור המבול שאמר מה שדי (איוב כ״א ט״ו), ונדונו באש שהרתיח עליהם את התהום לשרוף רגליהם, שהיו מתכסים בחמי מעינות תהום, דכתיב בעת יזרבו נצמתו בחמו נדעכו ממקומם (שם ו׳ י״ד). וכן פרעה אמר מי ה׳ וגו׳, ונדון באש דכתיב ואש מתלקחת וגו׳ (שם ט׳), וכן סדומים דכתיב בהו הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם (יחזקאל ט״ז מ״ט), מה כתיב בהו, וה׳ המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. וכן סנחריב נתגאה ואמר, מי בכל אלהי הארצות וגו׳ (מ״ב י״ח ל״ח) מה כתיב ביה, ויצא מלאך ה׳ ויך במחנה אשור, ואמרו כמין שני חוטי אש נכנסו בחוטמיהן ונשרפו מבפנים ונשארו בגדיהם (סנהדרין נ״ב.) דכתיב ותחת כבודו יקד יקד כיקד אש (ישעיה י׳) איזהו כבודו של אדם זה מלבושו (עי׳ שבת קי״ג:), וזה בזכות אב־הם דכתיב ויקח שם ויפת את השמלה (בראשית ט׳). וכן מלכות אדום על שנתגאו עתידים ליפול באש דכתיב ושלחתי אש בבצרה (יחזקאל ל״ט), והיינו דכתיב זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה.

ד׳) אם על תודה יקריבנו וגו׳ (ויקרא ב׳ י״ב) א״ר שמואל בר נחמני גדולה דרך ארץ שקדמה לתורה כ״ו דורות, שנאמר לשמור את דרך עץ החיים, דרך זו דרך ארץ החיים זו תורה. ה׳) אך את זה לא תאכלי ממעלי הגרה (ויקרא י״א) נמצאו שתי מרות או שני סניא דיבי טרפה (עי׳ הלכות גדולות צד 524). ו׳) זאת תהיה תורת המצורע (ויקרא י״ז א׳) א״ר אלעזר משום ר׳ יוסי בן זמרא, רמ״ח אברים יש בו באדם, מהם זקופים מהם רבוצים ולשון זה נתון בין שני לחיים ואמת המים נתונה תחתיו ומכופל כמה כפילות, בא וראה כמה שריפות שורף, ואלו היה זקוף ועומד עאכו״כ.

ז׳) וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו (ויקרא כ״ה י״ד), הזהיר הקב״ה את ישראל על ההונאה שכל מי שמוכר חפץ לחבירו אסור לו שיונהו, לא המוכר ללוקח ולא לוקח למוכר. שכך אמרו חז״ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך אין לי אלא שנתאנה לוקח נתאנה מוכר מנין, ת״ל או קנה מיד עמיתך וגו׳. ומנין כשאתה מוכר שלא תמכור אלא לעמיתך, ת״ל וכי תמכרו ממכר לעמיתך. ומנין כשאתה קונה לא תקנה אלא מיד עמיתך, ת״ל או קנה מיד עמיתך, אין לי אלא קרקעות שדבר בהן הכתוב ומנין לרבות כל דבר המטלטל, ת״ל מיד עמיתך, ומנין שאין אונאה בקרקעות (4), ת״ל או קנה מיד עמיתך [דבר הנקנה מיד ליד]. ומנין שאין אונאה בעבדים, ת״ל

---

(8) בעל ספר חלקוטים מתקן פה הנוסחא שצ״ל: ששה חוטין וכו׳ וצריך ליטלן, של כליות ושל כסלים איסורן איסור חלב וצריך לחטוט אחריהן, שביד ושבלחיים שבבצים ושבטחול איסורן איסור דם אם פסקן ותתכן מותר. והא דלא חשב חוטי הצוואר, לפי שבגסין לא קמיירא, ועי׳ רש״י חולין צ״ג, ד״ה ודלמא. (4) ר״ל להוציא ממנו בב״ד, אבל איסור איכא.

והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם לרשת אחוזה, מה אחוזה אין לה אונאה אף עבד אין לו אונאה. ומנין שאין אונאה להקדשות, ת"ל אל תונו איש את אחיו, אחיו ולא הקדש. ומנין שאין אונאה לשטרות, ת"ל ממכר, מה זה מיוחד שגופו מכור וגופו לקוח, יצאו שטרות שאין גופן מכור ואין גופן ממון. המוכר שטרותיו לבשם (לשום בנייר אבקת בשמים) יש לו הנאה (עי' ת"כ פ' בהר). אל תונו איש את אחיו זו אונאת ממון, יכול זו אונאת דברים, כשהוא אומר ולא תונו איש את עמיתו, הרי אונאת דברים אמור, הא מה אני מקיים אל תונו איש את אחיו זו אונאת ממון. וכמה היא האונאה? ד' כסף מכ"ד לסלע דהיינו שתות למקח. ועד אימתי מותר להחזיר, עד כדי שיראה לתגר או לקרוביו או לבקי. הורה ר"ט בלוד האונאה שמונת כסף לסלע דהיינו שליש למקח. ושמחו תגרי לוד חזר ר"ט ואמר מותר להחזיר כל היום, אמרו יניח לנו ר"ט את מקומנו וחזרו לדברי הכמים. אחד הלוקח ואחד המוכר יש להם אונאה וכשם שאונאה להדיוט כך אונאה לתגר. ומי שהוטל עליו ידו על העליונה. שהוא א"ל תן לי מעותי או תן לי מה שאונתני. אל תונו איש את אחיו, אין לי אלא איש את איש איש את אישה ואישה את איש או אשה את אשה מנין? ת"ל איש את אחיו מכל מקום [אין לי אלא תגר את תגר, תגר להדיוט או הדיוט לתגר מני:? ת"ל איש את אחיו מ"מ]. ר' יהודא אומר תגר להדיוט יש לו אונאה, הדיוט לתגר אין לו אונאה. ח') ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך, זו אונאת דברים, או יכול זו אונאת ממון? כשהוא אומר אל תונ: איש את אחיו, הרי אונאת ממון אמור, הא מה אני מקיים ולא תונו איש את עמיתו, ה"ז אונאת דברים. כיצד? אם היה בעל תשובה לא יאמר לו זכור מה היו מעשיך הראשונים, ואם היה בן גרים לא יאמר לו זכור מעשי אבותיך שנאמר וגר לא תונה (שמות כ"ב י'). היו חלאים באין עליו ויסורין באין עליו או שהיה קובר את בניו לא יאמר לו בדרך שאמרו חביריו לאיוב הלא יראתך כסלתך וגו' (איוב ד' ו'), זכור נא מי הוא נקי אבד וגו' (שם ד'). ראה חמרים מבקשים יין או תבואה לא יאמר להם לך אצל פלוני והוא לא מכר חטה מימיו, ר"י אומר אף לא יתלה את עיניו על המקח ויאמר לו בבמה חפץ זה והוא אינו רוצה ליקח. ושמא תאמר עצה טובה אני מוסר לו, הרי הדבר מסור ללב, לכך נאמר ויראת מאלהיך.

ט') אל תקח מאתו נשך ותרבית (שם ל"ו), איזו הוא נשך ואיזו הוא תרבית? נשך המלוה סלע בה' דינרין סאתים חטים בשלש, מפני שהוא נושך, ותרבית זה המרבה בפירות, כיצד? לקח ממנו חטים בדינר זהב לכור וכן השער, עמדו חטים בשלשים דינרין א"ל תן לי חטים שאני מוכרן ולוקח בהם יין, א"ל הרי חטים עשויים עלי בשלשים דינרין והרי לך אצלי יין, ויין אין לו אסור, אבל יש לו חייב ליתן לו יין (עי' ב"מ ס': ס"א). וחי אחיך עמך, זו דרש בן פטורי, שנים שהיו מהלכין במדבר וביד אחד קיתון של מים, אם שותה אחד מגיע הוא לישוב ואם שותין אותו שנים מתים, דרש ב"פ ישתו שניהם וימותו שנאמר וחי אחיך עמך, א"ל ר"ע וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחייו. י') את כספך לא תתן לו בנשך וגו', ולא כסף אחרים, אכלך ולא אוכל אחרים, [או אינו אלא] את כספך ולא כסף מעשר, אכלך ולא אוכל בהמה [כשהוא אומר נשך כסף (דברים כ"ג כ') לרבות כסף מעשר, נשך אוכל לרבות אוכל בהמה]. ובמרבית לא תתן אני ה', מכאן אמרו כל המקבל עליו עול רבית מקבל עליו עול מלכות שמים, וכל הפורק ממנו עול רבית פורק ממנו עול מלכות שמים. י"א) אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים, על תנאי שתקבלו עליכם מצות רבית, שכל המודה במצות רבית מודה ביציאת מצרים וכל הכופר במצות רבית כופר ביציאת מצרים.

במדבר: א') וכן מצינו אהרן ומרים שספרו לשון הרע על משה ובאה עליהם הפורענות, שנאמר ותדבר מרים ואהרן במשה. הלכה צפורה ושחה לה למרים אמרה, כששרתה רוח הקרש על אלדד ומידד היו הכל שמחים, אמרה לה לצפורה [מה עסקן של נרות הללו דולקין? אמרה זה הענן (רוה"ק), אמרה מרים] אשרי בניהם של אלו ואשרי נשיותיהם! אמרה לה צפורה אשרי בניהם ואוי לנשותיהם. אמרה לה למה? אמרה לה מיום שנזקק אחיך לרוה"ק לא הייתי לו לאשה, הלכה מרים ודברה לאהרן, ודברו שניהם דברי תלונה על הצדיק. מה כתיב שם, והענן סר מעל האהל והנה מרים מצורעת כשלג (שם י"ב י'), ואף על אהרן באה הפורענות, שנאמר ויחר אף ה' בם וילך, וכתיב ויפן אהרן אל מרים, מלמד שנפנה מצרעתו. ומה אמרו עליו? מרים אמרה עלי הדיבור (רוה"ק) ולא פירשתי מבעלי, אהרן אמר עלי הדיבור ולא פירשתי מאשתי, וזה זחה דעתו עליו ולכך פירש מאשתו. ומה אלו הצדיקים נמורים שלא דברו בפניו כך נענשו, המתכוין להכות את הבירו ולבייש ולהלבין פניו על אכו"כ. ב') ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים, אמר ר' ישמעאל זו אחת מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן.

ג') זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר, דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה. פרה אדומה זו מלכות בבל דכתיב אנת היא ראשה די דהבא (דניאל ב' ל"ח), תמימה זו מלכות מדי שהיו תמימים ועשו טובה לישראל בזמן מרדכי ואסתר, וכן אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל (עזרא א' נ'). אשר אין בו מום זו מלכות יון, כי אלכסנדרוס מקדון עשה טובה עם ישראל בשביל

שמעון הצדיק, שאמר דמות של זה אני רואה במלחמה ונוצח (יומא ס"ט:). אשר לא עלה עליה עול זו מלכות אדום, כי מעולם לא עלה עליה עול המקום ועשתה רעות גדולות לישראל, והוא פרא למוד מדבר (ירמיה ב׳ כ"ד) ועתיד הקב"ה להורידו מגדולתו דכתיב אם תגביה כנשר וגו׳ (עובדיה א׳ ד׳). ונתתם אותה לאלעזר הכהן, דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו׳ (מלאכי ג׳ כ"ג), ושחט אותה לפניו כדכתיב זבח לה׳ בבצרה וגו׳ (ישעיה ל"ד ו׳), ושרף את הפרה לעיניו, כדכתיב חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקדת אשא (דניאל ז׳ י"א). את עורה ואת דמה על פרשה ישרוף, שרים ואלופים דוכוס ודוכוסיות, כדכתיב שמה אדום מלכיה וכל נשיאיה וגו׳ (יחזקאל ל"ב כ"ט).

ד׳) זאת התורה אדם כי ימות באהל (שם י"ט י"ד), הקובר מתו בחוה"מ צריך לקרוע (עי׳ שבלי הלקט השלם ה׳ שמחות סי׳ ב׳). ומטה של מת שהוציאה בין השמשות או מעיר לעיר ולא נסתם הגולל אלא בלילה, אותן שהם עם המטה מונין משעה שנסתם הגולל, ואותן שבבית מונין משעה שנתכסה מהן, שכך אמר רבא לבני מחוזא אתם שאינכם הולכים אחרי המטה משעה שתחזירו פניכם מן המטה מנו לעצמכם (מו"ק כ"ב.). מי שבאה לו שמועה קרובה בשבת מונה ששה ימים אחר השבת.

ה׳) ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין וגו׳ ותמת שם מרים ותקבר שם (שם כ׳ א׳) סמך לכאן מיתת מרים לומר כשם שפרה אדומה מכפרת כך מיתת מרים מכפרת. ותמת שם ותקבר שם, מלמד שמתה על פי ה׳, כתיב הכא ותמת שם וכתיב התם ויהי שם עם ה׳ (שמות ל"ד כ"ח) מה להלן שם ה׳ אף כאן שם ה׳. ו׳) ולא היה מים לעדה, שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל בשביל ג׳ אחין, המן בזכות משה, דכתיב וישבת המן ממחרת וגו׳ (יהושע ה׳ י"ב), הבאר בזכות מרים דכתיב ותמת שם מרים וסמיך ליה ולא היה מים לעדה, ענגים בזכות אהרן דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן, אל תקרי ויראו אלא וַיֵּרָאוּ (עי׳ ר"ה ג׳). שמעו נא המורים, קראם שוטים (5), משל למלך שמצוה לאהובו שלא יקרא לבנו שוטה, וכן צוה ה׳ למשה שלא יקרא להם שוטים, וכשאמר להם שמעו נא המורים, אמר הקב"ה כל עצמי לא צויתיך אלא על זה, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ, כי אין דרך החכם לילך עם השוטה.

(5) עי׳ פסיקתא: כהדין לישנא יוני צווחין לשטיא מורוס, והוא לשון מורים.

ו

ואלה תולדות אהרן: ע׳ אהרן

ואשה אחת מנשי בני הנביאים:

נוסד על הפסוק ואשה אחת וגו׳ (מ"ב ד׳ א׳), בשבח הנשים הצדקניות לעומת הרשעיות, ובפרט בשבח האשה הנזכרת שהיתה לפי המדרש אשת עובדיה שעזרה לאשה לכלכל את הנביאים, והולך ומפרש את כל הפרשה וספור המעשה על דרך ההגדה כפי שהיתה מסורה לבעל המדרש. בילקוט לא נמצא מזה דבר, רק שורות אחדות: אמר רבי מנא אלולי זכות אשתו של עובדיה כבר היו ישראל אבודין ח"ו, באותה שעה שנאמר ואשה אחת מנשי בני הנביאים וגו׳. ויעמוד השמן שהוקיר ובאה לשאול לו אם תמכור אם לא תמכור, והברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה שנאמר ואת ובניך תחיו בנותר עד שיחיו המתים. עכ"ל, ויותר ליתא. מדרש זה נעתק מכ"י אשר ברומא ויצא לאור באוצר טוב ע"י ברלינר והאפמאן (ח"א צד 014, ברלין 1878).

מדרש אשה אחת מנשי בני הנביאים

ואשה אחת מנשי בני הנביאים צעקה אל אלישע לאמר וגו׳ זה הוא שנאמר ברוח הקדש על ידי שלמה מלך ישראל שקר החן והבל היופי אשה יראת ה׳ היא תתהלל, כשביקש הקב"ה לבראות חוה ראה שיוצאות ממנה [נשי] דור המבול ודור הפלגה שמחטיאות את בניו, וחזר וראה שיוצאות ממנה שרה רבקה רחל ולאה. וראה שיוצאת ממנה איזבל שמחטיאה את נביאי הבעל, וחזר וראה שיוצאת ממנה אשת עובדיה שמכלכלת בני הנביאים. אמר אם אני בורא חוה שנקראת אחת (לא) [אפילו] בשביל אחת דיי, שנאמר ויקח אחת מצלעותיו. מהו מנשי בני הנביאים? אמרה לפניו רבש"ע יודע אני בך שאין שכחה לפני כסא כבודך, אדם זורע קשואים נוטל גדולים ומוכרם, קטנים חומל עליהם וישן עליהם (1), בלילה יורד טל ומשקן. לקשואין אי אתה שוכח, לנשי בני הנביאים אתה שוכח?! ד"א מנשי בני הנביאים, אמרה לפניו רבש"ע

(1) ר"ל שמניחין עד הבקר והטל יורד עליהם בלילה ויגדלו.

מזלות יש ברקיע עש וכימה כשירד מבול לעולם גנבה כימה שני כוכבים מעש ואתה עתיד לנחמה שנאמר ועיש על בניה תנחם—להם להחזירם אי אפשר לשכוח, לנשי בני הנביאים אתה שוכח? ד"א מנשי בני הנביאים, אמרה לפניו רבש"ע יודע אני בך שרחמן אתה ואין אכזריות לפניך, שכן כתיב בך נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו, להם אין אתה שוכח, לנשי בני הנביאים אתה שוכח?

מה צעקה אל אלישע לאמר? אמרה לו רבי פרנס בני, שהבן פורע שטר על אביו שהוא ערב בו, ואם אין אתה מפרנסם הולכת אני לבית הקברות ואומרת כדרך שאמר יעקב, שנאמר למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' ומאלהי משפטי יעבור. מהו „לאמר"? אמרה לפניו רבש"ע בעלי לא לווה אלא לך שאתה לווה ופורע באמונה, שנאמר מלוה ה' חונן דל. ועבדך אישי מת, ולמה היא מזכרת את בעלה? אמרה לפניו רבש"ע אם מתים לאשה אביה ואמה סומכת על בעלה, מת בעלה על מי תסמוך? אם עשירה היא סומכין אותה לפי עשרה, ומי מכנים אלמנה ושני בניה בתוך ביתו? ואפילו אביה ואמה עצבים בה מפני בניה? לפיכך מזכרת מיתת בעלה. ד"א צעקה, וצעקה מאתים ושבעים ואחת פעמים, שכן לאמר בגימטריא. והנושה בא לקחת את שני ילדי לו לעבדים. כיון שהלכה לבית הקברות היתה קורא „ירא אלהים!" והיו כל המתים מתרגשין ואומרים למי את קורא ירא אלהים? ארבעה נקראו ירא אלהים, ואלה הן אברהם ויוסף ועובדיה ואיוב. אם לאברהם את קורא אינו פנוי לו שהוא ושטן עומדים בדין, אם ליוסף את קורא אינו פנוי לו שהוא ואחיו עומדים בדין שמכרו אותו, ואם לאיוב את קורא אינו פנוי לו שחרב את ביתו ומתו בניו ועומד הוא ושטן בדין. אמרה להם איני קורא אלא מי שקוראין בו ירא את ה' מאד (²). כיון שהכירו בה שאשת עובדיה היא הלכה ונטלה עפר וזרקה על ראשה ומתפלשת בעצמה ואמרה לו בעלי! בעלי חובך מבקשים חובך ובאו לנבות שני בניך בחוב שלהם. ולא כך אמרתי לך בשעת פרידתך מה יהיה על זרעיך, ואמרת לי כך הבטיחני הקב"ה עזבה יתומיך אני אחיה אותם ואלמנותיך עלי תבטיחו, ועכשיו בניך הקדושים היאך גדלו בבית אחאב ואיזבל! ואף בניו פשטו ידיהם ואמרו קבלינו אבא קבלינו אבא! שאין עוזר לנו. לכן יצאת בת קול ואמרה לה לכי אצל אלישע, הלכה אצלו היא ובניה בשקן, מניחים ידיהם על ראשם. כיון שראה אלישע הכיר בה שמקבר בעלה היא ובניה באין, אמר לה בלום יש דבר לאותו צדיק בביתו? אמרה לו לא. אמר לה בלום מברכים על שולחן ריקם? אמרה לו יש כלי שמן ויש בו לחלוחית של שמן, אמר לה תנוח דעתך שהנחת דעתי, אין הברכה מצויה אלא בשמן, ואף באהל מועד אין מדליקין אלא בשמן זית, ואף מלכים אינן נמשחים אלא בשמן, ואף משוח מלחמה לא נמשח אלא בשמן, אמר לה לכי ושאלי לך כלים ומי שיש לו כלים הוא ישאילך, שנאמר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום, והלכה ושאלה. באתה ואמרה לו נטלתי כלים משכפנים, אמר לה שאלי לך משבחוץ. מהו מבחוץ? כלים שמכניסין בהם כלים נקובים ואסיכין שאינן מתוקנים, ואם תמה אתה על דבר זה, בא וראה שברא הקב"ה חתן מן העפר וכלה מן העצם. הלכה ושאלה, אמר לה הכנסי וסגרי הדלת בעדך והניחי כלים תחת אותו כלי, אמרה לו יעשה דבר בפרהסיא וידעו הכל שנעשה נס לאלמנה, אמר לה בעלך לא כלכל אלא בצנעה. הלכה וסגרה הדלת בעדה. מהו והם מגישים אליה והיא מוצקת? שנתמלאו כל הכלים שמן. וכיון שכלו אמרו לבנה הגישה אלי עוד כלי ויאמר אליה אין עוד כלי. והלא שני בנים היו לה האחד להיכן הלך? לשאול כלים מן החרן, כיון שבא ואמר אין עוד כלי, שמע „עמוד השמן" ועמד, שנאמר ויעמוד השמן. ותבא ותגד לאיש האלהים, ראוי לומר ותבא ותאמר לאיש האלהים מהו ותגד? שבאתה להגיד נסיה, אמר לה לכי מכרי את השמן ושלמי את נשייך. אמרה לו שמא יאמרו בית אחאב שלנו הוא. אמר לה מי שסתם פי הכלבים במצרים הוא יסתום פי של בית אחאב. אמרה לו שמא צריך תרומה ומעשר (לתרום מהשמן) אמר לה בעלך לא כלכל אלא בלחם ומים זה אינו צריך תרומה ומעשר. אף אליהו לא ברכם אלא בשמן שנאמר כה אמר ה' כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר. ואומר ותגזור אומר ויקם לך ועל דרכיך נגה אור.

תם

והוא עבר לפניהם: ע' יואב

והזהיר: מדרש או ספר והזהיר ונקרא ג"כ ספר הזהר, הוא ספר דינים קדמון שחבר מר חפץ אלוף על סדר פרשיות התורה על דרך השאילתות שחבר רב אחאי גאון, אך נמצא ממנו רק על סדר שמות ויקרא ובמדבר, והיה מונח בכ"י באוצרות הספרים כמה מאות שנים, והדפיסו ר' ישראל מאיר ב"ר יהודה פריימאן מפ"י מינכען עם באור שעשה עליו בשם „ענפי יהודה" לייפציג תרל"ג על סדר שמות, ווארשא תרמ"א (1880) לסדר ויקרא במדבר, ועל בראשית ודברים לא נמצא עד היום, המדרש נודע בשם והזהיר מפני כי דרכו להתחיל בלשון „והזהיר" הקב"ה וכו', והם הדינים היוצאים מכל פרשה ופרשה, הספר הזה נזכר בשבלי הלקט סי' נ"א (ובשה"ל השלם סי' צ"א) באמרו: ובהלכות פסוקות של ספר הזהיר מצאתי סיג לדברי, וכן הוא בספר הפרדס לרש"י ז"ל (דפוס ווארשא דף י"ג), בס' ראב"ן סי' מ"ז כתב: ועיינתי בהלכות גדולות ובהלכות קטועות ובספר והזהיר

(²) עי' מ"א י"ח ג'.

ומצאתי שכולן לשון אחד וכו'. גם מובא איזה פעמים בתוספות (חולין ק"ו: ד"ה אמר רב ומנחות ל"ז. ד"ה קיבורת, ושם ק"ט. ד"ה לא שמשו). בסמ"ג (ד' קי"ב ג') הלכות נטילת ידים, וז"ל וזהו שכתב בספר והזהיר אמר שמואל לחולין כל היד וכו'. וכן ברוקח בסוף סי' פ', ושכ"ה ובאשר"י פרק כל הבשר. ולפעמים יחליפו שם הספר והזהיר במלת הזוהר או הבהיר. ואיזה מהדינים שהביאו הפוסקים בשם ספר והזהיר לא נמצא בנוסחא שלפנינו, וזה מראה לנו לדעת כי היה להם כ"י שונים. לפי דעת המו"ל שם המחבר הוא מר חפץ אלוף ז"ל והוא רב חפץ בן יצליח שהיה אלוף וריש כלה ומחבר ספר המצות (ע"ע באוצר ישראל). אך שטיינשניידר חולק ע"ז כי ספר המצות נכתב בערבית ואינו ספר והזהיר. המו"ל בהקדמתו ישתדל להוכיח שספר והזהיר הוא המדרש השכם ורק שני שמות יש לו. ר' שמואל גאמע יאמר: ובעל מדרש השכם העתיק דברי ר' שמעון קיירא העתקה מלה במלה לא הוסיף ולא גרע חוץ ממה שהוציא מלשון ארמית ללשון הקדש, והוא הדרך אשר הלך בה מר חפץ אלוף ז"ל (עי' בביאור ענפי יהודה דף נ"ב ציון ד'). ובאמת והדינים מהלכות גדולות שנכתבו בלשון ארמית נעתקו בספר והזהיר ללשון הקדש כמו הדוגמאות שהראה המו"ל בהקדמתו, ועוד ראיות אחרות שהביא שם. אך מביא ג"כ ראיות שספר השכם וספר והזהיר הם שני ספרים, כי בספר מנורת המאור הנדפס בסוף ספר ראשית חכמה מביא בשם מדרש השכם שמונה והולך מצות עשה ול"ת, אבל מחבר ס' והזהיר אינו מונה רק הלאוין. וכן עוד איזה מאמרים הנזכרים בשם מדרש השכם ולא נמצאים בס' והזהיר. אולם אפשר שהדברים האלו היה בס' והזהיר נוסחא אחרת כנ"ל. ר"ש באבער כתב הערות על הספר ועל הבאור במכ"ע הלבנון שנה עשירית ובמבוא ללקח טוב (דף כ"א) ודעתו נוטה להכריע כי ס' השכם לחוד וס' והזהיר לחוד ושני מחברים שאבו ממקור אחד. ר' יעקב רייפמאן במכ"ע המגיד (הצופה למגיד שנה כ' 14, 23, 32) סותר ראיות המו"ל כי ס' והזהיר אינו מדרש השכם, מפאת כי הכ"י מינכען שהשתמש בו הוא חסר ונחסרו בו גם פרשיות שמות וארא ומראשי פרשיות בא תצוה ויקהל פקודי נחסרו המאמרים המתחילים במלת והזהיר, ואפשר שלפני ר' שמואל גאמע ומחברים אחרים היה הספר יותר שלם. רייפמאן מעיר עוד כי מגמת המחבר היתה אך על ההלכה, אך לבשה בגדי אגדה למען תערב ותנעם להמון. ונפלא בעיניו כי המאמרים אשר לקח המחבר מהגמרא הבבלית העתיק ללשון המשנה, אך לא כן המאמרים שלקח מהגמרא הירושלמית, כמו מה שהביא ממס' שקלים בפ' תשא.

ויושע: מדרש על שירת הים ויציאת מצרים, ונקרא ע"ש הפסוק ויושע ה' ביום ההוא (שמות י"ד ל'), וכנראה התחיל המדרש בעיקרו מהפסוק הזה עם סיפור האגדה של עוזא שר של מצרים בדינו עם מיכאל שר ישראל לפני כסא הכבוד אדות אורך שנות השעבוד, ואח"כ נוסף עליו בתחלתו הסיפור של עקדת יצחק אשר באמת אין פה מקומו. מדרש ויושע מובא בס' בחיי פ' בשלח, וז"ל: וע"ד המדרש והנה מצרים נוסע אחריהם, שר של מצרים ראו שהיה נוסע מן השמים לעזור את מצרים והוא היה עוזא, וכן ראיתי במדרש ויושע עוזא שר של מצרים עכ"ל. ומובא ג"כ בספר מנחת שי לר' רפאל מנורצי פ' בשלח.

מדרש ויושע נדפס ראשונה בקושטא שנת רע"ט בקובץ י"ח מדרשי אגדה. גם בקובץ דברי חכמים שהו"ל ר"א אשכנזי מכ"י מוגה ע"ש ר"ש מונק (מיץ תר"ם). ועוד ע"י יעלינעק בבית המדרש ח"א, ובלשון יהודית־אשכנזית בפראג (בלי שנת הדפוס). עם פירוש בית הגדול לר' מנחם מענדל בלימאן (ווארשא תרמ"ו), ועם ביאור חדש לר' חיים אברהם אבא גאלדבלאט (ווילנא תרנ"ג).

מדרש ויושע

[ע"פ מונק בדברי חכמים צד א']

ויושע ה' אמרו חז"ל בשעה שרדפו המצריים את בני ישראל וראו אותם ישראל אחזם אימה ורעדה, ואז נמשלו ישראל ליונה (1) שבורחת מן הנץ וכשבאה לקנה מצאה שם נחש, כך ישראל בשעה שראו את המצריים אמרו למשה, משה רבינו! אנה נלך, הרי מצרים לאחרינו והים לפנינו! אז נשאו קולם בבכיה ואף משה בכה עמהם, מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר למשה, משה! כבר זכור אני התפלה שהתפלל אברהם אוהבי בשעה שאמרתי לו לך שחוט יצחק בנך, מיד קבל באהבה ולמחר השכים לעשות רצוני, שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו ואת יצחק בנו, ומי היו הנערים האלו (2) אליעזר עבד אברהם וישמעאל. אמר יצחק לאביו לאן אנו הולכים לברכו? אמר לו אביו עד כה עד מקום קרוב, וכתיב ויקח אברהם את עצי העולה. וישם על יצחק בנו, ויקח בידו את האש ואת המאכלת וילכו שניהם יחדיו. אמר יצחק לאביו אבא לאן נלך יחידים? אמר לו בני להקריב קרבן, אמר לו הרי שם שהוא כהן גדול והוא יקריב את העולה (3). מיד נפלה אימה גדולה על יצחק מפני שלא ראה כלום בידו לעולה, ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה, מיד נזדעזע יצחק וירגזו אבריו שהכיר וידע מחשבת אביו כי לא היה בידו כלום, ואעפ"כ נתחזק ואמר לאביו אתה אמת שבחר בי הקב"ה הרי נפשי נתונה לו, ונתפיים יצחק כמותו בעבור לקיים מצות יוצרו ואמר לו אברהם, אני יודע בך בני שאינך מעכב צווי יוצרך וצוויי, השיב יצחק לאביו, אבי! מהר עשה רצון קונך

---

(1) שיר רבה פסוק יונתי בחגוי הסלע ותנחומא פ' שופטים סי' י"ג. (2) סנהדרין פ"ט. מ"ר פנ"ו, פרקי דר"א פל"א. (3) בב"ר פנ"ה איתא שאמר אברהם להקב"ה יש קרבן בלא כהן? ואמר לו הקב"ה כבר מניתיך שתהא כהן וכו'.

והוא יעשה רצונך. בעוד שהיו מהלכין בדרך קדמו שטן לאברהם ונדמה לו לזקן ואמר לו אנה תלך? אמר לו להתפלל, אמר לו אם להתפלל מה אתה צריך לישא עצים על כתפך ואש ומאכלת בידך? אמר לו שמא נשהה יום אחד או יומים ונשחט ונאפה ונאכל. אמר לו עני לא שם הייתי כשאמר לך המשטין קח נא את בנך את יחידך והעלהו לי לעולה, וזקן כמותך יאבד בן חמוד כזה ובחור שנתן לך הקב"ה למאה שנה. אמר לו אברהם לא היה משטין אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו אמר לי קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ועשה לפני עולה. אמר לו השטן הלא יראתך כסלתך תקותך ותום דרכיך (איוב ד׳.), אמר לו אברהם מי הוא נקי אבד ואיפה ישרים נכחדו, כיון שראה השטן שלא קבל אברהם את דבריו אמר לו, תדע אברהם אומר לך בשורה תעשה עולה [השה] ולא מן יצחק, אמר לו כך עונשו של כוזב שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, ואיני מאמינך, אלא הקב"ה הטוב בעיניו יעשה. בא השטן ועמד לפני יצחק ונדמה לו לנער כמותו, אמר לו להיכן אתה הולך, אמר לו ללמוד תורה, אמר לו בחייך או במותך? א"ל וכי יש אדם שלומד תורה אחר מותו? א"ל אי בן עלובה! היכן שני ילדותך ואתה אינך יודע כי לזבוח אותך מוליכך אביך בזו הדרך, א"ל אני בעצמי יודע והרי נפשי מסורה ביד הקב"ה וביד אבי, כל מה שירצה לעשות ממני יעשה, ושוב הלך השטן לשרה ונדמה לה לזקן, אמר לה אברהם בעלך היכן הלך? אמרה לו למלאכתו הלך, ויצחק בנך היכן הלך? אמרה לו עמו הלך ללמוד תורה. אמר לה עלובה זקנה! איך יקהו שיניך על בנך שאינך יודעת שלזבוח אותו הוליכו בדרך. באותה שעה הזדעזעו מתניה ונתחללו איבריה ולא היתה בעולם, ואעפ"כ התחזקה ואמרה, מה שאמר לו הקב"ה יעשה לשלום ולחיים. וכיון שראה אותה שטן שלא עלתה בידו מחשבתו ותאות לבו לבטל קרבנו של אברהם, מה עשה? הלך לעשות עצמו כנהר גדול וכיון שהגיעו לאותו נהר אמר אברהם ליצחק המתן לי מעט ואכנס אני תחלה לנהר ואראה אם הוא עמוק, וכן עשה, ירד לתוך הנהר עד חצי הנהר ואין מים מגיעין עד ברכיו, אמר ליצחק רד אחרי אל תירא שהמים אין מגיעין עד ברכי, וירד יצחק אחריו. ולא הספיקו לרדת עד חצי הנהר עד שגברו המים והגיעו עד צואריהם. באותה שעה נשא עיניו לשמים ואמר רבש"ע גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאתה הוא אלוה בעליונים ובתחתונים ונגלית עלי ואמרת לי אני יחיד ואין כמוני בעולם ואתה יחיד שאין כמותך צדיק בעולם, הודע שמי בעולם והעלה יצחק בנך לעולה לפני, ואני מהרתי לומר ישמעאל (4), כי על יצחק אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, ועכשיו אם אנו טובעין בנהר מי ייחד שמך בעולם! מיד גער הקב"ה בשטן וחרבו המים על הארץ ומצאו עצמם ביבשה. בעוד שהיו אברהם ויצחק מהלכין בדרך נכנסה מריבה בין ישמעאל ובין אליעזר עבד אברהם שהיו שומרים את הכלים ואת בהמתם, אמר ישמעאל עכשיו יקריב אבא את יצחק ואני אירש כל הנכסים שישארו מאבא, א"ל אליעזר אתה כבר גרשך כאשה גרושה מבעלה ושלחך במדבר, אבל אני עבדו נאמן ביתו ביום ובלילה, ורוח הקדש משיבה ואומרת להם לא זה יירש ולא זה יירש. כתיב ויבואו אל המקום אשר אמר לו האלהים ויבן שם אברהם את המזבח ויערוך את העצים ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח ממעל לעצים, אברהם היה בונה את המזבח ויצחק מושיט לו את העצים ואת האבנים; אברהם היה דומה לאדם שהוא בונה בית חתונה לבנו, ויצחק היה דומה לאדם שמכין חופה לעצמו שעשה בשמחה, ואמר יצחק לאביו אבא זרז עצמך וחשוף זרועך ואסור ידי ורגלי יפה שאני בחור בן שלשים ושבע שנים ואתה זקן וכשאראה את הסכין אבעט בך מפחד הסכין, שהנפש צופה (חצופה), ושמא אעשה בי מום ואפסל מקרבן, אלא בבקשה ממך אבא מהר ועשה רצונך ואל תעכב וגלול בגדיך וחגור מתניך. ושרפני יפה יפה, וטול אפר שלי והוליכו אצל שרה אמי ותניחו בתיבה בחדר שלה, ובכל שעה ושעה שהיא נכנסת בחדר שלה תזכור את יצחק בנה בבכי. ועוד אמר יצחק לאביו יותר מזה כשתשחטני ותבדל ממני ותלך אצל שרה אמי אם תשאל ממך אנה יצחק בני מה תאמר לה ומה תעשו לזקנתכם? אמר לו אברהם אנו יודעים שאחריך יהיו ימינו מועטים, הוא שנחמנו עד שלא נולדת הוא ינחמנו מיום זה ואילך. מיד ערך את העצים ועקד אותו על המזבח ממעל לעצים, אמץ זרועותיו וגלל בגדיו ונתן שתי ארכבותיו עליו בכח גדול, והקב"ה יושב על כסא רם ונשא ראה היאך לב שניהם (אברהם ויצחק) שוה והיו דמעות מאברהם נושרות ונופלות על יצחק ומיצחק נופלות על העצים והיה הסכין נטבלת בדמעות. מיד וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו, אמר הקב"ה למלאכי השרת, ראיתם אברהם אוהבי היאך יחד את שמי בעולם הזה, אם הייתי שומע לכם בשעה שאמרתם בבריאת עולמי מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו מי היה מייחד שמי בעוה"ז כאברהם? (5). באותה שעה בכו מלאכי השרת במר נפש, ומה היו אומרים? נשמו מסלות שבת עובר אורח הפר ברית (ישעיה ל"ג ח׳) היכן הוא מתן שכרן של מכניסי אורחים, האורחין שהיו באין מכל מקום אברהם אבינו מכניסן בתוך ביתו ומאכילן ומשקן ומלוון לדרכים, היכן הוא השכר שנטל אברהם? הפר ברית, הופר אותו ברית שאמרת לו כי ביצחק יקרא לך זרע, ואת

---

(4) פי׳ חשבתי כי כוונתך על ישמעאל, ואף כשאמרת שהוא יצחק לא הרהרתי אחר מדותיך. (5) עי׳ מדרש תהלים מזמור ח׳ ותנחומא פ׳ וירא סי׳ י"ח.

בריתי אקים את יצחק, והרי המאכלת על צוארו. ובכו מלאכי השרת ונפלו דמעותיהן על הסכין ועמד הסכין ולא שלט בצוארו של יצחק, מיד פרחה נשמתו, אמר לו הקב"ה למיכאל מפני מה אתה עומד, אל תניחהו לשוחטו! מיד קרא מיכאל ואמר אברהם אברהם! ויאמר אליו הנני. ומפני מה קראו שני פעמים לפי שאברהם ממהר והמלאך צווח כאדם שצווח ואומר פלוני פלוני מה אתה עושה? אל תשלח ידך אל הנער! אמר לו אברהם למלאך לא אשחטהו אלא אחנקהו? אמר לו ואל תעש לו מאומה, אמר לו אברהם למלאך, הקב"ה אמר לי לשוחטו ואתה אמרת לא תשחטנו, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין? מיד ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית בי נשבעת נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וגו'. מיד הניחו וחזרה בו נשמתו ועמד על רגליו וברך ברוך מחיה מתים. באותה שעה נשא אברהם את עיניו לשמים ואמר רבש"ע בשעה שיעמדו בני בצער תזכור להם זאת השעה שאני עומד לפניך.

דבר אל בני ישראל ויסעו. ויען משה לפני הקב"ה רבש"ע ואני מה אעשה? אמר לו טול המטה אשר נתתי לך ולך אל הים בשליחותי ואמור לו אני שלוחו של יוצר בראשית, גלה דרכיך לבני שיעברו בך. מיד הלך משה אל הים ואמר לו דברי הקב"ה. ויען הים אל משה לא אעשה כדבריך לפי שאתה ילוד אשה, ולא זו בלבד אלא שאני גדול ממך שלשה ימים שאני נבראתי ביום השלישי ואתה לא נבראת עד יום הששי (6). מיד השיב משה דברי הים אל הקב"ה. ואמר לו הקב"ה עבד המסרב ברבו מה עושין לו? אמר לו משה מלקין אותו במטה. א"ל הקב"ה אף אתה הרם את מטך ונטה את ידך על הים ובקעהו, מיד ויט משה את ידו על הים ויבקעהו, והיו יראין ישראל לבא בים עד שקפץ נחשון בן עמינדב וירד תחלה בים (7), ואחריו באו כל ישראל תוך הים והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. ויושע ה' וגו', אמרו חכמינו ז"ל וכי ישראל היו מסורים ביום ההוא ביד מצרים שהוא אומר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים? אלא בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמד עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע אומה זו שאתה מוציא ממצרים יש לי דין עליהם, אם רצונך יבא מיכאל שר של ישראל וידון עמי לפניך. באותה שעה אמר הקב"ה למיכאל צא לדון עמו לפני. פתח עוזא שר של מצרים לפני הקב"ה ואמר רבון העולמים אתה גזרת על אומה זו שיהיו משועבדים תחת יד אומתי ארבע מאות שנה ועדיין לא עברו מהם אלא שמונים ושש שנים מיום שנולדה מרים (8), ולפיכך נקראת מרים ע"ש שמררו המצריים את חייהם, וכשם שאתה קיים כך תהא גזירתך קיימת, ועדיין לא הגיע זמן יציאתם. כששמע כך מיכאל נשתתק ולא היה לו מענה לעזא, ביקש עזא רשות להחזיר את ישראל למצרים, כיון שראה הקב"ה שהיה רוצה להחזיר את ישראל למצרים אמר לו מפני מה אתה רוצה להחזיר את בני למצרים לעבוד את בניך? כלום נתחייבו בני לעבוד את בניך אלא בעבור דבר אחד שדבר אברהם אביהם בשעה שאמרתי לו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, ואמר לפני רבון העולמים במה אדע כי אירשנה, ועל זה אמרתי לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם, כלום אמרתי לו גרים יהיו בארץ מצרים? לא אמרתי אלא בארץ לא להם; גלוי וידוע שמיום שנולד יצחק היו גרים, וכבר עברו אותן ארבע מאות שנה ואין לך עוד רשות לשעבד אותם, הה שאמר הכתוב ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים.

וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, אמרו חז"ל בשעה שבקש הקב"ה להטביע המצריים בים עמד עזא שר של מצרים לפני הקב"ה, ואמר לפניו רבש"ע נקראת צדיק וישר ואין לפניך לא עולה ולא משא פנים ולמה אתה רוצה להטביע בני בים? כלום טבעו אחד מבניך או הרגו אפילו אחד מבניך? ואם בשביל שעבוד קשה שעבדו בהם אתה רוצה להטביעם כבר נטלו בניך שכרם, שכל כסף וזהב שהיו להם נטלו. מיד כנס הקב"ה פמליא של מעלה ואמר להם שפטו נא ביני ובין עזא שר של מצרים. באמת, מתחלה הבאתי עליהם רעב והעמדתי להם יוסף אוהבי שהצילם בחכמתו ונעשו כלם עבדים שלו, ואח"כ באו שם [ישראל] כגרים מפני הרעב [בארצם], והם עבדו בהם בכל עבודה קשה שבעולם, ויצעקו מרוב עבודה ותעל שועתם לפני, ושלחתי לפרעה שלוחי הנאמנים משה ואהרן ובאו לפני פרעה ואמרו לו כה אמר ה' שלח עמי ויעבדוני, ולפני אותו רשע היו יושבים מלכי מזרח ומערב והתחיל להתגאות ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו. איך לא בא לפני כמו שבאים כל מלכי מזרח ומערב, ולמה לא הביא דורן לפני כדרך שמביאין לי כל המלכים? אבל אלוה זה שאתם אומרים אינו מכירו, מה עשה. חזר ופשפש בפנקסיו ולא מצא כתוב משליחותי, השיב ואמר לעבדיו אלוה זה מעולם שמעתם? השיבו לו חכמיו ואמרו, שמענו שבן חכמים הוא ובן מלכי קדם. אמר לשלוחיי מה מעשיו של אלוה זה? השיבו ואמרו לו הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים הוא ברא את השמים ואת הארץ והוא ממית ומחיה. ונפש כל חי

(6) עי' ערך הלל צד 130. (7) עי' סוטה ל"ז, שמות רבה פכ"ג ופרקי דר"א פמ"ב. (8) כשנולד משה היתה אז מרים ה' שנים כדאיתא בשמות רבה פ"א וכתיב ומשה בן שמונים שנה וגו' בדברם אל פרעה (שמות ז'), וי"ב חדש שמשו המכות כדאיתא בעדיות פ"ב.

בידו. השיב ואמר לשלוחיי לא יש אלוה כזה בכל העולם שיעשה אלו המעשים אלא אני לבדי שאני בראתי עצמי ונילוס נהרי. ועל דבר זה שכפר בי שלחתי בו עשר מכות עד ששלח בניי בעל כרחו, ועם כל זאת לא מנע עצמו מרשעו וחוזר ורודף אחריהם להחזירם לשעבודו, ולפי שנעשה בו כל זאת ולא הכיר אותי אנו רוצים לטבעו בים הוא וכל חילו. מיד ענו כל פמליא של מעלה ואמרו דין גדול יש לך להטביעם בים. כשראה עזא כך פתח ואמר רבון העולם יודע אני שחייבים הם לך אלא יהי רצון מלפניך שתתנהג עמהם במדת רחמים ורחם על מעשה ידיך כמו שכתוב ורחמיו על כל מעשיו, ובקש הקב"ה לרחם עליהם, עד שבא גבריאל ונטל דפוס של לבנים שהיו עושין ישראל במצרים והראה אותה לפני הקב"ה ואמר לפניו רבון העולמים אומה ארורה שבזו עבודה קשה שעבדו בניך תרחם עליהם?! וחזר הקב"ה מן מדת רחמים וישב עליהם בכסא דין וטבעם בים, לכך נאמר וירא ישראל את היד הגדולה (9) אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו.

אז ישיר משה, אמרו חז"ל בשעה שבאו ישראל ליתן שירה להקב"ה אמרו למשה: משה רבינו! אמור תחלה ואח"כ נאמר אנו, מיד ענה משה לישראל אתם אמרו תחלה ואח"כ אומר אני, שאני יחיד ואתם רבים, וכבוד רבים גדולה משל יחיד, מיד פתחו ישראל ומשה ואמרו ביחד נשירה לה' שעשה לנו נסים ונפלאות. בשעה שנזרו עלינו המצריים ואמרו כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו, והיו אמותינו יוצאות לשדה ואתה מפיל עליהם תרדמה והיו יולדות בלי צער, ויורדים מלאכים מן השמים ורוחצין וסכין אותנו, והיו מלבישים אותנו בגדי צבעונין ומשימים בידינו שתי חתיכות אחת של חמאה ואחת של דבש, וכאשר אמותינו רואות אותנו רחוצין וסוכין ומלובשין משי היו נותנין שבח לשמך הגדול והיו אומרות, ברוך המקום שלא הניח חסדו ואמתו מזרעו של אברהם אבינו, והיו אומרות הרי הם בידך עשה מה שאתה חפץ בהם והולכות להם, וכשהיו המצריים רואים אותנו באו להרגנו, ואתה ברחמיך היית מצוה את האדמה ובלעה אותנו ופולטות אותנו במקום אחר (10), והיית מציל אותנו מידם, וכשהיינו גדולים היינו נכנסים למצרים חבורות חבורות וכל אחד ואחד היה מכיר אביו ואמו ומשפחתו. כל זאת עשית לנו ולפניך נשיר. לכך נאמר אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה.

עזי וזמרת יה, אמרו חז"ל אמר משה לישראל אתם נתתם הודאה להקב"ה שעשה עמכם נסים ונפלאות, אף אני אתן שבח והודאה להקב"ה שעשה עמי נסים ונפלאות, בשעה שבאה מרים אחותי ואמרה לאבי, אבי! נאמר לי בנבואה שיצא ממך בן שינאל את ישראל מעבודה זו, וכשילדה אותי אמי הצפינה אותי כמו שנאמר ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תיבת גומא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד, ותשם בסוף על שפת היאור, ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו, והקב"ה יתעלה שמו לעדי עד הוריד חום גדול במצרים עד שירדה בת פרעה לרחוץ על היאור, ותרא את התיבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה ותפתח ותראני ותחמול עלי, והקב"ה נתן לי חן בעיניה לבלתי המיתני, ולקחה אותי לינק את שדיה והקב"ה נתן לי דעת שלא רציתי לינק שדיה מחלב טמא, והחזירה אותי לחיק אמי ונתנה לה בשבילי שכר גדול, וכשהייתי בן שלש שנים הלבישה אותי בת פרעה בגדי צבעונין ושגרה אותי לאביה, וכשראה אותי פרעה שהייתי נאה לקחני בחיקו, ונטלתי הכתר מעל ראשו ושמתי אותו בראשי, והיו יושבין לפניו כל חרטומי מצרים וחכמיה ואמרו לו תינוק זה שנטל הכתר מעל ראשך ונתנו בראשו מתיראין אנו שלא יהא אותו שעתיד להוציא מלכות זו מידך. מהם אומרים להרגני בחרב ומהם אומרים לשרפני, עד שענה אחד מהם ויתרו שמו, ואמר תינוק זה אין בו דעת, אלא אם רצונך אומר לפניך דבר אחד, ישימו לפני הילד הזה דינר זהב וגחלת של אש, אם ישלח ידו ויקח הדינר תדע שיש בו דעת ותעשה ממנו משפט, ואם ישלח-ידו ויקח הגחלת תדע שהוא נער ואולת קשורה בלבו ותניחהו. כששמע פרעה ועבדיו דבר זה כשר הדבר בעיניהם ויעשו כן, ושמו הדינר והגחלת במזרק אחד, ואני רציתי ליטול הדינר, ובא גבריאל ודחף ידי לתוך הגחלת ונטלתיה והכנסתיה לתוך פי, ובשביל זה אני ערל שפתים. וכשנגדלתי יצאתי לראות דוחק אחי וראיתי איש מצרי מכה איש עברי מאחי והרגתיו וטמנתיו בחול. וכששמע פרעה כך בקש להרוג אותי והביא חרב שנונה שבכל העולם לא היה כמותה והכני בה עשר פעמים, ועשה לי הקב"ה נס ונעשה צוארי כעמוד של שיש ולא שלטה בי החרב, וברחתי אצל יתרו ואף הוא חבשני בבור שבע שנים. כשיצאתי ממצרים בן ארבעים שנה הייתי ועמדתי על הבאר ומצאתי צפורה בת יתרו, וראיתי אותה שהיא צנועה ביותר אמרתי לה שאשאנה לאשה והיא ספרה לי מנהג אביה ואמרה לי כל אדם שבקש לישא מבנותיו של אביה מנסה אותו באילן אחד שיש לו בגנתו, וכשמגיעין לאילן מיד בולעו (11). אמרתי לה אילן זה מאין היה לו? אמרה מקל הוא שברא הקב"ה אותו בערב שבת [מששת ימי בראשית] כשברא את עולמו והקב"ה הפקידו לאדם הראשון, ואדה"ר הפקידו לחנוך, וחנוך הפקידו לנח, ונח הפקידו לשם, ושם הפקידו לאברהם,

---

(9) היד הגדולה זו מדת הדין, עי' רבינו בחיי פ"ז,
(10) עי' סוטה י"א, שמות רבה פ"א ופכ"ג ילקוט יחזקאל רמז שנ"ה, (11) עי' פרק דר"א פ"מ, גם עי' ערך דרשכפ צד 139.

ואברהם הפקידו ליצחק, ויצחק הפקידו ליעקב ויעקב הורידו למצרים והפקידו ליוסף בנו, וכשמת יוסף שללו המצריים את ביתו והביאו אותו מטה (המקל) בפלטרין של פרעה, ויתרו היה אחד מגדולי חרטומי מצרים וראה אותו מטה וחמדו בלבו וגנבו והביאו לביתו. ואותו מטה חקוק עליו שם המפורש ואותן עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים, והיה כתוב בו דצ"ך עד"ש באח"ב. ועוד כמה ימים וכמה שנים היה המטה מונח בבית יתרו אבי, עד שאבא פעם אחת לקחו בידו ונכנס לגנה ונעצו בקרקע, ושב בגינה ללקחו ומצאו שפרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים, והניחו שם, ובו היה בודק כל מי שביקש לישא אחת מבנותיו. וכששמעתי דבריה הטובים וראיתי שהרועים גרשו את צפורה ואחותיה הצלתי אותן מיד הרועים וגם דלה דליתי להם והשקיתי את צאנן, ותבאנה אל רעואל אביהן ואני באתי עמהן ונכנסו הן תחלה ואני עמדתי בחוץ, כשראה אותן יתרו אמר להן מדוע מהרתן בא היום? ותאמרנה איש מצרי הצילנו מיד הרועים. ואני שמעתי מבחוץ שהן מעידות עלי שאני מצרי, ובשביל שלא נכנסתי ואמרתי איש עברי אני לא אזכה ליכנס לארץ ישראל. וכיון שאמרו בנות יתרו איש מצרי הצילנו אמר להן, אדם שעשה עמכן טובות אתן גמלתן לו גמול כזה? קראן לו ויאכל לחם, כיון שנכנסתי לבית אכלתי ושתיתי ודברתי ליתרו שיתן לי צפורה בתו לאשה, וענה לי אם תוכל להביא לי את המטה העומד בגנתי אני אתננה לך, והלכתי ופשפשתי את הגן ומצאתיו והבאתיו בידי, מיד הרהר יתרו ואמר בודאי זה הוא איש נביא שכל חכמי מצרים מקסמין עליו שעתיד נביא לצאת מישראל, שעל ידו תחרב מצרים וכל המצריים שבתוכה. מיד כעס עלי יתרו יתפשני והכניסני לבור שהיה בתוך ביתו, אמרה צפורה בלבה היאך אני יכולה להציל את הצדיק ממיתה משונה? אמרה לאביה אבא רצונך שתשמע לי, אתה אדם שאין לך אשה ויש לך שבע בנות, אם רצונך תעמודנה שש אחיותי בבית ואני אלך עם הצאן, ואם לאו תלכנה שש אחיותי עם הצאן ואני אתקן את הבית, אמר לה אביה יפה את אומרת תלכנה אחיותיך עם הצאן ואת שבי בבית ושמור את ביתי וכל מה שיש לי. ובכל יום היתה צפורה מפרנסת אותי מכל מעדני אביה יתרו, עד שהשלימו שבע שנים בבור. לאחר שבע שנים אמרה צפורה לאביה זוכרת אני אבי פעם אחת שלקחת איש אחד שהביא לך את המקל והשלכתו לבור ועשית עון גדול בדבר, אם רצונך פתח את הבור וראה, אם הוא מת הוציאהו משם והשלך נבלתו בחוץ כדי שלא יהא גופו מוסרח בביתך, ואם הוא חי תדע שהוא צדיק גמור, אמר לה בתי יפה את אומרת, כלום את זוכרת מה שמו? אמרה לו זוכרת אני ששמו משה בן עמרם, מיד הלך יתרו ופתח את הבור וקרא משה משה! עניתי ואמרתי לו הנני, והוציאני משם, ונשקני על ראשי ואמר ברוך המקום ששמרך בבור שבע שנים. מעיד אני עליו שהוא ממית ומחיה ומעיד אני בך שאתה צדיק גמור ועל ידך עתידה מצרים שתחרב ועל ידך עתיד הקב"ה להוציא את ישראל ממצרים ועל ידך עתידים המצריים להטבע בים, פרעה וחילו, ונתן לי ממון הרבה ואת צפורה בתו לאשה והתנה עמי זה התנאי כל מה שתוליד בביתי יהא מחצה יהודים ומחצה ישמעאלים. אחר זמן נתעברה צפורה ותלד גרשום בחלקי, מלתי אותו וינק שדי אמו שתי שנים. לשנה השלישית נולד אליעזר, אמרתי איך אעשה עכשיו לא יניחו לי למולו, מיד לקחתי אשתי ובני לשוב לארץ מצרים. באותה שעה בא שטן בדמות נחש ופגע בי ובלעני מראשי ועד המילה, ומעולם לא היה יכול ליגע בברית מילה, הרהרה צפורה בלבה ואמרה יודעת אני שאין דבר זה אלא בשביל העון שלא מלנו אליעזר בננו, מיד לקחה צפורה צור ותכרות את ערלת בנה ונטלה מן הדם חרקה על רגלי, באותה שעה יצאה בת קול ואמרה לנחש הקיא אותו וכן עשה, וזה שאמר הכתוב וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות, הרי הצילתני אשתי משתי מיתות. כיון שבאתי למצרים פגעו בי דתן ואבירם שהיו ראשי ישראל ואמרו להרוג אותנו באת, או שמא אתה באת לעשות אותנו כמו שעשית למצרי, מיד חזרתי למדין ועמדתי שם שתי שנים עד שנגלה לי הקב"ה בחורב ואמר לי להוציא את בני ישראל ממצרים, וכל זאת עשה לי הקב"ה, ולכך אני מחוייב לשורר לפניו ולכך נאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנו.

ה' איש מלחמה, אמרו חז"ל בטכסיסי מלך ב"ו הביא עליהם את המכות, מלך ב"ו כשהמדינה מורדת בו מה עושה? בתחלה משלח לגיונות ומקיפין עליה, וסוכר אמת המים שלה כדי שימיתו, אם חזרו בהם הרי טוב ואם לאו הוא מביא עליהם קולנים (בעלי קול), אם חזרו בהם מוטב ואם לאו הוא מורה בהם חצים, אם חזרו בהם מוטב ואם לאו הוא מוליך עליהם ברברים, ואח"כ דרמסיות, ואח"כ זורק עליהם נפט, ואח"כ משליך עליהם אבני בליסטרא, ואח"כ מגרה בהם לגיונות ואוכלוסין, ואח"כ אוסר אותם בבית האסורים, ואח"כ הורג את הגדולים שבהם.—כך הקב"ה בא על המצריים בטכסיסי מלכים, בתחלה סכר את המים שלהם שנאמר ויהפוך את יאוריהם לדם, לא עזבו את ישראל הביא עליהם קולנים אלו הצפרדעים שהיו מקרקרין במעיהם, לא עזבו את ישראל הביא בהם חצים אלו הכנים שהיו נכנסין בגופן כחצים, לא עזבו את ישראל הביא עליהם ברברים אלו ערוב, לא עזבו את ישראל הביא עליהם דרמסיות הוא הדבר שהרג את מקניהם, לא עזבו את ישראל זרק עליהם הנפט זה השחין, לא עזבו את ישראל הביא עליהם אבני בליסטרא זה הברד, אח"כ הביא עליהם לגיונות זה הארבה, אח"כ נתן אותם בבית האסורים זה החשך, אח"כ הרג את הגדולים אלו

הבכורים. ולפי מה שחשבו המצריים לעשות לישראל הביא הקב"ה עליהם המכות, הם חשבו על ישראל שישאבו להם מים לפיכך הפך מימיהם לדם, הם חשבו שיהיו טעונין פרגמטיהם (סחורה) לפיכך שלח בהם צפרדעים [12] שיהיו מרקדין במעיהן, הם חשבו שיהיו עובדים אדמתם לפיכך חזר עפרם לכנים, הם חשבו על ישראל שיהיו טוענין בניהם לפיכך שלח בהם ערוב אריות וזאבים ודובים ונמרים, והיה למצרי עשרה בנים ונותנין ליהודי לטייל עמהם בשוק ובא ארי וחטף אחד והדוב אחד והנחש אחד עד שנתן לו חשבון מכולם, הם חשבו לעשות מישראל רועים למקניהם לפיכך שלח בהם דבר שהרג כל מקניהם, הם חשבו להשקיע את ישראל במים לפיכך שקע אותם במים, לפי שאין הקב"ה דן את האדם אלא מדה כנגד מדה. ודעו שכל המכות שהביא הקב"ה על המצריים כמו כן יביא על אדום כשיצאו ישראל מן הגלות בימות המשיח. במצרים הביא עליהם מכת דם תחלה כמו כן יביא על אדום בשתעקר שנאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן (יואל ג׳), והשמש יהפך לחשך והירח לדם לפני בוא יום ה׳ הגדול והנורא (שם ד׳), במצרים הביא צפרדעים שהיה קולם גדול כמו כן יעשה על אדום ישלח בהם קולות שנאמר קול שאון מעיר קול מהיכל ה׳ משלם גמול לאויביו (ישעיה ס"ו). במצרים הביא כנים עליהם שהיו שורפין אותם כמו כן יעשה לאדום שנאמר ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית (שם ל"ד), במצרים הביא עליהם ערוב אף באדום יעשה כן דכתיב וירשוה קאת וקפוד וינשוף ועורב ישכנו שם (שם), במצרים הביא הקב"ה דבר אף באדום יעשה כן, דכתיב ונשפטתי אתו בדבר וגו׳ (יחזקאל ל"ח כ"ב), במצרים הביא שחין אף באדום יעשה כן שנאמר וזאת תהיה המגפה אשר ינוף ה׳ את כל הגוים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו וגו׳ (זכריה י"ד י"ב), במצרים הביא ברד כמו כן יעשה באדום שנאמר ואבני אלגביש אש וגפרית אמטיר עליו (יחזקאל ל"ח), במצרים הביא ארבה כמו כן יעשה באדום שנאמר אמור לצפור כל כנף ולכל חית הארץ הקבצו ובאו (ישעיה ל"ד), במצרים הביא חשך כמו כן יעשה באדום שנאמר ונטה עליה קו תוהו ואבני בוהו (שם), במצרים הביא מכה על בכוריהם אף באדום יעשה כן שנאמר שמה נסיכי צפון כולם וגו׳ (יחזקאל ל"ב), במצרים פרע מאלהיהם ואח"כ פרע מהם, אף באדום יעשה כן, שיפרע מהשר שלהם תחלה ואח"כ יפרע מהם שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד ה׳ על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (ישעיה כ"ד) לכן כתיב ה׳ איש מלחמה.

מרכבות פרעה וחילו, אמרו חז"ל כשהיו ישראל במצרים היו המצריים משעבדין אותם בכל עבודה קשה שבעולם בחומר ובלבנים, ובכל יום ויום היו אומרים לישראל לעשות כל אחד ואחד מהם שש מאות לבנים, וכשהיו ישראל פוחת אפילו אחת משימין אותו בקיר כנגד מה שפיחת, כנגדן לקו המצריים ברדפם אחריהם בשש מאות רכב, שנאמר ויקח שש מאות רכב, וכשראו ישראל שהמצריים נוסעים אחריהם נבהלו ופרחה נשמתם, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע נרד ונעשה נקמה במצרים ונשמור בניך מידם, וענה להם הקב"ה אני בעצמי ארד ואשמור את בני ישראל, בשכר שעשה אברהם אביהם רצוני, שנאמר וישכם אברהם בבקר, וכשהגיע אותה שעה שעמד אברהם בתפלה לפניו הסתכל הקב"ה במחנה מצרים בעמוד אש וענן ויהומם וינערם כמו שנאמר ויהי באשמורת הבקר וישקף ה׳ אל מחנה מצרים וגו׳ לכך נאמר מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישיו טבעו בים סוף.

תהומות יכסיומו, אמרו חז"ל: יתברך וישתבח שמו של הקב"ה שברא עולמו בחכמה ובתבונה. לנפלאותיו אין חקר ולתבונתו אין מספר, דכתיב כונס כנד מי הים נותן באוצרות תהומות. כשברא הקב"ה את עולמו אמר לשר של ים פתח פיך ובלע כל מימות שבעולם, אמר לפניו רבש"ע די שאעמוד בשלי והתחיל לבכות, בעט בו הקב"ה והרגו שנאמר בכחו רגע הים ובתבונתו מחץ רהב (איוב ל"ח ח׳) [13], מה עשה הקב"ה כבשן וקבלן הים (את מימי העולם) שנאמר ויסך בדלתים ים וגו׳ (שם). א"ל הים רבש"ע אם כן יתערבו מימי המתוקים במלוחים, א"ל כל אחד ואחד יהיה אוצר בפני עצמו, שנאמר נותן באוצרות תהומות, בא וראה כמה חסדים עשה הקב"ה עם ישראל כשהלכו במדבר היה הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם וגו׳, ועוד שהיו שם נחשים ועקרבים ושרפים והקב"ה מרוב אהבה שאהב את ישראל היה שולח לנחשים שיעשו עצמם כגשר וישראל עוברין עליהם כאדם שעובר על הגשר. ועדיין מרוב אימה מן הנחשים שהיו במדבר ומפחד ואימה שהיה להם מן המצריים, אמרו למשה אתה אומר שטבעו המצריים בים מתיראין אנו שמא יעלו מן הים כשם שעלינו אנחנו [14], אם רצונך הראם לנו מתים ונראה נקמה משונאינו, מיד אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מרוב אימה ופחד שהיה להם מן המצריים אינם מאמינים שנטבעו בים, אם רצונך עשה להם נפלאות והראם להם ויראו נקמה מאויביהם, מיד אמר הקב"ה לשרו של ים השליכם ליבשה, אמר שרו של ים רבש"ע יש אדון שנותן מתנה לעבדו שיטלנו ממנו? אמר הקב"ה לשרו של ים אני אפרע לך אחד וחצי כמותם, אמר לפניו רבש"ע יש עבד שתובע אדוניו לדין בשביל חובו? אמר לו הקב"ה נחל קישון יהא לך ערב, מיד הוציאם הים אל שפת הים וראום ישראל והכיר כל אחד ואחד שונאו ונטלו כל כספם

---

(12) שהיו מכלות את הסחורה שלהם. (13) כך שם של שר הים רהב (כ"ב ע"ד). (14) ע׳ פסחים קי"ח, ילקוט שופטים רמז נ"ג.

וזהבם, ולאחר שראו נקמתם הצלילם הקב"ה כאבן, לכך נאמר תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו אבן.

ימינך ה' נאדרי בכח, אמרו חז"ל בשעה שהביא הקב"ה מכת בכורות על המצריים במצרים, מקודם באה המכה על אלהיהם ועל צלמיהם, אותן שהיו של כסף ושל זהב ונחשת ובדיל ועופרת נתוכין ונמסין וכל צלמים של עץ נרקבים ונשברין, כשראה פרעה כך עמד בחצי הלילה וקרא למשה ולאהרן וצועק והולך בכל חוצות ישראל ואמר היכן משה ואהרן עומדים? ונערים קטנים של ישראל משחקין ואומרין לו היכן אתה הולך ומי אתה מבקש? ואומר להם משה אוהבי אני מבקש, והם אומרים בכאן הוא עומד, ואחרים אומרים בכאן הוא דר, ואחרים אומרים במקום אחר עד שמצא את הבית, ואמר לו משה! קומו צאו מתוך עמי, אמר משה וכי גנבים אנו שנצא בלילה, הקב"ה אמר לנו לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, א"ל בבקשה ממך קומו צאו מהר. ויהי בחצי הלילה, זו שנאמרה ברוח הקדש על ידי דוד שנאמר חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך, א"ר יוחנן מלמד שאמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מודה אני לפניך על אותו הלילה שעשית נס לישראל במצרים ואמר דוד בוא וראה מה שעשה הקב"ה במצרים לישראל, יתברך שמו ויתעלה זכרו, שלא גמר דינו במצרים עד שהודיע משפטיו למשה ולישראל, אמר לו הקב"ה למשה משה לך אמור להם לבני, תדעו שאני יוצא בתוך מצרים, ואני בעצמי אפרע מהם ואשחוט בכוריהם בשעה אחת, ואתם שחטו את פסחיכם ותנו דם הפסח על המשקוף ועל שתי המזוזות ועל גגות בתיכם ועל הכתלים, והיה זאת סימן לחיים. משל למה"ד למלך שהיה לו צאן והפריש מהן לחיים ומהן למיתה, מה עשה נטל את הסיקרא וסקר אותן שהפריש לחיים אבל אותן שהפריש למיתה לא סקר, כך הקב"ה הצאן שרצה לשחוט אלו המצריים והצאן שהפריש לחיים אלו ישראל שנתן עליהם סיקרא סימן לחיים, זה הדם, שנאמר ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף (שמות י"ב), וכן עשו ישראל שחטו את פסחיהם ונתנו מן הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ועל כותלי בתיהם. אמר להם משה כך אמר לי הקב"ה זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו, כששמעו ישראל דבריו של הקב"ה עמדו על רגליהם בשמחה ובשירים ומלו כל הערלים שהיו בהם במהירות והקב"ה מיהר ורפאם. כשהיה חצי הלילה עבר הקב"ה בתוך מצרים וראה ישראל מלוכלכים בדם מילה ובתיהם מלוכלכים בדם פסח, ברך אותם ואמר להם בני תהיו בחיים לשנה הבאה, שנאמר ואעבור עליך ואראך וגו' ואומר לך בדמיך חיי (יחזקאל ט"ז). ואמר ריב"ל כשאמר משה לפרעה דע שבכורי מצרים ימותו בלילה התחיל להלעיג עליו ואמר כמה יהיו בכורי מצרים מאתים או שלש מאות, וטפש זה לא היה יודע שכולם בכורים, מפני שהם שטופים בזמה והיו כלם ממזרים, וכל אחד ואחד היה בכור לאביו [ואם לא היה בכור מת גדול הבית], וכיון שמתו הבכורים וגדולי הבית במקום הבכורים וראה פרעה שמתו רוב בניו ובני עבדיו ובני שפחותיו אמר פרעה בלבו משה מעולם לא אמר לי שקר, ואמר לעבדיו כל הימים שהיה משה אצלי הייתי מפייס אותו והתפלל עלינו והיינו מתרפאים, עכשיו כעסתי עליו ואמרתי לו אל תוסף ראות פני, דין הוא שאלך אני בעצמי, מיד עמד ממטתו בבכיה גדולה והלך עם שריו לפני פתחו של משה, צעק פרעה בקול גדול ובכה במר נפש וקרא למשה: משה אוהבי! בבקשה ממך התפלל עלי לפני הקב"ה, ומשה ואהרן וכל ישראל אוכלין פסחיהם ושותין יין בהסבה ואומרין שירות ותשבחות להקב"ה ויושבין בבתיהם, ואין אחד מהם יוצא לחוץ, שכך אמר להם הקב"ה ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. וכשקרא פרעה לפתחו של משה א"ל מי אתה ומה שמך? א"ל: פרעה המושפל, א"ל משה למה באת אלי אתה בעצמך וכי דרכו של מלך לקום בלילה ולחזור על פתחי בני אדם? אמר פרעה למשה בבקשה ממך אדוני בא והתפלל עלינו עכשיו [ואם לא] לא ישאר איש במצרים. א"ל לא אוכל לצאת כי הקב"ה צוה אותנו ואמר לנו ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר, אמר פרעה למשה בבקשה ממך בא אל החלון ודבר עמי, וכן עשה, ואמר לו פרעה הלא אתמול אמרת לי ומת כל בכור בארץ מצרים ועכשיו תשעה ידות מתים. אמר לו משה אעפ"כ אם תרצה אלמוד לך דבר ותנצל אתה ולא תמות, הרם קולך ואמור: בני ישראל! הרי אתם ברשותכם, קומו צאו מתוך עמי, עד עכשיו הייתם עבדי פרעה מכאן ואילך הרי אתם ברשות ה', לכו עבדו את ה' אלהיכם. וכן עשה איזה פעמים, והקב"ה השמיע קולו של פרעה בכל ארץ מצרים, שנאמר ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית וגו' ויאמר קומו צאו מתוך עמי. אמר לו משה לפרעה למה אתה מטריח עצמך, א"ל אני מתירא שמא אמות לפי שאני בכור, וא"ל משה אל תירא מדבר זה, לגדולה מזו אתה מוכן [15]. ולא תאמר פרעה לבד היה דוחק אלא כל המצריים היו דוחקין שנאמר ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ כי אמרו כולנו מתים. א"ר שמואל בר נחמני בהערמה זאת באו המצריים על ישראל לשעבדם תחת ידם ולכופם, אמרו אם משעבדים אנו אותם באש יכול אלהיהם להלחם בנו באש כשם שהביא על סדום ועל עמורה, אבל נשעבדם במים שאינו יכול להלחם בנו במים שכבר נשבע שלא יביא מבול לעולם, ואמר להם הקב"ה שוטים! אני נשבעתי שלא אביא

(15) לטבוע בים.

מבול לעולם, חייכם אתם עצמכם תלכו אל המבול, לפיכך טבעם בים, לכך נאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב.

וברוב גאונך, אמרו חז"ל עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים במצרים, מכה ראשונה הביא עליהם דם, ולמה הביא עליהם דם, מפני שהיו המצריים מונעין בנות ישראל מלעשות טבילה לכך הביא עליהם דם. מכה שניה הביא עליהם צפרדעים שהיו נופלות במשארותם ובחדרי משכיותם ומשכבם, והיו מקרקרין בפניהם, והיתה מכת צפרדעים קשה מכולן, ולמה הביא עליהם צפרדעים? לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו צודו לנו דגים (נ"א שקצים ורמשים) מן הים ולכך הביא עליהם צפרדעים. מכה שלישית הביא עליהם כנים, והיו הכנים ברום אמה על הארץ, וכשהיו המצריים לובשים בגדיהם נקיים מיד נתמלאו כנים, ולמה הביא עליהם כנים? לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו וטאטאו את בתינו ואת חצרינו והשווקים, לכך נהפכה עפר הארץ לכנים. מכה רביעית הביא עליהם ערוב אריות וזאבים ודובים ונמרים, ונכנסים בבתיהם והמצריים סוגרים דלתותיהם, והקב"ה שלח להם חיה מן הים ושמה סילוני והיתה נכנסת בחלונות ופותחת הדלתות והיו החיות נכנסין ואוכלות המצריים, ומפני מה הביא עליהם ערוב? לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו וצודו לנו חיות מן השדה, לכך הביא עליהם ערוב. מכה חמיישית הביא הקב"ה עליהם דבר, ומפני מה הביא עליהם דבר? לפי שהיו המצריים אומרין לישראל לכו ורעו לנו בהמתנו, לכך הביא עליהם דבר שמתו כל בהמתם. מכה ששית הביא הקב"ה עליהם שחין באדם ובבהמה, ומפני מה הביא עליהם שחין? לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו תקנו לנו מרחצאות לערן עצמנו, ולכך הביא עליהם שחין שהיה מחמם את בשרם. מכה שביעית הביא הקב"ה עליהם ברד על האדם ועל הבהמה, מפני מה? לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו חרשו וזרעו את שדותינו וארצנו, ולכך הביא עליהם ברד ששבר את האילנות והזרעים, ואמרו חז"ל בשעה שנשא משה ידיו להקב"ה עמד הברד בין השמים ובין הארץ, שנאמר ויצא משה מעם פרעה את העיר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה, אלא הוטל בין שמים וארץ, עד שבא יהושע ונלחם עם אותן שלשים ואחד מלכים והשליכם הקב"ה עליהם, שנאמר רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב (יהושע י' י"א). והנשאר ימטיר הקב"ה על גוג ומגוג שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכריה י"ד ג'). מכה שמינית הביא הקב"ה עליהם ארבה שהיו שיניו כשיני אריה ומתלעות לביא לו. מפני מה הביא עליהם ארבה? מפני שהיו המצריים אומרים לישראל לכו ונטעו לנו אילנות ושמרו פירותיהם, לפיכך הביא עליהם ארבה ואכל מה שנשאר מן הברד. מכה תשיעית הביא עליהם הקב"ה חשך של גיהנם, ומי שהיה יושב לא יכול לעמוד ומי שהיה עומד לא היה יכול לישב מפני כובד החשך, ומפני מה הביא עליהם חשך מפני שהיו פושעים בישראל ובקש הקב"ה להמיתם בשלשת ימי אפלה כדי שלא יראו המצריים במפלתם וישמחו עליהם, לפיכך הביא עליהם חשך. ומכה עשירית זו מכת בכורות, וקודם שבאה המכה הלך משה אצל בכורי מצרים ואמר להם כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור בארץ מצרים. מיד הלכו כל בכורי מצרים לאביהם ואמרו להם תדעו שכל המכות שאמר משה כולם באו ועכשיו אמר ומת כל בכור בארץ מצרים, ענו להם אביהם לכו אצל פרעה כי הוא בכור ג"כ, וכן עשו, ואמרו לו שלח את העם הזה ואם לא תשלחם ימות כל בכור בארץ מצרים. אמר פרעה לעבדיו אני אמרתי או נפשי תצא או נפשם תצא (16), ואמר לעבדיו הכום בכל מיני מרדות. מיד הלכו כל בכורי מצרים ונטלו איש חרבו והרגו אבותיהם שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, ועל כל זאת בחצי הלילה נהרג כל בכור מצרים, לכך נאמר וברוב גאונך תהרוס קמיך תשלח חרונך יאכלמו כקש.

וברוח אפיך נערמו מים, אמרו חז"ל כשראו מים של ים אהבה שאהב הקב"ה את ישראל השפילו המים עצמן בשביל כבוד ישראל, ואף הים השפיל עצמו ועשה את עצמו לשנים עשר קרעים (דרכים) כנגד שנים עשר שבטי ישראל, והגביה את גליו למעלה שש מאות אמות (מיל), והקפיא את עצמו מלמטה והמתיק את מימיו, ועשה עצמו כחומה ונעשה בה חלונות שהיו ישראל רואים זה את זה ומהללים להקב"ה בשירות ותשבחות, ומהלכין בתוך הים כאדם שמהלך בביתו עד שיצאו ליבשה, לכך נאמר וברוח אפיך נערמו מים נצבו כמו נד נחלים קפאו תהומות בלב ים.

אמר אויב, אמרו חז"ל בשעה שרדפו המצריים אחרי ישראל על הים נעשו שלש כתות, כת ראשונה אומרת נטבע עצמנו בים, וכת שניה אומרת נשוב למצרים, וכת שלישית אומרת נערוך עמהם מלחמה; כת שאומרת נטבע עצמנו בים אמר להם משה התיצבו וראו את ישועת ה', כת שאומרת נחזור למצרים אמר להם משה לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, כת שאומרת נערוך עמהם מלחמה אמר להם משה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. וכיון שנבקע הים נשמע שמועתו מסוף העולם ועד סופו, וגבהו המים אלף ושש מאות מיל (17), ונבהלו כל העולם ואחזם אימה ורעדה. באותה שעה עמדו כל השבטים על שפת הים והיו אומרים מי ירד בים תחלה, עד שקפץ שבט

---

(16) פי' אמות אני או ימותו ישראל בטרם אשלחם. (17) בתרגום יונתן פ' בשלח איתא תלת מאה מילין.

בנימין וירד תחלה וכל השבטים אחריו, לפיכך זכה בנימין ויצא ממנו מרדכי הצדיק שנפדו ישראל על ידו מן מות לחיים. כיון שראו המצריים שנכנסו ישראל לים סוף, אף הם נחלקו לשלש כתות, כת ראשונה אומרת נחזירם למצרים, כת שניה אומרת נהרוג אותם, כת שלישית אומרת נפשיטם ונעזבם ערומים. כת שאומרת נחזירם למצרים נשף הקב"ה עליהם ברוחו וכסה אותם הים שנאמר נשפת ברוחך כסמו ים, וכת שאומרת נהרגם טבעם הקב"ה שנאמר ומבחר שלישיו טבעו בים סוף, וכת שאומרת נפשיטם ונעזבם ערומים ניער הקב"ה אותם בים שנאמר וינער ה' את מצרים בתוך הים. כיון שראו המצריים שהתחיל בהם הפורענות אמרו אלהיהם של ישראל גדול הוא מאד נחזור ונברח למצרים, כיון שראה הקב"ה כך שגר לפניהם מלאך בדמות סוס נקבה ונכנסה לים ורצו אחריה כל הסוסים ונכנסו לים בעל כרחם, מיד אמר הקב"ה למשה נטה ידך על הים וישובו המים על מצרים, ויט משה את ידו על הים, ומיד בזזו ישראל את ממונם של מצרים, לכך נאמר אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי.

נשפת ברוחך כסמו ים, אמרו חז"ל בשעה שטבעו המצריים בים היו בהם שני מכשפים ושמם יוחני וממרא ואמרו לפרעה אם ביד הקב"ה נס זה אין אנו יכולין לו, אבל אם ביד מלאכים הוא אנו יכולין לנערם (המלאכים) בים, עשו כשפים והורידו אותם אל הים, אז אמרו המלאכים הושיענו אלהים כי באו מים עד נפש (18), ואתה במאמרך טבעת אותם בים במים אדירים, לכך נאמר נשפת ברוחך כסמו ים צללו כעופרת במים אדירים.

מי כמוך, אמרו חז"ל בשעה שאמרו ישראל זאת השירה לפני הקב"ה שמע אותה פרעה כשהיה מטורף בים ונשא אצבעו לשמים ואמר מאמין אני בך שאתה הצדיק ואני ועמי הרשעים ואין אלוה בעולם אלא אתה. באותה שעה ירד גבריאל והטיל על צוארו שלשלת של ברזל ואמר לו רשע! אתמול אמרת מי ה' אשר אשמע בקולו ועכשיו אתה אומר ה' הצדיק. מיד הורידו למצולות ים ועכבו שם חמשים יום וציער אותו כדי שיכיר נפלאותיו של הקב"ה, ולאחר כן העלו מן הים והמליכו על נינוה, וכשבא יונה לנינוה ואמר עוד ארבעים יום ונינוה נהפכת מיד אחזו אימה ורעדה וקם מכסאו ויכס שק וישב על האפר והוא בעצמו זעק ואמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישתו, כי יודע אני שאין אלוה אחר בכל העולם כמוהו, וכל דבריו אמת וכל משפטיו באמת ובאמונה. ועדיין פרעה חי ועומד בפתחו של גיהנם, וכשנכנסין מלכי או"ה מיד הוא מודיע להם גבורותיו של הקב"ה, ואומר להם שוטים שבעולם מפני מה לא למדתם ממני דעת, שהרי אני כפרתי בהקב"ה לכן שלח בי עשר מכות, ואף טבעני בים ועכבני שם חמשים יום, ולאחר כן העלני מן הים, ולבסוף האמנתי בו בעל כרחי, לכך שררו ישראל זאת השירה ואמרו כולם יחד מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא.

נטית ימינך, אמרו חז"ל יכולין אנו ללמוד מפסוק זה שלא רצה הים לקבלם ולא רצתה הארץ לבולעם, הים היה משליכם לארץ והארץ משליכם בים, ולמה? שהיה הים מתיירא מיום הדין שלא יבקש אותם הקב"ה ממנו, והארץ היתה מתייראה כמו כן שלא יקללנה הקב"ה כשם שקללה כשברא עולמו. שבשעה שברא את עולמו היתה רחבה ושוה בכל מקום, וכשעמד קין והרג את הבל אחיו היה תוסס דמו בארץ וקללה הקב"ה, מיד נעשו ההרים והגבעות (19), ובשביל כך לא רצתה הארץ לבלעם, אז אמר הקב"ה אל הארץ אל תיראי, מיד פתחה האדמה את פיה ובלעה אותם, לכך נאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ.

נחית בחסדך, אמרו חז"ל יתברך שמו של הקב"ה שאין מדותיו כמדת בשר ודם, מדת ב"ו בשעה שיוצא בלילה שריו ועבדיו מוליכין לפניו נרות ואבוקות, וביום עושין לו צל מפני החמה כדי שלא ימצא צער בגופו, אבל הקב"ה אינו כן, כי ברוב אהבה שאהב את ישראל הוא בעצמו הלך לפניהם, ואלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, שכן כתיב וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם ללכת יומם ולילה, לכך נאמר נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך אל נוה קדשך.

שמעו עמים, אמרו חז"ל אמר להם משה לישראל, ראיתם כל הנסים האלה שעשה לנו הקב"ה בזמן הזה כך עתיד לעשות לאדום בשעה שהוא גואל את ישראל, שכך אמרו חכמים שלשה ימים קודם שיבא משיח יבוא אליהו בתחלה ויעמוד על הרי ציון וצועק במר ובוכה וסופד עליהם ואומר עד מתי יהיו חרבים, וקול בביתו נשמע מסוף העולם ועד סופו, ואח"כ יבא ויאמר בא שלום לעולם שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום, וכשישמעו הרשעים בגיהנם מיד יהיו שמחים ויאמרו בא שלום לעולם. ביום השני יבא ויעמוד על הרי ישראל ויאמר בא טובה לעולם שנאמר מבשר טוב, ואפילו הרשעים ישמחו. ביום השלישי יבא ויאמר ישועה באה לעולם שנאמר משמיע ישועה. וכיון שרואים הרשעים שבגיהנם

---

(18) חסר פה כי הקב"ה בא לעזרת המלאכים ואז הודו המלאכים להקב"ה כי הצילם, ותחתיהם הטביע את יוחני וממרא. ובילקוט בשלח רמז רל"ה, מובא כי יוחני וממרא עשו להם כנפים בכשפים ופרחו באויר ונתלו ברומו של עולם, אמר גבריאל ברוב גאונך תהרוס קמיך, מיד אמר הקב"ה למיכאל לך ועשה בהם דין, תפסן מיכאל בציצת ראשן וקעקען על פני המים, הה"ד אתה פוררת בעזך ים שברת ראשי תנינים על המים. (19) עי' מדרש תהלים מזמור צ"ג ופרקי דר"א פ"ח שמובא שם באופן אחר.

שבך יאמר אליהו, אומר לציון מלך אלהיך, ללמדך שעל ציון ובניה תבא הישועה ולא לרשעים, תאחזמו חיל ואימה. באותה שעה יראה הקב"ה מלכותו וכבודו לצדיקים ולכל אומה ולשון, ומיד גואל את ישראל ויירשו את הר ציון. לכך נאמר שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת.

אז נבהלו, אמרו חז"ל מפני מה נתייראו יושבי פלשת? מפני שהרגו מבני אפרים מאתים אלף איש שמנו את הקץ ביציאת מצרים וטעו בשלשים שנה ויצאו בכח גבורתם, וכעס עליהם הקב"ה ומסרם ביד פלשתים (20), ועתה נתייראו ואמרו עתה יתגלגלו עלינו ישראל ויהרגו אותנו ויירשו את ארצנו. ומפני מה נתייראו אלופי אדום? אמרו עכשיו יפקדו עלינו אותה שנאה שהיתה בין עשו ובין יעקב ויהרגו אותנו ויירשו את ארצנו. ומפני מה נתייראו אילי מואב? אמרו עכשיו יפקדו עלינו אותה מריבה שהיתה בין רועי אברהם ובין רועי לוט אבינו. וכיון שראו מלכי כנען שכולם היו מתייראין אמרו ומה אלו שאין ישראל רוצים לשוב אל ארצם יש להם אימה ופחד, אנחנו שארצנו נתנה הקב"ה לאברהם אביהם והם באים על אותה הבטחה, על אחת כמה וכמה, לכך נאמר אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמוגו כל יושבי כנען.

תפול עליהם, אמרו חז"ל אמר להם משה לישראל: אחי! אתם תדעו שלא בחכמה ולא בתבונה ולא בכח ולא בעושר יכול אדם לכבוש אפילו עיר אחת אלא בגבורותיו של הקב"ה, שהרי כמה גבורים עתידים להלחם עליכם ועתיד הקב"ה ליתן פחדכם ומוראכם עליהם ולא יתיצב איש בפניכם, ועתיד הקב"ה לכתוב בתורתו אל יתהלל הגבור בגבורתו (ירמיה ט'), ואם אתם עושים רצונו של מקום הוא יושיעכם מיד אויביכם. ואמר משה לפני הקב"ה רבש"ע כשיבא עמלק להלחם עם ישראל תפול עליהם אימתה ופחד, וכשיבואו מלכי האמורי להטמין עצמן בנחלי ארנון בגדול זרועך ידמו כאבן, עד יעבור עם זו קנית עם יהושע את הירדן ויבואו ויירשו את ארצם וישולם נדר שנדרת לאברהם אביהם. ואף לימות המשיח עשה להם נסים ונפלאות, כמו שכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז' ט"ו), ולכך נאמר תפול עליהם אימתה ופחד בגדול זרועך ידמו כאבן עד יעבור עמך ה' עד יעבור עם זו קנית.

תביאמו ותטעמו, אמרו חז"ל ישתבח שמו של הקב"ה שמרוב אהבה שאהב את ישראל קרא להם בני בכורי. בוא וראה כמה חסדיו של הקב"ה, עבד לוביש את רבו אבל הקב"ה לובש את ישראל, שנאמר ואלבישך רקמה (יחזקאל ט"ז), עבד רוחץ אדוניו אבל הקב"ה רוחץ את ישראל שנאמר וארחצך במים, עבד נועל את אדוניו אבל הקב"ה נועל את ישראל שנאמר ואנעלך תחש. ועל כל זאת כשגלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה, גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם, גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שלחתי בבלה, ועתיד הקב"ה להחזיר את ישראל להר קדשו שנאמר והביאותים אל הר קדשי (ישעיה נ"ו), וכתיב בתריה ונטעתים על אדמתם (סוף עמוס). כיון שראה משה אהבתו של הקב"ה שאהב את ישראל, אמר לפניו רבש"ע תביאם ותטעם שם ותהיה אותה נטיעה שלמה שלא תהיה לה נתישה לעולם, ותוריד ירושלם מן השמים ולא תהרוס אותה לעולם, ותכנס גליותיהם של ישראל לתוכה וישבו עליה לבטח, לכך נאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך.

ה' ימלוך לעולם ועד, אמרו חז"ל אמר להם משה לישראל ראיתם הנסים והגבורות שעשה לכם הקב"ה, יותר ויותר הוא עתיד לעשות לכם לעתיד לבוא בעולם הזה ובעולם הבא. בעולם הזה מלחמות וצרות ויצר רע ושטן ומלאך המות שיש להם רשות לשלוט בעולם, אבל לעולם הבא אין בו לא צרות ולא אנחות ולא שעבוד ולא יצר הרע ולא שטן ולא מלאך המות שנאמר ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים (ישעיה כ') וכתיב ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (שם כ"ה). וכשיגיעו ימות המשיח יעלה גוג ומגוג על ארץ ישראל לפי שישמע שישראל הם בלא מלך ויושבין לבטח. מיד יקח עמו שבעים ואחד אומה ויעלה לירושלם, ויאמר פרעה שוטה היה שגזר להרוג את הזכרים והניח את הנקבות, ובלק טפש היה שרצה לקללם ולא היה יודע שאלהיהם היה מברכם, המן היה משוגע שרצה להרגם ולא היה יודע שאלהיהם יכול להצילם, אבל אני לא אעשה להם כן, אלא אעלה ואלחם עם אלהיהם תחלה ואח"כ אהרוג אותם שנאמר יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה' ועל משיחו, ויאמר לו הקב"ה רשע! עמי אתה מבקש לעשות מלחמה? בחייך אני אעשה עמך [כלה], מיד יוריד עליו אבני אלגביש שהם גנוזות ברקיע ויגוף אותם מגפה גדולה, שנאמר וזאת המגפה אשר יגוף ה' את כל העמים אשר צבאו על ירושלם המק בשרו והוא עומד על רגליו ועיניו תמקנה בחוריהן ולשונו תמק בפיהם (זכריה י"ד י"ב). ואחריו יקום מלך אחר רשע ועז פנים ויעשה מלחמה עם ישראל שלשה חדשים, ושמו ארמילוס, ואלו הן אותותיו: יהיה קרח ועינו אחת קטנה ואחת גדולה וזרועו של ימין טפח ושל שמאל שתי אמות וחצי ויהיה לו צרעת במצחו ואזנו הימנית סתומה והשמאלית פתוחה, וכשיבא האדם לדבר אליו

---

(20) בפרקי דר"א וכן בתרגום יונתן פ' בשלח מאתן אלפין, ובשמות רבה פ"ב שלשים ריבוא.

טובות מטה לו אזנו הסתומה ואם ירצה אדם לדבר אליו רעה יטה לו אזנו הפתוחה, ויעלה לירושלם ויהרוג משיח בן יוסף, שנאמר והביטו אלי את אשר דקרו וספדו עליו כמספד על היחיד (זכריה י"ב י'), ואח"כ יבא משיח בן דוד בענן שנאמר וארו עם ענני שמיא כבר אנש (דניאל ז') וכתיב בתריה ולה יהב שלטן ויקר ומלכו, וימית ארמילוס הרשע, שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה י"א), ואח"כ יקבץ הקב"ה נדחי ישראל המפוזרים לכאן ולכאן, שנאמר אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו (זכריה י' ח'), ויהיו תלוים בירושלם שבעים ושתים מרגליות שהן מבהיקות מסוף העולם ועד סופו, ואו"ה ילכו לאותה אורה, שנאמר והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך (ישעיה ס'). וההיכל יוריד הקב"ה מן השמים כמו שהראהו הקב"ה למשה שנאמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה'. וישבו שם ישראל אלפים שנה ואוכלין את לויתן, ולקץ אלפים שנה ישב הקב"ה על כסא דין בעמק יהשפט, ומיד השמים והארץ נחלפים וחמה ולבנה בושים שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה (ישעיה כ"ד). ומנין שביום השלישי (באלף השלישי) יהיה הדין? שנאמר ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו (הושע י'), זה הדין. והקב"ה מביא כל אומה ולשון ויאמר להם למי עבדתם בעולם שהלך ולמי השתחויתם? והם אומרים לאלילי כסף ולאלילי זהב, ויאמר להם הקב"ה עברו אתם באש הזה ואלהיכם אם יכולין להציל אתכם יצילו. מיד הם עוברים ונשרפים שם שנאמר ישובו רשעים לשאולה כל גוים שכחי אלהים (תהלים ט'). ואח"כ ישראל באים ואומר להם הקב"ה למי עבדתם? מיד עונים כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך (ישעיה ס"ג). מיד הקב"ה יצילם מדינה של גיהנם ויושבין בגן עדן ומתעדנין מפירותיה שנאמר וענוים יירשו ארץ והתענגו על רוב שלום (תהלים ל"ז). ואח"כ מחדש להם הקב"ה שמים וארץ שנאמר כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה ס"ה). והארץ שעתיד הקב"ה לחדשה תוציא אילנות טובות וכל מיני מגדים, והכל חיין לעולם ולעולמי עולמים. מי שעשה נסים ונפלאות בימים ההם הוא יעשה נסים ונפלאות עמנו בימים האלה ובזמן הזה ויקבץ אותנו מארבע כנפות הארץ ויוליכנו לירושלם, תבנה ותכונן במהרה בימינו, אמן.

תם מדרש ויושע

ויכלו: המדרש הזה נקרא כן על שם שפתח בפסוק ויכלו השמים (בראשית ב' א'), והוא אחד מהמדרשים שאבדו כאתנו, ונשארו לנו ממנו רק מאמרים מקוטעים שהביאו מחברים קדמונים, שהיה בידם המדרש הזה. בפירוש המיוחס לרש"י על דברי הימים (דהי"א ג' א') מביא בשם מדרש ויכלו ע"ד שני דניאל לאביגיל. גם מביאו ר"א בעל הרוקח (סי' שכ"ו) ויליף מחנה שהיתה מתפללת י"ח ברכות. בילקוט (שמואל רמז פ') הביא זה בשם מדרש ילמדנו, ובעל הלכות גדולות (הל' ברכות פ"ה) מביא מדרש זה בלשון „אמרין במערבא" ומצוין בצדו מדרש ילמדנו. בעלי התוספות (שבת קט"ז. ד"ה פורענות) מביאים: כדאמרינן במדרש שנסעו מהר ה' דרך שלשת ימים כתינוק היוצא מבית הספר וכו' (עי' ג"כ תוס' סנהדרין נ"ט.). בפירוש ר"ש על דמאי (פ"ד ב') נזכר „ויכלו רבה" אך טעות הוא וצ"ל ויקרא רבה. גם נזכר מדרש ויכלו בס' הגימטריאות של תלמידי ר' יהודה החסיד בכ"י על קלף (שם הגדולים). רוב דברי המדרש ויכלו לקח המסדר מן מדרש ילמדנו, שם המסדר וזמנו לא נדע, אך כנראה נסדר אחר המאה הי"א כי לא נזכר אצל המחברים שחיו קודם הזמן ההוא, גם בעל הילקוט שמעוני אינו מזכיר את מדרש ויכלו (עי' רב פעלים 62; צונץ בספר הדרשות צד 293 הערה ד', ובאוצר ישראל בערכו). ר"א גרינהוט בספר הלקוטים (ח"ב) אסף את כל המאמרים שנזכרו בספרים הנ"ל בשם מדרש ויכלו, ואלה הם:

מדרש ויכלו

[מספר הלקוטים]

בראשית: א') אמר רב ג' פעמים חייב אדם לומר ויכלו, אחד בתפלה ואחד לאחר התפלה ואחד על הכוס (רוקח סי' מ"ט). ב') וה' המטיר על סדום ועל עמורה (בראשית י"ט) בכל מערבין ערובי תחומין חוץ ממים ומלח לפי שהוא מין קללה ואין הגוף ניזוק הימנו. ג') בדה"י כתיב שני דניאל לאביגיל (דהי"א ג' א'), ובשמואל כתיב ומשנהו כלאב לאביגיל (ש"ב ג' ו') לפי שדוד נשא אביגיל אחר מות נבל והיו חושדין אותו הבן שהוא של נבל לכך קראוהו ב' שמות כלאב ודניאל, דני-אל, כלאב כלו־אב.

ויקרא ד') וזכרתם את כל מצות ה' (שלח ט"ו ל"ט), צריך לדקדק פן יקרא ושכרתם. הקורא ק"ש באותיותיה מצננין לו גיהנם, שנאמר תשלג בצלמון (עי' ברכות ט"ו:).

במדבר: ה') ויסעו (י' ל"ג) שנסעו מהר סיני דרך שלשת ימים כתינוק היוצא מבית הספר שבורח והולך לו, כך היו בורחים מהר סיני דרך שלשת ימים לפי שלמדו הרבה תורה בסיני.—אמר הקב"ה נסמוך פורענות לפורענות? לא, אלא נפסוק פ' ויהי בנסע הארון (1). ו') מה אקוב לא קבה אל (כ"ג ח'), שלא הזכיר שמו (שם ישראל) על הפורענות. אדם כי יהיה בעור בשרו וגו' נגע צרעת כי תהיה באדם (ויקרא י"ג) ולא בישראל. אלו יעמדו לברך את העם (דברים כ"ז) וגבי פורענות אלה יעמדו על הקללה (שם). ז') מי מנה עפר יעקב (דברים י') עפר, שישראל מטמינין ערלתן בעפר (בחול). ח') כשחטאו בעגל עלה משה

(1) עי' תוס' שבת ק"ו, ד"ה פורענות.

בחמישי וסוף מ׳ יום היה יום שני, מכאן תקנו חכמים שמתענים יום ב׳ ויום ה׳, בעלייתו של משה ובירידתו [2]. ט׳) ובשעה שמברך המוציא אוחז הלחם בעשר [אצבעותיו] כנגד עשר מצוות שמקיים: לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, לא תזרע כלאים, לקט, שכחה, פאה, לא תחסום שור, תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני, חלה. י׳) לא ישכב עד יאכל טרף (במדבר כ״ב כ״ה), כשבא אחד מישראל לישן אינו ישן עד שממליך הקב״ה, לא ישכב עד יאכל טרף שאומר ה׳ אלהינו ה׳ אחד, והמחבלין שומעין שהזכיר שמו של הקב״ה חומלין עליו ומלחשין אחריו בשכ״מ ובורחין, והוא נסמך בה׳ ופוקד נפשו בידו אחר שמע, בידך אפקיד רוחי (תהלים ל״א), והשומרים בלילה מוסרין אותו לשומרי היום, שנאמר נפשי לה׳ משומרים לבקר (שם ק״ל).

דברים: י״א) ראה החילותי תת (ב׳ ל״א), עומד בתפלה והגיע לו רוק רוקק לצדדין, ויהא נוהג באימה ויראה והקב״ה משפיל שונאיו. י״ב) רמה קרני [3]=מגן אברהם, ממית ומחיה=מחיה המתים, אין קדוש=האל הקדוש, דעות=חונן הדעת, ונכשלים אזרו חיל=הרוצה בתשובה, מוריד שאול ויעל=המרבה לסלוח, שמחתי בישועתך=גואל ישראל, מעפר=רופא, שבעים בלחם=מברך, חסידיו ישמור=מקבץ, ידין=אוהב צדקה ומשפט, ורשעים בחשך=מכניע, קשת גבורים=מבטח לצדיקים, קרן משיח=דוד, ואין צור כאלהינו=שומע, אל תרבו תדברו=שאותך לבדך ביראה נעבוד, יצא עתק מפיכם=הטוב, ויתן עוז למלכו=עושה שלום.

---

(2) נזכר בתוס׳ ב״ק פ״ב, בשם „מדרש“ וכונתו על מדרש ויכולו. (3) היא שירת חנה בש״א ב׳, ולמדו מזה י״ח ברכות בתפלה (רוקח סי׳ שכ״ו). וחסר פה ברכת ולירושלם שכוללה עם צמח דוד.

ויסעו: נוסד על הפסוק ויסעו ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראשית ל״ה ה׳), ונקרא ג״כ ספר מלחמות בני יעקב כי מסופר בו גבורות בני יעקב במלחמתם עם מלכי האמורי שנאספו עליהם אחרי מעשה שכם, ומלחמת יעקב ובניו עם עשו ובניו. במלחמות האלה הצטיין בפרט יהודה בגבורתו ואמץ רוחו. הסיפור הזה הוא אגדה ישנה מאד שנזכרה גם בספר היובלות (פל״ז) שנתחבר ע״י יהודי אלכסנדריא בימי בית שני. ושם כמו במדרש ויסעו נאמר כי יעקב בעצמו הרג את עשו בהלחמו עמו בעזרת בניו, אולם בספר הישר מסופר כי המלחמה הזאת קרה במות יעקב ואז נהרג עשו לקיים נבואת רבקה „למה אשכל גם שניכם יום אחד“, וכי יהודה הרגו. וכן הוא בתלמוד ירושלמי (כתובות פ״א וגיטין פ״ה), עם שנוים בתלמוד בבלי (סוטה י״ג), בספרי דברים סי׳ ל״ג, בתרגום יונתן בראשית נ׳, בפרקי דר״א (פל״ט), במדרש שוחר טוב (תהלים י״ח), ושם נאמר כי מיתת עשו היתה ע״י חושם בן דן. אמנם גם בסיפור ויסעו לא נברר הדבר כל צרכו, כי בו נאמר שיעקב פצע אותו ועשו מת מפצעיו בארודין וי״א לא מת שם. אגדת המלחמה הזאת היא בספרים חיצונים כמו צואות שנים עשר שבטים, בצואת יהודה (עי׳ קויטש אפאקריפא ח״ב צד 97, 107, 471), שיסודם מחכמי אלכסנדריא מכת האסיים, ואינן נאמנות ולכן לא נתקבלו אצל חכמינו. ועי״ז יאמר הרמב״ן: ואם נאמין בספר מלחמות בני יעקב (מדרש ויסעו) וכו׳ (פי׳ הרמב״ן עה״ת בראשית ל״ד י״ג) כי לא חשבו לבר סמכא והיה מסופק באמונתו.

מדרש ויסעו נמצא בקובץ כ״י מן י״ט ספרים אשר בבריטיש מוזיאום בלונדון סי׳ 27089, ונדפס בקושטא בשנת רע״ט, ונדפס ע״י טשארלס בהוצאתו של ספר היובלים הוספה ב׳ (אוקספורד 1895), וע״י יעלינעק בבית המדרש ח״ג בתחלתו. והיא העתקה מלה במלה מילקוט שמעוני ח״א רמז קל״ג, ומפני שהילקוט הזה מצוי בידי העוסקים בספרות המדרשים אין מן הצורך להעתיק המדרש ויסעו פה. ע״ע יעקב.

ז

זהר: ספר הזהר, ונקרא ג״כ מדרש רבי שמעון בן יוחאי, והוא קדוש מאד לבעלי המקובלים וקוראים אותו „הזהר הקדוש“. ונקרא זהר ע״ש עצמותו וצורתו שמזהיר ומאיר עיני חכמים ונפש נבונים כזהרי חמה, וכמ״ש ברעיא מהימנא (פ׳ נשא דף קכ״ד:), גם ע״ש התחלתו בשלשה דפוסים הראשונים שהוא: בראשית בריש הרמונא דמלכא, ומתחיל בפסוק והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע. הרשב״ץ (שו״ת ח״ג סי׳ נ״ו ונ״ז) ובחיי פ׳ משפטים יקראוהו בשם מדרשו של רשב״י, היוחסין (במלת רשב״י) קוראו מדרש יהי אור, הריקאנטי בטעמי מצות קורא גוף הספר זהר הגדול, ומדרש הנעלם קורא בשם הזהר המופלא. לפי המקובל אצל שלומי אמוני ישראל נתחבר ספר הזהר ע״י התנא ר״ש בן יוחאי

ובנו ר' אליעזר בהיותם במערה י"ג שנים, ותלמידי תלמידיהם מצאו איזה קונטרסים ממנו וכארבעים או ששים שנה אחרי מות רשב"י ובנו חברו את הקונטרסים לספר שלם וסידורו (שלשלת הקבלה).

הזהר כמו שהוא לפנינו מחובר על התורה בסדר הפרשיות, וכולל פשטים ומאמרים בדרש ועמוק עפ"י יסודות חכמת הקבלה, לפי המקובל נתחבר ספר הזהר גם על נביאים וכתובים אך אין בידינו רק עה"ת ומחסרון כמה פרשיות שלמות, ומעט מזעיר נמצא ממנו על המגילות. יש"ר מקנדיא בספר מצרף לחכמה מביא דברי שה"ק כי לפי קבלתו הזהר השלם כ"כ גדול בכמות שאם היה נמצא כלו יחד (כל הקונטרסים) היה משא גמל. ויש"ר מעיד מפי מגידי אמת שבשנת ש"פ (1620) כשכבשו הספרדים את עיר הידילבורגה לקחו מבית עקד הספרים (אקדמיא) כמה אלפים ספרים בכל לשון וביניהם כמה ספרים קדושים כתובים על קלף גם ספר הזהר על כל עשרים וארבע (הכ"ד) משא גמל, קצתם שלחו לרומא לחשמן, וקצתם לקח הכומר באוואריא (ביירן), גם לספרד שלחו קצת מהם וכו'. ומביא בשם היוחסין כי בשנת ה"א נ' (1290) עת נתגלה ס' הזהר נמצאו כתות אנשים שאמרו כי דברי הזהר שהם בלשון ירושלמי הם דברי רשב"י ואשר הם בלה"ק אינם דבריו, וי"א שהרמב"ן מצאו בא"י ושלחו לקטלוניא ומשם לארגון ונפל ביד ר' משה די ליאון וכו'. עכ"ל. ובשם הגדולים כתב החיד"א כי מצא רשום בזהר כ"י ישן נושן אצל ר"מ זכות כי כשמת רשב"י ור"א בנו וכל הדור ההוא אבדה חכמת הקבלה, עד שהקרה ה' לפני מלך אחד ממלכי המזרח שצוה לחפור מקום אחד על עסקי ממון, ונמצא שם ארון אחד ובו ספר הזהר ושלח לחכמי אדום ולא ידעו ולא הבינו, שלח אחר היהודים ובאו אצלו וראו הספר וא"ל אדונינו המלך זה הספר עשאו חכם אחד והוא עמוק ואין אנו מבינים אותו, א"ל וכי אין יהודי בעולם שמבין אותו? א"ל יש במדינת טוליטולא, והמלך שלח הספרים עם גבוריו לטוליטולא, וכשראו אותו חכמי טוליטולא שמחו בו שמחה גדולה ושלחו למלך מתנות רבות, ומשם נתפרסמה הקבלה בישראל. עכ"ל. אודות אמתת היחוס של ספר הזהר לרשב"י ותלמידיו ודעות המסופקים והחוקרים שונים ע"ע זהר באוצר ישראל.

ספר הזהר מחובר ומעורב עם ספרים אחרים באותו הענין. הזהר בעיקרו יש בו מאמרים שונים בשמות מתניתין תוספתא וסתרי תורה וספורי מעשיות מרשב"י בנו ותלמידיו כמו האדרות, ונוסף בו מדרש הנעלם, ספרא דצניעותא, ומאמרי סבא (בפ' משפטים) ורעיא מהימנא (בפ' פינחס), פקודין, תקוני הזהר, ועם זהר חדש ספר הבהיר, ותשובה היכלות מפרקי היכלות דר"י כ"ג. ספר הזהר נדפס ראשונה עם הקדמה ארוכה בפסק ר' יצחק דילאטאש להתיר הדפסתו, מפני שהיו יראים להדפיסו מפאת קדושתו, ונדפס ג"כ במנטובה ש"ח—ש"י, ובכרך אחד וקרימונה ש"ך, עם אמרי בינה (לבאר מלות הזרות) פראג שע"א, ועם כמה הוספות ותקונים לר"נ שפירא לובלין שפ"ג. עוד עם תוספות הגהות ותקונים ע"פ כ' דרך אמת להאריז"ל ובכמו פתח עינים לס"ב והמפסקים

זולצבאך תס"ד. הדפוסים הראשונים קרימונה לובלין וזולצבאך, שלשתם הם בכרך אחד בגוף הדף הראשון מתחיל בראשית ברישא הורמנא דמלכא, אשר כספרי הזהר שלפנינו (כמו בדפוס מנטובא, אמשטרדם קושטא ושאלוניקי ועוד) הוא בדף ט"ו ע"א. גם החליפו הסדר והנוסחאות, וקראו כל המאמרים מר' חזקיה פתח עד דף ט"ו ע"א בשם הקדמת ספר הזהר, ועד כ"ח ע"ב בסדר אחר ונוסחאות אחרות, ואחריהם הלכו מדפיסי אשכנז וזולצבאך ופולין [אבל העיקר הוא הסדר של דפוס קרימונה לובלין וזולצבאך]. וכמה פעמים אח"כ, ועוד עם ניצוצי זהר"א ונדלו ה' חלקים ליוורנו תקפ"א, ועוד ג"כ עם פי' המלות ושני פירושים בשם יד רמה ויד ה', ירושלים תר"ד—תר"ג, ולאחרונה נדפס בווילנא ע"י ראם בשלשה חלקים בשלמות עם כל הפירושים הנ"ל ועוד הוספות והגהות הארות ותקונים ווילנא תרמ"ב (והנדפס שם אח"כ אינו שלם כמוהו). גם נדפס באותיות גדולות ונקודות בחמשה חלקים ליוורנו תרל"ו. הזהר נעתק ללשון רומית צרפתית ואנגלית, וגם לעברית ע"י מרדכי ב"ר קורבא (כ"י סנבטע), וע"י ר' יהודה ראזענבערג בסדר חדש ובקיצור נפרק בשם „ספר שערי זהר תורה" ונדפס ממנו רק על חומש בראשית, ווארשא תרכ"ז.

זהר חדש: הוא קצת סתרי תורה (אותיות), פסוקים ומתניתין עם מדרש הנעלם עה"ת ושה"ש וקצת איכה ותקונים מרשב"י, כל מה שנמצא עוד אחר שנדפס ס' הזהר הנ"ל, סדרום והביאום לדפוס ר' שלמה ב"ר יצחק כ"ץ אשכנזי ור' נפתלי ב"ר יוסף, שאלוניקי שנ"ז, עם תוס' הגהות האריז"ל והגהות נלוות ע"י ר' משה מרדכי ב"ר שמואל מרגליות, קראקא שס"ג, ועוד בדפוסים אחרים. לאחרונה נדפס עם כל הנ"ל וזהר חדש על מגלת רות המכונה בשם ס' תור אורני המיוחס לרשב"י, ועם ביאורים לר"מ די לונזאנו, וביאורי הגר"א והגהות ר' ישראל דקאזניץ, והגהות ר"ד לוריא, ווארשא תרמ"ה.

זוטא: זוטא הוא מלה ארמית ועברית ופירושה קטן לעומת רבא שהוא גדול. ישנם מדרשים שנתחברו במהדורות שתים ונקראת האחת היותר גדולה „רבא" והשניה שהיא הקטנה ומאוחרת מהראשונה מכונה זוטא. כמו סדר אליהו רבא וסדר אליהו זוטא, דרך ארץ רבא וד"א זוטא, ר"ש באבער הו"ל מדרש זוטא על שה"ש רות איכה וקהלת, ברלין תרנ"ד. עי' כל אחד בערכו.

זרובבל: מדרש שנקרא ע"ש זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה ראש לעולי בבל (חגי א' א', נחמיה י"ב א') לדעת חז"ל הוא נחמיה ומכונה זרובבל שנזרע בבבל (סנהדרין ל"ח:), ובעל המדרש לקחו לשם תואר לכנסת ישראל שהיא בגלות ושואלת (בן שאלתיאל) ומבקשת ומסתכלת על הקץ ושנת הגאולה. מדרש או ספר זרובבל כולל אגדות קדמוניות מענייני הקץ ועמות המשיח ונכתב בדרך חזון על דרך דניאל, התורה זרובבל עומד בתפלה שהוא שם נדרף לעיר רומא ושם אסור בבלא הפשית, ע"ד שאמרו חז"ל והיכא יתיב אפיתחא דקרתא (רומא) ומאי סימניה יתיב ביני עניי סובלי חלאים:

וכו׳ (סנהדרין צ״ח.), ופה הוא פצוע ונבזה ויושב בכלא ומחכה עד עת קץ, ושמו מנחם בן עמיאל והוא משיח בן דוד ושם אמו חפצי בה, ונחמיה בן חושיאל הוא משיח בן יוסף יהרג. (עי׳ שוחר טוב מדרש תהלים מזמור ס׳ וז״ל וכשרואין נחמיה בן חושיאל מת לפני שערי ירושלם אומרים הבה לנו עזרת מצר וגו׳). ארמילוס הוא המלך הרשע שהיה מעיק ומיצר לישראל בזמן המחבר ואשר עשה אותו לסמל השטן הוא ארמילוס (Romulus) הרומי (ע״ע ארמילוס באוצר ישראל) שהיה המלך העשירי במשך שבע שנים ואשר החריב את הבית, וכס״ה יעמדו שבעים מלכים ועת קץ תהיה 990 שנה אחר חורבן הבית (היא שנת 1079). ספר זרובבל הוא עתיק מאד, וכבר הביא ר׳ סעדיה גאון את האגדה ע״ד ארמילוס (עי׳ צונץ צד 282 הערה ד׳). והראב״ע חושב ספר זרובבל עם דברי הימים דמשה וספר אלדד הדני ואומר שאין להאמין בהם, בדברים המכחישים הדעת הנכונה, ונותן כלל כי כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו (פי׳ לשמות ב׳ כ״ג). בפי׳ רש״י לאבות שבמחזור ויטרי (כ״י לונדון, כמו שכתוב במבוא למחזור ויטרי הוצאת מקיצי נרדמים, לקוטי בתר לקוטי צד 194), כתוב ועוד מצינו בספר זרובבל שהיה שם מטה של אהרן שגמל שקדים וכדי שלא להטיל קנאת עמר משה וחלקו לי״ב מטות עכ״ל. והנה המטה שגמל שקדים נזכר בנוסחא שלפנינו אבל חסר שחלקו לי״ב מטות, וכנראה היה לפני רש״י נוסחא אחרת. בעל הרוקח חשבו לברייתא וז״ל בספר יין הרקח לרות על פסוק יתן ה׳ את האשה וגו׳ וקרא שם בבית לחם, זה המשיח באותו שם לך אל נינוה היא רומי כדאיתא בברייתא דזרובבל עכ״ל. המשומד אייזענמענגער בספרו „ענטדעקטעס יודענטהום“ (ח״ב 704—713) אומר כי ספר זרובבל כונן נגד דת הנוצרים ומשיחם.

ספר זרובבל נדפס ראשונה בקובץ מדרשים קטנים וספורים קושטא רע״ט, ובתוספת דברים מפרקי היכלות ופסיקתא רבתי וילקוט וס׳ חסד לאברהם ווילנא תקע״ט (ועם ס׳ מלכיאל, שם), וע״י יעלינעק בבית המדרש חדר ב׳ עפ״י שני כ״י מלייפציג והוא שונה מנוסחת קושטא ונוסחת ווילנא. ונדפס ג״כ ע״י ווערטהייטער בלקט מדרשים (ירושלם תרס״ג). מובא פה נוסחת יעלינעק, והשינויים בנוסחאות אחרות מוסגר בכאן בסוגר מרובע.

ספר זרובבל

[בית המדרש חדר ב׳]

הדבר אשר היה אל זרובבל פחת יהודה [בעשרים וארבעה לחדש השביעי בחג (אחר החג)] המראה הזה [הראני ה׳] ואני הייתי מתפלל לפני ה׳, כחזיון המראה אשר ראיתי על נהר כבר, ואומר ברוך אתה ה׳ מחיה המתים.

נהם לבבי עלי לאמר איך יהיה צורת הבית לעולמים. ויענני מדלתות השמים ויאמר לי האתה זרובבל פחת יהודה? ואומר אני עבדך. ויצא אלי קול וידבר עמי כאשר ידבר איש אל רעהו, קולו שמעתי ומראהו לא ראיתי, ואקום ואתפלל כבתחילה ואגמור תפלתי ואפנה לביתי. וביום אחד עשר לחדש אדר היה מדבר עמי ויאמר לי בוא אצלי שאל ממני, ואומר מה אשאל, קצרו ימי [קרב] קצי ומלאו ימי. ויאמר לי אני אחייך, (ויאמר אלי תהי חי). ותשאני רוח בין השמים ובין הארץ ויוליכני לנינוה העיר הגדולה, והיא עיר הדמים, ויצר לי מאד, ואקום מצרה להתפלל ולחלות את פני אלהי ישראל ואתודה על פשעי וחטאתי ואומר אנא ה׳ חטאתי פשעתי ואשמתי כי נחלו כאבי. אתה הוא אלהי ישראל אשר עשית הכל ברוח פיך ובמאמרך מתים יחיו. ויאמר ה׳ אלי לך אל בית התורף (נ״א בית הלצות) מקום השוק, ואלך כאשר צוני. ויאמר אלי פנה לך הלאה, ואפנה ויגע בי וראיתי איש נבזה ופצוע, ויאמר אלי האיש הפצוע ונבזה: זרובבל! מה לך פה. ואען ואומר רוח ה׳ נשאני באשר לא ארע ויוליכני בזה המקום. ויאמר אלי אל תירא למען הראותך הובאת הנה. וכשמעי דבריו נחמתי ושאלתי לו מה שם המקום הזה, ויאמר אלי זו היא רומא רבה שאני אסור בה בכלא עד בא קיצי (נ״א אני משיח השם שאני אסור פה עד עת קץ). וכשמעי זאת הסתרתי פני רגע ממנו ואשוב ואביט אליו והסתרתי עוד כי יראתי, ויאמר אלי אל תירא ואל תחת למה אתה מחריש [והסתרת פניך ממני]. ואומר שמעתי שמעך כי משיח אלהי [יעקב] אתה, ומיד נדמה אלי כנער מכלול יופי ונעים אין כמותו. ואומר אליו מתי יאיר נר ישראל? [ומתי תבוא הגאולה] ובאמרי לו הדברים האלה והנה איש בעל [שש] כנפים בא אלי ויאמר אלי (נ״א מוסיף עוד: מה תשאל למשיח השם? ועניתי ואמרתי מתי יבא קץ הישועה ויאמר לי) כי הוא היה שר צבא ישראל שנלחם עם סנחריב ועם מלכי כנען ועתיד הוא להלחם מלחמת ה׳ עם משיח ה׳ ועם המלך עז פנים ארמילוס בן אבן שיצא מהאבן. ויוסף מטטרון המלאך ויאמר לי [אני הוא מט״ט שר הפנים ומיכאל שמי וישימני להיות על עמו ועל אוהביו] אני שנהגתי את אברהם בכל ארץ כנען ואני הוא אשר פדיתי את יצחק ונאבקתי עם יעקב במעבר יבוק, ואני שנהגתי את ישראל במדבר מ׳ שנה בשם ה׳, ואני שנגליתי ליהושע בגלגל ואני הוא ששמי כשם רבי ושמו בקרבי. ואתה זרובבל [בן שאלתיאל] שאל ממני ואגידה מה יקרה לעמך באחרית הימים. [ואען ואומר מי האיש הזה] ויאמר לי זה משיח ה׳ הצפון כאן עד עת קץ (נ״א ויאמר לי משיח ה׳ אשר יבא בעת קץ ושמו מנחם בן עמיאל ונולד לבית דוד מלך ישראל [בבוא נבוכדנצר על ירושלם] וישאהו רוח ויצפנהו כאן עד עת קץ). ואני שאלתי למטטרון [מה האותות אשר יעשה מנחם בן עמיאל זה] ויאמר אלי מטה ישועה יתן הש״י לחפצי בה אם מנחם וככב יגיה לפניה, [וכל הכוכבים ממסלות מלחמותיהם], ותצא חפצי בה ותהרוג ב׳ מלכים, שם האחד נוף מתימן [שיניף ידו על ציון]

ושם השני אטרס מאנטוכיא, ואותות האלו יהיו [בשנה החמישית] בחג השבועות, ויאמת הדבר כשיבנה העיר ארבע מאות ועשרים שנה ויחרב שנייה, ועשרים שנה לכשיבנה רומא וימליכו בה שבעים מלכים, וכשנגמרו עשרה מלכים בה והעשירי יחרוב בית המקדש ויוסר התמיד. ומאותו יום חשוב לך תשע מאות ותשעים שנה תהיה תשועת ה׳ ויזכור עם קדשו לגאלם לנטלם לנשאם ולקבצם. והמטה אשר יתן ה׳ לחפצי בה אם מנחם משקד (מן שקדים) הוא והוא נטמן ברקת (עיר נפתלי), והוא מטה אהרן ומשה ודוד מלך ישראל. והוא המטה אשר פרח באוהל מועד ויצץ ציץ ויגמול שקדים, ואליהו בן אלעזר גנזו ברקת, והיא טבריה, ושם גנזו משיח בן אפרים. ויען זרובבל בן שאלתיאל ויאמר (למיכאל) בי אדוני מתי יבא נר ישראל ומה יהיה אחרי כל זאת. ויאמר לי משיח בן יוסף יבא חמש שנים אחר חפצי בה ויקבץ כל ישראל כאיש אחד ויעמדו ארבעים שנה בירושלם ויקריבו קרבן, [ויתיחסו בני ישראל למשפחותיהם] ואז יעלה מלך פרס על ישראל ותהיה צרה גדולה בישראל, ותצא חפצי בה אשת נתן הנביא עם המטה אשר יתן ה׳ לה, ויתן ה׳ בהם רוח עועים ויהרגו איש את אחיו, ושם ימות רשע. וכשמעי דבריו נפלתי על פני ואמרתי לו הגידה לי האמת על עם קדש. וידבק בי ויראני אבן בדמות אשה ויאמר אלי אבן זאת ישכב שטן עמה ויצאו ממנה ארמילוס והוא ימלוך על כל העולם כלו ואין מי יעמוד לפניו וכל מי שלא יאמין בו ימות בחרבו הקשה, ויבא בארץ ישראל עם עשרה המלכים לירוש׳ם ויהרוג שם משיח בן יוסף וששה עשר צדיקים עמו ויגלו ישראל במדבר, וחפצי בה אם מנחם עומדת שם לא יראה אותו רשע. [והאותות המגיעות האלה יהיו בשנה הששית לחדש החמישי הוא חדש אב בששה לחדש] ומלחמה זו תהיה בחדש אב. אז ואז תהיה צרה בישראל שלא היתה כמותה בעולם וינוסו בצריחים ומערות ומדברות, וכל או״ה יטעו אחר אותו רשע שמן ארמילוס חוץ מישראל [וידקור שירון את נחמיה], ויספדו כל ישראל את נחמיה בן חושיאל שנהרג ותהיה נבלתו מושלכת לפני שערי ירושלם וחיה ועוף לא יגעו בה. [ולאחר אחד וארבעים יום יקברו הקב״ה בקבורת בית יהודה. ואני זרובבל הוספתי לשאול למט״ט שר הפנים על אותות נגיד ברית עם קדושים, ויאמר לי העגל הזה הוא ירבץ ויכרת סעיפה של הכרך הזה היא נינוה עיר הדמים והיא רומא רבתי, ואמרתי לו אדוני מתי קץ? ויבא וידבק בי ויאחז בידי, ויביאני בית הלצות ויראני שם אבן שיש ולה כפני בתולה אשר לא ידעה איש, ויאמר אלי מה אתה רואה, ואומר אני רואה אבן אחת בדמות אשה ודמות פניה כאשה יפיפיה, ויען המדבר אלי ויאמר האבן הזאת היא אשת הבליעל, ובשעה שידעה אותו הבליעל ותהר ותלד את ארמילוס, והיא תהיה ראש לכל עבודה זרה, והדבר הזה בנבואת ה׳ אל זרובבל]. כשמעי דבריו ויצר לי מאד ואקום להתפלל לפני ה׳, וישמע וישלח את מלאכו אלי ואדע כי הוא המלאך הדובר בי ואשתחוה לפניו. ויאמר אלי מה לך זרובבל, ואומר אליו הבהילני רוח, ויעמוד מטטרון ויען ויאמר זרובבל! שאל ממני בטרם אלך מעמך, ואשאל לו ואומר מתי יבוא נר ישראל? ויען אלי ויאמר חי ה׳ אשר שלחני כי אומר אליך את מעשה הש״י, כי הקול הקדוש שלחני אליך להגידך את כל אשר תשאל. ויאמר אלי מיכאל גשה נא אלי ושים לבך לאשר אני אומר אליך כי אמת הדבר בשם אלהים חיים. ויאמר אלי: מנחם בן עמיאל יבא פתאום בחדש ניסן [בארבעה עשר בו] ויעמוד על בקעת ארבאל [אשר ליהושע בן שרף] ויצאו אליו כל חכמי ישראל, ולהם יאמר בן עמיאל, אני הוא משיח אשר שלחני ה׳ לבשרכם ולהצילכם מיד צורריכם. ויביטו בו החכמים ויבזוהו כמו שאתה בזית אותו [ולא יאמינו בו], ותבער בו חמתו וילבש בגדי נקם תלבושת, ויבא בשערי ירושלם ועמו אליהו הנביא ויקיצו ויחיו את נחמיה בן חושיאל הנהרג ויאמינו במנחם בן עמיאל.

[וזה דבר ה׳ אשר דבר מט״ט שר צבא ה׳ באמת, אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים ועצת שלום תהיה בין שניהם]. וכך השביעני מטטרון כי [ביום אחד ועשרים לחדש הראשון] למלאות חרבות ירושלם תשע מאות ותשעים שנה תהיה תשועת ה׳ [יבא מנחם בן עמיאל בימי ארמילוס אשר תלד הצלם]. מנחם ואליהו יעמדו על הים הגדול ויקראו במבואיו, ויצאו כל פגרי ישראל שהשליכו עצמם בים מפני שוביהם [בעמק יהושפט כי שם יהיה משפט לרשעים ושמחה לצדיקים, בחדש השני הוא חדש אייר]. ואז תעל עדת קרח ויבואו אצל משה ויחיו מתי מדבר ואסף דגל הקרחי [אשר פצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת בתיהם ואת אהליהם בערבות יריחו על נחל השיטים, ובשמונה עשר בו ירעשו ההרים והגבעות ותתנודד הארץ וכל אשר עליה והים וכל אשר בו. ובאחד לחדש השלישי יבואו מתי מדבר ויעשו חבורות חבורות עם אחיהם על נחל השיטים, ובשמונה עשר בו לחדש סיון יהיה רעש בבתים ובחומות ובמגדלים ותרגז הארץ ויושביה], וירד הש״י בהר גריזים וההר יבקע מנערתו וילחם בגוים ההם, כאיש מלחמות יעיר קנאה, ויבא משיח בן דוד ויפח באפיו של ארמילוס וימיתהו, וכל ישראל יראו בשוב ה׳ ציון (שנאמר עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון) כאיש מלחמות וכובע ישועה בראשו וילבש שריון וילחם בארמילוס ובחייליו, ויפלו כלם פגרים מתים בבקעת ארבאל. וימלטו שרידים ויתקבצו בסלע חמשה אלף וחמש מאות, ולבושי שריון מאה אלף וחמש מאות מישראל ונחמיה בראשם ויהרגום. ואחרי זאת יבא מנחם בן עמיאל ונחמיה ואליהו ויעלו לירושלם ובחדש אב [בו

ביום אשר ספדו על נחמיה] ישבו בחרבות ירושלם, והיתה שמחה גדולה לישראל ויקריבו קרבניהם ויערב לה׳ מנחת יהודה וישראל כבראשונה וירח ריח נחוחינו וישמח מאד בהדר הבית הבנוי למעלה [ויצא משיח ה׳ וכל ישראל אחריו ברגליהם ויעמדו לפני שערי ירושלם מול הר גריזים, והאל הקדוש יעמוד בראש ההר, והאימה תכבד על השמים ושמי השמים ועל המים ותנוביהם ועל ההרים ויסודותיהם, ולא ימצא בכל בריה רוח ונשמה, כי יעלה הקב״ה נגד הכל על הר הזיתים. ותראינה ציון וירושלם ותאמר ציון מי ילד לי את אלה ואלה איפה הם (ישעיה מ״ט כ״א), ויעל נחמיה לירושלם ויאמר הנה בניך אשר ילדת ואשר גלו ממך, גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלם הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך (שם נ״ד ב׳). ויראני מט״ט הדובר בי את כל הדברים האלה], והוסיף בה באורך וברוחב, [וראיתי חומותיה מקיפות סביבותיה] מן המדבר והלבנון ומן הנהר הגדול נהר פרת ועד הים האחרון. ויראני הבית וההיכל בנוי על חמשה ראשי הרים, ואשאל לו מה שמם, ויען לי לבנון והר המוריה ותבור וכרמל וחרמון [ויען מט״ט ויאמר אלי האות הזה יהיה למלאות לחרבות ירושלם תשע מאות ותשעים שנה תשועה לה׳, אם תבעיון בעיו שובו אתיו (ישעיה כ״א י״ב). בשנה החמישית יבא נחמיה בן חושיאל ויקבץ ישראל לירושלם, בשנה הששית תעמוד חפצי בה אשת נתן בן דוד הנולד בחברון (עי׳ זכריה י״ב ובפירושים שם) ותהרוג שני מלכים נוף ואטרם (עי׳ לעיל), ובשנה השביעית יציץ שרש ישי הוא מנחם בן עמיאל].

ואלו הם העשרה מלכים אשר יקומו על האומות בשבע שנים (קודם בוא המשיח): הראשון סליקום מאספמיא, השני ארטימוס ממדינת הים, השלישי קילוס (טלים) מגיתו, הרביעי פאולוס מגליא, החמישי דומטרים (מאדור) ממרטניא, הששי מרקולום מאיטליא, השביעי ארכטונוס מאדמוס (מרודמא), השמיני מספליסנים (אפעלסטוס) מארם נהרים, התשיעי פרוס (שירק) מפרס [יבוא ויערוך מלחמה בבקעת ארבאל ויצא עליו נשרב ויכהו ויבוא וימלוך באותו בקעה. הוא מתחיל ליטע אשרות אשר שנא ה׳. כי ביום ההוא שכר אדם לא נהיה ושכר הבהמה איננו, וארבע מזבחות יבנה ויכעוס לה׳ במעשיו, ורעב גדול יהיה על פני כל הארץ חמשה וארבעים יום, וישראל ומלכיהם ונביאיהם יפוצו על מדבר ירושלם ועל נחל השיטים, ומלוח על שיח קוטפים למחיתם. בו ביום ומעיין מבית ה׳ יצא והשקה את נחל השיטים]. ומלך העשירי הוא ארמילוס בן אבן [שיש שבבית התורף של לצים, וכל הגוים בכל המקומות יבואו ויעמדו לפני האבן, ויקטירו לפניה, ולא יוכלו לראות פניה מיופיה, וכל אשר יגבה לבו להביט אליה לא יוכל]. וזה סימן דמות ארמילוס: שער ראשו [צבוע] כזהב וכבול, וידיו עד עקבי רגליו, [ושתים עשרה אמות קומתו] ופניו ארוך זרת בין עין לעין, ועיניו עקומות ושני קדקדין לו, וכל רואיו ייראו ממנו. [ואחרי כן יבא לפניו מנחם בן עמיאל מן נחל השיטים ויפח באפיו וימיתהו כמו שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה י״א ד׳)]. מיד אחריו והיתה לה׳ המלוכה, ועינינו תראינה הקריה הנסוכה, אשר בגלות נמשכה, בחטאנו עד הנה התוחלת נמשכה [ויקבלון מלכותא קדישי עליונים. אלה הדברים שהגיד מט״ט שר צבא ה׳ לזרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה בתוך הגולה בימי מלך פרס, ויכתבם זכריה בן עדוא ואליהו הנביא לעם שיגיעו באחרית הימים. ויקח ה׳ את זרובבל וישימהו עם מנחם בן עמיאל לימים ושנים ועתים, עת קץ יביא עמו לכל קהל ישראל דברי שלום. המקום יזכנו לראות בית המקדש בבנינו ולראות משיח צדקנו במהרה בימינו אמן אמן אמן, סלה סלה סלה].

סליק ספר זרובבל

ח

חבוט הקבר: עי׳ גן עדן וגיהנם

חולדה ובור: אגדה עתיקה שהיתה ידועה בזמן התלמוד ונזכרה בדברי ר׳ חנינא׳ כצ גריאה במה גדולים בעלי אמנה, מנא לן מחולדה ובור, ומה המאמין בחולדה ובור כך המאמין בהקב״ה על אחת כו״כ (תענית ה׳.). רש״י הביא זה המעשה ונמצא ג״כ בתוספות ובפחד יצחק ערך בעלי אמנה, כל אחד בסגנון לשונו בקיצור, ונראה כי כולם שאבו מקבלת הגאונים, והערוך מביאו באריכות יותר. בחומר הזה השתמש משה לאסקי בשירו „נאמני ארץ או חולדה ובור“ (ווארשא ת״ר), גם אליהו מרדכי ווערבעל חרר שיר „חולדה ובור או עדים נאמנים“ (תר״ב), ואברהם

גאלדפאדען ערב את האגדה הזאת במחזה „שולמית". לדעת שמואל קרויס נמצאת אגדה זו גם בין העמים הקדמונים (הגורן ח"א 30).

חולדה ובור

[מספר הערוך השלם ע' חלד]

מעשה בנערה שהיתה הולכת לבית אביה והיתה מקושטת בכלי כסף וזהב וגם יפת תואר, ותעת בדרך והלכה בלא יישוב, כיון שהגיע חצי יום צמאה ולא היתה לה לויה, ראתה באר וחבל של דלי תלוי עליה, אחזה בחבל ונשתלשלה וירדה לבאר. לאחר ששתת בקשה לעלות ולא יכלה, היתה בוכת וצועקת, עבר עליה אדם אחד ושמע קולה ועמד על הבאר והציץ בה ולא היה יכול להבחין לה, אמר לה מי את, מבני אדם או מבני המזיקין? אמרה לו מבני אדם אני, אמר לה שמא מן הרוחות את ומתנכרת עלי? א"ל לאו. אמר לה השבעי לי שמבני אדם את, נשבעה לו. אמר לה מה טיבך? סיפרה לו כל המעשה, א"ל אם אני מעלך תנשאי לי? אמרה לו הן, העלה. כיון שהעלה ביקש להיזקק לה מיד, אמרה לו מאיזה עם אתה א"ל מישראל אני וממקום פלוני אני וכהן אני. אמרה לו אף אני ממקום פלוני ממשפחת פלוני בני אדם ידועים ונקובי שם. אמרה לו עם קדוש כמותך שבחר בך הקב"ה וקידשך מכל ישראל (לכהן) אתה מבקש לעשות כבהמה [לישאת אותי] בלא כתובה ובלא קידושין. בוא אחרי אצל אבי ואמי ואני מתארסת לך. נתנו ברית זה לזו וזו לזה. אמר לה מי יהיה עד ביני ובינך? והיתה חולדה אחת עוברת כנגדן, אמרה לו השמים וחולדה זו ובאר זה יהיו עדים שאין אנו מכזבים זה בזה! הלכו כל אחד לדרכו, ואותה הנערה עמדה באמונתה וכל מי שהיה תבעה היתה ממאנת עליו, וכיון שהחזיקו בה התחילה לנהוג עצמה כשוטה ונכפה ומקרעת בגדיה ובגדי כל מי שהיה נוגע בה עד שנמנעו בני אדם ממנה, והיא היתה משמרת בריתה לאותו האיש, והוא כיון שעבר מכנגד פניה תקפו יצרו ושכח והלך לעירו ונפנה למלאכתו, ונשא אשה אחרת, ונתעברה וילדה בן זכר, וכשהגיע לשלשה חדשים חנקתו חולדה, ועוד נתעברה וילדה זכר ונפל לבור. אמרה לו אשתו אם כדרך כל אדם היו מתים בניך הייתי אומרת צדוק הדין, עכשיו שמתו מיתה משונה אין זה בלא דבר, אלא ספר לי מה מעשיך. גילה לה כל המעשה. נתגרשה ממנו, אמרה לו לך אצל חלקך שנתן לך הקב"ה, הלך ושאל בעירה, אמרו לו נכפת היא כל מי שתובע אותה כך וכך עושה לו. הלך אצל אביה סיפר לו כל המעשה, אמר לו אני אקבל כל מום שבה. העמיד עליו עדים בא אצלה, התחילה לעשות כמנהגה. סיפר לה מעשה חולדה ובור. אמ ה לו אף אני בבריתי עמדתי. מיד נתיישבה דעתן ופרו ורבו בבנים ובנכסים, ועליה אמר הכתוב עיני בנאמני ארץ (תהלים ק"א ו').

חופת אליהו: נחלק לחופת אליהו רבה וחופת אליהו זוטא, ונקרא ג"כ שבע חופות, כעין „מעשה תורה" המיוחס לרבינו הקדוש. חופת אליהו הוא מדרש קדמון בהלכות ואגדות כסדר המספרים, מעם הכנוי שבע חופות ע"ש תחלת המאמר „שבע חופות" וכו' שנכללו בו מספרים משבעת דברים, ואח"כ הוסיפו עוד מספרים אחרים ממספר שלשה ואילך וקראו אותו חופת אליהו, אולי ע"ש המלקט והמסדר. והיו שני ילקוטים ממין הזה אחד גדול ואחד קטן, וקראום חופת אליהו רבה וזוטא, כעין סדר אליהו רבה וזוטא. מאמר אחד מחופת אליהו רבה נמצא בספר מנורת המאור (נר ג' חלק ב' כלל ז' פרק י"ב וי"ג) לר"י אבוהב, בענין צדקה וגמילות חסדים, וכן נמצא בו מאמר מחופת אליהו זוטא (בנר ד' חלק ב' כלל א' פרק ב'). וקרובים הדברים לדברי התנא דבי אליהו, ואפשר שנתחלף זה בזה. אולם מקור המדרש חופת אליהו רבה הוא בראשית חכמה (בסופו) לר"א די וידאש. ונמצא חופת אליהו או שבע חופות בכ"י די רוסי סי' 327 משנת 1290, וחופת אליהו רבה בכ"י אוקספורד ברשימת נייבויער סי' 1312 הנלוה לספר מנורת המאור מר' ישראל אלנקווה.

שבע חופות או חופת אליהו

[מספר כבוד חופה לרח"מ הורוויץ]

א') שבע חופות עתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבוא, וכל אחת ואחת לפי מעשיו, שנאמר וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה (ישעיה ד' ה') אלו שבע חופות שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא (עי' ב"ב ע"ה.). למה אמר הנביא (1) הוי הוי ונוסו מארץ צפון נאם ה' וגו' (זכריה ב' י') מלמד שבשעה שהגיע זמנה של ירושלם להחרב היה ירמיה מקונן עליה בלשון כפול, בכה תבכה בלילה (איכה א'), מעי מעי (ירמיה ד'), עיני עיני (איכה א'), שבר על שבר (ירמיה ד'), אסף אסיפם (שם ח'). ובאותו לשון עתיד הקב"ה לנחמה שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעיה נ"א), אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך (שם מ"ג) עורי עורי (שם נ"א) התעוררי התעוררי (שם). ומה שכתוב הוי הוי ונוסו מארץ צפון, שמא תאמר לצפון לבד גלו, והרי כתיב כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאום ה' (זכריה ב'), אלא כשנפתחה פורענות על ירושלם לא נפתחה אלא מן הצפון, כמו שנאמר כי מצפון עשן בא (ישעיה י"ד ל"א), ואומר מצפון תפתח הרעה (ירמיה א' י"ד), לפיכך כשהמבשר (אליהו) יבא לירושלם לא יבוא אלא מן הצפון שנאמר אמור לצפון תני ולתימן אל תכלאי

---

(1) כנראה חסר פה, כי כוונתו לחשוב שבעת מיני קינות כפולות, ושבעה מיני נחמתא.

הביאי בני וגו' (ישעיה מ"ג), לכך נאמר ונוסו מארץ צפון נאום ה' כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם נאום ה'. אמר ר' יהושע בן קרחה היה למקרא זה לומר כי לארבע רוחות השמים (תענית ג': ע"ז י':), אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא ארבע רוחות כך אי אפשר לעולם בלא ישראל שנאמר כה אמר ה' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג), כל מקום שאמר הכתוב כה אמר ה' היא נבואה לשעתה, וכל מקום שאמר הכתוב כי כה אמר ה' היא נבואה לעתיד. ב') שבעה מיני זהב בעולם: זהב טוב (בראשית ב'), זהב טהור (שמות כ"ה), זהב סגור (מ"א ו'), זהב שחוט (שם י'), זהב אופיר (דהי"ב ט'), זהב מאופז (ירמיה י'), זהב פרוים (דהי"ב ג') (2). ג') שבעה שמות נקראים [חגבים]: ארבה, חגב, סלעם, חרגל (ויקרא י"א), ילק (ירמיה נ"א) חסיל (מ"א ח') גזם (יואל א'). ד') שבעה מלכו בשומרון על ישראל וכולם עבדו ע"ז ואלו הן: ירבעם בן נבט [בעשא], אחאב בן עמרי, ויהוא בן נמשי, ומנחם בן גדי, ופקח בן רמליהו, [הושע בן אלה] (3). ה') שבעה שמות נקרא למאכל, ואלו הן: דגן, שבר (בראשית מ"ב), תבואה, תנובה (דברים ל"ב), יבול (ויקרא כ"ו), בר (בראשית מ"א), מזון (שם מ"ה כ"ג). ו') שבעה גנבים נקראו בעולם, ואלו הן: גונב דעת הבריות, והמקרב לחבירו לאורחו ואין בלבו לקרותו [והמרבה לו תקרובת ויודע בו שאינו מקבל], והפותח חביות של יין מכורות לחנוני, ומי שמעוול במידה ובמשקל, והמערב את הנירא (מין עשב) בתלתן, והחומץ בשמן אע"פ שאמרו שמן אינו מקבל כלום לפיכך מושחין ממנו המלכים (תוספתא ב"ק פ"ז ה'). ז') ז' שמות נקראו עניים: עני, ואביון, דל, מך, רש, מסכן, איש תככים. ח') שבעה נקראו נאמנין תחת הקב"ה ואלו הן: תורה ואברהם משה ושמואל ואוריהו חכריהו וחולאים, תורה מנין שנאמר עדות ה' נאמנה (תהלים י"ט), אברהם מנין שנאמר ומצאת את לבבו נאמן לפניך (נחמיה ט'), משה מנין שנאמר כי בכל ביתי נאמן הוא (במדבר י"ב), שמואל מנין שנאמר כי נאמן שמואל (ש"א ג'), ואוריהו חכריהו מנין שנאמר ואעידה לי עדים נאמנים את אוריהו הכהן ואת זכריהו בן יברכיהו (ישעיה ח'), חלאים מנין שנאמר וחליים רעים ונאמנים (דברים כ"ח), וי"א אף מצוות נקראו נאמנים שנאמר נאמנים כל פקודיו (תהלים קי"א), והקב"ה שהוא מלך על כל העולם והוא ברא את כל העולם והוא עתיד לחדשו, הוא בעצמו נקרא נאמן שנאמר האל הנאמן (דברים ז'). ט') שבעה דברים צוה רבינו הגדול (הקדוש) את בנו, שלשה ליראת חטא וארבעה לדרך ארץ: ג' ליראת חטא, אל תישן על המטה עד שתקרא ק"ש ותתפלל, ואל תכנס לבית המדרש אחרון, ואל תאכל בשבת עד שתגמור הפרשה; ד' של ד"א, אל תחתוך על ידך בשר, כדי שלא תחתוך בשרך ונמצאת מבזה את האוכלין, ואל תשיח אחרי הכותל שכך אמרו חכמים אזנים להם לכותל ואזנים לבית הכסא, וכשתגיע לנהר תן מנעליך ברגליך עד שתעבור, ואל יציע אחר מטתך, אע"פ שיש לך עבדים ושפחות שיציעו מטתך (עי' פסחים קי"ב:). י') ז' דברים נאמרו בגסי הרוח, תורתו משתכח, ויסורין באין עליו, ושכינה מסתלקת ממנו, וסוף יכשל באשת איש, ותקלות באות עליו, ונופל בידי עוני, ונטרד מכל חיי עוה"ב (עי' סוטה ד': ב"ב ס"ב.). י"א) ז' אין להם חלק לעוה"ב, המזכיר את השם בכל עת, ובכל מקום, והקורע בגדיו בחמתו, והמוכר לבונה לע"ז, והלוחש על המכה שמו של הקב"ה, והמלוה ברבית, ומי שמשלח מדנים בין אחים. י"ב) שבעה דברים עתיד משיח להראות להן לישראל, מראה להם כסא הכבוד, מעלה קרח ועדתו, מראה להם גן עדן, עץ החיים, גיהנם, כל הצדיקים, מראה להם החיים והמתים. י"ג) ז' מעלות לצדיקים בגן עדן זו למעלה מזו, ראשונה אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (תהלים ק"מ), שניה אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך (שם ס"ג), שלישית אשרי יושבי ביתך (שם פ"ד), רביעית מי יגור באהלך (שם ט"ו), חמישית ומי ישכון בהר קדשך, ששית מי יעלה בהר ה', שביעית ומי יקום במקום קדשו, ועל כולן הוא אומר נקי כפים ובר לבב (שם). י"ד) ז' כורתי ברית הן, אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן פנחס ודוד. באברהם כתיב ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית לאמר (בראשית ט"ו), יצחק ויעקב מנין שנאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק (ויקרא כ"ו), במשה מנין שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית (שמות ל"ד), באהרן כתיב בריתי היתה אתו החיים והשלום (מלאכי ב'), בפנחס מנין דכתיב והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם (במדבר כ"ה), בדוד מנין דכתיב ברית כרתי לבחירי (תהלים פ"ט). ט"ו) ז' שלא שלט בהם יצר הרע בעולם ואלו הן: אברהם יצחק יעקב משה אהרן דוד וישי (עי' ב"ב י"ז:). ט"ז) ז' עמודי עולם יצאו מרות המואביה שנתברכו בשבע מדות ואלו הן: דוד יחזקיהו משיח דניאל חנניה מישאל ועזריה. בדוד כתיב בן לישי בית הלחמי יודע נגן וגבור חיל ואיש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה' עמו, בן שהוא בניינו של עולם, יודע נגן יודע לשאול, וגבור חיל יודע להשיב, ואיש מלחמה שיודע לפלפל, ונבון דעת שמבין דבר מתוך דבר, ואיש תואר שמראה פנים בהלכה, וה' עמו הלכה כמותו בכל מקום. בחזקיהו כתיב פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום (ישעיה ט'), פלא על שעשה הקב"ה פלא בימיו, יועץ על שיעץ ישראל עצה טובה והקריבן לפני אביהם שבשמים, אל גבור על שנתעסק

(2) עי' יומא מ"ד: (3) עי' גיטין פ"ח. ושם נאמר שעבדו בה ז' בתי דינין ע"ז, כי מספר המלכים שעבדו ע"ז הם כפלים.

בגבורתו של אל ונתעסק בגבורתה של תורה, אבי על שנעשה אב לישראל, עד שנתרחק מבנין ביהמ"ק שנקרא עדי עד, שר שנעשה שר לישראל, שלום שעקר כל ע"ז שבעולם ועשה שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. במשיח כתיב ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה' (ישעיה י"א). בדניאל וחנניה מישאל ועזריה כתיב ילדים אשר אין בהם כל מום, וטובי מראה, ומשכילים בכל חכמה, ויודעי דעת, ומביני מדע, ואשר כח בהם לעמוד בהיכל המלך, וללמדם ספר ולשון כשדים (דניאל א'). י"ז) ז' שמות נקראו ליצר הרע: מפי הקב"ה נקרא רע שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (בראשית ח'), מפי משה נקרא ערל שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י'), מפי דוד נקרא טמא שנאמר לב טהור ברא לי אלהים (תהלים נ"א), מפי שלמה נקרא שונא שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם (משלי כ"ה), מפי יחזקאל נקרא אבן שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל ל"ו), מפי ישעיה נקרא מכשול שנאמר הרימו מכשול מדרך עמי (ישעיה נ"ז), מפי יואל נקרא צפוני שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם והדחתיו אל ארץ ציה ושממה את פניו אל הים הקדמוני וסופו אל הים האחרון ועלה באשו ותעל צחנתו כי הגדיל לעשות (יואל ב'). פירוש הצפוני זה יצר הרע שהוא צפון בלבו של אדם, את פניו אל הים הקדמוני היו פניו בבית ראשון עד שהחריבו, וסופו אל הים האחרון שטרח בבית שני עד שהחריבו, ועלה באשו ותעל צחנתו שהניח כל או"ה ומתגרה בהם בישראל, כי הגדיל לעשות כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו. י"ח) ז' מנודין לשמים, מי שאין לו תפילין בראשו ובזרועו ציצית בבגדו ומזוזה בפתחו ומנעל ברגליו, ומי שאין לו אשה, ומי שיש לו אשה ואין לו בנים, ומי שיש לו בנים ואין לומדין דברי תורה, ומי שאינו רץ לדבר מצוה, ומי שאינו רגיל בבית הכנסת, ומי שאוכל בלא נטילת ידים. י"ט) שבעה דברים מביאין האדם לידי תחתוניות האוכל עלי קנים, ועלי נפנים, ועלי מוריגי בהמה, ושותה שמרי יין, והאוכל שדרו של דג, והאוכל דג מלוח שלא נתבשל כל צרכו, והמקנח בצרור או באבן שקנח בה חברו. וי"א אף התולה עצמו בבית הכסא פי' שאינו יושב על הכסא כשעושה צרכיו. כ') שבעה דברים מכוסין מבני אדם: יום המיתה, ויום הלידה, ועומק הדין, ואין אדם יודע במה משתכר, ומהו בלבו של חבירו, ומתי מלכות בית דוד גוברת, ומתי מלכות אדום נופלת. כ"א) שבעה דברים צוה רבי עקיבא את ר' יהושע בנו: עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, ואל תשב בגבהה של עיר, ואל תגביה פתחך משל חבירך, ואל תתפלל אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין, והוי זהיר במנעל, והוי זהיר בפת שחרית בקיץ מפני החמה ובחורף מפני הצינה, (ואל תרבה שיחה עם האשה) והוי זהיר באשתך שלא תתייחד עם חתנה הראשון. כ"ב) שבעה דברים בענוים (4): מבקש ענוה זוכה לחיי עוה"ב, ותורתו משתמרת, ושכינה עמו, ונצול מן הפורענות, ולא תאונה לו רעה, והכל מרחמין עליו, ונצול מאשה רעה. כ"ג) שבעה מתעסקין בצרכי צבור: הפרנסים הדיינים ומלמדי תינוקות והחזנים והשמשים והסופרים וגבאי צדקה, ועליהם נאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (דניאל י"ב). כ"ד) שבעה יורדין לגיהנם: הכותים, והמלשינים, והמסורות (מוסרים), והמתכבד בקלון חבירו, והמכנה שם רע לחבירו, והמלבין פני חבירו ברבים, והבא על אשת איש. כ"ה) שבע מצוות נצטוו בני נח: על הדיינים, ועל ע"ז, ועל גלוי עריות, ועל שפיכות דמים, ועל ברכת השם (מגדף), ועל הגזל, ועל אבר מן החי. כ"ו) שבעה דברים נבראו קודם בריאת העולם: תורה וגן עדן וגיהנם ושמו של משיח וכסא הכבוד ותשובה ובית המקדש. תורה מנין דכתיב ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז (משלי ח'), גן עדן דכתיב ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם (בראשית ב'), גיהנם דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל'), שמו של משיח דכתיב לפני שמש ינון שמו (תהלים ע"ב), כסא הכבוד דכתיב כסא כבוד מרום מראשון (ירמיה י"ז), תשובה דכתיב בטרם תחיל ילדה (ישעיה ס"ו) ואומר תשב אנוש עד דכה ותאמר שובו בני אדם (תהלים צ'), בית המקדש דכתיב מקדש ה' כוננו ידיך (שמות ט"ו). כ"ז) שבעה דברים נוח לו לאדם שלא נברא משנברא: [מי שאין לו בנים, ומי שיש לו בנים רעים] ימות ואל יראה אותם, ימות ואל ימותו בניו בחייו, ימות ואל יתענה, ימות ואל ימסר בידי בשר ודם, ימות ואל ילבין פני חברו ברבים, ימות ואל יבא על אשת איש. כ"ח) שבעה פתחים הם הפטורין מן המזוזה: בית התבן ובית העצים ובית הבורסקי ובית האוצר ובית המרחץ ובית הכסא, ופתח שאין לו ארבעה טפחים. כ"ט) שבעה רועים הם ודוד באמצע: אדם שת אנוש מתושלח בימינו, אברהם ויעקב ומשה משמאלו. ויצחק היכן הלך? אלא הוא יושב על פתח גיהנם ומציל בניו מדינה של גיהנם.

חופת אליהו רבה

[מראשית חכמה וכבוד חופה]

א') בשלשה דברים נברא אדם הראשון: באפר בדם ובמרה, וכולם שקולים כאחד, שאילמלא שלשתן אין אדם יכול להתקיים, שאם חסרים במדותן או אם יתירים במדותן הרי זה מצטער (עי' סוטה ה'). ב') ג' נשים מלכו בעולם ציון (1) ועתליה ומלכת שבא. ג')

---

(4) הוספה מספר מעשה תורה שער ז'.

(1) אולי צ"ל שלציון המלכה עי' שבת ט"ז: ומגילת תענית פ"י.

ג׳ הטיתו הזהרות כלפי מעלה ואלו הן: אסף ירמיה חבקוק, לאסף ולירמיה השיב להם תשובה ולחבקוק לא השיב לו תשובה (2). ד׳) ג׳ מדות טובות ברא הקב״ה בעולמו ע״י שלשה צדיקים ואלו הן שיבה חקנה, וחולי, וחולה שיתרפא. שיבה חקנה ע״י אברהם שנאמר ואברהם זקן בא בימים, אמרו מיום שברא הקב״ה את עלמו עד שבא אברהם לעולם כל אותן עשרים דור שלפניו לא היתה בהם זקנה, שכמו שהיה נתגדל הבן תחת אביו לא היו מכירין בני אדם איזה מהם נולד תחלה, כך בין רב לתלמיד לא היו יודעין למי נוהגין כבוד תחלה, וכיון שבא אברהם אמר לפניו רבש״ע אם סבירא לפניך הודע בין קטן לגדול ובין אב לבן ובין רב לתלמיד. א״ל הקב״ה ושער ראשיה כעמר נקא (דניאל ז׳ ט׳), ובאברהם כתיב ואברהם זקן (בראשית כ״ד א׳). וחולי ע״י יעקב, שנאמר ויאמר ליוסף הנה אביך חולה (שם מ״ח א׳) וכתיב ויכל יעקב לצוות את בניו וגו׳. אמרו מיום שברא הקב״ה את עולמו היה אדם מהלך בדרך ומת, עד שבא יעקב לעולם ואמר לפניו אם סבירא לפניך יחלה אדם וישהה על מטתו עד שיצוה את בניו ובני ביתו, אמר הקב״ה מוטב שאתן טובה זו על ידי צדיק זה שנאמר ויכל יעקב לצוות את בניו וגו׳. וחולה שיחלה ויתרפא מחליו נתנה ע״י חזקיהו, אמרו מיום שברא הקב״ה את עולמו עד שבא חזקיהו אין חולי שולט באדם שיורד מעל המטה, וכיון שבא חזקיהו אמר לפניו רבש״ע יהי רצון מלפניך שיתרפא אדם מחליו וירד ממטה שעולה עליה ויתן שבח והודאה לשמך כל ימי חייו, אמר הקב״ה מוטב שאתן טובה זו לבריות על ידי צדיק זה, שנאמר מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו (ישעיה ל״א ט׳) ואומר והוספתי על ימיך חמש עשרה שנה (מ״ב כ״ו ו׳). ה׳) מפני שלשה דברים בעלי בתים של ישראל יורדין מנכסיהם, מפני שהן מסובין ואוכלין ושותין בעת שהם צריכין [להיות עוסקין] בצרכי צבור, ומפני שהן מבקרין שדיהן וכרמיהן בשבת, ומפני שמשחררין עבדיהם ואמהותיהם הכנענים (גיטין ל״ח:). ו׳) ג׳ דברים צריך אדם להסתכל בהם בכל יום ואלו הן בשעה שנכנס לבית הכסא אומר לו ראה כי דרכך דרך בהמה, ובשעה שיבא להקיז דם אומר לו (לעצמו) דע שאתה בשר ודם, ובשעה שהוא עומד על המת אומר לו ראה לאן הוא סופך, ואם אינו חוזר (עי״ז בתשובה) אלא שמדבר דברים יתירים (בטלים) אומר לו אולת אדם תסלף דרכו (משלי י״ט ג׳). ז׳) ג׳ צדיקים גמורים נבראו בעולם ואלו הן יעקב משה ודוד, וכתיב בהם נבואה וקריבה, ביעקב כתיב ותחי רוח יעקב אביהם הרי זו נבואה, וקריבה ויקרבו ימי ישראל למות. במשה כתיב ולא קם נביא עוד בישראל (סוף דברים) וקריבה הן קרבו ימיך למות (שם ל״א י״ד). בדוד כתיב רוח ה׳ דבר בי (ש״ב כ״ג) וקריבה ויקרבו ימי דוד למות (מ״א ב׳). ח׳) ג׳ רעים אהובים היו לאברהם ואלו הן ענר אשכול וממרא, וכשאמר הקב״ה לאברהם מול בשרך הלך ונמלך בענר, אמר לו הקב״ה צוני על המילה, אמר לו אם תעשה כך מיד כל אומות העולם יפרשו ממך ויאמרו על עצמו לא חס ואיך יחוס על אחרים. מיד הניח ענר ונמלך באשכול אך הוא משיבו כדברי ענר, הניח את שניהם והלך אצל ממרא וא״ל הקב״ה צוני ואמר לי מול את בשרך, א״ל ממרא לאברהם אם הקב״ה אמר לך על נשמתך שהיא חביבה עליך אין אתה נותנה לו? אמר מתירא אני מאד שמא אמות, א״ל אל תתירא! מכבשן האש ירד והצילך הוא עצמו שנאמר אני ה׳ אשר הוצאתיך מאור כשדים, אף עכשיו יצילך ויסייעך שנאמר אחר הדברים האלה היה דבר ה׳ אל אברהם במחזה לאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך. אחר, מהו אחר? אחר דברים שאמר ממרא לאברהם השיבו הקב״ה ואמר לו אני עוזרך וסומכך ואתן לך שכר בעולם הזה ובעולם הבא, שנאמר שכרך הרבה מאד. באותה שעה היה אברהם נושא קל וחומר ואמר היאך אעשה ומאי זה אבר אמול, אם מיד הריני קטע ואם מרגלי הריני גדם. א״ל ממרא בא ואראך מקום המילה, נטל ממרא החרב והעביר על כל גופו וכיון שבא למקום המילה מת מיד, ומפני מה מת ממרא מפני שהיה ברצונו להקדים בשרו תחלה למילה, הקב״ה אמר דבר זה לא צויתי אלא לאברהם אוהבי מפני שמסר עצמו על קדושת השם והושלך לכבשן האש. באותה שעה אמר הקב״ה לאברהם איזה אבר יתר באדם שהעולם יבנה ממנו אותו אני מצוה שתמול, כדי שיזכו בניך אחריך לחיי עולם הבא. כיון ששמע אברהם עמד ומל את בשר ערלתו. ובשביל אותה עצה שיעצו ממרא זכה ושרתה שכינה בחלקו, שנאמר וירא אליו ה׳ באלוני ממרא (ב״ר פמ״ב). ט׳) ג׳ קפצה להם הארץ ואלו הן אליעזר עבד אברהם ויעקב ואבישי בן צרויה (סנהדרין צ״ה.). י׳) ג׳ דברים עלו במחשבה ואם לא עלו דין הוא שיעלו, ואלו הן על המת שיסריח, וישתכח מן הלב, ועל התבואה שתרקב. שאילמלא המת אינו מסריח אינו נקבר, ואילמלא נשתכח מן הלב אין בני אדם פוסקין בביתם על מת, ואילמלא התבואה נרקבת אין בני אדם מוכרין תבואתם לעולם (פסחים נ״ד:). י״א) ר׳ שמעון בן מנסיא אומר על שלשה דברים בוכה הקב״ה בכל יום על תלמיד חכם שאין לו פת בסלו ועל ת״ח שאינו עוסק בתורה באשמורה האחרונה, ועליו הכתוב אומר הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו (משלי כ״ו), ועל חכם המתגאה (חגיגה ה׳:). י״ב) ג׳ דברים צריך אדם לבקש עליהם רחמים על פרנס טוב ועל שינה טובה ועל חלום טוב (ברכות נ״ה.). י״ג) ג׳ דברים מביאין בני אדם לידי עניות המזלזל בנטילת ידים, והמשתין לפני מטתו ערום, ומי שאשתו מקללת בפניו ושותק (שבת ס״ב:). י״ד)

---

(2) עי׳ ערוך ע׳ טח ב׳ וילקוט שמעוני חבקוק רמז תקס״ג.

ג׳ דברים ממעטין המזונות קול ומריבה וערוה, ור׳ מאיר אומר אף המקללת יולדי בעלה בפניו (עי׳ ב״מ נ״ט.). ט״ו) ג׳ דברים מעין עוה״ב שבת ושמש ותשמיש (עי׳ ברכות נ״ז:). ט״ז) ג׳ דברים מביאין האדם לידי פודגרא (חולי הרגלים) מנעל דחוק מטה קצרה ותשמיש ביותר (סוטה י׳). י״ז) ג׳ דברים נאמרו בצפרנים קוברן צדיק שורפן חסיד מפזרן רשע (נדה י״ז.). י״ח) ג׳ חנות הן חן אשה על בעלה, חן מקח על מקחו, חן תורה על עושיה, וי״א אף חן מקום על יושביו (סוטה מ״ז.). י״ט) ג׳ נוחלין עוה״ב הדר בא״י והמגדל בנו לת״ת והמבדיל על היין במוצאי שבתות (פסחים קי״ג.). כ׳) ג׳ הם שהודו ואבדו מעולם הזה ומעוה״ב מרגלים ודואג ובני רימון הבארתי, ור׳ מאיר אומר אף איש גר עמלקי (אבות דר״נ פמ״ה, כ״י). כ״א) ג׳ דברים העושה אותו דמו בראשו היושב בצלו של נר, והעומד לפני הנר ערום ומכבה נר בפיו מפני שנכפה, והמשמש מטתו לפני הנר מפני שהויין לו בנים נכפים (פסחים קי״ב:). כ״ב) ג׳ הקב״ה כועס בהן על מי שנעור באשמורת ואינו עוסק בתורה, ועל מי שעוסק בה ואינו מקיימה. ועל שעוסק בה ומקיימה שלא לשמה. כ״ג) ג׳ דברים הקב״ה קורא להם בעצמו ואלו הן רעב שובע ופרנס. רעב מנין כי קרא ה׳ לרעב (מ״ב ח׳), שובע מנין שנאמר וקראתי אל הדגן והרביתי אותו (יחזקאל ל״ו). פרנס מניז שנאמר ראו קרא ה׳ בשם (שמות ל״ה, ברכות נ״ה.). כ״ד) ג׳ דברים מכריז הקב״ה עליהם בכל יום בת פלוני לפלוני, אשת פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני (סוטה ב׳. מ״ק י״ח:). כ״ה) ג׳ פעמים בכל יום הכרוז יוצא מלפני הקב״ה ואומר נוח לו לאדם שלא נברא ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו ויעשה רצון קונו (ערובין י״ג:). כ״ו) ג׳ דברים אין אדם ניצל מהם בכל יום הרהור עבירה ועיון תפלה ואבק לשון הרע, ואמר רב יהודה רוב בגזל ומיעוט בעריות והכל באבק לשון הרע (ב״ב קס״ד:). כ״ז) על ג׳ דברים נאנחים הגוים בכל יום על השבת ועל התורה ועל המילה שניתן לישראל. כ״ח) ג׳ אין להם מחילה המתרעם על מדותיו, המדבר אחד בפה ואחד בלב, והרואה ערוה ומעיד יחידי (פסחים קי״ג:). כ״ט) ג׳ דברים אפילו בתשובה לא יעלה לו רפואה (נ״א בקושי בתשובה יעלה להם רפואה) הבא על אשת איש והמתכבד בקלון חבירו והמכנה שם לחבירו, וי״א אף המלבין פני חבירו ברבים אפילו בדברי תורה (ב״ב י׳:). ל׳) ר׳ יוחנן אומר ג׳ עבירות נכתבו ע״י ירמיהו וכל אחת ואחת נכתב בתריה העל אלה לא אפקוד (ירמיה ח׳), והעובר עליהן אין לו מחילה לא יום הכפורים מכפר ולא יסורין ממרקין ולא יום מיתה סולח, ואלו הן: הטוי הדין והבא על אשת איש והמספר לשון הרע. הטוי הדין דכתיב דין לא דנו וגו׳ וכתיב בתריה העל אלה לא אפקוד, והבא על אשת איש דכתיב סוסים מיוזנים משכים היו איש אל אשת רעהו יצהלו, וכתיב בתריה העל אלה לא אפקוד. והמספר לשון הרע דכתיב חץ שחוט לשונם מרמה דבר וכתיב בתריה העל אלה לא אפקוד בם (שם ט׳). שאלו תלמידיו את ריב״ז משלשה דברים הללו איזה מהם קשה, אמר להם לשון הרע קשה מכולם (עירובין ט״ו.). ל״א) ג׳ דברים מתישין את הגוף האוכל מעומד והשותה מעומד והמשמש מעומד (גיטין ע׳.). ל״ב) רשב״י אומר שלשה הקב״ה שונאן האוחז באמה ומשתין, והמשמש מטתו ערום בלא כסוי אמרו עליו שהוא עושה מעשה בהמה, והמספר דברים שבינו ובין אשתו לשום בריה (נדה ט״ז: י״ז.). ל״ג) ג׳ הקב״ה אוהבן מי שאינו כועס ומי שאינו משתכר ומי שאינו מעמיד על מדותיו (שמעביר על מדותיו). רב הונא בריה דרב חלש ונמשך לאותו עולם כמה לילות וכמה ימים, כיון שחזר אמרו לו תלמידיו רבינו במה פטרוך? אמר להם בני אשריו מי שאינו עומד על מדותיו. העבודה באו כתות של מלאכי השרת ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהם עד שבא מלאך אחד ואמר להם על מי אתם מלמדים זכות שמא על זה שמעולם לא עמד על מדותיו? מיד פטרוני ממיתה לחיים (עי׳ פסחים נ׳. ר״ה י״ז. ב״ב י׳:). רב נחמן בר יצחק היה לו תל עפר בתוך כרמו הביא שם פועלים ליטול את התל, וחפרו אותו כל היום כלו, ליום שני כשהן חופרין קפץ אדם אחד מתוך ביתו וישב על התל, והתחיל להתנודד ולקרות, ומה היה קורא, שמא הגיע זמן תחיית המתים? שמא הגיע זמן תחיית המתים? רצו הפועלים והודיעו לרב נחמן, בא ומצאו. א״ל מי אתה? א״ל מת אני שמא הגיע זמן תחיית המתים? א״ל רב נחמן עדיין לא הגיע זמן תחיית המתים. א״ל מה טיבך בתל הזה? א״ל והלא אמרתי לך שמת אני. א״ל ומת אינו נרקב? א״ל הכניסוך לבית הרב ולא הקרוך ספר משלי, ולא כך אמר שלמה ורקב עצמות קנאה (משלי י״ד ל׳), וזה מעשה קנאה, ומימי לא העמדתי על מדותי ולא תפשתי בלבי קנאת חבירי מעולם, ולא ספרתי בבית הכנסת ולא בבית המדרש, ולא נתתי לבי ואזני אלא לדברי תורה לקיים מה שנאמר ושומע לי ישכון לבטח (שם א׳ ל״ג). אמר לו ר״נ אבנה לך קובא אחת, א״ל אל תעש לי מאומה ואל תעבירנו ממקום זה מפני שברשות קברוני, אלא השב העפר שנטלת למקומו (שבת קנ״ב:), והיה רב נחמן מפחד ומתעצב כל היום כלו ואמר אוי לי שמא הרגזתי לאותו המת, מיד ראה בחלום שהיה יושב בתוכה דאסא (הדסים), מיד נתן שבח והודאה למקום וקרא מקרא זו אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום. ישתבח שמו של הקב״ה שאין מקפח שכר כל בריה. ומה זה שלא היתה אלא שכר שתיקה שלא עמד על מדותיו כך שלם הקב״ה שכרו, המרגיל עצמו לתלמוד תורה והמגדל בנו לת״ת והולך בענוה ובשפלות רוח על אכו״כ שמשלם לו הקב״ה שכרו בכפלי כפלים. ל״ד) ג׳ דברים מרבין הכח ומרבין הזבל: פת קיבר

ושכר חדש וירק (ערובין כ"ה: פסחים מ"ב.). ל"ה) ג' דברים אין נכנסים לגוף והגוף נהנה מהן: רחיצה וסיכה ותשמיש. ל"ו) ג' דברים מרחיבין דעתו של אדם אשה נאה ודירה נאה וכלים נאים (ברכות נ"ז.). ל"ז) ג' דברים מחזירין את הנפש בשר צלי ויין ומרחן. ל"ח) שלשה חייהם אינם חיים הרחמנים והרתחנים ואניני הדעת. ל"ט) בשלשה דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו, ויש אומרים אף בשחוקו. מ') בשלשה דברים עיניו של אדם כהות המסתכל בקשת ובפני המת ובפני כהנים בדוכנם, וי"א המסתכל בפני נשיא כשהוא רץ (3). מ"א) ג' עזין הן: ישראל באו"ה תרנגול בעופות כלב בחיות, וי"א כהנים בישראל ועז בבהמה (4). מ"ב) שלשה דברים מאריכין ימיו של אדם: המאריך בתפלתו, והמרחיב יד על שלחנו, והמצניע בבית הכסא. שכך אמרו חכמים כל המעיין בתפלתו סופו מתקבל שנאמר תכין לבם תקשיב אזנך (תהלים י'), והמרחיב יד על שלחנו סופו מתעשר שנאמר ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כר סלת וששים כר קמח (מ"א ה') וכתיב בתריה אין כסף נחשב בימי שלמה (שם י'), והמצניע בבית הכסא אין רוח רעה ומיתה שולטין בו שכן מצינו בשאול כשנכנס למערה בקש דוד להורגו, כיון שראהו שמצניע עצמו לא הרגו, שנאמר ואומר להרגך ותחס עיני עליך (ש"א כ"ד). מ"ג) ג' דברים מקצרים שנותיו של אדם מי שנותנין לו ספר תורה לקרות ואינו קורא בו, וכוס ברכה לברך ואינו מברך, והמנהיג גדולה לעצמו, וי"א אף הרואה ס"ת ואינו עומד בפניו. מ"ד) שלשה ממעטין את הזרע פת שעורים ויין רע ועשבי שדה. מ"ה) שלשה נקרבין למיתה ונרחקים מן החיים: ישן עומד ומקיז דם עומד ושותה אספרגוס מעומד. מ"ו) שלשה סימנים הן: סימן לעבירה דרקון, סימן לשנאת חנם ירקון, סימן לנבלת הפה אסכרה, וי"א סימן לגסות הרוח עניות. מ"ז) שלשה מזקינין בלא זמן הדר בעלייה, ומגדל תרנגולין, והאומר דבר ואינו נשמע. מ"ח) ג' חייהם אינם חיים המצפה לשלחן חבירו, ומי שאשתו שולטת בו, ומי שיסורין באין עליו. מ"ט) שלשה אין רואין פני גיהנם מי שיש בו חולי מעים ודקרוקי עניות והרשות, ר' מאיר אומר אף מי שיש לו אשה רעה ואינו יכול לגרשה, שנאמר ומוצא אני מר ממות את האשה (קהלת ז'). נ') שלשה דברים צוה ר' יהושע את בניו: אל תעש מום בעצמך, ואל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים, אשתך טהורה הזקק לה לילה הראשון. נ"א) ג' קלים הם הדר בבית חמיו ואורח מכנים אורח וסובין (5). נ"ב) נ' דברים אמרו חכמים אכל ולא שתה אכילתו דם והוא תחלת חולי מעים ולא אמרו אלא בסעודת שחרית אכל ושתה ולא הלך ד' אמות בני מעיו כאבים והוא תחלת רוח רעה ולא אמרו אלא בערבית, נצרך לבית הכסא ואכל דומה לתנור שהסיקוהו על אפרו והוא תחלת ריח הפה, רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן דומה לברזל שהוציאוהו מהאור ולא הניחוהו במים. נ"ג) מפני ג' דברים אין נכנסים לחורבה מפני החשד מפני מפולת מפני המזיקין. נ"ד) ג' צועקין ואינן נענין המלוה בלא עדים, ומי שיש לו אשה רעה ואינה מגרשה, והדר בעיר רעה ואינו יוצא ממנה. נ"ה) ג' דברים נאמרו בפוך: מרבה שער בעפעפים, ופוסק את הדמעה, ומעביר את בת מלך (6). נ"ו) ג' דברים נאמרו בכותח הבבלי: מטמטם את הלב, ומחשיך את העינים, וממעט את הכח. נ"ז) ג' חלומות מתקיימים חלום שחרית, וחלום שחלם חבירו, והפותר חלומו בחלום. נ"ח) ג' בודקין את האדם: יין וחומץ (נ"א וחמץ) ודרך ארץ. נ"ט) ג' דברים שנאמר בהם אלמלא קליפה החיצונה אין יוצאין מן בני מעיים לעולם ואלו הן: ביצה צנון ואתרוג. ס') שלשה יעקרו מן העולם ואח"כ יבא משיח ואלו הן: יצר הרע ומלכות הרשעה וע"ז. יצר הרע מנין שנאמר והסירותי לב האבן מבשרכם (יחזקאל י"א), מלכות הרשעה מנין שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה א'), וע"ז מנין שנאמר ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר (דברים ל"ב). ס"א) ג' נבראו בלא חטא: עמרם ישי וכלאב. ס"ב) ג' צועקין ואין נענין הקונה אדון לעצמו והמחלק נכסיו בחייו ואף המשיא בתו קטנה. ס"ג) ג' דברים מביאין את האדם לידי עניות המשמש מטתו ביום ערום, ועומד לפני הנר ערום, והמשמש לפני כל חי, אמר רב אפילו תרנגול. ס"ד) ג' דברים מביאין את האדם לידי עשירות עיון תפלה, ומשא ומתן עם הבריות באמונה, ועלוב יהיה לאנשי ביתו, וי"א אף מי שיש בו דעה שנאמר ובדעת חדרים ימלאו (משלי כ"ד). ס"ה) שלשה חבושים הם מצורע ושומר הסף ואשה. ס"ו) ג' דברים אמרו חכמים במשמש מטתו: האוכל שום הוין ליה בנים נאים, כרפס הוין ליה בנים זיותנין (זימרנין) אתרוג הוין ליה בנים רתחנין. ס"ז) ר' עקיבא אומר בשלשה דברים אוהב אני את המדיים כשהן יועצין אין יועצין אלא בשדה וכשנושקין אין נושקין אלא על פיסת היד וכשחותכין בשר אין חותכין אלא על גבי השלחן. ס"ח) רבן גמליאל אומר בשלשה דברים אוהב אני את הפרסיים צנועין באכילתן ובבית הכסא ובתשמיש. ס"ט) ג' אין להם מחילה: נר שחזר לסורו, והמוכר תרומה לשם חולין, והבועל לאשתו נדה. ע') שלשה אין להם קבורה הנהנה מאידיהן של גוים, ואוכל כאן ומברך במקום אחר, והמתכבד בקלון חבירו. ע"א) ג' שקולין הן זה כזה וצריכין כבוד: יראת חטא ועושר וחכמה. ע"ב) שלשה שונאין את התורה אשה ועם הארץ

---

(3) צ"ל כשהוא דן, בשעת דין. (4) עי' ביצה כ"ת ע"ב, ולשון עז הוא כנוי לתשמיש, וכן הלשון הכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה. (5) מבן סירא, ב"ב צ"ב: (6) פי' אם יתן הפוך בעין יזיקנה, בת מלך היא כמו אישון בת עין.

ותינוק. ע״ג) שלשה מרחיבין לבו של אדם קול ערב וריח בשמים ונקיות. ע״ד) שלשה קולות ערבים לאדם קול תורה וקול גשמים וקול כספים. ע״ה) שלשה קולות קשין על בני אדם קול נערים קול עכברים קול חזירים, וי״א אף קול רעמים וקול חמורים. ע״ו) בשלשה מקומות טינף הקב״ה כבודו בשביל צדיקים, בשביל אברהם שנאמר ויבא אלקים אל אבימלך, בשביל יעקב שנאמר ויבא אלקים אל לבן הארמי, ובשביל ישראל שנאמר ויבא אלקים אל בלעם. ע״ז) ג׳ דברים עתיד אליהו לגלותן, צנצנת המן צנצנת שמן המשחה ומקלו של אהרן בשקדים ופרחים, וי״א צלוהית של מים (של מי נדה מפרה אדומה). ע״ח) ג׳ ממעטין כחו של אדם ומשחירין פניו ואלו הן: עון פחד ודרך, עון מנין, כי הילדות והשחרות הבל (קהלת י״א) דברים שעושה בילדותו משחרין אותו בזקנותו, פחד מנין, פחד ופחת ופח (ירמיה מ״ח מ״ב), דרך מנין, ענה בדרך כחי (תהלים ק״ב). ע״ט) [אמר ר״ש בן נחמני אמר ר׳ יונתן] שלשה שאלו שלא כהוגן אליעזר ושאול ויפתח, אליעזר אמר והיה הנערה אשר אומר אליה (בראשית כ״ד) משיבה רוח הקדש ואמרה לו יכול אפילו שפחה אפילו ממזרת אפילו מוכת עין ושחין? נזדמנה לו רבקה שהיתה ראויה ליצחק. שאול אמר והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו (ש״א י״ז) משיבה רוה״ק ואמרה לו יכול אפילו גוי או עבד אפילו ממזר? נזדמן לו דוד שהיה ראוי להתחתן במלך. יפתח הגלעדי אמר והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי וגו׳ (שופטים י״א) משיבה רוה״ק ואמרה לו שוטה שבעולם יכול אף כלב אפילו חזיר שאינו ראוי והגון? נזדמנה לו בתו שנאמר והנה בתו יוצאת לקראתו וגו׳. ויהי כראותו אותה ויקרע את בגדיו ויאמר אהה בתי הכרע הכרעתני וגו׳. אמרו עליו על יפתח טפש היה, וי״א רוח שטות (נס רוח) היה לו שלא נשאל על נדרו ולא הותרו לו. ופנחס בן אלעזר שהיה באותו הדור והיה בידו למחות ולא מיחה לפיכך נסתלקה רוה״ק ממנו ע״ב שנה שנאמר הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם (ירמיה ח׳). כשראה ירמיה את אנשיו (אנשי דורו) ששוחטין את בניהם ומעלין להם על גבי המזבח היה מוחה בידן, והיו אומרין לו והלא יפתח העלה בתו על גבי במה, והלא מישע מלך מואב העלה בנו על החומה, ולמדנו מאברהם שעקד בנו על גבי המזבח, משיבה רוה״ק ואומרת הלא זה אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי (ירמיה י״ט) אשר לא צויתי ליפתח ולא דברתי למישע ולא עלתה על לבי שאברהם מעלה לי בנו לעולה על גבי המזבח. פ׳) ג׳ אלו היו יועצין לפרעה הרשע: יתרו ואיוב ובלעם, יתרו פירש מן העצה לפיכך הכניסו הקב״ה בכנסת ישראל, ולא עוד אלא כרת עמו ברית שגדול מברית שכרת לדוד שנאמר נשבע ה׳ לדוד אמת לא ישוב ממנה וגו׳ אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו אלמדם (תהלים קל״ב) מכלל שעל תנאי כרת ברית לבניו אחריו, אבל ליתרו לא כרת עמו על תנאי, שנאמר לא יכרת איש ליונדב בן רכב עומד לפני כל הימים (ירמיה ל״ה) ויונדב בן רכב היה מזרע יתרו שנאמר ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים (שופטים א׳) ואומר המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב (דהי״א ב׳). איוב ששתק דנו הקב״ה מעין דין מצרים, שכך שנו חכמים מי שסיפק בידו למחות ואינו מוחה נדון ביסורין. בלעם הרשע שנתן העצה ואמר אם תשליכם לאש הוא ידין אותך באש שנאמר כי באש ה׳ נשפט (ישעיה ס״ו), ואם תהרגם בחרב הוא ידין אותך בחרב שנאמר ובחרבו את כל בשר ואם תדין אותן במים אין לך עצה טובה מזו שכבר הביא מבול לעולם, לפיכך הפילו הקב״ה בחרב שנאמר ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב (במדבר ל״א). אמר ר׳ יצחק בשעה שהרגו בני ישראל לבלעם היו מתנחמין ואומרים מה עשינו שהרגנו נביא שכתוב בו ויודע דעת עליון. יצתה בת קול ואומרת קוסם הרגתם ולא נביא. פ״א) ג׳ פתחים יש לו לגיהנם אחד בים ואחד במדבר ואחד בירושלם. בים מנין שנאמר מבטן שאול שועתי שמעת קולי (יונה ב׳). במדבר מנין שנאמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה (במדבר ט״ז), בירושלם מנין שנאמר אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישעיה ל״א). פ״ב) ג׳ מדות טובות נתן הקב״ה לישראל מה שאין בכל האומות ואלו הן: מדת רחמים ומדת חסדים ומדת בושת פנים. מדת רחמים מנין שנאמר ונתן לך רחמים (דברים י״ג), מדת חסדים מנין שנאמר ושמר ה׳ לך את הברית ואת החסד וגו׳ (שם י׳), מדת בשת פנים מנין שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ׳). פ״ג) [ר״ש בן יוחאי אומר] ג׳ מתנות טובות נתן הקב״ה לישראל וכולן לא נתנו אלא על ידי יסורין ואלו הן תורה וארץ ישראל ועולם הבא. תורה מנין שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהלים נ״ד), א״י מנין שנאמר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלקיך מיסרך, וכתיב בתריה כי ה׳ אלקיך מביאך אל ארץ טובה (דברים ח׳), עולם הבא מנין שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו׳) איזהו דרך חיים שמביא את האדם למוסר הוי אומר אלו תוכחות שנאמר בתוכחות על עון יסרת איש (תהלים ל״ט) מיכן שהמקבל יסורין ותוכחות נוחל דרך חיים. פ״ד) ג׳ דברים הרואה בחלום משיגהו שלום ואלו הן: הר צפור וקדרה, הר מנין שנאמר ישאו הרים שלום לעם (שם ע״ב), צפור מנין שנאמר כצפרים עפות וגו׳ (ישעיה ל״א), קדרה מנין שנאמר ה׳ תשפות שלום לנו (שם כ״ו) ואומר שפות הסיר שפות (יחזקאל כ״ד). פ״ה) ג׳ [ספרי] נביאים הם שנים מהם נאים וטובים בחלום ואחד ספק, ואלו הן ישעיה מלכים

וירמיה, ישעיה הרואה או הלומד יצפה לנחמה, מלכים הרואה או הלומד יצפה לגדולה, ירמיה ידאג מן הפורענות, וי"א הרואה או הלומד ירמיה יצפה לגלות וסופו לגאולה. פ"ו) ג' חסידים הן הרואה את פנחס בחלום יצפה לחכמה, ר' אלעזר בן עזריה יצפה לחסידות, ר' ישמעאל בן אלישע ידאג מן הפורענות. פ"ז) ג' מפתחות ברא הקב"ה שלא מסר בידי אדם, ואלו הן של רחם ושל גשמים ושל תחיית המתים. של רחם מנין דכתיב ויפתח את רחמה (בראשית כ"ט), של גשמים מנין דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים (דברים כ"ח), של תחיית המתים מנין דכתיב בפתחי את קבורתכם עמי (יחזקאל ל"ז). פ"ח) ג' כתות באות בדין לעתיד לבוא: צדיקים גמורים ורשעים גמורים ובינונים, צדיקים נכתבין לאלתר לחיי עוה"ב, וכתות של רשעים נכתבין לאלתר לגיהנם שנאמר אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם (סוף דניאל), של בינונים אומר הקב"ה לאברהם הן בניך חטאו, אומר לפניו רבונו של עולם! בניך הם ולא בני, אמר הקב"ה ליעקב בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע בניך הם ולא בני שאתה קראתם בשם בנים, שנאמר בני בכורי ישראל (שמות ד'), ואומר הקב"ה ליצחק בניך חטאו, אמר לפניו רבש"ע במה חטאו? אומר לו בע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים, אומר לפניו רבש"ע ימי שנותיו של אדם שבעים שנה שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה (תהלים צ') צא מהם ל"ה שהם לילות נשתיירו ל"ה אחרים, צא מהם כ' שנה עד שיבוא אדם לרשותו ונשתיירו ט"ו שנה, צא מהן ז' שנים ומחצה של יסורין ונשתיירו ז' ומחצה, צא מהן ג' שנים ומחצה לשבתות ויו"ט וערבי שבתות וערבי יו"ט ונשתיירו ד' השלך עלי שתי שנים בשביל שאני נתקרבתי לפניך על גבי המזבח, וקבל עליך שתים הנותרות שאתה באהבה קראת אותם בני בכורי ישראל. באותה שעה ענו ישראל ואמרו ליצחק כי אתה אבינו אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו (ישעיה ס"ג), באותה שעה משיב ואומר להם יצחק, בעוד שאתם מסתכלין כנגדי הסתכלו והודו לאביכם שבשמים, מיד פתחו כולם ואמרו אתה ה' אבינו גואלנו מעולם שמך (שם). פ"ט) ג' פעמים עתיד גוג ומגוג לעלות לירושלם, פעם ראשונה עולה ורואה חומת אש מוקפת לה שנאמר ואני אהיה לה נאום ה' חומת אש סביב וגו' (זכריה ב') וכן שניה, בשלישית יאסוף עם כבד וגוים רבים ויעלה לירושלם כמו שכתוב ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה (שם י"ד), וכן אמר דוד כל גוים סבבוני בשם ה' כי אמילם (תהלים קי"ח). צ') ג' מדות נוהגות בתלמידי חכמים- שואל ומשיב הרי זה משובח, שואל ואינו משיב אין למטה הימנו, אין שואל ואין משיב משונה מכולם. צ"א) שלשה דברים העושה אותן דמו בראשו: אוכל מאגודה של ירק כשהיא צרורה, והשותה שתי כוסות (משום זוגות) והמקנח בחרס. צ"ב) שלשה ספרים אמר שלמה ברוה"ק ואלו הן שיר השירים ומשלי וקהלת, שה"ש בקטנותו ומשלי בילדותו וקהלת בזקנותו. צ"ג) שלשה דברים (ד) העושה אותן יורש העוה"ז והעוה"ב: המפרנס עניים ועושה צדקה וגמילות חסדים. צ"ד) שלשה דברים מביאים את האדם לידי דאגה: צער גידול שער וגידול צפרנים ובגדים פצועים (קרועים). צ"ה) שלשה כשהם נותנין נותנין בעין יפה, וכשהם נוטלין נוטלין בשבת: הרשות ארץ וים. צ"ו) שלשה דברים נאמרו בגרוגרות: ממעיט את הכשפים ומאיר את העינים ומרבה את הזרע. צ"ז) שלשה דברים נאמרו באשה: טפח [מגולה] באשה ערוה שער באשה ערוה קול באשה ערוה. צ"ח) שלשה דברים מעבירין את האדם על רצון קונהו ועל כבוד דעתו: מלכות (הרשות) ויצר הרע ורוח רעה. צ"ט) שלשה דברים אמרו חכמים באשה: נושא אשה לשם זנות ולשם ממון ולשם שמים, הנושאה לשם זנות עליו הכתוב אומר אכלו ולא ישבעו הזנו ולא יפרצו (הושע ד') ולסוף יוצא ממנה בן סורר ומורה, והנושאה לשם ממון עליו הכתוב אומר כי בנים זרים ילדו וגו' עתה יאכלם חדש את חלקיהם (שם ה') חדש נכנס וחדש יוצא והממון בורח ממנו ולבסוף יצטרך לבריות, והנושאה לשם שמים עליו הכתוב אומר ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך (דברים כ"ח) ולבסוף יוצאין ממנו בנים שמושיעין את ישראל. ק') שלשה דברים צריך אדם ללמוד: כתב שחיטה ומילה. ק"א) שלשה דברים אמרו חז"ל לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובני ביתו יותר ממה שיש לו, שהוא תלוי בקונו והן תלוין בו. ק"ב) שלשה ספרי כתובים הם, הרואה ספר איוב בחלום ידאג מן הפורענות, ספר משלי יצפה לחכמה, ספר תהלים יצפה לחסידות. ק"ג) שלשה דברים אין בהם משום כבוד (לענין מי נכנס ראשון): בית הכנסת ובית הכסא ובית המרחץ, וי"א אין מכבדין לא בגשרים ולא בדרכים ולא בידים מזוהמות. ק"ד) שלשה דברים אל יאמר אדם לחבירו מעצמו אלא א"כ מבקש ממנו ואלו הן: בתו ותלמודו ומעותיו. ק"ה) שלשה דברים הם שחזרו למקומן: תורה וישראל וכסף וזהב, תורה באה מן השמים שנאמר מן השמים השמיעך וגו' (דברים ד'), וכיון שחטאו ישראל בעגל נשתברו הלוחות ופרח הכתב למקומו שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כ"ג), ישראל היו מעבר הנהר שנאמר בעבר הנהר ישבו אבותיכם (יהושע כ"ד) ולשם חזרו שנאמר בבלה יבואו ושם יהיו (ירמיה כ"ז), כסף וזהב היו ממצרים שנאמר ושאלה אשה משכנתה וגו' (שמות ג') ולשם חזרו שנאמר ויעל שישק מלך מצרים וגו' (דהי"ב י"ב). ק"ו) שלשה דברים מוציאין את האדם מן העולם עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות.

(ד) ממעשה תורה שער ג' בכלבו.

ק"ז) שלשה דברים מוציאין את האדם מן העולם מי שאין לו סנדל וסודר, והלן בבית הקברות, וי"א אף הקורע בגדים בחמתו. ק"ח) שלשה דברים אמרו חז"ל: ריבה דם ריבה שחין, ריבה מרה ריבה צבע (ירקון), ריבה שכבת זרע ריבה צרעת. ק"ט) שלשה מעיינות יש לו לאדם שאין להם הפסק דם ומרה ושכבת זרע, ויש אומרים כל זמן שמרבה מימי רגלים מרבה ירקון. ק"י) אמר ר' ישמעאל שלשה דברים סח לי סוריאל שר הפנים: אל תחזיר אספרגוד אלא למי שנתנו לך, ר"ל כשתשתה אספרגוד והוא משקה מבושם אל תחזיר הכוס אלא למי שנתנו לך, ואל תטול ידיך אלא ממי שנטל ידיו, ואל תטיל חלוקך מן השמש בשחרית ותלבש, מפני שמלאכי חבלה מצפים לו מתי יעשה כן וילכד (עי' ברכות נ"א.). קי"א) שלשה אין ממצעין ואין מתמצעין: כלב אשה גמל. פי' אין בהם אמצעות אלא הקצה האחד לטובה או לרעה, ואין הולכין באמצע שנים מאותו המין (עי' הוריות י"ג:). קי"ב) שלשה קלקלו בתיבה ונתקלקלו ונשתנו מן הבריות: חם כלב עורב, חם נהפך דמותו כעורב, כלב מתקשר בשמושו, עורב מזריע מפיו, ואף הנקבה אינה יולדת אלא מפיה (סנהדרין ק"ב: עי' רש"י ד"ה רק). קי"ג) ר' יהודה אומר שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל ושלש מתנות גדולות נתנו על ידיהם: באר בזכות מרים וענן בזכות אהרן והמן בזכות משה, מתה מרים נסתלק הבאר, מת אהרן נסתלק הענן וחזרו שתיהם בזכות משה, מת משה בטלו כולן. קי"ד) שלש מדות טובות נוהגות בעולם: הנותן צדקה הוא משובח בעיני המקום ובעיני הבריות, והמלוה לכל אדם גדול מזה, ונותן למחצה ולמותר הוא למעלה מכולם, פי' נותן מעות לחברו הנצרך להתעסק בהן וחולקין הריוח. קט"ו) לעולם ידבק אדם בשלשה דברים ויתרחק משלשה דברים: ידבק בשואל שלום ובעוסקים להתיר חליצה ולהפיר נדרים, ויתרחק מן המיאון ומן הפקדונות ומן הערבות, וי"א אף מן המחלוקת. קט"ז) שלשה מדות טובות ברא הקב"ה בעולמו ואלו הן: יצר הרע וקנאה ורחמים, אם אין יצר הרע אין כל בריה מתעסק בפריה ורביה, אם אין קנאה אין כל בריה מתעסק בנטיעה, אם אין הרחמים אין העולם מתקיים. קי"ז) שלש תכיפות הן: (8) תכף לנטילה ברכה, תכף לגאולה תפלה, תכף לסמיכה שחיטה. קי"ח) שלשה זיעות הן יפות לגוף: זיעת חולי זיעת מרחץ זיעת מלאכה; זיעת חולי מרפא, זיעת מרחץ אין לך כיוצא בו (עי' אבות דר"נ פמ"א). קי"ט) שלש פרוטות אין בהם סימן ברכה: שכר אשה, וריחים, ושכר בהמה. ק"כ) שלשה שונאין זה את זה: אשה ועם הארץ ותינוק.

א') ארבעה נאים נבראו בעולם וכלם נטלו מלכות וגדולה והם קבועין בכסא הכבוד: ארי ונשר ושור ואדם, שנאמר ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין לארבעתם ופני שור מהשמאל לארבעתן ופני נשר לארבעתן (יחזקאל א'). [לכל אחת מד' חיות שבכסא פני אדם בצורת יעקב ע"ה, שאם יחטאו ישראל יביט הקב"ה בצורתו ומרחם עליהם. פני אריה כנגד משיח בן דוד שהוא משבט יהודה שנאמר בו גור אריה יהודה, ואם יחטאו ישראל ישאג כאריה ומיד מרחם עליהם. פני שור כנגד משיח בן יוסף שכתוב בו בכור שורו הדר לו, ואם יחטאו ישראל גועה כשור ומיד מרחם עליהם. פני נשר כנגד אליהו שטס העולם בארבע טיסות, ואם יחטא ישראל הוא שם לפני הקב"ה ומצפצף כנשר ומיד מרחם עליהם. ומשיב ליעקב אל תירא עבדי יעקב, ומשיב למשיח בן אפרים מה אעשה לך אפרים, ומשיב למשיח בן דוד מה אעשה לך יהודה, ומשיב לישראל הנה אנכי שולח לכם את אליהו וגו']. ב') ד' דברים אסורין ומעין ארבעתן מותרין: אשת איש אסורה ויפת תואר מותרת, דם אסור וכבד מותר, חזיר אסור לשון דג (או שביטא) מותר, בשר בחלב אסור כחל מותר. ג') ד' דברים גנאי הם לתלמידי חכמים: המהלך אחורי האשה ואפילו אשתו, והמשחק בשוק, והמונע עצמו מבית המדרש, והמתחבר עם עם הארץ. לעולם ירבה אדם עסקו עם ת"ח כדי שילמוד מהם דעת ודברי סוד שנאמר סוד ה' ליראיו (תהלים כ"ה) ואומר הולך את חכמים יחכם (משלי י"ג). משלו משל למה"ד לאדם שנכנס לחנות של בשמים אע"פ שלא נגע בבשמים ריח קטרת נודף בו, כך כל מי שרגיל אצל ת"ח אין תלמודו משתכח, ואם רגיל עם עם הארץ סופו מריעין לו מהם שנאמר ורוע כסילים ירוע (שם). משל לאדם שנכנס לחנות של בורסקי אע"פ שלא נגע במלאכתם ריח רע מתעשנת בו. שכך שנו חכמים כל הנטפל בעוברי עבירה נדון כעוברי עבירה וכל הנטפל בעושי צדקה נזכר בעושי צדקה. לעולם ירבה אדם סעודתו אצל ת"ח ולא עם ע"ה לפי שעמי הארץ שונאין ת"ח ומספרים עליהם לשון הרע. ד') ד' דברים הקב"ה מעיד בעצמו: על רווק הדר בכרך ואינו חוטא, ועל דיין שדן דין אמת לאמתו, ועל עני שמחזיר אבידה, ועל הבודל ממשפחה שיש בה ערעור. ה') ארבעה צריכין שימור בשעתן: חולה חיה חתן וכלה, וי"א גם אבל ותלמיד חכם בלילה. ו') ארבע מדות יפות לבני אדם: תלמוד תורה ומלאכה ועצת זקנים ורוח נמוכה. ז') ד' מדות רעות לבני אדם: הבטלה ועצת ילדים ושיחתם ורוח גבוהה. ח') ד' דברים קשים זה מזה: מכת הלב קשה ממכת הגוף, חולי מעיים קשה ממכת הלב, אשה רעה קשה משניהן, וחסרון כיס קשה מכולן. ט') ר' יוסי אומר הוי זהיר בארבעה דברים ואין אתה בא לידי חולי מעיים: הוי רגיל בטיבול בין בימות החמה ובין בימות הגשמים, ולהקפות אכילתך במים,

(8) הוספה מחופת אליהו רבה בראשית חכמה.

ואל תעמוד עצמך בבית הכסא, סעודה שהנאתך ממנה (יותר מדי) משוך ידך הימנה. י) ד׳ סמיכות הן: סמוך לסמיכה שחיטה, סמוך לחפיפה טבילה, סמוך לגאולה תפלה, סמוך לרחיצה סיכה. י״א) ד׳ דברים מפסידין שכר בעולם הזה ומבטלים פירות של עוה״ב: הלוקח סוס מן השוק לרכוב עליו להתגאות לפני בני אדם, והמעמיד עבדים לפניו כדי שיראה גדולה לרבים, ומי שהשעה משחקת לו ואינו עוסק בצדקה וגמילות חסדים, והמקבל שררה מן המלכות ועושה בה בזרוע. י״ב) ד׳ דברים אמרו חכמים הוי משתדל עם מי שהשעה משחקת לו, והוי זהיר מן היועצין איש לפי דרכו, ומהיות טוב אל תקרא רע, ואל תהי חוטא ולא לך. י״ג) ד׳ דברים אדם אוכל פירותיהם בעוה״ז והקרן קיימת לעוה״ב: כבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו, ות״ת כנגד כולם. י״ד) ד׳ דברים נפרעים מהם בעוה״ז ולעוה״ב: ע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים ולשון הרע כנגד כולם, רבי אומר אף הגזל. ט״ו) ד׳ דברים ישראל מרצין בהם המקום, בתפילין של ראש ושל יד בציצית ובמילה. ט״ז) ד׳ דברים (משלים) אמרו חכמים אם יכבס אדם שק ויתלבן כן תמצא דעת בכסילים, ואם יעלה חמור בסולם כן תמצא דעת בשוטים, ואם ידור גדי עם נמר כן תדור כלה עם חמותה, ואם תמצא עורב כולו לבן כן תמצא כשרה בנשים. י״ז) ד׳ אנשים חשובים כמת: עני סומא מצורע ומי שאין לו בנים. עני מנין שנאמר כי מתו כל האנשים וגו׳ (שמות ד׳) וכי מתים היו והלא קיימים היו דתן ואבירם ובלעתם הארץ? אלא מתוך שהיו עניים ביותר וירדו מנכסיהם ישבו בשערי מצרים והיו נוטלין מכל בני אדם שעוברין ושבין פרוטה פרוטה. סומא מנין שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג׳). מצורע מנין שנאמר אל נא תהי במת (במדבר י״ב). ומי שאין לו בנים מנין שנאמר הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראשית ל׳). י״ח) ד׳ צריכין להודות: יורדי הים הולכי מדבריות מי שחלה ונתרפא ומי שהיה חבוש בבית האסורים ויצא. יורדי הים מנין שנאמר יורדי הים באניות המה ראו מעשי ה׳ ואחריו מהו אומר יודו לה׳ חסדו ונפלאותיו לבני אדם (תהלים ק״ז), הולכי מדבריות מנין שנאמר במדבר בישימון דרך וכתיב יודו לה׳ חסדו, מי שחלה ונתרפא מנין שנאמר כל אוכל תתעב נפשם וכתיב יודו לה׳ חסדו, מי שהיה חבוש בבית האסורים מנין שנאמר יושבי חשך וצלמות וגו׳ וכתיב יודו לה׳ חסדו. ד״א יורדי הים באניות אלו יושבי רומא שהן דומין לספינה המטורפת בים. י״ט) ד׳ דברים צוה אחיתופל את בניו: אל תהיו במחלוקת, ואל תמרדו במלכות בית דוד, ואם ראיתם יום טוב של עצרת ברור זרעו חטים, ואם ראיתם חבלו של משיח שלחו דורן לפניו. כ׳) ארבע כתות נדונות חוץ לפרגוד: כת ליצנין כת חנפים כת שקרנים כת מספרי לשון הרע. כת ליצנין מנין שנאמר משך ידו את לוצצים (הושע ז׳) וכתיב במושב לצים לא ישב (תהלים א׳). כת חנפים מנין שנאמר כי לא לפניו חנף יבוא (איוב י״ג) וכתיב וחנפי לב ישימו אף (שם ל״ו). כת שקרנים מנין שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (תהלים ק״א) וכתיב לשון מדברת גדולות (שם י״ב). כת מספרי לשון הרע מנין שנאמר כי לא אל חפץ רשע אתה וגו׳ (שם ה׳) וכתיב יכרת ה׳ כל שפתי חלקות (שם י״ב). כ״א) ד׳ דברים מאריכין ימיו של אדם: המאריך בתפלתו ובשלחנו ובבית הכסא והמאריך בתלמודו. בתפלתו שמא יענה, בשלחנו שמא יהנו עניים ממנו, בבית הכסא כדי שלא יבוא לידי חולי מעיים, ובתלמודו כדי שלא ישכח. כ״ב) ד׳ מתו בעטיו של נחש: בנימין ועמרם וכלאב וישי. כ״ג) ד׳ מתו בן ק״ך שנה: משה והלל הזקן ורבן יוחנן בן זכאי ור׳ עקיבא. משה היה במצרים מ׳ שנה ובמדין מ׳ שנה ובמדבר מ׳ שנה; והלל הזקן עלה מבבל בן מ׳ שנה ושימש שמעיה ואבטליון מ׳ שנה ופרנס את ישראל מ׳ שנה; ריב״ז עסק בפרקמטיא מ׳ שנה ושמש חכמים מ׳ שנה ופרנס את ישראל מ׳ שנה, וכן ר׳ עקיבא (9). כ״ד) ד׳ דברים נאמר בחזרת: מוריקה פנים, מרבה את התולעים, מרבה הזרע, ומביאה השינה: כ״ה) ד׳ דברים יפים בחלום: אם ראה נחש יפה לו, אם הרגו אבדה פרנסתו וי״א נכפלה פרנסתו, נשכו יהיה לו בן זכר, שמן רודף אחריו אין לך סימן יפה גדול מזה. כ״ו) ד׳ דברים אמר רבי: אין מניחין כוס מלא על גבי הפת, ואין מעבירין כוס מלא על הפת, ואין סומכין הקערה בפת, ואין זורקין את הפת. כ״ז) ד׳ פרוטות אין בהם סימן ברכה: שכר כותבין, שכר מתורגמנים, שכר ריחים, ומעות הבאות ממדינת הים, וי״א אף שכר אשתו והנושא אשה לשם ממון. כ״ח) ד׳ יפיפיות היו בעולם: רחב יעל מיכל אביגיל, רחב בשמה (נקרי) יעל בקולה מיכל בראיה אביגיל בזכירה. כ״ט) ד׳ גבורים יצאו מערפה בשכר ד׳ פסיעות שפסעה אחר חמותה: גלית סף מדון וישבי בנב, וכולן נפלו ביד דוד שנאמר את ארבעת אלה יולדו להרפה בגת וגו׳ (ש״ב כ״א כ״ב). ל׳) ד׳ דברים עשה חזקיהו והסכימה דעתו לדעת המקום: כתת נחש הנחשת, שיבר את המזבחות, עיבר ניסן בניסן (בחדש ניסן), סתם מי גיחון העליון. ל״א) ד׳ דברים עשה משה רבינו ונשא ק״ו בעצמו והסכימה דעתו לדעת המקום: הוסיף יום א׳ לפני הר סיני, פירש מן האשה, פירש מאהל מועד, שיבר את הלוחות. הוסיף יום אחד לפני הר סיני כיצד? אמר לו הקב״ה לך אל העם וקדשתם היום ומחר וגו׳ (שמות י״ט י׳), והוסיף יום אחד ואמר היו נכונים לשלשת ימים. פירש מן האשה למה? אמר מה ישראל שאינן צריכין להקביל

---

(9) מפני כבודו של ר״ע לא מנה שהיה ע״ת מ׳ שנה הראשונות.

פני השכינה אלא יום אחד בך (שנאמר אל תגשו אל אשה), אני שבכל יום ויום ובכל שעה ושעה ובכל רגע ורגע מדבר עמי שנאמר פה אל פה אדבר בו, על אכו"כ שצריך אני להתקדש. פירש מאהל מועד למה? כיון שאמר לו הקב"ה דבר אל אהרן אחיך וגו׳ (ויקרא ט"ז) אמר משה מה אהרן שנמשח בשמן המשחה ומרובה בגדים כך, אני שאיני מזוקק לכך על אחת כו"כ. שיבר את הלוחות למה? כיון שראה את ישראל שעבדו את העגל הבים בכתב הלוחות וראה שפרח וחזר ושיבר אותם תחת ההר. ל"ב) ד׳ גזירות גזר משה רבינו וד׳ נביאים בטלו אותם: משה אמר פוקד עון אבות על בנים (במדבר י"ד) ובא יחזקאל ואמר הנפש החוטאת היא תמות (יחזקאל י"ח), משה אמר וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב (דברים ל"ג) ובא עמוס ואמר חדל נא מי יקום יעקב (עמוס ב׳), משה אמר ובגוים ההם לא תרגיע (דברים כ"ט) ובא ירמיה ואמר הלוך להרגיעו ישראל (ירמיה ל"א), משה אמר ואבדתם בגוים (ויקרא כ"ו) ובא ישעיה ואמר ובאו האובדים (ישעיה כ"ז). ל"ג) ד׳) שמות נקרא הר חרמון: שריון שניר שיאון וחרמון (דברים ג׳ ט׳, ד׳ מ"ח). ל"ד) ד׳ חרשים שכתוב בנביאים (זכריה ב׳ ג׳) מה הם? משיח בן דוד ומשיח בן יוסף, אליהו וכהן צדק. ל"ה) ד׳ אבקות הן: אבק רבית, אבק ע"ז, אבק הרשות, אבק לשון הרע. אבק רבית כגון שהלוה לו חבירו מעות וכשפורע לו אומר לו ה׳ ישלם לך חסד שעשית עמדי, אבק ע"ז כגון שהיה לו משא ומתן הרבה עם עכו"ם, אבק הרשות נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו, אבק לשון הרע דכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה. מיכן אמרו שני צדיקים לקו זה מזה יעקב ויוסף, יוסף שסיפר לשון הרע גרם בית האסורים לעצמו י"ב שנה ויעקב שקבלה נסתלקה ממנו שכינה כ"ב שנה, הא למדת שכל המספר לשון הרע לוקה פעם אחת והמקבלו לוקה שתים וגורם לעצמו ניהנם. אמר הקב"ה לניהנם פתח פיך וקבל בעלי לשון הרע, אמר לפניו רבש"ע איני יכול לעמוד בהם אלא אם אתה זורק בהם קודם חציך למעלה כמו שאמר דוד מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים וגו׳ (תהלים ק"ב). ל"ו) ד׳ קנינים נקראו בעולם: תורה, שמים וארץ, וישראל, ובית המקדש. תורה מנין שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו (משלי ח׳), שמים וארץ מנין שנאמר קונה שמים וארץ (בראשית י"ד), ישראל מנין שנאמר עם זו קנית (שמות י"ד), בית המקדש מנין שנאמר הר זה קנתה ימינו (תהלים ע"ח), וי"א אף עשרה יראי שמים שמשכימין לבית הכנסת נקראו קנינים שנאמר זכור עדתך קנית (תהלים ע"ד), ולא עוד אלא שבזכותן נגאלין ומחזיר שכינתו לציון שנאמר הר ציון זה שכנת בו (שם). ל"ז) ד׳ נקראו אדירים: הקב"ה נקרא אדיר שנאמר אדיר במרום ה׳ (שם ל"ג), ישראל נקראים אדירים שנאמר ואדירי כל חפצי בם (שם ט"ז), מצרים נקראו אדירים שנאמר והמה אדירים (יחזקאל י"ז), מים נקראו אדירים שנאמר אדירים משברי ים (שם ל"ה), ואומר במים אדירים (שמות ט"ו), יבוא אדיר ויפרע לאדירים מאדירים באדירים (עי׳ מכילתא בשלח מס׳ שירה פ"ז). ל"ח) ד׳ נקראו נחלה: תורה וישראל ארץ ישראל ובית המקדש, תורה מנין שנאמר וממתנה נחליאל (במדבר כ"א), ישראל מנין שנאמר ונחלתי ישראל (יואל ד׳), ארץ ישראל מנין שנאמר בארץ אשר ה׳ אלהיך נותן לך נחלה לרשתה (דברים י"ט), בית המקדש מנין שנאמר בהר נחלתו (שמות ט"ו), ואף יעקב אבינו נקרא נחלה שנאמר יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב), אמר הקב"ה יבא ישראל שנקראו נחלה לארץ ישראל שנקראת נחלה ויבנו בית המקדש שנקרא נחלה בזכות התורה שנקראת נחלה. ל"ט) ד׳ מדות אמרו חכמים: יש רואה ונראה, ורואה ואינו נראה, ונראה ואינו רואה, ואין רואה ואין נראה. זאב ארי דוב נמר ברדלס נחש נייסין ליסטין אלו רואין ונראין, רואין ואין נראין אלו מלאכים ורוחות ומזיקין, נראין ואין רואין אלו הסייף והסרן הקשת והרומח וכו׳, אין רואין ואין נראין חלאים שבגוף וחולי מעיים, והקב"ה יושב ברומו של עולם והוא רואה ואינו נראה צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו ואין כל בריה יכולה לגלות סתרו של הקב"ה שנאמר אכן אתה אל מסתתר (ישעיה מ"ה) ואומר יושב בסתר עליון (תהלים צ"א). רבי איקלע לההוא אתרא והיה שואל לבני העיר יש כאן חכם שאקבל פניו אמרו לו יש כאן ומאיר שמו ושונה ששה סדרי הלכות, אמר אלך ואקבל פני שכינה. מ׳) ד׳ צווחות צווחה עזרה: צאו מכאן בני עלי מטמאי היכל ה׳, צא מכאן יששכר איש כפר ברקאי שמכבד עצמו ומבזה קדשי שמים, פתחו שערים ויבוא יוחנן בן נרבאי תלמידו של פנקאי וימלא כריסו מקדשי שמים, יבוא ישמעאל בן פיאבי זיו הכהונה וישמש בכהונה על גבי המזבח (עי׳ פסחים נ"ז. כריתות כ"ח. מ"א) אלו ארבעה דברים אמר אדריינוס קיסר לבני פלטין שלו: מה שישראל עושין לנו נאים לעשות שאנו מלכים ושליטין בעולם, ועתה מה נעשה שכבר קדמונו ישראל? בוא וראה כמה אנו גרועים מהם: ישראל עובדין לאלוה שבשמים שאשו לוהט כל העולם כלו ואנו לעץ ואבן כסף וזהב מעשה ידינו, למי נאה לעבוד? למי שאמר והיה העולם! ובשביל שהם קדמונו אם אנו עושין כמוהן נראים דבריהם גדולים ממנו; הם שומרים את השבת שבו שבת אלוה שבשמים שברא עולמו בששה ימים ונח בשביעי, דבר זה מנוחה היא והוא שבת תחלה ולנו נאה לשבות, ועתה מה נעשה שכבר קדמו לנו ישראל? ישראל מולין ערלותיהם כדי לנקות את עצמן שאין לך בבשר ודם מתליע ומבאיש כערלה בגוף, ולמי נאה נקיות לא לנו שאנחנו מלכים ושליטים בעולם?! ועתה מה נעשה שכבר קדמו לנו

ישראל? נשיהן של ישראל יוצאות ופניהן מכוסות וכל זה יפה ונאה לנו שאנו מלכים ושליטים בעולם, ועתה מה נעשה שכבר קדמונו ישראל. השיבו לו שריו ועבדיו ואמרו ברוך אלקי יעקב אביהם וברוך שבחר בהם ונתן להם חוקיו ולא לאחר. מ"ב) בארבעה שבילים חמה מהלכת בשנה: ג' חדשים ביישוב, ג' חדשים במדבר, ג' חדשים בהרים, וג' חדשים בימים; ניסן אייר סיון מהלכת בישוב, תמוז אב אלול מהלכת במדבר, תשרי מרחשון כסלו מהלכת בהרים, טבת שבט אדר מהלכת בימים. ר' שמעון בן אלעזר אומר משום ר' שמעון וכן היה ר' דוסא אומר חצי תשרי ומרחשון וחצי כסלו זרע, חצי כסלו וטבת וחצי שבט חורף, חצי שבט ואדר וחצי ניסן קור, חצי ניסן ואייר וחצי סיון קציר, חצי סיון ותמוז וחצי אב קיץ, חצי אב ואלול וחצי תשרי חום. ר' יהודה היה מונה ממרחשון ור' שמואל היה מונה מתשרי. מ"ג) מפני ד' דברים מאורות לוקין: מפני כותבי פלסתר, ומפני עדי שקר, ומפני מגדלי בהמה דקה בא"י, ומפני קוצצי אילנות טובים. מ"ד) בארבע כתות נחלקו ישראל על הים: אחת אומרת נצא כנגדן, ואחת אומרת נפול בים, ואחת אומרת נחזור למצרים, ואחת אומרת נעשה מלחמה. לזו שאמרה נצא כנגדן היה משה מפייסן ברוח הקדש ואומר להם התיצבו וראו את ישועת ה', לזו שאמרה נפול בים אמר להם משה עתה תראו שונאיכם טובעים בים, לזו שאמרו נחזור למצרים אמר להם משה לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, לזו שאמרה נעשה מלחמה אמר להם משה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. מ"ה) ארבעה דברים צוה ר' יהודה בן בתירא את תלמידיו (10), אמר להם הזהרו בכבוד חבירכם שהוא כבודכם, והזהרו בזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו שלוחות ושברי לוחות מונחות בארון, ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי חכמים, והזהרו בבני עניים ובבני עמי הארץ ללמדם תורה שמא מהם תצא תורה. מ"ו) ארבעה תלמידים היו לו לאליהו ואלו הן: מיכה ויונה ועבדיה ואלישע. מ"ז) ארבעה דברים צריך האדם להתחזק בהם: תורה תפלה מצוה ודרך ארץ. תורה מנין דכתיב רק חזק ואמץ מאד וגו' (יהושע א'), תפלה מנין דכתיב תפלה לעני כי יעטוף וגו' (תהלים ק"ב), מצוה מנין דכתיב קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך (שם כ"ז), דרך ארץ מנין דכתיב חזק ונתחזק בעד עמנו (דהי"א י"ט).

א') חמשה דברים מבטלין את הגזירה צעקה צדקה שנוי השם ושנוי מקום ושנוי מעשה. צעקה מנין שנאמר ויצעקו אל ה' בצר להם וממצוקותיהם יצילם (תהלים ק"ז), צדקה מנין שנאמר וצדקה תציל ממות (משלי י"א), שנוי שם מנין שנאמר שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה וברכתי אותה (בראשית י"ז), שנוי מקום מנין שנאמר לך לך מארצך וממולדתך וגו' ואעשך לגוי גדול (שם י"ב), שנוי מעשה מנין שנאמר וירא האלקים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה וינחם האלקים (יונה ג'). ב') חמשה אין הדעת סובלתן: דל גאה, ועשיר גנב, חקן מנאף, ופרנס המתגאה על הצבור חנם, והמגרש אשתו שנים או שלשה פעמים ומחזירה. ג') חמשה דברים נאמרו בשום: משביע, משחין, מצהיל פנים, מרבה הזרע, הורג שרץ שבמעיים, וי"א אף מכנים אהבה ומוציא תאוה. ד') חמשה דברים נאמרו בשור בחלום: הרוכב עליו עולה לגדולה ואם השור רוכבו ימות, האוכל בשר שור בחלום יתעשר, נגחו הויין לו בנים מנגחין בתורה בעטו דרך רחוקה נזדמנה לו, נשכו יסורין באין עליו, הרואה שור בריא בחלומו שנת שובע יראה שור חלוש שנת רעב. ה') חמשה דברים נאמרו בסוס: אוהב זנות, אוהב מלחמה, רוחו גסה, ומואס שינה, אוכל הרבה ומוציא קמעא, וי"א מתכוון להרוג אדוניו במלחמה. ו') חמשה נהרגין בשבת כמו בחול משום סכנה: זבוב של מצרים, וצרעה של נינוה, ועקרב של חורב, ונחש של ארץ ישראל, וכלב שוטה בכל מקום. ז') ה' דברים נאמרו בכלב שוטה: פיו פתוח, ורירו נוטף, ואזניו סרוחות, וזנבו בין יריכיו, ומהלך לצדדים, וי"א נובח ואין קולו נשמע. ח') ה' דברים נאמרו בקרומית של קנה: אין שוחטין בה, ואין מולין בה, ואין מקנחים בה, ואין חותכין בה בשר, ואין חצין בה את השינים, ט') ה' דברים נאמרו שכל אחד מהם אחד מששים ואלו הן: אש דבש שינה חלום שבת, אש אחד מששים בגיהנם, דבש אחד מששים במן, שינה אחד מששים במיתה, חלום אחד מששים בנבואה, שבת אחד מששים מעולם הבא. י') חמשה דברים חסר בית האחרון מן הראשון: אש מן השמים כרובים ארון ורוח הקדש ואורים ותומים, שנאמר וארצה בו ואכבדה (חגי א' ח') ואכבד חסר ה' כתיב. י"א) ה' דברים מעמידין את החכמה: האוכל פת שבשלה כל צרכה, וביצה מגולגלת, ומי ששותה מים הנותרים מן העיסה, והטובל עצמו במלח שנים ושלשה פעמים, והרגיל לאכול שמן זית. י"ב) ה' דברים העושה אותם דמו בראשו: מי שעובר על מים שפוכין, והשותה מים שאולין, הנפנה בין דקל לכותל, והעובר בין שני דקלים, ושנים שעוברים והדקל ביניהם, וי"א אף הישן בצל דקל יחידי ובצלה של לבנה. י"ג) חמשה דברים צוה כנען את בניו: אל תדברו אמת, ואל תתרחקו מן הגזל, והיו שטופים בזימה, ואהבו זה את זה, ושנאו את אדוניכם, וי"א אהבו שינה ושנאו את המלאכה. י"ד) ה' דברים נאמרו בשכר: קשה לראש ולעינים ולגוף ולזרע ולכח. ט"ו) ה' דברים נאמרו באדמה: (מין עפר הנאכל) קשה לראש, ולעינים, ומוריקות פנים, ומיבשת החלב, ומכתשת כח הרגל. שאל רבי את ר' ישמעאל ב"ר יוסי מהו לאכול אדמה בשבת, א"ל ובחול מי התירה לך, כך אמר אבא האוכל אדמה של בבל כאילו

(10) ממעשת תורה שער ד'.

אוכל בשר אביו ואמו, ומשאר ארצות כשקצים ורמשים (עי' שבת קי"ב:). ט"ז) ה' דברים נאמרו בחזנים: בעלי קומה, ובעלי עזות, בעלי זרועות, יתירי כח, מחוסרי דעת. י"ז) ה' דברים הקב"ה מתחרט שבראם: כשדיים עכו"ם ויצר הרע וגלות ודור המבול. כשדיים מנין שנאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה (ישעיה כ"ג), עכו"ם מנין שנאמר ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל (איוב י"ב), יצר הרע מנין שנאמר ואשר הרעותי (מיכה ד'), גלות מנין שנאמר ועתה מה לי פה כי לקח עמי חנם (ישעיה נ"ב), דור המבול מנין שנאמר וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ (בראש' ו'). י"ח) ה' לא מעלין ולא מורידין (אם טובע בנהר) העכו"ם והעבדים והליסטים וגר שמל ולא טבל או שטבל ולא מל ואוכל נבלות, אבל המינין והמוסרין מורידין ואין מעלין. י"ט) ה' אין להם מחילה: המרבה לחטוא ולשוב, והחוטא בדור זכאי, והחוטא על מנת לשוב, וכל מי שיש בידו גזילה וחילול השם. כ') חמשה שהן אחד מששים משיעור של חבירו: ארץ מצרים מהלך מ' יום והוא אחד מששים מכוש, וכוש מהלך שבע שנים והיא אחד מששים בעולם, ועולם אחד מששים מגיהנם, וגיהנם אחד מששים מגן עדן, ועדן אין לה שיעור. כ"א) חמשה דברים עשאן הקב"ה בגמילות חסדים: זיווגים זה לזה, מלביש ערומים, קיבור מתים, ניחום אבלים, ובקור חולים. זיווגים מנין שנאמר ויביאה אל האדם, מלביש ערומים מנין שנאמר ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם, ביקור חולים מנין שנאמר וירא אליו ה' באלוני ממרא, קיבור מתים מנין דכתיב ויקבור אותו בגי (דברים ל"ד), ניחום אבלים מנין דכתיב ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלקים את יצחק בנו (בראשית כ"ה). כ"ב) חמשה שמות נקרא הר סיני: הר חורב, הר סיני, הר המוריה, הר האלהים, הר חמד (תהלים ס"ח י"ז). כ"ג) ה' קרמים יש לבהמה: של מוח, ושל ביצים, ושעל המחול, ושעל הכליות, ושעל העוקץ, כולן אסורין באכילה. כ"ד) חמשה דברים אין אדם רשאי להתהלך בהם: שנאה עזות נקמה עלילה קנאה. כ"ה) חמשה אנשים נדמו לאדם הראשון ולקו: שמשון בכחו ולקה בכחו שנאמר ויט בכח (שופטים ט"ז), שאול בצוארו ולקה בצוארו שנאמר ויקח החרב ויפול עליה (ש"א ל"א), אבשלום בשערו ולקה בשערו שנאמר ויחזק ראשו באלה (ש"ב י"ח), אסא ברגליו ולקה ברגליו שנאמר חלה את רגליו (מ"א ט"ו), צדקיהו בעיניו ולקה בעיניו שנאמר ואת עיני צדקיהו עור (מ"ב כ"ה). כ"ו) חמשה דברים שיעורן טפח: שופר, ושליה, ושדרה של לולב, ודופן סוכה, ואזוב. כ"ז) חמשה דברים אין מורישין לבניהם ואם מורישין לבניהם אין מורישין לבני בניהם: המשחקים בקוביא, והמלוה ברבית, ומגדלין בהמה דקה, וכהנים ולויים, והמלוין על המעשרות.

א') ששה דברים צוה רבינו הקדוש את בנו: אל תדור בשכנציב מפני דלצנין אינון, ואל תשב במטה ארמית משום מעשה שהיה (11), ואל תדור בעיר שראשיה תלמידי חכמים (נ"א עמי הארץ), ואל תעמוד בפני שור בשעה שהוא עולה מן האגם מפני שהשטן מרקד בין קרנותיו, ואל תבריח מן המכס מפני שאתה מאבד את כלו, ואל תצא יחידי בלילה. ב') ששה דברים צוה ר' עקיבא את רשב"י כשהיה חבוש בבית האסורים, אמר לו למדני תורה, אמר לו אם אני מלמדך סוף אתה נמסר למלכות (מפני הגזירה), אמר לו כשם שהעגל רוצה לינק כך הפרה רוצה רוצה להניק, א"ל ומי הוא בסכנה? א"ל העגל. פתח ואמר לו (12) כשאתה מלמד את בניך (תורה) למדם מספר מוגה, ואם בקשת ליחנק תלה באילן גדול, ואל תבשל בקדרה שבישל בך חבירך, ואל תכנס לעיר ולביתך פתאום וכ"ש לבית חבירך, בתך בגרה שחרר עבדך והשיאה לו, ואל תמהר רגלך לבית חבירך שנאמר הוקר רגלך מבית ריעך (משלי כ"ה). ג') ששה דברים מאריכין ימיו של אדם בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב: השכמת בית המדרש, והכנסת אורחים, ובקור חולים, ועיון תפלה, וקידוש על היין בערבי שבתות, והדן את חבירו לכף זכות, שכך שנו חכמים דן לזכות דנין אותו לזכות דן לחובה דנין אותו לחובה. מעשה באחד מגליל העליון שנשכר בגליל התחתון אצל אדם צדיק כל ימות החמה, ובערב המועד בקש שכרו מבעל הבית ואמר לו תן לי מעותי ואלך ואפרנס בהם אני וביתי, אמר לו אין לי, אמר לו תן לי בהמה, אמר לו אין לי, אמר לו תן לי פירות אמר לו אין לי, הלך אותו שכיר לביתו בפחי נפש, לחולו של מועד הלך אחריו אותו בעל הבית ועמו משא שלשה חמורים, אחד של לחם ואחד של יין ואחד של שמן והוציא לו מעותיו ופרע לו ואכלו ושתו, לאחר שאכלו ושתו אמר לו בה"ב לשכיר כשאמרתי לך אין לי מעות במה חשדתני, אמר לו השכיר אמרתי שנזדמן לך שדות ליקח בהן; ופירות ובהמה שאמרתי לך אין לי במה חשדתני, אמר לו אמרתי שמא כל נכסיו של רבי מקודשין לשמים. אמר לו העבודה כך היה מעשה ועכשיו באתי לפני חכמים והתירו לי את נדרי, אמר לו כשם שדנתני לכף זכות כך ידין אותך המקום לכף זכות (13). שאלו תלמידיו את ר' יוחנן בן זכאי במה הארכת ימים. אמר להם מימי לא ברכתי לפני כהן עם הארץ, ולא כניתי שם לחבירי, ולא הטלתי מים בארבע אמות של מקום תפלה, ולא הקדימני אדם בבית המדרש, ולא טעמתי קודם קידוש היום, פעם אחת לא היה לי קידוש היום, אם זקנה היתה לי נטלה מפה שבראשה ונתנה לי

(11) נ"א אל תשב באדרת שער ועי' פסחים קי"ב.
(12) לא למדו רק אמר לו דברים בעלמא בתור עצה טובה, כי היה ירא ללמדו תורה מחמת הסכנה. (13) עי' שאילתות שמות סי' מ', ותנא דבי אליהו זוטא פט"ז.

ומשכנתי אותה לקידוש היום, לשנה אחרת נתן לי המקום שכרי ועשיתי לה תחתיה מפה [משובצת] בזהב ומרגליות. ד׳) ששה דברים משכחין את התלמוד: האוכל פת שאכל עכבר ופת הנותר מן חתול או כלב, והאוכל לב בהמה, והשותה מים הנותרים מן הרחיצה ורוחץ במים הנותרים מן השתיה, והרוחץ שתי רגליו זו על גב זו, והמזיע עצמו בבית המרחץ כשהוא עומד, וההולך לריח נבלה. ה׳) ששה דברים משכיחין את החכמים: העובר בין שתי נשים, המספר עם אשה בשוק, העובר תחת אפסרו של גמל וכ״ש תחת גמל עצמו, והמסתכל לזכר ולנקבה בשעת תשמיש, והמסתכל בפני המת, והקורא כתב על גבי קבר. שאלו תלמידיו את ר׳ אליעזר בן יעקב מפני מה כלב מכיר את קונו וחתול אינו מכיר את קונו, א״ל ומה האוכל ממה ששייר העכבר משכח תלמודו האוכל עכבר עצמו לא כ״ש. ו׳) שש דמעות יש שלש טובות ושלש רעות, של סם ושל פירות ושל שחוק יפות, של עשן ושל בית הכסא רעות ושל כאב קשה מבולן. ז׳) ששה דברים אלו העושה אותם דמו בראשו: האוכל שום קלוף וביצה קלופה ויין מזוג שעבר עליהם הלילה, והלן בבית הקברות, והמשמש מטתו ביום ואינו מאפיל את עצמו, הקיז דם ושתה ונשכר. ח׳) שש אשות הן: יש אש אוכלת ושותה, ויש שותה ואינה אוכלת, ויש שאינה אוכלת ושותה, ויש שאינה אוכלת ואינה שותה, ויש אש אוכלת אש, ויש אש מתירא מפני אש של מערכה. אש אוכלת ושותה לחין כיבשין, אש (של מערכה) של הקב״ה כל אשות שבעולם מתיראין ומתדעזעין מלפניו, אש אוכלת אש של מלאכי השרת שנשרפין זה מפני זה, אש של חמה כשאוחזת לאדם שותה ואינה אוכלת, אש של תנור וכירים אוכלת ואינה שותה. במשה מהו אומר ותצא אש מלפני ה׳ ותאכל אותם (ויקרא י׳ ב׳), בשלמה מהו אומר וכל בני ישראל רואים ברדת האש (דהי״ב ז׳ ג׳), באליהו מהו אומר ותפול אש ה׳ (מ״א י״ח ל״א), יציאה במשה ירידה בשלמה ונפילה באליהו, ללמדך שטובה צפרנן של ראשונים מכריסן של אחרונים. ועוד ראיה לדבר (כי הראשונים היו גדולים מהאחרונים): אליעזר עבד אברהם אמר ואבוא היום אל העין וגו׳ ואברך את השם (בראשית כ״ד) מלמד שבאותו היום שיצא מארץ כנען בו ביום נכנס לארם נהרים, זו יתירה מדרכו של יעקב שנאמר ויפגע במקום וילן שם מלמד שהיה לו עיכוב בדרך. ומה בין יעקב למשה? ביעקב כתיב ויגל את האבן, כיון שראוהו המים עלו מעצמן, מה שאין כן במשה דכתיב ביה וגם דלה דלה לנו עד שראו כדים ואח״כ עלו. ט׳) ששה דברים נאמרו בעם הארץ: אין מקבלין מהן עדות ואין מוסרין להן עדות, ואין מוסרין להם סוד, ואין מכריזין על אבדתן, ואין מתלוין עמהן בדרך, ואין עושין אותם אפוטרופוס ליתומים, ולא גבאי על קופה של צדקה. י׳) ששה דברים גנאי הם לתלמידי חכמים: המחשיך בדרך, והיוצא לשוק כשהוא מבושם, והנכנס באחרונה לבית המדרש, והיוצא לשוק במנעלים מטולאים, והמסב בהסבה של עמי הארץ ובחבורתן, והפוסע פסיעה גסה וההולך בקומה זקופה. שאלו את ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי מהו לפסוע פסיעה גסה בשבת, אמר להם ובחול מי התירה? ומפני מה אסורה מפני שהיא קשה לעינים וממעטת את הכח. י״א) ששה דברים בוחרים מות מחיים ואלו הן: ימות אדם ואל יהרג במיתה משונה, ימות אדם ואל ישכח תלמודו, ימות אדם ואל יגלה ממקומו, ימות אדם ואל ימותו בניו, ימות אדם ואל ישב בחושך, ימות אדם ואל יצטרך לבריות, וי״א ימות אדם ואל יפול ביד אשתו ובניו. י״ב) ששה דברים נאמרו במצוקה: מכהה את העינים, מתשת את הגוף, מכערת את הפנים, מחלשת הקול, מרבה מי רגלים, ממעטת הזרע, וי״א אף מקלקלת את הדעת ומכאבת את הרגלים. י״ג) ששה דברים נאמרו בפתילות: שלשה להקל ושלשה להחמיר, שלשה להקל ממעכין את הפתילה, ושורין אותה בשמן, וחותכה לשני נרות, כיצד? מניחה על שתי נרות מדליק באמצע והיא נחתכה מאליה. ושלשה להחמיר אין עושין בתחלה ביו״ט, ואין חותכין אותה לשנים לא בסכין ולא ביד ולא בשעוה, ואין מהבהבין אותה באור. י״ד) ששה שמות לנחש: נחש, שרף, תנין, צפעוני, אפעה, עכשוב. ט״ו) ששה שמות לאריה: ארי, כפיר, לביא, ליש, שחל, שחץ. ט״ז) ששה שמות לשלמה: ידידיה, (ש״ב י״ב), שלמה, קהלת, איתיאל, אגור, למואל (משלי ל׳ ול״א). י״ז) ששה שמות לענן: עב, ענן, אד, נשיא (משלי כ״ה י״ד), חזיז (זכריה י׳ א׳), כף (איוב ל״ו ל״ב). י״ח) ששה נקראו ידידים: אברהם נקרא ידיד שנאמר מה לידידי בביתי (ירמיה י״א), בנימין נקרא ידיד שנאמר ידיד ה׳ (דברים ל״ג), שלמה נקרא ידיד שנאמר ויקרא שמו ידידיה (ש״ב י״ב), ישראל נקראו ידידים שנאמר נתתי את ידידות נפשי (ירמיה י״ב), בית המקדש נקרא ידיד שנאמר מה ידידות משכנותיך (תהלים פ״ד), והקב״ה הוא בעצמו ידיד שנאמר אשירה נא לידידי (ישעיה ה׳). יבוא ידיד בן ידיד ויבנה בית ידיד ויבואו ידידים ויקרבו קרבן בידיד (ביהמ״ק) לידיד (הקב״ה). י״ט) ששה דברים יפים לחולה: זיעה עיטוש שינה קרי הלוך מעים וחלום. זיעה שנאמר בזיעת אפך תאכל לחם, עטוש דכתיב עטישותיו תהל אור (איוב מ״א), שינה דכתיב ישנתי אז ינוח לי (שם ב׳), קרי דכתיב יראה זרע יאריך ימים (ישעיה נ״ג), הלוך מעים דכתיב מהר צועה להפתח ולא ימות (שם נ״א), חלום דכתיב והחלימני והחייני (שם ל״ח). כ׳) ששה דברים צוה מלאך המות את ריב״ל: אל תלך באמצע הדרך בימי דבר (מגפה), ואל תעמוד בפני נשים כשהן החרות מאחורי המת שיש לי

רשות לחבל וחרבי שלופה בידי ואני מרקד לפניהם, וכשתכנס אצל החולה אל תשב מראשותיו ולא ממרגלותיו ולא על הכרים והכסתות אלא על הארץ כנגדו ששכינה מראשותיו ואני ממרגלותיו וחרבי שלופה בידי, ואל תסתכל בתשמיש בהמה וחיה ועוף, ואל תסתכל בנוי אשת איש, ולא בנכרית המקושטת בגדי צבעונין. הוי זהיר בכל אלו מפני שאני מלא עינים ורואה. כ"א) ששה מלאכי מות הן ואלה שמותן: גבריאל קצפיאל ומשבית ומשחית ואף וחמה, גבריאל ממונה על המלכים, קצפיאל על הבחורים, משבית על החיות, משחית על הקטנים. אף וחמה על הבהמה ועל האדם. כ"ב) ששה דברים בבני אדם: שלשה כבהמה שהן אוכלין ושותין כבהמה ופרים ורבים ומתים כבהמה, ושלשה כמלאכי השרת שכן מהלכין בקומה זקופה כמ"ה, ומדברים בלשון הקודש, ויש להם בינה כמלאכי השרת. כ"ג) שלשה דברים נאמרו בשדים: שלשה כבני אדם שאוכלים ושותים כמותם ופרים ורבים ומתים, ושלשה כמ"ה שיש להם כנפים ומהלכין מסוף העולם ועד סופו ורואין ואינן נראין ויודעין מה שהיה ומה שיהיה ומה בשמים ובארץ, וי"א שאין מהפכין פניהם כמלאכי השרת.

[שבעה דברים, עי' שבע חופות במאמר הקודם]

א') שמונה נסיכי אדם הם: ישי שאול שמואל עמוס צפניה חזקיהו אליהו ומשיח. ב') שמונה מדבריות הן ולהן שמונה שמות: שור, סיני, קדש, קדימות (דברים ב' כ"ו), פארן, חורב, סין וצין (14). ג') שמונה שמות יש למשיח: ינון (תהלים ע"ב), צמח (זכריה ו'), משיח (דניאל ט' כ"ה), פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום (ישעיה ט'). ד') על שמונה נטילות אדם מפחד ארבעים יום וארבעים לילה ואינו יודע ממי מפחד: היוצא מבית הכסא ואין רוחץ ידיו, והמקיז דם ואינו רוחץ פיו וידיו במלח, והשם מנעליו, והמתיר מנעליו בין לעצמו בין לחברו בלי נטילת ידים, וההורג כנים, והמגלה עצמו, ונוטל צפרניו, ומשמש מטתו ואינו רוחץ ידיו, עשה אחד מכל אלו ולא נטל ידיו ארחותיו מקולקלין ותפלתו אינה נשמעת. ה) שמונה פרושים הם: פרוש שכמי, פרוש נקפאי, פרוש קוזאי, פרוש מדוכיא, פרוש מלאכה היתה לו, פרוש מחופתו עשאני, פרוש מן היצרא, ופרוש מן היראה (15). ו') שמונה דברים רובן קשה ומיעוטן יפה: יין, מלאכה, שינה, ועושר, ודרך ארץ, ומים חמים, הקזת דם, ותשמיש.

א') כל עיר שאין בה תשעה דברים הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה, ואלו הן: בית הכנסת, ובית ישיבה, ובית המדרש לתינוקות, ובית דין, ובית מרחץ, וקופה של רוכלים, וקופה של צדקה, ומקוה, ופירות. ר"ע אומר לפי שמיני פירות מאירין עיניו של אדם. ב') תשעה נכנסו בחייהם לג"ע כפי אמונתנו ולא טעמו טעם מיתה: בנימין בן יעקב, כלאב בן דוד, סרח בת אשר, בתיה בת פרעה, אליעזר עבד אברהם, ועבד מלך הכושי, ואליהו, חירם, ויעבץ בנו של ר' יהודה הנשיא. וי"א אף ריב"ל. ג') תשעה דברים העשויין וננחין הן: אהל מועד וכלים שבו, ארון, ושברי לוחות, וצנצנת המן, והמטה, וצלוחית של שמן המשחה, ומקלו של אהרן עם שקדים ופרחים, ובגדי כהונה, ובגדי כהן המשיח. אבל מכתשת של בית אבטינס שלחן ומנורה ופרוכת וציץ עדיין מונחין ברומי.

א') עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות ואלו הן: פי הארץ ופי הבאר ופי האתון והקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות, וי"א אף המזיקין וכו'. ב') עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו לפני הקב"ה ובכולן נמצא שלם ואלו הן: שנים בלך לך, שנים בשני בניו, שנים בשתי נשיו, אחד עם המלכים, ואחד בין הבתרים, אחד באור כשדים ואחד בברית מילה. וכל כך למה, כדי כשיבא אברהם אבינו ליטול שכרו שיהיו המלאכים אומרים, יותר מכולנו ויותר מכל שוה (ראוי) אברהם ליטול שכרו, שנאמר לך אכול בשמחה לחמך וגו' (קהלת ט'). ג') עשרה נסים נעשה לאבותינו במצרים וכנגדן הביא עשר מכות על המצריים בים; מצריים הרעימו עליהם בקולם אף הקב"ה הרעים עליהם בקול על הים שנאמר ירעם אל בקולו נפלאות (איוב ל"ז); מצריים באו על הים בקשת ובחצים והקב"ה נגלה עליהם בקשת ובחצים שנאמר עריה תעור קשתך (חבקוק ג') ואומר וישלח חציו ויפיצם (תהלים י"ח); מצריים באו על הים בחרבות אף הקב"ה בא עליהם בחרבות שנאמר ברקים ויהמם ואין ברק אלא חרב שנאמר חרב חרב וגו' הוחדה למען היה לה ברק מורטה (יחזקאל כ"א); מצריים נתנאו במגן וצנה והקב"ה עשה כמו כן שנאמר החזק מגן וצנה וקומה בעזרתי (תהלים ל"ה); מצריים באו בחנית וכן הקב"ה שנאמר לנגה ברק חניתך (חבקוק ג'); מצריים באו באבנים בקלעים וטרמנטין ונפט, ואף הקב"ה בא עליהם כן שנאמר חשכת מים עבי שחקים מנגה נגדו עביו עברו ברד וגחלי אש (תהלים י"ח) וכו' (עי' אדר"נ פל"ג). ד') עשרה נסיונות ניסה הקב"ה את אבותינו ובכולן לא נמצאו שלמים ואלו הן: במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחצרות ודי זהב (דברים א'). במדבר שעשו את העגל שנאמר עשו להם עגל מסכה (שמות י"ב), בערבה על המים שנאמר ויצמאו העם למים (שם י"ז), מול סוף על שהמרו על ים סוף, בין פארן במרגלים שנאמר וישלח אותם משה ממדבר פארן (במדבר י"ג), בין

(14) המדבריות האחרות כמו מדבר זיף ומדבר עין גדי וכדומה אולי נקראו על שם מקום ואינם שמות עצמיים

(15) עי' סוטה כ"ב: ושם איתא ז' פרושים.

תופל אלו דברי תיפלות שתפלו על המן, ולבן זו מחלקתו של קרח (16), וחצרות על השלו, הרי שבעה, ובמקום אחר הוא אומר ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה (דברים ט׳). ה׳) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש: לא הפילה אשה מריח בשר הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא אירע קרי לכהן גדול ביוה״כ, ולא כיבו גשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, עומדים צפופים ומשתחוים רוחים, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלם מעולם, ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלם (אבות פ״ה ה׳). ו׳) עשרה שמות של שבח נקרא הקב״ה ואלו הן: אדני, אל, אלוה, אלהים, אלהיך, אלהיכם, יה, הוי״ה, אהיה אשר אהיה, שדי (צבאות), אמר ר׳ יוסי חלקנו על צבאות שנאמר ופקדו שרי צבאות בראש העם. ז׳) עשרה שמות נקראו לעבודה זרה לגנאי ואלו הן: שקוצים גלולים מסכות פסילים אלילים אשרים חמנים עצבים און ותרפים. ח׳) עשר ירידות ירדה שכינה על העולם, אחת בגן עדן שנאמר וישמעו את קול ה׳ אלהים מתהלך בגן, ואחת בדור המגדל שנאמר וירד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל, ואחת בסדום שנאמר ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו (שם י״ח), ואחת במצרים שנאמר וארד להצילו מיד מצרים (שמות ג׳), ואחת על הים שנאמר ויט שמים וירד (תהלים י״ח), ואחת בסיני שנאמר וירד ה׳ על הר סיני (שמות י״ט), ואחת באהל מועד שנאמר וירד ה׳ בעמוד ענן ויעמוד פתח האוהל (במדבר י״ב), ואחת במקדש שנאמר ויאמר אלי ה׳ השער הזה סגור יהיה וגו׳ כי ה׳ אלהי ישראל בא בו (יחזקאל מ״ד), ואחת בעמוד הענן שנאמר וירד ה׳ בענן וידבר אליו (במדבר י״א). ואחת שעתידה להיות בימי גוג ומגוג שנאמר ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה ד׳). ט׳) עשר מעלות נסתלקה שכינה (מעל ישראל כשחטאו) ממקום למקום: מכפורת לכרוב, ומכרוב למפתן הבית, וממפתן הבית לשני הכרובים, ומשני הכרובים לגג ההיכל, ומגג ההיכל לחומת עזרה, ומחומת עזרה למזבח, וממזבח לעיר, ומעיר להר הבית, ומהר הבית למדבר, וממדבר עלתה למקומה. מכפורת לכרוב דכתיב וירכב על כרוב ויעוף (ש״ב כ״ב), מכרוב למפתן דכתיב וכבוד ה׳ נעלה מעל הכרוב אשר יהיה עליו אל מפתן הבית (יחזקאל ט׳), וממפתן הבית לשני הכרובים דכתיב ויצא כבוד ה׳ מעל מפתן הבית ויעמוד על הכרובים (שם י׳), ומכרובים לגג ההיכל דכתיב טוב לשבת על פנת גג (משלי כ״א), מגג לחומת העזרה דכתיב והנה ה׳ נצב על חומת אנך (עמוס ז׳), ומחומת העזרה למזבח דכתיב ראיתי את ה׳ נצב על המזבח (שם ט׳), וממזבח לעיר דכתיב קול ה׳ לעיר יקרא (מיכה ו׳), ומעיר להר דכתיב ויעל כבוד ה׳ מעל תוך העיר ויעמוד על ההר (יחזקאל י״א), מהר למדבר דכתיב טוב שבת בארץ מדבר (משלי כ״א), ואחת שנסתלקה כלפי מעלה דכתיב אלך אשובה אל מקומי (הושע ה׳). י׳) עשרה שמות נקרא נביא אלו הן: ציר, נאמן עבד שליח חוזה צופה רואה חולם נביא איש האלהים. י״א) עשרה שמות נקרא רוח הקדש אלו הן: משל מליצה חידה דיבור אמירה תפארת ציווי משא נבואה חזון. י״ב) עשרה שמות נקראה שמחה אלו הן: ששון שמחה גילה רינה דיצה צהלה עליזה עליסה עליצה חדוה. י״ג) עשרה נקראו חיים: הקב״ה שנאמר וה׳ אלהים אמת הוא אלהים חיים (ירמיה י׳), תורה נקראת חיים שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳ (משלי ג׳), ישראל נקראו חיים שנאמר ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום (דברים ד׳), צדיק נקרא חיים שנאמר פרי צדיק עץ חיים (משלי י״א). גן עדן נקרא חיים שנאמר אתהלך לפני ה׳ בארצות החיים (תהלים קט״ז), עץ נקרא חיים שנאמר ועץ החיים בתוך הגן, ארץ ישראל נקראת חיים שנאמר ונתתי צבי בארץ חיים (יחזקאל כ״ו), גמילות חסדים נקרא חיים שנאמר כי טוב חסדך מחיים (תהלים ס״ג), חכם נקרא חיים שנאמר תורת חכם מקור חיים (משלי י״ג), מים נקראו חיים שנאמר ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלם (זכריה י״ד). י״ד) עשרה התפללו ומיד נשמעו ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן ושמואל דוד ובועז ואליהו ומשיח. ט״ו) עשר זועות עתידה הארץ להזדעזע באחרית הימים קודם שתכבלה שנאמר רועה התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ, נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה וכבד עליה פשעה ונפלה ולא תוסיף קום (ישעיה כ״ד). ט״ז) עשרה נתנו עיניהם במה שלא היה ראוי להם, ולא השינו גם מה שהיה ראוי להם, ואלו הם: נחש וקין וקרח בלעם אחיתופל דואג אבשלום אדניהו עזיהו ניחזי. י״ז) עשרה דברים ממעטין את כח בני אדם: אימה, פת חמה, והישן על הארץ, והישן על מטה קצרה, וההורג את הנחש, והקופץ את הנהר, והאוכל קישות שלא בזמנם, והמקיז דם מלמטה כפלים, ופסיעה יתירה, והמושך עול כבד ביותר. י״ח) עשרה דברים קשים נבראו בעולם ואחד גובר על חבירו: הר קשה ברזל מחתכו, ברזל קשה אש מפעפעו, אש קשה מים מכבין אותו, מים קשים עבים סובלים אותם, עבים קשים רוח מפזרתן, רוח קשה גוף סובלו, גוף קשה פחד שוברו, פחד קשה יין מפיגו, יין קשה שינה משכחתו, ומיתה קשה משינה, וצדקה תציל ממות. וי״א אשה רעה קשה מכולן דכתיב ומוצא אני מר ממות את האשה (עי׳ ב״ב י״). אשה רעה נמשלה לדלף שנאמר דלף טורד מדיני אשה (משלי י״ט).

(16) שחלק בטלית וציצית שהוא לבן, ויותר נראה שצ״ל איפכא בין תופל אלו דברי תיפלות של קרח ועדתו, ולבן על שדברו המן שהוא לבן.

ונמשלה כנחש שנאמר ובא הבית וסמך ידו אל הקיר ונשכו הנחש (עמוס ה׳). בא וראה כמה קשה אשה רעה ממלאך המות, מה״מ ממית ואח״כ בא האדם לעוה״ב אבל האשה כל באיה לא ישובון ולא ישיגו ארחות חיים (משלי ב׳). נחש נושך וע״י נחש מתרפא שנאמר אם נשך הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי (במדבר כ״א), אבל אשה רעה דרכי שאול ביתה יורדות אל חדרי מות (משלי ז׳), לפיכך הזהיר שלמה המלך ע״ה הרחק מעליה דרכיך, וכן כתב בן סירא: אשה רעה מתנה רעה בחיק רשע תנתן. אמר רב אבהו אשה רעה צרעת לבעלה מאי תקנתיה יגרשנה ויתרפא מצרעתו. י״ט) עשרה דברים נאמרו בלב: הלב רואה, הלב שומע, הלב יודע, הלב מדבר, הלב הולך, הלב נופל, הלב צועק, הלב עומד, הלב שמח, הלב מתנחם. הלב רואה שנאמר ולבי ראה הרבה (קהלת א׳), הלב שומע שנאמר ונתת לעבדך לב שומע (מ״א ג׳), הלב יודע שנאמר לב יודע מרת מרת נפשו (משלי י״ד), הלב מדבר שנאמר דברתי אני אל לבי (קהלת א׳), הלב מתהלך שנאמר לא לבי הלך (מ״ב ה׳), הלב נופל שנאמר אל יפול לב אדם (ש״א י״ז), הלב צועק שנאמר צעק לבם אל ה׳ (איכה ב׳), הלב עומד שנאמר היעמוד לבך (יחזקאל כ״ב), הלב שמח שנאמר שמח לבי (תהלים ט״ז), הלב מתנחם שנאמר דברו על לב ירושלם וקראו אליה וגו׳ (ישעיה מ׳).

אחד עשר בני אדם נמשחו בשמן המשחה, ששה מלכים וחמשה כהנים, אלו הן המלכים: שאול דוד שלמה יואש ואחז ויהוא, והכהנים אהרן וארבעה בניו, וי״א אף צדוק הכהן.

א׳) שנים עשר דברים ברא הקב״ה בבני אדם המשמשין אותו ואלו הן: פה חותך, לשון גומר, קנה מוציא קול, ושט בולע, לב מבין, כליות יועצות, ריאה שואבת כל מיני משקין, כבד רותח, מרה זורקה בו טיפה של מר ומניחתו, מחול שוחק, סורקבן טוחן, קיבה ישנה ואף נעור, ובזמן ששניהם ישנים אין אדם יודע מה בעולם. ב׳) י״ב דברים יש לו למי שיש לו אשה: רצון שנאמר ויפק רצון מה׳, עזר שנאמר אעשה לו עזר כנגדו, חומה שצריכה להיות כחומה שאינה זזה ממקומה שנאמר אני חומה, חיים שנאמר ראה חיים עם האשה, עושר שנאמר ולאברהם הטיב בעבורה לפיכך נאמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ברכה שנאמר להניח ברכה וגו׳, שלום שנאמר וידעת כי שלום אהלך, שמחה שנאמר ושמחת אתה וביתך, כפרה שנאמר וכפר בעדו ובעד ביתו, עטרה שנאמר אשת חיל עטרת בעלה, כבוד שנאמר אשת חן תתמוך כבוד, טובה שנאמר מצא אשה מצא טוב (משלי י״א).

א׳) שלשה עשר בני אדם יצאו מהולין ממעי אמן ואלו הן: אדם שת ונח שם יעקב יוסף משה בלעם איוב שמואל דוד ירמיה זרובבל. אדם מנין שנאמר ויברא אלקים את האדם בצלמו, מהו בצלמו בצלם הראוי לו, שת מנין שנאמר גם בו שנולד בדמותו כצלמו, נח מנין שנאמר בו צדיק תמים היה, שם מנין שנאמר ומלכי צדק מלך שלם (בראשית י״ד י״ח), יעקב מנין שנאמר ויעקב איש תם, יוסף מנין שנאמר אלה תולדות יעקב יוסף כמו שנולד יעקב כך נולד יוסף, משה מנין שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא שנולד מהול, בלעם מנין שנאמר ונאום הגבר שתום העין, אל תקרא שתום העין אלא סתום העין (17), איוב מנין שנאמר בו איש תם וישר, שמואל מנין שנאמר והנער שמואל הולך וגדול וטוב (ש״א ב׳) (18), דוד מנין שנאמר מכתם לדוד (תהלים ט״ז) (19), ירמיה מנין שנאמר בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך (ירמיה א׳). זרובבל מנין שנאמר ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה׳ ושמתיך כחותם וגו׳ (סוף חגי). ב׳) י״ג דברים נאמרו בפת שחרית: מצלת מן החמה, ומן הצנה, ומן היסורין, ומן המזיקים, ומחכמת פתאים, חוכה ללמוד, וללמד, ותלמודו מתקיים בידו, ושיחתו מקובלת לכל אדם, ונזקק לאשתו, ואינה מתאוה לאשה אחרת, ואינו מעלה הבל בבשרו, והורגת שרצים בבני מעיו.

ארבעה עשר ו״י (20) נאמרו ביין: ויחל נח, ויטע כרם, וישת מן היין, וישכר, ויתגל, וירא חם, ויגד, ויקח שם, וישימו, וילכו, ויכסו, ויקץ, וידע, ויאמר. ולא עוד אלא מתחלה קראו צדיק ותמים ו בסוף קראו עם הארץ שנאמר ויחל נח איש האדמה, אמר לו מה לך אצל מטע כרם לא על היין קנסתי מיתה על אדם הראשון?!

חמשה עשר דברים נאמרו בת״ח ואלו הן: נאה בביתו, חסיד בישיבתו, ערום ביראה, חכם בדעתו, פקח בדרכיו, שומע, ומוסיף חכמה, כונס חוכר, מרבה להשיב, שואל כענין, ומשיב כהלכה, ומשיב על כל פרק ופרק דבר, הולך אצל חכם, ולומר ע״מ ללמד, ועל מנת לעשות.

תשעה עשר דברים נאמרו בגרע (מקיז דם): הולך על צידו, עצל, עיני רע, צר עין, כחו כהה, בגדיו מזוהמין, דברן, עקרן, גזלן, עזפן (עז פנים), שוטה, מלשין, שונא, אסורה לו בת כהן, פסול לעדות, שלחנו מכוער, אוהב שינה, הכלבים מכירין אותו בשוק, ואינו ממלא ימיו.

עשרים ושנים מדות טובות ברא הקב״ה בעולמו, ובעון הדורות בטלו כולן חוץ משתים. אדם הראשון בטל דעה חכמה ובינה וקלסתר פנים וקומה

---

(17) שלא נראתה ערלתו. (18) כמו במשה. (19) דרש לשון תם. (20) מלים המתחילות באותיות ו״י שהוראתו קינה ויללה.

וגן עדן, אנשי דור המבול בטלו כח וגבורה ולידה וגידול בנים, אנשי דור הפלגה בטלו הלשון, אנשי סדום בטלו הנוי וחטים יפות, אנשי דור המדבר בטלו המן והבאר ועמוד הענן ועמוד האש והביאו צואה לעולם שהיא שקולה כנגד כל הפורענות שבעולם, אנשי ירושלם בטלו בית המקדש ועבודת כהונה ולויה וסילקו את השכינה, ולא נשתייר בידם אלא תורה וגמילות חסדים. תורה מנין שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל"ג), גמילות חסדים מנין שנאמר עולם חסד יבנה שמים תכן אמונתך בהם (תהלים פ"ט).

עשרים וארבע מתנות כהונה נתנו לאהרן ולבניו, עשרה במקדש: חטאת, אשם ודאי, ואשם תלוי, זבחי שלמי צבור, וחטאת העוף, ושני הלחם, ולחם הפנים, ולוג שמן של מצורע, ושיורי מנחות, ומנחת העומר. עשרה בגבולין: תרומה, ותרומת מעשר, חלה, ולחיים הזרוע והקבה, וראשית הגז, ושמן שריפה, ופדיון הבן, ופדיון פטר חמור, וחרם וגזל הגר, ושדה אחוזה. ארבעה בירושלם: הבכורה, והבכורים, ומורם מן התודה, ואיל נזיר.

סליק חופת אליה, בעת שוכן עליה.

חזית: נקרא ג"כ אגדת חזית, והוא מדרש רבה על שיר השירים וקהלת, כי המדרשים האלה מתחילים בפסוק חזית איש מהיר במלאכתו. נדפס ראשונה בפיזארו שנת רע"ט. בשבלי הלקט השלם (הלכות פסח סי' רי"ח) כתב וז"ל: לפי מה שדרשו באגדת חזית, לפי כשיצאו ישראל ממצרים ירשו כנקבה הזאת שנוטלת עשור נכסים, כך ירשו ישראל שבע אומות שהן עשור שבעים אומות, לפיכך אמרו שירה בלשון נקבה, אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת וגו', אבל לעתיד לבוא שיהיו יורשין כזכר יאמרו שיר בלשון זכר שנאמר מזמור שירו לה' שיר חדש וגו' עכ"ל, והוא במדרש שה"ש רבה בפסוק שחורה אני ונאוה. וכן שם (בהלכות לולב סי' שע"ב) וז"ל: שכך מצינו באגדת חזית ויבא ירושלם ויעמד לפני ארון ברית ה' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו, א"ר אלעזר מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה, עכ"ל, והוא משה"ש רבה פ"א וקהלת רבה פ"א (רב פעלים 62). ע"ע קהלת; שיר השירים.

חירם מלך צר: המדרש הזה נוסד על הנבואה שבאה ליחזקאל על מלך צור: בן אדם אמור לנגיד צור וגו' יען גבה לבך ותאמר אל אני מושב אלהים ישבתי בלב ימים ואתה אדם ולא אל ותתן לבך כלב אלהים וגו' (יחזקאל כ"ח א'). ופי' רש"י שם עשה לו באויר על הים במנגנין כמין ז' רקיעים וישב לו על העליון. לדעת בעלי האגדה הוא חירם מלך צור שעזר לשלמה המלך בבנין ביהמ"ק, ויש אומרים שהוא חירה שנאמר אצל יהודה ויט עד איש עדולמי ושמו חירה (בראשית ל"ח). רבנן אמרין הוא חירה שנאמר כאן הוא חירם שהיה בימי דוד למוד היה האיש הזה להיות אוהב לשבט הזה, ר' יודן ב"ר סימון אמר חירם אחר היה, על דעתיהון דרבנן חי קרוב לאלף ומאתים שנה, ועל דעתיה דר' יודן ב"ר סימון חי קרוב לחמש מאות שנה (עי' ב"ר פ' פ"ה וילקוט מלכים רמז קע"ט). ונחשב בין התשעה שנכנסו לג"ע בחייהם (ד"א זוטא פ"א). ובא לו השכר הזה מפני שטרח בבנין ביהמ"ק ולפיכך הושיבו הקב"ה כל הזמן הזה בג"ע, ולבסוף נתגאה לבו ואמר מושב אלהים ישבתי בלב ימים ולפיכך גרשוהו מג"ע והוא בגיהנם (עי' החלוץ ח"ח 172 בהערה). אמר הקב"ה ליחזקאל בן אדם אמור לחירם מלך צור, מה אתה-מתגאה ילוד אשה אתה! אמר לפניו רבש"ע היאך אני הולך אצלו והוא תלוי באויר, באותה שעה הביא הקב"ה רוח בציצת ראשו והעלהו אצל חירם, כיון שראה חירם ליחזקאל נבהל ונזדעזע, א"ל מי העלך לכאן? א"ל הקב"ה כך צוני לך אמור לו למה אתה מתגאה ילוד אשה אתה, א"ל ילוד אשה אני אלא שאני חי וקים לעולם, מה הקב"ה מושבו בלב ימים אף אני מושבי בלב ימים, מה הקב"ה בשבעה רקיעים אף אני כן, ולא עוד אלא כמה מלכים מתו ואני קיים, וכן כ"א מלכים ממלכי בית דוד וכ"א ממלכי ישראל וחמשים נביאים ועשרה כהנים גדולים קברתי כלם ואני חי, הרי אל אני וכו'. למה היה חירם דומה לעבד שעשה לבוש לאדוניו כל זמן שהיה הלבוש על אדונו העבד רואה והיה מתגאה אני עשיתי זה הלבוש לאדוני, אמר האדון אני קורע הלבוש ולא יהיה העבד מתגאה עלי, כך חירם היה מתגאה על ידי ששלח ארזים לבית המקדש, אמר הקב"ה הריני מחריב את ביתי שלא יהיה חירם מתגאה עלי, שנאמר פתח לבנון דלתיך ותאכל אש בארזיך. ומה היה סופו? הביא הקב"ה עליו נבוכדנצר והורידו מכסאו והיה חותך בשרו כשתי אצבעות בכל יום ומטבילן בחומץ ומאכילן עד שמת מיתה משונה, ואותן הפלטין מה נעשה בהם? קרע הקב"ה את הארץ וגנזם לצדיקים לעתיד לבוא (ילקוט יחזקאל רמז שס"ז, בכ"י מינכען סי' 222 צד 71), מדרש חירם מלך צור נמצא בספר מעשיות או חבור מעשיות מר' שמואל ן' עטר ור' יצחק ליאון (ויניציא שי"א, שאלוניקי שנ"ד), ובילקוט יחזקאל שס"ז, רח"מ הורוויץ בבית עקד האגדות יש לו שתי נוסחאות ממנו, ויעלינעק הדפיסו בבית המדרש חדר ה' צד 111. ועי' ג"כ קצת ממנו שנכלל במדרש ארבעת מלכים בפת. לדעת יעלינעק רמזו חז"ל בסיפור חירם על מלכי רומי שהתגאו מאד והכריחו את עמם להכירם בכבוד אלהים בתואר Divi. ע"ע נמוקי רב נחמן להלן.

ענין חירם מלך צור

[מבית עקד האגדות 29, והוא מכ"י מינכען]

ויהי כהפיץ ה' את בני האדם וכו' חירם מלך צור היתה גאותו קשה מאד, מה עשה בא לים ועשה לו ארבעה עמודים של ברזל ארוכים שאין להם שיעור, והעמידם זה כנגד זה מרובעים, ועשה לו שבעה רקיעים וכסא וחיות ורעמים וברקים וזיקים. הרקיע הראשון עשה של זכוכית מחמש מאות אמה על חמש מאות אמה ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים, הרקיע השני עשה

של ברזל אלף וחמש מאות אמה על אלף וחמש מאות אמה, וסילון של מים מפריש בין שני לשלישי, גם עשה בו אבנים מגלגלות המתבקעין אלו לאלו ונשמעין כמו רעמים. הרקיע השלישי עשה של עופרת, שני אלפים אמה על שני אלפים אמה וסילון של מים מפריש ביניהם. הרקיע הרביעי עשה של מתכת, שני אלפים וחמש מאות אמה על שני אלפים וחמש מאות אמה וסילון של מים מפריש ביניהם. הרקיע החמישי עשה של נחשת שלשת אלפים אמה על שלשת אלפים אמה וסילון של מים מפריש ביניהם. הרקיע הששי עשה של כסף שלשת אלפים וחמש מאות אמה על שלשת אלפים וחמש מאות אמה וסילון של מים מפריש ביניהם. הרקיע השביעי עשה של זהב ארבעת אלפים אמה על ארבעת אלפים אמה וקבע בו חיות וכרובים ועשה לו בו מטה של זהב ובראשה מרגליות אדומות, מראות אותו מיכן ומיכן, מיכן נעשו ברקים ומיכן נעשו זיקים, וכשהיה מזעזע עצמו הן מתבקעין אלו לאלו ונשמעין כברקים ורעמים; אמר הקב"ה ליחזקאל בן אדם לך ואמור לחירם מה אתה מתגאה, הלא ילוד אשה אתה. אמר לו יחזקאל להקב"ה היאך אני הולך אצלו והוא עומד באויר? באותה שעה שלח הקב"ה רוח ונטלו בציצית ראשו שנאמר ויקחני בציצית ראשי (יחזקאל ח׳ ג׳) והוליכו באויר אצל חירם. כיון שבא יחזקאל אצלו מיד נזדעזע, אמר לו יחזקאל לחירם למה אתה מתגאה הלא ילוד אשה אתה, א"ל ילוד אשה אני אלא שאני חי וקיים לעולם, מה הקב"ה מושבו בלב ימים אף אני כן, מה הקב"ה מושבו בשבעה רקיעים אף אני כן, ולא עוד אלא כמה וכמה מלכים מתו ואני חי וקיים לעולם. דוד מלך ישראל מלך ארבעים שנה ומת ואני חי, שלמה מלך ארבעים שנה ומת ואני חי, וכן עשרים ואחד מלכי ישראל קברתי ואני חי וקיים, וכן כל עשרים מלכי יהודה ועשרה נביאים ועשרה כהנים קברתי ואני חי וקיים, הרי אל אני מושב אלהים ישבתי. אמר יחזקאל והלא מלכים גדולים ממך היו ולא עשו כמעשיך! למה היה חירם דומה לעבד שעשה לבוש לאדוניו, כל זמן שהעבד רואה את המלבוש הוא מתגאה ואומר אני עשיתי לבוש לאדוני, אמר המלך אני קורע את הלבוש ולא יהא העבד מתגאה עלי, כך חירם מתגאה ששלח ארזים לבית המקדש וכו׳, (השאר ליתא בכ"י אך כנראה מסיים בנוסחת הילקוט).

חכם הרזים: מדרש המדרש בענין המלאכים וגימטריאות, לדעת שטיינשניידר הוא „סודי רזיאל" לר"א מגרמייזא בעל תרוקח, ומתחיל „ברוך חכם הרזים", והוא גם ס׳ סודי רזייא שלו (סודי רזייא גימטריא אלעזר) אשר יסודתו סוד המרכבה ושארי סודות על סדר א"ב, ועד אמצע אות נו"ן נדפס בס׳ רזיאל. ואולי נקרא ע"ש כך גם סודי רזיאל. סודי רזייא נמצא בכ"י ר"ד אופנהיים, ובכ"י מינכען ועוד. ספר חכם הרזים נזכר בי"ר פ׳ חיי שרה וז"ל: ה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לקחני וגו׳ פעמים אדם מבקש אשה וממאנת, שהמלאך מסית אותה למאן, אבל הכא ישלח מלאכו לפניך ולקחת אשה, שהמלאך יסיתם לומר קח ולך ורבקה אומרת אלך בעל כרחם עכ"ל. ובפ׳ בא וז"ל: כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו, שמסר לו מלאך וינהגהו בכבדות לפי מחשבות לבו עכ"ל. שם וז"ל: והכיתי כל בכור בארץ מצרים וגו׳ אני ולא מלאך וכו׳ מפני מכשפים וקסמים שהיו רוצים בהשבעות להשחית המשחית מבתיהם, לכך הוצרך לומר אני ולא מלאך, שאינם יכולים להעביר גזרותי עכ"ל. שם וז"ל ויקרא למשה ולאהרן לילה וגו׳, פרעה צווח קומו צאו וקולו נשמע בכל ארץ מצרים; כי מלאך נכנס בגרונו וצווח, עכ"ל. בפ׳ יתרו וז"ל: ע׳ושה מ׳לאכיו ר׳וחות מ׳שרתיו ר"ת עמר"ם, אש לחט בגימטריא משה, לפי שהמלאכים אמרו מה אנוש כי תזכרנו, כשעלה משה למרום הוריד הקב"ה כסא הכבוד ואחז משה בכסא הכבוד, דכתיב ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (פ׳ ואתחנן) עכ"ל. ובפ׳ תרומה וז"ל: בשעה שאמר הקב"ה לישראל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם נתקבצו כל שרי כתות של מעלה ואמרו לו רבש"ע מה לך לדור מלמטה במקום טומאה, מוטב לך לשכון בתוכינו שאנו טהורים ואנו במקום טהור ואל תשכון בתוכם. א"ל הקב"ה יש לי אדם למטה ששקול נגד כלכם, אתם משוררים לפני ברנ"ו כנפים דכתיב רנ"ו שמים כי עשה ה׳ הריעו תחתיות ארץ, רנו שמים אלו המלאכים, הריעו תחתיות ארץ אלו ישראל שמשוררים למטה, ולא עוד אלא שמשוררים לפניכם דכתיב ברן יחד כוכבי בקר אלו ישראל ואח"כ ויריעו כל בני אלהים. ועוד שהוא חשוב לפני יותר מכם, כי כח שלכם אינו עולה רק רנ"ו, ושמו אהרו"ן מלא, רונ"ו ליעקב שמחה, ובו כתיב וראך ושמח בלבו. כיון ששמעו זה שתקו כלם, וצוה למשה ועשו לי מקדש (חכם הרזים סי׳ ז׳) עכ"ל. בפ׳ כי תשא וז"ל; והסרתי את כפי וראית את אחרי וגו׳, „וראית את אחרי" בגימטריא „בדמות יעקב שחקוקה בכסא" וכו׳, ויעקב אמר התחת אלהים אנכ"י בגימטריא כס"א, ולכך יעקב מקבל התו"ד כשהתפלה עולה למעלה (חכם הרזים סי׳ ש׳) עכ"ל. ובפ׳ בשלח וז"ל: מי כמכה באלים ה׳, כלומר מי כמכה אפילו במיכאל שר הגדול (חכם הרזים סי׳ ס׳) עכ"ל. במנחות (ק"י.) דרשו העומדים בבית ה׳ בלילות וגו׳ זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן, וכתבו בתוספות וז"ל מדרשות חלוקין, יש מי שאומר נשמותיהן של צדיקים ויש מי שאומר כבשים של אש, והיינו דאמרינן בשמונה עשרה, ואישי ישראל וכו׳. ועיין טור או"ח, וראיתי בס׳ חכם הרזים סי׳ ש׳ וז"ל: עד שלא חרב הבית היה מיכאל כהן גדול מקריב בדמות קרבן כישראל לפני הש"י, לאחר החורבן א"ל הקב"ה לא תקריב לי דמות שור וכשב ועז כי לא אכנים במקדש של מעלה עד שאבנה לשמי מקדש למטה וכו׳, כי אם נפשות צדיקים ותינוקות שלא חטאו והם עולים לריח נחוח עכ"ל (רב פעלים 128).

חכמת שלמה: ע׳ שלמה המלך

חנוך: ספר חנוך או ספרא דחנוך, מיוחס לחנוך בן ירד שנאמר בו „ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים" (בראשית ה' כ"ד), ויונתן תרגם „והא ליתוהי עם דיירי ארעא ארום איתנגיד וסליק לרקיעא במימר קדם ה' וקרא שמיה מטטרון ספרא רבה". המאמר הזה נוסד על אגדת ספר היכלות לר' ישמעאל כהן גדול ונקרא ג"כ ספר חנוך, כי מתחיל מהפסוק ויתהלך חנוך את האלהים וגו' אמר ר' ישמעאל כשעליתי למרום וכו' שאלתי את מטטרון מפני מה קורין אותך בשמי מרומים נער? השיב ואמר לי מפני שאני חנוך בן ירד, כשחטאו דור המבול ואמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו הצילני הקב"ה מפניהם והעלני להיות לעד עליהם בשמי מרום לכל באי העולם שלא יאמרו רחמן אכזר הוא, מה חטאו וכו' לפיכך העלני בחייהם לעיניהם בשמי מרום להיות עד עליהם לעוה"ב, וזיווגני הקב"ה במרום לשר ולנגיד בין מלאכי השרת (בית המדרש ח"ה 171), ורובי פרקיו מתחילין אר"י כ"ג אמר לי מטטרון וכו'. ע"ע היכלות; ויש עוד אגדת חנוך שנקראת חיי חנוך ונדפסה בבית המדרש ח"ד (עי' להלן). אולם החיבור העקרי הוא ספרא דחנוך או „ספר חנוך" שהוא אחד מהספרים החיצונים שכתבו חכמי היהודים בא"י בימי החשמונאים, ונכתב ג"כ בלשון יונית ע"י אחד מחכמי אלכסנדריא, ואפשר שנוסחה היונית היתה העתקה מהעברית, ומהיונית עשו העתקה בלשון כושית, והספר הזה נמצא באביסיניא ע"י הנוסע האנגלי דזיימס ברייס, והו"ל לאורינץ בלשון אנגלית בעיר אוקספורד בשנת 1821. אח"כ העתיקו האפמאן אשכנזית וביארהו בשנת 1853, ולאחרונה תרגמו אליעזר גולדשמידט משפת כושית לעברית והוסיף עליו מבוא והערות, ברלין 1892. על שער הספר כתוב: וזאת הברכה אשר ברך חנוך את הבחירים ואת הצדיקים אשר יהיו ביום צרת בהכחד כל הרעים והרשעים". תוכן ענינו כנבואת דניאל, להפיח רוח אומץ בלב חסידי היהודים לעת יאפפום חבלי הצרות באחרית הימים, הוא יום המשפט הגדול והנורא. פתיחת הספר בסיפור חטאת הנפילים, המה שתי מאות המלאכים, אשר בימי ירד אבי חנוך חמדו את בנות האדם, ובראשם שמחזאי ועזאל, ותלדנה להם הענקים אשר גבהם ש' אמה, ויגלו בארץ מסתרי כשוף ואצטגנינות, ועזאל למד את בני האדם מלאכת חרב וכלי זיין, ויהי כאשר הואילו הענקים לאכול גם בשר אדם, ותעל צעקת מתי חלד השמימה, וישלח ה' להם ארבעת מלאכיו מיכאל גבריאל רפאל ואוריאל, לעשות משפטים בנפילים, על מיכאל פקד לאסור את שמחזאי וחביריו לקצוי גבעות עולם עד עת קץ עשרה שבועות, על גבריאל נטל לסכסך בני האלהים אשר ילדו להם בנות האדם איש באחיו והיתה חרב איש ברעהו, את רפאל צוה לאסור את עזאל ולטהר הארץ מרעתו, ואוריאל צווה להודיע לנח את מי המבול אשר יבא לשחת כל בשר, אז יפרח צמח הצדקה בארץ, וחסד ומשפט ישורו לעולמי עד, וחנוך אשר לקח אותו האלהים מן הארץ היה שליח מוציא ומביא בין המלאכים השופטים ובין הרפאים הנשפטים. ויהי היום ותפקחנה עיני חנוך וירא בחלום את מעשה המרכבה, ויקרא ה' אל חנוך וילמדהו את משפט הרפאים, כי בשרם ימות לשחת, ורוחם ידון בארץ, והיו לרוחות רעות בין בני האדם. ואל בני האדם צוהו לגלות אזנם, כי יבא מבול עליהם, וחיו רק מאה ועשרים שנה. אח"כ הוליכו המלאכים העליונים אוריאל רפאל רעואל מיכאל זרעאל וגבריאל את חנוך על פני כל הארץ, וירא גדולות ונצורות בשמים ובארץ, ואוריאל הראה לחנוך את הספר על תקופות מאורי השמים ומערכותיהם, וירא גם את לוחות השמים אשר עליהם נחרתו כל מעשה בני האדם עד הדור האחרון. וככלות כל הדברים האלה השיבו המלאכים את חנוך על הארץ לפני פתח ביתו, למען יודיע את כל הדברים האלה אל בנו מתושלח, ויכתוב חנוך את כל החזיונות והמראות אשר ראה בספר, וינבא לבניו את אשר יקרה את זרעם באחרית הימים (הקדמת ראבין לספר היובלות ix—lvii).

מחבר ספר חנוך העיב מספר השבעים אשר בנבואת ירמיה ודניאל לזמן הגאולה לרמז של שבעים אומות. ארבעה ראשי המלכים הנקראים בדניאל (י' י"ג) „השרים הראשונים" נמנים בס' חנוך בשמות והוא קורא אותם ארבעה הפנים: „הראשון הוא הרחום וארך אפים מיכאל הקדוש, והשני אשר על כל מחלות ועל כל מכות בני האדם הוא רפאל, והשלישי אשר על כל הכתות הוא גבריאל הקדוש, והרביעי אשר על התשובה ועל תקות היורשים חיי העולם הוא-פנואל" (ס' חנוך פ' מ'). כנוי המלאכים בדניאל „עיר וקדיש" „עירין" נקראים בחנוך „שומרים" כלומר נוצרי התבל בהקיץ בלי שינה ותנומה, וכן בחבור „ספר השמים" עם יום הדין, „דינא יתיב וספרין פתיחין" הם בס' חנוך „לוחות השמים" לדין ומשפט, וכן באגדת חז"ל שלשה ספרים נפתחים בר"ה וכו', וכולם מיוסדים על הפסוק ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (תהלים ס"ט), ונאמר ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו (מלאכי ג'), והסופר המזכיר הוא מטטרון „דאיתיהבא ליה רשותא למיתב ולמיכתב" (חגיגה ט"ו.) ומטטרון הוא חנוך. שני המלאכים עזא ועזאל נזכרו גם בזהר פ' בראשית (דפוס מנטובה דף ל"ז ע"א), והני עזא ועזאל דמרדו לעילא ואפיל לון קב"ה ואגלימו בארעא ואתקיימו ביה ולא יכילו לאתפשטא מניה, ולבתר טעו בתר נשי עלמא, ועד כען יומא דא אינון קיימא ואלפא חרשין לבני נשי ואולידו בנין וקרו להו ענקים וכו' (שם נ"ח.), ובגין דא הוו ישראל מקרבין לעזאזל לגבי ההוא חשך וכו' לקיימא קרא אם רעב שונאך האכילהו לחם (שם במדבר קכ"ג:), וכן בנוסחת בית המדרש (ח"ד 127): „עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקלקולו להסית בני אדם לדבר עבירה במיני צבעונין של נשים, ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביוה"כ איל אחד לה' שיכפר על כני ישראל ואיל אחד לעזאזל שיסבול עונותיהם של ישראל, והוא עזאזל שבתורה". ספר חנוך נחלק לק"ח פרקים או פרשיות, אך חלוקת הפרשיות והפסוקים נתחלפו בנוסחאות שונות במוקדם ומאוחר וגם מלאים שבושים וטעיות של המעתיקים והמתרגמים.

ויש עוד ספר חנוך שנקרא ג"כ חנוך הפילוסוף ובלשון ערבי אידריס, והוא כולל מוסר ודרך ארץ ומעניני משפטי הכוכבים, לדעת שטיינשניידר נעתק מלשון רומית והוא פרק

מס׳ Disciplina Clericalis ומחברו פטרוס אלפונסו (רשימת ש״ש סי׳ 3546). ור״א בן הגר״א בספרו רב פעלים אומר כי נדפס בקושטא בשנת רע״ח ומביא מאמרים ממנו מה שמצא בספרים אחרים; מספר המוסר לר׳ יהודה כלץ (ונדפס בקושטא רצ״ז מנטובה שי״ח וקראקא שנ״ח) וז״ל: ראית׳ בספר חנוך בסוד עץ הדעת טוב ורע ענין גדול ונסתר בסוד נשים האורגות בתים לאשרה, כי האריגה ההיא בבתים ידועים שהם ארבעה בתים מתהפכים בסודות תמוהים גדולים ונפלאים, וכל אותן הבתים יש להם שמות בשמות [שונות] והדברים עמוקים ונפלאים. ראיתי בבית י״ג והוא הבית הנקרא באותה הסכמת בסוד הבתים בית הדוב, והוא דבר נפלא בקורותיו ועניניו, והנשים היודעות האריגת ההיא בכשפנותן קוראות לזה הבית צפורן שמיר והוא על ענין ידוע. והן מלקטות הצפרנים הנופלות מארץ מבני אדם ועושין מהן קטרת לעין ידוע, עין הימין של דוב, ולא תכפורנה רעתן מסוד החכמה ההיא לתת כח לאילנות לסוד האשרה. אמרו תרוצה להתיש כחן ומעשיהן יקח אש דולקת וישים כנגד צפרניו של ימין ויסתכל בהן היטב, ויכרות אותן וישליך לפניהן ויפתח ידו לעיניהם בחמש אצבעותיו ואז לא תשלחנה במעשיהם כי תשש כח הסיבה ההיא. וכיצד יקצצם, יתחיל בקמיצה ומדלג האמה ונוטל באצבע ומדלג הגודל ונוטל הזרת ואח״כ האמה ואח״כ הגודל, כי אם נוטל אותם זו אחר זו יהיה שכחן עד מאד, ואם יתחיל באמת הוא יקבור את בניו, ואם יתחיל בזרת יוציאו עליו שם רע ויתקיים. והני מילי ביד שמאל אבל בימין מתחיל בגודל ומסיים בקמיצה, והמסתכל בצפרניו במוצאי שבת לאור האש מתיש כח סבה אחרת המתפשטת באותה לילה בעולם ואינו ניזוק כל אותו שבוע וכו׳ עכ״ל (1). וכתב ה״ר שמואל צרצה המכונה בלת״ק אבן סנה בספרו מקור חיים בפ׳ בראשית וז״ל: ומצאתי כתוב כי נכתב בספר דתות הנביאים כי חנוך היה חכם גדול וחסיד שהכניס העמים תחת עבודת האל יתברך ושהוציא תחלה חכמת הכוכבים, וששם דת לכל יושבי שבעה האקלימים לכל אחד הדת אשר יאות לפי הטבע של אותו אקלים (ר״ל במזג המדות), וצוה להם שיעשו מועדים ושיעשו בהם קרבנות וכו׳ וצוה לקצת מהם שלא יאכלו מאכלים ידועים, והתיר אותם לקצתם, ושישמרו מלשכב עם הנדות, ושישמרו עצמם מטומאת המתים, ושתהיה כוונתם להתמדת הישוב, וחלק העם לשלשה משמרות: כהנים מלכים והמון ענינים רבים אחרים עכ״ל (רב פעלים 64), ואפשר שספר חנוך שמובא בספר המוסר הוא ספר חנוך אחר.

חיי חנוך

[ספר הישר פ׳ בראשית, ובית המדרש (2) חדר ד׳ 129]

ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח, ויעבוד את ה׳ וימאס בדרכי בני האדם הרעים, ותרבק נפש חנוך במוסר ה׳ בדעת ובבינה וידע את דרכי ה׳. ויפרד בחכמתו את נפשו מבני האדם ויסתר את נפשו מהם ימים רבים. ויהי מקץ ימים רבים ושנים, בהיותו עובד את ה׳ ויהי הוא מתפלל לפני ה׳ בבית ובחדר, ויקרא אליו מלאך ה׳ מן השמים ויאמר הנני. ויאמר אליו קום צא מביתך וממקומך אשר נחבאת שמה, והלכת אל כל בני האדם למען אשר תלמדם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו ללכת בדרכי ה׳. ויקם חנוך ויצא מביתו וממקומו ומן החדר אשר היה שם כדבר ה׳, וילך אל בני האדם וילמדם דרך ה׳, ויאסף את בני האדם בעת ההיא ויודיעם את מוסר ה׳, ויצו ויעברו קול בכל מקומות בני האדם לאמר: מי האיש אשר יחפוץ לדעת את דרכי ה׳ ואת המעשה הטוב יבא אל חנוך, ויתאספו אליו כל בני האדם בעת ההיא, ויהי כל אשר יחפוץ את הדבר הזה וילך אל חנוך, וימלוך חנוך על בני האדם כדבר ה׳, ויבואו וישתחוו ארצה וישמעו כלם יחד את דבריו. ותהי רוח אלהים על חנוך וילמד את כל אנשיו חכמת אלהים ודרכיו ויעבדו בני האדם את ה׳ כל ימי חנוך, ויבאו בני האדם לשמוע את חכמתו. וגם כל מלכי בני האדם הראשונים והאחרונים ושריהם ושופטיהם באו אל חנוך כשמעם את חכמתו וישתחוו לו אפים ארצה, ויבקשו גם הם מאת חנוך אשר ימלך עליהם, ויאבה להם לדבר הזה. ויתקבצו כלם כשלשים ומאה מלכים ושרים וימליכו את חנוך עליהם ויהיו כלם תחת ידו ותחת דבריו, וילמד אותם חנוך חכמה ודעת ודרך ה׳ וישם שלום בין כלם ויהי שלום בכל הארץ בימי חנוך. וימלוך חנוך על כל בני האדם מאתים וארבעים שנה ושלש שנים ויהי עושה משפט וצדקה לכל עמו וידריכם בדרכי ה׳. ואלה תולדות חנוך מתושלח ואלישע ואלימלך בנים שלשה ואחיותיהם מלכה ונעמה, ויחי מתושלח שבע ושמונים שנה ומאת שנה ויולד את למך. ויחי בשנת חמשים ושש שנה לחיי למך וימת אדם, בן תשע מאות ושלשים שנה היה במותו, ויקברו אותו שני בניו וחנוך ומתושלח בנו בכבוד גדול כקבור את המלכים במערה אשר דבר להם ה׳. ויעשו כל בני האדם במקום ההוא מספד ובכי גדול על אדם, על כן היה לחוק בבני האדם עד היום. וימת אדם על אשר אכל מעץ הדעת הוא ובניו כאשר דבר ה׳ אלהים.

ויהי בשנת מות אדם, היא שנת מאתים וארבעים שנה ושלש שנים למלכות חנוך, ויהי בעת ההיא וישם חנוך על לבו להפרד ולהבדל מבני האדם ולהסתר מהם כבראשונה לעבוד את ה׳, ויעש חנוך את הדבר הזה אך לא הסתיר את נפשו מהם כל הימים, ויסתר מבני האדם שלשה ימים ונגלה להם יום אחד. ובכל שלשת ימים אשר הוא בחדר התפלל וישבח את ה׳ אלהיו, וביום אשר יצא אל עבדיו להראות להם למדם דרך ה׳ וכל אשר ישאלו ממנו דיבר אליהם. ויעשת

---

(1) ע״ע הבדלה; צפרנים באוצר ישראל. (2) יעלינעק העתיק הדברים מספר הישר וע״פ טעות החסיר הדברים המוסגרים פת.

כמעשה הזה ימים רבים ושנים, וישב אחרי כן ויסתר את נפשו ששת ימים ויגלה לעמו יום אחד לשבעת ימים, ואח"כ יום אחד בחדש, ויום אחד בשנה, עד אשר בקשו פניו כל המלכים וכל השרים וכל בני האדם, ויתאוו כלם לראות את פני חנוך ולשמוע את דבריו ולא יכלו, כי יראו כל בני האדם מחנוך יראה גדולה ויירא מגשת אליו מאימת אלהים אשר על פניו, על כן לא יוכל איש לראות את פניו פן יוסר (יענש) וימות. ויתיעצו כל המלכים וכל השרים לאסוף את כל בני האדם יחד ולבוא אל חנוך מלכם לדבר עמו כולם בעת אשר יצא אליהם, ויעשו כן. ויהי היום ויצא חנוך ויתקבצו כלם ויבואו יחד אליו וידבר אליהם חנוך את כל דברי ה׳ וילמד להם חכמה ודעת ויורם את יראת ה׳, ויתבהלו מאד כל בני האדם ויתמהו על חכמתו וישתחוו כלם לפניו ארצה ויאמרו יחי המלך. ויהי מימים בהיות כל המלכים וכל השרים וכל בני האדם מדברים עם חנוך וחנוך מלמד אותם את דרכי ה׳, ויקרא מלאך ה׳ אל חנוך מן השמים בעת ההיא ויאמר להעלותו השמים להמליכו על בני האלהים בשמים כאשר מלך על בני האדם בארץ. בעת ההיא כשמוע חנוך את הדבר הזה ויצא ויקבוץ לו את כל יושבי הארץ וילמד אותם חכמה ודעת ומוסר ה׳, ויאמר אליהם נשאל נשאלתי לעלות אל השמים לא ידעתי יום לכתי, ועתה אלמד אתכם חכמה ודעת ומוסר. ויוכיח אתהם, ויעש להם חוקים ומשפטים לעשותם וישם להם שלום ויורה אותם חיי העולם. וישב אתם ימים אחדים וילמד ויורה להם את כל הדברים האלה.

ויהי בעת ההיא ובני אדם יושבים עם חנוך וחנוך מדבר אליהם, וישאו עיניהם ויראו והנה דמות סוס גדול יורד מן השמים וילך הסוס ברוח לארץ, ויגידו לחנוך את אשר ראו, ויאמר אליהם חנוך בעבורי הסוס ההוא יורד לארץ, הגיע העת והיום אשר אלך לי מאתכם ולא אראה עוד אליכם. וירד הסוס ההוא בעת ההיא ויעמוד לפני חנוך, וכל בני האדם אשר את חנוך רואים אותו. ויצו עוד חנוך בעת ההיא ויעבירו קול לאמר מי האיש אשר יחפוץ לדעת דרכי ה׳ אלהיו יבא ביום הזה אל חנוך טרם הלקחו ממנו, ויתקבצו כל בני האדם ויבואו אל חנוך ביום ההוא וגם כל מלכי הארץ ושריהם ורתניהם לא סרו מאתו ביום ההוא. וילמד חנוך את כל בני האדם חכמה ודעת ומוסר ה׳ ביום ההוא, ויצום מאד לעבוד את ה׳ וללכת בדרכיו כל ימי חייהם וישם עוד שלום בין כלם. ויהי אח"כ ויקם וירכב על הסוס ויצא וילך, ויצאו וילכו אחריו כל בני האדם כשמונה מאות אלף איש, וילכו את. מהלך יום אחד. ויהי ביום השני ויאמר אליהם שובו לכם לאהליכם למה תלכו פן תמותו, וישובו מקצת מהם מעליו, וילכו אתו הנשארים מהם מהלך שלשת ימים, וחנוך דובר אליהם בכל יום שובו לאהליכם פן תמותו, ולא אבו לשוב וילכו אתו [ויהי ביום הששי וידבר עוד חנוך אליהם לאמר שובו לכם לאהליכם מאתי, כי מחר אעלה לי השמימה והיה כל הנשאר מכם אתי ימות, וישובו עוד מהם]. ויהי ביום הששי ויותירו עוד אנשים וידבקו עמו, ויאמרו אליו עמך נלך אל המקום אשר תלך, חי ה׳ כי המות יפריד בינינו ובינך. ובראותו כי מתאמצים הם ללכת אתו ויחדל לדבר אליהם וילכו אחריו ולא שבו להם. והמלכים האלה בשובם התפקדו כלם לדעת את מספר האנשים הנשארים אשר הלכו אחר חנוך. ויהי ביום השביעי ויעל חנוך בסערה השמימה בסוסי אש ורכבי אש, וישלחו כל המלכים אשר היו עם חנוך ביום השמיני לקחת את מספר האנשים אשר נשארו עם חנוך במקום אשר עלה משם השמימה, וילכו כל המלכים אל המקום ההוא וימצאו כל הארץ מלאה שלג במקום ההוא ועל השלג אבנים גדולות מאבני שלג, ויאמרו איש אל רעהו לכו ונבקע את השלג הזה ונראה פן מתו האנשים אשר נשארו עם חנוך תחת אבני השלג [ויעשו כן ויבקשו בכל השלג ההוא וימצאו את מספר האנשים אשר היו עם חנוך מתים תחת השלג], ויבקשו את חנוך ולא מצאוהו כי עלה השמימה.

ויהי כל ימי חנוך אשר חי בארץ שלש מאות שנה וחמש וששים שנה. בשנת מאה ושלש עשרה שנה לחיי למך בן מתושלח עלה חנוך השמימה, ויהי בעלות חנוך השמים ויקומו כל מלכי הארץ ויקחו את מתושלח בנו וימשחו אותו וימליכוהו עליהם תחת אביו. ויעש מתושלח הישר בעיני ה׳ בכל אשר הורהו חנוך אביו, וילמד גם הוא את בני האדם חכמה ודעת ויראת ה׳ כל ימיו ולא סר מן הדרך הטובה ימין ושמאל.

חם

ספר חנוך

[בית המדרש חדר ב׳ 114]

שבעים שמות יש לו להקב"ה בפירוש ושאר שלא בפירוש, אין להם חקר ואין להם מספר. ואלו הם שבעים שמות של הקב"ה (1). אלו שמותיו של הקב"ה שהם יוצאים בכמה כתרים של אש, בכמה כתרים של להבה, בכמה כתרים של בזק, בכמה כתרים של חשמל, בכמה כתרים של ברק מלפני כסא הכבוד ועמהם אלף מחנות של שכינה ורבוא רבבות צבאות גבורה נוהגים אותם כמלך ברעד ברתת באימה חיעה, בהוד והדר ויראה, בפחד בגודל וכבוד, ביקר בחוסן בבינה ודיעה, בעמוד אש ובעמוד להבה וברק, ואורם

---

(1) כאן היו כתובים בכ"י כ"ב שמות ע"ד אלפא ביתא של א"ל ב"ם, וכ"ב שמות ע"ד אלפא ביתא של א"ת ב"ש, וכ"ב שמות ע"ד תשר"ק. וע"ע שמות של הקב"ה באוצר ישראל.

בבריקי אור וכמראה חשמל, נותנים להם כבוד ועוז וקוראים לפניהם ק' ק' ק', שנאמר וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק'. גוללים אותם בכל רקיע ורקיע שבמרום כבני מלכים אדירים ונכבדים, וכשמחזירים אותם אל מקום כסא כבוד כל חיות שבמרכבה פותחים את פיהם בשבח כבוד שמו של הקב"ה ואומרים בשכמל"ו.

אלף, אמר הקב"ה א'יברתיו ל'קחתיו פ'קדתיו למטטרון עבדי שהוא אחד מיוחד מכל בני מרומים כלם. **איברתיו** בדורו הראשון וכיון שהסתכלתי בבני דור המבול שהם מקלקלים ובאים סילקתי שכינתי מביניהם ועליתי בקול שופר ובתרועה למרום שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז). **ולקחתיו** לחנוך בן ירד מביניהם והעליתיו בקול שופר ובתרועה למרום להיות לי לעד, עד ד' חיות שבמרכבה לעולם הבא. **פקדתיו** על כל גנזים ואוצרות שיש לי בכל רקיע ורקיע ומפתחי כל אחד ואחד מסרתי בידו על השרים, ועשיתיו משרת לכסא כבוד היכלי ערבות לפתוח לו דלתותיהם וכסא הכבוד, לסלסל ולסדר חיות הקדש לקשור בראשם כתרים, ואופני הדר לכתור להם עוז וכבוד, כרובי הוד להלבישם הדר, חיקי זוהר להזכירם זיו זוהר, שרפי להבה להתעטפם נאוה, חשמלי אורה להתאזרם נהורא. בכל שחר ושחר להכין לי מושב בשבתי על כסאי בכבוד ויקר לראות כבודי במרום, עזי ברזי עליונים וברזי תחתונים. רוממתי עליכם רום קומתו בתוך כל רמי הקומות שבעת אלפים פרסאות, הגדלתי כסאו מהוד כסאי והרביתי כבודו מהוד כבודי, הפכתי בשרו ללפידי אש וכל עצמות גופו לגחלי אור, שמתי מראיו כמראה בזק, ואור עפעפיו כאור לא נעדר, הבהקתי פניו כאור זיו השמש, וזהר עיניו כזיו כסא כבוד, שמתי לבושו כבוד הוד והדר, וכסות מעילו פאר וגאוה ועוז, כליל כתר מלכות של חמש מאות על חמש מאות פרסה, ונתתי עליו מהודי ומהדרי ומזיו כבודי שעל כסא הכבוד, קראתיו בשמי הוי"ה הקטן שר הפנים ויודע רזים, וכל רז ורז גליתי לו באהבה, וכל חוד וסוד הודעתיו, באשר קבעתי כסאו בפתח היכלי מבחוץ לישב ולעשות דין, וכל פמליא שלי שבמרום וכל שר ושר העמדתי לנגדו ליטול רשות לעשות לו רצונו. שבעים שמות נטלתי משמותי וקראתיו בהם להרבות לו כבוד, שבעים שרים נתתי בידו לפקוד להם בכל לשון פקודי דברי, להשפיל בדברי גאים עדי ארץ, ולהגביה בשיח שפתי שפלים עד למרום, להכות מלכים ממלכותם, להקים רוזנים על ממשלתם, שנאמר והוא מהשנא עידניא וזמניא מהעדה מלכין ומהקם מלכין וגו'. ליתן חכמה לכל מלכי עולם ובינה ומדע למביני מדע שנאמר יהב חכמתא לחכימין ומנדעא לידעי בינה, לגלות להם רזי דברי, ולהורות להם גזירת משפטי שנאמר כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי וגו', כי אם אעשה לא נאמר אלא כי אם עשה, מלמד שכל דבר ודבר וכל שיח ושיח שהוא יוצא מפי הקב"ה עומד מטטרון ועושהו מעצמו ומקיים גזירתו של הקב"ה, והצליח אשר שלחתיו, ומצליח לא נאמר אלא והצליח, מלמד שכל גזירה וגזירה שיוצא מפי הקב"ה על אדם כיון שעשה תשובה אין משלחין אותו לפורענות לו אלא משלחין אותו לאדם אחר, שנאמר צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. ולא עוד אלא שבכל יום ויום יושב מטטרון ג' שעות בשמי מרום וכונס כל אותן הנשמות של עוברין שמתו במעי אמן ושל יונקי שדים שמתו על שדי אמן ושל תינוקות של בית רבן שמתו על חומשי תורה ומביא אותם תחת כסא הכבוד ומושיבן כתות כתות חבורות חבורות ואגודות אגודות סביבות פניו ומלמדן תורה וחכמה ואגדה ושמועה, ומסיים להם ספר תורה שנאמר את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים (ישעיה כ"ח). צ"ב שמות יש לו למטטרון ואלו הם (2), ושם האחרון שלו סנגזגאל שר החכמה, ולמה נקרא שמו סנגזגאל מפני שכל גנזי החכמה כולן מסורין בידו וכולן נפתחו למשה מסיני עד שלמדו לו בארבעים ימים כשהיה עומד בהר, התורה בשבעים פנים של שבעים לשון, נביאים וכתובים הלכות שמועות אגדות ותוספות וכלם בשבעים פנים של שבעים לשון. נביאים בשבעים פנים של שבעים לשון, כתובים בע' פנים של ע' לשון, הלכות ושמועות בע' פנים של ע' לשון, אגדות ותוספות בע' פנים של ע' לשון. וכיון שעלו לו סוף מ' יום נשתכחו לו כולם בשעה אחת, עד שקרא לו הקב"ה ליפיפיה שר של התורה ונתן לו למשה במתנה שנאמר ויתנם ה' אלי, ואח"כ נתקיימה בידו. ומנין שנתקיימה לו, שנאמר זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חקים ומשפטים, תורה אלו תורה נביאים וכתובים, חקים אלו הלכות ושמועות, ומשפטים אלו אגדות ותוספות, וכולם נאמרו לו למשה בסיני. אלו תשעים ושנים שמות מעין שם המפורש והניחם על שמו של מטטרון, שמות שלו שקוראין בהם מלך מלכי המלכים הקב"ה ומלאכי השרת בשמי מרום. ועשרים ושנים חותמות שטבע אצבעו שבו נחתמו כל סדרי רקיע ערבות, ובו מתחתמים פתקי של שרי מלכיות שבמרום במלכות ובממשלה ברבות ובגדולה, ובו מתחתמים פתקי של מלאך המות ופתקי של כל אומה ומלכות.

אמר מטטרון מלאך שר הפנים, מלאך שר התורה, מלאך שר חכמה, מלאך שר התבונה, מלאך שר הכבוד, מלאך שר ההיכל, מלאך שר המלכים, מלאך שר הרחנים, מלאך שר השרים רמים וגבוהים רמים ונכבדים שבשמים ובארץ, ה' אלקי ישראל הוא עד לי בדבר הזה, כשגליתי רז זה למשה רעשו עלי כל חיילי מרום שבכל רקיע ורקיע ואמרו לי מפני מה

---

(2) רשום בזה: ולא רצינו להדפיס, וע"ע מטטרון.

אתה מגלה רז זה לבני אדם ילודי אשה בעלי מום בעלי טומאה בעלי דם בעלי זיבה בעלי טיפות סרוחות? רז שנבראו בו שמים וארץ, ים ויבשה, הרים וגבעות, נהרות ומעיינות, גיהנם אש וברד, גן עדן ועץ החיים, ונוצרו בו אדם ובהמה וחית השדה ועוף השמים, ודגי הים בהמות ולויתן, שקצים ורמשים שרצי הים ורמשי מדבריות? תורה וחכמה דעת ומחשבה של בית עליונים ויראת שמים, מפני מה אתה מגלה לבשר ודם? אמרתי להם מפני שנתן לי רשות הקב"ה. ועוד נטלתי רשות מכסא רם ונשא שכל שמות המפורשות יוצאות כברקי אש וכזיקי זוהר וכחשמלי להבה, ולא נתקררה דעתן עד שנזפן הקב"ה והוציאם בנזיפה מלפניו ואמר להם אני רציתי ואני חשקתי ואני פקדתי ואני מסרתי למטטרון עבדי בלבד, שהוא אחד מכל בני מרום, ומטטרון מן בית גנזים שלי ימסרו למשה ומשה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים לאנשי כנסת הגדולה, ואנשי כנסת הגדולה לעזרא הסופר, ועזרא הסופר להלל הזקן והלל הזקן לר' אבהו ורבי אבהו לר' זירא ור' זירא לאנשי אמונה, ואנשי אמונה לבעלי אמונות להזהר בו ולרפאות בו כל החולאים המתרגשות לבא בעולם, שנאמר ויאמר ה אם שמוע תשמע בקול ה' אלקיך והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך.

תם ספר חנוך

חנוכה: מדרשים על נס חנוכה ונצחון המכביים על היונים מעטים הם לעומת נס פורים ונצחון מרדכי ואסתר על המן הרשע, ושני טעמים עקרים בדבר: אחד כי מגילת אסתר הוא אחד מספרי התנ"ך וסיפור החשמונאים נחשב בין הספרים החיצונים, ושני כי חז"ל שהיו בזמן היונים והרומיים לא רצו לעורר את קנאתם בחגיגת נצחון היהודים עליהם, ולכן העמידו את נס חנוכה על פך השמן הטהור שנמצא בבית המקדש אחר שטיהרו אותו החשמונאים והעלימו את הנצחון בכח וגבורת המכביים, רק בדרך רמז בברכת על הנסים. הרמב"ן עה"ת (ריש פ' בהעלותך) אומר כי מצא במגילת סתרים לרבינו נסים שמביא המדרש: כיון שהקריבו י"ב שבטים ולא הקריב שבט לוי וכו' אמר הקב"ה למשה דבר אל אהרן ואמרת אליו יש חנוכה אחרת שיש בה הדלקת. הנרות ואני עושה בה לישראל ע"י בניך נסים ותשועה וחנוכה שקרויה על שמם והיא חנוכת בני חשמנאי, לפיכך הסמיך פרשה זו לפרשת חנוכת המזבח. עי' מדרשים לחנוכה המובאים בסמוך, וגם מעשה יהודית להלן.

סיפור הנס והנצחון מבוארים ביותר במגילת אנטיוכוס שנראה כי נכתבה קודם ספרי החשמונאים שנמצאו בין הספרים החיצונים, עכ"פ ישנם שינוים רבים ביניהם, ובפרט משונה מקרה ניקנור שהיה משנה אנטיוכוס לפי המגילה, אם לא כי נאמר ששני נקנור היו אולי אב ובנו. גם לא נזכר סיפור בגרים כ"א במגילה הזאת ולא בספרי החשמונאים. עיקר כתיבת המגילה הזאת היתה בלשון ארמית וממנה נעשתה ההעתקה העברית, וזה נראה מתכונת ההעתקה שהיא שלא כדת לשון הקדש, כמו שמתרגם „בה שעתה" באותה שעה תחת בעת ההיא „אלין לאלין" אלה לאלה תחת איש אל אחיו או איש אל רעהו, „כל קבל דנא" בהיות זה, וידוע שאין מלים בלשון עברית לתרגום הדיבור הזה. „אודכינך" אודה ממך, תחת אדמך; ועוד כאלה. הלשון הארמית במגילה הזאת צחה וברורה מבלי תערובת הלשונות יונית ורומית, וגם מזה ראיה על קדמותה על תרגום יונתן ותרגום ירושלמי שמעורבים בהם מלות מלשונות אחרות, בכ"ז ברור הוא כי נתחברה המגילה אחר חורבן הבית כמו שנזכר במגילה עצמה כי מלכות בית החשמונאים נמשכת מאתים ושש שנים עד חורבן הבית (פסוק ע"ב). צבי פיליפאווסקי מצא את הנוסחא הארמית עם העתקה עברית ממגילת אנטיוכוס בבית האוצר של בריטיש מוזיאום ביחד עם מאמרים אחרים בשם ספר התדיר, ושם בדף 175 כותב המאסף הדברים האלה: אני ליאון בר' יהושע ישר"ו מיציסנה כתבתי זה הספר הנקרא ספר התדיר עם המחזור שלם מכל השנה ומנוקד כולו לכמ"ר יואב עמנואל ישר"ו מאריי"ו וסיימתיהו פה באריי"ו היום יום ג' בשבט שנת חמשת אלפים ורכ"ו לבריאת עולם, ד' יזכהו להגות בו הוא וזרעו וזרע זרעו עד סוף כל הדורות. פיליפאווסקי הדפיס המגילה בלונדון בשנת תרי"א (1851) עם פתשגן הכתב בעברית והעתקה אנגלית. ודוד סלוצקי הדפיסה שנית עם איזה שינוים והערות בווארשא בשנת 1863. הנוסח העברי באיזה שינוים נמצא גם בסדורי תפלות הספרדים במחזור ישן דפוס שאלוניקי, ובדפוס ווין שנת תק"פ, ובסדור עבודת ישראל (רעדעלהיים 1868). המגילה הזאת נעתקת לאשכנזית ונדפסה בויניציא בשנת ש"ח, והגיעה לידי ר' בער פרענק מפרעסבורג ולא ידע מאומה מגוף לשונה העברית ואף לא מלשונה הארמית וע"כ חשב להועיל להעתיק את ההעתקה האשכנזית ההיא ללשון הקדש והדפיסה בשנת תקס"ו, והשחית את מלאכתו.

מגלת אנטיוכס הנקראת מגלה יונית

[ע"פ הוצאת דוד סלוצקי]

נוסחא הארמית

(א') והוה בימי אנטיוכס מלכא דיון מלך רב ותקיף הוה וחסין בשלטניה וכל מלכיא ישתמעון ליה: ב') הוא כבש מדינן סגיאין ומלכין תקיפין ואצדי בירניותיהן והיכליהון אוקיד בנורא וגובריהון באסר אסר:

פתשגן הכתב

(א') ויהי בימי אנטיוכס מלך יון מלך גדול וחזק היה ותקיף בממשלתו וכל המלכים ישמעו לו: (ב') הוא כבש מדינות רבות ומלכים חזקים והחריב טירותם והיכליהם שרף באש ואנשיהם בבית האסורים אסר:

(ג') מיומי אלכסנדרוס מלכא לא קם מלך כותיה בכל עבר נהרא: (ד') הוא בנה מדינתא רבתא על ספר ימא למיהוי ליה לבית מלכו וקרא לה מדינת אנטיוכס על שמיה: (ה') ואף בגרים תניניה בנה מדינתא אוחרנתא לקיבלת וקרא לה בגרים על שמיה וכן שמהתהון עד יומא דנא: (ו') בשנת עשרין ותלת שנין למלכותיה היא שנת מאתן ותלת עשר שנין לבנין בית אלהא דך שוי אפוהי למיסק לירושלם: (ז') ענא ואמר להדברוהי הלא ידעתון די איתאי עמא יהודאי די ביהוד בינגא: (ח') לדחלתנא לית אינון מתקרבין ובנימוסנא לא עבדין ודתי מלכא שבקין למיעבד דתיהון: (ט') ואף אינון מסברין ליום תבר מלכיא ושולטניא דאמרין אימתי ימלוך עלינא מלכא ונשלוט בימא וביבשתא וכל עלמא בידנא יתמסר: (י') לית רבות מלכותא למישבק אילין על אפי ארעא: י"א) כען איתו וניסק ונגזר עליהון ונבטל מנהון קימא דאתגזר בהון שבתא ירחא ומהילותא. ושפר פתגמא בעיני רברבנוהי ובעיני גברוהי: י"ב) בה שעתא קם אנטיוכס ושלח נקנור תניניה בחיל ובעם שגיא ואתא לקרתא דיהוד לירושלם: (י"ג) קטל בה קטלא שגיא ובנא פרכא בבית מקדשא באתרא די אמר אלהא דישראל לעבדוהי נבייא תמן אשרי שכינתאי לעלמא. ביה באתרא נכסו בי חזירא ואעילו מן דמיה לעזרתא דקודשא: (י"ד) כל קבל דנא כדי שמע יוחנן בר מתתיה בהנא רבא דנא עבדא אתמלי רגז וחמא וצלם אנפוהי אשתני ואתמליך בלביה מה די יכיל למיעבד על דנא:

(ט"ו) באדין יוחנן בר מתתיה עבד ליה חרבא זרתין תרתין אורכא פתיה זרתא חדא תחות לבושוהי עטפה: (ט"ז) ולירושלם אתא וקם בתרע קרתא וקרא לתרעיא ואמר להון אנא יוחנן בר מתתיה אמיתי למיעל קדם נקנור: (י"ז) באדין עלין תרעיא ונטריא ואמרין ליה כהנא רבא די יהוד קאים בתרעא. ענה נקנור ואמר להון עול יעול. (י"ח) אדין יוחנן הועל קדם נקנור ענה נקנור ואמר ליוחנן אנת הוא חד מן מרדיא די מרדו במלכא ולא בעיין שלם מלכותיה: (י"ט) ענה יוחנן קדם נקנור ואמר כען אתיתי קדמך די אנת צבי אנא עביד. (כ') ענה נקנור ואמר ליוחנן הן כצבינאי את עביד סב חזירא ונכוס על פרכא ולבוש לבושא דמלכא ורכוב על סוסיא דמלכא וכאחד מן חברי מלכא תהוי: (כ"א) וכנמא פתגמא התיביה יוחנן מרי אנא דחיל מן בני ישראל דילמא די ישמעון דעבדית כן וירגמונני באבנא. (כ"ב) יפקון כל אינש מן קודמך דילמא יהודעון. אדין נקנור הנפק כל אינש מן קדמוהי: (כ"ג) כל קבל דנא ביה זמנא זקף יוחנן בר מתתיה עינוהי לאלהא שמיא וסדר צלותיה קדם רבון עלמא י"י: ענא ואמר אלהי ואלהא אבהתי אברהם יצחק ויעקב לא תמסרנני ביד ערלא הדין די הן יקטלינני יהך וישתבח בבית דגון טעותיה ויימר טעותי מסרתיה בידי: (כ"ד) בה שעתא פסע עלוהי פסעין תלת וקבע חרבא בלביה ורמא קטילא בעזרתא דקודשא קדם אלה שמיא: (כ"ה) ענה ואמר יוחנן לא תשוי עלי חובא דקטלתיה בקודשא כען כן תמסור כל עממיא די אתו עמיה לאעקא

(ג') מימי אלכסנדרוס המלך לא קם מלך כמוהו בכל עבר הנהר: (ד') הוא בנה מדינה גדולה על חוף הים להיות לו לבית מלכות ויקרא לה מדינת אנטיוכיא על שמו: (ה') וגם בגרים משנהו בנה מדינה אחרת כנגדה ויקרא לה בגרים על שמו וכן שמותן עד היום הזה: (ו') בשנת עשרים ושלש שנים למלכו היא שנת מאתים ושלש עשרה לבנין בית אלהים שם פניו לעלות לירושלים: (ז') ויען ויאמר לשריו הלא ידעתם כי יש עם היהודים אשר בירושלם בינינו: (ח') לאלהינו אינם מקריבים ודתנו אינם עושים ודתי המלך עוזבים לעשות דתם: (ט') וגם הם מיחלים ליום שברון המלכים והשלטונים אומרים מתי ימלוך עלינו מלכנו ונשלוט בים וביבשה וכל העולם ינתן בידנו: (י') אין כבוד למלכות להניח אלה על פני האדמה: (י"א) עתה באו ונעלה עליהם ונבטל מהם את הברית אשר כרת להם אלהיהם שבת ראש חדש ומילה. וייטב הדבר בעיני שריו ובעיני כל חילו: (י"ב) באותה שעה קם אנטיוכס וישלח את נקנור משנהו בחיל גדול ועם רב ויבא לעיר יהודה לירושלם: (י"ג) ויהרג בה הרג רב ויבן במה בבית המקדש במקום אשר אמר אלהי ישראל לעבדיו הנביאים שם אשכין שכינתי לעולם. במקום ההוא שחטו החזיר ויביאו את דמו לעזרת הקדש. (י"ד) ובהיות זה כאשר שמע יוחנן בן מתתיה כהן גדול כי נעשה זה המעשה, וימלא קצף וחמה וזיו פניו נשתנה ויועץ בלבו מה שיכול לעשות על זה:

(ט"ו) אז יוחנן בן מתתיה עשה לו חרב שתי זרתות ארכה וזרת רחבה תחת בגדיו עטופה: (ט"ז) ויבא לירושלים ויעמד בשער המלך ויקרא לשוערים ויאמר להם אני יוחנן בן מתתיה באתי לבוא לפני נקנור: (י"ז) ואז באו השוערים והשומרים ויאמרו לו הכהן הגדול מהיהודים עומד בפתח ויען נקנור ויאמר להם בא יבא: (י"ח) אז הובא יוחנן לפני נקנור ויען נקנור ויאמר ליוחנן אתה הוא אחד מן המורדים אשר מרדו במלך ואינם רוצים בשלום מלכותו: (י"ט) ויען יוחנן לפני נקנור ויאמר אדני עתה הנני באתי לפניך אשר תרצה אעשה: (כ') ויען נקנור ויאמר ליוחנן אם כרצוני אתה עושה קח חזיר ושחטהו על הבמה ותלבש בגדי מלכות ותרכב על סוס המלך וכאחד מאוהבי המלך תהיה: (כ"א) וכאשר שמע יוחנן השיבו דבר אדני אני ירא מבני ישראל פן ישמעו כי עשיתי כן ויסקלוני באבנים: (כ"ב) עתה יצא כל איש מלפניך פן יודיעום. אז הוציא נקנור מלפניו כל איש: (כ"ג) בעת ההיא נשא יוחנן בן מתתיה עיניו לאלהי שמים ותקן תפלתו לפני אלהיו, ויאמר אלהי ואלהי אבותי אברהם יצחק ויעקב אל נא תתנני ביד הערל הזה כי אם יהרגני ילך וישתבח בבית דגון אלהיו ויאמר אלהי נתנו בידי: (כ"ד) באותה שעה פסע עליו שלש פסיעות ויתקע החרב בלבו וישלך אותו חלל בעזרת הקדש לפני אלהי השמים: (כ"ה) ענה יוחנן ויאמר אלהי לא תשים עלי חטא כי הרגתיו עתה בקודש כן תתן את כל העמים אשר באו עמו להצר

ליהוד ולירושלם: (כ"ו) אדין נפק יוחנן בר מתתיה ביומא דנא ואגח קרבא בעממיא וקטל בהון קטליא סגיא: (כ"ז) מנין קטליא דקטל בהון ביומא דנן שבעה (מאתן אלפין ושבעין ותרין) אלפין דהוו קטלין אלין לאלין: (כ"ח) במתיבותיה בנה עמודא על שמיה וקרא ליה קטיל תקיפין: (כ"ט) וכדי שמע אנטיוכס מלכא דאיתקטיל ניקנור תניניה עקת ליה לחדא ושלח להייתי ליה בגרים חייבא מטעי עמיה: (ל') ענה אנטיוכס ואמר לבגרים הלא ידעת הלא שמעת בני ישראל מה עבדו לי קטלו חילי ובזו משרייתי ורברבני: (ל"א) כען על נסכון אנתון רחיצין אף בתיכון דילכון אינון. איתי וניסק עליהון ונבטל מנהון קיימא די גזר להון אלהא דשמיא שבתא ירחא ומהילותא: (ל"ב) אדין בגרים חייבא וכל משרייתיה אתא עליהון לירושלם וקטל בה קטלא סגיא וגזר בה גזירתא גמירא על שבתא ועל ירחא ועל מהילותא: (ל"ג) כל קבל דנא מן די מלת מלכא מהחצפא [אשכחו] גבר די גזר בריה. אייתו גברא ואף אנתתיה וצליבינון לקבל ינקא: (ל"ד) ואף אנתתא די ילידת בר בתר דמית בעלה ונזרתיה לתמניא יומין. וסליקת על שורא די ירושלם וברה גזירה בידה: (ל"ה) ענת ואמרת לך אמרין בגרים חיבא אנתון מסברין לבטלא מיננא קימא די גזיר עמנא קימא דאבהתנא לא פסיק מיננא ושבתא ירחא ומהילותא מבני בניהון לא יעידון. (ל"ו) ואפלת ברה לארעא ונפלת בתריה ומיתו תרויהון כחדא וסגיאין מן בני ישראל די הוו עבדין כן ביומיא האינון ולא משניין קיים אבהתהון: (ל"ז) ביה זמנא אמרין בני ישראל אלין לאלין איתו ונהך ונשבות במערתא. ולמה נחלל יומא דשבתא. ואכלי קורציהון קדם בגרים: (ל"ח) באדין בגרים חייבא שלח גוברין די זיינא ויתיבו על פום מערתא ואמרין להון יהודאי פוקו לוותנא אכלו מן לחמנא ושתו מן חמרנא ועובדנא תהוון עבדין: (ל"ט) ענין בני ישראל ואמרין אלין לאלין דכירין אנחנא מה דאתפקדנא על טורא דסיני שיתא יומין תעבדון עבדתיכון וביומא שביעאה תניחון. כען טב לנא דנמות במערתא מן דנחלל יומא דשבתא: (מ') כל קבל דנא כדי לא נפקו לוותהון איתיאו אעין ואוקידו על פום מערתא ואתקטילו כאלף גברי גבר ואנתתיה: (מ"א) בתר דנא נפקו חמשא בני מתתיה יוחנן וארבע אחוהי ואגיחו קרבא בעממיא קטלא סגיא קטילו בהון ותרכינון להיפרכי ימא דאתרחיצו לאלה שמיא: (מ"ב) באדין בגרים חייבא יתיב בספינתא וערק לוות מלכא אנטיוכס ועמיה גוברין משזבי חרבא: (מ"ג) ענה בגרים ואמר לאנטיוכס מלכא אנת מלכא שמת טעים לבטלא מן יהוד שבתא ירחא ומהילותא ואשתדור רב ומרדי בגוה: (מ"ד) די אן עללין כל עממיא אומיא ולישניא לא כהלין לחמשא בני מתתיה מן אריון אינון תקיפין מן נשריין אינון קלילין ומן דובבן אינון חציפין: (מ"ה) כען מלכא ישפר עלך מלכי טבא ולא תגיח בהון במשרייתא אלין די הן תגיח בהון בגוברין זעירן תתבהית באנפי כל מלכיא: (מ"ו) להן כתוב ושלח אגרין בכל מדינת מלכותך דיתון רברבני חילא ולא ישתאר מנהון

ליהודה ולירושלם: (כ"ו) אז יצא יוחנן בן מתתיה ביום ההוא וילחם בעמים ויהרג בהם הרג רב: (כ"ו) מספר ההרוגים אשר הרג ביום ההוא שבע מאות אלף ושנים ושבעים אלף אשר היו הורגים אלה לאלה: (כ"ח) בשובו בנה עמוד ויקרא על שמו ממית החזקים: (כ"ט) ויהי כאשר שמע אנטיוכס המלך כי נהרג משנהו נקנור ויצר לו למאד וישלח להביא לו את בגרים הרשע המטעה את עמו: (ל') ויען אנטיוכס ויאמר לבגרים הלא ידעת אם לא שמעת אשר עשו לי בני ישראל הרגו חילי ויבוזו מחנותי ושרי; (ל"א) עתה על ממונכם אתם חוסים גם בתיכם לכם הם. באו ונעלה עליהם ונבטל מהם הברית אשר כרת להם אלהי השמים שבת ר"ח ומילה: (ל"ב) אז בגרים הרשע וכל מחנותיו בא לירושלים ויהרג בהם הרג רב ויגזור בה גזרה גמורה על שבת ראש חדש ומילה: (ל"ג) בהיות זה כאשר היה דבר המלך נחפז מצאו איש אשר מל בנו ויביאו האיש ואשתו ויתלו אותם כנגד הילד: (ל"ד) וגם אשה אשר ילדה בן אחרי מות בעלה ותמל אותו לשמנה ימים. ותעל על חומת ירושלים ובנה המהול בידה: (ל"ה) ותען ותאמר לך אומרים בגרים הרשע אתם חושבים לבטל מאתנו הברית אשר כרת עמנו. ברית אבותינו לא נבטל ממנו ושבת ראש חדש ומילה מבני בנינו לא יוסרו: (ל"ו) ותפיל בנה לארץ ותפול אחריו וימותו שניהם כאחד ורבים מבני ישראל היו אשר עושים כן בימים ההם ולא שנו ברית אבותם: (ל"ז) בזמן ההוא אמרו בני ישראל אלה לאלה באו ונלך ונשבות במערה פן נחלל את יום השבת. וילשינו אותם לפני בגרים: (ל"ח) אז בגרים הרשע שלח אנשים חלוצים ויבואו וישבו על פי המערה ויאמרו אליהם יהודים צאו אלינו אכלו מלחמנו ושתו מיינגו ומעשינו תהיו עושים: (ל"ט) ויענו בני ישראל ויאמרו אלה לאלה זוכרים אנחנו אשר צונו ה' על הר סיני ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות. עתה טוב לנו אשר נמות במערה מאשר נחלל את יום השבת: (מ') בהיות זה כאשר לא יצאו אליהם היהודים ויביאו עצים וישרפו על פי המערה וימותו כאלף איש ואשה: (מ"א) אחרי כן יצאו חמשה בני מתתיה יוחנן וארבעה אחיו וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב ויגרשום לאיי הים כי בטחו בה' אלהי השמים: (מ"ב) אז בגרים הרשע נכנס בספינה אחת וינס אל אנטיוכיא אל המלך ועמו אנשים פליטי חרב: (מ"ג) ויען בגרים ויאמר לאנטיוכס המלך אתה המלך שמת צווי לבטל מן היהודים שבת ראש חדש ומילה מרמה גדולה ומרד בזה (מ"ד) אשר אם ילכו כל העמים והאומות וכל הלשונות לא יוכלו לחמשת בני מתתיהו אשר מאריות הם חזקים ומנשרים הם קלים ומדובים הם ממהרים: (מ"ה) עתה המלך עצתי תיטב עליך ולא תלחם באנשים מעט כי אם תלחם בהם ותבוש בעיני כל המלכים: (מ"ו) לכן כתוב ושלח ספרים בכל מדינות מלכותך ויבאו שרי החילים ולא ישאר מהם

עד חד. ואף פילייא מלובשי שירייתא יהון עמהון. (מ"ז) ושפר פתגמא הדין בעיני אנטיוכס מלכא ושלח אגרין לכל מדינות מלכותיה ואתו רברבני כל עממיא ומלכותא. ואף פילייא לובשי שירייתא עמהון אתו: (מ"ח) תנינית קם בגרים חייבא ואתא לירושלם ופגר שורא ונתק אבולא ותרע במוקדשא תלת עשר תרעתיא ואף מן אבנוהי פגר עד דהוו כעפרא. חשב בלביה ואמר זמנא הדא לא יכלין לי די רב חילי ותקיפת ידאי. ואלהא שמיא לא חשיב כך: (מ"ט) וכדי שמעו חמשא בני מתתיה קמו ואתו למצפיא דגלעד די הוות תמן שיזבא לישראל בימי שמואל נביא: (נ') צומא גזרו ויתיבו על קיטמא למיבעי רחמין מן קדם אלהא שמיא: (נ"א) באדין נפל בלבהון מלתא טבא יהודה בוכרא שמעון תנינא יוחנן תליתאה יונתן רביעאה אלעזר חמשאה: (נ"ב) בריך יתהון אבוהון וכדין אמר להון. יהודה ברי אודמינך כיהודה בר יעקב דהוה אמתיל לאריא: (נ"ג) שמעון ברי אודמינך כשמעון בר יעקב דקטיל כל יתבי שכם: (נ"ד) יוחנן ברי אודמינך כאבנר בן נר רב חילא דישראל. יונתן ברי אודמינך כיונתן בר שאול דקטיל פלשתאי: (נ"ה) אלעזר ברי אודמינך כפנחס בר אלעזר די קנאי קנאה ושזיב לישראל: (נ"ו) על דנא נפקו חמשא בני מתתיה ביומא דנא ואגיחו קרבא בעממיא וקטלו מנהון קטלא סגיא ואיתקטיל מנהון יהודה: (נ"ז) בה שעתא כדי חזו בני מתתיה דאתקטל יהודה תבו ואתו לוות אבוהון: (נ"ח) ואמר להון למה תבתון עני ואמרי דאתקטיל יהודה אחינא דהוה חשיב כוות כלנא: (נ"ט) ענת מתתיה ואמר להון אנא איפק עמכון ואגיח קרבא בעממיא דילמא יובדון בית ישראל ואתון אתבריתון על אחיכון: (ס') ונפק מתתיה ביומא דנא עם בנוהי ואגח קרבא בעממיא: (ס"א) ואלה די שמיא מסר כל גיברי עממיא בידיהון וקטלו בהון קטלא סגיא כל אחודי סייפא וכל נגודי קשתא ורברבני חילא וסגניא לא אישתאר בהון כשזיב וערקו שאר עמא להיפרכי ימא: (ס"ב) ואלעזר הוה מתעסק לקטלא פילייא וטמע בפרתא דפילין. וכדי תבו בעותי בין חייא ובין מיתיא ולא אשכחוהי. בתר כן אשכחוהי בפרת פילייא. (ס"ג) וחדו בני ישראל דאיתמסרו בידיהון שנאיהון. מנהון קלו בנורא ומנהון דקרו בחרבא ומנהון צליבו על צליבא: (ס"ד) ובגרים חייבא מטעי עמיה קלוהי עמא בית ישראל בנורא: (ס"ה) באדין אנטיוכס מלכא כדי שמע דאתקטיל בגרים חייבא וכל רברבי חילא דעמיה יתיב בספינתא וערק להיפרכי ימא. והוה כל אתר דהוה עלי מרדין ביה וקרין ליה ערוקא: (ס"ו) בתר דנא עלין בית חשמונאי לבית מקדשא ובנו תרעין מפגרין וסגרו תרעתא ודכיאו מקדשא ועזרתא מן קטיליא ומן סאבותא: (ס"ז) ובעו משחתא דכא לאדלקות אנהריתא ולא אשכחו אילהין צלוחית חדא די הוות חתימא בעזקת כהנא רבא וידעו די הוה דכי כאדלקות יומא חד הוה ביה: (ס"ח) ואלהא די שכין שמיה תמן יהב ביה ברכתא ואדליקו מיניה יומין תמניא: (ס"ט) על כן קימו בידהם חשמונאי קימא ותקיפו אסרא

אחד וגם פילים מלובשים שריונים יהיו בהם: (מ"ז) וייטב הדבר בעיני אנטיוכס המלך וישלח ספרים בכל מדינות מלכותו ויבאו שרי עם ועם ומלכות ממלכות ופילים מלובשים שריונים עמהם באו: (מ"ח) שנית קם בגרים הרשע ויבא לירושלים בקע החומה וינתק המבוא וישבר במקדש שלש עשרה פרצות וגם מן האבנים שבר עד אשר היו כעפר. ויחשב בלבו ויאמר הפעם הזאת לא יוכלו לי כי רב חילי ועוז ידי ואלהי השמים לא חשב כן: (מ"ט) וכשמוע חמשה בני מתתיה קמו ויבאו למצפה גלעד אשר היה שם פליטה לבית ישראל בימי שמואל הנביא: (נ') צום גזרו וישבו על האפר לבקש רחמים מלפני אלהי השמים: (נ"א) אז נפל בלבם עצה טובה יהודה הבכור השני שמעון השלישי יוחנן הרביעי יונתן החמישי אלעזר: (נ"ב) ויברך אותם אביהם וכן אמר יהודה בני אודה ממך כיהודה בן יעקב אשר היה נמשל כאריה: (נ"ג) שמעון בני אודה ממך כשמעון בן יעקב אשר הרג יושבי שכם: (נ"ד) יוחנן בני אודה ממך כאבנר בן נר שר צבא ישראל. יונתן בני אודה ממך כיונתן בן שאול אשר הרג עם פלשתים: (נ"ה) אלעזר בני אודה ממך כפנחס בן אלעזר אשר קנא לאלהיו והציל את בני ישראל: (נ"ו) על זה יצאו חמשה בני מתתיה ביום הזה וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב ויהרג מהם יהודה: (נ"ז) באותה שעה כאשר ראו בני מתתיה כי נהרג יהודה שבו ויבאו אל אביהם: (נ"ח) ויאמר להם למה שבתם ויענו ויאמרו על אשר נהרג אחינו אשר היה חשוב ככלנו: (נ"ט) ויען מתתיה אביהם ויאמר אני אצא עמכם ואלחם בעמים פן יאבדו בית ישראל ואתם נבהלתם על אחיכם: (ס') ויצא מתתיה ביום ההוא עם בניו וילחמו בעמים: (ס"א) ואלהי השמים נתן כל גבורי העמים בידם ויהרגו בהם הרג רב כל אחזי חרב וכל משכי קשת שרי החיל והסגנים לא נותר בהם שריד וינוסו שאר העמים למדינות הים: (ס"ב) ואלעזר היה מתעסק להמית את הפילים ויטבע בפרש הפילים וכאשר שבו בקשוהו ולא מצאוהו, ואח"כ מצאוהו אשר טבע בפרש הפילים: (ס"ג) וישמחו בני ישראל כי נתנו בידיהם שונאיהם. מהם שרפו באש ומהם דקרו בחרב ומהם תלו על העץ: (ס"ד) ובגרים הרשע המטעה את עמו שרפו אותו בית ישראל באש: (ס"ה) ואז המלך אנטיוכוס כאשר שמע אשר נהרגו בגרים הרשע וכל שרי החיל אשר עמו נכנס בספינה וינס למדינת הים. ויהי כל מקום אשר היה בא שמה מורדים בו וקורין אותו הבורח: (ס"ו) אחרי כן באו בני חשמונאי לבית המקדש ויבנו את השערים הנשברים ויסגרו הפרצות ויטהרו את העזרה מן ההרוגים ומן הטומאות: (ס"ז) ויבקשו שמן זית זך להדליק המנורה ולא מצאו כי אם צלוחית אחת אשר היתה חתומה בטבעת כהן גדול וידעו כי היתה טהורה, והיה בה כשיעור הדלקת יום אחד: (ס"ח) ואלהי השמים אשר שכן שמו שם נתן ברכה והדליקו ממנה שמונה ימים: (ס"ט) על כן קימו בני חשמונאי קיום וחזקו איסר

ורשמו ובני ישראל כחדא עמהון למיעבד תמניא יומין אלין יומי חדותא כיומי חדות מועדיא דכתיבין בספר אורייתא: (ע׳) ולאדלקא בהון אנהרותא להודעא די עביד אלהא שמיא נצחנין בהון לא למספד ולא למגזר צום ותענית, להן כל אינש די איתי עלוהי מן קדמת דנא ויצלי קדם אלהיה: (ע״א) ברם חשמונאי ובנוהי ואחיהון לא גזרו בהון למשבק עבידת פולחנא די מקדשא. מן עדנא דנא לא הוה שם למלכות יון: (ע״ב) וקבלו מלכותא בני חשמונאי ובני בניהון מן עידנא דנא ועד חרבן בית אלהא דך מאתן ושית שנין: (ע״ג) עד יומיא האלין בני ישראל בכל גלותהון נטרין יומיא אלין וקרי להון ימי חדו מעשרים וחמשה יומין לירחא דכסלו תמניא יומין: (ע״ד) מן עידנא ההוא ועד עלמא לא עדון מנהון בבית מקדשיהון. כהניא ולויא וחכימהון קימו עליהון ועל בני בניהון עד עלמא. כבודך י״י.

ובני ישראל עמם כאחד לעשות שמונת ימים האלה ימי משתה ושמחה כימי מועדים הכתובים בתורה: (ע׳) ולהדליק בהם נרות להודיע אשר עשה להם אלהי השמים נצוחים, ולכן אסור לספוד בהם ולא לגזור (בהם) צום ותענית זולתי אשר מקובל עליו לפני זה ויתפלל לפני אלהיו: (ע״א) אך חשמונאי ובניו ואחיהם לא גזרו בהם לבטל עבודת מלאכה במקדש. ומן העת ההיא לא הית שם למלכות יון: (ע״ב) ויקבלו המלכות בני חשמונאי ובני בניהם מהעת הזאת עד חרבן בית האלהים מאתים ושש שנים: (ע״ג) על כן בני ישראל מהיום ההוא בכל גלותם שומרים הימים האלה, ויקראו להם ימי משתה ושמחה מחמשה ועשרים לחדש כסלו שמנה ימים: (ע״ד) מן העת ההיא ועד העולם לא יסורו מהם אשר היו עושין בבית מקדשם הכהנים והלוים וחכמיהם אשר קימו עליהם ועל בני בניהם עד עולם.

האל אשר עשה עמהם נס ופלא הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות ויקיים בנו מקרא שכתוב כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אמן:

מדרש מעשה חנוכה

[מכ״י מינכען נדפס באוצר טוב ח״א 039, ובית המדרש ח״ת]

כתיב (ירמיה ג׳) כה אמר ה׳ צבאות עשוקים בני יהודה ובני ישראל וגו׳ וכתיב גואלם חזק ה׳ צבאות שמו ריב יריב את ריבם למען הרגיע את הארץ והרגיז ליושבי בבל. אמרו בימי היונים נתחייב מקרא זה שהערימו סוד על ישראל אמרו בואו ונחדש עליהם גזירות עד שיבעטו באלהיהם ויאמינו בע״ז שלנו. עמדו וגזרו כל בן ישראל שעושה לו בריח או מסגור לפתחו ידקר בחרב, וכל כך למה כדי שלא יהיה לישראל כבוד ולא רשות (צניעות), שכל בית שאין לו דלת אין לו כבוד ולא צניעות וכל הרוצה ליכנס נכנס בין ביום ובין בלילה. כיון שראו ישראל כך עמדו ובטלו כל דלתות בתיהם ולא היו יכולין לא לאכול ולא לשתות ולא לשמש מטותיהם, בשביל גנבין ולסטין ופריצי יונים, ולא רואין שינה בעיניהם לא יום ולא לילה, ונתקיים עליהם מקרא שכתוב ופחדת לילה ויומם (דברים כ״ח). אמרו לפני הקב״ה רבש״ע כמה אנו יכולים לסבול? אמר להם בעון מזחה, אלא אעפ״כ רווחה תמצא בגזירה זו. והיו ישראל שרויין בלא דלתות, ואין לך דבר מעביר רעות האשה מעל בעלה כדלת שנאמר לך עמי בא בחדרים וגו׳ (ישעיה כ״ו), ועמדו בגזרה זו שלש שנים, כיון שראו יונים שעמדו ישראל בגזירה ולא נכשל אחד מהם בשום דבר רע, עמדו וגזרו עליהם גזירה אחרת, והעבירו קול: כל אדם מישראל שיש לו שור או שה יחקק על קרניו שאין לו חלק באלהי ישראל, וכל כך למה כדי שלא יאכלו ישראל בשר ולא חלב ולא גבינה, ולא יהיה להם חרישה. אמרו יודעים אנו שאין יכולין לעמוד בגזירה זו. כיון ששמעו ישראל כך נצטערו צער גדול אמרו ח״ו שנכפור באלהינו, עמדו ומכרו בהמתן בין טהורה בין טמאה, והיו ישראל מהלכין ברגלים, ועליהם נתקיים ראיתי עבדים על סוסים וגו׳. אמר להם הקב״ה בעון שמנעתם עצמכם מעלות בשלש רגלים לירושלם ולהקריב קרבנות וליתן מתנות כהונה, לכן נתקיים עליכם שורך טבוח לעיניך, אלא אעפ״כ רווחה תמצאו בגזירה זו, והיו הצביים והאיילים וכל מיני עופות טהורים באים ונכנסים לבתיהם של ישראל, לפי שהיו בלא דלתות ובאין ישראל ותופסין אותן ושוחטין ואוכלין בשר ונותנין שבח להקב״ה ואמרו ברוך הוא שהפך עצת אויבינו לטובה, שאילו היו דלתות לבתים היאך היתה כל צידה נכנסת אצלינו. השיבם הקב״ה אתם חסתם על כבודי ולא כפרתם בי אף אני זמנתי לכם צידה, וכיון שראו היונים שעמדו ישראל בגזירה זו, עמדו וגזרו כל מי שאשתו הולכת לטבילה ידקר בחרב וכל הרואה אותה הרי היא לו לאשה ובניה לעבדים, כיון שראו ישראל כך מנעו עצמם מלשמש, וכיון ששמעו יונים כך אמרו הואיל ואין ישראל משמשין מטותיהם אנו נזקקין להן, כיון שראו ישראל כך חזרו על נשיהן בלא טבילה בעל כרחן, אמרו רבש״ע בעל כרחינו שלא בטובותינו, שאין האשה רוצה לישב תחת בעלה בלא עונתה. אמר להם הקב״ה הואיל ועשיתם בלא כוונה אני אטהר אתכם ופתח לכל אחד ואחד מהן מעיין בתוך ביתו, והיו נשיהם טובלות בתוך בתיהם ונתקיים עליהם מקרא זה ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה, ונתקיים עליהם עוד מקרא זה אם רחץ ה׳ את צואת בנות ציון. כיון שראו יונים שאין ישראל מרגישין בגזירותיהם עמדו וגזרו עליהם גזירה מרה ועכורה, שלא תכנס כלה בלילה הראשון מחופתה אלא אצל ההגמון שבמקום ההוא. כיון ששמעו ישראל כך רפו ידיהם ותשש כחם ונמנעו מלארס, והיו בנות ישראל בוגרות ומזקינות כשהן בתולות, ונתקיים עליהם

בתולותית נתנות והיא מר לה (איכה א׳), והיו יתנים מתעללות בבתולות ישראל, ונהגו בדבר הזה שלש שנים ושמונה חדשים, עד שבא מעשה של בת מתתיהו כהן גדול שנשאת לבן חשמנאי ואלעזר היה שמו, כיון שהגיע יום שמחות הושיבוה באפריון, וכשהגיע זמן הסעודה נתקבצו כל גדולי ישראל לכבוד מתתיהו ובן חשמנאי שלא היו באותו הדור גדולים מהם, וכשישבו לסעוד עמדה חנה בת מתתיהו מעל אפריון וספקה כפיה זו על זו וקרעה פורפירון שלה ועמדה לפני כל ישראל כשהיא מגולה ולפני אביה ואמה וחותנה. כיון שראו אחיה כך נתביישו ונתנו פניהם בקרקע וקרעו בגדיהם, ועמדו עליה להרגה, אמרה להם שמעוני אחיי ודודיי, ומה אם בשביל שעמדתי לפני צדיקים ערומה בלי שום עבירה הרי אתם מתקנאים בי, ואין אתם מתקנאים למסרני ביד ערל להתעולל בי! הלא יש לכם ללמוד משמעון ולוי אחי דינה שלא היו אלא שנים וקנאו לאחותם והרגו כרך כשכם ומסרו נפשם על ייחוד של מקום ועזרם ה׳ ולא הכלימם, ואתם חמשה אחים יהודה יוחנן יונתן שמעון ואלעזר, ופרחי כהונה יותר ממאתים בחור, שימו במחתכם על המקום והוא יעזור אתכם שנאמר כי אין מעצור לה׳ להושיע וגו׳ (ש״א י״ד). ופתחה פיה בבכיה ואמרה רבש״ע אם לא תחום עלינו חוס על קדושת שמך הגדול שנקרא עלינו ונקום היום נקמתנו. באותה שעה נתקנאו אחיה ואמרו בואו ונטול עצה מה נעשה, נטלו עצה זה מזה ואמרו בואו ונקח אחותינו ונוליכנה אצל המלך הגדול ונאמר לו אחותנו בת כהן גדול ואין בכל ישראל גדול מאבינו, וראינו שלא תלין אחותינו עם ההגמון, אלא עם המלך שהוא גדול כמותינו, ונכנסנו עליו ונהרגהו ונצא, ונתחיל אח״כ בעבדיו ובשריו, והשם יעזרנו וישגבנו, נטלו עצה וכו׳ ועשה להם הקב״ה תשועה גדולה, ושמעו בת קול מבית קדש הקדשים: כל ישראל נצחו טליא באנטוכיא, כן יעשה המקום ישועה בימינו אלה.

מעשה חנוכה נוסח ב׳

[בית המדרש חדר א׳ בשם מדרש לחנוכה]

בשנת כ״ג שנים למלך אנטיוכס הוא שנת ר״ג לבנין בית שני רוח רעה נוססה בו והרב חדה לשונו שלופה מתערה להכות ארץ בשבט פיו. ויען ויאמר לכל שריו ועבדיו הפרתמים היושבים ראשונה במלכות, הלא תדעו הלא תשמעו כי הנה עם בני ישראל אשר בירושלם גוי עז פנים ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים, אשר גאון וגובה להם האומרים ידינו רמה ותמיד כל הימים מקרים שברון המלכים, לאמר כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים וזרח בחושך אור לישרים ולכל בני ישראל יהיה אור במושבותם.

ולי אני המלך אין שוה להניחם, ועתה קומו תקומו עליהם למלחמה לבו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, הבה נתחכמה לו לבטל מהם את יום השבת ומילה ור״ח, וייטב הדבר בעיני שריו ועבדיו לעשות כדבר המלך. בעת ההיא שלח את ניקנור משנהו בחיל גדול ועם רב ויבא לירושלם ויצר עליה בקול ענות התרופים לחרף מערכות אלהים ויהרוג בה הרג רב. א״ר שמעון בן יוחאי בת היתה לו למתתיהו כ״ג שאין כיופיה בכל העולם ומקודשת לאחד מבני חשמנאי, ובא אחד מן היונים ותפסה בבלוריתה והציע ספר תורה תחתיה ובא אליה בפני ארוסה, ולהעלות חמה ולנקום נקם בנה במה בביהמ״ק ושחטו דבר אחר (חזיר) ויביאו את דמו אל עזרת הקדש. ורוח ה׳ לבשה את יוחנן בן מתתיהו ויקנא קנאת ה׳ צבאות ויחמול על עם הקדש שה פזורה ישראל וילבוש בגדי נקם לנקום נקמת בני ישראל מאת היונים ויועץ בלבו ויעש לו חרב קטנה ויחגור אותה תחת מעילו, ויצא לרחוב העיר ויבא עד לפני שער המלך ויקרא לשוערים ויאמר אליהם אני יוחנן בן מתתיהו הנני בא לבא לפני אדוניכם, ויאמרו נערי המלך אל המלך הנה יוחנן הכהן הגדול עומד בחצר, ויאמר המלך יבא ויבא יוחנן לפני המלך ויאמר לו ניקנור מדוע אתה עובר את מצוות המלך ואינך חפץ בשלום מלכותו, הלא ידעת אם לא שמעת כי יש לאל ידי בכח גבורת חיילות לעשות עמכם רע עד בלתי השאיר לכם שריד ופלים, כי עתה גם אותך הרגתי ואותם שרפתים כקש לפני רוח, ומי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה׳ את ירושלם מידי. ויען יוחנן למלך לאמר עתה באתי אליך כל אשר תחפוץ אעשה לא אסור ממצותיך ימין ושמאל. ויאמר לו המלך במה יודע איפה כי אתה סר אל משמעתי הלא כאשר תקרב אל המזבח ותעשה את חטאתך ואת עולתך בחלב ודם החזיר הזה ותלבש בגדי מלכות אשר לבש בו המלך ותרכב על מרכבת המשנה אשר לו ואשר ניתן כתר מלכות בראשו. ויאמר יוחנן אנכי אעשה כדברך כאשר אותי מצוה רק אין דבר כי יגורתי מפני האף והחמה עם בני ישרא , הן אזבח תועבת ה׳ על המזבח לעיניהם ולא יסקלוני?! אך בזאת יאות לי לעשות כדברך בהוציאך כל איש מלפניך ואני ואתה ואין זולתך ואז אעשה כדבר המלך, פן יודיעון הדבר אל עם בני ישראל. וייטב הדבר בעיני המלך ויצו לאמר הוציאו כל איש מעלי ולא עמד איש אתו מכל הנצבים עליו. ויהי בלכתם ויתפלל יוחנן לפני ה׳ ויאמר: ה׳ אלהי ישראל יושב הכרובים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ, אתה עשית את השמים ואת הארץ, הטה אזנך ושמע פקח עיניך וראה את דברי אנטיוכס אשר שלחו לחרף מערכות אלהים חיים ומלך עולם, אמנם ה׳ החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם ונתנו את אלהיהם באש, כי לא

אלהים המה כי אם מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדום. ואתה ה׳ אלהינו הושיעני נא מידו פן ילך וישתבח ויתפאר בבית דגון אלהיו לאמר אלהי נתנם בידי וכחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וככלות עתרתו חיזק ואמץ לבבו ויאמר ה׳ אלהים זכרני נא וחזקני נא אך הפעם הזה ואנקמה נקמת בני ישראל, ויקרב יוחנן אליו ויתקע החרב בלבו, ויהי כאשר כרע שם נפל שדוד את פני הקדש. ויהי אך יצוא יצא יוחנן כ״ג מאת פני הקדש וירע תרועה גדולה ויערוך מלחמה בעמים ויהרג בהם הרג רב שבעה אלף ושבע מאות ושנים ושבעים מבלעדי העם אשר נהרגו איש בחרב רעהו.

ויהי כאשר שמע אנטיוכס כי נהרג משנהו ניקנור ויצר לו מאד וישלח ויקרא לכל שריו ועבדיו וגם למשנהו הגדול ויאמר אליהם האם בנוי הזה לא תתנקם נפשי אשר השחיתו וחבלו חיילות ויבחו מחנותי ושריי, ועתה מה אנו מחשים הבא נא נבוא אליהם למלחמה לבטל מהם את השבת ור״ח ומילה, ומי האלהים אשר יציל אותם מידי. וישלח את בגרים בחיל גדול ועם רב ויבא לירושלם ויצר עליה, וימרו את אלהים עליון ויכעיסוהו בבמותם ובפסיליהם יקניאוהו במזבח אלהיהם, ויעבירו קול במחנה מטעם המלך לאמר כל איש ואיש אשר ישמור שבתות ה׳ ור״ח ומילה יומת. ורבים מבני ישראל בימים ההם מסרו נפשם בעבור כבוד המקום ב״ה ולא בטלו ברית אבותם. ואשה אחת מבני הלוים מלתה את בנה לשמונה ימים בתופים ומחולות, והיא עלתה על חומת ירושלים ובנה חתן דמים מהול בידה ותען ותאמר לפני ה׳: כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך, לא נסוג אחור לבנו, ותט אשורנו מני ארחיך, והשליכה עצמה עם בנה מעל החומה וימותו שניהם. וכמוה עשו רבים מבני ישראל ולא הפרו את ברית אבותם ואת קדוש ישראל יעריצו.

וקהל קדושים אמרו איש אל רעהו הנה דבר המלך בחמה שפוכה לבטל ממנו את השבת, דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים, וכתוב בתורתנו ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות הלא טוב לחסות בה׳ ונשבות את שבתותינו אם יחיונו ונחיה ואם ימיתנו ומתנו. ויועצו לשבות השבת במערה אחת הם נשיהם וטפם. ויוגד למלך לאמר הנה אנשים באו הנה במערה אחת לשבות את שבתותם, וישלח המלך את חיילותיו חלוצים לצבא וישבו על פי המערה ויקראו אותם אליהם בדבר המלך לאמר מדוע מריתם את דת המלך ועתה בא נא וסורו נא אל משמעתו של מלך והצלתם את נפשותיכם ממות. ויענו כל העם יחדיו לאמר אשר דבר ה׳ נעשה ונשמע, אשר ציוני על הר סיני ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, הלא טוב לנו מות ביד ה׳ פה ולא נחלל את יום השבת ח״ו. וכאשר ראו כל אנשי הצבא כי לא אבו הלוך בדתי מלכיהם, ויביאו עצים וישרפו על פי המערה וימותו לפני ה׳ כאלף איש ואשה.

ויהי כשמוע יוחנן בן מתתיהו וד׳ אחיו את כל זאת אזרו חיל בגבורתם ובעוזרם ומגינם של אביהם שבשמים אשר בטחו בו וילחמו בעמים ויהרגו הרג רב אין חקר ואין מספר, לא נשאר בהם עד אחד, אפס (זולתי) בגרים אשר נס אל אנטיוכיא אל המלך ועמו אנשים פליטי חרב מוכים ומעונים, ויעץ בגרים ויאמר לאנטיוכס הן אתה שמת טעם לבטל את השבת ר״ח ומילה, נבול תבול גם אתה וכל העם הזה אשר ברגליך, כי אם ילכו כל העם וכל הלשונות האלה לא יוכלון לעמוד כפני חמשת בני מתתיהו כ״ג אשר מאריות גברו ומנשרים קלו.

ועתה המלך עצתי תיטב עליך ולא תלחם במתי מעט פן נהיה לבוז ולקלס לעיני כל העמים ומלכי ארץ וכל לאומים, אם על המלך טוב יכתב ונשלוח ספרים בכל מדינות מלכותך ויבואו כל שרי עם ועם ולא ישאר מהם עד אחד, ויעש המלך כדבר בגרים, ויבואו מכל מדינות המלך שרי עם ועם עם אלפים ורבבות חיילות חלוצי צבא, וכאשר ראה בגרים כי כביר מצאו ידו וחיילים ינבר ורב מאד מחנהו אין חקר ואין מספר, קם בגרים ויבא לירושלם ויצר עליה, ויחל לחרף מערבות אלהים חיים ומלך עולם, ויבקע החומה וינתק וישבר במקדש י״ג פרצות ויחשוב בלבו לאמר הפעם הזאת לא יוכלו לי, כי רב חילי וכי כביר מצאה ידי. א״ר יצחק בר נחמני אלף ושמונים ריבוא גייסות באו עם בגרים הרשע ואמר לישראל שוטים אתם שתעשו מלחמה עם חיילים שאין להם שיעור, אם תאמרו אלהיכם יביא מבול כבר נשבע שלא יביא מבול לעולם, ואם גבריאל יעמוד בנו לשרוף אותנו כמו שעשה לסנחריב הרי אנו סכים עצמנו בדם חזיר ובש״ז של סוסים ולא ינע בנו. נשאו ישראל עיניהם למרום ויאמרו לא לנו ה׳ לא לנו כי לשמך תן כבוד שלא יתבזה בעכו״ם, עכשיו יאמרו אין לאלהיהם עצה אחרת, וכך כתיב גדול העצה ורב העליליה. אמר הקב״ה חייכם מחשבתי גדולה משלכם כי לא יטוש ה׳ עמו ונחלתו לא יעזוב, באותה שעה היו ישראל מצפים להרי מזרח אולי יבואו להם עכו״ם פרסיים לעזרתם, אז חרה לו למתתיהו כ״ג וא״ל לחשמונאי ולא כתיב ארור הגבר אשר שם בשר זרועו לו ומן ה׳ יסיר לבו וברוך הגבר אשר שם ה׳ מבטחו? א״ל יפה אמרת אני ושבעה בני ואתה ושלשה בנים הם י״ב שבטי יה עדות לישראל, מובטח אני בהקב״ה שיעשה לנו נסים ונפלאות, ויצומו וילבשו שקים ואפר לבקש רחמים מלפני אלהי השמים עוזרם ומגינם של ישראל, וכבלותם להתפלל קמו מכרוע על ברכיהם ויעצמו עשתנותם, מנשרים קלו ומאריות גברו וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב. א״ר יצחק בר נחמני באותה שעה תפס הקב״ה שבעים שרים של מעלה משרי או״ה ורצע אותם במרצע של אש

ויאמר להם הרגו איש את קרובו ואם ימלט אחד מהם נפשיכם תחת נפשו. וכשהיו היונים מורים חצים וחרבות באו המלאכים ונעצו אותם בלבו של היונים, הוי חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה, והיו בני חשמונאי רואים הנסים ואומרים ה׳ ילחם לנו. וכל מלך ומלך מהמלכים שנהרג היו באים המלאכים ומבזבזים ממנו והטילו לבתיהם של ישראל, שהם לא היו יכולים ליטול את השלל מפני החללים, ואת חיילותיהם מהם שרפו בני ישראל מהם דקרו בחרב ומהם תלו על העץ ובגרים הרשע שרפו אותו בית ישראל באש. ואז אנטיוכס המלך כאשר שמע אשר נהרגו בגרים וכל שרי החיל אשר עמו וינס במדינות הים והית כל מוצאו אותו במקום אשר היה שם, ששם באו המורדים בו, היו קוראין אותו הבורח.

ואח״כ באו בני חשמונאי לבית המקדש ויבנו הערים ויסגרו הפרצות ויטהרו את העזרה מן ההרוגים ומהטומאות, ויבקשו שמן זית זך להדליק את המנורה ולא מצאו כי אם צלוחית אחת אשר היתה חתומה בטבעת הכ״ג וידעו כי הוא שמן טהור, והיה בה כשיעור הדלקת יום אחד ואלהי השמים אשר שכן שמו שם הניח ברכה בשמן, והיו מוצאים כל לילה ולילה אחר עריכת הנרות האסיך מלאה שמן והעלו הנרות ממנו שמונה ימים, ועל הצלתם ונס האסיך ההוא קבלו וקיימו היהודים עליהם ועל זרעם להיות עושים את שמונת ימי חנוכה בהלל ובהודאה בכל שנה ושנה וזכרם לא יסוף מזרעם. ברוך הרב את ריבנו והנוקם את נקמתנו והמשלם גמול לכל אויבי נפשינו, ברוך האל המושיע.

תם מדרש מעשה חנוכה

מדרש לחנוכה

[בית המדרש חדר א׳ צד 132 מכ״י לפסיא]

ישתבח שמו של הקב״ה שהוא לבדו דר במרום ושוכן על שלש מאות ותשעים רקיעים, ובכל רקיע יש שם כסא כבוד עליו ובכל אחד ואחד יש לו משרתים שרפים ואופנים וכרובים וגלגלים. ואל תתמה בדבר זה שהרי מלך בשר ודם שיש לו כמה מקומות יש לו בתים עליות ותחתונים, כ״ש הקב״ה שהעולם שלו וכן השמים בנוים משלש מאות ותשעים [רקיעים]. ובזמן שבית המקדש היה קיים והיו ישראל עושים רצונו של מקום היה הקב״ה יושב על ערבות של רקיע שביעי מרוב אהבה לישראל. ולאחר שחטאו ישראל עלה למעלה למעלה עד ג׳ מאות ותשעים רקיעים שנאמר אלך ואשובה אל מקומי.

דרש מרי בר מר, מאי דכתיב כי נר מצוה ותורה אור, תלה הכתוב המצוה בנר, מה נר זה אינו עומד לאדם אלא לשעה אף המצוה אינה מגינה אלא לשעה, והתורה תלת באור. מה אור זה. מאיר לעולם אף תורה מאירה בעוה״ז ובעוה״ב שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בעוה״ז ובשכבך תשמור עליך בעוה״ב. אמר רבא דרחים רבנן הוי ליה בנין רבנן, דמוקיר רבנן הוי ליה חתנוותא רבנן, דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן, ואי לאו בר הכי הוא משתמעין מילי כצורבא מרבנן. אמר רב הונא הרגיל בנר חנוכה הויין ליה בנים תלמידי חכמים, הזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה, הזהיר בקידוש היום זוכה וממלא גרבי יין.

תנו רבנן, בימי מלכות יון הרשעה נזרו על ישראל שכל מי שיש לו בריח בתוך ביתו יחקוק עליו שאין לשונאי ישראל (1) חלק ונחלה באלהי ישראל, מיד הלכו ישראל ועקרו בריחים שבבתיהם. ועוד גזרו שכל מי שיש לו שור יכתוב על קרנו שאין לשונאי ישראל חלק באלהי ישראל, הלכו ישראל ומכרו שוריהם. ועוד גזרו עליהם שיהיו בועלין נשיהן נדות הלכו ישראל ופרשו מנשיהן. ועוד גזרו שכל מי שנושא אשה תבעל להגמון תחלה ואח״כ תחזור לבעלה. ונהגו בדבר הזה שלש שנים ושמונה חדשים עד שנשאת בתו של יוחנן כ״ג, כיון שרצו להוליכה אצל אותו ההגמון פרעה ראשה וקרעה בגדיה ועמדה ערומה בפני העם, מיד נתמלא יהודה ואחיו חימה עליה ואמרו הוציאוה לשריפה ואל יתגלה דבר זה למלכות מפני סכנת נפשות, שהעיזה פניה להיות ערומה בפני כל העם הזה. אז אמרה לו היאך אתבזה לפני אחי ורעי ולא אתבזה בעיני ערל וטמא שאתם רוצים למעול בי ולהוליך אותי לשכב אצלו. כיון ששמע יהודה וחביריו כך נועצו יחדיו להרוג ההגמון, מיד הלבישו הנערה בלבוש מלכות ועשו חופה של הדס מבית חשמונאי עד ביתו של הגמון ובאין כל בעלי נבל וכנור ובעלי זמר והיו מזמרים ומרקדים עד שבאו לבית ההגמון. כיון ששמע ההגמון כך אמר לשריו ועבדיו ראו אותם שהם מגדולי ישראל מזרע אהרן הכהן כמה הם שמחים לעשות רצוני ראויים הם לכבוד גדול, וצוה להוציא חוץ שריו ועבדיו ונכנס יהודה וחביריו עם אחותו אצל ההגמון וחתכו ראשו ובזזו כל אשר לו. והרגו שריו ועבדיו ודרסו היונים עד נמירא חוץ מעיקר המלכות. וישראל שהיו בעיר היו ברתת וברעד בשביל אותם בחורי ישראל. יצאה בת קול ואמרה „נצחו טליא דאזלו למעבד קרבא באנטוכיא" וחזרו אותו בחורים וסגרו השערים ועשו תשובה ועסקו בתורה ובגמילות חסדים. כיון ששמע מלך יונים שהרגו ישראל הגמון שלו קבץ כל עמו ובא לפני ירושלם והביא אותה במצור, ונפחדו מאד היהודים, והיתה שם אשה אלמנה יהודית שמה ולקחה שפחתה והלכה אצל שערי ירושלם ואמרה הניחו אותי לצאת שמא יעשה המקום נס על ידי, ופתחו לה ויצאה, והלכה לפני המלך, ויאמר לה מה תבקשי, ואמרה אדוני! בת גדולים מישראל אנכי ואחי נביאים ושמעתי שהיו מתנבאים

---

(1) לישנא מעליא נקיט.

שמחר תפול ירושלם בידך, כיון ששמע כך שמח שמחה גדולה. והיה לו אחד מחכמיו שהיה רואה וחוזה בכוכבים והיה אומר רואה אני שישראל חוזרים בתשובה ואי אתה יכול להם, חזור למקומך, ונתמלא המלך חמה עליו וצוה לחטפו, ואסרו ידיו ורגליו לתלות אותו על העץ אצל ירושלם ויאמר המלך מחר כשתפול ירושלם בידינו נהרוג אותו. והיה המלך מאמין לאותה יהודית ויאהב אותה ויאמר לה רצונך שתנשאי לי? ואמרה לו אדוני המלך איני ראויה אפילו לאחד מעבדיך, ואמנם כיון שלבך נוטה לזה תעביר כרוז בכל המחנה שכל מי שיראה שתי נשים הולכות אצל המעיין אל יפגעו בהן לפי שצריכה אני לילך לשם לרחוץ עצמי ולטבול. מיד העבירו הכרוז ועשתה כך, ועשה המלך משתה גדול ושתו ונשכרו, ואח"כ הלכו כל אחד ואחד לאוהליו והמלך ישב בחיקה וישן, והלכה אותה יהודית ונטלה סייף שלו וחתכה ראשו ופשטה סדין עליו, והלכה עם ראשו של מלך אצל שערי ירושלם ואמרה פתחו לי השערים שכבר עשה הקב"ה נס על ידי, אמרו לה לא דייך שזנית וקלקלת אלא שבאת בעלילה עמנו, מיד הראה להם ראשו של מלך, כיון שראוהו פתחו השערים ויצאו והרימו קול שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. כיון ששמעו יונים כך אמרו למחרת באים עלינו, והלכו למלך ומצאוהו בלא ראש ונפל עליהם אימה ופחד וברחו כלם, וירדפו ישראל אחריהם והרגו מהם כמה וכמה. כן יעשה הקב"ה נקמה בשונאינו מהרה ויחיש לנו ישועה ככתוב ובא לציון גואל.

דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת, והכתיב והארץ כבגד תבלה? אלא אלו ישראל שנקראו ארץ שנאמר כי תהיו אתם ארץ חפץ. דור הולך ודור בא אלו או"ה שבכל דור ודור יועצים על ישראל לאבדם והקב"ה מצילנו מידם שנאמר עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו. א"ר אלעזר בא וראה כמה חביבים ישראל לפני המקום שלעולם מקדים להם רפואה למכה שנאמר כרפאי לישראל. בא יון הרשעה וגזרו וחשבו עיניהם של ישראל ואמרו שכל מי שמזכיר שמו של הקב"ה ידקר בחרב, והרבה מישראל נהפכו למינות, והיה שם משומד אחד בליעל תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל ואמר שכל זמן שיקריבו קרבן של שחר ושל בין הערבים אינם נופלים בידכם, עמדו ובטלוהו, וחזר עוד אותו בליעל ואמר אלהיהם שונא זימה, אם תוכלו להכשילם בזנות תמשלו עליהם, עמדו וגזרו שכל מי שיכתוב כתובה לאשתו יקרעו אצבעותיו. חזר ואמר מצוה אחת יש להם שאם לא יעשו אותה יאבדו מן העולם וזו הדלקת נר בבית המקדש, שנאמר להעלות נר תמיד וכתוב עליו תן חלק לשבעה וגם לשמונה, תן חלק לשבעה שכל מי שיש לו חלק בשבע נרות שהן מאירות תמיד בביהמ"ק וגם לשמונה ימי החג אין בריה יכולה להם, עמדו וטמאו כל השמנים שבביהמ"ק ולא נשתייר כ"א פך שמן שלא היו יודעים שהיה מונח תחת המזבח ונעשה נס והדליקו מאותו פך קטן שמונה ימים, ועמד הקב"ה וקבע להם שמונה ימי חנוכה שלא היה מועד עד עכשיו. אמר הקב"ה חשבתם לעקור שבעת הנרות ושמונה ימי החג הנני מביא עליכם שמונה ימים ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם. אתם אמרתם שכל מי שיזכיר שמי ידקר בחרב, אני קובע הלל לשמי שמונה ימי חנוכה, ועליהם אמר דוד למנצח על השמינית.

חרבם תבוא בלבם וקשתותם תשברנה, אמר רשב"י אלו יונים שעשו מלחמה עם חשמונאי ובניו, ובשעה שנכנסו להיכל הלך יוני אחד ולקח ספר תורה והביא חנה בת יוחנן כ"ג שלא היה כיפיה בעולם והיתה נישאת לאלעזר בן חשמונאי, ורצה אותו יוני לבוא עליה בפני בעלה ואביה, אמר יוחנן כ"ג למתתיהו אני ושלשה בני ואתה ושבעה בניך הרי י"ב כנגד י"ב שבטים, מובטח אני שהקב"ה עושה נס על ידינו. מיד הרים אלעזר הסייף והרג אותו היוני ואמר עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. א"ר יצחק ששים רבוא אלף גייסות הוו וכל אחד מהם היה לו אלף איש תחתיו שבאו עם גליסקס הרשע להלחם עם בית חשמונאי, והיה אומר אותו הרשע מה לנו לירוא? הם שנים עשר כנגד חיל גדול! שמא תאמר אלהיהם יוציא כוכבים ממסילות ויעשה מלחמה עמנו ושודדים אותנו כדרך שעשה עם סיסרא, הרינו סכין עַצמנו בדם חזיר ובש"ז של סוס שאין נוגעים אותנו. ואם תאמרו יביא מבול, כבר נשבע בשמו הגדול שלא יביא מבול לעולם. אם תאמרו ישלח נחשים ועקרבים ודובים כדרך שעשה בכותיים הרי אנו רוכבין על פילים שאין חיות נוגעות בהם. והיו ישראל עומדים בתפלה ואמרו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא עמדנו להלחם כנגדם אלא בעבור שמך הגדול שלא יתבזה בגוים, ואם אינך עושה נס על ידינו יאמרו אין לו עצה, וכתיב בך גדול העצה ורב העליליה. מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר שתוקו בניי, התיצבו וראו נקמת ה' אשר יעשה בגוים, והביא כל השרים (שרי מעגה) של שבעים אומות ואמר להם כל אחד מכם יהרוג את שלו מן החיל של אותו רשע, ואם ינוס אחד מהם הרי נפשו תחת נפשו, שנאמר ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום וגו'. מיד ירדו לארץ וכל יוני שהיה חץ על קשתו לזרוק בישראל היה המלאך מחזירו ונועץ בלבו, שנאמר קשת גבורים חתים וגם חרבם תבוא בלבם. והיו בני חשמונאי רואין זה את זה ואמרו ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. תניא שלש שנים לא היה אדם יכול לעבור שם מפני ריחם, ושבע שנים זרעו ישראל שדותיהם וכרמיהם בלא זבל מדם שלהם, ועשרים ושלש שנים הסיקו ישראל מרומחיהם וקשתם, ועליהם אמר הכתוב שם רשעים ירקב, ועל בית השמונאי וכיוצא בהם זכר צדיק לברכה. וחזרו לביתם לשלום, ולא מצאו שמן טהור אלא פך

קטנה שהיה בשיתין המזבח ולא היה שמן אלא כדי להדליק לילה אחד ונעשה נס והדליקו ממנו שמונה ימים, ולפיכך קבעו שמונת ימי חנוכה.

תם מדרש לחנוכה

חסר ויתר: או „מדרש טעמי חסרות ויתרות", שבו נמצאו טעמים ע"פ הדרש על כל חסרות ויתרות ועל קצת קרי וכתיב במסורה על התנ"ך ובפרט על התורה. ובמקומות הרבה יש פשטים פשוטים לפרש הפסוקים והמאמרים וחקירות יפות לדורשי כתבי הקדש. אמנם לפעמים החסרות והיתרות שבמדרש מתנגדות למסורה שלנו כי היה למסדר נוסחא אחרת ואין לסמוך עליו כ"א על המסורה שלנו לפי בעל מנחת שי. המדרש הזה נזכר בסמ"ג עשין סי' כ', ובמדרש רבה במדבר דף רמ"ד ע"ג (צונץ גא"פ דף 284), והביאו הרא"ש במס' ברכות פ"ה סי' י"ז ובמגילה פ"ג סי' כ"א וז"ל: וכן כתוב בפירוש רבנו חננאל לשנים קורא החזן כהנים, אבל שליח צבור המפסיק עבירה היא בידו, אבל מה שהשליח צבור אומר התיבות של ברכת כהנים לא חשיב הפסק. והכי איתא במדרש טעמי חסרות ויתרות: אמור להם [מלא וי"ו) מלמד ששליח צבור אומר להם על כל דבור ודבור עכ"ל. (וכן הביאו המאמר הזה בעלי התוספות בברכות ל"ד. בד"ה לא יענה אמן). ור' שלמה רפאל מנורצי כתב בספר מנחת שי לאיוב ל"ח וז"ל: ויען ה' את איוב מן הסערה: במדרש חסרות ויתרות מן הסערה קרי מנהסערה כתיב, לפי שהיה איוב מטיח דברים כלפי מעלה ואומר רבש"ע שמא נתחלף לך בין איוב לאויב, שנאמר למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך, וכשנגלה עליו הש"י שנאמר ויען ה' את איוב מנהסערה א"ל הקב"ה אני מונה שערותיו של אדם ולא נתחלף לי בין נימא לנימא, ונתחלף לי בין איוב לאויב? ומה השיב איוב להקב"ה, מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע (שם מ"ב) עכ"ל (עי' ב"ב ט"ז). ר' שמחה תלמיד רש"י ז"ל במחזור ויטרי סי' תקי"ח כתב: אלו הן חסרות ויתרות הנמצאות בספרי אגדה וכתוב בהן טעם, ורובם במסורת וסדרתים בלא טעם אותן של תורה לבדן למצוא בלי עמל, יש צריכין (טעם) ויש שאינן צריכין וכו'. בעל הטורים השתמש לרוב במדרש הזה אף כי לא הזכירו בשם בעת שנותן טעמים על השינוים במסורה בתורה. מדרש חסר ויתר נמצא בכ"י שונים בנוסחאות שונות, מהן מקוטעות ובלתי שלמות. ר"א ברלינר הו"ל כ"י מינכען מהמדרש הזה בספרו פליטת סופרים (מאינץ תרל"ב), ורש"א ווערטהיימער הדפיס מדרש חסרות ויתרות מכ"י פארמא עם השואה מכ"י הנמצא במצרים (ירושלם תרנ"ט), עם שתי נוסחאות מקוטעות בספרו בתי מדרשות ח"א וח"ג (שם, תרנ"ג—תרנ"ה), ועי' רב פעלים אות ט' (צד 65). ספר נכבד לביאור עניני המסורה בחסר ויתיר וקרי וכתיב הוא פירוש המסורה לר' יוסף יוזל ב"ר משה מפראנקפורט בשם „תורת יוסף" הכולל דרושים ופשטים על מסורת התורה (ווילהרמסדארף שנת תפ"ח).

מדרשי חסר ויתר

[מס' פליטת סופרים לר"א ברלינר צד 36]

מקראות הסתומות ששוברין (מפרשין ופותרין) זה את זה, כגון אם לא בריתי יומם ולילה (ירמיה ל"ג כ"ה) שלח ידיו בשלומיו, חלל בריתו (תהלים נ"ה כ"א), וכגון וה' המטיר על סדום ועל עמורה (בראשית י"ט כ"ד) הנני ממטיר לכם לחם (שמות ט"ז ד'), וכגון אשר לא ישא פנים לזקן (דברים כ"ח נ') ישא ה' פניו אליך (במדבר ו' כ"ו), וכגון פוקד עון אבות על בנים (שמות כ' ה') לא יומתו אבות על בנים (דברים כ"א ט"ז), וכגון מתים בל יחיו (ישעיה כ"ו) יחיו מתיך נבלתי יקומון (שם), וכמה מקראות וכמה דברים מי יוכל לפרשם אילמלא רבותינו ז"ל שפירשום, תדע שכן הוא (עי' ספרי נשא פמ"ב וברכות ז'.).

כל אלהים שבתורה ושבמקרא (נ"ך) חסרים. בראשית ברא אלהים למה חסר? לפי שאינו מדקדק עם בריותיו בדין, שאילו מדקדק לא היה העולם מתקיים אפילו שעה אחת. אלהים לא תקלל (שמות כ"ב כ"ז) למה חסר, לפי שאין דנין דין אמת לאמתו. ויריעו כל בני אלהים (איוב ל"ח ז')) למה חסר, אינו דין שיהא של הקדוש ב"ה חסר ושל מלאכי עולם ושל ישראל מלא. אני אמרתי אלהים אתם (תהלים פ"ב ו') למה חסר, לפי שלא עמדו בצדקתם אלא עבדו את העגל בחצי היום שנאמר וירא העם כי בשש משה (שמות ל"ב א') חסר כתיב לומר בשש שעות עבדו את העגל. ישראל נקראים אלהים שנאמר אני אמרתי אלהים אתם, המלאכים קרואים אלהים שנאמר ויריעו כל בני אלהים, דיינים נקראים אלהים שנאמר אלהים לא תקלל ועוד, למה חסר? לפי שאפילו צדיק גמור הוא השוחד מסיתו שנאמר כי השוחד יעור וגו' (דברים ט"ז י"ט), ועוד דיינים נקראים אלהים שנאמר אשר ירשיעון אלהים (שמות כ"ב ט'). אלהים של ע"ז למה חסר? לפי שאין בהם ממש עד שתבא הישועה ויתמלאו של הקב"ה ושל דיינים.

כל לעלם שבמקרא חסר וי"ו חוץ מב': וגם בך יאמינו לעולם (שמות י"ט ט'), ללמדך שכל העולם בטל ודבר אחד מן התורה לא יבטל. ושוב לא תדרוש שלומם וטובתם כל ימיך לעולם (דברים כ"ג ז') מלא, לומר שאע"פ שהם מתניירין שנאה טמונה בלבם.

כל כהן שבמקרא חסר עד שיבא אליהו, שנאמר ויאמר התרשתא להם אשר לא יאכלו מקדש הקדשים עד עמוד כהן לאורים ולתומים (עזרא ב' ס"ג).

כל תולדת שבמקרא חסר (וי"ו השני) חוץ מב': אלה תולדות השמים והארץ (בראשית ב' א'), ואלה תולדות פרץ (רות ד' י"ח) ואותן החסרין וי"ו למה? בשביל ו' דברים שבין העולם לבריות שנבראו, ואלה הן: קומתו של אדם הראשון, וזיוו, ופרי הארץ, וקלקול המאורות, ועבודת האדמה, ועוד אחת שלא נתפרשה

עכשיו. אלה תולדות השמים מלא למה? שנברא העולם על מליאתו [ואלה תולדות פרץ מלא למה, שכל מה שחסר העולם משנברא ועד שבא פרץ הוא ממלא אותם. ושנים אין בהם וי"ו:] ואלה תולדת ישמעאל (בראשית כ"ב י"ב) ואלה תולדת עשו (שם ל"ו א') למה חסר? ללמדך שאין זכות אבות נזכרת להם.

כל אלהי שבמקרא חסר חוץ מאחד: וירום אלוהי צור ישעי (תהלים י"ח מ"ז), כשהישועה באה כל החסרות מתמלאות.

כל עפרן מלא ואחד חסר, לפי שאמר לו לאברהם שקלין חסירין אני נוטל ממך, וכשבא לגבות לא גבה אלא קנתירין. דאמר ר' יוסי בר חנינא כל שקלים שנאמרו בתורה סתם אינן אלא סלעים חוץ משקלים של עפרון שהם קנתירין, ולפיכך ארבע מאות האחרון (בראשית כ"א ט"ז) מלא.

כל אבותכם של מקרא חסר חוץ מן אחד: אלהי אבותיכם (שמות ג' י"ג) מלא יו"ד, ולמה? ללמדך שבזכות יעקב נגאלו ישראל ממצרים, וכן לעתיד בזכותו נגאלים שנאמר וזכרתי את בריתי יעקוב (ויקרא כ"ז מ"ב) מלא, לפי שהיתה מטתו שלמה ולא נמצא בה פסולת.

כל ארן שבתורה חסר לפי שעדיין לא נכתבה התורה ולא נתנה בתוכו, אלא משנכתבה ונתנה בתוכו נעשין כל ארון שבתורה מלאין.

כל אבתיו שבמקרא חסירין חוץ מן ג': וגם כל הדור ההוא נאספו אל אבותיו (שופטים ב' י') מלא, למה? שכל אותו הדור כשרים ושלמים היו, כענין שנאמר ויעבדו העם את ה' כל ימי יהושע; תבא עד דור אבותיו (תהלים מ"ט כ') מלא, ללמדך שנפשותיהן של רשעים דרות עמהן בחשך שהן מלאים רשע; כל לבבו הכין לדרוש האלהים ה' אלהי אבותיו (דהי"ב ל' י"ט [להודיעך שהיה שלם]. הרי שלשה שמות, ומה ת"ל לא אלהי אחז ולא אלהי אמציה ולא אלהי יהורם בן שפט ולא אלהי אחזיה ולא אלהי ירבעם כ"א אלהי דוד אלהי שלמה אלהי אסא אלהי יהושפט אלהי עזיה אבותיו, מלא וי"ו כנגד ששה צדיקים שלפניו וששת רשעים.

כל אבתם שבתורה חסר חוץ מב', אלה קרואי העדה נשיאי מטות אבותם (במדבר א' ט"ו); כי מטה אחד לראש בית אבותם (שם י"ז י"ח), שלא תאמר אין עונות עונשין אלא בני אדם הדיוטות, שהרי הן עונשין נשיאים וראשי אבות.

כל שבתתי חסרים וי"ו ואחד מלא (ויקרא כ"ג ל"ח) לומר לך שכל המקבל עליו עול שבת מעבירין ממנו טרחות ששת (וי"ו) ימי בראשית. וישבתו העם ביום השביעי (שמות י"ז ל') חסר (יו"ד) לפי שלא שמרו ישראל אותה שבת כהלכתה. [והעברת שופר תרועה בחדש השביעי למה חסר, לפי שיום עשירי אינו רובו של חדש].

כל שינה שבמקרא כתיב בה"א חוץ מן אחד, כן יתן לידידו שנא (תהלים קכ"ז ב'), [שהם ישנין שינה אחת עריבה וממנה הם נגרעין לעתיד לבא], ומי גרם לו לעשות ידיד? לפי שתלמידי חכמים משכימים ומעריבים ועוסקים בתורה ושונים בעולם הזה הקב"ה נותן להם ריוח וישינים שינה וממנה מקיצים לעוה"ב, שנאמר על זאת הקיצותי ואראה (ירמיה ל"א כ"ו), ואומר הנה נחלת ה' בנים שכר פרי הבטן (תהלים ק"כ) והם נחלתו של הקב"ה, ומה מנחיל להם אלו שכתוב בהם להנחיל אוהבי יש (משלי ח' כ"א).

כל חטא שבמקרא חסר א' ללמדך שאין פורענות שולטת באדם אלא א"כ הכריעו עונותיו על זכיותיו אפילו אחת כמו שנאמר מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע (מיכה ז' ח').

כל וירא יתר א', של הקב"ה (אם נאמר בו וירא) מפני שהוא רואה את הבריות ראיות יתירות ומעביר עליהם, ושל בשר ודם בשביל ראייה שיש בו הוא סורר ביראה.—הנפלים היו בארץ (בראשית ו') ושם ראינו את הנפלים בני ענק מן הנפלים (במדבר י"ד ל"ג) שלשתם חסרים, ולמה? אמר הקב"ה הללו נפלים מגבורתם כענין שנאמר לכן יפלו בנפלים (ירמיה ו' ט"ו).

כל נשא [של בריות] כתיב בשי"ן, למה? לפי שהשכחה מצויה בבני אדם, ושל הקב"ה מי אל כמוך נשא עון למה בשי"ן, שאע"פ שאין שכחה לפניו אלא כביכול הוא משכיח עונותיהם של ישראל, ושל נבלה והנושא את נבלתם, למה בשי"ן? בין בשוגג בין במזיד [לכך כל נושא ולשון נשיאה כתוב בשי"ן].

כל שמחה שבמקרא בשי"ן, למה? לפי ששמחת העוה"ז אינה שמחה שלימה מפני שהיא נמחית. חירם וחירום, עד שלא נטל שכר משלמה היה רם משנטל שכר רום; עמיהוד עמהוד, (2) למה? אמר הקב"ה יוסף היה עמי ועשה רצוני דכתיב ולא שמע אליה לשכב אצלה (בראשית ל"ט י').

לחת חסר ללמדך ששני לוחות האחרונות מן הראשונות נכפלו, וישלך מידו (מידיו קרי) את הלוחות (שמות ל"ב י"ט) חסר יו"ד, ללמדך שהיד הגדולה רמזה לו שישבר אותן, אמר מוטב שיהיו כפנויה ואל יהיו כאשת איש, היא שהכתוב משבחו, ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל (סוף דברים) איזו היא יד חזקה שעשה לעיני כל ישראל? הוי אומר זה שיבור הלוחות, כענין שנאמר ואשברם לעיניכם (שם י' י"ז).

אמור להם (במדבר ו' כ"ג) מלא וי"ו, למה,

---

(2) עמיהוד אבי אלישמע נשיא אפרים (במדבר א' י') שהיה מבני יוסף ודרש עמיהוד עמי—הוא אלישמע ששמע לאל ועשה רצונו. עי' ויקרא רבה פכ"ג.

ללמדך ששליח צבור צריך לומר ברכת כהנים על כל דבור ודבור ועל כל אמירה ואמירה, ולמה ברכת כהנים ראשונה שלש תיבות? כנגד ג' אבות אברהם יצחק ויעקב, שניה חמש כנגד חמשה ספרי תורה שבזכות אבות ניתנה תורה, שלישית שבע כנגד ז' רקיעים.

ותכסהו בשמיכה (שופטים ד' י"ח) בשי"ן כתיב, אמרו חכמים פישפשו בכל הכלים (בתנ"ך), ולא מצאו כלי ששמו שמיכה, ומה הוא שמיכה? אמר הקב"ה שמי־כה אני מעיד שלא נגע בה אותו רשע. מרכבת פרעה (שמות ט"ו ד') חסר וי"ו למה, שעברו ישראל הים בשש שעות בלילה, וכיון שעלה האחרון של ישראל מן הים ירה הראשון של מצרים לשם, וכן הוא אומר ויהי באשמורת הבקר וגו', וכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו וגו' (דברים י"ז ז'). ויבא נעמן בסוסו ברכבו (מ"ב ה' ט') בסוסו כתיב חסר יו"ד לומר שאע"פ שהיה נעמן שר צבא נהג כבוד באלישע והשפיל עצמו ולא בא לפתחו בכל סוסיו ובכל מרכבותיו אלא בסוס אחד כרכתיב בסוסו.

כל הר חרב שבתורה חסר וי"ו חוץ מן אחד שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שמות ל"ג ו') מלא, ללמדך עד שלא חטאו ישראל במעשה העגל היתה חרב לפניהם ומאבדת כל אויביהם, וכשחטאו היתה חרב עליהם (נ"א נעשה חורב מלשון חרבה.)

ויהונתן בן גרשום בן מנשה (שופטים י"ח ל') נו"ן של מנשה תלויה, הוא משה וכתיב מנשה, ללמדך כי אותו יונתן בן בנו של משה רבינו היה, וכיון שנעשה מומר לע"ז לא זכה לקרות שמו על שם משה, משום שנאמר כי אין זכרון לחכם עם הכסיל (קהלת ב' ט"ז). ולמה נקרא שמו על שם מנשה לפי שעשה מעשה מנשה. בוא וראה כמה דורות יש בין יהונתן ומנשה וקרא יהונתן על שמו ועדיין לא נברא מנשה. משל לגנב שהיה בעיר, כל מה שאחרים גונבים בעיר תולין בו. ולמה נו"ן תלויה? לומר אם זכה ועשה תשובה נקרא בן משה ואם לא—בן מנשה. מה נאמר בבני דן: הם באו עם בית מיכה ויאמרו לו מי הביאך הלום, אין אתה בן בנו של משה שנאמר בו אל תקרב הלם (שמות ג' ה')? ומה אתה עושה בזה, אמרו לו לא כתיב במשה זקנך ויאמר אליו ה' מה זה בידך (שם ד' ב')? ומה לך פה, לא כך כתיב במשה ואתה פה עמוד עמדי (דברים ה' כ"ח)! אמר להם כזאת וכזאת עשה לי מיכה. ולאחר כך עשה תשובה, שראה דוד שהיה חמדן בממון ומינהו על האוצרות, כדכתיב ושבואל בן גרשם נגיד על האוצרות (דהי"א כ"ו כ"ד) שבואל, ששב לאל בכל לבו. וימנע מרשעים אורם (איוב ל"ח ט"ו) עי"ן תלויה (בתיבת מרשעים) לומר לך (בתחלה) כיון שנעשה אדם ראש למטה נעשה ראש (צ"ל רש) למעלה. יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ' י"ד) עי"ן תלויה אם זכו מיאר ואם לא זכו מיער (3).

כל ימלך שבמקרא חסר וי"ו בר מן אחד, תחת עבד כי ימלוך (משלי ל' כ"ב) מלא, למה כתיב חסר? וכי בדין הוא שיהא של הקב"ה חסר ושל ב"ו מלא? [אלא למה נתוסף בתוכו וי"ו? לומר לך ווי לעולם כשימלוך עליו הדיום ועבד. ולמה כל ימלך של ב"ו חסר, כגון והוא ימלך תחתי (מ"א א' ל"ה), אלא שאין מלכות ב"ו מלכות שלמה. ולמה של הקב"ה חסר כגון ה' ימלך לעולם ועד (שמות ט"ו י"ח), אפשר שאין מלכותו של הקב"ה שלימה?! אלא כל זמן שזרעו של עשו בעולם וממליכין עליהם ע"ז כביכול אין מלכותו של הקב"ה שלימה. ואימתי תהא שלימה, לכשיעשה בהם הקב"ה דין שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה (סוף עבדיה)], עד שבן דוד בא וכו'.

למען עשה כיום הזה (בראשית נ' כ') בה"א כתיב, אמר להם יוסף לא ממני היה אלא הקב"ה עשה. קדש ישראל לה' ראשית תבואתה בה"א כתיב, שהן אוכלין פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב. הלא פרס לרעב לחמך (ישעיה נ"ח ז') פרש כתיב, אם אתה מבקש לבחון אם רעב הוא פרוש לו ואם אתה רואהו ערום מיד אתה חייב לכסותו דכתיב כי תראה ערום וכסיתו (4). עשה צדקה ומשפט (משלי כ"א ג') בה"א כתיב, ללמדך שאינו עושה צדקה ומשפט פעם אחת אלא שעשה פעמים הרבה, ודכותיה עתה הסכלת עשה (בראשית ל"א כ"ח) בה"א כתיב, שפעמים הרבה היה סכל, וכן עשה שטים שנאתי (תהלים קי"ט) אין עשה אלא מי שעשה פעמים רבות.

רגלי חסידיו ישמור (ש"א ב' ט') חסידו כתיב, בשביל צדיק אחד העולם מתקיים. ותאכל היא והוא (מ"א י"ז ט"ו), הוא כתיב לאמר משל אליהו אכלו שניהם (עי' פדר"א פל"ג). והשיגוך דקללות (דברים כ"ח מ"ד) מלא, אמר הקב"ה אם אין אני מערב שמי עמהם הן כלין, לקיים מה שנאמר עמו אנכי בצרה (תהלים צ"א), ושל ברכות (דברים כ"ח ב') למה חסר? שאם יבקש אדם לעשות לך טובה יהא פוגע בך ותהא אתה פוגע בו. והנשיאם (שמות ל"ה כ"ז) כתיב חסר יו"ד בתראה, לפי שמהרו כולם להביא כאיש אחד, שנאמר והותר (שם ל"ו ז'). יפרש כנפו (דברים ל"ב י"ב) כנפו כתיב כנף אחד פרש ומכהה גלגל חמה.

כל עולה שבתורה חסר וי"ו חוץ מן וביום הבכורים (ויקרא כ"ג י"ד) רמז לעצרת שהיא בששה בחדש. וארצה בו ואכבדה (חגי א' ח') ואכבד כתיב, ללמדך כי ה' דברים היו בבית ראשון שלא היו בבית שני: ארון, אורים ותומים, שמן המשחה, אש של

(3) עי' סנהדרין ק"ג, אבדר"נ פל"ד, ויק"ר פי"ג, ואוצר ישראל ע' אותיות תלויות. (4) ר"ל כי בודקין לכסות לראות אם הוא ערום, ואין בודקין למזונות, רק פורסין לפניו השלחן, עי' ב"ב ט'.

מעלה, וכרובים. בלטיהם (שמות ש׳) בלהטיהם, למה ה״א? כיון שחיסר אות אחת מהן לא יוכלו לעמוד. כבשים (משלי כ״ז י״ט) בשי״ן ולא בסמ״ך למה? שהן כובשים עונותיהם של ישראל שנאמר יכבוש עונותינו (מיכה ז׳ י״ט).

כל ימי בראשית לא נאמר בהם ה״א אלא בששי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, מלמד שהתנה הקב״ה עם מעשה בראשית ה׳ דברים: על האש שלא יזיק לאברהם אבינו ולחנניה מישאל ועזריה, ועל הים שיבקע, ועל האריות שלא יזיקו לדניאל, ועל האתון של בלעם שידבר, ועל העורבים שיכלכלו לאליהו. ד״א הששי שאם אין ישראל מקבלים את התורה (שנתנה בששי בסיון) הנני מחזיר את העולם לתוהו ובוהו.— זובח תודה יכבדנני (תהלים נ׳ כ״ג) למה כתיב נ״נ? כל הזובח את יצרו ומתודה עליו מעלה עליו הכתוב כאלו נוחל ב׳ עולמות.—בן חרחס (מ״ב כ״ב י״ד) בן חסרה, (דהי״ב ל״ד כ״ב) מלמד שהיה בעלה בעל צדקות וכשמת חסרה צדקות של בעלה. וקבל היהודים (אסתר ט׳ ב״ג) חסר וי״ו, זה אחד משלשה דברים שגזרו ב״ד של מטה והסכים ב״ד של מעלה עמהם: שאילת שלום בשם שנאמר והנה בועז בא וגו׳ ויאמר לקוצרים ה׳ עמכם וגו׳ (רות ב׳ ד׳), וחיוב מעשרות מעולי עזרא (נחמיה י׳) ועל החתום (שם ב׳) זה ב״ד של מעלה, ועל החתומים זה ב״ד של מטה, ומגלת אסתר (שקבלו עליהם). ואלה תולדות פרץ וחצרון הוליד את רם (רות ד׳ י״ח) והלא ירחמאל היה שנאמר את ירחמאל ואת רם ואת כלובי (דהי״א ב׳ ט׳) אלא מלמד שנשא גויה להתעטר בה שנאמר ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה (שם ב׳ כ״ו).—ימים יוצרו ולא אחד בהם (תהלים קל״ט ט״ז) כתיב ולא בא׳ וקרינן לו בוי״ו מלמד שברא הקב״ה מכל ימים יום אחד יום הכפורים לכפרה. כתיב ותפעם רוחו בפרעה (בראשית מ״א ח׳) וכתיב ותתפעם בנבוכדנצר (דניאל ב׳ א׳), פרעה היה יודע החלום ונתקשה עליו הפתרון, ונבוכדנצר שכח החלום והפתרון. כי מי אשר יבוחר (קהלת ט׳ ד׳) יבחר כתיב, מלמד שבחר נבוזראדן בהקב״ה ונתגייר. כתיב באליהו כי לא טוב אנכי מאבותי (מ״א י״ט), וביונה כתיב טוב מותי מחיי (יונה ד׳), אלא יונה שהיה בנה של צרפתית מת פעם אחת וידע שיש לו מנוחה, ואליהו לא מת לכן אמר כי לא טוב אנכי מאבותי.

מאדם העיר (יהושע ג׳ ט״ז) באדם כתיב, קריה היא ושמה אדם ובינה לצרתן י״ב מילין, וי״א בזכות יוסף דכתיב ביה אהל שכן באדם (תהלים ע״ה ס׳). כתיב בהמן ורב בניו (אסתר ה׳ י״א) חסר וי״ו, מלמד שהיו בניו מאתים ושמונה מנין ורב. בניהו בן יהוידע בן איש חיל (ש״ב כ״ג) חי כתיב, מלמד שהצדיקים נקראים חיים אפילו במיתתן. עוד מי לך פה (בראשית י״ט י״ב) עד כתיב חסר וי״ו, אמרו לו ללוט עד כאן יש לך לדבר. ויהודה עוד רד (הושע י״ב א׳) חסר שהית עד לקבלה. דמך על ראשך (ש״ב א׳) דמיך כתיב יתר יו״ד, אמר לו הרבה מיתות אתה חייב. כתיב עבדו את ה׳ ביראה (תהלים ב׳ י״א), וכתיב עבדו את ה׳ בשמחה (שם ק״ו), אמרו חכמים שתהא שמח ומתפלל ויהא לבך שמח שאת עובד למקום.

כל מ״ם שבאמצע תיבה פתוח בר מן אחד, למרבה המשרה (ישעיה ט׳ ו׳) שביקש הקב״ה לעשות יחזקיה משיח וסנחריב גוג ומגוג, ובשביל שלא אמרו שירה נסתם. כתיב מלון קיצה (מ״ב י״ט כ״ג) וכתיב מרום קיצו (ישעיה ל״ז כ״ד) אמר אותו רשע בתחילה אחריב בית דירה של מטה ולבסוף של מעלה. כי שרית עם אלהים (בראשית ל״ב כ״ט) שי״ן כתיב מלמד ששניהם כמלאכי השרת. שעירה בשי״ן כתיב, מלמד שהיא מעמדת שערותיו של אדם. ואת ערבתם תקח (ש״א י״ז) חסר וי״ו, אותה הערבות שערב יהודה לבנימין שנאמר אנכי אערבנו (בראשית מ״ג ט׳) דוד קיים והרג גלית הפלשתי. ויכו אותו ואת בניו (במדבר כ״א ל״ה) בנו כתיב שהיה בנו כמותו גבור.

כל אליהו מלא וי״ו בר מן ה׳ וכל יעקב חסר וי״ו בר מן ה׳ ללמדך שאליהו בא ונאל את זרע יעקב, שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא (סוף מלאכי). נאמר במשה של נעליך (שמות ג׳ ה׳) ונאמר ביהושע של נעלך (יהושע ה׳ ט״ו) לפי שלא נכנס משה לארץ ישראל ולא ירשו בניו מקומו נאמר בו של נעליך, ויהושע נכנס לארץ רק שלא ירשו בניו מקומו, לכך נאמר בו נעלך. ממערכות פלשתים (ש״א י״ז כ״ג) ממערות פלשתים כתיב, מלמד שהערו באמו באותו לילה מאה אנשים וכלב אחד שנאמר הכלב אנכי כי אתה בא אלי במקלות (שם י״ז מ״ג). ועץ חניתו (שם י״ז ז׳) וחץ כתיב מלמד שאסור לספר בשבחן של רשעים. חד אמר שובך וחד אמר שופך (ש״ב, דהי״א י״ט) שופך שכל הרואה אותו נשתפכו מעיו לפניו בקיתון. כתיב ערפה (רות א׳ ד׳) וכתיב הרפה (ש״ב כ״א י״ח) ערפה שהכל עורפין אותה מאחוריה, הרפה שהכל דשין אותה בהריפות. מעבירם דבני עלי (ש״א ב׳ כ״ט) חסר יו״ד שהיו משהין שעה אחת את הנשים שהיו עומדות על קרבנותיהן והיו לנות בדרך ומזנות (עי׳ שבת נ״ה:). לסוסתי (שה״ש א׳ ט׳) לססתי כתיב שהיה שש הקב״ה לאבד רכבי פרעה. אחזו לנו שועלים שעלים (שם ב׳ ט״ו) כתיב ראשון מלא ואחרון חסר, אותן השועלים ירדו לשעלי הים. ומצאנה מנוחה (רות א׳) ומצאן כתיב, לומר שאחת מהן מנוחה מצאה ולא שתיהן. תשברנה (שם) שי״ן כתיב, שהיו יכולות לשבור את יצרן עד שיגדלו. ותשנה קולן (שם) שי״ן כתיב-חסר א׳, מלמד שתשש כחן והיו הולכות ובוכות. וירדת הגורן (שם ג׳ ג׳) וירדתי כתיב יו״ד יתירה, אמרה לה זכותי תרד עמך. אלי (שם ג׳ ה׳) קרי ולא כתיב, שלא יבא מי שאינו הגון לך להזדוג עמך, אעפ״כ עלי ליישב הדברים.

בטרם יביר (שם ג׳ י״ד) בטרום כתיב מלמד ששהת עמו שש שעות ולא נגע בה.

כל הביא מלא בר מן אחד הבי המטפחת אשר עליך (רות ג׳ ט״ו) מלמד שהיה מדבר עמה בלשון זכר כדי שלא יתגיש בה בן אדם. קנית (שם ד׳ ה׳) קניתי כתיב מלמד שהיה חסר מדברי תורה. ושמו יתרא הישראלי (ש״ב י״ז כ״ה) וכתיב יתרא הישמעאלי (דהי״א ב׳ י״ז), ישראל היה אלא שהיה חגר חרבו כישמעאלי. תומים (בראשית כ״ה כ״ד) חסר א׳, מלמד שהיה אחד צדיק ואחד רשע, וכתיב בתמר תאומים מלא מלמד שהיו שניהם צדיקים. ותשא כל העדה (במדבר י״ד א׳) בשי״ן כתיב, שהשיאו רעה לדורות, היך מה דאת אמר כי תשה ברעך משאת מאומה (דברים כ״ד י׳). וילכו בלא כח לפני רודף (איכה א׳ ו׳) מלא, ובא לציון גואל (ישעיה נ״ט כ׳) מלא, ללמדך כמו כשגלו ברודף מלא כן יגאלו בגואל מלא [5]. נשקד על (איכה א׳ י״ד) על כתיב, שקד הקב״ה להביא הרעה עליהם. ישתרגו (שם) שי״ן כתיב, מלמד שבאו עליהם כל הרעות. משאות שוא ומדוחים (שם ב׳ י״ד) חסר יו״ד ומדחם כתיב, מתנבאים נביאות שקר [כביכול] עד שדחוני והגלו אותי ממקומי.

כל כבו חסר ו״ו בר מן חד ויחמס כגן סוכו (איכה ב׳ ו׳) מלא כתיב, שכיון שגלו שכבה חמתו של הקב״ה. בדא מלבו (מ״א י״ב ל״ג) מלבד כתיב, מלבד שהתציאו ירבעם מלבו, כמה דאת אמר מלבד שבתות ה׳ (ויקרא כ״ג ל״ח). שתם תפלתי (איכה ג׳ ח׳) שתם כתיב בשי״ן ללמדך שכל המתפלל לאחר הצבור מעשיו נפרשין. בחיטי מנית (יחזקאל כ״ז י״ז) מנא יו״ד, ללמדך שחמש מאות מיני חטים הם מבין מנית. נשא לבבנו (איכה ג׳ מ״א) בשי״ן כתיב, כך משנשבא ליבא דבר נש. והורדתי בריחים כלם (ישעיה מ״ג י״ד) בריחים כתיב לא היו רחיים בבבל עד שבאו ישראל ולמדום.

כל ירחו כתיב ו״ו בר מן חד כתיב ה״א: בימיו בנה חיאל בית האלי את ירחה (מ״א ט״ז ל״ד) מלמד שלא היתה יריחו ממש אלא קריה ששמה יריחה ולא קיים דברי הנביא. ההלכוא (יהושע י׳ כ״ד) יתירה א׳ מלמד שהיה מלאך לפניהם. את תמנת סרח בהר אפרים (שם י״ט נ׳) וכתיב בתמנת חרס (שם כ״ד ל׳), בתחלה פירותיה מסריחין ולבסוף פירותיה משתמרין בחרס. וארבה את זרעו (יהושע כ״ד ג׳) וארב כתיב, שנעשה כאורב הזה, כמה דאת אמר וארב לו וקם עליו (דברים י״ט י״א), עשיתי לי אורב למיחמי דאי לא זכי ולא למיתן ליה בנין, ואי זכי למיתן ליה בנין. נשא עון (שמות ל״ד ז׳) בשי״ן כתיב לכשישוב מדרכו הרעה הוא נשא עונותיו. ויעלהו לעולה על החמה (מ״ב ג׳ כ״ז) חסר ו״ו מפני שהיה משתחוה לחמה. והמים להם חמה (שמות י״ד כ״ט) חסר ו״ו מלמד שנתמלאו המים עליהם חמה (חימה). יהי מארת (בראשית א׳ י״ד) חסר ו״ו מלמד שלא נברא אלא גלגל חמה תחלה.

כל צור מלא שבמקרא אינו מדבר אלא בצור המדינה, וכל צור חסר אינו מדבר אלא ברומי המדינה. ושפת ה׳ (ישעיה נ׳ י״ז) בשי״ן כתיב, מלמד שהיה מנה הקב״ה משפחותיהן של ישראל שלא יתערבו בשאר האומות. ויבן נח (בראשית ח׳ כ׳), מלמד שהבין נח ואמר למה ריבה בטהורים ומיעט בטמאים אלא שאקח מן המרובה לקרבן. ויתגל בתוך אהלה (שם ט׳ כ״א) בה״א כתיב, בא לשמש ותפזר זרעו תתבזה. ולוט ישב בשער סדום (שם י״ט א׳) ישב כתיב חסר ו״ו, אותו היום מנוהו ראש לדיינים כשהיה אומר דברים שהם צריכין להן היו אומרים נש הלאה, וכשהיה אומר דברים שאינם צריכין להן היו אומרים האחד בא לגור וישפוט שפוט. קומי לכי (מ״א י״ד י״ב) כתיב ביו״ד בזכות י׳ דברות. ובוסר גמל יהיה נצה (ישעיה י״ח ה׳) גמל כתיב חסר ו״ו ללמדך שאין הישועה באה עד שתתברת אומה האוכלת בשר גמל (הישמעאלים). אולי יראה ה׳ בעיני (ש״ב ט״ז י״ב) אלי כתיב לפי לפי שהיה דוד מתענה תמיד לפני הקב״ה שיבנה הבית על שמו, ואמרו חכמים שהוא היה עושה סעודה בבל יום ויום ומאכילה לעניים והוא אינו אוכל מערב ועד ערב. בעיני (שם) כתיב שכל עשיר שבעולם עני הוא לפני הקב״ה. וכחול ארבה ימים (איוב כ״ט י״ח) זה עוף ושמו כחול ושמן הוא וכשהוא מזקין חוזר לנערותו, לפיכך כתיב כחל חסר ו״ו, כתינוק הזה שיונק חלב כחל.

כל תבותה מלא בר מן אחד: אנה אעלה ויאמר חברתה (ש״ב ב׳ א׳) חסר ו״ו, ללמדך שעשו ישראל ה׳ שנים מלך [אחר], ובששית נתחברו כל ישראל ויהודה והמליכו לדוד, שנאמר ויבאו כל שבטי וגו׳ (שם ה׳ א׳). כל עולה חסר ו״ו בר מן אחד, וכי יעשה הנשיא נדבה ועלה (יחזקאל מ״ו י״ב) למה? כדי להדר קרבנו של נשיא הוסיף לו הקב״ה אות משמו. עדות ביהוסף שמו (תהלים פ״א ו׳) מלמד שגינו המצריים אותו ואמרו עבד מולך הוא עלינו ואינו יודע בשבעים לשון, הוסיף הקב״ה אות משמו ולמדו שבעים לשון.

כל כמוך חסר ה״א בר מן ב׳: מי כמכה באלים ה׳ מי כמכה נאדר בקדש (שמות ט״ו י״א) למה? שאילו בראייה (שראו בעיניהם גבורת ה׳) והשאר בשמועה [וכמו כן באאלם חסר ב׳ יודי״ן ובכל התורה אינו כן אלא או ביו״ד קדמאה או ביו״ד בתראה, לומר לך מי כמוך חסין יה ומי כמוך חסין וקשה שאתה שומע נאוצי וגדופי של אותו רשע ושותק [6]. דבי ר״י תנא מי כמכה באלים ה׳ מי כמוך באלמים].

---

[5] עי׳ להלן, ועי׳ פסיקתא דר״כ הוצאת באבער קמ״ו ע״ב. [6] ודרש כמוכה לשון נקבה כביכול שנראה שותק כמו נקבה, עי׳ גיטין נ״ו:

כל בך שבמקרא חסר ה״א חוץ מאחד של פרעה: ובכה ובעמך (שמות ז׳ כ״ט) מפני שבו התחילה הפורענות תחלה שאע״פ שעשו לו כמה תקנות שלטו הצפרדעים בגופו, וכן הוא אומר על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה (שם ח׳ ח׳). ויהי ישעיהו לא יצא חצר (מ״ב כ׳ ד׳) קרי לא יצא העיר כתיב, שלא יפורסם הדבר. ר׳ נתן אומר לא תבערו אש בכל מושבותיכם (שמות ל״ה ג׳) מה ת״ל? לפי שנאמר ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים וגו׳ ששת ימים תעשה מלאכה וגו׳ אלה הדברים אלו שלשים ותשע אבות מלאכות שנאמרו למשה בסיני, היה למקרא לאמר ויאמר אליהם אלה דברים, וביון שאמר להם אלה שומע אני שאלה למנין שלשים וששה, ה׳ דהדברים לרבות אחת, דברים שנים, הרי מ׳ חסר אחת אבות מלאכות (עי׳ שבת צ״ז:). עליו בשמים ירעם (ש״א ב׳ י׳) עלו כתיב אם חד הוא ירעם עליו אם גם שנים ירעם עליהם. יחתו מריביו (שם) מריבי כתיב, אם אחד הוא יחת ואם גם שנים יחתו. בבוא כשואה פחדכם (משלי א׳ כ״ז) כשאוה כתיב לפי שהם אנשי שאייה ועושים במעשיהם עול לפיכך פחדים באו עליהם בשאוה. יצפון לישרים תושיה (משלי ב׳ ז׳) וצפן כתיב, שכבר צפן הקב״ה להם שכרם, וכן הוא אומר מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים ל״א כ׳). ודרך חסידיו ישמור (משלי ב׳ ח׳) חסידו כתיב, כי כשאדם חסיד אע״פ שאין באבותיו כמוהו כדי הוא להשמר. אל תמנע טוב מבעליו בהיות לאל ידך לעשות (שם ג׳ כ״ז) ידיך כתיב, אע״פ שאין הכל סיפק בידו לעשות, שאין הקב״ה מבקש מן האדם אלא לפי כחו, אם יש סיפק עשה בשתי ידיך ואם לאו בידך האחת. שש הנה שנא ה׳ ושבע תועבות נפשו (משלי ו׳ ט״ז) תועבת כתיב, שלא תאמר אין אדם נעשה שנאוי להקב״ה עד שיהיו בו שבע אילו כולן, אלא אפילו באחת מהן, שכל אחת ואחת תועבה בפני עצמה, ולמה הוא קורא תועבות ללמדך ששקול אחד כנגד כולן. הן אלה קצות דרכיו (איוב כ״ו י״ד) דרכו כתיב שאפילי קצות דרך אחת מדרכיו של הקב״ה אין אדם יכול לעמוד עליו. ומה שמץ דבר נשמע בו (שם) שלא נשמע השמץ בדרכיו של מקום מעולם, שאפילו האומות משבחין אותו שנאמר ממזרח שמש ועד מבואו גדול שמי בגוים, וכן ראיה לדבר עוד בכמה מקומות. ורעם גבורותיו מי יתבונן (שם) גבורתו כתיב, מי יכול לעמוד על רעם גבורתו [אחת] של הקב״ה. הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ז׳ א׳) על ארץ כתיב, אילו עשר שנים שבין שבעים לשמונים שני חיי בשר ודם, שנאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה (תהלים צ׳ י׳), ולמה חסר יו״ד (בתיבת על) מפני שפעמים אדם משלימן לאלו י׳ שנים ופעמים אין אדם משלימן.

מנהסערה (איוב ל״ח א׳) למה נו״ן עקומה? לפי שהיה איוב מטיח דברים כלפי מעלה ואומר רבון העולמים שמא נתחלף לך בין איוב לאויב, שנאמר למה פניך תסתיר ותחשבני לאויב לך, וכשנגלה אליו הקב״ה שנאמר ויען ה׳ את איוב מנהסערה אמר לו הקב״ה אני מונה שערותיו (מלשון סערה) של אדם ולא נתחלף לי בין נימא לנימא ונתחלף לי בין איוב לאויב? ומה השיב איוב להקב״ה: מי זה מעלים עצה בלי דעת לכן הגדתי ולא אבין נפלאות ממני ולא אדע. אשם תרין בכל המקרא: אשם אשם לה׳ (ויקרא ה׳ י״ח) חסר וי״ו מפני שלא במזיד עשה זה אלא בשוגג, וכן הוא אומר תורה אחת יהיה לכם ולעושה בשגגה (במדבר ט״ו כ״ט), ואחד מלא דיחזקאל (כ״ה י״ב) עשות אדום בנקם נקם לבית יהודה ויאשמו אשום, מפני שעשו את הדבר הזה במזיד כדי להכעים להקב״ה. ושמעו לקולך וגו׳ אלהי העבריים (שמות ג׳ י״ח) בב׳ יודי״ן רמז לעשר מכות וזה שכתוב אחריו ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגו׳.

מדרש חסרות ויתרות

[הוספה מנסחאות של רש״א ווערטהיימר (1)]

כל רודף שבמקרא חסר וי״ו חוץ מן ב׳ מלאים: וילכו בלא כח לפני רודף (איכה א׳ ו׳), יהודה בר׳ סימון בשם ר׳ לוי בן פרטא: כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום הם מתוספין כח וגבורה כמו שנאמר באלהים נעשה חיל (תהלים ס׳ י״ד), ואם לאו וילכו בלא כח לפני רודף, מלא, הוא (הרודף) מתגבר ומתוסף גבורה. אמר ר׳ אחא כשם שגלו ברודף מלא כך נגאלים בגואל מלא, ובא לציון גואל (ישעיה נ״ט כ׳) גואל מלא בבל המקרא; אחרי מי אתה רודף (ש״א כ״ד ט״ו) מלא, ללמדך שכל הרודף השעה דוחקתו (מלא ונדוש).

כל אמלוך שבמקרא חסר מן אחד שהוא מלא: חי אני נאם ה׳ אלהים אם לא ביד חזקה וזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם (יחזקאל כ׳ ל״ג) שהוא מלא, ולמה? אלא אמר הקב״ה לישראל אני הוא שהמלכתם אותי בסיני בששה בחדש [סיון]. כל תמלוך שבמקרא חסר חוץ מן אחד: עתה ידעתי כי מלך תמלוך (ש״א כ״ד כ״א) מלא, שאין מלכותו פוסקות לעולם, ועל תנאי שאם ישמרו בניך את בריתי וגו׳ (תהלים קל״ב י״ב).

כל צדיקים שבתורה צדקים כתיב חסר יו״ד חוץ מן אחד באלה המשפטים ושחד לא תקח כי השחד יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים (שמות כ״ג ח׳) מלא, שאפילו צדיק גמור ונוטל שוחד הוא מסיתו. כל ראשנה שבמקרא חסר חוץ מן ג׳ שהם מלאים: והביא

---

(1) הוספתי פה רק הדרשות המתחילים במלת „כל“ שלא נמצאו בנוסחת ר״א ברלינר בפליטת סופרים.

אותם אל הכהן והקריב אשר לחטאת ראשונה (ויקרא ה׳ ח׳) מלא, למה? אלא כדי להדר קרבנו של עני מפני חלישת דעתו; ושלמתי ראשונה משנה עונם על חללם את ארצי (ירמיה ט״ז י״ח) מלא, כשם שברכתי אותם בארץ וקראתי אותם ארץ חפץ (מלאכי ג׳ י״ב) כך אכם בארץ ואקללם בארץ, שכשם שאמרתי תמיד עיני ה׳ אלהיך בה מראשית השנה (דברים י״א י״ב) כך אקללם בראשית בשביל כך ושלמתי ראשונה משנה עונם; כי לקחו מבנותיהם להם ולבניהם והתערבו זרע הקדש וגו׳ ויד השרים והסגנים היתה במעל הזה ראשונה (עזרא ט׳ ב׳) מלא, למה? שאם לא יחטאו וימעלו השרים תחלה אין הקטנים עושים כלום, ולפי שמעלו השרים והגדולים ראשונה לכך הוא שלם (מלא וי״ו).

כל קרבן חסר וי״ו למה? שהוא קרבן של ישראל, כענין שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (זכריה י״ד ג׳) וקרבן שהיו ישראל מקריבין הוא היה מלחמתן של ישראל, וכן מצינו שכל זמן שהיו ישראל מקריבין קרבנות היו יוצאין במלחמה ונוצחין, וכן הוא אומר ויקח שמואל טלה חלב אחד וגו׳ מה נאמר ויהי שמואל מעלה העולה ופלשתים וגו׳ (ש״א ז׳ ט׳), וכשהיו נמנעין מלהקריב קרבנות היו יוצאין ונופלין בחרב לפני אויביהם, וכן הוא אומר גם סגרו דלתות האולם וגו׳ (דהי״א כ״א י״ח) מה נאמר אחריו והנה נפלו אבותינו בחרב וגו׳. דבר אחר קרבן למה חסר? לפי שהוא קריבן מלשון קרוב, לפי שהקרבן מקרב את ישראל לפני השכינה, וכן מצינו בנח הצדיק שלא נתקרב להקב״ה עד שהקריב קרבן, שנאמר ויבן נח מזבח לה׳ (בראשית ח׳ כ׳), וכן אברהם ויבן שם אברהם את המזבח, וכן יצחק בנו ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה׳, וכן יעקב ויזבח זבחים לאלקי אביו יצחק (שם מ״ו א׳). בדוד מה נאמר ומלאך ה׳ אמר אל גד לאמור כי יעלה דוד להקים. מזבח לה׳ (דהי״א כ״א י״ח) ואחריו מהו אומר ויעל דוד בדבר גד. וכן באליהו מהו אומר ובשאר נביאים וכל ישראל, וירם קרן לעמו תהלה לכל חסידיו לבני ישראל עם קרובו הללויה (תהלים קמ״ח).

כל לאמר שבמקרא חסר ו׳ חוץ מן ג׳ שהן מליאין: ויברכם ביום ההוא לאמור (בראשית מ״ח כ׳) מלא, שבירכן ברכה שלימה; ויהי דבר ה׳ אל ירמיהו לאמור וגו׳ אם תפרו את בריתי היום וגו׳ (ירמיה ל״ג י״ט) מלא, שכשם ששמים וארץ אינן בטלים לעולם כך מלכות בית דוד לא יבטל, שנאמר גם בריתי תופר את דוד עבדי וגו׳ (שם). לא כאילו שמים וארץ שהן עכשיו אלא כשמים וכארץ העתידין להבראות שנאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה וגו׳ (ישעיה ס״ו כ״ב); ויהי דבר ה׳ אלי לאמור הכיוצר הזה לא אוכל לעשות (ירמיה י״ח ה׳) מלא, כשם שהיוצר הזה יוצר כלום מן החומר כך הקב״ה ברא את העולם בששת ימי בראשית העליונים והתחתונים בלא יגיעה שנאמר בורא קצות הארץ לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ׳ כ״ח).

כל ויסר כתיב בסמ״ך חוץ משלשה: וישר אבימלך (שופטים ט׳ כ״ב), וישר אל מלאך (הושע י״ב ה׳), וישר במגרה (דהי״א כ׳ ג׳), שהיתה להן שמחה כשעת שירה. שרים כתיב בשי״ן שאם זכו יוצאים מן העולם בשירים ואם לאו סרים מחיים למיתה מעדן לגיהנם.

כל יהושע חסר וי״ו האחרון חוץ מג׳ מליאים: ואת יהושוע צויתי (דברים ג׳ כ״א) למה מלא? אלא באותה שעה שנתעטר יהושע בשש עטרות הנוי והכח והעושר והחכמה והנשיאות והנבואה. הנוי דכתיב ונתת מהודך עליו (במדבר כ״ז כ׳), והכח דכתיב נטה בכידון אשר בידך וגו׳ כי לך אתננה (יהושע ח׳ י״ח), והעושר מביזת סיחון ועוג דכתיב וכל הבהמה ושלל הערים בזזנו לנו (דברים ג׳ ו׳), והחכמה דכתיב ויהושע וגו׳ מלא רוח חכמה (שם ל״ד ט׳), הנבואה דכתיב כי עמך ה׳ אלהיך וגו׳ (יהושע א׳ ט׳), הנשיאות דכתיב ויעבדו את ה׳ כל ימי יהושע (שופטים ב׳ ז׳). ועוד ב׳ מלאים: אשר האריכו ימים אחרי יהושוע (יהושע כ״ד ל״א), ויעבדו העם את ה׳ כל ימי יהושוע (שופטים ב׳ ז׳), לפי שעבד להקב״ה בלב שלם.

כל ראש שבתורה כתיב באל״ף חוץ מאחד, ענבימו ענבי רוש (דברים ל״ב ל״ב) ווי יין (עי׳ סנהדרין ע׳ ע״א י״ג ווין נאמרו ביין). כל יעקב חסר חוץ מחמשה, למה כנגד ד׳ מלכיות (שנזכרו בדניאל ב׳) לכשיבלו ותבא הנחמה יהא מלא, ובנין אב לכולן הנני שב שבות אהלי יעקוב (ירמיה ל׳ י״ח) שהוא מלא.

כל מצות שבתורה מצות כתיב (חסר וי״ו שניה), כשם שהמצה הזאת אסור לשהותה (בעיסה) כך כשתבא מצוה לידך אסור לשהותה (שלא תחמיץ). כל בקר שבמקרא חסר, למה? לפי שאינו בוקרו של עוה״ז בוקר, עד שיבא בוקרו של עוה״ב, שנאמר אמר שומר אתא בוקר וגם לילה (עי׳ פסחים ב׳: וחגיגה י״ב:). ד״א בשביל שאדם לא בן ביקר עד שנחשב כבקר, שנאמר אדם ביקר בל יבין נמשל כבהמות (עי׳ סנהדרין ל״ח:). ד״א למה בקר חסר לפי שאדם צריך לבקר מעשיו בכל שעה. ד״א למה בקר חסר וי״ו לפי שהכל צריכין דרבן בבקר.

כל זרה כתיב בה״א חוץ מאחד באל״ף והיה לכם לזרא (במדבר י״א כ׳) ולמה באל״ף? מלמד שהיו אוכלין אכילה אחת ונתזרין ממנה ומתין שנאמר לא זרו מתאוותם וגו׳ ואף אלהים עלה בהם (תהלים ע״ח ל׳). כל משה חסר ו׳ ולמה, לפי שנחסר לו שער אחד מן החכמות שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים (תהלים ח׳ ו׳) לפי שחמשים שערי בינה הן, מ״ט ניתנו למשה בסיני ואחד לא ניתן לו. ואיזה הוא זה שער סיום הספר, (2) ואחר

(2) שמונה פסוקים אחרונים שבתורה שכתבם בדמע.

מיתתו נתעלם מיהושע שער אחד ונשתיירו מ"ח שערים. וכמה נתבקש שלמה עליו (על שער נ' בבינה) ולא היה יכול לו שנאמר ביקש שלמה למצוא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת (קהלת י"ב י'), אמר הקב"ה כבר כתבתי על ספרן של ישראל זו תורה ולא קם נביא עוד בישראל במשה (דברים ל"ד י'). ואהרן למה חסר ו'? אלא אינו דין שיהא משה חסר ואהרן מלא. כל כהן וכהנים חסר ו' למה? לפי שנתחלק מביניהם אליהו זכור לטוב [3]. כל מעלות במעלות מלאין בר מן א' לא תעלה במעלת (שמות כ' כ"ג) חסר וי"ו ולמה? שאפילו עלה מעלה אחת נפסלת. כל מכשול שבמקרא מלא, בר מן א' חסר, ולפני עור לא תתן מכשל (ויקרא י"ט י"ד) לפי שאינו מכשול ממש אלא שלא תדבר דבר שחבירך נכשל בו, כענין שנאמר לכן כה אמר ה' הנני נותן אל העם הזה מכשולים (ירמיה ו' כ"א). כל חק חסר וי"ו למה? שאם יעברו ישראל על החוקים יתייסרו בשש צרות כנגד ו' של חוק שחסר [4].

כל אומר חסר ו' בר מן א': אם ארעב לא אומר לך (תהלים נ' י"ב), אמר הקב"ה לאדם הראשון אילו בקשתי לחכמתך הרי כל מה שנברא בששת ימי בראשית שלי הוא, אלא שהמשלתי אותך עליו כענין שנאמר תמשילהו במעשה ידיך כל שתה תחת רגליו (שם ה' ז'). כל שמע חסר ו' אפילו של הקב"ה שמע תפלה עדיך (שם ס"ה ג') שפעמים התפלה נשמעת ופעמים אינה נשמעת, ושומע של כל אדם למה חסר? שאילו היה שומע רגש המלאכים שיש עמו לא היה יכול לחיות. ד"א שמע תפלה למה חסר, שאין הקב"ה שומע אלא תפלת אומרי שמע ישראל אבל תפלת הגוים אינן כלום, שכן כתיב הן גוים כמר מדלי וגו' כל הגוים כאין נגדו (ישעיה מ'), ופסוק אחר אומר הן אתם מאין ופעלכם מאפע (שם מ"א כ"ד).

חרב של משה: או „חרבא דמשה", הוא מדרש מלא צרופי שמות ה' ושמות המלאכים שהיא כעין „חרב המתהפכת" מסורה בידי משה רבינו, והשפעתה גדולה בידי כל הבאים עמה בברית ע"י הסוד והרמז הצפון בה. ויודעי הסוד יכולים לעשות סגולות ותרופות הרבה. הצרופים נעשו ע"י סדר אלפא ביתא ישר והפוך ומעורב: א"ת ב"ש את"ם בט"ע א'ל ב"ם, וע"י הסדר הזה אפשר לקרות שם הוי"ה מצפץ שעפע כקרק כוזו, וכדומה [1]. המדרש הזה נזכר בשבלי הלקט (סי' רי"ח) בפי' הגדה של פסח כתוב: ובזרוע נטויה זה החרב וכו' כתב אחי ר' בנימין נר"ו זהו שם המפורש שנקרא חרבו של משה והוא כתיב בס' הרזים, ובו היה עושה משה רבינו כל האותות שעשה במצרים (עי' מאסף ח"א צד 53 הוצאת ראבינאוויץ פטרבורג תרס"ב). ר"מ גאסטר הדפיס המדרש הזה עם העתקה ומבוא גדול באנגלית בשם The Sword of Moses (לונדון 1896), ועם רשימה של השמות בסדר א"ב ומספרם עולה מעט יותר מאלף. המדרש מתחיל: „בשמיה דאלהא רבא וקדישא". ארבעה מלאכים הממונים על החרב הנתונה מפי א"ת ו"ה י"ה ה"ת אדון הרזים וממונין על התורה והם רואים במחקרי רזי מטה ומעלה ואלה שמותם: שקדחזי [2] מרגיויאל והדרזיואל טוטריסי, ולמעלה מהם חמשה שהם קדושים ועזיזים, והסוברין כך מסתבר סתרי אהי הי יהי בעולם שבע שעות ביום, וממונים על אלף אלפי רבבות ואלף מרכבות מזורזים לעשות רצון קונם וכו'. שר ורב מלך אהיו „פסקתיה שמו" שהוא יושב וכל צבא מרום בקידה ובכריעה ובהשתחויה אפים בת ראש ארצה לפניו בכל יום, בפטירתן מהשתחוואות לפני „נקץ שלאה הו אוהה אדון הכל". וכשאתה משביעו נזקק לך ומזקיק לך את החמשה שרים האלה וכל המרכבות אשר תחת רשותם ואת כל השרים האלה אשר מתחת ידם, כי כך נתפקד הוא וכל אותם השרים ליזקק ל מ ש ה ב ן ע מ ר ם ולהזקיק לו כל השרים שמתחת רשותם ולא יתעכבו בשמעתן ולא לזוז ממנה הנה והנה, להמשיל את כל המשביעין אותן על זה ה ח ר ב את רזיה ואת צ פ ו נ י ה כבודת גדולתה ותפארתה, ולא יעכבו כי גזירת „אבדוהו הוה צל אליה אל יה" עליהם, לאמר כל בשר ודם שישביע אתכם אל תעכבוהו ואל תשנוהו ממה שנצטויתם על משה בן עמרם עבדי, כי בשמותי המפורשים הוא משביע אתכם וכבוד לשמי אתם עושים ולא לו, ואם תעכבו בו אני שורף אתכם כי לא כבדתם אותי וכו' ומסיים: „ואל יגע וישתמש בזו החרב עד שיעשה מעשים האלה ואח"כ יעשה כל חפצו כמה שכתוב דבר דבר וסידרו (על אפנו) וכו'. בסוף הספר יש הוספה סי' א': בשם חרבא דמשה וכו' סי' ב': אמת הוא זה חרבו של משה שהיה עושה בו נסים וגבורות ויכלה כל כשפים והוא נגלית למשה בסנה ונמסר לו השם הגדול והמפואר וכו', ומפרש איזה סגולות. סי' ג': שאל ר"ע את ר"א הגדול במה משביעין את שר הפנים לירד לארץ לגלות לאדם רזי מעלה ומטה ומחקרי יסודי מעלה וכו'. הוספה שניה סגולה לשנאה (לאויב) אנא קרינא לך שידא ביש ושידא דלא מרחמנותא לך וכו' ועוד לשנאה כתוב על ביצת בת יומא פי קבר נצראני משבענא עליכון נאהרי שמיא וארעא כמא דאתפרשו שמיא מן ארעא כן אפריקו ואתפרשו בן פב"פ ובפב"פ וכו'. גוף הספר כולל כ"ד עמודים וחלק האנגלי כולל 52 עמודים.

טעמי חסרות ויתרות: ע' חסר ויתר

---

(3) עי' לעיל טעם אחר. (4) והן הנזכרים באיוב ה' י"ט.

(1) ע"ע ש מ ו ת ה' באוצר ישראל. (2) השם הזה צרוף מן שדי חזק, ועי' מדרש ה י כ ל ו ת.

י

יאשיהו: פרק ר' יאשיהו, שנקרא על שם בעל המאמר של תחלת הפרק שהיה אחד מאמוראי א"י. פרק דר' יאשיהו הוא אחד מפרקי המשיח ונמצא בכ"י די רוסי סי' 1240. ע"ע משיח.

פרק ר' יאשיהו

[בית המדרש חדר ו']

ר' יאשיהו אמר מפני שלשה דברים מאריך הקב"ה שנים עם הרשעים בעוה"ז שמא יולידו בנים כשרין או שמא יעשו תשובה ויתקבלו בתשובה, או כדי שישלם להם הקב"ה שכר מצוה קלה שבידם, שכך מצינו שהקב"ה האריך פנים עם אמון ויצא ממנו יאשיהו, האריך פנים עם אחז ויצא ממנו חזקיהו, האריך פנים עם שמעי ויצא ממנו מרדכי. הכל באין לעולם בשיפוי, הצדיקים באין לעולם בשיפוי ונפטרין מן העולם בקולי קולות, וכן את מוצא כשבא אברהם בעוה"ז בא בשיפוי וכשנפטר מן העוה"ז הרעיש את כל העולם כולו, וכן את מוצא ביצחק וכן ביעקב וכן במשה וכן בשמואל וכן בדוד וכן בשלמה, ועליהם ועל הדומה להם ועל העושה כמעשיהם הוא אומר טוב שם משמן טוב (קהלת ז' א'), טוב שמותן של צדיקים בעולם הזה יותר ממלכים רשעים שנמשחו בשמן המשחה. ר' מאיר אומר מעולה ריחם של צדיקים מריח ארון הברית שריח ארון הברית לא היה אלא מהלך ג' ימים הה"ד ויסעו מהר ה' דרך שלשת ימים וארון ברית ה' וגו' (במדבר י' ל"ג) אבל ריחן של צדיקים מאיר מסוף העולם ועד סופו הה"ד ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום (משלי ד' י"ח) וכן הוא אומר... מכאן שריחן של צדיקים ניכר בחייהם, ומניין אף במותם בן שכן כתיב ויקח משה את עצמות יוסף עמו (שמות י"ג י"ט) תמה גדול וכי יש לך אדם שהוא מכיר בין עצמות אביו לעצמות אמו או בין עצמות ישראל לעצמות גוים, אמור מעתה את מוצא כיון שנכנס משה לפלטירן של מלכים היה מריח ארונו של יוסף כריח ארון הברית ואמר בודאי אילו עצמות של יוסף, וכן הוא אומר ובני ישראל פרו וישרצו (שמות א' ז') תרין אמוראין: אם לגדול שבשרצים את מדמה אותם הרי עכברה יולדת ששה, ואם לקטן שבשרצים את מדמה אותם הרי עקרבא יולדת ששים, להודיע שבחו של משה שכל ישראל היו עוסקים בביזת מצרים ומשה היה עוסק בעצמות יוסף, וכן כתיב ויקח משה את עצמות יוסף (שמות י"ג י"ט). ומי הודיע למשה היכן היה יוסף קבור? אלא אמרו חכמים סרח בת אשר שהיתה באותו הדור הלכה ואמרה למשה: משה רבי! בנילוס הנהר יוסף קבור, הלך משה ועמד על נילוס הנהר ואמר יוסף יוסף! הגיע אותה שעה שהקב"ה גואל את בניו והשכינה מעכבת לך וענני הכבוד מעכבין לך, ואם אתה מודיע את עצמך הרי מוטב ואם לאו הרי אנו נקיים משבועתך אשר השבעתנו, מיד צף ארונו של יוסף. ויש אומר כתב על ציץ הזהב שם המפורש והיה תחתיו כצורת העגל וזרקו בנהר נילוס ואמר „עלה שור" מיד צף ועלה ארונו של יוסף. ויש אומר בקבורת מלכים היה קבור, הלך משה ועמד על קבורת מלכים ואמר, יוסף הגיעה שעה שהקב"ה גואל את בניו. וכן אתה מוצא כשיצאו ישראל ממצרים היו שני ארונות מהלכין עם ישראל במדבר, ארונו של חי העולמים וארונו של יוסף, והיו או"ה אומרים לישראל מה טיבן של ב' ארונות הללו? והיו ישראל אומרים זה ארונו של חי העולמים וזה ארונו של יוסף, והיו או"ה אומרים וכי דרך ארונו של מת להיות מהלך עם ארונו של חי העולמים? והיו ישראל אומרים להם המת שהוא מונח בארון זה קיים את כל הכתוב ומונח בארון זה, לפיכך זכה להלוך עמו (1). וכן הוא אומר לריח שמניך טובים (שה"ש א' ג'). דבר אחר לריח שמניך טובים זה דורו של חזקיהו מלך יהודה, ר' דוסתאי בר ינאי אמר משום ר' מאיר, מפני מה שלח הקב"ה שחין רע על חזקיהו? מפני שפשט ידו על דלתות ביהמ"ק וקצצן ושגרן למלך אשור, וכן הוא אומר בעת ההיא קצץ חזקיה את דלתות היכל ה' וגו' ויתנם למלך אשור שחד (מ"ב י"ח ט"ז). על כן עלמות אהבוך (שה"ש א' ג') אלו שני עולמות העוה"ז והעוה"ב.

ונתתי את נקמתי באדום (יחזקאל כ"ה י"ד), א"ר שמואל בר נחמן עתיד הקב"ה ללבוש בגדי נקם להנקם משבעים אומות, והקב"ה לובש עשרה לבושים כנגד עשרה שמות שנקראה כלה (2) ואלו הן: באתי לגני אחותי כלה, אתי מלבנון כלה, גן נעול אחותי כלה, מה יפו דודיך אחותי כלה, נפת תטופנה שפתותיך כלה, לבבתני אחותי כלה (שה"ש), קול חתן וקול כלה (ירמיה ל"ג י"א), ותקשרם ככלה (ישעיה מ"ט י"ח), ומשוש חתן על כלה (שם ס"ב ה'), כחתן יכהן פאר וככלה תעדה כליה (שם ס"א י'). ואלו עשרה מלבושים: ה' מלך גאות לבש (תהלים צ"ג א') בבריאתו של עולם. לבש ה' עז (שם) ביום מתן תורה, וילבש צדקה כשריון (ישעיה נ"ט י"ז) ביום שמקטרגין או"ה לישראל,

---

(1) עי' מכילתא בשלח, סוטה י"ג, תנחומא ושמות רבה פ' בשלח. (2) עי' פסיקתא פ' שוש אשיש.

וילבש בגדי נקם תלבושת (שם) במפלתה של אדום, חמוץ בגדים מבצרה (שם ס"ג) ביום שלחם הקב"ה על כל או"ה, זה הדור בלבושו (שם) במלחמת גוג ומגוג, ויז נצחם על בגדי (שם) במלחמת איטליא של יון, הוד והדר לבשת (תהלים ק"ד) אלו שני לבושים שהקב"ה לובש ביום תחיית המתים, מדוע אדום ללבושיך (ישעיה שם) ביום שהקב"ה עושה מלחמתו. וכן הוא אומר אשכיר חצי מדם (דברים ל"ב מ"ד), ד"א אמר הקב"ה אוי לך עשו הרשע שני נביאים נתנבאו עליך עובדיה ויחזקאל, עובדיה אמר קומו ונקומה עליה למלחמה, ויחזקאל אמר ונתתי את נקמתי באדום וגו' (יחזקאל כ"ה י"ד), שותפו של ישמעאל, אוי לך עשו וישמעאל. וכן הוא אומר אהלי אדום וישמעאלים וגו' (תהלים פ"ג ז'), אלא גבורי צען אדירי עריצי אדום שרי גדולי תימן כולהם בחרב ובשבי, וכ"כ וחתו גבוריך תימן וגו' (עובדיה א' ט').

תנו רבנן קודם שתפול אדום הרשעה עשרה מקומות יחרבו ועשרה שופרות יתקעו ועשרה קולות ישמעו וחמש עשרה מדינות יקטלו זוועות ועשרה קרנות מלכות יהפכו (3) ומלך עז פנים יעמוד וגזרות רעות ינזרו במלכותו ומלך אדום יצא ועל אלכסנדריא יצא, ורעה גדולה בעולם יהיה ושלש שנים ימרוד ושרי אדום יפולו ועשר מלחמות יהיו וישראל באותה שעה מתגברין וכל או"ה ינתנו בידי ישראל. הה"ד ונתתי את נקמתי באדום (יחזקאל כ"ה י"ד). עתידין תשעים ספינות מארץ מצרים לילך לאדום ובכל ספינה וספינה תשעים אלף מישראל וכשנכנסין בים יאמרו ישראל מה לנו באדום מי יובילנו עיר מצור וגו' (תהלים ס' י"א) וישראל הולכים וחונים על צור מ' ימים וביום מ' עומדין בעת ק"ש ואומרים בקול רם שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, וחומת המדינה נופלת והמדינה נכבשת וכל הגוים שבתוכה מתים ואין לאחד מהן רוח מפני פחד ישראל, וישראל נכנסין במדינה ובוזזין מתוכה כל כסף וזהב שלהם והשאר עושין אותו חרב מתוכה, ומשם ילכו לאדום (נ"א לרומי) ומביאין כלים של בית המקדש ומלך משיח יצא עליהן והן באין לירושלם ומלך ערביים יצא לפני ישראל ואומר להם מה לכם בירושלם וישראל אומרים המקדש לנו והכלים לנו קח לך זהב וכסף והנח בית המקדש, ומלך ערביים אומר לישראל אין לכם חלק בעוה"ז אלא אם אתם רוצים בחרו לכם דבר אחד, בראשונה הייתם עוסקין בקרבן ועכשיו באו ונקריב קרבן ומי שנתקבל קרבנו נהיה כלנו אומה אחת, וישראל מקריבין ואינן מתקבלין מפני שהשטן מקטרג עליהם לפני הקב"ה, ובני קדר מקריבין ומתקבלין וכן כתיב כל צאן קדר יקבצו לך וגו' (ישעיה ס' ז') באותה שעה אמרו ישמעאלים לישראל באו ועשו כמותנו ונהיה אומה אחת וישראל אומרים להם אם אנו נהרגין אין אנו כופרין בעיקר, באותה שעה חרבות שלופות וקשתות נדרכות וחצים נזרקים ויפלו (בשר) חללים משער הפנה עד שער אפרים, ומשנמלטו יברחו לארץ בני עמון ולמדבר מואב וכן כתיב יגורו בך נדחי מואב (ישעיה ט"ז ד') ומעשה נסים נעשה להם ומעין יצא להם מתהומות ויצמחו להם שרשי רתמים ארבעים וחמשה יום לצדיקים שבישראל ויהיו הרתמים מתוקים כדבש ולרשעים שבישראל יהיו מרים כלענה, וביום מ"ה אליהו זכור לטוב יצמח עליהם ומלך המשיח עמו ומשם יבשר ויאמר להם מה לכם פה וישראל אומרים אבדנו ספנו ותרכנו (נ"א ונחרבנו) אמר להם קומו שאני אליהו ומלך המשיח ואינם מאמינים, אמר להם פעם שלישית מבקשים אתם לעשות לכם אותות כמשה וישראל אומרים הן, אליהו ז"ל עושה ז' נסים באותה שעה, נס הראשון מביא משה ודורו מן המדבר הה"ד אספו לי חסידי (תהלים נ' ה'). נס שני מעלה קרח וכל עדתו דכתיב תשוב תחיינו (שם ע"א ב'). נס שלישי מעמיד נחמיה בן חושיאל שנהרג בשער ירושלים. נס הרביעי מגלה להם גניזת הארון וצנצנת המן והמנורה הטהורה ושבעה נרותיה עליה וצנצנת משמן המשחה. נס החמישי יתן לו הקב"ה מטה עז בידו שנאמר מטה עזך וגו' (שם ק"י ב'). נס הששי יטחן כל הרי ישראל בקמח דכתיב אחריב הרים וגבעות וגו' (ישעיה מ"ב ט"ו) עמד וימודד ארץ (חבקוק ג' ו'). נס השביעי מגלה להם הסוד דכתיב זאת הברית אכרות את בית ישראל וגו' (ירמיה ל"א ל"ב) וכיון שרואין מואב כל הנסים האלו משלחים ואומרים השודדים והבוזזים שבירושלם (נ"א לכל השרים הבחזים לירושלם) באו והלחמו בישראל, ואותה השעה יצא מלך ישמעאל עם כל בני קדר מזויינים בכלי זיין לקראת ישראל, ובאותה השעה ישראל אומרים למלך המשיח לא היה טוב לנו לישב כאן אלא באת ליגרות בנו כל העולם, והוא אומר להם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה', עומד משיח לפניהם ונופח בם ברוח פיו ונמצא כלם נופלים פגרים מתים, ומנין שמתים ברוח פיו של משיח דכתיב והכה ארץ בשבט פיו וגו' (ישעיה י"א ד'), ובאותה השעה תהיה חרדה גדולה בכל העולם כולו ומבשר בא לישראל, וכן כתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים (מלאכי ג' כ"ג).

יהודית: ספר יהודית הוא אחד מהספרים החיצונים (אפוקריפא או כתובים אחרונים), ומסופר בו מהנם שנעשה ע"י אשה אלמנה בשם יהודית בת מררי ושם בעלה המת מנשה, שהצילה את עמה ואת העיר בתול (ירושלם) מהלכד ע"י הולופרנים משנה למלך נבוכדנצר בנינוה (אנטיוכס באנטוכיא) ושר צבא ארם (יון). יהודית שהיתה יפת תואר יצאת מן העיר למחנה האויב ותתיצב לפני הולופרנים ותאמר

---

(3) בפרקי משיח הנוסחא משונה.

כי יודעת היא שהעיר תפול בידו ותבקש ממנו להציל את נפשה ונפשות ביתה, והולופרנים אשר השתומם על יפיה וחמדה בלבו הבטיחה למלאות בקשתה ויקחה לחדרו והוא שותה שכור כל הלילה וישכב וירדם, ותקח יהודית את חרבו ותכרות ראשו ותבוא לפני שערי בתול ותראה להשוערים את ראש הולופרנים ויוקיעו את ראשו על החומה, ויודו לה׳ חסדו. ואנשי החיל בראותם כי מת גבורם וינוסו, והיהודים רדפו אחריהם עד „חרמה" ויכום ויבוזו אותם. הסיפור הזה דומה קצת להסיפור של יעל וסיסרא. הסיפור נכתב בבית שני בזמן מלכות יון (עי׳ יהודית ד׳ ד׳), ולכן שינו את שם המלך ועירו ושם שר צבא למלכות בבל וארם, גם עיקר המעשה בעיר בתול שהוא שם כנוי לירושלם, כי בתול או בתוליא (Betulua) לא נמצא כלל בא"י. לפי דברי פילון בספרו „העתים" כתב מעשה יהודית ישוע בן יהוצדק הכהן הגדול בתחלת ימי בית שני. כנראה נכתב הספור בעיקרו בלשון עברית ונעתק ליונית ע"י יהודי אלכסנדריא ועוד ניכרות בו המליצות העבריות. הספור המקורי נאבד והנוסחאות העבריות הנמצאות בידינו הם העתקות מיונית או מרומית.

ספור יהודית הנמצא בין המדרשים הקטנים הוא שונה בפרטים הרבה מהספור בספרים החיצונים, ויש ממנו קיצור בתבור יפה מרבנו נסים בן יעקב (דפוס אמשטרדם כ"ב, כ"ג:) אף כי לא נזכר שם שם יהודית. בנוסחא אחרת שם שר הצבא הוא אכיור ולא הולופרנים. ונדפסה עם מעשה דניאל בויניציא בשנת ת"י (1650), ובספור המעשים מנטובה תפ"ה. הספור הארוך נעתק לעברית ע"י ר׳ עקיבא הלוי מהאלברשטאט בשנת תל"ט (1679), והעתיקה לאשכנזית ר"ש זלמן לואנץ בפפד"מ תע"ה, ועוד ע"י ר"מ ב"ר אשר בץ והדפיסה עם מגלת אנטיוכס בברלין תקכ"ו. מעשה יהודית הארוך נמצא גם בספר חמדת ימים לנתן העֻזתי (ח"ב חנוכה), וממנה העתיק יעלינעק בבית המדרש ח"ב.

מעשה יהודית

[בית המדרש חדר א׳ 130]

מעשה שבא מלך הגוים על ירושלם עם ארבעים אלף גבורי חיל ויצר עליה ימים רבים, ויקוצו בני ישראל מפניהם במצור ובמצוק ויהיו בצרה גדולה. והיתה בירושלם נערה מבנות הנביאים, וכראותה כי גדל השבר ועצם הצער ותשם נפשה בכפה ותצא עם שפחתה ותגע עד שערי העיר, ותאמר לשוערים פתחו השערים ואצא אולי יעשה לי הקב"ה אות ופלא ואהרוג את הכופר הזה ויושעו ישראל על ידי, ויאמרו לה לא נפתח שאנו מפחדים שמא אהבת אחד מפרשי המלך להנשא לו או שמא תעשי תחבולות על העיר ללכדה, ותאמר ח"ו אלא אני בוטחת ברחמי שמים שיעזרני על האויב הזה, ותשבע להם בי"י אלהי ישראל. ויפתחו השוערים ותצא עם שפחתה ותלך עד אהל המלך ותבא לפניו והנערה יפה עד מאד, וכראות אותה המלך מצאה חן בעיניו ותשא חסד לפניו ויאמר לה המלך מי את בתי ואי מזה באת ואנה תלכי? ותאמר לו מבנות הנביאים אנכי ושמעתי מאבי שתכבוש את העיר ותתפוש אותה ואבא לבקש על נפשי ונפש בית אבי למלטם כשתקח העיר. ויאמר לה המלך אני אעשה כדבריך ואני רוצה לקחתך לי לאשה, ותאמר לו אדוני המלך הנני כאחת שפחתיך עשה הטוב בעיניך, אבל אודיעך אדוני המלך שאנכי נדה והערב אנכי ראויה לטבילת, צוה את עבדך בערב כשיראו שתי נשים הולכות למעיין שלא יפגעו בנו ואל ידברו עמנו מטוב ועד רע ואלך ואטבול ואשוב אליך, ויצו המלך להעשות כן, וישמח שמחה גדולה בנערה ובבשורה שבשרה למלך, ויאסוף כל שריו ועבדיו ויעש להם משתה ויאכל וישת מן היין וישכב וירדם, וילכו כלם איש לאהליו ולא נשאר עם המלך זולתי הנערה והשפחה. ותכון הנערה את לבה לשמים ותקם ותשלוף את החרב ותכרות בה ראש המלך, ותשא ראשו בין דדיה ותלכנה שתיהן ותעברנה במחנה ואין דובר להם דבר עד שהגיעו לשערי ירושלם. ותקרא לשוערים ותאמר להם פתחו השער כי הקב"ה עזרני והרגתי את האויב, ולא האמינו לדבריה. ויהי למלך שר אחד משריו והיה אומר למלך חדל מאומה זו אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה כי אלהיהם עמם ואוהבם ולא יסגירם בידך, ראה מה עשה לאשר היו מלפניך למלכים הראשונים ולשרים שצרו על ישראל מה היתה אחריתם והיה מרבה תוכחות למלך עד שקצף עליו המלך ויצו לקשרו ולתלותו חי אצל שער העיר. וכראות הנערה כי אינם רוצים לפתוח השער א"ל אם לא תאמינו לי הנה השר התלוי יכיר את ראשו, והאמינו לדברי הנערה ויפתחו השער ויראו את הראש לשר התלוי ויכירהו השר ויאמר ברוך ה׳ אשר הסגיר אותו בידכם והציל אתכם מידו. וישמע הדבר בעיר ויתקבצו בחורי ישראל וגבוריו ויקחו את חרבותם בידם ויבואו עד המחנה והיו קוראים בקול רם שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ויראו אנשי המחנה אותם וילכו לאהל המלך ויראו כי מת גבורם וינוסו ויעזבו את אהליהם ואת סוסיהם וכל חילם וימלטו את נפשם, וירדפו ישראל אחריהם עד אנטוכיא וישובו בשלום ויבוזו בהם ביזה הרבה מאד. ויתקבצו זקני ישראל והחכמים ויבואו בית ה׳ ויברכו ויהללו את ה׳ המניח להם מכל אויביהם והמושיעם בארץ אויביהם וכו׳. הוא ברחמיו יעשה נסים ונפלאות עמנו בעת ובעונה הזאת כאשר עשה עם אבותינו.

תם מעשה יהודית

מעשה היהודית

[חמדת ימים ח"ב חנוכה פרק ב׳]

ויהי בימי אליפורני מלך יון מלך גדול וחזק, והוא כבש מדינות רבות ומלכים חזקים והחריב טירותם והיכליהם שרף באש, בשנת עשר שנים למלכותו שם

פניו לעלות ולכבוש ירושלם עיר הקדש, ויקבץ ק"ך אלפים שולפי חרב וצ"ב אלף בעלי חצים, ויאמר המלך אליהם הנה עם בני ישראל אשר בירושלם משונים בדתיהם ואת דתי המלך אינם עושים, [וירושלם] הוות בקרבה ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה, עתה קומו ונקומה עליה למלחמה ולא יזכר שם ישראל עוד. ויען מלך אחד אשר היה כבוש תחת ידו במלחמה ויאמר לו, חדל לך המלך מאלהי עולם אלהי ישראל אלהי האלהים, ה' גבור מלחמה מושל בגבורתו עולם, עיניו בגוים תצפינה הסוררים להלחם עם עמו ונחלתו לא ימוט, ולא עוד אלא שכל או"ה נקראו נכרים וישראל הם עם קרובו, ומי יגש ויערב לבו להלחם עמם! לך התבונן במלכים הראשונים שעברו, על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם, כמו פרעה וסנחריב ויתר המלכים, נבול תבול אתה וכל העם אשר ברגליך, ולא תוכל להלחם בישראל אשר מנשרים קלו ומאריות גברו, הלא המה הגבורים אשר מעולם אנשי שם. ויהי כשמוע אליפורני המלך את דברי המלך ההוא ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו לאמר מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לאמר כי עם בני ישראל רב ועצום ממני ואשר כח בהם לעמוד בפני חיילי הרבים כחול הים, ומי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלם מידי, ויחר אפו מאד ויצו לייסר את המלך ההוא בשפטים גדולים כי דיבר סרה על עוצם חיילותיו לאמר כי לא יעצרו כח בפני עם בני ישראל, ויצו המ ך לאנשי הצבא לאסרו בנחשתים ולהוליכו אל מחנה העברים לירושלם באף ובחמה ובקצף גדול, לאמר ככה יעשה לאיש על אשר דיבר טוב על ישראל, קום לך אתם והיה באבדי את ישראל תפול גם אתה כמוהם כנפול בני עולה. ויקחו אותו עבדיו ויביאו אותו למחנה ישראל פתח שערי ירושלם, וישובו אל ארוניהם. והמלך בא ברחובות ירושלם אסור בכבלי ברזל וימצא שם שרי צבאות ישראל עזיהו בן מיכה וכרמי, ויתמהו איש אל אחיו וישאלו את פיו ויספר להם את כל אשר קרהו על כי דיבר טוב על ה' ועל ישראל עמו, ואשר צוה המלך למסור אותו ביד ישראל, להמיתו כהריק חרבו בישראל, ואשר אמר ארדוף אשיג אריק חרבי תורישמו ידי, וחירף מערכות אלהים לאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הציל את ארצו מידי כי יציל ה' את ירושלם. ויהי כשמעם שרי ישראל את דברי המלך רעדה אחזתם שם חיל כיולדה, ויבואו אל מקדש ה' אלהי ישראל וישתחוו לה' בבכי ובצעקה גדולה ומרה לאמר, ה' אלהי ישראל יושב הכרובים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ הטה ה' אזנך ושמע פקח עיניך וראה ושמע דברי אליפורני אשר חירף מערכות אלהים חיים ומלך עולם, אמנם ה' החריבו מלכי אשור (יון) את הגוים ואת ארצם ונתנו את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדם, ועתה ה' אלהינו הושיענו נא מידו, שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו כי לא תעזוב הבוטחים בשמך וכי תשפיל הגבר הבוטח באדם ובגבורת הסוס יבטח. ויהי ככלותם את תפלתם לפני ה' נחמו את המלך ההוא וידברו על לבו לאמר ה' אלהינו ואלהי אבותינו אשר הודעת את שמו ואת גבורתו יהיה מגן עוזרך והוא יראך את מפלת האויב הרע הזה בנקום ה' אלהינו נקם נקמת בני ישראל. ויהי ה' עמך ואתנו תשב כטוב בעיניך, ויבא עוזיהו ויקבלו בביתו ויעש לו משתה גדול, ואח"כ נתקבצו העם ויתפללו כל הלילה וישאלו עזר מאת ה'.

ויהי ממחרת היום ההוא צוה אליפורני לעלות למלחמה עליהם, והעם הרגליים אנשי חיל שהיו ק"ך אלפים איש והפרשים י"ב אלפים נתקבצו יחדיו בכח גדול וביד חזקה נגד בני ישראל. וכאשר ראו בני ישראל את הריבויים ישבו על הארץ ויעלו עפר על ראשם ויצעקו בני ישראל אל ה' להושיעם מיד אויביהם, ויקחו את כלי זיינם ויישנו בדרכים הצרים אשר בהם נתיב ההר וישמרו אותו יומם ולילה. ואליפורני בלכתו סביב ההר מצא סילוני המים אשר חוץ לעיר ויצו לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס אותם. ויבואו חיילי הצבא אל המכך לאמר לו כי בני ישראל אינם בוטחים לא בחנית ולא בחיצים ולא בקשת אפס ההרים הרמים וכל הגבעות מחזיקים אותם. ואתה למען תוכל להם בלי מערכת מלחמה שום תשים שומרים על מקורי המים לבלתי יוכלו להעלות מים מהם, ותמית אותם בצמא מבלי חרב, ואז ימסרו לך את העיר מפני הצמא. וייטב הדבר בעיני המלך ולפני כל שלישיו וישם שרי מאות על מקורי המים מסביב, ויהי כעשרים יום אחרי שימו משמרה זאת נתמעטו המים מהבורות ומהפלגים לכל יושבי ירושלם ויצמא העם למים, ויתאספו בני ישראל אל עזיהו, כל האנשים והנשים בחורים ונערים יחד כולם פה אחד לאמר ישפוט אלהים בינינו ובינך כי הרעות לנו ומאנת להענות מפני המלך ועל כן ימסור אלהים אותנו בידיהם ואין עוזר ונפלנו לעיניהם מרוב הצמאון, ועתה נמסור עצמנו בלב שלם אל המלך, הלא טוב לנו לעבוד לה' והיינו עבדים לאליפורני ממותנו בצמא ומהיותנו דראון לכל בשר בראותנו בנינו ובנותינו מתים לפנינו. מעידים אנחנו היום את השמים ואת הארץ ואת אלהי אבותינו הפוקד עלינו כפי עונותינו כי תמסור תיכף ומיד את העיר ביד המלך ונמות מהרה לפי חרב. ויהי כשמעם את צעקת בני ישראל כל שרי צבאות ישראל צעקו צעקה גדולה ומרה ויבכו בכי גדול תוך ההיכל ויצעקו אל ה' קול אחד לאמר, חטאנו עם אבותינו העוינו והרשענו, אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל, כי הנה אויביך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך, אמרו לכו ונכחידם

מנוי ולא יזכר שם ישראל עוד, אשר אמרו נרשה לנו את נאות אלהים, כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו. אנא האל אב הרחמן חמול על עמך ועל נחלתך ואל תמסור בני בריתך ביד העמים אשר לא ידעוך, למה יאמרו הגוים איה אלהיהם, וברוב גאונך תהרוס קמיך. עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון נשמדו בעין דאר היו דומן לאדמה שיתמו נדיבמו כעורב וכזאב וכזבח וכצלמונע כל נסיכמו. וכאשר כלו הצעקות והבכי קם עוזיהו ועיניו זולגות דמעות ויאמר אליהם חזקו ויאמץ לבבכם אחי ונקוה חסד מה׳ עוד חמשה ימים אם לא יושיע ה׳ לנו נעשה כאשר דברתם.

ויהי כשמוע את הדברים האלה יהודית האלמנה בת בארי והיא היתה יראת ה׳ מאד, ותעש לה יהודית בעלית ביתה חדר מיוחד להתפלל בו ותשב שם עם נערותיה, והיא היתה מענה בצום נפשה כל ימי חייה, והיתה יפת תואר מאד, ותהי יהודית נושאת חן בעיני כל רואיה. וכאשר שמעה כי דבר עוזיהו למסור את העיר אחר חמשה ימים שלחה לקרוא את הכהנים ועתיה וכרמי ויבואו אליה ותאמר אליהם יהודית מה זה הדבר אשר חשב עוזיהו לעשות למסור את העיר ביד האויב, אם לא תבוא ישועתנו תוך חמשה ימים, ומי אתם כי נסיתם את ה׳! לא זו הדרך לקבל חסד המקום ב״ה רק להעיר חרון אף ה׳, האפס לנצח חסדו כי שמתם גבול לחסדיו ולרחמיו לשום לכם יום כפי בחירתכם, חלילה לסור מאחרי ה׳, כי חסדי ה׳ לא תמו ולא כלו רחמיו, טוב ויחיל ודומם לתשועת ה׳ כי לא יזנח לעולם ה׳, כי אם הוגה וריחם כרוב חסדיו, רגע ידבר על גוי ועל ממלכה וניחם על הרעה. ועתה לכו ונשובה אל ה׳ כי ארך אפים הוא ונשאלה ממנו סליחה וכפרה על זה העון בבכי ובצום ואל אלהינו כי ירבה לסלוח, כי עת צרה היא ליעקב וממנה יושע, וכאשר נבהלה נפשינו מפני זדונם כן נגילה ונשמחה בישועתו, כי לא הרשענו כאבותינו אשר עזבוה ויקטרו לאלהים אחרים וע״כ נמסרו לחרב ולשבי ולחרפה ולכלימה ביד שונאיהם, ואנחנו לא נדע אל אחר זולתי אלהינו אשר אין עוד מלבדו, והוא ידרוש דמינו מיד קמינו למען כבוד שמו. ועתה אחי אתם הכהנים לה׳ ונפש כל עמו ישראל תלויות בכם ואתם חזקו ויאמץ לבבכם ולב כל ישראל לאמר אליהם כי אבותינו הובאו בנסיון לנסות אותם אם באמת אהבו את ה׳ אלהיהם ואתם תאמרו אליהם כי אברהם אבינו עמד בנסיונו של מקום וה׳ אהבו, וכן יצחק ויעקב ושאר האבות נמצאו נאמנים לפני ה׳ ביסורין, וכל מי שלא עמד בנסיון ביראת ה׳ והתלוננו לפנו ה׳ נגפו לפני המשחית וימותו במכת הנחשים, ועתה התבוננו וראו כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהינו מייסרנו ולמות לא נתננו בעבור שמו הגדול והנורא.

ויאמרו אליה עוזיהו והכהנים: צדק כל אמרי פיך אין בהם נפתל ועקש, אשר נואלנו ואשר חטאנו לשום גבול לישועת ה׳ ולכן העתירי בעדינו כי ישרה את ויראת ה׳ את. ותאמר להם יהודית אנכי אתפלל לפני ה׳ בעדכם, וגם אתה העתירו אל ה׳ בעדי להקים את עצתי אשר חשבתי לעשות לנקום נקמת בני ישראל מאת היונים. ולכן לעת ערב תעמדו בשערי העיר ואצא אני ושפחתי עמי בלילה ואתם אל תחקרו ממני אנה אני באה, אפס כי תמיד תהיה תחינתכם בפיכם לה׳ אלהי ישראל לפקוד את עמו בעבור כבוד שמו. ויאמר אליה עוזיהו לכי לשלום ואלהי ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו, ויהי ה׳ עמך לנקום אותנו מאויבינו אמן. ויהודית נכנסה בחדרה ותלבש שק ואפר ותעל עפר על ראשה ותשתחוה לה׳ ותשפוך את נפשה בצום בבכי ותפלה לפני ה׳, וכה אמרה בתפלתה: ה׳ אלהי שמעון ולוי אבינו אשר שמת בידם חרב להתנקם מהנכרים אשר טמאו וגילו את ערות דינה אחותם, ונתת את נשיהם בשבי ואת בנותיהם וכל שללם לבוז ביד עבדיך אשר קנאו את קנאתך, פקדני נא ה׳ אלהי כרוב חסדיך, כי כל דרכיך צדק ומשפטיך תהום רבה, והבט נא את מחנה האויב הרע הזה אשר חירף מערכות אלהים, כאשר ראית את מחנה מצרים ברדפם חמושים אחרי ישראל עמך ונחלתך, אשר בטחו במרכבותיהם ובסוסיהם וברוב חילם, והשקפת על מחניהם והבהלת אותם במחשכים, תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו אבן במים אדירים, כמוהם יהיו גם אלה ה׳ אלהי הבוטחים על חילם וברכב ובפרשים ובחצים ובקשת, המתהללים בחניתותיהם ולא ידעו ולא יבינו כי אתה ה׳ אלהינו איש מלחמות, יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר. חשוף זרוע גבורתך כבראשונה, ושפוך באש חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו, אשר אמרו נרשה לנו את נאות אלהים לבא במקדש ולטמא היכל קדשך, ולנתק קרן מזבחך, אנא ה׳ עשה למענך אם לא למעננו, חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה, ולצר הצורר הרע הזה אליפורני המלך קדמה פניו הכריעהו וילכד בפח עיניו לאהוב אותי ותחלהו בחולי החשק בי, ותן בנפשי חחק למאוסו ובידי כת ואיל להשמידו, יפול במכמוריו רשע, ויהיה זה זכר לשמך הגדול כי תמסור אותו ביד אשה, ואתה ה׳ לא בגבורת הסוס תחפוץ ומלכות זדון לעולם שנאת, שועת עניים אתה תשמע, צעקת הדל תקשיב ותושיע, חנני ושמע תפלתי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש, ותן דבר בפי ועצה בלבי לקיום בית מקדשך, למען ידעו כל הגוים כי אתה אלהים חיים ואין זולתך אלהים.

ויהי ככלות יהודית להתפלל לה׳ את כל התפלה והתחינה הזאת ותקם מן המקום אשר השתחותה שמה לה׳ מכרוע על ברכיה וכפיה פרושות השמים, ותקרא את שפחתה ותבא אל היכל ביתה ותסר בגדי אלמנותה

השק מעליה ותרחץ את גופה ומשחה עצמה בשמן המור ותקלע את קלעות שערותיה ותשם כתר על ראשה ותלבש בגדים יקרים מוזהבים ותכשיטים חריטים ושהרונים ועגילים וטבעות, ותיפה את עצמה בכל תמרוקי הנשים וכ"ד קשוטיה, וה' נתן לה זיו ויופי הרבה למצוא חן בעיני כל רואיה. ותתן יהודית ביד שפחתה נאד חלב וחמת יין וצלוחית שמן וקמח ולחם וגבינה ותלך לה, וכאשר באה אל שערי העיר מצאה את עוזיהו ואת הכהנים המקוים עליה שמה ותעבור לפניהם ויאמרו לה לכי לשלום ואלהינו יתן לך חן וחסד בעיני כל רואי אותך ויתן לך כל משאלות לבבך וכל עצתך ימלא לטובה, ותתהלל עליך ירושלם עיר הקדש ויהי שמך בכלל החסידים ובמספר הצדיקים, ויענו כל העם אשר שם אמן. ותצא יהודית מן העיר היא ואמתה, ויהי כאשר ירדו מן ההר בעת עלות השחר פגעו בה משומרי המלך אליפורני ויתפשוה לאמר מאין באת ואנה תלכי, ותאמר אליהם יהודית מבנות העברים אנכי ואברח בהחבא מאתם, כי ידעתי כי ימסרו בידכם ולכן חשבתי אצלי לאמר אלכה נא לי לפני המלך אליפורני לגלות לו סודות עם היהודים ולהורות לאנשי הצבא את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ללכוד את העיר ולתפשה ולא יפול ממחנהו עד אחד, וכאשר שמעו האנשים אשר תפשוה את דבריה הביטו על תוארה ויפיה והמה ראו כן תמהו מנועם אמרותיה במועצות ודעת, ויאמרו אליה ברוך מעמך כי חלצת נפשך ממות וחכמת בעצתך לבוא אל אדונינו, ותדע באמת כי בעמדך לפניו ייטב לך ותמצא חן וחסד בעיניו. ויביאו אותה למלך, ומיד כאשר באתה לפניו נשא המלך את עיניו וירא את יפיה חיו הדרה ותבער בו אש החשק ותתאוה אליה ויחלה המלך מחולי החשק, וכל שריו ועבדיו הפרתמים היושבים לפני המלך אמרו מי אשר ימאס עם העבריים אשר יש להם נשים יפות כאלה, ומי לא ילחם עמהם בעבורן. וכאשר ראתה יהודית את המלך יושב על כסא מלכותו השתחותה לו אפים ארצה, ויקימוה עבדי המלך כי כן מצות אדוניהם, אז אמר לה המלך תגילי ותשמחי בלבבך ואל תיראי כי לא אחפוץ במות כל אשר יחפוץ לעבדני, ולא הייתי מרים חרבי וחניתי על עמך אם לא מאסוני. ועתה תאמרי נא לי למה נסת וברחת מעמהם ותבחרי לבא אלינו, ותאמר לו יהודית אנחנו חטאנו לפני ה' אלהינו ולכן דיבר ביד הנביאים אל העם לייסר אותם על עונם. וע"כ בני ישראל פחדו ממך כי חטאו לפני ה' אלהיהם וכבד הרעב בהם והנה נחשבנו כמתים מפני הצמאון, עד אשר הסכימו לשחוט את צאניהם ולשתות את דמם וחשבו להתיר את הקדשים אשר ציוה ה' אלהיכם בשמירתם שלא יהנו מהם בחטים ביין ובשמן. ואם יעשו זה המה יאבדו ואתה תעמוד, וכאשר ידעתי זה אני אמתך נסתי מאתם ושלחני אלהים להגיד לך, ואולם אנכי יהודית אמתך עובדת את ה' גם עתה בהיותי אצלך, על כן אנכי אצא ג' פעמים ביום ואתפלל לפני ה' אלהי, ואתנפל לפני ה' והוא יגיד לי מתי ישלם להם כפעולתם וכרוע מעלליהם, ואבוא ואגיד לך כי תעבור בכל חוצות ירושלם ויהיו כל עדת בני ישראל כצאן אשר אין להם רועה ולא יחרץ כלב לשונו נגדך, כי כל זה נאמר לי במראות האלהים ולמען חרות אף ה' עליהם שולחתי להגיד לך כל זה. וייטב הדבר בעיני המלך ובעיני עבדיו ויראו האנשים ויתמהו בראותם חכמתה כי רבה ויאמרו איש אל רעהו, אין אשה משכלת כזאת בכל הארץ ביופי בחן ובשכל, ויאמר לה המלך הטיב אלהים עמך אשר שלחך לפני למען תמסור את עמך בידינו, ובעבור דבריך הטובים אם כה יעשה לי אלהיך ואלהי, את תהיה ראשונה במלכות, ויהי שמעך בכל הארץ. ויצו המלך להביא אותה בבית נכותו, ויצו להאכילה מעל שולחנו, ותאמר לו יהודית לא תוכל אמתך לאכול מאשר צוית לתת לי פן יקראני אסון, אבל אוכל מאשר הבאתי עמי, ויאמר אליה המלך ואם יחסר לך אשר הבאת עמך מה נעשה לך? ותאמר יהודית חי נפשך אדוני שלא יחסר לי מזה עד אשר יקים ה' את דברי אשר חשבתי לעשות. ותשאל עוד בעת בואה אל האוהל רשות לצאת בלילה ובעת עלות עמוד השחר חוץ מן המחנה להתפלל לפני ה' אלהים. ותצא בכל לילה ולילה מחוץ למחנה לטבול את גופה תוך ברכת המים ובעלותה מלטבול שפכה את נפשה בבכי ואנקה לפני ה' אלהי ישראל לישר את דרכה בישועת עמה; ובאה אל האוהל בטהרתה ותאכל בסעודת הערב.

ויהי ביום השלישי ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו, ויאמר אל סריסו שומר הפלגשים לאמר לך נא ראה אם תוכל לפתות ולרצות את יהודית הזאת שאבוא אליה, ואז בא הסרים אל יהודית ויאמר לה אל תבושי ואל תכלמי לבוא אל אדוני ואולי ייטב לך לאכול ולשתות עמו? ותאמר לו יהודית מי אנכי אשר אמנע מאדוני כל אשר ייטב לו וכל הישר בעיניו אעשה, כי כל אשר יחפוץ אדוני המלך הוא טוב לי כל ימי. ותקח יהודית ותלבש בגדי תפארתה ותבא ותעמוד לפניו, ויהי כראות המלך את יפיה תיכף הוכה ונחלה מאהבתו אותה ויאמר לה המלך אכלי לחמך בשמחה ושתי בלב טוב יינך כי מצאת חן בעיני. ותאמר לו יהודית אשתה אדוני כי שמח לבי ויגל כבודי היום שמחה רבה מכל ימי חיי, ותשב ותאכל ותפתח את נאד החלב ותשת וגם את המלך השקתה וישמח המלך עמה מאד וישתה יין הרבה מאד מאשר שתה כל ימי חייו.

ויהי אחרי כן הלכו כל עבדי המלך איש איש אל מקומו, ויסגור סרים המלך את דלתי האהל אשר שם יהודית עם המלך וילך לו, ויהודית לבדה באהל ואליפורני המלך במטתו ישן כמת, ותאמר יהודית אל

אמתה לעמוד בחוץ לשמור לפני האהל ותעמוד יהודית לפני המטה ותתפלל בדמעות רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע, וכה אמרה בתפלתה: חזקני ה׳ אלהי ישראל ואנקמה את נקמת עבדיך ישראל, לחזק בריחי שערי ירושלם עיר מקדשך, סמכני כאמרתך ואל תבישני משברי בחזק עוזך. וככלותה להתפלל קרבה אל העמוד אשר בראש מטתו ושלפה חרבו של אליפורני עצמו אשר היה תלוי בעמוד, ובשלפה את החרב תפשה אותו בשערי ראשו ותאמר חזקני נא האלהים והכתה פעמים על צוארו וחתכה את ראשו, ותשלח את אמתה ותקח את כלי מלחמתו אשר היו תלוים בעמודים והכתה את כל גופו מכף רגל ועד ראש אין בו מתום פצע וחבורה ומכה טריה, ותתן את ראש אליפורני ביד שפחתה לשום אותו באמתחתה, ותצאנה שתיהן יחדיו כמנהגן להתפלל ותעבורנה את כל המחנות ואין פוצה פה ומצפצף עליהן כי כן צוה עליהן המלך, ובסובבן את העמק באו בשערי העיר ותאמר יהודית לשומרי החומות מרחוק בקול ששון ובקול שמחה פתחו שערים כי עמנו אל אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל.

ויהי כאשר שמעו אנשי העיר את קולה ויקראו את כהני ה׳ ויאספו כלם מגדול ועד קטן, ויצאו לקראתה בשמחה ובשירים ובהלל ובתודות לה׳, והדליקו נרות בכל חוצות ירושלם ובחצריהם ובטירותם ויעטרו כלם בבגדים חמודים וכלי יקר אבנים טובות ומרגליות לכבוד ולתפארת, ויביאו את יהודית אל תוך העיר בשמחה גדולה, כי חשבו לבלתי ראות פניה עוד, ויסובבוה כל ישראל סביב, ותעל יהודית במקום גבוה ותהס את כל העם, ויהס העם ויעמדו ולא ענו עוד. אז ענתה יהודית בקולה קול עז לאמר: הללי ירושלם את ה׳ הללי אלהיך ציון כי חזק בריחי שעריך ובירך בניך בקרבך; הללו את ה׳ אלהינו, הללוהו בגבורותיו הללוהו כרוב גדלו, אשר לא עזב חסדו משפחתו וימכור ה׳ בידי אשה את שונאנו ועוכר ישראל בלילה הזה. ותוציא מאמתחתה את ראש האויב צורר היהודים אליפורני הרשע. ועתה אחי חי ה׳ כי שמרני מלאך ה׳ בצאתי מכאן ובישבי שמה ובשובי הנה כי לא נטמאתי והביאני ה׳ אלהיכם אליכם בשמחה ובישועה והמליט נפשי בישועתכם, הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. וכל ישראל השתחוו לה׳ אפים ארצה ויאמרו אליה ברוך ה׳ אשר בידו השפיל אויבינו המחרף והמגדף מערכות אלהים, כל גוים סבבונו בשם ה׳ כי אמילם דחה דחיתנו לנפול וה׳ עזרנו כי לא בזה ולא שיקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו, ובשועינו אליו שמע אלינו. ועוזיהו נשיא ישראל אמר אליה ברוכה את לאל עליון מכל הנשים באוהל תבורך, ברוך ה׳ אשר ברא את השמים ואת הארץ ואשר הצליח את דרכיך להביא ראש מלך אויבינו צורר היהודים, והגדיל היום את שמך ולא ימוש זכר תהלתך מפי כל האנשים אשר יזכרו את חסדי ה׳ לעולם, כי לא חמלת על נפשך בעת צרה ויגון עמך, ויענו כל העם אמן ואמן. ויקראו אל המלך אשר היה עומד בבית עחיהו אשר דיבר טוב על ישראל, ותאמר לו יהודית ה׳ אלהי ישראל אשר הודעת את שמו ואת גבורתו ואמרת כי הוא יקום נקמתנו מאויבינו, הנה הוא יתברך שבר ראש כל הרשעים בלילה הזה בידי, ולמען תדע כי כן הוא הנה זה ראש אליפורני אשר בזדונו ובעזות לבו מאס את אלהי ישראל, וישטום אותך להרגך לאמר כאשר נכה עם ישראל תפול ביניהם וחרבי יעבור בך. וכאשר ראה המלך החסיד ההוא את ראש אליפורני ויפול על פניו ארצה ויאמר כן יאבדו כל אויביך ה׳, ויפול על רגלי יהודית וישתחוה לה ויאמר אליה ברוכה את מאלהיך בכל אהלי יעקב, כי כל גוי עם ועם אשר ישמע את שמעך יהללו לך ויברכו את שם ה׳ אלהי ישראל.

ותאמר יהודית אל כל העם: שמעו נא לי אחי ועמי ותלו את הראש הזה על ראש חומותינו, והיה כאשר יזרח השמש ולקחתם כל אחד מכם את כלי זיינו ותצאו בתרועת מלחמה, ואל תרדו למטה אפס כי תקעתם ותריעו, וכאשר ישמעו את קול תרועת המלחמה ילכו אל שרי חילם לעוררו למלחמה, ובבוא השרים באהל אליפורני ימצאו אותו מתגולל בדמו, תפול עליהם אימתה ופחד, וכראותכם אותם בורחים רדפו מהר אחריהם בחזק כי ה׳ יתן אותם תחת רגליכם. ויעשו כן בני ישראל וכאשר האיר היום תלו על ראש החומות את ראש האויב הצורר, ויקח כל איש ואיש כלי מלחמתו בידו, ויצאו ויתקעו ויריעו תרועה גדולה, וכאשר ראו כן שומרי החומות באו באהל מלכם אליפורני והשמיעו קול גדול בפתח האהל להעירו, וכאשר באו השרים השלישים אמרו לסריסים לא עת התמהמה לכו ועוררו את המלך כי יצאו העכברים מחוריהן ופיתו אותנו למלחמה, אז דחק ונכנס סרים המלך שומר הפלגשים באהל אליפורני ויעמוד לפני קלעי מטתו ויספוק את כפיו אולי ישן הוא ויקץ, כי חשב כי עודנו ישן עם יהודית, וכאשר לא הרגיש דבר קרב אל המטה ויסר את הקלעים וירא גוף אליפורני מושלך ארצה ומתגולל בדמו וראשו איננו, ויצעק צעקה גדולה בבכי ויקרע את בגדיו ויבא באהל יהודית ולא מצאה, ויצא החוצה אל העם ויאמר אליהם אשה אחת עבריה עשתה הרעה הגדולה הזאת, והנה אדונינו המלך מת ומושלך על הארץ ומתגולל בדמו וראשו איננו. וכאשר שמעו כן שרי החיל קרעו כולם את בגדיהם ונפלה עליהם אימה חשכה גדולה ותהי צעקה גדולה ומהומה במחנותם, וכאשר שמעו כל החיל כי נהרג גבורם יצאה מהם כל עצה ויברחו כולם מפני הפחד והיראה, ובברחם מפני העכברים הרודפים אחריהם חמושים עזבו כל רכושם וינוסו במשעול הכרמים ובנתיבות ההרים. וכאשר ראו כן בני ישראל

ירדו מן ההרים וירדפו אחריהם בתרועת חצוצרות ובקול שופר חזק מאד, והיו מכים את כל הנמצאים מכה גדולה מכת חרב, וירדפום עד החרמה, ויתר העם ירדו אל מחנה האויב וישללו את כל שללם, שלל הרבה מאד אין מספר, בצאן ובקר וברכב ובסוס ובכל מטלטלי אהליהם, וכולם נתעשרו משלליהם מקטן ועד גדול, ובזמן שלשים יום לא נשלם שללם אשר שללו בני ישראל, רק כל עושר אליפורני וכל רכושו ניתן ליהודית, זהב וכסף ומרגליות ואבני יקר אשר לו, הכל ניתן לה מאת העם. ואז המ־ך אשר בבית עוזיהו שדבר טוב על ישראל, בראותו הנס אשר עשה ה׳ אלהי ישראל עזב מעבוד האלילים והאמין בה׳ וימול את בשר ערלתו ויבא לחסות תחת כנפי השכינה, הוא וכל ילידי ביתו עד היום הזה. וכל עדת ישראל ששים ושמחים עם יהודית, ותצאנה כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות והיו אומרות הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו, את יהודית אם בישראל, את תהלת ירושלם, את שמחת ישראל, את כבוד עמינו כי עשית בכח חזק ואמיץ לבך ויד ה׳ היתה עמך לחזק אותך, ומבורכת תהיה לעולם, ויען כל העם אמן ואמן. וזקנים עם נערים ישמחו ויעלצו במצלתים ובנבלים. ותשר יהודית את השירה הזאת לה׳ ותאמר: הללו את ה׳ בתוף שירו לה׳ במחול, שירו לה׳ שיר חדש הודו וקראו בשמו, ה׳ איש מלחמה ה׳ שמו, ה׳ אלהים גדול אתה ונורא בכח ואין דומה לך, כל הבריות יעבדוך ויודוך ה׳ כל מעשיך, כי אמרת ותהי ושלחת את רוחך ונבראו, ההרים והיסודות ירעשו וכדונג נמסו מלפני גבורתך, ימינך ה׳ נאדרי בכח ימינך ה׳ תרעץ אויב, מי כמוך באלים ה׳ מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא.

ויהי אחר התשועה הגדולה הזאת, כאשר נטהרו כל איש ישראל, העלו עולות כלם, עולות זבחים ונדרים. ויהודית הקדישה את כל שללה לבית האלהים, ויעשו עם יהודית שמחת זאת הישועה שלשה חדשים, ובכל ימי חיי יהודית לא קם מזיק על ישראל, ותשקוט הארץ אחרי מותה שנים רבות, ולכל בני ישראל היה אור במושבותם (1).

יהושע: סיפור יהושע בן נון מובא בספר חבור יפה מהישועה לרבנו נסים גאון (הוצאה ראשונה פירארה שי״ז) ומביאו המקובל ר׳ נתן נטע בשם מדרש, הטעם שנקרא יהושע בן נון, והמרגלים קראו אותו דין ריש קטיעא (1), שאביו של יהושע דר במצרים ואשתו עקרה, והיה הצדיק מתפלל לנכח אשתו ויעתר לו ה׳. ויהי כי הרתה היה הצדיק מתענה ובוכה יום ולילה מאין הפוגות, וירע הדבר בעיני אשתו ותאמר לו היה לך לשמוח כי שמע ה׳ את תפלתך ולא ענה אותה, ויהי כדברת אליו יום ויום ותאלצהו בדבריה, ויגד לה את כל לבו, כי הגידו לו משמי מרום כי הבן הזה הנולד לו יתיז את ראשו ותאמינה לדבריו, כי ידעה כי כל דבריו באמונה. ויהי כאשר ילדה והנה הוא בן, ותקח לו אמו תבה ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשלך אותו בתוך היאור, וימן ה׳ דג גדול לבלוע את התבה, ויהי היום ויעש המלך משתה לכל שריו ועבדיו, וילכוד את הדג שבלע התבה ויביאהו לפני המלך, וישסעהו והנה נער בוכה, ויתמה המלך וכל שריו, ויאמר המלך להביא אשה להניק את הילד, ויגדל הנער בבית המלך ויפקד אותו להיות סנדטור (תליין, שר הטבחים). ויהי אחר הדברים האלה חטא אותו הצדיק אביו יהושע למלך מצרים ויצו המלך להסנדטור לחתוך את ראשו וליקח את אשתו ובניו ורכושו לעצמו כמשפטם בעת ההיא, ויהי כאשר קרב אל אמו לבוא עליה, אז נתמלא כל המטה חלב מדדיה, ויחרד חרדה גדולה מאד ויטול את חניתו להרגה באמרו כי מכשפה היא, ותזכור אמו את דברי אביו הצדיק ז״ל, אף היא תשיב אמריה לו, אין זה כשוף כי אם חלב שהניקו אותך מפני שאני אמך, וספרה לו כל המאורע, מיד בדל עצמו ממנה, כי גם הוא נזכר שמועתו שנמצא בדג, אפס לא ידע כי היה אביו ועשה תשובה, ולכן קראו אותו בן נון מפני שנמצא בדג ובלשון ארמי נון, וריש קטיעא קראו אותו המרגלים על שם מעשיו הראשונים מה שעשה לאביו עכ״ל (עי׳ הקדמה לרב פעלים צד 23).

מלבד ספר יהושע בתנ״ך נמצא ספר יהושע בן נון או יושע בן נון להשמרונים או הכותיים שאין להם ספרי נביאים וכתובים רק ספר יהושע לבד בנוסחא משונה בלשון ערבית עם העתקה עברית (עי׳ כרמי שמרון צד 55 והלאה) ועוד העתקה עברית בנוסחא אחרת (עי׳ ירושלם של לונץ ח״ו 138) וכ״י שהו״ל ר״מ גאסטר אשר לדעתו מקורו עברית (ע״ע יהושע באוצר ישראל). גם יש להם אגרת של יהושע שכתב למלכי פרס ונדפסה בכרמי שמרון (צד 69), ובנוסחא אחרת בספר היוחסין השלם (לונדון תרי״ז) (2). אך ידוע הוא שאין לסמוך על השמרונים כי היו מזייפים התורה כדי לחזק אמונתם בהר גריזים, וחברו ספרים כוזבים.

---

(1) המעתיק יאמר בזה: עד כאן מצאתי בקובץ ישן, ומסיים: פקח עיניך וראה כמה גדולים מעשה ה׳ עזוזו ונפלאותיו אשר עשה, הפודנו מיד מלכים הגואלנו מכף כל עריצים השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט רגלינו וידריכנו על במות אויבינו וירם קרננו על כל שונאינו.

(1) עי׳ סוטה ל״ה, ריש קטיעא ימלל ופירש״י מי שראשו קטוע שאין לו בנים ליטול חלק בארץ, והערוך ע׳ ריש פי׳ להכי קרו ליה קטיע לפי שהוסיף לו משה אות יו״ד שהיא קטיעא. (2) בראש הנוסחא הזאת כתיב: אמר ש״ש מצאתי ראיתי בספר זכרוני הכותיים וזכרו שראו אותו במדרש אחד של היהודים, וזה שאחר כבישת יהושע ארץ ישראל והריגת ל״א מלכים קרה שמלך אחד מהם היה לו בן שמלך על ארמיניא הקטנה ושמו שובך, ועמד וקבץ מלכי פרס ומדי מ״ה מלכים ולקחו עמהם יפת הגבור אשר היה עורר חניתו על כמה אנשים ויקבצו חיל כחול אשר על שפת הים וישלחו מכתב אל יהושע, וזה נוסח האגרת.

אגרת יהושע בן נון

[ספר יוחסין השלם בסוף]

מהקבוץ הנבחר המאושר מלכי פרס ומדי אליך יהושע בן נון שלום: אתה זאב ערבות ידענו מה שעשית בקרובינו, החרבת טירותינו טבחת ולא חמלת מנער ועד זקן, אבותינו הרגת בחרב וכל עריהם השמות. ולכן שמענה ואתה דע לך כי מהיום ועד שלשים יום אנחנו נגיע אליך ונשיג עדיך בגבול נחלתך בהר אפרים, אנחנו מ"ה מלכים עצומים ולכל אחד ששים אלף גבורים מחזיקים בחצים ובקשת כלם אחוזי חרב מלומדי מלחמה, ובעזרתנו יפת הגבור אשר זכרנו. ולזה הכון והכן לך כלי מלחמתך ולא תאמר אחר כך כי באנו עליך בפתע פתאום ע"כ. ומסרו הכתב ביד שליח אחד נבון וחכם ובא השליח ומצא יהושע יושב על כסא מלכותו וכל העם נצב עליו, ויצו יהושע להביאו לפניו ולא הביט יהושע אליו עד השלימו לשפוט את בני ישראל, אחר כך לקח המכתב מידו ויקראהו בית ה' בצום ובכי ומספד, וישמור אותו בביתו עד עבור חג השבועות כי קרוב הוא ולא רצה להעציב את העם, אבל הוא שמר את הדבר. ואחר עבור חג השבועות הקהיל את כל העם ויקרא את הכתב באזניהם ויאמר אליהם הנה כמה מלחמות נלחמתי וכמה מלכים נצחתי ולא הבהילוני ועל זה המקרה קראני פחד ורעדה, וכשמעם התעצבו האנשים ונתפקקו כל חוליותיהם וארכובותם דא לדא נקשן והורידו לארץ ראשם, ויאמרו אל יהושע כאשר שמענו למשה נשמע אליך השר, קח לך גליון שלח אצבע וכתוב עליו בחרט אנוש והשב לשכנינו הפושעים והמורדים דברים קשים כגידיב. ויאמר אליהם יהושע עמדו ואשמיעה לכם אופן הכתב אשר סדרתי ואם יכשר בעיניכם אשלחו אליהם, ויאמרו כל העם פתח פיך ויאירו דבריך. ויקרא ויאמר בשם ה' א.הי ישראל אשר הוא מחליש הגבורים הזדים וממית הרשעים המורדים ומפריד חבורי החטאים השודדים ומחבר פרודי הצדיקים והחסידים, הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים, אלהי אברהם יצחק ויעקב ה' איש מלחמה, ממני יהושע עבד האל ומהקהלה הקדושה הנבחרת והעדה המאשרת קהל עדת ישראל בני אברהם יצחק ויעקב, אל האומה המרשעת והקהלה המנוגעת עובדי פסילים ומשתחוים אל האלילים, אין שלום אמר אלהי. דעו לכם כי הרעותם אשר עשיתם להקיץ הארי הנרדם ולהעיר הלביא כי יתעתד לתת חרב בידינו, אנכי אנכי העירותי בצדק להשיב גמולכם בראשכם, ומה לכם לבוא במקום קדוש ותבואו ותטמאו את ארצי, הכינו עצמכם ואל תצאו ממקומכם כי לשבעת הימים אנכי אבוא אליכם ואהרוג גבוריכם ואבד מנוס מכם. הנה אתם תתפארו כי אתם מ"ה מלכים ועם כל אחד ס' אלף גבורים, ואנכי לא אתפאר כי עמנו מלכי האדמה רק מלאכי המרום אשר אחד מהם הפך סדום ועמורה ואחד הביא את המבול ואחד הפליג הארץ לשבעים אומות, ועמי אשר עמי ת"ר אלף גבורי חיל עוברים בים וביבשה וה' הולך לפניהם לילה ויומם בעמוד ענן ועמוד אש, והמובחרים שבהם י"ב אלף הרגו חמשת מלכי מדין ואת בלעם בן בעור, ויהרגו כל זכר ולא נפקד מהם איש, וכהן אחד שמו פנחס והחצוצרות התרועה בידו כאשר יריע אף יצריח כל אויבינו נופלים לפנינו. הלא שמעתם כי פרעה וכל המונו טבעו בים ואנחנו עוברים ביבשה, הלא הוגד לכם מה שעשינו לעמלק ועמו, הלא ראיתם מה שעשינו לסיחון ולעוג שני מלכי האמורי, ואם עמכם יפת הגבור עמנו גבור הגבורים גבוה מעל גבוה. וכשמוע בני ישראל הדברים האלה עמדו על עמדם, ושלח יהושע השליח לארצו, וילך אליהם ויספר להם מה שראה מסידור העם ושיעור קומת יהושע שהיתה חמש אמות ומלובש תכלת וארגמן וכתר מלכות בראשו ושם ה' כתוב עליו, וכשמעם נפלו ארצה ויאמרו מה זאת עשינו, אנחנו הסיבונו עלינו את כל הרעה. אח"כ קם יהושע עם י"ב אלף רגלי גבורי חיל וילכו בתוך שבעה ימים אליהם, וכראות שובך סידור החיל תמה עד מאד, ואמו המרשעת היתה מכשפה ותאמר אליהם אל תיראו כי אני אסגירם בתוך שבע חומות של ברזל ואל ידעו מקומם אים, ותעש בלהטיה ובכשופיה ותסגירם תוך ז' חומות, וכראות יהושע זה צעק לבו אל ה' ויתיעץ בנפשו ויכתוב כתב ליניח ממשפחת ראובן אשר היה מלך על שני השבטים וחצי אשר בעבר הירדן שיבא הוא עם חייליו ויביא את פנחס וחצוצרות התרועה בידו, ותבוא אל יהושע יונה אחת לעת ערב ויקשור יהושע את הכתב בכנפיה ותקם היונה ותלך אל יניח, וכראותה משש בכנפיה ויקח הכתב ויקראהו, ויקם על עמדו ויצעק צעקה גדולה וירכב על סוסו ויכריז בכל מחנהו חרב לה' ויאספו אליו מכל צד, וישלח ויקרא את פנחס וילכו שניהם, וכראות אמו של שובך החיל הזה אמרה לבנה ראיתי כוכב עולה ממזרח ואין חכמה ואין עצה בחכמתי כי נבונותי לעצור כח כנגדו, וכשמוע בנה שובך היטב חרה לו ויצו להפילה מן החומה, ויבוא יניח ויערוך מלחמה עם שובך ויהרגהו, ויבוא פנחס לתקוע בחצוצרות, ובכל תרועה נפתחה חומה אחת עד שנפתחו כלם, ויצאו ויהרגו בשונאיהם עד שלא השאיר להם שריד ופליט (1).

סליק

יהושע בן לוי: אחד מאמוראי א"י הראשונים בזמן ר' יוחנן ונקרא ג"כ „בר ליואי". ומסופר עליו מעשות נפלאים, אך רוב האגדות והמדרשות אדותו נתחברו בזמן הגאונים. ריב"ל היה לו גלוי אליהו (ירוש' תרומות ספ"ח, ב"ר פצ"ד),

(1) בסוף האגרת כתוב בכ"י: אמר שמואל שולם אני מצאתי סימן בפסוק עד אשר יניח ה' לאחיכם ככם.

ומצא את אליהו אפתחא דמערתא דרשב"י ושאל לו אימת אתא משיחא (סנהדרין צ"ח.), וקודם פטירתו ראה את מלאך המות ובקש ממנו שימסור לו חרבו ולהוליכו לגן עדן (כתובות ק"ד.), גם ראה את הגיהנם (עי' זהר פרשת בא), בעל התשבי יאמר כי מדרש ר' יצחק בן פרנך על גזר דין של רשעים מיוחס ג"כ לריב"ל. מעשיות או ברייתות דריב"ל נמצאים בכלבו סי' ק"כ ובסוף שבלי הלקט הישן, ובקובץ מעשיות וספורים קושטא רע"ם, עם אגדת בראשית דפוס לובלין תרמ"ג ודפוס ווארשא תרל"ג, ובבית המדרש ליעלינעק חדר ב', ובסוף ספר מעשיות לרבנו נסים גאון. ועי' ג"כ ע' גן עדן וגיהנם לעיל.

דון יוסף אבן יחייא בספרו תורה אור (בולוניא ר"פ) מבאר איזה מאמרים נפלאים מריב"ל, כמו מאמרו שכל העולם כלו תמציתה של גן עדן הוא שותה שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים וכו' עולם אחד מששים בגן וגן אחד מששים בגיהנם וכו'. זהו משל לנהר האושר אשר יתחלק לארבעה ראשים, הראש האחד פונה אל אהבת הערב, והשניה אל אהבת המועיל, והשלישית אל אהבת החכמה, והרביעית אל אהבת הדיבוק האלהי, וכל אשר יושג בעולם הזה מארבעה האושרים האלה הוא כתמצית לגודל התענוג המושג בגן אחר המות וכו'. וכן מאמרו שבעה שמות יש לו לגיהנם: שאול, ואבדון, ובאר שחת, ובור שאון, וטיט היון, וצלמות, וארץ תחתית וכו'. מבאר ואומר כי השי"ת אוהב השביעיות וברא ז' מיני נבראים: מין המלאכיי, מין הגלגליי, מין הישראלי, מין האנושי, מין הבעלי חיים, מין הצומח, מין הדומם, וברא שבעה כוכבי לכת ושבעה ימים בשבוע ושבע שנים בשמטה ושבע שמטות ביובל, ככה ברא שבעה מדורות בגיהנם זה למטה מזה לענוש שם החוטאים כפי מדרגת החטא וכו'.

מעשה דר' יהושע בן לוי

[ספר מעשיות לרבנו נסים גאון; בית המדרש ח"ו]

רבי יהושע בן לוי מצא דבר שנתעלף ונבהל עליו עד שנגלה לו סוד האמת ועיקר היושר ונודע לו ספקו ונתברר לו הדבר, וזה הוא: שצם ימים רבים וישב בתענית והתפלל לבוראו ית' שמו שיראה לו את אליהו ז"ל, והנה אליהו לקראתו ונראה אליו ויאמר לו היש לך חפץ אצלי אמלא אותו לך. ויאמר לו ריב"ל אני נכסף ללכת עמך ולראות מעשיך בעולם שמועיל על ידך ואלמד חכמה גדולה ממך, ויאמר לו אליהו לא תוכל לשאת (לסבול) כל מה שתראה ממעשי ותטריח אותי לדעת ראיות מעשי ופעלי. ויאמר לו ריב"ל אדוני לא אשאל ולא אנסה ולא אטריח עליך בשאלה, שרצוני לראות מעשיך ודבריך היאך הם ולא יותר. ויעש עמו אליהו תנאי שאם יבקש ר' יהושע ממנו לדעת סבת מעשיו מאותות ומנפלאות וכמו כן שאם יבקש ממנו שום שאלה שלא ילך עמו עוד. אח"כ הלכו שניהם יחדיו עד שהגיעו לבית איש מסכן אביון ורש ואין לו כלום כ"א פרה אחת שהיתה עומדת עמו בחצר והאיש ואשתו יושבים פתח השער, ויראו אותם באים כנגדם ויצאו לקראתם וישאלו להם לשלום וישמחו עמם, ויושיבום במיטב ביתם ויביאו לפניהם מה שנזדמן להם לאכול ולשתות ויאכלו וישתו וילינו שם, ויהי בבקר ויקומו ללכת לדרכם ויתפלל אליהו על הפרה שתמות ותמת מיד, וילכו שניהם, וראה ריב"ל ותמה על הדבר ונתעלף ויאמר בנפשו לא היה שכר לעני הזה מן הכבוד אשר כבדנו אלא להרוג את פרתו? ואין לו זולתה, ויאמר אל אליהו אדוני למה המתה הפרה של האיש הזה והוא עשה לנו כבוד, ויען אליהו ואמר לו זכור התנאי שהיה ביני ובינך להסכת ולשתוק ולהחריש, רק אם רצונך להפרד ממני אני אומר לך, והחריש ולא שאלו עוד. וילכו שניהם כל היום, ויהי בערב ויבואו אל בית עשיר אחד ולא פנה להם ולא השגיח עליהם לכבדם, וישבו בביתו בלא אכילה ובלא שתיה, והיה לאיש העשיר בביתו קיר שנפל ועליו לבנותו, ויהי בבקר ויתפלל אליהו ויבנה הקיר, וילכו שניהם משם. והיגון והתמה נוסף לו בלב ר' יהושע על מעשה אליהו אבל כבש את יצרו מלשאלו למה היה הדבר, וילכו לדרכם כל היום והגיעו בערב לבית הכנסת גדול שהיו שם ספסלים מכסף ומזהב וכל אחד ואחד יושב על כסאו איש כפי כבודו ויקרו. ויאמר אחד מהם מי יאכיל את העניים האלו הלילה הזה, ויען אחד מהם לאמר רב להם בלחם ומים ומלח שהביאו הם לכאן, וימתינו ולא כבדום כהוגן וכשורה וילינו וישבו במקומם עד אור הבקר, ויהי בבקר ויקומו ללכת, ויאמר להם אליהו ישימכם אלהים כולכם ראשים, והלכו לדרכם כל היום, ונוסף לר"י יגון על יגון אך ירא לשאלו. ויבואו עד עיר אחת והשמש פנה לערוב ויראו אותו בעלי העיר ויצאו לקראתם בלב טוב ובשמחה גדולה ויקבלום בסבר פנים יפות, וישמחו עמהם ויושיבום במיטב ביתם בבית הגדול שלהם, ויאכלו וישתו וילינו שם בכבוד גדול, ויהי בבקר ויתפלל אליהו ויאמר לא יתן בכם הקב"ה אלא ראש אחד. ויהי כשמוע ר"י את דבריו ולא יכול עוד התאפק ולהחריש על כל המעשים האלה שעשה אליהו, ויאמר לו עתה הודיעני סודותם. ויאמר לו אליהו עתה שיש בלבך להפרד ממני אני אפרש לך הכל ואודיעך סוד הדברים ועיקר המעשים שראית, דע כי האיש שהרגתי פרתו, אותו היום היה נגזר על אשתו למות ואני התפללתי לאל להיות פרתו פדיון נפש אשתו, ועוד ראיתי ע"י האשה טובה הרבה ותועלת גדול בביתו. והאיש העשיר שבניתי לו הקיר, כי אם הייתי מניחו לבנותו היה מגלה יסודו והיה מוצא בו מטמון גדול מזהב ומכסף וע"כ בניתי לו, והנה מהרה יפול הקיר ולא יבנה עוד. והאנשים שהתפללתי עליהם ברוב שרים וברוב ראשים, לפי שהוא רעה להם ומחלוקת גדולה בעצתם ומחשבתם, כי כל מקום שבו ראשים הרבה נשחת ונחרב ונאשם. והאנשים

שהתפללתי עליהם בראש אחד הוא טובה להם ולישובם, לפי שיאחדו מעשיהם ועצתם תתקיים בעצה אחת ורוח מחלוקת לא יבא ביניהם, ולא תחליף עצתם ולא תופר מחשבתם. על כן יאמרו המושלים ברוב חובלים תטבענה הספינות ובראש אחד תתישב עיר, ועוד צוה אליהו ויאמר לו הנני הולך מעמך לכן אודיעך באשר תועיל: אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל יסיתך יצרך ואל תתמה עליו לפי שהוא לרעתו, ואם ראית צדיק מיצר ונצטער כל ימי חלדו ויגע ועמל ברעב ובצמא ובערום ובחוסר כל או יסורין באין עליו אל יחרה אפך ואל תכעס ברוחך, ואל יתעך יצרך ולבך לחשוב שום ספק ביוצרך, והיישר אותו בדעתך ובלבך כי צדיק הוא וצדיק דינו ועיניו על דרכי איש, ומי יאמר לו מה תעשה. ואה"כ שאלו איש לרעהו לשלום וכל אחד הלך לדרכו.

אגרת ר׳ יהושע בן לוי

[תורה אור פל"ח]

אגרת שלח ר׳ יהושע בן לוי על ידי מלאך המות מתוך גן עדן לרבן גמליאל וזקני ישראל: כשהגיע זמני ליפטר מן העולם אמר הקב"ה למלאך המות עשה לו כל אשר יבקש ממך, הלך אצלי ואמר לי הגיע זמנך ליפטר מן העולם אלא כל דבר שאתה מבקש ממני אעשה לך. כששמעתי כך אמרתי לו מבקש אני ממך שתראני מקומי בגן עדן. אמר לי לך עמי ואראהו לך, אמרתי לו תן לי החרב שלך שלא תבהילני בו, מיד נתן לי החרב והלכנו שנינו עד שבאנו אצל חומות גן עדן וכשהיינו שם אצל החומה לקח מלאך המות אותי והגביהני והנחני על חומת גן עדן ואמר לי ראה מקומך, מיד קפצתי מן החומה ונפלתי בגן עדן, ואחז הוא בכנף מעילי ואמר לי צא משם, ונשבעתי בשם שלא לצאת משם, ולא היה רשות למלאך המות ליכנס שם, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה רבש"ע ראה מה עשה בן לוי כי בזרוע נטל חלקו בגן עדן, אמר להם הקב"ה לכו ובדקו אם נשבע קודם לכן והיה מפר שבועתו אף הוא יפר אותה עתה, ויצאו ובדקו ואמרו מימיו לא עבר על שבועתו, אמר להם אם כן לא יצא משם. כיון שראה מה"מ שלא היה יכול להוציאני אמר לי תן לי החרב ומאנתי לתתה לו עד שיצאה בת קול ואמרה תן לו הסכין שצריכה לבריות, ואמרתי לו אז השבע לי שלא תראה אותה לבריות בשעה שאתה נוטל נשמתן של בני אדם. שבתחלה בכל מקום שהיה מוצאו שוחטו בפני הכל כבהמה ואפילו בחיק אמו, ובאותה שעה נשבע לי ונתתיה לו. והתחיל אליהו מכריז לפני ואמר לצדיקים פנו מקום לבר ליואי, הלכתי ומצאתי רבי שמעון בן יוחאי שהיה יושב על שלשה קינובין של צדיקים, אמר לי את בר ליואי? אמרתי לו הן, א"ל ראית הקשת מימיך, אמרתי לו הן, א"ל אם כן אין אתה בר ליואי. ולא היה הדבר כך, כי לפי האמת לא נראתה הקשת בימי, וכחשתי למען לא אחזיק טובה לעצמי, כי הקשת הוא אות ברית בין הקב"ה ובין הארץ וכל זמן שנראת הקב"ה מרחם על עולמו, וכל זמן שיש צדיק בעולם אין צורך לקשת, שבשביל צדיק אחד העולם עומד שנאמר וצדיק יסוד עולם.

והנה חפשתי גן עדן כלו ומצאתי בו שבעה בתים וכל בית ובית שנים עשר ריבוא מילין באורך וברוחב, כאורכן כן רוחבן. הבית הראשון כנגד הפתח הראשון בגן עדן שוכנים בו גירי צדק שבישראל והקירות שלו בנויות מזכוכית וקורותיו ארזים, וכשבאתי למודדו עמדו כל הגרים ובקשו לעבור, ענה עובדיה הצדיק (1) שהוא ממונה עליהם ואמר, מגין זכותכם שישב זה עמכם, מיד הניחוני למודדו. הבית השני כנגד פתח השני בגן עדן והוא בנוי מכסף וקורותיו ארזים ויושבים בו בעלי תשובה ומנשה בן חזקיהו ממונה עליהם. הבית השלישי כנגד הפתח השלישי בגן עדן והוא בנוי מכסף וזהב ושוכנים בו האבות וכל ישראל שיצאו מארץ מצרים ודור המדבר וכל בני דוד המלך חוץ מאבשלום, ושם דוד ושלמה ושם כלאב בן דוד חי, ושם כל מלכי בית דוד חוץ ממנשה, ושם משה ואהרן שהם ממונים עליהם, ושם כל כלי כסף וזהב הנחמדים וכלי אבנים טובות ושמנים וחופות ומטות וכסאות ומנורות של זהב ושל אבנים טובות ומרגליות. אמרתי למי אלה מזומנות? ענה דוד ואמר לי כל אלה לבנים השוכנים בעולם שבאת ממנו, ואמרתי לו שמא יש שם מאומות העולם אפילו מבני עשו אחינו, אמר לי לא, שכל טובה שהם עושים בעולם הקב"ה משלם להם שכרם בחייהם ובסוף יורשים גיהנם, אבל בישראל כל רשע שבהם לוקה בחייו וזוכה לגן עדן. הבית הרביעי כנגד הפתח הרביעי והוא בנוי מכסף ומזהב ומפז ויפה כאדם הראשון וקורותיו מעצי זית ובו צדיקים גמורים ונאמנים, ולמה מעצי זית על שהיו ימיהם מרורים כזית. הבית החמישי הוא בנוי מכסף ומזהב ומפז ומכתם ומזכוכית ומבדולח ונהר גיחון מושך אל תוכו וקורותיו זהב וכסף ומעלה מכל ריח הלבנון, ומטות כסף וזהב ובשמים תכלת וארגמן מאריגת חוה ותולעת שני ושש ועזים מאריגת המלאכים ושוכנים בו משיח בן דוד ואליהו ואפריון מעצי הלבנון, עמודיו עשה כסף רפידתו ארגמן ובתוך האפריון משיח שוכן שהוא אהבת בנות ירושלם. ואליהו זכור לטוב נוטל ראשו של משיח ומניחו בחיקו ואומר לו החרש כי הקץ קרוב ואבות העולם והשבטים כלם ומשה ואהרן ודוד ושלמה וכל מלכי בית דוד ומלכי ישראל כל שני וחמישי ושבת ויו"ט באים אליו ובוכים עמו ומחזיקים אותו ואומרים לו

---

(1) עובדיה הנביא היה גר אדומי, עי׳ סנהדרין ל"ט: ויק"ר פי"ח ב׳.

דום והשען בבוראך כי הקץ קרוב. ואף קרח ועדתו ודתן ואבירם ואבשלום באים אליו כל יום רביעי ושואלים אותו עד מתי קץ הפלאות ומתי תשוב תחיינו ומתהומות הארץ תשוב תעלנו? והוא אומר לכו לשאול לאבותיכם, והם מתביישים ואינם הולכים. וכשבאתי אצל משיח שאל אותי ואמר לי מה עושים ישראל בעולם שבאת משם, אמרתי לו הם מחכים אותך בכל יום, מיד הרים קולו בבכיה. הבית הששי יושבים בו מתים בדרך מצוה. הבית השביעי יושבים בו מתים מחולאים בשביל עונותיהם של ישראל.

ועוד אמר ריב"ל (2) בקשתי למדוד בגיהנם ולראות אותו ולא נתנו לי רשות, משום שצדיקים לא יראו גיהנם, ושלחתי לאותו מלאך ששמו קומם שיכתוב לי גיהנם כולו ולא היה יכול, שבאותו שעה המיתו ר' ישמעאל כ"ג ור"ש בן גמליאל ועשרה צדיקים ובאה השמועה ולא יכולתי ללכת עם אותו המלאך לגיהנם. יום אחד עמדתי וקבלתי לפני קנור המלאך ושלח עמי האור עד שבאתי לשערי גיהנם והם פתוחים, והרשעים שהיו שם ראו את האור ושמחו ואמרו זה לזה, האור הזה יוציאני מכאן. וראיתי בתים ארכן עשרה מילין ורחבן חמשה מילין פתוחים לגבים גבים של אש שעומדין ואוכלין את הרשעים, ואחר שאוכלין אותם עומדין מעל האש על רגליהם ונופלין ונשרפין. ובאותו הבית יש בו עשר אומות מאו"ה ואבשלום בן דוד ממונה עליהם, ואומרים אומה לאומה אם אנחנו חטאנו מפני שלא קבלנו את התורה אתם מה חטאתם? משיבים להם אף אנו כמוכם. אומרים לאבשלום אתה ואבותיך שקבלתם את התורה למה [אתה בתוכינו]? אומר להם על אשר לא שמעתי למצות אבי. ומלאכים עומדים מכאן ומכאן במקלות שלהן ומנטלין אותם על האש והם נשרפין כולם, ואח"כ רצים לאבשלום ורוצים להכותו ולשרפו באש, ובת קול אומרת להם, אל תכו ואל תשרפו אותו שהוא מזרע ישראל שאמרו לפני נעשה ונשמע והוא בן דוד עבדי, ומניחים אותו על כסאו ומושיבים אותו בכבוד המלך. ולאחר כן מוציאים את הרשעים מן האש כאלו לא נשרפו ולא נגע בהם אש כלל וחוזרים ושורפים אותם, וכן עושים להם ז' פעמים ד' ביום וג' בלילה, ואבשלום ניצל מכל אלה מפני שהוא בן דוד. א"ר יהושע כשראיתי כל אלה חזרתי לג"ע וכתבתי כל הדברים האלה ושלחתי אותם לר"ג ולזקני ישראל והודעתים כל מה שראיתי בג"ע ובגיהנם. המקום יצילנו מדינה של גיהנם ויתן לנו חלק לעוה"ב עם הצדיקים והחסידים בג"ע, אמן.

יואב: מדרש שנוסד על הפסוק „והוא עבר לפניהם" (בראשית ל"ג ג') ודרשו ע"ז הה"ד כרחם אב על בנים (תהלים ק"ג) וכו' (ב"ר פע"ח י"א), כמו כן יעקב שעבר לפני בניו עשה זאת במדת הרחמנות. הרעיון כי רחמי האב גדולים מרחמי האם הושם בפי יואב בן צרויה כאשר בקש את דוד לרחם על אבשלום בנו להשיבו לביתו (ש"ב י"ד) וסמכו על הפסוק כרחם אב על בנים כן תרחם עלינו (תהלים קי"ט ג'), לדעת פרופיסור לאצארוס כוונת המדרש לבטל הרעיון של כת הקתוליקים באמונת הנוצרית המאמינים באהבת מרים אם ישו הנוצרי (עי' הקדמת יעלינעק בית המדרש ח"ה xxווו), אך השערה רחוקה היא. המדרש עתיק הוא כי נכתב בלשון ארמית, ונמצא בכ"י מינכען סי' 260 צד 166, ונדפס ע"י יעלינעק בביהמ"ד חדר ה'.

מדרש רבותינו על הפסוק והוא עבר לפניהם

[מבית המדרש ח"ה צד 52]

כרחם אב על בנים כן תרחם עלינו. אמרו כד שמע יואב לדוד דאמר כן תמהא, כלום אבא מרחם על בנוי טפי מאמהון? והלא אימא רחמא עליהון סגי היא, מצטייפא עליהון בעבורא ועל מתברא (1) והיא מרביה להון בביתא, והוא אמר כן? אלא אמר יואב איזיל ואחמי בריתא דברין ואדע קושטא אם לאו. עטר בכל תחום ישראל לאיסתכלא, מטא לחד אתר ואיתאכסן גבי חד גבר סב מסכן דהוו ליה תרין עשר בנין וההוא גברא טריד כל יומא ויומא בעבידתיה ולעידן רמשא הוא קני מאגרית לחמא והוא זון גרמיה ואינתתיה ובנוי ברוחקא, ואע"ג דהוא סב ומסכן לא הוה לבנוי למטרח בעבידתהון אלא הוא טרח עליהון וזון להון, וכך הוא עביד כל ליליא: פרים לחמא לארבסר בצועין והדר יהיב לכל חד פרוסתיה ולאינתתיה פרוסא חדא והוא הוא אכיל חדא. כד חמא יואב תמה אמר לית לי לנסויי כי אם בהדין. למחר כד אזיל סב לדברא לעבידתיה אמר ליה יואב מה עסקך דאת גבר סב ואת טרח כל יומא ומאכיל לבניך, לא טב הוא ליך דאינון יפלחון ואת אכיל? אם למלכי (עצתי) את שמע הוי מזבין חד מנהון ופרנס בהון גרמך ובניך אוחרנין. כד שמע ההוא גבר סב נזף ביה ואזל ליה. אזל יואב גבי אמהון נמת לאימה פתגם דין דאתון אתון עבדין סבין ואית לכון תרין עשר בנין ואתון טרחין ואינון אכלין. אמרה כן עלמא נהוג דאבא ואימא זנין לבניהון, אמר לה כד אתון מלאין נפשכון בעבידתא כל יומא לא טב לכון דפרנסין יתהון בלא עמלא ובלא ליאותא מגו רווחתא, אמרה ליה באידין ענינא, אמר לה זבינו לחד מבניכון ואתון נסבי מיניה ממונא סגי ותפרנסון גרמיכון ובניכון ברווחתא. אמרה ליה אימר לבעלי דלמא יאות ליה, אמר לה תימרי ליה, אמרה ליה דלמא לא צבי, אמר לה זביני יָתיה ובעליך מטול דאינון סגיאין לא חכים ליה, אמרה ליה מסתפינא דאי ידע

---

(2) זה המאמר נוסף ע"פ נוסחאות אחרות, ולא נמצא בס' תורה אור, כי שם מסיים בגן עדן, ואומר כי „האגרת בענין גיהנם דומה לדבריו באגדה".

(1) צופיה ותשגיח עליהן בזמן עיבורה ובזמן הלידה.

ביה ולא יכילנא למיהדר הוא קטיל לי, אמר זביני יתיה לי ואני איתי לך טימיה (אוצר) מאה דינרין דדהב ואי רגיז אנא מהדרנא ליה. כד שמעת ליה נסבא ממונא ויהבת ליה חד מבניהון ואזל ליה יואב לבר מההוא דוכתא עד דיחמי מה ליהוי. ברמשא כד יתיב סבא למיכל על פתורא נסב לחמא ובצע ליה לארבסר ביצועין ויהב לכל חד וחד פרוסתיה וכד חמא דאישתאיר ליה פרוסא חד צוח בקל סגי וחד אנה הוא? נמת ליה אינתיה עם חביבא הוא, אמר לה זילי צוחי ליה דלא אכול עד דייתי, אמרה ליה ניכול והדר אצוח ליה, אמר לה דלא נשהים. כד חמתא כן אמרה ליה מה אנא מכסינא מינך דזבינתיא לההוא גברא דהוה בביתא דין והא לך מאה דינרין דדהב דנסיבית מיניה ובגין דלא תצטער במזוניהון עבדית כן, כד שמע כן שדי סגי (²) ולא אכל ולא אישתי בהאי ליליא. בצפרא קם ונסב הנהו מאה דינרין ונסב מאני זיינא דידיה דאם משכח לגברא דזבין בריה ולא בעי למיהדר ליה ולמישקל ממוניה דהוא קטל ליה. אזיל בתריה דיואב דהוא קאים באורחא והוא ממתין על דא, ארים עינוהי וחמא לההוא סבא רהיט בסטריה, אמתון ליה. אמר ליה ההוא סבא אהדר לבריה וסב טימא דידך, אמר ליה יואב אימיה זבנית יתיה לי ואנא מהדרנא לך ולית לה חלק בברך כותך? אם תימר אף לך אית חלק ביה, כבר אית לך תריסר בנין ובכלהון אית לה פלגא ואת פלגא, היא זבנה חד ואת סב חד לקבליה, א"ל לא תוסף למללא כן דאי לא מהדרת לי יתיה או אקטלך או תקטליני. כד שמע יואב כן נחך ונסב ממונא ואהדר ליה ית בריה. אמר יואב יאות אמר דוד כרחם אב על בנים ולא כרחם אם, דאילו דין טליא אימיה זבינת יתיה ליה, דלא היא טרחת במזוניה, ואבוה דטרח במזוניה מסר גרמוהי למקטלא עליה, הוי כרחם אב על בנים!

יוחנן בן זכאי: אגרת מיוחסת לרבן יוחנן בן זכאי אשר כתב בירושלם בצווי הנשיא רבן גמליאל הזקן להנשיא יוסף בן שמעא בעיר רומא בעשרים וששה לחדש כסלו שנת ג"א ושמונה מאות ושלש עשרה לבריאת עולם. האגרת כוננה נגד דת הנוצרית, ונכתבה ע"י מחבר פלאי והוא תלה את עצכו באילן ג-ול כריב"ז, והזיוף ניכר מתוכו כי שנת ג"א תתי"ג היתה ט"ז שנים קודם החורבן והוא מזכיר באגרתו „אריכות הגלות" כמה פעמים, ומזכיר את פאולוס ופטר שהיו אח"כ, גם לא מנו אז לבריאת עולם כ"א למנין השטרות. בכ"ז אין ספק כי האגרת היא עתיקה מאד וקדומה בזמן, בעת שהיו עוד הנוצרים הראשונים מקורבין ליהודים עד שהיה מן הצורך להזהיר את בני ישראל להתרחק מהם. אמנם אין ספק שנוספו בה מאמרים ועניינים הרבה אח"כ ע"פ הסוד ורמזים וגימטריאות ובפרט לפי מספר קטן. האגרת נדפסה מכ"י ישן בעיר משארטקאוו בגליציא בשנת תרנ"ה, ופעם שנית בס' „ספורי מחוקקי דת הנוצרים" בלונדון בשנת תרס"ו, אך המדפיס העלים מקום ושנת הדפוס ורשם בשער כי נדפס ע"י היברו פאבלישינג קאמפאני בברוקלין אצל נויארק.

מכתב ר' יוחנן בן זכאי מירושלם

[מספורי מחוקקי דת הנוצרים]

שמעו אלי בני אברהם יצחק ויעקב עם סגולה, בכם בחר ה' אלקים אשר שמו נורא בגוים והוא יברך אתכם בשלום כאשר דבר, כי הוא יעשה בודאי כאשר אמר.

זכרו ועשו, הזהרו במעשיו ובתורתו הקדושה, והואיל חוש הראיה מביא לידי זכרון ע"כ אכתוב לכם שורש מעשי ה' כי נורא הוא אשר נרמז לו בטעמי שני גירושין בסוד גדול ונורא ונמסר לו מאבותינו איש מפי איש שלאחר שני גירושין תפשוט הקטן שבאומות (ישראל) בכל העולם ולהם יתיהב רשות והורמן לילך בסוד ה'. בתחלה ברא אלקים את העולם באמירה שהיא אחדות, ושיתף את הרחמים בדין, ובמלאת הדין והרחמים ברא את האדם בצלמו ביו"ד וה"ה (יה) כי מספר ה"ה הקריאה יו"ד הכתיבה, ושניהם הכתיבה והקריאה עולים י"ד ושתי ידים עולה שבעה בימי הקריאה (¹), וצוה את האדם לשמור את עץ הדעת טוב הוא השם (²) ורע הוא החט (³), וכאחת עולים שבעה הוא העץ שהוא הנחש ולא שמר ע"כ חסר הע' מן האדם, וכיון שראה הנחש שהאדם עומד ברחמים ודין והאשה יוצאת מאדם הלך לעורר הע' ולהאבידם מתואר האדם, וכדי שיהיה דבריו נשמעין לקח בדברים את האשה שתתן גם לאישה לפיכך אמרה תורה ותפקחנה עיני שניהם ופקרו באחדות אלקינו העולה כח, לפיכך קללו הקב"ה בגחון ובעפר ובעין ובחט כל ימי חייו, והוא ישופך ראש בשש ברחם ובדין (⁴), ואתה תשופנו עקב ביו"ד שהוא אחדות אלקינו באין סוף באחרית הימים תמצאנו. ואל האשה אמר הואיל שחסרת האמת יתהפך בעץ לעצ"ב, בעצב תלדי בנים, ואל האדם אמר הואיל ושמעת לקול אשתך לבטל האמת ארורה האדמה בעבורך לפיכך קוץ ודרדר הוא הע' דרדר הוא שלש תצמיח לך לדבר לעתיד על אל אלים באחד העולים קוץ ודרדר, שתוציא ממנו העי"ן והשאר שלש במקום הדרדר. בזיעת אפיך תאכל לחם הוא ו' ה' צור עולמים. עד שובך אל האמת באדמה כי ממנה לקחת, כי עפר אתה הוא ח"ט ואל העפר תשוב לח"ט, ושתי פעמים ח"ט עולה ד"ל, והוא העין שחסרת מן האמת ונשאר השלש ולקח השם אחדותו

(²) הפיל את עצמו כמה פעמים לארץ.

(¹) ר"ל ה"ה י' במספר קטן י"א ועם ג' אותיות הה"י עולים י"ד, ושתי ידים היינו יד במ"ק ה' ומספר ב' יודי"ן במ"ק ב' הוא ז'. (²) כי הוי"ה במ"ק עולה טוב. (³) ג"כ במ"ק. (⁴) פי' ראש במספר קטן שש כאותיות של רחם דין, היינו מדת הרחמים ומדת הדין, ורחם בהפוך הוא חרם.

מאור הקדמון הוא האמת, ונתן במקום האחדות העין שנחסר מאמת, כמ"ש ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עו"ר וילבישם, ולפיכך קרא לאשתו חוה שהוא אחת ע"ש האחדות שנחסר על ידה. וכיון שנאבד האחדות מאדם ומאמת נשאר דם מת, אשר כל אחד הוא שמונה כח"ט, על כן אמרה רבקה קצתי בחיי מבנות חת. ובהיות אחר חורבן בית ראשון נתעוררה העי"ן ונתמלאה ואוי לעין שכך רואה כי מאז היתה האחדות ע"י קצת אשר בשם ישראל יכונה ומהם באין כל הגוים להאמין בשקוץ ח"ת ועל זה צוה ה' לאבינו אברם להמול והוסיף לו ה' משרי שנאבד ע"י האשה למלאות עיני ה' שחסרה ה', ואעפ"כ שמה מורה על האחדות מביאים העי"ן שנחסרה, לפיכך נקרא יעקב ישראל כדי שלא יקימו בחת ואשרי עין שרואה כל אלה, כי הוא אמת. ולעת עתה הטיל הנחש את הזוהמא ממנו בן הנדה חת בשמו וחת בתוארו העולה משיח (5) יצא מעם ה' ומהיות הנחש אשר הוא ג"כ חת מעיד, וכפה על האמת את מכסת שקרו לדבר בה' סתימות עם האמת וכפר באחדות ובתורת אלקינו ולעג על דברי רז"ל מאד, אבל אנו מקנאים את קנאת השם ומסרנו אותו למיתה ע"י שופטינו מארצנו אשר אשר העמיד עלינו הקיסר מעירכם ונקבר בקבר סרוח כדין רשע מסית והושלך מקברו כפגר מובס ונאבד מן העולם, אך טומאתו נשארה בארץ וקול זועת הטומאה נשמע בכל מקום, עמד הטומאה וחי, וכותבים ספרים אין קץ על מעשיו שלא היו וקראו את שמו משיח, אשר הוא העין תלעג לאב בטומאת הנגע בי"ה בש"ש ואומרים שהוא בא למלאות דברי תורה והוא היה בן סורר ומורה להכות בשש הטמא בלי אותיות הטהור שש בש"ש ונתן תורה חדשה אשר בדה מ ב טומאתו להחליף את האחדות בשקץ, ומה לי להאריך בטומאה, כי אסור להסתכל בצורתה ובהויתה, אך זאת דעו אחב"י המפוזרים באומות, אל תאמינו באנשים הפושעים הנקראים שלוחים הנרמזים בעין הרע כי המה חוטאים ומחטיאים את הרבים, והואיל שהטומאה הגבירת יד ע"כ חזקו ידיכם בטהרה אהיה אשר באמת, וחדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא מן הפושעים להעמיד השילוש באמת אך הואיל שהאחדות נחסר ממנו נשאר מת וח"ת מח"ט אנושי מזוהמת הנחש. וכל הנוגע יטמא טומאת עולם אשר אין לה תקנה, ושלוחי המות תקראם את שמם הרקבון אנשי חרם ותהיו מקנאים קנאת ה' לעקור שרשם מהארץ שבל יעמוד עוד. וזאת ידוע תדעו שגם דבריהם השקרים יתפזרו בארץ כמוץ לפני רוח כאחד הנרדף בעין להלביש את כל הארץ בטומאה. עד עת וזמן אשר נטמן מעינינו אז יבלע ויסיר ה' את הטומאה מארץ והיה ה' למלך על כל הארץ והיה הוא אחד ושמו אחד, שהמה ח"ת הקדושה ואשרי המחכה לו באמת, הזהרו מפטר חמור הנדחה שה פזורה, אל תשמעו אל דבריו דברי שוא אך תרעפו אותו בקשוי ערפו בכל מיני ערופה ודחויה שבעולם, ושם עמכם איש צורר היהודים איש משחית מתלמידי ר"ג הנשיא חומץ בן יין שלוש בן עין מתלבש בלבוש כתנות עור מזוהמת הנחש ושמו היה לפנים שאול אבן שאול ואבדון עמו ועם דבריו ועדן קרא אותו ימ"ש פועל אות לאמר שהוא יכול לפעול אותות ומופתים ואינו כן כי הכל עושה בכח ובפעולת השטן והוא פעל עות אשר לא יוכל לתקן, רשע ופושע יקרא את שמו הרקב לדבר על ה' ועל התורה סרה לאמר נגתקה אמרותימו ונשליכה ממנו עבותימו, אבל יושב בשמים ישחק והשם ילעג למו, והנחש אשר בחור ישוך בלי לחש בלי השגחת עינים הרואות כל לבעלת לשה"ר כי אין לו יד בנחלת ה', מות הוא ולא חיים שרף הוא ולא מלאך, כי קליפת הטומאה הנחרה בו לדבר כל אלה בשם אמת, והנוקם בו הן במיתה והן בגופו מקנא את השם יקרא וברית שלום ינתן לו ולזרעו אחריו, כי הוא מחלל את השם בפרהסיא ואין לו חלק בבני ישראל, כי הוא מסית ומדיח את עם ה' לילך אחרי אלהים אחרים, והתורה אשר לא ידעו אבותיהם מעולם, ואוי לעין הרואה את כל אלה, ע"כ הזהרו מדבריו כי חכמת הטומאה בו אשר כרסה בטומאת הקרי, כי ספרי הקדושים מטמאים את הידים ואת הרגלים של הרוצים לילך בטומאה, וחיים הם למוצאים בחכמת ה', וסם המות להולך בהם בטומאה לטמא את גופו ונשמתו, ואין שום אדם יכול להשיג ולסבור את חכמת ה' כ"א ע"י מתנות ה', ע"כ בקשו את ה' אלקים ביראה ואהבה שיתן לכם לב לעסוק בתורתו הקדושה והטהורה כמו שצוה לכם בשמו של הרועה הנאמן.

ראו איך הנביא מזהיר אותנו באחרית הנבואה זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב על כל ישראל חוקים ומשפטים (מלאכי ג' כ"ב) לא לבד לשמוע רק לעשות כי לא הידיעה עיקר אלא המעשה, עסקו בתורה שבכתב ושבע"פ כי זה ראה יעקב בחלומו שנאמר ויקח מאבני (רבים) המקום (בראשית כ"ח י"א) והיו לאחדים תחת ראשו, שנאמר ויקח את האבן כי לא ב' תורות המה ח"ו הם מלהזכיר, רק תורה אחת הנראת כשתים פנים ואחור, כי דברי חכמים כמשמרות לנטיעה של תורה שבכתב, ואם תקיימו את דברי שתיהן אשר אלו ואלו דברי אלקים חיים אזי תזכו לעלות בסולם אשר ראשו מגיע השמים ומלאכי אלקים עולים ויורדים בו, ויביאנו אל המקום אשר ברא ה' להחיותנו עד עולמי עד. וזאת לכם לדעת כדי להבין את כל אלה דעו שהשונא מין אנושי הנחש הקדמוני בא בתחילה בעלילה אל נושאת פרי אדם (זו חוה) והסית נגד צווי ה' כדי להאביד עץ זה אדם מלהביא

---

(5) משיח עולה במספר קטן שמונה שהוא ח"ת; ונחש עולה במ"ק שני פעמים ח"ת.

בכורים אלו ישראל להשם, ואחר זאת כל ימי שני אלפים תוהו היה מסית ומדיח את זרע אנוש ומעט מהן השכילו בשכל הטבע ובעזר השם לא שמעו אל דברי הארור מכח מצות ה׳ עד שבא משה שמספרו כמספר שבטי ישראל העולה מן המים אשר המה אמת, ונתן התורה בטוב חוקים ומשפטים ומצות כמספר של אברי אדם וגידיו בשתי ידיו ברמ״ח ובשס״ה העולים כח כדי לשמור נפש האדם מזוהמת הנחש. וכשהלך משה ליקח עשרת הדברים אשר המה חצים לה׳ וחצים לאדם (6) אשר עליהם עומדת התורה כולה, הלך המסית והמדיח להסית את ישראל באחד, כי אהרן אחד ועגל ג״כ אחד ואמר ברעתו לבלבלם: לא זה אל נכר כ״א אלקיכם, וכיון שבא משה וראה מה שעשה הנחש הלך וביטלו באש אשר הוא אחד ופיזר אותו במים לבטלו באמת, ואמ׳ לא זה אל אמר וצוה באזהרות גדולות לבל יעשו עוד כזה וכל הנביאים הזהירו את ישראל כל ימיהם ע״ז, וכיון שראה הנחש כי התורה והמצות הם נגד עצתו הביא השטן בתוארו ובצלמו את האיש הרע צר ואויב הזה להשחית את חלק ה׳ בתורתו ובמצותיו והעמיד את דבריו הטמאים אל דברי התורה הקדושה כדי להגביר טומאתו על ישראל. ועתה אחב״י אל תאמינו אל חלומותיו ואל דבריו דברי השטן להסית אתכם לאמר ראשונים לא בהנו וסברו את דברי ה׳ אבל אנו יודעים את התורה ואת עמקי סודותיו, ע״כ נלכה ונעבדה עבודה אחרת אל תשמעו להם לטמא בהם רק השמד תשמדון מהר מן האדמה כי דברי התורה ומצות ה׳ לא ימושו עד עולם, כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם (דברים כ״ג י״ט), ע״כ הזהרו מאנשי הנחש כי עקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש של גיהנם ואבדון ושוא ושקר, חזו וראו איך הזהיר אתכם ירמיה הנביא (י״ז א׳) חטאת יהודה כתובה בעט ברזל וגו׳ מחטאת הבא מיהודה בשלש אשר היא כתובה בעט היא העין הרע ברגל ביד העומדת על יד התורה אך הוא על לוח הבדוי מלבם, כי כה אמר ה׳ ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ועי״ז מן ה׳ יסור לבבו (שם י״ז ו׳) ולא העמיד הנביא את דבריו בארור לבד אלא והיה כערער בערבה אשר לא יראה טוב זו תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, והמה לא יראו את הטוב הצפון לצדיקים לעתיד אך ישכנו לעולם בארץ מלחה וחררים במדבר וירדו לבאר שחת כי אנשי דמים ומרמה המה לא יחצו ימיהם, ואין להם חלק בה׳ אלקי ישראל. אכן ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ כי הוא לא יראה חמימות הגיהנם כי מקוה ישראל ה׳ ולא אדם, והואיל שישראל מקוים לה׳ לבד והיה ה׳ תקוותו לטהר אותו מטומאת הנחש ועוזבי ה׳ והסרים מתורתו יכתבו בארץ צלמות בשאול ואבדון על אשר עזבו את מקור מים חיים האמת והניתן ביד ה׳, ומי שעזב את התורה עזב גם את ה׳ אלקינו מודיענו ורופאינו ותהלתנו. והם אומרים איה דבר ה׳ בעין הרע יבא נ״א כי כלה כל דברי התנ״ך בשקוץ משומם המשקצים ומשממים את כל הארץ באבן נגף ובצור מכשול באון גליון, חלילה לכם אחב״י להאמין בזה כי התורה אשר דבר א קינו יקום לעולם בא״ס והמורדים האלה נטשו את מים קרים נוזלים על עיף זה בית ישראל העיפים בגלות והתורה מגינה עליהם ושכחו בזדון לבביהם את אלקי ישראל, ולשוא יקטירו ויכשילום בדבריהם משביל אשר היה מעולם זהו התורה ללכת דרך לא סלולה ויאמרו לכו ונחשבה ירום י״ה זה התורה והמצות אשר צוה לנו ה׳ וזה כסא כבודו רם ונשא מחשבות זרות, הנם שאנו יודעים שלא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם ודיבור מנביא אעפ״כ לכו ונכה את התורה בלשון הרע בזוהמת הנחש לפרש אותה כאשר עם לבבינו להרע ולא להיטיב ולא נקשיבה לדברי תורה שבע״פ, ראו מה שהתורה הקדושה אוננת לפני ה׳ ואומרת (ירמיה י״ח) הקשיבה ה׳ אלי ושמע לקול יריבי, הישולם תחת טובה רעה כי כרו שוחה לנפשי, זכור עמדי לפניך לדבר עליהם טובה להשיב את חמתך מהם, לכן תן את בניהם לרעב והגירם על ידי חרב ותהיינה נשיהם (של אלו המאמינים בהם) שכולות ואלמנות, ואנשיהם (המחזיקים אותם) יהיו הרוגי חרב, בחוריהם (אלו אנשי מלחמותיהם) מוכי חרב במלחמה, תשמע זעקה מבתיהם (בתי תפלתם) כי תביא עליהם גדוד פתאום (בטל את הועבת תפילתם בגדוד המשחיתים פתאום בגדודי השטן ובלבלם) כי כרו שוחה ללכדני ופחים טמנו לרגלי, ואתה ה׳ ידעת את כל עצתם עלי למות (לאמר התורה חסר וניתן במקומה און גליון וכליון וימלל מילין לצד עילאה זהו התורה שבכתב ויבואו קדושין עליונים זהו תורה שבע״פ וסברו להשנא זמנין וד״ת בלשונם הרע, לכן) אל תכפר על עונם וחטאתם מלפניך אל תמחי (תמחול) ויהיו מוכשלים לפניך בעת אפך עשה להם (שם) להשמידם מתחת השמים כי מרו בדבריך דברי אלקים חיים. ודעו שהמה ותורותיהם הכליון יגבירו על עלמין ועל עמא קדישין עד עידן ועדנים וחצי עדנין, ואז יתערו מעל הארץ והשם יטהר באש התורה את כל הארץ ומלכות עמו ישראל יתגבר על כל מלכות עלמא אזי ילכו כל העמים בתורת ה׳, ובעת ההיא יחזיקו עשרה אנשים מכל הלשונות הגוים בכנף איש יהודי לאמר נלכה עמכם כי שמענו כי ה׳ עמכם. ועתה אחב״י שמעו אלי דברי אמת ואל תאמינו להאותות והמופתים של הפושעים האלה בנפשותם כי מנסה ה׳ אתכם לדעת הישכם אוהבים אותו בכל לבבכם ובכל נפשכם, אחר ה׳ תלכו ואותו תיראו, ובמה תלכו ובמה תיראו? אם תשמרו את מצותיו ואז בקולו תשמעו ותעבדו אותו ולא אחר, ובו תדבקו ולא באחר כי הוא חלקכם אזי

(6) ע״ע עשרת הדברות באוצר ישראל.

טוב לכם כל הימים, ודעו נא זאת אחב״י שאנו נקראים קדושים על דעת משפט הבכורה שלו ונקראים תבואות ה׳ ואין בנו מום כי יעקב איש תם, ורוה״ק מעידה עלינו כלך יפה רעיתי ומום אין בך, והואיל שאין בנו מום אין אנו נאכלים לבעלי כהני אדמה אשר המה במום ובי״ד המשחית, לכן בא ויצא איש המכלה הזה לאברנו להטיל בנו מום שנהיה נאכלים לאויבינו, אויבני הגשמי והרוחני, ובקש לסמא את עינינו ממאור תורה, ע״כ התחזקו והיו לגברים אנשי ה׳, ה׳ אור לכם עד עולם אם אחר תורתו ומצותיו תלכו אזי תשמרו את נופכם ונשמתכם לקרא לכם תמימים בשם אלקיכם ולא במום.

ראו מה שיעקב אבינו הזהיר אותנו ממום הרע הזה ש־בא בתואר משיח אשר שבע תועבות בלבו באמרו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים (בראשית מ״ט י׳) ר״ת לא יש מום רע כיש״ו ותיבת היו״ד הוא האחדות אלקינו ולא יסיר המום הרע הזה מישראל עד כי יבא שילה אשר לו המלוכה שבל עלמא דיליה הוא, ע״כ ממום שבכם הזהרו שבל יהיה לכם למוקש ותדבקו באלקיכם ובתורתו ובמצותיו ואם תעשו כן אזי כל לשון אשר תקום אתכם למשפט תרשיעו כי אין להם אמת העולה אחד כי המה המשקרים האחדות, ואם תשמעו לי אזי טוב יהיה לכם בעוה״ז וטוב לכם לעוה״ב בעולם שכלו טוב, כי כלכם בכלל עוה״ב ואשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה׳ ולא באדם כי תשועת ה׳ תשועת עולמים, אז תאמר התורה מן המצר קראתי יה ואתה ענני במרחב י״ה, ע״כ לא אירא מאדם הסומכים על אדם כי השם בעוזרי ואראה נקמת שונאי, כי טוב זהו תורה חסה בה ולא באדם, כל הגוים סבבוני אבל בשמך אמילם, המה דחוני לנפול ואתה עזרתני כי אתה עזי וזמרתי וישועתי ובימינך עשיתי חיל, לא אמות כאשר חשבו כי אחיה בגבורת ה׳ לספר כל מעשיו, שער ה׳ אני ועל ידי צדיקים יבואו בו לה׳, ע״כ אמרו נא ישראל ובית אהרן ויראי ה׳ כי לעולם חסדו, אודך כי עניתני ותהי לי לישועה, אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה, כי מהשם היה ולא מאדם והשם יעשה נפלאות בעינינו.

וכשראתה התורה אריכות הגלות אמרה אנא ה׳ הושיעה נא אנא ה׳ הצליחה נא, ורוה״ק משיבה המתן בתי המתן עד אשר ברוך הבא בשם אלקיכם אזי ברכנוכם את כלכם מבית ה׳, אמרה התורה אח״כ אל ה׳ ויאר לנו בגלות החושך הזה באורך ובאמתך לאסור חגנו בעבותים עד קרנות המזבח במשיח בן יוסף אשר מיתתו יהיה לנו לחנא במלחמות גוג ומגוג, ואחר זאת תאמר אלי אתה ואודך אלקי ארוממך הודו לה׳ כי טוב כי הראה לנו חסדו במשיח בן דוד, משכר עוסקי ועושי תורה הוא הוא אשר נקראים תמימים בלי מום ונתברכו באשרי לומר אשרי תמימי דרך, ומי הם ההולכים בתורת ה׳ אלו נוצרי עדותו בכל לבם לדרוש את המצות, ואם אתם עושים כן תקראו פועלי צדק ולא עושי עולה, כי בדרך ה׳ הלכתם אשר צוה לכם לעשות מצותי עד מאד, ע״כ התפללו אל ה׳ שנתן לכם לב לע..ות חקותיו ולהבין דרכו הטוב ואם תביטו אל מצותיו אזי לא תבושו ולא תכלמו לנצח עד עולמי עד. אמרו כל בית ישראל אודך ביושר לבב בלמדי אותם לשמור חקיך ולא עשית כן לכל גוי כי בנו בחרת ואותנו למדת משפטי צדקך, ואם את חקיך אשמור ידעתי כי אל תעזבני עד מאד. ותדעו שגלותכם מאד יתגבר עליכם עד שיתמלא השם ואבי כל בני עשו וכח מלא שלו הוא גוג ומגוג תאבד ע״י כח ה׳ אשר הוא אחדות אלקינו וישבר ה׳ את הקשת משמאלו זהו ח״ת הטומאה והחץ אשר הוא ג״כ ח׳ הטומאה מימינו תפול, ויפיל אותו על הרי ישראל, אזי ידעו כל האומות את כבודו של השם אשר הוא אל אלקי ישראל ולא אדם והוא הגלה את ישראל בעונם הוא ישוב את שבות יעקב והוא יתן לרחמים כל בית ישראל ואז יקנא ה׳ את שם קדשו המחולל בגוים והיה ה׳ לאלקים לנו עד עולם מיום ההוא והלאה כאשר יכנס ה׳ את עמו ישראל מכל הארצות אשר הפיצם שמה ולא יותר מהם עד אחד שם, ולא יסתיר עוד פניו מהם מאחר אשר ישפוך רוה״ק על כל ישראל, כי ה׳ אלקים אשר דיבר.

אלה דברי המצפה על תשועת ישראל ומבקש לה׳ אלקים על עזרתנו לעזר מעט עד שיבא המורה צדק לגאלנו ולמלוך עלינו עד עולם סלה. הצעיר יוחנן בן זכאי מירושלם הכותב בשם רבינו אור ישראל רבן גמליאל הנשיא ובשם כל התלמידים הנלוים עמו וסרים למשמעתו ומקנאים קנאת ה׳ צבאות ותוה״ק ועמו ישראל הקדושים ובשם כל הצדיקים מעמנו אשר היו בירושלם, ונאמר שלום לכם וה׳ יברך את עמו בשלום עד עולם אמן. בעיר הקדושה ירושלם שנת שלשת אלפים ושמונה מאות ושלש עשרה לירח כסלו לבריאת עלמא.

הכתב הזה נשלח ע״י ינאי תלמידו של ר״ג הנשיא ליד הנדיב יוסף בן שמעה הפרפה נשיא אחד בתוך אמוני עם סגולה בעיר רומא, השם ינן ע״יהם אנס״ו.

סליק

יום הדין: ע׳ גן עדן וגיהנם

יונה: מדרש יונה נמצא בנוסחאות שונות: א׳) בפרקי דר״א פרק י׳ והוא גם היסוד לילקוט שמעוני ח״ב רמז תק״ן ותקנ״א; ב׳) מדרש יונה הנדפס ראשונה בפראג בשמת״ה (1595) ואח״כ באלטונא עם סבוב ר׳ פתחיה ובבית המדרש ליעלינעק חדר א׳ ועוד כמה פעמים; ג׳) מדרש יונה כ״י די רוסי סי׳ 563 ונדפס ע״י רח״מ הורוויץ בקובץ מדרשים קטנים ביחד עם הנוסחאות הנ״ל. המאמר ויאמר ה׳ לדג

בנוסחא ב׳ נמצא ג״כ בזהר פ׳ ויקהל בלשון ארמית ונראה שבעל המדרש העתיקו משם ללשון הקדש באיזה שינוים, גם לקחו מהזהר (שם) הרעיון לדרוש את סיפור יונה למשל על הגוף, והגאון ר״א מווילנא בביאורו לספר יונה (ווארשא תקצ״ז) בנה ע״ז יסוד פירושו להספר הזה, ובמשל הזה השתמשו גם בעלי הפייטנים, בסדר .רב עמרם גאון ח״ב בפזמון צ״ג לר׳ אברהם המתחיל אמנם כי דברך לדור ודור קיים וכו׳ אני יונה הנני כיונה בלי אבר וכו׳ הנני אות ומופת לכל נבראיך וכו׳. ונראה שדרשו דרוש יונה בתפלת מנחה ליוה״כ אחר המפטיר.

מדרש יונה

[מפרקי דר״א פרק עשירי]

בחמישי (ביום ה׳) ברח יונה מפני אלהים ולמה ברח? אלא פעם ראשון שלחו להשיב את גבול ישראל ועמדו דבריו שנאמר והוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה כדבר ה׳ אשר דבר ביד עבדו יונה בן אמתי הנביא אשר מגת חפר (מ״ב י״ד); פעם שניה שלחו ירושלם להחריבה, כיון שעשו תשובה הקב״ה עשה כרוב חסדיו וינחם על הרעה ולא חרבה (1), והיו ישראל קוראין אותו נביא שקר; פעם שלישית שלחו לנינוה, דן יונה דין בינו לבין עצמו, אמר אני יודע שזה הגוי קרובי תשובה הן, עכשיו עושין תשובה והקב״ה שולח רוגזו על ישראל, ולא די שישראל קורין אותי נביא שקר אלא אף עובדי גלולים, הריני בורח לי למקום שלא נאמר כבודו שם. אם על השמים נאמר שכבודו שם שנאמר על השמים כבודו (תהלים קי״ג), אם על הארץ נאמר שכבודו שם שנאמר מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו׳ ג׳), הריני בורח לי למקום שלא נאמר כבודו שם (בים). ירד יונה ליפו ולא מצא שם אניה לירד בה והאניה שירד בה יונה היתה רחוקה מיפו מהלך ב׳ ימים, לנסות את יונה. מה עשה הקב״ה הביא עליה רוח סערה בים והחזירה ליפו וראה יונה ושמח בלבו ואמר עכשיו אני יודע שדרכי מיושרת לפני. אמר להם ארד עמכם, אמרו לו הרי אנו הולכים לאיי הים תרשישה, אמר להם אבא עמכם, ודרך כל האניות כשאדם יוצא ממנה הוא נותן שכרה ויונה בשמחת לבו הקדים ונתן שכרה שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה מלפני ה׳ וירד יפו וגו׳ ויתן שכרה וגו׳. פרשו מהלך יום אחד ועמד עליהם רוח סערה בים מימינם ומשמאלם, ודרך כל האניות עוברות ושבות בשלום בשתיקות הים והאניה שירד בה יונה היתה בצרה גדולה שנאמר והאניה חשבה להשבר. רבי חנניה אומר משבעים לשונות היו באניה וכל אחד ואחד שקוצו בידו שנאמר וייראו המלחים ויזעקו איש אל אלהיו וישתחוו ויאמרו נקרא איש בשם אלהיו והיה האלהים אשר יענה ויציל אותנו מצרה זאת הוא האלהים, וקראו איש אל אלהיו ולא הועילו, ויונה בצרת נפשו נרדם ויישן לו, בא אליו רב החובל ויאמר לו הרי אנו עומדים בין חיים למות ואתה נרדם וישן, אי מזה עם אתה? אמר לו עברי אנכי, א״ל הלא שמענו שאלהי העברים גדול הוא קום קרא אל אלהיך אולי יתעשת האלהים לנו ויעשה לנו נסים כמו שעשה לכם בים סוף, אמר להם לא אכחד מכם כי בשבילי הצרה הזאת עליכם שאוני והטילוני אל הים וישתוק מעליכם, שנאמר ויאמר אליהם שאוני והטילוני וגו׳. ר׳ שמעון אומר לא קבלו האנשים להפיל את יונה אל הים והפילו גורלות עליהם ויפול הגורל על יונה, שנאמר ויפילו גורלות ויפול וגו׳. מה עשו נטלו את הכלים שבאניה והשליכו אותם אל הים להקל מעליהם ולא הועיל מאומה, רצו לחתור ליבשה ולא יכולו. מה עשו נטלו את יונה ועמדו על ירכתי הספינה ואמרו אלהי עולם ה׳ אל תתן עלינו דם נקי שאין אנו יודעין מה טיבו של האיש הזה. אמר להם בשבילי הצרה הזאת עליכם שאוני והטילוני אל הים, מיד נטלוהו והטילוהו עד ארכבותיו ועמד הים מזעפו, לקחו אותו אצלם והים סוער עליהם הטילוהו עד טבורו והים עמד מזעפו, והעלו אותו אצלם והים הולך וסוער עליהם, הטילוהו עד צוארו ועמד הים מזעפו, ועוד העלו אותו אצלם והים הולך וסוער עליהם, הטילוהו כולו ומיד עמד הים מזעפו. רבי טרפון אומר ממונה היה אותו הדג לבלוע את יונה משׁשת ימי בראשית שנאמר וימן ה׳ דג גדול לבלוע את יונה, נכנס בפיו כאדם שהוא נכנס בבית הכנסת הגדולה ועמד, והיו שתי עיניו של דג כחלונות אפומיות מאירות ליונה. ר׳ מאיר אומר מרגליות אחת היתה תלויה במעיו של דג שמאירה ליונה כשמש הזה שהוא מאיר בצהרים ומראה לו כל מה שבים ובתהומות, ועליו הכתוב אומר אור זרוע לצדיק (תהלים צ״ז). אמר לו הדג ליונה אין אתה יודע שבא יומי להאכל בפי של לויתן? אמר לו הוליכני אצלו, כשבא אצלו אמר יונה ללויתן בשבילך ירדתי לראות מקום מדורך שאני עתיד ליתן חבל בלשונך ולהעלותך ולזבוח אותך לסעודה הגדולה של צדיקים. הראהו חותמו של אברהם אמר הבט לברית, וראה לויתן וברח מפני יונה מהלך שני ימים. אמר לו הרי הצלתיך מפיו של לויתן הראני כל מה שבים ובתהומות, והראהו נהר גדול של מימי אוקינוס שנאמר תהום יסובבני, והראהו ים סוף שעברו בתוכו ישראל שנאמר סוף חבוש לראשי, והראהו מקום משברי ים וגליו יוצאים ממנו שנאמר כל משבריך וגליך עלי עברו, והראהו עמודי ארץ ומכוניה שנאמר הארץ בריחיה בעדי לעולם, והראהו גיהנם שנאמר ותעל משחת חיי ה׳ אלהי, והראהו שאול תחתית

---

(1) דרש ממה שאמר יונה הלא זה דברי עד היותי על אדמתי וגו׳ ורב חסד ונחם על הרעה, פי׳ על אדמתי היא אדמת הקדש ירושלם (ביאור הרד״ל). ועי׳ יבמות צ״ח.

שנאמר מבטן שאול שועתי שמעת קולי, והראהו היכל ה׳ שנאמר לקצבי הרים ירדתי, מכאן אנו למדין (2) שירושלם על שבעה הרים היא עומדת, והראהו אבן שתיה קבועה בתהומות תחת היכל ה׳ ובני קרח עומדים ומתפללין עליה. אמר לו הדג ליונה הרי אתה עומד תחת היכל ה׳, התפלל ואתה נענה, אמר יונה לדג עמוד במקום עמדך שאני מבקש להתפלל, עמד הדג והתחיל יונה להתפלל לפני הקב״ה ואמר לפניו רבש״ע נקראת מוריד ומעלה, ירדתי העלני—ממית ומחיה, הרי נפשי הגיעה למות, החיינו! ולא נענה, עד שיצא מפיו דבר זה ואמר אשר נדרתי אשלמה, אשר נדרתי להעלות את לויתן ולזבוח אותו לפניך אשלם ביום ישועת ישראל, מיד רמז הקב״ה לדג והשליך את יונה ליבשה, שנאמר ויאמר ה׳ לדג ויקא את יונה אל היבשה. ראו המלחים את כל האותות והנפלאות הגדולות שעשה הקב״ה עם יונה, מיד עמדו והשליכו איש את אלהיו בים, שנאמר משמרים הבלי שוא חסדם יעזובו, וחזרו ליפו ועלו לירושלם ומלו את בשר ערלתם, שנאמר וייראו המלחים יראה גדולה את ה׳ ויזבחו זבח לה׳, וכי זבח זבחו והלא אין מקבלין זבח מן עובדי גלולים? אלא זה הוא דם ברית שהוא כדם זבח, ונדרו ושלמו להביא איש את אשתו ואת כל אשר לו ליראת אלהי יונה שנאמר וידרו נדרים, ונדרו ושלמו ועליהם הוא אומר על הגרים גירי הצדק.

מדרש יונה נוסחא ב׳

[בית המדרש ח״א; קובץ מדרשים קטנים 16]

ויהי דבר ה׳ אל יונה בן אמיתי לאמר קום לך אל נינוה. יתברך וישתבח שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שרחמיו מרובים על כל מעשיו, שבשעה ששגר יונה אל נינוה להתנבאות עליה לא נזדמן לו אלא במדת רחמים כדי להודיע כחו וגבורתו בים, שנאמר ויקם יונה לברוח תרשישה. משל למלך ב״ו שמתה אשתו כשהיא מניקה ובקש אשה מינקת להניק את בנו, מה עשתה מינקתו של מלך הניקה את בנו וברחה, כיון שראה המלך ששכחה והניחה את בנו כתב אגרת לתפשה ולחבש אותה בבית האסורים למקום שיש בו נחשים ועקרבים. לימים עבר המלך על הבור שנחבשה שם והיא צועקת ובוכה למלך מן הבור, נתגלגלו רחמיו של המלך עליה והפקיד לשלוחו להעלותה ולהחזירה, אף יונה כיון שברח מפני הקב״ה הסגיר אותו בים במעי הדגה עד שצעק לפני הקב״ה והוציאו. ולמה ברח יונה? שפעם ראשונה קודם לכן שלחו הקב״ה להשיב את בני ישראל ועמדו דבריו והשיב את גבול ישראל וגו׳ (מ״ב י״ד כ״ה) וכו׳, ויונה מרוב זריזות לברוח נתן כל שכר האניה והקדימו בשמחת לבו שנאמר ויתן שכרה וירד לבוא עמהם תרשישה. אמר ר׳ יוחנן שנתן שכרה של הספינה כולה, רבי אומר שכרה של ספינה ארבעים אלפים דינרי דהבא, פרשו מהלך יום אחד וכו׳, שנאמר והאניה חשבה להשבר, ולא אניות אחרות שבים, וכל כך למה כדי להודיע כחו וגבורתו של הקב״ה שהוא מושל בשמים ובארץ ובים ואין כל בריה יכולה להסתר מפניו. ר׳ חנינא אומר משבעים אומות היו בה וכו׳ והיה יונה שלשה ימים במעי הדג ולא התפלל, אמר הקב״ה אני הרחבתי לו מקום במעי הדג כדי שלא יצטער והוא אינו מתפלל לפני, אני מזמין לו דגה מעוברת בשלש מאות וששים וחמשה אלפים דגים קטנים כדי שיצטער ויתפלל לפני, שאני מתאוה לתפילתן של צדיקים. באותה שעה זימן לו הקב״ה דגה מעוברת והלכה אצל הדג אמרה הדגה לדג איש נביא שבמעיך שיגרני הקב״ה לבלעו, אם אתה פולטו מוטב ואם לאו אני בולעך עמו. אמר לה הדג לדגה מי יודע זה שאתה אמת אמרת, אמרה לויתן יודע. הלכו שניהם אצל לויתן אמרה לו דגה ללויתן מלך על כל דגי ימים! אין אתה יודע ששגרני הקב״ה אצל דג זה לבלוע הנביא שבמעיו? אמר לה הן, אמר לו דג ללויתן אימתי? אמר לו בשלש שעות אחרונות כשירד הקב״ה לצחק בי שמעתי כן, פלטו הדג ובלעה אותו הדגה. כיון שנכנס לתוך מעיה היה מצטער בצער גדול מתוך הטינוף ומתוך זוהמתה של דגה, מיד כיון לבו לתפלה לפני הקב״ה ויתפלל יונה אל ה׳ אלהיו ממעי הדגה. אמר לפניו רבש״ע אנה אלך מרוחך ואנה אברח מפניך, אם אסק שמים שם אתה ואציעה שאול הנך, אשא כנפי שחר אשכנה בתחתיות ים, גם שם ידך תנחני ותאחזני ימינך. שוב אמר רבש״ע אתה הוא מלך על כל הממלכות, אתה אדון מושל על כל רוזני תבל, כסאך שמי השמים והארץ הדום רגליך, מלכותך במרום וממשלתך בעומק, מעשה כל העולם לפניך גלוים ותעלומות כל גבר לפניך פרושים, דרכי כל הארץ אתה חוקר ומצעדי כל חי אתה בוחן, וכל רזי עולם ידועים לך ולבבות אתה מבין, מחשבות כל אדם חשובין לך כל מסתרין גלוין לך. אין תעלומות לפני כסא כבודך ואין נסתר מנגד עיניך כל רז ורז, אתה סודר כל דבר ודבר וכל מקום אתה שם עיניך צופות רעים וטובים, בבקשה ממך ענני מבטן שאול והושיעני ממצולה ותבא לפניך שועתי ועשה מהרה בקשתי שאתה ברחוק ושומע בקרוב, שנאמר בצר לי אקרא ה׳ (תהלים י״ח ז׳) ועדיין לא נענה, שוב אמר רבש״ע נקראת מוריד ומעלה וכו׳ אשר נדרתי אשלמה, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב״ה על יונה ואמר לדגה פלטי יונה ליבשה, ופלטו שלש מאות וששים וחמשה פרסאות ליבשה, שנאמר ויאמר ה׳ לדג וגו׳ כיון שראו המלחים וכו׳ ונדרו ושלמו וכו׳ ועליהם ועל גרי הצדק נאמר

---

(2) הגר״א מוחק מכאן אנו למדין ודרש קצבי הרים כמו טבור הרים וטבור הארץ הוא ירושלם.

יאמרו נא יראי ה׳ כי לעולם חסדו. מיד נגלה עליו רוה״ק שנית שנאמר ויהי דבר ה׳ אל יונה שנית קום לך אל נינוה העיר הגדולה, שגרו להתנבאות עליה ולהחזיר אנשי נינוה בתשובה, מיד עמד יונה והלך לנינוה בלב שלם שנאמר ויחל יונה לבא בעיר מהלך יום אחד וכו׳ והכרוז היה יוצא לפני המלך שלשה ימים ושלשה לילות אל תאכלו ואל תשתו כל משתה, ויתכסו בשקים והתפלשו בעפר והתפללו בבכי לפני הקב״ה בכל שוק ושוק בכל רחוב ורחוב בכל בית ובית בכל שער ושער שבעיר נינוה. והגביהו יונקי שדים שלהם כלפי מעלה ואמרו לפני הקב״ה בבכי גדול עשה למענם וכו׳. אמר ר״ש בן חלפתא תשובה של רמאות עשו אנשי נינוה, מה עשו? העמידו עגלים מבפנים ואמותם מבחוץ סייחים מבפנים ואמותם מבחוץ, והיו אלו געין מבפנים ואלו מבחוץ, אמרו לפני הקב״ה אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו (1) אמר ר׳ אחא בערביא עבדין כן שנאמר מה נאנחה בהמה נבוכו עדרי בקר (יואל א׳ י״ח). ויקראו אל אלהים בחזקה, אר״ש בן חלפתא חצופא נצחה לבישה, וכ״ש לטובתו של עולם. מיד כל בני העיר עשו כדבר המלך ויתפללו וגו׳ וישובו מדרכם הרעה, כיצד שבו? אפילו מציאה שמצא בן אדם בשדות החזיר לבעליה, ובכל בית ובית שהיו עשרה לבנים מן הגזל סתרו הבית והחזירו הלבנים לבעליהם. כיצד שבו מדרכם הרעה? מלמד שכל אחד ואחד היה עושה צדקה ומשפט וכל מי שהיה בידו עבירה שיש עליה עונש ע״פ ההלכה ואינו מסור לשמים רק לב״ד (2) היה מקבל עליו בעצמו דין שמים אם לסקילה סקילה וכו׳ עד שזכו לחיי עוה״ב, אפילו אם מכר אדם וכו׳. בוצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א׳ י״ט) מה עשה הדיין ביקש שטר של אותה חורבה ולא מצא, הלך במנין עד ארבעה דורות ומצא יורש לאותו איש שהטמין אותה והחזירו לבעליו (3). על אותו הדיין נאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף, כיון שראה הקב״ה באנשי נינוה מעשיהם הטובים קרע את גזר דינם. וירא אלהים את מעשיהם, אמר ר׳ יצחק ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה, צעקה דכתיב ויצעקו אל ה׳ בצר להם וממצוקותיהם יוציאם (תהלים ק״ז ו׳), צדקה דכתיב וצדקה תציל ממות (משלי י׳ ב׳), שנוי השם דכתיב ויאמר ה׳ אל אברהם שרי אשתך וגו׳ (בראשית י״ז ט״ו), שנוי מעשה דכתיב וירא אלהים את מעשיהם וגו׳ וינחם האלהים אל הרעה וגו׳, וי״א אף שנוי מקום שנאמר ויאמר ה׳ אל אברם לך לך והדר ואעשך לגוי גדול. ואידך (דלא חשב זה) ההוא זכותא דארעא דישראל הוא דקא גרים. שנו רבותינו (4) סדר תעניות כיצד מוציאין התיבה לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה על גבי תיבה ובראש הנשיא ובראש אב״ד וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו, וזקן שבהם אומר לפניהם דברי כבושין: אחינו לא שק ולא תענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים, שנאמר וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם. ואומר ויתכסו שקים האדם והבהמה, מאי עבדו אסרו הבהמות לחוד והוולדות לחוד, אמרו לפניו רבש״ע אם אין אתה מרחם עלינו וכו׳. ויקראו אל אלהים בחזקה, מאי אמור, אמר שמואל אמרו לפניו רבש״ע עלוב ושאינו עלוב צדיק ורשע מי נדחה מפני מי? וישובו מדרכם הרעה ומן החמס, אמר שמואל אפילו גזל מריש (קורה) ובנאו בבירה מקעקע הבירה ומחזיר מריש לבעליו, ופליגא דר׳ יוחנן, דאמר ר״י מה שהיה בכף ידיהם החזירו בשידה תיבה ומגדל לא החזירו (ירוש׳ תענית פ״ב), כיון שראה הקב״ה באנשי נינוה ששבו מדרכם נח מכעסו ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה ואמר סלחתי, מיד נפל יונה על פניו ואמר רבש״ע יודע אני שחטאתי לפניך מחול לעוני וכו׳ אמר לו הקב״ה אתה חסת על כבודי וכו׳ (עי׳ ילקוט יונה), אף אני חסתי על כבודך והצלתיך מבטן שאול. ומרוב חמה שהיה במעי הדגה נשרפו בגדיו ומעילו ושערותיו וכו׳ באותה שעה נפל יונה על פניו ואמר הנהג עולמך במדת הרחמים דכתיב לה׳ אלהינו הרחמים והסליחות (דניאל ט׳ ט׳) (5).

ויאמר ה׳ לדג וכי באיזה מקום אמר ליה? אלא בשעה שברא הקב״ה את העולם בשבעה (בששה) ימי בראשית, ביום החמישי ברא דגי הים וצוה שיהא חד דג מזומן לבלוע ליונה ויהיה במעיו שלשה ימים ושלשה לילות ואח״כ ישליכו לחוץ, ולא זה בלבד אלא כל מה שברא הקב״ה במעשה בראשית בכולן התנה עמהם בתנאי: ביום הראשון ברא שמים והתנה עמהם שיעלה אליהו השמימה בסערה, וכן הוה דכתיב ויעל אליהו בסערה השמימה (מ״ב ב׳ י״א), בההוא יומא התנה עמהם דיחשיך לשמשא במצרים דכתיב ויהי חושך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים (שמות י׳ כ״ב). ביום השני ברא רקיע שיהיה מבדיל בין מים למים דכתיב ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים, והתנה הקב״ה עמהם שיהיו מבדילים בין טומאה לטהרה לטהר בהון (במים) וכן הוה. ביום השלישי הוציא האדמה מבין המים ואסף המים למקום אחד וקרא להם ימים, והתנה עם הים שיעברו ישראל בתוכו ליבשה ולטבוע את המצריים, וכן הוה דכתיב וישב הים לפנות בקר לאיתנו (שמות י״ד כ״ז) אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו במה שהתנה הקב״ה במעשה בראשית, ועוד התנה לארץ שתפתח

---

(1) עי׳ ירושלמי תענית פ״ב בבלי תענית ט״ז, פסיקתא דר״כ שובה, ויש גורסין ר״ש בן לקיש. (2) ואין עונשין בב״ד אלא עם עדים והתראה. (3) עי׳ ילקוט יונה רמז תקנ״א. (4) משנה תענית פ״ב א׳ גמרא ט״ו. (5) עד כאן מגיע מדרש יונה בילקוט שמעוני ומכאן והלאה ליתא שם, אך הוא מהזהר פ׳ ויקהל.

את פיה במחלוקת קרח ותבלע לקרח, וכן הוה דכתיב ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם וגו׳ (במדבר ט״ז ל״ב). בי.ם הרביעי ברא השמש והירח דכתיב יהי מאורות ברקיע השמים, והתנה עם השמש שיהיה עומד באמצע השמים בימי יהושע, דכתיב ויעמוד השמש בחצי השמים (יהושע י׳ י״ג), והתנה עם הכוכבים שילחמו עם סיסרא דכתיב הכוכבים ממסילותם נלחמו עם סיסרא (שופטים ה׳ כ׳). ביום החמישי ברא דגי הים ועוף השמים, התנה בעופות העורבים למיזן לאליהו בזמן שעצר השמים ולא היה מטר דכתיב ואת העורבים צויתי לכלכלך (מ״א י״ז ד׳) כבר צויתי משש ימי בראשית, והתנה עם דגי הים לבלוע חד דג ליונה ולהשליכו ליבשה. ביום הששי ברא את האדם והתנה עמו דנפיק מיניה האשה שתתן מזון לאליהו, דכתיב הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלכלך (מ״א י״ז ט׳), הנה צויתי כבר משש ימי בראשית. וכן כל דבר ודבר שיחדש בעולם הקב״ה צוה הדבר ההוא משש ימי בראשית, אף הכא ויאמר ה׳ לדג, ויאמר משש ימי בראשית.

מדרש יונה

[קובץ מדרשים קטנים מכ״י די רוסי]

בעזר שוכן מעונה, אני כותב מדרש יונה: יונה הלך לנינוה בלב שלם שנאמר ויחל יונה לבוא בעיר ונינוה היתה עיר גדולה, מלמד שהיתה נינוה ארבעים פרסה על ארבעים פרסה והיו בה שנים עשר שווקים וכל שוק ושוק היו בה שנים עשר שקקים (שוקים קטנים), וכל שקק ושקק היו בה שנים עשר רבוא ילדים וילדות שאין יודעים לא טוב ולא רע, וכל רחוב ורחוב היו בו שנים עשר מבואות וכל מבוי ומבוי היו בו שנים עשר חצרות, וכל חצר וחצר היו בה שנים עשר בתים, וכל בית ובית היו בו שנים עשר גבורים וכל גבור וגבור היו לו שנים עשר בנים, והיה יונה עומד בשוק אחד ומכריז והיה קולו הולך עד ארבעים פרסה, והיו שומעין קולו כל אנשי נינוה וחזרו בתשובה ויאמינו אנשי נינוה באלהים. באותה שעה הגיע הדבר למלך נינוה ועמד מעל כסאו ונטל כתר מלכותו מעל ראשו והניחו על גבי האפר ופשט בגדי הארגמן והניחם על האפר, הוא וכל שריו ועבדיו, ונזרו תעניות שלשה ימים ושלשה לילות: לא תאכלו מכל מאכל ולא תשתו מכל משקה ותתכסו בשקים ותתפלשו בעפר ותתפללו בבכיה לפני ה׳ אלהים, ותגביהו יונקי שדים שלכם כלפי מעלה ואמרו לשמים בבכי: עשה בשביל אלו שלא חטאו, אולי ירחם המקום עלינו ולא יאבדנו. מיד הלכו כולם ועשו כדבר המלך, ויתפללו בבכי ובמר נפש ובדמעות לפני הקב״ה. ביום השלישי חזרו מדרכם הרעה שנאמר וישובו איש מדרכם הרעה ואפילו מציאות שמצא אדם בשדות וכרמים בשוק וברחוב החזירו התינוקות לבעלים, כל בית ובית שהיה בו אבן של גזל ואפילו בפלטרין של מלך שהיו דמיו יקרין עד אין חקר החזירו לבעליהן, וכל כרם וכרם שהיה בו נטיעות או אילן אחד מגזל עקרו והחזירו, וכל בגד ובגד שהיו פקעיות של שתי או של ערב שגילם (1) משבצות קרעו כל בגד ובגד וכרכו שתי הכריכות אחת של שתי ואחת של ערב והחזירום לבעלים. ויקראו אל אלהים בחזקה וישובו איש מדרכו הרעה, והקב״ה נח מכעסו ועמד מכסא דין וישב על כסא רחמים ונתרצה להם שנאמר וינחם האלהים על הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה, כי שבו מדרכם, וכל אדם שיש בידו עבירה ונזכר היה מתוודה עליה אם סקילה לסקילה אם שרפה לשרפה אם הריגה להריגה ואם חניקה לחניקה, כדי שיזכו לחיי העולם הזה ולחיי העוה״ב, ואפילו מכר אדם חורבה לחבירו ועמד לבנות ומצא מטמוניות של כסף או של זהב מה היה עושה, היה קורא לאותו האיש שמכר לו את החורבה ואמר לו המטמון שמצאתי בתוך החורבה שלך ה.א, והשיב המוכר ואמר ללוקח אני שמכרתי לך חורבה זו וכל מה שבתוכה מכרתי לך ומטמוניות הללו שלך הוא, ולא היו רוצין ליטול לא מוכר ולא לוקח, הלכו שניהם אל הדיין אמר הלוקח לדיין אני שלקחתי חורבה זו מן האיש הזה לא לקחתי אלא חורבה וכשחפשתי אבניה לבנותה מצאתי כלי כסף וכלי זהב עכשיו יטול ממני כי לא יערב הגזל אצלי שבשביל כך מחריב הקב״ה את העולם, שנאמר כי מלאה הארץ חמס וגו׳ אמר לו המוכר לדיין כשמכרתי בית חורבה זו לאיש הזה הוא וכל מה שבתוכו מכרתי לו, וכשם שהוא בורח מן העבירה כך אני בורח, שכל מי שגוזל מחבירו אפילו שוה פרוטה כאילו נוטל נשמתו שנאמר כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח (משלי א׳ י״ט). מה עשה הדיין ביקש שטר מכירה של אותה חורבה שלש שנים משבעה דורות ומצא יורש לאותו מטמון והחזיר הממון לבעליו, ועל אותה שעה אמר דוד אמת מארץ תצמח (תהלים פ״ה י״ב), מיד נתרצה להם הקב״ה ואמר להם סלחתי. באותה שעה נפל יונה על פניו ואמר לפני הקב״ה רבש״ע שא נא לחטאתי ומחול לעוני שברחתי מלפניך לים שלא הייתי יודע מעשיך, ועכשיו ידעתי כח מעשיך וגבורותיך שנאמר כי ידעתי כי אתה ה׳ אל רחום וחנון, אמר לו הקב״ה אתה לא חסת על כבודי וברחת מלפני האלהים אבל אני חסתי על כבודך והצלתיך ממצולות ים ועשיתי עמך פלאים והצלתיך מבטן שאול וכו׳ (2),

מרוב חמה שהיה ליונה במעי הדגה נשרפו בגדיו וכל שערת גופו וראשו וזקנו, והיו זבובים

---

(1) מלשון גלומים (יחזקאל כ״ז כ״ד), והיו של גזל.
(2) מכאן ואילך הוא העתקה מפרקי דר״א פ״י בחמישי וכו׳ עד ועליהם אומר על גרי הצדק, שהוא בנוסחא א׳.

ויתושים ונמלים ופרעושים שרויים עליו ומצערין אותו מכל צד, עד שביקש נפשו למות שנאמר קח נא את נפשי ממני, מיכן אמרו חכמים כל מי שיש בידו לבקש רחמים על חבירו ואינו מבקש, או להחזירו בתשובה ואינו מחזירו סוף בא לידי צער גדול, והקב"ה מה עשה העלה קיקיון על ראש יונה בלילה כשהוא נם ובשחרית עלו עליו מאתים ושבעים וששה עלים וכל עלה ועלה ארבע זרת וטפח, וארבעים איש יכולין לישב בצל הקיקיון לכבוש את השמש, זימן הקב"ה תולעת והכה את הקיקיון ויבשהו ומת והיו זבובין ויתושין שרויין עליו ומצערין אותו מכל צד, עד ששאל את נפשו למות שנאמר וישאל את נפשו למות, באותה שעה זלגו עיניו דמעות לפני הקב"ה עד שירד הקב"ה ואמר לו מפני מה אתה בוכה שמא יש לך צער על הקיקיון שלא עמלת בו ולא גידלתו ולא הכנסת בתוכו זבלין ולא השקיתו מים, ולילה אחד היה ויבש כך חסת עליו, ואני לא אחוס על נינוה. באותה שעה נפל יונה על פניו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע בלום היא לפניך מדת הדין? במדת רחמים תנהיג את עולמך ונאה לך תהלה שכן כתיב לה' אלהינו הרחמים והסליחות שנאמר כי אל רחום ה' אלהיך וכתיב מי אל כמוך נושא עון, וכתיב חסד ה' מלאה הארץ, ולא עוד אלא שאתה יושב על כסא רחמים, רחמים בימינך וסליחה וחסד מלפניך ופדות מאחריך שנאמר כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות (תהלים ק"ל ג') וכתיב וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח (ישעיה נ"ה ז), גבורות רחמיך הרבים לא הייתי יודע וחסדיך הרבים לא הייתי מגיד, שאין מי יעשה במעשיך וכגבורותיך, יפה עשית יפה פעלת יפה רחמת, יפה חננת יפה סלחת, יפה קרעת להם שטר חובתם יפה נחמת על רעתם, מי אל כמוך וגו'. אלא כולו תשבחות, כשאך תהלה כבודך תפארה, אשר מעשה ידך נעימים, גופך ישועה, פניך כמאיר כל אור, עיניך מקור כל זוהר, פיך אמת, שפתותיך חיים, אמת חסדך הגדול על שארית נחלתך, שאתה מקדים להם רחמים בכל עת ובכל שעה, אתה מוחל לעונם כדי ליתן עוז וכבוד לשמך שנאמר למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך.

ילמדנו: מדרש קדמון שנזכר כמה פעמים בערוך ובילקוט, ונחלקו חכמי הדור אם הוא התנחומא הנדפס או התנחומא בכ"י שנדפס ע"י באבער או אם הוא מדרש שאבד מאתנו, ר"א גרינהוט בספר הלקוטים סוף ח"א הדפיס עוד הפעם מאמרו מהמגיד שנה ו' ומביא כל הדעות וגם דעת עצמו אדות מדרש ילמדנו. כי המדפיסים את מדרש תנחומא בפעם הראשונה בקושטא רפ"ב כתבו על שער הספר „מדרש תנחומא הנקרא ילמדנו" וכן נהגו המדפיסים אח"כ, וכתב ע"ז ר' מנחם די לונזאנו בספרו המעריך המעתיק אות תנחומא כי „מה שכתבו המדפיסים תנחומא הנקרא ילמדנו שקר הוא, חלא תראה הילקוט שמזכיר שניהם בכמה מקומות אלמא האי לחוד והאי לחוד, והנה תנחומא אינו נמצא כלל", ולפי דעתו הוא הילמדנו. עד שקם צונץ והביא ראיות להיפך כי הילמדנו נאבד וזה שבדפוס הוא קצור ממנו ונקרא תנחומא (עי' ספרו על הדרשות הוצאה ב' צד 237 והלאה). אולם ר"ש באבער שהו"ל התנחומא הישן הביא ראיות (עי' המבוא) כי מלבד הילמדנו הנאבד היו עוד ב' מדרשים שנקראו בשם תנחומא. אחריו בא עפשטיין לבטל ראיות באבער ואומר כי שני המדרשים הנקראים תנחומא הם רק קיצור הילמדנו והמסדרים מדרשי תנחומא הוסיפו בו איזה מאמרים ממדרשים אחרים (עי' בית תלמוד לשנת תרמ"ו) ועי"ז חזקה השערת צונץ כי הילמדנו אבד ואיננו. גם גרינהוט מסכים כי הילמדנו הוא קדום בזמן מהתנחומא אשר לקח ממנו כמה דרשות המתחילות במלות „ילמדנו רבנו" והן שאלות בהלכה ולשון התשובה תמיד „כך שנו רבותינו". הנוצרי הירונימוס (במאה הרביעית) שהעתיק את התורה ללשון רומית (וואולגאטא) אומר כי חכמי ישראל בדרשם „בימים ידועים" (היינו שבת ויו"ט) פתחו בלשון שנו חכמים, וזהו לשון מדרש ילמדנו. במדרש הזה השתמשו מסדרי מדרשות אחרים, ואפילו בראשית רבה היותר קדום בין מדרשי רבות שאב ממדרש ילמדנו והסיר מקודם את השאלות בהלכה והרחיבו מתוך ספרים אחרים וע"פ הרוב מהירושלמי כמו שהוכיח פראנקעל במבוא הירושלמי (דף נ"א ע"ב והלאה), וכן עשה מסדר מדרש ויקרא רבה אך לא הסיר את סגנון לשון הילמדנו, ובפרט לקחו ממנו מסדרי התנחומא בשתי נוסחאות, אך המסדרים ההם העתיקו לפעמים את המלות הלועזיות ביונית ורומית לעברית, וגם העתיקו לשון הסורי ללה"ק. לדעת גרינהוט כל מקום שהביא רש"י ז"ל מדרש ר' תנחומא כונתו על הילמדנו, ר' טוביה בר"א בעל לקח טוב השתמש בילמדנו ולא בתנחומא. גם הרמב"ם השתמש בו (עי' מבוא התנחומא צד 94), ורבנו בחיי ראה רק את הילמדנו ולא את התנחומא.

ואף כי נאבד הילמדנו, יש לנו ממנו כמה לקוטים המובאים במדרשים אחרים, ובאבער במבוא להתנחומא הישן עשה רשימה מהילקוטים האלה, ומהרשימה הזאת עשה גרינהוט ילקוט גדול בספרו הלקוטים: מדרש ילמדנו על ספר במדבר (שם חלק ד') על ספר דברים (שם ח"ה) על חלק בראשית (שם ח"ו חוברת א' וב'). ובהקדמתו שם הבטיח להדפיס גם על ספר שמות.

ווערטהייכער בבתי מדרשות ח"א הדפיס שני קונטרסים קטנים מן מדרש אחד בכ"י וחושב שהוא „אולי" ממדרש ילמדנו, הראשון מתחיל קוריוסים (עשיר גדול Croesus) אמר אם יהא אדם עשיר יהא הקוריוסים עושה דינו ואם לאו הרי ההגמון, ואם הוא עני אין אדם סופנו (אין אדם חושבו לכלום, כמו מאן חשוב מאן ספין במו"ק כ"ח) וכו'. הקונטרים השני מתחיל מצרים וגו' וכמעשה ארץ כנען (ויקרא י"ח ג') אמר להן הא' (האדון, הקב"ה) בניי אם מבקשין אתם לירש את הארץ הזאת שמרו עצמכם מן העריות וגו'. גם יש לו קונטרים של מדרש קצת מפרשת פקודי ופ' עקב (שם ח"ג)

ובזה ברור לו שהוא מהילמדנו בהשענו על הערוך ע׳ פמבי שכתב כי בילמדנו בסוף כי תשא ובוהיה עקב תשמעון פסל לך, לוחות הראשונות על ידי שנתנו בפומבי לפיכך שלטה בהם עין עכ״ל, והדרוש הזה נמצא גם בקונטרים שלפנינו בפסוק פסל לך. גם נראה שהיה המדרש הזה לפני הרד״ק בפירושו על ירמיה ב׳ כ׳ עה״פ ותאמרי לא אעבור, כתב כשהייתי מציל אותך היית אומרת לא אעבור עוד על מצותיך, והכתיב אעבד לא אעבוד עוד לעכו״ם עכ״ל, והדברים ההם במדרש זה פ׳ עקב ותאמרי לא אעבור שלא אעבור על מצותיך ושלא אשתעבד לאלהים אחרים.

יעלינעק בבית המדרש חלק ו׳ הדפים „קונדרים אחרון ממדרש ילמדנו" לר׳ שמעון הדרשן. בעל הילקוט כמו שמצא בסוף הילקוט שמעוני עה״ת דפוס שאלוניקי ה׳רפ״ו—עזר״י. איזה סימנים או רמזים חסרים.

קונדרים אחרון ממדרש ילמדנו

[בית המדרש חלק ו׳]

ו׳) וירק את חניכיו (בראשית י״ד י״ד) א״ל אם לבבכם לשמים אתם יוצאים והקב״ה עושה לפניכם שונאיכם כירק הזה שהוא תלוש, כירק עשב נתתי לכם את כל. ז׳) אנכי מגן לך (שם ט״ו א׳) כשם שאדם הולך למלחמה והמגן בידו היא מקבלת הכל כך אנכי מגן לך. ד״א היה מתיירא שמא נתקבל שכרו של עוה״ב, א״ל אל תירא כל אלו מַגָן (כלומר בחנם) לך אבל שכרך קיים לעוה״ב. ח׳) שכרך הרבה מאד, אמר הקב״ה לישראל כשם שאכל אברהם אביכם פירות בעוה״ז והקרן קיימת לעוה״ב אף אתם, הנה ה׳ בחזק יבא חרועו מושלו לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו (ישעיה מ׳ י׳). ט׳) ילמדנו רבינו בשעה שקורין בתורה בשבת העבד עולה ממנין שבעה? (1) וכן אליעזר עבד אברהם מפני שהיה צדיק נשתווה לאדונו, בא ברוך ה׳ (בראשית כ״ד ל׳). וכן בני השפחות נמנו עם השבטים, וכן ציער הקב״ה לאברהם ושרה ולא נתן להם בנים בשביל הגר שהיתה צדקת שתכנס לאברהם ויעמיד הימנה בן דכתיב ושרי אשת אברם. י׳) בא וראה שרי היתה עקרה שנאמר ותהי שרי עקרה ולא אמרה לו שהיא עקרה אלא עצרני ה׳ מלדת, ולמה שמע לה (לישא את הגר) שהיה רוצה לבדוק את עצמו אם הוא עקר אם שרי עקרה. י״א) וביום השמיני ימול (ויקרא י״ב ג׳) את מוצא השבת והמילה מדיינות זו את זו, אמרה שבת אני גדולה ממך שבי שיכלל עליונים ותחתונים שנאמר ויכל אלהים ביום השביעי, אמרה לה המילה אני גדולה ממך שאלולי אני לא נברא העולם שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל״ג כ״ה). א״ר יהודה ב״ר שלום [משל] לשתי מטרוניות שלא היה [העם] יודע להפריש איזה מהם גדולה מחברתה, כיון שהעביר אחת לפני חברתה ידעו הכל שאותה שעברה לפני חברתה היא הקטנה, כך השבת כיון שנדחת מפני המילה אנו יודעין שהמילה גדולה מן השבת, וכן אברהם לא הניח מצוה שלא עשאה, שנאמר עקב אשר שמע אברהם וגו׳ ואומר כי ידעתיו וגו׳, ואעפ״כ לא נקרא שלם עד שמל עצמו שנאמר התהלך לפני והיה תמים. י״ב) ימצאהו בארץ מדבר (דברים ל״ב ח׳) זה היה אברהם, מה מדבר הזה אינו עושה פירות כך היה בית אביו של אברהם בלא מצות; ובתהו ילל ישימן (שם) שהיו בבית אביו צלמים שלא הועילו שנאמר הבל המה מעשה תעתועים; יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו (שם) עין אין כתיב כאן אלא עינו וכתיב כי לה׳ עין אדם (זכריה ט׳ א׳), אמר דוד רבש״ע אמרת לאברהם כל מי שהוא משמר תורתי אני נוצרו כעין, ואדברה בעדותיך (תהלים קי״ט מ״ו) אף אתה שמרני כאישון בת עין, וכתיב הנה עין ה׳ אל יראיו (שם ל״ג י״ח). י״ג) ותכחש שרה (בראשית י״ח ט״ו) מכאן פסלו רבותינו את הנשים מן העדות, ואלולי שאמר הקב״ה לאברהם שהוא נותן לו בן משרה לא היתה יולדת שלא האמינה. י״ד) והאלהים נסה את אברהם (שם כ״ב א׳) עשרה נסיונות בזכות עשרה דברות ועש״ה מכות לשונאיהם, ועשרה נסים בבית המקדש, ושכינה בעשרה שנאמר אלהים נצב בעדת אל (תהלים פ״ב א׳) ומתכפרים בעשרה בתשרי, ונגאלו בחדש עשירי בחדש טבת (בזמן אסתר) והכהנים רוחצים בעשרה כיורות. ט״ו) העשירי יהיה קדש (ויקרא כ״ז ל״ב) אשר (בן יעקב) היה שמח ואמר אני נעשה כהן גדול שאני העשירי, אמר הקב״ה אינו מתחיל מן הגדולים אלא מן הקטנים והעשירי זה לוי. ט״ז) ותלך לדרוש את ה׳ (בראשית כ״ח כ״ב) הלכה למדרשו של שם, א״ל מרי אש וקש אכלנו, א״ל שם והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש (עובדיה). שני גוים בבטנך (בראשית שם), עשו מעמיד גוי, ריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהלים מ״ג א׳) ויעקב מעמיד גוי, מי כעמך ישראל גוי אחד (דהי״א י״ז). ד״א שני גוים, יעקב שנאוי למטה בין האומות ועשו שנאוי למעלה שנאמר ואת עשו שנאתי (מלאכי א׳). י״ז) ויאמר יעקב לבניו למה תתראו (בראשית מ״ב א׳), למה אתם מתייראים מן הרעב, אל תתייראו, למוד הוא הקב״ה לעשות נסים לצדיקים בימי הרעב, כבר עשה כך בימי אבותי אברהם ויצחק, כך הוא עושה לי, בשנת בצורת לא ידאג (ירמיה י״ז ח׳), אף לעתיד לא ירעבו ולא יצמאו (ישעיה מ״ט י׳). י״ח). כתיב וילך עשו אל ישמעאל (בראשית כ״ח ט׳) וכתיב ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע (מלאכי ג׳ י״ח) משל למטרונא שהיתה לה שפחה כושית, עמדה בלילה והיתה מריבה כנגדה ואומרת אני לבנה ממך, אמרה לה יבא הבקר ואנו יודעים מי שחור מי לבן, כך אמר שומר אתא בקר וגו׳. באותה שעה ושבתם

---

(1) כנראה חסרה התשובה כי עבד כשר מצטרף למנין וכן אליעזר וכו׳.

וראיתם וגו׳. משל לצייד שהיו בידו שני מיני עופות ולא נודע איזה טמא ואיזה טהור, מה עשה נטל שניהם והפריחם באויר והלך לו עוף טמא אצל הטמאים והטהור אצל הטהורים, כך עשו ויעקב לא היו הבריות יודעים איזה צדיק ואיזה רשע, מה עשה הקב״ה הפריח שניהם בעולם, הלך לו עשו אל ישמעאל ויעקב הלך לו לחרן אצל לאה ורחל הצדקניות. י״ט) כי במקלי עברתי את הירדן הזה (בראשית ל״ב י״א) כיון שהגיע לירדן לא היה יודע מה לעשות, תלה עיניו להקב״ה אמר רבוני! אתה יודע שאין עמי כלום אלא המקל הזה, א״ל הכה את הירדן ועבור, וכן עשה. א״ל זה סימן לבניך כשם שנקרע הירדן מלפניך כך עתיד ליקרע לפני בניך. כ׳) יוסף ה׳ לי בן אחר (שם ל׳ כ״ד) בן אחרונו של עולם, מכאן שמשוח מלחמה עתיד לעמוד מיוסף, כשם שהוא אומר כי שת לי אלהים זרע אחר (שם ד׳ כ״ה) שמשיח עתיד לעמוד ממנו. אסף אלהים את חרפתי (שם ל׳ כ״ד), נתנבאית שמשיח עומד ממנה, ובימיו והחזיקו שבע נשים באיש אחד וגו׳, אסוף חרפתנו (ישעיה ד׳ א׳). כ״א) וילך לבן למקומו (בראשית ל״ב א׳) אלא לעיר אחרת הלך? מהו למקומו שחזר לעניותו שבאו לסטין ונטלו כל מה שהיה לו, ואמר יעקב ותבט עיני בשורי (תהלים צ״ב י״ב, עי׳ ב״ר במקומו). כ״ב) וישלח יעקב מלאכים (בראשית ל״ב), היה מבקש לשלוח שלוחים אצל עשו ולא היה אדם רוצה לילך שהיו מתייראים, עמד ושלח מלאכי השרת. כ״ג) ויותר יעקב לבדו (שם), יחדתי שמי על אברהם ויצחק, ועוד עליך יש לי לייחד, מכאן ואילך איני מייחד שמי על שום בריה, לכך נאמר לבדו. ד״א לבדו, לבדו במערה עם האבות. ד״א לבדו בצדקות, אף בניו הן עם לבדד ישכון (במדבר כ״ג ט׳), וכשם שאני עתיד להיות לבדי, ונשגב ה׳ לבדו (ישעיה ב׳ י״א) כך ישראל בדד ינחנו (דברים ל״ב י״ב). כ״ד) היה רועה את אחיו (בראשית ל״ז ב׳) עם אחיו אינו אומר אלא את אחיו, שהיה שומע הלכה מפי אביו והולך ומלמדה לאחיו, והוא נער, שהיו מזלזלין בבני השפחות, ויוסף עומד ומשמשן כעבד. כ״ה) כי בן זקונים הוא, שהיה משמש שני מדרשות של יעקב ושל יצחק. כ״ו) בחלומי והנני עומד על שפת היאור (בראשית מ״א י״ז), לא בקש פרעה לאמר ליוסף החלום כשם שראה אותו אלא החליף הדברים, היאך הוא ראה תחלה יפות מראה ובריאות בשר ולא אמר לו אלא בריאות בשר ויפות תואר, וכן ראה רעות מראה ודקות בשר ולא אמר לו אלא דלות ורעות תואר; מה אמר תחלה ותאכלנה הפרות הרקות והרעות ולא ראה כן אלא ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקות הבשר; ראה תחלה והנה שבע שבלים בריאות וטובות ולא אמר אלא מלאות וטובות; מה ראה תחלה דקות ושדופות קדים ולא אמר אלא צנומות דקות שדופות קדים—שהיה מבקש לבודקו ולא הועיל לו כלום, אלא כשם שראה פרעה כך פתר לו יוסף. א״ל פרעה אני מבקש להטעות אותך וכשם שראיתי כך פתרתי לי, שמא אחרי היית כשהייתי חולם? אחרי הודיע אלהים אותך וגו׳. כ״ז) וירא יעקב כי יש שבר (בראשית מ״ב א׳) משל לתפוח שהיה עומד בפרדסו של מלך בקשו האריסין לקצצו א״ל בן המלך אם ידע המלך נוטל את ראשיכם, לאחר ימים בא השמש עליהם ולא היו יודעים היכן לילך, הלכו וישבו אצל התפוח בצלו ואוכלים מפירותיו, כך אחי יוסף נטלו עצה להורגו אמר להם יהודה מה בצע כי נהרוג את אחינו, בא הרעב והם יורדים אצלו והוא מקבלם, ויכלכל יוסף (שם מ״ז י״ב). כ״ח) ויכר יוסף את אחיו (שם מ״ב ח׳) בקש לקבלם בסבר פנים יפות בא מלאך וקטרגן ואמר ליוסף אינן באין אלא להרגך, שמע לו יוסף, מיד ויתנכר אליהם. ואיזו המלאך, זה שמצאו בדרך שנאמר וימצאהו איש (שם ל״ז ט״ו), חזרו ואמרו לאביהם אדם אחד היה מקטרגנו לפני השלטון, אמר להם ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש (שם מ״ג). ויגש אליו יהודה (שם) אמרו רבותינו צריך אדם להחניף לאשתו משום שלום ביתו ולבעל חובו שלא ילחצנו ולרבו שילמדנו תורה, אבל מי שהוא מחניף לאחרים אינו רואה בישועה שנאמר גם הוא לי לישועה כי לא לפניו חנף יבא (איוב י״ג ט״ז), ולא עוד אלא שהוא גורם למטר שאינו יורד שנאמר וחרה אף ה׳ וגו׳ (דברים י״א י״ג), וכן מצינו שלא החניף מרדכי להמן. ויהודה לא בקש להחניף את יוסף מפני שנמשל כאריה וכתיב ליש גבור בבהמה לא ישוב מפני כל (משלי ל׳ ל׳). כ״ט) אמר ר״י העבד עשה בעבודתו ובן חורין עשה בחירותו, העבד וישם העבד את ידו תחת ירך (בראשית כ״ד ט׳) ובן חורין ויאמר אנכי אעשה כדבריך וישבע לו על הדבר הזה (שם מ״ז ל׳). ל׳) ועשית עמדי חסד ואמת (שם) אמר ר כרוספדאי אמר רבי שתעשה דבריו של הקב״ה אמת, שאמר לו הוא קוברך שנאמר ויוסף ישית ידו על עיניך (שם מ״ו ד׳). ל״א) הנה אביך חולה (שם מ״ח א׳) זה שאמר הכתוב רוח איש יכלכל מחלהו (משלי י״ח י״ד) אדם שהוא מטורף מנעוריו ובא לידי חולי אין בו כח לקבל את החולי, כך יעקב עשו רודפו וכן לבן, ונתפגש עם המלאך, צרת דינה צרת יוסף, לפיכך בא לידי זקנה וחלו אבריו עליו, לכך כתיב בו חולי. ל״ב) ויהי אחר הדברים האלה (שם מ״ח א׳), יוסף הרהר ואמר שיעקב עושה אותי בבור ודוחף את ראובן מן הבכורה ושהוא מצוה שתכנס רחל אמי עמו במערה, ונטל שני בניו עמו, משל לכהן שהלך לגורן ונטל שני בניו עמו להודיע שיש להם חלק כמותו. מי הגיד לו (שאביו חולה) אסנת אשתו, שמשעה שירד אביו יעקב למצרים היתה משמשת אותו, וכיון שראתה אותו חולה מיד שלחה ואמרה ליוסף. ל״ג) ויתחזק ישראל וישב, חזק עצמו וישב לו, שלא יברך אותם מיסב ויאמרו שביב

מרע היה ולא היה יודע מה עשה. ואקברה שם, כענין שנאמר וימת שם משה (דברים ל"ד ה') מה להלן על פי הדיבור אף כאן ע"פ הדיבור. ל"ד) ועיני ישראל כבדו (בראשית מ"ח ה'), מן הנבואה שנאמר כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה ויעצם את עיניכם (ישעיה כ"ט), שנסתלקה ממנו רוה"ק כשנמכר יוסף, וכן יצחק כשהיו נשיו של עשו מכוערות דכתיב ותכהין עיניו (בראשית כ"ז א'), וכן אחיה השלוני מפני צרת ירבעם ואחיהו לא יכל לראות (מ"א י"ד ד'). כיון שראה יוסף שלא שרתה עליו רוה"ק הוציאם מעם ברכיו והשתחוה לפני האל ומבקש רחמים על בניו, באותה שעה שרתה רוה"ק על יעקב וברכם. ל"ה) גור אריה יהודה (בראשית מ"ט) אתה שהודית בך אמך והודית במעשה תמר כל השבטים יודוך. מטרף בני עלית, מטרפה של תמר נתעלית שכבר היתה טרופה היא ושני בניה אלא שהודית והצלת אותה, אף בניך חנניה מישאל ועזריה ניצולין. ל"ו) יהי דן נחש (שם) זה היה שמשון כשם שהנחש יוצא לעצמו והורג כך שמשון יוצא והורג, כשם שהנחש אם לוקה בזנבו אינו מת כיון שהוא לוקה בראשו הוא מת שנאמר הוא ישופך ראש, כך שמשון אסרו אותו בידיו וברגליו ולא מת כיון שגלחו ראשו והוא לא ידע כי ה' סר מעליו (שופטים ט"ז כ'), ואעפ"כ הנושך עקבי סוס וגו' שאחז בשני העמודים והפיל הבית. ל"ז) גד גדוד יגודנו (שם) זה אליהו ז"ל שמגדד שרשן של אומות.

ל"ח) ונפש כי תחטא (ויקרא ה' א') אמר הקב"ה חביבה הנפש הזו לפני, אפילו הוא חולה והנפש בגופו מטלטלין אותו בשבת. מת כאבן הוא מושלך ואי אפשר לטלטלו; אפילו הוא רשע והנפש עולה ויורדת בו מטלטלין אותו שמצפין לו שהוא עושה תשובה. כל אשר תמצא ידך לעשות בכחך עשה (קהלת ט' י') עד שיש בך כח, עד שהנר דולק תן לו שמן עד שלא יכבה, כבה הנר אין השמן מועיל לו, כי אין מעשה וחשבון (שם) ואם היה לך ממון עשה ממנו מצוה עד שאתה בחיים שהיא מכפרת עליך שנאמר כפר נפש איש עשרו (משלי י"ג ח') וצדקה תציל ממות (שם י' ב'), ואם חטאתם ושבתם לפני אני מעלה עליכם כאילו בשגגה חטאתם שנאמר ונפש כי תחטא. דבר אחר למה אינו אומר נפשות כי יחטאו? שכל ישראל נקראו נפש אחת שנאמר כל איש ישראל כלם כאיש אחד (שופטים כ' י"א), ואם חטא אחד מהם כלם ערבים זה בזה. למה הדבר דומה לבני אדם שהיו באין בספינה נטל אחד מקדח והתחיל קודח תחתיו א"ל שוטה אתה קודח תחתיך והמים נכנסין וכולן אבודין, כך נפש כי תחטא. ל"ט) זאת תורת העולה היא העולה (ויקרא ו' ב'), שלא תזוז מן המזבח מפני שהיא (העולה) חביבה מכל הקרבנות, למה"ד למלך שהיתה לו שמחה והיו אריסין ובני ביתו ואוהביו מביאין לו דורונות והיה מקבלן, א"ל מי אתה? א"ל אריסו של מלך וכן לשני וכן לשלישי, בא אחד טעון דורון א"ל לכבד את המלך באתי, אמר המלך דורון שהביא זה לא יהא זז מן השלחן, א"ל מרי למה חבבת דורון זה מכל הדורונות? אמר כל אלו שהביאו דורונות הן חייבין לי וחייבים בכבודי אבל זה שאינו לא אריסי ולא בן ביתי אלא כבדני חנם דורון זה חביב עלי מכולן, כך אם חטא אדם מביא קרבן חטאת ואם אשם מביא קרבן אשם אבל העולה נדבה היא לפיכך חביבה היא לפני. מ') קח את הבגדים (שם ח' ב') שהן כבודו של אדם, בן סירא אומר הדר אלהים בני אדם והבגדים מכבדים האדם. מעשה בחסיד אחד כשהיה עולה מן השוק היה נוטל בגדיו ומקפלן, א"ל כמה תלמידים יש לך ועבדים ובני בית לקפלן. א"ל הבגדים מכבדים אותי בשוק אף אני מכבד אותם בבית, כי מכבדי אכבד (ש"א ב' ל'). מ"א) אשה כי תזריע (ויקרא י"ב ב') זש"ה אדם ילוד אשה (איוב י"ד א'), אדם רואה עמוד נאה ואומר מה נאה עמוד זה ומה משובח, וחברו אומר לו על העמוד אתה תמוה אילו ראית המחצב שנחצב ממנו היאך היית תמוה וכן רואה קורה גדולה וכו', ואם ראה אדם נאה ומשובח וקווץ (קווצותיו תלתלים) הוא משבחו, וחבירו אומר לו לזה אתה משבח אילו ראית מאיזו טומאה וסירות יצא לא היית יכול להסתכל בו, נמצא האבן והעץ יפין מן האדם, שכן עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים וכו' דע מאין באת וכו'. מ"ב) מעשה בטורנוסרופוס שהיה מבקש לשלוט בר' עקיבא ולא היה מוצא עלילה היאך לשלוט בו, א"ל אשתו הריני עושה עלילה היאך תשלוט בו עמדה וקשטה עצמה ועמדה על פתח בית מדרשו כיון שראה אותה ר"ע מיד רקק בארץ, כעסה ואמרה לו אתה הוא גדולן של יהודים ואתה רוקק בצלם האל, א"ל אף אני לא רקקתי אלא אמרתי כל הנוי הזה בידו ואת מכעסת אותו, כיון ששמעה כך נפלה על רגליו, א"ל איני זזה מכאן עד שתגיירני עמדה ופירשה בספינה והלכה למקום אחר. מ"ג) שלשה לקו בצרעת קין ואיוב ועזיהו על שהיו אוהבין את הנכסים ולא את התורה, שנאמר וקין היה עובד אדמה, ואכל ושבע ודשן והביא מותרו, ויהי מקץ ימים ויבא קין וגו' ולא קרא בתורה ראשית (מובחר) בכורי אדמתך (שמות כ"ג י"ט), ויצא אל מחוץ למחנה, נע ונד תהיה בארץ, ולקה בשחין שנאמר וישם ה' לקין אות, וכתיב בחזקיהו מה אות (ישעיה ל"ה) וכתיב וימרחו על השחין (שם). ואיוב שנאמר ויהי מקנהו וגו' (איוב א' ג') והיה רועה אותם בארץ ישראל, וכתיב ויך את איוב בשחין רע (שם ב' ז'). ועזיהו, כי אוהב אדמה היה ויהי מצורע עד יום מותו (מ"ב ט"ו ה'). מ"ד) ולקח למטהר שתי צפרים (ויקרא י"ד ד') כשם שהוציא דברים של רוח מתוך פיו כך מכפר עליו בצפרים שהן טסין על פני רוח שהן מודיעות לשמים דברים

שאמר, כי עוף השמים יוליך את הקול (קהלת י׳). מ״ה) **ועץ ארז, למה?** שנמשלה תורה לעץ שנאמר עץ חיים היא (משלי ג׳ י״ח) וכן מרפא לשון עץ חיים (שם ט״ו ד׳). **ושני תולעת למה?** בשביל ששינה דבריו וחזר בו מתכפר בשני תולעת. בזכות יעקב, אל תיראי תולעת יעקב (ישעיה מ״א י״ד). **ואזוב למה?** על שם תחטאני באזוב ואטהר (תהלים נ״א ס׳). מ״ו) **אחרי מות וגו׳** (ויקרא ט״ז א׳), התשובה חביבה מן התפלה שהתפלה מבטלת חצי גזירה והתשובה מבטלת את הכל. קין נגזר עליו נע ונד, התפלל גדול עוני מנשוא וביטל ממנו חצי גזירה וישב בארץ נוד, והתשובה מבטלת את הכל, מאנשי ענתות דכתיב ושארית לא תהיה להם לפליטה (ירמיה י״א כ״ג) וכיון שעשו תשובה כתיב אנשי ענתות קכ״ח (נחמיה ז׳ כ״ז). וכן כתיב ובאהרן התאנף ה׳ להשמידו (דברים ט׳ כ׳) ואין השמדה אלא כלוי בנים שנאמר ואשמיד פריו ממעל (עמוס ב׳ ט׳) עמד משה והתפלל עליו שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן (דברים שם), א״ל הקב״ה הריני מבטל ממנו חצי גזירה, ממה שקרינן בענין אחרי מות שני בני אהרן. ד״א אחרי מות, ראה מה היו חביבין בניו של אהרן שאחר מיתתן מזכירן הכתוב שמתו כשם שהזכיר למשה אחר מיתתו, משה עבדי מת (יהושע א׳ ב׳). מ״ז) **שלש שנים יהיו לכם ערלים** (ויקרא י״ט כ״ג) א״ל הקב״ה אם שעבדו בכם שלש מלכיות לא תצפו לגאולה, לא יאכל, אין לכם גאולה אלא בשנה הרביעית תאכלו את פריו שבמלכות רביעית יש לכם גאולה. א״ר ינאי הוא שכתיב תחת שלש רגזה ארץ וגו׳ (משלי ל׳ כ״א), לא תוכל שאת (שם) כביכול אין הקב״ה יכול להטה את ישראל, אלא מיד הוא גואלם ונוטעם בארצם שנאמר ונטעתים על אדמתם (עמוס ט׳ ט״ו). מ״ח) **איש אשר יתן מזרעו למולך** (ויקרא כ׳ ב׳) זש״ה חכו ממתקים (שה״ש ה׳ ט״ז) הקב״ה מצוה את ישראל להנאתן ולטובתן לעשות מצוה ונותן להם שכר, כיצד? מזהיר שלא יאכלו שקצים ורמשים שנאמר אל תשקצו נפשותיכם ונותן להם שכר, יש חיך מתוק מזה. וכן הדם אינו אלא מאכל לכלב ואומר וכל דם לא תאכלו והרחיקם מן הנבלות וטרפות. וכן ושרט לנפש לא תתנו וגו׳ וכתובת קעקע לא תתנו בכם אני ה׳ (שם י״ט כ״ח), ליתן לכם שכר, יש חיך מתוק מזה. וכן אומות העולם מעבירין את בניהם באש וכתיב לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש (דברים י״ח י׳). מ״ט) **והכהן הגדול מאחיו** (ויקרא כ״א י׳) זה גדול ממיכאל השר הגדול שנאמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול (דניאל י״ב א׳), שמיכאל סניגור בדברים וכהן גדול עושה מעשים שהוא נכנס בבית קדש הקדשים ואינו זז עד שאני מוחל עונות ישראל. **ד״א והכהן הגדול**, שגדול ממשה רבנו, משל לשני סניגורין אחד מהם עומד בפני הדיין מ׳ יום ומבקש על אוהבו ולא פנה אותו עד שהכנים עמו עוד שלשה סניגורין, והשני נכנס שעה אחת לפני הדיין ופינה את אוהבו, הוי אומר השני גדול מן הראשון. כך משה ואתנפל לפני ה׳ ארבעים יום (דברים ט׳) ולא אמר סלחתי עד שהכנים עמו שלשה סניגורין שנאמר זכור לאברהם ליצחק וליעקב (שם), וכהן גדול נכנס שעה אחת וכתיב וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל (ויקרא ט״ז י״ז). נ׳) **שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו** (שם כ״ב כ״ז) שאם נשחט באחד מן הימים הוא סבור שהוא שוחט לשם אחד שנברא בששת ימי בראשית, אלא ימתין ז׳ ימים, שידע שאני בראתי עולמי בששה ימים ונחתי בשביעי ולי הוא מתקרב שנאמר ירצה לקרבן אשה לה׳ (שם).

נ״א) **ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו** (שמות ט״ז ד׳) ארשב״י מזון אלפים היה המן יורד להן לישראל בכל יום ויום שנאמר דבר יום ביומו, ואומר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים צ׳ ד׳). נ״ב) דרש רשב״ל שבע חנוכות הן: חנוכה הראשונה בראשית ברא, יהי אור, הרי נר אחד. ביום שני ויהי ערב ויהי בקר, משל לארכיטקטון שהיה מבקש תלמיום ונטל נר והאירה כך האירה התורה, כי נר מצוה ותורה אור (משלי ז׳ כ״ב). ביום שלישי נבראו האילנות ושמן זית מאירה. ביום רביעי נבראו המאורות וכסאו של דוד כשמש נגדי (תהלים פ״ט ל״ז) וכן ערכתי נר למשיחי (שם קל״ב י״ז). ביום ה׳ נבראו ברקים, קול רעמך בגלגל (שם ע״ז י״ט). ביום ו׳ נברא אדם שנאמר נר אלהים נשמת אדם (משלי כ׳ כ״ז) (8). נ״ג) **בהעלותך** (במדבר ח׳ ב׳) א״ר יהודה ברבי שלום מצינו שהיה המשכן שקול כנגד מעשה בראשית. ביום א׳ נבראן שמים וארץ וכתיב בהן נוטה שמים כיריעה (תהלים ק״ד ב׳), ובמשכן כתיב ועשית יריעות (שמות כ״ו). בשני יהי רקיע ויהי מבדיל, ובמשכן והבדילה הפרוכת (שם). בשלישי יקוו המים, ובמשכן ועשית כיור נחשת וגו׳ ונתת שמה מים (שם ל׳ י״ח). ברביעי יהי מאורות, ובמשכן ועשית מנורה (שם כ״ה ל״א). בחמישי ועוף יעופף, ובמשכן והיו הכרובים פורשי כנפים (שם). בששי תוצא הארץ נפש חיה, ובמשכן אדם כי יקריב (ויקרא א׳). בשביעי היה כלו אור, ובמשכן כיון שנכנס האל בתוכו מבהיק מן השכינה, לכך סמך ובבוא משה וגו׳ בהעלותך. ד״א בהעלותך, למה״ד למלך ב״ו שהיה יושב ברומי והיה לו אוהב בסוריא, שלח לו המלך התקן לי חצר אחת ודביא לתוכה לפי כוחך מטות של אבליגא, שלחן של שיש, מנורה של ברזל, קונכי של נחשת, הציע המטות ביקטאות ובטפיטין. בא המלך ליכנס למדינה יצא אוהבו לאנפטי שלו והוא רואה עם המלך מטות של זהב ושל אבנים טובות שלחנות ומנורות של זהב, רץ האוהב לקלקל המצעות ולהעביר

---

(8) חסר כאן מספר ז׳ ועי׳ פסיקתא רבתי סוף פ״ב ושם מונה ז׳ חנוכות אחרות.

המנורות והשלחנות מפני שהיה מתבייש, ידע המלך מה בלבו א"ל חייך שעשית לפי כחך, הוי זהיר בה שתהא דולקת יפה. כך הקב"ה אמר ועשו לי מקדש, עמדו ועשו לפי כחם, מיד ירד הקב"ה בכבודו ומלא את המשכן. באותה שעה ביקש אהרן להתעצל מהמנורה, א"ל למשה דבר אל אהרן בהעלותך. למה שבעה נרות? כנגד חנכ"ל שצ"ם (4), ד"א כנגד ז' ימי בראשית, ד"א למה עשה משה שבעה נרות ושלמה שבעים נרות (בעשר מנורות), אלא משה עקר ז' אומות מלפני ישראל, אבל שלמה היה מושל על שבעים אומות. אמר הקב"ה בעולם הזה אע"פ שהיתה במשכן אורה מכבודי הנרות הללו היו דולקין לתוכו, אף לעתיד לבא אע"פ שאני ממלא ירושלם מכבודי אני מדליק לתוכה נרות שנאמר אחפש את ירושלם בנרות (צפניה א' י"ב). נ"ד) וביום הקים את המשכן כסה הענן (במדבר ט' ט"ו), אותו הענן שנגלה עליו על הר סיני. למה"ד למלך שהיה לו אוהב שלח לו התקן עצמך שאני בא אצלך ביום פלוני, לא האמין אותו האוהב. חזר ואמר אפילו הוא בא אצלי יבא בדמות הדיוט או בלילה, ידע המלך מה אמר אוהבו שלח לו חייך ביום אני בא אצלך בפרהסיא, והסוס שרכבתי עליו ביום שנעשיתי מלך אני רוכב, ופורפירא שנזרקה עלי ביום שנעשיתי אוגוסטוס אני לובש ואבוא אצלך כדי שידעו הכל מהו חיבתך עלי. כך כיון שנגלה הקב"ה בסיני בענן נגלה שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן (שמות י"ט ט') ואמרו נעשה ונשמע, ונטל הקב"ה מלכות, לאחר זמן א"ל ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שם כ"ח ח'), היו ישראל תמהים, האמנם ישב אלהים על הארץ (מ"א ח' כ"ז)? אמר להם חייכם בפרהסיא אני בא אליכם דכתיב וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן לאהל העדות (במדבר ט' ט"ו). אמר רשב"י העדות לשון סהדא אל תקרי עדות אלא תורה, אלה העדות והחקים (דברים ד' מ"ה). א"ר לוי מה עדות יש כאן שויתר להן לישראל.

נ"ה) ברוך מרחיב גד (דברים ל"ג כ') מהו מרחיב גד שנקבר משה בתחומו של גד, אותו שקבל התורה שכתוב בה ורחבה מני ים (איוב י"א ט'). כלביא שכן, זה משה שהיה זריז כארי, ובלעם רואה אותו וצווח שאינו יוצא מן העולם עד שהוא צובע בדמו, אמרו לו מזה אתה מתיירא, בשנה הזאת הוא מת שנאמר לו לכן לא תביאו את הקהל הזה (במדבר כ' י"ב), א"ל אפילו הוא מת היום לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה, דמו ודם בלק. וירא ראשית לו (שם) זה קבורתו שנבראת בתחלת ברייתו של עולם, כי שם חלקת מחוקק (שם) זה משה שהיה סופר. ויתא ראשי עם (שם) עם כל חבורה וחבורה נוטל שכר עמהם, וכן הוא אומר לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל (ישעיה נ"ג י"ב) וכ"כ למה? תחת אשר הערה למות נפשו (שם) שנאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת (שמות ל"ב).

ילקוט: נודע ג"כ בשם „ילקוט שמעוני" ע"ש מחברו ר' שמעון אשכנזי מפראנקפורט המכונה „הדרשן" או „ראש הדרשנים". רפאפורט יאמר שמחברו היה ר' שמעון קרא שחי בדרום אשכנז בתחלת המאה הי"ג (כרם חמד ח"ז מכתב א'), אך עפשטיין יוכיח את טעותו במחברתו „ר' שמעון קרא והילקוט שמעוני" (קראקא תרנ"א). ואם נאמר כי הוא ר' שמעון אשכנזי היה חי בסוף המאה הי"ב, ר' עזריה מן האדומים בספרו מאור עינים (אמרי בינה פי"ם) ראה הכ"י של הילקוט משנת ע' לאלף הששי (1310). עכ"פ לא נתפשט חבור הילקוט עד המאה הט"ו, ומזכירו בראשונה ר' יצחק אברבנאל. הילקוט הוא חבור גדול על כל ספרי תנ"ך מלוקט מכל התלמוד וכל ספרי מדרש הקדמונים, ומסודר על כל פסוק ופסוק כסדר ספרי הקדש, ונחלק לשני חלקים הראשון עה"ת והשני על נביאים וכתובים, והענינים נחלקים לרמזים. בסוף חלק ראשון קונטרס אחרון „אגדות ירושלמיות" רנ"ו רמזים קצרים מתלמוד ירושלמי לפי סדר המסכתות בדרך זר, היינו מס' יומא ושארי מסכתות מסדר מועד ולאחרונה שבת עירובין ופסחים, ואח"ז סדר זרעים ונזיקין ונשים. ואתר ערכין אלו נמצאו עוד נ"ה ערכין מילמדנו כסדר התורה (ע"ע ילמדנו לעיל). נדפס ראשונה בשאלוניקי רפ"א—רפ"ז), ועוד בויניציא בשנת שכ"ו בכמה שינוים וממנו בהוצאות שונות ולאחרונה בווארשא שנת תרל"ו. באיזה דפוסים נוסף עליו הגהות לר' מאיר בר פתחיה ומפתח המאמרים, ופי' ברית אברהם והגדות מלוקטות מתשעים ספרים (ליוורנו ת"י—ת"כ), ועם פי' זית רענן לבעל מגן אברהם וב' פירושים היכל רענן ושמן רענן (קעניגסבערג תרט"ז). ילקוט שמעוני על איכה נדפס ע"י רש"ב במדרש זוטא (ברלין תרנ"ד).

ר"א בן הגר"א בספרו רב פעלים מעיר כי בילקוט פ' בהעלתך כתב דברים תמוהים וז"ל: אספה לי שבעים איש מזקני ישראל כשבט ראובן וכו' הרי שבעים ואחד זקנים, וכתבנו אנו מפי רב שמואל אחי של פנחס ומרים (צ"ל בר חמא) ולמד אותם בתרבץ מוצא, ורבנא חנינאי כהנא ראש ישיבה וגאון פנים אחרים מראובן וכו' עכ"ל. ודברים אלו בלתי מובנים כלל, ומצאתי במדרש שמואל פ"ט וב"ר פ"ו שמביא רב שמואל אחיו של ר' פנחס הכהן בר חמא: ר' שמואל אחוי דר' פנחס בר חמא הוה דמיך בצפורי (נ"א בסכני), והוון חברוי יתיב גביה, אתת מלה וגחכין, שמעין קלא אמר להון כמה נפשיה דאחוי דההוא גברא מתברא ארזין ומעקרא אילנין, ואתון יתבין גחכין (נ"א הכא) ולא ידעין. אך לא יתכן שבעל הילקוט יהיה בזמן הגאונים. גם ר' שמעון משה חאנעס בהערותיו לרב פעלים מעיר על דברים מגומגמים ובלתי מובנים בילקוט פ' שלח בפסוק ותשא כל העדה וז"ל: ר"א בנו של ריה"ג אומר דברי נרגן כמתלהמים כאדם שיש לו מת והוא צווח ובוכה, כך הם כיון שבאו מתור הארץ עמדו ופזרו עצמם בכל שבטי ישראל כאו א

---

(4) שבעה כוכבי לכת.

בתוך שבטו ומתגפל לתוך כל זויות של ביתו ובניו ובנותיו באים עליו והיו אומרים לו מה לך מרי? ובעוד שהוא עומד עושה עצמו נופל לפניהם, אומר להם אוי לי עליכם בני ובנותי וכלותי היאך האמוריים עתידים לתעתע בכם היאך עתידין לשלוט בכם, מי יוכל לראות פני אחד מהם „כדו כלום (נ"א בלום) לאמו של משה יכולה לבלום צפרנו של אחד מהם אני יודע מה ראיתי" מיד הן כולן גועין בבכיה וכו'. הדברים האלה אין להם ביאור ופתרון, ובעל הילקוט ציין על מאמר זה „ילמדנו" ולא נמצא בתנחומא. והמו"ל הילקוט בווארשא ר' יצחק גאלדמאן בסוף דבר אומר כי מצא בערוך ע' בדד שמביא ראשית המאמר היאך עתידים לשלוט בכם, מי יוכל לראות פני אחד מהם בדידין בברזל עכ"ל. ולפי ההשערה היה נוסח המאמר: האיך האמוריים כענקים הגבורים, אשר מסוה ברזל על פניהם, ובדידין יהיה מלשון עצור וכבוש, ולבלום יהיה מלשון סגירה. או אפשר יש להגיה בבדידין דברזל, ותהיה הכוונה מי יוכל לעמוד נגדם באחזם לא כלי מלחמה אבל רק תשמישי הבית השדה והכרם, ובדיד הוא כלי החפירה יד הבדיד (כלים פכ"ט).

ויש עוד „ילקוט ראובני", לקוטי מדרשים תמוהים מהרבה ספרי קבלה וזולתם ומסודר כסדר פרשיות התורה, ווילמרשדארף תמ"א, ויניציא ת"ס, אוסטראה תקס"ו, לבוב תר"ך (עי' רב פעלים 129, ואוצר ישראל ע' ילקוט).

יסוד: לר' משה הדרשן, שחי במאה הי"א בעיר נרבונה ונהג שם ישיבה ובין תלמידיו היה ר' נתן בעל הערוך, הוא לקט הרבה מדרשים קדמונים וחברם כמו פירוש על המקרא וקראם בשם „ספר יסוד" ורש"י ז"ל השתמש בו הרבה וכותב „מצאתי ביסודו של רבי משה הדרשן", או „מדברי ר"מ הדרשן למדתיה", או „מיסודו של ר"מ הדרשן העתקתי". גם הביאו אותו בעלי התוס' בסוטה ל"ו ע"ב וז"ל: כתב רבינו משה הדרשן ואין איש מאנשי הבית מכלל דאיש אחר שלא מאנשי הבית כלומר חלוק ומופלג מתורת אנשי הבית היה שם וזה דמות דיוקנו של אביו עכ"ל. גם הביאו בעל פענח רזא (שמות י"ח י"א) בשם ר' משה הדרשן כי גדול ה' מכל האלהים כבר פרש מע"ז של מדין ועתה מכל האלהים (עי' הקדמת ר"ש באבער למדרש אגדה vı). יש מיחסים לו מדרשים ידועים כמו במדבר רבה ואלה הדברים רבה ומדרש עשרת הדברות ומדרש תדשא ומדרש הגדול לבראשית, והכומר מרטיני בספרו Pugio fidei קרא את בראשית רבה הגדול או רבתי ע"ש רמ"ה, ובאמת לא היה רמ"ה מחברם רק מאספם ונקראו על שמו. ר' אברהם עפשטיין אסף כל המאמרים המובאים על שם ר"מ הדרשן עם מבוא והערות בשם „ר' משה הדרשן מנרבונה" (ווין תרנ"א), ומחמת שהדברים האלה נמצאים לפנינו בפירש"י אין צורך להעתיקם.

יעקב אבינו: מדרש על ברכת יעקב אבינו לבניו מיוסד על הפרשה ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים וגו' (בראשית מ"ט), והיא כעין צואת יעקב לי"ב שבטים ע"פ הדרש. המדרש הנמצא בכ"י נדפס בסוף ס' משפטי שבועות ודיני מקח וממכר לרב האי גאון (המבורג תקס"ב) בשם שיטה חדשה לבראשית רבה על ברכת יעקב אבינו לבניו, ויעלינעק הדפיסו בבית המדרש ח"ב בשם „מדרש ברכת יעקב אבינו ע"ה". גם הדפיס כ"י מלקח טוב לר' טוביה בר"א על ברכת יעקב אבינו ע"ה בבית המדרש ח"ה. כנראה הוא „מדרש ברכני" שמובא בספר מקור חיים שחבר ר' שמואל צרצה המכונה ן' סנה בפ' ויקרא וז"ל: במדרש ברכני כמו שהתחתונים צריכין לעליונים שימשכו מהם להם תועלת מהברכות כן צריכים העליונים לתחתונים לברך אותם ולהתפלל שלא יפסוק החסד מהם עכ"ל. ובזה יובן מ"ש (ברכות ז'.) תניא א"ר ישמעאל בן אלישע פעם אחת נכנסתי להקטיר קטרת לפני ולפנים וכו' וא"ל ישמעאל בני ברכני וכו' (רב פעלים 39). ויש „אגדה בבני יעקב" או צואת נפתלי בן יעקב לבניו" שהדפיס ווערטהיימער בשנת תרמ"ט ע"פ כ"י בסוף הוצאתו של ספר היובלות לר"י כ"ג וגם בשם „אגדה בבני יעקב" בבתי מדרשות ח"ב מכ"י פארמא שהוא בכמה שנוים, צואת נפתלי בן יעקב הדפיס ר"מ גאסטר מכ"י. ע"ע ויסעו.

ברכת יעקב אבינו לבניו

[בסוף משפטי שבועות ודיני מקח וממכר]

ויקרא יעקב אל בניו, לא היה צריך קרא לומר אלא ויקרא עשו למה שהוא גדול, אלא אמר הכתוב כי לא שאול תודך מות יהללך, ומי מודה מי שהוא חי ומשתחוה לחי שנאמר חי חי הוא יודך כמוני היום. א"ר חנינא בנוהג שבעולם עבד אינו עושה דיאתיקי, ומי עושה דיאתיקי בן חורין, כך עשו בן יעקב גורר מת ואינו עושה דיאתיקי כי לא מת עשו על מטתו, ומי עשה דיאתיקי יעקב שנאמר חי חי הוא יודך, לפיכך ויקרא יעקב אל בניו. זהו שאמר הכתוב מסיר שפה לנאמנים, זה יצחק ויעקב ששניהם בקשו לגלות מסטירין של הקב"ה, יצחק קרא לעשו לגלות לו את הקץ וגנזו הקב"ה ממנו שנאמר ויקרא את עשו בנו הגדול, ואף יעקב בקש לגלות את הקץ לבניו שנאמר האספו ואגידה לכם. למה הדבר דומה לעבד שהאמינו המלך על כל מה שיש לו, בא אותו העבד למות קרא לבניו לעשותן בני חורין ולאמר להם היכן הוא דיאתיקי שלהן והאוני שלהן. ידע המלך והלך ועמד לו מלמעלה ממנו ראה אותו עבד והפליג את הדבר שהיה מבקש לגלות להם, התחיל אומר להם בבקשה מכם עבדים של מלך אתם היו מכבדים אותו כדרך שהייתי מכבדו כל ימי, כך יעקב אבינו אמר אקרא לבני להודיע להם אימתי הוא הקץ, מיד נגלה עליו הקב"ה ואמר לו לבניך אתה קורא ולי לאו? שכן ישעיה אמר ולא אותי קראתי יעקב, כיון שראה אותו יעקב התחיל אומר לבניו בבקשה מכם בניי היו מכבדין להקב"ה כדרך שכבדוהו אבותי, שנאמר אשר התהלכו אבותי לפניו. אמרו לו יודעין אנו מה בלבך, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, כיון ששמע יעקב כן השתחוה, שנאמר וישתחו ישראל על ראש המטה. התחיל אומר

בלחישה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אמר לו הקב"ה כבוד אלהים הסתר דבר, אין המדות הללו שלך שנאמר הולך רכיל מגלה סוד וגו'. דבר אחר ויקרא יעקב אל בניו, זהו שאמר הכתוב אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי, אמר ריב"ל ג' דברים גזרו ב"ד של מטה והסכים הקב"ה מלמעלה, ואלו הן: אחד בימי עזרא בשעה שעלו מבבל ביקש הקב"ה להתיר להם את המעשרות, מה עשו הלכו וגזרו על עצמן שהן מעשרין שכן הוא אומר את ראשית עריסותינו ותרומותינו ופרי כל עץ תירוש ויצהר וגו', מה עשו כתבו בספר וחתמו ונתנו אותו בהיכל, למחר נכנסו ומצאו אותו חתום, ומנין שהסכים הקב"ה עמהם, שנאמר ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו. ואחד בימי מרדכי ואסתר שנאמר קימו וקבלו היהודים, ומנין שהסכים הקב"ה עמהם, וקבלו אין כתיב כאן אלא וקבל היהודים מכאן שהסכים הקב"ה עמהם. ואחד בימי יהושע בשעה שנכנסו ישראל לארץ, אמר להם יהושע והיתה העיר חרם, ואין אתה מוצא שאמר לו הקב"ה אלא מעצמו עשאו, ומנין שהסכים הקב"ה על ידו שנאמר חטא ישראל וגם עברו את בריתי וגו', מכאן שהסכים הקב"ה עמהן, הוי אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. מדבר ביעקב, בשעה שנכנסו בניו לברכה התחיל מחלק להם פרוקופאות ומנין שהסכים הקב"ה עמו שכן אתה מוצא בברכה שברך יעקב אבינו את השבטים כך ברכן משה, תדע לך שהוא כן את מוצא ממה שהסכים הקב"ה עמו על כל ברכה וברכה, אימתי בשעה שהיה מסתלק מן העולם, הוי ויקרא יעקב אל בניו. ר' פינחס הכהן בר חמא ור' יהודה הלוי בר שלום אומר מהו האספו הטהרו כמה דאת אמר תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף. דבר אחר האספו עשו אסופות אסופות, מה עשה כיון שנכנסו התחיל מקנתרן, ראובן בכורי אתה.

ראובן בכורי אתה, א"ר לוי בר שלום שלא ראה קרי יעקב אביהם פ"ד שנה עד שנולד ראובן. יתר שאת, אמר ליה ראוי היה לך ליטול ג' חלקים יתר על אחיך הבכורה והכהונה והמלכות, וכשחטא ניתנה הבכורה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה. פחז כמים, נוטריקון הוא פ'חזת ח'טאת ז'נית. וכי ראובן זנה? חס לצדיק! אלא כשמתה לאה אמו הביא יעקב את בלהה והשיבה על המטה, כיון שראה ראובן קינא ועמד והפך את המטה, והעלה עליו הכתוב כאלו שכב עמה. אז חללת יצועי עלה, יצועי קלקל ועלה, אמר לו אביו בני אין לך רפואה עד שיבא מי שכתוב בו ומשה עלה. וכיון שבא משה ועלה ועמד בהר עיבל ומנה שבטו של ראובן תחלה על הקללות ופתח פיו שבטו של ראובן ואמר ארור שוכב עם אשת אביו ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי ונתרפא ומחל לו הקב"ה.

שמעון ולוי ארור אפם, בשעה שהרגו שכם וחמור וכל אנשי העיר ולא נמלכו באביהן ואירר כעסן שהיה קשה ביותר שנאמר ועברתם כי קשתה שככה חמתם ואף שלהם, לפיכך אחלקם ביעקב וגו', סופרים להעמיד משמעון בבתי כנסיות, ותלמידים ומשנאים משבט לוי בבתי מדרשות עוסקים בתורה.

יהודה אתה יודוך אחיך. לפי שהודית יודו לך אחיך בעוה"ז ובעוה"ב, ולפי שברכתו של יעקב אבינו העמידה ממנו שלשים מלכים שנאמר אלה תולדות פרץ ותחשוב דוד ושלמה רחבעם ואביה אסא יהושפט וכו', וכן לעוה"ב ודוד עבדי נשיא להם לעולם, ולפי שזכה יהודה והציל לתמר ושני בניה מן המיתה הציל את יוסף מן המיתה שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו. ולפי שהציל לפרץ וזרח כי כבר נשתלמה צורתן במעי אמן תמר, שהיה לה ג' חדשים שהיתה מעוברת שנאמר ויהי כמשלש חדשים, לפיכך הציל הקב"ה מזרעו ארבעה, אחד מן הבור ושלשה מן האש, דניאל כנגד יוסף וחנניה מישאל ועזריה כנגד תמר פרץ וזרח שנאמר הוציאוה ותשרף. זכה להקרות גביר באחיו שנאמר כי יהודה גביר באחיו, ועוד משבט יהודה יצאת אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו (לאהרן) לאשה. ועוד משבט יהודה יצא נחשון בן עמינדב ראש לנשיאים שנאמר ויהי המקריב ביום הראשון, ועוד משבט יהודה יצא בצלאל שעשה את המשכן, ומשבט יהודה הקריבו בראשונה לחנוכת המזבח, ומשבט יהודה יצאו מלכים ונביאים, ומשבט יהודה יצא כלב. ועוד במסעות יהודה בראשונה שנאמר ונסע דגל מחנה יהודה, ובחנייתם כן שנאמר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה, ובברכות משה החסיד ברכו בראשונה שנאמר וזאת ליהודה ויאמר. ועוד שבט יהודה נחלו בראשונה שנאמר זאת הארץ וגו' וכשחלקו הארץ לקחו הרבה משאר שבטים שנאמר והארץ שקטה ממלחמה ויגשו בני יהודה אל יהושע בגלגל ויאמר אליו כלב בן יפונה הקניזי וגו', וחלק הארץ שנתן מנחלתו ללוים ישבו בה בני אהרן ויתנו להם את קרית ארבע. ועוד אחר מיתת יהושע שאלו מי יעלה לנו בכנעני תחלה להלחם בו ויאמר ה' יהודה יעלה, ומשבט יהודה יצא עתניאל ראשון לשופטים שנאמר ויזעקו בני ישראל לה' ויקם ה' את עתניאל בן קנז. ומשבט יהודה יצא בועז, ומלכות ישראל נתנה לשבט יהודה לדוד הצדיק לו ולבניו ברית מלח, שנאמר ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל על שאול וגו' עד כי ראיתי בבניו לי מלך, בכל מקום שנאמר לי לעולם הוא וכן אמר דוד ויבחר ה' אלהי ישראל לי (1) מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל. ועוד משבט

---

(1) בפסוק נאמר בי תחת לי (דהי"א כ"ח ד').

יהודה יצא שלמה המלך והוא בנה בית המקדש ורצה הקב"ה ליתן שכינתו בו, שנאמר אז יקהל שלמה וגו׳ ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת מפני הענן וכתיב וכל בית ישראל רואים ברדת האש, ועוד משבט יהודה יצא יהושפט איש צדיק שנאמר בו ויעש הישר בעיני ה׳, ומשבט יהודה יצא יותם המלך איש צדיק שנאמר בו ויעש הישר בעיני ה׳, ומשבט יהודה יצא יאשיהו איש צדיק שנאמר בו וכמהו לא היה לפניו מלך, ומשבט יהודה יצאו דניאל חנניה מישאל ועזריה אנשים צדיקים וחכמים שכן כתוב בהם והילדים האלה ארבעתן נתן להם האלהים מדע והשכל בכל ספר וחכמה, ונעשה להם נסים ומופתים בבבל דכתיב באדין נבוכדנצר קרב לתרע אתון נורא יקדתא, אדין דניאל עם מלכא מליל אלהי שלח מלאכיה, ובסוף כתיב ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין. ועוד משבט יהודה יצא זרובבל בן שאלתיאל פחת יהודה, וכתיב ביום ההוא נאם ה׳ אקחך זרובבל בן שאלתיאל, וכתיב ידי זרובבל בן שאלתיאל יסדו הבית הזה וידיו תבצענה, וכתיב כי מי בז ליום קטנות, וכתיב מי אתה הר הגדול לפני זרובבל למישור. ועוד משבטו עתיד לצאת משיח וכו׳ שנאמר והיה ביום ההוא שורש ישי וגו׳.—יהודה רביעי הוא נולד לשבטים כנגן ד׳ שהוא אות רביעית באל"ף בי"ת ולשם הזה, וביום הרביעי נבראו המאורות וכתיב במשיחנו וכסאו כשמש נגדי וניצל לו מזרעי ארבעה, אחד מגוב אריות ושלשה מכבשן האש, דוד אות רביעית הוא ראש וסוף שנאמר לא יסור שבט מיהודה, ועוד כתיב ונאמן ביתך וממלכתך, וכתיב לעולם אשמר לו חסדי. ומה שאמרנו כשם שברביעי נבראו המאורות כך יהודה נולד רביעי לשבטים ומהם אנו מונים שנות עולם. השבטים נמנו בתורה בט"ו מקומות ויהודה נמנה ראש לשבטים בד׳ מקומות כנגד ילידתו, ועוד כתיב בקרבן נחשון שהוא משבט יהודה וקרבנו קערת כסף אחת ובכלם כתיב קרבנו, הוסיף לנחשון וי"ו רמז ליהודה שיצאו ששה צדיקים משבטו ונתברכו כל אחד ואחד בשש מדות, כתיב בדוד יודע נגן וגבור חיל איש מלחמה ונבון דבר ואיש תואר וה׳ עמו, וכתיב בחנניה מישאל ועזריה ילדים אשר אין בהם כל מום וטובי מראה ומשכילים בכל חכמה ויודעי דעת וגו׳, וכתיב ביה בחזקיהו שש שנקרא שמו פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום, וכתיב ביה בדניאל כל קבל די רוח יתירה ביה ומנדע ושכלתנו וגו׳ וכתיב במשיחנו ונחה עליו רוח ה׳ רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה׳.

יהודה אתה יודוך אחיך, זו היא שנאמר ברה"ק ע"י איוב, אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם, כנגד מי אמר איוב המקרא הזה? לא אמרו אלא כנגד הצדיקים שהם כובשים את יצרם גמודים במעשיהם, שכל מי שהוא מודה במעשיו זוכה לעה"ב שנאמר זובח תודה יכבדנני ושם דרך אראנו בישע אלהים.

וכן אתה מוצא ביהודה בשעה שבא מעשה תמר לידו והוציאוה לישרף שלחה ואמרה לו הכר נא, מהו הכר נא? שא נא עיניך והכר את בוראך ואל תתבייש מבשר ודם, מיד כבש יצרו והודה במעשיו. ובשביל שהודה במעשיו הציל הקב"ה את בניו מן השרפה, והוא רמז שרמז לו הקב"ה מתחלה שנאמר ויהי כמשלש חדשים, אמר לו הקב"ה אתה הצלת את תמר ואת שני בניה מן השרפה אף אני אציל את בניך מן השרפה, ואלו הן: חנניה מישאל ועזריה. הא למדת שכל מי שהוא מודה במעשיו הקב"ה מצילו ומביאו לחיי עוה"ב, וכל מי שאינו מודה במעשיו הקב"ה מקללו שכן מצינו בשעה שהרג קין את הבל אמר לו הקב"ה אי הבל אחיך אמר לפניו רבש"ע אני והבל הנחנו דורון לפניך להבל קבלת ולי החזרת בפחי נפש, ממני אתה מבקשו? והלא אינו מתבקש אלא ממך שאתה משמר כל הבריות, אמר לו אני מודיעך היכן הוא, מיד קללו שנאמר ועתה ארור אתה מן האדמה וגו׳. מיד עמד ונשתטח לבקש רחמים מלפני הקב"ה שנאמר גדול עוני מנשוא, אמר לפניו רבש"ע לא יהא עוני גדול מאותן ששים רבוא שעתידין להכעים לפניך במדבר, וכיון שאמר [משה] נושא עון מיד מחלת להם שנאמר ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך. באותה שעה אמר הקב"ה אם איני מוחל לקין הרי הוא נועל דלת בפני כל בעל תשובה. מיד מחל לו הקב"ה מחצה שמתחלה אמר לו נע ונד תהיה בארץ, ולאחר שעשה תשובה מה כתיב ביה וישב בארץ נד קדמת עדן. מכסה פשעיו לא יצליח ומודה ועזב ירוחם, זה יהודה הצדיק שבייש את עצמו במעשה תמר, אף ראובן לא הודה במעשיו אלא מכחו של יהודה, כיון שראה ראובן את יהודה שהודה עמד הוא והודה על מעשיו, ולפי שגרם יהודה לראובן לעשות תשובה, לפיכך סמכו משה רבינו לו שנאמר יחי ראובן ואל ימות וגו׳ וכתיב בתריה וזאת ליהודה ויאמר. על שניהם הוא אומר אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם, ומה שכר נטלו על כך, להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם.

יהודה אתה יודוך אחיך, בא וראה מה כתיב למעלה מן הענין שמעון ולוי אחים, וכולם אינם אחים? אלא אחים הם בעצה, הם נטלו עצה על שכם והרגום שנאמר ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרבו, והם נטלו עצה על יוסף ובקשו להרגו שנאמר ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא ועתה לכו ונהרגהו, ומי הם? אם תאמר ראובן הרי ראובן בקש להצילו שנאמר וישמע ראובן ויצילהו מידם, אם תאמר יהודה הרי כבר נאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע וגו׳, ואם תאמר בני השפחות והלא כבר נאמר והוא נער את בני בלהה וגו׳, אלא מי הם ויאמרו איש אל אחיו, זה שמעון ולוי דכתיב בהו שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם. כיון שבאו במצרים

אמר יוסף אם אני מניחם במקום אחד נוטלים עצה עלי ומחריבין את כרך מצרים, לפיכך הפריש שמעון מלוי שנאמר ויקח מאתם את שמעון, וכיון שהפרישו נעשה לוי יחִידי, שנאמר ויפתח האחד את שקו, וכי אחד היה והלא כבר נאמר ויהי הם מריקים שקיהם, אלא האחד זה לוי שנעשה יחידי ותשש כחו באותה שעה, לכך נאמר שמעון ולוי אחים. וכיון שהוכיחן אביהם הוריקו פניו של יהודה, מיד קרא לו ופתח יהודה אתה יודוך אחיך. א"ר תנחום בר חנילאי, בשעה שהוכיח יעקב לשמעון ולוי הוריקו פניו של יהודה ונתיירא שמא יוכיחו במעשה תמר, מיד קראו ופייסו שנאמר יהודה אתה יודוך אחיך. מת"ל אתה יודוך אחיך, אלא כך אמר לו יעקב: יהודה בני גלוי וידוע לפני הקב"ה שהצלת את יוסף מן המיתה שאלמלא אתה היו הורגים אותו שמעון ולוי, ועתה תזכה שהרי יודו לך אחיך בעוה"ב שהצלת אותם משפיכות דמים ולא נטרדו אחיך לגיהנם, אף בעוה"ז תזכה שיקראו כל השבטים על שמך יהודים, כשם שנקראת אתה יהודה. ידך בעורף אויביך, אמר לו בני אתה הקשית ערפך שעה אחת וביישת עצמך במעשה תמר תזכה שתהרוג את אויביך בדבר שנוקשן על ערפן ומניחן שהולך והורג, ואיזה זה הקשת. גור אריה יהודה, א"ר חמא בר חנינא זה מלכנו בן דוד שיצא מב' שבטים אביו מיהודה ואמו מדן ובשניהם כתיב אריה גור אריה יהודה, דן גור אריה. מטרף בני, אמר לו ליהודה בני! מסולק אתה מאותו עון שאמרת טרף טורף יוסף. לא יסור שבט מיהודה, זה ראש גלות יהודה שבבבל שרודין את עם ישראל במקל, ומחוקק מבין רגליו אלו נשיאים של בית רבי שמלמדים תורה ברבים בא"י. ד"א לא יסור וגו' זה בן דוד שעתיד לרדות את המלכות במקל שנאמר תרעם בשבט, ומחוקק מבין רגליו אלו יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים שמורים הלכות בישראל בסנהדרי גדולה שהיא יושבת בלשכת הגזית בחלקו של יהודה. זבולון לחוף ימים ישכון בסחורתו ויששכר בתורתו, זה עם זה שותפים בעוה"ז ובעוה"ב. זבולון וגו' מה ראה יעקב שברך זבולון תחלה ואח"כ יששכר, והלא יששכר גדול ממנו והוא היה ראוי לברך תחלה, אלא צפה וראה בית המקדש שעתיד ליחרב ועתידה סנהדרין שתעקר משבטו של יהודה ולהקבע בשבטו של זבולון, שבתחלה גלתה סנהדרין וישבה לה ביבנה ומיבנה לאושא, ומאושא לשפרעם ומשם לבית שערים ומשם לצפורי וצפורי היה בחלקו של זבולון, ואח"כ גלתה לטבריה. וכן ישעיה אמר ישפילנה ישפילה עד ארץ. א"ר יוחנן טבריה היא משלמת למלכנו שנאמר תרמסנה רגל רגלי עני, מה כתיב אחריו והוכן בחסד כסא. באותה שעה יפרע הקב"ה מאו"ה פורענות גדולה שאין לה הפסק ואין לה קץ ומורידן לגיהנם ונדונין בה לדורי דורות, שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים וגו'. וכ"ב למה שנתן הקב"ה קץ ליסוריהן של צדיקים שמתייסרין בעוה"ז. באותה שעה מגעת פורענות של רשעים שאין לה קץ לעולם, וקץ ליסוריהן של צדיקים שמעביר מן העולם, שנאמר קץ שם לחשך, ומהו קץ שם לחשך אר"י אלו הצדיקים שרומין בעוה"ז כמו שהוא יושב בחשך ואפלה. באותה שעה משלם הקב"ה מתן שכרן של צדיקים שאין לה קץ ואין לה הפסק. אשריהן הצדיקים שהם מרבים את התורה ורודפים שלום לישראל, שמשתלמין שכר פעולתם שאין לה קץ ואין לה הפסק לעולם ולעולמי עולמים, שנאמר למרבה המשרה ולשלום אין קץ. ענין אחר מפני מה ברך זבולון תחלה מפני שזבולון לחוף ימים ישכון וכל הסחורות למחוזו באין כדכתיב והוא לחוף אניות, ויששכר משתכר בסחורותיו שנאמר ויששכר חמור גרם שנוטל הסחורות מזבולון ומשתכר בהם, הוא שאמר שמח זבולון בצאתך לפרש בים ויששכר באהלך שמשתכר באהליו מסחורותיו של זבולון. אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם וגו'. יששכר חמור גרם, כשם שהחמור שובר את העצם כך שבטו של יששכר יודעי בינה לעתים לדעת וגו' שהיה שבטו מעמיד מאתים סנהדריות. יהי דן נחש עלי דרך זה שמשון שצפה אותו יעקב שהוא עומד בין שני עמודים והתפלל עליו שתנתן בו כח שנאמר ה' אלהים זכרני נא וחזקני נא. גד גדוד יגודנו, זה שבטו של גד כשהיה אחד מהם יוצא למלחמה היו נוצחין והיו הורגין מפרק הראש עם הזרוע. מאשר שמנה לחמו שהיו מספקין שמן המשחה. נפתלי אילה שלוחה, מלמד שקפץ במצרים בחיל והביא שטר המערה לקבור את אביו, עד שהוא הולך בא חושים בן דן והיה חרש וכשראה עשו מונע מלקבור את אבינו יעקב דקרו במקל על צוארו והתיז את ראשו ונפלו שתי עיניו על מטתו של יעקב אבינו, ופתח עיניו וראה נקמה ושמח שנאמר ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע ונתקיימה נבואת רבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם יום אחד (5). הנותן אמרי שפר שהיה לשונו של שבט נפתלי בתורה מתוקים מדבש. בן פורת יוסף מלמד שאין עין הרע שולט בהם. בנות צעדה עלי שור, שהיו המצריות בנות מלכים באות לראות את פני יוסף על החומה ולא תלה עיניו באחת מהן ולא הרהר באחת מהן וזכה לירש ב' עולמים. בנימין זאב יטרוף, שבט גדול וחזק. ענין אחר, בנימין זאב יטרוף וגו' פירוש בנימין חלקו בין בני יהודה ובין בני יוסף כשהולך לטרוף ועבר בארץ יהודה בבקר לא לא ישוב עד הערב וכשהולך לטרוף ועבר בארץ בני יוסף בערב לא ישוב עד הבקר, כדכתיב בבקר יאכל עד שטורף ולערב יחלק שלל ששולל, ומניין שבנימין בין אלו השבטים דכתיב ויעל גורל מטה בני בנימין למשפחותם ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני

---

(5) עי' סוטה י"ג.

יוסף (יהושע י"ח יא). כתיב כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו וגו'. בראשונה היה הסוד ליראי ה' שנאמר סוד ה' ליראיו (תהלים כ"ה) חזר ונתן אותו לישרים שנאמר ואת ישרים סודו (משלי ג' ל"ב) חזר ונתן אותו לנביאים שנאמר כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג' ז'). כל מה שהצדיקים עושים ברוה"ק עושים, יעקב כשבירך שבט יהודה הוא מברכו באריה שנאמר גור אריה יהודה מטרף בני עלית כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו ומזווגו כנגד מלכות בבל, ודניאל חנניה מישאל ועזריה מזדווגין לה. יוסף מזווגו כנגד מלכות רומי ומסורת היא שאין עמלק נופל אלא ביד בני בניה של רחל, ומשה זיווג שבטו של לוי כנגד מלכות יון שבני חשמונאי היו משבטו של לוי, ומזווג לבנימין כנגד מלכות מדי שמרדכי נפרש ממנו שהוא משבטו של בנימין, וכתיב במלכות מדי וארו חיוה אחרי תנינה דמיה לדוב (דניאל ז' ה') שהוקשה כנגד שבט בנימין שנמשל כזאב. זאב יטרף, מה הזאב הזה חוטף כך היה שבטו של בנימין חוטף שנאמר וראיתם והנה אם יצאו בנות שילה (סוף שופטים), מלמד שהיו חוטפים נשים לבניהם משום שבועה שנשבעו ישראל עליהם שלא ישאו נשיהם. בבקר יאכל עד אלו הקרבנות שמקריבין בביהמ"ק דכתיב את הכבש האחד תעשה בבקר.

ויכל יעקב לצות את בניו, מה ציוה לטעון את מטתו, א"ל אל יטעון מטתי אחד מבני בניהם שיש להם מבנות כנען, וקבלו עליהם מצות אביהם וברכתו באהבה רבה וגמורה, שנאמר איש אשר כברכתו. וברכתו קיימת לעולם ולעולמי עולמים שנאמר ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ. סליק ברכת י"ב שבטים כל אחד ואחד בשמו.

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר, לא פחות ולא יותר, אף רבקה ראתה י"ב שבטים שנאמר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך ושני לאומים הרי ארבעה, ולאום מלאום יאמץ הרי ששה, ורב יעבוד צעיר הרי שמונה, וימלאו ימיה ללדת והנה תומים בבטנה הרי עשרה, ויצא הראשון אדמוני ואח"כ יצא אחיו הרי י"ב. ויתרוצצו הבנים בקרבה, אמרה כך אני מצטערת בי"ב שאמר לי הקב"ה שהוא מעמיד ממני, למה זה אנכי אין ז"ה אלא י"ב, בגימטריא שנים עשר שבטי ישראל. וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם איש כברכתו ברך אותם, ויברך כל אחד אין כתיב כאן אלא ויברך אותם, למה כן? אלא בשביל שנתן ליהודה גבורתו של ארי וליוסף גבורתו של שור ולנפתלי קלותו של איל ולדן נשיכתו של נחש, תאמר שזה גדול מזה, לכן כללן באחרונה. איש כברכתו ברך אותם, לפי שחלק להם את הארץ ונתן ליהודה ארץ שהוא עושה שעורים, ולנפתלי ארץ שהוא עושה חטים, אעפ"כ כללן באחרונה שיהיו אוכלין אלו משל אלו. וזאת אשר דיבר להם אביהם, זאת אשר דבר אין כתיב כאן אלא וזאת אשר, שעוד עתיד אדם אחר כיוצא בי לברך אתכם, ומהיכן שפסקתי הוא מברך אתכם, כיון שעמד משה רע"ה פתח להם וזאת הברכה מהיכן שפסק להם אביהם, הוי אומר וזאת אשר דבר להם אביהם. אמר להם, אני אומר לכם הברכות הללו אימתי מגיעות אתכם בשעה שתקבלו את התורה שכתוב בה וזאת התורה, הוי וזאת אשר דבר, ממה שחתם אביהם פתח להם משה. מזקנים אתבונן, כשברך יצחק את יעקב אמר לו ואל שדי יברך אותך במה חתם בסוף ברכתו בקריאה ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו, ואף יעקב כשעמד לברך את השבטים ממקום שפסק אביו התחיל שנאמר ויקרא יעקב אל בניו. וחתם יעקב כשברכם בוזאת שנאמר וזאת אשר דבר, ואף משה כשעמד לברך את השבטים ממקום שפסק יעקב משם התחיל שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה, ובמה חתם משה באשריך ישראל. ואף דוד כשבא לברך את ישראל ממקום שפסק משה משם פתח, שנאמר אשרי האיש, הוי מזקנים אתבונן. ויצו אותם ויאמר אליהם, כיון שנסתלק ויעשו בניו לו כן כאשר צום. מה עשו חנטו אותו והעלו אותו. כתיב ויבאו עד גורן האטד, וכי יש גורן לאטד שה"א אומר ויבאו עד גורן האטד? אלא אלו כנעניים שנטלו את כתריהן והקיפו ארונו של יעקב כגורן זה שמקיפין אותו באטד. ר"א אומר כיון שראו ארונו של יעקב אבינו התירו אזורי מתניהם וחלקו כבוד ליעקב אבינו. ר"ש בן נחמני אומר קשרי כתפותיהן התירו, ורבנן אמרי באצבע הראו את הארון. ויאמרו אבל כבד זה למצרים, בשביל כן נתן להם הקב"ה גורן שנאמר עד גורן האטד. ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ומנין שהאבל שבעת ימים שהוא אומר ויעש לאביו אבל שבעת ימים. ארז"ל שבעת ימים מנין מדכתיב ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים, לפיכך ויעש לאביו אבל שבעת ימים, ולמה עושין שבעת ימים? כנגד שבעת ימי המשתה. אמר להם הקב"ה בעוה"ז נצטערתם עם הצדיק הזה ושמרתם לו אבל ז' ימים ולעוה"ב אני מחזיר לכם אותו האבל לשמחה שנאמר והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם, וכשם שאני מנחם אתכם כך אני מנחם לציון ולחרבותיה שנאמר כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה.

ב"י"ל"א"ו

לקח טוב על ברכת יעקב אבינו ע"ה

[בית המדרש ח"ה 191]

א') ויקרא יעקב אל בניו, לאחר שבירך את יוסף ואת בניו קרא לשאר האחים ויאמר האספו ואגידה

לכם. מהו האספו הטהרו כמו תסגר שבעת ימים ואחר תאסף (במדבר י"ב ט"ו), וכמו ונשא ידו אל המקום ואסף המצורע (מ"ב ה' י"א). אמר להם הטהרו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים, בקש לגלות להם את הקץ מיד נגלה אליו שכינה, כיון שראה את השכינה התחיל מצוה אותם על ייחודו, אמרו לו וכי כלום אנו חשודין לפניך על ייחוד השם שאתה מצוה אותנו, שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד (במדבר ו' ד') בישראל אבינו מדבר, מיד ענה הוא ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, והם אמרו בלחש ולא בקול, בלחש משום כבוד יעקב אבינו שאמרו, ולא בקול משום כבוד משה שלא אמרו. הם אמרו שש מלות (שמע ישראל) והוא ענה שש מלות (ברוך שם) הכל שנים עשר כנגד השבטים, לפיכך נהגו ישראל לומר בק"ש בשכמל"ו (עי' פסחים נ"ו). ב') הקבצו ושמעו בני יעקב, זו ברכת יעקב אבינו בפרשה זו, ושמעו אל ישראל אביכם זו ברכת משה רבינו בפרשת וזאת הברכה, שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים את בני ישראל לפני מותו. אביכם, שהסכים אביכם שבשמים על ברכת אביכם ישראל, שהרי ברכת משה רבינו מעין ברכת יעקב אבינו. ד"א ושמעו ב' פעמים שמעו הקנטורין שמעו הברכות. ג') ראובן בכורי אתה, בכור לנחלה בכור לכהונה. כחי וראשית אוני, כחי מתשמיש המטה וראשית אוני אפילו ממקרה לילה. ד"א ר' לוי בן שלום אומר בן שבעים שנה ושבע שנים היה יעקב אבינו ועדיין לא ראה קרי (1), ללמדך שבחן של אבותינו כי לא על חנם בחר בהם הקב"ה. יתר שאת ויתר עז, אמר לו ראוי היה לך ליטול שלשה חלקים יותר על אחיך: הבכורה הכהונה והמלכות, יתר שאת זו בכורה שנוטל פי שנים, יתר עז זו הכהונה שנוטל כ"ד מתנות, ד"א יתר שאת זו כהונה שנאמר ואותה נתן לכם לשאת (2), יתר עז זו מלכות שנאמר ויתן עז למלכו, ועתה ניתנה בכורה ליוסף וכהונה ללוי ומלכות ליהודה. ד') פחז כמים אל תותר, וכל כך למה שנוטלו ממך ג' כתרים הללו? לפי שפחזת, כמו יחפוץ (יחפוז) זנבו כמו ארז (איוב מ' י"ז) כלומר נתקשה ולא נכנע. פחז כמים, כמים הנגרים ארצה בזריזות, שהרי שאר משקין יורדין בנחת כמו היין והחלב והדבש, וריח לא נשאר בבלי כשהן (המים) נשפכין ממנו, כך כל כעסך הבערת. כי עלית משכבי אביך, כדי לבלבל יצועי, שכיון שמתה רחל הביא יעקב אבינו את בלהה והושיבה על יצועה, אמר ראובן לא דיי שאחות אמי צרה לאמי אלא גם שפחתה תהא צרה לאמי, עמד ובלבל יצועה, לפיכך אמר לו אז חללת שלשה כתרים הללו על עסקי יצועי. עלה, עלית לא נאמר אלא עלה שאין לו תרופה עד

שיבא משה רבינו שכתוב בו ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט ג'). שכיון שכתוב אלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ראובן גד ואשר וגו' ואמרו ארור שוכב עם אשת אביו (דברים כ"ז) ידעו הכל כי ראובן אביהם של שבט לא שכב את בלהה פלגש אביו. וישמע ישראל, ולא עשה בו נקודות (סוף פסוק) כדרך כל הפסוקים אלא צורף הענין עם ויהיו בני יעקב שנים עשר, ללמדך שנקי היה אותו צדיק מאותו עון. כיוצא בדבר אתה אומר אשר ישכבון הנשים הצובאות (ש"א ב' כ"ב) אפשר חפני ופנחס שוכבים את נשי ישראל והן שותקין? אלא ששהו את קיניהן והיו מתאחרות לישכב עם בעליהן ומעלה עליהם הכתוב כאילו שכבום, להודיעך שהתורה לא ניתנה לטיפשין ולא מסרה אלא לחכמים לדרוש ולאזן ולחקור אותן ולתקן מדרשות נאות, דברים דבורים על אופניהם לקיים מה שנאמר משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלים י"ט) ואין מקרא עוקר מקרא. ד"א פחז כמים, לשון נוטריקון פ׳חדת מן הח׳טא ח׳לית ז׳רחה תפילתך, אל תותר, שלא נותר בך חטאת ואע"פ שעלית משכבי אביך. אז חללת יצועי עלה, עלה שבחך בהצלת אחיך שנאמר וישמע ראובן ויצילהו מידם (שמות ל"ז כ"א). ה') שמעון ולוי אחים מאב ומאם, אחים בעצה אחים בכעס, כלי חמס מכירותיהם, שכן קורין בלשון יוני לסכין מכורין. ד"א מכירותיהם מגורותיהם ב' וג' משמשין כאחד כמו גנתו כנתו וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ' ט"ז), פי' וגנה כלומר בארץ מגורותי עשו חמס להרוג בעלי שכם, שאם חטא שכם בן חמור כל העיר מה חטאה? ו') בסודם אל תבא נפשי, זה מעשה קרח דכתיב ויקח קרח בן יצהר בן קהת בן לוי ולא ייחסו הכתוב ליעקב לומר בן יעקב, ובקהלם אל תחד כבודי כמו לא תחד אתם בקבורה (ישעיה י"ד כ') שהרי במעשה זמרי נשיא בית אב לשמעוני לא נתייחס ליעקב. כי באפם הרגו איש, אלו יושבי שכם, וברצונם עקרו שור, זו חומת העיר שהרי חומה בלשון ארמי שור. ד"א עקרו שור זה יוסף שנאמר ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא, אלו שמעון ולוי שנקראו אחים, וראיה לדבר שהרי במצרים לא לקח יוסף לאסור אותו אלא שמעון שנאמר ויקח מאתם את שמעון ויאסור אותו לעיניהם, וכתיב ויפתח האחד את שקו זה לוי שנשאר יחיד כי נותר שם שמעון ושמו לו כספו בפי אמתחתו כדי לבהלו. ז') ארור אפם כי עז, שלא נטלו עצה מאביהם שהלכו להרוג את שכם בן חמור, ועברתם כי קשתה, וארור בעסם כי קשתה, שאם יהיו שני השבטים אלו יחדיו אין העולם מתקיים, אלא אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל שיהיו משבט שמעון ולוי מלמדים ומשכימים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות שיהיו עוסקין בתורה אולי יתכבשון. ד"א ארור אפם כי עז כמו וארוה כל עוברי דרך (תהלים פ' י"ג) כלומר תתבצר אפם ותתמעט ועברתם תקטן. אחלקם ביעקב,

(1) בנוסחא דלעיל פ"ד שנים היה. (2) בתנדומא מביא ראיה מן הפסוק וישא אהרן את ידיו (ויקרא ט').

שהרי לשמעון נתנו לו חלק בשני מקומות בא"י וכן לוי אין לו נחלה אלא מ"ח עיר נפוצות בישראל. ח׳) יהודה אתה יודוך אחיך, יהודה שמו הודאה על שהודתה לאה אמו שנאמר הפעם אודה את ה׳ על כן קראה שמו יהודה (בראשית כ"ט), והוא בעצמו הודה במעשה תמר ולא בוש לפיכך אתה יודוך, כלומר אתה הודית על האמת והצלת את תמר מלשרוף לפיכך יודוך אחיך שאתה מלך עליהם, וכן היה שעמדו ממנו שלשים מלכים ונשיאים כמניו יהוד"ה הרי שלשים. מן אברהם עד שלמה ט"ו דורות ואברהם אבינו נשיא היה שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו (בראשית כ"ב), אברהם יצחק ויעקב יהודה פרץ חצרון רם עמינדב נחשון שלמון בועז עובד ישי דוד ושלמה הרי ט"ו. ומן שלמה עד גלות יכניה ט"ו: רחבעם אביה אסא יהושפט יהורם יואש אמציה עזריה יותם אחז חזקיהו מנשה אמון יאשיהו יכניה. לכך נמשלה מלכות דוד כירח שנאמר כירח יכון עולם (תהלים פ"ט) כשם שהוא עולה ומתגבר עד ט"ו יום ועוד חוזר ומתכסה מעט מעט עד ט"ו יום כך מן אברהם עד שלמה ט"ו ומיכן ואילך ט"ו עד הגלות הראשון בימי יהויכין מלך יהודה, ולכך עולה חשבון יהודה שלשים. ויהודה רביעי לבטן והמאורות ביום הרביעי נבראו לפיכך נמשלה מלכות יהודה למאורות שנאמר וכסאו כשמש נגדי, כשם שאי אפשר לעולם בלא מאורות כך אי אפשר לעולם בלא זרע דוד כי ברית עולם שם לו ערוכה בכל ושמורה, ואומר לעולם אשמר לו חסדי ובריתי נאמנת לו, ואומר אחת נשבעתי לדוד (שם). דויד (3) על שם עשרים וארבעה ספרים (תנ"ך). תחלת שמו ד׳ וסופו ד׳ לפי שהיה יהודה רביעי לבטן, לכך נקרא יהודה. אתה יודוך אחיך שכל ישראל מודים שה׳ בחר במלכות בית דוד ושירי דוד המעולים וחסדי דוד הנאמנים. לפיכך לקח אהרן קדוש ה׳ את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון שהוא ראש לנשיאים, דכתיב ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו נחשון בן עמינדב למטה יהודה, ואומר כי יהודה גבר באחיו (דהי"א ה׳ ב׳). וכשם שנכרתה ברית לכהונה כך נכרתה ברית למלכות בית דוד, ודגל יהודה נוסע בראשונה וכו׳ (4). ישתבח שם אלהינו שאינו מקפח שכר, שהוא נוצר חסד לאלפים וכו׳ וגם לעתיד לבא ויצא חוטר מגזע ישי אשר עומד לנס עמים אליו גוים ידרשו (ישעיה י"א) זה מלך המשיח, ואומר והקימותי לדוד צמח צדיק (ירמיה כ"ג), ואומר ועבדו את ה׳ אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם (שם ל׳) זה מלך המשיח שהוא מזרע יהודה לכך נאמר יהודה אתה יודוך אחיך. ד"א כיון שראה יהודה שהיה יעקב מוכיח את אחיו, ראובן על מעשה בלהה, שמעון ולוי על מעשה שכם ועל מעשה יוסף וכו׳ נתכרכמו פני יהודה אמר שמא יוכיחני על מעשה תמר, כיון שראה יעקב אבינו שנתכרכמו פני יהודה התחיל לפייסו אמר לו יהודה אתה יודוך אחיך, גלוי וידוע לפני הקב"ה שאתה הצלת את יוסף משפיכות דמים ולא נטרדו אחיך לגיהנם, לפיכך יודוך אחיך. שכל ישראל יקראו על שם יהודה „יהודים". ידך בעורף אויביך, זה הקשת שהיא יד כנגד העורף, וכה"א בדוד ויאמר ללמד בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר (ש"ב א׳ י"ח), והיכן היא כתובה בספר בראשית, ספר שכתוב בו מעשה הישרים, מעשה אברהם יצחק ויעקב, וכן בלעם אמר תמות נפשי מות ישרים (במדבר כ"ג), והיכן רמיזא? ידך בעורף אויביך, איזו היא מלחמה שהיא יד כנגד העורף הוי אומר זה קשת. ט׳) גור אריה יהודה, שלא יירא מפני כל, אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג׳) זה מלך המשיח, או מי יחיה משומו אל (במדבר כ"ד) כי גדול יום ה׳ ונורא מאד ומי יכילנו (יואל ב׳) [זה מלחמת גוג ומגוג]. מטרף בני עלית, מסולק אתה מאותו עון שאמרתי טרף טורף יוסף. כרע רבץ כארי מי יקימנו, לעתיד לבא שנאמר ה׳ בדד ינחנו ואין עמו אל נכר (דברים ל"ב). הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא (במדבר כ"ג) בימי מלך המשיח ישתחוו לו גוים, וכתיב והיה הנכשל ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלהים כמלאך ה׳ לפניהם (זכריה י"ב), וכתיב ויעבור מלכם לפניהם וה׳ בראשם (מיכה ב׳). י׳) לא יסור שבט מיהודה, אלו סופרים שביהודה כמו מושכים בשבט סופר. ומחוקק מבין רגליו, אלו יושבי יעבץ שמורין הלכות לישראל. עד כי יבא שילה, פי׳ שי לו שעתידין או"ה להביא דורנות למשיח בן דוד שנאמר בעת ההיא יובל שי (ישעיה י"ח), ואומר מלכי תרשיש ואיים מנחה ישיבו וגו׳ (תהלים ע"ב). ולו יקהת עמים, שעתיד להקהות שיניהם של או"ה שנאמר וישתחוו לו כל מלכים כל גוים יעבדוהו (שם), ואומר והכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע, ואומר ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל. עד כי יבא שילה עד כי יבא בנו (משיח בן דוד) כמו ובשליתה. זש"ה אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות ושלשים וחמשה (בגימט׳ של"ה) רמזו יעקב אבינו בברכתו אלף והוא הכלל, והפרט הוא של"ה. וכן רמזו משה רבינו ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא [הסת"ר אסתי"ר בגימט׳] אלף ושלש מאות ושלשים וחמש כי א׳ דאסתיר טפל כי הסתירה עיקר, ובא דניאל ופירשהו אשרי המחכה ויגיע לימים אלף ושלש מאות ול"ה, והם עידן עידנין ופלג עידן, מועד מועדים וחצי (דניאל י"ב י"ב) מספרם יהיה שלש שנים ומחצה שבהן יהיו ימי הצרה וממנו יושע, אבל התחלתם איני יודע אימתי, ועל זה נאמר פתאום יבא אל היכלו (מלאכי ג׳), זש"ה כי יבא שילה פתאום יבא. ויש לומר יקהת מלשון יקהל בענין להקת נביאים, וכן הוא אומר כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳ ולעבדו שכם

---

(8) בדברי הימים דוד. מלא יו"ד=דויד, (4) כמו בנוסחא א׳.

אחד (צפניה ג׳), י״א) אסרי לגפן עירה, אסרי כמו יקבץ כענין שנאמר מלך אסור ברהטים (שה״ש ז׳), עירה קריה, גפן זה ישראל, כמו גפן ממצרים תסיע (תהלים פ׳), יקבץ ישראל לעירו בירושלם שנקרא עיר ה׳ צבאות. ולשרקה בני אתנו, שרקה אלו ישראל שנאמר ואנכי נטעתיך שורק (ירמיה ב׳ כ״א), בני אתונו המה יבנו בית קדשו שכן כתוב ביחזקאל (מ׳ י״ד) שער האיתון לשון ביאה הוא שיבואו ישראל לירושלם ויבנו אותו לימות המשיח. כבס ביין לבושו, יכבס כל צואתם שנאמר והושעתי אתכם מכל טומאותיכם (יחזקאל ל״ו), ביין רמז לתורה שנקראת יין שנאמר הביאני אל בית היין (שה״ש ב׳), לבושו תתלבש ירושלם שנאמר חי אני נאום ה׳ כי כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה (ישעיה מ״ט). ד״א כבס ביין לבושו אלו נקמות שעתיד הקב״ה לעשות באדום שנאמר מי זה בא מאדום (שם ס״ג). ובדם ענבים סותה, כמו כסותה אלו נקמות שעתיד הקב״ה לעשות בגוים שנאמר פורה דרכתי לבדי ומעמים אין איש אתי וגו׳ ויז נצחם על בגדי וכל מלבושי אגאלתי (שם) לכך נקראת אדום ע״ש שיבוא צח ואדום ויעשה נקמה באדום, ונקראת בצרה שעתיד הקב״ה לבצור אותה כאשר יבצרו הענבים וידרכום בגת. י״ב) חכלילי עינים מיין, יתאדמו הרי ישראל מרוב כרמיהם בימות המשיח, ולבן שינים מחלב והגבעות יתלבנו מן הצאן, וכה״א והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והגבעות תלכנה חלב ומעין מבית ה׳ יצא והשקה את נחל השטים (יואל ד׳). ד״א חכלילי עינים, ישמח את ישראל, לשון ארמי הוא, מצחק מחאיך, בזמן שיראו ישראל את השכינה שנאמר עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון (ישעיה נ״ב ח׳), וכתיב וראו כל בשר יחדו כי פי ה׳ דבר. ולבן שינים מחלב, שימלא שחוק פינו, שכל השוחק בפה מלא שיניו נראות, על אותו הזמן הוא אומר אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים הגדיל ה׳ לעשות עם אלה וגו׳ (תהלים קכ״ו). י״ג) זבולון לחוף ימים ישכון, שיהא תגר ויורד בספינה ומביא סחורה לפי שהיה מביא ונותן לתוך פיו של יששכר שהיה עוסק בתורה לפיכך הקדימו יעקב קודם לישכר, שאלמלא זבולון אין יששכר עוסק בתורה, וכן משה רבינו אמר שמח זבולון בצאתך ויששכר באוהלך (דברים ל״ג) שמעין ברכתו של יעקב היא ברכתו של משה רבינו, לפיכך אמר שלמה בחכמתו כי בצל החכמה בצל הכסף (קהלת ז׳) ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר (משלי ג׳). וירכתו על צידון, כמו עד צידון. למה זכר צידון? שהוא צד המזונות ונותן לישכר. י״ד) יששכר חמור גרם, כמו עצמיו אפיקי נחושה גרמיו כמטיל ברזל (איוב מ׳ י״ח), כשם שהחמור שובר את העצם כך שבטו של יששכר שובר כל ישראל בהלכה, שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים (דהי״א י״ב ל״ג) אלו מאתים ראשי סנהדראות של שבטו של יששכר. רובץ בין המשפתים, שהרביצו תורה בישראל שנאמר בהם אם תשכבון בין שפתים וגו׳ (תהלים ס״ח). ט״ו) וירא מנוחה כי טוב, זו תורה שנאמר כי טוב סחרה מסחר כסף (משלי ג׳), ואת הארץ כי נעמה זו שבחו של ה׳ שנאמר זמרו לשמו כי נעים (תהלים קל״ה). ויט שכמו לסבול, אלופינו מסובלים (שם קמ״ד) אלופים בתורה מסובלים במצות ומסובלין ביסורין. ויהי למס עובד, למס זה סיני חשבון זה כזה ק״ל. עובד, עובד אדמתו ישבע לחם (משלי י״ב) זו תורה, ואומר מתוקה שנת העובד (קהלת ה׳). ט״ז) דן ידין עמו, זה שמשון בן מנוח ששפט את ישראל והושיעם מיד פלשתים. כאחד שבטי ישראל, ששפט שבטי ישראל כאחד שהקב״ה נקרא אחד, כשם שהקב״ה אינו מטריח על ישראל יותר מדאי כך שמשון היה שופט את ישראל ולא היה מטריח עליהם. וכן אמרו רבותינו (במס׳ סוטה) מאי דכתיב ה׳ אלהים זכרני נא וחזקני נא אך הפעם וגו׳ (שופטים ט״ז) אמר שמשון לפני הקב״ה רבש״ע זכור לי עשרים שנה שהייתי שופט את ישראל ולא אמרתי לאחד מהם העבר לי מקל ממקום למקום. י״ז) יהי דן נחש עלי דרך, זה שמשון, מה נחש זה נוקם ונוטר אף שמשון נוקם ונוטר לפלשתים. שפיפון עלי אורח, מה השפיפון מלא כעס אף שמשון מלא כעס על פלשתים. הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור, זש״ה ויך אותם שוק על ירך מכה רבה (שם ט״ו), ופי׳ שוק על ירך הפרשים עם הרגלים. י״ח) לישועתך קויתי ה׳, כיון שראה יעקב גבורתו של שמשון אמר לישועתך קויתי ה׳, לפי ששמשון החל להושיע את ישראל מיד פלשתים שנאמר והוא יחל להושיע וגו׳ (שם י״ג), לישועתך קויתי שתים עשרה אותיות כנגד שנים עשר שבטים, זה שא״ה ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל (תהלים קכ״ב). י״ט) גד גדוד יגודנו, אלו שעברו את הירדן בימי יהושע שנאמר כארבעים אלף חלוצי הצבא עברו את הירדן (יהושע ד׳ ג׳), והוא יגד עקב, שאחרי כן ברכם יהושע וחזרו שנאמר ויברכם יהושע וגו׳ ויאמר אליהם בנכסים רבים שובו לאהליכם ובמקנה רב מאד בכסף בזהב וגו׳ (יהושע כ״ב), ד״א גד גדוד יגודנו זה היה בימי יהושע, והוא יגוד עקב בימי דוד, שכן כתיב ואלה הבאים אל דוד לצקלג וגו׳ ומן הגדי נבדלו אל דוד וגו׳ ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר אלה מבני גד וגו׳ אשר עברו את הירדן וגו׳ ויבריחו את כל העמקים למזרח ולמערב (דהי״א י״ב). כ׳) מאשר שמנה לחמו, שהיו מספיקין שמן המשחה שהכרמל בשבט אשר היה ולכן כתיב מאשר ולא כל אשר. והוא יתן מעדני מלך, שהרי בגבול נחלתו היה אלמלך על שם מעדני מלך, דכתיב ויצא הגורל החמישי למטה בני אשר וגו׳ ואלמלך (יהושע י״ט). כ״א) נפתלי אילה שלוחה, שהיו קלים כאילה לרוץ. הנותן אמרי שפר, שהיו לשונם של שבט

נפתלי מתוקים כדבש בדברי אגדה. אמרו ז"ל על נפתלי ממש, כשבאו לקבור את יעקב במערה עמד עשו לעכב שהיה אומר לו אתה קברת את לאה אשתך במערה, מעתה אין לך חלק בה כי אם חלקי נשאר, וכבר יעקב אבינו קנה חלקו ממנו שנאמר אשר כריתי לי בארץ כנען ואין כריה אלא מכירה, עד שקפץ נפתלי להביא השטר של המערה במצרים. חושם בן דן היה חרש וכשראה עשו מונע מלקבור את יעקב מיד דקרו [במקל אשר] בידיו על צואריו והתיז את ראשו ונפלו שתי עיניו על מטתו של יעקב אבינו שפתח עיניו וראה נקמה ושמח, שנאמר ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע (תהלים נ"ח). באותה שעה נתקיימה נבואת רבקה שאמרה למה אשכל גם שניכם יום אחד, שאע"פ שלא מתו שניהם ביום אחד נקברו שניהם ביום אחד. כ"ב) בן פורת יוסף בן פורת עלי עין, אמר שתי פעמים בן פורת, על שם מנשה ואפרים. עלי עין מלמד שאין עין הרע שולט בזרעו של יוסף, אל תקרי עלי עין אלא עולי עין. ד"א עלי עין שיהא שבטו פרה ורבה כמעין הנובע שנאמר ויפלו חבלי מנשה עשרה וגו' וכתיב וידברו בני יוסף את יהושע לאמר מדוע נתת לי חלק אחד וגורל אחד עם רב אני עד אשר כה ברכני ה', ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה וגו' (יהושע י"ז) אמר להם החביאו עצמכם ביערים כדי שלא ישלוט בכם עין הרע, אמרו לו אין עין הרע שולט בזרעו של יוסף שנאמר בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. בנות צעדה עלי שור, שהיו בנות מלכים צועדות על החומה לראות את יוסף בשעה שהרכיבו אותו במרכבת המשנה ולא נתן עיניו באחת מהן. כ"ג) וימררוהו ורובו, אלו אחיו, וישטמוהו בעלי חצים אלו שמעון ולוי דכתיב ויתנכלו אותו להמיתו (בראשית ל"ז). כ"ד) ותשב באיתן קשתו, זש"ה ויהי כהיום הזה ויבא יוסף לעשות מלאכתו ואין איש וגו' (שם ל"ט), באותו שעה נתגבר יצרו עליו ונראתה דמות יעקב בחלון אמר לו: יוסף! עתידין אחיך שיחקקו על אבני השהם ואתה עמהם, רצונך שתמחה מהם? מיד ותשב באיתן קשתו מלמד ששב קשתו לאיתנה. ויפוזו זרועי ידיו, מלמד שנתפזרו זרעו מבין צפרניו. מידי אביר יעקב, מאביר תוכחת יעקב. משם רועה אבן ישראל, כדי שיהא חקוק באבן ישראל, דכתיב ששה משמותם על האבן האחת. ד"א ותשב באיתן קשתו זה זכותו של יוסף, ויפוזו כמו מפז רב, מידי אביר יעקב שעמדה לו זכותו של יעקב, שכשם שיעקב אביו לא יכלו לו אחיו כך יוסף לא יכלו לו אחיו. משם רועה אבן ישראל, אב-בן שהרי יוסף כלכל אביו ואת אחיו ואת בית אביו. כ"ה) מאל אביך ויעזרך, כלומר מאל אביך היתה עזרתך, ויעזרך גם מעתה. ואת שדי, מי שאמר די לצרותי ואמר די לצרותיך, ויברכך, וכה"א עד אשר כה ברכני ה' (יהושע י"ז). ברכת שמים מעל, היא ברכה שבירך יצחק את יעקב שנאמר ויתן לך האלהים מטל השמים. ברכת שדים ורחם, שדים אלו מזונות ורחם אלו בנים. ד"א שדים זו זכות אבות וכה"א אני חומה ושדי כמגדלות (שה"ש ח') ורחם זו זכות אמהות. כ"ו) ברכות אביך זה יעקב, גברו על ברכות הורי זה יצחק, עד תאות גבעות עולם זה עומדת לעולם, תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו, שמשעה שנמכר יוסף הזיר עצמו מן היין, שנאמר וישתו וישכרו עמו (בראשית מ"ג) עד אותו הזמן לא שתו יין לא הם ולא הוא. כ"ז) בנימין זאב יטרוף, שבט גדול וחזק, מה הזאב חוטף כך בני בנימין היו חוטפים נשים, מפני השבועה אשר נשבעו בני ישראל ארור נותן אשה לבנימין, וכתיב וחטפתם לכם. בבקר יאכל עד, זה שאול בן קיש שהכה את עמלק, ולערב יחלק שלל זה מרדכי שנאמר ותשם אסתר את מרדכי על בית המן (אסתר ח'). ד"א בבקר יאכל עד זה תמיד של שחר ולערב יחלק שלל זה תמיד של בין הערבים, שהרי המזבח היה בחלקו של בנימין, וכן משה רבינו אמר לבנימין ידיד ה' ישכון לבטח עליו (דברים ל"ג). כ"ח) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר, לא פחות ולא יותר, כשם שהיו חקוקים על אבני האפוד ועל אבני השהם. וזאת אשר דבר להם אביהם, אמר להם אימתי הברכות האלו מגיעות לכם בזמן שיבא משה ויברך אתכם בזה הענין, שנאמר וזאת הברכה אשר ברך משה. ויברך אותם איש אשר כברכתו בירך אותם, מה ת"ל? שבירך את יהודה בגבורתו של אריה ואת יוסף בכחו של שור ואת נפתלי בקלותה של אילה, שמא תאמר שזה גדול מזה, ת"ל ויברך אותם כולם שוים, ולפי שחלק להם את הארץ ונתן ליהודה שעורים ולנפתלי חטים יכול לא יהו אוכלים אלו משל אלו? ת"ל איש אשר כברכתו ברך אותם הכליל הברכה לכולם.

אגדה בבני יעקב, או צוואת נפתלי בן יעקב

[Gaster, in *Society of Biblical Archaeology Proceedings*, Vol. 16 p 109.]

צוואת נפתלי: נפתלי בן יעקב, נפתולי אלהים: ויהי כאשר הזקן נפתלי ובא בשיבה טובה ובא שלם בגבורתו ועבד (ועבר) משפט שוח ויחל (ויואל) לצות את בניו ויאמר להן, בני בואו וגשו וקבלו מצות אביכם. ויענו ויאמרו לו, הננו שומעין (לשמוע) לקיים לכל אשר תצונו. ויאמר להם, אינני מצוה לכם לא על כספי ולא על זהבי אשר אני מניח [לכם] תחת השמש, ואיני מצוכם דבר כבד שאינכם יכולין לעמוד בו, אבל אני אומר לכם דבר קל שאתם יכולין לקיימו. וענו והשיבו בניו שנית ואמרו לו, דבר אבינו כי שומעין אנו. אמר להם, איני מצוכם אלא על יראת י"י אותו תעבודו ובו תדבקו. אמרו לו ומה הוא צריך לעבודתנו, אמר להם לא הוא צריך לכל ברייה אלא כל בריות עולמו צריכין לו. אבל לא תהו יצר לעולמו

אלא כדי שייראו מלפניו ושלא יעשה איש לרעהו מה שלא ירצה לעשות לנפשו. אמרו לו, אבינו, כלום ראיתנו שפירשנו מדרכיך ומדרכי אבותינו ימין ושמאל, אמר להן, עד י״י ואני בכם שכדבריכם כן הוא אבל יראתי על העתידות לבוא שלא תתעו אחרי אלילי בני נכר ולא תלכו בחוקי גויי הארצות ולא תשתתפו עם בני יוסף, זולתי עם בני לוי ועם בני יהודה. אמרו לו, ומה ראית לצוינו על ככה, אמר להן, לפי שידעתי שעתידין בני יוסף לסור מאחרי י״י אלהי אבותם ולהחטיא את בני ישראל ולהגלותן מעל האדמה הטובה בארץ לא לנו, כאשר גלינו על ידו בשעבוד מצרים. ועוד אספרה (נא) לכם החזון אשר ראיתי בהיותי רועה בצאן, ראיתי והנה י״ב אחי רועים עמי בשדה, והנה אבינו בא ואמר לנו, בניי רצו לפניי ותפסו כל אחד אשר יעלה בחלקו. ונענה ונאמר לו ומה נתפים, הנה אין אנו רואים אלא השמש והירח והכוכבים. כשמוע לוי כן ויתפס מרדע בידו וידלג (וקפץ) על השמש וישב וירכב עליו. וכראות יהודה ויעש גם הוא כן ותפס מרדע ויקפץ על הירח וירכב עליו וגם כל (תשעת) השבטים, כל אחד מהם רכב על כוכבו ומזלו בשמים, ונשאר זולתי שבט יוסף לבדו בארץ. אמר לו יעקב אבינו, בני ואתה למה לא עשית כאחיך, אמר לו, אבי ומה לילודי אשה בשמים וסופן על הארץ יעמודו. כדבר יוסף כן והנה שור אחד גבוה עומד אצלו ולו כנפים גדולים ככנפי החסידה וקרניו גבוהין כקרני ראימים, ויאמר לו יעקב, קום יוסף בני ורכב עליו. ויקם יוסף וירכב על השור. ויעקב אבינו הלך מאתנו. בעוד שתי שעות היה יוסף מתגאה על השור שפעמים היה הולך ורץ ופעמים היה מעופף בו עד אשר הגיע אצל יהודה, ויושט יוסף הנס אשר בידו ויחל להכות את יהודה אחיו, ויאמר לו יהודה, אחי למה תכני, אמר לו שבידך י״ב מרדעות ולי אחת, עתה תנם לי (תן לי עשר) והיה שלום. וימאן יהודה לתתם לו, והכהו יוסף עד שנטל ממנו הי׳ שלא בטובתו ולא נשאר בידי יהודה כי אם ב׳ מהן. אמר להן יוסף לי׳ אחיו מה לכם לרוץ ליהודה ולוי, סורו מאחריהן ולכו אחרי. וכשמעם אחיו מפי יוסף סרו מעל לוי ויהודה כאיש אחד ללכת אחרי יוסף, ולא נותר עם יהודה בלתי בנימין ולוי. כראות לוי כן ירד בעצבון רוחו מעל השמש. אמר לו יוסף לבנימין אחיו, בנימין אחי הלא אחי אתה, לכה גם אתה עמי, וימאן בנימין ללכת אחרי יוסף אחיו, ויהי כהפנות היום והנה רוח גדולה באה ותפריד בין יוסף לאחיו, ולא נותרו שנים יחד. ויהי כראותי את החזון הזה ואומר אותו ליעקב אבי, ואמר לי, בני חלום הוא ולא יעלה ולא יוריד כי לא משנה הוא. ולא חלף זמן מרובה ואראה עוד חזון אחר, שהיינו כולנו עומדין עם יעקב אבינו על שפתו של ים הגדול, והנה אניה [גדולה] הולכת בלב ים בלא מלח ובלא איש, אמר לנו אבינו, הרואים אתם מה אני רואה, אמרנו לו, רואין אנו, אמר לנו. ממני תראו וכן תעשו. והפשיט יעקב אבינו את בגדיו והפיל עצמו הימה, וכולנו אחריו, וקדמו לוי ויהודה תחילה וקפצו לתוכה ויעקב עמם. והנה בספינה כל טוב שבעולם. אמר להן יעקב אבינו, הביטו נא אל התורן, ויסתכלו לוי ויהודה ויראו והנה כתוב זו האנייה לבן ברכאל הוא (לבן ברכו אל) וכל טוב שיש בה. וכשמוע יעקב אבינו כן שמח ונתן קידה והעלה הודייה להקב״ה. אמר לא דיי שברכני בארץ אלא ברכני גם בים. מיד אמר לנו בניי עתה התגברו, וכל אחד מה שיתפוס הוא חלקו. מיד דלג לוי על התורן הגדול שבה וישב עליו, ושני לו קפץ יהודה על התורן השני הסמוך לתורן של לוי וישב גם הוא עליו. ושאר אחיי החזיק גבר במשוטו. ויעקב אבינו תפס ב׳ הקברניטין כדי לישר הספינה בהן. ונשאר יוסף לבדו, אמר לו אבינו, יוסף בני תפוס גם אתה משוטך, ולא אבה יוסף. כראות אבי כי לא אבה יוסף לתפוס משוטו אמר לו, בני גש הנה ותפוס אחד מהקברניטין שבידי ותיישר הספינה ואחיך ישוטו במשוטות עד הגיעכם אל היבשה. ולימדנו לכל אחד ואחד ואמר לנו, ככה תנהיגו את הספינה ואינכם מפחדין מכל גלי הים ומרוח סערה אם יעמוד עליכם. ויהי ככלותו לצוות לנו ויתעלם מעלינו, ויתפוס יוסף בשני הקברניטין אחד מימינו ואחד משמאלו ושאר אחיי משיטין ותשט האנייה ותצף על פני המים. ולוי ויהודה יושבים על ב׳ התורנין לראות איזה דרך תלך האנייה. כל שעה שהיה דעת יוסף ויהודה שוין, שיהודה יורה ליוסף לאיזו דרך טוב לשם יטה יוסף את הספינה, הלכה הספינה בשלום בלא מכשול. ולפי שעה נפלה מריבה בין יוסף ליהודה, ולא פירנס יוסף את הספינה כמאמר אביו ובאילוף יהודה, ותלך הספינה דרך עקלתון והכוה גלי הים אל הסלע עד שנשברה, אז ירדו לוי ויהודה מעל התורנים להמלט איש על נפשו, וגם שאר אחיי כל אחד ממנו נמלטנו על נפשנו אל היבשה. והנה בא יעקב אבינו ומצאנו מטורפין אחד הנה ואחד הנה. אמר לנו, מה לכם בניי, שמא לא הנהגתם האניה כראוי לה כאשר צויתי לכם. ונאמר לו, חי נפש עבדיך כי לא סרנו מכל אשר צויתנו, אבל יוסף פשע בדבר שלא יישר האניה כציוויך וכאשר הורוהו יהודה ולוי בקנאו להם. ויאמר לנו, הראו לי איה מקומה, וירא והנה ראשי התורנין נראין והיא צפה על פני המים, וישרוק אבי ונתקבצנו אליו כולנו. ויפול הימה כבתחילה וירפא את הספינה. ויוכח ליוסף ואמר לו, אל תוסף בני התל לקנא באחיך, כמעט שנאבדו כל אחיך על ידך. וכאשר סיפרתי החזון הזה לאבי, ספק אבי כפיו ויאנח ותזלגנה עיניו דמעות, ואחר עד בוש ולא אמר לי דבר, ואתפוס יד אבי לחבקה ולנשקה ואומר לו, אי עבד י״י למה זלגו עיניך, אמר לי, בני על השנות לך החזון נפל לבי ותשתומם גויתי (גופי) על יוסף בני. שאני אהבתיו

מכולכם ועל משחת בני יוסף אתם גולים ומתפזרין לבין האומות. שחזיונך ראשון והשני שניהן שוין, חזון אחד הוא. על כן בניי אני מצוה לכם שלא תתחברו עם בני יוסף אלא עם לוי ויהודה. וגם אגידה לכם שיפול גורלכם במיטב טבור הארץ ותאכלו ותשבעו ממגדי עדניה, מזהירכם אני שלא תבעטון במשמניכם ולא תמרדון ולא תמרו את פי י"י המשביעכם מטוב אדמתו. ולא תשכחו את י"י אלהיכם ואלהי אבותיכם שבו בחר אבינו אברהם, כשנתפלגו הדורות בימי פלג. כי אז ירד הקב"ה משמי מרומו והוריד ע׳ מלאכי שרת ומיכאל בראשן, וצוה לכל אחד מהן שילמדו לע׳ משפחות יוצאי ירך נח ע׳ לשון. מיד ירדו המלאכים ועשו כן כציווי בוראן, ולא נשאר לשון הקדש לשון עברי כי אם בבית שם ועבר ובבית אברהם אבינו שהוא מבני בניהן. ובו ביום הוציא מיכאל כרוז מלפני הקב"ה ואמר לע׳ אומות לכל אחת בפני עצמה, אתם ידעתם את המרד אשר אתכם ואת הקשר אשר קשרתם על אדוני השמים והארץ, ועתה בחרו לכם היום את מי תעבודו ומי מליצכם במרום. ענה נמרוד הרשע ואמר, אני אין לי גדול מזה שלימד לי ולאומתי כפי שעה לשון כוש, וענתה גם פוט ומצרים ותובל יון ומשך ותירס, וכן כל אומה ואומה בחרה במלכה, ולא הזכירה אחת מהן שמו של הקב"ה. אלא כיון שאמר מיכאל לאברהם אבינו, אברם את מי אתה תברור ולמי תעבוד, ענה אברהם, איני בוחר ואיני בורר אלא במי שאמר והיה העולם שיצרני במעי אמי, גויה בתוך גויה ומטיל בה רוח ונשמה. בו אברור ובו אדבוק אני ורעי כל ימי עולם. אז הפריד עליון גוים והנחיל והגביל לכל אומה ואומה לחלקה ולגורלה. ומאז נבדלו כל גויי האדמה מהקב"ה זולתי בית אברהם לבדו נשאר עם בוראו לעבדו, ואבותינו יצחק ויעקב. לכן בני אני משביע אתכם שלא תתעו ולא תעבדו לאל אחר אלא לאותו שבחרו בו אבותינו, כי ידוע תדעו שאין כמוהו ואין מי אשר יעשה כמוהו וכמעשיו בשמים ובארץ, ואין מי אשר יפליא לעשות כגבורותיו. ותבינו מפאת קצת כחו מבריית האדם, כמה פלאי פלאות יש בו מראשו עד רגליו, מאזניו ישמע ומעיניו יביט, וממוחו יבין ומחוטמו יריח, ומקנה יוציא קול, ומוושטו יכנים מאכל ומשתה, ומלשונו ידבר, ובפיו יגמור, בידיו יעשה מלאכה, ובלבו יחשוב, ובטחולו ישחק, ובכבדו יכעוס, וקיבתו טוחנת, וברגליו הולך, ובריאה מבריא לנפש, ומכליותיו יעוץ. ואין אחד מאבריו יתחלף מאומנתו אלא כל אחד בשלו. לפיכך נאה לאדם לשום על לבו כל אלה, מי הוא שבראו ומי הוא שיצרו מטיפה באושה במעי האשה, ומי הוא שמוציאו לאור העולם ונתן לו ראיית עינים והילוך רגלים ומעמידו ומציגו על בוריו ועל מכונו, ותיכן לו גמולים טובים (שדיב) במקום בינה וזרק בו נשמת חיים ורוח טהרה מאתו, ואשרי אדם אשר לא יטנף את רוח אלהים הקדושה אשר שמה ונפחה בקרבו, ואשריו אם ישיבנה טהורה לבוראה כיום אשר הופקדה בו. עד הנה דברי נפתלי בן ישראל אשר הוכיח לבניו בנופת מתוק חכו.

סליקא צוואת נפתלי בן יעקב

יצירה: ונקרא „ספר יצירה" וגם „הלכות יצירה", והוא חבור קדמון המיוחס לאברהם אבינו, ומדבר בלשון נעלמים על מעשה בראשית ול"ב נתיבות הכמה והם כ"ב אותיות א"ב ועשר ספירות ודרכי צרופי אותיות, והוא ראש לכל החבורים של בעלי הקבלה והדורשים בחכמה נסתרה. הספר נחלק לששה פרקים וכל פרק לכמה משניות או הלכות, ונזכר בתלמוד כי רבי חנינא ורב אושעיא הוי יתבי כל מעלי שבתא ועסקו בספר יצירה ומיברא להו עגלא תילתא ואכלי ליה, ורבא ברא גברא ופירש"י ע"י ספר יצירה (סנהדרין ס"ה: ס"ז:) ובירושלמי א"ר יהושע בן חנניה יכיל. אנא ע"י ספר יצירה וכו׳ (סנהדרין פ"ז הלכה י"ט בנוסחא ישנה). רב סעדיה גאון ואבן עדי בספרו אבן הפילוסופים כתבו וז"ל: בימי אברהם אבינו היה פילוסוף שלא האמין בחדוש העולם וחכמי הכשדים היו חולקים על אברהם באמונתו, להסיר אלו דעות הנפסדות, חבר א"א זה הספר הנקרא ספר יצירה, והתחיל ספרו באות ב׳ כמו התורה שמתחלת בבי"ת, ששה פרקים נגד ששת ימי המעשה (הר"מ בוטריל בראש פירושו לס׳ יצירה; ועי׳ תשובת רב האי גאון בכרם חמד ח"ח 57). וכתב הכוזרי שמה שנאמר במשנה ובריתא שאין דורשין „במעשה בראשית" (חגיגה י"א:) הוא ספר יצירה, והוא לאברהם אבינו והוא עמוק ופירושו ארוך (כוזרי מאמר ד׳ סי׳ כ"ה). וז"ל ר׳ מנחם ציוני פ׳ לך לך בפסוק ואת הנפש אשר עשו בחרן, מסורת בידינו מאבותינו שאברהם אבינו ע"ה חבר ספר יצירה על מתכנתו כי ה׳ אתו, ודי לכל משכיל עכ"ל. ר׳ יצחק דילטאש בפסק שלו להתיר הדפסת הזהר (בהקדמתו) מיחס ספר יצירה לרבי עקיבא ואומר: ומי התיר לר"ע לכתוב ספר יצירה וקראוהו משנה שהיתה שימה בפיהם בקבלה עד אברהם אבינו ע"ה. ברשימת ר"ד אופנהיים מביא ספר יצירה הארוך והקצר, ואנו אין בידינו ספר יצירה השלם, כי רש"י ז"ל הביא בפי׳ מדרש בראשית רבה (פ"י): גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכו׳ כך מה היה העולם חסר שבת, פירש"י ז"ל שבת יום הקילוס וכן מפורש בס׳ יצירה כשברא הקב"ה שמים וארץ עשה ממונים לכל מה שברא למזלות ולדשאים ולאילנות ולימים וכשבא יום השבת נתקבצו כל הממונים וקלסו להקב"ה ואמרו מזמור שיר ליום השבת עכ"ל רש"י ובנוסח שלנו איננו (רב פעלים 66). ואפשר כי הפירוש הזה נובע מהוספה לספר יצירה ליוסף בן עוזיאל שאומרים עליו שהוא תלמוד ירמיה, ובס׳ ריקאנטי פ׳ בראשית על ענין להט החרב מביא ברייתא דר׳ יוסף בן עוזיאל, והוא בנו של בן סירא. במצרף לחכמה ליש"ר מקנדיא מסופק הוא אם „ספר יצירה חברו אברהם בן תרח או ר"ע הקרח". עכ"פ ברור הוא

כי היה נודע ומצוי בזמן הגאונים.

מפרשי ספר יצירה רבים הם כמו הרס"ג ור"י הישראלי (עי' שו"ת הרשב"א סי' תי"ז) ודונש בן חיים ושבתי דונולו. הרד"ק במכלול, ובעל מקנה אברהם, ור"י ברצלוני והראב"ע פירשו ספר יצירה על שרשי הטבע והדקדוק באופן רחוק מסודות המקובלים. המפרשים יפרשו כי ל"ב נתיבות פליאות הן השכליים הנאצלים מאור הקדושה ושמותם: שכל מופלא, שכל מזהיר, שכל מקודש, שכל קבוע, שכל נשרש, שכל שפע נבדל, שכל נסתר, שכל שלם, שכל מהור, שכל מתנוצץ, שכל מצוחצח, שכל בהיר, שכל מנהיג האחדות, שכל מאיר, שכל מעמיד, שכל נצחי, שכל ההרגש, שכל בית השפע, שכל סוד הפעולות, שכל הרצון, שכל החפץ המבוקש, שכל נאמן, שכל קיים, שכל דמיוני, שכל נסיוני, שכל מהודש, שכל מורגש, שכל מוטבע, שכל מוגשם, שכל כללי, שכל תמידי, שכל נעבד. ול"ב נתיבות אלה כנגד ל"ב פעמים אלהים שנזכר בבריאת העולם בששת ימי בראשית עד אשר ברא אלהים לעשות. עשר ספירות בלימה, ר"ל בלי־מה לא יותר מעשר רק בדיוק. עשר ספירות הן כתר חכמה בינה חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות. אך לדעת המחבר כל אלה משועבדים לאל יחיד שברא אותם ומושל עליהם.

ספר יצירה נדפס בראשונה במנטובה בשנת שכ"ב (1562) עם פי' הראב"ד והרמב"ן ור"מ בוטריל וקצת מפי' רב סעדיה גאון ופי' ר"א מגרמיזא בעל הרוקח. עוד עם פי' הראב"ד בקיצור ופי' הרמב"ן וקצת פי' האריז"ל ובסופו נוסח אחר קושטא תע"ז. בלי שום פירוש עם ספרא דצניעותא וכו' אמשטרדם תע"ג. עם מפרשים ועם לשון רומי ע"י ריטאנגעל אמשטרדם תקס"ב. עם פי' הגר"א ועוד הוראדנא תקס"ו, עם תשעה פירושים ווארשא תרמ"ד. עם פירוש דונש בן תמים הוצאת מנשה גראסבערג לונדון 1902. עם העתקה אנגלית ע"י איזידור קאליש נויארק 1877, וע"י Westcott בלונדון 1839. גם עם העתקה אשכנזית ומבוא גדול ע"י לאזארוס גאלדשמידט פפד"מ 1894. ויש ממנו העתקה ערבית ופירוש הנקרא „תפסיר כתאב אלמבאדי" בלשון ערבית מרס"ג בכ"י אוקספורד סי' 256 (עי' יצירה באוצר ישראל).

ספר יצירה

[מהוצאת לאזארוס גאלדשמידט]

פרק ראשון (משנה א'): בשלשים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יה הוי"ה צבאות אלהי ישראל אלהים חיים [ומלך עולם] אל שדי [רחום וחנון] רם ונשא שוכן עד [מרום] וקדוש שמו [מרום וקדוש הוא], ברא את עולמו בשלשה ספרים בְּסְפָר וְסוֹפֵר וְסִפּוּר (1). (משנה ב'): עשר ספירות בלימה ועשרים ושתים אותיות יסוד [שלש אמות ושבע כפולות ושתים עשרה פשוטות]. (משנה ג') עשר ספירות בלימה, כמספר עשר אצבעות חמש כנגד חמש, וברית יחיד מכוונת באמצע במלת הלשון (בפה) ובמילת המעור (2). (משנה ד') עשר ספירות בלימה, עשר ולא תשע ו א אחה עשרה, הבן בחכמה וחכם בבינה, בחון בהם וחקור מהם [דע וחשוב וצור] (3) והעמד דבר על בירורו, והושב יוצר על מכונו [כי הוא יוצר ובורא לבדו ואין זולתו ומדתו עשר ואין להם סוף]. (משנה ה') עשר ספירות בלימה, מדתן עשר שאין להם סוף, עומק ראשית ועומק אחרית, עומק טוב ועומק רע, עומק רום ועומק תחת, עומק מזרח ועומק מערב, עומק צפון ועומק דרום, ואדון יחיד אל מלך נאמן מושל בכולם ממעון קדשו עד עדי עד. (משנה ו') עשר ספירות בלימה צפיתן כמראה הבזק ותכליתן אין להן קין, ודברו בהן ברצוא ושוב ולמאמרו כסופה ירדופו ולפני כסאו הן משתחוות. (משנה ז') עשר ספירות בלימה, נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן, כשלהבת קשורה בגחלת [דע וחשוב וצור] שאדון יחיד [והיוצר אחד] ואין שני לו ולפני אחד מה אתה סופר. (משנה ח') עשר ספירות בלימה, בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר, ואם רץ [פיך לדבר ו]לבך [להרהר] שוב למקום, שלכך נאמר [והחיות] רצוא ושוב, ועל דבר זה נכרתה ברית. (משנה ט') עשר ספירות בלימה, אחת רוח אלהים חיים [נכון כסאו מאז] ברוך [ומבורך] שמו [של חי העולמים תמיד לעולם ועד. קול ורוח ודבור, ודבור] הוא רוח הקודש [לראשיתו אין תחלה, לאחריתו אין תכלית]. (משנה י') שתים רוח מרוח, חקק וחצב בה עשרים ושתים אותיות יסוד שלש אמות ושבע כפולות ושתים עשרה פשוטות (4). (משנה י"א) שלש מים מרוח, חקק וחצב בהם [עשרים ושתים אותיות מ'] תהו ובהו רפש וטיט, הקקן כמין ערוגה, חצבן כמין חומה, סכרן כמין מעזיבה [ויצק עליהם שלג ונעשה עפר, שנאמר כי לשלג יאמר הוה ארץ] (5). (משנה י"ב) ארבע אש ממים, חקק וחצב בה כסא הכבוד, שרפים ואופנים וחיות הקדש ומלאכי השרת [ומשלשתן יסד מעונו שנאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט]. (משנה י"ג) [ברר שלש אותיות מן הפשוטות (בסוד שלש אמות אמ"ש) וקבען בשמו הגדול וחתם בהן שש קצוות] חמש חתם רום ופנה למעלה וחתמו ביה"ו, שש חתם תחת ופנה למטה וחתמו ביו"ה, שבע חתם מזרח ופנה לפניו וחתמו בהי"ו, שמונה חתם מערב ופנה לאחריו וחתמו בהו"י, תשע חתם דרום ופנה לימינו וחתמו בוי"ה, עשר חתם

(1) נ"א בספר וסופר וספור, כמו מחשבה דבור ומעשה. המאמרים הסגורים פה במסגר מרובע הם הוספות מאוחרות ע"פ נוסחאות שונות. (2) לשון נופל על לשון ושניהם מכוונים זה כנגד זה, מילת המעור הוא בריתו של אברהם אבינו, שהוא ברית יחיד באחדות הבורא. (3) לשון ציור. (4) בנוסחא אחרת יש הוספה: „בהם ארבע רוחות השמים מזרח ומערב צפון ודרום ורוח בכל אחת מהן". (5) בנוסחא אחרת הוספה: „תהו זה קו ירוק המקיף את כל העולם, בהו אלו אבנים מפולמות משוקעות בתהום ומביניהם המים יוצאים שנאמר ונטה עליה קו תהו ואבני בהו". עי' חגיגה י"ב, ורש"י שם.

צפון ופנה לשמאלו וחתמו בוה"י (6). (משנה י"ד) אלו עשר ספירות בלימה אחת רוח אלהים, [שתים] רוח מרוח, [שלש] מים מרוח [ארבע] אש ממים, רום (מעלה) ותחת מזרח ומערב צפון ודרום.

פרק שני (משנה א') עשרים ושתים אותיות יסוד שלש אמות ושבע כפולות ושתים עשרה פשוטות [שלש אמות אמ"ש יסודן כף זכות וכף חובה ולשון חק מכריע בינתים (שלש אמות אמ"ש מ' דוממת ש' שורקת א' אויר מכריע בינתים)]. (משנה ב') עשרים ושתים אותיות חקקן חצבן צרפן שקלן והמירן [אחת עם כולן] וצר בהן [את] כל היצור [ואת] כל העתיד לצור. (משנה ג') עשרים ושתים אותיות יסוד (שלש אמות שבע כפולות שתים עשרה פשוטות) חקוקות בקול חצובות ברוח קביעות בפה בחמשה מקומות [אותיות] אהח"ע [בגרון] גיכ"ק [בחיך] דטלנ"ת [בלשון] זסצר"ש [בשנים] בומ"ף [בשפתים (קשורות בלשון כשלהבת קשורה בגחלת, אהח"ע משמשות בסוף הלשון ובבית הבליעה, בומ"ף בין השפתים ובראש הלשון, גיכ"ק על שלישיתה של לשון נכרתת, דטלנ"ת בראש הלשון משמשות עם הקול, זסצר"ש בין השנים ובלשון שכובה ושטוחה)]. (משנה ד') עשרים ושתים אותיות יסוד קבועות בגלגל [במין חומה] בשתי מאות ושלשים ואחד שערים וחוזר הגלגל פנים ואחור וסימן לדבר אין בטובה למעלה מעונג ואין ברעה למעלה מנגע. (משנה ה') (כיצד) צרפן שקלן והמירן א' עם כולן וכולן עם א', ב' עם כולן וכולן עם ב' [ג' עם כולן וכולן עם ג'] וכולן חוזרות חלילה [ונמצאות (יוצאת) במאתים ושלשים ואחד שערים] נמצא כל היצור וכל הדבור יוצא משם אחד (7). (משנה ו') יצר מתהו ממש ועשה את אינו ישנו, וחצב עמודים גדולים מאויר שאינו נתפש [וזה סימן (א' עם כולן וכולן עם א'), צופה ומימר ועשה את כל היצור ואת כל הדברים, שם אחד, וסימן לדבר עשרים ושנים חפצים בגוף אחד].

פרק שלישי (משנה א') שלש אמות אמ"ש יסודן כף זכות וכף חובה, ולשון חק מכריע בינתים. (משנה ב') שלש אמות אמ"ש סוד גדול מופלא ומכוסה (ומפואר) וחתום בשש טבעות ויצאו (8) מהם אויר מים ואש ומהם נולדו אבות ומאבות תולדות (דע וחשוב וצור שהאש נושא מים). [(משנה ג') שלש אמות אמ"ש חקקן חצבן צרפן (שקלן והמירן) וצר בהן שלש אמות (אמ"ש) בעולם, ושלש אמות (אמ"ש) בשנה. ושלש אמות (אמ"ש) בנפש זכר ונקבה]. [(משנה ד') שלש אמות אמ"ש (אש רוח ומים), תולדות השמים אש ותולדות אויר רוח ותולדות ארץ מים, אש למעלה ומים למטה ורוח חק מכריע בינתים (ומהם נולדו אבות ומהם נברא הכל)]. [(משנה ה') שלש אמות אמ"ש בעולם אויר מים ואש, שמים נבראו תחלה מאש, וארץ נבראת ממים, ואויר מרוח מכריע בינתים]. [(משנה ו') שלש אמות אמ"ש בשנה קור חום ורויה, חום נברא מאש קור נברא ממים ורויה מרוח מכריע בינתים]. [(משנה ז') שלש אמות אמ"ש בנפש (זכר ונקבה) ראש ובטן וגויה, ראש נברא מאש ובטן נבראת ממים וגויה נברא מרוח מכריע בינתים]. (משנה ח') המליך אות א' ברוח וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן אויר בעולם, רויה בשנה וגויה בנפש, זכר [באמ"ש] ונקבה [באש"ם]. (משנה ט') המליך אות מ' במים וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן ארץ בעולם וקור בשנה ובטן בנפש, זכר [במא"ש] ונקבה [במש"א]. (משנה י') המליך אות ש' באש וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן שמים בעולם וחום בשנה וראש בנפש זכר [בשא"ם] ונקבה [בשמ"א]. [(משנה י"א) כיצד צרפן אמ"ש אש"ם מא"ש מש"א שא"ם שמ"א, שמים אש אויר רוח ארץ מים, ראשו של אדם אש, בטנו מים, לבו רוח]. [(משנה י"ב) שלש אמות אמ"ש נוצר עם א' רוח אויר רויה גויה (חק לשון בינתים), נוצר עם מ' שמים ארץ קור בטן כף זכות, נוצר עם ש' אש שמים חום ראש כף חובה, זהו אמ"ש].

פרק רביעי (משנה א') שבע כפולות בגדכפר"ת יסודן חיים שלום חכמה עושר חן זרע וממשלה. (משנה ב') שבע כפולות בגדכפר"ת מתנהגות בשתי לשונות [שהן כפול של תמורות] בּב גּג דּד כּכ פּפ רּר תּת (9), תבנית רך וקשה גבור וחלש. (משנה ג') שבע כפולות בגדכפר"ת בדבור ובתמורה, תמורת חיים מות, תמורת שלום רע, תמורת חכמה אולת, תמורת עושר עוני, תמורת חן כיעור, תמורת זרע שממה, תמורת ממשלה עבדות. (משנה ד') שבע כפולות בגדכפר"ת [כנגד שבע קצוות מהן שש קצוות] מעלה ומטה מזרח ומערב צפון ודרום [מכון שש צלעות וששה סדרים] והיכל הקודש מכוון באמצע [ברוך כבוד הוי"ה ממקומו, הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו] והוא נושא את כולן. (משנה ה') שבע כפולות בגדכפר"ת שבע ולא שש שבע ולא שמונה [בחון בהן וחקור בהן, והעמד דבר על בוריו והושב יוצר על מכונו] (10). משנה ו') שבע כפולות בגדכפר"ת חקקן חצבן צרפן [שקלן והמירן] וצר בהן [שבעה] כוכבים בעולם [שבעה] ימים בשנה [שבעה] שערים בנפש [ומהן חקק שבעה רקיעים ושבע ארמות ושבע שבתות, לפיכך חבב שביעי תחת כל

---

(6) הן שש הקצוות (עי' כוזרי צד שנ"ו) משם הוי"ה ועם ד' יסודות רוח אלהים רוח מרוח מים ואש הן עשר כנגד עשר ספירות, והוזר ומונה ד' היסודות ביחד. (7) מצרופי אותיות א"ב, עי' אוצר ישראל ח"ה 190. (8) נ"א וממנו יוצאים אש ומים ומתחלקים זכר ונקבה שלש אמות אמ"ש יסודן ומהן נולדו אבות שממנו נברא הכל. (9) אחת דגושה ואחת רפויה. (10) בנוסחא אחרת חסרות המשנות ד' ה' ותחתיהן כתוב: שבע כפולות בגדכפר"ת שבע ולא שש שבע ולא שמונה, שש צלעות לששה סדרים והיכל הקודש מכון באמצע ברוך י"י ממקומו הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו.

השמים]. (משנה ז׳) [אלו הם] שבעה כוכבים בעולם שבתאי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה, [ואלו הם] שבעה ימים בשנה שבעת ימי השבוע, שבעה שערים בנפש (זכר ונקבה) שתי עינים שתי אזנים שני נקבי האף והפה. (משנה ח׳) המליך אות ב׳ בחכמה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן שבתאי בעולם ויום ראשון בשנה ועין ימין בנפש (זכר ונקבה). (משנה ט׳) המליך אות ג׳ בעושר וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן צדק בעולם ויום שני בשנה ועין שמאל בנפש (זכר ונקבה). (משנה י׳) המליך אות ד׳ בזרע וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן מאדים בעולם ויום שלישי בשנה ואוזן ימין בנפש [זכר ונקבה]. (משנה י״א) המליך אות כ׳ בחיים וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן חמה בעולם ויום רביעי בשנה ואוזן שמאל בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״ב) המליך אות פ׳ בממשלה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן נוגה בעולם ויום חמישי בשנה ונחיר ימין בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״ג) המליך אות ר׳ בשלום וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן כוכב בעולם ויום ששי בשנה ונחיר שמאל בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״ד) המליך אות ת׳ בחן וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן לבנה בעולם ויום שבת בשנה ופה בנפש (זכר ונקבה). (משנה ט״ו) [שבע כפולות בגדכפר״ת שבהן נחקקין שבעה עולמות, שבעה רקיעים, שבע ארצות, שבעה ימים, שבעה נהרות, שבעה מדברות, שבעה ימים, שבעה שבועות, שבע שנים, שבע שמיטות, שבעה יובלות, והיכל הקודש, לפיכך חבב את השביעיות תחת כל השמים]. (משנה ט״ז) [שבעה רקיעים וילון רקיע שחקים זבול מעון מכון ערבות, שבע ארצות אדמה תבל נשיה ציה חלד ארץ גיא, והעמידם אחד אחד לבדו, עולם לבדו נפש לבדה שנה לבדה]. (משנה י״ז) [שבע כפולות בגדכפר״ת נוצר עם ב׳ שבתאי ושבת ופה חיים ומות, נוצר עם ג׳ צדק אחד בשבת עין ימין שלום ורע, נוצר עם ד׳ מאדים שני בשבת עין שמאל חכמה ואולת, נוצר עם כ׳ חמה שלישי בשבת אף ימין עושר ועוני, נוצר עם פ׳ נוגה רביעי בשבת אף שמאל זרע שממה, נוצר עם ר׳ כוכב חמישי בשבת אוזן ימין חן וכעור, נוצר עם ת׳ לבנה ששי בשבת אוזן שמאל ממשלה ועבדות, והן בגדכפר״ת]. (משנה י״ח) [כיצד צרפן] שתי אבנים בונות שני בתים, שלש [אבנים] בונות ששה בתים, ארבע [אבנים] בונות ארבעה ועשרים בתים, חמש [אבנים] בונות מאה ועשרים בתים, שש [אבנים] בונות שבע מאות ועשרים בתים, שבע [אבנים] בונות חמשת אלפים וארבעים בתים, מכאן ואילך צא וחשוב מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע.

פרק חמישי (משנה א׳): שתים עשרה פשוטות הוזחט״י לנסעצ״ק יסודן ראיה שמיעה ריחה שיחה לעיטה תשמיש מעשה הילוך רוגז שחוק הרהור שינה. (משנה ב׳) שתים עשרה פשוטות הוזחט״י לנסעצ״ק [שתים עשרה ולא עשתי עשרה שתים עשרה ולא שלש עשרה] יסודן שנים עשר גבולי אלכסון (מפצלין לששה סדרים מפסקין בין רוח לרוח), גבול מזרחית צפונית, גבול מזרחית דרומית, גבול מזרחית רומית, גבול מזרחית תחתית, גבול צפונית רומית, גבול צפונית תחתית, גבול מערבית צפונית, גבול מערבית דרומית, גבול מערבית רומית, גבול מערבית תחתית, גבול דרומית רומית, גבול דרומית תחתית, [ומתרחבין והולכין עד עדי עד והם זרועות עולם]. (משנה ג׳) שתים עשרה פשוטות הוזחט״י לנסעצ״ק, חקקן חצבן שקלן צרפן והמירן וצר בהן שנים עשר מזלות בעולם שנים עשר חדשים בשנה שנים עשר מנהיגים בנפש (זכר ונקבה). (משנה ד׳) [שנים עשר מזלות בעולם טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים]. (משנה ה׳) [שנים עשר חדשים בשנה ניסן אייר סיון תמוז אב אלול תשרי מרחשון כסלו טבת שבט אדר]. (משנה ו׳) שנים עשר מנהיגים בנפש (זכר ונקבה), שתי ידים שתי רגלים שתי כליות, טחול כבד מרה המסס קיבה קורקבן [שני לועזים ושני עליזים שני יועצים ושני יעוצים שני טורפים ושני צידים] עשאן כמין מריבה ערכן כמין מלחמה (גם את) זה לעומת זה (עשה אלהים). (משנה ז׳) המליך אות ה׳ בשיחה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן טלה בעולם, ניסן בשנה ויד ימין בנפש (זכר ונקבה). (משנה ח׳) המליך אות ו׳ בהרהור וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן שור בעולם, אייר בשנה ויד שמאל בנפש (זכר ונקבה). (משנה ט׳) המליך אות ז׳ בהלוך וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן תאומים בעולם, וסיון בשנה ורגל ימין בנפש (זכר ונקבה). (משנה י׳) המליך אות ח׳ בראיה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן סרטן בעולם, ותמוז בשנה ורגל שמאל בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״א) המליך אות ט׳ בשמיעה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בו אריה בעולם, ואב בשנה וכוליא ימין בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״ב) המליך אות י׳ במעשה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בו בתולה בעולם, ואלול בשנה וכוליא שמאל בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״ג) המליך אות ל׳ בתשמיש וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בו מאזנים בעולם ותשרי בשנה וכבד בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״ד) המליך אות נ׳ בריחה (11) וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן עקרב בעולם, ומרחשון בשנה וטחול בנפש (זכר ונקבה). (משנה ט״ו) המליך אות ס׳ בשינה וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן קשת בעולם, וכסלו בשנה ומרה בנפש (זכר ונקבה). (משנה ט״ז) המליך אות ע׳ ברוגז וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בהן גדי בעולם וטבת בשנה והמסס בנפש (זכר ונקבה). (משנה י״ז) המליך אות צ׳ בלעיטה וקשר לו כתר וצרפן זה

(11) ריח של האות.

בזה וצר בו דלי בעולם, ושבט בשנה וקיבה בנפש (זכר ונקבה). (משנה י"ח) המליך אות ק' בשחוק וקשר לו כתר וצרפן זה בזה וצר בו דגים בעולם ואדר בשנה וקורקבן בנפש (זכר ונקבה). [עשאן כמין מריבה סדרן כמין חומה ערכן כמין מלחמה]. (משנה י"ט) [החצה את העדים והעמידם אחד אחד לבדו, עולם לבדו שנה לבדה ונפש לבדה]. (משנה כ') [שתים עשרה פשוטות הוחט"י לנסעצ"ק, נוצר עם ה' טלה ניסן כבד ראיה וסמיות, נוצר עם ו' שור אייר מרה שמיעה וחרשות, נוצר עם ז' תאומים סיון טחול ריחה ותתרות, נוצר עם ח' סרטן תמוז המסס שיחה ואלמות, נוצר עם ט' אריה אב בוליא של ימין לעיטה ורעבון, נוצר עם י' בתולה אלול כוליא שמאל מעשה וגדמות, נוצר עם ל' מאזנים תשרי וקורקבן תשמיש וסריסות, נוצר עם נ' עקרב מרחשון קיבה הלוך חגרות, נוצר עם ס' קשת כסלו יד ימין רוגז ונטול כבד, נוצר עם ע' גדי טבת ויד שמאל שחוק ונטול הטחול, נוצר עם צ' דלי שבט רגל ימין הרהור ונטול הלב, נוצר עם ק' דגים אדר רגל שמאל שינה ניעור, זהו שנים עשרה פשוטות הוחט"י לנסעצ"ק וכלן אדוקות בתלי גלגל ולב]. (משנה כ"א) [שלש אמות שהן שלשה אבות שמהם יצא אש ורוח ומים שלש אמות ושבע כפולות ושתים עשרה פשוטות]. (משנה כ"ב) [אלו עשרים ושתים אותיות שבהם יסד הקדוש ברוך הוא יה הוי"ה צבאות אלהים חיים אלהי ישראל רם ונשא שוכן עד מרום וקדוש שמו מרום וקדוש הוא].

פרק ששי (משנה א'): [שלש אמות אמ"ש שבע כפולות בגדכפר"ת, שתים עשרה פשוטות הוחט"י לנסעצ"ק, אלו הן: שתים עשרה אותיות שיסד בהן יה הוי"ה צבאות אלהי ישראל אלהים חיים אל שדי רם ונשא שוכן עד מרום וקדוש שמו, שני שמות יה הוי"ה, ארבעה שמות: צבאות, שהוא אות בצבא שלו, אלהי ישראל שר בפני אל, אלהים חיים, שלשה נקראו חיים אלהים חיים מים חיים עץ חיים, אל קשה, שדי שעד כאן די, רם שהוא יושב ברומו של עולם ורם על כל רמים, ונשא שהוא נושא וסובל במעלה ובמטה, שכל הנושאין הם למטה ומשאן למעלה והוא למעלה ומשאו למטה, הוא נושא וסובל את כל העולם כלו, שוכן עד שמלכותו עדי עד ואין לו הפסק, וקדוש שמו שהוא קדוש ומשרתיו קדושים ולו אומרים בכל יום קדוש קדוש קדוש]. (משנה ב') [ראיה לדבר עדים נאמנים עולם שנה ונפש, שנים עשר למטה ושבעה על גבם ושלשה על גבי שבעה, מן השלשה יסד מעונו וכלם תלוים ועומדים באחד, סימן לאחד ואין שני לו, ומלך יחיד בעולמו שהוא אחד ושמו אחד]. (משנה ב') [עולם ספירתו בעשרה ושנים עשר, אש רוח ומים שבעה כוכבים, ושנים עשר מזלות. שנה ספירתה בעשרה ושנים עשר, קור חום רויה שבעה ימים, ושנים עשר חדשים. נפש ספירתה בעשרה ושנים עשר, ראש גויה בטן שבעה שערים שנים עשר מנהיגים]. (משנה ד') [אלו הן שלש אמות אמ"ש ויצאו מהן שלשה אבות והם אויר מים ואש, ומאבות תולדות]. שלשה אבות ותולדותיהם ושבעה כוכבים וצבאותיהם, ושנים עשר גבולי אלכסון, וראיה לדבר עדים נאמנים עולם שנה ונפש. (משנה ה') חק שנים עשר שבעה ושלשה ופקידיהם בגלגל תלי ולב. (משנה ו') [שלש אמות אמ"ש אויר, מים, אש, אש למעלה ומים למטה, רוח חק מכריע בינתים, וסימן לדבר האש נושא את המים, מ' דוממת, ש' שורקת, א' (אויר) חק מכריע בינתים]. (משנה ז') תלי בעולם כמלך על כסאו גלגל בשנה כמלך במדינה לב בנפש כמלך במלחמה. (משנה ח') [כללו של דבר מקצת אלו מצטרפין עם אלו ומקצת אלו מצטרפין עם אלו, אלו כנגד אלו ואלו כנגד אלו, אלו תמורת אלו ואלו תמורת אלו, אם אין אלו אין אלו ואם אין אלו אין אלו, וכלן אדוקין בתלי גלגל ולב]. (משנה ט') גם את זה לעומת זה עשה האלהים, טוב לעומת רע [ורע לעומת טוב], טוב מטוב ורע מרע, הטוב מבחין את הרע והרע מבחין את הטוב, טובה שמורה לטובים ורעה שמורה לרעים. (משנה י') שלשה, כל אחד לבדו עומד, [אחד מזכה ואחד מחייב ואחד מכריע בינתים]. (משנה י"א) שבעה [חלוקין] שלשה מול שלשה ואחד מכריע בינתים, שנים עשר עומדין במלחמה שלשה אוהבים שלשה שונאים שלשה מחיים ושלשה ממיתים. (משנה י"ב) שלשה אוהבים הלב והאזנים, שלשה שונאים המרה והכבד והלשון [שלשה מחיים שני נקבי האף והטחול, שלשה ממיתים שני הנקבים והפה] ואל מלך נאמן מושל בכלם [ממעון קדשו עד עדי עד]. (משנה י"ג) אחד על גבי שלשה, שלשה על גבי שבעה, שבעה על גבי שנים עשר, וכלם אדוקין זה בזה [וסימן לדבר עשרים ושנים חפצים וגוף אחד]. (משנה י"ד) [אלו הם עשרים ושתים אותיות שבהן חקק אהיה יה הוי"ה אלהים, אלהים הוי"ה, הוי"ה צבאות, אלהים צבאות, אל שדי, הוי"ה אדני, ועשה מהם שלשה ספרים וברא מהם את כל עולמו וצר בהם את כל היצור ואת כל העתיד לצור]. (משנה ט"ו) וכשבא אברהם אבינו עליו השלום הביט וראה וחקר והבין וחצב וחקק ועלתה בידו [הבריאה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן], נגלה עליו אדון הכל יתברך שמו לעד, והושיבו בחיקו ונשקו על ראשו וקראו אברהם אוהבי וכרת ברית לו ולזרעו עד עולם, שנאמר והאמין בהוי"ה ויחשבה לו צדקה [וקרא עליו כבוד הוי"ה דכתיב בטרם אצרך בבטן ידעתיך] וכרת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו והיא הלשון, ובין עשר אצבעות רגליו והיא המילה, וקשר לו עשרים ושתים אותיות בלשונו [והקב"ה] גילה לו את סודן, משכן במים דלקן באש רעשן ברוח בערן בשבעה [כוכבים] נהגן בשנים עשר מזלות. (משנה ט"ז) [שמים (אש) חום

ראש אויר (רוח), רויה גויה ארץ (מים), קור בטן זהו אמ"ש]. (משנה י"ז) [שבתאי שבת פה, צדק ראשון בשבת עין ימין, מאדים שני בשבת עין שמאל, חמה שלישי בשבת אף ימין, נוגה רביעי בשבת אף שמאל, כוכב חמישי בשבת אזן ימין, לבנה ששי בשבת אזן שמאל, והוא בגד כפר"ת]. (משנה י"ח) [ואלו שנים עשר מזלות שנים עשר חדשים שנים עשר מנהגים: טלה ניסן כבד, שור אייר מרה, תאומים סיון טחול, סרטן תמוז מסס, אב אריה כוליא ימין, בתולה אלול כוליא שמאל, מאזנים תשרי קרקבן, עקרב מרחשון קיבה, קשת כסלו ויד ימין, גדי טבת יד שמאל, דלי שבת רגל ימין, דגים אדר ורגל שמאל, והן הוזחט"י לנסעצ"ק. (משנה י"ט) [שלשה אויבים לשון כבד ומרה, שלשה אוהבים עינים אזנים לב, שלשה מחיים שני נקבי החוטם וטחול, שלשה ממיתים שני נקבים תחתונים ופה]. (משנה כ') [שלשה אינם ברשותו עיניו אזניו חוטמו, שלש שמועות טובות לאוזן ברכה שמועה טובה וקלוס, שלש ראיות רעות עין נואפת עין רעה עין מנדת, שלש ראיות טובות בושת, עין טובה, עין נאמנת. שלש רעות ללשון דבור רע והמלשין והמדבר אחד בפה ואחד בלב. שלש טובות ללשון שתיקה ושמירת הלשון ודבור אמת].

יצירת הולד: „סדר יצירת הולד" נמצא בכ"י בבית עקד הספרים בלייפציג אשר ממנו העתיק יעלינעק בבית המדרש שלו ח"א, ונוסחא כזו יש באבקת רוכל דף כ"ג ע"א דפוס אמשטרדם, ונוסחא משונה מזו בס' לקוטי הפרדס המיוחס לרש"י ז"ל דף ד' ע"ד. מקור המדרש הוא בתלמוד מה שדרש ר' שמלאי, למה הולד דומה במעי אמו לפנקס שמקופל ומונח ידיו על שתי צדעיו, שתי אציליו על שתי ארכובותיו ושתי עקביו על שתי עגבותיו וראשו מונח לו בין ברכיו ופיו סתום וטבורו פתוח ואוכל ממה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה ואינו מוציא רעי שמא יהרוג את אמו, וכיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח, שאלמלא כן אינו יכול לחיות אפילו שעה אחת, ונר דלוק לו על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו וכו' (נדה ל':). ואמר רבי אליעזר למה ולד דומה במעי אמו לאגוז מונח בספל של מים, אדם נותן אצבעו עליו שוקע לכאן ולכאן. ת"ר שלשה חדשים הראשונים ולד דר במדור התחתון, אמצעיים ולד דר במדור האמצעי, אחרונים ולד דר במדור העליון, וכיון שהגיע זמנו לצאת מתהפך ויוצא, וזהו חבלי לידה, והיינו דתנן חבלי של נקבה מרובין משל זכר וכו' זה בא כדרך תשמישו וזה בא כדרך תשמישו, זו הופכת פניה וזה אין הופך פניו וכו' (שם ל"א.).

סדר יצירת הולד

[בית המדרש ח"א 153]

כיצד יצירת הולד, אמר ר' יוחנן מאי דכתיב עושה גדולות אין חקר נפלאות עד אין מספר, אלו גדולות ונפלאות שהקב"ה עושה ביצירת הולד. שבשעה שאדם בא לשמש מטתו עם אשתו הקב"ה קורא למלאך הממונה על ההריון ואומר לו דע כי פלוני מזריע הלילה יצירת האדם ואתה לך ושמור אותה טיפה וטול אותה בספל וזרה אותה בגורן לשלש מאות וששים וחמשה חלקים, והוא עושה כך ונוטל הטיפה ומביאה לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע עשיתי ככל אשר צויתני וטיפה זו מה תהא עליה גזור עליה כרצונך, מיד הקב"ה גוזר עליה אם גבור או חלש או ארוך או גוץ זכר או נקבה טיפש או חכם עשיר או עני, אבל צדיק או רשע אינו גוזר דאמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. מיד רומז הקב"ה למלאך הממונה על הרוחות ואומר לו הבא לי רוח פלוני, שכך וכך הם עושים בהבראם מיום שנברא העולם עד שכלה העולם. תיכף בא לפני הקב"ה ומשתחוה לפניו, באותה שעה אמר לו הקב"ה הכנס בטיפה זו, מיד פותח הרוח את פיו ואומר לו רבש"ע די לי בעולם שהייתי מיום שנבראתי, אם רצונך אל תכניסני בטיפה זו סרוחה כי קדושה וטהורה אני, א"ל הקב"ה העולם אשר אני מכניסך הוא טוב מן העולם אשר היית, וכשיצרתיך לא יצרתיך אלא לטיפה זו, מיד מכניסו הקב"ה על כרחו בתוך אותה טיפה, וחוזר המלאך ומחזיר הרוח בתוך מעי אמו ומזמן שם שני מלאכים ושומרים אותו שלא יפול, ומניחים לו נר דלוק על ראשו שנאמר בהלו נרו עלי ראשי, ומביט ורואה מתחלת העולם ועד סופו, ובבקר נוטלו המלאך ומוליכו לגן עדן ומראה לו הצדיקים היושבים בכבוד ואומר לו תרע למי היה אותו רוח? א"ל לאו, א"ל אותו שאתה רואה באותו כבוד ובאותה מעלה נוצר כמותך במעי אמו, וכן זה וזה ושמרו חוקי ומשפטי הקב"ה, אם תעשה כמותם אחר מותך כאשר מתו הם תזכו למעלה הזאת ולכבוד הזה כאשר אתה רואה, ואם לאו סופך לילך אל המקום אשר אראך. לערב מוליכו לגיהנם ומראה לו הרשעים שמלאכי חבלה מטרידין אותם וחובטין ומכין אותם במלקות של אש והם צועקין אוי ואבוי ואין מרחמין עליהם, ואומר לו המלאך בני הידעת מי המה אלו הנשרפין? ואומר לאו, א"ל תרע שאלו נוצרו מטיפה סרוחה במעי אמן כמוך ויצאו לעולם, אך לא שמרו עדות וחקות הקב"ה לכך באו לחרפה זו. ועתה בני תדע כי סופך לצאת מן המקום הזה ולמות, לכן אל תהי רשע אך תהי צדיק ותחיה לעולם הבא, ומנין שכך הוא שנאמר יתמך דברי לבך שמר מצותי וחיה, ומטייל אותו מן הבקר ועד הערב ומראה לו כל מקום שידרוך כף רגלו ומקום שעתיד לדור בו ומקום שעתיד ליקבר בו ואח"כ מראה לו עולם הטובים והרעים, לערב מחזיר אותו למעי אמו והקב"ה עושה לו דלתים ובריח שנאמר ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא, וכתיב ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך ואומר לו הקב"ה עד פה תבא ולא תוסיף. ומונח הולד במעי

אמו מ' חדשים, ג' חדשים הראשונים הוא דר במדור התחתון וג' אמצעיים במדור האמצעי וג' האחרונים במדור העליון, ואוכל מכל מה שאמו אוכלת ושותה ממה שאמו שותה ואינו מוציא רעי שאלמלא כך תמות אמו, ולכך נאמר עושה גדולות וגו'. וכאשר הגיע זמנו לצאת בא אותו המלאך ואומר לו צא כי הגיע זמנך לצאת לעולם, והוא משיב והלא כבר אמרתי בפני מי שאמר והיה העולם שדי לי בעולם אשר הייתי דר בו, ואומר לו עולם שאני מכניסך יפה הוא, ועוד שעל כרחך אתה נוצר במעי אמך ועל כרחך אתה נולד ותצא לעולם. מיד בוכה הוא, ולמה הוא בוכה? מאותו עולם שהיה בו שמניחו. וביציאתו מכה אותו המלאך תחת חוטמו ומכבה הנר שעל ראשו ומוציאו על כרחו ושוכח כל אשר ראה. ועוד ביציאתו הוא בוכה ולמה, מפני שמחליפין לו שבעה עולמות באותה שעה: עולם ראשון דומה למלך שהכל שואלין בשלומו ומתאוים לראותו ומנשקין ומחבקין אותו עד שהוא שנה, עולם שני דומה לחזיר שהוא תדיר בתוך אשפתות כך הוא בשתי שנים תדיר בצואה ובפרש, עולם שלישי דומה לגדי שהוא מרקד במרעה כך הוא מרקד לכאן ולכאן עד שהוא בן חמש שנים, עולם רביעי דומה לסוס כשהוא הולך בסרטיא בגסות הרוח כך התינוק מהלך בגסות ומשתבח בבחרותו עד שהוא בן י"ח שנים, עולם חמישי דומה לחמור שנותנין אוכף על כתפו כך מניחין עליו ונותנין לו אשה ומוליד בנים ובנות ומחזר אחר פרנסת בניו ובני ביתו, עולם ששי דומה לכלב שמחזר אחר פרנסתו וחוטף לכאן ולכאן בחצוף למזונותיו וגונב מזה וגוזל לזה ואינו מתבייש, עולם שביעי אינו דומה לכלום כי נשתנה מכל דבר, גם בני ביתו מקללין אותו ומבקשין מיתתו ואפילו תינוקות משחקין ממנו. לסוף הגיע זמנו למות ואז בא המלאך אצלו ואומר לו מכיר אתה לי? והוא אומר הן, א"ל ולמה באת היום אצלי, וא"ל להוציאך מן העולם, מיד בוכה ומשמיע קולו מתחילת העולם ועד סופו ואין כל בריה יכולה לשמוע קולו אלא תרנגול בלבד, ואומר למלאך והלא הוצאתני משני עולמות והנחתני בעולם הזה אשר אני דר בו, ואומר לו המלאך והלא כבר אמרתי לך שעל כרחך נוצרת ונולדת ותמות ועתיד אתה ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה, והרי הן ארבעה עולמות שהראה הקב"ה לאליהו ז"ל שנאמר צא ועמדת לפני ה' בהר, אמר הקב"ה לאליהו מה הן ארבעה, א"ל רבש"ע איני יודע, א"ל הקב"ה אלו הן ארבעה עולמות שאדם עובר בהן: רוח גדול חזק זה העולם הזה שהוא דומה לרוח, ואחר הרוח רעש כלומר אחר העולם הזה יום המיתה שהוא מרעיש כל גופו של אדם, ואחר הרעש אש כלומר אחר יום המיתה דינה של גיהנם שהוא אש, ואחר האש קול דממה דקה כלומר אחר אויר של גיהנם יום הדין הגדול שהוא דממה דקה.

יצירת הולד

[מלקוטי הפרדס לרש"י ז"ל]

ר' אלעזר אומר האיש מזריע לבן והאשה מזרעת אדום ומתערבין זה בזה ומהם הולד נוצר, ברצונו של הקב"ה הולכת טיפה סרוחה ונופלת לתוכו. כיון שהולכת ונופלת לתוכו מיד קפא כחלב שנאמר הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני עור ובשר תלבישני וגו', ומנין שאין הולד נוצר אלא מראשו, שנאמר ממעי אמי אתה גוזי, אבא שאול אומר מטבורו משלח שרשיו אילך ואילך. מארבעים יום ועד ששים יום נכר אם הוא זכר ואם נקבה, ואמרו כי ביום תשעים אסור לשמש מטתו, וכל המשמש מטתו ביום תשעים הרי זה שופך דמים. שלשה חדשים הראשונים הולד דר במדור התחתון, ג' חדשים האמצעים הולד דר במדור האמצעי, ג' חדשים האחרונים הולד דר במדור העליון. עד שלשה ימים יבקש אדם רחמים לפני הקב"ה שלא יסריח הולד, משלשה ועד ארבעים יבקש אדם רחמים שיהא בן זכר, ומארבעים יום ועד שלשה חדשים יבקש אדם רחמים שלא יהא סנדל, ומשלשה חדשים ועד ששה חדשים יבקש אדם רחמים שלא יהא נפל, ומששה ועד ט' חדשים יבקש רחמים שיצא לשלום. וכי אדם יכול להוציאו משם בשלום? לא, אלא הקב"ה ישתבח שמו ויתעלה זכרו של מלך מלכי המלכים עושה לו דלתות ובריחים ומוציאו משם לשלום. רבי אליעזר אומר כשם שדלתות לבית כן יש דלתות לאשה שנאמר כי סגר דלתי בטני, רבי יהושע אומר כשם שמפתחות לבית כך יש מפתחות לאשה שנאמר וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה, ר' עקיבא אומר כשם שצירים לבית כך יש צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו עליה ציריה. תינוקות שלא הגיע זמנה להנשא ונשאת בית שמאי אומר משמשת במוך שמא תתעבר ותמות, ובית הלל אומר משמשת כדרכה ומן השמים ירחמו אותה. זכתה האם ולא זכה האב אי נמי זכה האב ולא זכתה האם אין הולד מתקיים, עד שיהיו שניהם שוים כאחד בתפלה וברחמים שנאמר ויעתר לו ה' ותהר רבקה אשתו. מכאן אתה למד כי שלשה שותפין יש בו באדם ואלו הן: הקב"ה ואביו ואמו, לבן שהאיש מזריע ממנו נוצרים עצמות וגידים ומוח וצפרנים ולבן שבעינים, אדום שהאשה מזריע ממנו נוצרים עור ובשר ודם ושחור שבעינים, ורוח ונשמה וקלסתר פנים חכמה ודעה ובינה וגבורה נותנין מלפני הקב"ה, וכיון שנפטר אדם לעולמו נאמן הקב"ה נוטל חלקו, וחלק אביו ואמו ועמלם מניחו לפניהם. אמר ר"א אין יצירת האברים של אדם אלא כפירות, מה פירות הללו קליפה שלהן נוצר תחלה ואח"כ נגמר הפרי בתוך הקליפה, אף ג"כ העור של אדם נוצר תחלה ואח"כ נוצרין עצמות וגידין והורידין ומוח הראש והקרומות שבתוך הגלגולת ושיקוי העצמות

של רמ"ח אברים של אדם, שאילו נוצרין העצמות תחלה היו מפקיעין את מעיה וממיתין את האשה.—הא כיצד, בא מלאך הממונה על ההריון ונוטל טיפה של זרע שניהם כאחד, ועומד לפני הקב"ה ואומר רבש"ע נטלתי טיפה זו של זרע שניהם כאחד מה אתה אומר ונוזר עליה? חכם יהא או טיפש יהא, עני יהא או עשיר יהא, חיגר יהא או אילם יהא, ואילו צדיק או רשע יהא אינו אומר לו, אלא מה שגוזר אומר לאותו מלאך הממונה על ההריון. ואותו המלאך לילה שמו, ולמה נקרא שמו לילה מפני שאין אומנתו אלא בלילה. מפני זה אמר ר' יוחנן שאסור לשמש ביום שנאמר יאבד יום אולד בו ולילה אמר הורה גבר.—כיצד הולד דר במעי אמו, מקופל ומונח כפנקס, ראשו מונח לו בין ירכותיו ושתי ידיו על צדיו ושתי אציליו על שתי עקביו, פיו וכל נקביו סתומים אך טבורו הוא פתוח שמשם יורד המאכל ממה שאמו אוכלת ושותה, ואינו מוציא רוח מן שום נקב שאם יצא רוח מן הנקבים שמא יהרג את אמו, אבל נר דלוק מונחת על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו שנאמר בהלו נרו עלי ראשי וגו'. ואל תתמה כי כמו שהאדם ישן כאן ורואה חלום באספמיא וכשמתעורר משנתו אין לו מאומה בידו ממה שרואה כך דין הולד, וכיון שיצא לאויר העולם נפתח הסתום ונסתם הפתוח. וכיון שהגיע זמנו לצאת הקב"ה אומר לו בני הוי יודע שאני יצרתיך ואני עתיד לעשות עמך דין וחשבון, הוי לפני צדיק ותמים ואל תהי לפני רשע, ואפילו אם אומרים עליך צדיק אתה הוי בעיניך כרשע, שאפילו שיחת קלה שבין אשה לבעלה מגידין לו בשעת מיתתו, שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח מגיד לאדם מה שיחו, ובעבור כל זה אינו יוצא משם אלא עד שמשביעו שנאמר בי נשבעתי נאם ה' יצא מפי צדקה ולא ישוב, כי לי תכרע כל ברך, זה יום המיתה, תשבע כל לשון זה יום הלידה. ואם תאמר לאיש פלוני ממון לי אין ממון, כל הממון שלו הוא שנאמר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות. ואם תאמר איש פלוני עשיר ואני עני ואין לי עושר, דע לך פלוני שאין כל אדם זוכה לשתי שולחנות. אם זכית לממון עשה מהן צדקה עד (כל זמן) שהן בידיך, שהרי כנפים יש לו ובשמים הוא פורח שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו, ואם תאמר איש פלוני גבור ואני איני גבור, אינו נקרא גבור אלא בתורה שנאמר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו וגו'. דברי אלה יהיו על לבבך, ודע מה למעלה, אל תשמיע לאזניך דברים בטלים שהן מאזינות איתו לדינה של גיהנם. אל תתן עיניך בממון שאינו שלך ועל אשת איש שאינה שלך, שאלו העניינים מאפילות אותו באישון חושך, ואל ידבר פיך לשון הרע שהוא נכנס תחלה לדין, אל ימצא בידך גזל שכל איבריך מעידין בך, אל יקדמוך רגליך לדבר עבירה שמא יקדמוהו מלאכי המות, אל תתירא מבית דין של מטה שהרי עידיך אומרים עליהם אוהבי ממון הן (1), הוי מתיירא מבית דין של מעלה שהרי עדים יש לך שם. אם עשית דברי אלה בשמחה הרי פמליא שלי תצא לקדמך ואני בעצמי אצא לשחרך ואומר בואך לשלום. אזניך שלא השמעת אותן דברים בטלים הן מאזינות אותך לעולם הבא, עיניך שלא נתת בממון חבירך הן מאירות אותך באישון חושך, פיך שעסקת בתורה בו יתברכו כל בעלי תורה, לשונך שלא ספרת לשון הרע עליו יהרגו כל בעלי הרינה, ידיך שלא נמצא בהם דבר גזל מה יעשו לך בני עוולה, רגליך שלא קדמוך לדבר עבירה מה יעשו לך מלאכי מות. בכל זמן ובכל עידן זכור את בוראך, בכל עת דברי אלה יהיו על לבבך ושמור פיך ולשונך ושמור מצרות נפשך.—דבר אחר, שלשה חדשים הראשונים הולד דר במדור התחתון וכו'. וכיון שהגיע זמנו לצאת מתגלגל ויורד ממדור למדור והם הם חבליה של אשה. איש (זכר) יורד פניו למטה ואשה (נקבה) פניה למעלה, סימן זה יהיה בידך הוא כדרכו והיא כדרכה. מתוך הדבר הזה אתה למד שמתוך הלבן והאדום ומלובן ומזורז הולד נוצר, הוי יודע שאין לו ימים טובים לאדם אלא כאותן הימים ששרוי במעי אמו שנאמר מי יתנני כירחי קדם. לעולם יגנה אדם עצמו ממקום ביאתו, אפילו אדם בא מפיה של אשה או מעיניה עדיין מכוער היה, ועכשיו שיצא ממקום שאין העין יכולה לראותו הוא מלוכלך ומטונף מכל אבריו.—עליו אמר אליפז התימני עושה גדולות עד אין חקר ונפלאות עד אין מספר.

יראת חטא: ע' דרך ארץ

ירמיה: מדרש על ירמיה הנביא נמצא בפסיקתא רבתי פרק כ"ו „ויהי בעת שסרחה" בעת חורבן הבית הראשון. והתחיל במשל: „ויהי בעת שסרחה הצאן ולא שמעה לדברי אדוניה שנאה רועי כבשית ופרנסיה הטובים ורחקה מהם" הצאן אלו בית ישראל שנמשלו כצאן, ונוסד על הפסוק ביחזקאל (ל"ד) הוי רועי ישראל אשר היו רועים אותם הלא הצאן ירעו את הרועים וגו' ואתם צאן מרעיתי אדם אתם וגו'. ירמיה היה אחד משלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור (עם צפניה וחולדה), ויהי בעלות חיל הכשדים מפני חיל פרעה יצא ירמיה מירושלם לילך לענתות לחלוק עם אחיו הכהנים (ירמיה ל"ז) והוא היה יוצא משער בנימין והיה שם אדם אחד ממונה על הנכנסים ועל היוצאים, הוא היה יראיה בן שלמיה בן חנניה בן עזור נביא השקר, מי שהיה מתעה את יושבי ירושלם הנה כלי בית ה' מושבים מבבל (שם כ"ז ט"ז) אל תיראי. כיון ששמע אותו ירמיה אמר לו אמן כן יתקיימו דבריך ויתבטלו שלי, אני משתכר ואתה מפסיד, אני כהן

---

(1) ור"ל שאפשר לשחד את העדים בממון. עי' ד"א זוטא פ"ד.

אוכל מבית המקדש ואתה גבעוני חוטב עצים ושואב מים למזבח, עד שאתה מתנבא על ביתו של הקב"ה התנבא על עצמך שהשנה אתה מת ונקבר, בשנה שניה כשהיה עובר למות קרא לשלמיה בנו אמר לו הוי ידע שעמד ירמיה וקילל אותי ראה היאך תמצא לו עלילה לירמיהו ותפרע הימנו. היה שלמיה חוזר ומבקש ולא מצא, ואף הוא כשהיה עובר למות קרא לבנו יראיה ואמר לו ראה היאך תמצא עלילה לירמיה ותפרע הימנו מה שעשה לאבי. ראה אותו יוצא בשער בנימין הלך ואחז אותו ואמר לו אל הכשדים אתה יוצא להשלים להם (שם ל"ז), אמר לו ירמיה שקר אתה מדבר, ליטול חלקי עם הכהנים אני הולך, ואחזו והביאו אצל השרים, אמר להם הרע לנו הרבה האיש הזה ומצאתיו יוצא אצל הכשדים להשלים עמהם, רגזו עליו השרים והכוהו ונתנוהו בבית האסורים בבית יונתן הסופר שהיה קרוב לאליהו הנביא, ואמר לו ראה כבוד שנתן לך אוהבך, נאה הבית האסורים שאתה בתוכו, איפוטון טרקלין שאני בתוכו (2). אותה השעה שלח צדקיהו והביאו אצלו ואמר לו יש דבר מאת ה'? אמר לו ירמיה [יש] דבר, עתיד מלך בבל להגלותך, נשתנו פניו של צדקיהו, וזעף לנגד ירמיהו, ירא ירמיהו שמא יהרגנו והפליגו למקום אחר (3), ואמר לו יש לנו ללמד מן הרשעים שאינם נפרעים עד שמוצא אחריו עלילה, על אחת כמה וכמה הצדיקים, ולא עוד אלא שנקרא שמך צדקיהו שאתה אדם צדיק, מה חטאתי לעם הזה שנתנו אותי בבית האסורים, איה אותם שהיו מתנבאים ואומרים להם לא יעלה מלך בבל על ירושלם. בבקשה ממך כודר אני תפלתי לפניך אל תשיבני בית יונתן וגו' (שם), ויצוה צדקיהו על ירמיהו ונתנו בית האסורים ונתן לו להם ליום עד שכלה לחם מירושלם וישב ירמיהו בחצר המטרה. וישמע שפטיה בן מתן וגו' את דברי ירמיהו מדבר אל כל העם לאמר היושב בעיר ימות בחרב ברעב ודבר (שם ל"ח), אותה השעה באו להם אצל צדקיהו המלך, אמרו לו האיש הזה מתנבא עלינו רעות הרבה, אינו דורש שלום למקום הזה. ענה ואמר להם הרי הוא בידכם עשו כטוב בעיניכם. נטלו את ירמיהו והשליכו אותו מלכיה בן המלך לבור, והיה הבור מלא מים, עשה לו הקב"ה נסים וירדו להם המים למטה והטיט למעלה ויטבע ירמיה בטיט, והיה יהונתן הסופר מחרפו ומונה אותו ואומר לו הרכין ראשך אל הטיט שמא תבא שינה לעיניך. וישמע עבד מלך הכושי וכו' בא אצל צדקיהו ואמר לו הוי יודע שאם מת ירמיהו בתוך הבור ניתנה העיר להשונאים, אמר לו צדקיהו קח אתך שלשה אנשים והעלה את ירמיהו מן הבור, ובקושי העלוהו (4). נכנס עבד מלך הכושי לבית המלך והוציא משם בלאי הסחבות ובלאי מלחים, והלך ועמד לו על הבור והיה קורא ואומר, אדוני ירמיהו אדוני ירמיהו! ואין קול ואין עונה, נתן ידיו בלבושיו וקרעם והיה בוכה והולך, וירמיהו היה שומע אלא שהיה מתירא שמא יונתן הסופר הרשע היה, כיון ששמע קולו בוכה אמר מי הוא שקורא אותי ובוכה? אמר לו הוא עבד מלך הכושי, חי אתה, הייתי סבור שאתה מת, הרי החבל, הניחו תחת אצילי ידיך והמלחים ויעלו את ירמיהו מן הבור וכו'. כשעלה נבוזראדן אל ירושלם ויצר עליה חזק הרעב בעיר וכו' באותה שעה אמר הקב"ה לירמיהו קום לך לענתות וקח את השדה מאת חנמאל דודך. אותה שעה חשב ירמיהו בלבו שמא נותן הוא המקום ונושאים ונותנים בתוכה (5) שאומר לי הקב"ה לך קנה לך את השדה. כיון שיצא ירמיהו מירושלם ירד המלאך מן השמים ונתן רגליו על חומות ירושלם ופרצן וכו'. כאשר ענש נבוכדנצר את צדקיהו, היה צדקיהו צווח ואמר בואו וראו כל בני אדם שהיה ירמיהו מתנבא עלי ואמר לי לבבל אתה הולך ובבל תמות ובבל עיניך לא יראו, ולא הייתי שומע לדבריו, והריני בבבל ועיני לא רואות אותה. ירמיהו הנביא יצא מענתות לבוא לירושלם, נטל עיניו וראה עשן בית המקדש עולה, אמר בלבו שמא חזרו ישראל בתשובה להקריב קרבנות שהרי עשן הקטרת עולה. בא ועמד לו על החומה וראה בית המקדש עשוי לו גדירות גדירות של אבנים וחומת ירושלם מסוגרת, התחיל צווח ואומר פיתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל וגו' (ירמיה כ' ז'). הלך לו לדרכו התחיל צווח ואומר, באיזה דרך הלכו להם הטאים באיזה דרך הלכו האבודים, אלא אני אלך ואובד עמהם. היה הולך ורואה את השביל מלא דם, והארץ מרובצת בדם הרוגים מכאן ומכאן, קבע פניו לארץ וראה פרסות רגלים של יונקים ועוללים שהיו מהלכים בשבי, היה גוחן לארץ ומנשקן כשהגיע לגלות גיפפן ונשקן, היה בוכה כנגדן והם כנגדו, ענה ואמר להם אחי ועמי כל כך אירע לכם על שלא הייתם שומעים לדברי נבואתי. כיון שהגיע לנהר פרת אמר לו נבוזראדן אם טוב בעיניך לבוא אתי לבבל, חשב ירמיהו בלבו ואמר, אם אני הולך עמהם לבבל אין מנחם לגלות הנשאר מהם, יצא לו מהם, נשאו הגליות עיניהם וראו ירמיהו שפירש מהם, געו כולם בבכיה בקול רם וצווחו ואמרו אבינו ירמיהו הרי אתה מניחנו! שם בכו שכן כתוב על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו (תהלים קל"ז), וענה ירמיהו וענה להם, אני מעיד שמים וארץ אלו בכיתם בכיה אחת עד שאתם בציון לא גליתם. היה ירמיהו הולך ובוכה, וכך אמר חבל עליך יקרת המדינות! אמר ירמיהו כשהייתי עולה לירושלם נטלתי עיני וראיתי אשה אחת יושבת בראש ההר, לבושיה שחורים ושערה סתור צועקת מבקשת מי ינחמה, ואני צועק ומבקש מי ינחמני, קרבתי אצלה ודברתי עמה, ואמרתי לה אם אשה את דברי עמי ואם רוח את הסתלקי מלפני. ענתה ואמרה לי אינך מכירני? אני היא שהיו לי שבעה בנים, יצא אביהם למדינת הים, עד שאני עולה ובוכה עליו הרי אתה שנבאת ואמרת לי נפל הבית על שבעה בניך והרגם, איני יודע על מי אבכה ועל מי אסתור שערי. עניתי ואמרתי אין אתה טובה מן אמי ציון והיא עשויה מרעית לחיות השדה, ענתה ואמרה לי אני אמך ציון, אני היא אם השבעה, שכן כתיב אומללה יולדת השבעה (ירמיה ט"ו ט') וכו'. ועל זה נוסדה הקינה אז בהלוך ירמיהו וכו' אז במלאת ספק יפה כתרצה וכו' אשה. יפת תואר מגוולת מצא וכו' (קינות לתשעה באב).

---

(2) זה לעומת זה ובדרך התול אמר כן. (3) כמו השיאו לדבר אחר. (4) מפרש והולך איך העלוהו בקושי. (5) פי' שמא נבוכדנצר נותן עיר הכהנים להם במתנה ולא יכבשנה ועושים בתוכה מו"מ.

ויש עוד אגדה ממדרש איכה רבתי כ"י שהיא כעין קיצור מהפסיקתא אך נוכפו בה מאמר חדש, ונדפסה ע"י רח"מ הורוויץ בבית עקד האגדות, וזו היא:

אגדה ממדרש איכה רבתי

[בית עקד האגדות ח"א 37]

אמר הקב"ה לירמיה לך ענתות, שכל זמן שירמיה בעיר לא היו אויבים נכנסים לתוכה, ולכך שלחו הקב"ה לענתות והלך, ומיד כשיצא נכנסו שם האויבים והדליקו את העיר ושרפו בית המקדש, וכשחזר ירמיה לבא לירושלם ובא עד חצי הדרך ועלה על הר אחד קרוב לירושלם כשלשה מילין וראה העשן וכו' מיד קרע ירמיה בגדיו ונתן אפר על ראשו ומיהר לבוא, הולך ובוכה וצועק וכו', ומיהר לבוא כי כבר עברו ימים רבים כשהיה ירמיה נער ונבוכדנצר וירמיה היו מטיילים יחד ואותו היום לא היה נבוכדנצר מלך כי אם עני ונבזה והיה אומר מי יתן והייתי מלך על כל העולם כלו הייתי בא על ירושלם ושורף את בית המקדש והעיר והורג הכל והשאר אני אוליכם בשבי. ראה ירמיה ברוח הקודש שהשעה עומדת לו וכל היוצא מפיו עתיד להיות, שאל ממנו תן לי ירושלם, א"ל לא אתן, שוב א"ל תן לי בית המקדש א"ל לא אתן, שוב א"ל תן לי סנהדרין א"ל לא אתן, א"ל תן לי תינוקות של בית רבן א"ל לא אתן. א"ל מה תתן לי? א"ל כל מה שתוכל להציל ולהוציא מן העיר מחצי היום עד הערב, ולכך מיהר לבוא לירושלם ולא בא עד הערב ואינו יכול להציל איש, וזהו שנאמר אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמיה ו' ד').

ישועה: ברייתא דישועה, כוללת כ"ד דברים שמרחיקין הישועה וקץ הגלות, ולא נודע מי מחברה ומתי נתחברה. ואף כי יש מקור לכמה מאמרים כאלה בתלמוד ומדרשים אבל ישנם בה גם איזה מאמרים שלא נמצא כמותם בספרות הדרשות, ונראה מזה כי לפני המחבר היו מדרשים שנאבדו מאתנו, והמדרש הזה הוא עתיק יומין. ברייתא דישועה נדפסה מכ"י ע"י שמואל שענבלום בספרו „שלשה ספרים נפתחים" לבוב תרל"ז.

ברייתא דישועה

[מס' שלשה ספרים נפתחים]

תנו רבנן עשרים וארבעה דברים מרחיקין את הישועה ומאריכין את הקץ. ואלו הן: א') עזי פנים, מנין? שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, מכאן אתה למד שכל מי שיש לו בושת פנים לא במהרה הוא חוטא (עי' נדרים כ'.) ומרחיק את הישועה. ב') ומהלכי בחקות הגוים, מנין, שנאמר ובחקותיהם לא תלכו (ויקרא י"ח) וכתיב ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם וגו' ואקוץ בם (שם כ'). תני ר' חייא כאדם שהוא קומין ממנה. ת"ר בשלשה דברים אומות העולם מכעיסין אותו בבלורית שבראשיהם, וישראל מרצין אותו בתפילין שבראשיהם. או"ה מכעיסין אותו בכתובת (קעקע) שעל ידיהם וישראל מרצין אותו בתפילין שעל ידיהם. או"ה מכעיסין אותו בע"ז שלהן וכופרין בהקב"ה וישראל מרצין אותו בק"ש ומעידין בקב"ה שהוא יחיד בעולמו, הא למדת שההולך בחקות הגוים מרחיק את הישועה. ג') המחזיק ידו עם עוברי עברה מנין, מקרח שעליו הכתוב אומר מה יקחך לבך ומה ירמזון עיניך, אמר הקב"ה לקרח מה אתה מדמה שמשה אינו איש האלהים, שנאמר ויאמר משה לקרח שמעו נא בני לוי המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם מעדת ישראל, וכל עיינא דקרח עד כמות כל האדם ימותון אלה. אמר ר' ברכיה בוא וראה שלמעלה אין עושין מחלוקת (עונשין) אלא בבן עשרים שנה, אבל בב"ד של מטה בן שתים עשרה שנה, ובמחלוקתו של קרח אפילו בן יומו שנאמר ונשיהם ובניהם וטפם. ומי גרם לקרח שבלעתו הארץ אלא ע"י שהחזיק ידיו עם עוברי עבירה (עי' במדבר רבה פי"ח). ד') והשומע ליצרו בשעת כעסו מנין, מיהויקים מלך יהודה שקרא ברוך בן נריה הסופר את המגילה לפניו ושרפה יהויקים, שנאמר ויהי כקרוא אליקים שלש דלתות וארבע יקרענה בתער הסופר, מהו שלש וארבע? אותם הפסוקים הראשונים ממגילת איכה, כשהגיע לפסוק החמישי שהוא היו צריה לראש, מיד לקח יהויקים אותה ושרפה באש שנאמר ויקרענה בתער הסופר והשלך על האח, הא למדת שכל השומע ליצרו בשעת כעסו מרחיק את הישועה (עי' איכה רבתי). ה') והרודף אחר שררה, מנין מנבל הכרמלי שהיה נבל והיה מבית כלב משבט יהודה שנאמר ואיש במעון בכרמל והאיש גדול מאד, אמר נבל לית בר טובין סניאין מנאי שנאמר ובני חצרון ירחמאל ואת רם ואת כליבי הוא ירחמאל קדמוי אלא שנשא אשה נויה להתעטר בה דכתיב ותהי אשה אחרת לירחמאל ושמה עטרה היא אם אונם, ורם הוליד את עמינדב ובועז לקח את רות המואביה, אבל אני אין בזרעי דופי, וכשבאו נערי דוד לשאל בשלומו שנאמר ואמרתם כה לחי ואתה שלום וביתך שלום, ומהו לחי כחי לקיים השלום, מיד ויען נבל את עבדי דוד ויאמר מי דוד ומי בן ישי, שהיה רודף אחר שררה ולא היה חוטב אדם אלא הוא, וכתיב ויהי כעשרת הימים ויגוף ה' את נבל וימות, הא למדת שכל הרודף אחר הכבוד מרחיק את הישועה (עי' ירוש' סנהדרין פ"ב). ו') והסותר דברי תורה מנין שנאמר כי דבר ה' בזה וגו'. ז') והעובר עבירה ומתירה לעצמו, שנאמר במנשה בן חזקיה בימים ההם חלה חזקיהו למות, מה כתיב בתריה כי מת אתה ולא תחיה, מת בעוה"ז ולא תחיה בעוה"ב, אמר לו למה, א"ל משום דלא נסיבת אינתתא ולא הוה לך בנין, א"ל לית חמית אנא דאנא מקיים בנין בישראל, א"ל סב ברתי דלמא מני ומנך קיים

בר נש טב, שנאמר וכילי כליו רעים [1]. אמר חזקיה לישעיה לית לך אנא שמע ולא למילך אנא שמע, א"ל למה, א"ל שאמר לי זקני עם ראית חלומות רעות ונזרות רעות הוי קופץ לשלשה דברים לצדקה ולתפלה ולתשובה, ושלשתם בפסוק אחד ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם וגו׳, באותה שעה ויסב חזקיה את פניו אל הקיר (עי׳ ברכות י׳. ירוש׳ סנהדרין פ"י) וכו׳, ויהי דבר ה׳ אל ישעיה הנביא לאמר לך ואמרת אל חזקיה וגו׳ שמעתי את תפלתך וגו׳ א"ל (ישעיה לקב"ה) כדין אמרית ליה הכין וכדין אנא אימר ליה הכין; א"ל גברא רבה הוא ולית הוא מהימנתי, א"ל ענוון סגין הוא והוא מהימן לך ולא עוד אלא עדיין לא יצא קול הברה בעיר, שנאמר והוא לא יצא אל החצר התיכונה העיר כתיב. וכד קם מנשה הוה פרי חורי ישעיה (רין ורדף אחריו) בעי מקטלוניה משום דאמר כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב, א"ל מנשה הקב"ה אמר כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך ואתה אומר בתוך עם טמא שפתים, הרי אתה חייב מיתה, ערק ואזל ועל בגו ארזא, כד איתמלא ארזא מניה לא אתחמי מניה אלא ציצית דטליתא אזל ואמרו ליה למנשה, אמר להו כשרין ליה אילנא ונשרו ארזא ושדא ארישיה, נגיד מכאן ומכאן, אמר מנשה כתיב ולא אבה ה׳ לסלוח, וא"ת עד שלא חזר בו, והכתיב מלבד חטאת מנשה, וא"ת עד שלא עשה תשובה, והכתיב כי הוא אמון הרבה אשמה (דהי"ב ל"ג) וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד עד אשר מלא את ירושלם פה לפה (מ"ב כ"א) וכי אפשר לירושלם למלאות אותה בשר ודם דם נקי פה לפה? אלא מלמד שהרג את ישעיה שהיה שקול כמשה דכתיב ביה פה אל פה אדבר בו. ובמנשה כתיב ויאמר ה׳ אל מנשה ואל עמו ולא הקשיבו, הא למדת שהעובר עבירה ומתירא לעצמו מרחיק את הישועה. ח׳) והמואס באחרים מנין מאנשי ירושלם, מתוך שהיתה בהן חכמה יתירה היו מואסין בבני אדם, ולא עוד אלא כשהיה ירושלמי נכנס לעיר היו מציעין לו קתדרה של זהב ומושיבין אותו עליה ונעשין אגודה לשמוע חכמתו, וממה שהיתה בהן חכמה יתירה היו מואסין בבני אדם, הא למדת שכל המואס באחרים מרחיק את הישועה (עי׳ איכה רבתי פסוק רבתי בגויב). ט׳) והעוזר לרעה מנין, ממרגלים שנאמר ויוציאו את דבת הארץ. י׳) והשמח לאד מנין מאנשי ביתר דתניא שליש שנים ומחצה היה אדרינוס קיסר מקיף על ביתר שהיתה יושבת בשלוה לאחר חורבן הבית, ולמה חרבה ע"י שהדליקו נרות על חורבן הבית, ולמה, שהיו בו לויטי (בוליוטי) ירושלם יושבין באמצע המדינה וכשהיו אנשי ביתר עולין לרגל היו הם קוראין לאחד מהם ואמרין ליה שמעין עלך דאת בעי מתעברא ארכיסטוס ובוליסטוס, והוא אומר אין ברעתי כן; בגין שמענא עלך דאת בעי מזבין אוסיא דידך, והוא אומר אין ברעתי כן; מה את בעי מן הדין, כתוב ואנן חתמינן והוו משלחין אונייתא לבר ביתיה ואמרין ליה אי בעי פלוני למיעל לאוסיא דידיה לא שבקינן ליה; דהא זבנא גבן לפלוני בסהדין וכד ההוא גברא חזר לביתיה למעל לאוסיא דידיה לא הוי שבקינן ליה, והוו קריין עליה ההוא פסוקא צדו צעדינו מלכת ברחובותינו, צדו צעדיו דההוא גברא, קרוב קיצא דההוא ביתא, אף אינון לא נפקת להון טב שנאמר ושמח לאד לא ינקה, וכתיב בנפול אויבך אל תשמח. בתר תלת שני ופלגא בעי אדריינוס למיהדר לביתיה, אמר ליה חד כותאי לא תיזיל עד דאנא חזי מיעבד דמשלמא לך מדינתא, והוה תמן ר׳ אלעזר בן המודעי יושב על השק ועל האפר ועוסק בתפלה ובתענית בכל יום ואומר לפני הקב"ה רבש"ע אל תשב בדין עם בניך היום הזה, והיה בה מישראל כפלים כיוצאי מצרים שולפי חרב, והיו שם ארבע מאות ושמונים בתי מדרשות ובתי כנסיות, והיה שם בר כוזיבא והיו לו מאתים אלף מקוטעי אצבע, שלחו לו חכמים ואמרו לו עד מתי אתה עושה בישראל בעלי מומין, שלח ואמר להן וכי היך לבודקן [2], אמרו לו כל מי שאינו רוכב על סוסו ועוקר ארז מן הלבנון בריצתו אל יכתב באסרטיא דידך, והיו לו מאתים אלף תולשי ארזים ומאתים אלף תוקעי קרנות. על האי כותאי בבוביא (שער) אתא ואשכח לר"א קאים ומצלי, עביד גרמיה לחיש בגו אודניה, וכד חמוניה בגו מדינתא ונסבין יתיה לבר כוזיבא אמרין ליה חזינן להדין כותאי דקא משתעי להדין חביבך ר"א בעי לאשלמא מדינתא, א"ל בר כוזיבא לר"א מה אמרת להדין כותאי ומה אמר לך, א"ל ולא כלום, יהב ליה בתוך וקטליה (לר"א), יצאתה בת קול ואמרה הוי רועה האליל עוזבי הצאן על זרועו ועל ימינו, הרגו זרועו של ר"א המודעי שהוא זרועו של כל ישראל, לפיכך זרועו של אותו רשע ייבש ועין ימינו יכהה, מיד נלכדה ביתר ונהרג בר כוזיבא ואייתי רישיה דבר כוזיבא לאדריינוס, אמר להון מאן הוא דקטליה אמרו ליה חד בר כותאי אנא דקטלתיה, אמר אייתי לי פטומיה דביתיה אזלין ואייתו ליה פטומי אשכח חד חכינא דכריכא עלויה, אמר אלמלא אלהיא דקטליה מאן יכול קטליה ליה, קרא עליו אם לא כי צורם מכרם וה׳ הסגירם, הא למדת שהמשמח לאד לא ינקה מפני שמרחיק את הישועה (עי׳ איכה רבתי פסוק בלע ה׳ וירוש׳ תענית פ"ד). י"א) והתוהה על הטובה מנין מיונתן שאמר אלו לא עשיתי טובה עם דוד לא היה יוצא על אבי להורגו, הא למדת שהתוהה על הטובה מרחיק את הישועה. י"ב) והמבקש דבר שאינו ראוי לו מנין מעוזיהו מלך יהודה שזעף וביקש כהונה גדולה ונכנס לפנים הארון להקטיר קטרת ויצא מצורע עד יום מותו, שנאמר וינגע

---

(1) וגו׳ ונדיב וגו׳ ר"ל כי מרע יצא רע ומטוב טוב.

(2) לדעת שהן אביצי לב.

ה׳ את המלך, הא למדת שהמבקש דבר שאין ראוי לו מרחיק את הישועה. י״ג) והמרפה ידים חזקות, מנין מאחאב שריפה ידיהן של ישראל לאביהן שבשמים בימי חזאל מלך ארם. י״ד) והמתחבר בצלה של ע״ז, מנין ששאלו חכמים לר׳ שמואל בן נחמן מפני מה כומר לע״ז היה מאריך ימים (3), אמר להם מפני שעינו צרה בע״ז שלו ולפיכך מאריך ימים, והיאך כד הוי בר נש מייתא תור או אימר לע״ז אמר ליה פייס עלי לע״ז, הוה אמר ליה מה זו מועילה לך. והוה אמר ליה זיל אייתי לה חד פינך דסלת ועשרה רביעית יין ואנא מפייס עלך, אזל אייתין לה. ואינון אכלין תוריהון ואמריהון לקבליהו, והוה אמר ליה מה מועילה זו שאתה מביא לה או לאו, כי לא מטיבה ולא מריעה ולא שומעת ולא מדברת ולא רואה שנאמר עינים להם ולא יראון וגו׳. חדא זימנא אתא חד בר פחון אמר ליה אם אינה מועילה כלום מה עביד את הכא, אמר בדיל חיי נפשאי, כיון שראה דוד ששבואל אוהב ממון מנה אותו על כל אוצרותיו שנאמר ושבואל בן גרשום בן מנשה נגיד על כל האוצרות, אם זה בן משה ואם לאו בן מנשה, והלא יהונתן שמו ולמה נקרא שמו שבואל ששב לאל בכל לבו, כיון שמת דוד ושלמה הוה מלך והחליף סנקליטין שלו והחליפו עמו וחזר לקלקולו הראשון, שנאמר ונביא אחד זקן יושב בבית אל ואומרים זה יהונתן בן גרשום, הא למדת שכל המתחבר לע״ז פעמים גוי פעמים ישראל מרחיק את הישועה. ט״ו) והמקבל מתנות מאו״ה מנין מגחזי שנאמר ויאמר לא לבי הלך וגו׳. ט״ז) המשגה עור בדרך, מנין מירבעם כשמלך על ישראל התחיל לפתותם ואמר להם בואו ונשתחוו לע״ז. אמרו רבותינו לא בא הכתוב להזכיר גנויין של ישראל, אלא את מוצא כשמלך ירבעם אתו ישראל לגביה בפני רמשא, א״ל קום עבוד ע״ז, אמר להון כדין רמשא הוא, אית דאישתו ואית דלא אישתו, בליליא כל עמא משתכרין, אלא אי אתון בעין אתו לצפרא, שנאמר כי קרבו כתנור לבם בארבם כל הלילה ישן, בצפרא אתו לגביה א״ל עביד לן ע״ז, אמר להון כדין אנא ידע דאתון בעין ע״ז אלא אנא דחיל מסנהדרין דלבון דאינון קטלין לי, אמרין ליה אנחנו קטלין לון, שנאמר כלם יחמו כתנור ואכלו את שופטיהם מיד עשה ירבעם שני עגלים של זהב ושם האחד בבית אל והאחד בדן, והיה בידו למחות ולא מיחה, הרי אתה אומר שכל המשגה עור בדרך מרחיק את הישועה (ירוש׳ ע״ז פ״א). י״ז) והלוה ואינו משלם, מנין שנאמר לוה רשע ולא ישלם, אחד לוה מן האדם ואחד לוה מן המקום. י״ח) ומי שהוא פורץ בדברים מזוהמין, מנין שנאמר ולרשע אמר אלהים מה לך. י״ט) והמכסה פשעיו ומתירן, מנין א״ר שמואל בר נחמני שמואל לבוש חלף ישראל (?) ועמד ואמר לפני הקב״ה רבש״ע כלום אתה דן את האדם אלא על שאינו אומר לפניך חטאתי שנאמר הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי ואלו אומרים לפניך חטאנו שנאמר כי יספנו על כל חטאתינו רעה לפיכך מחול להם. כ׳) המטמין עדות, מנין שנאמר ראיתי את ה׳ נצב על המזבח ויאמר הך הכפתור וירעשו הספים וגו׳. כ״א) השולח יד בפקדון ב״ש אומרים ילקה בחסר ויתר וכו׳. מעשה היה בימי שלמה בג׳ יהודים שהיו מהלכין בדרך בע״ש וקדש עליהם היום ושמו כיס שלהן במקום אחד, ובא אחד מהן בשבת וגנב הממון, ומוצאי שבת בקשו את כיסהון ולא מצאו והלכו לפני המלך ונמצא הגנב וכו׳. כ״ב) והמבעט ביסורין שנאמר ימהר יחישה מעשהו וגו׳. כ״ג) והמואס בדין תורה, מנין שנאמר כה אמר ה׳ מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי, אבותיכם לא מצאו בי עול ואתם מצאתם בי עול ח״ו שנאמר אל אמונה ואין עול. כ״ד) הכופר בתחית המתים מנין, דתניא מעשה באחד מבעלי ישראל מטבריה דמאית ליה הך תינוק, על ר׳ שמעון בן חלפתא כדי למנחמיה אמר ה׳ נתן וה׳ לקח דידך הוא לעלמא דאתא, והוה תמן מין אחד אמר ליה מה את נחים ליה תנחומין של הבל, לא כתיב תרועם בשבט ברזל בכלי יוצר תנפצם, מה כלי יוצר שנשבר אין לא תקנה לא ע״י נפיחה וכו׳, חזר ר״ש וחזר ואמר לו שוטה שבעולם והרי כלי זכוכית נפיחתו של בשר ודם אם נשבר יש לו תקנה ע״י יוצר ויכול הוא להחזירו, בניו שהיא נפיחתו של הקב״ה על אחת כו״כ, שנאמר תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה וכתוב ע״י יחזקאל ויהי קול כהנבאי והנה רעש ותקרבו העצמות עצם אל עצמו וגו׳.

חסלת בנל״כ ואע״י

ישמעאל: אגדת רבי ישמעאל, נוסדה לפרש הפסוק הסתום והחתום בדניאל שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך (ט׳ כ״ד), ע״י החזיון שראה רבי ישמעאל כהן גדול הנודע בספר היכלות לרואה חזיונות בחדרי הרקיע, ואגדות כאלה יחסו לר״י כ״ג. ע״ע היכלות. מחבר האגדה לא נודע לנו אך זמנו קדום מהמאה השמינית כי מבוארת בה מלחמת הישמעאלים עם הנוצרים, גם מיחד המחבר את שנת שבע מאות לחרבן הבית (769) לקץ הגלות וזמן הגאולה, וא״כ קדם לזה איזה זמן. האגדה הזאת היא מעין האגדות על המשיח, כמו האגדה מעשר אותות משיח (ע״ע). אגדת ר׳ ישמעאל נדפסה ע״י רמ״ח הורוויץ בספרו בית עקד האגדות מכ״י מינכען על דניאל על הפסוק שבועים וחצי ובסופו כתוב „זהו מדרשו ואני אומר עיקר סודות הגאולה כמו שאמור למעלה גכו׳“, ונכתב בשנת ד״א תתקצ׳ג (1233).

---

(3) והוא היה שבואל בן גרשום; עי׳ ירוש׳ ברכות ג״מ וסנהדרין פי״א.

אגדת רבי ישמעאל

[ביח עקד האגדות ח"א 59]

אמר רבי ישמעאל אני נתתי לבי לדרוש ולתור בחכמה ולחשב מועדים וזמנים רגעים וקצים ועידן עידנין ומועד ומועדים, ונתתי את פני לקדוש עליות, בתפלה ובתחנונים ובצום ובשק ובמספד, וכן הייתי מתפלל ואומר ה׳ אלהים צבאות אלהי ישראל עד מתי אנו זנוחים פרוצים עשוים ללעג ולקלס בין העמים כל רואינו ילעיגו לנו ויאמרו אלו הם עם ה׳, למה הכם למה השליכם מעל פניו, על גודל עונם ועוצם חטאתם הנה הוא תועבם ונועלם והרחיקם מעל פניו ואינו עתיד לשובבם עוד. אמר רבי ישמעאל כך סח לי אכתריאל יה י"י אלהי ישראל, ידידי ישמעאל תדע לך שלא נתתי לכל האומות לשעבד בישראל אלא יום אחד בעולם הזה על ידי שעזבוני והשחיתו לעבוד לאלהים אחרים והעמידו צלם בביתי, ורחקו את שכינתי ממני אשר נשבעתי לשכן את שמי לעולם, והכעיסוני והמירוני המה ומלכיהם ושריהם וכהניהם ונביאיהם, והיו שבע מאות שנה חלוקין מעלי ונשבעתי שאני מכניעם תחות פרזלא וכספא, ושריהם יהרוגו ומלכיהם ישחיתו, בחוריהם ישכילו ועולליהם ירטשו, ועל זקניהם יכבידו עולם ויגורו עליהם עד שהם נימוקים בעוונם ובעון אבותיהם או שהם שבים אלי או שהקץ מתמלא (1), לכך שלחתי אליהם ביד עבדי הנביאים שאני עתיד לפקוד עליהם את ימי הבעלים אשר הקטירו להם, וכשם שהכעיסוני שבע מאות שנה כך אני עתיד להכעיסם ולהקניאם בגוי נבל ובגוי אשר לא חלקתי לו מלכות (2), ביום שהעליתי גורלות על כל העמים יען וביען. אמר ר׳ ישמעאל כששמעתי יען וביען רפו ידיי ונפלתי מלא קומתי על פני ונבעתתי וכח לא היה בי לא לדבר ולא לענות, מיד נענה לי מטטרון שר הפנים ואמר לי ידידי קום ועמוד וחזק את מתניך והבין והשכיל בדברים אשר ידבר אליך (ה׳) ושמעתי קול יוצא מבין שני הכרובים ויאמר ידידי ישמעאל אל תירא שאין אני פורע מהם מדה במדה, שאני יודע שאין בהם כח לעמוד אלא שאני עושה למען שמי ואני נותן מחלוקת בין האומות ואיבה גדולה בין אדום ובין ישמעאל כדי שיתגרו אלו עם אלו ולא יכלו את עמי ישראל. אמר ר׳ ישמעאל ישבתי והייתי מחשב בחשבון שניתן לי בפעם ראשונה וחשבתי לבבל שבעים שנה ולמדו חמשים ושתים וליון מאה ושמונים (3) ובאדום לא עלה לי חשבון עד שעמדתי באותה תפלה ובאותו תענית שהתנפלתי בראשונה ימים כימים, מיד שמעתי בת קול יוצאה ואומרת ידידי ישמעאל תדע לך שאם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין שכן התויתי (4) לישעיה בשובה ונחת תושעון. השבתי דבר בלפי הדיבור ואמרתי זה קץ מלכות המרשעת הזאת ואינו יכול להתגלות, שמעתי בת קול יוצאה ואומרת ידידי ישמעאל לקץ מלאת בנין בית מלכי פרס (5) שבע מאות שנה יתמו הכל מעל פני כל הארץ, יתמו הוא מירוק העוונות, כשם שעזבוני שבע מאות שנה ועבדו לבעלים כן אעזבם אף אני ואנטשם ביד אכזרים שבע מאות שנה, ואין להם מושיע לא כהן או מורה, לא נביא ולא מלך, לא נגיד ולא שר, עד שהם חוזרים ושבים בתשובה ובתפלה ובתחנונים והם מבקשים את פניי, וגם אמצא להם והשיבותים אל אדמתם. השבתי דבר כלפי הדיבור ואמרתי אם אינם עושים תשובה אינם נגאלים לעולם? א"ל אני אעמיד עליהם מלך שיהיו גזרותיו קשות מהמן ועל כרחו שלא בטובתן הן שבים אלי, והוא מלך עז פנים ומבין חדות, ומילין לצד עילאה ימלל ולקדושי עליונים יבלה ויסבר להשניא זימנין ודת ויתיהבון בידיה עד עידן עדנין ופלג עידן. אמר ר׳ ישמעאל אני הייתי מחשב בחשבון לבבל שבעים שנה וכו׳ ולאדום כענין שנאמר לעיל למאות לחורבן הבית השני שבע מאות שנה, ובקרתי בספרים שסתם דניאל וחתם ומצאתי שכתוב שבע מאות שנה (שבועים ישבעים) נחתך ונגזר על עמך ועל עיר הקודש, ובמלאתם יכלו ויתמו פושעים ויתמו חטאים ויכופר עון עם מעט, ויביא צדק עולמים את משיח שהיה ספון וחתום לכל הנביאים, וימשח את קדש הקדשים. ובמה שפירש (דניאל) שבועים שבעים נחתך על עמך ועל עיר קדשך: אלו שבועים ושבעים רמז לשבע מאות שנה הן, וכשהן כלין הן כלין לעת ערב, ומיד האור בא שנאמר והיה לעת ערב יהיה אור.

ישר: ספר הישר, כולל סיפורים ומעשיות בסדר התורה אשר קרו מימות אדם הראשון עד אחר יציאת מצרים וקצת סיפורים מספר במדבר ודברים ויהושע עד ימי השופטים. יש מהקדמונים קורין לו „דברי הימים הארוך", ולפי דברי ההקדמה לספר הזה הוא מיתר הפליטה של ספרים הגנוזים בירושלם בזמן החורבן שהובאו לאשביליא בספרד. ונמצאו מהספר הזה י"ב העתקות, ונקרא „ספר הישר" לפי שכל דבריו הם על הסדר כמו המאורעות כמו שהיו בעולם בהקדמה ובאיחור, דבר דבר על מקומו ובזמנו, ואולם רוב האנשים רגילים לקרותו „ספר תולדות אדם". לפי בעל ההקדמה היו קוראין בספרד בליל פסח אחר ההגדה ענין יציאת מצרים מספר הישר, והולך וחושב י"ג תעליות של הספר הזה, וביניהם „שכל דורש שידרוש ברבים יביא ממנו הענינים בדרוש מה שלא פירשו המפרשים ובזה ימשך לב השומעים לדבריו, ועוד שכל הסוחרים והולכי דרכים שאין להם פנאי לתורה יקראו בו ויקבלו שכרם, כי בו שכר הנפש והענוג הגוף שישמע

---

(1) עי׳ סנהדרין צ"ח. (2) היא מלכות ישמעאל. (3) עי׳ פרקי דר"א פל"ה ותנחומא פ׳ תצא, ויק"ר פכ"ט. (4) נתתי אות ותו לסימן. (5) בית שני נבנה ע"י כורש מלך פרס

דברים מחודשים שלא נכתבו בשם ספר, ומזה יתבונן האדם לדעת השי"ת ולדבקה בו". הספר מיוחס ליוסף בן גוריון הכהן (כרמולי בזכרונות לב"י לשנת תר"ט סי' 19), ויש שחשבו שהוא ספר הישר שנזכר ביהושע מפני שמובא בו השירה המתחלה „אז ידבר יהושע את השירה הזאת ביום תת ה' את האמורי לפני יהושע" וכו' וכן חשב המעתיק האנגלי תהומאס איליוו שהוציאו לאור בלונדון בשנת 1750 בשם The Bōok of Yashar ואומר כי הוא ספר הישר הנזכר בכה"ק. אך כנראה נתחבר ספר הישר במאה התשיעית או העשירית בזמן הגאונים. המקורות שמהם שאב המחבר הם מדרשות חז"ל ספר יוסיפון, והגדות הערביים, גם ספור ו י ס ע ו (ע"ע) נמצא בו. ספר הישר נדפס ראשונה בניאפולי בשנת שי"ב ואח"כ בדפוסים שונים. ר' יוסף ב"ר שמואל הקטן מרבני ליוורנו מבאר בו דברים קשי ההבנה. ונעתק ללשון אשכנזית ע"י ר' יעקב ב"ר ירמיה מתתיהו הלוי וקרא לו תם וישר, ובסוף כל פרשה נשנה הקצור והמוסר היוצא ממנה, ובסופו קצת מעשיות מס' יוחסין וס' חרדים והפלות ותחנות בל"א ועם ציורים יפים פפד"מ תס"ו. ונעתק גם ללשון רומית ע"י י"ג אביכט בשם Libro Recti, ועוד הפעם לאנגלית ע"י מ"מ נח בנויארק 1840, וגם ללשונות אחרות. ע"ע י ש ר באוצר ישראל.

יתברך: מדרש קטוע שהדפיס ר"א ווערטהיימער בספרו בתי מדרשות ח"א מכ"י ישן וקרא שמו „מדרש יתברך" מפני שאחר איזה שורות של כתב מחוק ומטושטש מתחיל בלשון „יתברך שמו" והוא חושב שהוא מן הפסיקתא זוטרתא המתחלת במאמרים רבים במלת יתברך.

מדרש יתברך

[בתי מדרשים ח"א 43]

יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא חי וקיים לעלם ולעלמי עלמיא, וכן הוא אומר ואולם חי אני (במדבר י"ד) ואומר וה' אלהים אמת (ירמיה י'), רואה נולדות ויודע מה שעתיד להיות דכתיב מגיד מראשית אחרית (ישעיה מ"ו) ואין מי למחות בידו דכתיב ולא איתי די ימחא בידיה (דניאל ד'). וכן הוא אומר כאשר דבר מלך שלטון (קהלת ה') אלוה לא הקדימו אנוש... מתעלם ומסתתר מעין כל חי דכתיב אכן אתה אל מסתתר (ישעיה מ"ה) וכתיב יושב בסתר עליון, והכל גלוי לפניו דכתיב והוא גלא עמיקתא (דניאל ב'), מתעלם מתנשא מתהדר משתבח מתהלל וברוב עלילותיו מעלל דכתיב גדול העצה ורב העליליה (ירמיה ל"ב), וכתיב עמו עז ותושיה (איוב י"ב), גבור בכח, עמו זרוע וגבורה דכתיב לך זרוע עם גבורה, ואומר מכין הרים בכחו נאזר בגבורה, הנערץ בסוד קדושים הנכבד בשפלים והנשא ברמים, הנגבה במרומים הנאור בסביביו... הנהדר במלכותו, וממשלתו לעד, נצחו בכל דור, תקפו לנצח, זכרו לדור ודור עדי עד, הדרו בקודש אומצו מי יסחה (ישיח), עריצתו מי יתנה גדלו מי יספר, עלילותיו מי יבין, כחו מי יגיד גבורתו מי ימלל, מחשבתו מי יחקור, עשתנותיו מי יניא (יפר), ומי יבוא בסודו ומי יעמוד על רוב נסיו ונפלאותיו ורוב בריותיו שברא בעולמו, בים דרכו וים לא ראהו, במים שבילו ועקבותיו לא נודעו, באש יבא ופניו לא יראה, כי מעולם לא שלטה בו עין להודיע לכל שהוא אלוה ואין מבלעדיו, וכשהצדיקים עושים רצונו הם מוסיפין כח וגבורה, כמה את אמר ועתה יגדל נא כח ה' (במדבר י"ד) מה יגדל ישר כחו וכן הוא אומר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך (תהלים ס"ו), אמרו לפניו טאבא מה טבא אינון עובדין דידך מה דחילון אינון... דידך, מאן יכיל לשיזבי גרמיה מן יומא דדינא רבה, דכתיב מי יאמר זכיתי לבי וגו' (משלי כ') ואומר אנה אלך מרוחך וגו' אם אסק שמים וגו' ואומר אשר בידו נפש כל חי (איוב י"ב) ולא ברא הקב"ה עולמו אלא בשביל ישראל שיהיו יראים ממנו שנאמר למען תירא את ה', ואומר והאלהים עשה שיראו מלפניו (קהלת ג'), וכשהצדיקים עושים רצונו וכו' ואם לאו כביכול צור ילדך תשי, ואומר הגעתם ה' בדבריכם (מלאכי ב'), ואומר ולא אותי קראת יעקב (ישעיה מ"ג), כשישראל עושין רצונו של מקום הם עושים שמאל ימין שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח, וכשאין ישראל עושין רצונו של מקום הם עושים ימין שמאל שנאמר השיב אחור ימינו מפני אויב (איכה ב'). כשישראל עושים רצונו של מקום אין חימה לפניו שנאמר חימה אין לי (ישעיה כ"ז) וכשאין ישראל עושים רצונו של מקום כביכול חימה לפניו שנאמר וחרה אף ה'. כשישראל עושים רצונו של מקום אין שינה לפניו שנאמר הנה לא ינום ולא יישן, וכשאין ישראל עושים רש"מ כביכול ויקץ כישן ה' (תהלים ל"ד). כשישראל עושים רש"מ הוא נלחם להם שנאמר ה' ילחם לכם, וכשאין עושים רש"מ הוא נלחם בם שנאמר ויהפך להם לאויב הוא נלחם בם (ישעיה ס"ג). כשישראל עושים רש"מ רואה הקב"ה איזה צדיק יש באומות העולם ומביאו לדבקו בישראל, שכן את מוצא ביתרו שנתגייר על ידי משה, רחב על ידי יהושע, וכתיב בדוד הגתים שש מאות איש (ש"ב ט"ו), וכן אתה מוצא בשלמה שהרבה גרים נתגיירו על ידו שנאמר ויספר שלמה את כל האנשים הגרים וגו' (דהי"ב ב'), וכן אתה מוצא בימי מרדכי ואסתר שהרבה נתגיירו שנאמר ורבים מעמי הארץ מתיהדים, וכשאין ישראל עושים רש"מ רואה איזה צדיק בישראל ונוטלו שנאמר כי מפני הרעה נאסף הצדיק (ישעיה נ"ז). כשישראל עושים רש"מ רואה בצרתם שנאמר בכל צרתם לו (שם ס"ג ט'), ואין הקב"ה מדקדק עם כל אומה ולשון אלא עם ישראל בלבד, שנאמר רק אתכם ידעתי מכל וגו' (עמוס ג' ב'), ואפילו חס ושלום מבקשין ישראל לפרוק עולו מהם אין הקב"ה מניחן אלא מקבלים מלכותו עליהם בעל כרחם שנאמר והעולה על רוחכם וגו' (יחזקאל

כ׳) ואומר חי אני נאום ה׳ אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה וגו׳ (שם), ואין הקב״ה מניח את ישראל לעולם אלא מרחם עליהם כאב, שנאמר כי הייתי לישראל לאב ואפרים בכורי הוא וגו׳ (ירמיה ל״א) ואומר כרחם אב על בנים, המקום ירחם עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.

כ

כהנא: מעשה ברב כהנא, הדפיסו ווערטהיימער בבתי מדרשות ח״ד דף ל״ה, מכ״י תימן הכולל לקוטים מענינים שונים, המעשה הוא אדות בנו של רב כהנא שנקרא „סליק". והנה יש ארבעה אמוראים בשם רב כהנא, ונראה שהוא שהמעשה הזה מיוחס לרב כהנא השני שהיה תלמידו של רב וחברו של רב הונא, והוא עלה מבבל לא״י כי היה נאנס לברוח מאימת המלכות (עי׳ ירוש׳ ברכות פ״ב ח׳). ובהיותו בא״י שאל את ר׳ יוחנן איש שאמו מבזתו ואשת אביו מכבדתו לאיזה כהן ילך (שם) וכוונתו היתה על א״י לעומת בבל. ואפשר שדבר זה גרם לבעל האגדה לחבר מעשה ברב כהנא המדבר אדות בנו שלא רצתה אמו להפרד ממנו לתתו בחדר ללמוד תורה.

מעשה ברב כהנא

[בתי מדרשות ח״ד]

מעשה ברב כהנא שנתן לו הקב״ה בן ושמו סליק, והיה בן חמש שנים, תפש אביו בידו להוציאו מן הבית ללמוד תורה, אמרה לו אמו של תינוק לאיזה מקום אתה מוליך את בני, אמר לה אמסרנו למי שילמדנו תורה, אמרה לו טוב לנו שנמות שנינו ולא נראה כפרידת בנינו, אינו יוצא ולא ילמוד תורה ולא יעשה מלאכה. א״ל בעלה מהרי תני כתובתך ואקרענה ואשלם מה שבתוכה, אמרה היא מה מום ראית בי כי תגרשני והלא כתוב והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר (דברים כ״ד), השיב בעלה ואמר אין מום גדול מזה כי תמנעי את בני ממים חיים, ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ״ה), ונאמר כי חיים הם למוצאיהם (משלי ד׳), אמרה האשה נעשה פשרה אני ואתה, אמר כיצד, אמרה תצא לשוק ותמצא לנו רב מובהק, ונעשה עמו תנאי על ימים ושנים רבים [שילמדו בביתנו] ולא יצא מן הבית, ואני אשרת אותו ואפלא את כליו וארחץ כתליו, מיד רצה הבעל לשוק ומצא חכם מטיל ציצית בשבעה חוליות, אמר לו שלום עליך רבי, אמר לו עליך שלום אדוני, א״ל מה שמך, אמר לו אליעזר זעירי שמי, א״ל יש לך אשה ובנים אמר הן והרי הם עומדים כנגדי, אשתי מרי תורה היא שנאמר ראה חיים עם האשה אשר אהבת (קהלת ט׳) ובני אדוני הם התלמידים, אלו בעלי תורה. וכן חייב האדם ללמד את בנו תורה כשיהיה כבן שש כבן שבע שנאמר עם ז״ו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מ״ג). מיד אמרה האשה אתה [תלמד את בני בביתי] ולא יצא סליק בני מפתח ביתי. אמר האיש אני מקבל עלי. מיד כתב רב כהנא שטר לרבי אליעזר, ור״א כתב שטר לרב כהנא, ולמד את סליק בנו, ומעת שיצא מבטן אמו לא יצא מפתח ביתו עד שלמד כ״ה שנה ונעשה בן ל׳ שנה, ופרע רב כהנא לרבי אליעזר זעירי אלף משקל זהב.

ויצא סליק מלובש במלבושים נאים והלך לראות בשוקים עד שנרעב ונצמא, שמע מוכר המים צועק ואומר בקבוק מסובך במי ורד ומשפך מים קרים על נפש עיפה בקסקס (מטבע) אחד [ומבני משפחתו היה], אשרי שותהו! רמז סליק למוכר המים, כשבא אצלו אמר השקני, אמר לו תן קסקס ושתה מים, אמר אני חכם ולא תשקני?! אמר אם חכמת חכמת לך, אמר אני בן שלשים שנה הוגה בתורה ולא תשקני! אמר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת, אתה בראך אלהים להגות בתורה ואני בראני אלהים לשאוב המים ולסבול על כתפי ולמכור ולפרנס בני ביתי, מיד עמד סליק והלך לביתו בפחי נפש וקרע בגדיו והוליך אותן לפני אביו ואמו, ואמר אבי! כל התלמוד אינו שוה קסקס דמי מים, ועתה הרשני לצאת לצאת לרשות (למלאכה) אחרת. כתיב טוב ארך אפים מגבור (משלי ט״ז) זה רב כהנא, שלא צעק ולא בעט על בנו אלא אמר אל תרצה את חבירך בשעת כעסו, אמר סליק בני רצונך שתצא לרשות אחרת? אמר הן, אמר לו הביא לי זה הארגז ותפתחהו ותן לי מתוכו כלי קטן של כסף, מיד הביאו לו, ופתחו אביו והוציא ממנו מרגלית יפה אדומה גלויה ומפורסמת, אמר בני קח את המרגלית ותראנה בשוק של מוכרי חוליות קטנות שהם משיחים אותם באבר ובזכוכית ותראה כמה ידמוה ואל תמכרנה להם, ותלך אח״כ אצל שוק

של מרגלית. והרי הן עשר חוליות שתמכור ותביא חציה (ממחירם) לי ולזקנתי וחציה לך, שבני משפחתך לא חסו עליך על בקסקס די מים, משפחה אחרת על אחת כו"כ שלא יחוסו על כבודך. בשתמכור המרגלית תקח חלקך והם יקבלוך, כי הכסף יענה את הכל. הלך בה (במרגלית) סליק לשוק מוכרי חוליות של נזמים שהם משוחים באבר וזכוכית, ודימוה המוכרים סלע מצרי של כסף, וכיסה אותה ולא מכר אותה להם, הלך בה אצל השוק של מרגלית נתן לו האחד אלף שקל זהב ולא מכר, וכן השני וכן השלישי, עד שקנה אותה העשירי באלפים וחמש מאות משקל זהב, והלך לבית וקרא לאביו בוא ונחלק דמי המרגלית אני ואתה, אמר לו בני לא נתתי לך מרגלית למוכרה אלא ללמד לך דעת, דע בני... (1).

כונן: מדרש כונן, ע"ש הפסוק שמתחיל בו ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ונקרא ג"כ ברייתא דמעשה בראשית, כי מדבר מנפלאות מעשה בראשית ומעשה מרכבה. בעל רב פעלים משער כי מדרש כונן חבר האמורא שמואל בר פלוגתיה דרב, מפני שבכל המדרש לא נזכר שום תנא ואמורא, ובמעשה מרכבה נזכר אמר שמואל ב' זרועות הללו למה וכו' ובזה בא להודיע לנו שהוא המחבר כמו שאמרו ז"ל א"ר הונא מאן תנא מדות ראב"י היא דתנן עזרת נשים היתה אורך וכו' מערבית דרומית ארא"י שכחתי מה היתה משמשת וכו' (יומא ט"ז), וכן בחולין מעשה באחד שזימן ג' אורחים בשני בצורת וכו' אמר ראב"י על דבר זה נהרגו וכו' שראב"י סדר וחבר מסכת ד"א רבה, וכן נמשכו אחר זה הסדר המחברים הקדמונים בזמן הגאונים, שבאמצע החבור מצאנו ראינו אמר המחבר פלוני. וכן בא בפסיקתא רבתי אמר ר"א בר טוביה והוא להודיע שם המחבר, וכונת לבם למעלה למשכיל כדי שיהיו שפתותיו דובבות בקבר עכ"ל (רב פעלים 69).

מדרש כונן הוא אחד מהמדרשים העתיקים והוא קובץ מאיזה מדרשים קטנים אשר נתחברו יחד. החלק הראשון הוא על בריאת העולם בששת ימי בראשית והתורה שקדמה לבריאה, החלק השני הוא על מידת העולם וארבע פנות העולם וגן עדן וגיהנם. החלק השלישי הוא על ישראל ותקופות השנה. הוא חושב מדת הארץ מהלך ת"ק שנה ורמז מהפסוק אשר נשבע לאבותיכם כימי השמים על הארץ, ושנות האבות ת"ק שנה: אברהם קע"ה יצחק ק"פ ויעקב קמ"ז, הרי תק"ב ופורתא לא דק. מדרש כונן נדפס בס' ארזי לבנון ויניציא שס"א, פפד"מ תע"ט, ברלין תפ"ד, שקלאוו תקמ"ג, גם בקבוץ בית בית המדרש ליעלינעק ח"ב. נטעי נעמנים, ווילנא תקצ"ו ע"ע ה' בחכמה יסד ארץ.

---

(1) הסוף חסר מכ"י, והנמשל הוא כי לכל סחורה וסחורה צריכין מבינים ומומחים, וכמו שמוכרי חוליות אינם מבינים ערך המרגלית כן מוכר חמים אינו מבין חין ערך התורה.

מדרש כונן

[מס' ארזי לבנון]

כתיב ה' בחכמה יסד ארץ זו תורה, תורה זו אנה שמה ואנה היתה, למה נקרא שמה תורה מפני שירדה הוראה לעולם, ועוד נקרא שמה תורה שהיא בגימטריא תרי"א וב' דברות אנכי ולא יהיה לך ששמעו מפי הבורא הרי תרי"ג. וכן כתיב תורה צוה לנו משה. ד"א תורה בלשון יון קורין למראה ודמות תוריאה כלומר שהיתה סתומה ואח"כ נראית וניתנה לישראל, והיתה גנוזה בעליונים קודם שנבראו שמים וארץ, ומה שמה היה, אמון שמה דכתיב ואהיה אצלו אמון, ושמא תאמר שהיתה כתובה על ספר, עדיין לא נבראת בהמה וחיה לפשוט ממנה עור לעשות גויל להכתב עליו, וא"ת על כסף וזהב או מיני מתכות עדיין לא נבראו ולא נזדככו ולא פענחו בעולם, וא"ת על לוח עץ עדיין לא נבראו האילנות בעולם, ועל מה היתה כתובה ובמה היתה כתובה? באש שחורה על גבי אש לבנה, והיתה קשורה בזרוע של הקב"ה, שנאמר אש דת למו וגו' [ונאמר מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם], כיון שנסתכל הקב"ה הביט כאן וכאן ואין מלאך בשמים [ואין אדם בארץ] ונתאוה לבראות עולם לעשות אדם להתעסק בתורה שנאמר והוא באחד ומי ישיבנו וגו', ונתיעץ עם התורה שהיא חכמה לבראות עולם שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ וגו'. ברעתו תהומות נבקעו ושחקים ירעפו טל. חכמה בגימטריא ע"ג שמות, ח שמונה כ' עשרים מ' ארבעים ה' חמשה הרי ע"ג שמות חקוקים על זרועו של הקב"ה, באחד מהם נברא האור באחד אש ובאחד מים הרי ג' נשארו מהם ע' שמות, ועל כל שם ושם יכול לבראות עולם כזה. ובהם עתיד לבראות עולמות כמה וכמה להנחיל לצדיקים לעתיד לבא, להרחיב בהם גבולם ולמלאות בהם אוצרותם שנאמר להנחיל אוהבי יש וגו'. מה עשה נטל את התורה ופתח אותה ונטל ממנה שם אחד שלא נמסר לכל בריה שנאמר זה שמי לעלם חסר וי"ו כתיב לשון העלמה, והציק והטיף ממנו ג' טפות אל הים ונתמלאה כולה מים, ורוח הקודש ושכינת הקודש של הבורא מרחפת ומנשבת עליו שנאמר ורוח אלהים וגו'. פתח התורה ונטל ממנה שם שני והוציא משם ג' טפות של אורה, אחת לאור עוה"ז ואחת לאור עוה"ב, ואחת לאור התורה. אחת לאור עוה"ז שנאמר ויאמר אלקים יהי אור, אחת לאור עוה"ב שנאמר קומי אורי וגו', אחת לאור התורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. פתח התורה והוציא שם שלישי והוציא ממנו ג' טפות של אש והוסק ממנו כל העולם כלו מאותו האש חוץ מאש בני אדם שנאמר מימינו אש דת למו, ונתמלא כל העולם כלו מים ואורה ואש. כיון שראה הקב"ה מימינו אש ומשמאלו אורה ומתחתיו מים נטלן וערבן שנים שנים ונטל אש ומים וערבן זה בזה ועשה מהם שמים, נטל

מים ואורה וערבן זה עם זה ועשה מהם סוכה של חושך ועננו כבוד שנאמר ישת חושך סתרו סביבותיו סוכתו וגו׳, נטל אורה ואש וערבן ביחד ועשה מהן חיות הקודש ואמר לשמים התמתחו כאהל והיו נמתחין מעצמן שנאמר הנוטה כדוק שמים וגו׳ עד שאמר להם הקב"ה די. התחיל הקב"ה לעמוד באורה ושכינתו בעליונים וסגר בעד האופל וחתם ונעל חלונותיו. אמר הקב"ה אור זה ראוי להגניזו ואם לא נגלהו לבשר ודם הוא הולך חושך, אם אגלה שניהם כאחד נמצאו מלאכי השרת רואין ואינן נראין, ואם נתערב שניהם לזווגם אין אורם שוה כאחד (1), אלא אפריד ואטול האור מן החושך, ויהי האור שרוי אצלי שנאמר ונהורא עמיה שרא, והחושך ישכון למטה שנאמר וחשך על פני תהום, ונאמר וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל אלקים וגו׳, ויקרא אלקים לאור יום וגו׳. יום ראשון נטל גוש של שלג מתחת כסא הכבוד וזרק על פני המים באמצעו של עולם ונעשה ארץ, שנאמר כי לשלג יאמר הוי ארץ, ולקח אבן שתיה וירה אותה במקום בית המקדש ונתיסד עליה העולם שנאמר או מי ירה אבן פינתה, וקרא לארץ ועמדה במקומה כדי שלא תזוז לא לכאן ולא לכאן כאניה בפלגוס, שנאמר אל אלקים י"י דבר ויקרא ארץ. וכיון שזרח אורו, על ארץ ישראל זרח תחלה, ומשם האיר לכל העולם כולו, שנאמר מציון מכלל יופי אלקים הופיע. כיצד האירו? לבש טליתו ונתעטף באורו והאיר לעולם שנאמר עוטה אור כשלמה וגו׳. והיו המים כל אותו היום מכסין את הארץ והיתה מתמוגגת עד שלבש לבוש גיאות ונתראה כבודו שנאמר ה׳ מלך גאות לבש וגו׳, וחגר מחגורת של עוז והעמידה בעוזו שנאמר ה׳ עוז התאזר אף תכון וגו׳. יום ב׳ אמר יהי רקיע בתוך המים וגו׳ אמר למים התפלגו לשני חצאים ותעלו חצייכם למעלה וחצייכם למטה, חדו ועלו כלם למעלה, אמר להם הקב"ה אני אמרתי לכם עלו חצייכם למטה ואתם עליתם כולכם למעלה, אמרו המים לא נרד, כך העיזו לפני הבורא ולכך נקראו מים עזים שנאמר ובמים עזים נתיבה. מה עשה הקב"ה הושיט אצבעו וקרעם לשני חלקים ונפלו חצים למטה בעל כרחם, הה"ד ויאמר אלקים יהי רקיע בתוך המים אל תקרי רקיע אלא קריע, וביקש הקב"ה לשרפן עד שעמדו והתחננו לפניו להניחם, אמר להם דעו שאני מבקש להעביר בני בנעלים בתוככם, אם אני מבקש לעשותכם ים תהיו ים ואם יבשה יבשה. מיד התנה הקב"ה עמהם זה התנאי שנאמר וישב הים לפנות בקר לאיתנו, אל תקרי לאיתנו אלא לתנאו שהתנה עמהם בראשונה. ועוד התנה עמהם להסתער שלא להניח את יונה לילך תרשישה. ולאחר שחצה את המים ברא אראלים ומלאכים ואופנים וחשמלים ונפח באש והסיק שבעה מדורי גיהנם. יום שלישי ברא עצים ואילנות בג"ע ובעוה"ז ברא כל מיני אילני סרק ומאכל. כיון שראו ארזי לבנון ואלוני בשן וכל אילנות הגבוהים כי נבראו תחלה בארץ מיד גבהו למעלה וגאו בעצמן, אמר הקב"ה אני שונא גאון וגובה ואין גאה בעולם אלא אני, מיד ברא הר הברזל, וכיון שראו האילנות שברא הר הברזל בכו, לכך נקראו האילנות בכאים שנאמר ממול הבכאים ומתרגם מקביל אילניא. אמר להם הקב"ה למה תבכו, אמרו לו לפי שבראת הר הברזל כדי שיעקרנו ממטעינו, והיינו סבורין שאין בעולם גבוהים כמותנו, ועכשיו נברא משחית לחבלנו. אמר להן הקב"ה מכם יצא בית יד לגרזן שיקצוץ אתכם, ואעשה אני כי אתם תשלטו בו והוא בכם, ועשה שלום ביניהם. ביום ד׳ נטל אש וחתמו וטבעו וקרא שמו שמש לשמש ביום והוא משאת העולם, בו ביום נטל אור וחתמו וטבעו וקרא שמו ירח ע"ש ירוץ אורח, וקראו סהר שמשמש בלילה להאיר העולם שהוא חשוך כבית הסהר, והיו שניהם שוים ושקולים כאחד הה"ד ויעש אלקים את שני המאורות הגדולים. שניהם היו גדולים עד שקטרגה הלבנה ואמרה לפני הקב"ה רבש"ע למה זה בראת עולמך בבי"ת א"ל להודיע לכל בריותי שבי"ת שנים כנגד שני עולמות ושני עדים, אמרה לפניו רבש"ע איזה עולם גדול מחבירו העוה"ז או העוה"ב? א"ל העוה"ב גדול מעוה"ז, אמרה לפניו רבש"ע מפני מה בראת שני עולמות העוה"ז קטן והעוה"ב גדול, ובראת שמים וארץ שמים גדולים מן הארץ, בראת אש ומים ומים מכבים את האש, בראת שמש וירח צריך שיהיה אחד גדול מחברו. אמר הקב"ה גלוי וידוע לפני שבדעתך שאגדיל אותך ואמעיט אותו, הואיל וקטרגת עליו לכי ומעטי את עצמך אחד מששים מאור החמה, מיד אמרה לפניו רבש"ע על דבר אחד שאמרתי לפניך נענשתי כל כך? אמר לה עתיד אני להחזיר אורך כאור החמה שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה וגו׳. אמרה לפניו רבש"ע אור החמה מה תהא עליה, א"ל עדיין את מקטרגת עליה חייך שיהא אורה שבעתים, הה"ד ואור החמה שבעתים כאור שבעת הימים.—יום ה׳ נטל הקב"ה אור ומים וברא מהם לויתן ואשתו וכל דגיהם ותלה כל העולם כולו על סנפיריו של לויתן; עירב רקק המים בהם וברא מהם זיז שדי וכל עוף השמים, ותלה רגליו של זיז שדי על סנפיריו של לויתן, וראשו כנגד כסא הכבוד, וברא אופן אחד בארץ וראשו כנגד חיות הקודש והוא מתורגמן בין ישראל לאביהן שבשמים שנאמר וארא והנה אופן אחד בארץ אצל החיות, וסנדלפון שמו שקושר כתרים לבעל הכבוד מקדושות וברוך הוא ואמן יהא שמיה רבא שעונין בני ישראל בבתי כנסיות, ומשביע את הכתר בשם המפורש והולך ועולה לו בראש הארון, מכאן אמרו חכמים כל המבטל קדיש וברכו ואמן יהא שמיה רבא

(1) ר"ל אין להם שום ערך אם ישתמשו כאחד בערבוביא.

גורם למעט העטרה וחייב נדוי עד שישוב ויביא קרבן לפני הצדיקים לעתיד לבוא.—יום ו׳ נטל מים ועפר ואור וברא בהמות בהררי אלף ושור הבר שהוא רועה אלף הרים בכל יום, ומשחקים בו בכל יום בג״ע לפני הבורא. וברא בהמות וחיות ושרצים ורמשים. ואח״כ כנס כל מלאכי השרת כתות כתות, א״ל נעשה אדם וגו׳, אמרו לפניו רבש״ע מה אנוש כי תזכרנו וגו׳, והיא היתה כת של מיכאל, מיד שרפן באשו הגדולה והשאיר מהם מיכאל לבדו, וקרא לכת גבריאל וא״ל כמו שאמרו לו הראשונים ושרפן באשו הגדולה והשאיר מהם גבריאל לבדו, קרא לכת לביא״ל אמר לפניו רבש״ע ומי יאמר לך מה תעשה עשה כרצונך בעולמך כי כך נאה לך, א״ל הקב״ה לביאל יפה ראית לעצמך שריפאת מה שהרסו חבריך, מיד החליף את שמו וקרא אותו רפאל ומסר בידו כל מיני רפואות שבעולם. אמר למיכאל לך הבא לי עפר ממקום בית המקדש, וכן עשה וצברג הקב״ה בידו ועשה לאדם הראשון, שנאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם וגו׳ ומנה הקב״ה למיכאל ולגבריאל על ישראל, ואת רפאל מינה על מיני רפואות ומסר בידו כל מיני דוגמות שבעולם. כדוגמות מים העליונים כן דוגמות מים התחתונים, יש ערוגה אחת שכולה דוגמא .אחת כי גזרת המלך היא שאפילו דוגמא אחת מיינקת מכולן, ואם מתקבצין כל באי העולם אינם יכולים לעשות כדוגמא אחת, הה״ד מה רבו מעשיך ה׳ וגו׳, ואין לך עשב ואילן שאין לו שר מלמעלה ומחזירו ומביאו בעתו ומצמיחו, הה״ד המוציא מזרות בעתו.—חסלת—.

[אתחיל מידת העולם, בסייעתא דבורא עולם]:

תנו רבנן ישובו של עולם מהלך ת״ק שנה, שליש ים שליש מדבר שליש ישוב, וכמה שלישו קס״ו שנה וח׳ חדשים, ורמז מן המקרא אשר נשבע ה׳ לאבותינו לתת להם כימי השמים על הארץ ושנות האבות ת״ק שנים הוו הרי גבהו של עולם מן הארץ לשמים ת״ק שנה, וכגבהו כן ארכו שנאמר כי כאשר גבהו שמים מעל הארץ וגו׳ וכתיב כרחוק מזרח ממערב וגו׳ וכתיב וימתחם כאהל לשבת, מנין? וימתחם בגימטריא תק״ד דל מינייהו ד׳ רוחי דעלמא דלית בהו ישוב. וכן כתיב מי שם ממדיה כי תדע, כ״י תד״ע בגימטריא תק״ד הוו. שני שלישים יבשה ומדבר (מחצה ישוב ומחצה מדבר שממה), דכתיב ותראה היבש״ה בגימטריא שכ״ב, ושליש ים דכתיב ולמקוה המים קרא ימים ולמקו״ה בגימטריא קפ״א הוי הרי תק״ג דל מינייהו תלת לתלת רוחי, וא״ת התם תק״ד והכא תק״ג, התם דתחומי דיבשה הוא, הכא מימים ליבשה לא בעי תחום. והא יתירין ליה תלת רוחה על היבשה הני לשאר ימים, דאע״ג דיבשה נינהו קרו להו ימים וקא חשיב להו בהדי ימים דכתיב ולמקוה המים זנר, וקא חשיב להו בהדי יבשה דכתיב ויקרא אלקים ליבשה ארץ משום דתחום דיבשה הוו, ומי אוקיינוס לא תחום דיבשה הוא, ליבש״ה בגימטריא שמ״ז הוו, ותרי תילתי דחמש מאה מדבר וישוב של״ג שנים וד׳ ירחין הוו, הנך חד יתירי לנסין שבים (איי הים) וקרו להו יבשה דכתיב ויקרא אלקים ליבשה ארץ אלו נסין שבים, שאע״פ שעומדים בתחום ים הם קרויין ארץ. ולמקוה המים קרא ימים, אלו ים סדום ים סלית ים ירמוך ים המלח ים הערבה ים טבריה וים הגדול, שאע״פ שהם תחומי מי אוקיינוס הם קרויין ימים שנאמר ולמקוה המים קרא ימים.

[מזרח, גן עדן] אלו ארבע פנות של ד׳ רוחות העולם סביבות הישוב, מרוח מזרחית עדן שנאמר ויטע אלקים גן בעדן מקדם וגו׳ מרוח מזרחית, ושיעורו מהלך ח׳ מאות אלף שנים, ובו ד׳ כתות של צדיקים ובתים בנוים בו, וכל בית ובית י״ב ריבוא מיל, ולמעלה גבוה מאה ריבוא מיל. הבית הראשון שכנגד פתח ראשון שבג״ע שוכנים בו גרי צדק שנתגיירו מאהבה, וקורותיו מזכוכית לבנה מובהקת באספקלריא וקירותיו של ארזים, ועובדיה הנביא ממונה עליהם ומלמדם תורה. הבית השני פתח השער פתוח לג״ע וקורותיו מכסף צרוף מזוקק וקירותיו ארזים והשוכנים בו בעלי תשובה שנצרפים מכל חטא ככסף מכל סיגים והממונה מנשה בן חזקיהו לרב עליהם ומלמדם תורה. הבית השלישי בנוי מכסף ומזהב טוב וכל מיני אבנים טובות ומרגליות והוא גדול מאד, וכל טובות שמים וארץ שם הם, וכל מיני מגדים ומיני בשמים ומיני ריחנים נטועים שם, ובאמצעיתו עץ החיים שנאמר ועץ החיים בתוך הגן, והוא גבוה ת״ק שנה ויושבים תחת צלו אברהם יצחק ויעקב וי״ב שבטים וכל יוצאי מצרים ומתי מדבר, ומשה ואהרן ממונים עליהם ומלמדים להם תורה. ושם דוד ושלמה בעטרותיהם, ושם כלאב בן דוד עודנו חי ומשמש לפני אביו ושם כל דור ודור מישראל חוץ מאבשלום וסיעתו, ומשה דורש להם כל התורה, ואהרן מלמד לכהנים סדר כהונה, וכל כהן שחלל כהונתו בעוה״ז פניו מוריקות מפני הבושה, ויושב לבדד ושומם עד שיבא אליהו שנאמר וטיהר את בני לוי וגו׳. ומעץ החיים עולים ויורדים נשמותיהם של צדיקים לשמים ומשמים לג״ע כאדם שעולה ויורד בסולם, והוא שתול על מקור מים חיים שנאמר והיה כעץ שתול על פלגי מים וגו׳ ומשם יוצא נהר יובל ומתחלק לד׳ נהרות שנאמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וגו׳ והיה לד׳ ראשים והם גיחון וחדקל פישון ופרת, ויוצאים ומשוטטים בעולם. ושיעור הגן אלף שנים, ושם מרגיעים כל ישראל וגרי הצדק אבל צדיקים גמורים ואבות העולם ועשרה הרוגי מלכות ובחוני שמד שמסרו נפשם למיתה על יחוד השם נשמותיהם בישיבה של מעלה, ויורדים בכל יום עם נשמות הצדיקים שבג״ע, ונשמותיהם שבג״ע עומדין חבורות חבורות איש ואנשי ביתו ובני משפחתו, משפחה ומשפחה עד שבט הבאים ממנו, וכן כתיב ונאספת אל עמך, אל בני המשפחה, ויאסף

אל עמיו אל בני השבטים. וקתדראות של אבנים טובות ומרגליות ומטות מוצעות שם, ויושבים ומודים ומשבחים להקב"ה חי העולמים, איש איש כראוי לו ונהנים מזיו השכינה. בין עוה"ז ובין עוה"ב היא החרב המתהפכת מחמי אש לצונן של ברד, ומברד לגחלי אש, שלא יכנס שם אדם בחייו שנאמר וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת, ושיעור להט החרב עשר שנים, וכשנכנסו נשמות של ישראל בג"ע טובלין אותן ברמ"ח נהרי בלסמון ואפרסמון ומכניסים אותן לג"ע ונהנים מזיו השכינה כל אחד כפי מעשיו וכפי תורתו. -הבית הרביעי קורותיו מעצי זית והשוכנים שם ישראל שלקו בעוה"ז ולא מרדו בצלו של הקב"ה והיו נמוכים במתק שפתים' ולמה בנוי מעצי זיתים, על שהיו לחוצים בעוה"ז וחייהם מרורים כזית הם ועכשיו מובהקים בג"ע כשמן זית. הבית החמישי בנוי מאבני שוהם וישפה ואבני מלואים כסף וזהב פז וכתם טוב, וסביביו נהרי אפרסמון, ולפני הפתח מושך גיחון ומסך הפתח מכל עצי לבונה וריח טוב ומטות זהב וכסף ובגדי רקמה, ויושבים שם משיח בן דוד ואליה ומשיח בן אפרים, ושם אפריון מעצי הלבנון כענין המשכן שעשה משה במדבר וכל כליו ועמודיו של כסף ורפידתו זהב ומרכבו ארגמן, ובתוכו משיה בן דוד שהוא אהב את ירושלם, אליהו ז"ל תופשו בראשו ומניחו בחיקו ומחזיקו וא"ל סבול יסורין ודין מרך שמייסרך על חטאת ישראל, וכן כתוב והוא מחולל מפשעינו מדוכא בעונותינו, עד זמן שיבא הקץ. וכל שני וחמישי וכל שבת ויו"ט באים אבות העולם ומשה ואהרן דוד ושלמה וכל מלכי בית דוד ונביאים וחסידים ומקבלין פניו ובוכין עמו והוא בוכה עמהן, ומחזיקין לו טובה וא"ל סבול דין מרך שהקץ קרוב לבוא ושלשלאות שבצוארך מתנתקות ואתה יוצא לחרות. ואף קרח וכל עדתו מתחננין כל יום רביעי ואומרים לו עד מתי קץ הפלאות מתי תשוב תחיינו ומתהומות הארץ תשוב תעלנו, והוא א"ל אינו יודע שאלו לאבות העולם, והם מתביישין וחוזרין למקומן.— הרי כתבנו רוח מזרחית ויישוב שבה וחדרי גן עדן.

[מערב מדבר] רוח מערבית מי אוקיינוס ובו איים רבים וישוב לשונות הרבה ועמים רבים, ואחריו מדבריות מלאים נחש שרף ועקרב וציה ותהו, אין אדם ואין זרע ואין אילן שם. ושיעורו אלף אלפים ות"ק שנים והוא משא מדבר ים, מתרגמינן ימא מערבא.

[צפון, גיהנם] רוח צפונית וישוב ארץ בבל וכשדים, חוץ מן הישוב אחוריהן, אוצרות אש גיהנם ואוצרות שלג וברד וקיטור וכפור וחושך ורוח סערה. והוא אלף אלפים תש"ה שנים, יש בו מהלך חמש שנים דירת שדים ומזיקים ורוחות מחבלות, ושם גיהנם ושיעורו שני אלפים ומאה שנה, ושם נדונים הרשעים בשבעה מדורי גיהנם ושם כת סמאל. ורוח צפונית אינה מסוכבת, שנאמר נוטה צפון על תוהו. וחמש שנים הפרש בין דירת שדים ליישוב של רוח צפונית, שאלמלא כן היו מחריבין העולם כלו. שר של גיהנם קיפוד שמו וחברו השני נגדסגיא"ל והשר השלישי סמאל, והן ממונים על שלשה פתחים גדולים. הפתח האחד במדבר ושם ירדו לשאול קרח וכל עדתו, ולשם ממונה קיפוד, הפתח השני בימה של תרשיש וכן כתוב ביונה מבטן שאול שועתי וגו' ולשם ממונה נגדסניא"ל. הפתח השלישי בניא בן הנם נכח ציון וירושלם שנאמר אשר אור לו בציון ותנור לו ביהושלם, ואין תנור אלא גיהנם שנאמר כי הנה יום בא בוער כתנור. שבעה מדורין יש בגיהנם ואלו שמותן: שאול, הילוכה ש' שנים ושם נידונים קרח וכל עדתו י"ב חדש כבשר בקלחת; אבדון, הילוכה ש' שנים ושם אבדות נשמות של רשעים; באר שחת, הילוכה ש' שנים שם נדונים הגזלנים והגנבים ועושקים שכר שכיר; בור שאון, שני בורות שם מתמלאין זה מזה ושופכין אחד לתוך השני ואינו מתמלא; טיט היון, הילוכה ש' שנים ושם נדונים מגלי עריות וטובעים שם ואינם עולים לעולם; צלמות (דומה), הילוכה ש' שנים ובו נדונים המלשינים להיות תלויים בלשונם, ובו נדונים בכל מיתה ובעונש כבד אותם שעיניהם צרות בתלמידי חכמים; ארץ תחתית, הילוכה ש' שנים ובו טובעים בחשך היהודים החולקים על ת"ח וכו' ([1]). ושבעה בתים יש, הבית הראשון פתוח גבים גבים ואריות של אש עומדים שם, וכשנופלים שם בני אדם מיד אוכלים אותם ולאחר שתאכלם האש חוזרין לקדמותם ונופלים שם עוד. הבית השני יש בו עשרת אלפים ריבוא מאו"ה, ועליהם ממונה אבשלום לדיינם, ובת קול אומרת הניחו לו בשביל זכות אביו, ומלאך אכזרי עומד ומכה האומות בשבט של אש, ושמו קושיא"ל, ולאבשלום פוטרים מן הדין בזכות דוד ובשכר אבותיו שאמרו נעשה ונשמע בהר סיני. והרשעים נדונים שם פעמים ביום. הבית השלישי נדונים שם עשרת אלפים ריבוא מאו"ה הנזכרים ודנין אותם בשבט של אש כמשפט הראשונים, והמלאך הממונה עליהם שמו שפטיא"ל. וקרח ועדתו שם וקרח ממונה עליהם, וקרח נפטר מן הדין בזכות לוי בן יעקב, ועדתו נפטרין מן הדין בזכות שאמרו אבותיהם נעשה ונשמע בהר סיני. הבית הרביעי נדונים שם עשרת אלפים רבוא מאו"ה הנז' בשבט של אש כראשונים וירבעם בן נבט ממונה עליהם, והמלאך המכה אותם מתניא"ל שמו, וירבעם ניצול מן הדין בזכות אפרים בן יוסף שהיה צדיק גמור ועל שאמרו אבותיו נעשה ונשמע בהר סיני. הבית החמישי נהונים עשרת אלפים רבוא מאו"ה הנז' בכל יום כראשונים ואחאב עמהן, והמלאך המכה אותם אוניא"ל שמו, ואחאב ניצול מאלו הדינים

([1]) הגירכא מאיזה נוסחאות משובשת שנאמר בה; שיש ד' מדירין בגיהנם, וידוע באגדות חז"ל כי יש שבעה מדורי גיהנם ע"ע גיהנם; יהושע בן לוי.

על שאמרו אבותיו נעשה ונשמע בהר סיני. הבית הששי נדונים שם עשרת אלפים רבוא מאו"ה הנז' כראשונים בכל יום ומיכה עמהן, ומלאך המכה אותם הדריא"ל שמו. ומיכה ניצול מכל הדינים על שאמרו אבותיו נעשה ונשמע בהר סיני. הבית השביעי נדונים שם עשרת אלפים ריבוא מאו"ה הנז' בכל יום כראשונים ועמהם אלישע אחר הוא אלישע בן אבויה, והמלאך הממונה עליהם רוגזיא"ל שמו ואלישע אחר נידון עמהן.

[דרום, יישוב] רוח דרומית חדרי תימן, והם אוצרות אש ומערת קיטור וסופה וסערה, וכתיב מן החדרים תבוא סופה, וכתיב והלך בסערות תימן, ממזרים קרה זו רוח צפונית שמקררת את העולם בשלג, ושיעור אוצרות וחדרים ומערה אלפים ותתקס"ה שנים, ושם פתחה של גיהנם והרשעים נכנסים שם וחוזרין ורואין מרוח מזרחית ומסתכלין בכבודן של צדיקים ומתביישין ומצטערין ואומרים אוי להם שחטאו ושלא עסקו בתורה ובמצות, ומלאכי חבלה מנהיגין אותן בקוצים עד שמגיעין לעומקה של גיהנם אשר ברוח צפונית וק"ד שנים הפרש בין פתחה של גיהנם ובין ישוב שבדרום, וכיון שהנשמה פורחת מגופה מקבלין אותה מלאכי חבלה וקולעין אותה כהרף עין למלאכי זעם, ומלאכי זעם קולעין אותה לגיהנם, שנאמר ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע, ומייסרין אותו בגיהנם. נמצא בריות העולם ים ומדבר ויישוב ג"ע וגיהנם, וכל ארבע גבולותיו מהלך שבע פעמים אלף אלפים ותע"ה אלפים ותק"ד שנה. וגלגל חמה מהלך משחרית לערבית ת"ק שנים ואינו נכנס בישוב אלא ט"ו שעות בשנה, ולבנה מהלכת חסרה ממנה מהלך י"א שעות ואינה נכנסת בישוב אלא ו' שעות בלבד. אורכו של עולם ת"ק שנה ורחבו ת"ק שנה ועביו ת"ק שנה והוא ענול, וים הגדול הנקרא אוקיינוס מקיף אותו והים הגדול עומד על סנפיריו של לויתן ולויתן שרוי בתוך המים התחתונים ואינו דומה בהן אלא כדג הקטן שבתוך הים, ומים התחתונים עומדים על שפת מימי אוקיינוס, ואינן דומים בהם אלא כמעין קטן שעל שפת הים כן מים התחתונים כנגד מי אוקיינוס. ומי אוקיינוס עומדים על שפת מימי בראשית, ודומים מימי אוקיינוס כנגדם כמעיין קטן שעל שפת הים, ומימי בראשית עומדים בשפת הבוכים ודומים כנגדם כמעין קטן שעל שפת הים, ומים הבוכים תלויים ועומדים על ארץ התחתונה, וארץ התחתונה רקוע על המים שנאמר רוקע הארץ על המים, ומים עומדים על חשמל, וחשמל עומד על הרי ברד, והרי ברד על אוצרות שלג, ואוצרות שלג על אוצרות של מים ואש, ואוצרות מים ואש על התהום, ושר של תהום למה דומה לשלשה ראשי שור ועומד בין תהום העליון לתהום התחתון, ואומר לתהום העליון החשר מימיך לתהום התחתון הביע מימיך, שנאמר תהום אל תהום קורא וגו'. ותהום עומד על תוהו, ותוהו דומה לקו ירוק ומקיף את העולם כלו כחוט ומתווך בין קצות השמים לקצות השמים, ומשם חושך יוצא ותוהו על בוהו אלו אבנים מפולמות שהן משוקעות בתהום ומהן מים יוצאין שנאמר ונטה עליה קו תוהו ואבני בוהו, ובוהו עומד על ים וים עומד על מים מתוקים, ומים מתוקים על ההרים, וההרים על רוח, ורוח על כנפי סערה, וסערה תלויה וקשורה בשפת ארץ התחתונה, וארץ התחתונה בסערה, וסערה תלויה וקשורה בכיפת אדמה, ואדמה תלויה בסערה וסערה תלויה וקשורה בכיפת חרבה, חרבה תלויה בסערה וסערה תלויה וקשורה בכיפת יבשה, יבשה תלויה בסערה וסערה תלויה וקשורה בכיפת ארקא, ארקא תלויה בסערה וסערה תלויה וקשורה בכיפת תבל, תבל תלויה בסערה וסערה תלויה וקשורה בכיפת חלד. ולא זו על גב זו אלא ככיפה בתוך כיפה. וכיפת ז' רקיעים אחוזים בקורקסיהו ככיפת קערה שהיא כפויה על גבי שלחן. חלד הוא יישוב העולם, וחלד תלויה בסערה וקשורה בכיפת וילון, ווילון תלויה בסערה וקשורה בכיפת רקיע, ורקיע וקורקסיהו אחוזים בקורקסי תבל. רקיע תלויה בסערה וקשורה בכיפת שחקים, וקורקסי שחקים אחוזים בקורקסי ארקא, ושחקים תלויה בסערה וקשורה בכיפת זבול, וקורקסי זבול אחוזים בקורקסי יבשה. זבול תלויה וקשורה בסערה בכיפת מעון, וקורקסי מעון אחוזים בקורקסי חרבה, חרבה תלויה בסערה וקשורה בכיפת מכון, וקורקסי מכון אחוזים בקורקסי אדמה. מכון תלויה בסערה וקשורה בערבות, וקורקסי ערבות אחוזים בקורקסי ארץ התחתונה, ערבות תלויה בזרוע של הקב"ה שנאמר מתחת זרועות עולם, אמר שמואל ב' זרועות הללו למה אחת בימינו סובל העליונים ובשמאלו סובל התחתונים לכך נאמר ומתחת זרועות עולם. וכסא כבוד אחרי ארץ התחתונה מקיפין אש ומים, אחרי ורעמים אש ומים מקיפין רעש ורעדה, ואחרי רעש ורעדה מקיפין ברקים ורעמים, אחרי ברקים ורעמים מקיפין זיקות וזועות, אחרי זיקין וזועות דמות החיות, אחרי דמות החיות, רצוא ושוב, אחרי יצוא ושוב אמרי המולה, אחרי אמרי המולה קול דממה דמה, אחרי קול דממה דקה אומרים קדוש קדוש, אחרי אומרים קק"ק אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, אחרי אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו אומרים ברוך כבוד ה' לעולם ועד.

ארץ התחתונה אחוזה בקורקסי ערבות ומישור ערבות בארץ, ורגלי החיות ומישור ערבות בארץ התחתונה ובהן רגלי החיות ואופנים ושרפים, ועל קרני החיות רקיע ועל אותו רקיע כסא הכבוד, ורגלי השכינה על ראשיהן ובערבות ורגליהן בארץ התחתונה. ומנין שכסא הכבוד בערבות? שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו, ומנין שרגלי החיות בארץ התחתונה, שנאמר וארא החיות והנה אופן אחד בארץ אצל החיות. וכשם ששכינתו בעליונים כך שכינתו

בארץ, שנאמר כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ, ואומר השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ואלף אלפים רבוא רבבות של מלאכי השרת עומדין ומקלסין אותו בכל מיני שבח ובכל מיני קילוס, סביבות סביבות רגלי השכינה בארץ התחתונה, שנאמר כסה שמים הודו תהלתו מלאה הארץ. ומקיפין אותו מקום של רגלי השכינה אלף אלפים עולמות, שנאמר סביב שמונה עשר אלף ושם העיר מיום ה׳ שמה. זו ירושלם שבנויה ברקיע, וארבעה אלפים וחמש מאות עולמות לרוח מזרחית, וארבעה אלפים וחמש מאות עולמות לרוח מערבית, וארבעה אלפים וחמש מאות עולמות לרוח דרומית, וארבעה אלפים וחמש מאות עולמות לרוח צפונית. אלו שברוח צפונית מלאים מלאכים אומרים תהלה בכח בכבוד וגבורה ושבח חמרה וחן וצדקה ונותנים שיר ותפארת, אלו שברוח דרומית מלאים מלאכים נותנים הוד והדר ופאר ורינה ועטרה ונאוה ונאון, אלו שברוח מזרחית מלאים מלאכים משוררים שיר חדש וקדושה טהרה כתר מלכות וקול דממה דקה, אלו שברוח מערבית מלאים מלאכים אומרים בחדוה ותפארת ועטרה וגיאות גילה צהלה ורינה. י״ח אלפים עולמות מקיפין חומות אש ומים, אחרי חומות אש ומים מקיפין הרי ברד, אחרי הרי ברד מקיפין אוצרות של שלג, אחרי אוצרות של שלג מקיפין כתלים של סופה, אחרי כתלים של סופה מקיפין כנפי סערה, אחרי כנפי סערה מקיפין כרובים מעופפים, ואחרי כרובים מעופפים מקיפין כנפי רוח, אחרי כנפי רוח מקיפין אלף אלפים מחנות, אחרי אלף אלפים מחנות מקיפין ריבוא רבבן צבאות, אחרי ריבוא רבבן צבאות מקיפין אלפי שנאן, אחרי אלפי שנאן מקיפין משוררי שירות, אחרי משוררי שירות מקיפין מרנני רננות, אחרי מרנני רננות תוקעים בשופרות, אחריהם אומרי הדר ואחריהם אומרי ברוך, ואחריהם ה׳ ימלוך שנאמר ותהלתו מלאה הארץ. ואחרי כל אלה מקיפין טיט היון, מכאן ואילך תהו ובהו עד אין חקר ועד אין מספר, ואין שיעור ואין סוף, וישת חשך סביבותיו סכות חשרת מים עבי שחקים. עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך כאילו נותן אצבעו בעין. כך כתב בן סירא במופלא ממך אל תחקור ובמכוסה ממך אל תדרוש, במה שהורשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות. ובכל יום ויום יושב הקב״ה על כרוב עובר ושט בכל העולמות הללו ומקבל מהן שבח וקילוס, כשהוא רוכב על כרוב וכשהוא חוזר טס על כנפי רוח שנאמר וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח. בוא וראה שלא כמדת הקב״ה מדת ב״ו, מדת ב״ו כשהוא משגר שליח ממדינה למדינה צריך לחזור ולהחזירו (שעשה) שליחותו, אבל שליח של הקב״ה אינו כן אלא ממקום שעומד משם מחזיר שליחותו שנאמר והנה האיש לבוש הבדים אשר קסת הסופר במתניו משיב דבר לאמר עשיתי ככל אשר צויתני, ואומר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הנני, וישוב לך אין אומר כאן אלא ויאמרו לך הננו מלמד שבכל מקום שהולכין שם מצויין ועומדין לפניו, ואומר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאום ה׳. עד כאן תהום התחתון של ארץ התחתונה.

למעלה מארץ התחתונה תהום, למעלה מתהום תהו, למעלה מתהו בהו, למעלה מבהו ים, למעלה מן הים מים מתוקים, למעלה ממים מתוקים אדמה, ועל אדמה גדולתו ותהלתו של הקב״ה כחו ותקפו שנאמר אל תיראי אדמה וגו׳ עד כאן תהום השנית. למעלה מתהום תהו, למעלה מתהו בהו, למעלה מבהו חושך, למעלה מחושך מים, למעלה ממים חרבה, למעלה מחרבה יאורים וכל אגמי מים שנאמר ונתתי יאורים חרבה, ע״כ תהום השלישית. למעלה מן חרבה תהום, למעלה מן תהום תהו ובהו ומים, למעלה ממים יבשה, וביבשה ימים ונהרות וכל מקוה מים שנאמר אשר לו הים והוא עשהו, ע״כ תהום הרביעית. למעלה מן היבשה תהום למעלה מתהום תהו ובהו וחושך ומים, למעלה ממים ארקא, ובארקא שאול תחתית ואבדון ובור שאון ובאר שחת וטיט היון ושערי מות ושערי צלמות ובהם נדונים בגיהנם, ושם נדונים רשעים ומלאכי חבלה ממונים עליהן, ושם אוצרות חושך, ורשעים בחושך ידמו. מדור העליון של גיהנם שאול וגבהו ת״ק שנה וארכו ת״ק שנה ורחבו ת״ק שנה, מדור השני אבדון ת״ק שנה ארכו ות״ק שנה רחבו ות״ק שנה גבהו, מדור השלישי בור שאון, מדור הרביעי באר שחת, מדור החמישי טיט היון, מדור הששי שערי מות, מדור השביעי שערי צלמות ומדת כל אחד כמדת הראשונים, נמצא גיהנם הילוכה עולת י׳ אלפים ות״ק שנה. והאש שבגיהנם חזקה היא אחת מששים באש של שערי צלמות, האש שבשערי צלמות קשה היא מששים מאש של שערי מות וכן כולם זו למעלה מזו כל אחד קשה יותר אחד מששים משל חבירו. וכל מדות הללו שבגיהנם לכופרים בה׳ לאפיקורסים למוסרים ולכופרים בתורה ולכופרים בתחיית המתים, ושנתנו חתיתם בארץ החיים אלו פרנסי הדור שמטילין אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים, ושפשטו ידיהם בזבול מה שהחריבו בית המקדש, ושחטאו והחטיאו את הרבים כגון ירבעם בן נבט וחבריו—יורדין לגיהנם וננעלת בפניהם ונדונין בה לדור דורים שנאמר ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וגו׳, ע״כ מעשה גיהנם. תהום החמישית, למעלה מן ארקים תהום תהו ובהו וחשך ומים, למעלה מן המים תבל, ועל תבל יש הרים וגבעות שנאמר ההרים רעשו ממנו והגבעות התמוגגנה, ובה אפיקים וניאיות וכל יושביהן, ויש בתבל שס״ה מיני בריות, ויש מהם בני אדם שראשם דומה לשור וגופיהם דומה לשור והם מדברים כבני אדם, ויש מהם שיש לו שני ראשים וד׳ אזנים וד׳ עינים וב׳ חוטמין וב׳ פיות וד׳ ידים וד׳ רגלים

ונופיהם אחד, וכשהם יושבים דומים לשני בני אדם וכשהם הולכים דומים לאדם אחד, ובשעה שאוכלים ושותים מריבים זה עם זה לומר אתה אכלת יותר ממני ואתה שתית יותר ממני, ושמא תאמר רשעים הם, ח"ו אלא צדיקים הם. ועל תבל עתיד הקב"ה לעמוד ולהקים פגרי אדם של אותם שעשו עצמם כאילו שוכנים בעפר, ומחיה אותם ומעמידם על רגליהם ומודיע להם נסים וגבורות ונפלאות כדי שיודו להקב"ה שהוא מחיה מתים. ואח"כ יושב ומחלק להם שכר טוב וחלק טוב ונחלה מכסא הכבוד שנאמר וכסא כבוד ינחילם כי לה' מצוקי ארץ וישת עליהם תבל, ע"כ. תהום הששית, למעלה מן תבל תהום, למעלה מן תהום תהו ובהו וחשך וים ומים, למעלה ממים חלד, ועל חלד יש בני אדם ובהמות וחיות השדה ועוף השמים וימים ונהרות ודגי הים וכל מיני שקצים ורמשים, ושם ישראל תורה ומצות ומע"ט וצדיקים ויראי ה', ושבעים אומות ומהם רשעים וצדיקים וישרים. ומדבריות הרים וגבעות שדות וכרמים וגנות ופרדסים ויערות, וכל הישוב שנאמר האזינו כל יושבי חלד, ע"כ תהום השביעי וע"כ שיעור התחתיים.

[נתחיל שיעור עליים] למעלה מן חלד וילון ואינו משמש כלום אלא נכנס שחרית ויוצא ערבית ומחדש בכל יום מעשי בראשית, ומנין שנקרא שמים שנאמר הנוטה כדוק שמים וגו'. ולמה נקרא שמו וילון לפי שהוא דומה לסימן של מלכים שמכניסין אותו בפתח פלטין של מלך, בשעה שהמלך נכנס בפלטירין שלו הם מכניסין אותו ובשעה שהוא יוצא הם מעבירין אותו, אף כך וילון בשעה שעלה עמוד השחר ותצא חמה לשמש בעולם הוא נמתח בעולם ומכסה פני רקיע מפני גלגל חמה שמהלכת בעולם, וכשהחמה נכנסת גוללין ומעבירין אותו כדי שתעלה הלבנה וכוכבים ומזלות להאיר על פני הארץ, והוא רחוק מן וילון ת"ק שנה. למעלה מן וילון שמים הנקרא רקיע שנאמר השמים מספרים כבוד אל וגו', ושמה חמה ולבנה וכבבים ומזלות קבועים שנאמר ויתן אותם ברקיע השמים וגו', ומלאכים קדושים ושרים נכבדים ממונים עליהם ואלה שמותם (2).

ד"א ה' בחכמה יסד ארץ וגו' שכל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא אחרים כנגדן ונתן אימת זה על זה, ברא הקב"ה את ישראל ברא כנגדן או"ה, ואלמלא תקנתו היו בולעין את ישראל כשהן חיין, ומה תקנה, שתיקן להם שרים, ברא או"ה ברא שרים שלהם, ברא ישראל ברא שרים שלהם מיכאל וגבריאל. בזמן שישראל עוברין על רצונו של מקום, עומדין ומקטרגין שרי או"ה על ישראל, ועומדין שרי ישראל בתחינה ובקשה לפני הקב"ה, כיון שמתחברת קטריגם של או"ה עם תחינתם של ישראל מיד מתרצה להם הקב"ה לישראל ונותן להם שיהיו מתגברין ומוציאין שרי אומתם ונותן אותם על שרי או"ה, ומתישין את כחם ומסכסכין את רוחם והם מכניעין לפניהם, ואלמלא כן לא היו ישראל יכולין לעמוד בפניהם.—ברא בני אדם ברא כנגדן שדים, ואלמלא רחמיו של הקב"ה ותקונה שתיקן להם אין כל בריה יכולה לעמוד בפני המזיקין, כי מיד חוזרין חלילה. ומה תקנה יש להם? כל תקופת ניסן נותן הקב"ה בשרפים שמתגברים ומתקוממים את ראשם ונופל אימתן על המזיקים, וכן הוא אומר באברתו יסך לך, ואומר לא תירא מפחד לילה. ברא בהמות וחיות וברא כנגדן דובים ואריות ונמרים, ואלמלא רחמיו וחסדיו של הקב"ה לא היו יכולין בהמות ושאר חיות לעמוד בפני חיות רעות, ומה תקנה תיקן להם? כל תקופת תמוז נותן הקב"ה כח בבהמות בהררי אלף ומגביהות את עצמן ונופל אימתן על אריות וחיות רעות, ואלמלא כן לא היתה בהמה יכולה לעמוד בפניהם. ברא עופות מהם בישוב ומהם שלא בישוב, ברא כנגדם פרס ועזניה, כמו כן בישוב הנשר, ואלמלא רחמיו של הקב"ה ותקנה שתיקן להם לא היו עופות יכולין לעמוד בפני אלו, ומה תקנה שתיקן להם, כל תקופת תשרי נותן הקב"ה כח בזיז שדי ומרים את ראשו ונותן אימתו וקולו על פרס ועזניה. ברא דגים קטנים ודגים גדולים, ויש בהם דג גדול שבגדולים ארבע מאות פרסה, ואלמלא רחמיו של הקב"ה ותקנה שתיקן להם לא היה כח לקטנים לעמוד בפני הגדולים, ומה תקנה שתיקן להם, כל תקופת טבת מרים לויתן את ראשו ומניף את עצמו ונופל אימתו על הדגים שבים ואלמלא כן לא היה כח לקטנים לעמוד בפני הגדולים, הה"ד ה' בחכמה יסד ארץ.

ד"א ה' בחכמה יסד ארץ, שברא הקב"ה את עולמו בד' רוחות מזרח מערב צפון ודרום, מזרח ממנו יוצא אור לעולם, מערב ששם אוצרות שלג ואוצרות ברד ומשם קור יוצא לעולם, דרום משם טללי ברכה וגשמי נדבה יוצאין לעולם, צפון ממנו חושך יוצא לעולם, וכשם שברא הקב"ה ד' רוחות וסיבבן לכל העולם כולו ובריות העולם עומדות באמצע, כך ברא ד' חיות וסיבבן לכסא הכבוד וכסא הכבוד באמצע למעלה מכולם, וכך סדרן של בני יעקב בשעה שצוה עליהם להיות חונים על דגלם, מזרח שממנו יצא אור יהיה כנגדו מי שהוא אור, וכן כתיב והחונים לפני המשכן מטה יהודה שהוא מלך, ועליו יששכר שהוא בעל תורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה וגו', ועליו זבולון שהוא בעל עשירות שנאמר זבולון לחוף ימים ישכון. דרום שממנו טללי ברכה וגשמי נדבה יוצאין לעולם, כנגדן ראובן שהוא בעל תשובה והקב"ה משפיע ברכה בשבילו לעולם, ועליו שמעון דסני זימה הוא ומרתו מדת הדין לפיכך הרג אנשי שכם, ועליו גד שהוא בעל גבורה שנאמר גד גדוד יגודנו וגו'. מערב שמשם אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום

(2) חסר פה והמעתיק רשם „ע"כ מצאתי".

יוצא לעולם, וכנגדן אפרים ובנימין ומנשה, ושכינה לעולם במערב שנאמר ידיד ה׳ ישכון לבטח עליו. צפון שממנו חושך יוצא לעולם, וכנגדן דן שיצא ממנו מי שהחשיך בע״ז שהיה ירבעם מחזיר על כל ארץ ישראל ולא היו מקבלין אותו עד שבא שבט דן וקבלו, שנאמר ויועץ המלך ויעש שתי עגלי זהב אשר בדן וגו׳, ועליו נפתלי ואשר מאיר על החושך שנאמר יהי רצוי אחיו וגו׳. הה״ד ה׳ בחכמה יסד ארץ וכו׳ שברא שמים וד׳ רוחות וסיבב להם מלאכים מיכאל וגבריאל ואוריאל ורפאל, מיכאל במזרח מלפניו כנגד שבט לוי, שבשעה שעברו ישראל את הים ענה משה ואמר מי כמוך ואח״כ אין כאל ישורון הרי מיכאל, רפאל במערב מאחריו כנגד אפרים, ולמה נקרא שמו רפאל שהוא מזומן לרפאות את ישראל שנאמר אל נא רפא נא לה, וסתם הכתוב רפא נא לה הרי רפא״ל. גבריאל בדרום מימינו כנגד ראובן ויהודה, דכתיב כי יהודה גבר באחיו ויצא ממנו בן שנקרא שמו פלא יועץ אל גבור הרי גבריאל, אוריאל בצפון משמאלו כנגדו דן שהוא חשך ולמה נקרא שמו אוריאל, כנגד תורה נביאים וכתובים, לכך נאמר כונן שמים בתבונה.

דבר אחר כונן שמים בתבונה וגו׳ העליונים שבראן לזכרון אל לשבח את שמו, כיצד, כל שחר ושחר מלאך עומד לפניו ופותח ואומר ה׳ ימלוך לעולם ועד, וכל גבורי מעלה עונים אחריו, וחיה אחת עומדת באמצע הרקיע ישראל שמה ואומרת ברכו את ה׳ המבורך, וכל גדודי מעלה עונין אחריו ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד. וגומרין את הדבר שרפים ואומרים קק״ק ה׳ צבאות, והאופנים וחיות הקודש מרעישים את העולם ואומרים ברוך כבוד ה׳ ממקומו עד שאוגדין כל שרי מעלה, וכל גדודים כל אחד ואחד אומר לאותה חיה ששמה ישראל ועל מצחה חקוק ישראל: שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. הה״ד כונן שמים בתבונה.

סליק

כלה: אחת מהמסכתות הקטנות בש״ס בסדר נזיקין, והם ברייתות או משניות חיצוניות ונסדרו בחתימת התלמוד ע״י רבני סבוראי. בנוסחת הראשונים היה רק פרק אחד במס׳ כלה, אך ר׳ נחמן קורוניל מצא כ״י ממשניות או ברייתות מס׳ כלה עם פי׳ הגמרא עליה בעשרה פרקים, ונדפסה בספרו „בית נתן" הכולל חמשה קונטרסים, ונדפסה ג״כ בש״ס דפוס ווילנא. ווערטהיימער מצא כ״י „משנת מס׳ כלה" שחסר בו תחלתו וסופו ונדפס בספרו בתי מדרשים ח״ג. מס׳ כלה כוללת לרוב דברים אחרים שאינם שייכים לחתן וכלה, ונראה שהוראת כלה פה היא דרשה או עניני דרוש שהיו רגילים לומר בחדשי אדר ואלול קודם המועדים, שהיה זמן כנופיא לתלמידים בישיבות שנקראים „בני כלה", לחזור על למודיהם שלמדו מפי רבם במשך „הזמן". ואמרו הרואה בחלום שנכנס לאגם מים נעשה ראש ישיבה, ואם ליער נעשה ראש לבני כלה (ברכות נ״ז.) ופירש״י ישיבה שהגדולים והקטנים מתקבצים שם קבוץ גדול לשמוע הדרשה מפי הרב, כלה מקום שהתלמידים מתקבצים שם לחזור על השמועה ששמעו מפי הרב אחר שעמד והלך לו, ויש להם חכם לראש שהיא מבינם ומבאר להם דברי הרב שלא הבינו ככל הצורך. הוראת השם כלה מלשון כלילת ועטרת ע״ש היקף שורות התלמידים שהיו מסודרות כעגול. ועוד בימי הגאונים נמצא התואר ריש כלה (אגרת רש״ג) ובתפלת יקום פורקן „לרישי כלה". מס׳ כלה כוללת דיני ברכות נשואין, כי כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ודבר זה נזכר גם בתלמוד, ובירושלמי אמרו כלה אסורה לבעלה כל שבעה ואסור ליטול ממנה כוס של ברכה דברי ר׳ אליעזר (ברכות פ״ב ו׳), ובמשנה כלה פ״א ד׳ נאמר המשגר כוס ברכה לאשה שלא מדעת בעלה חייב מיתה למה מפני שדעתו רבה עליה, רבי אומר מפני שיצר הרע רבה עליו, וכן בני חבורה ששגרו כוס ברכה לאשה שלא מדעת בעלה הרי הם חייבין מיתה מפני מה מפני שדעתן רבה עליה. רבי אומר מפני שיצר הרע רבה על שניהם וכו׳. ועוד דברים רבים מעניני ד״א ומוסר. ומפני שמס׳ כלה היא הקטנה במסכתות ואינה רגילה בפי התלמידים לכן אמרו בתלמוד איזהו תלמיד חכם שממנין אותו להיות פרנס על הצבור, זה ששואלין אותו הלכה בכל מקום ואומר ואפילו במס׳ כלה (שבת קי״ד. תענית י׳: קדושין מ״ט:) ופירש״י אפילו במס׳ כלה דלא רגילי בה אינשי וזה נתן לבו וגרסה, ורבנו חננאל (תענית שם) ור״י הזקן (קדושין שם) פירשו „כלה" דרשה כמו אגרא דכלה דוחקא, וענין כלה לפי דעתם שמתעסקין בה כל תלמיד חכם שרוצה לשנותה בכלה של אדר (ועי׳ מהרש״א שבת שם).

כלים: מסכת כלים של ביהמ״ק ויש בו י״ב משניות, הוא חלק מיוחד מברייתא דמלאכת המשכן, לקוח מס׳ עמק המלך פי״א להמקובל ר׳ נפתלי כ״ץ, ובספר שערי ירושלם בסוף איזה משניות, והדפיסו ר״א בן הגר״א במלואו בסוף מדרש אגדת בראשית ובהקדמת רב פעלים, ונדפס גם ע״י יעלינעק בבית המדרש ח״ב. ר׳ נפתלי הנ״ל כותב אלו המשניות כתבו חמשה צדיקים גדולים והם שימור הלוי וחזקיה וצדקיה וחגי הנביא וזכריה בן עדו הנביא שנזכרו שם, והם גנזו כלי ביהמ״ק ועושר האוצרות שהיו בירושלם ולא יתגלו עד יום בא משיח בן דוד במהרה בימינו אמן וכי״ר. עכ״ל.

מסכת כלים

[מהקדמת רב פעלים 16]

(משנה א׳) אלו הם כלים המקודשים והגנוזים כשחרב ביהמ״ק, המשכן ופרכת מנורת הקדש וארון העדות, ציץ הזהב נזר הקדש לאהרן הכהן חשן המשפט וחצוצרות כסף, הכרובים ומזבח העולה והפרכת לאהל מועד המזלגות והקשוות, השלחן ומסך השער, מזבח הנחשת, והבגדים הקדושים לאהרן שהיה מלובש הכהן הגדול ביום הכפורים, פעמונים ורמונים שהיו על שולי המעיל, וכלי הקדש שעשה משה בהר סיני במצות

הקב"ה, המטה וצנצנת המן. (משנה ב') אלו כלי הקדש וכלי ביהמ"ק שהיו בירושלם ובכל מקום קדש כתבום שימור הלוי וחביריו על לוח נחשת, וכל כלי בית קדש הקדשים שעשה שלמה בן דוד, ובמקום שימור היו עמו חזקיה צדקיה חגי הנביא זכריה בן ברכיה בן עדו הנביא. (משנה ג') אלו הכלים לקחה הארץ, הבריחים והיתדות, הקרשים והטבעות ועמודי החצר, אלו הכלים מזרקי כסף מאה ועשרים רבוא, מזרקי זהב חמשת רבוא, ושל זהב טוב ששים רבוא, ושל כסף טוב ק"ב רבוא, וחמשה אלו כתבו אלו המשניות בבבל ושאר נביאים שהיו עמהם, ועזרא הכהן הסופר. (משנה ד') מאה ושלשים מהלוים נהרגו, ומאה נמלטו עם שימור הלוי וחבריו והם גנזו קערות של זהב טוב חמשים רבוא, ושל כסף מאה ועשרים רבוא, ועל כל קשוה וקשוה מרגליות חמשה ואבנים טובות שתים ודמי כל אחת ואחת של אבן טובה ככר זהב, כל דמי המרגליות מאתים אלפים ככרי זהב, חצוצרות זהב ל"ו. כל אלו החביאו וגנזו במגדל בארץ בבל בכרך ושמה בגדת (בגדאד). מנורה של זהב טוב עשרה רבוא, וז' נרות על כל אחת ואחת, כ"ו אבנים טובות על כל מנורה ומנורה ומרגליות על כל אחת מהן לא נודע דמיה, ובין כל אבן ואבן מאתים אבנים (1). ג"ב לא נודע דמיהן. (משנה ה') שלחנות של זהב שבעים ושבעה וזהבם מקירות של גן עדן שנתגלה לשלמה ומזהירין כזהר חמה ולבנה שמזהירין ברום עולם, וכל כסף וזהב שהיו בעולם מששת ימי בראשית עד יום שמלך צדקיה לא היו שוים ערך הזהב שהיה מצופה על היכל הבית מבית ומחוץ. אין חקר ואין שיעור ואין קצבה ואין משקל לאותו הזהב שהיה מצופה על ההיכל ועל פני ההיכל, ועוד שבעה אלפים ככרי זהב. כל אלו החביאום וגנזום בסגל חבר. אבנים טובות שהיה ההיכל בנוי בהן ונדבכין שלשה של אבני יקר ונדבך אחד של עצי אלמונים והשלשה נדבכין הם מאבנים טובות, ואורך אבן טובה אחת שבע באמה ורוחב חמש באמה שתיקן דוד, ואורך מרגלית אחת עשר באמה. כל אלה הכין דוד לבית הגדול לשלמה בנו. (משנה ו') מנין של אבנים ל"ו אלף ומנין המרגליות כך, כל אלו היה ההיכל בנוי בהם. ג' נדבכין ונדבך אחד של עצי אלמונים, והיו מחופים זהב טוב ונתונים בבנין, כל אלו החביאום הכשרים שבישראל מפני נבוכדנצר, והאלמונים מזהירים כזהר הרקיע. (משנה ז') אבנים טובות ומרגליות שהקדיש דוד המלך לבית הגדול אלף אלפים ככרי זהב ומאת אלפים ככר זהב, אילנות של זהב פרוים שהיו עושים פירות. שש מאות וששים ושש רבוא ככרי זהב טוב שהיה מתחת עץ החיים בגן הקדש. כל אלו נגלו לחלקיהו הסופר ומסרם לשמשיאל המלאך שישמרם עד שיקום המלך דוד וימסור בידו הכסף והזהב עם הזהב שהתנדב שלמה ועמהם ככרי זהב ואבנים טובות שאין להם דמים (2). כל אלו גנחים ונסתרים ושמורים מפני חיל הכשדים במקום הנקרא בורסיף. (משנה ח') פרכת של זהב שבעה שנכנס בהן י"ב אלפים ככרי זהב, מלבושי הלוים ואבנטים שלהם י"ב אלף, מלבושים ואפוד של כהן גדול שהיה משרת בהן ומעילו, חוץ ממלבושי הכהנים שבעים אלף ואבנטיהם ומצנפותיהם ומכנסיהם, כל אלו שעשה דוד להם לרצון על ישראל, ולחום הכשרים בסוד, שנתגלה להם כל התשמיש הזה להיותם לעתיד לרצון על ישראל. (משנה ט') כנורות שעשה דוד אלף ונבלים ז' אלפים לרצון על ישראל, צלצלים לשיר ולתשבחות להודות ולהלל לאלהי ישראל שנתנו לו למשה מסיני וכתוב עליהם „מתחת רגלי כסא הכבוד אבן ספיר דמות כסא", והכנורות מעצי אלמוגים היו מצופים זהב טוב ואבנים חמשה על כל כנור וכנור, שהיו מביאין אותן עננים ושעירים ורוחות שהיו משועבדים לשלמה, ועל כל כנור וכנור היה פעמון של נחשת קלל מלפני כסא הכבוד, ואבן אחת טובה ויקרה ומעולה שחצב משה בהר סיני מתחת כסא הכבוד של אבן ספיר. הכל צפונים וגנחים בפני הצדיקים שהיו יודעים הכשרים בסוד שיפלו ח"ו ביד צר שהיה שונא לישראל. שכלים הללו אין משתמשים בהם אלא לרצון על ישראל, והיו נונזים אותם ברוך וצדקיה שהכשדים לא ישתמשו בהם ח"ו, והטמינום עד יום שישובו ישראל לקדמותם ויקחו כבוד ויקרת עולם כשימצא להם איש דוד בן דוד שמו ויתגלה לו הכסף והזהב כשיתקבצו ישראל כלם ויעלו עלייה שלמה לירושלם אמן. (משנה י') ואלו הן משקלי כסף הגנחים בעין כחל ע"י ברוך וצדקיה, ככרי כסף ק"ב רבוא, של כסף טוב ק"ם רבוא, כלים של נחשת סירים של נחשת טוב מאתים רבוא ושל ברזל ק"י רבוא, ושפתים שאין להם מצוקים ומצוקים של נחשת סביבות שער הנחשת, כרובים שאין להם משקל, כיורים של נחשת שאין להם משקל, מתכת של זהב טוב נ' אלפים, ושלחנות של זהב טוב מתחת עץ החיים העומד בגן הקדש שבעים שהיה עליהם לחם הפנים אין ערך לדמיהם. שקמים של זהב שכל מיני מעדנים תלוים בהם, והם של זהב מזוקק שזקק דוד המלך ע"ה, כל אלו גנזם צדקיה. (משנה י"א) ואוצרות של זהב וכסף בימי דוד ועד צדקיה ועד שגלו ישראל לבבל, מגינים של זהב רבוא רבבות ושל כסף שאין להם מדה, מרגליות ואבנים טובות אלף אלפים ושלש מאות אלפים וג"ג אלף, כל אלה צפונים וגנחים בחומת בבל ובתל ברוק תחת ערבה גדולה שבבבל שהיו תלוים עליהם כנורותיהם. ומבית יער הלבנון לקחו זהב מדת כוריין אלף אלפים ותשעה אלפים. וכל הנביאים וכל החכמים והסופרים לא יוכלו

---

(1) ר"ל מספר כל האבנים מאתים. (2) שלא נודע שוין.

לחשב העושר והכבוד שהיה בירושלים. (משנת י"ב) ועוד י"ב אבנים טובות ביד חילוק בן שימור הלוי נמסרו בידו להצניעם ולהחזירם לשבטים, שהיו שמות השבטים חקוקים עליהם, שהיו מאירות על ראשי השבטים, מעולות ויקרות ברמיהן זו למעלה מזו, ואלו, מלך ונביא ואיש לא ידעו באיזה מקום נגנזם אלא חילוק בן שימור הלוי, ושאר עושר וכבוד שהיו בירושלם לקח אותם שמשיאל המלאך וחזרו והביאו אותם שימור וחילוק וחבריהם הלוים למיכאל וגבריאל, וכל ישראל החביאו כליהם עד שיקום מלך צדק לישראל, ולא עוד אלא שנשבעו שבועה גדולה אלו לאלו שלא יגלו הכלים עד שיקום דוד בן דוד וימסרו בידו כלי כסף וכלי זהב שהטמינו בשעה שיתקבצו גליותיהם של ישראל מארבע רוחות העולם, ויעלה לגדולה ומעלה מעלה על א"י. ובעת ההיא יצא נהר גדול מבית קדש הקדשים ששמו גיחון וישטוף עד המדבר הגדול והנורא ויתערב בנהר פרת ומיד יעלו ויתגלו כל הכלים.

סליק המשניות

כסא שלמה: ע' שלמה המלך

כתפוח בעצי היער: מכ"י הבא מארץ תימן, והדפיסו ווערטהיימער בבתי מדרשים ח"ד, וקראו כן ע"ש תחלתו, אך סיום המדרש חסר, כנראה היא קיבוץ של מאמרים שונים ממעשה חנוך שנקרא מט"ט שהראה למשה הגיהנם על דרך שראה ריב"ל ובסדר גן עדן וגיהנם, ע"ע משה.

מדרש כתפוח בעצי היער

[בתי מדרשות ח"ד 22]

כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים (שה"ש ב') זה משה רבינו ע"ה, בשעה שנגלה לו הקב"ה בחורב אמר לו לך והוציא את עמי בני ישראל ממצרים כי צעקתם באה אלי, וגם זכרתי את הברית ואת החסד ואת השבועה שנשבעתי לאברהם עבדי, שנאמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי (בראשית ט"ו), אמר משה רבינו ע"ה לפני הקב"ה רבש"ע מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים (שמות ג'), א"ל הקב"ה אתה אמרת מי אנכי והשפלת עצמך, חייך אני מכבדך שנאמר ושפל רוח יתמוך כבוד (משלי כ"ט), ואני אתן את כל השרים בידיך, ואני אעלה אותך לשמים ותראה כסא כבודי ואראה לך את כל המלאכים שבשמים. באותה שעה צוה הקב"ה למטטרון שר הפנים ואמר לו לך והביא את משה עבדי לשמים, וקח עמך מלאכים ט"ו אלף מימינו וט"ו אלף משמאלו, בשמחה בשירים בתופים ובמחולות ותאמרו שירה לפני משה עבדי, אמר מט"ט לפני הקב"ה אינו יכול משה לעלות אל המלאכים מפני שיש במלאכים שרי אש והוא בשר ודם. אח"כ צוה הקב"ה למט"ט ואמר לו לך הפוך את בשרו ללפידי אש וכחו ככח גבריאל, בא מט"ט אצל משה, וכשראהו משה מיד נתירא ממנו א"ל מי אתה אמר לו אני חנוך בן ירד אבי אביך, שלחני הקב"ה להעלותך אצל כסא כבודו, אמר משה למט"ט אני בשר ודם ואיני יכול להביט במלאכים, מיד עמד והפך את בשרו ללפידי אש ועיניו לגלגלי מרכבה ונתן לו כח ככח המלאכים ולשונו שלהבת, והעלה את משה לשמים, ועמו המלאכים ט"ו אלף מימינו וט"ו אלף משמאלו ומט"ט ומשה באמצע.

הלך משה לרקיע ראשון שהוא דומה ליום ראשון בשבת, וראה המים עומדים שורות שורות והרקיע כלו חלונות, בכל חלון וחלון המלאכים עומדים על היום למעלה ומספרים בגדלותו של הקב"ה. שאל משה למט"ט אמר ליה מה הם אלו החלונות, א"ל אלו החלונות הם חלונות תפלה חלונות בקשה, חלונות בכיה חלונות שמחה, חלונות שובע חלונות רעב, חלונות עושר חלונות עניות, חלונות מלחמה חלונות שלום, חלונות הריון חלונות לידה, וראה חלונות עד אין חקר ואין מספר. הלך משה לרקיע שני שהוא דומה ליום שני בשבת, וראה שם מלאך אחד ושמו נוריאל והוא גדול שלש מאות פרסאות, וחמשים רבוא מלאכים עומדים לפניו. כולם מאש ומים ופניהם כלפי מעלה ואומרים שירה לפני הקב"ה שנאמר גדול ה' ומהולל מאד (תהלים קמ"ה). שאל משה למט"ט וא"ל מה הם אלו המלאכים א"ל אלו המלאכים הממונים על העבים ועל הרוח ועל הגשמים והולכים ועושים רצון קונם וחוזרים למקומם ומשבחים להקב"ה. אמר משה למט"ט למה הם עומדים ופניהם למעלה כלפי הקב"ה, א"ל מט"ט מיום שבראם הקב"ה כך הם ולא זזו ממקומם. הלך משה לרקיע שלישי שהוא דומה ליום ג' בשבת, וראה שם מלאך א' ושמו נוריאל וגובהו מהלך ת"ק שנה ויש לו שבעים אלף ראשים וכל ראש וראש יש לו שבעים אלף פיות וכל פה ופה יש לו שבעים אלף לשונות, וכל לשון ולשון יש לו שבעים אלף דבור, ועם כל דבור ודבור עומדים שבעים אלף רבוא מלאכים וכלם מאש לבנה וכלם משבחים לפני הקב"ה. שאל משה למט"ט וא"ל מה הם אלו המלאכים ומה שמם, א"ל שמם אראלים הממונים על העשבים ועל האילנות ועל הפירות והדגן, כולם הולכים לעשות רצון קונם וחוזרים למקומם. הלך משה לרקיע הרביעי שהוא דומה ליום ד' בשבת, וראה שם המלאכים נכנסים ומשבחים להקב"ה, כמו שאמר דוד המלך ע"ה ברכו ה' מלאכיו גבורי כח (תהלים ק"ד). שאל משה למט"ט ואמר לו מה הם אלו, א"ל אלו המלאכים הממונים על כל ארץ ועל השמש ועל הירח ועל הכוכבים ועל המזלות, ועל עשרים וששה גלגלים, וכלם אומרים שירה, וראה בו כוכבים גדולים, וכל כוכב וכוכב מלא כל הארץ, שם האחד נוגה ושם השני מאדים, אחד על גב השמש ואחד על גב הירח, שאל משה למט"ט אמר

לו מה הם עומדים זה על זה, א"ל זה שעל גב השמש בקיץ שיקרר העולם מחמימותו וזה שהוא על גב הירח בחורף שיחמם העולם מקרירות (1). הלך משה לרקיע חמישי שהוא דומה ליום חמישי בשבת, וראה שם מלאכים חציים מאש וחציים משלג, שלג למעלה ואש למטה, והקב"ה משים שלום ביניהם ואין אחד מכבה חבירו שנאמר עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה) וכולם משבחים לפני הקב"ה. אמר משה למט"ט מה הם אלו עושים, א"ל מיום שבראם הקב"ה כך הם, א"ל מה שמם א"ל אראלים שמם הנקראים אישים שנאמר אליכם אישים אקרא (משלי ח'). הלך משה לרקיע ששי שהוא דומה ליום ששי בשבת, וראה שם מלאך אחד ושמו אוריאל, ארכו כמהלך ת"ק שנה והוא (צורתו) כולו ברד, ועומדים עמו אלף אלפים ורבוא רבבות מלאכים, וכלם משבחים לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר השמים מספרים כבוד אל (תהלים י"ט), אמר לו אלו המלאכים הנקראים עירין וקדישין. הלך משה לרקיע שביעי שהוא דומה ליום שבת, וראה שם המלאכים קשורין בשלשלאות של אש שחורה ואדומה, וכל אחד ואחד מהלך ת"ק שנה, שאל משה למט"ט וא"ל מה הם אלו ומה שמם, א"ל שמם אף וחמה ובראם הקב"ה מששת ימי בראשית לעשות רצון בוראם, אמר משה למט"ט אני מפחד מאלו המלאכים ולא אוכל לראות פניהם, מיד עמד מט"ט וחבק את משה וא"ל משה משה, אהוב ה' עבד ה'! אל תירא ואל תחת מהם, מיד נתקררה דעתו של משה. ואח"כ ראה מלאך אחד משונה בצורתו מכל המלאכים וגבהו מהלך ת"ק שנה, והוא חגור במתניו בשני מקומות מכף רגלו ועד קדקדו מלא עינים של אש, וכל מי שרואה אותו נופל על פניו מרוב הפחד. שאל משה למט"ט ואמר לו מי הוא זה, אמר לו סמאל הלוקח נפשות, אמר לו משה להיכן הוא יורד אמר לו ליטול נשמתו של איוב הצדיק (2), אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שלא תמסרני ביד זה המלאך. וראה המלאכים עומדים לפני הקב"ה, ויש לכל אחד ואחד כנפים, בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף, בשתים יכסו פניהם כדי שלא יראו פני שכינה, ובשתים מכסים גויותיהם ובשתים מעופפים, ומשמשים לפני הקב"ה ואומרים קק"ק ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. וכל כנף וכנף מהלך ת"ק שנה ורחבו מסוף העולם ועד סופו. שאל משה למט"ט ואמר לו מה שמם, א"ל שרפים עומדים ממעל. וראה ארבעה מלאכים נושאים כסא הכבוד, אמר משה למט"ט מה שמם א"ל חיות הקדש. אח"כ ראה משה מלאך אחד שמו זנזגא"ל, והוא מלמד תורה לנשמות בשבטים לשון, והכל אומרים הלכה למשה מסיני שנאמר דינא יתיב וספרין פתיחו (דניאל ז' י'), ואין דיין אלא זנזגאל שהוא שר של תורה וחכמה, ויש לו קרני הכבוד, וישב משה לפניו ולמד כל עשר סודות. אח"כ אמר לפני הקב"ה לא ארד מכאן עד שתתן לי מתנה טובה, א"ל הקב"ה נתתי לך את התורה שיהיו קוראין אותה על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג' כ"ב). ומנין שעלה משה למרום שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר (תהלים מ"ז) ואין אלהים אלא משה שנאמר איש אלהים ותרגום דאלהים דיינא, ואין דיין אלא משה שנאמר וישב משה לשפוט את העם (שמות י"ח). לכך נאמר כתפוח בעצי היער.

אח"כ יצאה בת קול ואמרה למשה: משה אתה באת וראית כסא כבודי, כך תזכה ותראה שני פרדסים אחד של גן עדן ואחד של גיהנם. אח"כ שלח הקב"ה לגבריאל וא"ל לך עם משה ופתח לפניו את הגיהנם, בא משה ופתח גבריאל את גיהנם, וראה משה אש בוערת, אמר משה לגבריאל לא אוכל לבוא אל גיהנם מפני האש, א"ל יש אש אחרת יותר גדולה מזו ולא תזיק לך אש של גיהנם. כשנכנס משה לגיהנם ברחה אש גיהנם מפני משה, בא נסרניאל שר של גיהנם ואמר למשה מי אתה, אמר לו אני משה בן עמרם, א"ל זה אינו מקומך, אלא מקומך בגן עדן. א"ל באתי לראות גדולתו של הקב"ה, אמר הקב"ה לנסרניאל שר של גיהנם לך עם משה והראה לו את הגיהנם וכיצד הם הרשעים בתוכה. אח"כ הלך משה אחר נסרניאל ובאו לתחילת גיהנם, ראה משה בני אדם תלויים בעיניהם ותלויים באזניהם וברגליהם ובלשונם, (והנשים תלויות בדדיהן) ובשעריהם וברגליהם בשלשלאות של אש, אמר משה לנסרניאל מפני מה הם תלויים בעיניהם, א"ל מפני שהביטו באשת איש ובממון חבריהם ברעה, ותלויים באזניהם מפני ששומעים דברים בטלים ודברי הבלים ומסיר אזנו משמוע דברי תורה, והתלויים בלשונם הם המספרים לשון הרע ומרגילים לשונם אל דברים בטלים, ותלויים ברגליהם מפני שהולכים כל אחד ברכילות על חבירו ואינו הולך לדבר מצוה ולא לבית הכנסת להתפלל לבוראו, והנשים תלויות בדדיהן מפני שהן מגלין דדיהן ומניקות את בניהן ויראו הבחורים ויבואו לידי הרהור עבירה. אח"כ צעקה גיהנם צעקה גדולה ומרה ואמרה לנסרניאל תן לי שאני רעב, אמר לה מה אתן לך, אמרה לו תן לי נשמות הצדיקים, אמר לה לא יתן לך הקב"ה נשמות הצדיקים.

אח"כ ירד משה למקום אחר, וראה ב' רשעים תלויים ראשיהם למטה ורגליהם למעלה ומכף רגליהם ועד קדקדם כולם דבוקים בתולעים שחורים, כל תולע ותולע חמש מאות פרסה, וצועקים הרשעים מפניהם ואומרים תן לנו מות ונמות שנאמר המחכים למות ואיננו (איוב ג'). שאל משה לנסרניאל מה מעשיהם של אלו, א"ל שנשבעו שבועת שקר והמחללים שבתות

(1) והם כסיל וכימה, הראשון לחמם מפני הצינה והשני לקרר מפני החום, עי' ברכות נ"ח ע"ב. (2) כמאן דאמר איוב בימי משה היה, ב"ב ט"ו ע"א.

ומועדים והמבזים תלמידי חכמים והמענים יתומים ואלמנות והמעידים עדות שקר, לכך מסר אותם הקב"ה לתולעים, אמר משה לנסרגיאל מה שם המקום הזה אמר לו עלוקה. והלך משה למקום אחר וראה ב' רשעים נופלים, וב' עקרבים דבוקים בהם, כל עקרב ועקרב יש לו שבעים אלף ראשים, וכל ראש וראש יש לו שבעים אלף פיות, וכל פה ופה יש לו שבעים אלף ראש ולענה. וכל אלו הרשעים נופחים גופם ונמקו עיניהם מפחד העקרבים שנאמר עיני רשעים הכלינה (שם י"א). שאל משה לנסרגיאל מה מעשיהם של אלו אמר לו הם האוכלים ממון ישראל, והמלבין פני חבירו ברבים, והמטיל אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים, והמוסרים בני ישראל או ממונם ביד גוים, והכופר בתורת משה רבינו ע"ה, והאומר לא ברא הקב"ה את העולם, כל אלו מסרם הקב"ה לעקרבים, אמר משה לנסרגיאל מה שם המקום הזה, אמרו לו טיט היון. והביט משה וראה שני רשעים מטבורם ולמעלה בטיט, ומלאכי חבלה עומדים עליהם ומכים אותם בשלשלאות של אש, ומכים אותם באבנים של אש, ומשברים את שיניהם מן הבקר ועד הערב, ובערב מאריכים את שיניהם וביום שוברים אותן שנאמר שיני רשעים שברת (תהלים ג') אל תקרי שברת אלא שרבבת, וצועקים הרשעים האלו בכל יום ויום. שאל משה לנסרגיאל ואמר לו מה מעשיהם של אלו, אמר לו הם האוכלים נבלות וטרפות ותבשילי גוים, והמשומדים, והנותן כספו בנשך ומרבית לישראל, והכותב שמות בקמיע בשביל גוים, והעושה רמיה במאזנים ובמשקל, וגונב ממון ישראל, והאוכל ביום הכפורים, והאוכל חלב ודם ושקצים ורמשים ולא הזהיר עצמו מאלו, לכך מסר אותם הקב"ה בידי מלאכי חבלה. וראה רשעים אחרים חציים מאש וחציים משלג, שלג למעלה ואש למטה, בלילה יבא האש במקום השלג, וביום יבא השלג במקום האש. שאל משה לנסרגיאל א"ל מפני מה הם חציים בתוך האש וחציים בתוך השלג, א"ל מפני שמניחים דרך הטוב והולכים בדרך רע. ואמר נסרגיאל למשה, לך וראה את הרשעים כיצד הם בגיהנם וכיצד שורפים אותם, א"ל לא אוכל ללכת, א"ל תניח אור השכינה לפניך ואל תירא כי לא ישלוט בך אש של גיהנם שנאמר גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע (תהלים כ"ג), הלך משה וראה רשעים חציים מאש וחציים משלג, ותולעים יורדים בגופם ועולים ועמוד אש בצואריהם ומכין אותם מלאכי חבלה ואין להם מנוחה, ועליהם הכתוב אומר כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה (ישעיה ס"ו). שאל משה לנסרגיאל ואמר לו מה מעשיהם של אלו, אמר לו הבא על אשת איש והבא על הנדה והבא על אחותו והבא על הזכר והעובד ע"ז והשופך דמים שלא כהוגן והמקלל אביו או אמו או רבו, והאומר אני אלוה בנמרוד כפרעה וכנבוכדנצר וחירם מלך צור וכיוצא באלו, שאל משה לנסרגיאל מה שם המקום הזה א"ל לו שאול, וראה רשעים שהם גונבים השלג ומשימים תחת אציליהם כשנכנסים לגיהנם, וזה שאמרו רבותינו ז"ל רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה (ערובין י"ד.). אח"כ עלה משה מגיהנם ואמר יהי רצון מלפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שתציל עמך ישראל מן המקום הזה, אמר הקב"ה למשה, משה אין לפני משוא פנים ולא מקח שוחד, כל שיעשה טוב יהיה בגן עדן וכל שיעשה רע יהיה בגיהנם שנאמר אני ה' חוקר לב בוחן כליות (ירמיה י"ז).

אחר כך נשא משה את עיניו וראה את גבריאל והשתחוה משה ויצא. אמר הקב"ה לגבריאל לך עם משה והראה לו את גן עדן. בא משה ונכנס לג"ע, באו שני מלאכים לפניו ואמרו לו הגיע זמנך שבאת לכאן? אמר להם, לא הגיע זמני אלא באתי לראות מתן שכרן של צדיקים בג"ע, פתחו ואמרו אשריך משה שזכית לבא לכאן, אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. שככ"ה בגימטריא מש"ה. כשנכנס משה לג"ע ראה מלאך אחד שהיה יושב תחת עץ החיים ושמו שמשיאל שר של ג"ע ובא משה אצלו, אמר לו מי אתה, א"ל אני משה בן עמרם, א"ל למה באת לכאן, א"ל באתי שאראה מתן שכרן של צדיקים בג"ע, אמר הקב"ה לשמשיאל לך עם משה והראה לו את גן עדן. אח"כ תפס ביד משה והוליכו לפניו, והביט משה וראה שבעים כסאות קבועות זה עם זה, כולם מאבן טובה ומרגליות טובות, ורגליהם מזהב ומפז נופך ספיר ויהלום, וכל כסא וכסא ששים מלאכי השרת משרתים אותו. שאל משה לשמשיאל זה הכסא למי הוא, א"ל לאברהם אביך, בא משה אצל אברהם א"ל הגיע זמנך שבאת לכאן? א"ל לאו, אלא באתי שאראה מתן שכרן של צדיקים בגן עדן. פתח אברהם ואמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. בא אצל יצחק וכך השיבו, בא אצל יעקב וכך השיבו. שאל משה לשמשיאל וא"ל כמה ארכה של גן עדן, א"ל אין חקר ואין מספר לג"ע ולכסאות שבו, וכל כסא וכסא ששים מלאכי השרת משמשים אותו, ואין זה דומה לזה, ויש מהם כסאות של כסף, ויש מהם כסא של מרגליות, א"ל כסא של מרגליות למי הוא, א"ל לת"ח המצערים עצמם בתורה. וכסא של כדכד למי הוא, א"ל לצדיקים גמורים, וכסא של זהב למי הוא, א"ל לבעלי תשובה, וכסא של כסף למי הוא, א"ל לגרי צדק. והכסא של נחשת למי הוא, א"ל למי שהוא רשע ואביו צדיק או למי שהוא צדיק ואביו רשע, כי בזכות הבן יתן לו הקב"ה גן עדן, כמו תרח שנתן לו הקב"ה גן עדן בזכות אברהם והושיבו על כסא של נחשת שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו ט"ו).

ל

לבנת הספיר: מדרש על התורה על דרך הקבלה בלשון ארמית כמו הזהר ואינו במציאות לפנינו. היוחסין מקדימו לזהר וז"ל ובס' לבנת הספיר ובזהר שנקרא קדוש (היינו רבי יהודה הנשיא) שקדשו אביו במילה וכו' (עי' יוחסין ד"א דל"א ע"א, יוחסין השלם ריש דמ"ט ע"א). החזקוני בס' שתי ידות פ' חיי שרה כתב וז"ל: איתא בספר לבנת הספיר וז"ל, בקרית ארבע בקריאת ארבע, בשביל שאמרה תאמנם אלד ואני זקנתי לכן ותמת שרה בקרית ארבע בקריאת ארבע תבות אלו ע"כ (והציוני כתב בשביל שהזכירה שם בן ד' אותיות ישפוט הוי"ה, אל תקרי קרית ארבע אלא קריאת ארבע). ובדף י"ד כתב וז"ל: ובענין זה נבוא לבאור מאמר תמות מדרש נעלם בספר לבנת הספיר וז"ל בפ' בראשית: והארץ היתה תהו ובהו וגו' היתה תהו אלו דור המבול בלשון נקבה אינון, מים הביא הקב"ה עליהם ברמות אשה, ובהו אלו דור המגדל, וחשך אינון אנשי סדום, ורוח אלהים מרחפת איהו רוח קודשא רוחא דחסד דא אהרן כהנא, ויאמר אלהים יהי אור דא דוד· מלכא, ויבדל אלהים בין האור ובין החשך איהו קרח ועדתו, כד"א הבדלו מתוך העדה עכ"ל. ומובא ג"כ בספר שרש ישי שחבר ר' שלמה אלקבץ על פסוק וגם את רות המואביה, ומובא בס' בית נאמן לר' יצחק ביגו ז'ל (דף נ' ע"א) וז"ל: וכן ראיתי בספר לבנת הספיר, ואחר עד עתה את עכבותא דיעקב בבית לבן, לקבל גלותא דמצרים ובכוונא דהתם עד דישלמו שיעור אוכלסא דיתחזון לקבלא אחריתא, ובגוונא דהכא כד אתא בארחא אתא עשו עלית, סימנא הוא לבנוי דכד ייתהון בארחא ייתי עליהון עמלק, אשר קרך בדרך, וכגוונא דהכא האיש שעמו נתמלא אבק והותש כחו של עשו אף התם ויחלוש יהושע ולא ויהרוג עכ"ל. וכן הביא רש"ל הספרדי בפ' תולדות (דף ר"ל ע"ב) וז"ל: וכבר ידעת מה שכתוב בלבנת הספיר בפסוק עמי זכר נא מה יעץ וגו' מן השמים עד הגלגל ע"ש, ובס' מנות הלוי (דף ק"ת ע"ב) וז"ל: ושוב מצאתי כדברי בספר לבנת הספיר (פ' נח) בפ' ויהי לשבעת הימים וז"ל אתערו אלו שבעת ימי אבלו של מתושלח שהמתין להם וכו' ומכאן למד המן לגזור על ישראל בי"ג באדר כסבור שמא יגן עליהם ימי אבלו של משה עכ"ל. ובס' עבודת הקדש לבן גבאי (חלק התכלית פ"י) כתב וז"ל וראיתי בספר לבנת הספיר (פ' נח) בזה הלשון, ובעי בר נש לאתערא באורייתא וצלותא למשרי עלוי רוח קדישא, ואתערו והיה כנגן המנגן ותהי עליו וגו' בגין דנשמתא אתגזרת מלעילא מצרור החיים ורגילה בנגונין ובשיר של מלאכי השרת ושיר הגלגלים, עתה בהיותה בגוף ושומעת נגון היא מוצאה נחת רוח ונהנית כפי מה שהיתה רגילה בהיותה דבוקה ביסודה בנועם קול הגלגלים ומרבוי התנאה והערבות ראויה לשרות עליה רוח אלהים כפי הנהגתה ביסודה הראשון עכ"ל (רב פעלים 74).

לויתן, סעודת: ע' גן עדן וגיהנם

למ"ד בי"ת מדות באגדה: ברייתא דל"ב מדות באגדה מיוחסת לרבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, והן כללים בדרכי האגדה כעין י"ג מדות התורה לר' ישמעאל בהלכה. ור"א השתמש גם באלה לצורך האגדה והוסיף עליהן עוד עד מספר ל"ב, והיה דורש בהן לפרש כה"ק גם דברים כפשוטן ועליו נאמר „כל מקום שאתה מוצא דברי ר' אליעזר בנו של ריה"ג עשה אזניך כאפרכסת“ (חולין פ"ט.). הגאונים לא הביאו את הברייתא הזאת, ואלה מן הקדמונים שהזכירוה: ר' משה הדרשן ביסודו הביא כמה מדות ממנו, ר' יונה אבן גנאח בהרקמה (צד 164) הביא מדה י"ט, והרד"ק בפירושו (ירמיה ל"ג כ"ו) אומר כי ר' יונה הביא בשער כ"ח מס' הרקמה מדה כ' וכותב וכן נאמר בל"ב מדות של ר"א בן ריה"ג. רש"י ז"ל בפירושו על תנ"ך הביא ממנו כמה מדות ובמקום אחר (בש"א א' י"א) אומר זו מצאתי באגדה של ר"י הגלילי, בפירושו על הש"ס (הוריות ג'. ד"ה צבור מייתי) אומר וכן בל"ב מדות מצאתי, אף כי הדבר הזה ליתא בברייתא שלפנינו. הרמב"ם בספר המצות (עשין ל"ז) מביא מדה י"ז בנוסחא אחרת, ושם (עשין ה') מביא בשם משנתו של ר"א בנו של ריה"ג מנין לעיקר תפלה מצות מהכא את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד, ואין זה בנוסחא לפנינו. גם הרשב"ץ מביא ממנו מה שאינו לפנינו בברייתא, ומזה ראיה כי היה לפניהם נוסח אחר. ר' שמעון מקינון בספר הכריתות הביא כל הברייתא עם הערותיו. ונמצא גם עם פירוש ארוך במדרש תנאים לר' זאב וואלף איינהארן (ווילנא תקצ"ם). ר' יעקב רייפמאן כתב עליו ביאור חדש בספרו „משיב דבר“ (ווין תרכ"ו), ועוד „מנחת זכרון“ לבאר מאה מדברות בכה"ק ע"פ מדת מדרך קצרה אשר בל"ב מדות (ברעסלוי תרמ"א). עי' ג"כ „נתיבות עולם“ לר' צבי הירש קאצינעלנבויגין (ווילנא תרי"ם). ובלשון אשכנזית „די אבפאססונג דער ברייתא דער 32 נארמען“ ע"י באררדאוויטש (ברלין 1913).

ברייתא דל"ב מדות

[ממדרש תנאים ומשיב דבר]

א') בריבוי, ב') במיעוט, ג') בריבוי אחר ריבוי, ד') במיעוט אחר מיעוט, ה') בקל וחומר מפורש, ו') בקל וחומר סתום, ז') בגזירה שוה, ח') בבנין אב, ט') בדרך קצרה, י') מדבר שהוא שנוי, י"א) מסידור שנחלק, י"ב) מדבר שבא ללמד ונמצא למד, י"ג) מכלל

שאחריו מעשה והוא פרטו של ראשון, י"ד) מדבר גדול שנתלה בקטן ממנו להשמיע האזן בדרך שהיא שומעת, ט"ו) משני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם, ט"ז) מדבר שהוא מיוחד במקומו, י"ז) מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר, י"ח) מדבר שנאמר במקצת ונוהג בכל, י"ט) מדבר שנאמר בזה והוא הדין בחבירו, כ') מדבר שנאמר בזה ואין ענין לו אבל הוא ענין לחבירו, כ"א) מדבר שהוקש לשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן, כ"ב) מדבר שחבירו מוכיח עליו, כ"ג) מדבר שהוא מוכיח על חבירו, כ"ד) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על עצמו, כ"ה) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו, כ"ו) ממשל, כ"ז) מלשון נופל על לשון, כ"ח) מכנגד, כ"ט) מלשון גימטריא, ל') מלשון נוטריקון, (תרי אפי: חד אפא בחילוף האותיות, וחד שהוא בחשבון האותיות), ל"א) ממוקדם ומאוחר שהוא בענין, ל"ב) ממוקדם ומאוחר בפרשיות.

[דוגמאות לדרשות המדות] א') מרבוי, כיצד? הרבוי שלש לשונות: את, גם, אף. „את" לרבות כיצד? דכתיב וה' פקד את שרה (בראשית כ"א), אילו היה אומר פקד שרה הייתי אומר שרה לבדה נפקדה, כשהוא אומר „את" מלמד שכל העקרות נפקדו עמה וכו'. כיוצא בדבר אתה אומר את פני מבין חכמה (משלי י"ד), אילו נאמר פני מבין חכמה הייתי אומר לשעתו בלבד כשהוא אומר „את" ריבוי לדורותיו וכו'. „גם" לרבות כיצד? גם צאנכם גם בקרכם קחו (שמות י"ב), אילו נאמר צאנכם בקרכם הייתי אומר לא נתן להם אלא צאנם ובקרם ת"ל „גם" לרבות, מלמד שנתן להם דורון משלו ומשל שריו לקיים מה שנאמר גם אתה תתן בידינו (שם י'). כיוצא בדבר אתה אומר ומתו גם שניהם (דברים כ"ב) אילו לא נאמר „גם" הייתי אומר שאם נתחייבה מיתה והיא מעוברת ממתינין לה עד שתלד, ת"ל גם לרבות את הולד למיתה, שאין ממתינין לה עד שתלד. „אף" לרבות כיצד? ויקח את אדרת אליהו וגו' אף הוא ויכה את המים (מ"ב ב') מלמד שנעשה נסים לאלישע בקריעת הירדן יותר מאליהו, שבפעם הראשון היתה זכות ב' צדיקים ובפעם שניה זכות צדיק אחד היתה עומדת. וכן הוא אומר ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. אף אתה מוצא שמונה מופתים באליהו וששה עשר באלישע (עי' ילקוט וירא ורש"י למ"ב ג' א'). כיוצא בו אף ברי יטריח עב (איוב ל"ז) מלמד שעבים ומטר קשים והקב"ה מטריח עליהם, ומנין שכשם שמטריח להמטיר כך מטריח להפסיק אחר שהמטר ירד כל צרכו ת"ל „אף" רבוי.

ב') ממיעוט, כיצד? המיעוט שלש לשונות: אך, רק, מן. „אך" למעט כיצד? דכתיב וישאר אך נח (בראשית ז'), מה ת"ל „אך" מלמד שאף נח היה בתיבה גונח דם מפני הצינה. כיוצא בדבר אתה אומר אך בעשור לחודש (ויקרא י"ג) אילו נאמר בעשור לחודש הייתי אומר לכפר על שבים ועל שאינם שבים, כשהוא אומר „אך" מיעוט הכפרה, ללמד שאינו מכפר אלא על השבים. „רק" למעט כיצד, ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה (בראשית כ'), יכול לא היו יראים כל עיקר, ת"ל „רק" אמור מעתה עד שלא שמעו באזניהם לא היו יראים, משמשמעו באזניהם היו יראים. כיוצא בדבר אתה אומר עד כמה פעמים אני משביעך שלא תאמר אלי „רק" אמת בשם ה' (מ"א כ"ב), מלמד שלא אמר מכל לבו אלא שהיה שם יהושפט עמו. „מן" למעט כיצד? ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב (שמות י"ח) יכול כל היום היה דן, אימתי היו התלמידים לומדים, ת"ל „מן" הבקר מיעט, מלמד שלא היה יושב כל היום, ושיערו חכמים עד ו' שעות. כיוצא בו ירעם מן שמים ה' (ש"ב כ"ב) יכול שהרעם נשמע מכל קרנות השמים, ת"ל „מן" מיעוט שלא נשמע אלא מן אפרכיא שנתבע לה. וכה"א ירעם אל בקולו וגו' (איוב ל"ז) במקום שהוא צריך לחדש דבר.

ג') מרבוי אחר רבוי, כיצד? גם את הארי גם הדוב הכה עבדך (ש"א י"ז) אלו נאמר ארי ודוב הייתי אומר שתים בלבד, כשהוא אומר „גם את גם" הרי אלו ג' רבוים מלמד שהיו ה' חיות רעות ארי ושני גוריו דוב וגוריו. כיוצא בדבר אתה אומר כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם, אלו נאמר בניהם ובנותיהם הייתי אומר אין מקריבין אלא בנים ובנות ת"ל כי גם את רבוי אחר רבוי, מלמד שאף אבותיהם היו מקריבין לע"ז. אמר ר"ע אני ראיתי עכו"ם שכפתו לאביו והקריבו ליראתו.

ד') ממיעוט אחר מיעוט, כיצד? ויאמרו הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר (במדבר י"ב) עד שלא נדבר עמו, ומנין שנדבר עם מרים קודם משה שנאמר ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט"ו) והלא גם אחות משה היתה אלא מלמד שנתנבאה תחילה והיא אחות אהרן ועדיין לא נולד משה, ומנין שנדבר עם אהרן קודם משה שנאמר ויבא איש אלקים אל עלי וגו' הנגלה נגליתי (ש"א ב'), והיתה נבואה כבושה יותר מתתפ"ז שנה עד שבא יחזקאל והזכירה שנאמר איש שקוצי עיניו השליכו וגו' (יחזקאל כ'), אף משה היה משתדל שאהרן יהיה שליח שנאמר שלח נא ביד תשלח (שמות ד') ביד מי ששלחת כבר.

ה') מקל וחומר מפורש, כיצד? כי את רגלים רצת וילאוך ואיך תתחרה את הסוסים (ירמיה י"ב), כיוצא בדבר אתה אומר ויאמר המלך לאסתר המלכה בשושן הבירה הרגו (ק"ו) בשאר מדינות המלך מה עשו (אסתר ט'). ו') מקל וחומר סתום כיצד? נשבע להרע ולא ימיר (תהלים ט"ו), יכול אם נשבע להרע לא ימיר ואם נשבע להטיב מחליף, וכי מה קשה לבני אדם להרע לעצמו או להטיב לעצמו? אם להרע לעצמו אינו

מחליף ק"ו להטיב לעצמו. איזהו להרע לעצמו שמותר לו לעשות? אר"י כגון שהיה בים (במקום סכנה) ואמר אהא בתענית עד שאבא לביתי. כיוצא בדבר ושחד על נקי לא לקח יכול לא לקח שחד על נקי להרגו אבל לקח שחד על נקי לפוטרו, אמרת על מי דרך בני אדם ליקח שחד על הצדיק או על הרשע? הוי אומר על הצדיקים לא לקח ק"ו על הרשעים.

ז') מגזירה שוה, כיצד? שמואל נזיר היה כדברי ר' נהוראי, שנאמר ומורה לא יעלה על ראשו (ש"א א'), נאמר מורה בשמשון ונאמר מורה בשמואל, מה להלן נזיר אף כאן נזיר. כיוצא בו במשה נאמר היום הזה אחל תת פחדך (דברים ב') ונאמר ביהושע אחל גדלך (יהושע ג') במה גדלו שהעמיד לו חמה ולבנה, אחל אחל לגזירה שוה, מה להלן עמדה לו חמה אף במשה עמדה לו חמה. ר' אומר מנין שעמדה לו חמה למשה, ת"ל תת תת לגזירה שוה, נאמר במשה תת פחדך וביהושע ביום תת ה' את האמורי (יהושע י') מה להלן עמדה לו חמה אף כאן עמדה לו חמה.

ח') מבנין אב, כיצד? זה יסוד המלמד על מה שאחריו, אימתי נקרא יסוד משיהיה הוא נאמר תחלה. אמר ר' חייא על כל דבור ודבור היה קורא משה משה! ומשה אמר הנני! בנין אב לכולן ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני (שמות ג') לפי שזה תחלה. כיוצא בדבר אתה אומר והיה כי יבצע ה' את מעשהו (ישעיה י'), למה כי אמר בכח ידי עשיתי (שם) א"ל הקב"ה היתפאר הגרזן על החוצב בו אם יתגדל המשור על מניפו (שם) והלא אינו דומה אלא בקרדום הזה שאם אין אדם מבקע בו אינו שוה כלום ואינו עושה מעצמו כלום, כך המטה הזה אם אין אדם מכה בו אינו מכה כלום מעצמו, אף אתה אינך כלום אלא מה שאני רודה עולמי בך, ואתה מתפאר ואומר כי בכח ידי עשיתי, לכן ישלח האדון וגו' (שם) וכל מלכי ע"ז נדונים על כך. א"כ למה פירשן באשור בלבד, לפי שהיה ראשון לרודים מלכות ראשון (ישראל).

ט') מדרך קצרה, כיצד ואהיה מאהל אל אהל וממשכן (דהי"א י"ז) צ"ל וממשכן למשכן אלא שדבר הכתוב דרך קצרה. מאימתי נידון בדרך קצרה משיצטרך הענין לומר ודאי. כיוצא בדבר אתה אומר ותכל דוד לצאת (ש"ב י"ג) צ"ל ותכל נפש דוד לצאת, אלא שדבר דרך קצרה, אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר נכספה וגם כלתה נפשי (תהלים פ"ד).

י') מדבר שהוא שנוי (1), כיצד? אר"י בר"ח, מ"ב שנה היה ראוי הרעב לבא במצרים, תדע שכן הוא דאמר שראה ז' פרות וז' שבלים (בראשית מ"א) הרי י"ד והוא אמר ליוסף ז' פרות וז' שבלים הרי כ"ח ויוסף אמר ז' פרות וז' שבלים הרי מ"ב, ולא היה הרעב רק שנתים, שכיון שירד יעקב אבינו למצרים וברכו כלה הרעב, ואימתי חזרו אותן מ' שנה שני רעב, בימי יחזקאל שנאמר ונתתי את ארץ מצרים שממה וגו' (יחזקאל כ"ט) שלא עשתה אלא לצורך (2). כיוצא בו אתה אומר אל תבטחו לכם וגו' היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה (ירמיה ז' ד') למה נאמר ג' פעמים, אלא אמר להם אל תהיו בוטחים על שלש רגלים שאתם חוגגים בשנה, אם אין אתם עושין רצוני אין חגיכם חשובים לפני כלום. הה"ד שנאתי מאסתי חגיכם (עמוס ה' א'). ד"א אמר להם ראו ג' מקדשות שחרבו נוב ושילה וגבעון, הזהרו שלא יחרב זה.

י"א) מסידור שנחלק, כיצד? כי מרבית העם וגו' לא הטהרו כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל יחזקיה עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד, כל לבבו הכין לדרוש האלהים וגו' (דהי"ב ל"א י"ח—י"ט) סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק (3). ויש מוסיפין זה, כי יתן בכוס עינו יתהלך במשרים וגו', אחריתו כנחש ישך וגו' (משלי כ"ג ל"א), אפילו יהיה צדיק גמור המתהלך במישרים אם יתן בכוס עינו מטעהו שאחריתו כנחש ישך, כמו שאתה מוצא בנח (שנשתכר), סידור היה ראוי להיות אלא שנחלק.

י"ב) מדבר שבא ללמד ונמצא למד, כיצד? כקדוח אש המסים מים תבעה וגו' (ישעיה ס"ד) עדיין לא שמענו במעשה בראשית שליהטה האש את פני רקיע וכשהוא בא למתן תורה אמר לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזולו (שם), כשם שעשית במעשה בראשית כך עשית במתן תורה, בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע, וכבר נבראו ביום ראשון אלא שלא היו מצוחצחות עד שבא האש מלמעלה וליהטה פני הרקיע, בא מעשה בראשית ללמד על מתן תורה ונמצא למד. כיוצא בו קולה כנחש ילך (ירמיה מ"ו כ"ב) ולא שמענו בנחש שקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכשבא למפלתן של מצרים הוא אומר קולה כנחש ילך כשם שהולך קולו של נחש כך הולך קולה של מצרים, מלמד שבשעה שאמר הקב"ה לנחש על גחונך תלך ירדו מלאכי השרת וקצצו את רגליו וידיו והיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בא נחש ללמד על מפלתן של מצרים ונמצא למד.

י"ג) מכלל שאחריו מעשה ואינו אלא פרטו של ראשון, כיצד? ויברא אלהים את האדם בצלמו, ה"ז כלל, ואח"כ פרט מעשיו שנאמר וייצר ה' אלקים את האדם וגו' ויפל תרדמה וגו' ויבן את הצלע השומע טבור שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון. כיוצא בו חזון ישעיהו בן אמוץ, הרי כלל, ואח"כ פרט בשנת מות המלך עזיהו (שם ו'), ובשנת מות המלך

(1) המספר נשנה כמה פעמים ואינו אלא אחד. (2) כדי שיבואו יעקב ובניו למצרים, ואחר שבא יעקב נפסק הרעב. (3) הוא פסוק אחד שנחלק לשנים וכוונתו שיכפר בעד כל מי שלבבו הכין וגו' שכוונתו לשמים אף שהיה בטומאה.

אחז (שם י"ד), ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו (שם ל"ו), השומע סובר שהוא מעשה אחר ואינו אלא פרטו של ראשון.

י"ד) מדבר גדול שנתלה בקטן להשמיע האוזן בדרך שהיא שומעת, כיצד? יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (דברים ל"ב) וכי הגשמים גדולים מן התורה שהתורה נתלית בהם? אלא שהגשמים מצויים ומרוים את הכל, וכדי להשמיע האוזן כדרך שהיא שומעת. כיוצא בדבר אתה אומר אריה שאג מי לא יירא (עמוס ג' ח') וכי מי נתן גבורה לאריה אלא מי שאמר והיה העולם? אלא אמר הקב"ה הריני מכנים קול בבריות להשמיע האוזן מה שיכולה לשמוע והיא שומעת.

ט"ו) שני כתובים המכחישים זה את זה עד שיבא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם, כיצד? כתוב אחד אומר ותהי ישראל ח' מאות אלף וגו' (ש"ב כ"ד) וכתוב אחד אומר ויהי כל ישראל אלף אלפים ומאה אלף וגו' (דהי"א כ"א ה') נמצא ביניהם ג' מאות אלף, וג' מאות אלף אלו מה טיבם? בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם ובני ישראל למספרם ראשי האבות ושרי האלפים וגו' המחלקות הבאה והיוצאת וגו' המחלקת האחת כ"ד אלף וגו' (שם כ"ז) מלמד שג' מאות אלף היו כתובים בנימוסו של מלך, ולא הוצרכו להמנות. הא כיצד: כ"ד אלף לי"ב חדש הרי רפ"ח אלף נשארו י"ב אלף הם נשיאי ישראל, הטילן הכתוב וחזר וכללן. כיוצא בו אתה אומר כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מכל שבטיכם, וכתוב אחד אומר אשר יבחר באחד שבטיך, בא הכתוב השלישי והכריע ביניהם [במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו (דברים י"ב ה'—י"ד—י"ח) היא ירושלם]. וכן ויתן דוד לארנן במקום שקלי זהב שש מאות (דהי"א כ"א כ"ה) והלא לא נקנה אלא בחמשים שנאמר ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים (ש"ב כ"ד), מה ת"ל שש מאות אלא שהיו דמיו שש מאות זהובים ונתן חמשים מכל שבט ושבט, נמצא משלו חמשים לבד על שבט יהודה. ר' נחמיה אומר דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקומות אחרים, וכה"א היתה כאניות סוחר ממרחק תביא לחמה (משלי ל"א).

ט"ז) מדבר שהוא מיוחד במקומו, כיצד? ותדר נדר ותאמר ה' צבאות וגו' (ש"א א') למה נתיחד כאן השם הזה? אמרה חנה לפני הקב"ה שתי צבאות בראת [בעולמך צבא של מעלה וצבא של מטה] העליונים לא פרים ולא רבים ולא מתים, והתחתונים פו"ר ומתים, אם אני מן התחתונים אהיה (ראוי אני להיות) פרה ורבה ומתה, ואם לא, אהיה מן העליונים בחיים ולא אמות. כיוצא בו, כי שנא שלח אמר ה' אלקי ישראל (מלאכי ב' ט"ז) למה נתיחד השם כאן, והלא בג' נבואות הללו חגי זכריה ומלאכי אין בהם כלשון הזה, אלא כך היו מנחמין ישראל ואומרים להם אע"פ שנשביתם ונשלחתם מ"מ הוא אלקיכם ושמו מיוחד עליכם.

י"ז) מדבר שאינו מתפרש במקומו ומתפרש במקום אחר, כיצד? ויטע ה' אלהים גן בעדן וגו' ויצמח ה' אלהים וגו' שמענו שהקב"ה נטע לאדם הראשון בג"ע כל עץ וכל מיני מגדים, אבל לא מצינו שברא לו הקב"ה חופות של זהב ואבנים טובות ומרגליות, והיכן שמענו, בשעה שנאמר לחירם מלך צור בעדן גן אלקים היית כל אבן יקרה מסוכתך (יחזקאל כ"ח י"ג), א"ל שמא אדה"ר אתה שעשיתי לו כל הכבוד הזה. כיוצא בו משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה וגו' משפחות בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה, ונשיא בית אב למשפחות מררי צוריאל בן אביחיל על ירך המשכן יחנו צפונה וגו' (במדבר ג'), אבל לא מצינו שצוה הקב"ה את בניו להיות כ"ד משמרות, והיכן שמענו, אלה פקודתם לעבודתם לבא לבית ה' כמשפטם ביד אהרן אביהם כאשר צוהו ה' אלהי ישראל (דהי"א כ"ד י"ט), מלמד שמצוה זו מימות משה ואהרן.

י"ח) מדבר שנאמר במקצתו ונוהג בכל, אם כן למה נאמר במקצת? מפני שדבר הכתוב בהוה, כיצד? ובשר בשדה טרפה לא תאכלו (שמות כ"ב), אין לי אלא בשדה בעיר מנין, ת"ל וטרפה לא יאכל (ויקרא כ"ב), א"כ למה נאמר בשדה? דברה תורה בהווה, שדרך הבהמות להטרף בשדה יותר מבעיר. כיוצא בו כי יהיה בך איש אשר לא טהור מקרה לילה (דברים כ"ג) אין לי אלא בלילה ביום מנין, ת"ל ואיש אשר תצא ממנו ש"ז (ויקרא ט"ו) א"כ למה נאמר בלילה, לפי שדרך קרי לבא בלילה יותר מן יום. כיוצא בו אל תגזל דל כי דל הוא (משלי כ"ב) אין לי אלא עני, עשיר מנין ת"ל כן ארחות כל בוצע בצע, א"כ למה נאמר עני שדרך העני להגזל יותר מן העשיר.

י"ט) מדבר שנאמר בזה והוא הדין לחבירו, כיצד? ויצר שני העמודים נחשת שמונה עשרה אמה קומת העמוד האחד וחוט י"ב אמה יסוב את העמוד השני (מ"א ז' ט"ז) וה"ה לחבירו [4]. כיוצא בו אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים צ"ז), אי אפשר לומר שיש לצדיקים אור בלא שמחה ויש לישרים שמחה בלא אור, אלא אור לצדיקים ה"ה לישרים, שמחה לישרים וה"ה לצדיקים. ומאימתי דנין אותם בכך משישקלו שניהם כאחד.

כ') מדבר שנאמר בזה ואינו ענין לו אבל הוא ענין לחבירו ומאימתי הוא ענין לחבירו משיצטרך לו זה ולא יצטרך לו זה, כיצד? וזאת ליהודה וגו' (דברים ל"ג) ואינו ענין ליהודה, שהרי הוא אומר שמע ה' קול יהודה, תנהו ענין לשמעון שהרי צריך לו, נמצאת אתה אומר אחר שבירך משה לראובן ואמר

(4) קומתו והקיפו של שני העמודים שוה אע"פ שפירש הקומה בראשון וההיקף בשני.

חאת ליהודה, קרא בברכה זו לשמעון. כיוצא בו גם זרע יעקב ודוד עבדי אמאס (ירמיה ל"ג) אם אין ענין ליעקב שהרי כבר נאמר מקחת מזרעו מושלים אל זרע אברהם ישחק ויעקב (שם) תנהו ענין לאהרן, וראיה לדבר שהוא אומר מקחת מזרעו מושלים, מי הם המושלים בעם? הוי אומר אלו מלכים וכהנים גדולים, בני אהרן ובני דוד שעליהם נאמר. וכה"א הלא ראית מה העם הזה דברו לאמר שתי המשפחות אשר בחר ה' בהם וימאסם (שם) אף כאן הוא אומר גם זרע יעקב (אהרן) ודוד.

כ"א) מדבר שהוקש בשתי מדות ואתה נותן לו כח היפה שבשתיהן, כיצד? צדיק כתמר יפרח, יכול כשם שהתמר אין לו צל ואין עושים ממנו כלים כן הצדיקים, ת"ל כארז, מה ארז יש לו צל ועושין ממנו כלים אף הצדיקים. יכול כארז שאין עושה פירות, ת"ל כתמר. נמצאת אתה אומר ככח היפה שבשתיהן. כיוצא בו הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה) יכול כמים שאינם משמחים כך דברי תורה, ת"ל יין וחלב (שם), אי מה יין וחלב אין מגדלין צמחין אף ד"ת כן? ת"ל מים, נמצאת ככח היפה שבשתיהן.

כ"ב) מדבר שחבירו מוכיח עליו, כיצד? מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"ג י"ד) משמע נותן בסתר יכפה אף [הקב"ה], ושוחד בחיק [יכפה] חמה עזה, יכפה הראשון מוכית על השני (5). כיוצא בו כי לא בחרוץ יודש קצח ואופן עגלה על כמון יוסב (ישעיה כ"ה כ"ו) לא הראשון מוכיח על השני. כיוצא בו אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני (תהלים ל"ח) אל הראשון מוכיח על השני. כ"ג) מדבר שמוכיח על חבירו, כיצד? קול ה' יחיל ה' מדבר קדש (שם כ"ט) וכי קדש לבד יחיל והלא כל המדברות יחיל, א"כ למה נאמר קדש להוכיח על המדברות הללו כי חלו ולמה פרט זה לבדו? לפי שהוא התקיף שבהם, וראיה לדבר ותשבו בקדש ימים רבים (דברים א'), כיוצא בו קול ה' יחולל אילות וגו' (תהלים כ"ט) בענין שלמעלה עד ולמה נאמר אילות? לפי שהם קלים במרוצתם, וראיה לדבר משוה רגלי כאילות (שם י"ח).

כ"ד) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, ללמד על עצמו יצא, כיצד? וישלח יהושע לראות את הארץ ואת יריחו (יהושע ב'), והלא יריחו בכלל הארץ היתה ולמה יצאה? ללמד על עצמה ששקולה כנגד כל הארץ בחזקה. כיוצא בו ויפקדו מעבדי דוד תשעה עשר איש ועשהאל (שמואל ב' ב') והלא עשהאל בכלל היה ולמה יצא לומר ששקול היה בנגד כולן. כיוצא בו מכף כל אויביו ומכף שאול (ש"ב כ"ב) והלא שאול בכלל היה ולמה יצא, לומר שרדיפתו קשה מכולן. כ"ה) מדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על חבירו, כיצד? לא תקחו כופר לנפש רוצח (במדבר ל"ה) והלא הריגת רוצח בכלל כל העונשין היה ולמה יצא? ללמד: לרוצח אין לוקחין כופר אבל לוקחין כופר על שן ועין וליד ולרגל ולכויה ולחבורה ולשאר חבלות.

כ"ו) ממשל, כיצד? הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך ויאמרו לזית וגו' לתאנה וגו' (שופטים ט'), וכי העצים מבקשים מלך? אלא ישראל הוא שאמרו לעתניאל בן קנז ולדבורה ולגדעון שינהגו שררה על ישראל, ולא קבלו. כיוצא בו החוח אשר בלבנון שלח אל הארז אשר בלבנון לאמר תנה את בתך לבני לאשה (מ"ב י"ד) וכי מה נשואין יש בחוח ובארזים, אלא כנגד שכם ויעקב אבינו. וכן אתה מוצא בנביאים וכתובים שדברו משלים. במה דברים אמורים בדברי קבלה (נביאים וכתובים) אבל בדברי תורה ומצוה אי אתה יכול לדורשן מלשון משל חוץ משלשה דברים שר' ישמעאל דורשין בלשון משל והלכה כדבריו בשנים: אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו (שמות כ"א) על בוריו, שאם אתה אומר על מקלו חולה הוא, אלא מלמד שקרא הכתוב משענת „גופו" כאלו נשען על מקלו. כיוצא בו אם זרחה עליו השמש (שם כ"ב) וכי השמש לו לבדו זרחה? אלא מה השמש שלום בעולם אף הגנב אם ידוע שלא בקש רק שלום הרי בעה"ב חייב עליו ברמיו. באלו שנים הלכה כר"י, והשלישי ופרשו השמלה (דברים כ"ב) מחוורים הדברים כשמלה.

כ"ז) מלשון נופל על לשון (6), מנין שדורשים מלנע"ל באגדה? שנאמר כה אמר ה' אלהי ישראל על הרועים הרועים את עמי וגו' לכן הנני ונשיתי אתכם נשוא וגו' (ירמיה כ"ג ב'—ל"ט), וכה"א ותאמרו לא כי על סוס ננוס על כן תנוסון (ישעיה ל' ט"ז) בלשון שחטאו בו נדונו. כ"ח) מכנגד, מנין שדורשין מכנגד? שנאמר כמספר הימים אשר תרתם את הארץ וגו' (במדבר י"ד), וכה"א ויאמר ה' אל יהוא יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בני רבעים ישבו לך על כסא ישראל (מ"ב י'), כנגד ד' דורות שעמדה מלכות אחאב ונעקרה על ידו, ואלו הן עמרי ואחאב ויורם ובניו, ומנין שהיו לו בנים ליורם, שנאמר ונרד לשלום בני המלך והגבירה (שם).

כ"ט) גימטריא, מנין שדורשין גימטריא באגדה? אם לחשבון הרי הוא אומר שמונה עשר ושלש מאות (בראשית י"ד) דעולה למנין אליעזר, ואם לתמורת האותיות הרי כבר אמור לב קמי (ירמיה נ"א) בחילוף האותיות כשדים=לב קמי שמחליפין באותיות אתב"ש. ל') נוטריקון, מנין שדורשין נוטריקון באגדה? ת"ל אברהם אב המון גוים (בראשית י"ז), כרמל (ויקרא ב' כ"ד) רך־מל, דבר שהוא רך ונמלל ביד. והוא קללני קללה

---

(5) ופי' שוחד בחיק ג"כ כמו צדקה הסתר. (6) בספרים אחרים כתיב ממעל והוא טעות סופר וצ"ל מלנע"ל בר"ת הוא מלשון נופל על לשון.

נמרצת (מ"א ב') ר"ת נואף מואבי רוצח צורר תועבה. ירדם (במדבר כ"ב) ר"ת יראה ראתה נטתה.

ל"א) מוקדם שהוא מאוחר בענין, כיצד? ונר אלקים טרם יכבה ושמואל שוכב בהיכל ה' (ש"א ג') והלא אין ישיבה בהיכל כ"ש שכיבה? ואפילו בעזרה אין ישיבה אלא למלכי בית דוד בלבד, שנאמר ויבוא המלך דוד וישב לפני ה' (ש"ב ז'), ומה ת"ל שוכב? אלא מוקדם הוא, וכן צ"ל ונר אלקים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב. כיוצא בדבר אתה אומר עיני ה' אל צדיקים ואזניו אל שועתם, צעקו וה' שמע ומכל צרותם הצילם, ואח"כ פני ה' בעושי רע להכרית מארץ זכרם (תהלים ל"ד (7). ל"ב) ממוקדם ומאוחר שבפרשיות, כיצד? ויאמר ה' אליו קחה לי עגלה משולשת (בראשית ט"ו), אימתי נאמרה פרשה זו אחר מלחמת המלכים, והמעשה הזה היה קודם שיצא אברהם חמש שנים, שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וד' מאות שנה (שמות י"ב) ואמר ר' יוסי אי אתה מוצא חשבון זה אלא משבעים שנה לאברהם שנגזרה גזירה על ענין בברית בין הבתרים, הא למדת שגזרת ענין בין הבתרים היה חמש שנים קודם יציאת אברהם מחרן ונכתבה מאוחרת. כיוצא בו וידבר ה' אל משה במדבר סיני וגו' באחד לחדש השני בשנה השנית וגו' (במדבר א') ואח"כ כתיב ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן (שם ז'), והלא הקמת המשכן היה מקודם שהוקם המשכן באחד בניסן בשנה שניה שנאמר ויהי בחדש הראשון וגו' הוקם המשכן (שמות מ') אלא מכאן אתה למד שהמאוחר מוקדם בפרשיות.

לעולם: קובץ מאמרים מתלמוד ומדרשים ומספרי מוסר המתחילים במלת „לעולם", ונחלק לעשרים פרקים, לפי הענינים: צדקה, תפלה, תשובה, ענוה, ת"ת מצות וכו'. על דרך הקובץ גדול וגדולה (ע"ע). יש אומרים שחברם ר' ישראל אלנקוה (עי' דוקעס, נחל קדומים צד 61). ונמצא בכ"י ונדפס בסוף ראשית חכמת לר"א די וידאש בשם „אור עולם", ועי' יעלינעק בית המדרש ח"ג בשם „מדרש לעולם".

מדרש לעולם

[בית המדרש חדר ג' 109]

פרק ראשון, מדבר בצדקה: לעולם אל תמנע ידך מליתן צדקה בכל עת שנאמר בבקר זרע זרעך ולערב וגו' (קהלת י"א), לעולם יבקש אדם רחמים על מדת עניות, שאם הוא לא בא בא בנו או בן בנו, שנאמר כי בגלל הדבר הזה (דברים מ"ו) גלגל הוא שחוזר בעולם. לעולם לא ימנע אדם עצמו משלישית השקל בשנה שנאמר והעמדנו עלינו מצות לתת שלישית השקל בשנה (נחמיה י' ל"ג). לעולם הוי שמח במתנה שנתת לעניים מתוך ביתך כדי שיכפה ממך מלאך המות שנאמר מתן בסתר יכפה אף (משלי כ"א י"ד), ואין אף אלא מלאך המות שנאמר כי יגורתי מפני האף (דברים ט' י"ט). לעולם אל יתן אדם מעותיו לתוך קופה של צדקה אלא א"כ ממונה עליה ת"ח כר' חנינא בן תרדיון. לעולם הוי שמח על שלחנך בשעה שהרעבים נהנין ממנו כדי שתאריך ימים בעוה"ז ובעוה"ב.

פרק שני, בענין התפלה: לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה ראשונים, שאפילו מאה באין אחריו הוא נוטל שכר כלם, שכר כלם סלקא דעתך? אלא נוטל שכר כנגד כלם. לעולם יכנס אדם שיעור שני פתחים ואח"כ יתפלל שנאמר אשרי אדם שומע וגו' לשמור מזוזות פתחי (משלי ח' ל"ד) פתח לא נאמר אלא פתחי שני פתחים. לעולם יהיה אדם זהיר בתפלתו, ויתפלל תמיד עם הצבור כדי שתקובל תפלתו שנאמר ואני תפלתי לך ה' עת רצון (תהלים פ"ט י"ד), אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. לעולם ישב אדם בביהכ"נ ואח"כ יתפלל שנאמר אשרי יושבי ביתך וגו' ואחר התפלה ישב שנאמר ישבו ישרים את פניך (שם ק"ח י"ד). לעולם יתפלל אדם במקום קבוע שנאמר אל המקום אשר עמד שם (בראשית י"ט) ואין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל (תהלים ק"ו ל'). לעולם ישתדל אדם להתפלל ג' פעמים בכל יום ערבית שחרית ומנחה, שנאמר ערב ובקר וצהרים אשיחה וגו' (שם נ"ה י"ח). לעולם יסדר אדם תפלתו ואח"כ יתפלל, והני מלי תפלת ר"ה ויו"כ ושל מועדים ושל פרקים שהם לשלשים יום ולהלן. לעולם יסדר אדם שבחו של הקב"ה ואח"כ יתפלל לבקש צרכיו שנאמר ואתחנן אל ה' וגו' וכתיב אתה החילות הרי שבחו של הקב"ה ואח"כ אעברה נא (דברים ג' כ"ג) הרי בקשת צרכיו. לעולם יכוין אדם את עצמו אם יוכל לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל. לעולם לא ישאל אדם צרכיו לא בשלש ראשונות ולא בשלש אחרונות אלא באמצעיות. לעולם לא ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית שאין מלאכי השרת נזקקין לו לפי שאין מה"ש מכירין לדבר ארמית. לעולם לא יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך שנאמר ממעמקים קראתיך ה' (תהלים ק"ל א'). לעולם יתפלל אדם במקום שיש בו חלונות שנאמר וכוין פתיחן ליה בעליתיה נגד ירושלם (דניאל ו' י"א). לעולם לא יתפלל אדם לא כנגד רבו ולא אחורי רבו, תניא רבי אלעזר בן חסמא אומר כל המתפלל כנגד רבו או אחורי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. לעולם יקדים אדם תפלה לצרה שאלמלא לא הקדים אברהם ע"ת תפלה לצרה בין בית אל ובין העי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. לעולם יבקש אדם שיהיו הכל מאמצין אותו מלמטה ולא

---

(7) כי לא יתכן שפסוק פני ה' בעושי רע יבוא קודם צעקו וה' שומע כי זה מוסב על הצדיקים.

יהיו לו צרים מלמעלה. לעולם אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים ואפילו חרב פשוטה ומונחת לו על צוארו שנאמר הן יקטלני לו איחל (איוב י"ג ט"ו). לעולם ליבעי אדם רחמי עד זיבולא בתרייתא דלהוי ליה שלמא.

פרק שלישי, בענין התשובה: לעולם יראה אדם עצמו כאילו חציו זכאי וחציו חייב, עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות, עשה עבירה אחת ווי לו שהכריע עצמו לכף חובה, שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה (קהלת ט׳ י"ח). לעולם יראה אדם עצמו כאלו נטה למות, שאם יעשה מצוה אחת כל עונותיו נמחלין ואם יעשה עבירה אחת אין כל זכיותיו נחשבין למאומה. לעולם אל ירון עצמו שהוא חוטא שאם יחשוב בעצמו שהוא חוטא לא יקשה בעיניו לעשות עבירה, כי יאמר הואיל והוא חוטא מה תוסיף עבירה זו על כל פשעיו? ושנו חכמים אל תהי רשע בפני עצמך. לעולם יהא אדם מפחד וירא מחטאיו ויחזור לפני הקב"ה בתשובה שלימה ויבקש סליחה וכפרה מאתו. לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע שנאמר רגזו ואל תחטאו (תהלים ד׳), אי אזיל מוטב ואם לאו יקרא ק"ש שנאמר אמרו בלבבכם וגו׳, אי אזיל מוטב ואם לאו יזכור לו יום המיתה שנאמר ודומו סלה (שם). לעולם יצר אשה ותינוק שמאל דוחה וימין מקרבת. לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואטלע. לעולם יראה אדם עצמו כאילו קדוש שרוי במעיו שנאמר בקרבך קדוש (הושע י"א ט׳). לעולם לא יביא אדם את עצמו לידי נסיון שהרי דוד הביא עצמו לידי נסיון ונכשל. לעולם לא יהלך אדם במקום סכנה ויאמר אולי עושין לי נס, שמא אין עושין לו, ואם עושין לו מנכין לו מזכיותיו. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, אמר רב יוסף מאי קראה בסדום היינו, מה כתיב בתריה שמעו דבר ה׳ קציני סדום וגו׳ (ישעיה א׳ ט׳). לעולם יהא אדם שמח ביסורין בעוה"ז. אריב"ל כל השמח ביסורין בעוה"ז מביא ישועה לעולם שנאמר פגעת וגו׳ קצפת וגו׳ ונושע (שם ס"ד ד׳).

פרק רביעי, בענין הענוה: לעולם יהיה אדם מן הנרדפים ולא מן הרודפים, שאין לך נרדפים בעוה"ז מתורים ובני יונה והכשירן הכתוב לגבי המזבח ולא שאר עופות. לעולם יהא אדם עניו כהלל ולא קפדן כשמאי. לעולם יהא אדם רך בקנה ולא קשה כארז, לפיכך זכה קולמוס לכתוב בו ספר תורה ותפילין ומזוזות. לעולם יהא אדם רגיל לומר כל מה דעבדין כן שמיא למב. לעולם בשתרצה להשתתף בד"א השתתף עם צדיק עני ולא עם רשע עשיר, ויפה ת"ת עם דרך ארץ. לעולם ישתדל אדם להיות צנוע ועניו וירגיל תמיד את עצמו ללכת בדרכי החכמים ובצניעות ובענוה. לעולם לא יהלך אדם בקומה זקופה שנאמר יען כי גבהו בנות ציון וגו׳ (ישעיה ג׳ ט"ז). לעולם ילביש אדם מלבוש עניו ונקי כת"ח. לעולם ילמד אדם מדת קונו שהרי הקב"ה הניח כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני מפני שאינו גבוה והוא נמוך שנאמר הר אלהים הר בשן הר גבנונים וגו׳ וכתיב ההר חמד אלהים לשבתו (תהלים ס"ח י"ז).

פרק חמישי, בענין ת"ת: לעולם ימעט אדם בעסק ובסחורה ויקבע עתים לתורה לפי שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לא כסף ולא זהב אלא תורה ומעשים טובים. לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה וד"א כדי שיהיה אהוב ונחמד למעלה ולמטה. לעולם ישים אדם את עצמו כשור לעול וכחמור למשאוי. לעולם ישב אדם בעיר שישיבתה קרובה שמתוך שישיבתה קרובה עונותיה מועטין, אמר רבי חנן מאי קרא אמלטה נא שמה וגו׳ (בראשית י"ט). לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ואם אין לו בעיר רב שילמוד ממנו ילך לעיר אחרת שרב מצוי בה וילמוד ממנו ולא יחוש לטלטולו. לעולם אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך הלכה שמתוך כך זוכרהו. לעולם ישתדל אדם לעשות לו רב ללמוד תורה ממנו דתנן עשה לך רב וקנה לך חבר. לעולם יקבע אדם מקום לתלמודו. אמר רבי שמעון בן יוחאי כל הקובע מקום לתורתו אויביו נופלין תחתיו, דכתיב ושמתי מקום לעמי ישראל ונטעתיו וגו׳ (ש"ב ז׳). לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ולא יחוש לעשרו. לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות קודם שימות שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באהל וגו׳ (במדבר י"ט) אפילו בשעת מיתה תורה. לעולם אל ימנע אדם מביהכ"נ ואפילו שעה אחת. לעולם ילמוד אדם תורה מה שחפץ שנאמר כי אם בתורת ה׳ חפצו (תהלים א׳). לעולם הוי כונס דברי תורה כללים כללים שאם אתה כונסם פרטים פרטים מיגעין אותך. משל לאדם שהלך לקסרי אם נוטל מעותיו פרוטות פרוטות מיגעין אותו, אלא מצרפן ועושה אותן סלעים ופורט ומוצא בכל מקום שירצה. לעולם ישתדל אדם ללמוד תורה ביום ולשנותה בלילה, וכל הקורא תורה ביום ושונה אותה בלילה הקב"ה נוטה עליו חוט של חסד שנאמר יומם יצוה ה׳ חסדו ובלילה שירה עמי (תהלים מ"ב ט׳). לעולם ישליש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בגמרא. אר"ל דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים שכל העוסק בתורה נכסיו מצליחין: כתוב בתורה ועשיתם אותם למען תשכילו בכל אשר תעשון (דברים כ"ט ח׳), שנוי בנביאים לא ימוש ספר התורה וגו׳ כי אז תצליח (יהושע א׳), משולש בכתובים כי אם בתורת ה׳ חפצו וגו׳ והיה כעץ שתול וגו׳ (תהלים א׳). לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הצבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון, וכל המשלים פרשיותיו עם הצבור מאריכין לו ימיו ושנותיו.

פרק ששי, בענין המצות: לעולם ירוץ אדם לדבר מצוה ואפילו בשבת שנאמר אחרי ה׳ ילכו כאריה וגו׳ (הושע י"א י׳). לעולם יקדים אדם לדבר

מצוה, שבשביל לילה אחת שקדמה בת לוט הבכירה לצעירה קדמה אותה ד׳ דורות בישראל, ואלו הן עובד ישי דוד שלמה. והצעירה מרחבעם ואילך שנאמר ושם אמו נעמה העמונית. לעולם אל יחשוב אדם ברעתו ויאמר חוטא אני תעונות רבות עשיתי ומה יועיל לי עשיית המצות אלא אם עשה עבירות הרבה יעשה מצות הרבה שנאמר כי בתחבולות תעשה לך מלחמה (משלי כ״ד ו׳), אם עשית חבילות חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות. לעולם אל תהי מצות העומר קלה בעיניך. לעולם חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, וכן דוד אמר כוס ישועות אשא ובשם ה׳ אקרא, הרי על הטובה, צרה ויגון אמצא ובשם ה׳ אקרא (תהלים קט״ז), הרי על הרעה. לעולם ישתדל אדם לעשות המצות במובחר נכסיו שנאמר זה אלי ואנוהו (שמות ט״ו ב׳) התנאה לפניו במצות, בטלית נאה בלולב נאה, ממה שחננך התנאה לפניו.

פרק שביעי, **בענין גמילות חסדים:** לעולם יגמול אדם חסד אפילו עם מי שהרע לו, ולא יהיה נוקם ונוטר שנאמר לא תקום ולא תטור (ויקרא י״ח י״ח). וזה דרכן של ישראל הקדושים, אבל הגוים האכזרים וערלי לב נוקמין ונוטרין ועברתם שמורה לנצח. וכה״א על הגבעונים שלא מחלו לשאול ולבניו, והגבעונים לא מבני ישראל המה. לעולם ישתדל אדם להיות גומל חסד עם החיים והמתים כדי שיעשה הקב״ה עמו חסד שנאמר יעש ה׳ עמכם חסד וגו׳ (רות א׳ ח׳), וגדולה ג״ח שאדם עושה מן הצדקה, שהצדקה בממונו וג״ח בגופו ובממונו, והצדקה עם החיים וג״ח עם החיים ועם המתים; הצדקה עם העניים בלבד וג״ח עם העניים והעשירים. לעולם יהא אדם ערום ביראה ומשיב חמה ומרבה שלום עם אחיו וקרוביו ועם כל אדם כדי שיהיה אהוב למעלה ונחמד למטה, ומקדים שלום על הבריות ואפילו על נכרי בשוק. לעולם ידבק אדם בג׳ דברים ואלו הן: הבאת שלום בין אדם לחבירו, ובהבאת שלום לאנשי ביתו ובאהבתו של הקב״ה. לעולם יתרחק אדם משלשה דברים ואלו הן: המיאונין והפקדונות והערבות.

פרק שמיני, **בכבוד שבתות ויו״ט:** לעולם ישתדל אדם לענג שבתות והמועדים ואם הוא עני יחסר ממזונותיו כל ימות השבוע וישמור להוצאת שבת כפי כחו וכפי השגת ידו. לעולם ישכים אדם להוצאת שבת שנאמר והיה ביום הששי וגו׳ (שמות ט״ז ה׳). לעולם אל תהי שבת קלה בעיניך שהרי סמיכה אינה אלא משום שבות ונחלקו בה גדולי הדור. לעולם יסדר אדם שלחנו בע״ש ואע״פ שאינו צריך אלא לכזית. לעולם יחליף אדם שמלותיו בשבת שנאמר ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך (רות ג׳) וכי ערומה היתה אלא שמלותיך אלו בגדי שבת, וכתיב וכבדתו מעשות דרכיך (ישעיה נ״ח י״ג) שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול. אמר רב הונא יש לו להחליף מחליף אין לו להחליף ישלשל בגדו.

פרק תשיעי, **בענין כבוד אב ואם:** רשב״י אומר לעולם יזהר אדם בכבוד אביו ואמו, כי גדול כבוד אב ואם שהחמיר בו הקב״ה יותר מכבודו שנאמר כבד את ה׳ מהונך (משלי ג׳ ט׳), בלקט ושכחה ופאה תרומות ומעשרות אם יש לך אתה חייב ואם אין לך אין אתה חייב, ונאמר כבד את אביך (שמות כ׳ י״ב) בין יש לך בין אין לך, אפילו אתה מחזיר על הפתחים. לעולם תהיה על האדם יראת אביו ואמו, וגדולה יראת אב ואם שהשווה הקב״ה למוראו, בהקב״ה כתיב את ה׳ אלהיך תירא (דברים י׳ כ׳) ובאב ואם כתיב איש אמו ואביו תיראו (ויקרא י״ט כ׳). לעולם יקדים הבן בהוצאת אביו ואמו ובכבודם, ועיקר הכבוד הם חמשה דברים, ואלו הם: מאכילן ומשקן ומלבישן ומכניסן ומוציאן משלו אם הם עניים.

פרק עשירי, **בענין נשואי אשה:** לעולם ישתדל אדם לישא אשה בת טובים צנועה וכשרה ממשפחה הגונה שלא יצא עליה ערעור מעולם, ולא יתכוין ליפיה אלא לכשרון מעשיה שנאמר שקר החן וגו׳ (משלי ל״א), כי כשרון מעשיה של האשה הוא מהללה ולא יפיה. ושנו חכמים אל תתן עינך בנוי אלא תן עיניך במשפחה. לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת״ח שאם מת או גולה מובטח לו שיהיו בניו ת״ח. לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה רע״ה נשא בת יתרו ויצא ממנו כהן לע״ז ואהרן ע״ה נשא אלישבע בת עמינדב ויצא ממנו פנחס. לעולם אל ימנה אדם אפוטרופוס בתוך ביתו שמתוך כך באין לידי עבירה ומגלן מיוסף ע״ה. לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פילגש בגבעה הטיל עליה בעלה אימה יתירה בתוך ביתו והפילה כמה רבבות מישראל. ומעשה ר״ש יוכיח שהטיל אימה יתירה בתוך ביתו ובקשו להאכילו אבר מן החי. לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו שמתוך שדמעתה מצויה אונאתה קרובה, דאמר ר׳ אלעזר מיום שחרב ביהמ״ק ננעלו שערי תפלה שנאמר שתם תפלתי (איכה ג׳) ואע״פ ששערי תפלה ננעלו שערי דמעה לא ננעלו שנאמר אל דמעתי אל תחרש (תהלים ל״ט). לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו שאין ברכה מצויה על אדם אלא בשביל אשתו שנאמר ולאברם הטיב בעבורה (בראשית י״ב ט״ז). לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא על עסקי תבואה שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך (תהלים קמ״ז). אמר רב פפא היינו דאמרי אינשי במשלם שערי מכדא נקיש ואתא תגרא, פירוש כשתכלה התבואה מן הבית השלום יוצא והמריבה נכנסת. לעולם יהא אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שלא נקראו ישראל דלים אלא על עסקי תבואה שנאמר והיה אם זרע ישראל וגו׳ וכתיב וידל ישראל מאד (שופטים ו׳ ג׳). לעולם יאכל

אדם פחות ממה שיש לו וילבש כפי מה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו שהם תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם. לעולם תשתדל אשה לעשות מלאכה בתוך ביתה ולא תשב בטלה כי הבטלה מביאה לידי שעמום והבטלה מביאה לידי הרהור לאיש כ"ש לאשה שדעתה קלה. ועכ"פ תעשה מלאכה בעצמה ואפילו היו לה כמה שפחות שנאמר דרשה צמר ופשתים ותעש וגו' בידיה ולא על ידי אחרים.

פרק אחד עשר, בענין גידול בנים:

לעולם ישתדל אדם לרדות את בנו בקטנותו שמתוך כך נמצא מזרז בגדלותו. לעולם אל ישנה אדם את בנו בין הבנים שבשביל ב' סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה וקלה מה היא מחטא דתלמיותא. לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקיה ויבקש רחמים ממי שהעושר שלו, שאין לך אומנות שאין בה עניים ועשירים ואין העושר אלא ממי שאמר והיה העולם שנאמר לי הכסף ולי הזהב (חגי ב' ה'). לעולם ילמד אדם את בנו תורה ומלאכה שיתפרנס בה ואל יחוש לעושר, שאין לך עושר בעולם כעשרה של תורה שנאמר אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד (משלי ג') וכתיב יקרה היא מפנינים (שם). לעולם ישתדל אדם ללמד את בנו תורה ולהדריכו על הדרך הישרה ואע"פ שטורח גידול בנים קשה עד מאד אפילו הכי אל יתרשל בו, ואם עשה כן אשריו וטוב לו שכרו הרבה מאד.

פרק שנים עשר, בענין משא ומתן: לעולם ישתדל אדם בכל יכלתו להיות זהיר וזריז במשאו ומתנו באמונה שכל הנושא ונותן באמונה כאילו קיים תרי"ג מצות. לעולם ידבק אדם באומנות חשובה ונקיה ויתרחק מאומנות פחותה ונבזה כגון בורסקי חמר גמל וספן וכיוצא בהן. לעולם ישכיר אדם עצמו לעבודה שאינה שלו (לפי כבודו) ואל יצטרך לבריות. לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו. הקיז דם ואין לו מה יאכל ימכור מנעלים שברגליו ויסתפק מהם לצרכי סעודה. לעולם ימכור אדם שדה ויקח עתודים ואל ימכור עתודים ויקח שדה. לעולם ישליש אדם מעותיו שליש בקרקע שליש בפרקמטיא שליש תחת ידו. לעולם אל ישנה אדם ממנהג המדינה שהרי משה רע"ה עלה למרום ולא אכל ומלאכי השרת ירדו למטה ואכלו, אכלו סלקא דעתך אלא נראין כמו שאכלו. לעולם אל יאמר אדם לעשות דבר אלא בגזרת המקום (אם ירצה השם) שנאמר רבות מחשבות בלב איש וגו' (משלי י"ט כ"א). לעולם יהא אדם ירא שמים בסתר ומודה על האמת ודובר אמת בלבבו.

פרק שלשה עשר, בענין הדין: לעולם יהא הדיין זהיר בדין שבשכר הדין נתן הקב"ה תורתו לישראל שנאמר ועוז מלך משפט אהב (תהלים צ"ט ד'), ועוז זו תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן (שם כ"ט י"א). לעולם יראה הדיין עצמו כאילו חרב מונחת בין ירכותיו וגיהנם פתוחה לו תחתיו שנאמר הנה מטתו שלשלמה וגו' מפחד בלילות, מפחדה של גיהנם שדומה ללילה. לעולם ישתדל הדיין להיות זהיר בדין דאמר רבי אלעזר במקום שיש דין אין דין: כל זמן שהתחתונים אין עושין דין העליונים עושין דין, וכל זמן שהתחתונים עושין דין אין העליונים עושין דין. לעולם לא ידור אדם אלא בעיר שיש בה עשרה דברים ואלו הן: רופא, אומן, בית הכסא, בית המרחץ, מים מצויים כגון נהר ומעין, בית הכנסת, מלמד תינוקות, לבלר, גבאי צדקה, ובית דין מכין וחובשין. לעולם ישתדל אדם לרוץ לקראת מלכי ישראל, ולא לקראת מלכי ישראל בלבד אלא אפילו לקראת מלכי או"ה שאם יזכה יבחין בין מלכי ישראל למלכי או"ה.

פרק ארבעה עשר, בענין השמח בחלקו:

לעולם יהיה אדם שמח בחלקו ואז יהיה נאה ומעשיו נאים ובני אדם משבחין אותו, וע"ז אמר שלמה ע"ה בחכמתו ושבחתי אני את השמחה (קהלת ח' ט"ו) פי' שהשמחה בחלקו. לעולם יסלק אדם את בטחונו מבשר ודם וישים בטחונו בהקב"ה, כי כל הבוטח על ב"ו בטחונו הבל וריק שנאמר אל תבטחו בנדיבים וגו' אשרי שאל יעקב בעזרו וגו' (תהלים קמ"ו), וכתיב חדלו לכם מן האדם וגו' (ישעיה ב ז), בטחו בה' וגו' ברוך הגבר אשר יבטח בה' (ירמיה ט"ז). לעולם יבטח אדם בהקב"ה במזונותיו ובפרנסתו ובכל עסקיו ובכל עניניו וישמח בחלקו ויהיו עיניו תלויות להקב"ה תמיד להטריפו לחם חוקו בכל יום ויום, ויעשה ק"ו מעורב ויאמר מה עורב שלא נברא לשמש קונו הקב"ה מזמין לו פרנסתו דכתיב מי יכין לעורב צידו (איוב ל"ח מ"א), אני שבראני הקב"ה לעבדו לא כ"ש. רבי אליעזר אומר כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אני אוכל למחר הרי זה מקטני אמנה, שנאמר כי מי בז ליום קטנות (זכריה ד' י') מי גרם להם לצדיקים שיתבזה שלחנם לעתיד לבא? קטנות שהיתה בידם בעוה"ז שלא האמינו בהקב"ה. לעולם לא תהיה ברכת הדיוט קלה בעיניך שהרי שני גדולי הדור ברכום שני הדיוטות ואלו הן ארונה ודריוש. ארונה ברך לדוד ואמר ה' אלהיך ירצך (ש"ב כ"ד) ונרצה לו שנאמר ויעתר ה' לארץ. ודריוש ברך לדניאל שנאמר אלהך די אנת פלח ליה בתדירא הוא ישזבינך (דניאל ו' י"ז) ונמלט מן האריות שנאמר אלהי שלח מלאכיה וסגר פום אריותא ולא חבלוני (שם). לעולם אל תהי קללת הדיוט קלה בעיניך שהרי אבימלך קלל שרה ונתקיים בזרעה. לעולם אל תהיה אצל כהן עם הארץ שמא יאכילך בתרומה, ואל תרבה שיחה עם האשה שסופך תבא לידי ניאוף. אמר רב אחא כל הצופה בנשים סוף בא לידי עברה.

פרק חמשה עשר, בענין הכעס והחמה:

לעולם יהיו דבריו של אדם מתונין לפני הקב"ה שנאמר

ולבך אל ימהר להוציא **דבר לפני האלהים וגו'** על בן יהיו דבריך מעטים (קהלת ה'). לעולם יהא אדם קשה לכעוס ונוח לרצות, וכל מי שאינו כועס ניצול מדינה של גיהנם. אמר רבי יונתן בשם ר"ש בר נחמני כל הכועס כל מיני פורעניות של גיהנם שולטין בו שנאמר והסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך (שם י"א), ואין רעה אלא גיהנם שנאמר וגם רשע ליום רעה. לעולם ישתדל אדם לפרוש מן החמה ומן הכעס, שכל הכועס כאילו עובד ע"ז, שכך היא אומנתו של יצר הרע היום אומר לך עשה כך ולמחר יאמר לך עבוד ע"ז.

פרק ששה עשר, **בענין החנופה והליצנות:** לעולם יהא אדם תוכו כברו ולא ידבר אחד בפה ואחד בלב ויתרחק מהליצנות ולא יחניף לאדם בעולם. ארשב"ל מאי דכתיב וחנפי לב וגו' (איוב ל"ו י"ג) בשביל חנופה שחנפו לקרח על עסקי מחלוקת חרק עליהם שר של גיהנם שיניו. אמר רבי אלעזר כל אדם שיש בו חנופה נופל בגיהנם שנאמר הוי האומרים לרע טוב וגו' וכתיב בתריה לכן כאכול קש לשון אש וגו' (ישעיה ה'). לעולם יפרוש אדם מן החנופה לפי שהיא שקולה כנגד ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. לעולם יפרוש אדם עצמו מן הליצנות שכל המתלוצץ ענשו גדול שנאמר ועתה אל תתלוצצו פן יחזקו מוסריכם וגו' (ישעיה כ"ח). לעולם יפרוש אדם מן הליצנות שכל המתלוצץ אין לו רפואה שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגו' (דהי"ב ל"ו ט"ז).

פרק שבעה עשר, **בענין אהבת החברים:** לעולם יהיה אדם אוהב את הבריות, שנאמר ואהבת לרעך כמוך (ויקרא י"ט י"ח), ומ"ש לרעך ולא אמר את רעך בא ללמד שחייבה תורה לאהוב ולחמוד לחבירו כל מה שהוא אוהב וחומד לנפשו. לעולם יקרב אדם את אוהביו שכל האוהב שכניו ומקרב את קרוביו ונושא את בת אחותו והמלוה סלע לעני בשעת דחקו עליו נאמר אז תקרא וה' יענה (ישעיה כ"ח ט'). לעולם ישתדל אדם להתחבר לטובים ויתרחק מחברת הרשעים ובני הבליעל. לעולם לא ירבה אדם רעים בתוך ביתו שנאמר איש רעים להתרועע (משלי י"ח כ"ד). לעולם אל יספר אדם בטובתו של חברו שמתוך טובתו בא לידי גנותו. לעולם אל תכבד את הרשעים מנלן מאחאב שהחיה את בן הדד ולבסוף הרגו. לעולם הוי מכבד הזקנים וקח עצתם מנלן מרחבעם בן שלמה, ואמר בן סירא סבא בביתא טבא בביתא. לעולם יהיו כל בני אדם בעיניך כלסטים והוי מכבדן כר"ג. לעולם תהא אימת הצבור עליך שהרי כהנים אחוריהם כלפי שכינה ופניהם כלפי העם. לעולם אל יוציא אדם עצמו מן הכלל. לעולם לישתתף איניש נפשיה בהדי צבורא. לעולם חייב אדם לצער עצמו עם הצבור. לעולם אל ימהר אדם את רגלו לבית חברו. לעולם אל יכנס אדם לבית חבירו פתאום אלא א"כ קוראו קודם, ולמדנו מהקב"ה שעמד על פתח הגן וקרא קודם לאדם שנאמר ויקרא ה' **אלהים אל האדם וגו'** (בראשית ג'). לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב. לעולם ידע אדם אצל מי יעמוד ואצל מי ישב ואצל מי מסיח ואצל מי חותם שטרותיו.

פרק שמונה עשר, **בענין לשון הרע:** לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב ח' אותיות ולא הוציא דבר מגונה, שנאמר ומן הבהמה אשר איננה טהורה (בראשית ו' ח'). לעולם יספר אדם בלשון כבוד שהרי בזב קראו מרכב ובאשה קראו מושב, וכתיב ותבחר לשון ערומים (איוב ט"ו ח'). ואומר ודעת שפתי ברור מללו. לעולם אל יספר אדם לשון הרע דאמר רבי פדת ברית כרותה נתן הקב"ה בעולם שכל מי שמספר לשון הרע ילקה בצרעת שנאמר זאת תהיה תורת המצורע וגו' (ויקרא י"ד ב'). לעולם ישמור אדם פיו ולשונו ואל יספר לשון הרע, שכל המספר לשון הרע גורם לעצמו פשעים ועונות לאין תכלית. א"ר לוי כל המספר לשון הרע מגדיל עונות עד לשמים שנאמר שתו בשמים פיהם וגו' (תהלים ע"ג). אמר רב חסדא אמר מר עוקבא כל המספר לשה"ר אמר הקב"ה לגיהנם אני מלמעלה ואתה מלמטה לדונו שנאמר חצי גבור שנונים וגו' (שם ק"כ), גבור זה הקב"ה שנאמר ה' כגבור יצא וגו' (ישעיה מ"ב י"ג).

פרק תשעה עשר, **בענין בסוי הסוד:** לעולם הוי זהיר בסוד חבירך ואל תגלהו, וחרפה גדולה היא המגלה סוד חבירו אפילו בשעת מריבה שנאמר וסוד אחר אל תגל (משלי כ"ה) וכתיב פן יחסדך שומע (שם). לעולם ישתדל אדם לכסות סוד חבירו ואל יגלהו שכל המגלה סוד כאילו שופך דמים שנאמר לא תלך רכיל בעמך וגו' (ויקרא י"ט ט"ז). לעולם יכסה אדם על סוד חבירו ואל יגלהו שכל המגלה הסוד נקרא רכיל והמכסה עליו נקרא נאמן שנאמר ונאמן רוח מכסה דבר וגו' (משלי י"א י"ג).

פרק עשרים, **בענין דרך ארץ:** לעולם יהיה אדם נאה במשאו ומתנו ובכסותו ומאכלו ומשתהו ובכל עניניו. לעולם יזהר אדם ממקק סופרים (1), מסכך דשיאדי (2), ומפח דתאיני (3), מאילא דעינבי (4), מפני שדברים אלו מזיקין כסם המות. לעולם יהא אדם זהיר בתשובותיו. לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שמא יגרום החטא ויתקיימו דבריו לרעה, שנאמר גם אני אבחר בתעלוליהם ומגורותם וגו' וכתיב כי פחד פחדתי ויאתינו (איוב ג' כ"ה). לעולם יתרחק אדם מן הכיעור ומן הדומה לו. לעולם ילמד אדם את עצמו להפנות שחרית וערבית כדי שלא יסתכן. לעולם

---

(1) פי' אבק שמשימין הסופרים על כתיבתן כדי שלא תמחק, ויש גורסין ממקק ספרים פי' תולעים שנמצאים בספרים שנוקבים אותם. (2) פי' הסם שעל המלח. (3) עיפוש התאנים. (4) כמו עכביש שעל הענבים.

תהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות. לעולם יצפה אדם על חלומו עד כ"ב שנה. לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם חלה אומרין לו הבא זכות והפטר. לעולם ידור אדם במקום רבו והוא דכייף ליה. לעולם ידור אדם בא"י ואפילו בעיר שכולה גוים ולא בחוצה לארץ אפילו בעיר שכולה ישראל. לעולם הצדיקים מספרים בכבודו של הקב"ה שנאמר ספרו בגוים את כבודו (תהלים צ"ג). לעולם יהא אדם זהיר ברוחו כשיזקין, ויתקן מעשיו וירבה בתפלה ובצדקות ובמצות ובג"ח שכל מעשיו של אדם אינן חשובין אלא כפי שהן באחרונה, אם היה כל ימיו צדיק גמור ובאחרונה הרשיע הרי זה רשע ונדון בגיהנם, ואם היה רשע גמור ובאחרונה עשה תשובה הרי זה צדיק וזוכה לג"ע. לעולם תשתדל האשה להיות צנועה צדקת וכשרה ונאה במעשיה חסידה עם בעלה ועם בניה. לעולם אל יהלך אדם אחר אשה בנהר כי לא ינקה מדינה של גיהנם. לעולם נשים לפני המטה (פי' מטתו של מת). לעולם יהא אדם אוהב שלום ורודף שלום, הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו'. רשב"ג אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום.

תם מדרש לעולם

לקח טוב: מדרש על התורה ונקרא בטעות פסיקתא זוטרתא, ע"י המדפיס הראשון בויניציא שהדפיס החלק השני וכתב בסופו „והיתה השלמת זאת הפסיקתא זוטרתא בערב הפסח שנת רנג"ו (ש"ו) צדיקים בה'", ואחריו נמשכו המדפיסים האחרים, אולם שמו העיקרי הוא „לקח טוב" כנראה מספר הפרדס בתחלתו ומרבנו ירוחם בתולדות אדם וחוה נתיב י"ט הלכה ה', ומספר תניא סי' פ"ח ושבלי הלקט סי' קי"ח, והרא"ש הלכות תפילין (עי' שה"ג מערכה ט' אות ה'). גם מביאו הרשב"ם בפירושו לבראשית (מ"א י') והראב"ע בהקדמתו עה"ת. שם הספר על שם מחברו ר' טוביה ב"ר אליעזר שחי במאה התשיעית בעיר קסטוריא בבולגריא, גם כי בכל פרשה מתחיל בפסוק שנאמר בו כי טוב, ובהתחלת בראשית מביא הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם. ר"ש באבער הדפיס החלק הראשון על בראשית ושמות מכ"י מירושלם שהיה ביד החיד"א (ווילנא תרמ"ד) עם מבוא גדול והערות, ושם בפ' שמות (ג' כ') נמצא כתוב וז"ל: ובשנת ד' אלפים תתנ"ז שהיא שנת י"ב למחזור רנ"ו (1097). ובפ' יתרו (י"ט א') כתב: וזה לנו עתה א'ל"ט שהיא ד' תתס"ז לעולם ולא עוד שאנו מונין למלכות יונים א'תי"ז (1107). נמצא שנתארך כתיבת הספר בין שמות ליתרו כעשר שנים, ואולי היתה המהדורא השניה. ר' טוביה מזכיר את גזירת תתנ"ו ואומר בפ' אמור: „ואני כותב להיות לזכרון מעשה שעשו קדושי עליון קהל מגנצא שמסרו עצמם ואת נשיהם ובניהם ובנותיהם ביום אחד בפרס חג השבועות ונשחטו כאיש אחד על קידוש שם אלהי ישראל בשנת ד"א תתנ"ו לבריאת העולם". החלק השני על ויקרא במדבר דברים נדפס פעם שניה עם באור הרא"ם ע"י אהרן משה פאדווא מקארלין (ווילנא תרמ"ד).

בעל לקח טוב מבאר את התורה וחמש מגילות ע"פ מדרשי התלמוד והמדרשים הקדמונים. הוא השתמש גם בספרי הדרוש שקדמו לו אף שאינו מזכיר שם מחברם, ומביא את ספר יצירה בתחלת פ' בראשית, מדרש ילמדנו, היכלות דר' ישמעאל, מדרש אבכיר, יוסיפון העברי (עי' מנות הלוי קמ"ד לר"ש אלקבץ), ומזכיר את ר' אלעזר הקליר (תזריע ט"ז), ר' שבתי דונולו (בראשית א'), ר' מנחם בן סרוק, ר' משה הדרשן, בן אשר ובן נפתלי. הוא מפרש הכתוב על פי פשוטו ובדרך דרוש ורמז, ומשתדל לפרש המליצות הגשמיות בתנ"ך ובתלמוד בדרך משל. הרבה מאמרים שנכתבו בעיקרם בלשון ארמית מתרגם ללשון עברית, והמלות הזרות ביונית עתיקה או רומית משמיט בהעתקתו ומעמיד תחתיהן תרגומן בעברית או בלשון יונית המאוחרת המובנת בזמנו. בחלק המצות שבתורה הוא מוסיף על מדרש הכתובים מספר שאלתות לרב אחאי גאון אף שאינו מזכירו בשם, ולפעמים מבאר ההלכות לפי שקול דעתו. הוא מפרש דברים רבים ע"פ יסודי הדקדוק הניקוד והטעמים ומשפטיהם (בראשית ה' כ"ט).

החלק השני שנדפס בויניציא נעתק בשם „פסיקתא" ע"י אוגלינו בספרו Thesaurus חלק ט"ו וט"ז. דברים אחדים מלקח טוב על חמש מגילות הו"ל יעלינעק בבית המדרש בשנת תרט"ו, ופירושו על רות נערך ע"י באמבערגער מאינץ תרמ"ז, ועל איכה ע"י נאכט פפד"מ תרנ"ה ועל קהלת ע"י פיינבערג תרס"ד. על מגלת אסתר בספרי דאגדתא הוצאת באבער, ווילנא תרמ"ו.

תם חלק ראשון

מפתחות השמות והענינים, וביאור המלים הקשות והמבטאים הזרים הנמצאים במדרשים האלה, יבואו בסוף החלק השני.

אוצר מדרשים
OZAR
MIDRASHIM
Edited by
J. D. EISENSTEIN
BIBLIOTHECA MIDRASCHICA
COPYRIGHT 1915

Ozar Midrashim

A LIBRARY

OF TWO HUNDRED MINOR MIDRASHIM

EDITED WITH INTRODUCTIONS AND NOTES

BY

J. D. EISENSTEIN

Volume II.

מ–ת

REZNICK, MENSCHEL & CO., Inc.
NEW YORK

1928

אוצר מדרשים

בית עקד
למאתים מדרשים קטנים ואגדות ומעשיות
בסדר אלפא ביתא

בו נכללו כל המדרשים שנדפסו ע"י הדרשן דר' יעלינעק בילקוטו „בית המדרש"
ששה חלקים, ומדרשים מילקוטים אחרים

עם רשימת הענינים, מפתחות, מלון של המלות חזרות, ניבים ופתגמים,
ביבליוגרפיא, והקדמה כללית

נאסף ונערך ע"י.

יהודה דוד אייזענשטיין

חלק שני: מ'–ת'

הוצאת
רעזניק, מענשעל ושותפם
תרפ"ח.

בא וראה שאין לך שום דבר של תורה
שאין בו תילי תילים של מדרש
(אוצר המדרשים 451)

מ

מאיר: מעשה ברבי מאיר, שתי מעשיות התיחסו לרבי מאיר, אחת איך הביא שלום בין איש לאשתו ע"י שירקה בפניו, והוא מירושלמי סוטה פ"א (דף מ"ז ע"ד) כל איתתא דידעה מילחוש לעיינא תיתי תלחושי וכו' (עי' ג"כ ויק"ר פ"ט ובמדבר רבה פ"ט), ובספרו של קאהוט מנצור אלדאמרי (נויארק). מעשה אחרת איך עשה תשובה על שבא על א"א במעות, המעשה הזאת העתיק בעל סדר הדורות בערך ר' מאיר מספר קטן אחד, והוא קיצור ממדרש עשרת הדברות בדבור השביעי, ונמצאה באיזה שנוים והוספות עם תרגום ערבית בכ"י ממצרים באוצר הספרים באוקספורד, ווערטהיימער הדפיסה בבתי מדרשים ח"ב דף כ"ו, ושם מסופר מעשה מחכם אחד ששמו ר' מאיר, ומשמע שלא היה זה ר"מ התנא רק חכם אחד ששמו כן. ע"ע אנכי דרבי מאיר.

מעשה ברבי מאיר

[קאהוט, מנצור אלדאמרי צד 61]

מעשה ברבי מאיר שהיה דורש בלילי שבת בבית הכנסת ויצאה אשה אחת לשמוע קולו וערב לה, ובא בעלה מן התפלה ולא מצאה והיא יושבת עד שכבה נר שבת ובאה, אמר לה בעלה היכן היית, אמרה לו שמעתי קול הדרשן שבבית הכנסת וערב לי וישבתי עד זמן זה. באותה שעה נשבע בעלה שלא תבא לרשותו עד שתרוק בפני הדרשן, ומפני שגדול היה ר' מאיר מאנה לעשות זאת והלכה לבית אביה. לאחר זמן נשאו העם ונתנו בדבר עד שנשמע הקול לר' מאיר. מה עשה ז"ל, אמר לאשה אחת לכי דעי לי היכן פלונית שנשבע עליה בעלה בדבר זה, הלכה אותה אשה ומצאה אותה יושבת עם עשר נשים ביום השבת נשאות ונותנות בדבר זה, הלכה האשה והגידה לר"מ. הלך ז"ל אצל הנשים וישב על הפתח ואמר להן מאיר אני שמא יש בכן מי שהיא יודעת ללחוש העין מפני שעיני מרדה עלי, והיו הנשים אומרות לזאת האשה לחשי עיניו ורוקי בפניו כדי שתצאי משבועת בעלך, ואמרו הנשים לפני ר"מ רבי איני יכול ללחוש אלא זאת האשה והלכו להן והניחוה לבדה. בקשה לילך עמהן אחזה בידה ואמר לה לחשי עיני כדי שתהיה רפואה על ידך, אמרה לו חיי ראשך שאין אני יכולה ללחוש, א"ל א"כ רוקי בה שבע פעמים והקב"ה ישלח רפואה, אמרה אין אני יכולה, ולא הניחה עד שירקה בפניו שבע פעמים ואחז בידו; והוליכה לבית בעלה ואמר לה אמרי לבעלך אתה נשבעת שארוק לפניו פעם אחת כבר ירקתי שבע פעמים, והלך לבית הכנסת.

וכבר ידעו בדבר, עמדו תלמידיו ואמרו לו רבינו כל זה בזית בתורה ובלומדיה, אמר להם כדאי לו למאיר להיות כרבו, מה שם המפורש שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחק כדי לעשות שלום בין איש לאשתו (בסוטה), מאיר על אחת כו"כ.

מעשה ברבי מאיר

[בתי מדרשות ח"ב]

מעשה היה בחכם אחד והיה שמו ר' מאיר, שבכל שנה ושנה היה עולה לירושלם לרגל והיה מתאכסן אצל ר' יהודה הטבח, והיתה אשתו של ר' יהודה זה בעלת יופי וצנועה מאד והיתה זריזה בכבודו של ר' מאיר כל זמן שהיה עולה לירושלם. אחר זמן נפטרה אותה האשה לבית עולמה ונשא ר' יהודה אשה אחרת וצוה לה יהודה בעלה אם יבא ויתאכסן בכאן חכם אחד ששמו ר' מאיר הזהרי בכבודו כפי אשר תוכלי במאכל ובמשתה ובהצעת המטה שכך היתה עושה לו אשתי הראשונה. כשהגיע הרגל עלה ר' מאיר לירושלם כמנהגו ועמד בשער אשפיזו ר' יהודה, ירדה אשתו אליו והוא לא היה מכירה, אמר לה חייבי קראי לי לאשתו של ר' יהודה חבירי, אמרה לו ארוני אני היא אשתו של ר' יהודה שאשתו הראשונה כבר מתה ונשאני לאשה, מיד בכה ר' מאיר ורצה לחזור לאחוריו ותפסה בו אותה האשה ואמרה לו בא אדוני כי בן אמר לי בעלי וציוה אותי כשיבא בכאן ר' מאיר הזהרי בו מאד וביקרו ושימי לפניו מאכל ומשתה ומטה, ואני אעשה מצות בעלי ואכבדך יותר מן הראשונה. אמר לה ר"מ אין לי רשות לבא שבעל הבית אינו בכאן עד שיתן לי רשות, מיד יצא ר"מ לחוץ ופגע בו ר' יהודה, אמר לו אדוני ר"מ אשתי הראשונה כבר מתה וזו אשתי השניה, הזהרתיה מאד בשביל כבודך אדוני ר"מ. אחר בן הלך ר"מ לבית יהודה והתקינה לו אשתו מאכל ומשתה ובאה לפניו והיתה משמשת אותו כראוי והיה ר' יהודה בעלה הולך למקום בשוק שכן היה רגיל, והיה ר"מ יפה תואר וטוב מראה עד מאד. מה עשתה אשתו של ר' יהודה נשאת עליו עיניה וחמדתו בלבה, ויהי בלילה השקתו יין עד שלא ידע בין ימינו לשמאלו, ואותו הלילה היה ליל פורים, וכשראתה שהיה שתוי מה עשתה הפשיטה כל בגדיו של ר"מ ושכבה עמו עד הבקר, ור"מ לא ידע בשכבה ובקומה, ובבקר הלך ר"מ לבית התפלה, וכשחזר לביתה

עשתה לפניו מאכל ומשתה והיתה מדברת עמו ומשחקת לפניו, ור"מ היה תמיה מאד על מה שהיתה מעיזה פניה בפניו, והוא היה כבוש עיניו למטה שלא היה רוצה להסתכל בה, אמרה לו למה אינך מסתכל בי, אמר לה מפני שאת בעולת בעל ואהיה פושע לחבירי יהודה, אמרה לו הלא שכבת עמי בזה הלילה כמה פעמים, אמר לה ר"מ חלילה חלילה שלא ראיתי אותך ולא שכבתי עמך ולא עם אחרת כמותך מימי, אמרה לו כל הלילה שכבת עמי ועתה אותה צנוע ממני, אמר לה בחייך שקר את מדברת, אמרה לו אם לא תאמין לי הרי סימן פלוני ופלוני שיש בגופך, והיתה רואה על כתיפו הימנית כמו בכא (?) אדומה ובנחיריו חזזית. בשעה שאמרה לו אלה הסימנים שבגופו מיד הכיר ר"מ שחטא, והיה מר נפש מאד, והיה צועק ובוכה והניח עפר על ראשו ואמר אוי לי שאבדתי את עולמי, זו היא שכר תורה שלמדתי, עכשיו מה תקנה יש לי, מיד המליך עצמו ואמר לילך אצל הישיבה של בבל וכל דין שיגזרו עליו יקבל, וישב לביתו והיה הולך וצועק בכל הדרך וקרע בגדיו וישם אפר על ראשו. פגע בו גוי אחד שכינו אמר לו ר"מ מה לך, אמר לו מבקש אני ממך שתלך לעירי ותאמר לקרובי שלסטים באו עלי ואנסו כל מה שהיה לי, מיד הלך הגוי ועשה כן ואמר לקרוביו שלסטים באו על ר"מ ולקחו מה שמצאו בידו, מיד יצאו קרוביו לקראתו וספר להם כל המעשה שאירע לו, אמרו לו קרוביו מה בלבך לעשות, אמר להם אלך אצל ראש הישיבה של בבל וכל מה שיגזור עלי אעשה, אמרו לו קרוביו בשוגג היית והקב"ה יסלח את עונך ולא תשמיע את הקול על זה שלא תעשה לעז על בני משפחתך, אמר להם אם אשמע אני לקולכם הקב"ה לא יסלח עוני. מה עשה ר"מ ז"ל הלך אצל ראש הישיבה וסיפר לו כל המעשה שאירע לו ואמר לו על מנת כן באתי לפניך שאקבל בשמחה כל מה שתגזור עלי. א"ל ראש הישיבה נחפשה היום דינך ולמחר אני אומר לך מה תעשה. למחר בא אצלו אמר לו חפשתי דינך וראיתי מן הדין כי ארי יאכלך, א"ל אני אקבל עלי דין שמים. צוה לעשות כן, מיד שלח ראש הישיבה וקרא לשני אנשים גבורים ואמר להם הוליכו זה למקום אריות וקשרו ידיו ורגליו והשליכוהו שם, ואתם הטמינו עצמכם באחת מן האילנות וראו מה יעשו לו האריות אם יאכלוהו הביאו לי עצמותיו ואספוד עליהן מאד על שקבל עליו דין שמים. מיד הוליכו אלו האנשים את ר"מ ועשו לו כאשר אמר להם ראש הישיבה. ויהי בחצי הלילה בא ארי אחד ונהם בצידו והניחו והלך לו ולא עשה לו כלום. למחר ספרו לו הדבר לראש הישיבה, אמר להם עשו כן ליל שני ויעשו כן. ויהי בחצי הלילה בא ארי בצידו והריחו והפכו על פניו והלך לו. למחר חזרו אצל ראש הישיבה וספרו לו, אמר להם עשו כן ליל שלישי ואם לא יזיקהו צדיק גמור הוא והביאוהו לפני שאין עליו דין שמים. ויהי בחצי הלילה בא ארי נוהם ושואג מאד בצידו והכהו בשיניו ועקר צלע אחת מצלעותיו ואכל ממנה כזית, למחר הלכו וספרו לראש הישיבה, אמר להם לכו והביאוהו לפני, הואיל ואכל ממנו כזית כמו שאכלו כלו. מיד הלכו והביאו אותו לפניו, וצוה ראש הישיבה לרופאים ורפאוהו, ושאל ממנו מחילה ואמר לו ראש הישיבה אשריך ר"מ שאתה צדיק גמור. וכשחזר ר"מ לביתו יצא בת קול מן השמים ואמר ר"מ זוכה לחיי העולם הבא.—צא ולמד מזה המעשה של ר"מ שהיה צדיק גמור וחכם ולא חטא בידיעה, ואלולי קיבל עליו דין שמים היה נטרד מן העולם הבא, אם כן החוטא במזיד על אחת כו"כ, השם יצילנו מעונינו, אשרי מי שלא נשא עיניו באשת איש.

מגלות: מדרשים קטנים הנגללים כאגרת שהיו בידי הראשונים ונמצא זכרונם בתלמוד. כמו **מגלת תענית** (עי' אוצר ישראל) שכולל זכרון הימים הטובים שאסור להתענות בהם, ואמרו חז"ל מגלות היו לישראל במצרים שהיו משתעשעין בהן משבת לשבת לומר שהקב"ה גואלן, א"ל פרעה אל ישעו בדברי שקר, אל יהיו נשענים ואל יהיו משתעשעים ואל יהיו נפושים (מ"ר ותנחומא פ' וארא אות ו'). יש מפרשים שהמגלות ההן היו ספורי אדם ונח והמבול והפלגה וספורי האבות והבטחת הגאולה (עי' רש"י גיטין ס'. ד"ה כתוב). ויש אומרים כי נמצא כתוב במגלה קדמונית איך משה רע"ה היה מוליך ומביא בידו את ספר איוב ומראה לכל אחד מזקני ישראל בשעבוד מצרים למען ישמעו וילמדו כי יש תקוה לכל הבוטח בה', שאחר הרע יקבל גם טוב וחסד ממנו, וזה נכון לפי מאן דאמר משה כתב ספר איוב (ב"ב ט"ו).

מגלת בית המקדש: במדרש שמואל (פרשה ט"ו) אמר ר' ירמיה בשם ר' יצחק מגלת ביהמ"ק מסר הקב"ה למשה בעמידה, הה"ד קרא את יהושע והתיצבו וגו', עמד יהושע ומסרה לזקנים בעמידה, הה"ד ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל וגו' ויתיצבו וגו'. עמדו זקנים ומסרוה לנביאים בעמידה, הה"ד ועתה התיצבו וגו'. עמדו נביאים ומסרוה לדוד בעמידה, ולית לה קריה. עמד דוד ומסרה לשלמה בנו בעמידה הה"ד ואתה ה' חנני והקימני, ואומר הכל בכתב מיד ה', מלמד שנתנה במסורות, עלי השכיל, מלמד שנתנה ברוח הקדש עכ"ל. וכעין זה נמצא במדרש אגדת בראשית (פרק ל"ח) י"ג שנים עשה דוד חולה ומוטל במטה, ושבעה כרים היו מחליפין מתחתיו בכל יום ממה שהיו ממסין, שנאמר יגעתי באנחתי וגו'. אלו י"ג שנים שהיה מתיסר בשביל שעשה אותו מעשה (עם בת שבע) וכל שונאיו היו אומרים אימתי הוא מת, זה שנאמר אויבי יאמרו לי מתי ימות ואבד שמו, עד שבקש רחמים מלפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע העמידני בשביל מגילת בית המקדש שמסר לי שמואל הנביא, אלא בבקשה ממך תן לי קימיאטון (תרופה שיתפשטו הקמטין מעל בשרי) שאעמוד מן המטה הזו ואשלים להם **מגלת בניז**

בית המקדש. מיד שמע הקב"ה את תפלתו ועמד מן המטה, שנאמר ויקם דוד המלך על רגליו. והיכן אדם עומד לא על רגליו, ומהו על רגליו? אלא שנתרפא ונעשה בריא ועמד ברגליו אחר כל אותן השנים ומסר להם מגלת הבית הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל (דהי"א כ"ח), ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וגו' ותבנית כל אשר היה ברוח עמו (שם), לפיכך נאמר וקוי ה' יחליפו כח (ישעיה מ'). מגלה שמסר שמואל לדוד תוכנה היא תבנית ביהמ"ק, וזהו שכתוב ויתן דוד לשלמה בנו את תבנית האולם וגו'. ואפשר שהמגלה הזאת היתה עוד בידי בעלי התלמוד וממנה הוציאו הלכות תבנית הבית (ירוש' מגילה פ"א א', ושם סנהדרין פ"י ב').

מגלת סממנין: אר"י בן נורי פעם אחת מצאתי זקן אחד ומגלת סממנין בידו אמרתי לו מאין אתה אמר לי מבית אבטינס אני, ומה בידך אמר לי מגלת סממנין (שכתובין בה שמות סמני הקטרת, רש"י). הראהו לי, אמר לי כל זמן שבית אבא היו קיימין לא היו מוסרין אותו לכל אדם ועכשיו הרי הוא לך והזהר בה וכו' (יומא ל"ח. ועי' ירוש' יומא פ"ג ט'). ובמקום אחר: אמר ר"י בן נורי מלקט הייתי עשבים אני וזקן אחד משל בית אבטינס ומגלת סממנין בידו, א"ל רבי לשעבר היו בית אבא נאמנין היו מוסרין את מגלותיהם אלו לאלו, עכשיו שאין בית אבא נאמנין הא לך זו והוי זהיר בה וכו' (ירוש' שקלים פ"ה, שה"ש רבה פ"ג ז'). תוכנה ציורים ותוארי הסממנים כמו שהם גדלים והיו רשום על כל אחד ואחד שמו וכן פירש הרש"ס בירוש' שקלים וז"ל: שכתובין בה שמות סממני הקטרת וצורת כל עשב וסימן להכירו, ואפשר שהברייתא דפיטום הקטרת לקוחה מהמגלה הזאת.

מגלה שמצא אדם אחד שנשכר לחיילות פרס וכתוב בה בכתב אשורית ולשון הקדש: לאחר ד' אלפים ומאתים ותשעים ואחת שנה לבריאתו של עולם העולם יתום, מהן מלחמות תנינים מהן מלחמות גוג ומגוג, ושאר ימות המשיח, ואין הקב"ה מחדש את עולמו אלא לאחר שבעת אלפים שנה (סנהדרין צ"ז:). בתשובה מרב האי גאון על תחיית המתים נאמר וי"א עד תום ז' אלפים שנה מימי בראשית, ויש אומרים אלפים בלא שעור נודע וכו' (כוכבי יצחק).

מגלת חסידים: או משנת חסידים, ונקראת כן ע"ש מילי דחסידי דכתיבי בה (עי' ב"ק ל'.), ורש"י בפ' עקב על פסוק והיה אם שמוע כתב: וכתוב במגלה סתם והיא מגילת חסידים, ובספרי פיסקא מ"ח וילקוט רמז תתע"ג נכתב בטעות מגלת סתרים. בפי' הרשב"א (שם) אומר: כן שנויה באגדת (במדרש) שמואל, במגילת חסידים מצאו כתוב אם תעזבנה יום יומים תעזבך, ובירושלמי תרומות סוף פ' האשה וב"ר פצ"ד מייתי לה בשם משנת חסידים, וכן כתוב בבן סירא (כ"ה ה'). וכנראה היה ספר חסידים כולל מוסר ודרך ארץ דברי חכמה ומילי דחסידות, ואבד באורך הזמן וטלטול הגלות.

מגלת סתרים: במס' שבת (ו' ע"ב) אמר רב מצאתי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר אבות מלאכות ארבעים חסר אחת וכו' ופירש"י מגלת סתרים שהסתירוה מפני שלא ניתנה ליכתב, וכששומעין דברי יחיד חדשים שאינן נשנין בביהמ"ד וכותבין אותן שלא ישתכחו מסתירין את המגילה, וכמ"ש בתמורה (י"ד:) כתב לך את הדברים האלה, אלה אתה כותב ואי אתה כותב הלכות. ובערוך ע' מגלה פירש מגלת סתרים שיש בה הלכות פסוקות כעין ספר הלכות שאין כתלמוד שמצוי אצל כל אדם. ובבא מציעא (צ"ב.) אמר רב מצאתי מגלת סתרים בי ר' חייא וכתוב בה איסי בן יהודה אומר כי תבא בכרם רעך בביאת כל אדם הכתוב מדבר וכו' (עי' רש"י שם). בעל הליכות עולם (שער א' פ"א) כתב כי החכמים ז"ל היו מקבלים איש מפי איש ולומדים המשנה על פה כאשר נמסרה אלא שהיו התלמידים עושים סימנים למשנתן וכותבים אותם מפני השכחה המצוית בדברים, והיו מסתירים אותם וקורין לסימנים ההם מגלת סתרים וכו' עד שבא רבינו הקדוש וראה כי אזלת יד החכמה והצרות תכופות וגזרות מחדשות ותדל עד מאד תורה שבע"פ, עמד הוא ובית דינו בהסכמת החכמים שהיו בזמנו לחבר ספר בקבלה הנתונה מסיני וסמכו על המקרא עת לעשות לה' וגו'. בספר השטרות לר"י ברצלוני (צד 126) מביא מגילת סתרים זכרונות ושמועות משום ראשוני ראשונים קודם למר רב יהודאי גאון (בעל הלכות גדולות). בערוך ע' מכלא מפרש פוק עיין במכילתך (גיטין מ"ד). מכילתא הוא מגילתא, גימ"ל בכ"ף מתחלפין, כמו מכורותיך מגורותיך, ונראה שהיא מגלת סתרים. צונץ בספרו על הדרשות העתיק מגלת סתרים „בוך דער געהיימניסע“ יען כי לדעתו נסתרות מדובר בו, וגם רצה להוכיח כי מגלת סתרים היא מגלת חסידים כי נמצאו בו גם מילי דחסידות ודברי מוסר, אולם כל המאמרים הנ"ל מעידים כי טעות הוא בידו (רב פעלים 77).

מגלת יוחסין: היא מגילת יוחסין שמצא שמעון בן עזאי בירושלם וכתוב בה פלוני ממזר מאשת איש, וכתוב בה משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי, וכתיב בה מנשה הרג את ישעיה וכו' (יבמות מ"ט ירוש' תענית פ"ד ו', מ"ר פצ"ח). ובירוש' (תענית פ"ד ב') א"ר לוי מגלת יוחסין מצאו בירושלם וכתוב בה הלל מן דדוד, בן יצף (כמ"ר „יצאת“) מן דאסף, בן ציצית הכסת מן דאבנר, בן קוביסין (כובשין) מן דאחאב, בן כלבא שבוע מן דכלב, ר' יניי (ינאי) מן דעלי, בן יהוד (יהוא) מן ציפורין, ר' חייה רבה מבני שפטיה בן אביטל, ר' יוסי בי ר' חלפתא מבני יונדב בן רכב, ר' נחמיה מן נחמיה התרשתא וכו'. בבבלי (פסחים ס"ב:) ר' שמלאי אתא לקמיה דר' יוחנן א"ל ליתני לי מר ספר יוחסין, א"ל מהיכן את? א"ל מלוד, והיכן מושבך? בנהרדעא, א"ל אין שונין לא ללודים ולא לנהרדעאים וכ"ש דאת מלוד ומותבך בנהרדעא וכו'. אמר רב מיום שנגנז ספר יוחסין תשש כחן של חכמים וכהה מאור עיניהם (שנגנזו מהם טעמי תורה שהיו בו, רש"י). אמר מר זוטרא בין אצל לאצל (ב' מקראות בדהי"א ח' ט') טעינו ד' מאה גמלי דדרשא. וההבדל שבין מגלת יוחסין לספר יוחסין הוא, כי מגלת יוחסין היתה כוללת רק זכרון דברים מיחוס המשפחות המיוחסות שבירושלם ומעט מן שאר דברים, וספר יוחסין היה ספר כולל באורים ופירושים

על המקראות שבדברי הימים והרבה הלכות וטעמי תורה, כמו שנראה ממאמרים הנ"ל (רב פעלים 76).

מגלת בית חשמונאי: או מגלת חשמונאי, מביאה בעל הלכות גדולות הל' סופרים וז"ל: זקני בית שמאי וזקני בית הלל כתבו מגלת בית חשמונאי וכו', ומובאה גם בריש ספר חבור יפה מהישועה לר' נסים ב"ר יעקב, ולדעת רפאפורט (בכורי העתים תקצ"ב דף פ' הערה מ') כי מגלת בית חשמונאי כוללת ח"א מקורות המכביים אשר בספרים החיצונים (ע' כל בו הלכות חנוכה). אדות מגלת אנטיוכוס ע"ע חנוכה.

מגלת אסתר: ע' אסתר

מגלת בית המקדש: ע' כלים

מדות טובות: ע' ארקים

מזלות:

בריתא דמזלות או ספר המזלות, נוסד על י"ב מזלות השמים ושבעה כוכבי לכת. סדרן שימושן ותכונתן. וכמה דברים ממנו נמצא בברייתא דשמואל הקטן על תכונת השמים ובס' רזיאל המלאך, ולא נדע מי לקח ממי, אך נראה כי שלשתם לקחו מעט או הרבה מספר יצירה (פ"ד) בנוגע לענין המזלות. ספר המזלות נזכר בספר חסידים הוצאת מקיצי נרדמים, ושם בדף ל"ה כתוב: ועל כל כוכב יש ממונה כמו שמשמע בברייתא דשמואל ובספר המזלות, והממונים עושים כעין המזלות. ידיעת תקופות ומזלות נחשבת לחכמת ישראל, ואמרו כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו (ישעיה ה'), וא"ר יוחנן מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד'), איזו חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות (שבת ע"ה.). גם אמרו שנים עשר מזלות ברקיע ועל כל מזל ומזל שלשים חיל, ועל כל חיל וחיל שלשים לגיון, ועל כל לגיון ולגיון שלשים רהטון וכו' (ברכות נ"ח:). בברייתא אמרו עגלה בצפון ועקרב בדרום וכל היישוב כלו אינו יושב אלא בין עגלה לעקרב (פסחים צ"ד.). ונותנים סימנים להשפעת שבעת כוכבי לכת שצ"ם חנכ"ל, ואמרו: האי מאן דבנוגה יהי גבר עתיר וזנאי יהי וכו' האי מאן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכם וכו' (שבת קנ"ו:).

סי' ט"ו מהברייתא שלפנינו שהוא פרק ט' מברייתא דשמואל הקטן מובא גם ברזיאל (עי' דף י"ג סוף עמוד א' דפוס אמשטרדם) ובס' שבילי אמונה נתיב ב' לר' מאיר אלדבי, אך בנוסחא משונה. בעל העקדה בשער ע"ב יאמר כי שבתי יסוב גלגלו בשלשים שנה וצדק בי"ב שנה ומאדים בי"ח חדשים כמ"ש לפנינו בסי' י"ח. ומהקדמתו לס' שמות שער ל"ד נראה כי שאב מהברייתא הזאת סי' ט"ו המדברת מהדברים אשר שבעה כוכבי לכת ממונים עליהם לטובה ולרעה. הברייתא דמזלות הדפיס ווערטהיימער בספרו „אוצר מדרשים כ"י" (ירושלם תרע"ג) מכ"י ישן מהגניזה בקיירא ונכתב לפי דעתו במאה הי"א.

ברייתא דמזלות

[אוצר מדרשים כתבי יד ח"א]

א') שנים עשר מזלות ברא הקב"ה והסדירן ברקיע הן וצבאותיהן וגדודיהן וחילותיהן, ואלו הן: טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים. אלו שנים עשר מזלות הסדורים ברקיע ומשמשין בשנים עשר חדשי השנה. שנים עשר מזלות אלו אורן מבהיק ביום ובלילה כל אחד ואחד במקום שהוא עומד, ואינן נראין לעין ביום מפני כחה ונבורתה של גלגל חמה, וכולן נראין בלילה חוץ מאותו מזל שהחמה יושבת עליו ולפני החמה בשעת זריחתה מדת מזל אחד. כיצד? ששה מהן מכוסין וששה מהן מגולין, עלה כוכב מזה שקע כוכב מזה, עלה מזל כולו הוא וצבאיו גדודיו וחילותיו, שקע מזל כולו הוא וצבאיו גדודיו וחילותיו.

ב') וזה הוא סדר עלייתן, טלה ומאזנים, מזמן שהטלה עלה מן המזרח מאזנים שקע במערב, עלה כוכב מטלה שקע כוכב ממאזנים, עלה טלה כולו הוא וצבאיו וגדודיו וחילותיו שקע מאזנים כולו הוא וצבאיו וגדודיו וחילותיו, ובזמן שמאזנים עלה מן המזרח טלה שקע במערב. בזמן שהשור עלה מן המזרח עקרב שקע במערב, עלה כוכב משור שקע כוכב מעקרב, עלה שור כולו הוא וצבאיו גדודיו וחילותיו, שקע עקרב כולו הוא וצבאיו גדודיו וחילותיו, ובזמן שעקרב עלה מן המזרח שור שקע במערב (1). תאומים וקשת כך הן עולין וכך הן שוקעין, וכך כל המזלות כולם, עלה כוכב מן המזרח שקע כוכב שביעי במערב. כולם יוצאים במספר ונכנסים במספר, הא כיצד עולין מן המזרח במספר ושוקעין במערב במספר, וכן הוא אומר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו' המוציא במספר צבאם (ישעיה מ' כ"ו), ואין אחד מהם משנה את סדרו ואינו נכנס בתחומו של חבירו. מזל המשמש בשעת הזרע אינו משמש בשעת הקציר, והמשמש בשעת הקציר אינו משמש בשעת הזרע, והמשמש בשעת ימות החורף אינו משמש בשעת ימות הקיץ, והמשמש בימות הקיץ אינו משמש בימות החורף. והמשמש בימות החום אינו משמש בימות הקור.

ג') וזה הוא סדר תשמישן, חצי מאזנים עקרב וחצי קשת אלו משמשין בימות הזרע, ששים ואחד יום, הן וצבאותיהן גדודיהן וחילותיהן. חצי קשת גדי וחצי דלי אלו משמשין בימות החורף, ששים ואחד יום, הן וצבאותיהן גדודיהן וחילותיהן, ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר הוא והמלך ישב בבית החורף בחדש התשיעי (ירמיה ל"ו כ"ב). חצי דלי דגים וחצי טלה אלו משמשין בימות הקור ששים ואחד יום, הן

---

(1) בירוש' ר"ה פ"ב ד' א"ר לוי לעולם לית מזל חמי מן קומוי אלא כולהון סלקין כאהן דסליק בסולמה הפוך.

וצבאותיהן גדודיהן וחילותיהן. חצי טלה שור וחצי תאומים אלו משמשין בימות הקציר ששים ואחד יום, הן וצבאותיהן גדודיהן וחילותיהן, וכן הוא אומר והבאתם את עומר וגו' (ויקרא כ"ג ט'), הוי אומר אימתי זמן הבאת העומר בששה עשר בניסן, וכן הוא אומר והירדן מלא על כל גדותיו כל ימי קציר (יהושע ג' ט"ו, וזה היה בחדש הראשון בניסן). חצי תאומים סרטן וחצי ארי אלו משמשין בימות הקיץ ששים ואחד יום, הן וצבאותיהן גדודיהן וחילותיהן. חצי ארי בתולה וחצי מאזנים אלו משמשין בימות החום ששים ואחד יום, הן וצבאותיהן גדודיהן וחילותיהן. נמצאת אתה אומר משעת הזרע ועד שעת הקציר החמה מהלכת ששה מזלות מחצי טלה עד חצי מאזנים שהם מאה ושמונים חלק, והחלק אחד משלשים במזל (2).

ד') וחכמים אומרים הרקיע עשוי כקובעת (כקובה) גלגל קבוע והמזלות חוזרין בו, וחכמי הגוים אומרים המזלות קבועין בו והגלגל חוזר. תשובה השיבו חכמים על דבריהם עגלה בצפון ועקרב בדרום ומעולם לא נראת עגלה בדרום ולא עקרב בצפון (3). עגלה אינה זזה ממקומה אלא חוזרת כמין גלגל. חכמי הגוים אומרים מקום העגלה מוכיח שהמזלות קבועין והגלגל חוזר כמין טורטן (4). אמרו חכמי הגוים שעגלה היא משור.

ה') אלו שנים עשר מזלות ברא הקב"ה והסדירן ברקיע להודיע כוחו לבאי העולם ולהודיע כח גבורותיו, לקיים מה שנאמר השמים מספרים כבוד אל, ואומר כי אראה שמיך וגו' (תהלים י"ט ב', ח' ד'), ואומר עשה ארץ וגו' ואומר לקול תתו וגו' (ירמיה י'). ואומות העולם שהן משתחוין לשמש ולירח ולמזלות ולכל צבא השמים מה נאמר בהן נבער וגו' הבל וגו' כדנה וגו' (שם), אבל ישראל אינו כן אלא עובדין הן ומשתחוין לאדון הכל בורא שמים וארץ שנאמר לא כאלה חלק יעקב וגו' (שם). וכשם שהשמים והארץ מעשי ידיו של הקב"ה, ושמו ומעשיו מעידין עליו שהוא מושל בעולמו... כך הוא משתבח על ידן שנאמר ויודו שמים וגו' מושל בגבורתו וגו' (תהלים פ"ט ו', ס"ו ז').

ג') חמשה דברים חביבין לפני הקב"ה יותר ממעשה שמים וארץ, ואלו הן ישראל ומילה ובית המקדש וירושלם וישוב ארץ ישראל. ישראל מנין דכתיב כה אמר ה' גואלך וגו' נטה שמים וגו' (ישעיה מ"ד כ"ד) מלמד שיצירתן של ישראל חביבה לפני הקב"ה יותר ממעשה שמים וארץ, ואומר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם וגו' אם ימושו וגו' (ירמיה ל"א ל"ה) מלמד שחיבב הכתוב יצירתן של ישראל יותר ממעשה שמים וארץ. והמילה מנין שנאמר כה אמר ה' אם לא בריתי וגו' (שם ל"ג כ"ה) מלמד שחיבב הקב"ה את המילה יותר מבריאת שמים וארץ. בית המקדש מנין, כשברא הקב"ה שמים ושמי השמים כאילו לא בראן אלא באצבעו, שנאמר כי אראה שמיך וגו' (תהלים ח') כשהוא בא אצל בית המקדש מה הוא אומר מקדש ה' כוננו ידיך (שמות ט"ו) כביכול בשתי ידיו מלמד שחיבב הקב"ה את המקדש יותר מבריאת שמים וארץ. ירושלם מנין כשברא הקב"ה את עולמו כאילו לא בראו אלא במאמר, שנאמר אף ידי יסדה ארץ וגו' (ישעיה מ"ח י"ג) וכשהוא בא אצל בנינה של ירושלם מה הוא אומר הנה אנכי מרביץ בפוך וגו' ושמתי וגו' (שם נ"ד י"א). ישוב א"י מנין שנאמר אנכי ה' עשה כל נטה שמים, ואחריו מה הוא אומר מקים דבר עבדו וגו' (ישעיה מ"ד כ"ד), מלמד שכולן חביבין לפני הקב"ה יותר ממעשה שמים וארץ.

ז') שבעה שמשין ברא הקב"ה והסדירן ברקיע שיהיו רצין ובאין בי"ב מזלות אלו, ואלו הן: חמה נוגה כוכב לבנה שבתי צדק מאדים, וסימנך חנכ"ל שצ"ם. ואלו שבעה שמשין: שני מאורות חמה ולבנה וחמשה כוכבים הסובבים את הרקיע ומשמשין לשנים עשר מזלות כל אחד ואחד כחשבון סידורן. שבעה שמשין אלו לא כאורו של זה אורו של זה, ולא כהילוכו של זה הילוכו של זה, ולא ביתו של זה ביתו של זה, ולא מעונו של זה מעונו של זה, ולא גבולו של זה גבולו של זה, ולא מקום גבהו של זה גבהו של זה, ולא מקום שפילתו של זה שפילתו של זה, ולא כמלאכתו של זה מלאכתו של זה. ח') לא כאור החמה אור הלבנה, ולא כאור חמה ולבנה אורן של חמשה כוכבים. אור הלבנה פעמים נכסה ופעמים נגלה ואור החמה וכוכבים אינן נכסין לעולם.

לא כהילוכו של זה הילוכו של זה, חמה מהלך את המזל לשלשים יום וחמש שעות ורביע (5), נמצא גומר לי"ב מזלות לשס"ה ורביע יום שהם י"ב חדשי חמה. לבנה מהלכת את המזל לשני ימים ושלש שעות ושליש (6) חסר משהו, נמצאת גומרת לי"ב מזלות לכ"ז יום וארבע שעות חסר שתות משתים עשרה ליום. שבתי מהלך את המזל לשתי שנים ומחצה נמצא גומר לי"ב מזלות לשלשים שנה. צדק מהלך את המזל לי"ב חדש נמצא גומר לי"ב מזלות לי"ב שנה. מאדים מהלך את המזל למ"ה יום נמצא גומר את כל המזלות לחמש מאות וארבעים יום. ופעמים שעושה במזל חמשים יום ופעמים ששים יום ופעמים שעושה במזל ששה חדשים. כוכב הנוגה מהלכת את המזל לכ"ה יום נמצאת גומרת את כל המזלות לשלש מאות יום, פעמים שהיא מקדמת ופעמים שהיא מאחרת. כוכב חמה אינו מתרחק מן החמה אלא מדת מזל אחד בין לפניו ובין לאחריו ויש אומר שני מזלות. חמה ולבנה

---

(2) הגלגל מחולק בש"ס מעלות כל מזל שלשים מעלות, עי' רמב"ם קדוש החדש פי"א ז'. (3) עי' פסחים צ"ד: (4) קנה של מאזנים עי' ערוך ע' טרטן ב'. (5) היינו שעות גדולות, כל שעה אחד מי"ב חלקי היום מעל"ע. (6) ג"כ שעות גדולות, ולא תאיר אורה עד כ"ט יום ומחצה ותשצ"ג חלקים מתתר"ף בשעה.

הילוכן קבוע אבל חמשה כוכבים אלו אין הילוכן קבוע בחמה ולבנה, אלא פעמים שהן מהלכין הילוך גדול והן מקדימין את הילוכן, ופעמים שהן מהלכין הילוך קטן ומאחרין את הילוכן, פעמים שהן רצין לפניהם ופעמים שהן חחרין לאחוריהן, ופעמים שהן נראין עומדין במקומן ואינן מהלכין לא לפניהם ולא לאחריהן. ואע"פ שהחמה ולבנה הילוכן קבוע, לא כשבילי חמה שבילי לבנה, שבילי חמה קבועין ושבילי לבנה אין קבועין, אלא פעמים שהיא מהלכת את המזל בקצרה ופעמים שהיא מהלכת אותן בארוכה, הא כיצד פעמים שהיא מצפנת (הולכת לצפון) את הילוכה הרי בארוכה, ופעמים שהוא מדרמת (הולכת לדרום) את הילוכה הרי בקצרה. ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר, עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו (תהלים קי"ד י"ט).

ט') וזה הוא סדר מהלכן: לא כביתו של זה וגו' ביתו של שבתי גדי ודלי, ביתו של צדק קשת ודגים,* ביתו של מאדים טלה ועקרב, ביתו של נוגה שור ומאזנים, ביתו של כוכב תאומים ובתולה, ביתו של חמה ארי, ביתה של לבנה סרטן. נמצאת אומר חמשה מהן זכרים שנים מהן נקבות, ואלו הן: חמה וכוכב שבתי וצדק ומאדים אלו זכרים, נוגה ולבנה אלו הנקבות. אבל י"ב מזלות אינן בן אלא ששה מהן זכרים וששה מהן נקבות ואלו הן הזכרים טלה תאומים ארי מאזנים קשת דלי, ואלו הן הנקבות שור סרטן בתולה עקרב גדי דגים. חכמי הגוים אומרים שכוכב בזמן שהוא עם הזכר זכר ובזמן שהוא עם הנקבה נקבה.

י') כיצד סדר בריאתן, חכמי הגוים אומרים תחלת בריאת המאורות חמה נברא בארי ט"ו חלק, ולבנה בסרטן ט"ו חלק, לדבריהם בחמשה עשר באב נבראו המאורות, נמצא חדושה של לבנה של תחילת בריאת המאורות שני ימים ורביע, ומהלכה של חמה שני חלק ורביע. שבתי בגדי ט"ו חלק, נמצא רחוק מן החמה ק"נ חלק, נמצא סטירינגמוס שלו אחר מ"ה יום, כשהחמה מגיע לתחלת מאזנים. צדק בקשת ט"ו חלק רחוק מן החמה ק"ב חלק, עבר סטירינגמוס שלו. מאדים בעקרב ט"ו חלק, רחוק צ' חלק. נוגה במאזנים ג' חלק רחוקה מ"ח חלק. כוכב בבתולה ז' חלק רחוק כ"ב חלק. אלו כדברי חכמי מצרים, והכלדיים הבבליים אומרים חמה נבראת בטלה בחלק ראשון, שבתי בגדי בחלק ראשון, נמצא רחוק צ' חלק, נמצא סטירינגמוס שלו אחר כ' יום. ומהו סטירינגמוס שלו שהוא מעכב את הילוכו ואינו מהלך לא לפניו ולא לאחריו, ומפני שאפשר לו שיעמוד הוא סובב את רוחב המזל ו' ימים. צדק בתחלת קשת רחוק מן החמה ק"ב חלק וכשיגיע החמה לעשרים חלק בארי הוא עושה סטירינגמוס שלו. מאדים בעקרב בחלק אחד רחוק ק"נ חלק. נוגה בשור בחלק ראשון רחוק ל' חלק. כוכב בתאומים בחלק ראשון נמצא רחוק ס' חלק. אבל חכמי ישראל הסכימו לדברי הכלדיים ואמרו תחילת בריאת המאורות חמה ולבנה שניהם נבראו בתחלת טלה בחלק הראשון תחלת ליל יום הרביעי, וחלק האמור כאן אחד משלשים במזל. נמצא אתה אומר לא ביתו של זה ביתו של זה, חוץ מן הכלדיים שהם אומרים חמה ומאדים שותפין בטלה והוא נקרא ביתו של מאדים וביתו של חמה.

י"א) י"ב מזלות עשויין ד' טריגונין (משולשין או קרנות), טריגון מזרחי, טריגון דרומי, טריגון מערבי, טריגון צפוני. ואלו הן: טלה ארי קשת, אש, שלשה מזלות אלו זכרים והוא טריגון מזרחי. שור בתולה גדי, עפר, שלשה מזלות אלו נקבות וזה הוא טריגון דרומי. תאומים מאזנים דלי, רוח, שלשה מזלות אלו זכרים וזהו הוא טריגון מערבי. סרטן עקרב דגים, מים, שלשה מזלות אלו נקבות וזה הוא טריגון צפוני. חמה וצדק שניהם שותפים בטריגון מזרחי, הנולדים ביום של חמה והנולדים בלילה של צדק. נוגה ולבנה שניהם שותפים בטריגון דרומי, הנולדים ביום של נוגה והנולדים בלילה של לבנה. שבתי וכוכב שניהם שותפים בטריגון מערבי, היום של שבתי והלילה של כוכב. נוגה ומאדים שניהם שותפים בטריגון צפוני, היום של נוגה והלילה של מאדים, נמצאת הנוגה חולקת בשני טריגון ביום, בטריגון דרומי ביום ובטריגון צפוני ביום.

י"ב) וכיצד סדר מעונתן של שני המאורות חמה ולבנה וחמשה כוכבים? חכמי הגוים אומרים הרקיע הוא החלוק לשבע מעלות, זו למעלה מזו וזו למעלה מזו, והן שבעה מעונות של שבעה כוכבים אלו, וזהו סדרן: מעלה ראשונה הסמוכה לארץ היא המעלה התחתונה שבכולן, היא מעונה של לבנה ובה הלבנה הסובבת את הרקיע גבוהה מן הארץ תש"ל חבלים בחבל השמים, כל חבל יש לו ק"נ חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולן אחד עשר ריבוא ושלשת אלפים תת"פ בחבל הארץ. מעלה שניה היא מעונה של כוכב, גבוהה מן מעונה של לבנה שנ"ג חבל בחבל השמים, כל חבל ישנו קס"א בחבל הארץ, נמצאו כולן חמשה ריבוא וששת אלפים תתל"ג בחבל הארץ. מעלה שלישית היא מעונה של נוגה, ובה היא סובבת את הרקיע, גבוהה מן מעונה של כוכב נ"ח חבלים בחבל השמים, כל חבל ישנו מ"ד חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולם שני אלפים תקנ"ב בחבל הארץ. מעלה רביעית היא אמצעית של כולם היא מעונה של חמה, ובה החמה רץ וסובב את הרקיע לשנים עשר חדש, גבוהה מן מעונה של נוגה שי"ח חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו ק"ל חבל בחבל הארץ, נמצאו כולן ארבעה ריבוא ואלף ש"מ בחבל הארץ. מעלה חמישית היא מעונה של מאדים, ובה מאדים רץ וסובב את הרקיע גבוהה מן מעונה של חמה ל' חבלים בחבל השמים, כל חבל ישנו קי"ט חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולן שלשת אלפים תק"ע בחבל הארץ. מעלה ששית היא מעונה של צדק, גבוהה מן מעונה של מאדים תרי"ב חבלים בחבל

השמים, כל חבל יש בו קי״ב חבל בחבל הארץ, נמצאו כולן ששה ריבוא ושמונת אלפים תקמ״ד. מעלה שביעית היא העליונה שבכולן, והיא מעונה של שבתי ובה שבתי מהלך וסובב את הרקיע לשלשים שנה גבוהה מן מעונה של צדק תק״י חבל בחבל השמים, כל חבל ישנו מאתים ושלשים חבל בחבל הארץ, נמצאו כולן י״א ריבוא ושבעת אלפים ושלש מאות חבל בחבל הארץ. שתמצא אומר מן מעונה של לבנה ועד מעונה של שבתי רום אלף שמונה מאות שמונים ואחד חבל בחבל השמים, שהן עשרים ושמונה ריבוא ושבעת אלפים וחמש מאות ושמונים ושבעה חבל בחבל הארץ. כל חבל הארץ נ׳ אמה, מ׳ חבל מיל אחד, שהן שני אלפים אמה (7). נמצאו כולן שבעת אלפים קפ״ט מיל ומחצה ואחד משמונה במיל ואחד מעשרים במיל ואחד מארבעים במיל, שהן הילוך קע״ט יום ומחצה, וזה הוא עוביו של רקיע. אבל חללו של עולם מן הארץ ועד לרקיע תש״ל חבלים בחבל השמים, כל חבל ישנו קנ״ו חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולן י״א ריבוא ושלשת אלפים ושמונה מאות ושמונה חבלים בחבל הארץ שהן שני אלפים תתמ״ז מיל, שהן הילוך שבעים ואחד יום ושבעה מיל (8). אלו דברי חכמי הגוים, אבל חכמי ישראל אומרים חלל שבין הארץ לבין הרקיע מהלך חמש מאות שנה ועביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה, ודברי אלו ואלו נאמרים באמונה.

י״ג) וזה סדר גבולן של חמשה כוכבים אלו: שבתי צדק מאדים נוגה וכוכב. [טלה] צדק ו׳ חלק, נוגה ו׳ חלק, כוכב ח׳ חלק, מאדים ה׳ חלק, שבתי ה׳ חלק, הרי ל׳ חלק לטלה. [שור] נוגה ח׳ חלק, כוכב ו׳ חלק, צדק ה׳ חלק, שבתי ח׳ חלק, מאדים נ׳ חלק, הרי ל׳ חלק של שור. [תאומים] כוכב ו׳ חלק, צדק ו׳ חלק, נוגה ה׳ חלק, מאדים ז׳ חלק, שבתי ו׳ חלק, הרי ל׳ חלק של תאומים. [סרטן] מאדים ז׳ חלק, נוגה ו׳ חלק, כוכב ו׳ חלק, צדק ז׳ חלק, שבתי ד׳ חלק, הרי ל׳ חלק של סרטן. [ארי] צדק ו׳ חלק, נוגה ה׳ חלק, שבתי ז׳ חלק, כוכב ו׳ חלק, מאדים ו׳ חלק, הרי ל׳ חלק של ארי. [בתולה] כוכב ז׳ חלק, נוגה י׳ חלק, צדק ד׳ חלק, מאדים ז׳ חלק, שבתי ב׳ חלק, הרי ל׳ חלק של בתולה. [מאזנים] שבתי ו׳ חלק, כוכב ח׳ חלק, צדק ז׳ חלק, נוגה ז׳ חלק, מאדים ב׳ חלק, הרי ל׳ חלק של מאזנים. [עקרב] מאדים ז׳ חלק, נוגה ד׳ חלק, כוכב ח׳ חלק, צדק ה׳ חלק, שבתי ו׳ חלק, הרי ל׳ חלק של עקרב. [קשת] צדק י״ב חלק, נוגה ה׳ חלק, כוכב ד׳ חלק, שבתי ה׳ חלק, מאדים ד׳ חלק, הרי ל׳ חלק של קשת. [גדי] כוכב ז׳ חלק, צדק ז׳ חלק, נוגה ח׳ חלק, שבתי ד׳ חלק, מאדים ד׳ חלק, הרי ל׳ חלק לגדי. [דלי] כוכב ז׳ חלק, נוגה ו׳ חלק, צדק ז׳ חלק, מאדים ה׳ חלק, שבתי ה׳ חלק, הרי ל׳ חלק של דלי. [דגים] נוגה י״ב חלק, צדק ד׳ חלק, כוכב ג׳ חלק, מאדים ט׳ חלק, שבתי ב׳ חלק, הרי ל׳ חלק לדגים.

זהו סדר גבולן בשנים עשר מזלות. ושתדע כמה חלק גבול כל אחד ואחד נוטל בי״ב מזלות, הרי אתה מתחיל משבתי תחלה אח״כ צדק מאדים נוגה וכוכב. [שבתי] טלה ה׳ חלק, שור ה׳ חלק, תאומים ו׳ חלק, סרטן ד׳ חלק, ארי ז׳ חלק, בתולה ב׳ חלק, מאזנים ו׳ חלק, עקרב ו׳ חלק, קשת ה׳ חלק, גדי ד׳ חלק, דלי ה׳ חלק, דגים ב׳ חלק. נמצאו כל גבולי שבתי חמשים ושבעה חלק בי״ב מזלות. [צדק] טלה ו׳ חלק, שור ה׳ חלק, תאומים ו׳ חלק, סרטן ז׳ חלק, ארי ו׳ חלק, בתולה ד׳ חלק, מאזנים ז׳ חלק, עקרב ה׳ חלק, קשת י״ב חלק, גדי ז׳ חלק, דלי ז׳ חלק, דגים ד׳ חלק. נמצאו כל גבולי צדק ע״ו חלק בי״ב מזלות. [מאדים] טלה ה׳ חלק, שור נ׳ חלק, תאומים ז׳ חלק, סרטן ז׳ חלק, ארי ו׳ חלק, בתולה ז׳ חלק, מאזנים ב׳ חלק, עקרב ז׳ חלק, קשת ד׳ חלק, גדי ד׳ חלק, דלי ה׳ חלק, דגים ט׳ חלק, נמצאו כל גבולי מאדים ס״ו חלק בי״ב מזלות. [נוגה] טלה ו׳ חלק, שור ח׳ חלק, תאומים ה׳ חלק, סרטן ו׳ חלק, ארי ה׳ חלק, בתולה י׳ חלק, מאזנים ז׳ חלק, עקרב ד׳ חלק, קשת ה׳ חלק, גדי ח׳ חלק, דלי ו׳ חלק, דגים י״ב חלק, נמצאו כל גבולי נוגה פ״ב חלק בי״ב מזלות. [כוכב] טלה ח׳ חלק, שור ו׳ חלק, תאומים ו׳ חלק, סרטן ו׳ חלק, ארי ו׳ חלק, בתולה ז׳ חלק, מאזנים ח׳ חלק, עקרב ח׳ חלק, קשת ד׳ חלק, גדי ז׳ חלק, דלי ז׳ חלק, דגים ג׳ חלק. נמצאו כל גבולי כוכב ע״ו חלק בי״ב מזלות.

וכל יגיעה הזו למה, אלא ללמד שכשם שהם שמחים בבתיהן כך הם שמחים בגבולן, וליתן סימן לשני חייו של אדם, שכל כוכב שימצא בעל המזל שהוא בית חייו של אדם והוא מוטב לנוח, כמספר גבוליו של כוכב כך מספר שני חייו של אדם. כיצד? בשעה שהולד יוצא לאויר העולם מזל הצומח העולה מן המזרח הוא בית חייו. אם היה ביתו של שבתי מזל הצומח העולה מספר שני חייו נ״ז, ואם היה ביתו של צדק מזל הצומח מספר שני חייו ע״ו, ואם היה ביתו של מאדים מזל הצומח מספר שני חייו ס״ו, ואם היה ביתה של נוגה מזל הצומח מספר שני חייו פ״ב, ואם היה ביתו של כוכב מזל הצומח מספר שני חייו ע״ו. ובלבד שיהיו מטיבים לנוח, ואיכן הן מטיבין לנוח? כל אחד ואחד בביתו בכל מזל. ואם יחולו על אחד מארבעת פרקים אלו שהן מזל הצומח ומזל הרום ומזל הטובל ומזל התחום בבית חלק היפה או בבית גורל היפה.

י״ד) ולא מקום גבהו של זה גבהו של זה. וזה סדר גובהן ושפילתן: חמה גבהו טלה ושפילתו מאזנים, שבתי גבהו מאזנים ושפילתו טלה, צדק גבהו סרטן

(7) אין מודדין אלא בחבל של חמשים אמה, עירובין נ״ז: (8) אם נחשוב מהלך אדם בכל יום עשר פרסאות שהן מ׳ מיל.

ושפי תו גדי, מאדים גבהו גדי ושפילתו סרטן, נוגה גבהו דגים ושפילתו בתולה, כוכב גבהו בתולה ושפילתו דגים, לבנה גבהו שור ושפילתו עקרב. נמצאת אומר ארבעה מזלות אלו שהתקופה יושבת בהן הן מקום גבהן ושפילתן של ארבעה כוכבים הללו חמה ושבתי צדק ומאדים, ואלו הן טלה ומאזנים סרטן וגדי. בתולה ודגים הן מקום גובהן ושפילתן של כוכב ונוגה. שור ועקרב ללבנה. וזה הוא סדר סימנן שלא תתעה, מקום גבהות שלהן למקום שפלות שלהן אתה נותן דיאמטרין שלהן שהן ששה מזלות ויורד למזל שביעי, נמצאת אומר מקום גבהו של זה שפילתו של זה, מקום שפילתו של זה גבהו של זה. ולא בשני מזלות בלבד גבהן ושפילתן, אלא כל י״ב מזלות יש להן שותפות בגבהן ובשפילתן של כל אחד ואחד מהן. כיצד, מזל אחד שלשים חלק נמצאו י״ב מזלות שלש מאות וששים חלק, ואתה נותן מהן לגובה שפילתן תשעים חלק, שפל שפילתן תשעים חלק, שפל גבהן תשעים חלק, גובה גבהן תשעים חלק, שהוא רום רומן, וזו היא מלאכתן.

וזה הוא סדרן: חמה מעשרים חלק בטלה עד שהוא גומר י״ט חלק בסרטן שהן תשעים חלק זה הוא גובה שפילתו, מעשרים חלק בסרטן ועד י״ט חלק במאזנים שהן תשעים חלק זה הוא שפל שפילתו, מעשרים חלק במאזנים ועד י״ט חלק בגדי שהן תשעים חלק זה הוא שפל גבהו, מעשרים חלק בגדי עד י״ט חלק בטלה תשעים חלק זה הוא רום רומו של חמה. שבתי מעשרים ואחד חלק במאזנים ועד עשרים בגדי תשעים חלק זה הוא גובה שפילתו, מכ״א חלק בגדי ועד עשרים חלק בטלה שהן תשעים חלק זה הוא שפל שפילתו, מכ״א חלק בטלה ועד עשרים חלק בסרטן זה הוא שפל גבהו, מכ״א חלק בסרטן עד שהוא גומר עשרים חלק במאזנים זה הוא רום רומו של שבתי. צדק מט״ז חלק בסרטן ועד ט״ו חלק במאזנים תשעים חלק זה הוא גובה שפילתו, מט״ז חלק במאזנים ועד ט״ו חלק בגדי זה הוא שפל שפילתו, מט״ז חלק בגדי ועד ט״ו חלק בטלה תשעים חלק זה הוא שפל גבהו, (עי׳ ברייתא דשמואל שם) מט״ז חלק בטלה ועד ט״ו חלק בסרטן שהן תשעים חלק זה הוא רום רומו של צדק. מאדים מכ״ט חלקים בגדי ועד כ״ח חלק בטלה תשעים חלקים זה הוא גובה שפילתו, מכ״ט חלקים בטלה ועד כ״ח חלק בסרטן שהן תשעים חלקים זה הוא שפל שפילתו. מכ״ט חלק בסרטן ועד כ״ח חלקים במאזנים שהן תשעים חלקים זה הוא שפל גבהו, מכ״ט חלק במאזנים ועד כ״ח חלק בגדי זה הוא רום רומו של מאדים. נוגה מכ״ח חלקים בדגים ועד כ״ז חלק בתאומים שהן תשעים חלק זה הוא גובה שפילתו, מכ״ח חלק בתאומים ועד כ״ז חלק בבתולה שהן תשעים חלק זה הוא שפל שפילתו. מכ״ח חלק בבתולה ועד כ״ז חלק מקשת שהן תשעים חלק זה הוא שפל גבהו, מכ״ח חלק בקשת עד כ״ז חלק בדגים שהן תשעים חלק זה הוא רום רומו של נוגה. כוכב מט״ז חלק בבתולה ועד ט״ו חלק בקשת שהן תשעים חלק, זה הוא גובה שפילתו, מט״ז חלק בקשת ועד ט״ו חלק בדגים שהם תשעים חלק זה הוא שפל שפילתו, מט״ז חלק בדגים ועד ט״ו חלק בתאומים שהן תשעים חלק זה הוא שפל גבהו. מט״ז חלק בתאומים ועד ט״ו חלק בבתולה שהן תשעים חלקים זה הוא רום רומו של כוכב לבנה מארבעה חלק בשור עד ג׳ חלק באריה שהם תשעים חלק זה הוא גובה שפילתו, מד׳ באריה ועד ג׳ חלק בעקרב שהן תשעים חלק זה הוא שפל שפילתו, מד׳ חלק בעקרב ועד ג׳ חלק בדלי שהן תשעים חלק זה הוא שפל גבהו, מד׳ חלק בדלי עד ג׳ חלק בשור שהן תשעים חלק זה הוא רום רומה של לבנה. גובה ראש התלי מארבעה חלק בתאומים ועד ג׳ חלק בקשת זה הוא שפל שפילתו, וכשהוא גומר ג׳ חלק בתאומים זה הוא גובה גבהו של ראש התלי. גובה זנב התלי בארבעה חלקים בקשת, וכשגומר ארבעה חלקים בתאומים זה הוא שפל שפילתו, וכשהוא גומר ג׳ חלקים בקשת זה הוא גובה גבהו של זנב התלי.

ט״ו) שבתי ממונה על העניות ועל המסכנות ועל הדוויה ועל החריבה ועל חולי ומכה הטמונה בגוף ועל המיתה. צדק ממונה על החיים ועל השלום ועל הטובה ועל השלוה ועל ההשקט ועל התורה ועל השמחה ועל העליזה ועל העושר ועל הכבוד ועל השררה. מאדים ממונה על הדם ועל החרב ועל הרשע ועל הקטטה ועל המריבות ועל החבורות ועל הפצעים ועל המלחמות ועל השנאה וקנאה ואיבה ותחרות ועל המכות ועל הברזל (מיתה ע״י ברזל) ועל האש ועל המים ועל המפולת. נוגה ממונה על החן והחסד והאהבה ועל התאוה ועל החמדה ועל פרייה ועל ולדי אדם ועל ולדי בהמה ועל פירות הארץ ועל פירות האילן. כוכב ממונה על החכמה ועל השכל ועל הבינה ועל הדעת ועל המדע לפתח כל פיתוח ולחשוב כל מחשבות בכל מלאכת אומנות, ועל הכתב ועל כל לשון. חמה ממונה על המאור ועל החשך להבדיל בין היום ובין הלילה למנות בו ימים וחדשים ולעשות בו כל מלאכה לפעול בו כל פעולה ולהלוך בו כל הילוך וליגלות בו כל גלות מעיר לעיר וממדינה למדינה. לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ, וערב הוא לעולם לרעה ולטובה, ואע״פ שהן ממונים על הרעה ועל הטובה אין להם רשות לא להטיב ולא להרע מדעת עצמן אלא הכל בקריאה הכל בצווי הכל במאמר יוצר הכל, וכן הוא אומר אל תיראו מהם כי לא ירעו וגם היטיב אין אותם (ירמיה י׳ ה׳). ומנין שהכל בקריאה שנאמר ויקרא רעב על הארץ (תהלים ק״ה ט״ז), ונאמר כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה וגו׳ (ירמיה א׳ ט״ו). ומדת

הטובה בקריאה מנין שנאמר וקראתי אל הדגן והרביתי אותו ולא אתן וגו׳ (יחזקאל ל״ו כ״ט), תאמר קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ישעיה מ׳ ג׳) הא למדת שאין להם רשות לא להיטיב ולא להרע מדעת עצמן אלא א״כ ניתן להם רשות מלפני אדון הכל. ואף ישראל לא היו צריכין לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה שנאמר וה׳ הולך לפניהם יומם וגו׳ ולא ימיש עמוד הענן יומם וגו׳ (שמות י״ג). ואף לעולם הבא אין ישראל צריכין לאור החמה ולא לאור הלבנה לא ביום ולא בלילה שנאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך וגו׳ לא יבא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה׳ יהיה לך לאור עולם וגו׳ (ישעיה ס׳ י״ט).

מחנות: ע׳ מטטרון

מטטרון: מלאך ושר הפנים ברקיע, הוא מלשון יונית ורומית Metator שהוראתו מורה דרך, ומרומז בפסוק הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך (שמות כ״ג כ׳) ודרשו חז״ל זה מטטרון (סנהדרין ל״ח:) והוא בדרך השאלה שנדמה הקב״ה למלך אשר ישמש אותו שליחו ובא כחו (אמבאסאדאר). וגם במדרשים נראה אותו כמו שליח ומורה דרך לבני אדם ברקיע השמים, כי הוא חנוך (ע״ע) בן ירד שעלה לשמים בחייו, והיה מראה למשה רבנו כל החיכלות, וכן לר׳ ישמעאל כהן גדול, ע״ע היכלות. מטטרון הודיע לר״י כמה רוחות מנשבות מתחת כנפי הכרובים, וכמה מרכבות יש להקב״ה, ושמות המלאכים ואופנים ושרפים, וארבעה השרים הגדולים הנקראים „עירין". ואדות כסא הדין שהקב״ה יושב עליו גם סדר „מחנות" שיש להקב״ה ברום ערבות רקיע, והראה לר״י נשמתן של צדיקים ונשמתן של רשעים והוא כעין מדרש גיהנם ומדרש משיח (ע״ע).

חנוך הוא מטטרון

[בית המדרש חדר ה׳ 170]

ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים. אמר רבי ישמעאל כשעליתי למרום להסתכל בצפיית המרכבה הייתי נכנס בששה היכלות חדר בתוך חדר, וכיון שהגעתי בפתח היכל שביעי ועמדתי בתפלה לפני הקב״ה ונשאתי עיני כלפי מעלה ואמרתי רבש״ע בבקשה מלפניך שתגרום לי בשעה הזאת זכות אהרן בן עמרם אוהב שלום ורודף שלום שקבל כתר כהונה מלפני כבודך בהר סיני שלא ישלטו בי קפציא״ל השר ומלאכי זעמו ואל ישלוט מן השמים, מיד זימן לי מטטרון עבדו מלאך שר הפנים ופרח בכנפיו ויצא כנגדי בשמחה רבה להצילני מידם, ותפשני בידו לעיניהם ואמר לי בואך לשלום שנרצית לפני מלך רם ונשא להסתכל במראות המרכבה. באותה שעה נכנסתי להיכל הרביעי והדריכני למראה שכינה והציגני לפני כסא הכבוד להסתכל במרכבה, וכשראוני שרי המרכבה ושרפי להבה ונתנו עיניהם בי נזדעזעתי ונרתעתי ונפלתי ממעמדי ונרדמתי מפני זוהר ראות עיניהם וזיו מראה פניהם ופרחה נשמתי, עד שנגער בהם הקב״ה ואמר להם: משרתיי כרוביי ואופניי כסו עיניכם מלפני ושמעו אל אוהבי חביבי וכבודי שלא ירתע ולא יזדעזע, מיד בא מטטרון שר הפנים והחזיר לי נשמתי והציגני על רגלי. ועדיין לא היה לי כח לומר שירה לפני כסא הכבוד של מלך הכבוד אדיר על כל המלכים רוזן על כל הרוזנים עד שכלתה שעה, לאחר שעה פתח לי הקב״ה שערי בינה שערי חכמה שערי שלום שערי כח שערי גבורה שערי דבור שערי שירה שערי קדושה שערי נעימה, והאיר את עיני ואת לבי באמרי תהלה ושבח ורינה ותודה חמרה פאר ונאוה הילול ועוז. וכשפתחתי פי ושבחתי שירה לפני הכסא, חיות הקדש מתחת כסא של מלך הכבוד ולמעלה מן הכסא עונין אחרי ואומרים קדוש קדוש וברוך כבוד ה׳ ממקומו.

אמר רבי ישמעאל באותה שעה היו נערי המרכבה ואופני להבה ושרפי אש אוכלה באין ושואלין מאיזה עם הוא, מאיזה שבט הוא, מה טיבו של זה, משיבם מטטרון ואומר להם מעם ישראל מובחר מהקב״ה להיות לו לעם, משבט לוי הוא מרום לשמו, מזרע אהרן הוא שבחר לו למשרת שקשר לו הקב״ה בעצמו כתר כהונה בסיני, מיד פתחו ואמרו בודאי ראוי זה להסתכל במרכבה דכתיב אשרי העם שככה לו. אר״י באותה שעה שאלתי את מטטרון מלאך שר הפנים אמרתי לו מה שמך, אמר לי שבעים שמות יש לי כנגד שבעים לשונות שבעולם וכולם על שם של מלך מלכי המלכים, אבל מלכי קורא אותי נער. אר״י אמרתי למטטרון מפני מה אתה נקרא בשם קונך בשבעים שמות ואתה גדול מכל השרים וגבוה מכל המלאכים וחביב מכל המשרתים ונכבד מכל הצבאים ורב מכל האדירים במלוכה ובגדולה ובכבוד, ומפני מה קורין אותך בשמי מרומים נער? השיב ואמר לי מפני שאני חנוך בן ירד, כשחטא דור המבול ואמר לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא חפצנו העלני הקב״ה מביניהם להיות לעד עליהם בשמי מרום לכל באי העולם שלא יאמרו רחמן אכזר הוא, מה חטאו כל אותן האוכלסין, ואם הם חטאו, נשיהם בניהם ובנותיהם סוסיהם פרדיהם מקניהם וכל קנינם וכל עופות שבעולם שאבדן הקב״ה עמהם בימי דור המבול מה חטאו שנאספו עמהם? לפיכך העלני בחייהם לעיניהם בשמי מרום להיות עד עליהם לעוה״ב וזיווגני הקב״ה במרום לשר ולנגיד בין מלאכי השרת.

עוזא ועזאל היו עלי בשמי מרומים ממלאכי השרת ואמרו לפני הקב״ה רבש״ע לא יפה אמרו הראשונים לפניך לא תברא אדם עוד (1), משיב הקב״ה

---

(1) רמז על המלאכים שקטרגו בבריאת האדם ואמרו מה אנוש כי תזכרנו, ועי׳ ילקוט ראובני כ״ג ע״ד בשם חכם הרזים.

ואומר להם אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט, וכיון שראו אותי אמרו לפניו רבש"ע מה טיבו של זה שעלה למרום מרומים, לא מבניהם הללו שנאבדו בימי המבול? עוד משיב הקב"ה ואמר להם מה טיבכם שאתם נכנסים לדבר [סרה] באשר חפצתי בו יותר מכולכם להיות לשר ולנגיד עליכם בשמי מרום, מיד עמדו כולם ויצאו לקראתי והשתחוו לפני ואמרו לי אשריך ואשרי הוריך שרצה בהם קונך, ומתוך שאני קטן בתוכם ונער ביניהם בימים ובחדשים ובשנים לפיכך קורין אותי נער. אר"י א"ל מטטרון שר הפנים (2) מיום שגרש הקב"ה לאדם הראשון מג"ע היתה שכינה שרויה על כרוב תחת עץ החיים ומלאכי השרת היו מקפצין ובאין ויורדין כתות כתות מן השמים לשוט בכל העולם כלו ואדם הראשון ודורו יושבין על פתח ג"ע להסתכל בדמות תוארו של זיו השכינה, לפי שזיו השכינה היה מהלך מסוף העולם ועד סופו על שס"ה אלפים בגלגל חמה, שכל המסתכל בזיו אותה השכינה אין זבובים ויתושין שורין בו ואינו חולה ואין כל מזיקין יכולין להזיק אותו, ולא עוד אלא מלאכים אין שולטין בו, והקב"ה היה הולך ושם מגן לעדן ומעדן לגן ומן גן לרקיע ומרקיע לגן עדן, והכל מסתכלין בזיו דמות שכינתו ואינן נזוקין, עד שבאו בני דורו של אנוש והיו הולכין מסוף העולם ועד סופו ומביאין כל אחד ואחד כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות כהרי הרים וגבעות גבעות ועושים אותם ע"ז בעולם כשיעור אלף פרסאות ומורידין חמה ולבנה וכוכבים ומזלות לעמוד לפניהם מימינם ומשמאלם לשמש בהם כדרך שהיו משמשין להקב"ה, שנאמר כל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו, והיאך היה בהם כח שהיו מורידין אותם ומשתמשין בהם? עזא ועזאל היו מלמדין להם כשפים שהיו מורידין אותן ומשתמשין, שאלמלי כן לא היו יכולין להם להורידן. באותה שעה קראו מלאכי השרת קטיגור לפני הקב"ה ואמרו לפניו רבש"ע מה לך אצל בני אדם מה אנוש כי תזכרנו, מה אדם לא נאמר אלא מה אנוש שהוא ראש לע"ז, מפני מה הנחת את שמי שמים העליונים מלא כבוד שלך וכסא רם ונשא שבמרום ערבות והלכת אצל בני אדם שעובדין ע"ז שהשוו אותך בע"ז, עכשיו אתה בארץ וע"ז בארץ מה טיבך בין דיירי הארץ עובדי ע"ז. סילק הקב"ה שכינה מן הארץ מביניהם, באותה שעה באו מלאכי השרת מגדודי צבאות וחיילי ערבות ואלף ריבוא צבאות ונטלו את החצוצרות ותפשו בידם את השופרות והקיפו את השכינה בשירים ובשירות לשמי מרום שנאמר עלה אלהים בתרועה ה' בקול שופר.

אמר ר"י אמר לי מטטרון מלאך שר הפנים, כשבקש להעלות אותי במרום בתחלה שגר לי ענפיאל השר ונטלני מביניהם לעיניהם והדריכני בכבוד גדול על רכב אש וסוסי אש ומשרתי כבוד והעלני עד השכינה לשמי מרום, וכיון שהגעתי לשמי מרום, היו חיות הקדש ואופנים שרפים וכרובים וגלגלי המרכבה ומשרתי אש אוכלה המריחין את ריחי ברחוק ששים וחמשה אלפים ושלש מאות פרסה, ואמרו מה ריח ילוד אשה ומה טעם טיפת לבן שהוא עולה בשמי מרום וישמש בין חוצבי שלהבת? משיב הקב"ה ואמר להם משרתי צבאי וכרובי ואופני ושרפי אל ירע לבבכם בדבר זה שכל בני האדם כפרו בי ובמלכותי הגדולה והלכו ועבדו ע"ז וסילקתי שכינה מביניהם ועליתי למרום, וזה שנטלתי מביניהם מובחר שבכולם הוא וזה שקול כנגד כולם באמונה ובצדקה ובכשרון מעש וזה שנטלתי שכרי בעולמי תחת השמים (3). אר"י אמר לי מטטרון שר הפנים כשלקחוני מן בני דור המבול העלוני בכנפי רוח שכינה לרקיע העליון והכניסוני בתוך פלטורין גדולים שבמרום ערבות רקיע ששם כסא הכבוד שכינה ומרכבה ושם גדודים של אש וחיילים של זעף ושנאנים של אף וכרובים של לפיד ואופנים של גחל ומשרתים של להב וחשמלים של בזק ושרפים של ברק, והעמידוני לשמש בכל יום ויום את כסא הכבוד. אר"י א"ל מטטרון מלאך שר הפנים קודם שהעמידוני לשמש את כסא הכבוד פתח לי הקב"ה אלף ושלש מאות אלפים שערי חכמה ושלש מאות אלפים שערי בינה ושמ"א שערי ערמה ושמ"א שערי חיים ושמ"א שערי שלום ושמ"א שערי שכינה ושמ"א שערי גבורה וחיל ושמ"א שערי כח ושמ"א שערי חן וחסד ושמ"א שערי אהבה ושמ"א שערי חמדה ושמ"א שערי ענוה ושמ"א שערי יראת חטא. באותה שעה הוסיף לי הקב"ה חכמה על חכמה בינה על בינה ערמה על ערמה דעת על דעת רחמים על רחמים תורה על תורה אהבה על אהבה חסד על חסד חמדה על חמדה ענוה על ענוה גבורה על גבורה כח על כח חיל על חיל זוהר על זוהר יופי על יופי תואר על תואר, ונתכבדתי ונתפארתי בכל מדות טובות ומשובחות הללו יותר מן כל בני מרומים. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ אחר כל המדות הניח הקב"ה ידו עלי וברכני שלש מאות אלף וששים וחמשת אלפים ברכות, ורוממתי והגבהתי כשיעור ארכו ורחבו של עולם והעלו לי שבעים ושתים כנפים, ל"ו כנפים מצד אחד ול"ו כנפים מצד אחד, וכל כנף וכנף כמלוא עולם, וקבע בי שלש מאות אלף וששים וחמשת אלפים עינים וכל עין ועין כמאור הגדול, ולא הניח מינין של זיו ותואר ויופי ואורות שבעולם שלא קבע בי. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ כל זאת עשה לי הקב"ה, עשה לי כסא מעין כסא הכבוד ופרש עלי פרש של זיו ושל זוהר ותואר וכבוד ויופי וחסד מעין פרש של כסא הכבוד וכל מיני זיו מאורות שבעולם קבועין בו ושמו על פתח היכל שביעי, והושיבני עליו,

(2) שם דף כ"ה ע"ג, (3) עי' ציוני דף י"ג ע"ד ילקוט ראובני כ"ד ע"א.

והכרת יצוא יצא בכל רקיע ורקיע לאמר מטטרון עבדי שמתיו לשר ולנגיד על כל שרי מלכותי ועל כל בני מרומים, חוץ משמונה שרים הנכבדים והנוראים שנקראו ה' בשמי שר עולם, וכל מלאך ומלאך שיש לו דבר לדבר לפני ילך לפניו וידבר אליו, וכל דבר ודבר שהוא מדבר בשמי אליכם תנטרון ותפעלון מפני, ששר החכמה ושר הבינה משרתין לו ללמדו חכמות עליונים ותחתונים חכמת עולם הזה וסוד עוה"ב, וגם אני מניתיו על כל גנזי היכל ערבות ועל כל אוצרות חיים שיש בשמי מרום. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ גילה לי הקב"ה כל מעין של סתרי תורה וכל רזי חכמה וכל עומקי תורה תמימה, וכל מחשבות לבבות של בריות, וכל רזי עולם וכל סתרי בראשית גלויים לפני כדרך שגלויים לפני יוצר בראשית, וציפיתי מאז להסתכל ברזי עמקה ובסוד מופלאה. קודם שיחשוב אדם אני יודע קודם שיצפין במסתרים אני רואה וקודם שיעשה אדם אני יודע ואין במרום נעלם ועמוק ממני.

אר"י אמר לי מטטרון מלאך שה"פ מתוך אהבה שאהב אותי הקב"ה יותר מכל בני מרומים עשה לי לבוש של גיאה שכל מיני מאורות קבועים בו, והעטיפני ועשה לי כתר מלכות שקבועים בו ארבעים ותשע אבני בוער באור גלגל החמה שזיוו הולך בארבע ערבות רקיע ובשבעה רקיעים ובארבע רוחות העולם, וקשרו על ראשי וקראני הוי"ה הקטן בפני כל פמליא שבמרום שנאמר כי שמי בקרבו. אר"י א"ל מטטרון מלאך שר הפנים מתוך אהבה רבה וחמלה גדולה שאהבני וחבבני הקב"ה יותר מכל בני מרומים כתב באצבעו בעט שלהבת על כתר שבראשי אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, אותיות שנבראו בהן ימים ונהרות, אותיות שנבראו בהן הרים וגבעות, אותיות שנבראו בהן כוכבים ומזלות ברקים רוח ורעמים קולות שלג ברד סופה וסערה, אותיות שנבראו בהן צרכי עולם וכל סתרי בראשית, וכל אות ואות זורחת פנים בפנים כמראה צאת השמש ולבנה וכוכבים. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ כשקשר לי הקב"ה כתר זה בראשי זעו ממני כל שרי מלכיות ברום ערבות וכל חיילי רקיע ורקיע ואפילו שרי אלים ושרי טפסרים ושרי אראלים שגדולים מכל מלאכי השרת המשמשים לפני כסא הכבוד זעין ונתרעין ממני, ואפילו סמאל הרשע ראש לכל המשטינים שהוא גדול בכל מלכיות שבמרום ירא ומזדעזע, ואפילו מלאך האש מלאך הברד מלאך הרוח מלאך הברק מלאך הזעם מלאך הרעם מלאך השלג מלאך המטר מלאך היום מלאך הלילה, מלאך הכוכבים והמזלות שמנהג את כל העולם מתוך ידיהן זייעין ונתרעין מלפני כשרואין אותי. ואלה שמותן של שרים המנהיגים את העולם: גבריאל מלאך האש, ברדיאל מלאך הברד, רוחיאל מלאך שהוא ממונה על הרוח, ברקיאל מלאך שהוא ממונה על הברקים, זעמיאל שהוא ממונה על הזעם, זקיאל שהוא ממונה על הזיקים, זועיאל שהוא ממונה על הזועות, זעפיאל שהוא ממונה על הזעף רעמיאל שהוא ממונה על הרעמים, רעשיאל שהוא ממונה על הרעש, שלגיאל שהוא ממונה על השלג, מטריאל שהוא ממונה על המטר, שמשיאל שהוא ממונה על היום, ליליאל שהוא ממונה על הלילה, גלגליאל שהוא ממונה על גלגל החמה, אופניאל שהוא ממונה על אופן לבנה, כוכביאל שהוא ממונה על הכוכבים, רהטיאל שהוא ממונה על המזלות, וכולן נופלין על פניהם כשרואין אותי ואינן יכולין להסתכל בי מפני הוד והדר זיו זוהר יופי תואר ונגה ואור כבוד שעל ראשי. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ הדר מרום כל, כיון שלקחני הקב"ה לשמש את כסא הכבוד ואת גלגלי המרכבה ואת כל צרכי השכינה, מיד נהפך לי בשרי לשלהבת וגידי לאש ועצמותי לגחלי רתמים ואור עפעפי לזוהר רקיע וגלגלי עיני ללפידי אש ושער ראשי ללהט ולהבה וכל אברי לכנפי אש בוערת וגוף קומתי לאש יוקדת, מימיני חוצבי להבות אש ומשמאלי בוער לפיד אש וסביבותי מפורחת רוח סערה וסופה וקול רעש ברעש מלפני ומלאחורי.

סדר רוחות

[בית המדרש שם 176]

אמר רבי ישמעאל אמר לי מטטרון מלאך שר הפנים במה רוחות מנשבות מתחת כנפי הכרובים: מנשבת רוח מרחפת שנאמר ורוח אלהים מרחפת, מנשבת רוח עזה שנאמר ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה, מנשבת רוח קדים שנאמר ורוח הקדים נשא את הארבה, מנשבת רוחו של ים שנאמר ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים מן הים, מנשבת רוח קנאה שנאמר ועבר עליו רוח קנאה, מנשבת רוח רעש שנאמר ואחר הרוח רעש לא ברעש ה', מנשבת רוח רעה שנאמר וסרה מעליו רוח הרעה, מנשבת רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראה שנאמר ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה', מנשבת רוח גשמים שנאמר רוח צפון תחולל גשם, מנשבת רוח ברקים שנאמר ברקים למטר עשה מוצא רוח מאוצרותיו, מנשבת רוח משכת מים שנאמר ויעבר אלהים רוח על הארץ וישכו המים, מנשבת רוח חמה ודאגה שנאמר רוח גדולה באה מעבר המדבר ויגע בארבע פינות הבית ויפול על הנערים, מנשבת רוח סערה שנאמר רוח סערה עושה דברו, והשטן עומד ביניהם. הרוחות הללו אין מנשבות אלא תחת כנפי הכרובים שנאמר וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח, ולהיכן הולכות הרוחות וכלות, מלמד שמתחת כנפי הכרובים יוצאות ונופלות בגלגל חמה שנאמר הולך אל דרום וסובב אל צפון סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח, ומגלגל חמה חוזרות ונופלות בהרים ובימים ובגבעות שנאמר כי הנה יוצר הרים

ובורא רוח, ומימים ונהרות חחרות ביישוב ומיישוב חחרות ונופלות בעיירות ובמדינות ומשם נופלות לגן ומגן נופלות לעדן שנאמר מתהלך בגן לרוח היום, ובתוך גן עדן מתערבות ונושבות מצד זה לצד זה ומתבשמים מבשמי ג"ע, וממרקחי גן עדן עד שנפרדות ומתמלאות מריח בושם טהור ומביאות ריח מרקחי ובשמי גן עדן לפני צדיקים וחסידים יורשי ג"ע ועץ החיים לעתיד לבוא, שנאמר עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו.

אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ הדר מרום כל, כמה מרכבות יש להקב"ה, יש לו מרכבות כרוב שנאמר וירכב על כרוב ויעף, יש לו מרכבות רוח שנאמר וידא על כנפי רוח, יש לו מרכבות עב קל שנאמר הנה ה' רוכב על עב קל, י"ל מרכבות עננים שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן, יל"מ מזבח שנאמר ראיתי ה' נצב על המזבח, יל"מ רבותים שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן, יל"מ אוהל מועד שנאמר וידבר ה' אליו מאהל מועד, יל"מ כפורת שנאמר וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת, יל"מ אבן ספיר שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, יל"מ נשרים שנאמר ואשא אתכם על כנפי נשרים, יל"מ תרועה שנאמר עלה אלהים בתרועה, יל"מ ערבות שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו, יל"מ עבים שנאמר השם עבים רכובו, יל"מ חיות שנאמר והחיות רצוא ושוב רצים ברשות ושבים ברשות שהשכינה על רום ראשיהם, יל"מ גלגל שנאמר ויאמר בא אל בינות לגלגל (יחזקאל י' ב'), יל"מ כרוב קל שנאמר רכב על כרוב קל, ובשעה שהוא רוכב על כרוב קל ומניח על גביו רגל אחת ועדיין לא הניח רגלו שניה סוקר שמונה עשר אלפים עולמות בסקירא אחת ומבין ורואה באוכלסין ויודע אלו ואלו עד שהניח רגלו שניה על גביו, שנאמר (סוף יחזק') שמונה עשר אלף, ומנין שהוא סוקר בכל אלו בכל יום שנאמר אלהים משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים, יש לו מרכבות אופנים שנאמר והאופנים מלאים עינים סביב, יל"מ כסא קדוש שנאמר אלהים ישב על כסא קדשו, יל"מ כס יה שנאמר כי יד על כס יה, יל"מ כסא כבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו, יל"מ כסא רם ונשא שנאמר ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא.

אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ למעלה מהן יש אחד שר גדול ונורא גבור ונכבד אלוף ונערץ ישיש ועוז, ואפפניא"ל ה' שמו שיש לו ששה עשר פנים ארבעה לכל צד וצד, ויש לו שמונת אלפים ושבע מאות וששים וארבע עינים כמנין שעות ימות השנה, שני אלפים ומאה ותשעים ואחד (4), ושש עשרה לכל צד וצד, ואותן שתי עינים שבפניו בכל אחד ואחד ברקים מבריקות ובכל אחת לפידים בוערות ואין כל בריה יכולה להסתכל בהם שכל המסתכל בהם מיד נשרף, ורום קומתו מהלך שני אלפים וחמש מאות שנה שאין כל עין בריה יכולה לראות ואין כל פה יוכל לדבר כח וגבורות עוזו אלא מלך מלכי המלכים הקב"ה בלבדו. ולמה נקרא שמו אפפניאל מפני שהוא ממונה על האופנים והם מסורים בידו והוא עומד בכל יום ויום ומשמש ומפחד ומעדן אותם ומסדר ומסלסל את מרוצתם ומקהיל את דוכנם ומעדן את דירתם ומרוה את פנתם ומדשן את מושבם, והוא משכים ומעריב עליהם לילה ויום לרבות את תפארתם ולהגדיל את גאונם ולעשותם מהירים בשבח קוניהם, והאופנים כולם מלאים עינים ומלאים כנפים, עינים כנגד כנפים, כנפים כנגד עינים ומביניהם מבהיק אור כאור נוגה ושבעים ושתים אבני ספיר קבועין על כתר שלכל אחד ואחד, זיוו הולך בארבע רוחות ערבות גלגל חמה שזיוו הולך בארבע רוחות העולם. ולמה נקרא שמו צדקאל, מפני שזיוו דומה למראה צדק, ומקיפים להם סוכות זיו, סוכות זוהר, סוכות אור ספיר וברקת מפני מראית דמות עינים.

אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ, למעלה מהן יש צד אחד מופלא ואדיר יקר גבור ועריץ אלוף ונגיד הדור ונכבד ונחמד, וכולו מלא זיו, וכולו מלא שבח ונוגה, וכולו מלא זוהר, וכולו מלא אור, וכולו מלא יופי חמדה גדולה, דמותו כמלאכים וגופו כנשרים, זיוו כברקים תוארו כלפידים ויפיו כבזקים והודו כנחלים, הדרו כחשמלים, נוגהו כאור נוגה, מראיתו כמאור הגדול, גובהו כשבעה רקיעים, ואור עפעפיו כאור שבעתים, ואבן ספיר על ראשו כמלא עולם, כזיו עצם השמים לטוהר, וגופו מלא עינים ככוכבי השמים שאין להם חקר ואין להם תכלית, וכל עין ועין ככוכב הנוגה, ויש מהן כמאור הקטן ויש מהן כמאור הגדול, מקרסוליו ועד ארכבותיו ככוכבי הברק, ומארכבותיו ועד ירכותיו ככוכבי הנוגה, ומירכותיו ועד מתניו כמאור הלבנה, וממתניו ועד צואריו כמאור החמה, ומצוארו ועד קדקד ראשו כאור לא נעדר, וכתר שעל ראשו כזיו כסא הכבוד. שיעור של כתר מהלך חמש מאות ושתי שנים, ואין מיני זיו ואין מיני זוהר ואין מיני נוגה ואין מיני מאור בעולם שאין קבועין באותו הכתר. ואותו השר שרפיאל ה' שמו, מפני שהוא ממונה על השרפים ושרפי להבה מסורים בידו והוא עומד עליהם לילה ויום ומלמד להם שירה ותהלה פאר עז גאוה לפאר למלכם בכל מיני שבח וקדושה. וכמה הם שרפים ארבעה כנגד ארבע רוחות של עולם, וכמה כנפים יש להם שש כנגד ששת ימי בראשית, וכמה פנים יש להם שש עשרה פנים ארבע לכל רוח, ושיעורם של כנפים כל כנף וכנף כמלא רקיע, שיעורם של פנים כל פנים ופנים כפני מזרח מאירים, כל אחד

---

(4) ד' פעמים ב"א וקצ"א עולה ח"א ותשס"ד, עי' היכלות פ"ב.

ואחד כזיו כסא הכבוד, שאפילו חיות הקודש ואופני הוד וכרובי הדר אין יכולין להסתכל בו, שכל המסתכל בו עיניו כהות מזיו גדול שעליו. ולמה נקרא שמם שרפים מפני שהן שורפין פנקסאות של שטן, בכל יום ויום השטן יושב עם סמאל הרשע שר של רומי ועם דמואל שר של פרס וכותב עונותיהם של ישראל על פנקסאו ונותנים אותם לשרפים להכנים אותם לפני הקב"ה לאבד ישראל מן העולם והשרפים יודעין בראיה כי הקב"ה אינו רוצה שתפול אומה זו של הקב"ה ישראל, מה עושין שרפים, בכל יום ויום נוטלין אותם מיד השטן ושורפין אותם באש יוקדת שכנגד כסא רם ונשא כדי שלא יכנסו לפני הקב"ה בשעה שהוא יושב על הדין ודן את העולם כולו כאחת. אר"י א"ל מטטרון מלאך שר הפנים, למעלה מן השרפים יש שר אחד מעולה מכל השרים מופלא מכל המשרתים דבריאל ה' שמו שהוא ממונה על גנזי ספריו והוא מוציא ומביא דלוסקות והוא פותח ונוטל את הספרים ונותן אותם לידי הקב"ה, והקב"ה נוטלם מידו ונותן אותם לפניו לידי הסופרים לקרות בב"ד הגדול שברום ערבות רקיע בפני פמליא של מעלה. ולמה נקרא שמו דבריאל מפני שבכל דבור ודבור יוצא ממנו מלאך ועומד בשירות של מלאכי השרת ואומרים שירה לפניו בשעת הגיע זמן לומר קדוש.

סדר עירין

[בית המדרש שם 180]

אמר רבי ישמעאל א"ל מטטרון מלאך שה"פ, למעלה מכל אלו יש ארבעה שרים הגדולים עירין וקדישין שמם, רמים ונכבדים נוראים ונחמדים נפלאים ואדירים, גדולים מכל בני עליונים ואין כמותן בכל שרי העליונים ואין כערכן בכל המשרתים כולם שכל אחד ואחד שקול כנגד כולם, ומחיצתן כנגד כסא הכבוד וזיו דמותן מעין זיו השכינה והן מפארין מפאר השכינה ומשבחין בשבח השכינה, ולא עוד אלא שהקב"ה אין עושה דבר בעולמו עד שנמלך עמהם תחלה ואח"כ עושה דבר בעולמו שנאמר בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא, עירין שנים קדישין שנים, וכיצד הן אומרים לפני הקב"ה מלמד שעיר אחד עומד לפני הקב"ה מזה וקדיש אחד עומד מזה, ולעולם הן מגביהין שפלים עד מרום והן משפילין גאים עדי ארץ, ובכל יום ויום כשהקב"ה יושב על כסא דין ודן את כל העולם כולו, וספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניו כל בני עליונים עומדין לפניו ביראה בפחד ורעדה, באותה שעה הקב"ה יושב כדיין על כסא הפנים, לבושו לבן כמו שלג ושער ראשו כמו צמר נקי ומעילו כולו כאור נוגה וכולו מלא צדקה כשריון, והן עירין וקדישין עומדין לפניו כשוטרין לפני השופטים, והם נושאים ונותנים בכל דבר ודבר וגומרים את הדבר שבא לפני הקב"ה בדין כענין שנאמר בגזרת עירין פתגמא ומאמר קדישין שאלתא, מהם פוסקין הדברים ומהם נחרין בב"ד הגדול שבערבות, מהם שואלין את השאלות מלפני הגבורה ומהם גומרים את הדברים כנגד למעלה, מהם מקימים את הגזרות בארץ מתחת כענין שנאמר ואלו עיר וקדיש מן שמיא נחת קרא בחיל, וכן אמר גודו אילנא וקציצו ענפוהי אתרו אפיה ובדרו אנביה. ולמה נקרא שמם עירין וקדישין שהן מקדשין את הגוף והנשמה בפולסאות שלהן ביום השלישי של דין שנאמר יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ, שבעים שמות יש לכל אחד ואחד מהם כנגד שבעים לשונות, וכולם על שמו של הקב"ה, וכל שם ושם כתוב בעט שלהבת על כתר נורא שעל ראשו של מלך רם ונשא, ומן כל אחד ואחד זיקוקין וברקין יוצאין ממנו, ומן כל אחד ואחד קרני זוהר מוקפין הימנו, ומן כל אחד ואחד אורות מבריקות הימנו ומן כל אחד ואחד סוכות ואהלות בינה מוקפים הימנו, שאפילו שרפים וחיות שהם גדולים מן כל בני עליונים אינם יכולים להסתכל בהן.

סדר דין

[בית המדרש שם 181]

אמר רבי ישמעאל א"ל מטטרון מלאך שה"פ, בכל הזמן ב"ד הגדול יושבין ברום ערבות רקיע, הם השרים הגדולים שנקראים ה' בשמו של הקב"ה, וכמה הם השרים? שבעים ושנים שרי מלכיות שבעולם, חוץ משר העולם שהוא מדבר בשבחו של עולם לפני הקב"ה בכל יום בשעת פתיחת הספר שכל מעשה עולם כתובים בו, כענין שנאמר דינא יתיב וסיפרין פתיחו. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ כשהקב"ה יושב על כסא הדין עומד צדק בימינו וחסד בשמאלו ואמת כנגד פניו, ובשעה שבא אדם רשע לדון לפניו יוצא מדת החסד כלפי פניו ועומד לנגדו, מיד נופל אדם על פניו, מתיראין ומזדעזעין כל מלאכי חבלה מימינו כענין שנאמר והוכן בחסד כסאו וישב עליו באמת. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ כשפותחין לפני הקב"ה את הספר חצי אש וחצי שלהבת יוצאין מלפניו בכל רגע ורגע לעשות בהן דין רשעים וחרבו משתלפת מנרתקה שזיוה מבהיק כברק והולך מסוף העו"ם ועד סופו, וניצוצים יוצאים הימנו כשיעור כוכבי רקיע שנאמר ברק חרבי. אר"י א"ל מטטרון משה"פ בשעה שהקב"ה יושב על כסא דין אמת מלאכי רחמים עומדין לימינו ומלאכי שלום עומדין משמאלו ומלאכי חבלה עומדין לקראתו, סופר אחד למטה הימנו וסופר אחד למעלה הימנו ושרפי כבוד סובבים בארבע רוחות כסא הכבוד בחומות של ברקים, ואופנים סובבים להם בלפידים סביבות כסא הכבוד, ועננו אש ועננו לפיד מוקפין להם מימין ומשמאל, וחיות הקדש נושאות כסא הכבוד מתחתיהם, כל אחד ואחד שמונת אלפים

ושבע מאות וששת אלפים פרסאות, ומתחת רגלי החיות מושכות ויוצאות שבע נהרות אש וכל נהר ונהר ארכו שלש מאות וששים וחמשת אלפים פרסאות, ארכו אין חקר ואין מספר, וכל אחד ואחד חוזר בהן כמין כיפה בארבע רוחות ערבות רקיע ונופל וכלה למעון וממעון לזבול ומזבול לשחקים ומשחקים לרקיע ומרקיע לשמים ומשמים על ראשי רשעים שבגיהנם שנאמר הנה סערת ה' חמה יצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול. אר"י א"ל מטטרון מלאך שה"פ, פרסות רגלי החיות מוקפין שבע ענני נחל, לפני ענני נחל מוקפין שבע חומות של להב, ולפניהם מוקפין שבע חומות של לפיד, ולפניהם שבע אבני אלגביש, ולפני אבני אלגביש מוקפין סביבי שלהבות, ולפני סביבי שלהבות עליות סערה, ולפני עליות סערה מוקפין חומות אש ומים, ולפני אותם מוקפין אומרים קדוש ולפניהם אומרים ברוך, ולפניהם ערפלי טהר ולפניהם מוקפין גחלי רתמים, ולפניהם מוקפין אלף מחנות אש וריבוא צבאות להבה, ובין מחנה למחנה ובין צבא לצבא ערפל מוקף ביניהם כדי שלא ישרפו באש.

סדר מחנות

[בית המדרש שם 183]

אר"י א"ל מטטרון מלאך שר הפנים ארבע מאות ותשעים וששת אלפים רבבות מחנות יש להקב"ה ברום ערבות רקיע, וכל מחנה ומחנה ארבע מאות ותשעים וששת אלפים מלאכים, וכל מלאך ומלאך רום קומתו כים הגדול ומראה דמותו כמראה ברק ועיניהם כלפידי אש וזרועותיהם ומרגלותם כעין נחושת קלל. ושרי החיל עומדים בראש כל שורה ושורה, ויש מהם אומרים קדוש ויש מהם אומרים ברוך, ויש מהם רצים בשליחות, יש מהם עומדים בשמשות בענין שנאמר אלף אלפין ישמשוניה ורבוא רבוון קדמוהי יקומון דינא יתיב וספרין פתיחו. ובשעה שהגיע זמן לומר קדוש בתחלה רוח סערה יוצא מלפני הקב"ה ונופלת במחנה שכינה, ויהי סער גדול ביניהם שנאמר הנה סערת ה' חימה יצאה וסער מתחולל, באותה שעה אלף אלפים מהם נעשים, לפידים אומרים אמן, לוחשים אומרים אמן, להבים א"א, זכרים א"א, נקבות א"א, אש דולקים א"א, מלאכי שלהבת א"א, זיקוקין זוקקין א"א, חשמלי אור א"א, שמקבלין עול מלכות רם ונשא יוצר כלם, ביראה ברתת בזיע בזעם וחלחלה בפחד ורעד, ואח"כ מחזירין למדתן הראשונה להיות יראת מלכם לפניהם כל שעה ושעה כדי שיכונו לבם לומר שירה בכל שעה שנאמר וקרא זה אל זה ואמר קדוש. אר"י א"ל מטטרון משה"פ בשעה שמלאכי השרת מבקשין לומר שירה עולה נהר דינור בכמה אלף אלפים ורבוא רבבות כח גבורות אש ומושך ועובר מתחת כסא הכבוד בין מחנות מלאכי השרת וגדודי ערבות, וכל מלאכי השרת יורדין תחלה בנהר דינור וטובלין את עצמם באש של נהר דינור, ומטבילין את לשונם ואת פיהם שבעה פעמים בנהר דינור, ואח"כ עולין ולובשין לבוש חשמל ועומדין בארבע שורות כנגד כסא הכבוד בכל רקיע ורקיע.

אר"י א"ל מטטרון משה"פ (מלאך שר הפנים) בשבעה היכלות עומדים ארבע מרכבות שכינה ולפני כל אחד ואחד עומדים ארבע מחנות שכינה, ובין מחנה למחנה מושך ועובר נהר של אש ובין נהר לנהר מוקפים ערפלי טהר ובין כל אחד ואחד עומדים עמודי גפרית, ובין עמוד לעמוד מקיפין ועומדין גלגלי שלהבת, ובין גלגל לגלגל מקיפין שביבי לפיד, ובין שביב לשביב מקיפין אוצרי ברקים, אחרי אוצרי ברקים מקיפין כנפי סופה גנזי סערה רוחות קולות רעמים זיקים, אחר זיקים מקיפין זועות.

אר"י א"ל מטטרון משה"פ, בשעה שמלאכי השרת אומרים קדוש כל עמודי רקיעים ואדניה מתרופפים ושערי היכלות וערבות רקיע מתרעשין ויסודי תבל ושחקים מזדעזעין וחדרי מעון והיכלי מכון מתחוללים וכל סתרי רקיע מזלות וכוכבים נבהלים וגלגל חמה וגלגל לבנה נחפזין ונסים ממסילותם ורצין לאחוריהם שנים עשר אלפים פרסאות, ומבקשות להשליך עצמם מן השמים מפני רעמת קולם ורעש רוממותם וזיקוקים שיוצאים מפיהם שנאמר קול רעמך בגלגל האירו וגו', עד שקורא להם שר העולם ואומר להם שתקו במקומכם ואל תתיראו שמלאכי השרת אומרים שירה לפני הקב"ה שנאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים. אר"י א"ל מטטרון משה"פ, כשמלאכי השרת אומרים קדוש כל שמות המפורשות חקוקות בעט שלהבת על כסא הכבוד מפריחות כנשרים בשש עשרה כנפים ומקיפות וסובבות את הקב"ה בארבע רוחות מקום שכינתו, ומלאכי הצבא ומשרתי להבה ואופני גבורה וכרובי שכינה וחיות הקדש ושרפים ואראלים וטפסרים וגדודי אש אוכלה ומערכות לפיד וצבאות להט ושרי קדושים ושרי כתרים לבושי מלכות עוטפי כבוד אדיר ותפארת, אחרי אדרת חוגרי גיאות, נופלים על פניהם שלש פעמים ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. אר"י א"ל מטטרון משה"פ, בשעה שמלאכי השרת אומרים קדוש כתיקונו לפני הקב"ה יוצאין משרתי כסאו בשמחה רבה מתחת כסא הכבוד וכל אחד ואחד בידיהם אלף אלפים ורבוא רבבות כתרים של כוכבים מעין מראה זיו כוכב נוגה וקושרין אותן למלאכי השרת לשרים הגדולים, אותן שאומרים קדוש שלשה כתרים, אחד על שם שאומרים קדוש ואחד ע"ש שאומרים קדוש קדוש, ואחד ע"ש שאומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות, ובזמן שאין אומרים קדוש כתיקונו אש אוכלת יוצאת מלפני אצבעו הקטנה של הקב"ה ונופלת בתוך מערכותיו ומתחלקת לארבע מאות תשעים וששה אלפים ריבואות חלקים, כנגד ארבע מחנות מלאכי

השרת, ואוכלות אותן בבת אחת שנאמר אש לפניו תלך ותלהט סביב צריו, ואח"כ פותח הקב"ה את פיו ודובר דבר אחד ובורא תחתיהם כמותם חדשים, ועומדים כל אחד ואחד בשירה לפני כסא כבודו ואומרים קדוש שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך.

אר"י א"ל מטטרון משה"פ, בא ואראך אותיות שנבראו בהן שמים וארץ, אותיות שנבראו בהן ימים ונהרות, אותיות שנבראו בהן כוכבים ומזלות, אופן הלבנה וגלגל החמה כסיל וכימה וכל מיני מאורות רקיע, אותיות שנבראו בהן מלאכי השרת, אותיות שנבראו בהן שרפים וחיות, אותיות שנבראו בהן כסא הכבוד וגלגלי המרכבה, אותיות שנבראו בהן כל צרכי עולם, אותיות שנבראו בהן חכמה ובינה דעה והשכל ענוה וישרות שבהן מתקיימין כל העולם כולו, והלכתי אצלו ותפשני בידו והעלני בכנפיו והראני אותן האותיות כולן שהן חקוקין בעט שלהבת על כסא הכבוד חיקין וברקים יוצאין מהם ומכסין את כל חדרי הערבות. אר"י א"ל מטטרון משה"פ בא ואראך איפה תלויים ברום המים, ואיפה אש לוהטת בתוך אבני אלגביש, ואיפה רעמים מרעימים בתוך מרומי עליון, ואיפה להבה תלהט בתוך אש יוקדת, ואיפה קול משמיע ברעם וברעש, והלכתי ותפשני בידו והעלני בכנפיו והראני את כולם, וראיתי מים תלויים ברום ערבות רקיע בשם י"ה אהי"ה אשר אהי"ה, מהם יורדין גשמים ומרווים פני תבל שנאמר מפרי מעשיך תשבע הארץ. וראיתי אש ושלג ואבני ברד מתלקחות אלו בתוך אלו ואינן נזוקין בשם א"ש אוכל"ה שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה וגו'. וראיתי ברקים שהם מבריקים בתוך להבי אש ואינן נזוקין בשם י"ה הוי"ה צו"ר עולמי"ם שנאמר כי ביה ה' צור עולמים, וראיתי רעמים וקולות שמרעישים בתוך להבי אש ואינן נזוקין בשם י"ד ע"ל כ"ס י"ה שנאמר כי יד על כס יה וגו'. וראיתי נהרי אש בתוך נהרי מים ונהרי מים בתוך נהרי אש ואינן נזוקין בשם עוש"ה שלו"ם במרומי"ו שהוא עושה שלום בין אש למים ובין רוח לענן ובין זעם לזיקים.

אר"י א"ל מטטרון משה"פ בא ואראך נשמתן של צדיקים שנבראו [בגופים] וחזרו, ונשמתן של צדיקים שעדיין לא נבראו. והעלני אצלו ותפשני בידו והוליכני אצל כסא הכבוד והראני אותן הנשמות שנבראו וחזרו להן, שהן מפורחות למעלה מכסא הכבוד לפני הקב"ה. ואח"כ הלכתי ודרשתי את הפסוק הזה שמצאתי בענין כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי, אלו נשמות של צדיקים שעדיין לא נבראו בגוף. אר"י א"ל מטטרון משה"פ בא ואראך נשמתן של רשעים היאך הן יורדין ונשמתן של בינונים היאך הן עומדין, ואמר נשמתן של רשעים יורדות לשאול ע"י שני מלאכי חבלה ואלו הן זעפיא"ל וסמכיא"ל, סמכיאל הוא על נשמתן של בינונים כדי לסומכן ולטהרן מחטא ברוב רחמיו של מקום, זעפיאל הוא על נשמתן של רשעים כדי להורידן מלפני הקב"ה מרין השכינה לשאול לדונן באש בגיהנם במקלות של גחלים, והלכתי אצלו ותפשני בידו והראני את כל באצבעות ידיו, וראיתי דמות מראה פניהם כבני אדם וגופן כנשרים, ולא עוד אלא שזיו דמות של בינונים דומין כירקות מפני מעשיהם שיש בהן דופי עד שיטהרו מעונם באש, וזיו דמות נשמתן של רשעים כשולי קדירה מפני רוב מעשיהם הרעים, וראיתי נשמתן של אבות העולם אברהם יצחק ויעקב ושאר צדיקים כשמעמידין אותם מקבריהם ועולין לרקיע ומתפללין לפני הקב"ה, ואומרים בתפלה רבש"ע עד מתי אתה יושב על כסא כאבל שהוא יושב בימי אבלו וימינך לאחוריך ואי אתה גואל את בניך ומגלה את מלכותך בעולם, ואי אתה מרחם על בניך שמשמשין כעבדים בין או"ה, ועל ימינך שהיא לאחוריך שבה נטית וטפחת שמים ושמי השמים אי אתה חומל. באותה שעה משיב הקב"ה לכל אחד ואחד מהם בלבד ואומר מפני רשעים הללו שחטאו לפני כך וכך וכך כשעוו לפני כך וכך וכשפשעו לפני כך וכך והיאך אני יכול להושיע את בני מבין האומות ולגלות מלכותי בעולם לעיני הגוים להושיע את ימיני הגדולה הנופלת ומפלת על ידם? באותה שעה קורא אותי ואומר לי מטטרון עבדי: טול את הספרים וקרוא את מעשיהם, ונמצאים שלשים ושש כריתות שכל רשע ורשע עבה, ועוד שעברו על כל אותיות של תורה שנאמר וכל ישראל עברו תורתך, על תורתך לא נאמר אלא תורתך שעברו מאל"ף ועד תי"ו, על שלשים ושש כריתות בכל אות ואות. מיד בכה אברהם בפני עצמו יצחק בפני עצמו יעקב בפני עצמו, ואח"כ אמר להם הקב"ה אברהם אוהבי יצחק בחירי יעקב בכורי עכשיו איני יכול להושיען מבין אומות העולם. ומיד בא מיכאל שרם של ישראל צווח ובוכה בקול גדול כמה שנאמר למה ה' תעמוד מרחוק.

אר"י א"ל מטטרון משה"פ בא ואראך פרגוד של מקום שהוא פרוסה לפני הקב"ה שכל דורי דורות העולם וכל מעשי דורות העולם בין שעשו ובין שעושין עד סוף כל הדורות חקוקין בו, והלכתי והראני באצבעות ידיו כאב שהורה לבנו אותיות של תורה, וראיתי דור ודור ורוזניהם דור ודור וראשיהם ורועיהם, דור ודור ושומריהם ונוגשיהם וסורקיהם ופקידיהם ושופטיהם ושוטריהם ומלמדיהם ועוזריהם וחסידיהם ונגידיהם והוריהם וחכמיהם וראשי מדרשיהם וראשי ישיבותיהם, דור דור וקציניהם ונשיאיהם ואלופיהם, דור ודור חקניהם, דור ודור ומנהיגיהם, וראיתי אדם ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, מתושלח ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, נח ודור המבול מחשבותיהם ומעשיהם, שם ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, נמרוד ודור הפלגה מחשבותיהם ומעשיהם, אברהם ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, יצחק ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, יעקב ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, יוסף ודורו מחשבותיהם

ומעשיהם, שבטים ודורן מחשבותיהם ומעשיהם, עמרם ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, משה ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, אהרן ודורו מחשבותיהם ומעשיהם, מרים ודורה וכו׳ עלי ודורו וכו׳ אלקנה ודורו וכו׳ שמואל ודורו וכו׳, שאול ודורו וכו׳ דוד ודורו וכו׳ שלמה ודורו וכו׳, מלכי יהודה ודורן וכו׳ מלכי ישראל ודורן וכו׳ מלכי אומות העולם ודורן וכו׳, רחני ישראל וכו׳, אלופי ישראל וכו׳, אלופי או״ה וכו׳ עשירי ישראל וכו׳ עשירי או״ה וכו׳, חכמי ישראל וכו׳ חכמי או״ה וכו׳, נשיאי ישראל וכו׳ נשיאי או״ה וכו׳, ראשי ישיבות ישראל וכו׳ ראשי או״ה וכו׳, אנשי שם מישראל וכו׳ אנשי שם מאו״ה וכו׳, דייני ישראל וכו׳ דייני או״ה וכו׳, מלמדי תינוקות ישראל וכו׳ מלמדי תינוקות מאו״ה, מליצי ישראל וכו׳ מליצי או״ה וכו׳, נביאי ישראל וכו׳ נביאי או״ה וכו׳, וכל קרב ומלחמה שאו״ה עושין עם ישראל בימי מלכותם. וראיתי משיח בן יוסף ודורו וכל מעשיהם שעושין שם או״ה, וראיתי משיח בן דוד ודורו וכל קרב ומלחמת מעשיהם ומפעלותיהם שהן עושין עם ישראל בין לטובה בין לרעה, וראיתי את כל קרבות ומלחמות שגוג ומגוג עושין לימות המשיח, וכל מה שהקב״ה עושה עמהם לעתיד לבא, ושם פרנסי הדור וכל מעשי הדור בין שבישראל בין שבאו״ה. בין שעשו בין שעושין לעתיד לבא, עד דורי דורות עד סוף, כולם חקוקין על פרגוד של מקום, ואני ראיתי בעיני את כולם ולבסוף שראיתי פתחתי פי ואמרתי בשבחו של מקום באשר דבר המלך שלטון וגו׳ שומר מצוה לא ידע דבר רע וגו׳ ואומר מה רבו מעשיך ה׳, ואומר מה גדלו מעשיך ה׳. אר״י א״ל מטטרון מש״ה: רוחן של כוכבים שעמוקים ברקיע, וכל לילה ולילה באומר של מקום היכן הם הולכים והיכן הם עומדים, הלכתי אצלו ותפשני בידו והראני את כולם באצבעות ידיו והן כניצוצי שלהבת מרכבות של מקום, מה עשה מטטרון מש״ה באותה שעה, הכה כפו על כפו והפריח את כולן ממקומן, מיד פרחו ממקומן בכנפי שלהבת וגלו וכסו בארבע רוחות כסא מרכבה, והגיד לי כל אחד ואחד את שמותם ואת כנוים שנאמר מונה מספר לכוכבים לכלם שמות יקרא, מלמד שהניח הקב״ה לכל כוכב וכוכב שם, וכולם נכנסין במנין על ידי רהטיאל המלאך ברקיע השמים לשמש את העולם, ויוצאין במנין לקלס את הקב״ה בשירים ובתשבחות, כענין שנאמר השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע, ולעתיד לבוא הקב״ה מחדשן שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך, והן פותחין את פיהם ואומרים שירה, ומה שירה אומרים שנאמר כי אראה שמיך וגו׳ אר״י א״ל מטטרון בא ואראך נשמתן ורוחן של משרתים שגופן נשרפים מאשו של מקום שהן יוצאין מאצבעו הקטנה והם נעשים גחלים של אש בתוך נהר דינור ורוחן ונשמתן עומדין אחורי השכינה. כל זמן שמלאכי השרת אומרים שירה שלא בזמנה ושלא כראוי ושלא כהוגן הרי הן נשרפין ולוהטין באש של קוניהן ובלהב של בוראיהן במקומן, ורוח סערה מנשבת עליהן ומשלכת אותן לנהר דינור ונעשין שם הרי הרים של גחלת, ורוחן ונשמתן חחרות לבוראן ועומדין כלן אחר קוניהן. והלכתי אצלו ותפשני בידו והראני את כולן נשמתן של מלאכים ורוחן של משרתים שהן עומדות אחר השכינה, מיד עברה סערה וחומות של אש מקיפות להן, באותה שעה פתח לי מטטרון שערי חומות של אש שהן עומדות בתוכן אחר השכינה ומיד נשאתי את עיני וראיתי אותן דמות כל אחד ואחד כדמותן של מלאכים וכנפיהם כעוף מעשה שלהבת מפעלות אש יוקדת. באותה שעה פתחתי את פי בשבחו של מקום ואמרתי גדולים מעשי ה׳ וגו׳.

אר״י א״ל מטטרון משה״פ בא וראה יד ימינו שהיא נשלחת לאחור מפני חרבן ביהמ״ק, שכל מיני זיו מאורות מובהקות ממנה שבה נבראו תשע מאות וחמשים וחמשה רקיעין, שאפילו שרפים ואופנים אינן רשאין להסתכל בה עד הגעת יום תשועה לעתיד לבא, והלכתי אצלו ותפשני בידו והעלני בכנפיו והראני אותה וכל מיני שבח רינה ותהלה שאין הפה יכולה לומר שבחה, ואין עין יכולה להסתכל בה מפני רבותה ותושבחתה ויקרה וכבודה ותפארתה, אלא שכל נשמתן של צדיקים שהן זוכין ורואין בשמחתה של ירושלם הן עומדות אצלה ומקלסות לפניה ומבקשות רחמים מלפניה ואומרין שלש פעמים בכל יום עורי עורי לבשי עז זרוע ה׳ עורי וגו׳, וכענין מוליך לימין משה זרוע תפארתו, באותה שעה היתה בוכה ימינו של הקב״ה ומושכות ויוצאות חמשה נהרות של דמעות מחמש אצבעותיה ונופלות לתוך ים הגדול ומרעישות את העולם כענין שנאמר רוע התרועעה ארץ פור התפוררה ארץ נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה, הרי חמש פעמים כנגד חמש אצבעותיה של ימינו הגדולה. וכשרואה הקב״ה כי אין צדיק בדור ואין חסיד בארץ ואין צדקה בידי אדם, ואין איש כמשה ואין מפגיע כשמואל שיבקש רחמים מלפני המקום על התשועה שיחזיר אותה לפניו לעשות בה תשועה לישראל, מיד זוכר הקב״ה צדקתו וחסדו ורחמיו של עצמו ומושיע לעצמו את זרועו הגדולה ותסמוך לו כל צדקתו, כענין שנאמר וירא כי אין איש וגו׳ ותושע לו זרועו וגו׳, אין איש כמשה שהיה מבקש רחמים כמה פעמים במדבר על ישראל ובטל את הגזרות מעל ישראל, וכי אין מפגיע כשמואל שפגע בהקב״ה וענה וקרא לו ועשה לו הקב״ה רצונו אפילו שלא כראוי, כענין שנאמר הלא קציר חטים היום אקרא אל ה׳ וגו׳. ולא עוד אלא שנזדווג לו למשה שנאמר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו וגו׳. ואומר אם יעמוד משה ושמואל לפני וגו׳. ותושע לו זרועו, אמר הקב״ה באותה שעה עד אימתי אצפה לבני לעשות בצדקתן תשועה לזרועי אני בשבילי

ובשביל צדקתי וזכותי אושיע את זרועי ואציל את בני מבין אומות העולם, שנאמר למעני אעשה כי איך אוחיל. באותה שעה מגלה הקב"ה בעולם זרועו הגדולה ומראה לה לאו"ה, שארכה כארכו של עולם מסוף העולם ועד סופו ורחבה כרחבו של עולם ותואר זיוה כזוהר השמש בגבורתו בתקופת תמוז, מיד ישראל נגאלים מביניהם, ונראה להם משיח שיעלה אותם מארבע רוחות העולם, ואין או"ה יושבים עמהם, שנאמר חשף ה' זרוע קדשו לעיני כל העמים וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו, ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, ונאמר והיה ה' למלך על כל הארץ וגו' (1).

תם ונשלם שלב"ע

מ"ט מדות: משנה, ברייתא או מדרש של מ"ט מדות, נזכר בפי הקדמונים, רש"י ז"ל מביאו בפירושיו כמה פעמים בשם „משנת מ"ט מדות" (עי' תרומה כ"ז ה', וסוכה ח'.). הרא"ש במס' ב"ב (סי' כ"ו), והילקוט פ' נח (רמז ס"א) קוראים אותו „מדרש מ"ט מדות". ונקרא כן מפני כי המאמרים שבאו בו נסדרו ע"פ סדר המספרי (כמו חופת אליהו ע"ע) וכל מספר ומספר נחשב למדה או כלל, עד מספר מ"ט. והמאמרים הם בעניני הלכה ואגדה ועניני חכמה כפי מה שנצרכים להבנת הדבר שעוסק בו. ומה שחשב שטיינשניידר כי הברייתא דמ"ט מדות הוא ספר „משנת המדות" שהו"ל מכ"י מינכען בשנת תרכ"ד (עי' הקדמתו) טעות היא בידו, כי הספר הזה ענינו חכמת ההנדסה ואינו כולל איזה דבר הלכה הגדה או מוסר, גם לא נמצא בו אפילו מאמר אחד מכל המאמרים שהביאו המחברים בשם מ"ט מדות. ומפני כי בברייתא זו נכללו גם מספרים ממלאכת המשכן וכליו לכן חשב הורוויץ בתוספתא עתיקתא (צד 7) כי היא נוסחא אחרת או תוספתא לברייתא דמלאכת המשכן, ויותר נכון לחשוב כי מסדר ברייתא דמלאכת המשכן לקח הדברים האלה מברייתא דמ"ט מדות. יש רוצים לומר כי מ"ט מדות הוא ר"ת מדות טובות ועשו מזה מ"ט=ארבעים ותשע מדות, (עי' יפה תואר על מדרש ב"ר פ"ט והקדמת בן הגר"א למדרש אגדת בראשית). אולם מדרש מדות טובות הוא מדרש אחר (ע"ע ארקים). הברייתא דמ"ט מדות אבדה מאתנו, אך ר"א גרינהוט אסף כל המאמרים שהביאו הקדמונים ממנו וסדרם בספרו הלקוטים ח"ב (ירושלם תרנ"ח). ומיחס לה איזה רמזים מילקוט פקודי שלא נזכר בהם שם הברייתא, מפני שרש"י מביאם בשם משנת מ"ט מדות.

לקוטים מברייתא דמ"ט מדות

[ספר הלקוטים ח"ב]

א') ויהיו בני נח היוצאים מן התבה שם וחם ויפת (בראשית ט' י"ח), וש"ה יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'), ויהיו בני נח יפת ובניו ט"ו, חם ובניו ל"ב, שם ובניו כ"ז ומאלה נפצה כל הארץ, ע"ד היו ולא נחלק העולם אלא לשבעים, יצב גבולות עמים, יעקב ובניו בירידתו למצרים שבעים היו, אמור מעתה שם וארפכשד ושלח ועבר צדיקים היו ולא נכללו עם האומות. (עי' ילקוט רמז ס"א ורש"י דברים ל"ב ח').

ב') וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' וגו' (שמות ל"ט מ"ג) והיכן צוהו? ועשו לי מקדש (שם כ"ה ח'). ויתן את השלחן באהל מועד וגו' ויערך עליו ערך לחם לפני ה' כאשר צוה ה' (שם מ' כ"ב) והיכן צוהו? ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' (ויקרא כ"ד ח'). וישם את המנורה באהל מועד וגו' ויעל הנרות לפני ה' כאשר צוה ה' את משה (שמות מ' כ"ד כ"ה) והיכן ציוהו? על המנורה הטהורה יערוך את הנרות לפני ה' (ויקרא שם). וישם את מזבח הזהב וגו' ויקטר עליו קטרת סמים כאשר צוה ה' את משה (שמות שם), היכן ציוהו? בבקר בבקר בהטיבו את הנרות יקטירנה (שמות ל' ז'). ואת מזבח העולה שם פתח משכן אהל מועד ויעל עליו את העולה ואת המנחה כאשר צוה ה' את משה (שם מ' כ"ט), היכן ציוהו? את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני וגו' (שם כ"ט ל"ט). ד"א וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה, מה היא הברכה שבירכן? א"ל יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם, ר' מאיר אומר כך ברכן ה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' (דברים א' י"א), אמר להם כשם שנתעסקתם במלאכת המשכן ושרתה השכינה במעשה ידיכם כן תזכו ותבנו לפניו בית הבחירה ותשרה שכינה במעשה ידיכם, והם אומרים ויהי נועם ה' אלהינו וגו' (תהלים צ' י"ז. עי' ילקוט סוף פקודי). בזמן שישראל ברצון לפני המקום מה נאמר בהם? את קרבני לחמי (במדבר כ"ח ב') כבנים המפרנסים אביהן. בשעת תוכחות מהו אומר? לאשי ריח (שב), כל הקרבנות שאתה מקריב אינן אלא לאש, וכן הוא אומר לא על זבחיך אוכיחך ועולותיך לנגדי תמיד, לא אקח מביתך פר ממכלאותיך עתודים (תהלים נ') אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה, וכי יש רעבון לפני, ואילו יש רעבון לפני, כבש אתה מקריב לי בבקר וכבש בין הערבים, וכי יש רחמן מוסר מזונותיו לאכזרי? מה שאמרתי לך זבח לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך, אלא שתהא מודה בו ותשלם לעליון נדריך. כתיב ועשו לי מקדש, אמר הקב"ה למשה מעלה אני שבטך שבט לוי עשוי ד' מעלות מעין הכבוד של מעלה, הושיבם בענני כבוד שנאמר לא ימיש עמוד הענן (שמות י"ג), עשה אותם דגלים כדגלי מרום, שבט יהודה במזרח יששכר וזבולון עמו, כנגדן במרום טלה שור תאומים עם החמה במזרח, משמשין חמשה חלקים בתוך שמונה במזרח. דגל ראובן בדרום

---

(1) הסופר הוסיף כאן על שמותיו של הקב"ה ממדרש אלפא ביתא דר"ע, ע"ע עקיבא.

ושמעון וגד עמו, כנגדן במרום סרטן אריה בתולה עם החמה בדרום, משמשין ה' חלקים מתוך שמונה בדרום, ומחניהם חלק אחד במזרח ושנים במערב נמצא רוב תשמישיהן בדרום. דגל אפרים במערב מנשה ובנימין עמו, וכנגדן עם החמה במערב מאזנים עקרב וקשת. דגל דן בצפון אשר ונפתלי עמו, וכנגדן משמשין עם החמה בצפון גדי דלי דגים מן העגלה ולדרום. בזמן שהעולם מכוסה בעבים, בימות הגשמים.—קורא אותן צבאות, צבאות ה' (שמות י"ב מ"א) וקורא אותן כוכבים והנכם היום ככוכבי השמים (דברים א' י'), חבב את שמותם משפחת הפרצי משפחת הזרחי (במדבר כ"ו כ'), עשה אותן מעלות מעלות משוררין לפניו ומשרתים לעבודתו שנאמר לעמוד לפני ה' ולשרתו (דברים י' ח'). משה ואהרן ובניו חונין במזרח בין דגל יהודה לאהל מועד, משה לדברות ואהרן לקרבנות. שניים להם בני קהת בדרום, ומה היא עבודתם? כל כלי הקדשים אשר באהל מועד הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. שלישים להם בני גרשון במערב ועבודתן היריעות והקלעים, רביעית להן בני מררי בצפון ועבודתן הקרשים והעמודים והאדנים, וכדרך חנייתן כך נסיעתן ואהל מועד באמצע, כאשר יחנו כן יסעו (במדבר ב' י"ז).

ג') היה ר' נחמיה אומר אהל מועד שעשה משה במדבר כנגד מעשה בראשית, יריעות כנגד שמים וארץ, כיור וכנו כנגד מימי בראשית, מזבח העולה כנגד כל הבהמות, מזבח הקטרת כנגד כל הבשמים, מנורה כנגד החמה ולבנה, שבעה נרותיה כנגד שבעה כוכבים המשמשין את העולם ואלו הן שצ"ם חנכ"ל. ראה נסים שעשה להם, אורך החצר מאה באמה (שמות כ"ז י"ח) ומה ת"ל חמשים בחמשים? אלא שתי טבליות היו, טבלא הפנימית שבמשכן מפתח אהל מועד ולפנים אורך ל' אמה ורוחב י' אמות, נמצא [החצר] נ' אמה מכל צדדין: לפנים נ' אמה, במזרח נ' אורך נ' רוחב, בתוך נ' מזבח העולה ה' על ה' כבש כולו כנגדו בדרום ומשוך כל' אמות, וכמלא השערה היה יורד ביניהם (עי' רש"י לשמות כ"ז ה'), וכדברי האומרים נ' אמות קומתו י' אמות היה הכבש שלו, וכיור וכנו היה נתון בתוך כ' אמות שבמזרח, והמזרח והכבש מתוקן ואהרן ובניו עסוקין בעבודה והקב"ה מלמדן סדר עבודה שנאמר וימציאו בני אהרן (ויקרא ט' י"ב).

ד') ראה נסים שעשה להם הקב"ה, שכל אותן האוכלסין עומדין בתוך נ' אמה שאם תבוא לחשבון צריך יותר מד' מיל (1). וכל אותן אלפים ורבבות עומדין בחצר המשכן ורואין את האש יורדת מן השמים כעמוד ונכנסת באהל מועד ויוצאת ורובצת ע"ג המזבח ואוכלת את החלבים ועומדת במקומה, שנאמר ותצא אש מלפני ה' וגו' ויקרא ט' כ"ד). וכולן ראו את הנס הגדול ומשתטחין על פניהם, והיה לכל אחד ואחד ריוח כדי ד' אמות ושרתה עליהן רוה"ק ואמרו שירה ורננה שנאמר וירא העם וירונו (שם), ומה שירה ורננה אמרו? רננו צדיקים בה' (תהלים ל"ג). ועל אותו היום נאמר צאינה וראינה בנות ציון (שה"ש ג' י"א).

האהל היה משוך ל' אמה ונתון בתוך נ' אמה הפנימיות, וכ' קרשים בדרום, כל קרש וקרש אורכו עשרה אמות ורחבו אמה ומחצה, ושתי ידות לכל אחד מלמטה משוקעות בתוך שני אדני כסף, מלמעלה ראשיהן מצופין זהב ונתונים בתוך טבעות של זהב, ושלש בריחין היו להן משולשין בתוך עשר אמות ואחד מבריח מן הקצה אל הקצה, אורכו ל' אמות נתון מזרח ומערב, ושני בריחין שמבחוץ מכאן ומכאן ט"ו אמה ארכן, וב' טבעות לכל קרש וקרש ונתונין לרחבו (בגובהו) של קרש חצי חלק מכאן וחלק באמצע נמצא בין טבעת לטבעת בכל הקרשים מדה שוה, ושפופרת של קנה זהב היתה בין טבעות לטבעות והבריח נכנס בהן וקרשים מצופין זהב והבריחים מעצי שטים נכנסין בשפופרת וטבעות נמצא כולן מצופין זהב שנאמר ואת הקרשים צפה זהב (שמות ל"ו ל"ד), והבריח התיכון מובלע בתוך הקרשים מראש ועד סוף, לא נראה לא מבפנים ולא מבחוץ, וכמעשה הקרשים הדרומים כך הצפונים, ושמונה קרשים במערב ששה כנגד חללו של אהל ושתים כנגד זויותיו (2). יריעות התחתונות היו תכלת וארגמן ותולעת שני, אורך כל אחת כ"ח אמות ורחבה ארבע אמות, חמשה במזרח וחמשה במערב, רחב של כל סדר וסדר עשרים אמה מגיעות עד חצי האהל.

ה') חמשים לולאות (שמות כ"ו ה') תכלת בכל אחת ואחת לחברן בהן וכן בסדר חמש יריעות האהל, נמצאו שני סדרים רחבן ארבעים אמה וארכן עשרים ושמונה, שלשים בחללו של אהל ואמה עובי העמודים שבמזרח ואמה במערב נמצאו שלשים ושתים אמה, נשתיירו שמונה אמה לכסות את הקרשים שבמערב. וארכן היה כ"ח אמות, צא מהן עשר אמות חללו של אהל ושתים אמות עובי הקרשים שבצפון ושבדרום הרי שתים עשרה אמה נשתיירו שמונה אמות מכאן ושמונה אמות מכאן לכסות הקרשים שבצפון ושבדרום.

ו') מעשה היריעות תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר והחוט כפול ארבע, ר' יוסי אומר וחוט של זהב היה יתר בהם שנאמר וירקעו את פחי הזהב (שמות ל"ט ג'). מעשה חושב (שם כ"ו א'), היה ר' נחמיה אומר מעשה חושב ב' פרצופים שני דומיות אחד מכאן ואחד מכאן, ומעשה רוקם דמות אחד פרצוף אחד.—יריעות אחרות היו למעלה מהן עשויות

---

(1) דקיימא לן גברא באמתא יתיב (סוכה ח'.), ואם היו ישראל עומדין בכל אורך חצר המשכן שהוא מאה אמה, היה צריך להיות רחבו ששת אלפים, שהרי היו ת"ר אלף (עי' זית רענן שם). (2) עי' ברייתא דמלאכת המשכן, והשתמש פה במלת „אהל" תחת משכן.

מנוצה של עזים, אחד עשר יריעות שני סדרים, סדר אחד של חמשה במערב ושל ששה במזרח, רוחב שני סדרים ארבעה וארבעים אמות כנגד רחבן של יריעות של מטה, וארכן שלשים אמה בנגד ארכו של מטה, של מטה מחוברות בקרסי זהב, ושל מעלה מחוברות בקרסי נחשת לחבר את האהל להיות אחד. והיו נתונות כנגד שלישו של אהל שכנגדו הפרוכת פרוסה למטה, ר' יוסי אומר כנגד הקרשים היתה כפולה, נמצאו שם שתי אמות יתירות, הן היו עודפות על היריעות של תכלת מן המזרח ועד המערב שנאמר יהיה סרוח (שמות כ"ו י"ג), מכאן אתה למד דרך ארץ שיהא אדם חס על היפה.—ועשית מכסה לאהל, מכסה אחד מכסה את האהל משולש מן הצפון מן הדרום ומן המערב, ר' נחמיה אומר כמין מסיפסין (3) היו עשויות, ר' יהודה אומר מלמטה עורות אלים מאדמים ולמעלה עורות תחשים. כיצד היתה מדתו? צפון ודרום ארכו שלשים אמה, עשר על עשר שבמערב היה בית קודש הקדשים, הוא מקומו של ארון, פרוכת היתה בסוף עשר אמות חולקת את הבית, עשר אמות לפנים ועשרים לחוץ והיתה פרוסה תחת הקרסים שביריעות וחוץ ממנה עשרים על עשר. מזבח הזהב היה נתון בסוף עשר אמות חולק את הבית עשר אמות למזרח ועשר למערב חמש לצפון וחמש לדרום. המנורה והשלחן היו לפנים מן המזבח, המנורה בדרום והשלחן בצפון, חמש אמות בין המנורה לשלחן שתי אמות ומחצה מן הקרשים שבדרום למנורה, וכן מן הקרשים שבצפון לשלחן, וחמש אמות ממקומן לפרוכת וחמש אמות ממקומן למזבח. ופתחו של היכל היה במזרח ולא היו שם קרשים אלא ד' עמודים, עובי כל או"א היה אמה על אמה מצופין כסף ואדניהם, כסף. ומסך היה פרוס עליהם כנגד הפרוכת של פנים, ומקום הקרשים שעומדים בדרום ושבצפון ובמערב היה רוחב אמה ולא היה ממדת האהל.

רבי נחמיה אומר כל הקרשים מבפנים ומבחוץ היו מצופין זהב והבריח התיכון המובלע בתוך חללן של קרשים מובלע בתוך שפופרת של זהב שאורך כל אחת ואחת אמה ומחצה נתונה בתוך חללו של קרש, והבריח התיכון מובלע בהן מן הקצה אל הקצה.

ז') ויקחו לי תרומה (שמות כ"ה ז') י"א דבר נדבת המשכן סימן לדבר אחד עשר יום מחורב (דברים א'), כשבא משה להוכיח על מעשה העגל אמר לו הקב"ה ודי זהב כפרו באחד עשר דבר שהתנדבו למלאכת המשכן לפיכך היו סובבין את הר שעיר ימים רבים.—נתנדבו זהב ככרים (4) שבע מאות ושלשים שקלים, ממנו עשו את הארון ואת הכפורת ואת הכרובים ואת המנורה וכל כליה שלחן וכליו, וצפו את המזבח ועשו את כל כליו זהב, קיצצו ממנו לעשות לפרוכת וצפו את הקרשים ובריחיהן ועשו טבעות והקרסים של יריעות התחתונות.

ח') וכסף פקודי העדה מאת ככר (שמות ל"ח כ"ה), חשבונות: מאה בני אדם מחצית השקל הרי חמשים סלעים, ס' פעמים מאה הרי ששת אלפים [חצי שקל ושלשת אלפים שקל שלם], נמצאת אומר ששת אלפים לככר, ששים רבוא במאה ככר, נעשה בהן אדני המשכן מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שם). חשבון: ארבעים בצפון וארבעים בדרום, ששה עשר למערב ארבעה במזרח. שבצפון ודרום ושבמערב היו רצופות שנים לכל קרש, ושבמזרח לא היו רצופות אלא ארבעה עמודי שטים סדורים בתוך עשר אמות כפתחו של היכל נתונים על ארבע אדני כסף ופרוכת פרוסה עליהם הרי מן החשבון מאת הככר, נשארו אלף ושבע מאות וחמשה ושבעים שקל, מהן עשה ווי העמודים וציפה ראשיהם וחשק אותן (שמות ל"ח כ"ו, עי' רש"י). ונחשת התנופה שבעים ככר, מהן עשה קרסי יריעות העזים וציפה עמודי החצר ויתידות המשכן והחצר ומזבח הנחשת אשר לו וכל כליו וכיור וכנו.

ט') כתיב והלוים יחנו סביב (במדבר א' נ"ג) כיצד היתה חנייתן? בפיסקיא אחת של ארבעת אלפים אמה היו חונין ומקיפין את המשכן מכל רוח, משה ואהרן ובניו במזרח הם ובניהם וכל אשר להם על פני כל מזרח אהל מועד. הבאר היתה בפתח החצר סמוכה לאהלו של משה והיא היתה מודיעה לכל המחנות היאך יחנו, כיצד? כיון שעמדו קלעי החצר היו י"ב נשיאים עומדים על הבאר ואומרים שירה שנאמר באר חפרוה שרים (במדבר כ"א י"ח), והיו מימי הבאר יוצאין ונעשין נהרים נהרים, נהר אחד יוצא ומקיף את מחנה שכינה, ומאותו נהר יוצאין ארבעה נהרות בד' זויות החצר כל או"א הולך לרוח אחת, לבסוף משמש ב' רוחות דרום ומזרח ויוצא אל מחנה ישראל. עבר מחנה הלוים היו מתערבין נהרים זה לזה ומקיפין את כל מחנה הלוים ומהלכין בין משפחה למשפחה ונראין טבליות טבליות מקיפין את מחנה השכינה ונהר גדול מקיף את כל מחנה ישראל מבחוץ ונעשין נהרים נהרים בין כל שבט ושבט והיו הנהרות מודיעין בין כל או"א גבולן, ואין אחד צריך לחבירו. ולא תאמר שמא בסילות המים (5) אלא מגדלין להם (6) כל מיני מעדנים מעין עולם הבא שנאמר שלחיך פרדס רימונים נרד וכרכום (שה"ש ד' י"ג).—ועכשיו מחנות מחנות מזרח ומערב צפון ודרום, כל מחנה ומחנה ארבעה אלפים אמה, משה ואהרן ובניו במזרח, בני קהת בדרום, בני גרשון במערב, בני מררי בצפון, כל אחד ואחד מהם על פני מאה במאה בתוך ארבעת אלפים אמה, ועוד ד' אלפים מכל רוח ורוח כך היה מקומן,

(3) כותל חלול מלא חלונות עי' ערך. (4) כ"ט ככר פקודי ל"ח כ"ד. (5) מי סילון. (6) אולי צ"ל מגרדין ע"ש נרד וכרכום.

נמצא מקומן של לויים מאחד בשמונה במקומן של שבטים.—ובהמתן היכן היתה? שנים עשר מיל על שנים עשר מיל היתה חנייתן, חשוב מחנה שכינה ומחנה לויה ומחנה ישראל ובשאר זויות של כל רוח היתה בהמתן רועה נגד חנייתן, והנהרות מקיפין מבפנים ומבחוץ ומציינין אותו טבליות מראש ועד סוף שיהא להם רשות להלוך בשבת למחנה שכינה וממחנה למחנה. והענן פרוס עליהן ומבדיל בינן לבין בהמתן, שנאמר וענן ה׳ עליהם יומם (במדבר י׳ ל״ד) ומזיו התכלת היו הנהרות נראין כתכלת מצויירין כעין השחר והלבנה והחמה, ואו״ה רואין אותה לכמה מילין ומשבחין את הקב״ה, שנאמר מי זאת הנשקפה וגו׳ (שה״ש ו׳ י׳). ופחדם ואימתם נופל על הכל, שנאמר תפול עליהם אימתה ופחד (שמות ט״ו ט״ז).

י׳) חמש אמות קומת הכותרת האחת (מ״א ז׳ ט״ז) ובסוף הספר (מ״ב כ״ה י״ז) הוא אומר שלש אמות? שתי אמות התחתונות של כותרת היו שוות לעמוד שלא היו בהן צורה ושלש העליונות היו עודפות לחוץ, המוקפות צורה שנאמר שבכים מעשה שבכה (מ״א שב), כמין לולבין של דקל היו מוקפות.

י״א) התקינו נביאים הראשונים כ״ד משמרות, ולבד אלה הדרים בירושלם היו מעמדות בכל עיר, שישראל נחלקו לכ״ד מעמדות כנגד כ״ד משמרות (עי׳ תענית פ״ד א׳ ורש״י שם).

י״ב) כה אמר ה׳ לאדום (עובדיה א׳) אימת? בימי יהושפט, ומלך אין באדום (ש״א כ״ב מ״ח) במקום שעיר ובמקום אחר נצב מלך (שם) בעיר הגדולה (רומא) (7).

מי השלוח: מדרש שנאבד מאתנו, וכנראה יסודו על נוטריקון וגימטריא, ומביאו ר׳ יצחק אונקניירה בספרו איומה כנדגלות (קושטא של״ז ושנית ברלין תס״א) וכותב; ובמדרש מי השלוח וז״ל: אמר ר׳ עקיבא סבא שמעתי מאבא דאבא דרב יודא חסידא בית במלואו בית יוד תיו האותיות הראשונות בי״ת והשניות יו״י והשלישיות דת״ו רמז שאין להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה (על מה שאמרו חז״ל מיום שחרב ביהמ״ק אין לו להקב״ה בעולמו אלא ד׳ אמות של הלכה בלבד, ברכות ח׳.). ובכל מקום שלומדים דתו שם ביתו. וכן אמרו ז״ל (חגיגה י״א:) ולא במעשה בראשית בשנים, ובמדרש מי השלוח וז״ל: בראשית א״ר פתחיה ב׳ והוא רבתי רמז שאין דורשין במעשה בראשית בשנים עכ״ל. וכן אמרו ז״ל ש׳ שקר ת׳ אמת, מאי טעמא שקר מקרבן מיליה אמת מרחקן מיליה, שקרא שכיח קושטא לא שכיחא וכו׳ קושטא קאי שקרא לא קאי (שבת ק״ד.), ובמדרש מי השלוח וז״ל: וכל הדובר אמת אינו נכשל לעולם, ומעשה אירע בימים ראשונים היה בחור מבני האיתנים, ומנערותו אחר שרירות לבו הלך בתאותו, ויהי היום ותחל רוח ה׳ לפעמו והלך ונשתטח לפני ר׳ שמעון בן שטח, וא״ל רבי רבי אנוש כאבי מעקב סביבי, אמרתי אני בלבי לשוב. ויען ויאמר לו בני בני אל תבך, בדבר קל אמצא תרופה למכתך ותעלה למחלתך, אך השמר. בני מן הכזב בכל עניניך ולא תכשל, ונפשך מכל צרה תנצל. ויאמר לו דבר קטן הוא ואקיימנה, ויאמר לו השבעה לי וישבע וילך לאהלו, ויהי היום הלכה לבית המרחץ שכנתו, וגברה עליו תאותו, וגנב כל אשר אתה בביתה כלי כסף וכלי זהב ולא השאיר עוללות, ובצאתו אמר בלבו אם תשיב השכנה ותצעק על נכסיה ועל ממונה כי יפקד מה אשיבנה, אם אומר זך אני בלי פשע הריני מכזב ומשקר בתשובתי, ואיה שבועתי, אז השיב כל מה שלקח, והבין חכמת שמעון בן שטח עכ״ל. וכן אמרו ז״ל אלא למ״ד חזקיה וסיעתו היכא אשכחן צדיקי דאיקרו שתות דכתיב כי לה׳ מצוקי ארץ וישת עליהם תבל (סנהדרין כ״ו:), ובא ביאורו במדרש מי השלוח וז״ל: א״ר נחמיה בית רמז לישוב ובנין שני מימות נח ואילך, ומכאן שהתנה הקב״ת עם הטבע ורמז לב׳ קיומים, קיום עוה״ז וקיום עוה״ב, ושניתם במלת בראשי״ת, אם קיום עוה״ז נקנה בששה דברים ב׳יאה ר׳חיצה א׳כילה ש׳תיה י׳שיבת ת׳רדמה, אם קיום עוה״ב נקנת בששה דברים ב׳ינה ר׳איה א׳מירה ש׳מיעה י׳שוב ת׳למוד, הרי בראשית, ובלתי הששה אי אפשר בעולם, הה״ד כי השתות יהרסון צדיק מה פעל עכ״ל. ושם בדף ק״א ע״ב כותב: להורות שהעולם קיים במדת אמת ובמדת אמת נברא, כמבואר במדרש מי השלוח על פסוק נשבע ה׳ לדוד אמת לא ישוב ממנה, מאי אמת לא ישוב, כי לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם, אלא כשם שמלת אמת לא ישוב ממנה וכל עוד שתעלה במספרו תחזור למקומה כך מפרי בטנך אשית לכסא לך עכ״ל, והוא מבואר ועין בספר שפע טל (רב פעלים 80).

מכילתא: מדרש הלכה על ספר שמות ומיוחס להתנא רבי ישמעאל. שם מכילתא בעיקרו הוא מדה כי תרגום משורה (דהי״ב ג׳ כ״ט) מכילתא, והושאל למדות התורה שנדרשת בהן. וחז״ל השתמשו בשם הזה למשנה ומסכתא כמו אימור אהדר ליה במכילתא אחריתי (פסחים מ״ח.), חד בר נש דתני חדא מיכלא (ירוש׳ שביעות ס״פ פ״י) פי׳ מסכתא אחת.

רוב החכמים הסכימו כי רבי ישמעאל חבר את המכילתא מפני שיסודה על י״ג מדות שהתורה נדרשת בהן שלמד ר׳ ישמעאל, ועוד כללים שלמד מר״ע. למשל הפרק הראשון שבמכילתא הדרוש שומע אני וכו׳ נוכד על מדת ב׳ כתובים המכחישים זא״ז, ד״א אל משה וכו׳ מדתו ההיקש, כל הקודם וכו׳ מדרשו מונח במובן הכתובים, חוץ לכרך מדתו ק״ו, וי״א נדבר עמו וכו׳ זה ע״פ דרך ר״ע שדרש לשונות כפולות, לאמר וכו׳ נוסד על הכלל כל מקום שנאמר לאמר ניתן לדרוש, זה ניסן וכו׳ מדתו ב׳ כתובים המכחישים זא״ז,

---

(7) רש״י בפי׳ ב״ר פ׳ וישלח ברייתא דמאי טעמא מדות (צ״ל דמ״ט מדות) מפרש חזון עבדיה וכו׳, ובסדר עולם דר׳ יוסי מפורש משנפלו אדומיים בימי יהושפט שוב לא העמידו מלך במקום עד היום וכו׳.

לא מנה בו וכו׳ כללו כל לכם ניתן לדרוש. ר׳ אייזיק הירש וויים מחלק את מדרשי המכילתא לשלשה סוגים: א׳) מדרשים מונחים במובן הכתוב וטיבם דרושים ביאוריים ופשוטיים, ב׳) מדרשים נוסדים על כללים אשר היו מוסכמים אצלם בעיקרם, ג׳) מדרשים אשר יצאו מכח המדות.

הראשון אשר הזכיר את המדרש הזה בשמו מכילתא הוא בעל הלכות גדולות וקראו „מכילתא דואלה שמות", ובתנחומא פ׳ בא העתיק מן המכילתא עד סוף פ׳ בשלח ובפ׳ יתרו רק מעט, ובראש ההעתקה כתוב: „ממכילתא דר׳ ישמעאל" ואפשר שנתוספו המלים האלה מכותב מאוחר. הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה כתב ור"י פירש מואלה שמות עד סוף התורה והוא הנקרא מכילתא, אבל כוונתו לספרי זוטא שהוא כעין הוספה למכילתא (עי׳ אגרת בקרת דף ה׳ ע"א ד"ה ועתה נבוא וכו׳), כי כפי שנמצא בידינו הוא רק על ספר שמות מהחדש הזה עד לא תבערו אש וכו׳. המכילתא נחלקת לשלשה חלקים כלליים: ראשון פ׳ בא עד תומה, שני פ׳ בשלח ויתרו, שלישי פ׳ משפטים עד סוף הספר. ויש בה ט׳ מסכתות: א׳) מסכתא דפסחא כוללת כל פ׳ בא, ב׳) מסכתא דויהי, מויהי בשלח עד השירה, ג׳) מסכתא דשירה, ד׳) מסכתא דויסע מן ויסע עד ויבא עמלק, ה׳) מסכתא דויבא עמלק עד בחדש השלישי, ו׳) מסכתא בחדש השלישי עד סוף הסדר, ז׳) מסכתא דנזיקין כולל פ׳ משפטים עד ואם כסף תלוה, ח׳) מסכתא דכספא כולל פ׳ ואם כסף תלוה עד סוף הסדר, ט׳) מסכתא דשבתא הולכת עד תום הספר. החלוקה הזאת שוה ממש לחלוקת ספרא. בסוף המכילתא רשום כי סכום הפרשיות שמונים ושתים, אך לפי החלוקה שלפנינו מספרן רק שבעים ושמונה כי חשבו ב׳ פתיחות של כספא ושבתא לפרשיות וחלקו שתי פרשיות בפ׳ משפטים לשתים.

הרמב"ן מביא מכילתא דר"ש בן יוחאי בסוף פרשת ויחי וז"ל: וראיתי במכילתא לרשב"י שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותו בכל מקום שתרצו, מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנסין לקבר אבות אלא ג׳ אבות וג׳ אמהות, שנאמר שמה קברו את אברהם וגו׳, ואומר בקברי אשר כריתי לי כי הוא פוסק עכ"ל. ובפרשת יתרו כתב הרמב"ן וז"ל: וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך, ר׳ אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרהו מאחד בשבת, שאם יזדמן לך חלק יפה תהא מתקנו לשבת, אבל בלשון יחיד היא שנויה ואינה הלכה, שהרי בגמרא אמרו תניא וכו׳ ובמכילתא אחרת שמאי הזקן אומר זכירה עד שלא תבא שמירה משתבא, ומעשה בשמאי הזקן שלא היה זכרון שבת זז מפיו, לקח חפץ טוב אומר זה לשבת, כלי חדש אומר זה לשבת עכ"ל. ובפרשת משפטים כתב: ושוב מצאתי במכילתא אחריתא דר׳ שמעון, אם בעל אשה הוא מה הוא חייב במזונות וכו׳ עד כאן הברייתא זו עכ"ל. ומובאת ג"כ במסורה קטנה פרשת שמות, וז"ל: במכילתא דרשב"י בג׳ שמהן פסק טעמא גם בי"י בי"י בר מן משה בגין דקדמאה ובתראה שלים והמשכיל יבין וידום (עי׳ זוהר נשא דף קל"ח).

ונזכרו עוד איזה מכילתות, כמו מכילתא דר"א בן חסמא, מובא בציוני פ׳ בשלח בפ׳ הנני ממטיר לכם וז"ל: ואמרו במכילתין דר׳ אלעזר בן חסמא, היום אי אתם מוצאים אבל אתם מוצאים אותו לעולם הבא, וזה יסבול ב׳ פירושים עכ"ל. גם מכילתא דר׳ רחומאי, מובא בציוני פרשת נשא וז"ל: ועוד איתא תמן במכילתא דר׳ רחומאי מ"ט נשיאות כפים ולברך להו בכוונה אלא משום דאית בידים עשר אצבעות הרומזים לעשר ספירות שבהם נחתמו שמים וארץ ואותן עשרה הם כנגד עשרת הדברות שבהם נכללו תרי"ג מצות עכ"ל. והדרשה הזאת לקוחה מספר הבהיר. גם מכילתא דר׳ חנינא בן אחי ר׳ יהושע, מובאה בספר הרוקח הלכות ברכות סי׳ ש"כ וז"ל: ברכו בספרי וכו׳ ומנין שעונין אמן ומנין שעונין בשכמל"ו ומנין שעונין יש"ר תלמוד לומר הבו גודל לאלהינו, במכילתא דר׳ חנינא בן אחי ר׳ יהושע אומר הבו גודל לאלהינו אלו העונין ברוך ה׳ המבורך וכו׳ עכ"ל (רב פעלים 83).

המכילתא נדפסה ראשונה בקושטא בשנת רע"ה, ושניה בויניציא ש"ה—ש"ו, ושלישית עם פירוש זה ינחמנו לר׳ משה ב"ר שמעון פרנקפורטר ועם תוס׳ מראה מקומות הפסוקים והמאמרים, אמשטרדם תע"ב. הרביעית עם העתקה רומית מאת הנוצרי אוגולינו בספרו Thesaurus, ויניציא תק"ד—תקכ"ט, החמישית עם פי׳ שבות יהודה לר׳ יהודה נגאר, ליוורנו תקס"א. הששית עם פי׳ ברורי המדות ומצוי המדות לר׳ שמואל לנדא מווילנא, ועל הגליון איפת צדק להגר"א ווילנא תר"ד, וההוצאה הזאת משובשת ע"י השמטות ותקוני הצנזור. הוצאת המכילתא היותר מתוקנת היא לר׳ אייזיק הירש וויים עם פירוש מדות סופרים ומבוא גדול, ווין תרכ"ה. וכן הוצאת המכילתא לר׳ מאיר איש שלום עם פי׳ מאיר עין ומבוא גדול, ווין תר"ל. ר׳ דוד צבי האפמאן הו"ל מכילתא על ס׳ שמות שהם לקוטים מתוך מדרש הגדול כ"י עם הערות קצרות, פפר"מ תרס"ח. ע"ע מכילתא באוצר ישראל.

מכירי: ילקוט המכירי על נביאים וכתובים, וכולל אספת מאמרי חז"ל משני התלמודים ותוספתא ספרא ספרי ומכילתא, פסיקתא דר"כ ותנחומא ומדרש רבות, ומדרשים אחרים, גם ממדרשים שנאבדו ולא נודעו לנו. המלקט הוא ר׳ מכיר בר אבא מרי בר מכיר בר טודרוס בר מכיר בן הרב ר׳ יוסף בר אבא מרי ז"ל. זמנו של בעל הילקוט מכירי לא נודע בברור, ומשערין כי חי במאה הי"ב או הי"ג, ובראש כ"י ליידען על ישעיה נמצא שטר מכירה משנת קע"ה (1415). גם לא נודע משכנו, ובעל שפתי ישנים (ח"א צד 42) כותב: ילקוט המכירי מחובר קודם גזרות ספרד, ונראה מזה כי היה ספרדי וחבר ספרו קודם גרוש 1391. אולם השם מכיר בן אבא מרי מורה מוצאו מפרובינצא בצרפת הדרומית.

בהקדמתו לילקוט ישעיה אומר כי ילקוטו כולל גם על תהלים איוב משלי ירמיה יחזקאל ותרי עשר, אך נדפס רק על ישעיה תהלים ומשלי. ר׳ יהודה זאב כהנא שפירא הדפיס ילקוט המכירי על ישעיה מכ"י ליידען ברלין תרנ"ד. ר"ש באבער הו"ל ילקוט המכירי על תהלים, ברדיטשוב תר"ס (1899), ור"א הלוי גרינהוט הו"ל ילקוט המכירי על משלי

ירושלם תרס"ב מכ"י יחידי שנמצא בידי ר' אלחנן אדלר בלונדון, וחסר בראשו ומתחיל מפרשה י"ח מ"ז מתן אדם ירחיב לו וגו'. ילקוט על תרי עשר נמצא באוצר הספרים של בריטיש מוזיאום קובץ 5704, נכתב בעיר טיבולי בתחומי רומי מאת הסופר יוחנן ב"ר יעקב הרקחי מבני הגרשוני בשנת רע"ד, ונעתק בעד הקרדינאל איגידיוש די וויטרבא תלמידו של ר' אליהו בחור.

מלאכת המשכן: ברייתא דמלאכת המשכן, משנת או מדרש על מעשה מלאכת המשכן וכליו, בילקוט נסמנת סתם „מלאכת המשכן", וכן קורא אותה רש"י עה"ת סתם כך שנינו במלאכת המשכן גובהה של מנורת וכו' (תרומה כ"ה ל"ה), שנינו במלאכת המשכן וכו' (במדבר ט' י"ח). הרמב"ן קורא אותה ברייתא דמלאכת המשכן וכן קוראין אותה התוספות בכמה מקומות (שבת כ"ב:), והאברבנאל קורא אותה משנת המשכן. לפי רש"י ז"ל נתחברה ברייתא דמלאכת המשכן ע"י התנאים כמו המשנה ואומר בפ' תצוה בפסוק ועשו את האפד וז"ל: אם באתי לפרש מעשה האפוד וכו' וכן עשו התנאים ז"ל במלאכת המשכן ובחניית הדגלים וכו'. התנאים שנזכרו בברייתא זו הם: אבא שאול, איסי בן יהודה, איסי בן עקביא, ר' אליעזר, חכמים, ר' יהודה, ר' יהודה בן לקיש, ר' יהושע בן קרחא, ר' יוסי, ר' יוסי בר' יהודה, ר' מאיר, ר' נחמיה, ר' נתן, רבי, ר' שמעון בן יוסי, ר' שמעון בן יוחי, תלמידו של ר' ישמעאל. הברייתא נחלקה לי"ד פרקים: פ"א פתיחה קטנה מאמר רבי במנין התרומות ואח"כ בגודל המשכן והעמדת הקרשים וצורתן, וכמו כן בענין הבריחים גדלן ושימושן, והעמודים והאדנים. פ"ב ביריעות התכלת מעשיהן גדלן ושימושן. פ"ג ביריעות עזים גדלן ושימושן, והמכסאות. פ"ד אריגת הפרכת וחשן ואפוד ומסך הפתח, והיכן היתה הפרכת נתונה, וחילוק תבית ומה שניתן מבפנים לפרוכת ומה שמבחוץ שהם השלחן והמנורה ומזבח הזהב, ואיך היו נתונים. פ"ה בצורת החצר גדלו ועמודיו ואדניו ויתידותיו, וגודל הקלעים ומסך שער החצר. פ"ו הארון גדלו ועוביו, והלוחות ושברי לוחות וס"ת היאך היו מונחין, ובנסיעת הארון למלחמה. פ"ז עשיית הארון והבדים, והיכן נגנז. פ"ח השלחן גדלו וסידור לחם הפנים ובזיכי לבונה עליו, ומעמד עשרה שלחנות שעשה שלמה. פ"ט במנורה חומרת צורתה וכליה. פ"י עשייתה של המנורה וקניה כפתוריה ופרחית וגביעיה, ומעמדה והדלקתה ודישונה, ומעמד עשרה מנורות שעשה שלמה. פי"א במזבח הקטרת שהוא מזבח הזהב וגדלו, ובמזבח העולה גדלו וצורתו ומעמדו. פי"ב בכיור, ומעמד עשרה כיורים שעשה שלמה, ובים שעשה גדלו וצורתו ומעמד שנים עשר בקר של נחשת שתחתיו. פי"ג בפקודת הלוים שהיו משמרין את המשכן בעבודתם, וכחנות הדגלים ונסיעתם ע"י חצוצרות. פי"ד בחניית ישראל וענין ענני הכבוד שעליהם, ומסיים בדיבור השכינה עם משה מהיכן היתה. וע"ע מ"ט מדות.

ברייתא דמלאכת המשכן נדפסה ראשונה בסוף ספר משפטי שבועות לרה"ג בויניציא שס"ב ושנית בהמבורג תקמ"ב, ושלישית לעצמה אופיבאך תקס"ב, ורביעית עם אגדת בראשית ווילנא תקס"ב. חמישית ע"י יעלינעק בבית המדרש ח"ג, ששית ע"י ר"ח פלעש רב בעיר קאניץ, עפ"י כ"י מינכען והוא תרגמה ללשון אשכנזית, שביעית שהיא ההוצאה היותר משובחת ע"י ר' מאיר איש שלום עם מבוא והערות, ווין תרס"ת.

ברייתא דמלאכת המשכן

[הוצאת ר"מ איש שלום]

רבי אומר עשר תרומות הן: תרומה גדולה ותרומת מעשר חלה ותרומת ביכורים, ותרומת איל נזיר ותרומת לחמי תודה ותרומת חזה ושוק הימין, ותרומת הארץ ותרומת מדין ותרומת שקלים, ותרומת המשכן.—תרומה ותרומת מעשר חלה וביכורים ותרומת איל נזיר ותרומת לחמי תודה ותרומת שלמים לכהנים; תרומת הארץ לכהנים וללוים ולנתינים ולמקדש ולירושלם; תרומת מדין לאלעזר הכהן; תרומת שקלים לאדנים; תרומת המשכן שממנה היו עושין גופו של משכן ושמן המאור וקטרת הסמים ובגדי כהנים ובגדי כהן גדול.

פרק א') המשכן ארכו שלשים אמה ורחבו עשר אמות וגבהו י' אמות, ר' יוסי אומר ארכו ל"א אמה. כיצד היה מעמיד את המשכן? היה נותן ארבעים אדני כסף בצפון וארבעים אדני כסף בדרום וששה עשר במערב וארבעה במזרח הרי מאה אדנים, שנאמר מאת אדנים למאת הככר ככר לאדן (שמות ל"ח כ"ז). כיצד היה מעמיד את הקרשים? היה נותן כ' קרש בצפון ועשרים קרש בדרום ושמונה במערב, אבל במזרח לא היה שם קרש אלא ארבעה עמודי שטים שעליהם היו נותנים את הפרכת, שנאמר ועשית פרכת וגו' ונתת אותה על ארבעה עמודי שטים מצופים זהב וגו' ונתת את הפרכת תחת הקרסים (שם). והיה עושה את האדנים חלולין וחורץ את הקרש מלמטה רביע מכאן ורביע מכאן והחריץ חציו באמצע, ועושה לו שתי יתדות כמין שני חווקין ומכניסן לתוך שני אדנים, שנאמר שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו (שם). ושני הסינין יוצאין מתוך הקרשים שנים לכל אחד ואחד שמשקיע הזכר בתוך הנקבה שנאמר משולבות אשה אל אחותה (שם) דברי ר' נחמיה, שר' נחמיה אומר אין ת"ל משולבות ומה ת"ל משולבות שעשה להם שלבין כסולם המצרי. היה חורץ את הקרשים מלמעלן אצבע מכאן ואצבע מכאן ונותנין בתוך טבעות של זהב, כדי שלא יהיו נפרדים זה מזה, שנאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת (שם), שאין ת"ל אל הטבעת האחת, ומה תלמוד לומר אל הטבעת האחת מקום שנותנין את הבריח.—אמר ר' נחמיה עובין של קרשים מלמטה אמה אחת ומלמעלה היו כלין והולכין עד כאצבע, שנאמר ויהיו תואמים מלמטה ויחדו יהיו תמים על ראשו, ולהלן הוא אומר ים המלח תמו נכרתו (יהושע ג' ט"ז)

מה להלן כלין והולכין אף כאן כלין והולכין. ר׳ יודה אומר הקרשים עובין אמה אחת מלמטן ואמה אחת מלמעלן שנאמר ויחדו יהיו תמים על ראשו.—וכל קרש וקרש היו בו שתי טבעות של זהב אחת מלמעלה ואחת מלמטה שבהן היו נותנין את הבריחים.—והבריחים שנים העליונים ושנים התחתונים, של רוח דרום, ארכו של כל אחד ואחד חמש עשרה אמה, נמצא השנים ארכן שלשים כנגד עשרים קרשים, והאמצעי ארכו שלשים אמה כנגד עשרים קרשים שמשקיע באמצע הקרשים מן המזרח למערב, שנאמר והבריח התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה (שמות כ״ו). כשם שהיה עושה לקרשים שבדרום כך היה עושה לקרשים שבצפון, אבל במערב אינו כן אלא ארכו של אחד מן העליונים והתחתונים שש אמות כנגד ארבעה קרשים והאמצעי שתים עשרה כנגד שמונה קרשים.—והקרשים והבריחים והעמודים והאדנים מקום עובין של קרשים מצופין זהב, שנאמר ואת הקרשים תצפה זהב וגו׳, ואת טבעותיהם תעשה זהב בתים לבריחים וצפית את הבריחים זהב (שם) שאין ת״ל בתים לבריחים ומה ת״ל בתים לבריחים מקום שהבריח נכנס.—וצפית את הבריחים זהב, כיצד היה עושה? היה מביא שתי פיפיות של זהב, ארכה של כל אחת ואחת אמה ומחצה ונותנן בחללו של קרש מקום שנותנין את הבריחים.

פרק ב׳) כיצד היו מקרין את המשכן? היה מביא עשר יריעות של תכלת ושל ארגמן ושל תולעת שני ושל שש משזר, שנאמר ואת המשכן תעשה עשר יריעות שש משזר ותכלת וארגמן ותולעת שני (שמות כ״ו).—חוטן כפול שלשים ושנים דברי ר׳ נחמיה, שר׳ נחמיה אומר חוט אחד כפול לשנים שזור לארבעה משזר לשמונה, נמצא חוטן כפול לשלשים ושנים. וחכמים אומרים חוט אחד כפול לשנים שזור לשלשה משזר לששה, נמצא חוטן כפול לעשרים וארבעה.—היה מחברן לשתי וילאות אחת של חמש ואחת של חמש, שנאמר חמש היריעות תהיין חוברות אשה אל אחותה וחמש יריעות חוברות אשה אל אחותה (שם), והיה מחברן בלולאות תכלת שנאמר ועשית לולאות תכלת על שפת היריעה האחת מקצה בחוברת וכן תעשה בשפת היריעה הקיצונה במחברת השנית (שם). והיה מחברן לחמשים קרסי זהב שנאמר ועשית חמשים קרסי זהב וחברת את היריעות אשה אל אחותה בקרסים והיה המשכן אחד (שם), והקרסים היו נראין במשכן ככוכבים ברקיע.—ארכן של יריעות עשרים ושמונה אמה, שנאמר אורך היריעה האחת שמונה ועשרים באמה (שם), צא מהן עשר אמות לרוחבו של משכן נשתיירו שם תשע אמות מצד זה ותשע אמות מצד זה שהן יורדות ומכסות את הקרשים עד שמגיעות לאדנים, הא למדת שהאדנים גבהן אמה. ורחבן של יריעות ארבעים אמה, שנאמר ורוחב ארבע באמה היריעה האחת (שם), צא מהן שלשים אמות מן המזרח למערב שנתן לגגו של משכן ועשר אמות למערבו לאחורי המשכן הרי ארבעים.

פרק ג׳) היה מביא עשתי עשרה יריעות מן הנוצה של עזים, וארכה של כל אחת ואחת שלשים אמה, שנאמר ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן עשתי עשרה יריעות תעשה אותם, אורך היריעה האחת שלשים באמה וגו׳ (שמות כ״ו). והיה מחברן לשתי וילאות אחת של חמש ואחת של שש, שנאמר וחברת את חמש היריעות לבד ואת שש היריעות לבד. והיה מחברן בלולאות חמשים, שנאמר ועשית חמשים לולאות על שפת היריעה האחת הקיצונה בחוברת וחמשים לולאות על שפת היריעה החוברת השנית, והיה מחבר הלולאות לחמשים קרסי נחשת, שנאמר ועשית קרסי נחשת חמשים והבאת את הקרסים בלולאות וחברת את האהל והיה אחד.—ארכן של היריעות שלשים אמה, צא מהם עשר אמות לרחבו נשתיירו עשר אמות מצד זה ועשר אמות מצד זה, שהן יורדות ומכסות הקרשים והאדנים.—רחבן של יריעות ארבעים וארבע אמות, שנאמר ורוחב ארבע באמה היריעה האחת מדה אחת לעשתי עשרה יריעות. צא מהן שלשים אמה לאורכו של משכן ועשר אמות לאחורי המשכן הרי ארבעים, נשתיירה שם יריעה אחת שכפלה אל מול פני האהל, שנאמר וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל. ר׳ יהודה אומר חציה היה כופל אל מול פני האהל וחציה היה סרוח אחורי המשכן, שנאמר וסרח העודף ביריעות האהל חצי היריעה העודפת תסרח על אחורי המשכן.—היה מביא כלי אחד גדול של עורות אילים מאדמים אורכו שלשים אמה ורוחבו עשר אמות שמלבישו לאהל על המשכן מן המזרח למערב, שנאמר ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים ומכסה עורות תחשים מלמעלה. וכמין פספסין עשוי מלמעלה דברי ר׳ נחמיה, ר׳ יהודה אומר שני כלים היו התחתון היה של עורות אילים מאדמים והעליון היה של עורות תחשים, שנאמר מכסהו ומכסה התחש אשר עליו מלמעלה (במדבר ד׳ כ״ה).

פרק ד׳) היה אורג את הפרוכת עשר אמות על עשר אמות ועושה בה ארבעה תוברין ותולה אותה באונקלאות שעל גבי העמודים ופורסה בשלישית של משכן שיהא ממנו ולפנים עשר אמות וממנו ולחוץ עשרים אמה, שנאמר ונתת את הפרוכת תחת הקרסים (שמות כ״ו).— נמצא בית קדשי הקדשים עשר על עשר ושם היה הארון נתון וצנצנת המן וצלוחית של שמן המשחה ומקלו של אהרן ושקדיה ופרחיה, ושם היה אהרן נכנס ארבע פעמים ביום הכפורים.—מחוץ לפרוכת היו שלחן ומנורה מונחים, אלא שהשלחן בצפון ומנורה בדרום כנגדו, שנאמר ושמת את השלחן מחוץ לפרוכת ואת המנורה נוכח השלחן על צלע המשכן תימנה וגו׳. וכשם שהיו מונחים באהל מועד כך היו מונחים בבית

עולמים, אלא שאהל מועד ארכו שלשים אמה ורחבו עשר אמות ובית עולמים ארכו ששים אמה ורחבו עשרים אמה, הא למדת שאהל מועד רביע של בית עולמים.—וכשם שהיה אורג את הפרכת כך היה אורג את האפוד ואת החושן, אלא שבאלו היה חוט אחד יותר של זהב, שנאמר וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים (שם ל״ט ג׳).—כשם שהיה אורג את פרוכת המסך כך היה אורג את מסך הפתח, אלא שהפרוכת מעשה חושב, שנאמר ועשית פרוכת תכלת וארגמן וגו׳ מעשה חושב (שם כ״ו), והמסך מעשה רוקם, שנאמר ועשית מסך לפתח האהל תכלת וארגמן וגו׳ מעשה רוקם (שם) דברי ר׳ נחמיה, שהיה ר׳ נחמיה אומר כל מקום שנאמר מעשה חושב שני פרצופין, מעשה רוקם אינו אלא פרצוף אחד בלבד.—וקני המנורה היו מכוונים כנגד רחבו של שלחן, ומזבח הזהב היה נתון בתוך הבית וחולק את הבית מחציו לפנים, ומכוון היה כנגד הארון, שנאמר ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת וגו׳ (שם ל׳ ו׳).—מן הקרשים שבדרום עד קני המנורה שתי אמות ומחצה, ומקני המנורה עד השלחן חמש אמות, ומן השלחן ועד הקרשים שבצפון שתי אמות ומחצה, הא למדת שרחבו עשר אמות.—מן הקרשים שבמערב עד הפרוכת עשר אמות, מן הפרוכת עד השלחן חמש אמות, מן השלחן עד מזבח הזהב חמש אמות, ממזבח הזהב עד העמודים שבמזרח עשר אמות, הא למדת שארכו שלשים אמה.

פרק ה׳) חצר היה ארכה מאה אמה ורחבה חמשים אמה, שנאמר ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה וגו׳ מאה באמה (שמות כ״ז ט׳) וכן לפאת צפון מאה אמה, שנאמר וכן לפאת צפון באורך קלעים מאה אורך, ולמערב חמשים אמה, שנאמר לפאת ים קלעים חמשים אמה, ולמזרח חמשים אמה, שנאמר לפאת קדמה מזרחה חמשים אמה, צא מהן חמש עשרה אמה קלעים, שנאמר וחמש עשרים אמה לכתף וגו׳ ולכתף השנית מזה ומזה (שם ל״ח ט״ו).—מן הקלעים שבדרום עד האהל עשרים אמה והאהל עשר אמות ומן האהל עד הקלעים שבצפון עשרים אמה, הא למדת שרחבה חמשים אמה, מן הקלעים שבמערב עד האהל עשרים אמה והאהל שלשים אמה ומן האהל ועד הקלעים שבמזרח חמשים אמה, שנאמר אורך החצר מאה באמה ורוחב חמשים בחמשים (שם כ״ז י״ח). רבי יוסי אומר אין תלמוד לומר חמשים בחמשים ומה ת״ל חמשים בחמשים זה לפני האהל, הא למדת שארכה מאה אמה ורחבה חמשים אמה, אבל אין אתה יודע כמה רחבה של קלע עד שתדע בגובהה של חצר, כשהוא אומר וקומה חמש אמות, מה קומה חמש אמות אף רוחב חמש אמות.—כיצד היה מעמיד את החצר? היה נותן עשרים אדנים של נחשת בצפון ועשרים בדרום ועמוד תוך כל אחד ואחד, וקונטיסין היו שם, וטבעת קבועה באמצעיתן, והיה נותן את הקונטיסין במיתרים ובעמודים, והקונטיסין ארכו של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבו שלשה, ותולה את הטבעת בתוך האנקלי שבעמוד וכורך בה את הקלע, כמין קלע זה של ספינה, נמצא הקלע יוצא מן העמוד שתי אמות ומחצה מצד זה ושתי אמות ומחצה מצד זה, וכן לעמוד השני. הא למדת שבין עמוד לעמוד חמש אמות. היה מחבר את הקונטיסין במיתרים ובעמודים ומחברן בתוך יתדות של נחשת.—וכשם שהיו יתדות למשכן כך היו יתדות לחצר, שנאמר לכל כלי המשכן בכל עבודתו וכל יתדותיו וכל יתדות החצר סביב נחשת (שמות כ״ז י״ט).—אבל אי אתה יודע כמה מן הקלעים לפתח של חצר, כשהוא אומר ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במדבר ב׳ כ״ו) מה מן המשכן ולמזבח עשר אמות כך מן הקלעים ועד פתחה של חצר עשר אמות.—אבל אי אתה יודע כמה גובה פתחו של חצר, כשהוא אומר ומסך שער החצר וגו׳ ועשרים אמה אורך וקומה ברוחב חמש אמות וגו׳ (שמות ל״ח י״ח) שאין תלמוד לומר חמש אמות, ומה ת״ל חמש אמות, ללמדך שארכו עשרים אמה ורחבו חמש אמות.—כרוחב פתחו של אהל כך פתחו של היכל, כפתחו של חצר כך פתחו של אולם, כגובה פתחו של היכל כך רוחב פתחו של אולם.—מכאן היה ר׳ יוסי ב״ר יהודה אומר קרקף בית סאתים שהוא כחצר המשכן ומטלטלין בתוכו בשבת.

פרק ו׳) ארון שעשה משה במדבר ארכו שתי אמות ומחצה ורחבו אמה ומחצה וגבהו אמה ומחצה, שנאמר ועשו ארון עצי שטים מאתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קומתו (שמות כ״ה י׳). ר׳ מאיר אומר באמה בת ששה טפחים הרי כאן חמשה עשר טפחים, צא מהן י״ב טפחים לרחבן של לוחות וטפחיים מקום שהספר תורה מונח, וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן לעוביו של ארון; ורחבו של ארון תשעה טפחים, צא מהן ששה טפחים לארכן של לוחות, ומקום הנחת ס״ת טפחיים כדי שלא יהא נכנס ויוצא ברוחק, וחצי טפח מכאן וחצי טפח מכאן לעוביו של ארון. רבי יהודה אומר באמה בת חמשה טפחים הרי כאן שנים עשר טפחים ומחצה, וארבעה לוחות היו מונחים בו שנים שלמים ושנים שבורים, והלוחות ארכן של כל אחד ואחד ששה טפחים ורחבן ששה ועוביין שלשה. צא מהן שנים עשר טפחים לרחבן של לוחות ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעוביו של ארון; ורחבו של ארון שבעה טפחים ומחצה, צא מהן ששה טפחים לארכן של לוחות וטפח אחד מקום הנחת העמודים, ועליו מפורש בקבלה אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון עמודיו עשה כסף (שה״ש ג׳), ואצבע מכאן ואצבע מכאן לעוביו של ארון. אבל ס״ת לא היה נתון אלא מן הצד, שנאמר ושמתם אותו מצד ארון ברית ה׳ (דברים ל״א כ״ו), וכן בפלשתים הוא אומר

ואת כלי הזהב אשר השבותם לו אשם תשימו בארגז מצדו (ש"א ה' ח').—ר' יהודה בן לקיש אומר שני ארונות היו, אחד שהיה יושב במחנה ואחד שהיה יוצא עמהם במלחמה והיו בו שברי לוחות, שנאמר וארון ברית ה' נוסע (במדבר י' ל"ג), וזה שהיה עמהם במחנה היה בו ספר תורה, הה"ד וארון ברית ה' ומשה לא משו מתוך המחנה (שם י"ד מ"ד.) וכן הוא אומר בשאול, ויאמר שאול אל אחיה הגישה ארון האלהים (ש"א י"ד י"ח), וכן באוריה הוא אומר, הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות (ש"ב י"א י"א), אבל ארון הברית לא יצא במלחמה אלא פעם אחת, שנאמר וישלח העם שילה וישאו משם את ארון ברית ה' צבאות (ש"א ד' ד'). ר' יהודה אומר לא היה בארון אלא לוחות הברית בלבד (1), שנאמר אין בארון רק שני לוחות האבנים (מ"א ח' ט').

פרק ז') כיצד עשה בצלאל את הארון? עשאו שלש תיבות שתים של זהב ואחת של עץ, נתן של עץ בתוך של זהב ושל זהב בתוך של עץ וחפה שפתיו העליונות בזהב, שנאמר וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו (שמות כ"ה י"א), ומה תלמוד לומר תצפנו, מלמד שחופה שפתיו העליונות זהב.—כפורת של זהב נתונה עליו מלמעלה, שנאמר ונתת את הכפורת על הארון (שם). וארבע טבעות זהב היו קבועות בו, שתים בצפונו ושתים בדרומו שבהם היו נותנים את הבדים, ולא היו זזים משם לעולם שנאמר בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו (שם).—אע"פ שעשה שלמה תבנית כל הכלים תבנית הארון לא עשה (2) שנאמר ויבואו כל זקני ישראל וישאו הכהנים את הארון (מ"א ח' ג').—הארון היה נתון בתוך הבית ויחלק את הבית עשר אמות מכאן ועשר אמות מכאן, ושני כרובים של זהב היו עומדים על רגליהן בארץ, מכותל לכרוב חמש אמות ומכרוב לארון חמש אמות.—מנין אתה אומר שכיון שהכניסו הכהנים את הארון האריכו הבדים והגיעו לפרוכת ונגעו בפתח? שנאמר ויאריכו הבדים ויראו ראשי הבדים מן הקדש על פני הדביר ולא יראו החוצה (מ"ב ח' ח'), לפיכך לא ננעלו דלתי בית קדשי הקדשים מעולם. ולא יראו החוצה (שם) אי אפשר לומר שלא יראו שכבר נאמר ויראו, ואי אפשר לומר ויראו שכבר נאמר ולא יראו, הא כיצד? היו בולטים בפרוכת ונראים בהיכל בשני דדי אשה, ומנין שהאריכו מבפנים? שנאמר ולא יראו החוצה, למדנו שהאריכו מבפנים, ומנין שהאריכו מבחוץ? שנאמר ויראו ראשי הבדים. ומנין אתה אומר שכשם שנמתחו הבדים כך נמתחו כנפי הכרובים וכסו את הארון וחפו את הבית מלמעלה? שנאמר ויסכו הכרובים על הארון ועל בדיו מלמעלה (שם).—והיכן היה הארון גנוז? ר' יהודה בן לקיש אומר במקומו בבית קדשי הקדשים, שנאמר ויהיו שם עד היום הזה (שם), וחכמים אומרים בלשכת דיר העצים, רבי אומר יאשיהו גנזו, שנאמר ויאמר ללוים המבינים לכל ישראל הקדושים לה' תנו את ארון הקדש בבית אשר בנה שלמה בן דוד מלך ישראל אין לכם משא בכתף (דהי"ב ל"ה ג'), אמר להם לא יגלה עמכם לבבל שתעלו אותו בכתף. ר' אלעזר אומר לבבל ירד שנאמר לא יותר דבר אמר ה' (מ"ב כ' י"ז, ישעיה ל"ט ו') אין דבר אלא דברות שבו.—הדלתות לא ננעלו מפני הבדים היוצאים בפתח והפרוכת היתה פרוסה בפני הפתח,—בית קדשי הקדשים שעשה שלמה היו לו כותל פתח ודלתות, שנאמר ויעש דלתות להיכל ולדביר, אבל בנין האחרון לא היה לו כותל אלא שני פסין היו לו וארכו של כל אחד ואחד אמה ומחצה, ושתי פרוכות של זהב היו פרוסות עליהן מלמעלה והיה נקרא מקום אמה טרקסין (3).

פרק ח') שלחן שעשה משה במדבר ארכו שתי אמות ורחבו אמה וקומתו אמה ומחצה, שנאמר ועשית שלחן עצי שטים אמתים ארכו ואמה רחבו ואמה וחצי קומתו (שמות כ"ה כ"ג).—ר' יהודה אומר באמה של חמשה טפחים, מכאן אמרו שלחן ארכו עשרה ורחבו חמשה, ולחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה, נתן ארכו של לחם כנגד רחבו של שלחן קופל טפחיים ומחצה מכאן וטפחיים ומחצה מכאן, נמצא ארכו ממלא רחבו של שלחן. ר' מאיר אומר ארכו של שלחן שנים עשר טפחים ורחבו ששה טפחים, ולחם הפנים ארכו עשרה ורחבו חמשה קופל טפחיים מכאן וטפחיים מכאן, וטפחיים רווח באמצע כדי שתהא הרוח מנשבת בהם. אבא שאול אומר שם היו נותנין שני בזיבי לבונה של לחם הפנים, אמרו לו והלא כבר נאמר ונתת על המערכת לבונה זכה (ויקרא כ"ד ז'), אמר להם והלא כבר נאמר ועליו מטה מנשה (במדבר ב' כ') (4).—אע"פ שעשה שלמה עשרה שלחנות וכולן היו כשרין לעבודה, שנאמר ויעש שלחנות עשרה וינח בהיכל חמשה מימין וחמשה משמאל (דהי"ב ד' ח'). אם תאמר חמשה מן הדרום וחמשה מן הצפון, הלא שלחן מן הדרום פסול, אלא מה ת"ל חמשה מימין וחמשה משמאל? חמשה מימין שלחן של משה וחמשה משמאל שלחן של משה. אע"פ כן לא היה מסדר אלא בשל משה בלבד, שנאמר ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים (מ"א ז' מ"ח). רבי יוסי ב"ר יהודה אומר על כולן היה מסדר, שנאמר ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים (דהי"ב ד' י"ט).

פרק ט') מנורה שעשה משה במדבר היתה באה משל זהב וטעונה מקשה וטעונה גביעים כפתורים ופרחים, שנאמר ועשית מנורת זהב טהור מקשה תיעשה המנורה ירכה וקנה גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו (שמות כ"ה ל"א). שומע אני יעשה אברים אברים

---

(1) לדעתו היה ס"ת מונח בארון שני ששם שברי הלוחות. (2) רק השתמש בארון שעשה משה. (3) עי' ב"ב ג'. (4) ר"ל כי הוראת על אינו עליו ממש אלא בצדו.

וידביקם לה? ת"ל ממנה יהיו. מנין לרבות נרותיה? ת"ל תיעשה. יכול שאני מרבה גביעים כפתורים ופרחים? ת"ל אותה (שם). ומה ראית לרבות נרותיה ולהוציא גביעים כפתורים ופרחים? אחר שריבה הכתוב ומיעט, מרבה אני את נרותיה שנעשים עמה ומוציא אני גביעיה כפתוריה ופרחיה שאין נעשים עמה. מנין לרבות מלקחיה ומחתותיה? ת"ל תיעשה, יכול שאני מרבה את הצבתים ואת המלקטאות? ת"ל אותה. ומה ראית לרבות מלקחיה ומחתותיה ולהוציא את הצבתים ואת המלקטאות? אחר שריבה הכתוב ומיעט, מרבה אני מלקחיה ומחתותיה שמשמשין עמה ומוציא אני את הצבתים ואת המלקטאות שאינן משמשין עמה.—כשהיא באה של זהב טעונה מקשה, כשאינה באה של זהב אינה טעונה מקשה; כשהיא באה של זהב טעונה גביעים כפתורים ופרחים, כשאינה באה של זהב אינה טעונה גביעים כפתורים ופרחים; כשהיא באה של זהב היא טעונה ככר, כשאינה באה של זהב אינה טעונה ככר.—ר' יהושע בן קרחה אומר אותה מככר ואין נרותיה ומלקחיה ומחתותיה מככר, שנאמר ככר זהב טהור יעשה אותה (שמות כ"ה ל"ט). ומה אני מקיים את כל הכלים האלה (שם) שיהיו כליה זהב טהור. אבל חצוצרות שעשה משה במדבר לא היו באות אלא משל כסף, שנאמר עשה לך שתי חצוצרות כסף (במדבר י' ב').

פרק י') כיצד עשה בצלאל את המנורה? עשאה כמין עשת או כמין קורה, ועשה מיריכה ולמטה גביעים כפתורים ופרחים, ומשך הימנה שני קנים אחד אילך ואחד אילך, ומשך הימנה שני קנים אחרים אחד אילך ואחד אילך, ומשך הימנה עוד שני קנים אילך ואילך, שנאמר וששה קנים יוצאים מצדיה וגו' (שמות כ"ה ל"ב). אבל לא למדנו לגביעים אם הם משוקדים או כפתוריה ופרחיה, שנאמר ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים כפתוריה ופרחיה (שם). איסי בן יהודה אומר חמשה דברים בתורה אין להם הכרעה (5), אלו הן: שאת, ארור, מחר, משוקדים, וקם. הלא אם תיטיב שאת או שאת ואם לא תיטיב (בראשית ד' י'), ארור אפם כי עז או כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור ארור (שם מ"ט ו'), מחר אנכי נצב או וצא הלחם בעמלק מחר (שמות י"ז ט'), משוקדים כפתוריה ופרחיה או ארבעה גביעים משוקדים, וקם העם הזה או הנך שוכב עם אבותיך וקם (דברים ל"א ט"ז). אלו חמשה דברים בתורה שאין להם הכרעה.—איסי בן עקביא אומר מעשה והיתה יתירה דינר של זהב והכניסוה לכור שמונים פעמים.—גופה של מנורה שמונה עשר טפחים, הרגלים והפרח שלשה טפחים, וטפחיים חלק וטפח שבו גביע כפתור ופרח, וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנה אחד אילך ואחד אילך, וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנה אחד אילך ואחד אילך, וטפחיים חלק וטפח כפתור ושני קנים יוצאים ממנה אילך ואילך, נשתיירו שם שלשה טפחים שבהם גביעיה כפתוריה ופרחיה, שנאמר שלשה גביעים משוקדים בקנה האחד כפתור ופרח וגו' (שמות כ"ה ל"ג), נמצאו גביעים עשרים ושנים וכפתורים אחד עשר ופרחיה תשעה.—גביעים למה הן דומים? לכוסות אלכסנדריה, כפתוריה למה הן דומים? לתפוח הברתיים, פרחים למה הן דומים? לפרחי העמודים (6). נמצאת אתה למד שיש קשוי ושבח כנגד כל הכלים כולן. ומנין שהראה המקום למשה כלים עשוין ומנורה עשויה? שנאמר וראה ועשה כתבניתם (שם).—אע"פ שעשה שלמה עשר מנורות וכולן היו כשרות לעבודה, שנאמר ויעש את מנורות הזהב עשר כמשפטן ויתן בהיכל חמש מימין וחמש משמאל (דהי"ב ד' ז'). אם תאמר חמש מן הדרום וחמש מן הצפון והלא מנורה בצפון פסולה, ומה ת"ל חמש מימין וחמש משמאל, חמש מימין מנורה של משה וחמש משמאל מנורה של משה, אע"פ כן לא היה מבעיר אלא בשל משה בלבד, שנאמר מנורת הזהב ונרותיה לבער בערב בערב (שם י"ג י"א). רבי יוסי בר' יהודה אומר על כולן היה מבעיר, שנאמר ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט לפני הדביר זהב סגור והפרח והנרות והמלקחים זהב היא מכלות זהב (שם ד') כילו זהבו של משה. מערביים ומזרחיים היו דולקין כנגד נר האמצעי, שנאמר אל מול פני המנורה יאירו (במדבר ח' ב'). מכאן היה ר' נתן אומר האמצעי הוא המכובד. שבעת הנרות (שם) שיהא דליקן שוה ונרותיהן שוות והן דומין זו לזו.—כיצד מרשנן? מעבירן מעל גבי המנורה ומניחן באהל ומקנחן בספוג, נמצאו כמה כהנים עסוקין בנר אחד דברי ר' יוסי, וחכמים אומרים לא היה מזיזן ממקומן אלא על גבי מנורה מרשנן, שנאמר על המנורה הטהורה יערך את הנרות (ויקרא כ"ד ד').

פרק י"א) מזבח הקטרת ארכו אמה ורחבו אמה וגבהו שתי אמות, שנאמר ועשית מזבח מקטר קטרת עצי שטים תעשה אותו אמה ארכו ואמה רחבו רבוע יהיה ואמתים קומתו ממנו קרנותיו (שמות ל'), וכולו היה מצופה בזהב, שנאמר וצפית אותו זהב. שלשה שמות יש לו למזבח זה: מזבח הקטרת מזבח הזהב מזבח הפנימי.—מזבח העולה ארכו חמש אמות ורחבו חמש אמות וגבהו שלש אמות, שנאמר ויעש את מזבח העולה עצי שטים חמש אמות ארכו וחמש אמות רחבו רבוע ושלש אמות קומתו (שם ל"ח א') דברי ר' מאיר, אמר לו ר' יוסי ממשמע שנאמר חמש על חמש איני יודע שהוא רבוע? מה ת"ל רבוע? אלא מופנה להקיש לדון הימנו גזרה שוה, נאמר כאן רבוע, ונאמר להלן רבוע (שם ל' ב') מה רבוע האמור להלן גבהו שנים

---

(5) שספק הוא אם המלה שייכת למלה שלפניה או שלאחריה. (6) עי' מנחות ס"ג ע"א.

ברחבו אף רבוע האמור כאן גבהו שנים ברחבו, א"ל ר' מאיר אם כדבריך נמצא מזבח גבוה מן הקלָעים, אמר לו ר' יוסי והלא כבר נאמר ואת קלעי החצר ואת מסך פתח שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח סביב (במדבר ד' כ"ו) מה משכן עשר אמות אף מזבח עשר אמות (7).—חוט של סיקרא היה חוגרו באמצע להבדיל בין דמים העליונים לדמים התחתונים, מחוט הסיקרא ולמטה חמש אמות, אמה יסוד ושלש אמות כרכוב ואמה סובב, ושם היו נותנים דמים הניתנין למטה. מחוט הסיקרא ולמעלה חמש אמות, אמה קרנות ושלש אמות כרכוב ואמה כלה עורב, ושם היו נותנין דמים הניתנין למעלה. ודמים הניתנין מחוט הסיקרא ולמטה אם נתנם מחוט הסיקרא ולמעלה פסולים, ודמים הניתנין למעלה מחוט הסיקרא אם נתנן מחוט הסיקרא ולמטה פסולים.—מזבח שעשה משה במדבר גבהו עשר אמות, ושעשה שלמה גבהו עשר אמות, ושעשו בני הגולה גבהו עשר אמות. ואף לעתיד לבא יהיה גבוה עשר אמות.—מזבח העולה היה נתון באמצע העזרה, כבש לדרומו, כיור למערבו, בית המטבחיים לצפונו, וכל ישראל למזרחו, שנאמר ויקרבו כל העדה לפני ה' (ויקרא ט' ה').—שלשה שמות יש למזבח זה: מזבח העולה, מזבח הנחשת, מזבח החיצון.

פרק י"ב) משה עשה כיור אחד, שנאמר ועשית כיור נחשת (שמות ל' י"ח), שלמה עשה עשרה כיורים, שנאמר ויעש כיורים עשרה ויתן חמשה מימין וחמשה משמאל לרחצה בהם (דהי"ב ד' ו'), מה ת"ל חמשה מימין וחמשה משמאל, חמשה מימין כיור של משה וחמשה משמאל כיור משה (8).—שלמה הוסיף שעשה את הים, שנאמר ויעש את הים מוצק עשר באמה משפתו עד שפתו עגול סביב וחמש באמה קומתו וקו שלשים באמה יסב אותו סביב וגו' ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן אלפים בת יכיל (מ"א ז' כ"ג) אי אפשר לומר אלפים שכבר נאמר שלשת אלפים (דהי"ב ד' ה'). ואי אפשר לומר שלשת אלפים שכבר נאמר אלפים, הא כיצד? אלפים בלח שהם שלשת אלפים ביבש. אבל אי אתה יודע כמה היא הבת, שנאמר האיפה והבת תוכן אחד (יחזקאל מ"ה י"א), ואומר עשרת הבתים חומר (שם), תנם עשרת בתים לכל כור וכור הרי מאתים כור, צא מהם חמשים כור תנם חמשים על חמשים הרי מאה וחמשים מקוה טהרה, שכל מקוה ומקוה ארבעים סאה. ומנין שמחזיק מאה וחמשים מקוה טהרה? אם תאמר כולו עגול אינו מחזיק, אם תאמר כולו מרובע מחזיק הוא יתר על כן, אלא שלש אמות התחתונות היו מרובעות, תנם עשר על עשר הרי מאה אמה, תנם מאה על מאה הרי מאה מקוה טהרה. מכאן שערו חכמים מי מקוה ארבעים סאה ובהם אמה על אמה ברום שלש אמות. שתי אמות העליונות היו עגולות תנם עשר באמה על עשר באמה הרי שבעים וחמש אמה, תנם שבעים וחמש על שבעים וחמש הרי מאה וחמשים, תנם חמשים על חמשים הרי חמשים מקוה טהרה, הא למדת שהמרובע יתר על העגול רביע.—ומנין שעגול מלמעלה, שנאמר ועביו טפח ושפתו כמעשה שפת כוס (מ"א ז' כ"ו), ומנין שהיה מרובע מלמטה, שנאמר עומד על שנים עשר בקר שלשה פנים צפונה ושלשה פנים ימה ושלשה פנים נגבה ושלשה פנים מזרחה (שם), מה ת"ל פנים פנים ארבע פעמים אלא נכנס להיכל פונה לימין, לעזרה פונה לימין, להר הבית פונה לימין, עולה לראש המזבח פונה לימין.—ודמות בקרים תחת לו סביב סביב סובבים אותו, עשר באמה מקיפים את הים סביב, שנים טורים הבקר יצוקים במצקתו (דהי"ב ד' ג'), נמצאו ראשי שורות על ראשי שוורים של ארבעה ארבעה במצבתם שמשמשין לכל הצדדים, וכולו היה מוצק מרגליו של שור.

פי"ג) כיצד היו הלוים משמרין במשכן? בני קהת היו משמרין בדרום, שנאמר משפחת בני קהת יחנו על ירך המשכן תימנה (במדבר ג' כ"ט), והם היו ממונים על הארון, שנאמר ומשמרתם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות וכלי הקדש אשר ישרתו בהם והמסך וכל עבודתו (שם), חוצה להן שלשה שבטים ראובן שמעון וגד.—בני גרשון היו משמרים במערב, שנאמר משפחות הגרשוני אחרי המשכן יחנו ימה (שם), והם היו ממונים על כל כלי המשכן, שנאמר ונשאו את יריעות המשכן ואת אהל מועד וגו', חוצה להן שלשה שבטים אפרים ומנשה ובנימין.—בני מררי היו משמרין בצפון שנאמר ונשיא בית אב למשפחת מררי צוריאל בן אביחיל על ירך המשכן יחנו צפונה (שם), והם היו ממונים על הקרסים ועל הקרשים והבריחים והעמודים ועל אדני המשכן, שנאמר ופקדת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו וגו', וחוצה להן שלשה שבטים דן אשר ונפתלי.—למזרח משה אהרן ובניו, שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה וגו'. וחוצה להן שלשה שבטים יהודה יששכר וזבולון.—כל מחנה ישראל היה שנים עשר מיל על שנים עשר מיל, דגלו של יהודה ארבעה מילין, ומחנה לויה ומחנה שכינה ארבעה מילין, ודגלו של ראובן ארבעה מילין, דגלו של אפרים ארבעה מילין, ומחנה לויה ומחנה שכינה ארבעה מילין, ודגלו של דן ארבעה מילין, נמצאו ארבעה זויות של משכן ארבעה מחנות שמשמשין לכל הצדדים, שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם (שם ב' י"ז).—כיון שהיו ישראל נוסעין היה עומד עמוד הענן מקופל ונמשך על גבי בני יהודה כמין קורה, תקעו והריעו ותקעו

---

(7) ולפי דבריו היה גבהו עשר אמות אך הכרכוב היה שלש אמות קומתו כמבואר בסמוך. (8) ולא מימין ומשמאל מדרום ומצפון כדלעיל.

ונסע דגל יהודה תחלה, שנאמר ונסע דגל מחנה בני יהודה בראשונה לצבאותם (שם י' י"ד). מיד נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרוכת וכסו בה את הארון, שנאמר ובא אהרן ובניו בנסע המחנה והורידו את פרכת המסך וכסו בה את ארון העדות, תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל מחנה ראובן. מיד נכנסו בני גרשון ובני מררי ופרקו את המשכן וטענו אותו בעגלה והעמידו את המשכן עד בא בני קהת, שנאמר ונסעו הקהתים נושאי המקדש והקימו את המשכן עד בואם (שם), ותקעו והריעו ותקעו ונסע דגלו של אפרים. נכנסו קהת ופרקו את הקדש וטענו אותו בכתף, שנאמר וכלה אהרן ובניו לכסות את הקדש ואת כל כלי הקדש בנסוע המחנה ואחרי כן יבואו בני קהת לשאת (שם ד' מ"ו). תקעו והריעו ותקעו ונסע דגל של דן, שנאמר דגל מחנה בני דן וגו' (שם י' כ"ה). נמצאו שני דגלים מלפניהם ושני דגלים מאחריהם ומחנה לויה ומחנה שכינה באמצע, שנאמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות (שם ב' י"ז), וכשם שהיו חונים כך היו נוסעים שנאמר כאשר יחנו כן יסעו (שם).—על פי שלשה היו ישראל נוסעים, ע"פ הקב"ה ועל פי משה ועל פי חצוצרות, על פי הקב"ה מנין, שנאמר על פי ה' יסעו בני ישראל ועל פי ה' יחנו (שם ט' י"ח), על פי ה' ביד משה (שם כ"ג). על פי משה כיצד? משה היה אומר מבערב בהשכמה אתם יוצאים, מיד התחילו ישראל להיות מוצאים בהמתן ומתקנין את כליהם לצאת. על פי חצוצרות שנאמר ותקעתם תרועה ונסעו המחנות וגו' (שם י' ה')' תקעו והריעו ותקעו שלש תקיעות על כל דגל ודגל, רבי יהודה אומר שלש תקיעות על כל מטה ומטה (שבט ושבט).

פרק י"ד) כיון שהיו ישראל חונים היה עמוד הענן מתמר ועולה ונמשך על גבי בני יהודה כמין סוכה ומחפה את האהל מבחוץ וממלא את המשכן מבפנים, שנאמר ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ' ל"ד).—וזה אחד מענני כבוד ששמשו את ישראל במדבר ארבעים שנה, אחד מימינם, ואחד משמאלם ואחד מלפניהם ואחד מלאחריהם ואחד למעלה מהן וענן שכינה שביניהם, ועמוד הענן שנוסע לפניהם משפיל לפניהם את הגבוה ומגביה להניהם את השפל, והורג נחשים ועקרבים, ושורף קוצים וסירים ומדריכם בדרך ישרה, וענן שורה באהל.—רבי שמעון בן יוסי אומר כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נצרך אחד מהם לא לאור החמה ביום ולא לאור הלבנה בלילה, אלא האדים, היו יודעין ששקעה החמה; הלבין, היו יודעים שזרחה החמה, ומסתכל בחביות ויודע מה שבתוכו, בטפיח ויודע מה שבתוכו, מפני ענן השכינה שביניהם, שנאמר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם (שמות מ' ל"ח), ואף לעתיד לבא כן, שנאמר קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח (ישעיה ס' א'), ואומר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור עולם (שם), ואומר לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף כי ה' יהיה לך לאור עולם ושלמו ימי אבלך (שם).—מהיכן היתה שכינה מדברת עם משה? ר' נתן אומר מעם מזבח הקטרת, שנאמר ונתתה אותו לפני הפרוכת אשר על ארון העדות לפני הכפורת אשר על העדות אשר אועד לך שמה (שמות ל' ו'). רבי שמעון בן יוחאי אומר מאצל מזבח הקטרת, שנאמר ושחקת ממנה הדק ונתתה ממנה לפני העדות באהל מועד אשר אועד לך שמה (שם). תלמידו של רבי ישמעאל אומר מאצל מזבח העולה, שנאמר עולת תמיד לדורותיכם פתח אוהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה לדבר אליך שם (שם כ"ט מ"ב).

סליק

מנין: מדרש מְנַיִן, ונקרא כן מפני שרוב מאמריו מתחילין במלת „מנין", והם לקוטים ממדרשי חז"ל ואיזה דינים. המדרש הזה העתיק ווערטהיימר מספר לקוטי מדרשים כ"י הנכתב בארץ תימן, והוא נתן לו השם הזה והדפיסו בספרו אוצר מדרשים כ"י, ירושלם תרע"ג.

מדרש מנין

[אוצר מדרשים כ"י]

א') מנין שכל הברכות הולכות אחר החתימה שנאמר ואברכהו גם ברוך יהיה (בראשית כ"ג ל"ג). ב') מנין שבשביל שהציל יהודה את יוסף זכה לכתר מלכות שנאמר לא יסור שבט מיהודה (בראשית מ"ט) אלו ראשי גליות שבבבל שרודין את ישראל במקל, ומחוקק מבין רגליו (שם) אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים. דבר אחר בשביל שהודה יהודה והציל שלש נפשות מן המיתה זכה וניצל דוד מבני בניו משלשה אויבים ואלו הן שאול וגלית הפלשתי ואכיש. ג') מנין שישראל נמשלו באש שנאמר והיה בית יעקב אש (עובדיה א'), ונמשלה התורה באש שנאמר מימינו אש דת למו (דברים ל"ג), והקב"ה הוא אש שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה (שם ד'), וגיהנם הוא אש שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש (בראשית ט"ו). ד') מנין שלא יפסיק בין ברכה ובין דבר שמברכין עליו שנאמר כי תמצא איש לא תברכנו וכי יברכך איש לא תעננו (מ"ב ד' כ"ט). ה') מנין שלא יתפלל במקום הטנופת שנאמר והיה מחניך קדוש (דברים כ"ג ט"ו). ו') מנין שהאבל פטור מקריאת שמע שנאמר ויקם אברהם מעל פני מתו (בראשית כ"ג) מלמד שהשכים בזמן ק"ש. (1). ז') מנין שחתן שנשא בתולה פטור

(1) ווערטהיימער יאמר כי לשון קימה מורה על הזריזות, אך קשה מנין לו שהשכים בזמן ק"ש, ואפשר שדייק זה מלשון „מעל פני".

מק"ש שנאמר ובלכתך בדרך (2). ח') מנין שהכל מתפללין נכח בית המקדש שנאמר והחונים לפני המשכן קדמה לפני אהל מועד מזרחה משה ואהרן ובניו שומרים משמרת המקדש למשמרת בני ישראל (במדבר ג' ל"ח). ט') מנין שאסור לצאת מן הצבור בשעה שהקורא קורא שנאמר ושבר פושעים וחטאים יחדיו ועוזבי ה' יכלו (ישעיה א' כ"ח). י') למה אומרים ברוך מגן אברהם (מגן אבות) בלילי שבתות ואין אומרים אותו בימים טובים, מפני המאחרים שמא יבואו הלסטים ויקחו לבושיהם, מפני שהן יודעין בלילי שבתות ואינן יודעין בלילי ימים טובים (3). י"א) מעין הברכות זה אברהם אבינו שנאמר והיה ברכה (בראשית י"ב ב'), אב האמת זה אבינו יעקב שנאמר קטנתי מכל החסדים ומכל האמת (שם ל"ב י"א), אדון השלום זה אבינו יצחק שנאמר וילכו מאתו בשלום (שם כ"ו ל"א). י"ב) מנין שלא יהיו המתורגמין שנים ויהיו קולותיהם (של הקורא והמתרגם) שוות, שנאמר משה ידבר והאלהים יעננו בקול (שמות י"ט י"ט). י"ג) מנין שאין פדות אלא ממיתה שנאמר ושמתי פדות (שם ח' י"ט) כענין שנאמר ויפדו העם את יונתן ולא מת (ש"א י"ד מ"ה). י"ד) ולא ימות מכל לבני ישראל דבר (שמות ט' ה') כמה פלאות עשה לנו הקב"ה במכת דבר, שנאמר ולא ימות מכל לבני ישראל דבר, דבר אחד לא נאמר אלא דבר, שלא החזק להם דבר מנכסיהם שלא נשברו כליהם, שהשבר קרוי מיתה שנאמר נשברו לפני ה' ולפני מחנהו (דהי"ב י"ד י"ב), ולא כמשו אילנותיהם, שהכמישה קרויה מיתה שנאמר אם יזקין בארץ שרשו ובעפר ימות גזעו (איוב י"ד ח'), ולא נפלה אבן מבתיהם, שההריסה קרויה מיתה שנאמר היחיו את האבנים מערמות העפר (נחמיה ג' ל"ד), אף לא רעב בא עליהם שהרעב קרוי מיתה שכן הוא אומר וימת תחתיו מפני הרעב (ירמיה ל"ח ט') והוא לא מת אלא רעב, אף לא דאג אחד מהם שהדאגה קרויה מיתה שנאמר וימת לבו בקרבו (ש"ב כ"ה ל"ז) והוא לא מת אלא דאג, לכך נאמר ולא ימות מכל לבני ישראל דבר. ט"ו) אשר לא היה כמוהו (שמות ט' כ"ד) אבל עתיד להיות, אימתי בימי גוג ומגוג, וכן הוא אומר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש (יחזקאל ל"ח כ"ב), ואומר הבאת אל אוצרות שלג ואוצרות ברד תראה אשר חשכתי לעת צר ליום קרב ומלחמה (איוב ל"ח כ"ג.) ט"ז) ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה, כיון שהתפלל משה לא ירדו עוד אבני ברד, ואותן האבנים שכבר ירדו לא הגיעו לארץ אלא היו תלוין ועומדין באויר שנאמר לא נתך ארצה, מלמד שהיו עומדין באויר, ואימתי ירדו בימי יהושע שנאמר ויהי בנוסם מפני ישראל הם במורד בית חורן וה' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים עד עזקה וימותו (יהושע י' י"א), נמצאו תלויין באויר ארבעים ואחת שנה. והקולות היו עומדין באויר, אימתי יצאו בימי יהורם שנאמר וה' השמיע את מחנה ארם קול רכב וקול סוס (מ"ב ז' ו'), נמצאו תלויין באויר קרוב לחמש מאות שנה. וכולן גנוזים ועומדים לימי גוג ומגוג שנאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש (יחזקאל ל"ח), ואומר קול שאון מעיר קול מהיכל ה' קול ה' משלם גמול לאויביו (ישעיה ס"ו ו'). (4). י"ז) מנין שהבנים שהשליכו ליאור עלו עם אבותם ממצרים שרמז הקב"ה למלאך הממונה על המים ופלטן למדבר והיו אוכלין ושותין ופרים ורבין, ומאין היו אוכלין? אמר רבי מנא תדע שזימן להם הקב"ה שני סלעים אחד של שמן ואחד של דבש שנאמר ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דברים ל"ב י"ג), וכשהיו ישראל על שפת הים באו בניהם כנגדם ופתחו פיהם ואמרו אלו אבותינו! מיד פתחו אבותיהם ואמרו זה אלי ואנוהו, אמרו הבנים אלהי אבי וארוממנהו. י"ח) ותרבי ותגדלי וגו' (יחזקאל ט"ז ז') בעושר, ותבואי בעדי זו ביזת מצרים, עדיים זו ביזת הים שהיא גדולה מביזת מצרים, שדיים נכונו אלו משה ואהרן שהיו לישראל כשדים המניקות חלב, ושערך צמח אלו שלשת נביאים ואלו הן חגי זכריה ומלאכי. י"ט) מנין לשון ופה שנמשלו בים ובגליו, כשם שהים מלא מרגליות כך הפה מלא מרגליות, וכשם שהים נובע מים כך הפה נובע מים, כשם שהים גל שבו מתגבר ועולה, כך הפה לשון שבו מתגבר ועולה, כשם שגל הים מטביע הספינה במים כך לשון הרע מרשיע ומטביע את האדם, כשם שגל הים מצפצף כך לשון הפה מצפצף, כשם שהים מרגיש כך לשונו של אדם מרגיש, כשם שהים פולט מים כך הפה פולט מים, כשם שגל הים יש לו שפה מזה ושפה מזה כך לשון הרע יש לו שפה מזה ושפה מזה, כשם שהים מבאיש ומסריח כך הלשון מבאיש ומסריח, כשם שגל הים זמנים זקוף וזמנים מוטל כך לשונו של אדם, כשם שגל הים הכל מתיראין ממנו כך לשונו של אדם מתייראים ממנו. כ') כרמי עין גדי (שה"ש א' י"ד) אלו ישראל שנקראו כרם שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל (ישעיה ה' ז'), עין גדי זה יעקב שנאמר ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו ועל חלקת צואריו (בראשית כ"ז ט"ז). כ"א) כל העולם כלו בפני מיכאל באמה אחת, ובפני גבריאל כשתי אמות ובפני אליהו כארבע אמות ובפני מלאך המות כשמונה אמות (5). כ"ב) מנין שכל הכובש שכר שכיר עובר בחמשה לאוין משום בל תעשוק ובל תגזול ומשום לא תלין פעולת שכיר ומשום לא תבא עליו השמש ומשום ביומו תתן שכרו (6). כ"ג) ואת יהושע צויתי (דברים ג' כ"א

---

(2) עי' ברכות כ"ה. (3) מפני שהיו בתי כנסיות בשדה, ועי' שבת כ"ד: (4) עי' תנחומא וב"ר סוף פרשה וארא וברכות נ"ד: (5) עי' ברכות ד' תנא מיכאל באחת גבריאל בשתים וכו', (6) עי' ב"מ קי"א.

למה יהושע זה מלא, אלא מלמד שבאותה שעה יצא בשש עטרות הנוי והכח והעושר והחכמה והנבואה והנשיאות. הנוי שנאמר ונתת מהודך עליו (במדבר כ"ז כ'), הכח שנאמר נטה בכידון אשר בידך (יהושע ה' י"ח), העושר שהעשיר מביזת סיחון ועוג כענין שנאמר וכל הבהמה ושלל הערים בזונו לנו (דברים ג' ז'), והחכמה שנאמר ויהושע בן נון מלא רוח חכמה (שם ל"ד מ'), והנבואה שנאמר כי עמך ה' אלהיך (יהושע א' מ'), והנשיאות שנאמר כל איש אשר ימרה את פיך וגו' (שם א' י"ח). (7). כ"ד) מנין שאל"ף ראש לכל האותיות והוא אחד, והקב"ה אחד והתורה אחת, מנין שהאל"ף אחד שנאמר איכה ירדוף אחד אל"ף (דברים ל"ב ל'), והקב"ה אחד שנאמר ה' אחד, והתורה אחת שנאמר תורה אחת ומשפט אחד (במדבר ט"ו ט"ז), ולפיכך נקרא אלף ראש לכל האותיות שנאמר אנכי ה' אלהיך (שמות כ' ב'). כ"ה) וה' נתן קולו לפני חילו כי רב מאד מחנהו וכי עצום עושה דברו כי גדול יום ה' ונורא מי יכילנו (יואל ב' י"א), נתן קולו זה קול השופר של ר"ה, לפני חילו אלו עשרה ימים שבין ר"ה ויוה"כ, כי רב מאד מחנהו אלו ישראל, כי גדול יום ה' וגו' זה יוה"כ. כ"ו) וינועו ויעמדו מרחוק (שמות כ') אין ניעה אלא טירוף שנאמר נוע תנוע ארץ כשכור (ישעיה כ"ד) ואומר וינע לבבו ולבב עמו כנוע עצי יער מפני הרוח (ישעיה ז' ב').

מעין חכמה:

ספר מעין חכמה, מדרש אגדה מה שקרה למשה עם המלאכים בשעה שעלה למרום לקבל התורה, והוא כעין פרק מס' היכלות עי' ערך מ ט ט ר ו ן. ס' מעין חכמה נדפס בס' ארזי לבנון ויניציא שס"א, קראקא ת"ח, קאריץ תקמ"ד, ויעלינעק הדפיסו בבית המדרש שלו חדרא'. ויש עוד ספר מ ע י ן ה ח כ מ ה על התנועות והאותיות ואור הקדמון וכנוי שמות הקדושים ועשר ספירות, ומיוחס למשה רע"ה, ובראש הספר כתוב: זה הספר מעין החכמה שנתן מיכאל לפאלי ופאלי למרע"ה ומרע"ה גילהו להתחכם בו לדורות וכו'. בעל סדר הדורות אומר כי מתובר הוא ע"י משה רבנו ע"ה ומעיד שכן כתב הרר' יוסף גיקטיליא בספרו שערי אורה וכן כתב בעל שפתי ישנים בערכו. מעין החכמה נדפס עם ספר הבהיר באמשטרדם תי"א, ברלין תס"ו, שקלאוו תקמ"ד, והמו"ל ס' רב פעלים חושב בטעות כי הוא אחד עם מעין חכמה שנדפס בארזי לבנון (עי' שם צד 82 בהערה).

ספר מעין חכמה

[מספר ארזי לבנון דף מ"ו ע"ב]

בשעה שעלה משה למרום בא ענן ורבץ כנגדו ולא היה יודע משה רבינו אם לרכוב עליו אם לאחוז בו, מיד פתח הענן פיו ונכנס משה בתוכו, והיה מהלך ברקיע כאדם שמהלך בארץ, שכן כתוב בתורה ויבא משה בתוך הענן. פגע בו קמוא"ל השוער המלאך הממונה על י"ב אלפים מלאכי חבלה שהן עומדין על שערי הרקיע גער בו במשה וא"ל מה לך בן עמרם לבא במקום מלאכי אש? א"ל משה אני לא בעצמי באתי אלא ברשותו של הקב"ה לקבל התורה ולהורידה לישראל, כיון שלא הניחו לילך הכהו משה פצע אחד ואבדו מן העולם, והיה משה מהלך ברקיע עד שפגע הדרניאל המלאך, אמרו עליו על הדרניאל המלאך שהוא גבוה מחבירו ששים רבוא פרסאות וכל דבור ודבור שיוצא מפיו י"ב אלפים ברקים של אש יוצאים מפיו (בדבור אחד), וכיון שראה משה נער בו וא"ל מה לך בן עמרם במקום קדושים עליונים? כיון ששמע משה את קולו נבהל משה מפניו חלגו עיניו דמעות ובקש ליפול מן הענן, מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר להדרניאל מיום שבראתי אתכם בעלי מריבה אתם, בתחלה כשבקשתי לבראת אדם הראשון עשיתם קטיגוריא לפני ואמרתם לי מה אנוש כי תזכרנו וגו' ויחר אפי בכם ושרפתי מכם כתות כתות באצבעי הקטנה, ועכשיו מריבים אתם עם נאמן ביתי שהעליתי אותו הנה לקבל תורה להורידה לבני בחירי, שאלמלא תורה שישראל מקבלין אין לכם דירה ברקיע. כיון ששמע הדרניאל מיד זירז עצמו לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא ידעתי שבא ברשותך, הנה עכשיו אהיה לו שלוחו ואלך לפניו כתלמיד לפני רבו. מיד רץ וכפף הדרניאל את עצמו והלך לפני משה כתלמיד לפני רבו עד שהגיע אצל אשו של סנדלפון, א"ל הדרניאל למשה לך שוב שאיני יכול לעכב עצמי מפני אשו של סנדלפון שלא ישרפני, כיון שראה משה את סנדלפון מיד נבהל ונחפז ליפול מן הענן וזלגו עיניו דמעות ובקש רחמים לפני הקב"ה וענהו, ומרוב חיבתן של ישראל ירד הקב"ה בעצמו מכסא כבודו ועמד לפני משה עד שעבר מאשו של סנדלפון, ועל אותה שעה כתוב בתורה ויעבור ה' על פניו. אמרו על סנדלפון שהוא גבוה מחבירו מהלך ת"ק שנה ועליו כתוב והנה אופן אחד בארץ אצל החיות זה סנדלפון שעומד אחר המרכבה וקושר כתרים לקונו. וכי תעלה על דעתך שמלאכי השרת יודעין היכן הקב"ה שרוי והלא כתיב ברוך כבוד ה' ממקומו, במקומו לא נאמר אלא ממקומו מלמד שאין מכירין מקומו של הקב"ה, אלא משביע סנדלפון את הכתר שמכתירין מקומו של הקב"ה בקדושות ועולה הכתר מעצמו ויושב בראש אדוניו, מיד כל חיילי מרום חלים וזעים וחיות הקדש דוממות ושרפי הקדש נוהמים כאריה ועונים השרפים ואומרים קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, וזה פירושו קדוש בעליונים קדוש בתחתונים קדוש בכל עולמים הוי"ה הנקדש בסוד צבאות ישראל, ובשעה שמגיע הפתר לכסא הכבוד מיד

---

(7) עי' חסרות ויתירות.

גלגלי המרכבה מתגלגלים ומתרעשין אדני שרפרף וכל רקיעים כולם אוחזם חלחלה ובשעה שהכתר עובר על כסא הכבוד לישב במקומו כל חיילי מרום פותחים פיהם ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. בא וראה שבחו של הקב"ה שבשעה שמגיע הכתר בראשו מחזיק ה' ראשו לקבל הכתר מעבדיו, וכל חיות ושרפים וגלגלי המרכבה וכסא הכבוד וחיילי מעלה וחשמלים וכרובים מתגדלים ומתחברים ומתגאים ונותנין הוד והדר וממליכים אותו כולם ואומרים בפה אחד הוי"ה מלך הוי"ה מלך הוי"ה ימלוך לעולם ועד. וזהו פי' ה' מלך קודם שנברא העולם ה' מלך משנברא העולם ה' ימלוך לעולם ועד לעולם הבא. ואף הקב"ה ישתבח שמו מסכים עמהם ואומר ימלוך ה' לעולם אלהיך ציון לדור ודור הללויה. וכיון שעבר משה מסנדלפון פגע בו רגיון נהר של אש ונחלים שלו שורפין את מלאכי השרת ובו טובלין כלם ומתחדשים לבקרים, שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך, וכך מפורש על יד דניאל נהר דינור נגד ונפיק מן קדמוהי אלף אלפין ישמשנה ורבוא רבבן קדמוהי יקומון דינא יתיב וספרין פתיחו, וזה פירושו נהר של אש ששמו רגיון מושך נחלים בוערות ויוצא לפני הקב"ה מתחת כסא הכבוד, והוא עשוי מזיעת ארבע חיות שתחת כסא הכבוד ומזיעות אש מאימתו של הקב"ה, ומאותה זיעת אש נעשה אותו הנהר. והקב"ה יושב על כסא דין והן אפילו למלאכי השרת שנאמר הן בעבדיו לא יאמין ובמלאכיו ישים תהלה, וכתיב הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו, וכשמלאכי השרת באין לדין מתחדשין וטובלין באותו נהר של אש, ומה אם מלאכי השרת טובלין באותו נהר של אש בני אדם לא כל שכן. מיד הקב"ה העבירו משם, ופגע בו גליצור המכונה רזיאל, ועליו הוא אומר מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. ולמה נקרא שמו גליצור שמגלה טעמי צור, ולמה נקרא שמו רזיאל ששומע מאחורי הפרגוד מה שנגזר להיות ומכריז בעולם, ועומד אליהו זכור לטוב על הר חורב ושומע קול הכרוז מפיו והולך ומשמיע הקול בעולם, וכן כתיב כי עוף השמים יוליך את הקול זה רזיאל ובעל כנפים יגיד דבר זה אליהו. אמרו עליו על גליצור שהוא עומד לפני הכסא וכנפיו פרושות לקבל הבל פיהם של חיות ואלמלא כן היו נשרפין כל מלאכי השרת מהבל פיהם של חיות. ועוד מדה אחרת של גליצור שנוטל כמין מחבת ברזל והיא של אש ומקבל עליה נחלי אש מנהר רגיון ומעמידה כנגד מלכים ושרים ונגידי עולם כדי שיצליח זיום ותפול אימתם בעולם, כיון שראהו משה נזדעזע, מיד נטל הקב"ה והעבירו משם, ופגע בו גדוד של מלאכי אימה שהם סובבים לכסא הכבוד שהם גבורים ועצומים מכל המלאכים ובקשו לשרפו בהבל פיהם, מיד פירש הקב"ה עליו זיו כבודו ואמר למשה השב להם תשובה, אמר להם משה רבינו: כתיב בתורה אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים שמא נשתעבדתם במצרים ויצאתם בני חורין שאתם צריכין לתורה? כתיב לא יהיה לך אלהים אחרים שמא ע"ז יש בתוככם שאתם צריכין לתורה? כתיב לא תשא שמא משא ומתן יש ביניכם שאתם צריכין לתורה לענין שבועה, כתיב זכור את יום השבת לקדשו שמא פעולה יש ביניכם שאתם צריכין לתורה? כתיב כבד את אביך ואת אמך שמא אב ואם יש לכם שאתם צריכין לתורה? כתיב לא תרצח שמא שפיכות דמים יש ביניכם שאתם צריכין לתורה? כתיב לא תנאף שמא נשים יש ביניכם שאתם צריכין לתורה? כתיב לא תגנוב שמא ממונות יש ברקיע שאתם צריכין לתורה? כתיב לא תענה שמא עדות שקר יש ביניכם שאתם צריכין לתורה? כתיב לא תחמוד שמא בתים ושדות וכרמים יש ביניכם שאתם צריכין לתורה? מיד חזרו כל מלאכי השרת והודו לדבריו של הקב"ה ואמרו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים. ולמדו הקב"ה כל התורה כולה בארבעים יום, וכשבא לירד וראה אימתן של מלאכים וגדודי מלאכי אימה מלאכי זיע ומלאכי חלחלה ומלאכי רתת מיד אחזתו חלחלה ושכחה בשעה אחת, מיד קרא הקב"ה ליפיפיה שר התורה ומסר לו את התורה ערוכה בכל ושמורה, וכל מלאכי השרת נעשו אוהביו, וכל אחד ואחד מסר לו דבר רפואה וסוד שמות שהן יוצאין מכל פרשה ופרשה וכל שמושיהן, שכן הוא אומר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, ואף מלאך המות מסר לו דבר שכן כתיב ויתן את הקטרת ויכפר על העם, וזהו השמוש הנכבד שמסרו לו המלאכים ע"י יפיפיה שר התורה וע"י מטטרון' שר הפנים ומסרה משה לאלעזר ואלעזר לפנחס בנו שהוא אליהו כהנא רבא ויקירא זכור לטוב, אמן.

נשלם ספר מעין חכמה

ספר מעין החכמה

[מדפוס ברלין שנת תס"ו]

זה הספר מעין החכמה שנתן מיכאל לפאלי ופאלי למרע"ה ומרע"ה גילהו להתחכם בו לדורות, וכשעמד דוד על ידיעתו אמר אודך ה' אלהי בכל לבי ואכבדה שמך לעולם. זהו תיקון וצירוף ומאמר ומכלל וחשבון, פי' של שם המפורש המיוחד בענפי שורש התנועה המתגברת בי"ג מיני תמורות. כיצד הוא התיקון? להוציא דבר במאמר והמאמר בדבר, והתיקון בצירוף והצירוף בתיקון, מכלל בחשבון וחשבון במכלל, עד להעמיד כל דבריהם במעין השלהבת והשלהבת במעיין, עד אין חקר ועד אין מספר, לאורה המתעלמת בתוספות החושך המסותרת, ולהביא הכל במלאכה הנגמרת בי"ג מיני תמורות, והתמורות הן מידות

והמידות הן תמורות, וכולן אחחות זו בגב זו ומתפשטות בגב התנועות והתנועות בתוספות, והתוספות בחסרונות והחסרונות בחיצונות, והחיצונות ביתירות והיתרות ביתרונות והיתרונות בגב א׳. ועתה יש לנו לחפש אחר הדברים אשר הם גלוים ונעלמים כגון אדנ״י הא׳ מתחלק לה׳ ראשים. כיצד? כשתפתח פיך לומר אלף הנה שני דברים ואלו השני דברים הם שתי תבות א״א ואם תאמר א״א מתחלקים בארבעה א א א א, וכשתשים השנים לראש והשנים לסוף תמצא שיש אויר בינתים והאויר לא תוכל לומר שאינו א׳ כמו כן שאינו פחות מזה א״כ הרי חמשה א א א א א וא׳ אינו פחות משנים כשתחשוב אותם תמצאם עשרה כנגד הי׳ והיו״ד חשבונו עשרים והעשרים הם ארבעים והמ׳ הם פ׳ והפ׳ הם ק״ס בענין הכפול, יש לנו להשיבו אל עיקר היו״ד. ביצד? כשתחשוב אלו הק״ס עשרה עשרה תמצאם י״ו עשיריות, הוציא מכל עשרה שנים תמצאם ל״ב וכשתכפלם תמצא ס״ד וארבעה א א א א בהברת כפולים הרי ע״ב כנגד שמות של הקב״ה והם עיקר הכל ומונחים על הכתר ובאלו פותח וסוגר ומשלח ואוסר כאשר ייטב בעיני היוצר כשתוציאם כן ישאר א׳ שהוא אור הקדמון מבריח בינתים.

ועתה אשוב אל העיקר הראשון שהוא קדמון בתנועתו וממנו מתפשטין השלהביות הנפרדות שהן רחוקות מן התנועות, כדי שיתברר הדבר, ואילו תצטרך להתקרב אל השלהביות אשר חזוק מחזוק וחום מחום ויקוד מיקוד עד ז׳ פעמים שהן אחוות כולן בכנפי היו״ד, והיו״ד היא תמורה והתמורה היא תנועה והתנועה צירוף והצירוף עשייה והעשייה מאמר, עד שתחקור ותחשוב ותחפש ותיישב ותעמוד ד׳ שמות ביו״ד, ואלו הן ביאור ד׳ שמות ביו״ד ואלו הן ד׳ אותיות שהן כגחלת קשורה בשלהבת ושלהבת מתחלקת לד׳ ראשים וכולן מורות על ענין אחד, והאחד עיקר יו״ד, וע״כ הוא היו״ד מעיין המתגבר, ומימין מתפשטים לכ״ד חלקים והחלק לד׳ שרשים והשרשים לד׳ ענפים והענף לב׳ תנועות והתנועות נפרדות עד אין חקר עד ששבים חלילה וחוזרות למעיין אשר היו ממנו, כמו כן אלו ד׳ שמות שאמרנו, והשמות אלו הם האחד אהי״ה והשני הוי״ה והשלישי אדנ״י והרביעי ייא״י. ודע ובין וחקור וחשוב והעמד וסמוך דבר לדבר והמשל משל למשל עד שתעמוד על בירור הדברים, כי כל חכמה ובינה וכל דעת ומחשבה וחקירה וידיעה ותנועה והגיון ודבור ולחש וקול ופועל ומשמר ומפעל הכל תמצא בזה השם, וכשתרצה לעמוד להתחכם באלו הד׳ אותיות היוצאין ברל״ו שערים ומהם תעלה למעשה ומהמעשה לנסיון ומהנסיון לראיה ומראיה לחקירה ומחקירה לידיעה ומידיעה למעלה וממעלה ליישוב הדעת עד שתעמוד על בירור כל דבר ודבר ותתחכם בלשון ותבין מלת אדם ודיבור בהמה וצפצוף עופות יללת חיות וצעקת כלבים אשר הם לדעת המזומן לבא, ומזה תתחכם במעלה ובמדרגה העליונה להבין שיחת שדים ושיחת מלאכים המשרתים פני האישים, ושיחת דקלים ותנועות ימים, וצירוף לבבות והגיון לשונות וחשבון כליות עד שתעמוד בבירור גמור ותתיישב בדעתך ליישב במחשבת עליון היושב באויר שאין מדרגה למעלה הימנה ואין חקר זה מצוי לכל וזה החקר אין תכלית.

וע״ז אמר איוב החקר אלוה תמצא ר״ל חקירות התנועה המיוסדת בדבר, הנמשכת ממקום המאמר והיא מתפשטת בחלק הריבוע, וע״ז היה לנו לומר בהרבעה שהוא ארבע, ולקחנו מדה ממשקל ומשקל ממדה ומשקל מריבוע וריבוע מטופח וטופח מזרת וזרת מיד ויד מזרת, והכל בעיגול ועיגול לקחנו אותו מאל״ף וא׳ מיו״ד וי׳ הוא המעיין ושרשיה שרשות ומקוריה דבוקות, והסיפות מיוסדות בתיקון המעגל והמעגל הוא מסבב לסובב וסובב לנצב ונצב לעומד והעמידה חוקרת והחקירה דוממת (פ׳ מחשבת) והדממה צווחת והצווחה יוצאת והיציאה יולדת והיולדת נובעת והנובעת מתפשטת ומתפשטת מתגברת ומתגברת מתנוצצת, וזהו האויר הקדמון ובו חוזרים כל הכללים לפרטים והפרטים לכללים, וכולם ביו״ד כוללים ומצלצלים וחוזרים ומצווחים ובחזרתם מתעגלים ובעיגולם מתחממים ורצים כמרוצת הכסף המתחמם באש עד שמתחברים כולם זה עם זה כחתיכת הכסף המצורפים המצטרפים זה עם זה בהתחממם באש, והחלקים מתחברים חלק בחלק עד ששבים כאחד.

זה שאמרנו מהתנועה כשיפתח אדם פיו לומר א נעשה בית חלקים קול ורוח, שהתנועה היא הקול מפני שיוצאת בהברה ומורה על א והרוח הוא אויר ומורה על א שני, הרי שני א א, ושניהם כאחד נקראים דבר מפני האויר שבא משניהם וזהו קול ורוח ודיבור, וא׳ שלישי כמו כן קול ורוח ודיבור, וא׳ רביעי כמו כן קול ורוח ודיבור שכבר אמרנו שב׳ תנועות ד׳ א א א א א״ב בד׳ פעמים תמצא ד׳ דברים דבר דבר דבר דבר, הוציא אלו הד׳ דברים שהם האויר שבין האלפים שהוא מתחלק לד׳ והשני אות לשנים כדי לכלול ב׳ דברים באחד תמצא שזו היא האלף הנוספת והם ה׳ א א א א א, ואלו הד׳ הם כחות המתגברות והמתפשטות והמשתנות בבנין הגוף, ה׳ הנשארת הוא אדון והוא אדון יחיד וממנו יוצאים נצוצים שהם מתנוצצים כשלהביות ירקות ומתחלקות לכמה גוונין, וכל גוון וגוון מורה על ענינו ויורה לכל מי שיצפה בצפייתו היאך יצפה וכיצד יחקור ויעמוד על חקירה ובאיזה יעמוד על הדמיון לדרוש ולתור ולחכם, וכל תנועה ותנועה ביצד ישתנו וכיצד יתחלקו וכיצד ידבקו וכיצד יתפזרו ויקבצו ויתלבנו ויתבלבלו ויוצאים בכמה כתרים מסתורים ומוכתרים ונעטרים ומורים על ענינים קבוצים, וכולם רצופים מסותרים וחשוכים וגלויים, והכל חוזר למקום אחד ולגיון אחד ולענין אחד, עד שחוזרים ענפי שלהביות להיות שנים כאחד, והאחד

הם י"ג והי"ג הם אחד, כי הוא בחשבון עשרה, כיצד? האחד הוא שנים כמו שאמרנו וחמשה א' א' א' א' א' כולם כן (כפולים) הרי עשרה, וכשתעשה מאלו הי"ג חלקים ישאר אחד ואחד הוא אל"ף ואחד שהוא י"ג הוא א'.

ועתה אבאר בבירור גמור כיצד? הא' הוא בחשבון ד', כשתחשוב ד' פעמים ד' הם י"ו, הוציא מהם הא' שהוא בחשבון הב' ישארו י"ד, הוציא מהם האויר היוצא משניהם שנחשב בא' אחד הרי יוצא מי"ו ג', ישארו י"ג נגד י"ג מדות, אלו י"ג מדות מורות כל אחת על ענינה וכל אחת ואחת על מתכונת מקומה, והספר והסיפור והכלל והמאמר והסְפָר ומשך המעינות ושרביטי המקורות. ועתה הסתכל ותבין תכין לבך לחידה הראשונה שהיא ארוכה ונכונה וישרה כמו השרביט, ועל אלו הענינים נקראים כל אלו המדות שלהביות, והשלהביות שרביטים והשרביטים עינים, ועינים מתחלקים כל אחד ואחד לד' ענינים והענין למקור והמקור לבנין והבנין לקפא והקפא לגחלת והגחלות הן אחוזות הענינים כולם ועל זה נאמר השלהביות בגחלת, ומשלהבת יוצא האויר והאויר הוא העיקר אשר על בנין ומפעל ותיקן ומשקל וחשבון ומאמר ומכלל והכל הוא עיקר הכל, ועתה יש לנו להבין ולהתבונן ולחשוב ולהסתכל במחקרי לבנו במחשבותינו ובהגיונינו ובראיית עינינו ובתנועות רוחנו ובלחישת לשוננו ובמוצא שפתינו עד שנעמוד על הבירור והנבון עד ידיעת אלו הענינים כולם, ונתחיל מן הענין בשביל שהוא ראש לכל ראשון ותקוה לכל תיקון ויורנו על דרך הנכון, ודע כי הקב"ה המצוי הראשון ולא נקרא מצוי רק מי שהמציא את עצמו, ואחר שהמציא את עצמו יש לו לעמוד ולהתבונן בחקירות מציאותו כיצד התחיל או באיזה דרך הדריך או העמידה באיזה נתיב היה, ואם נתיב אחד הוא או נתיבות הרבה או לכמה נחלקים או לכמה ענינים נוטים או מה רוצה לילך דרך או נתיב, או שהשבילים צרים וקצרים והנתיבות יתירים והדרכים רחבים והשבילות והנתיבות באומות והדרכים נחקקים בדמות זכר ונקבה, וע"ז הענין מתפשטות ומתלבבות בפלאי פלאות, והפלאות מפליאות ומן המפליאות השלהביות מן השלהביות החוטין נמשכין ויוצאים וחוטים מתעבים בעבים מתגברין עד שנעשו שרביטין, וזהו העיקר שהכל חוזר חלילה ומתמסמס והולך עד ששב לאויר כמו שהיה והאויר הוא העיקר, כי קודם שנבראו שמים העליונים הנקראים שלש מאות ותשעים רביעית שהם מדורו של הקדמון וקודם שנעשו ערפל וחשמל ופרגד וכסא ומלאך ושרף ואופן וחיה וכרוב וכוכב ומזל ורביע אשר הוא רבוע שממנו יצאו, וקודם שנבראו הימים והמעינות והאגמים נהרות ונחלים וקודם בריאת חיות ובהמות ועופות ודגים שרצים ורמשים שקצים ואדם ושדים ומזיקין ולילין ורוחין וכל מיני אויר, קודם היה אור שהוא עיקר שממנו יצא אור המזוקק מאלף אלפים ורבוא רבבות מיני מאורות וזהו אויר הקדמון שהוא עיקר ומפני זה נקרא רוח הקדש. ותדע ותשכיל כי קודם אלו הדברים אשר זכרנו לא היה שם אלא האויר שאמרנו, והוא מחושך משני ענינים של מיני מקורות האחד היה נובע אורה עד אין חקר ומספר, הנביעות היתה במהירות כמו נצוצים שיוצאים כולם כאחד ומתפזרים לכמה חלקים בשעה שהאומן מכה בפטיש ואחריו נמשך המבוע האחד שממנו נמשך החושך, והחושך הוא מעורב מג' גוונין אחד הוא חושך כמו עליית השחר שהוא כמו ירוק, והאחד הוא מחושך והוא מעורב מירוק ותכלת, והאחד הוא חושך לבן מעורב בירוק ובתכלת ובאדמון, וזהו החושך הקדמון שיצא מן האויר. ואל תחוש לחקור עליו ולעיין בחקירתו שאפילו משה רבנו ע"ה לא היה יכול לשאול עליו כלום אפילו שאלה וכ"ש חקירה, וכל מה שאמר לא אמר אלא כדי שלא תשתנה ידיעת דמותו של הקב"ה בלבו, וכשהיתה הידיעה כנגדו כאחד, כלומר בשעה שנתברר הדבר בלבו אלא שהיה יודע הידיעה הנכונה והיתה מכוונת בדעתו אע"פ שלא היה לו לחקור ולצפות במעלה יתירה על זו ולדרוש בה כשידע יסודו בכוונה גמורה ולא נשתנה דמות של הקב"ה בלבו, שמח ושאל שאילתו מכוונת, וע"ז אמר הודיעני נא את דרכיך והשיבו הקב"ה ע"ז הענין לא תוכל לראות את פני, כלומר זה החושך שאתה מבקש ידיעתו שהיה לכל ממני ומקור שלי לא תוכל לעמוד על בירור חקירתו וע"ז אמר וראית את אחורי ופני לא יראו, ויונתן תרגם ית דבתריי וקדמיי לא יתחזון כלומר שהיה קודם ממני לא תוכל להשיגו כדי שתאמר עלי שאני כשאר אחדים שתאמר פלוני יצא ממקום פלוני מקור פלוני ממקום פלוני, ע"ז לא תוכל לדעת ידיעת זה החושך שהוא מכוון במציאותו, אבל מכאן ואילך תדע הכל, כלומר מזה החשך ולמטה תדע ואפילו בריאת עצמי ועוצם שמי וכבודי. באותה שעה התחיל משה להסתכל באויר הקדמון שהוא עיקר כמו שאמרנו, ומצאו מחשך משני ענינים משני מקורות, הא' נובעת אורה והב' נובעת חשיכה, והנביעות נמשכות דרך הצינורות ומקלחות והקילוח חוזר להיות דק כמו סלון והסלון חוזר להיות דק ביותר עד ששב כחוט ובאותו הדקות יתנהג ויתמשך עד שמשליך טפין טפין דקים קטנים, ואותן הטפין מתחברים ונעשים חתיכות והחתיכות הולכות וגדולות עד שנמשכין ויוצאין בחוזק גדול ומתקרבות זו עם זו ומתערבין זו עם זו ומתפשטות ומצטרפות, עד שיצא מהן לחלוחות והלחלוחות ניגר ונמשך ונקפא ובקפוי יהא צח ויתלבן ויתברר עד שיתפזרו אותן החתיכות הראשונות שאמרנו ויצא מהן כמין קצף שהוא צף על פני המים ונעשה הכל לחלוח ומזה הלחלוח יצא רוח וזה רוח הקדש, וע"ז נאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים, כלומר הרוח היה מתגבר בקדושה ונעשה חדודין חדודין וכל

חידוד וחידוד נעשה ענף וכל ענף וענף נעשה שורש בפני עצמו שממנו יוצאין כמה ענינים וכמה דברים, והנה לך הדברים הבירור והדומין כדי שתדע ותבין רוח הקדש הוא הרוח היוצא מן הלחלוח הנמשך מן הנביעות שאחד מהן נובע אורה והשני נובע חשכה והקצף הנשאר הוא לבן, המעיין האודם קבוע בלובן והלובן באודם, ובו מתקבצים הענינים ונדבקים זו בגב זו וזו בגב זו עד לאין חקר עד ששבין דקין דקין באלו השני מקורות שמהם הנביעות הנובעות, הוא ענין אחד הבא מן החושך הקדמון המורה על צורה ובריאה ושנוי הצורה, והבריאה היא נפרדת ומשתנה מדמיון חבירתה שהיא דוגמת קופה שנכפסה והיא אמצעי וסובבת ויושבת בראש ויונקת כח כולם ונדונת עם כולם, וכולם נמשכין ויוצאין ממנה ואין בה דמיון ולא הפרש אלא מראה הלבן והאודם, ועל כן נעשית שני חלקים ומן החלקים המקורות ומן המקורות האחד נובע אורה שהיא נחלקת לב׳ גוונים האלו שאמרנו שהם מראה הלובן והאודם, ומן המקור השני נובע החושך שהוא מעורב בג׳ גוונים ושני המקורות המשתנים והמשנים גווניהם בהמשכם, כי בהיותם בכח החושך הקדמון אינם אלא ב׳ גוונים כשאר החושך אבל בהמשך גווניהם נשתנו לגוונים הרבה הנכללים בה׳ גוונים שזכרנו, ואלו החמשה גוונים הם השלהבת היוצאת מן האויר ומתחלקת בתנועות, כי כבר אמרנו כי ב׳ הנביעות הן ענין אחד הבא מן החשך הקדמון, ואורה היא צורה ואותה צורה בהשתנותה מצטיירת ציורים במיני צבעונים וגוונים, צבעונים עשרה וכל גוון וגוון בפני עצמו יש בו מספר עשרה עד שהם עולים למאה, והמאה הם חחרים חלילה במאמר וחשבון ומכלל דבר בדבר וחשבון בחשבון ומאמר במאמר עד ששבין לחשבון אל׳ף והא׳ היא עיקר.

ואלו עשרה גוונים הם נובעים מהחושך והם אויר מאויר וזוהר מזוהר וזיו מזיו ויקוד מיקוד הרי עשרה. הראשון הוא אור מופלא וזהו אויר מאויר, והשני אור הנסתר וזהו זוהר מזוהר, והשלישי אור המתפוצץ וזהו זיו מזיו, והרביעי אור צח וזהו אור מאור, החמישי אור מצוחצח וזהו אור מזוהר, והששי אור הזהיר וזהו זיו מאור, יהשביעי אור מזוקק וזהו אור מזיו, והשמיני אור צח ומצוחצח וזהו זיו מזוהר, והתשיעי הוא אור בהיר וזהו זוהר מזיו, והעשירי אור נוגה וזהו יקוד מיקוד. ועתה נשוב לפרש כל אור וזיו וזוהר שיש בהן על הסדר כדי שתדע ותבין שאין החשך הקדמון בכלל מספרם כי ממנו תוצאות כולם וממנו יצאו המבוע שהם נובעים ממנו והוא הנקרא אור הנמשך מאור כי הוא מתעלם ואי אפשר שיודע עיקר מציאותו של זה החושך לכך נקרא חושך מחשיך ולא בשביל שהוא דומה לאפלה אלא מפני שאין בריה יכולה להסתכל בו, ואפילו המלאכים היושבים ראשונה במלכות שמים אין להם כח להסתכל בו כאדם שאין לו כח להסתכל בעין השמש החזק, ועוד שכל המאורות יוצאים ממנו, ולא נקרא חשך מחשיך אלא מפני שהוא נעלה ונעלם ומתעלם מכל השגת הנביאים ואלו דרכיהם למוצאיהם, וזהו פי׳ מעניני שזכרנו כל ענין וענין בענינו. הראשון הוא אור מופלא שאין בו גוון והוא כל גוון והוא דומה למראה שהכל נראין בתוכו ואין בו גוון, כי האור המופלא מקבל החילוף מן האור הנחשך מהאור, והוא ראש לכל הגוונים ואין בו גוון קבוע והוא כעין תכלת וכולן שווין בו כי החושך נחשך מן האור והוא א׳ שאמרנו והוא קול בהברתו שהיא נקראת תנועה והתנועה היא א׳. שני הנקרא רוח הקדש לומר לך מה שהיה קודם הוא מקור אחד והוא הכל וכשחזר להיות ב׳ מקורות יצא המקום השני ממנו יצא רוח ונקרא רוח הקדש, קדש הוא אחד ואח״כ עושה שנים, והיה דומה להראשון, ומעיין שיש בו מים מועטין והמקור נובע והולך וגדול עד שימשוך מאותו מעין אחד קטן ממנו, ומאלה השנים יתפשטו כמה מעינות מעין ממעין עד אין סוף ואין מספר, וזהו שאמר דוד המלך ע״ה ברמז נער הייתי וגם זקנתי כלומר אותו המעין הקדמון שהוא אור הנחשך מהאור היה כמו אש ירוק וכל העשונים כלולים בו וכשהיה באוירו ולא היה להם תנועה היה מועט ולא היה ניכר כנער קטן שהוא קטן ומתרבה ממיעוטו אבל בהמשך ממנו ענינים כ״א נראה זיו ונגלה ונראה כבודו ויצא דבר מדבר עד שיצאו ממנו עשרה ענינים, ואלו הענינים נקראים שלהביות שהן כמין פקעת שיש בה חוטין הרבה והחוטין אחוות בשלהביות, והשלהביות בגחלת, ותדע ותשכיל כי זה שאנו אומרים מהאור הנמשך מהאויר שהוא אש יקד יקוד שממנו מתפרדות ומתפשטות ומתגברות והולכות כל התנועות וכל ההברות עד ששבין לארבע והארבע הם ד׳ אותיות שהם אש שהכל כלול בהן ואלו הן: א׳ הא׳ אהיה וא׳ כבר אמרנו שהן שתי תנועות וכל תנועה ותנועה מתחלפת לשתים ומתחלקת לשתים והאויר שהוא מסבב לנצב אחד הרי חמשה א׳ א׳ א׳ א׳ א׳ וכשתוציא כל אחד מהם בשתי תנועות הם י׳ כנגד ה׳ וזה היו״ד שנרמז בחשבון א׳ הוא כח היו״ד של ד׳ אותיות ושל א׳ ויו״ד מן הרבוע שזכרנו, כדי שתדע שהאותיות שהן ראש לד׳ שמות כולן כוללות באות א׳ שהוא מספר יו״ד כשתעשה יו״ד עשרת פעמים תמצאם ק׳ וזהו התיקון שהתחלנו לדבר בו שצריך תיקון המעשה כדי שתעמיד הדבר על בוריו של הקב״ה והמציאות ג״כ ביחוד ית׳, והחידה במשל והמשל בתכלית והתכלית במעשה, וזהו התיקון לכון לבך בר׳ אותיות הללו שהם יסוד השם המפורש ובהם נעלם נחל נובע ומעין המתגבר ומתחלקים לב׳ חלקים ורצים כבזק ואודם מוסיף והולך ומתגבר, והעיסר של כולם הוא הוי״ה והוא חשבון כ״ו כנגד כ״ו תנועות שיצאו מהאויר הקדמון, ונחלקו לב׳ חלקים כל חלק וחלק בפני עצמו וכל חשבון

י"ג כנגד י"ג מקורות שנחלקו מא'. כי כבר אמרנו שא' בחשבון ד', שב' התנועות שיש בה נחלקין לד', וכשתחשבן לחשבון המרובע לתת כח בזה תמצא י"ו, הוציא מהם ג' שהם קול רוח ודיבור שהם עקרים ישארו י"ג מרות, וכוון לבך לידע כיצד יצא הקול מהאור הקדמון וכיצד יצא מן הקול עד שנעשית תנועה ומן התנועה כיצד הרוח נמשך ממנה מפני שהתנועה עצמה נקראת רוח ומכח דביקות צרופם איך יצא אויר שהוא כח ג', ומכלל הג' האלו נמשכים י"ג מקורות הנקראים מדות וכל מקור ומקור נחלק לב' והם כ"ו מדות בחשבון של ד' אותיות של שם המפורש כשהוא כתוב על הסדר חהו סדורו בשכמל"ו.

ועתה יש לנו לפרש. מהו אויר הקדמון וכיצד יצא מהקול רוח וכיצד יצא משניהם דיבור וכיצד יצא מאלו הג' הי"ג מקורות, וכמה חקירות היו תחלה קודם הגיעם לי"ג, ואם היו מעצמם או מכח אחר ואיך נחלק כל מקור מהי"ג לב' מקורות עד שנעשו כ"ו מדות והמדות כיצד נמשכו ונעשו מב' א' עד שחזרו לי"ג, וי"ו לה' וה' לג' והג' לב' והב' לא' כדי שיתבאר הדבר ויתלבן בלי ספק בדרך תקונו והתיקון שאמרנו שהיא תחילת כל הוא כוון הלב וכוונת המחשבה וחשבון הכליות וצירוף הלבבות, עד שיתישב הדעת ועושה הניון ולשון ומהלשון יתברר ומן הברור יעשה דבור ומהדבור מאמר וממאמר מעשה. חה התחלתו: דע כי אויר הקדמון מן האויר שאמרנו הוא המקור הראשון והוא אש אוכלה אש, חה האש יש בו י"ו עינים וכל העינים כלולים, ואין כין בבריה שתדע כיצד תחילתן על בוריין, ואלו העינים היו מתנועעים ונמשכים זה בזה עד שנעשו מין אחד ובהצטרפם היה ברור שהיה עין ירוק והשני עין תכלת ואז העין הירוק היה מתגבר, חה האויר היה מצחצח ומתגלגל ומאיר ומתגלגל עד שנעשה בו כעין סרק ומאותו הסדק היה נובע ומתגבר ומצחצח עין התכלת, ובצאת עין התכלת מן הסדק יצאו שני מקורות הא' מן המקור הראשון שהוא אויר הקדמון והוא עין הירוק והשני מעין תכלת הראשון שיצא מן האור הנחשך מהאור שהוא אויר הקדמון, המקור שיצא ממנו הוא הנקרא חשמל וכשיצא נבקע האויר ומאותה בקיעה יצא קול חה הקול היה מתפשט ומתגבר עד שנעשה אלף אלפים ורבוא רבבות מיני אור, ומהאור יצא זוהר ומהזוהר יוצא זיו ומזיו יוצא אור מן יקד יקוד, רוצה לומר שהיו המאורות מתנוצצים ורצים ומתפשטים ומתגברים בכח חזק גדול ולא היה להם הכנה לעמוד ולהתישב עד שיצא מהם צוות, והצווח הוא הרוח שהוא פחות מהבל והבל כלול בו והוא בקול חהו רוח הקדש, עד שנעשה בו חלקים השנים בשביל המאורות שהיו נובעים מהם ושם המקור האחד אהוי אהוי והוא הקדמון ושם השני הוי, נשארו חלקים כ"ד האחד נעשו ממנו עשר מקורות והשני ה' מקורות והשלישי ו' מקורות והרביעי ה' מקורות, ונעשה להם זה הסימן, חה הסימן נקרא שם המפורש הוי"ה, ואלו ד' אותיות נחלקו לע"ב אותיות ולכן נקרא ד' אותיות שם המפורש מפני שהם עיקר ע"ב ועיקרן מתערבין אלו באלו ואלו באלו. ודע כשנברא שם הע"ב אותיות נעשה חשמל מלבוש להם והוא מתעטף בהם והם מתעטפים בו וכלולים בחשמל והחשמל בכולם, והחשמל והמאורות היו עטופים באותיות והאוחיות פורחות בתוך החשמל והזיו והזוהר מתגברים והניצוצות מתנוצצים ורוח הקדש מחופף והאור מתנוצץ והבהיר מזהיר והזיו זוהר והזוהר קורש והקידוש קדוש, ומן הקדוש רוח והרוח מתעטף בקדושה והקדוש ברוח, ועל זה נקרא רוח הקדש.

תם ונשלם בעזרת אלהי עולם

מעשה בראשית ומעשה מרכבה:

יש איזה מדרשים או ברייתות שנקראו בשמות שונים: סדר רבא דבראשית או דמרכבה, ברייתא דמעשה מרכבה, ברייתא מפרקי מרכבה, סוד המרכבה, גם נשנו במדרשים אחרים כמו מדרש כונן ופרקי היכלות (ע"ע). וכולם מספרים מאופן הבריאה בששת ימי בראשית ומה לפנים ומה לאחור מה למעלה ומה למטה. יסוד מעשה מרכבה היא נבואת יחזקאל בחזיון החיות הקדש וכסא הכבוד, והיא אבן הפנה של למודי הקבלה העתיקה ודורשי החכמה הנסתרה במפעלות אלהים. במשנה אמרו אין דורשין בעריות בשלשה ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה (אפילו) ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו (חגיגה י"א: י"ב.), ואמר רב אחא בר יעקב עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות דכתיב ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא (יחזקאל א'), עד כאן יש לך רשות לדבר מכאן ואילך אין לך רשות לדבר שכן כתוב בספר בן סירא במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור, במה שהורשית התבונן, אין לך עסק בנסתרות (שם י"ג.). ואמרו עד היכן מעשה מרכבה? רבי אומר עד „וארא" בתרא, ר' יצחק אומר עד החשמל. עד וארא מגמרינן מכאן ואילך מסרינן ראשי פרקים וכו'. אם הוא חכם מבין מדעתו אין אי לא לא. ההוא ינוקא דדרש בחשמל ונפק נורא ואכלתיה—דלא ממי זימנא (שם). ומביאים עוד מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה מחמר בדרך ור' אליעזר בן ערך מחמר אחריו, א"ל רבי שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה, א"ל לא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אא"כ היה חכם ומבין מדעתו, א"ל רבי תרשיני לומר לפניך דבר אחד שלמדתני, א"ל אמור. מיד ירד ריב"ז מעל החמור ונתעטף וישב על האבן תחת הזית, א"ל רבי מפני מה ירדת מעל החמור, אמר אפשר אתה דורש במעשה מרכבה ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין אותנו ואני ארכב על החמור! מיד פתח ר"א בן ערך במעשה מרכבה ודרש וירדה אש מן השמים וסיבבה כל האילנות שבשדה, פתחו כולן ואמרו שירה וכו'. נענה מלאך ה' מן האש ואמר הן הן מעשה מרכבה וכו'. ר' יהושע ור' יוסי הכהן היו מהלכין בדרך אמרו אף אנו נדרוש במעשה מרכבה,

פתח ר' יהושע ודרש ואותו היום תקופת תמוז היה נתקשרו שמים בעבים ונראה כמין קשת בענן והיו מלאכי השרת מתקבצין ובאין לשמוע כבני אדם שמתקבצים ובאין לראות במזמומי (שחוק) חתן וכלה, ארבעה נכנסו לפרדס וכו' אמר להם ר"ע כשאתם מגיעין אצל אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים וכו' בן עזאי הציץ ונפגע וכו' (שם י"ד: ועי' ירוש' חגיגה פ"ב). ההוא בר גלילא דאיקלע לבבל דאמרו ליה קום דרוש לנו במעשה מרכבה, אמר להו אדרוש לכו כדדרש רבי נחמיה לחבריה ונפקא ערעיתא מן כותל ומחתיה באנדיפי (פרחתו) ומית, ואמרו ליה מן דיליה דא ליה (הוא מתחייב בנפשיה שרצה לדרוש נסתרות לפני ההמון) וכו' (שבת פ' :). הרבה דרשו במרכבה ולא ראו אותה בימיהם (תוספתא מגילה פ"ד).

הרמב"ם במורה (מאמר ג') משתדל לפרש: כי מעשה בראשית ומעשה מרכבה הם מכלל סתרי תורה וכי הוא נפלא מדעות ההמון, ומפני שהזהירו חז"ל שלא ללמד אותם לאיש שלא יבינם מדעתו ורק פה אל פה וראשי פרקים, זהו הסיבה הגורמת להפסק זאת החכמה מאומתנו עד אשר לא נמצא ממנה רק מעט ולא הרבה. והולך ומפרש ענין החיות והכרובים והכסא וענין הגלגלים, והם הם דברי ישעיה שראה את ה' יושב על כסא, רק שהשיג הדברים באופן אחר, ובסוף יאמר: כשתתבונן מה שאמרנו בפרק זה יתבאר לך מזה הענין רובו או כולו לבד מפרטים מועטים וכו' ואולי ברוב התבוננות יגלה לך ולא יפלא ממך כל דבר. ואל יעלה בלבבך ואל תקוה לשמוע ממני אחרי זה הפרק אפילו מלה אחת בזה הענין לא בביאור ולא ברמיזה, כי כבר נאמר בזה מה שאפשר לאמרו, ודחקתי נפשי מאד, ועתה אתחיל בענינים אחרים וכו' (שם פ"ז).

ר' יוסף גיקטיליא במאמרו „סוד החשמל" (ארזי לבנון דף מ' ע"ב והלאה) משתדל לבאר ענין החשמל שהיא עיקר גדול במעשה מרכבה, ומפרש הפסוק: ומתוכה כעין החשמל מתוך האש (יחזקאל א') וז"ל: צריכין אנו להודיעך עקרים גדולים. דע כי קודם שיכנס האדם להשגת סוד ה' יתברך יש לו לעבור כמה מעברות ולהפגיע בכמה המוני עליונים והן עשר מדרגות זו למעלה מזו, כמו שתדע עדין בעזרת השם. ודע כי כשהיו הנביאים מתבודדים ומטהרים עצמם ומכינים מחשבתם להשגת הנבואה ולהשרות עליהם שכינה היתה השגתם כענין שאומר לך, משל לשר שהלך לראות פני המלך והמלך יושב בבית מלכותו י"א חדרים חדר לפנים מחדר, והעמיד המלך מבחוץ בחדר החיצון שבכולן ממונים זריזים, ואמר להם כל הבא ליכנס בחדר שלכם תבדקו אותו אם יש לכלוך בבגדיו אל יכנס, ולויושבים בחדר שני ולויושבים בחדר שלישי צוה ואמר כל מי שתראוהו שנכנס שאלו אותו שאלה פלונית ופלונית אם ישיב כהוגן יכנס ואם לאו אל יכנס, ולויושבים בחדר הרביעי ובחדר החמישי צוה ואמר כל הנכנס וצופה בעיניו לימין או לשמאל אל תקבלוהו, ולויושבים בחדר הששי אמר כל הנכנס ולא יקדים כך וכך אל תקבלוהו, ולויושבים בחדר השביעי צוה ואמר כל הנכנס ולא יכיר להשיב תשובה על כל דבר שתשאלוהו אל יכנס, ולויושבים בחדר-השמיני צוה ואמר כל הנכנס ולא ישיב תשובה לכל דבר שתשאלוהו אל יכנס, ולויושבים בחדר התשיעי צוה ואמר כל הנכנס ולא ימהר לפי שעה בקלות לשון במהירות כמו שאתם מדברים לפני, לדבר ולשאול ולהשב אל יכנס, ולויושבים בחדר העשירי צוה ואמר כל הנכנס ואינו נראה כצורה שלכם אל יכנס ואל תקבלוהו. ובדרך זה היתה מעלת הנביאים, והיו צריכין להיות כולם שלמים בכל אלו המעלות, וכן אמרו חז"ל במס' שבת אין שכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר ואשר כח להם לעמוד בהיכל מלך, ואמר מי יעלה בהר ה' וגו' ואומר אשר יחדו נמתיק סוד וגו' ואומר כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' ואומר ויעל מלאך ה' מן הבוכים.

ואחר הקדמה זו דע כי קודם שיכנסו הנביאים להשיג שפע נבואה הם נכנסים דרך מעברות ומבואות מלאכי מעלה והם המלאכים הפוגעים בהם ובודקים אותם, ובכל שער ושער היו בודקים אותם בדיקה משונה מחברתה, וזה שאמר ר"ע לתלמידיו כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים מים כי אין מים, וכל המבואות שמגיעים ונכנסים הנביאים בהשגת הנבואה בכל שער ושער ממבואות השערים אותם המלאכים העומדים שם בודקים אותם אם ראוים ליכנס מניחים אותם ליכנס ואם לאו מניחין אותם מבחוץ. וזה הוא הענין שאפילו החכמים הנכנסים לפרדס היו בודקים בהם כ"ש הנביאים שהיתה מעלתם גדולה, וזה שאמרו חז"ל בחגיגה ארבעה נכנסו לפרדס ואלו הם ר"ע וכו' בן עזאי וכו' ר"ע נכנס בשלום ויצא בשלום, ואף ר"ע בקשו מלאכי השרת לדוחפו, א"ל הקב"ה הניחו לו לזקן זה שראוי הוא שישתמש בכבודי. הנה כשיעבור הנביא מאותם המלאכים יגיע בסוף כולם להיכלו של חשמל. והחשמל הם חיות של אש דקת ומדברות בשפה ברורה ודבורן בתכלית המרוצה, וכשידבר אדם דבור אחד הן ממללות אלף אלפי אלפים דבורים, ואותן החיות אינן שוקטות אפילו רגע אחד אלא ממהרות התנועה ומשתנות ברגע אחד לאלפי גוונים לכאן ולכאן עולות ויורדות ומתנועעות לצדדין בלי שקט ורפיון, וכפי קלות תנועתן כך קלות דבורן ומהירותן. ואלה החיות הנקראות חשמל הן בודקות הנביאים בהגיעם לשער שבו נכנסים להסתכל באספקלריא שלו שהיא אספקלריא שאינה מאירה, והחשמל ממהר בתנועתו ובקלות דבורו לדבר עם אותו הנביא ואם יכול להבין דברי החשמל כרגע ולהשיב תשובה לכל דבור ודבור אזי נודע כי ראוי ליכנס ולהסתכל בכבודו של מלך, ולפיכך נקרא חשמל מלשון חושה לעזרתי. ולעולם אין החשמל שוקט רגע אחד מלדבר אלא בשעה שיוצא הדבור מפי הקב"ה שכלם חשים מלשון שתיקה ואח"כ ממללים, כלומר מקבלים מלמעלה ואח"כ מתעסקים במה שקבל, וזהו סוד דומי יושבי אי. והנה החשמל בודק כל הנכנסים למעלת הנבואה, אם משיבים כענין ושואלים כהלכה במהירות כרגע כמו החשמל נכנסים ואם לאו דוחין אותו כלפי חוץ, וזו היתה תחלת השגת הנביאים, ועל זה נאמר אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש.

דע כי לפעמים נקרא חשמל ולפעמים נקרא חשמלה, כשהוא שותק ומקבל נקרא חשמלה וכשהוא ממלל ומשפיע

נקרא חשמל, וזה הרמז מתפשט לידיעת כללים רבים בהשגת החשמל, ולפי שהחשמל בודק בנביאים ויודעי מרכבה ואם נמצא הגון כמו שאמרנו נותן לו רשות ליכנס ואם לאו דוחהו כלפי חוץ, גם לפעמים שורף אותו ומכניס מיתה גם לנערים, כדאמרינן בחגיגה ת"ר מעשה בתינוק אחד שהיה דורש בבית רבו בחשמל יצאה אש מהחשמל ואכלתו, מאי חשמל אמר רב יהודה חיות אש ממללות, במתניתא תנא עתים חשות עתים ממללות, ובשעה שהדבור יוצא מפי הקב"ה חשות ובשעה שאין הדבור יוצא מפי הקב"ה ממללות. ועתה התבונן במ"ש יחזקאל ומתוכה כעין החשמל, מתוך קליפה הפנימית מארבע קליפות החיצונות הסובבות את המלכות יראה את החשמל ולא הוצרך יחזקאל להאריך בשאר מעלות המלאכים הנמצאים בכל ההיכלות שנכנסים הנביאים לחשמל כי הדבר ידוע להם עכ"ל.

ברייתא דמעשה בראשית או מעשת מרכבה נזכרת בפירש"י בגמרא על אין דורשין במעשה בראשית (חגיגה י"ג.) וז"ל סתרי תורה כגון מעשה מרכבה וס' יצירה ומעשה בראשית והיא ברייתא. הראב"ד בפירושו לספר יצירה פ"א משנה י"ג אומר: ובמעשה בראשית רבה אמרו שג' אותיות הקדש הם ממונים להניע המרכבות בתנועות שם המפורש ע"ש, אך דבר זה ליתא בברייתא שלפנינו ואולי היה לו נוסחא אחרת. וכן בעל הרוקח בהלכות חסידות מביא ס' מעשה בראשית, ר' מנחם בציוני פ' בראשית כתב וז"ל: וכתב בעל הסוד בצלמנו כדמותנו, כל אדם יש לו בגלגל המזלות מושפע מן המלאך המניעו והמלאך נאצל מכבוד השכינה. וזהו בצלמנו כמראה אדם עליו מלמעלה, כדמותנו ועל דמות הכסא דמות כמראה אדם, ומטעם זה אמרו חז"ל אדם בפני השכינה כקוף בפני אדם. וכשברא למעלה דמיונות ברא למטה דמותם כדאיתא בשלהי מעשה בראשית בברייתא המגביהי לשבת המשפילי לראות עכ"ל. וכתב רמ"ץ (כפ' בא) וז"ל דאיתא במעשה מרכבה כי סנדלפון קושר תפילין בראש צור ה' אלהי ישראל, ומה כתיב בהו ומי כעמך ישראל ומי גוי גדול, וכשהוא חפץ להשבע בתפלין נוטל תפלין מראשו ומבטל גזרות מן הארץ. וכשעולה הכתר בראש צור פני יעקב יאירו לפני אדירירון ה' אלהי ישראל ונקרא סנדלפון, כיון שישראל משוררים, פונה לקבל הדבור לתקן עטרת עוז הוד למלך הכבוד, ולפי שמושך שירות ישראל נקרא בכנוי נגידיאל, ולפי שחביבין לו תפלות ישראל נקרא חביביאל. וכשמזכיר סנדלפון שם הכתר העולה בראש אכתריאל יה ה' צבאות מיד כ"ו מלאכי השרת אשר ג"ה נושאם וסובלם ונושאם כאבן השואבת את הקש, אחד יאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכן כולם עד גמירא וחשבון מנין פסוקים בהלל הגדול כ"ו עכ"ל.

ברייתא זו נדפסה בס' ארזי לבנון בשם פרקי היכלות (ע"ע) לר"י כהן גדול. ובספר רזיאל נדפס „זה מעשה בראשית" (דפוס אמשטרדם דף ל"ה ול"ו). ווערטהיימער הדפיסה בבתי מדרשים ח"א בשם „סדר רבה דבראשית דמרכבה דר' ישמעאל כהן הגדול". והמו"ל ספר רב פעלים העתיק „ברייתא דמעשה בראשית" כאשר מצאה כתובה במגלת ספר הנ"ל לבן הגר"א (שם תקונים ומלואים 47). ויש עוד „ברייתא דמעשה בראשית" כתובה בלשון סורסית ע"י ערזלאי בר ברגלאי שהו"ל אליעזר גולדשמידט (סטרטיסבורגו תרנ"ד), ומתחלת: בסיעתא דרחמנא אנא ערזלאי בר ברגלאי, שרינא למכתב ספרא הדין דאתקרי אכסימרו ודא ספרא דבריאתא איכדין אתבריאו שמיא וארעא בשית יומיא וטקוסיא (סדרים ותקונים) דמקס ברויא (בורא) דעלמא ופלאין דבריאתא שובחא למריא מלכא דכולי עלמא אמן". המו"ל כתב כי מצא הכ"י בקובץ ישן נושן הבא מארץ מצרים והכתב מטושטש מרוב ימים, וכי הרבה יגע לדעת מי הוא המחבר ערזלאי בר ברגלאי ולא עלתה בידו, אמנם נמצאים מבקרים אשר יאמרו כי הברייתא הזאת היא מעשה ידי המו"ל בעצמו וכי שם המחבר ערזלאי בר ברגלאי הוא שם בדוי בחילוף האותיות של שמו אליעזר בר גבריאל, ולדעת גייבויער היא העתקה מכתבי לשון כושית של הנוצרים, ועפשטיין יאמר כי הוא העתקה מספר היוני שנקרא איכסימרוס (Hexaemerōn), אך כבר העיר המו"ל כי הברייתא אין לה שום שייכות עם הספר היוני הזה שמחזיק רק שני דפים והברייתא מחזקת כארבעים עמודים.

סדר רבה דבראשית דמרכבה דר"י כ"ג

[בתי מדרשים ח"א]

לך ה' הגדולה זו מעשה בראשית שנאמר בראשית ברא אלהים, אל תקרי בראשית אלא ברא שית, וכן אתה מוצא שבראשית ששה אותיות שבהם נבראו שמים וארץ שנאמר כי ביה ה' צור עולמים (ישעיה כ"ו) י"ה שנים הוי"ה ארבעה הם הרי ששה, הא למדת שבאלו ו' אותיות ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ, ושמא תאמר שמים וארץ בלבד נבראו [לכך נאמר כי ביה ה' צור עולמים] העוה"ז והעוה"ב, ולכך נאמר בראשית ברא אלהים [את השמים ואת הארץ] (1) ד"א בראשית, מהו בראשית באות אחת ברא הקב"ה את השמים ואת הארץ, שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, אל תקרי בהבראם אלא בה"א בראם, באות ה"א ברא שמים וארץ העוה"ז והעוה"ב. וחתמה (2) בטבעת אהיה אשר אהיה, ומפני מה חתמה בחותמו? שאילו לא חתמה בחותמו אין כל בריה יכולה לדרוש באותיותיה מפני שלהבת אש, וכל מי שבא לדרוש באותיותיה היה מתמלא כל העולם כולו אש, לפיכך סתם אותיותיה. [ד"א בראשית] דכתיב כבכורה בתאנה בראשיתה ראיתי אבותיכם (הושע ט' י') מלמד שלא נברא העולם אלא בשביל אברהם, ד"א בראשית, אין בראשית אלא שש מדות של מעשה אומן ואלו הן: בניות רקימות אמיצות שרשות ישיבות תמיכות, אמר הקב"ה בראשית בניתי רקמתי אמצתי שרשתי ישבתי תמכתי את השמים ואת הארץ. ד"א בראשית, כתיב אחד אומר בראשיתה ראיתי אבותיכם, וכתיב בראשית ברא אלהים לגזרה שוה,

(1) דייק מרבוי „את". (2) מוסב על התורה.

מלמד שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל ישראל, שאין ראשית האמור כאן אלא ישראל שנאמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו (ירמיה ב' ג'). ד"א בראשית, אל תקרי בראשית אלא ברא שי"ת מלמד שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שלשה שנקראו ראשית ואלו הן תורה ישראל ויראה. תורה מנין דכתיב ה' קנני ראשית דרכו (משלי ח' כ"ב) ואין דרכו אלא תורה שנאמר דרכיה דרכי נועם (שם ג' י"ז) אלו תורה נביאים וכתובים, וכל נתיבותיה שלום אלו מדרש הלכות ואגדות. ומנין שישראל נקראו ראשית שנאמר קדש ישראל לה' ראשית, ומנין שהיראה נקראת ראשית שנאמר ראשית חכמה יראת ה' (תהלים קי"א י'), מכאן שגדולה יראה לפני הקב"ה יותר מכל חכמה ובינה שבהן ברא הקב"ה את העולם שנאמר הן יראת ה' היא חכמה (איוב כ"ח כ"ח) ואין הן אלא אחת שכן בלשון יון קורין לאחת הינה, ומנין שברא הקב"ה את העולם בחכמה, שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ושמא תאמר שמים וארץ ועוה"ז ועוה"ב בלבד נבראו באלו שש אותיות, [אף] י"ח אלף עולמות נבראו בהם שנאמר כי ביה ה' צור עולמים, מה ת"ל להודיע שברא הקב"ה י"ח אלף עולמות. צור עולם לא נאמר אלא צור עולמים, ומנין שיש י"ח אלף עולמות שנאמר סביב שמונה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שמה (יחזקאל מ"ח ל"ה), מלמד שהתחיל באמצעיתה שנאמר סביב י"ח אלף ושם העיר וגו' (*). מלמד שמיום שהתחיל הקב"ה וברא את העולם ותקן מעשה בראשית קבע הקב"ה שמה של ירושלים ושמה של ארץ ישראל להשרות שכינתו בתוכה, ואח"כ נתעלה וישב ברומו של עולם שנאמר רומה על שמים אלהים (תהלים נ"ז ו'). ד"א כי ביה ה' צור עולמים, מלמד שי"ב ארצות ברא הקב"ה כנגד י"ב שבטים וארץ ישראל וירושלים באמצעיתם שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב ח'). ד"א שאין צור כיוצא בו שיצר עולמו עליונים ותחתונים, ברא קצ"ו אלפים עולמים ברוח פיו וברוח שפתיו, שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (תהלים ל"ג ו'). ומנין שברא הקב"ה קצ"ו אלפים עולמים שנאמר צור עולמים, עולמי"ם בגימטריא קצ"ו. קצ"ו אלפים עולמים ברא הקב"ה למענו שנאמר כל פעל ה' למענהו (משלי ט"ז ד'). ד"א צור עולמים שהוא דומה לציר שסובל את כל עמודי הבית, אף הקב"ה סובל אותן קצ"ו אלפים עולמים תחת זרועו. לכך נאמר כי ביה ה' צור עולמים העוה"ז והעוה"ב וכל מדות שבהם. וכולם חתומים בטבעת אהיה אשר אהיה, העוה"ז חתום באהיה [העוה"ב חתום באשר אהי"ה]. א"ה מלמטה י"ה מלמעלה, אבל כסא הכבוד חתם בטבעת י"ה ו"ה, יה זו שכינה ו"ה זו [תורה] מפני מה חתמה בחותמו שאלמלא לא חתמה בחותמו אין כל בריה יכולה לעמוד להשתמש באותיותיה מפני שלהבת אש שיורדת מלפני הקב"ה לשרוף את העולם, שבשעה שאדם דורש באותיותיו של הקב"ה אותיות של אש שעומדות כנגד כתרו של הקב"ה פורחות משעה לשעה מעונה לעונה מרגע לרגע, וכיון שהן שומעות קול המדרש הדורש יורדות לשרוף את העולם כולו, מפני שאומרות זו לזו מה מיבן של זה שמשתמש בהדי אותיות של שם המפורש, לפיכך החב אותיותיה מששת ימי בראשית, ונחתם בחותם אהיה אשר אהיה, וכל אדם שהוא בא לדרוש באותיותיה מיד יורדות אותן האותיות של אש שעומדות כנגד כתרו של גבורה ומבקשות לשרוף את העולם. בשביל כך חתמם הקב"ה בעולמו בחותמו כדי שיהיו עומדות ועושות עמהם מלחמה, אותן האותיות שבאהיה אשר אהיה ואינן מניחות אותן לשרוף את העולם. ואלו הן האותיות של אש שהן עומדות ופורחות בכנפי להבה כנגד כתר של גבורה, ואלו הן: ת"א צ"ץ שצב"ץ מפרית"י די"ה ה"ו וח"ד וו"ך עטר"ת י"ה געו"ם אמ"א ופרשי"א. אלו ארבעים ושלש (ושש) אותיות של אש שפורחות בכנפי להבה ועומדות כנגד כתר גבורה.

ד"א בראשית, בראשונה ברא שמים וארץ וכונן מעונות והכין תהומות והתקין שבעה מעונות למעלה וכנגדו יסד שבעה תהומות למטה, נטה שמים למעלה וכנגדו יסד ארץ למטה, נטה זבול למעלה וכנגדו יסד אדמה למטה, נטה שחקים למעלה וכנגדו יסד חרבה למטה, נטה מעון למעלה וכנגדו יסד ארקא למטה, נטה מכון למעלה וכנגדו יסד תבל למטה, נטה ערבות למעלה וכנגדו יסד חלד למטה, כונן כסא כבודו למעלה ומכבודו למטה, זה מעשה יום ראשון. ביום שני פלג את המים, מהם לקח למעלה ומהם למטה, והמים שלקח למטה נתן עליהם שבעה תהומות וכל מדות שבהן, עש הרקיע על פני המים בין המים העליונים ובין המים התחתונים. ומפני מה הפרישם הקב"ה? שהמים העליונים זכרים והמים התחתונים נקבות, וכשבקשו להשתמש זה בזו בקשו להחריב את העולם, באותה שעה היו המים עולים לזכרים ויורדים לנקבות, המים הזכרים היו רצים אחר הנקבות עד שגער בהם הקב"ה שנאמר מן גערתך ינוסון וגו' (תהלים ק"ד ז'). ומנין ששם לכל אחד ואחד גבול בפני עצמו שנאמר גבול שמת בל יעבורון (שם). ואין בין מים העליונים למים התחתונים אלא ג' אצבעות בלבד, וכפת הרקיע מוקפת ביניהם כדי להבדילם זה מזה. בשלישי אסף את המים למקום אחד ותלה את היבשה וקרא לה ארץ והוציא ממנה עצים העשבים וכל מיני זרעים ועץ פרי עושה פרי וכל מיני דשאים וכל מיני אילנות וכל מיני נטיעות בין שעושין פירות בין שאין עושין פירות. ברביעי ברא חמה ולבנה כימה וכסיל כוכבים ומזלות, ובו ביום תלאם ברקיע להבדיל בין היום ובין הלילה. נתן שמש לאור היום וירח וכוכבים לממשל בלילה, והתקין שבעה כוכבים ברקיע שהתשבים

(*) ירושלים היתה טבור הארץ ומכונה השתיה העולם.

בהם את השנים וחדוש לבנה ועבור שנים ועתים ורגעים. בחמישי ברא לויתן וכל מיני דגים וכל מיני עופות וכל מיני שקצים ורמשים בין של ים בין של יבשה. בששי ברא בהמות בהררי אלף ושאר כל מיני בהמה ושאר מיני חיה ושקצים ורמשים שנאמר תוצא הארץ נפש חיה למינה וגו׳ ולבסוף ברא אדם למשול בכל, והלל וזמרה נטע בפיהם ושיר ותשבחות בגרונם דבר דברו והכין צבאם, וכל אחד ואחד מהם צוה על עבודתו ושר בראש כולם וכו׳. ובין השמשות נבראו עשרה דברים ואלו הן: פי הארץ פי האתון פי הבאר הקשת והמן והמטה והשמיר והכתב והמכתב והלוחות, וי״א אף המזיקין ועמוד הענן וי״א אף קבורתו של משה ומערה שעמדו בה משה ואליהו, ור׳ יאשיה אומר משום אביו אף האיל והפרדה ובגדו של אדם הראשון, ור׳ יהודה אומר אף הצבת בצבת עשויה, והלא יכול לעשות לה דפוס הא לאו בריה הות אלא מעשה (בידי אדם). בשביעי ישב הקב״ה על כסא שמחה והעביר לפניו שר של מים בשמחה גדולה, שר של נהרות בשמחה גדולה, שר של הרים בשמחה גדולה, שר של גבעות בש״ג, שר של תהומות בש״ג, שר של מדברות בש״ג, שר של חמה לבנה כימה כסיל בשמחה גדולה, שר של דשאים בש״ג, ש״ש׳ גן עדן וגיהנם בש״ג, שר של אילנות בש״ג, שר של רמשים חיות בהמות דגים חגבים ועופות בש״ג, שר של מלאכים, רקיע ורקיע, גדוד וגדוד, חיות הקדש, כרובי הכבוד, אופנים ושאר כל שר ושר נכבד ונורא ונעלה, והיו כולם עומדים בשמחה גדולה במעין של שמחה ומשמחים ומרקדים ומרננים ומקלסים לפניו בכל מיני קלוס וכל מיני זמר שבח והלל, והיו מלאכי השרת פותחים את פיהם ואומרים יהי כבוד ה׳ לעולם, וכולם עונים אחריהם ישמח ה׳ במעשיו. והיה רקיע ערבות מלא שמחה וקול הדר ועז ותוקף וגבורה וגאוה ותפארת וגדולה תהלה ורנה שירה וצהלה נצוח ויושר כבוד והודאות באותה שעה, שנאמר הוד והדר לפניו עז ותפארת במקדשו (תהלים צ״ו ו׳), הוד והדר נגד שבת עז ותפארת נגד וינפש. באותה שעה הביא הקב״ה שרה של שבת והושיבה על כסא הכבוד והביא לפניה שירה, וכל שר ושר של כל רקיע ורקיע ושל כל תהום ותהום היו מרקדין ומשמחין לפניה ואומרים שבת היא לה׳! ושאר כל השרים הגדולים אומרים לה׳ היא שבת, ואף אדם הראשון העלה אותו הקב״ה לשמי מרומים לשמים העליונים לשוש ולשמוח בשמחתה של שבת. עשה הקב״ה [את השבת] חנוכה של שמים וארץ והכל שמחים בה, ואף אדה״ר שש ושמח בשמחתה של שבת. באותה שעה כשראה אדה״ר שבחה של שבת ורבותה של שבת, שמחתה וגדולתה של שבת שהכל היו שמחים בה והיא היתה תחלה וראש לכל השמחות, מיד פתח פיו ואמר מזמור שיר ליום השבת, אמר הקב״ה לשבת את אמור לי מזמור שאני אלוה השבת, מיד עמדה השבת על רגליה ונפלה על פניה ואמרה טוב להודות לה׳, וכל סדרי בראשית השיבו, ולזמר לשמך עליון.

זה מעשה בראשית

[מספר רזיאל המלאך דף ל״ו]

ארכו של עולם מהלך ת״ק שנה וב׳ שנים, ורחבו מהלך ת״ק שנה, וי״א עגול הוא וים הגדול חוזר לעולם כלו, וכלו כמין כיפה ועמודין בכלו, והעולם כלו על סופים (סנפירים) של לויתן עומד ולויתן שוכן במים התחתונים כמו דג טהור בתוך הים, ומים התחתונים על מימי בראשית כמעין קטן על שפת הים, ומימי בראשית עומדין על מימי אוקינוס כמעין קטן על שפת הים, ואוקינוס עומד על מים הבוכים כמעין קטן על שפת הים. ולמה נקראו שמם מים הבוכים? לפי שבשעה שפלג הקב״ה את המים, מהם לקח למעלה ומהם נתן למטה, המים שנתן למטה היו מתרגשים ומיללים וצווחים וקוראים ובוכים ואמרו לא זכינו שנהיה קרוב ליוצרנו, מה עשו, העיזו פניהם ובקעו תהומות ובקשו לעלות למרום, עד שגער בהם הקב״ה וכבשן תחת כפות רגליו שנאמר כה אמר ה׳ הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה, אמר להם הקב״ה הואיל ועשיתם כך לכבודי אין להם רשות למים העליונים לומר שירה עד שיטלו רשות מכם, שנאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים ואח״כ אדיר במרום ה׳, אל תקרי משברי אלא מקול שירה שאמרו המים, ואח״כ נטלו מים העליונים רשות ואמרו אדיר במרום ה׳. לפיכך נקראו מים הבוכים, ומים הבוכים תלויים ועומדים למעלה מן הארץ התחתונה, והארץ התחתונה רחוקה מעל המים והמים עומדים על עמודים של חשמ״ל, וחשמל עומד על הררי ברד, והרי ברד עומדים על אוצרות שלג, ואוצרות שלג עומדים על המים והמים על אש ועומדים על התהום.

ותהום עומד על תהו ותהו עומד על בהו, ובהו עומד על הרוח והרוח תלויה בסערה וקשורה בכיפה של אדמה, ואדמה תלויה בסערה וקשורה בכיפה של חרבה, וחרבה תלויה בסערה וקשורה בכיפה של יבשה, ויבשה תלויה בסערה וקשורה בכיפה של ארקא, וארקא תלויה בסערה וקשורה בכיפה של תבל, ותבל תלויה בסערה וקשורה בכיפה של חלד, וחלד תלויה בסערה וקשורה בכיפה של שמים, ושמים תלויין בסערה וקשורין בכיפה של רקיע, ורקיע תלוי בסערה וקשור בכיפה של שחקים, ושחקים תלויין בסערה וקשורין בכיפה של מכון, ומכון תלוי בסערה וקשור בכיפה של מעון, ומעון תלוי בסערה וקשור בכיפה של זבול, וזבול תלוי בסערה וקשור בכיפה של ערבות, וערבות תלויין בסערה וקשורין בזרוע עזו של הקב״ה, שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו, לכך נאמר מה רבו מעשיך ה׳ ילם בחכמה עשית וגו׳. ואחורי הארץ

התחתונה מקיפין האש והמים, ואחר האש והמים מקיפין סופה וסערה, ואחר סופה וסערה מקיפין אומרי המולה, ואחר אומרי המולה מקיפין כרובים מעופפין, ואחר כרובים מעופפין מקיפין דמות חיות, ואחר דמות חיות מקיפין רצוא ושוב, ואחר רצוא ושוב מקיפין אומרים קדוש ואומרים ברוך.

ובארץ התחתונה יש בה חיות הקדש ואופנים וכסא הכבוד, כסא כבוד הוא הדום רגליו של אדון כל הארץ שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ונאמר ואראה החיות והנה אופן אחד בארץ, וכשם ששכינתו למעלה כך שכינתו למטה שנאמר ושם העיר מיום ה׳ שמה, ומקיפין לה י״ח אלפים עולמות שנאמר סביב שמונה עשר אלף (סוף יחזקאל). לרוח צפון ארבעה אלפים וחמש מאות, לרוח דרום ארבעה אלפים וחמש מאות, לרוח מערב ארבעה אלפים וחמש מאות, לרוח מזרח ארבעה אלפים וחמש מאות, הרי סביב י״ח אלף עולמים. עולם של רוח צפון מלא תהלה וכבוד כח וגבורה שבח חמרה, עולם של רוח דרום מלא הוד והדר רינה גאה וגאון, עולם של רוח מזרח מלא קדושה וטהרה עוז וצדקה נצח וגבורה, עולם של רוח מערב מלא פאר ועטרת כתר מלכות וקול דממה דקה, ולאחריהם מקיפין האש והמים ולאחר האש והמים טהריאל נוריאל כגביאל. ואחר שמונה עשר אלף עולמים אלו מקיפין אימה ויראה, ואחר אימה ויראה מקיפין רעם וברקים, ואחר רעם וברקים מקיפין כנפי רוח, ואחר כנפי רוח מקיפין נהרי אש, ואחרי נהרי אש מקיפין נהרי ים, ואחרי נהרי ים מקיפין נהרי מים, ואחר נהרי מים אין כלום אלא חושך עד אין קץ ואין מספר ואין מדה ואין מנין ואין חשבון, שנאמר ישת חשך סתרו סביבותיו סכות.

למעלה (4) מתהום ים וארץ ושם דגן ותירוש ויצהר. בזמן שהקב״ה רוצה לברך את הארץ מוריד טל ומטר לעתים מזומנים, ועל הים מים ועל המים רקיע ובין המים לרקיע תלוים ועומדים גלגלי חמה ולבנה וכוכבים ומזלות שמשם יאיר כל העו ם, ומושלים בכל תהום ותהום ואורם יורד על הארץ התחתונה שנאמר ויתן אותם אלהים וכו׳. למעלה מן הים מים, ובין מים לים זקוקי ברד ורעמים מקיפין לכולם וחומות דקין של אש מקיפין להם, שנאמר השמים ושמי השמים וגו׳, ועל שערי שמים של רוח צפון שרים ממונים ואלה שמותם אלאל ואלבים בליעאל בלעי ובצליאל ומפתחי שער צפון בידיהם, ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה שמותם בורניאל דרכיאל המון דונאל נחניאל ומפתחי רוח דרום בידיהם, ועל שערי רוח מזרח שרים ממונים עליהם ואלה שמותם דורניאל גבריאל גדריאל עדריאל מודיאל רחמיאל וחניאל ומפתחי רוח מזרח בידיהם, ועל שערי רוח מערב שרים ממונים עליהם ואלה שמותם אלצין סיקיאל זנסיאל ובחיאל ובקטמאל וטרפניאל ומפתחי רוח מערב בידיהם. למעלה מן רקיע שמים שבהם קבועים חמה ולבנה וכוכבים ומזלות וכנפי רקיע דומין כמין כיפה, וחמה ולבנה וכוכבים ומזלות וכנפי רקיע מושלים בכל תהום ותהום ואורם יורד על הארץ התחתונה שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים וגו׳. ועל שערי רוח צפון שרים ממונים עליהם ואלה שמותם טיאל ידעל ינאל גנאל וחלקים וחניאל ומפתחי רוח צפון בידיהם, ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה שמותם כלאה בחליאל בלהיאל לואל יליאל נקריאל ומפתחי רוח דרום בידם, ועל שערי רוח מזרח שרים ממונים עליהם ואלה שמותם מסים כרמיאל, והמקיפין לאלו הם נוהריאל ונוריאל וגבריאל ומפתחי רוח מזרח בידיהם, ועל שערי רוח מערב שרים ממונים עליהם ואלה שמותם קוריאל פדאל סכניאל ענאל עניאל ומפתחי רוח מערב בידיהם. למעלה מן הרקיע שחקים שם אוצרי שלג ואוצרי ברד ואוצרי טל ואוצרי מן ואוצרי בשמים של תחיית המתים שנאמר ובגאותו שחקים. ועל שערי שחקים של רוח צפון שרים ממונים עליהם ואלה שמותם פנאל פניאל רפאל רמיאל דרמיאל ומפתחי רוח צפון בידיהם. ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה שמותם פרואל צריאל קניאל שסתניאל שמעיאל שמעאל ומפתחי רוח דרום בידיהם. ועל שערי רוח מזרח שרים ממונים עליהם ואלה שמותם צדקיאל קדישא תירטאל תרנייאל תודת עמאל ומפתחי רוח מזרח בידיהם. ועל שערי רוח מערב שרים ממונים עליהם ואלה שמותם טורניאל קרניאל רכיאל מלטיאל פלטיאל ומפתחי רוח מערב בידיהם. למעלה משחקים מכון שבו מקדש בנוי ומזבח הקטרת ומזבח העולה ומיכאל שר הגדול עומד ומקטיר על המזבח ומעלה עולה על מזבח העולה שנאמר מכון לשבתך פעלת ה׳ מקדש ה׳ כוננו ידיך. ועל שערי מכון של רוח צפון שרים ממונים עליהם ואלה שמותם רחומיאל חנוניאל בהיאל שרפיאל מסיאל שראל ומפתחי רוח צפון בידיהם. ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה שמותם טהוריאל מחניאל גדיאל חושיאל וענגאל וקשיאל ומפתחי רוח דרום בידיהם. ועל שערי רוח מזרח שרים ממונים עליהם ואלה שמותם טרפיאל בהליאל בנגאל רמכאל קלבם אסרון ומפתחי רוח מזרח בידיהם. ועל שערי רוח מערב שרים ממונים עליהם ואלה שמותם אלמהקנאל אסתקנאל לובקים סומכם יהלא ומפתחי רוח מערב בידיהם למעלה ממכון מעון שבו מלאכים וגדודים וכל צבא מרום שנאמר מעונה אלהי קדם. ועל שערי מעון של רוח צפון שרים ממונים עליהם ואלה שמותם אחיאל אניאל חזקיאל מדגביאל שתפיאל ומתננאל ומפתחי רוח צפון בידיהם. ועל שערי רוח דרום שרים ממונים עליהם ואלה

(4) ערבוב פרשיות יש כאן בספר רזיאל, והמאמר הזה עד שמות מסים כרמיאל נמצא שם בדף הקודם ל״ח ע״ב.

שמותם נכבדיאל נפליאל קדשיאל הודריאל נחמיאל וכלכיאל ומפתחי רוח דרום בידיהם. ועל שערי רוח מזרח שרים ממונים עליהם ואלה שמותם שמשיאל וברקיאל ירעשיאל הדריאל ושרפיאל ויהנק רבא ומפתחי רוח מזרח בידיהם. ועל שערי רוח מערב שרים ממונים עליהם ואלה שמותם אנחאל פלליאל ופללאל צורטק שם קדוש טיטפת פיללאל כאל שם השם. למעלה ממעון זבול שנאמר הבט משמים וראה מזבול קדשך ותפארתך. למעלה מזבול ערבות שנאמר שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות, ובערבות יש בו צדק וצדקה ומשפט ונגזי חיים ונגזי ברכה ונגזי שלום ונשמתן של צדיקים וטל שהקב"ה מחיה בו גופי מתים לעתיד לבוא שנאמר כי טל אורות טליך וארץ וגו׳.

כיפי הקשת נתונות על גבי ערבות גבוהות אלף אלפים ורבוא רבבות מדה כנגד עירין וקדישין. למעלה מהם גלגלי אופנים נתונים על גבי הקשת גבוהים אלף אלפים ורבוא רבבות מדה כנגד שרפים ואופנים וגדודים. למעלה מהם רגלי החיות נתונות על גלגלי האופנים גבוהים אלף אלפים ורבוא רבבות מדה כנגד השרים הגדולים. וקלפי הקשת נתונות בראשי החיות ומהן יוצאות קרני ההוד ורקיע כעין הקרח הנורא נטוי על קרני ההוד גבוה אלף אלפין ורבוא רבבות מדה כנגד אלפי שנאן. למעלה ממנו מכון ומראה הנוגה ונתון על הקרח הנורא גבוה אלף אלפין ורבוא רבבות מדה כנגד רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. למעלה ממנו מעון ומראהו נורא ונתון על מראה הנוגה גבוהים אלף אלפים ורבוא רבבות מדה כנגד עזוז וגבור. למעלה ממנו כסא הכבוד נתון על אבן ספיר גבוה אלף אלפים ורבוא רבבות מדה באדון כל העולם וכבודו נתן עליו, שנאמר ואראה את ה׳ יושב על כסא רם ונשא, ונאמר תחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכל העולם תלוי כלו בזרוע עזו כקמיע, שנאמר ותחת רגליו וגו׳, ונאמר ומתחת זרועות עולם, ומקיפין לו סביב זוהר ספיר וברקת מפני מראית העין שנאמר לא תשורנו עין, כי שם ה׳ אקרא הבו גודל לאלהינו.

ברייתא דמעשה בראשית

[רב פעלים, תקונים ומלואים צד 47]

כל העולם ת"ק על ת"ק [שנה] וים הגדול חוזר לעולם סמוך אל יסוד עולם, ואותה כיפה וים הגדול וכל העולם עומד על עמוד אחד וצדיק שמו שנא׳ וצדיק יסוד עולם, ואותו עמוד וכל העולם כולו עומד על סנפיר אחד של לויתן, ולויתן שוכן בתוך מים התחתונים כדג קטן בתוך הים, והמים התחתונים על מי בראשית כמעין קטן על שפת הים ונקרא שמם מים בוכים. בשעה שחצה [הקב"ה] המים ולקח מים העליונים בכו התחתונים בכי גדול שלא זכו לעלות כי רצו לעלות ודחפן הקב"ה, והמים הבוכים תלוים ועומדים למעלה מן הארץ התחתונה, והארץ רקע על מים הזידונים כדכתיב רוקע הארץ על המים, ומים על עמודי חשמל, ועמודי חשמל על אוצרות שלג ואוצרות שלג על הרי ברד, והרי ברד על תהום, למה הם דומים לשלשה ראשי תור שנאמר תהום אל תהום קורא, ותהום עומד על תהו, ותהו הוא קו ירוק שממנו יצא חושך, ותהו על בהו, ודומה לאבנים [מפולמות] שמשם יצאו מים, ובהו עומד על הים, וים על המים, ומים על ההרים, והרים על רוח, ורוח תלוי בשערה וקשור בגופו של ארץ התחתונה, ומלאך הממונה עליו ארציצא"ו שמו, ונקראת ארץ שרצתה לעשות דבר מלך שלטון. למעלה מן הארץ התחתונה תהום, על תהום תהו, על תהו בהו, על בהו ים, על ים מים, על מים ארץ וארץ התחתונה תלויה בשערה וקשורה בכיפה של אדמה, ועל אדמה גדולתו וגבורתו והדרו וכחו ותפארתו ותקפו של יוצר בראשית, שנאמר אל תיראי אדמה גילי ושמחי כי הגדיל לעשות. למה נקרא שמה אדמה שממנה נברא אדם, ומלאך הממונה על האדמה אדמא"ל שמו. למעלה מן האדמה תהום, על תהום תהו, על תהו בהו, על בהו ים, על ים מים, על מים חרבה. אדמה תלויה בשערה וקשור בכיפה של חרבה, ומלאך הממונה על חרבה חרב"ה שמו, ולמה נקרא שמה חרבה ששואבת ומחרבת כל מימות שבעולם, שנאמר וירא והנה חרבו פני האדמה, חרבה על יאורים שנאמר ונתתי יאורים חרבה (יחזקאל ל׳). למעלה מחרבה תהום, על תהום תהו, על תהו בהו, על בהו ים, על ים מים, על מים יבשה, וחרבה תלויה בשערה וקשורה בכיפה של יבשה, ומלאך הממונה על היבשה יבשא"ל שמו, ולמה נקרא שמו יבשה, שמיבש כל מימות שבעולם, שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים וגו׳ (שמות י"ד). ובו יבשה ימים ונהרות וכל מקוה מים שנאמר אשר לו הים והוא עשהו ויבשת וגו׳ (תהלים צ"ה). למעלה מן היבשה תהום, על תהום תהו, על תהו בהו, על בהו ים, על ים מים, על מים ארקא. יבשה תלויה בשערה וקשורה בכיפת ארקא, ומלאך הממונה על ארקא ארקא"ל שמו, ולמה נקרא שמה ארקא שבה נבראת גיהנם והרשעים נדונים בה באש, שנאמר כדנא תאמרון להום אלהיא די שמיא וארקא (ירמיה י׳ י"א). ועל ארקא שאול ואבדון ובאר שחת וטיט היון ושערי מות ושערי צלמות וגיהנם, ובהם רשעים נדונים וארבעים מלאכי חבלה ממונים עליהם, ועובי החשך שבהם כחומה שנאמר ורשעים בחשך ידמו (ש"א ב׳). והשאול חציה אש וחציה ברד, והם אינם כלים שנאמר וצורם לבלות שאול (תהלים מ"ט), ונשמתן לא כלה שנאמר ותולעתם לא תמות (ישעיה ס"ו). וכמה נהרי אש ושבעה מדורין גדולים בגיהנם, וכל מדור שבעה נהרי אש ושבעה נהרות של ברד. אש וברד העליונים אחד על ששים כאש שלנו, וכל מדור אחד על ששים של חבירו, וכל מדור שבעת

אלפים חורים, וכל חור שבעת אלפים סדקים, וכל סדק ז׳ אלפים עקרבים וכל עקרב ז׳ אלפים חוליות, ובכל חוליא שבעת אלפים כדי מרה, ובו ז׳ נהרות של סם המות צורבת כאש, כשאדם נוגע בם נבקע, ומלאכי חבלה מחיין אותו ודנין אותו כל רגע, וחצי שנה באש וחצי שנה בברד ושלג, והצנה קשה מן האש, וזה חלק אדם רשע.

למעלה מן ארקא תהום, על תהום וכו׳ וארקא תלוי בשערה וקשור בכיפת תבל, ומלאך הממונה על תבל תב״ל שמו, ולמה נקרא שמה תבל, לפי שמתבלין אותה במעשיהם הטובים. ועל תבל הרים וגבעות וכל יושביה שנאמר עשה עש כסיל וכימה (איוב ט׳) שבהם מנהיג ומעמיד כל אחד ואחד בעתו, בהם משנה עתים ומחליף את הזמנים (1). והעולם הזה עשוי ומחולק לשלשה חלקים, שליש מים שליש מדבר שליש יישוב, והארץ ממקום זריחת תקופת טבת שהיא מערבית דרומית עד לרקיע זה והגבול עגול הוא סביב כנגד שפת אוקיינוס מכל צד, והוא גבוה מסביב סביב מקצה מזרחית דרומית עד מערבית דרומית, וזה הרקיע הגבוה פתוח חלונות חלונות במזרח וחלונות חלונות במערב, ממקום זריחת תקופת תשרי שהוא מזרחית דרומית של תקופת טבת ועד המזרחית התיכוני, והאמצעי של תקופת תמוז, ובאמצע בתוך בין צ״א חלונות שבקרן דרומי לבין צ״א שבקרן צפוני, יש חלון אחד באמצע ושמו חלון נוגה, ובצד חלון זה מצד צפוני שלו יש חלון ושמו תעלומה, ובו אור יוצא שנאמר ותעלומה יוציא אור (איוב כ״ח). והחלון שבקרן מזרחית דרומית של תקופת טבת שמו בלגה, והחלון שבקרן צפוני של תקופת תמוז שמו נעמן, ומתחיל השמש לזרוח מחלון נעמן והולך סובב סובב וחוזר לאחוריו ויורד מצפון לדרום חלון אחר. כל אלו חלונות, ולכשתכלה צ׳ חלונות יש חלון אחד ושמו חדר שבו רוח סופה, תקופת תשרי מתחיל השמש לזרוח מחלון נוגה והולך וסובב לקרן מזרחית דרומית חלון אחר חלון עד שהיא מגיע לחלון בלגה. ותקופת טבת מתחיל מחלון בלגה והולך וסובב לאחוריו ועולה מדרום לצפון עד שמגיע לחלון תעלומה. בתקופת ניסן נהפך הצד של חמה שהוא חם ולח להיותו למטה לארץ ויהיה העת חם ולח שלשה חדשים, בתקופת תמוז נהפך צד החמה שהוא חם ויבש להיותו למטה לצד הארץ ויהיה העת עד ג׳ חדשים חם ויבש. בתקופת תשרי נהפך צד החמה שהוא קר ולח עד ג׳ חדשים. בתקופת טבת נהפך צד החמה שהוא קר ויבש עד ג׳ חדשים, ואם לא היתה החמה מסובבת לארבע מסיבות לא היה העולם יכול לעמוד. ושבעה הם מעדנות כימה וחמשה מושכות כסיל, והם י״ב סובבי גלגל, שבעה מקושרים לישוב לצד דרום, וחמשה מפותחים מחוץ לישוב לצד צפון, זורחת ז׳ מצפון לצד הימין וה׳ לשמאלו, וכנגדן נאספות ביום ובלילה, תאומים סוף הז׳ ועקרב סוף הה׳. מן תאומים לקשת כבין עקרב לסרטן, בין עקרב לסרטן כבין עגלה לעקרב, עגלה לצפון ועקרב לדרום. זורחת עגול כלפי דרום ושוקעת עגול כלפי צפון, ובצפון עגלה חוזרת ומשרתת את התלי, והתלי למזלות והמזלות לגלגל. בתקופת תשרי וטבת השמש סובב בקרן דרומית במימי אוקיינוס בין קצות השמים לקצות הארץ ושוקע בלילה והולך דרך גדולה מאד עד שמגיע לחלון שבמזרח, ובתקופות ניסן ותמוז סובב בקרן צפונית במימי אוקיינוס בין קצות דרום וסובב אל צפון, הולך אל דרום בתקופות תשרי וטבת וסובב אל צפון בתקופות ניסן ותמוז, ששה חדשים בקרן דרומית וששה חדשים בקרן צפונית, ועל סביבותיו בחלונות שבמזרח שב הרוח.

השמש שלש אותיות מהשם כתובים על לבו והמלאכים מנהיגים אותו, אלו שמנהיגים ביום אינן מנהיגים בלילה, והשמש עולה במרכבה ורוכב ומעוטר כחתן שנאמר כחתן יכהן פאר (ישעיה ס״א), כחתן יוצא מחופתו (תהלים י״ט). בימות הקיץ קרנותיו ופניו של אש מביטות לארץ, קרנותיו ופניו של ברד מביטות למעלה, אילולי הברד שהוא מכסה אותו היה העולם נשרף שנאמר ואין נסתר מחמתו (שם), ובחורף הופך את פניו של מעלה למטה, אילולי האש שמחמם פניו של ברד לא היה העולם יכול לעמוד מפני הקור שנאמר לפני קרתו מי יעמוד (שם קמ״ז). ולשמש אהל נאה ושס״ה (2) חלונות בו כמנין ימות החמה ובכל יום חמה ולבנה מכסות עיניהם מאורה של מעלה ומשליכין בו (בשמש) חצים, וכשיוצא הוא גבור ונעשה חלש מעונותיהם של הבריות, וניתן בנרתק, ובריכה של מים שעל גבי הרקיע עוברת תחתיו ומתיש חמימותו במים, אעפ״כ אין נסתר מחמתו. וי״ג תבות כתובים על לבו (3), וה׳ מלאכים מנהיגים אותו ביום וה׳ מלאכים מנהיגים אותו בלילה. בבקר בבקר השמש טובל בנהר רגיון ומוסיף לו אורה ומאיר עד נכון היום, ובא השמש ברקיע וטובל עצמו מריח בשר ודם שקבל, וגלגיא״ל הממונה על גלגל חמה ועמו צ״ו אלפים מלאכים רבים ונכבדים שמריצים גלגל חמה ברקיע שס״ה אלפים פרסאות בכל יום ויום, ומאיר השמש במקום הטינופת ואין מזיק לו, והיא נובלת מאור של מעלה ואין עין יכולה לראותה כדכתיב כי לא יראני האדם וחי (שמות ל״ג), ואופניאל השר הממונה על גלגל הלבנה ועמו פ״ח אלפים מלאכים שהם מריצים גלגל הלבנה שכ״ד אלפים פרסאות בכל לילה. מדור הלבנה בין ענן וערפל, ועשוין כמו ב׳ קערות כסויות כפוין זו את זו, והוא ביניהן. וכשהוא מולד הלבנה אלו ב׳ עננים הופכים את פניהם ברוח מערבית והוא יוצא

(1) פה הוסיף המעתיק מאמר מברייתא דשמואל הקטן (ע״ע). (2) סימן לדבר השמות שמש׳ חרס׳ חמה׳. (3) רשום פה בהערה: לכן מבראשית עד ויכולו י״ג פעמים אור.

מבין שניהם כמין שופר, לילה הראשון מדה אחת, לילה שני מדה שנית, עד חציו של חדש עד שיגלה כולו. אלו ב׳ ענגים הופכין פניהם ברוח מזרחית, פנת לבנה שיצאה מתחלה מתחלת ליכנס, ומכסת בין שניהם, בלילה ראשון מדה אחת, בשני מדה שנית עד סוף החדש עד שיתכסה כלו. מנין שהוא כמו עננים שנאמר בשומי ענן לבושו וגו׳ (איוב ל״ח). מנין שהוא מתכסה כלו שנאמר תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו (תהלים פ״א). שעה אחת מיומו של הקב״ה באים חמה ולבנה שוים לתחלת ליל ד׳ שעת שבתי בשעה שנבראו (בתקופת החמה), אז שלהבת לבנה מגעת לחמה ביום וארבעים מעלות עוברות לתוכו ומכהה את אורו. ר׳ נהוראי אומר גזירת מלך היא כשישראל חוטאים ואין מעברין השנה כראוי אז שלהבת חמה מגעת ללבנה בלילה, מ׳ מעלות עוברת בתוכה ומכהה אורהֹ (לקוי לבנה), וכשישראל עושין רצונו ומעברין השנה כראוי הקב״ה מכלה את שלהבת החמה ומשלח רוגזו על אומות העולם שנאמר כה אמר ה׳ אל דרך הגוים אל תלמדו (ירמיה י׳) (4).

מעשה תורה: מדרש של מאמרים כסדר המספרים כמו חופת אליהו ע״ע), ומיוחס לרבינו הקדוש אף כי נמצא בו מאמר ריב״ל שהיה מאוחר מזמנו (עי׳ אוצר הספרים לבן יעקב צד 357). בספר ראשית חכמה מוסר ד״א (דף רס״ז) כתב וז״ל וראיתי לכתוב כאן מקצת דברים מחופת אליהו רבא והוא מעין מעשה תורה שחבר רבינו הקדוש ז״ל עכ״ל, משמע מלשונו שהוא רק קצור מחופת אליהו. רבינו בחיי באות ה׳ (הלבנת פנים) כתב; ודרשו במעשה תורה הנעשה ע״י רבינו הקדוש, שבעה דברים נוח לו לאדם שלא נברא ואל יראה אותם: ימות ולא ימותו בניו בחייו וכו׳ והמאמר הזה הוא בחופת אליהו. מעשה תורה נדפס ראשונה עם ס׳ פתח דברי ופתרון חלומות קושטא רע״ה, ובקובץ י״ח ספרים קטנים שם רע״ט, ועם ס׳ בן סירא וארחות חיים ומדרשות ומעשיות התלמוד ויניציא ש״ד וש״ז, ונכלל במחזור ויטרי כ״י אוקספורד, ונדפס בכל בו סי׳ קי״ח, גם בקובץ בית המדרש ליעלינעק חדר ב׳. ובכולם נרשם עליו „מעשה תורה נאמר ע״י רבינו הקדוש", בו הנהגות ומשלי מוסר ויראת ה׳ ומסודר ע״פ המספרים משלשה ועד עשרה בס״ה קי״ט מאמרים. דוקעס בספרו חקירות בלשונות הרבנים צד 49 מביא בשם מעשה תורה כ״י מאמר זה: שלש מדות טובות ברא הקב״ה בעולמו ואלו הן, יצר הרע וקנאה ורחמים, אם אין יצה״ר אין כל בריה מתעסק בנטיעה אם אין רחמים אין העולם עומד (עי׳ יומא ס״ט:) ובמעשה תורה שבידינו ליתא, אך נמצא בחופת אליהו (עי׳ בזה הספר צד 170 סי׳ קמ״ז). הגאון ר׳ אליהו מווילנא השלים מספר עשרה מברייתא דמעשה תורה עם מאמרים מתלמוד ומדרשים ומספרים אחרים עד רפ״ב סימנים וקראו בשם עשרה מאמרים, ווילנא תרכ״ג.

מעשיות: ספורים מלוקטים משני התלמודים ומדרשים, ומהם שנעתקו מלשון ארמית ללשון הקדש. גם מעשיות מזמני הגאונים ומספרים שנכתבו אח״כ עד דורות האחרונים. הספורים האלה היו חביבים מאד לקוראים הדורשים רשומות, ולדרשנים להלהיב ולעורר את שומעי דרשותיהם. ולא לבד היו הספורים האלה נעימים לאוזן, אלא שעשו גם פעולתם לנטוע מוסר השכל בלב ההמון וללמדם מדות טובות ומעשים טובים. הספורים האלה חשבו אותם כמו ספורי התורה ללמודים עקריים, ויש שחקרו ודרשו ומצאו בהם סתרי תורה ורמזים בעניני קבלה. וע״ז נאמר בזהר; וזכאין אינון ישראל דאתיהב להו אורייתא עלאה אורייתא דקשוט, ומאן דאמר דההוא ספורא דאורייתא לאתחזאה על ההוא ספור בלבד קאתי, תיפח רוחיה. דאי הכי לאו איהי אורייתא עלאה אורייתא דקשוט וכו׳ תא חזי מלך ב״ו לא יקרא דיליה הוא לאשתעי מלה דהדיוטא כ״ש למכתב ליה, ואי סליק בדעתך דמלכא עלאה קב״ה לא הוו ליה מלין קדישין למכתב ולמעבד מנייהו אורייתא אלא דאיהו כניש כל מלין דהדיוטין כגון מלין דעשו מלין דהגר מלין דלבן ביעקב, מלין דאתון מלין דבלעם מלין דבלק מלין דזמרי, וכניש להו וכל שאר ספורין דכתיבין ועביד מנייהו אורייתא, אי הכי אמאי אקרי תורת אמת וכו׳ אלא ודאי אורייתא קדישא עלאה איהו אורייתא דקשוט תורת ה׳ תמימה, וכל מלה ומלה אתייא לאחזאה מלין עלאין דההוא מלה דההוא ספור לאו לאחזאה על גרמיה בלבד קא אתיא אלא לאחזאה על ההוא כללא קאתי כמה דאוקימנא (בהעלותך דף קמ״ט ע״ב). במפתחות בסוף הזהר רשומים כל המעשיות הנמצאים שם. גם החסידים החדשים חושבים את ספורי מעשיות של צדיקיהם לדברים של קדושה. בספר לקוטי עצות לר״נ מבראסלאוו באות א׳ ערך ארץ ישראל סעיף י״ז כותב כי מי שהוא בא״י זוכה לספר ספורי מעשיות מצדיקי אמת וזוכין לטהר המחשבה ע״י ספורי מעשיות של צדיקים. וכתב עוד שם באות צדיק סעיף צ״ח: ע״י ספורי מעשיות מצדיקים נתעורר ונתלהב הלב בהתעוררות גדול להשי״ת בחשק נמרץ מאד, וכמה צדיקים גדולים ונוראים מאד ספרו שהעיקר התעוררות שלהם להשי״ת היא ע״י ספורי מעשיות מצדיקים.

ספורי מעשיות הם חלק נכבד מספרות ישראל ונכתבים בלשון עברית ובלשונות זרות ובפרט בלשון אשכנזית. כמו ספר המעשה לר׳ אשר אנשיל ב״ר ליזר חזן, כולל שנ״ד ספורי מעשיות ומאורעות מלוקטים מגמרא ומדרשים וספר חסידים ושארי ספרים ונעתק לל״א בשם מעשה בוך גם אלירלייא גישיכטי, באסיל שס״ב פראג תנ״ז ועוד; מעשה ה׳ לר׳ עקיבא בער בר׳ יוסף העניכש, ספורי מעשיות מלוקט מהזהר וכתבי האריז״ל ושארי ספרים, פפד״מ תנ״א, הוראדנא תקנ״א; חבור יפה מהישועה לר׳ נסים ב״ר יעקב, ספור׳ מעשיות מוסר ונחמות לדונש חתנו לנחמו במות עליו בנו, ורובם מספרי משנה וברייתא ותלמוד וספרי אגדה בקצת שנוים, פיראראֹ שי״ז אמשטרדם תק״ו ועוד; מעשי ה׳, לר׳ גדליה

---

(4) כלומר שהם למעלה מן המזלות עי׳ סוכה כ״ט:

ב"ר משה, ספורי הבריאה ושארי לקוטי מעשיות מתנ"ך וגלות בבל וכו' עד חרבן בית שני, ג"ח ברפוסים שונים; מעשיות או חבור מעשיות לר' שמואל ן' עטר ור' יעחק ליאון, ספורים ממדרשים ואגדות ופטירת אהרן ומשה, ויניציא שי"א פיראר שי"ד ועוד; מעשה הגדולים כולל כל המעשיות מתלמוד בבלי וירושלמי ע"פ סדר המסכתות ומספר המעשיות עולה במנין תקכ"ם ונעתקים ללה"ק ע"י שלמה ב"ר ישעיה יוסף, פשעמישעל תרמ"ז; ספורי הפלאות מר' אליעזר פאוויר, ספורי מעשים בל"א מתלמוד ומדרשים ומעשיות מר' שמואל ובנו ר' יהודה החסיד וזולתם, זאלקווא תקס"ו, ווילנא תקצ"ז: ספורי מעשיות למהר"ן בלה"ק ול"א ע"י ר' נתן ב"ר נפתלי הירץ מלבוב, תקע"ה. ובלשון אשכנזית „סיפורים" בששה חלקים ע"י וואלף פאשעלעס, פראג 70—1864. גם נמצאו לקוטים ממעשיות בספר שתי ידות לר"מ לונזאנו (מעריך מ"ו:), ובבית המדרש ליעלינעק ח"ד ח"ת וח"ו, ובספרו של קאהוט בלשון אנגלית על הערות והוספות לפירוש עה"ת מאת מנצור אלדמארי נויארק (חשה"ד).

מעשה ביכניהו המלך

[קאהוט מנצור אלדאמרי ווו]

מעשה ביכניהו המלך שכתוב בו כה אמר ה' כתבו את האיש הזה ערירי. ובשעה שנפל ביד נבוכדנצר הרשע אסרוהו כבית האסורים והיו כל ישראל מצטערין ואומרין זה נשאר מבית דוד עכשיו ימות ערירי, והיו מצירין עד שהלכו אצל זקנה אחת ופסקו לה ליטרא זהב כדי שתפייס אשתו של מלך בעבור יהויכין, וכיון שבא נבוכדנצר להזדקק לאשתו אמרה לו סבול עצמך מעט ודע שמלך ישראל חבוש, לך וראה כמה הוא סובל עצמו והיאך ימות בלא בנים. ומיד נתפייס המלך וגזר להביא לו נערה ואנס יהויכין להזקק לה, וכיון שבא אליה אמרה לו נדה אני ומיד פירש ממנה ונזהר בנדה, וראה אותו הקב"ה שפירש וביטל ממנו הגזירה, שנאמר חי אני נאם ה' אם יהיה יכניהו בן יהויקים כחותם על יד ימיני, וכיון שטבלה אותה הנערה בא אליה וילדה לו, שנאמר ובני יכניהו בן יהויקים אסיר ושאלתיאל, אסיר שהיה בבית האסורים ונאמר זרובבל בר שאלתיאל והלא נחמיה שמו? אלא שנזרע בבבל וקיים הקב"ה זרעו של דוד מיהויכין מפני שנזהר בנדה חכה והתגדל שנאמר ויהי בשלשים שנה לגלות יהויכין וכו' (1).

[שם צד xii]

מעשה באחד מארץ ישראל שהיה לו בן ונצטער בו עם רבו כדי ללמדו תורה עד שלמדו ספר בראשית בלבד, ולבסוף באו הגייסות ושבו אותו תינוק והוליכוהו לבית האסורים, ורגש הקב"ה את עולמו על המלך וישב בדאגה ואמר לעבדיו תנו לי ספרים ונתנו לו ספרים ונטל מהם והיה קורא עד שהגיע לאחד מהם ולא היה יודע לקרותו, אמר המלך אין זה אלא מכתב היהודים, יש כאן אחד לקרותו? אמרו לו חיי ראש המלך אין כאן אלא תינוק שבוי, אמר המלך יבוא. באותה שעה הוציאוהו מבית האסורים והרחיצוהו והלבישוהו בגדים ובא לפני המלך, ונתן לו המלך אותו הספר והיה קורא בו מבראשית עד אלה תולדות השמים והארץ, והמלך שומע, אמר המלך בידוע שאין זו דאגה בלבי אלא אצל זה הנער לאבותיו (2) ונתן לו המלך שתי ככרות כסף ושתי ככרות זהב ומינה עליו שומרים שיוליכוהו אצל אביו. כיון ששמעו חכמים אותו המעשה אמרו, ומה זה שלא נצטער עם בנו אלא בספר אחד שלם לו הקב"ה כל אותו השכר, מי שהוא מצטער ומלמד בניו תורה ומקרא ומשנה הלכות והגדות כמה שכר יתן לו הקב"ה! לכך נאמר בדברי תורה הנחמדים מזהב ומפז רב (3).

מעשיות

[בית המדרש ח"ד 142]

עובדא הוה בחד יהודאה דאזל לארעא דקדר, וגברי דיתבי בקדר פלחין לנורא דגיהנם ואמרי הא אשא קדמאה מן כד אתברי עלמא ובה נדונין כל נפשתא, ובסטר ארעהון חד פתחא דגיהנם והני גברי רשיעי דקדר נסבין מאשא דגיהנם ופלחין ליה כל יומיא. ומאי פולחנא דעבדין ליה להההוא אשא? מדליקין ליה תרין נזירין דאעין בצפרא ותרין ברמשא, והנהו דצפרא דלקין עד רמשא והנהו דרמשו דלקין עד צפרא וכן עבדין ליה כל יומיא, וההוא אשא אי מוקדא כל אעין דעלמא לא עבדא קטמא (עשן), ולכך טעין להו וסברין דהוא אלהא. וסגיאין מנהון כד אינון סבין אזלין לפתחא דגיהנם וטלקין גרמיהון לתמן ומתקרבין קורבנא לגיהנם ואמרין דכל מאן דמקרב גרמיה לגיהנם אפילו מלא חטאין שבקין ליה כל חובוי ולא מיתדן בגיהנם ומובילין יתיה לגנתא דעדן דקאים לקבליה. ואי לא מיקרב גרמיה לגיהנם כד הוא מית אזיל לגיהנם ומיתדן ביה עד דפרעין ליה חובוי ולסוף מתכפר ליה ומורתין ליה ג"ע. וההוא יהוראה כד אזל לארעהון אתאכסן גבי חד סבא, שמע תמן דההוא אורחא דהוא בעי למיזל לסטין קיימין ביה ומקפחין לכל מאן דעבר עליהון. דחיל ההוא יהודאה ואפקיד מודלא (צרביו) דיליה גבי ההוא סבא דגברי מהימנין אינון, ולא נסיב בהדיה אלא זוודא (צידה) דאורחא, ואזל לאתר דהוה בעי ותב ואזל לביתיה דההוא סבא למיסב מודליה מיניה ולא אשכחיה. אמרו ליה מית הוא דיומא דא טלק גרמיה לגיהנם. אמר לון ואן הוא מודלי דאפקידי גביה? אמרו ליה לית אנן ידעין.

---

(1) עי' פסיקתא דר"כ קס"ג ע"א, הוצאת באבער, ויק"ר פ"י ופי"ט, וערוך השלם ע' שתל. (2) כלומר שדאגתו באה לו בשביל להציל את הנער. (3) הספור הזה מקורו ערבי ע"י וקילו אלערב. ונמצא גם בחבור יפה לרבינו נסים.

שארי ההוא יהודאה למבכי על מודליה, אמרו ליה לא תסתפי אוחיר גבן תלת יומין דביומא דליתאה הוא יתוב לגבן ויהיב לך מודלך, דהכי אורחיה דכל דטליק גרמיה לגיהנם דביומא תליתאי הוא תב לביתיה ומפקיד על ביתיה. כד שמע מנהון הימין להון בגין דלא משקרן במלוליהו. ביומא תליתאה אתא חד שידא בדמות דההוא סבא לביתיה ואפקיד לאתתיה ולבנוי מה יעבדון מנכסיה. אמר ליה ההוא יהודאה ומודלי דאפקידית גבך אן הוא? אפקיה ויהביה ליה. תוב ההוא יהודאה אמר ליה בקושטא מגיהנם קא אתית? אמר ליה יציבא מילתא, וטלקת גרמך לגיהנם בחייך? א"ל הין. ומ"ט עבדת הכי? א"ל בגין דלא מיתדן בגויה כל מאן דטליק גרמיה לגיהנם בחיוי ולא מיתדן באשא, וטובוי לגברא דרימא נפשיה לתמן דהוא מכפר על כל חובוי מיקידת אשא. כד שמע ההוא יהודאה דחך ולא הימין למלוי, אמר ליה איזיל בהדך ואחמי אי בקושטא טלקת גרמך בגיהנם, אמר ליה ואי תיזיל בהדאי תטלק גרמך לתמן? אמר ליה מאי דבעינא עבידנא. א"ל לא תיזיל בהדאי, כד חסיל למללא לאתתיה ולבנוי שרי למיזל, אזל ההוא יהודאה בתריה. אפיך רישיה אבתריה וחמא דהוא אזיל בתריה, אמר ליה לא תיזיל בתראי, א"ל איזל בעל כרחך ואיחמי מה דתעביד. כיון דחמא דאזיל בתריה בעל כרחיה א"ל לאו יודאי את? א"ל הין, א"ל תינדע דאנא לאו גברא אנא אלא שטנא דגיהנם אנא ומטעינא להני אינשי טיפשאי דשבקין לרבון עלמא דברא עלמא ומקיים ליה ופלחין לאשא דגיהנם. וכד חד מנהון אזיל ורמי נפשיה לגיהנם אנא אזילנא לביתיה לסוף תלתא יומין בחזותיה ובדמותיה ומפקידנא על ביתיה כרעותיה ואנא משבח להון דטובוי דמאן דרמי גרמיה לגיהנם, וייזלון לעובדא דרשיעי אינון, ועל כל פלחי אליליא אית לן רשו לאטעאה ולאובדא יתהון באורחיהון בישיא, אבל על ישראל דאינון מהימנין באלהא חייא דהוא רבון עלמא וברא כולא וקבילו אורייתא לית לן רשו לאטעאה יתהון כל זמן דאזלין באורחא קשוט. כד שמע ההוא יהודאה הכי סגיא טאיב עלוהי ואזל ליה לאורחיה. זה שאמר הכתוב לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא וגו'.

מעשה בשני אנשים שהיו אוהבים זה את זה אהבה נפלאה וכל אחד מהם היתה נפשו קשורה בנפש חבירו, ומפני רוב המלחמות הוכרחו להפרד איש מעל אחיו וישבו בשתי מלכיות. ויהי היום ויבא האחד בעיר חבירו ויונד למלך ההוא ויחשבהו למרגל לפי שבא מעיר אויבו ויצו להרגו, וכשראה שכלתה אליו הרעה מאת המלך נפל לפני רגליו ויבך ויתחנן לו שיעשה עמו צדקה אחת, אמר לו המלך ומה היא? א"ל אדוני המלך סוחר גדול הייתי ורוב סחורתי נתתי לאנשים באמונה ולא כתבתי עליהם שטר ואשתי ובני אינם יודעים מהם ואם אמות ולא אודיעם ולא אכתוב שטרות על הלוקחים ישארו בני עניים מרודים, ועתה אלכה נא ואעשה זאת ואשובה. א"ל המלך ומי יאמין לך שתשוב? א"ל אדוני המלך הנה חברי זה שהוא יושב בעירך יערבני. אמר המלך לחברו האתה תערבנו שאם לא יבא לזמן שאקבע לו תמות אתה? א"ל כן אדוני המלך אנכי אערבנו נפשי תחת נפשו. אמר המלך בחיי אני אראה היהיה הדבר הגדול הזה. מיד נתן לו זמן ללכת ולשוב חדש ימים. וביום האחרון מהחדש והמלך היה מיחל כל היום אם יבא האיש ויהי השמש לבא ועדיין האיש לא בא, ויצו המלך להביא את חבירו מבית הסוהר להתיז את ראשו, מיד הוציאוהו ברחוב העיר וישימו החרב על צוארו והנה קול שאון בעיר לאמר הנה בא האיש, ויבא האיש וירא את חבירו מוכן ליהרג ויקימהו מהארץ ויקח החרב לשומה על צוארו, וגם חברו עשה כן, ויהיו שניהם אוחזים בחרב, זה אומר אני אמות וזה אומר אני אמות תחתיך, וכראות המלך כי הפליא לעשות באחרונה מן הראשונה תמה מאד הוא ושריו, ויצו המלך ויסירו החרב מעל שניהם וימחול להם ויעשרם עושר גדול, ויאמר להם בבקשה מכם אחרי היות חוק אהבה כזה ביניכם עשו אותו חבר שלישי לכם, ויהיו חברים למלך מן היום ההוא והלאה, ולכן אמרו רבותינו ז"ל וקנה לך חבר (4). ת ם.

מעשיות

[בית המדרש חדר ה' 131]

א') אמרו רבותינו ז"ל שהיו שני ת"ח חסידים חברים ועסקו כל ימיהם בתפלה ות"ת ובאכילה ושתיה ולא היו נפרדים זה מזה, עד שנפטר אחד מהם לבית עולמו ולא נכנסו בני אדם לספוד עליו ולקברו כראוי לו, והיתה סבת הדבר שמת באותו היום בנו של שר העיר וסגרו החניות ובטלו השוקים ונתעסקו כלם בקבורת אותו רשע מפני פחד אביו השר, ונשארה מטת החסיד יחידית ולא נכנס לשם איש, וכשראה חבירו כך כבד עליו הדבר וחרה לו עד מות ונשחת שכלו ודעתו (נשתגע) ונבהל ובעתתו רוח רעה ויאמר אין שכר לאדם על מעשיו, ונשאר נבוך ודואג עד שאמרו לו בחלום אל תרשע בדין יוצרך ואל תתמה על מדותיו כי בצדק וביושר הם, ודע שהתלמיד חבירך עשה חטא קטן ושלם לו יוצרו תגמולו במותו בעוה"ז כדי שיהא זכאי ונקי בעוה"ב בלי חטא ואשם. ובן שר העיר שראית עשה מצוה אחת קטנה בחייו ושלם

---

(4) שני הספורים האלה לקוחים מספר המעריך לר' מנחם די לונזאנו אשר מצא אותם בכ"י בסוף מדרש קהלת רבה. הספור האחרון מתאים לשירו של המשורר האשכנזי שיללער „בירגשאפט" (ערבות).

לו תגמולו ושכרו בעוה"ז כל הכבוד שראית כדי להאבידו שילך ערום ועריה מן המצות ויירש גיהנם עד סוף כל הדורות. ויען החסיד ויאמר אדוני מה הוא החטא שחטא חבירי ומה היא המצוה שעשה בן השר. והשיבו לו בחלום: אמנם חברך חס ושלום שלא חטא חטא גדול אלא חטא קטן שהקדים להניח תפילין של ראש בראשונה ואח"כ הניח של יד על זרועו וזה היה חטאו, ובן השר לא עשה כל ימיו מצוה חוץ מאחת ולא נתכוון לעשותה אלא נזדמנה לו ולא רצה הקב"ה לקפח שכרו, ויהי היום ויעש בן השר סעודה גדולה לפני המלך והפרתמים ולא יכלו השרים לבא לסעודה אצלו ויאמר: אחר שלא סעדו השרים אצלי יבואו אלי עניי העיירות ויאכלו סעודתי ולא אפסיד אותה, ויקראו לעניים ויבואו ויאכלו הסעודה, על כן נעשה לו הכבוד שראית. ויהי אח"כ ויישן החסיד וירא בחלום את החסיד הנפטר הולך בגנות ופרדסים עלי הנהר בין עצי הגן ובין ורדים ונרדים, וירא לצד אחר בן השר בהפך זה ותוארו משונה והוא הולך כמו צמא ובקש מים ואינו מוצא, וייקץ החסיד וישמח לבו ויגל כבודו וסרה מעליו רוח הרעה ונס יגון ואנחה. וכן אמר המאור הגדול משה רבינו ע"ה הצור תמים פעלו, ופירשו חז"ל הפסוק הזה בזה הענין, שנאמר אל אמונה כשם שהקב"ה לא יקפח לצדיק אפילו שכר מצוה קלה שהוא עושה בעוה"ז לזכותו לחיי עוה"ב כן ישלם לרשע על הטובה שהוא עושה בעוה"ז, ואפילו מצוה אחת קלה, כדי לחייבו גיהנם שילך ערום מכל טובה להאבידו לעוה"ב, לפיכך נאמר אל אמונה. וכן אין עול, כמו שאינו משלם לרשע בעולם הזה ואפילו על חטא קל שיעשה אלא יעזוב אותו וישמור הכל לו לעוה"ב כן ישלם לצדיק בעוה"ז חטאתו אשר חטא ושגגתו אשר שגג אפילו קלה שבהם, כדי שלא ישאר עליו שום דבר חטא ושילך זך ונקי מדופי העונות ומטוהר מזוהם החטאות לחזות בנועם ה' עד עולמי עולמים. וכבר הקשה על פסוק זה מלך אחד ואמר לרבי יהושע בן חנניה הלא כתוב בתורתכם כי כל דרכיו משפט והיאך הם דרכיו משפט ודרכיו צדיקים והנני רואים בעינינו שהוא מזיק למי שאין לו חטא ואשם כמו קצת בני אדם שהם נולדים במומים כגון עור או פסח או חרש או אלם ואין להם עון, הלא זה עולה. ויאמר לו רבי יהושע אמנם הטובים בהם הזיקם להרבות שכרם בעוה"ב והכופרים בהם בידעו את רוע פעולתם כי יבחרו בדרך הרעה ולא בטובה ובכפרנות ולא באמונה, ע"כ יזיקם טרם הבראם. ואם רצונך אני אבחין לך זה הדבר שאני אומר תן לי אלף זהובים ושלח עמי שני אנשים נאמנים שתאמין בהם, ויתן לו המלך מה ששאל ויצו ללכת עמו שני אנשים והדינרין בידו עד שפגעו אדם אחד סומא מבטן אמו, ויאמר לו ר' יהושע דע שצוה המלך להרגני והנני נותן לך אלף דינרין אלו הנמצאים בידי יהיו אצלך בפקדון ואם אנצל מיד המלך תחזירם לידי ואם ח"ו אמות יהיו לך במתנה, וישלח הסומא את ידו ויקח הדינרין מיד ר' יהושע והאנשים רואים, וילכו לדרכם. ויהי לתקופת הימים ויבא ר' יהושע אל האיש הסומא ויאמר לו בחסדך תן לי הממון שהפקדתי אצלך כי הקב"ה הצילני מיד המלך ואני אתן את שכרך בשביל טרחתך, ויענהו הסומא לא היו דברים מעולם ולא הפקדת אצלי כלום ואיני ראוי לפקדון. ויאמר לו ר' יהושע אם כן לך עמי לפני המלך והוא ישפוט ביני ובינך וילכו שניהם לפני המלך ויטען ר' יהושע טענתו, ויאמר לו המלך הבא ראיה לדבריך ויביא את שני האנשים הנאמנים ויעידו על האיש הסומא שקבל אלף דינרין מיד ר' יהושע, ויען הסומא ויאמר אדוני המלך אין זה אמת כי לא נתן לי כלום מעולם, וכלם דוברים שקרים עלי, ויחר אף המלך בסומא ויצו לתלותו, ויהי הם מוליכים אותו לתלותו והנה איש אחד בא אל הסומא ויאמר באזניו ראיתי את אשתך מספרת עם פלוני והיא מצחקת עמו ואמרה לו המתן מעט עד שימות פלוני בעל הסומא ואנשא לך לאשה ונאכל האלף דינרין יחדיו אני ואתה. וכשמוע הסומא את דבריו צעק בקול גדול לאמר: התירוני התירוני ואלך ואביא את הדינרין ויתירוהו וילך ויביא הדינרין, ויאמר לו ר' יהושע בן חנניה, רשע כל זאת עשית לי כשאני נתתים לך בפני אדם כשרים, כל שכן מה היית עושה אם הייתי נותן לך בלא עדים, בלי ספק כי בצדק ובישור יצרך יוצרך סומא לדעתו רוע מעשיך. ויען המלך ויאמר לו לרבי יהושע אמת ויציב כי אלהיכם צדיק הוא וצדק דינו ואין בדרכיו עולה, אחד הוא ואין שני לו.

ב') אמרו חכמים ז"ל שרבי אליעזר ורבי יהושע עלו לרגל את המקדש, ויהי ערב יום צום כפור המה הולכים בהר הבית והנה מלאך בא לקראתם ובידו חלוק לבן ומגוהץ מזריח בשמש ולא היה שפה לפיו סביב, ויאמרו איש אל רעהו החלוק הזה לאחד ממנו הוא, ויקריבו עד המלאך וישאלוהו לאמר לאי זה מהם הוא החלוק, ויאמר להם חלקיכם טובים ונכבדים מזה אבל זה הוא לאיש אחד מאשקלון שמו יוסף הגנן, וילכו לדרכם. וכשלמו ימי הרגל יצאו יחדיו ללכת אל האיש האשקלוני, וישמעו אנשי אשקלון עליהם ויצאו לקראתם ויבקשו מהם להתארח אצלם ולא רצו, ויאמרו לא נתארח אלא בבית יוסף הגנן, וישלחו עמם אנשים לבית יוסף זה עד שהגיעו לפתח בית גנו ויראו אותו מרחוק בגנו מלקט אורות ויקדימו לשאול בשלומו והשיב להם שלום, ויאמרו לו רצוננו להתארח אצלך, ויאמר להם הנחתם בעלי העושר והנכסים ובאתם אלי והקב"ה יודע שאין לי בביתי כ"א שתי ככרות לחם, ויאמרו לו יספיק לנו הנמצא בידיך ולא נטריחך לדבר אחר, וישם לפניהם ויאכלו לחם וישתו מים ויברכו ברכת המזון, ויאמרו לו הנך רואה שבאנו

אליך מבין אנשי עירך לכן הגד נא לנו מה מעשיך, ויאמר להם רבותי אתם רואים עניי ודלדולי ואין לי מלאכה אחרת זולתי עבודת הגן שראיתם, ויאמרו לו אעפ"כ הודענו אם אתה בעבודה זו מנעורך, ויאמר להם רבותי אם יש את נפשכם שאודיעכם עניני ואדותי אני אגלה לכם הכל, אבי ז"ל היה מגדולי העיר הזאת ומעשיריה וכשנפטר לבית עולמו אבדתי העושר ההוא ויראוני אנשי העיר ויגרשוני וינשאו אותי ואצא ואבנה כאן בית ואטע הגן ואזרע בו ירקות וממה שאאסוף מהגן אני מוכר ונותן החצי צדקה לעניים ובחצי ממנו אני מתפרנס ואנשי ביתי. ויאמרו לו דע שהקב"ה ירבה שכרך מאד כי ראינו ביד המלאך חלוק לבן ומגוהץ ואמר לנו המלאך כי שלך הוא אבל היה חסר שפה לפיו, ע"כ באנו להודיעך ולבשרך כי הקב"ה ייטיב לך ואולי תוסיף בזכיותיך. ויברכם האיש וישבחם וילכו לדרכם, ותאמר לו אשתו שמעתי מה שאמרו חכמי ישראל מחסרון שפת החלוק שלך ועתה עשה והשתדל להשלים החלוק. ויאמר לה כדבר אחת הנדיבות תדברי אבל את יודעת עניי ודלדולי ואין לי לי ממה שאעשה שום זכות. ותאמר לו שמעני אדוני וקח עצתי למען ייטב לך, ועתה הוציאני בשוק ומכרני ותן מחירי צדקה לעניים אולי תשלים חלוקך, ויאמר לה אני מפחד שמא יכפה אותך הקונה ויאנים אותך ואפסיד החלוק כולו, ותאמר לו אני אשבע לך באמונת שמים שלא תבא תקלה זו על ידי לעולם, וישמע בקולה וימכרה ויתן דמיה צדקה לעניים. וירא אותה אדוניה שהיתה יפת תואר ויאמר לכבשה ולא יכול לעשות עמה דבר, וישם אותה על בית נכאתה ויתן לה מפתחותיו, אך היא מאנה בו ותאמר לו אינה ראויה להיות סוכנת לך, ויקצוף אדוניה עליה מאד וחמתו בערה בה, ויתן אותה לרועה צאנו ויצוהו לכבשה ולהאניסה ולכפתה, ויקחה הרועה ויפתה אותה בכל יום ויום ויכה אותה הכה ופצוע ולא שמעה אליו, וימרר את חייה בעבודה קשה ובכל צרה והיא מתאפקת ומיחלת לרחמי שמים, ויעברו עליה ימים רבים וילך בעלה ויעבור עליה ויתחפש והיא מרת רוח, תחת פארה ריב שברה ותחת פתיגיל מחגורת שק כי תחת יופי, ויאמר לה היש רצונך שאקנה אותך לאשה ואצילך מרעתך, ותאמר לו אדוני לא יתכן זאת כי בעולת בעל אני, ויוסף לפתותה בדברים ולא שמעה בקולו והעזה פניה ותאמר לא, וכשראה כך נתברר לו שלא עברה על שבועתה ולא הפרה בריתה. ויסר המסוה מעל פניו ותכירהו, וישקו איש את אשתו ויתחבקו ויבכו בכי גדול ותעל שועתם אל האלהים, וישמע קול קורא: התבשר כי נשלם החלוק שלך, וחלוק של אשתך טובה מחלוקך, לך למקום פלוני ותמצא שם ממון רב שטמן אביך, ויעש כן וילך למקום ההוא וימצא כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות עד אין מספר ויפדה את אשתו, ויוסף לעשות צדקה וחסד כל ימיו.

ג') ויהי איש תלמיד חכם חסיד ועניו ויבקש מאלהיו להודיעו מי יהיה אחד מחבריו בעולם הבא, ויצם ימים רבים והרבה תפלה ותחנונים עד שנאמר לו בחלום הלילה פלוני הקצב מחבריך, ויקץ משנתו דואג ונאנח סר וזעף ויחזיר שנית להתענות ולחלות את פני ה', ויאמר לו בחלום כבר הודעתיך שחברך הוא בעוה"ב פלוני הקצב, כשמעו דבר זה נדהם ונאנח ויבכה בבכי גדול על דבר זה, וישמע קול קורא מהשמים לולא שאתה חסיד ויש בך מעשים טובים כי בן מות אתה, ומדוע חרה לך על שאמרתי לך שהקצב הוא מחבריך, הידעת את אשר עשה הקצב מעשים טובים שלא יוכל כל אדם לעשות ומעלתו מעלה גדולה בעוה"ב. ויקם הת"ח בבקר וישכם לחנות הקצב ויתן לו שלום וישב עמו ויאמר לו רצוני שתודיעני מעשיך וחסדיך בעולמך, ויאמר לו אדוני אתה רואה מלאכתי, וממה שארויח אני נותן החצי לצדקה ומהחצי אני מפרנס את נפשי ונפשות בני ביתי, ויאמר לו הת"ח אנשים רבים נותנים צדקה יותר מזה, אבל הודיעני אם עשית דבר גדול שלא יוכל לעשות כל אדם, ויחריש הקצב שעה גדולה, ויאמר לו אדוני זכרתי דבר שעשיתי היום כמה שנים, ויאמר לו מה היה הדבר, ויאמר הייתי מתעסק במלאכתי יום ויומים והנה ארחת גוים באה וכמה שבויים בה, וביניהם נערה קטנה בוכה במר נפש ואקרב אליה ואומר לה בתי למה תבכי ולמה תצעקי ותאמר לי אדוני אני יהודית ואני מפחדת שמא יוציאני הגוים האלה מכלל ישראל, והיה רצוני לצאת למקום יהודים שיפדוני מיד הערלים. וכשמעי דבריה הרך לבבי וחמלתי עליה ואומר לה החרישי ואמצי לך כי אני אפדך, ואלך לאדוניה ואקנה אותה בדמים הרבה ואביא בדמיה יותר ממוני (1). והיתה הנערה בת י"ב שנים והבאתיה לביתי והלבשתיה עד שבגרה, ויהי לי בן יחיד מאחד ועשרים שנה, ויהי היום דברתי עמו בסתר ופייסתיו בדברי תחנונים ואומר לו בני קבל עצתי ועשה מצותי ומלא רצוני למען ייטב לך בעוה"ז ובעוה"ב, ויאמר לי אבי אמור מה שתרצה כי לא אסיר ממצותיך ימין ושמאל, ואומר לו רצוני שתשא את הנערה הזאת לאשה ואני אתן לכם בגדים ותכשיטין חשובים מאד, ויאמר לי הנני בידיך עשה הטוב בעיניך, וישמח לבי ויגל כבודי ואתקן כל צרכיהם מחוט ועד שרוך נעל לא חסרתי דבר, ועשיתי סעודה גדולה לחופה ולא הנחתי מכל בני עירי אחד שלא בא לחופה וגם כל העניים, ואושיב את העניים בכלל בני העיר כדי שלא יתביישו ואשים לפניהם מאכלים ומעדנים ויאכלו וישתו והיו שמחים וטובי לב, זולתי שלחן אחד שלא היו אוכלין עליו כלום, ואומר להם אחי למה תעשו כה, שמא מצאתם במטעמי שום דבר

(1) ר"ל כי עלה מחירה יותר מכפי ערכו, או יותר מאשר היה ביכולתו לתת לפי מצבו.

של דופי, ויאמרו לי חס ושלום כי לא ראינו טובים מהם, אבל העני הזה שהושבת עמנו בוכה ודמעות יבכה מהעת שישב בכאן ע"כ אנו לא נוכל לאכול מפני אנחתו, ואקחהו בידי ואוציאהו לחוץ ואומר לו אחי למה הרעות לי ותעציב בני החופה, הודיעני מה לך ולמה ירע לבבך ואל תכסה ממני כלום, אם יש עליך חוב אתן לך ואם אתה צריך הלואה אלוה לך. ויאמר אין עלי חוב ואינו צריך להלואה, אבל אני בוכה על הנערה שתשיא אותה לבנך שהיא מעיר פלוני ואני קדשתי אותה היום כמה שנים והיא מאורסת לי ונשבית היא ואני אחריה באתי והנה שטר קדושיה בידי. ויוציא השטר ואראה שהוא כדבריו, ואומר לו היש לך אות בנערה הזאת? ויאמר לי ראיתיה פעם אחת בבית אביה וראיתי בגופה אות כך וכך במקום פלוני, והאמנתי לדבריו ואומר אליו התחזק והתאפק כי אני אמלא מאוייך, ואקרא את בני ואומר לו בני אתה עשית רצוני בנערה הזאת ועתה מלא מאויי בכל מה שאומר לך ויהיה לטוב לך, ויאמר לי כאשר עשיתי רצונך כן אעשה ולא אמרה את פיך, ואומר לו הנערה הזאת היא מקודשת לבלעדך, וכבר ראיתי שטר קדושיה והנה האיש שקדשה בכאן, והיא אסורה לך, לכן עשה רצוני שתתן לה כל מה שעשיתי לה מבגדים ותכשיטין ותתן את הנערה לבעלה ותזכה לשכר טוב, ואני אתן לך טובה מזאת ואעשה לך כפלים מזה, ויאמר לי כן תעשה כאשר דברת. ויהי כן ואביא את האיש האורח ואת הנערה ואעמידם בחופה והשושבינים לפניהם, ויברכו ברכת מזון וברכת נשואין, ואתן להם כל מה שהיה בבית ואוציא אליהם כל צרכם כפי שתקנתי לבני, וישבו עמי ימים רבים שמחים וטובי לב אין מחסור דבר, וישכחו עמלם וצרתם עד שרצו לשוב לעירם, ואתן להם מתנות טובות וצדה לדרך ואשלחם בשלום, ושאלתי בכל עת לעוברי דרך בשלומם. ויאמר לי הת"ח ברוך אתה לה׳ שהניחות לבבי ושמחתי כי אתה מחברי בעוה"ב (2).

ד) אמרו חכמים שהיה איש אחד עשיר גדול מאד והיה חושב בלבו ואומר מה יתרון לי בכל עמלי ומה יועיל לי עשרי והוני בשעת מותי, והיו אומרים לו בני אדם לעשות צדקה וחסד מהונו והוא ילונו בעולמו ויהיה לו צידה לדרך, כי העושר אינו עומד וקל מהרה יאבד שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו, וישבע שלא יתן צדקה מהונו אלא למי שנתייאש מבטחונו מעוה"ז. ויהי היום ויצא חוץ לעירו וימצא עני אחד יושב באשפה ועליו כל בלויי סחבות שהיה מתכסה בהן ויאמר בלבו אמנם זה נואש מטוב העולם ומיחל המות לפי שהוא בצער גדול ואין לו בטחון בעולם הזה, ויתן לו מאה דינרין, ויתמה העני ויאמר לו למה נתת הממון הזה לי לבדי כל כך ולא נתת בין כל עניי העיר? ויאמר לו מפני שנשבעתי שלא אתן צדקה אלא למי שנואש מטוב העולם הזה. ויאמר לו האביון קח ממונך טפש וכסיל כי אתה נתייאשת מטוב העולם ואני בוטח בחסד ה׳ ואיחל לרחמיו בכל רגע ובכל עונה שנאמר ורחמיו על כל מעשיו. הלא קראת מקים מעפר דל מאשפות ידים אביון, הלא תדע כי אין מעצור לה׳ להעשירני ולהצילני מן הצרה הזאת? עזוב הטפשות הזאת והרחיקה ויהיה טוב לך. ויאמר לו העשיר לא היה שכרי שרחמתי עליך אלא שחרפתני וגדפתני? ויאמר לו העני אתה חשבת שגמלת עלי טובה ולא היה כן אלא הרגתני, כי לא נואש מטוב העולם כ"א המתים. ויאמר העשיר בלבו אם כן איפה אלך ואקבור הממון הזה בבית הקברות עם המתים שנתיאשו מטוב העולם הזה, ויעשה כן. ויעברו עליו זמנים ויתרושש העשיר ולא נשאר לו כלום, ובראותו כי צר לו וילך ויחפור בבית הקברות להוציא את הממון שטמן להתפרנס ממנו, וימצאוהו השומרים ויתפשוהו ויביאוהו לפני שר העיר, והיה שר העיר אותו העני שהיה יושב על האשפה שנתמנה לשר, לפי שהיה בן טובים וכשמת שר העיר נתקבצו אנשי המדינה וישימו את העני לראש ולקצין. ויהי כאשר הביאו לפניו את האיש החופר בבית הקברות אמרו לו: אדוננו השר! את האיש הזה מצאנו חופר בקברים להפשיט את המתים מתכריכיהם, וירא אותו השר ויכירהו ויתנכר אליו, וידבר אתו קשות ויאמר לו מה המעשה הזה אשר עשית חי נפשי כי בן מות אתה, ויאמר לו אדוני! חס ושלום כי לא עלה בלבי מעולם לעשות הנבלה הזאת אבל אירע לי כך וכך, ויספר לו את כל אשר קרהו במטמון אשר טמן בבית הקברות. ויאמר לו השר לא תכירני? ויאמר היאך יכיר עבד לאדוניו. ויאמר לו השר אני הוא העני היושב באשפה שאמרת שנתיאשתי מטוב העולם, ויקם אליו ויחבקהו וישקהו ויצו להוציא את הממון מבית הקברות לתת לו, ויצו עוד להביא לו ארוחה ומשאת מבית השר דבר יום ביומו כל ימי חייו. יתברך המשפיל ומוריש ומרים ומעשיר, שנאמר מקים מעפר דל וגו׳.

ה׳) אמרו חז"ל שהיה איש אחד עני ביותר והיו לו חמשה בנים ואשה אחת, ויהי היום ויצר לו מאד כי לא היה לו פרנסה ומחיה, ותאמר לו אשתו קום ולך לשוק אולי יזמין לך הקב"ה פרנסה ולא נמות ברעב. ויאמר לה אנה אלך ואין לי קרוב ולא אוהב להושיעני מצרה הזאת אלא רחמי שמים, ותחריש האשה, וירעבו הילדים ויבכו ויצעקו, ותוסף האשה ותאמר לו צא לשוק ואל תראה במות הילדים, ויאמר

---

(2) הספורים א׳ ב׳ מובאים במעשיות דפוס ויניציא שנת ש"ד ובספר חבור יפה מהישועה, הספור ג׳ ג"כ בהנ"ל ובס׳ מעיל צדקה סי׳ תמ"א בנוסחא אחרת.

לה ואיך אצא ואני עירום, והיה לאשה לבוש קרעים ותתן אותו לבעלה להתכסות בו, ויצא החוצה ויעמוד משתאה ולא ידע אנה ילך, ויבכה וישא עיניו אל השמים ויאמר רבון העולמים אתה יודע שאין לי אדם למי אפנה בעניי ודלדולי שירחם עלי, לא אח ולא קרוב ולא אוהב, ועוללי קטנים רעבים צועקים ברעב, יהי חסדך ה' עלינו לרחמנו או אסוף אותנו ברחמיך וננוח מעצבנו. ותעל שועתו אל האלהים, והנה אליהו ז"ל בא אליו ויאמר לו מה לך ולמה תבכה? ויספר לו קורותיו ותלאותיו, ויאמר לו מהר ולך עמי ואל תבכה, ויאמר לו אל תחוש קח אותי ומכרני בשוק וקח מחירי ותחיה בו, ויאמר לו אדוני ואיך אמכרך ובני אדם יודעים שאין לי עבד ואני מפחד שיאמרו כי אני העבד ואתה אדוני, ויאמר לו אליהו ז"ל אל תיראו עשה מצותי, וכשתמכרני תתן לי זוז אחד, ויעשה בן ויוליכהו לשוק, ויהי כל הרואים אותו חשבו כי האיש העני הוא העבד ואליהו ז"ל הוא ארוניו, עד ששאלו אותו ויאמר הוא אדוני ואני עבדו. ויעבור שם אחד משרי המלך ויראהו וייטב מאד בעיניו ורצה לקנותו בשביל המלך, ויעמוד ויכריז עליו עד שמונים דינרין, ויאמר אליהו ז"ל מכור אותי לשר הזה ואל תקח תוספת עלי ויעשה כן, ויקח מן השר שמונים דינרים ויתן לאליהו ז"ל אחד ויחזירהו לידו ויאמר לו קח וחיה אתה ואנשי ביתך ולא ישיג אותך חוסר ועוני כל ימיך. וילך אליהו ז"ל עם השר וישב האיש אל ביתו וימצא את אשתו ואת בניו עטופים ברעב וישם לפניהם לחם ויין ויאכלו וישבעו ויותירו, ותשאלהו אשתו ויגד לה כל אשר קרהו, ותאמר לו עשית עצתי והנה טוב לך, כי אם היית מתעצל היינו מתים כולנו. ומהיום ההוא והלאה ברך ה' את בית האיש ויהי עשיר גדול באין חקר ולא ראה חוסר וצוקה כל ימיו ולא בניו אחריו. ויביא השר את אליהו ז"ל לפני המלך והיה בלב המלך לבנות ארמון גדול חוץ למדינה ויקנה עבדים רבים להסיע אבנים גדולות ולכרות עצים ולתקן צורך הבנין, וישאל המלך את אליהו ז"ל ויאמר לו מה מלאכתך, ויאמר לו אני חרש ובקי במלאכת בנין חשוב. וישמח המלך מאד ויאמר לו אני רוצה שתבנה לי ארמון גדול חוץ לעיר תצורותיו ומדותיו כך וכך, ויאמר לו אני אעשה כדבריך, ויאמר המלך אני רוצה שתמהר הבנין בששה חדשים ותהיה חפשי ואעשה עמך חסד, ויאמר לו אליהו ז"ל צוה את עבדיך שיתקנו כל צרכי הבנין ויעשה כן. ויהי בלילה ויקם אליהו ז"ל ויתפלל לה' וישאל ממנו לבנות את הארמון כרגע כחפץ המלך, ותשלם כל המלאכה טרם השחר, וילך אליהו ז"ל לדרכו ויוגד למלך וילך לראות הארמון וייטב בעיניו וישמח שמחה גדולה ויתמה מאד על הדבר הזה, ויבוקש אליהו ולא נמצא ויחשוב כי מלאך הוא, וילך אליהו עד שפגע בו האיש אשר מכרהו וישאלהו לאמר מה עשית עם השר, ויאמר לו עשיתי מה שבקש ממני ולא עברתי על דברי ולא רציתי שיפסיד ממונו, כי בניתי לו ארמון ששוה אלף פעמים יותר מממונו, ויברכהו האיש ויאמר לו החייתני, ויאמר לו אליהו ז"ל הן שבח לבורא אשר עשה עמך החסד הזה (8).

ו') מעשה בחסיד אחד שהיה לו עשרה בנים וישבע שיתן ביום פטירתו מאה מאה דינרין לבניו, לימים יצא קצת הממון מידו ולא נשאר לו כי אם תתק"ן דינרין ויתן התת"ק לט' בניו, ויאמר לו הקטן מה אעשה אבי איך תניחני בלא פרוטה? ויאמר לו אני נשבעתי לתת לכל אחד ואחד מכם מאה מאה ולא יכולתי לעבור על שבועתי ונשארו לי חמשים ואקח מהם שלשים לתכריכין לשעת פטירתי ואתן לך עשרים הנשארים כי לא חשבתי שיצא הממון מידי, אך יש לי עשרה חברים אוהבים ואתנם לך והם טובים לך מאלף דינרין, ויצו את חבריו עליו וימת האיש ויקבר, וילכו תשעה בניו לסחורה איש לדרכו, וישאר הקטן דואג ונדהם ולא ידע מה יעשה כי הוציא כל הדינרין ולא נשאר לו כ"א דינר אחד, ויאמר מה הועילו לי החברים האהובים שהניח לי אבי ואמר לי שהם טובים לי מאלף דינרין, בכ"ז לקח עצת אביו ויקראם אל ביתו ויוציא עליהם הדינר בסעודה ויאכלו וישתו עמו. ויאמרו איש אל רעהו הנה פלוני זה שמחזיק אהבת אביו עמנו מבין כל אחיו, אנו ראוים להחזיק באהבה ולא לרפות אותה ולגמלו חסד על כל מעשיו, ויתנו לו כל אחד מהם פרה מעוברת וממון, ותלדנה הפרות וימכור אותן ויאסוף ממונו וישתדל בסחורה ויברכהו ה', ויעשר יותר מאביו, ויאמר אמת מה שאמר אבי כי האהובים טובים לאדם מכל ממון שבעולם. ע"כ חייב אדם להרבות באוהבים ולכבדם ולשומרם, וכן אמר בן סירא, רבים יהיו דורשי שלומך, גלה סודך לאחד מאלף.

ז') ויהי איש אחד מעשירי ישראל שמו נתן דציצותא ויאהב אשה אחת בעולת בעל ושמה חנה, והיה בעלה עני ביותר והאשה הזאת היתה יפה עד מאד, ויצר לנתן להתחלות בעבור חנה, ונכנסו אליו הרופאים ואמרו לו לא תוכל להרפא עד שתשכב עמה, ויאמרו חכמי ישראל ימות ואל יעבור עבירה זו, אמרו הרופאים תבא ותספר עמו ואמרו חז"ל ימות ואל תספר עמו. ויאריך חליו מאד, והיו חובות הרבה על בעל חנה ויקחוהו ויתנוהו לבית הסוהר כי לא היה לו מה ליתן לבעלי חובותיו, והיתה אשתו טוה ביום ובלילה וקונה בדמי המטוה מאכל והיתה מולכת לו לאכול, ויהי ימים רבים במשמר ותקצר נפשו למות.

---

(8) מובא בספר המעשיות, והוא גם זמר למוצאי שבת המתחיל „איש חסיד היה".

ויהי היום ויאמר לאשתו הפודה נפש אחת ממיתה כאלו מקיים נפשות רבות ואני קצתי בחיי בבית הסוהר, חושי ולכי לנתן דציצותא ובקשי ממנו כי ילוה לי הממון ויפדה את נפשי ממות, ותאמר לו הלא ידעת אם לא שמעת שהוא חולה נוטה למות בעבורי, וכל יום ויום יבואו שלוחיו אלי בממון הרבה ואיני מקבלם מהם, ואומר להם שלא יראו פני לעולם, ואיכה אלך אליו להלוות לי ממון, אם היית בן דעת לא אמרת אלי כדבר הזה, שמא בהאריך יסוריך יצאת מדעתך. ותקצוף עליו ותלך לביתה בחרי אף ולא באה אליו שלשת ימים, ויהי ביום הרביעי ותחמול עליו ותאמר אלכה ואראנו בטרם ימות ותלך ותמצאהו נוטה למות, ויאמר לה הקב"ה יבקש עלבוני וחמסי ממך ויתפשך בעוני, אבל אני רואה שתרצי שאמית בכאן ושתנשאי לנתן לאשה. ותאמר לו גרש אותי ועזבני ולא אבוא אליו באיסור, ויאמר לה הלא זה דברי שאת חפצה להנשא לו, ותזעק בקול גדול ותפול על פניה ותאמר מי שמע כזאת, האיש הזה יאמר לכי נאפי והטמאי והוציאני מבית האסורים, ויאמר לה בעלה לכי מעלי ועזבני עד שירחם הקב"ה עלי, ותלך לביתה ותחשוב בצרתה ובצרת בעלה ותחמול עליו ותברר לבה ותתפלל חנה ותאמר, אנה ה' הצילני והושיעני שלא אכשל בעבירה, ותלך לבית נתן דציצותא, ויראוה סריסיו וימהרו לנתן להגיד הנה חנה עומדת בשער, ויאמר להם אם אמת הדבר תהיו חפשים, ותבא בחצר ותאמר לו שפחתו הנה חנה באה, ויאמר לה גם את תהיי חפשית, ותבא אליו חנה וישא עיניו ויאמר לה גבירתי מה תרצי ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך ותעשה, ותאמר לו שאלתי ובקשתי שתלוה לאישי כך וכך שהוא חבוש ואסור בבית האסורים מהיום כמה ימים ולך תהיה צדקה מאת ה', ויצוה את עבדיו להוציא הממון וליתן לה חפצה, ויאמר לה הנני עשיתי רצונך ואת יודעת שאני חולה מאד מאהבתי אותך, עשי רצוני והחייני, ותאמר לו חנה הנני בידך ותחת כנפיך ואין לי להמרות את פיך, אבל אודיעך שבאה לך שעה לקנות חיי העולם הבא והזהר שלא תפסיד שכרך וטוב העוה"ב בדבר מועט ולא תאסרני על אישי, וחשוב שהגעת לחפצך ואל תאבד רב במעט והנשאר, באשר יכלה ויתם, וחשוב ביסורי הקב"ה, ואל תעשה דבר שתתנחם באחריתך. ראה כל מי ששמע ליצרו כמה ינחם בלי תועלת, חו לך שעה קלה ומועטת לקנות חיים ארוכים ושכר טוב בעוה"ז ובעוה"ב שלא יוכל כל אדם להגיע לדבר זה אלא בעמל הרבה ובגיע גדול, ואתה יכול להגיע לרצון בוראך בשעה קלה ואם תשמע לשכלך ותנער ביצר הרע אשריך וטוב לך. כשמוע האיש דבריה וינער ביצר הרע ויקם ממטתו ויפול על פניו ארצה ויתנפל לפני ה' ויתחנן אל ה' להכניע יצרו ולשבר תאותו ולהדריכו בדרך הטובה והישרה ולהורות אותו תשובה שלימה ולסלוח עונותיו. ויענהו ה' בהכנעו לפניו ויעתר לו, ויאמר נתן לחנה ברוכה את וברוך טעמך אשר מנעתני מבוא בדמי עבירה והושעתני, לכי לשלום לביתך. ותלך ותפדה את בעלה ותוציאהו מבית הסוהר, ותגד לו את אשר עשתה ולא האמין לה בעלה כי חשד אותה שנתן בא עליה והיא העלימה זאת ממנו. ויהי כי ארכו הימים וישקף רבי עקיבא בעד החלון וירא איש רוכב על סוס ועל ראשו זיו גדול וזוהר מזהיר כשמש, ויקרא אחד מתלמידיו ויאמר לו מי זה האיש הרוכב על הסוס, ויאמרו לו זה הוא נתן רועה זונות, ויאמר לתלמידיו תראו כלום על ראשו, ויאמרו לו לאו, ויאמר להם מהרו והביאוהו אלי, ויבא לפניו ויאמר לו בני ראיתי על ראשך אור גדול בלכתך ואני יודע שאתה מיורשי עוה"ב, ועתה הודיעני מה עשית, ויודיעוהו דברי חנה. ויתמה ר"ע מאד על התאפקו והכנעו לכבוש את יצרו הרע והתרחקו מהעונות ותשובתו בתשובה שלימה, ויאמר לו אמנם עשית דבר גדול וע"כ הזריח הקב"ה על ראשך זיו גדול שראיתי, והנה זה בעולם הזה על אחת כו"כ הטוב הצפון לך בעוה"ב. ועתה בני שמעני וקח עצתי ושב לפני ואלמדך תורה, ויעשה כן וישב לפני ר"ע, ויפתח הפותח ואין סוגר את לבו בתורתו, לימים מועטים הגיע למעלה גדולה מאד בחכמה וישב בצד ר"ע במעלה אחת. ויהי היום ויעבור בעל חנה על מדרש רבי עקיבא וישאל את אחד מתלמידיו איכה עלה נתן לגדולה זאת ויספר לו כל המעשה, ויאמין האיש לדברי אשתו ותשקוט נפשו מרוח הקנאה שעבר עליו מהחשד שחשד אותה, ויבא אל ביתו וישק ראש אשתו ויאמר לה מחלי לי על אשר חשדתיך בדבר נתן, על שראיתיו היום עם ר"ע ושאלתי והגידו לי כך וכך, הקב"ה ירבה שכרך כפלי כפלים כי הייתי בדוחק גדול בנפשי עד שהושיעני הקב"ה ברחמיו בדבר הזה שנגלה אלי היום (4).

ח') מעשה בשני בני אדם לסטים שיעצו ואמרו נלך ונעמוד על אם הדרך ואם יבואו בני אדם עם ממון נעמוד עליהם ונהרגם ונקח מהם את ממונם. אמר האחד איך נעשה אם יודע הדבר ויהרגונו, אמר האחר אני אתן לך עצה, נחפור שני בורות, באחד נשליך הפגרים ובאחד נשים הממון. אמר האחד כן דברת. ויעשו הבורות וכל מי שהיה עובר שם היו הורגים אותו ומשליכין אותו בבור האחד ונוטלין ממונו וטומנין אותו בבור השני. פעם אחת עברה סייעה של בני אדם, אמר אחד מהם כבר עברתי פה פעם אחת ומצאתי דרך סלולה ועכשיו עלתה עשבים, אי אפשר בלא שום דבר, נחפש אולי נמצא כלום, חפשו ומצאו

---

(4) ג"כ בסדר המעשיות, ועי' נתן דציצותא באוצר ישראל.

שם שני בורות באחד ממון ובאחד פגרים. אמר להם הלא אמרתי לכם לאמר כי אם נחפש נמצא שם כלום, נחפש עוד בעבור הלסטים אולי נמצא אותם. הלכו ומצאום נחבאים, אמרו להם מה טיבכם בכאן, בא מלאך המות וחטף את דבריהם ואמרו עונותינו הביאונו לכאן, תפסום והוליכום לבית המלך ואמרו אדונינו המלך מצאנו אלו הלסטים וכבר הרגו אנשים הרבה, אמר להם המלך היאך עשיתם? ספרו לו כל המעשה, מיד צוה המלך לאסרם בזיקים ואסרום ונגדום מאד בכל יום ולא נתנו להם שום דבר מאכל אלא לחם צר ומים לחץ, ויעשו להם כן עד שמתו במיתה משונה. ולכן יזהר אדם שלא ישפוך דם נקי ואם הוא הורג נפש מיד הקב"ה מוסרו לחמשה מלאכי חבלה על שלא קיים חמשה חומשי תורה, האחד מכהו והשני מונה כדרך שמכין ומונין בית דין (במלקות), השלישי מוציא אור מגופו ושורפו, הרביעי מוציא ומביא חצבי אבנים קטנים ואומר לו דקדק אלו בשיניך שכל מה שגזלת בשיניך אכלת, והחמישי מביא אביו ואמו ומעמידם בפניו ואומר להם מפני מה לא הדרכתם את בנכם בדרך ישרה וטובה ולא למדתם אותו תורה ומצות כדי שיפרוש עצמו מן העבירות, מיד נותנים להם רשות לענוש אביו ואמו, ואותו הרוג שמח, שנאמר ישמח צדיק כי חזה נקם. על כן צוה לא תרצח.

ט') מעשה באדם אחד שהיו לו שלש בנות, אחת עצלה ואחת גנבת ואחת מספרת לשון הרע, והזקינו בביתו ולא היה אדם רוצה אותן מפני דבתן הרעה. פעם אחת בא אוהבו להתארח בביתו וראה בנותיו שהזקינו בביתו ואמר לו יש לי שלשה בנים ואם ייטב בעיניך תתנן לי לבני לנשים. אמר לו בנותי אינן ראויות לבניך, א"ל מפני מה? א"ל מפני שיש בהן דופי וגנאי, א"ל איזה גנאי, א"ל כך וכך, א"ל אעפ"כ תתנן לבני, מיד השיאן לבניו. מה עשה לעצלה הושיבה על המטה והעמיד לפניה עבדים ושפחות ואמר להם אל תניחו לה לעשות כלום. ולגנבת הפקיד אצלה כל הממון ואמר לה כל מה שתעשי יהיה עשוי, ולמספרת לשון הרע היה משכים חמיה בכל יום ויום ודורש בשלומה ונושקה והושיבה אצלו ואומר בתי מה טיבך אם תרצי לבקש כלום מבעלך תאמרי לי ואומר לו ויעשה חפצך, ולא היתה מדברת עליו כלום. לימים בא אביהן לבקרן היאך עומדות עם בעליהן, הלך ונכנס אצל העצלה וא"ל בתי היאך את עם בעלך אמרה לו תבא עליך ברכה אבי שנתתני לאיש הזה שעושה לי כמה טובות שהעמיד לפני עבדים ושפחות שאין מניחין לי לעשות כלום, והוא נתן שבח לה'. יצא משם ונכנס אצל הגנבת ואמר לה בתי היאך את עם בעלך, אמרה לו טוב, כמו שאמרה הראשונה והוא נתן שבח לה'. יצא משם ונכנס אצל המספרת לשון הרע, כיון שראתה את אביה התחילה לבכות ואמרה לו אבא מנהגו של עולם לתת אדם בתו לאדם אחד ואתה נתתני לשני בני אדם לאב ולבן, ואם אין אתה מאמין לי הסתר בחדר ותראה האמת, מיד הכניסתו בחדר בא חמיה לשאול בשלומה כמנהגו, אמרה אל חמית חזור לך ואל תגע בי ואל תבישני, אמר לה וכי באתי אליך בשום מעשה רע ח"ו שלא עלה על לבי, כיון שראהו אביו יצא מן החדר עמד עליו והרגו, ואחר באו עליו אנשי ביתו והרגוהו, והיא היתה צועקת ובוכה, עמדו עליה והרגוה. מכאן אנו למדין לומר כי לשון הרע הורגת שלשה, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, ואמרו חז"ל אין דבר קשה בעולם מלשון הרע, לכך צונו לא תענה ברעך וגו' (5).

י') מעשה שהיה בימי דוד מלך ישראל שהלך יואב בן צרויה לקינסלי (נ"א קינסרי) מדינתא דעמלק להלחם עליה ללכדה, וסגרו העמלקים את דלתות המדינה לפניהם, והיו שם בני ישראל ששה חדשים מקיפין את החומה, והיו מגבורי ישראל עם יואב בן צרויה י"ב אלפים חלוצי צבא. לאחר ששה חדשים נתקבצו כל הגבורים ועמדו ואמרו פה אחד אל יואב לא נוכל לסבול הדבר הזה להקיף את החומה, הרי זה כמה זמן שהנחנו הכפרים שלנו נשינו וטפינו, ויאמר להם יואב מה אתם רוצים לעשות? אמרו לו רוצים אנחנו לחזור לבתינו, אמר להם יואב למה נחזור בפחי נפש אם יראה המלך פנינו ריקם, וישמעו כל העמים ויתקבצו עלינו וילחמו עמנו, אלא עשו קלע וקלעו אותי בקלע לתוך העיר. ויקח יואב עמו אלף כסף וסייף ואמר להם יואב המתינו לי ארבעים יום ואם תראו הדם יוצא מתחת דלתות המדינה דעו שאני חי ואם לאו דעו כי אני מת, ויקלעו את יואב בקלע אל העיר והכסף והסייף עמו. וילכו לבתיהם ויואב נפל לתוך המדינה בחצר של אלמנה אחת, ויהיה לה בת אחת נשואה וכאשר יצאה הנערה לחצר מצאה את יואב מושלך שמה, ונכנסה לקרוא לאמה ולבעלה, ויצאו שלשתם והכניסוהו לבית וירחצוהו במים חמים וסכוהו בשמן ותשב רוחו אליו, וישאלוהו מי אתה, ויאמר להם עמלקי אנכי והייתי בנדוד של ישראל ויתפשוני והביאוני לפני מלך ישראל והמלך גזר עלי שיקלעוני ויקלעוני למדינה הזאת, ולכן מבקש אני מכם שתחיוני. ויקח יואב עשרה כסף ויתן לאבי הנערה ויאמר לך ועשה מהם כל מה שתרצה, וישב יואב עמהם עשרה ימים, ויבקש ללכת במדינה ויאמרו לו לא תלך בזה המלבוש, ומיד נתנו לו לבוש אחר משלהם, ויצא לחוץ בתוך המדינה, והיה באותה המדינה מאה

---

(5) הספורים ח' ט' מובאים במעשיות ובמדרש **עשרת הדברות** (ע"ע).

וארבעים שוקים וכל שוק ושוק אחד גדול מהשני במוצאה ומבואה של המדינה, וילך אצל נפח אחד ויאמר לו עשה לי סייף אחד כמו זה שהוא שבור בידי, וכשראה הנפח הסייף נזדעזע ויאמר לו יואב למה נזדעזעת? אמר לו לא ראיתי כמוה מימי, אמר לו עשה אותה לי ואני אתן את שכרך. ויעשה אותה לו, ויתפש יואב את החרב וינענע וישברה וכן עשה פעם שניה, ופעם שלישית נענע החרב פעמים ולא נשברה. ויאמר לו יואב למי נאה להרוג בזו החרב ויאמר הנפח ליואב שר צבא מלך ישראל, ויאמר לו נימא אני יואב! ויאמר לו מה יש אחריך? ויחזיר הנפח ראשו ויכהו יואב בבטנו ויאמר לו יואב מה יש בבטנך, אמר לו כמו שלנו יש בבטני, דחפו יואב והשליכו חציו לכאן וחציו לכאן, ויצא לחוץ ונכנס ברחוב המדינה וימצא שם כמו חמש מאות איש שכירים גבורי מלחמה ויהרגם ולא נשאר מהם איש, וישב חרבו לתערה. וישב לבית שהיה שוכן שם, ותשמע קול במדינה מן ההרוגים והיו אומרים מי הרג את אלו, אמרו לא הרגם אלא אשמדאי מלכא דשידי. וישאלו אנשי הבית ליואב כלום אתה יודע משמועה זאת, ויאמר להם לאו ויוציא כסף ויתן להם, ויעמוד שם עשרה ימים ואח"כ יצא לשער וחרבו שלופה בידו ויהרוג אלף וחמש מאות איש, ותדבק ידו אל החרב ויצר ידו על זרועו וחזר לאותו בית וימצא שם את הנערה ויאמר לה עשי לי מעט מים חמין וקבלי את החרב מידי, כשראתה הנערה כן צעקה ואמרה עמנו תאכל ותשתה ותהרוג את אנשינו, אז תקע יואב החרב בבטנה, ותרפא ידו וחזר לשוק ושמע כרוז שהיה מכריז ואומר כל מי שיש אורח בביתו יביאהו למלך, ויפגע בו יואב והרגו, וכן היה עושה לכל מי שהיה מוצא עד שהרג שני אלפים ואח"כ בא לשערי העיר ויכה שם כל הנמצא ויפתח שערי המדינה, והיה הדם מתגלגל (שותת) ויוצא בשערי המדינה. וקודם לזה היו ישראל בוכים אל יואב והיו רוצים לחזור לבתיהם וכשראו את הדם יוצא משערי המדינה שמחו כלם ואמרו בפה אחד שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, וכשפתח יואב בן צרויה את שערי המדינה עלה לגג המגדל כדי שיראו אותו בני ישראל שהיו חוץ למדינה והרים קולו ואמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול. ואתם מה תעשו, שגרו למלך ותכנסו כלכם למדינה ולבשו כלי זיין ושלפו חרבכם. וכאשר החזיר יואב את ראשו ראה על רגליו הימנית פסוקים כתובים יענך ה' ביום צרה וגו' עד ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ויאמר דוד ליואב מה עשית האם הרגת את כל העמלקים שבמדינה כלה כמו שכתוב תמחה את זכר עמלק? ויאמר לו יואב כך עשיתי ולא נשתייר מהם אלא המלך לבדו, והלך יואב והביא את המלך לפני דוד ויהרגו דוד בידו, ויקח יואב את כתרו ונתנו בראש המלך דוד, והכתר ההוא היה מזהב טהור והיה בו אבן יקרה דכתיב ומשקלה ככר זהב ואבן יקרה וגו', והוציא את כל הרכוש וכל הטף וכלי כסף וכלי זהב, ושללו ובזזו כל אשר במדינה וישרפו כל בית ע"ז שלהם כדכתיב כי את מזבחותיהם תתוצון, וישרפו כל העירות שבאדום, ולא היה להם תקומה כמו שכתוב ויהי אדום עובדים לדוד, ויבואו ישראל והמלך דוד לירושלם בשמחה גדולה ומהללים ומשבחים לחי עולם. ונפל פחד ורעדה על כל העמים אשר סביבותיהם, ואימתו של דוד עליהם דכתיב ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו. כן יהי ה' אלהינו עמנו ועם כל ישראל.

י"א) מעשה בר' ראובן שהיה חכם וחסיד וישר עוסק בתורה כל ימיו ביום ובלילה וכל הגזרות שהיו באות על אותו הדור היה עומד ומתפלל עליהם לפני הקב"ה ומבטלם בתפלתו. ולא היה לו כי אם בן אחד, והנה הגיע קצו של זה הבן להפטר מן העולם ויבא מלאך המות לפני ר' ראובן אביו ויאמר דבר אחד יש לי לומר לך, א"ל אמור, א"ל הגיע קץ של בנך חמנו להפטר מן העולם, א"ל אם הקב"ה גזר גזרה זו אין אנו יכולים לבטלה, אלא בבקשה ממך שתתן לי זמן שלשים יום ואקח לו אשה ואעשה לו חופתו ואח"כ עשה שליחותו של מקום. א"ל המלאך הרי הוא בידך כטוב בעיניך עשה, והלך המלאך למקומו. ור' ראובן הלך לביתו ולא הגיד הדבר לשום אדם והשיא לבנו אשה ונתן ביד בנו עלי הדס וא"ל לך הזמין כל בני העיר, וכשהלך להזמינם פגע בו אליהו ז"ל וא"ל היכן תלך? א"ל אבי שלחני להזמין כל בני עירי, א"ל יש לי דבר אחד לומר לך, א"ל ומה הוא, א"ל בני הגיע קצך למות, א"ל אם כך גזר הקב"ה אין מי יכול לעכב, אינני גדול מאברהם יצחק ויעקב. א"ל בני אומר לך דבר אחד כשתזמין בני העיר ותשב בסעודת עם הזקנים אל תטעום כלום אלא יהיו עיניך בדלת והאדם שיבא כעני וראשו פרוע ובגדיו פרומים ושער ראשו מקולקלים דע כי הוא מלאך המות ותעמוד על רגליך ותפול לרגליו ותשתחוה לו ותכניסהו שיאכל עמך, והשמר לך שלא תניחהו אל תפוש בו בחזקה שיאכל וישתה, ואם לא ירצה לישב בסעודה קחהו תחת חופתך והאכילהו והשקהו. וילך אליהו ז"ל לדרכו וגם הבן הלך לביתו ולא הגיד לא לאביו ולא לאמו ולא לארוסתו. ויבואו הזקנים וישבו על השלחן וישב גם החתן עמהם, והיו עיניו מסתכלות בדלת, ומן הצער והדאגה לא אכל ולא שתה, וכשהיו העם אוכלים ושותים בא מלאך המות ונדמה לו כעני וראשו פרוע ובגדיו פרומים ושערותיו מקולקלים. כיון שראהו החתן עמד מן השלחן ונפל לפני רגליו ותפשו בחזקה וא"ל ארוני הכנס, א"ל איני נכנס, א"ל הכנס ושב עם הזקנים, תפשו בחזקה והושיבו בין הזקנים בחופתו, והביאו לפניו כל מיני מעדנים ונראה להם כמו שאוכל

ושותה ואחר שאכל ושתה א"ל בני כשהיית בונה ביתך התבן שלו מהיכן לקחת? א"ל מבעל הגורן, א"ל בני בעל הגורן מבקש את תבנו, א"ל אקח תבן אחר ואתן לו, א"ל אינו רוצה כי אם תבנו, א"ל אם כן אנו נותצים את הבית ונפריד את הטיט ונוציא את התבן וניתן לו, א"ל בני אין בעל התבן אלא הקב"ה והתבן אינו אלא הנפש, הוא שלחני ליטול את נפשך ואני הוא מלאך המות, א"ל אם כן הוא תן לי רשות שאצא ואראה את אבי ואת אמי ואת ארוסתי, א"ל לך. הלך לאביו ואמו ויספר להם את דברי מה"מ, מיד עמד ר' ראובן אביו ונתעטף והיה מתפלל ובקש רחמים על בנו, והיה הבן בוכה כנגדו ומחבקו ומנשקו, ויצא ואמר למה"מ אפייסך מאד תן לי רשות עד שאכנס לחופתי ואנשק לארוסתי, אמר לו לך, הלך אצל אשתו ונשקה א"ל תהי יודע שבא מלאך המות ליטול את נפשי, אמרה לו ומה אמרת לו, א"ל לא אמרתי לו כלום, אמרה לו עמוד כאן ואני אלך לדבר עמו, יצאת וא"ל אדוני, אתה באת לקחת את נפש בעלי? א"ל הן! אמרה לו כך כתיב בתורה כי יקח איש אשה חדשה נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח, א"ל המתיני עד שאלך להקב"ה אולי יעשה למען שמו וירחם עליו, עלה לרקיע ומצא שם מיכאל וגבריאל ומלאכי השרת עומדים ומבקשים עליו רחמים ואומרים רבש"ע כל גזרות קשות הבאות לעולם ר' ראובן עומד לפניך ומתפלל עליהן ואתה מבטל אותן בעבורו, ועכשיו כלנו מבקשים עליו רחמים ואין אתה שומע לנו, עשה נא למען שמך הגדול ותרחם עליו, ומלאך המות בא ואמר לפני הקב"ה כך וכך אמרה לי אשתו, מיד נתמלא הקב"ה רחמים ויהפוך גזר דינו לחיים והוסיף לו הקב"ה על שנותיו שבעים שנה כנגד שבעת ימי החופה, לקיים מה שנאמר רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע ויושיעם (6).

י"ב) מעשה ברבי שמעון הגדול אשר ישב בעיר מגנצא היושבת על יד הנהר רינוס, ולו היו שלשה גליוני ראי תלוים בתוך ביתו אשר בהם ראה את כל אשר היה ואשר עתיד להיות, ואחרי מותו יצא מעין נובע ממראשותי קברו. ר' שמעון הזה היה איש גדול מאד, ויהי לו בן קטן ושמו אלחנן, ויהי היום ושבת היה, והנכריה באה להסיק את התנור במשפטה בכל שבת ושבת, ותרא כי אין ר' שמעון ואשתו בבית, כי כבר הלכו לבית הכנסת להתפלל, ורק האמה לבדה נשארה עם הנער, ותשא את הנער בזרועותיה ותצא עמו. האמה ראתה את אשר הנכריה עושה אך לא עלה על לבה לחשוב כי רעה בלב הנכריה, ותאמר אך משחקת היא את הקטן ומהר תשוב ותשיב אותו הביתה. אולם לא שבה הבוגדה כי אם נשאה את הנער מזה והלאה ותכניסהו בברית הנוצרית, ותתברך בלבה כי קרבן טוב הביאה לרצון לפני אלהיה כמחשבת כל הנוצרים בימים ההם. ובשוב ר' שמעון ואשתו מביהכ"נ לא מצאו גם את האמה בבית, כי ראתה הנכרית בוששת לשוב את הנער ותצא לבקשה לרדוף אחריה, אבל לא מצאה אותה עוד, ותשב אל בית ר' שמעון בפחי נפש ותזעק ותיליל עד למאד. ויאמר לה ר' שמעון מה היללה הזאת? הגידי מה היה. ותען האמה, אדוני רבי! הנכריה המסקת את התנור ביום השבת באה ותגנוב את בנך ותנס לא ידעתי אנה נחבאה להסתתר עמו. וימהר ר' שמעון ויצא הוא ואשתו והאמה לבקש ולדרוש, אך לשוא כי לא נמצא הנער ואיננו. אז נתנו האבות קולם בבכי ומספד מר ויצעקו ויזעקו מכאב לבם נורא מאד. אחרי כן צם ר' שמעון לענות נפשו יומם ולילה ויתפלל לה' להשיב לו את בנו, אך תפלתו שבה ריקם, כי מאן ה' לגלות לו את מקום הנער באשר הוא שם. והנער הובא אל הגלחים ויגדלוהו וילמדוהו ויהי למלומד גדול כי לבו רחב כלב ר' שמעון. וילך הנער ויעלה מבית מדרש החכמה האחד אל השני, וכה עלה למעלה למעלה עד כי נגדלה חכמתו מאד ויבא לרומא. שם הוסיף ללמוד לשונות רבות ויעש לו שם ויגדל מיום אל יום הלוך וגדל עד כי נתנשא לקרדינאל. ושמו יצא בכל הארץ וכלם אמרו כבוד לו וינשאוהו בפיהם עד מאד, בלמודו ביפיו ובכהונתו.

בעת ההיא מת האפיפיור, ולא נמצא קרדינאל חכם ומלומד כהקרדינאל החדש הזה למלא את מקום האפיפיור המת. ויבחרו בו ויושיבוהו על כס האפיפיורים. האפיפיור החדש הזה ידע היטב מכבר כי ממעי יהודה יצא ואביו הוא ר' שמעון הגדול ממגנצא, ורק מפני שהיה שבע כל טוב וחשוב גדול בין הגוים, לא נתנו לבו לעזוב את כל הכבוד הזה ולשוב אל אביו אל אמו ואל אלהיו, ועתה כאשר התנשא לכל הנוצרים לראש נכסף לראות את פני אביו, ויתן אל לבו להביאהו אליו לרומא בערמה. ויכתוב ספר אל ההגמון אשר במגנצא, כי כל ההגמונים סרים למשמעתו, ויצוהו לאסור להיהודים שמירת שבת ולגזור על מצות מילה ונדה. והאפיפיור ראה על ככה לאמר, אם כזאת ישמעו היהודים ותפול עליהם אימתה ופחד, אז ימהרו לשלוח אלי גדוליהם מקרבם להתחנן אלי לבטל מעליהם גזרתי הקשה, ואין ספק כי את אבי ישלחו בראש שלוחיהם. כן חשב מראש וכן היה אחרית הדבר. ובבוא ספר האפיפיור אל ההגמון קרא אליו את היהודים ויצום מטעם האפיפיור על כל הדברים אשר גזר עליהם ואין להשיב. ויבהלו היהודים מאד ויתחננו אל ההגמון להסיר מעליהם את הרעה הזאת, אך הוא ענה ואמר, אל נא תעתירו עלי תחנוניכם כי אין בידי

---

(6) מובא בס' מעיל צדקה סי' תל"ד, ובמדרש עשרת הדברות דבור ז'.

להועיל לכם, הא לכם ספר האפיפיור קראו בו ודעו כי קצרה ידי מהושיעכם, ואולם אם יש את נפשכם לבסש תחינה, זאת עצתי לכם אשר תעשו, שלחו מכם אנשים חכמים ונשואי פנים להאפיפיור רומא ויפילו לפניו תחינתם, אולי יעתר לכם ויעביר מעליכם את הגזרה הזאת. אז קדמו יהודי מגנצא את פני ה׳ בתשובה תפלה וצדקה, ואח״כ בחרו בשני רבנים ובר׳ שמעון הגדול לראש עליהם לשלחם לרומא, באמרם אולי יעשה ה׳ נס לנו ויטה את לב האפיפיור עלינו לטובה. רק בין כה וכה מלו את בניהם ולא עשו כדבר הגזרה, כי כן נאות להם ההגמון לעשות כן בסתר ובמחשך עד שוב השלוחים. וישאו שלשת הנבחרים רגליהם ויבואו רומא. ויתיעצו שמה את היהודים מה לעשות בדבר הגדול והרע הזה, וכאשר שמעו יהודי רומא את השמועה הזאת כן תמהו מאד ויאמרו, מי האמין לזאת, מעולם לא היה אפיפיור טוב ליהודים כהאפיפיור הזה, הן תמיד הוא מתהלך את היהודים, מהם אנשי סודו ויועציו, וגם ישחקו עמו תמיד במשחק השאח ובלעדם לא יחיה, ואיך נהפך פתאום לבו לשנאה. ויאמרו עוד, כי לא יאמינו אשר מהאפיפיור יצאה הגזרה הזאת, כי אם ההגמון בדא אותה מלבו להרע ליהודי מגנצא. אז הראם ר׳ שמעון הגדול את הספר אשר שלח האפיפיור ואת חותם ידו אשר עליו, ויראו יהודי רומא וידעו כי אמת הדבר, ויענו אין זה כי אם חרה אף ה׳ בכם ויסת את האפיפיור לגזור עליכם את הגזרה הזאת, ויקראו צום וירבו בתפלה וצדקה גם הם, ופרנסי עדת רומא הלכו אל הקרדינאל הרואה תמיד פני האפיפיור ויתחננו אליו בעד יהודי מגנצא, ויאמר הקרדינאל אתם ידעתם כי הספר כתב האפיפיור והוא אשר שלחו אל ההגמון ממגנצא ואני מה אעשה לכם והועיל לא אוכל. ואולם הבטיח להם להיות בתומכי תחינתם ולדבר עליהם טוב כמליץ יושר, ויצום להכין אגרת בקשה והוא יביא את הבקשה הכתובה הזאת ליד האפיפיור, ויעשו כן. ויהי בהגיע הבקשה אל יד האפיפיור ויקראנה, וידע מי המה השלוחים הבאים ממגנצא ויצו להביאם לפניו. ויבא ר׳ שמעון הגדול עם שני הרבנים הנלוים אליו אל הקרדינאל הראש, והוא הודיע להאפיפיור כי באו היהודים כמצותו עליהם והם מבקשים לראות את פניו ולדבר עמו פה אל פה. ויען האפיפיור יבא האחד ראש השלשה ויעמוד לפניו הוא לבדו, ובכן בא ר׳ שמעון הראש והזקן משני רעיו ומראהו כמלאך ה׳ צבאות, ובראותו את פני האפיפיור כרע ר׳ שמעון על ברכיו וישתחוה, והאפיפיור ישב אז וישחק במשחק השאח עם קרדינאל אחד אשר ישב למולו, ובראותו את ר׳ שמעון הגדול חרד מאד ויצוהו לקום מעל ברכיו לשבת על כסא עד כלותו את המשחק, כי הכיר את אביו ברגע אשר נראה אליו, ואביו לא הכירו. ככלות האפיפיור את המשחק פנה לר׳ שמעון ויאמר לו מה שאלתך? ויען ר׳ שמעון בבכי תמרורים ויגד לו את שאלתו ויואל להתנפל שנית לפני רגליו, ולא נתנו האפיפיור לעשות כן ויאמר לו, היטב שמעתי את בקשתך ותחנתך עלתה באזני, אבל דברי שטנה רבים באו אלי ממגנצא עליכם, ע״כ גזרתי עליכם את הגזרה הזאת, ומתוך הדברים האלה החל האפיפיור להתוכח עם ר׳ שמעון בפלפול גדול וכמעט אשר לא מצא ר׳ שמעון מענה להשיב לשואלו בחריפות גדולה. וישתומם מאד לראות רחב לב באיש נכרי אשר לא יאומן כי יסופר. עד חצי היום ישבו ויפלפלו עד אשר אמר האפיפיור, ידידי הנני רואה כי מלומד גדול אתה, ואחיך אשר שלחוך לא יבושו מתקותם אשר שמוה בפיך. והנה מדי יום ויום יבואו אלי יהודים לשחק עמי במשחק השאח, ועתה גם אתה שב נא עמי בזה ונשחק פעם אחת, ובקשתך לא תשאר מעל. ור׳ שמעון היה אומן נפלא במשחק הזה אשר לא נמצא כמוהו בכל הארץ, ובכל זה נצחו האפיפיור הפעם, ויתמה ר׳ שמעון מאד, ועוד שבו וידברו מהאמונות, ור׳ שמעון שמע מפי האפיפיור גדולות ונפלאות ויהי־לפלא בעיניו. באחרית הדברים שנה ר׳ שמעון את בקשתו ויבך בכי גדול, ויאמר האפיפיור יצאו כל העומדים לפני מעלי, ויצאו. אז נפל על צוארי ר׳ שמעון ויבך ויאמר לו: אבי ידידי, האם לא תכירני? ולא הבין ר׳ שמעון מה ירמזון דברי האפיפיור, ויען אי מזה התכבדתי להכיר את כבודך הקדוש? ויוסף האפיפיור ויאמר אבי ידידי, האם לא אבד ממך בנך עודנו נער בראשית ימיך? ויבהל מאד ר׳ שמעון ויען כן הוא כדבריך, אז התודע אליו האפיפיור ויקרא, אני אני הוא בנך הזה אשר גנבתו הנכריה ביום השבת, ואולם באיזה חטא באה עליך הצרה הזאת לא ידעתי שחרו, אך זאת ידעתי ונוכחתי כי מה׳ יצא הדבר. ועתה בצאת נפשי לראות פניך ולגלות אזנך כי גמרתי בלבי לעזוב את אמונתי החדשה ולשוב אל אלהי אבותי, ע״כ בערמה גזרתי את הגזרה, בידעי מראש כי אותך ישלחו היהודים לבקש מלפני להעביר את רוע הגזרה, ועתה הנני מבטל אותה ושלום יהיה לכם. ואולם אבי הלא תגיד לי, היש תקוה לאחריתי ותהי לי כפרה לפני האלהים? ויען ר׳ שמעון, בני יקירי! הסר הדאגה הזאת מלבך כי אנוס היית, ובעודך נער נגנבת מאבותיך ומאמונתך. אבל אבי, הוסיף הבן וישאל, אבל כבר ידעתי מימים רבים כי יהודי נולדתי ובכל זה השתקעתי בגוים עד היום, והטוב הרב אשר היה לי עצרני מלשוב אל אלהי אמת, היאבה אלהים סלוח לי? ויען ר׳ שמעון אין דבר עומד מפני התשובה ומודה ועזב ירוחם. ועתה אמר הבן, עתה שוב אל ביתך בשלום בשם אלהי ישראל והשב את הספרים אשר אתן על ידך להגמון וירף מכם. רק איש אל ידע מכל הדברים אשר דברנו, ובעוד ימים לא כבירים אבא אליך למגנצא. אבל בטרם אעזוב את

מקומי ואת משמרתי אעשה דבר לזכרון ואותירנו אחרי לטוב ליהודים.

ר׳ שמעון שב אל רעיו ואל יהודי רומא, ויראם את ספר האפיפיור בי בטלה הגזרה וישמחו מאד, אח״כ שב אל עירו וימסור את הספר להגמון ותהי שמחה וששון ליהודים בכל העיר, ואל אשתו גילה סודו כי בנם הנאבד הוא האפיפיור, וכשמעה כזאת עוררה יללה גדולה ותמאן להתנחם, אבל ר׳ שמעון אמר לה השקטי ואל תצטערי כי עוד מעט והיה בננו זה בתוך ביתנו. והאפיפיור חבר ספר דובר סרה על האמונה הנוצרית ויניחהו למשמרת ויצוה על כל האפיפיורים אחריו לקרוא בו, ואח״כ אסף בידו הון רב וימלט בסתר ויבא למגנצא וישב אל אלהי ישראל באמת ובתמים, ויהי לאיש יהודי חשוב מאד בעיני כל העם, וברומא לא ידע איש אנה בא ומה היה לו. על המעשה הזה חבר ר׳ שמעון חגדול יוצר ליום שני של ר״ה ויאמר בו: אל־חנן נחלתו בנועם להשפר. ולכן אל יאמינו הקוראים כי דברי הספור הזה המה שוא ותפל, אבל הם אמתים ונכוחים ואין שקר בם. ואולם רבים אומרים כי במשחק השאח הכיר בו ר׳ שמעון כי מזרע היהודים הוא, וגם רבים אומרים כי אמנם הכיר אשר הוא בנו יען שחק האפיפיור כאשר למדהו אביו בעודנו נער בהחלו ללמוד את המשחק הזה. ה׳ יסלח לנו לעונותינו בזכות ר׳ שמעון הגדול אמן סלה (ז).

מעשיות

[בית המדרש חדר ו׳]

י״ג). מעשה ברבנו שמעון הגדול שבא מבית דוד, ובא לעיר אחת ששמה מגנצא ונשא שם אשה מגדולי המלכות, ושמע רבנו גרשום [מאור הגולה] והלך גם הוא למגנצא, רבנו גרשם יסד סליחות הרבה על הגזרות (וגם רבנו שלמה הבבלי היה בדורם), והיה דר [לפנים] באספמיא רבתי בגזרת סליום הרשע שהיו לוקחים יהודים להיות כותשים בנתות, ונעשה נס בימיו שלקחו זקן ונתנוהו בגת ומת ונשמטה הקורה והרגה כל סביבותיה ונתבטלה הגזרה, ויסד על זה סליחה „אני יום אירא״. וכשבא רבנו גרשום אצל רבנו שמעון הגדול קבלו בסבר פנים יפות ולמדו תורה ביחד. ולרבנו שמעון הגדול היה בן קטן ושמו „אלחנן״ ונגנב ממנו ועשאוהו גלח, וסוף עלה לגדולה עד שנעשה אפיפיור, ומרוב חכמתו אשר היה בלבו נתקבצו אליו מלכים ודוכסים ושלטונים ליקח עצה ממנו, ונתן לכל אחד ואחד עצה לפי חכמתו. וכיון שראה כי רבים שואלים עצה ממנו ואין אחד מהם שיהיה מקרוביו או ממשפחתו, קרא להגלחים שמנוהו להיות אפיפיור והם טפלים אצלו, ויאמר להם מה זה שכל המלכים ודוכסים והשלטונים באים אצלי לקבל עצה ממני ואין שום אחד מהם שהיה אומר לי שהוא אבי או אמי או קרובי או שהוא ממשפחתי, וכי מן האבן נולדתי שאין לי שום קרוב בעולם, דעו נא אם לא תגידו לי אהרוג את כלכם. והוא נתן לבו לדבר הזה מפני שחשב שאין ממש בישו הנוצרי. ויענו ויאמרו לו, אדוננו אחרי שגזרת עלינו להגיד לך אזי נודיע לך כי יהודי היית ובן אדם גדול שבכל היהודים אתה, ונגנבת כשהיית נער קטן, ומן השם נגזרה לך זו הגדולה שבאים אליך רוב מלכי אומות העולם ושואלים ממך עצה, ונראה להם שאתה במקום ישו הנוצרי. ובן אדם גדול שבאת ממנו הוא דר באלמינא (אשכנז) ושמו ר׳ שמעון הגדול. ויאמר להם שלחו אחריו והביאו אותו אלי ואל תניחוהו בשום ממון עד שיהיה פה. וישלחו גדולי רומי באותו היום לר׳ שמעון באלמניא שיבא לאפיפיור ביום הנועד שקבעו לו, והיה ר׳ שמעון הגדול נרתע מאד מאד שהיה ירא משום עלילה מן האפיפיור כי למה שלח אחריו, ולבסוף הגביה את עצמו ויבא אל האפיפיור, וכשראה אותו האפיפיור אז קרא אותו אל החדר וראה שהיה נרתע בפניו, ויאמר לו אל תירא רק תגיד לי באמת מה שאשאל ממך, ויאמר לו הן. ויאמר לו כמה בנים יש לך? אז הזכיר לו בשם כל בניו ובנותיו שהיו לו, ויאמר לו האפיפיור עוד היה לך בן אחר, וישתוק ר׳ שמעון מפני שהיה ירא שמא יאמר לו להביאו לפניו, עד שאמר לו האפיפיור למה אתה שותק, תאמר לי האמת. א״ל ר״ש אדוני, בן אחד קטן היה לי ונגנב ממני ואיני יודע אנה הוא אם הוא חי או מת כי לא ראיתיו עד הנה. ויאמר לו האפיפיור זכור אתה מה סימנים היו בגופו? א״ל אלו סימנים היו על גבו ואלו על ידו, אז הבין האפיפיור שהוא בנו כי אותם סימנים עליו. ויאמר לו אבי אבי, אני הוא בנך! הרי עלי הסימנים שאמרת. אז נבהל רבנו שמעון הגדול ולא היה יכול לענות אותו דבר, ויפשיט האפיפיור את בגדיו ויראה לו הסימנים, ויאמר אבי אבי מה אעשה שאהיה בן עוה״ב כי יודע אני שתורת ישו הבל היא ואינו כלום, א״ל אביו חללת שם הקב״ה ברבים קדש שמו ברבים, ואני מקבלך עלי שתהיה בן עולם הבא. אמר לו האפיפיור באיזה ענין אעשה, א״ל תזמין בכל ממשלתך המלכים הדוכסים וההגמונים ותקדש שמו של הקב״ה. ויעשה כן ויטהר את עצמו

(ז) העתקה מתוך מעשים־בוך סי׳ קפ״ח, מקור הסיפור הוא בדברי חימים כי פטרוס ממשפחת פיארליאוני (Pierleoni) שהית נין ונכד ליהודי מומר ברומא נבחר לאפיפיור בשנת 1310 ונתכנה בשם אנאקליט השני (Anaclet ii), ודמות פניו העידה עליו כי ממעי יהודים יצא, וגם נחשד כי בזז אוצרות הכנסיה (עי׳ גרעגאראוויוס, געשיכטע דער שטאדט ראם אים מיטטעלאלטער ח״ד 391). ויש נוסח אחר להסיפור הזה המובא בסמוך, והוא נמצא בכ״י האוניברסיטא בקמברידש, ובמחזור הוצאת דילאטורי בהקדמת ח״ג ווין תרי״ם, ובגנזי נסתרות שהו״ל קאבאק.

ויעלה לראש המגדל ויקרא אליהם: שמעו כלכם למה נזדמנתם, כי עד עתה לא רציתי לגלות לכם, אך עתה אני מגלה לכם כי אין ממשות בישו הנוצרי כי נולד מן האשה כאחד האדם, ולכן אין תקוה לאחריתכם שאתם מאמינים בו. ויאמרו הגלחים היועצים שלו שמא נשתטה, אז אמר להם אתם סבורים שרוח שטות נכנס בי, חי נפשי כי רוח אלהים בי ואתם שוטים. ויתיעצו הגלחים להרגו פן יסיר העם מתרפיהם, וכשראה כך אז קפץ מן המגדל לארץ ואמר חלילה שיהרגוני אותם טמאים כי אני מאמין באלהי אבי. ומיד ששמע אביו רבנו שמעון הגדול שקידש בנו את השם נתן שבח והודיה למקום וקבע ע"ש בנו יוצר מיום ב' של ר"ה „מלך אמון מאמרך“, וכתב בו בענותנותו שם בנו: „אל-חנן נחלתו בנועם להשפר“ כי כך היה שמו אלחנן.

י"ד) בימים ההם (בימי אברהם) היה בארץ שנער איש תם ומשכיל בכל חכמה ויפה תואר אך עני ורש. אין כל בידו ושמו רקיון, ויצר לאיש ההוא מאד על מחיתו ויועץ ללכת מצרימה אל אשווירוש בן ענם מלך מצרים להראות למלך את חכמתו אולי ימצא חן בעיניו לגדלו ולתת לו את מחיתו, ויעש רקיון כן. ויהי כבוא רקיון מצרימה וישאל את יושבי מצרים בעבור המלך, ויגידו לו יושבי מצרים את משפט מלך מצרים כי לפי מנהגם בימים ההם לא יצא המלך מהיכלו ומארמונו ולא יראה בארץ כי אם יום אחד בשנה, אח"כ יחזור המלך אל היכלו לשבת שם, והיה ביום ההוא אשר יצא המלך ושפט את כל הארץ וכל איש אשר לו דבר יבא לפני המלך ביום ההוא ועשה לו כל אשר ישאל ממנו. ויהי כשמוע רקיון את משפט מצרים וכי לא יוכל לבא לפני המלך עד היום ההוא, ויתעצב מאד ויחר לו על ככה. ויהי בערב וילך רקיון וימצא בית חרוב מבתי האופים אשר למצרים וילן שם במר נפש וברעב ותדד שנתו מעיניו, וידבר רקיון אל לבו מה יעשה בעיר עד ראותו את המלך ואיך יוכל לכלכל נפשו בעיר. ויקם בבקר ויתהלך בעיר, ויקר מקרהו במוכרי ירק וישאל להם ויגידו שהם מכלכלים נפשם בירק ובזרעונים אשר יקנו וימכרו ליושבי הארץ. ויחפוץ רקיון לעשות כמעשיהם בעבור החיות את נפשו בעיר אך לא ידע את משפט אנשי הארץ ויהי כסומא בתוכם. וילך ויקח גם הוא ירקים למכור למחיתו, ויתקבצו עליו בני בליעל וילעגו לו ויחטפו ממנו את כל הירק לא השאירו לו דבר. ויקם במר נפש ואנחה וילך אל בית האופים אשר לן בו וישכב שם בלילה השני. ויתיעץ עוד בחכמתו בלילה ההוא איכה יוכל להמלט את נפשו. וימצא עלילה מה לעשות על ככה, וישכם בבקר ויעש בחכמה וילך וישכור שלשים איש גבורי חיל ובני בליעל וכלי מלחמתם בידם ויוליכם אצל מעלות קברי מצרים ויושיבם שם. ויצום לאמר כה אמר המלך התחזקו והיו לבני חיל ואל תעזבו שום איש מת להקבר פה עד נתנם בני משפחתו מאתים כסף ואח"כ יקבר, ויעשו האנשים כדבר רקיון לכל אנשי מצרים כל השנה ההיא, ויהי לשמונה חדשים ויאספו רקיון ואנשיו עושר רב וכסף וזהב ואבני שהם ובדולח לאין מספר, ויקן רקיון סוסים ובהמות לרוב וישכור עוד אנשים ויתן להם סוסים ויהיו עמו. ויהי לתקופת השנה לעת צאת המלך לתוך העיר ויתקבצו כל יושבי מצרים ויועדו יחדיו ליום ההוא לדבר אל המלך על מעשה רקיון ואנשיו, ויצא המלך ביום המועד, ויבואו לפניו כל מצרים ויצעקו לאמר: יחי המלך לעולם! מה הדבר הזה אשר תעשה לעבדיך בעיר לבלתי תת איש מת להקבר עד נתון עליו כסף וזהב. הנהיה כדבר הזה בכל הארץ גם מימי המלכים הראשונים אשר היו לפנינו בארץ מימי אדם עד היום הזה לבלתי קבור את המת כ"א במחיר! ידענו כי משפט המלך לקחת מס מן החיים שנה שנה, ואתה לא כן תעשה כ"א גם מן המתים תקח את המס יום יום, ועתה המלך לא נוכל לדבר עוד כי נשחתה כל העיר בדבר הזה ואתה לא ידעת. ויהי כשמוע המלך את כל דבריהם ויקצוף מאד וחמתו בערה בו כי לא ידע דבר מזה, ויאמר המלך מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות הדבר הרע הזה בארצי אשר לא צויתיו, הלא תגידו לי, ויגידו לו כל מעשה רקיון ואנשיו, ויחר אף המלך וישלח להביא את רקיון ואנשיו לפניו. ורקיון לקח כאלף ילדים בנים ובנות וילבישם שש ומשי ורקמה וירכיבם על סוסים וישלחם למלך ביד אנשיו, ויקח גם הוא מנחה למלך כסף וזהב ואבני שהם ובדולח לרוב וסוס עצום מאד וטוב ויבא לפני המלך וישתחו למלך ארצה. ויתמה המלך ועבדיו וכל יושבי מצרים ממעשה רקיון, ויראו את כל עשרו ואת מנחתו אשר הביא אל המלך וייטב בעיניו מאד ויפלא הדבר ממנו. וישב רקיון לפני המלך וישאלהו המלך על כל מעשיו, וידבר רקיון את כל דבריו בחכמה לפני המלך ואנשיו וכל יושבי מצרים. ויהי כשמוע המלך את דברי רקיון וחכמתו וימצא רקיון חן וחסד לפניו ולפני כל עבדי המלך ויושבי מצרים, על חכמתו ועל טוב דבריו, ויאהבהו המלך אהבה עזה מהיום ההוא והלאה, ויען המלך ויאמר לרקיון לא תקרא עוד רקיון כי אם פרעה יהיה שמך אחרי אשר נפרעת מס מן המתים, ויקראו את שמו „פרעה“. והמלך ועבדיו אהבו את רקיון על חכמתו והתיעצו עם כל יושבי מצרים להמליכו תחת יד המלך, ויעשו כן כל יושבי מצרים וחכמיה, ותנתן דת במצרים וימליכו עליהם את רקיון-פרעה תחת יד אשווירוש מלך מצרים, וימלוך רקיון-פרעה על מצרים כל השנה וישפוט את כל העיר יום יום ואשווירוש המלך ישפוט את הארץ יום אחד בשנה בעת אשר יצא להתראות אל העם. ויקח רקיון-פרעה את מלכות מצרים בחזקת היד ובערמה וישם פריעת מס על כל יושבי מצרים, ע"כ קראו

שמו „פרעה", ויאהבו מאד כל יושבי מצרים את רקיון-פרעה ויכתבו כתב דת וחוק לקרוא לכל מלך אשר ימלוך עליהם ועל זרעם במצרים „פרעה", ע"כ כל מלכי מצרים אשר מלכו במצרים מהיום ההוא והלאה יקראו את שמם פרעה עד היום הזה (8).

י"ד) ויהי היום ותרד אשה עניה אחת לרחוץ את עולה על יד הנהר, ותרחצהו ותלבישהו ותושיבהו להשתעשע, ואח"כ ירדה אל המים לרחוץ את בשרה גם היא. ויהי היא רוחצת ושידה אחת בדמות אחת הנשים כערך האשה הרוחצת באה ותרא את הילד בריא ושמן ותתאוה תאוה לאכלהו. אתם הלא ידעתם כי השדים אוכלי אדם הם, כל אוכל לא תתעב נפשם למלא בטנם, את הכל יאכלו כל הבא בידם, ופעמים רבות יפתחו את קברות המתים למלא נפשם בבשר אדם. וכאשר תאבה השידה הזאת לילד הזה התכחשה ותקרא לאמו: האח אחותי האם לא תתניני לחבק את ילדך בזרועותי? ותואל האם לתתה לעשות כדבריה, ותמהר השידה ותשא את הילד ותברח עמו, ותמהר גם האם ותקפוץ מתוך הנהר ותרדוף אחריה בצעקה ויללה, ובקול המולה גדולה קרבו ובאו עד לפני האולם אשר שם הנביא. בימים ההם היה בודא על הארץ, אחר הולדו בגלגולו להיות נביא גדול, ויהי דרכו להתהלך באולם אנה ואנה לשמוע דברי ריבות אשר יקריבו אליו בעלי ריב וישפוט ביניהם, ותקרבנה אליו שתי הנשים אשר להן ריב הילד למשפט, ויקשב וישמע מה שתיהן דוברות, זאת אומרת בתום לבבה כי היא אם הילד וזאת אומרת כי היא אם הילד. ויעש הנביא קו על הארץ ויעמידן אשה לקראת רעותה, את השידה מעבר מזה ואת אם הילד מעבר מזה, ויאמר לה החזיקי בילד ואחזי ברגליו, ואל השידה אמר ואת אחזי בידיו, ועתה משוכנה שתיכן בכחכן אשה אשה כאשר תוכל את הילד אליה, והיה אשר תמשך את הילד מן הקו והלאה אליה ראשונה היא אמו ולה ינתן. השידה שמעה ותשמח בלבו, בדעתה כי לא ככחה כח בת אדם, ותתצב הכן למשוך את הילד בחמת כחה, ואולם האם בידעה כי גדול יהיה כאב הילד בהמשכו נכמרו רחמיה עליו ותבך ותאמר, לא לא, תקח לה את הילד! לא אוכל לראות בעונותו. אז ענה הנביא ואמר לעומדים לפניו, זאת אשר רחמה על הילד היא אמו, תנו לה את הילד! ויהללו כלם בקול גדול את חכמת נביאם ויתהללו בו, והוא שם פניו בשידה ויאמר לה: ראי דרכך בזויה וחוטאת, ידעתי כי שידה את, כי עיניך אדומות כזרע סגורים ואין נונה להן (אות הוא להכיר ברוחות רעות) לכי לך, רק הטיבי דרכך למען לא תלכדי ביד פשעך ובאה עליך רעה גדולה, כה הראה הנביא את חכמתו (9).

ט"ו) ת"ר שלש גזרות גזרה מלכות הרשעה על ישראל בימי ר' שמעון בן יוחי, שלא לקיים מצות מילה ושלא לשמור את השבת ושלא להפריש מן הנדות, והיה שם זקן אחד ושמו ר' ראובן בן אצטרובלי והיה יוצא ונכנס לפני המלך בלא רשות, נכנס לפני המלך ומצאו לבדו, ואמר לו אדוני המלך מי שיש לו אויבים רוצה שיהיו גבורים או חלשים? אמר לו חלשים, א"ל יהודים הללו אין חלשים אלא מפני שמקיימין את המילה, כיון שיהיה לאחד מהם בן מביאו וחותם את בשרו לשמונת ימים ותשש כחו, ואם אתה מבטל את המילה מהם מתגברין כמותכם, ואתה משלח אוכלסין עליהן והם מורדין בך, אמר לו יפה אמרת תבטל להם גזרה זו. שוב אמר לו מי שיש לו אויבים רוצה שיהיו עניים או עשירים? אמר לו עניים, א"ל הללו יהודים אינן עניים אלא מפני ששומרין את השבת, ויש מהם שאין מסתפק לו להוצאת השבת וילוה עד שבת אחרת, ואם אתה מבטל להם שביתת השבת יהיו עשירים כמותכם ואתה משלח אוכלסין עליהם והם מורדין בך, אמר לו תבטל להם גזרה זו. שוב אמר לו מי שיש לו אויבים רוצה שיהיו מרובין או מועטין? א"ל מועטין, א"ל הללו יהודים אין מועטין אלא מפני שנפרשין מן הנדה, אחת מהן יושבת שבעה וארבעה עשר וארבעים ושמונים יום, ואם אתה מבטל להם דיני הנדה הם משמשים מטותיהן וירבו כמותכם ואתה משלח אוכלסין עליהם והם מורדין בך, אמר לו יפה אמרת תבטל להם גזרה זו. אמר לו א"כ כתוב אגרות ושלח לארץ ישראל, מיד צוה המלך לכתוב אגרות ויצא ר' ראובן בן אצטרובלי. כשיצא נכנסו גדולי רומי אצל המלך ומצאו בו דברים הפוכים, אמרו אצבע יהודי נכנס לכאן, אמרו לו חזור בך, אמר להם אין המלך חוזר בדברו. א"כ כתוב: אגרות האלו כל מי שיוליכם לא"י יהרג, צוה המלך לעשות כן, שמע ר' ראובן שלח לא"י כך וכך היה מעשה, ועכשיו אם יש בכם אדם מלומד בנסים יבא ויטול האגרות, נתנו חכמים עיניהם בר' שמעון בן יוחי, אמר להם איני הולך לבדי, נתן עיניו על ר' אליעזר ב"ר יוסף, אמר לו ר' יוסף נתת עיניך בבבת עיני, אמר לו ר"ש אילו היה אבי קיים לא היה אומר עלי כן, א"ל אם בן השבע לי שאין אתה מעגישו בהלכה, נשבע לו רשב"י והלכו וישבו בספינה. ישב עמהם תלמיד אחד ושמו ר' מתתיה בן חרש והיה שואל אותם בהלכה, אמר להם מנין לדם השרץ, שהוא טמא כבשרו, אמר לו רשב"י

---

(8) לפי דעת יעלינעק הוא סטירא נמרצה על אחד המושלים שהעמים מס כבד על היהודים והוסיף עוד מס על קבורת המתים. השם רקיון הוא בדוי וענינו כמו שאומרים האשכנזים „הערר פאן האבעניכטס". (9) היא העתקה מאנגלית של טומאס סטיל Kasa Jata (לונדון 1871) מסיפור יושבי צילון, ועי' מאמר רב בריש שה"ש רבה ששתים נשים זונות שעמדו לפני שלמה המלך רוחות היו.

זה טמא וזה טמא, א"ל ר"א דמו טמא מבשרו, עמד מתתיה ונשקו לר"א על פיו, א"ל ר"ש ולמה נשקתו, א"ל לא נשקתיו אלא מפני עריבת שפתיו, באותה שעה נתן עיניו בו ונפל והיה מטורף למות, ונזכר השבועה שנשבע לאביו והתפלל ונתישבה דעתו עליו, באותה שעה תלה ר"ש עיניו לתורן של ספינה וראה שידה יושבת עליו, אמר לה מה טיבך כאן? אמרה לו באתי לעשות לך נס, מיד אמר ר"ש רבש"ע להגר המצרית זימנת לה חמשה מלאכים ולי שידה? אמרה לו, אמור לי ומה איכפת לך כיון שעושין לך נס, ומה אתה מבקש? אמר לה איזה נס את עושה לי? אמרה לו אילך ואיכנס בבטן בתו של מלך והיא צווחת ואומרת הביאו לי רשב"י ואתה בא ולוחש עליה באזנה ואני יוצא ממנה, אמר לה מה סימן יש לי כשאת יוצאת ממנה? אמרה לו באותה שעה ישתברו כל כלי זכוכית בביתו של מלך. אמר לה לכי ועשי ככל אשר אמרת. הלכה ונכנסה בה והיתה צווחת ואומרת הביאו לי רשב"י. שלחו אחריו לארץ ישראל, אמרה להם הרי הוא לפניכם בספינה, באו ומצאו אותו והוליכוהו לפני המלך, אמר לו אתה רשב"י, אמר לו הן, ואתה תרפא את בתי, אמר לו הן, ומה אתה עושה לה? אמר לו אני לוחש לה באזניה והיא תתרפא, ובאותה שעה ישתברו כל כלי זכוכית שבביתך, ויאמר לו לעשות כן. וילחש רשב"י על אזניה והיא נתרפאה ואז יצאה השידה ונשברו כל כלי זכוכית שבבית המלך. אמר לו המלך לרשב"י מה אתה רוצה שאתן לך, אמר לו איני מבקש שתתן לי דבר, אלא שתצוה לבטל האגרות שכתוב בהן שכל מי שיוליך האגרות לארץ ישראל לבטל הגזרות יהרג, מיד צוה המלך לבטל אגרות הראשונות וכתב אגרות האחרונות והלכו לארץ ישראל ובטלו הגזרות (10).

ט"ז) מעשה בבן סבר שהיה רודף לעשות צדקה כל ימיו, פעם אחת נודע לו שיש יתום במדינה אחת קרובה אליו שרוצה לישא אשה ולא היה בידו לא כסף ולא זהב במה להכניסה לחופה, מה עשה בן סבר נטל כל מה שמצא בביתו והלך ונתן לאותו יתום. ויהי בחזרתו לביתו פגע בנהר שהיה ארכו ארבע פרסאות והיה שם תנין שהיה מזיק לכל עובר ושב, כיון שהגיע בן סבר לאותו תנין עשה עצמו כמין גשר ועבר עליו בן סבר ולא הזיקו, כיון שעבר מן הנהר פגע באדם אחד שהיה מכוער ביותר, אמר לו אתה בן סבר? אמר לו הן, א"ל מאין באת, והוא הסיח לו כל מה שאירע לו, א"ל האיש ההוא פנקסך עמי שהגיע זמנך ליפטר מן העולם, באותה שעה נשתנו פניו לירקון ונשא עיניו כלפי מעלה ואמר רבש"ע מי שהתעסק בתורה ובגמילות חסדים ימות בשנים מועטות, זו תורה וזו שכרה? ונזרת עלי שאמות חוץ מדירתי כבהמה ולא יתעסקו בי אנשי ביתי. באותה שעה יצאה בת קול ואמרה לו, הרי לך זמן עד שתלך למות על מטתך. כיון שעבר ממלאך המות פגע בעיר אחת ובני אדם יוצאין משם, אמר להם בן סבר יש כאן חכם או מלומד אחד ואקבל פניו? אמרו לו יש כאן חכם גדול ושמו שפיפון בן ליש, הלך אצלו בן סבר, כיון שראה אותו שפיפון שמח בו והביאו אליו וראה שפניו מוריקות, אמר לו שפיפון מה לך בן סבר שמא לפת אתה צריך או כלום אתה צריך? אמר לו בן סבר לא לפת אני צריך ולא לכלום אני צריך, הרי כל טוב עמי, א"ל שפיפון אם כן למה פניך מוריקות? והוא סיפר לו כל מה שאירע לו בדרך, א"ל שפיפון חזק עצמך, מובטח אני שהקב"ה יציל אותך מן המיתה, כיון שעברו חמשה ימים בא ענן גדול והקיף את כל ביתו של שפיפון בן ליש, אמרו לו תלמידיו אין אתה רואה ענן גדול שמקיף את ביתך? אמר להם בואו וראו אם לכל העיר הוא מקיף או לבית זה הוא מקיף. באותה שעה בא מלאך המות לפני שפיפון ואמר לו תן לי פקדון שיש בידך, א"ל שפיפון איזה פקדון יש לך אצלי? א"ל חייך ובן סבר, א"ל שפיפון לך לך למלאכתך אין לך אצלי כלום. הלך מה"מ והשיב הדברים לפני השכינה ואמר לפניו רבש"ע! שפיפון אינו מניח אותי ליכנס לביתו שהשביעני בשמך הגדול, אמר לו הקב"ה לך אמור לו חייך שפיפו אין אני מבקש אלא חיי בן סבר, הלך לו מה"מ ואמר לו חייך שפיפון אין אני מבקש אלא חיי בן סבר, והשיב שפיפון כבראשונה. באותה שעה יצאה ב"ק ואמרה מה אעשה לשני הצדיקים אלו שאני גזר גזרה ואי אפשר לקיימה, שנאמר ותגזר אומר ויקם לך, וכתיב צדיק מושל יראת אלהים, ומי מושל בי שאני גוזר גזרה וצריך לבטלה?—צדיק, ובשבילו אני מבטלה, א"ל לכו והוסיפו שבעים שנה לכל אחד מהם על שנותם (11).

י"ז) מעשה באדם אחד שהיה הולך בדרך בסחורה, ראהו אכסנאי א"ל רבי ומורי אם רצונך אבוא עמך, א"ל בא עמי בשלום, הלך עמו. כשהיו הולכים בדרך פגעו באדם אחד שהיה סומא בשתי עיניו והיה יושב קרוב לעיר, מיד הוציא סלע אחד ונתן לו, אמר לאכסנאי שהיה הולך עמו תן לו גם אתה כמו שנתתי אני, אמר לו איני נותן לו כלום שאינו מכירו כמו שאתה מכיר אותו לפיכך נתת לו ויפה עשית, א"ל אם אתה אינך רוצה לתת לו הרשות בידך, הניחוהו לאותו סומא והם הלכו לדרכם. כשהיו הולכים בדרך פגעו במלאך המות, אמר להם להיכן אתם הולכים, אמרו לו לסחורה, והם לא ידעו שהוא מה"מ, מיד כאשר נגלה אליהם ואמר אני מלאך המות,

---

(10) עי' מעילה י"ז, ורש"י בנוסחא משונה. (11) עי' מעיל צדק סי' תל"ח ופלא יועץ ח"א כ"ט ע"ב.

פחדו ונפלו על פניהם. אמר מה״מ לראשון אתה נפדה ממות וקרא עליו המקרא הזה: והלך לפניך צדקך כבוד ה׳ יאספך, ואמר לו הואיל והקדמת צדקה ממומנך בדרכך תחיה עוד חמשים שנה. אח״כ אמר לאכסנאי כבר סופך בידי והגיע יום מיתתך, מיד ענה ואמר לו אני וחברי באנו יחד והוא חוזר לביתו ואני אמות בכאן? א״ל הן, זה קדם ועשה צדקה משלו. א״ל אם כן הניחה לי ואלך ואעשה צדקה, א״ל שוטה שבעולם, אדם פורש בים בספינה אם לא תיקן אותה בארץ מה עושה בפלגים ובתהומות כשבאים עליה גלי הים? כן מי שלא תיקן עצמו בחייו מה יעשה במיתתו, ועכשיו מה שעשית עשוי, מכאן ואילך אין לך כלום שהגיע זמנך למות, א״ל א״כ המתן לי עד שאלך לספר בשבחו של מקום על מה שעשה עמי, א״ל מאחר שאתה מבקש לספר בשבחו של מקום יוסיפו שנותיך, לקיים מה שנאמר והלך לפניך צדקך. חברו לא עשה צדקה אלא לסומא אחד ונתוספו לו כמה שנים, העושה צדקה בכל יום ובכל שעה אעכ״ו, לקיים מה שנאמר והלך לפניך צדקך.

י״ח) ארווש הפילוסוף צוה את בנו לפני מותו ויאמר לו: בני כמה אוהבים קנית בחייך? ענהו בנו כבר קניתי אוהבים עד מאה. אמר לו בני! כבר אמר הפילוסוף אל תאהב ואל תהלל האוהב טרם שתנסהו ותבחנהו, ותדע באמת כי אני שנולדתי לפניך לא קניתי בכל חיי כי אם חצי אוהב, ואתה איך קנית מאה? ועתה לך ובחנם אם תמצא בכלם אחד. אמר לו, אבי, ואיך תיעצני שאבחנם? אמר לו, בני, לך וקח עגל אחד ותמיתהו ותנתחהו לנתחים ושימם בשק והשק יהיה מגולל בדמו מבית ומבחוץ ולך אל אחד מאוהביך ואמור לו, אלופי ורעי, הנני מפיל תחנתי לפניך שתקבור בביתך זה האיש אשר הרגתי ואיש לא ידע מאומה והצילני מן הצרה הזאת. וילך בנו ויעשה כן, וילך אל אחד מאוהביו ויאמר לו ככל אשר צוהו אביו, ויענהו האוהב, אוהבי! לך ושא המת על כתפך וקברהו וסבול הצרה כאשר עשית הרעה כי בביתי לא תכנס. וילך לכל אחד ואחד מאוהביו, וכאשר ענהו הראשון כן ענהו השני וכן כלם. וישב אל אביו ויגד לו אשר מצא אותו מכל אוהביו, ויאמר לו אביו: הנה קרה לך כאשר אמר הפילוסוף, רבים האוהבים במספר ולעת הצורך הם מעטים. ועתה לך אל האיש אשר אמרתי לך שהוא חצי אוהבי ודע מה יענך דבר, וילך ויאמר לו כאשר אמר אל אוהביו, ויענהו האיש ויאמר לו, בא עמי אל ביתי בסתר שלא יראוך השכנים. ויוציא כל איש מעליו ואשתו וכל בני ביתו, ויחפור הקבר בביתו, ויהי כי ראה הנער, הבין הכל וידע את לבו ויוציא העגל מן השק ויראהו לו מנותח, ויודה לו על אמונתו הטובה ואהבתו הנכונה עם אביו, וילך ויספר לאביו אשר קרה לו עם חצי אוהבו, ויאמר לו אביו על זה האוהב אמר הפילוסוף: זה אוהב נאמן העוזר אותך בעת ישטמך הזמן, ויאמר אל אביו, ראית מעולם איש אשר קנה אוהב שלם? ויאמר לו לא ראיתי, אבל הוגד לי. ויאמר לו בנו ספר נא לי אולי אמצא אוהב כמוהו. אמר לו הגד הוגד לי כי היו שני סוחרים, האחד במצרים והאחד בבבל ויכירו איש את אחיו לשמע אזן, וישלחו איש אל אחיו כל משאלותם ע״י שליח, ויהי היום וילך הסוחר היושב בבבל בסחורה אל מצרים, ויהי בשמוע הסוחר היושב במצרים את שמע אוהבו ונאמנו וילך לקראתו ויחבקהו וינשקהו ויביאהו אל ביתו ויכבדהו ויעש לו משתה שמונה ימים, ויראהו את כל בית נכאתה ושרים ושרות וכל מיני זמר אשר היו לו בביתו. ויהי ביום השמיני ויחלה הסוחר הבבלי ויעצב הסוחר עד מאד על חלי אוהבו נאמנו ויביא כל חכמי מצרים והרופאים לרפאותו. ויהי כי ראוהו הרופאים וימששוהו בזרועו ובראשו ויביטו אל מימי רגליו ולא הכירו לו שום חולי בעולם, וידעו הרופאים כי באהבה אשר חלה. ויהי כאשר ידע הסוחר בעל הבית כי חלה אוהבו באהבה, ויבא לפניו וישאלהו אם היה לו אשה בביתו שאהב, ויען הסוחר החולה הראה לי כל בני ביתך והחשוקה בלבי אראך, ויראה לו הסוחר כל נערות ביתו והשרות אי זו מהן יבחר, אח״כ הראה לו כל בנותיו ולא בחר בכל אלה, ותהי לסוחר נערה בתולה בביתו יפה עד מאד אשר גידלה מקטנותה להיות לו לאשה ויראה לו, ויהי בראות הסוחר החולה אותה אמר בזאת הנערה חיי ומותי. ויהי כאשר שמע הסוחר בעל הבית דבריו ויתנה לו לאשה עם כל מוהר ומתן שהיה לו לתת לה במוהר הבתולות ותהי לו לאשה. אח״כ שב הסוחר אל ארצו לבבל עם אשתו בשלום. ויהי אחרי כן לימים רבים חזר גלגל הזמן על הסוחר המצרי ויאבד כל ממונו ויתרושש, ויאמר בלבו אלכה לי אל אוהבי הנאמן אשר כבדתיו בביתי ומלאתי חפצו ואתחנן לפניו שירחם עלי. וישם מגמת פניו ללכת אל בית אוהבו ערום ויחף וחסר כל טובה, ויבא לבבל בלילה, ויתבושש ללכת אל בית אוהבו אולי לא יכירהו ויגער בו ויוציאהו מביתו כשיראהו שהוא עני ורש, וישאר מחוץ לעיר בבית אחד, ויהי הוא שוכב במקומו ונותן את לבו אל כל הקורות אותו, והנה שני אנשים נצים בעיר ויהרוג אחד את חבירו, ויברח הרוצח מן העיר, אז יצאו מהעיר אנשים רבים וירדפו אחרי הרוצח ויבואו אל הבית לראות אם היה שם הרוצח וימצאו שם הסוחר לבדו, ויאמרו לו מי רצח לאיש? ויאמר אני, כי בחר מותו מחייו בעוני ובצער, ויתפשוהו ויניחוהו במשמר, ויהי בבקר ויביאוהו לפני השופטים וישפטוהו למות לתלותו על העץ. ויצאו אנשים רבים מן העיר לראות המשפט כנהוג, וביניהם היה הסוחר אוהבו אשר בא זה באהבתו לבבל, ויראה זה הסוחר

אותו ויכירהו ויאמר בלבו כי זה הוא אוהבו אשר היה במצרים, ויזכור את כל הטובות אשר עשה לו וידע כי לא יוכל לשלם לו גמולו, ויאמר לשופטים מדוע תעשו זה כי אין לו משפט מות ואנה תוליכוהו, כי לא זה הרגו כי אם אני הרגתיו. ויהי בשמעם הדבר הזה ויאסרוהו במקומו ויוליכוהו אל העץ. ויהי הרוצח בין העם ולא הכירוהו, ויבט אל כל אשר הם עושים, ויאמר בלבו אני הרגתי לזה וזה יענש שלא הרגו ויתלה על העץ ואני שהרגתיו אנצל מן המות, אין זה כי אם סבה מאת ה׳, אבל השי״ת ויתעלה הוא הצדיק ואין בדרכיו עול ולא ינקה הרשע, ויירא אני שמא יביאני ה׳ למיתה קשה מזאת, ולכן אודה על פשעי ואמות עתה ואתכפר ואציל את זה מן המות. ויבא הרוצח לפני השופטים ויקרא בקול גדול: אתם בעלי היושר והאמונה, לא תעשו עול במשפט ולא יהרג נקי במקום חייב, ובאמת תדעו כי לא זה ולא זה הרגו לנרצח, לא זה שאמר שהוא הרגו מפני שבחר במותו מחייו, וגם לא זה שאמר לכם להניחו ואמר שהוא הרגו מפני שהוא אוהב אותו ונפשו קשורה בנפשו. אכן אדונינו הניחו לזה ולא יהרג נקי, כי אני הרגתיו וטוב מותי בעוה״ז ולא אמות בעוה״ב. ויהי כשמעם דברי הרוצח ויניחו הסוחר ויאסרו את זה ויוליכוהו אל העץ ויתלוהו עליו, ואח״כ בא הסוחר הבבלי ויבא את הסוחר המצרי אל ביתו ויתן לו חליפות שמלות וילבישהו וישאלהו על הקורות אותו, ויספר לו כל קורותיו. ויכבדהו וישימהו לאב ולאדון לכל ביתו וכל אשר יש לו נתן בידו.

י״ט) מעשה שהיה בימי ר׳ יהודה החסיד: ויהי הגמון בעיר זלצבורג והיה רשע גדול, ויהי היום ויאמר ליועציו, הנה שמעתי כי בעיר רגנשבורג ישנו איש יהודי גדול ויודע דעת הרבה, אף שמו נכבד מאד בעיני היהודים והנוצרים גם יחד, ואני לא אוכל שאת כי כה יגדל איש יהודי, ע״כ אקום עתה ואלכה שם, ארהיב עוז בנפשי ואהרגנו בידי, לא אבקש מאיש לעשות זאת כי קדוש הוא בעיני כל האנשים, וכל אשר ישאלו אותו הוא פותר להם, וגם כי נביא הוא, לכן לא טוב הדבר אשר יהודי כזה חיה יחיה ועד כה יגדל. ואתם הנאהבים עושי דברי, החלצו והכונו לעת קראי אתכם וכלי נשקכם בידכם, לא יחסר דבר, כי לא אוכל להרע ליהודים רעה גדולה מזו, אשר אהרוג את נביאם, ולכם אראה לדעת כי כל חכמתו כאין נחשבה, ואלהיו לא יוכל להצילו מידי. לא ארכו הימים ויקם הרשע ויקח את עוזרי רעתו הרבים ויסע לרגנשבורג, וכאשר קרב לפני העיר חצה את מחנהו לשנים ויאמר, עתה אבא העירה ואלכה אל בית היהודי הזה אשר ברחוב היהודים והמתינו, ורק בשלשה אלך אני ועוד שנים עמי. ויאמרו לו יועציו, אדונינו הנשיא, אמנם חייבים אנחנו לשמוע בקולך לכל אשר תצונו, רק שמוע שמענו כי רב פלאים הוא האיש הזה, אולי לא תוכל לו ואז גם אותך גם אותנו ישחית, ע״כ הוי זהיר במעשיך למען תצלח. אולם לא שמע ההגמון לדבריהם ולא שעה להם, ויקח סכין ויסתירהו במנעלו, כי בו יזם לדקור את החסיד, ויאמר לאנשיו: אני ושנים מכם נלך אל היהודי ואתם אם תשמעו קול ענות, מהר תמהרו לשבת על סוסיכם למען נוכל להמלט משם ולהנצל מיד חזקה. ואולם עוד יעוץ ההגמון את מזימתו כבר ידע החסיד את הדבר ויאמר לבחוריו: איך יזיד הרשע לבוא ובלבבו ידמה כי ימצא ידו לקחת את נפשי. בהיות ההגמון בדרך ובבואו העירה אמר החסיד שנית לבחוריו, עתה יבא הרשע לביהמ״ד והיה כי ישאלכם איזה הוא הרבי, אז תראו לו למען אשר לא יקרה אתכם כל רע, ואתם תראו את אשר אעשה לו... החסיד טרם כלה את דבריו וההגמון בא לביהמ״ד וישאל, מי בכם הרבי? ויראוהו הבחורים על החסיד. וכראות החסיד את הרשע עשהו חסר כח בלי יכולת לעשות לו מאומה, וישאל ההגמון את החסיד לשלום, והוא השיב לו תודה. אז החל ההגמון לדבר עם החסיד דברים אחרים ויאמר לו, רבי נכבד! רב מאד שמעתי עליך ועל נפלאות מעשיך, כי אין כמוך בכל הארץ, ואני לכן עתה באתי אליך הנה לבקשך, כי תואיל להראות לי מקצת מעשיך הנפלאים, למען אהללך גם אני בתוך שרים ורוזנים. ויען החסיד כן אעשה אדוני. בכל חפצי, רק אל יהיו מעשי נפלאותי רעים בעיניך. הן רק יהודי דל אני ודעתי הלא מצער היא, ובכ״ז אראך נפלאותי למען תוכל לספר ממני גם אתה, ויקח החסיד את ההגמון ואת יועציו השנים ויביאם בחדר ויאמר להגמון: פה אראך נפלאותי, ועתה הבא ראשך בחלון והבט החוצה וראית נפלאות, ויעש הרשע כן, ויהי אך הכניס את ראשו בחלון, ויעש החסיד בשמות והחלון החל להתארך לארכו ולהתקצר לרחבו, עד כי לא יכול הרשע להשיב את ראשו. וכמעט אשר נחנק, ושני יועציו אשר באו עמו עמדו מחרישים ולא יכלו לזוז ממקומם, ויראו את אדוניהם ברעתו מאין מושיע לו, ויאמר החסיד הוי רשעים מות תמותו כלכם, אתה הכי בישוף אתה ע״כ תנשא את נפשך להרגני? אך לא, כי טעית מאד, ה׳ אלהים הראני את לבך הרע ואת רשעת זממותיך, ואני ידעתי כי הכינות לך סכין במנעלך לדקרני בו, אבל אותי חלץ אלהים ואותך הביא תחתי, ואיפוא מה אעשה לך כי מות תמות. יבואו עתה מאתים אנשים אשר הבאת עמך אם יצילוך מידי, אמנם לא יוכלו להצילך איש בליעל, כי מה עשיתי לך רעה בכל ימי כי באת מזלצבורג לרגנשבורג למען הכות אותי נפש, ינקם אלהים היום את נקמתי ממך. ויאמר הרשע בלב חרד: אהה רבי הגדול! אנא חנני אך הפעם כי חטאתי לך ואני מיחל לחסדך, אנא אל תתנני למות מות נבל, ואם ישיעני

אלהים היום ושבתי לעירי ולארצי, אז נדרתי נדר להשיב את היהודים אשר גרשתים וגם טובות רבות אגמול להם כל ימי חיי, וכן לשאר היהודים אעשה חסד כאשר תמצא ידי, כל זאת תראה ותדע, רק תנני לשוב בשלום למקומי. וכאשר הרבה להתחנן כן אמר לו החסיד: הבה, תקע לי ידך והשבע באמתך כי תקים את נדרך ולא תרע עוד ליהודים כאשר נדרת, ועשיתי אף אני עמך חסד. הלא תדע כי מאתים אנשים לא יכלו להצילך ואני אוציאך מחרמי לשלחך לנפשך בעבור אמונתי בדבריך, יען כי בישוף תקיף אתה, ולך יאתה לשמור מוצא שפתיך מחללו ואשר דברת דבר אותו תקים. ואתה עוד תזהר בזה יותר מאיש אחר כי בן גדולים הנך, ואך אם תחלל את דבריך, ואם תתעמר עוד ביהודים כאשר התעמרת בם עד כה, ידוע תדע כי לא תנקה וגם בביתך לא תשב לבטח מפני נקמתי, כי תמצא ידי לך בכל אשר תהיה כאשר מצאה לך פה בביתי. וישבע לו ההגמון באמונתו אשר בעיניו יראה החסיד את כל הטובה אשר יעשה ליהודים מהיום ההוא והלאה. ובכן הניח לו החסיד ללכת ממנו, ובשובו אל אנשיו המחכים עליו שאלוהו, האמנם יכולת וגם המת את היהודי? ענה הוא ויספר להם את כל קורותיו בביתו, ויתמהו כלם וישתוממו על גדולות החסיד ונפלאות מעשיו. ויקם ההגמון ואנשיו וירכבו על סוסיהם וישובו לדרכם, וכשוב ההגמון לביתו שלח ויקרא ליהודים העניים אשר גרשם ויושיבם עוד הפעם במושבותם כאשר לפנים, ולא יסף עוד להציקם, וגם היטיב עמם ויהי שלום בינו ובינם, ואחרי ימים סר מאמונתו ויתגייר ויהי תמים עם דת ישראל ויקראו לו „צדיק“ (12).

כ׳) ויהי בשנת חמשת אלפים ומאה וחמשים ושלש לבריאת עולם (1393), ויהי בשנת אלף ושלש מאות וחמש ועשרים לחרבן בית המקדש שיבנה במהרה בימינו בחדש כסלו בהיותנו בקורפו, הגיעו אלינו כתבים ששלח ר׳ חסדאי קרשקש מטונים לאמר: דעו לכם כי הענין הוא אמת (אדות האיש משה שאמר שהיא משיח) והקהל הקדש קהל בורגיש שהיא בספרד כתבו כתבים כי הוא אמת, כי העידו עליו כי ממשה ועד משה לא קם כמשה, ובא אליו אליהו הנביא ז״ל ומשח אותו בשמן המשחה ואמר לו תבשר לישראל כי בניסן יהיו לכם אותות ומופתים גדולים, ומלך ספרד שלח אחריו השר שלו, ואמר שיתן לו אות, אמר לו שילך לביתו וימצא בנו מת, הלך לביתו ומצא בנו מת כמו שאמר לו הנביא, חזר ואמר לו המות והחיים מהשמים, אמר לו שיחזור עוד לביתו וימצא בנו האחר מת וכן היה, א״ל שיחזור עוד לביתו וימצא שמתה אשתו וכן היה, חזר אליו עוד אמר לו כשילך לביתו ימות גם בעצמו וכן היה. והמלך היה מדבר עם הנביא והנה כסהו הענן והיו שומעין המלך שהיה מדבר עמו תוך הענן ועשה אותות ומופתים גדולים בעיניהם, והעידו עליו כי ממשה עד משה לא קם כמשה. אח״כ א״ל המלך אם הוא אמת כי אתה נביא אני רוצה לשרוף אותך באש, וכן עשה. מיד צוה ועשו כבשן אש והסיקוהו ג׳ ימים וג׳ לילות והשליכוהו בתוך כבשן האש ויצא ממנו שמח וטוב לב. באותה שעה ראו כלם ויאמינו בה׳ ובמשה עבדו ונביאו, והוא היה בן חמש ועשרים שנה, ומתחלה לא היה יודע לשון הקדש בצחות, ועתה שלמדו אליהו הנביא ז״ל יודע לדבר לשון הקדש, והוא ענו ושפל רוח צדיק וישר שלם במדותיו חכם ועשיר גבור וחסיד בכל מעשיו נקי כפים ובר לבב בן טובים זרע אנשים ראוי והגון לשכון עליו רוח ה׳. עד כאן העתקנו מן הכתב שבא אלינו מטונים. ופתאום יבוא אל היכלו האדון ככתוב אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד. עוד שמענו כי אמר הנביא שיראה אות ומופת בירושלם מאת השי״ת. עוד שמענו כי בת קול יוצאה מבית המקדש ואומרת צאו מביתי ויבואו בני, ונפל פחד גדול על הישמעאלים, ומתוכם קם אחד וירד בבור שהיה שם ואמר שראה שלשה זקנים מעוטפים לבנים ונפל על פניו, והם אמרו עמוד עצמך ויעמוד, וישאל מי ומי אתם? ענו ואמרו מבני ישראל אנחנו ועתה לך ואמרת לישמעאלים שיניחו המקום כי הגיע קצם חמנם, והשיב להם ואם לא יאמינו לי מה אומר אליהם? אמרו לו אמור להם כי אברהם העברי ומשה בן עמרם ואליהו הנביא אמרו לך כך, ויעל הישמעאלי מן הבור ההוא ויספר הדברים האלה לחבירו, ונפל פחד גדול עליהם ואומרין כי ננעלו דלתות בית המקדש ועדיין לא נפתחו. עוד שמענו כי אמר משה הנביא... אליהו הנביא ז״ל שביום ראש חדש ניסן ידעו ישראל מתי יבוא, וישישו וישמחו בולם שמחת עולם. עוד שמענו כי ערל אחד אמר למלך צרפת דע כי היהודים כבר קבלו כל הצרות שבאו עליהם ומעתה לא יבוא עליהם רעה, ועוד כי מיום ראשון של... הבא בשבת תרום מעלתם וישובו אל מקומם, והמלך שם אותו בבית הסוהר עד אותו הזמן, והשם יקיים דבריו ודברי כל מליץ טוב על ישראל בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן. ועוד שמענו כי החכמים שהיו בעיר שהנביא שם אמרו כי רוצים לדון אותו והיו אומרים לו כי בן מות הוא, עד שהביאו אותו בבית ואמרו לו תן לנו מופת ואם אין דע כי מות תמות, אמר להם אם לא יתנו לי מן השמים מה אתן לכם. אז רצו לפסוק עליו מיתה ואביו ואמו היו בוכים מחוץ, ענה הנביא ואמר לדיינים תנו לי זמן ואשיב לכם ותהיו דנין אותו בביהכ״נ, הלך ונכנס בהיכל והתפלל, והיו הדיינים

---

(12) זה הספור נעתק ממעשיות בלשון יהודית אשכנזית ע״י א׳ קאפלאן בשביל דר׳ יעלינעק.

מחוץ ושומעין קול המלאך שהיה מדבר עמו ולא היו מבינים דברי המלאך לבד קול הומיה. אז יצא אליהם וראו והנה קרן עור פניו ונשא שתי ידיו וכסה פניו, ובידו הימנית כתוב שם המפורש ובידו השמאלית כמראה הקשת בתוך הענן, ועל ראשו אופן כמראה הקשת, מיד נפלו הדיינים על פניהם ואמרו ה׳ הוא האלהים ה׳ הוא האלהים. אח״כ אמרו אין זה אות, אלא תן אות אחר, מיד יצאה פס ידא מן השמים וכתבה במשקוף ההיכל: ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה, והיו אותיות מזה הפסוק מבהיקות ומאירות ככוכבים על זה הענין מאד, עד שנשאו ונתנו בדבר וצירפו האותיות המבהיקות ועלו נוטריקון שלהם שנבר״ש והוא שם העיר שהנביא שם, אז הניחו אותו לשלום (18).

כ״א) מעשה באדם אחד שהיה לו עושר גדול ואוצרות זהב וכסף בידו ואבנים טובות, והיה האיש ההוא קמצן גדול שאין כמוהו בכל העולם, ואף ביום ב׳ וביום ה׳ לא הלך לביהכ״נ שהיה מתירא ליתן פרוטה לכיס של צדקה, רק חדא מצוה היה לו והיא שעמדה לו להצילו מיום הדין דינא רבא וגם אח״כ נעשה ותרן גדול. כי האיש ההוא היה מוהל, ואם נזדמנה לו מצות מילה למול תינוק אחד אף שהיה מביתו כמה פרסאות היה הולך לשם לקיים מצות מילה ולא היה נוטל שום שכר הן מעני והן מעשיר. ויהי היום בא אליו משחית אחד בדמות איש ויאמר אליו אשתי ילדה לי בן זכר והברית מילה יהיה ביום פלוני, ע״כ אני מבקש מאתך שתבא אל הברית למול את בני, ותיכף הלך המוהל לביתו ולקח עמו הסכין שימול בו התינוק, וישב על העגלה לילך עם האיש המבקש מאתו למול את בנו, כי הוא סבר שזהו איש אנושי ולא ידע שהיה אחד מן החיצונים, והלכו שניהם יחד בעגלה, וכשהגיעו אל היער היה המזיק מוליך אותו בארץ אשר לא עבר בה איש, בהרים וגבעות ומדבר, שני ימים רצופים. ויהי ביום השלישי היה מוליך אותו לביתו, והיה שם כמו כפר קטן ערך עשרים בתים, אבל הבתים יפים היו מאד, וכשבא לביתו ראה המוהל שהאיש בעל הבית הוא עשיר גדול וכל טוב היה בביתו בשר ודגים גדולים, ולקח בעל הבית הסוס שלו ונתן ליד עבדו ליתן לו מספוא כדרך כל הארץ ולא הרגיש המוהל שזהו בעל הברית היה שד ומזיק, ויהי כאשר פנה בעל הבית לעסקיו הלך המוהל לחדר אשר היולדת שם, ויהי כראות היולדת את המוהל שמחה שמחה גדולה ותקרא לו לשלום ומדברת אליו, בוא אלי אדוני ואני מגלה אותך סוד גדול, ואמרה דע שבעלי הוא שד ומשחית ואני באה מזרע אנשים, כשהייתי קטנה לקחו אותי השדים ואני כאשר אבדתי אבדתי, באשר שכל מעשיהם הבל וריק ומעשה תעתועים, והנה אני מזהיר אותך למול את בני הנולד לי ועוד אני מזהיר אותך להציל את נפשך, שתהיה נזהר לבלתי לאכול שום מאכל ולשתות שום משקה ולא ליקח שום מתנה לא מבעלי ולא משום אחד מהם. ויהי כאשר שמע המוהל הדבר הזה חרד לבו ונתירא מאד, ויהי לעת ערב באו הרבה אנשים ונשים מכפרים בסוסים ובעגלות כדמיון אנשים, והיו כלם מזיקים ומשחיתים, והגיע זמן הסעודה והפצירו באיש המוהל ליטול את ידיו ולישב עמהם לסעודת מצוה, וימאן המוהל לאכול ולשתות כי אמר עיף אנכי מן הדרך, ולא אכל ולא שתה בלילה ההוא, ויהי ממחרת וילכו לבית הכנסת ויתפללו שמה והוכרח המוהל להתפלל ולשיר בקול „וכרת עמו הברית“ כדרך המוהלים, ואחר התפלה היו מביאים את התינוק וימל את התינוק כמנהג כל בית ישראל, ואח״כ היה הסנדק מבקש לכל הקהל לבוא אצלו לשתות יין שרף ולאכול מיני מתיקה כמנהג המדינה, והוכרח המוהל לילך אל הסנדק אך לא אכל ולא שתה שמה באמרו שיש לו תענית חלום, ואחר חצי היום אמר בעל הבית באשר המוהל הטריח את עצמו לילך יותר מי״ב פרסאות למצות מילה לכן בשבילו תהיה הסעודה בלילה אחר תעניתו, וכל כוונת בעה״ב היתה שיהנה המוהל מפתו ומפרנסתו ואז יהיה לו שליטה עליו, ולא ידע מאומה שאשתו גלתה שהוא היה שד ומשחית. ויהי לעת ערב היתה סעודת ברית מילה ואעפ״כ לא אכל ולא שתה המוהל אתם ואמר שראשו ואיבריו כבדים עליו והמה אכלו ושתו כל מעדני עולם. ויהי כטוב לבם ביין אמר בעה״ב להמוהל קום ולך עמי לחדר אחד, אז נתירא המוהל ואמר בדעתו שהגיע זמן קצו למות, והלך עמו לחדר אחד והראה לו בעה״ב כלים שונים מכלי כסף, ואח״כ היה מוליך אותו לחדר שני והראה לו כלי זהב ואמר לו טול כלי אחד לזכרון, אמר לו המוהל יש לי כלים של זהב ושל כסף ויש לי כל טוב שבעולם אבנים טובות ומרגליות וטבעות ואצעדות וענקים. אמר לו בעה״ב טול אחת מן הטבעות או כלי חפץ שיקר הוא בעיניך, ואת כלם לא רצה המוהל ליקח והשיב שיש לו ג״כ כמוהם לרוב, אח״כ היה מוליך אותו לחדר אחד שהיו מפתחות הרבה סביב החדר והיו תלוין המפתחות במסמרות הרבה מאד, ויתמה האיש המוהל על הדבר הזה וראה בעיניו כמדומה לו שיש קישור מפתחות ביחד כמו שיש לו בביתו לכל החדרים ולכל הארגזים שלו, וישאל הבעה״ב את המוהל ואמר לו אדוני הראיתיך כל כך כסף וזהב וכ״כ אוצרות אבנים טובות ולא היית מתמיה עליהם ועל אוצר זה אתה מתמיה

(18) הסיפור הזה אודות המשיח נמצא בכ״י שהדפיס יעלינעק בביהמ״ד, ונראה שהוא משיח השקר גישגרוש אשר העריצו חסדאי קרשקש כמו שמספר המומר יהושע לורקי באחד מחבוריו, ואפשר שהיה ר׳ משה בוטריל שהראה את עצמו בתור נביא ובעל מופת, עי׳ מאנאטסשריפט שנה כ״ח צד 80.

שהוא רק ברזל, שהמפתחות היו כולן של ברזל. והשיב לו המוהל אני מתמיה על קישור זה של מפתחות שהן דומות כלן למפתחות של בתים ואוצרות וחדרים שלי, כאשר יש לי בבית היו תולין פה במסמר זה, ויאמר אליו בעה"ב באשר שגמלת חסד עמדי והלכת עמי י"ב פרסאות למול את בני וראיתי שה' הוא אתך שלא אכלת ולא שתית ולא לקחת מאומה מרשותי לכן אני מגלה לך שאני הוא ראש להשדים שהם ממונים על קצת אנשים שהמה בטבעם קמצנים, ומסורים בידינו כל המפתחות שלהן כדי שלא יהא בהם כח ורשות לעשות בהן איזה צדקה וגמילות חסד, ואף לעצמם אין רשות להם להתענג לקנות איזה מאכל טוב או מיני מגדים, ובאשר שאתה גמלתני חסד גדול קח הקישור של המפתחות הללו ואל תירא, חי ה' שלא יארע לך שום רעה. ויקח המוהל הקישור של המפתחות והלך בשמחה לביתו, ובבואו לביתו נהפך לבבו ונעשה לאיש אחר, ותיכף בנה בנין של אבנים בית הכנסת גדול ומפואר מאד, ועשה צדקה ופרנס את העניים, והיה מלביש את הערומים, והפליא לעשות עד יום מותו ונפטר בשם טוב (14).

כ"ב) מעשה שהיה איש זקן עשיר גדול והיה לו רק בן יחיד בחור יפה עינים וחכם מאד, ויהי היום ויקרבו ימי הזקן למות ויקרא לבנו הבחור ויצו אותו קודם מותו, ויאמר לו: בני אני מנחיל לך ממון רב אוצרות גדולים שיהיה לך כל טוב כל ימי חייך ואני מצוה לך שתשמור את עצמך מן הצבועים ומן האנשים שהמה עוסקים בחסידות הרבה חוץ לטבע הבריות, כי כך מראים את עצמם שהם חסידים אבל שבע תועבות הן בלבם, והזהר מן וצדקתך, ואז יהיה לך ולזרעך כל טוב כל הימים. וימת האיש הזקן, ואח"כ נשא הבחור בתולה יתומה עניה ויפת תואר מאד שישרה בעיניו, ואחר הנשואין שמח באשתו, והיא היתה צנועה וחסידה בעיני בעלה. וכאשר עברו ארבע או חמש שנים אמר הבעל לאשתו בואי עמי ונטייל ברחובות ובשוקים לראות בטוב הארץ, ותאמר לו אשתו לא אלך פן אשא עיני אל אנשים אחרים או אנשים אחרים יתנו עיניהם בי ואני מכשלת אותם. אז אמר בעלה בלבו, אף את נראית בצדקת הרבה חכר את מצות אביו ושתק והלך בעצמו לשוק יחידי. מה עשה האיש הנ"ל, כמו חצי שנה אחר זה המעשה הלך וצוה לעשות לכל החדרים שבביתו שני מפתחות ונתן מפתח אחד לכל חדר וחדר לאשתו ומפתח אחד לקח לעצמו, ולא הגיד לאשתו שיש לו עוד מפתח. ויהי היום ויאמר הבעל לאשתו שהוא צריך לילך למרחקים לקנות סחורות, ויאמר לה להכין לו צדה לדרך, וכן עשתה אשתו, כי היתה סבורה שבעלה יסע ממנה כדרך כל הארץ, וליום מחרת נסע הבעל ממנה והיא סברה שהלך בעלה למרחקים, אבל הבעל עשה בערמה, וכשהיה חצי פרסה מחוץ לעיר צוה לעגלון לשוב ולילך לעיר, ולא שב לביתו כ"א לבית האושפיז אשר אורחים שמה. וכאשר הגיע יחשך בלילה הלך האיש לביתו ופתח פתח ראשון בביתו ואח"כ הלך מחדר אל חדר עד שבא לחדר אשתו שהיתה ישנה שם וערל אחד היה שוכב עמה במטה, וכשראתה האשה שבעלה היא בחדר אמרה להערל שיקח חרב וידקור את בעלה, והוא היה מתירא והלך לו מחוץ לבית, ומרוב הצער שלו הלך ושכב בשוק ויישן שם, ובאותו לילה נגנב מהמלך של אותה העיר אוצר אחד ולקח הגנב אתו כל האבנים טובות של המלך, והיתה צעקה גדולה בארמון המלך, וצוה המלך לחפש בכל הדרכים ובבתים חיפוש אחר חיפוש, והלכו עבדי המלך בכל העיר ההיא ומצאו להאיש שוכב וישן על הרחוב ואמרו בלבם שהוא הגנב ותפשו אותו ונגמר דינו למיתה אחר הענוים הקשים שנפסקו לו, ואח"כ כשהיו מוליכין אותו לתלותו על העץ הלך כומר אחד עמו כסדר האומות, ואותו הכומר היה חשוב גדול אצל המלך, והיה הכומר מדבר על לבו שימיר דתו. ואח"כ היו מוליכין אותו ברחוב אחז והיה שם אשפה והיו תולעים יוצאין מהאשפה על הארץ ואמר הכומר להתליון שיסבב את האיש סביב לתולעים שלא ימית את התולעים מאחר שהתורה הזהירה ורחמיו על כל מעשיו, אמר האיש בלבו אף הכומר הוא מן הצבועים של וצדקתך. אמר האיש לעבדי המלך שהוא והכומר היו עושין הגנבה בחצר המלך, ומיד תפשו השומרים גם לאותו הכומר, וצוה המלך לחפש בחדר הכומר הגדול ומצאו שם כל הגנבה. אח"כ שאל המלך את האיש מה שייכות היתה לו אצל הכומר, התחיל האיש לספר להמלך מצואת אביו ומה שאירע לו עם אשתו הזונה ומה שאירע לו עם הכומר, ולכן היה נוקם ונוטר להכומר שהיה רוצה להיות צדיק הרבה, וצוה המלך תיכף לתפוס את אשתו הזונה ומצא שכדבריו כן הוא, וצוה המלך להושיב את האיש בביתו כבראשונה וצוה להסיר את ראש האשה וראש הזנאי, ואת הכומר צוה לתלותו על העץ.

מעשיות

[ממכ"ע Revue des Etudes Juives חלק ל"ג 50]

1) מעשה באדם אחד שהיה עני מאד והיו לו בנים ובנות הרבה ולא היה לו שום דבר בעולם לפרנסם, והוא היה תמיד יושב ולומד בבית המדרש ומימיו לא הלך חוץ לעירו, יום אחד באה אשתו לפניו

---

(14) מקור הישר פכ"ה, ובספרו של משה אדרעי מעשה נסים שכתב בלשון ספרדית ונעתק ללשונות אשכנזית ואנגלית, וע"י ה' קלעטקי בספרו מיטאלאגיע דער פעען אונד עלפען ח"ג צד 50, ברלין 1845.

זאמרה לו אדוני עד מתי יהיה זה לנו למוקש כי אין אתה רוצה לילך אנה ואנה לבקש שום אוהב קרוב או רחוק לסייע אותנו ולא נמות אנחנו ובנינו ובנותינו ברעב, אמר לה מה אעשה כי מימי לא הלכתי חוץ לשער מזאת העיר ולא ידעתי שום דרך ושום עיר אחרת, ומוטב לי למות כאן מלמות בשדות, אמרה לו כשתהיה חוץ לשער זה תשאל לבני אדם שיפגעו בך ויורו לך הדרך לעיר פלונית. ויהי כאשר דברה אליו יום ויום ויקח מקלו בידו ויצו לה ולבניו ולבנותיו ויברכם ויבך בכי גדול מאד, וגם הם בכו בכיה גדולה ומרה על אביהם כי לא נסה באלה, ויצא חוץ לשער העיר וילך לדרכו, ויפגע בן אדם אחד שחור מאד ומכוער ביותר ויאמר לו ברוך בואך אדוני, א״ל לאן אתה הולך אדוני? א״ל החסיד לעיר פלוני, א״ל בא עמי ואודיע לך הדרך, הלך עמו והביאו לחורבה אחת, עברו אותה חורבה ונכנסו לעיר גדולה אחת ושמע מכל צד ומכל פינה שהיו לומדין תורה. כששמע החסיד כך שמח שמחה גדולה, ונכנס בבית אחד ונתנו לו שלום והביאו לפניו לאכול ולשתות מכל טוב ומכל מעדני עולם, וכבדו אותו מאד ועכבוהו עד מוצאי שבת, וכשבאו לביהכ״נ ועמד החזן להתפלל התפללו כולם וכשהגיע זמן לומר ויהי נועם עמד הוא ואמר ויהי נועם והם ברחו כולם, והוא הביט סביביו ולא ראה שום אדם בעולם. תמה האיש מאד ממה שראה, כי באותה שעה היו כולם שם וכמעט רגע אבדו כולם ולא ידע היכן הלכו, ישב שם מר וזעף והבין שהיו כלם שדים. לאחר שלש שעות באו כולם אליו בביהכ״נ ואמרו לו מה זאת עשית לנו, ומפני מה גמלת לנו רעה תחת טובה וטרדת אותנו יותר מארבע מאות אלפים פרסאות, והוא אמר להם אל נא יחר בעיניכם כי לא הייתי יודע עניניכם ומחלו לי מה שאמרתי, אמרו לו יהי מחול לך על מנת שלא תעשה עוד כדבר הזה. אמר להם בבקשה מכם הוציאוני והוליכוני אל מקומי ואראה בניי ואשתי כי לא טוב להיות עמכם, אמרו לו לא כי עמנו תהיה ואתנו תלין ואשה תארס ויהיו לך בנים ובנות במקום הזה, וניתן לך עושר ונכסים הרבה לרוב, ויהיה לך הנה כל תאות לבך, אמר להם הניחוני כי יש לי אשה ובנים, אמרו לו ומה בכך, עמדו ונתנו לו אשה בעל כרחו, ויקדש אותה ויבא אליה והוליד ממנה בנים ובנות, פעם אחת כשהיו שוכבים יחד אמר לאשתו השידה בבקשה ממך תוליכני ואראה אשתי האחרת ובניי, אמרה לו אם תרצה לישבע לי שתבא מיד הנה ושלא תאחר שם כי אם לילה אחת בלבד, ואתן לך ממון הרבה לישא אל אשתך ולבניך כדי לפרנסם בריוח ואמסור לך סוס אחד שיוליך אותך אליהם בחצי יום ואל תכזב ממני, אמר לה כן לו יהי כדברך, אעשה כל מה שתרצי ובלבד שתוליכני שם, נשבע לה והביאה לו סוס אחד ורכב עליו והוא נש״ז אותו אל פתח ביתו וכולו טעון מכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, כיון שראו אותו אשתו ובניו בכו ונפלו על צוארו ויחבקוהו וינשקוהו ויאמרו לו ברוך בואך אבינו מאין באת ולאיזה מקום היית? ולא רצה לספר להם כלום מקורותיו אלא נתן להם [מה שהביא עמו מהממון, והיה עמם הלילה ושכב עם אשתו וכל אותו הלילה היה בוכה ומצטער ולא ראה שינה בעיניו, ותשאלהו אשתו ואמרה לו אדוני מה לך כי תבכה ומפני מה לך כל הצער הגדול הזה, היש אדם כמוך שזמן ארוך לא ראית את אשתך ואת בניך מצטער כל כך [בבואך לראותם] כאשר אתה עושה, והוא לא ענה לה מאומה, עד שאמרה אחנק עצמי אם לא תאמר לי מה סבה יש לך. מה עשתה לקחה אזורה וקשרה סביב גרונה ורצתה לחנק עצמה, והוא רץ להצילה ואמר לה בואי שכבי ואספר לך כל מה שמצאני, הלכה ושכבה והוא סיפר לה הכל. אמרה לו לכה נא איעצך עצה טובה ויהי אלהים עמך לך לבית מדרשך ולמוד תורה תמיד ועסוק בה יומם ולילה וה׳ ישמרך מכל רע ולא תאונה אליך רעה, אמר לה טוב הדבר אשר דברת. למחר הלך לבית המדרש ולמד שם תמיד יומם ולילה, וכיון שראתה השידה שלא בא, שלחה אחריו שד אחד בדמות אדם יפה מאד וא״ל בוא עמי הנה כי אני רוצה לדבר אליך דבר סתר, א״ל לא אבטל תורתי בשביל לדבר עמך, אלא דבר מה שתרצה, כיון שראה השד שלא רצה לקום ולבטל אפילו שעה אחת מתלמודו הלך לו ולא אמר לו כלום וסיפר לשידה הכל, והלכה היא עצמה ובאה לפני ראש ישיבה בדמות אשה יפה ואמרה לו, אדוני שמעני, האיש הזה אני קורא לפניך לירד לדין עמי, אמר לה האיש אין לך שום תביעה בעולם עלי, אמרה לו הריני אשתך ואתה קדשתני והכנסתני לחופה והיו לי בנים ובנות ממך, וכשבאת הנה נשבעת לי לחזור אלי מהיום ולמחר, ונתתי לך כסף וזהב הרבה לרוב, ואתה עברת על שבועתך ושואלת אני ממך שאר כסות ועונה כדין ישראלית. אמר לה אין את ישראלית כי אם שידה ויגער ה׳ בך, סורי ממני כי אין לך משפט להיות עמנו, כיון ששמעה כי לא היתה יכולה לו לא בדין ולא בדברים, אמרה לו דבר אחד יש לי לשאול ממך אם תרצה לעשותו תפטר ממני ולא אשאל ממך לעולם שום דבר, אמר לה שאלי ואתן לך, אמרה לו נשוק אותי ותפטר ממני לעולם, הלך ונשקה והיא הוציאה נשמתו ומת והיא הלכה לה. ונצטער ראש הישיבה מאד ויבכו אותו אשתו ובניו וינחמו ממנו שהיה להם עושר גדול ונכסים.

---

2) מעשה באדם שהיה לו בן והיה אוהב אותו ביותר ונתגדל עמו, פעם אחת בא אל אביו ואמר לו שמעני הרי כמה שנים נתגדלתי עמך ולא למדתי לא

חכמה ולא בינה ולא שום סחורה לעשות ואתה זקן ובא בימים ולמחר כשיעשה השם רצונו ממך לא ארע בין ימיני לשמאלי, ואם אפול מנכסי שתניח לי לא ארע להרויח. א"ל אביו מה לך לילך ולעזוב אותנו כי אנחנו זקנים ובאים בימים ועשירים מאד ואין לנו על מי לסמוך אלא עליך, וטוב לך להיות עמנו ולהתלונן בצלנו. ויאמר לאביו בשום ענין לא אניח מלילך. א"ל אביו אם כן טול עמך מאה זהובים ולך לך לאיזה מקום שתרצה וקנה ומכור ואל תשתתף עם שום אדם בסחורתך. נטל מאה זהובים והלך לו אל מדינת הים וקנה שם ומכר והרויח הרבה עד שנעשה עשיר גדול, הלך לו לארץ מרחקים עד שבא ושמע שהיתה עיר אחת גדולה מלאה סוחרים והלך שם, כיון שבא חוץ לעיר מצא בשדה אדם אחד שהיה חורש את האדמה ונתן לו שלום והשיב לו שלום, א"ל הסוחר בחסדך אמור לי אם יש בעיר הזאת שום אדם נאמן שיכול אדם לבטוח בו ולמסור לו פקדון, א"ל האיש אם היו לך אלף ככרי זהב היית יכול לפקוד אצל פלוני הפקיד מן העיר כי הוא נאמן מאד, הלך לו הסוחר ובא בתוך העיר ושאל על ביתו של פלוני הפקיד, והורוהו לו ובא אל ביתו ומצאו שם וישאל לו לשלום, ויאמר לו הסוחר שמעתי עליך כי אתה נאמן מאד ויש לי פקדון גדול להפקיד אצלך, בחסדך שמור אותו לי עד שנה תמימה, ובסוף השנה אבא אליך וברכתיך ואקח אותו מידך, ואמר לו הפקיד בא ברוך ה' בחדר שלי ושים שם בתוך תיבה אחת מה שתרצה, הלך עמו וישם בתוך התיבה עשרת אלפים זהובים צרורים בשק אחד ונעל התיבה ומסר המפתח לסוחר, והלך לו למקומות אחרים לסחור סחורתו כי הארץ רחבת ידים מאד, מכר וקנה עד שקבץ ממון הרבה כל אותה השנה, ולסוף שנה בא לאותה עיר שהפקיד שם ממונו ומצא חוץ לעיר אדם אחד. א"ל הסוחר מאין אתה? א"ל מן העיר הזאת. א"ל הידעת את פלוני וכי מכיר אתה בו? א"ל כן, הייתי מכיר בו והוא הלך לבית עולמו, כיון ששמע הסוחר כך נפל מלא קומתו ארצה ויקרע את בגדיו, והיה בצער גדול. א"ל האיש, מפני מה ציערת כל כך? ולא ענה לו כלום. א"ל אמור לי אם הפקדת שום דבר בידו או אם הוא קרובך, ספר לי כל עניניך ואתייעץ אותך בטוב. כיון ששמע כך ספר לו הכל וכי זה היום נשלם השנה שהפקיד בידו. א"ל האיש אל תצטער יותר ולך ושמע בקולי, ויהי השם עמך. יודע לך, כי-דרך אנשי העיר הזאת אחר שמתו, אחר חדש ימים באותו יום לחדש שמתו בו חוזרין לביתם, וכל אחד יושב בביתו על קתדרא אחת באמצע הבית ובאים כל שכניו וקרוביו לשאול לו מקרוביהם (המתים) איך הם עושים, ובאים אליו כל אותם שהפקידו אצלו שום דבר, והוא מצוה לאשתו או לבניו למסור לו מה שהפקיד בידו, וזה הפקיד שאמרת מת, אך עדיין לא הגיע החדש, כי לא עברו כי אם ג' שבועות מיום שמת בו, וזה השבוע תשהה בעיר בבית אחד סמוך לביתו, ובסוף השבוע יבוא לביתו ותשאל לו מה שהפקדת בידו וכל מה שתרצה, והוא ישיבך מן הכל שתשאל לו. כיון ששמע הסוחר כן נבהל מאד ואמר: מי שמע כזאת, מי ראה כאלה שיכול אדם מת לבוא לביתו לעין כל ולדבר עם אנשי העיר. א"ל כך דרכה של העיר הזאת. נפטר ממנו והלך לו ועשה כאשר צוהו האיש. וילך לבית אחד סמוך לבית אותו פקיד שמת. כיון שנשלם החדש מיום מיתתו, בא המת לביתו כאשר היה כולו חי, וישב בתוך ביתו, ובאו כל אוהביו ומכיריו ויועציו וקרוביו סביבו ושאלו לו איך הוא היה עושה, וכל אחד שאל על קרוביו, והוא עונה להם בטוב הם עושים. כיון שנפרדו כלם מפניו, בא הסוחר, א"ל אדוני היום יש שנה תמימה שהפקדתי בידך שקי מלא זהובים, ושמתי אותם במצותיך לתוך תיבה אחת בחדר משכבך, ומסרת לי זה המפתח בעבור תהיה לי לאות, והא לך המפתח ותמסור לי פקדוני. א"ל קרא לי לאשתי. ויקרא לה ותעמוד לפניו. ויאמר לה, הלא צויתיך לאמר, אם יבא זה האיש לשאול פקדונו שתמסרי לו, ובלבד שימסור לך זה המפתח לפתוח התיבה אשר בו פקדונו. אמרה לו, בנשמתך אדוני, מיום שמסר הפקדון בידך לא ראיתיו עד הנה. א"ל הסוחר, אמת הדבר כי לא שאלתי עד עכשיו. אמר לה אישה, מהרי ומסרי לו כל מה שהפקיד בידינו ואל תפילי דבר מכל אשר היה לו. אמרה האשה לסוחר, בא עמי לחדרי וקח משם מה ששמת בתיבה, אתה בעצמך תקחהו, וכן עשה, הלך עמה ולקח הממון אליו ונפטר מן הבית. ויאמר הסוחר בלבו, לא אנוח ולא אשקוט עד שאדע מה זה ועל מה זה הם באים ככה לביתם אחר מיתתם. מה עשה הסוחר? הלך לו וארב לו וקם עליו חוץ מן העיר והחזיק בבגדו ולקחו, וא"ל הסוחר, השבעתיך בשם יוצר כל שתאמר לי מי אתה, אם אתה אותו האיש שנפטר מעולמו או לא, ומה זה שאתם באים אחר מיתתכם בעיר הזאת יותר מכל עיירות שבעולם, א"ל בחסדך הניחני ואלך לדרכי, ומה לך לעכבני, ואין לי רשות לישאר הנה עוד. א"ל בחיי לא אניחך עד שתאמר לי הכל. א"ל א"כ אגיד לך הכל, יודע לך כי אני שד ויש לי רשות להטעות כל האומות שאינם מאמינים באל חי, ומיום שנוסדה העיר הזאת היה מנהגי כך להטעות אנשי העיר הזאת, כי כך היתה לי רשות. והם שואלים לי היאך אבותיהם וקרוביהם עושים, ואני אומר להם בטוב, והם נידונים בגיהנם, ועליהם אמר איוב משגיא לגוים ויאבדם שוטח לאומים וינחם (איוב י"ב כ"ג). כיון ששמע הסוחר כך נפטר ממנו והלך לו לארצו עם כל רכושו, ויבוא לבית אביו ואמו וישמחו בו שמחה גדולה, והיו עשירים גדולים כל ימי חייהם (15).

(15) דומה לספור בלשון ארמית למעלה צד 320

3) מעשה בחסיד אחד שהיה מתפלל בכל יום שלש תפלות והיתה תפלתו עולה לפני כסא הכבוד בתמיד שהיה קרב על גבי המזבח, וקבל עליו אותו חסיד שלא יקבל מתנה משום אדם, והיה מהלך בכל יום באשפות ומלקט סמרטוטין ונותן לפניו ולאחריו לכסות ערותו וכך היה מנהגו, וכשראה הקב"ה עלבונו וענותו אמר לאליהו לך ותן לו ד' זוזים. הלך אליהו ומצאו מתפלל כמנהגו. המתינו עד שכלה תפלתו, א"ל שלום עליך רבי, והחזיר לו שלום. ורצה אליהו ליתן לו ד' זוזים כמו שצוהו הקב"ה, ולא רצה לקבלם עד שפייס אותו וקבלם. הלך לשוק וקנה מהם בגד לצרכו, ובא לו אדם אחד וחמד אותו טלית שעליו. א"ל מכור לי טלית זה, א"ל בכמה, א"ל בעשרים וארבעה זהובים, א"ל קחהו. ומן אותו כ"ד זהובים נתעשר וקנה מהם עבדים ושפחות ועיירות, וספינות היו לו פורשות בים. כיון שנתעשר נמנע מלהתפלל ושכח מנהגו הראשון. אמר הקב"ה לאליהו, ראה אותו צדיק שהרביתי לו עושר ונכסים וכבוד ומנע תפלתו, לך וקח ממנו מה שנתתי לו. הלך אליהו ומצאו שהיה יושב בקתדרא של זהב בבית הכנסת. א"ל שלום עליך רבי, והחזיר לו שלום. א"ל אליהו עשה לי טובה והחזיר לי מה שהפקדתי אצלך. א"ל, מה זה שהפקדת אצלי? א"ל ד' זוזים שנתתי בידך, א"ל איני מכירך. מיד א"ל אליהו כך שמי, ונתתי לך כשהיית מתפלל בבית הכנסת, א"ל יפה הזכרתני, ורצה ליתן לו, א"ל אליהו אותן עצמן תן לי ולא אחרים. א"ל ומי מכירן ומי יוכל לפשפש אחריהן? [א"ל] תביא ארנקי שלך ואבחר אותן. נעשה לו נס ולקח אותן עצמן והלך לו. מיד נתמעטו נכסיו של אותו חסיד, ומתו כל בניו וכל בנותיו ועבדיו ושפחותיו, וספינותיו טבעו בים. וחזר אותו חסיד למנהגו הראשון והיה מלקט סמרטוטין באשפות ומתפלל ג' תפלות בכל יום. כבש הקב"ה רחמיו ואמר, אותו חסיד חביב עלי ביותר ואיני יכול לראות צערו, לך והלוה לו עשרה זוזים והשביעהו בשמי שלא יבטל תפלתו לעולם כמנהגו. מיד בא אליהו אצלו ומצאו מתפלל, והמתינו עד שהתפלל ונתן לו שלום וא"ל, טול מה שאני נותן לך ואשביעך בה' שלא תבטל תפלתך לעולם.

---

4) מעשה בזקן אחד שהיו לו שני בנים והיה משוך אחר היין מאד ואוהב לשתות, וכל מה שהיו מרויחים בניו בכל יום שותה אביהם בערב. אמר האחד לחברו מה נעשה לאבינו ששותה הכל ואין אנו יכולין לקנות מנעלים לרגלינו, אם תשמע לעצתי נעכב שכירותינו מב' ימים או מג' ימים וניתן לו לשתות עד שיהיה שכור [וימות מרוב שכרותו]. מה עשו, השקו את אביהם יין עד שחטפתו שינה עזה, קראו לשכניו ואמרו בואו אל אבינו שנפטר. עשו לו תכריכים והוליכוהו לבית הקברות. והמתים היו נקברים בסלעים נקוקים שהיו כמו בית ומניחין אותם על הארץ. ומתוך היין ששתה לא קם ולא זע כמת, וקברוהו ונפטרו לבתיהם. למחר באו ישמעאלים טעונים יין ובשר צלוי ולחם וכל מיני מאכל להביא לאותה העיר שהיתה במצור, ופגעו בהם הרודפים (הצרים), וכשהבינו הסוחרים שרודפים באו לעיר, החביאו כל המאכל והמשתה במערה וברחו להם והלכו אל גמליהם. ליום השלישי ננער הזקן ותמה על עצמו ולא ידע היכן הוא, ומשש בידו ומצא גרבי יין ובשר ולחם וגבינה. אמר בני עזבוני כאן וברוך בוראי שעזרני. מה עשה, ישב לאכול ולשתות עד שנשתכר ועמד לצחק והיה מנגן בידו. למחרת ג' ימים הלכו בניו לבקרו אם מת או לא, הלכו עד הסלע ושמעו שהיה מנגן אביהם. אמרו עודנו חי, הלכו אצלו ושאלו לו, מה לך אבינו? אמר להם, רשעים, אתם חשבתם עלי רעה והקב"ה חשבה לטובה למען החיותינו כיום הזה. לכו, בוראי יעזרני כל ימי חיי. [הלכו] ומצאו גרבי יין ולחם ובשר וגבינה לרוב, אמרו לאביהם, בא נא לבתינו ונשבע לך שנפרנס אותך כל ימי חיינו. טענו המאכל והיין [והביאו] לבתיהם חנו אותו כל ימיהם.

---

5) מעשה בחסיד אחד שהיה רגיל ליתן צדקה, והיה עושה טובות הרבה וג"ח עם בעלי תורה וכל אדם, והיתה אשתו צרת עין, והיו לו שלשה אוצרות, אחד של דינרי זהב, ואחד של כספים, ואחד של פרוטות. כשבא אצל תלמידיו היה נותן להם מדינרי זהב, וליתומים ולאלמנות משל כספים, וליתומים שאינם הולכים ללמוד היה מפרנסם בפרוטות. ואיך היה מפרנסם? כל אחד שהיו לו חמש נפשות בתוך ביתו היה נותן לו ה' דינרי זהב דינר לכל אחד ואחד מהם, וכן היה רגיל לעשות בכל יום. פעם אחת הלך למקום אחד ובאו אלמנות ויתומים וחכמים ולא מצאוהו שם. מה עשתה אשתו? נכנסה לבית האוצרות כדי ליתן לחכמים דינרי זהב ומצאה שם עקרבים, הלכה לאוצרות של כסף ומצאה שם נמלים, לאוצר של פרוטות ומצאה שם פרעושים. כיון שראתה כך היתה מתביישת לצאת, והם יושבין בחוץ ומתעכבין, עד שבא בעלה ומצאן כשהן עומדין. אמר להם רבותי, מה אתם עושים כאן, מפני מה לא נכנסתם לבית? אמרו לו, לא כך דרך ארץ שיכנסו בני אדם בבית שאין בעל הבית בתוכו. נכנס הוא לביתו ומצא אשתו בוכה, ואמרה לו למה הנחתני בלא כסף? אמר לה והלא כל אוצרותי בידך, אמרה לו לא מסרת לי אלא אוצרות של עקרבים נמלים ופרעושים. נכנס הוא והביא מלא חפניו דינרי זהב ונתן לחכמים, ומלא חפניו כסף ונתן ליתומים ולאלמנות והפרוטות ליתומים שאינם הולכים ללמוד. לפיכך כתוב אל תלחם לחם רע עין (משלי כ"ג ו').

אמר הקב"ה טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו לדל (שם כ"ב ט').

---

6) מעשה באשה אחת שהיתה מיסרת בתה זונה והיתה אומרת לה בתי אם את עושה זנות אל תעשי כי אם בצנעה כדי שלא יכיר בך בעלך כדרך שעשיתי אני שעשרה בנים יש לי ואינם מאביך אלא אחד מהם. שמע הבעל דברי האשה שהיתה מדברת עם בתה ושמר את הדבר בלבו, וצוה בשעת פטירתו שלא יתנו את הנחלה כי אם לאחד ולא אמר לאיזה מהן, כי לא היה יודע איזה מהן היה בנו. לאחר שמת התגרו זה בזה כולם עשרה, זה אומר שלי היא הנחלה וזה אומר שלי, באו לדין לפני רבי בנאה, אמר להם עשו הדבר שאומר לכם, כי הדבר סתום ואין אדם יכול לדונו, ועתה לכו אצל קבר אביכם וחבטו עליו באבנים עד שיגלה לכם לאיזה מכם עלה בדעתו ליתן המתנה. שמעו הדבר והלכו התשעה וחבטו את הקבר במקלות, ואותו האיש הזה שהיה בנו בודאי, אמר, חלילה לי להכות על אבי, מוטב לי לאבד כל הירושה ולא אבזה את אבי. כשראה ר' בנאה הדיין כך, נתן כל הירושה לזה. בא וראה איך נתקיים זה הפסוק ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין וסתר פנים ישים, מי שיושב בסתר פנים ישים לדבר סוף שעתיד להתגלות.

---

7) מעשה באדם אחד שהלך לסחורה, והניח את אשתו לאחיו וצוה לו, אחי, שים עיניך ולבך על אשתי לעבדה ולשמרה עד שאשוב לשלום, וענה לו אחיו אעשה כדבריך, הלך האיש לסחורתו בדרך רחוקה ותשאר האשה לבדה ביד אחי בעלה. מה עשה, היה יוצא ונכנס והולך אצלה יום אחר יום ואומר לה, השמיעיני ואעשה כל חפצך ואתן לך כל מה שתרצי, והיא אומרת לו, חלילה לי מעשות זאת, שכל המכחשת לבעלה מכחשת לבוראה, ועוד כי נפשה נידונת בדינה של גיהנם, ועוד כי בעלי אחיך הוא, והפקידני בידך לשמור אותי ולא לחבל נפשי ונפשך, ואיך תעלה בדעתך לשלוח יד בפקדון אחיך, כי בתורת פקדון שמני בידך בלי ליכנס לרשות שאינה שלך, וכל שכן שאשת אחיך אני ואסורה אני עליך בחייו, וכל החומד אשת חברו יאבד ממונו ולסוף בא לידי צרעת ועתיד להיות נידון בגיהנם יורד ואינו עולה. מה עשה אותו האיש, יום אחד בא ונכנס אצלה בבית ויאמר אל העבד, קח את הדלי ולך לשאוב מים, וכיון שהלך למים, קפץ האיש אליה ורצה לאונסה ואמר לה עשי רצוני, ותצעקה האשה צעקה גדולה ומרה ואין מושיע לה, עד שהניחה מפני שצעקה, ויצא לשוק ושכר עליה עדי שקר ואמר להם, בואו והעידו שאתם ראיתם שאני מצאתיה עם עבד בביתה. מה עשו הרשעים, הלכו לפני הסנהדרין והוליכוה לפניהם והעידו כך וכך ראינו שעשתה פלוניתא זאת עם עבדה, ודנוה סנהדרין לסקילה. מיד לקחוה ונתנו על צוארה חבל המצרי, והוציאוה לבית הסקילה חוץ לירושלם וסקלוה ושמו עליה גל של אבנים כדין הנסקל. ויהי ביום השלישי בא אדם אחד מעיר אחרת שהוליך את בנו ללמוד תורה בירושלם, וכשהגיעו לבית הסקילה חשך עליהם היום ולא יכלו להגיע לירושלם, ולנו הלילה באותו מקום, ושמו ראשיהם על הגל וישכבו במקום ההוא. וישמעו קול מדבר בתוך האבנים, שהיתה מתאנחת וצווחת ואומרת, אוי לי כי נסקלתי בלשון הרע, וישמע האיש את הקול מדבר בתוך האבנים, ויהפוך את האבנים כל הלילה לצד אחד, וירא כי אשה היא, ויאמר לה, מי את בתי? ותאמר לו, אשת פלוני הייתי. ויאמר אליה, מה לך פה, אמרה לו, כך היה מעשה וסקלוני בלא פשע ובלא חמס בכפי, אמרה לו, אדוני, לאן אתה הולך? א"ל, לירושלם ללמד תורה לבני. אמרה לו, אם תוליכני לארצי אני אלמדנו תורה נביאים וכתובים. א"ל, וכי יודעת את ללמוד? אמרה לו, הן. מיד הוליכה לארצו עמו ולמדה תורה לבנו. יום אחד נתן עבד הבית עיניו בה ואמר לה, השמיעי לי ועשי רצוני ואני אתן לך כל מה שתרצי, ולא אבתה לשכב עמו. מה עשה העבד, לקח סכין אחד ורצה להרגה והכה את הנער והרגו ויברח, והקול נשמע בבית אבי הנער כי מת העלם, ויאמר לאשה, מאחר שכן הוא, לכי מביתי וצאי לדרכך, כי בכל עת שאני רואה אותך, לבי סוער והומה על בני, מה עשתה האשה, הלכה לדרכה, וכשהגיעה על שפת הים, באה ספינה מליסטים ולקחוה ושבאוה בשבי. וד' הטיל רוח סערה על הים ויהי סער גדול בים והאניה חשבה להשבר, ויראו המלחים ויזעקו איש אל אחיו ויאמרו איש אל רעהו, לכו ונפילה גורלות ונדע בשל מי הרעה הזאת לנו. ויפילו גורלות ויפול הגורל על האשה, ויאמרו לה הגידי לנו מה מלאכתך. ותאמר להם, עבריה אני ואת אלקי השמים אני ירא, אשר עשה את הים ואת היבשה. וספרה להם כל הקורות אותה. מה עשו האנשים, נתמלאו רחמים על האשה, ועשה הקב"ה לה נס ולא נגעו הליסטים בה, וישליכוה אל היבשה ועשו לה דירה קטנה, וישתוק הים מזעפו ותלך האניה לדרכה, והאשה הזאת נשארה במחוז והיתה רופאנית מעולה ובחונה, והזמין לה הקב"ה כל מיני עשבים שבעולם והיתה מרפאת בהם כל זב ומצורע וכל חולי, ועלתה האשה מעלה מעלה, ותקבוץ זהב וכסף לרוב עד שיצא טבעה בכל העולם. לימים חזר בעלה לירושלם מסחורתו אשר היה גר שם, ושמע קול בעיר שאשתו נסקלה. מה עשה הקב"ה, הביא צרעת גדול על אותן האנשים שהעידו שקר עליה ועל אחי בעלה. שמעו שמטרוניתא אחת רופאנית היתה בברכי הים, אמרו איש אל אחיו, נתנה ראש לילך אל הרופאנית, ויאמר האיש אל אחיו לך עמנו. הלכו כלם ארבעה עד

שהגיעו למקומה. נכנסו אצלה, מיד הכירה אותם והם לא הכירוה, אמרו לה, אדונתנו, מארץ רחוקה באנו כי שמענו שמעך שאת רופאנית מעולה, רפאי אותנו מצרעתנו ותקחי ממנו כסף וזהב לרוב. אמרה להם, לא אוכל לעשות רפואה לשום אדם אם לא יגיד לי עונו הגדול, כי לא יועיל לו. אמרו לה, כזאת וכזאת עשינו. אמרה להם, רואה אני על פניכם שחוטאים גדולים אתם ולא גליתם לי על כל עוונותיכם, וכל זמן שתכסו על פשעיכם לא יועיל רפואה לכם. מה עשו, ספרו והודו ולא בושו וספרו כל המעשה לפני בעל האשה. אמרה להם, הרעותם ופיכם ענה בכם, בשבועה לא אעשה לכם רפואה, כי כל רפואות שבעולם לא יועילו לכם, כי לא איש אל ויכזב, מאשר דבר ביד משה עבדו בחירו וביד עבדיו הנביאים, דכתיב לא תלך רכיל בעמיך, ולא תעמוד על דם רעך, נמצא שהרכילות מביאה לידי רע, ואתם רשעים, אני האשה הנצבת עמכם אשר עשיתם כל הרעות האלה והוצאתם אותי לסקילה בשביל לשונכם שקר, והקב"ה הצילני למען רחמיו וחסדיו הרבים, וזהו בעלי אשר הולכתם לפניכם אלי, והקב"ה יודע רזי עולם ותעלומות סתרי כל חי וכל סתר מביא לגלוי, שנאמר וסתר פנים ישים. ואותם שלשה אנשים לקו בצרעת ומתו בה. מיד הכיר האיש כל המעשה וידע שהיא אשתו, והיו שמחים וטובי לב ונתנו שבח לבוראם על כל הנסים האלו. בא וראה כמה גדול עונש לה"ר ועדי שקר, ומוציא דבה סופו ללקות בצרעת, וכל יראי השם ישמרו לשונם מדבר רע, שנא' שומר פיו ולשונו שומר מצרות נפשו.

---

8) מעשה בחסיד אחד שהיה עשיר מאד חקן ולא היה לו כי אם בן אחד ושמו ר' יוחנן, והיה לאותו ר' יוחנן אשה יפה וצדקת מאד. לימים חלה אותו זקן למות ויקרא לבנו ויצוהו לעסוק במצות הבורא ולעשות צדקה תמיד, ונתן לו כל אשר לו, וגם צוהו וכן אמר לו: בני כשיתמו ימי בכי אבלך לך בשוק ושב שם עד שתראה שום אדם מביא שום סחורה למכור בשוק, ואותה סחורה שתראה ראשונה קנה אותה ואל תניחה ותביא אתך לביתך ותהיה לך למשמרת. נפטר הזקן והלך לבית עולמו, ויבך אותו בנו שלשים יום ויתמו ימי בכיתו, ויקם ר' יוחנן ויזכור מה שציוהו אביו וילך לשוק וישב שם וראה איש אחד נושא בידו גביע אחד יפה מאד, א"ל ר' יוחנן רוצה אתה למכור לי זה הגביע שאתה נושא? א"ל הן, א"ל בכמה, א"ל במאה זהובים, א"ל תן אותה לי בששים זהובים ולא רצה והלך לו, אמר ר' יוחנן בלבו מה אעשה במצות אבי אם לא אקנה אותו, קרא אחריו ואמר לו תן אותה לי וקח מאה זהובים כאשר דברת, א"ל אם תרצה ליתן שתי מאות זהובים אתן אותה לך, ואם לא הניחני לילך לדרכי, א"ל לא אתן לך כ"א מאה כאשר אמרת, הלך לו. וחזר ר' יוחנן ואמר בעל כרחי צריך אני לקנותו בשביל מצות אבי, קרא אחריו ואמר לו קח השתי מאות כאשר דברת, א"ל האיש אם רצונך ליתן לי אלף זהובים בעבורו אתן לך ואם לאו הניחני. חשב ר' יוחנן בלבו כי הוא הולך ומייקר אותו תמיד וצריך הוא לקנותו בעל כרחו משום מצות אביו. מה עשה הביאו לביתו ונתן לו אלף זהובים בעבורו ויהי לו למשמרת, ופעמים הרבה נסה לפתוח אותו ולא יכול לפתחו. והיה לפני חג הפסח וכשישבו לאכול בליל ראשון של פסח, אמר לאשתו הביאי לי הגביע שקניתי במצות אבי, ויהיה על השלחן לכבוד יום טוב. הלכה הצדקת והביאה אותו, לקחו ר' יוחנן לנסות לפתחו ויפתח אותו מיד וימצא בתוכו גביע קטן בתוך הגדול, ויפתח הקטן וימצא בתוכו עקרב אחד קטן, ויתמהו מאד, ולקחו ר' יוחנן ונתן לו לאכול ואכל וירץ סביב צוארו ויחבק לו וינשק לו, וכשהיה שבע הלך לו ונכנס בתוך הגביע הקטן, וסגר אותו ר' יוחנן וישם הגביע הקטן בתוך הגדול כאשר בתחלה. ויאמר ר' יוחנן אל אשתו לא בחנם צוני אבי דבר זה, נאכילנו ונגדלנו ונדע מה יהיה בסופו. האכילוהו בכל יום וגדל העקרב ולא היה יכול עוד ליכנס בגביע הקטן והיה בתוך הגדול, וגדל לרוב מאד עד שעשה לו בית להיות בתוכו, וירד ר' יוחנן מאד מנכסיו כי זה העקרב אכל כל מה שיש להם, עד שגדל כ"כ שלא היה יכול ליכנס בשום בית וחיה בחצר, וגדל מאד עד שהיה כהר גדול ולא היה לר' יוחנן עוד מה ליתן לו לאכול. בכה ר' יוחנן ואמר לאשתו מה נעשה עוד לתת לו לאכול כי אין בידינו מאומה, כי הוא אכל כל אשר לנו, אמרה לו הצדקת מכור טליתך היום וקנה לו לאכול ואני אמכור סרבלי למחר ואתן לו וכן עשו, ולא היה להם עוד יותר מאומה, ויבא ר' יוחנן לפני העקרב ויפול לפניו ויבך ויתפלל לה' ויאמר רבש"ע גלוי וידוע לפניך כי נתתי כל מה שהיה לי בשביל לקיים מצות אבי ולא נשאר לי מאומה, ולא ידעתי מה יש לי לעשות, כי אין לי עוד כלום ואני ואשתי ובניי ערומים ויחפים ורעבים וצמאים וחסרים כל, פרנסנו אלהי! כי אתה חסיד ורחמן על כל מעשיך, הודיעני אלהי ישעי מה טיבו של זה העקרב שגדלתי ורוממתי ומה יהיה בסופו. ויפתח העקרב את פיו ויאמר שמע אלהים תפלתך ונתן לי רשות לדבר אליך, ידעתי כי עשית לי כל מה שתוכל ולא מנעת אותך מלהנות לי בכל כחך, ועתה שאל נא לי דבר אחד מה שתרצה ואתן לך, ענה ר' יוחנן אם כן הוא למדנו כל הלשונות שבעולם, למד לו, והיה יודע בטוב להבין לשון בהמות עופות וחיות וכל לשונות שבעולם. ויאמר עוד העקרב: ואשתך הצדקת אשר היתה תמיד מטרחת בעבורי וזריזה לשמשני תשאל ממני דבר אחד ממה שתרצה ואני אתן לה. ותבא האשה ותאמר לו אדוני תן לי עושר גדול כדי שאוכל לפרנס את בעלי ובני ביתי בכבוד, אמר להם בואו אחרי והביאו עגלות וסוסים

וחמורים וכל מה שתוכלו להביא מבהמות עמכם, ואעמוס אותם בכסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, וכן עשו, וילכו אחריו עד שהוליכם אל יער אחד ששמו יער דבי עילאי, ונכנסו בעובי היער, והתחיל העקרב לשרוק בפיו ובאו אליו כל החיות שבעולם נחשים ועקרבים וכל מיני חיות, וכל אחד ואחד היה מביא לו דורן כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, וישליכו בפניו כשם שמביאין דורן למלך, ויאמר העקרב אל ר׳ יוחנן ולאשתו קחו לכם ומלאו אמתחותיכם והעגלות וכל מה שיש לכם, מלאו הכל כדי שיהיה לכם הרבה, שלא תצטרכו לשום אדם, ויעשו כן. ויאמר ר׳ יוחנן אל העקרב אל נא יחר לאדוני ואדברה אליך, הודיעני מי אתה ומאין באת? א״ל בן אדם הראשון אנכי, שבא אדם הראשון על כל בהמה וחיה ועוף וכשבא על אמי הוליד אותי, וכן אני הולך ומתמעט בכל אלף שנה עד סוף האלף, ולאחר האלף אני גדל עד סוף אלף שנים אחרות, ולא הייתי בכלל ביום אכלך ממנו מות תמות (16). א״ל ר׳ יוחנן אם בן אדם אתה ברכני, אמר לו המקום יצילך מן הרעות העתידות לבא עליך, תמה ר׳ יוחנן ואמר לו מה הן הרעות העתידות לבא עלי? ולא רצה לומר לו כלום, נפטר ממנו בשלום והלך לו, ור׳ יוחנן שב לביתו והיה עשיר גדול וחכם אין כמוהו, שמע המלך מן חכמתו וישלח אחריו ושאל לו חכמות ועניינים הרבה וימצא אותו חכם מחוכם ונבון לכל דבר, והיה המלך אוהב אותו מכל חכמיו, ואותו המלך לא היה לו אשה. יום אחד באו לפניו חכמיו ויאמרו לו אדונינו המלך, לא נאה לך להיות תמיד בלא אשה, ואין לך בן לישב על כסא מלכותך אחריך, ובשתנוח נפשך תשאר המלכות בלא יורש, ותשאר מלכותך ביד איש נכרי ולא יהיה לך זכר בעולם הזה, לכן יבקשו לאדונינו נערה יפה בכל מדינות מלכותך ותשאנה ותהיה לך לאשה, ולא רצה המלך לשמוע אליהם ליקח אשה, עד שבאו לפניו פעם שניה ושלישית ורביעית וכמה פעמים עד שהכריחו אותו מאד, אמר להם אם כן הוא שאתם רוצים שאקח אשה תנו לי זמן שלשה ימים ואשיב לכם דבר אם דין הוא שאקח אותה אם לאו. נתנו לו זמן שלשה ימים, יום שני הלך המלך וישב לו בחצרו, נתפס מאד במחשבות, ובתוך המחשבות פרח עורב אחד עליו והביא בין רגליו שער [צהוב] אחד יפה מאד ודומה לזהב ונפל על המלך אותו שער, לקחו והביאו אל חכמיו ביום השלישי ואמר להם אתם רוצים שאקח אשה, אם תוכלו להביא לי אותה אשה שזה השער היה בראשה מוטב ואשאנה, ואם לא תוכלו אחתוך ראשיכם, אמרו לו תנה לנו זמן שלשה ימים לידע מה נעשה, נתן להם, ונתיעצו יחד ואמרו אין איש בעולם יכול לעשות דבר זה אלא ר׳ יוחנן כי הוא יודע כל הלשונות שבעולם ואין חכם כמוהו בכל הארץ, ויבואו ביום השלישי אל המלך ויאמרו לו כך: חכם יש במלכותך ושמו ר׳ יוחנן והוא יודע כל לשונות שבעולם, ואין אדם יכול לעשות דבר זה שאתה שואל כי אם הוא, שלח המלך אחריו, ובין כך וכך עבר עורב אחד פורח על בית מדרשו של ר׳ יוחנן וצועק ואומר המקום יצילך ר׳ יוחנן מן הרעות העתידות לבא עליך, שמע ר׳ יוחנן ותמה מאד כי בלשון הזה ברכו העקרב, ואז באו עבדי המלך אליו ויאמרו לו קום בוא אל המלך כי הוא שלח אחריך, ויחרד ר׳ יוחנן חרדה גדולה ויקם וילך אל המלך וישתחו לפניו, ויאמר לו המלך שמעתי עליך שאתה חכם ונבון ויודע כל הלשונות שבעולם, ורוצה אני ליקח אשה, שאין דין מלכות להיות בלי אשה ובלא בנים, לכן לך והביא לי אותה אשה שזה השער הוא מראשה, כי עורב אחד הביא אותו לי והשליכו לפני, וידעתי כי הוא שער מראש אשה וחפץ אני בה. ענה ר׳ יוחנן ואמר לא כל מלך שר ונגיד ושלטון שאל כדבר הזה שאתה שואל, לבקש אשה אחת אחרי שער אחד שיש בידך, א״ל המלך אם לא תביא אותה לי אחתוך ראשך ואהרוג כל אנשי דתך. א״ל ר׳ יוחנן אם כן הוא תנה לי זמן שלש שנים לבקש אותה ולהביאה אליך. נתן לו המלך זמן, והלך ר׳ יוחנן לביתו וצוה את אשתו ואת בניו לבוא אליו ויספר להם כל המעשה, ויבכו בניו ובנותיו ואשתו על דאגת לבו, והוא נטל רשות מהם והלך לו דרך אותו יער דבי אילעי כי אמר אולי יקרה לפני העקרב שגדלתי ורוממתי, ונשא עמו שלש חלות לחם ועשרה זהובים, נכנס בתוך עובי היער ופגע בכלב גדול מאד אשר לא ראה כמוהו מימיו, כי הבהמות שבאותו יער היו משונות וגדולות מאד, והיה הכלב צועק ומתאנח ואומר רבש״ע יצרתני כלב גדול ומשונה ולא יכולתי למצוא לאכול די ספוקי כי אין הקומץ משביע את הארי, ואילו הייתי קטן כמו כלבים אחרים הייתי מתפרנס בדבר מועט, ואתה רחום וחנון על כל מעשיך וכי בראתני למות ברעב? ענה ר׳ יוחנן וא״ל לא בראך הקב״ה למות ברעב כי רחמיו על כל מעשיו, טול חלת לחם שיש לי ואכול, לקח אותה הכלב ואכלה ואמר המקום יצילך מכל מיני פורעניות העתידות לבא עליך ויתן לי מקום שאוכל לגמול לך זה החסד שעשית עמדי, הלך לו ר׳ יוחנן ופגע בעורב אחד גדול שאין כמוהו צועק ונונח ואומר כאשר אמר הכלב, ונתן לו ר׳ יוחנן החלה האחרת שהיה לו, וברכו העורב כאשר עשה הכלב בלשונו, הלך ר׳ יוחנן לדרכו ויצא מן היער וראה בפניו נהר אחד, הלך וישב על שפת הנהר ואכל שם החלה שנשארה לו ושתה מן המים. וראה כנגדו דייג אחד במים, וא״ל הדייג, רוצה אתה לקנות מה שתעלה מצודתי, א״ל הן, א״ל בכמה תתן

(16) ולכן חי לעולם, ודומה לזו אגדת העוף חול, עי׳ אלפא ביתא דבן סירא צד 49 ושם נקרא העוף מלחם שזרעו לא יטעמו טעם מיתה.

אותו לי, א"ל באותן עשרה זהובים שיש בכיסך. תמה ר׳ יוחנן ואמר, מי ספר לזה שהיו עשרה זהובים בכיסי, אין זה כי אם מאת האלקים. לקחם ונתנם לו. עלתה מצודתו והיה בה דג גדול ויפה מאד, והיה שוה מאה זהובים. כשראה הדייג כי הדג גדול חרה לו עד מות על הסחורה הטובה שעשה לו, בא הדייג והשליך הדג בפניו. בא הדג ונשתטח לפני ר׳ יוחנן ואמר לו, ארוני, אתה ידעת כי אני גדול ואין יכולת בידך להביאני אנה ואנה, ואם תרצה לאכול ממני חתיכה קטנה יש לך הרבה, עשה הישר והטוב והשליכני אל הנהר אשר יצאתי משם, ובעזרת השם... אני אשלם לך משכרתך, ויהיה אלקים עמך, ויצילך מכל הרעות העתידות לבוא עליך, ויתן לי מקום לגמול לך החסד שעשית עמדי. בא ר׳ יוחנן והשליך אותו אל תוך הנהר, והדייג ראה והטיב חרה לו וא"ל, מדוע עשית בן להשליכו אל הנהר, עתה הסכלת עשה, כי הוא היה שוה מאה זהובים. א"ל ר׳ יוחנן, כך עלה ברעתי לעשות, משום דכתיב ורחמיו על כל מעשיו. קם ר׳ יוחנן והלך לו על שפת הנהר, וראה מעבר הנהר כרך גדול ויפה, ובתוך הכרך היו שתי נשים, האחת היתה מלכה מן אותו כרך וצדקת מאד, והיתה בתולה ואיש לא ידעה, והיא היתה אשה יפה אין כמוה בכל הארץ, והאחרת היתה שפחתה. אמרה המלכה אל שפחתה, ראי זה הצדיק שבעבר הנהר, והוא בא אחרי ורוצה הוא להוליכני עמו ולתת לי מלך אחד רשע אין כמוהו. אמנם לא ראה אותי מימיו ולא שמע ממני, אך עורב אחד לקח אחד משערות ראשי והביאו אליו, והוא שלח זה הצדיק אחרי, וידעתי כי אלך עמו אם יוכל לעשות לי שלשה דברים שאשאל ממנו, לכי ותאמרי אל הספן להביאו אלי. הלך הספן אחריו והביאו לפני המלכה. עמד ר׳ יוחנן לפניה וישתחו לה, וישאל אליה לשלום. ותאמר לו, ברוך אתה בבואך, מאין באת ולאן אתה הולך, אמר לה, מארץ רחוקה באתי, לבקש אשה אחת אשר שער ראשה דומות לשער זה שאני נושא והבאתי הנה. אמרה לו, שב עמנו חדש ימים ונשיב לך דבר ממה שתבקש, וישב עמה. ותצו המלכה לאשר על ביתה לשים עיניו על ר׳ יוחנן, ויקחהו וירחצהו ויסכהו, ויתן לו לאכול ולשתות מכל טוב. ויהי מקץ חדש ימים ויבא ר׳ יוחנן אל המלכה ויאמר אליה: אדונתי, הגידי לי אם אוכל למצוא מה שאני מבקש במלכותך, אמרה לו הן, אני האשה הנצבת לקראתך שאתה מבקש, וזה לך האות, ששערותי דומות לשער שאתה נושא, ותרע כי אלך עמך, אך צריך אתה לעשות לי שלשה דברים אם תרצה שאלך עמך. אמר לה ר׳ יוחנן, אל תאחרי אותי וד׳ הצליח דרכי, בואי עמי והצל כל ישראל, כי עיני כל ישראל עלי, אם לא אביאך אל המלך בתוך ארבעה חדשים, דעי כי הוא יאבד שארית שונאיהם של ישראל. אמרה לו, שני דרדורים יש לי, רוצה אני שתביא לי האחד מלא ממים של גיהנם והאחר ממים של גן עדן. בכה ר׳ יוחנן ואמר מי יוכל לעשות זאת, אמרה לו, אם לא תעשה כן לא אלך עמך. אמר לה אם כן הוא הביאו לי אותן שני דרדורים ואעשה יכלתי. הביאו לו, ועבר הנהר והלך, עד שבא אל יער דבי אילעי וישב שם ובכה במר נפש והתפלל לפני הקב"ה ואמר לפניו: רבש"ע יה"ר מלפניך שתשלח לי העורב אשר נתתי מלחמי אליו ונדר לי לשלם גמולי. בין כך ובין כך בא העורב פורח אליו ואמר לו הנני אדוני, הנני מוכן למשלחתך, גזור עלי ואקיימנה, כי שמע ה׳ את קולך וראה את עניך. א"ל ר"י, ברוך ד׳ אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם עבדו, אנכי בדרך נחני בית האשה אשר בקשתי. לקח הדרדורים ותלה אותם על צואר העורב וא"ל, תביא לי אחד מלא ממים של גן עדן והאחד של מים מגיהנם, א"ל כך אעשה כאשר דברת, וישלח העורב מאתו וילך לדרכו, ויבא ויטבול בתוך נהר גיהנם וימלא האחד מימי הנהר, והיו המים רותחין מאד וחמין ביותר, כי לא יוכל אדם לשים אצבעו בתוך המים מפני חמימותן, ואלמלא רחמי שרי עליו בזכות הצדיק היה נשרף, ומשם הלך אל נהר ההולך בתוך גן עדן וימלא האחר מן אותם מים, ויטבול במים וירחץ כל גופו וישב בשרו וירפא מן החבורות והפצעים אשר היו לו ממימי גיהנם. נטל דרדורים והלך ובא אל ר׳ יוחנן וא"ל הנני אדוני, הנני עשיתי כאשר צויתני, ולך לשלום ואלקי ישראל יצילך מכל רע. לקח ר"י הדרדורים והלך לו ובא אל המלכה ואמר לה, אדונתי, הנה הדרדורים מלאים מימי ג"ע ומימי גיהנם כאשר שאלת. לקחה המלכה מידו ותרא את המים ותכירם, כי אותן מים של גיהנם היו חמים ביותר ומוסרחים מאד, ואותם של ג"ע קרים מאד וריחם כריח של בשמים, שמחה המלכה שמחה גדולה ואמרה לו, יהי מכירך ברוך, עוד דבר אחד יש לי שצריך אתה לעשות, הנה כבר עברו עשרים וחמש שנה מיום שמת אבי ונתן לי טבעתו מעל ידו והיתה בו אבן טובה אחת לא היה כמותה בכל העולם. יום אחד הלכתי לשוט על פני הנהר ונפלה הטבעת מידי אל תוך הנהר, ובקשוה עבדי ויעשו שֶׁכֶר במים ויוליכו המים דרך אחר ולא מצאוה, ואם תוכל להביאה אלי אלך עמך בלא איחור. אמר לה ר"י מי יוכל לעשות זאת, דבר הנאבד בנהר וכבר עברו עשרים וחמש שנה היאך יוכל אדם למצוא אותו, אמרה לו, אם לא תביאנה אלי לא אלך עמך. הלך ר"י עד שפת הנהר, עד המקום אשר השליך הדג שקנה בתוך הנהר וישב שם ובכה והתפלל לפני הקב"ה ואמר: יה"ר מלפניך ד׳ אלקי ישראל שתשלח לי הדג שנדר לי לגמול לי מה שעשיתי לו. עודנו מדבר ומתפלל והדג בא וא"ל, ארוני, שמע אלקים תפלתך, והנני מוכן לעשות רצונך, וידעתי את אשר אתה מבקש, ויודע הצור כי אין הטבעת ברשותי, אבל אני יודע ומכיר אותו הדג שלקחה ועודנה ברשותו,

וצריך אני להזמינו לדין לפני הלויתן, כי אספר לו כל המעשה, ושכל ישראל תלוין באותה טבעת, ובעזרת הבורא ישלם אותה לי. הלך לו אותו הדג ובא לפני הלויתן ואמר לו, אדוני שמעני, יש צדיק אחד עומד על שפת הנהר, וספר לו כל המעשה. א"ל הלויתן לך אחרי לאותו דג ונשאלה את פיו אם הוא יודע היכן היא אותה טבעת ואבקש פניו לשלם אותה לך. הלך אחריו והביאו לפני הלויתן וא"ל, יש לך טבעת אחת שלקחת ומצאת באותו זמן, שלם אותה אל זה הדג והוא ישאנו אל צדיק אחד העומד על שפת הנהר, שכל ישראל צרורים בצער בשביל אותה טבעת. הלך אותו הדג ונתנו לדג אחר ואותו הדג הביאה אל ר' יוחנן, וכשהקיא אותה מפיו בא חזיר אחד גדול ולקח אותה טבעת ובלעה והלך לו. בכה ר"י במר נפש ויצעק ואמר אוי לי אוי לי, גם הדג היה כעוס מאד בענינו, ואמר אל ר"י לא יכולתי עוד לעשות לך שום דבר מזה הענין, אלא המקום יתן לך משאלות לבך ויוציאך מצרה לרוחה, ונפטר הדג והלך לדרכו, ור' יוחנן היה מתפלל ואומר, רבש"ע גמלתי חסד עם כלב אחד והוא נדר לי לשלם לי מה שעשיתי עמו, יה"ר מלפניך שתביאנו אלי ונלך אני והוא לבקש אותו חזיר אם נוכל למצוא אותו. ובין כך ובין כך שהוא מדבר בא אותו כלב נובח וצועק ואומר, אדוני, שמע אלקים את קולך ואת תפלתך וישלחני אלקים לפניך, והנה עשיתי שאלתך ובקשתך, פגעתי אותו חזיר אשר לקח הטבעת בפניך והרגתיו וקרעתי את קרבו ובני מעיו הוצאתי חוץ מגופו והנם שוכבים לארץ והטבעת בתוך הבני מעים ולך עמי ואוליכך שם ותפתח הבני מעים ותמצאנה בתוכם. הלך ר"י אחריו ומצאו מת כאשר אמר ויפתח את בני מעיו וימצא את הטבעת בתוכם, נטל הטבעת והלך לדרכו ושמח שמחה גדולה, וגם הכלב הלך לדרכו, ובא ר"י אל המלכה ונתן לה הטבעת, וכשראתה אותה לקחה אותה ונשקה אותה ועשתה ממנה שמחה גדולה. א"ל ר"י הואיל והצליח ד' את דרכי שלחני ונלכה יחד אל מקומי ולארצי, כי עשיתי כל מה שבקשת ממני ולא כחדתי ממך, לכן עשי הישר והטוב ולא תאחר אותי. אמרה לו הואיל ומד' יצא הדבר לא אוכל לדבר אליך רע או טוב, אלא עמך אלך לאיזה מקום שתרצה להוליכני. ויקומו וילכו שניהם יחדו ויבואו עד מקום המלך אשר שלח אחריה. וישמע המלך כי הם באים, ויעל לקראתם הוא ופרשיו עמו ויביאו אותם אל בית מלכותו, וכשבאו אל בית המלך שמע ר"י שאשתו מתה ובניו הלכו בשבי ואבדו כל מה שנשאר להם ולא נשאר להם מאומה, כי לקחו ונזלו אותם חכמים שהיו מתקנאים באביהם ובכל ממונם ושבו אותם, וכששמע ר"י כך היה כעוס מאד מאשתו ומבניו וצעק ובכה עליהם. ויבואו כלם לנחמו, וגם המלכה דברה על לבו ותנחמו, וישלחו אחרי בניו אשר היו מחזרים על הפתחים, וכששמעו שבא אביהם שמחו שמחה גדולה ובאו אליו וראה אותם וספרו לו את כל התלאה אשר מצאתם וילבישם ויאכילם ויהיו עמו, והיה ר"י אהוב ונחמד בעיני המלך, כי הביא לו אשה יפה וטובת מראה שלא היתה כמוה בכל מלכותו, ורצה המלך לכונסה מיד ולהכניסה לו לחופה, וענתה ואמרה אותה צדקת, לא יעשה כן במקומנו לדבר אל אשה ולהכניסה מיד לחופה, אלא תן לי זמן שנים עשר חדש, כי כן ימלאו ימי מרוקי הבתולות להיות ששה חדשים בשמן המור וששה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים ובזה ראויה הבתולה לבוא אל המלך. ויאמר לה המלך, כל שאלתך ובקשתך אמלא, עשי הטוב בעיניך, ותעש כן. ויהי ר"י אהוב ונחמד מאד בעיני המלך והמלכה, ויסר המלך את טבעתו מעל ידו ויתנה לו ויצוהו לאדון לכל ביתו ומושל בכל אשר לו, ויקנאו בו החכמים ויאמרו איש אל אחיו, אם לא נשים עצה להרוג את ר' יוחנן עתה יגמול לנו את כל הרעה אשר גמלנו לו ולבניו, ויקומו ויארבו לו ויכוהו ויחתכו אותו אבר אבר. וישמע הדבר בבית המלך כי נהרג ר"י וכי חתכו אותו אבר אבר, ויתעצבו מאד המלך והמלכה. ותאמר המלכה, הוליכוני אל מקום שהאיברים שם. הוליכו אותה ולקחה כל אבר ואבר וחיברה אותם יחד כאשר היו בתחלה ולקחה הטבעת שלה ונגעה באבן את הפצעים ונתחברו העצמות והגידים בשביל כח הטבע שהיה בתוך האבן, וגם לקחה מן המים של גן עדן ורחצה כל בשרו ונתרפא וישב בשרו כבשר נער קטן ואז שכבה עליו ותשם פיה תוך פיו ונשקה אותו, והתפללה אל הקב"ה וישמע אליה אלקים והחזיר לו את נשמתו ויחי ויקם וילך על רגליו. וכשראו כך שהיא מחיה מתים, תמהו ופחדו ורהו ממנה. ויאמר המלך אם כן הוא נלך ונלחם על כל סביבותינו, אם אהרג במלחמה היא תחיה אותי. מה עשה המלך, הלך הוא וכל שריו ועבדיו וחכמיו לצור על מלך אחד, ויערכו אתו מלחמה גדולה, ונהרג המלך וכל שריו ועבדיו, כי הם נפלו בחרב. הלכה לשם עם ר' יוחנן ועשתה להם כאשר עשתה אל ר"י, ולקחה המים של גיהנם והשליכה עליהם ונשרפו כלם. אמרה להם, ראו את נפלאות אלקים כי לא ממני החכמה והדעה להמית ולהחיות, כי האלקים הוא ממית ומחיה ומוחץ ומרפא ומשפיל ומרומם ולא נאה לפניו להחיות אלו הרשעים כשם שהחיה זה הצדיק, ולא ירעתי לעשות עוד מאומה. הלכו לביתם ונשאר המלכות בלא מלך, נתנו עיניהם על ר"י והמליכו אותו עליהם, כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשו, ויתנו לו את הצדקת לאשה, וחיו יחד ימים רבים בשלום ובהשקט ובהנחה והולידו בנים ובנות, וע"ז נאמר שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו.

---

9) מעשה שהיה מעבדי **דוד המלך** שהיו יושבין בסעודה והיו אוכלין שם ביצים, והיה אחד רעב

ביותר ואכל חלקו הניתן לו קודם חביריו, והיה מתבייש מפני שאין לפניו כלום. אמר לחברו היושב אצלו הלויני ביצה אחת, א"ל לא אלוה לך עד שתדור לי בפני עדים שתתן לי אותה וכל הריוח שיכול אדם להרויח מביצה אחת עד אותו זמן שאשאלהו לך. א"ל הן, ונתנה לו בפני עדים. לאחר זמן מרובה בא ושאלה ממנו. א"ל אין לך עלי אלא ביצה אחת. הלכו לפני דוד המלך ומצאו שלמה יושב פתח השער, שכך היה מנהגו של שלמה שהיה יושב פתח שער המלך וכל מי שבא לידון לפני המלך היה שואלו מה טיבך אצל המלך, א"ל כך וכך היה מעשה ביני ובין פלוני. וכשבא זה שלוה הביצה מחברו א"ל שלמה מה טיבך אצל המלך, א"ל כך וכך היה מעשה, א"ל לך לפני המלך וכשתחזור ספר לי מה שיאמר לך המלך. נכנסו לפני המלך דוד, הביא התובע עדים שכך היה התנאי ביניהם לשלם לו הריוח שיכול אדם לעשות מביצה אחת מאותו זמן עד עכשיו. א"ל המלך דוד לך ושלם לו, א"ל איני יודע כמה, נתן החשבון לפני המלך בשנה אחת אפרוח אחד, בשנה שניה אותו אפרוח יכול להוליד עד שמונה עשרה אפרוחים, בשנה שלישית אלו י"ח אפרוחים מביא כל אחד ואחד י"ח אפרוחים, וכן בשנה רביעית עד שעלה החשבון לממון גדול, מיד יצא זה בפחי נפש, פגע בו שלמה ואמר לו, מה אמר לך המלך? א"ל כך חייבני המלך ועולה לחשבון גדול, א"ל שמע בקולי ואני איעצך עצה טובה, א"ל לחיים, א"ל לך וקנה לך פולין ותבשלם, וביום פלוני רוצה המלך לילך במקום פלוני, ותעמוד לו על הדרך ובכל שעה שגדודי המלך עוברים לפניך תזרע הפולין על שדה חרושה שעל הדרך, וכל מי שישאל אותך מה אתה זורע, אמור לו פולין מבושלין אני זורע, ואם יאמרו לך מי ראה מעולם פולים מבושלים נזרעים, אמור לו, ומי ראה מעולם ביצה מבושלת שיצא ממנה אפרוח. מיד הלך ועשה כן והיה עומד על הדרך וזורע, וכשבאו גדודי המלך אמרו לו מה אתה זורע, אמר להם פולין מבושלים אני זורע. אמרו לו ומי ראה מעולם [פולין מבושלין נזרעים, אמר להם ומי ראה מעולם] ביצה מבושלת שיצא ממנה אפרוח, וכן היה אומר לכל גדוד וגדוד עד שבא הדבר לפני המלך. כיון ששמע המלך כן א"ל ומי לימדך דבר זה, א"ל אני בעצמי. א"ל דוד, יד שלמה היתה עמך בדבר זה, א"ל בחייך אדוני המלך הוא צוני לעשות כדבר הזה מראש ועד סוף. שלח המלך אחרי שלמה, א"ל המלך, מה תאמר בדבר זה? א"ל שלמה, היאך הוא חייב בדבר שלא בא לעולם, אותה ביצה מבושלת היתה, ולא היתה ראויה לאפרוח, א"ל ילך ויפרע לו ביצה אחת, ועל זאת נאמר, לשלמה אלקים משפטיך למלך תן וצדקתך לבן מלך.

---

10) מעשה היה בשני אחים אחד עשיר ואחד עני זהיה לעני בנים ובנות הרבה, ולעשיר לא היה לו כי אם בת אחת, והיה העשיר צר עין כנגד אחיו, ולא היה רוצה לעשות לו שום טובת הנאה שבעולם, והיה לעני בן אחד ששמו יצחק, והוא היה בחור וטוב יפה תאר מאד ולומד בטוב, והיה העשיר אוהבו מאד יותר מאחיו וכל בניו. ויהי היום שהיה ערב פסח ולא היה לעני דבר ממה לקנות חטים לפסח לעשות לו מצות ולבניו. בא אל אחיו העשיר וא"ל, אדוני, בחסדך תגמול לי חסד גדול ועשה באהבת השם אלקינו והלוה לי כור של חטים לפרנס אותי וביתי בזה היום טוב. א"ל העשיר, אם תתן ערבון אלוה לך, א"ל מה הערבון אשר אתן לך, כי אין בידי כלום, א"ל הבא לי יצחק בנך, כי אתה אוהבו יותר מכל בניך ויהיה לי למשמרת עד שתפרע לי מה שאלוה לך. הלך העני והביא לו יצחק בנו ולוה לו עליו כור של חטים. ובכל יום ויום היה יצחק הולך לביהמ"ד ולומד בפני הרב יומם ולילה, ובכל לילה בתו של אותו עשיר דודו מתאחרת וממתנת אותו עד שבא, וכן היה מנהגה תמיד בכל הלילות. יום אחד קרא הרב לאותו יצחק וא"ל, לך בני שמע בקולי לאשר אני מצוה אותך ויהי אלקים עמך, בלילה הזה מיד כשתבא לבית דודך ותמצא שם קרובתך, קחנה ותחבקנה ותנשק אותה. א"ל, רבי, איך אעשה הרעה הזאת להשיא יצה"ר עלי כל זמן שיכולתי להמלט ממנו. א"ל, בשבועה לא אניחך עד שתשבע לי שתעשה זאת. עמד הבחור ונשבע לו. כשבא לביתו מצאה מוכנת כנגדו לפתוח לו הפתח, ופתחה לו והלכו וישבו סביב האש, והיא הכינה לו לאכול כמנהגה, והוא אמר לה לא אוכל ולא אשתה, וישב ובכה. אמרה לו, אהובי קרובי הגד לי מה יש לך, ואם תצטרך לשום דבר, ומה שאלתך ובקשתך ועל מה אתה בוכה, והוא לא רצה לומר כי נתבייש ממנה לומר לה. והיא מתאמצת לדעת מה זה ועל מה זה, ויגד לה הכל כאשר נשבע בפני רבו וכאשר צוהו. אמרה לו, אהובי איש כלבבי אל תבכה בשביל זה, והלכה וחבקה אותו ונשקה לו בפיו כמה פעמים ואמרה לו, אל תתבייש קרובי ממני, כי אני אוהבת אותך מאד אהבה עזה, כי אחי ובשרי אתה ואבי אוהב אותך כבבת עיניו, ותדבר על לבו ופייסה אותו בדבריה, והאכילתו והשקתו והלך ושכב במטתו עד למחר. למחר בא לפני רבו, א"ל רבו, עשית ככל אשר צויתיך? א"ל כן, וספר לו כל הענין. א"ל הזהר שתעשה כן עד תשעה לילות, וכן עשה. לאחר תשעה לילות, א"ל רבו לך שכב הלילה במטתה, א"ל איך אעשה זאת, ושמע דודי והרגני. א"ל רבו, עשה כאשר אני מצוה אותך ואל תניח. הלך הבחור ושכב עמה במטתה ונטל חרב ושם ביניהם וישכבו יחד וישנו עד הבקר. ויקם דודו וילך דרך החצר לעשות צרכיו, וימצאם שוכבים יחד והחרב ביניהם והם ישנים, ונטל טליתו ופירס עליהם ואמר, יהי רצון מלפני אלקי ישראל שתהא מטתכם שלמה, שלא יצא מכם פסול, הלך לחצר ושב לחדרו וספר לאשתו, והיא היתה צרת

עין על אותו יצחק כי לא אהבה אותו ותאמר, הכזונה יעשה את בתנו? אמר לה, אם היה בדעתו לפגום אותה לא היה שם חרב ביניהם, אלא לא עשו כי אם באהבתם זה את זו. והיה בדעת אשתו ליתן בתה לאחיה, והוא עם הארץ ואינו יודע ללמוד. כשנערו משנתם וראה יצחק טלית דודו פרוסה עליהם בכה ואמר, אני אנה אני בא כי דודי היה כאן וראה אותנו. ואמר אוי לי אוי לי, אנה מפניו אברח כי הוא יהרוג אותי, מוטב לי לילך לטבוע עצמי בנהר ולא יודע לשום אדם מלהמתין ביאת דודי, כי לא הלך כי אם להביא עמו שום חרב להרגני, וזאת החרב לא ראה אותה. מה עשה, לבש את עצמו וקם ממטתו וכשהיה לבוש רצה לטבוע עצמו בנהר, וכשהיה רץ אל הנהר פגעה בו אמו ואמרה לו, בני, לאיזה מקום אתה הולך כ״כ במהירות, א״ל, אמי, בבקשה ממך הניחני. א״ל לא אניחך עד שתאמר לי להיכן תלך. עמד וספר לה כל המעשה. אמרה לו בני, אל תתעצב בלבבך ואל תתן דאגה לנפשך כי בעזרת הצור אצילך, ולך עמי ואטמין אותך עד שאדע דעת דודך מה חשב לעשות, ועד שוב חמתו ושכח את אשר עשית לו. הלך עם אמו ועשה ככל אשר צותה עליו, והטמינה אותו, ואח״כ הלכה אמו אל בית דודו ומצאה שם דודו יושב. אמרה לו, אדוני, היכן יצחק בני, אמר לה, יהי מכירו ברוך וישמרהו מכל רע, לא ידעתי היכן הוא. אמר לה מה היום מיומים שבאת אלי לשאול לו, הידעת ממנו שום דבר? הגידי לי. אמרה לו לאו. מיד הבינה האשה שאין בדעתו עליו וכי הוא אוהב אותו כלבבו, הוציאה אותו והלך לבית דודו, ולא שמע קול נוגש ומדבר אליו כ״א טוב. מה עשתה אמו, הלכה לבית הרב וספרה לו כל המאורע. אמר לה, בתי, הוי יודעת כי ממני היה הדבר ולכבוד שמים נתכוונתי, המתיני ואדבר אל דודו אולי יתן לו בתו. חזרה לביתה, והוא שלח אחרי דודו ובא אליו, ואמר לו מפני מה אין אתה משיא את בתך והיא גדולה מאד ועומדת על פרקה? א״ל ידעתי כי היא ראויה לינשא אבל לא ידעתי למי אתן אותה. א״ל הרב, למי אתה רוצה ליתן אותה כי אם ליצחק בן אחיך, כי הוא טוב תאר ויפה מראה ות״ח ועניו ושפל רוח וביישן וחכם ונבון אין כמוהו, וטוב תתך אותה לו מתתך אותה לאיש אחר. א״ל, ידעתי כי כל אלה הדברים אמתים ונכוחים וכל המעלות האלו נתקיימו בו, כי הוא נחמד ונעים ואהוב מאד בעיני, אבל אשתי אינה רוצה ליתנה כי אם לאחיה. א״ל הרב, אחיה עם הארץ ואינו יודע כלום ללמוד וזה ת״ח אין בכל הישיבה סברן כמוהו, א״ל אם רצונך תשגר אחר אשתי ונדעה מה יש בלבה לעשות מזה הענין. שיגר אחריה ובאה לפני הרב ושאלה לו לשלום, ואמר לה הרב, ברוכה את בתי לד׳, ויאמר לה הדברים האלה, ואמרה כי אין בדעתה ליתן לבתה כי אם אחיה. א״ל הרב, אחיך עם הארץ הוא והוא אינו יודע כלום ללמוד וזה חכם מחוכם בתורה, וטוב תתך אותה אל יצחק מתתך אותה לאיש אחר. אמרה לו אם כן הוא, ילך יצחק ואחי לסחורה, ואתן לכל אחד מהם מאה דינרים ואיזה מהם שירויח יותר בזו השנה, לסוף שנה זו, אתן לו בתי. וענה הרב ובעלה טוב הדבר אשר דברת. ויפרדו מאת פני הרב וילכו לביתם ויתנו לכל אחד ואחד מאה דינרים והלך כל אחד לדרכו. יצחק הלך למדינת הים, ונכנס בספינה אחת לעבור הימה, וכשהיתה בתוך הים באה רוח סערה גדולה בים מפרק הרים ומשבר סלעים, ותשבר האניה ויטבעו כל האנשים אשר בתוך הספינה, ונעשה לו נס ומצא קרש אחד מן הספינה ורכב עליו עד שבא לאי אחד מאיי הים וישב שם, וירעב מאד לאכול כי כבר עברו שלשה ימים שלא אכל ולא שתה ולא היה שום דבר לאכול. מה עשה הלך ולקט עשבים ואכלם, כיון שאכל אותם צבתה בטנו ונפחו זרועיו ויריכיו וראשו וכל גופו היה נפוח מאד, ונפלו צפרני ידיו ורגליו ושערות ראשו, ויבכה בכיה גדולה ומרה. וישא עיניו וירא עשב אחד גדל בצדו, שם הקב״ה בלבו לאכול ממנו, והושיט ידו ולקח מאותו עשב ואכל ומיד שבה בשרו כבשר נער קטן ונתרפא, ומאותו עשב היה ניזון כל זמן [שהיה] שם. לאחר שני שבועות ראה ספינה אחת באה, וקרא אל רב החובל וא״ל, הניחני ואכנס בתוך ספינתך ואלך עמך לאיזה מקום שתלכו, ואני אתן שכרך, כי אני רופא טוב ומומחה לרפא כל נגע ומחלה. א״ל בוא ברוך ד׳, מה טיבך בכאן והיאך באת הנה? סיפר לו כל המעשה, ולקח מן השני מיני עשבים הרבה מאד משאוי לשני חמורים, ונכנס בספינה והלכו יחד, והוליכם הרוח אל עיר אחת שהיו רוב אנשי העיר מצורעים וגם המלך היה מצורע. בא אל המלך וישתחו לאפיו ארצה, ויאמר לו המלך מי אתה, א״ל אדוני, רופא אני ויודע אני לרפא אותך מצרעתך. א״ל המלך אם תוכל לרפא אותי אתן לך חצי מלכותי, נתן לו לאכול מן אותו עשב לצבות בטנו ואכל ממנו וצבתה בטנו ונפח כל גופו, ואח״כ נתן לו מן העשב האחר ונתרפא כל בשרו ולא היה בו בכל גופו לא פצע וחבורה ולא כל מום רע, ושבה בשרו כבשר נער קטן והיה בריא וקל וגבור מאד. עמד המלך ונפל לפני רגליו וא״ל אתה החייתני, הנה מלכותי לפניך קח החצי ממנה ויהיה לך במתנה ובכל אוצרותי תלך ותקח כל מה שתרצה, כי הכל שלך ואתה תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל עמי רק הכסא אגדל ממך. ויען יצחק ויאמר, איני רוצה מכל מלכותך מאומה כי אם עיר אחת שיש באותה מדינה פלונית של אחיך, ותתן לו בחילוף אותה עיר, עיר אחרת במלכותך, ואני אהיה שליט ומושל. באותה עיר והאנשים אשר בתוכה יהיו לי למס ועבדוני. א״ל המלך כן יעשה כאשר דברת. ויצו המלך ויכתב ספרים אל אחיו לעשות כל רצון זה האיש אשר יבקש ממנו, ויבחר במלכותו איזו

עיר שירצה בחילוף אותה עיר. ויכתוב ויחתום בטבעת המלך. וירפא כל החולים וכל המצורעים אשר היו באותה עיר ויתן לו המלך כסף וזהב לרוב ואבנים טובות ומרגליות ועבדים ושפחות, ואתונות וגמלים טעונים ממון כבד, וישלח אותו אל אחיו לעשות חפצו. ויבא אליו ויאמר לו, אדוני, כדברים האלה שלח אליך המלך לאמר והנה הספרים חתומים בטבעתו. כיון ששמע שנתרפא המלך אחיו שמח שמחה גדולה ועשה לו משתה גדול ונתן לו כסף וזהב לרוב והשליטו באותה עיר שהיו אביו ואמו ודודו בה ונעשה שר ושליט של אותה עיר, ויבא בתוך העיר ברכב גדול במקנה בכסף ובזהב והלך ופנה בתוך המגדל הוא וכל אוצרותיו ועבדיו ופרשיו וכל חילו, ואותו היום נשלמה השנה והכינו כל צרכי החופה ליתן הנערה אל אחי אמה, כי מכיון שראו שלא בא יצחק וזה בא, רצו ליתן לו הנערה. והכינו הכל לבוא ולקדש אותה, וכיון שראו היהודים שהיה להם שלטון חדש עליהם פחדו ורעדו ממנו מאד ולא רצו להכניסה לחופה בלא רשות השלטון. עמדה אמה והלכה אל השלטון, ויכירה יצחק והיא לא הכירה אותו, ותדבר לפניו ותשתחו לאפיה ארצה ותאמר לפניו, אדוני, ברוך בואך ויגדל המקום שלותך ויאריך ימיך במלכותך, הנה יש לי בת אחת גדולה והגיע זמנה ליכנס לחופה, וכל זה עשתה כדי למהר הקידושין, כי היה לה פחד שמא יבא יצחק. ענה לה השלטון ואמר, אני רוצה להיות שם כשיקדש האיש בתך ואראה היאך אתם מקדשין נשותיכם. אמרה לו, לחייך ולשלותך, הלכה לביתה וקשטה ופרכסה בתה והכניסה לבית הנשואין ובאו כל היהודים שם לנהוג כבוד לחתן ולכלה ושלחו אחר השלטון ובא שם, וכשרצה האיש לקדש הנערה נער בו השלטון ואמר, אין לך דין לקדש אותה כי לי משפט הקידושין, כי אני יצחק וזה אבי וזאת אמי וזה דודי וכן היה התנאי בינינו, וספר להם ובפניהם כל התנאים שהיו ביניהם, ואמרו כלם אמת ונכון הדבר כי לך המשפט לקדש, וקח וקדש אותה וזכה במקחך, הלך וקדש אותה והכניסה לחופה, וישמחו כלם אביו ואמו וכל הקהל שמחה גדולה, ויספר לאביו ולאמו ולדודו כל הקורות אותו, והוא היה עשיר גדול ושר ושליט בכל הארץ, ויחי האיש ימים רבים וצדיק וחסיד היה כל ימיו ויולד בנים ובנות, וכאשר היה לו כן יהיה לנו אמן.

---

11) מעשה באדם אחד שהיה עשיר גדול והיתה לו אשה יפה מאד והיה אוהב אותה ביותר. והיו בחצרו ארבע חומות גבוהות ובצורות מאד והיה פתח פתוח לחצרו מתוך אותן החומות, והיה ידוע כי כל הנכנס דרך שם לא יחזור לביתו לשלום כי שעירים ירקדו שם, וי"א ששם פתחו של גיהנם. והיה האיש רע ובליעל מאד ואשתו רשעה ובנים לא היו להם, והיא היתה מתאוה תמיד לבוא עד אותו פתח ולראות מה שבתוכו, ובעלה ממאן ושומר אותה תמיד, לפי שידע שרעתה לשם. פעם אחת היה צריך המלך לאותו איש וישלח אחריו. ויצו האיש לאשר על ביתו להיות תמיד עמה ולילך אחריה בכל מקום שתלך. הלך האיש אל המלך כאשר שלח אחריו ושהה שם. בין כך באה האשה ואמרה לאשר על ביתה, שמעני ועשה רצוני והניחני לילך בפני הפתח, ואני אתן לך כל מה שתרצה, כי ידעת, שאם תעשה לי מה שאני מבקשת ממך, כי היטב איטיב עמך. אמר לה, אל נא תעשי זאת ואל תפסידי ותאבדי עצמך בחנם, ואדוני צוה אותי לאמר, לשמרך כבבת עיני, כי נפלאת אהבתך אליו ומאד נעמת לו ואל תעשי הרעה הגדולה הזאת ולא תורידי שיבתו ברעה שאולה. אמרה לו, חייך שלא אלך אלא כנגד הפתח מרחוק כמטחוי קשת, והוא לא רצה לתת לה רשות. אך היא מתאמצת ללכת מאד, עד שהלכה לחצר בעל כרחו ולא בטובו, ואין איש אתם בבית. צעק האיש בקול גדול ויספוק כפיו ויצטער האיש מאד וירץ אחריה, והיא הלכה עד לפני הפתח, וכיון שבאה שמה, הושיט אחד מבפנים את ידו ומשכה אליו לפנים והדלת סגר אחריה. אמר האיש, ואני אנה אני בא מן הצרה אשר ימצא את אדוני, הלך האיש והטמין את עצמו בחדר, והיה שם עד בוא אדונו אל ביתו, וכיון שבא ולא ראה את אשתו ואת עבדו, נפל לאפיו ארצה ותתפעם רוחו ויתעלף, ובאו כל שכניו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל אשתי אבל שאולה, ויבך אותה בכי גדול. הלך ופשפש בכל ביתו ולא מצא, עד שבא לחדר משכבו ושמע שם גונח ומתאנח. ויאמר מי אתה, האתה זה פלוני עבדי אשר שמעתי גונח, א"ל אני עבדך המחויב לך, ויבא אליו ויפול לפניו ויבך ויתחנן לו. א"ל היכן אשתי, עמד וספר לו כל המעשה. א"ל, בשבועה, לא אשב ולא אשקום ולא אנוח עד שארע היכן היא, ובאיזה מקום היא, ומה היא עושה שם, ואם אוכל להיות עמה. מה עשה, נתן כל אשר לו לקרוביו והלך לו בשבי, עד שנכנס בתוך יער גדול והלך בתוכו מהלך ששה ימים ופגע באיש אחד גדול מאד בקומה ושחור ומכוער ביותר. נתן לו שלום והחזיר לו שלום. ויחרד האיש ויפחד מאד ממנו, כי לא ראה מעולם כמוהו. א"ל האיש הגדול, ידעתי מה אתה מבקש, את אשתך אתה מבקש לראות, אם תרצה לבוא עמי אראך את מקומה ואתה תדבר אליה. א"ל, בשביל כל אוצרות המלך אם הוא היה רוצה ליתנם לי לא הייתי רוצה לילך עמך. א"ל האיש הגדול, יש בביתך שום אדם שאתה בוטח בו? א"ל הן, א"ל הוליכהו אלי היום שמונה ימים ותמצא אותי הנה. נפטר ממנו והלך לו ובא לביתו, ונתקבצו כל אוהביו אליו ושאלו לו אם מצא או שמע דבר מאשתו, אמר להם הן, הכי יש בכם שום אדם שרוצה לעשות מה שאצונו, אם עשיתי שום טובה שבעולם לשום אדם מכם, עתה באה העת והגיע

הזמן שיכול לגמול לי כל מה שעשיתי לו כל ימי. בא אחד מנעריו ואמר, אדוני, אתה גדלתני ורוממתני מנעורי ועד עתה, תגזור עלי כל רצונך ואקיים כל מצותך, ואהיה זהיר ונזהר לכל אשר תצוני. א"ל בך חפצתי כי מצאתיך נאמן ונעים מאד ובך אני בוטח, בא עמי ועשה כל אשר אצוך. וילכו שניהם יחדו ויבאו ביער עד המקום אשר היה שם בתחלה, וימצא שם את האיש הגדול, וירא הנער אותו ויפחד ממנו מאד. א"ל רבו, בני, צריך אתה לילך עם זה האיש והוא יוליכך למקום אשתי ואתה תדבר אליה, ואם תוכל להביאה עמך, אתן לך ממון כבד ותהיה יורש כל אשר לי, א"ל כן אעשה כאשר דברת. הלך עמו והוליכו לתוך גיהנם, וראה שם הרבה בני אדם שהיה מכיר סובלים דינם בגיהנם, ואדונו חזר לביתו. א"ל הנער, הראני את אשת אדוני, הוליכו לחדר אחד, וכמדומת לו שהיה כל החדר, הקירות והגג, מצופה זהב מופז, והרצפה מאבנים טובות אדומות ומתלהבות, וראה אשת אדונו יושבת בקתדרא של זהב ומלובשת בגדי זהב וכל סביבותיה זהב. כמדומה לו שהיה בפניה שלחן של זהב ערוך, וכל מיני מאכל אדומים, ויש לה שמשים הרבה, יש מהם חותכים לפניה מאכלה, ויש מהם מחנין לה מיין לבן בתוך כוס של זהב. כיון שראה אותה נפל לאפיו ארצה, ואמר לה ברוך שחלק מכבודו לבריות בשר ודם, שלא ראיתי מעולם שום מלכה מכובדת כל כך כאשר אני רואה שמכבדין אותך, ואדוני מצטער עבורך ואינו אוכל, כל הימים הוא מתענה, והוא שלחני אחריך שתבואי אליו אם תוכלי. אמרה לו, אדוני שמעני, כל מה שאתה רואה סביבותי אש בוערה, החדר הזה והשלחן וכל מה שאני מלובשת וקתדרא שאני יושבת בה וכל מה שאני אוכלת אש הוא, עד אבדון תאכל גופי ובשרי, והיין הוא אבר מהותך שאני שותה כל שעה ושעה, ואילו היה כל העולם כלו שלי, הייתי נותן אותו ברצון לצאת שעה אחת לחוץ לקרר עצמי שאני שורפת נשמתי וגופי, וכך תאמר אל אדוני, שכל פושעי ישראל בגופן כן הם בגיהנם, ותאמר לו שיעשה תשובה מן המעשים הרעים, כי גדול כח התשובה. אמר לה, ובאיזה עון יש לך כל הדין הקשה הזה? אמרה לו, מפני הרבה רעות ועוונות שעשיתי, כי נאפתי לאיש אחר, וחללתי שבת, ונדה הייתי שוכבת עם בעלי, ועל עניים ויתומים לא רחמתי, וכזאת וכזאת עשיתי. אמר לה, היש יכולת לשום אדם לפדותך מן הדין הזה? אמרה לו, לא, הואיל שלא היו לי בנים מעולם, ואם היה לי בן אחד מבעלי שיוכל לומר ברבים: ברכו את ה' המבורך, והצבור עונין: ברוך ה' המבורך לעולם ועד, וקדיש כולו, הייתי נפדת בסוף שנתי. אמר לה, אלך ואספר כל זאת, ונתנה לו טבעת אחת שעדיין היתה באצבעה שבעלה נתן לה, ואמרה לו אמור שיהא זה לאות שאתה אומר אמת מכל אשר תאמר אליו. ונפטר ממנה והלך לו עם האיש שהביאו שמה, והוליכו עד המקום שלקחו ונפטר ממנו והלך לביתו. כיון שראהו אדונו שמח שמחה גדולה, ויספר לו כל מה שראה ונתן לו האות, והאמין לדבריו. מה עשה אותו האיש, הלך לבית הכנסת ובקש רחמים לפני הקב"ה בבכי גדול ובשברון לב ועשה תשובה גמורה ולא זז משם עד שפרחה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה, אותו האיש מזומן לחיי העולם הבא לקיים מה שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא.

---

12) מעשה בחסיד אחד שהיה עשיר וקרוב למלכות והיה לו בן אחד יפה תואר ויפה מראה וחכם, ובעת פטירתו של אותו חסיד, צוה לבנו שלא תצא מבית הכנסת משעה שיקום החזן להתפלל ויתחיל קדיש עד שיגמור כל תפלתו, וגם אם יקום אחד לומר ברכו, שלא שמע תפלה, המתן אותו עד שיגמור תפלתו, וכן עשיתי כל ימי והצלחתי במעשי, וגם אם תעבור בעיר שיש בה בית הכנסת ותשמע את החזן, תכנס ואל תצא עד שיגמור החזן תפלתו. והלך אותו חסיד לבית עולמו, והבן היה נחמד לכל רואיו והיה משרת לפני המ־ך ומחג יין בכוס המלך והמלכה, וחותך לחם ובשר לפניהם, והיו אוהבים אותו ביותר ולבו לשמים. וירא אותו משנה המלך ויקנא בו ויבא אל המלך ויאמר לו, אדוני המלך, עינים לך ואין אתה רואה, כי זה הבחור אוהב את המלכה ומנאפים יחד. ויגער בו המלך ולא האמין לו עד שאמר לו היום ומחר והכנים קנאה בלבו. ויהי היום וילך המלך לראות פועלים שהיו עושים לו מדורת עצים ואבנים לעשות סיד. ויאמר לרב הפעלים, אותו האיש אשר יבא הנה למחר ראשון קח אותו והשליכו לתוך כבשן האש בלא איחור, ואם לא תעשה זאת נפשך תחת נפשו, ויען לו, אדוני המלך, אעשה כמצותך, וישב המלך לביתו. ויהי הלילה וישרת הבחור לפני המלך. ויקרא את הבחור ויצו לו: השכם בבקר למחר ולך למקום שעושין הסיד, ואמור לרב הפועלים שידליק האש היטב. ויען הבחור, אני אעשה כמצותך. ויהי בבקר ויקם הבחור וירכב על הסוס ויעבור לפני בית הכנסת ושמע את החזן, וירד מעל הסוס ונכנס לבית הכנסת ויתפלל. אחר שסיים החזן, עמד אחד שלא שמע התפלה ואמר ברכו, והמתין עד שגמר ואיחר עד שהיה היום גדול. ויקרא המלך אל המשנה ויצו לו, לך למקום שעושין הסיד ושאל לרב הפועלים: עשית מצות המלך? ויקחו את המשנה ויאסרו אותו וישליכו אותו בכבשן. ויבא הבחור לשם וירא כי השליכו את המשנה בכבשן, ויאמר לרב הפועלים, המלך יהרוג אתכם אם ידע זה, ויען רב הפועלים ויאמר לו, המלך צוני אתמול לאמר, האיש אשר אשלח לך למחר בבקר ראשון השליכהו בכבשן האש, והנה הוא בא ראשון. וישב הבחור אל

המלך ויאמר לו, אדוני המלך, מדוע צוית לשרוף את המשנה, ויחרד המלך חרדה גדולה ויתמה מאד, ויאמר אל הבחור עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ובוראך אוהב אותך, כי כך וכך הלשין המשנה אותך מן המלכה, וצויתי להשליך באש האיש אשר אשלח ראשון אל רב הפועלים אשר עושה הסיד, ואותך צויתי לילך ראשון, ואח"כ אמרתי למשנה, לך וראה אם עשו מצותי, ואתה אחרת והשליכו אותו במקומך, עתה ידעתי שאתה נקי, היינו דכתיב צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו, ולכך יש להמתין בביהכ"נ עד שיגמור החזן להתפלל ואפילו קם אחד לומר ברכו שלא שמע מהחזן ימתין עליו.

מעשים: ספר המעשים, קובץ י"ז ספרים קטנים ומאמרים ונמצא בכ"י באוצר הספרים במינכען סי' 222 משנת ד"א תתקנ"א (עי' אוצר הספרים לבן יעקב 359), ובהם אגדה או מדרש קטן אשר הדפיס רש"ז טויסיק בספרו נוה שלום, מינכען תרל"ב. גם רח"ם הלוי הורוויץ בקובץ מדרשים קטנים (צד 77) הוסיף עוד אגדה מספר המעשים המתחלת „כשברא הקב"ה עולמו" וכו' ואומר כי בעל „נוה שלום" טעה לחשוב זאת לחלק השייך ל„אבות דר"נ שהובא מארץ ישראל" שהדפיס שם ג"כ (צד 47) ובאמת היא אגדה מיוחדת ומאוחרת בזמן. ההוספה הזאת מדברת אדות סיסרא ויסודה במדרש אבא גוריון, והובאה בשמו בילקוט שמעוני שופטים רמז מ"ג, ואין מן הצורך להעתיקה פה. האגדה מספר המעשים שהדפיס בעל נוה שלום כוללת ענינים שונים, כעין קובץ קטן ממאמרים שנמצאים במדרשים אחרים, ואין להם שום המשך זה לזה. גם פירושים על מאמרי חז"ל.

מספר המעשים

[נוה שלום צד 71]

בשם האל עושה נסים אתחיל ספר המעשים:

אמר רב רמ"ח איברים יש באדם, לבו שקול כנגד כולם שנאמר וה' יראה ללבב, מה אדם רואה אף הלב רואה שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת, מה אדם שומע אף הלב שומע שנאמר ונתת לעבדך לב שומע, מה אדם מדבר אף הלב מדבר שנאמר ודברתי אני עם לבי, מה אדם מהלך אף הלב מהלך שנאמר לא הלך לבי, מה אדם חושב אף הלב חושב שנאמר רבות מחשבות בלב איש, מה אדם יודע אף הלב יודע שנאמר לב יודע מרת נפשו, מה אדם עוסק אף הלב עוסק שנאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, מה אדם כותב אף הלב כותב שנאמר כתבם על לוח לבך, מה אדם מרפא אף הלב מרפא שנאמר חיי בשרים לב מרפא, מה אדם מטפש אף הלב מטפש שנאמר וילכו בשרירות לבם הרע, ואין שרירות אלא טפשות, מה אדם שש אף הלב שש שנאמר וראיתם ושש לבכם, מה אדם שמח אף הלב שמח שנאמר לב שמח ייטב פנים, מה אדם טוב אף הלב טוב שנאמר וטוב לב משתה תמיד. אין אהבה אלא בלב שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך, ואין שנאה אלא בלב שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך. וכל דבר שבעולם הוא תלוי בלב, לכך כתב גם את כל העולם נתן בלבם.

אמר רב רמ"ח איברים קבועים בו באדם ומכולם הלשון נותנת השבח למי שאמר והיה העולם, ואע"פ שכתוב כל עצמותי תאמרנה ללמדך שכולם משבחין לשמו, אעפ"כ הלשון גורמת ומפרשת שנאמר ולשוני תהגה צדקך. ואמר רב לשונו של אדם דומה לים, מה הים עולה ומתגבר אף הלשון עולה ומתגבר, מה הים יתרץ אף הלשון יתרץ, מה הים מסעיר אף הלשון מסעיר, מה הים מסריח אף הלשון מסריח, מה הים פולט אף הלשון פולט, מה הים מצפצף אף הלשון מצפצף, מה הים הכל מתיראין ממנו אף הלשון הכל מתיראין ממנו, מה הים ממית אף הלשון ממית, מה הים מגרש רפש וטיט אף הלשון מגרש רפש וטיט, ויגרשו לגיהנם (ג). אם אדם עוסק בלשונו במלשינות נטרד מן העולם שנאמר יכרית ה' כל שפתי חלקות, ואם עוסק בלשונו בדברי תורה זוכה לחיים שנאמר כי היא חייך ואורך ימיך, ללמדך שבחר הקב"ה בישראל מכל האומות ונתן להם התורה לעסוק בה כדי שיזכו לחיים שנאמר כי הוא חייך ואורך ימיך וכתיב כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא.

הלוחות והבמות אין בהם משום קדושה, הכי קרינן, פירוש הלוחות ריוח שבין עמוד לעמוד של ספר תורה, והבמות שיור מעלה ומטה פנים ואחור.—מלה בסלע משתוקא בשתים, פירוש נודע חטאתו מביא כשבה בת דנקא סלע זהו מלה בסלע, ואם חטאתו ספק ולא נודע מביא איל אשם בשני סלעים חהו משתוקא בשתים.—אונס רחמנא פטריה, הא לא אנוס ולא מוטעה ולא שוגג ולא שכור כשכרותו של לוט, וקשיא אמאי לא מייתי ראיה מן ולנערה לא תעשה דבר, התורה אמרה הבא להרגך השכם להורגו שנאמר צרור את המדינים.—למה כותבים בנט [דתיצביין דיתהויין] בג' יודי"ן כנגד ויסע מלאך האלקים, ויט משה; ויבא בין מחנה מצרים. למה נקרא הנט ספר כריתות כי מצינו ג' יודי"ן יתירות דתיצביין דיתהויין, הרי ל' וב' עדים הרי ל"ב וכן החומש ב' דבראשית ול' של ישראל (בסוף דברים) הרי ל"ב, וסימן בל ידעום. ארבע ציצית, בכל ציצית ח' חוטין הרי ל"ב וג' קשרים מבפנים כנגד ג' אבות וב' מבחוץ כנגד משה ואהרן והתורה תחלתה ב' וסופה ל', הרי ל"ב נמצא המקיים מצות ציצית כאלו קיים את כל התורה כולה.—שאלו תלמידיו את ר' אליעזר פלוני

(ג) חסרים פה הפסוקים המורים על כל אלה, ובמקום אחר נפרטו כלם.

מה לעולם הבא, פי׳ על אבשלום שאלוהו שבא על פילגשי אביו שחשובות כאשת איש ואין לו חלק לעוה״ב, או דילמא סבירא לן כר׳ יהודה דאמר נשים בכתובה וקדושין, פילגשים בלא כתובה ובלא קדושין, ואישתיק. ועוד שאלוהו פלוני מהו לעוה״ב פי׳ שלמה, אמר להם לא שאלתוני אלא על פלוני פי׳ דוד, פלוני מהו לעוה״ב פי׳ דוד, אמר להם לא שאלתוני אלא על פלוני פי׳ שלמה. תוב שאלו מהו להציל את הכבשה (בת שבע) מיד הארי, אמר להם לא שאלתוני אלא על הרועה פי׳ אוריה החתי; ומהו להציל הרועה מיד הדוב (דוד) אמר להם לא שאלתוני אלא על הכבשה (2).

הכתב והמכתב, פי׳ רב יהודה גאון הכתב אלו כ״ב אותיות, והמכתב שעל הלוחות חרות אנטירגנא מרובע שנראה מכל צד מראה אחד.—כתבו באבר ובשיחור, פי׳ אבר עופרת, שיחור עשן, שמתכנם ומגרדין אותו לעשות ממנו דיו, כמו שאמרו חז״ל כל העשנים יפים לדיו, שיחור בלשון ישמעאל אל־פיחם.—תני ר׳ מאיר במדה שאדם מודד בה מודדין לו, הנותן לעני מלא ידו בעולם הזה הקב״ה נותן לו מלא ידו לעוה״ב. אמר לו ר׳ יהודה מי שכתוב בו מי מדד בשעלו מים היאך יוכל אדם לעמוד במלוא ידו, אמר לו ר״מ בא ולמד ממדה של רשעים, שהרי בעוה״ז אם אתה נותן עניים גדולים ע״י אדם אפילו למי שהוא חי אינו יכול להתקיים אפילו שעה אחת, לעתיד לבוא נדונין רשעים בגיהנם שנים עשר חדש ואין נשמתן יוצאת, שנאמר כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה, והוי אומר מי שנותן כח לרשעים לעתיד לבא לקבל פורענותם, הוא נותן כח לצדיקים לקבל הטובה, ללמדך שאין קצבה למתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא.—אמר הקב״ה אם אני בורא אדם מלמעלה הרי הוא מתגאה ביותר ואם מלמטה הרי הוא כבהמה, אלא אברא אותו בינוני, אעשה גופו מלמטה ואפיח בו רוח ונשמה מלמעלה, הוי אומר ה׳ בחכמה יסד ארץ, המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. וכנגד ימי בראשית שהיו ששה אמר דוד פסוקים אלו: תורת ה׳ תמימה משיבת נפש, עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי, פקודי ה׳ ישרים משמחי לב, מצות ה׳ ברה מאירת עינים, יראת ה׳ טהורה עומדת לעד, משפטי ה׳ אמת צדקו יחדיו. ששה שמות הללו כנגד ששת ימי בראשית, שיהיו ישראל עוסקים בתורה והעולם מתקיים, אבל שבת בית (?) היא ולא הוצרך הכתוב לאומרו עם ו׳ ימים, מן בגימטריא (ר״ת) משיבת נפש. ס ל י ק.

אלו הם שבעה רועים ודוד באמצע, אדם שת מתושלח בימינו אברהם יעקב ומשה בשמאלו, יצחק יושב ומשמר פתחה של גיהנם להציל בניו מדינה של גיהנם. ואלו הם שמונה נסיכי אדם, ישי שאול שמואל עמוס צפניה חזקיה אליהו ומשיח.—טעם טוב: שאלו תלמידיו את רבינו הקדוש, כתיב לא יומתו אבות על בנים וכתיב ויקח יהושע את עכן בן זרח וגו׳ ואת בניו ואת בנותיו וגו׳ ויעלו אותם עמק עכור. וכי מה חטאו בניו ובנותיו? אמר להם כשהוציאוהו לסוקלו הוציאוהו עם כל בני ביתו ושורו וחמורו כדי שלא יהיו עושין בן, ולא סקלו אלא אותו, שנאמר וירגמו אותו ויקימו עליו גל אבנים. אמרו לו והא כתיב וישרפו אותם באש, אמר להם בממונו הכתוב מדבר את האדרת ולשון הזהב, אבל למיתה הוא לבדו, כתורת משה לא יומתו אבות על בנים. טעם אחר, כתיב כי עמך הסליחה למען תורא, וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו, כי עמך הסליחה בעושי תשובה, אבל אם עומד בזדונו אתה תשלם לאיש כמעשהו. ר׳ יהודה אומר מפני שהצדקה עושה פירות, שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו, וכתיב אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו, לפיכך ולך ה׳ החסד. ר׳ נחמיה אומר אדם עובר עבירה הוא ראוי שתנטל נפשו עליה, והקב״ה עושה לו חסד ונוטל נפש בהמתו או יאבד מנכסיו, זהו חסד גדול. ר׳ אלעזר אומר משל לאחד שהיה חייב לטמיון של מלך ולא היה לו לפרוע, והגבאים היו מוציאין אותו בכל יום ומכין אותו, המלך שהיה חכם ורחמן צוה לעבדיו להשליך לו כיס אחד בעד החלון בבית שהיה אסור בו, ומצאו העני ופרע חובו, נמצא המלך נפרע משלו, כך אדם עובר עבירה והיה ראוי שתלקח נפשו, והקב״ה עושה לו חסד ונוטל נפש בהמתו, נמצא נוטל משלו, ויש חסד גדול מזה? לכך נאמר ולך ה׳ החסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו.

מנצפך צופים אמרום, והם חמש אותיות כפולות. כ״ך לאברהם אבינו נרמז ברמז ל ך ל ך למאה שנה יותן לך בן. מ״ם ליצחק נרמז ברמז כי עצמת ממנו מאד בעולם הזה ובעולם הבא. פ״ף למשה נרמז ברמז פ ק ו ד פ ק ד ת י אתכם בעוה״ז ובעוה״ב. צ״ץ למשיח נרמז ברמז והקימותי לדוד צ מ ח צ ד י ק. נ״ן ליעקב נרמז ברמז ה צ י ל נ י נ א בעוה״ז ובעוה״ב.—כל היכא דאיתמר ר׳ יהודה הנשיא הוא רבינו הקדוש תנא, אבל היכא דאיתמר ר׳ יהודה נשיאה אמורא נינהו. כל בן עזאי בן זומא—שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא, ור׳ סימון הלכה למשה מסיני. אין מתחילין בשני ואין מסיימין ברביעי, אבל מתחילין מרביעי ומשלימין בשלישי. סתם מתניתין ר׳ מאיר, סתם תוספתא ר׳ נחמיה, סתם ספרא ר׳ יהודה, סתם ספרי ר׳ שמעון. כל מקום ששנינו באמת אמרו, ובמה דברים אמורים ואימתי הלכה למשה מסיני, מיתבי הלכה היא.— ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות, ושמונים פילגשים אלו שמונים בתי מדרשות שהיו בירושלם כנגד פתחיה, ועלמות זו משנה החיצונה.—הנה מטתו של שלמה ששים גבורים, כנגד מנין אותיות יברכך

(2) עי׳ יומא ס״ו: ותוס׳ שם. ושאלו על שלמה ע״פ דברי האומר כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה.

ה׳ וישמרך. אמר רבה בר אבא אליעזר כנגד כלם של וירק את חניכיו ילידי ביתו שי״ח איש, ואיכא דאמרי זהו אליעזר עבד אברהם בחשבונו הכי הוה שי״ח (אליעזר בגימטריא שי״ח). עקב הוא מנין שנות אברהם חוץ משלש שנים קודם שהכיר את בוראו. אמר רמי בר אבא השטן בחשבונו שס״ד הוה. ואמר רמי בר אבא כתיב אברם וכתיב אברהם, בתחילה המליכו הקב״ה על רמ״ג איברים ולבסוף המליכו על רמ״ח איברים כנגד אותיותיו. אשה טובה עטרת בעלה זו שרה אמנו, שרי היה שמה, יו״ד שנטל ממנה היכן הלך? פליגי בה תרתי אמוראי חד אמר נחלקה לשנים ולא חסרה כלום, שבתחלה היה שמו אברם והוסיף ה׳ על שמו וה׳ שני הוסיף לשרה ונתעטרו השמות, וחד אמר יו״ד הניטל משרה ניתן ליהושע דכתיב ויקרא משה להושע בן נון יהושע, ברכו ואמר לו יה יושיעך מעצת מרגלים. יצחק על שמו נקרא יו״ד כנגד עשרה נסיונות, צד״י כנגד תשעים שנה של שרה בשנולד, חי״ת כנגד ח׳ ימי מילה, קו״ף כנגד מאה שנה של אברהם כשנולד. יעקב על שמו נקרא, י׳ כנגד נדר שנדר עשר אעשרנו לך, וכל׳ .זה מחשב השבטים מבנימין שבט לוי עשירי, ע׳ כנגד שבעים נפש, ק׳ כנגד אותיות שנתברך בהן, ויתן לך וגו׳ הוציא מהם השם ונשאר מאה, ב׳ כנגד שני מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. יהודה על שמו נקרא... (חסר כאן חצי דף), ושקול יראה כנגד תורה שאין לך בכל המדות גדול מיראה, ואין להשם חפץ אלא ביראה, שנאמר ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל ממך כ״א ליראה וגו׳ וכתיב יראת ה׳ היא אוצרו, יראת בגימטריא הוי שית מאה וחד עשר, פש להו תרי חכמה וענוה דאמרו רבנן אין בור ירא חטא ולא ע״ה חסיד. וכנגדן ברית מילה בגימטריא שית מאה ותרי עשר הוי, פש להו חד תורה, וכנגדן ציצית, ציצית בגימטריא שית מאה הוי, פש להו תליסר ח׳ חוטין וה׳ קשרין הרי תרי״ג מצות.—כימי השמים על הארץ, ימי אברהם קע״ה, ימי יצחק ק״פ, ימי יעקב קמ״ז, תכללם יחד והם חמש מאות ושתים, ומהלך שמים וארץ חמש מאות שנה, נשתיירו, שתים משה ואהרן בכללם... (חסר כאן חצי דף), והיאך היה משה מכיר בהן (ברשעים) שהיו ענני כבוד מקיפין את כל העם מלמעלה ומכל צד, וכל מי שהיה חוטא היה נשקע הענן מעל ראשו וחמה זורחת עליו, ויודעין כל ישראל שהוא חוטא והיו גוזרין עליו דין. נאמר בני היצהרי אלו אהרן ודוד שנמשחו בשמן, והן שוים בכל מקום, מפני שמשחתן לדורות, באהרן כתיב והיתה לו ולזרעו אחריו, ובדוד כתיב ועבדי דוד ישב על כסאי.— כל תשא עון וקח טוב, אמר ר׳ יצחק אמרו ישראל לפני הקב״ה בזמן שהיה בית המקדש קיים היינו מקריבים לפניך קרבן להתכפר ועכשיו שביהמ״ק חרב אין לנו קרבן לכפר עלינו אלא תפלה, הדא הוא דכתיב וקח טוב, טוב בגימטריא י״ז הוי, ותפלה י״ח הוי, אלא ברכת המינין ביבנה תקנוה, והלא י״ט אנו מתפללים, אלא את צמח דוד אח״כ תקנוה חכמים משום בחנני ה׳ ונסני. א״ר סימון וקח טוב, אמר ישראל לפני הקב״ה רבש״ע! בזמן שהיה ביהמ״ק קיים היינו מקריבין לפניך חלבים וכבשים והיית מכפר לנו, ועכשיו חלבנו ודמנו ונפשנו שנתמעט לפניך יהיו כפרה עלינו ונשלמה פרים שפתינו שיח תמורת פרים.

פירשו חז״ל ומותר האדם מן הבהמה אין, מה הוא אין זה הקבר, וי״א זהו דיבור, שזה מדבר ונקבר וזה אינו מדבר ואינו נקבר. גם פרשו חכמים אדם מתבייש בהמה אינו מתביישת וזהו פירוש אין, ואלמלא תקנה שתיקן הקב״ה שמתבייש האדם זה מזה היו נעשין כבהמות, ואיזה תקנה שתיקן להם שנתן שכינתו ביניהם. ותיקן [שלא יתבייש האיש עם אשתו], באיזה צד נקרא שמו איש, הוציא מהם י׳ נשתייר אש, אשה הוציא ממנה ה׳ נשתייר אש, ואש עם אש היאך מתבייש. הא למדת ששתי אותיות הללו משמו של הקב״ה הם, הה״ד כי ביה ה׳ צור עולמים, אלו שני עולמים, איש שבשבילו נברא העולם הה״ד ומותר האדם מן הבהמה אין.—ויתן לה הריון, רמז לט׳ ירחי לידה מן התורה, הריון בגימטריא ט׳ ירחי (8), ומלאך הממונה על ההריון לילה שמו, שכן כתיב והלילה אמר הורה גבר. אמרו חכמים חיזוק לתחיית המתים שעתידין לעמוד בלבושיהם שנקברים בהם מן הכתוב בשמואל, שהיה עוטה במעיל ויצא במעיל, וכתיב תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש.—שיעור מ׳ סאה במקוה, וכמה בצים במקוה ה׳ אלפים תש״ס, והסאה מאה וארבעים וארבעה בצים, ועומר ארבעים ושלשה ביעי וחומשי רביעתא, ומנין שצריך טבילה מ׳ סאה? דכתיב יען כי מאס העם הזה את מי השילוח ההולך לאט בגימטריא מ׳ סאה, הוי שיעור אמה על אמה ברום שלש אמות. והמפריש חלה צריך לפרוש אחד מארבעים ושלשה וחומש (בצים) מן התורה, מנין? אותיות חלה בגימטריא הכי הוי. כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם, אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע מי יוכל למנות את ישראל ואתה אמרת לא יספר מרוב, אמר לו הקב״ה למשה, משה! לא כשאת סבור, אין לך טורח בדבר הזה, מנינם כמנין ראש אותיות שלהם, ספור ראש אותיות של שבטים והן מנין אלפי ישראל: ראובן ר׳ אלף, שמעון ש׳ אלף, צא מהם לוי שלא היה שבטו במנין, יהודה י׳ אלף, זבולון ז׳ אלף, בנימין ב׳ אלף, יוסף י׳ אלף, דן ד׳ אלף, גד ג׳ אלף, אשר א׳ אלף, יששכר י׳ אלף, נפתלי נ׳ אלף, והם באים בחשבונם שש מאות אלף כמספר בני ישראל, חסר שלשת אלפים שנהרגו במעשה העגל דכתיב ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש.

---

(8) רע״א יום של תשעה ירחים כמנין הריו״ן.

יתוש קטן גדול (קדום) ממך במעשה בראשית, ולא עוד אלא שאמרו דוד המלך ע"ה בספר תהלים, שנאמר הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות והדר מלכי ארץ וכל לאומים.

סליק אגדת מספר המעשים

מרגניתא דבי רב:

המדרש או המאמר הזה נמצא בראשית חכמה לר"א די וידאש דפוס אמשטרדם מ' ע"א וע"ב, בשם מרגניתא של ר' מאיר, ובס' אור קדמון דפוס ויניציא תע"ת, ובשבט מוסר לר"א הכהן פ"ז בשם מרגניתא דבי רב, וכן בבית המדרש של יעלינעק חדר ב' בסוף, ונקרא על שם דבי רב ע"ש אף כי רוב המאמרים הם מאוחרים בזמן.

מרגניתא דבי רב

[מבית המדרש ח"ב 120]

אמר רב, אמר הקב"ה לישראל לא יועילו בכם לא היסורין ולא התוכחות ולא התראה ולא הבטחה ולא טלטול ולא אריכות ימים ולא אריכות רוח ולא שליח ולא צווי ולא קללות ולא חרמות ולא נחמות ולא בושה ולא פחד ולא אימת העוה"ב ולא אימת חשבון ולא אימת דין גיהנם ולא שמי המתחלל בגוים על ידיכם. ומי שיש בו כל המעשים האלו מאבד זכותו ומונע ממנו טובות הרבה ושנותיו מתקצרין וקונה שם רע ונזכרין לו מעשיו ועונותיו ועונות אבותיו ותפלתו נמאסת בעוה"ז ובעוה"ב וכל מעשיו מפורסמים ונותן עליהם דין וחשבון, וכל שמחה ששמח ביצרו נעשית לו אבל, והם נתבעין ממנו בדינים משונים ובושה מרובה ע"י מלאכים אכזרים בעולם הארוך, לכן הוא אומר ומה תעשו ליום פקודה וגו' ואנה תעזבו כבודכם. ועוד אדם חוטא בעיניו עיניו כהות, חוטא באזניו שומע חרפתו, חוטא בפיו אין דבריו נשמעים, חוטא בעצה פרנסתו מתמעטת, חוטא במחשבה זיו פניו משתנה, חוטא בלשונו יסורין באין עליו, חוטא בידו יורד מכבודו, חוטא בלבו מת בדאגה, חוטא ברגליו שנותיו מתקצרים, חוטא ביצרו יצרו מקטרגו, חוטא ומחטיא קובר את אשתו ובניו ובני ביתו, חוטא בליצנות גזר דינו נחתם. וכי מה הנאה לאדם וסופו לפרוש מעולם לעולם, מחיים למות, מאורה לחשכה, משינה מתוקה לשינה דחוקה ומרה, מאור מתוק לרמה ותולעה, ממטעמים מתוקים לטעם עפר, מחבוק נאה לחבוק עפר. כמה עשירים יצאו מן העולם בפחי נפש, כמה חכמים היתה חכמתם להם לתקלה, כמה גבורים היתה גבורתם להם לתקלה, כמה מגדלי בנים לא שמחו בבניהם, כמה נאים היה נויים להם לתקלה, כמה זקנים לא ראו כבוד, כמה בחורים נקצצו בחופתן. וכי מה הנאה לאכול ממאכל שהוא מביאו לדינים מרובים, משמחה

אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם, מה ת"ל אלה הדברים, והלא אינו מדבר אלא לענין שבת, מיכן סמכו חכמים לאבות מלאכות מ' חסר אחת: אלה מספר האותיות ל"ו, דבר אחד, דברים שתים, הדברים שלשה. ואלו הן הזורע והחורש והקוצר וכו'. כך שנו חכמים: למה אמר הכתוב ארבעים יכנו ולא יוסיף ולא אמר הכתוב פחות או יותר כגון נ' או ס' או ע' או ל' אלא ארבעים? אמרו חכמים כנגד מ' קללות שקילל המקום את אדם וחוה האדמה והנחש. י' הנחש י' האדמה י' האשה י' האדם. ולמה פחתו חכמים אחת? אלא אמרו כיון שהזהיר הכתוב כל כך ואמר לא תוסיף פן תוסיף ונקלה אחיך, רבו זכיות ומליצי טובות ופחתו עוונות, מוטב שיבואו שלש (שלשת הפסוקים הנ"ל) וידחו אחת.—חרם בגימטריא רמ"ח, דאמר שמואל כשהיא נכנסת נכנסת ברמ"ח איברים שבאדם, רחם בגימטריא רמ"ח הוי, דאמר שמואל כשהיא יוצאת, יוצאת מרמ"ח איברים שבאדם דכתיב ברוגז ר ח ם תזכור.—כן בנות צלפחד דוברות, ראשונה אמרה אבינו מת במדבר, שניה אמרה והוא לא היה בתוך העדה, שלישית אמרה למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו, רביעית אמרה כי אין לו בן, חמישית אמרה תנה לנו אחוזה, ואז ויקרב משה את משפטן לפני ה'.—הנה ה' נצב על חומת אנך, אנ"ך בגימטריא ע"א הוי, מכאן לסנהדרין שהורגין שמסכמת שכינה עמהם, א"ל ר' יהודה משמיה דמר ר' יהודאי מה הוא כך עלה במחשבה? מלמד שהקב"ה יושב ומחשב כל דבר ודבר קודם שברא העולם שבעים פעמים ומדקדק בדבר, אם נברא בדרך זה כך וכך הוא בסופו, וחוזר ומחשב.—אמר ר' נחמן בר יצחק מאי לעת מצוא? זו מיתה, שנאמר למות תוצאות, תוצאו"ת בגימטריא תתק"ג הוי, תניא נמי הכי תשע מאות ושלשה מיני מיתה נבראו בעולם. יצא עתק מפיכם, עתק בגמטריא חמש מאות ושבעים, ערל בגימטריא ג' מאות, תבוא בכלח עלי קבר, בכלח בגימטריא ששים הוי, תבוא בקבר בן ששים שיצא מכלל כרת.—הזהר בז ן ששכח תלמודו, ר' נהוראי אומר זה ר' אלעזר בן ערך ששכח תלמודו מחמת אונסו, ואהדר ליה בהדיה אליהו. יין בגימטריא שבעים, נכנס יין יצא סוד (ג"כ בגימ' שבעים). כתיב תירש וקרינן תירוש, זכה נעשה ראש לא זכה נעשה רש. אדם ניכר אם הוא חכם או טיפש, וכן אמרו בשלשה דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו. בזאת יבא אהרן, בזא"ת בגימטריא ד' מאות ועשר, שכן רמז למקדש ראשון שכך עמד, ומיום שחרב ביהמ"ק עד עכשיו אלף ונ"ז שנה, ויהי רצון שיבוא בן דוד במהרה בימינו אמן.

זאת תורת הבהמה, וכי מה ענין אשה אצל שקצים ורמשים? הא למדת שאם תזוח דעתו של אדם עליו, הוי אומר לו אל תזוח דעתך עליך, שהרי

שמביאה את האדם לדאגות הרבה, ממלבוש שהוא גורם לפניעות מרובות, מהרהור שגורם למכאובים מרובים, משינה מתוקה שנומרת למיתה משונה, מחטא שהוא מאבד זכיות הרבה, מתרעומות שמקפחת פרנסות הרבה. איזהו בן עוה"ב המתרחק מן העבירות ומהרהור ומליצנות ומלשון הרע ומהכיעור והדומה לו והמקיים המצוות ויש בידו מצוה על אמתתה, ומתרחק מן החטא ועיין תפלה ומתודה על עונותיו לפני הקב"ה ועושה תשובה. המתחבר לרשע טורד עצמו מן העוה"ז והעוה"ב, והמסביר פנים לרשע הרי זה ממרגיזי אל, והמרמה בדרכיו מתאבל בסופו, והמטה את חבירו מדרך טובה לדרך רעה מת בחצי ימיו, והמלעיג על המצוות אין מרחמין עליו מן השמים, והמלעיג על עניותן של עניים סוף סוף הוא ייגע ואחרים אוכלים יגיעו, וכל המרגיל להאדים (להלבין) פני חבירו פנקסו פתוח בו ביום, ואין לך קשה אלא מי שעוסק בדברי הבאי. אוי למי שהעולם מטעה בו, אוי למי (לרשע) שהשעה משחקת לו, אוי למי שנעשה סניגרו קטיגרו, אוי למי שיצרו מנצחו, אוי למי שנהפך עליו הגלגל, אוי למי שמאבד את עמלו. יש פורענות מיד ויש פורענות לאחר זמן, ויש אחת אחר אחת ויש כלן כאחת, ויש מהן באות על האדם והוא ער ויש באות והוא ישן, ויש מהן כבדות ויש מהן כמרוצות נפש, ויש ברעתו ויש שלא ברעתו, ויש בזקנותו ויש בנערותו, ויש בסתר ויש בגלוי, ויש בבית ויש באכסניא. כל צרה וצוקה וקנאה ופרצה ותקלה ממעטין את החטא, ויש שעובד את המקום מתוך יראה כדי שלא תתקפח פרנסתו, ויש מתוך אהבה, ויש מתוך בושה, ויש מתוך תמימות, ויש מתוך להראות, ויש בשמחה ששמח שתהיה המצוה על ידו, ויש מתוך היסורין שנאמר בצר להם ישחרונני, וכל אחד ואחד לפי מעשיו. בשעה שנפטר האדם המלאך הממונה על הדין עומד כנגדו ואומר לו אוי על זה הגוף שיצא מן העולם ריקם מזכיות ומלא עונות, מביט ברגליו ואומר אוי להם לרגלים שלא הלכו ביושר, אוי לידים שנתעסקו בדברי שקר, אוי למעים שנהנו מן הגזל, אוי לעינים שלא היו לאמונה, אוי לאזנים שלא קבלו תוכחה, אוי לפה שלא עסק בתורה, אוי לו לבשר שלא נתינע ביראה, אוי לו ליצר שלא נכנע מפני בוראו, אוי לו ללב שלא עבד את בוראו, שעתיד לעמוד בנזיפה ואומר לו עמוד בדין והכר מעשיך, ודע מהיכן באת ולפני מי אתה עתיד ליתן את הדין. ואם אין אתה יכול להשיב מי יוכל להשיב, ומי יוכל לסבול עונותיו שהן כאש לבגד וכחרב לצואר וכחץ ללב וככבלים לרגלים, כחשך לעינים כמרה לפה כשוחה לרגל כחרישה לאזנים, כמכשלה לכח כימים רעים לזקנה כיסורין לגוף, כגדיעה לקרן כמרה למיתה כעבירה ליום הדין. יש שהוא מת בחצי ימיו ויש מי שהוא יוצא מהעולם בתמימות, אשרי מי שיראתו על פניו, אשרי הנשמר מעונות, אשרי מי שהוא עניו, אשרי המשבחים אותו המוניו, אשרי מי שהוא שפל בעיניו; אשרי מי שמטה אזניו לשמוע דברי תורה, אשרי השומע דברי תורה בכל יום. תורת ה' תמימה עומדת לפני האדם בשעה שהוא עוסק במשנתו ואומרת ה' עמך גבור החיל, הנה באתי ללמדך על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך ואמצאך, אשריך אם תזכרני, אשריך אם בלבך תצפנני, אשריך אם תקיימני, אשריך אם תשמיעני, ובכל יום בי יהיו זמניך, כי בי ירבו ימיך. התרחק מן העבירה והדבק בתורה וברח מן השררה ותהיה בחכמה תמיד, וקרא אל אלהיך תמיד כי הוא ירגישך וישביעך ויניח לך. חכור שאתה טיפה סרוחה מזומן לעפר ושוחה, לכן התרחק מן המנוחה, ועבוד אלהיך בשמחה, ויהיה לך לחמלה, כי הדרך שחוחה, ויהיה לך למשאת וארוחה. אם את הדבר הזה תעשה לך יאיר כנוגהים וצוך אלהים, כי אם תעבוד אלהיך באהבה וחבה אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא.

תם מרגניתא דבי רב

מרדכי ואסתר: ע' אסתר

מרכבה: ע' מעשה מרכבה

משה: איזה מדרשים קטנים מיוסדים על קורות משה, כמו המדרש „דברי הימים של משה", אלה תולדות אהרן; ומשה" (עי' ערכו), „פטירת משה" בנוסחאות שונות ו„אגדתא דבני משה". דברי הימים של משה, הובא בערוך ערך „אהרן" ובילקוט פ' שמות ושם בסופו ציין דברי הימים הארוך, ומובא ג"כ בילקוט ראובני הגדול (דפוס ווילמרשדארף שנת תמ"ה דף ע"ה ע"ב), ובהקדמת ר' תם ן' יחייא לס' היוסיפון בשם מדרש דברי הימים. הראב"ע בפירושו עה"ת (שמות ב' כ"ב) אומר: ואשר כתוב בדה"י של משה אל תאמין, וכלל אומר לך כל ספר שלא כתבוהו נביאים או חכמים מפי הקבלה אין לסמוך עליו. ועוד (שם ד' כ') וז"ל לא ידענו אם נולד גרשם בימי בחרותו בברחו אל מדין או בזקנותו, ואל תסמוך על דברי הימים של משה כי הבל כל הכתוב בו. גם הרשב"ם על פסוק כי כבד פה וגו' כותב: אין לחוש לספרים החיצונים, וכונתו על דה"י של משה, ובאמת נשנה המעשה הזה בשמות רבה פ"א וז"ל: והוא (משה) נוטל כתרו של פרעה ומשים על ראשו וכו' ובא גבריאל ודחף את ידו ותפש את הגחלת וכו' וממנו נעשה כבד פה (עי' רב פעלים 45). מדרש משה רבינו נזכר בתוס' ב"ק דפ"ב ע"א וברוקח וכנראה הוא ס' דה"י של משה, המדרש הזה נדפס ראשונה בקושטא רע"ה ובדפוסים אחרים, וגם בדפוס לבוב שנת תרכ"ה ביחד עם מדרש פטירת אהרן ומעשה טוביה בן טוביאל.

מדרש פטירת משה, היא אגדה על מות משה רע"ה והוא חלק מס' דה"י של משה, מובא בילקוט פ' וילך ומתחיל: הן קרבו ימיך למות, א"ר אייבו אמר משה לפני

הקב"ה רבש"ע בדבר שקלסתיך בתוך ששים רבוא מקדישי שמך (הן לה' אלהיך השמים וגו') קנסת עלי מיתה שנאמר הן קרבו ימיך וכו', כל מדותיך מדה כנגד מדה, שמא מדה רעה כנגד מדה טובה וכו', א"ל הקב"ה למשה אף זו מדה טובה היא שאמרתי לך הן, שנאמר הנה אנכי שולח מלאך, הן צדיק בארץ ישולם, הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג'), כשם שהעלית אותי על ששים רבוא כך אני מעלה אותך לעתיד לבוא על נ"ה צדיקים גמורים שנאמר הן בגימטריא נ"ה. אמר ר' יוחנן עשר מיתות כתובות על משה וכו', א"ל יש בי כח יותר מכל באי עולם, א"ל ומה כחך? א"ל אני בן עמרם שיצאתי מהול ממעי אמי, וביום שנולדתי מצאתי פתחון פה והלכתי ברגלי ודברתי עם אבי ואמי ואפילו חלב לא ינקתי, וכשהייתי בן שלש שנים התנבאתי ואמרתי שעתיד אני לקבל התורה מתוך להב אש וכו' (רב פעלים 95). מדרש פטירת משה נדפס ביחד עם פטירת אהרן ועוד בדפוס קושטא רע"ז, ובדפוסים אחרים, גם נדפס עם העתקה יהודית אשכנזית ע"י מחבר הספר בית אהרן וקרא לו „פטירת משה שם עולם", פפר"א תנ"ג, ובלשון יהודית לבד בשם „נשיקות משה" ווילנא תקס"ח. גם נעשה ממנו פיוט לשמחת תורה קודם הקריאה. יעלינעק הדפיסו בספרו ביהמ"ד חדר ב'. ובנוסחא אחרת בספרו של קאהוט בהוספה לפירושי אבו מנצור אלדאמרי.

דברי הימים למשה רבינו

[מדפוס לבוב תרכ"ה]

בשנת מאה ושלשים שנה לרדת בני ישראל למצרים, מקץ ששים שנה לאחר שמת יוסף, חלם פרעה חלום אחד והנה בחלום זקן אחד עומד לנגדו ובידו מאזנים, והיה מעלה כל דרי מצרים אנשים ונשים וטף בכף אחד של מאזנים, והיה משים בכף שנייה טלה אחד והטלה מכריע לכל אנשי מצרים, והוא משתאה ומהרהר בלבו הפלא ופלא על המראה הגדול הזה, ויקץ פרעה והנה חלום, ויקבוץ את כל חכמי מצרים ואת כל חרטומיו ויספר פרעה להם את חלומו וייראו כל העם מאד מן החלום, עד שבא אחד מן השרים לפני המלך ויאמר לפניו זה החלום רעה גדולה הוא למצרים ובהלה, ויאמר לו המלך ומה היא, ויאמר לו בן יולד לבני ישראל שיחריב כל מצרים, ועתה אדוני המלך איעצך עצה טובה שתצוה שכל בן שיולד בבני ישראל יהרגו אותו ואולי לא יקוים זה החלום. וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו, ויקרא מלך מצרים למילדות העבריות וגו' כי חיות הנה וגו' דומות לחיות ואינן צריכות למילדות, ויצו פרעה לכל עמו וגו'. ויהי כאשר שמעו בני ישראל את הדבר הזה אשר צוה פרעה להשליך הבנים היאורה, פירשו מקצתם מנשיהם ומקצתם דבקו בהן ותלדנה בנים ותעזובנה ילדיהן על פני השדה, וה' אשר נשבע לאבותם לתת זרעו כעפר הארץ שלח להם מלאכים לרחוץ אותם ולסוכם ולהתתילם ולשום שני חלקי אבנים אצלם מן אחד יונק חלב ומן אחד אוכל דבש, ולגדל שערותיהם עד ארכבותיהם למען יתכסו בהם, ולעדנם ולפנקם בחמלתו עליהם. ויהי בחמול השי"ת עליהם כי בקש להרבותם על פני כל הארץ, צוה לתבל ארצו לקבל אותם ולשמרם עד שיגדלו, ואח"כ נפתחה הארץ ותקיא אותם ויציצו כעשב הארץ, וישובו איש אל אביו ואיש אל משפחתו וידבקו בהם. ועוד היו עושין סוכות בקרקע הארץ וטומנים אותם שם, והיו המצריים חורשים על גביהם ואינן יכולים להזיקם כדכתיב ע"ג חרשו חורשים וגו'.

איש היה בארץ מצרים ושמו עמרם בן קהת בן לוי בן ישראל, ויקח האיש את יוכבד דודתו לו לאשה, ותהר האשה ותלד בת ותקרא שמה מרים, כי בעת ההיא החלו המצריים בני חם למרר את חיי בני ישראל, ותהר עוד ותלד בן ותקרא שמו אהרן כי בימי ההריון החל פרעה לשפוך דמי זכריהם ארצה ומהם השליך ליאור, וה' הטה חסד עליהם ולא מת אחד מהם מאשר היו משליכים היאורה, והיה מחייתם מהקב"ה, ואשר היו מושלכים בשדה היו מכלכלים אותם מלאכי השרת ומצילין אותם ומביאין אותם לאבותיהם בחורים גדולים. ויהי בהשמע דבר המלך ודתו להשליך הבנים היאורה ורבים מעמי הארץ היו פורשים מנשותיהם, ויפרד גם עמרם מאשתו. ויהי בעת ההיא מקצה שלש שנים ותהי רוח אלהים על מרים ותנבא בתוך הבית הנה בן יהיה נולד לאבי ולאמי בפעם הזאת שיושיע את בני ישראל מיד מצרים, ויהי כשמוע עמרם את דברי הילדה ויקח את אשתו אשר פירש ממנה בעת הגזרה מקץ שלש שנים, ותהר יוכבד ותלד בן, ובעת לדתו נתמלא הבית אורה גדולה כאור השמש והירח בעת זריחתם, ותרא האשה את הילד כי טוב הוא ונחמד למראה ותצפנהו שלשה ירחים בחדר משכבה. בימים ההם הערימו סוד כל מצרים לאבד את כל היהודים, ותלכנה נשי מצרים ארצה גושן אשר שם בני ישראל ותשאנה גוריהן בטרם ידעו לדבר על כתפיהן [לגדלם ולחנכם]. ובלדת האשה הישראלית את הילד צפנה את בנה מפני המצריים לבלתי השחיתו, אך בבוא המצריות בבית העבריות והיה הילד המצרי מגמגם בלשונו והילד העברי הצפון בחדר משכב אמו עונה אותו כלשונו, היו הולכות המצריות ומגידות לבעליהן, ובעליהן הגידו למלכם, והיה פרעה שולח שוטריו ולוקח את הנער. ויהי כמשלש חדשים אחר אשר ילדה יוכבד את הילד ויודע הדבר ביתה פרעה, ותמהר האשה טרם באו השוטרים ותקח תבת גמא ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאור ותתצב אחותו מרחוק וגו'. וישלח אלהים חום גדול ושרב בכל ארץ מצרים וישרוף בשר האדם כחום השמש בגבורתו ויצר להם מרוב החום, ותרד בת פרעה לרחוץ על יד היאור וגם כל נשי מצרים עשו כמשפט הזה. ותרא בת פרעה התיבה שצפה על פני המים ותשלח את אמתה ותקחה

ותפתח ותראה את הילד, והיו באות נשי מצרים ההולכות על שפת היאור להניקהו ולא רצה לינק אצלם, כי מאת ה׳ היתה זאת להשיבו אל שדי אמו. ותאמר אחותו לבת פרעה האלך וקראתי לך אשה מנקת מן העבריות, ותאמר לה לכי, ותלך ותקרא לאמו, ותאמר לה היליכי את הילד והיניקהו לי ואני אתן את שכרך שני כספים ליום. ויהי מקץ שנתים ימים ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו, ואביו קרא לו חבר כי בעבורו נתחבר עם אשתו, ואמו קראה לו יקותיאל כי הניקה אותו משדיה, ואחותו קראה לו ירד כי ירדה אליו אל הנהר לראות מה יהיה בסופו, ואהרן קרא לו אבי זנוח כי זנח אבי את אמי והשיבה בעבור זה, וקהת זקנו קרא לו אבינדור כי בעבורו גדר אלהים פרץ בישראל אשר לא יוסיפו עוד המצריים להשליך בניהם היאורה, ומניקתו קראה לו אבי סוכו כי האלהים יצפינהו בסוכה מריב המצריים, וישראל קראו לו שמעיה בן נתנאל כי בימיו שמע אלהים את נאקתם (1). בשנה השלישית ללדתו ופרעה יושב על השלחן לאכול והגבירה יושבת בימינו ובתיה בתו משמאלו ושריו ועבדיו יושבים לפניו והנער יושב עם בתיה בת פרעה, ויושט הנער את ידו ויקח העטרה מעל ראש המלך וישם אותה על ראשו, ויבהל המלך והשרים על הדבר הזה ויתמהו איש אל רעהו, ויען בלעם הקוסם אחד משרי המלך ויועציו ויאמר, זכור ארוני המלך החלום אשר חלמת ואשר פתר לך עבדך, הלא תדע כי העלם הזה מילדי העברים הוא ורוח אלהים בו ומחכמתו עשה זאת, וזה הוא שיחריב את מצרים, ועתה יצוה המלך מהרה ויסירו את ראשו. וייטב הדבר בעיני המלך ואוהביו, וישלח הש״י מלאך גבריאל ונדמה להם כאחד משרי המלך ואוהביו ויאמר לא ארוני המלך, לא טוב הדבר להמית נפש דם נקי כי אין לנער דעת, ועתה צוה ויביאו אבן יקרה (אודם) לפניו ונחלת אש ואם יושיט ידו ויקח האבן יקרה בידוע שהוא בן דעת ובן מות הוא ונעשה בו משפט, ואם יושיט ידו ויקח הגחלת בידוע שאין בו דעת ופטור. ויענו כל חכמיו ויאמרו טוב הדבר, ויביאו לפניו האבן טובה והגחלת, ויושט הנער את ידו ליקח את האבן והמלאך דחף ידו ולקח הגחלת ויביאה לפניו ויגע בשפתיו ובקצת הלשון ונעשה כבד פה וכבד לשון, ועל זה ניצל. ויועץ המלך עם יועציו מה נעשה לבית ישראל אשר יתרבו בכל יום, ותאמר לו אשתו כטוב בעיניך עשה, הלא כל הארץ לך היא, ויען בלעם ויאמר למלך הלא תדע כי האומה כל מעשיהם בערמה ובמרמה הם, יעקב אביהם עקב את עשו אחיו ולקח את בכורתו ובא אל אביו במרמה ויקח ברכתו, ויברח אל לבן ונתן לו שתי בנותיו לנשים ושלל את צאנו וכל נפשות ביתו. ויצחק אביהם גר בגרר והכשיל אנשי המקום על אשתו לאמר אחותי היא ולקח כל טובם וכספם וילך, וכן עשו בני יעקב לשכם וחמור שאמרו להם שימולו ומלו וביום השלישי נכנסו עליהם בהיותם כואבים והרגו אותם לפי חרב ובזזו ושללו כל נכסיהם, ועתה אם תשמע בקולי אל תהרגם בחרב רק תרבה עליהם ענויים קשים שיהיו כלים מאליהם, וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו. ויען יתרו המדיני ויאמר לו, ארוני המלך ידוע תדע כי כל מי ששולח בהם ידו לא ינקה, הלא ידעת אם לא שמעת מה נעשה לפרעה על שלקח את שרה אשת אברהם וכן לאבימלך, וגם מה שנעשה לארבעה מלכים על בן אחיו של אברהם, ומה נעשה ללבן, לא היה אדם ששלח בהם ידו ונקה. ויקצוף המלך מאד על יתרו המדיני ויאמר לו ברח אל מקומך וילך. ויהי אחר שהציל אלהים את הנער משה ולא הרגוהו המצריים ויהי בבית המלך בלבוש מלכות ואבן יקרה על ראשו וכל שרי המלך מנשאים אותו, ומקץ ט״ו שנה אשר גדל משה בבית פרעה הואיל הנער לראות פני אביו ואמו, וירא בסבלותם, וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו, ויהי בראות המוכה את משה וירץ אליו לבקש עזרו כי משה היה גדול ונכבד בבית פרעה, ויאמר לו ארוני! האיש המצרי הזה בא אל ביתי בלילה ויסרני ויבא אל אשתי לעיני ועתה מבקש את נפשי לקחתה, ויהי כאשר שמע משה את הדבר הרע הזה, ויפן כה וכה וירא כי אין איש ויך את המצרי ויצל את העברי מיד מכהו, וישב משה אל המלך והאיש העברי שב אל ביתו, ויהי בשוב האיש הביתה אמר לגרש את אשתו כי לא נכון לבוא אליה אחרי אשר הטמאה. ותלך האשה ותגד לאחיה ויבקשו אחי האשה להרגו וימלט על נפשו.

ויהי ביום השני ויצא משה אל אחיו וירא איש עברי וגו׳ ויאמר לרשע למה תכה רעך, ויאמר מי שמך לאיש שר ושופט עלינו הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי, וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה ומסרו לקוסטינר להרגו, ולא שלטה בו החרב כי עשה הקב״ה נס עמו שנעשה ערפו בעמוד של שיש, והוא שאמר משה כשנולד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה, והוא שאמר לו הקב״ה כשסרב בשליחותו של מקום ואמר לו שלח נא ביד תשלח, אמר לו הקב״ה מי שם פה לאדם מי למדך לדבר כשהיית נדון לפני פרעה על המצרי, או מי ישום אלם מי שם את פרעה אלם שלא התאמץ במצות הריגתך, או חרש או משרתיו חרשים שלא שמעו במצותו עליך להרגך, מי עשאן עורים שלא ראוך כשברחת מן הבימה ונמלטת. ומה עשה ה׳, שלח את מיכאל שר צבא מרום ודמותו

(1) נוסד על הפסוק בדהי״א ד׳ ואשתו היהודיה וגו׳ ואמרו חז״ל עשרה שמות יש למשה וכו׳ (מגילה י״ג. שמ״ר פ״א).

כדמות שר הטבחים, ויהרוג שר הטבחים שנהפך דמותו לדמות משה ויחזיק ביד משה ויוציאו ממצרים ויניחהו חוץ לגבול מצרים מהלך ג׳ ימים. וישאר אך אהרן ויתנבא בתוך מצרים וידבר אל בני ישראל לאמר: איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו, הה״ד וימרו בי בית ישראל ולא אבו שמוע ויאמר ה׳ להשמידם לולא משה בחירו, ויזכר ברית אבותם אברהם יצחק ויעקב, ותחזק יד פרעה עליהם לענותם הלוך וקשה על בני ישראל וילחצם עד עת שלח דברו ויפקדם. וכשראה בלעם שלא נעשתה עצתו ולא יצא הדבר לפועל לכלות את בני ישראל כפי מחשבתו הרעה אשר חשב, ויצא ממצרים וילך לו למלך ניקנוס עם שני בניו אנים וסמרים, וניקנוס הוא מלך אדום. בימים ההם היתה מלחמה בין כוש ובין בני קדם וישב ממנו שבי גדול ויכנעו מפני כוש, ויהי בצאת ניקנוס להלחם בבני כוש ובבני קדם ויעזוב את בלעם הקוסם בן לבן הארמי ושני בניו אנים וסמרים לשמור את העיר, וישבו שם ודלת הארץ אתם, ויועץ בלעם את עם הארץ למרוד במלך ניקנוס לבלתי תת אותו לבוא העירה, וישמעו אליו עם הארץ וישבעו לו וימליכו אותו עליהם למלך ואת בניו הפקיד עליהם שר צבאות בראש העם, ויגביהו החומות משני צדי העיר, ומצד השלישי חפרו בורות רבים לאין מספר וישימו שם מי הנהר הסובב את כל ארץ כוש, ומצד הרביעי קבצו נחשים ועקרבים רבים בלהטיהם ואין יוצא ואין בא אל העיר, ויהי בשוב ניקנוס וכל שרי החילים מהמלחמה וישאו עיניהם ויראו חומת העיר גבוהה מאד ויתמהו איש אל רעהו ויאמרו ביניהם ראו בני העיר כי נתאחרנו במלחמה ויגביהו חומת העיר ויחזיקוה לבלתי תת בא אליהם מלכי כנען, ויהי כאשר קרבו אל העיר ויראו שערי העיר סגורות ויקראו לשוערים לפתוח אותם להם לבא העיר, וימאנו השוערים לפתוח להם במצות בלעם הקוסם ולא נתנום לבוא העירה, ויערכו מלחמה בפתח השער ויפלו מחיל ניקנוס מאה ושלשים איש. ויהי ביום השני נלחמו מעבר הנהר ויבואו שלשים פרשים רוכבי סוסים דרך הנחל ויטבעו בתוך הבורות וימותו, ויצו המלך לעשות רפסודות לעבור בם, ויעשו כן ובבואם אל מקומות הבורות היו המים מתגלגלים ויטבעו עוד ביום ההוא מאתים איש.

ויהי ביום השלישי ויבואו מן העבר אשר שם הנחשים והצפעונים ולא יכלו ליכנס אל העיר, ויהרגו הנחשים מהם ע״ז איש, ויחדלו מלהלחם על כוש ויצורו עליה תשע שנים אין יוצא ואין בא, ויהי בהיות המצור על כוש ברח משה ממצרים ויבוא אל מחנה ניקנוס מלך כוש, ומשה בן שלשים שנה בבואו אל מחנה ניקנוס הצרים על כוש, והימים אשר צר ניקנוס על כוש ט׳ שנים, ויהי משה הולך ובא עמהם וימצא חן בעיניהם ויאהבו המלך וכל חיל המלחמה כי הוא הולך וגדל ונוי קומתו דמתה לתמר, ויאהבו המלך מאד וישימהו לשר צבא וישב שם ימים רבים עד שחלה המלך ניקנוס וימת, ויאמרו עבדיו מה נעשה? אם נעלה העיר ירדפו אחרינו ויכריתו את שמנו, ועתה טוב לנו למות במצור משוב לארצנו כשוב העם הנכלמים, ויועצו יחדיו להמליך עליהם את משה למלך כי אין כמוהו בעם, ויעשו כן ויתנו לו למשה הגבירה אשת ניקנוס, ויזכור משה את ברית ה׳ אלהיו ולא קרב אליה וישם חרב בינו לבינה ולא חטא עמה. ויהי ביום השלישי למלכו ויאמרו לו עבדיו תן לנו עצה ודבר מה נעשה כי זה תשע שנים שלא ראינו נשינו וטפינו ואנו מתאוים לראותם, ויאמר להם משה אם תשמעו בקולי תצליחו ותשובו אל בתיכם לשלום, ויאמרו לו כל אשר תצונו נעשה, ויאמר להם ההרה לכו וקחו לכם מאפרוחי החסידה כל אחד ואחד מכם, וילכו ההרה ויעשו כן, ויאמר להם רכבו איש על סוסו ולבשו השריונות וקחו לכם איש כלי מלחמתו ובואו אחרי מן הצד אשר הנחשים שם ובעת אשר יצאו הנחשים השליכו אליהם אפרוחי החסידה ויאכלום ונקח העיר, ויעשו כן ויקרבו אל העיר ויכוה לפי חרב, וכראות בלעם בן בעור כי נלכדה העיר עינן וניחש ופרח באויר הוא ובניו וינוסו למצרים אל פרעה וישבו עמו. וישובו איש לביתו, וכראות העם כי המלך משה הושיעם ובעצתו הטובה נתפסה העיר ויאהבוהו מאד, ויירא משה את ה׳ אלהיו ולא סר מחוקות אבותיו אברהם יצחק ויעקב ע״ה ימין ושמאל, והימים אשר מלך משה על כוש ארבעים שנה.

ויהי היום והוא יושב על כסאו והגבירה יושבת אצלו, ותאמר הגבירה לשרים ראו המלך אשר המלכתם עליכם זה מ׳ שנה ולא קרב אלי, ועתה שימו עליכם מלך בן אדוניכם ניקנוס כי לו משפט המלוכה ולא תמליכו עליכם איש נכרי, ויאמרו כל שרי החיילים למשה טוב אתה בעינינו מאד אך כל עם המדינות יועצים להמליך עליהם בן אדוניהם, ועתה קח לך עושר ונכסים ולך מאתנו ושוב אל מקומך בשלום, וילך משה לארץ מדין וישב על הבאר. ולכהן מדין שבע בנות וגו׳ ויואל משה לשבת את האיש, א״ל רעואל מאין תבוא מה ארצך ומאיזה עם אתה? ויאמר לו אני משה, ויספר לו כל המוצאות אותו במצרים. אז אמר יתרו בלבו, זה האיש אשר שלח ידו בכתר המלך, ועתה אקחנו ואמסרהו ביד פרעה, ויצו לכלכלו בלחם צר ומים לחץ, וימצא חן בעיני צפורה בתו ותחמול עליו, ובכל יום ויום מעט לעת היתה מספקת לו לחם ומזון, וישב שם שבע שנים. ויהי מקץ שבע שנים אמרה צפורה לאביה, השבוי והאסור אשר השלכת לבור זה כמה ימים ושנים הלא תדרשנו, כי בכל יום צועק עליך לאלהיו והיה בך חטא, ויאמר לה יתרו, מי שמע כזאת אדם שלא אכל ושתה זה כמה שנים ועודנו חי?! הלכו לבית האסורים ומצאוהו עומד על

רגליו ומתפלל לאלהיו, ויוציאוהו משם. בימים ההם צוה יתרו שיעבירו קול בכל ארצותיו שכל מי שיבא ויתלוש המטה הנטוע בגנו שיתן לו צפורה בתו לאשה, והיו באים מלכים ושרים גדולים וגבורים ולא יכלו לעקור המטה, ואחר שהוציא משה מבית הכלא היה מתהלך בגן וראה שם את המטה מוצב ארצה והוא של סנפרנון וחקוק עליו שם המפורש, וישם משה ידו על המטה ויעקרהו ממקומו במהרה ויהי למטה בכפו וישב לבית והמטה בידו, וכראות יתרו המטה ביד משה תמה מאד ויתן לו את צפורה בתו לאשה, ותלד בן ויקרא את שמו גרשום, ומשה בן ע"ז שנים בצאתו מבית הסוהר. צפורה הלכה בדרך הצדקניות שרה ורבקה רחל ולאה, ותלך בדרך ה' כאשר צוה עליה משה בעלה.

ומשה היה רועה את צאן יתרו, וה' אמר לזכור השבועה אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב, ונראה השי"ת למשה בסנה וישלחהו לפרעה לעשות אותות ומופתים, וישב אל חותנו ויאמר לו אלכה ואשובה אל אחי אשר במצרים, ויקח משה את אשתו, ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה', על דבר אשר לא זכר למול את בנו ונפל לפני המלאך, ותקח צפורה צור מחדודי צורים ותמל את בנה, ותמלט את בעלה מיד המלאך. ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה, וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו, וישא אהרן את עיניו וירא את בניו ואת אשתו, ויאמר מי אלה לך, ויאמר משה אל אהרן הילדים אשר חנן אלהים אותי בארץ מדין, וירע הדבר מאד בעיני אהרן ויאמר אל משה, על הראשונים אנו מצטערין ואתה בא להוסיף עליהם, ויאמר משה לאשתו לשוב אל בית אביה, ותעש כן. ואח"כ באו משה ואהרן למצרים ויבואו לבית פרעה, והיו בשער בית פרעה שני כפירים שאין שום אדם יכול לקרב מפניהם לשער המלך מפחדם, שהיו טורפים למי שרואים אותו, עד שיבוא רועה הכפירים ויסירם ממנו, ובעת ששמעו שבאו משה ואהרן התירו השומרים את הכפירים והניחום על פתח השער בעצת בלעם הקוסם וחרטומי מצרים, ובבוא משה ואהרן לפתח השער ויט משה את מטהו על הכפירים והם שמחו לקראתו ויבואו אחריו והיו שוחקים לפניו כשחוק הכלבים עם בעליהם בעת בואם מהשדה, ובעת שראו פרעה ועבדיו כך יראו מאד מפניהם ויאמרו להם מה מעשיכם ומה אתם רוצים, ויאמרו אלהי העברים נקרה אלינו לאמר לך שלח עמי ויעבדוני! א"ל פרעה שובו לפני מחר ואשיבה לכם דבר, ויעשו כן ויצאו וילכו. אח"כ קרא פרעה לחכמים ולחרטומים ולמעוננים ולקוסמים ובניהם בלעם, ויאמר להם המלך כזאת וכזאת אמרו אלי הנביאים. ויאמר לו בלעם איך קרבו אל השער ולא טרפו אותם הכפירים? א"ל פרעה כי באו ולא עשו בהם כלום והיו משחקים עמם כאילו הם גדולים ושמחו עמהם כשמחת הכלבים עם אדוניהם אשר גדלום מנעוריהם. ויאמר בלעם אין אלו כמונו, ועתה שלח לקרוא אותם ונתווכח עמם יחדיו לפניך, וישלח לקרוא להם, ויצאו משה ואהרן וזקני ישראל ויבואו לפני המלך וידברו אליו כדברים אשר דברו אליו אתמול ומטה האלהים בידו, ויאמר להם פרעה ומי הוא אשר יאמין אתכם? ויבאו משה ואהרן ויעשו כן כאשר דבר להם ה', וישלך אהרן מטהו לפני פרעה ולפני עבדיו ויהי לתנין, ויקרא פרעה לחכמים ולמכשפים ויעשו גם הם כן וישליכו איש מטהו ויהיו לתנינים, ויקם מטה אהרן ויבלע מטות החרטומים. ויען בלעם וחרטומים אין זה פלא תמיה ונחמא מתנינך שבלע התנינים שלנו, כי חוק בכל העולם שחיה בולעת חיה אחרת, אם תרצה שנדע כי הוא ברוח אלהים השלך מטך לארץ ואם מטך בעודנו עץ יבלע מטותינו כשהם עצים נדע כי רוח אלהים עמך. ויעשו כן וישליכו איש מטהו והיו לתנינים ואחרי שחזרו כמו שהיו בתחלה בלע מטה אהרן את מטותם. אז צוה פרעה להביא לפניו כל ספרי מצרים ולחפש אולי ימצאו שמו של הקב"ה, ויחפשו ולא מצאו לפי שהם ספרי טעות. ויאמר להם חפשתי בכל ספרי ולא מצאתי שם אלהיכם, ויאמרו לו אלהי העברים נקרה אלינו וגו' אז אמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו? ויאמר משה הוא צוני שנלך דרך שלשת ימים ונזבחה לה' אלהינו, כי מיום שירדו ישראל למצרים לא זבחנו לו, ואם אינך משלח אותנו כמה צרות רעות רבות ומגפות ישלח בכם. ויאמר להם מה גבורתו של אלוה זה? ויאמרו לו הוא עושה שמים וארץ אור וחושך ים ויבשה ובהמות וחיות, וכל העולם חל וזע מפניו, והוא יקח את כחך וישיבך אל עפר האדמה. ויחר לפרעה עליהם ויאמר כל אלה האלהות לא יכלו לעשות כאשר עשיתי אני, לי יאורי ואני עשיתיני, ויחר אף פרעה ויגרש אותם ויאמר להכביד עולו על ישראל. עד אשר הביא ה' נגעים גדולים על מצרים, עשרה מכות שהן נחשבות כמאתים וחמשים מכות.

מכה א' הביא עליהם הקב"ה דם מפני שהיו מונעים בנות ישראל לעשות טבילה, לכך הביא עליהם דם. מכה ב' הביא עליהם צפרדעים שהיו נופלות במשארותם ובחדרי משכנותם ומשכבם ומרקדין ומנגנין בתוך מעיהם, והיתה מכת צפרדע קשה מכולן. ולפיכך הביא צפרדע לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו וצודו לנו דגים לכך הביא עליהם צפרדע. מכה ג' הביא עליהם כנים ברום אמה על הארץ, וכשהיו המצריים לובשים בגדים נקיים מיד מתמלאין כנים, לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו וטאטאו וכבדו בתינו וחצרותינו ושווקינו, לכך נהפך להם עפר הארץ לכנים. מכה ד' הביא עליהם ערוב מאריות וזאבים ונמרים ודובים וחיות רעות, והיו המצריים סוגרים דלתות בתיהם, והקב"ה שולח חיה מן האדמה

ששמה סילוניא והיתה נכנסת בחלונות ופותחת הדלתות, והיו דובים ונמרים ואריות חאבים נכנסים ואוכלים המצריים ותינוקות בערסיהן, ומפני מה הביא עליהם ערוב, לפי שהיו המצריים אומרים לכו רעו את בהמתינו לפיכך הביא עליהם ערוב. מכה ה' דבר שימותו כל בהמתם וכו' (1). מכה ו' הביא עליהם שחין באדם ובבהמה, ומפני מה הביא עליהם שחין לפי שהיו המצריים אומרים תקנו לנו מרחצאות לעדן גופנו ועצמנו, לפיכך הביא עליהם שחין לחמם את בשרם והיו מגררין את גופם בחיכוך גדול. מכה ז' הביא עליהם ברד, ומפני מה הביא עליהם ברד לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו וחרשו וזרעו לנו את שדותינו לכך הביא עליהם ברד שישבור האילנות והזרעים. מכה ח' הביא ארבה לפי שהיו שניו כשני ארזה ומתלעותיו מתלעות לביא, ומפני מה הביא עליהם ארבה, לפי שהיו המצריים אומרים לישראל לכו ונטעו לנו אילנות ושמרו את פירותיהם לפיכך הביא עליהם ארבה שיאכל מה שנשאר מהברד. מכה ט' הביא עליהם חשך של גיהנם, מי שהיה עומד לא יכול לישב ומי שהיה יושב לא יכול לעמוד מפני כובד החשך, ומפני מה הביא עליהם חשך, מפני שהיו פושעים בישראל ויבקש הקב"ה להמיתם בשלשה ימי אפילה כדי שלא יראו המצריים במפלתן של ישראל וישמחו עליהם. מכה עשירית זו היא מכת בכורות, ואח"ל קודם שהביא עליהם המכה הלך משה לפרעה ואמר לו דע כי בכורי מצרים ימותו בלילה הזה, התחיל ללעג עליו ואמר לו כמה בכורים יש במצרים לא יש שלש מאות, והטפשים לא ידעו כי כולם בכורים, מפני שהיו שטופים בזימה והיו כולם ממזרים, כל אחד ואחד היה בכור לאביו, וכן הלך משה אצל הבכורים ואמר להם כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור בארץ מצרים, מיד הלכו כל אחד ואחד אצל אבותיהם ואמרו דעו כי כל המכות כולן שאמר משה כולן באו, ועתה אומר ומת כל בכור בארץ מצרים, השיבו אותם אבותם ואמרו להם לכו אצל פרעה כי בכור הוא, מיד הלכו אצל פרעה, וא"ל שלח את העם הזה ואם לא תשלחם בלילה הזה ימותו כל בכורי מצרים, אמר להם פרעה מי אמר לכם שתבואו אלי ותדברו עמי? א"ל אבותינו אמרו לנו הדבר הזה, א"ל לכו והרגו איש את אביו, אני אומר או נפשי או נפש שונאי ישראל תצא, ואתם אומרים לי לשלחם! מה עשו בכורי מצרים נטלו איש חרבו כמצות המלך פרעה והרגו את אבותם, שנאמר למכה מצרים בבכוריהם, ואח"כ בחצי הלילה הכה בהם כל בכור באדם ובבהמה, ואף צורתם שהיתה חקוקה מחה אותה הקב"ה.

וישאילום כסף וזהב וסוסים ובגדים ושמלות כמו שאמר הקב"ה לאברהם אבינו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ואח"כ הוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל. ויהי בהוציאם ממצרים זכרו ישראל את השבועה שהשביעם יוסף ואמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והעליתם את עצמותי מזה אתכם, ומשה כתב שם המפורש והשליכו בנילוס וכתב „עלי שור" מיד צף הארון, ולקחו עמהם ארונו של יוסף וגם הארונות של השבטים העלו עמם וכל אחד ואחד נטל אביו והלכו להם למדבר, ויצאו עמהם עמים רבים, ואספסופים רבים עלו עמהם וישבו להם במדבר. ויאמר האספסוף הלא משה אמר דרך שלשת ימים נלך במדבר, ועתה נשכימה יחד מחר אם יחזרו ישראל מוטב ואם לאו נעשה עמהם מלחמה. וכשהגיע למחר אמרו למשה שהיום הגיע לפי שכבר עברו שלשת ימים ואנחנו חוזרים, אמר להם משה ה' עת לנו לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. אמרו להם לישראל בגדתם באדוניכם, אמר משה לישראל עשו להם מלחמה, ויקומו ישראל ויהרגו בהם הריגה גדולה והנשארים הלכו לפרעה ויגידו לו כי ברח העם, וירדו עם מצרים וישיגו אותם חונים על הים, ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה ויבואו אחריהם פרעה וכל חילו, וטבעו בים ולא נותר מהם איש זולתי פרעה מלך מצרים אשר נתן הודאה לאל חי והאמין בו שנאמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים. ויצו הקב"ה למיכאל וגבריאל שרי מרום ויוציאוהו משם ויוליכוהו לנינוה העיר הגדולה, וימלוך פרעה על נינוה ד' מאות שנה. ובני ישראל באו המדברה ויבא עליהם עמלק בן אליפז בן עשו להלחם עמהם, ועמו היו מאת אלף ושבעה ושמונים רבוא איש, כולם היו קוסמים ובעלי אוב וידעוני, וימסרם ה' כלם ביד משה עבדו וביד יהושע תלמידו ויכום לפי חרב. ויבא הכנעני מלך ערד וילחם בישראל, וגם סיחון ועוג, וכולם נפלו ביד ישראל. ויבואו בחדש השלישי להר סיני ונתן להם הקב"ה תורתו הקדושה ודבר עמהם מן השמים, ועשו משכן ואהל וארון ומזבח לעולה, ואהרן ובניו מקטירין ומכפרים עונותיהם של ישראל. והלכו במדבר ארבעים שנה לא בלו שמלותם מעליהם ונעליהם מעל רגליהם, והיו אוכלים מן כל ימי היותם במדבר ארבעים שנה, ובשנת הארבעים בחדש הראשון בעשור לחדש מתה מרים ע"ה ובחדש שנים עשר בשביעי בו מת משה רע"ה בן מאה ועשרים שנה, ויקבור אותו בגיא מול בית פעור, ויקם ה' את יהושע פרנס על ישראל והוא העביר את ישראל הירדן וכבש הארץ והרג שלשים ואחד מלכים ויחלקה לישראל. ויתר דברי משה ואשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הישר.

פטירת משה רבינו ע"ה

[דפוס לבוב הנ"ל; בית המדרש ח"ב]

וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים, אמר ר' שמואל בר נחמני כיון שבא משה לברך את

---

(1) עי' ילקוט שמות סי' קפ"ב.

ישראל ברכם בזאת הברכה: וזאת התורה שכתב בה זאת הברכה, אשר ברך משה איש האלהים, איש האלהים זה משה, איש האלהים זה הקב"ה שכתוב בו ה' איש מלחמה. וכל כך למה, לקיים מה שנאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק. א"ר תנחומא איש האלהים, אם איש למה אלהים? אלא כשברח לפני פרעה נקרא איש, כשעלה לרקיע נקרא אלהים. ומפני מה זכה משה שהקב"ה נתעסק בו? שבשעה שירד למצרים כשהגיעה גאולתן של ישראל היו כולם עוסקים בשאילת כסף וזהב, ומשה היה טרוד ומסבב את העיר שלשה ימים ושלשה לילות למצוא ארונו של יוסף, לפי שלא היו יכולין לצאת ממצרים אלא אם יעלו עמהם עצמות יוסף, שנאמר וישבע יוסף את בני ישראל וגו'. וכשהיה משה מבקש ארונו של יוסף היכן הוא, פגעה בו סרח בת אשר עיף ויגע, אמרה לו למה אתה טרוד כל כך, אמר לה על ארונו של יוסף אני טרוד, אמרה לו בא עמי לנילוס ואראך היכן הוא, הלך עמה אמרה לו במקום הזה הוא ארונו. ועשו אותו מעופרת וחתמו אותו מארבע רבעיו, שכך אמרו החרטומים אל פרעה וידעו המצריים שאין ישראל יכולין לצאת ממצרים עד שיעלו ארונו של יוסף, לפי שהם יודעים חומר השבועה שהשביע אותם, ולכך הסכימו עם מכשפות שלהם ועשו ארון של עופרת במיני כשפים, וזה הוא מקומו. מיד פתח משה פיו ואמר יוסף יוסף אתה יודע שהגיע זמן גאולתם של ישראל ואתה השבעת אותם שלא יעלו ממצרים עד שיעלו עצמותיך, ועתה תן כבוד לאלהי ישראל ואל תאחר גאולתם ועלה במהרה מהתהום, מיד התחיל ארונו של יוסף להתנענע ועלה מתהומות וצף על פני המים. נטלו משה על כתפיו והלך עמו, וישראל נטלו כל כסף וזהב ובגדים ושמלות של מצרים, ומשה לא חשב על זה אלא אדרבא היתה לו שמחה גדולה כי נטל ארון יוסף. אמר הקב"ה למשה, משה! חייך לא דבר קטן עשית בשביל שלא חששת על כסף וזהב וכו', גם אני בשעת סילוקך אני הוא המתעסק במטתך ולא שום אדם בעולם.

וכשהגיע יומו של מרע"ה ליפטר מן העולם א"ל הקב"ה הן קרבו ימיך למות, אמר לפניו רבש"ע אחר כל היגיעה שיגעתי תאמר לי שאמות, לא אמות כי אחיה וגו', א"ל הקב"ה רב לך עד פה תבוא ולא תוסיף, קרא את יהושע ואצונו, אמר לפניו רבש"ע מפני מה אני מת? אם בשביל כבודו של יהושע יכנס יהושע לשררה ואני אצא. א"ל הקב"ה ותעשה לו כמו שהיה עושה לך? א"ל הן. מיד הסכים משה והלך אחר יהושע וקרא לו רבי יהושע, נתיירא יהושע מאד וא"ל ולי אתה קורא רבי! א"ל מרע"ה ליהושע רוצה אתה שאחיה ולא אמות? א"ל הן, א"ל ולא טוב לך שלא אמות באופן כזה? ואם יקשה בעיניך שום דבר אני מלמדך, אבל קבל עליך שאחיה ואעשה לך כמו שהיית עושה לי. א"ל יהושע למרע"ה כל מה שתגזור עלי אני מקבל בשביל שאראה פניך. והתחיל מרע"ה לעשות ליהושע כל הכבוד שהיה עושה לו יהושע. כיון שנכנסו לאהל מועד ירד עמוד הענן שנאמר וירא ה' באהל בעמוד ענן והפסיק בין משה ליהושע, יהושע מבפנים ומרע"ה מבחוץ. כיון שראה כך אמר מאה מיתות ולא קנאה אחת. התחיל משה לתבוע אותו בפיו ואמר לפניו רבש"ע מה חטא בידי כדי שאמות? א"ל הקב"ה הן, מחטאו של אדם הראשון שכתוב בו הן האדם היה כאחד ממנו לפיכך אתה מת. א"ל רבש"ע לשוא דשו רגלי בערפל ולשוא רצתי לפני בניך כסוס? א"ל כבר קנסתי מיתה על אדם. א"ל רבש"ע אדם הראשון מצוה קלה צוית אותו ועבר עליה ואני לא עברתי. א"ל הרי אברהם קדש שמי בעולם ומת, א"ל יצא ממנו ישמעאל וכו'. א"ל הרי יצחק בנו שפשט צווארו ע"ג המזבח, א"ל יצא ממנו עשו וכו'. א"ל הרי יעקב שיצאו ממנו י"ב שבטים ולא הכעיסוני, א"ל לא עלה לרקיע ולא דשו רגליו בערפל ולא דברת עמו פנים אל פנים ולא קבל התורה מידך, א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. אמר לפניו רבש"ע שמא יאמרו ישראל אלולי מצא במשה דברים רעים לא היה מסלקו מן העולם, א"ל כבר כתבתי בתורתי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, א"ל שמא יאמרו בקטנותי עשיתי רצונך ובזקנותי לא עשיתי רצונך, א"ל כבר כתבתי על אשר לא קדשתם אותי. א"ל רבש"ע אכנס לא"י ואחיה שם שתי שנים או שלש ואמות, א"ל גזרה היא מלפני שלא תכנס לשם. א"ל אם לא אכנס בחיי אכנס במותי, א"ל לאו. א"ל רבש"ע כל הכעס הזה עלי למה? אמר לו על אשר לא קדשתם אותי. א"ל מרע"ה כתיב כל אלה יפעל אל וכו' ואתה מתנהג עם בריותך במדת רחמים פעם אחת ושתים ושלש, ואני עון אחד יש לי ואין אתה מכפר לי, א"ל הקב"ה משה שש עונות בידך ולא גליתי לך שום אחד מהם: בתחלה אמרת לי שלח נא ביד תשלח, שנית ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה, שלישית לא ה' שלחני, רביעית ואם בריאה יברא ה', חמישית שמעו נא המורים, ששית והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך?! אמר לפניו רבש"ע ממך למדתי שאמרת את מחתות החטאים האלה בנפשותם, א"ל אני לא הזכרתי אבותם. א"ל רבש"ע כמה פעמים חטאו ישראל והתחננתי והתפללתי עליהם לפניך ומחלת להם ולי לא תמחול, א"ל אין דומה גזירת צבור לגזירת יחיד, ועוד עד היום היתה השעה מסורה בידך. מיד התחיל לדבר תפלות ותחנונים, ועליו אמר שלמה תחנונים ידבר רש. משלו משל למה"ד לחכם

שהיה מלמד לבנו של מלך והיו כל בני פלטרין של מלך יראים ממנו, ולא בני פלטרין בלבד אלא גם כל העולם היו יראים ממנו והיו עושים כל רצונו על שהיה מלמד לבנו של מלך, לאחר זמן מועט מת בנו של מלך כיון שמת אבד רבו כל הטובות שהיו לו מבני פלטרין והתחיל להחזיר על הפתחים, באותן הימים שהיה בנו של מלך חי היה הכל ברשותו של חכם כיון שמת אבד הכל. כך מרע"ה כל זמן שהיה חי היה הכל ברשותו עליונים ותחתונים שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם, בקע הים, הוציא מים מן הסלע, הוריד המן, ולא עוד אלא שהיה אומר קומה ה׳ שובה ה׳, ועוד אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה. כיון שהגיע זמנו ליפטר היה מחזיר למי שיבקש עליו רחמים, הוי תחנונים ידבר רש, וכתיב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, עת היתה למשה לירד למצרים ליטול גאולה ולגאול את ישראל שנאמר גם האיש משה גדול מאד בכל ארץ מצרים, ועת היתה לו להפיל תחנה שנאמר ואתחנן וגו׳ בעת ההיא לאמר ה׳ אלהים וגו׳ שתי שמות הללו למה הזכירן משה? מלמד שאמר משה בשני שמות הללו ברא הקב"ה את עולמו ואת האדם בדין וברחמים, שנאמר וייצר ה׳ אלהים את האדם, ומנין ששני שמות הללו הם רחמים ודין שנאמר ה׳ ה׳ אל רחום וחנון וגו׳ הרי כאן רחמים ודין, לזה אמר ה׳ אלהים אתה החלות להראות לי גבורתך בסנה ועתה בזקנותי אני מבקש רחמים על עמך צאן מרעיתך שתסלח ותכפר להם, בבקשה ממך אל תהיה כמלך בשר ודם, מלך ב"ו כשיהיה לו עבד בעודו בחור והוא גבור הוא אוהבו וכשיזקין הוא שונאו, אבל אתה אל תשליכני לעת זקנה וגו׳, את גדלך אלו עשרת הדברות, ואת ידך החזקה אלו עשר מכות, אשר מי אל בשמים ובארץ, אתה בראת הכל ובידך להמית ולהחיות, אשר יעשה כמעשיך וכגבורותיך לעתיד לבא. ולמה אמר משה כ"כ, אלא משה היה סבור שאם ישראל ירצו לעשות שום עון אינו מניחם חה בשמים ובארץ, ר"ל אל אחד ואין זולתו, ולא עוד אלא שאודיע הוד כבודך לדורות שיבואו ואומר להם שעל ידי בקעת הים ונתת התורה לישראל והמטרת להם לחם מן השמים ארבעים שנה והעלית מים מן הבאר והוצאת להם מים מן הסלע, ועכשיו אם טוב בעיניך לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה, א"ל הקב"ה די לך, אם תשאר חי יטעו בך ויעשו אותך אלוה ויעבדוך, אמר לפניו רבש"ע כבר בדקת אותי בעשיית העגל ובטלתי אותו ועכשיו אמות? א"ל הקב"ה משה בן מי אתה? א"ל בן עמרם, א"ל ועמרם בן מי הוא א"ל בן יצהר, ויצהר בן מי הוא א"ל בן קהת, וקהת בן מי הוא א"ל בן לוי, א"ל וכולם ממי יצאו א"ל מן אדה"ר, א"ל נשאר מהם שום אדם חי? א"ל כולם מתו, א"ל הקב"ה ואתה רוצה לחיות?! א"ל רבש"ע אדה"ר גנב ואכל מה שלא רצית וקנסת עליו

מיתה ואני גנבתי כלום לפניך? יכבר כתבת עלי עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, א"ל הקב"ה למשה כלום אתה צדיק מאדה"ר ודורו? א"ל כן, אדה"ר וחוה פיתה אותם נחש ואני החייתי מתים בנחש, א"ל הקב"ה כלום אתה גדול מנח ודורו? א"ל כן, נח הבאת עליו ועל דורו מי המבול ונח לא בקש רחמים על דורו ואני אמרתי ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. א"ל כלום אתה גדול מאברהם שנסיתי אותו בעשרה נסיונות? א"ל יצא ממנו ישמעאל שיאבדו בניו את בניך וכו׳. א"ל האתה גדול מיצחק? א"ל יצא מחלציו מי שיחריב את ביתך ובניו יהרגו את בניך כהניך ולויך, א"ל הקב"ה כלום אמרתי לך שתהרוג את המצרי? א"ל ואתה הרגת כל בכורי מצרים ואני אמות בשביל מצרי אחד?! א"ל הקב"ה ואתה דומה אלי ממית ומחיה? כלום אתה יכול להחיות כמוני, ולא תזכור כמה כבוד כבדתיך, אמרת לי קומה ה׳ וקמתי, שובה ה׳ ושבתי, גם בשבילך שניתי מעשה שמים וארץ, שדרכן של שמים להוריד טל וממטר וארץ להוציא לחם ואתה אמרת לי איני רוצה בזה אלא השמים יורידו להם והארץ תוציא מים, וכן עשיתי שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ואומר עלי באר ענו לה. גם הייתי רוצה ליתן לך חיים ואמרת לי איני רוצה אלא אמות (מחני נא מספרך וגו׳), גם אמרת לי ואם בריאה יברא ה׳ ופצתה האדמה את פיה ואני מלאתי את דבריך ועשיתי חפצך שנאמר ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. גם אמרתי זובח לאלהים יחרם בלתי לה׳ לבדו, וכשחטאו ישראל בעגל בקשתי להקים את דברי ולא הנחת אותי ואמרת לי סלח נא לעון העם הזה, וסלחתי כדבריך. ולא עוד אלא התורה נקראת על שמי שנאמר תורת ה׳ תמימה וקראתיה על שמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי, ג"כ ישראל נקראו על שמי שנאמר כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם, בני בכורי ישראל, וקראתים על שמך שנאמר ויזכור ימי עולם משה עמו. ולא עוד אלא שדברתי עמך באמירה ובדיבור שנאמר ויאמר ה׳ אל משה וידבר ה׳ אל משה, אף אתה דברת עמי באמירה ובדיבור שנאמר ויאמר משה אל ה׳ וידבר משה אל ה׳, אני אין לפני אכילה ושתיה ועשיתיך כיוצא בי שנאמר ויהי שם עם ה׳ ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכל ומים לא שתה. ג"כ אני אלהים ואתה אלהים שנאמר ראה נתתיך אלהים לפרעה, ג"כ אני יש לי נביאים ואתה יש לך נביא שנאמר ואהרן אחיך יהיה נביאך. אתה אין בריה יכולה להסתכל כנגדך שנאמר וייראו מגשת אליו וגו׳, אני אמרתי וראית את אחורי ופני לא יראו וכך כתיב והביטו אחרי משה. בכ"ב אותיות כבדתי את התורה ובכולן כבדתיך, שלחתיך אל פרעה והוצאת את ישראל ממצרים, צויתך על השבת והמילה נתתי לך עשרת הדברות, כסיתיך בענן, נתתי לך שני לוחות אבנים ושברת אותם, עשיתיך יחיד בעולם,

הנחלתיך תורתי, כברתיך משבעים זקנים.—חזר משה והודה על הכל ואמר לפניו רבש"ע גדלתני והרבה טובות עשית לי שאיני יכול לספר אחת מני אלף, וכל העולם יודעים מה שגדלתני וכבדתני, ג"כ כל העולם יודעים שאתה ה' אחד יחיד בעולמך ואין זולתך ואין דומה לך, אתה בראת עליונים ותחתונים, אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון, ומי יוכל למלל גבורותיך, אלא דבר אחד אני מבקש ממך שאעבור את הירדן. א"ל הקב"ה למשה, משה! שתי שבועות נשבעתי אחת שלא תכנס לארץ ושנית שלא אכלה את ישראל, אם רצונך שאעבור על השבועה ותכנס לארץ ג"כ אעבור על השבועה ואכלה את ישראל. א"ל, רבש"ע בעלילה אתה בא עלי לתפוס חבל בשני ראשיו, יאבד משה ואלף כיוצא בו ולא תאבד נפש אחת מישראל. עוד אמר רבש"ע מה יאמרו הבריות רגלים שרשו ברקיע וידים שקבלו את התורה והפה שדבר עם ה' ימות, ואפילו הכי לא מצא תשובה מהשי"ת. זהו משה, מה יעשו ויאמרו שאר הבריות!

אמר רב עשר פעמים נכתבה מיתת משה: א' הן קרבו ימיך למות, ב' ומות בהר, ג' כי אנכי מת, ד' כי ידעתי אחרי מותי, ה' ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו, ו' וימת שם משה וכו'. עשר פעמים גזר הקב"ה מיתה על משה ושלא יכנס לארץ ועדיין לא נחתם עליו גזר דין עד שנגלה עליו ב"ד הגדול ואמר לא תעבור את הירדן הזה, ודבר זה כולו היה קל בעיני משה ולא היה מעלה על לבו, שהיה אומר כמה פעמים חטאו ישראל וכיון שהייתי מתפלל עליהם היה הקב"ה סולח להם ומבטל הגזירה, אני שלא חטאתי מעודי כשאתפלל להקב"ה לא יקבל תפילתי?! כיון שראה הקב"ה שקל בעיני משה ולא רצה להתפלל על עצמו מיד קפץ הקב"ה וגזר וחתם עליו הדין ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס לארץ, שנאמר לכן לא תביאו את הקהל הזה. כיון שראה שנחתם עליו גזר דין גזר תענית ועמד להתפלל ואמר איני זז מכאן עד שתבטל כל הגזירה. מה עשה לבש שק והתפלש באפר ועמד בתפלה לפני הקב"ה חמש עשרה פעמים עד שנזדעזעו שמים וארץ וכל יצורי בראשית ואמרו שמא הגיע צביונו של הקב"ה לחדש עולמו, יצאה בת קול ואמרה, לא הגיע צביונו של עולם אלא אשר בידו נפש כל בשר איש, איש זה משה שנאמר והאיש משה. מה עשה הקב"ה הכריז בכל הרקיעים ובכל בתי הדינים של מעלה שלא יקבלו תפלות משה ואין לשום מלאך להביא לפני תפלת משה לפי שחתמתי גזר דין עליו למיתה. קרא הקב"ה לכל שרי הרקיע בבהלה ואמר להם רדו ונעלו כל שער ושער כדי שלא תעלה תפלת משה. באותה שעה נזדעזעו שמים וארץ וכל מוסדות הארץ ויצורי בראשית כולם מפני תפלת משה שהיתה דומה לחרב שקורע וחותך ואינו מתעכב, והתפלאו עליו כעין יחזקאל שנאמר ואשמע אחרי קול רעש גדול, גדול זה משה שכתוב בו גם האיש משה גדול מאד. בשעה שראו גלגלי ושרפי מעלה שלא קבל הקב"ה תפלתו של משה ולא נשא לו פנים ולא נתן לו חיים, מיד פתחו כולם ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים בין קטן בין גדול. ומנין שנתחנן משה תקט"ו חנונין? כמנין ואתחנ"ן וגו', אמר לפניו רבש"ע הרבה פעמים נצטערתי בשביל ישראל עד שהיו לך עם סגולה ונחלה וראיתי בצרתן ולא אראה בשמחתם? הרי אני עושה תורתך פלסתר שכך כתיב ביומו תתן שכרו, ועכשיו היכן שכרי של מ' שנה שיגעתי בשביל בניך ונצטערתי עליהם במצרים ובים ובמדבר וקבעתי להם תורה ומצות, צרתם ראיתי וטובתם איני רואה, כי תאמר לי שלא אעבור את הירדן? מארבעים שנה ועד עכשיו לא הייתי מורה הוראה ויושב בישיבה? מיד התחיל הקב"ה לפייסו, א"ל בני משה! הרבה מתוקן לך לעוה"ב שתשבע מכל מיני ג"ע ועדניו שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא, אלו הצדיקים המקיימים את התורה מאהבה. אמר שמואל אלו שלש מאות ועשר עולמות של עוה"ב שעתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק וצדיק כמנין י"ש. אמר לו הקב"ה משה! ימיך בטלים ואורך אינו בטל, שלא תהא צריך לעולם הבא לא לאור החמה ולא לאור הלבנה וכוכבים ולא אכילה ושתיה ולא כסות ומלבוש ולא שמן לראשך ולא מנעלים לרגליך, שאני בכבודי מאיר לך, ומכבודי אשים לבושך ומהדרי אשים כסותך, ומזהרי אטהר פניך, וממתקי ארוה גרונך, וממרכבות רכובי אשים רכוביך, ומשרביט שלי שחקוק עליו שם המפורש שבו בראתי העולם תחלה ממנו נתתי לך דוגמא בעוה"ב. שרביט שלי אחד משמונת אלפים ושבע מאות וששים רבוא מאותו של עוה"ב. א"ל הקב"ה בעוה"ז עשיתי הרבה אותות ומופתים ועל ידך הוצאתי את ישראל ממצרים וקרעתי להם הים והמטרתי להם המן והפכתי מי מרה למתוק ונתתי להם תורה ומצות כנגד אברי האדם וכנגד ימות השנה, ומלחמות נצחתי על ידיך, דייך רב לך! הגיע יומו של יהושע לפרנס את ישראל ועתיד אני לכתוב ע"י שלמה תלמידך זרח השמש ובא השמש. אמר משה רבש"ע אם איני מפרנס את ישראל יכנסו בני תחתי או בני אהרן אחי וימלאו מקומי, אמר הקב"ה והוא (יהושע) ינחיל אותם את הארץ. כיון שראה שנגזרה גזירה עליו מיד וילך משה וידבר אליהם, מכ"ב בתשרי עד א' בשבט תשעים וחמשה ימים ובזמן הזה אמר לו הקב"ה עשר פעמים שימות, והיה ממתין עד אחד בשבט, ואז הלך וקרא לכל ישראל, ופירש את התורה לששים רבוא בשבעים לשון שנאמר באר היטב וגו'. ומנין שבאחד בשבט באר משה התורה לישראל שנאמר ויהי בארבעים שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה, מאחד בשבט עד ז' באדר ל"ו ימים ובאותם ימים פירש התורה לישראל, בשבעה באדר נפטר,

ובאותו יום שמת היה יודע, שהיתה בת קול יוצאת ואומרת הזהר משה בעצמך שאין לך חיים בעולם כ"א היום הזה לבד.

אמר ר' חלבו באותו יום שמת מרע"ה כתב י"ג תורות ספר תורה לכל שבט ושבט ועדיין לא הגיע חצי היום, אח"כ קרא לכל שבט ושבט ונתן להם התורה והמצות ואותו ס"ת (הי"ג) מובחר שבכולן הניחו בצד הארון, והזהירם והוכיחם לכל אחד ואחד בפני עצמו, אנשים לבד ונשים לבד ואמר להם הזהרו בכבוד התורה והמצות, ויש אומרים שירד גבריאל ונטל ספר תורה מידו של משה והעלה אותו לב"ד הגדול של מעלה להודיע צדקתו של משה, והיה מוליכו בכל רקיע ורקיע שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ולא עוד אלא שנשמתן של צדיקים קורים בספר תורה של מרע"ה בשני ובחמישי ובמועדים. א"ר יאשיה באותה שעה עשה משה ליהושע כבוד גדול ופאר רב בפני בני ישראל, והיה כרוז יוצא מלפניו בכל מחנה ישראל לאמר בואו ושמעו דברי הנביא החדש שיקום עלינו היום. עלו כל ישראל לכבודו של יהושע, ואח"כ צוה משה להביא כסא של זהב ועטרה של מרגליות וכובע של מלכות ולבוש ארגמן, והיה משה עומד ומסדר ומעריך מערכות וספסלים של סנהדרין ושל ראשי גדודין ושל כהנים, ואח"כ הלך משה אל יהושע והלבישו ונתן עליו העטרה והושיבו על כסא של זהב והעמיד עליו מתורגמן לדרוש בפני כל ישראל, ומי היה המתורגמן כלב בן יפונה. ויהושע דורש בפני כל ישראל ובפני משה רבו, ומהו המדרש שדרש יהושע? עורו רונו שמי השמים העליונים, העירו מוסדות הארץ התחתונים, עורו וסלסלו סדרי בראשית, עורו והרנינו הררי עולם והללו גבעות אדמה, עורו ופצחו צבאות רקיע ושירו וספרו כל אהלי יעקב, שירו כל משכנות ישראל, שמעו והאזינו כל אמרי, שימו לבבכם לכל דברי, קבלו בשמחה עליכם ועל נפשותיכם מצות אלהיכם, פתחו פיכם ולשונכם ותנו כבוד לאל מושיעכם ותהיו מודים לפני אדוניכם ותנו עליו בטחונכם, כי הוא אחד ואין שני לו ואין כמוהו באלהים ואין כערכו במלכים ואין זולתו באדונים, אשר לשבחו אין קץ ולתהלתו אין אחרית וסוף, לנפלאותיו אין חקר ואין מספר לעלילותיו, והוא ישמור לנו שבועת אבותינו ויקיים לנו הברית והחסד והשבועה אשר נשבע להם ע"י משה רבינו, אשר גמלנו ברוב פלאים ושהוציאנו מעבודות לחרות, ושקרע לנו את הים, ושנתן לנו תרי"ג מצות.—אמר משה ל"ו שנה היה יהושע משרת אותי במדבר שנאמר ומשרתו יהושע בן נון נער, וכשהגיע גזרה של משה וא"ל הקב"ה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע, ויצו את יהושע, היה משה הצדיק דן מעצמו ואומר שמא מפני שהגיעה שעת יהושע תלמידי אני מת, שהוא עתיד לפרנס את ישראל ולבוא בראשם, ובשביל זה היה עלי גוזר דין שלא אכנס לארץ ולא לאכול מפירותיה, אבל מוטב שאחיה ויהיה יהושע פרנס ואני נכנס לא"י. מה עשה משה? מאחד בשבט עד ששה באדר היה הולך שחרית וערבית ומשמש ליהושע כתלמיד לרב, ואותם ל"ו יום עלו למשה יום לשנה. כיצד היה משה משמש את יהושע? בכל יום היה משה עומד מחצות לילה והולך לפתחו של יהושע ונטל המפתח ופותח את הדלת ונכנס ונוטל חלוק ומנערה ומניחה אצל מראשותיו, ונוטל מנעליו ומתקנן ומניחן בצדי המטה, ונוטל טליתו וכסותו וסודרו וכובע של זהב ועטרת מרגליות ומבחינן ומצרפן ומזקקן ומסדרן לפניו על סילון של זהב. שוב היה מביא קיתון של מים וקערה של זהב ומניחן על הסילון, ועדיין יהושע לא היה נעור משנתו, ואח"כ היה מצוה משה לנער ולכבד בית אהלו של יהושע כעין אהלו של משה, ומכנים כסא הזהב, ופורש סדין של בוץ וסדין של מילת, ומסדר כלים יקרים ונאים שלו כמנהג המלכים. ואחר כך היה יוצא כרוז: משה עומד באהלו של יהושע ואומר כל המבקש להקביל פניו של יהושע יבא ויקביל, שנפל דבר ביהושע מאת ה' להיות פרנס על ישראל. באותה שעה כל יחיד ויחיד שבישראל שהיה שומע הכרוז היה מפחד ומזעזע ואומר אני חושש בראשי כדי שלא ילך, ובוכה אוי לך ארץ שמלכך נער! ובת קול אומרת כי נער ישראל ואוהבהו, גם הארץ פתחה פיה ואמרה נער הייתי גם זקנתי, ומתקבצים זקני ישראל וכל שרי הגדודים וראשי השבטים ושרי האלפים והמאות והעשרות. כשבאו אצל משה היה מושיב כל אחד ואחד לפי גדולתו, וכיון שרואה משה שיהושע נעור משנתו היה נכנס ונוטל חלוקו ונותנה לו בידו, כיון שהיה יהושע מכיר בו היה מתבייש ונוטל חלוקו ומכסה גופו ולובש בזעזועות נפשו ונופל על רגליו של משה ואומר לו אל תהרגני רבי בחצי ימי מפני השררה שבאה עלי מאת הקב"ה, אמר לו משה בני אל תתיירא אין לך עון בזה, במדה שמדדת לי אמדד לך ששמשתני בסבר פנים יפות כך שמשתיך תלמידי, ואהבת לרעך כמוך, לא כך שניתי לך יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך (1), לסוף הניחו ליהושע עד שישב על סילון של זהב כדרך מלכי העולם, ועל כרחו עמד לו ומשמשו לכל צרכו ועל כרחו הניח עליו קרני ההוד למעלה מכולם. והיה מצוי אצלו זנגזיאל המלאך רבו וסופר על כל בני מרום, בשעה שסיים עמו כל סתרי תורה. כיון שנתעטף יהושע יפה באו ואמרו כל ישראל מאחרים לכם, מיד תפש משה את יהושע והוציאו מתוך אהלו. כיון שראו ישראל את יהושע הולך בראש נזדעזעו כולם ועמדו על רגליהם והלכו שניהם עד מקום גדולים אצל כסא

(1) איזה דברים נשנו פה באופן אחר מאשר בתחלת המאמר, ונראה כי מאמרים שונים נתנדבו פה ונתחברו יחד.

הזהב והושיבו עליו בעל ברחו. כשראו ישראל כך בכו כולם וגם יהושע בכה ואמר גדולה וכבוד למה לי? יצאה בת קול ואמרה למשה אין לך חיים אלא חמש שעות בלבד, מיד צעק משה ואמר ליהושע שב כמלך בפני העם, ודרשו שניהם כאחד בפני כל ישראל, ונדמה להם פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה. משה קורא ויהושע מפרש מקרא שהיה משה קורא ויהושע קורא ומשה מפרש ולא היה עליהם חלוקה זה על זה, ונמצאו דבריהם מכוונים כאחד, ודומים כחרוזי מרגליות של מלכים. ועליהם אמר שלמה דברי חכמים כדרבונות וגו' היושבים בננים וגו'. ועדיי היו יושבים יהושע וישראל לפני משה, יצאה בת קול ואמרה אין לך חיים אלא ד' שעות, אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים אם מפני תלמידי אתה דוחה אותי אני נוהג כתלמיד לפניו, הוא ככהן גדול ואני ככהן הדיוט, הוא כמלך ואני כעבד. אמר הקב"ה נשבעתי בשמי הגדול ששמים ושמי השמים לא יכלכלוהו שלא תעבור את הירדן הזה. אמר משה רבון העולמים תן לי רשות ואהיה כעוף הפורח באויר בכח שם המפורש, או עשה אותי כדג ואשא שתי זרועותי כשני סנפירים וכל שערותי הפך אותם בקשקשים ואקפוץ אל הירדן ואראה את הארץ, א"ל הקב"ה אם נעשה לך כך הרי אני עובר על השבועה, א"ל רבש"ע הניחני על כנפי העננים בשיעור ג' פרסאות למעלה מן הירדן ויהיו עננים מלמטה ואני מלמעלה ואראה את כל הארץ, א"ל חשוב עלי כאלו עברתי על שבועתי. אמר לפניו רבש"ע חתוך אותי אבר אבר והשליכני אחר הירדן והחייני ואראה את הארץ, א"ל הרי הוא כאלו עברתי על שבועתי, א"ל הראני את הארץ במראית עין, א"ל בדבר הזה אני שומע לך שנאמר כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תעבור, והראהו הקב"ה את הארץ ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה כשיעור ערוגה בתוך פרדס, ונתן כח בעיניו כדי שיראנה כולה, הטמון בגבוה והסתר בגלוי והרחוק בקרוב כדי שיראנה כולה, וא"ל זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם וגו'. עד כאן עלתה לו שעה, יצתה ב"ק ואמרה לא תצטער עצמך שאין לך חיים בעוה"ז אלא ג' שעות, אמר משה רבש"ע הניחני אצל בני גד ובני ראובן ותהי נפשי כאחד מהם, ויהושע ימלוך ויכנס לא"י עם ישראל, א"ל הקב"ה רוצה אתה לעשות תורתי פלסתר שכתוב בה שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך וגו', כשיראו ישראל שאינך עולה לרגל מה יאמרו, ומה משה שנתנה תורה ומצות על ידו אינו עולה לרגל אנו עאכו"כ, נמצא אתה מבטל מצותי, ועוד כתבתי על ידך מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בבוא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך, אתה מבטל שעתו של יהושע בפני כל ישראל, כשיהיה יהושע דורש בחג לעיני כל ישראל מה ישראל אומרים עד שאנו לומדים תורה מפי התלמוד אנו הולכים לשמוע מפי הרב ולומדים ממנו, ונמצא אתה מאבד תורתי. עד כאן עלתה לו שעה אחת, יצתה ב"ק ואמרה לו משה משה! עד מתי אתה מצער עצמך שאין עוד אלא ב' שעות. וסמאל ראש לשטנים היה מצפה מתי תגיע שעה שיפטר משה אולי יקבל נשמתו כשאר בני אדם, כאדם המצפה לשמחה גדולה, כיון שראה מיכאל שר ישראל את ס"ם הרשע שהיה מצפה למיתת משה הרים קולו ובכה, והיה ס"ם שמח וצוחק א"ל מיכאל, רשע! אני בוכה ואתה צוחק! ויש אומרים שאמר לו הפסוק אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, נפלתי במשה וקמתי בגדולתו של יהושע, בשעה שנפלו בידו ל"א מלכים. כי אשב בחשך זה חורבן בית ראשון ובית שני, ה' אור לי בימות המשיח. ע"כ עלתה לו שעה אחת יצתה ב"ק ואמרה לו אין לך חיים בעוה"ז אלא שעה אחת, א"ל רבש"ע הנה אותר ואפרח כעוף הפורח בד' רוחות העולם ומלקט מזונותיו על הארץ ושותה מים מהנהרות ולערב חוזר לקנו, א"ל הקב"ה רב לך. א"ל רבש"ע הצור תמים פעלו! ונתן קולו בבכי ובכה ואמר למי אלך שיבקש עלי רחמים. הלך לכל מעשי בראשית ואמר להם בקשו עלי רחמים, אמרו לו על עצמנו אין אנו יכולים לבקש רחמים ככתוב את הכל עשה יפה בעתו ולבסוף כתיב הכל הולך אל מקום אחד, וכתיב כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה, על אחרים עאכו"כ. כיון שראה משה שאינו יכול להמלט מהמיתה קרא ליהושע בפני כל ישראל ואמר לו בני! ראה את כל העם הזה עם ה' אני מוסר לך, ותינוקותיהם שעדיין לא התעסקו במצות הזהר בהם, שלא תאמר להם דבר שאינו הגון, שהם בניו של הקב"ה וקראם בני בכורי ישראל, ואהבם מכל אומה. באותה שעה אמר הקב"ה ליהושע, יהושע! משה רבך הניחך ואתה הוא במקומו, טול מקל והך על קדקוד של הממאן לשמוע אליך, אל תמנע מנער מוסר, כי נער ישראל ואוהבהו. אמר יהושע משה רבי מה תהי עלי, שמא אתן להם נחלה בהר והם אומרים תן לנו בשפלה, א"ל מרע"ה אל תירא כי הקב"ה הבטיחני שישים שלום בחלוק הארץ, א"ל משה כל ספקות שיש לך לשאול שאל ממני עתה שאני ניטל ממך ולא תראני עוד, א"ל רבי היכן הנחתיך בין ביום ובין בלילה שיש לי לטעות? ומפני שלא שאל אז נשתכחו ממנו ג' אלפים הלכות קלות וחמורות, ובבית מדרשו של יעבץ התירו כל הספקות. א"ל אע"פ שאין לך ספקות לשאול בא ואנשקך, הלך אליו ונשקו ובכה על צוארו וברכו שנית היותך בשלום עם ישראל, כי עמדי לא מצאו קורות רוח מעולם מפני ההזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחם.

התחיל משה לברך כל שבט ושבט בפני עצמו, כיון שראה שקצרה שעתו כללם בברכה אחת וא"ל הרבה צערתי אתכם בתורה ומצות, מחלו לי. א"ל רבינו אדונינו מחול לך, גם אנחנו הרבה הכעסנוך והרבינו

עליך טורח מחול לנו, א"ל מחול הוא לכם. באו ואמרו לו הגיע השעה שאתה נפטר מהעולם, אמר ברוך שם חי וקיים לעולם! אמר משה לישראל בבקשה מכם כשתכנסו לא"י זכרו אותי ואת עצמותי ואמרו אוי לו לבן עמרם שרץ לפנינו כסוס ונפלו עצמותיו במדבר. אמרו לו ישראל רבינו אם אתה פורש ממנו מה יהא עלינו, אמר להם כשהייתי עמכם היה הקב"ה עמכם, שמא תאמרו כל הנסים והנפלאות שנעשו על ידי בשבילי היו? לא נעשו אלא בשבילכם ובעבור רחמיו וחסדיו, ואם יהיה בטחונכם עליו ודאי יעשה חפצכם. פתחו ישראל ואמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים, אלהים לנו מחסה ועוז. יצתה ב"ק ואמרה משה למה תצער עצמך אין לך חיים אלא חצי שעה, כיון שראה מדת העולם (הרחמים) ותשועות גדולות ונחמות שעתיד הקב"ה לעשות לישראל, א"ל אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה', ועמד וברכם בשלום, ונתן קולו ובכה ואמר לישראל בשלום אראה אתכם לתחיית המתים, ויצא מלפניהם בבכיה גדולה, וגם ישראל בכו חעקו זעקה גדולה ומרה, ועמד משה וקרע את חלוקו ונטל מעילו וכסה את ראשו כאבל, ונכנס לתוך אהלו והיה בוכה ואומר אוי לרגלי שלא דרכו בא"י, אוי לידי שלא קטפו מזמרותיה, אוי לגרוני שלא אכל מפירות ארץ זבת חלב ודבש. יצתה ב"ק ואמרה למשה אין לך חיים אלא רגע אחד ומחצה, מה עשה משה נטל את המגילה בידו וכתב עליה שם המפורש וספר הישר, והלך משה לאהלו של יהושע למסור לו המגילה, והיה יהושע יושב ודורש, משה מעומד ויהושע מיושב וכפף קומתו והניח ידו על ראשו ונתעלמו עיניו של יהושע ולא היה רואהו כדי שימאס נפשו. הלכו ישראל אצל משה לאהלו ואמרו היכן מרע"ה, אמרו להם בפתחו של יהושע, הלכו ומצאוהו שהיה עומד ויהושע יושב, אמרו ליהושע מה עלה על לבך שמשה עומד ואתה יושב, כיון שראהו יהושע מעומד צעק ואמר רבי רבי אבי אבי למה אתה מעניש אותי, אמרו לו ישראל רבינו למדנו תורה, א"ל אין לי רשות, א"ל אין אנו מניחים אותך. יצאה ב"ק ואמרה למדו מיהושע שקבל תורה ממשה, והיה יהושע יושב בראש. אמר ר' שמואל בר נחמני א"ר יונתן בשעה שאמר יהושע ברוך שבחר בצדיקים נטלו אוצרות החכמה ונתנו ליהושע, ולא היה יודע משה מה היה יהושע אומר, לאחר שעמד יהושע אמרו לו ישראל סיים לנו את התורה, א"ל איני יודע מה אשיב לכם, והיה משה כותב ברמע ויהושע ממלא אחריו. באותה שעה אמר משה רבש"ע עד עכשיו בקשתי חיים ועכשיו הרי נפשי נתונה בידך.

כיון שהשלים נפשו למות, אמר הקב"ה למיכאל וגבריאל צאו והביאו לי נשמתו של משה, אמר גבריאל מי ששקול כנגד ששים רבוא היאך אני יכול ליטול נשמתו ולהיות חצוף לפניו. אח"כ אמר למיכאל כך ובכה מיכאל ואמר לו לזנגזיאל כך, אמר לפניו רבש"ע אני הייתי רבו והוא תלמידי איך אטול נשמתו, אח"כ אמר לס"ם ליטול נשמתו, מיד יצא בשמחה גדולה מלפני הקב"ה, ולבש חרבו וחגר אכזריות והלך לפני משה בחימה גדולה, כיון שנסתכל בו והוא היה כותב שם המפורש וזקוקין של אש יוצאין מפיו וזוהר פניו ומאמרו מבהיקים כשמש ודומה למלאך ה' צבאות, היה ס"ם מתיירא ומזדעזע ממנו, וכשהרים משה עיניו וראה ס"ם ומשה ידע שבא אליו, מיד חשכו עיניו של ס"ם מזיו של משה ונפל על פניו ואחזהו חיל כיולדה ולא יכול לדבר בפיו עד שפתח משה פיו תחלה לאמר: ס"ם ס"ם, אין שלום אמר ה' לרשעים, למה אתה עומד לנגדי, א"ל הגיע זמנך ליפטר מן העולם תן לי נשמתך, א"ל מי שלחך אלי? א"ל מי שברא העולם והנשמות ובידי נמסרו כל הנשמות משנברא העולם, א"ל משה יש בי כח יותר מכל באי עולם שיצאתי מהול ממעי אמי וביום שנולדתי דברתי לאבי ולאמי, אפילו משדי אמי לא ינקתי אלא בשכר, ובשלש שנים נתנבאתי שהייתי עתיד לקבל את התורה, ונטלתי כתר פרעה מעל ראשו, ובן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים והוצאתי ששים רבוא ממצרים, וקרעתי להם בים י"ב שבילין, והפכתי מי מרה למתוק, ופסלתי לוחות אבנים ועליתי לרקיע, והייתי תופס במלחמה וקבלתי חיציהם בענן, ודברתי פנים בפנים עם אדון העולם, ונצחתי פמליא של מעלה וקבלתי התורה וכתבתי מפי הקב"ה תרי"ג מצות ולימדתים את בני ישראל, ועשיתי מלחמה עם ב' מלכים ילידי הענק (סיחון ועוג) שבשעת המבול לא הגיע המים לקרסוליהם, והעמדתי חמה ולבנה ברום עולם, וכי יש בעולם גבור כמוני? רשע ברח מלפני! כיון שראה ס"ם נשמתו של משה תמה וברח ברח, יצתה ב"ק ואמרה אל תצער עצמך אין לך חיים בעולם אלא רגע, חזר ס"ם לפני הקב"ה, א"ל הקב"ה היכן היא נשמתו של משה, מה הבאת? א"ל ס"ם רבש"ע אם אתה אומר לי להפוך גיהנם ממדרגה עליונה לתחתונה יכול אני להפוך, ובן עמרם איני יכול לו, ואפילו לעמוד לפניו איני יכול שאור פניו דומה לשרפי מרכבה וזקוקין של אש יוצאין מפיו, ולא עוד אלא שזיו פניו דומה לשכינה, בבקשה ממך אל תשלחני אליו שאיני יכול לעמוד בפניו. א"ל הקב"ה רשע מאש של גיהנם נבראת ולאש של גיהנם אתה חוזר, בתחלה יצאת מלפני בשמחה גדולה וכשראית גדולתו חזרת בבושתך, לך והביא נשמתו. מה עשה ס"ם באותה שעה שלף חרבו מתערה ובא לפני משה ע"ה בחמה וקצף, נטל משה מטה האלהים בידו שהיה חקוק בו שם המפורש ופגע בס"ם ונער בו בגערה עד שרץ וברח מלפניו, ורץ משה אחריו בשם המפורש ותפס אותו והכהו במטה ועור עיניו מקרני הודו. עדיין עלתה לו חצי רגע יצתה ב"ק ואמרה לו משה למה תצער עצמך הגיע סוף השעה, עמד משה בתפלה ואמר רבש"ע זכור שנגלית אלי בסנה, זכור

שהעלית אותי לרקיע ולא אכלתי ולא שתיתי ארבעים יום וארבעים לילה, רחום וחנון אל תמסרני ביד ס"ם, אמר הקב"ה קבלתי תפלתך, אני בעצמי אטפל ואקבור אותך, מיד קדש עצמו כשרפי ההוד ונגלה הקב"ה משמי מרום העליונים לקבל נשמתו של מרע"ה. כיון שראה משה להקב"ה נפל על פניו ואמר רבש"ע במדת חסד ובמדת רחמים בראת עולמך ובמדת רחמים אתה תנהג עמי, א"ל הקב"ה אני אלך לפניך ושלשה מלאכים באו עם הקב"ה והם מיכאל חנזיאל וגבריאל, גבריאל הציע מטתו של משה, מיכאל פירס מילת מראשותיו חנזיאל הניח כלי מילת במרגלותיו, מיכאל מימינו וגבריאל משמאלו, אמר לו הקב"ה למשה תקף שתי ידיך והניחן על החזה, העצם שתי עיניך ועשה כן, מיד קרא הקב"ה לנשמתו, א"ל בתי מאה ועשרים שנה קצבתי שנותיך להיות בגוף הצדיק, צאי ואל תאחרי בתי. השיבה הנפש אתה הוא היודע ואלהי הרוחות ובידך נפש כל חי, בראתני ונתתני להיות בגופו של צדיק זה, וכי יש גוף נקי וטהור וקדוש בעולם כמו זה שמעולם לא נראה זבובים עליו, ולא היה צר עין מעולם, טוב לי לשבת כאן, אמר לה הקב"ה אל תאחרי בתי הגיע קצך ואושיבך עמי בכסא כבודי אצל שרפים ואופנים ומלאכים וכרובים. אמרה לפניו רבש"ע טוב לשבת בזה הצדיק כי המלאכים עזא ועזאל ירדו מן השמים והשחיתו דרכם ומשה זה שהיה בשר ודם מיום שנגלית אליו בסנה פירש מאשתו, הניחני. כיון שראה הקב"ה כך נטל נשמתו בנשיקת פה, שנאמר וימת שם משה עבד ה' על פי ה'. ובכה עליו הקב"ה, והתחיל לקונן עליו שנאמר מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב לי עם פועלי און, ומלאכי השרת בוכים ואומרים והחכמה מאין תמצא, והשמים אמרו אבד חסיד מן הארץ, והארץ אומרת וישר באדם אין, וכוכבים ומזלות וחמה ולבנה ורוח הקדש אומרים ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. בקש יהושע את משה ולא מצאו, בא מטטרון לפני הקב"ה ואמר רבש"ע משה בחייו שלך ובמותו שלך, אמר הקב"ה למטטרון אני לא על משה בלבד אני מתנחם אלא עליו ועל כל ישראל, שהרבה פעמים הכעיסוני והתפלל עליהם ומרצה אותי, שנאמר צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ואמר לפני כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. גם אני מעיד עליו ולא קם נביא עוד כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים וגו' לכל האותות והמופתים והיד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל.

תם ונשלם פטירת רבינו אדונינו משה ע"ה

פטירת משה רבינו ע"ה

[קאהוט, הוספה לפירושי מנצור אלדמארי]

הן קרבו ימיך למות, אמר משה לפני הקב"ה בלשון ששבחתי אותך בפני ששים רבוא ואמרתי להם הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים וגו' בלשון הזה אתה נוחר עלי מיתה? א"ל הקב"ה לא כן, אלא כשם ששלחתיך אל פרעה מלך מצרים להוציא בני מתחת ידיו אמרת לי הן אני ערל שפתים ודיין „הן" שמורה לך, וכשם ששבחת אותי כנגד ששים רבוא ואמרת הן לה' אלהיך השמים וגו' כך אני מעלה אותך ראש על חמשים וחמשה רבוא צדיקים גמורים מנין ה"ן בתוך גן עדן אחר מיתתך. אמר משה רבש"ע אם אין אתה מכנים אותי לארץ ישראל הנח אותי בעולם ואחיה ולא אמות, א"ל הקב"ה אם אין אתה מת בעוה"ז אין לך תחיה לעוה"ב, ולא עוד אלא שכתבתי בתורה על ידיך ואין מידי מציל. אמר משה רבש"ע אחיה כאיילים וכצבי הרים שהן אוכלין ירקות ועשבים ושותין מי הגשמים ורואין את העולם כך תשוה נפשי כאחד מהם, א"ל הקב"ה רב לך, אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. אמר משה רבש"ע קח אחת משתי עיני והנח אותה תחת עקבי דלתי היכלך ויניחו עליה הדלת ואראה את ארץ ישראל בעין אחת ולא אמות, א"ל הקב"ה הלא אמרתי לך אל תוסף דבר אלי עוד, ומיד פתח משה בשבחו של הקב"ה ואמר הצור תמ ם פעלו כי כל דרכיו משפט וגו', ונתן קול בבכי ובתחנונים והתחנן לארץ ואמר לה ארץ ארץ בבקשה ממך בקשי עלי רחמים מלפני הקב"ה אולי ירחם עלי על ידך ויכנים אותי לא"י, אמרה לו הארץ אני תהו ובהו ונאמר עלי והארץ כבגד תבלה איך אעמוד לפני מלך מלכי המלכים, אלא דין שלך ושלי אחד הוא שנאמר כי עפר אתה ואל עפר תשוב, הלך משה אצל השמים ואמר להם בבקשה מכם בקשו עלי רחמים מלפני הקב"ה אולי ירחם עלי על ידיכם ויכניסני לא"י, אמרו לו השמים עד שאנו מבקשים עליך רחמים נבקש על עצמנו תחלה שהרי נאמר בנו בדבר ה' שמים נעשו, ונאמר כי השמים כעשן נמלחו, ונאמר ושמים לא זכו בעיניו. הלך אצל חמה ולבנה והתחנן לפניהם שיבקשו עליו רחמים, אמרו לו אנו מתי מספר שנאמר מונה מספר לכוכבים, ועוד אמר בנו הקב"ה ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי. הלך משה אצל הר סיני והתחנן לפניו שיבקש עליו רחמים, אמר לו הר סיני והלא לא ראית אותי בעיניך וכתבת בתורה והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש, ונאמר כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה. הלך משה אצל הנהרות והתחנן לפניהם שיבקשו עליו רחמים, ואמרו הלא ידעת ואמרת יקוו המים אל מקום אחד, וכתיב הנותן בים דרך מי יצילנו אנו מיד הקב"ה. הלך אצל סדרי בראשית, והשיבוהו כל אחד ואחד שאין בו כח להצילו מיד הקב"ה דכתיב ואין מידי מציל. הלך משה אצל יהושע בן נון והתחנן לו ואמר לו בני זכור כמה חסד עשיתי עמך לילה ויומם, עמוד לי במדת רחמים לפני הקב"ה אולי ירחמני על ידך ואראה את א"י, באותה שעה היה

יהושע בוכה ומספק כף על כף ועמד להתפלל, בא סמאל ותפש את פיו ואמר לו מפני מה אתה דוחה דברי הקב"ה הרי נאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, מיד הלך יהושע אצל משה ואמר לו רבי הרי סמאל אינו מניח אותי להתפלל עליך, וכששמע הדבר היה נותן קולו בבכי, אף יהושע בכה במר נפש. הלך משה אצל אלעזר בן אהרן אחיו ואמר לו בני זכור אותן הימים שהיה על אהרן אביך הקצף על מעשה העגל ועמדתי עליו בתפלה והצלתיו מן המיתה שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא, עמוד לי אתה בתפלה אולי ירחם עלי הקב"ה על ידיך ויראני את א"י, מיד עמד אלעזר להתפלל, בא סמאל ותפש את פיו ואמר לו מה לך להיות דוחה דבר ה׳, והשיב אלעזר הדבר למשה. הלך משה אצל כלב בן יפונה ואמר לו, ועשה כראשונים והשיב הדבר למשה ובכו שניהם. הלך משה אצל שרי אלפים ושרי מאות וכו׳. ואצל אהל מועד ואצל ישראל ואצל שבעים זקנים ואצל משכן ה׳ והוא בוכה ומתחנן אל כל אחד ואחד ואומר זכרו כמה פעמים קצף הקב"ה על אבותיכם עד שעמדתי ובטלתי הגזרה דכתיב הרף ממני ואשמידם אכנו בדבר ואורישנו וגו׳ ולבסוף וינחם ה׳, ונאמר סלחתי כדבריך, ועתה הכנסו כלכם לפני משכן ה׳ ובקשו עלי רחמים מלפני הקב"ה ויכניסני לא"י, שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר פדה בשלום נפשי כי ברבים היו עמדי, וכששמעו דבריו היו בוכים וצועקים עד שעלתה בכייתם לכסא הכבוד ונכנסו לאוהל מועד להתפלל על משה, באותה שעה ירדו מלאכי השרת והטפו דבריהם כדי שלא תעלה תפלתם לפני הקב"ה, ושם שני מלאכים גדולים שהיו ממונים עליהם אחד שמו ציקון ואחד שמו לחש, והיה לחש משיב מה שחטפו המלאכים, ומיד ירד סמאל ואסרו בשלשלת של אש והעלהו לפני הקב"ה והכהו שבעים מכות של אש והוציאוהו מפרגודו של הקב"ה, וכשראו ישראל כן אמרו למשה רבי אין מלאכי השרת מניחין אותנו להתפלל עליך. והיה סמאל הרשע מצפה למיתתו של משה בכל שעה וכל רגע שנאמר צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ואין בכל המשטינים כמו סמאל הרשע, ואין בכל הנביאים כמו משה בצדקות שנאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, ואותה שעה היה סמאל שותק ומיכאל שרן של ישראל בוכה, אמר מיכאל לסמאל רשע אני בוכה ואתה שוחק, וישראל אומרים אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, נפלתי במיתתו של משה קמתי בפרנסתו של יהושע שעתיד שיפלו לפניו שלשים ואחד מלך. מה עשה רבינו ז"ל נטל המגלה לכתוב עליה שם המפורש למסור אותו ליהושע ולא השלים לכתוב עד שהגיע הרגע שימות בה.

אמר הקב"ה לגבריאל צא והביא לי נשמתו של משה, אמר גבריאל רבש"ע מי שהוא שקול כנגד ששים רבוא איך אוכל להביא את נשמתו ולראות במיתתו, אמר למיכאל לך וכן השיבו, אמר לסנגזא! שרו של עולם לך והביא לי נשמתו של משה, אמר סנגזאל רבש"ע אני הייתי לו רב ברשותך והוא תלמידי איך אוכל לראות מיתתו, אמר לסמאל לך והביא לי נשמתו של משה, מיד שמח הרשע שמחה גדולה ולבש כלי כעסו וחמתו וחגר חרבו ונתעטף באכזריות והלך אצל משה, וכשראה את משה כותב שם המפורש וזוהר מראהו דומה לשמש והוא דומה למלאך ה׳ צבאות אמר בלבו ודאי מה שאמרו המלאכים הראשונים שאינן יכולין ליטול נשמתו של משה. וכיון שראה סמאל את משה נחשכו עיניו של סמאל מזוהר עיניו של משה, וכשראה משה את סמאל שעומד כנגדו אמר לו משה: סמאל סמאל! אין שלום עליך מאלהי ולכל הרשעים כמותך, למה אתה עומד לנגדי, צא מלפני, ואם לאו אני מתיז את ראשך, ומיד אחז לסמאל רעד וחלחלה כיולדה ואמר למשה בנחת למה תכעוס רבי, תן לי נפשך, אמר לו משה ברשות מי? אמר סמאל ברשות מי ששלחני והוא מלך מלכי המלכים שבראך וברא הבריות, אמר לו משה חס ושלום שאתה מבריותיו של הקב"ה ואני נותן לך את נשמתי! אמר סמאל והרי נשמתן של כל באי העולם מסורין בידי מששת ימי בראשית, אמר לו משה וכי אני איני גדול מבני העולם ויש לי חלק באמתו של הקב"ה יותר ממך ומכל באי העולם, אמר סמאל ומה כוחך? אמר משה ולא ידעת שאני בן עמרם שיצאתי מהול מבטן אמי ולא נתונה בי חרב של מצוה ואבי לא היה צריך למול אותי, ואני הוא שגזרתי על פרעה ועל מצרים עשר מכות והוצאתי את בני ישראל מתוכן, ואני הוא שקרעתי את הים וטבעתי מצרים בתוכו, והיכן אתה שלא לקחת נשמתן. ואני הוא שהפכתי מי מרה למתוק, ואני הוא שעליתי לרקיע ודברתי עם ה׳ פנים בפנים, ואני הוא שקבלתי את התורה מימין הקב"ה, וכמה אותות ומופתים עשיתי, ואני הוא שעשיתי מלחמה עם סיחון ועוג שני גבורי עולם שנולדו בשעת המבול ולא הגיעו מי המבול עד קרסוליהן מפני גבהן, והקמתי במלחמתן חמה ולבנה ברום עולם והכיתים במטה שבידי והרגתים, ובילדותי הלכתי על רגלי בן שלשת ימים ומצאתי פתחון פה ודברתי עם אבי ועם אמי, ואפילו חלב לא ינקתי מאמי אלא בשכר, ובשלשה חדשים נתנה בי בינה ואמרתי עתיד אני לקבל תורה מימינו של הקב"ה, ובששה חדשים נכנסתי לפלטורין של פרעה ונטלתי כתרו מעל ראשו לרמז מה שאני עתיד לעשות לו, והוצאתי מתחת ידו ששים רבוא לעיני כל מצרים, והכיתי שרן של מצרים במטה, וגזרתי בים סוף שנים עשר דרך, ופסלתי שני לוחות אבנים בידי וכתב בהם הקב"ה עשרת הדברות, ועליתי למרום ודרתי תחת כסא הכבוד ארבעים יום וארבעים לילה שלש פעמים, מאה ועשרים יום ומאה ועשרים לילה,

לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כמלאכי השרת, וכסוני כנפי שכינה ועליתי רזים לבני אדם וקבלתי התורה מלפני הקב"ה וכתבתי מפיו שש מאות ושלש עשרה מצות, ואתה רשע היאך יש לך יכולת ליטול נשמתי הטהורה הנתונה בקרבי מאדון כל הנשמות בקדושה וטהרה, לך ממני! אין לך רשות שתשב במקום שאני יושב בו, ואין לך רשות לעמוד במקום שאני עומד בו ואין לך רשות לדבר במקומי, ברח מלפני שנשמתי איני נותן לך. כיון ששמע מלאך המות (הוא סמאל) זה הדבר מפי משה תמה תמיהה גדולה ונבהל וחזר סמאל להשיב הדברים לפני הגבורה, ומיד כעס עליו הקב"ה ואמר לו צא והביא לי נשמתו של משה ואם לאו אני נחף בך ומבטלך ממלאכתך ואמסור אותה לאחרים, אמר סמאל לפני הקב"ה נורא עלילה הרשות שלך היא, אם אתה אומר לי לך לגיהנם והפוך את עליונה לתחתונה והוריד של מטה למעלה ושלמעלה למטה ברגע אחד ארד ולא אעכב דבריך, אבל לפני בן עמרם אין בי יכולת לעמוד לפניו, אמר לו הקב"ה מפני מה? אמר סמאל מפני שהוא דומה לשרי המרכבה הגדולה שלך זיקים וברקים ואש יוצאין מפיו בדברו עמי כמו שיוצאין מפי שרפים העומדים להודות לשבח ולפאר ולרומם ולנצח ולגדל את שם כבודך, זוהר מראה פניו כזוהר שכינתך, בבקשה ממך אל תשלחני אצלו שאיני יכול לו לעמוד בפניו, ומיד כעס עליו הקב"ה ואמר לו צא והביא נשמתו של משה, וכיון שיצא אמר לו הקב"ה רשע מתוך גיהנם נבראת ולתוך גיהנם אתה חוזר, בתחלה יצאת מלפני בשמחה גדולה לקחת נשמתו של משה, כיון שראית שבחו וגדלו אתה אומר אין בי יכולת לעמוד בפניו, גלוי וידוע לפני שאם לא תביא את נשמתו של משה שתחזור מלפני בבושה וכלימה. מיד שלף סמאל חרבו מתערה ועמד בכעס על משה ואמר בלבו אהרוג אותו או יהרוג אותי, וכיון שראהו משה עמד עליו בחמה ובידו מטה אלהים שחקוק עליו שם המפורש ונער בו ורץ מלפניו, ומשה רץ אחריו ותפשו והכהו ונטל קרן הודו ועיור עיניו ושיגרו בבושה וכלימה, וכמעט קט היה משה הורגו, ובאותה שעה יצאה בת קול ואמרה למשה אל תשלח ידו בו שבני אדם צריכין לו, ומיד מצא משה פתחון פה ואמר לפני הקב"ה רבש"ע זכור לי אותו היום שאמרת לי לך ואשלחך אל פרעה, זכור אותו היום שעליתי בו על הר סיני ועמדתי לפניך ארבעים יום וארבעים לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי עד שקבלתי התורה מידיך ונתתי אותה לעמך ישראל, בבקשה ממך אל תמסרני ביד מלאך המות, אלא הנני בידיך כטוב בעיניך עשה עם עבדך. אמר הקב"ה אל תירא אני בעצמי אטפל בך וקוברך, מיד עמד משה בתפלה ונפל על פניו ואמר בתחנונים רבש"ע במדת רחמים אתה בראת עולמך ובמדת רחמים אתה מנהיג עולמך התנהג עמי במדת רחמים, ומיד יצתה בת קול ואמרה משה משה אל תירא כי הלך לפניך צדקך וכבוד ה' יאספך. באותה שעה ירדה השכינה ושלשה מלאכים גבריאל ומיכאל וסנגזאל, מיכאל הציע מטתו של משה וגבריאל פרס סדין של ארגמן תחת מראשותיו, סנגזאל עשה לו כזה במרגלותיו. ונגלה הקב"ה ואמר למשה השקף שתי עיניך זו על גבי זו והשקיף, אמר לו הנח ידיך זו על גבי זו ועשה, והקיף שתי רגליו זו על גבי זו, וברגע נשק הקב"ה למשה בפיו ונטל נשמתו בנשיקה, שנאמר וימת שם משה עבד ה', והיו המלאכים בוכים עליו ומספידים ואומרים החכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה, והקב"ה אומר מי יקום לי עם מרעים, השמים בוכין עליו ומספידין ואומרין אבד חסיד מן הארץ, ארץ בוכה ומספדת עליו ואומרת אבד ממני חסיד וישר, חמה ולבנה בוכין ומספידין ואומרין בינו בוערים בעם, כוכבים ומזלות בוכין ומספידין ואומרין וכסילים מתי תשכילון, סדרי בראשית היו בוכין ומספידין עליו ואומרין הצדיק אבד, רוח הקדש מיללת ואומרת ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. וכשבקש יהושע את משה רבו ולא מצאהו היה בוכה ואומר אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הושיעה נא, ישראל היו בוכין וסופדין ואומרין ויאתא ראשי עם, מלאכי רקיע סופדין ואומרין צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. עד כאן לא ידע מלאך המות שמת משה והיה מתירא מנזירתו של הקב"ה והלך למקומו ובקשו ולא מצאו, הלך אצל הארץ ואמר היכן משה בן עמרם? אמרה לו הארץ איני יודעת להיכן הלך, הלך אצל הים אמר לו ראית בן עמרם? אמר לו הים מיום שנזר בי שנים עשר נזרים ועבר בי הוא ובני ישראל שוב לא ראיתיו, הלך אצל גיהנם אמרה לו גיהנם באזני שמעתי אותו ולא ראיתיו. הלך אצל שאול ואבדון וטים היון אמר להם ראיתם בן עמרם? אמרו לו שמו ידענו כי שמענו שמעו מפרעה מלך מצרים ואותו לא ראינו, שנאמר ים אמר לא בי הוא תהום אמר אין עמדי שאול ומות אומר שמענו שמעו, הלך אצל תהומות אמרו לו לא ראינוהו אלא שמענו שמעו, ובא אל בני קרח שהם עומדין בתהום ואמר להם ראיתם בן עמרם? אמרו לא מצאנוהו מיום שפתחה הארץ את פיה ובלעה אותנו על ידו, הלך אצל השמים ואמר להם ראיתם בן עמרם? אמרו לא ראינוהו מיום שעלה אלינו בדבר ה' לקבל התורה, הלך אצל גן עדן, וכיון שראו אותו המלאכים הממונים על גן עדן היו דוחפין אותו ואומרין לו אל תכנס לתוך גן עדן שנאמר זה השער לה' צדיקים יבואו בו. מה עשה פרח בכנפיו מעל דלתות גן עדן בשיעור ארבעת אלפים פרסה ונפל לתוך גן עדן, אמר לה, משה ראוי לך! אמרה לו מיום שבא אלי עם גבריאל לראות מתן שכרן של צדיקים שוב לא ראיתיו, הלך אצל עץ החיים, וכיון שראה אותו ברחוק שלש מאות פרסה סח ואמר לו עץ החיים אל תקרב אלי, אמר מלאך המות לעץ החיים ראית בן עמרם? אמר

מיום שבא אלי ונטל המטה שוב לא ראיתיו. הלך אצל עץ הדעת ואמר לו ראית בן עמרם? אמר מיום שנטל ממני קולמוס לכתוב בו את התורה שוב לא ראיתיו, הלך אצל ההרים אמרו לו מיום שפסל ממנו שני הלוחות שוב לא ראינוהו, הלך אצל מדבריות אמרו לו מיום שנהג בני ישראל כצאן שוב לא ראינוהו, הלך אצל הר סיני אמר לו מיום שקבל עלי תורה מימין הקב"ה שוב לא ראיתיו, הלך אצל בהמות וחיות אמר להם ראיתם בן עמרם? אמרו לא ראינוהו מיום שהבדילנו בין טמאה לטהורה. הלך אצל המלאך ששמו דומה שהוא ממונה על הנשמות ואמר לו ראית בן עמרם? אמר לו שמעתי שספדוהו במרום, הלך אצל המלאכים אמר להם ראיתם בן עמרם? אמרו לו הלך אצל בני אדם, הלך אל בני אדם אמר להם משה היכן הוא? אמרו וכי משה מבני אדם הוא אין משה אלא ממלאכי השרת שעלה למרום ודר במרום כמלאכי השרת ואסף רוח בחפניו כמלאכי השרת (חסר פה שורה אחת). והקב"ה אספו למקום קדושתו, ומה לך אצל בן עמרם, והכתוב אומר עליו אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח. ואין בריה בעולם יודעת מקום בן עמרם שנאמר ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה—הנך שוכב אמרו חז"ל נתביישה שכינה וכו' [1].

פטירת משה [2]

[מספרו של יעקב נח פייטלאוויץ]

ברוך ה' אלהי ישראל אלהי כל רוח וכל בשר.—

ספור איך שבא מלאך המות אצל משה הנביא בן עמרם ואמו יוכבד. ויאמר מיכאל... עלה משה להר סיני להתחנן לפני ה' ויפתח את התורה לקרא וימצא בה חמשה דברים ונעלמו לו פרושי הענינים. ויקרא ה' אל משה ויאמר לו: אני כתבתים בידי ואני יודע פרושם, דע ושמע כמו שאומר לך את ענינו הראשון: כאשר יבאו שוד ורעב שובע ושמחה וחלי ועצבון ודאבון, והיה כל מי שיחשוב בלבו לאמר כי יש אדון אחר בלעדי ואינו יודע כי אני אשפטהו כי אני הוא האלהים וכסאי מרום מכל—אני אביאהו לאשו של גיהנם. ושמע את ענינו השני: מי שיאמין בי ונתתי לו חיים טובים וחסדים עצומים. ושמע את ענינו השלישי: מי שיעשה את כל החטאים בצחוק אני אביאנו לאשו של גיהנם בבכי. ושמע את ענינו החמישי: כאשר יתפללו אלי כל אשר בראתי בכל מאמצי לבבם לאמר, ה' אלהינו אתה הוא אשר יצרת את השמים ואת הארץ ואשר יצרת את הגן עדן ואת השאול ואת הלילה ואת היום ואת השמש ואת הירח ויאמינו בכסאי אשר בשמים ממעל ונתתי להם חיים טובים וחסרים עצומים.—ויפן משה אל ה' ויאמר לו: ה' קראתי בספרך ואמצא בו כנאמר „אתה אמרת לשמים ולארץ התאמינו בי אם תמאנו? והשמים והארץ אמרו אנו מאמינים בך אדון", ויאמר משה אל ה': ואם לא יאמינו בך מה תעשה לשמים ולארץ? ויפן ה' אל משה ויאמר לו: אשלח את החיה אשר בים הקטנה מכל ואיש לא ידע מקומה איה ואיש לא בקשה זולתי אני לבדי, אני אשלח את החיה הזאת לבלוע את כולם כרגע, ולא תדמה לגרעין של חרדל הנשלך ארצה כאשר תבלעם לכולם כרגע.

ויאמר משה אל ה': אדון, השבעתיך בשמך שהודעת לי ולא ידעהו אחר זולתי ואתה לבדך, כי תגיד לי יום שתקח בו את נפשי, ויאמר ה' אל משה: שמע משה ואגידך, אולם לא הגדתי עוד לאיש יום מותו, לנביאים אשר היו לפניך ולמלאכים הקרובים אלי לא הגדתי הדבר ולך משה אגידנו לך: ביום הששי אקח את נפשך [3]. ויהי משה לובש בכל יום הששי בגדי קבורה (תכריכין) ויטהר לקראת ביאת מלאך המות. ויהי כאשר חלפו ימים רבים ושכח משה את יום מותו ויעל על הר סיני והוא מתפלל לפני ה', ויבא מלאך המות ויקם לפני משה והוא דומה כבחור מבני ישראל ויאמר לו: שלום לך משה, וכאשר שמע את קולו של מלאך המות נצטמק גרונו ותדבק לשונו ונאלמו דבריו ורעדו ברכיו וישתחו על פניו ויקם. ויאמר משה למלאך המות האתה הוא האומר אלי שלום לך? לא שמעתי קול אשר ירעידני כמותך, ויאמר מלאך המות למשה: וכי אינך יודע אותי? שמע משה ואגידך, אני הוא הגזירה המרחקת את האשה והבת והמאבדת את הבתים והבונה את הקברים עד שיבא סוף העולם. אני הוא סוריאל מלאך המות. ויאמר משה למלאך המות: מה באת לעשות? ויאמר מלאך המות למשה, באתי לקחת את נפשך ולהביאה לפני ה', ויאמר משה למה"מ, השבעתיך בה' השולחך כי לא תקח את נפשי לפני שלש שעות ביום עד אשר אלך אל אשתי ואל בני, ויקרא ה' למה"מ: הנח לו עד בא שעתו, ויניחהו עד בא שעתו ויצא לצל השמש, וירד משה מהר סיני ויגיע אל פרשת הדרכים, הדרך האחת מגעת עד אמו [4] [והדרך השנית מגעת עד אשתו] ויעמוד באמצע שתי הדרכים ויחשוב בלבו לאמר, האלך אצל אשתי או אצל אמי, ובעודנו חושב כזאת שמע קול מן השמים לאמר, לך אצל אמך קודם. וילך אצל אמו ויגיע עד פתח אמו, ויצוה

---

(1) עי' סוטה י"ג ע"ב, ודברים רבה פ' וזאת הברכה, וילקוט פ' וילך.

(2) העתקה מכושית לעברית ולצרפתית, ע"י פייטלאוויץ, ומקור הסיפור שלא מבני ישראל, כי אינו מתאים לתכונת המדרשים, והבאתי אותו פה רק להראות כי נמצאים גם מקורים אחרים לפטירת משה. (3) תחת יום השבת, כי יום ו' הוא שבת לישמעאלים, ומזה נראה כי מקור הסיפור הוא ממחמדנים. (4) כנראה חושב המחבר כי אמו של משה חיתה גם אחרי מותו.

לאמר, פתחי לי! ותבא אמו ותפתח לו ותראה את צורת בנה והנה פניו עצובים וגופו חוור, ותאמר לו: מה היה לך בני, הבאו רועיך לדבר לך או מה היה לך איפוא בני? ויאמר משה לאמו: מי יקראני מבלעדי ה׳ ומי יפחידני מבלעדי המות? ותאמר אמו למשה, המדבר עם ה׳ פנים אל פנים ופה אל פה ימות? ויאמר לאמו, כן ימות, וכולם מתו. ואולם קומי ושימי את רגלך השמאלית על צידי השמאלית ושאי את שתי ידיך והתפללי לפני ה׳ כי יקל את יסורי המות, ותעש כאשר אמר לה ותתחנן. וילך מאתה ויבכה בכיה גדולה ותאמר, איננו מאמינים בעניני העולם הזה ואנו מקוים לאשר בשמים. ויהי בלכת משה אצל אשתו נפלו לבו ויחורו פניו ולא ידע את הדרך ויגיע אצל הפתח ויאמר לה, אנכי משה פתחי לי! ותקם ותפתח לו, ויבא משה ותראה כי חורו פניו וכי נפל לבו ותאמר לו, מה היה לך חביבי כי נפל לבך וכי חורו פניך? הגמלים אבדו לך או הונך? ויאמר משה לאשתו, מי יקראני מבלעדי אלהים ומי יפחידני מבלעדי המות? ותאמר לו אשתו, המדבר עם האלהים ימות? ויאמר לה: כן ימות, אברהם מת והנביאים כולם מתו. ויאמר משה לאשתו: בני איה הם? ותאמר לו אשתו הם ישנים במטה, ויאמר משה לאשתו הביאם אלי, ותבכה בכיה גדולה. ותלך והיא בוכה ותאמר להם, לכו אצל אביכם קודם שימות ולא תוסיפו לראותו עוד, ותעירם משנתם ותוליכם והיא מחזקת בידם הימנית והשמאלית ותאמר להם: בכו על אביכם יען כי הנכם נפרדים. ויאמרו לה, איה אבינו? ותביאם אל אביהם ותאמר להם, הביטו באביכם עד אשר תשבעו יען כי בקרוב תפרדו. וכאשר ראו את אביהם נפלו על פניהם ויבכו בכיה גדולה, ומשה בכה ויאמר להם, הננו נפרדים מעל האדמה. ותאמר לו אשתו, לא נשוב להראות עוד. ויישם את בנו הצעיר אליעזר על ברכו הימנית לברכו ואת בנו האחר גרשום הבכור על ברכו השמאלית לברכו. ויאמר הצעיר לאחיו הבכור: מעתה כשאנו נפרדים מאבינו, מי שאהבנו ירע לנו ומי ששנאנו יגרשנו. כאשר שמע משה את דברי בניו בכה, והשמים והארץ בכו עמהם, ויאמר ה׳ אל משה, למה תבכה, מפני שהנך עוזב את הארץ או מפני שהנך ירא את המות? ויאמר משה אל ה׳: אבי אשתי יתרו מת וגם אחי אהרן מת ואם אני אמות על מי אעזבם? ויאמר ה׳ אל משה, כאשר נולדת ואמך יוכבד שמה אותך בתבה ותעזבך ביאור האם שכחתיך? ולפרעה מלך מצרים סכרתי פיו ואעשה כן למען לא ידבר בפיו, ועשיתיך למען תאהבך מאד תרמות בת פרעה (5), באמרה לך בני, ואתה היית שם ארבעים שנה, ועתה קום קח מטך ובקע את הים סוף. ויקם משה ויבקע את הים ויקם מן הים וימצא אבן גדולה נגללת, ויאמר ה׳ למשה, בקע את האבן הנגללת, ותתבקע האבן וימצא בחללה והוא מעשב ירוק, תולעת קטנה אשר אמרה: ברוך ה׳ אשר לא שכחני עד היום הזה שהייתי במצולת ים. ויאמר ה׳ למשה: הלא ראית כמו שהיתה התולעה במצולת הים ובחלל אבן נגללת, האם שכחתי את התולעה הזאת? התדמה כי אשכח את בניך אם יתפללו אלי כזה? והנה בניך יהיו לי לפקדון. ועתה נשק לבניך ולאשתך יען כי קרבו אלה אשר יקחו את נפשך ולא תוסף לבא הנה. ותחבקהו אשתו ותבכה בכיה גדולה וגם הוא בכה עמה. ומשה יצא מביתו ויעזוב את אשתו ואת בניו וילך, ולבו נופל וגופו חור ולא ידע את הדרך אשר ילך בה, וימצא שלשה בחורים יפים אשר חפרו קבר ויאמר להם שלום לכם ושלום ה׳ יהי עליכם, ואח״ אמר משה להם, בשביל מי אתם חופרים את הקבר הזה? ויאמרו לו הבחורים האלה: בעד איש אהוב אלהים הננו חופרים אותו. ויאמר משה להם, אם בעד איש אהוב אלהים תחפרוהו, הנני לעזרכם ועמכם אחפור, וכאשר כלו את הקבר אמר להם משה, הביאו את אשר אתם מקברים, ויאמרו לו הבחורים האלה, והם מלאכים הדומים לאנשים, חוששנו כי יצר המקום לנו למען נקבר בו, ואותו האיש הוא דומה לך בגופו ומשקלו ומראהו, לכן תבא אל הקבר ותמדדנו לנו. ויבא משה אל הקבר וימצא את מלאך המות בקבר, ויאמר מה״מ למשה, שלום לך משה בן עמרם! ויאמר משה למה״מ יבא שלומך על ראשך. וימת משה ויקברוהו המלאכים.

(5) בתלמוד שמה בתיה

דרש לפטירת מרע״ה

[הוספה לספר דברי הימים של משה עם העתקה רומית, פאריס 1629]

ויאמר ה׳ אל משה הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע והתיצבו באוהל מועד, זש״ה הן צדיק בארץ ישולם אף כי רשע וחוטא, וכתוב כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, טעם בארץ, מפני רוב גסות החומר העב הגורם לחטא. לכך כתוב בספר, היה ר׳ סימאי אומר כל בריות שנבראו בשמים נפשן וגופן מן השמים, וכל בריות שנבראו מן הארץ נפשן וגופן מן הארץ, חוץ מן האדם שנפשו מן השמים וגופו מן הארץ, לפיכך אם זכה לעשות רצון אביו שבשמים הרי הוא כבריות של מעלה, שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם, ואם לא זכה אכן כאדם תמותון וכאחד השרים תפולו, לפי שהפרש גדול יש בין חומר השמים לחומר הארץ, כמו שכתוב בפרקין דר׳ אליעזר הגדול: שמים מהיכן נבראו? מאור לבושו, שנא׳ עוטה אור כשלמה, הארץ מהיכן נבראת? משלג שתחת כסא הכבוד, שנאמר כי לשלג

יאמר הוי ארץ. ומה נכבד מאמר החכם הגדול הזה שאמר, כי היולי השמים היה מבהקת אור לבושו שהוא דבר זך עד לאין תכלית, והיולי היה משלג שתחת כסא הכבוד שהוא גשם ענוה ודבב (?) והודיענו רז"ל שהכסא נברא מאין, ודברי זה החכם נכונים וישרים לברי לבב, ואולי בארץ רמז לעולם השפל הזה לפי שהצדיקים משתלמין מיעוט מעשים רעים שבידיהם בעולם הזה כדי שיכנסו [נקיים] מכל חטא ועון לעוה"ב, ע"כ אמר בארץ. ואם הצדיקים משתלמין במיעוט מעשים רעים על אחת כמה וכמה הרשע והחוטא. ואם משה רבנו ע"ה נענש על חטא קל שהיה בידו והיה עונשו שלא יכנס לארץ כ"ש אחרים ועליו נאמר הן צדיק בארץ ישולם, שנגזרה גזרה שלא יכנס לארץ, ועליו אמר שלמה שבתי וראה תחת השמש כי לא לקלים המרוץ ולא לגבורים המלחמה וגם לא לחכמים לחם וגם לא לנבונים עושר גם לא ליודעים חן כי עת ופגע יקרה את כלם. כי לא לקלים המרוץ זה משה שנא' בו ומשה עלה אל האלקים, ונאמר לו לך רד. ולא לגבורים המלחמה זה משה שקבל את התורה והיה גבור, שנא' עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה, וכשהגיע השעה לא שוה לו. גם לא לחכמים לחם זה משה, כשעלה למרום לא אכל לחם ולא שתה מים אלא מלחמה של תורה וממימיה (בדפוס ונממחי"ה) ניזון שנא' לחם אבירים אכל איש ואין איש אלא משה שנא' והאיש משה עניו מאד, אבירים אלו מלאכי השרת שנא' בהם גבורי כח עושי דברו וארז"ל לחם אבירים לחם שמלאכי השרת משתמשין בו, והיא האכילה הודאית (רוחנית), כמו שאמרו רז"ל בבראשית רבה ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו מלמד שזנו עיניהם מן השכינה. ר' יוחנן אמר אכילה ודאית שנא' באור פני מלך חיים. ראה איך הפליג לדבר החכם הזה, כי אמת וברור שהמאכל השפל והאפל שהוא בא מסבה אחר סבה בהשתלשלות כמה סבות אשר מקבלות זו מזו זן את האדם ומפרנסו וסועד לבו, על אחת כו"כ המבים והמשיג והרואה בעין שכלו סבת הסיבות ועילת העילות סוד הסודות ויסוד היסודות אין לשום בו שום ספק שהוא ניזון ומתענג תענוג בלי תכלית והיא האכילה הודאית, וע"ז נא' ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה לחם לא אכל וגו', כי בהתחזק כח הנשמה האצולה מרוח הקדש בהדבקה ביוצרה והשיגה ידיעת בוראה נתבטלו הרגשים ונתערטלו החושים הצמאים לתענוגי העולם האפל והשפל ואז הרעיונים והחושים כלם קדושים ובתוכם ה' ומתעדנים באור המזהיר שנא' באור פני מלך חיים וזהו לא אכל וגו'. וגם לא לנבונים עושר זה משה שנתעשר מפסולת הלוחות, שנא' פסל לך שיהא הפסולת שלך. וגם לא ליודעים חן זה משה שא"ל הקב"ה וגם מצאת חן בעיני, כי עת ופגע יקרה את כלם, עתים הם. א"ל הקב"ה, משה, הגיע זמנך ועתך, מה אתה עושה כאן הן קרבו ימיך למות, זש"ה ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא בשומו ענן לבושו וערפל חתולתו, ואשבור עליו חקי ואשים בריח ודלתים ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך, פשטיה דמקרא כך היא: ויסך בדלתים ים שהקב"ה שם חול גבול לים, בגיחו מרחם יצא, בהמשכתו יוצא מן התהום שהוא כילד מרחם אמו ופי' ויסך סגר ושרשו סכך, בגיחו מרחם כמו מגיח ממקומו, כי יגיח ירדן אל פיהו, ויסך בדלתים ים כלומר כי הוא כלוא ולא יצא ולא יעבור גבולו וגם איננו עולה מן התהום אעפ"י שטבעו לעשות כן, כי טבע המים להיות על הארץ ואין הים יכול לעשות כן עם כל משבריו וגליו כ"א ברצון הקב"ה. בשומו ענן לבושו פי' הקפת אותו ענן כלבוש כי ים אוקיאנוס [תחילתו] מקצוי ארץ וסופו לקצות שמים יגיע וענני השמים יחבשו אותו ויכסוהו כלבוש, חתולתו כמו והחתל לא חתלת, ואשבור עליו חקי פי' ואכרות עליו חקי, בריתי אשר שמתי חול גבול לים חק עולם שבירה וכריתה, וחק וברית הכל ענין אחד ותרגום ואשבור ופרקית לשון פרוק דין. וי"א ואשבור עשיתי שברים לעכבו בתוכם והם לו לחק אשר לא יעבור, כמו וירדפום לפני השער עד השברים, שהם מעלות אשר עושים סביבות העיר ופא כמו ופה והוא פשט הפסוקים, והדרש כי כל זה נאמר על מרע"ה, ויסך, שנעל הקב"ה בפניו שלא ליכנס בארץ, בגיחו מרחם יצא כמה תפלות התפלל וא"ל הקב"ה רב לך, בשומו ענן לבושו ויבא משה בתוך הענן, וערפל חתולתו ומשה נגש אל הערפל, ואשבור עליו חוקי לכן לא תביא את הקהל הזה, ואשים בריח ודלתים שנעלתי הדלת בפניו ואמרתי לו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה, ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תעבור, ופה ישית בגאון גליך אל תקרא גליך אלא גיליך, א"ל הקב"ה למשה דורות דורותיהן וגילין גילין הן, כבר עבר דורך וגילך, מה אתה עושה כאן הן קרבו ימיך למות. א"ל רבש"ע [בדבר] שקלסתיך בו בששים רבוא אשר אמרתי הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים אתה ממיתני ואתה אומר לי הן קרבו ימיך למות. א"ר יוחנן למה"ד למי שהזחיז למלך חרב אמר המלך הניחו אותה למחר ואני מתיז את ראש בה, כך משה רבנו ע"ה אמר הן לה' אלקיך השמים ושמי השמים והקב"ה א"ל הן קרבו ימיך למות. א"ל הקב"ה, משה, לא כמו שאתה חושב כך הוא, כמו שקלסתני קלסתיך, אני אין לי זוג אף הן אין לו בן זוג אף אתה אין לך בן זוג בעולם. א' אחד מ' תשעה הרי י', ד' ארבעה ו' ששה הרי י', ה' אין לו בן זוג, י' עשרה צ' תשעים הרי ק', כ' עשרים פ' שמונים הרי ק', ל' שלשים ע' שבעים הרי ק', מ' ארבעים ס' ששים הרי ק' נו"ן אין לו בן זוג אף אתה משה אין לך בן זוג.

הן קרבו ימיך למות קרא את יהושע, אמר

משה לפני הקב"ה, רבש"ע מפני יהושע אני מת, א"ל כבודו של יהושע דוחה אותך. א"ל משה רבש"ע אם בשביל כבודו של יהושע אני מת יכנס הוא לשררה ואני [אתפטר] ממנה. א"ל ועושה אתה לו כשם שהוא עושה לך, א"ל הן. א"ל קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד, השכים משה אחריו על פתחו וקרא לו רבי יהושע, מיד נתיירא יהושע ואמר אלי קורא רבי ובא אחרי, ירד לו אצלו, א"ל מה רבי מבקש, לא אני הייתי למוד להיות בא אצל רבי? א"ל מבקש אתה שאחיה, א"ל הן, א"ל הקב"ה אמר לי כבודו של יהושע דוחקת אותך ועכשיו כל מה שהיית עושה לי קבל עליך שאהיה עושה לך, אתה היית משכים אחרי קבל עליך שאהיה משכים אחריך, אתה היית הולך לשמאלי קבל עליך שאהיה הולך לשמאלך, א"ל יהושע כל מה שרבי גוזר עלי לקיים [אעשה], השכים אחריו ועשה לו כל המעשים שהיה עושה לו. כיון שנכנסו לאוהל מועד מה כתיב קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד, מה כתיב וילך משה ויהושע ויתיצבו באהל מועד וירא ה' באוהל בעמוד ענן ויעמוד עמוד הענן על פתח האהל, מיד ירד עמוד הענן ועמד לו בין משה ליהושע נמצא יהושע מבפנים ומשה מבחוץ, באותה שעה צווח משה ואמר מאה מותין ולא חדא קנאתה. התחיל תובע מיתה, אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע מה חטא יש בידי שאני מת, א"ל מחטאו של אדה"ר שכתוב בו הן האדם היה כאחד ממנו אתה מת, הדא הוא דכתיב קטן וגדול שם הוא ועבד חפשי מאדוניו, כנגד מי אמר איוב זה הפסוק לא אמרו אלא כנגד אדם הראשון שנקנסה עליו מיתה, כיון שהגיע זמנו ליפטר מן העולם אמר, חכם אין חכמתו מועלת לו, נבון אין תבונתו מועלת לו, מלך אין מלכותו מועלת לו, ואם גדול הוא כמלאכי השרת אין גדולתו מועלת לו, ואילו נותן כל עושר תמורת נפשו אין מקבלין ממנו, לפי שכל העולם ומלואו של הקב"ה שנא' לה' הארץ ומלואה, וכל הנשמות והרוחות שלו הן, שנא' אשר בידו נפש כל חי וגו', לפיכך אם אמר לו למלאך המות המתן לי שעה אחת אין רוחו משתהה בגופו אפילו כמלוא נימא שנא' אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות, לכך נאמר קטן וגדול שם הוא. ד"א קטן וגדול שם הוא קטן זה דוד מלך ישראל שנא' בו ודוד הוא הקטן, וגדול זה משה רבנו שנא' בו גם האיש משה גדול מאד, עליו אמר איוב אם יעלה לשמים שיאו וראשו לעב יגיע כגללו לנצח יאבד, שעלה למרום ודשו רגליו ערפל ונטה למות. אמר משה לפני הקב"ה, לשוא דשו רגלי ערפל והייתי כמלאכי השרת ודברת עמי פנים בפנים וקבלתי התורה מידך ורצתי אחר בניך כסוס ועכשיו אמות, א"ל הקב"ה הן כבר קנסתי מיתה על אדם הראשון. אמר לפניו אדה"ר חטא במצוה קלה שצוית ועבר עליה ואני לא עברתי, א"ל אברהם שקדש שמי בעולם מת,

א"ל אברהם יצא ממנו ישמעאל שזרעו מכעיסים לפניך, א"ל הרי יצחק שפשט צוארו על המזבח לעשות רצוני, אמר לפניו יצחק יצא ממנו עשו שבניו מחריבין מקדשך ושורפין את היכלך. א"ל הרי יעקב שיצא ממנו י"ב שבטים, אמר לפניו יעקב לא דשו רגליו ערפל כמלאכי השרת ולא דברת עמו פנים בפנים ולא קבל התורה מידך, א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף דבר כבר נגזרה גזרה עליך שתמות, אדה"ר גרם מיתה לכל. אמר לפניו רבש"ע שמא יאמרו הדורות אילמלא מצא חטא במשה ומעשים רעים לא היה מסלקו מן העולם, א"ל כתבתי בתורתי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. אמר לפניו רבש"ע שמא יאמרו הדורות בקטנותי עשיתי רצונך בזקנותי לא עשיתי רצונך, א"ל כבר כתבתי בתורתי על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, ועל אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש. שני פרנסים טובים היו להם לישראל, אחד אמר יכתב סורחני, אחד אמר אל יכתב, דוד המלך ע"ה אמר לא יכתב סורחני אשרי נשוא פשע כסוי חטאה, משה רבנו אמר יכתב סורחני שנא' על אשר לא מעלתם. משל למה הדבר דומה, למלך שהיו לו שתי נשים בבת אחת והיו לוקות בבי"ד, אחת לוקה על שקלקלה, ואחת לוקה על שאכלה פגי שביעית, אותה שאכלה פגי שביעית אומרת למלך, אדוני המלך יכתב סורחני להודיע אותו, שלא יהיו סבורין העומדין, כשם שזאת לוקה על שקלקלה כך זו קלקלה, צוה המלך שיתלו הפגין על צוארה, והיה הכרוז צועק לפניה: על אלו הפגין לוקה זו, כך הנה על אשר לא קדשתם, כי אותו החטא לא היה גדול והשי"ת הגדיל עונם לרוב גדולתם כמי שחטאיו ספורים, וכמו שאמרו רז"ל וסביביו נשערה מאד, מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ורבים יגעו והאריכו להוציא לאור טעם החטא הזה והעלו בידם חרס ולא יכלו לבארו על נכון. י"א כי השי"ת צוה להם ודברתם והם לא דברו אלא משה הכהו פעמים וע"כ נענשו. ור' אברהם אבן עזרא כתב כי ירע החלק את הכל, ודבק בכל, ויחדש בכל אותות ומופתים, וזה הכח ניתן למשה וזהו ושמי ה' לא נודעתי להם. ואמת כי השי"ת אמר להם ודברתם והם לא דברו בעבור מריבת העם עם משה, וכעס ונפרד מן הכל לפי שאין השכינה שורה מתוך עצבות, וע"כ נשאר החלק, והכה בסלע ולא יצאו ממנו מים עד שהכה פעם שנית. וזה מפורש בס' תהלים שנא' ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם. כי המרו את רוחו ויבטא בשפתיו. וירע למשה ככתוב גם בי התאנף ה', כי המרו כמו כי המה מרו ועצבו את רוח קדשו, וטעם ויבטא על השי"ת שגזר עליהם שלא יכנסו לארץ. והפי' הנכון כי שב על משה, ויבטא בשפתיו שכעס ואמר להם שמעו נא המורים. ושגגה היתה מאתו, כי שכח לדבר בעבור הכעס והכה פעמים ולא קדשו השי"ת ומרו ומעלו בשגגה, ואהרן שראה

ולא מיחה נענש על זה. והטעם המבואר שנענש מפני שטעו בצווי ודברתם, כי חשב בלבו שיהיה כמו בפעם הראשונה שאמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור, ולא התבונן בציווי ודברתם אל הסלע והיה ממתין הכבוד [השכינה] ולא בא והכה פעמים וע"כ נענשו שניהם, כי גם התלונה היתה על שניהם ככתוב ויקהילו על משה ועל אהרן, ושניהם בפתח אהל מועד, והכבוד נראה לשניהם כדכתיב ויבא משה ואהרן אל פתח אהל מועד ויפלו על פניהם וירא כבוד ה׳ אליהם, והצווי היה לשניהם כדכתיב קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע, וכן כתוב ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע וע"כ נענשו שניהם במחשבה בטעות, ומרו הדבור להכאה ולא קדשו כשהכו, שאם דברו היה קידוש השי"ת לעיניהם והיו אומרים ומה הסלע הזה שאינו מדבר ואינו צריך לפרנסה מקיים דברי הקב"ה, אנו על אחת כמה וכמה. עד כאן הארכנו לבאר כי החטא לא היה גדול כי אם לפי רוב גדולתם, וזש"ה למשה כבר כתבתי בתורתי על אשר לא קדשתם אותי. אמר לפניו רבש"ע אם רצונך אכנס לארץ ואחיה שם שתים ושלש שנים ואחרי כן אמות. א"ל גזרה היא מלפני שלא תכנס לארץ. אמר לפניו רבש"ע אם לא אכנס בחיי אכנס במותי, א"ל גזרה היא שלא תכנס לא בחיים ולא במות. אמר לפניו רבון העולמים עם כל הבריות אתה מתנהג במדת רחמים ב׳ וג׳ פעמים הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, ואני אין לי אלא עון אחד ואין אתה מוחל לי, א"ל הקב"ה הרי עשית ששה עונות ולא גליתי אלא אחד, בתחלה אמרת שלח נא ביד תשלח, ומאז באתי אל פרעה, לא ה׳ שלחני, ואם בריאה יברא ה׳, שמעו נא המורים, והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים, אברהם יצחק ויעקב חטאים היו שאמרת לבניהם כך? אמר לפניו רבש"ע ממך למדתי שאמרת את מחתות החטאים האלה בנפשותם, א"ל אמרתי בנפשותם לא באבותם. אמר לפניו רבש"ע אני יחיד וישראל ששים רבוא, הרבה פעמים חטאו לפניך ובקשתי עליהם רחמים ומחלת להם, על ששים רבוא השגחת בתחנוני ועלי אין אתה משגיח, א"ל אינו דומה גזירת צבור לגזרת יחיד, ועוד עד עכשיו היתה השעה מסורה בידך ועכשיו אינה מסורה בידך. אמר לפניו רבון העולמים עמוד מכסא דין ושב עלי על כסא רחמים ואל אמות ויהיו כל עונותי נמחלין ביסורין שתביא עלי בגופי ואל תתנני בידי מלאך המות, ואם אתה עושה לי כך אגיד שבחך לכל באי עולם, לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה. א"ל זה השער לה׳ צדיקים יבואו בו מכן לצדיקים ולכל הבריות מימות עולם. כיון שראה משה שאין משגיחין עליו, הלך אצל הים הגדול. א"ל הים מה יום מיומים, הלא אתה בן עמרם שבאת עלי במטך והכיתני וחלקתני לי"ב שבילין ולא יכולתי לעמוד לפניך מפני שכינה המתהלכת לימינך, שנא׳ מוליך לימין משה זרוע תפארתו בוקע ים מפניהם לעשות לו שם עולם, ועכשיו למה עלתה לך כך? כיון שהזכיר לו הים מה שעשה בנערותו צעק ובכה ואמר מי יתנני כירחי קדם כימי אלקי ישמרני, בשעה שעברתי עליך הייתי מלך בעולם ועכשיו אני צועק ובוכה ומשתטח ומתחנן ואין משגיחין בי. מיד הלך אצל מטטרון שר הפנים א"ל בקש רחמים שלא אמות, א"ל, משה, כל הטורח הזה למה, כבר שמעתי מאחורי הפרגוד שאין תפלתך נשמעת בדבר זה. הניח משה ידו על ראשו והיה צועק ובוכה ואומר אוי לי אצל מי אלך לבקש עלי רחמים. א"ר שמלאי באותה שעה נתמלא הקב"ה עליו עברה עד שפתח משה ואמר ויעבר ה׳ על פניו ויקרא ה׳ ה׳, באותה שעה נתקררה רוח הקדש. א"ל למשה, משה, שתי שבועות נשבעתי אחת שתמות ואחת לאבד את ישראל, לבטל את שתיהן אי אפשר, אם אתה רוצה לחיות ויאבדו כל ישראל מוטב. אמר לפניו רבונו של עולם בעלילה אתה בא עלי, אתה תופש את החבל בשני ראשין, יאבד משה ואלף כמותו ולא יאבד אחד מישראל. א"ל הקב"ה, משה, על מה אתה מצטער, אמר לפניו רבון העולמים מתירא אני מחבלי של מלאך המות, א"ל איני מוסרך בידו. אמר לפניו רבש"ע יוכבד אמי שקהו שיניה בשני בניה יקהו שיניה עוד במיתתי, לפי שבשנה אחת מתו שלשתם שנא׳ ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד, וכי בירח אחד מתו והלא בשנה אחת מתו, אלא מתה מרים נסתלק הבאר וחזר בזכות משה ואחיו שנא׳ אז ישיר ישראל עלי באר ענו לה, מת אהרן נסתלקו ענני כבוד ובטל עמוד ענן שנא׳ ויראו כל העדה כי גוע אהרן אל תקרי ויראו אלא וַיֵּרָאוּ שנסתלקו ענני כבוד, וחזרו שניהם בזכות משה, מת משה בטלו שלשתן, הרי שמתו שלשת הצדיקים בשנה אחת ונחשב כאלו מתו בירח אחד, ועל זה היה משה מצטער על אמו. א"ל הקב"ה משה כך עלה במחשבה וכך מנהגו של עולם, דור דור ודורשיו, דור דור ופרנסיו, עד עכשיו היה חלקך לשרת, עכשיו אבד חלקך והגיע חלקו של יהושע תלמידך. אמר לפניו אם מפני יהושע אני מת אלך ואהיה לו תלמיד, א"ל אם אתה רוצה לעשות כך עשה, עמד משה והשכים לפתחו של יהושע, יהושע היה יושב ודורש ומשה עמד וכפף קומתו והניח ידו על פניו, ונתעלמו עיניו של יהושע ולא ראה אותו, כדי שיצטער וישלים עצמו למות. הלכו ישראל אצל משה פתחו ללמוד תורה ושאלו משה רבנו היכן הוא, אמרו להם השכים לפתחו של יהושע, הלכו ומצאוהו שם בפתחו והיה יושב יהושע ודורש ומשה עמד על רגליו, אמרו לו ליהושע מה עלתה בך כך, שמשה רבנו עומד ברגליו ואתה יושב, כיון שנשא עיניו וראהו מיד קרע את בגדיו וצעק ובכה ואמר רבי רבי, אבי אבי אמיץ ישראל, מיד אמרו ישראל למשה, משה רבנו למדנו

תורה, אמר להם אין לי רשות, אמרו לו אין אנו מניחין אותך, יצאה בת קול ואמרה להם למדו מיהושע, קבלו עליהם ללמוד תורה מיהושע. ישב יהושע בראש, [משה] לימינו ובני אהרן משמאלו, והיה יושב ודורש בפני משה. א"ר שמואל בר נחמני באותה שעה אמר הקב"ה ברוך אשר בחר בצדיקים. וניטלו מסורות חכמה ממשה וניתנו ליהושע, ולא היה משה יודע מה שהיה יהושע אומר. אחר שעמדו ישראל אמרו לו למשה פרש לנו התורה, חתום לנו התורה, אמר להם איני יודע מה אשיב לכם, והיה משה נופל על פניו ואמר, רבון העולמים, עד עכשיו בקשתי חיים עכשיו הרי נפשי נתונה לך.

כיון שהשלים משה נפשו למיתה פתח הקב"ה ואמר מי יקום לי עם מרעים, מי יעמוד לי לישראל בשעת כעסי, מי יעמוד לי במלחמתן של בני, מי יבקש רחמים עליהם בשעה שהם חוטאין לפני, באותה שעה בא מטטרון ונפל על פניו ואמר רבש"ע, בחייו שלך הוא ובמותו שלך הוא, אמר הקב"ה אמשול לך משל למה"ד, למלך שהיה לו בן והיה אביו כועס עליו בכל יום ומבקש להרגו, לפי שלא עמד בכבודו של אביו, והיתה אמו מצילתו מידו, מתה אמו, היה המלך בוכה, אמרו לו עבדיו, אדונינו המלך, מפני מה אתה בוכה, אמר להם, לא על אשתי בלבד אני בוכה אלא עליה ועל בני, שהרבה פעמים כעסתי עליו ובקשתי להרגו והצילתו מידי. כך אמר הקב"ה למטטרון, לא על משה בלבד אני בוכה ומצטער אלא עליו ועל כל ישראל, שהרבה פעמים הכעיסוני וכעסתי עליהם, ועמד בפרץ לפני והשיב חמתי מהשחית, שנא' ויאמר להשמידם לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית. מיד א"ל הקב"ה הן קרבו ימיך למות, קרבו ימי שמחת נפשך, שתשבע נפשך ממעדני גן עדן, שנא' להנחיל אוהבי יש וגו' אלו הצדיקים שמקיימין את התורה והמצוה מאהבה בלב שלם ובנפש חפצה, שנא' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, אוהביו אלו הן א' אברהם, ה' יצחק, ב' יעקב, י' משה, ו' אלו שיתא אלפי שני שלא נבראו אלא בשביל התורה שנתנה על ידי משה רבנו ע"ה ועולה בגימ' תרי"ג. ד"א אלו הלוחות שנתנו ע"י משה רבנו שהיה ארכן ו' טפחים. ומנין שא' שמו של אברהם שנא' זרע אברהם אוהבי וכתיב כי אחד קראתיו ואברכהו. ומנין שהה"א שבאותה תיבה שמו של יצחק שנא' ויאמר יצחק אל אברהם אביו ויאמר אבי ויאמר הנני בני, ויאמר הנה האש והעצים ואיה השה לעולה, כשם שברא הקב"ה את העולם בה"א שנא' אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, בה' בראם, כך ע"י יצחק מעמיד הקב"ה את המתים לעוה"ב, שנאמר לשמוע אנקת אסיר הותר בני תמותה, בני מי שהועל ונעקד לפני בוראו לכבודו. מנין שהבי"ת של אוהביו הוא שמו של יעקב שנא' בית יעקב לכו ונלכה באור ה', וכל ישראל נקראו על שמו, שנא' מה טובו אוהליך יעקב משכנותיך ישראל. ומנין שהיו"ד הוא שמו של משה שנא' וידי משה כבדים, כשם שהיו"ד משמשת על כל האותיות של שם המפורש כך שימש משה התורה כלה שניתנה מידו של הקב"ה לידו של משה ונקראת על שמו שנא' זכרו תורת משה עבדי. א"ל הקב"ה כל השבח הזה כתבתי עליך על מה אתה מצטער על הן קרבו ימיך למות, מהו קרבו כד"א כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות, ימיך בטלים והולכים מן העולם אבל אתה אינך בטל. עלה אל הר העברים הזה הר נבו, עליה היא לך ואין לך ירידה, וזהו מה שאמר הכתוב ויעל משה, עליה היתה לו, מפני שאני מאיר לך באותו אור שאור חמה דומה לפניו וכאור לבנה וכוכבים, ומכבודי אשים לבושך, ומהדרי אשים כסותך, ומזוהרי אזהיר פניך, וממעדני גן עדן אשביע נפשך, וממתקי גן עדן ארוה גרונך, ומכסא כבודי אנחילך ואשימך בראש, ראש של חמשים וחמשה רבוא צדיקים, כמנין ה"ן. א"ר יוחנן, י' מיתות כתובות על משה ואלו הן: קרבו ימיך למות, ומות בהר הזה, כי אנכי מת בארץ הזאת, כי ידעתי אחרי מותי, וזאת הברכה אשר בירך משה איש האלקים את בנ"י לפני מותו, ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו, וימת שם משה עבד ה', ויהי אחרי מות משה, משה עבדי מת, מלמד שי' פעמים גזר הקב"ה על משה שלא יכנס לארץ ועדיין לא נחתם עליו גזר דין עד שנגלה עליו ב"ד הגדול ואמר גזרה היא מלפני שלא תעבור את הירדן, ודבר זה היה קל בעיניו של משה ולא עלה על לבו להתפלל עליו לה', מפני שחשב בלבו ואמר בדעתו, ישראל חטאו כמה פעמים חטאה גדולה לפני הקב"ה וכיון שאני מתפלל עליהם מתקבלת תפלתי והגזרה בטלה שנא' וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, אני שלא חטאתי לפניו חטא גדול מעודי, אם אתפלל לפניו כ"ש שיקבל תפלתי, כיון שראה הקב"ה שנקל הדבר בעיניו ואינו עומד בתפלה מיד קצף עליו וחתם גזר דין ונשבע בשמו הגדול שלא יכנס לארץ, שנא' לכן לא תביאו את הקהל הזה, אין לכן אלא שבועה שנא' לכן נשבעתי לבית עלי, וכיון שראה משה שנחתם עליו גזר דין מיד קבל עליו תענית ועג עוגה ועמד בתוכה ואמר איני זז מכאן עד שתבטל הגזרה, מה עשה משה באותה שעה לבש שק ואפר והתפלש בעפר ועמד בתפלה לפני הקב"ה והתחנן לפניו תקט"ו פעמים שנא' ואתחנן אל ה', מנין ואתחנן בגימט' תקט"ו. הרבה שמות נקראת תפלה ואלו הן: תפלה, תחינה, צעקה, זעקה, נאקה, רננה, שועה, פגיעה, נפילה, חילוי, הרי י' לשונות של תפלה, ולמה לא התפלל משה אלא בתחנון שנא' ואתחנן, לפי שבשעה שאמר משה הראני את כבודך אמר משה רבש"ע הודיעני באיזו מדה אתה מנהיג את עולמך, ויאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון, אני איני חייב

לשום בריה, כל מה שאני עושה חנם אני נותן. אמר משה רבש"ע עשה אף עמי חנם שנא' ואתחנן. א"ל הקב"ה רב לך אל תוסף. אמר משה רבון העולמים, הכל שוין לפניך, גזרה אחת לצדיקים ולרשעים. זש"ה אחת היא ע"כ אמרתי תם ורשע הוא מכלה. ושלמה אמר מקרה אחד לצדיק ולרשע, המרגלים הוציאו דבה על הארץ נגזר עליהם שלא יכנסו בארץ, אני שדברתי בשבחה של א"י איני נכנס לתוכה. התחיל משה לבכות במר נפש וצעק עד שנזדעזעו שמים וארץ וכל יסודי בראשית ואמרו שמא הגיע זמנו של אותו שכתוב בו אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר איש, ואין איש אלא משה שנא' והאיש משה. מה עשה הקב"ה הכריז בכל רקיע ורקיע ובכל בי"ד ובי"ד של מעלה שלא תקבלו תפלתו של משה ושלא תעלו אותה לפני, מפני שחתמתי עליו גזר דין למות. אותו מלאך הממונה על האזכרה אזכריא"ל שמו, באותה שעה קרא הקב"ה בבהלה לכל שרי רקיע ורקיע ואמר להם, רדו בבהלה ונעלו כל שערי הרקיע, כדי שלא תעלה לפני תפלתו של משה, מיד ירדו כל שרי רקיע ורקיע בבהלה מלפני הגבורה ונעלו כל השערים בפני תפלתו של משה, עד שגבר בקול תפלה ותחנונים כלפי מעלה ועלו לרקיע העליון ובקשו לעלות לפני הגבורה. באותה שעה רעשו שערי שמים ונזדעזעו יסודי רקיע מפני קול תפלתו של משה שהזכיר השם המפורש, על אותה שעה אמר יחזקאל הנביא ואשמע אחרי קול רעש גדול, ואין גדול אלא משה שנא' והאיש משה גדול. ומהו ברוך כבוד ה' ממקומו, בשעה שראו גלגלי המרכבה ושרפי להבה שלא קבל הקב"ה תפלתו של משה ולא נשא לו פנים, ולא נתן לו חיים, ולא הכניסו לארץ, מיד פתחו ואמרו ברוך כבוד ה' ממקומו, ברוך שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משא פנים לא לקטן ולא לגדול. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע, גלוי וידוע לפניך יגוני וצערי שנצטערתי על עמך ישראל על שהיו עם סגולה ונחלה לשמך הגדול, כמה נצטערתי עליהם במצרים, בים ובמדבר עד שקבלתי ברית תורה ומצוות, ואמרתי בלבי כשם שראיתי בצרתן כך אראה בשמחתן ובטובתן, ועכשיו שהגיע טובתן של ישראל אתה גוזרת עלי גזרה כי לא תעבור את הירדן הזה, הרי אתה עושה תורתך פלסתר, שכך כתיב ביומו תתן שכרו, היכן היא עמילה של מ' שנה שעמלתי וינעתי ושטרחתי על ישראל עד שהיו לפניך עם קדוש ונאמן, מיד התחיל הקב"ה לפייסו, הרבה מתוקן לך, שכרך גדול מאד לעוה"ב ולצדיקים כיוצא בך, עין חיים וכל מעדני ג"ע, נהרות של חלב, נהרות של שמן, נהרות של אפרסמון, נהרות של יין הרקח, נהרות של מעדנים, נהרות של סם חיים, בהמות בהררי אלף ולויתן וכל מיני מתיקה ופירות של חמדה, ולא עוד אל ל"ז שלחנות של מרגליות שהן מלאין כל טוב מעדני נופת נחלי דבש וחמאה מתוקנין לך יותר מכל הצדיקים, ואני עתיד לעלותו ברוח הקודש ע"י משיח יעקב ונעים זמירות ישראל שאמר, מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם, טובך בגימ' ל"ז, רמז לל"ז שלחנות הערוכות לך, והשלחנות האלו רמז לל"ב נתיבות פליאות חכמה. יה ה' צבאות אלקים אל רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו ברא עולמו בג' ספרים, בספר וספר וספור, עליהם אמר איוב נתיב לא ידעו עיט ולא הביט בו עין איה. אלו הן הנתיבות שתחלתם מנתיב אחד לא נודע למלאכי השרת שהן עטים כעיט שהן העופות, ולא הביט בו עין אומרת איה [מקום כבודו], ומשה ידעם כלם, ול"ב בנתיבות וה' חומשי תורה הרי הם ל"ז שלחנות, וע"ז נאמ' זה השלחן אשר לפני ה', והכל נמסר למשה בסיני, שנא' בכל ביתי נאמן הוא, כלומר בית הנתיבות, כי הנתיבות יש להן בית. כמו שאמר שלמה המלך הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה, בראש מרומים עלי קרת בית נתיבות נצבה. משה משה, כמה מתוקן לך, ומה שאמרת ביומו תתן שכרו, זה לא אמרתי אלא בין אדם לחברו, אבל בין הרב לתלמיד לא אמרתי.

קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח אלקים בו, קח לך גבור כמוך. ד"א קח לך מה שבלבך שאתה מכיר אותו והוא בדוק לך. איש אשר רוח אלקים בו, כלומר ראוי הוא לשררה וכבוד. אמר הקב"ה למשה, קרא את יהושע תלמידך עשה לו כבוד לעיני כל ישראל. ונתת מהודך עליו ולא כל הודך, מלמד שפני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה, באותו שעה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע למה אתן ליהושע כל הכבוד הזה? השיב לו הקב"ה כי הוא יעבור לפני העם הזה, שמא יאמרו ישראל בפני מיתה לא הורה ואחר מיתת רבו הוא מורה הוראות. השיב משה ואמר רבש"ע, מארבעים שנה עד עכשיו הייתי אני מורה הוראות עכשיו איני מורה? ובכה וצעק ונשמע קולו בכל מחנה ישראל. באותה שעה אמר הקב"ה למשה הרבה פעמים כבדתיך כבוד גדול, אמרת לי קומה ה' מיד קמתי, כתבתי בתורה זובח לאלהים יחרם וכשחטאו ישראל בעגל ואמרת לי סלח נא לעון העם הזה מיד אמרתי לך סלחתי כדבריך, תורתי שבראתי נקראת על שמי שנא' תורת ה' תמימה, אמרתי תקרא על שמך שנא' זכרו תורת משה עבדי, ישראל שלי הן, שנא' כי לי בני ישראל עבדים, אמרתי יקראו על שמך, שנא' ויזכור ימי עולם משה עמו, אני אין לפני לא אכילה ולא שתיה, עשיתיך כמוני, שנא' ויהי שם עם ה' מ' יום ומ' לילה לחם לא אכל ומים לא שתה, אני נקרא אלהים קראתיך אלהים שנא' ראה נתתיך אלהים וגו', אני אין כל בריה יכולה להסתכל כנגדי ובך כתיב וייראו מגשת אליו, אני אמרתי וראית את אחורי ובך כתיב והביטו אחרי משה. ועוד כל האותות והמופתים עשיתי על ידך לישראל, על ידך הוצאתי את ישראל ממצרים, קרעתי להם הים לי"ב קרעים, העברתים

ביד רמה ובזרוע נטויה, הפכתי מי מרה למתיקה, הורדתי את המן ונתתי להם את השליו, עשיתי מלחמה בסיחון ועוג, נתתי להם את התורה תרי"ג מצות, רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח איבריו של אדם ושס"ה מצות לא תעשה כנגד שס"ה ימות השנה, וכל זה עשיתי על ידך, דייך, שהגיע יומו של יהושע תלמידך לפרנס את ישראל ואין פרנס נוגע בחברו אפי' כמלא נימא, וע"ז עתיד לכתוב שלמה וזרח השמש ובא השמש, עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע. השיב משה לפני הקב"ה רבש"ע אם איני מפרנס את ישראל יפרנסו בני תחתי וימלאו מקומי, א"ל הקב"ה גזרה הוא מלפני כי הוא יעבור לפני העם הזה. השיב משה ואמר רבש"ע אם אין בני מפרנסין את ישראל יפרנסו אותם בני אהרן אחי וימלאו את מקומי, א"ל הקב"ה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה. והיה משה מתעצב בלבו מפני שלא עמד אחד מבניו או מן בני אהרן אחיו במקומו, א"ל הקב"ה כמה אתה מתעצב שלא עמד אחד מבניך או מבני אהרן אחיך במקומך, הרי הפרנס אשר אני מעמיד על ישראל ילך ויעמוד על פתחו של אלעזר שנא' ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו' משל למלך שלא היה לו בן ראוי למלכות, נטל המלכות ממנו ונתן אותה לבן אוהבו ואמר לו אעפ"י שנתתי לך המלוכה לך ועמוד על פתחו של בני, כך אמר הקב"ה ליהושע אף על פי שנתתי לך גדולה לך ועמוד על פתחו של אלעזר, שנאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד, וכיון שנכנס אדר אמר הקב"ה למשה יש לי דבר לומר לך, אמר לפניו רבש"ע דבר כי שומע עבדך, א"ל עלה אל הר העברים הזה הר נבו, התחיל משה להיות שמח חשב בלבו ואמר, כשהייתי נער אמר לי עלה אלי ההרה ועליתי שם ונתן לי שני לוחות אבנים, מתנה גדולה רוצה לתת לי או להראות לי דברים גדולים. א"ל הקב"ה לא כשם שאתה סבור כך הוא, שאין דבר שאתן לך, שהתורה כבר נתתיה לך, אלא עלה ומות בהר אשר אתה עולה שמה והאסף אל עמך. כיון שהגיע ז' באדר יצאה בת קול ואמרה לו משה הזהר בעצמך שאין לך חיים בעולם אלא היום הזה בלבד לפי שבז' באדר נולד משה ובז' בו מת, לקיים מה שנאמר את מספר ימיך אמלא. א"ר חלבו באותו היום ז' באדר עד שלא נפטר מהעולם הלך לביתו וסידר י"ג תורות שכבר כתב, וקרא לכל שבט ושבט ונתן להם את התורה והוכיחן והזהירן על התורה והמצות, אנשים בפני עצמן ונשים בפני עצמן, אמר להם הזהרו לכם בספר התורה הזה שנתתי לכם לשמור ולעשות, ואותו הספר תורה המובחר שבידו [הי"ג] הלך והניחו בצד ארון הברית שנא' לקוח את ספר התורה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלקיכם. וי"א ירד גבריאל ונטל את ספר התורה מידו של משה והעלה אותו לבי"ד הגדול שבשמים, כדי להודיע צדקתו של משה בכל רקיע ורקיע ובכל פמליאות של מעלה, והם מכריזין ואומרין צדקת ה' עשה, ונשמותיהן של צדיקים קורין בו בשני ובחמשי ובשבתות ובחגים ובמועדים.

א"ר יאשיה באותה שעה עשה משה ליהושע כבוד גדול לעיני כל ישראל, והיה הכרוז יוצא מלפניו והולך בכל מחנה ישראל וצועק ואומר, בואו ושמעו דברי הנביא החדש שיקים הקב"ה עליכם היום, מיד עלו כל ישראל לכבודו ואימתו של יהושע, וצוה משה להביא כסא של זהב וכתר ועטרה של מרגליות וכובע של מלכות ולבוש ארגמן וערך הכל לפני יהושע, והלבישהו והעמיד עליו מתורגמן כלב בן יפונה, ויהושע היה פותח פיו ודורש לפני משה רבו ולפני ראשי גדודים וסנהדרין והכהנים ולפני כל ישראל, ומשה וכל ישראל יושבין לפניו כתלמיד לפני הרב, ומה מדרש שדרש יהושע באותה שעה, פתח ואמר, ברוך ה' אלקי ישראל אשר נתן את התורה ע"י משה רבי עבדו ובחירו נאמן בכל ביתו, שנאמר תורה צוה לנו משה וגו', ברכו את ה' המבורך, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ברוך ה' אלקי ישראל מן העולם ועד העולם ואמר כל העם אמן הללויה, ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו, ברכו ה' כל צבאיו משרתיו עושי רצונו, ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את ה', הללו את ה'. ברכי נפשי את ה', ה' אלקי גדלת מאד הוד והדר לבשת, ה' מלך גאות לבש לבש ה' עז התאזר אף תכון תבל בל תמוט, שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי הוא זה מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה. מיד פתח יהושע ודרש ואמר, עורו עורו, רונו רונו שמי השמים העליונים, עורו מוסדות הארץ התחתונים, עורו וסלסלו כל סדרי בראשית, עורו והרנינו כל הררי עולם, עורו והללו כל צבאות אדמה, עורו ופצחו והרנינו כל צבאות רקיע, שירו חמרו כל אהלי יעקב, שירו ושבחו כל משכנות ישראל, שמעו והאזינו אמרי מלכבם, שימו לבבכם אל דבריו וקבלו בשמחה מאמריו, קבלו עליכם ועל נפשכם תורת אלקיכם, פתחו לשונכם ופיכם ותנו שיר לאל מושיעכם ושימו עליו כל בטחוניכם, כי הוא אחד ואין לו שני, אין כמוהו באלהים ואין כערכו במלכים ואין זולתו באדונים והנסיכים, אין קץ לשבחו ולתהלתו אין לו אחרית ותכלית, אין חקר לנפלאותיו ואין מספר לעלילותיו, ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה, ושמר לנו הבטחת שבועת אבותינו וקיים לנו את הברית ואת החסד ואת השבועה אשר נשבע להם, ע"י משה רבנו, ועל ידו עשה נקמה במצרים והוציאנו מכור הברזל מעבדות לחירות וקרע לנו את הים ונתן לנו תרי"ג מצות על ידו. באותה שעה יצאה בת קול ואמרה למשה אין לך חיים בעולם אלא חמש שעות, כיון ששמע משה נתן קולו בבכי ודרש לפני כל ישראל כל התורה כולה וכל בני ישראל כאחד יושבין לפניהם, ופני משה דומין לשמש ופני יהושע כלבנה, ומשה קורא

ויהושע מתרגם, משה פורש ויהושע מתפרש, כשם שהיה משה קורא כך היה יהושע מפרש ואינם חולקים בדבר, ונמצאו דבריהם מכוונין כאחד, עליהם אמר שלמה דברי חכמים כדרבונות וכמסמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד, ועליהם נאמר היושבת בגנים חברים ואין גנים אלא כנסת ישראל שנאמר גן נעול אחותי כלה גל נעול, ואין חברים אלא תלמידי חכמים שנוהגין חברה ואהבה ואחוה זה עם זה, והיה משה מוכיח את ישראל על כבוד אביהם שבשמים ומזהירן על התורה ועל המצות ולכבד ולרומם את יהושע אחריו. משה הצדיק נהג ענוה בעצמו ולא היה צר עין. הסתכל בשבחו של משה בענותנותו ובחסידותו: בתחלה כשאמר לו יהושע אלדד ומידד מתנבאים במחנה מיד א"ל משה מי יתן כל עם ה׳ נביאים ולא היה לו צרת עין עליהם, בסוף עשה ליהושע תלמידו כל כבוד שבעולם, נתן לו הדרו ובית מדרשו ופארו, כבודו והודו וגדלו, כובעו כתרו וקרן הודו בחייו, עליו אמר שלמה ושפל רוח יתמוך כבוד. עד כאן עלתה לו שעה, ועדיין היו ישראל ויהושע לפני משה, יצתה בת קול ואמרה למשה שוב אין לך חיים בעוה"ז אלא ד׳ שעות, עמד משה בתפלה לפני הקב"ה אמר לפניו רבש"ע אם מפני יהושע תלמידי אני מת ואתה דוחה אותי כי הוא יעבור לפני העם הזה, יעבור הוא לפני כה״ב ואני אחריו כתלמיד, הוא ככהן גדול ואני ככהן הדיוט, הוא כמלך ואני כעבד, ואלך ואראה את ארץ ישראל, א"ל הקב"ה נשבעתי בשמי הגדול שלא תעבור את הירדן. השיב משה ואמר לפניו, רבון העולמים תן לי רשות שאהיה כעוף השמים בכח שם המפורש שלך ואעשה את שתי זרועותי ככנפי השחר ואפרח בהן באויר העולם למעלה מן הירדן ואלך ואראה את הארץ, א"ל הקב"ה אם אתה עושה כן חשוב עליך כמו שעברת את הירדן ונמצאת שבועתי בטלה. אמר לפניו, רבון העולמים, אהיה כדג בכח שם המפורש שלך ואעשה שתי זרועותי כשני סנפירים וכל שערות גופו קשקשים ואקפוץ בתוך הירדן ואעבור בתוך התהום ואלך ואראה את ארץ ישראל, א"ל הקב"ה אם אתה עושה כן חשוב כמו שעברת, ונמצאת שבועתי בטלה, ועוד התהום של יונה הוא שנאמר תהום יסובבני. אמר לפניו רבש"ע אשב על כנפי ענינים ותפריחני באויר העולם כשיעור ג׳ פרסאות למעלה מן הירדן כדי שיהיו ענינים מלמטה ואני מלמעלה ואלך ואראה את הארץ. א"ל הקב"ה אם אתה עושה כן חשוב עליך כאלו עברת, ונמצאת שבועתי בטלה, ועוד כתבתי על ידך בתורתי לא תסיג גבול רעך, והאויר והעננים כבר כתובים הם לאליהו שנאמר ויהי בהעלות ה׳ את אליהו, ואומר ויעל אליהו בסערה השמים, והיאך אתה מבקש דבר שאינו שלך. אמר לפניו רבש"ע חתכני איברים איברים והשליך אותי למעלה מן הירדן ביד גבריאל המלאך ואחר כך תחייני ותעמידני על רגלי כדי שאלך ואראה את הארץ, א"ל הקב"ה אם כן, חשוב עליך כמו שעברת, ונמצאת שבועתי בטלה. אמר לפניו רבש"ע הראני נא אותה במראית העין, א"ל בדבר זה אני שומע לך, שנאמר כי מנגד תראה את הארץ. באותה שעה הראה לו הקב"ה כל ארץ ישראל ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, ונתן כח בעיניו לראותה כולה מראשה ועד סופה, הנמוך והגבוה, והסתר והגלוי, הרחוק והקרוב בסכייה אחת, באותה שעה אמר הקב"ה למשה זאת הארץ אשר נשבעתי, עד כאן עלתה לו שעה. יצתה בת קול ואמרה למה תצער את עצמך, שאין לך חיים בעולם אלא ג׳ שעות. השיב משה ואמר רבש"ע אתה אומר הראיתיך בעיניך וגו׳ הרשני שאשב בעבר הירדן עם בני גד ובני ראובן ותחי נפשי עמהם ויהושע תלמידי יכניסם אל הארץ. א"ל הקב"ה משה אתה עושה תורתי פלסתר שכתבתי בה שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך, ואם אתה יושב בעבר הירדן ולא תעלה לרגל מה הם ישראל אומרין עליך, ומה משה שניתנה התורה והמצות על ידו אינו עולה לרגל אנו לא כל שכן, נמצאת אתה מבטל את כל מצותי, ועוד שכתבתי על ידך מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות וגו׳. ואם יהושע יהא יושב ודורש לכל ישראל מה יהיו כל ישראל אומרין, עד שאנו למדין מפי התלמיד נלך ונלמוד מן הרב ונמצאת מבזה בית מדרשו של יהושע, עד כאן עלתה לו שעה. יצתה בת קול ואמרה לו משה אל תצער את עצמך שאין לך חיים בעולם אלא שתי שעות. סמאל הרשע ראשם של שטנין בכל רגע ורגע היה מצפה למיתתו של משה ואומר, מתי יגיע אותו רגע שארד להמיתו וליטול נשמתו, ועליו אמר דוד צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו. כיון שראה מיכאל שרן של ישראל סמאל הרשע שהוא מצפה למיתתו של משה וממלא שחוק פיו, א"ל, רשע, אני בוכה ואתה צוחק, אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי, כי אשב בחשך ה׳ אור לי, כי אפילו נפלתי בפטירת משה הרי קמתי בפרנסתו של יהושע, כי אשב בחשך בחורבן בית ראשון ואחרון ה׳ אור לי בימות המשיח, עד כאן עלתה לו שעה, יצתה בת קול ואמרה לו משה למה תצער עצמך שאין לך חיים בעולם אלא שעה אחת בלבד. אמר לפניו, רבש"ע הנח אותי שאחיה ולא אמות, א"ל לא כך כתבתי בתורתי אני אמית ואחיה [אני אמית בעוה"ז ואחיה בעוה"ב] אם אין אני ממיתך היאך אחיה אותך לעולם הבא, ולא עוד אלא שנמצאת אתה עושה תורתי פלסתר שנאמר ואין מידי מציל, כיון שראה משה להקב"ה שלא נשא לו פנים פתח פיו ואמר הצור תמים פעלו וגו׳, ונתן קולו בבכי ובכה ונתחנן לארץ ואמר ארץ ארץ בבקשה ממך בקשי עלי רחמים מלפני הקב"ה שמא ירחם עלי ויתן לי חיים, מיד יצתה בת קול ואמרה לו, לא כך כתיב בה והארץ היתה תוהו ובוהו וחשך על פני תהום ובסוף כתיב והארץ כבגד

תבלה ויושביה כמו כן ימותון, עד שהיא מבקשת רחמים עליך תבקש רחמים על עצמה, שגזר דין שלך ושלה אחד היא שנא׳ כי עפר אתה ואל עפר תשוב. הניח את הארץ והלך אצל השמים בוכה ומתחנן, שמים שמים, בקשו עלי רחמים. אמרו לו, עד שנבקש עליך רחמים נבקש ·על עצמנו, בתחלה כתיב בדבר ה׳ שמים נעשו, ובסוף כתיב ונגולו כספר השמים. הניח שמים וארץ והלך אצל כוכבים בוכה ומתחנן לפניהם לאמר, בקשו עלי רחמים, אמרו לו עד שנבקש רחמים עליך נבקש על עצמנו, בתחלה כתיב בנו מונה מספר לכוכבים ובסוף כתיב והכוכבים אספו נגהם. הניח כוכבים והלך אצל חמה ולבנה ובכה, השיבוהו בתחלה כתיב בנו עשה ירח למועדים וגו׳ ובסוף כתיב וחפרה הלבנה ובושה החמה. הניחן והלך אצל הר סיני, וכך השיבו בתחלה כתיב והר סיני עשן כלו, ולבסוף כתיב וכל הר וגבעה ישפלו. הניחו והלך אצל הרים וגבעות, וכך השיבוהו, בתחלה כתיב בנו ושקל בפלס הרים וגבעות במאזנים, ובסוף כתיב כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה. הניחן והלך אצל ימים ונהרות, וכן השיבוהו, בתחלה כתיב בנו ויאמר ה׳ יקוו המים, ובסוף כתיב הנותן בים דרך. הניחן והלך אצל ים סוף, וכן השיבו, בתחלה כתיב ולמקוה המים קרא ימים, ולבסוף כתיב והחרים ה׳ את לשון ים מצרים. הניחו והלך אצל מדבריות והשיבוהו, בתחלה כתיב בנו ויבשת ידיו יצרו ובסוף כתיב ויושביה כמו כן ימותון. הניחן והלך אצל סדרי בראשית, וכן השיבוהו, בתחלה כתיב את הכל עשה יפה בעתו, ובסוף כתיב הכל הולך אל מקום אחד. הניחן והלך לרגליו של יהושע בוכה ומתחנן לפניו וא״ל, יהושע בני, זכור אותן הימים שהשכמתי והערבתי בעבורך במקרא ובלילות במשנה, זכור תורה וחכמה שלמדת ממני, עמוד בתפלה ובקש עלי רחמים שמא ע״י תפלתך ירחם הקב״ה עלי ויחייני. באותה שעה היה יהושע ירא ומזדעזע ונופל על פניו ובוכה מרה לפני הקב״ה. וכשבקש להתפלל על משה, ירד סמאל ותפש את פיו ולא הניחו להתפלל. א״ל לא כך כתיב באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה, ועכשיו אתה דוחה דבריו של מקום, כבר כתיב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט. כיון שראה יהושע שהוא עושה כן מיד אמר למשה, משה רבנו, הרי סמאל המלאך עומד אצלי ואינו מניחני להתפלל, מיד נתן משה קולו בבכי ויהושע עמו ובכו במר נפש. אחר כך הלך לפני אלעזר ונפל לרגליו וא״ל, אלעזר בני, בשעה שהיה קצף על אהרן אחיך במעשה העגל עמדתי עליו בתפלה לפני הקב״ה והצלתיו מן המיתה, שנאמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא, עכשיו עשה עמי חסד ובקש עלי רחמים. כשבקש אלעזר להתפלל על משה בא סמאל ותפש את גרונו, אמר אלעזר למשה, משה רבינו, בא המלאך אצלי ואיננו מניח אותי להתפלל עליך, מיד בכה משה במר נפש ואלעזר עמו. הלך אצל כלב בן יפונה וא״ל כראשונים ובכו שניהם במר נפש. הלך אצל נשיאי ישראל ואצל שרי גדודים ושרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות ואמר להם כראשונים. הניח את כלם והלך אצל ע׳ זקנים ואצל כל ישראל לפני אהל מועד ואמר להם, כשקצף הקב״ה עלי על ידכם במעשה העגל וכמה פעמים אחרים, עמדתי בתפלה ובקשתי רחמים עליכם עד שבטלתי הגזרה, שנאמר ויאמר להשמידם לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו להשיב חמתו מהשחית, בבקשה מכם עשו עמי טובה והקבצו כלכם לפני משכן ה׳ ובקשו עלי כלכם קול אחד מלפני הקב״ה, שאני יודע שאין הקב״ה מואס תפלתן של רבים שנאמר פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי, כיון שראו מרת נפשו מיד נתנו את קולם בבכי ובכו וצעקו צעקה גדולה ומרה עד שעלה בכיתם למרום ונכנסו כלם כאחד לפני משכן ה׳ להתפלל על משה. באותה שעה ירדו מאה ושמונים וארבעה רבוא של מלאכי חבלה ועמד מלאך אצל כל אחד ואחד מישראל, והיו חוטפין דבורן מתוך פיהן כדי שלא יתפללו על משה. אמרו, שני מלאכים גדולים היו שם שם האחד צקון ושם האחד לחש. בא צקון וחטף דבורן, בא לחש להחזירן, ירד סמאל ואסרו בשלשלת של אש והפילהו לפני השכינה והוציאוהו לאחורי הפרגוד, על אותה שעה אמר ישעיהו ה׳ בצר פקדנוך צקון לחש. כיון שראו ישראל שאין מלאכים מניחין אותם להתפלל על משה, אמרו לו למשה, מיד נתן קולו בבכי ובכה במר נפש ואמר, אוי לי וחבל עלי, מה אני עושה, לאיזה מקום אני הולך ולמי אתחנן. כיון שראה שאין כל בריה יכולה להצילו מן המות מיד קרא ליהושע וא״ל בפני כל ישראל, יהושע בני, ראה העם הזה שאני מוסר לך עדיין גדיים הן, תינוקות הן, עדיין לא הגיעו לחכמה ולא התעסקו במצות, הזהר בהם שלא תאמר בהן דבר שאינו הגון מפני שהם בנו בכורו של הקב״ה. ואוהבן מכל אומה ולשון שנא׳ והייתם לי סגולה מכל העמים, ואומר כי נער ישראל ואוהבהו. מיד נשק משה את יהושע וחבקו ונשקו זה את זה ובכו במרה זה על צואר זה וזה על צואר זה. אמר משה ליהושע יודע אני שג׳ משאות יש לך לשאת, אומה זו שהיינו נושאים אני ואהרן ומרים ועכשיו נעשית יחידי לישא אותם, יהי ה׳ אלקיך עמך. מחלה אני פניך ומפקידך על אמי העלובה שנתחלף הזמן עליה, שהיא קברה אותנו והיינו ראוים לקברה, ואין לה מעתה בן אלא אותך, כשיגיע יום פטירתה קרע את בגדיך ולך לפני מטתה עד שתכניסה לקבורה. אני מצוה לך על הגיורת הזו שנתחלף הזמן עליה, לא תונו אותה. ועל יתומי שלא זכו לעמוד במקומי אני מפקידך שלא יהו זזין ממך. זכור להם ברית אהבתי הנאמנת ויהיו באוכלי שלחנך. אחרי כן אמר לו, יהושע בני, היה בשלום וישראל עמי בשלום, ועתה אברך אותם, שלא מצאו

ממני קורת רוח מפני האזהרות והתוכחות שהייתי מוכיחן. התחיל לברך כל שבט ושבט בפני עצמו, כיון שראה שקצרה השעה כללן כלן בברכה אחת ואמר להם לישראל, הרבה צערתי אתכם על התורה ועל המצות עכשיו מחלו לי, אמרו לו, אדוננו משר רבנו, מחול אתה לנו, הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח, מחול לנו, אמר להם מחול לכם. יצתה בת קול ואמרה, אין לך חיים בעולם אלא חצי שעה. אמר להם בבקשה מכם כשתכנסו בארץ זכרו אותי ואת עצמותי ואמרו: אוי לבן עמרם שרץ לפנינו כסוס ונפלו עצמותיו במדבר, באותה שעה בכו ישראל במרר ואמרו לו, משה רבנו, אם אתה פורש ממנו מה יהא עלינו, השיב להם, בני, כל אותן הימים היה הקב"ה עמכם, אף עכשיו הוא יהיה עמכם. שמא תאמרו כל אותן הנסים והנפלאות שנעשו לכם על ידי בשבילי נעשו? לא עשה אלא בשביל רחמיו של הקב"ה שנא' טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו, כל מה שעשה בשביל כבודו עשה, אם תבטחו בו באמת הוא יעשה כל רצונכם, באותה שעה פתחו ישראל פיהם ואמרו, אלקים לנו מחסה ועוז עזרה בצרות נמצא מאד, עד כאן עלתה לו רביעית שעה, יצתה בת קול ואמרה לו, משה, למה תצער עצמך, אין לך חיים בעולם אלא רביעית שעה. מיד עמד משה ובירך כל ישראל וערך להם ברכות בפני עצמן ותוכחות בפני עצמן. כיון שראה משה ברוח הקדש מדת העולם שכר טוב ותשועות גדולות שעתיד הקב"ה לעשות להם לעתיד לבא, אמר להם אשריך ישראל מי כמוך וגו', וברכן בשלום ועמד על רגליו ונתן את קולו בבכי ובכה במר נפש ואמר לישראל, אראה אתכם בתחיית המתים, לעתיד לבא אראה אתכם, ויצא מלפניהם בבכיה גדולה ונתנו קולם ובכו במר נפש וזעקו זעקה גדולה ומרה, עד שעלה בכיתם לשמי מרום. מה עשה משה, קרע את חלוקו ותלש את זקנו ופלש ראשו בעפר ונטל את מעילו וכסה את ראשו כאבל ונכנס לאהלו בקול זעקה גדולה ומרה, והיה בוכה ומספק בשתי ידיו ואמר אוי לי שבאה עלי זעקה, אוי לרגלי שלא דרכו בארץ ישראל, אוי לידי שלא קטפו מפרותיה, אוי לגרוני שלא אכל מפירות ארץ זבת חלב ודבש.

ואל יעלה על לב איש שמשה רבנו היה מצטער על אכילת הפירות, כי הכל רמז לקיום המצות הנוהגות בה יותר משאר ארצות, לפי שהיא חביבה מכל הארצות, שנאמר ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה, והיא נבראת תחלה, שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות, ארץ זה שאר ארצות, וחוצות אלו מדבריות, וראש עפרות תבל זו ארץ ישראל שנקראת ארצו של הקב"ה שנאמר משחקת בתבל ארצו, ולמה נקרא שמה תבל, שהיא מתובלת בכל דבר, שבכל הארצות יש בזו מה שאין בזו, אבל א"י אינה חסרה כלום שנאמר לא תחסר כל בה. ד"א למה נקרא שמה תבל על שם תבלין שבתוכה, ואיזה תבלין שבתוכה, זו תורה שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב וגו'. וכן אמרו חכז"ל בבראשית רבה שם האחד פישון הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב א"ר יהושע בן לוי חוילה זו א"י, ולמה נקרא שמה חוילה, מפני שמיחלת להקב"ה שנאמר הוחילי לאלקים כי עוד אודנו ישועות פניו, אשר שם הזהב זו תורה שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב א"ר יוחנן מכאן שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת א"י, שם הבדולח ואבן השוהם, יכול כבדולח של פטמים כדכתיב ועינו כעין הבדולח, יגיד עליו ריעו ואבן השהם, מה שהם אבן טובה דכתיב אבני שהם אף בדולח אבן טובה, שם תלמוד תורה והגדות תקופות וגימטריאות, לכך היה משה רבנו מתאוה לראותה והיה אומר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה זו ארץ ישראל, ההר הטוב הזה והלבנון זה בית המקדש שנקרא לבנון ע"ש שמלבין עוונותיהם של ישראל שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. וכן אמרו חכז"ל כל הענין הזה אשר זכרו במס' סוטה, דרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה ליכנס לארץ וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה, אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואינן מתקימות אלא בארץ, אכנס לארץ כדי שיתקיימו כלן על ידי. א"ל הקב"ה, משה, כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר עליהן, מעלה אני עליך כאלו עשיתם וקיימתם כולן משלם, יכול כאחרונים ולא כראשונים, ת"ל לכן אחלק לו ברבים ואת עצומים יחלק שלל, שאני נותן לו שכרו כאברהם יצחק ויעקב בתורה ובמצות, תחת אשר הערה למות נפשו, שמסר עצמו למיתה בשביל ישראל שנאמר ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת, ואת פושעים נמנה, שנמנה בין מתי מדבר, והוא חטא רבים נשא, שכפר במעשה העגל, ולפושעים יפגיע, שבקש רחמים על פשעי ישראל שיחזרו בתשובה, ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר אל תפגע בי, עד כאן עלתה לו רגע וחצי. מה עשה משה נטל את המגלה וכתב עליה שם המפורש ומסר ליהושע ולא מלא [הספיק] לכתוב עד שהגיע שעה אשר בו ימות. באותה שעה אמר הקב"ה לגבריאל, הבא לי נשמתו של משה, השיב גבריאל לפניו ואמר רבש"ע, מי שהוא שקול כנגד ס' רבוא היאך אני יכול לעשות לפניו חציפות. מיד אמר למיכאל צא והבא לי נשמתו של משה, מיד בכה מיכאל, אמר לפניו, רבש"ע אני הייתי רבו והוא היה לי תלמיד איני יכול ליטול נשמתו. בא סמאל ועמד לפני הקב"ה ואמר רבש"ע כלום משה רבן של ישראל גדול מאדם הראשון שבראת בעולמך בצלמך ובדמותך, כלום הוא גדול מאברהם אוהבך שהושלך לכבשן האש על קדושת שמך, כלום הוא גדול מיצחק עבדך שנעקד על גבי המזבח, ומיעקב בנך בכורך, ומשנים עשר בניו נטיעיך, וכלם

לא נמלטו מידי, תן לי רשות ואטול נשמתו. אמר לו הקב"ה כולם לא היו בדמות זה, אמור לי מהיכן אתה יכול ליטול נשמתו, אם מפניו, הפנים שהיו כנגד פני, כמו שכתוב ודבר ה' אל משה פנים אל פנים, היאן אתה יכול להתקרב אליהם. אם תאמר מידיו, הידים שקבלו הלוחות היאך אתה יכול להתקרב אליהם. אם תאמר מרגליו, כבר דשו אל הערפל שלי שנאמר ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלקים, היאך אתה יכול להתקרב אליהם, אין לך רשות בכל איבריו. אמר לפניו, רבש"ע אעפ"כ תן לי רשות ליטול נשמתו. א"ל הרשות בידך. מיד יצא סמאל בשמחה גדולה מלפני הקב"ה וחגר את חרבו ולבש אכזרות ונתעטף בכעסו והלך אצל משה בחמתו. כיון שנסתכל בו שהוא יושב וכותב שם המפורש חיקוקין של אש יוצאין מפיו וזוהר מאמרו מבהיק כשמש והיה דומה למלאך ה' צבאות, היה סמאל מזדעזע, אמר בלבו ודאי אמרו המלאכים אמת שאינן יכולין ליטול נשמתו, כיון שנשא משה עיניו והסתכל בסמאל שהוא חגור חרב ועמד כנגדו, מיד חשכו עיניו של סמאל מזוהר עיניו של משה, וכשראה סמאל זוהר פני משה מיד נפל על פניו ביראה ופחד ואחזו חיל כיולדה ולא מצא פתחון פה לדבר לפניו עד שאמר לו משה רבנו, סמאל סמאל, אין שלום אמר ה' לרשעים, מה אתה עושה, מה אתה עומד לנגדי, א"ל הגיע זמנך להפטר מן העולם, תן לי את נשמתך. א"ל מי שלחך אצלי, א"ל מי שברא העולם והנשמות. א"ל איני נותן לך נשמתי. א"ל והלא כל הנשמות של באי עולם בידי מסורות, א"ל יש בי כח גדול מכל באי עולם. א"ל איזה כחך ומה הוא, א"ל אני בן עמרם שיצאתי מהול ממעי אמי, וכן אמרו ח"ל במס' סוטה: ותרא אותו כי טוב הוא, שנולד מהול, וחכמים אומרים בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית אורה, כתיב הכא כי טוב וכתיב התם וירא אלקים את האור כי טוב, ובו ביום דברתי עם אבי ואמי, וכשהייתי בן שלשה חדשים נתנבאתי ואמרתי אני עתיד לקבל התורה מתוך להבות אש, ולזה רמזו ח"ל שאמרו: ותפתח ותראהו את הילד ותרא מיבעי ליה, א"ר יוסי בר חנינא שראתה עמו שכינה, וזה היה בתוך ג' חדשים וכן כתוב ותצפנהו שלשה ירחים, ובן שמונים שנה עשיתי אותות ומופתים במצרים והוצאתי משם ס' רבוא, וקרעתי את הים לי"ב קרעים, והפכתי מי מרה למתיקה, ופסלתי שני לוחות אבנים, ועליתי לרקיע וראיתי שכינה ודברתי עמו פנים בפנים, וקבלתי את התורה מתוך להבות אש מימינו ומשמאלו של הקב"ה, וכתבתי מפיו תרי"ג מצות ולמדתי אותן לישראל, מי יש בכל העולם שיכול לעשות כמוני, רשע ברח לך מפני שאין אני נותן לך את נשמתי. עד כאן עלה לו למשה רגע, יצתה בת קול ואמרה לו למשה, למה תצער עצמך, שאין לך חיים אלא רגע אחד. מיד חזר סמאל לדבר לפני הגבורה. באותה שעה קצף הקב"ה עליו וא"ל צא והבא לי נשמתו של משה. השיב סמאל ואמר, רבש"ע, אם אתה אומר לי צא לגיהנם והפוך תחתונה לעליונה ברגע אחד אעשה ולא אאחר לעשות דבריך, אבל לפני בן עמרם איני יכול לעמוד. א"ל הקב"ה מפני מה, א"ל מפני שדומה לשרף של המרכבה שלך, וזיקוקין יוצאין מפיו בדברו עמי וזוהר פניו דומה לזוהר השכינה, בבקשה ממך אל תשלחני אצלו שאיני יכול לעמוד לפניו. בדברו זה קצף הקב"ה עליו וא"ל, רשע מאש של גיהנם נבראת ולאש אתה חוזר, בתחלה יצאת מלפני בשמחה גדולה וכאשר ראית שבחו וגדלו אתה אומר לי איני יכול לעמוד לפניו, גלוי וידוע הוא לפני שאתה עתיד לחזור לפני בבושה גדולה. מיד הלך סמאל ועמד לפני משה וא"ל, משה, כך אמר לי הקב"ה צא והבא לי נשמתו של משה. מה עשה סמאל באותה שעה, נטל חרבו מתערה ועמד על משה. מיד עמד משה באימה גדולה וקצף עליו ונטל מטה האלקים שחקוק עליו שם המפורש והכה לסמאל וגער בו בכל כחו בקול גערה גדולה עד שנס מפניו. עד כאן עלתה לו חצי רגע. יצתה בת קול ואמרה לו, משה, למה תצער עצמך, כי הגיע סוף שעת מיתתך. מיד עמד משה בתפלה לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע זכור את היום שעליתי לפניך על הר סיני וקבלתי תורתך ונתתיה לעמך ישראל, בבקשה ממך אל רחום וחנון, אל תמסרני ביד מלאך המות. באותה שעה יצתה בת קול ואמרה לו כבר קבלתי תפלתך, אני בעצמי אטפל בך בקבורתך. מיד עמד משה רבנו וקדש עצמו כשרפי הוד, וירד הקב"ה משמי השמים העליונים לקבל נשמתו של משה. כיון שראה את הקב"ה נפל על פניו ואמר, רבש"ע, במדת רחמיך בראת עולמך ובמדת רחמיך אתה מנהיגו, התנהג גם עמי במדת רחמיך. יצתה בת קול ואמרה, משה אל תירא, כי ילך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך.

ג' מלאכים ירדו עם הקב"ה באותה שעה, מיכאל, גבריאל וזנגעאל. גבריאל הציע מטתו של משה, מיכאל פרש עליה בגד ארגמן, זגנעאל הניח כר של מילת למראשותיו. מצד זה עמד הקב"ה במראשותיו וזנגעאל במרגלותיו, וגבריאל ומיכאל מצד אחר. א"ל הקב"ה הקף שתי רגליך זו לזו, והקיף. שוב אמר לו, הניח שתי ידיך על החזה, והניחם. שוב א"ל, השקע עפעפי עיניך זו על גב זו, והשקיעם. באותה שעה קרא הקב"ה לנשמתו של משה ואמר לה, בתי, מאה ועשרים שנה קבצתיך בגופו של משה, צאי ואל תאחרי, שהגיע קיצך לצאת. מיד השיבה להקב"ה, יודעת אני שאתה אלקי הרוחות והנשמות ובידך נפש החיים והמתים, ואתה בראתני, ואתה יצרתני ונתתני בגופו של משה ק"ב שנים, מי הוא שיש לו גוף טהור כמשה, איני רוצה לצאת ממנו. שוב אמר לה, אל תאחרי כי הגיע קיצך, הרי אני מעלה אותך לשמי השמים העליונים

ואושיבך בכבוד תחת כסא הכבוד. כיון שראה משה שנפשו מתקשה לצאת ממנו אמר לה, תאמרי שישלוט עליך מלאך המות, אמרה לו, לא יעשה זאת הקב"ה, כי חלצת נפשי ממות. תאמרי שתהא נדחית לגיהנם, אמרה לו, ואת רגלי מדחי. אמר לה, ולהיכן את עתידה לילך, אמרה לו, אתהלך לפני ה' בארצות החיים, כיון ששמע ממנה כך, נתן לה רשות ואמר לה, שובי נפשי למנוחיכי כי ה' גמל עליכי. כיון שראה הקב"ה כך, נשקו ונטל נשמתו בנשיקת פה, שנא' וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה'. באותה שעה בכה הקב"ה ואמר, מי יקום לי עם מרעים, מי יתיצב לי עם פועלי און, בשעה שבני חוטאים מי יבקש עליהם רחמים. ומלאכי השרת בוכין ואומרים והחכמה מאין תמצא. והשמים בוכין ואומרין אבד חסיד מן הארץ. והארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין. וכל סדרי בראשית בוכין ואומרין הצדיק אבד ואין איש שם על לב. ויהושע היה מבקש משה וצועק ובוכה ואומר הושיעה ה' כי גמר חסיד, וכל ישראל בוכין ואומרין צדקת ה' עשה וגו', והקב"ה מקלס אותו ואומר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. א"ל הקב"ה אתה אמרת עלי אין עוד, כדכתיב אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלקים אין עוד מלבדו, אף אני כתבתי בתורתי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. מיתת משה מזבח כפרה לכל ישראל כמו שאמרו רבז"ל א"ר יצחק וכו' (עי' כתובות י' ע"ב).

מדרש פטירת משה רבינו ע"ה

[בית המדרש חדר ו' נוסחא ב']

כתיב רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה (משלי ל"א) כנגד מי אמר שלמה המקרא הזה, לא אמרו אלא כנגד משה רבינו ששקל הקב"ה כל הצדיקים כנגדו והיה משה מכריע את כלם. מה עשה הקב"ה מרוב חבתו של משה הביא כל מעשה בראשית ונתנם בכף מאזנים ומשה בכף מאזנים השני והיה משה מכריע את כולם. **אדם ומשה** למה היו דומים לשני רופאים גדולים, אחד מהם נשכו נחש ולא היה יודע עיקרין לרפא את עצמו ומת, ואחד מהם כל מי שהנחש נושכו היה מרפא אותו, איזה גדול לא זה שהוא מרפא את הכל? כך אדם הראשון מה כתיב בו הנחש השיאני ואוכל ומת בעטיו של נחש, אבל משה עשה נחש נחשת וכל מי שהנחש נושכו היה מביט בו ונתרפא, שנאמר והיה כל הנשוך וראה אותו וחי, הרי משה גדול מאדם הראשון. **נח ומשה** למה הם דומים לשני בני אדם שהביאו דורון למלך, נכנס הראשון ונטל המלך מידו והריח לו ולא נתקבל עליו, נכנס השני וכיון שנטל המלך מידו א"ל הוי יודע שנסעוד אצלך בכל יום שתי פעמים ערבית ושחרית, כך היה נח כשהיה מקריב קרבן לפני הקב"ה כתיב וירח את ריח הניחוח וגו'. אבל משה כשהקריב קרבן א"ל הקב"ה הוי יודע שנסעוד אצלך בכל יום שתי פעמים, שנאמר את הכבש האחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים, הרי משה גדול מנח. **אברהם ומשה** למה הם דומים למטרונה אחת שהיו לה שני בנים אחד מהם נטל כלי קוזמריאה והלך ומשכנן לאחר, ואחד מהם הלך ופדה אותן, איזה מהם חביב לא זה שפדאם? כך אברהם אבינו בשביל דבר אחד משכנן והשכין את ישראל במצרים שנאמר ויאמר לאברם ידוע תדע וגו', אבל משה הלך ופדאן שנאמר שלח משה עבדו אהרן אשר בחר בו. **יצחק ומשה** למה הם דומים לנר ועששית, הנר כבה מהערב והעששית היתה דולקת עד הבקר, איזה מהן גדול לא עששית? כך יצחק בשביל שהבים בשכינה כהו עיניו, אבל משה עלה למרום ונסתכל בדמותו של הקב"ה שנאמר ודבר ה' אל משה פנים בפנים, ומה כתיב ומשה בן מאה ועשרים שנה לא כהתה עינו ולא נס לחו, הרי משה גדול מיצחק. **יעקב ומשה** למה הם דומים לשני בני אדם שירדו לקיניגין, אחד מהם תפש את הארי ועשה עמו מלחמה ונצחו הכישו הארי, ואחד מהן ירד לקיניגין שהיה מלא אריות, כשראו אותו הלכו ועטרו לו עטרות ונפלו לפני רגליו, איזה מהם גדול, לא זה שנפלו לפני רגליו? כך יעקב ירד מלאך אחד ועשה עמו מלחמה ואעפ"י שנצחו הכישו שנאמר ויזרח לו השמש והוא צולע על ירכו, אבל משה עלה למרום וראו המלאכים וברחו מפניו שנאמר עלית למרום שבית שבי, הרי משה גדול מיעקב. **יוסף ומשה** למה הם דומים לנזיר ושכרן, נזיר היה לו חבית של יין בתוך ביתו פקדון, ושכרן היה לו חבית של יין בתוך ביתו, בא יוה"כ ונתענו שניהם מן היין איזה מהם גדול לא זה השכרן? כך היה יוסף נזור מאשת אדוניו שנאמר ואיך אעשה הרעה הגדולה וגו', אבל משה היתה אשתו עמו ולא שכב עמה הרי משה גדול מיוסף (1).

ולא עוד אלא ששקלו הקב"ה עם כל מעשי בראשית שברא בששת ימי בראשית והיה משה מכריע אותם. כיצד ביום הראשון ברא הקב"ה אור שנאמר ויקרא אלהים לאור יום ובמשה כתיב ויקרא אל משה, כי התורה נמשלה לאור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. עלה משה למרום ושבה אותו (לאור היא תורה) שנאמר עלית למרום שבית שבי, איזה גדול השביה או מי ששבה אותה, הרי משה גדול מן האור. ביום **השני** ברא הקב"ה רקיע וכתיב ביה ויקרא אלהים לרקיע שמים, ובמשה כתיב ויקרא אל משה, הרי שניהם שוים, משל לשני בני אדם האחד היה לו רשות לילך בתוך חצרו של חבירו והאחד אין לו

---

(1) שפירש ממנה משעת מתן תורה.

רשות לילך, כך הרקיע אין לו רשות לילך בארץ אבל משה עלה לרקיע, הרי משה גדול מן הרקיע. ביום השלישי ברא את המים שנאמר ולמקוה המים קרא ימים ובמשה כתיב ויקרא אל משה, הרי שניהם שוים, משל לשני איפרכין שהיו מהלכין בדרך אחד מהם הטמין לגיונותיו מפני חבירו והאחד עבר, כך משה כשראה אותו הים ברח שנאמר הים ראה וינס הרי משה גדול מן הים. ביום הרביעי ברא הקב"ה מאורות שנאמר ויברא אלהים את שני המאורות וגו' וכתיב בהם לכלם שמות יקרא (תהלים קמ"ז), ובמשה כתיב ויקרא אל משה, הרי שניהם שוים, משל למלך שהשיא את בתו בא העבד להאיר את הפנס (עששית) לפני הכלה ולא הניחו החתן, כך אמר משה לפני הקב"ה אין רצוני שיאירו שמש וירח אלא אתה שנאמר וה' הולך לפניהם יומם, הרי משה גדול מן המאורות. בחמישי ברא ה' בהמה ועופות, והביאן משה ושחטן לישראל שנאמר הצאן ובקר ישחט להם, איזה גדול השוחט או הנשחט הרי משה גדול מהם. התחיל לברך משה כל שבט ושבט בפני עצמו וכו' (2), ואל יעלה על לב איש שמשה רבינו היה מצטער על אכילת הפירות מא"י, כי הכל רמז לקיום המצות הנוהגות בה יותר משאר הארצות, לפי שהיא חביבה מכל הארצות שנאמר אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד וגו' והיא נבראת תחלה שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות אלו מדברות, וראש עפרות תבל זו א"י שנקראת ארצו של הקב"ה, שנאמר משחקת בתבל ארצו. ולמה נקרא שמה תבל שהיא מתובלת בכל דבר, שבכל הארצות יש בזו מה שאין בזו, אבל א"י אינה חסרה כלום שנאמר לא תחסר כל בה. ד"א למה נקרא שמה תבל על שם תבלין שבתוכה זו תורה שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב, וכן ארז"ל בבראשית רבה שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב, א"ר יהושע בן לוי חוילה זו א"י, ולמה נקרא שמה חוילה מפני שמיחלת להקב"ה שנאמר הוחילי לאלהים כי עוד עודנו. אשר שם הזהב זו תורה שנאמר וזהב הארץ ההיא טוב, א"ר יוחנן מכאן שאין תורה כתורת א"י ואין חכמה כחכמת א"י. שם הבדולח ואבן השהם, יכול כבדולח של פטמים דכתיב ועינו כעין הבדולח? יניד עליו רעו ואבן השהם, מה שהם אבן טובה דכתיב אבני שהם אף בדולח אבן טובה. שם הבדולח שם תלמוד תורה והגדות תקופות וגימטריאות, לכך היה משה רבינו מתאוה לראותה והיה אומר אעברה נא ואראה את הארץ הטובה זו א"י, ההר הטוב הזה והלבנון זה בית המקדש שנקרא לבנון על שם שמלבין את עונותיהם של ישראל, שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו'. וכן ארז"ל מפני מה נתאוה משה לכנוס לארץ וכי לאכול מפריה היה צריך או לשבוע מטובה. אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו לעשות ואין מתקיימות אלא בארץ, אכנס לארץ כדי שיתקיימו כולם על ידי, א"ל הקב"ה משה כלום אתה מבקש אלא לקבל שכר עליהם, מעלה אני עליך כאלו עשיתם וקיימתם כולם (סוטה י"ד). יכול כאחרונים ולא כראשונים ת"ל ואת עצומים יחלק שלל, אחלק לו ברבים, שאני נותן לו שכרו כאברהם יצחק ויעקב שהיו עצומים בתורה ומצות, תחת אשר הערה למות נפשו, שמסר נפשו למיתה בשביל ישראל שנאמר ואם אין מחני נא מספרך וגו', והוא חטא רבים נשא לכפר במעשה העגל, ולפושעים יפגיע, לבקש רחמים על פושעי ישראל שיחזרו בתשובה, ואין פגיעה אלא תפלה שנאמר אל תפגע בי. ער כאן עלתה לו רגע ומחצה וכו' (3).

אין זה כ"א בית אלהים, אמרו רבותינו אותו יום שנתקרבה מיתת משה רבינו העלהו הקב"ה לשמי מרומים והראה לו מתן שכרו ומה שעתיד להיות (4). עמדה מדת רחמים לפני מרע"ה וא"ל אבשרך בשורה טובה תשמח בה, הפנה נגד כסא רחמים פניך וראה, הפנה פניו נגד כסא רחמים וראה הקב"ה בונה בית המקדש באבנים טובות ומרגליות, ובין אבן לאבן זיו השכינה שהוא טוב מן המרגליות, ומשיח בן דוד עומד בתורה ואהרן אחיו עומד על רגליו ומעילו עליו. דבר אהרן עם משה באה העת אל תגע בי כי מן השכינה אני מתירא עליך כי לא יכנס אדם לכאן עד שיטעום טעם המות ויתן נשמתו למלאך המות, נפל על פניו לפני הקב"ה כששמע דברי אהרן וא"ל רבש"ע תן לי רשות לדבר עם משיחך בטרם אמות, א"ל הקב"ה למט"ט לך למד אותו שמי הגדול כדי שלא יאכלנו להט השכינה, כיון שראו אותו משיח בן דוד ואהרן אחיו הבינו כי ה' למדו שמו הגדול, ועמדו לפניו משיח ואהרן וא"ל ברוך הבא בשם ה', שאל משה למשיח בן דוד ואמר לו הקב"ה יבנה ביהמ"ק בארץ לישראל, וכן אני אראהו שיבנה ביהמ"ק בידו בשמים. א"ל משיח למשה, משה! יעקב אביך ראה הבית שיבנה בארץ וראה הבית שיבנה הקב"ה בידו בשמים והבין בכל מאדו, כי הבית שיבנה הקב"ה בידו בשמים ובאבנים טובות ומרגליות ובזיו השכינה הוא הבית אשר יעמוד לישראל לעולם ולעולמי עולמים עד סוף כל הדורות. וכן דבר בלילה אשר ישב על האבן וראה ירושלם בנויה בארץ וירושלם בנויה בשמים, וראה עומד ליעקב אבינו ודבר הקב"ה ליעקב, יעקב בני! בזאת העת נצבתי עליך עד אשר יתיצבו בניך לפני, שנאמר והנה ה' נצב עליו, ובישראל כתיב ויתיצבו בתחתית ההר, אתם נצבים היום, וכאשר ראה יעקב ירושלם אחת בארץ ואחת בשמים אמר כי אין זה אשר בארץ כלום שנאמר אין זה כי אם בית, אין זה בית שיעמוד לבני לדורי דורות כי אם אותו

(2) כמו בפטירת משה נוסחא א', לעיל צד 367.
(3) עי' לעיל שם. (4) מכ"י רפאפורט בהקדמת יעלינעק לבית המדרש ח"ו צד XXII. ע"ע משית.

בית אלהים שהוא בונה בידיו, ואם אתה אומר הקב"ה יבנה לו ביהמ"ק בשמים בידיו, כך בידיו יבנה אותו בארץ שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך. כאשר שמע מרע"ה הדברים האלה מכח משיח בן דוד שמח שמחה גדולה והחזיר פניו אצל הקב"ה וא"ל רבש"ע מתי תרד ירושלם זו הבנויה למטה? א"ל הקב"ה העת [תראה] אותה לא הגדתי לבריה לא לראשונים ולא לאחרונים ולך אני מגיד, א"ל רבש"ע תן לי רמז מן המעשים א"ל הקב"ה אזרה את ישראל בראשונה במזרח בשערי הארץ ויתפזרו בארבע פנות העולם בין כל האומות ויתקיים בהם מקרא שכתוב אם יהיה נדחך וגו' ואוסיף ידי שנית ואקבץ את אשר הלכו עם יונה בן אמתי אל ארץ הפתרוסים ואשר יהיו בארץ שנער ובחמת ובעילם ובכוש וגו', שנאמר יוסיף ה' שנית ידו וגו'. באותה שעה ירד משה מן השמים שמח וירד מלאך המות אחריו ולא נתן רוחו ונשמתו למלאך עד אשר הראהו הקב"ה פניו ונתן נשמתו להקב"ה בלב שלם ובנפש חפצה, הוי אין זה כי אם בית אלהים וגו'.

אגדתא דבני משה

[בית המדרש ח"ו 15]

יוסף ה' לי בן אחר (בראשית ל' כ"ד) למה נקרא בנימין אחר? לומר שהוא אחר לגלות. א"ר יודא בן סימון לא למקום שגלו עשרת השבטים גלו שבט יהודה ובנימין, עשרת השבטים גלו לפנים מנהר סמבטיון, ושבט יהודה ובנימין גלו והיו מפוזרין בכל הארצות. וי"א הלוים בני משה היו חונים לפנים מנהר סמבטיון. אמרו רבותינו בשעה שגלו ישראל לבבל ובאו להם לפרת כמו שנאמר על נהרות בבל וגו' (תהלים קל"ז) אמרו או"ה ללוים עמדו לפני ע"ז ואמרו שירה כדרך שהייתם משוררים בביהמ"ק. אמרו להם הלוים שוטים שבעולם אלמלא אמרנו שירה על כל נס ונס שעשה לנו הקב"ה לא גלינו מארצנו אלא הוסיף לנו כבוד על כבודנו וגדולה על גדולתנו, ונאמר שירה לפני ע"ז?! מיד עמדו עליהם והרגו בהם תלי תלים, ואע"פ שהרגו מהם הרבה, גדולה היתה השמחה שלא עבדו ע"ז, לכך נאמר ותוללנו שמחה (שב). מה עשו הלוים שנשארו, קצצו אצבעותיהם כדי שלא יקישו הכנורות, וכשהיו אומרים להם שוררו, היו מראים אצבעותיהם מקוצצות ואומרים להם איך נשיר וגו' (שם) ואצבעותינו מקוצצות. כיון שבא הלילה ירד הענן וכסה עליהם ועל נשיהם ובנותיהם והאיר להם הקב"ה בעמוד אש והוליכם כל הלילה עד אור הבקר והניחם על שפת הים, כיון שזרח השמש נסתלק הענן ועמוד האש והמשיך הקב"ה לפניהם נחל אחד שמו סמבטיון וסגר בפניהם כדי שלא יוכל אדם לעבור עליהם, והיה סובב עליהם מהלך שלשה חדשים על שלשה חדשים מרובע, ומצד האחר לא היה סובב כל הרוח, והמשיך הקב"ה אותו נהר וסגר לפניהם. ותחום אותו נהר מאתים אמה ונהר היה מלא חול ואבנים, ומושך חול ואבנים ועושה רעש גדול בלילה מהלך חצי יום, ומושך החול והאבנים כל ששת ימי המעשה ובשבת ינוח, ומיד תעלה אש מע"ש עד מוצאי שבת מצד הנחל, והאש לוהטת ולא יוכל אדם להגיע אליה אל הנחל כמהלך מיל ומלהטת האש כל מה שיצמח סביב הנהר עד שמטאטאת הארץ. ואותם לוים מבני משה הם, והיו עומדים לפנים מן הנחל, ואין ביניהם בהמה טמאה ולא חיה טמאה ולא שום רמש האדמה, ועמהם צאן ובקר, ויש אצלם עוד ששה מעינות ויתקבצו כולם לאגם אחד וישקו מהם ארצם, ובאותו אגם ישרצו כל מיני דגים, ועל המעינות ועל האגם יפרחו כל מיני עופות טהורים ועמהם כל מיני פירות והם זורעים וקוצרים, וזורעים אחד וקוצרים מאה, והם היו בעלי אמונה בעלי תורה בעלי משנה ואגדה. והם היו חכמים חסידים וקדושים ואין נשבעים לשקר, וחייהם ק"כ שנים ולא ימות להם בן בחיי אביהם ורואים ג' וד' דורות, והם בעצמם בונים בתים וחורשים וזורעים לפי שאין להם עבדים ושפחות, ואין סוגרים בתיהם בלילה, ונער קטן הולך עם בהמתו מהלך כמה ימים ואין מתירא לא מן הליסטים ולא מחיה רעה ולא מן רמש האדמה ולא מן השדים ולא מכל דבר רע מפני שהם קדושים ועדיין הם עומדים בקדושתו של מרע"ה, לפיכך נתן להם הקב"ה את כל זאת ובחר בהם, ואין רואים שום אדם ולא שום אדם רואה אותם אלא ד' שבטים בלבד דן ונפתלי גד ואשר שהם יושבים מעבר לנהר כוש.

כיצד הלכו שם? אמרו רבותינו בשעה שעמד ירבעם בן נבט ועשה שני עגלים מזהב והחטיא את ישראל ונחלקו במלכות בית דוד, כנס עשרת השבטים מישראל ואמר להם צאו והלחמו עם רחבעם ועם יושבי ירושלם. אמרו לו נלחמים אנו עם אחינו בני אדונינו דוד מלך ישראל ויהודה?! עלו אליו זקני ישראל וא"ל אין לנו בכל ישראל גבורי חיל ואנשי מלחמה כשבט דן צוה אותם שילחמו עם יהודה. מיד א"ל ירבעם לבני דן צאו והלחמו עם יהודה ובנימין. א"ל בחיי אבינו דן אין אנו עושים מלחמה עם אחינו ולא נשפוך דמם חנם. מיד נטלו בני דן חרבות קשתות וחצים ורמחים ומסרו עצמם לעשות מלחמה עם ירבעם עד שהצילם ה' מלשפוך דמי אחיהם, והיו מכריזין בכל שבט דן ואומרים נוסו בני דן וצאו מארץ ישראל ונלך אל מצרים. ויועצו על ארץ מצרים להכחידה ולהרוג את כל יושביה, א"ל נשיאיהם אנה תלכו הלא כבר כתוב בתורה לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (שמות י"ד י"ג) ועוד היו יועצים על עמון ומואב, וכשראו כתוב בתורה שהקב"ה מנע את ישראל מלירש גבולם נתן להם הקב"ה רוח טובה והיו בני דן עולים נגד נהר פישון ונוסעים על הגמלים וחונים עד שהגיעו

לנהרי כוש ומצאו הארץ שמנה טובה ורחבה, שדות וכרמים גנים ופרדסים, ולא מנעו יושבי הארץ את בני דן משבת עמהם וכרתו להם ברית, והיו בני כוש פורעים להם מס וישבו עמהם שנים רבות עד שפרו ורבו עד למאד.

ואחרי מות סנחריב נסעו להם שלשה שבטים מישראל והם נפתלי גד ואשר והיו נוסעים וחונים עד אצל גבולם של בני דן, והרגו באנשי כוש כל שבט ושבט ג׳ חדשים בשנה ושלל השבט לשבטו, ובני משה עם בני דן עם אלה שלשה שבטים חונים בחוילה אשר שם הזהב, ויש להם זהב כאבנים, וצאן ובקר וגמלים וסוסים הרבה מאד, והם זורעים וקוצרים ויושבים באהלים של שער והיו נוסעים וחונים מגבול לגבול מהלך מאתים יום על מאתים יום, ומקום שהם חונים שם באהלים אין לך מקום שתכנס שם רגל, ואינם חונים כ״א בשדות וכרמים. והיו דנין בארבע מיתות ב״ד ועליהם אמר הכתוב מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילון מנחתי (צפניה ג׳ י׳). ושבט יששכר היו שרוים בהרי תהום והם היו בתחתיות ארץ מדי ופרס והם היו מקיימים לא ימוש ספר התורה מפיך וגו׳ (יהושע א׳ ח׳) ואין עול מלכות עליהם כי אם עול התורה, והם היו שרוים בהשקט ובשלוה אין שטן ואין פגע רע, והם היו חונים עשרה ימים מרובע, ויש להם מקנה רב וגמלים ועבדים ואין מגדלין סוסים ואין להם כלי זיין כ״א מאכלת (סכין) לפי שהם צריכין אותו לשחוט, והם היו בעלי אמונה ואין בידם עושק ולא גזל, אפילו עבדים שלהם אם מוצאים ממון בדרך אין פושטים יד לקחתו. ושכניהם רשעים עובדי אש נושאין אמותם ואחיותיהם לנשים ואין להם עבודת האדמה ולא עמילת כרמים, הכל בכסף יקנו. ויש להם שופט ונשיא וד׳ מיתות ב״ד בידם, והם מדברים בלשון הקדש ובלשון פרס ובלשון קדר. ובני זבולון הם חונים בהררי פארן והיו נוטעים אהלים של שער הבאים מן ארמיניאה ומגיעים עד נהר פרת.

ושבט ראובן הוא נגדם מאחורי הררי פארן, ויש ביניהם שלוה ואהבה וביחד מלחמתם וכריתות הדרכים שכורתים והולכין בדרך מדי ודרך בבל, וכל שללם יחלקו יחדו, משא גמל או גמלין מאכל יש להם בשני כספים ומדברים בלשון קדר ועמהם מקרא ותלמוד ואגדה, וכל שבת דורשים בלשון הקדש. ושבט שמעון וחצי שבט מנשה בארץ בשדים רחוק מב״ח ששה חדשים, והם עד אין חקר ואין מספר ולוקחים מס מכ״ה מלכיות ומקצת ישמעאלים יפרעו להם מס. ושבט אפרים וחצי שבט מנשה שם נגד מדינת מיכה והם זעומי נפש וקהויי לב, בעלי סוסים דרכים יכרתו להם ולא יחוסו על אדם, ואין להם ממון כ״א שלל אויביהם והם גבורי מלחמה אחד נגד אלף, אבל שבט יהודה ובנימין מפוזרים בכל הארצות, הוי בן אחר לגלות (1).

משיח: מאמרים ומדרשים המדברים מביאת המשיח העתיד לבא לגאול את בני ישראל מגליותיהם ולהביאם לארץ ישראל לרשת אותה ולהיות לעם מיוחד בתבל. וכל המאורעות אשר יקרו ויאתיו בזמן הקץ שהם „חבלי משיח“ ומלחמת גוג ומגוג, ומפלת כל הממשלות העריצות הלוחצות את בני ישראל בכל ארצות פזוריהם. ויש שני משיחים, משיח בן יוסף שהוא משבט אפרים ראש לעשרת השבטים, והוא בא תחלה ונהרג, ואח״כ יבא משיח בן דוד שהוא משבט יהודה וממלכות בית דוד ונקרא מלך המשיח. עניני המשיח מעורבים גם במדרשים אדות **אליהו** הנביא (ע״ע) שהוא המבשר את ביאת המשיח, גם **זרובבל** (ע״ע) מכונה לפעמים בשם משיח, ואמרו ארבעה חרשים הם משיח בן דוד ומשיח בן יוסף אליהו וכהן צדק (סוכה׳ נ״ב). המדרשים על משיח נקראים אגדת משיח, אותות משיח, פרקי משיח, מלחמת מלך המשיח, היסוד לאגדות האלה הם דברי חז״ל בסנהדרין (צ״ז.): א״ר יוחנן דור שבן דוד בא בו ת״ח מתמעטים והשאר עיניהם כלות ביגון ואנחה, וצרות רבות וגזרות קשות מתחדשות עד שהראשונה פקודה שניה ממהרת לבוא. ת״ר שבוע (שמיטה של שבע שנים) שבן דוד בא בו שנה ראשונה מתקיים מקרא זה והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר (עמוס ד׳), שניה חיצי רעב משתלחים, שלישית רעב גדול ומתים אנשים ונשים וטף חסידים ואנשי מעשה ותורה משתכחת מלומדיה, ברביעית שובע ואינו שובע, בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין ותורה חוזרת ללומדיה, בששית קולות, בשביעית מלחמות, במוצאי שביעית בן דוד בא וכו׳. תניא ר׳ יהודה אומר דור שבן דוד בא בית הוועד יהיה לזנות והגליל יחרב והגבלן (שם מקום) יאשם ואנשי גבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו, וחכמת הסופרים תסרח ויראי חטא ימאסו, ופני הדור כפני כלב, והאמת נעדרת וכו׳. תניא ר׳ נהוראי אומר דור שבן דוד בא בו נערים ילבינו פני זקנים וזקנים יעמדו לפני נערים, ובת קמה באמה וכלה בחמותה ופני הדור כפני כלב ואין הבן מתבייש מאביו. תניא ר׳ נחמיה אומר דור שבן דוד בא בו העזות תרבה והיוקר יעות והגפן יתן פריו והיין ביוקר ונהפכה כל המלכות לדעת צדוקים ואין תוכחה וכו׳ (שם). ר״א אומר ימות המשיח ארבעים שנה ור׳ דוסא אומר ד׳ מאות שנה וכו׳ (שם צ״ט.).

שורש וגזע משיח בן יוסף מבואר בזהר פ׳ בלק, דאיתמר התם דההוא יומא דמית אביה בן ירבעם אתייליד ליה בן ואתנטיל מבי ירבעם למדברא ותמן נטלו מאה ושבעין גברין כלהו זכאין משבטא דאפרים דלא אשתכחו בחובא דירבעם, ומהאי בריה דאביה נפיק האי משיחא. וע״ד כתיב וספדו עליו כל בית ישראל, וקברו אותו סתם האי נבואה לשעתא ונבואה לעתיד לבא כי הוא לבדו בא לירבעם אל קבר יען נמצא דבר טוב אל ה׳ אלהי ישראל בבית ירבעם, דא האי משיח דאיהו דבר טוב אל ה׳. ובספר אליהו רבה פי״ח כתוב דאותו התינוק שהחיה אליהו משיח בן יוסף היה.

---

(1) ע״ע אלדד הדני; עשרת השבטים.

רב האי גאון בתשובתו „על ענין הישועה" כותב וז"ל: וששאלתם לפרש לכם איך תהיה הישועה מתחלה ועד סוף ותחית המתים ושמים חדשים? אם באתי לפרש כל דבר ודבר עם דקדוקיו יעלה הזמן, אבל אני מגיד כללות שלכל דבר ואומר: בהותר משני הקץ שמונה שנים הן שני תחלת הישועה שנתנו חכמים בהן סימן ואמרו שבוע שבן דוד בא וכו' בו בשבוע תמלוך אדום על ישראל לא פחות מט' חדשים ולא יותר על ג' שנים, יען כי ישראל לא יקחו המלכות אלא מיד אדום שנאמר והיה אדום ירשה וגו' וירד מיעקב, אחרי אשר לקחו אדום את המלוכה מיד אשור שנאמר וצים מיד כתים וגו', אחרי אשר לקחו אשור את המלוכה מיד הקינים שהם המדינים שהם הישמעאלים שנאמר כי אם יהיה לבער קין וגו'. לפיכך כשאנו רואים שלשלטה אדום בארץ ישראל אנו מאמינים שהתחילה ישועתנו שנאמר ועלו מושיעים וגו'. ובעת ההיא יעמוד איש מבני יוסף בדברא (בלבר) ויקרא משיח ה' ויקבצו אליו אנשים רבים בגליל העליון ויהיה להם מלך, ואף אנשים אחרים יתלקטו לו שנים ושלשה ממדינה זאת וארבעה וחמשה ממדינה זאת, ועל אותה שעה הוא אומר ולקחתי אתכם אחד מעיר וגו'. אבל רוב ישראל ישארו בגלותם כי לא יתברר למו כי בא הקץ, ואז יעלה משיח בן יוסף עם האנשים המתלקטים אליו מן הגליל לירושלם ויהרגו את הפקיד אשר למלך אדום ואת העם אשר עמו. על אותה שעה הוא אומר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל, וישובו לירושלם לימים אחדים. וכי ישמעו כל העמים כי עמד מלך לבני ישראל בירושלם יעמדו עליהם בשאר המדינות ויגרשום ויאמרו עד עכשיו הייתם עמנו באמונה שלא יהיה לכם מלך ולא שר, ועכשיו שיש לכם מלך לא תשבו בארצנו. והרבה מישראל יצאו למדברות אשר כנגד מדינותיהם, על אותה שעה הוא אומר והבאתי אתכם אל מדבר העמים, וישבו שם באהלים והרבה מהם יחסרו לחם ומים, ועל אותה שעה הוא אומר עוד אושיבך באהלים. ויצטערו כפי מעשיהם, על אותה שעה הוא אומר והעברתי אתכם תחת השבט והבאתי אתכם במסורת הברית. ורבים יצאו מברית ישראל כי יקוצו בחייהם, ועליהם הוא אומר וברותי מכם המורדים והפושעים בי. והיה כי ישב משיח בן יוסף וכל העם אשר עמו בירושלם, ושמע ארמילוס את שמעם והוא בא ועושה כשפים ומדוחים להטעות בהם רבים, ויעלה וילחם בירושלם וינצח את משיח בן יוסף ועמו ויהרוג מהם וישבה מהם שבי ויחלק שללם, על אותה שעה הוא אומר ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה. ואף יהרג משיח בן יוסף ותהיה צרה גדולה לישראל, ועל אותה שעה הוא אומר והביטו אלי את אשר דקרו וגו', ביום ההוא יגדל המספד בירושלם, ומפני מה תנתן רשות לארמילוס להרוג את משיח בן יוסף? כדי לשבור לבב החולקים בישראל שאין להם אמונה, ויאמרו זה האיש אשר אנו מקוים לו וכבר בא ונהרג ולא נשאר להם עוד ישועה, ויצאו מברית ישראל וידבקו באומות ויהרגום, ועליהם הוא אומר בחרב ימותו כל חטאי עמי. נמצאו אלו אשר נשארו בירושלם יצרפו ויזקקו, ואף אלו שיצאו למדברות נבחנו ונצרפו, והלך מאלו שתי ידות ונשארו מאלו השלישית, עליהם הוא אומר והיה בכל הארץ נאום ה' פי שנים יכרתו והשלישית יותר בה וגו'. ובאותה השעה יעבור עליהם כל חבלי משיח המפורשים בכמה מקומות מן המקרא ומדברי רבותינו, ואח"כ צועקים והקב"ה שומע צעקתם שנאמר הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו. בעת ההיא יגלה אליהו מן המדבר לאלו הנמצאים במדברות וישיב לבותם שנאמר והשיב לב אבות וגו'. וגם משיח בן דוד יגלה לאלה הנשארים בארץ פתרוס, כי כבר כבש את העם לפניו משיח בן יוסף, שנאמר הנני שולח מלאכי ופינה דרך לפניו. וילכו ישראל אשר במדברות אחר אליהו עד אשר יגשו ביהודה וישראל אשר בארץ ישראל עם משיח בן דוד, עליהם הוא אומר בימים ההם ילכו בית יהודה על בית ישראל וגו', ורוב ההרוגים יהיו בתוך הארץ ארבעים יום כי משיח בן יוסף בההרגו תהיה נבלתו מושלכת מ' יום ולא נגע בו דבר טמא עד בא משיח בן דוד ויחייהו בדבר ה', וזו תחלת האותות אשר יעשה, והיא תחיית המתים אשר יחיה, ואז ישב משיח בן דוד ואליהו וישראל הבאים מן המדברות לירושלם בטח שאנן ימים רבים ויבנו בתים ויטעו כרמים ויצליחו במקנה וקנין, עד שמוע גוג את שמעם, ככתוב ואמרתי אעלה ארץ פרזות אבוא השוקטים יושבי לבטח, וארץ גוג ומגוג מארץ אדום, כי כן נאמר בו נשיא ראש משך ותובל, ויביא עמים מכל סביבותיו ומן אדום, שנאמר ירכתי צפון ואת כל אגפיו ימים רבים, ואף יאספו עמים רבים מכל עיר ועיר מדינה ומדינה אשר יעברו בהן, אנשים רבים רעים, ומוחלטים ליפרע מהם רעים ולכלותם, ואנשים מטובי הגוים עתידים ליכנס תחת כנפי השכינה, ואז יבואו כלם להלחם וילחמו על ירושלם עם משיח בן דוד ואליהו ואנשים אשר בה, ועל אותה שעה הוא אומר הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל, וכל האמור בפרשה גוג (יחזקאל ל"ח ול"ט), ובאותה שעה יהיה רעש גדול על אדמת ישראל וגו'. ואף ילחם בגוים בהם בארבעה מיני פורעניות, יש מהם שאובדים באש וגפרית ואבני בליסטרא הם אבני אלגביש, ועליהם הוא אומר וגשם שוטף ואבני אלגביש, ויש מהם שאובדים זה בחרב זה שנאמר וקראתי עליהם לכל הרי חרב, ויש מהם שבשרם נמוק אבר אבר ועליהם הוא אומר וזאת תהיה המגפה, והיה כי יאחוז איש ביד רעהו וישען עליו תהיה נופלת ידו שנאמר והחזיקו איש יד רעהו וגו', ויש מהם שיפול בסמוי עיניו ושבורת ידו ורגלו או חתיכת חוטם ואוזן, וינוסו וילכו למדינות רחוקות וידומה ראו בעיניהם ככתוב ושמתי מקום וגו' (?), ובאותה שעה מחשבין כל או"ה ואומרים איזה דורן אנו נושאים למלך זה והלא כל כסף ושמלות וכלים אין חשובים לפניו, אבל בני עמו ועדתו אנו נושאים לו מנחה שנאמר והביאו את כל אחיהם מכל הגוים מנחה לה' וגו', וכל אומה לפי עושרה תשאם, יש מהם בסוס ויש מהם ברכב בצבים בפרדים ובכרכרות, ויש על כתפותיהם ישאום, שנאמר והביאו בניך בחוצן וגו', ויש מהם באניות תרשיש שנאמר ואניות תרשיש בראשונה וגו' ויש מהם בכלי גומא שנאמר השולח בים צירים ובכלי גומא על פני מים וגו' מעבר לנהרי כוש, שאין אניות עץ יכולים להלוך שם מפני אבנים וסלעים החבואות במים. ושאר

ישראל אשר במדברות שאין שם עמים ינשאם אלהינו ברוחו כמו שנאמר ברוח צפון וגו׳ אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי, וכמו נשואים על העבים ועל הענן שנאמר מי אלה כעב תעופינה. ובבא הגליות האלה יקרע להם ים מצרים לאחד ונחל מצרים לשבעה נחלים, ועל אותה שעה הוא אומר אפתח על שפים נהרות אתן במדבר ארז שיטה וגו׳ לסוכך עליהם, ולא ישאר מישראל החיים בשום מקום עד שיבואו לירושלם שנאמר ולא אותיר עוד מהם שם כל החיים ולא ישארו אלא המתים, אז יתקע בשופר גדול שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו׳, ואומרים כי זרובבל תוקע בשופר הזה. ולמה יהית רעש גדול? כדי שיעלו העצמות אשר נדושו בארץ ואשר גבנו בבנינים ואשר נשרפו בלבנים ואשר נפלו עליהם מפולת, וקרבו עצם אל עצמו כאשר כתוב בפרשת הבקעה, והקב״ה ממתח בהם גידים ומסך בהם בשר וקורם עליהם עור, ורוח אין בהם, ואח״כ מוריד הקב״ה טל חיים מן השמים שיש בו היי נפש כדכתיב יחיו מתיך נבלתי יקומון, והם מכירים כי היו חיים ומתו ואח״כ יחיו כדכתיב וידעתם כי אני ה׳ בפתחי את קברותיכם ובהעלותי אתכם מקברותיכם עמי, וכל מי שיהיה בו מום עומד תחלה במומו ואם זקן הוא בא בזקנותו וכחישת בשרו כדי שלא יאמרו בריות אחרות המה אלה, ואח״כ הקב״ה מרפא אותם שנאמר אז תפקחנה עיני עורים וגו׳, אז ידלג כאיל פסח, אז תתחדש כנשר נעוריך. ושבעה רועים ושמונה נסיכי אדם, הם; אדם שת משותלח אברהם יעקב משה דוד, ושמונה נסיכים הם ישי שאול שמואל עמוס צפניה חזקיה אליה משיח. ולמי תחיית המתים הזאת? לכל מי שיהיה צדיק מישראל מתחלתו וגם למי שחטא ועשה תשובה, אבל למי שעונותיו מרובין מזכיותיו ולא עשה תשובה אינו עומד לימות המשיח, שנאמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגו׳. לפיכך שנו רבותינו: חלה ונטה למות אומרין לו התודה, שכן דרך כל המומתין מתודין, ואם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור חטאתי עויתי ופשעתי תהא מיתתי כפרה על כל עונותי, כדו שיזכו כל ישראל לתחיית המתים וכו׳. לפיכך מתים שעתיד הקב״ה לחיות שוב אינם חוזרים לעפרם שנאמר בהם אלה לחיי עולם וגו׳, ואומר כל הכתוב לחיים בירושלם. ויתמהו ישראל ויאמרו מאין באו כל אלה פתאום? שנאמר ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, ואף או״ה תמהים שנאמר מי שמע כזאת מי ראה כאלה וגו׳. ואחר שהמתים והחיים נקבצים תגלה לנו צורת הבית ותכונתו כמראה אשר ראה יחזקאל בן בוזי הכהן הנביא במקומה, ויש אומרים מן השמים תרד על מקומה שנאמר ירושלם הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו, ואז יהיו כל ישראל נביאים שנאמר והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וגו׳, ועל העבדים והשפחות של ישראל שנאמר גם על העבדים ועל השפחות וגו׳. והאומות הנשארות יתגיירו שנאמר אז אהפוך אל העמים שפה ברורה וגו׳, ויאמרו לכו ונעלה הר ה׳ אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה בארחותיו, כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלם. וכבאם לפני המלך המשיח יצוה אותם להשבית חרבות ומלחמות שנאמר וכתתו חרבותם לאתים וגו׳, ואז ישב סדום ועמורה ועריהם וכל הככר כלו, שלא תהא ארץ ישראל פגומה במהפכת אשר בתוכה, ככתוב ואחיותיך סדום ובנותיה תשובנה לקדמותן, וגם ישבית כל חית רעה מן הארץ שנאמר וגר זאב עם כבש ופרה ודוב תרעינה ושעשע יונק על חור פתן לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי. והעם אשר ימצאם מלך המשיח חיים יחיו חיים ארוכים וימותו שנאמר לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל וגו׳. ולא ימות אדם בחור ולא נער שנאמר ולא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו כי הנער בן מאה שנה ימות וגו׳. ויעקור המות מן העולם כדכתיב בלע המות לנצח. והמתים בימות המשיח יחיו לחיי עולם הבא בזכות צדיקים גמורים. בן מאה שנה ימות, לא שימות ודאי (1), אלא כך יהיה בעת הישועה מי שימות בן מאה שנה הוא דומה למי שימות עכשיו בן עשרים שנה, ואף אילו יהיה בן מאה שנה חוטא על בני אדם מקללו לא יהיו סובלים אותו (2), לפי שאינו ראוי בעיניהם לסבול שהוא נער כבן עשרים שנה לנו. ובעתים ההם בהגלות המקדש וירושלם תרד שכינת מן השמים ויתיצב כעמוד אש מן הארץ ועד הרקיע שנאמר וברא ה׳ על מכון הר ציון וגו׳, וכל מי שמבקש לבוא לירושלם רואה ממדינתו את עמוד האש ההוא והוא הולך לאורו עד שהוא מגיע לירושלם, שנאמר והלכו גוים לאורך וגו׳, לפי שהאור ההוא גדול מן אור השמש והירח, שהוא מכהה את שניהם שנאמר וחפרה הלבנה וגו׳. באותה שעה רואין את השמים ואת הארץ כאילו נתחדשו וכאילו שמים וארץ של שעבוד עברו וחלפו והובאו שמים וארץ חדשים תחתיהם, שנאמר כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה, ואף רואים ירושלם וישראל כאילו הם חדשים וכאילו ישראל וירושלם של שעבוד חלפו ועברו וכמו הובאו אחרים תחתיהם של ששון ושמחה שנאמר כי הנני בורא את ירושלם גילה ועמה משוש, וישבו במלכותם עד סוף העולם, וי״א עד תום שבעת אלפים שנה מימי בראשית, ויש אומרים אלפים הרבה בלא שיעור נודע, ואח״כ יכלו שמים וארץ שנאמר כי שמים כעשן נמלחו וגו׳ והמתים יזוזו ויראו את הישועה ויצאו בעצמן אל עוה״ב שנאמר וישועתי לעולם תהיה וצדקתי וגו׳. ובאותה שעה יברא הקב״ה שמים וארץ אחרים חוץ מאלו, והצדיקים שוכנים בינתים לעולם ולעולמי עולמים שנאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני תמיד כן יעמוד זרעכם ושמכם וגו׳. המקום ישקיף משמים לחננכם, ויאזין ממרום לשועתכם, ויפן ברחמים עליכם וישאירו לכם להוציאכם מעבודתכם, ויבנה דבירכם וישכלל היכלו בחייכם, ויבנה ביתו בימיכם, ויקרב קץ גאולתכם ויחיש במהרה ביאת משיחכם ויקבץ נפוצותיכם מבין אויביכם, ויאמר בעל הרחמים לקרב אותו העת ואותו הזמן, וכן יהי רצון אמן. עכ״ל.

המדרש היותר עתיק אדות המשיח מובא בספר לקח טוב או פסיקתא זוטרתי (הוצאת באבער 258), ובבית המדרש ח״ג

---

(1) ר״ל שאין מן ההכרח שימות בהיותו בן מאה שנה. (2) הלשון מגומגם, ופירושו כי לא יסבלו בני אדם שימות בן מאה שנה אפילו אם הוא חוטא, כי הרי הוא כבן עשרים שאינו בר עונשין.

בשם אגדת משיח. עי׳ ג״כ בית עקד האגדות ח״א צד 56, אותות המשיח נדפס בקושטא בשנת רע״ט, בספר אבקת רוכל, במדרש תלפיות ע׳ אותות, ובית המדרש ח״ב (עי׳ תרגום ירושלמי לבמדבר י״א כ״ו). גם פרקי משיח, בבית המדרש ח״ג צד 70. ומלחמת מלך המשיח, ביהמ״ד ח״ו 117. ווערטהיימער בבתי מדרשות ח״ב מביא אגדת ימות המשיח, והיא קטיעה מכ״י, וכנראה שייכת למדרש זרובבל (ע״ע).

אגדת משיח

[בית המדרש ח״ג 141]

דרך כוכב מיעקב (פ׳ בלק), תנא משום רבנן שבוע שבן דוד בא בו שנה ראשונה אין בה מזון כל צורכה, שניה חצי רעב משתלחין, שלישית רעב גדול, ברביעית לא רעב ולא שובע, בחמישית שובע גדול, ויצמח כוכב ממזרח והוא כוכבו של משיח והוא עושה במזרח ט״ו יום ואם האריך הוא לטובתן של ישראל, ששית קולות ושמועות, השביעית מלחמות ומוצאי שביעית יצפה למשיח. ויתגאו בני מערב ויבואו ויחזיקו מלכות בלא אפסים ויבאו עד מצרים וישבו כל השביה. ובימים ההם יקום מלך עז פנים על עם עני ודל (דניאל י״א) והוא מחזיק מלכות בחלקלקות, ועל אותו הזמן אמר ישעיה (כ״ו) לך עמי בוא בחדריך וגו׳. אמרו חכמים רבי חייא צוה לדורו כשתשמעו שעמד מלך עז פנים לא תשבו שם, שהוא גוזר כל מי שהוא אומר „אחד" הוא אלהי העברים יהרג, והוא אומר נהיה כולנו לשון אחד ואומה אחת, והוא מבטל זמנים ומועדים ושבתות וראשי חדשים, ומבטל תורה מישראל, שנאמר ויסבר להשניה זמנין ודת ויתיהבון בידיה עד עידן עידנין ופלג עידן (דניאל ז׳), עידן שנה עידנין תרתי ופלג עידן חצי שנה. אמרו לו מרי להיכן ננצל? אמר להם לגליל העליון שנאמר כי בהר ציון ובירושלם תהיה פליטה (יואל ג׳), ובהר ציון תהיה פליטה והיה קדש (עובדיה א׳).

ומחץ פאתי מואב, אמר ר׳ הונא בשם ר׳ לוי מלמד שהיו ישראל מקובצין בגליל העליון ויצפה עליהם שם משיח בן יוסף מתוך הגליל, והם עולים משם וכל ישראל עמו לירושלם, לקיים מה שנאמר ובני פריצי עמך ינשאו להעמיד חזון ונכשלו (דניאל י״א), והוא עולה ובונה את בית המקדש ומקריב קרבנות והאש יורדת מן השמים, והוא מוחץ כל אומות העולם, ויבא על ארץ מואב והורג את חציה והשאר הוא שובה אותו בשביה ומעלים לו מס, ועושה באחרונה שלום עם מואב שנאמר ושבתי את שבות מואב (ירמיה מ״ח), וישבו ארבעים שנה לבטח אוכלים ושותים ובני נכר אכריכם וכרמיכם. וקרקר כל בני שת, שהוא מקרקר כל או״ה שנקראים בשם שת שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחר (בראשית ד׳). ואחרי כל זאת שומע גוג ומגוג ועולה עליהם שנאמר יתיצבו מלכי ארץ ורוזנים נוסדו יחד על ה׳ ועל משיחו (תהלים ב׳), והוא נכנס והורג אותו בחוצות ירושלם, שנאמר והיתה עת צרה (דניאל י״ב) וישראל רואים כך ואומרים אבד משיח ממנו ושוב לא ישוב משיח אחר, וסופדים עליו ארבע משפחות שנאמר וספדה הארץ משפחות משפחות לבד משפחת בית דוד לבד (זכריה י״ב), והקב״ה יוצא ונלחם עמם שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם וההרים ימושו והגבעות תמוטנה והר הזיתים יבקע מחציו (שם), והקב״ה יורד עליו וישראל נסים ונמלטים שנאמר ונסתם גיא הרי (שם) ושם תהיה המגפה, וישראל גולים אח״כ למדברי אנמות לרעות במלוחים שרשי רתמים מ״ה יום, וענני כבוד מקיפין אותם ושם ישראל יהיו נחבאים, וכל מי שיש בלבו הרהור רע על הקב״ה העננים משליכין אותו ואו״ה הורגין אותו. ומישראל הרבה יצאו אל או״ה ואותם לא יהיה להם חלק עם ישראל לעוה״ב, אבל אותם העתידים להתענות במלוחים מ״ה יום לקץ מ״ה יום בת קול אומרת להם רדו לבבל שנאמר ובאת עד בבל שם תנצלי (מיכה ד׳), ובת קול מפוצצת שנית לכו לאדום ועשו שם נקמתי שנאמר ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל (יחזקאל כ״ה), וישראל באין לרומי ובת קול יוצאת שלישית עשו בה כאשר עשה יהושע ביריחו, והם סובבים את העיר ותוקעים בשופרות, ובפעם השביעית מריעים תרועה שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, ונפלה חומת העיר והם נכנסים בתוכה ומוצאין את בחוריה מתים ברחובותיה, שנאמר לכן יפלו בחוריה ברחובותיה וגו׳ (ירמיה מ״ט), ואח״כ הם קובצים את כל שללה וישראל מבקשים את אלהיהם ואת דוד מלכם, ומיד נגלה אליהם מלך המשיח, והוא אומר להם אני הוא מלך המשיח, שהייתם מחכים עליו, והוא אומר להם שאו את הכסף ואת הזהב והם נושאים אותם ועולים שנאמר שפעת גמלים תכסך (ישעיה ס׳). ובת קול רביעית יוצאת ואומרת קול קורא במדבר (שם מ׳), ובת קול חמישית יוצאת ואומרת לא יהיה שם אריה (שם ל״ה), ובת קול ששית אומרת אתן במדבר ארז שטה והדס (שם מ״א), ובת קול שביעית מכרזת ואומרת נחמו נחמו עמי (שם מ׳), ואליהו מבשר לישראל מלך אלהיך (שם נ״ב), ובת קול שמינית מכרזת ואומרת דברו על לב ירושלם (שם מ׳) בת קול תשיעית אומרת פתחו שערים ויבא גוי צדיק (שם כ״ו), ובת קול עשירית אומרת שאו שערים ראשיכם (תהלים כ״ד). ויחיו המתים שנאמר יחיו מתיך נבלתי יקומון (ישעיה כ״ו), ואז יתקבצו הגליות שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול, ואז יתקיים דרך כוכב מיעקב, וכן יהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיתקיים פסוק זה ונשא נס לגוים ואסף נדחי ישראל וגו׳ (שם י״א) בימינו ובימי כל ישראל.

תם אגדת משיח

אותות המשיח

[בס' אבקת רוכל דף ב' ע"ב: בית המדרש ח"ב].

עתיד הקב"ה לעשות עשרה אותות קודם ביאת הגואל. האות הראשון, עתיד הקב"ה להעמיד שלשה מלכים וכופרים בדעתם ומשקרים ומראים עצמם לבני אדם שהם עובדים להקב"ה ואינם עובדים, ומתעים ומבלבלים כל הבריות וכופרים או"ה בדיניהם, ואף פושעי ישראל המתיאשים מן הגאולה כופרים בהקב"ה ועחבים את יראתו, ועל אותו הדור נאמר ותהי האמת נעדרת, ומהו נעדרת שבעלי האמת נעשו עדרים עדרים והולכים ובורחים ומתחבאים במערות ובמחילות עפר ונאספים כל גבורי הדור ובטלו אנשי אמונה ונגנזין שערי חכמה והעולם עומד משונה, ובאותו זמן אין מלך ולא נשיא בישראל שנאמר כי ימים רבים ישבו ישראל אין מלך ואין שר אין זבח ואין מצבה וגו'. ולא ראשי ישיבות וגאון יעקב, לא רועים נאמנים ולא חסידים ובעלי השם, וננעלים דלתי שחקים ונסגרים שערי פרנסה וכלכלה. ובזמן שמשיח יתגלה בגבורתו דור הולך ונופל בחייו מפני גזירות קשות ומשונות ומבוהלות שנוחרים שלשה מלכים הללו. ועוד שגוזרים לכפור במקדש בה' ובתורה, והקב"ה גזר שתמלוך מלכות הרשעה תשעה חדשים מכיפה לכיפה שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה, ואין לכן אלא שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי. וגוזרים גזרות קשות וכופלים מס על ישראל על אחד עשרה, מי שהיה נותן עשרה נותן מאה, וכל מי שהיה נותן שמונה נותן שמונים, וכל מי שאין לו חותכין את ראשו. וכל אלו תשעה חדשים מתחדשות גזרות אחר גזרות זו קשה מזו, ויוצאים בני אדם מסוף העולם שהם מכוערים ביותר. וכל מי שרואה אותם מת מפחדם ואינם צריכין לעשות מלחמה אלא בפחדם ממיתים הכל, וכל אחד ואחד יש לו שני קדקדים ושבע עינים והם דולקים כאש וקלים כצבאים. באותה שעה צועקים ישראל ואומרים ווי ווי, וקטנים מישראל מתבעתים והולכים ונטמנים כל אחד ואחד תחת אביו ותחת אמו ואומרים ווי ווי אבא מה נעשה, ואבותיהם משיבים להם עתה אנחנו סמוכים לגאולתם של ישראל.

האות השני, מביא הקב"ה חום בעולם גדול מחמתה של חמה עם שחפת וקדחת. ורבים חלאים רעים ודבר ומגפה, וממיתים מאומות העולם אלף אלפים בכל יום, וכל רשעים שבישראל מתים, עד שיבכו או"ה ויצעקו אוי לנו אנה נלך ואנה נברח, וחופרים כל אחד קברו בחייו ושואלים את נפשם למות, ומתחבאים בצחיחין ובצריחין ובורחין כדי לצנן את עצמם, ובאים במערות ובמחילות עפר. ואם תאמר איך ינצלו הצדיקים מחום החמה? הקב"ה יעשה להם רפואה באותו חום שנאמר וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה. ועל אותו עדות ניבא בלעם הרשע אוי מי יחיה משומו אל.

האות השלישי, הקב"ה מוריד טל של דם, ויראה לאו"ה כמו מים וישתו ממנו וימותו, ואף רשעי ישראל המתיאשים מן הגאולה ישתו ממנו וימותו וצדיקים המחזיקים באמונתו של הקב"ה אינם נזוקים כלל שנאמר והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, ויהיה כל העולם דם כל אותם השלשה ימים, שנאמר בהושע ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותמרות עשן.

האות הרביעי, הקב"ה מוריד טל של רפואה לרפאות הדם וישתו ממנו הבינונים ויתרפאו מחליים שנאמר אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון.

האות החמישי, הקב"ה מחזיר את השמש לחשך שלשים יום שנאמר השמש יהפך לחשך, והירח לדם. אחר שלשים יום הקב"ה מחזירו לקדמותו שנאמר ואספו אספה אסיר על בור וסוגרו על מסגר ומרוב ימים יפקדו. ומתפחדים או"ה ומתביישים ויודעים שבשביל ישראל כל האותות האלו, ורבים מהם מתיהדים בסתר שנאמר משמרים הב"לי שוא חסדם יעזובו.

האות הששי, ממליך הקב"ה את אדום הרשעה על כל העולם. ויקם מלך אחד ברומי וימלוך על כל העולם תשעה חדשים ויחריב מדינות רבות. ויחר אפו על ישראל וישים עליהם מס גדול, ויהיו ישראל באותה שעה בצרה גדולה מרוב הגזרות והמהומות שמתחדשות עליהם בכל יום, וישראל מתמעטין וכלין באותו זמן ואין עוזר לישראל, ועל אותו זמן נתנבא ישעיה ואמר וירא כי אין איש וישתומם וגו'. לסוף תשעה חדשים יגלה משיח בן יוסף ושמו נחמיה בן חושיאל עם שבט אפרים ומנשה ובנימין ומקצת בני גד. ושומעין ישראל שבכל המדינות שבא משיח ה' ומתקבצים אליו מעט מכל מדינה ומכל עיר, שנאמר בירמיהו שובו בנים שובבים נאם ה' כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון. ויבא משיח בן יוסף ויתגרה מלחמתו עם מלך אדום וינצח את אדום, ויהרוג מהם תילי תילים ויהרוג את מלך אדום, ויחריב מדינת רומי ויוציא קצת כלי בית המקדש שהם גנוזים בבית יוליינוס קיסר ויבא לירושלם, וישמעו ישראל ויתקבצו אליו. ומלך מצרים ישלים עמו ויהרוג כל אנשי המדינות אשר סביבות ירושלם עד דמשק ואשקלון וישמעו כל אנשי העולם ותפול אימה גדולה עליהם.

האות השביעי, הקב"ה בעל נפלאות עושה מופת בעולם. אמרו שיש ברומי אבן של שיש ועליה דמות נערה יפת תואר, והיא אינה עשויה בידי אדם אלא הקב"ה בראה כן בגבורתו, ובאין רשעי או"ה בני בליעל ומחממין אותה ושוכבים אצלה, והקב"ה משמר טפתן בתוך האבן ובורא בה בריה ויוצר בה ולד, והיא מתבקעת ויוצא ממנה

דמות אדם ושמו ארמילוס השטן, זה שהאומות קורין אותו אנטיקרִישטו, ארכו שתים עשרה אמה, ורחבו שתים עשרה ובין שתי עיניו זרת והן עמוקות אדומות ושער ראשו כצבע זהב, פעמי רגליו ירוקין ושתי קדקדין יש לו. ויבא אצל אדום הרשעה ויאמר להם משיח אני, אני אלהיכם, מיד מאמינים בו וממליכים אותו עליהם ומתחברים בו כל בני עשו ובאים אצלו, והולך וכובש כל המדינות ואומר לבני עשו הביאו לי תורתי שנתתי לכם, ומביאים תיפלותם ואומר להם אמת היא שנתתי לכם ואומר לאו"ה האמינו בי כי אני משיחכם, מיד מאמינים בו. באותה שעה משגר לנחמיה בן חושיאל ולכל ישראל ואומר להם הביאו לי תורתכם והעידו בי שאני אלוה, מיד מתפחדין ונתמהין. באותה שעה יקום נחמיה בן חושיאל ושלשים אלף גבורים מנבורי בני אפרים ויקחו ספר תורה וקורין לפניו אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, ויאמר להם אין בתורתכם זו כלום, אלא בואו והעידו לי שאני אלוה כדרך שעשו כל האומות. מיד יעמוד כנגדו נחמיה, ויאמר ארמילוס לעבדיו תפשוהו וכפתוהו. מיד יקום נחמיה בן חושיאל ושלשים אלף שעמו ויעשו עמו מלחמה ויהרגו ממנו מאתים אלף. מיד יחרה אפו של ארמילוס הרשע ויקבוץ כל חילי אומות העולם לעמק החרוץ וילחם עם ישראל ויהרגו ממנו תילי תילים וינגפו ישראל מעט ויהרג משיח ה', ובאים מלאכי השרת ונוטלים אותו וטמינים אותו עם אבות העולם. מיד ימס לבם של ישראל ויתש כחם, וארמילוס הרשע לא ידע שמת משיח שאם יודע לא היה משאיר מישראל שריד ופלים. באותה שעה כל או"ה טורדין את ישראל ממדינותיהם ואינם מניחים אותם לדור עמהם במדינותיהם ואומרים ראיתם את העם הבזוי והשפל שמרדו עלינו והמליכו מלך, ותהי צרה לישראל שלא היתה כמותה מימות העולם עד אותו זמן. ובאותה שעה יעמוד מיכאל השר הגדול העומד על בני עמך והיתה צרה אשר לא נהיתה וגו'. מיד יברחו כל ישראל במדברות וכל מי שלבו מסופק בדינו חחר על או"ה ואומרים זו הגאולה שאנו מחכים לה שהמשיח נהרג. וכל מי שאינו מצפה לגאולה מתבייש ממנה וחוזר על או"ה. באותה שעה הקב"ה בוחן את ישראל וצורפן ככסף וכזהב, שנאמר בזכריה והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף הכסף וכתיב ביחזקאל וברותי מכם הפושעים בי וגו'. ובדניאל כתיב ויתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים והרשיעו רשעים וגו' ויהיו כל שארית ישראל והקדושים והטהורים במדבר יהודה חמשה וארבעים יום ויהיו רועים ואוכלים מלוחים ועלה שיח קוטפים. ובהם מתקיים מה שנאמר בהושע לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדברה ודברתי על לבה. ומנין שחמשה וארבעים יום הם שנאמר ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ משומם אלף ומאתים ותשעים, וכתיב אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה, נמצא בין אלו לאלו חמשה וארבעים יום. באותה שעה ימותו כל רשעי ישראל שאינם ראוים לראות הגאולה, ויבא ארמילוס וילחם במצרים וילכדה שנאמר וארץ מצרים לא תהיה לפליטה ויחזיר פניו לירושלם להחריבה פעם שניה, שנאמר ויטע אהלי אפדנו בין ימים להר צבי קדש, ובא עד קצו ואין עוזר לו.

האות השמיני. יעמוד מיכאל ויתקע בשופר שלש פעמים, שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול ובאו האובדים וגו' וכתיב וה' אלהים בשופר יתקע והלך בסערות תימן. תקיעה ראשונה יגלה משיח בן דוד ואליהו הנביא לאותן הצדיקים הברורים מישראל שנסו למדבר יהודה לסוף מ"ה ימים, ישיבו את לבם ויחזקו את ידיהם הרפות וברכיהם הכושלות יאמצו. וישמעו כל ישראל הנשארים בכל העולם את קול השופר וידעו כי פקד ה' אותם וכי באה הגאולה השלמה ויתקבצו ויבאו שנאמר ובאו האובדים בארץ אשור וגו', ומאותו קול יפול פחד ורתת על אומות העולם ויפלו עליהם חלאים רעים. וישראל מתאזרים לצאת ויבא משיח בן דוד ואליהו הנביא עם הצדיקים ששבו ממדבר יהודה ועם כל ישראל הנקבצים ויבא לירושלם ויעלה במעלות הר הבית וישב שם, וישמע ארמילוס שעמד מלך לישראל ויאמר עד אנה האומה הבזויה והשפלה הזאת עושין כן, מיד יקבוץ כל חיילי או"ה ויבא להלחם עם משיח ה', ואז הקב"ה אינו מצריכו למלחמה אלא אומר לו שב לימיני, והוא אומר לישראל התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום. מיד הקב"ה נלחם בהם שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב. והקב"ה מוריד אש וגפרית מן השמים שנאמר ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף ואבני אלגביש וגו'. מיד ארמילוס הרשע ימות הוא וכל חילו ואדום הרשעה שהחריבו בית אלהינו והגלונו מארצנו. ובאותה שעה יעשו ישראל בהם נקמות גדולות שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש וגו'.

האות התשיעי, יתקע מיכאל תקיעה גדולה ויבקעו מחילות המתים בירושלם ויחיה אותם הקב"ה, וילך משיח בן דוד ואליהו הנביא ויחיו את משיח בן יוסף הנאסף בשערי ירושלם וישלחו את משיח בן דוד בשביל שארית ישראל הפזורים בכל הארצות. מיד כל מלכי או"ה נושאים אותם על כתפיהם ומביאים אותם להם וגו'.

האות העשירי, תוקע מיכאל תקיעה גדולה ויוציא הקב"ה מנהר גוזן ומחלח וחבור ומערי מדי כל השבטים, ויבואו עם בני משה באין מספר ובאין שיעור. כגן עדן הארץ לפניהם ואחריהם תלהט להבה ולא ישאירו מחיה לאו"ה, ובשעה שיצאו השבטים יקיפו אותם ענני הכבוד והקב"ה הולך לפניהם, שנאמר ועלה הפורץ לפניהם. והקב"ה יפתח להם מעינות של עץ חיים

וישקה אותם בדרך שנאמר בישעיה אפתח על שפיים נהרות ובתוך בקעות מעינות אשים מדבר לאגם מים וציה למוצאי מים, וכתיב לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש וגו'. הקב"ה יזכנו לראות את הגאולה מהרה ויזכנו לראות את בית הבחירה, ויקיים בנו מקרא שכתוב הנני שב את שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב, ויקיים עלינו כל נחמותיו וכל הבטחותיו שנאמר על ידי נביאיו, וכתיב בעת ההיא אביא אתכם ובעת ההיא קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה.

תמו אותות המשיח

פרקי משיח

[בית המדרש ח"ג 70]

ועתה נאמר בשבחו של מלך המשיח שעתיד לבוא עם ענני שמיא ושני שרפים מימינו ומשמאלו, שנאמר וארו עם ענני שמיא כבר אנש אתי הוא. דור שבן דוד בא שרפי איש נשלחים בהיכל וכוכבים נראים באיש בכל מקום, ודבר שלש שנים זו אחר זו, וזהו שלוחו של הקב"ה שנאמר לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו ונאמר רשפיה רשפי אש. ובשנה השלישית של דבר גליות מכפרין בו ובסוף השנה (הרביעית) המלך יהרג ובורחים במדברות והארץ תזדעזע ממקומה, ות"ח ימותו ובוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו, ומחזיק בה מקרא אחר ועוד בה עשיריה ושבה והיתה לבער. ובשנה החמישית בא ונתגלה המשיח בכל המלכיות, והמלכים כולם מתגרים זה בזה, מלך פרס עם מלך ערביא ומחריבה, שנאמר ונלחמו איש באחיו וגו' ממלכה בממלכה. ובשעה שאדום נופלת מקול מפלתה ירעשו שמים וארץ. וחצי העולם ילכד בשבילה שנאמר ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו. ועתיד הקב"ה לקבצם המונים המונים ולמסור אותם ביד ישראל שנאמר ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל, ועתיד הקב"ה להביא שר של אדום ומלקה אותו, ושר של אדום אומר היכן אברח? אלך למצרים שכינה שם שנאמר הנה ה' רוכב על עב קל ובא מצרים, אברח לאדום? שכינה שם שנאמר מי זה בא מאדום, אברח לבבל? שכינה שם שנאמר למענכם שלחתי בבלה, אברח לעילם? שכינה שם שנאמר ושמתי כסאי בעילם. משל לשועל שאמר לו הארי תן לי מכס, עמד וברח מהלך שלשה ימים. השיגו הארי ואחזו ואמר לו תן לי המכס אף בזה המקום. אמר לו אני ממך ברחתי, א"ל עדיין את במקומי עומד, כך עתיד הקב"ה לומר לשרו של אדום המפני יש לך להסתר? והקב"ה נותנו בידי ישראל. ועתיד הקב"ה ללבוש בגדי נקם ולהנקם משבעים אומות שנאמר לי נקם ושלם, וילבוש עשרה מלבושים כנגד עשרה פעמים שקראו ישראל כלה להשם ואלו הן: באתי לגני אחותי כלה, אתי מלבנון כלה, גן נעול אחותי כלה, מה יפו דודיך אחותי כלה, נפת תטופנה שפתותיך כלה, לבבתיני אחותי כלה, קול חתן וקול כלה, ותקשרם ככלה, ומשוש חתן על כלה, וככלה תעדה כליה. ואלו הן עשרה מלבושים: ה' מלך גאות לבש בברייתו של עולם, לבש ה' עוז התאזר ביום מתן תורה, וילבש צדקה כשריון ביום שמוסר או"ה לישראל, וילבש בגדי נקם תלבושת ביום מפלתה של אדום, חמוץ בגדים מבצרה ביום שעושה מלחמה עם או"ה, זה הדור בלבושו ביום גוג ומגוג, ויז נצחם על בגדי במלכות איטליא [של יון],- מדוע אדום ללבושך ובגדיך כדורך בגת וגו ביום שהקב"ה אוחז חרבו ועושה מלחמה, שנאמר אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר, ואלו הם שני לבושים ביום תחיית המתים שנאמר ברכי נפשי את ה' הוד והדר לבשת.—ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל. קודם שתפול אדום יחרבו עשרה מקומות ועשרה מקומות יהפכו ועשרה שופרות יתקעו ועשרה קולות ישמעו וט"ו מדינות יקטלו בהן אנשיהן, ועשר רעות יהיו ועשר רעות נובעות, ומלך עז פנים יעמוד ויגזור גזרות רעות במלכותו, ומלך גדול יצא על אלכסנדריא במחנה, ורעה גדולה תהיה בעולם ושליש שנים ומחצה ימשול וימרוד, ושרי אדום יפלו ועשר מלחמות יהיו ואז יתגברו ישראל על כל האומות. ונתתי נקמתי באדום, ספינות מא"י עתידין לילך לאדום וישראל אומר מה לנו ולאדום שנאמר מי יובילני עיר מצור מי ינחני עד אדום. וישראל הולכים וחונים על צור ארבעים יום ובסוף מ' יום עומדים בעת קריאת שמע ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, וחומות המדינה נופלות, והמדינה נכבשת בפניהם ובוחרים בתוכה כל כסף וזהב והשאר שוסים אותה, ומשם הולכים לרומי ומביאים משם כלי בית המקדש, ומלך נחמיה המשיח יצא עמהם ובאים לירושלם. וישראל אומרים למלך הערביים בית המקדש שלנו הוא, קח כסף וזהב ותניח בית המקדש, ומלך הערביים אומר אין לכם במקדש הזה כלום, אבל אם אתם בוחרים לכם בראשונה קרבן כמו שהייתם עוסקים מקדם וגם אנחנו מקריבים ומי שנתקבל קרבנו [יהיה העם הנבחר] ונהיה כולנו אומה אחת, וישראל מקריבים ואינם מתקבלים לפי שהשטן מקטרג לפני הקב"ה, ובני קדר מקריבים ומתקבלים שנאמר כל צאן קדר יקבצו לך. באותה שעה הערביים אומרים לישראל בואו ותאמינו באמונתנו, וישראל משיבין אותם אנו הורגים ונהרגים ואין אנו כופרים בעיקר, באותה שעה חרבות נשלפות וקשתות נדרכות וחצים נזרקים ומפילים חללים משער אפרים עד שער הפינה ונחמיה נהרג עמהם, והנמלטים מהם יברחו למדבר מואב וארץ בני עמון ושם יעמדו פליטי ישראל החם ויעשה השם להם שם נסים ומעין יצא להם מתהומות שנאמר

יגורו בך נדחי מואב, ויאכלו שם שרשי רתמים מ"ה ימים ובסוף מ"ה ימים יצמיח שם אליהו ומלך המשיח עליו, ושם יבשר להם אליהו ויאמר מה לכם פה ישראל? וישראל משיבים ואומרים אבדנו נחרבנו, ואליהו אומר להם קומו כי אליהו אני וזה מלך המשיח ואינם מאמינים בו לפי שבא נחמיה ונהרג, והוא אומר להם שמא אתם מבקשים אות כמשה? והם אומרים הן. באותה שעה יעשה שבעה נסים, הנס הראשון מביא להם משה ודורו מן המדבר שנאמר אספו לי חסידי, הנס השני מעלה להם קרח וכל עדתו שנאמר תשוב תחיינו ומתהומות הארץ תשוב תעלינו, הנס השלישי מעמיד להם נחמיה שנהרג, הנס הרביעי מגלה להם גניזת הארץ וצנצנת המן ושמן המשחה, הנס החמישי נותן הקב"ה מטה עוז בידו שנאמר מטה עזך וגו' הנס הששי טוחן כל הרי ישראל כקמה שנאמר אחריב הרים וגבעות. הנס השביעי יגלה להם הסוד שנאמר זאת אות הברית. וכיון שרואים [או"ה] את הנסים הללו משלחים ואומרים לכל השרים הבוזזים לירושלם בואו והלחמו בהם, ויצאו מזומנים אחרי ישראל, וישראל אומרים למלך המשיח לא טוב לנו לשבת פה למה באת להתגרות בנו מלחמה בראשונה? והמלך המשיח אומר להם התיצבו וראו את ישועת ה', והוא נופח בהם ברוח פיו וכולם יפלו חללים לפניו שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע. צא ולמד מסנחריב שנאמר והנה כלם פגרים מתים. באותה שעה יעוף אליהו בכל העולם ויבשר לישראל שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. ואותו יום הוא יום אכזרי ועברה, ואותו היום מפסיק בין שני עולמים, ורשעים אומרים אהה ליום כי קרוב יום ה', ואומר הוי המתאוים יום ה', וירושלם רחבה ונסבה כל אותו היום שנאמר והיה יום אחד הוא יודע לה' וגו'. גוג ומגוג יעלה בו ביום ויחנה על ירושלם שבעה ימים וחצי וילכד ירושלם, וכנסת ישראל אומרת לפני הקב"ה רבש"ע כל אומה ואומה שבזזה אותי מתביישת אני לחזור עליה וליקח את שלי מידה, והקב"ה משיבה אני מכניסן כולם בתוכך, שנאמר הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך, ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה. ואלו הם גומר ואגפיה תוגרמה אפריקי גרמית גרממיה קפודקיא ברברי איטיליאה כוש אנדלוס וסבא הרמן ודולים אהרסן ססונייא גליציאה גוציא לומברדיאה קלבריאה פנטיפולי טריפולי צור מקדונייה אינגליסי מונקך ציפרי נירו גוזן דרוניה אוסיה טלקי אלמנייה טורסוס עילם וכל יתיריה. ובני מדינתהון יוצאים ברמחים ובחרבות ובקשתות, וכל אחד מחזיק ברלת מוחזקת במסמרים שנאמר איש את רעהו יעזורו ונחלקות לשלש כתות, כת ראשונה שותה כל מימי טבריה, שניה שותה שמרים, שלישית יעברו ברגליהם ויאמרו איש לרעהו המקום הזה של מי הוא? ויחרקו אבני הרי ישראל בסוסיהם, ותנתן ירושלם בידם וישבו את העיר ולא יהרגו אדם שנאמר ונלכדה העיר ונשסו הבתים והנשים תשכבנה ויענו בתוכה שתי נשים משתי משפחות. אמר ר' יוחנן תשגלנה כתיב, למה הדבר דומה למלך שנכנסו גנבים לפלטורין שלו אמר המלך אם אני תופש אותם בביתי עכשיו, הם אומרים אין גבורתו של מלך אלא בביתו, אלא ממתין אני להם עד שיצאו לחוץ. כך הקב"ה אומר אם אני הורגן בירושלם עכשיו הן אומרים אין כחו אלא בירושלם, אלא אמתין להם עד שיצאו להר הזיתים, ושם נגלה עליהם הקב"ה בכבודו ועושה מלחמה בהם עד שלא משתייר מהם אחד, שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב. ומכנים הקב"ה כל חיות השדה וצפרים לאכול בשרם שנאמר אמור לצפור כל כנף וגו'. ושבע שנים ישרפו ישראל מעצי קשתם ותרסיסיהם ורמחיהם.

באותה שעה מלביש הקב"ה למשיח עטרה וישים כובע ישועה בראשו, ויתן עליו זיו והדר ויעטרהו בגדי כבוד ויעמידהו על הר גבוה לבשר לישראל, וישמיע בקולו קרבה ישועה! וישראל אומרים מי אתה? והוא אומר אני הוא אפרים, וישראל אומרים אתה הוא שקראך הקב"ה אפרים בכורי הוא הבן יקיר לי אפרים? והוא אומר להן הן, וישראל אומרים לו צא ובשר לישני מכפלה שיעמדו תחלה. באותה שעה עולה ומבשר לישני מכפלה ואומר להם אברהם יצחק ויעקב קומו! דייכם תנומה! והם משיבים ואומרים מי הוא זה שמגלה עפר מעלינו? והוא אומר להם אני משיח ה' קרבה ישועה, קרבה השעה! והם משיבים אם בודאי כן, צא ובשר לאדם הראשון שיקום תחלה. באותה שעה אומרים לאדה"ר דייך תנומה! והוא אומר מי הוא זה שמנדד שינה מעיני? והוא אומר אני משיח ה' מבני בניך. מיד עומד אדה"ר וכל דורו ואברהם יצחק ויעקב וכל הצדיקים וכל השבטים, וכל הדורות מסוף העולם ועד סופו, ומשמיעים קול רינה וזמרה שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר. ולמה על ההרים? אלא מה נאוו משה ודורו הבאים מן המדבר. ד"א מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משל למלך שהיו לו שני בנים ומת אחד מהם ולבשו כל בני המדינה שחורים, אמר המלך לבשתם שחורים במיתתו של בני הראשון אני אלבישכם לבנים בשמחתו של בני השני. כך אמר הקב"ה לכל ההרים הואיל ובכיתם על בני בשעה שגלו מארצם שנאמר על ההרים אשא בכי ונהי כך אני מביא שמחתם של בני על ההרים שנאמר מה נאוו על ההרים וגו', נאה מלך המשיח מבשר לישראל וההרים ירקדו כעגלים לפניו ועצי השדה יהיו מכין כף אל כף שמחים בישועה של ישראל, שנאמר כי בשמחה תצאו ובשלום וגו'. מה נאים הרי ישראל המושכים חלב ודבש בנחלי מים שוטפים וגם נהרי יין, שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים ומעין מבית ה'

יצא והשקה את נחל השטים. למה המעין דומה כשהוא יוצא מבית קדש הקדשים ועד מפתן הבית? בתחלה דומה לחוט של שתי, עד ההיכל דומה לחוט של ערב, עד החצר דומה לקרנים וליובלאי (שופרות), עד המזבח דומה לקרני חגבים, עד העזרה דומה לפך קטן, שנאמר הנה מים מפכים ומשם יורדין כנחל שוטף, וכשרין לעולה ולנדה ולחטאת. ומלאך המות אינו יכול לעבור בו שנאמר וצי אדיר לא יעברנו. ואפילו ספינה אינה יכולה לעבור בו, ויורד אל ים הערבה להרבות דגים לישראל, ומלח יש להם מאותו מקום, שכתוב בו ביצאתיו וגבאיו ולא ירפאו למלח, ועולין עליו כל עצי חמדת לבנון שנאמר ועל הנחל יעלה על שפתיו מזה ומזה ולחדשיו יבכר, זה אתרוג שעתיד לבכר כל חדש וחדש והוא עץ הנאכל עליו בפריו שנאמר והיה פריו למאכל ועלהו לתרופה. מה נאה בית המקדש יורד ונבנה על תילו שנאמר ונבנתה עיר על תילה.

עתידה ירושלים שתבנה אלף טפף בירניות אלף קפל מגדלות, אלף טפף גינאות אלף טטפראות, וכל אחד ואחד כציפורי בשלותה. אמר רבי יוסי זכור אני לציפורי בשלותה שהיתה מוציאה שמונים אלף ציקי קדרה. ועתידים להיות תוך ירושלים שלשת אלפים מגדלים וכל מגדל שבעת אלפים קומה ויושבת בראש שלשה הרים על סיני ועל תבור ועל כרמל, וכל קומה וקומה שבעת אלפים שיעור וכל שיעור שתים וששים אמה, והיא יושבת בראש שלשים ושלש צלעות ובית המקדש בראש כולם. כיצד יכולין לעלות בו? כעננים וכיונים עפים ופורחים שנאמר מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארבותיהם. ובית המקדש יהיה רחב עד דמשק שנאמר משא דבר ה׳ בארץ חדרך ודמשק מנוחתו. ושבע חומות המקיפין ירושלם הן של כסף ושל זהב ושל אבן יקרה, של פוך ושל ספיר של בדכוד ושל אש, וזיוה יזהיר מסוף העולם ועד סופו. ובית המקדש בנוי על ד׳ הרים זהב מזוקק וזהב צרוף וזהב שחוט וזהב פרוים כזהב שהוא עושה פירות מיוסד בספיר מקובע בגדולה, גבוה עד לשמים ועד בין כוכבים ועד גלגלי אופן המרכבה, שנאמר על גפי מרומי קרת. ושכינת אלהים מלאה וכבודו מלא היכלה. ושם יפקוד כל מלאך ומלאך על עבודתו. גבריאל על אלפיו ומיכאל על רבותיו והמונים המונים יכנים לתוכה, ושם יפרוש אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם, ושערי גן עדן יפתחו מתוכה שנאמר בעדן גן אלהים היית וגיהנם יפתח ושם יוריד הקב״ה את כסאו ויושיבו בעמק יהושפט, ושם יעביר כל אומה ופסיליה. וכשיהיו או״ה עוברים שם הם נופלים בתוכו שנאמר כצאן לשאול שתו מות ירעם. ומי גרם להם זאת על שפשטו ידיהם בזבול שנאמר בנה בניתי בית זבול לך. אדם חוטא על כסא הכבוד אם עושה תשובה מוחלין לו שנאמר שובה ישראל עד ה׳ וגו׳, והרי או״ה עוברים בגיהנם ונופלים בתוכה ופושעים ומורדים שבישראל היו מצננים גיהנם מדמעותיהם שנאמר עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו. וכיון שהפושעים והמורדים נופלים בגיהנם אש ה׳ דולקת בגופם ושיניהם יוצאת מפיהם שנאמר שיני רשעים שברת אל תקרי שברת אלא שריבבת (1).

מלחמות מלך המשיח

[בית המדרש ח״ו 117]

יתברך שמו של הקב״ה שבחר בישראל משבעים אומות, שנאמר כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. וחפץ להצדיקים ולזכותם ונתן להם תורה מרובה, שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. והנחילם אמריו והשמיעם עשרת הדברות שהם גופי תורה ועיקר המצות, וחתם בדבור לא תחמוד שכולם תלוים בו, לרמוז כי כל המקיים מצוה זו כאלו קיים כל התורה כולה. יתברך שמו של הקב״ה שהפליא עצה והגדיל תושיה, וכנגד עשר דברות הללו מנו חכמים עשר מעלות לצדיקים, כל אחת ואחת גדולה מחברתה, והקלה מביאה לידי חמורה, ואדם מתעלה בהן עד שמגיע למעלה מכולן, ורוה״ק למעלה מכולן עד שאין למעלה הימנו. והוא שאמרו רז״ל זהירות מביאה לידי זריזות, זריזות מביאה לידי פרישות, פרישות מביאה לידי נקיות, נקיות מביאה לידי טהרה, טהרה מביאה לידי קדושה, קדושה מביאה לידי ענוה, ענוה מביאה לידי יראת חטא, יראת חטא מביאה לידי חסידות, חסידות מביאה לידי רוח הקדש. ראשונה זהירות שצריך האדם להיות זהיר מן החטא ומכל דבר המביא לידי עברה, והדבר ההוא מביא עד שיהיה זהיר במצות ובמעשים טובים וכל מדות טובות, ואם יהיה זריז במצות ועוסק בתורה חריז במעשים טובים הדבר הזה מביאו עד שיהיה בר ונקי מכל חטא פרוש ומנוקה מכל טומאה ומכל פשע ואשמה, ואם עשה כן הדבר הזה מביאו עד שיהיה טהור לפני הקב״ה ונקי כפים וזך, ואם היה טהור הדבר הזה מביאו עד שיהיה קדוש וגדול לפני בוראו, ואם היה קדוש הדבר הזה מביאו עד שיהיה ענו ושפל רוח לפני קונו, ואם היה ענו הדבר הזה מביאו עד שיהיה ירא שמים ואהוב למקום, ואם היה עושה כך מביאו עד שיהיה חסיד וגומל חסדים לכל הבריות, ואם היה עושה כך שכינה שורה עליו, וזו היא המעלה העליונה שאין למעלה הימנה. והצדיק מתעלה ממעלה למעלה עד שהוא מגיע למעלה הגדולה והמעולה מכולן. ואם היה זהיר מה שכרו? הקב״ה ממלטו מכל צרה וצוקה ומכל מיני משחית

---

(1) המשך המדרש הזה המתחיל ר״א בן יעקב אומר שייך למדרשי גיהנם וגן עדן (ע״ע), והמשך השני נסתרות לרשב״י (ע״ע).

ומכל מיני פורעניות שנאמר והוא נזהר נפשו מלט. ואם הוא זריז במצות מה שכרו? הקב"ה מרחיב את לבו ומאיר עיניו במאור התורה שנאמר דרך מצותיך ארוץ כי תרחיב לבי. ואם היה פרוש מה שכרו? הקב"ה עושה אותו סגולתו שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי, ואם היה נקי מה שכרו? הקב"ה שובר אויביו לפניו ומשמחו במפלתן שנאמר יראו ישרים וישמחו ונקי ילעג למו. ואם היה טהור מה שכרו? נקרא אוהבו של הקב"ה שנאמר אוהב טהר לב חן שפתיו רעהו מלך. ואם היה קדוש מה שכרו? הקב"ה מזכהו לחיי עוה"ב שנאמר והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו. ואם היה ענו מה שכרו? הקב"ה מבינו סודי תורה ומבאר לו גנזי חכמתו שנאמר סוד ה' ליראיו, ואם היה חסיד מה שכרו? הקב"ה משרה עליו רוח הקדש ומדבר אליו כלכל הנביאים שנאמר אז דברת בחזון לחסידך. וכנגד עשר דברות ועשר מעלות הללו עתיד הקב"ה לעשות עשרה אותות קודם ביאת הגואל שימהר הקב"ה לפדות את בניו ולגאול אותם מן השעבוד בחיינו בקרוב בימינו, ואלו הן (2).

וכנגד עשרה אותות אלו עתיד הקב"ה ליסד את ירושלם בעשרה מיני אבנים טובות. ואלו הן: אודם פטדה וברקת, תרשיש שהם וישפה, נפך ספיר ויהלום וזהב, הרי עשרה. והקב"ה מוסיף עליהן בבנין בית המקדש שתים והן כדכד ואקדח שנאמר ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח. וכנגדן עתיד הקב"ה להשיב לישראל עשרה דברים שאבדם הקב"ה מהם וחיסרם בבנין בית שני, שנאמר וארצה בה ואכבדה, ה"א חסר, ואלו הן: ארון וכרובים, ושמן המשחה, ועצי המערכה, ואורים ותומים, ורוח הקדש. וחמשה אחרים שעתיד הקב"ה להוסיף על מאור חמה שלש מאות ושלשה וארבעים כאורה של עכשיו, שנאמר והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים ביום חבוש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא. ומנין מצינו שהוא שלש מאות ושלשה וארבעים? שכן מפורש על ידי יהונתן בן עזיאל: ויהא זיהור סיהרא כזיהור שמשא וזיהור שמשא עתיד לזיהרא בזוהר על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כזוהר שבעת יומיא. וכשאתה כופל שבעתים שבעה על שבעה נמצאו תשעה וארבעים, הכפיל אותם על שבעה שנאמר כאור שבעת הימים נמצאו שלש מאות ושלשה וארבעים. וכן הצדיקים עתיד הקב"ה להזהירם במנין הזה, שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו, ומתרגמינן ועבדוהי צדיקיא עתידין לזיהרא כזיהור יקרא על חד תלת מאה וארבעין ותלתא כזיהור שמשא בתוקפיה. הרי אלו שבעה שעתיד הקב"ה להחזירן. והכתרים שנאבדו בסיני שכולם זכה בהם משה ונטלם שנאמר ומשה יקח את האהל, ועתיד הקב"ה להחזירן דכתיב ושמחת עולם על ראשם, ונאמר עוד תעדי תופיך ויצאת במחול משחקים. וברכת הדגן ושומן הפירות וכו' הרי עשרה. וכנגדן עשרה גאולי הנחמות והבטחות שהבטיח הקב"ה לישראל וכו' שהן עיקר הנחמות והשאר ענפים שלהם. ראשונה ביאת הגואל שנאמר הנה מלכך יבא לך וגו', שניה קבוץ גליות שנאמר בירמיה הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ בם עור ופסח וגו' מהו עור ופסח מלמד שכל צדיק חוזר כמו שהיה נפטר מזה העולם, מי שהוא עור חוזר בתחייתו עור, מי שהוא פסח חוזר בתחייתו פסח, וכן כל המומין, בשביל שיהיה כל אחד ואחד מכיר את חברו שלא יאמרו בריות אחרים הם אלה, ואח"כ מרפא הקב"ה אותם שנאמר אז ידלג כאיל פסח ותרון לשון אלם. שלישית תחיית המתים שנאמר בדניאל ורבים מישני אדמת עפר יקיצו וגו', רביעית בנין בית המקדש ובנינו כמראה בנין שראה יחזקאל בנבואתו. חמישית שעתידים ישראל למלוך על כל העולם כולו משפה לשפה שנאמר כי הגוי והממלכה אשר לא יעבדוך יאבד וגו' וחוזרין כל העולם כולו על דינו של הקב"ה ולתורתו שנאמר אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה'. ששית שעתיד הקב"ה לאבד את כל אויבי עמו ויעשה בהם נקמות שנאמר ונתתי נקמתי באדום ביד עמי ישראל, שביעית שהקב"ה יסיר כל מחלה וכל נגע מישראל שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון, שמינית שהקב"ה מאריך ימיהם של ישראל כעץ שנאמר כימי העץ ימי עמי, וכתיב בישעיה כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל, וכתיב בלע המות לנצח ומחה אדני ה' דמעה מעל כל פנים. תשיעית שעתיד הקב"ה להגלות לישראל עין בעין שנאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו, ועוד לעשות כל ישראל נביאים שנאמר בהושע והיה אחרי כן אתן רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו'. עשירית עתיד הקב"ה להסיר יצר הרע וכל דבר רע מישראל שנאמר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר.

סליקו מלחמות המשיח, לבנו מיראתך אל תקשיח

משכן: ע' מלאכת המשכן

משלי: ע' מכירי; שוחר טוב

משלים: ע' שלמה המלך

(2) עשרה האותות של המשיח נדפסו לעיל, וזהו עיקר המדרש של מלחמות מלך המשיח, וגם עשרה אותות בירושלם האמורים כאן.

נ

נבואת הילד: אשר חזה נחמן קטופא (או חטופה) על הגאולה ועל התמורה אשר יקרה ליהודה ולעמים באחרית הימים, והן חמש נבואות בסדר אלפא ביתא בחרוזים כמו שיר „הקדמות" לשבועות, ונאמרו בדרך חידה ורמז בלשון ארמי. והמחבר שם הנבואות בפי הילד נחמן קטופא כמתנבא בצאתו מרחם אמו וככלותו לדבר גוע וימות. ולכן מכונה קטופא כי נקטף בנעוריו, או חטופא כי חטפו המות. ר' חיד"א במערכת ספרים ע' נבואת הילד אומר שכתבה הרב ר' אברהם הלוי ואפשר שהיה בסוף האלף החמישי שמזכירו בס' מסעות בנימין שהיה בשנת ד"א תתק"ל. ור' שבתי בס' בעל שפתי ישנים אומר שחיברו ר' אברהם הלוי הזקן עם פירוש ר' שמואל הנגיד. ולפי בעל היוחסין (עי' גם סדר הדורות ד"א רמ"ה) נולד נחמן קטופא בשנת ד"א רמ"ה (485 למספר הנוצרים) בזמן רבנן סבוראי, שנת ת"ך לחרבן הבית השני: ר' גדליה בן יחייא בשלשלת הקבלה כותב כי לר' דוד נכד הרמב"ם היו שני בנים ואחד מהם ר' אברהם הלוי היה בירושלם בשנת ה"א רע"ו והוא עשה פירוש להנבואה הזאת שנמצאה בחורבות ירושלם. ואלו דבריו: רבים ונכבדים מחכמי ברצלונא כתבו אל הרב ר' דוד בן בנו של הרמב"ם לחלות פניו להודיעם אם נמצא אצלו דבר בסוד הקץ, וישא את פניהם וישלח להם המעשה מלידת הנער הנעים ילד שעשועים והנבואות אשר נבא ובסוף כל נבואה קצת פירוש. ולפי מה שנראה היה הרב ר' דוד מקלל והחרים לכל מי שיגלה רז זה לנכרי, וראוי ליזהר מגחלתו שלא יכוה ולשמור סוד במה שיש בו באשר היא קללת חכם נוסף על רוב חסידותו וגודל יהדותו ותפארת גדולתו וכו'. והטעם שאסור לגלות לפי שיש בקצת הענינים ההם סכנה הרבה ובקצתם השתיקה יפה עכ"ל: וראוי שתדע שזה המעשה היה כמו ד"א רמ"ה וכמו ת"כ לחורבן (בקיצור): ר' פנחס היה חסיד גדול וקדוש ואשתו רחל גם היא חסידה ותהי עקרה ויתפללו לה' ונעתר לקולם ותהר, ובחדש השביעי להריונה בחמישי בשבת כעלות השחר שהית עולה צדק ומאזנים לצד מזרח, ביום ראש השנה שהיה ששי לשמיטה בשנה הנ"ל נולד זה הנער ויקראוהו נחמן, ותיכף שנולד התחיל לדבר פלאות ומעשה מרכבה, והעולם קראו לנער נחמן קטופא דמן כפר ברעם, ומת בן י"ב שנים. ובסוף ימיו התנבא נבואות גדולות על הישועה, והדברים ההם נכתבו והם דברים סתומים נסתרים ועמוקים בהרבה לשונות, ירושלמי ובבלי ארמי והגרי מעורבים ונחלפים עמוקים מאד במליצה וחידה, ונלאו המפרשים להבין חלק קטן ממנו וכו' (שת"ק דפוס זאלקווא דף ל"ה ע"א וע"ב).

נבואת הילד נדפס ראשונה בסוף ס' נגיד ומצוה קושטא תפ"ו ובדפוסים אחרים. הביאור הנ"ל לא נמצא אתנו, ויצחק סטנוב הו"ל נבואת הילד (ברלין תקנ"ג) עם ביאור הדש שאומר שמצא בכ"י, ובאמת כתבו הוא בעצמו, והוא ידוע למתעלם שמו גם בספרו זהר תניינא. גם מעתיק או כותב בעצמו הפתיחה לסיפור ר' נחמן קטופא ואומר כי ר' פנחס ידע את שם המפורש, וכשיצא נחמן לאויר העולם השתחוה לאמו ואמר יש למעלה מזאת הכיפה שאתם רואים תשע מאות וחמשים וחמש כיפות ולמעלה מהם ארבע חיות, ולמעלה מהן כסא רם ונשא, ולמעלה מהכסא אש אוכלה וכסא יקרו וכל משרתיו אש, וכאשר שמע ר' פנחס אביו אלה הדברים גער בו וישתקהו ונאלם ולא דבר י"ב שנים, ואמו היתה בוכה ואומרת היה לי בן והלואי לא היה לי בן (1), והנער נחמן היה יפה מאד. פעם אחת כאשר בא ר' פנחס מבית המדרש עמדה אשתו רחל ורחצה רגליו כמנהגה ואח"כ הביאה הנער נחמן בנה ותשם אותו בחיקו ונפלה על פניה ותבכה ותנשק כפות רגליו, ותבקשהו שיתיר את בנה לדבר או שיטלו מן העולם. באותה שעה גילה ר' פנחס את פני הנער ויראהו כי הוא יפה עד מאד ויפול על פניו וינשקהו שלש פעמים, וכאשר ראתה רחל כן נתקררה דעתה, ויאמר לה ר"פ ידעתי כי תחפוץ שאתירו לדבר, אך דע לך כי הנער חכם ומשכיל ואם אתירנו לדבר יאמר דברים שמזעזעין את הבריות ואין לו אריכות ימים. ותען רחל ותאמר אדוני, תתיר לו שידבר בסתר ולא בגלוי, וישם ר"פ פיו על פיו של הנער ויצוהו וישביעהו שלא ידבר בנגלה כ"א בדיבור חתום וסתום שלא יבינו שום אדם ואפילו חכם עד עת בא דברו. אח"כ אמר לנער הנך מותר לדבר, ויפתח הנער את פיו וידבר חמש נבואות על סדר א"ב, וכאשר השלים דברו א"ל אביו חזק ואמץ, השיב נחמן ואמר ירבו ימיך אבי אני בנך האחרון (2) ואבי ואמי יקברוני, וכאשר אמר כן בכו אביו ואמו מן היום ההוא עד יום מותו כי נפטר בקרוב לחיין (3) עליו השלום וכו'.

בס' חבת ירושלם מאמר רננו צדיקים סי' י"ג כותב בשם ס' גלילות א"י בכפר ברעם נקברו מרדכי ואסתר שהביאו אותם מארץ עילם וכו' ובאות פ' בתב בשם גא"י ר' פנחס בן יאיר קבורתו ג"כ בכפר הנ"ל וכו' וכתב עוד בשם גא"י ר' יוחנן חטופה נקבר ג"כ בכפר הנ"ל ומגיה הסה"ד שצ"ל נחמן חטופה.

נבואת הילד גם עם פירוש סטנוב קשה להולמה, כי בכמה מקומות לא ירד לסוף דעתו של המחבר, גם נמצאות שגיאות בסדר איזה מלים בחרוזים מלבד טעיות הדפוס, וראוי לעשות העתקה נכונה בלשון עברית אשר תתאים ללשון

---

(1) כלומר מוטב שלא ילדתי בן מאשר היה לי בן ונעשה אלם. (2) ר"ל הנני הולך למות. (3) בקוצר ימיו.

הארמית העיקרית, ולדוגמא נעתיק פה שורות אחדות מהנבואה הראשונה:

א׳) אתיא אומתא אימתא מזעזע ברייתא, עבדא הדמדתא ביה בני אמתא [תבוא אומה נוראה מחרדת הבריות (היא החיה הרביעית שראה דניאל בחזיון ורומזת למלכות אדום), ותעשה כריתה בתוך בני האמה (הם בני ישמעאל בן הגר שפחת אברהם)]. ב׳) בעלמא דנשא, יחרדין גרשא, גיברין חלשא, יהלמין קישא [בעולם חמיו (במדינת ישמעאל שהוא המיו של עשו שלקח את בשמת בתו לאשה), יחרדון בני הגרושה (בני הגר שגרשה אברהם), אנשים חלשים, ויכו את הקש (הוא עשו שנמשל לקש, ובית עשו לקש)]. ג׳) גברא ומתגברא בחילא ברירא, דרמי בגירא, על מתילא דברא [יגברו ויתגברו בחיל ברור על המורים בחצים (הם בני ישמעאל רובה קשת), המשולים במדבר (הם בני עשו שהיה איש שדה, ור״ל שאדום יתגבר על ישמעאל)]. ד׳) דיקא בדוקא בגין עסק דִקקא רמסא ומעיקא ואכלה ומדקא [הדיק בדייק (החיה שדייקה במצור על ירושלם), ובעבור למוד התורה (שהיא מתשת כח) תרמוס ותעיק, אכלה ותדוק (רמז על הריסת ביהמ״ק)]. ה׳) הנה נאצא וסעדה קצצא, טיסא בעיצא, ולעת קץ מתקצצא [הנה נאצה והסעודה קצצה (רמז על שביתת המזבח שלחן ה׳), תעוף במהירות (על ירושלם), אך בבוא קיצה תקצץ גם היא]. (ע״ד וסוף מטייפיך ימופון). יסוד הנבואה היא על מלחמות הנוצרים נוסעי הצלב עם הישמעאלים, ומפני כי המחבר גר בארצות הישמעאלים היה מתיירא לכתוב בלשון ברור ויבחר לשון ערומים ורמזים לגלות סודותיו, ולפ״ז נוכל לכוין את זמן החיבור למאה הי״א או הי״ב.

נבואת הילד

[הוצאת סטנוב, ברלין תרנ״ג]

נבואה ראשונה.

א׳) אתיא אומתא אימתא, מזעזע ברייתא, עבדא הדמדתא, ביה בני אמתא. ב׳) בעלמה דנשא, יחרדין גרשא, ניברין חלשא. יהלמין קישא. ג׳) גברא ומתגברא, בחילא ברירא, דרמי בנירא, על מתילא דברא. ד׳) דיקא בדוקא, ובגין עסק דקקא, רמסא ומעיקא, ואכלה ומדקא. ה׳) הנה נאצא, וסעדה קצצא, טיסא בעיצא, ולעת קץ מתקצצא. ו׳) ויעול כלא בחייפא, נאצא ומגדפא, נהרא אחור ערפא, בעמיר גנא סייפא. ז׳) זמנין ביה כלא אעא, מזומנה דבית מקדשא, שעיעא קליסין בנוסין מרערעה, ומתיב בא שעה, ופליג תרי עשר והומשא שעה. ח׳) חיישא ורמשא, ארבע דופנין דרסא, מכניסא גריסא, ולא רצה רמשא. ט׳) טביעה במונה, ארוכא וקטינא, ומערבא בשטנה, ומייתא בשוטנא. י׳) יהידא [יהודא] באימא, ונאצח בחימא, לבושא כלימא, וטייטא במהומה. כ׳) כליל יגזול במילא, לקעקע עד יחתום גלגולא, דערב לה, תגא נפלה. ל׳) לשבירת אבבא, דמסתמא מבא, לא יהוי ליה ארבא [ארכא], דיצמח מלכא. מ׳) מחמד [מחמר] גאייה, אעה באייא, דיטמע הויה, יהיה כליליא [כליליא]. נ׳) נהרה כד מטא, ולאות קץ מטה, מתעבר קטטא, והוי חסף טינא דאלמטתא. ס׳) סגר פוחא, ותושבחה, ואזיל כסחא, נפק נפשיה פחא. ע׳) עפא עזא, ונפל עזיזא, ובטלה ניזה, ודו שלטת שמיא ונזא. פ׳) פחרא די הוה, ומגדל בני גדוא, אות קו לקו הוה, כולכו [כולביה] ביה. צ׳) ציהרא שהה, וסיבא והא, שאטא ושמעא, וערך בהא. ק׳) קמא גודא, לאריא גרידא, ומתנדה, דיצמח גרידא. ר׳) רם לבוש תגא, לבושיה כתלגא, מכבד שאנה, ומכנים שנגה. ש׳) שבויה שבה, בהאי שעתא טבא, לארעא פתיא וטבא, דעבדה תשובה. וירחם אבא טבא, על בוכרא חביבא. ת׳) תיתי שעה, ותתקוף תשועה, ותרבה נבואה, שטט וימלא כל ארעא.

נבואה ב׳ (1)

ת׳) תשגא תפארה, ותרבה גבורה, וישתרו אסורא. ש׳) שיתא שיקא, ומשתיקא [ומשתוקא] עקא, ומעקא עיקא, ודביקא מסתנקא. ר׳) רעצה, מתרצא, ונאצא, וחלצה דייסא. ק׳) קפיצא מתערפא, על ידי שדה שפה בצורפא, בתרופה, נתפשה לחופה. צ׳) צבועה נצפעא, נשרפא ונפרעא, ומיודעא ידיעה, בשועה נשתשע. פ׳) פיסא פרנסא, ונרמסא מתגייסא, ופירסא מתנייסא, ומתיחסא ביחוסא.

נבואה ג׳

א׳) אתיא אימא, מסרהבא אומה, בני אדומה. ב׳) ברתא דא דיינא, עבדה עבדא עניינא, באדר רעד יונה, ויהבת לקינה. ג׳) גביר בעסא, ומתגר בעסא, ואומא נרמסא, מבוסא בעמוסא. ד׳) דבקה שעה, ואמרה נאה, את ה׳ תבואה, ולית היא השעה. ה׳) החבורה עייפא, ואמרה השבה מסייפא, ואין היא עונת התרופה. ו׳) וסגיד בקודצא [בקורצא], ווינד פורצא, צוח על ציצא, אימת נרצא, יעורר קיצא. ז׳) זרוק ברקא, ומזיעי מדקא, וברתה ערקא וחרקא [וחדקא]. ח׳) חילא דברא, לסגידא דברא, ווייתי תפרא, בקנאתיה דברא. ט׳) טמאה מטפסאל אטלולא קדישא, ואמרה אני קדישא, ואינה אלא קדשא. י׳) יהיה בר אמתא, לביש אימתא, ועליל בחמתא, למובדא לבר אחותיה. כ׳) כריך בארעא, לפניו ערעא, ונביה מסאה, ומגביה בעלמא שיסאה. ל׳) לביעובא ומרבה באבא, ורחים שבת טובה, ישנא בבת איבה. מ׳) מן דרומא יסנא, ולחדא יהנה, ובשנת קכ״ה ירדנה, ובאלף ק׳ יננה. נ׳) ניקום חד פחידא, באבא ברידה, נבר בעבדא, דבר אפודה. ס׳) סימן קרוב נחיה, ובסייפן יתיהו, וערך בר טלכיא, די הוה הונה וקם (י״ג ונם) בין ספקייא. ע׳) עד ג׳ שבועות מר קוה, ובחרב זרעיה יהוי, ובתר שנה נהיה נהוה, ובתר דנא ממשוה. פ׳) פני כאן אבעיזא, ובתרי זרעיה שבוען ג׳ יתגחא, ובית

(1) בסדר תשר״ק עד פ׳.

מקדשא חריזא ועל כבר פפא החא.. צ׳) צום המן ור"מ [וד"מ] שנים יחי, גבר צדיק ישחה, נהרה חוט בסנברה ישחה, ובתרוהי שופיזה ינחה. ק׳) קיים צולמין יעטה, הות ההוא דנשור יעטה, חרעיה לאתר שופיזא יקטה, ובסוף ינקטה. ר׳) רגשין אחריו מלכייא, וסוגיין קטלייא, עד יחתון מן עלייא, נמלא בהון עד סוף קשטילייא. ש׳) שגרא מלכא, ביד חמד מלכא, ונפיק בר סלכא, להרכה, ורדיף אחריו נגיד מכה, שלימן עבדא מבוכה, ד׳ שנים קיים במלוכה, ולבתר ד׳ שנים בארכא, ג׳ שבועים ארוכא. ת׳) תעדה ויללה, נואף כד ילדה מדלא, דיניה יתלה, ויכוש תלא, ונתלא. תקים מלה, דאמר נורא עלילה, לסוף שבועי יתללא, תצמיח גאולה, לנחלה נדגלא.

נבואה ד׳.

א׳) אתון דרומין, דמקרין שלמין, מתגרים עם רומין. ב׳) ביומין אחרת בשמ"ת נטרד, בכתוש דגדר, בנבר ומדר. ג׳) גברין לא פסקין, ומן אשא נסוכין, דסקין אתבא מעיקין, ישהיו חוטין בברכיה ועמקין. ד׳) דינהון שנאון, ולכולא ישנאון, והיך תנן טבואן. ה׳) הויין בדברים שבכין, ממעמקים וברכין, ובנת מלכין, לחמהון רבכין. ו׳) ויבנון סמפונא, למיעל בספינה, בראשית חוסנא, ובסוף שיסנא. ז׳) זיהיין לקטלא, וכל יומיהון בטלטולא, אחרים כד נטלא, שלטנהון בטלא. ח׳) חשבון למהלכא, למדינת מלכא, להוליד ארכא, מכסיותא בהון ערכא. ט׳) טור טבור מתכנשין, ותמן תיישין, כולהו בהון אישין, לכולא הוו בישין. י׳) ימא וארעא מתפלגין, וסופיהון פליגין, אלין באלין הרגין, מבנין בו מלינין. כ׳) כולם מרערעין, ומציבתא קבו ארבע תרעין, דקיימין ומתפרעין. ל׳) לבני נשא מסייפין, לכון אתקרי חספין, לרומה חספין, מהומה צופין. מ׳) מעט מרגולא, כד יכתבון גלגולא, עמך יגלה בגולה, וכד ישאלון אל קצבין, יתפרעון אל עצבין (2). ס׳) סמוך למדברא, בנאין דירה, והפוך סברא, ובעתהון למגרא. ע׳) על ידיהון ביש יקריב, וסוף ימא חריב, על עשר מילין ומתחריב, גולם דמקריב. פ׳) פתרון בגורייא, בביעותא דמתגרייא, ושחקין באנגריא, לכון מתקרי מתגרייא. צ׳) צולמא דרודוס [דרודם], כד אתיהב לגרוס, קריב אגרוס, רומי למהרוס. ק׳) קל קרב בעכו, מלכא לקבל מלכו, ישתזוב מאן דאית ליה זכו. ר׳) רני שתיא, שנה בתר שנה, דקריב אסונא, ותפרח שושנה. ש׳) שוי ביצה, מזלזל בקוצא, פריח נוצא, ומתרמי נוצא. מהוי מתכנון, כד יתרכנון, עשר מדינות כריכון, וצבי למתקנון. ת׳) תהוי מבשר, כד תבעין תונבין עשר, אריך כנשר, מתבין מבשר. תריא צלותה, רהטין לזכותא, עד מצותא, יהון לשזבותא.

נבואה ה׳

א׳) אי אתון חמין עמין, אלין באלין קיימין, מן תמן תרעון דקרבין יומין. ב׳) ברא מנבל אבא וחתנו לחמא, ברתא קיימא באמא, וכלה בחמה. ג׳) נזרו צומין, ובעו רחמין, דלא יתקרבו יומין, דתשטפון באומין. ד׳) דתרין אחין למרעה, חד בחד ירעה, וביומיהון יצמח רועה. ה׳) החברים מתכנשין, ועלין לכנישין, צלוין פרושין, ובתיובתא מפרשין. ו׳) ודין לכון סימן, מפרש באת וזמן, כד יפיק מן, מדברא מלך ושמו מרומן. ז׳) זרעיה יקום כד דרען, ומן תמן מתרען, ומקדשן מתרען. ח׳) חד שורש מן שתקא, כד ימלוך בחזקא, מטא קין מלכותא די אכלה ומדקא. ט׳) טעאן צורים וצלמין, מבטל מבקשת בנימין, וישתנבון בחרמין, מסנדיהון יהון שוממין. י׳) יהרת מטרה יעצר, ותהומה יבצר, וחמש אתרון ישתוק מן חד אתרא. כ׳) כד יכתוב אגרא, למבדא נשרא בסוברא, כבר אתא מקורא לציון מנהרה. ל׳) לכון מסרגא רזא, כד ימלוך שופיזה, יקרב כרחא, אל גנת אגוזא. מ׳) מדון ומנצור, לאומים יעצור, אלוף כבודה מלך ושמו מנצור. נ׳) נסיכי קדר, ידרוך באדר, וביעתהון גדר, בקוצין ודרדר. ס׳) סליקין מלכייא, בחוקין פרסייא ותורכייא, אתיין בחזקה ושבין טורכייא. ע׳) עיר לתל תתפני, ותוב לא תתבני, דנפקית ביוני, וכלא יפנה למדברייא. פ׳) פיפוס דרומייא, כד אשתמע באלכסנדרייא, תלת גירין יפוקייא. צ׳) צמחי מלוחין, ושרשי רתמין, אכלין מ"ה יומין, ומעין יפיק להו מתהומין. ק׳) קם מן שטנא שמט לבא מן סכינא, ליד אבנא, דהיא עשרה תרנא. ר׳) רגיש באומין, יאמר על השין, תלת עשר, ישלח ידיה לקדישין יבשר. ש׳) שולטן משיח נהרה, דמפרש בספרא, יפח בארמילוס יהא כעפרא; שביב ממרומים יפול בארמין, וינער דמכעיסין בצלמין, לעתיק יומין. ת׳) תיתי אבנא זעירא, דאגזירת מטורא, ותפח לאומין ברוח סערה; תחית מתיא, לבנאה חביבייא, דעתידת לבליא, ארעא ושמיא.

נדה: בריתא דמסכת נדה, נדפסה בשבע נוסחאות ע"פ כ"י שונים ע"י רח"מ הורוויץ בספרו „תוספתא עתיקתא" (פפד"מ תר"ן), עם מבוא והערות בשם פתחי נדה. הברייתא הזאת כוללת דיני נדה, ובין ההלכות האלה יש גם הגדות ומעשיות ששייכים לספרות המדרשים, ונעתיקם פה:

[ברייתא דמס׳ נדה פ"א הלכה ו׳ צד 8]

א"ר תחלפתא מעשה היה בשתי אחיות שהיו דומות זו לזו, וקומתה של זו דומה לזו, ואף זיו של שתיהן היה כאחד, והולכות שתיהן כאחת ולא היתה זו ניכרת מזו. אמרה לבעלה נטמאתי (1), וירדה והלכה וזינתה. לקח בעלה והלך לבדקה במים המרים המאררים, אמרה לו בבקשה ממך תרפה ממני עד

---

(2) חסר אות נו"ן.

(1) פי׳ שפרסה נדה ועי"ז נתרחק ממנה ולא היתה עמה בבית אחד.

שאלך ואתן שלום לאחותי, הלכה ואמרה לה אותה אשה זינתה, הרי בעלי הולך לבדקני, אמרה לה אחותה שבי בתוך הבית ואני מתלבשת בבגדיך ואני מהלכת עם בעלך. הלכה בערמה עד שהגיעה אצל כהן גדול והשקה אותה מי המרים המאררים, ועברה, והיו שניהם מהלכין בדרך עד שהגיעו לשערי העיר, אמרה לו המתן לי עד שאלך ואומר לאחותי שבאתי לשלום. הלכה ונכנסה בתוך חצרה, כיון ששמעה אחותה יצאה לקראתה והיתה מחבקת אותה ומנשקת אותה, ויצא ריחן של מים המרים מתוך פיה עד שנכנסו לתוך גופה ובקעו את כרסה. א"ר יוחנן מי יוכל לעמוד בסורחנה של אשה זו אילולי המקום שעקרה הלא רבתה הטומאה בישראל (2).

[שם פ"ב הלכה ד'] מעשה היה בשני תלמידים שהיו אוכלים כאחד ושותים כאחד ושניהם יגעים בתורה כאחד, יום אחד נפטר אחד מהם והלכו לקוברו ולא הלכו אחר מטתו אלא עשרה בני אדם. לאחר כן מת בן תודרוס המוכס והלכו עמו מנער ועד זקן מעולל ועד יונק, כיון שהגיעו לקבורה התחיל התלמיד בוכה ואומר רבש"ע זהו שכרה של תורה? עד שהוא עומד ובוכה פתח הקב"ה את עיניו וראה את חבירו מהלך בתוך הפרדסים בתוך המעינות של מים בתוך גן עדן וראה בנו של תודרוס המוכס עקול ברגליו ולשונו לחוך על פני המים, שאל לממוניה מה טיבו של זה ומה טיבו של זה; זה שהלכו אחר מטתו מנער ועד זקן הוא בשינוק (תדנום של צוקה וצרה) הזה, זה שלא הלכו אחרי מטתו אלא עשרה בני אדם הוא בריוח?! אמרו לו חבירך זה לא עשה עבירה מימיו אלא אחת שהיה יודע שקשה כחה של נדה לפני המקום ועברה לפניו נדה והיה מהלך אחריה ומש בגדיו בבגדיה ולא ידע, ובקש הקב"ה לגבות אותה העבירה ממנו בחייו לפיכך לא הלכו אחרי מטתו אלא עשרה בני אדם. ועוד שאל ואמר להן מה טיבו של זה שהלכו בני המדינה אחריו ונחלק לו כבוד, מה טיבו בשינוק זה? אמרו לו זה לא נזהר בנדה כל ימיו והיה מטמא את עצמו בה בזדון, אלא פעם אחת עברה לפניו נדה ורקקה ודרס את רוקה והלך לטבול את עצמו במים, לפיכך נחלק לו כבוד בחייו והלכו אחר מטתו האנשים והנשים. באותה שעה אמר התלמיד כמה קשה היא הנדה לפני הקב"ה שכל מי שהוא משמרה סופו לירש גן עדן, ודיו שכל מי שהוא משמר את עצמו ממנה סופו להנצל מדינה של גיהנם, ולא עוד אלא שהוא מרחיק עצמו מן הערוה ומקרב עצמו למהרה (3).

[שם פ"ג הלכה ב'] בימות נביאים הראשונים כיון שנולד לאחד מהם בן היה מוסרו בחיק של זקנו, כיון שנולד אברהם לתרח מסרו תרח לחיקו של נחור, והיה מלמדו מעשה הבעלים ולא היה יכול מפני שהיה מובדל לשמו של הקב"ה כשאור מן העיסה. כשנולד יצחק לאברהם אמרו חכמים לא נולד יצחק עד שראתה שרה דם ונתעברה, מה טעם? מהרי שלש סאים קמח סלת, מכאן שנה ר' אלעזר בן עזריה כיון שנתבשרה שרה לא האמינה עד שראתה נדה. לאחר שאמר מהרי שלש סאים קמח חוזר ואומר ואל הבקר רץ אברהם, אלא בשעה שנתעסקה שרה בעיסה נתנדרה. ולמה לא נתנה רשות לשפחותיה שיתעסקו בעיסה? אלא בשעה שבשרו המלאכים לאברהם ביצחק, צריכה היא לבדוק את עצמה עד שמצאה ראיה לדבריהם. מיד בדקה עצמה בעיסה ונתנדה. כיון שראה אברהם שנטמאת שרה בעיסה, אל הבקר רץ אברהם. אמר לה הטובה שבנשים למה נשתנו פניך? אמרה לו חייך נטמאתי ונטמאה עיסתי. הלך ובדקה ומצא דבריה מכוונים והאמין על מה שאמרה לו. א"ר חייא במה בדקה אברהם? לקח את העיסה ונתגעלה פניה של עיסה בשרה, ולא עוד אלא שצפה בפניה וראה אותם שהאדימו, אמר אברהם צריך אני לאבד עולמי מפני הניין שעה אחת?! מיד ואל הבקר רץ אברהם. ולמה מנע עצמו מעיסה (לאכילה) אלא שראה שעיסתה של שרה טמאה היא. ומי גלה לו? אלא הקב"ה גלה לו כמה דאת אמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי, ואין שמירה אלא בנדה. מכאן שנו חכמים ואמרו, מה אם אברהם שבחנו הקב"ה לשמו ריחק עצמו מן הנדה, ולא נמצא בזרעו פסול לפי שנזהר בהוריית נדה, אנו על אכו"כ שאנו מחויבין במצות צריכין אנו לבדוק את הנדה וכו'. ושרה על ידי ששמרה עצמה מן הנדה ובדקה בנדה נקראת כשרה. מיד נתכוון המלאך לאברהם ואמר לו איה שרה אשתך, אמר לו אברהם הנה באהל. נזדווג המלאך ואמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך. ולא מצינו שהעמיד את דבריו ושב. הלכו ובדקו את הדבר לפני ר' ישמעאל ור' חנינא אמרו להם מה תאמרו במלאך שבשר את שרה חזר או לא חזר? אמר להם ר' חנינא והלא מצינו במלאך שחזר אלא שנתכנה בשם אלוה, ומפני כך לא פירשה תורה אותו אלא מן הצד. ומה טעם? וה' פקד את שרה כאשר אמר אותו המלאך, ויעש ה' לשרה כאשר דבר הקב"ה. מכאן שנו חכמים ואמרו כל מקום שאת מוצא ה' וה' הוא ובית דינו, ה' שהזהיר את ישראל מן הנדה, וה' המקרבן לכף זכות ומרחקן מן העבירות.

[שם סי' מ' צד 55] אמרו חז"ל בזמן שהאשה מתיחדת עם בעלה ולבה לאיש אחר שראתה בדרך אין לך נאוף גדול מזה, שנאמר האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים (יחזקאל ט"ז), וכי יש אשה מנאפת תחת אישה? אלא זו היא שפגעה באיש אחר

(2) עי' ילקוט שמעוני ח"א רמז תש"ת, ובמדבר רבה פ' נשא. (3) רוקח הלכות נדה סי' שי"ח בשם מעשה הגאונים.

ונתנה עיניה בו והיא משמשת עם בעלה ולבה עליו. מעשה במלך הערביים ששאל את ר' עקיבא אני כושי ואשתי כושית וילדה לי בן לבן, אהרגנה שזנתה תחתי? א"ל צורות ביתך שחורות או לבנות? א"ל לבנות, א"ל כשהיית עוסק עמה עיניה נתנה בצורות לבנות וילדה כיוצא בהן, ואם תמה אתה בדבר, למד מן צאנו של יעקב שמן המקלות היו מתיחמות שנאמר ויחמן הצאן אל המקלות (בראשית ל), והודה מלך הערביים ושבח לר"ע (4).—הוי אומר כל אשה שמתיחדת עם בעלה בקדושה הקב"ה מעמיד ממנה בנים צדיקים שכן מצינו בחנה שנתיחדה עם בעלה בקדושה ולא קפח הקב"ה מתן שכרה ונתן לה הקב"ה בן צדיק כמשה, שנאמר אם יעמוד משה ושמואל (ירמיה ט"ו), וכן הוא אומר משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים צ"ט). וכן חנה אומרת אל הנער הזה התפללתי, למה שנזרע בקדושה. אמר הקב"ה בעוה"ז תעבתי כל עובדי ע"ז על שהם מזרע טומאה ובחרתי בכם לפי שאתם זרע אמת שנאמר ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת (ירמיה ב'), וכתיב ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה (דברים ז'), ואף לעתיד לבא איני בוחר אלא בכם שאתם זרע קודש ברוכי ה' שנאמר לא ייגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה (ישעיה ס"ה).

[שם סי' י' צד 57] אמרו חכמים כל המקדש עצמו בשעת תשמיש הויין לו בנים זכרים שנאמר והתקדשתם והייתם קדושים וכתיב בתריה אשה כי תזריע וילדה זכר (יומא ל"ט). ועוד אמרו חכמים כל הזהיר בטבילה הויין ליה בנים זכרים שמורים הוראה בישראל, שכן מצינו באלישע שהיה זהיר בטבילה והיה לו בן שמורה הוראה בישראל ושמו ר' ישמעאל כהן גדול. אמרו על אלישע שהיה צדיק גמור ולא היה לו בנים מתקיימין, בשעה שהיה לו ילדים מיד מתים. אמרה לו אשתו אדוני מפני מה הללו צדיקים יש להם בנים ואין לנו אפילו אחד. אמר לה בתי מפני שנוהגין בנפשם טבילה הם ונשיהם. אמרה לו אף אנו נוהגין אותה בנפשנו, מיד קבלו על עצמם לעשות כן. פעם אחת עלתה לטבילה, טבלה ופגע בה חזיר, חזרה לבית הטבילה טבלה ועלתה, ראתה לפניה מצורע חזרה לבית הטבילה וטבלה עד ארבעים פעמים. ולסוף מ' פעמים אמר לו הקב"ה לגבריאל רד ועמוד לפני צדקת זו שכבר נצטערה ביותר והיא תתעבר זה הלילה בן זכר ור' ישמעאל שמו, והוא יהיה עתיד להיות כהן גדול לפני. באותה שעה ירד גבריאל ונתעטף כמו בעלה בבגדים נאים והלך ועמד בפניה בשעה שהיא עולה מבית הטבילה ועמד על פתח המקוה וכו'. ונדמה לה בדמות אלישע בעלה וראתה אותו והלכה ונתעברה אותו הלילה וילדה ר' ישמעאל בדמות גבריאל, וכל זמן שהיה ר' ישמעאל רוצה לעלות לרקיע היה מזכיר את השם ועולה, והראהו גבריאל ישועות ונחמות שעתיד להיות על ישראל (5).

(4) תנחומא פ' נשא, במדבר רבה פ"ט. (5) מכאן ולהלן „אמר ר"י סח לי הדרניאל" שייך לערך מטטרון, ועוד עשרה הרוגי מלכות (ע"ע).

נח: ספר נח, נחלק לשלשה חלקים או מאמרים, הראשון מדבר מספר הרפואות שהיה לשם בן נח ואשר העתיקו ממנו החכמים לבני דורם, וכנראה הוא „ספר אסף היהודי" שנתחבר במאה הי"א (עי' צונץ בצייטשריפט של גייגר ח"ד 199). המאמר השני הוא תפלת אדם הראשון אחר שנגרש מגן עדן, ורזיאל המלאך נתן לו ספר וכתוב בו חכמת תקופות ומזלות ודברים צפונים אשר מסר לחנוך ובא לידי נח. המאמר השלישי מספר הרזים שנתן רזיאל לנח ולמד ממנו לעשות את התיבה להנצל מן המבול, ובעת מותו מסרו לשם בנו, והוא מסרו לבניו עד אשר הגיע לאבות ולשבטים ולמשה רבינו ויהושע וזקנים ונביאים וחכמים עד שלמה המלך. המדרש הזה נדפס בביהמ"ד ליעלינעק ח"ג.

ספר נח

[בית המדרש ח"ג 155]

זה ספר הרפואות אשר העתיקו חכמים הראשונים מספר שם בן נח אשר נמסר לנח בלובר ההר מהרי אררט אחרי המבול. כי בימים ההמה ובעת ההיא החלו רוחות הממזרים להתגרות בבני נח להשטות ולהטעות ולחבל ולהכות בחלאים ובמכאובים ובכל מיני מדוה הממיתים ומשחיתים את בני אדם. אז באו כל בני נח ובניהם יחדו ויספרו את נגעיהם לנח אביהם ויגידו לו על אדות המכאובים הנראים בבניהם. ויבעת נח וידע כי מעון האדם ומדרך פשעיהם יתענו בכל מיני תחלואים ומדוים, אז קידש נח את בניו ואת בני ביתו וביתו יחדו ויגש אל המזבח ויעל עולות ויתפלל אל האלהים ויעתר לו. וישלח מלאך אחד ממלאכי הפנים מן הקדושים ושמו רפא"ל לכלה את רוחות הממזרים מתחת השמים לבלתי השחית עוד בבני האדם. ויעש המלאך כן ויכלאם אל בית המשפט אך אחד מעשרה הניח להתהלך בארץ לפני שר המשטמה לרדות בם במרשיעים לנגע ולענות בהם בכל מיני מדוה ותחלואים ולנגע מכאובים. ואת רפואות נגעי בני אדם וכל מיני רפואות הגיד המלאך לרפא בעצי הארץ וצמחי האדמה ועיקריה. וישלח את שרי הרוחות הנותרים מהם להראות לנח ולהגיד לו את עצי הרפואות עם כל דשאיהם וירקיהם ועשביהם ועיקריהם וזרעיהם למה נבראו וללמדו כל דברי רפואתם למרפא ולחיים. ויכתב נח את הדברים האלה על ספר ויתנהו לשם בנו הגדול ומן הספר הזה העתיקו חכמי הראשונים ויכתבו ספרים הרבה איש ואיש כלשונו. ותרבה דעת הרפואה בארץ בכל הגוים אשר בחנו את ספרי

הרפואות בחכמי הודו וחכמי מצרים, כי חכמי הודו שוטטו למצוא כל עצי הרפואות והבשמים וחכמי ארם מצאו העשבים לכל מיניהם וזרועיהם לרפא, ואת פשר דברי הספרים העתיקו ארמית. וחכמי מקדון החלו ראשונה לרפא בארץ וחכמי מצרים החלו לחבר ולנחש במזרות ובכוכבים ללמד את ספר מדרש הכשדים אשר העתיק קנגר בן אור בן כשד לכל מעשה החרטומים. ותגדל להם חכמתם עד קום אסקלפינו"ס אחד מחכמי מקדון וארבעים איש עמו מן החרטומים מלומדי הספרים הנעתקים, וילכו הלוך בארץ ויעברו מעבר להודו אל ארץ קדמת עדן למצוא מקצת עצי החיים למען תגדל תפארתם על חכמי הארץ. ויהי בבואם אל המקום ההוא וימצאו את עצי המרפא ועצי עץ החיים וישלחו את ידם לקחתם. ויברק ה׳ עליהם להט החרב המתהפכת וילהטו כולם בשביבי הברק ולא נמלט מהם איש, ותעזב הרפואה מן הרופאים ותשבת חכמת הרופאים שש מאות ושלשים שנה עד מלוך ארתחששתא המלך (1). בימיו קם איש נבון וחכם ומלומד דעת ספרי הרפואות ומבין לכל דבר ושמו איפוקר"ט המקדוני ושאר חכמי הגוים אסף היהודי ודיסקרדיו"ס הבעלתי וגליינו"ס הכפתורי וחכמים הרבה מאד ויתחדשו עטרת הרפואה ותהי עד היום הזה (2).

זו תפלת אדם הראשון שהתפלל בשעה שנגרש מגן עדן ועד שנתן לו הספר הקדוש הזה ויתחנן לפני הגבורה ויאמר. ה׳ אלהי העולם אתה בראת את כל העולם להדר יקר חסין ותעשה כרצונך. ומלכותך נצח נצחים ותפארתך לדור ודור ואין כל דבר נעלם ממך ואין נסתר מנגד עיניך, ואתה כוננתני במעשה ידיך ותמשילני על כל בריותיך להיות שליט על מפעליך. והנחש הערום הארור השיאני בעץ תאוה חמד. ועוד שאשת חיקי השיאה אותי ולא הודעתני מה יהיה ומה יהיה לבני ומה יבא עלי ולדורות הבאים אחרי. וידעתי ובינותי כי לא יצדק לפניך כל חי ומה כחי להעיז נגדך אין לי פה להשיב ולדבר ולא עין לישא כי חטאתי והרשעתי ובעוני נגרשתי היום והנני בוקע ופולח בארץ לעבוד את אשר ממנה לקחתי. ואין פחדי ומוראי על דרי ארץ כבתחלה כי מעת אכלי מעץ הדעת ועברתי על דבריך נטלה חכמתי ממני ואני בער ולא אדע וכסיל ולא אבין מה יהיה.

ועתה אל רחום וחנון שוב ברחמיך הרבים על ראש יצירותיך ועל רוח שנפחת ועל נפש שנתת. קדמני בחסדך כי אתה חסיד ארך אפים ורב חסד. תעלה תפלתי לפני כסא כבודך ותגיע שועתי לפני כסא רחמיך ותחנני, יהיו לרצון אמרי פי לפניך ואל תתעלם מתחנתי. אתה היית ותהיה לעולם, אתה משלת ותמשול, חמל נא על מעשה ידיך והבינני והודיעני מה יהיה לתולדתי ולדורותי ומה יבא עלי בכל יום ויום ובכל חדש וחדש ואל תכסה ממני חכמת עזריך [נ"א עריך] ומלאכיך.

אחר שלשה ימים לתחנוניו בא אליו רזיאל המלאך שהוא ישב על הנהר היוצא מגן עדן ויגלה אליו עד חום השמש ובידו ספר, ואמר אליו אדם למה אתה משתומם למה תתעצב ותדאג מיום שעמדת בתפלה ובתחנונים נשמעו דבריך ואני באתי להבינך אמרות טהורות וחכמה רבה ולהחכימך בדברי הספר הקדוש הזה ובהם תדע מה יקראך עד יום מותך. וכל אדם מבניך שיעמוד תחתיך וכל דורות אחרונים שינהגו בספר הקדוש הזה בטהרת בשר ועניות רוח ויעשה כל מה שכתוב בו כמוך יהיה יודע מה יבא בכל חדש וחדש ובין יום ובין לילה ויהיה כל דבר גלוי לו ויבין וידע אם יהיה רעה או רעב או ערוב כבר או גשמים או בצורת או תרבה התבואה או תתמעט או ימשלו רשעים בעולם, אם ארבה ואם חסיל יהיה ואם ישל עץ את פירותיו ואם מכה שחין בבני אדם, ואם מלחמות תהיינה ואם יסורין יהיו ואם מות ימשול בבני אדם או בבהמה ואם גזרה טובה תצא ממרום או רעה ואם דם ישפך או יאנק חלל בעיר. ואתה אדם קרב עד הנה ותן לבך ואודיעך מה דרך הספר הזה ומה קדושתו.

ויפתח רזיאל המלאך את הספר ויקרא באזני אדם ויהי כשמעו את דברי הספר הקדוש הזה מפי רזיאל המלאך ויפול על פניו מרעיד. ויאמר רזיאל קום התחזק ואל תפחד ואל תירא וקח את הספר הזה מידי והשמר בו כי ממנו תדע ותשכיל ותודיע לכל מי שיזכה בו ויהיה חלקו. ובעת שלקח אדם את הספר הזה קדחה אש על שפת הנהר ויעל המלאך בלבת אש השמימה אז הבין וידע אדם כי מלאך אלהים הוא ומלפני המלך הקדוש שולח הספר הזה והחזיק בו בקדושה ובטהרה.

ואחר ארבעה דורות עמד חנוך בן ירד והשכיל ביראת אלהים והנהיג עצמו בטהרה והיה רוחץ ומתקדש במים חיים ומפיל תחינה לפני בורא הכל ונגלה המקום בחלום שנטמן בו הספר. הדרך שנוהג בו ומה מלאכתו וקדושת טהרתו והשכים והלך למערה ואיחר עד הצהרים ומכח החמה בא נפשו שם שלא יבינו בו אנשי המקום ולפני האל ברוך הוא התחנן ועלה בטהרה והחזיק בשם הטהור ובשעה שהבין בו נהרו עיניו בכל דרכיו ויתנהג בו והלך עד שנדמה לקדושי מרום ונבדל מן דרי הארץ ואיננו כי לקח אותו אלהים.

כי בספר הזה החכים והערים בתקופות ומזלות ובכל מאורות המשרתים לכל חדש וחדש והשמות הנקראים לכל תקופה והמלאכים המשרתים בארבע

---

(1) עיין בשער הגמול לרמב"ן ק"ב א׳. (2) עד כאן הועתק מתוך ס׳ אסף היהודי כ"י מינכן.

תקופות השנה והשכיל שמות הארץ ושמות השמים וגם שמות חמה ולבנה. והוסיף לכבדו בכל כחו והבין בכל חכמה יותר על אדם הראשון והבין כי לא עצרו כח לעמוד בו דורות הבאים אחריו כי עצום ומכובד הוא והצפינו עד עמוד נח בן למך איש צדיק תמים היה בדורותיו. ובשנת ת"ק שנה לחייו נשחתה הארץ בפועל חמס הדורות והשחית כל בשר את דרכו על הארץ ותעל צעקת הארץ השמים לפני כסא כבודו של הקב"ה ונח מצא חן בעיני ה'.

ואז נשלח אליו רפא"ל השר הקדוש ויאמר אליו אני שולחתי בדבר אלהים אליך לרפאות את הארץ ולהודיע מה יהיה ומה יעשה וימלט. אז נתן אליו הספר הקדוש הזה ויבינהו כיצד ינהג בו ומה מלאכתו ומה קדושת טהרתו.

ויאמר אליו שמע דבר ה' אשר נמצאת איש צדיק תמים בדורותיך הנה נתתי לך הספר הקדוש הזה והודעתיך כל סתריו ורזיו לעשותו בקדושה ובטהרה ובצניעות ובענוה וממנו תלמוד לעשות תיבת עצי גופר ותכנס אתה ובניך ואשתך ונשי בניך להחבא מעט רגע עד יעבור זעם. ויקח נח את הספר מיד רפא"ל השר הקדוש ובעת שהבין בו באותיות החקוקות נחה עליו רוח ה' ועשה התיבה באורך וברוחב בדעת שהשכיל בשם הקדוש הזה ונשמע לו בא אתה וכל ביתך אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק.

ואז נח בן למך הסתירו לפני באו אל התיבה ויבן כל אותיותיו ובן להביא אל התיבה שנים ושבעה איש ואשתו, ויסגור ה' בעדו ויהי המבול ארבעים יום וארבעים לילה. אז פתח פיו ברוח חכמה ובתבונה ויברך את ה' האלהים המלך הגדול הגבור והנורא:

ויאמר ברוך ה' אשר נתן מחכמתו ליראי שמו. ברוך הממשיל את האדם ביראתו המציל נפשות חסידיו המסתיר חוסי בצלו ומשאיר פליטה להחיות. החונן את עבדיו רוח שכל ובינה לדבר עם כל אדם ובהמה וחיה ועוף ודגים להודיעם כחך ורב גבורתך. ומרב שכל שהשכיל עם הספר הזה היה יודע אם יום אם לילה והיה יודע מאכל בהמה ובהמה בעתה. ותשמע תפלתו לפני כסא הכבוד ויזכר הוא וכל אשר אתו בתבה. ויעבר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים ותנח התיבה בחדש הזה על הרי אררט.

בחכמת הספר הזה היה נח מתנהג והודיע לשם בנו כי ממנו היה מבין בתיבה, ושם בנו נהג בו והחזיק בו כך אחריו בקדושתו ושם מסרו לאברהם ואברהם ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ללוי ולוי למשה ומשה לאהרן ואהרן לפנחס ופנחס לבנו וכל הדורות זה אחר זה.

זה הספר מספרי הרזים שנתן לנח בן למך בן משותלח בן חנוך בן מהללאל בן אנוש בן שת בן אדם מפי רזיאל המלאך בשנת ביאתו לתיבה לפני כניסתו ונכתב על אבן ספיר באר הטיב וממנו למד מעשה פלאים ורזים וערכי בינה ומחשבות ענוה ועשתונות עצה לעמוד על חקר מעלות מרומים ולשוטט כל אשר בשבעה מעונות ולהסב כל בכל מזלות ולהתבונן בכל מנהג ולבקר חקר הלבנה ולידע מסילות עש כסיל וכימה ולהגיד מה שמות שבכל רקיע ורקיע ומה מלאכתן וכמה יצליחו לכל דבר ומה שמות משרתי השוטרים בכל עונה ועונה ונשמע להם לעשות כל חפץ כל הקרב אליהם בטהרה ולידע ממנו מעשה מות ומעשה חיים להבין הרע והטוב. לחקור עתות ורגעים לידע עת ללדת ועת למות עת למכה ועת לרפאת, לפתור חלומות וחזיונות לעורר קרב ולהשלים מלחמות ולמשול ברוחות ובפגעים לשלחם וילכו כעבדים להביט בארבע רוחות הארץ, להיות מחוכם בקול רעשים לספר מה מעשה ברקים ולהגיד מה יהיה בכל חדש וחדש ולעמוד על עסק בכל שנה ושנה אם לתבואה אם לבצורת אם לשלום אם למלחמה, להיות כאחד מן הנוראים ולהבין ולהשכיל באוצרות מרום.

ומחכמת הספר למד נח לעשות תיבת עצי גופר. ולהסתיר מימי שטף ומימי המבול להביא עמו שנים ושבעה ולהכנים מכל אוכל ומכל מאכל ויתנהו בארון זהב ויביאהו תחלה לתיבה לידע ממנו עתות יום ועתות לילה ובאיזה עונה יעמוד להפיל שועה. וכשיצא מן התיבה בו היה משתמש כל ימי חייו. ובעת מותו מסרו לשם ושם לאברהם ואברהם ליצחק ויצחק ליעקב ויעקב ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם ועמרם למשה ומשה ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים לחכמים, וכן בכל דור ודור עד שעמד שלמה המלך ונגלה לו ספר הרזים והשכיל מאד בדברי הרזים בינה ומשל בכל הרוחות ובכל החפצים והפגעים המשוטטים בעולם ואסר והתר אותם ושלט עליהם ובנה והצליח מחכמת הספר הזה כי הרבה ספרים נמסרו בידו וזה נמצא יקר ונכבד מכולם, אשרי עין שראה ואוזן ששמע ולב שהבין והשכיל חכמתו.

תם ספר נח

נחוניא בן הקנה:

תנא בסוף זמן הבית בזמן ריב"ז, והיה רבי של ר' ישמעאל בן אלישע או חבירו. ומיוחס אליו או ביחד עם ר' ישמעאל ספרים רבים בעניני קבלה, כמו ספר הבהיר (ע"ע), ספר היחוד, ספר הפליאה, ספר הקנה, ספר התמונה, וגם התפלה „אנא בכח". אמנם הוא לא חברם כ"א מחברים אחרונים, כמ"ש רמ"ע מפאנו במאמר אם כל חי ח"א סי' י"ז.

ספר היחוד מיוחס לר' נחוניא בן הקנה ור' ישמעאל כ"ג, מובא בספר נובלות חכמה (דף קצ"ה ע"א) ובספר עבודת הקדש (חלק היחוד פי"ח) וז"ל: וראיתי בספר היחוד לבעל התמונה בזה ענין נפלא אמר שם בזה הלשון, וצורות ישראל היה ראוי להיות נבדלות ומשונות ממין האדם כשאר הכחות

ונפשם אבל חק השמיטה וקושיה להיות הכחות מתערבות ומגולגלות ומתגלגלות בגופים רבים משונים, וכלם ישובו למקומם ע"י הקרבנות הנקרבות ע"ג המזבח לרצון מהבהמות עכ"ד, פי' לכן וכו'. ובחלק העבודה פל"ד כותב וז"ל: והרב בעל התמונה בס' היחוד כתב בזה הלשון, לכן את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו בסוד בעוף ובהמות הנקרבות שבם כח היודע בסוד הנפלא בקרבנות בסוד כל מתקרב לנרתקו אם נפשו ואם תמורתו בסודו ע"כ, פי' דבריו וכו' עכ"ל (רב פעלים 68).

סדר הפליאה, בהקדמת ס' מגלה עמוקות מיחסו לר' נחוניא בן הקנה התנא כי פליאה בגימטריא נחוניא עם הכולל, בשפתי ישנים וסדר הדורות מיוחס לאביו הקנה. במאמר אם כל חי להרמ"ע מפאנו סי' י"ז מיוחס לה"ר אביגדור קרא מפראג, ובכ"י מינכען סי' 22 מיוחס לר' אלקנה בן ירוחם בן אביגדור, ובס' קרנים כתוב, בפליאה של ר"ג קארו, וזולת אלה מיוחס גם לקדושים אחרים. והוא החלק השני מס' הקנה, ונקרא בשם מיוחד ס' הפליאה, ויש קורין לו מדרש נחום בן הקנה, נדפס עם ס' הקנה קאריץ תקמ"ד. וכולל סודות על פרשת בראשית, מתחיל בראשית ברא אלהים וגו' הה"ד אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי, וכן בכל הפרשה מתחיל פסוק ופליאות נשגבות מדובר בו. ויש עוד מדרש אחר בשם פליאה (ע"ע).

ספר הקנה מיוחס לר' נחוניא בן הקנה כנ"ל, ולפי שער הספר הנדפס מיוחס לר' אלקנה בן ירוחם בן אביגדור ממשפחות רם. וגם השם הזה הוא פלאי, כי אביגדור מושאל מאבי־גדור או גודר פרץ וכן נמצא בהקנה: „אבי גדור בעל הגדר בתורת אל". ואפשר שר"ל כי משפחתו מיוחסת לר' נחוניא בן הקנה. ספר הקנה מיוסד על כללי חכמת הקבלה וסודות ופירושים וכוונות על התורה והמצוות וכו' ונחלק למ"ט קנים, ומאלה נדפסו סודות על פ' שמע ישראל ובשכמל"ו עם הגהות ר' אלעזר פערלים ונקרא בשם קנה בינה וגם קנה חכמה (פראג ש"ע, ווילמרשדארף ת"ק). וחלק השני היא ספר הפליאה הנ"ל, וחלק השלישי כוונות וסודות ופי' על תרי"ג מצות (פאריצק תקמ"ו) ע' אוצר ישראל ערך קנה.

ספר התמונה מיוחס ג"כ לר' נחוניא בן הקנה ולר"י כ"ג, נדפס עם פי' מגאון אחד לא נודע שמו, וגם תמצא באורו בספר מגן דוד לרדב"ז ז"ל (רב פעלים 116). וכולל קבלה וסודות בתמונות האותיות, ונמצא מחובר אליו קונטרס סוד ה' לאחד קדוש מן הראשונים על השתלשלות העולמות, ונדפס בסוף זהר חדש דפוס קושטא, עוד כנ"ל עם פי' ארוך לא נודע למי ונחלק לג' חלקים (קאריץ תקמ"ד), ונמצא באור על ס' התמונה בכ"י ר"ד אופנהיים סי' 979. יעלינעק בקונטרס תרי"ג בסופו קורא תגר על ס' הפליאה ס' הקנה וס' התמונה, ואומר כי המחבר הפלאי של ספר הפליאה היה בן איטליא או יוני ולא ספרדי כמו שחשב גרעץ, וכי לקח רוב דבריו מפירוש ר"מ ריקאנטי עה"ת ומאמרי הזהר והבהיר וגם מספרי ר' אברהם בן שמואל אבולעפיא, ולדעתו נתחבר ס' הפליאה וספר הקנה אחר המצאת הדפוס בערך שנת ה"א ר"ן. כי בספר הקנה (דף צ"ו ע"ג) נאמר בענין הגט „כתבו בדפוס פסול עד ש־יכתוב בקולמס ויעשה מעשה בגוף האות. גם נמצאו לקוטים בספר הקנה המתנגדים וסותרים את דברי חז"ל, ומבזה את דייני חו"ל השונין ומתנין בתלמוד וסוברין שעולין במעלת סנהדרין וכו' (שם דף ל"ז ע"ג), והקבלה בעיניו כמו עשרת הדברות. דברים שאין השכל מורה בהן אמרו הלכה למשה מסיני, ובאמת כל היכי שהסוד עמוק ולא רצו לגלותו ארז"ל הלכה למשה מסיני (שם דף מ"א ע"ב), בנוגע לס' התמונה יאמר יעלינעק, כי נתחבר סביב לזמן ר' יצחק בן לטיף שחי במאה הי"ג. כי כה דבריו בתמונה ג' אות ה' ואות ס': „הא אות זה מורה בעולם השפל, והנה נשמות בעולם מלוכלכות וגם השוכן אתם בתוך טומאותם, כי נמכרנו אני ועמי למדה הקשה בהקפה [פי' בזו השמיטה היא האלף החמישי השכינה וישראל הם בגלות ונמכרו למדה הקשה או לקושי הגלות]. מקושי המדה וחוקה בתורת ה' אשר ממנה ומצדה כחות וגבורות חזקים וקשים, גליות רבות ארוכות, חיים קשים וקצרים, ועצמות וגופים עליונים ותחתונים יצה"ר פריצות ועזות ושכחת השם והכרת היחוד ואצילותו, והמדה בסופה והיא מתקשה במדתה, שכן ארז"ל שלהי דקייטא קשה מדקייטא, כי אז יתערבו מלכות במלכות במלחמות קשות עליונות ותחתונות זו בזו, זה נופל וזה קם וזה נופל וזה לא קם, כי אז תתחזק המדה בדין קשה להיות סכסוך בשמים ובארץ ומלכיות יתגרו זו בזו ונופלות, ואז יתחיל להאיר כוכב יעקב" עכ"ל. ורמז בזה על המלחמות והמאורעות והצרות בזמן מלחמות אדום עם ישמעאל על אדות קבר ישו בסוף האלף החמישי. ותחלת גאולת ישראל תהיה לפי ספר התמונה (שם באות ס') ה' אלפים קס"ט, כי „הר האלהים" עולה ה' רצ"א, פי' צא מן הגלות וכו' (קונטרס תרי"ג צד 42).

נמוקי רב נחמן: מדרש מיוחס לרב נחמן ריש מתיבתא דסורא, ומובא בס' כפתור ופרח לר' יצחק פרחי (חבר ספרו בשנת ה"א פ"ב) וז"ל: ומצאתי בנמוקי רב נחמן רב מתיבתא דסורא, חירם מלך צור גוי גמור היה, והיינו דאמר רבנן כל זמן שאני משפיע עליכם טובה (גדולה) אתם ממעיטים עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר וכו', אבל או"ה אינם כן נתתי גדולה לנמרוד אמר הבה נבנה לנו עיר, לפרעה אמר מי ה', לסנחריב אמר מי בכל אלהי הארצות, לנבוכדנצר אמר אעלה וגו'. (חולין פ"ט)., וחירם בכללם שנאמר מושב אלהים ישבתי וגו', וחירם שהיה בימי שלמה בן אשה אלמנה הוא ממטה נפתלי, והוא שנכנס לגן עדן בזכות הבית ששמש בו עכ"ל (רב פעלים 89).

נמלה: ע' שלמה המלך

נעלם: מדרש הנעלם על התורה בדרך קבלה בענין ספר הזהר ונדפס עמו בעמודיו, ודומה לו בחשיבות בעיני המקובלים. גם נדפס בזהר חדש ומתחיל בפ' בראשית: תנן בעשרה מאמרות נברא העולם, ר' חייא ור' נתן אומר במאמר אחד

נברא ואיזהו? דכתיב בדבר ה׳ שמים נעשו וכו׳, ומביא דברים מרשב״י ומההוא ינוקא. ויש מדרש הנעלם על שיר השירים ועל רות ועל מגילת איכה וכולם נדפסו עם זהר חדש, ונדפס מדרש הנעלם על רות בספר מיוחד בשם „הר אדני״ עם האידרות (אמשטרדם תע״ב, שקלאוו תקע״ז). ע״ע זהר.

ס

סדר אליהו: ע׳ אליהו

סוד המרכבה: ע׳ מעשה בראשית

סוד העבור: על תיקון מועדים ועבור שנים, בגמרא א״ל אבא אבוה דר׳ שמלאי לשמואל ידע מר האי מלתא דתניא בסוד העבור וכו׳ (ר״ה כ׳:) ופירש״י סוד העבור ברייתא שנייה ברמזים. ונראה מזה כי סוד העבור אינה ברייתא דשמואל, אף כי רוב המחברים קוראים גם ברייתא דשמואל בשם סוד העבור. ווערטהיימער בספרו „לקט מדרשים״ (ירושלם תרס״ג) הדפיס שני קטעים מכ״י ישן הבא ממצרים שהם שריד ופליט מהברייתא המדברת מסוד העבור, וסגנון לשונה כלשון הברייתא המובאת במחזור ויטרי כ״י לונדון וז״ל: חודשה של חמה ליתק״ס=ל׳ ימים י׳ שעות, תק״ס חלקים. י״ב פעמים ליתק״ס עולה שס״ח ימים וז׳ שעות דהיינו רביע יום, כמה יתירה שנת החמה על שנת הלבנה יכאר״ד=י׳ ימים כ״א שעות ר״ד חלקים, ולכך אנו צריכים להוסיף על שנה חרש אחד פעמים לסוף שלש ופעמים לסוף שנתים, כדי להשוות שנות הלבנה לשנות החמה כמה שנוכל (השלמה למחזור ויטרי צד 7). ומפני שנמצאו בשני הקטעים ההם רק דברים אחדים וחסרים מהם כמה שורות ואין להם סדר נכון לכן לא העתקתי אותם פה. ועי׳ ברייתא דשמואל בערך שמואל להלן.

סוד תורה: ע׳ היכלות

סוף דבר: ריב״ל בספרו יהושפט (צד 59) אומר בשם ריגיו שהילקוט מביא דברי הדרש על הפסוק כל עצמותי תאמרנה בשם מדרש סוף דבר, וכתב ע״ז: מעולם לא שמעתי מדרש ששמו „סוף דבר״, ובאמת מובא הדרש הזה בשם מדרש סוף דבר בדברי הרדב״ז בתשובותיו (ח״ג סי׳ תקע״א) וז״ל: ותו דגרסינן במדרש סוף דבר על פסוק כל עצמותי, אמר דוד אני משבחך בכל איברי ומקיים בהם המצוות, בראשי אני כופפו וכורע בתפלתי, בשערות ראשי אני מקיים לא תקיפו וכו׳ עכ״ל. ובלי ספק נקרא כן הדרש הזה ע״ש התחלתו בילקוט תהלים במלות „סוף דבר״ אך איננו מדרש מיוחד (המליץ שנת תרנ״ד גליון 218).

סעודת גן עדן: ע׳ גן עדן

ספרא: מדרש הלכה על ספר ויקרא, וכולל ברייתות מדיני קדשים וטהרות ע״פ י״ג מדות דר׳ ישמעאל. ונקרא ג״כ „תורת כהנים״, או „ספרא דבי רב״. לדעת הרמב״ם חיברו רב או אבא אריכא וסתמו אליבא דר׳ יהודה בר אלעי, וזהו כוונת חז״ל באמרם סתם ספרא ר׳ יהודה (סנהדרין פ״ו.). וכן דעת ר׳ אייזק הירש וויים במבוא לספרא כי רב היה מחברו, אך ר׳ מאיר איש־שלום בהקדמתו למכילתא שהו״ל מביא ראיות כי רב לא היה מחבר הספרא, אלא ר׳ יהודה בר אלעי לקט המאמרים מרבנן קמאי. וספרא סתם לחוד וספרא דבי רב לחוד והוא מיוחס לרב. ר״מ ליבוש מלבים בהקדמתו להספרא שהו״ל עם ספר ויקרא ופירושו התורה והמצוה, אומר כי הספרא נסדר ע״י ר׳ חייא הגדול, ומביא הרבה ראיות ע״ז. אל הספרא נתוספו י״ג מדות דבי ר׳ ישמעאל, שאינן מעיקר הספרא וגם הברייתות לפרשת עריות בפ׳ אחרי וקדושים, ולכן נשמטו הברייתות האלה מכל ספרי תורת כהנים הישנים עד שבא בעל קרבן אהרן והכניסם בתוך הספרא. גם הברייתא „מכילתא דמילואים״ או אגדת מילואים (ויקרא ח׳) היא הוספה ממקום אחר, וכמו שכתב רש״י בפ׳ צו (ט׳ כ״ג) שהיא ברייתא הנוספת על תורת כהנים שלנו. חלוקת הספרא לדיבורים ופרשיות ופרקים ופסקות כאשר הוא מסודר לפנינו היא חלוקה מאוחרת ואין לה זכרון במדרשים קדמונים, ולדעת וויים היה הספרא נחלק מתחלה לשלשה חלקים ונפרדו לתשעה פרקים, כי כן אמרו במדרש רבה פ׳ קרח: שר החמישים כ״ד ספרים הוסיף אחד עשר מתרי עשר חוץ מיונה שהוא ספר בפני עצמו וששה סדרים ותשעה פרקים של תורת כהנים, וכן בהלכות גדולות מזכיר ט׳ פרקים. ובגמרא אמרו קבל ר״ש ב״ר לפני אביו על אחד מהחכמים שלא למד בפניו ואמר לאביו שלימד אותו שני שלישי שלש מתורת כהנים (קדושין ל״ג. עי׳ רש״י) ונראה מזה כי חלוקתו הראשונה היתה ל״ג חלקים, ואח״כ נחלק כל חלק ג״כ לשלשה חלקים. הס׳ ספרא או תורת כהנים נדפס ראשונה בויניציא בשנת ש״ה, ועם פי׳ הראב״ד בעל ההשגות בקושטא שי״ב, עם פי׳ קרבן אהרן לר׳ אהרן אבן חיים ובראשו ס׳ מדות אהרן על י״ג מדות דר״י ויניציא שס״ט

ודעסוי תק"ב. עם ב' פירושים לר' צבי הירש רפאפורט בשם עזרת כהנים ותוספת העזרה ובסופו חדושים ובאורים ווילנא תר"ח, עם פי' עשירית האיפה לר' יצחק אייזק יהודה יחיאל לבוב תר"ח, עם פי' התורה והמצות לר"מ ליבוש מלבים בוקארעשט תר"ך, עם פי' ר"ש משאנץ וציונים ומ"מ לר' יעקב דוד מווישגראד ווארשא תרכ"ו, ועם פי' הראב"ד ופי' מסורת התלמוד ומבוא לר' אייזיק הירש ווייס, ווין תרכ"ב. עם פי' דרך הקדש להרב וידאל הצרפתי אב"ד בעיר פאס, יצא לאור ע"י חברת דובב שפתי ישנים, הוסיאטין תרס"ח. ויש העתקה מהספרא בלשון רומית ע"י אוגוליני בספרו Thesaurus חלק י"ד (עי' אוצר ישראל בערכו). ר"מ איש שלום התחיל להו"ל הספרא עם מבוא ופירושו וכבר נדפסו ממנו איזה גליונות אך בינתים נפטר ומלאכתו נפסקה.

ויש עוד ספרים בשם ספרא הנזכרים בפי קדמונים, כמו ספרא דאדם קדמאה בזהר פ' יתרו (דף ע') ברזא דרזין אמרו ספרא דאדם קדמאה דמתמן אתמשכא ספרא גניזא דשלמה מלכא. ספרא דרב המנונא סבא נזכר בזהר פנחס (רל"ו:) אשכחנא בספרא דרב המנונא סבא וכן בתיקוני זהר. ספרא דר' ייסא סבא נזכר בזהר פ' משפטים ותיקונים. ספרא דר' כרוספדאי מובא בתקוני זהר על פסוק זה ספר תולדות אדם.

ספרא דצניעותא: מיוחס ליעקב אבינו והוא חלק מן הזהר כמו מדרש הנעלם ונדפס בסוף פ' תרומה, אך עיקר פירושו הוא על בראשית ומקומו בפ' בראשית כמו שנדפס בזהר בדפוסים הראשונים קרימונא לובלין וזולצבאך. ולדעת הראבי"ה בעל ההשגות נתחבר ספרא דצניעותא קודם הזהר כי נזכר בזהר הרבה פעמים. האריז"ל חבר פירוש על ספרא דצניעותא, והפירוש הזה בא לידי ר' בענדיט ובהקדמתו לספרו בן דוד יאמר שבהעתקות אחרות שהעתיקו הסופרים מתכ"י השחיתו והתעיבו והפכו דברי אלהים חיים ח"ו. ור' מנחם די לונזאנו בספרו עומר מן על אידרא זוטא (סי' י"ד) כתב כי האריז"ל כתב פירושו זה בבחרותו מסברתו בטרם עלה למדרגת החכמה וטרם יגלה אליו דבר ה', לכן באו בו קצת דברים אשר לא כן, ואח"כ בנוח עליו רוה"ק רוח חכמה ובינה אילו היה יכול היה מתקנו או גונזו, אבל לא יכול כי מיד שכתבו קפצו עליו אוהביו וכו' והעתיקו אותו ונתפשט בעולם לרוב וכו'. בכ"י ר"ד אופנהיים (סי' 1542) נמצא פי' על ספרא דצניעותא להאריז"ל עם הגהות ר' אלעזר פערילש מפראג. בעל ס' עמק המלך עשה פי' עליו ונמצא בכ"י רד"א תקמ"ב. גם פי' כ"י לר' יחיאל מיכל אב"ד דאטנאווע (שפתי ישנים ח"ב). ר' שלום בוזאגלו חבר פי' בשם הוד מלך, לונדון תרכ"ח. ובפרט נכבד פי' הגר"א שנדפס בווילנא בשנת תק"פ ושנית בשנת תרמ"ג.

ספרי: מדרש הלכה ואגדות של התנאים לספרי במדבר ודברים, ונקרא ג"כ „ספרי דבי רב", אך אינו מיוחס לרב ופירושו בית המדרש, שלמדו שם התלמידים בבית רבם. בתלמוד נזכר הספרי ביחד עם תוספתא וספרא (מגילה כ"ח: שבועות מ"א:). ואמר ר' יוחנן סתם ספרי ר"ש ואליבא דר"ע (סנהדרין פ"ו.). בזמן התלמוד היה להם ספרי גם על ספר שמות עם במדבר ודברים ונקרא "שאר ספרי דבי רב„ (יומא ע"ד: ב"ב קכ"ד:) להבדילו ממדרש לספר ויקרא שנקרא ספרא דבי רב, ואפשר שהוא המכילתא שלנו על שמות. מדרשי ספרי על במדבר ודברים שלפנינו שונים זה מזה בסגנונם ותכונתם, ונראה כי גם ממקורים שונים יצאו ולא מסדר אחד אספם וקבצם יחד, גם נשתנו מצורתם הראשונה במשך הזמן. הספרי לספר במדבר חסר בו דרשות לארבע פרשיות הראשונות, כי מתחיל מפרשה ה' פסוק ב' וישלחו מן המחנה (פ' נשא) ולכן מכונה לפעמים ע"ש הזה מדרש „וישלחו" (עי' ערוך ערך זרז וערך ספר). כולל לרוב דינים ומעט דברי אגדה. ושונה ממנו הספרי לספר דברים שהחלק היותר גדול ממנו היא אגדה ומעוטו הלכה. ההוצאה הראשונה מהספרי לבמדבר ודברים היא דפוס ויניציא שנת ש"ו, גם המבורג תקמ"ט, זולצבאך תקס"ב, עם פי' זרע אברהם ח"א דיהרנפורט תקע"א, ח"ב ראדיוויל תק"פ, עם פי' ר' דוד פארדו שאלוניקי תקנ"ט, ועם תוספות מאיר עין ומבוא מר' מאיר איש שלום ווינא תרכ"ד,

ספרי זוטא: מדרש הלכות ואגדות לסדר במדבר, וכדי להבדילו מספרי סתם נלוה אליו השם „זוטא". ונקרא ג"כ „ספרי של פנים אחרים" או ספרי של פנים שני (רש"י ויקרא י' י"ט). ובעל מאירת עינים קרא אותו בשם רש"י ברייתא של פנים שני, ובהגהות לפי' הר"ש פרה פ"ח ז' נקרא וישלחו זוטא. הרמב"ם בספר המצות קורא אותו מכילתא לספר במדבר. הספרי זוטא היה בידי הקדמונים ואבד מאתנו, רק בעל הילקוט שמעוני ובעל מדרש הגדול מביאים ממנו כמה דברים על ספר במדבר. דוב הילל ב"ר שלום קעניגסבערגער הדפיס המאמרים האלה מתוך כ"י של הילקוט ומדרש הגדול בחוברת א' (פפד"מ תרנ"ט). גם האפמאן בספרו „צור איינלייטונג אין די הלכה'שען מדרשים" הדפיס קטעים ממנו (צד 60, ועי' גרעץ יובעלשריפט צד 184).

ע

ע׳ שמות למט״ט: ע׳ מטטרון

עדינות: ספר עדינות, הביאו ר׳ אהרן הזקן בספר קרנים מאמר י״ג וז״ל: וזהו שכתב בספר עדינות, זבובים אכלו לאיוב. וכתב ר׳ שמשון מאוסטרפאלי בפי׳ דן ידין וז״ל: הנה ספר עדינות חברו ר׳ שמעון הגדול [מגדולי לותיר] ואמרו בקבלה שמקורו בא מאנשי כנסת הגדולה מעזרא הסופר, והוא כלו קדש קדשים פלאי פלאות, ונמצא אתנו קצתו ולא כלו, כי שמעתי שגנבוהו הגוים עכ״ל. ועי׳ שם דבר נפלא ע״ד הזבוב (רב פעלים 92).

עולם קטן: אגרת עולם קטן, הרעיון כי האדם שוה להתבל בדמותו ובצביונו נזכר בדברי חז״ל כי הקב״ה יצר באדם כל מה שברא בעולמו, ברא חורשים בעולם וברא חורשים באדם אלו שערות וכו׳. מים חיים בעולם מים חיים באדם זה דמו של אדם וכו׳. עצים בעולם עצים באדם אלו עצמותיו של אדם, גבעות בעולם גבעות באדם אלו עגבותיו של אדם, עלי ומכתשת בעולם עלי ומכתשת באדם אלו ארכבותיו של אדם ושוקיו של אדם, הרים ובקעות בעולם הרים ובקעות באדם, עומד דומה להר נופל דומה לבקעה. הא למדת שכל מה שברא הקב״ה בעולמו ברא באדם (אדר״נ פל״א סוף). הרעיון הזה היה נודע גם להפילוסופים היונים בשם „קוסמוסמיקרוס" ר״ל תבל-קטן ובאנגלית Microcosm. יוסף ן׳ צדיק חבר ספר מיוחד בשם „עולם קטן" שהו״ל יעלינעק עם מבוא (ליפציג 1854) ולדעתו כל דבר בתבל נוכל למצוא דוגמתו באדם. יעלינעק הו״ל אגרת עולם קטן בביהמ״ד מכ״י מינכען סי׳ 222.

אגרת עולם קטן

[בית המדרש ח״ת 57]

תנו רבנן ברייתו של עולם כעין ברייתו של אדם נברא, שכל מה שברא הקב״ה בעולמו ברא באדם, רקיע ראשו של אדם, חמה ולבנה הם עיניו של אדם, כוכבים הם שער ראשו של אדם. אמר רב י״ב מזלות ברא הקב״ה בעולם כולם ברא באדם. טלה כשם שגוזזין אותו בכל שנה ומגדל שערו כך בני אדם מסתפרין שערם ומתגדל. שור צוארו של אדם, כשם שהשור נושא עול על צוארו כך בני אדם נושאין עול על צואריהם שנאמר ישתרגו עלו על צוארי. תאומים שתי כתפים של אדם. סרטן ידיו ואצבעותיו של אדם שכן סרטן זה יוצאין ידיו ורגליו מזה ומזה. אריה לבו של אדם שנאמר אשר לבו כלב האריה. בתולה כשם שהבתולה תעדה כליה והכל רצין אחריה כך בטנו של אדם כל מעדני עולם נכנסין בה. מאזנים ידיו ורגליו של אדם עולין מכאן ויורדין מכאן. עקרב כעסו של אדם, מה עקרב כועס והורג אף אדם כועס והורג. קשת אמתו של אדם שנאמר ותשב באיתן קשתו. גדי כשם שהגדי רואה עשב ואינו רואה גדר כך בני אדם רואין מה עושין ואינם יודעין מה שנולד בו. דלי פעמים מלא ופעמים חסר כך בני אדם פעמים מלאים ופעמים חסרים. דגים כשם שהדגים שטים מסוף ים ועד סופו כך בני אדם הולכין מסוף העולם עד סופו.

ברא הקב״ה רוח רעש ואש וכולם ברא באדם: רוח נשמתו של אדם, כשם שהרוח סובל כל העולם כך נשמתו של אדם סובלת גופו. רעש יראתו של אדם שנאמר ובעבור תהיה יראתו על פניכם ואומר רגזו ואל תחטאו, ואין רוגז אלא סער שנאמר המרגיז ארץ ממקומה. אש נשמתו של אדם שנאמר נר אלהים נשמת אדם. שתי נשמות יש באדם רוח ונשמה, רוח הולך מסוף העולם עד סופו והוא חולם, ונשמה יושבת בחדרי חדרים שנאמר נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן, וכששניהן יוצאין מן האדם מיד הוא מת. ברא הקב״ה בעולם ענן קשת ברק לפיד שלג מטר וכולם ברא באדם: ענן מיתתו של אדם שנאמר כלה ענן וילך, ברק ולפיד פניו ועיניו של אדם שנאמר פניו כמראה ברק ועיניו כלפיד אש, קשת בריתו של אדם שנאמר בקשת זאת אות הברית ובאדם נאמר ברית שנאמר והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם, שלג הם עונותיו של אדם שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, וכשם שהשלג מיד נעשה ממנו מים והולכים לים כך עונותיו של אדם מיד כשיעשה תשובה ימסו למים שנאמר תשליך במצולות ים כל חטאתם. מטר, מה מטר יורד טיפין טיפין עד שמגיעות לארץ ואין נוגעות זו בזו, כך דמעות של אדם יורדין ואינן נוגעות זו בזו על לחיים שנאמר עיני עיני ירדה מים וגו׳, ועוד בא וראה שכל מה שברא הקב״ה בארץ ברא באדם, ארץ יש בה הרים וגבעות ושדות יערים אילנות וחיות גדולות וקטנות וכולם ברא באדם. כשהוא יושב דומה לגבעות וכשהוא עומד דומה להרים וכשהוא שוכב דומה לשדות. שער ראשו וזקנו דומה ליער העצים, חיות גדולות וקטנות הן כנים ופרעושים. ארץ שבה נחלים ומים, מים מלוחים מים חמים מים קרים מים מתוקים וכולם ברא באדם: ים כריסו של אדם, נחלים וושט של אדם, מה הנחלים הולכים אל הים ואינו מלא כך וושט אוכל

ושותה וכריסו אינו מתמלא. מים מלוחים יוצאים מעיניו של אדם, מים קרים מאפיו, מים מרים מאזניו, מים מתוקים מפיו. ארץ יש בה קור וחום ורוחות מדבר וישוב, וכולם ברא באדם: רוחות קרים וחמים, כשהוא פותח נקביו ונופח יצאו ממנו רוחות קרים וכשהוא פותח פיו ונופח יצאו ממנו רוחות חמים. מדבר וישוב פניו של אדם, מה הישוב יש בו מעינות ואילנות אף פניו של אדם יש בהם נקבים קטנים דומין למעינות ושערותיו דומין לאילנות. מדבר אין בו ממש שנאמר ארץ ציה וצלמות אף בטנו של אדם דומה למדבר.

אמר רב רמ"ח איברים יש באדם ולבו שקול כנגד כלם (1), שנאמר וה׳ יראה ללבב, מה אדם רואה אף הלב רואה שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת, מה אדם שומע אף הלב שומע שנאמר ונתת לעבדך לב שומע, מה אדם מדבר אף הלב מדבר שנאמר ודברתי אני עם לבי, מה אדם מהלך אף הלב מהלך שנאמר לא לבי הלך, מה אדם חושב אף הלב חושב שנאמר רבות מחשבות בלב איש, מה אדם יודע אף הלב יודע שנאמר לב יודע מרת נפשו, מה אדם עוסק אף הלב עוסק שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך, מה אדם כותב אף הלב כותב שנאמר כתבם על לוח לבך, מה אדם מרפא אף הלב מרפא שנאמר חיי בשרים לב מרפא, מה אדם מטפש אף הלב מטפש שנאמר וילכו בשרירות לבם הרע ואין שרירות אלא טפשות, מה אדם שש אף הלב שש שנאמר וראיתם ושש לבכם, מה אדם שמח אף הלב שמח שנאמר לב שמח ייטיב פנים, מה אדם טוב אף הלב טוב שנאמר וטוב לב משתה תמיד. אין אהבה אלא בלב שנאמר ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך, ואין שנאה אלא בלב שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך. וכל דבר בעולם הוא תלוי בלב, לכך כתיב גם את כל העולם נתן בלבם.

אמר רב רמ"ח איברים קבועים בו באדם ומכולם הלשון נותנת השבח למי שאמר והיה העולם, ואע"פ שכתוב כל עצמותי תאמרנה ה׳ ללמדך שכולם משבחין לשמו אעפ"כ הלשון גומרת ומפרשת שנאמר ולשוני תהגה צדקך. ואמר רב לשונו של אדם דומה לים (2), מה הים עולה ומתגבר אף הלשון עולה ומתגבר, מה הים יחרץ אף לשונו של אדם יחרץ, מה הים מסעיר אף הלשון מסעיר, מה הים מסריח אף הלשון מסריח, מה הים פולט אף הלשון פולט, מה הים מצפצף אף הלשון מצפצף, מה הים הכל מתיראין ממנו אף הלשון הכל מתיראין ממנו, מה הים ממית אף הלשון ממית, מה הים יגרש רפש וטיט, אף הלשון יגרש רפש וטיט ויגרשו לגיהנם. אם אדם עוסק בלשונו במלשינות נטרד מן העולם שנאמר יכרת ה׳ כל שפתי חלקות, ואם עוסק בלשונו בדברי תורה זוכה לחיים שנאמר כי היא חייך ואורך ימיך. ללמדך שבחר הקב"ה בישראל מכל האומות ונתן להם התורה לעסוק בה כדי שיזכו לחיים שנאמר כי היא חייך וגו׳ וכתיב כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא.

תם

עזרא: מדרש עזרא נזכר בהקדמת ר׳ תם ן׳ יחייא לספר היוסיפון וז"ל שם: ואמנם יוסף [בן גוריון] הכהן, והוא הגדול אשר כוונתינו אליו, כבר נודע ענינו ושלמותו ע"פ רז"ל במדרש עזרא ובמדרש דברי הימים וכו׳. בספר חג הפסח וברשימת ספרי רד"א מביא ס׳ אותות שהראה הקב"ה לעזרא הכהן. ואולי כוונתו למדרש עזירי כ"י שרשם דיינארד ברשימת הספרים של השופט זולצבערגער בשם „אור מאיר".

עיון: ספר העיון, סודות בקבלה על עניני מציאות השם. בעל שפתי ישנים ייחסו לר׳ חמאי גאון, ור׳ שם טוב בספר האמונות (שער ד׳ פ"ז) כתב: ובספר העיון לרב חמאי ראש המדברים המקובל הגדול מחכמי המשנה והתלמוד וכו׳. וברקאנטי פ׳ בראשית על פסוק ויתהלך חנוך כתב: ובלשון זה כתב רבי חמאי בספרו הנקרא ספר העיון אל תמר בו לכוון לבך בו בעת התפלה, עכ"ל. ונמצא בכ"י רד"א, וראשיתו נדפס בספר לקוטים מרב האי גאון סי׳ ה׳, וסופו שם בשם שער השמים לר"י גיקטיליא (ווארשא תקנ"ח).

ענוה: ע׳ גדול וגדולה

עקטאן דמר יעקב: ע׳ עשר גליות

עקיבא, רבי: להתנא רבי עקיבא בן יוסף מיוחסים כמה מדרשים, כמו אלפא ביתא דר"ע או אותיות דר"ע או הגדה של ר"ע, מדרש על הזיינין, מדרש ר"ע בכתרי אותיות, מדרש ר"ע על התגין.—אותות דר"ע הם סודות על כל אות ואות כסדר א"ב ע"ד נוטריקון, המדרש הזה כבר הזכיר הקראי סלמון בן ירוחם ויבקר אותו בדברי לעג כדרכו בהתנגדותו לחכמי התלמוד (עי׳ דוקעס נחל קדומים צד 32), ולפ"ז ידענו כי המדרש הזה נתחבר קודם המאה השמינית או התשיעית כי הקראי סלמון היה בן דורו של רב סעדיה גאון וגם בזמנו כבר נחשב המדרש לעתיק יומין עד שיחסוהו לר"ע. המדרש נדפס ראשונה בקושטא בערך שנת רע"ו. בויניציא ש"ו, ובקראקא שמ"ד, ואמשטרדם תס"ח. בעל שפתי ישנים אומר כי הנדפס הוא רק מעט ממדרש ר"ע בכ"י, ובעל עמק המלך כותב וז"ל: וגם אותיות דר"ע הוא ספר ארוך מאד ואין לנו אלא מעט מזעיר עכ"ל. ויש פירוש ארוך לספר הזה (עי׳ נובלות חכמה דף קצ"ה). וברשימת רד"א הביא פירוש על אותיות דר"ע מר׳ יעקב כהן בן יעקב, ובספר אור זרוע מפלפל בהתחלת הספר באותיות של ר"ע ז"ל, ובספר הדורות כתב שלכן יקרא שמו אור זרוע מפני שהמחבר היה מסופק בשם עקיבא אם הוא בסופו א׳ או ה׳

---

(1) עי׳ קהלת רבה פיסקא ודברתי אני על לבי. (2) עי׳ אלפא ביתא דר׳ עקיבא נוסחא א׳ אות אל"ף להלן, וחסרים פה הפסוקים לראיות.

ובא לו בחלום הפסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, סופי תיבות ר' עקיבה, וע"ש זה קרא ספרו אור זרוע. עליו נאמר משמת ר"ע בטלו זרועי תורה ונסתתמו מעינות החכמה (סוטה מ"ט:) ופירש"י עומק סברא ולסמוך טעמי תורה שבע"פ על מדרשי המקראות ואותיות היתירים ולשונות המשתנים במקרא עכ"ל. מדרש ר"ע בכתרי אותיות הביאו ר' אברהם הרופא בספרו שלטי הגבורים (דף קע"ז ומהר"ם ר' משה טרינקו בספר הכוונות להאר"י ז"ל (דפוס יעסניץ תע"ג דף ל"ח ע"א), וכתב וז"ל: גם זה מצאנו בין הקונטרסין של החברים יצ"ו בשם האריז"ל שאמר לקצת חברים וכתבוהו והוא על התגין ועל אותיות משונות כמו שהיה דורש ר' עקיבא בן יוסף עכ"ל. א"ב דר"ע נדפס ע"י יעלינעק בבית המדרש ח"ג ובתי מדרשות לווערטהיימער ח"ב, מדרש ר"ע על הזיינין בביהמ"ד ליעלינעק ח"ה, ולקט מאמרים לווערטהיימער.

הבדלה דר' עקיבא (?) נזכר ברשימת ר"ד אופנהיים, וכולל שמות לבטל כשוף ושאר ענינים ופי' על פיוט האוחז ועל שמות היוצאים מברכת כהנים, ופי' עשרה שמות הקדושים אשר נגלו מימי קדם עד עת קץ הימין. ומובא בס' החשק, ובמדרש הנעלם לרות דפוס ויניציא דף ל"ה כתוב בהערה: אמר משה זכותא בזהר דפוס קרימונה דף מ"ז ע"א נמצא יותר וז"ל ובהבדלה דר"ע אמר עזא ועזאל רזי דמאריהון וכו' לא נשבא על אפיהון כל זמן וכל שעה ע"כ. וכן מובא בריקאנטי פ' בראשית (רב פעלים 52).

אלפא ביתא דרבי עקיבא

[נוסחא א', בית המדרש ח"ג 12]

אל"ף, אמר רבי עקיבא אל"ף מהו אלף. מלמד שאמרה תורה א'מת ל'מד פ'יך כדי שתזכה לחיי העולם הזה. פ'יך ל'מד א'מת כדי שתזכה לחיי העולם הבא. מפני מה, מפני שהקב"ה נקרא אמת וכסאו מאז יושב עליו באמת ופניו יקדמו חסד ואמת וכל דבריו דברי אמת וכל משפטיו משפטי אמת וכל אורחותיו חסד ואמת. ומנין שהקב"ה נקרא אמת, שנ' וי"י אלהים אמת (ירמיה י'). ומנין שכסאו מאז יושב עליו באמת שנ' והוכן בחסד כסא וישב עליו באמת (ישעיה י"ז). ומנין שפניו יקדמו חסד ואמת שנאמר חסד ואמת יקדמו פניך וגו' (תהלים פ"ט). ומנין שדבריו אמת שנאמ' ראש דברך אמת (תהלים שם). ומנין שמשפטיו משפטי אמת שנאמר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו (תהלים שם). וכל אורחותיו חסד ואמת שנ' כל אורחות ה' חסד ואמת (תהלים שם);

דבר אחר אל"ף, א'פתח ל'שון פ'ה, ופ'ה ל'שון א'פתח. אמר הקב"ה אפתח לשון של כל בני בשר ודם כדי שיהיו מקלסין לפני בכל יום וממליכין אותי בארבע רוחות העולם, שאלמלא שירה חמרה שהם אומרים לפני בכל יום ויום לא בראתי את עולמי. ומנין שלא ברא הקב"ה את העולם אלא בשביל שירה וזמרה שנאמר הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו (תהלים צ"ו) הוד והדר לפניו בשמים ועוז ותפארת במקדשו בארץ. שמים מכוסים הודו ותהלתו מלאה הארץ. ומנין שברא הקב"ה את השמים לענין שירה שנ' השמים מספרים כבוד אל (תהלים י"ט). ומנין שמיום שברא הקב"ה את הארץ אומרת לפניו שירה שנא' מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק (ישעיה כ"ד). ואין צדיק אלא הקב"ה שנא' צדיק ה' בכל דרכיו (תהלים קמ"ח). ומנין שאף ימים ונהרות אומרים שירה שנא' מקולות מים רבים (תהלים צ"ג). ומנין שאף הרים וגבעות אומרים שירה שנ' ההרים וכל גבעות עץ פרי וכל ארזים החיה וכל בהמה רמש וצפור כנף מלכי ארץ וכל לאמים שרים וכל שופטי ארץ בחורים וגם בתולות זקנים עם נערים יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו (תהלים קמ"ח). ומנין שכל סדרי בראשית אומרים שירה שנאמר ממזרח שמש עד מבואו וגומר (תהלים קי"ג). ומנין שאף אדם הראשון פתח פיו בשירה שנא' (תהלים צ"ב) מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לי"י ולזמר לשמך עליון. טוב להודות לה' בארץ מתוך בני אדם. ולזמר לשמך עליון בשמי מרום בתוך מלאכי השרת:

ד"א א'פתח ל'שון פ'ה ופ'ה ל'שון א פתח שאין נאה במאתים ושמונה אברים שבאדם לומר לפניו שירה אלא בפה ולשון שנאמר פי יספר צדקתך וגומר (תהלים ע"א). שלא נמשלו פה ולשון אלא בים ובגליו. כשם שהים מרחיב ופותח כך הפה מרחיב ופותח. כשם שהים מלא מרגליות כך הפה מלא מרגליות של עצמות. כשם שהים מביע מים כך הפה מביע מים. כשם שגל מתוך הים מתגבר ועולה כך הלשון בתוך הפה מתגבר ועולה. כשם שהים מטביע ספינה בתוכו, כך לשון מרשיע את הבריה בדבר. וכשם שהים מצפצף כך הפה מצפצף. וכשם שגל הים מרגיש כך לשון מרגיש. כשם שגל הים מסעיר ברוח סערה כך לשון של אדם מסעיר ברוח עבירה. כשם שהים פולט המים כך הפה פולט מים. כשם שגלי הים הורגין את הבריות כך הפה ולשון הרע הורג את הבריות. וכשם שהים יש לו שפה מזה ומזה כך לשון יש לו שפה מזה ומזה. כשם שהים מבאיש ומסריח כך הפה מבאיש ומסריח. כשם שגל הים פעמים זוקף פעמים מוטל כך לשון פעמים זוקפת ופעמים מוטלת. כשם שגל הים הכל מתייראין ממנו כך לשונו של אדם הכל מתייראין ממנו. מה הים לסוף מימיו מתגרשים לרפש וטיט שנא' ויגרשו מימיו רפש וטיט (ישעיה סוף נ"ז) כך הפה סוף דבריו לתוהו והבל שנא' יכרת ה' כל שפתי חלקות וגו' (תהלים י"ב):

ד"א א'פתח ל'שון פ'ה ופ'ה ל'שון א'פתח אמר הקדוש ברוך הוא אפתח להם לישראל פה ולשון בדברי תורה כדי שישבח שמי בכל יום ויום שאם אין ישראל בעולם אין לי שבח וגדולה, שאלמלא שירה חמרה

שישראל אומרים לפני בכל יום לא בראתי עולמי. אפילו ישראל שכל העולם כלו נברא בשבילן לא בראתים אלא בשביל שירה שנאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מ"ד).

ד"א אל"ף, אם אין אלף אין בי"ת אם אין בי"ת אין אל"ף אם אין תורה תמימה אין כל העולם כלו מתקיים. אם אין כל העולם כולו מתקיים אין תורה תמימה מתקיימת. אם אין גימ"ל אין דלי"ת אם אין דלי"ת אין גימ"ל. אם אין גמילות חסדים אין דלים, אם אין דלים בעולם אין גמילות חסדים שנאמר חסדי ה' אזכיר וגו' (ישעיה ס"ג). ומנין שישראל נקראו דלים שנאמר אתה עם עני תושיע (תהלים י"ח) ועינים רמות תשפיל אלו אומות העולם.

ד"א אל"ף, אמר הקב"ה א'מונתי ל'ישראל פ'קדתי ופ'קדתי ל'ישראל א'מונתי. אין אמונתי אלא תורה שנאמר ואהיה אצלו אמון (משלי ח'). ומנין שהפקיד הקב"ה אמונתו לישראל שנאמר זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (תהלים צ"ח). והיו כל ישראל פותחים את פיהם ואומרים שירה לפני הקב"ה באותה שעה שנאמר ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן. (ישעיה כ"ה) אם נאמר אומן למה נאמר אמונה אם נאמר אמונה למה נאמר אומן, אלא מלמד ששתי אמונות הפקיד הקב"ה לישראל על הר סיני אחד לישראל ואחד למשיח. אחד לישראל מנין שנא' זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל (תהלים צ"ה). ואחד למשיח מנין שנאמר והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו (ישעיה י"א).

ד"א אל"ף, אמר הקב"ה א'מרתי פ'ארתי ל'עמי ופ'ארתי ל'עמי א'מרתי. ואין אמרתי אלא תורה שנאמר יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי (פ' האזינו). ואין לקחי אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו (משלי ד'). ומהו אל תעזובו? מלמד שבעת מתן תורה קרא הקב"ה לישראל ואמר להם בני! מקח טוב יש לי בעולם ואני נותן אותו לכם לעד לעולם אם תקבלו את תורתי ותשמרו את מצותי. משיבים ואומרים לפניו רבש"ע איזהו מקח טוב שאתה נותן לנו אם נשמור את תורתך? משיב הקב"ה ואומר להם זה העולם הבא. משיבים ישראל ואומרים רבש"ע הראנו דוגמא של עוה"ב. משיב הקב"ה ואומר להם זה שבת שהוא אחד מששים של עוה"ב שכולו שבת שנאמר זכור את יום השבת. ומנין שעוה"ב כולו שבת שנאמר מזמור שיר ליום השבת וגו' (תהלים צ"ב) ליום שכולו שבת. שכיון שראה אדם הראשון את השבת פתח את פיו בשבחו של הקב"ה ואמר מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון. באותה שעה ירדו מלאכי השרת כתות כתות מן השמים ואמרו טוב להודות, וכן השמים מקצתן היו אוחזים בידיהם בנורות ועוגבות ומקצתן היו בידיהם נבלים ומצלתים וכל כלי שיר ומנגנים לפניו בשיר שנאמר ולזמר לשמך עליון. להגיד בבקר חסדך זה עולם הבא שנמשל לבקרים שנאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך (איכה ג'), ואמונתך בלילות זה העולם הזה שנמשל ללילה שנאמר תשת חשך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער (תהלים ק"ד), וכי כל חיתו יער לא תרמוש אלא בלילה וביום אינה רומשת כלל? אלא מלמד שעוה"ז נמשל כלילה ומלכי או"ה משולים כחיות שהן רומשות ביער בתוך הלילה (הגלות), וכיון שעלה עמוד השחר חוזרין. וכשם שכל החיות חוזרות ליערם ולמקומם כך כל מלכי הארץ ורוזני תבל כיון שבא עליהם עוה"ב ומלכות משיח חוזרים ליערם ולמקומם ויורדין מגדולתם ושבים אל עפרם ואינם באים לעוה"ב שנאמר והיה ה' למלך על כל הארץ (זכריה י"ד).

ד"א אל"ף, אמר הקב"ה א'צתי ל'פעול פ'לא במרום ועומק שאין חקר ואין מספר, שנאמר עושה גדולות עד אין חקר במעשה בראשית בשעה שבראם, ונפלאות עד אין מספר במעשה אחרית בשעה שיצרם. ד"א עושה גדולות עד אין חקר בשעה שנוצר הולד במעי אמו ונפלאות עד אין חקר בשעה שנולד. ד"א עושה גדולות עד אין חקר בשעת יציאת נשמה ונפלאות עד אין מספר בשעת תחיית המתים, ד"א עושה גדולות עד אין חקר בשעת המבול ונפלאות עד אין מספר בשעת הפלגה. ד"א עושה גדולות עד אין חקר בשעת יציאת מצרים ונפלאות עד אין מספר בשעת קריאת ים סוף. ד"א עושה גדולות עד אין חקר בשעת מלחמת עמלק ונפלאות עד אין מספר בשעת ירידת המן. ד"א עושה גדולות עד אין חקר בשעת מתן תורה ונפלאות עד אין מספר בשעה שנהרגנו סיחון ועוג. ד"א עושה גדולות עד אין חקר בשעת מלחמת סיסרא ונפלאות עד אין מספר במלחמת סנחריב. ד"א עושה גדולות עד אין חקר בעוה"ז ונפלאות עד אין מספר בעוה"ב.

ד"א אל"ף, מלמד שחמשת אלפים שערי חכמה נפתחו לו למשה בסיני כנגד חמשה חומשי תורה, ושמונת אלפים שערי בינה כנגד שמונה [ספרי] נביאים, ואחד עשר אלפים שערי דעה כנגד אחד עשר כתובים שנאמר אוצר נחמד ושמן בנוה חכם וכסיל אדם יבלענו (משלי כ"א). אוצר זו תורה שנאמר יראת ה' היא אוצרו (ישעיה ל"ג), ותורה זו יראה שנאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך (פ' תבא), ואומר ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו' (פ' יתרו). נחמד אלו נביאים שמתנבאים בדברים נחמדים שנאמר הנחמדים מזהב ומפז רב (תהלים י"ט), ושמן אלו כתובים שהם מושחים גופו של אדם בדברי נחומים בשמן שנאמר ושקוי לעצמותיך (משלי ג'). בנוה חכם זה משה רבנו ע"ה שנקרא חכם שנאמר עיר גבורים עלה חכם וגו' (משלי כ"א) ואין

נבורים אלא מלאכי השרת שנאמר ברכו ה׳ מלאכיו גבורי כח (תהלים ק״ג). וכסיל אדם יבלענו זה יהושע בן נון שעשה עצמו כבסיל אצל משה רבו.

ד״א אל״ף זה הקב״ה שהוא ראשון והוא אחרון הוא אלוף ברוב אלפי מלך. כשם שהאל״ף ראש לכל האותיות כך הקב״ה ראש לכל המלכים כולם, גם הוא סוף לכל הנדיבים כולם. ומנין שהוא ראשון והוא אחרון שנאמר אני ה׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא (ישעיה מ״א). ראוי למקרא לומר ואת אחרון אני הוא מה ת״ל את אחרונים אני הוא? אלא מלמד כשמחדש את העולם הקב״ה עומד בעצמו ומסדר סדרן של אחרונים של עוה״ב, סדרן של צדיקים, סדרן של חסידים, סדרן של ענוים, סדרן של נביאים, סדרן של מלכים ושל רוזנים ושל נדיבים, סדרן של פרנסי הדור, סדרן של כל דור ודור, וכל בריה ובריה, וכל חיה וחיה, וכל עוף ועוף, וכל נשמה ונשמה. ומוריד חנוך בן ירד ששמו מטטרון ואת ארבע החיות מתחת גלגלי מרכבות כסאו, ומעמיד את כסאו לצד אחד ומעלה את קרח ואת עדתו משאול ומתהום רבה. ומביאין לפניו כל באי העולם והוא מעמידן על רגליהם, והוא מסדר דינו של עצמו לפני הבריות ואומר להם כלום ראיתם אלוה אחר מבלעדי בשמים ממעל או בארץ מתחת או בארבע רוחות העולם? העידו בי ותאמרו אמת! שנאמר ואתם עדי נאם ה׳ ואני אל (ישעיה מ״ג). משיבין מטטרון וחיות הקדש וקרח ועדתו כולם בבת אחת בקול·אחד בפה אחד ובדיבור אחד, ואומרים לפניו כל באי עולם לא ראינו מעולם כמוך אלוה בשמים ממעל, ולא שרנו מעולם כמוך רשות אחר בארץ מתחת. אין מלך כמוך ואין צור בלתך, ואין אלהים זולתך, אתה ראשון ואתה אחרון ואין אלוה מבלעדיך, ואין עוד אלהים שנאמר אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך (תהלים פ״ו). באותה שעה משיב הקב״ה לכל באי עולם שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי (פ׳ האזינו). מה הוא אני אני ב׳ פעמים? אלא מלמד שאמר להם הקב״ה אני הוא עד שלא נברא העולם ואני הוא משנברא העולם ואין אלהים עמדי לעוה״ב. אני אמית ואחיה אני הוא שאמית כל בני אדם וכל הבריות בעולם הזה, ואני הוא שאחזיר להם רוח ונשמה ומחיה אותם לעולם הבא, ואני הוא שמחצתי אותם בעולם הזה בעורות עינים בחרישות אזנים בחגירת רגלים בכלילות אצבעותים בפילגות אברים בערלות שפתים באילמות פה ולשון, ואני הוא שמרפא אותם לעולם הבא, ואין מידי מציל ליום הדין. ד״א מחצתי ואני ארפא, כשם שהאדם נפטר במומו כך חוזר במומו לעוה״ב [בעת תחיית המתים], מי שנפטר חגר חוזר חגר, מי שנפטר סומא חוזר סומא, מי שנפטר חרש חוזר חרש, מי שנפטר אילם חוזר אילם, מי שנפטר גבן חוזר גבן, מי שנפטר דק חוזר דק, או תבלול בעינו או גרב או ילפת או מרוח אשך, חוזר כך. ואח״כ יושב הקב״ה כרופא ומרפא אותם בפני כל באי עולם שנאמר בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו (ישעיה מ״ז).

ד״א אל״ף, מפני מה כותבין אותו באות אחת וקורין אותו בשלש אותיות? מפני שהוא נחשב אחד כנגד הקב״ה שנקרא אחד שנאמר שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד. הקב״ה נקרא אחד וקריאת שמו אותיות (שמות) משולשות. ומנין שהקב״ה אחד וכל שם שלו אין קורין לפניו אלא במשולש? שנאמר ה׳ אלקינו ה׳ אחד הרי שמו משולש. ה׳ ה׳ אל רחום הרי שמו משולש. ומנין שכל שבח אין אומרים לפניו אלא משולש? שנאמר קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות הרי משולש. גדול ה׳ ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר הרי משולש. אז ישיר, את השירה, אשירה לה׳, וכן שיר השירים, שיר אחד שירים שנים הרי שיר משולש. במדת האמונה בראתי את העולם ובמדת האמונה אני נוהג עמו ובמדת אמונה אני עתיד לחדשו (1).

ב״י, אל תקרי ב״י אלא בי״ת, ומה הוא בית? אמר הקב״ה ב׳ניתי י׳צרתי ת׳כנתי, ת׳כנתי י׳צרתי ב׳ניתי: בניתי שני פלטרין שלי אחד למעלה ואחד למטה, יצרתי כל סדרי בראשית, תכנתי חיי עוה״ב שנאמר מי תכן את רוח ה׳ (ישעיה מ׳). ד״א ב״י, בו בינה בכל בית, בכל בית בינה בו; בית בוני בכל בית במלכות בוני בית. אמר הקב״ה בבי״ת בראתי את העולם, בבית דנתי את העולם. בבית שיחתי (השחית) את העולם, בבית בלבלתי את הלשון בעולם, בבית ברכתי את אזרחי (אברהם), בבית ברכתי את יצחק, בבית ברכתי את יעקב, בבית ברכתי את השבטים, בבית ברכתי את יוסף, בבית ברכתי את ישראל, בבית ברכתי את ירושלם, בבית ברכתי את ציון, בבית ברכתי את בית המקדש, בבית ברכתי את עוה״ב. ומנין כי בבית ברא את העולם שנאמר בראשית ברא אלהים, בבית דן את העולם שנאמר קץ כל בשר בא לפני—גש לפני קרוב לפני לא נאמר אלא בא לפני. שיחתי בבית שנאמר ביום ההוא נבקעו מעינות תהום רבה. בלבל הלשון בבית מנין שנאמר כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ—הפך חלף עירב לא נאמר אלא בלל. ברך האזרחי בבית מנין שנאמר וה׳ ברך את אברהם בכל, ברך יצחק בבית מנין שנאמר ויצחק בא מב.א. ברך יעקב בבית מנין שנאמר בית יעקב בכל מקום, אבל אהל יעקב משכנות יעקב שורש יעקב לא נאמר אלא בית יעקב. בירך השבטים בבית מנין שנאמר וישראל בחרתי בו (ישעיה מ״ד), חשקתי חפצתי רציתי בו לא נאמר אלא בחרתי בו. ברך יוסף בבית מנין שנאמר ובית יוסף להבה (עובדיה א), מחנות יוסף

---

(1) בדפוס קראקא כתוב **פה ס׳ חנוך** שנדפס בערכו ואין צורך לכפול הדברים.

משכנות יוסף מעונות יוסף לא נאמר אלא ובית יוסף להבה. ברך ישראל מנין שנאמר בית ישראל ברכו את ה׳ (תהלים קל״ו), זרע ישראל לא נאמר אלא בית ישראל. ברך ירושלם מנין שנאמר ובחר עוד בירושלם (זכריה סוף א׳), חשק חפץ רצה לא נאמר אלא בחר. ציון מנין שנאמר כי בנה ה׳ ציון, יסד כונן לא נאמר, שכלל לא נאמר אלא בנה. בית המקדש מנין שנאמר כי ביתי בית תפלה וגו׳ (ישעיה נ״ו), אהלי משכני דירתי לא נאמר אלא ביתי. עוה״ב מנין שנאמר כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (שם ס״ה), יוצר כונן שכלל לא נאמר אלא בורא.

ד״א בי״ת, מה נשתנה בית מכל האותיות שברא בו הקב״ה כל סדרי בראשית, מפני שגלוי וידוע היה לפני הקב״ה כי שתי פעמים עתיד העולם ליחרב אחד בימי דור המבול ואחד בסוף ששת אלפים ותשעים וש״ש ושנים. ד״א מפני ששתי פעמים היה עתיד בית המקדש ליחרב. ד״א מפני שאמר הקב״ה שני עולמים אני עתיד לברוא עולם הזה ועולם הבא. ד״א מפני שאמר הקב״ה עתיד אני לברוא שמים וארץ שני פלטורין, שמים לי וארץ לבני אדם שנאמר השמים שמים לה׳ והארץ נתן לבני אדם (תהלים קט״ו). ד״א מפני שאמר הקב״ה עתידין בשר ודם לעבוד שתי רשויות ישראל עובדים לשמי ואו״ה לשם ע״ז. ד״א מפני שעתידין בריות העולם לנהוג בהם ב׳ יצרים, יצר טוב ויצר הרע. ד״א שכל מה שאני עתיד לברוא אינו אלא אחד זכר ואחד נקבה. ד״א מה ת״ל בראשית, בשביל שלשה שנקראו ראשית ואלו הן תורה וישראל ויראה, תורה מנין שנאמר ה׳ קנני ראשית דרכו (משלי י״ד), ישראל מנין שנאמר קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה (ירמיה ב׳), יראה מנין שנאמר ראשית חכמה יראת ה׳ (משלי א׳). תורה בשביל ישראל שנאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מ״ד), ומנין שעם זו ישראל, שנאמר עם זו קנית. ישראל בשביל יראה שנאמר ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה׳ אלהיך.

ד״א ב״י, בו בינה לכל נברא, בו בינה לכל יצור, בו בינה לכל נפש, בו בינה לכל נשמה, בו בינה לכל רוח, שאלמלא בינה אין העולם מתקיים אפילו שעה אחת שנאמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים (פ׳ דברים). באותה שעה אמר להם הקב״ה לישראל בני! הבו לכם בעלי בינה להיות ראשים עליכם. מיד הלך משה והיה מחזיר בכל משכנותיהם של ישראל לבקש מהם בעלי בינה ולא מצא שנאמר ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים (שם) ולא מצא נבונים. מכאן אתה למד שגדולה בינה לפני הקב״ה יותר מן התורה, שאפילו אדם קורא תורה נביאים וכתובים ושונה משנה ומדרשים הלכות ואגדות שמועות ותוספות מושבות ומעמדות והגדות וכל סדרי בראשית ואין בו בינה אין תורתו שוה כלום, שנאמר ובינת נבוניו תסתתר (ישעיה כ״ט). ד״א מפני מה ברא הקב״ה את העולם בבי״ת בבראשית וסיים התורה בלמ״ד? כדי שכשתדבקם ביחד אינן אלא בל, וכי תהפוך אותם אינן אלא לב, אמר להם הקב״ה לישראל בני אם אתם מקיימים שני דברים הללו בל ולב אני מעלה עליכם כאילו קיימתם את התורה כולה מב׳ ועד ל׳.

גימ״ל, מהו גימ״ל? מלמד שאמר הקב״ה ג׳מלתי י׳חד מ׳חסדים ל׳דלים, ל׳דלים מ׳חסדים י׳חד ג׳מלתי. שאלמלא גמילות חסדים שלי אין כל העולם מתקיים אפילו שעה אחת. ומהו גמילות חסדים של הקב״ה שהוא עושה עם עולמו בכל יום ויום? אלו הן: רוח ונשמה, דעת ותבונה, עצה ומחשבה, בינה וערמה, תושיה וגבורה, מאירת עינים, ושמיעת אזנים, והלוך רגלים, ומישוש ידים, ופתיחת הפה, ומענה לשון שהוא נותן לכל אדם ובריה שבהן העולם מתקיים, שנאמר חסד ה׳ מלאה הארץ (תהלים ל״ג). רוח ונשמה מנין? שנאמר ויפח באפיו נשמת חיים, וישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. דעת ותבונה מנין, שנאמר ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. עצה ומחשבה מנין שנאמר רבות מחשבות בלב איש ועצת ה׳ היא תקום. בינה וערמה מנין שנאמר לתת לפתאים ערמה וגו׳ (משלי א׳), תושיה וגבורה מנין שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה (שם ח׳). מאירת עינים מנין דכתיב אז תפקחנה עיני עורים (ישעיה ל״ה). שמיעת אזנים מנין שנאמר ואזני חרשים תפתחנה וגו׳. הליכת רגלים מנין שנאמר אז ידלג כאיל פסח, ונאמר מה׳ מצעדי גבר כוננו (משלי כ׳). מישוש ידים מנין שנאמר שאו ידיכם קדש וגו׳ (תהלים קל״ד). פתיחת הפה מנין שנאמר מי שם פה לאדם (פ׳ שמות). מענה לשון מנין שנאמר מה׳ מענה לשון (משלי ט״ז). ד״א אלו טל ומטר וגשמי רצון ברכה ונדבה שנתן הקב״ה משמי מרום בעולם בכל שנה ושנה שנאמר ונתתי מטר ארצכם בעתו (פ׳ עקב). שאלמלא גשמים יורדים בעולם אין כל בריה יכולה להתקיים שנאמר הרעיפו שמים ממעל ושחקים יזלו צדק (ישעיה מ״ה), שאלמלא צדקה וגמילות חסדים שנתן הקב״ה משחקים אין העולם מתקיים שנאמר ושחקים יזלו צדק (שם), וכתיב ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול (תהלים ע״ח). ומה נשתנה שחקים מכל רקיעי מרומים? מפני שכל כחו וגבורתו של הקב״ה אינו אלא בשחקים, עוזו וגאותו שכינתו ותורתו ירושלם וביהמ״ק כולם בשחקים. עוזו מנין שנאמר תנו עוז לאלהים על ישראל גאותו ועוזו בשחקים (תהלים ס״ח). גאותו בשחקים מנין שנאמר רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים (פ׳ ברכה). שכינתו בשחקים מנין שנאמר ויצו שחקים ממעל וגו׳ (תהלים ע״ח), ואין צואה אלא שכינה שנאמר ויצו ה׳ אלהים (פ׳ בראשית), שהקב״ה

צוה לשחקים להתקן מיני מאכל למחנות ישראל, ומנין שהמן בשחקים יהיה טחון ברחים בשביל צדיקים ובשביל ישראל שנאמר וימטר עליהם מן לאכול ודגן שמים נתן למו (תהלים ע"ח). תורתו בשחקים מנין שנאמר ועזו בשחקים ואין עוז אלא תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן (שם כ"ט). ירושלם וביהמ"ק בשחקים, בנויה באבנים טובות ומרגליות באבן ספיר ובאבן כדכד וכל מיני אבן יקרה, מנין? שנאמר ושחקים יזלו צדק (ישעיה מ"ה), וירושלם נקראת צדק שנאמר צדק ילין בה. ולמה נקרא שמו שחקים שהם משחקים מן טל ומטר ודגן לישראל בין בעוה"ז ובין בעוה"ב. ד"א שחקים אין שחקים אלא סחקים שהם משחקים בכל מיני שיר וזמרה ובכל מיני שבח לכני השכינה בביהמ"ק שבמרום שנאמר הוד והדר לפניו עוז ותפארת במקדשו (תהלים צ"ו), זה בית מקדשו שבשחקי מרומים שזיוו מכסה את כל חדרי הרקיע המרומים שנאמר כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ (חבקוק ג'). ד"א שחקים שאלף ושמונה עשר מחנות עומדים לפני השכינה בביהמ"ק שבשחקים לומר לפניו קדוש בכל יום ויום, וכל מחנה אלף ושמונה עשר רבבן מלאכי השרת שכך שחקי"ם בגמטריא אלף ושמונה עשר מחנות שהן סובבין לפני השכינה בביהמ"ק שבשחקים, ומרוממים שמו של הקב"ה בכל מיני שבח וזמרה מבקר ועד ערב ואומרים לפניו ק' ק' ק', ומערב עד בקר אומרים ברוך כבוד ה' ממקומו. מפני מה, מפני ששכינה תעלה למרומים בלילה לבית מסתרים שלה שנאמר אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע (ירמיה מ"ה).

דל"ת, ד"ל. אמר הקב"ה ד'ברי ל'עולם, ל'עולם ד'ברי נצב בשמים שנאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים (תהלים קי"ט). ואין דבר אלא מלאך הרופא שנאמר ישלח דברו וירפאם (שם ק"ז). ד"א אין דבר אלא לשון נבואה שנאמר וישם ה' דבר בפי בלעם (פ' בלק). ד"א אין דבר אלא לשון מצוה שנאמר דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל (ישעיה ט'). ומנין שאין דבר אלא מצוה שנאמר כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר (פ' שלח).

דבר אחר דל"ד, אמר הקב"ה ד'ברתי ל'הקים ד'ל, ד'ל ל'הקים ד'ברתי. מפני שבני אדם שונאים לדל ואין מי שאוהב לדל אלא אני בלבד. ובני אדם מבזים לדל ואין נשמעים דברי חכמת דל שנאמר וחכמת המסכן בזויה וגו' (קהלת ט'). ואני בעצמי משגב לדל שנאמר ויהי ה' משגב לדך משגב לעתות בצרה (תהלים ט'). וכשבא דל בתפלה לפני איני משיבו מלפני ריקם שנאמר אל ישוב דך נכלם וגו' (שם ע"ד). ואני מקרב שכינתי אצלו בכל יום שנאמר קרוב ה' לנשברי לב (שם ל"ד), ואין נשברי לב אלא עניים. וכל האוטם אזנו משמוע צעקת הדל ואינו עונה לו בשעה שצועק לפניו בקול צעקה ומרה גם הוא יקרא ולא יענה, שנאמר אוטם אזנו מצעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה, (משלי כ"א). ולא עוד אלא שאינו מביט הקב"ה בכל רגע ורגע אלא בדל, שנאמר ואל זה אביט אל עני ונכה רוח (ישעיה ס"ו), וערב לפני הקב"ה קול דבריהם יותר מכל בני אדם שתחת השמים שנאמר כי שומע אל אביונים ה' ואת אסיריו לא בזה (תהלים ס"ט). מהו ואת אסיריו? אלו בעלי חולה ובעלי מכה שהן דומין בעוה"ז בחליים כאילו הם חבושים בבית האסורים, עד שהקב"ה שולח להם רפואה וירפאם מחליים שנאמר ויצעקו אל ה' בצר להם וגו' (שם ק"ז), ואסורים אלו חולים שנאמר לאמר לאסורים צאו וגו' (ישעיה מ"ט). ולא עוד אלא שהקב"ה מגלגל רחמיו אליהם ומקימם מעפר להושיבם עם נדיבים ולהנחילם כסא כבוד שנאמר מקים מעפר דל להושיבם וגו' (ש"א ב'), ואין נדיבים אלא מלכים שנאמר נדיבי עמים נאספו וגו' (תהלים מ"ז), ואין עמים אלא ישראל שנאמר עמים הר יקראו (דברים ל"ג) ואין הר אלא ביהמ"ק שנאמר והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה'. וכסא כבוד ינחילם, ואין כסא אלא ירושלם שנאמר בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' (ירמיה ג'), ואין כבוד אלא העולם הבא שנאמר כבוד חכמים ינחלו (משלי ג'), ואומר יעלזו חסידים בכבוד ירננו על משכבותם (תהלים קמ"ט), ואין משכבותם אלא העוה"ב שנאמר יבא שלום ינוחו על משכבותם (ישעיה נ"ז).

דבר אחר מפני מה דל"ת נותן פניו כלפי ה"א? מפני שכל מי שהוא דל בעוה"ז עשיר הוא לעוה"ב כגון ישראל מפני שהם עוסקים במצות; עשיר בעוה"ז דל הוא בעוה"ב כגון או"ה ורשעים שאינם עוסקים במצות ועשירים בעוה"ז, לפי שהקב"ה נותן להם שכרם בעוה"ז שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו (פ' ואתחנן) מן העוה"ב, ששכר מצוה אחת מן העוה"ב עין לא ראתה אלהים זולתך (ישעיה ס"ד). ואו"ה שאינן עוסקים במצות מקבלים שלחנם בעוה"ז. ולמה? לפי שהקב"ה אינו מקפח שכר שום בריה. כיצד, באין או"ה ורשעים ועושין מצוה אחת לפניו כדי שישבחו אותם וישמעו בני אדם ויכבדו אותם. וכל מה שעושין רשעים אין עושין אלא לכבודם, ע"כ הם עשירים בעוה"ז ועניים לעוה"ב, לפי שאין כל אדם זוכה לשתי שלחנות. ואם יש אדם בישראל שנולד במזל טוב לחיות בעוה"ז ויכיר בוראו בכל לבבו והולך בתומו ובענוה ולא מגים דעתו על חבירו ולא אמר בלבו אני גדול מפלוני ופלוני, ולא יענה לעניים בנבהות הלב, ולא יקלל אדם שהוא קטן ממנו, ויתן מעושרו לעניים צדקה ולעשירים גמילות חסדים בהלואה, ונותן דעתו בכל שעה על בוראו ואומר בשפלות וברוח נמוכה מה אני מה חסדי מה צדקתי לפני בוראי—זה אוכל הפירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב. וכל מצות שיעשה האדם בעולם הזה ולא יעשה אותן באהבה וביראה אינו מקבל שכר מאותן מצות בעוה"ב. ואם תמה אתה בדברים הללו

באו והסתכל בעשו הרשע ואו"ה שהם אוכלים מלכות וגדולה בעוה"ז וכופן שנטרדין מן העוה"ב שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א'), ואומר אבדו גוים מארצו (תהלים י'), ואומר והאלילים כליל יחלוף (ישעיה ב'), ישובו רשעים לשאולה (תהלים ט'). אבל ישראל נוחלים חיי עוה"ז וחיי עוה"ב בשביל צדקות שעושין שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ (ישעיה ס'), ואומר ויקבלון מלכותא קדישי עליונים וגו'. ומנין שישראל נקראים עליונים שנאמר אני אמרתי אלקים אתם ובני עליון כלכם (תהלים פ"ב).

ה"א, אין ה"א אלא שמו של הקב"ה המפורש שבו נברא העולם כלו, שנאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, אל תקרי בהבראם אלא בה'-בראם, ומנין שאף שמים וארץ שעתידין להתחדש אין נבראים אלא בה"א שנאמר השמים החדשים והארץ החדשה (ישעיה ס"ו). שמים חדשים וארץ חדשה לא נאמר אלא השמים החדשים והארץ החדשה. מכאן אתה למד שלא היתה יגיעה מלפני הקב"ה לא במעשה בראשית של עולם הזה ולא במעשה אחרית של עולם הבא, שלא בראו אלא בדבר שאין בו ממש בה"א. ומה נשתנה ה' מכל האותיות שבה' שאין בו ממש ניתנה תורה לישראל? מפני שכל האותיות כשהאדם מוציאן מפיו הוא מרגיש בהן בשפתיו ובלשונו ומוציא טיפת רוק מפיו, אבל ה"א כשאדם מוציאה מפיו אינו מרגיש בה לא בשפתיו ולא בלשונו ואין מוציא בה טיפת רוק מפיו. כל האותיות כולן מקבלות טומאה אבל ה"א אינה מקבלת טומאה, מפני שכל שמות המפורשות אינן נכתבות אלא בה"א, ובה"א נחתמו שמים וארץ ועוה"ז ועוה"ב וימות המשיח. וכמה הן אותיות שבהן נחתמו שמים וארץ? שתים עשרה הן כנגד שתים עשרה שעות היום ושתים עשרה שעות הלילה, ושנים עשר חדשי השנה וי"ב מזלות וי"ב שבטים וי"ב ארצות וכולן על שמותם של שבטים שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל. ואלו הן י"ב אותיות שנאמר אהיה אשר אהיה וגו' אהיה שלחני אליכם (שמות ג') הרי י"ב אותיות, וכיצד נחתמו בהן ארבע לכל רוח ורוח (1), שתי אותיות מלמעלה לכל רוח ושתי אותיות מלמטה לכל רוח; א"ה מלמטה י"ה מלמעלה, א"ה מלמעלה י"ה מלמטה, ורוח רביעית פתוחה ועומדת ואינה חתומה (2) יש זמן שהיא פתוחה ועומדת ואינה חתומה ויש זמן שהיא חתומה ובזמן שהיא חתומה אינה חתומה אלא בי"ה ו"ה, י"ה מלמעלה ו"ה מלמטה. ומפני מה יש זמן שהיא פתוחה מפני שבה ירד הקב"ה לבלבל את הלשון שנאמר וירד ה' לראות את העיר וגו', ובה ירד על הר סיני שנאמר וירד ה' על הר סיני, ובה עתיד לירד לירושלם לחדש את העולם שנאמר ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים (זכריה י"ד), ואומר כן ירד ה' צבאות לצבוא על הר ציון (ישעיה ל"א). וכל אותיות הללו של אש הן, ומראיהן כמראה ברק ולהבת אור סביב להן, וכל אחת ואחת שיעור קומתו עשרים ואחד אלפים רבבות פרסאות, וכולן קשורות כתרים של זיקי זוהר מפני שהן חקוקות בעט באצבע ידו של הקב"ה. ומנין שכל שם ושם שיעורו עשרים ואחד אלפים רבבות פרסאות וכולן קשורות כתרים של זיקי זוהר? שכן אהי"ה בגימטריא (כ"א). ומה הוא שאמר הכתוב אהיה אשר אהיה? מלמד שאמר הקב"ה אני הייתי ואהיה, אני הייתי קודם שנברא העולם, ואני הוא משנברא העולם, ואני הוא שאהיה לעולם הבא. דבר אחר אהיה אשר אהיה, אמר הקב"ה אני א'דון ה'כל י'צרתי ה'כל, ה'כל י'צרתי ה'כל א'דון אני. דבר אחר אהיה אשר אהיה, אמר הקב"ה במדת רחמים בראתי את העולם ובמדת רחמים אני מנהיגו ועתיד אני לחדשו במדת רחמים. ומנין שבמדת רחמים ברא את העולם שנאמר זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה (תהלים כ"ה), ומנין שבמדת רחמים הוא מנהיגו שנאמר ויעבור ה' על פניו וגו' (שמות ל"ג). ומנין שהוא עתיד לחדשו במדת רחמים שנאמר כה אמר ה' שבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה (זכריה א'). ד"א אהיה אשר אהיה, אמר הקב"ה במדת הטוב בראתי את העולם ובמדת הטוב אני מנהיגו ואני עתיד לחדשו במדת הטוב. ומנין שבמדת הטוב ברא את העולם שנאמר טוב ה' לכל (תהלים קמ"ה), ומנין שבמדת הטוב מנהיגו שנאמר טוב ה' למעוז ביום צרה (נחום א'). ומנין שבמדת הטוב עתיד לחדשו שנאמר הטיבה ה' לטובים (תהלים קכ"ה). ד"א אהיה אשר אהיה, אמר הקב"ה במדת אמונה בראתי את העולם ובמדת אמונה אני מנהיגו ובמדת אמונה אני עתיד לחדשו (3). ומנין שבמדת אמונה ברא את העולם שנאמר ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן (ישעיה כ"ה). ומנין שבמדת אמונה מנהיגו שנאמר אל אמונה ואין עול (פ' האזינו), ומנין שעתיד לחדשו במדת אמונה, שנאמר ואמונתי וחסדי עמו (תהלים פ"ט).

ו"ו חותמות של הקב"ה שבהן נחתמו כל שמות המפורשים שעל כסא הכבוד שנאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור ודור. זה שמי לעולם אלו שמות המפורשים, וזה זכרי לדור ודור אלו חותמות השם. שכל שם ושם שבמרכבה יש לו חותם ויש לו כנוי והקב"ה יושב על כסא אש וסביב סביב לו כעמודי אש שמות המפורשים, כל אחד בטכסי אש, כל אחד ואחד בתוך מראה אש, ועמהם חיילות רבות של שרי אש מערכות עצומות של גדודי אש. ובזמן שאדם

(1) בשלש רוחות. (2) ומפרש שר"ל שרק לפעמים היא פתוחה ויש זמן מיוחד שהיא חתומה בשם הוי"ה. (3) עי' בסוף אות א'.

משתמש בהם מתמלא כל רקיע ורקיע כלו אש ויורדין לשרוף את העולם באש, כיון שמגיעים לארץ רואים שכנפי השמים קשורים בכנפות הארץ וכנפות הארץ קשורים בכנפי השמים וחתומים בטבעת אהיה אשר אהיה, מיד עומדים מכעסם ונוהגים במדת רחמים עם כל העולם ועם אותו אדם המשתמש בהם. שאלמלא לא חתם הקב"ה בחותמו ארבע רוחות העולם כשאדם משתמש בהם מיד העולם מתמלא אש, אלא שחתם הקב"ה בחותמו ואינו שולט האש בעולם שנאמר הלא כה דברי כאש נאום ה׳ (ירמיה כ"ג). והשם שהוא נתגלה למשה בסנה מתוך אהבה ומתוך הרחמים ומתוך הענוה ומתוך הישרות ומתוך השפלות ומתוך הצדקה ומתוך האמונה ומתוך אברהם יצחק ויעקב, שאפילו אברהם יצחק ויעקב שהם גדולים ממלאכי השרת והקב"ה אהבם אהבה גמורה לא גלה להם שם המפורש אלא למשה בלבד שנאמר ושמי ה׳ לא נודעתי להם (פ׳ וארא). ומה הודיע להם מקצת שמו שאינו מפורש שנאמר וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, שלש אותיות הללו הודיע להם כנגד שלשתן, ש׳ כנגד אברהם ד׳ כנגד יצחק י׳ כנגד יעקב, ולכולם שם אחד גלה להם, אבל למשה גילה לו כל השמות, בין שמות המפורשים בין שמות החקוקים על כתר מלכות שבראשו ובין שמות החקוקים על כסא הכבוד ובין שמות החקוקים בטבעת שבידו, בין שהם עומדים בעמודי אש סביבות מרכבותיו בין שמות שהם סביבות שכינה כנשרי מרכבה ובין שמות שנחתמו בהם שמים וארץ ים ויבשה הרים ובקעות תנינים ותהומות, סדרי עולם וסדרי בראשית וסדרי מעונות זבול וערבות וכסא הכבוד, אוצרות חיים וגנזי ברכות גנזי טל ומטר גנזי ברקים גנזי עננים גנזי רוחות וגנזי נשמות של חיים ושל מתים שנאמר יודיע דרכיו למשה (תהלים ק"ג). ומפני מה לא גילה דרכיו לאברהם שפירש עצמו מע"ז ונדבק תחת כנפי השכינה ועמד בעשר נסיונות, וליצחק שנעקד כשה תמים על גבי המזבח ומסר דמו להקב"ה, וליעקב שהרחיק את עצמו ואת בניו ואת בנותיו ואת קרוביו מחטא ומע"ז שנאמר ויאמר יעקב אל ביתו הסירו אלהי הנכר (פ׳ וישלח)? אלא מלמד שלאברהם לא גילה לו אלא מפני שזרעו של ישמעאל נופל בגיהנם, ליצחק מפני שזרעו של עשו נופל בגיהנם, ומה לא גילה ליעקב שבחר בו הקב"ה לסגולתו וחקק דמותו על כסא הכבוד שברקיע שנאמר כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו (תהלים קל"ה), ובו משבחים לפניו עליונים ותחתונים בכל יום שנאמר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה ס"ט)? אלא מפני שאמר שנסתרו דרכיו לפני בוראו שנאמר למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה׳ (שם מ׳) לפיכך לא גילה לו.

זי"ן, זה שמו של הקב"ה שהוא זן ומפרנס כל יצורי כפיו בכל יום ויום מקרני ראמים ועד ביצי כנים שנאמר מפרי מעשיך תשבע הארץ (תהלים ק"ד), ואומר פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון (שם קמ"ה). וכמה מפתחות יש לו להקב"ה? יש לו מפתח של אשה שנאמר ויפתח את רחמה, יש לו מפתח של גשמים שנאמר יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב (פ׳ תבוא), יש לו מפתח של תחיית המתים שנאמר וידעת כי אני ה׳ בפתחי את קברותיכם (יחזקאל ל"ו), יש לו מפתח של פרנסה שנאמר פותח את ידך (תהלים קמ"ה), יש לו מפתח של נקבים שנאמר מהר צועה להפתח (ישעיה נ"ב), יש לו מפתח של מן ויכן להם מן שנאמר ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן (תהלים ע"ח), יש לו מפתח של חידוש מלכיות שנאמר ופתחו שעריך תמיד (ישעיה ס׳), יש לו מפתח של עינים שנאמר אז תפקחנה עיני עורים (שם ל"ה), וכתיב ויגל ה׳ את עיני בלעם (פ׳ בלק), יש לו מפתח של חרשים שנאמר אזני חרשים תפתחנה (ישעיה ל"ה), יש לו מפתח של שפתים שנאמר ה׳ שפתי תפתח (תהלים נ"א), יש לו מפתח של פה שנאמר ויפתח ה׳ את פי האתון (פ׳ בלק), יש לו מפתח של לשון שנאמר ומה׳ מענה לשון (משלי ט"ז), יש לו מפתח של אסורים שנאמר ה׳ מתיר אסורים (תהלים קמ"ו), יש לו מפתח של ארץ שנאמר תפתח ארץ ויפרו ישע (ישעיה מ"ח), יש לו מפתח של גן עדן שנאמר פתחו לי שערי צדק (תהלים קי"ח), יש לו מפתח של גיהנם שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה ס"ו) אל תקרי שומר אמונים אלא שומר אמנים, בשביל אמן שעונים רשעים מתוך גיהנם נצולים מגיהנם. כיצד, עתיד הקב"ה להיות יושב בגן עדן ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם, מימינו של הקב"ה חמה עם מזלות ולבנה וכל הכוכבים משמאלו, והקב"ה דורש להם טעמי תורה חדשה שעתיד הקב"ה ליתן להם ע"י משיח. וכיון שמגיע לאגדה עומד זרובבל בן שאלתיאל (4) על רגליו ואומר יתגדל ויתקדש וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל באי עולם עונין אמן, ואף רשעי ישראל וצדיקי או"ה שנשתיירו בגיהנם עונין ואומרים אמן בתוך גיהנם, עד שמתרעש כל העולם כולו וקולם נשמע בפני הקב"ה והוא שואל עליהם ואומר, מה קול רעש גדול שמעתי? משיבין מלאכי השרת ואומרים לפניו רבש"ע אלו רשעי ישראל וצדיקי או"ה שנשתיירו בגיהנם שעונין אמן מתוך גיהנם. מיד מתגלגלין רחמיו של הקב"ה עליהם ביותר, ואומר מה אעשה להם יותר על דין זה, כבר יצר הרע גרם להם. באותה שעה נוטל הקב"ה מפתחות של גיהנם ונותנן למיכאל וגבריאל בפני כל הצדיקים ואומר להם, לכו ופתחו שערי ניהנם והעלו אותם מתוך גיהנם שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. מיד הולכים מיכאל וגבריאל ופותחים

---

(4) ע"ע זרובבל.

ארבעים אלפים שערי גיהנם ומעלים אותם מתוך גיהנם. וכיצד מעלים אותם מתוך גיהנם? מלמד שכל גיהנם וגיהנם שלש מאות [אלפים פרסאות] ארכו וג׳ מאות [אלפים] רחבו ועביו אלף פרסה ועמקו אלף פרסה, וכל רשע שנופל לתוכו שוב אינו יכול לעלות מתוכה. מה עושין מיכאל וגבריאל באותה שעה? תופשין ביד כל אחד ואחד מהן ומעלין אותו כאדם שהוא מקים את חבירו ומעלהו בחבל מתוך הבור שנאמר ויעלני מבור שאון מטיט היון (תהלים מ׳), ועומדים עליהם גבריאל ומיכאל באותה שעה ורוחצין אותם וסכין אותם ומרפאים אותם ממכות גיהנם, ומלבישין אותם בגדים נאים וטובים ותופשים בידם ומביאין אותם לפני הקב״ה ולפני כל הצדיקים כשהם מנוהצים ומכובדים שנאמר כהניך ילבשו תשועה וחסידיך ישמחו בטוב (דהי״ב ו׳), כהניך אלו צדיקי או״ה שהן מכהנין להקב״ה בעוה״ז כגון אנטונינוס בן אסוירוס וחביריו, וחסידיך אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים שנאמר אספו לי חסידי (תהלים נ׳). וכשמגיעין לפתח גן עדן נכנסין גבריאל ומיכאל תחלה ונמלכין בהקב״ה, משיב הקב״ה ואומר להם הניחו להם שיכנסו ויראו את כבודי. וכיון שנכנסין נופלים על פניהם ומשתחוים לפניו ומברכים ומשבחים שמו של הקב״ה, מיד צדיקים גמורים וישרים שיושבים לפני הקב״ה נותנים הודאה ומרוממים להקב״ה שנאמר אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך (שם ק״מ), ואומר וירוממוך בקהל עם וגו׳ (שם ק״ז).

חי״ת, אל תקרי חית אלא חטא (5), מפני שחטא נחשב להם לרשעי ישראל כצדקה בשעה שהם רואין פני גיהנם ומקבלים בעצמם דינה של גיהנם. וכיון שמעלין אותם וחוזרין בתשובה לפני הקב״ה מיד מתקבלין לפני שכינה כצדיקים וחסידים שלא חטאו מעולם ומקבלים שכר על כל חטא שהיה בידם כצדקה, שנאמר ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה עליהם חיה יחיה (יחזקאל י״ח), בהן יחיה לא נאמר אלא עליהם (6) מלמד שעליהם הוא יחיה עם הצדיקים והחסידים ותמימים וישרים ובעלי צדקה וגומלי חסדים ובעלי תורה ואנשי אמונה לעולם הבא. ולא עוד אלא שמעלין אותם ומושיבין אותם בישיבה אצל השכינה, מפני ששברו את לבם בתשובה לפני הקב״ה שנאמר קרוב ה׳ לנשברי לב (תהלים ל״ד). דבר אחר קרוב ה׳ לנשברי לב מלמד שכל מי שלבו שבור בכל יום ורוחו נמוכה ודבורו ממועט בפיו בכל יום עמו שכינה מהלכת בכל יום. ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו מזבח בנוי בלבו ומעלה עולות וזבחים עליו לפני הקב״ה שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכא (שם נ״א). ד״א קרוב ה׳ לנשברי לב שכל שבורי לב חביבין לפני הקב״ה יותר ממלאכי השרת שמה״ש מרוחקים מן השכינה שלשים וששת אלפים רבבות פרסאות שנאמר שרפים עומדים ממעל לו (ישעיה ו׳), לו בגימטריא שלשים וששה אלפים הן. מלמד שגופו של שכינה (7), מאתים ושלשים וששה רבבות פרסאות, מאה ושמונה עשר ממתניו ולמעלה ומאה ושמונה עשר ממתניו ולמטה. ופרסאות הללו אינן כפרסאות שלנו אלא כפרסה שלו, שהפרסה שלו אלף אלפים אמה ואמה שלו ארבע זרתות וטפח וזרת שלו מסוף העולם עד סופו שנאמר מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן (ישעיה מ׳). ד״א שמים בזרת תכן, מלמד שהשמים ושמי השמים זרת אחד ארכן וזרת אחד רחבן וזרת אחד קומתן, וארץ וכל תהומות פרסת רגל אחת ארכה ופרסת רגל אחת רחבה ופרסת רגל אחת קומתה עד הרקיע הראשון. אבל שבורי לב הקב״ה קרוב אצלן כל היום מאמה אל אמה, לכך נאמר קרוב ה׳ לנשברי לב. לנשברי לב הוא קרוב ולא לנמהרי לב שכבר כתוב אחריו אמרו לנמהרי לב חזקו ואל תיראו. א״א מלמד שהקב״ה הוא מרחיק שכינתו מעל גבהי לבב וכולן נחשבים עליו כתועבה, שנאמר תועבת ה׳ כל גבה לב יד ליד לא ינקה (משלי י״ד), ואין תועבה אלא ע״ז שנאמר ולא תביא תועבה אל ביתך (פ׳ תצא), מכאן מצינו שכל מי שיש לו גסות הרוח כאילו עובד ע״ז, ולא עוד אלא שמעלה עליו הכתוב כאילו בנה במה בלבו ומקטיר עליה קטרת לע״ז, שאין תועבה האמורה כאן אלא ע״ז שנאמר כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ. (פ׳ אחרי מות), לכך נאמר תועבת ה׳ כל גבה לב. ומהו יד ליד לא ינקה? מלמד שאפילו יש בו צדקה וגמילות חסדים כאברהם אבינו שקנה בצדקה שמים וארץ העוה״ז ועוה״ב שנאמר ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה׳ אל עליון קונה שמים וארץ (פ׳ לך) ויש בו גסות הרוח לא ינקה מדינה של גיהנם. ד״א יד ליד לא ינקה, מלמד שאפילו יש בו תורה וחכמה כמשה רבינו ע״ה שקיבל תורה מיד ליד ויש בו גסות הרוח לא ינקה מדינה של גיהנם. לכן הוא אומר כי רם ה׳ ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע (תהלים קל״ח). וכי שפל יראה וגבוה אינו רואה? אלא מלמד שאין הקב״ה מסתכל במי שיש בו גסות הרוח כמי שאינו מסתכל באדם שהוא שונא לו מנעוריו, שאין שונא לו להקב״ה אלא מי שיש לו גסות הרוח לכך נאמר כי רם ה׳ ושפל יראה וגו׳. ומהו וגבוה ממרחק יידע בשני יודי״ן, מלמד שאמר הקב״ה כל מי שיש בידו גסות הרוח מעלה אני עליו כאילו קללני בשני העולמות, שאין ב׳ יידין אלא אחד בעוה״ז ואחד בעוה״ב. וכל מי שזובח את יצרו בכל יום ומתודה עליו מעלה אני

(5) לפי ההברה הספרדית אין חלוק במבטא בין חית לחטא, וכן להלן באות טי״ת. (6) בכתוב נאמר הוא את נפשו יחיה ובמקום אחר נאמר ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה (שם ל״ג י״ט). (7) ע״ע שעור קומה.

עליו כאילו כבדני בשני עולמות שנאמר זובח תודה יכבדנני (שם נ'), שני נוני"ן אחד לעוה"ז ואחד לעוה"ב.

טי"ת, אל תקרי טית אלא טיט, ומהו טיט זה טיט שבידו של הקב"ה שנאמר הנה כחומר ביד היוצר (ירמיה י"ח), שכל העולם כלו לא נברא אלא הימנו ולבסוף עתידים כלם שחוזרים לטיט שנאמר הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר (קהלת ח'), ואין טיט אלא עפר שנברא ממנו אדם הראשון שנאמר וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. ומנין שאין טיט אלא עפר שנאמר ויבא סגנים כמו חומר וכמו יוצר ירמוס טיט (ישעיה מ"א). ד"א טיט זהו טיטו של עולם הבא שהצדיקים מציצין הימנו כתות כתות כעשבי השדה בכמה לבושין שריחן הולך מסוף העולם ועד סופו כריח גן עדן שנאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלים ס"ב), ואין עיר אלא ירושלם שנאמר העיר אשר בחרתי בה (מ"א י"א), מכאן אתה למד שאין הקב"ה מחיה מתים אלא בארץ ישראל שנאמר כה אמר ה' בורא השמים ונוטיהם וגו' (ישעיה מ"ב), ואומר ונתתי צבי בארץ חיים (יחזקאל כ"ו), ומהו ארץ חיים וכי יש ארץ חיים וארץ מתים? אלא זו ארץ ישראל שנקראת ארץ החיים שמתיה חיים תחלה לעוה"ב. אם כן צדיקים שבחוצה לארץ כגון משה ואהרן ושאר כל הצדיקים שבארבע פנות העולם היאך חיים ובאים לעולם הבא? אלא מלמד שבשעת תחיית המתים הקב"ה יורד משמי שמים העליונים ויושב על כסאו בירושלם שנאמר בעת ההיא יקראו לירושלם כסא ה' (ירמיה ג'), וקורא להם הקב"ה למלאכי השרת ואומר להם בני! לא בראתי אתכם אלא לשעה זו כדי שתעשו לי קורת רוח, משיבים מלה"ש ואומרים לפניו רבש"ע הננו נעמוד לפניך בכל דבר שאתה רוצה. משיב הקב"ה ואומר להם לכו ושוטטו בארבע רוחות העולם והגביהו את ארבע כנפות הארץ ועשו מחילות מחילות בקרקע לכל צדיק וצדיק שבחו"ל עד א"י והביאו לי כל צדיק וצדיק, פלוני בן פלוני חסיד, פב"פ חכם, פב"פ שמסרו עצמן על קדושת שמי בכל יום ויום, כדי שלא יצטערו ויבואו לא"י ואני מחיה אותם, מיד הולכים כל מלאך ומלאך וכל שרף ושרף וכל שר ושר וכל גדוד וגדוד ומשוטטים בארבע רוחות העולם ומגביהים ארבע כנפות הארץ ומנערים רשעים ממנה, שנאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (איוב ל"ח), ועושין מחילות מחילות בקרקע הארץ בשביל כל צדיק וצדיק שבחו"ל, ומביאים אותם בתוך מחילות לא"י אצל הקב"ה לירושלם, ועומד הקב"ה בעצמו ומחיה אותם ומעמידם על רגליהם. וכיצד הקב"ה מחיה את המתים לעוה"ב? מלמד שנוטל הקב"ה שופר גדול בידו שהוא אלף אמה באמתו של הקב"ה ותוקע בו וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו. בתקיעה ראשונה העולם כולו רועש, בתקיעה שנית העפר מתפרד, בתקיעה שלישית עצמותיהם מתקבצים, בתקיעה רביעית אבריהם מתחממים, בתקיעה חמישית עורותיהם מתקרמים, בתקיעה ששית רוחות ונשמות מתכנסות לגופיהם, בתקיעה שביעית חיים ועומדים על רגליהם בלבושיהם שנאמר ה' צבאות יגן עליהם, ואכלו וכבשו אבני קלע ושתו המו כמו יין ומלאו כמזרק כזויות מזבח, והושיעם ה' אלהיהם ביום ההוא כצאן עמו כי אבני נזר מתנוססות על אדמתו (זכריה ט').

יו"ד, אל תקרי יוד אלא יד, מלמד שזהו יד ושם טוב שעתיד הקב"ה ליתן להם לצדיקים לעוה"ב בירושלם ובבית המקדש שנאמר ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב וגו' (ישעיה נ"ו), ואין ביתי אלא ביהמ"ק שנאמר כי ביתי בית תפלה (שם), ואין חומות אלא ירושלם שנאמר על חומותיך ירושלם וגו' (שם ס"ב), ואין יד אלא מנות שנאמר חמש ידות (פ' מקץ). ומהו יד? מלמד שעתיד הקב"ה לקרות לכל הצדיקים בשמם ונותן להם כוס של סם חיים בידם כדי שיהיו חיים וקיימים לעולמים, ומהו שם? מלמד שעתיד הקב"ה לגלות שם המפורש לכל הצדיקים לעוה"ב השם שנבראים בו שמים החדשים וארץ החדשה כדי שיהיו כולם יכולים לבראות עולם חדש, שנאמר שם עולם אתן לו אשר לא יכרת (ישעיה ס"ב), ומנין שזה שם המפורש? נאמר כאן שם עולם ונאמר להלן זה שמי לעולם, מה להלן שם המפורש אף כאן שם המפורש. ד"א שם עולם אתן לו שלא יפסוק שמו מן העולם, שכשם ששמים חדשים וארץ חדשה קיימים לעולמי עולמים כך עתיד שמו של הצדיקים שחיים וקיימים לעולם ושם זרעם וזרע זרעם שיעמדו לעולם שנאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם ה' כן יעמוד זרעכם ושמכם (סוף ישעיה). ד"א שם עולם מלמד ששלש מאות וארבעים עולמות עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק לעוה"ב שכן ש"ם בגמטריא ג' מאות וארבעים הוו. ד"א שם עולם אתן לו, נאמר בראש הפסוק הזה ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם ובסוף נאמר אתן לו, אם נאמר אתן לו למה נאמר ונתתי להם ואם נאמר ונתתי להם למה נאמר אתן לו? מלמד שכל הצדיקים כלם נותן להם הקב"ה יד וחלק שכר טוב ושם ותהלה ושבח ומלכות לעוה"ב, ולמשיח בן דוד נותן יד וחלק שכר טוב ושם עולם תהלה וגדולה ושבח בליל כתר קדושה ברוך ומלכות כנגד כל הצדיקים כלם לעוה"ב. יד זה כוס של חיים שמשקהו הקב"ה למשיח ולצדיקים לעתיד לבוא חלק שכר טוב זה שלש מאות וארבעים עולמות שכל צדיק וצדיק נוטל בחלקו כל אחד ואחד לפי שכר מעשיו לעוה"ב. שם עולם זה שם המפורש שעוה"ב נברא בו, תהלה וגדולה זהו אור מאירת עינים שהם מסתכלים בהם מסוף העולם ועד סופו בסקירה אחת,

ושבח זו קומה זקופה כאדם הראשון, כליל כתר זה ארגונין טוב שהמלכים משתמשין בהן, קדושה שקוראין לפניהם מלאכי השרת ק׳ ק׳ ק׳, כדרך שקוראין לפני הקב״ה בתמים ממעל בעוה״ב, ומלכות שכל הנכשל בהם בצדיקים משתמש לעוה״ב במלוכה וכבוד ברכות וממשלה כדוד מלך ישראל שנאמר והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד ובית דוד כאלהים כמלאך ה׳ (זכריה י״ב). ואור נוגה סביב סביב להן לכל צדיק וצדיק לעוה״ב ושכינה עמהם בכבוד בכל מקום, כאב שהוא יושב על כסא הכבוד, כמלך שש ושמח בשמחת בניו ובנותיו שנאמר ואני אהיה לה נאום ה׳ חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה (זכריה ב׳), ואומר רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך וגו׳ (שם).

כ״ף זה כף שבועה, כ״ף שהוא מכה זו על גב זו בשמחה רבה בסעודתן של צדיקים לעוה״ב ועומד ומרקד לפניהם בסעודה וכל צדיק וצדיק מהלכת עמו שכינה ברבוי רבבות מלאכי השרת ועמודי ברק סביב להן ונצוצין של זוהר מוקפות להן וזקוקי זיו מבהיקים את פניהם וזיקי אור מקרין את עפעפיהם, ורוחות מתכנשין לפניהם וענגים מזילים לנגד פניהם והרים מרקדים לפניהם, ועל אותה שעה אומר ישעיה (כ״ו) ה׳ רמה ידך. מה רמה ידך? מלמד שעתיד ישעיה לומר לפני הקב״ה בסעודתן של צדיקים בג״ע בשעה שהוא מרקד לפניהם רבש״ע רמה ידך! לא יבואו רשעים ויראו בטובתן של צדיקים. משיב הקב״ה ואומר ישעיה בני! יבואו ויראו בשמחתם וטובתם וילבשו בושה וכלימה, שנאמר יחזו ויבושו קנאת עם (שם). משיב ישעיה ואומר לפניו רבש״ע לא יבואו ולא יראו. אומר הקב״ה מי מכריע בינינו שנעשה כדברו? משיב ישעיה ואומר לפניו רבש״ע! תבא כנסת ישראל הגדולה ותכריע בינינו ונעשה. מיד קורא הקב״ה למטטרון שר הפנים ואומר עבדי! לך והבא לי כנסת ישראל כדי שתכריע בינינו. מיד הולך מטטרון ומביא כנסת ישראל לפני הקב״ה ולפני ישעיה. וכיון שרואה כנסת ישראל את הקב״ה אמרה לפניו רבש״ע למה קראת אותנו? משיב הקב״ה ואומר לה בתי מפני שאני אומר יבואו רשעים ויראו בטובתן של צדיקים. משיבה כנסת ישראל יבואו ויבושו שנאמר ותרא אויבתי ותכסה בושה (סוף מיכה). באותה שעה באים רשעים לפתח ג״ע ועומדים להסתכל בטובתן של צדיקים ורואים כל הצדיקים כל אחד ואחד לפי כבודו בלבוש מלכות ובכתר מלכות ובעדי מרגליות של מלכים, וכל אחד יושב כמלך על כסאו של זהב, ולפני כל אחד ואחד שלחן של מרגליות וביד כל אחד ואחד כוס של זהב מרוקם באבנים טובות ומרגליות והוא מלא סם חיים, וכל מעדני גן עדן מונחים לפניהם על השלחן, ולפני כל אחד ואחד עומדים שלשה מלאכי השרת לשמשן וקרני הדר על ראשיהם וזיקים וברקים יוצאים אז מפיהם, וזיו פניהם הולך מסוף העולם ועד סופו כזיו החמה שנאמר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו (שופטים ח׳). ושמים ושמי השמים פותחין את דלתותיהם וממטירים עליהם טללי בושם של אפרסמון טהור שריחו הולך מסוף העולם ועד סופו, ואלף אלפים מלאכי השרת עומדים לפניהם ואוחזים בידיהם כנורות ונבלים ומצלתים וכל כלי שיר ומרננים לפניהם בסעודה, והקב״ה עומד בעצמו ומרקד בעצמו בסעודה, וחמה ולבנה וכוכבים ומזלות מימינו ומשמאלו ומרקדים לפניהם עמו. וכיון שהרשעים רואים כל אותה גדולה ומלכות וכל אותה תפארת וכבוד מגביהים את קומתם מאה אמה בהיכל מפני כבודן של צדיקים להסתכל בהם והם שואלים עליהם לומר מי אלו שכל אותו הכבוד וכל אותה גדולה עשה להם הקב״ה? משיבים מלאכי השרת ואומרים לפניהם הללו עמו של הקב״ה שעסקו בתורתו ובמצותיו והביאום לג״ע ליתן להם שכר טוב וחלק טוב, מיד נופלים רשעים על פניהם ופותחים את פיהם בשבחו של הקב״ה ושל צדיקים ואומרים, אשרי העם שככה לו אשרי העם שה׳ אלהיו (תהלים קמ״ד).

למ״ד, אל תקרי למד אלא ל׳ב מ׳בין ד׳עת. מלמד ששקול הלב כנגד כל האברים, לאדם יש לו עינים אף ללב יש לו עינים, לאדם יש לו אזנים אף ללב יש לו אזנים, לאדם יש לו פה אף ללב יש לו פה, לאדם יש לו דבור אף ללב יש לו דבור, לאדם יש לו נהימה אף ללב יש לו נהימה, לאדם יש לו צעקה אף ללב יש לו צעקה, לאדם יש לו הליכה אף ללב יש לו הליכה. כן כל המדות שיש להם לאיבריו של אדם יש ללב, עין רואה אף הלב רואה שנאמר ולבי ראה הרבה חכמה ודעת (קהלת א׳) אוזן שומעת אף הלב שומע שנאמר לב שומע לשפוט (מלכים א׳ ג׳) דיבור מנין שנאמר דברתי אני עם לבי (קהלת א׳), צפצוף הלשון מנין שנאמר בחנת לבי פקדת לילה צרפתני בל תמצא זמותי בל יעבור פי (תהלים ח׳), צועק מנין שנאמר צעק לבם אל ה׳ (איכה ג׳). מה אדם מתנחם אף הלב מתנחם שנאמר וינחם אותם וידבר על לבם (פ׳ ויחי), מה אדם מחוקק אף הלב מחוקק שנאמר לבי לחוקקי ישראל (שופטים ח׳), הליכה מנין שנאמר עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלוך אחרי צו (הושע ה׳). מנין שהלב כותב שנאמר כתבם על לוח לבך (משלי ג׳). אדם מרחיש אף הלב כן שנאמר רחש לבי דבר טוב (תהלים מ״ה), אדם עולץ אף הלב יעלוץ שנאמר עלץ לבי (שמואל א׳ ב׳), אדם מטהר אף הלב מטהר שנאמר לב טהור ברא לי אלהים (תהלים ק״א), אדם מגיל אף הלב כן שנאמר יגל לבי (שם י״ג), אדם מתעצב אף הלב כן שנאמר ויתעצב אל לבו (פ׳ בראשית), אדם נוער אף הלב נוער שנאמר אני ישנה ולבי ער (שה״ש ה׳). מנין שהלב ישן באדם שנאמר ישן לב ואין מבין. מה אדם

חכם אף הלב חכם שנאמר חכם לב יקח מצות (משלי כ"ד), אדם מטפש אף הלב כן שנאמר כי בשרירות לבי אלך (פ' נצבים) ואין שרירות אלא טיפשות, אדם דורש אף הלב כן שנאמר ונתתי את לבי לדרוש (קהלת א'), אדם עוסק אף הלב עוסק שנאמר והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך (פ' עקב). אדם מרפא אף הלב כן שנאמר חיי בשרים לב מרפא (משלי י"ד). אדם נשבר אף הלב כן שנאמר לב נשבר ונדכא (תהלים נ"א), אדם רם רוח אף הלב כן שנאמר ורם לבבך (פ' עקב), אדם יש לו שכחה אף הלב כן שנאמר נשכחתי כמת מלב (תהלים ל"א), אדם ישיש אף הלב כן שנאמר וראיתם ושש לבכם (ישעיה ס"ו), אדם שמח אף הלב כן שנאמר לב שמח ייטיב פנים (משלי י"ז), אדם טוב אף הלב טוב שנאמר שמח וטוב לב (אסתר ה'). כל מה שיש באדם יש בלב מכאן למדנו שהלב שקול כנגד רמ"ח איברים שבאדם. ולא עוד אלא שנים עשר דברים יש בו באדם ואלו הן: לב מבין דעת ותבונה, כליות יועצות עצות טובות ורעות, פה מחתך בכל מיני מאכלות, לשון גומר כל מיני שיחות, חיך טועם כל מטעמי מאכלות, קנה מושך ומוציא כל רוחות וקולות, ושט בולע כל מיני מאכל ומשקה, ריאה שואבת כל מיני משקין, כבד כועס ומרה זורקת בו טיפה ומניחתו, טחול שוחק כל מיני שחיקות, קורקבן שוחק כל מיני אכילות, קבה ישנה שנה מתוקה.— ואין שנאה ואהבה אלא בלב שנאמר לא תשנא את אחיך בלבבך (פ' קדושים), ונאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך (פ' ואתחנן), ואין קנאה אלא בלב שנאמר כי יום נקם בלבי (ישעיה ס"ג), ואין דאגה אלא בלב שנאמר דאגה בלב איש ישחנה (משלי י"ב), ואין דיווי אלא בלב שנאמר והסר כעס מלבך (קהלת י"א). לפיכך אין הקב"ה צופה אלא ללב שנאמר כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב (ש"א ט"ז).

מ"ם, מפני מה מ"ם קורא אותה שנים בבת אחת (8) מפני ששניהם עומדים ברזי כסא הכבוד וכלם חקוקים בטכסי שלהבת על כסא הכבוד וקושרין בראשם כתרים של אורה, וכיון שמגיע זמן קדושה ואין הקב"ה יורד ממרום רומו ודר במרכבה, שניהם מתקרבים זה אצל זה ואומרים אימתי ירד הקב"ה ממרום רומי רומים וירד במרכבה ואנו נראה מראה דמות פניו ונאמר שירה לפניו? שנאמר מתי אבא ואראה פני אלהים (תהלים נ"א). ומהו מתי אבוא, מלמד שלא אמרה רוח הקדש דבר זה אלא כנגד אותה שעה שאומרים אותיות שבמרכבה קודם שתבא שכינה ותרד על כסא מרכבה מתי יבא הקב"ה וישב על כסא הכבוד ונקבל את פניו בשמחה ובשירות. וכיון שבא הקב"ה וירד במרכבה כל שרי המרכבה וכל החיות שבמרכבה וכל אותיות שבמרכבה מקדימים בשירות להקבילו. אף מ' ומ' שבמרכבה מקבלים פני שכינה באותה שעה בשירי עוז ומלכות ופותחים את פיהם ואומרים שירה. ומה שיר שהם אומרים? מ"ם פתוחה אומרת מלכותך מלכות כל עולמים, ומ"ם סתומה אומרת וממשלתך בכל דור ודור. מה עושה הקב"ה באותה שעה, תופש כל האותיות שבמרכבה ומחבקן ומנשקן וקושר להם שני כתרים לכל אחד ואחד, כתר של מלכות וכתר של כבוד, ואף מ"ם פתוחה ומ"ם סתומה תופסן הקב"ה בידו ומחבקן ומנשקן וקושר להם שני כתרים. למ"ם פתוחה אחד של מלוכה ואחד של כבוד, למ"ם סתומה אחד של ממשלה ואחד של תפארת. ואח"כ מושיבן הקב"ה אחד מימינו ואחד משמאלו ומפייסן בדברים ואומר להם אותותי שחקקתי באצבעותי בעט שלהבת אש, גלוי וידוע לפני שלא נקרא מלכותי אלא בכם ולא יקרא ממשלתי אלא בכם מלך מלכים ומושל מושלים. לפי שבאות מ"ם פתוחה נקרא הקב"ה מלך מלכים ובמ"ם סתומה נקרא הקב"ה מושל מושלים שנאמר ומלכותו בכל משלה (תהלים ק"ג), ואומר ה' ימלוך לעולם ועד. ואומר מלך אלהים על גוים (שם מ"ז), ואומר כי לה' המלוכה ומושל בגוים (שם כ"ב). וכיון ששומעים מ"ם פתוחה ומ"ם סתומה מפי הקב"ה דבר זה פותחים את פיהם ואומרים שירה לפני הקב"ה. ומה שירה אומרים, לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש (דהי"ב כ"ט). באותה שעה באין כל שרי מלכיות שבכל רקיע ורקיע לפני הקב"ה ונוטלין כתר מלכותם מעל ראשם ומניחים על גבי קרקע ערבות רקיע כנגד כסא הכבוד וכורעים ומשתחוים ונופלים על פניהם לפני הקב"ה ומקבלים פניו, ואח"כ פותחים את פיהם ואומרים שירה לפניו. ומה שירה שהם אומרים לפניו? ממלכות הארץ שירו לאלקים זמרו ה' סלה (תהלים ס"ח), וכל גדודי אש וכל שרפי להבה באין בשירות ותשבחות לפני הקב"ה ומקבלים פניו ומשתחוים לפניו, שנאמר וצבא השמים לך משתחוים. ואח"כ פותחים את פיהם ואומרים שירה, מה שירה, מלך אלהים על גוים אלהים ישב על כסא קדשו. הקב"ה קדוש ויושב על כסא קדוש, הקב"ה רם ונשא ויושב על כסא רם ונשא, והקב"ה אש אוכלה אש וחונה בסוד מערכות אש. ומנין שנקרא קדוש שנאמר ק' ק' ק' ה' צבאות, ומנין שאף כסאו נקרא קדוש שנאמר אלהים ישב על כסא קדשו. ומנין שנקרא רם ונשא שנאמר כה אמר רם ונשא (ישעיה נ"ז), ומפני מה נקרא רם ונשא מפני שהוא רם על כל רמים שבעולם שנאמר רם על כל גוים ה' (תהלים קי"ג), אל תקרי גוים אלא גאים, אלו שרי מלכים ורוזנים שהם מתגאים במרום מפני גובהן. ומפני מה נקרא נשא מפני שהוא נושא בזרועו את כל העולם שנאמר ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול וגו' (ישעיה

(8) שיש בה שתי אותיות שוות ואפשר לקרות אותה פנים ואחור.

מ"ז). ומפני מה כסאו רם מפני שהוא רם על כל המדות שבעולם, ומפני מה נקרא נשא מפני שהוא נושא כל רוחות ונשמות שבעולם שנאמר כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי (ישעיה נ"ז). ומנין שנקרא אש אוכלה שנאמר כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא (פ' עקב), ומנין שאף כל מערכותיו אש שנאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט (תהלים ק"ד), ומנין שהקב"ה נקרא כבוד שנאמר ה' צבאות הוא מלך הכבוד סלה (תהלים כ"ד), וכסאו נקרא כבוד שנאמר כסא כבוד מרום מראשון (ירמיה י"ז).

נו"ן, מפני מה אחד רובץ ואחד זקוף ועומד? מפני שנבראת בו נשמה לבריות, שכל נשמה ונשמה פעם שהיא רובצת פעם שהיא זקופה. בזמן שאדם רובץ נפשו רובצת ובזמן שאדם זוקף נפשו זוקפת (9), שנאמר נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן (משלי כ'). משל למלך שיש לו פלטרין בבית המטונף וכשבקש ליכנס בתוכו אומר לעבדיו הדליקו בתחלה בתוכו את הנר כדי שאראה מה שבתוכו, אף הקב"ה ברא את האדם מן העפר ומן הדם ומן המרה, אדם ר"ת א'פר ד'ם מ'רה. ויפח באפיו נשמת חיים כדי שיחפש מה בחדרי לבבו של אדם שנאמר נר אלהים נשמת אדם חופש כל חדרי בטן, ואומר חוקר לב ובוחן כליות (ירמיה י"ז). ומפני מה אינו חוקר אלא כליות ולב? מפני שהלב מבין בינה ומחשב מחשבות וכליות יועצות עצות טובות ורעות, אומר הקב"ה הללו הן מנהיגיו ופרנסיו של אדם ואין לי עסקי אלא בהם, שכל איבריו של אדם נוהגים על ידיהם, ד"א לכך נאמר נר אלהים נשמת אדם ולא נשמת בהמה, והלא נשמת אדם ונשמת בהמה הכל הולכין אל מקום אחד, ולא עוד אלא שאחד האדם ואחד הבהמה מקרה אחד להם ליום המות שנאמר כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה (קהלת ג'), מה אדם מת אף בהמה מתה מה אדם מטמא בנגיעה שנאמר הנוגע במת וגו' (פ' חקת) אף בהמה מטמאה בנגיעה שנאמר וכי ימות מן הבהמה וגו' הנוגע בנבלתם יטמא וגו' (פ' שמיני), ולא עוד אלא שמעולה בהמה מן האדם שהנוגע בנבלת אדם מטמא טומאת שבעה אבל הנוגע בנבלת בהמה אינה מטמא אלא טומאת ערב, ולא עוד אלא בזמן שהבהמה מתה בעלה מוכר אותה לגוים וגוים אוכלים את בשרה ועורה נותנים אותר לעבדה, ולא עוד אלא בזמן שהיא מתה רוחה יש לה מנוחה אבל אדם כשהוא מת רוחו אין לה מנוחה מפני שמעמידין אותו בדין ומסדרין לפניו כל מעשים שהיו בידו בין לטובה בין לרעה ואומרים לו לא כך עשית ביום פלוני לא כך פעלת ביום פלוני לא כך שחקת ביום פלוני ולא כך דברת, ואפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו בשעת תשמיש מגידין לו ביום דין הקבר שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שיחו (עמוס ד'). ואם מתים בניו בחייו אומרים לו מפני מה מתו בניך בחייך, אם נסתמו עיניו בחייו אומרים מפני מה נסתמו עיניך, אם נעשה אילם בחייו אומרים לו מפני מה נעשית אילם בחייך, אם נעשה חרש, אם נעשה מצורע, הכל אומרים לו. שהרי הקב"ה כל מעשיו ישרים שנאמר כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע י"ב), צדיקים ילכו בם לגן עדן ופושעים יכשלו בם לגיהנם. מפני מה כשלת בעונך ואבדת את דרכיך ופילגת עצמך ועוררת לגיהנם? ואם היה בידו להשיב טענה שהוא זוכה בה בדין מקבלין הימנו, ואם לאו מכין אותו ג' פולסאות של אור ועושין אותו קטם ומפזרין אותו בארבע רוחות העולם שנאמר החמס קם למטה רשע וגו' (יחזקאל ז'), ואח"כ מחזירין אותו ד' מלאכי השרת, אחד אחד לכל רוח, ומכניסין את קטמו מארבע רוחות העולם ומטמנים אותו בתוך הקבר עד שמגיע יום הדין הגדול שנאמר כי הנה יום בא בוער כתנור (מלאכי ג'), כי הנה יום בא זה יום הדין הגדול, בוער כתנור זה ניהנם שנמשל כתנור שנאמר נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (שם), והיו כל זדים אין זדים אלא לצים שנאמר זד יהיר לץ שמו (משלי כ"א). מכאן אתה למד שכל אדם שיש בו ליצנות אין דנין בגיהנם תחלה אלא הוא, שנאמר עושה בעברת זדון (שם) (10), ואין עברה אלא ניהנם שנאמר יום עברה היום ההוא (מלאכי נ'), וכל עושי רשעה אלו רשעי ישראל שהם נדונים בגיהנם. וי"א קש אלו רשעי או"ה שנמשלו לקש שנאמר תשלח חרונך יאכלמו כקש (פ' בשלח), וליהט אותם זה לשון האש של ניהנם שהיא מלהטת הרשעים. היום הבא, שאותו היום שבא ארוך ארבעים יום, שבארבעים יום נוצר הולד ובארבעים יום נתנה התורה, לכך נדוני באותו היום שהוא ארבעים יום כיומו של אדם ולא כיומו של הקב"ה, שיומו של הקב"ה אלף שנים שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול (תהלים צ'), שהכל ברשותו של הקב"ה והכל בדברו. אשר לא יעזוב להם שורש וענף שלא יטעמו טעם ניהנם, שורש זו נשמה שדומה לנטיעה בגופו של אדם, ענף זו הגוף שנכלל בעפר כענף, ואם כן למה נאמר נר אלהים נשמת אדם ולא נשמת בהמה? אלא מפני שאדם נברא בדמותו של הקב"ה נאמר בו נר אלהים נשמת אדם, אבל בהמה הואיל ולא נבראת בדמותו של הקב"ה לא נאמר בה. כיוצא בדבר נאמר מי יודע רוח בני אדם וגו' רוח בני אדם אלו הצדיקים שדומים לאברהם בצדקתו שנקרא אדם שנאמר האדם הגדול בענקים הוא (יהושע י"ד); ומנין שאין גדול אלא אברהם שנאמר נשיא אלהים אתה בתוכנו (פ' חיי שרה),

(9) בנוכחא אחרת: בזמן שהיא בגופו של אדם היא רובצת ובזמן שאינה בגופו של אדם היא זקופה. (10) כלומר שדנין אותו בגיהנם קודם שדנין רשעים אחרים, והוא תחלה לעושה בעברת זדון.

ורוח הבהמה אלו הרשעים שנמשלו בבהמה שנאמר נמשל כבהמות נדמו (תהלים מ"ט).

סמ"ך, אל תקרי סמך אלא סומך מך, זה הקב"ה שהוא סומך מכים ונופלים שנאמר סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמ"ה), סומך עליונים וסומך תחתונים סומך העוה"ז וסומך העוה"ב. ומנין שסומך עליונים, שנאמר אני ידי נטו שמים (ישעיה מ"ה) אל תקרי נטו שמים אלא סמכתי שמים. סומך התחתונים מנין, שנאמר סומך ה' לכל הנופלים, ואין נופלים אלא תחתונים שמשפילין עצמם מפני קומתם שנמוך. סומך העוה"ז מנין שנאמר ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו (ישעיה ס"ג).—ד"א סמ"ך אלו ישראל שתמיד סומכין להם זכות אבותיהם אברהם יצחק ויעקב יוסף משה ואהרן דוד ושלמה. זכותן של אברהם ויצחק במזרח סביב להם שנאמר מי העיר ממזרח צדק (ישעיה מ"א), זכותן של יעקב ויוסף במערב שנאמר ודמות פניהם פני אדם (יחזקאל א') זה דמות יעקב שחקוקה על כסא הכבוד, דמות שור זה דמות יוסף שנאמר בכור שורו הדר לו (פ' ברכה). ומפני מה ניתנה בכורה ליוסף שנאמר ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה (דהי"א ה'). זכותן של משה ואהרן בדרום שהתורה והמצוה כהונה ולויה לא נתנם אלא בדרום שנאמר אלוה מתימן יבא (פ' ברכה). זכותן של דוד ושלמה בצפון לפי שכל נבואתם שנתנבאו על ישראל לא נתנבאו אלא על מתן שכרן של צדיקים בגן עדן שהוא נתון בצפון, ומנין שהג"ע בצפון שנאמר ממתים ידך ה' ממתים מחלד חלקם בחיים וצפונך וגו' (תהלים י"ז), דוד נתנבא ואמר כשראה טובה של ג"ע: מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (שם ל"א), שלמה נתנבא ואמר יצפון לישרים תושיה (משלי ב'), ישרים אלו צדיקים שמקבלים פני שכינה בכל יום שנאמר ישבו ישרים את פניך (שם קמ"א). הקב ה נקרא ישר וצדיקים נקראו ישרים, הקב"ה מנין שנאמר טוב וישר ה' (שם כ"ה), צדיקים מנין שנאמר אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה (שם קי"א). הקב"ה נקרא טוב שנאמר טוב ה' לכל (שם קמ"ה) וצדיקים נקראו טוב שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו (ישעיה מ') שכר מעשיהם בעוה"ב ופרי מעלליהם יאכלו בעוה"ז.—ד"א סמ"ך זו ירושלם שהרי סמוך לה הרים ומקיפים לה גבעות, הרים כנגד אבות וגבעות כנגד אמהות, שנאמר ירושלם הרים סביב לה וגו' (תהלים קכ"ה).—ד"א סמ"ך זה משכן שעשה משה וישראל במדבר שהיו סומכים לו ד' מחנות שבטי ישראל שנאמר דגל מחנה ראובן תימנה, דגל מחנה דן צפונה, דגל מחנה יהודה מזרחה, דגל מחנה אפרים ימה (פ' במדבר).—ד"א סמ"ך זה בית המקדש ששכינה בתוכו וסמוך לו סביב מלך וכהן גדול כהנים לויים וישראל כנגד ד' רוחותיו כבמדבר שהיו סמוכין לו ד' מחנות שבטי ישראל שנאמר דגל מחנה ראובן תימנה דגל מחנה דן צפונה וכו'. ד"א סמ"ך זו התורה שסביב סמוך לה נביאים וכתובים משנה מדרש הלכות ואגדות ושמועות ותוספות, שנאמר באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם (פ' חוקת), אין באר אלא תורה שנמשלה לבאר שנאמר באר מים חיים ואין מים אלא תורה שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ"ה). ולמה נמשלו דברי תורה למים? לומר לך מה מים מניחים מקום גבוה והולכים למקום נמוך אף דברי תורה אין מתקיימים אלא במי שהוא נמוך ומשפיל עצמו. חפרוה שרים, אין שרים אלא משה ושבעים זקנים שהיו דורשים את התורה בשבעים לשונות ומוציאין כל אחד ואחד טעמי החכמה מן התורה, כרוה נדיבי עם אלו סופרים כגון דוד ושלמה דניאל ומרדכי ועזרא הסופר, במחוקק שהכל אומרים הלכה למשה מסיני שנקרא מחוקק שנאמר כי שם חלקת מחוקק (פ' חוקת). ולמה נקרא שמו מחוקק שחקק כל אות ואות שבתורה באצבעות ידיו. במשענותם אלו נביאים שהיו מחיים את המתים כגון אליהו ואלישע שהחיו מתים שנאמר ושמת משענתי על פני הנער (מ"ב ד'), וממדבר מתנה זה מדבר סיני שנתנה להם לוחות במתנה מסיני שנאמר ויתנם ה' אלי (פ' עקב), ואומר זכרו תורת משה עבדי (סוף מלאכי). תורת משה א"ו תורה נביאים וכתובים, על כל ישראל אלו המצות, חקים אלו המדרשות, והמשפטים אלו שמועות והגדות, שנאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל (תהלים קמ"ז).

עי"ן, לא נאמר אלא עין של תורה שהיא עין לכל עין, והיא אורה לכל אור, והיא חכמה לכל חכמה, והיא בינה לכל נבונים, והיא מדע לכל יודעים, והיא חיים למחזיקים בה וכו'. מנין שהיא עין לכל עין שנאמר מצות ה' ברה מאירת עינים (תהלים י"ט), ומנין שהיא אורה לכל אור שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו'). ומנין שהיא חכמה לכל חכמה שנאמר אני חכמה שכנתי ערמה (שם ח') ואין חכמה אלא תורה שנאמר ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם (פ' ואתחנן), ומנין שהיא בינה לכל נבונים שנאמר ונביא לבב חכמה (תהלים צ') ואין בינה אלא תורה שנאמר קנה חכמה קנה בינה ובכל קנינך קנה בינה (משלי ד'), ואומר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה (שם ח'), ומנין שהיא מדע לכל יודעים שנאמר ודעת מזימות אמצא (שם), ומנין שהיא חיים למחזיקים בה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג'), ומנין שהיא אהבה לכל אוהבי דבריה שנאמר הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה (שה"ש ב'). ואומר אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאנני (משלי ח'), והיא לראש כל החכמים לחן שנאמר כי לוית חן הם לראשך וגו' (שם י"א), והיא כבוד ויקר לחכמים ולסופרים שנאמר סלסליה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה (שם ד'), והיא

נותנת שלש מתנות בשתי ידיה שנאמר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (שם ג). ובה מלכים עתידין למלוך במלוכה וכבוד שנאמר בי מלכים ימלוכו (שם ח׳), ובה מתברכים שרי תורה על ישראל שנאמר בי שרים ישורו וגו׳ (שם), ובה עתידין מתי ארץ ושוכני עפר לחיות שנאמר תורת ה׳ תמימה משיבת נפש (תהלים י״ט), ובה כל היום משתוקקים סופרי ישראל שנאמר לולי תורתך שעשועי וגו׳ (שם קי״ט), ובה משמחין כל לב וכליות שנאמר פקודי ה׳ ישרים משמחי לב (שם י״ט), ובה משחקים לפני הקב״ה בכל עת שנאמר משחקת לפניו בכל עת (משלי ט׳), ובה עושין שמירה לישראל שנאמר בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך (שם ו׳), ובה מצילין את ישראל מדינה של גיהנם שנאמר כי תלך במו אש לא תכוה (ישעיה מ״ג), תבוא תורה שהיא אש שנאמר הלא דברי כאש (ירמיה כ״ג) ותציל ישראל מדינה של גיהנם שהיא מלאה אש שנאמר מדורתה אש ועצים (ישעיה ל׳). ובה קיימים עליונים ותחתונים שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי (ירמיה ל״ג). ובה מתחדשים שמים וארץ לעוה״ב שנאמר כי הנני בורא שמים חדשים וגו׳ (ישעיה ס״ה), ונאמר כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה (שם). בזכות מי? בזכות ישראל שמקיימים את התורה שנאמר ראשית חכמה יראת ה׳ וגו׳ מאי תהלתו עומדת לעד זו מתן שכרן של צדיקים שהוא עומד עד לעתיד לבא.

פ״י (פ״א), אל תקרי פ״י אלא פה ואין פה אלא משה שנאמר כי כבד פה וכבד לשון אנכי (פ׳ שמות), מלמד שבאותה שעה אמר משה לפני הקב״ה רבש״ע יודע אני בעצמי שאתה אלוה לכל באי עולם לא בראת את העולם אלא לכבודך ולא עשית בריה אלא ליקרך ולא בראת אדם אלא כדי לחלוק לך כבוד שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתי (ישעיה נ״ה). וכל אבר ואבר שבראת באדם לא בראת אותו לבטלה, לא בראת ראש אלא לכבוד שמך לתפילין וליקוד לך ולהשתחוות לך, לא בראת עינים אלא לראות כבודך, לא בראת אזנים אלא לשמוע כבודך, וחוטם להריח, לחיים להטעים טעמי מאכל, שינים לשוחקות, ושט להבליע, קנה למשוך ולהוציא, לב להבין בינה, הכליות ליעץ עצה, ריאה לשאוב, כבד לכעוס, מרה לזרוק, טחול לשחוק, כרס לריעה, קורקבן לטחינה, קיבה לשינה, ניקבה לצואה, אבר קטן להשתין ולהוציא זרע, נידין לרדמים, עור לתואר, ידים למלאכה ולמלחמה, רגלים להלוך, ולשון לשיחה ולדבור—עכשיו תן לי דיבור להשתמש בהן בפה ובלשון! משיב הקב״ה ואמר לו משה משה! מי שם פה לאדם הראשון, שנאמר ויאמר ה׳ אליו מי שם פה לאדם (שם), אני הוא ששמתי פה ולשון לאדה״ר שהפקדתיו על כל באי עולם כפקיד להפקיד כל בריות שבעולם ולקרוא בל אחד ואחד בשמו ולשום שמות לכל בריה ובריה שנאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו (פ׳ בראשית).

צד״י אל תקרי צד״י אלא צדק, זה צדקו של הקב״ה שהוא עושה עם בשר ודם, זו דעת וחכמה ובינה ופתיחת פה ומענה לשון שהוא נותן לבני אדם שכל העולם כלו מתקיים בהם, שאלמלא מענה לשון ופתחון פה אין העולם יכול להתקיים אפילו שעה אחת. לפי שבשעה שאמר משה לפני הקב״ה הן אני ערל שפתים (פ׳ וארא) נזדעזעו כל בריות שבעולם ואמרו ומה משה שהוא עתיד לדבר עמו שכינה במאה ושבעים וחמש מקומות והוא מבאר כל אות ואות וכל דבר ודבר וכל פסוק ופסוק שבתורה בשבעים לשון, הוא אומר לפני הקב״ה הן אני ערל שפתים, אנו על אחת כמה וכמה! ועל שאמר משה אני ערל שפתים זכה להיות שליח בין גבורה לישראל, שנאמר אנכי עומד בין ה׳ וביניכם (פ׳ ואתחנן), שאפילו מטטרון אינו יכול לעמוד בין הגבורה לבשר ודם. ובשביל שאמר משה כי כבד פה וכבד לשון אנכי ולא איש דברים אנכי זכה שאמר לו הקב״ה לא כן עבדי משה פה אל פה אדבר בו (פ׳ בהעלותך) וזכה שאמר אלה הדברים. ובשביל שאמר משה ואנחנו מה (פ׳ קרח) זכה שאמר לו הקב״ה אתה אומר כי כבד פה וכבד לשון אנכי חייך אני נותן לך פתחון פה ומענה לשון יותר מכל באי עולם. שכל חדרי תורה וכל גנזי חכמה שיש לי במרום לא יראו אלא על ידיך שנאמר ואנכי אהיה עם פיך והורתיך, אם נאמר אהיה עם פיך למה נאמר והורתיך ואם נאמר והורתיך למה נאמר אהיה עם פיך? אלא מלמד שזה שאמר אהיה עם פיך זו פתיחת פה ומענה לשון, וזה שאמר והורתיך זה גנזי חכמה שגלה לו הקב״ה כדי שיהא רואה בחכמתו כל סדרי בראשית שנאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא (פ׳ שלח), בביתי לא נאמר אלא בכל ביתי, מלמד שהפקידו הקב״ה למשה על כל ישראל ועל כל גנזי התורה, ועל כל גנזי חכמה ועל כל גנזי תבונה ועל כל גנזי מזימה ועל כל גנזי מדע, ועל גנזי גן עדן ועל כל גנזי חיים, והראהו כל חמודות שבעולם הזה וכל חמודות שבעוה״ב. וכיון שראה משה בפרגוד של כתות, כתות של סופרים כתות של סנהדרין בלשכת הגזית ודורשין ספר תורה נביאים וכתובים במ״ט פנים, שנאמר אמרות ה׳ אמרות טהורות כסף צרוף בעליל לארץ מזוקק שבעתים (תהלים י״ב) ומהו שבעתים אלו מ״ט פנים משנות בתורת משה, ואם תמה אתה על הדבר צא מנה שבע פעמים של שבע שבע הרי ארבעים ותשע.—באותה שעה ראה משה מזלו של רבי עקיבא בפרגוד של מקום שהיה יושב ודורש אותיות של תורה, על כל תגי כל אות ואות אומר עליו ג׳ מאות וששים וה׳ טעמי תורה. מיד היה מפחד ומזדעזע ואומר אין לי עסק בשליחותו של מקום ואין לי עסק בדברי תורה שנאמר בי אדני שלח נא ביד תשלח (פ׳ שמות). גלוי היה לפני הקב״ה מה בלבו

של משה, מה עשה הקב"ה שיגרו לסנגזאל שר של כל החכמה והתבונה. מה עשה תפשו למשה והוליכו למקום אחר והראהו בפרגוד של מקום רבוי רבבות של מזלות של חכמים ושל נבונים ושל סנהדרין ושל סופרים שיושבין ודורשין טעמי תורה ומקרא ומשנה ומדרש הלכות ואגדות ושמועות ותוספות ואומרים הלכה למשה מסיני, מיד נתקררה דעתו. וכיון שראה הקב"ה איך נתקררה דעתו אמר הרי אהרן אחיך יהיה נביאך יהא מתורגמן שלך לפני פרעה. ומפני מה אתה מתירא, אתה דבר לו בשמי בפני פרעה הרשע והוא יעמוד לפניך וידבר אליו, שנאמר ואהרן ידבר אל פרעה. באותה שעה נפתחו לו למשה דלתי דבור ופתחי שיחה והיה משה מוצא פתחון פה ומענה לשון יותר מכל באי עולם שנאמר שפתים ישק משיב דברים נכוחים (משלי כ"ד).

קו"ף, זה משה אבי החכמים אבי כל הנביאים, אבי כל החכמים שהקיף לפני פרעה כל דברי חכמה וכל דברי בינה וכל דברי ערמה וכל דברי דעה וכל דברי השכל בשבעים לשון. והיו שבעים סופרים כותבים שבעים לשון וכל כתב וכתב עומדים לפני פרעה הרשע, כיון שראו את משה ואת אהרן שהם דומין למלאכי השרת, ורום קומתן כארזי לבנון, וגלגל עיניהם דומין לגלגלי כוכב הנוגה, וזקנם שלהן כאשכלות תמרה, וזיו פניהם בזיו החמה, ומטה האלהים בידם שחקוק עליו שם המפורש, ומדבור פיהם יוצאים שלהבות, מיד נפלה עליהם פחד ורעדה אימה וזיעה ורתת והשליכו קולמסיהם מידם ואגרותם מעל שכמם ונפלו על פניהם לפני משה ואהרן, והיו משתחוים להם שנאמר שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם (תהלים ק"ה). היקש ביאתם לצאתם מה בצאתם נפל פחדם עליהם אף בביאתם נפל פחדם עליהם. אח"כ אמר להם פרעה מי שלחכם אצלי? אמרו לו אלהי העברים וגו'. משיב פרעה ואמר מה שמו של אלהיכם מה כחו וגבורתו, בכמה מדינות בכמה ארצות בכמה עיירות הוא מולך, כמה מלחמות עשה ונצח, כמה מדינות כבש, כמה עיירות לכד, כמה חיילות ופרשים ורכב ושלישים יש עמו בצאתו למלחמה? אמרו לו כחו וגבורתו מלא עולם, קולו חוצב להבות אש, דבורו מפרק הרים, כסאו שמים וארץ הדום רגליו, קשתו אש, חציו שלהבת, רומחו לפיד, מגינו עננים, חרבו ברק ולא ברזל. יוצר הרים וגבעות, בורא רוחות ונשמות, עושה שלום בין אש למים, בורא שמים בלא כלום בדבורו, רוקע הארץ בשיחתו, יוצר הרים בחכמתו, צר את העבור במעי אמו, מכסה שמים בעבים ומוריד טל ומטר במאמרו ומצמיח אדמה, זן ומפרנס כל העולם מקרני ראמים עד ביצי כנים, ממית ומחיה בכל יום. משיב פרעה ואומר לו אינו צריך לו כלום שאני בראתי עצמי שנאמר לי יאורי ואני עשיתני (יחזקאל כ"ח), עשיתי לא נאמר אלא עשיתני שעשיתי את עצמי. מהו שאמר לי יאורי, מלמד שכך אמר להם, אתם אומרים כי הוא מוריד טל ומטר, הא כבר יש לי נילוס נהר שיוצא מתחת עץ חיים ומימיו מתברכין ועל ראשי מימיו משוכין ויוצאין פרי ג"ע שכל פרי ופרי משאו שני בני אתונות וכל האוכל ממנו טועם בכל אחד ואחד ג' מאות מטעמים. שוב אמר להם פרעה למשה ואהרן המתינו לי עד שאביא דלוסקא של כתבים ושל אגרות מלכי בראשית ורוזני תבל שמעולם כתובות ואתן אותם לסופרים לקרוא את כולן בשבעים לשון, שמא אמצא בה אגרת אחת בשם אלהיכם, שא"א שמעולם לא שלח לי אגרת שלום ולא ספר ברכה. מה עשה שיגר ופתח כל דלתי גנזי ספריו שמימי בראשית והביאם לפני משה ואהרן, וקרא לשבעים סופרים יודעים שבעים לשון כל אחד ואחד לקרות לפניהם בשעה אחת. וכיון שראה שלא נכתב בהם שמו של הקב"ה אמר לא ידעתי את אלהיכם, לא הוא ולא שמו לא כחו ולא גבורתו שנאמר לא ידעתי את ה' וגו'. באותה שעה אמר לו הקב"ה רשע! אתה אומר לשלוחי איני יודע כח וגבורה של אלהיכם, הריני מעמידך בשביל דבר זה שאמרת ואודיעך כחי וגבורתי למען תספר כבודי בכל העולם שנאמר ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' (שם). מה עשה פרעה הרשע באותה שעה שיגר וקרא את כל חכמי ארץ מצרים ונבוני תבל ואמר להם כלום שמעתם שם אלהיהם של הללו? אמרו כך שמענו מעולם שבן חכמים הוא בן מלכי קדם. באותה שעה אמר להם הקב"ה משמי מרום שוטים שבעולם! אתם קראתם עצמכם חכמים ולי בן חכמים, הרי אני מאבד את חכמתכם ואת בינתכם שנאמר ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר (ישעיה כ"ט). ומנין שאמר להם הקב"ה אתם קראתם עצמכם חכמים ולי בן חכמים, שנאמר אך אוילים שרי צוען חכמי יועצי פרעה עצה נבערה איך תאמרו אל פרעה בן חכמים אני בן מלכי קדם (שם).

רי"ש, ראש, זה הקב"ה שהוא ראש לכל העולם וסופו והוא קורא דורות ראשונים ודורות אחרונים שנאמר מי פעל ועשה קורא הדורות מראש וגו' (ישעיה מ"א).—ד"א רי"ש זה ראשו של הקב"ה שדומה לכתם פז שנאמר ראשו כתם פז וגו' (שה"ש ה'), ראשו כתם פז זה ראש המדרש שכל טעם וטעם שקול ככתם פז, קווצותיו תלתלים, על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות, שחורות כעורב שכל הלכה והלכה טוענת חן בפני עצמה. ד"א רי"ש אין ריש אלא דברו של הקב"ה שנקרא ראש שבו ברא הקב"ה שבעה רקיעים וכל פמלייא שלו. ומנין שדברו נקרא ראש, שנאמר ראש דברך אמת (תהלים קי"ט). ומנין שבו ברא הקב"ה שבעה רקיעים שנאמר בדבר ה' שמים נעשו (שם ל"ג) נעשה לא נאמר אלא נעשו אלו שבעה רקיעים שבראן הקב"ה בדבור אחד, בדבריו לא נאמר אלא בדבר ה'. ומנין שכל פמליא ופמליא שבכל רקיע ורקיע נבראו ברוח שנאמר וברוח פיו כל צבאם.—ד"א רי"ש

אין ריש אלא מגדל שבנו בני דור הפלגה שראשו מגיע לשמים שנאמר הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים (פ׳ נח). באותה שעה אמרו בני דור הפלגה לא שוטים היו בני המבול שאמרו לבוראם סור ממנו עד שהמטיר עליהם מי המבול ארבעים יום וארבעים לילה ואיבדן מן העולם שנאמר קל הוא על פני המים (איוב כ״ד), אבל אנו נבנה מגדל מהארץ עד לרקיע ונשב בתוכו כמלאכי השרת ונקח קרדומות בידינו ונבקיע הרקיע ויזובו המים העליונים למטה אצל המים התחתונים כדי שלא יעשה בנו כשם שעשה בבני דור המבול. באותה שעה נתחלקו בני דור הפלגה לשלש כתות, אחת אומרת נבנה מגדל מן הארץ עד לרקיע ונשב בתוכו כמלאכי השרת כדי שיהיו מושבנו בעליונים ובתחתונים, וכת שניה אומרת נבנה מגדל מהארץ עד לרקיע ונעשה לנו שם ואין שם אלא ע״ז שנאמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו (משפטים), וכת שלישית אומרת נבנה לנו מגדל מהארץ לרקיע ונחתוך השמים ושמי השמים חתיכות חתיכות ונעשה מלחמה עם הקב״ה ולא נניחנו במקומו. כת האומרת נעלה לרקיע ונשב שם כמלאכי השרת עליהם הכתוב אומר וירד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל, וכת האומרת נעלה ונעבוד שם ע״ז עליהם הכתוב אומר הבה נרדה ונבלה שם שפתם, וכת האומרת נעשה מלחמה עליהם הכתוב אומר ויפץ ה׳ אותם משם.— דבר אחר רי״ש אין ריש אלא נבוכדנצר שנאמר אנת הוא רישיה דדהבא (דניאל ב׳). ד״א רי״ש אין ריש אלא מלכות בבל שנאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל (פ׳ נח). ד״א רי״ש אין ריש אלא חולי ומכה שנאמר כל ראש לחלי וגו׳ (ישעיה א׳). ד״א ריש אין ריש אלא ישראל שנתן הקב״ה ראש לכל האומות שנאמר ונתנך ה׳ לראש ולא לזנב (פ׳ תבוא).

שי״ן, זה שיניהם של רשעים גמורים שעתיד הקב״ה לשוברן שלש פעמים, אחת בעולם הזה ואחת לימות המשיח ואחת לעולם הבא. כשם ששי״ן זה יש לו ג׳ ענפים כך משבר הקב״ה שיניהם של רשעים שלש פעמים, שנאמר קומה ה׳ הושיעני אלהי כי הכית את כל אויבי לחי שני רשעים שברת (תהלים ג׳). ולא עוד אלא שעתידין שיניהם של אוכליהם של ישראל לימות המשיח להיות יוצאין מפיהם עשרים ושתים אמות (10) וכל באי עולם רואים ואומרים מה חטאו אלו שכך יוצאים שיניהם מפיהם. משיבין ואומרים מפני שאוכלים ממון של ישראל שהם קדושים למקום בתרומה שכל האוכל מהם חייב כליה שנאמר קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם (ירמיה ב׳). וכיצד משבר הקב״ה שיניהם של רשעים גמורים שלש פעמים? מלמד שיחלק הקב״ה עם שרים וגדודים בשמי מרום ואומר להם שרי וגדודי הסתכלו ברשעים גמורים הללו שגזלו וחמסו את בני ואכלו את עמי, משיבים שרים וגדודים אתה שליט בעולמך ועל כל מעשה ידיך שבראת בעולם ומי יאמר לך מה תעשה, שנאמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה (קהלת ח׳). משיב הקב״ה ואומר להם אם כן אני ואתם נשבר שיניהם בתחלה ואח״כ ניטלם מן העולם. גדודי אני הפקדתי אתכם בעולם הזה שתזקקו אצלם ותשברו שיניהם ותיטלום מן העולם שנאמר ושבר פושעים וחטאים יחדיו וגו׳, (ישעיה א׳). לשרים אומר להם אני הפקדתי אתכם עליהם לימות המשיח שתזקקו אצלם ותשברו שיניהם ותיטלום מן העולם שנאמר יבושו רודפי ואל אבושה אני יחתו המה ואל אחתה אני הביא עליהם יום רעה ומשנה שברון שברם (ירמיה י״ז). אף אני בעצמי אזקק להם ומשבר את שיניהם ואטרדם מן העולם שנאמר שבר ה׳ מטה רשעים וגו׳ (ישעיה י״ד). וכיצד משברים את שיניהם בעוה״ז? מלמד שיורדין גדודין מן השמים ונזקקין כל אחד אצל כל רשע ורשע ומשברים שיניהם ויכלום מן העולם שנאמר קול ה׳ שובר ארזים (תהלים כ״ט), אלו רשעים שדומין לארזי הלבנון בעוה״ז מפני גאותן, שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגובה ארזים גבהו וגו׳ (עמוס ב׳). פריו זה הגוף ושרשיו זה נשמה. וכיון שבא משיח לישראל יורדין עמו מיכאל וגבריאל שרי צבאות ושרי קדושים ואדירים ועושין מלחמה עם רשעים משלש שעות עד תשע שעות והורגים תשע עשר אלפים רבבות מרשעים שבאומות שנאמר יתמו חטאים מן הארץ וגו׳ (תהלים ק״ד). אימתי מרובה שבחו של הקב״ה בזמן שיכלו רשעים מן הארץ שנאמר ובאבוד רשעים רינה (משלי י״א). ואף לעוה״ב יורד הקב״ה בעצמו מן השמים ועושה דין ברשעים ומשבר שיניהם במטה של נחלים ומאבדן מן העולם שנאמר מכה עמים בעברה מכת בלתי סרה (ישעיה י״ד), ואין עברה אלא יום דינה של גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא (צפניה א׳). ד״א שי״ן, שלשה ענפין כנגד שלשה עולמות שאדם דר בהן, עוה״ז וימות המשיח ועוה״ב. ד״א כנגד רוח ונשמה וגוף שאדם תלוי בהן. ד״א כנגד שלש קדושות שבעולם ואלו הן קדושת הקב״ה קדושת שבת וקדושת ישראל, קדושת הקב״ה מנין שנאמר ואתה קדוש (תהלים כ״ב), קדושת שבת מנין שנאמר ושמרתם את השבת כי קדוש הוא (פ׳ תשא), קדושת ישראל מנין שנאמר קדש ישראל לה׳ ראשית תבואתה (ירמיה א׳).

תי״ו אל תקרי תיו אלא תאו, זו תאותו של של בשר ודם שהוא מתאוה בעוה״ז בכל יום ויום לכל דבר, ולא עוד אלא שנפשו דאבה לתאוה עד שמצאן שנאמר גרסה נפשי לתאבה בכל עת (תהלים קי״ט), וכיון שמצאן נפטר והולך מן העולם שנאמר ישנתי אז ינוח לי (איוב ג׳) שהוא ישן שנה מתוקה

(10) מספר כ״ב אפשר שהוא כנגד כ״ב אותיות שבתורה שמקיימים ישראל.

לעוה"ב ואין שובע בעוה"ז אלא מעט לפי שעה כדי שיחיה. כיצד בשר ודם יוצא ערום ממעי אמו בלא לבוש בלא כסות בלא מנעל בלא סנדל בלא חגור בלא מעיל, בלא דעת בלא בינה בלא עצה בלא מחשבה בלא פתחון פה בלא מענה לשון בלא דבור בלא מלל בלא תורה בלא חכמה, בלא כח בלא גבורה בלא הליכת רגל בלא עשיית מעשה, בלא מצוה בלא צדקה בלא גמילות חסדים, בלא אשה בלא בנים בלא בית בלא בנין בלא שדות בלא כרמים בלא עבדים בלא שפחות, בלא כסף בלא זהב בלא אבנים טובות בלא מרגליות, בלא גדולה בלא גאוה בלא עושר בלא כבוד ובלא כל מה שברא הקב"ה. וכיון שיצא ממעי אמו בכל יום מצפה ומתאוה למענה לשון, וכיון שמצא מענה לשון מתאוה להליכת רגל, וכיון שמצא הליכת רגל מתאוה לחכמה ולתורה, וכן לאומנות וכן לכסף ולזהב וליקח אשה ומתאוה לבנים ולעושר ונכסים ולשדות וכרמים לעבדים ושפחות ויקר וכבוד ושלטנות ולכל מה שברא הקב"ה בעולמו. וכיון שמצא כולם נפטר מן העולם והולך כשהוא ריקן שנאמר אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות (קהלת ח'). וכתיב ויקרבו ימי דוד למות (מ"א ב') ימי המלך לא נאמר אלא ימי דוד לפי שאין שררה ומלכות בשעת המיתה, כמות מלך כמות עני. ועל אותה שעה אמר איוב אדם לעמל יולד (איוב ה'). איני יודע אם לעמל מלאכה יולד אם לעמל תורה יולד, כשהוא אומר כל עמל האדם לפיהו ונאמר ואשים דברי בפיך (ישעיה נ"א) הוי אומר לעמל תורה יולד, כדי שיזכה בה ויירש חיי העוה"ב שנאמר כבוד חכמים ינחלו (משלי ג'), כבוד חכמים ינחלו זה כבוד של עוה"ב, וכסילים מרים קלון זו פורענותן של רשעים בגיהנם, שנאמר כל עמל אדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא (קהלת ו'), כל עמל אדם לפיהו בעוה"ז וגם הנפש לא תמלא לעוה"ב (11). זהו שאמר ר' יצחק מרגלא בפומיה דר' אבא למימר סוף אדם למות סוף בהמה לשחיטה, הכל למיתה הן עומדין, אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו וגדל בשם טוב ונפטר בשם טוב מן העולם. עליו הכתוב אומר טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו.

אלפא ביתא דרבי עקיבא

[נוסחא ב' לפי דפוס קראקא ואמשטרדם]

אמר רבי עקיבא אלו כ"ב אותיות שבהן נתנה תורה לשבטי ישראל, והן חקוקין בעט שלהבת על כתר נורא ואיום של הקב"ה, ובשעה שבקש הקב"ה לבראות העולם מיד ירדו כולם ועמדו לפני הקב"ה, זה אומר לפניו בי תברא את העולם וזה אומר לפניו בי תברא את העולם. בתחלה נכנסה ת"ו לפני הקב"ה ואמרה לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי אתה נותן תורה לישראל ע"י משה, שכך כתיב תורה צוה לנו משה וגו'. השיב הקב"ה ואמר לה לאו. אמרה לו למה, א"ל מפני שאני עתיד לעשות בך רושם על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים אות ת"ו כדי לאבדם מן העולם לעתיד לבוא, שנאמר ויאמר ה' אלי עבור בתוך העיר בתוך ירושלם והתוית ת"ו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים על כל התועבות הנעשות בתוכה (יחזקאל ט'). מהו והתוית ת"ו? מלמד שבשעה שגזר הקב"ה גזר דין על ירושלם להחריבה קרא לו למלאך המות וא"ל למלאך לך בתחילה על ירושלם ובחר בתוכה צדיקים ורשעים וכל צדיק וצדיק שבתוכה כתוב ת"ו של דיו על מצחו ת"ו תחיה כדי להחיות אותן, וכל רשע ורשע שבתוכה כתוב ת"ו של דם על מצחו ת"ו תמות. ומה נשתנה ת"ו מן האותיות כלן ללמדך שהתורה מצלת האדם מכל מיני פורעניות. באותה שעה עמדה מידת הדין לפני הקב"ה ואמרה לפניו רבש"ע אף הצדיקים שבתוכה כתוב על מצחן ת"ו של דם ת"ו תמות כדי לאבדן בכלל הרשעים. השיב הקב"ה ואמר לה למה. אמרה לפניו מפני שלא הוכיחו את בניך בדברי תוכחות ולא אמרו להן אל תחטאו ואל תעשו דברים מכוערים דברים שאינם הגונים דברים שאינם ראוין לעשות. השיב הקב"ה וא"ל גלוי וידוע לפני שאם היו מוכיחין אותו לא היו שומעין להן. השיבה מדת הדין ואמרה לפניו רבש"ע אעפ"י שלא היו מקבלין מהם היו להם להוכיחם. מיד שתק הקב"ה וחישב את כל הצדיקים שהיו באותו הדור בירושלם כרשעים. באותה שעה נשתלחו על ירושלם ששה מלאכי חבלה וחבלו אותן האנשים שבתוכה שנאמר והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון מפנה צפונה ואיש כלי מפצו בידו ואיש אחד בתוכם לבוש הבדים וקסת הסופר במתניו ויבא ויעמוד אצל מזבח הנחשת (שם). ומה נשתנה צפון יותר מכל הרוחות, מלמד שכל הרוחות הרעות הבאות לעולם אינן באות אלא מן הצפון שנאמר ויאמר אלי מצפון תפתח הרעה על כל יושבי הארץ (ירמיה א'). ואלה הם ששה אנשים שנשתלחו על ירושלם: אף וחמה וקצף ומשחית ומשמיד ומכלה, וכל אחד ואחד חרב פיפיות בידו, שנאמר ואיש כלי מפצו בידו, וכיון ששמעה ת"ו הדבר הזה מפי הקב"ה מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אחר כך נכנסה ש"ין ועמדה לפני הקב"ה, אמרה לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי נקרא שמך המפורש שנאמר זה שמי לעולם, ועוד שאני תחלת השם שדי. השיב הקב"ה ואמר לה לאו. אמרה לו למה, א"ל מפני ששוא ושקר שניהם נקראו בך, ושקר אין לו רגלים אף את אין לך רגלים, אות שאין לו רגלים איך אברא בו את העולם, מיד

---

(11) דרש גם בזה כל עמל אדם לפיהו זו תורה, ואם אינו עושה כן אז הנפש לא תמלא לעוה"ב.

יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס רי"ש ואמרה לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את העולם שבי נאמר ראש דברך אמת (תהלים קי"ט), ועוד שאני בתחלת שמך הנקרא רחום גם רפואה. השיב הקב"ה ואמר לה לאו, אמרה לו למה, א"ל מפני שבך עתיד ישראל להשתעבד לע"ז שנאמר נתנה ראש ונשובה מצרים (פ' שלח). ומנין שנקרא ע"ז ראש שנאמר צלמא רישיה די דהבא (דניאל ב'), ועוד רי"ש רע ותחלת רשע, מיד יצאה מלפני הקב"ה בפחי נפש. אח"כ נכנס קוף ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי קוראין לפניך לעתיד לבא קדושה משולשת שנאמר וקרא זה אל זה ואמר ק' ק' ק' ה' צבאות וגו' (ישעיה ו'), השיב הקב"ה וא"ל לאו. אמרה לו למה, א"ל מפני שבך עתידין קללות לבא בעולם בבני דור המבול שנאמר קל הוא על פני מים תקלל חלקתם בארץ וגו' (איוב כ"ד). מיד יצתה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס צדי"ק ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי נאמר לעתיד בכל יום צדקתך שנאמר צדקתך כהררי אל וגו' (תהלים קי"ט), צדיק אתה ה' וישר וגו', כי צדיק ה' צדקות אהב וגו' (שם י"א), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתידין לבוא צרות רבות לישראל שנאמר אשר הראיתני צרות רבות וגו' (שם ע"א), ואמר הוי כי גדול היום ההוא מאין כמוהו ועת צרה היא ליעקב וגו' (ירמיה ל'). ואומר וייראו ממערב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו כי יבא כנהר צר (ישעיה נ"ט), וכיון ששמע צדי"ק הדבר הזה מיד יצאה בפחי נפש. אחר כך נכנס פ"ה ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי קורין לפניך פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלים י"ט), שהן משמחין לבו של אדם, ועוד שאני תחלת שמך הנקרא פודה. השיב הקב"ה ואמר לה לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתידין ישראל לפרע עצמן לע"ז שנאמר (פ' תשא), וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם, ואין שמצה (1) אלא ע"ז, מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס עי"ן ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי כתוב עיני ה' המה משוטטים בכל הארץ (זכריה ד') ואתה עיניך בכל העולם שנאמר כי מי בז ליום קטנות וגו' (שם). השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתידין מנאפין לשמור את הנשף לעבור עבירה בה בסתר שנאמר ועין נואף שמרה נשף וגו' (איוב כ"ד), ואני עתיד לעשות בך דין שנאמר ועיני רשעים תכלינה וגו' (איוב י"א), מיד יצאה מלפני הקב"ה בפחי נפש. אח"כ נכנס סמ"ך לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי נקראת סומך נופלים שנאמר סומך ה' לכל הנופלים וגו' (תהלים קמ"ה), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתידין אויבים לשום את עירי לעיים שנאמר שמו את ירושלם לעיים (תהלים ע"ט), מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס נו"ן ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי אתה נותן נשמה לבריאות לעתיד ונקראת נר שנאמר נר אלהים נשמת אדם (משלי כ"ז), השיב הקב"ה וא"ל לאו, אמרה לו למה, א"ל מפני שבך אני עתיד לכבות נרותיהן של רשעים לעתיד לבא שנאמר נר רשעים ידעך (איוב כ"א)' ולא עוד אלא שבך מתעברות נשמות לגיהנם שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה וגו' (ישעיה ל'), מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס מ"ם ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי עתידין באי העולם לומר מלכותך וממשלתך בכל, שנאמר מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך וגו' (תהלים קמ"ה), והתחלת שמך בי נקרא מלך, השיב הקב"ה ואמר לה לאו, אמרה לו למה, אמר לה מפני שבך עתיד לבא יום מהומה שנאמר כי יום מהומה ומבוסה ומבוכה לה' וגו' (ישעיה כ"ב) מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס למ"ד לפני הקב"ה וא"ל רבש"ע רצונך שתברא בי עולמך שבי אתה עתיד לתת לישראל את לוחות הברית וללמדן עשרת הדברות שנאמר והלוחות מעשה אלקים וגו' (פ' תשא), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה? א"ל מפני שבך עתידין להשתבר תחת ההר ולפרוח הדברים מהם, שנאמר ואתפוש בשני הלוחות ואשליכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם (פ' עקב), מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס כ"ף, ובאותה שעה היה רעש גדול לפני הקב"ה כשירד כ"ף מעל כתר נורא של הקב"ה, נכנס ועמדה לפני כסא הכבוד ונתרעש הכסא וגלגלי המרכבה אחזו רעדה, אמר להם הקב"ה כסא הכבוד וגלגלי המרכבה מפני מה אתן מרעישין? השיבו ואמרו מפני כ"ף שירד מעל ראשינו ונכנס ועמד לפניך, שכל כבודנו ויקרנו לא נקרא אלא בה שנאמר כסא כבוד מרום מראשון (ירמיה י"ז), ואומר כבוד מלכותך יאמרו, ואומר יהי כבוד ה' לעולם (תהלים ק"ד), ואומר וכבוד ה' עליך זרח (ישעיה ס'), מיד קרא לה הקב"ה לכ"ף וא"ל מה אתה מבקש, אמרה לפניו רבש"ע מבקש אני שתברא בי עולמך שבי נקרא כסאך וכתרך וכבודך. כסאך מנין שנאמר נכון כסאך מאז (תהלים צ"ג), כתרך מנין שנאמר בי מלכים ימלוכו (משלי ח'), כבודך מנין שנאמר מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו'), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתיד אני להכות כפי אל כפי שנאמר וגם אני אכה כפי אל כפי והניחותי חמתי (יחזקאל כ"א), ולא עוד אלא בך יכלו בדמעות עיניהם של ישראל שנאמר כלו בדמעות עיני (איכה ב') ואני אברא בך עולמי?! כיון ששמע כ"ף הדבר הזה מפי הגבורה מיד יצאה מלפניו בפחי

---

(1) כמו שמץ פסול בדברי חז"ל.

נפש. אח"כ נכנס יו"ד ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי נקראת יה ה' צור עולמים (ישעיה כ"ו), ולא עוד אלא שבי יודוך על כל מעשיך בכל יום בכל באי עולם שנאמר יודוך ה' כל מעשיך (תהלים קמ"ה), ולא עוד אלא שבי תחלת שמך נקרא יחיד. א"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך אני עתיד לברא יצר הרע שהוא מטעה את הבריות באי עולם שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו (פ' בראשית), מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס טי"ת ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי אתה נותן רוח הקדש בפי יראיך לאמר לפניך טובך שנאמר טוב ה' לכל (תהלים קמ"ה), ולא עוד אלא שבי צפנת טובך לצדיקים להנחיל להם שנאמר מה רב טובך אשר צפנת וגו' (שם ל"א), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך אני עתיד לקרא לעמי טמא, שנאמר כי איש טמא שפתים אנכי ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב (ישעיה ו'), ולא עוד אלא שבך עתיד אדם מצורע לקרוא טמא שנאמר טמא טמא יקרא (פ' תזריע), ואמר סורו טמא קראו למו (איכה ד'), מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס חי"ת לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי יאמרו חסדך ה' מלאה הארץ, שנאמר אוהב צדקה ומשפט חסד ה' מלאה הארץ וגו' (תהלים ל"ג), ובי נקראת רחום וחנון ה' (שם קמ"ה). השיב הקב"ה ואמר לה לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך אני עתיד לכתוב בעט של ברזל חטאת עמי שנאמר חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר חרושה וגו' (ירמיה ט"ו). מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס זי"ן ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי נקרא זכרך לדור ודור, שנאמר זה שמי לעולם וגו' (פ' שמות), ולא עוד אלא שבי עתיד לעשות זכר לנפלאותיו, השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתיד לבוא זנות לעולם שנאמר כי זנה תזנה הארץ מאחרי ה' (הושע א') ולא עוד אלא שבך עתידין ישראל לזנות לבנות מואב ויפול מהם כ"ד אלף שנאמר ויחל העם לזנות וגו' (פ' בלק), ואומר ויהיו המתים במגפה ארבעה ועשרים אלף והיאך אברא בך את העולם. מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס וי"ו לפני הקב"ה ואמר רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך, שבי אומרים לפניך בשבת ואתה קדוש יושב תהלות (תהלים כ"ב), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שאני עתיד להכות בך את ישראל על אדות התאוה מכה רבה, שנאמר ויך ה' בעם מכה גדולה מאד (פ' בהעלותך). מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס ה"א ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי עתידין ישראל לומר לפניך הודיה והדרה, שנאמר הוד והדר לפניו וגו' (דהי"ב ט"ז), והן עתידין לקרות לפניך ולהודות גבורתך, שנאמר הודו לה' קראו בשמו וגו' (תהלים ק"ה), השיב הקב"ה ואמר לה לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתיד לבא לעולם יום הדין הגדול שהוא בוער כתנור, שנאמר כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וגו' (סוף מלאכי). מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס דל"ת ועמדה לפני הקב"ה ואמרה רצונך שתברא בי את עולמך שבי עתידין באי עולם לספר גדולתך לדורותם שנאמר דור לדור ישבח מעשיך (תהלים קמ"ה), ולא עוד אלא שבי דברך נצב בשמים, שנאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים (שם קי"ט), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך נדונין ישראל בין דם לדם בין דין לדין, שנאמר כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם בין דין לדין וגו' (פ' שופטים). מיד יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס גימ"ל לפני הקב"ה ואמרה לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי אמור גדולתך וגבורתך, שנאמר גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר (תהלים קמ"ה), ואומר מי ימלל גבורות ה' (שם ק"ו), השיב הקב"ה וא"ל לאו, א"ל למה, א"ל מפני שבך עתיד אני לשלם גמול לאיים ולאויבים שנאמר כעל גמולות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאויביו לאיים גמול ישלם (ישעיה נ"ט), וכיון ששמע גימ"ל הדבר הזה יצאה מלפניו בפחי נפש. אח"כ נכנס בי"ת לפני הקב"ה ואמרה לפניו רבש"ע רצונך שתברא בי את עולמך שבי משבחין לפניך באי עולם בכל יום, שנאמר ברוך ה' לעולם אמן ואמן (תהלים פ"ט), ברכו ה' מלאכיו וגו', ואומר ברכו ה' כל צבאיו וגו' (שם ק"ג), ועתידין כל דורות העולם לומר לפניך ברוך ה' אלקי ישראל (שם ע"ב), ואומר וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו וגו'. מיד קבל הקב"ה ממנו ואמר לו הן. א"ל ברוך הבא בשם ה', וברא בו את עולמו בבי"ת שנאמר בראשית ברא אלהים וגו'. האל"ף כיון ששמע הדבר וראה את הקב"ה מקבל הימנו וברא את העולם בבי"ת עמד לו לצד אחר ושתק עד שקרא לו הקב"ה וא"ל אל"ף אל"ף מפני מה אתה שותק ואינך אומר כלום? השיב האל"ף ואמר רבש"ע אין בי כח לעמוד לפניך ולומר כלום. א"ל למה, א"ל מפני שכל האותיות הם נמנים במנין מרובה ואני במנין מועט, בי"ת בשנים גימ"ל בשלשה דל"ת בארבעה ה"א בחמשה ואני באחד, השיב הקב"ה ואמר לו אל"ף אל תירא שאתה ראש לכולן כמלך, אתה אחד ואני אחד ותורה אחת. ובך אני עתיד ליתנה לישראל עמי שנקראו אחד במתנה ולהנחילה להן על הר סיני שנאמר אנכי ה' אלהיך וגו' (פ' יתרו). ומנין שהאל"ף נקרא אחד שנאמר איכה ירדוף אחד אלף (פ' האזינו), ומנין שנקרא הקב"ה אחד שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ומנין שהתורה אחת שנאמר תורה אחת יהיה לכם וגו' (פ' בא), ומנין שישראל נקרא אחד שנאמר ומי כעמך כישראל גוי אחד בארץ

(שמואל ב׳ ז׳). אנכי ראש לכל הדברות ואלף ראש לכל האותיות.

ומפני מה ראשו של אל״ף זקוף ועומד ויש לו שתי רגלים כבני אדם, מפני שהוא נחשב כאמת ואמת יש לו רגלים. ושקר אין לו רגלים, שכל האותיות של שקר עומדין על חודן. ומפני מה ידו זקוף מצדו, מפני שהוא מעיד בו ומנופף בו להקב״ה שהוא אמת שנאמר ואמת ה׳ לעולם (תהלים קי״ז). בי״ת מפני מה פניו כלפי גימ״ל וגימ״ל אחוריו כלפי בי״ת, מפני שבי״ת דומה לבית שדלתיו פתוחין לכל. גימ״ל דומה לגבר שהוא רואה עני על הפתח ונכנס לביתו להוציא מתוכו מזון לעני. ומפני מה ירכו של גימ״ל סמוך לדל״ת מפני שכל גמילות חסדים הם לדל. דל״ת מפני מה דומה למקל ופניו כלפי ה״א, מפני שאדם הדל אינו משתדל אלא לטובתו של העוה״ז שנברא בה״א שנאמר בהבראם, בה״א בראם, ומפני מה נברא בה״א, מפני שה״א דומה לאכסדרא והעולם דומה לאכסדרא שכל מי שרוצה לצאת יוצא. ומפני מה יש לו ב׳ פתחים אחד גדול ואחד קטן מפני כשבא לצאת יוצא בגדול בא לכנס יכנס בקטן (2). וי״ו מפני מה זקוף ועומד ופניו כלפי זיי״ן ועומד כמטה, מפני שרמז הקב״ה באותיות שהוא עתיד להכות את הרשעים ע״י שלוחים במטה של אש בדינה של גיהנם עד שנשמע מתוך גיהנם קול ווי ווי לרשעים שנאמר אוי לרשע רע וגו׳ (ישעיה ג׳). זיי״ן מפני מה יש לו שני תגין אחד כלפי וי״ו ואחד כלפי חי״ת, מפני שכל בעל זנות כשהוא הולך אחר הזונה לבא עליה אחת מעיניו כלפי החטא, לפיכך האחד כלפי חי״ת=חטא ועבירה, ואחת כלפי בני אדם שהן דומין לעץ שנאמר כי האדם עץ השדה (פ׳ שופטים) שמא יראו אותו בני אדם ויאמרו עליו ווי ווי פלוני הלך אצל הזונה לפיכך האחד כלפי הוי״ו. חי״ת מפני מה אינו קשור קשר כתר, מפני שכל בעלי חטא יש להן גנאי ובושת פנים ואין להם שבח ושם טוב בעולם, אבל יש להם חרפה וכלימה. טי״ת מפני מה טמון ידו וראשו זקוף והוא קשור כתר, מפני שכל מי שהוא עושה מעשים טובים וצדקה וגמילות חסדים ונותן פרוטה לעני בצדקה צריך שלא יתן אלא בסתר שמתן בסתר יכפה אף שהוא מלאך המות ממנו ומאנשי ביתו שנאמר מתן בסתר יכפה אף (משלי כ״א), ואומר מלוה אלהים חונן דל (משלי י״ט). יו״ד מפני מה הוא קטן מכל האותיות, ללמדך שכל מי שהוא מקטין את עצמו זוכה שיהיה בנוחלי העוה״ב שנברא ביו״ד שנאמר כי ביה ה׳ צור עולמים (ישעיה כ״ו), בה״א נברא העוה״ז וביו״ד נברא העוה״ב. ומפני מה נברא ביו״ד מפני שהצדיקים בני עוה״ב הן מועטים בעוה״ז, ומפני מה תגו של יו״ד כלפי פניו, מפני שכל צדיק וצדיק נהנה לפי שכר מעשיו, וצדקתו הולכת לפניו שנאמר והלך לפניך צדקך (ישעיה נ״ח). כ״ף מפני מה דומה לכסא ופניו כלפי למ״ד, מפני שכל כסא ומלכות אינו מוכן אלא למלכי ארץ לישב שנאמר והוכן בחסד כסא (ישעיה ט״ז). למ״ד מפני מה גבוה מכל האותיות, מפני שהוא באמצע כ״ב אותיות והוא דומה למלך שיושב על כסא כבוד ומלכות לפניו ולאחריו, כ״ף שמאחריו זה כסא הכבוד, ומ״ם מלפניו זה מלכות, והוא בינוני כמלך. מ״ם פתוח ומ״ם סתום, מלך פותח ומלך סותם, מ״ם פתוח מפני מה ראשו נמוך כלפי קרקע וידו זקוף כלפי מעלה, מפני שהוא מורה באצבע למעלה כלפי שמים שהמלכות שלו, ומה הוא אומר כי לה׳ המלוכה וגו׳ (תהלים כ״ב), וראשו כלפי מטה להורות מה שאמר דוד כי ממך הכל וגו׳ (דהי״א כ״ט). מ״ם סתומה שאין מי שיודע מקומו. נו״ן מפני מה ידיו לאחוריו ויריכיו ופניו כלפי מ״ם, מפני שנראה כמי שהוא נופל ומתחנן להקימו שנאמר נפלה לא תוסיף קום (עמוס ד׳), ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת (סוף עמוס). נו״ן רבוץ ונו״ן זקוף, נאמן יושב נאמן עומד, נאמן נוחר נאמן מקיים. סמ״ך מפני מה הוא סתום ואינו פתוח, מפני שזהו ישראל ששכינה סביב להן כחומה לארבע רוחות, והוא אינו מחליפן בעם אחר, וזרע זרעם אינם מתערבים בזרע אחרים, שנאמר כי יעקב בחר לו יה ישראל וגו׳ (תהלים קל״ה), ואומר כי חלק ה׳ עמו (האזינו). אבל כהן בבית כהן, ולוי בבית לוי, וישראל בבית ישראל (3), שנאמר ואני אהיה לה נאם ה׳ לחומת אש וגו׳ (זכריה ב׳). עי״ן הוא עשו הרשע שיצאו ממנו טורסיים ופרסיים ומלכות אדום. ומפני מה כרוע ורבוץ, מפני שהוא עתיד ליפול תחת רגליהן של ישראל שנאמר והיה בית יעקב אש וגו׳ והיה אדום ירשה וגו׳ (עובדיה א׳). פ״ה מפני מה אחד יושב ואחד עומד, מפני שהפה אוסר והפה חותם, פה פתוח ופה סתום, ולא היה בשבעים אומות לשון ואומה שמצאה פתחון פה בשני עולמות בעוה״ז ובעוה״ב בתורה ובמצות במשנה ובמדרש בהלכות ובאגדות ושמועות ותוספות בתפלה ובתחנונים—אלא ישראל בלבד, שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו׳ מה כתיב אחריו לא עשה כן לכל גוי (תהלים קמ״ז). צדי״ק מפני מה אחד יושב ואחד עומד, מפני שיש צדיק כפוף וצדיק פשוט, ומפני מה יש לו ב׳ ראשין (4) לפי שהוא עמוד שנאמר וצדיק יסוד עולם. קו״ף מפני מה הוא גבוה בקומתו ויש לו קרן, מפני שכל קרני רשעים שהן מהלכין בקומה זקופה מפני גאותן בעולם הזה עתיד הקב״ה לגדען מפני כבודן של ישראל שנקראו ראש, שנאמר ונתנך ה׳ לראש וגו׳ (פ׳ תבא). ומנין שהוא עתיד לגדען

---

(2) ע״ד בא לטהר פותחין לו ויוצא בגדול, ונכנס בקטן כדאמרינן קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף. בהגה״ה. (3) כלומר אפילו כהנים לוים וישראלים אינם מתערבים זה בזה. (4) חסר כאן בהעתקה.

שנאמר וכל קרני רשעים אגדע (תהלים ע"ה), ומגדלין לישראל שנאמר תרוממנה קרנות צדיק (שם). דבר אחר קו"ף זה הקב"ה, ורי"ש זהו רשע, ומפני מה קו"ף מחזיר פניו מרי"ש, אלא מלמד שאמר לו הקב"ה לרשע, רשע! איני יכול להסתכל בצלם דמותך [5]. ומפני מה רגלו פסוק מגגו, א"ל הקב"ה רשע אם אתה חוזר בך אני משיבך למחיצתי ואקשור לך כתר כבוד שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה (יחזקאל י"ח). שי"ן מפני מה יש שלשה ענפין מלמעלה ואין לו שורש מלמטה מפני שאינו דומה אלא לשקר שאין לו רגלים ויש לו דבור ולסוף אינו מתקיים, ולא עוד אלא שעתיד הקב"ה לסכור פי דוברי שקר. משל למה הדבר דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין בא הרוח ועוקרתו והופכתו על פניו. תי"ו מפני מה רגלו שמלפניו שבור ללמדך שכל המבקש ללמוד תורה צריך לכפוף רגליו ולעסוק בתורה שנאמר והם תכו לרגליך (פ' ברכה). וצריך שיהיה נמוך מכל הבריות שנאמר ושפל רוח יתמוך כבוד (משלי כ"ט), ואומר עקב ענוה יראת ה' (שם כ"ב). ד"א והם תכו לרגליך אלו תלמידי חכמים שהם נושאים ונותנים בדברי תורה שנאמר ותורתך שעשוע (תהלים קי"ט).

ד"א מהו אל"ף בי"ת גימ"ל דל"ת, אלף בינה גמול דלים. ומפני מה רגלו של ג' פשוטה לפניו, מפני שגומלי חסדים רצים אחר דלים. ומפני מה אזניו של ד' מאחוריו, מפני שאדם דל רואה מאחריו ואומר מי הוא שיבא אחרי שמא יתן לי מצוה. ומפני מה כתוב אחר הדל"ת ה"א, ללמדך שכל העושה גמילות חסדים נאמר עליו המון גוים נתתיך (פ' לך). ומפני מה כתוב אחר הה"א וי"ו, שאם אינו עושה גמילות חסדים נאמר עליו וי על פלוני שיש לו ואינו עושה, שנאמר וחושך מיושר אך למחסור (משלי י"א), ומפני מה כתוב אחר הוי"ו זיי"ן ואחר הזיי"ן חי"ת שאם הכריע יצרו ועשה גמילות חסדים מיד מתקיים עליו הכתוב חנון יחנך לקול זעקך וגו' (ישעיה ל') ויהי חנון עליו. ס"א כמבטח במדה טובה ירושה אחרונה יתרה מראשונה לעוה"ב למי שהוא עושה גמילות חסדים שנאמר מי הקדימני ואשלם (איוב מ"א). כ"ף כפוף כ"ף פשוטה למה לפי שהוא מראה טעם בתורה מיד מלבישו לבוש זכיות ממעון קדשו שנאמר שפתי כהן ישמרו דעת וגו' (מלאכי ב'), ומפני מה אותיות של אמת מפוזרים זו מזו ואותיות של שקר מוקפין זו על גב זו מפני שאמת קשה לעשותו והשקר עומד אחר האוזן, כדתניא דבי רבי ישמעאל בא ליטמא פותחין לו בא ליטהר מסייעין לו. ומפני מה אותיות של אמת בשתי רגלים ואותיות של שקר ברגל אחת עומדין, שכל העושה אמת הרי קיים לעולם ונוחל העוה"ב ואינו ממעט בעוה"ז שנאמר כי שבע יפול צדיק וקם וגו' (משלי כ"ד), ושקר אינו מתקיים לעולם שנאמר ורשעים יכשלו ברעה (שם). ומפני מה ה' אותיות הללו (מנצפ"ך) כל אחת כתובה שתי פעמים, אלא ללמדך בהן סדרי תורה, ומה היא? כ"ף של הקב"ה כפופה כ"ף של משה פשוטה, מ"ם פתוחה מ"ם סתומה, מאמר פתוח ומאמר סתום, ומכאן למד דרך ארץ שהרב יושב ומדבר והתלמיד עומד ודומם. צדי"ק כפופה צדי"ק פשוטה צדיק כפוף וצדיק פשוט. נו"ן פשוטה נו"ן כפופה, אם תאמר נאמן כפוף נאמן פשוט זהו צדיק כפוף צדיק פשוט, אלא מכאן לתלמיד חכם שהוא עוסק בתורה שהוא חייב להיות ביראה ופחד, ולפיכך נתנה התורת ביראה ורתת להתעסק בה ביראה ובזיעה שנאמר אשרי שומרי עדותיו בכל לב ידרשוהו (תהלים קי"ח).

א"ת ב"ש. א"ת אל"ף זה אדם הראשון תי"ו שהוא תחלת ברייתו של עולם, שכל העולם נברא במאמר של הקב"ה שנאמר כי הוא אמר ויהי (תהלים ל"ג), ואומר בדבר ה' שמים נעשו (שם). ומנין שאדם הראשון נברא בכפו של מקום שנאמר וייצר ה' אלקים את האדם (פ' בראשית), ונאמר ותשת עלי כפיך (תהלים קל"ט). וייצר למה ב' יודי"ן, אחת ליצר טוב ואחת ליצר הרע. ד"א ב' יודי"ן אחת ליצירת אדם ואחת ליצירת חוה. ד"א וייצר למה ב' יודי"ן אלא אחת כנגד פרצוף פניו ואחת כנגד פרצוף של אחריו, וכן הוא אומר אחור וקדם צרתני (תהלים קל"ט). מהו אחור וקדם שבתחלה לא נברא אלא פרצוף של אחור ואח"כ פרצוף של פנים. ומה ותשת עלי כפך מלמד שבתחלה נברא האדם מן הארץ ועד הרקיע וכיון שראו אותו מלאכי השרת נזדעזעו ונרתעו מלפניו. באותה שעה עמדו כלם לפני הקב"ה ואמרו לפניו רבש"ע שתי רשויות יש בעולם אחת בשמים ואחת בארץ. מה עשה הקב"ה באותה שעה הניח ידו עליו והמעיטו והעמידו לאלף אמה. ב"ש בי"ת אלו בהמה וחיה, שי"ן אלו שקצים ורמשים שנבראו עם אדה"ר, ולמה נבראו עמו מפני שאמר הקב"ה אם תזוח דעתו של אדם עליו אמור לו אל תזוח דעתך עליך שהרי בהמה וחיה שקצים ורמשים הלא הן כמותך שנבראו עמך, שנאמר אדם ביקר וגו' (תהלים מ"ט), ואחריו מהו אומר החיה וכל בהמה רמש וגו', (שם קמ"ח), ואומר מלכי ארץ וכל לאומים. ג"ר גימ"ל זהו גן עדן שנטע הקב"ה בעדן לשום בתוכו י"ב חופות של אבנים טובות ומרגליות בשביל אדם שנאמר בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אודם פטדה ויהלום תרשיש שוהם וישפה ספיר נפך וברקת וזהב מלאכת תפיך ונקביך בך (יחזקאל כ"ח) והפחות שבכולם זהב הוא. רי"ש שהוא נכנס ראש לג"ע קודם לכל הצדיקים שנאמר ויטע ה' אלקים גן בעדן

(5) שאסור להסתכל בפני אדם רשע שנאמר אם לא פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך וגו' (מ"ב ג').

מקדם וישם שם את האדם (פ׳ בראשית). ד״ק, דל״ת זהו דלתי ג״ע שפתחו לפניו מלאכי השרת ששגרן הקב״ה אצל אדם לשרתו. קו״ף מלמד שקראו לפניו קדישי עליונים וגבורי ערבות ואמרו לו בא בשלום. ה״ץ, ה״א שהפיל עליו הקב״ה תרדמה שנאמר ויפל ה׳ אלקים תרדמה על האדם (פ׳ בראשית). צדי״ק זו צלע אחת שלקח הימנו מצלעותיו ובנאה לאשה והרחיצה וסכה ופרכסה וקלע לה שער חווגה לאדם, שנאמר ויבן ה׳ אלקים את הצלע וגו׳ (שם). ו״ף, וי״ו שהביאה ברבבות אלפין של מלאכי השרת אל אדם הראשון בקול רינה ושירה שנאמר ויביאה אל האדם (שם). ומה הוא פ״ה, מלמד שכל פמליא של מעלה ירדו עמהם לג״ע מקצתן היו אוחזין בידם נבלים ומצלתים וכנורות ומשחקין לפניו כבתולות, וחמה ולבנה וכוכבים ומזלות היו מרקדין לפניהם כנערות. ז״ע, זיין מלמד שזימן הקב״ה שניהם לסעודה על מעדני ג״ע, עי״ן שערך הקב״ה לפניהם שלחנות של מרגליות וכל מרגליות ומרגליות היה מאה אמה ארכה וששים אמה רחבה, וכל מיני מעדנים מונחים לפניהם שנאמר תערוך לפני שלחן (תהלים כ״ג). ח״ס, חי״ת שחשו מלאכי השרת וצלו לו בשר וצננו לו את היין, ובא הנחש וראה את כבודן והציץ בהן ונתקנא בהן. סמ״ך שסח לו הקב״ה לאדם ואמר לו מפרי עץ הגן תאכל ומפרי העץ וגו׳. ט״ן, טי״ת שטעתה חוה בדבריו של נחש ואכלה מן העץ ונתנה הימנו לאדם ואכל, שנאמר ותקח מפריו ותאכל וגו׳. נו״ן שנפתחו עיניהם והבינו שהם ערומים ונתעטפו בעלין של תאנה שנאמר ויתפרו עלי תאנה וגו׳. י״ם, יו״ד שכבר גלוי וידוע לפניו מעשיהן שעשו וירד הקב״ה משמי מרום ועמד על פתחי ג״ע וקרא לו לאדם שנאמר ויקרא ה׳ אלקים וגו׳. מ״ם שאמר הקב״ה לאדם מי הגיד לך כי עירום אתה. כ״ל, כ״ף שכלם זימנם הקב״ה לדין בתחלה קרא לו לאדם ואמר לו מפני מה אכלת מפרי עץ הדעת שאמרתי לך לא תאכל ממנו, השיב האדם ואמר רבון העולמים האשה אשר נתת עמדי נתנה לי ואכלתי, אמר לאשה מפני מה אכלת, אמרה האשה הנחש השיאני ואוכל. אח״כ קרא את הנחש א״ל הקב״ה כי עשית זאת וגו׳. בשעה שאמר לו על גחונך תלך, השיב הנחש ואמר רבון העולמים, אם כן הוא רצונך אהיה כדג שבתוך הים שאין לו רגלים, וכשאמר לו עפר תאכל אמר הנחש רבון העולמים מה אם הדג אוכל עפר אף אני אוכל עפר. באותה שעה תפשו הקב״ה לנחש וקרע לשונו לשני קרעין, א״ל הקב״ה רשע שבעולם אתה התחלת בלשון הרע לפיכך אני מודיע לכל באי העולם שלשונך גרם לך כל זאת. מלמד שחטאו שלשה ולקו ארבעה, נחש וחוה ואדם חטאו ולקו ונטרדו מגן עדן שנאמר ויגרש את האדם וגו׳, ורביעית ארץ לקתה בעבורם שנאמר ארורה האדמה בעבורך. ד״א א״ת ב״ש את בוש ע״יך ותתא. ג״ר ד״ק ה״ץ ו״ף ז״ע ואם יצא לחוץ אז מזיעו ומרתיעו ח״ס ט״ן.

אח״ס בט״ע, אל תקרי אח״ס אלא אחוס ואין אחוס אלא לשון רחמים לשון תחנונים שנאמר חוסה ה׳ על עמך (יואל ב׳). ומהו אח״ס מלמד שאמר הקב״ה למלאכי השרת אני בעצמי אחוס על ישראל יותר מכל אומות העולם מפני שהן ממליכין אותי בעולמי ב׳ פעמים בכל יום ויום ומייחדין את שמי שחרית וערבית, שנאמר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד (פ׳ ואתחנן). שאלמלא ישראל בעולם לא היה כבוד וגדולה בעולם לפי שהן מספרין תהלתי בכל יום, שנאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעיה מ״ד), ואין דעתי נהנית אלא מהן, שנאמר נהפך עלי לבי יחד נכמרו נחומי (הושע י״ג). בט״ע, שבם מעו העולם לפי שבכל יום ויום כשאומות העולם רואין חמה ולבנה כוכבים ומזלות מעבירין כתריהן מעל ראשיהן וכל מלכיהם ורוזניהם נופלין ומשתחוים לצבא השמים מיד כועס עליהם הקב״ה שנאמר ואל זועם בכל יום (תהלים ז׳). ואמר להן למלאכי חבלה אני נתתי להללו רוח ונשמה מלוכה וכבוד וגדולה וממשלה, והן משתחוים לחמה ולבנה שבראתי מזוהר פני. באותה שעה רועשין גלגל חמה ואופן והלבנה וסדרי מזלות כוכבים וכל סדרי בראשית כולן. מיד אף וחמה שני מלאכי חבלה מה עושין שולפין את חרבן ותופסין בידם ויוצאין מלפני הקב״ה בחמה להחריב את העולם מפני מעשיהן של או״ה שמכעיסין במעשיהן. ואלמלא שיוצאין תלמידי חכמים שהן עוסקין בתורה ותינוקות של בית רבן שהן הוגין במקרא ובמשנה וישראל שהן קוראין שמע ישראל ומקבלים עול מלכות שמים שחרית וערבית כבר היו נותשין ומחריבין את העולם. לפיכך הוא אומר ה׳ מלך ירגזו עמים וגו׳ (תהלים צ״ט). גי״ף, אל תקרי גי״ף אלא גוף, זו גופה של תורה שראשי ישיבות גאון יעקב מתעסקים בה ומורין פרט וכלל והויות איסור והיתר לישראל, שנאמר יורו משפטיך ליעקב (פ׳ ברכה), ואומר למדו היטב דרשו משפט (ישעיה א׳). דכ״ץ, אל תקרי דכץ אלא דך כולו חפץ, ואין חפץ אלא ישראל שנקראו ארץ חפץ לפני הקב״ה שנאמר ואשרו אתכם כל הגוים כי תהיו אתם ארץ חפץ (מלאכי ג׳), ולמה נקראו ארץ חפץ מפני שהם דומים לארץ שכל העולם כלו מתקיים בה. חפץ בשביל שהם עושים בכל יום ויום חפצו של הקב״ה בדברי תורה שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו (ישעיה מ״ב). הל״ק, זה יעקב שנקרא חלק שנתקדש שמו של הקב״ה בקדושה על ידו שנאמר והקדישו את קדוש יעקב (שם כ״ט) על ידי צאצאיו, וחקק לו דמותו על כסא כבודו. ובשעה שצאצאיו קורין קדושה משולשת מוריד הקב״ה פיו מלמעלה ונושקו על ראשו שחקוק על כסא הכבוד שנאמר כי יעקב בחר לו יה (תהלים ס״ה). ומנין שיעקב נקרא חלק שנאמר ואנכי איש חלק (פ׳ תולדות), כי חלק ה׳ עמו יעקב חבל נחלתו (האזינו). ומ״ר, אל

תקרי ומר אלא ואמר, ומהו ואמר אלו שרפי להבה ומלאכי צבאות וחיילי מעונה שאינם יכולין לומר קדוש מלמעלה עד שפותחין ישראל תחלה פיהם בקדושה מלמטה ואומרים קדושה משולשת ואח"כ מקדישין מלאכי השרת שנאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים (איוב ל"ח), כוכבי בקר אלו ישראל שנמשלו לכוכבים שנאמר ומצדיקי הרבים ככוכבים (דניאל י"ב), ואומר והנכם היום ככוכבי השמים לרוב (פ' דברים), הכוכבים מאירין את העולם אף ישראל מאירין נרו של עולם בדברי תורה שהם כיוצא בהם שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו'). ומנין שאין „ואמר" אלא למלאכי השרת, שנאמר וקרא זה אל זה ואמר וגו' (ישעיה ו'). ז"ן ש"ת, אל תקרי זן שת אלא זה נשא שבת, ומהו זה נשא שבת? אלו ישראל שנשאו תורה ומצות שבת בעוה"ז מפי הקב"ה שבה זוכין ישראל ונוחלין חיי עוה"ב שכלו שבת, שנאמר מזמור שיר ליום השבת (תהלים צ"ב), מהו ליום השבת, אמרה רוח הקדש על ידי דוד בכנור זמרו אתם בני ישראל שירו לעולם הבא שכלו שבת, לפי שבשעה שאמר להם הקב"ה לישראל אני נותן לכם את התורה אמר האם מקיימים אתם את המצוה שבה אני מנחיל לכם את העולם הבא? וישראל היו משיבין ואומרים לפניו רבש"ע הראנו דוגמא של עולם הבא בעולם הזה. אמר להם זו שבת שהיא אחת מששים משל עוה"ב שבה אתם מתענגים תענוגי מנוחה שנאמר אז תתענג על ה' וגו' (ישעיה נ"ח).

אלב"ם (6), אל תקרי אלבם אלא לבם, ומהו לבם? מלמד שעמד נגרסנאל שרה של גיהנם לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע כל אומה ואומה נתת לי שתאכלם אשי של גיהנם שנאמר לכן כאכל קש וגו' (ישעיה ה') ואומה זו של ישראל מפני מה אינך נותן לי שתאכלם אשי כדרך כל או"ה. השיב הקב"ה ואמר לו כל או"ה הרי הן בפתקי שלך לעשות להם ברוע מעלליהם ולדונן בתוך גיהנם, אומה זו של ישראל אינה בפתקיות שלך ואין לך עסק בהן. אמר לפניו למה, א"ל מפני שהן עוסקין בתורה ובמצות ומקיימים אותם ואהבתן בלבי עד לעולם שנאמר ואהבת עולם אהבתיך וגו' (ירמיה ל"א), ואינן עוברין בתוך גיהנם לפי שאני עמהם. ד"א אלב"ם, אל תקרי אלבם אלא אל-בם שנאמר כי תעבור במים אתך אני וגו' (ישעיה מ"ג), ולא עוד אלא ששכינתי שרויה בתוכם שנאמר והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים (פ' בחוקותי) לכך נאמר א"ל ב"ם. ג"ן ד"ס, מהו גן דס? אמר נגרסנאל לפני הקב"ה רבש"ע א"ב היכן דרים כשזוכין לחיי עוה"ב א"ל בגן עדן של הדס שריחו הולך מסוף העולם עד סופו שנאמר כי כימי העץ ימי עמי וגו' (ישעיה ס"ה). ה"ע ו"ף, מלמד שאמר לפניו שרה של גיהנם רבש"ע רצונך שתודיע לי כבודן וגדולתן של צדיקים שאתה מנחיל להן בג"ע לעוה"ב, א"ל הקב"ה לאו, שנאמר כה אמר ה' הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו וגו' (ישעיה ס"ה). העו"ף, כשם שהעוף פורח באויר של עולם ואין לו רשות ליכנס בחופות מלכים ורוזנים לישב במשכנות עמהם על כסא הכבוד כך אין לך רשות ולא עסק בהן לראות בטובתן של ישראל שנאמר לא יגורך רע (תהלים ה'). ומהו לא יגורך רע, מלמד שכך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע אל יהי במגורך רע, ואין רע אלא שטן ויצר הרע שנאמר כי יצר לב האדם רע (פ' נח), וכשם שאין יצר הרע במגורותיו של הקב"ה כך עתידין ישראל שלא יהיה במגורתם שטן ולא מלאך המות ולא יצר הרע. אימתי? לעולם הבא שנאמר וישב עמו בנוה שלום ובמשכנות מבטחים (ישעיה ל"ב) בלא שטן, ובמנוחות שאננות בלא מלאך המות ובלא יצר הרע שנאמר בלע המות לנצח וגו' (ישעיה כ"ו). זצח"ק אמר לפניו רבש"ע מפני מה אינך נותן לי רשות לראותן בעיני כלל וכלל ולטעום טעם מעט מאכילהן ולהסתכל בטובתן ובגדולתן? א"ל מפני שזרעו של יצחק הן שהגיש בשרו ורביעית דם שלו ע"ג המזבח שנקרא יצחק, זצח"ק אל תקרי זצח"ק אלא זרעו של יצחק. אמר לפניו רבש"ע כל בריה אתה נותן לו בכל יום ויום מזון מאכל לפי אכלו שכך כתיב פותח את ידך וגו' (תהלים קמ"ה) מפני מה אין אתה נותן לי מזון כדי סיפוקי שהרי אני רעב מכל מאכל, והשיב הקב"ה וא"ל הרי מסרתי לך כל רשעי הארץ וכל חטאיה. ט"ר י"ש כ"ת, יש לי כתות כתות, כתות של משקרין כתות של לסטין כתות של מספרי לשון הרע, ואני מוסרם לך שתאכלם אשך שנקרא טרישכ"ת, אל תקרי טרישכ"ת אלא יש לי כת. ומנין ששרה של גיהנם אומר בכל יום ויום תן לי מאכל כדי סיפוקי? שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וירד הדרה והמונה ושאונה ועלז בה (ישעיה ה'). מהו לבלי חוק אלו או"ה שפערה גיהנם פיה עליהם על שלא קבלו את התורה ולא קיימו את המצות בעוה"ז, כל הגוים כאין נגדו, לפיכך נמסרים לאשה של גיהנם שתאכלם בבת אחת שנאמר ישובו רשעים לשאולה וגו' (תהלים ט'), ואומר ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא (ירמיה י'), וישראל הם ששים ושמחים בדברי תורה כשרואים אותה שעומדת לפני הקב"ה ומתחננת בשביל ישראל שיוצלו מדינה של גיהנם, השיב הקב"ה ואמר לה, בתי! הרי אהוביך משולחין מתוך גיהנם ואין גיהנם שולטת בהן מפני שהן עוסקין בתורה לילה ויום שנאמר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור (זכריה ט'), ואין בור אלא גיהנם

---

(6) האות הראשון והשלישי הם כסדר א"ב עד מחציתו וגומר באותיות ט"כ, והאות השני והרביעי הם מאמצע הא"ב באותיות ל"מ וגומר באותיות רש"ת, וכשהם מרובעים ביחד נקרא כדר א"ב כזה בשם אלב"ם.

שנאמר ויעלני מבור שאון (תהלים מ׳).

תם מדרש אלפא ביתא דרבי עקיבא

מדרש רבי עקיבא בן יוסף

[בית המדרש ח"ה 31]

את זה המדרש דרש ר׳ עקיבא בן יוסף ע"ה דורש כתרי אותיות על התגין ועל הזיינין ועל אותיות גלולות (1) גדולות וקטנות. א׳) יש לה ג׳ זיינין לעיל כנגד מלאכי השרת שהם מזכירין את השם לאחר ג׳ תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות, ושני זיינין למעלה כנגד ישראל שמזכירין את השם לאחר ב׳ תיבות שנאמר שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. ב׳) בי"ת יש לה ב׳ זיינין לעיל כנגד בית דין שלמעלה ובית דין שלמטה ושניהן שוין כיום אחד לדין (2), ועוד בי"ת יש לה ב׳ זיינין כנגד ב׳ עולמות העולם הזה והעולם הבא. ג׳) גימ"ל מזויינת בשלשה זיינין מלעיל כנגד ג׳ ימים שנשתמש העולם לאורו של הקב"ה, ועוד הג׳ מזויינת בג׳ זיינין לפני שביום ג׳ היו ג׳ דברים: נבראת היבשה ונקראה ארץ ונתלבשה לבושי עשבים וכל מימות שבעולם חזרו למקומם ונבראו ימים ונהרות. ד׳) דל"ת יש לה ב׳ זיינין לפי שביום ד׳ ב׳ מאורות, ולפעמים דל"ת מזויינת בשלשה זיינין כנגד ב׳ מאורות הגדולים והכוכבים. ה׳) ה"א יש לה ג׳ זיינין מלעיל לפי שביום ה׳ נבראו מן המים חיות ועופות ודגים, ועוד ה׳ מזויינת בג׳ זיינין כנגד מלאכים ושרפים ואופנים. ו׳) וי"ו מזויינת זיין אחד מלעיל, לפי שביום ו׳ נברא אדם ונשמתו נתונה לו מן השמים, ומוטה מלרע לפי שגופו מעפר אדמה מלמטה. ז׳) זיי"ן מזויינת בשלשה זיינין מלעיל לפי שביום שביעי שבת וינפש ובו חייב אדם להתענג בשלשה עינונין במאכל ובמשתה ובכסות נקיה, ועוד היא מגולגלת לפי שכל המחלל שבת בזדון אין לו הרמת ראש עד שיעשה תשובה. ולמה כפיפת הז׳ כנגד הימין? שאם חזר בתשובה הקב"ה פושט ימינו ומקבלו ומוחל לו על כל עונותיו. ח׳) חי"ת יש לה ב׳ זיינין לפי שביום ח׳ ימול אדם בשר ערלתו ובברית יש ב׳ מצות מילה ופריעה ואם מל ולא פרע כאלו לא מל, ועוד חי"ת חמוקה שני ירכים שכל הפורק ממנו עול מילה שערי גיהנם פתוחין לו. ט׳) טי"ת יש לה ג׳ זיינין כנגד ג׳ משפחות טובות, כהנים לוים וישראלים, ועוד ט׳ יש לה ד׳ זיינין לעיל כנגד ד׳ משפחות כהנים לוים וישראלים וגרי צדק. ועוד טי"ת יש לה ה׳ זיינין לפי שכולם שומרים חמשה חומשי תורה. י׳) יו"ד כפופה קומתה למעלה ולמטה כנגד עשרה שמתפללין בבית הכנסת וכופפין את קומתן ומכוונין את לבם לאביהם שבשמים. כ׳) כ"ף יש לה ב׳ זיינין כנגד ב׳ משפחות כהונה בני אהרן: אלעזר ואיתמר. ך) כ"ף זקוף יש לה ג׳ זיינין כדי לקומם עמם ג׳ משפחות לויה גרשון קהת ומררי שומרי המקדש. ל׳) למ"ד מעוטר מלעילא חקופה כנגד מלכו של עולם שהוא זקוף מעל כל העולם כלו וכתר תהלה בראשו, ולמה עטרתו מלמטה לפי שהקב"ה יושב מלמעלה וצופה ומסתכל למטה. מ׳ ם׳) מ"ם פתוחה ומ"ם סתומה יש לכל אחד ב׳ זיינין כנגד ב׳ כסאות שיש לו להקב"ה יתברך שמו כסא דין לדון בו או"ה וכסא רחמים לדון בו ישראל. נ׳ ן׳) נו"ן פשוטה ונו"ן זקופה יש להן ג׳ זיינין לשניהן כנגד ג׳ כתרים שנתנו לישראל כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. ועוד נו"ן נטויה רגלה מלמטה לפי שאם סרח מלך או חכם או כהן מטה רגלו, ולמה נטויתה כנגד הימין שאם חוזרין בתשובה חוזרין לגדולתן כבראשונה. ועוד היא מגולגלת שכל מי שיש לו ענוה ושפלות הקב"ה מגדלו ומנחילו חיי העולם הבא, שאין לך מדה טובה בעולם כענוה ויראת השם. ס׳) סמ"ך יש לה ב׳ זיינין לעילא לפי שכל העוסק בתורה ובמצות סוד עליונים ותחתונים גלוים לו שנאמר סוד ה׳ ליראיו ובריתו להודיעם (תהלים כ"ה). ע׳) עיי"ן יש לה ג׳ זיינין לעיל כנגד ענוי ארץ ישראל שהם אהובים לבוראם ולמלאכי השרת ולבני אדם, ועוד עיי"ן מזויינת בחמשה זיינין להוסיף עליהן צדיקי ארץ ישראל ויראי חטא. ועוד עיי"ן זקופה לעילא שכל מי שיש בו ענוה ושפלות הקב"ה מגביהו. ועוד עיי"ן זקופה ומוטה שכל המגביה עצמו הקב"ה משפילו, ולמה מוטה כנגד ימין שאם חזר בו הקב"ה מחזירו לגדולתו. ועוד עיי"ן זקופה ומוטה מצד שמאל שאם אדם לא קרע לבו ונם רוחו לא תהיה תקומה למפלתו. פ׳ ף׳) פ"א פשוטה ופ"א זקופה, יש להן ב׳ זיינין לכל אחד, שכל הפותח פיו בתורה ובתפלה נעשין לו כל חפציו, ועוד פ"א מגולגלת ומזויינת בג׳ זיינין לעילא שכל תורה ותפלה שאין בה מעשים טובים ותשובה התורה בטלה והתפלה אינה רצויה. ועוד פ׳ ף׳ מגולגלין שכל תפלה שאין בה לב נשבר וראש כפוף אינה רצויה, וכל הטעמים שאמרו בפ׳ נוהגין בף׳. צ׳ ץ׳) צד"י פשוטה וצד"י זקופה יש לכל אחד ג׳ זיינין כנגד שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב, ועוד צ׳ יש לה ד׳ זיינין כנגד ארבע אמהות שרה רבקה רחל ולאה. ועוד צ׳ יש לה ה׳ זיינין כנגד ה׳ קולות של יום מתן תורה. ק׳) קו"ף יש לה ב׳ זיינין כנגד ב׳ קשרים של תפילין של ראש ושל זרוע ולפעמים יש לה זיין אחד כנגד הציץ. ר׳) רי"ש יש לה זיין אחד כנגד הטלית ומצות הציצית. ש׳) שי"ן יש לה ג׳ זיינין כנגד שני תפילין ומזוזה, ועוד שי"ן יש לה ד׳ זיינין כנגד ד׳ ציציות, ופעמים יש לה ז׳ זיינין כנגד רקיעים. ת׳) תי"ו יש לה ב׳ זיינין כנגד עברי ותרגום בעשרים וארבעה ספרים, ופעמים יש ת׳ שיש לה זיין אחד כנגד

---

(1) כפופים ראשיהם. (2) עי׳ שבת קכ"ט:

תלמוד ודברי חכמים.

נשלם מדרש רבי עקיבא זכר צדיק לברכה

אותיות קטנות וטעמיהו

[לקט מדרשים דף כ׳ ע״ב]

א׳) אל״ף דויקרא (א׳ א׳) קטנה, לדרוש שאין הקב״ה נגלה על או״ה אלא בחצי דבור, ויקר אלהים אל בלעם (במדבר כ״ג ד׳) בלא א׳, אבל נביאי ישראל דבור שלם, ולפיכך אמר ויקרא. ב׳) בי״ת במשלי (ל׳ ט״ו) שתי בנות הב הב, ב׳ של הב הראשון קטנה, לפי שבית ה׳ החריב והקטין כבוד בית המקדש ב׳ פעמים. ג׳) גימ״ל, וגוש עפר באיוב (ז׳ ה׳) ג׳ קטנה, הקרי וגוש בוי״ו אבל הכתיב וגיש ביו״ד. ג׳ גוש עפר באיוב כנגד ג׳ ילוד אשה במשלי, מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי. ג׳ ימים לאחר מיתה וג׳ ימים בחבוט הקבר, לכך קטנה. ד׳) דל״ת, במשלי (כ״ח י״ז) אדם עשוק בדם נפש, ד׳ קטנה (בדם) כי השופך דם הורג ד׳, הנרצח וכאלו הורג את אשתו ואת בניו ואת בנותיו. ה׳) ה״א, בהבראם (בראשית ב׳ ד׳) ה׳ קטנה, לפי שהוקטן ונתמעט על ידו כמו ותשת עלי כפיך (תהלים קל״ט ה׳). ו׳) וי״ו, הנני נותן לו את בריתי שלום (במדבר כ״ה י״ב) ו׳ קטנה בשבילו הנני נותן לו ולא לאחר את בריתי שלום מתנה שלימה. ז׳) זיי״ן, ויזתא ז׳ קטנה, לפי שהמן הלשין בשבעה דברים ישנו עם אחד, מפוזר ומפורד, בכל מדינות מלכותך, ודתיהם שונות מכל עם, ואת דתי המלך, ולמלך אין שוה להניחם. ח׳) חי״ת, חף אנכי (איוב ל״ג ט׳) ח׳ קטנה. ז׳ מצות נתנו קודם מתן תורה וכולן נכללות בפסוק ויצו ה׳ אלהים את האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל (בראשית ב׳ ט״ז), א׳ ויצו אין צו אלא לשון ע״ז שנאמר כי הואיל הלך אחרי צו (הושע ה׳ י״א), ב׳ השם זו ברכת ה׳ שנאמר ונוקב שם ה׳ (ויקרא כ״ד ט״ז), ג׳ אלהים אלו הדיינים שנאמר אלהים לא תקלל (שמות כ״ב כ״ז), ד׳ על האדם זה שפיכות דמים שנאמר שופך דם האדם באדם (בראשית ט׳ ו׳), ה׳ לאמר גלוי עריות שנאמר לאמר הן ישלח איש את אשתו (ירמיה ג׳ א׳), ו׳ מכל עץ הגן על הגזל שלא יגזול, ז׳ אכל תאכל ולא אבר מן החי. ט׳) טי״ת, יסר מעלי שבטו (איוב ט׳ ל״ד) ט׳ קטנה, כי לא יסורין כיסורין של איוב. י׳) יו״ד, תשי (דברים ל״ב י״ח) יו״ד קטנה, התשתם כחו של יוצר. כ׳) כ״ף, ולבכותה (בראשית כ״ג ב׳) כ׳ קטנה, כל מי שאינו בוכה על אדם כשר כף וכף פורעין לו. ל׳) למ״ד, לא עליכם (איכה א׳ י״ב) ל׳ קטנה כי בתחלה היו ישראל לראש ותה לזנב. נ׳) נו״ן, ב׳ נוני״ן (פשוטה וכפופה) קטנות ואלו הן, נטע אורן (ישעיה מ״ד י״ד) ונבושזבן (ירמיה ל״ט י״ג) דברי נרגן כמתלהמים (משלי י״ח ח׳), שהיה החסון לנעורת באיזת מזל באיזה היום ובאיזה שעה לסירחו (1). נפתלי אילת שלוחה (בראשית מ״ט כ״א), נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל (עמוס ה׳ ב׳). ס׳) סמ״ך, כי יצפנני בסכה, ס׳ קטנה, ששים גבורים סביב לה, גלתה סוד ה׳ ליראיו, בסכה כתיב (בה״א), השביעה בה׳ חומשין. ובי״א פסוקים שמתחילין בי׳ ומסיימין בב׳ נעלם מהם ס׳, שאמרתם בכונה כי דודי היה לי שמרתני מאותם אשר סביב שתו עלי כמנין ס׳ מרובעת. בסופה ובשערה (נחום א׳ ג׳), ס׳ קטנה. ע׳) עיי״ן לעות אדם בריבו (איכה ג׳ ל״ו) אל מי אשר בו ונתתי ת״ז (?) בראשו. ס׳ ע׳ זו סמיכת עי״ן (2). פ׳) פ״א זעירא בהאזינו וכפר אדמתו עמו. פ׳ דשפרפרא (דניאל ו׳ כ׳) פ׳ קדמאה קטנה, תנינא גדולה, פיה פתוחה, ולאחר פ׳ אותיות כתיב ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור כי לא מצינו אמירה קודם לזאת. צ׳) צד״י, וצוחת ירושלם עלתה (ירמיה י״ד ב׳) צ׳ קטנה, כי הקטינו הצדיקים וצוחת זו צוחה על היין בחוצות, וכן צדיק לעולם בל ימוט (משלי י׳ ל׳). וצדקה תציל ממות (משלי י׳ ב׳) ב׳ פעמים צ׳ קטנה כי הרואה שיקטין יעשה צדקה. ץ׳) צד״י זקופה, יפרצנו פרץ על פרץ (איוב ט״ז י״ד) ץ׳ קטנה. ק׳) קו״ף, קצתי בחיי (בראשית כ ז ו׳) ק׳ קטנה מלמד שראתה ברוח הקדש שטיטוס יחריב הבית שגבהו ק׳ אמות וימעט כבודן של ישראל. ק׳ של קברום (יחזקאל ל״ט י״ב) קטנה, ק׳ של יצחק בפסוק ואברהם בן מאת שנה בהולד לו יצחק, וימצא יצחק מאה שערים (כשנולדו השבטים). ר׳) רי״ש של פרשנדתא (אסתר ט׳ ז׳) קטנה, שנתמעט ונתלה. ש׳ ת׳) שי״ן תי״ו של פרשנדתא (שם) קטנות, הסר פ׳ ור׳ וישאר שמתא. ותכתוב אסתר (שם ט׳ כ׳) ת׳ תנינא קטנה יש אומרים ו׳ של ונפשו לא חיה (תהלים כ״ב ל׳) קטנה, ור׳ כמנור אורגים (ש״א י״ז ז׳), ו׳ של נעו עורים (איכה ד׳ י״ד) קטנות.

תמו אותיות קטנות

אותיות גדולות

[שם דף כ״ב ע״א]

א׳) אדם שת אנוש (דהי״א א׳) א׳ גדולה מפני שהוא ראש ליצורים. ב׳) בי״ת של בראשית גדולה שהוא קודם לכל המקרא. ג׳) והתגלח נימ״ל גדולה, לפי שאותו גלוח היה בטהרה, ד׳) דל״ת של אחד (דברים ו׳ ד׳) גדולה, מכאן אמרו חכמים שצריך להאריך בד׳ של אחד. ה׳) הל־ה׳ תגמלו זאת בהאזינו ה׳ גדולה, לפי שהיא כשתי תיבות ואי אפשר להיות

---

(1) אפשר שמוסב על נבושזבן סרים נבוזראדן או שחסר פה פסוק אחר מנו״ן קטנה. (2) סמיכת ע׳ סנהדרין.

תיבה בלא חברתה (3). ו׳) וי״ו דגחון (ויקרא י״א מ״ב) גדולה, שכל נחש ונחש נארר בו׳ קללות. ז׳) זיין דויזתא (אסתר ט׳ ט׳) גדולה לפי שכולם מתו בנשימה אחת (4). י״א שהוא ז׳ הבזונה (בראשית ל״ד ל״א), וי״א זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג׳ כ״ב). ח׳) חור כרפס ותכלת (אסתר א׳ ו׳) ח׳ גדולה, חור היה במקדש ולא ימצא כמוהו בעולם, וי״א ח׳ של חכלילי (בראשית מ״ט י״ב), וי״א ח׳ ויחי יעקב (שם מ״ז כ״ח). ט׳) טוב שם (קהלת ז׳ א׳) ט׳ גדולה. וכן דיסר מעלי שבטו (איוב ט׳ ל״ד) שלא היתה כמכת איוב. י׳) יגדל נא כח (במדבר י״ד י״ז) יו״ד גדולה, לפי שמגדל כחו על כל באי העולם. כ׳) וכנה (תהלים פ׳ ט״ז) כ׳ גדולה, לפי ששבעים שמות נקראו ישראל כהוי״ה ונקראו כנה להוסיף עליהם [כנוי]. ל׳) וישליכם (פ׳ נצבים) למ״ד גדולה, שאין השלכת אותם אלא לפי שעה. מ׳) מ״ם דמשלי (א׳). נ׳) נוצר חסד (פ׳ כי תשא) נו״ן גדולה. ן׳) ויקרב משה את משפטן (במדבר כ״ז ה׳) ן׳ גדולה, לפי שאמר משה והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי ושמעתיו (דברים א׳ י״ז), אמר הקב״ה אליך ולא אלי בתמיה! חייך אני מעלים ממך דבר שהנשים יודעות כן, שנאמר כן בנות צלפחד דוברות (במדבר כ״ז ז׳). ס׳) סוף דבר בקהלת (י״ב י״ג) ס׳ גדולה, שהשביע הקב״ה השמים והארץ לגלות כל העשוי בהם. ע׳) עיי״ן של שמע (דברים ו׳ ד׳) גדולה, מכאן אמרו ז״ל הקורא שמע ולא השמיע לאזנו יצא. פ׳) פ״א דשפרפרא תנינא גדולה, שלא נהג כמנהג המלכים שדרכם לעמוד בג׳ שעות (5). ף׳) ובהעטיף הצאן (פ׳ ויצא) ף׳ גדולה. צ׳) צפו עורים (ישעיה נ״ו י׳) צ׳ גדולה, לפי שאינם עורים ממש אלא טעות והוא עומד בשחר ועינים להם ולא יראו, וכן כי טח מראות עיניהם (שם מ״ד י״ח). י״א ועשית ציץ (שמות כ״ח ל״ו) צ׳ גדולה. ק׳) ודרור קן לה (תהלים פ״ד) ק׳ גדולה לפי שאין תקומה למפלתן, וי״א קולה כנחש ילך (ירמיה מ״ו כ״ב) ק׳ גדולה. ר׳) לאל אחר ר׳ גדולה, לפי שאין תקומה לעובדי ע״ז, וי״א ר׳ ראשית דרם גדולה. ש׳) שיר השירים שי״ן קדמאה גדולה לפי שעשרה שירות שנאמרו בעולם זה נבחר. ת׳) ותכתב אסתר, קדמאה גדולה לפי שאמרה כתבוני לדורות (6).

עשר גליות: ספור קורות גליות ישראל מגלות סנחריב עד גלות אדריינוס, ויש בו מקור נאמן לתולדות ימי ישראל בימי הבית השני. המדרש הזה מובא בספר הקבלה להראב״ד דפוס באזיל דף קכ״ט עד קל״א. יעלינעק העתיק אותו בבית המדרש שלו ח״ד מתוך כ״י מורטארא רב במונטבה, ונדפס באיזה שנוים ע״י הנוצרי שבתיון מינסטער בסוף ספר יוסיפון העברי, באזיל 1519. יעלינעק הדפיס נוסחא ב׳ מעשר גליות בביהמ״ד ח״ה מכ״י מינכען סי׳ 312. ור׳ אלעזר הלוי גרינהוט הדפיסו בספר הלקוטים חלק ג׳, מנוסחת הראב״ד, כי נוסחאות יעלינעק מלאות שגיאות ושבושים. ראטנער במבוא לסדר עולם רבה משער כי המדרש עשר גליות שייך לסדר עולם רבה ונשמט ממנו ע״י המעתיקים, ולדעת גרינהוט המדרש שלפנינו הוא סתם סדר עולם דר׳ יוסי, כולו או מקצתו, ועליו נוסף הסדר עולם רבה הנמצא אצלינו. ומביא ראיות לדבריו (עי׳ מבואו שם). במדרש הזה כבר השתמשו הקדמונים, כמו מסדר הספרי באמרו בפ׳ עקב: ד״א ואבדתם מהרה גולה אחר גולה, וכן אתה מוצא בעשרת השבטים גולה אחר גולה, וכן אתה מוצא בשבט יהודה ובנימין גולה אחר גולה. גלו בשנת ז׳ לנבוכדנצר בשנת י״ח בשנת כ׳ עכ״ל. הגירסא הזו משובשת כי בשנת ז׳ לנבוכדנצר לא גלו, וצ״ל גלו בשנת ז׳ ליהויקים, גלו בשנת שמונה לנבוכדנצר בשנת י״ט ובשנת כ״ג, וכל זה נמצא במדרש שלפנינו. וכן היה ידוע לר׳ סעדיה גאון, ולרב צמח גאון שמביא סייע ממנו לספורי אלדד הדני, והראב״ד מביאו בספרו ספר הקבלה כנ״ל (עי׳ מבוא גרינהוט).

עקטאן דמר יעקב היא אגדה ישנה אדות העשר גליות והתגיירות הכוזרים. פי׳ עקטאן דמר יעקב=תלאות של ר׳ יעקב ולא נודע מי הוא, ואפשר שהוא רב יעקב מארץ נמץ (אשכנז) הנזכר במכתב מלך אלכזר לרב חסדאי בר יצחק שפרוט. אולם אף ששם מר יעקב נקרא עליו מגוף הספר נראה שאין הוא המחבר אלא איש אחר. זהו דעת אליקים כרמולי שהוציאו לאור מכ״י בפארים והדפיסו בשנת תר״ב, ונדפס שנית בירושלם בשנת תרמ״ח.

מדרש עשר גליות

[מספר הלקוטים ע״פ גירסת הראב״ד]

עשר גליות גלו ישראל, ד׳ על ידי סנחריב וד׳ על ידי נבוכדנצר, ואחת ע״י אספסיינוס, ואחת ע״י אדריינוס. פעם ראשונה עלה סנחריב והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה, ונטל עגל הזהב שעשה ירבעם בן נבט בדן והוליכם לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי. וזה היה בימי פקח בן רמליהו, זו גלות אחת. שניה עמד הושע בן אלה והרג פקח בן רמליהו ונעשה הושע בן אלה עבד לסנחריב ז׳ שנה ועלה סנחריב פעם שניה והגלה לשבט אשר ויששכר וזבולון ונפתלי ולא נשאר אלא אחד מהם שנאמר כה אמר ה׳ כאשר יציל הרועה וגו׳ (עמוס ג׳ י״ב), ונטל העגל השני אשר היה בבית אל שנאמר גם אותו לאשור יובל וגו׳ (הושע י׳ ו׳) זו גלות שניה. ומת אחז ומלך חזקיהו בנו תחתיו ארבע שנים, ובימי חזקיהו בשנת ד׳ למלכו עלה סנחריב והקיף על שמרון ג׳ שנים ולכדה בשנת שש למלכות חזקיהו, והגלה ישראל משמרון שבט אפרים ומנשה והעלה עמו כותיים מבבל ומכוש

---

(3) ולכן הה״א גדולה שתהא נראה כתיבה מיוחדת ובאמת היא תיבה אחת עם לה׳. (4) עי׳ מגילה ט״ז: (5) עי׳ רש״י לדניאל ו׳ כ׳. (6) עי׳ מגילה ז׳. ע׳ אוצר ישראל ערך אותיות גדולות וקטנות.

ומחמת ומעוים ומספרוים, שנאמר ויבא מלך אשור מבבל וגו' (מ"ב י"ז כ"ד), זו גלות שלישית. ישב לו נבוכדנצר עד ח' שנים ועלה על ירושלם, ועלה על יהודה, ולקח מארץ יהודה ק"נ מדינות שהיו בהן ב' שבטים יהודה ושמעון ולקחם עמו, ובקש להוליכם לחלח וחבור, עד שמרד עליו מלך כוש שאחורי מצרים ולקח עמו יהודה ושמעון ועשה מלחמה עם מלך כוש, ונגזם הקב"ה בהרי חשך. הרי ארבע גליות שגלו עשרת השבטים על ידי סנחריב.

ונשתייר מיהודה י"א רבוא ומבנימין שלש עשרה רבוא בירושלם ומלך חזקיהו עליהם. ועלה סנחריב מכוש על ירושלם פעם חמישית ועלו עמו י"א רבוא והפילו הקב"ה שם שנאמר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף איש (מ"ב י"ט ל"ה). ולא נשתייר מהם אלא סנחריב ושני בניו ונבוכדנצר ונבוזראדן. והיתה מפ־ת סנחריב בשנת ארבע עשרה לחזקיהו, ומשלמה עד חזקיהו מאתים וששים שנה, ובתוך אלו השנים מלכו על ישראל שלשים מלכים, י"ד ממלכי בית דוד וט"ז מישראל, וממפלת סנחריב עד שעלה נבוכדנצר בימי יהויקים ק"ז שנים. בשנת ד' ליהויקים נחתם גזר דינם על יהודה ובנימין ועל מה שנשתייר מיהודה ומן הגלות, ועלה נבוכדנצר פעם ראשונה בימי יהויקים והגלה מיהודה ובנימין שלשת אלפים ועשרים ושלשה ומשאר שבטים שבעת אלפים גבורים. ומה היתה גבורתם והם אסורים בזיקים? אלא שהיו גבורי תורה, עליהם הוא אומר ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו (תהלים ק"ג כ'), זו גלות חמישית. ועשה נבוכדנצר ז' שנים אחר גלות זו ועלה פעם שניה לדופנה של אנטוכיא והגלה ארבעת אלפים ושש מאות משבט יהודה, ומבנימין ג' אלף, ומשאר השבטים שבעת אלפים והחרש והמסגר (מ"ב כ"ד י"ד) החרש כשהיה אחד מהם מדבר נעשו הכל כחרשין, המסגר כשהיו יושבים ולומדים מהם כיון שהיה אחד מהם סוגר אין אחר פותח שנאמר וסגר ואין פותח (ישעיה כ"ב). וגלות זו העלה לבבל וזו גלות יכניה, והיא שניה לנבוכדנצר, והיא גלות ששית. ובין גלות ששית ובין גלות שביעית י"א שנה של צדקיהו. ובשנת י"ט למלכות נבוכדנצר עלה נבוכדנצר פעם שלישית לאנטוכיא, ועלה נבוזראדן לירושלם וכבש לצדקיהו ושרף את הבית, ונטל את העמודים ואת ים הנחשת ואת המכונות שעשה שלמה ואת כל כלי בית ה' ואוצרות בית המ־ך אשר בירושלם ולקח את כל הכלים ושלחם לבבל, והרג מישראל צ"א רבוא חוץ ממה שנהרגו על דמו של זכריה. ומוצאי שביעית היתה והיו הלוים עומדים על דוכנם ואומרים שירה (1), ומה שירה הם אומרים? וישב עליהם את אונם (תהלים צ"ד כ"ג) ולא הספיקו לגמור עד שנכנסו אויבים להיכל ומצאום עומדים על דוכנם וכנורותיהם בידיהם. והגלה בגלות זו לויים מזרעו של משה ששים רבוא שנאמר ובני משה גרשם ואליעזר ובני אליעזר רחביה הראש ובני רחביה רבו למעלה (דהי"א כ"ג ט"ו) למעלה מששים רבוא. שכשעשו ישראל את העגל כעס עליהם הקב"ה ובקש לאבדם ואמר למשה שני פעמים ואעשך לגוי גדול, ונתקיים הדבר. כיון שהגיעו לנהרות בבל אמרו להם האויבים שירו לנו משיר ציון שנאמר כי שם שאלונו שובינו וגו' (תהלים קל"ז), מיד חתכו ראשי אצבעותיהם בשיניהם ואמרו איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר, וראה הקב"ה שלא רצו לומר שירה וגנזן ונתנן לאחר סמבטיה (סמבטיון). והגלה מישראל ח' מאות ול"ב אלפים, כל אלו חורי יהודה ובנימין, שנאמר ויגל את מסך יהודה (ישעיה כ"ב ח') והשאיר מהם בירושלם ששת אלפים שנאמר ומדלת העם השאיר נבוזראדן וגו' (ירמיה נ"ב ט"ז) ומנה עליהם גדליה בן אחיקם. ובא ישמעאל בן נתניה והרגו, ונתייראו ישראל וגלו (והלכו) למצרים זו גלות שביעית. בשנת כ"ג למלכות נבוכדנצר לכד צור, ובשנת כ"ז למלכותו לכד מצרים ושטף היהודים שהיו בה שבאו מעמון ומואב ומסביבות ארץ ישראל וירמיה וברוך הוליכו עמהם למצרים, ואח"כ לקח ירמיה וברוך והגלם לבבל, זו גלות שמינית.

וישראל שנשארו במצרים הלכו לאלכסנדריא והיו בה עד שפרו ורבו והעמידו בה אלפים ורבבות, וכל מי שלא ראה בכבודם לא ראה כבוד מימיו, והיה בה מקדש ומזבח ומפטמי הקטרת ומערכת לחם הפנים, ובתי מדרשות לאין מספר ובעלי ממון ובעלי כח, ועלה עליהם טרוגיאנוס הרשע והרג מהם כפלים כיוצאי מצרים (2). אחרי כן עלה עליהם אלכסנדרוס והרג מהם כפלים כיוצאי מצרים (3). אלו שמונה גליות שהיו בבית ראשון. ולאחר חרבן בית ראשון, שבעים שנה, עמד כורש בן אסתר ושלח לנחמיה ולזרובבל ולברוך ולכל חבורתו ובנו בית שני, ואחר ד' שנים למלכות כורש אחר שנבנה הבית עלה עזרא מבבל ועלו עמו ארבעה רבוא, והיו ישראל משועבדים לכורש ל"ג שנה, ובא אלכסנדרוס מלך מוקדון והרג לכורש ומלך י"ב שנה ומת, ועמדו אחריו ד' ממזורים שהיו משעבדים את ישראל קס"ח שנים, עד שבאו בני חשמונאי והרגו לממזורים ונטלו המלכות מהם ומלכו ק"ג שנה, ועמד הורדוס עבד חשמונאי והרג את אדוניו ואת כל ביתו חוץ מנערה אחת שנתן עיניו בה ועלתה נערה זו על הגג ואמרה לא נשתייר מבית חשמונאי אלא אני לבדי והפילה עצמה מן הגג ומתה, והטמינה הורדוס שבע שנים בדבש, וי"א שבא עליה לאחר מיתתה (4). ומלך הורדוס ואגריפס בנו ומונבז בן בנו ק"ג שנה, הרי ד' מאות ועשרים שנה של בית שני.

---

(1) עי' גיטין נ"ז ע"ב וערכין י"א ע"ב. (2) עי' מכילתא בשלח מס' ב' פ"ב. (3) סוכה נ"א ע"ב. (4) ב"ב ג' ע"ב.

ועלה אספסיינוס קיסר וטיטוס בן אשתו והחריבו בית שני והגלו את ישראל לרומי, זו גלות תשיעית. ועמדה ביתר אחר חרבן הבית נ"ב שנה, ועלה אדריינוס והגלה את ישראל ממנה והחריבה, והגלה אותם לאספמייא, זו גלות עשירית. ועליהם הכתוב אומר וגלות החיל הזה... אשר כנענים עד צרפת וגלות ירושלם אשר בספרד וגו' (עובדיה א' כ'). וכשם שגזר הקב"ה עלינו גלות כך עתיד להחזירנו שנאמר ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את ביי ישראל מארץ מצרים כי אם חי ה' אשר העלה ואשר הביא את זרע בית ישראל מארץ צפונה ומכל הארצות וגו' (ירמיה כ"ג ז'). כן יקבצנו ה' בקבוץ גליות כאיש אחד חברים, אמן.

מדרש עשר גליות, נוסחא ב'

[בית המדרש ח"ה 113]

אלו עשר גליות שגלו בני ציון היקרים: גלו ישראל ע"י סנחריב שלש גליות ואח"כ גלו ע"י נבוכדנצר ארבע גליות אחרות, ואח"כ גלו ע"י אספסיינוס גלות אחת, ואח"כ גלו ע"י אדריינוס גלות אחת, הרי תשע גליות, וגלו ע"י טיטוס הרשע יש"ל גלות עשירית והיא הגלות האחרונה תחת אדום.

גלות א' עלה סנחריב והגלה שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט מנשה ונטל ענלי הזהב אשר עשה ירבעם והעמיד א' מהם בבית אל ואחד מהם בדן שנאמר ויגל את ישראל אשורה ויושב אותם בחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי (מ"ב י"ז ו') בא וראה כמה גדול שבר השבים לפני הקב"ה שהנביא בוכה עליהם ואומר על כן אבכה בבכי יעזר גפן שבמה אריוך דמעתי (ישעיה ט"ז ט'), גפן זאת היתה לו בשבמה העירה, והיו מעלין אותה לירושלם ומראין אותה לעולי רגלים שנאמר אריוך דמעתי חשבון ואלעלה, דומין לאויר שאין בו חקר שנאמר כי על קיצך ועל קצירך הידד נפל (שם), וכי דרכו של אדם להיות בוכה על הקיץ, אלא ללמדך זה שבט ראובן ושבט גד שעשו קטטה עם ישראל ארבע עשרה שנה ועזבו ביתם ולא היו מכירים את בניהם עד ששמעו קולם במלחמה שהיו אומרים עננו אלהי אבותינו עננו.

גלות ב' עמד הושע בן אלה בשעבוד לסנחריב ח' שנים ואחר שמונה שנים עלה סנחריב והגלה שבט זבולון ושבט נפתלי. בא וראה כמה היו, איך ארצות היו לזבולון בים וכמה אלפים ערי יישוב היו לנפתלי ביבשה ובא סנחריב והגלם וטלטלם, שנאמר כי לא מועף לאשר מוצק לה כעת הראשון הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי והאחרון הכביד דרך הים עבר הירדן גליל הגוים (ישעיה ח' כ"ג), ללמדך שזלזל בכבוד שני שבטים.

גלות ג' זו גלות שמרון, בא וראה כמה חכמים וכמה נביאים וכמה סנהדרין [הוכיחום ולא חזרו בתשובה עד שנגזר עליהם גלות] ועלה סנחריב והעלה עמו כותיים מבבל ומחמת ומעוים ומספרוים וישבו בערי שמרון תחת יד בני ישראל ויירשו את שמרון וישבו בה, עד שעלה סנחריב אח"כ והגלם.

גלות ד' זו גלות יהויקים, שכן כתיב בשנת שלש למלכות יהויקים מלך יהודה בא נבוכדנצר מלך בבל על ירושלים ויצר עליה (דניאל א' א'), וכתיב ויתן ה' בידו את יהויקים מלך יהודה, ונוצלו מהם חנניה מישאל ועזריה. נטל נבוכדנצר את יהויקים מלך יהודה וחתכו חתיכות חתיכות קטנות כזית והשליכן לכלבים שנאמר קבורת חמור יקבר סחוב והשלך (ירמיה כ"ב י"ט) ואין קבורת חמור אלא לכלבים.

גלות ה' עלה מלך בבל לדפנה של אנטוכיא, ויצאו סנהדרין לקראתו ואמרו לו למה באת עלינו שמא הגיע זמן בית המקדש ליחרב? אמר להם תנו בידי את יכניה מלך יהודה ואני אלך לדרכי, מיד באו והודיעו הדבר ליכניה מלך יהודה. באותה שעה יצאו כל הגבורים מירושלם והחרש והמסגר ונגדעה קרן ישראל ויצאו מעצמן מבוהלין ודחופין בגולה בבכיה מרה, כיון שראה יכניה מלך יהודה כן, מה עשה, נטל את המפתחות ועלה לגגו של היכל ואמר רבש"ע לשעבר היינו נזברים נאמנים והיו מפתחותיך מסורין בידינו ועכשיו שאין אנו נאמנים הנה מפתחותיך מסורין בידיך. אמרו בה שני דברים, חד אמר שזרקן לשמים ולא ירדו עוד לארץ, וחד אמר שראה כמו דמות פיסת יד שלקחם מידו, כיון שראו כן בחורי ישראל שיצא מעצמו בגולה היו עולים על גגותיהם ומשליכין עצמם מלמעלה למטה ומתים, שנאמר משא גיא חזיון מה לך איפוא כי עלית כולך לגגות תשואות מלאה עיר הומיה קריה עליזה חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה (ישעיה כ"ב).

גלות ו' עלה נבוזראדן על ירושלם, באותה שעה רעשו עליונים ותחתונים וחשכו המאורות ופסקה השמחה וחזר העולם לאחוריו, ונתמעטו הנביאים ונתרעש העולם על יושביו, ופסקו טללי ברכה ונתעלמו שבעים ושנים חלונות שברקיע, ונתעטפו סנהדרין בבגדים שחורים ונתאבלה הארץ שנאמר על כן תאבל הארץ ואומלל כל יושב בה (הושע ד' ג'). באותה שעה נפל כתר ישראל מראשיהן והלכו בגלות שנאמר נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו (איכה ה' ט"ז).

גלות ז' זו גלות עשרת השבטים שגלו לפנים מנהר סבתיון, ולמה נקרא שמו שבתיון לפי שהוא נח בשבת, כיון שגלו ישראל לבבל אמר להם נבוכדנצר הרשע בואו ותאמרו שירה לפני האלוה אשר לי כדרך שאתם אומרים לפני אלהיכם. מה עשו ישראל כל אחד ואחד הכנים אצבעו לתוך פיו וחתכו לשונם בסכין כדי שלא יאמרו שירה לפני ע"ז. מה עשה הקב"ה הביא עליהם ענני כבוד ונטלם והשליכם מהלאה

לנהר שבתיון, שנאמר אזכיר רהב ובבל ליודעי הנה פלשת וצור עם כוש זה ילד שם סלה (תהלים פ"ו ד'), אזכיר רהב אלו נסי הים, ובבל ליודעי אלו נסי בבל, הנה פלשת אלו ימי הגולה, וצור נגלה להם בשביל כבוד ישראל, עם כוש אלו נסי מצרים, זה יולד שם סלה לעתיד לבא, שנאמר ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה (ישעיה מ"ט כ"א).

גלות ח' זו יוחנן בן קרח שעלה למצרים ובאו וישבו באלכסנדריא וקנו שם שדות וכרמים ופרו ורבו שם עד שהיו כפלים מיוצאי מצרים, מכאן אמרו חכמים מי שלא ראה בכבודה של אלכסנדריא של מצרים לא ראה כבוד מימיו, שהיו שבעים קתדראות של זהב מפותחות באבנים טובות ומרגליות כנגד שבעים זקנים והיו שם כהן גדול ומזבח ומקריבי קרבן ומפטמי הקטרת ומעריכי לחם הפנים, ובעלי ממונות ובעלי כח, ובתי כנסיות ובתי מדרשות עד אין מספר. כיון שגרמו עונותיהן של ישראל עלה טרגינות והרגם עד שהלך דמם לים הגדול. באותה שעה נגדעה קרן ישראל ואינה עומדת עד שיבא משיח בן דוד, במהרה יבא ויגל לבנו.

גלות ט' זו גלות אספסיינוס קיסר שעלה לירושלם והביא עמו תשע מאות ספינות בים והגלם והעבירם והושיבם ברומי שהיא ארץ אדום וכמו כן הגלה ביבשה שלשים אלף מישראל, וכיון שבאו לדפנה של אנטוכיא והיו מזכירין זכות אבות ועמידת הר סיני והבטחת הנביאים וקרבנות בית המקדש, והיו אומרים לפני הקב"ה לא כך כתבת בתורתך כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך ולא ישכח את ברית אבותיך (דברים ד' ל"א), והשם הוא מדת הרחמים שהבטחתנו, ואיה קנאתך וגבורתך, והיו משליכין עצמן לארץ ונושכין את העפר בפיהם בבכיה. באותה שעה באו מלאכי השרת ולקחום והעלימו אותם מן העין.

גלות י' עלה טיטוס הרשע לירושלם והביא עמו שלשת אלפים ספינות בים וימלא אותן ילדים וילדות, כיון שבאו בתוך הים אמרו לו לא די לנו שהכעסנו להקב"ה בביתו שנאמר מה לידידי בביתי (ירמיה מ"א ט"ו) אלא שגם עכשיו עדיין אנו מבקשים להכעיסו בארץ אדום, מיד קפצו כלם מהספינות והשליכו עצמם בים ונטבעו כלם שנאמר אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים (תהלים ס"ח כ"ג).

תמו עשר גליות

עקטאן דמר יעקב

[הוצאת כרמולי דפוס ירושלם]

פרשה א'.—יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שברא את עולמו בחכמה כמו שאמר הכתוב ה' בחכמה יסד ארץ. מאי חכמה זו תורה שנאמר בראשית ברא אלהים, ואין ראשית אלא תורה שנאמר מגיד מראשית אחרית. כתיב שם האחד פישון הוא הסובב את כל ארץ החוילה ועדיין לא היתה חוילה? אלא מגיד מראשית אחרית. ושם הנהר השני גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש ועדיין לא היה כוש, אלא מגיד מראשית אחרית. ושם הנהר השלישי חדקל הוא ההולך קדמת אשור ועדיין לא היה אשור, אלא מגיד מראשית אחרית וכו'. דבר אחר מגיד מראשית אחרית, עד שלא באו לעולם הראה הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור וסופריו, דור דור ומנהיגיו, דור דור ופרנסיו. ויש אומרים עד שלא נברא העולם העביר הקב"ה לפניו כל הדורות, דור הבריאה דור המבול דור הפלגה דור האבות דור מצרים, כיון שהגיע לדור המדבר נתעצב ושמח, נתעצב בואתכם אזרה בגוים, ושמח בואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם, לא מאסתים בימי פרס שהעמדתי להם דניאל, ולא געלתים בימי מדי שהעמדתי להם אסתר, לכלותם בימי יונים שהעמדתי להם יוחנן ובניו החשמונאים, להפר בריתי בימי רומיים שהעמדתי להם שמעון בר כוכב, אתם בימי ערביים שהעמדתי להם מלכי כוזרים.

מעשה שהיה מהלך מר יעקב בר אליעזר בארץ כוזריה וראה שם שבט שמעון ואמר אוי לנו נתקיים עלינו מקרא שכתוב ואתכם אזרה בגוים, אח"כ ראה כוזרי שנתגייר שמח ואמר ואף גם זאת וגו'. דבר אחר ואתכם אזרה בגוים אלו השבטים שמעבר לנהר סמבטיון, ואף גם זאת וגו' אלו מלכי הארץ שנתגיירו. בשביל ב' דברים זכו להתגייר, על גמילות חסדים ועל הכנסת אורחים שלהם. אמר מר יעקב בר אליעזר שטתי בכל העולם כולה ולא מצאתי גמילות חסדים ובעלי הכנסת אורחים כאנשי עבר הנהר, שכל אוהל מפולש כפלן של אברהם, וכל בית פתוח כביתו של איוב, למזרח ולמערב לדרום ולצפון, הבא למזרח יכנס למזרח הבא למערב יכנס למערב, הבא לדרום יכנס לדרום והבא לצפון יכנס לצפון. גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם, דאילו באברהם כתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, ואילו באיוב כתיב תם וישר ירא אלהים וסר מרע. מאי תם ויישר? שנולד מהול, מאי ירא אלהים ששמש ת"ח, מאי סר מרע שקיים כל התורה. דבר אחר וסר מרע, איוב מאומות העולם היה ונתגייר, כך מלך כוזר מאומות העולם היה ונתגייר. כשבא מר יעקב בר אליעזר לכוזר אמר לו המלך שאל מה אתן לך, אמר לו איני מבקש ממך אלא שרצונך לומר לי מוניטון שלך, אמר לו מוניטון של כוזרים אינו אלא מיוחסין, שנאמר בני יפת גמר ומגוג ומדי ויון ותבל ומשך ותירס. גמר זו גימר, מגוג זה שיטים, מדי זה מדי, יון זה מקדוניא, תבל זה טובר, משך זה מושכי, תירס זה תראסיה, ובני גמר

אשכנז וריפת ותגרמה, אשכנז זה אשיכיניזי, ריפת זה ניפת, תגרמה זה תורקי אחי כוזר. בשעה שהיו בני גמר עובדי ע"ז עמד כוזר אחיהם להוכיחם, א"ל הקב"ה חייך שאני פורע לך, מיד נפרד כוזר מעל אחיו, והלך לו לארץ כחריה, וגלגל הקב"ה והביא את בני שמעון לארצו, ונתחתנו בניו בבני יעקב ונעשו גרי צדק ויצא לו מוניטין בעולם.

פרשה ב'.—עשרה מלכים נתגיירו ואלו הן: חירם המלך, עבד המלך, אנטיגנוס המלך, תלמי המלך, מונבז המלך, מובאי המלך, בולן המלך, בתיה המלכה, הילני המלכה, וברוריא המלכה.—עשרה צדיקים נכנסו בחייהם לגן עדן ואלו הן: חנוך בן ירד, אליעזר עבד אברהם, בתיה בת פרעה, סרח בת אשר, אליהו הנביא, משיח בן דוד, חירם מלך צור, עבד מלך הכושי, יעבץ בן רבי, ויהושע בן לוי.—עשרה הרוגי מלכות ואלו הן: רבי ישמעאל בן אלישע, רבי ישבב הסופר, רבן שמעון בן גמליאל, רבי חוצפית המתורגמן, רבי עקיבא בן יוסף, רבי חנניא סגן הכהנים, רבי שמעון בן עזאי, רבי אלעזר בן חרסום, רבי יהודה בן בבא, ורבי חנניה בן תרדיון.—עשרה דורות מאדם ועד נח ואלו הן: אדם אחד, שת שנים, אנוש שלשה, קינן ארבעה, מהללאל חמשה, ירד ששה, חנוך שבעה, מתושלח שמנה, למך תשעה, נח עשרה.—עשרה דורות מנח ועד אברהם ואלו הן: שם אחד, ארפכשד שנים, שלח שלשה, עבר ארבעה, פלג חמשה, רעו ששה, שרוג שבעה, נחור שמונה, תרח תשעה, אברהם עשרה.—עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו ואלו הן: נמרוד אחד, פרעה שנים, שלמה שלשה, אחאב ארבעה, נבוכדנצר חמשה, אחשורוש ששה, כורש שבעה, אלכסנדר שמונה, אספסיינוס תשעה, ארדשר עשרה.—עשרה נסיונות נסה הקב"ה את אבותינו ואלו הן: אחד במדבר, אחד בערבה, אחד מול סוף, אחד בין פארן, אחד בין תפל, אחד בלבן, אחד בחצרות, אחד בתבערה, אחד במסה, ואחד בקברות התאוה הרי עשרה.—עשר מרות בתלמידי חכמים ואלו הן: הלומד מקרא ואינו לומד משנה, הלומד משנה ואינו לומד גמרא, הלומד גמרא ואינו לומד ברייתא, הלומד ברייתא ואינו לומד תוספתא, הלומד תוספתא ואינו לומד ספרא, הלומד ספרא ואינו לומד ספרי, הלומד ספרי ואינו לומד מכילתא, הלומד מכילתא ואינו לומד מדרש, הלומד מדרש ואינו לומד משלות. ד"א הלומד מקרא ואינו לומד תרגום, הלומד תרגום ואינו לומד הלכה, הלומד הלכה ואינו לומד אגדה וכו'.—עשרה חכמים שלא הניחו כל המדות של ת"ח ואלו הן: הלל הזקן שעלה מבבל בן ארבעים שנה, רבן יוחנן בן זכאי שעסק בפרקמטיא מ' שנה ולמד מ' שנה ומלמד מ' שנה, רבי עקיבא בן יוסף שהיה מ' שנה כשהלך ללמוד ושימש מ' שנה ופרנס מ' שנה, רבי יוחנן בן גודגדה שיודע לשער כמה טיפין יש בים, רבי יהושע בן חנניה שיודע בינה לעתים, רבי אליעזר בן חסמא שיודע תקופות וגימטריאות, רבי אליעזר בן הורקנוס שאם כל הימים דיו וכל הקנים קולמוסין וכל בני אדם לבלרין אינן יכולין לכתוב מה שקרא ושנה, רבי מאיר שהיה יודע שלש מאות משלות שועלים, שמואל שנהירין ליה שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא, וסהל שדרש בשוקי דסהל דקדוקי רפואה ודקדוקי אצטרולוגי. מעשה באחד מתלמידי סהל שהיה יושב בשכונה של טבר וקרא טוב שבטבחים לגיהנם ולא הספיק לגמור הדבר עד שנטל הסכין וחתך את ראשו, מיד נטלו רבו והניחו על צוארו והיה דבקו בסממני הרפואות ונתרפא.

עשר גליות

פרשה ג'.—עשר גליות הוגלה ירושלם ואלו הן: ארבע שהגלה סנחריב, וארבע שהגלה נבוכדנצר, ואחת שהגלה טיטוס, ואחת שהגלה אדריינוס. פעם ראשונה עלה סנחריב והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה, ולקח העגלים אשר עשה ירבעם בן נבט. ובני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה הביאו אותם מדן ועשו להם מקדש. על כן גלו מארצם לארץ אחרת עד היום הזה. וכשעלה סנחריב הוליכום והושיבום לחלח וחבור נהר גוזן וערי מדי, ובאותו זמן היה מלך על ישראל פקח בן רמליהו, וכשראה הושע בן אלה שנתמעטו חייליו של פקח עמד עליו והרגו, ומלך על ישראל בשמרון ה' שנים, הרי לך גלות אחת.—שמע סנחריב ועמד על הושע בן אלה ויצר עליו, ויצא הושע בן אלה אל סנחריב ויתן לו מנחה כסף וזהב, ויבא לו את עגל הזהב אשר שם ירבעם בבית אל. ואח"כ הגלה שבט אשר ושבט זבולון ושבט נפתלי ושבט יששכר על שלא רצו לקבל עליהם הושע בן אלה למלך, והניח על שמרון הושע בן אלה לקיים הפסוק כה אמר ה' כאשר יציל הרועה מפי הארי שתי כרעים או בדל אזן כן ינצלו בני ישראל היושבים בשמרון בפאת מטה ובדמשק ערש. והיה הושע בן אלה מלך על ישראל ועל יהודה. זהו גלות שניה.—כשמת אחז מלך חזקיהו בנו תחתיו. בתחלת שנה רביעית למלכות חזקיהו עלה סנחריב על שמרון ויצר עליה שלש שנים, וילכדה בשנת שבע למלכות חזקיהו, והגלה משמרון שבט אפרים ומנשה, הרי גלות שלישית.—עוד שהה שמונה שנים וקבץ בבליים וכושיים ועויים בני חמת וספרויים, ועלה ביהודה ויצר על עריה הבצורות אשר היו ביהודה מאה וחמשים מדינות אשר היו בהן שבט יהודה ושבט שמעון, ויצר עליהן ויתפשן ובקש להוליכם לחלח אל השבטים האחרים, ושמע שמרד עליו מלך כוש, שהיתה ארצו אחורי מצרים, ויקח עמו שבט יהודה ושבט שמעון, ויעש ה' נס גדול ויניעו לאחורי הרי חשך אשר מעבר לנהרי כוש. ועליהם נבא הנביא: מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובילו מנחתי, הרי גלות רביעית שנגלו על ידי סנחריב. ונשתיירו בירושלם שבט יהודה ובנימין י"ג רבוא ועליהם

מלך חזקיהו שהיה מלך צדיק. ועוד נתגאה סנחריב הרשע וישם פניו לעלות על יהודה, ויקבץ כל חילו ארבעים אלף מלכים, ומנין חילו אנשי מלחמה מאתים וחמשים ותשע רבוא, ויעל על ירושלם ויצר עליה, וירא חזקיהו ההמון הרב ויירא מאד, ויתפלל אל ה׳ וישמע הקב״ה תפלתו של חזקיהו הצדיק, וישלח מלאך והכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף מלכים והשרים, והחיל ברחו ולא נשתייר מן המלכים והשרים שהלכו עמו רק סנחריב ונבוכדנצר, ונתקיים עליו הפסוק שנבא ישעיה הנביא: ביום ההוא יגלח ה׳ בתער השכירה בעברי נהר במלך אשור את הראש ושער הרגלים וגם את הזקן תספה. את הראש אלו המלכים שמתו, ושער הרגלים אלו בני החיל, וגם את הזקן תספה זה סנחריב מלך אשור שהרגוהו בניו. והיתה מפלתו של סנחריב בשנת ארבע עשרה למלכות חזקיהו. ומשלמה עד חזקיהו מאתים וששים שנה.

פרשה ד׳.—ובשנים הללו מלכו על ישראל שלשים מלכים, ארבעה עשר מבית דוד וששה עשר מישראל, ואחר מפלתו של סנחריב עד שעלה נבוכדנצר הרשע בימי יהויקים נחתם גזר דין על רוב חטאתם של ישראל, על שארית הפליטה שנצולו מפי הארי והדוב, שארית יהודה ובנימין ושארית דלת עם שנשארו מן השבטים האחרים שהגלה סנחריב בגלות ראשונה, ונשארו משבט יהודה ובנימין שלשת אלפים ועשרים, ומשאר השבטים שמונת אלפים, כלם גבורים מלומדי מלחמה. אבל החטא כבד עליהם והגלם נבוכדנצר לבבל, הרי גלות אחת ע״י נבוכדנצר. וששה עוד שבע שנים אחר גלות זו, ועלה עוד על ירושלם פעם שניה ויצר עליה, וילכדה והגלה משבט יהודה ארבעה עשר אלפים מהחרש והמסגר, פירוש אלו המלכים והמלכות, ופירוש אחר אלו תלמידי חכמים הלומדים תורה וסוגרים ופותחים בהלכות, ובימי דוד היו קוראים אותם הכרתי והפלתי, ופירוש אחר אלו גבורי יהודה ובניו ובני בניו, כל אלו הגלו עם יכניה, הרי שתי גליות. והמליך על יהודה את צדקיהו בן עשרים ואחת שנה, ומלך על יהודה וירושלם אחד עשר שנה, ובשנת תשע עשרה שנה למלכות נבוכדנצר כשבתו על כסא מלכותו בעיר אנטוכיא שלח נבוזראדן רב טבחים על ירושלם ויצר עליה ויתפוש את צדקיהו ויביאהו רב הטבחים אל המ ך נבוכדנצר וידבר אתו משפטים, ויקח אותו ויש החו לבבל. ויצר [נבוזראדן] על ששים ערי הלוים והיו בהן ששים רבוא ועוד, והם מבני משה גרשם ואליעזר, ובני אליעזר רחביה שרבו למעלה מששים רבוא. וכן נפשות השבטים שהוגלו מירושלם שמונה מאות ושלשים ואחד אלף. כל אלו חורי יהודה ובנימין ועליהם ניבא הנביא: ויגל את מסך יהודה וגו׳. ולא נשתייר בירושלם זולת דלת העם, כמו שנאמר ומדלת עם הארץ השאיר נבוזראדן, והמליך עליהם גדליה בן אחיקם והפקידו בארץ, ועלה עם כל הגליות לבבל.

הרי גלות שלישית. וכאשר שמע ישמעאל בן נתניה מזרע המלוכה כי מלך גדליה ויקם ויכה אותו וימת, ונתייראו ישראל מפני הכשדים ויברחו למצרים, בשנת שבע ועשרים למלכות נבוכדנצר. אז עלה נבוכדנצר על מצרים ויצר עליה וילכדה וישם אותה שממה, לקיים מה שנאמר מצרים לשמה תהיה ואדום למדבר שממה, והרג כל היהודים אשר מצא בעמון ובמואב ובסביבות ארץ מצרים, ומצא ירמיהו וברוך במצרים ויעלם עמו לבבל, וכששמעו היהודים אשר ישבו במצרים פחדו ורגזו וברחו לאמון מצרים, קריה נוטרה קטנה והיא קרובה לים המלח, הרי גלות רביעית ועל ידי נבוכדנצר. וירמיהו כשראה כי אפס עצור לישראל, נתכוון לבו לתפלה וכן אמר בתפלתו: למה ה׳ כלתה חמתך בצאן נחלתך, כי הרע הרעת להם מאד, ונפשי תשתוחח בקרבי ועיני נגרה ולא תדמה מאין הפונות על שבר בת עמי. עיני עוללה לנפשי, ועל אלה אני בוכיה יומם ולילה. על כן אפיל תחינתי לפניך שתקח את נפשי ממני כי טוב יום מותי מחיי. מיד יצאה בת קול ואמרה לו חייך המתן בעצמך ותראה מפלת בבל ואח״כ אניחך, עד שאבנה בית בנין עולם, ומיד גנזו הקב״ה.

פרשה ה׳.—כשנשלמו שבעים שנה לחרבן הבית ולגלות נבוזראדן, עמד כורש בן אחשורוש ואסתר בת אביחיל, ושלח כורש לנחמיהולזרובבל ולברוך ולהשרים וצוה עליהם לבנות את בית ה׳. ובנוהו בשנת ד׳ למלכותו ובשנת ז׳ למלכותו עלה עזרא מבבל ועלו עמו ד׳ רבוא, ובנו ירושלם וכל מגדליה וחומותיה הגבוהים והחזקים וכל הבתים אשר בה יותר ממה שהיו בתחלה. ובא אלכסנדר על כורש והרגו ושלט על ירושלם כ״ד שנה. ובקשו הכותיים ממנו להחריב את הבית, מה עשה שמעון הצדיק, הלך אליו בראש יקירי ירושלם מלובש בבגדי כהונה, כיון שראה אלכסנדר את הכהן הגדול ירד מכסאו והשתחוה לו, אמרו לו שריו אלכסנדר אלכסנדר! מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי? אמר להם כשאני יורד למלחמה דמות דיוקנו של זה היהודי אני רואה ונוצח, מיד בטל הגזרה, וגזר על הכותיים גזרות קשות. גם המצריים בקשו מאלכסנדר להחריב את הבית ולהוציא משם הכסף והזהב שלקחו בני ישראל בצאתם ממצרים, מה עשו חכמי ישראל שלחו לפני אלכסנדר את גביהה בן פסיסא ובטל הגזרה, וכשנגברה מלכות אלכסנדר מוקדון עלה מיון ויצר על אמון מצרים וילכדה ויהרוג את כל העם לפי חרב וכל היהודים שברחו ממדינות נבוכדנצר, ואח״כ עמדו על אלכסנדר אחרים והרגוהו ושלטו על ישראל ק״פ שנה וגזרו גזרות על עמינו ובטלו התמיד מבית ה׳ ושמו שומרים בעיר הקדש ויטמאו שמן המשחה ושמן המאור ומנעו הכהנים מלהדליק בביהמ״ק, וגם גזרו על עם הקדוש, ליטמא בנותיהן הנאות והצנועות, לכך נתגדרו עם בני חשמונאי והרגום, ובטלה מידם המלכות

ק"ג שנה. אח"כ עלה הורדוס עבד החשמונאי והרג אחיו וכל זרעו חוץ מנערה אחת שנתן בה עיניו, ואף היא עלתה לגג והשליכה עצמה לארץ ומתה, וציוה הורדוס ושמוה בחדר [בדבש שבע שנים], וי"א שבא עליה לאחר מיתתה כדאיתא בסנהדרין. ומלך הורדוס ואגריפוס בנו ק"ג שנה ונשלמו ארבע מאות שנה. מעשה בשחלה הורדוס ששנא את החכמים, צוה ליתפוס כל תלמידי חכמים ולחבשן בבית האסורין, אמר לו לשומר בית האסורין אם אמות הרוג את ת"ח, ועד שהיהודים שמחים עלי ידוו על רבותיהם. כיון ששמעו זאת גדולי ירושלם היו הולכין ומתחננין לשומר האסורין, וכשמת הורדוס התירן לת"ח ושלחם לבתיהם לשלום, ובו ביום עשאוהו יום טוב. ובימי מונבז המלך היו ימים טובים לת"ח ונצחו לכותים וצדוקים ובייתוסים. ואח"כ גרמו עונותינו ועלו אספסיינוס וטיטוס בן אשתו והחריבו בית שני והעיר, והגלו את אבותינו לרומי, זו גלות תשיעית.

פרשה ו'.—ועמדה ביתר אחר גלות אספסיינוס וטיטוס נ"ב שנה, ויעל אדריינוס, ישחקו עצמותיו, ויצר על ביתר וי כדה ויחריבה, וילך בכל ארץ ישראל לראות קברם של המלכים והנביאים, כיון שבא לתמנם חרם מצא קברו של יהושע משרת משה העניו ושאל לבני הגולה קבר זה למי הוא? אמרו לו ליהושע שופט ופרנס שלהם, ואמר הרי פרנס נאמן שמעולם לא היה כמוהו, לכם הנחיל ארץ שמנה וטובה, וגופו בין ההרים וטרשים, ויצא וימצאו קברו של דוד, פתחו וראה שפניו אדומים וצהובים, וישם ידו בפניו ודחק בשרו והיה הדם הולך לכאן ולכאן כאדם שיש בו רוח ונשמה. פתח אותו רשע את פיו ואמר נאה היה לזה להיות מלך על כל העולם בחיים, שכשמת הוא כאדם חי. הלך משם אל ארץ מואב למצוא קברו של משה ראש לכל הנביאים, וצוה לחפור שם, והיו רואים מקום קברו למטה ירדו והיו רואים מקומו למעלה מהם, מיד חלקו לשני חלקים וחפרו חציים למעלה וחציים למטה, אלו שהיו חופרים למעלה היו אומרים למטה תמצא אותו, ואלו שלמטה היו אומרים למעלה תמצא אותו, עד שיגעו ומתו. והיינו דכתיב ולא ידע איש את קבורתו. וכשראה אדריינוס הרשע זה, נסע משם וסיבב את כל העולם כלו והגלה את בני הגולה והביאם לספרד, ולמה נקרא שם המלכות ספרד, שבסוף רדו שם מן הגלות, והיא גלות עשירית. וגלות טיטוס ואדריינוס ערב תשעה באב היה ומוצאי שבת ומוצאי שמיטה היה, ובעת שהגלם היו הלוים עומדים על דוכנן וכינורותיהם בידיהם ומשוררים בשירותיהם. ומה פסוק היה בפיהם? וישב עליהם אונם וברעתם יצמיתם, ולא הספיקו לומר יצמיתם עד שבאו עליהם השונאים והרגו מהם והנשארים הגלו. וכן בגלות נבוכדנצר וכשהגיעו לנהרי בבל אמרו להם שוביהם שירו לנו משיר ציון, אמרו להם איך נשיר את שיר ה' על אדמת נכר, אמרו להם שוביהם תשירו בחזקה, מיד חתכו הם בעצמם אצבעותיהם בשיניהם והשליכום לפניהם ואמרו אצבעות שהיו מנגנין בהן במקדש איך ננגן בהן בארץ נכר. באותה שעה נשבע להם הקב"ה: אתם קטעתם אצבעות ימינכם אף אני משיב אחור ימיני מפני אויב, ואינה חוזרת אלא א"כ אזכור אתכם, שנאמר אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני. דבר אחר אם אשכחך וגו' כיון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלם נטלו ללוים בני משה וכפתו ידיהם לאחוריהם, כיון שהגיעו לנהרות בבל השיבו אחור ידיהם ואמרו להם תקישו לפנינו בכינורות שלכם כדרך שהייתם מקישים לפני אלהיכם, מיד שלטו בעצמם ונתנו בהונות ידיהם לתוך פיהם וקטעו אותן בשיניהם ומראים אצבעות שלהם ואומרים היינו כפותים ונתקטעו אצבעותינו ואין אנו יכולים להקיש בכינורות. אמר הקב"ה אם אשכחך ירושלם וגו'. ובא ענן ונשאם מעבר לנהר סמבטיון הם ובניהם וצאנם ובקרם עד היום הזה.

תם

עשרה הרוגי מלכות:

עשרה מגדולי ישראל שמסרו נפשם על קדוש השם ונהרגו באכזריות נוראה בגזרת השמד של מלכות רומי הרשעה בזמן חורבן הבית, ואחרי כן. רובם הומתו בידי אדריינוס בגזרת טורנוסרופוס איש הדמים, ויש מהם שנהרגו בזמן מאוחר כי עשרה הקדושים לא חיו בזמן אחד. ואלה הם שמות הקדושים: רבי ישמעאל כהן גדול ורבן שמעון בן גמליאל, רבי עקיבא ורבי חנניה בן תרדיון, רבי חוצפית המתורגמן ורבי אלעזר בן שמוע, רבי חנינא בן חכינאי ורבי ישבב הסופר, רבי יהודה (נ"א ר' אלעזר) בן דמא ורבי יהודה בן בבא. אולם בנוסחאות אחרות מספור עשרה הרוגי מלכות הזוגות מתחלפים ושונים הם שמות הקדושים, כמו במדרש תהלים פ"ט נזכרו: רשב"ג ור' ישמעאל כ"ג, ר' ישבב הסופר ור' חוצפית המתורגמן, ר' יוסי ור' יהודה בן בבא, ר' יהודה הנחתום ור' שמעון בן עזאי, ר' חנינא בן תרדיון ור"ע. ובנוסחא אחרת נזכרו ר' אלעזר בן דהבאי ויונתן בן עוזיאל. בעל היוחסין אומר על ר' ישמעאל בן אלישע שהיה מעשרה הרוגי מלכות ולא נהרג בזמן החורבן עם רשב"ג, ואצל ר"ע כותב: „וזכור זה שלא תטעה במעשה דהרוגי מלכות מתקינות שכתובות במחזורים שנראה מהם שהיה עם רשב"ג בזמן אחד ואינו כן, כי רשב"ג שהיה הראשון נהרג בזמן החורבן ור"ע קרוב לששים שנה אחריו, וחמשה האחרונים נהרגו בזמן שנכבשה ביתר ע"ג שנים אחר החורבן". במס' שמחות פ"ח נאמר: כשבאו רשב"ג ור' ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו וכו'. באה השמועה אצל ר"ע ור' יהודה בן בבא. עמדו וחגרו מתניהם שק וקרעו בגדיהם וכו', וכשנהרג ר"ע בקיסרי באה שמועה אצל ר' יהודה בן בבא ואצל ר' חנניה בן תרדיון ועמדו וחגרו שקים וכו'. ובגמרא נזכרו בין הרוגי מלכות ר"ע וחביריו (פסחים נ'). בשעה שהוציאוהו להריגה זמן ק"ש היה והיו סורקין את

בשרו במסרקות של ברזל והוא מקבל עליו עול מלכות שמים והיה מאריך באחד עד שיצאה נשמתו באחד וכו׳ (ברכות ס״א:). מצאוהו לר״ח בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס״ת מונח לו בחיקו, הביאוהו וכרכוהו בס״ת והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו שלא תצא נשמתו מהרה וכו׳ (ע״ז י׳: י״ח.). ר׳ יהודה בן בבא היה בגזרת הסמיכה שגזרה המלכות גזרה שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג, מה עשה ר׳ יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים וכו׳ וסמך שם חמשה זקנים והם ר״מ ור׳ יהודה ור״ש ור׳ יוסי ור״א בן שמוע. כיון שהכירו אויביהם בהם, אמר להם בני רוצו! א״ל רבי מה תהא עליך, אמר להם הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכין. אמרו לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל ועשאוהו ככברה (סנהדרין י״ד). כנראה מצאו אח״כ את הנסמכים והרגו אותם. ר׳ ישבב ור׳ חוצפית היו בעלי פקודות בב״ד אשר ביבנה והסתתרו בראשונה בצפורי ונהרגו ע״י הנציב. בין הקדושים נחשבו גם הרוגי לוד אשר אמרו עליהם חז״ל כי אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, והם שני אחים שהודו שהרגו בת המלך ובאמת לא הרגוה אלא שרצו להציל את כלל ישראל שנחשדו בהריגתה (עי׳ פסחים נ׳. ב״ב י׳, פי׳ רש״י).

בעל שלשת הקבלה (דפוס אמשטרדם דף כ״ג ע״א) כותב וז״ל: הנראה לי בזה הפרט הוא כפי סדר השבטים בזה הדרך: לשבט שמעון נהרג ר׳ אלעזר בן שמוע שבן שמוע יש בו תיבת שמעון ואולי היה משבטו, לשבט לוי נהרג ר׳ ישמעאל שכן היה משבטו, לשבט יהודה נהרג ר׳ שמעון בן גמליאל שכן היה משבטו, לשבט יששכר נהרג ר׳ חוצפית המתורגמן שכן יש בו תיבת חמור גרם כמו שנאמר בישׂשכר, לשבט יוסף נהרג ר׳ עקיבא בן יוסף שכן נרמז בהקראו בן יוסף שרומז אל יוסף הקדוש, לשבט דן נהרג ר׳ חנינא בן תרדיון שכן יש בו תיבת דן, לשבט זבולון נהרג ר׳ יהודה בן דמא שכן זבולון במספר קטן עולה כ״ט ועם שמו עולה ל׳ וכן יהודה מלא ל׳, לשבט גד נהרג ר׳ ישבב הסופר שכן ישבב במספר קטן עולה ח׳ כמו שעולה גד עם שמו, לשבט נפתלי נהרג ר׳ יהודה בן בבא שכן נפתלי במספר קטן עולה כ״א כמספר יהודה במספר קטן, לשבט אשר נהרג ר׳ חנינא בן חכינאי שכן רומז פסוק בדניאל אשרי המחכה שר״ל שבט אשר אשר הוא נגד בן חכינאי.

מעשה של עשרה הרוגי מלכות נודע בשם „מדרש אלה אזכרה“ ונדפס קצתו בס׳ לקוטי הפרדס דף ד׳ ע״א, ובסוף מדרש אצילות שנדפס עם אגדת בראשית, ובמכ״ע לגייגר ח״ד 449. ונדפס כולו ע״י יעלינעק בספרו בית המדרש ח״ב ע״פ כ״י המבורג, גם נדפס ע״י המו״ל רב פעלים ע״פ כ״י אופנהיים שנמצא כעת באוקספורד. יעלינעק הו״ל עוד שתי נוסחאות ממעשה דעשרה הרוגי מלכות בביהמ״ד ח״ו. „אלה אזכרה“ הוא סליחה שאומרים בתפלת יוה״כ ויש נוסחא אחרת במחזור ספרדים בשם „בית אב“ שנדפס בליוורנו בשנת תרל״ז. גם קינה המתחלת „ארזי הלבנון אדירי התורה“ שאומרים בתשעה באב, והמשורר הלך בדרך המסופר באיכה רבה (פ״ב על הפסוק בלע ה׳ ולא חמל). לפי דברי המשורר מקור הגזרה הוא החטא של מכירת יוסף שנענשו ע״ז הדורות האחרונים.

מדרש אלה אזכרה

[בית המדרש ח״ב; סוף רב פעלים צד 157]

כשברא הקב״ה את האילנות היו מתגאים בקומתן ומגביהין עצתן למעלה למעלה, וכיון שברא הקב״ה את הברזל היו משפילין עצמן ואמרו אוי לנו שכבר ברא הקב״ה דבר שיכרות אותנו. כך אחר חרבן הבית היו פריצי הדור מתגאים ואמרו מה הפסדנו בזה שנחרב הבית הרי יש בינינו ת״ח שמדריכין את העולם בתורתו ובמצותיו. מיד נתן הקב״ה בלב הקיסר של רומי ללמוד תורת משה מפי חכמים וזקנים, והתחיל בספר בראשית והיה לומד עד שהגיע לואלה המשפטים, וכיון שהגיע לפסוק וגונב איש ומכרו וגו׳ מיד צוה למלאות פלטירו מנעלים, ושלח לקרוא לעשרה חכמי ישראל, ובאו לפניו והושיבן בקתדראות של זהב. אמר להם עומק הדין יש לי לשאול מכם ואל תאמרו לי כי אם הדין ואת האמת והמשפט. אמרו לו אמור. אמר להם ומי שגנב איש מאחיו של בני ישראל והתעמר בו ומכרו מה דינו? אמרו לו התורה אמרה מות יומת. ענה ואמר להם א״כ אתם חייבים מיתה, אמרו לו אמור למה, אמר להם על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו, ואם הם היו בחיים הייתי דן אותם ועתה שאינם בחיים אתם תשאו עון אבותיכם. אמרו לו תן לנו זמן ג׳ ימים אם נמצא זכות על עצמנו מוטב ואם לאו עשה מה שתחפוץ. ונתרצה להם לדבר זה, יצאו מלפניו וחלו את פני ר׳ ישמעאל כ״ג שיזכיר השם הגדול ויעלה לרקיע ויחקור אם נגזרה גזרה מאת הש״י. וטיהר ר״י את עצמו בטבילה ובקדושין ונתעטף בטלית ובתפילין והזכיר השם המפורש בפירושו. מיד נשאו הרוח והביאו למעלה עד הרקיע הששי ופגע בו גבריאל המלאך וא״ל אתה הוא ישמעאל שקונך משתבח בך בכל יום שיש לו עבד בארץ שדומה לקלסתר פניו? א״ל אני הוא. א״ל למה עלית לכאן. א״ל לפי שמלכות הרשעה גזרה גזרה עלינו לאבד ממנו עשרה חכמי ישראל ועליתי לידע אם הגזרה היא מאת הקב״ה, א״ל גבריאל אם היא גזרה לא חתומה תוכל לבטלה? א״ל הן, א״ל במה, א״ל בשם יתברך, מיד ענה גבריאל ואמר אשריכם בני אברהם יצחק ויעקב שגילה הקב״ה לכם מה שלא גילה למלאכי השרת.

אמרו עליו על ר״י כ״ג שהיה משבעה יפים שהיו בעולם והיו פניו דומה למלאך ה׳ צבאות. כיון שכלו רוב ימיו של ר׳ יוסי אביו א״ל אשתו, אדוני אישי מה זה שאני רואה הרבה בני אדם שמצליחין בזרעם ואנו לא הצלחנו בבנים כי אין לנו יורש בן או בת? אמר לה ר׳ יוסי דבר זה גורם להם לפי שנשיהן

משמרין עצמן כשיוצאין מבית הטבילה אם פגע בהן דבר שאינו הגון הן חוזרות לבית הטבילה וטובלות פעם שנית ולפיכך הם מצליחים בזרעם. אמרה לו אם הדבר הזה מעכב הרי אני מקבלת עלי להיות נזהר באותן הדברים. וכיון שהלכה לטבילה ויצאה מבית הטבילה פגע בה כלב אחד חזרה וטבלה פעם שנית, פגע בה חזיר חזרה וטבלה פעם שלישית עד פ׳ פעמים, אמר הקב״ה לגבריאל הרבה נצטערת הצדקת, לך והתראה לה כדמות בעלה, מיד יצא גבריאל והלך וישב בפתח בית הטבילה והיה נדמה לה כדמות ר׳ יוסי בעלה ותפסה והוליכה לביתה, ואותו הלילה נתעברה וילדה ר׳ ישמעאל ונעשה יפה תאר ויפה מראה כדמות גבריאל (¹). ולכך נזדווג לו גבריאל כשעלה ר״י לרקיע. א״ל גבריאל ישמעאל בני חי נפשך שכך שמעתי מאחורי הפרגוד שעשרה חכמי ישראל נמסרו להריגה ביד מלכות הרשעה. א״ל ר״י למה, א״ל על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו, שמידת הדין מקטרגת בכל יום לפני כסא הכבוד ואומרת כלום כתבת בתורתך אות אחת לבטלה, הרי השבטים שמכרו את יוסף ולא פרעת עדיין מהם או מזרעם, לפיכך נגזרה גזרה על עשרה חכמי ישראל למסרם להריגה ביד מלכות הרשעה. א״ל ר׳ ישמעאל עד עתה לא מצא הקב״ה פריעה במכירתו אלא בנו? א״ל גבריאל חי נפשך ישמעאל בני שמיום שמכרו-השבטים את יוסף לא מצא הקב״ה בדור אחד עשרה צדיקים וחסידים כמו השבטים, לפיכך הקב״ה פורע מכם, אבל אגיד לך האמת, כיון שראה סמאל הרשע שבקש הקב״ה לחתום את החתימה למסור עשרה צדיקים ביד מלכות הרשעה שמח שמחה גדולה, והיה מתפאר לומר נצחתי את מיכאל השר. מיד חרה אפו של הקב״ה על סמאל הרשע וא״ל אי סמאל! או רצונך לפטור עשרה חכמי ישראל מהריגה או תקבל עליך צרעת לעולם הבא, אחד משנים תקבל. א״ל סמאל הרשע לא אפטור עשרה צדיקים מהריגה ואקבל עלי גזרתך כאשר דברת. מיד חרה אפו של הקב״ה על סמאל ולא הספיק את דבריו עד שקרא הקב״ה למטטרון הסופר השר הגדול ואמר לו כתוב וחתום ששה חדשים נגע צרעת שאת וספחת ובהרת וירקון ושחין רע על אדום הרשעה (²), וגפרית ואש על האדם ועל הבהמה ועל הכסף ועל הזהב ועל כל אשר להם, עד שיאמר איש לחבירו הא לך רומי וכל אשר בה בפשוט (³) וחברו משיב אין לי חפץ בהם כי אין לי הנאה מהם. וכיון ששמע ר״י כך מיד נתקררה דעתו והיה מהלך ברקיע אנה ואנה והיה רואה מזבח סמוך לכסא הכבוד, אמר לגבריאל מה זה, אמר מזבח היא, א״ל ומה אתם מקריבים עליו בכל יום, וכי פרים ואשים למעלה? א״ל נפשות של צדיקים אנו מקריבים עליו בכל יום, א״ל מי מקריב אותם, א״ל מיכאל השר הגדול מיד ירד ר״י והגיע לארץ והגיד לחביריו שכבר נגזרה גזרה ונכתב ונחתם, והיו מתאוננים בימין על שנגזרה עליהם גזרה קשה כזאת ושמחים בשמאל על ששקלן הקב״ה בצדקות ובחסידות נגד השבטים, והיו יושבים זוגות זוגות: רבי ישמעאל ורבן שמעון בן גמליאל, רבי עקיבא ורבי חנניה בן תרדיון, רבי אלעזר בן שמוע ורבי ישבב הסופר, רבי חנינא בן חכינאי ורבי יהודה בן בבא, רבי חוצפית המתורגמן ורבי יהודה בן דמא.

נכנס הקיסר וכל גדולי רומי אחריו, אמר להם מי יהרג תחלה? ענה ר׳ שמעון בן גמליאל אני נשיא בן נשיא מזרעו של דוד מלך ישראל ע״ה אני אהרג תחלה. ענה ר׳ ישמעאל כ״ג ואמר אני כהן גדול בן כ״ג מזרעו של אהרן הכהן אני אהרג תחלה ואל אראה במיתת חברי, אמר הקיסר זה אמר אני אהרוג תחלה וזה אמר אני אהרוג תחלה א״כ הפילו גורלות ביניהם, ויפול הגורל על רשב״ג וצוה הקיסר לחתוך את ראשו תחלה וחתכוהו, ונטלו אח״כ ר״י כ״ג בין ירכיו וצוח עליו במר נפש ואמר אי תורה ואי שכרה! הלשון שהיתה מבארת התורה בשבעים לשונות איך עתה לוחכת את העפר. והיה מתאונן ובוכה על רשב״ג, א״ל הקיסר מה זה ומה זה זקן שאתה בוכה על חבירך היה לך לבכות על עצמך, א״ל ר״י איני בוכה על עצמי שחברי גדול ממני בתורה ובחכמה, ועל שקדמני בישיבה של מעלה אני בוכה.

עוד הוא מדבר ומתאונן ובוכה ומקונן נשקפה בתו של הקיסר בעד החלון וראתה יפיו של ר׳ ישמעאל כהן גדול ונכמרו רחמיה עליו ושלחה לאביה ליתן לה שאלה ובקשה אחת, ושלח לה הקיסר בתי כל אשר תאמרי אעשה חוץ מר׳ ישמעאל וחביריו. שלחה לו אבקש ממך להחיות את נפשו, שלח לה כבר נשבעתי, שלחה לו אבקשך א״כ שתצוה להפשיט את עור פניו כדי להסתכל בו במקום מראה, מיד צוה להפשיט את עור פניו, וכיון שהגיע למקום תפילין צעק צעקה גדולה ומרה ונזדעזעה שמים וארץ, צעק פעם שניה ונזדעזע כסא הכבוד. אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה צדיק כזה שהראית לו כל גנזי העולם עליונים ורזי תחתונים יהרג במיתה משונה מזה הרשע, זו תורה וזו שכרה?! אמר להם הניחו לו שתעמוד זכותו לדורות שלאחריו. אמר הקב״ה מה אעשה לבני גזירה היא ואין מי שיפר אותה. יצאה ב״ק ואמרה אם אשמע קול אחר אהפוך את כל העולם לתהו ובהו. וכששמע ר״י כך שתק. א״ל הקיסר עד עתה לא בכית ולא צעקת ועתה אתה צועק, א״ל לא על נשמתי אני צועק אלא על מצות תפילין שלוקחין ממני. א״ל הקיסר עדיין אתה בוטח באלהיך, א״ל הן יקטלני לו איחל. מיד יצאה נשמתו של ר׳ ישמעאל.

ואחריו הוציאו את רבי עקיבא בן יוסף הדורש כתרי אותיות ומגלה פנים בתורה כמו שנמסרו

(¹) ע״ע נדה, (²) סמאל הוא שר של אדום, (³) פרוסה,

למשה מסיני, וכשהוציאוהו להריגה בא מכתב לקיסר שמלך ערביא מתפשט בארצו והיה נחוץ ללכת וצוה לחבוש את ר"ע בבית האסורין עד שישוב מן המלחמה, וכשבא מן המלחמה צוה להוציאו, וסרקו את בשרו במסרקות של ברזל, ובכל סריקה וסריקה שהיו סורקין היה אומר ר"ע צדיק הוא ה' הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר' עקיבא שהיית צדיק וישר ויצאה נשמתך בצדיק וישר. וכשנפטר בא אליהו הנביא זכור לטוב ונטלו על כתפו ונשאו חמש פרסאות, ופגע בו ר' יהושע הגרסי א"ל וכי אינך כהן? א"ל גופו של צדיק אינו מטמא, והלך עמו ר' יהושע הגרסי עד שהגיע למערה אחת יפה מאד, וכיון שנכנסו שם מצאו מטה יפה ונר דלוק, נטלו אליהו ז"ל דרך מראשותיו ור' יהושע דרך מרגלותיו והשכיבוהו על אותו מטה, והיו מלאכי השרת בוכים עליו שלשה ימים ושלשה לילות ואח"כ קברוהו באותה מערה. וביום שלמחרתו נטלו אליהו ז"ל והביאו בישיבה של מעלה לדרוש שם בכתרי אותיות והיו מתקבצות כל הנשמות של הצדיקים וחסידים לשמוע מדרשותיו.

ואחריו הוציאו את ר' חנניה בן תרדיון, אמרו עליו על רחב"ת שהיה נעים בפני הקב"ה ואדם ומעולם לא עלתה קללת חברו על שפתו. וכשצוה הקיסר ברומי שלא ללמוד תורה מה עשה רחב"ת עמד והקהיל קהלות ברבים וישב לו בשוקי של רומי והיה לומד ועוסק ודורש בתורה, וצוה הקיסר לכרכו בס"ת ולשרפו. נטלו הקוסטינר וכרכו בס"ת והצית את האור ונטל ספוגין של צמר ושראן במים ונתן על לבו כדי שלא תצא נשמתו במהרה. והיתה בתו עומדת ואומרת אוי לי אבא שראיתיך בכך, והוא השיב ואמר לה טוב לי בתי שראיתיני בכך, ותלמידיו היו עומדין עליו ואומרים רבינו מה אתה רואה, אמר להם אני רואה גוילין נשרפין ואותיות פורחין והתחיל לבכות. אמרו לו תלמידיו מפני מה אתה בוכה, א"ל אם אני לבדי נשרף לא היה הדבר קשה לי ועכשיו אני נשרף וס"ת עמי. א"ל הקוסטינר רבי אם אני מסלק את הספוגין של צמר מעל לבך כדי שתצא נשמתך מהרה אתה מביאני לחיי עוה"ב? א"ל הן. א"ל השבעה לי, וישבע לו, מיד כשנשבע לו הרבה הקוסטינר את השלהבת ונטל הספוגין ויצאה נשמתו, ואף הקוסטינר השליך עצמו באש ונשרף. יצאה בת קול ואמרה רחב"ת והקוסטינר מזומנים לחיי עוה"ב. על זה בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת כגון זה הקוסטינר, ויש אדם שעובד את ה' כל ימי חייו ומפסיד את שכרו בשעה אחת כגון יוחנן כהן גדול ששמש שמונים שנה בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי.

ואחריו הוציאו ר' יהודה בן בבא שלא טעם טעם שינה אלא כשינת סוס מי"ח שנה עד פ' שנה, והוציאוהו ליהרג מט' שעות ולמעלה, והתחיל מבקש מהם בחייכם המתיני לי מעט עד שאקיים מצוה אחת שצוה הקב"ה עלי, א"ל עדיין אתה בוטח באלהיך, א"ל הן, א"ל וכי עדיין יש כח באלהים שאתה בוטח עליו? א"ל גדול אדוני ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר, א"ל אם יש בו כח למה לא הציל אותך ואת חביריך מיד המלכות? א"ל אנו חייבים מיתה למלך גדול ונורא, והוא מסר אותנו ביד מלך כדי לתבוע את דמינו מידו. באו והגידו למלך את דבריו, שלח המלך אליו ואמר לו אמת שהגידו לי ממך או לאו? א"ל אמת הוא, א"ל הקיסר כמה עזי פנים אתם, שעל פתח מיתה אתם עומדים ועדיין עזות אתכם, א"ל ר' יהודה אוי לך קיסר רשע בן רשע הלא [הקב"ה] ראה חורבן ביתו והריגת חסידיו וצדיקיו ולא עשה קנאה להנקם מיד. אמרו לו תלמידיו רבינו היה לך להחניף אותו, אמר להם וכי לא למדתם שכל המחניף לרשע סופו נופל בידו. א"ל בחייך קיסר המתין לי עד שאקיים מצוה אחת ושבת שמה והיא מעין עולם הבא, א"ל לזה שמעתי לעשות שאלהך. מיד התחיל בקידוש היום ויכלו השמים והארץ, והיה אומר בנעימות ובקול רם, והיו תמהים כל העומדים עליו, וכיון שהגיע עד ברא אלהים לעשות לא הניחוהו לגמור וצוה הקיסר להרגו, והרגוהו ויצאה נשמתו באלהים. יצאה בת קול ואמרה אשריך ר' יהודה שהיית דומה למלאך ויצאה נשמתך באלהים. וצוה הקיסר וחתכוהו אברים אברים והשליכוהו לכלבים, ולא הוספד ולא הוקבר.

ואחריו הוציאו את ר' יהודה בן דמא, אותו היום ערב שבועות היה. א"ל ר' יהודה לקיסר בחייך המתין לי מעט עד שאקיים מצות עצרת ואקדשו כדי לשבח להקב"ה שנתן לנו התורה, א"ל הקיסר ועדיין אתה בוטח בתורה ובאלהים שנתנה? א"ל הן, א"ל קיסר מה שכרה של תורתך, א"ל עליה אמר דוד ע"ה מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, א"ל הקיסר אין שוטים בעולם כמו אתם שסוברים שיש עולם אחר, א"ל אין שוטים בעולם כמו אתם שכופרים באלהים חיים, ואוי לך אוי לבשתך ואוי לחרפתך כשתראה אותנו עם ה' באור החיים, ואתה תשב בשאול תחתית במדרגה התחתונה. מיד חרה אפו של הקיסר עליו וצוה לקשרו בשערות ראשו בזנב הסוס ולמושכו בכל רוחב של רומי. ואח"כ צוה לחתכו אברים אברים. ובא אליהו ז"ל ולקח האברים וקברם במערה אחת הסמוכה לנהר היורד לפני רומי, ושמעו כל רומיים קול נהי ובכי כל שלשים יום מתוך אותה מערה ובאו והגידו לקיסר, אמר להם אם היה העולם נהפך לתוהו ובהו לא אשקוט עד שאמלא רצוני באותן עשרה זקנים כאשר נשבעתי. והיה שם אחד מחכמי רומי ואמר לקיסר אדוני קיסר דע כי נסכלת בזה ושגית הרבה מאד ששלחת יד בעם ה' בלי חמלה, דע כי מרה תהיה לך באחרונה שהרי כתיב בתורת היהודים אל רחום וחנון ארך אפים ועוד כתיב בתורתם ומשלם

לשונאיו על פניו להאבידו. כששמע הקיסר כך חרה אפו על אותו זקן וצוה לחנקו, וכששמע הזקן כך מיהר ומל עצמו ומיד כשנחנק לא נמצא ולא נודע אנה הוא. ויחרד הקיסר חרדה גדולה, ובכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה.

ואחריו הוציאו את ר׳ חוצפית המתורגמן, אמרו עליו שהיה בן מאה ושלשים שנה כשהוציאוהו ליהרג, והיה יפה תואר ויפה מראה, ודומה למלאך ה׳ צבאות. באו והגידו למלך את יפיו ואת שיבתו ואמרו לו בחייך אדוני תרחם על הזקן הזה, אמר הקיסר לר׳ חוצפית בן כמה שנים אתה, א״ל בן מאה ושלשים שנה לבד מיום אחד ובקשתי ממך שתמתין לי עד שימלא יומי. א״ל הקיסר מה לך שתמות היום או למחר, אמר לו כדי שאקיים עוד שתי מצוות, א״ל איזו מצוה אתה רוצה לעשות, א״ל לקרוא ק״ש ערבית ושחרית להמליך עלי את שם הגדול והנורא המיוחד, א״ל הקיסר עזי פנים ועזי נפש עד מתי אתם בוטחים באלהיכם שאין בו כח להציל אתכם מידי, שהרי אבותי החריבו את ביתו, ואת נבלת עבדיו נתנו סביבות ירושלם ואין קובר, ועתה אלהיך זקן הוא ואין לו כח להציל עוד, שאילו היה בו כח היה נוקם נקמתו ונקמת עמו ונקמת ביתו כמו שעשה מפרעה ומסיסרא ומכל מלכי כנען. וכששמע ר׳ חוצפית כך בכה בכי גדול ואחז בבגדיו ויקרעם על גדוף השם יתברך ועל חרפתו, ואמר לקיסר אוי לך קיסר מה תעשה ליום אחרון כשיפקוד הש״י על רומי ועל אלהיכם. אמר המלך עד מתי אתווכח עם זה, וצוה להרגו ויסקלוהו ותלוהו, ואז באו שריו וחכמיו וחלו פניו לקברו כי חמלו על שיבתו, ויאמר המלך לקבור אותו, ויבואו תלמידיו ויקברוהו ויספדוהו הספד גדול וכבד מאד.

ואחריו הוציאו את ר׳ חנינא בן חכינאי, ואותו היום ערב שבת היה, וכל ימיו היה יושב בתענית מבן שתים עשרה עד תשעים וחמש שנה, אמרו לו תלמידיו רבי רצונך שתטעום כלום קודם שתהרג, אמר להם עד עתה התעניתי ולא אכלתי ולא שתיתי, ועתה איני יודע איזה דרך אלך ואתם תאמרו לי לאכול ולשתות! התחיל בקדוש היום ויכולו השמים עד ויקדש אותו, ולא הניחוהו לגמור עד שהרגוהו, ויצאה בת קול ואומרת אשריך ר׳ חנינא בן חכינאי שהיית קדוש ויצאה נשמתך בקדושה בתיבת ויקדש.

ואחריו הוציאו ר׳ ישבב הסופר, אמרו עליו שהיה בן תשעים שנה אותו היום שהוציאוהו ליהרג, כיון שהוציאו אותו באו תלמידיו ואמרו לו רבינו תורה מה תהא עליה, אמר להם בני עתידה תורה להשתכח מישראל, לפי שהאומה הרשעה העיזה פניה והערימה סוד לאבד מרגליותינו ממנו והלואי שהייתי כפרה על הדור. אבל אני רואה שאין לך רחוב ורחוב שברומי שאין בו חלל חרב, שעתידה אומה הרשעה לשפוך דם נקי מישראל. אמרו לו רבינו ומה תהא עלינו, אמר להם החזיקו איש ברעהו ואהבו שלום ומשפט אולי יש תקוה, אמר לו קיסר, זקן! בכמה שנים אתה, אמר לו היום בן תשעים שנה אנכי, ועד לא יצאתי ממעי אמי היתה גזירה מאת הקב״ה למסור אותי ואת חבירי בידך כדי לתבוע דמינו מידך, א״ל וכי יש עולם שני, א״ל הן, ואתה אוי לך ואוי לבשתך כשיפרע דם חסידיו מידך. אמר הקיסר מהרו להרוג גם זה ואראה כחו וגבורתו של אלהי זה, ומה יעשה לי בעולם שני, ויצו עליו לשרפו.

ואחריו הוציאו את ר׳ אלעזר בן שמוע. אמרו עליו שאותו היום היה בן מאה וחמש שנים, ומקטנותו ועד סוף ימיו לא שמע אדם שהוציא תיפלות מפיו, ולא נתקוטט עם חביריו בין בדבור בין במעשה, והיה עניו ושפל רוח וישב בתענית שמונים שנה, ואותו היום שנהרג יום כפורים היה, ובאו תלמידיו לפניו ואמרו לו רבינו מה אתה רואה, אמר להם אני רואה את ר׳ יהודה בן בבא שמשיאים את מטתו ומטת ר״ע בן יוסף סמוכה אצלו, והם מתווכחים בדבר הלכה יחד זה עם זה, אמרו לו ומי הכריע ביניהם, אמר להם ר׳ ישמעאל כ״ג, אמרו לו מי מנצח, אמר להם ר״ע על שטרח בכל כחו בתורה, אמר להם בניי רואה אני עוד שנשמת כל צדיק וצדיק מטהרת את עצמה במי השלוח כדי ליכנס היום בטהרה בישיבה של מעלה לשמוע את דרשות ר״ע בן יוסף שידרש להם מענינו של יום. וכל מלאך ומלאך מביא קתדראות של זהב לכל צדיק וצדיק לישב עליו בטהרה. צוה הקיסר להרגו, ויצאה בת קול ואומרת אשריך ר׳ אלעזר בן שמוע שהיית טהור ויצאה נשמתך בטהרה.

סליק מדרש של אלה אזכרה

מעשה עשרה הרוגי מלכות, נוסחא ב׳

[בית המדרש חדר ו׳ צד 19]

ר׳ תנחומא פתח (1) יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (משלי כ׳ ט״ו), בנוהג שבעולם אדם שיש לו כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות וכל החמודות שבעולם—ודעת אין בו, מה הנאה יש לו? דמתלא אמרי דעה חסרת מה קנית. א״ר יודן אילין כותאי חכימין למיחסדא (2). חד מנהון אזיל לגבי אתתא אמר לה אית לך חד בצל, תיתנון לי. מן דיהבה ליה א״ל אית בצל בלא פיתא? מן דיהבה ליה א״ל אית מיכל בלא משתי? מתוך כך אכיל ושתי.

כשברא הקב״ה את האילנות גברו וגבהו וגדלו

---

(1) עי׳ תנחומא ריש פ׳ ויקרא וילקוט משלי כ׳.

(2) עי׳ ויק״ר פ״ה ומדרש שוחר טוב מזמור י״ט, שקיסר רומי דומה לכותאים שציד בפיהם, ומתחילין בדברים של מה בכך ומסיימים בעלילות.

עד למאד, ושמחו שמחה גדולה, כיון שברא הקב"ה את הברזל נעצבו ואמרו אוי לנו שברא הקב"ה ברזל הקוצץ אותנו, [חזרו ואמרו אם לא ניתן לברזל עץ לבית יד לא יוכל לקצץ בנו], וכן ישראל אלמלא שלמדו לקיסר תורה לא היו באים לידי כך, פעם אחת היה יושב ועוסק בתורה ומצא כתוב וגונב איש ומכרו וגו' (שמות כ"א ט"ז) והלך וטח הבית כלו בנעלים ודבקם בכתלים (3), ושלח אחר רבן שמעון בן גמליאל וחביריו ואמר להם מי שגנב איש מבני ישראל והלך ומכרו מה דינו? אמרו לו חייב מיתה, אמר להם אם כן אתם חייבים מיתה, קבלו על עצמכם דין שמים. אמרו לו למה, אמר להם בשביל אחי יוסף שמכרו את יוסף דכתיב וימכרו את יוסף (בראשית ל"ז כ"ח), וכתיב על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים (עמוס ב' ו'), ולכן טח אותו רשע את הבית במנעלים כדי שיכירו באיזה דבר מכרו את יוסף שנאמר בעבור נעלים, בדמי נעלים. וכי אדם יפה כיוסף היו מוכרים אותו בעשרים כסף? אלא בשעה שהכניסוהו לבור הפשיטוהו והשליכוהו לבור ערום ויפשיטו את יוסף וגו', וכתיב והבור ריק אין בו מים, מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. כיון שראה יוסף את נפשו בין אותן החיות נעצב ואמר אוי לי שאיני ניצול מן החיות האלו. ומרוב יראה ופחד אבד תוארו ויפיו ממנו, אך סגר הקב"ה פי החיות ולא הזיקו לו. וכשראו אחי יוסף ארחת ישמעאלים הוציאוהו מן הבור ערום ומכרוהו כן, אמר הקב"ה צדיק כזה יעמוד ערום לפני הבריות? אמרו קמיע אחד היה תלוי בצוארו ושלח הקב"ה את גבריאל והוציא מאותו קמיע בגד ולבשו. כיון שראו אחי יוסף אמרו לאותן הישמעאלים החזירו לנו הבגד הזה שלא מכרנוהו לכם אלא ערום, ויאמרו הישמעאלים לא נחזיר לכם, עד שהוסיפו להם עוד ארבעה זוגות מנעלים, ובאותו בגד הביאוהו למצרים ובו מכרוהו ובו אסרוהו ובו הביאוהו לפני פרעה ובו מלך על מצרים. ואותו קיסר הרשע היה יודע שמכרוהו בנעלים ואמר להם קבלו עליכם דין שמים. אמרו לו אם אחי יוסף מכרו אחיהם אנו מה פשענו ולמה תהרוג אותנו. אמר להם אם היו אחי יוסף היום בחיים הייתי תופשם ועושה בהם דין, עכשיו שאינם בחיים אעשה בכם דין שאתם שקולים באחי יוסף במכירתו. אמרו לו תן לנו זמן שלשה ימים עד שנדע אם גזרה זו באה מן השמים נקבל עלינו דין שמים. נתן להם זמן שלשה ימים ונתקבצו הללו הרוגי מלכות ואלה הן: רבן שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע כהן גדול, ר' עקיבא בן יוסף ור' יהודה בן בבא, ר' חנינא בן תרדיון ור' ישבב הסופר, ר' אלעזר (נ"א ר' יהודה) בן דמא ור' חנינא בן חכינאי, ר' חוצפית המתורגמן ור' אלעזר בן שמוע. אלו הן עשרה הרוגי מלכות שנהרגו על שמכרו את יוסף, וקטן שבכולם היה ר' ישמעאל כ"ג. אמר להם אם דעתכם שתחלקו עמי בעון שאזכיר השם עכשיו אעלה לרקיע ונדע, אם נגזרה גזרה זו מן השמים אנו מקבלין עלינו ואם אינה מן השמים אני יכול לבטלה בשם. אמרו לו עונך מופלג בינינו. ולמה זכה ר' ישמעאל לכך, מפני שאביו ר' אלישע כ"ג לא היו מתקיימים לו בנים, בשעה שאשתו היתה יולדת בן מיד היה מת אותו הילד. אמרה לו אשתו מפני מה הצדיקים הללו יש להם בנים צדיקים ואנו אין לנו בן אחד, אמר לה מפני שהם נוהגים בנפשם טבילה בשעה שהם עולים למטה בין בדבר (בתשמיש) בין שלא בדבר הם ונשיהם. אמרה לו אף אנו ננהוג בעצמנו כך, קבלו עליהם לעשות כך מהיום והלאה. פעם אחת הלכה לבית הטבילה טבלה ויצאתה וראתה לפניה חזיר, וחזרת וטבלה וראתה מצורע, וחזרה וטבלה וראתה לפניה גמל, וכן אירע לה כמה פעמים ובכל זאת חזרה וטבלה. לסוף אמר הקב"ה למטטרון שר הפנים רד לפני צדקת זו שהלילה הזה תתעבר בבן זכר וישמעאל שמו. באותה שעה ירד מטטרון ועמד לפניה בצד אחד ביציאתה וגם גבריאל ירד ועמד בצד השני ונתעטף וקישט את עצמו בבגדים נאים ועמד על פתח בית המקוה, מכאן אתה למד שצריך אדם לקשט עצמו בבגדים נאים וילך ויעמוד לפני האשה בשעה שהיא עולה מבית הטבילה. ועמד גבריאל על פתח בית המקוה וראתה אותו ועלתה לביתה ונתעברה אותו הלילה בר' ישמעאל, והיה דמותו יפה כדמות גבריאל.—ובזמן שהיה רוצה לעלות לרקיע היה מזכיר את השם ורוח נושאו ופורח באויר ועולה לרקיע, ובא גבריאל לקראתו והיה מספר לו כל דבר שהיה רוצה, ובאותה שעה שהזכיר את השם קבלתו רוח סערה והעלתה אותו לשמים, וכיון שעלה פגע בו מטטרון שר הפנים אמר לו מי אתה? א"ל אני ישמעאל בן אלישע כהן גדול, אמר לו אתה ישמעאל שקונך משתבח בך כל היום ואומר יש לי עבד בארץ כמותך זיוו כזיוך ומראהו כמראך? אמר לו אני הוא ישמעאל. אמר לו מה טיבך במקום הזה, א"ל נזרה גזרה עלינו המלכות להרוג עשרה מחכמי ישראל, ועליתי לידע אם גזרה זו מן השמים נקבלנה עלינו ואם לאו שאינה מן השמים יכולים אנו לבטלה. אמר לו במה אתם יכולים לבטלה, א"ל בשם, א"ל מטטרון שר הפנים אשריך ישראל שגלה לכם הקב"ה סוד השם שלא גלה אותו למלאכי השרת, שאתם יכולים לבטל את הגזרות בשם המפורש. אך אי ישמעאל בני כך שמעתי מאחורי הפרגוד בת קול צווחת ואומרת עשרה מחכמי ישראל מסורין למלכות. א"ל ר' ישמעאל למה, א"ל מפני שהיתה מריבה לפני הקב"ה סמאל עם מיכאל ואמר לפניו רבש"ע כלום כתבת בכל התורה אות אחת לבטלה, והלא כתיב לא נפל דבר אחד וגו', והנה

---

(3) המחבר הבין נעלים כמו סנדלים ולא נעלים מנעולים לסגור החדרים כדי לחבוש ולאסור את הזקנים שם.

כתיב וגונב איש ומכרו וגו׳, ובני יעקב שמכרו את יוסף עדיין לא נבית מהם דינם. מיד גזר הקב״ה על עשרה מחכמי ישראל שיהרגו. השיב ר״י ואמר ולא מצא הקב״ה עשרה שיפרע מהם דינו של יוסף אלא ממנו? א״ל מטטרון אי ישמעאל חייך לא מצא הקב״ה עשרה ששקולים כבני יעקב כ״א אתם. אמר לו ומה זה לפניך? א״ל מזבח. א״ל וכי קרבן ומזבח יש למעלה, א״ל כל מה שיש למטה יש למעלה, דהא כתיב בנה בניתי בית זבול לך (מ״א ח׳ י״ג). אמר לו ומה אתם מקריבים עליו, וכי יש לכם פרים אילים וכבשים? א״ל אין לנו לא פרים ולא אילים וכבשים אלא נשמותיהם של צדיקים אנו מקריבים עליו לפני הקב״ה. כיון ששמע ר״י כך אמר הא למדתי מה שלא שמעתי מעולם. וכיון ששמע את דברי מטטרון ירד לארץ ומצא את חביריו בתענית ובתפלה, אמרו לו מה בידך, אמר להם לכו ורחצו והטהרו ולבשו תכריכין שלכם שגזרה זו מלפני הקב״ה. א״ר ישמעאל כשבאתי והעדתי עדות זו מלפני כסא הכבוד (4), שמחו כל חבירי וישבו לפני ר׳ נחוניא בן הקנה ועשו משתה ושמחה, וישב ר׳ ישמעאל ורשב״ג בן זוגו והיו שמחין ומתאבלין, מתאבלין משמאל שנקנסה עליהם מיתה משונה, ושמחין ומרקדין מימין על שהבטיחם הקב״ה שהם שקולין כבני יעקב, ולא עוד אלא שאמר להם הנשיא בשמחתם: אלהי ישראל יקבל נפשותינו קרבן לעשות מהן נקם ברומי הרשעה, נגילה ונשמחה בשמחת כנור ועוגב, והיו יושבים ועוסקין בהלכות פסח ושונין אלו עוברין בפסח כותח הבבלי זה אומר מחמיץ וזה אומר אינו מחמיץ, ולא הספיקו לגמור את ההלכה עד שבא הגמון של מלך וחרבו שלופה בידו, אמר להם עדיין לבבכם פנוי בתורה והרי אתם יודעים קצבם שנקנסה עליכם דין מיתה.

אמרו עליו על ר׳ ישמעאל בן אלישע כ״ג שהיה אחד משבעה אנשים יפים שהיו בעולם ואלו הן: אדם הראשון, יעקב, יוסף, שאול, אבשלום, ר׳ אבהו, ור׳ ישמעאל. ובשעה שהביאוהו לרומי כל הנשים שרואות אותו שופעות דם, וכשהביאוהו לפני המלך אמר לו יש באומתך כמותך או יפה ממך אמר לו לאו, מיד גזר עליו הריגה. בא אותו הגמון לחתוך את ראשם של ר״י ושל רשב״ג, אמר לו ר״י חייך התחל בי שאני כהן גדול ובן כ״ג מזרע אהרן הכהן הרגני תחלה ואל אראה במיתת חכמים, א״ל רשב״ג לא כן, אלא אני נשיא בן נשיא הרגני התחלה ואל אראה במיתת חברי. אמר להם אותו הגמון נחש צפעוני אם כן הפילו גורלות, ונפל הגורל על רשב״ג, מיד פשט רשב״ג את צוארו ונטל איספקלטור את החרב והתיז את ראשו, ויאמר לר׳ ישמעאל פשוט את צוארך, אמר ר׳ ישמעאל חייך הנח לי רגע אחד עד שאבכה על הצדיק, אמר לו עשה, מיד נטל ר׳ ישמעאל את ראשו של רשב״ג ונתנו על ארכבותיו ונתן עיניו על עיניו ופניו על פניו וחוטמו על חוטמו ופיו על פיו ואמר, אי הפה המתגבר בגבורה של תורה של עם קדוש וטהור, פה מוציא מרגליות מי יטמינך בעפר, איך נקנסה עליך מיתה משונה כזו, עליו הכתוב אומר חרב עורי על רעי ועל גבר עמיתי (זכריה י״ג ז). אמר לו אותו הגמון ריקה עד שאתה בוכה על מיתתו בכה על מיתתך שקשה ממיתתו. מיד התחיל צווח, עד שנשקפה בתו של קיסר לקול צעקתו וראתה אותו וחמדה יפיו. אמרו מימות יוסף לא היה יפה כמוהו, אמרה לאותו הגמון המתן לי שעה אחת עד שאכנס אצל אבי, נכנסה אצל אביה ואמרה לו שאלה אחת יש לי אצלך, אמר לה המלך שאלתך עשויה חוץ מישמעאל וחביריו, אמרה לו אבא היא שאלתי שרציתי לשאול ממך בדבר הזה, אמר לה לא תעשה שאלתך, אמרה לו אם כן תן לי רשות לפשוט עור פניו. מיד גזר עליו המלך להפשיט עור פניו בעודנו חי, וכיון שהגיע הפושט למקום תפילין התחיל ר״י לצעוק צעקה גדולה ומרה וישא את קולו ויבך, אמרו לו מפני מה לא בכית עד עכשיו ועתה אתה מתחיל לבכות, אמר להם ר״י על נשמתי איני בוכה אלא על מקום שבו נתון שם אל עליון על התפילין, אמרו לו וכי עדיין אתה בוטח בשם ה׳, אם גדול הוא יבא ויצילך עכשיו. ומן אותה צעקה שצעק ר״י נזדעזע כל העולם, אר״י והרי מכמה שהיו לפני וממה שיהיו אחרי לא נקנסה בעולם מיתה זו, יצתה בת קול ואמרה לא קרית גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב וגו׳ (דברים כ״ח ס״א). פתחו מלאכי השרת ואמרו לפני הקב״ה רבש״ע צדיק זה שהראית לו גנזי רקיעים נגזרה זו נגזרה עליו?! אמר להם הקב״ה הניחו לו כדי שתעמוד זכותו לדורות, ועוד זעק שניה ונזדעזע כסא הכבוד ובקש הקב״ה להפוך את העולם לתהו ובהו. ירד גבריאל ואמר לו לר״י אם תצעק שלישית יהפך העולם לתהו ובהו, אלא אשריך ישמעאל ואשרי חבריך מה צפון לכם, כיון ששמע ר״י כך הפך פניו עד שיצאה נשמתו. פתח הקב״ה ואמר עליו זכר צדיק לברכה, פתחו מיכאל וגבריאל ואמרו זכרו לחיי העולם הבא, פתחו חיות הקדש ואמרו תנוח נפשו בצרור החיים, פתחו שרפים ואמרו רוח ה׳ תנחנו, פתחו המלאכים וכל צבא מעלה ואמרו זכרו לחיי עולם עם הצדיקים. ועוד פתחו מיכאל וגבריאל ואמרו אשריהם שזכו להתקרב על גב המזבח שבמרומים, ועוד פתח הקב״ה ואמר להם ממתים ידך ה׳ ממתים מחלד וגו׳. ועדיין קלסתר פניו של ר״י ברומי היא אדום הרשעה, ובכל שבעים שנה מביאין אדם שלם ומרכיבין אותו על חגר ומלבישין אותו בגדו של אדם הראשון ומביאין קלסתר פניו של ר׳ ישמעאל ומניחין אותו על ראשו ומייתין מתקל ד׳ זוזי פיתקא ותליה ליה על צואריה ומביאין כרוז ומכריז לפניו דחמא חמא דלא חמא לא

(4) שהם שקולים כבני יעקב.

חמא, ומסיימין ווי לדין כד יקום דין (5), והקב"ה יאבד אדום הרשעה לקיים מה שכתוב ונתתי נקמתי באדום וגו' (יחזקאל כ"ה י"ד).

א"ר ישמעאל אמר לי שר הפנים ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה יהא על ישראל עם קדוש, ישבתי בחיקו והיה מסתכל ובוכה ודמעותיו נוטפות מעיניו ויורדות ונופלות עלי, אמרתי לו הדר זיווי מפני מה אתה בוכה? אמר לי ידידי בא ואכניסך בחדרי חדרים ולגנזי גנזין, ונטל את הפנקסים ופתח והראני אגרות כתובות בהן צרות מצרות משונות זו מזו, אמרתי לו הללו למי? אמר לי לישראל. אמרתי לו יכולין ישראל לעמוד באלה? אמר לי למחר בא ואראך צרות משונות מאלה. למחר הכניסני בחדרי חדרים והראני צרות קשות מהראשונות אשר לחרב לחרב ואשר לרעב לרעב אשר לשבי לשבי ואשר לביזה לביזה. אמרתי לו הדר זיווי וכי ישראל לבד חטאו? אמר לי בכל יום ויום מתחדשות עליהם גזרות קשות ורעות, וכיון שנכנסים לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין „אמן יהא שמיה רבא מברך" אין מניחין אותן לצאת מחדרי חדרים. ובשעה שירדתי מלפניו שמעתי קול מדבר בלשון ארמי, ובלשון הזה היה מדבר: מקדשא קדישא לחרבא יהא, והיכליה לנור דליק, ודירתיה דמלכא תהיה לצדיותא, ובתולין ועולמין לביזה יהון, ובני מלכא לקטלא יהון, ואתתא דמלכא תנטר ארמלתא, ומדבחא דכיא לאיסתאבא וירושלם לעיים וארעא דישראל לזיע. באותה שעה נזדעזעתי ונפלתי לאחורי עד שבא הדרניאל והעמידני על רגלי ואמר לי ידידי מה עלתה לך, אמרתי לו הדר זיווי שמא אין להם לישראל תקוה? אמר לו בא ואכניסך בגנזי ישועות ובגנזי נחמות, באתי שמה וראיתי כתות כתות של מלאכי השרת שהן אורגין בגדי ישועות כתרי חיים ואבנים טובות ומרגליות קבועים בהם, ומרקחים וכל מיני בשמים וממתיקים יינות לצדיקים לעתיד לבוא, וראיתי כתר אחד שהוא משונה מכל הכתרים וחמה ולבנה וי"ב מזלות קבועין בו. אמרתי לו הדר זיווי כתרים הללו למי, אמר לי לישראל, וכתר זה המשובח למי? אמר לי לדוד מלך ישראל, אמרתי לו הדר זיווי הראני הדר כבודו של דוד אמר לי ידידי המתן לי שלש שעות עד שיבא לכאן ותראה גדולתו. תפשני בידי והשיבני בחיקו, אמר לי מה אתה רואה? אמרתי לו שבעה ברקים שהן רצין כאחד, אמר לי כבוש עיניך שלא תזדעזע כי הללו יוצאין לקראת דוד מלך ישראל, מיד רגשו כל האופנים ושרפים ותיות הקדש וגלגלי המרכבה ואוצרות שלג ואוצרות ברד וענני כבוד וכוכבים ומזלות ומלאכי השרת ולוהטי זבול ואומרים למנצח מזמור לדוד, ושמעתי קול רעש גדול הבא מעדן ואומר ה' ימלוך לעולם ועד, והנה דוד מלך ישראל בא בראש וראיתי כל מלכי בית דוד באין אחריו וכל אחד ואחד כתרו בראשו וכתרו של דוד מובהק ומשונה מכל הכתרים חיוו הולך עד סוף העולם, וכיון שבא דוד לבית הגדול שברקיע מצא מוכן לו כסא של אש וישב עליו, וכל מלכי בית דוד יושבים לפניו וכל מלכי ישראל עומדים מאחוריו, מיד עמד דוד ואמר שירות ותשבחות שלא שמעה אזן מעולם, וכיון שפתח דוד בשירות ותשבחות פתח מטטרון וכל פמליא של מעלה ואומרים ק' ק' ק', וחיות משבחות ואומרות ברוך כבוד ה' ממקומו, ורקיעים אומרים ימלוך ה' לעולם ועד, והארץ אומרת ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, וכל מלכי בית דוד אומרים והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.—אשרי עין שראתה כך, אשרי האם שסבלה אותו, אשרי דדין שינק חרועות שחבקוהו, אשרי תורה שלמד, אשרי בינה שהשיג, אשריך ר' ישמעאל שזכית לכך!

כתיב כי כרם ה' צבאות בית ישראל ואיש יהודה נטע שעשעיו (ישעיה ה' ז') אמרה מדת הדין לפני הקב"ה רבש"ע בני יעקב מכרו את יוסף בעשרים כסף וישראל עבדו שבעה אלהות שנאמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו (שופטים י' ו'), אמר הקב"ה אפילו כתורמוס הזה לא עשאוני בני ששולקין אותו ז' פעמים ואח"כ אוכלין אותו בקנוח סעודה, אמרה מדת הדין לפניו רבש"ע תפרע מהן צדיק אחד בכל דור, מיד נגזרה הגזרה על עשרת הזקנים בימי טורנוסרופוס הרשע. מיד שלח הגמון אחד להביא את רשב"ג, בא אותו הגמון ועמד על הפתח ואמר רשב"ג מתבקש לפני המלכות שמע רשב"ג ונחבא ממנו, הלך אליו בצנעא ואמר לו אם אני מציל אותך תביאני לחיי עוה"ב? מיד בכה רשב"ג ואמר יש קונה עולמו בכמה שנים ויש קונה עולמו בשעה אחת, א"ל אתה חפץ בזה? א"ל הן, א"ל השבע לי, נשבע לו, ועלה בעליה ונפל ומת, ואמרו רבנן שבזמן שהיה אחד מגדוליהם מת היו מבטלים את הגזרה. יצאה בת קול ואמרה אותו הגמון מזומן לחיי העוה"ב (6).

הביאו את רבי עקיבא, וכשחבשו אותו בבית האסורים היה יהושע הגרסי משמשו (7), וכל יום ויום היה מכנים מים במדה, יום אחד מצאו שומר בית האסורים, א"ל היום מימיך מרובים שמא לחתור קיר בית האסורים אתה מבקש, שפך חציים ונתן לו חציים, כיון שנכנס אצל ר"ע א"ל תן לי מים לטול ידי, א"ל רבי כדי שתיה אינן מספיקין ולטול ידיך מספיקין?! א"ל מה אעשה שאמרו רז"ל המזלזל בנטילת ידים

---

(5) עי' ע"ז י"א ע"ב, (6) אפשר שחדשו את הגזרה אח"כ, או אפשר שרשב"ג נהרג אח"כ, ע"י אדריינוס, (7) עי' מדרש משלי פ"ט.

נעקר מן העולם, מוטב לי שאמות מיתת עצמי (אחת) ואל אמות ב' מיתות. ואעפ"כ לא טעם כלום עד שנטל ידיו. וכשהוציאוהו להרגו זמן ק"ש היה והיו מסרקין את בשרו במסרקות של ברזל והוא היה מקבל עליו עול מלכות שמים, א"ל תלמידיו רבינו עד כאן?! אמר להם בני כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך, אפילו הוא נוטל את נפשך, והייתי אומר אימתי יבא לידי ואקיימנו ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו?—האריך ב„אחד" ויצאה נשמתו באחד. יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שגופך טהור ויצאה נשמתך באחד בטהרה, ומזומן אתה לחיי העוה"ב. אמרו עליו מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים, דורות הראשונים אפילו שחיו בצער היו אוהבים ומיחדים שמו של הקב"ה כגון ר"ע וחביריו שהיו צדיקים גמורים והיו מקבלים עליהם עול מלכות שמים באהבה. אמרו עליו, כשהיה חבוש בבית האסורים היה יהושע הגרסי משמשו, פעם אחת ערב יוה"כ עמד ונטל רשות מר"ע והלך לו לביתו, ופגע בו אליהו ז"ל ודפק בפתח ביתו, א"ל מי אתה, א"ל אני אליהו, א"ל ומה תרצה, א"ל באתי להודיעך שר"ע רבך מת, מיד הלכו שניהם כל הלילה עד שהגיעו לבית האסורים ומצאוהו פתוח ורב בית האסורים ישן וכל העם ישנים. באותה שעה נתחזק אליהו ונטפל לו ונשאו על כתפו, א"ל יהושע, רבי לא כהן אתה? א"ל אין טומאה בצדיקים ולא בחכמים ובתלמידים, וכשיצאו מבית האסורים היו כתות כתות של מלאכי השרת מספידין עליו ואומרים צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל (דברים ל"ג), והדרך מאירה לפניהם כזוהר הרקיע. כיון שהגיעו לפפליון של קיסרין ירדו שלשה ירידות ועלו שש מעלות ומצאו מערה והיו בה מטה ושלחן וכסא ומנורה, בא לצאת לא היה יהושע רוצה לצאת, אמר לו איני יוצא מכאן עד שתודיעני למי המטה הזאת, א"ל לאשתו של טורנוסרופוס הרשע, כיון שיצאו מן המערה נסתם פיה, ושבחו והודו למי שאמר והיה העולם ואמרו אשריכם צדיקים אשריכם חסידים אשריכם עמלי תורה, מה גנוז לכם ומה צפון לכם, דכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך וגו' (תהלים ל"א כ').

ואחריו ר' יהודה בן בבא, אמרו עליו מבן י"ח שנה ועד ע' שנה (8) לא טעם שינה אפילו כשינת הסוס, ולא טעם חטא מימיו, ולא אמר על טמא טהור ועל טהור טמא, ולא היה איש בביהמ"ד שלא האירו [בדברי תורה], וישב בתענית כ"ו שנה, והיו בנקיון כל ימי חייו, ולא נכשלו חבריו בדבר הלכה עמו ושמח בהן, והיה קורא לתלמידיו רבי, והיה לומד לתלמידיו יומם ולילה, ועליו הכתוב אומר ואת דכא ושפל רוח (ישעיה נ"ז), ואותו היום שנהרג בן ע' שנה היה ויום ה' היה והיה יושב בתענית, והיה שם זקן אחד ור' ראובן בן אצטרובול שמו, שלח אחריו והביאו, א"ל ר' יהודה מורי יודע אני שצדיק גמור אתה אבל מה אעשה שמלכות הרשעה העיזה פניה לאבד מרגליותינו, אלא אם רצונך אמות אני תחתיך ותנצל אתה, א"ל ר' יהודה: ראובן אחי אם גזרת בשר ודם אין אנו יכולין לבטלה גזרת מלך מלכי המלכים הקב"ה מי יכול לבטלה, אלא הנח דבריך וברך דין האמת. אמרו לו תלמידיו רצונך שתטעם כלום קודם שתהרג, אמר להם ומה עד עכשיו שלא הייתי יודע באיזה דרך אני הולך לא טעמתי כלום, ועכשיו שאני יודע באיזה דרך אלך אטעום כלום? אמרו לא טעם כלום וכך נהרג ויצאה נשמתו. יצאה ב"ק ואמרה אשריך ר' יהודה בן בבא שגופך נקי ויצאה נשמתך בנקיות.

ואחריו ר' חנינא בן תרדיון, אמרו עליו על רחב"ת שהיה יושב ועוסק בתורה וס"ת מונח לו בין חיקו ומקהיל קהלות ברבים, ובשעה שגזרה המלכות הרשעה שלא לעסוק בתורה מצאוהו עם ס"ת בזרועו וכרכוהו בס"ת והקיפוהו בחבלי זמורות והציתו בהן את האור ושרפוהו, והביאו ספוגין של צמר ושורין אותו במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה. א"ל בתו אבא אוי לי שכך אראך, אמר לה אלמלא אני לבדי נשרפתי היה קשה הדבר עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי מי שיבקש עלבונה של תורה הוא יבקש עלבוני. באו תלמידיו ואמרו לו מסור עצמך לשמים (9), אמר יכול אני שתצא נפשי שלא בעונתה? מיד נשא עיניו לשמים, א"ל תלמידיו ר' מה אתה רואה, אמר להם רואה אני את הגויל שהוא נשרף והאותיות פורחות באויר, א"ל ואף אתה פתח פיך ותכנס האש ותפטר מהרה, אמר להם מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יקבל הוא בעצמו. א"ל הקונסטינר אם אני מרבה השלהבת ונוטל הספוגין של צמר מעל לבך תביאני לחיי העוה"ב, א"ל הן, מיד ריבה השלהבת ונטל ספוגין מעל לבו ויצאתה נשמתו מהרה, ואף הקונסטינר השליך עצמו לתוך האור ונשרף עמו, יצאה ב"ק ואמרה אשריך ר' חנינא בן תרדיון וקונסטינר שלך שאתם מזומנים לחיי העוה"ב. בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים. ואותו היום מת הקיסר (10) ואמרו עליו על ר' חנינא בן תרדיון שהיה יושב על כסאו ששה חדשים והיו רואין אותו ושמחין כסבורין שהוא המלך, והמלך נדון תחתיו באש ששה חדשים כסבורין שהיה רחב"ת, וכשבא הדבר לפני חכמים אמרו צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו (משלי י"א ח').

ואחריו ר' ישבב הסופר, אמרו שאותו היום שהרגוהו שני בשבת היה והיה יושב בתענית, א"ל

---

(8) למעלה נאמר שהיה בן שמונים. (9) ר"ל שימהר מיתתו, וכמו שאמרו אח"כ. (10) הוא מאמר מיוחד שיש אומרים שלא נהרג רחב"ת רק נתחלף עם הקיסר מרומי ודנו אותו למיתה תחתיו, עי' היכלות פ"ו ג'.

תלמידיו רבי רצונך שתטעום כלום קודם שתהרג. אמר להם לא דיו לעבד שיהיה כרבו ולא די לי להיות כרבי יהודה בן בבא שנהרג בתענית. והרשע צוה על ר׳ ישבב הסופר להורגו בשעת ק״ש. כיון שהגיע אל ויאמר ה׳ אל משה לאמר יצאה נשמתו. יצתה ב״ק ואמרה אשריך ר׳ ישבב שלא הנחת מתורת משה כלום. הרגוהו והשליכוהו לכלבים ולא הוספד ולא הוקבר.

ואחריו ר׳ אלעזר בן דמא שנהרג על מצות תפילין.—ואחריו ר׳ חנינא בן חכינאי.—ואחריו רבי חוצפית המתורגמן שהיה שקול כיונתן בן עוזיאל. אמרו עליו שהיה שונה ק״פ פנים בתורת כהנים והיה אומר על טמא טהור ומראה לו פנים ועל טהור טמא ומראה לו פנים, והיה יודע בשבעים לשון ובקי בהן. תפשוהו עם תלמידיו והרגום כלם עמו, וכשבקשו להרגו לא נשאו פנים לתורתו. יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שוחד שנאמר לא ישא פנים ולא יקח שוחד (דברים י׳).

ואחריו ר׳ אלעזר בן שמוע, ואותו היום שנהרג ערב שבת היה והם מבקשין להרוג אותו בט׳ שעות ביום, אמר להם בבקשה מכם הניחו לי עד שאקיים מצות שבת, אמרו לו על שבת אתה בוטח ומהו שבת? אמר להם מצוה קטנה שצוני ה׳ ושבת שמה שכתוב מחלליה מות יומת, אמרו לו אם אלהיכם מלך גדול הוא בשמים למה אינו מציל אתכם מן המלכות, אמר להם כדי שיתבע דמינו מכם. הלכו ואמרו למלך, שלח המלך והביאוהו לפניו, אמר המלך אי עם עזי פנים אפילו בפתחה של מיתה בעזותכם אתם עומדים, אמר לו מוטב לי שאמות על ידך ולא אמות על מיתת שמים שכבר אמרו חז״ל כל המחניף את חבירו לסוף נופל בידו. אמר לו המלך אלהיכם מדוע אינו מציל אתכם מן המלכות, א״ל כבר אמרתי לעבדיך ששאלוני הרי כדי ליפרע מכם, א״ל ויפרע עכשיו, א״ל ומה כשחרבו את ביתו ושרפו את היכלו עשה להם אריכות אפים עכשיו לא כ״ש. וצוה המלך והוציאוהו מעליו ועשו לו דינו, לאחר שיצא אמרו לו תלמידיו רבינו היה לך להחניף לו בזה הדבר, אמר להם לא די לאלעזר להיות כחבריו שמתו על שם שמים. וכשנצטוו עליו להרגו התחיל בקדוש היום אמרו לו לקוסטינר הנח לו שיגמור, כיון שהגיע לאשר ברא אלהים לעשות הכהו ויצאה נשמתו בתיבת אלהים. יצאה ב״ק ואמרה אשריך אלעזר. בעוה״ז היית דומה לאלהים ויצאה נשמתך באלהים. יתברך ויתנשא עילת העילות, שלו נתבנו עלילות.

תם

עשרה הרוגי מלכות, נוסחא ג׳

[בית המדרש ח״ו 31]

כתיב כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה (תהלים מ״ד כ״ג). פעם אחת עלה בלב לוליאנו קיסר והביא עשרה חכמים ופירשו לו את החומש ומצא שם מכירת יוסף ועוד מצא וגונב איש ומכרו מות יומת, ואותו היום יום חמישי בשבת היה ושלח וקרא לרבן שמעון בן גמליאל וחביריו, א״ל מי שגונב נפש אחת מישראל ומוכרה מה דינו? אמרו לו מות יומת. אמר להם א״כ התחייבתם מיתה, קבלו על עצמכם דין שמים, אמרו לו למה? אמר להם אלמלא אחי יוסף בחיים הייתי תופשן ועושה בהם דין, עכשיו שאינם בחיים אני עושה עמכם דין שאתם שקולין כנגד אחי יוסף בחסידות, בא הדבר לפני ר׳ נחוניא בן הקנה, אמר להם שאלו מעט זמן, אמרו תן לנו זמן, נתן להם זמן ונתקבצו עשרה זקנים וקטן שבכולם ר׳ ישמעאל בן אלישע כהן גדול. אמרו לו... (1) במרכבה ותודיענו, אמר להם אם תחלקו עוני מן השם אני מזכירו ועולה לרקיע ונדע אם גזרה זו מן השמים נקבל עלינו ואם לאו יכול אני לבטלה בשם. אמרו לו חבריו עונך יהי מופלג עלינו. עמד ר׳ ישמעאל והזכיר את השם והעלהו רוח סערה עד שעלה למרום, כיון שעלה למרום פגע בו מטטרון שר הפנים א״ל מי אתה, א״ל אני ישמעאל בן אלישע כהן גדול, א״ל אתה ישמעאל שקונך משתבח בך בכל יום ואומר יש לי עבד בארץ כמוך זיוו כזיווך מראהו כמראך, א״ל אני הוא. א״ל ומה עסקך הדר זיווי הנה, מה טיבך במקום טהורים? א״ל גזרה גזרה מלכות הרשעה עלינו שיהרגו עשרה חכמי ישראל ועליתי כאן לידע אם גזרה זו מן השמים נקבל עלינו ואם לאו יכול אני לבטלה בשם, א״ל אשריכם שגלה לכם הקב״ה סוד זה שלא גלה למלאכי השרת, שאתם יכולים לבטל הגזרות בשם המפורש. מיד א״ל מטטרון כבר כתבו בית דין ונתנו לו לסמאל שר של רומי להכחיד מאבירי ישראל כל נתח טוב ירך וכתף, וכך שמעתי מאחורי הפרגוד שיהרגו מחכמי ישראל עשרה אלו. א״ל למה, אמר לפי שהיתה מדת הדין מרובה לפני הקב״ה עם מיכאל ואמר רבש״ע כלום כתבת בתורתך דבר אחד לבטלה, והרי כתיב כי לא דבר ריק הוא מכם, וכתיב וגונב נפש מאחיו מבני ישראל וגו׳, והשבטים מכרו את יוסף ועדיין לא תבעת מידם, מיד גזר שיהרגו עשרה מאבירי ישראל. א״ל ר׳ ישמעאל ולא מצא הקב״ה ליפרע דין יוסף אלא ממנו? א״ל אשריכם שלא מצא הקב״ה חסידים כבני יעקב אלא אתכם. מיד א״ל ר״י מה זה לפניך, א״ל מזבח, א״ל וכי יש מזבח למעלה, א״ל הן, כל מה שיש למטה יש למעלה דכתיב בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך

(1) חסר כאן.

עולמים. א"ל ומה אתם מקריבים עליו, יש לכם פרים וכבשים ואילים? א"ל נשמותיהם של צדיקים אנו מקריבים עליו, אמר שמעתי מה שלא שמעתי מעולם. מיד ירד ומצא את חבריו בתענית ובתפלה, אמרו לו מה בידך, אמר להם לכו רחצו והטהרו ולבשו תכריכים שנגזרה זו מלפני הקב"ה. אמר ר' ישמעאל כשבאתי והעדתי מלפני כסא הכבוד עדות... שמחו כל חבריו וישבו לפני ר' נחוניא בן הקנה ועשו משתה ושמחה, שמחין בימין ומתאבלין בשמאל, שמחין ששקולין כבני יעקב ומתאבלין שנקנסה עליהן מיתה משונה, ולא עוד אלא שאמר הנשיא בעת שמחתם: הואיל ועתיד ה' אלהי ישראל לקבל נפשותינו קרבן ולעשות נקמה ברומי הרשעה נגילה בשמחת כנור ועוגב, והיו עוסקים בהלכות הפסח ושונים אלו עוברין בפסח, לא הספיקו לגמור עד שבא הגמון של מלך וחרבו שלופה בידו והוציאן למיתה, א"ל ר' ישמעאל בחייך אני אהרג תחלה שאני כהן גדול ובן כ"ג ואל אראה במיתת חברי, ורשב"ג אומר אני נשיא בן נשיא אני אהרג תחלה ואל אראה במִיתת חברי, א"ל ההגמון הפילו גורלות, והפילו גורלות ונפל הגורל על רשב"ג, מיד פשט את צוארו ונטל איספקלטור הסייף והתיז את ראשו, מיד נטל ר"י את ראש רשב"ג ונתנו בחיקו ונתן עיניו על עיניו ופיו על פיו ופניו על פניו וצווח ואמר: פה מפיק מרגליות מי יטמינך בעפר, איך נקנסה עליך מיתה משונה זו! עליך אומר הכתוב חרב עורי על רועי ועל גבר עמיתי, א"ל ההגמון ריקה! עד שאתה בוכה על מיתתו בכה על מיתתך שקשה ממיתתו, מיד התחיל וצווח עד שנשקפה בתו של מלך לקול צעקתו וראתה אותו וחמדה אותו ביפיו. אמרו מימות יוסף לא היה אדם יפה כמוהו. באותה שעה אמרה להגמון המתן שעה אחת עד שאכנס אצל אבי, נכנסה ואמרה שאלה יש לי אצלך, אמר לה המלך בתי כל שאלתך אעשה חוץ מר"י וחבריו. אמרה לו כיון שאינך רוצה, אם כן הפשיטו עור פניו, מיד צוה לטבחים והפשיטו עור פניו, כיון שהגיעו למקום הנחת תפילין צעק צעקה גדולה ונזדעזע כל העולם כלו, אמר לפניו רבש"ע הראני למה נקנסה עלי מיתה זו. יצתה ב"ק ואמרה לו לא קרית גם כל חלי וכל מכה וגו'. צעק צעקה שניה ונזדעזע כסא הכבוד ובקש הקב"ה להפוך כל העולם כלו לתהו ובהו, מיד ירד מטטרון ואמר לו אם תצעק עוד צעקה שלישית יהפך העולם כלו לתהו ובהו, אשריך ואשרי חבריך, מה גנוז לכם ומה צפון לכם! כיון ששמע כך עמד עד שיצאה נשמתו. מיד פתח הקב"ה ואמר זכר צדיק לברכה, פתחו מיכאל וגבריאל ואמרו זכרונו לברכה, אשריהם שזכו להתקרב קרבן על גבי מזבח שבמרומים. ועוד פתח הקב"ה והבטיחם ואמר להם ממתים ידך ה' וגו'... ועדיין קלסתר פניו של ר' ישמעאל ברומי הרשעה, כל ע' שנה מביאין אדם שלם ומרכיבין אותו על אדם חגר וכו' (ע"ז י"א:). כתיב כי כרם ה' צבאות וגו' (הכל כמו בנוסחא ב' לעיל).

הוספה למדרש עשרה הרוגי מלכות

[בסוף מסכת אצילות שנדפסה עם אגדת בראשית]

כפר כנה שם קבורת יונה בן אמתי בראש ההר ועליו שתי כפות תמרים ותחת ההר שתי מערות זו כנגד זו, אחת קבר ר' ישמעאל בן אלישע ושנית לחבריו שהיו מהרוגי מלכות. כי כשהיו ר"ש בן גמליאל ור' ישמעאל יוצאין ליהרג, אמר רשב"ג לר"י לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג, א"ל ר"י מימיך לא בא אדם אצלך לדין ושהייתו עד שתהא עוטף טליתך או עד שתהא שותה כוסך או עד שתהא נועל סנדלך, והתורה אמרה אם ענה תענה אותו וגו' אחד עינוי מרובה ואחד עינוי מועט, וכתיב וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב. וכששמע דבר זה א"ל נחמתני נחמתני. א"ר ישמעאל יום חמישי בשבת היה כשבאה השמועה קשה מכרך של רומי לאמר תפשו מאבירי ישראל ארבעה אנשים והם ר' שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל בן אלישע ור' אלעזר בן דמא ור' יהודה בן בבא, ושמונת אלפים תלמידים מירושלם. פדיון שלהם. וכיון שראה ר' נחוניא בן הקנה גזרה זו עמד... והורידני למרכבה בקשתי מסוריאל שר הפנים ואמר לי עשרה נכתבו ונתנו לסמאל הרשע שר של רומי ואמרו לו לך והכחד מאבירי ישראל כל נתח טוב ירך וכתף להשלים וגונב איש מבני ישראל ומכרו ונמצא בידו מות יומת, ובני יעקב גנבו את יוסף אחיהם ומכרוהו מה תהא עליהם, לכך נתנה רשות לסמאל להכחיד עשרה אבירים תחתיהם להשלים גזרה זו, ושמורה לו להנקם כשיגיע עת שנאמר יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה, ואז יהיה נשחת הוא וכל שרי המלכות שבמרום. אר"י כל התראות הללו וכל התנאים הללו התנו בו וקבלם רק יכחיד עשרה אדירים הללו. א"ר ישמעאל סח לי סנגסגאל ואמר לי ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא על ישראל וכו' (כמו לעיל בנוסחא א' וב'). א"ר ישמעאל סח לי סוריאל שר הפנים ידידי אל תתעצב במיתה זו שאתה נפטר בה שכבר מלא זהרריאל ה' אלהי צבאות פיו שחוק ושחק על אותו רשע על מה שעתיד להיות לו בגיהנם על יד ר' חנינא בן תרדיון. א"ר ישמעאל מיד כשבאתי העמדתי והקהלתי כל סנהדרי גדולה וקטנה למבוי הגדול אשר בבית ה' וישבתי על ספסל של שיש טהור שנתן לי אלישע אבי, כי מחפץ יולדתי היה שהכניסה אותו לו בכתובתה, ובא רשב"ג ור"א בן דמא ור"א בן שמוע ור"א בן דהבאי וחנינא בן חכינאי ויונתן בן עוזיאל ור"ע ור' יהודה בן בבא וישבו לפניו, וכל שאר המון החברים עומדין על רגליהם ורואין כוביות של אש שהפסיקו ביניהם ובינינו,

ור׳ נחוניא בן הקנה יושב ומסדר לפניהם דברי המרכבה, ירידה ועלייה, היאך יורד מי שיורד והיאך עולה מי שיעלה. עכ״ל.

תם ונשלם

עשרת הדברות: מדרש עשרת הדברות כולל אגדות על כל דבור ודבור מענינו, ומתחיל בפסוק מי ימלל גבורות ה׳ שלקוח מפרקי דר״א פ״ג. גם נספחו אליו אגדות ומעשיות ממדרשים אחרים שיש להם איזה שייכות לעניני הדברות, כמו בדבור ראשון נספח המאמר אדות שבעה רקיעים שהוא ממדרש כונן, בדבור שני מעשה האשה (חנה) עם שבעת בניה שנהרגו על קדוש ה׳ והוא מגיטין דף נ״ז ואיכה רבתי פ׳ על אלה אני בוכיה. וכן בדברות האחרים. המדרש הזה נוסד על חג השבועות לכבוד מתן תורה. ובכ״י וואטיקאן נקרא „הגדה של שבועות״. הבחיי בפ׳ נח מביא בשם מדרש עשרת הדברות שדור הפלגה עשה את המגדל „כדי שלא יעשה לנו כמו שעשה לדור המבול, ונעשה שמים חתיכות ונעשה מלחמה עם המלך שבשמים. והיו באותו המגדל ע׳ מעלות למזרח וכנגדם ע׳ מעלות במערב, והקב״ה ירד עם ע׳ מלאכים ובלל לשונם״ עכ״ל. אך המאמר הזה לא נמצא בדפוסים שלנו. המדרש נדפס ראשונה בפיראַרא שי״ד, ואח״כ וויניציא שס״ה, ווירונא ת״ז, לובלין עם ס׳ ארחות חיים של״ב, זאלקווא תק״ע, זיטאמיר תר״י, ועם צוואות ר״א הגדול לבוב תרי״ח, וגם בביהמ״ד ח״א ליעלינעק. ועם פי׳ אשל חיים לר״ח אברהם אבא גאלדבלאם, ווילנא תרנ״ג, ונחלק למ״ב פרקים או סימנים. גם נדפס בווארשא עם תרגום יהודית־אשכנזית.

מדרש עשרת הדברות

[בית המדרש ח״א 62, והוצאת גאלדבלאם]

א׳) ד ב ו ר ר א ש ו ן: כתיב מי ימלל גבורות ה׳ ישמיע כל תהלתו. אפילו מלאכים לא ימללו גבורותיו, אלא קצת יש לדרוש במה שעשה ובמה שעתיד להיות למען יתרומם וישתבח שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה. ברא את התורה שהיא נחמדת מזהב ומפז ומתוקים מדבש ונופת צופים. וכשחפץ הקב״ה לבראות את העולם יעץ בה ואמר אברא את העולם כדי שידעו מה היא גבורתי. כששמעה התורה כך ענתה ואמרה לפניו רבש״ע אתה מגיד מראשית אחרית וכל הנסתרות גלויות לך עשה כאשר אתה חפץ. כששמע הקב״ה דברי התורה כשרו לפניו דבריה, לקחה והניחה לפניו. ב׳) מצינו שקודם שנברא העולם עורות של קלף לא היו מצויות שתכתב עליהן התורה שהבהמות לא היו עדיין, אלא במה נכתבה? בזרוע של הקב״ה באש שחורה על גבי אש לבנה ולקחה הקב״ה והניחה לפניו והיה מביט בה. וכשחפץ לבראות את העולם באו כל האותיות למפרע ואמרה כל אחת לפני הקב״ה רבש״ע רצונך שבי יברא העולם (1). בתחלה נכנסה התי״ו לפני הקב״ה ואמרה לו רבש״ע יהי רצון שבי תברא העולם לפי שתורתך נקראת בי. ענה לה הקב״ה לא יש (אעשה) כרצונך שאתה תרומות (2). אח״כ נכנסה השי״ן אל הקב״ה וכו׳ לא יש כרצונך לפי שאתה שוא ושוחד ואות שאין לה רגלים, ואות שאין לה רגלים אינה ראויה שנברא בה העולם. אח״כ נכנסו כל האותיות למפרע עד בי״ת, ובסוף כלם נכנסה בי״ת ואמרה רבש״ע רצונך שבי תברא את עולמך שעתידין בניך לברך את שמך בי שנאמר ברוך הבא בשם ה׳, ברוך ה׳ יום יום, ואומר ברוך ה׳ אלהי ישראל. אמר לה כן אעשה, בך אברא את עולמי שנאמר בראשית ברא אלהים. ואל״ף כשראתה שרצה הקב״ה לבראות את העולם בבי״ת היתה עומדת לצד אחד ושתקה עד שקראה הקב״ה ואמר לה אל״ף למה תשתוק למה לא תדבר כאחת מחברותיך? ענתה אל״ף ואמרה לפניו רבש״ע ומה לחברותי שעולין לחשבון גדול כך, אני שאיני עולה לחשבון גדול על אחת כו״כ. אמר לה הקב״ה אל תתמה שאתה ראש לכולם ומלך, שאני אחד ואתה אחד ולפי שהשפלת את עצמך אני מגדל אותך שאתה תעלה לחשבון אלף, ועוד אמר לה התנחם כשאתן את התורה בך אפתח. לכך פתח הקב״ה באנכי בתתו את התורה לישראל? שאנכי הוא נוטריקון א׳נא נ׳פשי כ׳תבית י׳הבית. ואנכי למפרע י׳היבה כ׳תיבה נ׳עימים א׳מריה, ד״א למה פתח הקב״ה בתתו את התורה „אנכי״, לפי שאנכי לשון מצרי הוא וכדי לשמש בלשון ששמשו בו במצרים פתח באנכי. ורצה הקב״ה לבראות את העולם בבת אחת ארכו מהלך ת״ק שנה ורחבו מהלך ת״ק שנה וים הגדול סבב את כל העולם כמין כיפה של עמוד גדול וכל העולם מוקף על סנפירי לויתן עומד במים התחתונים ונמשל בהם כדג קטן בים, ומים התחתונים עומדים על גבי מי בראשית ומי בראשית על גבי אוקיינוס ומי אוקיינוס על מי בוכים. ולמה נקרא שמם בוכים שבשעה שחצה הקב״ה את המים חציים נתנם למעלה וחציים נתנם למטה, אותן שנתן למטה התחילו בוכים ואומרים אוי לנו שלא זכינו להיות קרובים ליוצרינו והיו מעיזות פניהם ורצו לעלות למרום עד שנער בהם הקב״ה וכבשם תחת כפות רגליו, אז אמרו לפני הקב״ה גלוי וידוע לפניך שבשביל כבודך עשינו, אמר להם הקב״ה הואיל ובשביל כבודי עשיתם דעו באמת שלא אתן רשות למים העליונים לומר שירה לפני עד שיקחו מכם רשות, שנאמר מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה׳.

ג׳) עוד ברא הקב״ה שבעה רקיעים ותחתון

---

(1) ע׳ ע ק י ב א, ר ב י. (2) פי׳ וכתיב ואיש תרומות יהרסנה.

שבכולן וילון שמו והוא כוילון שמשוך לפני פתח הבתים שהפנימים רואים את החיצונים והחיצונים אינם רואים את הפנימים, ובוילון חלונות ומלאכי השרת רואים את בני אדם ההולכים בארץ מי שהולך בדרך טובה או בדרך רעה. [מי שהולך בדרך טובה מסייעין לו] ומי שהולך בדרך רעה מניחין אותו ומצליחין אותו ברשעתו עד יום פקודתו. ד׳) למעלה מן וילון רקיע וברקיע יש בו כוכבים ומזלות וי״ב חלונות כנגד י״ב שעות ושס״ה מלאכים פקודים על החמה ומוליכין אותה בנחת מחלון לחלון שלא תסוב העולם בשעה אחת, ובאלו החלונות מוליכין את הלבנה בנחת בלילה, וכיון שיוצאת פותחין ואומרים שירה, ואין להם דומיה עד בא השמש, וכבא השמש במערב משתחוין ואומרים עשינו ככל אשר צויתנו שנאמר תשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו. מנין שברקיע השמש והירח והכוכבים ומזלות? שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים להאיר על הארץ. ה׳) למעלה מרקיע שחקים ובשחקים יש בהם רחיים מתוקנות שטוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא, שנאמר ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח וימטר עליהם מן לאכול. ו׳) למעלה משחקים זבול ובזבול יש מזבח בנוי ומיכאל שר של ישראל הוא כהן גדול ועומד ומקריב עליו קרבן בכל יום ויום. ומה הם הקרבנות שהוא מקריב, וכי כבשים הוא מקריב? אלא אמרו חכמים מיכאל שר של ישראל הוא כהן גדול בשמים, ומיום שחרב ביהמ״ק שיבנה במהרה בימינו ובטלו כהנים, הוא מקריב נשמתן של צדיקים עד שיבנה ביהמ״ק שאז מוריד הקב״ה ביהמ״ק שבזבול לירושלם של מטה. ז׳) למעלה מזבול מכון ומכון יש בו אוצרות שלג ואוצרות ברד ועליות של טללים וחדרי סופה וסערה ולכלם דלתות של אש. וכי למעלה הם והלא בארץ הם שנאמר הללו את ה׳ מן הארץ תנינים וכל תהומות אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עושה דברו? אלא אמרו חכמים כיון שבא דוד לעולם ביקש רחמים עליהם והורידם לארץ שנאמר כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע. ח׳) למעלה ממכון מעון ובמעון יש כתות של מלאכים האומרים שירה בלילה וחשות ביום מפני כבוד ישראל, וגם יש בו אוצרות ברכה שנאמר השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל. ט׳) למעלה ממעון ערבות ובערבות יש בו משפט וצדקה וטללי חיים וברכה ונשמתן של צדיקים וכסא הכבוד וחיות הקדש ושרפים ואופנים וכרובים, והם באים להודיע כבודו של הקב״ה, שעשאם מאש וממים ומים עליהם ושלום ביניהם, שאין המים מכבים את האש ולא האש לוחך את המים, ולכך נאמר המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו. והמלאכים עומדים רחוק מהשכינה שלשים וששה אלף פרסאות, וכי מלאכים עומדים והלא מצינו שאין להם עמידה ולא ישיבה בשמים כי אם כפיפה? אלא עומדים כפופים לפני הקב״ה ואין רואים מקום שכינתו ומקדישים שמו של הקב״ה היושב על כסא רם ונשא וענן וערפל מקיפין אותו שנאמר ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו.—י׳) יתברך שמו של הקב״ה שברא שבעה רקיעים ושבע ארצות ושבעה ימים ותלאם בזרוע גבורתו שנאמר ומתחת זרועות עולם. וכולם לא ברא הקב״ה אלא בשביל התורה ובעבור ישראל שיקבלוהו. ועוד ברא שבעים אומות וכנגדם שבעים שרים עליהם. ועוד ברא את ישראל גוי אחד בארץ. וכשראו המלאכים את ישראל נתקוטטו זה עם זה, זה אומר בחלקי יהיו ישראל וזה אומר בחלקי יהיו ישראל, וכשראה הקב״ה כך אמר להם על עמי ישראל הפילו גורלות ונראה בשל מי יגיע הגורל, ובשל מי שיגיע הגורל יהיו שלו. וכך עשו הפילו גורלות ונפל גורל של הקב״ה על ישראל וישימם לפניו שנאמר חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת שפרה עלי, ובחר בהם הקב״ה וקראם סגולה שנאמר והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ.

י״א) בא וראה שאין לך שום דבר של תורה שאין בו תילי תילים של מדרש, והזהיר הקב״ה את ישראל עליהם ואמר להם ראו קוצים אלו אם תחליפו אותם תחריבו את העולם, כגון אם תעשו מן ח׳ ה׳ וכן מן ה׳ ח׳ תחריבו את העולם כגון נפשנו חכתה לה׳ וכגון כל הנשמה תהלל יה, הללו ה׳, ועוד אם תעשו מן ד׳ ר׳ או מן ר׳ ד׳ תחריבו את העולם כגון שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, וכגון לא תשתחוה לאל אחר. מכאן היו למדין שאין לכם שום קוץ בתורה שלא יהיה בו תילי תילים של הלכות, כל שכן באות עצמה ובתיבה עצמה. והביט הקב״ה בכל בני אדם שברא ולא מצא אדם שהוא ראוי שתנתן התורה על ידו כמשה. ומפני מה זכה משה להיות חתן תורה עקב ענוה ויראה שהיתה בו, מנין דכתיב ויסתר משה את פניו כי ירא מהביט אל האלהים. אמרו חכמים בשכר שלשה דברים שעשה משה זכה לשלשה טובות, בשכר כי ירא זכה לוייראו מגשת אליו, בשכר ויסתר פניו זכה לקלסתר פנים, בשכר מהביט זכה לתמונת ה׳ יביט, ועוד זכה לוהביטו אחרי משה עד בואו האוהלה. וענוה מנין שנמצאת במשה שנאמר ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו׳. אמרו חכמים ה״א של לכה סתומה ולמה היא סתומה שבשעה שאמר לו הקב״ה למשה לך וגאל את ישראל, מרוב ענוה שהיתה בו אמר מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים, אמר יש במשפחה גדולים ממני בעושר ובכסף ובזהב, אמר לו הקב״ה למשה אתה גדול שנאמר גם האיש משה גדול מאד. י״ב) ועוד בך בחרתי מכל ישראל ואתה עתיד שיתנבאו עליך כזאת, שנאמר אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם, מי הוא בחור מעם זה משה. אעפ״כ השפיל משה את עצמו ועמד לצד אחד, אמר לו הקב״ה מדוע תעמוד לצד אחד, שאם על

ידך לא יגאלו על ידי אחר לא יגאלו. י"ג) ועוד בא וראה ענותנותו של משה שכשאמר לו הקב"ה עשה אהל מועד עשהו, וכאשר נעשה מרוב ענוה שהיתה בו יצא לחוץ, אמר לו הקב"ה למה יצאת לחוץ לך נאר לשרתני, ומנין שקראו הקב"ה ואמר לו כן, שנאמר ויקרא אל משה, וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר. וגם התורה העידה בו שהוא עניו שנאמר והאיש משה עניו מאד, לכך זכה משה להנתן דת על ידו ולשרות שכינה עליו, שכך אמר ישעיה רוח אלהים עלי יען משח ה' אותי לבשר ענוים, לבשר חסידים לא נאמר אלא לבשר ענוים, מכאן שגדולה ענוה מכל מצות שבעולם. הביט הקב"ה בכל ההרים ולא מצא הר שראוי ליתן תורה עליו ולהשרות שכינה עליו כהר סיני, ומפני מה זכה הר סיני לכל זאת, מפני שהשפיל את עצמו, שכשראה שהר חרמון והר שריון היו מתגרים זה עם זה, זה אומר עלי ישכון וזה אומר לא כי אם עלי ישכון אז כשראה סיני שהיו מתגרים זה עם זה והגביהו את עצמן השפיל הוא את עצמו, ולפיכך ראה הקב"ה בשפלותו והשרה שכינתו עליו, שהאלהים רם ונשא ושפל יראה וגבוה ממרחק יידע.

בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני לקבל התורה ובו נתן הקב"ה תורה לישראל, ולמה לא נתנה להם בעת צאתם ממצרים? לפי שאמר הקב"ה אעשה להם טובות תחלה לספר גבורותי ואח"כ יקבלו תורתי ומצותי. אסבר לך משל למה הדבר דומה למלך שרצה לישא אשה אומר המלך אעשה עמה טובה ואח"כ אשאנה, כך הקב"ה ראה כנסת ישראל ערומה והלבישה שנאמר ואלבישך שש וגו', ראה אותה יחפה והנעילה שנאמר ואנעלך תחש, באתה על הים והעביר אותה, ראה שעמלק בא עליה והציל אותה, וכשהכירו ישראל הטובות והגבורות של הקב"ה אמרו כלם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. י"ד) ד"א למה נתן להם הקב"ה את התורה בחדש השלישי ולא נתן להם בעת יציאתם ממצרים? משל לבן מלך שחלה ועמד מחליו, אמרה לו אמו לך למוד, אמר המלך עדיין לא נתרפא מחליו, ימתין ב' או ג' חדשים ואח"כ ילך ללמוד. כך ישראל מיד כשיצאו ממצרים היו ראויין לקבל את התורה אלא היו בעלי מומין משום שעשו לבנים וטיט, אמר הקב"ה עדיין לא בא מנוח לבני מן השעבוד והיאך יקבלו את התורה, ע"כ עכבם עד החדש השלישי ואח"כ נתן להם את התורה המשולשת על ידי אדם משולש. אתה מוצא כל מעשה של תורה משולשים: תורה נביאים וכתובים באותיות משולשות אל"ף בי"ת גימ"ל ע"י אדם משולש משה שהיה הוא ואחיו ואחותו שלשה, משה ואהרן ומרים, שבאו משבט משולש ראובן שמעון ולוי ושהוא משולש באותיות לוי, והורישה למשולשים כהנים לוים וישראלים, בני אבות שלשה אברהם יצחק ויעקב, ביום משולש שנאמר ביום השלישי ובחדש משולש שנאמר בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים. ביום ששמח הקב"ה בישראל עמו ובמשה עבדו, עלז משה בלבו שראה כל מה שהיו עמו, תבל ויושבי בה נתמהו כראותם משה בן עמרם איך שבה את בת מלך וירד בשמחה גדולה, שנאמר עלית למרום שבית שבי, בת מלך זו תורה ואבני יקרה אלו י"ב שבטים.—ט"ו) אמרו חכמים שנבראת התורה קודם שנברא העולם אלפים שנה שנאמר ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו, שכבר מצינו שיומו של הקב"ה אלף שנה שנאמר כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור. והיתה התורה מתרעמת לפני הקב"ה ואומרת למה נבראתי אלפים שנה קודם שנברא העולם האם לא תתנני לבני אדם? אמרו לה מלאכי השרת אנו מעכבין על ידך כי בני אדם עתידים לחטוא בך וע"כ מוטב שתהא עמנו (3). באותה שעה היתה התורה משחקת לפני ה' שנאמר משחקת לפניו, והיה הקב"ה אומר למלאכים התורה משחקת עליכם לומר תורה למה לכם וכי ממצרים יצאתם, משועבדים הייתם לפרעה, אכילה ושתיה יש לכם, דבר טמא יש ביניכם, ולמה אתם מבקשים את התורה? אין לכם צורך לקבל את התורה אלא לאדם שמקבל טומאה צריך לכפר עליו ולתקן אותו ולטהר את נפשו. מיד שתקו כולם עד שבא משה ונצחם בתשובה זו ונתן את התורה לישראל בשמחה. וקודם שנתן תורה לעמו ישראל בא הקב"ה אל כל אומה ולשון ליתן להם את התורה כדי שלא ליתן להם פתחון פה לעתיד לבא לומר אם אירע לנו הקב"ה ליתן לנו את התורה היינו מקבלים אותה. הלך אצל בני עשו אמר תקבלו את התורה? אמרו לו מה כתיב בה אמר להם לא תרצח, ענו כלם ואמרו וכי ברכה שנתברך עשו אבינו תרצה לעקור אותה ממנו דכתיב על חרבך תחיה, אין אנו רוצים לקבלה. הלך אצל בני לוט (עמון ומואב) אמר להם תקבלו את התורה, אמרו מה כתיב בה, אמר להם לא תנאף, אמרו מניאוף באנו אין אנו רוצים לקבלה, ועוד הלך אצל בני ישמעאל אמר להם תקבלו את התורה, אמרו לו מה כתיב בה, אמר להם לא תגנוב, אמרו וכי ברכה שנתברך בה ישמעאל אבינו אתה רוצה לעקור ממנו דכתיב ידו בכל ויד כל בו, אין אנו רוצים לקבל תורתך. מיד חזר הקב"ה על כל או"ה ולא רצו לקבלה, ואח"כ בא אצל ישראל, אמר להם תקבלו את התורה, אמרו לפניו מה כתיב בה, אמר להם שש מאות ושלש עשרה מצות, אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. מיד ירדו מאה ועשרים רבוא מלאכים וקשרו לכל אחד ואחד שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד

(3) אין זה תירוץ על שאלת התורה מפני מה נבראה אלפים שנה קודם הבריאה, כי אז טרם נבראו המלאכים, ואפשר שחסרה פה תשובת הקב"ה, ועכוב .המלאכים היה בזמן מתן תורה.

נשמע, וקבלו את התורה בשמחה, וכשנתן את התורה לישראל אמר להם תנו לי ערבים שתקיימו אותה, אמרו לפניו הנה אברהם הוא יהיה ערב בעדנו, אמר להם מחויב הוא עבור ישמעאל שעתיד להרוג את בני בצמא, אמרו לו הרי יצחק, אמר להם מחויב הוא לי על שאהב את עשו שונאי, אמרו לו הנה יעקב, אמר להם חייב הוא לי על שלא השלים נדרו בבואו מפדן ארם. אמרו לפניו הרי בנינו, מיד אמר הקב"ה תנו לי אותן ערבים ואני מקבלם, מיד הביאו בני ישראל את נשיהם עם יונקי שדים ונשיהם מעוברות ועשה הקב"ה בטניהם כזכוכית והם מדברים עמו, אמר להם ראו שאני רוצה ליתן תורה לאבותיכם ואתם ערבים בשבילם שיקיימוה, אמרו לו הן, אמר להם אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך, אמרו לו הן; לא יהיה לך אלהים אחרים, אמרו לו לאו; אמר להם לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא אמרו לו לאו, וכן היו עונין אותו על הן הן ועל לאו לאו. ומנין שמעוברים שבמעי אמן ומפי יונקים נתיסדה התורה, שנאמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ואין עוז אלא תורה שנאמר ה' עוז לעמו יתן. וכשראה הקב"ה את ישראל שבכל לבם היו מכוונים ומרוב אהבה היו ממהרים לקבל התורה שבחם ואשרם שנאמר אשריך ישראל מי כמוך.

ט"ז) דבור ראשון: כשיצא מפי הקב"ה, יהא שמיה משובח לעולם, היו זיקים יוצאים מפיו לפיד מימינו ולפיד משמאלו והקול פורח באויר השמים ואומר עמי עמי בית ישראל! אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים. וכששמעו ישראל את הדבור יוצא מפי הקב"ה חזרו לאחוריהם י"ב מילין ויצאה נשמתן שנאמר נפשי יצאה בדברו. חזרה התורה לפני הקב"ה ואמרה רבש"ע למי נתתני לחיים או למתים, אמר לה הקב"ה לחיים, אמרה לפניו הנה כולם מתים, אמר לה בגללך אני אחיה אותם. מה עשה הקב"ה הוריד טל שעתיד להחיות בו המתים לעתיד לבא, שנאמר גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננת. ועוד בשעה שהתחיל הקב"ה לדבר רעשו העליונים ותחתונים ולא היו ישראל יכולים לעמוד על רגליהם, מה עשה הקב"ה שלח לכל אחד ואחד מישראל שני מלאכים אחד שמניח ידו על לבו שלא תצא נשמתו ואחד שמגביה את ראשו שיוכל לראות את בוראו, והקב"ה נתן להם רשות שהיו יכולים להסתכל בכבודו, והיו רואים בכבודו את הקול שהיה הולך ומתעגל אל אזניהם, והיה הדבור אומר תקבל עליך את התורה שיש בה רמ"ח מצות הראוין לעשות כנגד אבריך? והיו עונין הן הן, וחוזר מן האזן ונושקו על פיו. ועוד חוזר הדבור ומתעגל אל האזן ואומר תקבל עליך את התורה שיש בה שס"ה מצות לא תעשה כנגד ימות השנה? והיו ישראל עונין הן הן, וחוזר הדבור מן האזן ונושקו על פיו שנאמר ישקני מנשיקות פיהו. מיד פתח להם הקב"ה שבעה הרקיעים ושבעה הארצות ואומר ראו אתם עדי שאין כמוני במרומים ובארץ, ראו שאני אחד וגליתי אליכם בכבודי ובתפארתי, ואם יש אדם שיאמר עבדו לכם אלהים אחרים אמרו לו וכי יש אדם שראה את בוראו פנים בפנים בכבודו ותפארתו ובגבורתו ויניחהו וילך לעבודה זרה. ראו שאני פדיתי אתכם מבית עבדים ואני הוא שקרעתי את הים לפניכם והעברתי אתכם ביבשה ואויביכם במצולה הטבעתי.

י"ז) דבור שני: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני לא תעשה לך פסל וכל תמונה, אמר להם הקב"ה אני נתתי לכם את תורתי להניח לכם שררה, אל תכעסוני ואל תפרו את בריתי באלילים ואל תשתחוו למתים אלא למי שממית ומחיה ונפש כל חי בידו ומעשה הגוים אל תלמדו כי מעשה הגוים הבל הוא, שנאמר הבל המה מעשה תעתועים בעת פקודתם יאבדו, לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. הוא מציל מצרה כל הבוטח בו כי הוא הציל את אברהם אבינו מכבשן האש כשהוליכו נמרוד הרשע באש על שבטח בהקב"ה ולא רצה להשתחוות לפסלו, והוא הציל את חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש כשהשליכם נבוכדנצר באש על שבטחו בה' ולא השתחוו לפסלו. ובשעה שיצאו מכבשן האש נתקבצו כל העולם הפחות והסגנים לראות אם שלטה בהם האש אם לא, וראו את שער ראשם ומלבושיהם שלא נשתנו וראו שלא שלטה בהם האש, מיד שבחו להקב"ה. מכאן אתה למד שבשביל פחד מיתה לא יעבוד אדם ע"ז, שצער מיתה לא יהיה אלא שעה אחת ואח"כ תנוח נפשו בגן עדן. י"ח) מעשה באשה אחת שהיו לה שבעה בנים, והביאום לפני שר, אמר לגדול עבוד ע"ז, אמר איני כופר באלהי שכבר כתב לנו אנכי ה' אלהיך, והוציאוהו והרגוהו. קרא לשני ואמר לו עבוד ע"ז, אמר איני כופר באלהי שכבר כתב לא יהיה לך אלהים אחרים, והוציאוהו והרגוהו. קרא לשלישי ואמר לו עבוד ע"ז אמר לו איני כופר באלהי שכבר כתב לנו לא תשתחוה לאל אחר, הוציאוהו והרגוהו. קרא לרביעי אמר לו עבוד ע"ז אמר לו איני כופר באלהי שכבר כתב לנו לא תשתחוה לאלהיהם וכו'. קרא לחמישי ואמר לו עבוד ע"ז אמר לו איני כופר באלהי שכבר כתב לנו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד וכו'. קרא לששי ואמר לו עבוד ע"ז אמר לו איני כופר באלהי שכבר כתב לנו וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וכו'. קרא לשביעי ואמר לו עבוד ע"ז אמר לו המתן אלך ואתיעץ עם אמי, אמר לו לך, הלך אצל אמו אמר אמי מה אעשה בזה הדבר, אמרה לו אמו וכי רצונך שאחיך ישבו במחיצת ה' ואתה תשב חוץ מהם? אל תשמע אל הדבר הזה ואל תפרוש מאחיך. הלך אצל השר הרשע ואמר לו מה תעשה, אמר לו איני כופר באלהי שכבר כתוב לנו את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום, כבר נשבענו שלא

להחליף אותו באחר ו..וא נשבע שלא ימיר אותנו באומה אחרת. אמר לו השר אשליך טבעתי לארץ וכרע וקחנו משם כדי שיאמרו עשית רצוני, אמר לו חבל עליך השר, הוי לך שר, מה לכבודך כך לכבודו של הקב"ה על אחת כו"כ, לא אכפור בו, הוציאוהו והרגוהו. אמרה להם אמם בבקשה מכם שתתנו אותו לי ואנשקנו והלכה ונשקתו, ואף היא עלתה לגג ונפלה ומתה. יצאה בת קול ואמרה אם הבנים שמחה ויש להם חלק לעוה"ב עם הצדיקים בג"ע. לכך יהיו כל ישראל זהירין ביראתו של הקב"ה כדי שיזכו לישב עם הצדיקים בגן עדן.—י"ט) אמר לו זונין לרבי עקיבא לבי ולבך יודעין בע"ז שאין בה ממש, והא חזינן בני אדם שהולכין לע"ז פלונית חיגר ונתרפא סומא ונתפתח חרש ונשתפה? אמר לו שוטה אמשול לך משל למה הדבר דומה לאדם שהיה בעיר אחת והיה מלוה לאנשים במשכון והיה אדם אחד והלוה לו בלא משכון בלא ערב ובלא עדים, אמרה לו אשתו נכפרנו, אמר לה לאו, וכי מפני זה שעשה שלא כהוגן נאבד אמונתנו? אף זה שהלך לע"ז והגיע זמנו להתרפאות, אמר הקב"ה מפני שוטה זה שעשה שלא כהוגן לא יתרפא מחליו?! (4).

כ') דבור שלישי: לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא כי לא ינקה ה' את אשר ישא את שמו לשוא. אל תמהר לישבע שקר, ואל תהי שבועה שגורה בפיך, כי רב עונש יש בה, שהמורגל לישבע אל יחסר נגע מביתו וכל הנשבע לא ינקה, שנאמר וקרבתי עליכם למשפט והייתי עד ממהר במכשפים ובמנאפים ובנשבעים בשמי לשקר, בוא ולמד מנעמן כשהביא מנחה לאלישע ויעמוד לפניו ויאמר הנה נא ידעתי כי אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל ועתה קח נא ברכה מאת עבדך, ויאמר אלישע חי ה' אשר עמדתי לפניו אם אקח ויפצר בו לקחת וימאן, אז גחזי נער אלישע על שחמד נכסים נשבע לשקר ונטרד מן העולם, שנאמר וירדוף גחזי אחרי נעמן וגו' ויאמר לו אדוני שלחני אליך שתשלח לו ככר כסף לשני נערים שבאו מהר אפרים ושני חליפות בגדים, ויאמר לו נעמן השבע וקח שני ככרים שנאמר הואל נא וקח ככרים, ואין הואל אלא שבועה שנאמר ושמעה קול אלה, וישבע ויקח. מה לקח? לקח צרעת נעמן שדבקה בו ובזרעו עד עולם, לפיכך אמרו חכמים לשמור פיו משבועת שקר, שכל המרגיל עצמו להשבע, אף פעמים שלא ירצה להשבע לשונו מרגילו לשבועה. לכך אפילו באמת אין אדם רשאי לישבע, כי כשמרגיל לשונו לישבע נשבע היום ונשבע למחר ונעשה שבועה שגורה בפיו וקלה בעיניו, וכל המחלל שמו של הקב"ה ונשבע לשקר או אפילו באמת סופו שהקב"ה מגלה רשעו ועונשו לכל האדם, אוי לו בעוה"ז ואוי לו בעוה"ב. כ"א)

מעשה באדם אחד שלא רצה לישבע כל ימיו והיה עשיר גדול, ובשעת פטירתו מן העולם קרא לבנו א"ל בני אני מזהירך שלא תשבע כלל לא באמת ולא בשקר, שכל העושר שהיה לי לא רוחתי אותו אלא בשביל ששמרתי עצמי משבועה ואפילו שבועת אמת לא רציתי לישבע, והצליחני הקב"ה בכל יום ובכל סחורה ובכל מעשי ידי, ענה לו בנו ואמר: אבא אני אקיים כל מצותיך, לא אשבע כלל, וכשנפטר אביו מן העולם והניח חיים לכל ישראל, באו רמאים אל היתום ובקשו ממנו ממון הרבה אמרו לו ממון שאביך חייב לנו תן לנו, אמר להם לא היו דברים מעולם, באו לדין לפני הדיין וחייבו אותו שבועה, השיב היתום בלבו ואמר מה אעשה אם אשבע הריני מחלל שם שמים ומבטל מצות אבי מוטב שאפרע להם ולא אשבע, פרע להם כל הממון שהניח לו אביו, ועוד נשארו עשרה דינרין של זהב שתבעו ממנו שלא פרע להם, ולא נשאר בידו כלום. באו הרמאים ואמרו לו תפרע לנו ממון שאתה חייב לנו או השבע לנו שלא נשאר בידך כלום, אמר לא אשבע לעולם, חבשוהו ואסרוהו בבית הסוהר ואשתו היתה צדקת ויפת תואר ומתביישת לשאול מבני אדם שום דבר, והיתה נוטלת בגדים לבנים לכבס ומפרנסת בעלה בבית הסוהר ובניה ועצמה. יום אחד הלכה עם בניה לנהר לכבס, ובאתה שמה ספינה אחת וכשראה אותה בעל הספינה חמדה בלבו ואמר לה כבסי בגדי ואתן לך דינר זהב, אמרה כן אעשה, לקחה הדינר ונתנה לפדות את בעלה מבית הסוהר וכבסה הבגדים, וכשהלכה להחזירם חטפה בעל הספינה והלך לו והיו בניה מרחוק עומדים ובוכים בכיה גדולה והלכו לאביהם ופראוהו ואמרו נשבית אמנו, נשא עיניו לשמים ואמר יתברך וישתבח שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהגיענו לכך, שנשארתי בלי מזון ומחיה, ונשא עיניו לשמים ואמר רבש"ע רחם עלי ועל בני הקטנים שהם יתומים. והלכו יחדיו עד שהגיעו לנהר שהיה קרוב לים ולא היה שם מעבר לעבור הנהר, מה עשה אותו חסיד פשט את מלבושיו ורצה לשום את הנהר, כיון שהגיע אצל הנהר שטפו המים, וזימן לו הקב"ה דף אחד גדול וישב עליו הוא ובנו הקטן עד שבאו למדינה אחת ונתנו לו מקניהם לרעות, ובניו שנשארו על שפת הנהר היו צועקים ובוכים עד שבאה ספינה אחת והוליכה אותם בשבי. יום אחד היה יושב אותו חסיד על שפת נהר אחד שהיה מלא נחשים ועקרבים ונזכר מה שכבר היה עשיר גדול והיאך נשאר יחיד, והרים קולו בבכיה ואמר רבש"ע נשארתי בלא אשה ובנים ובלא ממון ואין לי מי שירחם עלי, גלוי וידוע לפניך שטוב מותי מחיי, ורצה להשליך עצמו בנהר, וכשראה התרוגים שהרגו הנחשים והעקרבים נבהל וראה דמות אחד שקורא אותו פלוני בר פלוני אל תבהל שהיום כמה שנים שמור לך ממון הרבה ועכשיו הגיע זמנך

(4) עי' ע"ז נ"ה, בנוסחא אחרינא.

שהקב"ה מעלה אותך לגדולה על ששמרת פיך משבועה ולא חללת שם שמים, ולא בטלת מצות אביך, טול משם כל הממון, לקח הממון שהיה שם ושכר פועלים הרבה ובנה לו פלטרין גדולים ועיירות גדולות ונעשה מלך, ולבסוף עשה לו הקב"ה נס והחזיר לו את אשתו ובניו ועשה אותן מלכים ושלטונים. ונתן אותו האיש צדקה לעניים ושבח והודאה להקב"ה ששלם לו שכרו משלם. מי גרם לו כל זאת אלא שמירת פיו משבועה, שאפילו שבועת אמת לא רצה לישבע, שכך אמר הקב"ה מה מלאכים ואראלים שמקדשין את שמו בקדושה מתיראין ומתרעשין ממנו, ואתה בן אדם כשתמלא בטובה ממתנות שלי היאך יגבה לבך לישא את שמי לשוא.

כ"ב) דבור רביעי: זכור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה. יום השביעי בחר בו הקב"ה וקדשו לשמו, וחמדת ימים קראו כי בו חיבר שמים וארץ, וברכו שנאמר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו, והנחילו לעמו ישראל שבחר אותם משאר אומות ונתנו בחלקם שלא יהא צער במחנותם, כי לשמחה גדולה נתנו אלהים לנו, ואפילו אסירי גיהנם ינוחו ביום השבת. כשנכנס שבת מלאך הממונה על הנפשות דומה שמו מכריז ואומר צאו מגיהנם ומתיר אותם ואינן נדונין בשבת וכשישראל אומרים קדושה במוצאי שבת דומה מכריז ואומר צאו ובאו למות צלמות ולא סדרים, אותם שאין אומרים סדר קדושה, ולא ישראל שאומרים סדר קדושה. ולכך חייבים כל ישראל לומר סדר קדושה במוצאי שבת ולשמור שבת, שכל המשמר את השבת יהיה לו חלק לעוה"ב וכל המחלל את השבת כאילו מעיד עדות שקר באדון שלו. אשרי שומרי שבת ואשרי מכבדו שנאמר וכבדתו מעשות דרכיך וממצוא חפצך ודבר דבר.

כ"ג) מעשה שהיה בחסיד אחד שהיתה לו פרה אחת והיה חורש בה בכל יום ויום וכשהגיע ביום השבת מניח אותה. לימים ירד אותו צדיק מנכסיו ולא היה בידו כלום ומכרה לגוי אחד והיה חורש אותו הגוי ששת ימים וכשהגיע ליום השבת הוציאה להרוש בה, כשיצאה לחוץ רבצה תחת העול ולא רצתה לעשות מלאכה ביום השבת, והיה מכה אותה מכות רעות ולא הועיל לו כלום. כיון שראה אותו הגוי כך הלך אצל אותו צדיק ואמר לו בא וטול פרתך, ששת ימים עבדתי בה וביום השבתי הוצאתי אותה לחוץ לחרוש בה ורבצה תחת העול ולא רצתה לעשות שום מלאכה בעולם, והייתי מכה אותה ולא הועיל כלום. כיון שאמר לו כך הבין אותו צדיק מפני מה אינה עושה מלאכה לפי שהיתה למודה לנוח ביום השבת, אמר לו אותו צדיק לך ואני אעמידה ואני אעשה שתהיה חורשת, כיון שהגיע אצלה אמר לה באזניה אוי פרה פרה כשהיית בידי הייתי שומר את השבת ועכשיו גרמו לי עונותי ומכרתי אותך לזה האיש בבקשה ממך שתעשה רצון אדוניך. כיון שאמר לה כך עמדה ובקשה לעשות מלאכה, אמר אותו הגוי הגד לי שמא כשפת אותה, לא אניח אותך עד שתגיד לי מה עשית לה או מה אמרת באזניה. אמר לו אותו צדיק כך וכך אמרתי לה. כיון ששמע הגוי כך נבהל ונזדעזע ונשא ק"ו בעצמו ואמר, מה זאת שאין לה לא דעת ולא תבונה הכירה את בוראה, ואני שבראני הקב"ה בצלמו ובדמותו ונתן לי דעת ובינה לא יהיה ראוי לי להכיר את בוראי?! מיד נתגייר והיה ירא שמים וזכה ללמוד תורה ונקרא רבי חנינא בן תורתא (ה). כ"ד) אמר לו קיסר לרבי יהושע בן חנניה מפני מה תבשיל של שבת ריחו נודף יותר משל שאר ימי השבוע שאין ריחו נודף כל כך? אמר לו סם אחד אנו נותנים בו [ושבת שמו], אמר לו תן לנו לאכול ממנו, אמר לו כל המשמר את השבת מועיל לו וכל שאינו משמר את השבת אינו מועילו. כ"ה) אמר לו טורנוסרופוס הרשע לר"ע מה היום [שבת] מיומים? אמר לו מה את גברא מגוברין, אמר לו דמרי צבי. א"ל וכן שבת נמי דמרי צבי, א"ל מאן מוכיח, א"ל נהר סמבטיון יוכיח שאין לו מנוחה עד שיבא שבת, ועוד א"ל קבר של אביך יוכיח ששורף כל השבת ובשבת הוא נח. הלך אצל קברו של אביו ומצאו שכל השבוע הוא מעלה עשן ובשבת אין מעלה עשן. א"ל זלזלת את אבי קללתו ובזיתו, א"ל עניתי לדבריך. לפיכך חייב אדם לשמור את השבת ולכבדו בתבשילין טובים ובגדים נאים, שכך אמרו חכמים שמונה עשר מלבושים חייב אדם ללבוש בשבת (ו).

כ"ו) דבור חמישי: כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך, אבות שיצאת מהם כבדם כמוני, אמר הקב"ה הבטן שנולדת בו כבדהו, שדים שינקת מהם פרנסה וכו' [תירא אותם] שהיו עמי כשיצרתיך, שנאמר איש אמו ואביו תיראו וכתיב כבד את אביך ואת אמך, כיצד חייב אדם לכבדם, במאכל ובמשתה ומלבושים ובהכנסה וביציאה, וכיצד חייב אדם לירא אותם לא ישב במקומם ולא ידבר בפניהם ולא יסתור דבריהם. כל המכבד אביו ואמו מעלה עליו הקב"ה כאלו מכבד אותו, וכל המבזה אביו ואמו מעלה עליו הקב"ה כאלו מבזה עצמו. ועוד אמרו חכמים מכבדו בחייו מכבדו במותו. אמר ר' חייא בר אבא יש מאכיל אביו פסיוני וטורדו מן העולם ויש מטחינו ברחיים ומביאו לחיי עולם הבא. כ"ז) מעשה ביהודי אחד שבכל יום ויום היה מביא לו בנו שני זוגות יונים והיה מאכילו ומשקהו, ויום אחד אמר

(ה) מובא בסדר הדורות אות חי"ת ועי' יומא דף פ' תוספות ישנים. (ו) עי' שבת דף ק"ה ברש"י שם שפירש י"ח כלים שכן דרך ללבשן בחול.

אמר לו בני מאין לך כל זאת שבכל יום ויום אתה מאכילני שתי תורים? ענה לו בנו כלבא רע-עינא! אכול מה שהבאתי לך ומה יש לך לשאול מהיכן הוא לי?!—ויש מטחינו ברחיים ומביאו לחיי עולם הבא: כ"ח) מעשה באדם אחד שפעם אחת גזרה המלכות שכל אדם שישב בטל ולא יעשה מלאכה יקצצו ידיו ורגליו, בכל יום ויום הבן טוחן ברחיים והוא יושב במטה, יום אחד נכנסו עבדי המלך אמר הבן: אבא טחן ברחיים ואני אשכב במטה, מצאוהו עבדי המלך שהיה יושב במטה והביאוהו לפני המלך וקצצו ידיו ורגליו, וזה הביאהו לחיי עוה"ב שהציל את אביו. וראה מה עשה גוי אחד באשקלון ודמה בן נתניה שמו, פעם אחת בקשו ממנו פרקמטיא והיה יכול להשתכר בה עשרים רבוא דינרים, והיה המפתח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו. שוב פעם אחת בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים רבוא דינרים והיה המפתח תחת מראשותיו של אביו ולא ציערו. לשנה אחרת שילם לו הקב"ה שכרו משלם שנזדמנה לו פרה אדומה בעדרו ונכנסו חכמי ישראל אצלו, אמר להם יודע אני בעצמי שאם אני מבקש מכם כל הממון שבעולם אתם נותנים לי אבל איני מבקש מכם אלא כממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא, החזירו לו. פעם אחת היה לבוש סריקון ויושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו מעליו וירקה בפניו ולא ענה לה. לפיכך חייב אדם לכבד אביו ואמו. כ"ט) שלשה שותפין יש בולד הקב"ה אביו ואמו, מן אביו ניצורין מוח ועצמות גידים וצפרנים ולובן שבעינים, ומן אמו בשר ועור ושחור שבעינים ודם, והקב"ה נותן בו רוח נשמה דעה חכמה ובינה, וכשנפטר מן העולם הקב"ה נוטל חלקו, וחלק אביו ואמו מניח לפניהם, ואם רואה הקב"ה שכיבד אביו ואמו מאריך לו ימיו ושנותיו. כל המבזה אביו ואמו יתלה על העץ ויסקל באבנים, כי כן מצינו באבשלום בן מעכה על שביזה את דוד נתלה על העץ והושלך בשחת והקימו עליו גל אבנים, וכל המכבד את אביו ואמו הקב"ה משלם לו שכרו בעוה"ז ובעולם הבא. ל') ומעשה בחסיד אחד זקן בן שבעים שנה שלא היה לו בן והיה לו ממון הרבה, ובכל יום ויום היה הולך לבית הכנסת וכשהיו הנערים יוצאים מבית רבן היה מחבקן ומנשקן והיה אומר להם אמרו לי פסוקיכם, וכל אחד ואחד אמר לו פסוק אחד שלו, והיה בוכה ואומר אשריכם שזכיתם לבנים שעוסקים בתורה, והיה אומר אוי לי שכל נכסי ינחול אחר, מה עשה אותו חסיד עמד ופיזר נכסיו לת"ח, אמר שמא יש לי חלק לעוה"ב עמכם, מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ונתן לו בן לשבעים שנה. כיון שהיה בן חמש היה מרכיבו על כתפו ומוליכו לביהמ"ד, אמר לו לרבו איזה ספר יתחיל בני ללמוד, אמר לו בספר ויקרא, אמר לו לא יתחיל אלא בספר בראשית שהוא שבח להקב"ה, מיד פתח ספר בראשית, יום אחד אמר הבן לאביו עד מתי אתה מרכיב אותי על כתפך הניחני לילך, אני יודע הדרך ואלך בעצמי, א"ל לך. כיון שהלך פגע בו שליח של מלך, כיון שראה אותו שהוא יפה הרבה לקחו והוליכו לביתו, וכשבא אביו לעת ערב לביתו ראה שלא שב בנו, הלך אצל רבו א"ל בני ששלחת אצלך היכן הוא, א"ל איני יודע שלא בא היום ללמוד. כששמע אביו כך צעק ובכה והלך בפרשת דרכים ושאל ראיתם בני, כך וכך היה לו סימן, אמרו לו לא ראינו אותו, והיה אביו ואמו צועקים ובוכים ומתפלשין בעפר עד שעלתה בכייתם למרום. באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה והביא חולי על המלך ואמר לעבדיו הביאו לי ספר רפואות וכן עשו, והקב"ה הפכו לספר בראשית פתחו אותו עבדיו ולא היו יכולין לקרות בו. אמרו לו עבדיו כמדומין אנו ספר יהודים הוא זה, בקשו יהודים ולא מצאו, אמר השליח למלך כשהלכתי בכפר של יהודי גנבתי משם תינוק אולי הוא יודע לקרות בו, אמר המלך לך והביאו לי, הלך והביאו לפניו, אמר המלך לתינוק בני אם יודע אתה לקרות בזה הספר אשריך ואשרנו, כיו שראה התינוק הספר צעק ובכה ונפל מלא קומתו ארצה, אמר המלך כמדומה לי שאתה ירא ממני אמר לו איני ירא ממך, אלא שאני יחיד לאמי ונתנני הקב"ה לאבי לשבעים שנה ולמדני ספר זה, א"ל אני יודע בטוב לקרות, פתח לו מן בראשית וקרא עד ויכלו. אמר לו אתה יודע לפרשו, א"ל הן. מיד נתן הקב"ה בו דעה חכמה ותבונה ופירש לו הכל, כששמע המלך גבורתו של הקב"ה מיד עמד ממטתו וישב במקומו עד שפירש לו הכל, אמר לו המלך רפואה באה לי על ידך, שאל ממני מה שתחפוץ ואתן לך, אמר לו התינוק איני מבקש ממך מאומה אלא תחזירני לאבי ולאמי. מיד צוה המלך להוליכו לבית גנזיו ונתן לו כסף וזהב ומרגליות והשיבו לאביו ולאמו, כשראוהו אביו ואמו נתנו שבח והודיה להקב"ה, ובאותה שעה שמחו שמחה רבה. מכאן אמרו חכמים ומה זה שלא למד אלא ספר בראשית היה לו שכר כ"כ, המלמד לבנו תורה או משנה עאכו"כ, ומה זה שלא כיבד אביו אלא שעה אחת נתן לו הקב"ה כבוד זה, המכבד אביו ואמו יום ולילה עאכו"כ שישלם לו הקב"ה שכר טוב בעוה"ז ובעוה"ב.

ל"א) דבור ששי: לא תרצח, אל תתחבר לרוצחים, התרחק מחבורתם שלא ילמדו בניך מעשה רצחנות. ובעון רציחה חרב בא לעולם. נפש שאינך יכול להשיבה למה תאבדה בלא דין תורה. נר שאי אתה יכול להחיותה למה תכבה, כי מעשה אלהים [להמית ולהחיות] הוא מעט בבני אדם, ואתה לא תדע כמה שכתוב באשר אינך יודע מה דרך הרוח בעצמים בבטן המלאה ככה לא תדע את מעשה האלהים אשר יעשה הכל, כי הרוצח שהורג את הנפש מעין בשר ודם הוא מתחבא ומעין הקב"ה אינו מתחבא, כי עיניו בכל דרכי איש ורואה בכל מעשיו אם טובים ואם

רעים, אין חשך ואין צלמות לפניו, ולא יוכלו להסתתר שם פועלי און, והרוצח איך יוכל להסתתר מהרינת אדם שהוא בנין של הקב"ה, שמשקהו ובונהו ולד במעי אמו שנאמר הלא כחלב תתיכני וכגבינה תקפיאני. אמר רבי אליעזר כשם שדלתות ובריחים לבית כך דלתות ובריחים לאשה שנאמר כי לא סגר דלתי בטני, ור' יהושע אומר כשם שמפתחות לבית כך מפתחות לאשה שנאמר ויפתח ה' את רחמה, וכשם שצירים לדלת כך צירים לאשה שנאמר ותכרע ותלד כי נהפכו ציריה עליה. ובשעת יצירת הולד בא המלאך הממונה על ההריון ונוטל הולד ומביאו לפני הקב"ה ואומר לפניו רבש"ע מה תצוה על הולד הזה חכם יהיה או טיפש עשיר או עני סומא או פיקח אילם או דברן גדול או ננס, אבל צדיק ורשע אינו אומר מפני שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וכיצד הולד מונח במעי אמו וכו' (7) מקופל ומונח כפנקס ונר דלוק על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו שנאמר בהלו נרו עלי ראשי, וכשיגיע זמנו לצאת נפתחין אבריו הסתומין וכו' ואומר לו הקב"ה בני הוי יודע שאני יצרתיך ואני עשיתיך ואני עתיד לעשות עמך חשבון, הוי צדיק ואל תהי רשע, שמא יאמר אדם מי מעיד בי? אבני ביתו של אדם ורהיטי ביתו מעידין בו, שנאמר כי אבן מקיר תזעק וכפים מעץ יעננו, ר' שילא אומר מלאכי השרת המלוין לו לאדם בחייו הן מעידין בו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. ויש אומרים אבריו של אדם מעידין בו שנאמר ואתם עדי נאום ה' ואני אל. לפיכך יזהר אדם מרצחנות, כי הוא מעשה האלהים ובנינו והיאך יקום בן אדם ויאבדו, לעתיד לבוא יעמוד ההרוג לפני הקב"ה ויחנן לפניו רבש"ע אתה יצרתני גדלתני ואתה חסת עלי בבטן והוצאתני משם מבלי מום, ואתה היית מפרנסני ברחמיך הרבים, ועמד זה ורצח אותי ואיבד יצירה שאתה יצרת, רבש"ע נקמני מרשע זה שלא חס עלי. באותה שעה יקצוף הקב"ה עליו ויפיל אותו לגיהנם וישרוף אותו שם, ויראה ההרוג נקמתו ויראה וישמח, שנאמר ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ בדם הרשע. מהרה יחוש ישועה ויקרב הגאולה.

ל"ב) דבור שביעי: לא תנאף, לא יכעים אדם יוצרו ולא ילאנו במעשיו הרעים ואל יתן דעתו באשה אחרת ואל יסתכל בנשים, שאם בא לטהר מסייעין אותו מן השמים, והקב"ה בעצמו מתחבר לו לקדשו ולא יתן ליצר הרע לשלוט בו. ל"ג) מעשה ברבי מתיא בן חרש שהיה יושב ודורש בתורה והיו פניו דומות לחמה וקלסתר פניו דומה למלאכי השרת ביראת שמים, שמימיו לא נשא פניו לאשת חבירו. פעם אחת היה יושב ודורש ועוסק בתורה בבית המדרש עבר שטן לפניו וראהו ונתקנא בו, אמר אפשר לאדם כזה שלא יחטא, מה עשה השטן עלה לרקיע ועמד לפני הקב"ה ואמר רבש"ע תן לי רשות ואנסנו, אמר לו לך, הלך ומצאו שהיה יושב ועוסק בתורה, מה עשה נדמה לאשה שלא היתה כמוה מימות נעמה אחות תובל קין שבה טעו מלאכי השרת, שנאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו. באתה ועמדה לפניו, כיון שראה אותה חזר לשמאל, ישבה לצד שמאל הפך פניו לצד ימין, כיון שראה אותה מתהפכת לצדו אמר מתירא אני שמא יגבר עלי יצר הרע ויחטיאני, מה עשה אותו הצדיק, אמר לתלמידיו היושבים לפניו לכו והביאו אש ומסמרים, הביאו לו, ונתן המסמרים בתוך האש עד שהיו אדומים כאש ונתנם על עיניו. כיון שראה השטן כך נזדעזע ונפל על פניו ורעד ועלה למרום לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע כך וכך היה מעשה. אמר לו הקב"ה וכי לא אמרתי לך שאין אתה יכול לו. באותה שעה קרא הקב"ה לרפאל וא"ל לך ורפא עיניו של ר' מתיא בן חרש, בא רפאל ועמד לפניו, אמר לו הקב"ה שלחני אצלך לרפאות את עיניך, א"ל תניחני, מה שהיה היה (8). חזר לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע כך וכך אמר לי, אמר לו לך אמור לו שלא ישלוט בו יצר הרע לעולם, מיד הלך ורפא אותו. מכאן אמרו חכמים כל מי שאינו נותן עיניו באשה אחרת אין יצר הרע שולט בו, לכך יזהר אדם שלא ישא עיניו באשה אחרת לבד מאשתו, שכל הנוגע בה מביאתו לידי עניות, ועוד שהורגתו שנאמר כי בעד אשה זונה עד ככר לחם ואשת איש נפש יקרה תצוד, ואוי לו בעוה"ז ואוי לו בעוה"ב. ל"ד) ומעשה באדם אחד שבא על נערה המאורסה ביוה"כ והוציאוהו והרגוהו, לאחר מיתתו נולד לו בן מאשתו ונמנעו בני ישראל למולו, פעם אחת היה ר' עקיבא מהלך בדרך ומצא אדם אחד שהיה מכוער ביותר והיה נושא משאוי גדול של עצים שלא היה אדם בעולם ולא חמור ולא סוס שיכול לטעון כמותו, אמר לו ר"ע משביע אני אותך בשבועה שתאמר אם אתה בן אדם או שד או מאיזה בריה אתה. א"ל רבי! אדם הייתי וכבר נפטרתי מן העולם ההוא, ובכל יום ויום אני מביא משאוי כזה ומכניסין אותי בתוך הגיהנם ושורפין אותי בתוכה שלש פעמים ביום, וזה עמלי בכל יום ויום. אמר לו ר"ע מה עשית שעושין לך כך וכך, א"ל אותו האיש אני באתי על נערה המאורסה ביוה"כ, א"ל בני שמעת אם יש לך תקנה באותו עולם, א"ל כך שמעתי מאחורי הפרגוד שבזמן שיעלה בני לספר תורה ויאמר ברכו את ה' המבורך מוציאין אותי מגיהנם ומכניסין אותי בג"ע. א"ל ר"ע הנחת אשה או בן, א"ל בן אחד נולד לי אחר מיתתי ונמנעו

(7) עי' יצירת הולד. (8) כי ירא שמא יחטא עוד הפעם. המעשה הובא בילקוט פ' ויחי ובסדר הדורות אות מ' בשם מדרש אבכיר.

ישראל למולו, א"ל מה שמך א"ל שמי ארנוניא, ומה שם אשתך, א"ל שישכייא, ומה שם עירך א"ל לודקייא. מיד כתב ר"ע שמו ושם אשתו ושם עירו, והלך ר"ע עד שבא לאותה העיר, כיון שבא לעיר יצאו אנשי העיר לקראתו, אמר כלום ידעתם איש פלוני ואשתו, אמרו שם רשעים ירקב, אמר להם על מה? אמרו לו כך וכך עשה, אמר להם אעפ"כ הביאו לי בנו, הביאו אותו וצוה למולו, והושיבו ללמוד וכן עשה, ולמדוהו ברכות שצריך לו לספר תורה, ביום השבת צוה לקרותו לספר תורה, ואמר ברכו את ה' המבורך לעולם ועד, מיד הוציאו את אביו מגיהנם והכניסוהו בג"ע, באותו הלילה בא בחלום לר"ע ואמר לו תנוח דעתך שהנחת את דעתי (9). ל"ה) ושוב מעשה בר' מאיר שהיה עולה לירושלם וכו' (עי' לעיל ערך ר' מ א י ר).

ל"ו) מעשה באדם אחד שהיה מוליד בנים והם מתים, ועמד בתפלה ואמר לפניו רבש"ע אם תזכני לראות בן שקורא בתורה ואכניסו לחופה אזמין לחופתו כל התלמידים והעניים והיתומים שיהיו בעיר, ונעתר לו הקב"ה ובא שאלתו לפניו ונולד לו בן וקרא את שמו מתניה כי מתת אלהים הוא, ולמדו תורה הרבה, בא לחופה זימן לחופתו כל התלמידים והענייים והיתומים שהיו בעיר, ומלא ששה בתים של ת"ח, שלח הקב"ה את מלאך המות, עשה עצמו כעני ואמר להחתן עשה עמי חסד ותן לי מקום בין התלמידים, ענה החתן מה שהיה לי להזמין כבר זימנתי, ובקש שלש פעמים ולא רצה להזמינו, דחק ונכנס לחופתו, פגע בו החתן ונדמה לו כאדם לבוש בגדים צואים, ענה החתן ואמר לו לא דייך שדחקת אותי ונכנסת לחופה אלא שנכנסת בבגדים צואים, הלך בבושת פנים, ואח"כ נכנס החתן לשמוח בחופתו עם הכלה, ומתוך שהיו שמחים דחק העני בדלת, עמד החתן וראה אותו התחיל כועס עליו ואמר עד מתי אתה מעיז פניך והלא כבר הברחתיך מן הסעודה ועכשיו אתה באת לכאן, לך מכאן! באותה שעה הלך מלאך המות ובא לעמוד אצל החתן לפני מטתו כעמוד אש מן הארץ עד לרקיע. ענה החתן ואמר לו מי אתה, אמר לו אני מלאך המות ובאתי ליטול נשמתך, ענתה הכלה ואמרה רבש"ע תעשה תורתך פלסתר שכתבת בתורתך כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא, ולא יעבור עליו לכל דבר, נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח, ועכשיו לא חדש ולא שבת ולא יום אחד, רבש"ע תן לי הריק ממנו שלא אצא כזונה. באותה שעה שמע הקב"ה בתפלתה וגער במלאך המות והוציאה את בעלה מן המיתה; ומה היה מעשיה שזכתה לכך? אמה היתה שואבת מים בכל יום ומספקת לתינוקות של בית הספר ואשה זקנה היתה, והיתה בתה (הכלה) תופסת במטת ונותנת ביד אמה ומשענת אותה, והבת היתה סובלת המים ואומרת לאמה אמי! אל תניחי המציה, אם אינך יכולה לעשותה אני אעשה ויקרא על שמך, וכן עשתה כל ימיה. ובעבור המצוה הצילה את בעלה מן המיתה. ועי"ז נאמר אשת חיל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה, לא תירא לביתה משלג כי כל ביתה לבוש שנים, אין שלג אלא מלאך המות שחציו אש וחציו שלג. זה מעשה של רבי מתניה. ל"ז) מעשה באדם אחד ששאל לו בן מהקב"ה אמר לפניו רבש"ע תן לי בן ואלמדנו תורה כתאות לבי, שמע הקב"ה תפלתו ונתן לו בן וקרא שמו שאול כי מה' שאלתיו, וגדל ונעשה כבן עשרים וחמש שנים ולמד לו תורה ונתחכם ביותר ואח"כ מת אביו, לימים אמרה לו אמו קח ממון ולך לסחורה, הלך וראה בני אדם אלו חוטפים ואלו גחלים ואלו גונבים ואלו נשבעים לשקר וחזר לביתו ריקם, אמרה לו אמו למה לא סחרת, אמר לה בנה הסחורה אינה כשרה בעיני, מתוך שהסוחרים מדברים יחדיו כזבים. ראה בני אדם שהן נושאים בן אדם לקבורה, אמר לאמו אלך ואגמול חסד עם המת ועם זו הסייעה, אמרה לו אמו לך, הלך, ובחזירתו ראה אדם אחד בשדה חורש בצוארו ונותן הצמד על המחרישה והיה קורא וחורש, בא הבחור וראה אותו ואמר לו שלום עליך רבי, א"ל שלום עליך, והוא היה אליהו זכור לטוב, ואמר לו הבחור מה זו האומנות שאתה עמל, א"ל בני אני חורש כדי שיאכלו אני ואשתי ובני ובנותי והעניים והאביונים ובהמות השדה ועוף השמים וחיות הארץ, א"ל הבחור זו האומנות אני מבקש, א"ל אליהו ז"ל מה שאתה מבקש אני נותן לך, אמר לו אדוני, תורה נתן לי הקב"ה ועכשיו אני מבקש אשה יעלת חן ויראת שמים, א"ל בני חייך לא נקראת אשת חיל אלא אחת ששמה חנה והיא במזרח ואחת ששמה חנה במערב שמורה לך, מאותו מקום עד לשם מהלך שלשה ימים. לקח אליהו ז"ל והוליכו לשם בשעה קלה והעמידו בדרך, והלך אליהו ז"ל אצלה ואמר לה מה את אומרת, תנשאי לאיש זה? אמרה לו אם מה' יצא הדבר לא אוכל דבר אליך מאומה. מיד הביא אליהו ז"ל אותו בחור ועיטרו חוונו, והיה יוצא ובא אותו בחור ביום השביעי לנשואין, בא אליהו ומצאו שהיה יושב ומשחק עם הכלה, א"ל אליהו הנחת ושכחת את חייך, שבע שנים תמכר לעבד תחת שבעת ימי המשתה. יצא אליהו והניחם והתחיל הבחור מצטער, התחילה הכלה לאמר מה טיבך, איני כשרה לפניך או איני הגונה לך, או אם אתה חסר ממון או כלום, הרי לך כל בידך, או שמא בשביל אבותיך אתה מצטער נלך אצלם. מיד חבשו חמוריהם ותקנו עגלות לשאת ממונם ולקחו עבדים ושפחות והלכו להם. כשהם הולכים פגע בהם נהר אחד גדול, אמרה האשה נשב ונאכל, ישבו לאכול. עמד הבחור והלך לנהר לרחוץ

(9) עי' תנא דבי אליהו זוטא פי"ז.

רגליו, בא אליהו ז"ל לקחו בכנפיו והוליכו למקום רחוק ומכרו לעבד. המתינה האשה שעה אחת ולא בא, הכירה הדבר, נתנה הודאה להקב"ה, אמרה לעבדיה הריני זורע שדה זאת שהיא עושה חטין יפין ובנו לי כרך ובתים ונזרע השדה ונעבוד חטין כי אני יודע שיהא רעב גדול בעולם וכאן עתידין לבא ולסחור כל בני אדם. עשו כך והיו הכל באין אצלה. לאחר חמש שנים בא אותו בחור עם אדוניו והיה סובל שקו ובאו הביתה והיא היתה שואלת לכל בני אדם הבאים לקנות חטין את שמותם, וכשראתה אותו הכירה אותו ואמרה לאדוניו תן לי הבחור ויאכל לחם בביתי, לקחה ושאלה אותו מי אתה ומה שמך? אמר לה שמי שאול, אמרה לו אני אשתך ואתה בעלי, מיד חבקה אותו ונשקה אותו והתחילה לבכות ונתנה שבח והודאה להקב"ה שעשה לה נסים, אמרה לו אדוני מה אירע לך ספר לי, סיפר לה כל המאורע, אמר עדיין אין לי אלא חמש שנים, עמדה והאכילתו והשקתו וכיסתו וחבקתו ואמרה לו לך לשלום, הלך הבחור עם אדוניו והיא לא צוחה ולא בכתה אלא תלתה עיניה לשמים ונתנה שבחים להקב"ה, והלך הבחור עם אדוניו ועבד לו עוד שתי שנים, ואח"כ בא אליהו ונטלו בכנפיו והחזירו לאשתו, מיד לקח הבחור את אשתו ועבדיו ושפחותיו, הלך לאמו ומצא אותה בחיים. בואו וראו כמה היתה אשת חיל שלא כחשה לבוראה ולבעלה באלו שנים, עליה כתיב אשה יראת ה' היא תתהלל. זה מעשה של שאול.

ל"ח) דבור שמיני: לא תגנוב, לעולם הוי זהיר ורגיל ביראתו של הקב"ה ולא תעבור על דבריו, כדי שתזכה לראות ולהיות בחבורת צדיקים ולא בחבורת רשעים שלא תכלם בבושתם, ולא תפשוט יד בגנבה שאין אדם יכול לקבץ עושר מגנבה, שכל הגונב משלם כפלים אם אין לו מוכרו בגנבתו שנאמר אם אין לו ונמכר בגנבתו. ל"ט) מעשה היה בימי שלמה המלך בשלשה בני אדם שהיו מהלכין בדרך בערב שבת וקדש עליהם היום, אמרו זה לזה בואו ונטמין ממונינו במקום אחד, והלכו והטמינו הממון, כשהגיע חצי הלילה עמד אחד מהם ונטל הממון והטמין אותו במקום אחר, במוצאי שבת בקשו לילך לדרכם והלכו לאותו מקום ולא מצאו הממון, זה אומר אתה גנבת וזה אומר אתה גנבת, הלכו לדין לפני שלמה המלך, הסדירו לפניו הדברים, אמרו לו לבקר משפט, כששמע הדברים היה אומר אם איני אומר להם הדין עכשיו יאמרו איה חכמתו של שלמה, מה עשה, ישב וחקר בחכמתו ובינתו להחזיר להם תשובה ולתפוס אותם מתוך דבריהם, כיון שחזרו אצלו התחיל לדבר להם, אמר שמעתי עליכם שאתם בעלי תורה ובעלי חכמה ומשפטים, בבקשה מכם דין אחד אני שואל לכם אשר מלך רומי שלח אלי לשאול לחקרני בדבר שאירע לו במלכותו בתינוק ותינוקת שהיו דרין בחצר אחת ונתאוה זה אצל זו אמר התינוק לתינוקת בא ונעשה תנאי בינינו בשבועה שכל מי שירצה לארוס אותך אל תשמעי לו אלא ברשותי, ונשבעה לו כך, לימים נתארסה אותה התינוקת, כיון שנכנס החתן אליה אמרה לו איני שומעת לך עד שאלך אצל פלוני ואשאל רשות ממנו שכבר נשבעתי לו. מה עשתה הלכה אצלו ואמרה טול כסף וזהב הרבה ופטרני לבעלי, אמר הואיל ואת עומדת בשבועתך הרי אני פוטרך לבעלך ולא אקח משלך כלום, ולבחור שבא עמה אמר לו שמח בחלקך בשלום והלכו להם. כשהיו חוזרים בדרך פגעו בהם לסטים והיו ביניהם זקן אחד ונטל לעצמו את הנערה ואת כל הכסף והזהב אשר עמהם והתכשיטין אשר עליהם, ורצה לבא אל הנערה, אמרה לו לזקן הליסטים בבקשה ממך המתן לי מעט עד שאספר לך דבר אחד שאירע לי, וספרה לו כל המעשה, אמרה הנערה ומה אותו בחור שהיה עומד בפרקו וכבש את יצרו ולא רצה לנגוע בי, אתה שאתה זקן ויש בדין שתהא לפניך יראת שמים בכל שעה על אחת כמה וכמה שאתה לא תגע בי, הילך כל הכסף והזהב אשר אתי ופטרני לשלום ואלך עם בעלי, כיון ששמע אותו זקן כך נשא עיניו לשמים ונשא בעצמו קל וחומר, ומה שאני הולך על שפת קברי בכל יום ויום ועכשיו אני אעשה כך וכך?! מה עשה שלחה והלכה לה עם בעלה והחזיר לה כל התכשיטין וכל הכסף והזהב שלקח מהם, ולא רצה לנגוע ולהנות מכל אשר להם מאומה— עכשיו שלח אלי מלך רומי לפרש איזה מהם משובח מכל אלו. אמרו לו הדין: פתח הראשון ואמר משבח אני את הנערה שעמדה בשבועתה, פתח השני ואמר משבח אני את בעלה שכבש את יצרו ולא רצה ליגע בה, פתח השלישי ואמר משבח אני את זקן הליסטים שגזל ממון והחזיר להם כל הממון שנטל ולא רצה ליגע בה, ועוד אם החזיר את האשה למה החזיר את הממון, מיד פתח שלמה המלך ואמר מה זה שלא היה שם אלא לשמע אזן הרהר אחר הממון שלא ראה מימיו, ממון זה על אחת כו"כ. מיד צוה שלמה המלך עליו וכפתוהו והלקוהו והודה לפניו והראה אותו מקום שהטמין שם הממון, ויראו כי חכמת אלהים בקרבו. על כן לא יפשוט אדם ידיו בגנבה שכל נסתריו יהיו גלוים וידועים.

מ') מעשה היה באדם אחד שהיה סוחר והולך למקום רחוק לקנות סחורה והיה לו חמש מאות זהובים בארנקי אחת, אמר אותו סוחר בלבו איך אעשה אם אני אובילה עמי אולי יראו אותה בני אדם ויגנבוה ממני, אלא אטמינה עד שיבא יום הסחורה. מה עשה הלך למקום צנוע ויפן כה וכה וירא כי אין איש ועשה חפירה בארץ להטמינה, והוא לא ידע כי בקיר אצל אותו מקום היה שם חור והיה אדם רואה כשהטמין הכיס לאותו מקום. ואח"כ הלך הסוחר ומיד בא אותו אדם אשר ראהו שטומן הממון והלך וגנב

הממון. לימים בא הסוחר ליקח הממון לצורך הסחורה שבקש לקנות ולא מצאו, התחיל הסוחר מצטער ואמר בלבו מה אעשה למי אני מבקש ולמי אני תובע, והלא כשקברתי הארנקי לא היה שם אדם. נשא עיניו וחפש בה וכה וראה אותו חור וחשב בלבו שמא בעל הבית ששם ראני כשהטמנתי הממון והוא לקחו, ולא היה מכירו, הלך ושאל מי הוא והראוהו לו ובא אצלו ואמר הנה שמעתי עליך אומרים שאתה יועץ וחכם אני מבקש ממך שתתן לי עצה שאשאל ממך, אמר לו אמור, אמר אדוני באתי לכאן לסחור והבאתי עמי שתי ארנקות האחת של חמש מאות זהובים והשנית של שמונה מאות ואני כשהייתי בא לא הייתי מכיר שום אדם בעיר הזאת להפקיד אצלו, מה עשיתי הלכתי למקום צנוע וטמנתי שם הארנקי של חמש מאות והשנית עדיין יש לי משומרת בידי ולכך באתי לשאלך אם אטמינם במקום אחר או באותו מקום שטמנתי הראשונה אשים האחרונה או אפקידנה לאדם נאמן בזה העיר, אמר לו אם לעצמי אתה שומע אל תפקידנה לשום אדם שאין אתה מכירם אולי יכפרו לך אלא באותו מקום ששמור הוא לך ממון האחר. מיד חשב אותו בעה"ב שגנב הארנקי שאם ילך הסוחר לאותו מקום להפקיד הארנקי השניה ולא ימצא הראשונה ימנע להפקיד עוד, אלא אחזיר שם הארנקי למקומה ואז אטול את שתיהן, הלך הסוחר ומצאה ואמר, ברוך המחזיר אבדה לבעלים, לכך לא יפשיט אדם ידו בגנבה שמה שיבקש לא ימצא ומה שבידו יטלו ממנו. בא וראה כמה עון גנבה גורם, נאים נעשו מכוערים שמחים נעשו עצבים רמים נעשו שפלים לבושים נעשו ערומים, שהרי אדם וחוה עשר חופות נעשו להם בג"ע כולן מאבנים טובות ומרגליות, ועל שפשטו ידיהם בגנבת פרי האילן שיודע טוב ורע קצף עליהם הקב"ה והביא לעולם ארבעים קללות, עשר על האדם ועשר על חוה ועשר על הנחש ועשר על האדמה. וגם רחל אמנו אע"פ שגנבה את התרפים כדי למנוע את אביה מע"ז אעפ"כ גרם לה העון שלא תקבר במערת הצדיקים, ע"ש שאמר יעקב עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. לכך אל יפשוט אדם את ידו בגנבה ולא בגזל כי אם ביגיעתו ומזיעת כפיו. אם עושה כן אשריו בעוה"ז ואשריו לעוה"ב, שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב.

מ"א) דבור תשיעי: לא תענה ברעך עד שקר, אמר שלמה המלך בחכמתו כל מה שיכול אדם לעמול ולסגל במצות ובמעשים טובים אינו די להספיק להיות כפרה על היוצא מפיו לרע, לכך חייב אדם לשמור פיו מלשון הרע, שהלשון נכוית תחלה לכל האברים, והיא באה תחלה לדין. בא וראה כמה קשה לשון הרע לכן אמר דוד לדואג האדומי נמשלת כחרב חדה: הוות תחשוב לשונך כתער מלוטש וגו' (תהלים נ"ב), וכתיב מפיץ וחרב וחץ שנון איש עונה ברעהו עד שקר (משלי כ"ה), כשם שרעתה של חרב חדה אוכלת משני צדדין כך לשון הרע הורגת מכל צדדין, האומרו והמקבלו ומי שנאמר עליו, וכשם שחץ שיוצא מתחת ידו של אדם שוב אינו יכול להשיבו כך מי שמעיד עדות שקר על חבירו בבית דין אע"פ שמתחרט מאה פעמים שוב אינו יכול לחזור מרעתו ולהצילו. מ"ב) מעשה היה בשני בני אדם באשקלון שהיו אוכלין ושותין כאחד ולומדין תורה יחדיו, מת אחד מהם ומת בנו של בעיא מוכסא עמו באותו היום, כשהיו מוליכין אותם לבית הקברות שמעו קול רעש וברחו, בחזירתם נתחלפו המטות ועשו כבוד גדול לאותה מטה של בן בעיא מוכסא [ולא נהגו כבוד במטה האחרת], אמר להם אותו תלמיד חבירו לא היא מטתו, והיה מצטער מאד ואמר שמא חס ושלום אין זכות לשונאיהם של ישראל, איתחזי ליה בחלמא בני, לא תבזה מרך! זה עשה חובה אחת וזה עשה זכות אחת, חובה עשה זה התלמיד? ח"ו לא עשה חובה גדולה אלא פעם אחת הקדים לו תפילין של ראש לתפילין של זרוע. ומה זכות בעולם עשה בנו של בעיא מוכסא? אלא פעם אחת היה מהלך בשוק ובידו חררה אחת תחת אצילי ידיו ונפלה אותה חררה ובא עני אחד ונטלה ולא אמר לו כלום, באותה זכות זכה לכבוד. ויש אומרים סעודה עשה לבני העיר בערב שבת ולא באו ונתנה לעניים (10). אח"כ הראו לו בית משכבו של חבירו בג"ע לפני נהרי אפרסמון והראו לו ג"כ את בנו של המוכס יורד על שפת הנהר לשאוב מים ולא יכול. גם הראו לו את מרים בת מגלאי, רבי אליעזר בר רבי יוסי אומר צירי פתחי גיהנם קבועות באזניה, אמר להם למה תעשה לה כך, אמרו לו בשביל שמתענה ומפרסמת לשכנותיה, ויש אומרים בשביל דיתבה תרי ואמרה תלת. אמר להם עד מתי תעשו לה צער זה אמרו לו עד שיבא בן שטח ונוטלם מאזניה של זאת וישימם באזניו, אמר להם למה, אמרו משום שנדר להקב"ה שאם יעשה נשיא יתלה המכשפים והוא נעשה נשיא ולא הרגן. אמרו לו לך אמור לו המעשה, אמר להם נשיא גדול הוא ומתעסק במעשיו ולא יאמין לי, אמרו לו עניו הוא מאד ויאמין דבריך ואם לא יאמין עשה לו סימן זה הוציא עיניך ותנה על ידיך וכן עשה. מה עשה הלך אצלו וסיפר לו כל המאורע וביקש לעשות לו כל הסימנים ולא הניחו, אמר ידענא בך שאתה חסיד גדול, ואע"פ שאמרתי בפי לא חשבתי בלבי (11). מה עשה ר"ש בן שטח הלך ביום המעונן ולקח עמו שמונים תלמידים נאים מאד ונתן להם שמונים מלבושים נקיים ונתן להם שמונים קדרות והעמידם תחת מערה אחת ואמר להם כשאני אצפר

---

(10) ירושלמי חגיגה פ"ב וסנהדרין פ"ו, עי' רש"י סנהדרין מ"ה. (11) בירוש' הגירסא אע"פ בלבי חשבתי בפומי לא אמרתי.

ואשרוק לבשו כליכם והכנסו אצלי מן המערה, הלך [אל המכשפות] חעק שמע ה׳ קולי אקרא חנני וענני „איום איום" (12) ופתחו לו, אמר להם שלכם אני (13). וקודם שנכנס לשם לבש נקיים, אמרו לו אנה הלכת, אמר להם בין הטיפות של הגשמים, אמרו תבקש שנעשה מאומה? אמר להם מה שברצונכם יש, האחת אמרה מה שאמרה והביאה לחם של כסף והאחרת אמרה מה שאמרה והביאה לחם של זהב, והאחרת אמרה מה שאמרה והביאה תבשיל של נחשת. אמרו לו מה תעשה אתה, אמר להם אשרוק ואביא לכם שמונים בחורים לבושים בגדים נאים ונקיים, אמרו לו אם בקשת עשה כך, שרק להם ולבשו מנייהו נקיים ועלו לגבייהו. כשנכנסו אמר להם ר״ש בן שטח כל אחד מכם יטעון האחת ויטלנה מן הארץ מפני שהמכשף אינו יכול לעשות כלום אם אין רגליו עומדות בארץ, וכן עשו, האי דעבדא פיתא אמר לה תעביד פיתא ולא יכלה א״ל זיל צלבה, עד דתלינן לכולהו. כדתנן ר״ש בן שטח תלה שמונים נשים מכשפות באשקלון. כיון שעשה כן באו קרובים של המכשפות וכיוונו היום והשעה והעידו על בנו של ר״ש בן שטח שעבר עבירה שחייב בה סקילה, וחייבו ר״ש אביו סקילה אע״פ שהיה יודע בו שלא חטא מעולם, כיון שכיוונו עדותם הוציאוהו לסקילה, אמר להם בנו של ר״ש בן שטח, אם אני עברתי עבירה זו יהיו העדים נקיים וכל ישראל נקיים והמיתה תכפר עלי, ואם לאו כל עונותי מחולין לי והקולר תלוי בצואר העדים וכל ישראל יהיו נקיים. אמרו העדים היאך נשפך דם נקי, אמרו לו עדות שקר העדנו על שהרג אביו קרובותינו, אמר ר״ש כבר כתוב בתורה אם לא יגיד ונשא עונו כיון שהגיד שוב אינו חוזר ומגיד והרגוהו והיה קולר תלוי בצואר העדים. ולכך ישמור אדם את עצמו מלשון הרע וישמור מצרות נפשו (14).

עשרת מלכים: אגדה על דבר עשרה מלכים שמלכו מסוף העולם ועד סופו. הקב״ה הוא ראשון והוא אחרון, נמרוד, יוסף, שלמה, אחאב, נבוכדנצר, כורש, אלכסנדר מקדון, משיח בן דוד. עיקר האגדה נמצא בפרקי דר״א פי״א ותרגום שני לאסתר א׳ וילקוט שמעוני מלכים רמז רי״א. רח״מ הורוויץ העתיק את המדרש הזה מכ״י די רוסי סי׳ 327 בספרו בית עקד האגדות מחברת א׳, ומאמר קצר ממנו הדפיס בקובץ מדרשים קטנים צד 54. ובו חושב את המלכים: הקב״ה, נמרוד, יוסף, שלמה, נבוכדנצר, דריוש, כורש, אלכסנדר מקדון, קיסר אוגוסטא דרומי, מלך המשיח. לפי דעת הורוויץ חי המחבר זמן מצער לפני הגאונים האחרונים יען כי כל דבריו נסבו אך על מלכות ישמעאל ולא זכר את הנוצרים או מלכות אדום. אך כבר ידע ממחמד ומלכות הערביים שלאחריו ומהמס הכבד שישימו על בני ישראל, ועם כל זה דורש לטובת בני ישמעאל באמרו „אין הקב״ה מוציא מלכות ישמעאל אלא להושיע את ישראל". ונוכל לעמוד על זמנו של המחבר ביותר דיוק ממה שזכר בסופו את המלך מרואן (Mervan) הראשון (683—5) ואמר עליו „וזרועות ארבע יעמדו ממנו". ואמר „והרביעי הוא אח לשני ובימיהם יצמח צמח" וכונתו על הישאם שמלך משנת 723 עד שנת 742 ובסוף ימי המלך הזה יקוה למשיח ומתאר לנו את זמנו. גם משער הורוויץ כי המדרש נוסד בתור דרוש לשבת חזון, ולכן יעמיק לדבר על חורבן בית ראשון וחורבן בית שני ושארי חורבנות, ויחס עמידת המלך עז פנים אשר יגזור גזרות על ישראל בירח אב החודש אשר מאז נהפך לאבל ולצרה, ומסיים בנחמה במלכות מלך המשיח.

מדרש עשרת מלכים

[בית עקד האגדות חוברת א׳]

בשם היוצר גבוהים ונמוכים אתחיל לכתוב עשרת המלכים: עשרה מלכים שמלכו ושימליכו מסוף העולם ועד סופו ואלו הן: המלך הראשון זה הקב״ה יתברך שמו שהוא ראשון והוא אחרון שנאמר אני ראשון ואני אחרון (ישעיה מ״ד) וכתיב אני ה׳ ראשון ואת אחרונים אני הוא (שם מ״א), ובדברו ברא שמים וארץ והעולם כלו דכתיב בדבר ה׳ שמים נעשו (תהלים ל״ג). פנה (חזר) ואמר ביום עשות ה׳ אלהים ארץ ושמים (בראשית ב׳), וברא את האדם בצלמו שנאמר בצלם אלהים ברא אותו, והמשילו והשליטו בכל מעשי ידיו שנאמר תמשילהו במעשה ידיך וגו׳ המלך השני זה נמרוד הרשע שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וגו׳ (בראשית י׳), וכל בני אדם היו יראים ממנו. ומפני מה זה מלך? אמר ר׳ ישמעאל אותן הבגדים שהיו על אדם וחוה כל חיה ועוף שרואין אותם היו משתחוים לפניהם מפני שהקב״ה נתן יראתם עליהם דכתיב ומוראכם וחתכם יהיה על וגו׳ (שם ט׳), וכשחטאו ונטרדו מן הגן הפשיטן הקב״ה מעליהם דכתיב אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו (תהלים מ״ט), כבהמה זו שמפשיטין את עורה ממנה, וכיון שמת אדם הראשון הפקידם לשת ושת לחנוך וחנוך לנח ונח לשם ושם לעבר ונמרוד הרשע נלחם עם עבר ולקחם ולבשם ויצא לשדה, וכיון שהיו רואין אותו החיות והבהמות והעופות היו באין להשתחוות לפניו והוא תופשן, היינו דכתיב הוא היה גבור ציד לפני ה׳ וגו׳. וכיון שנולד עשו וגדל עמד והרגו ולקחם. וכיון שהיה עשו יוצא לשדה כל בהמה וחיה ועוף שהיו רואין אותו היו באים ומשתחוים לפניו והוא תופשן, ואותו יום שבקש לצוד ציד לאביו כדי שיברכו לקחתן רבקה אמו והחביאתן כדי לעכבו, שנאמר ותקח רבקת

---

(12) כמו אימא אימא וזה האות להמכשפות שרוצה לכנוס. (13) ג״כ מכשף. (14) הדבור העשירי לא תחמוד נשמט פה כי אין עליו מדרש.

את בגדי עשו החמודות וגו׳ (שם כ״ז), וכשהריח יצחק את ריחן בא לו ריח גן עדן שנאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה׳ (שם), שדה זו גן עדן שנאמר לכה דודי נצא השדה (שה״ש ז׳). המלך השלישי זה יוסף שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר ויוסף הוא השליט על הארץ הוא המשביר לכל עם הארץ (בראשית מ״ב). המלך הרביעי זה שלמה שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה (מ״א ה׳), וכתיב ושלמה היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים (שם). המלך החמישי זה אחאב מלך ישראל שמלך מסוף העולם ועד סופו כמו שמצינו בעובדיה שאמר לאליהו חי ה׳ אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך ואמרו אין והשביע את הממלכה ואת הגוי וגו׳ (מ״א י״ח), ואילו לא היה מושל בהם לא היה יכול להשביעו. המלך הששי זה נבוכדנצר הרשע שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכולהון (דניאל ב׳), וכיון שחטאו ישראל לפני הקב״ה וקרעו מלכות בית דוד והמליכו את ירבעם בן נבט ועשו להם שני עגלי זהב והדיחם, והעיד בם הקב״ה ולא שמעו לו שנאמר ויעד ה׳ בישראל וביהודה ביד כל נביאי כל חוזה וגו׳ (מ״ב י״ז) ולא שמעו להם אלא הקשו עורף והעזו מצח לבלתי שוב אל ה׳ לדרוש בתורתו אשר נתן להם על יד משה, וכשחרה אפו נתנם לביזה ולמשיסה ביד כל אויביהם, שנאמר ונתתים ביד אויביהם והיו לבז ולמשיסה לכל אויביהם (שם כ״א) ולא יכלו לקום לפני אויביהם וכל מקום אשר יצאו יד ה׳ היתה בם לרעה, הדא הוא דכתיב מי נתן למשיסה יעקב וישראל לבוזים הלא ה׳ זו חטאנו לו (ישעיה מ״ב) ואומר וישפוך עליו חמה אפו ועזוז מלחמה ותלהטהו מסביב ולא ידע (שם), וכשהעידו בהם הנביאים הרגו אותם והעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ולא שבו מדרכיהם הרעים, אלא הולכים ומשחיתים עוד יותר מאבותיהם והוסיפו כעס על כעס וחרון על חרון עד שלא יכול ה׳ לשאת עוד והעיד עליהם ולא שמעו לו עד אשר הגלה אותם מעל אדמתם שנאמר וימעלו באלהי אבותיהם (דהי״א ה׳) ואומר ויעד ה׳ אלהי ישראל וגו׳ (שם). ומנין שהוא עתיד לשוב את שבותם שנאמר והשיבותי את שבות יהודה ואת שבות ישראל ובניתים כבראשונה (ירמיה ל״ג), לא בזכותם אלא בזכות אברהם יצחק ויעקב שנאמר וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם (ויקרא כ״ו). שבעת השבטים וחצי בעון מה? הלא בעון ירבעם בן נבט שנאמר על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא את ישראל (מ״א ט״ו ל׳) ובעון האשרה אשר עשה אחאב בשמרון, וכשמלך הושע בן אלה על ישראל בשמרון היה הדין התוך על שמרון שתחרב ועל ישראל שיגלו, [ומנין אתה יודע זאת] אם תמצא לומר ממה שאמר משה השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו׳ (דברים י״א). בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו, אמר ר׳ ישמעאל חיאל מגדוליהם ומעשיריהם היה עומד על יריחו וראה אותה חרבה, אמר מה טיבה של זו, אמרו לו יריחו זו החרבה, יהושע בן נון החרים אותה בחרם לא תבנה עוד לעולם שנאמר ארור האיש לפני ה׳ אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו׳). אמר להם יהושע מת ודבריו מתו, ועמד ובנה אותה, כיון שהתחיל לבנות את יריחו מת אבירם בכורו, וכשהוא בונה היו מתים כל בניו וכל בני ביתו וכשהוא מציב דלתיה מת שגוב צעירו, באותה שעה קרע בגדיו וישב על הארץ והיה סופד ובוכה, באו כל זקני ישראל ואחאב לנחמו, אמר הקב״ה לאליהו לך והראה לפני חיאל שמתו בניו, אמר לפניו רבש״ע מתירא אני שמא יאמר אחאב דבר שאינו כראוי ויחר לי ואני נחר ואין אתה מקיים, אמר לו לך ואני מקיים כל דבר שאתה נחר שנאמר מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מ״ד). מיד הלך לו וכשבא שם ראה כל זקני ישראל יושבים ובא לו וישב ביניהם, פתח חיאל ואמר אוי לו למי שהוא עובר על דברי חכמים שהוא חייב מיתה וכו׳.... שלח הקב״ה את ישעיה בן אמוץ הנביא כדי להוכיחם והוא פתח ואמר להם שמעו דבר ה׳ קציני סדום וגו׳ והיה אומר להם הלא לכם לדעת את ה׳ אשר נתן התורה למשה ולאבותיכם על הר סיני וקבלו אבותיכם לקיימה שנאמר ויענו כל העם ויאמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה (שמות י״ט), ואתם ואבותיכם עזבתם אותה, ודעו שהתורה משולה למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים (ישעיה נ״ה) ובשבילכם שאינכם עושים אותה הקב״ה מעלה עליכם את מי הנהר העצומים והרבים זה סנחריב מלך אשור וחיילותיו שנאמר וחלף ביהודה ושטף ועבר עד צואר יגיע (ישעיה ח׳) מלמד שלכד כל ערי הבצורות אשר ביהודה שנאמר ויהי בארבע עשרה שנה למלך חזקיהו עלה סנחריב וגו׳ (שם ל״ו) ויסע ויבא לירושלם, וכשהתפלל חזקיהו לפני הקב״ה שלח ונגפם לפניו שנאמר ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף (שם), כל אלו לא היו אלא ראשי גייסות, אבל החיל לא היה להם מספר. וכמה נשאר מהם? רב הונא אמר חמשה שנאמר ונשאר בו עוללות כנוקף זית שנים שלשה גרגרים בראש אמיר (ישעיה י״ז) רבנן אמרי תשעה שנאמר ארבעה חמשה (שם), ורב אמר עשרה שנאמר ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם (שם י׳), כמה יכול לכתוב י׳ (עשרה), וסבור (מסתברא) דאמר רב הונא חמשה והם סנחריב ושני בניו ונבוכדנצר ונבוזראדן. ומנין שהוא עתיד להחזירן, שנאמר צאו מבבל ברחו מכשדים ואומר לא למענכם אני עושה בית ישראל (יחזקאל ל״ו), ואומר וקדשתי

את שמי הגדול המחולל בגוים (שם), ואומר וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני (ישעיה ל"ז), ואומר אם אשכחך ירושלם (תהלים קל"ז), ואומר הן על כפים חקותיך (ישעיה מ"ט).

ומנין שנבוכדנצר הרשע מלך מסוף העולם ועד סופו, שנאמר ובכל די דיירין בני אנשא חיות ברא ועוף שמיא יהב בידך (דניאל ב׳), וכשם שהיתה יראתו על האדם כך היתה יראתו על עוף השמים שנאמר ולא היה נודד כנף ופוצה פה ומצפצף (ישעיה י׳), ולמה נתן לו הקב"ה את כל הכבוד הזה כדי שלא יהא אומות העולם אומרים ביד הדיוט מסר הקב"ה את ביתו, ולפיכך נקרא אדיר שנאמר והלבנון באדיר יפול ולפיכך נתן לו הקב"ה כל השלוה הזאת. ולא עוד אלא שלוקח מזרע המלוכה מבני יהודה והפקיד אותם בהיכל מלך בבל, שנאמר ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל (ישעיה ל"ט), ואותו צדיק לא התפלל עליהם אלא אמר כי יהיה שלום ואמת בימי (שם). ומה פירושו של נבוכדנצר? נבו—שהיה נובח ככלב, כד—שהיה כמלא כד, נצר—שהיה מצרצר כצרצר (1). וכשם שהיתה שלותו כך היתה מפלתו, וכשם שהיה מושלו על כל בהמה וחיה כך ניתן לשחוק לכל בהמה וחיה שנאמר לבביה מן אנשא ישנון ולבב חיוא יתיהיב ליה ושבעה עידנין יחלפון עלוהי (דניאל ד׳).—ומלך אחשורוש אחר אויל מרודך עד חציו של עולם שנאמר ברם עיקר שרשוהי בארעא שבוקו (שם), שרשוהי זה בלשצר בנו של נבוכדנצר שמלך אחר אחשורוש. ואם תאמר שמלך אחר נבוכדנצר אביו, והרי כתיב ודריוש מדאה קבל מלכותא (דניאל ו׳), ולבסוף תלת שנין למלכו עשה סעודה לכל שריו וגדוליו שנאמר בלשצר מלכא עבד לחם רב לרברבנוהי (שם ה׳) וכשנשתכר אמר להיתיה למאני דהבא וכספא די הנפק נבוכדנצר אבוהי מן היכלא די בירושלם וישתון בהון מלכא ורברבנוהי שגלתיה ולחנתיה (שם ה׳), באותה שעה הפילו הקב"ה שנאמר בה שעתא נפקו אצבען די יד אנש וכתבן לקבל נברשתא (שם), אדין מלכא זיוהי שנוהי ורעיונוהי יבהלוניה וקטרי חרציה משתרין וארכובתיה דא לדא נקשן, מה כתיב בתריה ביה בלילא קטיל בלשצר מלכא כשדאה (שם), ודריוש מדאה קבל מלכותא (שם ו׳). הרי חזרה המלכות לדריוש בן אחשורוש, אבל אחשורוש מלך אחרי אויל מרודך ומלך בחציו של עולם על מאה ושש עשרה איפרכיות שנאמר ויפקד את נערי שרי המדינות ויהיו מאתים ושנים ושלשים (בכל העולם). ובזכות אסתר נתוסף לו י"א שנאמר המולך מהודו ועד כוש (אסתר א׳).—המלך השביעי זה כורש מלך פרס שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי אלהי השמים (דהי"ב ל"ו), וכיון שגזר שיעלו בני יהודה לירושלם יצא לטייל במדינה וראה כל בעלי אומנות בטלים והשוק משומם אמר מה טיבו של שוק זה משומם? אמרו לו היהודים שהיו עושים פה גזרת עליהם שיהיו עולין לירושלם לפיכך השוק הזה משומם, פתח ואמר מי שעלה עלה ומי שלא עלה לא יעלה, והיה שם נחמיה התרשתא, כששמע כך התחיל צועק ובוכה ומתחנן והיה משקה למלך שהיה מזרע המלוכה והיה תוארו נאה והתירו לו ששותה ממנו לפיכך נקרא שמו התרשתא. ונכנס אצל המלך להשקותו וראה פניו רעים, אמר לו מדוע פניך רעים, אמר לו מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבותי חרבה ושעריה אכלו באש ואם על המלך טוב תאמר לעלות ולבנותה ולשוב אליך (נחמיה ב׳). אמר לו בכמה ימים תלך ובכמה ימים אתה חוזר, ונתן לו זמן ובנה את בית המקדש על משפטו והיכל על מכונו ולוים על מחלקותם, והבדיל ישראל מעם הארץ, ושב לבבל במועדו כאשר קבע למלך.—המלך השמיני זה אלכסנדרוס מקדון שמלך מסוף העולם ועד סופו שנאמר ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב וגו׳ וצפיר העזים הגדיל עד מאד וגו׳ (דניאל ח׳). ולא עוד אלא שבקש לעלות לשמים ולידע מה יש שם, ועשה לו מטה וקשר בה שני נשרים ותלה בה בשר מלמעלה מהן כדרך קלוסין, וכשהיו רואין אותו בשר היו פורחין ועולין עד שראה כל הישוב לפניו כטבעת ביד. ולא עוד אלא שביקש לילך אל ארץ החשך ולידע מה יש שם, ונכנס למדינה שכולה נשים וכו׳ עד אדם ובהמה תושיע ה׳ (2). ר׳ ישמעאל פתח פוקד עון אבות על בנים (שמות כ׳), כיון שבקשו ישראל לירד למצרים (אחר החורבן) אמרו ישראל לירמיהו שאל נא מאלהיך אם נרד למצרים ואם לאו, אמר להון ומה נוח לכון דאנא שאיל ליה דאתון ליתכון עבדין רעותיה? נשבעו לו שכל מה שהוא אומר להן הן עושין. הלך ושאל להקב"ה אמר לו אמור נא להם שבו נא בארץ ועבדוני ועבדו את מלך בבל וייטב לכם, וכשבקש הקב"ה להעמיד עליהם את הדבר הרע (בימי חרבן בית שני) הלך אותו מלך אלכסנדרי (3) להלחם עם ברבריים וילדה אשתו הרשעה בן בזמן שישראל בכל מקום הולכים יחפים ובוכים על חרבן בית האלהים (ט׳ באב), וכיון שהגיע אותו תינוק לחנוכה נפטר בזמן שישראל שמחים וששים ומדליקין נרות, ושמחה ומשתה ויום טוב בכל מקום שישראל שם. שלחה המלכה ואמרה לבעלה עד שאתה נלחם בברבריים בוא והלחם במדינתך שישראל עשו כך וכך. נתן לבו לבוא לעשרה ימים נשאו הרוח ובא לחמשה ובא ומצאן קורין פסוק זה

---

(1) עי׳ ילקוט איוב רמז תתקכ"ח בשם תנחומא.
(2) עי׳ תמיד ל"ב. ויקרא רבה פכ"ז ותנחומא פ׳ אמור ושם מסיים בפסוק אדם ובהמה תושיע ה׳. (3) בירושלמי סוכה פרק החליל מסופר בזה מטוריינוס ובאסתר רבה פ"א מטריכינוס.

ישא ה׳ עליך גוי מרחוק מקצה הארץ כאשר ידאה הנשר (דברים כ״ח) אמר להון אנא דהוינא סבור למיתי לעשרה ואתית לחמשה, התחיל להרוג בהם עד שהיה הדם מגלגל אבן של משא ארבעים סאה והורידה לים מהלך י״ח מיל, ויש אומרים עד שראה מי קיפוס (קיפרוס), וכשעלה אספסיינוס שחיק עצמות והקיף את חומות ירושלם אמר לאנשי ירושלם שברו קשת אחת וחץ אחד (4) ואלך מעליכם, אמר להם שתים שלש פעמים ולא קבלו, אמר להם ריב״ז גורמין אתם למדינה זו שתחרב ולבית שישרף, אמרו לו כשם שיצאנו על שרים הראשונים והרגנום כך נצא על זה ונהרגהו, וכיון שלא שמעו לדברי ריב״ז אמר לתלמידיו בני עמדו והוציאוני מן המדינה הזאת כי אני יודע שסופה להחרב והבית לישרף, כיון ששמעו תלמידיו כך נתנו אותו בארון, נטלו ר׳ אליעזר בראשו ור׳ יהושע ברגליו והיו הולכין עד שהגיעו לשער המדינה, אמרו פתחו השער ונצא ונקבור מת זה, אמרו להם עד שנדקרנו אותו תחלה (לדעת אם הוא מת), אמרו להם ר״א ור׳ יהושע תוציאו שם רע על מדינתכם שיאמרו את רבם דקרו, כששמעו כן עמדו ופתחו להם. וכל אותו הזמן שהיה ריב״ז במדינה היה לוקח אגרות וכותבן וכורכן על החצים וזורקן חוץ למדינה וכתוב בהן ריב״ז נאמן הוא למלך, וכשיצא חוץ למדינה הלך לשאול בשלומו של מלך, אמר לו אתה הוא בן זכאי, אמר לו הן, אמר לו הרגזתני שעכבת לבוא עד עתה, ואע״פ שאין המדינה חזקה איני יכול לה ואנשיה גבורים והורגים בחיילותי תילי תילים בכל יום וחיילותי מתמעטים, אמר לו אל תירא שכתוב בידינו שאין הבית חרב אלא ביד מלך שנאמר והלבנון באדיר יפול (ישעיה י׳), א״ל אני אינני מלך, א״ל ריב״ז בקרוב תהא מלך. לאחר שלשה ימים בא לו שליחות מרומי לאמר מת נירון קיסר והמליכוך בני רומי, מיד שלח וקרא לריב״ז ואמר לו שאל לך שאלה מה שתרצה ואתן לך, א״ל שואל אני את יבנה שנשב בה ונלמוד בה ומצות ציצית ושאר כל המצות שבתורה, א״ל הרי אני נותנה לך במתנה, ונזר שלא תחרב יבנה לעולם. מה עשו הסיקריקין שבירושלם עמדו ושרפו כל האוצרות שבהן המזונות עד שלא השאירו מחיה בעיר, התחיל הרעב להתחזק במדינה עד שהיו שולקין התבן ושותין מימיו ויוצאין ועושין בחיילות נקמות גדולות וחוזרין, כיון שראה אספסיינוס צואתן של אותן היוצאין כי אין בה מין דגן, שלח וקרא לכל חיילותיו ואמר להם בואו וראו בני ישראל רעבים וצמאים ויוצאין והורגין בכם, אילו היו אוכלין ושותין על אחת כו״כ, קרא לכל חיילותיו ואמר להם הביאו לי נסרים של ארז והביאו לו ועשאן כמין מסבך בשתי פנישות והיו זורקין בהם אבנים לחומה עד שנפרצה, ועשה קלע ונתן לתוכו ראש חזיר והיו משליכין מעל הבירה שעל המזבח, והיו אומרים כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק (משלי ז׳) והיו הורגין והולכין עד שהגיעו להיכל, אמרו זה לזה מי יכנס תחלה אצל ארי, אמר להם טיטוס בן אספסיינוס עליו אמר הכתוב העז איש רשע בפניו (שם כ״א) ולא עוד אלא שנטל את הסייף וגדר את הפרכת, ותפש זונה אחת והכניסה לקדשי הקדשים ופרש ספר תורה ועבר בה עבירה, והתחיל מגדף ומחרף ומנאץ ומרקק כלפי שמיא, ואומר זה הוא סנחריב (אספסיינוס) וחיילותיו, הריני בביתו וברשותו אם יש בו כח יעמוד כנגדי. אבא חנן אומר מי כמוך חסין יה (תהלים פ״ט) שאתה שומע חירופיו וגידופיו של אותו רשע ושותק, למחר כשתתמלא סאה שלו תביא עליו הפורעניות, שנאמר במלאת ספקו יצר לו (איוב כ׳). נטל את הפרכת ועשאוהו גרגותני וגודר את כלי בית ה׳ ונתן בספינה לילך ולהשתבח ברומי, עמד עליו נחשול של ים לטבעו, התחיל מחרף ומגדף כלפי שמיא ואמר כשהייתי בביתו ובירושלם לא היה בו כח כנגדי ועכשיו קדמני בים, כמדומה שאין כחו של אלוה זה אלא במים, שכן עשה לאנשי דור המבול ולפרעה ולסיסרא, אם יש בו כח יצא עמי ליבשה ויעשה עמי מלחמה. אמר לו הקב״ה רשע וכי עמך אני עושה מלחמה והלא בריה קלה שבראתי בעולם אותה אני שולח שתעשה עמך מלחמה. באותה שעה רמז הקב״ה לים ועמד מזעפו עד שיצא משם, כיון שיצא ליבשה יצאו בני רומי לקראתו והיו מקלסין אותו ואומרים לו נצחת נצחת, נאה אתה למלוך! נכנס למרחץ ויצא הביאו לפניו פיילי של יין מבושם לשתות, וכשהוא שותה נכנס יתוש לתוך חוטמו והיה חופר ואוכל עד שהגיע למוחו, וכשמת טיטוס פרעו את מוחו ומצאו שם היתוש כמו גוזל בר יונה משקל תרין ליטרין, וכד פרחה נפשיה דטיטוס פרחה נפשיה דדין (5).

כשבא אדריינוס הרשע שחיק עצמות והקיף את ביתר היו עמו אלף ושש מאות רבוא אנשי חיל. ובביתר היו ארבע מאות בתי מדרשות וארבע מאות בתי כנסיות ובכל כנסיה וכנסיה ד׳ מאות סופרים ולפני כל סופר וסופר ד׳ מאות תינוקות. ובכל מדרש ומדרש ד׳ מאות ספרים של משנה ועל כל משנה ומשנה ד׳ מאות תלמידים, והיו אומרים הנערים אם יבוא צר עלינו במחנות בעזרה זו שאנו הוגים אנו מעוורים (דוקרים) את עיניהם [בחוטרין אשר בידינו]. והיה שם בן כוזבא גבור חיל מאד, אמרו עליו כל מי שרוצה להכנס בחבורתו יתן אצבעו באש עד שתמיף ג׳ טיפים של דם בתוך האש. אמרו לו לבן כוזבא עד מתי אתה מרבה מומין בישראל. חזר ואמר כל שהוא רוכב על סוס ורץ ותלש ארז ממקומו יכנס בחבורתו של בן כוזבא, ונמצאו עמו ששת אלפים מטיפי דם מאצבע וששת אלפים תלושי ארזים מארץ,

(4) לאות הכנעה ושעבוד. (5) עי׳ גיטין נ״ו.

זהיה עולה בן כחבא על החומה וקופץ משם כשידיו וארכבותיו זקופות והורג באויבים וחוזר ועושה כן. ועמד אדריינוס כנגד ביתר ג׳ שנים במצור ולא היה יכול להחריבה, עד שבא כותי אחד ואמר לו מה אתה נותן לי ואני אתן בידך מדינה זו, אמר לו אתן לך חצי המלכות. באותה שעה בא אותו כותי לתוך העיר ומצא את ר׳ אלעזר המודעי יושב בבית המדרש ומתפלל ואומר רבון כל העולמים אל תשב בדין עם בן כחבא, בשביל שהיה בן כחבא יוצא למלחמה ואומר הלא אתה אלהים זנחתנו ולא תצא אלהים בצבאותינו (תהלים ס׳), וכיון שראה הכותי כן אמר אין המדינה הזאת עומדת לבן כחבא אלא בזכות זה הזקן, מיד הלך אצל בן כחבא ואמר לו כל הדא גבורתא דאית בך חד סבא אית בבית מדרשא מקלקל, א״ל ומאן הוא דין, אמר איתא (בוא עמי), הלך עמו עד שבא לבית המדרש ומצא שם ר׳ אלעזר המודעי עומד ומתפלל א״ל ההוא כותי ארכין אודניך ואת שמע מקלל בר כחבא בזעפיה, ארכין אודניה וסבור הוות ליה דהוא אמר רבון כל העולמים עמוד מכסא רחמים ושב על כסא דין על בן כחבא, בעטיה ופרחה נפשיה. מיד יצתה בת קול ואמרה הוי רועי האליל עוזבי הצאן חרב על זרועו ועל עין ימינו (זכריה י״א י״ז) רועי האליל זה הוא בן כחבא, זרועו של אותו האיש ר׳ אלעזר המודעי. באותה שעה זימן הקב״ה לבן כחבא צפעוני אחד שהמית אותו, מיד נתנה המדינה ביד אדריינוס והרג בה עד שמדדו על אבן אחת ששים סאה של מוחי תינוקות. אמר ר׳ יוחנן כרם לאדריינוס שחיק עצמות הקיפו י״ח על י״ח מילין והקיפו גדר מהרוגי ביתר, והיה אחד מחיילותיו פושט החללים עד שמצא בן כחבא מת, כרת ראשו ונקב אזנו והיה פורהו עד שהגיע לפני אדריינוס, אמר אדריינוס שקר אתה אומר אלא בא והראני את גופו, הלך והראהו אמר פשום אותו פשטו ומצא עקרב כרוך על עקבו, באותה שעה אמר אילולי צורו שהסגירו מי היה יכול לו, היינו דכתיב איכה ירדוף אחד אלף וגו׳ אם לא כי צורם מכרם וה׳ הסגירם (דברים ל״ב) והחריב את ביתר וחרשה במחרשה, וביטל מישראל מילה וציצית ושבת וכל מצות שבתורה. וכן עשו כל הלוחצים שבאו אחריו והרבו ימים בשלוה.

ואלו הן מן העתידות שנגלו לר׳ שמעון בן יוחאי כשהיה חבוי י״ג שנים במערה מפני מלכות אדום שהיו נחרין שמד על ישראל ועמד בתפלה ובתענית נ׳ ימים ונ׳ לילות, לסוף פתח ואמר ה׳ אלהים עד מתי עשנת בתפלת עבדך (תהלים פ׳) ומיד נגלו לו סתומות הקץ והחתומות, והתחיל דורש ואמר כך עלתה על דעתו של הקב״ה ליתן את ישראל ביד מלכות אדום לשעבדם, והם התחילו להכריעם ולהצר להם עד שהצר להקב״ה מאד, ומפני מה הצר להקב״ה שנאמר עמו אנכי בצרה (שם צ״א), ואומר בכל צרתם לו צר (ישעיה ס״ג). ר׳ שמואל אומר על דברי ר׳ ישמעאל שהיה אומר מנין שאין הקב״ה מוציא מלכות ישמעאל אלא כדי להושיע בה את ישראל? שנאמר על יד ישעיה הנביא וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל וגו׳ (ישעיה כ״א) מלמד שבראשונה יחזור למנהג זרע אומתו שלוחצין ודוחקין העולם במס כבד, והקשיב קשב רב קשב (שם), רב קשב, ר׳ שמעון אומר כיון שראה ישעיה ששלום בפיו היה שמח. ואמר ר״ש מאי דכתיב וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל, רכב זו בבל, צמד זו מדי, פרשים זו יון, רכב חמור זו אדום, רכב גמל זו מלכות ישמעאל, וכיון שראה תשועות שהן עתידין לעמוד פתח ואמר משא בערב ביער בערב תלינו אורחות דדנים (שם). ר״ש אומר כיון שראה ישעיה שעתיד לעמוד ממנו מלכים רשעים לוחצים לישראל ולוקחים מן החיים שכר החיים ומן ההרוגים שכר המתים התחיל צועק ואומר: רב קשב. וכן היה אומר ר״ש בתחלת מלכותו כשהוא יוצא יבקש לעשות רע עם ישראל, ויתחברו עמו אנשים גדולים מישראל ויתנו לו אשה מהם ויהיה שלום בינו לבין ישראל ויכבוש כל הממלכות ויבא לירושלם וישתחוה שם ויעשה מלחמה עם האדומים ויברחו מפניו וילכוד המלוכה בחזקה ואח״כ ימות, ויעמוד אחר מחצר מות וימלוך תחתיו ויעמוד אחר ויהרוג אותו ויעלה לירושלם ויחצוב הר המוריה ויעשה אותו מישור, ויעמוד אחר וימלוך אחריו ימים מועטים, ויעמוד מלך אחר גדול מכולן ויקראו שמו מרואן, וזרועות ארבע יעמדו ממנו והם יגדרו את חומת ההיכל. ועוד יעמוד מלך אחר וימלוך י״ט שנה והוא יאכל שלות בני ישמעאל, ויעמוד אחר ויבקש לכרות מימי הירדן ולא תתקיים עצתו, ויעמדו עליו נשיאי קדר ויהרגו אותו. ויעמוד אחר וימעיט איפות ומדות ומשקלות, ויעמוד אחר ויתקוטט במזרח ובמערב, אחרי כן אין שלום אמר ה׳ לרשעים (ישעיה מ״ה). ואלה המלכים שיעמדו מהם: הראשון עבד מושלים שנאמר כה אמר ה׳ לבזה נפש למתעב גוי עבד מושלים (ישעיה מ״ט), השני מזרע המלוכה, השלישי יקום במחלוקת, הרביעי הוא אח לשני, ובימיהם יצמח צמח אם זכו ישראל. וזה לך האות כשאתה רואה שנה ראשונה בלא מטר, והשניה חצי רעב והשלישית רעב גדול והרביעית לא רעב ולא שובע והחמישית שובע גדול ויצמח כוכבו של משיח, ובששית קולות ובשביעית מלחמות ובמוצאי שביעית בן דוד יבא אם זכו ישראל, ואם לאו על מלך הרביעי תפשע קרן מערבית דרומית וישלח שם גייסים הרבה מאד, במלחמה הראשונה ינצחו בני מערב ובשניה ינצחו בני מזרח, וביום ההוא תתקיים הנבואה שחזה ישעיה שנאמר והיה ביום ההוא ישרוק ה׳ לזבוב (ישעיה ז׳), וכשאתה רואה שנפלה מלכות נירון המערבי אשר בדמשק נפלה מלכות בני מזרח, ויבואו בני מערב על

בני מזרח להשמיד ולהחריב, ויברחו הנשארים ויעברו לארץ הצבי ויכלה אותה בידם. ויחזק מלכות בני מערב במצרים ובשיחור עד פרת. ואחר כל זאת אם לא זכו ישראל יעמוד מלך עז פנים ויהרוג את מלך בני מזרח בירח אב ויגזור גזרות על ישראל, ויבטל המועדים והשבתות שנאמר ויסבר להשניה זמנין ודת ויתיהבון בידיה עד עידן ועידנין ופלג עידן (דניאל ז׳) עידן שנה עידנין שנתים ופלג חצי שנה. ואח״כ יעמוד מלך ושמו מושיב ומשיב כל מי שהוא עובד ע״ז שנאמר וזעם על ברית קודש (דניאל י״א) וימלוך ט׳ חדשים שנא׳ לכן יתנם עד עת יולדה ילדה (מיכה ה׳) וכמה עת יולדה ט׳ חדשים. ואחר כל זאת ירד השטן וילך ברומי לצורת האבן ויתחבר עמה כדרך מעשה ותתעבר האבן ותלד את ארמילוס וימלוך ארבעים יום וידיו קשים יותר מארבעים סאה וגחר גזירות רעות על ישראל ויפסקו אנשי מעשה וירבו אנשי גזל, אם זכו ישראל יצמח משיח בן יוסף בגליל העליון ויעלה לירושלם ויבנה ההיכל ויקריב קרבנות ותרד אש ותאכל קרבנותיו וישבו ישראל כל ימיו לבטח. ויעלה חיל גוג ויחריב ירושלם ויהרוג את משיח בן יוסף, הדא הוא דכתיב יתיצבו מלכי ארץ וגו׳ (תהלים ב׳), וישראל סופדין ובוכין את משיח שנאמר והביטו אליו את אשר דקרו וספדו עליו (זכריה י״ב) ויתחלקו לארבע כתות, ג׳ מהן ילכו בגולה והאחת תותר שנאמר ויתר העם לא יכרת מן העיר (שם י״ד). ואח״כ יצא הקב״ה להלחם עמהם שנאמר ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב (שם) מה כתיב תמן ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים, ואומר חאת תהיה המגפה וגו׳. והקב״ה יתקע בשופר גדול ואומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי (ישעיה מ״ג) ואומר ופדויי ה׳ ישובון (שם ל״ה) ואומר לאמר לאסורים צאו ולאשר בחשך הגלו (שם מ״ט), לאסורים צאו אלו שבנהר סמבטיון שהם כאסורים, ולאשר בחשך הגלו אלו ט׳ השבטים וחצי שהם יושבים [מתחת להרי חשך]. והקב״ה יקבץ אותם ויעלם לירושלם וינחם אותם בכפלים שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם (שם נ״א). אמרו ישראל לפני הקב״ה רבש״ע חטאנו לפניך על ההרים, אמר להם אני מעבירם שנאמר כי ההרים ימושו (שם נ״ד). ועוד אמרו קלקלנו בחמה ובלבנה, אמר להם אני מעבירם שנאמר וחפרה הלבנה ובושה החמה (שם כ״ד). וישלח הקב״ה את אליהו שישמח לבם של ישראל שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא (מלאכי ג׳), ומבשר להם בשורות שלום וטובות שנאמר מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו׳ (ישעיה נ״ב) עד שחזרה המלכות לבית דוד. **המלך התשיעי** זה משיח בן דוד שימלוך מסוף העולם ועד סופו שנאמר וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (תהלים ע״ב), וישבו ישראל לבטח אלפים שנה ויאכלו את בהמות ואת לויתן חיז שדי, ולקץ אלפים שנה יתקבצו לדין שנאמר יחיינו מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו, זה יום הדין אשרי מי שזוכה בו (6). הקב״ה יזכנו בו עם כל ישראל אמן ואמן.

בריך רחמנא דסייען, ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה.

עשרת השבטים: אגדות שונות נמצאות אדות עשרת השבטים שגלו בראשונה מא״י קודם שגלו בני שבט יהודה עם קצת משבט בנימין והכהנים והלוים. בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את ערי הגלעד וארץ נפתלי ואת האנשים הגלה אשורה (מ״ב ט״ו) ובימי הושע בן אלה עלה שלמנאסר מלך אשור ויצר על שמרון שלש שנים וילכד אותה ויגל את בני ישראל אשורה ויושב אותם בחלח ובחבור נהר גוזן וערי מדי (שם י״ז), ומאה ול״ג שנים אח״כ היתה גלות יהודה. עשרת השבטים נבלעו בין העמים ולא נודע מקומם בברור, כנראה מדברי חז״ל, באמרם כי חמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסת (יין משובח מפריגיא ומרחצאות לתענוג) קפחו עשרת השבטים (שבת קמ״ז:) ויצאו לתרבות רעה ונטמעו בין הגוים, וא״ר יהודה בשם רב אסי נכרי שקידש ישראלית בזמן הזה חוששין לקדושיו שמא מעשרת השבטים הוא (יבמות ט״ז:), אף כי ידעו לציין את המקומות שגלו שם בתחלה בחלח ובחבור ונהר גוזן וערי מדי (שם). גם נראה דעת ר׳ יוחנן שירמיהו הנביא החזיר את עשרת השבטים בזמן חלקיהו הכהן (מגילה י״ד:), כי מצינו בין גליותינו בני אדם שנקראו בשמות השבטים האלה אשר בודאי ירשו מאבותיהם, ואם לא חזרו כולם עכ״פ חזרו מקצתן, או אם נאמר כי נתערבו בין שבט יהודה בטרם שגלו עשרת השבטים מארצם.

בספרים חיצונים נזכר קיום עשרת השבטים בגלותם במדינות שונות, -כמו טוביה משבט נפתלי מן הגולה אשר הגלה שלמנאסר היה בנינוה (ספר טוביה פ״א). וכן נראה קיומם מספר צוואת עשרת השבטים, ומספר שנקרא עזרא הרביעי (ח׳ ל״ט—מ״ה) כי שלמנאסר העביר אותם בדרך צר על נהר פרת והנסיעה נמשכה שנה ומחצה עד אשר הגיעו אל „ארצרת“ והתישבו שם. ובמדרש ידוע משכן עשרת השבטים מעבר לנהר סמבטיון (איכה רבתי פ״ב, מ״ר פט״ז, ירוש׳ סנהדרין פ״י ז׳). במאה התשיעית נתגלה אלדד הדני משבט דן והיה מספר כי הוא בא מחוילה הקדומה היא אביסיניא, ושם שוכנים שבטי דן ונפתלי גד ואשר, ויש להם מלוכה לעצמם ודינים מיוחדים, והם יושבים באהלים ונוסעים ממקום למקום, ונלחמים עם שבעת מלכי כוש, ומהלך ארצם שבעה חדשים. גם הודיע כי השבטים ראובן וזבולון יושבים בהרי פארן, ואפרים וחצי שבט מנשה הם בנגב ערב, ושמעון וחצי השני של שבט מנשה יושבים בארץ הכוזרים (ע״ע **אלדד הדני**). משיח השקר דוד הראובני התיחס לשבט

---

(6) ואז ימלוך הקב״ה והוא **המלך העשירי** עי׳ לעיל **דניאל; משיח**.

ראובן, ואמר כי בא מארץ כיבר בצפון ערב. בשנת ת"ו (1646) הביא השד"ר ר' דוד גד מכתב מבני משה היושבים מעבר לנהר סמבטיון ומזכיר ארבעת השבטים דן ונפתלי גד ואשר, וחתום עליו המלך אחיטב בן עזריה (אבן ספיר ח"א צ"ו ע"ב). ר' אברהם פריצול בספרו אגרת ארחות עולם יאמר כי יש שארית מעשרת השבטים במדבר אצל הים סוף בדרך העולה למיכה, ולדעתו נהר גוזן הוא הגאנגיס ובני ישראל אשר בהודו הם מעשרת השבטים. ר' מנשה בן ישראל חשב כי ההודיים באמריקא הם מצאצאי עשרת השבטים, וכן היא דעת רבים מחוקרים נוצרים באנגליא. ובין החוקרים האחרונים יש מהם חושבים כי הפלשים באביסיניא הם מעשרת השבטים, ויש שמשערים כי היאפאנים הם משרידי עשרת השבטים. ע"ע אוצר ישראל בערך ש ב ט י ם.

האגדות וספורים אדות עשרת השבטים ובני משה נמצאים „בקובץ על יד" הוצאת מקיצי נרדמים שנת תרמ"ח, ע"י אברהם נייבויער; אגדות על דבר עשרת השבטים שנשלחו לירושלם יצאו לאור ע"י אליקים כרמולי בשנת תר"א והוצאה שניה ע"י לונץ ירושלם תרמ"ה; אדות מקור ההודיים מעשרת השבטים עי' המאמר בספר האסיף שהו"ל פיליפאווסקי לייפציג תר"ם (צד 65). לאזאר כתב חוברת בשם עשרת השבטים, קראקא תר"ע, גם עי' פה מ ש ה (בני משה).

הכתב ששלח פרישטי יואן המלך מארץ הודו במאה הי"ב לאפיפיור ברומא נמצא בדפוס קושטא משנת תע"ו ומציאותו יקר מאד, ויש ממנו כ"י יחידי באוקספורד סי' 1311 באיזה שנוים, ונדפס ע"י מקיצי נרדמים בקובץ על יד בחוברת „עניני עשרת השבטים". וכן כתב יואן שכתב לקיסר פרדליק שנמצא בכ"י אצל הרב דר' נתן אדלר בלונדון ובכ"י פארמא סי' 166. אך רובם אין להם עסק עם עניני היהודים ורק מקצתם נוגע לספורי עשרת השבטים.

טופס הכתב ששלח פרישטי יואן לאפיפיור ברומאה

[מקובץ על יד „עניני עשרת השבטים"]

אני פרישטי גואן מודיע לכם באהבתינו שיש לנו עמכם, כי פעמים רבות אמרו לנו שאתם אוהבים מאד לדעת ממנו ומארצנו ומאומתנו ומחיותינו וטבע ארצנו. תחלת דברינו אנו מודיעים לכם כי לבעבור ששמענו שאתם אומרים שאין אנו כל כך נוצרים טובים כמותכם, ראוי לנו להודיע לכם שתדעו שאנו מאמינים באמיתות. והנה אנו מודיעים לכם בכתבינו ענינינו וענין ארצנו מן הבהמות והחיות והעופות כמו שנזכיר עתה ואז תבינו כל דבר באריכות. ואם יש את נפשכם לבא בארצנו תבואו בשלום ותקבלו כבוד ממני ואעשה אתכם אדונים ושרים במלכותי אחרי כי רבה היא ותראו דברים גדולים ועצומים. ועוד אנו מודיעים לכם שארצנו היא מעולה מכל הארצות ועשירה בכסף וזהב ואבנים טובות יותר מכל העולם וממדינות, וערים גדולות ובצורות תחת ידי. כמו כן דעו שיש לי ארבעים ושנים מלכים תחת ידי ומשועבדים למאמרי והם מלכים שאינם נוצרים והם עובדים לי בכסף וזהב שנה בשנה. וגם כן אני מודיעכם שכל העניים הבאים לארצי אני עושה צדקה עמהם בין גר בין תושב באהבת האל, וכן אני מודיע לכם שאתן לכם אמונה שלימה להלחם עם ארץ הקדושה במקום קבורת ישו הנוצרי, וכן דעו כי יש בארץ הזאת שלשה אינדיאש גדולות עד מאד. ובאינדיאה הגדולה נקבר גוף הטמא טומאש אפושטולו. ודעו כי ארצי לצד דרום קרוב לביבלונייה החרבה והאינדיאה האחרת היא קרובה לצפון. ובזו האינדיאה יש שובע גדול מאכילה ושתיה. והאינדיאה השלישית היא גדולה עד מאד וארץ רחבת ידים, והיא קרובה לארץ היהודים ומגעת עד ים האבנים מצד האחד. ובזו האינדיאה יש לשונות מלשונות רבות ומופלאות אחרות כמו שתשמעו, וגם בזו האינדיאה יש מלכים רבים אע"פ שאינם נוצרים אבל הם כולם משועבדים למאמרי. וגם כן יש בארצי בהמות שקורין דרוריוס וגמלים לבנים וחיות אחרות שיש להם שבע קרנים במצחם, ודובים לבנים ובהמות הררים שקורין ליפרים והם גדולים כמו כבשים. ויש לנו אריות מארבע מינים ירוקים וצהובים לבנים ושחורים. וגם בארצנו יש סוסים שיש להם שתי קרנים קטנות במצחם והם רצים יותר מסוסים אחרים, ובהמות אחרות רבים משונים מבארצכם שאין אנו יודעים שמם. וגם יש בארצנו עופות שקורין אותם אונילו שמוליכין ברגליהם שור אחד או סוס אחד לתת לאכול לבניהם, ואלו הבהמות לא נמצאו כ"א בארצי ויש להם הרבה לאכול לשובע. ועוד יש מין אחד בעופות שלא נמצא בעולם אלא שנים וקורין אותם אלורדאונים ויש להם אדנות על כל העופות שבעולם. ואלו העופות חייהם ארבעים שנה וכשהם קרובים לאלו הארבעים שנה הם מולידים שתי ביצות גדולות ונולדות לסוף ארבעים שני בנים, וסמוך לתולדותם הולכים האב והאם לים ונחנקים שם, וכל העופות שרואים אותם הולכים אל הים מלוים אותם, אחר שנחנקים שם חחרים כל העופות האלה לקטנים אשר בקן ומגדלים אותם עד שידעו לעוף, והכנפים של אלו העופות חותכים כתער ומראיהם כמראה אש. וכן יש מין אחר מבהמות שקורין טינרים שמוליכין כל אחד פרש אחד חלוץ על סוסו. ועוד אנו מודיעים לכם כי בקצה המדבר יש אנשים שיש להם שתי קרנים קטנות במצחם ויש להם עין אחד בפנים ושתים לאחור. ואלו האנשים נקראים פימינוס והם אוכלים בשר בלתי מבושל ואוכלים בשר ודם ובשר בהמות וחיות ולפעמים יש לנו מלחמה עמהם כי אינם נוצרים ואין להם פחד המיתה וכשאבותיהם קרובים למות שוחטין אותם ואוכלין את בשרם בלתי מבושל ואומרים שהוא דבר חשוב ובשר טוב שהוא משמח את הלב ואומרים שהוא כפרת עונותיהם. ואת האומה נקראת גוג ומגוג ואלו האנשים שהסגיר אלכסנדר בעבור שהם רעים וחטאים בהרים שקורין גוגיש וכשהעת קריסטו יולד אלו האנשים יעשו רע גדול

בעולם. וגם דעו שיש לי ארבעים ושתים ערי בצורות גדולות יותר שבכל העולם וסמוך לאלו העיירות שלי מדינה גדולה ששמה אורינדא. ויש לה ג׳ פרסאות על ג׳ פרסאות. והמלך של זו המדינה נלחם כל יום עם אלו האנשים ואינם מניחים אותם לצאת ממקום שהם יושבים לפי שהם מכת השטן וכשהעון קריסטו ימלוך יתחברו אליו והשם ישלח אש שורף משמים וישרוף אותם והארץ תבלעם ויפלו כלם לגיהנם וכשאנו רוצים ליקח מאלו האנשים בשעת הצורך להלחם אני נותן להם רשות שיאכלו כל מה שיוכלו לאכול ועם אלו לפעמים מנצחים עם אויבינו וכשאין לנו צורך בהם נשיב אותם לארצם שאם לא נעשה כן מעט מעט יגרשונו מן הארץ. וג״כ יש בארצי ענין א׳ טוב מאומה אחת שיש להם רגליהם עגולות כמו רגלי הסוסים ויש להם ארבע עצמות כענין קוסטים ובזה הענין נלחמים ואיש לא יעמוד בפניהם בכל כלי זיין והם נוצרים חשובים ואין אדם בעולם יכול לבוא בארצם אלא אנחנו שיש לנו שלום עמהם ועוברים באניות וכשאנחנו עוברים לשם הם עוברים אלי בכסף וזהב שנה בשנה. וגם יש לי ארץ אחד שקורין פמנינא ויש בה מהלך חמשה ושבעים יום באורך וברוחב כמו ארבעים יום ולא נמצא בארץ הזאת כי אם נשים היותר יפות שבכל העולם ויש להן גדול תאות העולם. ויש ג׳ מלכיות דוקים וקונטים ונשים ויש להם מדינות וערים בצורות באלו השלשה מלכיות ואין רשות לשום אדם לשבת שם יותר מט׳ ימים. ובסוף אלו התשעה ימים צריך לצאת ואם לא יצא ימות וכל מי שילך לשם פעם אחת לא ישוב עד תשעה חדשים ולאחד ט׳ חדשים יכול לשוב שם ולעמוד עוד ט׳ ימים. וכשאלו הג׳ מלכיות הולכים למלחמה מוליכים עמהם שלש מאות אלפי נשים רוכבות על סוסים מזויינות בכל כלי זיין מלבד הנשים המשרתות, והארץ הזאת היא מסובבת מנהר אחד שיוצא מגן עדן שקורין אותו פישון והוא כל כך גדול שאינם יכולים לעבור עליו אלא באניות. וסמוך לארץ הזאת יש ארץ אחת שקורין אותו פיקוניאה ואנשי הארץ הזאת הם קטנים כמו נערים משבעה שנים או שמונה וסוסיהם גדולים אבל הם נוצרים חשובים והם עובדים האדמה בשלוה שלא יש מי שיזיק להם בעבור שיושבים במקום שלא יוכל שום אדם לעבור בארצם. אבל באה עליהם בכל שנה קללה כשהם קוצרים וכשהם בוצרים באים עליהם ענין אחד מעופות ואוכלים את פרים וכשרואה מלך הארץ זה הולך עם אנשיו מזויינים להלחם עם אלו העופות ונותנים קולות ומבריחים אותם ממקומם וזה המלחמה. ושני חיי אלו האנשים מאתים שנה ושער זקניהם הוא לבן כל ימי חייהם חקנם ארוכה עד ברכיהם ושער נשיהם מוליכות על רגליהם וגם כן בארצי הסאניטארים שהם ממראה מתניו ולמעלה כמראת אדם וממראה מתניו ולמטה כמראה סוס

ומביאים קשתות וחצים בידיהם והם רצים מכל החיות. ובעוד שהם רצים הם מורים בקשת ואינם נחים מלרוץ כל הזמן ואין אדם שישמע לשונם ואוכלים בשר בלתי מבושל ושוכבים בלילה על האילנות מפחד הנחשים והדרקונים וכשאנשי ארצי יכולין לקחת אחד מהם הוא כשהם ישנים על האילנות ומביאין אותם בכבלי ברזל בבית האסורים שלי והולכים אנשי הארץ לראותם בפלא גדול. וגם יש בארצנו האוניקוריוס שיש לו קרן גדול במצחו. וגם כן יש אריות הרבה וכשאוניקוריוס רואה האריה מקרב אותו סמוך לאילן והאוניקוריוס רוצה להכות לאריה והאריה מנענע ממקומו והאוניקוריוס נותן בקרנו על האילן ונכנס קרנו כל כך באילן שאינו יכול להוציא אותו ובא האריה וממית אותו ולפעמים להפך, וג״כ יש בארצנו הענקים והם בקצה המדבר ובזמן קדמון היתה קומתם שבעים אמה, ועתה אין להם כל כך אבל יבא כמו שלשים או שלשים וחמשה אמת ואינן יכולין לצאת שאין רצון השם שיצאו שאם היו יוצאים אין דבר שיעמוד בפניהם. וג״כ בארצי יש עוף אחד היותר יפה שבעולם שקורין אותו פינאש ולא יש אלא אחד בכל העולם וחיי שניו הם שלש מאות ולסוף השלש מאות שנה עולה לצד השמים כל כך גבוה שהשמש שורף אותו ואחר כך יורד ומכנים עצמו בקן שלו ולשם נשרף כולו ובאפר שנעשה ממנו מתיילד תולע אחד ונעשה עוף וצורתו כצורת העוף שנשרף. וגם בארצנו יש ארץ אחת שלא יכול לשבת שם דבר. וג״כ הסארינוס בקצה המדבר היוצא מעדן שקורין אותו גיחון וזה הנהר עובר בארצנו ושם מוצאים אבנים יקרות מענינים רבים וגם הפלפל נעשה בארצנו אבל העיקר הוא מעבר לים האבנים וזה הפלפל אינו נזרע לעולם אבל נעשה ברצון האל יתעלה והוא ביער אחד שהוא מלא נחשים ועקרבים וכשבא זמן האסיף משימין אש ביער ונשרפין הנחשים והעקרבים אבל העצים עומדים ואחר שכבה האש מאספין אותו וזרין אותו לרוח כמו החטה ומביאין אותו לבתיהם ואחר כך רוחצים אותו ומיבשין אותו לשמש ובזה עולה הפלפל שחור וגם כן בארצנו קרוב לזה היער של הפלפל יש הר גבוה שקורין אותו אלמנוס ובתחתית ההר יש מעין אחד יותר חשוב מבכל העולם ואומרים שהוא קרוב לגן עדן מהלך שבעה ימים ויש בו אבנים יקרות רבים קרוב לגן עדן ויקראו דיאמנטיש והעופות מוליכות אותם לקן שלהן לבניהם ואלו האבנים הם מאירים ואז באים ומבקשים בהם ולוקחים אותם. וגם כן בארצי בסופה יש פלא גדול של ים של אבנים ועושה גלים כמו שעושין הימים ויש שם רוח גדול והוא עושה רעה גדולה ואין אדם שיוכל לעבור דרך הים הזה אלא אנחנו עוברים עם אונילו גריפום ועושים אנחנו כמו שעשה אלכסנדר כשנלחם עם המבצר .אינקאנודו. ודעו שבכל כך ארצי היא גדולה שאני איני יודע כל הנפלאים שיש בה. ודעו כי מזה הים של אבנים בא

נהר אחד שיוצא מגן עדן והולך בינינו ובין הארץ הגדולה של המלך הגדול דניאל מלך היהודים וזה הנהר הולך כל ימי השבוע ובשבת אינו זז ממקומו עד יום ראשון ששב לאיתנו, וכשזה הנהר עולה על כל גדותיו מביא אבנים יקרות הרבה מאד, ובזה הנהר אין מים וכל מה שהוא מוציא הכל מביא אל הים אזדינושו, ואין אדם יכול לעבור בו כי אם בשבת. אבל אנחנו נותנין משמרות במעבר שאם היהודים יכולים לעבור יעשו היזק גדול בכל העולם בנוצרים ובישמעאלים ובכל אומה ולשון שתחת כל השמים, כי אין אומה ולשון שתוכל לעמוד בפניהם. אבל אני יש יש לי בזה המחוז שש עשרה מדינות בנויות מאבנים גדולות ובצורות ויותר חזקות שבכל העולם, ומעיר לעיר מהלך חצי מיל, ויש לי בכל עיר מאלו אלף פרשים ועשרת אלפים רגלי ועשרת אלפים תופשי קשת לשמור ההרים ומקום המעברות שלא יעברו היהודים כי הם רבים כל כך שאם יוכלו לעבור ילחמו עם כל העולם. ודעו שאם אני יש לי עיר מבצר אחת יש למלך הגדול מלך דניאל עשר [בנגדה], ויש להם ג״כ זהב ואבנים יקרות שמתקנים בתיהם באבנים יקרות כמו שאנחנו מתקנים בתינו באבנים צבועות. ואל תקשו עלי שאני כותב לכם המלך הגדול כי יש תחת ידו של המלך דניאל שלש מאות מלכים כלם יהודים ולכלם יש ארצות תחת יד דניאל המלך, ויש תחת ממשלתו שלשת אלפים דוקים וקונטים ואנשים גדולים ואנו יודעים שארצו אין לה חקר, ומי שלא שמע מכח שלהם לא שמע דבר בעולם. ועוד אני מודיע לכם שבארצו באים שני נהרות מגן עדן, ויש להם נשים יפות תואר הרבה והם חמים בטבעם, ודעו שיש לי מדינה אחת ששמה אודינבאלוס ויש לה שלש מאות פרסאות באורך וסמוך לה יש לי ארבעים ושתים ערי מבצר והן נשמרות עד מאד, ובזו המדינה מלכה תחת ידי. וגם בקצה המדבר יש ענין מאומה אחת שיש להם גוף אדם אלא הראש הוא כמו ראש כלב, והם דייגים חשובים שיושבים יום אחד בקרקע המים ומוצאים דגים הרבה, וגם כן בקצה המדבר בא נהר אחד שקורין אותו פרודושינה והולך לים אורינושא ובא מן הים שזכרנו, ואין יכולין לעבור אלא עם רוח שמתחתיה ואח״כ יושבין בארץ ויכול אדם לעבור אבל ישמור עצמו שאם ישיגו המים בתוכן יחנקוהו ויהפוך הפרודשינה את האבנים, ואין אדם רשאי להוציא מאלו האבנים חוצה מארצי בלתי רשותי. וג״כ דעו כי בארצי יש עץ חיים והוא יבש כלו אבל יצא ריח טוב ממנו ומשם יוצא הקריזמה שאפיפיור של רומה לוקח ממנו ונחש עקלתון גדול וחזק מאד שומר זה העץ ואכזרי הוא, ובכל עת הוא שומר העץ ולא ינום ולא יישן כל השנה ומנחיריו יצא עשן ולפיד אש לכל צד ופינה עד שאין אדם שיוכל לחתקרב אליו במהלך יום אחד לבד ריגולייא עון גואן. בעת הזאת נח ויישן ובזמן ההוא יש לנו הגריפוס מוכנים, ומוליכים אותנו עד העץ ולוקחים מעט מזו הקריזמא והוא מפיו אותו האיש ומביאים אותו קודם לשני פטריארקי טמא טומין, ויש להם רשות מהאפיפיור, ואח״ב שולחין אותו לפטריארקי של ירושלם וכן ראוי לנו לעשות, והפטריארקי שולח אותו לאפיפיור ומשם יצא לכל העולם. וכשנחש מקיץ משנתו מתכעס כעס גדול בעבור שרואה שלקחו מן הקריזמא ומוציא אש גדול מפיו ומנחיריו עד שכל הרואה אותו מרחוק יבהל, והוא רוצה לבא בכעס גדול לארצנו, אבל זה הנהר פרוריא מוחה בידו לעבור. ודעו שאם יוכל לעבור שישמיד אותנו, כי אין בריה בעולם שיוכל לעמוד לפניו, וכשרואה שלא יכול לו חוזר אצל העץ. וגם כן יש בארצי אומה אחת שהם גדולים הרבה ולהם הראש לתוך החזה, ויש להם כתפים גבוהים הרבה ורגליהם כרגלי הסוסים והם חזקים מאד ואינם אוכלים אלא שעורה ושותין מים, ומאלו אנחנו עושין שלוחינו שמוליכין כתבינו, ואין לובשין אלא עורות של גמלים, והאנשים האלה הם חכמים גדולים לבקש הזהב והכסף בארץ והם מכירים סגולת האבנים היקרות, ובעבור אלו הדברים אנו מניחים אותם בארצנו, והם הולכים ביום שלשים פרסאות והם נאמנים אבל אינם נוצרים. וגם בארצי יש נהר אחד של אבנים יקרות וקורין אותו מראמדים ואין אדם יכול לחשוב סגולת הנהר הזה, ואנשי הארץ כשמולידים בניהם הולכים לזה הנהר ויושבים הילודים מתחת המים שלשה ימים בלא יניקת שדים ואין נוגעים בהם כי הקב״ה זן אותם בסגולת האבנים היקרות ולאחר השלשה ימים מוציאין אותם ואז יודעים לילך תחת המים כל ימיהם ויוצאים מצד השני מהנהר. וגם בקצה ארצי יש הר אחד שאין אדם יכול לעמוד שם שעה אחת כ״כ הוא חם, ולעולם לא ירד עליו מטר, ואין שם לא רוח ולא קרירות ויש שם מין אחד מתולעים והם קרים מאד בטבעם עד שלא יוכל שום אחד ליגע בהם והם רצים אחר החמימות והעשן כדי להתחמם, ואז יתקבצו כל אנשים חורשים וקוצרים ועושין אש גדולה תחת ההר, וכשאלו התולעים מרגישים האש והעשן יורדים מן ההר והולכים לאש ויושבים שם ארבעים יום, ולאח״כ מוצאים שעשו כמו עורות בכל מינים, ומאלו אנו עושים מלבושים לנשותינו ולשרינו ולובשים אותם בימי החגים, וכשנרצה לכבס אותם נעביר אותם תוך האש ואז יתלבנו ויטהרו. וגם בארצנו לא נמצא גנב כי האל משחית אותם מיד ואנחנו עושים משפט גדול, וכשאני יוצא למלחמה הולכים לפני ארבעה עשר מלכים כולם בלבוש זהב ואבנים יקרות. וגם מלכים אחרים שאינם נוצרים הולכים מאחרי וקרוב לפני הולכים אלף פרשים שמתפללים תמיד לאל בעדי וכולם קדושים, ארבעים אלף רגלי הולכים לפניהם וגם מוליכים לפני כלי אחד של זהב מלא עפר כדי שאזכיר שעפר אני. וגם מוליכים לפני כלי אחד מלא אבנים יקרות להודיע שאני פרינסיף

גד:ל בעולם. וג"כ דעו שאין אדם רשאי לומר כזב בארצנו שמיד האל יפרע ממנו ואנחנו עושים משפטים. ואומתנו אוהבים אלו לאלו לא כמו ששמעתי שיש בארצכם שאינם אוהבים זה את זה ואני תמה כיצד אתם יכולים לעמוד בארצכם. וגם כן בכל שנה אני הולך לראות המלך הגדול מלך דניאל היהודי, והוא רחוק מעט מארצי, והולכים בחבורתי עשרת אלפים מזיינים ומאתים אלף רגלי והאלף פרשים הקדושים המתפללים תמיד בעדי, ולפעמים נקח מגדלים של עצים על מאה וחמשים אליפנטיש להלחם עם אויבינו אם נצטרך להלחם, ושלום.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

זה טופס האגרת אשר שלח פיטרי גואן אל פרדליק קיסר של רומאה

[עניני עשרת השבטים, שם]

ברצון השם אני שולח לכם שלום ואהבה, אל רום פרדליק קיסר של רומי, אנחנו מודיעים אל אהבתכם כי הוגד לנו הרבה פעמים שאתם מתאוים מאד לדעת ממנו ומענינינו ומארצנו, וכי שמענו שאתם אומרים כי היונים מארצנו אינם מתפללים אל האל שאתם מתפללים ואינם מאמינים בהאמונה שאתם מאמינים בה. לכן אנו מודיעים אליכם שאנו מתפללים אל האל ובאמונה אשר אתם מאמינים בה, ואנחנו מודיעים אליכם כי האמונה היא כמנהג בני עמנו, ותודיעו לנו בחותמכם האמונה שלכם ותורתכם. ואם תרצו שום דבר אשר בארצנו שאוכל למצוא תודיעוני ואשלח לכם, ואם תרצה לבא הנה שלום בואך ואתה תהיה אדון לכולנו ומלך אחרי באמת, ובאמת תדעו שהעטרה שלנו גדולה מכל עטרות שבעולם כי היא עשירה מכסף וזהב ומאבנים טובות ומרגליות, ויש בארצנו ערים בצורות וגבוהות ומוקפות חומה וכרכים משונים וגם חזקים. ודעו בברור כי ארבעים ושנים מלכים תחת ממשלתנו ומעטרותנו והם נוצרים, חוץ מעט משונה כאשר אספר לך. ותדע כי כל העניים אשר עוברים בארצנו הן מארצנו הן מארץ אחרת מפרנסים אנחנו אותם בעבור אהבת האמונה. ודעו כי נדרנו ללכת ולכבוש ארץ ישראל וירושלם ונלך שמה בכבוד גדול ובחיל כבד ונהרוג שונאי תורתנו. ודעו כי בארצנו יש ארץ הנקראת אינדיאה הגדולה מצד מזרח ושמה בבל השדודה אצל המגדל אשר בנו בני האדם. ואינדיאה אחת היושבת בהר סמבטיון ושם יש שפע ימים ויין ולחם ומכל מזון הצריך לבני אדם. ודעו כי בארצנו מגדלין הפילין וברדלים שאנו קוראין דְרוֹמֶדָרֵה וגמלים לבנים ושור הבר ודובים לבנים וזאבים הלוקחים את האיילים וחמורים מדבריים ואריות מארבעה מינים צהובים ירוקים שחורים לבנים, וסוסים אדומים וירוקים ביער, ובארצנו יש עוף הנקרא גריפון וחזק מאד ונושא בפעם אחת שור אחד בקנו לאפרוחיו, ואלו הבהמות אין יוצאות מן המדבר שהן מוצאין שם הרבה לאכול, ויש שם עוף הנקרא אלריאון שהוא מושל על העופות ודמותו נראה וכנפיו עמו כמו תער, והוא קטן מעט מהנשר ובכל העולם לא נמצא כ"א זוג אחד, ולמדנו היאך הם גדלים כי לסוף ארבעים שנה עושים שתי בצים והם שומרים אותן ארבעים יום ולסוף ארבעים יום הבצים נהפכין לאפרוחים, ואז האב והאם הולכים בעולם, האב הולך מצד אחד והאם הולכת מצד אחר וכל העופות הרואים אותם מתחברים עמהם ולסוף שנה הולכים וטובעים בים והעופות האחרים הולכים ומגדלים האפרוחים ונותנים להם לאכול עד שיכולים ללכת בעצמם, וכשהם מגיעין לימי אבותם עושים כאשר אמרתי. ויש לנו בהמות אחרות ונקראות טוגרא ואותן בהמות הן קטנות מפילין. ובצד אחר מן המדבר אנשים שיש להם קרן במצחם ואין להם כי אם עין אחת, ואנשים שיש להם שתי עינים לפנים ושתים לאחור, והנשים כמו כן. ומצד אחר מן המדבר יש אנשים שאינם חיים כ"א בבשר חי מהבהמות ואנשים ואינם יראים מן המות בכל, וכאשר אחד מהם מת הן קרוב או רחוק הם אוכלים אותו מיד ואומרים כי טוב הוא מאד לאכול. ושם העם הזה גוג ומגוג בחלק אקלרייאה אשר יש לו ארבעים ושנים כפרים, ושם יש הרבה מבני עמנו חיל גדול ועם רב מאד העומד בעדנו נגד אומה בעיר אחת הנקראת אוריינה, אבל אותו עם המוסרח אינו מבני ישראל כי אם ממשפחת גוג ומגוג, ואנחנו מוליכים אותם במלחמותינו, וכאשר אנחנו נותנים להם רשות לאכול אויבינו מאלף לא נשאר גם אחד כי מיד הם נאכלים ואח"כ הם שבים למקומם, כי אם היינו מניחים אותם במקומותנו הם אוכלים אותנו גם טפינו ובהמתינו וכל אשר לנו. ולא יצאו ממקומותיהם עד עת הקץ ויתפזרו בארצות ואין אדם יוכל לעמוד בפניהם ואין להם מספר כי הם כחול הים, וזו האומה שיאמרו שתבא קרוב ליום הדין, אבל הבורא ישלח עליהם אש וגפרית ואבני אלגביש והם יהיו כלים. ועוד מצד אחר מן המדבר נגד ים אוקינוס עם אחד שרגליהם עגולים כמו גמלים והרגל יש לו ארבעה טפחים מסביב והם תחת ידינו ואינם אנשי מלחמה, אך הם עובדים אדמתם ונותנים לנו מס בכל שנה ושנה. ומצד אחר מן המדבר יש שם ארץ הנקראת פונייאה [ויושביה כולן נשים] ואין איש יכול ליכנס בארצן כ"א פעם אחת בשנה הן הולכות בסחורה חוץ מארצן והן שוכבות עם אנשים, ואם הן מעוברות ומולידות נקבות הן מגדלות אותן ואם הם זכרים מיד הן שולחות אותם חוץ לארצן, וארצן גדולה עד מאד מהלך ארבעים יום באורך ושלשים יום ברוחב, ובארץ

החיא יש שבע מלכיות לבד שרות אחרות המחזיקות מהן אדמתן. ויש להן סוסים וגמלים ועגלות שנושאין להן כלי קרב והממון. אחרי כן תדעו כי יש נהר גדול סובב כל הארץ ההיא הנקראת שיאון ויוצא מעדן ואין אדם יכול לעברו כי אם בספינה. ומעבר אותו נהר יש שם ארץ הנקראת פורונייאה ובאותה ארץ יש עמים קטנים כמו נערים בני חמש שנים או משבע שנים ואין שום אדם עושה להם רעה כי אם מגדולי העופות הבאים עליהם כאשר הם הולכים לקצור ולבצור ומלכם חלוץ נגד העופות ונלחם עמם והעופות אינם יוצאים מן הארץ עד שהם עושים נזק גדול באותה משפחה, ובכל שנה ושנה צריך שיבא המלך חלוץ צבא הוא ועמו נגדם בקיץ, והארץ גדולה שבעה ימים באורך וששה ימים ברוחב, ואנו אומרים כי זאת הקללה להם בעון אבותם. אחרי כך אנו אומרים שיש לנו בארצנו בהמות הנקראות שולמיה שהם מן הרצועה ולמעלה גוף אדם ומהרצועה ולמטה גוף סוס ויש קשתות בידיהם, ויש מעמנו אנשים הרגילים להרוג אותם ולוקחים אותם חיים כדי לגדלם בחצר שלנו, ושוכבים על האילנות מפני החיות הרעות והנחשים והעקרבים, וגם לא יצאו מן המדבר כ״א יום אחד בשני חדשים או בשלשה חדשים, והבהמות אין יוצאות מן המדבר כלל אם לא לקחתן בני עמנו לגדלן בחצר שלנו, ויש מעט אנשים הרגילין ללוקחן. ויש לנו מין אחד מבהמה הנקראת ביקורנאה ויש לה קרן במצחה, היא ארוכה אמה, ויש מהן שלשה מינים אדומים לבנים שחורים אבל הלבנות חזקות מכולן ונלחמות עם האריה, והאריה הורג אותן בערמה כי האריה יושב אחר אילן אחד ומנגח באילן והביקורנאה עושה כן ונכנס הקרן באילן ואינה יכולה להוציאה מן האילן ואז בא הארי והורג אותה ולפעמים הורגת את הארי. ומצד אחר יש ענקים רבים שמימי קדם היתה קומתם ארבעים אמות ועתה אין להם כ״א חמש עשרה אמות אבל אין יכולין לצאת מן המדבר ומן הארץ כי אין ישר בעיני ה׳ שיצאו והם תחת ידינו. ושם מין אחד מן עופות ושמו פתייץ ואין שום עוף שיוכל לקחתו רק הפלקון ואנשי ארצנו לוקחים אותם כשהם קטנים ומגדלים אותם בחצר שלנו ואינם נמצאים בשאר ארצות. ובארצנו יש הרבה לחם ויין ישן וחדש וחלב ודבש, ודעו כי באינדיאה שלנו אין שום בריאה יכולה למצוא נחש ועקרב ולא תולע אחד ואם ימצא שם אין יכולין להרע. ובארצנו מושך נהר גדול ששמו ארונייש ואומרים כי הנהר ההוא יוצא מעדן ומשם יפרד והיה לארבעה ראשי נחלים בכל הארץ, ואנשי הארץ מוצאים אצלו אבנים טובות ומרגליות מארקדייש שאפיילש קרבונקליא רובייץ אשטופאשייץ גאשפייא קלצירוניאה ושאר אבנים הרבה שאינן כתובות כאן. ויש בארצנו עשב ששמו פרמינאבלין וכל הנושא עקרו יכול לרדוף השד ולהחריבו ולדבר עמו [ולשאול אותו] מי הוא ומאין הוא ומה שמו, וע״כ ירא השד ליכנס בארצנו. ובארצנו יש מקום גדול לפלפל ואנחנו מלקטין אותו בכל שנה ושנה וכל הארץ מלאה צבאים ונחשים, וכאשר רואים בני אדם כי הפלפל מבושל כל צרכו אז הולכים שם ונושאים עצים יבשים ושורפים הנחשים, והצבאים מתחבאים בארץ והם רוצים לברוח והאנשים השומרים הפלפלין הורגים אותם, וכאשר כלה האש באים אנשים ונשים ונושאים מקלות והעבדים עושים חמרים חמרים מן הנחשים וצבאים הנשרפים, ואח״כ עושים חמרים מן הפלפל ואין ממרחין העפר, ואח״כ מבשלין אותו במים להסר הארס מן הנחשים, ואותו יער שנושא הפלפל בתחתית הר אולפוס, ומאותו הר יוצא מעין שמימיה חמים לאותו ששותה ממנה שהיא מבושמת מכל הבשמים שבעולם, והמעין קרוב מהלך ששה ימים לגן עדן ומי שיוכל לשתות מיד מאותו מעין שש פעמים קודם שאכל לא יהיה לו חולי לעולם, ואם ישתה מהמים ההם עד שלשים שנה אם יוכל לחיות עד אותו זמן יהיה כל ימיו בריא בלא שום חולי, ובאותו מעין יש אבנים טובות נקראת שמן נירוטאש ואותן האבנים הנשרים נושאין אותן בקן שלהם לחזק ביציהם, ואותה אבן מחדשת חיי עולם הזה ומי אשר יכול לרחוץ תוך המעין יחזור לבחרותו כמו בן שלשים שנה אפילו היה בן מאה שנה, ואם אין לו רק שלשים יעמוד באותו בחרות עד אשר ימות. וכן כל מופתי עולם יש לנו, כי יש לנו ים עפר בלי מים ומשיב משבריו וגליו כשאר ימים ואינו נח כלל ואין אדם יכול לעבור בתוכו. ובעבור כן אין אדם יכול לידע אורך ורוחב ארצנו לבד אנחנו שיש לנו הכל בכתב. ויש לנו מעבר אחד בארצנו נהר וסביב הנהר על שפתו מוצאים העולם הבשמים הטובים, ואצל אותו נהר יוצא נהר מאבנים ומושך עד ים אוקינוס, אשר בין הים ובין תשעה שבטי ישראל, והולך כל יום השבוע עד יום השבת ושבת כלו נח, והוא נושא אבנים גדולות וקטנות אל הים כעין נהר של מים, ותשעה שבטי ישראל אינם יכולים לעבור אותו נהר. ומצד אחר יש לנו ארבעים וארבעה כרכים מאבנים חזקים עד מאד ואין בין כרך וכרך כ״א כאשר יוכל איש לירות בקשת בפעם אחת, ולשמור אותם יש לנו ארבעים וארבעה אלף פרשים וחמשה אלף מושכי קשת ושלשים אלף חלוצי צבא רוכבים על סוסים ושומרים הכרכים שלא יעברו בני ישראל, שאם היו יכולין לעבור היו מחריבין העולם, ומהכרכים יש להם עשרה. וכן אנו מודיעים לכם כי בעבור אותם הכרכים ובעבור התצאות המתנות שאנו מוציאין אל המלך הגדול מישראל נותן לנו בכל שנה מאה גמלים טעונים זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות, ועוד נותן לנו המס ההוא כדי שלא נשבור (נשחית) הארץ אשר בינינו לבינם. ודעו כי המלך הגדול מישראל יש לו תחת

ממשלתו מאתים מלכים וכלם מחזיקים ארצם תחת רשותו, ויש להם מלבד המלכים שלטונים ושרים אלפים ושלש מאות. ובארצנו מושכים שני נהרות מגן עדן, וההר אשר בכרכים שלנו יושבים עליו גוג ומגוג ובעבור כן נקרא כך כי הוא משני אחים ממשפחת ישראל אשר האחד נקרא גוג ושם אחיו מגוג ומאותם שני אחים כבשו אבותינו הכרכים. ובתחתית הר מצד ישראל יש לנו עיר גדולה הנקראה כוריאש אשר כל העולם לא ילכדוה כי אם במסירה, ותוך העיר דר אחד ממלכינו השומר את העיר והוא קנה המס מן המלך הגדול, ושם סוחרים באים בסחורה ובאים עד עיר שלנו מחוץ לעיר על שפת הנהר, ואנשי הארץ חמים ביותר והנשים חמות כמו כן ויפות תואר מאד ויש להם נאות מאד, ואצל אותו נהר יש שם מדבר שאין שום אדם יכול ליכנס שם בעבור החום, ובאותו מדבר מושך נהר אחד מעפר שאין אדם יוכל ליכנס בו כי אם כאשר משיב הרוח בו והולך ומשיב הרוח בתוך האויר ואז עוברים בתוכו, ובלבד שילך במהרה שאם לא ילך מהרה ימות מיד. ואותם היכולים לקחת מהעפר מוציאים בו אבנים טובות, אבל אין להם רשות למוכרן עד שנראה אותם קודם כל אדם, ונקח (ונמכר) מהעפר בשומת שווים, ובארץ ההיא מגודלים הנערים במים. ועוד יש לנו ארץ שאין אדם יכול ליכנס בעד החום הגדול ושם נולדים תולעים שאין יכולין לחיות כ"א באש ונקרא סלמנדראה, ועושים עור סביבותם כמו התולעים העושים המשי, ומהעור עושים מלבושים לנשים, וידוע הוא לכל כי יש לנו עושר גדול שאין אדם יכול להיות עני בארצנו אם ירצה להרויח מכל הנכבסים אשר אנחנו שוללים ומרויחים משלל אויבינו כי אנחנו נותנים החצי לעניים. ודעו כי אין שום אדם גנב בארצנו ולא חמסן כי אין זה ישר בעיני השם. ויש לנו סוסים הנושאים פרש אחד שלשה ימים בלא מאכל ומשתה, ואין מלך ממזרח ומערב עשיר כמונו. ויש לנו כרכים חזקים וגדולים ולפנינו הולכים שלשים אלף נלחים ופרשים, וכאשר אנו יוצאים למלחמה הולכין עמנו מאה אלף פרשים לבד פרשים אחרים ההולכים על הפילין הנושאים המגדלים והמזון, וכל חיל איש רגלי לבד, והנשארים בחצר שלנו ובבתינו. ודעו כי יש לנו ארבעים ושנים מלכים תחת ממשלתנו שהם גוים, לבד האחרים שא"נם מתורתנו אבל הם עושים כל מה שאנחנו מצוים אותם. וכאשר אנו רוכבים לראות ארצנו עבדינו נושאין לפנינו כלי זהב וכסף מלאים עפר לזכרון כי עפר אנחנו ואל עפר נשוב ובעבור זה אנו יראים מהשם, ונושאים לפנינו כלי אחר מלא זהב להראות העמים את גדולתנו ושאני מלך גדול על כל המלכים והעמים אשר ממזרח ועד מערב. ודעו כי אין בינינו נאוף ובעבור כן צוה השם שכל אחד ואחד יקחו נשים כדי שלא יחטיאו האחרות. זאנו מודיעים לכם שאנו הולכים בכל שנה ושנה לראות קבר דניאל הנביא, והולכין עמנו עשרת אלפים פרשים חלוצי צבא ושני אלפים מושכי קשת ומאה מגדלים על הפילים, ודעו כי אנחנו הולכים בזה האופן להצילנו מן הנחשים ומן האריות אשר במדבר ומן התנינים שיש להם שבעה ראשים על גוף אחד. ואנו הולכים שבעה ימים קודם שנמצא שום אוכל, אך אנחנו מוצאים צידה הרבה כמו איילים וצבאים וחזירים אדומים צבע של דם, ומבהמות ועופות אשר הם טובים לאכול, ועוף אחד הנקרא פניציץ טוב לאכול מכל שאר בשר, ובמדבר ההוא מהלך ארבעים יום כי אנו יודעים על יד אלו ההולכים משבע לשבע שנים בחיל רב. ודעו כי החיל ההולך אינו צריך לבשר ודגים כי מוצאין במדבר מעיינות טובות ונהרים מתוקים. ומעבר למדבר שם הענקים אשר הם נותנים מס משבע לשבע שנים. ודעו כי אם היתה חכמה לענקים לעשות מלחמה כפי גבורתם הם יכולין להלחם עם כל העולם כלו אבל הבורא יתברך לא נתן להם חכמה כ"א לעבוד את הארץ, בעבור כי אבותם חטאו ורצו להפיל השמים בעבור המגדל אשר בנו. אבל יש מהם בבית הסהר בשלשלאות ברזל וכל העם באים לראותם כמו אנשי היער. ועוד דעו כי יש בארצנו דג דומה לדג אשר ממנו צובעין הארגמן. ודעו כי ההיכל שלנו עשוי כדמות היכל אשר עשה גדפריי דאינדריאה. ומכסה ההיכל מעץ שקורין לופן שאין יכול לישרף ועל ההיכל שני כפתורים של זהב ועל כל כפתור שתי אבנים הנקראות קרבונקליש יען כי הזהב זורח ביום וקרבונקליש זורחים בלילה, והאבנים הגדולות שלנו מסילודוניש מוסבות עם השוהם. ויש כח לשערים שאין אדם יכול להכנים בתוכו יין שאינו טוב, ושערים אחרים כמו בחלל מן החלונות, וכל החלונות הם מבדולח והשלחן שאנו אוכלין עליו הוא מאחלמה, והאבנים אשר השלחן יושב עליהן נקראו נרגרוציש, ולפני ההיכל שלנו יש פילימה אשר אנו שוכבים עליה כאשר אנו רוצים לראות הבחורים מצחקים, וההיכל עשוי מאבן אחת נקראת שהם ומאותו אבן עשוי כל ההיכל אשר באותה פילימה לבעבור ייטב לבנו כאשר נסמוך עליה לעיין צחוק הבחורים. והחדר אשר אנחנו שוכבים בתוכו עשוי מזהב וממרגליות, ופמוט של זהב דולקת בתוכו ובה בושם ודולקת בלילה. ופמוט אחרת של זהב דולקת בהיכל אשר אנו עושים חצרינו והגנו, ובה מכל ריח טוב שבעולם מהבשמים כדי להריח בה ריח טוב. והמטה אשר אנו שוכבים היא משאפייר כדי שיהיה לנו להתאפק מן הנשים, אע"פ שיש לנו נשים יפות אין אנו שוכבים עמהן כ"א שלש פעמים בשנה כדי להוליד, ושלשים אלף אנשים אוכלין על שלחנינו לבד עוברים ושבים שהוצאותם בבית שלנו. ועוד יש לנו שלחן שאנו אוכלין עליה היא ממראקדייש ויש לה כח שאין אדם יכול להשתכר בתוך הסעודה. ודע באמת

כי קבענו לפני היכל שלנו מיראייל שהוא עשוי בערמה ויפה הוא מאד והעם רואים אותו ביום ובלילה רחוק מן העיר מהלך שבעה ימים. וצריך לעלות עליו במאה ושבעים מעלות וכל המעלות מאבנים טובות שליש המעלות מבדולח ושליש מישפה ועליהן אבן יושבת על עמוד חזק ועל העמוד יושב האבן ועל האבן יושבים אדנים ועל האדנים יושב עמוד ועל אותו עמוד יושבים עשרים ושנים עמודים קטנים ועליהם יש שמונה אדנים ועל אותן האדנים יושב עמוד עליון אשר עליו המראה בחכמה ובמרמה, והמראה אשר אין אדם יכול לראות ולהבין הדבר בלתי רשותנו, והעומדים למעלה יודעים הדבר אבל אין אדם עולה לשם בלי רשותנו, ועשרים ושנים פרשים שומרים אותו יום ולילה. ודעו כי בכל חדשי השנה משרתים שבעה מלכים בשלחן שלנו מן העבודה המצוה עליהם, לבד הצרפתים משרתים בכל יום בשלחן שלנו והעבדים המשרתים הם חלוצים. ודעו באמת כי יש לנו אלפים צרפתים אשר עשינו אותם פרשים השומרים גופנו ושלחן שלנו וחדר שלנו, וכל הצרפתים הבאים אלינו הם נלחים או פרשים אחרים, אנו עושים מהם פרשים יען אשר הם אדוקים באמונה ויען שהם נושאים בטוב כלי קרב ורוכבים בטוב ודורכים בקשת בטוב ונאמנים הם. ודעו כי כאשר אנו הולכים במלחמה הצרפתים הולכים סביבותינו לשמור גופנו. ובחצר שלנו יש מהרבה מדינות המגידים לנו מנהג ארצם והצרפתים אומרים לנו מנהג האפיפיור ודרשותיו, וכל השרים והשלטונים והמלכים אשר מתים בלא יורש אנחנו נותנים ארצם לאחד מצרפתים השומרים גופנו וארצנו, ואצלם אוכלים ושותים שנים עשר הגמונים מן הימין. ויש לנו כומרים במנין ימות החמה, וכל אחד שורר ביומו, וכל המלכים והפחות ושלטונים אוכלים בשלחן שלנו כתולדותם. ודעו כי נקראתי פיטרי גואן יען כי יש לנו אדנות כמו פטרו ובעבור כי הגדולה מפטרו נקראתי פיטרי גואן, וכל המלכים מארצנו קורין לנו כן, ודעו כי יש לנו עטרה מקיסרית מן הירושה, ויען כי שרים גדולים אוכלים על שלחננו צריך לגבות מס מכל המלכים המחזיקים ארצם ממני להוציא ממונות רבות ולהיות בתינו פתוח לרוחה. ודעו כי בכל שבע ושבע שנים יש לנו ועד גדול בארצנו ובעירנו ואין המלכים והשרים והחכמים והפקחים הולכים בועד כי אם ברשותנו, ואין הולכים מלפני עד שאתן להם רשות ובעל כרחם הם באים אל הועד שלנו. ועוד אני אומר לכם כי יש לנו היכל קטן אחר מאשר ספרתי לכם. ודעו כי בת קול יצאה טרם שנולדתי וכן אמרה הבת קול: פלוני דע כי יולד לך בן אשר יהיה גדול ממך ויעשה היכל לפי עשרו ולפי ממשלתו והוא יפה מאד, וכל מה שספרתי לכם אמת. הנה ספרתי כל ענין גדולתנו וענין ארצנו וכל העושר והכבוד שלנו ואמרנו האמת לכם, לא שקרנו לכם בשום ענין. לכן אנו מבקשים מכם זאת שתודיעו עניניכם לנו וענין ארצכם ועושר שלכם בביאור רחב, ושלומכם הטוב יגדל.

תמה האגרת מפיטרי גואן

פ

פורים: ע׳ אסתר

פטירת אהרן: ע׳ אהרן

פטירת משה: ע׳ משה

פליאה: מדרש פליאה, כולל מאמרים קצרים שנאמרו ונכתבו בסגנון המדרש אך בדרך מופלא ופליאה שקשה להולמם ולהבינם, והקורא אותם יתפלא הפלא ופלא וישתומם עליהם ולא ימצא להם פתרונים, כי חבור הנושא והנשוא הוא טמור ונעלם כחידה סתומה, ע״ד „מה ענין שמיטה אצל הר סיני". כנראה נובעים המאמרים האלה מפי דרשנים מצויינים שדרשו לפני קהל ועדה שאמרום לחידודי בעלמא כדי לעורר את אזן שומעיהם לדרשותיהם, ובעלי אסופות הארגבים חידות אספום יחד לחבור מיוחד, ואח״כ נוספו עוד דרשות פליאות מדרשנים אחרים בזמנים שונים שקבצם ואספם מאסף אחר עד שנעשה מדרש פליאה לחבור גדול. אין ספק כי רוב מחברי הדרשות האלו חברו פירושן בצדן, וממקור אחד באו, והפירושים נתרחבו ביתר ביאור ע״י מאסף אחרון. הפירושים הם לרוב ארוכים יותר מדי, וכל יתר כנטול דמי, ומרוב התבן קשה למצוא את הבר בתוכו עד כי נעשו הפירושים עצמם לדרשות פליאות. הפירוש או הפתרון למדרש פליאה צריך להיות קצר ונמרץ, לדוגמא מדרש פליאה על הפסוק מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל (שופטים ה׳): אם יהיו שני צדיקים כאברהם עליהם הכתוב יומר מגן אם יראה ורומח. הפתרון הוא כי יש פלוגתא במדרש אדות אברהם, חד אמר שזרק עפר על אויביו ונעשו חצים, א״כ לא היה צריך לקשת ורומח, אבל היה צריך למגן להגין עליו מפני חצי אויביו, וחד אמר שאויביו זרקו חצים עליו

ונעשו עפר, א"כ לא היה צריך למגן אבל היה צריך לרומח, ולפ"ז אם היו שני צדיקים כאברהם אחד למ"ד הראשון ואחד למ"ד השני אז היה מקוים הפסוק מגן אם יראה ורומח. מדרש פליאה על הפסוק ויהי ערב ויהי בקר יום אחד מכאן שראש השנה שני ימים. הפתרון הוא ע"פ דברי חז"ל בר"ה שדרשו כי חק לישראל הוא, אין לי אלא לישראל לאו"ה מנין ת"ל משפט לאלהי יעקב אלו או"ה, א"כ מה ת"ל כי חק לישראל הוא לומר דישראל נכנסין תחלה לדין מקמא דליפוש חרון אף מאו"ה. ואמרו ג"כ דישראל נדונין ביום בשעה שעושין מצות ואו"ה נדונין בלילה בשעה שישנים מעברות, א"כ על כרחך מצינו דר"ה שני ימים, כדי שיהיה באפשרות לדון את ישראל ביום תחלה ואח"כ או"ה בלילה אחריו, והלילה שייך ליום השני כדכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. מדרש פליאה אדם הראשון מה ראה לחטוא? לפי שראה שתים ואלו ראה שלש לא חטא. הפתרון הוא דאיתא באבות מאמר עקביא בן מהללאל הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה דע מאין באת ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, והנה אדם הראשון לא נולד מטיפה סרוחה ונחסר לו הידיעה מאין באת. מדרש פליאה עה"פ על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה, לרבות תשעה באב. הפתרון הוא כי במלת „גיד" מרומזים ארבע צומות בשנה אשר לדעת המקובלים נמשכו מצד תקיעת כף ירך יעקב, היינו האות ג' מורה על ג' תשרי שהוא צום גדליה, האות י' על עשרה בטבת, האותיות גי"ד ס"הי"ז בתמוז, ומלת א"ת לרבות ת'שעה בא'ב. מדרש פליאת שנים באו אל נח, אלו הימים שמשלימים בהם את ההלל. הפתרון הוא כי יש סימן בבמ"ח לימים שמשלימין בהם את ההלל, דהיינו ב' ימים הראשונים של פסח, ב' ימים של שבועות, ט' ימים של סוכות, ח' ימי חנוכה. וזהו הרמז, המלות שנים שנים מורים על ב' ימים של פסח וב' ימים של שבועות, מלת „באו" בגימטריא ט' לימי סוכות, „אל·נח" בגימטריא חנוכה. מדרש פליאה מה בצע כי נהרוג את אחינו ונברך ברכת המוציא (צ"ל המזון). הפתרון הוא כי מיוסף יצא יהושע בן נון שתיקן ברכת המזון, ואם לא יהרגו אותו יוכלו לברך הברכה הזאת. מדרש פליאה כשאמר לו הקב"ה למשה לא תבשל גדי בחלב אמו ופירש לו בשר בחלב, אמר משה תן לי רשות לכתוב בשר בחלב, א"ל כתב לך את הדברים האלה. הפתרון הוא „לך" ולא למלאכים שאכלו בשר בחלב אצל אברהם כי שם נאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר וגו'. מדרש פליאה זכרנו את הדגה מכאן שמדליקין נרות בשבת. הפתרון הוא דקשה והלא כל מה שרוצים לטעום במן היו טועמין ולמה דאגו בשביל הדגים? אלא מוכרח דמראית עין הוא עיקר ואיכא שבעה ועונג בעין, וזה הטעם שמדליקין נרות בשבת משום עונג שבת לראות ולשבוע מהמאכלים. מדרש פליאה בשעה שאמר משה לפני הקב"ה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אשר בעבר הירדן, א"ל הקב"ה לא תעבור את הירדן שנאמר ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש וגו'. הפתרון שמשה בקש לעבור רק את הירדן שלא נחשב לארץ ישראל, אך הקב"ה השיבו שצריך לעשות סייג לדבריו כדרך שמוסיפין מחול אל הקדש בתענית יוה"כ. עוד בענין הזה, אלו עבר משה את הירדן שפיר עשה המן ועכשיו שלא עבר ויתלו את המן. ופתרונו כי לפי המקובלים אם היה משה עובר את הירדן ובנה שם ביהמ"ק לא היה נחרב מעולם ואם חטאו ישראל היו חייבים כליה ח"ו, ולכן נגזר עליו שימות בחו"ל וכשחטאו ישראל שפך הקב"ה חמתו על העצים ועל האבנים מביהמ"ק, ובזה היתה פליטה לישראל. וכן כשחטאו ישראל שהשתחו לצלם ונהנו מסעודת אחשורוש אלו עבר משה את הירדן נתקיימה גזרתו של המן ח"ו, ועכשיו שלא עבר נתבטלה גזרתו ונתלה. מדרש פליאה אין מניחין תפילין אלא בשבת. הפתרון בימים שאומרים בהם בשיר של יום: היום יום פלוני בשבת, אבל בשבת אומרים היום יום שבת ולא בשבת. מדרש פליאה צדיקים אין אוכלים אלא מן הגזל ואין אוכלין אלא מן המבושל ואומרים כדרלעמר. הפתרון הוא מלת גז"ל ר"ת גם זו למובה, מלת מבש"ל ר"ת מסתפקין במה שיש להם, מלת כדרלעמר ר"ת כל מה דעביד רחמנא למב עביד. מדרש פליאה מנצפ"ך צופים אומרים, זה שאמר הכתוב ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד. הפתרון לתרץ הקושיא מדוע לא כתיב כמנפ"ץ כסדר הא"ב, מפני שרוצה לתת בהם סימן ה' מלך ה' מלך ה' ימלך, כי מ"נ בגימטריא מלך, וכן צ' בגימטריא מלך, פ"ך בגימטריא ימלך. מדרש פליאת ויפול מן העם ביום ההוא כשלשת אלפי איש, הה"ד חמשה בקר ישלם תחת השור. הפתרון ע"פ דברי חז"ל על הפסוק אדם אחד מאלף מצאתי וגו' זה מעשה העגל שאחד מאלף חטא וכו' שש מאות והם היו הערב רב, ונפלו כשלשת אלפים איש כפול חמשה פעמים כקנס חמשה בקר תחת השור.

מדרש פליאה נדפס עם פי' בינת נבונים ע"י ר' יצחק ב"ר מרדכי משעדליץ. „המלקט לקוטי בתר לקוטי" ווארשא תרנ"ג. מדרש פליאה במאמרים אחרים הלקוחים מתלמוד ירושלמי פסיקתות ומדרשים קדמונים יצא לאור עם פי' זכרון מנחם מאת ר' מנחם מענדיל לעווקאוויטש, פיעטרקוב תרס"א.

פנחס בן יאיר:

מדרש רבי פנחס בן יאיר, או ברייתא דר' פנחס בן יאיר מפני שנזכר בראש המדברים, ונודע ג"כ בשם מדרש תדשא ע"ש תחלתו תדשא הארץ וגו', וכתב בעל הרקח בריש ספרו, תדשא בגימטריא זה רבי פינחס בן יאיר, וכן תנא דבי אליהו מתחיל ויגרש בגימטריא תנא דבי אליהו, ומדרש פרקי ר"א מתחיל מי ימלל גבורות י"י בגימטריא אליעזר בן הורקנוס, וסדר עולם מתחיל מאדם בגימטריא יוסי עם הכולל כי חברו ר' יוסי בן חלפתא, וכן הזהר הקדוש מתחיל בריש אותיות רשב"י. יען כי כל אדם צריך לרשום שמו בספרו, ולכן קרא ספרו רקח שהוא בגימטריא אלעזר. ובשרש אהבת השם יאמר הרוקח ז"ל: במדרש תדשא בברייתא דר' פנחס בן יאיר עולה כנגד האהבה איזו היא, יש צדיקים עובדים להקב"ה ונותנים לו כבוד ויקר למלכותו מפני שהוא קודם לכל עכ"ל. ובשרש זכירת השם

יאמר: במדרש תרשא בברייתא דר׳ פינחס בן יאיר יקרה היא האהבה מן הבקשה והבקשה מן היראה. איזו היא בקשה יש שעובדים להקב״ה ומפילים לפניו תחנות ובקשות ושואלין ממנו כל מדה ומדה בשביל הנאתן כגון חכמה ובינה ודעת וארך ימים ורפואה ואשה משכלת ובנים ישרי לבב והצלחת מעשים ועושר, וכל שהוא קנין טוב זהו בקשה ועליה שלמים קרבין עכ״ל. ובשרש קדושת יחוד יאמר: במדרש תדשא שנים כרובים כנגד ה׳ אלהים וכו׳. גם מובא בילקוט יהושע רמז ט׳ יש נשים חסידות וכו׳ ושופטים רמז מ״ב ומ״א רמז קפ״ה ע״ש. הבחיי פ׳ שמות כתב: מצאתי במדרש תדשא ראובן נולד בי״ד בכסלו ומת בן קכ״ה שנים, שמעון נולד בכ״א בטבת ומת בן ק״כ שנים, לוי נולד בט״ז בניסן ומת בן קל״ז שנים, דן נולד ט׳ אלול ומת בן קכ״ה שנים, יהודה נולד בט״ו בסיון ומת בן קי״ט שנים, נפתלי נולד ה׳ בתשרי (במדרש תדשא בסיון) ומת בן קל״ג שנים, גד נולד י״ד במרחשון (שם בתשרי) ומת בן קכ״ה שנים, יששכר נולד י׳ באב ומת בן קכ״ב שנים, אשר נולד כ׳ בשבט ומת בן קכ״ג שנים, זבולן נולד ז׳ בתשרי ומת בן קי״ד שנים, יוסף נולד כ״א בתמוז (שם בתשרי) ומת בן ק״י שנים, בנימין נולד י״א במרחשון ומת בן ק״ט שנים. באדר ובאייר לא נולדו נשתיירו לאפרים ולמנשה עכ״ל. ובעל כפתור ופרח כתב במדרש ר׳ פנחס בן יאיר מזבולן יצא אילון ויונה הנביא, וזה המאמר לא נמצא במדרש שלפנינו, ועי׳ ירושלמי סוכה פ׳ החליל יונה בן אמתי מאשר ואביו מזבולן (רב פעלים צד 114 והערה שם). יעלינעק העתיק מדרש תדשא מכ״י של מר יצחק שייער והדפיסו בבית המדרש ח״ג. עפשטיין הדפיס נוסחא אחרת מהמדרש הזה עם הערותיו בספרו מקדמוניות היהודים.

ויש עוד „ברייתא" דרבי פנחס בן יאיר שהדפיס גרינהוט בספר הלקוטים (ח״ב דף כ׳ ע״ב) שכולל שני מאמרים קטנים מרפב״י שאמר משחרב ביהמ״ק בושו חברים והוא במשנה סוטה פ״ט בסוף, וזריזות מביאה לידי נקיות וכו׳ בע״ז כ׳ ע״ב, ובדרך אגב מאמר מר״א הגדול מיום שחרב ביהמ״ק וכו׳.

ברייתא דרבי פנחס בן יאיר או „מדרש תדשא"

[בית המדרש חדר ג׳ 164; מקדמוניות היהודים]

א׳) כתיב ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו׳ אמר רבי פנחס בן יאיר למה ביום השלישי גזר הקב״ה להצמיח דשאים ועשבים ופרי אילנות מן האדמה וביום הרביעי ברא מאורות? אלא להודיע כח גבורתו שהוא יכול להצמיח אדמה בלי מאורות. ויאמר אלהים יהי מאורות וגו׳ עד שלא נבראו המאורות ביום הרביעי, שלשה ימים הראשונים היו שוין שעותיהם במדותיהן ופסיעותיהן לא פחות ולא יותר, אבל משנבראו המאורות נתן הקב״ה ליום ולילה עריפא או מיעוטא, ולמה כך שלא יחשבו המאורות כאלהים. ולמה על יצירת המאורות לא כתוב פרו ורבו? מפני שאינן צריכין להפרות ולהרבות אלא עומדין על בריאותן לא מעוטין ולא מרובין. ולמה לא נאמר על חיות שבארץ ברכה כשם שנאמר על בריאת המים? אלא בשביל רעת הנחש שעתיד לעשות והיה ראוי לקללה, ואילו ברכו הקב״ה לא היה שוב מקללו. כשכתב משה בראשית האות שניה שבא״ב התחיל לכתוב כנגד עולמות שנים, ובשעה שדיבר הקב״ה הדברות מאות ראשונה התחיל להשיח עמהם שנאמר אנכי, אות ראשונה של דיבור אל״ף, סופו של דיבור יו״ד, מאחד עד עשרה מנין מלא, שידעו הכל שהקב״ה מלא כל העולם והוא ראשון והוא אחרון שנאמר אני ראשון ואני אחרון (ישעיה מ״ד).

ב׳) המשכן נעשה כנגד ברייתו של עולם, כנגד שני שמות הקדושים נעשו שני הכרובים על ארון העדות (1). השמים והארץ והים בתים על הבריחים (או הבריות) הם. כנגד השמים העליונים נעשה בית קדשי הקדשים וכנגד הארץ נעשה בית קה״ק החיצון, וכנגד הים נעשה החצר וכנגד השמים העליונים נעשו עשתי עשרה יריעות המשכן. כנגד הארץ נעשה השלחן וכנגד פרי האדמה היו מעריכין שתי הלחם, שתים מערכות שש המערכת (ויקרא כ״ד ו׳) כנגד חדשי קיץ וחורף. כנגד הים נעשה הכיור וכנגד המאורות נעשה המנורה. ויקם את העמודים יכין ובועז (מ״א ז׳ כ״א) יכין כנגד ירח יכון עולם (תהלים פ״ט ל״ח), וירח מכין לישראל מועדים ושנים שנאמר עשה ירח למועדים (תהלים ק״ד). ובועז כנגד שמש שהוא יוצא בגבורה ובעוז שנאמר ישיש כגבור לרוץ אורח (שם י״ט) וכנגדם בגוף שתי עינים שהעינים גבוהות ונתונות בראש כך היו שני העמודים גבוהים ועבים (2). ויעש את הים מוצק (מ״א ז׳ כ״ג) זה עולם שהוא מוצק שנאמר בצקת עפר למוצק (איוב ל״ח ל״ח) ואמר חזקים כראי מוצק. עשר באמה משפתו (מ״א ז׳ כ״ג) אילו עשר ספירות בלימה שעליהם העולם עומד. עגול סביב (שם) שהרקיע עגול. וחמש באמה קומתו כנגד מהלך חמש מאות שנה שבין הארץ לרקיע. וקו שלשים באמה, כנגד שלשים יום שבכל חדש וחודש וכנגד עשרה דברות ועשרה מאמרות ועשר ספירות בלימה. יסוב אותו סביב שהעולם עומד בזכות אותן י׳ דברות ובי׳ מאמרות נברא וספירתן עשרה. דבר אחר וקו שלשים באמה יסוב אותו זה קו ירוק שמקיף את כל העולם שנאמר ונטה עליו קו תהו (ישעיה ל״ה). ופקעים מתחת לשפתו, כנגד שס״ה חלונות שבמזרח ובמערב שהשמש יוצא באחת מן המזרח ושוקע באחת מן המערב. שני טורים הפקעים, אלו שמש וירח שהם סובבים ומנהיגים את העולם. עומד על שנים עשר בקר אלו י״ב מזלות

---

(1) המאמר הזה הובא בילקוט מ״א רמז קפ״ה בסדר אחר, ובפי׳ המיוחס לרש״י על דהי״ב ד׳ כ׳ כתוב ומה שעשה י׳ מנורות וגו׳ והכרובים וכל אשר עשה מפורש בברייתא דר״פ בן יאיר. (2) המאמר הזה כתב הרוקח דף ז׳ ריש עמוד ג׳ בשם מדרש תדשא.

שהעולם מתנהג בהן. שלשה פונים צפונה וגו׳ למה צפונה תחלה שהיא פתוחה, שרוח צפונה פתוחה לעולם שנאמר נטה צפון על תהו (איוב כ״ו ז׳), ולא עוד אלא שכל רוח רעה אינו אלא מצפון שנאמר מצפון תפתח הרעה (ירמיה א׳), טלה אריה קשת פונים צפונה, שור בתולה גדי פונים למערב, תאומים מאזנים דלי פונים לדרום, סרטן עקרב ודגים פונים למזרח. והים עליהם מלמעלה, שהעולם מתנהג על ימים. וכל אחריהם ביתה, שלא נבראו לבטלה אלא לצורך העולם. ועביו טפח, טפח ה׳ אצבעות בינונית שעוביו של רקיע מהלך ת״ק שנה. ושפתו כמעשה שפת כוס פרח שושן, שהשמים מסובבים זה בזה. אלפים בת יכיל, שמי שהוא מקיים את התורה שנבראת מקודם שני אלפים שנה העולם מקבלו וסובל אותו. וכתוב אחד אומר בתים שלשת אלפים יכיל (דהי״ב ד׳ ה׳) שני אלפים לתורה ומי שמקיימה אני משמרו לאלף דור, שנאמר שומר הברית והחסד לאלף דור (דברים ה׳). ויעש כיורים עשרה (דהי״ב ד׳ ו׳) כדי להרבות את הגשמים שהיו בכיורות מים. עשרה כיורות כנגד עשרת הדברות, ולמה לא עשה במדבר אלא כיור אחד? שלא היו צריכין ישראל במדבר לגשמים, לפי שהיה המן יורד להם מן השמים והבאר היה עמהם. ושלמה עשה עשרה כיורות כדי להרבות הגשמים לפי שהיה בארץ ישוב והיו צריכין לגשמים הרבה, שנאמר ארץ הרים ובקעות וגו׳ (דברים י״א). ארבעים בת יכיל, כנגד ארבעים יום שניתנה בהן תורה ד׳ יום לכל דיבור ודיבור. לכך עשה שלמה לכל כיור ד׳ אמות שנאמר ארבע אמות הכיור האחד. לעשר המכונות, כנגד עשרה מאמרות, על כל מכונה אמירה, על כל כיור דיבור. ואת הים נתן מכתף הימנית קדמה, למה קדמה? שמשם המזלות והכוכבים והמאורות יוצאין לעולם ומשם היה עיקר העולם, ומשם היו אבות העולם, ומשם היה רונע ומרגיע (רונש ומרגיש). ויעש שלחנות עשרה, כדי להרבות זרעים. ולמה לא עשה משה אלא אחד? שלא היו צריכין במדבר לזרעים הרבה, וכיון שבא שלמה עשאן עשרה כדי להרבות זרעים. נתן חמשה מימין שלחן של משה וחמשה משמאל, ולמה כן? שהדרום נקרא ימין והשמאל נקרא צפון שנאמר צפון וימין אתה בראתם (תהלים פ״ט) ואמר שמאל בעשותו ולא אחז יעטוף ימין ולא אראה (איוב כ״ג), ולכן נתן חמשה מימין שהוא דרום כנגד ימין העולם שמשם טללי ברכה יוצאין לעולם (8). אמר שלמה בזכות אלו שלחנות הנתונות בימין יהיו גשמי ברכה וטללי ברכה יוצאין לעולם מן הדרום. ולכן נתן חמשה משמאל נגד צפון שהוא שמאל העולם שמשם הרעות יוצאין לעולם, אמר שלמה בזכות אלו השלחנות הנתונות משמאל ימנעו הרעות מישראל, וכן קבע עשרה כיורים חמשה מימין וחמשה משמאל. ויעש את מנורות הזהב עשר כנגד עשרה דברות, וכל מנורה יש בה שבע נרות הרי ע׳ כנגד שבעים אומות. שכל זמן שהנרות דולקות האומות מתכבשין ומיום שכבו הנרות מתגברין. ותורה נמשלה בנר שנאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו׳). אע״פ שעשה שלמה עשרה שלחנות לא היה מסדר לחם הפנים תחלה אלא על שלחן של משה שנאמר ואת השלחן אשר עליו לחם הפנים (מ״א ז׳ מ״ח), ואחרי כן היה מסדרם על כולן שנאמר ואת השלחנות ועליהם לחם הפנים (דהי״ב ד׳ י״ט). ואע״פ שעשה שלמה עשר מנורות לא היה מדליקין תחלה אלא מנורה של משה שנאמר ומנורת הזהב ונרותיה (שם י״ג י״א) ובתר כן היו מדליקין את כולן שנאמר ואת המנורות ונרותיהם לבערם כמשפט (שם). ויעש בבית קדש הקדשים כרובים שנים (שם ג׳ י׳) כנגד לוחות שנים. מעשה צעצועים שהם מכוללים בכתרים. וכנפי הכרובים ארכם אמות עשרים, כרובים היו שנים כנגד שני הלוחות וארכם היה עשרים אמות הרי כ״ב כנגד כ״ב אותיות. כנף האחד לאמות חמש מגעת לקיר הבית, מלמד שהן מגיעין מסוף העולם ועד סופו. והכנף האחרת אמות חמש וגו׳ מגיד שכנפי כרובים האלה מגיעין מסוף העולם ועד סופו. כשם שלמ״ד באמצע אותיות כך כרובים באמצע. והם עומדים על רגליהם כאות ל׳ שאין לו ישוב. ופניהם לבית, שבזכותן ובזכות עושיהן הבית עומד, והן היו ראש לכל מה שהיה בביהמ״ק לפי שהשכינה שרויה עליהם ועל הארון, ומשם היה מדבר למשה שנאמר וישמע הקול מדבר אליו (במדבר ז׳).

ג׳) כנגד השמים והארץ והים נבראו שלשה אבות אברהם יצחק ויעקב, שבהם כתיב והרביתי את זרעך ככוכבי השמים (בראשית כ״ו), ושמתי את זרעך כעפר הארץ וכחול אשר על שפת הים (שם כ״ב).

ד׳) כדמות ברייתו של עולם עשה הקב״ה נסים לישראל במדבר כשיצאו ממצרים. כיצד בברייתו של עולם כתיב בראשית ועד יהי רקיע בתוך המים, ובמדבר כתיב וענן ה׳ עליהם יומם (במדבר י׳), ועוד נאמר פרש ענן למסך (תהלים ק״ה). בראשית ויאמר אלהים יקוו המים, ובמדבר ויט משה את ידו על הים ויולך וגו׳ (שמות י״ד). בראשית תדשא הארץ, ובמדבר הנני ממטיר לכם לחם (שם ט״ז), ואומר והנה פרח מטה אהרן (במדבר י״ז). בראשית יהי מאורות, במדבר וה׳ הולך לפניהם יומם (שמות י״ג), ואומר לא ימיש עמוד הענן יומם (שם). בראשית ישרצו המים וגו׳ ועוף יעופף, במדבר ויהי בערב ותעל השלו (שם ט״ז). בראשית ויברא אלהים את האדם בצלמו, ובמדבר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו (שם ל״ד). בראשית וישבות ביום השביעי, ובמדבר אכלוהו היום כי שבת היום (שם ט״ז).

ה׳) כנגד עשרה מאמרות ברך הקב״ה לאדם

---

(8) עי׳ פרקי דר״א פ״ג.

הראשון ואלו הן: פרו, ורבו, ומלאו את הארץ, וכבשוה, ורדו בדגת הים, ובעוף השמים, ובכל חיה, הרומשת על הארץ וגו׳, הנני נתתי לכם את כל עשב זורע זרע וגו׳, ואת כל העץ וגו׳. וכנגדן נתנסה אברהם בעשרה נסיונות, וכנגדן נאמרו עשר בריתות בפרשת מילה (4), וכנגדן ברך יצחק ליעקב עשר ברכות: ויתן לך, יעבדוך עמים וגו׳. וכנגדן הוכו המצרים עשר מכות, וכנגדן עשרת הדברות ללמד שלא נברא העולם אלא בשביל התורה. ובשביל שקבלו ישראל את התורה לפיכך התיר להם עשר בהמות לאכול: שור, כשב, עז, איל, צבי, ויחמור, אקו, ודישון, ותאו, וזמר. יעקב אבינו נתברך בעשר ברכות בשבעה מקומות ואלו הן: ויאמר ה׳ לה שני גוים בבטנך, ויתן לך, ואל שדי, והנה ה׳ נצב עליו, ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני, וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם ויברך אותו, ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא. למה נתברך בשבעה מקומות? כנגד שבעה פסוקים במעשה בראשית שכתוב בהם כי טוב, וכנגדן ברך הקב״ה לאברהם: ואעשך לגוי גדול, ואברכך, ואגדלה שמך, והיה ברכה, ואברכה מברכך, ומקללך אאור, ונברכו בך כל משפחות האדמה.

ו׳) שבעה מועדות הן: שבת, חג המצות, חג העומר (חג השבועות), חג השופרות, חג יום הכפורים, חג הסוכות וחג העצרת. שבעה כוכבים שרועים (5): השמש והירח נוגה כוכב שבתי צדק ומאדים, וז׳ כוכבים שאינם רועים והם ז׳ כוכבים של כימה. כימה בעת שהיא שוקעת חורשים את הארץ לזרוע אותה, וכשהיא עולה עת הקציר היא. ז׳ חלקים באדם: ראש, גרון, בטן, ב׳ ידים, ב׳ רגלים. ז׳ קומות הן: ילד נער רובה עלם איש שב זקן, שבע נקבות הן בראשו של אדם: שתי עינים שתי אזנים שתי נקבות של חוטם והפה. ועוד שבע בקרביו של אדם קרקבן סגל קנה ושט טחול כבד וכליות. ועוד שבעה ימי הנדה, שבע תולדות למים, היוצא מן העינים, ומן הפה, של פנים (האף) ואחור, מי רגלים, שכבת זרע, זיעת כל הגוף. ועוד שבעה רוחים: של מעלה ומטה של פנים ואחור של ימין ושל שמאל ושל סביב סביב. ועוד כתיב ז׳ פעמים ברית באות הקשת. כ״ב מינים נבראו בעולם בששה ימים, ביום הראשון ז׳ מינים: השמים והארץ והמים והחושך והרוח והתהומות והאור, ביום השני א׳ הרקיע בלבד, ביום השלישי ד׳: הכניס המים למקום אחד והעלה מים מתוקים מן הארץ והעשבים והעצים. ביום הרביעי ג׳ השמש והירח והכוכבים. ביום החמישי ג׳ השרצים והעופות והתנינים. ביום הששי ד׳ החיה והבהמה והרמש והאדם. כנגד כ״ב אותיות שבא״ב וכנגד כ״ב דורות מאדם עד שבא יעקב (6).

ז׳) ועץ הדעת טוב ורע אמר רבי פנחס בן יאיר, העץ הזה עד שלא אכל ממנו אדם הראשון לא נקרא שמו אלא עץ בלבד כשאר כל העצים, אבל משאכל ועבר על גזירתו של הקב״ה נקרא שמו עץ הדעת טוב ורע על שם סופו, כמו שמצינו דברים רבים שנכתבו שמם תחלה על שם סופן כמו ויכה את כל שדה העמלקי (בראשית י״ד). ולמה קרא שמו טוב ורע שהודיעו הקב״ה שלא יאכל ממנו לא טוב ולא רע כמו שאמר ללבן השמר לך מדבר עם יעקב מטוב ועד רע (בראשית ל״א), לא נוכל דבר אליך רע או טוב (שם כ״ד), ואומר לא יבקר בין טוב לרע (ויקרא כ״ז). ומכאן (ומנין) אנו אומרים שעד שלא אכל מן העץ היה יודע טוב ורע, שכן מצינו שקרא שמות לכל היצורים מן חכמה גדולה שניתנה לו, שנאמר ויקרא האדם שמות. ועוד מצינו שבראו הקב״ה במדה טובה בצלם ובדמות ולא היה בורא בריה חסירה. ועוד מצינו שכתב עליו שהיה מלא חכמה ותבונה שנאמר מלא חכמה וכליל יופי בעדן גן אלהים היית (יחזקאל כ״ח). ומנין אתה אומר שלא נקרא העץ עץ הדעת מתחלה? מתשובת האשה לנחש. ראה מה השיבה אותו, ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלהים לא תאכלו ממנו ולא אמרה מפרי עץ הדעת טוב ורע. ועוד בשעה ששאל הקב״ה לאדם למה אתה נחבא, אמר המן העץ אשר צויתיך וגו׳ ולא אמר מעץ הדעת טוב ורע. ועוד על דבר אחד שם העץ דעת טוב ורע שעל ידי אבילתו ידע האדם רעות, שעד שלא עבר הציווי לא נגזר עמל ולא יגיעה ולא קור ולא חום ולא מכאוב ולא כל דבר רע מזיקו, אבל משעבר על חוק גזירתו של מקום התחילו כל הרעות נוגעות בו, שהיה עושה במאמרו ונצערים מעשיו ונטלו הרגשות של רעות. ולמה צוה אותו הקב״ה שיאכל מכל עץ הגן ומנע לו אחד מהם, כדי שיהיה רואה אותו תמיד חוכר את בוראו ומכיר שעול יצרו עליו, ושלא תהא רוחו גסה עליו. ויאמר אלהים אל הנחש, לפי שבשביל דברת הנחש ניזק כל העולם לכך הדיין הצדיק גזר עליו שבעה אפופסים (קללות), שנאמר ארור אתה מכל הבהמה וגו׳. ולמה שהברייה נארת בעד דברתו שנאמר ארורה האדמה בעבורך וגו׳. על גחונך תלך למה? שיגיעה עמל ותלאה ושפלה גרם לבריות שנאמר בזיעת אפיך. ועפר תאכל למה? שהשיא ופיתה את האשה לאכול מן העץ שנצטוה לא תאכל. ואיבה אשית בינך על שקלקל את האהבה והשלום והשקט והנחה שבין הקב״ה ובין הבריות. ובין זרעך ובין זרעה, למה שהוא גרם צער גידול בנים שנאמר הרבה ארבה וגו׳. הוא ישופך ראש, למה שנתגבה והזיק את הראש והקצין והקדקוד והקוע של ארצות (?) שנאמר עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת, ושאר קללות שלו:

---

(4) עי׳ ב״ר פי״ד, אבל במשנה נדרים פ״ג נאמר י״ג בריתות. (5) כוכבי לכת שמשוטטים ורועים ממקום למקום. (6) איזה מהמספרים האלה לקוחים מספר היובלים. גם מביאם ר״מ הדרשן בבראשית רבתי, ויסודו ממדרש דר״פ בן יאיר, ולא כמו שחשב עפשטיין להיפך שמדרש תדשא הוא מיסודו של ר״מ הדרשן.

ואתה תשופנו עקב, למה שהיה שפל ובזוי ושנאוי בעולם. למה לא טימא נבלתו כשאר כל השרצים (7) אחר שהוא בזוי? שלא יעכב אדם להורגו מפני הטומאה ויקיים ואיבה אשית וגו'. קניתי איש את ה', למה קראו כך, אלא בשביל שנוצר מן האדם ומן אשתו ומן הקב"ה, שלשה משלשה, הרוח והנפש והנשמה מן המקום, והעצמות והגידים והמח מן האיש, והעור והבשר ודם מן האשה, הרי שלשה משלשה. לכך גזר על הטמא שיתחטא ביום השלישי.

ח') שני הצדיקים, שני חיי אברהם קע"ה (בראשית כ"ה) שני חיי יצחק ק"פ (שם ל"ה), שני חיי יעקב קמ"ז (שם מ"ז), שני חיי שרה קכ"ז (שם כ"ג), שני חיי רבקה קל"ג (מ"ר ויחי), שני חיי רחל ל"ז, שני חיי לאה מ"ז (8). ראובן נולד ביום י"ד לחדש התשיעי ומת בן קכ"ה שנים, שמעון נולד בכ"א לחדש העשירי ומת בן ק"כ שנים, לוי נולד בט"ז (נ"א בא') לחדש הראשון ומת בן קל"ז שנים, דן נולד בט' לחדש הששי ומת בן קכ"ה שנים, יהודה נולד בט"ו לחדש השלישי ומת בן קי"ט שנים, נפתלי נולד בה' לחדש השלישי ומת בן קל"ג שנים, גד נולד בי' לחדש השביעי ומת בן קכ"ה, יששכר נולד בי' (נ"א בד') לחדש החמישי ומת בן קכ"ב, אשר נולד בכ' לעשתי עשר חדש ומת בן קכ"ג, יוסף נולד בכ"א לחדש השביעי ומת בן ק"י, [זבולון נולד בז' לחדש תשרי ומת בן קי"ד, ובנימין נולד בי"א לחדש מרחשון ומת בן קי"א] באדר ובאייר לא נולדו נשתיירו לאפרים ולמנשה (9). מלמד שלא היה אחד מן השבטים חי יותר משנותיו של לוי ולא פחות משנותיו של יוסף. ומכל השבטים יצאו שופטים ומלכים רק משבט שמעון לא קם שופט ומלך בשביל החטא שעשה זמרי בשיטים, ללמדך כמה חמורה הזנות. וכן מצינו בכל השבטים: עתניאל משבט יהודה, אהוד מבנימין, דבורה וברק מאפרים ומקדש נפתלי, גדעון משבט מנשה, ואבימלך בנו אחריו, תולע בן פואה מיששכר, יאיר הגלעדי מחוות יאיר משבט מנשה, וכן יפתח ממנשה מיושבי גלעד, אבצן מבית לחם יהודה, אילון מזבולון, עבדון בן הלל משבט אפרים, שמשון משבט דן, עלי ושמואל משבט לוי, כל אלו היו שופטים בישראל. ואלו היו המלכים: שאול מבנימין, דוד ושלמה מיהודה, ירבעם מאפרים, יהוא בן נמשי ממנשה (נ"א מגד). אבל שמעון לא לא העמיד לא מלך ולא שופט בשביל עון הזנות, לפיכך ניתנה ברית מילה בערוה שיהא יראת המקום מונעת לעשות חטא.

ט') לכל הרגשה והרגשה נתן הקב"ה תורה מה שלא לעשות ומה לעשות. מה שלא לעשות: ללב לא תתורו, לעינים אחרי עיניכם, לאזנים אל תשא שמע שוא, לפה לא תאכל כל תועבה, ללשון לא תשא את שם ה' וגו' ולא תשבעו ולא תשקרו ולא תענה, לידים אל תשת ידך עם רשע, לערוה לא תנאף ולא תזנה (ויקרא י"ט), לרגלים לא תלכו אחרי אלהים אחרים, הרי אלו לא תעשה. וכן אמר שלמה אדם בליעל וגו' קורץ בעיניו וגו' תהפוכות בלבו וגו' שש הנה שנא ה' וגו' (משלי ו' ט"ז). ומה לעשות: מלמד ללב ושמתם את דברי אלה על לבבכם, לעינים פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, לאזנים שמע ישראל, ללשון ושננתם, לידים פתוח תפתח את ידיך, לערוה פרו ורבו, ואמר קחו נשים והולידו בנים (ירמיה כ"ט), לרגלים בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכם תלכו (דברים ה'). וכשם שהקב"ה גזר על הבריות התחתונים מה לעשות כך צוה לכל הרגשות האברים של אדם מה לעשות.

י') [מעשה המשכן והמנורה והמזבח] ויהי המקריב ביום הראשון (במדבר ז') ר"ח ניסן היה. בכל הקרבנות כתיב קרבנו עתדים חסר ובנחשון כתיב וקרבנו ועתודים מלא שנתחדשו בו ששה דברים לעולם, ראשון לכהונה, ראשון לנשיאים, ראשון לקרבנות, ראשון ליציאת מצרים, [ראשון לשכינה], ראשון לאיסור הבמה דכתיב השמר לך פן תעלה וגו'. ולכך יבא בן נחשון בשש מעלות ויבנה יסוד בית המקדש במא דתימא ויען אחד מהנערים וגו' יודע נגן (ש"א ט"ז). בשני בניסן בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים נעשה הפרה האדומה, לכך כתיב הקרב את קרבנו בנשיא יששכר. ולמה הוסיף הקרב [בד' אותיות] חסר יו"ד? אלא כנגד פרה שיש בה ד' דברים: אדומה, תמימה, מום, עול. בכלם כתיב בהם קרבנו חוץ מיום שני, ולמה הוסיף בו „את" קרבנו, אלא אין „את" אלא זמן (עת), ומבני יששכר יודעי בינה לעתים, ומבני יששכר יצא שני למלך, דכתיב ויחמס כגן שכו וינאץ בזעם אפו מלך וכהן (איכה ב') (10). קרבנו קערת כסף אחת, כסף על שם כסף נבחר לשון צדיק (משלי י') והיא נעשית כנגד אדם הראשון. שלשים ומאה משקלה כנגד שת בנו שנולד לק"ל שנה שנאמר ויחי אדם שלשים ומאת שנה וגו', וכנגד שני יעקב שנאמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה (בראשית מ"ז), וכנגד שני ימי יהוידע שהיו שנותיו ק"ל. מזרק אחד כסף, כסף נבחר לשון צדיק והוא נעשה כנגד נח. שבעים שקל, למה לא ששים ולא שמונים? לפי שמתחלת הספר בראשית עד ועפר תאכל ע' פסוקים, וכן מתחלת ס' בראשית עד על גחונך תלך ע' שמות. ויחי קינן שבעים שנה הוא רביעי לדור ראשון. ע' אומות מבני נח כנגד שבעים שנה שהיה לתרח כשהוליד לאברהם שנאמר ויהי תרח שבעים שנה וגו', ושנים היו בשני דורות

(7) ממדרש זה מוכח דנחש אינו מטמא כלל במותו אפילו בכזית ובמגע וכן פסק הרמב"ם הלכות אבות הטומאה סוף פ"ד, דלא כתוספות עירובין י"ג דבכזית ובמגע גם נחש מטמא. (8) בסדר עולם פ"ב שני חיי רחל ל"ו ולאה לא עברה על מ"ד שנה. (9) נוסף פה ע"פ גירסת הבחיי לפ' שמות. (10) עי' ילקוט ויחי רמז ק"ס, ובמדבר רבה פי"ג.

של ע׳ שנים. קינן בדור הראשון שנאמר ויחי קינן שבעים שנה וגו׳ ותרח בדור שני, אברהם בן ע׳ שנה בברית בין הבתרים [כאמור בסדר עולם רבא]. ד״א כנגד שבעים ימים שבכו את יעקב החסיד שנאמר ויבכו אותו מצרים שבעים יום. במשה רבינו כתיב ואל משה אמר עלה אל ה׳ אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל (שמות כ״ד), וכתיב אספה לי שבעים איש מזקני ישראל (במדבר י״א). שני אויבים לא נארו עד שהשלים עליהם ע׳ פסוקים, ואלו הם הנחש והמן הרשע, מבראשית עד ארור ע׳ פסוקים, ומאחר הדברים עד ויתלו את המן ע׳ פסוקים, כאשר יסד הפייטן לתכלית שבעים נתלה על חמשים (11). ושבעים המזרק האחד, כנגד שבעים נפש שנאמר בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, וכתיב כל הנפש לבית יעקב הבאים מצרימה שבעים. כמו כן חיי דוד המלך שבעים. ואלו שבעים שנה חסרו מאדה״ר, כי אדם חי תתק״ל שנה והקב״ה אמר לאדה״ר כי ביום אכלך ממנו וגו׳, ויומו של הקב״ה אלף שנים וכו׳. במשכן ע׳ עמודים ה.ו, ואלו הן כ׳ בדרום כ׳ בצפון וי׳ במערב והם הקרשים, וי׳ במזרח, וד׳ בפרכת וה׳ בפתח המשכן ואחד עמוד הענן הרי שבעים. ע׳ אמה היה המשכן כנגד ע׳ ימים טובים שנתן הקב״ה לישראל ואלו הן: ז׳ ימי פסח וח׳ ימי החג, ור״ה ויוה״כ וחג שבועות ונ״ב שבתות, הרי שבעים. ע׳ כלים היו במקדש ואלו הן: ארון כפורת כרובים (שנים) שלחן כפות קשות מנקיות (שנים) הרי תשעה, במנורה היו כ״ב גביעים, ט׳ פרחים, י״א כפתורים, ג׳ רגלים, ז׳ קנים, ז׳ נרות, מלקחים ומחתות, עולה שבעים (12). שבעים סנהדרין היו, מבית ראשון עד בית שני (יב״ב) שבעים שנאמר שבועים שבעים וגו׳ (דניאל ט׳). שבעים שמות להקב״ה, שבעים שמות לישראל, שבעים שמות לירושלם, שבעים שמות לתורה (13). כף אחת עשרה זהב, כנגד עשרה מאמרות שברא בהן העולם וכנגד עשרת הדברות ועשר ספירות ועשר אצבעות. ומן אדם עד נח עשרה דורות ומנח עד אברהם עשרה דורות, עשרה שליטים באדם, עשר תולדות בתורה (14), עשרה נסיונות נתנסה אברהם. פר אחד כנגד אברהם שנאמר ואל הבקר רץ אברהם, איל אחד כנגד יצחק שנפדה באיל כמו שנאמר וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל וגו׳, כבש אחד כנגד יעקב שנאמר שה פזורה ישראל (ירמיה נ׳). ושעיר אחד, כנגד יוסף שנאמר וישחטו שעיר עזים. ולזבח השלמים בקר שנים, כנגד משה ואהרן. אילים חמשה. כנגד חמשה איתני העולם בני זרח זמרי איתן הימן וכלכל ודרדע (דהי״א ב׳ ז׳) כלם חמשה. עתודים חמשה כבשים בני שנה חמשה, כנגד ה׳ הרגשות וה׳ מורגשות, ועוד המזבח חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב. קערות כסף י״ב מזרקי כסף י״ב כפות זהב י״ב, כנגד י״ב מזלות וי״ב מנהיגים בנפש, שבטים י״ב וכנגדם י״ב לחם הפנים על השלחן. כל כסף הכלים אלפים וארבע מאות (במדבר ז׳), ומשנברא העולם ועד שהיה משה בן ארבעים (נ״א בן ל״ב) שהתחיל להורות להם לישראל במצרים עברו אלפים וארבע מאות שנה. כל זהב הכפות עשרים ומאה כנגד ימי משה החסיד, שנאמר ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו. וכן קרבן נפשות כנגד אלו: פרים י״ב כנגד מלכים, אילים י״ב כנגד נשיאים, שעירי עזים כנגד רחונים פחתים וסגנים, כבשים כנגד פקידים שליטים והכרתי והפלתי. וכל בקר זבח השלמים עשרים וארבעה פרים כנגד כ״ד ספרים (תנ״ך) וכנגד כ״ד משמרות וכפרה על כ״ד אלפים שמתו בבעל פעור. אילים ששים עתודים ששים כבשים ששים כנגד ששים רבוא וכנגד סוד ששים המה מלכות, וכנגד בית שני שנבנה ששים על ששים, רומה אמין שתין, פתיה אמין שתין (עזרא ו׳ ג׳). אלישע שמש לישראל ששים שנה וכנגד ששים ערים גדולות (מ״א ד׳ י״ג) ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם. ששים גבורים סביב לה (שה״ש ג׳), יברכך ה׳ ששים אותיות בברכת כהנים.

י״א) מנורת זהב יש ז׳ נרות כנגד ז׳ מאורות בעולם שהם ז׳ כוכבים (כוכבי לכת). ז׳ ימים טובים בשנה, ז׳ שערים בנפש: שתי עינים שתי אזנים שתי אפים ופה אחד. מנורה בדרום כנגד חמה שהיא מאירה לחכם, ועל ימין היא שנאמר לב חכם לימינו (קהלת י׳). ומנורה כנגד הצוה״ב שאין שם אלא אור שכינה. ונפש בתוך הגוף כנגד מזבח הקטרת בתוך המשכן, והשלחן בצפון כנגד גן עדן ובו מיני תענוגים צפונים לצדיקים. ועשית מזבח אחד זהב ואחד נחשת, מזבח הזהב נמשל בנפש של אדם, מזבח נחשת בגופו של אדם, כשם שהזהב יקר מן הנחשת כך הנפשות יקרות מן הגוף, כשם שבכל יום ויום היה מקריב כהן מה שנגזר עליהם מן הקדש, בן צריך האדם לעבוד פני ארון העולמים תמיד בנפשו ובגופו. כשם שהגוף אוכל כך מזבח הנחשת היה למאכל. כשם שהנשמות אינן נהנות אלא מן הריח כך לא היה נקרב במזבח הזהב אלא קטרת סמים דבר העשוי לריח. למה יש קרנות במזבח? אלא שכל החיות טהורות בין הנקרבין למזבח בין שאין מתקרבין הכל מקרין ומפרים. ועוד למה גזר הקב״ה לעשות קרבנות למזבח? אלא רצה הקב״ה ללמדנו אם מקריבין לו קרבנות בצדקה הוא מהדף ומאבד ומכניע צריהם ואין מניח אותם להזיק לישראל, שכן כתיב וכל קרני רשעים אגדע תרוממנה קרנות צדיק (תהלים ע״ה), ואם לאו הוא רודף ודוחף אותם מפניו, שכן כתיב ונתתי את עריכם חרבה ולא אריח

(11) בפיוטי הקליר לפ׳ זכור. (12) עי׳ מנחות כ״ב ע״ב ורמב״ם הל׳ בית הבחירה. (13) עי׳ שה״ש רבה, ופי׳ ריקאנטו לפ׳ בהעלתך. (14) באמת יש י״ב תולדות עי׳ במד״ר פ״ב.

בריח ניחוחכם (ויקרא כ׳), ואומר למה לי רוב זבחיכם (ישעיה א׳). מ"ה פרים היו מקריבים בכל שנה חוץ מפרי החג כנגד מ"ה קללות שכתובות בתורת כהנים, ובחג ע׳ פרים כנגד ע׳ אומות. צ"ח כבשים כנגד מאה קללות חסר שתים שבמשנה תורה. כל אלו היו מקריבין כדי להציל את ישראל מן האומות כולן. בא וראה כמה הקב"ה מחבב הקרבנות, ואחד מישראל חביב לפניו מכל קרבנות הגוים: את מוצא ע׳ פרים היו ישראל מקריבין בחג על האומות לכפר עליהן, כיון שבאו ישראל לצאת לדרך אמר להן הקב"ה עשו כאן יו"ט אחד שאני מבקש קרבן מידכם, שמא תאמרו שאני מבקש קרבנות הרבה, איני מטריח אתכם, איני מבקש מכם אלא פר אחד איל אחד (במדבר כ"ט) כנגד ישראל שהם אומה אחת שנאמר ביום השמיני וגו׳ (שם). ואין אתה מוצא שכתוב באחד מכולן (באו"ה) אשה ריח נחוח אלא ביום השמיני. ומהו אשה ריח נחוח? אמר הקב"ה זה הקרבן חביב עלי מכל הקרבנות, כי רוצה ה׳ בעמו יפאר ענוים בישועה (תהלים קמ"ט) ואין ישועה אלא קרבן שנאמר ואל קין ואל מנחתו לא שעה (בראשית ד׳).

י"ב) ויקרא: ג׳ טכסים הם הקרבנות: עולה שלמים וחטאת. וג׳ כתות הן של צדיקים: אהבה, בקשה, ויראה. העולה כנגד אהבה, והשלמים כנגד הבקשה והחטאת כנגד היראה. העולה נקרבת לכבוד הקב"ה בלבד, אבל השלמים והחטאת בעד עצמנו. יקרה היא האהבה מן הבקשה, והבקשה מן היראה. ואיזו היא האהבה? אלא שיש צדיקים שעובדים באהבה ונותנים כבוד ויקר למלכותו, מפני שהוא לבדו קדם את הכל, ובטובו הרב ברא את עולמו במאמר ולא בעמל, והוא אלוה ואב ומלך וגבור וחכם וטוב ורחם וסובל את הכל ומלא את העליונים ואת התחתונים, ומכלכל בריותיו ויודע רזי עולם ומטיב לרעים ומאריך לרשעים לבעבור ישובו ויחיו. על כל הטובות האלה הצדיקים אוהבים את המקום ונותנים לו הילול ושבח על כל מעשיו הגדולים—על זה העולה נקרבת. ואיזו היא הבקשה? אלא שיש עובדים את המקום ומפילים תחינות ובקשות ושואלים ממנו כל מדה ומדה בשביל הנאתן, כגון חכמה ובינה ודעת, ואורך ימים, ורפואה, ואשה משכלת, ובנים ישרי לבב, והצלחת מעשים ועושר וכל שהוא קנין טוב—זו היא הבקשה ועליה שלמים נקרבים. ואיזה היא היראה? [אלא] שיש עובדים את המקום ביראה גדולה ופחד מרובה, והן מתפללין להנצל מן הקללות הכתובות על המועלים במצותיו, ועל העוברין פקודיו של מקום, בין בעולם הזה ובין בעולם הבא; בעולם הזה מן החלאים ומן המכות והמכאובות, שלא יצטרכו לבריות, שלא ימשלו בהם זרים ולא מיתה או דבר רע בבניהם או בנותיהם, וכדי שימלאו ימיהם בטוב ובברכה. ובעולם הבא להנצל מן הפורעניות ומן השחתים, ומן יקידת אש של גיהנם העתידה ללהט ולבער את הרשעים ליום הדין הגדול—זו היא היראה ועליה החטאת נקרבת. אבל אלו הקרבנות עולה ושלמים וחטאת, מקריבין בבית אחד, על ידי כהן אחד, לשם אלוה אחד, ושלשתן שוין; כך הצדיקים בין באהבה בין בבקשה ובין ביראה, שוין אלו לאלו, שכלם בצל הקב"ה חוסים, והאוהב אותו הוא אוהב, והמבקש ממנו הוא מבקש, והמתירא ממנו הוא מתירא. ולמה מן ג׳ בהמות ותור ונחל צוה הקב"ה להקריב קרבן ולא מן האחרים? לפי שהארץ נמשלת בעגלה, הים נמשל כעז והשמים נמשלו כאיל, ואויר נמשל כתור ונחל. עד שלא בא אברהם כל מי שהקריב לשם הקב"ה מן הבהמות כולן היה מקריב קרבנו, שכן מצינו בפ׳ והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו (בראשית ד׳ ד׳), ועוד כתיב ויבן נח מזבח לה׳ ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל העוף הטהור (שם ח׳ כ׳).

י"ג) הזבחים מוכיחים בין רשע לצדיק, וכן אתה מוצא בין קין והבל שנאמר וישע ה׳ אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה. קרבנו של נח קבל ברצון שנאמר וירח ה׳ את ריח הניחוח, אבל קרבנו של בלעם לא רצה לקבל. ועוד הקרבן מוכיח בין צדיק לרשע כמו שנעשה בין שמואל לשאול ובין אליהו לנביאי הבעל. והקטרת מוכיח בין צדיק לרשע כמו שנעשה בין אהרן לקרח ובין הכהנים לעוזיהו המלך. י"ד) חביבין הם הזבחים שעל ידן עושה הקב"ה רצון הצדיקים, ע"י קרבן שמע הקב"ה תפלתו של נח, ע"י הקרבן כרת ברית לאברהם לנתינת הארץ, שנאמר ביום ההוא כרת ה׳ את אברהם ברית (בראשית ט"ו), ע"י הקרבן הקב"ה מכפר על השגגות, ע"י הקרבן נתן המקום ניצוח לגדעון על המדינים (שופטים ו׳), ע"י הקרבן קבל הקב"ה תפלתו של שמואל על ישראל (ש"א ז׳), ע"י הקרבן נעצרה המגפה בימי דוד (ש"ב סוף), ע"י הקרבן שמע הקב"ה תפלתו של אליהו (מ"א י"ח), ע"י הקרבן נגלה עון של סוטה, ע"י הקרבן הקב"ה מכפר עונותיהם של ישראל ביום הכפורים, וע"י קרבן קבלו אברהם יצחק ויעקב ברכת עולם, שנאמר בי נשבעתי נאום ה׳ וגו׳. וכן ביעקב כתיב ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק והבטיחו הקב"ה שהוא יורד עמו במצרים ויעלהו משם. ע"י קטרת נעצרה המגפה בימי אהרן (במדבר י"ז).

ט"ו) למה מכל טומאות שבעולם החמיר טומאת אדם במיתתו, אלא שבשביל עבירה נגזרה מות עליו שנאמר ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו׳. למה גזר הקב"ה על יולדת זכר שטמאה ז׳ ימים ואם נקבה שבועים? אלא להזכירך יצירת אדם הראשון שנברא בז׳ ימי בראשית של שבת ראשון ויצירת חוה שנטלה מצלעותיו בשבת שניה, דברי ר׳ פינחס בן יאיר וחכמים אומרים שניהם נבראו בערב שבת הראשונה. למה גזר הקב"ה שהיולדת זכר אחר ארבעים יום

ויולדת נקבה אחר פ' יום תבא לבית המקדש? להזכירך מה פעל אל עם אדה"ר שנברא חוץ מגן עדן ואח"כ נכנס לג"ע, לכן היולדת זכר לאחר מ' יום שהוא שיעור יצירת הולד לזכר, ופ' יום לנקבה שהוא שיעור ליצירת הנקבה תכנס לביהמ"ק להביא קרבנות. למה בפרשת יולדת כתיב למעלה הימנה מאכלו של אדם (סימני חיות ועופות טהורות), ולמטה הימנה נגעים? אלא כך העיד המקום על הנולד: הוי מתבונן באיזה תנאי בראתי אותך, אם עשית מעשים טובים ראה מה למעלה מראשיתך: זאת החיה אשר תאכלו, אכול מה שתקנתי לך, ואם תפנה אחור ראה מה כתיב אחריך נ ג ע י ם. עשרה פרשיות של נגעים הם כנגד עשרת הדברות, שאם יקיימו ישראל אותם הקב"ה מצילם מהם ואם לאו הם לוקים בהם ואלו הן ששה בגופו של אדם וד' בנכסיו. יש נגע בגופו של אדם שיצא מעצמו של אדם בעור בשרו, ויש נגע שיש בתוכו מחית בשר חי, ויש נגע שפרחה מצרבת השחין, ויש נגע שנעשה ממכות אש, ויש נגע בראש או בזקן, ויש נגע בקרחת או בגבחת הרי ששה בגופו. ויש נגע בשתי או בערב [בבגד צמר או פשתים], ויש נגע בעור או בכלי עור ויש נגע בקירות הבית, הרי עשרה. מ"ז) אדם כי יהיה בעור בשרו, בנוהג שבעולם אדם שיש לו עבד והוא סורח עליו מה הוא עושה לו? קורא לפחמים שיעשו לו כבלים ומיד הן מביאין שלשלאות כדי לכפות אותו, אבל המקום אינו כן אלא אדם חטא לפניו אינו צריך לומר קראו לפחמים שיעשו כבלים אלא ממנו הם כבלים שלו. אדם כי יהיה, בא וראה היאך חלק הקב"ה כבוד לישראל, בקרבנות מה הוא אומר אדם כי יקריב מכם תלה הקרבנות בהם לפי שעליהם נתלים, אבל בנגעים אינו אומר כן אלא אדם כי יהיה בעור בשרו ללמדך שאם ישראל זוכי הנגעים באים על או"ה ולא על ישראל כשם שכתוב בנעמן (מ"ב ה'), וכן הוא אומר והסיר ה' ממך כל חלי וכל מדוי מצרים (דברים ז') ואומר נכונו ללצים שפטים (משלי י"ט). למה נקרא שם הצרעת נ ו ש נ ת, לפי שנגרמו עונותיו שנתישנה הצרעת זמן מרובה. למה גזר על המצורע שישב בדד ובגדיו יהיו פרומים וראשו פרוע והוא עצמו קורא טמא שנאמר והצרוע אשר בו הנגע וגו', אתה מוצא על ג' עבירות הצרעת נדבקת לבריות: מקנאת הבל (לשון הרע) כמו שנעשה במרים, מחמדת עושר כמו שנעשה בגחזי (מ"ב ה' כ"ז), מגובה את עצמו כמו שנעשה בעזיהו (דה"ב כ"ו). לפיכך גזר המקום על המצורע שיהא בגדיו פרומים וראשו פרוע כנגד חמדת העושר, וכנגד הגאוה יקרא עצמו טמא, וכנגד קנאת ההבל שאמר דברים על חבירו שלא כן בדד ישב מחוץ למחנה כמנודה. וחשוב הוא כמת שנאמר אל נא תהי כמת, ואומר בעוזיהו בית החפשית (שם), וכמו שנאמר במת ועבד חפשי מאדוניו (איוב ג'); למה לא צוה הקב"ה להראות נגעים לאחד מישראל אלא לאהרן ולבניו בלבד? אלא כשם שנוטלין מתנותיהן ותרומותיהן וכל קרבנות של ישראל כך יקבלו טרחותיהן, בשביל כך עשה המקום שיהיו ישראל באים ומראין נגעיהן לכהן, שכן כתיב על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע (דברים כ"א). ועוד כדי שיצטרכו ישראל להם ויהיו נותנים להם מתנותיהם בעין יפה. וחכמים מושלים טומאת הצרעת בטומאת הרוח והלב. ואלה הם העוזבים יראת המקום ונדבקים בע"ז, כמו ירבעם בן נבט שחטא והחטיא את הרבים וטימא את ישראל בצרעת הרוח, שכן כתיב: וירבעם בן נבט אפרתי וגו' ושם אמו צרועה אשה אלמנה עבד לשלמה (מ"א י"א). למה נקרא שמו ירבעם, אמר הקב"ה ביני ובין בני הוא עשה מריבה, שעשה את העגל והפריש בני ממני. בן נבט, מהו נבט, לשון אש האיש שהביא הנבט והאש על עמי ישראל (12), ושם אמו צרועה שהביא צרעת הרוח על העם והסב לבם ממני. אשה אלמנה, האיש שהושיב את עמי אלמנה, שנאמר באיכה היתה כאלמנה. עבד, שעשה לבני עבדים לאומות העולם. לשלמה, שהשלימם לשונאיהם כמו שכתוב הגלת שלומים (ירמיה י"ג), ואומר על הסגירם גלות שלימה (עמוס א'). וזה הדבר אשר הרים יד במלך שלמה, שהרים ידו במלך מ"ה הקב"ה [שהשלום שלו]. מה דרכו של נגע שכהן רואה ומסגירו, ואם יראה בו סימני טהרה הוא מטהרו שנאמר והסגיר את הנגע וגו', כך הקב"ה הסגיר ישראל בבבל וכיון שהסגירו הודיעו סימני טהרה (13), שכן אמר להן נבוכדנצר לחנניה מישאל ועזריה שישתחוו לצלם ולא קבלו, שנאמר לאלהך לא איתנא פלחין (דניאל ג'), אמר להם המקום אין אתם רוצים לסגוד לו, במקומכם לא היה לכם חששא עלי והייתם עובדים ע"ז, ולאחר שגליתם אתם מתביישין ממני, חייכם אם אתם מתביישין בזה אני גואל אתכם בזה, לקיים מה שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים ל') ואומר תחטאני באזוב ואטהר.

י"ז) כי תבואו אל ארץ כנען (בפ' נגעים) למה זכר שם ארץ כנען על נגעים? אמר להם הקב"ה הסתכלו בארצכם מנין היא עיקרה של ארץ כנען, אי אתם יודעים שחם חטא וכנען נארר שנאמר ויאמר ארור כנען, אף אתם כשתחטאו ארצכם נתפסת ללקות כשם שלקה כנען. אשר אני נותן לכם לאחוזה, מה היא לאחוזה? אמר להם מתחלה מפני שהיתה הגזירה זו עליכם שתשעבדו בארץ מצרים מה כתיב שם וישב ישראל בארץ מצרים ויאחזו בה (בראשית מ"ז) הארץ היתה אוחזת בהם ותופסת אותם, ואילו היה מבקשים לצאת מתוכה קודם לכן לא היו יכולים עד שבא הקץ שהם חייבין, לפיכך כתיב ויאחזו בה כאדם שאוחז בו

(12) בגמרא (סנהדרין ק"א:) דרשו בן נבט שניבט ולא ראה, ת"ר נבט שראה אש יוצאה מאמתו וכו', ועיקר נבט הוא לשון הבטה. (13) לעשות תשובה.

בעל כרחו. אבל כיון שבאו לארץ כנען א"ל הקב"ה לא תהיו סבורים שאתם נאחזים בה ויש עליכם עוד שעבוד אחר, חייכם ברשותכם היא. אתם אוחזים ותופסים אותה, הזהרו בכם פן תחרב הארץ ממעשיכם הרעים. ונתתי נגע צרעת, א"ל הקב"ה לא תהיו סבורים לומר שהיא מקרה אלא בשביל לחזור בכם הבאתי על הבתים צרעת, ונתתי נגע, מאתי תהיה המכה, עתיד אני ליתן מכם של נגעים, שאינם באין על הבריות כשם שהן כתובים, אלא בתחלה אמר הקב"ה ילקה בהונו כדי שיבין ויחזור בו, ומתחיל בביתו, אם לא עשה תשובה הוא לוקה בבגדו, לא עשה תשובה עושה דין באדם. וכן אתה מוצא כשהקב"ה עושה דין באדם מתחלה הוא מ‍ֽקהו מן הקלים ואח"כ מן החמורים: אתה מוצא באדם הראשון ביום אכלך ממנו מות תמות, אבל כשאכל וחטא לא עשה לו כך, אלא קלל את הונו ואח"כ גזר לו המות שנאמר ולאדם אמר ארורה האדמה בעבורך ואח"כ כי עפר אתה ואל עפר תשוב, וכן אתה מוצא בקללות, ואם לא תשמעו לי, ואם עד אלה וגו' ואם תלכו עמי קרי וגו' ואם בזאת לא תשמעו לי. וכן איוב מתחלה איבד את ממונו ואח"כ פרע מבניו ואח"כ מגופו. ולמה לא נכתבו הנגעים כתיקונן [הבית תחלה] אלא נגע של גוף תחלה, כדי ליתן יראה ופחד באדם. ד"א למה לא התחיל בפרשת בתים? לפי שאמר להן המקום פרשת נגעים במדבר שלא היו להם עדיין בתים, כך א"ל המקום: לפי שאין לכם בתים אני מתחיל בגופכם אבל לאחר שתכנסו לארץ לא אתחיל אלא מבתיכם. ולמה לא התחיל בבגדים שהרי בגדים היו לובשים במדבר? לפי שהבגדים שהיו לובשים מעשה נס היו, שהרי עמדו ישראל מ' שנה במדבר ולא הוצרכו לכבס (להחליף) בגדיהם שנאמר שמלתך לא בלתה מעליך. למה הקדים בגד צמר לפשתים? לפי שבגדי צמר רחוקים מן הגוף. את מוצא שהמצורע חשוב כמת, כשם שטמא בטומאת המת גזר הקב"ה ליקח פרה אדומה ולהשליך לתוך השרפה עץ ארז ושני תולעת ולהזות עליו ביום השלישי ובשביעי ולהיות פרוש שלא יכנס למקדש שבעה ימים, כך צוה למצורע ג' וז' ולהיות פרוש שלא יכנס למקדש ז' ימים, ושיקח שתי צפרים ועץ ארז ושני תולעת ואח"כ יבא למקדש. ולמה צוה בפרה לעשות כמו במצורע, לפי שמעשה פרה אדומה לא נעשית אלא לכפר על מעשה העגל שהוא צרעת הרוח לפיכך דינם שוה. ולמה ציוה בפרה לעשות בטומאת מת ולא בטומאה אחרת, לפי שהמצורע לטומאת מת איתקש שנאמר אל נא תהי כמת. למה ציוה הקב"ה ליקח ב' צפרים למהרת המצורע, כדי לשחוט אחת ולשלוח אחת. ולמה ציוה לשחוט אחת ולשלוח אחת שכן כתיב ושלח את הצפור החיה? אלא סימן נתן לו הקב"ה לאדם מן הצפרים שהוא מביא, א"ל ראה היאך צפור זו שחוטה וקבורה בארץ, כשם שאי אפשר לצפור זו לזוז ממקומה כך אי אפשר לצרעת לבוא עליו עוד, ושלא תאמר הואיל שהלכה לה ממני ואי אפשר לבא עלי אחזור לקלקולי, הסתכל בצפור המשולחת שהיא חיה וסופה יכולה לחזור, כך אם חזרת מן התשובה סופה לצרעת לחזור עליך. היה שוחט אחת ומשלח אחת, ולמה הביא הנטהר מנגעו אחת חוץ למקדש ואחת במקדש? אלא לפי שהוא אסור לישב לו במחנה ולבא במקדש לפיכך היה מביא ב' צפרים שיוכל לבא למקדש עם קדושים ושיהא מותר לו לישב בעיר עם הטהורים. ולמה לא היה מביא קרבן לטומאת מת כשם שמביא על טומאת מצורע? לפי שזו באה על חטא וזו אינה באה על חטא, ולכך על נגעי בתים לא היו מביאין אלא קרבן חוץ לפי שהבית לא היה צריך קרבן פנים לפי שאין לו ליכנס במקדש.

י"ח) חמש עבירות עשתה חוה כשאכלה מן העץ, ואלו הן: ותרא האשה כי טוב העץ למאכל, וכי תאוה הוא לעינים, ונחמד העץ להשכיל, ותקח מפריו ותאכל, ותתן גם לאישה עמה ויאכל, הרי חמשה, וכנגדן גזר הקב"ה עליה חמש קללות שנאמר הרבה ארבה עצבונך, והרונך, בעצב תלדי בנים, ואל אישך תשוקתך, והוא ימשול בך. וכמותה נתקלל אדם (15).— למה גזר לכהנים שלא לאכול חטאת הדיוט חוץ למקדש אלא בחצר אהל מועד? שלא ילמוד אדם אחר שחטא ההדיוט ההוא ויתבייש. למה בפר כהן גדול שלא עשה כך אלא בפרהסיא גזר המקום לשרוף פר החטאת של כ"ג? כדי שילמדו וייראו. למה כן? בשביל טעמים הרבה: אחד שידעו הכל צדקתו של הקב"ה שאינו נושא פנים לא לקטן ולא לגדול לא למלך ולא לכ"ג, שכן כתיב כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגו' אשר לא ישא פנים וגו' (דברים י"א י"ז), וכתיב יהי פחד ה' עליכם שמרו ועשו כי אין עם ה' אלהינו עולה ומשוא פנים ומקח שוחד (דהי"ב י"ט ז'). למה גזר הקב"ה לשרוף פר החטאת בפרהסיא חוץ למחנה, אלא רצה הקב"ה ללמד שלא יהא אדם מתבייש להתוודות חטאתו לפני כ"ג, שכן כתיב והתודה אשר חטא עליה (ויקרא ה') שיאמר כהן לא נתבייש ממני אני למה אתבייש ממנו. לפי שהודוי הוא כפרת החטא, שנאמר מכסה פשעיו לא יצליח (משלי כ"ח). ולמה גזר המקום בתורה לכל אדם העושה החמא בשגגה להביא קרבן בעד עצמו ואין אותו האיש נקי עד שיקרב קרבן על שגגתו? אלא שלא יעשה אדם חטא לפני המקום בזדון. כתוב אחד אומר את פני פרכת הקדש (ויקרא ד') וכתוב אחד אומר את פני הפרכת (שם), לומר לך חטא הנשיא (הכהן המשיח) הגדולה

---

(15) הבחיי בראשית הביא המדרש כי חמשה דמים טמאים יש באשה כנגד חמשה חלקי תאוה שחטאה חוה באכילת הפרי: ראיית הלב תאות העין חמדת השכל ואכילת הפרי והנתינה לבעלה.

במקומה, חטא הצבור אין הגדולה במקומה. ד"א לפי שחטא הלומד והמלמד לפיכך יוציאו לחוץ ויפרסמו ע"ב והוציא את הפר אל מחוץ למחנה (שם). ד"א כל מקום שיש משיח יש ארון ותורה וכל מקום שאין משיח אין ארון ותורה (16). י"ט) שלשה מכסים (מינים) יש בזבחים: שלמי תודה נדבה ונדר, ונקרבים על שלשה דברים: על לשעבר ועל דבר העומד ועל לעתיד לבא. זבח תודה נקרב על הודיית עסק טוב שכבר בא עליו לכן נקרא שמו תודה שהוא מהלל ומודה ומברך את המקום על הטובות שקיבל הימנו, וקרבן תודה חביב לפני המקום שנאמר זובח תודה יכבדנני (תהלים נ'), לפיכך אתה מוצא אותה מלאה מכל דבר כסעודה מלאה. כל מאכל יש בקרבן תודה: חלות, חלות לחם חמץ, לחם מצה, יש בה שמן ויש בה רקיקין. שלמי נדבה נקרבין על כל דבר טוב שאדם מתנדב מלבו, אבל קרבן נדר נקרב על הרבה דברים, הנזיר מקריב קרבן נדר, והנשים שאסרו איסר על נפשן בבית אביהן או בבית בעליהן כמו שנאמר ואשה כי תדור נדר וגו' (במדבר ל'), וכמו שעשה יעקב אבינו שנאמר וידר יעקב נדר (בראשית כ"ח) ובחנה אם שמואל כתיב ותדור חנה (ש"א א'), ועוד דברים אחרים שכן כתיב ואיש כי ידור נדר לה' (במדבר ל').

כ') איכה ישבה בדד, למה בקינות כל האלפא ביתין פותחין באיכה? לפי שעברו ישראל על מה שהזהירם המקום על ענין ע"ז שנאמר השמר לך וגו' ופן תדרוש לאלהיהם לאמר איכה וגו' (דברים י"ב), דרישת האיכה היא גרמה כל הרעות של איכה: איכה ישבה, איכה יעיב באפו, איכה יועם זהב. למה נקרא שם הספר קינות? אתה מוצא כל הבריות שבעולם לשמם נפלנו מה הם ולמה הם נעשים ועל מה הנייה נבראו. ומן השמש הזה יכול אדם לידע מה שמו ועל מה נעשה ועל מה נברא: בראשונה להודיע לכל כח גבורתו של הקב"ה, ועוד נברא להאיר ולהבדיל בין היום ובין הלילה, ועוד להבדיל ארבע תקופות השנה, ועוד לחמם ולהפריא מאת הדשא והעשבים וכל זרע הארץ ופירות האילנות, ונקרא שמו שמש שהוא משמש את כל העולם כלו. וכן בכל הספרים הקדושים יש בהן חכמה ובינה ודיעה למה נכתבו ונקרא שמם ועל מה הנייה נכתבו. ספר הראשון של תורה למה נקרא שמו בראשית, לפי שכל בריאת העולם כתובה בו, והוא היה ראש לכל, וידעו כל הדורות שהקב"ה היה קודם לעולם ובעצתו הטובה ברא את העולם וכל בריותיו ולא בעצת כל בריה בעולם, והוא בכבודו ובעצמו מושל בעולמו. וכמו כן יש טעמים הרבה למה נכתב איכה. ומי אמרו? ירמיה, שכן כתיב ויקרא ירמיה (שם ל"ו), ולמה נקרא שמו קינות, אלא בשביל הקללות שראו בימיהם, הבצורת הרבה והרעב ואכילת בשר בניהם ובנותיהם, ומצודות ומלחמות אויביהם ושריפת עריהם ובתיהם, ושחיטת עולליהם וטומאת נשיהם ובנותיהם לפני שוביהם, וביזת עשרם ורכושם ושבית בחוריהם מלכיהם ושריהם וכהניהם, ואכזריות חימה של גוים שלא נשאו פנים לזקן, והיאך נסתלקה שכינה מן קדש הקדשים, ואח"כ באו הגוים הערלים וטימאו את היכל ה' ושבו אותם לבבל. [ויקונן ירמיהו] כאשר ראה שריפת המקום המקודש מימי נח, שנאמר וישכון באהלי שם, ומקודש מימי אברהם ונקרא הר המוריה אשר אמר בהר ה' יראה (בראשית כ"ב), ומקודש מימי דוד שנאמר לבנות את בית ה' בירושלם בהר המוריה וגו' (דהי"ב ג'), ומקודש מימי שלמה ע"י הענן והאש שירדה מן השמים שנאמר ולא יכלו הכהנים וגו' (מ"א ח' י"א)—בשביל הרעות האלה נקרא הספר הזה קינות. ועל מה הנייה נכתב הספר, אלא כדי שידעו כל הדורות צדקת הדין שבשמים שאינו נושא פנים לא לקטן ולא לגדול ולא לגוי ולא לישראל שנאמר כי ה' אלהיכם וגו' אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד (דברים י'). ד"א למה נכתב הספר הזה, אלא ללמד אותנו כשם שכל הקללות שדיבר המקום ביד הנביאים הראשונים באו על ישראל כך כל הטובות והנחמות שדיבר המקום ביד הנביאים הראשונים עתידין לבא על ישראל, שכן כתיב והיה כאשר שקדתי עליהם וגו' (ירמיה ל"א), והיה כאשר הייתם קללה וגו' כאשר זממתי להרע וגו' (זכריה ח'). וכן בספר הזה כתיב טוב ה' לקויו, טוב ויחיל ודומם לתשועת ה', כי לא יזנח לעולם ה'. ולמה נכתב כל הספר הזה כסידור כ"ב אותיות שבא"ב? בשביל שיהא הספר הזה מוכן ורגיל לכל ישראל בפיהם כשם שנאמר על השירה הגדולה, ועתה כתבו לכם את השירה וגו' (דברים ל"א). ד"א למה נכתב הספר הזה כסידור כ"ב אותיות אלא כך אתה מוצא מנין כל בריות שבעולם כ"ב הן, ועוד כך אתה מוצא מאדם הראשון עד שבא יעקב אבינו כ"ב דורות הן, בשביל כך אמר הנביא יבואו כל הדורות וכל האותיות וכל הבריות שבעולם עליונים ותחתונים ויעמדו על הצרות ועל הרעות שהגיעו לישראל. כל הספר נכתב בששה אלפא ביתא (17) ופרשה אחת באחרונה זכור ה' מה היה לנו וגו'. ולמה כך כנגד ז' גליות שנעשו בישראל, ג' שנעשו בעשרת השבטים וג' בירושלם ואחת במצרים. ועוד ששה א"ב כנגד ששת ימי בראשית, ועוד ששה עם הפרשה זכור ה' הרי ז' כנגד ז' פרשיות שבויקרא: ואם לא תשמעו לי, ואם בחקותי תמאסו, ואם את משפטי תגעל נפשכם, ואם עד אלה לא תשמעו לי, ואם תלכו עמי קרי, ואם באלה לא תוסרו לי, ואם בזאת לא תשמעו לי (ויקרא כ"ו)—ז' כנגד ז'.—ועוד בשבעה מקומות כרת המקום ברית לישראל: ויאמר

---

(16) עי' ירוש' תענית פ"ב ב' ושם נזכר רק ארון ולא תורה. (17) כי פרשת אני הגבר הוא א"ב משולש.

אם שמוע תשמעו בקולי, אם בחקותי תלכו, והיה עקב תשמעון, והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי, והיה אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך, כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת, כי תשמע בקול ה׳ אלהיך לשמור מצותיו וחקותיו וגו׳.—ז׳ כנגד ז׳—.ועוד ז׳ פסוקים אתה מוצא בשירה הגדולה, בשירה שאמר משה החסיד סמוך למיתתו. למה ד׳ א״ב נכתבו בספר הזה ואחד מהם ג׳ (א״ב משולש) אלא כנגד ד׳ מלכיות שגזר הדיין הצדיק להעביד את ישראל בהן, ואלו הן ד׳ מלכיות: בבל מדי פרס מלכות אדום, ומלכות אדום שקולה כנגד שלשתן, ארבע פרשיות הן בספר הזה ויש בהן קנ״ד פסוקים, ולמה כך? אלא אתה מוצא שנשתעבדו מלכי ישראל ומלכי יהודה למלך אשור מימי אחז ותגלת פלאסר עד שחרב הבית בראשונה קנ״ד שנים (18). בכל הספר הזה של קינות אי אתה מוצא כתוב בו אלהים אלא הוי״ה בלבד. בששת ימי בראשית אי אתה מוצא הוי״ה אלא אלהים בלבד, בכל פרשה של קין אי אתה מוצא כתוב בה אלהים אלא הויה, שכן כתיב וירא ה׳ וינחם ה׳ ויאמר ה׳. בכל פרשה של דור הפלגה אי אתה מוצא אלא ה׳ שכן כתיב ויהי כל הארץ שפה אחת וגו׳ וירד ה׳. בכל פרשה של סדום אי אתה מוצא כתוב אלהים אלא ה׳ שכן כתיב ויאמר ה׳ זעקת סדום וגו׳. בכל הקללות הכתובות על שונאיהם של ישראל בתורה לא תמצא שני שמות של הקב״ה כתובים הוי״ה אלהים כי אם באדם הראשון דכתיב ויקרא הוי״ה אלהים אל האדם.

איכה ישבה בדד העיר, הנביא היה יודע כל כבוד העולה בימי יאשיהו היאך היתה (דהי״ב ל״ה י״ב), וכשראה העיר הקדש חרבה היה אומר איכה ישבה בדד, היכן הוא כל אותו הכבוד. רבתי בגוים שרתי במדינות, זוכר היה ירמיהו היאך היתה העיר בימי דוד ושלמה אסא יהושפט וחזקיהו שהיו כל הגוים בימי מלכים אלה משרתים ועומדים בפניהם ומביאים להם מתנות. רבתי בגוים שרתי במדינות, המעודנת המעוטרת המכובדת והיקרה היתה למס. בכה תבכה בלילה, שאינה רואה מפני הצרה, שנאמר יככה ה׳ בשגעון ובעורון וכתיב והיית ממשש בצהרים וגו׳ (דברים כ״ח). עשרה מלכי רשעים היו בישראל וגזר על עשרת השבטים שיצאו מן הארץ לגולה. ואלו הם המלכים הרשעים ביהודה: רחבעם יהורם אחזיהו יואש אמציה אחז מנשה אמון יהויקים צדקיהו, כנגד עשרה דורות מאדם ועד נח שסרחו במעשיהם והמתין להם המקום עד שהביא מימי המבול. זכרה ירושלם, היאך נהפך כבודה ויקרה וגדולתה לקלון ולחרפה ולשפלה שכן כתיב הקרובות והרחוקות ממך וגו׳ (יחזקאל כ״ב ה׳). ימי עניה, שהיו מענין את הצדיקים. ומרודיה, שהיו מורדים לפני המקום. ד״א זכרה ירושלם, אין הכסיל יודע הכבוד שהיה לו אלא א״כ היה נכנס לתוך צרה ואז יודע מה היא חכבוד, ואם ארעאי אבל ומתו בניו ובנותיו עבדיו ושפחותיו והוא חוזר ומבקש שלוה, שאל ואמר היכן הבנים והבנות והעבדים והשפחות, לשעה קלה אבד הכל. חטא חטאה ירושלם, כפלים חטאה, שחטאה ולא שבה, ואמר אחרי עשותה את כל אלה אלי תשוב ולא שבה (ירמיה ג׳), ועוד אין איש ניחם על רעתו (שם ח׳), והיו חוטאים ואומרים לא חטאנו, שכן כתיב הנני נשפט אותך על אמרך לא חטאתי (שם ב׳). חטא חטאה, למה כפליים אלא למקום ולבריותיו, על עצמו ועל אחרים ועל הגוים. שישראל זוכין ומזכין את הבריות כולן, שהם רואים את מעשיהם נאים והם אומרים אין אומה כיוצא בה, שנאמר ושמרתם כי היא חכמתכם וגו׳ כי מי גוי גדול וגו׳. וכשישראל עושין רצונו של מקום הוא עושה להם נסים ושמו מתקדש בעולם בשבילנו כמו שנעשה במצרים ובים ובמדבר ובירדן וביריחו ובגבעון כשעמדה החמה, ובסיסרא ובפלשתים ובכושים ובאשור, ובהרבה מקומות שנעשה נסים לישראל היו כל האומות משבחים להקב״ה והיו מתגיירין ובאים בדת אלהי ישראל שכן אתה מוצא בימי דוד שנתגיירו גוים המון רב (דהי״א כ״ב ב׳). וכן נבוכדנצר כשראה הנסים שנעשו לדניאל. וכשישראל חוטאים הוא פורע מהם והגוים מנאצים אותם ומגדפים על המקום שנאמר ותמיד כל היום שמי מנואץ (ישעיה נ״ב) ועוד כתיב ואמרו לא יראה ה׳ (תהלים צ״ד), לכך חטא חטאה ירושלם. כל מכבדיה הזילוה, אלו הבבליים, בראשונה היו מביאים מנחה בימי חזקיה לדרוש המופת אשר היה בארץ והיום בזזו את כל יקרה, למה? שראו ערותה, שבאו במקדש וראו בקירות ההיכל חקוקים כל רמש ובהמה ושקץ וכל גלולים, שנאמר ואבוא ואראה והנה כל תבנית (יחזקאל ח׳) עד ששמו אותו כבית המנוגע שיש בו צרעת, לכך נאמר הזילוה כי ראו ערותה, אוי להן לישראל מה עשו בבית קדשי הקדשים עשו אותו כבית המנוגע שיש בו צרעת! במצורע כתיב כי בדד ישב וכאן כתיב איכה ישבה בדד. כיון שבא מנשה והכנים צלם בהיכל ובימי צדקיהו שהיו מציירין צורות ע״ז בכתלי בית המקדש הלך בעל הבית כביכול אצל ירמיהו הכהן הנביא ואמר לו הרי טמאו את ביהמ״ק, שכן כתיב ובא אשר לו הבית (ויקרא י״ד) זה הקב״ה וכן הוא אומר יען ביתי אשר חרב (חגי א׳), מה כתיב וצוה הכהן ופנו את הבית, וכאן כתיב ואת הסירות ואת היעים וגו׳ לקח רב הטבחים וגו׳ (מ״א כ״ה). וראה הכהן את הנגע זה יחזקאל הכהן שהיה בגולה

(18) אחז מלך 16 שנה, חזקיהו 29, מנשה 55, אמון 2, יאשיה 31, יהויקים 11, צדקיהו 11, ס״ה 155. אחז מלך בשנת י״ג לפקח בן רמליהו ובשנת עשרים לפקח בא תגלת פלאסר. וא״כ חסר לחשבון הנ״ל שבע שנים מראשית ממלכת ארז.

והיה קורא תגר לפני המקום שחרב את ביהמ"ק, מה עשה לו הקב"ה, נטלו בהרף עין והעמידו בביהמ"ק והראה לו כל דמות ע"ז שהיו מצוירין בכותלי ביהמ"ק שנאמר וישלח תבנית יד וגו' ותבא אותי ירושלימה וגו' ואחתור בקיר וגו' והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וגו' מחוקה על הקיר סביב סביב (יחזקאל ח' ג'–י'), לכך נאמר והנה הנגע בקירות הבית. והסגיר את הבית שבעת ימים, אלו הן שבעים שנה שגלו לבבל. ושב הכהן ביום השביעי הוא עזרא הכהן שהחזיר הגולים לירושלם שנאמר הוא עזרא עלה מבבל (עזרא ז'). ולקחו אבנים אחרות זהו בנין עזרא דכתיב והוא מתבנא אבן גלל (שם ה'). ואם ישוב הנגע ופרח, שחזרו וקלקלו עצמן והכעיסו למקום שנאמר ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת, ועוד כתיב ראיתי וגו' הושיבו נשים אשדודיות (נחמיה י"ג). מה עשה המקום? ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו, הביא לשונאיהם ונתצו ושרפו למקדש עד יסודו, שנאמר ערו ערו עד היסוד בה (תהלים קל"ז). אמר להם אם אתם הכעסתם אותי אף אני אביא עליכם ד' מלכיות. אבל לעתיד לבוא הקב"ה בונה את מקדשו בבית חדש שכן כתיב בונה ירושלם ה' (שם קמ"ז). ותשב אחור, שחזרה לאחוריה מה שהיתה, עד שלא נבנתה מדוד המלך הכנעני והיבוסי היו יושבים בה, ומשנבנתה היו ישראל יושבים בה ושרתה שכינה בתוכה, ונשתעבדו לה כל האומות ויצא שמעה בכל העולם, חזרו וחטאו נסתלקה שכינה מתוכה ובאו גוים ושרפו את הבית והרגו כהנים ולוים והגלו הנביאים, וחזרה להיות מדור הגוים כמו שהיתה לפנים, לכך נאמר ותשב אחור. ד"א שהמקום שהוציאם משם מעבדות לחרות שם החזירם לעבדות שנאמר והשיבך ה' מצרים, וזהו ותשב אחור. ד"א ותשב אחור משחרב ביהמ"ק לא זקפו ישראל ראש אלא ויהיו לאחור ולא לפנים. ד"א ותשב אחור מאור כשדים יצא אברהם ונחל א"י וכשחטאו חזרו וגלו לבבל. טומאתה בשוליה, כאשה זבה מנואלת בנדיה ורגליה מטומאת דמה שנאמר כטומאת הנדה היתה דרכם לפני (יחזקאל ל"ו). כי ראתה גוים באו מקדשה, לא הניח המקום לגוים לבא למקדש ולחללו ולטמאו לולא ישראל שטימאוהו, מניין? שכן כתיב ובשחטם את בניהם לגלוליהם ויבאו אל מקדשי וגו' (שם כ"ג). ועוד לא הניח המקום לגוים לטבוח אדם מישראל לולי ישראל ששחטו תחלה את בניהם ואת בנותיהם שנאמר ויזבחו את בניהם ואת בנותיהם לשדים (תהלים ק"ו). לא הניח המקום לשרוף ספרים קדושים עד ששרפו ישראל תחלה שכן כתיב ויהי בקרא יהודי שלש דלתות וגו' והשלך אל האש (ירמיה ל"ו כ"ג), לא הפסיק הקב"ה נביאים קדושים מן העולם ראשונה אלא ישראל שרדפו והרגו אותם, מנין? שכן כתיב וימרו וימרדו בך וגו' ואת נביאיך הרגו (נחמיה ט' כ"ו). לא עליכם כל עוברי דרך, מה לא עליכם, אלא ככל הדורות שלפנים לא נשמע בעולם שאכל אדם פרי בטנו, עברו כל הדורות מאדם הראשון עד ימיכם אם נעשה לגוי אחד המעשים שנעשו לישראל, נסים שלא ראו כל גוי ראו ישראל, צרות גדולות שלא לקו בהן כל גוי לקו בהן ישראל. אשר עולל לי, מה הבוצר הזה מאחר שלקח מן הגפן רוב האשכלות חוזר ומקרקר עוד ומעולל עוד שאר האשכלות, אותו הדרך עשה המקום לישראל: ראשונה בא פול מלך אשור והגלה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה, פעם שניה בא תגלת פלאסר, הקל ארצה זבולון וארצה נפתלי (ישעיה ח') ויקח את עיון ואת בית מעכה וגו' ואת הגלילה כל ארץ נפתלי (מ"ב ט"ו), פעם שלישית בא שלמנאסר והגלה עשרת השבטים שנאמר ויגל מלך אשור את ישראל אשורה (מ"ב י"ח). ועוד במלכות יהודה גלו ג' גליות, בימי יהויקים עלה נבוכדנצר והגלה את יהויקים (דהי"ב ל"ו) וגלו עמו מירושלם, פעם שניה שלח נבוכדנצר את נבוזראדן ולקח יהויכין וגלות אחרת עמו (שב), פעם שלישית בא נבוכדנצר וכל חילו על ירושלם ויצר עליה והגלה את צדקיהו המלך ושאר יהודה ובנימין (שם), פעם רביעית בא נבוכדנצר למצרים והכה את כל היהודים היורדים שם לעזרה (ירמיה מ"ד), בשביל כך אמר הנביא עולל יעוללו כגפן (שם ו').

כ"א) מבן שלשים שנה ומעלה וגו' כל הבא לעבוד (במדבר ד') לוי נולד שלישי לבמן שלישי לשבטים, שלשים צדיקים לא יפסקו מן העולם. ד"א מבן שלשים שנה וגו' לוי אות ראשון למ"ד וסופו יו"ד הרי מ', היינו דכתיב ויהי עם ה' מ' יום ומ' לילה. וא"י באמצע, ששה בסיון נתנו הדברות לישראל. וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום (מ"א י"ט), לזכר מ' יום של מרגלים שנאמר וישובו מתור הארץ מקץ ארבעים יום (במדבר י"ג), וגם איפופסים (נזר דין) של עולם מ' יום, [כמו שנאמר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה]. יקוו המים, כשם שביום השלישי נבראו מקואות למים ואח"כ נקוו (לשון אסיפה) המים למקום אחד, כך לוי נולד שלישי לשבטים וכן אמר להם משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי, ואומר אספו לי חסידי (תהלים נ'). ד"א יקוו המים אל מקום אחד, כולהו אצל אחד כמות משה, כהן גדול אחד ראש לכהונה שנאמר והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן (דברים י"ז), לא היה הולך למלחמה אלא אחד שנאמר וישלח אותם משה אלף למטה וגו' (במדבר ל"א). כשבא קרח וכל עדתו לחלוק על משה ואמר כי כל העדה כלם קדושים מה עשה לו הקב"ה נתן להם ג' אפופסין, ואלו הן: בליעה שנאמר ותפתח הארץ את פיה, יציאה שנאמר ואש יצאה וגו', ומגפה שנאמר ויהי המתים במגפה וגו'. בליעה במאמר משה שנאמר אם כמות כל האדם וגו', ואם בריאה יברא וגו', יציאה ביד אלעזר בן

אהרן הכהן שנאמר אמור אל אלעזר וגו׳, ובמגפה לא עמד פה אלא אהרן שנאמר ויאמר משה אל אהרן קח את המחתה—שלשה אפופסין. ביום השלישי שני מאמרות: ויאמר אלהים יקוו המים ויאמר אלהים תדשא הארץ? אלא אחד לישראל ואחד לכהנים ולוים, אמירה במים כנגד כהנים בקרבנות שמעשיהם במים שנאמר ורחצו ידיהם ורגליהם, אמירה בארץ כנגד ישראל שמעשיהם בארץ בשדותיהם והעצים של אילנות והדשאים והעשבים. ולמה נאמר ביום השלישי כי טוב שתי פעמים וכולם אחת אחת בששת ימי בראשית? כנגד כהנים ולוים משבט לוי שנאמר בית אהרן ברכו ה׳ בית הלוי ברכו ה׳. וכנגד הדשאים ועצים של אילנות והעשבים הצומחין מן האדמה, שנאמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה וגו׳ ונתת על השלחן וגו׳ בריתי את לוי אמר ה׳ צבאות בריתי היתה אתו, ובששי ד׳ מאמרות להשלים עשרה מאמרות, וד׳ רוחות העולם, וד׳ גוונין אדום שחור לבן וירקרק.—כ״ג נשים ישרות גדולות בצדקות היו בישראל, ואלו הן: שרה רבקה רחל ולאה, יוכבד, מרים, ה׳ בנות צלפחד, דבורה, אשת מנוח, חנה, אביגיל, אשה התקועית היא אשה חכמה, האלמנה של אליהו, השונמית, יהושבע, חולדה, נעמי, ואשה אחת מנשי בני הנביאים (מ״ב ד׳), ואסתר המלכה (19). ויש מהן נביאות ואלו הן: שרה רבקה רחל ולאה ומרים דבורה חנה אביגיל וחולדה, ועוד יש נשים חסידות גיורות כשרות מן הגוים ואלו הן: אסנת צפורה שפרה פועה בת פרעה רחב רות ויעל. והראיה שלהן: בשרה נאמר ויאמר אלהים אל אברהם וגו׳ כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ברבקה כתיב ויאמר ה׳ לה וגו׳ ועוד ויאמר עשו בלבו וגו׳ ויוגד לרבקה. ברחל ובלאה נאמר וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה וגו׳ ואח״כ נאמר ותען רחל ולאה וגו׳ כי כל העושר וגו׳. במרים נאמר ותתצב אחותו מרחוק וגו׳ ואומר ותקח מרים הנביאה. בבנות צלפחד נאמר ותקרבנה בנות צלפחד וכו׳ כן בנות צלפחד דוברות. בדבורה נאמר ודבורה אשה נביאה וגו׳, ותשר דבורה. באשת מנוח נאמר ויהי איש אחד וגו׳ וירא מלאך ה׳ וגו׳, בחנה נאמר ותדור נדר ותתפלל חנה, באביגיל ויאמר דוד וגו׳ וברוך טעמך (ש״א כ״ה), באשה חכמה נאמר אבל אשה אלמנה אני וגו׳ (ש״ב י״ד), באשה אלמנה המכלכלת אליהו נאמר קום לך צרפתה (מ״א י״ז), באשה השונמית שהחיה אלישע את בנה נאמר ויהי היום ויעבור אלישע וגו׳ (מ״ב ד׳). ביהושבע אשת יהוידע נאמר ותקח יהושבע בת המלך (דהי״ב כ״ב), ואשה אחת מנשי בני הנביאים (מ״ב ד׳), בנעמי נאמר ותקח נעמי את הילד וגו׳ ותהי לו לאומנת (רות ד׳), בחולדה הנביאה בימי יאשיה נאמר ויצו המלך את חלקיהו הכהן וגו׳ וילך חלקיה אל חולדה הנביאה (מ״ב כ״ב). ועוד יש גיורות מן הגוים, בהגר נאמר וימצאה מלאך ה׳ (בראשית ט״ז) ונאמר וישמע אלהים את קול הנער (שם כ״א), באסנת אשת יוסף נאמר אשר ילדה לו אסנת (שם מ״ו), במילדות פועה ושפרה נאמר ותיראן המילדות את האלהים (שמות א׳).

כ״ב) לבנימין אמר ידיד ה׳ (דברים ל״ב). כתוב אחד אומר ואת היבוסי יושבי ירושלם לא יכלו בני יהודה להורישם (יהושע ט״ו) וכתוב אחד אומר ואת היבוסי יושב ירושלם לא הורישו בני בנימין (שופטים א׳), אם בני בנימין למה בני יהודה ואם בני יהודה למה בני בנימין? אלא שהיתה ירושלם לפנים שתי עיירות, אחת עליונה ואחת תחתונה, העליונה נפלה בגורל יהודה והתחתונה בגורל בנימין, שנאמר וצלע האלף והיבוסי היא ירושלם וגו׳ זאת נחלת בני בנימין (יהושע י״ח), ואחרי מות יהושע עלו בני יהודה ולקחו את חלקם ושרפו את העיר באש (שופטים א׳) ועזבוה חרבה, אבל ירושלם התחתונה שהיתה לבנימין לא אבו בני בנימין להורישם והיתה עומדת עד ימי דוד, שכן כתיב ואת היבוסי לא הורישו בני בנימין וזו העיר התחתונה שנאמר בספר הזה ולא אבה האיש ללון וגו׳ ויבא עד נכח יבוס היא ירושלם וגו׳ לא נסור אל עיר נכרי (שופטים י״ט). ועוד זו היא שנלחם בה דוד בשנת שמונה למלכו שנאמר וילך המלך ואנשיו ירושלם וגו׳ ויאמרו יושבי יבוס וגו׳ (ש״ב ה׳ דהי״א י״א). וכשלכד אותה דוד התחיל לבנות ירושלם העליונה ועשה חומה אחת בהיקף וסיבב לעליונה ולתחתונה ונעשו שתיהן לשם אחד ירושלם, שנאמר ויבן העיר מסביב (דהי״א י״א), בה נטה אוהל לארון, ובאותה ירושלם בנה דוד את המזבח בגרן ארונה היבוסי בגזרת המקום לעצור המגפה שנאמר ומלאך ה׳ אמר אל גד וגו׳ (דהי״א כ״א). בירושלם התחתונה שהיתה בגבול בנימין נבנה בית המקדש בימי שלמה לקיים מה שנאמר לבנימין אמר ידיד ה׳ וגו׳ (דברים ל״ג). הר המוריה זה ירושלם שנאמר ויחל שלמה לבנות הבית לה׳ בירושלם בהר המוריה (דהי״ב ג׳). יהי רצון מלפני ה׳ אלהי ואלהי אבותי שיבנה ביהמ״ק במהרה בימינו ותן חלקינו בתורתך אמן סלה.

עד כאן מדברי ר׳ פנחס בן יאיר

סליק מדרש תדשא ושלום על ישראל

פנים אחרים: ע׳ אסתר

פסיקתא: מדרש כולל דרשות מיוחדות ופסוקות כעין הפטרות מעניני דיומא ולכן נקרא ג״כ מדרש הפטרות, ויש איזה קבוצות של פסיקתות, היותר ישנה היא פסיקתא דרב

---

(19) עי׳ מדרש משלי עה״פ אשת חיל שחושב תחת ה׳ בנות צלפחד: בתיה בת פרעה (שנתגיירה), רחב, בת שבע, מיכל, אשתו של עובדיה.

כהנא שהו"ל ר"ש באבער וכולל ל"ב דרשות עם מבוא גדול והערות (ליק תרכ"ח), ואפשר שהוא רב כהנא שפסק סידרא קמיה דרב, ופירש"י מסדר פרשיות של פסוקים (שבת קנ"ב), וממקור המדרש הזה שאבו הדרשנים הקדמונים כמו רב אחאי גאון בשאילתות ורב סעדיה גאון ועוד.

פסיקתא רבתי, הוא מדרש הלכה והגדה כמו הילמדנו והשאלתות ונסדר בשנת תשע"ז לחרבן (עי' שם פסיקתא א'), ובו מ"ח פרקים או פסיקתות על ר"ח וחנוכה וארבע פרשיות ופסח ושבועות וג' הפטרות דפורענותא וז' דנחמתא ור"ת וצום גדליה ושבת שובה ויו"כ, ויש קורין לו „מדרש נחמות", ונקרא בדפוס בטעות פסיקתא דרב כהנא (פראג תי"ג—ת"ו), ונוסף עליו הגהות מר' זאב וואלף איינהארן (ברעסלוי תקצ"א). ויש שנוים רבים בין הפסיקתא הזאת לפסיקתא דר"כ הנ"ל. פסיקתא רבתי יצאה לאור ע"י ר"מ איש שלום עם מבוא והערות (ווין תר"ם). ויש עוד פסיקתא זוטרתי שחבר ר' טוביה ב"ר אליעזר והוא המדרש לקח טוב (ע"ע). יעלינעק הדפיס „פסיקתא חדתא" למועדי השנה, בביהמ"ד ח"ו 36 מכ"י לייפציג. ווערטהיימער הדפיס שלש פסיקתות, דברים מקוטעים משני דפים מכ"י מצרים בספרו בתי מדרשות ח"ד, ואין בהם דבר חדש.

פסיקתא חדתא

[בית המדרש חדר ו']

[לחג הפסח] כתיב ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג') מלמד ששם הקב"ה קרקע וברא אותה מטבורה, בתחלה היתה מים ואח"כ שלג ולבסוף אדמה שנאמר כי לשלג יאמר הוה ארץ (איוב ל"ז), וברא הקב"ה ממנה אדם, ובראו בדמות של אדמה שיש בה קנקנים, מהם מים מלוחים ומהם מים מרים ומהם מים מתוקים, מהם עכורים ומהם צלולים ומהם חיים. מים מלוחים שבאדם אלו מי העינים, מים מרים אלו מי האזנים, מים מתוקים אלו מי רוק, עכורים אלו מי החוטם, צלולים אלו מי הרגלים, חיים זה הדם. ופתקין בגופו של אדם, מקצת אברים מרתיעים ומקצת אין מרתיעין, הידים והרגלים מרתיעים, ושאינם מרתיעים זה האת הכבוד עליו הדם (?), לכך נאמר ה' בחכמה יסד ארץ. ולהגיד גדולתו של הקב"ה אדם טובע מאה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זו לזו, והקב"ה טובע כל העולם בחותם אחד ואין אחד דומה לחבירו שנאמר תתהפך כחמר חותם (איוב ל"ח) ואין פרצופיהן דומין זה לזה כדי שלא יראה אדם בחבירו אשה נאה ודירה נאה ויאמר שלי הם, שנאמר וימנע מרשעים אורם (איוב ל"ח).

כתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו (תהלים ק"ו), מכאן שאין יכול לדבר גבורותיו של הקב"ה אפילו מלאכי השרת, אבל אנחנו חייבים לספר קצת גבורותיו, וכשברא הקב"ה עולמו ברא ספר יצירה וצפה בו וממנו ברא עולמו, כיון שסיים מלאכתו הניחו בתורה והראה לו לאברהם ספר יצירה ולא הבין בו דבר, יצאה בת קול ואמרה האתה רוצה לדמות רעתך עם דעתי, כלום אינך יכול להבין בו יחידי, לך אצל שם ועבר, הלך אצל שם ועבר והביטו בו ג' שנים עד שידעו לצור עולם. ואף רבא ור' זירא עסקו בספר יצירה ונברא להם עגל ושחטוהו, וכן ר' חנינא ור' אושעיא כל מעלי יומא דשבתא אברא להם עגלא תילתא והם אוכלין הלשון בחרדל כדי ללות המלכה, ואף ר' חייא ובן סירא עסקו בו ג' שנים ונברא להם אדם.—חביבין ישראל לפני הקב"ה יותר ממלאכי השרת, שישראל ראוים להזכיר השי"ת לאחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' (דברים ו') אבל מלאכי השרת אינם ראוים להזכיר השם אלא לאחר ג' תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות (ישעיה ו' ג') ולא עוד אלא שאין אומרים שירה עד שיאמרו שירה למטה שנאמר ברן יחד כוכבי בקר, והדר ויריעו כל בני אלהים (איוב ל"ח). ולא עוד אלא שישראל אומרים שירה כל זמן שירצו ומלאכי השרת אינם אומרים אלא פעם אחת ביום ויש אומרים פעם אחת בשבוע וי"א פעם אחת בחדש וי"א פעם אחת ביובל וי"א פעם אחת בעולם. ומרוב אהבתו שחבבם ירד הוא בעצמו להצילו ממצרים דכתיב וארד להצילו מיד מצרים (שמות ג') וכל שעבוד שהיה מושיע כביכול היה עמהם. א"ר אבהו ויושע ה' ביום ההוא (שמות י"ד) אל תקרי ויושע אלא וַיִוָּשַׁע.

כתיב ופרעה הקריב (שמות י"ד) מהו הקריב שהקריבם לתשובה. דבר אל בני ישראל ויסעו (שם ט"ו) א"ר ברכיהו יום שביעי של פסח היה והיו מתיראים לירד לים כי יו"ט היה, ומנין, שכך אתה מוצא שאמרו לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר (שם ה'), מה עשה פרעה שלח עמהם שומרים, לאחר שלשה ימים מה עשו ישראל הרגו מהם הרבה, ומה שנשתייר חזרו והגידו לפרעה שברחו ישראל שנאמר ויוגד למלך מצרים כי ברח העם (שם י"ד) מה שהלכו ישראל בג' ימים חזרו השומרים ביום ומחצה ופרעה הלך ג"כ יום ומחצה הוא ששה, כיון שקרש יום שביעי השונא רודף והים סגור ולא היו יכולים לברוח שלא יחללו השבת, א"ל הקב"ה למשה בני בסכנה ומתיראים לחלל שבת, אמור להם שירדו. ואתה הרם את מטך על הים ונטה ידך (שם ט"ז), מהו הרם את מטך, א"ל הקב"ה הסר מטך ונטה ידך שלא יאמרו ישראל לולא המטה הזה לא היה עושה כלום וכיון שאמר למשה שיקרע הים, אמר משה רבש"ע שמא לא ישמעני, א"ל אם לא ישמעו לך טול מטך והך על ראשו. וידו של משה בוקעת הים? א"ר אלעזר המודעי משל למלך בשר ודם שבא גבור להלחם עמו אמר לבנו צא והרוג אותו, השיב הבן איני יכול לו, א"ל האב הרכב ידך על הקשת שאני נוטל ויצא החץ מבין שנינו כדי שיאמרו פלוני הרג הגבור, כך הקב"ה הרכיב ידו על ידו של משה ונקרע הים, שכן הוא

אומר מוליך לימין משה זרוע תפארתו (ישעיה ס"ג). במדה שאדם מודד מודדין לו, כשם שנאו המצרים להשליך הילדים ביאור כך גאה גאה. ר' שליא אומר כל הילדים שהשליכו המצריים ליאור לא מתו אלא היאור פלטן למדבר, והיה הקב"ה מביא סלע בפי כל אחד וסלע מצדו, הסלע שבפיו היה מיניקתו דבש וסלע שבצדו מסיכתו שמן, כחיה שמסיכה את בנה, שנאמר ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור (דברים ל"ב), וכשבאו ישראל בניהם במדבר הכירוהו וקלסוהו להקב"ה שנאמר זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו), באותה שעה [כשעברו את הים] ברא להם הקב"ה ארץ חדשה כמו בבריאת העולם בששת ימי בראשית: ביום הראשון ברא ארץ חדשה מתוך המים, אף כאן קרע להם הים וברא ארץ חדשה מן הים. ביום שני ברא רקיע, אף כאן פרש עליהם ענני כבוד. בשלישי ברא דשאים שנאמר עשב מזריע זרע זו היא החטה, אף כאן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים, ברביעי היו מאורות, אף כאן נתן להם שני עמודי אש אחד מהלך לפניהם ואחד עומד על המשכן. בחמישי ברא עופות, אף כאן נתן להם שליו, בששי דבר עם אדם בג"ע אף כאן דבר עם בני אברהם בהר סיני. בשביעי שבת כתיב שבת וינפש.

ואעבור עליך ואראך (יחזקאל ט"ז) לא נאמר אלא על כנסת ישראל שהיא שמחה בהקב"ה כמו שנאמר שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי (ישעיה ס"א) והקב"ה ג"כ שמח בה שנאמר וגלתי בירושלם וששתי בעמי (שם ס"ה). וכי מאחר שישראל חביבים כ"כ למה מסרם ביד אויב, א"ר חנינא לפי שכל מדותיו של הקב"ה מדה כנגד מדה, בתחלה קודם שירדו למצרים היו בני האמהות מבזין בני השפחות ולא נהגו בהם מנהג אחוה והיה הדבר קשה מאד בעיני הקב"ה והיתה רוה"ק צוחת ואומרת כלך יפה רעיתי, אמר הקב"ה היאך אעשה להם שיקבלו בני השפחות, אורידם למצרים ויהיו כולם עבדים ובשעה שאגאלם אתן להם מצות פסח שיעסקו בה הם ובניהם ובני בניהם ויאמרו כולם עבדים היינו לפרעה, נמצאו כולם שוים, וכל כך למה, להודיע גדולתו ושבחו של הקב"ה לכל באי עולם וידעו לעשות שלום בין בריותיו, לכך נקרא שמו שלום, שנאמר ויקרא לו אלהים שלום (שופטים ו' כ"ד).

[לחג השבועות] כתיב ה' מסיני בא וזרח משעיר למו (דברים ל"ג), זו היא נאמרת ברוה"ק. ירעם אל בקולו נפלאות (איוב ל"ז) מה ירעם ה' בקולו? בשעה שנתן הקב"ה התורה לישראל הראה להם קולו בפלאי פלאות, כתיב וכל העם רואים את הקולות (שמות כ') את הקול לא נאמר אלא את הקולות, א"ר יוחנן היה הקול יוצא ונחלק לשבעה קולות ומשבעה קולות לשבעים לשונות, כדי שישמעו כל העולם, וכשהיה יוצא הקול לא היה יוצא אצל ישראל אלא לפי כחו של כל אחד ואחד לפי מה שהיה יכול לסבול (1). מכאן הוא אומר קול ה' בכח (תהלים כ"ט), בכח של כל אחד ואחד. א"ר יוסי בר חנינא אם תמיה, למד מן המן שירד לישראל במדבר שהיה טעמו לכל אחד ואחד, לבחורים היה טעמו כמו לחם שנאמר הנני ממטיר לכם לחם (שמות ט"ז), לזקנים היה טעמו כאשישות בדבש שנאמר וטעמו כצפיחית בדבש (שם ל"א), ליונקים טעמו כחלב משדי אמם, לחולה טעמו כסולת מעורב בה שמן ודבש שנאמר ובשלו בפרור (במדבר י"א), ואם היה המן משתנה לכמה טעמים כדי שיוכלו לשאת אותו, הקול כדי שלא יזיק אעכו"כ שהיה לפי כח של כל אחד ואחד. אריב"ל בתחלה כשבקש ה' ליתן תורה לישראל הלך אצל בני עשו הרשע ואמר להם רצונכם לקבל התורה? אמרו מה כתיב בה, אמר לא תרצח, אמרו לא הבטיחו אביו אלא על החרב שנאמר על חרבך תחיה (בראשית כ"ז) ואיך נקבל התורה (2). הלך אצל בני עמון ומואב, א"ל רצונכם לקבל התורה? אמרו מה כתוב בה, אמר לא תנאף, אמרו איננו באים אלא מזימה שנאמר ותהרין שתי בנות לוט מאביהן (בראשית י"ט) ואיך נקבלה. הלך אצל בני ישמעאל א"ל רצונכם וכו' אמר לא תגנוב, אמרו כל אותן האנשים אין חייהם אלא מגנבה וגזל דכתיב והוא יהיה פרא אדם ונקבל התורה?! הלך אצל בני ישראל אמרו נעשה ונשמע. עלי עשור ועלי נבל (תהלים צ"ב) עלינו לקבל עשרת הדברות עלי נבל, עלינו לקבל אפילו בימי השמד. ובשעה שהקב"ה ירד על הר סיני ליתן תורה לישראל נדמה להם כזקן, שאין תורה נאה אלא א"כ זקן, ובשעה שעלה אל הים לעשות מלחמה נדמה להם כבחור, שאין מלחמה נאה אא"כ בחור, שנאמר ה' איש מלחמה (שמות ט"ו).

פתח ר' נהוראי כתיב בחדש השלישי (שמות י"ט) למה? לפי שהוא מזל אדם (3), מכל מזלות אין בהם מזל אדם אלא תאומים לבד, וכן הוא אומר שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה (שה"ש ד'). כתיב ביום הזה באו מדבר סיני (שמות י"ט), ושם הוא אומר ויושע ה' ביום ההוא (שם י"ד) ללמדך שבכל שנה ושנה חייב אדם לראות את עצמו כאלו עמד על הר סיני, לכך נכתב ביום הזה גבי מתן תורה. ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני (שם י"ט) ה' שמות יש לו: מדבר סיני, מדבר קדמות, הר האלהים, הר בשן, הר חורב, סיני שממנו יצאה שנאה לאו"ה, קדמות שנתנה עליו קדושה לעולם, הר אלהים שכן השרה שכינתו עליו שנאמר וישכון כבוד ה' על הר סיני (שם כ"ד), הר בשן שכל מה שאדם נותן בשנים הוא בזכות אותו הר, הר חורב שממנו יצאה חורבה לעולם שנאמר והגוים חרוב יחרבו (ישעיה ס') מהר חורב

---

(1) עי' שמות רבה פכ"ח ופכ"ט. (2) עי' מכילתא יתרו פ"ה, (3) עי' פסיקתא רבתי פ"כ.

יחרבו. ויחן שם ישראל (שמות י"ט), ובכל מקום ויחנו כתיב, אלא מגיד שהשוו כולם כאחד לכך כתיב ויחן לשון יחיד, ובשאר מקומות נוסעים במחלוקת וחונים למסעות הרבה. כה תאמר לבית יעקב וגו' (שם), א"ל הקב"ה כל מה שראית הגד להם, אעשה אותם ראשים שנאמר ועתה אם שמוע תשמעו וגו'. ויבא משה ויקרא לזקני העם (שם), א"ל רצונכם לקבל התורה, אמרו מה כתוב בה אמר להם עשרת הדברים, אמרו לו כבר קימו אבותינו, אנכי ולא יהיה לך קיים יעקב שנאמר והיה ה' לי לאלהים, וכתיב הסירו את אלהי הנכר (בראשית ל"ה), לא תשא וזכור קיים יוסף וטבוח טבח, כבד קיים יצחק שהושיט צוארו לשחיטה, לא תרצח קיים יהודה שאמר מה בצע כי נהרוג את אחינו, לא תנאף קיים יוסף, לא תגנוב קיימו כל השבטים, לא תענה קיים יהודה שנאמר ויכר יהודה (בראשית ל"ח), לא תחמוד קיים אברהם שנאמר אם מחוט ועד שרוך נעל (בראשית י"ד). ויענו כלם בפה אחד אבותינו קיימו התורה ואנחנו לא נקיים? א"ל הקב"ה למחר אני מבקש שיעמוד הענן שלא יאמרו יום ענגים היה, קולות שמענו מראה לא ראינו. הנה אנכי בא אליך וגו', לך ואמור להם שלא יסתכלו בזיו השכינה, כמו שנאמר וידבר ה' אל משה לך רד וגו' (שמות ל"ב), הלך משה ואמר היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה, והקב"ה לא אמר לו כך אלא וקדשתם היום ומחר, א"ר יוחנן הקב"ה מסכים עם פיהם של צדיקים, וכן תמצא במכת בכורות, משה אמר כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים (שמות י"א), והקב"ה לא אמר כן אלא ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה (שם י"ב) אלא הקב"ה הסכים על פיו שנאמר ויהי בחצי הלילה (שם ט"ו). וכן היו נכונים לשלשת ימים הקב"ה הסכים עמו לא השרה שכינתו עד היום השלישי, שנאמר ויהי ביום השלישי (שם י"ט), לכך נאמר מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים (ישעיה מ"ד).

בהיות הבקר, א"ר חייא בר אבא כל המקיים ק"ש כאלו קיים עשרת הדברות שבשעת ק"ש נתנו עשרת הדברות. בקשו חכמים לקבוע עשרת הדברות בק"ש, ומפני מה לא קבעום? לפי שכולם כלולים בו: אנכי נגד שמע ישראל, לא יהיה לך נגד ה' אחד, לא תשא=ואהבת, דרחים ליה למריה לא משתבע בשמיה, זכור=למען תזכרו, כבד=למען ירבו ימיכם, לא תרצח=ואבדתם, לא תנאף=אשר אתם זונים אחריהם, לא תגנוב נגד ואספת דגנך ולא דגן חברך, לא תענה נגד השמרו לכם, לא תחמוד נגד ולא תתורו. וכתיב ויהי קולות וברקים, ארבעה קולות נשמעו מסוף העולם ועד סופו, קול הדבור וקול השופר וקול הרעש וקול אבנים מתפוצצים, קול הדבור מנין, שנאמר יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך (תהלים קל"ח), קול השופר מנין, שנאמר כל יושבי תבל וגו' וכתקוע שופר תשמעו (ישעיה י"ח), קול רעש שנאמר נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה (תהלים ע"ה), קול אבנים מתפוצצים שנאמר הלא כה דברי כאש וגו' כפטיש יפוצץ סלע (ירמיה כ"ג), כיון שפתח הקב"ה בדברות הרעיש כל העולם כלו, והיה הקול יוצא מתחת שבע מרכבות מתוך ברקים מתוך רעמים מתוך חשך, ואח"כ נעשה כמין נצוצים וישראל רואים אותם. ובשעה שאמרו ישראל כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע זימן הקב"ה לכל אחד מישראל שני מלאכים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, אחד אמר את ה' האמרת (דברים כ"ו) ואחד אמר והשבות אל לבבך (שם ד'), וקושרים כתרים לישראל, ואז נתרעשה הארץ וימים ונהרות ונפתחו רקיעים, והראה הקב"ה כבודו לישראל שנאמר הן הראנו ה' אלהינו את כבודו (דברים ה'). אמר להם הקב"ה מקבלים אתם את התורה אמרו הן, אמר להם ערבים מכם אני מבקש, אמרו אבותינו יהיו ערבים, אמר יש לי ערעור עליהם: אברהם יצא ממנו ישמעאל, יצחק יצא ממנו עשו, ויעקב אמר נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ'), אלא ערבים טובים יש לכם בניכם ובנותיכם, אם אתם מקיימים התורה אקיים אותם בידכם ואם לאו אטלם מידכם, וכן הוא אומר ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני (הושע ד'). ונתנו בניהם ובנותיהם לערבות וקבלו עליהם באלה ובשבועה הלא מאז השמעתיך והגדתי ואתם עדי (ישעיה מ"ד), כי את אשר ישנו פה וגו' (דברים כ"ט). כיון שפתח הקב"ה בדבור אנכי הארץ רעדה וימים ונהרות רעדו דכתיב הרים נזלו מפני ה' (שופטים ה') והתחילו השמים מנטפים מים שנאמר גם עבים נטפו מים (שם) והיו הלפידים נראים לארבע רוחות העולם, אמר הקב"ה אני הוא שאמר והיה העולם ומנהיג סדר בראשית ועתיד אני לכלות אותה ולחדש אותה כי אנכי ה' אלהיך. ד"א אנכי ה', בלשון זה דאנכי בראתי שמים וארץ שנאמר אנכי עשיתי ארץ וגו' וידי נטו שמים (ישעיה מ"ה), ובלשון זה דאנכי מפחד הים שנאמר אנכי ה' אלהיך רוגע הים (שם נ"א), ובלשון זה נגליתי לאברהם שנאמר אל תירא אברם אנכי מגן לך (בראשית ט"ו), ובלשון זה נגליתי ליעקב שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה (שם מ"ו), ובלשון זה נגליתי למשה שנאמר אנכי אהיה עם פיך (שמות מ'), ובלשון זה גאלתי ישראל ממצרים שנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שם כ'), ובלשון זה הכרתי האמורי שנאמר ואנכי השמדתי את האמורי (עמוס ב') ובלשון זה אנכי עתיד לשלוח לכם את אליהו שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא, ובלשון זה אני עתיד לנחמכם שנאמר אנכי אנכי הוא מנחמכם (ישעיה נ"א), ובלשון זה אני נותן לכם עשרת הדברות שנאמר אנכי ה' אלהיך. כתיב אנכי ה' אלהיך א' זה הקב"ה שהוא אחד, נ' חמשים כ'

עשרים, אלו ע׳ אומות שירדו בעולם (3), י׳ ישראל ואחרון חביב ולא בחר אלא ישראל, ד״א אנכי א׳ זה אברהם נ׳ לנ׳ (?) שנה הכיר בוראו, כ׳ לעשרים דור התך המילה לאברהם, י׳ אלו עשרה נסיונות שנתנסה ועמד בכולם, ד״א א׳ זה ישראל דכתיב אחת היא יונתי תמתי (שה״ש ו׳), נ׳ אלו חמשים ימים שבין פסח לעצרת, כ׳ אלו עשרים מכות שהביא הקב״ה על המצרים—י׳ במצרים וי׳ על הים, י׳ אלו עשרת הדברות.

תני ר׳ שמעון בן יוחאי (4) בשעה שאמרו ישראל לעגל אלה אלהיך ישראל אשר העלוך (שמות ל״ב) בקש הקב״ה להשמידם דכתיב לולא משה בחירו עמד בפרץ לפניו (תהלים ק״ו) ואמר להקב״ה רבש״ע אמרת לי בסיני אנכי ה׳ אלהיך לכל ישראל היה לך לומר אנכי ה׳ אלהיכם, א״ל פה למדת סנגוריא על ישראל, לשעבר הייתי אומר בלשון יחיד מכאן ואילך בלשון רבים אנכי ה׳ אלהיכם. ואמר רשב״י אין אנכי אלא לשון תנחומים דכתיב תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צ״ד). משל למלך שנשא מטרוניתא והלך למדינת הים, שהה שם ימים רבים והיו חברותיה אומרת (אל תנשאי וסב בעל) עד מתי תמתין (5), והיתה הולכת לתוך הבית ונטלה כתובתה וקוראת בה ומתנחמת. אחר זמן בא המלך בעלה ואמר בתי תמה אני איך המתנת לי כל אלו השנים, ואמרה לו אדוני המלך לולי כתובתי מרובה היו חברותי מאבדות אותי ממך. כך ישראל בעוה״ז, או״ה אומרים להם עד מתי אתם ממתינים הישועה, ראו כמה בזוים אתם בינינו וכמה צער ויסורים באים עליכם, שובו לכם אצלינו ונעשה אתכם דוכסים ושרים וראשים, וישראל נכנסים לבתי כנסיות ובתי מדרשות ונוטלין ס״ת וקורין בה ופניתי אליכם והפריתי אתכם (ויקרא כ״ו) ובזה מתנחמים, ובשעה שיבא הקץ יאמר הקב״ה לישראל תמה אני היאך המתנתם כ״כ זמן ארוך, ויאמרו ישראל רבש״ע לולא היה הס״ת שנתת לנו היו האו״ה מאבדים אותנו, דכתיב זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל (איכה ג׳), וכן אמר דוד לולא תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי (תהלים קי״ט). למה נאמרו עשרת הדברות בלשון יחיד, כלומר שאף היחידים בטלו אותם. אנכי בטל מיכה, לא יהיה בטל ירבעם, לא תשא בטל מקלל, זכור בטל מקושש, כבד בטל אבשלום, לא תרצח בטל יואב, לא תנאף בטל זמרי, לא תגנוב בטל עכן, לא תענה בטל ציבא, לא תחמוד בטל אחאב.

לא יהיה לך, למה נאמר „לא" ד׳ פעמים, לא יהיה לך, לא תעשה לך, לא תשתחוה, לא תעבדם, כנגד ד׳ מלכיות שעתידים לעמוד על ישראל. אמר הקב״ה לישראל ראו בני שלא יטעו אתכם האומות בהבליהם כי עתיד אני לנקום מהם לסוף, כי אני פוקד עון אבות על בנים ועל בני בנים, פוקד עון נבוכדנצר על בלשצר. ועל שלשים, זה מדי. ועל רבעים, זה יון. לשונאי, זה אדום הרשע שנאמר ואת עשו שנאתי (מלאכי א׳), כיון שפתח הקב״ה לא יהיה לך נפתחו הרקיעים וקלסו לו כל בריות שבעולם. לא תשא, אמר להם הקב״ה לישראל מה לכם להשבע בשמי לשוא, שבעון זה בנים מתים שנאמר לשוא הכיתי את בניכם (ירמיה ב׳). למה זכור מרובע ולא תשא משולש (6), לומר לך שכל הנשבע לשקר מכחיש בשלישי שביניהם, חכור לומר לך זכרהו בד׳ דברים: בדבור בקדוש בטלטול ובנפישה. כבד משולש, לומר לך שכל המואס בכבוד אב ואם מואס בכבוד שמים לפי ששלשה שותפים בו, כיצד האיש מזריע הלובן שממנו עצמות וגידין וצפרנים ולובן שבעינים ומוח שבראשו, והאשה מזרעת אודם שממנו העור והדם והבשר והשחור שבעינים, והקב״ה נותן בו רוח ונשמה ודעת ובינה ושכל וראיית עין ושמיעת האזן ודבור ומישוש ידים והלוך רגלים, נמצא שלשה שותפין בו. והשוה כבוד הורים לכבוד המקום שנאמר כבד את אביך ונאמר כבד את ה׳ מהונך (משלי ג׳), והשוה גם יראת האב ליראת שמים שנאמר איש אמו ואביו תיראו (ויקרא י״ט) ונאמר את ה׳ אלהיך תירא (דברים ו׳). מפני מה זכו בני עשו למלכות לפי שכבד אביו שנאמר שממית בידים תתפש והיא בהיכלי מלך (משלי ל׳). ומפני מה לא תרצח מרובע, לומר לך שלא תהיה משתתף עם הרצחנים לא ביד ולא ברגל ולא בפה ולא בדעת. יואב הרג ביד שנאמר אשר פגע בשני אנשים צדיקים (מ״ב ב׳) דואג בפיו שנאמר בבוא דואג האדומי ויגד לשאול (תהלים נ״ב), מרגלים ברגליהם, הורג בדעת זה שראה חבירו בעבירה ואינו מוכיחו, ואם מוכיחו כתיב ואתה את נפשך הצלת (יחזקאל ג׳). לא תנאף מרובע, לומר לך לא תנאף לא ביד ולא ברגל ולא בעין ולא בלב. לא תגנב מרובע לפי שיש בגנבה ד׳ דברים ואלו הם: הגונב מזה שגנב אינו משלם אלא הקרן, המודה בקנס פטור, ואם נמצאה הגנבה בידו משלם הכפל, גנב שור או שה וטבחו או מכרו משלם ה׳ בקר תחת השור וד׳ צאן תחת השה. לא תענה מרובע לומר לך לא תענה שקר נגד בוראך ולא נגד דיין ולא נגד המלוה ולא נגד הלוה. לא תחמוד, וכי יש לך אדם שחומד כל הדברים הללו, אלא מתוך שבא על אשת חבירו ומוליד בן ובעל האשה סבר שהוא בן שלו ומורישו שדהו וכל אשר לו.

כתיב וכל העם רואים את הקולות (שמות כ׳), מלמד שהקול היה מתחלף לכמה מיני מדות, בקול

---

(3) בפסיקתא רבתי הגירסא אלו שבעים איותנטיות שברא הקב״ה בעולמו. (4) עי׳ פסיקתא רבתי פכ״א. (5) בפסיקתא רבתי הגירסא היכי לך בעל עד דאת עליה עד דחיליך עליך, ובמדרש איכה הגירסא הניחך המלך והלך לו למדינת הים ושוב אינו חוזר אליך. (6) זכור בד׳ אותיות תשא בשלש אותיות.

להבת אש שנאמר קול ה' חוצב להבות אש (תהלים כ"ט), בקול מים רבים שנאמר כקול מים רבים כקול שדי (יחזקאל א'.) כקול שאגת אריה דכתיב אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים דבר מי לא ינבא (עמוס ג'). ד"א וכל העם רואים מלמד שלא היה אחד מהם סומא. ויענו כל העם, מלמד שלא היה אחד מהם אלם. ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, מלמד שלא היו בהם חרשים. וכמה דברות שמעו מפי הקב"ה? שתים, אנכי ולא יהיה שנאמר שתים זו שמעתי (תהלים ס"ב). אמר הקב"ה לישראל אם אתם מקיימים אנכי ה' אלהיך מקיים אני אני ה' אלהיכם ואם לאו אקיים בכם אנכי ה' אלהיך אל קנא (שמות ה'), אם אתם מקיימים לא יהיה לך אקיים לכם והייתי לכם לאלהים, ואם לאו אקיים בכם שלח מעל פני ויצאו (ירמיה ט"ו), אם אתם מקיימים לא תשא אקיים בכם נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו (ישעיה ס"ב) ואם לאו אקיים בכם ויקצף וישבע לאמר אם יראה איש וגו' (דברים ל"ה), אם אתם מקיימים זכור אקיים ונזכרתם לפני ה' אלהיכם ונושעתם ואם לאו אקיים בכם וראו את כל ערותך (יחזקאל ט"ז). אם אתם מקיימים כבד את אביך אקיים למען יאריכון ואם לאו אקיים בכם אב ואם הקלו בך (יחזקאל כ"ב), אם אתם מקיימים לא תרצח אקיים לכם וחרב לא תעבור בארצכם (ויקרא כ"ו) ואם לאו אקיים בכם והבאתי עליכם חרב (שם). אם אתם מקיימים לא תנאף אקיים לכם אז תשמח בתולה במחול (ירמיה ל"א) ואם לאו אקיים נשים בציון ענו (איכה ה'), אם אתם מקיימים לא תגנוב אקיים לכם חלקו את שלל אויביכם (יהושע כ"ב) ואם לאו ויעל שישק מלך מצרים וגו' (דהי"ב י"ב), אם אתם מקיימים לא תענה אקיים לכם אתם עדי נאם ה' (ישעיה מ"ג) ואם לאו אנכי היודע ועד (ירמיה כ"ט). אם אתם מקיימים לא תחמוד אקיים לכם לא יחמוד איש את ארצך (שמות ל"ד) ואם לאו מחמדינו היה לחרבה (ישעיה ס"ד).

בעשרה מאמרות נברא העולם, ולא בי"א, נגד עשרה דברים שבהם נתנה תורה לישראל, הא כיצד ביום הראשון ויאמר אלהים יהי אור כנגד אנכי ה' אלהיך, וכתיב והיה לך ה' לאור עולם (ישעיה ס'). ביום השני יהי רקיע בתוך המים כנגד לא יהיה לך ולא תעשה לך וגו' ואשר במים. מאמר השלישי ויאמר אלהים יקוו המים כנגד לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא, וכתיב אשר שמתי חול גבול לים (ירמיה ה'), מאמר הרביעי ויאמר אלהים תדשא הארץ כנגד זכור את יום השבת, אם אתם משמרים את השבת כתקונה הקב"ה מזמין לכם יציאת שבת, מאמר החמישי ויאמר אלהים יהי מאורות כנגד כבד את אביך שכל המכבד אב ואם הקב"ה מאיר לו בעוה"ז ובעוה"ב. מאמר הששי ויאמר אלהים ישרצו המים כנגד לא תרצח כדי שלא תהא שוחט האדם כדרך ששוחט את העוף, מאמר השביעי ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה למינה כנגד לא תנאף כדי שלא תהיה כבהמה שנזקקת לאמה ולאחותה, מאמר שמיני ויאמר אלהים נעשה אדם כנגד לא תגנוב כדי שלא יביא אדם מן האילן ונטרד, מאמר תשיעי ויאמר אלהים הנה נתתי לכם כנגד לא תענה, מה הארץ אין דרכה לזרוע פולין ולקצור חטים, עדשים ולקצור שעורים, כך לא תענה עדות שקר אלא אמת. מאמר עשירי ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו כנגד לא תחמוד, מה האדם הראשון לא היה לו אלא אשה אחת ולא חמד אשה אחרת כך לא תחמוד אשת רעך. דרש ר' פנחס מאי דכתיב ואהבת עולם אהבתיך (ירמיה ל"א) יתברך שמו של הקב"ה שאלמלא כך שהוא אהב אותנו אהבת עולם היתה מדת הדין מעכבת אותנו, שבכל יום אומרת לפני הקב"ה היכן האהבה שישראל אוהבים אותך שאינם מונעים עצמם מלישבע בשמך לשקר ומספרים לשון הרע ומסתכלים בנשים, ואומר הקב"ה אין אומה בעולם כמותה וראה שבכל יום ממליכים אותי על מעשה שמים וארץ וכתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת (דברים ח') והם מברכים אפילו על כזית ועל כביצה ומשכימים ומעריבים בבתי כנסיות ומרביצים תורה ונותנים צדקה לעניים ומקדשים על היין ואומרים ויכולו ומקדשים שמי בעולם, בפתחיהן מזוזה, ובראשיהם ובזרועותיהם תפלין, ובבשרם מילה, ובבגדיהם ציצית ותורה בפיהם, בא וראה אם יש אומה חביבה כזו, ועל אותה שעה נאמר ויאמר ה' אל השטן יגער ה' בך השטן (זכריה ג'). תנו רבנן מאי דכתיב קדש ישראל לה' (ירמיה ב') אמר הקב"ה לישראל בני, היו קדושים לפני ואל תיראו מיום הדין, לעתיד לבא מביא הקב"ה עפר הארץ ועפר מתים ומגבלם זה בזה ונותן בו עור ובשר וגידים ועצמות והמלאך הממונה על הנשמות יבא ויתן בהם נשמה ואח"כ יכנסו לבית המדרש, אברהם יצחק ויעקב יושבים לפניו, מלכי ישראל ויהודה מלפניו ומלאחריו, ודוד יושב ראשון (באמצע) והעגולה י"ח אלפים פרסאות סביב שמונה עשר אלף (יחזקאל מ"ח) ודוד רוכב על סוס אש, כיון שראה הקב"ה דוד ומשיח קורא את דוד ואומר לו בני שב לימיני שהבאתי עליו יסורים ושבח אותי שנאמר ואני בתומי הלכתי (תהלים מ"ג), ויושב הקב"ה ומגלה להם טעמי תורה (ד): מפני מה אסר לנו חזיר ודם וחלב ובשר בחלב וכו' ואח"כ אומר הקב"ה לצדיקים הכנסו בג"ע ואכלו סעודה המתוקנת לכם ושתו יין המשומר בענביו, ואומרים לו רבש"ע כלום יש סעודה שאין בעלה בתוכה? אם ירצה הקב"ה אדונינו ישרה שכינתו בינינו, ואומר דוד לפני הקב"ה רבש"ע עשה עמנו לטובה אות ושב עמנו. מיד נכנס הקב"ה וישב וכל הצדיקים עמו, ודוד ישב כנגדו שנאמר וכסאו כשמש נגדי (תהלים פ"ט), וכל הצדיקים שותים שלש כוסות מיין עסים שנאמר אשקך מיין

(ד) ע"ע גן עדן (סעודת גן עדן).

חרקת מעסים רמוני (שה"ש ח'), וכוס של ברכה הוא מאתים ועשרים וחד לוג כמין רוי"ה שנאמר תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תהלים כ"ג). מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם (שם ל"א). שלום רב לאוהבי תורתך (שם קי"ט), וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך (שם נ"ד).

[לחג הסוכות] כתיב גם את זה לעומת זה עשה האלהים (קהלת ד') וכתיב ה' בחכמה יסד ארץ (משלי ג'), כל מה שברא הקב"ה בעולמו ברא דבר כנגדו וברא לעומת זה (8), ברא ישראל וברא או"ה ולולי רחמיו של הקב"ה ותקנה שתיקן לא היו יכולין לעמוד שעה אחת בפני האומות. ואיזה תקנה תיקן להם? ברא לאו"ה שרים ולישראל שרים והם מיכאל וגבריאל, בזמן שישראל עוברים על רצונו של מקום שרי או"ה עומדים ומקטרגים ושרי ישראל עומדים לפני הקב"ה בתחנה, וכיון שמתחברים תחנות ישראל עם קטרוגי שריהם מיד מתרצה הקב"ה ונותן כח וגבורה לשרי ישראל ומתגברים ונופלת אימתם על או"ה ומתישים כחם ונכנעים לפניהם, ואלמלא זה לא היו ישראל יכולין לעמוד שעה אחת לפני או"ה. ברא בני אדם ברא שדים ואלמלא רחמיו של הקב"ה ותקנה שתיקן להם לא היתה יכולה שום בריה לעמוד לפניהם, ואיזה תקנה תקן להם, שכל תקופת ניסן שרפים מתגברין ומרוממין ראשיהן ונופלת אימתם על המזיקים וסוככים באברתם על בני אדם כדי להגן מהמזיקים, כמו שנאמר באברתו יסך לך וגו' לא תירא וגו' (תהלים צ"א). ברא בהמות וחיות וברא כנגדן דובים ואריות ונמרים, ואלמלא רחמיו של הקב"ה לא היתה בהמה טהורה יכולה לעמוד בפני הדובים והאריות, וזו התקנה שכל תקופת תמוז נותן הקב"ה כח לשור השוכן בהררי אלף שמגביה עצמו ונופלת אימתו על פני דובים וכו' שאינם מזיקים כ"כ. ברא עופות מהם בישוב ומהם שלא בישוב וברא כנגדם הפרס והעזניה, ואלמלא וכו' והתקנה היא שכל תקופת תשרי נותן כח בזיז שדי שמרים ראשו ונופלת אימתו על הפרס והעזניה. ברא דגים גדולים וקטנים, ואלמלא וכו', שכל תקופת טבת לויתן מרים ראשו ונופלת אימתו על כל דגי הים, והוא שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ, שברא עולמו בארבע רוחות מזרח מערב צפון ודרום, מזרח שממנו יצא אור לעולם, מערב שם אוצרות שלג וברד ומשם יצא קור וחום לעולם. צפון משם יצא חשך לעולם, דרום משם יצא גשם וטל ברכה. וכשם שברא ד' רוחות לעולם כך ברא ד' חיות מסובבות כסא, וכסא הכבוד למעלה מהם, וכך סדרם יעקב לבניו בשעה שהיה מצוה אותם ואמר עתיד להיות ד' דגלים במדבר, בסדר הזה תהיו מוליכים מטתי, ואמר להם כי לצד מזרח יהיה לוי יהודה יששכר וזבולון, לצד דרום ראובן שמעון וגד, לצד צפון דן נפתלי ואשר, לצד מערב בנימין אפרים ומנשה. וכסדר הזה היו הארבעה דגלים במדבר, מזרח שממנו יצא אור לעולם לוי כנגדו שהוא אור המקדש ויהודה שהוא מלך ישראל ויששכר שיודעים התורה שנקראת אור שנאמר ובני יששכר יודעי בינה וגו' (דהי"א י"ב). דרום שממנו יצאו גשמי ברכה כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה שבשביל בעלי תשובה הקב"ה משפיע ברכה לישראל, וגד שהוא בעל גבורה שגשמי ברכה בגבורות, ושמעון באמצע לכפר עליו (9). לצד מערב אוצרות שלג וקור וחום כנגדו בנימין אפרים ומנשה. במערב לעולם שכינה שרויה שנאמר ולבנימין אמר וגו' (דברים ל"ג). לצד צפון שממנו חושך יצא לעולם כנגדו דן שיצאו בניו שהחשיכו העולם בע"ז שנאמר ויקימו להם בני דן הפסל (שופטים י"ח) ועליו בני נפתלי ואשר שמאירים על החשך וכן הוא אומר רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו (דברים ל"ג).

כונן שמים בתבונה, שאף העליונים לא בראם אלא לשבחו, כיצד? שכל בקר ובקר עומד מלאך לפניו ואומר ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, וכל גדודי מעלה עונין אחריו, וחיה אחת עומדת באמצע הרקיע וישראל שמה ואומרת ברכו את ה' המבורך, וכל גדודי מעלה עונין אחריה ברוך ה' המבורך לעולם ועד, וטרם שיגמרו שרפים עומדים וגומרים אותה ק' ק' ק', וחיות הקדש מתרעשים ומתרעדים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, ואח"כ עומדים כולם ואומרים בפה אחד ימלוך ה' לעולם וגו' ה' אלהינו ה' אמת. יתברך שמו של הקב"ה שנתן לישראל תורת אמת והלכותיה ודקדוקיה ופירושיה ע"י משה והזהיר הקב"ה לישראל כדי שילמדו וישמעו וישאלו את ת"ח ולא יסורו ימין ושמאל מן ההלכות שיאמרו להם חכמים שקבלו ממשה, שנאמר לא תסור מן הדבר וגו' (דברים י"ז), כתיב ושמרתם ועשיתם אותם אני ה' (דברים ז') אני נאמן לפרע ממי שאינו מקיים ונאמן אני לשלם שכר טוב למי שמקיים, והיינו דאריב"ל כל מצות שישראל עושים בעולם באות ומעידות להם לעוה"ב שנאמר יתנו עדיהם ויצדקו ישמעו ויאמרו אמת (ישעיה מ"ג).

דרש ר' חנינא בר פפא לעתיד לבא מביא הקב"ה ס"ת ומניח בחיקו ואומר כל מי שעסק בתורה יבא ויטול שכרו (10), מיד מתקבצים כל או"ה ובאים שנאמר כל גוים נקבצו יחדו מי בהם יגיד זאת (ישעיה מ"ג), ונכנסו מלכי רומי תחלה לפי שהם חשובים דכתיב ותאכל כל ארעא ותדושנה ותדקנה (דניאל ז' כ"ג). וא"ר יוחנן זו רומא שטבעה יוצאת בכל העולם, ואמר להם הקב"ה מה מעשיכם ובמה עסקתם, ואומרים ערי חומה בנינו ומרחצאות ושווקים הרבה עשינו

(8) ע"ע מדרש כונן ומדרש ה' בחכמה יסד ארץ. (9) במדרש כונן הגירסא ושמעון דסני זימה הוא ומדתו מדת הדין לכך הרג אנשי שכם. (10) עי' פסיקתא דר"כ פ' אחריתא דסוכות ומס' ע"ז ב'.

וכסף וזהב הרבינו, וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל כדי שיתעסקו בתורה, וא"ל כל מה שעשיתם לצורככם עשיתם, ערי חומה ושוקים להושיב בהם זונות, ומרחצאות לעצמכם, כסף וזהב לי הוא שנאמר לי הכסף ולי הזהב (חגי ב'), כלום יש בכם מגיד זאת זו התורה דכתיב זאת התורה, מיד יוצאים בפחי נפש. ואחריהם מלכי פרס דחשיבא בתריהון, וא"ל הקב"ה במה עסקתם וא"ל רבש"ע הרבה גשרים גשרנו וכרכים כבשנו והרבה מלחמות עשינו וכולם לא עשינו אלא בשביל ישראל שיתעסקו בתורה, וא"ל כל מה שעשיתם לצורככם עשיתם: גשרים לטול מהם מכס, כרכים לעשות מהם אנגריא, מלחמות אני עשיתי שנאמר ה' איש מלחמה (שמות ט"ו), כלום יש בכם מגיד זאת, מיד יוצאים וגו' וכן כל אומה ואומה. וכי מאחר שמלכות רומי יצאה חייב למה נכנסו מלכי פרס? סברי אינהו סתרו ביהמ"ק ואנן בנינן ליה, ומאחר דאלו שנים יצאו בפחי נפש למה נכנסו שאר אומות? סברי אינהו אשתעבדו בישראל ואנן לא משתעבדינן בהו. אז יאמרו רבש"ע כלום נתת לנו התורה ולא קיימנו? וכי מצי למימר הכי, והא כתיב ויאמר ה' מסיני בא חרח משעיר למו (דברים ל"ג) וכתיב אלוה מתימן יבא (חבקוק ג') מאי בעי בשעיר ומאי בעי בתימן אלא א"ר יוחנן מלמד שחזר הקב"ה על כל אומה ואומה אם דעתה לקבל התורה ולא מצא אומה שרצתה לקבל כי אם ישראל וכו'. לעתיד לבא יאמרו רבש"ע תנה לנו עתה ונקיימנה, ויאמר להם שוטים! מי שלא הכין מזונות ביבשה ונכנס בים מה יאכל בים, ואעפ"כ יש לי מצוה קלה וסוכה שמה שיכול אדם לעשות בקל בלא רב חסרון כיס, ועשו אותה. מיד כל אחד ואחד ילך ויעשה סוכתו בראש גגו, ויוציא הקב"ה חמה מנרתיקה וילהט עליהם היום, ויניחו סוכותם ומבעטים בה ויוצאים. והא אין הקב"ה בא בעלילה עם בריותיו והיאך יוציא חמה מנרתיקה? זמנין דמשכא תקופת תמוז וחייב נמי לישראל ולא מבעטי. והא אמרת דמצטער פטור מן הסוכה? נהי דפטור אינהו בעוטא בעטי אבל ישראל שקבלו התורה באהבה ומקיימים אותה מתרפאים באותו חום. ר' ינאי ור"ש בן לקיש תרווייהו אמרי אין גיהנם לעתיד לבוא אלא שהרשעים נדונים באותו חום של חמה וילהט אותם שנאמר כי הנה יום בא בוער כתנור (מלאכי ג') וחכמים אמרו יש גיהנם לעתיד לבא שנאמר נאום ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישעיה ל"א).

א"ר פנחס הכהן בשעה שהיו ישראל על הים והיו אוכלסין של פרעה זורקין חצים על ישראל הקיפם הקב"ה בענני כבוד וסכך עליהם שלא יזיקו שנאמר סכות לראשי ביום נשק (תהלים ק"מ ח'), וכתיב וענגך עומד עליהם (במדבר י"ד), ועתידים כל האומות ליכנס בירושלם על ישראל להלחם עמם שנאמר ואספתי כל הגוים אל ירושלם למלחמה (מ"ב ט"ז) ויצא הקב"ה ונלחם עמהם שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה י"ד), והיינו דכתיב הנה יום בא לה' (שם). ד"א הנה יום בא לה', למה באים בירושלם אמר שמואל בר נחמני מפני שפתחו של גיהנם בירושלם שנאמר נאום ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם (ישעיה ל"א) ויפתח להם הפתח ויעלו לירושלם וידין אותם שם לפי שבמקום שקפחו הלסטים שם צולבים אותם, ויאמרו לפני הקב"ה מתי יהיה זה הדין, וא"ל אין לכם לידע אלא לחכות לי שנאמר לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד כי משפטי לאסוף גוים ולקבץ ממלכות וגו' כי באש קנאתי תאכל כל הארץ (צפניה ג'), והיאך יהיה הדין שלהם? יהיו מסורין ביד מלאכים או יהיו נדונים בגיהנם? וא"ל לישראל הרשות בידכם להמית אותם במיתה שאתם רוצים שנאמר גואל הדם הוא ימית את הרוצח (במדבר ל"ה), ולא עוד אלא כל מי שעשה עמכם בעוה"ז כאלו עשה עמי שכך אמר הקב"ה למשה נקום נקמת בני ישראל (במדבר ל"א) ואח"כ אמר לתת נקמת ה' במדין (שם). ואף לעוה"ב עומדים כל האומות על ישראל להכחידם שנאמר לכו ונכחידם (תהלים פ"ג), לא עליכם לבד עומדים אלא גם עלי שנאמר יתיצבו מלכי ארץ וגו' על ה' ועל משיחו (שם ב'), ואמסרם בידכם ואתם גובים את נקמתי שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל (יחזקאל כ"ה).

כתיב וסוכה תהיה לצל יומם (ישעיה ד') א"ר לוי כל מי שמקיים מצות סוכה בעוה"ז הקב"ה מסיך עליו מן המזיקין שכן הוא אומר באברתו יסך לך (תהלים צ"א). ד"א כל מי שמקיים מצות סוכה הקב"ה מושיבו בסוכה של לויתן לעתיד לבא שנאמר התמלא בשוכת עורו ובצלצל דגים ראשו (איוב מ' ל"א), ובשעה שיהיו הצדיקים בסוכות עורו של לויתן יאמר הקב"ה כל מי שעשה מצות רגילות יבא ויאכל מראשו, מיד באים וניכרים עליו שנאמר יכרו עליו חברים (שם) מי שחבר עצמו במצות. ד"א יכרו עליו חברים, חבורות חבורות בעלי משנה בעלי תלמוד ואגדה בעלי מצות ומעשים טובים, כל חבורה וחבורה נוטלת חלקה. שמא תאמר יש ביניהם מריבה ת"ל יחצוהו בין כנענים (שם מ' ל'), אל תקרי בין כנענים אלא כבין כנענים מה כנענים פרגמטוטין לוקחין אבן טובה בשותפות וכשהן מוכרין אותה חולקין דמיה ואין להם תגר זה עם זה כך לעתיד כל אחד מן הצדיקים נוטל חלקו לפי מעשיו לכך נאמר יחצוהו בין כנענים, ואין כנענים אלא פרגמטוטין דכתיב אשר סוחריה שרים כנעניה נכבדי ארץ (ישעיה כ"ג). כתיב ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך (דברים ט"ז) אמר הקב"ה ד' בני בתים יש לך בנך בתך עבדך ואמתך וכנגדם יש לי נ"כ ד', הלוי הגר היתום והאלמנה, אם תשמח את שלי עם שלך מוטב ואם לאו תבוטל שמחה. אריב"ל בא וראה כמה גדולים מכיבי רוח לפני הקב"ה בזמן שביהמ"ק

קיים אדם מקריב קרבן בידו אבל מי שדעתו שפלה ורוחו נמוכה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה וגו׳ (תהלים נ״א) ולא עוד אלא כל שדעתו נמוכה אין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (שם) ואין מדה קשה לפני הקב״ה מגסות הרוח, ואמרו חכמים על ז׳ דברים נגעים באים וזו אחת מהם, ואמר ה׳ מלך גאות לבש (תהלים צ״ג) נמצא אותו שיש בו גאות כנוחל לבוש של הקב״ה.

דרוש לחנוכה ע״ע חנוכה

דרוש לפורים ע״ע אסתר.

[לראש השנה] כתיב מה רבו מעשיך ה׳ כלם בחכמה עשית (תהלים ק״ד), ארכו של עולם מהלך ת״ק שנה ורחבו נ״כ ת״ק שנה וגבהו ככה, וים הגדול מקיף העולם כמו כיפה. הקב״ה הוא ראשון והוא אחרון שנאמר אני ראשון ואני אחרון (ישעיה מ״ד) והכל גלוי וידוע לפניו והנסתרות הוא רואה דכתיב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאם ה׳ הלא השמים והארץ אני מלא (ירמיה כ״ג), וכתיב אין חשך ואין צלמות להסתר שם פועלי און (איוב ל״ד) ועתיד הקב״ה להחיות המתים, כיצד עושה נוטל שופר גדול ותוקע בו שבע תקיעות, בתקיעה ראשונה העולם כלו יתרעש ויחילו כיולדה, בשניה העפר מתפזר והקברים נפתחים, בשלישית העצמות מתקבצים, ברביעית נמתחים האברים, בחמישית עורות מתהווים, בששית רוחות ונשמות נכנסין בגופן, בשביעית הם חיים ועומדים על רגליהם בלבושיהם שנאמר ה׳ צבאות יגן עליהם (זכריה ט׳) ועומד הקב״ה ומסדר סדרן של באי עולם של צדיקים ושל חסידים ושל מלכים ושל נדיבים ושל כל נשמה ונשמה ומוריד חנוך ששמו מטטרון ואת ד׳ חיות מתחת כסא הכבוד, ומעלה קרח וכל עדתו ומעמידן על רגליהם ומסדר דינם בפני הבריות וא״ל כלום ראיתם אלוה מבלעדי בשמים ממעל ובארץ מתחת ואומרים ומי צור זולתי אלהינו וגו׳ (תהלים י״ח) אין כמוך באלהים ה׳ ואין כמעשיך (תהלים פ״ו) מיד אומר הקב״ה לכל באי עולם ראו עתה כי אני אני הוא, פי׳ אני הוא ואין אחר מבלעדי, אני הוא שמחצתי בעוה״ז וארפא לעוה״ב, ואין מידי מציל (דברים ל״ב) ליום הדין, מחצתי ואני ארפא (שם) כשם שאדם נפטר מן העולם כך חוזר לעוה״ב שיכירוהו, נפטר סומא חוזר סומא, חרש חוזר חרש, ואח״כ ישוב הקב״ה ומרפא אותו שנאמר בורא ניב שפתים שלום שלום וגו׳ (ישעיה נ״ז). כתיב את הרשום בכתב אמת (דניאל י׳ כ״א) אדם חוטא כל ימות השנה הקב״ה רושם עליו, כיון שבאו עשרת ימי תשובה אם שב הרשום מתבטל ואם לאו בכתב אמת.

קודם שנברא העולם היה כלו מים ותהו ובהו שנאמר והארץ היתה תהו ובהו וגו׳, תהו דומה לקו ירוק המקיף כל העולם וממנו יצא חשך לעולם, ובהו הם אבנים מפולמות ומשוקעות בתהום שמהם יוצאים המים שנאמר ונטה עליו קו תהו ואבני בהו (ישעיה ל״ד), וכשעלה במחשבה להבראות היה הקב״ה מחשב איך יברא העולם ויעמוד מפני עונותיו של אדם שעתידים לחטוא, והקדים וברא תשובה ואח״כ ברא העולם. שבעה דברים נבראו קודם שברא העולם ואלו הן: תורה וכסא הכבוד וג״ע וגיהנם ותשובה וביהמ״ק ושמו של משיח, תורה מנין דכתיב ה׳ קנני ראשית דרכו (משלי ח׳), כסא הכבוד מנין דכתיב נכון כסאך מאז (תהלים צ״ג), ג״ע מנין דכתיב ויטע ה׳ אלהים גן בעדן מקדם (בראשית ב׳), גיהנם מנין דכתיב כי ערוך מאתמול תפתה (ישעיה ל׳), תשובה מנין דכתיב בטרם הרים יולדו וגו׳ תשב אנוש עד דכא וגו׳ (תהלים צ׳), בית המקדש מנין דכתיב כסא כבוד מרום מראשון (ירמיה י״ז) שמו של משיח מנין דכתיב יהי שמו לעולם לפני שמש ינון שמו (תהלים ע״ב).

א״ר יאשיה כתיב אשרי העם יודעי תרועה (תהלים פ״ט), וכי ישראל יודעים תרועה ואין או״ה יודעים, אלא אשרי העם שיודעים לפתות בוראם בתרועה ואימתי בחדש השביעי באחד לחדש. ר׳ ברכיה פתח כתיב תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו (תהלים פ״א) וכל החדשים אינם מכוסים? אלא בכסה שיש בו חג ביומו וזה חדש תשרי. כתיב הוא רשע בעונו ימות ודמו מידך אבקש (יחזקאל ג׳) כשלא הזהרתם אותו ולא שב מרשעו הוא בעונו ימות וגו׳ ואתם את נפשכם הצלתם (שם). כיוצא בו בר״ה אם יתקע שופר בר״ה בעיר ועם לא יחרדו מיום הדין, שבר״ה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפני הקב״ה ובו ביום יוצאת גזרה מי יחיה ומי ימות, אם יחרדו ושוברים את לבם ויעשו תשובה בענין שנאמר יעזוב רשע דרכו (יחזקאל נ״ח) מוטב, שאין הקב״ה חפץ במיתתם של רשעים, כמו שנאמר חי אני נאם ה׳ אם אחפוץ במות הרשע וגו׳ (יחזקאל ל״ג). ואם לא, כתיב אם תהיה רעה בעיר וה׳ לא עשה (עמוס ג׳). שאלו לחכמים (11) נפש החוטאת מה ענשה? אמרו חטאים תרדף רעה (משלי י״ג), שאלו לנבואה החוטא מה ענשו, אמרה והנפש החוטאת תמות (יחזקאל י״ח), שאלו לתורה חוטא מה עונשו אמרה יביא אשם ויתכפר לו דכתיב ונרצה לו לכפר עליו (ויקרא א׳), שאלו להקב״ה חוטא מה ענשו א״ל יעשה תשובה ויתכפר לו דכתיב טוב וישר ה׳ ע״כ יורה חטאים בדרך (תהלים כ״ה), פי׳ לעשות תשובה, דא״ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, ותניא ר״ע אומר מפני מה אמרה תורה הביאו עומר בפסח כדי שתתברך לכם תבואה שבשדות,

---

(11) צ״ל לחכמה והוא כנוי לכתובים ובפרט לס׳ משלי.

ושתי הלחם בעצרת כדי שיתברכו לכם פירות האילן, ואמרה תורה נסכו לפני מים בחג כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, ואמרו לפני בר״ה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות שתמליכוני עליכם, זכרונות שיבא זכרונכם לפני לטובה, ובמה בשופר. א״ר אבהו למה תוקעים ומריעים בר״ה, שהרי רחמנא אמרה תקעו גבי ר״ה ולא יותר, אלא הוא כדי לערבב השטן. א״ר יצחק ד׳ דברים מקרעים גזר דינו של אדם ואלו הן: צעקה צדקה שנוי השם ושנוי מעשה. צעקה מנין דכתיב ויצעקו אל ה׳ בצר להם וגו׳ (תהלים ק״ז), צדקה דכתיב וצדקה תציל ממות (משלי י׳), שנוי השם דכתיב ויאמר ה׳ אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה (בראשית י״ז), וכתיב וברכתי אותה וגם נתתי לך ממנה בן (שם), שנוי מעשה דכתיב וירא ה׳ את מעשיהם כי שבו וגו׳ וכתיב וינחם האלהים על הרעה (יונה ג׳), וי״א אף שנוי מקום דכתיב ויאמר ה׳ אל אברם לך לך מארצך וגו׳ והדר ואעשך לגוי גדול ואברכך (בראשית י״ב), ואידך ההוא זכותא דארץ ישראל אהניא ליה.

א״ר יהודה ג׳ ספרים נפתחים בר״ה לפני הקב״ה אחד של צדיקים גמורים והם נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים, ואחד של בינונים והם תלוים ועומדים מר״ה עד יוה״כ, זכו, נכתבים לחיים לא זכו נכתבים למיתה. א״ר אבין מאי קרא ימחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו (תהלים ס״ט), רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה. שמא תאמר הא חזינן רשעים מאריכים ימים וצדיקים אינם מאריכים, א״ר יוחנן בצדיקים גמורים ורשעים גמורים, או שמא לדין ג״ע וגיהנם קאמר לאחר מיתתם. תניא בית שמאי אומרים ג׳ כתות עוברות ביום הדין של צדיקים גמורים ושל רשעים גמורים ושל בינונים, צדיקים גמורים נכתבים לאלתר לג״ע רשעים גמורים לאלתר לגיהנם בינונים יורדים לגיהנם ומצפצפים ועולים שנאמר והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרף הכסף ובחנתים כבחן את הזהב (זכריה י״ג) ועליהם אמרה חנה ה׳ ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש״א ב׳). ובית הלל אומרים ורב חסד (שמות ל״ד) מטה כלפי חסד, ועליהם אמר דוד אהבתי כי ישמע ה׳ את קולי תחנוני (תהלים קט״ז). אמר רבא מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה׳ את קולי, אמרה כנסת ישראל לפני הקב״ה אימתי אני אהובה לפניך בזמן שתשמע קול תחנוני, אע״פ שדלה אני במצות לי נאה להושיע. שאלה מטרוניתא לר״ג כתיב בתורתך אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד (דברים י׳) וכתיב ישא ה׳ פניו אליך וישם לך שלום (במדבר ו׳), נטפל לה ר׳ יוסי הכהן ואמר לא קשיא כאן בעבירות שבין אדם לחבירו וכאן בעבירות שבין אדם לקונו, עד שבא ר״ע ולמד כאן קודם גזר דין וכאן לאחר גזר דין (12). א״ר שמואל בר אוניא משמיה דרב מנין לגזר דין דצבור שאינו נחתם, והא כתיב נכתם עונך (ירמיה ב׳), אלא אעפ״י שנחתם מתקרע שנאמר מי כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד׳), והא כתיב דרשו ה׳ בהמצאו (ישעיה נ״ה), הא ביחיד. ואימתי הוא קרוב בעשי״ת שבין ר״ה ויוה״כ.

כתיב בענינו של יום וה׳ פקד את שרה וגו׳ (בראשית כ״א), ר׳ אלעזר אומר כל מקום שנאמר וה׳ הוא ובית דינו, אמרו המלאכים לפני הקב״ה רבש״ע בנות לוט הולכות ושוכבות עם אביהן ומן בעילות ראשונות מתעברות ויולדות ממזרים וכדר׳ אלעזר דאמר אעפ״י שאין דרך לאשה להתעבר מביאה ראשונה, בנות לוט שלטו בעצמו ונתעברו מביאה ראשונה, ואברהם הצדיק מצטער כל השנים הללו ואין אתה פוקדו, דין הוא שתפקדו, היינו דכתיב וה׳ פקד את שרה וגו׳ ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר (בראשית כ״א) היינו שהחזירה לנערותיה. ר׳ חנין בשם ר׳ שמואל בר נחמן אמר כל העקרות שהיו בעולם נפקדו עם שרה ועיברו עמה וכשילדה ילדו עמה, היינו שאמרה שרה צחוק עשה לי אלהים (שם), ולא זו בלבד אלא כל פסח נתפשט וכל סומא שהיה בעולם נתפתח וכל שוטה נתרפא בשעה שילדה שרה. ד״א וה׳ פקד את שרה, ג׳ מפתחות לא האמין הקב״ה לא למלאך ולא לשרף אלא בידו הם נתונים ואלו הם מפתח של גשמים שנאמר יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב (דברים כ״ח), ומפתח של תחיית המתים שנאמר הנה אנכי פותח את קברותיכם (יחזקאל ל״ז), ומפתח של רחם שנאמר וה׳ פקד את שרה, וכן הוא אומר ויזכור אלהים את רחל (בראשית ל׳). כתיב אתם נצבים היום כלכם (דברים כ״ט), לעתיד לבא כשיבא הקב״ה ליתן שכר לצדיקים הוא מראה להם בהמות ולויתן, בהמות על אלף הרים ואלף הרים מעלים עשבים והוא אוכלם, ומנין שהם באלף הרים רבוצים שנאמר בהמות בהררי אלף (תהלים נ׳), וכל מה שהירדן מושך הוא שותה שנאמר יבטח כי יגיח ירדן אל פיהו (איוב מ׳ כ״ג). כתיב ועשיתם עולה לריח נחוח לה׳ פר בן בקר אחד ואיל אחד כבשים בני שנה שבעה תמימים וגו׳ ושעיר עזים אחד חטאת (במדבר כ״ט) הרי עשרה קרבנות כנגד עשרת ימי תשובה, ואם עשיתם תשובה בהם ואתם באים לפני ביוה״כ נקיים אפילו היו לכם עונות מן הארץ ועד השמים אני מלבינם בשלג, כמו שנאמר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו (ישעיה א׳). עשרה דברות הללו (13) כנגד עשרה מאמרות שבהם ברא הקב״ה עולמו, שכל עוה״ז כולו עמד בדין ובדין נתחייב כלייה מפני עונותיו של אדם, והקב״ה עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים ומזכה עולמו נמצא הוא כאלו

---

(12) עי׳ במדבר רבה פי״א. (13) פי׳ עשר מלות של פסוק הנ״ל, ובפסיקתא רבתי פמ״ב ובילקוט ישעיה יש גירסא אחרת.

ברא עולמו בו ביום.

כתיב פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים (ישעיה כ"ו) אל תקרי אמונים אלא אמנים שעונים אמן, ובשביל אמן שיענו הפושעים יעלו מגיהנם. כיצד, הקב"ה יושב בג"ע ודורש וכל הצדיקים יושבים לפניו וכל פמליא של מעלה עומדים על רגליהם, חמה ומזלות מימינו ולבנה וכוכבים משמאלו, והקב"ה דורש להם טעמי תורה חדשה שעתיד ליתן להם לישראל ע"י משיח, ואח"כ עומד זרובבל על רגליו ואומר קדיש ויהיה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו וכל העולם באים ועונים אמן, ואף פושעי ישראל וצדיקי או"ה שנשתיירו בגיהנם עונים אמן מתוך גיהנם עד שנתרעש כל העולם כלו ונשמעים דבריהם לפני הקב"ה ושואל מה קול רעש זה ששמעתי ומשיבים מלאכי השרת ואומרים רבש"ע הכל גלוי וידוע לפניך, הם רשעי ישראל וצדיקי או"ה שנשתיירו בגיהנם שעונים אמן מתוך גיהנם, מיד יתגלגלו רחמיו ונוטל מפתחות של גיהנם בידו ונותנם לגבריאל ומיכאל וא"ל לכו ופתחו שערי גיהנם והעלו אותם מגיהנם, שנאמר פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים. מיד הולכים מיכאל וגבריאל ופותחים שערי גיהנם ומעלים אותם כמו אדם המעלה חברו מן הבור שנאמר ויעלני מבור שאון מטיט היון (תהלים מ'), ויהיו מיכאל וגבריאל עומדים עליהם ורוחצים אותם וסכים אותם ומרפאים אותם ממכות של אש גיהנם, ומלבישים אותם מלבושים נאים וטובים, ותופשים אותם בידם ומביאים אותם לפני הקב"ה וכל הצדיקים, שנאמר כהניך ילבשו צדק (תהלים קל"ב) כהניך אלו צדיקי או"ה שהם מכהנים לפני הקב"ה בעוה"ז כגון אנטינגינוס בן אסוירוס וחביריו, וחסידיך ירננו אלו רשעי ישראל שנקראו חסידים (14) שנאמר אספו לי חסידי וגו' וכשנכנסים לפתחי ג"ע נכנסים גבריאל ומיכאל תחלה ונמלכין בהקב"ה וא"ל הניחו אותם ליכנס ויראו בבודו, וכיון שנכנסים יפלו על פניהם ומשתחוים ומברכים לשמו של הקב"ה, ואף הצדיקים הישרים שיושבים לפני הקב"ה יתנו הודאה ושבח להקב"ה שנאמר אך צדיקים יודו לשמך (שם ק"מ), ויהיו מקובלים כצדיקים גמורים שלא חטאו מכאן ואילך, לפי ששברו לבם בתשובה, שנאמר קרוב ה' לנשברי לב (תהלים ל"ד). כתיב מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן (ישעיה מ') מלמד שכל הארץ וכל התהומות פרסת רגל אחת ארכן ופרסת רגל אחת רחבן ופרסת רגל אחת קומתן עד רום רקיע ראשון, ושמים ושמי השמים זרת אחת ארכם זרת אחת רחבם זרת אחת קומתם. א"ר אבא בר יהודה מום שפסל בבהמה הכשיר באדם, פסול בבהמה עורת שבור חרוץ והכשיר באדם שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה.

כי גדול יום ה' (יואל ב') זה ראש השנה, ונורא מאד ומי יכילנו זה יוה"כ שספרי חיים ומתים לפניו פתוחים. כתיב תפלה לדוד שמעה ה' צדק וגו' (תהלים י"ג) מלפניך משפטי יצא (שם) אומרים ישראל רבש"ע אתה יושב לדין אותנו וקטגורים וסנגורים עומדים לפניך, יהי רצון מלפניך עיניך תחזינה מישרים, א"ל חייכם כך אני עושה שאני חפץ בזכותכם שנאמר ה' חפץ למען צדקו (ישעיה מ"ב). תניא ר' אליעזר הגדול אומר אין לך כל דבר שעתיד הקב"ה לעשות לימות המשיח שלא עשה מקצתו בעוה"ז, ואפילו רוח סערת שעתיד הקב"ה להביא כבר נעשה מקצתו בעוה"ז, ומאי ניהו אלו המתים שהחיו ע"י יחזקאל. ועתיד הקב"ה ליתן לכל צדיק יד ושם בירושלם שנאמר ונתתי להם וגו' יד ושם טוב מבנים ובנות (ישעיה נ"ו), ועתיד לגלות להם שם המפורש שבו נבראו שמים וארץ וכל העולם כדי שיהיו חיים וקיימים לעד ושיהיו עושים אשר ירצו שנאמר שם עולם אתן להם (שם). מנין שהוא שם המפורש? נאמר כאן שם עולם ונאמר להלן זה שמי לעולם (שמות ג') מה להלן שם המפורש אף כאן. ד"א שם עולם אתן להם כדי שלא יכרת שמם מן העולם ויהיו חיים וקיימים לעולמי עולמים, וכשם ששמים וארץ חדשים לא יכלה ולא יפסק שמם כך הצדיקים לא יכרת ולא יפסק שמם לא מזרעם ולא מזרע זרעם.

[ליום הכפורים] בריך שמיה דקודשא בריך הוא שהוא מקום עולמו ואין העולם מקומו, כמו שנאמר כי השמים ושמי השמים לא יכלכלוך (מ"א ח'). קולו חוצב להבות אש מפרק הרים ומשבר סלעים, קשתו אש חיציו שלהבת, רוחו לפיד ומגינתו ענגים חרבו ברק, יוצר הרים וגבעות ובורא רוח דכתיב כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד') וצר העבור במעי אמו, מכסה שמים בעבים מוריד טל וממטר, זן ומפרנס כל העולם, מקרני ראמים עד בצי כנים דכתיב פותח את ידיך (תהלים קמ"ה), וכתיב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו (שם ק"ו). וכי יש אדם שיכול למלל גבורותיו ולהשמיע כל תהלתו, אפילו מלאכי השרת אינם יכולים לספר כל שבחו אלא מקצת גבורותיו, והוא אחד ואין שני ואין כמוהו ואין כערכו במלאכים דכתיב כי מי בשחק יערוך לה' וגו' (שם פ"ט) אשר לשבחו אין קץ ולתהלותיו אין מספר ולנפלאותיו אין חקר ולכך אין לו לאדם לספר בשבחו של מקום יותר מהראוי, שכל המספר בשבחו יותר מדאי נעקר מן העולם, שנאמר היסופר לו כי אדבר אם אמר איש כי יבולע (איוב ל"ז כ'), והוא הטעם כשמזכיר בשבחו יותר מדאי נראה כרוצה לספר כל שבחו וזה אינו יכול להיות כמו שכתוב מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו. קודם שנברא העולם היה הקב"ה לבדו בגבורתו ועלה במחשבתו לבראות העולם והיה מחריש

---

(14) ע' עקיבא אות ד'.

חושב היאך יברא ויתקיים מפני עונותיהם של בני אדם, וברא תשובה קודם שברא העולם, וע"ז נתן דוד המלך ע"ה שבח להקב"ה ואמר אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד וגו' (תהלים ק"ל). ומנין שהקב"ה תופש האדם לפי מעשיו, דתנן הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה (אבות פ"ג י"ט). כיצד, אדם יוצא לשוק ונשבע לשקר על מקח וממכר, רואה נשים ומהרהר, נכנס לפני השלטון ואינו מתנקה מלספר לשון הרע ונכנס לביתו מלא עונות, ישן על מטתו והפקיד רוחו ביד הקב"ה שנאמר בידך אפקיד רוחי (תהלים ל"א). אמר דוד לפני הקב"ה אם אתה גובה מאדם עונו לא יעמוד לעולם ממטתו, אלא בראת תשובה בעולמך אע"פ שחטא כיון שעשה תשובה מוחלין לו ואף לאחר גזר דינו, שנאמר מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו (דברים ד'). המסית בסתר והמחרף בגלוי והמוציא דבה רעה על חביריו שלא ראה בעיניו, הרומזים בעיניהם והקורצים בשפתותיהם עליהם הכתוב אומר ימטר על רשעים פחים וגו' (תהלים י') יכרת ה' כל שפתי חלקות לשון מדברת גדולות (שם מ"ה).

כתיב מה תעשו ליום פקודה (ישעיה י') שתי פקידות הללו למה, אחת ליום המיתה ואחת ליום הדין, ליום המיתה דכתיב ומה אעשה כי יקום אל וגו' (איוב ל"א) ואין מועיל לא עושר ולא ממון לא אח ורע ולא חכמה ובינה לא עצה וגבורה, ומי משיב ליום עברה ומי יכול לפדות את עצמו שנאמר אח לא פדה יפדה איש לא יתן לאלהים כפרו (תהלים מ"ט). אמר הקב"ה לישראל (15) בני לא הועיל לכם לא יסורים קשים ולא תוכחות ולא התראה ולא גלות ולא עניות ולא הבטחה ולא אריכת רוח ולא צווי ולא שליח ולא ברכות ולא קללות ולא יראה ולא פחד ולא אימת המות ולא חבוט הקבר ולא דין גיהנם ולא ביהמ"ק שחרב ולא שמי המחולל בין הגוים, והוא כל מי שעמד ברשעו נדון בדינים משונים וכל הטובות שעשה לא תזכרנה לו, ועליו אמר איוב כל ימי רשע הוא מתחולל (איוב ט"ו כ') פי' הוא מת וחלל, ועתיד ליתן דין וחשבון לפני הקב"ה על המעשה שעשה בעוה"ז מה תעשו ליום פקודה וליום ה'. החוטא בעיניו עיניו כהות, החוטא באזניו שומע חרפתו, בפיו אין דבריו נשמעים, בעצה פרנסתו מתמעטת, במחשבה חייו נדחקים, בלשונו יסורים באים עליו, בידיו יורד מכבודו, בלבו מת בדאגה, ברגליו שנותיו מתקצרין, ביצרו יצרו מעיד בו, החוטא ומחטיא את אחרים קובר אשתו ובניו, החוטא בליצנות גזר דינו נחתם, המתחבר לרשע טורד עצמו מן העולם, הנושא פנים לרשע הרי זה ממרגיזי אל, המרמה בדרכיו מתחבל בגופו, המסית חברו ומטהו מדרך טובה לדרך רעה הרי זה מנאץ, המלעיג על המצות אין מרחמין עליו מן השמים, המלעיג על תלמידי חכמים אין רפואה אל מכתו, והמלעיג על עניים לסוף ימות בעוני, לפיכך מה הנאה יש לאדם לחטוא, כי בעל כרחו ימות ויצא מן העולם הזה לעוה"ב, וידינו אותו שם מלאכים אכזרים אם לא ישוב ויכנע רום לבבו. וראה כמה עשירים שיצאו מן העולם בפחי נפש ונצרכו לבריות, וכמה גבורים יצאו מן העולם חלשים, כמה חכמים היו בהם וחכמתם לתקלה, כמה בנים נולדו להם ולא שמחו בבניהם ותקלה אירע להם, וכמה חתנים לא שמחו בחופתן, וראה דרכך לפניך וחכם ואת מצות אלהיך שמור כי זה כל האדם. וכן הוא אומר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, וכן הוא אומר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת המות את הטוב ואת הרע (דברים ל'), באיזה דרך שיחפוץ האדם לילך הרשות בידו, הגביר עליו יצרו והלך בדרכי לבו לא יוסיף עוד לעשותו וישוב על מה שעשה ומן השמים ישמעו לו ומוחלין לו, כמ"ש ויתפללו ויבקשו פני וישובו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים וגו' (דהי"ב ז' י"ד). וגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלהיך (הושע י"ד), וגדולה תשובה שמארכת ימים של אדם שנאמר ובשוב רשע מרשעתו וגו' נפשו יחיה (יחזקאל י"ח). היכי דמי בעל תשובה? א"ר יהודה אמר רב כל שבא עבירה לידו וניצל ממנה, א"ר יהודה אמר רב כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך (ישעיה ס"ד), ופליגי דר' אבהו דא"ר אבהו במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב (ישעיה נ"ז) רחוק קודם לקרוב. רשב"י אומר אפילו צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה אבד הראשונות, שנאמר צדקת הצדיק לא תצילנו (יחזקאל ל"ג), ואפילו רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה באחרונה אין מזכירין לו הראשונות שנאמר ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו (שם). א"ר אלעזר ב"ר צדוק למה צדיקים גמורים דומים בעוה"ז לאילן שכלו עומד במקום טהרה ונופו נוטה במקום טומאה, נקצץ נופו נופל למקום טהרה, כך הקב"ה מביא יסורים על הצדיקים בעוה"ז כדי שיירשו העוה"ב שנאמר והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד (איוב ח'), והרשעים דומים לאילן שעומד במקום טומאה כולו ומשפיע להם הקב"ה טובה כדי להורידם למדרגה התחתונה שנאמר יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (משלי י"ד), וכן אמר קהלת יש צדיק אובד בצדקתו (קהלת ז'). ר' יעקב סבר שכר מצות בהאי עלמא ליכא שהרי מי שאמר לו אביו עלה לבירה והבא גוזלות ועלה ועשה צווי אביו ושלח האם ונטל הבנים ובירדתו נפל ומת היכן אריכות ימיו של זה וטובתו שנאמר בשניהם למען ייטב לך והארכת ימים, אלא למען ייטב לך לעולם שכולו טוב והארכת

(15) ע"ע מרגניתא דבי רב, ושד"ל בהמזכיר של שטיינשניידר ח"ו צד 19.

ימים לעולם שכולו ארוך, זה העוה"ב, ושמא תאמר כלום מעשה הוי? ר' יעקב מעשה חזא. ורבנן סברי שכר מצות בהאי עלמא נמי איכא והאי שעלה לבירה ונפל ומת סולם רעועה הוי דקבועה הזיקא וכל היכא דקבוע הזיקא לא סמכינן אניסא, דכתיב ויאמר שמואל איך אלך ושמע שמואל והרגני (ש"א ט"ז), ואותו שזכיותיו מרובות על עונותיו מטיבין לו, ואמר אביי דעבדי ליה יום טוב ויום ביש, אבל בצדיק גמור לעולם מטיבים לו. והא דאמר צדיק ורע לו ויש צדיק אובד בצדקתו איירי בצדיק שאינו גמור, שמביאים עליו רעות לצורפו ולהביאו לחיי עוה"ב. ורשע וטוב לו איירי ברשע שאינו גמור, או שמא מקבץ ממון בשביל בניו או יורשיו שיהיו טובים, ומשנמר יחזור לענין תשובה. וכח התשובה עדיפא דהרי תנינא עבר אדם על כל עבירות שבתורה בין שעשה תשובה בין שלא עשה תשובה יוה"כ מכפר, חוץ מפורק עול ומגלה פנים בתורה שלא כהלכה ומיפר ברית בבשר שאם עשה תשובה יוה"כ מכפר לא עשה תשובה אין יוה"כ מכפר. ותניא על מה תשובה מכפרת על עשה ולא תעשה, ועל מה התשובה תולה ויוה"כ מכפר על כריתות ומיתות ב"ד. ותניא: ר' אלעזר אומר אי אפשר לומר נקה שכבר נאמר לא ינקה, ואי אפשר לומר לא ינקה שכבר נאמר נקה, הא כיצד? מנקה הוא לשבים ואינו מנקה לשאינם שבים בתשובה, ור' ישמעאל היה דורש ארבעה חלוקי כפרה ותשובה עם כל חד וחד: אדם עבר על מצות עשה ועשה תשובה לא זז משם עד שמוחלין לו שנאמר שובו בנים שובבים (ירמיה ג'), עבר על לא תעשה תשובה תולה ויו"כ מכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' (ויקרא ט"ז), עבר על כריתות ומיתות ב"ד ועשה תשובה, תשובה ויוה"כ תולין ויסורין ממרקים שנאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (תהלים פ"ט), אבל מי שיש בידו חלול השם כגון שעשה עונות בפרהסיא שאחרים למדים ממנו ונמצא חוטא בעצמו ומחטיא אחרים אין כח בתשובה לתלות ולא ביוה"כ לכפר ולא ביסורים למרק אלא כלם תולים ומיתה ממרקת שנאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון (ישעיה כ"ב). והיכי דמי חלול השם, כגון מאן דשקיל בשרא ולא יהיב דמי לאלתר לפי כשמאחר לפרוע את הטבח הוא נזלן ולומדין ממנו לגזול, ולא אמרו אלא באתרא דלא תבעי אבל באתרא דתבעי לית לן בה, ואמר ר' יוחנן כגון אנא דמסגינא ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין לפי דאין הכל יודעין דנחלשתי מגירסתי ולמדים ממני תלמידי חכמים, ור' נחמן בר אבדימי אמר כל שחביריו מתביישין מחמת שמועתו, פי' מחמת שם רע היוצא עליו שאחרים למדים ממעשיו, אביי אמר כדתניא ואהבת את ה' אלהיך (דברים ו') כדי שיהיה שם שמים מתאהב על ידך שיהא אדם קורא ומשמש ת"ח ודבורו בנחת עם הבריות ומקחו ומתנו בשוק נאה ונושא ונותן באמונה, מה הבריות אומרים עליו אשרי פלוני שלמד תורה אשרי אביו שלמדו תורה אשרי רבו שלמדו חכמה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה, ראו פלוני שלמד תורה כמה נאין מעשיו וכמה מתוקנין דרכיו ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר (ישעיה מ"ט), ובזמן שקרא ושמש ת"ח ואין דבורו בנחת עם הבריות אומרים עליו אוי לפלוני שלמד תורה ולרבו שלמדו חכמה ראו כמה מקולקלים דרכיו, ועליו כתיב באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו (יחזקאל ל"ו).

מפרסמים החנפים מפני חלול השם שנאמר ובשוב צדיק מצדקו ועשה עול כל צדקותיו לא תזכרנה לו עוד (יחזקאל ל"ג), והטעם שלא יאמרו בני אדם שאינם יודעין מעשיו ראו זה חסיד מה אירע לו. וכל אותן דאמרינן (סנהדרין פ' חלק) שאין להם חלק לעוה"ב כגון המינין והאפיקורסים והאומרים אין תחיית המתים מן התורה ואין תורה מן השמים, והקורא בספרים החיצונים, והלוחש על המכה ואומר הפסוק כל המחלה וגו', והפורק עול והמיפר ברית בבשר והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה והמלבין פני חבירו ברבים, והבא על אשת איש, ורבים כאלה הוו, דוקא כשלא עשו תשובה אין להם חלק לעוה"ב אבל אם עשו תשובה יש להם חלק לעוה"ב, לכך הזהירם הנביא ואמר שובו וגו'. האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, האומר אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר ועבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו. א"ר יצחק כל המקניט את חבירו אפילו בדברים צריך לפייסו שנאמר אם ערבת לרעך וגו' (משלי ו') עשה זאת איפוא בני והנצל (שם), וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם, והמבקש פיוס מחבירו אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים שנאמר כה תאמרו ליוסף אנא שא נא וגו' (בראשית נ'). אם מת מוליך עשרה בני אדם על קברו ואומר חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו ([16]). ואמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירים ממנו כל פשעיו, ומהא דאמר ר' יוחנן כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר איבה כנחש אינו ת"ח לא תקשי לרבא, הא בדפייסי ליה והא דר' יוחנן איירי בדלא פייסי ליה. כתיב אשרי נשוי פשע (תהלים ל"ב) וכתיב מכסה פשעיו לא יצליח (משלי כ"ח), לא קשיא כאן בחוטא מפורסם וכאן בחוטא שאינו מפורסם. איכא דאמרי כאן בעבירות שבין אדם לחבירו וכאן בעבירות שבין אדם למקום.—הרואה קרי ביוה"כ ידאג כל השנה כולה ואם עלתה לו שנה מובטח לו שהוא בן עוה"ב, ותדע שכל העולם רעב והוא שבע.

ת"ר עשר פעמים היה כהן הגדול מזכיר את השם בו ביום (ביוה"כ), ג' פעמים בוידוי ראשונה וג' פעמים

---

(16) עי' יומא פ"ת.

בשניה וג' פעמים בשעיר המשתלח ואחד בגורלות. המצנפת של כה"ג היתה מכפרת על גסי הרוח, יבא דבר שבגבוה ויכפר על דבר גבוה, אבנט היה מכפר על הרהור הלב, חשן היה מכפר על הדינים דכתיב ועשית חשן משפט (שמות כ"ח), אפוד היה מכפר על עבודה זרה דכתיב ויעש אותו גדעון לאפוד (שופטים ח'), מעיל היה מכפר על לשון הרע שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש (שמות כ"ח) יבא דבר משמיע קול ויכפר על הקול. ציץ היה מכפר על עזי פנים, כתיב והיה על מצחו תמיד (שם) וכתיב ומצח אשה זונה היה לך (ירמיה ג'). מכנסים היו מכפרים על הערוה. כתונת היתה מכפרת על שפיכת דמים כדכתיב ויטבלו את הכתונת בדם (בראשית ל"ז) ועכשיו שאין ביהמ"ק תשובה תפלה וצדקה מכפרין שנאמר עשה משפט וצדקה נבחר לה' מזבח (משלי כ"א), ואמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' [17].

פרקי אבות: ע' אבות

פרקי ר' אליעזר: ע' אליעזר

פרקי ר' יוסי: מובא ברוקח (סי' שי"ב) וז"ל: ואמרינן במס' ברכות (ג'.) תניא א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ונכנסתי לחורבה אחת מחרבות ירושלם וכו' עד כשישראל נכנסים לביהכ"נ ולביהמ"ד ועונין יהא שמיה רבא וכו', ובפרקי ר' יוסי מצאתי א"ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך והגיע זמן תפלת מנחה ונכנסתי לחורבה אחת מחרבות ירושלם להתפלל וכו', ולא עוד אלא בשעה שישראל נכנסין לביהכ"נ ולביהמ"ד ועונין אמן יש"ר מברך אומר הקב"ה אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מתי אשוב לביתי מתי אשוב להיכלי מתי אקבץ את שארית ישראל מבין או"ה שיהיו מהדרים ומפארים ומרוממים ומקדשים קדושת שמי הגדול עכ"ל.

פרקי בן עזאי: הזכיר רש"י בברכות (כ"ב.): ר' יהודה אומר שונה הוא בהלכות דרך ארץ, פי' ד"א כגון דרכם של ת"ח שהיא ברייתא ופרק בן עזאי הנותן ד' דברים אל לבו עכ"ל. ותוספות עירובין (נ"ג: ד"ה משיירין) וז"ל: בפרק בן עזאי קתני משיירין פאה במעשה קדרה ואין משיירין פאה במעשה אילפס וכו' (רב פעלים 97).

---

[17] עי' ערכין ט"ז.

צ

צדקות: פרק צדקות, נדפס ע"י ווערטהיימער בספרו בתי מדרשות ח"ג מכ"י של ג' דפים שמצא אך חסר בו בתחלתו ובאמצעו, לדעתו הוא מדרש עתיק שאבד מאתנו והיה לעיני בעל הלכות גדולות כי כתוב שם (הוצאת מקיצי נרדמים דף תרל"ה): יששכר תשיעי לשבטים והוא הקריב שני למלך שנאמר ביום השני הקריב נתנאל בן צוער נשיא יששכר, מפני מה שהוא בן תורה וכו'. ויש שם חמשה מאמרים בסדר שנכתבו בפרק צדקות ומזה יוכיח כי ברור בעיניו שהבה"ג שאב דבריו מפרק צדקות, אולם אפשר ג"כ שבעל פרק צדקות שאב דבריו מהבה"ג. גם יאמר כי בעל ילקוט שמעוני שאב מפרק צדקות מה שכתב במשלי רמז תתקנ"ב: ד"א וחסד שעשה יצחק וכו' ד"א חסד שעשה בן הדד וכו'. וגם על ההוכחה הזאת אפשר לומר איפכא מסתברא, ועי' ערך חופת אליהו רבה ובסדר כבוד חופה לרח"מ הורוויץ.

פרק צדקות

[בתי מדרשים ח"ג דף כ"ה]

פרק א'—[לעולם יכנים אדם ת"ח לתוך ביתו ויאכילהו וישקהו שהרי השונמית מת] [1] בנה והתפלל אלישע והחיה את בנה. מי גרם לו להחיות את בנה, מפני שקבלתו לתוך ביתה. הא למדת שכל מי שהוא מכנים ת"ח לתוך ביתו מאכילו ומשקו ומהנהו מנכסיו כאלו נדבק בשכינה. ה') דבר אחר גדולה פרוסה שעליה נדחו ב' אומות מן העולם שנאמר לא יבא עמוני וגו' (דברים כ"ג), מפני מה, על דבר וגו', וכי מה היו ישראל צריכין להם והלא כל אותן מ' שנה שהיו במדבר היתה הבאר עולה והמן יורד והשלו מצוי וענני כבוד מקיפין עליהם, אלא אמרה התורה על דבר אשר לא קדמו אתכם וגו'. ו') גדול שימוש תורה יותר מלימודה שכן מצינו ביהושע שנאמר ויען יהושע בן נון, תלמידו של משה אין כתיב כאן אלא משרת משה, ומה שירות היה משרתו, היה נוטל את הדלי ואת הבלנרים (כלים של הבלן) ומוליכו לפניו לבית המרחץ. ז') ד"א משרת משה מה שירות היה משרתו, היה משכים בכל יום ובורר את הגם הגס שבמן ואומר זה לרבי משה זה לרבינו משה. ח') ד"א גדול שמושה

---

[1] חסר בכ"י בתחלתו והוא סימן ד'.

של תורה יותר מלימודה, שכן מצינו באלישע שנאמר ויען אחד מעבדי מלך ישראל וגו׳ (מ״ב ג׳) אשר למד אין כתיב כאן אלא אשר יצק מים ע״י אליהו, הא למדת שגדול שימושה יותר מלימודה. ט׳) יששכר החמישי לשבטים היה והקריב שני למלך שנאמר ביום השני וגו׳, ומפני מה, שהיה בן תורה שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל (דהי״א י״ב), מלמד שהיו הם שואלים אותם דבר והיו משיבים להם הלכה כהלכה למשה מסיני. י׳) ראשיהם מאתים וגו׳, מלמד שמאתים סנהדריות היו מעמידין שבט יששכר בלבד, מי גרם לו לישכר להיות כן, זבולן אחיו שנאמר זבולון לחוף ימים ישכון וגו׳ מלמד שהיה עוסק בפרקמטיא שלו ומאכיל את יששכר. ומנין שהיה יששכר אוכל משתי נחלות שנאמר יששכר חמור גרם וגו׳, מהו חמור גרם שכתוב, חמורו של זבולון גרם לישכר להיות בן תורה (2). י״א) לפיכך בא משה והקדים ברכתו של זבולון לישכר, ואמר שמח זבולן וגו׳ (דברים ל״ג), ויש אומרים אהליו של יששכר קודם לאהליו של זבולון (3). י״ב) אמר ר׳ הונא כל הרואה חלום ומתירא ממנו מה יעשה, ישבים ויעסוק בתורה, אם רגיל לשנות פרק אחד ישנה שנים, אם רגיל לקרות דף אחד יקרא שנים, אם אינו יודע לקרות ולא לשנות יעשה עצמו כגבאי צדקה וכפרנסי צבור ויחיה. י״ג) אילו היה כתוב ארור אשר לא ילמד את התורה הזאת לא היתה תקומה לשונאי ישראל, אלא אשר לא יקיים וגו׳ (דברים כ״ז) לא נאמר עץ חיים היא ללומדים בה אלא למחזיקים בה שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה וגו׳ (משלי ג׳). סליק פרקא.

פרק ב׳—גדולים מעשיו של מלך מ״ה ברוך הוא שאין להם סוף ואין להם חקר, מה אם ירצה אדם לחשוב במדותיו של הקב״ה שהוא דן בהן דין אינו יכול לחשוב וכו׳ (4). וחסד לאומים חטאת, חסד שעשה אברהם אבינו חטאת הוא לאו״ה. אמר הקב״ה לאו״ה לא היה אחד מכם שבנה מזבח לשמי עד שבא אברהם ובנה מזבח לשמי שנאמר ויבן שם אברהם מזבח וגו׳ (בראשית כ״ב). דבר אחר וחסד לאומים חטאת, חסד שעשה אבינו יצחק היא עמדה לבניו במדבר שנאמר כה אמר ה׳ מצא חן במדבר וגו׳ (ירמי׳ ל״א). ד״א וחסד לאומים חטאת, חסד שעשה ליעקב אבינו עמדה לבניו במצרים שנאמר וארד להצילו וגו׳. ד״א וחסד לאומים חטאת, חסד שעשה בן הדד הוא היתה חובה לאחזיהו בן אחאב, בן הדד כשחלה שלח מלאכים אצל אלישע האחיה מחלי זה, ואחזיה נופל בסוסטרה (השבכה) שלו שלח לשאול בבעל זבוב אלהי עקרון, מיד נוטלה המלכות משמרון ונתנה לדמשק, שנאמר כה אמר ה׳ כאשר יציל הרועה מפי הארי וגו׳ (עמוס ג׳). ד״א וחסד לאומים חטאת, חסד שעשו אנשי נינוה היא היתה תוכחה לישראל, אמר להם הקב״ה לישראל כלום יש לכם לעשות תשובה לפני כדרך שעשו אנשי נינוה, במה שנאמר ויתכסו שקים וגו׳ ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה וגו׳.

סליק פרק צדקות

ציוני: ספר ציוני על שמות דספרא מסאבא, מיוחס לרב טביומי. וז״ל ילקוט ראובני (פ׳ נשא): צ״ז כחות הטומאה, וזה סוד ואת הצב למינהו, וסוד ואת בטנך צבה, מצאתי זאת בקונטרים כתוב בשם צפוני ציוני דרב טביומי עכ״ל (רב פעלים 103). ויש עוד ספר ציוני פי׳ עה״ת ע״פ הקבלה מר׳ מנחם ציוני, קרימונה ש״ך.

---

(2) עי׳ ב״ר פצ״ת. (3) שנאמר שמח זבולון בצאתך ולא נזכר באהליך והם קודמים במעלה. (4) פה מחוק ומטושטש ואיזה שורות שהעתיק ווערטהיימער פה אין להם שום חיבור ולא כוונה.

ק

קדושא: נוסדה על הפסוקים קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו׳) שאומרים בצבור אחר שלש ברכות הראשונות בתפלת י״ח. ובזמן הגאונים היו נוהגין לומר קדושא של יחיד ונקראת ג״כ קדושא דישיבה שהיו נוהגין לומר אחר הלימוד כעין קדיש דרבנן. הקדושא הזאת היתה מעורבת במאמרים מספר היכלות ומעשה מרכבה ומדרשים שונים שהיו לפניהם, דוגמאות מקדושות כאלה נמצאות בסדור רב עמרם גאון (דפוס ווארשא תרכ״ה):

קדושא ליחיד

[מסדור רב עמרם גאון, קודם ברכו לשחרית]

על הכל יתגדל וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה, בעולמות שברא

העולם הזה והעולם הבא, כרצונו וכרצון כל עמו ישראל, צור העולמים אדון כל הבריות אלוה כל הנפשות היושב במרחבי מרום השוכן בשמי שמי קדם, קדושתו על כסא הכבוד וקדושתו על החיות, ובכן יתקדש שמו בנו לעיני כל חי ונאמר לפניו שיר חדש ככתוב שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה, ונאמר שירו לאלהים זמרו שמו סלו לרוכב בערבות ביה שמו, ונראהו עין בעין בשובו אל נוהו, כמו שנאמר כי עין בעין יראו בשוב ה׳ ציון, ונגלה כבוד ה׳ וראו כל בשר יחדו כי פי ה׳ דבר, ועתה יגדל נא כח ה׳ כאשר דברת לאמר, ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה׳ בעמלק מדור דור. זכור רחמיך ה׳ וחסדיך כי מעולם המה, קולי אל ה׳ אקרא ויענני מהר קדשו סלה, ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.—אמר ר׳ ישמעאל סח לי ססנגיר שר הפנים ידידי שב בחיקי ואגיד לך מה תהא לישראל, ישבתי בחיקו והיה מסתכל בי ובוכה והיו דמעות זולגות מעיניו ויורדות עלי, אמרתי לו הדר זיווי מפני מה אתה בוכה, אמר לי בוא ואכניסך ואודיעך מה נגנזו להם לישראל עם קדושים, תפשני בידי והכניסני לחדרי חדרים ולגנזי גנזים ולאוצרות, נטל הפנקסין ופתח והראני כתובות מצרות משונות זו מזו. אמרתי לו הדר זיווי הללו למי, אמר לי לישראל, אמרתי לו ויכולין ישראל לעמוד בהן, אמר לי בוא למחר ואראך צרות משונות מן הראשונות, למחר הכניסני לחדרי חדרים והראני אשר לשבי לשבי ואשר לרעב לרעב ואשר לבזה לבזה. אמרתי לו וכי ישראל לבד חטאו, אמר לי בכל יום מתחדשות עליהם גזרות קשות מאלו, וכיון שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין אמן יהא שמיה רבא מבורך לעלם ולעלמי עלמיא, אין מניחין אותן לצאת מחדרי חדרים. מי לא יאדיר למלך האדיר, מי לא יברך למלך המבורך, מי לא ירומם למלך המרומם, מי לא יהדר למלך המהודר, מי לא ימליך למלך המלכים, מי לא ישבח למלך המשובח, מי לא יקדיש למלך המקודש, יתקדש שמו לעד ולנצח, שבכל יום גבורות ונפלאות מתרגשות מלפני הקב״ה מעולות ומשונות זו מזו, ושמח בנו בעת תפלת בניו. הא למדת כמה גדול כח הקדיש שמעכב הצרות ומשמח הקב״ה.

קדושת ברכו ליחיד

[אחר ברכו, שם]

ברכי נפשי את ה׳ וכל קרבי את שם קדשו, יתברך וישתבח ויתפאר ויתרומם ויתנשא שמו של מלך מלכי המלכים הקב״ה, ומרומם על כל ברכה ותהלה, שירו לאלהים זמרו שמו סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלזו לפניו, שהוא ראשון והוא אחרון ומבלעדיו אין אלהים, בשכמל״ו. אמר ר׳ עקיבא בכל יום ויום מלאך אחד עומד באמצע הרקיע שחרית ופותח ואומר ה׳ מלך ה׳ מלך ה׳ ימלוך לעולם ועד וכל גדודי מעלה עונין אחריו עד שמגיע לברכו, כשמגיע לברכו חיה אחת יש שם ששמה ישראל וחקוק על מצחה ישראל, ועליה אמר יחזקאל החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל, ועליה אמר דוד וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח, ונושאת את הכסא ועומדת באמצע הרקיע ואומרת בקול רם ברכו את ה׳ המבורך, וכל גדודי מעלה עונין אחריה ברוך ה׳ המבורך לעולם ועד. עד שלא ינמור הדבר מפיהם שרפי הקדש מרעישים את העולם ואומרים בקול רם ונדול, קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו, עד שלא ינמור הדבר מפיהם האופנים מתגלגלים ורועדים ומרעידים כל העולם ואומרים, ברוך כבוד ה׳ ממקומו. ואותה חיה, עד שנגשים כל שרי מעלה וכל טפסרים וכל גדודים וכל מחנות וכל פמליא של מעלה, אומרת לחיה ששמה ישראל, שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד. הא למדת כמה גדול כח ברכו שהוא מטכסיסי מעלה שאפילו המלאכים משתמשים בו ומברכים לבוראם. בוא וראה כמה חביב לפני הקב״ה מה שישראל אומרים לפניו קדוש, שהרי הזהיר ליורדי מרכבה ללמדנו באיזה ענין נאמר לפניו קדוש, ויש לנו להזהר ולעשות נחת רוח ליוצרנו ולהעלות לפניו לריח נחוח, וכן אמר להם ברוכים אתם לשמים ולארץ יורדי מרכבה אם תאמרו ותגידו לבני מה שאני עושה בתפלת שחרית ובתפלת המנחה בשעה שאתם אומרים קדוש, ולמדו אותם ואמרו להם שאו עיניכם לרקיע כנגד בית תפלתכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש, שאין לי הנאה בעולמי כאותה שעה שעיניכם נשואות לעיני ועיני מביטות בעיניכם בשעה שאתם אומרים לפני קדוש, שהקול היוצא מפיכם באותה שעה סודר ועולה לפני כריח נחוח. והעידו להם מה עדות אתם רואים שאני עושה לקלסתר פניו של יעקב אביכם החקוקה לי בכסא כבודי, שבשעה שאתם אומרים לפני קדוש אני כורע עליה ומנפף ומנשק ומחבק אותה וידי על זרועותי שלש פעמים כמו שאתם אומרים לפני קדוש, כדבר שנאמר קדוש קדוש קדוש ה׳ צבאות מלא כל הארץ כבודו.

קדושא ליחיד

[אחר קדושת צבור, שם]

ויאמר שלחני כי עלה השחר, אמר לו וכי גנב אתה או קוביוסתוס אתה שאתה מתירא מן השחר, אמר לו לא גנב אני ולא קוביוסתוס אני אלא מלאך אני, ומיום שנבראתי לא הגיע זמני לומר שירה עד עכשיו. מסייע ליה לרב חננאל אמר רב, דאמר רב חננאל אמר רב שלש כתות של מלאכי השרת אומרות שירה בכל יום, אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש ה׳ צבאות מלא כל כל הארץ

כבודו. מיתיבי חביבין ישראל לפני המקום יותר ממלאכי השרת, שישראל אומרים שירה בכל שעה שירצו ואלו מה"ש אין אומרים שירה אלא פעם אחת ביום ואמרי לה פעם אחת בשבת ואמרי לה פעם אחת בחדש ואמרי לה פעם אחת בשנה ואמרי לה פעם אחת בשבוע (שמיטה) ואמרי לה פעם אחת ביובל ואמרי לה פעם אחת לעולם, ולא עוד אלא שישראל מזכירין את השם לאחר שתי תיבות שנאמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, ואלו מה"ש אין מזכירין השם אלא לאחר שלש תיבות שנאמר קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, ולא עוד אלא שאין מה"ש רשאין לומר שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה, שנאמר ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים, תיובתא דרב חננאל אמר רב. אימא אחת אומרת קדוש ואחת אומרת קדוש קדוש ואחת אומרת ק' ק' ק' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. והא איכא ותשאני רוח ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד ה' ממקומו, ההוא אופנים הוא דקאמרי לה, ואי בעית אימא כיון דאתיהב רשותא איתיהיב, ועמו ישראל ממליכין שמו ואומרין ה' ימלוך לעולם ועד.

קהלת: ע' זוטא

קומה: ע' שעור קומה

קנה: ע' נחוניא בן הקנה

קצר: מדרש הַקצר, מובא כמה פעמים בס' מנות הלוי לר"ש אלקבץ על מגלת אסתר. בפסוק גם ושתי המלכה עשתה משתה נשים, אמר רבא שניהם לדבר עבירה נתכוונו וכו' (מגילה י"ב.). אפס במדרש הקצר אומר שהיתה בת בלשאצר ונועצה עם אחשורוש שישמחו שניהם ביום ושיצוה שתבא לפניו בכתר מלכות ושיבא עליה לפני כל השרים עכ"ל, וכתב ר"ש אלקבץ ז"ל שהחסיד ר"י שושן ז"ל העתיק זה המדרש עם שאר מדרשים בסוף ספרו וכו' (רב פעלים 103 ע"ש בהערה).

קרי וכתיב: קרי ולא כתיב וכתיב ולא קרי. דרשות אדות המלים שאינן כתובין בתנ"ך ונקראות בעל פה, ומלים שכתובים ואינן נקראות, והן לפי המסורה, ולדברי ר' יצחק קריין ולא כתיבן וכתיבן ולא קריין הלכה למשה מסיני: קריין ולא כתיבן פרת דבלכתו להשיב ידו בנהר פרת (ש"ב ח'), איש דכאשר ישאל איש בדבר האלהים (שם ט"ז), באים דנבנתה (ירמיה ל"א), לה דפליטה (שם נ'), אם דהגד הוגד (רות ג'), אלי דהגורן (שם), אלי דהשעורים (שם), הלין קריין ולא כתיבן.—וכתיבן ולא קריין נא דיסלח (מ"ב ה') זאת דהמצוה (דברים ו'), ידרך דהדורך (ירמיה נ"א), חמש דפאת נגב (יחזקאל מ"ח), אם דכי גואל (רות ג'), הלין כתיבן ולא קריין (נדרים ל"ז: ל"ח.). ובמסורה שלנו נחשבו עשר מלין דקריין ולא כתיבן: בני (שופטים כ' י"ג), פרת (ש"ב ח' ג'), איש (שם ט"ז כ"ג), כן (שם י"ח כ'), בניו (מ"ב י"ט ל"ז), באים (ירמיה ל"א ל"ז), לה (שם נ' כ"ט), צבאות (שם ל"ז ל"ב), אלי (רות ג' ה'), אלי (שם ג' י"ז). ושמונה מלין דכתיבן ולא קריין: אם אמנון (ש"ב י"ג ל"ג), אם במקום (שם ט"ו כ"א), נא דיסלח (שם ה' י"ח), את אשר (ירמיה ל"ח ט"ז), אם כאשר (שם ל"ט י"ב), ידרך (שם נ"א ג'), חמש (יחזקאל מ"ח ט"ז), אם גואל (רות ג' י"ב). ויש עוד ארבע מלין דכתיבין ישגלנה וקריין ישכבנה, וחד כתיב ובעפלים וקרי ובטחורים (דברים כ"ח כ"ז—ל', ישעיה י"ג ט"ז, ירמיה ג' ב', זכריה י"ד ב'). ויש גם שנוים בין המסורה שלנו ובין חז"ל בקרי וכתיב בנביאים וכתובים (ע"ע קרי וכתיב באוצר ישראל. ועי' ג"כ מדרש טעמי חסרות ויתירות לעיל).

יעלינעק הדפיס מדרש קרי ולא כתיב וכתיב ולא קרי בביהמ"ד חדר ה', שהיה בכ"י ישן בקובץ של מסורה ותקוני סופרים שנספח לחומשים שנכתבו בשנת 1390, והקובץ הזה הו"ל דרנבורג בפארים בשנת 1871 בשם Manuel du Lecteur. בעל מנחת שי לשופטים כ' י"ג מביא המדרש ואומר כך מצאתי בפירוש עשרה דברים נקרים ולא נכתבים. המדרש הזה נותן טעמים על הקרי וכתיב, אף כי הם רחוקים מן הפשט.

מדרש קרי ולא כתיב

[בית המדרש ח"ה 27]

א') ולא אבו בנימן (שופטים כ' י"ג) חיסר הכתוב „בני" כי עשו תבל ונבלה חמה בישראל, וראוי להם לגרוע ייחוסן מבנימן הצדיק ולהרחיקם מתולדתו ומכללו, ולא כנם בני בנימן כי לא אבו לשמוע בקול אחיהם, ובשאר מקומות שקראם בני בנימן נתן להם תקוה ודרך תשובה אם יחזרו ממעשיהם הרעים ויעשו תשובה יקראו על שם אחיהם בני בנימן. ב') בלכתו להשיב ידו בנהר (ש"ב ח' ג') כתיב בספר שמואל עילתו, שהזכירו הכתוב בשני מקומות בשמואל ובדברי הימים (דהי"א י"ח ג') ואמרו הכתוב בשני זמנים ובשני עתים (מעשים), פעם ראשונה אמר להשיב ידו בנהר, ופעם שנית אמר להציב ידו בנהר פרת, ולא עסק הכתוב פעם ראשונה להודיע שהוא נהר פרת או נחל מצרים כתבו חוצה לו פרת קרי. ג') כאשר ישאל בדבר (ש"ב ט"ז כ"ג) חיסרו הכתוב „איש" בפנים, כי בן אדם מחוסר מאלהים, וכן הוא אומר ותחסרהו מעט מאלהים (תהלים ח' ו') ולא דברו יקום כדבר אלהים, לכך חיסרו הכתוב מבפנים „איש" ותלה לו הכתוב מבחוץ, אם זיכה מעשיו ועשה לשם שמים תהיה עצתו כדבר אלהים. ד') כי על בן המלך (ש"ב י"ח כ') חיסרו „בן", לפי רוע מעשיו כי בקש להמית אביו וכפר בעיקר ובא בזדון אל פילגשי אביו ואמר יואב כי על כן בן המלך מת, תלה לו „בן" מבחוץ כי באמת הומת בן המלך, וכן הוא אומר כן

בנות צלפחד דוברות (במדבר כ"ז), כדבריכם כן הוא (בראשית מ"ד). ה') ואדרמלך ושראצר הכוהו בחרב (מ"ב י"ט ל"ז) נכתב מבפנים, „בניו" נקרא מבחוץ, ואדרמלך ושראצר הכוהו לא נודע מי הכוהו אם בניו או אחרים, ותלה לו מבחוץ „בניו" להודיע לכל באי העולם נקמת אלהים בו ולקיים עליו הנני מקים עליך רעה מביתך (ש"ב י"ב י"א). ו') קנאת ה' (מ"ב י"ט ל"א) כתיב הוסיף „צבאות" ותלה לו מבחוץ, כי נקמה גדולה יעשה ה' בו ראשונה ואח"כ על ידי צבאות מלאכיו. וכן הוא אומר ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור מאה ושמונים וחמשה אלף (מ"ב י"ט ל"ה), לכך תלהו מבחוץ להודיע לשתי נקמות שנקם בו אלהים. ז') הנה ימים נאם ה' (ירמיה ל"א ל"ז) כתיב עילתו כי הנה ימים נאם ה', דבר סתום הוא והיה לנו לומר כי זאת הבשורה לעתים רחוקות ולימים רבים, כאשר נקרא „באים" מבחוץ קירב הקץ וקירב הבשורה בקריאת „באים" כצווי הנביא. הרחמן ימהר הקץ. ח') אל יהי פליטה (ירמיה נ' כ"ט), כתיב בפנים עילתו כי בבל הוא כסא המלוכה ובית המלכות. וכן הוא אומר הלא דא היא בבל רבתא די אנא בניתה לבית מלכו (דניאל ט' כ"ז), ובה שקעה מלכות ישראל ובטלה מלכותן, ובישר ירמיה לשארית ישראל בנקמת אלהים אשר ינקום ממנה בעוה"ז ולעתיד לבא, וכתב אל יהי פליטה בעוה"ז ולהוסיף מבחוץ אל יהי „לה" לעתיד לבא. ט') כל אשר תאמרי אעשה (רות ג' ה') כתיב, יצא מזה כי צותה נעמי את רות שתי פעמים, ראשונה אמרה רות כל אשר תאמרי אעשה, ובצויה השניה אמרה כל אשר תאמרי „אלי" אעשה לכך הוא תלוי מבחוץ. י') כי אמר אל תבאי (שם ג' י"ז) כתיב, מלמד כי רות הגידה לנעמי חמותה הדבר שתי פעמים, בראשונה לא אמרה „אלי" ובשניה אמרה „אלי" לכך נתלה מבחוץ.

כתיב ולא קרי

א') כי אם אמנון (ש"ב י"ג ל"ג) כתיב, לפי שבראשתה אמר יתרב בן שמעה כי אמנון לבדו מת שלא נודע לו הדבר על אמתתו כי אמנון לבדו מת וכשחשב בלבו אמר, אל ישם אדוני המלך [אל] לבו לאמר כל בני המלך מתו כי אם אמנון לבדו מת, שהוא היה ראש הדבר על אמתו, וחסרו הכתוב תיבה לפי ביעור מעשיו ומיתה משונה לכך „אם" כתיב ולא קרי. ב') כי אם במקום אשר יהיה שם אדוני המלך (ש"ב ט"ו כ"א) כתיב, כי אתי הגתי דבר בכל לבבו ובכל נפשו וחזק דבריו, כי אם במקום אשר יהיה שם אדוני המלך אם למות אם לחיים כי שם יהיה עבדך, והיה בלב דוד הצדיק כי נכרי הוא, וחסרו המקרא „אם", וכן הוא אומר שוב ושב עם המלך כי נכרי אתה וגם גולה אתה למקומך (שם שם י"ט) לכך כתיב „אם" ולא קרי. ג') יסלח נא ה' לעבדך (מ"ב ה' י"ח) חיסרו הכתוב תיבה אחת כי נעמן דבר דברים שלא כהוגן לכן השיבו אלישע הנביא על דבריו כאשר אמר, בבוא אדני בית רמון להשתחוות שמה, חיסרו הכתוב „נא" לפי חסרון דעתו ודבריו. לכך כתיב ולא קרי. ד') חי ה' את אשר עשה לנו את הנפש הזאת (ירמיה ל"ח ט"ז) חיסרו הכתוב „את" לפי שנשבע פעם ראשונה וכפר, וכן הוא אומר וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים (דה"ב ל"ו י"ג). ועוד הוכיח יחזקאל, אם לא אלתי וגו' אשר הפיר (יחזקאל י"ז י"ט), ועוד אמר ירמיהו ואם חי ה' יאמרו אכן לשקר ישבעו (ירמיה ה' ז'), לכך חיסרו הכתוב וחיסר שבועתו שהיה בה תיבה נכתבת ולא נקראת. ה') אל ידרך ידרך הדרך (ירמיה נ"א ג') כתיב זה מלמד על שתי נקמות ועל שתי פורעניות אשר ינקום ה' לעמו ממלכות כשדים, ונכתב שתי פעמים, ידרך הראשון נקמת העולם הזה במהרה, וכן הוא אומר הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך (שם שם ל"ו), ידרך השני כתיב ולא קרי כי הוא צפון ותלוי לעתיד לבא. ו') עשיתי ככל אשר צויתני (יחזקאל ט' י"א) כתיב תלמד מזה כי אומר „כאשר צויתני" יש בו תקוה וחיסה וחמלה מעט מהרבה ואין הוא דבר כליה, ויש בו תקוה ותוחלת לתשובה וכאשר צפה המלאך לבוש הבדים גודל רוע מעשיהם. וכן הוא אומר עון בית ישראל ויהודה גדול במאד מאד (שם שם ט'), עשה בהם כליה ואמר והשיב דבר עשיתי ככל אשר צויתני, כי „ככל" לשון כליה הוא ואין שם פליטה, וכן הוא אומר זקן ובתולה טף ונשים תהרגו למשחית (שם שם ו'). ז') ופאת נגב חמש חמש מאות וארבעת אלפים (יחזקאל מ"ח ט"ז) כתיב, תלמד מזה כי חמש מאות הוסיף בשורה רמיזה כי אמר הכתוב ואלה מדותיה (שם שם ט') ונתן חק וקו ומדה לבית השלישי למגרשיו ולתולדותיו למוצאיו ומובאיו ותלה בנינו עוד בתשובה. וכן הוא אומר, אתה בן אדם הגד את בית ישראל את הבית ויכלמו מעונותיהם (שם מ"ג י') ואומר ואם נכלמו מכל אשר עשו (שם שם י"א), כל זה הכבוד הצפון להם הוא ויש לה' לתת הרבה מזה, ויכול להוסיף חמש על חמש ואלף על אלף. וכן הוא אומר, יום לבנות גדריך היום ההוא ירחק חק (מיכה ז' י"א), ואומר יום הוא ועדיך יבוא (שם שם י"ב), לכך נכתב חמש חמש, כן יאמר בעל הרחמים אמן. ח') ועתה כי אמנם כי אם גואל אנכי (רות ג' י"ב), כתיב עילתו כי יודע בעז כי שם גואל קרוב ממנו לכך אמר כי אם גאל אנכי „אם" על ספק אולי יגאל טוב או לא יגאל, ולא היה במוח שהוא יגאל, כי הוא אומר ואם לא יחפץ לגאלך וגאלתיך אנכי, לכן כי „אם" גואל אנכי נכתב, כי גואל אנכי נקרא.

שלים

קרני ראמים: אגדת קרני ראמים, כן קרא אותה רח"מ הורוויץ שהדפיסה בספרו קובץ מדרשים קטנים ח"א ברלין תרמ"א כעין אחרית דבר למדרש יונה. האגדה הזאת מצא בעין יעקב מדפוס ראשון שאלוניקי רע"ו אחרי האגדות מהירושלמי למס' חגיגה, ולא נדפסה בשארי הדפוסים מעין יעקב, ונקראה „קרני ראמים" ע"פ אגדות חז"ל שהקב"ה זן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים (שבת ק"ז: ע"ז ג':) ר"ל מן החיה היותר גדולה היא האורזיאל במאמרי רבב"ח (ב"ב ע"ג:), ועד הבריה היותר קטנה. האגדה מלשון תפלת יונה ביום צרתו במעי הדגה ממדרש יונה ומילקוט שמעוני יונה רמז תק"ן אך בשנוי הלשון.

אגדת קרני ראמים

[קובץ מדרשים קטנים להורוויץ צד 37]

יתברך וישתבח שמו של מלך מלכי המלכים שהוא מלך על כל מלכי הארץ אדון ומושל על כל יושבי תבל כסאו שמי השמים והארץ הדום רגליו שנאמר כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי (ישעיה ס"ו) מלכותו במרום וממשלתו בעומק, מעשה כל העולם גלוי לפניו ותעלומות כל גבר פרושים כנגדו, דרכי כל אדם הוא חוקר ומצעדי כל חי הוא בוחן וסתרי כליות הוא יודע ורזי לבבות הוא מבין וכל מחשבות חשובין לו וכל נסתרות גלויות לפניו, אין תעלומות לפני כסאו ואין נסתר מנגד עיניו כל רז ורז הוא סודר וכל דבר ודבר מבין בכל מקום הוא צופה רשעים וטובים שנאמר בכל מקום עיני ה' צופות רעים וטובים (משלי ט"ו), ישתבח שמו ויתרומם זכרו שהוא זן ומפרנס את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים, ומה הוא קרני ראמים בהמה טהורה היא ושנים הם בעולם זכר ונקבה, אחד במזרח ואחד במערב, ופעם אחת לשבעים שנה מזדקק זה לזו וכשיבא הזכר על הנקבה חחרת הנקבה ראשה ונושכת את הזכר ותהרוג אותו וימות, ותלך הנקבה מעוברת שתים עשרה שנה. עד עשתי עשרה שנה הולכת על רגליה ותרעה ותשתה מים ובתחלת שתים עשרה שנה נופלת על צדה ושוב אינה יכולה לעמוד ומפרנס אותה הקב"ה ברחמיו, ותרד לה ריר מפיה כעין נובע ויצמח עשב מכאן ועשב מכאן ותרעה שנים עשר חדש, ותתהפך מצדה לצדה ותרעה, הדא הוא דכתיב נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו (תהלים קמ"ז). לאחר י"ב חדש כרסה נבקעה ויוצאים ממנה שנים זכר ונקבה וילך אחד למזרח ואחד למערב עד שבעים שנה ולא יוסיפו על השנים האלה [לבל יחריבו את העולם].

ר

רבות: מדרש רבה או רבות, מדרשים על התורה וחמש מגלות, ונקראים בשמות מיוחדים: בראשית רבה, שמות רבה, ויקרא רבה, במדבר רבה, דברים רבה, וכן איכה רבה וכו'. ולא חוברו כולם מאיש אחד ולא בזמן אחד, כ"א כל חלק וחלק חובר לעצמו ויש מוקדם ומאוחר ביניהם בכמה מאות שנים. מדרשי רבות הם היותר מפורסמים וחשובים בספרות המדרשים.

בראשית רבה על ספר בראשית נקרא ג"כ אגדת ארץ ישראל (רש"י בראשית מ"ז ב') או בראשית דרבי הושעיה רבה, או ברייתא דרבי אושעיא רבה, ע"ש תחלתו ר' אושעיא רבה פתח, אך אין מזה ראיה כי ר' אושעיא היה מחברו, אבל אין ספק כי המדרש הזה הוא היותר עתיק בין מדרשי רבות, ולדעת וויס נתחבר עיקר המדרש בזמן התנאים בעת שנתחברו המכילתא הספרא והספרי, ובזמן מאוחר הוסיפו עליו מאמרים והרחיבוהו, וקראוהו „רבה" להבדילו מן המוקדם ממנו (דור דור ודורשיו ח"ג 253). רוב האמוראים הנזכרים בב"ר הם אמוראי א"י, כי המדרש נסדר בארץ ישראל. בעל הלכות גדולות בהלכות יו"ט מיחס המדרש הזה לר' אושעיא אף כי מובאים בו דרשות מאמוראים שהיו ארבעה או חמשה דורות אחרי ר' אושעיא. מדברי רש"י נראה שכבר בימי רב האי גאון היה מסודר בשלמותו (עי' ברכות נ"ט). הרמב"ם מביאו כמה פעמים בהמורה ובפירושו להמשנה. סדור ב"ר הוא על סדר הפרשיות הפתוחות והסתומות, אך לפעמים דורש על פסוק אחד פרשה שלמה. מספר הפרשיות בכל ההוצאות הנדפסות ובכ"י הוא תשעים וחמש, אך מספר הפרשיות לסדר ויחי שונה בהמדרש כ"י ישנים מהמדרש הנדפס, גם שונה הסדר הזה בסגנונו ועניגו מהסדרים הקודמים, והחוקרים ישערו כי נכתב בזמן מאוחר כמה מאות שנה, וביחוד שתי הנוסחאות לברכת יעקב אבינו.

שמות רבה, הוא מאוחר כמו חמש מאות שנה מבראשית רבה (עי' צונץ ג"פ צד 256) ויש בו נ"ב פרשיות ואין בו סדר נכון ושוה, וכנראה הוא מלוקט ממדרשים אחרים ובפרט ממדרש תנחומא. יש חושבים כי מתחלתו עד פרשה י"ב שייך למכילתא כי מאותו הפרשה מתחיל החדש הזה לכם.

ו י ק ר א ר ב ה, ונקרא ג"כ אגדת ויקרא, לדעת צונץ נתחבר בא"י במאה השביעית, ורב האי גאון ורבינו נסים השתמשו בו. בעל הערוך ורש"י מביאים אותו כמה פעמים. ויק"ר דומה בסגנונו ובאופן דרישתו לב"ר, רק שהב"ר מסודר על סדר הפסוקים ומדרש ויק"ר תופש ראשי הפרשיות העיקרות ודורש בהן דרושים ארוכים, כעין דרושים לפני העם ע"ד הפסיקתות. במדרש ויק"ר יש ל"ז פרשיות (עי' דו"ד ח"ג 261).

ב מ ד ב ר ר ב ה, נקרא ג"כ מדרש במדבר סיני רבה, וכולל כ"ג פרקים. ויש שנוי גדול בין י"ד פרקים הראשונים על שני הפרשיות הראשונות במדבר ונשא, ובין ט' פרקים האחרונים על בהעלתך עד סוף הספר, והחוקרים משערים כי הם שני חלקים שנתחברו משני אנשים בזמנים שונים. בפי"ג מזכיר את הגלות הגרה ומזה נראה כי נתחבר בערך המאה הי"ב. ווייס רוצה להוכיח כי ר' משה הדרשן חבר מדרש במדבר רבה (דו"ד ח"ג 270), אך קשה כי לא הזכירו רש"י ז"ל, ואפשר שלא היה נודע אז בשם במד"ר רק יסודו של של רמה"ד. הראשון שמזכירו בשם במד"ר הוא הרמב"ן בפירושו עה"ת ואחריו בעל ילקוט המכירי ור' אבוהב במנורת המאור.

ד ב ר י ם ר ב ה, מאוחר יותר בזמן, ולדעת צונץ נסדר בערך שנת 900. הערוך ורש"י לא הביאו אותו ומה שמביאים הקדמונים ממדרש אלה הדברים וגם רש"י מזכירו בשם הזה (ויצא כ"ט ל"א) כוונו למדרש הנאבד, כי המאמרים שמביאים ממנו לא נמצאים בדברים רבה שלפנינו. אך בעל הילקוט ראה את המדרש דב"ר ואף שקראו אלה הדברים רבה כוונתו לדב"ר שלנו, כי מאמריו שהביא ממנו נמצאים במדרש שלפנינו. באבער העתיק מכ"י מינכען סי' 229 פרשת דברים ממדרש אלה הדברים זוטא (עי' מבואו למדרש תנחומא מ', הערה). מדרש דברים רבה אינו פירוש על החומש כמו מדרשי רבות הקודמים רק קובץ דרשות של הלכה (כ"ז הלכות) על דרך הפסיקתא רבתי. ובסוף כל דרשה מסיים בנחמה. בדרשה האחרונה מסיים במיתת משה רבינו עד לעיני כל ישראל, וזה סיום הספר. ומשם והלאה היא הוספה ממדרש פטירת משה.

מדרש רבה נדפס ראשונה בלי שום פירוש, קושטא שנת ער"ב, ויניציא ש"ה ב' חלקים. ועם הגהות לר' יהודה ב"ר משה לבית גדליה, שאלוניקי ש"ד. ועם פי' מתנות כהונה לר' יששכר בער ב"ר נפתלי כ"ץ, על באור המלות והמשך הענין והגהות ושנוי נוסחאות, קראקא שנ"ז. ונוספו עליו עוד פירושים בדפוסים שונים, כמו פי' אמרי שפר ותוספות לר' נפתלי הירש בר' שמשון מווינא, פפד"מ שנת גנ"ת. פי' ידי משה לר' יעקב משה ב"ר אברהם העלין אשכנזי ופי' משנת אליעזר לר' אליעזר מפינטשוב, שם תס"ה. פי' זרע אברהם לבן בעל ידי משה הנ"ל, אמשטרדם תפ"ה. פי' לר' שלמה שלם בשם נחמד למראה, ובאור על מקומות הדקדוק למהר"ז הענא, אמשטרדם תקל"ז. עם פי' מלוקט בקצרה בשם אסיפת אמרים, ה' חלקים זאלקווא תקס"ד. עם הגהות ר' דוד לוריא ור' יעקב משה (נכד הגר"א) ופי' מתת יה לר' שמואל שטראשון ועם פי' אשד הנחלים לר' אברהם ב"ר אריה ליב שיק ה' חלקים ווילנא תר"ג—ת'. ונוסף על הנ"ל הגהות מהרי"ף לר' יחזקאל פייביש מדרעטשין ומהרז"ו איינהארן ווילנא תרי"ג—תרי"ח. עם פי' אמרי יושר לדון ווידאל. עוד כנ"ל עם פי' ן' בונט והגהות ר' יעקב עמדין ור' יששכר בער אדלר ותוספות הגהות ותקונים מהמו"ל מר"ש קרוגער, ח"א פפד"מ 1854. עוד כנ"ל עם פי' יפה תואר לר' שמואל יפה אשכנזי. ועם פי' גשמי הטל לר' מאיר ראזענטהאל ב"ח רעדעלהיים תרי"ז—קראטאשין תרי"ט. ועם פי' נזר הקדש לר' יחיאל מיכל מגלויגא על ב"ר, יעסניץ תע"ט. וכל המפרשים הישנים עם עוד חדשים נדפסו על מדרשי רבות ע"י המדפיסים ראם בווילנא תר"מ.

רבינו הקדוש: פרקי רבינו הקדוש, הוא רבי יהודה הנשיא המכונה „רבי". הפרקים האלה מיוסדים על מספרים מתחיל בשבעה דברים צוה רבינו הקדוש וכו', ואח"כ מסדר המספרים משלשה עד י"ג. והוא כעין „מעשה תורה" המיוחס ג"כ לרבינו הקדוש, ומדרש ח ו פ ת א ל י ה ו (ע"ע). פרקי דרה"ק כוללים דברי מוסר וד"א ויצאו לאור בראשונה ע"י ר' שמואל שענבלום בשנת תרל"ז ושנית ע"י ר"א גרינהוט בספר הלקוטים ח"ג, ושניהם יושבים כי הפרקים האלה נתחברו קודם חבור התלמוד כי הרבה מאמרים שנשנו כאן מובאים בתלמוד בלשון ת"ר, וכי לא נמצא בכל הספר אף דבר אחד הנשנה בששה סדרי המשנה והוא התוספתא שנוספה על המשנה ושלא רצה רבי לאסוף במשנה שסדר הוא. אמנם יותר נראה הדעה השניה שהביא גרינהוט, אף שאינו נוטה אליה, כי מחבר הפרקים לקט המאמרים מש"ס ומדרשים וסדרם לפי המספרים. גרינהוט העתיק הפרקים מכ"י ישן שנכתב לפני מאות בשנים והובא מארץ תימן, וחסר בסופו.

פרקי רבינו הקדוש

[ספר הלקוטים ח"ג דף ל"ג]

פרק ג'—א') שבעה דברים צוה רבינו הקדוש את בנו, שלשה על יראת חטא וארבעה על דרך ארץ. על יראת חטא אמר לו: אל תישן על מטתך עד שתקרא את שמע ותתפלל, ואל תכנס באחרונה לבית המדרש, ואל תשב לאכול בשבת עד שתגמור את הפרשה. ועל ד"א אמר לו: אל תחתוך בשר על ידך [שמא תחתוך ידך] ונמצאת מבזה את השלחן, ואל תסיח אחורי הכותל מפני ששנו חכמים עינים להרים ואזנים לכותלים אזנים לבית הכסא אזנים לד"א, וכשאתה מהלך בדרך ומגיע לנהר ואין מנעלים ברגליך הנעל רגליך ועבור, ואפילו יש לך כמה עבדים ושפחות ומציעין לך את המטה אל תניחם אלא הציע אתה בעצמך. ב') שלשה דברים צריך אדם לבקש עליהם רחמים בכל יום ויום: על שנה טובה, על מלך טוב ועל חלום טוב, וי"א אף על שכן טוב. ג') שלשה שהקב"ה נותן חן וחסד עליהם וי"א שקנינם חן: חן

תורה על לומדיה, חן אשה על בעלה, חן מקח על מקחו, וי"א חן מקום על יושביו (סוטה מ"ז.). ד') שלשה מנוחלי עוה"ב: הדר בארץ ישראל המגדל בנו לתלמוד תורה והמבדיל על היין במוצאי שבת (פסחים קי"ג.). ה') שלשה דברים מביאים את האדם לידי עניות: המזלזל בנטילת ידים, והמשתין מים בפני מטתו, ומי שאשתו מקללת בפניו (שבת ס"ב:). ו') שלשה מביאים את האדם לידי פדגרא (חולי רגלים): מנעל דחוק ומטה קצרה ותשמיש המטה ביותר. ז') שלשה מלכים הם: מלך שבחיות אריה, מלך שבבהמות שור, מלך שבעופות נשר, ועל כולם הקב"ה מתגאה שנאמר רם על כל גוים ה' (תהלים קי"ז) [אל תקרי גוים אלא גאים]. ח') שלשה צדיקים נקראו בשמותם עד שלא נולדו: יצחק שלמה ויאשיהו. יצחק מנין שנאמר ואת בריתי אקים את יצחק (בראשית י"ז), שלמה מנין שנאמר הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והניחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלום ושקט אתן על ישראל בימיו (דה"א כ"ב מ'), יאשיהו מנין שנאמר הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מ"א י"ג ב'). ט') שלשה דברים שאל מלאך המות את רבי יהושע בן לוי וחזר ולמדו, אמר לו כשאתה נכנס לבקר את החולה אל תשתה שם ואל תשב מראשותיו ולא מרגלותיו אלא הוי מתעטף ושב לפניו כתלמיד לפני רבו, ואל תעמוד לפני הנשים הבאות מבית הקברות מפני שאני מרקד לפניהם וחרבי שלופה בידי (עי' ברכות נ"א.). [וכשאני עומד למעלה מן המטה וחרבי שלופה בידי ג' טפות נוטפות מן החרב, באחת מת ובאחת הוא מסריח ובאחת פניו מוריקות (ע"ז כ':). משום שמואל הקטן אמר לו אם בקשת לישמר מכל דבר רע אל תסתכל באשה נאה, ולא באשה המקושטת בכלי צבעונין, ולא בבהמה חיה ועוף בשעה שנזקקין זה לזה]. י') ג' עולמות אדם רואה: אחד במעי אמו, ואחד בעוה"ז ואחד לאחר מיתה, מנין לאחר מיתה שנאמר .גם מגבוה ייראו (קהלת י"ב). י"א) ג' דברים שאין אדם עומד עליהם: חיים ובנים ומזונות. י"ב) ג' שאין אדם נמנע עליהם בכל יום: נגעים ויסורין ומזיקים. י"ג) ג' שאין כורתין ברית עם בעליהם: תורה כתר ואשה. י"ד) ג' מיני הדרוקן: של רעב ושל עבירה ושל כשפים, של עבירה עבה של רעב תפוח ושל כשפים דק (שבת ל"ג). ט"ו) מפני ג' דברים לא יכנס אדם לחורבה, מפני החשד ומפני רוח רעה ומפני המפולת (ברכות ג'.). אמר ר' יוסי פעם אחת נכנסתי לאחת מחורבות ירושלם להתפלל ובא אליהו ז"ל והיה משמר לי על הפתח והמתין לי עד שסיימתי תפלתי ואמר לי שלום עליך רבי, אמרתי לו שלום עליך רבי ומורי, א"ל בני מפני מה נכנסת לחורבה זו, אמרתי לו להתפלל, א"ל למה לא התפללת בדרך, אמרתי שלא יפסקוני עוברי דרכים, א"ל ולמה לא התפללת תפלה קצרה? אר"י באותה שעה למדתי ממנו שלשה דברים, למדתי שאין נכנסין לחורבה ולמדתי שמתפללין בדרך ולמדתי שמתפללין תפלה קצרה. א"ל כלום שמעת קול בחורבה זו, אמרתי לו שמעתי בת קול שמנהמת כיונה ואומרת אוי לי שהחרבתי את ביתי ושרפתי את היכלי והגליתי את בני לבין האומות, א"ל העבודה כך היא אומרת בכל יום, ולא עוד אלא כשישראל עוסקין בד"ת בבתי כנסיות ובבתי מדרשות [ועונין יהא שמיה הגדול מבורך, הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך, מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם]. ט"ז) ג' דברים מזקינין את האדם הדר בעלייה והמגדל תרנגולים בתוך ביתו והמדבר ואין דבריו נשמעין. י"ז) ג' מעבירין את האדם על כבוד עצמו ועל כבוד המקום: יצר הרע ורוח רעה ושעבוד מלכיות (עירובין מ"א:). י"ח) ג' דברים מביאים את האדם לידי דאגה: גדול שער וגדול צפרנים ובגדים בלים וצבועים. י"ט) ג' דברים חלומן טוב: נהר שפיתת קדרה וחטים, נהר מנין שנאמר הנני נוטה אליה כנהר שלום (ישעיה ס"ו), שפיתת קדרה מנין שנאמר תשפות שלום לנו (שם כ"ו), חטים מנין שנאמר השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך. כ') ג' חלומות מתקיימין חלום של שחרית חלום שראה לו חבירו וחלום שנפתר בתוך חלום (ברכות נ"ה:). כ"א) ג' נביאים [לענין] הרואה ספרן בחלומו: ספר ירמיה ידאג מן הפורענות, ספר מלכים יצפה למלכות, ספר ישעיה יצפה לנחמה (ברכות נ"ז:). כ"ב) ג' כתובים הן הרואה אותן בחלומו, ספר איוב ידאג מן הפורענות, ספר תהלים יצפה לחסידות, ספר משלי יצפה לחכמה. כ"ג) ג' דברים נכנסים לגוף ואין הגוף נהנה מהן ואלו הן: קול וקומה ושער. כ"ד) ג' דברים שעומדין ברומו של עולם ובני אדם מזולזלים בהן, ואלו הן הזכרת השם בכל עת, והזכרת השם בכל מקום ונבלות פה. כ"ה) ג' דברים העושה אותן יירש העוה"ז והעוה"ב ואלו הן תורה ופרנסה וגמילות חסדים. כ"ו) ג' דברים שאין הגוים נהנין מהן: מן היין כששותין אותו שלוקחין כחו הימנו, וכשהן משמשין פושטין את בגדיהם ומשמשים לפיכך אין נהנין, והבשר אין אוכלין אותו עד שחותכין בסכין לפיכך אין נהנין ממנו. כ"ז) שלשה שאלו שלא כהוגן, שנים עשו להם כהוגן ואחד עשו לו שלא כהוגן, ואלו הם: אליעזר עבד אברהם ושאול ויפתח. עבדו של אברהם שנאמר והיה הנערה וגו' (בראשית כ"ד) שומע אני אילו יצא לקראתו אפילו שפחה היה משיאה לבן אדוניו, ונזדמנה לו רבקה. שאול שנאמר והיה האיש אשר יכה וגו' (ש"א י"ז) שומע אני אפילו גוי ונזדמן דוד. יפתח שנאמר והיה היוצא מדלתי ביתי וגו' (שופטים י"א) שומע אני אפילו דבר טמא לפיכך נזדמנה לו בתו (תענית ד'). כ"ח) ג' דברים בקש משה מלפני הקב"ה ונתן לו,

בקש שתשרה שכינה בישראל ובקש שתסתלק מאו"ה ובקש שיודיעו הקב"ה את דרכיו. ומנין שבקש שתסתלק מן האומות? שנאמר ונפלינו אני ועמך (שמות ל"ג). ומנין שבקש שתשרה שכינה על ישראל שנאמר ובמה יודע איפוא (שם), ומנין שבקש שיודיעו הקב"ה שנאמר הודיעני נא את דרכיך (שם, ברכות ז'). כ"ט) בשלשה דברים זכה משה לשלש מעלות, בשכר כי ירא (שמות ג') זכה למדוע לא יראתם (במדבר י"ב), בשכר מהביט (שמות ג') זכה ותמונת ה' יביט (במדבר שם), בשכר ויסתר משה פניו, זכה לקלסתר פנים ויתן על פניו מסוה (שמות ל"ד). ל') ג' באו בעלילה, קין ומנשה וחנה (עי' סנהדרין ק"א:). ל"א) ג' חשבו בלבם: עשו וירבעם והמן. ל"ב) ג' אין הפרגוד ננעל בפניהם ואלו הן: גזל וע"ז ואונאה (ב"מ נ"ט.). ל"ג) שלשה שאין עומדין בפני פקוח נפשות: עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים, ר' יהודה אומר אף הגזל (סנהדרין ע"ד.). ל"ד) ב"ש אומרין שלש כתות הן: אחת לחיי עוה"ב אלו צדיקים גמורין, ואחת לחרפות לדראון עולם אלו רשעים גמורין, והשקולין שבהן יורדין לגיהנם ומצפצפין ועולין ומתרפאין (ר"ה ט"ז:), שנאמר והבאתי את השלישית באש וגו' (זכריה י"ג ט'), ועליהן הוא אומר ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל (ש"א ב' ז'), וב"ה אומרין ורב חסד מטה כלפי חסד, עליהן הוא אומר אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני (תהלים קט"ז). ל"ה) ג' כתות נעשו על הים: אחת אומרת נטבע בים ואחת אומרת נחזור למצרים ואחת אומרת נעשה מלחמה, זו שאומרת נטבע בים אמר להם משה התיצבו וראו את ישועת ה' (שמות י"ד), וזו שאומרת נחזור למצרים אמר להם כי כאשר ראיתם את מצרים היום וגו', וזו שאומרת נעשה מלחמה א"ל משה ה' ילחם לכם (ע"ע הלל). ל"ו) שלשה כתרים הן: כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות, כתר מלכות זכה בו דוד ונטלו, כתר כהונה זכה בו אהרן ונטלו, והרי כתר תורה מונח שלא ליתן פתחון פה לאדם, שלא יאמר אילו היה כתר מלכות וכתר כהונה הייתי זוכה בהן, הרי כתר תורה מונח לכל אדם וכל מי שזכה בו כאילו זכה בשלשתן, ומי שאינו עוסק בתורה מעלין עליו כאילו שלשתן מונחין לפניו ולא זכה אפילו באחת מהן. ל"ז) ג' דברים נאמרו בגרגיר: מאיר עינים ומרבה את הזרע וממעט כשפים (יומא י"ח.). ל"ח) ג' עלו במחשבה: על מת שיסריח ושישתכח מן הלב ועל התבואה שתרקיב, שאילו המת אינו מסריח אין בני אדם קוברין את מתיהן ואילו אין קבורה אין משכחין את קרוביהן, ואילו אין התבואה מרקבת אין בני אדם מוכרין פירותיהן (פסחים נ"ד:). ל"ט) ג' דברים צריך אדם להסתכל בהם: בשעה שהוא נכנס לבית הכסא ובשעה שהוא מקיז דם ובשעה שהוא עומד לפני המת. בשעה שהוא נכנס לבית הכסא אומר לעצמו ראה דרכך כדרך הבהמה, ובשעה שהוא מקיז דם אומר ראה דרכך כדרך הבהמה גופך מורכב מבשר ודם והווה ונפסד, ובשעה שהוא עומד לפני המת אומר ראה להיכן אתה הולך ועדיין אינך נזהר ואינך זהיר ומדבר דברים יתירים שנאמר אולת אדם תסלף דרכו (משלי י"ט). מ') ג' דברים ממעטין את המזונות ואלו הן: קול צעקה וערוה. מ"א) ג' דברים אמרו באשה: טפח באשה ערוה, קול באשה ערוה, שער באשה ערוה. מ"ב) ג' ידות הן ושלשתן בקציצה, יד לעין תקצץ מפני שהיא מסמא את העינים [בשחרית קודם רחיצת הידים], יד לחסימה (1) תקצץ מפני שהיא מביאה את האדם לידי שפיכות דמים, יד לאמה תקצץ מפני שהיא מחממת אותו ומוציאה ש"ז לבטלה. מ"ג) ג' דברים מעין עוה"ב ואלו הן: שבת שינה ותשמיש (ברכות נ"ז:). מ"ד) ג' דברים נאמרו בצפרנים ואלו הן: שורפן חסיד והקוברן צדיק ומפזרן רשע, ולא אמרן אלא שלא קבצן אבל אם קבצן ואח"כ שרפן אין בכך כלום (נדה י"ז.). מ"ה) ג' הודו ואבדו מן העוה"ז ונחלו העוה"ב ואלו הן: מקלל ומקושש ועכן. מ"ו) ג' שיראו ונחלו העוה"ז והעוה"ב ואלו הן: מילדות ורחב והגבעונים. מ"ז) שלשה שדברו אמת ואבדו מן העוה"ז ובעוה"ב, ואלו הן דואג ומרגלים ובני רימון הבארותי. ר' מאיר אומר אף איש גר העמלקי. מ"ח) ג' דברים מכריז עליהן הקב"ה בעצמו ואלו הן: רעב ושובע ופרנס טוב, רעב שנאמר כי קרא ה' לרעב (מ"ב ח'), שובע שנאמר וקראתי אל הדגן וגו' (יחזקאל ל"ו), פרנס טוב שנאמר ראו קרא ה' בשם בצלאל (שמות ל"ח, ברכות נ"ה.). מ"ט) ג' דברים אין אדם נמנע מהן בכל יום ואלו הן: עיון תפלה (2) והרהור עברה ואבק לשון הרע. נ') ג' דברים שהגוים נאנחים עליהם, תורה שבת ומילה. נ"א) ג' דברים שאין להם מחילה, ואלו הן: המתרעם על מדותיו של הקב"ה והמדבר אחת בפה ואחת בלב והרואה דבר ערוה בחבירו יחידי והולך ומעיד בו (פסחים קי"ג.). נ"ב) ג' אף שעשו תשובה אין הקב"ה חפץ בהן ואלו הן: הבא על אשת איש והמתכבד בקלון חבירו והמכנה שם לחבירו, וי"א אף המלבין פני חבירו ברבים (ב"מ נ"ח:). נ"ג) שלשה מתישין את הגוף: האוכל מעומד והשותה מעומד והמשמש מטתו מעומד (גיטין ע'.). נ"ד) אמר רשב"י ג' הקב"ה שונאן ואני איני אוהבן: המשמש מטתו ערום והאוחז באמתו ומשתין והאומר דברים שבינו לבין אשתו בפרהסיא (נדה ט"ז:). נ"ה) ג' הקב"ה אוהבן: מי שאינו כועס במהרה, ומי שאינו משתכר, ומי שאינו עומד על מדותיו. רב הונא בריה דריב"ל

---

(1) בגמרא ברכות כ"ה, הגירסא לחסודה, ובכ"י פה כתוב על הגליון פ' אלפצאדה, ופירושה בערבית מקום הקזת הדם. (2) ב"ב קס"ד: ובגליון הכ"י כתוב כ' מילאן אל כאטר עין אל צלאה, והיא בערבית חמסיר כונתו מן התפלה, וכן פירשו בתוספות ד"ה עיון, ור"ל המעיין בדברים אחרים בתוך תפלתו.

חלה ונמשך לאותו העולם כמה ימים וכמה לילות וכשחזר אמרו לו תלמידיו רבינו במה עזבוך? אמר להם בני אשרי מי שאינו עומד על דבריו, העבודה שבאו כתות של מלאכי השרת ולמדו עלי זכות ולא קבלו מהם עד שבא אחד ואמר אדם זה לא עמד על דבריו מעולם, מיד נפטרתי מן המיתה לחיים (ר"ה י"ז. ב"ב י':). נ"ו) ג' דברים מרבין את הזבל וכופפין את הקומה ונוטלין אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם, ואלו הן: פת קיבר ושכר חדש וירק (פסחים מ"ב.). נ"ז) ג' דברים ממעטין את הזבל חוקפין את הקומה ומאירין העינים, ואלו הן: פת נקיה ובשר שמן ויין ישן. נ"ח) ג' דברים נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן: גרגדניות ועלי ענבים ופגי תמרים (ברכות נ"ז:). נ"ט) ג' אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן, ואלו הן: רחיצה סיכה ותשמיש. ס') ג' דברים מרחיבין דעתו של אדם ואלו הן: דירה נאה ואשה נאה וכלים נאים. ס"א) ג' מתים בלא זמנן ואלו הן הרתחנים והרחמנים ואניני הדעת (פסחים קי"ג:). ס"ב) ג' פעמים הכרוז יוצא מלפני הקב"ה ואומר אל תגעו במשיחי (תהלים ק"ה) אלו ת"ח, ובנביאי אל תרעו אלו תנוקות של בית רבן (עי' שבת קי"ט:). ס"ג) ג"פ בכל יום הכרוז יוצא מלפני הקב"ה ואומר בת פלוני לפלוני אשת פלוני לפלוני, וי"א אף שדה פלוני לפלוני (סוטה ב'). ס"ד) אמר ר' שמעון בשלשה דברים אני אוהב את הפרסיים: צנועין באכילתן צנועין בבית הכסא וצנועין בדבר אחר (עי' ברכות ח':). ס"ה) אמר ר"ע בשלשה דברים אני אוהב את המדיים: כשחותכין בשר אין חותכין אלא ע"ג השלחן, וכשהם נושקין אין נושקין אלא על פסת היד, וכשהן יועצין אין יועצין אלא בשדה, מאי קרא ויקרא יעקב לרחל וללאה השדה (בראשית ל"א). ס"ו) בשלשה דברים ת"ח ניכרים ואלו הן: בדיבורן בהילוכן ובעטיפתן. בדיבורן שנאמר דברי חכמים בנחת נשמעים (קהלת ט'), בהליכתן שלא ילכו בקומה זקופה משום מלא כל הארץ כבודו (ישעיה ו'), אלא מהלך ת"ח פניו מביט לארץ כאדם שהוא מהלך בעסקיו, ובעטיפתן מפני שהשכינה עליהם. ס"ז) בשלשה דברים אדם ניכר בכיסו בכוסו ובכעסו (עירובין ס"ה:). ס"ח) בשלשה דברים עיניו של אדם כהות ואלו הן: הרואה את הקשת והכהנים על משמרותם (בדוכנן) והדיין בזמן שהוא דן (8). ס"ט) ג' כל זמן שמזקינין מוסיפין כח, חזיר דג ונחש (שבת ע"ז:). ע') ג' עזין הן: ישראל באומות כלב בחיות תרנגול בעופות, וי"א אף עז בבהמה דקה והצלף באילנות. ע"א) שלשה דברים מאריכין ימיו ושנותיו של אדם ואלו הן: המאריך על שלחנו והמאריך בתפלתו והמאריך בבית הכסא (ברכות נ"ד:). ע"ב) המצניע בבית הכסא ינצל משלשה דברים: מנחשים ועקרבים וחיות רעות, וי"א מן המיתה שנאמר הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך ה' היום בידי במערה ואמר להרגך ותחס עיני עליך (ש"א כ"ד).

ע"ג) ג' דברים אמר בן עזאי שראה ברבי עקיבא (בבית הכסא): צואתו כלפי מערב ולא פרע עד שישב ולא קינח בימין אלא בשמאל (עי' ברכות ס"ב.). מנין לנו רחיצת הפנים והידים וקינוח תורף ואח"כ הרגלים? מהכא ורחצו ידיהם ורגליהם (שמות ל') עליון עליון תחלה. ע"ד) ג' דברים מקצרין ימיו של אדם ואלו הן: מי שנותנין לו ס"ת לקרות ואינו קורא, ומי שנותנין לו כוס של ברכה ואינו מברך, והנוהג עצמו ברבנות (ברכות נ"ה.), וי"א אף הרואה ס"ת עובר ואינו עומד. ע"ה) שלשה מתים כשהם מספרים: חולי הדרוקין וחולי מעים וחיה (עי' ברכות נ"ז). ע"ו) ג' דברים נאמרו באספרגוס, אין שותין אותו משני ואין פוסקין בו ואין משיחין אחריו (פסחים קי"ב:). ע"ז) ג' דברים צוה ר' ישמעאל ב"ר יוסי את רבי ואלו הן: אל תעמוד על המקח בשעה שאין לך דמים, ואל תעשה מום בעצמך, אשתה טבלה הזקק לה לילה הראשון (פסחים קי"ב:). ע"ח) ג' קלים הם: קל מהקל סובין, קל מסובין חתן הדר בבית חמיו, וקל ממנו אורח מכנים אורח, וי"א אף משיב דבר טרם ישמע (ב"ב צ"ח: בשם בן סירא). ע"ט) ג' דברים ממעטין את הזרע ואלו הן: פת שעורים ויין רע ועשבי השדה. פ') ג' חייהם אינם חיים: המצפה לשלחן חבירו ומי שאשתו מושלת עליו ומי שיסורין שולטין בגופו (ביצה ל"ב:). פ"א) ג' דברים העושה אותם קרוב למיתה יותר מן החיים ואלו הן: ישן ועמד, הקיז דם ועמד, שמש מטתו ועמד (גיטין ע'.). פ"ב) ג' אינן רואין פני ניהנם ואלו הן: דקדוקי עניות וחולי מעים ומי שנמסר לרשות (ערובין מ"א:). פ"ג) ג' דברים אמרו חכמים: אכל ולא שתה אכילתו דם וזו היא תחלת חולי בני מעים, אכל ושתה ולא הלך ארבע אמות אכילתו מרקבת וזו היא תחלת ריח רעה, נצרך לנקביו ואכל הרי הוא דומה לתנור שהוסק ע"ג אפרו וזו היא תחלת ריח הפה. מר שמואל אמר כל מלי ידענא אסותהון בר מהני תלת מלין דלא ידענא אסותהון: מאן דאכיל ושתי ולא הלך ארבע אמות ומאן דאסר מסאניה אחרציה, ומאן דאכל אהינא אליבא ריקנא (ב"מ קי"ג:). פ"ד) ג' דברים משיבין את הנפש, בשר צלי ויין ישן והמרחץ. פ"ה) ג' צועקין ואינן נענין: המלוה את כספו בלא עדים, ומי שיש לו אשה רעה ואינו מגרשה, והדר בעיר רעה ואינו יוצא ממנה. וי"א אף המחלק נכסיו בחייו והקונה אדון לעצמו (ב"מ ע"ה:). פ"ו) ג' דברים נאמרו בפוך: מרבה שער שבעפעפים ופוסק את הדמעה ומעביר את בת מלך (4). פ"ז) ג' דברים נאמרו בכותח הבבלי, מטמטם את הלב ומסמא את העינים ומתיש את הגוף (פסחים

---

(8) בגליון הכ"י כתיב כשהדיין דן בלא צדק, ולפ"ז מוסב העונש של כהות העינים על הדיין שלוקח שוחד. (4) שבת ק"ט. עי' רש"י, ובגליון הכ"י כתוב היא הליחות שבעין.

מ"ב.). פ"ח) שלשה שונאין זה את זה, הכלבים והזונות ות"ח. פ"ט) ג' אוהבין זה את זה, הגרים והעבדים והעורבים. צ') ג' דמעות יפות לבני אדם: דמעות השום ודמעות החרדל, ודמעות השחוק יפה מכולן. וי"א אף דמעות הסם. צ"א) ג' דמעות רעות לבני אדם ואלו הן: דמעות העשן ודמעות הבביה ודמעות בית הכסא קשה מכולן. צ"ב) ג' מעיינות הן דם ומימי רגלים ושכבת זרע, כל זמן ששכבת זרע רבה צרעת רבה וכ"ז שמימי רגלים רבין רבה, ירקון וכ"ז שהדם רבה שחין רבה (בכורות מ"ד.). צ"ג) ג' שאלמלא קליפתן החיצונה לא יצאו מהבטן לעולם: ביצה צנון ואתרוג (שבת ק"ח:). צ"ד) ג' שאין להם מחילה: גר שחזר לסורו והמוכר תרומה לשם חולין והבועל אשתו כשהיא נדה. צ"ה) ג' שאין להם מחילה: הסך שמן לחבירו מפך ריקן והמדבר אחת בפה ואחת בלב והגונב דעת הבריות. צ"ו) ג' שאין להם קבורה: הנהנה מאידיהן של גוים, והאוכל במקום אחד ומברך במקום אחר והמתכבד בקלון חבירו. צ"ז) ג' שקולין זה כזה יראת חטא וחכמה ועושר. צ"ח) ג' דברים צוה מלאך המות את ריב"ל אמר לו: כשאתה לובש חלוקך אל תלבש מיד השמש, וכשאתה נוטל ידיך במים בשחרית אל תטול ממי שאין ידיו רחוצות, וכשאתה שותה אספרגוס מי שנתן לך תניהו לו (ברכות נ"א.). צ"ט) ג' מבטלין את האדם מת"ת, שיחה בטלה והבטלה ממלאכה ותינוק. ק') שלשה דברים מרחיבין דעתו של אדם קול ערב וריח בשמים ונקיות. ק"א) ג' קולות ערבין על בני אדם: קול תורה קול כסף וקול גשמים. ק"ב) ג' דברים שאליהו עתיד להביא להם לישראל ואלו הן: צנצנת המן וצלוחית של מים ופך של שמן המשחה. וי"א אף מקלו של אהרן עם שקדיה ופרחיה (עי' הוריות י"ב.). ק"ג) י' דברים צוה יוסף את אחיו, אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר ואהבו זה את זה (תענית י':). ק"ד) ג' דברים אמרו משום רבי, מים הראשונים מצוה והאמצעים רשות והאחרונים חובה. ק"ה) שלשה שזינו (שרואין קרי) על ידיהן: יעל בקולה אביגיל בזכירתה רחב בשמה, וי"א אף מיכל בת שאול בראייתה. ק"ו) אמר ר' יוחנן ג' גזרות גזרו חכמים, שלא יגדל אדם חזירים בשום מקום ולא ילמד אדם את בתו יונית ואסור לו שילמד יונית (מנחות ס"ד.). ק"ז) ג' חייבין מיתה, ת"ח שנמצא רבב על בגדיו, והפוסע פסיעה גסה בשבת, וההורג כינה בפני חבירו (חגיגה ה'.) ק"ח) ג' דברים נאמרו בחתול, אסור לקיימו ומותר להרגו ואין בו משום גזל (ב"ק פ':). ק"ט) א"ר יוחנן ג' דברים יפים לעינים, שאור של שעורין ומלח ושמן זית. ק"י) א"ר יוחנן גזרו על ג' מפני ג': על הבשר מפני המתנות, ועל המרחצאות מפני הטבילה, ועל המתים מפני שנושאין ונותנין ביום אידם (יבמות ס"ג:). קי"א) א"ר יאשיה סח לי זעירא משום אנשי ירושלם על סוטה שאם ירצה בעלה מוחל לה, ועל בן סורר ומורה שאם ירצו אביו ואמו למחול מוחלין לו. וזקן ממרא עפ"י ב"ד אם רצו חביריו למחול לו מוחלין לו. וכשבאתי והרציתי הדברים לפני ר' יהודה בן בתירא, על שנים הודה לי על סוטה ועל בן סורר ומורה, ועל הזקן ממרא עפ"י ב"ד לא הודה לי מפני שהוא מרבה מחלוקת בישראל (ספרי פ' כי תצא). קי"ב) ג' שהיו בעצת פרעה: בלעם איוב ויתרו, בלעם שיעץ נהרג איוב ששתק נתייסר יתרו שברח נתעלה (סוטה י"א:). קי"ג) ג' נשים משמשות במוך: קטנה מעוברת ומניקה, קטנה שמא תתעבר ותמות, מעוברת שמא תעשה עוברה סנדל, מניקה שמא תהרוג את בנה. קי"ד) ג' משמשין פנים כנגד פנים, אדם דג ונחש. קט"ו) ר' יוסי אומר כל האוכל שלש סעודות בשבת ניצל משלש פורעניות, מחבלי משיח וממלחמת גוג ומגוג ומדינה של גיהנם (שבת קי"ח.). קט"ז) ג' דברים בקשו אבות העולם מלפני הקב"ה: אברהם בקש שיבה, אמר לפניו רבש"ע אב ובנו נכנסין למקום אחד אינן יודעין למי מכבדין, אלא מתוך שאדם מזקין הוא ניכר. א"ל הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל שנאמר ואברהם זקן (בראשית כ"ד). יעקב תבע חולי, אמר לפניו רבש"ע אדם מת פתאום בלא חולי אינה עושה תקנה (צואה) בין בניו אלא מתוך שהוא חולה הוא מרגיש בעצמו ומצוה לבניו. אמר לו הקב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל שנאמר ויהי אחר הדברים האלה ויאמר ליוסף הנה אביך חולה (שם מ"ח). חזקיה בקש רפואה, אמר לפניו רבש"ע אדם חולה ומת אינו עושה תשובה, אלא מתוך שהוא מתרפא הוא יורע בעצמו ועושה תשובה. אמר לו הקב"ה דבר טוב תבעת וממך אני מתחיל שנאמר הנני יוסיף על ימיך חמש עשרה שנה (ישעיה ל"ח. ב"ר פס"ה). קי"ז) ג' מתנות ניתנו לישראל ע"י יסורין, תורה וא"י ועוה"ב, תורה שנאמר אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו (תהלים צ"ד), א"י שנאמר וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו (דברים ח') וכתיב אחריו כי ה' אלהיך מביאך. עוה"ב שנאמר כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר (משלי ו', סנהדרין ל"ח:). קי"ח) שלש כתות של מלאכי השרת הביא הקב"ה בשעה שבקש לבראות את האדם, הביא כת ראשונה אמר להם אדם אני מבקש לברוא, אמרו לפניו רבש"ע מה מעשיו? אמר להם כך וכך. אמרו לו אל תברא. מיד הושיט אצבעו הקטנה ביניהן ושרפן. הביא כת שניה אמר להם אדם אני מבקש לברוא א"ל מה מעשיו, א"ל כך וכך. א"ל אל תברא. מיד הושיט אצבעו הקטנה ביניהן ושרפן. הביא כת שלישית א"ל אדם אני מבקש לברוא, א"ל מה מעשיו, אמר להם כו"כ, אמרו לפניו רצונך עשה. מיד ברא את האדם, וכיון שברא אותו וחטא אמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו לפניך הראשונים אל תברא? אמר להם אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט

(ישעיה מ"ו). קי"ט) ג' דברים נאמרו בלויה. ר' מאיר אומר כופין ללויה ששכר הלויה אין לה שיעור שנאמר ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו הראני נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד וכתיב אחריו ויראם את מבוא העיר, ומה חסד עשו עמו שכל אותה העיר הרגו לפי חרב ואותו האיש ומשפחתו שלחו (שופטים א'), וילך האיש ארץ החתים ויבן עיר ויקרא שמה לוז (שם), ובה היו צובעין תכלת לישראל, ולא עוד אלא סנחריב לא החריבה ונבוכדנצר לא ידעה, ומלאך המות לא נכנס בה מעולם וזקנים חקנות שבתוכה מה היו עושין להם? כיון שקצרה דעתו של אדם באביו ובאמו מיד מוליכין אותן לעיר אחד והיו מתים. והלא דברים ק"ו, ומה כנעני זה שלא דבר בפיו ולא הלך ברגליו גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, מי שעושה לויה ברגליו על אחת כו"כ. אמר ר' יהודה אמר רב כל המלוה את חבירו ד' אמות בעיר אינו ניזוק. אמר ר' יוחנן משום ר"מ כל שאינו מלוה ומתלוה כאילו שופך דמים שאלמלי ליווהו אנשי יריחו לאלישע לא גירה דובים לתינוקות שנאמר ויעל משם וגו' (מ"ב ב', סוטה מ"ו:). ק"כ) ג' שהקב"ה אוהבן, מי שאינו מספר בתפלתו והדן את חבירו לכף זכות והעושה דבר ונמלך בו (עי' ברכות י"ב:). קכ"א) ג' שמות יש לו ליצה"ר: יצר הרע ושטן ומלאך המות (ב"ב ט"ז.). קכ"ב) ג' מדות טובות ברא הקב"ה בעו:מו יצה"ר קנאה ורחמים, שאלמלא יצה"ר אין כל בריה מתעסק בפריה ורביה, ואלולי הקנאה לא היה אדם מקנא בחבירו על מעשים טובים, ואלולי רחמים אין העולם קיים (עי' יומא ס"ט:). קכ"ג) אלולי לא נתנה תורה למדנו שלשה דברים: גזל מנמלה ויראת חטא (עריות) מיונה ודרך ארץ מתרנגול (עירובין ק':). קכ"ד) ג' דברים שינה הקב"ה בבני אדם: מראה פנים והדעת והקול, מראה פנים והדעת מפני הגזלנים והקול מפני הערוה (סנהדרין ל"ח.). קכ"ה) כל מי שאין לו אשה נמנע משלשה דברים: מן הטובה מן השמחה ומן הברכה, מן הטובה שנאמר לא טוב היות האדם לבדו, מן השמחה שנאמר ושמחת אתה וביתך (דברים י"ד), מן הברכה שנאמר להניח ברכה אל ביתך (יחזקאל מ"ד ל', יבמות ס"ב:). קכ"ו) אמרו שלשה דברים: לעולם יאכל וישתה אדם פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה כמה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שראוי לו. שהן תלויין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם (ב"מ נ"ב.). קכ"ז) ר' אליעזר אומר ג' משמרות הוי הלילה, משמרה ראשונה חמור נוער, משמרה שניה כלבים צועקים, משמרה שלישית תינוק יונק משדי אמו ואשה מספרת עם בעלה (ברכות ג'.).

פרק הארבעה.—א') ארבע תכיפות הן: תכף לסמיכה שחיטה, תכף לנטילה ברכה, תכף לגאולה תפלה, תכף לת"ח ברכה נכנסת במעשי ידיו (ברכות מ"ב.). ב') ד' תלמידים היו לו לאליהו: מיכה יונה עובדיהו ואלישע. ג') ד' קשים לכשפים, הנפנה לבית הכסא ומקנח בחרס, וההורג כנים על מטתו, והנוטל ירק מן האגודה כשהוא קשורה, וחעולה מן הנהר ואינו שוטף את רגליו. ד') ד' דברים גנאי לת"ח: המחשיך בדרך, והיוצא לשוק כשהוא מבושם, והנכנס באחרונה לביהכ"נ, והשותה בחבורה שעמי הארץ שותין בה (ברכות מ"ג:). לעולם ירבה אדם סעודתו עם ת"ח כדי שילמד מהם תורה, ואל ירבה סעודתו עם ע"ה שהם שונאין ת"ח ומספרין עליהם לשון הרע. ה') ד' צריכין שימור, חולה חתן וכלה וחיה, וי"א אף אבל (ברכות מ"ג:). ו') ד' דברים קשין זה מזה, מכת הלב קשה בגוף, חולי מעים קשה ממכת הלב, ומלאך המות קשה משניהם, ואשה רעה קשה מכולן. וי"א חסרון כים קשה מכולן. ז') ד' דברים שאם עשה אותם דמו בראשו, המהלך בין אילן לאילן, ובין אילן לכותל, והמוציא מים ושופכן לרשות הרבים והעובר עליהן, והשותה מים מגולין דמו בראשו (פסחים קי"א.). ח') ד' דברים אמרו חכמים: אם יתלבן השק יתחכם הכסיל, ואם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכובס, ואם ינוז גדי מילת בטלה תדור כלה עם חמותה, ואם ימצא עורב כולו לבן תמצא כשרה בנשים. לעולם יהא אדם יודע אצל מי הוא עומד אצל מי הוא משיח, אצל מי הוא חותם השטר, ולכן נאמר לבן השק ואל תחכים את הכסיל. ט') ד' אויבי אדם ואלו הן: נחש גמל עכביש וזבוב. י') ד' דברים צריך ת"ח ללמוד: כתב שחיטה מילה וציצית, וי"א אף קשר של תפילין וברכת חתנים וברכת אבלים. י"א) ד' פרוטות אין בהן סימן ברכה, מעות הכותבין ומעות המתורגמנין ומעות הבאות ממדינת הים והנושא אשה לשם ממון (פסחים נ':). י"ב) ד' דברים נאמרו בפת, אין מניחין בשר חי ע"ג הפת, ואין מוזגין הכוס ע"ג הפת, ואין סומכין קערה בפת, ואין מקנח ידיו בפת. וי"א לא ישב על האוכלין משום בזיון האוכלין (ברכות נ':). י"ג) ד' דברים חייב אדם לומר בכל יום: שלא עשני גוי, שלא עשני עבד שלא עשני אשה, שלא עשני בור, שאין בור ירא חטא. שלא עשני אשה, שהנשים פטורות מן המצות, שלא עשני עבד שהעבדים נחשבו כבהמה, שלא עשני גוי שהגוים כאין נגדו (ישעיה מ'), ברכי נפשי את ה' המבורך בההל"ו, אלהי גדלת מאד וגו' (תהלים ק"ד), כל עצמותי תאמרנה וגו' (שם ל"ה), מי כמוכה באלים (שמות ט"ו), קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך (תהלים כ"ז), ואתם חזקו ואל ירפו ידיכם (דהי"ב ט"ו), חזקו ויאמץ לבבכם (תהלים ל"א). י"ד) ד' צריכין להודות: יורדי הים והולכי מדברות ומי שהיה חולה ונתרפא ומי שיצא מבית האסורים. יורדי הים שנאמר יורדי הים באניות (תהלים ק"ז); והולכי מדברות שנאמר תעו במדבר וגו'; חולה ונתרפא שנאמר ישלח דברו וירפאם; ומי שיצא מבית האסורים שנאמר יוציאם

מחשך וצלמות, ועל כולן הוא אומר יודו לה׳ חסדו. רבי אליעזר אומר לא נאמרו כל ההודאות הללו אלא כנגד גליות ישראל: תעו במדבר זו גלות עילם וחבירותיה, כל אוכל תתעב נפשם אלו יושבי א״י שרומין לחולין, יושבי חשך וצלמות אלו יושבי כרכים שהן דומין לאסורים, יורדי הים אלו יושבי רומי שעושין מלאכה במים רבים. ט״ו) ד׳ נחשבים כמתים: סומא ומצורע ומי שאין לו בנים ועני. סומא שנאמר במחשכים הושיבני כמתי עולם (איכה ג׳), מצורע שנאמר אל נא תהי כמת (במדבר י״ב), ומי שאין לו בנים שנאמר הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי (בראשית ל׳), עני שנאמר כי מתו כל האנשים (שמות ד׳) שירדו מנכסיהם ונחשבו כמתים (נדרים נ״ד:). ט״ז) ד׳ דברים מבטלין את הגזרה: צדקה צעקה שנוי השם ושנוי מעשה. צדקה שנאמר וצדקה תציל ממות (משלי י׳), צעקה שנאמר ויצעקו אל ה׳ בצר להם וגו׳ (תהלים ק״ז), שנוי שם שנאמר שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה וגו׳ (בראשית י״ז), שנוי מעשה שנאמר וירא אלהים את מעשיהם כי שבו וגו׳ (יונה ג׳, ר״ה ט״ז:). י״ז) ד׳ כתות נדונין חוץ לפרגוד: כת לצים שנאמר ובמושב לצים לא ישב (תהלים א׳), כת חנפים שנאמר כי לא לפניו חנף יבוא (איוב י״ג ט״ז), כת שקרים שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני (תהלים ק״א), כת מספרי לשון הרע שנאמר לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה (שם, סוטה מ״ב.). י״ח) ד׳ נכנסו לפרדס ואלו הן: בן עזאי ובן זומא ואלישע בן אבויה ורבי עקיבא. בן עזאי הציץ ומת ועליו הכתוב אומר יקר בעיני ה׳ המותה לחסידיו (תהלים קט״ז), בן זומא הציץ ונפגע ועליו הכתוב אומר דבש מצאת אכול דיך (משלי כ״ח), אלישע בן אבויה קצץ בנטיעות ועליו הכתוב אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך (קהלת ה׳), ר״ע נכנס בשלום ויצא בשלום ועליו הכתוב אומר משכני אחריך נרוצה (שה״ש א׳, חגיגה י״ד:). י״ט) לעולם יהא אדם [עושה ד׳ דברים]: מענה רך, ומשיב חמה, דובר שלום, ומדבר שלום עם אביו ועם אמו ועם אשתו ועם בניו ועם כל אדם ואפילו עם גוי בשוק, כדי שיהא אהוב למעלה ונחמד למטה ומתקבל לעיני כל הבריות למלא את ימיו בטוב, שנאמר מענה רך משיב חמה (משלי ט״ו), עושה אלה לא ימוט לעולם (תהלים ט״ו).

פרק החמשה.—א׳) חמשה דברים קשים להקזת הדם ואלו הן: הציר והמורים ודג מליח וחגבים והבצים (נדרים נ״ד:). ב׳) ה׳ שהמבול בא בגללן ואלו הן: כת לצים וכת מוסרין וכת מספרי לשון הרע, והבא על נדה והבועל שלא כדרכה. ג׳) ה׳ שאין הדעת סובלתן: דל מתגאה, ועשיר מכחש, וזקן מנאף, ופרנס מתגאה על הצבור, והמגרש אשתו שתים או שלש פעמים (פסחים קי״ג:). ד׳) ה׳ דברים העושה אותם דמו בראשו: המכבה את הנר בפיו, והיושב בצלו של נר, והעומד בפני הנר ערום, והנכפה שמשמש מטתו, והמשמש בפני הנר דהויין לו בנים נכפים (שם קי״ב :). ה׳) ה׳ דברים נאמרו בשום: משביע משחין מצהיל פנים מרבה את הזרע והורג כינה שבבני מעים. וי״א אף מכנים את האהבה ומוציא את הקנאה (ב״ק פ״ב.). ו׳) ה׳ דברים נאמרו ברואה שור בחלומו: האוכל מבשרו מתעשר והרוכב עליו עולה לגדולה, בעטו דרך רחוקה לפניו, נשכו יסורין באין עליו, נגחו הויין לו בנים שמנגחין בתורה ובהלכה (ברכות נ״ו:). ז׳) ה׳ דברים נאמרו בסוס: אוכל הרבה ומוציא קמעא, אוהב זנות, ואוהב מלחמה, רוחו גסה ומואס שינה. וי״א אף מתכוין להרוג בעליו במלחמה (פסחים קי״ג:). ח׳) ה׳ דברים נאמרו בכלב שוטה: פיו פתוח ורירו יורד ואזניו כפופות וזנבו בין ירכותיו ומהלך לצדדין, וי״א אף נובח ואין קולו נשמע (יומא פ״ג:). ט׳) ה׳ דברים נאמרו באש של שמים (מערכה): לבנה כחמה, רבוצה כארי, ויש בה מים, ואינה מעלה עשן, ואוכלת לחים ויבשים (יומא כ״א:). י׳) ה׳ דברים שיש בכל אחד מהם אחד מששים: אש אחד מס׳ בגיהנם, דבש אחד מס׳ במן, שבת אחד מס׳ מעוה״ב, שינה אחד מס׳ במיתה, חלום אחד מס׳ בנבואה (ברכות נ״ז:). י״א) ה׳ דברים שיש בכל אחד מהם ששים יותר משיעורו: מצרים ד׳ מאות פרסה על ד׳ מאות פרסה והיא אחד מששים בכוש, כוש מהלך שבע שנים והיא אחד מס׳ בעולם, עולם אחד מששים מגן, גן אחד מששים בעדן, עדן אחד מששים בגיהנם, גיהנם אין לה שיעור, נמצא כל העולם כלו ככסוי קדרה לגיהנם (פסחים צ״ד.). י״ב) ה׳ דברים חסר הבית האחרון מן הראשון: אש שכינה, כרובים וארון, רוח הקדש, אורים ותומים, ושמן המשחה. וכן הוא אומר וארצה בו ואכבדה אמר ה׳ (חגי א׳) אין כתיב אלא ואכבד (חסר ה׳, עי׳ יומא כ״א:). י״ג) ה׳ דברים מעמידין את החכמה: האוכל פת שבשלה כל צרכה, וביצה צלויה, והשותה מים שבשירי עיסה, וטובל אצבעותיו אחת או שתים במלח, והרגיל בשמן זית (עי׳ הוריות י״ג ע״ב). י״ד) חמשה נדמו לאדם הראשון: שמשון בכחו אבשלום בשערו עשהאל ברגליו צדקיהו בעיניו שאול בצוארו, וכולן לקו בהן (עי׳ סוטה י׳.).

פרק הששה.—א׳) ששה דברים צוה רבינו הקדוש את בניו בשעה שהגיעה עתו להפטר, אמר לו אל תדור במושב לצים מפני שהן עסוקים בליצנות, ואל תשב על מטה ארמית, ואל תשב בעיר שראשה ת״ח, ואל תעמוד בפני השור בשעה שיצא מן האבום מפני שהשטן עומד בין קרניו, ואל תבריח מן המכס, ואל תצא יחידי בלילי רביעיות ובלילי שבתות מפני שאגרת בת מחלת יוצאה היא ושמונה עשר רבוא מלאכי חבלה עמה, משום ר״ע אמרו כל אחד ואחד יש לו רשות לחבל (עי׳ פסחים קי״ב:). ב׳) ששה דברים

מרבין ימיו של אדם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן: השכמת בית הכנסת ובקור חולים והכנסת אורחים ועיון תפלה והדן את חברו לכף זכות שלא בפניו והמקדש על היין בערבי שבתות. וי"א אף המגדל את בנו ללמוד תורה. ג') ו' דברים מחזירין את החולה לחליו וחליו קשה ואלו הן: האוכל בשר השור ובשר צלי ובשר צפרים וביצה צלויה והחלב והמרחץ. וי"א אף התגלחת והחמה והברד והשחלים והגרגיר. ד') ו' שמות יש לאריה: ארי שחל ליש כפיר לביא שחין (סנהדרין צ"ה.). ה') ו' שמות יש לשלמה: שלמה ידידיה קהלת אגור למואל איתיאל. ו') ו' אימות הן אימת חלש על גבור: אימת יתוש על הפיל, אימת סנונית על הנשר, אימת סממית על עקרב, אימת הלוביא (מפגיע) על הארי, אימת כילבית על לויתן (שבת ע"ז:). ז') ששה דברים עשה יחזקיה המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו: גנז ספר הרפואות והודו לו, כיתת נחש הנחשת והודו לו, גירר עצמות אביו על מטת של חבלים והודו לו. ועל שלשה לא הודו לו. קיצץ דלתות ההיכל ולא הודו לו, סתם מי גיחון העליון ולא הודו לו. עיבר ניסן בניסן ולא הודו לו (פסחים נ"ו.). ח') ו' דברים נאמרו בפתילה, ג' להקל וג' להחמיר, אין גודלין אותה לכתחילה ואין מהבהבין אותה באור ואין חותכין אותה לשנים, הללו להחמיר. ואלו להקל: שורה אותה בשמן וממעכה ביד וחותכין אותה באור לשני נרות (ביצה ל"ב.). ט') ו' דברים משכחין את החכמה, העובר בין שני גמלים, והעובר בין שתי נשים ואשה עוברת בין שני אנשים, והעובר תחת אפסר של גמל וכ"ש תחת הגמל עצמו, והאוכל מן הזוהמא, והמסתכל בפני המת, והקורא כתב שעל גבי הקבר. (הוריות י"ג:). י') ו' דברים משכחין התלמוד, האוכל ממה שאכל ממנו עכבר, ומה שאכל ממנו חתול, והשותה מים שבשירי הרחיצה, והרוחץ רגליו זו ע"ג זו, והמזיע עצמו בבית המרחץ ובבית הכסא, והאוכל לב של בהמה (שם). י"א) ששה דברים אמרו בבת: לעולם ימכור את ביתו ויקח בת ת"ח, לא מצא בת ת"ח יקח בת ירא שמים, לא מצא בת י"ש יקח בת ראשי כנסיות, לא מצא בת ראשי כנסיות ישא בת גבאי צדקה, לא מצא בת גבאי צדקה יקח בת מלמד תינוקות, לא מצא בת מלמד תינוקות ישחרר שפחה ויקחנה ואל יקח בת ע"ה, לפי שעם הארץ הוא שקץ ועל בנותיו הכתוב אומר ארור שוכב עם כל בהמה (דברים כ"ז). הרי שהביא לה בשר מן השוק ונטלתו חולדה או עכבר מה תעשה? תביא בשר נבלה ותאכילנו. ר' יהודה אומר ע"ה הרי הוא כגוי, בתך לא תתן לבנו ובתו לא תקח לבנך (שם ז'). ר' מאיר אומר כל הנותן בתו לע"ה כאלו כפתה ונתנה לפני הארי, מה ארי דורס ואוכל ואינו מכיר את קונו, כך ע"ה מכה את אשתו ובועלה ואין לו בושת פנים. ר' אליעזר אומר ע"ה מותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת. אמרו לו אמור כבהמה בשחיטה, א"ל שחיטה טעונה ברכה. ר' שמעון בן יוחאי אומר ע"ה אפילו חסיד אפילו קדוש אפילו ישר ארור הוא לה' אלהי ישראל. (פסחים מ"ט:).

פרק השבעה.—א') שבעה דברים נבראו קודם בריאת העולם: כסא הכבוד ובית המקדש ותורה וג"ע ותשובה וגיהנם ושמו של משיח (נדרים ל"ט:). ב') שבעה דברים נאמרו בגסי הרוח, כל מי שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע"ז, ותורתו משתכחת, ויסורין באין עליו, וסופו נכשל באשת איש, ותקלות באות על ידו, ומלאך המות שולט בו, ונמסר בידי בשר ודם. (סוטה ד'):). ג') ז' יורדין לגיהנם ואין עולין: המינין והמשומדין והמוסרין והבא על אשת חבירו והמתכבד בקלון חבירו והמלבין פני חבירו ברבים, והמכנה שם לחבירו (שם ה'.). ד') ז' מצוות נצטוו בני נח: על הדינין ועל ע"ז ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל ברכת השם ועל הגזל ועל אבר מן החי (סנהדרין נ"ו.). ה') ז' שמות יש לגיהנם: שאול ארץ תחתית ובאר שחת וטיט היון וצלמות ודומה ואבדון (עירובין י"ט.). ו') ז' שמות יש לו ליצר הרע ואלו הן: רע ערל טמא שונא אבן מכשול צפוני (סוכה נ"ב.). ז') ז' שמות יש לו ליתרו, יתר יתרו חובב חבר רעואל פוטיאל קיני (מכילתא פ' יתרו). ח') ז' רועים הם ודוד באמצע, אדם שת מתושלח מימינו, אברהם יעקב משה בשמאלו. יצחק להיכן הלך? אלא שהוא יושב על פתח גיהנם להציל את בניו מרינה של גיהנם. ט') ז' כרותי ברית, אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן ופינחס ודוד. י') ז' ששכבו בכבוד עולם ולא שלטה בהם רימה ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב עמרם ומשה אהרן ופינחס, וי"א אף דוד שנאמר אף בשרי ישכון לבטח (תהלים ט"ז). י"א) ז' דברים מכוסים מבני אדם: יום המיתה ויום הנחמה ועומק הדין, ואינו יודע מה בלבו של חבירו, ואין אדם יודע במה משתכר, ומלכות של בית דוד מתי תקום ומלכות החייבת מתי תחריב. י"ב) ז' פתחים פטורין מן המזוזה: בית התבן בית הבקר בית העצים בית האוצרות בית המרחץ, ופתח שאינו גבוה עשרה טפחים, ופתח המבוא (יומא י"א:). י"ג) ז' רקיעין הן, שמים ושמי שמים שחקים זבול מכון ומעון וערבות (חגיגה י"ב:). י"ד) רבי יוסי ב"ר חנן אומר פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי אדם אחד משופע ביותר ולובש אצטלית שהיתה שוה מאתים וארבעים ושמונה מנה, נזדעזעתי ונרתעתי ונרעדתי ונפלתי לאחורי ואמרתי שמא מלאך הוא, לאחר שעה עמדתי ורצתי אחריו ואמרתי לו רבי מה שמך? אמר לי יצחק בן הונא שמי, אמרתי לו כלום משנה או אגדה יש בידך? אמר לי לא, א"ל מה מלאכתך, א"ל אדם בטל אני, א"ל כלום ברא הקב"ה אדם בטל בעולמו, אמר מלמד תינוקות אני.

מיד בקשתי עליו רחמים ונכנס יתוש לתוך חוטמו ומת ונפלו עצמותיו לפני כגל. באותה שעה אמר ר׳ יוסי ברוך המקום שבחר בחכמים ובתלמידיהם שאומרין [ז׳ דברים] על מלמדי תינוקות לבן עליהן כמלך ודעתם כדעת התינוקות, והנותן שלום למלמד תינוקות כעובד ע״ז, והמכבדן יורש גיהנם לעצמו, והשואל בשלומן כזורק אבן למרקולים (5), והאומר בשעת פטירתן ברוך דיין אמת אין לו חלק לעוה״ב ולא עוד אלא שאמר עליו הכתוב לא יאבה ה׳ סלוח לו (דברים כ״ט). ט״ו) ז׳ כמנודין לשמים, מי שאין לו אשה, ומי שיש לו אשה ואין לו בנים, ומי שיש לו בנים ואינו מלמדן תורה, ומי שאין לו תפילין בראשו, וציצית בבגדו, ומזוזה בפתחו, ומנעל ברגליו. וי״א אף מי שאינו מיסב בחבורת מצוה. ט״ז) ז׳ פרושים הם: פרוש שכמי, פרוש נקפי, פרוש קזזי, פרוש מדוכיא, פרוש מה חובתי ואעשנה, פרוש מיראה, פרוש מאהבה (סוטה כ״ב:). פרוש שכמי זה העושה מעשה שכם שמלו וסכנו בעצמן לא מפני מצוה אלא כדי להראות ליעקב אבינו. פרוש נקפי זה המנקף רגליו באבנים ובא ואומר הלכתי היום למקום רחוק לעשות מצוה ומראה רגליו והוא לא הלך. פרוש קזזי (קזי) זה המקיז דם בכותל בשעת הלוכו שנדחק בצד הכותל כדי שלא ינע בו אדם טמא, והוא הטמא בעצמו כענין שנאמר אל תגע בי כי קדשתיך (ישעיה ס״ה). פרוש מדוכיא זה השוחה בשעת הלוכו עד שנמצא גבו כגב בעלי חטוטרת ומתעטף בטליתו ומשפעה לכאן ולכאן כמו מכתש שהוא מלמטה רחב ומלמעלה קצר כדי שיראה בפני הבריות שהוא עניו ושהוא אינו חפץ להסתכל באדם מעולם. פרוש מה חובתי ואעשנה זה האומר לא נשארה לי חובת מצוה שלא עשיתי אותה. פרוש מאהבה שעוסק בתורה בשביל שיאהבוהו בני אדם ובשביל שיקראו לו „רבי״. פרוש מיראה זה העוסק בתורה מפני יראתו מן הפורענות כדי שתגין עליו ולא מאהבה עסק בה. אביי ורבא אמרי תרווייהו פרוש מיראה ופרוש מאהבה ליתנון (אינן) מבלי עולם דסופן מטו לעסוק לשמה, כדאמר ר׳ אלעזר בן עזריה לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. אמר רב נחמן בר יצחק דמטמרא מטמרא ודמגליא מגליא, בי דינא רבא יתפרע מהני דחפי גונדי (המתכסים בבגדים שחורים) האומר אל תגע בי כי קדשתיך. ואמר לה ינאי מלכא לדביתהו, אל תתיראי מן הפרושים ולא ממי שאינם פרושים אלא מן הצבועים הדומין לפרושים ואינם פרושים שמעשיהם כזמרי ומבקשים שכר כפינחס.

פרק השמונה.—א׳) שמונה נסיכי אדם אלו הן: ישי שאול שמואל עמוס צפניה חזקיה אליהו ומשיח (סוכה נ״ב:). ב׳) ח׳ שמות יש לו למשיח: פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום (סנהדרין צ״ד.). ג׳) שמונה דברים נבחר מות מחיים: ימות אדם ואל ישכח תורתו, ימות אדם ואל ימותו בניו בחייו, ימות אדם ואל יגלה ממקומו, ימות אדם ואל יצטרך לבריות, ימות אדם ואל יעני, ימות אדם ואל יהרג, ימות אדם ואל יבא על ידו תקלות, ימות אדם ואל ילבין פני חבירו ברבים. מוטב שיפול אדם לתוך כבשן האש ואל יפול ביד בשר ודם שנאמר נפלה נא ביד ה׳ כי רבים רחמיו (ש״ב כ״ד).

פרק התשיעי.—א׳) תשעה ירדו לג״ע בחייהן ואלו הן: בנימין בן יעקב, וכלאב בן דוד, ושרח בת אשר, ובתיה בת פרעה, אליעזר עבד אברהם, ועבד מלך הכושי, ומשיח, ואליהו, ויעבץ בן בנו של ר׳ יהודה הנשיא, וי״א אף ר׳ יהושע בן לוי.

פרק העשרות.—א׳) עשרה שלא טעמו טעם מיתה ואלו הן: בתיה בת פרעה, שרח בת אשר, ושלשה בני קרח, חנוך ומתושלח, ואליהו ומשיח וריב״ל. ב׳) עשרה דברים נאמרו בכוס של ברכה, טעון הדחה ושטיפה עיטור ועיטוף חי ומלא ומחזיק רביעית, ואוחזו בשתי ידיו, ונותן עיניו בו ואינו מניחו ע״ג הקרקע, ונותנו במתנה לאשתו. מלא יין שנאמר מלא ברכת ה׳ (דברים ל״ג), ומזוג (?) שנאמר ממולח טהור (שמות ל׳ ל״ה) תרגום מערב דכי, ואוחזו בימינו שנאמר שויתי ה׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט (תהלים ט״ז), ומשלחו לאנשי ביתו שנאמר דודי שלח ידו מן החור (שה״ש ה׳), ושותהו בשתי פעמים (?) שנאמר מחציתו חמשים ומאתים וגו׳ (שמות ל׳). ומדיחו שנאמר שבע רצון וגו׳ (דברים ל״ג), מחזיק רביעית שנאמר ונסכו רביעית ההין (במדבר כ״ח), מה של אלהים ברביעית אף אנשים. מעוטף ומעוטר שנאמר ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ וארגמן (אסתר ח׳) הסמיך עטוף לעטור, ונאמר כי תעטרנו ברכות טוב. מבושם (?) שנאמר קטורת לפני ה׳ (במדבר י״ז). ג׳) עשרה ממזרים ואינם ממזרים: בני נדה בני נדוי בני איבה בני אנוסה בני שינה בני שנואה בני מפותה בני גרושת הלב בני תמורה בני שכרות. וי״א אף בני חצופה ובועל ארוסתו בבית חמיו. וי״א אף בני טהרת ספק. ד׳) עשרה דברים נבראו בין השמשות: המן והבאר והקשת והכתב והמכתב והלוחות ופתיחת פי הארץ ופתיחת פי האתון ומקלו של משה ומקלו של אהרן. וי״א אף עמוד אש ועמוד ענן והמזיקין וקבורתו של משה (עי׳ פסחים נ״ד.). ה׳) עשרה שמות נכתבין ואינן נמחקים: אל אלהים ה׳ יה אדני שדי צבאות אלוה אלהינו אלהיכם. ו׳) עשרה קבין חנופה ירדו לעולם תשעה נטלה בבל ואחד כל העולם (קדושין מ״ט:). ז׳) עשרה קבין כשפים ירדו לעולם, תשעה נטלה מצרים ואחד כל העולם. ח׳) עשרה קבין גזל ירדו לעולם תשעה נטלו ישמעאלים ואחד כל העולם.

---

(5) כי מבטלן מלימודיהם, וחסר פה עוד איזה דברים להשלים השבעה, ועי׳ בפרקי דרה״ק הוצאת שענבלום.

ט׳) עשרה קבין זנות ירדו לעולם תשעה נטלו עבדים ואחד כל העולם. י׳) עשרה קבין נסות ירדו לעולם תשעה נטלה עילם ואחד כל העולם. י״א) עשרה קבין עושר ירדו לעולם תשעה נטלה פרס ואחד כל העולם. י״ב) עשרה קבין גבורה ירדו לעולם תשעה נטלו רומיים ואחד כל העולם. י״ג) עשרה קבין חכמה ירדו לעולם תשעה נטלו ישראל ואחד כל העולם. י״ד) עשר נקודות בתורה ואלו הן: ישפוט ה׳ ביני וביניך (בראשית ט״ז) נקוד על יוד של ביניך מלמד שלא אמרה אלא על הגר, וי״א על המטילין מריבה ביני וביניך; ויאמר אליו איה שרה אשתך (שם י״ח) נקוד על אי״ו שבאליו שהיו יודעין בה ומבקרין אחריה; ולא ידע בשכבה ובקומה (שם י״ט), ובקומה של בכירה נקוד מלמד שבקומה ידע; וישקהו (שם ל״ג) נקוד עליו, מלמד שלא נשקו בכל לבו אלא נשכו ולא הועיל; לרעות את צאן אביהם (שם ל״ז) נקוד על את, מלמד שלא הלכו אלא לרעות את עצמן באכילה ושתיה ולא הלכו לרעות הצאן; כל פקודי הלוים אשר פקד משה ואהרן (במדבר ג׳), נקוד על ואהרן, מלמד שלא היה אהרן מן המנין; או בדרך רחוקה (שם ט׳) נקוד על ה״א, מלמד שלא היתה רחוקה אלא מאסקופת העזרה ולחוץ; ונשים עד נפח אשר (שם כ״א) נקוד על שי״ן של אשר מלמד שלא החריבו את המדינות אלא את האומות; עשרון עשרון לכבש האחד (שם כ״ט) נקוד על ו׳ של עשרון האחרון, מלמד שלא היה אלא אחד; הנסתרות לה׳ אלהינו והנגלות לנו ולבנינו עד עולם (דברים כ״ט) נקוד על לנו ולבנינו ועי״ן של עד, מלמד שאמר עזרא אם יבא אליהו ויאמר לי מפני מה כתבת את אלו, אני אומר לו כבר נקדתי עליהן, ואם יאמר יפה כתבת אסלק את נקודותיהן (ע״ע נקודות באוצר ישראל).

פרק הי״א.—א׳) הוא הכתוב בתורה י״א פעמים ונקרא היא, ואלו הן: ומלך בלע הוא צוער (בראשית י״ד), והיא גם הוא אמרה אחי הוא (שם כ׳), הוא מוצאת והיא שלחה אל חמיה (שם ל״ח), וכי ימות מן הבהמה אשר הוא לכם לאכלה (ויקרא י״א), והוא הפכה (שם י״ג), והוא כהה (שם), שבת שבתון הוא לכם (שם ט״ז), והוא תראה את ערותו (שם כ׳), את אביה הוא מחללת (שם כ״א), והוא נטמאה (במדבר ה׳), והוא לא נטמאה (שם). ב׳) י״א נמשחו, חמשה מלכים וששה כהנים. ה׳ מלכים: דוד שאול שלמה יואש ויהואחז, וששה כהנים: אהרן וד׳ בניו וצדוק. ג׳) י״א דברים אמרו: לעולם תהא נאה בצאתך ובבואך, ותהא עלוב לאנשי ביתך, ותהא ממעט בעסק, ותעסוק בתורה, ותהא שפל רוח בפני כל אדם (6).

מעשה ברבי שמעון בן אלעזר שבא ממגדול גדור מבית רבו והיה רוכב על החמור ומטייל ודעתו גסה עליו שלמד תורה הרבה ומצא אדם אחד שהיה מכוער ביותר, א״ל ריקא כמה מכוער אתה וכמה מכוערין בני אדם שכמותך. א״ל לך ואמור לאומן שעשאני. מיד ידע רשב״א שחטא, ונפל מעל החמור ונשתטח לפניו, א״ל רבי נעניתי לך מחול לי, א״ל אין אני מוחל לך עד שתלך ותאמר לאומן שעשאני כמה מכוער זה הכלי שעשית. הלכו, והלך אחריו כחצי מיל, שמעו אנשי עירו יצאו לקראתו א״ל שלום עליך רבי, אמר להם האיש למי אתם קורין רבי, א״ל לזה שהוא מטייל אחריך. אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו ח״ו, א״ל ומה עשה לך, א״ל כך וכך עשה לי, אמרו לו אעפ״כ מחול לו. אמר להם הריני מוחל לו על תנאי שלא יהיה רגיל עוד לעשות כן. אותו היום ישב ר׳ שמעון ודרש בבית המדרש הגדול שלו: לעולם הוי רך כקנה ואל תהי קשה כארז, מה קנה זה אם יצאו ד׳ רוחות העולם קנה הולך ובא עמהן, עמדו ד׳ רוחות העולם עמד קנה במקומו, מה סופו של קנה זה? זכה ליטול ממנו קולמוס לכתוב בו ס״ת, אבל ארז זה אינו כן, הוא עומד ומתגאה, יצאה רוח צפונית ומניעתו, דרומית מצד אחר ומניעתו, מזרחית מצד אחר ומניעתו, מערבית מצד אחר ומניעתו, הסער מסטר אותו עוקרו והופכו על פניו, ונמצא ארז מוטל על שרשו. מה סופו של ארז זה? באין עליו וכורתין אותו ומסתתין אותו ומסככין בו בתים ובית הכסא ומשימין ממנו למקום פנאי והנשאר שורפין באש וצולין ומבשלין בו נבלות וטרפות. לכך אמרו חכמים לעולם הוי רך כקנה ואל תהי קשה כארז.— כיצד אדם מכבד את רבו? בזמן ששניהם מהלכין בדרך נותנו לימינו, היו שלשה וחכם ביניהם חכם באמצע הגדול לימינו והקטן לשמאלו.

פרק הי״ב.—א׳) י״ב דברים בבני אדם (ברכות ס״א.): פה מחתך, ולשון גומר, וקנה מוציא את הקול. הושט בולע, הלב מבין, הכליות יועצות, כרס מקבלת כל מיני מאכל, כבד רותחת, והמרה זורקת, הטחול שוחקת, קרקבן טוחן, קיבה ישנה קרקבן נוער (קרקבן ישן קיבה נוערת, ובזמן ששניהם ישנים מיד מת).

(השאר חסר)

רות: מדרש רות או רות רבה, הוא פירוש אגדה על מגילת רות ונחלק לשמונה פרשיות, הפרק האחרון כולל רק שני פסוקים ד׳ י״ח—י״ט וחסרים הפסוקים ט״ז וי״ז הקודמים. המדרש הוא קדום בזמן למדרשי שה״ש וקהלת וכתיב בלשון ובסגנון אגדות ארץ ישראל ונתחבר שם ולכן לא נמצאו בו אגדות תלמוד בבלי. כמו איכה רבתי כן רות. רבה יש לו „פתיחתא.״

מדרש הנעלם על מדרש רות ע״פ הקבלה נמצא

---

(6) השאר מונה להלן הוי רך כקנה ואל תהא קשה כארז התלמיד נותן את רבו לימינו ובזמן שהם שלשה הגדול לימינו והקטן לשמאלו.

בזוהר חדש, ומתחיל ויהי בימי שפוט השופטים רבנן פתרי קרא דכתיב ברן יחד כוכבי בקר ויריעו כל בני אלהים, מאי כוכבי בקר אינון מלאכין קדישין, מאן בני אלהים אינון מלאכין דשלטין בליליא. בא וראה כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא ליקרא דיליה שנאמר כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו וכו׳. והוא מדרש ארוך בסגנון לשון ספר הבהיר, ומיוחס לרשב"י, וכולל ענינים בענין נשמה וגוף, שכר ועונש, יבום, ק"ש. ונדפס ג"כ עם באורי הגר"א בשם „הדרת קדש" ומראי מקומות בתנ"ך ובאורים מאת המו"ל שמואל ב"ר אברהם מסלוצק (ווארשא תרכ"ה).

ויש עוד זהר רות קצר המכונה „הר אדני" ומיוחס ג"כ לרשב"י ונדפס באמשטרדם תע"ב, ופעם שנית נדפס בזאלקווא תקנ"ד עם ספר לקוטי זהר, ופעם שלישית בשקלאוו תקס"ז, גם בכפר ילקוט הרועים, ווארשא תרמ"ה.

מדרש רות

[ס׳ ילקוט הרועים 246]

א׳) ויהי וגו׳, כד הוה רשב"י במערתא דהוי בה רעיא מהימנא שאיל מניה שאילתא דא, ודאי כולא אורייתא ונביאין וכתובין ומגילתא ברזא איהו, ומה אית רזא בהאי מגילתא דרות? אותיב ליה רעיא מהימנא: אנת בוצינא קדישא נהורא רברבא, ליך מתגליין כולן רזין דקשוט, לך יאה לגלאה מילין דעתיק יומין. פתח בוצינא קדישא ואמר כמה סתימין אודנין וסגירין עיינין דבני אנשא ולא בעיין לארכין אודניהון לשמע מילין ורזין דאורייתא דאיהו קשוט סגי רזין אית בהו, ואית טפשין דאמרי סיפורא דאורייתא איהו גופי דאורייתא, תיפח רוחיה דיליה דאומר כדין. ת"ח כמה רזי אית בהא מגילתא דרות דאיהי אימתלא לאיתתא, כדאוקימנא, ת"ח מאן דאית דידע חכימא דרז ורזי דרזין דאית בחכימא ומרמזא לן לבני אינשי היאך למעבד בהאי ע־מא בגין למיזכא עלמא דאתי, ובגין דאית בכולי אורייתא וכולי נביאין וכתובין בלשנא רזא, הה"ד פשטתי את כתנתי, וקב"ה חדי במאן דידע רזי דאורייתא, דבספורא אתרמזת רזא דאוריתא, אבל זכאה איהו מאן דידע רזא דאורייתא דאיהו שמא דקב"ה, ובהאי עובדא דרות אית רזין טמירין עילאין. ת"ח ויהי ודאי וי הוא כד יתיב קוב"ה בראש השנה ויומא דכיפורא והושענא רבא בדינא רבא לעיוני בדינא דעלמא, וכדין יתבין מרי דיניא ברקיע למדכר חוביא דבני עלמא. וכדין בעי בר נש למילף אורייתא ולמיתב בכפנא בגין למדכר זכותא דאבהתא דאיהו אדון כולא, וכדין כד מתעורר האי בר נש למיתב בתיובתא, וכדין זכי למקרי איש בגין דאזיל מביתיה לבי כנישתא ויתיב ולא אכיל נהמא בהאי שעתא. וכדין מתחברי ארעא קדישא בשמא קדישא דאיהו דרגא רביעא. וכד האי בר נש בעי למתגר בחקלא דאבהתן דא רזא דמערתא כפלתא איהו ונשמתא דיליה איהו אשא דקב"ה ותרין בנוהי דאינון יצרא טבא ויצרא בישא בגין דאוף יצרא בישא מתהפך לטבא כד האי בר נש אותיב תיובתא וכדין. ב׳) ושם, ושמא דהאי בר נש אלימלך ודאי בגין דאיהו אמר אלי מלך. ושמא דנשמתיה נעמי בגין דעובדיהון נעימין ויאין ושמא דתרין בנוהי מחלון וכליון. בגין דהאי בר נש עביד חולי לגופיה וכליון לעובדין בישין דעביד עד האי שעתא, וכדין האי בר נש מתעורר תרין עפרין, דאברהם אבוהון דאיהו אמר ואנכי עפר ואפר ועפרא דיצחק וכולא דא בגין דעבד לנפשיה כפנא ולא אכיל לחמא אלא עביד עסקיה באוריתא דאיהי לחמא דיהודה כדאוקימנא, וכדין שדר האי בר נש לתרין בנוהי לאסהד עליה קמיה קב"ה דאיהו עביד תיובתא וכדין אתיין אינון תרין בנוהי להאי חקלא דאבהונן, ובכין תמן קמיהון ומתיבין אבהונן לא מיפטר האי בר נש אוף דעביד תיובתא סגיא עד דאיתמסר נפשיא למיתא בגין דמגזר עליה מבי דינא דלעילא דימות, כדין עביד האי ב"נ תיובתא סגי ואתי שעתא דימות האי בר נש בתיובתא דיליה. ג׳) וימת, וכדין פקיד האי ב"נ ואמר אנא מית ואנא מותיב בתיובתא דלית אלהא בר אלהין כדאוקימנא ואנא מתפרש מלותיך אנת נשמתאי וכדין כד חמית האי נשמתא קדישא דהאי גופא קדישא מתפריש מינה ומתרין בנוהי כדאוקימנא. ד׳) וישאו, וכדין אינון תרין בנוהי ונשמתא קדישא נסיבן להון לאסהד עליהון תרין סהדין דקשוט דאיתעבד תיובתא כמה דעבדין אבהונן ואזלין לעילא לאסהיד עליה דאיהו עביד תיובתא ושמא דסהדא חדא קדמאה ערפה דא יצרה בישא דאוף איהו מסהיד לטבא. כד האי בר נש עביד תיובתא ושמא דיצרא טבא תנינא רות דא תור וכדין מסהידין עליה דהאי ב"נ דאיהו עביד תיובתא שלימתא עשרה יומין דבין ר"ה ליומא דכיפורא לעורר עשר ספירין עילאין. ה׳) וימותו, וכדין סליקת נשמתא לנהר דינור למצטבע ולמנער מינה כולא אתדבקותא בישא דאיתדבק ביה בהאי בר נש ודא מותא תניינא ואוף תרין בנוהי כדאוקימנא אוף אינון מצטבעין בהאי נהרא קדישא אבל אינון משתארין תמן עד שעתא דמתקריין לאסהיד קמיה מריה מלכא קב"ה וכדין אשתארת האי נשמתא בלחודה מתרין בנוהי ומגופה. ו׳) ותקם, וכדין מתעורר רחמי מקב"ה ומתקריא קמי קב"ה איהי ותרין בנוהי דאינון כלותיה ודאי תרין כלין דבלו לאוטבא בישין בגין דעבדו תיובתא בגין למיזכא בהאי חקלא קדישא דאבהונן כדאוקמינא ופר שמעית האי נשמתא קדישא קלא דא דכולא קריבותא בגין דעבדת תיובתא למיזכא אתרא בחקלא דאבהונן בגין דתמן דכיר קב"ה כולא עמא צדיקיא למיהב לון אגרא ובגין דטריחא באורייתא דאיהי לחמא טבא. ז׳) ותצא, וכדין אזלית האי נשמתא מאתר דהוית תמן כדאוקמינא ונטלית תרין בנוהי דאינון כלוהי דילה לאסהיד עלה כדאוקמינא ותיזלון בארחא דאורייתא ובתיובתא דכולא חדא איהו כדאוקמינא למיסדר מילין האיך דאיתחברו ארעא קדישה ושמא כדאוקמינא על ידי תיובתא.

ח׳) ותאמר, וכד הוין בהאי ארחא וכדין אמרית נשמתא קדישא לתרין כלוהי זילו ותסהידו דעביד האי גברא תיובתא בגין למזכא אשאי דא אנא נשמתא למיתב במתיבתא דשכינתא דהיא אימא עילאה כדאוקימנא בגין דתמן אתר ביה מותב דמרי תיובתא ואפשר כד אתיהב לי קב״ה חנא וחסדא ואוליף עלייכון זכותא ותזכו דתיהב לכון קוב״ה הסדא דלא תתהדר למתגלגל בהאי עלמא בגין דעבדיתי חסדא עמוהי ואוף עם האי גופא קדישא דמית. ט׳) יתן, וכדין אמרית האי נשמתא יהא רעוא דהוה קודשא ב״ה ברחמין דיליה לכון דתשתכחון מנוח בגינתא דעדנא כל חדא מנכון למיהדר יתכון לאתר דאתנטילו יתכון מאשא דקב״ה. וכדין אתון אינון לאתר דמתקרין וחמין מאן דחמין ותיבו להאי גופא קדישא כד איהו במרעיה בנסיסיא וכדין מגלין ליה אינון כל רזין דחמינון ומנשקין ליה רא רזא דנשיקא קדמאה וכדין נטלין קליהון ובכין לקב״ה בתיובתא שלימתא. י) ותאמרנה, וכדין תאמרין אינון תרין בנוהי לנשמתא במטו ממך אנן עמיך איזילו לאסהיד על האי גופא קדישא דעביד תיובתא בעמיך דא כ״י קדישא ובגין דא תיובתא איהו למהוי לקיים פקודין דאורייתא. י״א) ותאמר, וכדין מתיבא להון האי נשמתא קדישא ברתן האי תיובתא איתידעית לעילא ובגין מה בעיין למיזל עמי דלא מתבטיל גזירותא מיניה דלא תהדר למעבד לעורר בישותא אנא במטו מינכון דתסהידון עלי דלא אית מאינון גברין כלום דאינון בנין בישין דהויין במעוהי. דהוויין לכון מן קדמת דנא לבעלין בישין. י״ב) שבנה, בגין דא תסהידו ברתן דעבידנא תיובתא בגין למירת עלמא דאתי ואוף דהאי תיובתא הוית כד איתקשאי האי גופא קדישא. אוף הכי אית לותי מיסברא. אוף דהוה האי גופא בהאי עלמא דדמיא ללילא ואוף דעביד עובדין בישין ואוליד בנין בישין בסטרא מסאבא כד אושיד זרעיה לארעא אבל בתיובתא שלימתא אוליף אורייתא כולא ימחל ליה. י״ג) הלהן, היכמא דאתון ידעתון. דאינון בנין בישין איתפרשי כבר בתיובתא רברבא והא אינון איתאבידו מהאי גופא קדישא דלא לאיתדבק ביה עוד. אסהידו עילוהי ברתחוי וכי לא כדין איהו. אבל מרה הוית לי מנכון מאד מקדמת דנא קדם דעביד האי גופא קדישא תיובתא בגין דאזלית בי דרועה דקב״ה למיקרב לגביה ויהיב בליביה דהאי גופא למעבד תיובתא דלא למיהדר למעבד עובדין בישין. י״ד) ותשאנה, וכדין נטלין במימרא דא ומסהדין על האי גופא דסינאה ליה עובדין בישין. וכדין בכיין בקוליהון עוד לקביל שכינתא נשקין דין לדין האי יצרא בישא דהוה מקדמת דנא לנשמתא דאיהי חימא כלומר חמה בגין אתעוררתא דאורייתא ותיובתא. לקבל יצרא טבא דאיתדבק בהו. ודא רזא דנשיקה תנינא וכדין יצרא בישא אזיל לנהר דינור דתמן אתריה. ט״ו) ותאמר, וכדין אמרית נשמתא לקביל יצרא טבא

כען בגין דעבידנו תיובתא. אנא אזל להאי אתרא עילאה דמתקרייא (יבמ״ה) דתמן זיווגא דקב״ה ובגין דא אוריך הכא צבחר ליצרא תניינא עד דאסהיד אנא למרא דיינין על האי גופא דעביד תיובתא. וכדין אנת ויצרא תניינא יזכו למחמי אוף הכי האי אתר דמתקרייא (יבמ״ה) דתמן אתר בית מותבא דילך. ט״ז) ותאמר, וכדין מותיב יצרא טבא ואמר. יאין מלוליך אבל דלא איתחברון אינון סטרין בישין דאינון פגעין בהאי שעתא כד אנת אתערית מנאי. ובגין דא אוף אנא איזיל עמיך ואסהיד על האי גופא דעביד תיובתא ותיב מס״א. ובג״ד לאתר דאנת תזיל אוף אנא איזיל. ובאתר דאנת מבית בההוא עלמא אוף אנא מבית. ובאתר דאנת איתפקיד בגין עמא קדישא אוף אנא הכי בגין דאלהיך אלהי וכלא מה דעביד קב״ה לטב עביד. י״ז) באשר, ואוף כד אנת טבלית ואיצטבעית בנהר דינור אוף הכי אנא בגין דדא רזא דמיתה דמארי תיובתא וי״ב ירחין אוף אנא נייחא ביה קברא לגבי האי גופא קדישא אבל אנת תעייל לאתרא עילאה מאתר דאיתנטילתא מתמן מכורסיה דקב״ה וכדי יתרברב רבותיך סגי כדין יוסיף קב״ה וכדין יעביד קב״ה אוף הכי לותי בגין דהאי מיתא תנינא עבידא פרודא בינגא. י״ח) ותרא, וכדין כד חמיתא נשמתא כד האי יצרא מיתקפת לחדא לאיתחבר לגבוהי למיזל לאסהיד עמה וכדין פסיקא למילל עמו בגין דסמא דכלא משתוקתא וכדין חמין מאי דחמין ומית האי בר נש. י״ט) ותלכנה, ותאזלין אינון עד האי אתר דאולפין תמן אורייתא עם מאריה תיובתא לאליל לגופא אתר בית נייחא ותיתן תמן ותמהינן כולא ביה מתיבתא דרקיע עליהון וכדין תאמרין הדין נשמתא דעובדיה נעמין ויאין. כ׳) ותאמר, ומתיבת נשמתא להון לא קריאו לי נעמי אוף דעבידנא תיובתא אלא קריאו לי מרא בגין דמקדמת דנא הוית לי מרא מהאי גופא קדם דעביד תיובתא. ופגים בהאי ברית קדישא דאיהו (שדי) וקב״ה עביד ברחמנותיה ויהיב בלבא דהאי גופא למעבד תיובתא. וכדין אנא אסהיד עליה דהאי גופא דאיהו עבד תיובתא שלימתא על אינון עובדין בישין דהוין ליה. כ״א) ותשב, וכדין יהבין מארי מתיבתא אתר בית מותבא לנשמתא ואוף ליצרא טבא באתריה בגין זכו דתיובתא דתבו כמה דתבו אבהונן. וכדין חמין אינון מרזא קדישא. וכד האי נשמתא אזלית לעילא. לא אעלית אלא בצפרא דבהאי שעתא עסיקין בשיעורא דתרי״ג פקודין דאורייתא בגו מחצדי חקלא עילאה בגינתא דעדנא עילאה. כ״ב) ולנעמי, ולהאי נשמתא איתיידע מקדמת דנא קדם דאתית לעלמא דין להאי גופא קדישא. דקב״ה בבלא עיין ועיין דאין בני אנשא לעילא למיהב להון חילא טבא וחלקא טבא למארי תיובתא והאי אתר מתקריא ביתוסא בספירין עילאין (אלימלך) כדאוקמינן דאיהו (בועז) ודא אתרא דמתקרייא (אלהים) גבורה תקיפא וכדין אמרית

האי נשמתא ליצרא טבא אנא אזיל להאי אתר דלית רשו ליך למיזל תמן. כ"ג) ותאמר, וכדין אמר יצרא טבא לנשמתא ואנא איזל למערתא דכפלתא לאתר דאבהונן. דאוף תמן אית מחצדי חקלין דעסקין ברזי דאורייתא. ואפשר דאשתכח חנא וחסדא בעיניהון ואלקט מנהון מאינון רזין ובשעתא דאותבינן אנת ואנא לגופא קדישא קדם דיקבר וכדין מתגליין אנן ליה כולא אינון רזין. וכדין מתיבת נשמתא זיל ברתי. כ"ד) ותלך, ותזיל בארח זעירא עד דאתית ותטיילת בחקלא דא גבי מחצדי תקלא אינון וקריאת מקראן ומפקודין דאורייתא ומרזין דמגליין אינון מחצדי חקלא מרזא רשמא דאלהי' דאיהו בועז דאיהו מהאי יחוסא דספירן דמתקרי (אלי מלך). כ"ה) והנה, וכדין אתא שעתא דמתעורר דינא. דאיהי שעתא תליתאי על יומא לבתר דמשתעשע קב"ה בגינתא דלעילא ברזי דאורייתא. וכדין אמר ברת קלא לאינון יצרין טבין דתמן במערתא כפלתא דא לאינון מחצדין רזי רחמין דקב"ה עמכון. ומתיבן כולין ואמרין תא מלכא קדישא דאתי שעתא דמגלי לן מרזין דכהנא רבא דאיהו מנהיר בוצינא בכל יומא ומברך ברכתא דכהנא ברזא דאתוון יברכך יי' ואוף לעתיד יקום כהנא רבא ויברך ברכתא דא וינהיר בוצינא דמנרתא. כ"ו) ויאמר, וכדין מותיב ברת קלא ואמר בהורמנא דדינא רבא לדין נער. דא סנדלפון דאיהו ממונא רבא על אינון מחצדי חקלא כדין ושאיל ליה למען יצרא טבא דא ואוף דקב"ה ידע אבל מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא כולא בדינא איהו. כ"ז) ויען, וכדין מותיב סנדלפון האי ממונא רבא דקאים על מחצדי חקלא האינון. ואמר יצרא טבא דין איהו מהאי גופא קדישא דתב בתיובתא ואתי זמנא דהא גופא למיעדא מעלמא ואתא האי יצרא טבא במערתא דכפלתא דאבהון למשמע מאינון רזין בגו מחצדי חקלא. ונשמתא קדישא דהאי גופא אוף הכי עובדין נעימין ויאין. ואיהי בגינתא דעדן דלעילא קמיתי למשמע מילין עילאין ברזא דאבהון עילאין וכולא חדא איהו לאיתחברא עילאה ותתאה. כ"ח) ותאמר, וכדין אמר האי יצרא טבא באתפקדותא דנשמתא אזיל אנא ואלקט צבחר באינון רזי דעומר בגו מחצדי חקלא דא. דאיהו רזא דשבעה ספירין עד רזא דבוקר בגין תמן רזא דשבעה שבועות וכדין קם האי יצרא טבא למינדע בהאי רזא עד כאן. ומסהיד תיובתא דעביד האי גופא לא מיומין סגיאין אלא מיומין זעירין ביומין דאזדקין. כ"ט) ויאמר, וכדין מותיב ברת קלא מאתרא דדינא קדישא ליצרא ואמר הא שמעית ברתי דסהדותא דאנת סהיד סהדותך קשוט ובגין דאוף עברית ואזלית בחקלא דסטרא אחרא קדם דעבד האי גופא תיובתא אבל בגין דעבדית תיובתא בגין דא קאים הכא ולא תיזיל מכאן ותהוי ליך איתדבקא עם שארי יצרין טבין ומלאכין עילאין. ל') עיניך, עיינין דיליך תהון בהאי רזא דהאי חקלא דאינון מחצדין ותיזלית אחריהון באינון רזין הא פקדית ית מלאכיא דתיזלון עמיך לנטרא מסטרא אחרא דלא ינגעוך ואיתתקפית ואזלית ברזא דמנא דאורייתא והוית אולפית תמן מאינון פלפולא חריפתא דשאלין מלאכיא וצדיקייא. ל"א) ותפול, וכדין ותצלי ותפול יצרא טבא על אפוהי ותסגיד לארעא קדישא ואמיר לברת קלא בגין מה אשתכחת חינא בעיניך לזביניני לאחסנתיך ואנא אזלת מקדמת דנא בתר סטרא אחרא ולא צייתית לעשרן דיברין. ל"ב) ויען, וכדין ענא ברת קלא ואמר ליצרא טבא הוגד לי בבית דינא רבתא ובבית דינא זוטא כולא מה דאנת עבידית עם נשמתא בתר דאיתעדת אנת ואיהי מגופא ואנת שבקת אבוך ואמך דא סטרין בישין וארעא מסאבא דאתילדת תמן דעובדין בישין ובתר דנא עבידת תיובתא ואזלית כען בתר עיטא דצדיקיא בגו עמא קדישא ואנת לא אשתמודעא מה חולקיהון דאינון ירתין גנתא דעדן דאיהו איתברי תלת אלפין שנין קדם דאיתברי עלמא ולא אתין אינון לגיהנם דאיתברי אלף שנין קדם דאיתברי עלמא. ל"ג) ישלם, ובגין דא ישלם קב"ה ברחמנותיה ליך כעובדך טבין דעבדית כען עבידתין איתגליין קדם קודשא ב"ה סבא דישראל בגין דאתית לאיתכסאה תחות גדפוהי דיליה ואיהו אשתזיב ליך. ל"ד) ותאמר, וכדין אמר יצרא טבא רבון עלמין אישתכחית חנא בעיני שכינתא בגין מילין דנחמתא דמללית על לבוהי דאמהותיך דא נשמתא ואנא לא עבדינן עובדין טבין כחדא מן אמהותיך דיתבין כאן. ל"ה) ויאמר, וכדין אמר ברת קלא מדינא רבא ליצרה טבא בשעתא דאיתכללו אינון מחצדי חקלא באורייתה אוף אנת קריב לגביהון ותתכלל מן רזין דאורייתא ותצטבעי' בנהרא דנגיד ונפיק דא נהר דינור ותמלא פומיך בסתימין דאורייתא בלי פגימא דא חמ"ץ סטרא מסאבא וכדין תיתב בצדו דחקלא האילין ואיתתקף בפלפולא דרזין דאורייתא דאיהי נהורא טבא ותתכליל ברזין ושבעית ביתיר רבו. ל"ו) ותקם, וכדין ותיקום לאוליף באינון רזין בליקוטי בתר ליקוטי דמארי אולפין וכדין פקיד ברת קלא מדינא רבא למלאכין למימר למחצדי חקלא אוף בגו רזא דעומר דא רזא דשבע שבועות גלו ליה ותוליפו ליה ולא תנזיפו ליה על עובדין בישין דעביד מקדמת דנא. ל"ז) וגם, וגלו ליה רזא ומטמרי דסטרא אחרא דאיהו ממונה רבה דשכחה בגין דאוף איהו שכיח למעבד עוד עובדין בישין בגין דא שביקין ליה לאוליף מכולא רזין ומרזין דמתני' דנשיאין דאינון ענלין צב אוף הכי אינון הוין בימא דשלמא ודא רזא דטבילה וקידו"ש דמקוה ושביקו ליה ולא תאמרו ביה בנזיפותא עובדין בישין. ל"ח) ותלקט, וכדין אוליף האי יצרא טבא ברזא בחקלא דא עד רמשא דאתי שעתא להאי גופא לאיתפריש מעלמא ותסדר ליה יצרא כל רזין דאורייתא והוין בידיה כמה דהוין בידיה דיוסף דאיתמר ביה איפה אוף הכי ידע מאינון רזין דעומר

כדאוקמינא האיך מה דהויין ידעין ישראל במדברא דלגביהון אתמר אפוא ודא כולא הוה ברזא דשעורין דאורייתא. ל"ט) ותשאו, כדין נטלת כל רזין אילין ואתית לקרתא דא האי גופא ואוף נשמתא אתית מגנתא דעדנא להאי גופא וכדין כד חמית נשמתא דאתא יצרא טבא וכולא רזין בידא דלקיט ביני מחצדי חקלא וכדין מסיר יצרא טבא כלא רזין אילין לנשמתא ואוף אמיר דאית עוד רזין סגיאין ברבו סגי ויתיר דאתקבלית אנא ושבעית ותתיר לחדא. מ') ותאמר, וכדין נשמתא דאיהי בהאי שעתא בחימה בגין מרעין דגופא דאיתפרש מינה. אמרית ליצרא טבא ארי אנת חמינא דאתגלו ליך מרזין דאיתמר בהן איפה אבל אין אתרך דעבידת תמן יומא דין יהא רעוא דזבנינך דזבין יתיך יהא שמיה מבורך לעלם וכדין אמר יצרא טבא לנשמתא כולא עובדא דעבידת איהו תמן בזכו דנשמתא. וסימנא דא לשמא דהאי ברת קלא דמליל עמיה ברת קלא דדינא רבא דמתקרייא (בועז). מ"א) ותאמר, וכדין אמרית נשמתא ליצרא טבא בריך שמיה דה' דלא שביק חסדא מחייא ועתיד לאחייא מתיא וכדין אמרית עוד האי נשמתא ליצרא טבא ת"ח אי עבידו ישראל תיובתא כען קריבו יומא דפורקנא ואוף קב"ה יפריק אותנן מבירא דשחת דא אתרא דגיהנם. מ"ב) ותאמר, וכדין אמיר יצרא טבא לנשמתא מילין אילין ת"ח דגלין לי רזי דאבהון ואוף רזין טמירין דסטרא אחרא דלבתר יומין זעירין יאביד האי סטרא בישא מעלמא ואוף אשתכחית חנא בעיניה דקב"ה ואמיר לי למיתב לגבי מחצדי חקלא ולגבי מלאכיא דיליה ולאיתדבק בהון עד דייתי פורקנא ותפסקו מחצדי חקלא לאוליף בטמיר אלא באתגלאה. מ"ג) ותאמר, וכדין אמרית נשמתא ליצרא טבא. טבא מלא דא ברתי אם תיזול עם צדיקייא ועם מלאכיא דסטרא קדישא וכדין לא יעבדון ליך שום בישא מאינון מלאכין בישין דסטרא אחרא דחקלא מסאבא. מ"ד) ותדבק, ואנת תיזכי לאיתדבקא בצדיקייא ומרי דינא דהאי אתרא דאיתקרייא (בועז) לילקט באינון רזין סגיאין דאורייתא עד שעתא דעלמא דאתי בגו מחצדי חקלא קדישא למינדע רזין דבכורים ורזין דעומר כדאוקמינא וכולא דא בגין דאנת אסתייעית להאי גופא למעבד תיובתא דאיהו כען במרעי סגי ואנת תיזכי למיתב עמי בגינתא עילאה. מ"ה) ותאמר, ואוסיפה עוד נשמתא למימר ליצרא טבא ת"ח ברתי הא אליל ליך ולגופא אתרא ביה נייחא אוף הכי בקברא באתרא דיוטיב לכון. מ"ו) ועתה, וכען ת"ח הא האי ברת קלא דדינא רבא דמתקרייא (בועז) דאנת אישתמודעה גביה דאנת הוית עם צדיקיא ומלאכייא בגו מערתא דכפלתא הא איהו כולא לילא מתעורר דינא וכדין איהו דכיר בזכו דיעקב דאיתמר גביה גרן האטד וכדין איהו אוליף עם אינון מחצדי חקלא רזין דאורייתא בסידורא רבא. מ"ז) ורחצת, וכדין הא כען אתי שעתא דאתפרש האי גופא מהאי עלמא כדין כד אתי שעתא דמצטבעין להאי גופא מדכין צביעין ובוסמין ומתלבשין ליה בתכריכין ואוף הכי אנא מתלבש ומתדכת בעובדין טבין דיליה וכדין אנא אזלית לגינתא דעדנא לקביל מרכבתא דיעקב כדאוקמינא וכדין האי מרי דדינא דמתקרייא (בועז) לא אישתמודעא מינאי בגין דאיהו בהאי שעתא אוליף רזין דאורייתא למחצדי חקלא אילין ומתכלל במתיבתיהון ולא אשגח האי מרי דדינא אלא ברחמי. מ"ח) ויהי, וכד ייתי שעתא דיתפרש האי גופא מעלמא כד נתידיעי' אתרא דא בגין דכרוזא כריז קמיה האי גופא דתמן איתקבר ואתית אוף אנת לותי וכדין איגליין ליך רזין דשבע מרגלאין קדישין ותשכבון תמן בניית וכדין ייתי ברת קלא ויאמר לכון מה תעבדין. מ"ט) ותאמר, וכדין אמר יצרא טבא לנשמתא כולא מה דאנת מיתפקדית עלוהי אעביד בקושטא. נ') ותרד, וכדין כד מיתפרש האי בר נש מהאי עלמא כדין אזיל האי יצרא טבא לקביל מרכבתא דיעקב ועביד כולא האיך מה דפקידת ליה נשמתא. נ"א) ויאכל, וכדין כד אתכלל האי ברת קלא דמתקרייא (בועז) עם אינון מחצדי חקלא וכד אתי שעתא דמתפור' רחמין דאיהו רזא דטבא ליבא דאיהו רזא דתפאר"ת וכדין כד אתי האי דרגא קדישא לאיתכלל בסייפא דרזין דעומר"ה דא איהו רזא דשבעה שבועות כדאוקימנא וכדין אתי יצרא טבא בחשאי למיעדא מיניה עובדא דלוט וכדין איתגליאון ליה רזין דאינון שבעין מרגלאין והאי גופא שכיב בנייחא. נ"ב) ויהי, וכדין והוא בפלוגתא דליליא כד איתעורר רחמי ודינא וכדין חמי האי מרא דדינא ית האי יצרא טבא דאוליף ברזין דאורייתא וכען האי נשמתא קדישא אוף הכי אית הכא בגין לירע באינון רזין דמרגלאין לגלאי להאי שכיבא. נ"ג) ויאמר, וכדין אתי ברת קלא ושאיל ואמיר מאן אנת ואוף דקב"ה ידע כולא אבל למבחן ליה אתי למשאל וכדין מותיב יצרא טבא רבון עלמין אנת ידע כולא מאי דטמירא ולמה אנת שאיל לי הלא אנת ידעית דאנא יצרא טבא דאנא עבידנא תיובתא עם נשמתא אמהתך וכען אתית לאתכסאה תחות גרפוהי דיליך ולאתכסאה על אמהותיך ולאשתזבא ולפרוק גופא דא מבירא עמיקתא בירא דשחת בגין דאנת יכול למפרק ולית אחרא. נ"ד) ויאמר, וכדין אמר ברת קלא ברוכה אנת ברתי לקב"ה אוטבית חסדך בתראה דעתיד למהוי מטיבותא קדמאי בגין דעבדית תיובתא ולא אזלית לבתר סטרין בישין אוף רחמיתא דאית לצדיקיא עניותא ולרשיעא עתירותא. נ"ה) ועתה, ובגין דא ברתי לא תיזיל. וכולא מאן דאנת אמיר אנא אעביד בגין דאנת אשתכחית חינא בעובדיך בתראין מן קדמאין בגין דבקדמייתא עבירת תיובתא ולא למדכר למיהך אחרי עובדין בישין למגרע טימך בההוא עלמא ולאתעתר בנהרי אפרסימון וכולן אמאן דאנת תאמר אנא ברחימא אעביד ובגין דידעי כולא רישי מתיבתא דאנת אינתא זקיקא דהאי אתרא

דמתקריא חילא דמרא. נ"ו) ועתה, וכדין ברתי אוף דאנא חד מתלת אומנין דעתידין למקרב שיזבותא לעמא דישראל ואוף הכי אית גואלא חדא דאיהו קריב דרגא דיליה לאתר דשכינתא עילאה. נ"ז) ליני, ובגין דא בייתי כען הכא בהאי אתר דילי וכד ייתי אתרא קדמאה דאיהו בוקר וכדין אם יהיב האי דרגא רחמא בטיבותא דיליה יאי ואם לאו דאיכמר רחמנות עליך לאישתזביך מרוגזא רבא וכדין אנא אשזבי' בדרגא דצדיק דנגיד ונפיק מדרגא דיהי' ותנייח גופך קדישא עד דתתעורר אתרא דבוקר. נ"ח) ותשכב, וכדין ובייתית האי יצרא טבא באינון מרגלאין עד דאתא דרגא דבוקר וקם האי יצרא טבא מן קדם דהוה פלפולא דשית סדרי משנה ברזא דתרין ריעין דלא מתפרשין לעלמין ומליל לויתה האי דרגא דבועז דעד כען לא אתידע להון דאתית נשמתא דנהורא דיליך לאידרא קדישא. נ"ט) ויאמר, ומליל לה הב לבושך דעליך מאינון רזין דאוליף גופא קדישא באינון רזין דשית סדרי משנה ובהאי זכותא תתקיף ומדיד לה במידיא טבא ויתיב עלוהי וכדין אתא יצרא טבא להאי אתר דעירין קדישין ונחית לות נשמתא דגופא. ס') ותבא, וכד אתא האי יצרא טבא לות נשמתא וגופא ואיתמהית עלוהי דלא מכירה מסגי אולפנא דרזא דנחית בהדי ושאילי ליה מאן אנת איזין וברתן ואותיב להון מילין כולא האיך מאי דעביד לגבה האי דרגא דאיש ויהיב ליה רזין דשית סדרי משנה דלא למיהך לגביכון בלא כלום ואותיבה ליה מתון הכא דאשתמודע מילתא בגין דלא תיינח האי דרגא עד דעביד מיליה יומא דין. ס"א) ובועז, ודרגא דבועז עלה לעילא לתרעא קדישא ויתבו וכדין גואל דין עבר בגין דהאי דרגא סליקת לגבי ודין אמר דרגא דבועז חמא תוב כאן לאישתזיב האי נשמתא קדישא דיתיבת ארמלתא מגופא דילה וכדין הדר לגביה ויתיב ונטל עשרה אינשין מצדיקיא עילאה ואמר להון תיבו כאן ותבו אמר דרגא דבועז למשזבא חולקא דחקל תפוחין קדישין ואתרא דקבורתא דאית לאחונא דהדר בתיובתא ולנשמתא נעימה ומסרא האי נשמתא ליצרא טבא ואנא אמרית אסבר אודנין דמרא עלמא. דישתזיב להון קדם מרי דינא אילין ואין לא תשתזיב להון ברחמא אנא אחמא מה למעבד בגין דלא אית אחר דקריב מדרגא דיליך ואנא אבתריך ואותיב האי דרגא אנא אשתזיב וכדין אמר בועז ביומא דקניא אנת אינון אתרין ואוף נשמתא ויצרא טבא אוף הכי אנת בעיא למיקנא גופא דלא למתגלגל עוד באתרא אחרא ואותיב קב"ה דא לא תליא בדרגא דילי אלא בדרגא דיליך ודא איהו רזא דאתידעא בישראל מן קדמת דנא על אישתזבותא וגילגולא למיקם כולא נשמתא דשליפא מגופא דלא למנעל תרעא דרחמי מגביה אי עביד תיובתא כדקא יאות דלא למיהך נשמתא לאתרא אחרא ודא איהו אתידע בישראל סבא דרגא דיליך ובגין דא אנת תשתזיב להון ושליף תרעא דדינא וכדין אמר בועז למרי דדינא וכולא עמא סהדין אתון דאנא בדינא אפרק להון בגין דעבידו תיובתא כדקא יאות וכדין כולא צדיקיא מברכין להון מדברין להון לגנתא דעדנא לאתרא דמשיחא דאתי מדוד זכאה חולקיהון דצדיקייא דידעין ברזא דאורייתא זכאה חולקיהון בעלמא דין ובעלמא דאתי אכי"ר.

רזיאל: ספר רזיאל או רזיאל המלאך, הוא ספר קדמון מאד על קבלה עיונית ומעשית, על כל מערכות צבא השמים ושמות המלאכים ומעשה בראשית. ותפלות ונוסחי קמיעות והשבעות מלאכים ורוחות ושדים, וקצת מס' הקומה או שיעור קומה לר"י בן אלישע כ"ג. וכתוב בשער הספר כי המלאך רזיאל מסר את הספר הזה לאדם הראשון אחר ק"ל שנה לתשובתו והוא מסרו לנח ולשם ולאברהם וכו' עד שעמד שלמה המלך ונגלו לו ספר הרזים והרבה ספרים נמסרו בידו וזה נמצא יקר ונכבד מכולם (דפוס אמשטרדם דף ל"ד ע"א). ספר רזיאל היה ידוע להראב"ע ומזכירו בפירושו עה"ת (שמות י"ד י"ט) וז"ל: „ובספר רזיאל הרוצה לעשות שאילת חלום יקרא בתחלת הלילה פסוק ויהי בשלשים שנה כי הוא ע"ב אותיות". אך בספר שלפנינו בענין שאילת חלום לא נמצא לשון הראב"ע (עי' דף מ'), ונראה שהיה לו נוסח אחר. וכתב הרב יעב"ץ שספר רזיאל הוא מזויף (תורת הקנאות דף מ"ט ע"א בהגה"ה). ולדעת צונץ חובר בזמן הגאונים אבל נכלל בו דברים רבים מזמן מאוחר, ולפי דעתו גוף ספר רזיאל כולל רק כל ספר המלבוש (בראשו) ורוב ס' הרזים או ס' נח (בסופו). אולם ספר רזיאל הגדול אשר בתוכו והוא כעין פי' לספר יצירה ומעשה בראשית ושם של ע"ב וכו' הוא מזמן מאוחר, ודעתו נוטה ליחס את החלק הזה לבעל הרוקח. ולדעת פירסט הוא ס' סודי רזיא להרוקח, ויש מיחסים אותו לר"א אבולעפיא הרופא הידוע שהתכנה את עצמו בשם רזיאל. ספר רזיאל נדפס ראשונה באמשטרדם בשנת תס"א עם ציורים ובו הציור הראשון של המגן דוד בדפוס. ונדפס אח"כ בהוראדנא תקנ"ג, קאפוסט תק"פ, אוסטראה תקפ"ז, לבוב ת"ר, ועם תקונים והגהות, ווארשא תקע"ב.

רעיא מהימנא: ע' זהר

ש

שאילתות: ספר שאילתות דרב אחאי גאון, ונקרא ג"כ ר' אחאי גאון משבחא וחברו בבבל בערך שנת ד"א תק"י (750) והיה תלמיד מר שמואל ריש כלה (עי' ספר האשכול הלכות ברכות צד 69) והיתה ישיבתו במתא מחסיא. השאילתות נקרא כן מפני שכולל שאלות בדינים מכל מצות התורה עם תשובותיהן, ומסודר כסדר התורה, וכתוב בלשון ארמית המורגלת בזמן הגאונים. וכמעט כל הפוסקים השתמשו בו והורו ממנו הלכה למעשה. לפי דברי הראב"ד היה השאילתות כולל באורים לכל תרי"ג מצות, אבל בשאילתות שלפנינו יש קע"א סימנים וכוללים קמ"ה מצות, ס"ח עשין וע"ז לאוין. ולא נמצא בשאילתות מצות קרבנות או עניני טומאה שאינן נוהגין בזמן הזה, מלבד נגעי בתים מפני שרצה להעיר בזה על גנות לשון הרע אשר לפי התלמוד היא סבתן, וכדי להוציא מזה תועלת מוסרי. כי זהו עיקר כוונת המחבר להורות דרכי ה' במדות ומוסר מעורב בהלכה ואגדה בדרך קצרה ע"פ סדר הפרשיות, כעין פסיקתות ודרשות, בשבתות השנה ומועדים לפני תלמידיו הנאספים. וכנראה הוא ספר דרשות הראשון שנתחבר אחר התלמוד.

ס' השאילתות נדפס ראשונה בויניציא בשנת רנ"ו עם מפתח הדינים בסופו. ועם פי' ר' ישעיה ברלין בשם שאילת שלום ותוספות ראשון לציון ומראי מקומות בש"ס ומדרשים, דיהרנפורט תקו"ם. ופעם שלישית בבאור רחב „העמק שאלה" לר' נפתלי צבי יהודה ברלין בשלשה חלקים, ווילנא תרכ"א=תרכ"ז, ויש פי' לר' שלמה ב"ר שבתי עד פ' כי תבא ומשם ואילך פי' ר' יהודה ב"ר בנימין, בכ"י אופנהיים סי' 624. ע"ע ר' אחאי גאון משבחא באוצר ישראל.

שבועות: ע' מעין חכמה

שבע נקודות: טעמים לשבע נקודות של שבעה מלכים: קמץ פתח צרי חירק סגול חולם (שוא) שורק. המדרש או הפירוש על נקודות הקריאה וצורותן על דרך האגדה, נמצא בכ"י והדפיסו רח"ם הורוויץ בספרו כבוד חופה פפד"מ תרמ"ת.

טעם שבע נקודות

[בס' כבוד חופה צד 22]

כשברא הקב"ה עולמו בראו בששה ימים לא השלים מלאכתו עד שברא את האדם כמו שנאמר בסוף מעשה בראשית ויברא אלהים את האדם בצלמו (בראשית א' כ"ז), שהזכיר יצירת האדם וברכותיו שברכו שנאמר וירא אלהים את כל אשר עשה וגו'. וכשרצה הקב"ה לברוא את האדם אמר אם אבראנו ממזרח כשיגיע עת פטירתו לעולם אם יפטר במערב יאמר אותו רוח לא אתה מעפרי לא אקבלך, וכמו כן לכל ארבע רוחות העולם, מה עשה הקב"ה כנס ארבע רוחות העולם וכבשן תחתיו ולקחו משם, וע"כ כשיגיע עת פטירתו של אדם מאותה אדמה שנלקח לאותה ישוב. ומנין לנו ראייה שאדם נברא מכל העולם כולו, שנאמר עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת מאיזה מקום שלוקחת לאותו מקום תשוב.— קמץ הוא מלך גדול ודוגמא לזה הכהן כשמביאין לפניו המנחה קומץ ממנה מלא חפניו לכפר על החוטא, אפילו לא לקח מן הקמח אלא מועט נחשב כמו שהקמח כולו היה קרב, וכמו כן קמץ הקב"ה עפרו של אדם מן הארץ ועשהו קל, ומניין ידענו שהוא קל? מן קמץ תקח ק' קומצו נשאר מ"ץ בגימטריא ק"ל, ועשיית הקמץ משקל (מאזנים) כזה ָ והוא מהופך מלמטה למעלה, כמו אדם שראשו למעלה ורגליו שהן ענפיו למטה, ואם יחטא האדם ולא ישוב ירד משקל המאזנים וגיהנם פתוח לו, לכך סמיך לו הפתח.— פתח מלך קטן יותר מן הקמץ מפני שהוא קל יותר ממנו בקריאתו, והפתח כלו דינו של הקב"ה, והיא כמו רומח, ובו עתיד הקב"ה לנקום נקמתו כמו שנאמר ואת ארץ נמרוד בפתחיה (מיכה ה' ה'), ובו בלשון מרחם על הארץ ועל הבריות כמו שנאמר פותח את ידיך (תהלים קמ"ה). ומפני מה הפתח סמוך לקמץ? כדי שהקמץ מן העפר ימצא פתח פתוח לתשובתו.— הצירי הוא מלך גדול יותר מן הפתח שהוא צרי (רפואה) לנגעינו ולמחלתנו, והצרי כשתהפכהו תמצאהו יצר. והצירי יש לו שתי נקודות והוא מוטל כזה ֵ ומפני מה הוא מוטל, מפני שהוא בספק, כשהקב"ה יוצר האדם יוצר אותו ביצר טוב, ומשיצא האדם מרחם אמו נתגדל עמו יצר הרע, ואם יהיה האדם ישר כמו שנברא יהיה לו צרי ואם לאו יהיה לו יצר להרע או להיטיב, לכך הוא עומד בין הפתח ובין הסגול, שהפתח הוא פתח פתוח לעושי תשובה, שאם יעשה תשובה גמורה יהיה כסגול. והסגול הוא שלש נקודות כזה ֶ ועליו אנו סומכין בעת צרתנו ובשמו אנו נקראין סגולה כמו שנאמר ואתם תהיו לי סגולה מכל העמים (שמות י"ט), ודוגמתו כנגד שלשה אבות הראשונים שבזכותן אנו נצולין מכל צרה, כמו שמצינו במקומות הרבה כמו בעשיית העגל ובמקומות אחרים. לכך הכניסו הקב"ה באמצע המלכים כדי שיסמכו כולם על זכותו.— והחירק הוא מלך גדול ולמטה נפרשהו. והחולם והשורק יש בהן תקותנו ותקות הקב"ה ובם עתיד לרפא מכותינו שהכה אותנו בהם:

חירק בו חרקו שונאינו שיניהם עלינו, ושורק בו שרקו עלינו אויבינו, כמו שנאמר על חירק ועל שורק: שרקו ויחרקו שן (איכה ב' ט"ז). ובחולם עתיד לרפא מחלתנו ולגאול אותנו שנאמר בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים (תהלים קכ"ו) הרי חולמים חולם. והחירק שהוא מלמטה מפני מה? שכל החוקרים עלינו שן יפלו תחת רגלינו. וכמו החולם שהוא זקוף למעלה על כל המלכים כך הקב"ה נשא ונעלה על כל העולם בשעת נפילת אומות העולם אויבינו החורקים עלינו שיניהם. והשורק שהוא זקוף כמונו שהיינו סגולה מוטלת ביום שקראנו סגולה, ועכשיו אנו עומדים כמו השורק שהוא עומד (1) באיזה יום ביום נקמת ה' על אויבינו, שנאמר והיה ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב (ישעיה ז'). והשוא הוא מלך על כולם והוא משמש עם כולם והוא זקוף באותה שעה שנאמר שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד (תהלים כ"ד), בשעה שיבא (2) הקב"ה למלחמת בניו, כמו שנאמר ובא ה' אלהי כל קדושים עמך (זכריה ה'). באותה שעה יאמרו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו (שה"ש ד').

שבעים שמות למט"ט: ספר שבעים שמות של מטטרון, שגלה ר' ישמעאל כ"ג מה שקבל בעת שעלה למרום, הספר הובא לדפוס ע"י ר' משה ב"ר מנחם גראף בשנת 1678 וחסר מקום הדפסתו וכנראה הוא דפוס אמשטרדם כמו שכתב בעל רב פעלים (צד 93) וכתב שם עוד וז"ל: חז"ל אמרו א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן פסוק זה שר של העולם אמרו נער הייתי גם זקנתי (תהלים ל"ז) ועי' תוס' ד"ה פסוק זה וכו' ומסיק ובפסיקתא בח' (צ"ל בע') שמות של מטטרון מונה נמי נער עכ"ל. ובחולין (ס'.) תוס' ד"ה פסוק זה וכו' אמרו א"נ מה שקרא הפייטן למטטרון נער לא בשביל הפסוק נער הייתי אלא לפי שכתוב בספר יוסיפון דלמטטרון יש שבע (צ"ל שבעים) שמות וחשיב נער עכ"ל. ולא נמצא בספר יוסיפון שלנו, ובודאי מ"ס הוא. בספר ע' שמות למט"ט נאמר: אמר ר' ישמעאל אמרתי למט"ט מפני מה אתה נקרא בשם קונך, בע' שמות, וגדול אתה מכל השרים, וגבוה מכל המלאכים וחביב מכל המשרתים ונכבד מכל הצבאות ויקר מכל החיילות במלוכה ויקר, ומפני מה קורין לך בשמי מרום „נער", ואמר לי מפני שאני חנוך בן ירד, וכשחטאו בני דור המבול ואמרו לאל סור ממנו וכו' אז העלני הקב"ה מביניהם להיות עליהם עד בשמי מרום לכל באי עולם, כדי שלא יאמרו הרחמן הוא אכזרי ח"ו וכו' ואף אם הם חטאו בניהם ובנותיהם מקניהם וקניניהם בהמות וחיות ועופות מה חטאו אשר נאספו עמהן ואבדן הקב"ה מן העולם, לפיכך העלני הקב"ה לעיניהם לשמי מרום להיות עליהם לעד לעוה"ב וכו'. באותה שעה כשהעלני הקב"ה לשמי מרום באו ג' מלאכים מן מלאכי עזא ועזאל והיו מסטינים עלי ועליהם (בני אדם) בשמי מרום, ואמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו לפניך הראשונים שלא תברא את האדם, והשיב להם הקב"ה אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול לבד, וכיון שראו אותי אמרו לפניו רבש"ע מה טיבו של זה שעלה למרום, מבני בניהם של אלו שנאבדו בימי המבול הוא (1), ומה טיבו ברקיע, והשיב להם הקב"ה ואמר להם מה טיבכם שאתם נכנסתם לדבר ואני חפצתי בו יותר מכולם להיות שר ונגיד עליכם בשמי מרום, מיד עמדו כלם ואמרו אשריך ואשרי הוריך שרצה בך קונך, ומפני שאני קטן ונער ביניהם ונער אנכי בשנים לפיכך קורין אותי נער עכ"ל. ומה שכתוב בספר הציוני פ' בראשית וז"ל: דע שמאנוש ואילך בא רפיון וחולשה בעולם, מה היה הטאם גלה איש סודי (כוונתו על בעל הרוקח שעשה ספר סודי רזי) שהיו מהלכין מסוף העולם ועד סופו ומביאין כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות ועשו מהן ע"ז בארבע רוחות כשעור אלף פרסה והיו מורידין חמה ולבנה וכוכבים ומזלות, לשמש להם כדרך ששמשין לפני הקב"ה, והיאך היה היכולת בידם? אלא שמחזאי ועזאל למדו להם כל מעשה כשפים. ואז קטרגו המלאכים ואמרו מה אנוש כי תזכרנו, מה אדם לא נאמר אלא מה אנוש, שהיה ראש לע"ז. ואז עלתה השכינה שנאמר עלה אלהים בתרועה עכ"ל. וזה המאמר לקוח מע' שמות למט"ט, ועי' שם יותר באריכות. ומה שהביא בעל הילקוט ראובני (פ' בראשית דף כ"ג) אמר ר' ישמעאל וכו' בשם סודי רזא ובשם חכם הרזים הכל תמצא בע' שמות למט"ט. ותוספות (ביבמות ט"ז: ד"ה פוכק) קראו אותו פסיקתא ואמרו ובפסיקתא בע' שמות למט"ט מונה ג"כ נער עכ"ל. וידוע כי יש שבעים שמות להקב"ה והם הכנויים, ודרשו ע"ז שבעים שקל כנגד שבעים שמות שיש להקב"ה (במדבר רבה פי"ד), ובפי' בעל הטורים על הפסוק אספה לי שבעים איש (במדבר י"א ט"ז) אומר שהוא כנגד שבעים אומות ושבעים שמות שיש להקב"ה ומונה אותם שם (עי' ג"כ אוצר ישראל ע' שמות צד 62). ומפני שאמרו כי שם מטטרון כשם רבו (סנהדרין ל"ח:), לכן מנו גם לו שבעים שמות. וע"ע חנוך; מטטרון.

שוחר טוב: הוא מדרש תהלים ונקרא כן ע"ש התחלתו בפסוק שוחר טוב יבקש רצון (משלי י"א), והמדפיסים קראו השם הזה גם למדרשי משלי ושמואל שהדפיסו ביחד עם מדרש תהלים בויניציא בשנת ש"ו, וכן חשב בעל אוצר הספרים (צד 649). ובאמת הם מדרשים נפרדים ובדפוס הראשון נדפס מדרש תהלים לבד בקושטא רע"ב, ומדרש שמואל שם בשנת עזר"ה, ומדרש משלי ג"כ שם, ולא בשם שוחר טוב, גם לא נתחברו ע"י מסדר אחד ולא בזמן אחד. גם המדפיסים אח"כ טעו לחשוב שלשתם ביחד למדרש שוחר טוב, ונדפסו מדרשי תהלים משלי ושמואל עם הגהות ובאור המלות הקשות והזרות לר' יצחק בר שמשון

---

(1) כוונתו על השורק ׃ שהוא כמו סגול אך זקוף, והמלאפו"ם שהוא עומד לקחת נקמה. (2) דרש שוא כמו „שבא".

(1) נראה שצ"ל שבני בניו יהיו אבודים במי המבול.

כ"ץ (חתן מהר"ל מפראג) בפראג בשנות שע"ג—שפ"ב, ועל השער כתוב „מדרש שוחר טוב, מדרש תהלים ומשלי רבתא עם מדרש שמואל רבתא". ונדפסו כלם ביחד באמשטרדם בשנת ת"ץ, לבוב תרכ"א, שטעטין תרכ"א, ובדפוסים אחרים עם פירושים שונים, ועם באור מהר"ם פאדאווא מקארלין ותוספות באורים והגהות מר' מרדכי גימפל ווארשא תרכ"ה, ועם פי' מהר"י כהן, שם תרל"ד.

בעל רב פעלים כותב על שוחר טוב של מדרש תהלים ואומר: ומצאתי בס' אהל יוסף לר' יוסף הספרדי בפרשת ויקרא פסוק על ירך המזבח שכתב בן עזרא וכן ירכתי צפון כי רבים טעו ואמרו שמגדל ציון היה בתוך ירושלם עכ"ל, וכתב ר' יוסף הנ"ל וז"ל פי' במזמור מ"ח בפסוק יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון והוא פי' שם כי הר ציון לצפון ירושלם ואמר כן מדרך סברא, אמר יוסף אין זה אמת רק הר ציון הוא דרומי לירושלם, וראיה לדברי ממדרש תהלים שדרשו מזה המזמור הר ציון ירכתי צפון וכי בצפון הוא והלא איננו וכו'. וידוע כי מדרש תהלים תברו ר' יוחנן בארץ ישראל ובעבור שהיה דר שם ע"כ יש לסמוך על דבריו, ועוד כי אני המבאר שכנתי בתוך ירושלם שנים רבות וראיתי שהוא כדברי ר' יוחנן. ובה חברתי זה הבאור, והראב"ע לא בא לירושלם כ"א אחר שחבר פי' התורה. גם פי' ספר תהלות, והעד על זה שאמר בפרשת וישלח בפסוק ויזרח לו השמש שחבר התורה בלובא שהיא במלכות לונבארדיאה קרוב לרומא רבתי, ובתחלת פירושו בדרך הרביעי הזכיר שחבר ספר תהלים קודם שחבר פי' התורה, והוא יצא מספרד שהיא במערב כדי ללכת לארץ ישראל ונכנס בלובא בלכתו קודם שהגיע לירושלם ואז חבר הפי' שם. וכל זה לאות שלא ראה ירושלם כ"א אחר שחבר פי' התורה, והוא בא על דרך הסברא ע"כ שגג, ואין לתמוה כי הנה ר' שלמה טעה כמו זאת הטעות בקבורת רחל כי היא בתוך גבול ארץ ישראל כנקודה בתוך עגולה והוא אמר שהיא קבורה בתוך חוץ לארץ, והוא נטה אחר הדרש, והדרש סודו ידוע עכ"ל. וכבר הראיתיך לדעת כי כוונת ר' יוחנן היה לכלול כל הברייתות בירושלמי וכל המדרשות במדרש רבה שהיא אגדת ירושלמי, ובמדרש שוחר טוב כלל וקצר כל המדרשים שחוברו לפני זמנו כמו שתראה בפ"א ממדרש תהלים שמתחיל בפסוק שוחר טוב ודרש פתיחה שלו ואח"כ הביא ר' יודן פתח ואמר אל תתהדר לפני מלך וכו', ר' יודן גרס לה ממקום שפתח וכו', ר' פינחס עבד לה אריכא פתח מזקנים אתבונן וכו', ר' נחמיה פתח החכמה תעוז לחכם וכו'. והענין כמו שבארנו שר' יודן ור' פינחס ור' נחמיה עשו כל אחד מדרש על תהלים וכל אחד פתח בסגנון אחר, ור' יוחנן קבצן לבית מדרשו וקצר אותן והוסיף משלו מה ששמע, וכן בפ"ד הביא ר' יודן אמר שיטה אוחרי ב"ו יש לו פטרון וכו' (רב פעלים 108).

ר"ש באבער הו"ל מדרש תהלים המכונה שוחר טוב עפ"י כתב יד שבאוצר הספרים בפארמא וע"י השואה עם שבעה כ"י אחרים עם הערות ומבוא גדול (ווילנא תרנ"א). לדעתו נסדר בא"י והמסדר השתמש באגדות תהלים שנשאר מזמן התלמוד הירושלמי, ובמשך הזמן נוספו הוספות הרבה עפ"י מסדרים אחרים. וראיה כי לא ממסדר אחד יצאו, כי לפעמים נמצאים דרשות אשר הם משונים ממזמור אחד למזמור שני ונכתבים בסגנון נבדל ובאופן אחר גם בדרכי החבור. ובפרט מזמור קי"ט (תמניא אפי) עד סוף מזמור קכ"א היא הוספה מאוחרת, ומן מזמור קכ"ב עד סוף מזמור קל"ז הוא העתקה מהילקוט. ווייס בספרו דור דור ודורשיו (ח"ג 275) אומר כי במדרש תהלים נמצאים הרבה שיורים ממדרש תהלים הישן, וחלו בו ידי מאוחרים ושנו הלשון והמליצה והסגנון, ורוב המדרשים הישנים אשר הובאו בו העתיקו ללשון אחרת. בכ"ז ברור הוא כי המדרש הזה כבר היה מסודר לפני הגאונים הקדמונים, והביאו ר' יצחק אבן גיאות בספרו הלכות הלל ואומר: ומצינו במדרש תהלים אריב"ל וכו'. בעל הערוך מביאו כמה פעמים (עי' ערך סתר וע' סער). רש"י מביאו בשם אגדת תהלים (דברים ל"ג ז'), וכן בעלי התוספות (ברכות ל"א: ד"ה כל היושב). ע"ע שמואל, ואוצר ישראל ע' תהלים.

שיר השירים: שיר השירים רבה, הוא מדרש אגדה על סדר הפרשיות שבמגילת שה"ש, רש"י מביאו בשם מדרש שה"ש (בפירושו שם פ' א', ח' י"א), ונקרא ג"כ אגדת חזית (ערוך ע' טפף) מפני שמתחיל בדרוש הפסוק חזית איש מהיר במלאכתו (משלי כ"ב), גם מדרש חזית (רמב"ן לשמות ד' כ"ח). בעל הילקוט מביאו לפעמים בטעות בשם פסיקתא רבתי, המדרש הזה נחשב בין המדרשים הישנים מזמן התלמוד וזה ניכר מלשונו וסגנונו. אמנם לדעת יעלינעק נתחבר שה"ש רבה ממדרשים שונים וגם לקח מפסיקתא דרב כהנא והוא כעין ילקוט (מאנאטסשריפט לשנת 1879 צד 237). יש פירושים רבים למדרש שה"ש גם זולת הפירושים הכוללים למדרשי רבות. כמו פירוש כנפי יונה לר' ברוך עטלזאהן, ווארשא תרל"ו.

ויש עוד מדרש שיצא לאור ע"י ר"ש באבער מכ"י פארמא בשם „מדרש זוטא" על שה"ש רות איכה וקהלת (ברלין תרנ"ד). וגם נדפס על שה"ש לבד עם באור מאת ר"א גרינהוט בירושלם תרנ"ו, ועי' שעכטער בשם אגדת שה"ש (קעמברידש 1896). ווערטהיימער מביא לקוטי נוסחאות ממדרש שה"ש שציין הגר"א על מדרש שה"ש שהיה בידי נכדו ר"א לנדא (בתי מדרשים ח"ד דף י"ז). ע"ע זוטא; חזית.

שירה: פרק שירה, ברייתא של פסוקי שירה ותהלה להקב"ה, ששומה בפי כל צבאי השמים והארץ והצמחים וכל אשר בו רוח חיים חוץ מהאדם. פרק שירה נחלק לששה חלקים או שירים: א') שיר השמים והארץ וכל צבאם, ב') שיר לירקות ועצים, ג') שיר לשרצים, ד') שיר לעופות, ה') שיר לבהמות, ו') שיר לחיות. ששה שירים לששת ימי המעשה, ויחידי סגולה נוהגין לומר אותו בכל יום חוץ מיום השבת שבו אומרים שיר היחוד. ויש ממנו נוסחאות שונות והנוסחא היותר נכונה היא של ר' משה רפאל מנוואהרדק משנת תנ"ב, שיש בה פ"ד שירים או מאמרים, ובכל מאמר פסוק אחד או שנים עד שלשה, ברוב הסדרים רשום בראש פרק שירה:

תניא ר׳ אליעזר הגדול אומר כל העוסק בפרק שירה בכל יום מעיד אני עליו שהוא בן עוה״ב וכו׳, ולא נמצא זה המאמר בתלמוד ומדרשים, אך נמצא מאמר דומה לו של ריב״ל: כל האומר שירה בעוה״ז זוכה ואומרה לעוה״ב (סנהדרין צ״א:) וכוונתו על שירת הים (עי׳ תנחומא סי׳ צ״ו). אמנם פרק שירה הוא שיר נעלה ונשגב, והכוונה במליצתו הוא להודיע שלמות הבריאה של הבורא בכל בריותיו מגדול ועד קטן, ושיש לכל אחד תכלית ידועה ומדה מיוחדת, ואם היה להם פה לדבר היו משבחים ומהללים את בוראם על זאת, ומהם אנו למדים הטוב והיפה, כמו שנאמר מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו (איוב ל״ה י״א). וכבר אמרו חז״ל אלמלא לא ניתנה תורה היינו למדין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה וד״א מתרנגול (עירובין ק׳:), והוא להורות שלא יתגאה האדם על הנבראים האחרים כי כלם שוים לפני הקב״ה, וכי גם הם אומרים שירה.

פרק שירה היא ברייתא עתיקה מאד, ונמצא רמזים אדותה בתלמוד, כמו שדרשו תכבדני חית השדה ותנים ובנות יענה (ישעיה מ״ג), ואי סלקא דעתך ביצה, ביצה בת מימר שירה היא? (חולין ס״ד:), מזה משמע כי חז״ל הבינו מלשון תכבדני חית השדה שאומרים שירה לפני המקום. ר׳ יצחק נפחא אמר אזנים גלה להם (לחיל סנחריב) ושמעו שירה מפי חיות ומתו (סנהדרין צ״ה:). ודרשו וישרנה הפרות על דרך בית שמש (ש״א ו׳) מאי וישרנה, א״ר יוחנן משום ר״מ שאמרו שירה וכו׳. העמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו (תהלים ס״ה), אימתי שבלים אומרים שירה בניסן (ר״ה ח׳.). בשעה שהמים מקלסין את בוראן הן מתמתקין (ירוש׳ פ״ב). שלמה המלך הבין לשון בעלי החי וגם הדוממים, וידבר על העצים וגו׳ וידבר על הבהמה ועל העוף ועל הרמש ועל הדגים (מ״א ה׳ י״ג). וריב״ז היה מבין שיחת דקלים (סוכה כ״ח.).

פרק שירה הוא ידוע בזמן הגאונים, והקראי סלמון בן ירוחם (שהיה בזמן רב סעדיה גאון) לגלג על פרק שירה בפירושו על הפסוק זדים הליצוני (תהלים קי״ט) ואומר בזה״ל: כלומר אלה הזדים בני בי רב עשו כתבי לצנות ומטעים בהם מאד, כמו אמרם חמור מה הוא אומר לך ה׳ הגדולה וכו׳ (לקוטי קדמוניות נספחים 134). בתוספות מובא מתשובות הגאונים שאין בני א״י אומרים קדושה אלא בשבת דכתיב גבי חיות שש כנפים לאחד, וכל כנף הוא אומר שירה אחת ביום בששת ימי החול וכשיגיע שבת אומרים החיות לפני הקב״ה רבש״ע אין לנו עוד כנף, והקב״ה משיב להם יש לי עוד כנף אחר שאומר לפני שירה שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו. ויש עוד ראיה על קדמות פרק שירה משמות הזרים של העופות שנזכרים שם.

הדרשנים מצאו את פרק שירה לכלי חפצם ודרשו בו הרבה, והחוקרים עשו עליו פירושים (עי׳ ספר העקרים מאמר ג׳ פ״א). ר׳ משה ב״ר יוסף מטראני בספרו „בית אלהים" יאמר כי דוד המלך היבר ספר שירה ומפרש הפרק בחלק השלישי מספרו שער העקרים (ויניציא של״ו). ר׳ חנניה יגל ממונטיליצי חבר עליו פירוש בספרו „מספרים תהלות" ובנו ר׳ גמליאל מנורצי חבר „שפת רננות" (מנטובה תכ״א). ר׳ יצחק ואחיו ר׳ שמעון וואלף חברו „שיח יצחק" ו„שער שמעון" (ויניציא תכ״ד). ר׳ יוסף הדרשן מפוזנא חבר „שדה בוכים" (פפר״מ תל״ט). ר׳ ישעית הורוויץ חבר „שער השמים" (אמשטרדם תע״ז). ר׳ אליהו דייץ חבר עליו „פי אליהו" והוא מיחס את פרק שירה לדוד ושלמה (אלמונא תצ״ה). ר׳ מנחם די לונזאנו חבר „עבודת מקדש" (ליוורנו, תקכ״ז). ר׳ אברהם בן ישראל מבראדי חבר „לקוטי אמרים" (זאלקווא תקס״ב). ר׳ חנוך זונדל לוריא חבר „כנף רננים" (קראטאשין תר״ב). ש״י אבראמאוויץ כתב פי׳ „טוב טעם" (זיטאמיר תרל״ח). בפירושם יבארו מה ענין הפסוק של השירה לטבע הדומם או החיה האומרת אותו.

פרק שירה

[סדר עבודת ישראל צד 547]

שמים מה הם אומרים, השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע. ארץ מה היא אומרת, לה׳ הארץ ומלואה תבל ויושבי בה; מכנף הארץ זמירות שמענו צבי לצדיק ואומר רזי לי רזי לי אוי לי בוגדים בגדו ובגד בוגדים בגדו (1). יום מה הוא אומר, יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת. לילה מה הוא אומר, להגיד בבקר חסדך ואמונתך בלילות. שמש מה הוא אומר, שמש ירח עמד זבולה לאור חציך יהלכו לנוגה ברק חניתך; קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה׳ עליך זרח. ירח מה הוא אומר, עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. כוכבים מה הם אומרים, והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד; אתה הוא ה׳ לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כלם וצבא השמים לך משתחוים. ענני כבוד מה הם אומרים, אף ברי יטריח עב יפיץ ענן אורו. עננים מה הם אומרים, לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה ויוצא רוח מאוצרותיו. עבים מה הם אומרים, ישת חשך סתרו סביבותיו סוכתו חשכת מים עבי שחקים. ברקים מה הם אומרים, האירו ברקיו תבל ראתה ותחל הארץ. רוח מה הוא אומר, עושה ארץ בכחו מכין תבל בחכמתו ובתבונתו נטה שמים; אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי הביאי בני מרחוק ובנותי מקצה הארץ. טל מה הוא אומר, אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה ויך שרשיו כלבנון. גשמים מה הם אומרים, גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה. מים מה הם אומרים, לקול תתו המון מים בשמים ויעלה נשיאים מקצה ארץ. מעינות מה הם אומרים, ושרים כחוללים כל מעיני בך. נהרות מה הם אומרים, נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו. ימים

(1) עי׳ סנהדרין צ ד.

מה הם אומרים, מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה׳. לויתן מה הוא אומר, הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו. תנינים מה הם אומרים, הללו את ה׳ מן הארץ תנינים וכל תהומות. דגים מה הם אומרים, קול ה׳ על המים אל הכבוד הרעים ה׳ על מים רבים. גן עדן מה הוא אומר, עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו יבא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו. גיהנם מה הוא אומר, כי השביע נפש שוקקה ונפש רעבה מלא טוב. מדבר מה הוא אומר, ישושום מדבר וציה ותגל ערבה ותפרח כחבצלת. שדות מה הם אומרים, ה׳ בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה.

[שיר לירקות ועצים] ירקות שבשדה מה הם אומרים, תלמיה רוה נחת גדודיה ברביבים תמוגגנה צמחה תברך. שבולת חטים מה היא אומרת, שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳. שבולת שעורים מה היא אומרת, תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה׳ ישפוך שיחו. שבולת שאר דגן מה היא אומרת, לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר יתרועעו אף ישירו (2). עצי השדה מה הם אומרים, אז ירננו עצי היער מלפני ה׳ כי בא לשפוט את הארץ (3). גפן מה הוא אומר, כה אמר ה׳ כאשר ימצא התירוש באשכול ואמר אל תשחיתהו כי ברכה בו כן אעשה למען עבדי לבלתי השחית הכל. תאנה מה היא אומרת, נוצר תאנה יאכל פריה ושומר אדניו יכובד. רמון מה הוא אומר, כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך. תמר מה הוא אומר, צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. תפוח מה הוא אומר, כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי.

[שיר לשרצים] שרצים מה הם אומרים, יהי כבוד ה׳ לעולם ישמח ה׳ במעשיו. אילים שבשרצים מה הם אומרים, ישמח ישראל בעושיו בני ציון יגילו במלכם. צפרדע מה היא אומרת, ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. נחש מה הוא אומר, סומך ה׳ לכל הנופלים וזוקף לכל הכפופים. עקרב מה הוא אומר, טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו. חולדה מה היא אומרת, כל הנשמה תהלל יה הללויה. חתול מה הוא אומר, אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאום ה׳. עכבר מה הוא אומר, ארוממך ה׳ כי דליתני ולא שמחת אויבי לי. חומט מה הוא אומר, כמו שבלול תמס יהלוך נפל אשת בל חזו שמש. זבוב מה הוא אומר, בשעה שאין ישראל עוסקים בתורה קול אומר קרא ואמר מה אקרא כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה, יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם; בורא ניב שפתים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה׳ ורפאתיו. שממית מה היא אומרת, הללוהו בצלצלי שמע הללוהו בצלצלי תרועה. נמלה מה היא אומרת, נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. חסיל מה הוא אומר, ה׳ אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן. צפורת כרמים (4) מה היא אומרת, שיר למעלות אשא עיני אל ההרים מאין יבא עזרי.

[שיר לעופות] תרנגול מה הוא אומר, בשעה שבא הקב״ה אצל הצדיקים בגן עדן זולפים כל אילני ג״ע בשמים ומרננים ומשבחים, ואז גם הוא מתעורר ומשבח ואומר בקול ראשון: שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי זה מלך הכבוד ה׳ עזוז וגבור ה׳ גבור מלחמה. בקול שני אומר: שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם ויבא מלך הכבוד, מי הוא זה מלך הכבוד ה׳ צבאות הוא מלך הכבוד סלה. בקול שלישי אומר: עמדו צדיקים ועסקו בתורה שיהיה שכרכם כפול לעולם הבא. בקול רביעי אומר: לישועתך קויתי ה׳. בקול חמישי אומר: עד מתי עצל תשכב מתי תקום משנתך. בקול ששי אומר: אל תאהב שנה פן תורש פקח עיניך שבע לחם. בקול שביעי אומר: עת לעשות לה׳ הפרו תורתך. תרנגולת (5) מה היא אומרת, נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. יונה מה היא אומרת, יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה הראיני את מראיך השמיעיני את קולך כי קולך ערב ומראיך נאוה, ואומרת, כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה דלו עיני למרום אדני עשקה לי ערבני. אווז הבית מה הוא אומר, שירו לו זמרו לו שיחו בכל נפלאותיו. אווז הבר מה הוא אומר, כשרואה ישראל עוסקים בתורה אומר, קול קורא במדבר פנו דרך ה׳ ישרו בערבה מסלה לאלהינו. ועל מציאות מזונותיו אומר, ברוך הגבר אשר יבטח בה׳ והיה ה׳ מבטחו. נשר מה הוא אומר, ואתה ה׳ אלהים צבאות אלהי ישראל הקיצה לפקוד כל הגוים אל תחון כל בוגדי און סלה. חסידה מה היא אומרת, דברו על לב ירושלם וקראו אליה כי מלאה צבאה כי לקחה מיד ה׳ כפלים בכל חטאתיה. רחמה מה היא אומרת, אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו (6). עורב מה הוא אומר, מי יכין לעורב צידו כי ילדיו אל אל ישועו יתעו לבלי אוכל; נותן לבהמה לחמה לבני עורב אשר יקראו. זרזיר (7) מה הוא אומר, ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה׳. עגור (8) מה הוא אומר, הודו לה׳

---

(2) עי׳ ר״ה דף ח׳. (3) עי׳ חגיגה י״ב: בנוסח שהעתיק בעל עין יעקב. (4) מין ארבה עי׳ שבת צ׳: וחולין ס״ה. (5) לדעת יעב״ץ אין כאן הכוונה על הנקבה של תרנגול הביתי, כי לא מצינו כאן שפרט בשום מין הנקבות, אלא היא תרנגולתא דאגמא שנזכרה בחולין ס״ב: ונדה נ׳. והמין קרוי כך כמו שכתבו שם התוספות. (6) עי׳ חולין ס״ג. (7) מין עורב, חולין ס״ב. וס״ה. (8) עוף המצפצף בלשון בני אדם כשמלמדים אותו, בל״א פאפאגאי.

בכנור בנבל עשור זמרו לו. סנונית (9) מה היא אומרת למען יזמרך כבוד ולא ידום ה' אלהי לעולם אודך. צפור (10) מה היא אומרת, גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה את מזבחותיך ה' צבאות מלכי ואלהי. ציה (11) מה היא אומרת, אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה. צפי (12) מה הוא אומר, בטחו בה' עדי עד כי ביה ה' צור עולמים. טסית (13) מה היא אומרת, עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. פרגיות (14) מן הן אומרות, יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך.

[שיר לבהמות וחיות] בהמה דקה טהורה מה היא אומרת, מי כמוכה באלים ה' מי כמוכה נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא. בהמה גסה טהורה מה היא אומרת, הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב. בהמה דקה טמאה מה היא אומרת, היטיבה ה' לטובים ולישרים בלבותם. בהמה גסה טמאה מה היא אומרת, יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. שור מה הוא אומר, אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' ויאמרו לאמר אשירה לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. צבי מה הוא אומר, ואני אשיר עוזך וארנן לבקר חסדך כי היית משגב לי ומנוס ביום צר לי. סוס מה הוא אומר, הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם כעיני שפחה אל יד גבירתה כן עינינו אל ה' אלהינו עד שיחננו. חמור מה הוא אומר, לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש. פרד מה הוא אומר, יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. גמל מה הוא אומר, ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו שאוג ישאג על נוהו; הידד כדורכים יענה אל כל יושבי הארץ. חיות שבשדה מה הם אומרים, טוב אתה ומטיב למדני חוקיך. פיל, מה הוא אומר, מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. אריה מה הוא אומר, ה' כגבור יצא כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר. דוב מה הוא אומר, ישאו מדבר ועריו חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו. זאב מה הוא אומר, על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו. שועל מה הוא אומר, הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם ופועלו לא יתן לו. זרזיר (15) מה הוא אומר, רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה. כלבים מה הם אומרים, בואו נשתחוה ונכרעה נברכה לפני ה' עושנו.

ר' ישעיה תלמידו של רבי חנינא בן דוסא התענה פ"ה תעניות, אמר כלבים שכתוב בהם והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה יזכו לומר שירה! ענה לו מלאך מן השמים ואמר לו ישעיה עד מתי אתה מתענה על זה הדבר וכו'. שלחוני מן השמים ליזקק אליך להגיד לך במה זכו הכלבים לומר שירה, לפי שכתוב בהם ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו, ולא עוד אלא שזכו שיעבדו עורות מצואתם וכותבים בהם תפילין ומזוזות וס"ת וכו' (16).

שכל טוב: מדרש על ספר בראשית ושמות, חברו ר' מנחם ב"ר שלמה ז"ל בשנת ד"א התתצ"ט (1139). יצא לאור עפ"י שני כ"י יחידים בעולם מאוצר הספרים באוקספורד קובץ 165 וקובץ 166, עם הערות ומבוא, ע"י ר"ש באבער, ברעסלוי תר"ס—תרס"א. המדרש בעיקרו היה על חמשה חומשי תורה, ונשאר ממנו לפליטה על בראשית ושמות, ורק מן פ' לך ט"ו עד אמצע פ' יתרו י"ט. באוצר הספרים במינכען בקובץ כ"י 131 נמצאים שיורים מהתחלת ס' ויקרא והביאם רש"ב בתוך הספר. המדרש נקרא „שכל טוב" כי כן כנהו המחבר בריש שמות וז"ל: שכל טוב יתן חן (משלי י"ג ט"ו) אמרתי אני בלבי לפתוח ספר יציאת כושרות בשכל טוב ולקרותו שכל טוב לכבוד יוצרי שהוא הכל העולם וכו'. ובפ' בא כתב: הרי לנו משנברא העולם ארבעת אלפים ושמונה מאות ותשעים ותשע שנה עד עכשיו שאני מנחם ב"ר שלמה עוסק לחבר חבורי זה ואשר קראתיו שכל טוב לכבוד אלהי ישראל. המחבר ר' מנחם ב"ר שלמה ב"ר יצחק (איננו ר' מנחם בר"ש בעל המאירי) חבר ג"כ ספר אבן בוחן ובספרו זה מזכיר את שלשת בניו ידידיה ושאלתיאל ויצחק. ולפי דעת צונץ בספרו על הדרשות (גא"ל צד 108) חי המחבר באיטליא. גם המלות הלועזיות שהביא בספריו שכל טוב ואבן בוחן כמעט כולם הם מלשון איטלקית. מגמת המחבר במדרש שכל טוב היא לבאר את התורה עפ"י מדרשי חז"ל בתלמוד ומדרשים וספרי הגאונים, גם לפרש את הכתובים לפי פשוטם והוראת המלות עפ"י דקדוק הלשון. ומוסיף על מדרש הכתובים הלכות שונות ודרשות עפ"י קרי וכתיב, חסר ויתר, נקודות וטעמים. הוא מביא כמה פירושים בשם מנחם בן סרוק, ושאב הרבה דברים ממדרש לקח טוב לר' טוביה ב"ר אליעזר. גדולי המחברים הביאו את המדרש שכל טוב, כמו בעל ספר האכופות כ"י באוצר הספרים של מונטיפיורי בראמסגייט קובץ 115 כולל פרקי הלכות לחכם אחד מרבני אשכנז שהי בערך ה"א ק' (במאה הי"ג) ולפניו היה תכ"י שכל טוב עה"ת בשלימות. ר' מרדכי בר' הלל (בעל המרדכי) בסנהדרין סי' תרצ"ט כותב וכן פסק שכל טוב והלכות גדולות ורבינו שמחה. הרא"ש בשו"ת הרא"ש תשובה ל"ג מביא את ספר המצות להרמב"ם ושכל טוב.

שלום: ע' גדול וגדולה

(9) רש"י חולין ס"ב, בל"א שוואלבע. (10) מין עוף שכך שמו בל"א שפערלינג. (11) עוף שוכן במקום חרבה. (12) עוף האורב למצוא טרפו מלשון ואצפה לראות (חבקוק ב'). (13) עוף שעף במהירות מלשון יטוש עלי אוכל (איוב ט'), וירד העיט תרגם ירושלמי וכד נחת טייסא (בראשית ט"ו י"א). (14) צפרים קטנים (ב"מ כ"ד:) אפרוחים בלשון סורית פרוגא. (15) הוא זרזיר מתנים (משלי ל' ל"א) מין חיה קלה ברגליה. (16) ילקוט בא רמז קפ"ז.

שלמה המלך: איזה ספרים או מדרשים נתייחסו לשלמה המלך, כמו ספר אפוקריפי חכמת שלמה או ספר החכמה או „חכמתא רבתי דשלמה מלכא“ המכיל אמרי חכמה ומשלים וערוך ע"פ תכונת ספר משלי בכתבי הקדש. הספר מובא בזהר פ' בלק (דף קצ"ג) וז"ל: אלא בספרא דחכמתא דשלמה מלכא הכי אמר תלת סימנין אינון, סימן לעבירה ירקון סימן לשטות מלין סימן דלא ידע כלום שבוחי עכ"ל. ובמדרש הנעלם פ' בראשית (פרשתא ד' ד"ח ת"ר יומא חד) וז"ל: דהכי אשכחן בספרא דחכמתא דשלמה מלכא ואלין ארבע כד מתכנפי בממלניהון משתמע בכל רקיעא קל ממלניהון ככל מלאכין סגיאין עילאין דאתקרון אלף אלפין ורבו רבבן וכההוא קלא דההוא שמשא חד דמשמש קמיה דמלכא עילאה וההוא כנופייא דאינון מתכנפי בעידנא דאתי לאשפעא עליהון טיבו יקר מכלהון וכו'. ובזהר פ' יתרו (דף ע') ברזא דרזין אתמשכא ספרא גניזא דשלמה מלכא. עצת חכמה לשלמה המלך מובא בזהר פרשת ויחי (דף רכ"ה:) אמר ר' יוסי ודאי הכי הוא והא אשכחנא מלי בספרא דשלמה מלכא ההוא עלאה דקרא ליה עיטא דחכמתא דשלמה ורב המנונא סבא הכי גלי ואמר דהא אחזיו ליה דיתיר וכו'. הרמב"ן בהקדמתו לפירושו עה"ת מביא את חכמת שלמה בלשון ארמית ומעתיקו ללשון הקדש. הספר נעתק כלו מלשון יונית ללשון עברית. גם נעתק ע"י יצחק זעקיל פרענקיל ב„כתובים אחרונים“ שיצאו לאור פעמים רבות.

מדרש החפץ, כ"י הובא מתימן ונמצא באוצר הספרים של בריטיש מוזיאום בלונדון, מתחיל אמר ר' ישמעאל. גם נמצא ממנו כ"י בפארמא איטליא ושם מתחיל א"ר ישמעאל זו חכמתו של שלמה שהיתה מסוף העולם ועד סופו, ובו נמצאו י"ט חידות ממלכת שבא ששאלה משלמה, וד' חידות הראשונות מהן מתאימות עם ד' חידות המובאות בריש מדרש משלי אשר שאלה לשלמה והם לא נמצאו במדרשים אחרים, ומשונות הן מג' שאלות הנמצאות בתרגום שני על אסתר, ועי' ילקוט דה"י רמז אלף פ"ה שמביא את החידות בשם מדרש משלי (רב פעלים, הערה צד 79).

דמות כסא של שלמה המלך או כסא ואיפודרומין של שלמה המלך, האגדה הזאת אדות כסא המלך והאיפודרומין (Hippodrome) או במת ישחק הוא העתקה מכ"י במינכען סי' 222 שהו"ל יוסף פערלעס במאנאטסשריפט לשנת 1872 וגם בחוברת מיוחדת (ברעסלוי 1872). ההגדה על הכסא נמצאת ג"כ בתרגום שני לאסתר ומדרש במדבר רבה פי"ב, ובמדרש אבא גוריון (הוצאת באבער צד 3), ובספר כלבו. אגדת דמות כסא נדפסה ע"י יעלינעק בבית המדרש ח"ב, וכסא ואיפודרומין שם ח"ה.

משלים של שלמה המלך, ספורים ומעשיות ממנו, נמצאים בקובץ קושטא וקובץ שלוניקי, וגם בתוך מדרשים אחרים כמו המעשה בשלשה בני אדם בענין גנבה שנמצא במדרש עשרת הדברות דבור שמיני, והסיפור הראשון פה נמצא בספר חסידים (ועי' תוספות למנחות ל"ו). המשלים האלה נדפסו ע"י יעלינעק בביהמ"ד ח"ד 145.

מפתח שלמה, על השבעת השדים והשטן, וטבע אילנות ועשבים ובעלי חיים, מיוחס לשלמה המלך ע"ה (סדר הדורות בשם שלשלת הקבלה), ויש עוד ספר בשם באור ספר רזיאל הוא כולל סגולות נפלאות מאבנים יקרות ובע"ח בדרך מבהיל מאד, ולפני כל מאמר כתוב שם שלמה המלך ע"ה, ואולי הוא מפתח שלמה (רב פעלים בהערה צד 82).

מעשה הנמלה, נמצא בסוף מדרש ויושע בכ"י בבית אוצר הספרים קמברידש באנגליא, ונדפס עם המדרש ויושע גם בהוצאת בלימאן, ווארשא תרמ"ו. וע"י יעלינעק בביהמ"ד ח"ה צד 22.

גם יש מעשה שלמה עם בניהו בן יהוידע, בספר מנצור אלדאמרי שהו"ל קאהוט. ועי' אוצר ישראל ע' שאת.

דמות כסא של שלמה המלך ע"ה

[בית המדרש ח"ב צד 83]

חז"ל אמרו בשעה שהמלך אחשורוש ישב על כסא מלכותו בקש לישב על כסא שעשה שלמה ברוב חכמתו ובתבונתו של הקב"ה. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע במקום שהיה יושב שלמה המלך ודן את ישראל שנאמר וישב שלמה על כסא ה' למלך על ישראל איך ישב עליו אותו רשע, עשה למען שמך ואל תנבל כסא כבודך. ואמרו חז"ל היאך נמצא כסא של זהב במדי, אמרו ז"ל לאחר מיתתו של שלמה עלה שישק מלך מצרים לארץ ישראל ונטל כסא שלמה בשביל כתובת בתו והוריד אותו למצרים, ככתוב בשנה החמישית עלה שישק מלך מצרים על ירושלם, ואח"כ עלה סנחריב ושבה את הכסא מארץ מצרים והביאו לא"י מפני שהיה מבקש להלחם עמם, ובאותו הפרק נפל סנחריב ביד ישראל ובזזו את ממונו וחזר הכסא למקומו, וישב עליו חזקיהו ונטל את הכבוד, ותתנשא מלכותו והצליח כדכתיב ויצלח חזקיהו בכל מעשהו, וראה חזקיהו שיש בכסא שש מעלות. ומה ראה שלמה לעשות הכסא בשש מעלות? כנגד ששה בני אדם שיצאו מדוד ואלו הן: חזקיהו יאשיהו דניאל וחביריו [חנניה מישאל ועזריה], וברוח הקדש עשה אותו כסא כנגד ששה מלכי יהודה שישבו עליו ואלו הן: שלמה רחבעם חזקיהו מנשה אמון ויאשיהו, ובימי יאשיהו עלה פרעה מלך מצרים ונלחם ביאשיהו ונטל הכסא מירושלם והביאו למצרים, ובקש לישב עליו ולא ידע מנהגו של כסא ואיך יושבין עליו, והכהו האריה על ירכו והיה צולע ולפיכך נקרא שמו פרעה נכה ומתרגמינן פרעה חגירא. וכשעלה נבוכדנצר למצרים מצא שם הכסא ונטלו והוליכו לבבל ובקש לעלות בו ולישב ולדון את צדקיהו בבבל, אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע נתקיים בנו הכתוב ואויבינו פלילים. ונבוכדנצר לא היה יודע מנהגו של כסא, עלה לישב בו והכה אותו הארי שעל השמאל ונפל ממנו והיה מצטער ממנו עד יום מותו, ועליו אמר הכתוב איך נפלת משמים ארץ הלל בן שחר, וכי לשמים עלה

אותו רשע בן רשע מזרע נמרוד הרשע? אלא כיון שרצה לישב על כסא שלמה שנתן לו מן השמים נפל מן הכסא לכך נאמר איך נפלת משמים, וכשדריוש המדי מלך והחריב את בבל אף הוא נטל את הכסא והוליכו לעילם אשר במדי לקיים מה שנאמר ושמתי כסאי בעילם, ואעפ״כ לא ישב עליו אדם שם מעולם. וכשמלך אחשורוש שלח והביא לו חכמים לעשות כדמותו של כסא ולא יכלו אלא עשה לעצמו כסא אחר וישב עליו שנאמר בימים ההם כשבת המלך על כסא מלכותו. כיצד עשה שלמה המלך הכסא, בחכמתו שנתן לו הקב״ה והוא מכובש באבנים טובות ומרגליות שכמותו לא היה יכול לעשות שום מלך ושליט. שש מעלות היו לכסא ומאותן המעלות היה עולה לכסא, ושנים עשר אריות יש בו. על כל מעלה ומעלה יש בו שני אריות. כיצד? כיון שהמלך שלמה דורש לעלות במעלה ראשונה היו אריות שבו פורשים ידיהם למעלה וכתב מורשם בידיהם, ולא היה עולה במעלה שניה עד שהיה קורא הכתובים שהיו מורשמים. ומה היה בהם? כשהמלך הופך פניו לצד ימינו היה רואה את הכתב שהיה ביד הארי של ימין, ומה היה כתוב בו, לא תכירו פנים במשפט. והופך פניו לצד שמאלו והיה כתיב בו לא תקח שוחד. וכן בכל האריות היה כתוב בהם מעניינים אלו של משפט כגון ודל לא תהדר בריבו וכיוצא בו. וכל מעלה ומעלה היתה מכובשת מאבנים טובות ומרגליות ויש בהן אבנים יקרות לבנות מכורכמות, ויש מהן זכוכית לבנה וטובה, ואילני תמרים מיפות את הכסא ומרוקמים בבגדי שש, והיו טווסין של שן מכוונים כנגד כנפי נשרים. ושני עמודים של שיש על ראשי האריות ושני אבנים של זהב היו על שני צידי הכסא והיו מלאים מכל מיני בשמים. ושתי קתדראות של זהב משני צדי הכסא אחד לנגד הנביא ואחת לנתן הנביא. ושבעים קתדראות של זהב לשבעים זקנים ויושבין בהן ועל כל קתדרא וקתדרא שני אריות ושני נשרים ומכוונים אחד כנגד אחד עומדים על רגליהם וכשהמלך עומד על הכסא נותן רגלו על מעלה ראשונה והיה הגלגל חוזר והארי פושט ידו של ימין והנשר כנפו של שמאל והמלך נשען עליהם. ועל מעלה שניה הגלגל חוזר והנשר פושט כנפו של ימין וארי פושט ידו של שמאל והמלך נשען עליהם ועולה למעלה שלישית וכן כלן. וכשעלה כל המעלות תנין של כסף היה טוען גלגל של כסא וכופין למלך שלמה ומושיבים אותו על הכסא, ומיד פושטים הנשרים את כנפיהם ועולים בגלגל של כסא. והיו מוסכים למעלה מראשו, ויונה של זהב היתה עומדת בין העמודים ופותחת לו הארון ונוטלת ספר תורה ונותנה אותו על ברכיו, לקיים מה שנאמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. והארי של שמאל פושט ידו ונוטל העטרה ונותנה על ראש המלך, והעומדים אומרים תקום מלכות בית דוד לעולם! ועל כל מעלה ומעלה היו החיות טמאות עם הטהורות. במעלה הראשונה השור כנגד הארי, בשניה הזאב כנגד הטלה, בשלישית נמר כנגד גדי, ברביעית דוב כנגד צבי, בחמישית נשר כנגד צפור. והוא (שלמה) היה עולה ביניהם להודיע שהוא נותן שלום ביניהם, מפני שהוא יושב בין אלו לאלו. וכשהיה יושב על כל מעלה ומעלה היה קורא פסוק אחד: על מעלה ראשונה אומר תורת ה׳ תמימה, בשניה עדות ה׳ נאמנה, בשלישית פקודי ה׳ ישרים, ברביעית מצות ה׳ ברה, בחמישית יראת ה׳ טהורה, בששית משפטי ה׳ אמת. ואח״כ יושב המלך שלמה. וכשהיה הכהן גדול והזקנים באים ואל המלך שלמה לשאול שום דבר מהמשפט שבין אדם לחברו יושבים מימינו ומשמאלו ודן עמהם את הדין. וכשהם מביאים את העדים להעיד לפני המלך היו הגלגלים של כסא חוזרים ואריות נוהמים ונשרים פורחים וטווסין מצפצפים, וכל כך למה כדי לחטוף את העדים בלבם כדי להעיד אמת.—ואף נבוכדנצר כשבקש לישב עליו נשבר כאשר כתבנו, ואחשורוש ראה אותו כסא ונתאוה לו לישב עליו יותר מנבוכדנצר ומדריוש ומפרעה ולא יכול לישב, והביא אומנין מצור ואלכסנדריא לעשות כסא אחד כדמותו ולא יכלו אלא עשו לו כסא אחר נאה וישב עליו. שנאמר בימים ההם כשבת המלך אחשורוש על כסא מלכותו אשר בשושן הבירה, ושלש שנים עסקו בכסא שעשו לו האומנין מצור ומאלכסנדריא, ובשנת שלש ישב על אותו כסא שנאמר בשנת שלש למלכו וגו׳.

נשלם דמות הכסא

כסא ואיפודרומין של שלמה המלך

[בית המדרש ח״ה צד 34]

אמרו חכמים שלמה מלך על עליונים ועל התחתונים שנאמר וישב שלמה על כסא ה׳, אמר ר׳ יוחנן וכי ישב על כסא ה׳ אלא הקב״ה הושיבו והמליכו על העליונים ועל התחתונים, ועשה לו כסא בתחתונים דמות כסא הכבוד אשר בעליונים, מה בכסא העליונים דמות ארבע חיות אדם ואריה ושור ונשר אף כאן בכסא שלמה דמות אדם אריה שור נשר, ותני ר׳ חייא כדמות הכסא הכבוד עשה שלמה כסאו ברוח הקדש, ודמות הגלגל וכרובים מאחורי הכסא ודמות חיות ואופנים העמידם לפני הכסא, וששים גבורים היו קבועים שם והיו על מצחו ששים אותיות של יברכך. אמר ר׳ אלעזר, גם באבנים טובות ומרגליות כולם הטיחן כעצם השמים לטוהר, וגם בהמות חיות ועופות החזיקם בכסא, טמא כנגד טהור אריה למול שור. אמר ר׳ אלעזר דמות פני אריה היה עומד בגבורה ושתי ידיו היו נשואות כנגד קרני השור וקרני השור יוצאין לקראתו כשני קונטריות. אמר ר׳ יוחנן העמידם המלך שלמה לכסא אחד מימין ואחד משמאל, כבש

מימין חאב משמאל, צבי מימין ודוב משמאל, יחמור מימין ופיל משמאל, ראם מימין ונרפית משמאל, ובסוף כולם העמיד בן אדם ונגדו שד, והעמיד למעלה זיז ונגדו נשר, ושם יונה ונגדה התקין נץ, ובתוכה לוח חקוק נחש בו על נס, ואמר ר' יוחנן היאך היה דרך שלמה לעלות ולישב בכסא? נוטלו שור בקרניו והיה נותנו לאריה והיה מזהירו ואומר לו הזהר במלך שלמה שלא ירע בו דבר, ואריה נותנו לאיל ואיל נותנו לנמר ונמר לכבש וכבש לזאב חאב לצבי וצבי לדוב ודוב ליחמור ויחמור לפיל ופיל לראם וראם לגרפית וגרפית לאדם, והיו אומרים לו בקול גדול: הרי שלחנו לך המלך שלם ואתה עד בינינו, ואדם נתנו לשד ושד היה נותנו ופורח בו ומוליכו בין שמים לארץ, ואח"כ מביאו למקומו ומושיבו על קתדרא של זהב כולה מקובעת באבנים טובות ומרגליות, והיה השד עולה לרקיע ומביא לבנת הספיר ומניח תחת רגליו. שאלו תלמידיו את ר' יוחנן וכי כל כך היה כחו של שד ברקיע, אמר להם ולא שנינו שמונה דברים נאמרו בשדים: ארבעה כמלאכי השרת וארבעה כבני אדם. אוכלים ושותים כבני אדם ומשמשים מטותיהם כבני אדם ופרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם. וארבעה כמלאכי השרת: יש להם כנפים כמלאכי השרת, רואים ואינם נראים כמלאכי השרת, ומהלכים מסוף העולם ועד סופו כמלאכי השרת, יודעים מה שבעליונים ושבתחתונים כמלאכי השרת. באותה שעה יונה מפז מביאה למלך את ספר משנה התורה ומניחה אותו על ברכיו וקורא בו, לקיים מה שנאמר והיה עמו וקרא בו כל ימי חייו. ר' אלעזר אמר אלו החיות והבהמות שהיו חקוקות בכסא חציין היו בעלי קרנים וחציין בעלי טרפות, יד ושינון אלו בנמרא ואלו בטרפה (?) ולא חקקם הקב"ה בכסא של שלמה אלא להראות מהן דונמא לישראל לעתיד לבא שעתידין אלו עם אלו להיות דרים כאחד, שנאמר וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ ופרה ודוב תרעינה וגו'. אמר ר' יוחנן היו כולם עונים קולם והיה מרעיד כל העולם כולו, שור גועה אריה שואג איל צוהל נמר צורח כבש חונב, זאב זורד צבי מפרט דוב מנמגם, חמור מברים פיל נוהם ראם מצלצל גפרית מלבלב, אדם מרנן שד מזמר זיז היה קורא וקולו עולה לשמים, נשר צועק בקול מים רבים, יונה מהנה נץ מצפצף והיה מקולו מתעוררים כל ישני ירושלם, נחש בפיו היה שורק והיו חולי ירושלם מתרפאין מקולו. ר' אלעזר אומר הוא נחש שעשה משה במדבר, הוא נחש שכיתת חזקיהו מלך יהודה. שאלו תלמידיו את ר' יוחנן וכי חזקיהו מלך יהודה היה ראוי לכתת נחש שעשה משה במדבר לישראל נס להתרפאות בו שכן כתוב וכתת את נחש הנחשת? אמר להם לא היה מכתתו אלא מפני שהיו ישראל מובטחים בו באותם הימים ולא היו מבקשים רחמים מלפני הקב"ה לכך כיתתו כדי שיבקשו רחמים מן המקום, שכתוב בו מחצתי ואני ארפא. אמר ר' אלעזר היאך היה דרך שלמה לישב על הכסא, היה נוטל את התורה ומסתכל בה ומתחיל לשפוט את ישראל, באותה שעה היה קורא אריה לא תכירו פנים במשפט, שור יהרר בדיבורו ודל לא תהדר בריבו, איל מענה כי המשפט לאלהים הוא, נמר עונה באף צדק צדק תרדוף, כבש נותן קולו ואומר ושפטו את העם משפט צדק, זאב צועק בדבר שבועה, על כל דבר פשע וגו', צבי קורא בדבר אמת ושפטו את העם משפט צדק בכל עת, דוב מתגבר בקולו ושפטתם צדק, נחרד יחמור ואומר לא תטה משפט, פיל היה מזהיר בשבח משה צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל, ראם היה קורא ואלה המשפטים, גרפית היה אומר ושפטתם בין איש ובין רעהו, ואתה המלך שפוט בין איש ובין רעהו, ובסוף כולם היו עומדים אדם ושד ועונים כאחת יחד שופטים ושוטרים תתן לך, ואתה המלך נתנך ה' למלך דיין לשפוט ולדין עמו ישראל, שפוט בצדק ודון באמת כדי שירבה ה' שלומך ושלום ישראל שאין העולם מתקיים אלא על שלשה דברים על הדין ועל האמת ועל השלום. תנו רבנן על שלשה דרכים היה שלמה עולה לכסא ועל כל דרך ודרך שש מעלות ועל כל מעלה ומעלה שנים עשר מעלות קטנות ובמנגנון היה עולה לכסא, ועל כל דרך ודרך היו קנקילות ובמסמאות, ועל כל קמארא וקמארא שנים עשר אריות עומדים מזה ומזה דכתיב שנים עשר אריים שנים אריות עומדים אצל הכסא. אמר ר' אלעזר פיצל בין אבנים כולם קרוסתולים ואילני תמרים בבגדי שש היו מוקפים. שאלו תלמידיו את ר' יוחנן למה היו תמרים ובגדי שש? אמר להם אילנות היו גבוהות למעלה מן הכסא נעוצים על קמאריות וחבלי ב ץ וארגמן דלויים בראשו, באילנות היו בגדי שש וכל מיני דמות צבע היו קולעים אותם והיה הרוח נכנס בהם והיו מכסים על כל הכסא וסביבי הכסא מאה אמה, והן נראין כמראה החזק וכמראה ברק ולפידי אש וכמראה הקשת והיו פעמוני זהב בפיהם קשורות והרוח היה נכנס בהם והיו מצלצלים. תני ר' חייא שבעים אלף קתידרי זהב היו סביב לכסא ששם יושבים חכמים ותלמידיהם וכהנים ולוים ונשיאי ישראל, ושבעים קתידראות היו באולם הכסא ששם היו יושבים שבעים זקנים, ושני קתידראות היו נגדו אחד לגד החוזה ואחד לנתן הנביא, וכסא אחד מימינו לבת שבע אמו שתשמע חכמתו דכתיב וישם כסא לאם המלך, וכתיב ושנים עומדים אצל הידות, מהו אצל הידות, אלו שני אריות שהיו עומדים אחד מימינו ואחד משמאלו, בא המלך לישב פושט ידו ארי השמאל ונוטל העטרה ומניחה על ראש המלך, נוטל ארי הימין ונותן שרביט הזהב ביד המלך, רץ תנין של כסף במנגנון וכופף למלך, והנשרים פורשים כנפיהם.

בא לחתוך הדין היו פותחין האריות פיהם נגדו ומאירות כאבוקי אש ופותחין את פיהם וחורקין בשיניהם והיו נושאין כפיהם נגד המלך באולם השער, והיה המלך מתיירא לחתוך את הדין שמא לא פסק כהוגן, והיה מסתכל נגד גד החוזה ונתן הנביא, והיו פוסקים הדין בנבואה והמלך היה מסכים עמהם בחכמה, ומשמיעים לשבעים זקנים והזקנים לנשיאי ישראל ונשיאי ישראל לשלוחי בית דין, והיו מוליכין את האדם אם לחיים אם למות. וכל כך למה, שהשנים טובים מן האחד ועליהם אמר שלמה בחכמתו טובים השנים מן האחד, וכתיב אם יתקפו האחד, האחד זה שלמה המלך, השנים אלו נתן וגד, והחוט המשולש אלו שלשתן. שאלו את ר׳ יוחנן מפני מה האריות והחיות צועקים לפניו, אמר להם באותם הימים היו ארבע מיתות ב״ד כדי שלא ימות אדם בחנם. פסק המלך את הדין והיו האריות לוחכים כפות רגלי המלך ורוח הקדש מצפצפת ואומרת: המלך שלמה ברוך! והעומדים עונים כאחד ואומרים: תכון מלכות בית דוד! ושנים עשר בקר, אלו שנים עשר נציבים שהיו מכלכלים את המלך ואת ביתו כל אחד מהם חודש אחד, שנאמר ולשלמה שנים עשר נציבים, וכל אחד מהם היו לו שמונה עשר אלפים שרים ולכל שר ושר אלף שרי אלפים, ולאלפים שרי מאות ולמאות שרי חמשים ולחמשים שרי עשרות, והיו מכלכלים המלך וביתו מכל דבר ולא היו מעדרים דבר כל אחד ואחד בחדשו, ומאכל שלחנו ליום אחד שלשים כור סלת וששים כור קמח עשרה בקר בריאים משומנים שהיו מאכילים אותם עיסה בלולה בשמן ומשקים אותם חלב ועשרים בקר אבוסים בעשב עם שעוריב, מאה כבשים שמנים ומאה צבי ושלשים איל ועשרים יחמורים גדיים ועופות ודגים וכל מיני מעדנים עד אין מספר, שנאמר ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סלת ועשרים כור קמח עשרים בקר בריאים ועשרים בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים. מה הוא וברבורים אבוסים, ר׳ אלעזר אומר אפילו פסיונים היו מגדלין אותם, ר׳ יוחנן אומר עופות המפוטמות.—כתיב עגלה על שני הנשיאים. עגלות אלו שני נשיאים היו מביאים מרכבה צבועה שעל שני עגלות לארבעה סוסים כדי לעשות איפודרומין למלך, ושור לאחד, זה בן הנשיא שהיו רוכבין אותו במרכבה. שאל ר׳ יוחנן לר׳ זירא כמה איפודרומיות היו למלך בכל שנה, אמר לו י״ב כנגד י״ב נציבים (מ״א ד׳ ז׳), וכל אחד היה עושה חדשו לכך נאמר ולא יעדרו דבר (שם ה׳ ז׳). אמר לו והלא י״ג היו, א״ל האחד לא היו עושין אותם בסוסים אלא בחורים היו רצים האיפודרומין, ואותם הבחורים היה דוגמת ארכובתם חתוכות והיו רצים ולא היה סוס וחיה יכולין לרוץ לפניהם. ומאיזה שבט היו? ר׳ יוסי אומר מנפתלי שנאמר נפתלי אילה שלוחה, ר׳ יוחנן אומר משבט גד שנאמר ומן הגדי נבדלו אל דוד למצד מדברה גבורי החיל אנשי צבא למלחמה עורכי צנה ורומח ופני אריה פניהם וכצבאים על ההרים למהר (דהי״א י״ב ח׳). וכמה היו עשרת אלפים בחורים, ואלו הן נערי המלך המתכלכלים משלחן המלך. בטבת היו רצים אותם, ועליהם אמר הכתוב ויהי מדי בא המלך בית ה׳ ישאום הרצים והשיבום אל תא הרצים (מ״א י״ד כ״ח). ומה היו נושאים מגיני זהב.—וכמה היה אורכו של האיפודרומין, שלש פרסאות על שלש פרסאות, ופרסא אחת היתה ובאמצע היו שני טורים עשוים וסבבים עשיות וכל מיני חיה ועוף היו קבועים בהם והיו סביבם רצים הסוסים והרצים שמונה פעמים ביום. שאלו תלמידיו לר׳ זירא באיזה יום. היו עושין איפודרומין, ר׳ זירא אומר בהשלמת החדש, ר׳ יוסי אומר בראש החדש, אביי אומר בשני בחדש, ר׳ יוחנן אומר בשלישי בחדש שבאלו הימים היה המלך עושה דיקסומין, בהשלמת החדש היה עושה לחכמים ולתלמידים ולכהנים וללוים, ובראש החדש היה עושה לכל ישראל הדרים בירושלם, בשני בחדש היה עושה לכל הבאים מן הכרכים והכפרים ומכל האומות, ומשלישי בחדש [ואילך] לא היה עושה איפודרומין. אמרו לו תלמידיו מאיזה מקום היה נובע אותו הדיקסימון (Cisterne), אמר להם כתיב ויעש לפני הבית עמודים שנים וגו׳ והצפת אשר על ראשו אמות חמש (דהי״ב ג׳ ט״ו) מהו הצפת, אלו שני אריות זהב על העמוד האחד ושני אריות זהב על העמוד השני, והיו משני אריות יוצאים קונדיטין ושני אריות זוחלים מיני בשמים לקיים מה שנאמר לריח שמניך טובים וגו׳. ומאיזה מקום היו נובעין מגן עדן להראות דוגמא לישראל לעתיד לבוא שהם עתידין לראות כל אלו בעיניהם, שנאמר על כן עלמות אהבוך, אל תקרי עלמות אלא עולמות. התחילו תלמידיו להיות תמהים, אמר להם ר׳ יוחנן ומה אתם תמהים שלעתיד קטן שבישראל יהיה גדול משלמה במלכותו. ומה בימי שלמה מפני שני אריות היה יוצא קונדיטין ומשני אריות בשמים אבל לעתיד לבוא לפרות (בפלגות?) בחרדל (הירדן?) ופרת כולם של אפרסמון ובשמים ויין וחלב ודבש וכל מיני מתיקה המזומנים לצדיקים. ושמא תאמר לרשעים? חס ושלום! לא יראו בפלגותיהם שנאמר אל ירא בפלגות נהרי דבש וחמאה (איוב כ׳ י״ב). אמר ר׳ יוחנן ארבעה דימוטית היו באיפודרומין של מלך, ובכל אחד ארבעת אלפי איש ובכל דימוט היו שבכות נעשות וכותרות מחוזקות בברזל נחשת וזהב ועל כל כותר שבעה בימי אחד למעלה מחברו וארבע נדבכות אחד למעלה מחברו, ועל כל נדבך מאה איש, ובכל דימוט שני דלתות מעצי שמן והיו קבועים בהם כל מיני כלי זהב ואבנים טובות ומרגליות וכרובים ותימורים קבועים בזהב והיה הולך אורם למקום רחוק מירושלם, ולפני כל דימוט חליל ועוגב היו מרננ ם

למעלה ואלו מכים בחליל לטעמם. אמר ר׳ יוסי לארבעה חלקים היו נחלקים. המלך ועבדיו וחכמים ותלמידים וכהנים ולוים היו לבושים תכלת, וכל ישראל היו לבושים לבנים, והבאים מן הכרכים ומן הכפרים ומשאר מקומות היו לבושים אדומים, ואומות העולם שהיו באים ממרחק להביא למלך מנחה היו לבושים ירוק. אמרו לו תלמידיו מפני מה אלו ארבעה מיני בגדים, אמר להם כנגד ארבע תקופות, מתקופת תשרי עד תקופת טבת הימים הם כתכלת. מטבת עד ניסן השלג יורד והיו לבושים לבנים, מניסן עד תמוז הים טוב לפרש בו והיו לבושים ירוק, מתמוז ועד תשרי הפירות יפות ואדומות ואז היו לובשים בגדים אדומים.

נשלם ענין כסא שלמה ש׳ב׳ל׳ע׳א.

מעשה בשלמה המלך ע״ה

[בית המדרש ח״ב 86]

מעשה בשלמה המלך ע״ה אשר היה שט בכל יום לרקיע לשמוע סודות מפי עזא ועזאל ולא היה לו פחד ואימה, וכל צבא מעלה היו כורעים ומשתחוים לפני הקב״ה והיו משבחים אותו שהעמיד מלך כזה בישראל, והיו ממלאים לו כל רצונו, שנאמר וישב שלמה על כסא ה׳ למלך וגו׳, והיה מולך על העליונים והתחתונים וגזר והביאו אבנים וצרכי בנין לבית המקדש, וכשבקש השמיר היה מביאו אשמדאי מלכא דשידי בשלשלאות של ברזל וטבעת שחקוק עליו שם המפורש והיה תפוס אצלו ימים רבים אפילו אחר בנין ביהמ״ק, וכשנגרמה החטא בקש ממנו שיתיר אותו והוא יגלה לו סוד אחד שהוא ענין גדול ונורא, והתירו ושאל ממנו שיתן לו טבעתו שהיה חקוק בו שם המפורש והוא האמינו כי היתה סבה מאת ה׳ לשלם לו כפעלו על שעבר שלשה לאוין שילך ג׳ שנים בגלות, וכשלקח הטבעת השליכו לים ובא דג אחד ובלע אותו, אז השליכו ארבע מאות פרסאות בארץ העמים וגרשו מעל מלכותו ואבד כל תפארתו, כי השליכו למרחוק והיה שואל על הפתחים ואמר אני שלמה הייתי מלך בירושלם, והיו משחקים מדיבורו והיו אומרים מלך כזה ישאל על הפתחים, ועמד בזה הצער שלש שנים על שעבר שלש מצות התורה: על לא ירבה לו נשים ולא ירבה לו סוסים וכסף וזהב לא ירבה לו מאד, ונכשל בכולן, ובסוף הזמן הזה של שלש שנים רצה הקב״ה לרחם עליו למען דוד עבדיו ולמען הצדקת נעמה בת מלך עמון שיתחבר אליה ויביאנה עמו לארץ ישראל ויצא ממנו משיח בן דוד, הביא הקב״ה לארץ עמון ובא לעיר המלוכה אשר שמה משכמם והיה עומד ברחוב העיר משכמם ומלצר המלך שר הטבחים שעושה ומבשל מאכל המלך בא לקחת מה שצריך לעשות למלאכתו ומצא את שלמה עומד שם ולקח אותו באנגריא שהוליך מה שלקח, והוליכוהו לבית התבשיל וראה מה שהוא עושה, ואמר שלמה שיעמוד עמו וישרתהו ואינו רוצה אלא המאכל בלבד, ונתרצה לו וישב עמו וישרתהו ויעזרהו, אחר איזה ימים אמר לו שיבשל למלך מאכלים במנהגו כמו שהוא היה אומן גדול באלו המאכלים, ונתרצה לו המלצר, והוא (שלמה) עשה ובשל מעדני המלך וכשאכל המלך אותם המטעמים שהביאם המלצר וטעם אותם התבשילין שאל המלך למלצר מי בשל אלו המאכלים שעד עתה לא הבאת לי כהם, וסיפר לו כל המאורע שאותו האדם בשלם, וצוה לעבדיו שיקראו אותו, ובא לפני המלך, ושאל לו אם רוצה אתה להיות לי מלצר ואמר הן, ושלח את המלצר מלפניו ושם אותו במקומו לבשל לו כל מאכליו. ויהי אחר הדברים האלה ראתה אותו בת מלך עמון ושמה נעמה ואמרה לאמה שרצונה לקחת את האיש הזה המלצר לבעל, ואמה גערה בה ואמר לה יש במלכות אביך שרים רבים ונכבדים שתקח אחד מהם הטוב בעיניך, ואמרה אינני רוצה אלא זה המלצר, והפצירה בה הרבה ולא הועיל שאמרה על כל פנים אין רצוני באיש אחר אלא בזה, עד שהוכרחה אמה לגלות הענין לבעלה המלך שרצון בתו הוא ליקח את המלצר לאיש, וכששמע זה הדבר חרה לו עד מאד ורצה להרוג את שניהם, אבל לא היה רצונו של הקב״ה ונעשה להם נס שנכמרו רחמי המלך עליהם ולא רצה לשפוך דם נקי וקרא לאחד מעבדיו וצוהו שיוליך אותם למדבר שמם ושם ימותו מאליהם, והסרים עשה כאשר צוהו המלך והניחם במדבר והלך לדרכו אל המלך לשרתו כבראשונה, והם הלכו משם למצוא אוכל להחיות נפשם ובאו לעיר אחת שהיתה על שפת הים והוא הלך לבקש אוכל לנפשם ומצא דייגים מוכרים דגים וקנה אחד מהם והביא את הדג הזה לאשתו שתבשל אותו, וכשפתחה אותו הדג מצאה הטבעת בתוכו שחקוק עליו שם המפורש ונתנה את הטבעת הזה לבעלה, ותכף הכיר את הטבעת הזה ושם אותו באצבעו ותכף שב רוחו אליו ודעתו נתישבה עליו ועלה לירושלם וגרש את האשמדאי וישב על כסא מלכותו וישם כתר מלכות בראשו, ואחר כך שלח לקרוא לאביה שהוא מלך בני עמון ואמר לו למה הרגת שתי נפשות בלי רשות ופחד, ואמר ח״ו שלא הרגתים אלא גרשתים למדבר שמם ולא ידעתי מה נעשה בהם, אמר שלמה המלך ע״ה לו, ואם תראה אותם תוכל להכיר אותם? דע שאני המלצר ובתך אשתי ושלח לקראתה ובאה ונשקה ידיו והוא שמח שמחה גדולה והלך לו אל ארצו.

תם מעשה בשלמה המלך ע״ה

משלים של שלמה המלך

[בית המדרש ח"ד 145]

מעשה באדם אחד שהיה בימי דוד מלך ישראל והיה עשיר הרבה מאד והיו לו עבדים ושפחות ונכסים רבים והיה לו בן יחיד, מה עשה אותו אדם קנה סחורה הרבה ונתנו ביד בנו, נכנס אותו הבן בספינה והלך לאפריקא ועמד שם שנים הרבה ובתוך אלו השנים מת אביו והניח קנינו לעבד אחד בעל האוצר שלו, וזה העבד התחיל לכבוש כל בני הבית ביסורים משונים עד שהניחוהו והלכו להם ונשאר יחידי עם כל אותו הממון שהניח לו אדונו והיה אוכל ושמח מתאוותו בממון. לאחר זמן חזר אותו הבחור מכרכי הים והלך לבית אביו ומצא לאביו שנפטר לבית עולמו. התחיל ליכנס לביתו, יצא לקראתו העבד ודחפו ואמר לו מה לך בביתי בן בליעל, מה עשה הבחור נטל המקל והתחיל להכותו על ראשו ואמר לו עבד תפשת כל עמלי ועמל אבא מארי ותשמח מאותו הממון. עשו מריבה גדולה ואין מציל ביניהם עד שברח בן הזקן והלך לקבול על העבד אל המלך ואמר: המלך לעולם יחיה, איש פלוני לקח כל הממון שהניח לי אבא מארי ואומר לי אין אתה בן הזקן אלא אני. אמר המלך יש לך עדים אמר לו לאו, א"ל קרא לאותו עבד ואמר לו יש לך עדים אמר לו לאו, אמר לו המלך לעבד לך לשלום אין עליך להשיב דבר, כששמע בן הזקן כך התחיל לבכות ולצעוק לפני המלך פעם שנית ושלישית ויצעק לפני המלך עד שנער בו המלך ואמר לו אם תשנה עוד יד אשלח בך, אם יש לך עדים טוב ואם לאו מה אעשה לך. שמע שלמה המלך הדבר ויקרא אותו מן הצד ואמר לו צעוק עוד אל המלך ואם יכעוס עליך אמור לו אדוני המלך אם לא תתן לי דין שים אותו ביד שלמה בנך, נתן אותו ביד שלמה בנו שיתן לו דין אמר שלמה להבחור תדע באיזה מקום קבור אביך אמר לו לאו, עוד קרא לאותו העבד אמר לו תכיר קבר אביך אמר לו הן אמר לו שלמה לך והביא לו זרוע של אביך הלך ותתך זרועו של הזקן והביא לו אמר להם הקיזו דם שניהם, וכל אחד ואחד יקבל דמו בכלי שלו, אמר לעבד טבול העצם בדם שלך וטבל ולא צבע, אמר לבן הזקן טבול גם אתה בדם שלך וצבע העצם והראהו לכל העם. אמר להם ראו זה הדם מן זה העצם יצא, מיד תמהו כל ישראל וחזר כל הממון להבחור וירדה בעבד בעל כרחו. לכך נאמר ויחכם שלמה מכל האדם.

מעשה בימי שלמה המלך, אדם אחד שהלך מטבריא לביתר ללמוד תורה והיה הבחור נאה ביותר, מיד ראהו נערה אחת ואמרה לאביה בבקשה ממך זיווג לי הבחור הזה, מיד רדף אחריו ואמר לו לבחור רצונך לישא אשה ואני אתן בתי לך, א"ל הן. מיד קידש בתו וחזר לביתו ושמח עם אשתו שנה אחת, לסוף שנה א"ל אשתו בבקשה ממך תוליכני אצל אבותי ואראה אותם, מיד נטל סוסים ומגדנות ומאכל ומשתה והלך עם אשתו לפקוד את אבותיה כשהלכו בדרך יצא עליהם לסטים אחד מזוין וכשראתה האשה את הלסטים נכנסה אהבתו בלבה ויתפשו האשה והלסטים את הבחור ויאסרוהו בעבותים, ישימש הלסטים את האשה בדברי תפלות ואח"כ שב הלסטים לאכול ולשתות יחד עם האשה, והבחור היה אסור באילן אחד וראה את הכל, אח"כ בא לישן עם חבורה ונטל הלסטים את הקיתון ושם מראשותיו ויישן, והנה בא נחש ושתה מן היין והקיא סם המות בתוכו, כיון שהקיץ הלסטים משנתו נטל הקיתון ושתה ומת, והבחור היה רואה את הנס שנעשה לו, אמר הבחור לאשתו בבקשה ממך תתירני והסר ממני העבותים, אמרה לו מתיירא אני ממך שמא תהרגני, א"ל בשבועה שלא אמיתך, מיד פשפש אחר הלסטים והנה הוא עץ יבש, מיד נטלה בעלה והלכו שניהם לבית אביה של האשה, וכשראוה אבותיה שמחו מאד ותקנו לאכול ולשתות, אמר להם הבחור לא אוכל ולא אשתה עד שאספר מה שאירע לי, מיד סיפר כל המעשה. מה עשה אביה הרג את בתה המרשעת, ולכך אמר שלמה בחכמתו, ואשת בכל אלה לא מצאתי.

מעשה בשלמה המלך ע"ה שאמר ברוח הקדש אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי. כששמעו העם והסנהדרין דבר זה היו תמהים. אמר שלמה אם תרצו אראה לכם, אמרו כלם הן. אמר להם בקשו אשה אחת מטובי העיר ואיש גם כן שיהיה טוב מכלם. בדקו ומצאו איש אחד שהיה לו אשה טובה ונאה, שלח המלך לקרוא אותו והביאו לפניו, אמר לו תדע שאני מבקש לך כבוד ולעשות אותך שר פלטרין שלי, השיב ואמר אני עבדך ואהיה לך כאחד מעבדיך, אמר לו המלך שלמה אם כן לך והרוג אשתך והבא לי את ראשה בלילה הזה ומחר אני אתן לך את בתי ואעשה אותך פקיד על רוב ישראל, אמר האיש אעשה רצונך. הלך לביתו והיתה אשתו נאה ומיופה והיו לה ממנו בנים קטנים. נכנס הדבר בלבו והיה בוכה ומתאונן. כשראה אשתו שהיו פניו נזעמים פגעה בו ואמרה לו מה לך אדוני שאני רואה פניך נזעפים, אמר לה הניחני שיש לי דאגה בלבי. מיד הביאה לפניו לאכול ולשתות ולא רצה לאכול, הרהר בלבו ואמר מה אעשה אהרוג את אשתי ויש לי בנים קטנים ממנה, אמר לאשתו לכי ושכבי עם בניך. כיון ששכבה ושקעה בשינה מיד שלף חרבו להרגה ומצא בנה הקטן ישן בין שני דדיה, ובן קטן אחר היה שוכב ראשו בין כתפותיה. אותה שעה נכנס שטן בלבו להרגה. אמר אוי לי מה אעשה אם אני הורגה ימותו אלו בנים קטנים. מיד השיב חרבו ואמר יגער ה' בך השטן. חזר פעם שנית ואמר אהרגנה ומחר יתן לי המלך את בתו ויעשרני, מיד שלף חרבו עליה וראה

שערה פרוש על פני התינוקות, מיד נכנס בלבו רחמים ואמר אם יתן לי המלך כל ביתו וכל עשרו לא אהרוג את אשתי זו. מיד חזר חרבו אל נדנה ושכב עם אשתו עד הבקר. והנה שלוחי המלך באו בשבילו והוליכוהו לפניו, אמר לו המלך מה עשית קיימת מה שאמרת? אמר לו אם טוב בעיני המלך אל יכנס בי בדבר הזה, בקשתי לעשות פעם ופעמים ולא מלאני לבי לעשותו. אמר שלמה הרי אדם אחד מאלף מצאתי, יצא מעליו והניחוהו עד שלשים יום. אחר שלשים יום שלח המלך בסתר לאשתו והביאה לפניו אמר לה המלך יש בעלך טוב, אמרה לו הן. אמר לה שמעתי כי על יופיך ועל זיו פניך ואהבתך לקחך לאשה, ואנו נמליך אותך על כל שרות המלכות ונלביש אותך זהב מראשך ועד רגליך, אמרה לו הן, כל אשר תחפוץ אעשה. אמר לה רק דבר אחד יזיק לנו שאינו יכול לעשות שום דבר מפני שיש לך בעל. אמרה לו והיאך נעשה, אמר לה הרגי את בעלך ואח"כ אשא אותך לאשה, אמרה לו כך אעשה. אמר שלמה בלבו אם כן הורגת זו את בעלה, נעשה איזה דבר תקנה שלא ימות. מה עשה נתן לה סייף אחד מן הבדיל, וכשראתה אותו שהוא מבהיק, אמר בסייף זה הרגי אותי כי מיד שתתן אותו בצוארו הוא נחתך. חזרה האשה לביתה לבעלה עם הסייף. בבוא בעלה עמדה לפניו וחבקה אותו ונשקה לו, ואמרה לבעלה שב אדוני עטרת ראשי. כששמע כך שמח שמחה גדולה, וישב בעלה ואין בלבו שום מחשבה רעה, מיד הביאה השלחן ואכלו ושתו. אמר לה בעלה: אשתי מה עסקיך זה הלילה, אמרה לו נבקש לשמוח עמך ולראותך שיכור זה הלילה. שחק לפניה בטוב לב ושתה ונשתכר עד שנשתקע בשינה. כיון שראתה כן עמדה ואזרה חלציה ושלפה הסייף שנתן לה המלך והתחילה לחתוך את העור. מיד הקיץ בעלה משנתו וראה והנה עומדת עליו אשתו להורגו. אמר לה הגידי לי הענין ומי נתן לך הסייף הזה ואיך היה המעשה, ואם לא תגידי לי אעשה בשרך אברים אברים. אמר לו כך וכך הענין אמר לי שלמה המלך, אמר לה אל תיראי. כיון שהשכים בבקר והנה שלוחי המלך באו בשבילם, מיד הלך הוא עם אשתו אל המלך וסנהדרין יושבים לפניו, כשראם המלך שחק, אמר להם המלך בבקשה מכם ספרו לי היאך היה המעשה, אמרו כך וכך היה, הקיצותי ומצאתי את אשתי שהיתה עומדת עלי להרגני, אילולי שהיה הסייף מבדיל כבר הייתי מת מן העולם, אני רחמתי עליה והיא לא רחמה עלי. אמר שלמה אני הייתי ידוע שאין רחמנות בנשים לפיכך נתתי לה סייף של בדיל. וכששמעו הסנהדרין כך אמרו אמת מה שאמר המלך אדם אחד מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי.

מעשה בשלשה אחים שהלכו ללמוד תורה אצל שלמה המלך, אמר להם שלמה עמדו ושמשו לפני ואני אלמדכם חכמה, ומינה אותם להיות שרי הפרגוד שלו עמדו שם י"ג שנה. לסוף י"ג שנה אמרו זה לזה מה עשינו כי עזבנו את ביתנו וכל אשר לנו, הרי י"ג שנה שבאנו ללמוד תורה ושמשנו אותו ולא למדנו כלום, נקח רשות ונחזור לביתנו. יום אחד באו אצל שלמה ואמרו לו אדונינו! הרי י"ג שנה שהנחנו את ביתנו תן לנו רשות לילך לראות אנשי ביתנו, מיד קרא המלך לבעל האוצרות להביא לפניו שלש מאות זהובים, אמר להם בחרו לכם אחד משנים או אלמד לכל אחד מכם ג' דברי חכמה או אתן לכל אחד ואחד מאה זהובים, מיד נטלו עצה ביניהם ולקחו הממון ונטלו רשות והלכו להן. כשנתרחקו מן העיר עד ארבעה מילין ענה הקטן ואמר לאחיו מה עשינו, בשביל זהובים באנו לכאן או ללמוד תורה?! אם תשמעו לעצתי בואו ונחזור הממון ונלמוד חכמה משלמה המלך. אמרו לו אחיו אם רצונך לחזור הזהובים ללמוד שלשה דברי חכמה, לך, כי אנו לא נחזור לקנות דברים בממון. מיד חזר הקטן אצל שלמה ואמר לו אדוני לא באתי לכאן בשביל הזהובים. בבקשה ממך טול הזהובים ולמדני חכמה, מיד התחיל ללמדו ואמר לו בני כשתלך בדרך הזהר כשיעלה עמוד השחר תהיה מתוקן לילך, ובערב תחנה מבעוד יום, הרי אחד. וכשתראה הנהר שהוא מלא אל תכנס לשם אלא המתן עד שירד וישוב למקומו, הרי שנים. ולעולם סוד אל תגלה לאשה, אפילו לאשתך, הרי שלשה. מיד נטל רשות ורכב על סוסו ורץ והלך אחר אחיו, כשהגיע אליהם אמרו לו מה למדת, אמר להם מה שלמדתי למדתי, התחיל לילך ביחד עם אחיו עד ט' שעות פגעו במקום אחד שהיה יפה לחנייתם, ענה הקטן הרי המקום טוב ללין שנמצא בכאן מים ועצים ועשב לרעות הסוסים, אם רצונכם נלין בכאן ובעלות השחר אם גחר ה' אותנו בחיים נלך בטוב. אמרו לו אחיו אי שוטה בשעה שנתת הממון וקנית הדברים הכרנו כי אין חכמה בך, אנו יכולין לילך עד הערב ח' מילין ואתה אומר שנלין בכאן, אמר להם כרצונכם עשו כי לא אזח מזה. הם הלכו לדרכם והוא נשאר שם והתחיל לכרות עצים והבעיר אש ועשה לו כעין צריף לו ולבהמתו והניח חסום לרעות עד הערב ונתן לו שעורים ואכל הוא ובהמתו ושכב בלילה לבטח. ואחיו הלכו עד הערב ולא יכלו למצוא מרעה לבהמתם ולא עצים ולא אש. וירד עליהם שלג גדול עד שמתו מרוב הקרירות, ואותו הבחור לא הרע לו השלג מפני הצריף והאש והאכילה והשתיה. וכעלות השחר תיקן עצמו ורכב על סוסו ותפש הדרך והלך אחרי אחיו ומצאם מתים וכשראם נפל עליהם בבכי וקברם ונטל את ממונם והלך לו, ויצא השמש ונמס השלג ונתמלאו הנהרים על כל נדותם ולא היה יכול לעבור הנהר, מיד ירד מעל הסוס והמתין עד שמיעט הנהר וכשהיה מהלך על שפת הנהר הביט לאותו הצד וראה שם עבדי שלמה שהיו מביאים שתי בהמות טעונות זהב ואמרו לו למה לא תעבורי

הנהר, אמר מפני שהוא מלא. והם התחילו לעבור וכשבאו תוך הנהר שטפם ומתו והבחור המתין עד שירד הנהר ועבר ונטל הממון והלך לביתו לשלום. כשראוהו נשי אחיו שאלוהו על בעליהן, אמר להן הם עומדים ללמוד חכמה, והוא התחיל לקנות שדות וכרמים ולבנות פלטרין ולקנות מקנה וקנין. והיתה אשתו שואלתו אדוני אמור לי מאין לך זה הממון, מיד כעס עליה והכוה מכה נמרצת. אמר מה לך לשאול זה, עד שפיתהו פעם ופעמים והגיד לה הכל. פעם אחת הקניט את אשתו והתחילה לצעוק ואומרת לא די לך שהרגת שני אחיך אלא שתרצה להרוג אותי. כששמעו נשי אחיו ממיתת בעליהן מיד הלכו וקבלו עליו לפני המלך. מיד צוה המלך להביאו לפניו וצוה להורגו. כשהוציאוהו להרגו אמר להם בבקשה הניחוני שאדבר דברי לפני המלך, מיד הוליכוהו אל המלך ונפל על פניו ואמר אדוני אני משלשה אחים שעמדנו לפניך י"ג שנה ללמוד חכמה, ואני הוא הקטן שהחזרתי הזהובים ללמוד ממך חכמה, והחכמה שלמדתני היא הנינני. מיד הכיר המלך האמת ואמר אל תירא, הממון שלקחת מאחיך ומעבדי היא שלך שהחכמה שקנית הצילך ממות ומיד זאת האשה, ולך ושמח עם אשתך. באותה שעה אמר שלמה קנה חכמה מה טוב מחרוץ ומפז.

מעשה באדם אחד שהיה בימי שאול מלך ישראל (1) שהיה לו אשה יפה ונאה מאד והיתה עשירה גדולה, ואדם ההוא היה זקן ביותר והגיע זמנו ליפטר לבית עולמו. ובעבור שהאשה היתה נאה נתן עיניו עליה השר של המדינה והיה רוצה ליקח אותה ביד רמה, והיא לא רצתה בשום סבה, ונכנס פחד בלבה עד אין תכלית. ולקחה כל הממון שלה ונתנה בכדים ובפי הכדים שמה דבש והפקידם לאדם אחד ממכירי ואוהבי בעלה בפני עדים וברחה מן המדינה. לאחר זמן מת אותו השר וחזרה האישה לביתה, והאיש שהיה הפקדון בידו עשה סעודת אירוסין לבנו ונצטרך אליו דבש הלך ומצא אותם הכדים עם דבש ולקח מן הדבש אותו המעט שמצא בפי הכדים, סוף דבר מצא כל הכדים מלאים זהב, מיד לקח הממון ומילא הכדים דבש. כשחזרה האשה לביתה הלכה אצל האיש ואמרה לו תן לי הפקדון שהנחתי בידיך, אמר לה לכי והביאי לי העדים שנתת לי הדבש בפניהם וטול את שלך, הלכה והביאה העדים והוא הוציא את כל הכלים והחזירם לה בפני העדים הנזכרים. כשהלכה לביתה מצאה כל הכלים מלאים דבש. התחילה לצעוק ולבכות, הלכה אצל שופט המדינה וקבלה עליו, אמר לה השופט יש לך עדים, אמרה לו לאו, אמר לה בתי מה אעשה לך, לכי לשאול המלך וידון לך, הלכה אצל שאול והוא שלח לסנהדרין, אמרו לה יש לך עדים שהפקדת לזה האיש הממון אמרה להם אין לי עדים כי עשיתי הדבר בערמה מפני פחד של השר, אמרו לה בתי אין לנו רשות לדון אלא ע"פ עדים כי אין אנו יכולין לדון דינים שבלב, יצתה מהם בפחי נפש. התחילה לחזור לביתה פגעה בדוד מלך ישראל והיה אז נער קטן רועה צאן והוא שוחק עם הנערים, מיד צעקה ואמרה בני קבלתי לפניהם ולא דנו לי דיני עם האיש שרימני, שמע דברי ודוני לי בחסדך, אמר לה לכי למלך ובקש ממנו שיתן לי רשות ואני אוציא את דינך לאור. חזרה למלך ואמרה אדוני מצאתי נער אחד שיודע לפי דבריו להוציא את דיני לאור, אמר לה לכי והביאו לפני, וקראה אותו למלך. אמר לו שאול אמת הדבר שתוכל להוציא זה הדין לאור, אמר אם יש לי רשות ממך בטחני בקוני, אמר לה לכי עמו, אמר לה הוציאו הכלים שהפקדת לאיש ההוא, הוציאה הכלים, אמר לה תכיר שהם אלו הכלים שהפקדת לאיש ההוא, ואמרה לו כן אדוני. שאל לאיש גם כן והודה שהם הכלים, אמר לה דוד לכי והביאי לי כלים אחרים רקים, הלכה והביאה והריקה הדבש לאותן הכלים, ותפש אותם הכלים ושברם לעיני הקהל' ופשפש ומצא בשברי הכלים במקום אחד שנים זהובים שהיו דבוקים בצלעות הכדים, מיד ענה דוד ואמר לבעל הפקדון לך והחזר הפקדון אל האשה. מיד כששמע שאול וכל ישראל כך תמהו על הדבר מאד, וידעו שרוח הקדש בו.

מעשה שהיה בימי שלמה מלך ישראל (2), יום אחד נכנס אשמדאי מלכא דשידי ואמר לו אתה הוא שכתוב עליך ויחכם מכל האדם? אמר לו שלמה כך הבטיחני הקב"ה, אמר לו אשמדאי אם תרצה אני מראה לך דבר שלא ראית מימיך לעולם, א"ל הן. מיד הושיט ידו בארץ תבל והוציא ממנה איש בעל שני ראשים וארבע עינים, מיד נזדעזע ונבהל שלמה ואמר הכניסוהו לחדרי, שלח וקרא לבניהו בן יהוידע אמר לו מה תאמר היש תחתינו (3) בני אדם, א"ל חי נפשך אדוני המלך אם ידעתי אלא שמעתי מאחיתופל אלוף אביך שיש תחתינו בני אדם, א"ל אם אני מראה לך אחד מהם מה תאמר, א"ל ואיך אתה יכול להראותו מעומקה של ארץ שהיא מהלך חמש מאות שנה? מיד שלח והביאוהו אצלו. כיון שראה אותו נפל על פניו ואמר ברוך שהחיינו וקימנו לזמן הזה, א"ל בן מי אתה, א"ל מבני אדם אני מתולדות קין, אמר לו באיזה מקום מושבכם, א"ל בארץ תבל, א"ל יש לכם שמש או ירח, א"ל הן, וגם אנו חורשים וקוצרים ובעלי צאן ובהמות, א"ל באיזה מקום מזרח השמש, א"ל במערב ותשקע במזרח. אמר לו תתפללו? אמר לו הן, ומה היא תפלתכם, א"ל מה רבו מעשיך

(1) כנראה צ"ל שלמה המלך במקום שאול המלך ושלמה במקום דוד, ולולי זאת אין להמעשה ענין בכאן אצל ספורי שלמה. (2) עי' תוספות מנחות ל"ז ע"א. (3) תחת כפות רגלינו מעבר הכדור.

ה׳ כלם בחכמה עשית, א״ל אם תחפוץ נחזיר אותך למקומך. אמר להם עשו לי טובתכם ותחזרוני למקומי. מיד קרא המלך לאשמדאי ואמר לו לך ותחזור אותו למקומו, א״ל איני יכול להחזירו למקומו לעולם. כיון שראה כך נשא אשה והוליד ממנה שבעה בנים ששה מהם בדמות האם ואחד בדמות האב שהיו לו שני ראשים, והיה חורש וקוצר ונעשה עשיר גדול מעשירי עולם. לאחר זמן מת האיש ההוא והניח ירושה לבניו, הששה אומרים אנו שבעה לחלק ממון אבינו והאחד שיש לו השני ראשים אומר אנו שמונה ועלי ליטול מן הירושה שני חלקים. הלכו כלם אצל שלמה ואמרו לו אדונינו המלך אנו שבעה ואחינו בעל שני ראשים אומר שאנו שמונה ורוצה לחלק ממון אבינו לשמונה חלקים והיו רוצה ליטול שני חלקים. כיון ששמע שלמה כך נעלם ממנו הדבר, מיד קרא לסנהדרין ואמר להם מה אתם אומרים בדבר הזה, אמרו אם אנו אומרים אחד הוא שמא שנים הם, שתקו. אמר להם שלמה לבקר משפט. בחצי הלילה נכנס בהיכל ועמד בתפלה לפני המקום ואמר רבש״ע כשנגלית לי בגבעון ואמרת לי שאל מה אתן לך לא שאלתי ממך לא כסף ולא זהב אלא חכמה כדי לשפוט בצדק בני אדם, א״ל הקב״ה אני נותן לך חכמה בבקר, ויהי בבקר שלח וקבץ כל הסנהדרין ואמר להם שלמה הביאו לפני האיש ההוא בעל שני הראשים, מיד הביאוהו לפניו ויאמר להם ראו שאם יודע זה הראש מה שאני עושה לזה אחד הוא ואם לאו הם שנים. אמר שלמה הביאו מים חמים ויין ישן ובגדי שש, והביאו מים חמים והניחו על פניו חרק בו מים חמים ויין ישן. אמר לו אדוני המלך אנו מתים אנו מתים אנו אחד ולא שנים, ולא נאמר לך עוד שאנו שנים. כיון שראו ישראל את משפט המלך תמהו ורעדו ופחדו כלם ממנו, לכך נאמר ויחכם מכל האדם.

סליק

מעשה הנמלה

[ביה המדרש ח״ה 22]

זה מה שאירע בימי שלמה המלך ע״ה, בשעה שנתן הקב״ה מלכות לשלמה בן דוד והמשילו על כל מיני חיה ובריה שבעולם ועל בני אדם ועל חיות ועופות ועל כל מה שברא הקב״ה, ונתן לו אדרת גדולה שישב עליה והיא ממשי ירוק ארוגה מזהב טוב וכל מיני ציורים שבעולם, והיה ארכה ס׳ מיל ורחבה ס׳ מיל, והיה לשלמה ארבעה שרים, שר אחד מבני אדם ושר שני מן השדים ושר שלישי מן החיות ושר רביעי מן העופות. והשר שהוא מבני אדם אסף בן ברכיה שמו, והשר שהוא מן השדים רמיראט שמו, ושר חיות אריה, ושר עופות נשר. ולא היה הולך כי אם על הרוח [שנשא עם האדרת], והיה אוכל סעודת בקר בדמשק וסעודת ערב במדי, ר״ל במזרח ובמערב. ויהי היום ההוא והיה מתגאה בעצמו ואומר לא יש בעולם כמוני שנתן לי הקב״ה חכמה ובינה ודעת והשכל והמשילני על כל בריותיו. באותה שעה נתנדנד הרוח ונפל מעל האדרת עם מ׳ אלף איש. כשראה שלמה כך צעק על הרוח ואמר להרוח שוב הרוח׳ תשוב. השיב הרוח ואמר שב אתה עד אלהיך ולא תתגאה ואשוב אני עמך. באותה שעה נכלם שלמה מדברי הרוח. ועוד שהיה הולך יום אחד ועבר על נחל אחד שהיו בו נמלים ושמע קול נמלה אחת שהורה שהיתה אומרת לנמלים הכנסו לבתיכם שלא ישחיתו אתכם חיילותיו של שלמה המלך, כששמע שלמה את דברי הנמלה חרה אפו ואמר לרוח רד למטה לארץ, וירד. שלח אחר הנמלים ואמר מי מכם אמרה הכנסו לבתיכם שלא ישחיתו אתכם מחנות שלמה, אמרה אותה הנמלה אני אמרתי להם. אמר לה למה אמרת כך, אמרה לו יראתי שמא יבואו לראות מחנותך ויבטלו מהשבח שמשבחין להקב״ה ויחר אפו עלינו ויהרגנו. אמר לה למה לא דברה מכל הנמלים אחרת אלא את, אמרה לו אני מלכה שלהם. אמר לה מה שמך, אמרה לו „מחשמה״. אמר לה אני רוצה לשאול אותך שאלה אחת, אמרה לו אינו ראוי שיהיה השואל למעלה והנשאל למטה, העלה אותה לפניו, אמרה לו אינו ראוי שיהיה השואל יושב על כסא והנשאל לארץ אלא תשא אותי על ידיך ואחזיר לך תשובה. ולקח אותה על ידו ונשארה לו כנגד פניו, אמרה שאל, אמר לה יש בעולם גדול יותר ממני? אמרה לו הן, אמר לה מי הוא, אמרה לו אני, אמר לה כיצד את גדולה ממני, אמרה לו אילו לא הייתי גדולה ממך לא שלחך הקב״ה אצלי שתשאני על כפך. כשמוע שלמה את דברי הנמלה חרה אפו עליה והשליך אותה על הארץ ואמר לה נמלה! אינך יודעת מי אני, אני שלמה בן דוד המלך ע״ה, אמרה הנמלה תדע לך שאתה מטיפה סרוחה ולא תתגאה בעצמך. באותה שעה נפל שלמה על פניו ונתבייש ונכלם מדברי הנמלה. אח״כ אמר לרוח תשא את האדרת ונלך, נשא הרוח את האדרת, אמרה נמלה לשלמה לך, אבל לא תשכח את השם יתברך ולא תתגאה בעצמך הרבה,' והיה הרוח הולך ועולה למעלה בין השמים והארץ ונשאר כן עשרה ימים ועשרה לילות. יום מימים ראה טרקלין אחד גבוה כלו בנוי מזהב טוב, אמר שלמה לשריו לא ראיתי כמו זה טרקלין בעולם כלל, באותה שעה אמר שלמה לרוח תרד למטה, ירד הרוח למטה והלך שלמה הוא ושר שלו אסף בן ברכיה, והיו הולכים ומטיילים סביבות הטרקלין, וריח עשב שהיה בו כריח גן עדן ולא היו מוציאין לו פתח ליכנס בו והיו תמהים על זה הדבר כיצד נעשה שיכנס בתוכו, הם בזה הענין ושר השדים בא למלך, א״ל אדוני למה אתה דואג כל

בך, אמר שלמה אני דואג על הטרקלין הזה שאין לו פתח, איני יודע כיצד אעשה, אמר שר של שדים אדוני המלך עתה אגזור על השדים שיעלו למעלה מגג הטרקלין אולי ימצאו שום דבר או אדם או עוף או שום בריה. באותה שעה צעק על השדים ואמר מהרו ועלו לראש הגג וראו אם תמצאו שום דבר. הלכו ועלו וירדו ואמרו אדונינו לא ראינו שם שום אדם כלל אלא עוף אחד גדול ושמו נשר והוא יושב על אפרוחיו, באותה שעה קרא לשר העופות (הפרס) ואמר לו לך ותביא לי את הנשר, הלך הפרס והביא את הנשר לפני שלמה המלך ע"ה, ויפתח פיו בזמר ושבח לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה ונתן שלום למלך שלמה. א"ל שלמה מה שמך א"ל „אלענאד" א"ל בן כמה שנים אתה, א"ל בן ת"ש שנים, א"ל ראית או שמעת שיש לזה הבית פתח, א"ל אדוני בחייך וחיי ראשך אני לא ידעתי אבל יש לי אח גדול ממני מאתים שנה והוא יודע ומבין ויושב במעלה שניה. אמר שלמה לפרס תוליך זה הנשר למקומו ותביא לי אחיו הגדול ממנו, הלך ולא ראתה אותו עין, אחר שעה בא לפני שלמה ועמו נשר גדול מן הראשון ואמר שירות ותשבחות לבוראו ונתן שלום למלך שלמה ועמד בין ידיו ואמר לו מה שמך, א"ל „אלעוף". א"ל כמה ימי שני חייך, אמר לו תת"ק שנה, א"ל ידעת או שמעת שיש פתח לזה הטרקלין, א"ל אדוני חייך וחי ראשך אני איני יודע אבל יש לי אח גדול ממני ת' שנה והוא יודע ומבין ויושב במעלה שלישית, אמר שלמה לשר העופות תוליך את זה ותביא לי אחיו הגדול ממנו, והוליך אותו ולא ראתם עין. לאחר שעה בא הנשר הגדול והיה זקן מאד ולא היה יכול לעוף ונשא אותו על כנפיהם והביאו אותו לפני שלמה ונתן שבח ותהלה לפני בוראו ונתן שלום למלך. א"ל שלמה מה שמך א"ל „אלתעמר", אמר בן כמה שנים אתה, א"ל בן אלף וש' שנה, א"ל ידעת או שמעת שיש לזה הטרקלין פתח, א"ל אדוני בחייך לא ידעתי אבל אבי סיפר לי שיש לו פתח מצד מערב אבל כסהו העפר מרוב השנים שעברו עליו, ואם תרצה תגזור על הרוח שיסיר העפר מסביבות הבית ויתגלה הפתח. גזר שלמה על הרוח ונשב והסיר העפר מסביבות הבית ונתגלה הפתח, והיה הפתח גדול מאד עשוי מברזל ונשאר כמו שרוף ובלוי מרוב הזמנים, וראו על הדלת מנעול והיה כתוב עליו: יודע לכם בני אדם שאנחנו ישבנו בזה הטרקלין בטובות ובתענוגים שנים הרבה וכשבא עלינו הרעב טחננו המרגליות תחת החטה ולא הועיל לנו והנחנו הבית לנשרים ואנחנו שכבנו על הארץ, ואמרנו להם כל מי שישאל להם על זה הטרקלין תאמרו בנוי מצאנוהו. ועוד כתוב לא יכנס אדם בבית הזה א"א אם הוא נביא או מלך, ואם ירצה ליכנס בו יחפור לצד ימין הפתח ויראה ארגז וישבור אותו וימצא בו מפתחות ויפתח הפתח וימצא שער אחד מזהב ויפתח אותו ויכנס בתוכו, וימצא שער שני ויפתח אותו ויכנס בתוכו, וימצא שער שלישי ויפתח אותו ויכנס בתוכו, ויראה בנין נאה עד מאד ויש בו כריכה אחת מאודם פטדה וברקת ומרגליות, ויראה בתוכו קובה אחת מכל מיני מרגליות, ויראה כמה וכמה חדרים וחצרים טובים רצופים בלבנים אחת של כסף ואחת של זהב, ויסתכל בארץ ויראה צורת עקרב ויסיר העקרב שהוא מכסף וימצא בית תחת הארץ ויפתח אותו ויש בו כמה מיני מרגליות עד אין מספר וכמה מיני זהב וכסף, וימצא פתח אחר ועליו מנעול וכתוב על הדלת: בעל זה הטרקלין קודם היה בכבוד וגבורה ופחדו האריות והדובים ממלכותו והודו. וישב בזה הטרקלין בטובות ובתענוגים ומלך וישב על כסאו, ובא זמנו למות בלא עתו ומת ונפל הכתר מעל ראשו. הכנס בטרקלין ותראה תמיהה. אח"כ פתח הדלת ונכנס וראה פתח ג' וכתוב עליו שהם יושבין בכבוד ועושר גדול ונשאר הממון והם מתו והלכו ועברו עליהם צרות הזמן עד אשר נסעו לקברים ולא נשאר להם הליכת רגל בארץ, ויפתח את הפתח ומצא כריכה אחת מן אודם פטדה וברקת וכתוב עליה: כמה למדתי כמה קריתי כמה אכלתי כמה שתיתי וכמה לבשתי מלבושים נאים, כמה הפחדתי וכמה פחדתי. והלך עוד ומצא דירה נאה מן פטדה וברקת ולה שלשה פתחים, וכתוב על פתח הראשון: בן אדם לא ישקר בך הזמן, תבלה אתה ותלך ותסע ממקומך ותשכב תחת הארץ, וכתיב על הפתח השני: אל תמהר, מעט מעט לך, כי העולם מזה לזה תנתן. וכתוב על פתח השלישי: קח לך צידה לדרך ותקן לך מאכל מבעוד יום כי אתה לא תשאר על האדמה ולא תדע יום מותך. ופתח הדלת ונכנס וראה צלם אחד יושב והרואה אותו יחשוב שהוא חי, וילך לפני הצלם ויגש אליו ונתרעש ויצעק בקול גדול בואו בני השטנים, ראו בא שלמה לאבד אתכם, והיה יוצא אש מנחיריו ועשן. באותה שעה היתה בתוכם צעקה גדולה ומרה והיה עליהם רעש ורעם. צעק שלמה בקול עליהם ואמר אתם תפחידו אותי, אין אתם יודעים שאני שלמה המלך מולך על כל בריה שברא הקב"ה ואני רוצה ליסר אתכם בכל מיני יסורין ואתם מורדים בי, וקרא עליהם שם המפורש. באותה שעה שתקו כלם ולא יכול שום אחד מהם לדבר, ונפלו הצלמים כלם על פניהם, ואותם בני השטנים ברחו והשליכו עצמם לים הגדול כדי שלא יפלו ביד שלמה. ויקרב שלמה אל הצלם ולקח לוח כסף מגרונו ושלשלת וכתוב בלוח כל עניני הטרקלין, ולא היה יודע לקרות בו ודאג דאגה גדולה ואמר לשריו הלא ירעתם כל כך יגעתי ונתקרבתי אל הצלם ועתה לקחתי הלוח ואיני יודע מה כתוב בו. והיה מתבונן ואומר כיצד אעשה, וראה והנה בחור אחד בא מן המדבר ובא לפני שלמה והשתחוה לו ואמר לו מה לך שלמה המלך שאתה דואג. אמר לו על זה הלוח אני דואג שאינו יודע מה כתוב

בו. אמר אותו בחור תן לי ואני אקרא אותו לך שאני הייתי יושב במקומי והשי"ת ראה אותך שהיית דואג ושלח אותי לקרוא לך הכתב. נתן אותו לידו והביט בו וראה והשתומם שעה אחת ובכה ואמר: אי שלמה זה הכתב בלשון יוני כתוב ואומר: אני שדאד בן עאד מלכתי על אלף אלפי מדינות ורכבתי על אלף אלפי סוסים, והיה תחת ידי אלף אלפי מלך, והרגתי אלף אלפי גבור, ובשעה שבא אלי מלאך המות לא יכולתי עליו. והיה כתוב כל מי שיקרא זה הכתב לא ייגע את עצמו הרבה בזה העולם שסוף כל אדם למות ולא ישאר ביד האדם שום דבר אלא שם טוב. וזהו מה שבא על ראש שלמה בזה העולם.

זכר כל הצדיקים לברכה כן יהי רצון אמן

תם

שלשה וארבעה: מדרש שלשה וארבעה, מיוסד על המספרים שלשה וארבעה וגם מספרים אחרים, הוא כעין חופת אליהו ופרקי רבנו הקדוש המובאים לעיל, ונשנו בו דברים רבים שכבר נכפלו בהקודמים, ולא נודע מי לקח ממי. המדרש שלשה דברים נזכר בתוספות ברכות ח' ע"ב ד"ה ישלים, וע"ז י"ז ע"א ד"ה ולעלוקה בשם ר"ת, ועיין סמ"ג עשין י"ט בשם מדרש. ווערטהיימער העתיק המדרש מכ"י שבא מתימן והוסיף בו דברים שמצא בכ"י מהגניזה של מצרים, והדפיסו בספרו אוצר מדרשים כתבי יד (ירושלם תרע"ג).

מדרש שלשה וארבעה

א') אמר ר"ע שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכשחטאו ניטלו מהם וחזרו למקומן ואלו הן: תורה ותחלת ישראל וביזת מצרים (עי' פסחים פ"ז:). תורה שנאמר ואתנה לך את לוחות האבן התורה והמצוה (שמות כ"ד), ואמר כי מן השמים דברתי עמכם (שם כ'). וכשחטאו למד אדם פסוק אחד ושכחו, לשמים הוא עולה שנאמר התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כ"ג), כי עשה יעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים. ותחלת ישראל, שנאמר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר (יהושע כ"ד), וכשחטאו נאמר ויגלם וגו' מעבר לנהרי כוש (דהי"א ה', צפניה ג'), וביזת מצרים, שנאמר ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל (תהלים ק"ה). וכשחטאו עלה שישק מלך מצרים ולקח אוצרות בית ה' (דהי"ב י"ב ט'). ב') שלשה דברים נאמר בהן לשון גדולה, אלו הן: ע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים. ע"ז נאמר בה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה (שמות ל"ב), וגלוי עריות נאמר בה ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת (בראשית ל"ט), ושפיכות דמים נאמר בה גדול עוני מנשא (שם ד'), ולשון הרע כנגד כלם שנאמר יכרת ה' שפתי חלקות לשון מדברת גדולות (תהלים י"ב). ג') שלש מתנות נתנו על ידי שלשה צדיקים, ואלו הן זקנה וחולי ורפואה. ומשנברא העולם ועד שבא אבינו אברהם הרבה בני אדם הגיעו לשנים רבות ושלא שלטה בהם זקנה, וניתנה זקנה על ידו, שנאמר ואברהם זקן בא בימים (בראשית כ"ד). משנברא העולם ועד שבא אבינו יעקב היו בני אדם כשמגיעים זמנם למיתה מתעטשים ומתים, והיה מיתתם פתאום, עד שבא אבינו יעקב וניתן חולי על ידו, שנאמר הנה אביך חולה (שם מ"ח). משנברא העולם ועד שבא חזקיהו מלך יהודה היו בני אדם חולים ולא עומדים מעל מטותיהן, ולא מצינו שחלה ונתרפא אלא חזקיהו, ובא אלישע והתפלל עליו ונתרפא, שנאמר מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלותו ויחי מחליו (ישעיה ל"ח), וכיון שבא חזקיהו מלך יהודה ניתנה רפואה על ידו שנאמר ויחי מחליו. ד') שלשה נקראו בשמו של הקב"ה ואלו הן: צדיקים ומשיח וירושלם. צדיקים שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו (ישעיה מ"ג), משיח שנאמר וזה שמו אשר יקראו ה' צדקנו (ירמיה כ"ב). ירושלם שנא' סביב שמונה עשר אלף ושם העיר מיום ה' שמה (סוף יחזקאל) אל תקרי שָׁמָה אלא שְׁמָהּ. ה') שלש מדות טובות ברא הקב"ה בעולמו, ואלו הן יצר הרע וקנאה ורחמים. אם אין יצר הרע אין כל בריה מתעסק בפריה ורביה, אם אין קנאה אין כל בריה מתעסק בנטיעה, אם אין הרחמים אין העולם עומד. ו') שלש בריאות היה הקב"ה עושה בכל יום, ובערב שבת עשה שש, שלש של ערב שבת ושלש של שבת. ואלו הן: בראשון שמים ואור וארץ, בשני רקיע ומלאכים וגיהנם, בשלישי אילנות ודשאים וגן עדן, ברביעי שמש וירח וכוכבים, בחמישי דגים ועופות ולויתן, בששי בהמה וחיה ורמש, ואדם וחוה ונפשות, הרי שש בריאות, שלש של ערב שבת ושלש של (בשביל) שבת. ז') שלשה עינויים הם, עינוי הצום ועינוי הדרך ועינוי בית האסורים. ענוי הצום שנאמר עניתי בצום נפשי (תהלים ל"ה), ענוי הדרך שנאמר ענה בדרך כחי קצר ימי (שם ק"ב), ענוי בית האסורין שנאמר ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו (שם ק"ה.) ח') שלש מלחמות גדולות עתידין בני ישמעאל לעשות בארץ באחרית הימים, שנאמר כי מפני חרבות נדדו (ישעיה כ"א) ואין חרבות אלא מלחמות, אחת בערב שנאמר מפני חרב נטושה, ואחת בים שנאמר ומפני קשת דרוכה, ואחת בכרך גדול של רומי, והוא כבד משניהם שנאמר ומפני כובד מלחמה (שם), ומשם בן דוד יצמח ויראה באבדון אלו ואלו, ומשם יבא לארץ ישראל, שנאמר מי זה בא מאדום חמוץ בגדים וגו' (שם ס"ג). ט') שלשה דברים היו קשים למשה עד שהראה לו הקב"ה באצבעו, ואלו הן: מנורה וראש חדש ושרצים. מנורה שנאמר וזה מעשה המנורה (במדבר ח'), ראש חדש שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים (שמות י"ב), שרצים שנאמר וזה לכם הטמא (ויקרא י"א), ויש אומרים אף הלכות

שחיטה שנאמר וזה אשר תעשה על המזבח (שמות כ"ט). שלש בריתות ושלש שבועות נכרתו עם שלשה אבות על ארץ ישראל, ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב. באברהם הוא אומר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת (בראשית ט"ו), ביצחק הוא אומר (שם כ"ו) גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. ביעקב הוא אומר הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך, ואומר ויצא יעקב מבאר שבע (שם כ"ח) מבארה של שבועה, וכן הוא אומר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם (מיכה ז' כ'). י"א) בשלשה מקומות כתיב לא תבשל גדי בחלב אמו, אחד לענינו ואחד לענין תורה ואחד לענין מעשרות. לענינו שנאמר אצל הנה אנכי שולח מלאך לפניך (שמות כ"ג), לענין תורה שנאמר ויאמר ה' אל משה כתב לך (שם ל"ד), לענין מעשרות שנאמר עשר תעשר (דברים י"ד). י"ב) שלשה ברחו מן העבירה ונצולו, ואלו הן: יוסף ופלטי בן ליש ויעל. ביוסף נאמר בתחלה יוסף ולבסוף יהוסף י"ה מעיד ליוסף שלא נגע באשת אדוניו. פלטי מתחלה נקרא שמו פלטי ולבסוף פלטיאל, אל מעיד לפלטי שלא נגע במיכל. יעל אשת חבר הקני, שנאמר ותכסהו בשמיכה (שופטים ד') אמרו חכמים חזרנו על כל המקרא ולא מצינו כלי או טלית ששמו שמיכה, אלא אל תקרי שמיכה אלא שמי־כה, השם מעיד לה שלא נגע בה סיסרא. י"ג) בשלשה דברים האדם מתברך: בתפלה בצדקה ובאמונה. בתפלה שנאמר ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך (שמות כ"ג), בצדקה שנאמר נתן תתן לו כי בגלל הדבר הזה יברכך (דברים ט"ו), באמונה שנאמר אבן שלמה וצדק יהיה לך וגו' למען יאריכו ימיך וגו' (שם כ"ה). י"ד) שלשה דברים נתן משה נפשו עליהן ונקראו על שמו: נתן נפשו על התורה ונקראת על שמו שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג') וכי תורת משה היא והלא תורת ה' היא שנאמר תורת ה' תמימה, אלא לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו (1). ט"ו) בשלשה דברים נפרעין מן האדם מגופו אבל לא ממסונו ואלו הן: הכובש שכר שכיר והנודר ואינו משלם והמעלים עיניו מן הצדקה. הכובש שכר שכיר שנאמר ביומו תתן שכרו (דברים כ"ד), וכתיב ביה והיה בך חטא ולא בממונך, והנודר ואינו משלם שנאמר כי תדר נדר וכתיב ביה והיה בך חטא (שם כ"ג) ולא בממונך. והמעלים עיניו מן הצדקה שנאמר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל (שם ט"ו) וכתיב ביה והיה בך חטא ולא בממונך. ט"ז) בשלשה מקומות נתנה תורה ובכולן כתיב יציבה: בסיני באהל מועד ובערבות מואב. בסיני שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר (שמות י"ט), באהל מועד שנאמר ונצבו איש פתח אהלו (שם ל"ג), בערבות מואב שנאמר אתם נצבים היום (דברים כ"ט). י"ז) וישמן ישורון ויבעט שמנת עבית כשית (דברים ל"ב), אלו שלשה דורות שלפני המשיח שנאמר ותמלא ארצו כסף וזהב וגו' ותמלא ארצו סוסים ותמלא ארצו אלילים (ישעיה ב'). דבר אחר שמנת עבית כשית, שמנת בימי ירבעם עבית בימי אחאב כשית בימי יהוא. דבר אחר שמנת בימי אחז עבית בימי מנשה כשית בימי צדקיהו. י"ח) גדול הוא המשפט שהוא אחד משלשה דברים שנקראו עוז ואלו הן: התורה והמשפט והמלך המשיח. התורה מנין שנאמר ה' עוז לעמו יתן (תהלים כ"ט), המשפט מנין שנאמר ועוז מלך משפט אהב (שם צ"ט), ואומר עוזה אלהים זו פעלת לנו (שם ס"ח). המלך המשיח שנאמר ועמד וראה בעוז ה' (מיכה ה') ונאמר ה' בעזך ישמח מלך (תהלים כ"א). י"ט) שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל על הר סיני, ואלו הן: ביישנים רחמנים וגומלי חסדים. ביישנים מנין שנאמר בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (שמות כ'), וזה סימן לביישן שאינו חוטא, וכל מי שאין לו בושת פנים בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני. רחמנים שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך (דברים י"ג) שכל המרחם מרחמים עליו. גומלי חסדים שנאמר ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך (שם ז'). כ') שלשה דברים מבטלין את הגזירה: התפלה והצדקה והתשובה, ושלשתן בתורה ובנביאים ובכתובים. בתורה מנין שנאמר ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך (דברים ו') בכל לבבך זו תפלה ובכל נפשך זו תשובה ובכל מאדך זו צדקה. בנביאים שנאמר והתפללו אל המקום הזה וגו' (מ"א ח') זו תפלה, והודו את שמך זו צדקה, ומחטאתם ישובון כי תענם זו תשובה. בכתובים מנין שנאמר ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו (דהי"ב ז' כ"ד) זו תפלה, ויבקשו פני זו צדקה, וישובו מדרכיהם זו תשובה. כ"א) ויחכם מכל האדם (מ"א ה') זה אדם הראשון שהקב"ה כללו בשלשה דברים והן חכמה ותבונה ודעת, ובשלשתן נברא העולם שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו (משלי ג'), ובשלשתן נעשה המשכן שנאמר וימלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת (שמות ל"ה). כ"ב) שלשה דברים נתנו על תנאי: ביהמ"ק וארץ ישראל ומלכות בית דוד, בית המקדש מנין שנאמר הבית הזה אשר אתה בונה אם תלך בחקותי וגו' (מ"א ו'). ארץ ישראל מנין שנאמר אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי וגו' והכרתי את ישראל מעל פני האדמה וגו' (שם ט'). מלכות בית דוד מנין שנאמר אם ישמרו בניך בריתי וגו' גם

---

(1) ועוד שני דברים שנתן משה נפשו עליהם ונקראו על שמו והם דינים וישראל (עי' מכילתא בשלח ושמ"ר פ"ל).

בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (תהלים קל"ב), ונאמר אם יעזבו בני תורתי וגו' ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם (שם פ"ט). ואלו שלא נתנו על תנאי: תורה וקריבת ישראל וברית כהונה. תורה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב (דברים ל"ג), מורשה ולא ירושה. קריבת ישראל שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם (שם י"ד) ואפילו בשעת הכעס, ונאמר בנים סוררים בנים מכעיסים (שובבים). ברית כהונה שנאמר ברית מלח עולם היא (במדבר י"ח). כ"ג) שלשה דברים צריך אדם לבקש עליהם רחמים בכל יום ויום, על שנה טובה על מלך טוב ועל חלום טוב. ויש אומרים אף על שכן טוב. כ"ד) שלשה שהן כורתין ברית עם בעליהן: תורה כרם ואשה (עי' סנהדרין כ"ב:). כ"ה) שלשה דברים נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן ואלו הן: קול וקומה ושְעָר. כ"ו) שלשה דברים שעומדין ברומו של עולם ובני אדם מזלזלים בהן, ואלו הן: הזכרת השם בכל עת, והזכרת השם בכל מקום, ונבלות הפה. כ"ז) שלשה שאין עומדין בפני פקוח נפשות: ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. רבי יהודה אומר אף הגזל. כ"ח) שלשה דברים אמר בן עזאי שראה בר"ע: צוארו כלפי מערב (2), ולא פרע עד שישב שעה מועטת, ולא קינח אלא בשמאל. כ"ט) מנין לנו רחיצת הפנים והידים וקנות התורף ואח"כ הרגלים, מהכא ורחצו ידיהם ורגליהם (שמות ל') עליון עליון. ל') שלשה אין להם מחילה: הסך שמן לחבירו מפך ריקן, המדבר אחת בפה ואחת בלב, וגונב דעת הבריות. ל"א) שלש אשמורות הלילה אשמורה ראשונה חמור נוהק, שניה כלב צועק, שלישית תינוק יונק משדי אמו והאשה מדברת עם בעלה. אשמורה ראשונה נאמר בה קומי רוני בלילה לראש אשמורות (איכה ב'), בשניה נאמר ראש האשמורות התיכונה (שופטים ז'), שהיא אמצעיתה, ואשמורה שלישית נאמר בה ויהי באשמורת הבקר (שמות י"ד). ל"ב) שלש ריצות רץ אבינו אברהם לפני מלאכי השרת, ושלש ריצות רצתה שכינה לפני בניו בגללם, ואלו הם: וירא וירץ לקראתם, וימהר אברהם האהלה אל שרה אשתו, ואומר ואל הבקר רץ אברהם. ורצתה שכינה לפני בניו שלש ריצות ואלו הן: ויאמר ה' מסיני בא, וזרח משעיר למו, הופיע מהר פארן (דברים ל"ג).

א ר ב ע ה: ל"ג) בארבעה מקומות חסה התורה על ממונם של ישראל. ראשונה ואם ימעט הבית מהיות משה (שמות י"ב), שניה וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה (ויקרא ז'), שלישית וצוה הכהן ופנו את הבית (שם י"ד), רביעית או מכור לנכרי (דברים י"ד). ל"ד) בארבעה שמות נקרא הר נבו: הר העברים, הר נבו, הר ההר, הר הפסגה. ל"ה) ארבע הופעות הן: הופעה ראשונה זו של מצרים שנאמר רועה ישראל האזינה נהג כצאן יוסף יושב הכרובים הופיעה (תהלים פ'), הופעה שניה זו של מתן תורה שנאמר הופיע מהר פארן (דברים ל"ג), הופעה שלישית זו של אדום שנאמר אל נקמות ה' אל נקמות הופיע (תהלים צ"ד), הופעה רביעית של גוג שנאמר מציון מכלל יופי אלהים הופיע (שם נ'). ל"ו) בארבעה מקומות הוא אומר בעצם היום הזה, בנח ובאברהם ובמצרים ובמשה. בנח שנאמר בעצם היום הזה בא נח (בראשית ז'), אמר הקב"ה אם נכנס נח בתיבה בלילה עכשיו בני דורו אומרים כך וכך, אילו היינו יודעים בו לא היינו מניחין אותו ליכנס, ולא עוד אלא היינו נוטלין כשילין וקרדומות ומבקעין עליו את התיבה, אמר הקב"ה הרי אני מכניסו בחצי היום ומי שיש בידו כח למחות יבא וימחה, לכך נאמר בעצם היום הזה בא נח. באברהם נאמר בעצם היום הזה נימול אברהם (שם י"ז), אמר הקב"ה אם מל אברהם עצמו בלילה עכשיו כל דורו אומרים אילו ראינוהו לא הנחנוהו, לכך אמר הקב"ה בעצם היום הזה נימול אברהם. במצרים נאמר בעצם היום הזה וגו' (שמות י"ב) אמר הקב"ה אם מוציא אני את ישראל ממצרים בלילה עכשיו המצריים יאמרו כך וכך, אילו היינו יודעין בהן לא היינו מניחים אותם לצאת, לכך אמר הקב"ה הרי אני מוציאן בחצי היום ומי שיש בידו כח למחות יבא וימחה שנאמר בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים. במשה נאמר בעצם היום הזה (דברים ל"ב), אמר הקב"ה אם נכנס למערה בלילה עכשיו ישראל אומרים כך וכך לא היינו יודעין בו ואילו היינו יודעין בו לא היינו מניחין אותו ליכנס. ל"ז) ארבעה אסרו לעצמן, שנים לטובה ושנים לרעה, ואלו הן: אברהם ויוסף לטובה, ופרעה ובלעם לרעה (3). חבישת אברהם בטלה חבישת בלעם, ואסירת יוסף בטלה אסירת פרעה. ל"ח) ארבעה דברים נאמר בהן מירור: עצירה מן הולד נקרא מירור שנאמר והיא מרת נפש (ש"א א'), ושכול הבנים נקרא מירור שנאמר הרפה לה כי נפשה מרה לה (מ"ב ד'), ושביקת הלב נקרא מירור דכתיב לב יודע מרת נפשו (משלי י"ד), וחליים רעים קרויים מירור שנאמר לא יתנני השב רוחי כי ישביעני ממרורים (איוב ט' י"ח), והיו המצריים משעבדין את ישראל וגורמין להם כל חולי שנאמר וימררו את חייהם (שמות א'). ל"ט) בארבעה כתיב יראי ה': אברהם ויוסף ואיוב ועובדיהו, באברהם כתיב עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה (בראשית כ"ב), ביוסף כתיב את האלהים אני ירא (שם מ"ב), באיוב כתיב איש תם וישר וירא אלהים, בעובדיה כתיב כי עבדך היה ירא את ה'

(2) ר"ל בבית הכסא, ופנה בצוארו ר"ל בפניו כלפי מערב כי השכינה במערב, ולא הפך אחוריו לצד הזה.

(3) באברהם נאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו, ביוסף נאמר ויאסור יוסף את מרכבתו, בפרעה ויאסור את רכבו, בבלעם ויחבוש את אתונו.

(מ"ב ד'), וכי כל הצדיקים לא היו יראים את ה'? אלא ללמד שהיתה יראתן של אלו בטובת נפש ונדבת לב, אברהם היה מאכיל לכל עובר ושב שנאמר ויטע אשל בבאר שבע (בראשית כ"א), יוסף כלכל את אביו ואת אחיו ואת טפם שנאמר ויכלכל יוסף את אביו וגו' (שם מ"ז), איוב היה מאכיל ומשקה לכל עובר ושב והיה ביתו פתוח לרוחה שנאמר בחוץ לא ילין גר דלתי לאורח אפתח (איוב ל"א), עובדיהו כלכל מאה נביאים שנאמר ואכלכלם לחם ומים (מ"א י"ח) ולמה לחם ומים מלמד שהמים היו קשין עליו יותר מן הלחם ולא היתה בו צרת עין. מ') ארבעה נקראו כושים: צפורה ושאול וישראל וברוך בן נריה: צפורה שנאמר על אדות האשה הכושית (במדבר י"ב), ושאול שנאמר על דברי כוש בן ימיני (תהלים ז'), וברוך בן נריה שנאמר עבד הכושי (ירמיה ל"ח), וישראל שנאמר הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל (עמוס ט'). מ"א) ארבעה לא הזכיר להם הקב"ה מיתה והם הזכירו לעצמן מיתה, ואלו הן: אברהם ויעקב ומשה ודוד. באברהם כתיב ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי (בראשית ט"ו), אמר לו הקב"ה אני לא הזכרתי עליך מיתה ואתה אמרת ואנכי הולך ערירי, תשובתך ואתה תבא אל אבותיך בשלום (שם ט"ו). ביעקב כתיב ויאמר ישראל אל יוסף אמותה הפעם (שם מ"ו), אמר לו הקב"ה אני לא הזכרתי עליך מיתה ואתה אמרת אותה הפעם, תשובתך ויקרבו ימי ישראל למות (שם מ"ז), וכך במשה כתיב ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג (במדבר י"א), תשובתך הן קרבו ימיך למות (דברים ל"א). בדוד כתיב הודיעני ה' קצי (תהלים ל"ט), אמר לו הקב"ה אני לא הזכרתי עליך מיתה ואתה אמרת הודיעני ה' קצי, תשובתך ויקרבו ימי דוד למות (מ"א ב'). מ"ב) ארבעה דברים נקראו מעשה ידיו של הקב"ה, ואלו הן: שמים וישראל ומקדש והלוחות. שמים שנאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך (תהלים ח'), ישראל שנאמר כי בראותו ילדיו מעשה ידי (ישעיה כ"ט) ונאמר בנים אתם לה' אלהיכם (דברים י"ד), מקדש שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך (שמות ט"ו), והלוחות שנאמר והלוחות מעשה אלהים המה (שם ל"ב). מ"ג) כנגד ארבע גאולות: והוצאתי אתכם והצלתי אתכם וגאלתי אתכם ולקחתי אתכם, תקנו חכמים ארבע כוסות בלילי פסחים, וכנגדן עתיד הקב"ה להשקות את ישראל ארבע כוסות של תנחומין, וכן הוא אומר דשנת בשמן ראשי כוסי רויה (תהלים כ"ג), ואומר ה' מנת חלקי וכוסי (שם ט"ז), ואומר כוס ישועות אשא (שם קט"ז), ואומר למען תנקו ושבעתם משוד תנחומיה (ישעיה ס"ו) ואין תנחומין אלא בכוס שנאמר ולא ישקו אתכם כוס תנחומים. וכנגדן עתידין הרשעים לשתות ארבע כוסות של פורעניות, וכן הוא אומר קח את כוס היין החמה מידי והשקיתה אותו את כל הגוים (ירמיה כ"ה), ואומר כוס זהב בבל ביד ה' משכרת כל הארץ (שם נ"א), ואומר ימטיר על רשעים פחים אש וגפרית ורוח זלעפות מנת כוסם (תהלים י"א), ואומר כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה אך שמריה ימצו ישתו כל רשעי ארץ (שם ע"ה). מ"ד) ארבעה קשים לכשפים: הנפנה לבית הכסא ומקנח בחרס, וההורג כנים על מטתו, והנוטל ירק מן האגודה כשהיא קשורה, והעולה מן הנהר ואינו שוטף את רגליו (עי' שבת פ"ב, וחולין ק"ה.).

ח מ ש ה. מ"ח) חמש ערלות הן בעולם, ארבע באדם ואחד באילן, ארבע באדם מנין, ערלת אזן, ערלת שפתים, ערלת לב, ערלת בשר. ערלת אזן שנאמר על מי אדברה ואעידה וישמעו הנה ערלה אזנם ולא יוכלו להקשיב (ירמיה ו'), ערלת שפתים שנאמר ואני ערל שפתים (שמות ו'), ערלת הלב שנאמר ומלתם את ערלת לבבכם (דברים י'), ערלת בשר שנאמר וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו (בראשית י"ז), כי כל הגוים ערלים (ירמיה ט'). ערלת האילן שנאמר וערלתם ערלתו את פריו (ויקרא י"ט). מ"ו) אין ישראל נגאלין לעתיד לבא אלא מתוך חמשה דברים וכולם בפסוק אחד: בצר לך ומצאוך וגו' (דברים ד') הרי צרה, ושבת הרי תשובה, כי אל רחום הרי רחמים, ולא ישכח את ברית אבותיך הרי זכות אבות, באחרית הימים הרי הקץ. מ"ז) חמשה דברים אין אדם רשאי להלך בהן, קנאה נקימה גיאות עזות ועלילה. מ"ח) חמשה דברים העושה אותן דמו בראשו, האוכל שום קלוף בצל קלוף ביצה קלופה והשותה מים ומשקין מגולין שלן עליהם הלילה, והלן בבית הקברות. ויש אומרים אף הנכנס לבית פתאום ואפילו לביתו. והמקיז דם ומשמש מטתו [באותו היום]. מ"ט) חמשה דברים העושה אותם דמו בראשו: השותה המים שהולכין ודקל ביניהם, והישן בצל הדקל יחידי, והנפנה בין הדקל לכותל, והמוציא מים ברשות הרבים ומהלך עליהם, והשותה מים מגולים.

ש ש ה. נ') ששה דברים עתיד הקב"ה לחדש לעתיד לבא, ואלו הן: שמים וארץ ולב ורוח ושמה של ירושלם ושמו של משיח, שמים וארץ שנאמר כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה (ישעיה ס"ה), לב ורוח שנאמר ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה (יחזקאל ל"ו), שמה של ירושלם שנאמר וקרא לך שם חדש (ישעיה ס"ב), שמו של משיח שנאמר יהי שמו לעולם ולפני שמש ינון שמו (עי' פסחים נ"ד). נ"א) ששה זוגות שנותיהם שוות: רבקה וקהת לוי ועמרם יוסף ויהושע שאול ושלמה משה והלל הזקן יוחנן בן זכאי ור"ע. נ"ב) שש הלכות נעלמו ממשה רבנו: דין המקלל ודין פסח שני ודין הקנאות (של פנחס) ודין המקושש ודין טהרת כלי מתכות (עי' פסחים ס"ו:) ודין בנות צלפחד. נ"ג) ששה שהועילה עצתן, וא ו

הן: עבדי פרעה שנאמר ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו למוקש שלח את האנשים (שמות י׳). ועבדי נעמן שנאמר ויגשו עבדיו וידברו אליו ויאמרו אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה. ועבדי דוד שנאמר ויאמרו אליו עבדיו יבקשו לאדוני המלך נערה בתולה (מ״א א׳). ועבדי שאול שנאמר ויאמרו עבדי שאול אליו יאמר נא אדונינו עבדיך לפניך יבקשו איש יודע מנגן בכנור (ש״א ט״ז). ועבדי מלך ארם שיעצו להדבק במלך ישראל שנאמר ויאמרו אליו עבדיו הנה נא שמענו כי מלכי ישראל מלכי חסד הם נשימה נא שקים במתנינו וחבלים בראשינו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך. ועבדי אחשורוש שנאמר ויאמרו נערי המלך משרתיו יבקשו למלך נערות בתולות טובות מראה (אסתר ב׳). נ״ד) וששה שלא הועילה עצתן, ואלו הן: חנון בן נחש בעת ששלח דוד מלאכים לנחמו, ויאמרו שרי בני עמון אל חנון אדוניהם המכבד דוד את אביך בעיניך וגו׳ (ש״ב י׳). ועצת זרש להמן שנאמר ותאמר לו זרש אשתו וכל אוהביו יעשו עץ (אסתר ה׳). ואחיתופל שאמר אל אבשלום, בוא אל פילגשי אביך (ש״ב ט״ז). ואשת איוב שנאמר כדבר אחת הנבלות תדברי (איוב ב׳). ועבדי צדקיהו שיעצו בהריגת ירמיהו שנאמר ויאמרו השרים אל המלך יומת נא את האיש הזה (ירמיה ל״ח). ושמעיה בן דליה שיעץ לנחמיה לון בהיכל שנאמר נועד אל בית האלהים אל תוך ההיכל (נחמיה ו׳) לפיכך נהפך שמו ונקרא נועדיה (שם) כמו הנועדים על ה׳, ונתכנה הנביאה (שם) בלשון נקבה שיעץ עצת הנשים.

ש ב ע ה. נ״ה) בשביל שנתן אברהם אבינו לאבימלך שבע כבשות שנאמר ויצב אברהם את שבע כבשות הצאן לבדהן (בראשית כ״א) הרגו פלשתים מבניו שבעה צדיקים ואלו הן: שאול ושלשת בניו וחפני ופנחס בני עלי ושמשון. דבר אחר לכך הציב שבע כבשות הצאן לבדהן מפני שארון הברית היה אצלם שבעה חדשים (ש״א ו׳). דבר אחר מפני שעתידין להחריב שבעה היכלות ואלו הן: אהל מועד וגלגל ונוב ושילה ונבעון ובית עולמים שנים. נ״ו) אדם נחלק לשבעה שמות: אדם שם אדם הראשון, ואדם שם אשתו, ואדם כל בניו, ואדם עמי הארץ, ואדם איש לא אשה, ואדם אשה לא איש, ואדם שם עיר. אדם זה אדם הראשון ואשתו שנאמר ויקרא את שמם אדם (בראשית ה׳), ואדם כל בניו שנאמר אדם ילוד אשה (איוב י״ד), ואדם עמי הארץ שנאמר אכן כאדם תמותון (תהלים פ״ב), ואדם איש ולא אשה שנאמר וכל בכור אדם בבניך תפדה (שמות י״ג), ואדם אשה ולא איש שנאמר כתפארת אדם לשבת בית (ישעיה מ״ד), ואדם שם עיר שנאמר הרחק מאד מאדם העיר (יהושע ג׳). נ״ז) שבע נביאות הן: שרה מרים דבורה חנה אביגיל חולדה ואסתר. שרה שנאמר אבי מלכה ואבי יסכה (בראשית י״א) ואמר ר׳ יצחק יסכה זו שרה ולמה נקרא שמה יסכה שהיתה סוכה ברוח הקדש, וכן הוא אומר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה (שם כ״א), דבר אחר שהכל סוכין ביפיה. מרים שנאמר ותקח מרים הנביאה אחות אהרן (שמות ט״ו) אחות אהרן ולא אחות משה? אלא מפני שהיא נביאה ראשונה [קודם שנולד משה]. דבורה שנאמר ודבורה אשה נביאה אשת לפידות (שופטים ד׳). חנה שנאמר ותתפלל חנה ותאמר רמה קרני בה׳ (ש״א ב׳) ותרגומא וצלאת חנה ברוח נבואה מן קדם ה׳. אביגיל שנאמר והיה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר והנה דוד וגו׳ כי עשה יעשה ה׳ לאדוני בית נאמן (ש״א כ״ב). [חולדה ואסתר חסרים].

ת ש ע ה. נ״ח) תשעה פעמים נמנו ישראל, ועשירית לעתיד לבא. ראשונה כשירדו למצרים שנאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה, שניה כשיצאו ממצרים שנאמר ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה כשש מאות אלף רגלי (שמות י״ב), שלישית במחצית השקל שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל (שמות ל׳), רביעית על ידי משה ואהרן במדבר סיני שנאמר אלה הפקודים אשר פקד משה ואהרן (במדבר א׳), חמישית ע״י משה ואלעזר הכהן, ששית ושביעית ע״י שאול, ששית בבזק שנאמר ויפקדם בבזק (ש״א י״א), שביעית בטלאים שנאמר ויפקדם בטלאים (שם ט״ו), שמינית ע״י דוד (ש״ב כ״ד), תשיעית ע״י עזרא (עזרא ב׳ ס״ד), ועשירית לעתיד לבא שנאמר עוד תעבורנה הצאן על ידי מונה אמר ה׳ (ירמיה ל״ג).

ע ש ר ה. נ״ט) עשרה נתחיבו בנפשותם ונתקדש בהם הקב״ה, ואלו הן: מקושש, נדב ואביהוא, נוקב, מרגלים, קרח, ועדתו עכן, עחא, אדוניה בן חגית, עדו הנביא, עחיה המלך. ס׳) עשרה נסים נעשו לישראל על ים סוף: נבקע הים שנאמר ויבקעו המים (שמות י״ד), ונעשה כמין כיפה שנאשר נקבת במטיו ראש פרזיו (חבקוק ג׳), ונעשה יבשה שנאמר ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים, ונעשה חומר למצרים שנאמר דרכת בים סוסיך חומר מים רבים (חבקוק שם), ונעשה כסלעים שנאמר שברת ראשי תנינים על הים (תהלים ע״ד), ונעשה פירורין שנאמר אתה פוררת בעזך ים (שם), ונעשה להם כמין בולס של זכוכית והיו רואין זה את זה שנאמר חשרת מים עבי שחקים (ש״ב כ״ב), ונעשו מחיצות של מים שהיו זכים כשחקים, ויצא להם מים מתוקים מתוך מים מלוחים שנאמר נצבו כמו נד נוזלים (שמות ט״ו), ואותן המים כיון שמסתפקין מהם קופאין שנאמר קפאו תהומות בלב ים. ס״א) עשרה דברים נאמר בהן ברית: הקשת, המילה, השבת, ע״ז, תלמוד תורה, שחרור עבדים, כהונה, לויה, מלכות בית דוד, וארץ ישראל. הקשת שנאמר את קשתי נתתי בענן והיתה לאות ברית (בראשית ט׳), המילה שנאמר והיתה בריתי בבשרכם (שם י״ז), השבת שנאמר לעשות את השבת לדורותם

ברית עולם (שמות ל"א), ע"ז שנאמר ושמרתם את בריתי (שם י"ט) זו ברית ע"ז, ותלמוד תורה שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית (שם ל"ד), שחרור עבדים שנאמר אנכי כרתי ברית את אבותיכם (ירמיה ל"ד) ונאמר מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו העברי אשר ימכר לך ועבדך שש שנים וגו' (שם), הכהונה שנאמר ברית מלח עולם היא (במדבר י"ח), לויה שנאמר להיות בריתי את לוי (מלאכי ב'), מלכות בית דוד שנאמר כרתי ברית לבחירי נשבעתי לדוד עבדי (תהלים פ"ט), ארץ ישראל שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים וגו' (בראשית ט"ו). ס"ב) עשרה מלכים מלכו מסוף העולם ועד סופו, ואלו הן: המלך הראשון זה הקב"ה שהוא מלך בשמים ובארץ שנאמר אני ראשון ואני אחרון (ישעיה מ"ד). המלך השני זה נמרוד שמלך מסוף העולם ועד סופו ולא עוד אלא שהיו כל הבריות במקום אחד יראים מפני המבול (4) ונמרוד היה מלך עליהם שנאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל (בראשית י'). המלך השלישי זה יוסף שנאמר וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף כי חזק הרעב וגו' (שם מ"א). המלך הרביעי זה שלמה שנא' ושלמה היה מושל בכל הממלכות מן הנהר ארץ פלשתים ועד גבול מצרים (מ"א ה'). המלך החמישי זה אחאב שנאמר חי ה' אלהיך אם יש גוי וממלכה אשר לא שלח אדוני שם לבקשך (שם י"ח. המלך הששי זה נבוכדנצר שנאמר ובכל די דיירין בני אנשא וחיות ברא ועוף שמיא יהב בידך והשלטך בכלהון אנת רישא די דהבא (דניאל ב'). המלך השביעי זה כורש שנאמר כה אמר כורש מלך פרס כל ממלכות הארץ נתן לי ה' אלהי השמים (דהי"ב ל"ו). המלך השמיני זה אלכסנדרוס מוקדון שנאמר ואני הייתי מבין והנה צפיר העזים בא מן המערב על כל הארץ (דניאל ח'). המלך התשיעי זה מלך המשיח שנאמר וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ (תהלים ע"ב). המלך העשירי, חוזרת המלכות לבעליה, והוא הקב"ה שנאמר אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים (ישעיה מ"ד) וכתיב והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד (זכריה י"ד).

שנים עשר. ס"ג) על שנים עשר עמודים ארץ עומדת שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל (דברים ל"ב), ויש אומרים על שבעה עמודים שנאמר חצבה עמודיה שבעה (משלי ט'), וי"א על עמוד אחד ושמו צדיק שנאמר וצדיק יסוד עולם (שם י'), וי"א על עמוד אחד ושמו בלימה שנאמר תולה ארץ על בלימה (איוב כ"ו).

שלשה עשר. ס"ד) ר' נחמיה אומר י"ג דברים נאמרו בארבה: פיו סתום שאלמלא הוא פתוח אין כל בריה יכולה לעמוד לפניו, ריקו ממית ומבאיש שנאמר ויסר מעלי המות הזה (שמות י'), שניו ברזל שנאמר שניו שני אריה (יואל א'), ולא עוד אלא הברזל קוצץ ומעלה חליפין והם קוצצין ואין מעלין חליפין, שנאמר כי גוי עלה על ארצי. קרניו דומין לקרן השור, כנפיו דומין לכנפי נשר, כפיו דומות לאריה, עיניו דומות לעגל, צווארו דומה לצואר הסוס, לבו דומה ללב אדם, גבו דומה לגב הדג, זנבו דומה לזנב הנחש, ירכותיו דומות לירכתי הגמל, שוקיו דומות למשור (מגרה), לבוש שריון וכתוב חי"ת על לבו מפני שהוא חילו של מקום שנאמר חילי הגדול (יואל ב').

(4) צ"ל במקום אחד בבבל יראים ממנו.

שמונה עשר. ס"ה) „כאשר צוה ה' את משה" שבאלה פקודי המשכן שמונה עשר פעמים, כנגד שמונה עשרה ברכות שבתפלה, לומר לך שהתפלה במקום עבודה היא, וכנגד י"ח חוליות שבשדרה, לקיים מה שנאמר כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך (תהלים ל"ה). דבר אחר כנגד י"ח מזמורות שבראש ספר תהלים עד יהיו לרצון אמרי פי (תהלים י"ט). וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה, כשאדם מתפלל אומרים לו תתעני בצלותך, כך יהיו לרצון אמרי פי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה (עי' ירוש' ברכות פ"ד). דבר אחר כנגד י"ח פסוקים שבשירת הים.

ארבעה ועשרים. ס"ו) כ"ד מיני שחין הביא הקב"ה על המצרים, רפואתו של זה מכתו של זה ומיתתו של זה רפואתו של זה. ומנין שהיו כ"ד מין, שכן הוא אומר והיה על האדם ועל הבהמה לשחין פורח (שמות ט'), ואומר ויהי שחין אבעבועות, ואומר ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין, ואומר כי היה השחין. ולהלן הוא אומר יככה ה' בשחין מצרים, ואומר יככה ה' בשחין רע (דברים כ"ח), הרי ששה פעמים הזכיר השחין, וכל אחד ואחד ד' מינין כנגד ארבעה יסודות חום לח קור יבש, נמצאו ארבעה ועשרים.

שבעים. ס"ז) שבעים שם נקראו לתורה, ומאן דאמר עשרה שמות לתורה וניתנה לישראל בעשרת הדברות, ולישראל עשרה שמות והעולם נברא בעשרה מאמרות, אמר הקב"ה מוטב שאזווג בין ישראל שיש להם עשרה שמות. ואלו הן שמות התורה: תורה, תמימה, לקח טוב, עץ חיים, שירה, עצה, תושיה, כבודה, בת מלך, אש דת. ושמות ישראל: ישראלים קדושים מלכים כהנים נזירים עבדים בנים בכורים אפרתים גבורים (עי' במד"ר פי"ד כ"ד).

שמואל: מדרש שמואל, אגדת שמואל או אגדתא דשמואל, ורש"י קורא לו „מדרש עת לעשות לה'" ע"ש התחלתו בפסוק עת לעשות לה' (ספר הפרדס), ובפירוש רש"י עה"ת (בראשית ל"ו ג') כתב מצינו באגדת מדרש ספר

שמואל. ובשמואל א׳ (ב׳ ל׳) כתב זו ראיתי במדרש שמואל. ובדהי״א (י׳ ג׳) ובאגדה דשמואל שנינו. ויש קורין למדרש הזה שוחר טוב עפ״י טעות (ע״ע שוחר טוב). מסדר המדרש שמואל היה מלקט מאמרים מחז״ל אשר היו מפוזרים בירושלמי והמדרשים הקדמונים ואספם לאספה אחת ויסדר אותם על סדר הכתובים, ולפי השערת באבער חי המסדר בא״י בסוף זמן הגאונים .(במאה הי״א). במדרש הזה לא שלטו יד המעתיקים להוסיף בו דברים בגוף המדרש כמו שעשו במדרש תהלים, רק נשאר בצביונו כמו שנסדר מיד המחבר. עד פרשה כ״ד הוא על שמואל א׳ ומפרשה כ״ה עד סוף פל״ב הוא על שמואל ב׳. מדרש שמואל נדפס יחד עם מדרש תהלים ומשלי בקושטא רפ״ב, ויניציא ש״ו, פראג שע״ג עם פי׳ קצר מהר״י כ״ץ, זאלקווא תק״ס עם פי׳ מהר׳ יעקב בן נפתלי מבראדי, ווארשא תרי״א עם פי׳ הנ״ל והגהות הרד״ל, שטעטין תר״כ עם פי׳ עץ יוסף וענף יוסף לבאור המלות והענין לר׳ חנוך זונדל מביאליסטאק, וע״י ר״ש באבער ע״פ הוצאה ראשונה וכ״י מאוצר הספרים של די רוסי בפארמא קובץ 563, עם הערות ומבוא, קראקא תרנ״ג, כ״י של מדרש שמואל רבתי מהתנא ר׳ הושעיה רבה נמצא בבית מדרש הרבנים בנויארק.

שמואל הקטן: ברייתא דשמואל הקטן, על חכמת התכונה וכוכבי לכת ומזלות. ברייתא דשמואל בסוד העבור נזכרה בדברי הראשונים ולפי דעת פיליפאווסקי בהקדמתו לס׳ העבור לר״א בר חייא הנשיא, הוא ספר פרקי דר״א, ובכ״י וואטיקאן סי׳ 387 נמצא סדר התקופות דרב שמואל ח׳ דפין ואולי הוא זה (אוצר הספרים לבן יעקב ע׳ ברייתא). רבים חשבו כי הברייתא הזאת אבדה מאתנו, יש״ר בתשובתו לאחד ממיודעיו כתב עיינתי בספר עברונות וכו׳ ולא מצאתי בשם ספר זכרון הברייתות האלה (ברייתא מיוחסת לרב אדא או לשמואל), לכן לבי אומר לי כי זה הקול בלתי מאומת ולא היו ולא נבראו מעולם וכו׳ (כרם חמד חוברת ה׳ 115). שד״ל כתב כי בפירוש איוב שמצא בכ״י לר׳ יוסף קרא מצא מרגלית יקרה והוא לשון אחד מברייתא דשמואל בענין תכונת השמים אשר אבדה מאתנו להיות דבריה סתומים וחתומים (כרם חמד חוברת ז׳ 60). ר׳ נתן עמרם הדפיס ברייתא דשמואל הקטן בתשעה פרקים מכ״י שמצא באוצר הספרים של אביו, וכותב „יען כי רבים וכן שלמים מחכמי אומתנו נלאו לחפש אחר ברייתא זו דשמואל הקטן, לדעת האם ישנה בעולם או לא, עד שכמעט התייאשו ממנה. ולכן ראיתי להפיץ אורותיה לעין כל, וזכותיה דשמואל איהי תהוי לן למאירת עינים״ וכו׳ (שאלוניקי תרכ״א, ופפד״מ תרכ״ג). ע״ע סוד העבור. לשון הברייתא קצרה וקשה להבין כוונתה במקומות רבים.

ברייתא דשמואל הקטן

[מדפוס פפד״מ תרכ״ג]

פרק ראשון) הרקיע עשוי כקובה, רחבה כאהל ארכה כמשכן שנאמר הנוטה כדוק שמים וימתחם כאהל לשבת, מרוח צפון אינה מסוככת, ומרובעת כאכסדרה, שנאמר נוטה צפון על תהו, ומדרום סתומה כחדר, עגולה כבבשן שנאמר עושה עש כסיל וכימה וחדרי תימן, מזרח ומערב מיוסדין כבנין על הארץ שנאמר הבונה שמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. סביב שמונה עשר ברוחב ששה, כרחוק מזרח ממערב כגבוה שמים מעל הארץ. מצפון לדרום עש עולה כסיל הגלגל כימה, ומזלות מן המזרח למערב, ההקשר מעדנות כימה ומושכת כסיל תפתח. שבעה מעדנות כימה וחמשה מושכות כסיל, שבעה וחמשה הרי י״ב. סובב הגלגל שבעה מקושרים מבית, וה׳ מפותחים מבחוץ. זריחת שבעה מצפון לימין וה׳ משמאל, וכנגדן נאספין ששה ביום וששה בלילה. תאומים סוף השבעה, ועקרב סוף החמשה. מן תאומים לקשת כמן עקרב לסרטן, בין עקרב לסרטן כבין עגלה לעקרב, עגלה בצפון ועקרב בדרום. זורח עינול כלפי דרום ושוקע עיגול כלפי צפון, ובצפון עגלה חוזרת ומשרתת את התלי, והתלי למזלות, והמזלות לגלגל והגלגל חוזר בגלגל דלי המים. המזלות כסדינים התלי כמלך, ועגלה המנהיג, וכולם ברוח שנאמר ברוחו שמים שפרה חוללה ידו נחש ברית, נחש בריח זה התלי, חוזרים וזורחים ונאספים מאורות כמלכים וכוכבים כשרי החיילות, וסדורים המזלות כמחנה הגדוד שנאמר המוציא במספר צבאם וגו׳. התלי מגוף המאורות ונטוי מקצה אל הקצה כנחש עקלתון, וראש חנב שנאמר ויכרת ה׳ מישראל ראש וזנב, מנוד החמה הוא ראש חתלי, מנוד הלבנה הוא זנב התלי, מנוד החמה מקצה זה ומנוד התלי מקצה זה, שנאמר ויחדיו יהיו תמים על ראשו אל הטבעת האחת, ובאמצע מנוד זה על גבי זה, ומן הטבעות ולמעלה הן הן מנוד המאורות משגיח מן החלונות ומציץ מן החרכים, כראשי תנינים על המים. מן הטבעת ולמטה הן הן בגלגל כיוצר המנהיג את האבנים, כתנים במים דולח מים ברגליו. חמה במנוד שלה כאור האבוקה, לבנה במנוד שלה כנר בראש המנורה. כוכב חמה ומאדים כמנוד החמה, נוגה וצדק כמנוד לבנה כנרות בקנים, שבתי בזה ובזה כעששית בשלשלת. ראש התלי בראש הששה, כזנב התלי בראש הששה. הראש מהלך אושר והזנב מהלך הופך, מאורות וכוכבים מהלכין נוכח. פגשו מאורות ותלי אחד באחד ינשו ורוח לא יבא ביניהם, הילכו שנים יחד בלתי אם נועדו, פגוש דוב שכול באיש ואל כסיל באולתו. אחד בראשו ואחד בזנבו או שניהם בראשו או שניהם בזנבו, בין מלפניו בין מלאחריו, בין שניהם מצד אחד, בין שניהם משני צדדין, שמש וירח קדרו, אחד מן המאורות ואחד מן הכוכבים אספו נגהם.

פרק שני) פרק ראש חדש ושני לו שניהם בראשו או בזנבו, ט״ו וט״ז אחד בראשו ואחד בזנבו. יום המולד לחמה לילו חצי חדש ללבנה, וצריך לידע התלי באיזה מזל ומתי חמה נכנס, ולבנה בכמה נולדה

באיזה יום מן התקופה נולדה ובאיזה יום בשבת, ולמולד חשוב לכל יום שעה אחת היותר לפי חשבון, כי השעה והחלק הן הן הלקות לחמה. ביום התקופה ו'לבנה וחצי חדש, והן הן הקרובים לתלי או בראשו או בזנבו והמתחיל מתחיל ומסיים. וכמה הם קרובים ב"י א"ך חיל לחמה ב"י א"ך ללבנה, וכמה מתחיל או מסיים התלי באותו מזל כ' ל"ג סד"ל רה"ט לחמה א"ם לה"ט ללבנה וכמה שיעור הלקות מתחיל או מסיים, שתות משתות שליש משליש, שלישיים מפליג במזל והבאתי את השמש בצהרים והחשכתי לארץ. נקראו שניהם למקום אחד בשני משיחי החבל נפתרין ונפתלין בחבל עד שהחמה מהלך כ"ט ועשרין לבנה הולך ובא שנים עשר תשעה ועשרים ועשרין. נפתר בצאתו ונפתל בכניסתו, נפתר מלא ובא, נפתל חסר והולך, נפתר מאה ושמונים ונפתל מאה ושמונים, סוף פתירה שלם, סוף פתילה נשלם. וכן עם התלי זה בראשו וזה בזנבו כחום השני, ויכרת ה' מישראל ראש וזנב שניהם בראשו או בזנבו כחום המשולש, אהה כי קרא ה' לשלשת המלכים האלה. נפתרים ונפתלים בקושי כסאו ויתחזקו. נכנסים כאחד החוור קדל, ונכנסה חמה ולבנה בחיל א' וחפרה הלבנה ואור החמה יהיה שבעתים, מרחיק שבעה חיל מלפניו או מלאחריו נראה מציץ על המצנפת, חמשה עשר מכאן או ט"ז מכאן כרביד על צואר שלשים מפה ומפה, שתות מן השלשים הכי נכבד. מחמשה כצורה על גבי טבלא, ששים שליש ואל השלשה לא בא, שבעים וחמשה ולא שם בשלשה, תשעים חצי מאה וחמשה, מן השלשה הכי נכבד. ק"ך שלשים קל"ה מן השלשה בשנים הכי נכבד. מאה ושלשה לאורו הלך חשך עד עלות השחר מאה ושמונים, והיה אור הלבנה כאור החמה, ובושה החמה, שמש מבדיל בין היום ובין הלילה, הירח מודיע מועדים וכוכבים אותות, ומושלים ביום ובלילה, מזלות ימים ותקופות ושנים, וחחרים זורחים ונאספים בין ביום ובין בלילה, והתלי מצאו בגלגל כתורן בראש החבל, וחחר ומתגלגל בין ביום ובין בלילה, מוליך ומביא מעלה ומוריד משובב ומוציא מזריח ומעריב, הולך אל דרום ביום וסובב את צפון בלילה בתקופת תמוז, וחילופיהן בתקופת טבת, סובב הולך הרוח ביום ועל סביבותיו שב הרוח בלילה בתקופת ניסן, וחילופיהן בתקופת תשרי. חמה מדלג בראש הסרטן בתקופת תמוז, והגלגל מקרן מזרחית צפונית לקרן מערבית דרומית, ששה בראש הקובה מגדי לסרטן, וששה בקרקע הקיבה מסרטן לגדי וחוזר הגלגל מזרחו נוטה לדרום, מערבו נוטה לצפון. נשתרבב הגדי נראה הסרטן, זרחה השמש נתגלגל מזל אחד ועלה מזל אחד, שקע מזל אחד נתגלגלו ששה מזרחו לקרן מזרחית דרומית, מערבו לקרן מערבית צפונית, שבראש הקובה ירדו לקרקע הקובה, שבקרקע הקובה ירדו לראש הקובה, חזר הגלגל עלה לצפון מערבו, הפך לדרום עלה גדי חיל אחד ושקע הסרטן חיל אחד, ובא השמש נתגלגלו ששה על ששה ושקעו ששה, ואל מקומו שואף זורח הוא שם.

פרק שלישי) כל חיל, במזרח חלון אחד, כנגדה במערב מבוא אחד, לששה מאה ושמונים, ובין הקרנות ב', האמצעית בנתים והגלגל חחר בכולם ביום, שונה בהם בלילה, והחמה כל יום בחלון אחד ובמבוי אחד, עביה של חלון עלה השחר, מושכו של מבוי ועלטה היה, מסרטן לגדי מהלך בגלגל חיל אחד ביום, ויורד לדרום חלון אחד ומבוי אחד, מקצר לפניו ומאריך לאחריו, פוחת מן היום ומוסיף על הלילה, מגדי לסרטן מהלך בגלגל חיל אחד ביום ועולה לצפון, חלון אחד ומבוי אחד מהלך לפניו ומקצר מלאחריו, פוחת מן הלילה ומוסיף על היום, נמצא זורח בחלון אחד פעמים בכל שנה בקיץ, ושונה בהם בחורף, בין הקרנות זה אחר זה. סוף התקופה היום תחילת התקופה מחר, ואמצעית ביום נשק, סוף התקופה ותחילת התקופה באים כאחד. עלייתן אינה שוה. טלה כ' מאזנים וקנה מ', מטלה לקנה מוסיף כל מזל ומזל ארבעה, נמצא בתולה מקנה לטלה נורע כל מזל ומזל ארבעה, נמצא דגים קרע בראש הטלה ובא לראש הקנה ק"פ ימים ק"פ לילה. ט"ו חיל לשעה ביום כמו כן בלילה. בראש הסרטן ובא לראש הגדי חשוב יום קודם לילה י"ח חיל לשעה ביום, וי"ב חיל לשעה בלילה. בראש הטלה ובא לו לראש הקנה מאזנים שוים, בראש הגדי ובא לו לראש הסרטן, חילופיהן ג' חומשין בלילה וב' חומשין ביום. כיוצא בדבר צל המעלות י"ב, מעלות שעה י"ב, צל הדרומי ע"ב. כיצד סרטן גדי י"ב, מסרטן לגדי מוסיף כל מזל ומזל ב', נמצאת קשת עשויה מגדי לסרטן גורע כל מזל ומזל שתים, נמצא תאומים ב', הצריך לידע מביא קצב של קנה בין י"ב אצבעות וזוקפו במקום שוה ומודד צילו ומוסיף עליו צל המעלות י"ב, ופוחת ממנו צל הדרומית ע"ב לפי חדש וכמה בחדש, והשאר חלק אורך לשעה שבאותם הע"ב, וכמה פעמים הן השעה, והנותר חלק השעה עד חצי היום, הנמצא יצא והשאר נותרו מחצי היום עד היום, הנמצא נותרו והשאר יצאו. הכוכב שעה והמזל עת השעה, והעת פעם בפעם שוים, והבינוני שעתיים וחצי, והגדול ג' שעות ושליש, והקטן שעה ושלישיים, היוצא במזל קדמה הוא מזל העת וכל המסדר כלו זה אחר זה מזרחו למזרח השמש, ומה שנותר במזל החדש הבא בשלישית היא כוכב השעה זה אחר זה מן חל"ם כצנ"ש. בקר כצנ"ש חל"ם ערב מאחד לאחד בשבת, כיוצא בו ז' מושלים בתקופה י"נ יום שעה א' וע"ז חלקים לכל אחד ואחד, לפי חצבן משן (?) ומהחל התקופה ספירת התקופה בכוכב חמה.

פרק רביעי) פרק התקופה בכוכב חום, בחמה שמש זרחה ונודד, ובצינה שמש צדקה ומרפה בכנפיה, כוכב צינים בחמה כצונן שלג ביום קציר. ובצינה לפני

קורתו מי יעמוד, מצעתים בחמה כחום צח עלי אור, ובצינה כעב טל ביום קציר. כוכב חורב וחמה כחורב בציון, ובצינה ציה גם חום, כוכב אש בחמה גפרית אש, ובצינה אש וברד שלג וקיטור, כוכב מטר בחמה ימטר על רשעים פחים ובצינה יזוקו מטר לאידו, כוכב הרוח בחמה רוח סערה עושה דברו, ובצינה רוח גדולה וחזק, במפיל התקופה בין מולד הלבנה שניהם בדרך אחד, הוה על הוה תבא, ובשני דרכים ושמועה על שמועה תהיה, כמושלים בתקופה כן מושלים בחדש, כסימן למטר כן סימן לטל, מזל שעה שהלבנה ממטיר בו ס"ח ב"ן ת"ך ק"ל ש"ם אמ"ץ בקצף ענ"ש בנחת דר"ט בכ"ל חמה ואור, שבתי חשך, לבנה בין האור ובין החשך, התלי והופך לבקר צלמות, כוכב חמה מסלול ודרך, נוגה ונוגה כיום תהיה. צדק והיה צדק אזור מתניו, מאדים דם ואש ותמרות עשן, חמה מושלת ביום, לבנה מושלת בלילה, שבתי ביום ובלילה, יום ולילה לא ישבותו, התלי היום ולילה החשיך, כוכב בערב יום יחשכו כוכבי נשפו, נוגה קדמתי הלל בן שחר, מאדים בבא השמש, חשך השמש בבואו, צדק בזרוח השמש, מי העיר ממזרח צדק, חמה כוכב חום, וחם השמש ונמס, שבתי צונן המדהבה, לבנה מצעתים, אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו, והתלי הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ, כוכב חורב דרך כוכב מיעקב, הנותן בים דרך, נוגה מטר מנוגה ומטר, צדק הרוח רוח צדקה ומשפט, מאדים אש מאודם באשת לפידות, המזלים צינים ופחים, וקור וחום וקיץ וחורף, צינים שנים ופחים שנים, והשאר שנים שנים, סימן ג' ל' ס' א' מ' ע' ט' ש' ב' ד' ת' ק' בקיץ לפחים, בקיץ לצינים, כחורף לפחים כן חורף לצינים. והמלך יושב בבית החורף בחדש השביעי, ששה מזלות וששה ארחות וששה דרכים בקובה, מעלה שבמעלות פני צפון, נמוך שבמעלות פני דרום, ארוכה פני צפון וקצרה פני דרום, ופני צפון ופני דרום דרך עיקש, פני צפון לפחים ופני דרום לצינים, זרח בקרן מזרחית ובא לו לקרן דרומית מערבית, מעלה שבמעלות ארוכה שבארחות, פתלתול ועקש ואין נסתר מחמתו, כאדם באכסדרה ומדורה על פניה. וצפונית מנשבת ומדורה מקדיר. חצי מזרח וחצי מערב דרך ישר, צפונית מן הצד ומדורה מן הצד, מדורה מפרדת וצפונו מוצק זורת בקרן מזרחית דרומית, ובא לו לקרן מערבית דרומית, מדורה מאחריו וצפונו מלפניו, שנאמר ואת הצפוני ארחיק מעליכם, כי הגדיל לעשות, הלילה כסיר על גבי בירה, האור לפני הסיר שפות הסיר בצידי הסיר, וגם יצק בו מים בירכתי הסיר, סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה.

פרק חמישי) פרק בשנת ארבעה אלפים וחמש מאות ושלשים ושש שנה, שוו חמה ולבנה שמיטות ותקופות, ולא נשתייר לחמה אלא שעה אחת גדו.ה בלבד, מן ארבעה אלפים ותקל"ו שנה ואילך, בניסן בליל ה' בשתי שעות גדולות, הרוצה לידע מולד לבנה יחשוב משׁשבו חמה ולבנה כמה שנים ויתן ד' ימים וארבע שעות גדולות לכל שנה ושנה, ומוציא את השעות בימים י"ב שעות לכל יום ויכלול השעות עם הימים. ואף שנים עבורים יחשב כמה עיבורים באותן השנים ויתן לכל חדש וחדש יום ומחצה ושליש שעה גדולה, ויוציא את מנין הימים והשעות מנין מצטרף ויכללם עם מנין של ד' ימים וד' שעות ויוציאם שבעה שבעה והמותר יחשוב מתחילתו ליל ד', והיכן שכלה שם הלבנה מתחרשת. הרוצה לידע בכמה בשבת התקופה נופלת, יחשוב שנים משנברא העולם עד עכשיו, ויתן לכל שנה ושנה יום ורביע ויצרף הרביעיות עם הימים ויחשוב מנין כל הימים כולם ויוציאם ז' ז' ואם לא נשתייר כלום דע שהתקופה נופלת בתחילת ליל ד', ואם נשתייר כלום יחשוב מתחילת ליל ד' והיכן שכלה המותר שם התקופה נופלת. הרוצה לידע איזה מזל משמש יחשוב ימים של תקופה שעומד בה עד היום שעומד בו לכל יום של תקופה יתן שעה גדולה ויעשה מאותן שעות ימים וב' שעות לכל יום, ויחשוב ימים של חדש שהוא עומד בו, ויצרף ימים של שעות של תקופה עם ימים של חדש, ויוציאם ב' ימים ומחצה לכל מזל ומזל, וכשהוא מתחיל בחשבון במזל של תקופה מתחיל עם תקופת ניסן מטלה, ואם תקופת תמוז מסרטן, ואם תקופת תשרי ממאזנים, ואם תקופת טבת מגדי.—הרוצה לידע איזה מזל משמש בתקופה מן חנכ"ל שצ"ם יחשוב כוכב התקופה שעומד בה כסידור שמכ"ל צח"ן ואם רוצה לידע כוכב היום וכוכב השעה יחשוב כשנ"צ חל"ם לילה, חל"ם כשנ"צ יום (וסימן אם כ"ל ח"י כלומר כשנ"צ חל"ם לילה חל"ם כשנ"צ יום), חנכ"ל שצ"ם שעות יום, כל"ש צמח"ן שעות לילה, שמכ"ל צח"ן בקייטא, צח"ן שמכ"ל בסיתווא. שנים עשר מזלות ברא הקב"ה הסדירן ברקיע הן וצבאותיהן וגדותיהן וחייליהן ואלו הם: טלה שור תאומים סרטן אריה בתולה מאזנים עקרב קשת גדי דלי דגים, ומשמשים בעולם יום ולילה ובשנה י"ב חדש. ושבעה שמשים בו עליהם שיהיו רצים ובאים בי"ב מזלות האלה, ואלו הם השמשים: שבתי צדק מאדים חמה נוגה כוכב לבנה, כל אחד ואחד מהם סובב והולך וחוזר בגלגלו וכולם ארוקים בתלי ובגלגל. שבעה שמשים אלו שני המאורות וה' כוכבים לא כאורו של זה אורו של זה, ולא ביתו של זה ביתו של זה, ולא הילוכו של זה כהילוכו של זה, ולא מעונו של זה מעונו של זה, ולא גבולו של זה גבולו של זה, ולא גובהו של זה גבהו של זה, ולא מקום שפלותו של זה מקום שפלותו של זה, ולא אור החמה כאור הלבנה ולא כאור הלבנה אורן של חמשה כוכבים, אור הלבנה פעמים נכסה פעמים נגלה, ואור החמה וחמשה כוכבים אינו נכסה לעולם. לא כהילוכו של זה הילוכו של זה. חמה מהלך את המזל לשלשים יום וה' שעות גדולות

ורביע, נמצא גומר לי"ב מזלות לשס"ה ימים ורביע יום שהן הי"ב חדשי השנה. לבנה מהלכת את המזל לשני ימים ושלש שעות ושליש חסר מה שהוא, נמצאת גומרתלי"ב מזלות לכ"ז יום ד' שעות חסר שתות מי"ב ליום. שבתי מהלך את המזל לשתי שנים ומחצה, נמצא גומר לי"ב מזלות שלשים שנה, צדק גומר את המזל לי"ב חדש נמצא גומר לי"ב מזלות לי"ב שנים. מאדים מהלך את המזל ארבעים יום, נמצא גומר את המזלות לת"פ ימים. ופעמים שהוא עושה במזל ו' חדשים. נוגה מהלך את המזל לכ"ה יום, נמצא גומר את המזלות לשלש מאות יום, ופעמים שהיא מאוחרת. כוכב חמה אינו מתרחק מן החמה אלא מדת מזל אחד בין מלפניו בין מלאחריו, ויש אומרים שני מזלות. חמה ולבנה הילוכן קבוע פעמים שהן רצים לפניהם ופעמים שהן חחרין לאחריהן, ופעם שהם נראין עומדים במקומם ואינן מהלכין לא לפניהן ולא לאחוריהן. ואעפ"י שחמה ולבנה הילוכן קבוע לא כשבילי חמה שבילי לבנה, שבילי חמה קבועין שבילי לבנה אינן קבועין, אלא שפעמים מהלכת את המזל בקצרה, ופעם שהיא מהלכת בארוכה. הא כיצד פעמים שהיא מצפונה את הילוכה הרי בארוכה, ופעמים שהוא מדרומה את הילוכה הרי בקצרה, ואעפ"י שאין ראיה לדבר זכר לדבר עשה ירח למועדים שמש ידע מבואו. לא ביתו של זה ביתו של זה: ביתו של שבתי גדי ודלי, ביתו של צדק קשת ודגים, ביתו של מאדים טלה ועקרב, ביתו של חמה אריה, ביתו של לבנה סרטן, ביתו של נוגה שור ומאזנים, ביתו של כוכב חמה תאומים ובתולה. נמצאת אומר ששה מהם זכרים וששה מהם נקבות, ואלו הן: טלה תאומים ואריה ומאזנים קשת ודלי זכרים, שור סרטן בתולה עקרב גדי דגים נקבות.

פרק ששי) ביצד סדר ברייתן, חכמי מצרים אמרו תחילת בריאה המאורות, חמה נברא באריה בט"ו חלקים לבנה בסרטן בט"ו חלקים, כדבריהם, וט"ו באב נבראו המאורות, נמצא חדשה של לבנה של תחילת בריית המאורות שני ימים ורביע. ומהלכה של חמה שני חלקים ורביע, שבתי בגדי בט"ו חלקים נמצא רחוק מן החמה ק"פ חלקים. נמצא סטריגומוס שלו אחר מ"ה ימים משהחמה מגיע לתחילת מאזנים. צדק נברא בט"ו חלקים מקשה רחוק מן החמה ק"מ חלקים עבר סטרוגומים שלו, מאדים בעקרב בט"ו חלקים רחוק תשעים חלקים. כוכב הנוגה במאזנים ג' חלקים רחוקה מ"ח חלקים, כוכב חמה בבתולה יו"ד חלקים, נמצא ב"ה חלקים. אלו כדברי חכמי מצרים. והכלדיים הם הבבליים אומרים חמה נבראת בטלה בחלק ראשון, שבתי בגדי בחלק ראשון, נמצא רחוק תשעים חלקים, נמצא סטרוגימוס שלו י"א, ומה סטרוגימוס שהוא מעכב את הילוכו ואינו מהלך לא לפניו ולא לאחריו, ומפני שאי אפשר לו לארוך הוא סובב את רוחב במזל יו"ד ימים. צדק בתחילת קשת רחוק מן החמה ק"ך חלקים וכשמגיע החמה לשני חלקים באריה הוא עושה טרוגימוס שלו. מאדים בעקרב בחלק אחד רחוק מן החמה ק"ן חלקים, ונוגה בשור בחלק ראשון נמצא רחוקה שלשים חלקים. כוכב חמה בתאומים בחלק ראשון נמצא רחוקה ששים חלקים (והחכמים הסכימו כדברי הכלדיים) ואמרו תחלת בריית המאורות חמה ולבנה שניהם נבראו בתחילת טלה בחלק ראשון בתחילת ליל ד' ובחלק האמור כאן אחד משלשים במזל. נמצאת אומר לא ביתו של זה ביתו של זה, חוץ מן הכלדיים שהם אומרים חמה ומאדים שניהם שותפים בטלה, והוא נקרא ביתו של מאדים וביתו של חמה. י"ב מזלות עושין ארבעה טריגונין (משולשים): טריגון מזרחי טריגון דרומי טריגון צפוני טריגון מערבי, ואלו הן: טלה אריה קשת שלשתן אש, זכרים והם טריגון מזרחי; שור בתולה גדי שלשתן עפר, נקבות והם טריגון דרומי; סרטן עקרב דגים שלשתן מים, נקבות והם טריגון צפוני; תאומים מאזנים דלי שלשתן רוח, זכרים והם טריגון מערבי. חמה וצדק שניהם שותפין בטריגון מזרחי, הנולדים ביום בחמה, והנולדים בלילה בצדק. נוגה ולבנה שניהם שותפין בטריגון דרומי, היום לנוגה והלילה ללבנה. שבתי וכוכב חמה שניהם שותפין בטריגון מערבי, היום לכוכב והלילה לשבתי. נוגה ומאדים שניהם שותפין בטריגון צפוני, היום לנוגה והלילה למאדים, נמצאת הנוגה חולקת ומשתתפת בשני טריגונין, בטריגון דרומי ביום ובטריגון צפוני בלילה.

פרק שביעי) [מדה בחבל] וכיצד סדר מעונתן של שני המאורות והחמשה כוכבים? חכמים אומרים הרקיע הזה חלוק לשבע מעלות זו למעלה מזו וזו למעלה מזו, והן שבעה מעונות של שבעה כוכבים האלה, וזה סידורם: [מעלה א'] הסמוכה לארץ היא המעלה התחתונה שבכולם, והיא מעונה של לבנה, ובה הלבנה סובבת את הרקיע, גבוהה מן הארץ תש"ל חבלים בחבל השמים, כל חבל יש לו ק"ן חבלים בחבל הארץ. נמצאו כולם י"א רבוא ושלשת אלפים ושבע מאות ושמונים חבלים בחבל הארץ. [מעלה ב'] היא מעונו של כוכב חמה גבוהה מן מעונה של לבנה שנ"ג חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו ק"ם חבלים ואחד בחבל הארץ, נמצאו כולן חמשה ריבוא וששת אלפים ושמונה מאות ול"ג בחבל הארץ. [מעלה ג'] היא מעונה של נוגה ובה סובבת את הרקיע וגובהה מן כוכב חמה נ"ח חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו מ"ד חבלים בחבל הארץ נמצאו כולם שני אלפים ותקנ"ב בחבל הארץ. [מעלה ד'] היא אמצעית של כולם והיא מעונה של חמה ובה חמה רץ וסובב את הרקיע לי"ב חדש, גבוהה מן מעונה של נוגה שי"ח חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו ק"ל חבלים בחבל הארץ, נמצא כולן ארבע ריבוא ואלף וש"מ בחבל הארץ. [מעלה ה'] היא מעונו של מאדים, ובה מאדים רץ וסובב את הרקיע, גובהה מן מעונה של

חמה ל׳ חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו קי״ט חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולן שלשת אלפים ותק״ע. [מעלה ו׳] היא מעונו של צדק גבוהה מן מעונו של מאדים תרי״ב חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו קי״ב חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולן שש ריבוא ושמונת אלפים ותקמ״ד. [מעלה ז׳] היא העליונה והיא מעונו של שבתי, ובה שבתי סובב את הרקיע לשלשים שנה, גבוהה מן מעונו של צדק תק״י חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו ר״ל חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולן י״א ריבוא ושבעת אלפים וג׳ מאות חבלים בחבל הארץ. שתמצא אומר מן מעונה של לבנה ועד מעונו של שבתי רום אלף ותתפ״א חבלים בחבל השמים, שהם כ״ח ריבוא ושבעת אלפים ותקפ״ז חבלים בחבל הארץ, כל חבל הארץ חמשים אמה, נמצא שארבעים חבלים מהם המה מיל אחד שהם שני אלפים אמה, נמצאו שבעת אלפים וקפ״ט מילין ומחצה, אחד משמונה במיל אחד מחמשה במיל ואחד משנים במיל ואחד מארבעה במיל שהן תע״ט יום ומחצה, וזהו עוביו של רקיע, אבל חללו של עולם מן הארץ עד לרקיע תש״ל חבלים בחבל השמים, כל חבל יש בו קנ״ו חבלים בחבל הארץ, נמצאו כולן י״א ריבוא ושלשת אלפים ותתק״ח חבלים בחבל הארץ שהם שני אלפים ותתמ״ד הילוך ע״ה יום.

פרק שמיני) [והוא סדר גובהן ושפלותן] חמה גובהו טלה ושפלותו מאזנים, שבתי גובהו מאזנים ושפלותו טלה, צדק גובהו סרטן ושפלותו גדי, מאדים גובהו גדי ושפלותו סרטן, נוגה גובהו דגים ושפלותו בתולה, חמה גובהה בתולה ושפלותה דגים, לבנה גובהה שור ושפלותה עקרב, נמצאת אומר ארבעה מזלות אלו שהתקופה יושבת בהן, הם מקום גובהן ושפלותן של חמשה כוכבים אלו שהם חמה ושבתי צדק ומאדים ונוגה, ואלו הן טלה ומאזנים סרטן וגדי בתולה ודגים, הן מקום גובהן ושפלותן של נוגה ושל כוכב, שור ועקרב ללבנה. וזהו סימנך שלא תטעה בהם לעולם, ממקום גבהות שלהם למקום שפלות שלהם אתה נות, אמטרו״ן שהן ששה מזלות ויורד למזל ז׳, נמצאת אומר מקום גובהו של זה מקום שפלותו של זה, ומקום שפלותו של זה מקום גובהו של זה. ולא בבית מזלות בלבד הן גובהן ושפלותן אלא כל המזלות יש להם שותפות בגובהן ושפלותן של כל אחד ואחד. כיצד מכל אחד ואחד שלשים חלקים, נמצאו י״ב מזלות ש״ס חלקים ואתה נותן לגובה שפלותן תשעים חלקים. שפל שפלותן תשעים חלקים, שפל גובהן תשעים חלקים, גובה גובהן תשעים חלקים שהוא רום רומו, וזהו מלכותו: חמה מן כ׳ חלקים בטלה ועד י״ט חלקים בסרטן שהם צ׳ חלקים, והם גובה שפלותו, מעשרים חלקים בסרטן ועד י״ט חלקים במאזנים שהם תשעים חלקים זהו שפל שפלותו, מעשרים חלקים במאזנים ועד י״ט חלקים בגדי שהן צ׳ חלקים והן שפל גובהו, מעשרים חלקים בגדי ועד י״ט חלקים בטלה שהן צ׳ חלקים זהו רום רומו של חמה. שבתי מכ״א חלקים במאזנים עד כ׳ חלקים בגדי שהם תשעים חלקים, זהו גובה שפלותו, מכ״א חלקים בגדי עד כ׳ חלקים בטלה שהם תשעים חלקים, זהו שפל שפלותו. מכ״א חלקים בטלה עד כ׳ חלקים בסרטן שהם צ׳ חלקים. זהו שפל גובהו. מכ״א חלקים בסרטן עד כ׳ חלקים במאזנים שהם צ׳, זהו רום רומו של שבתי. צדק מט״ז חלקים בסרטן עד ט״ו חלקים במאזנים שהם תשעים חלקים, זהו גובה שפלותו. מט״ז חלקים במאזנים עד ט״ו חלקים בגדי שהם צ׳ חלקים, זהו שפל שפלותו. מט״ז חלקים בגדי עד ט״ו חלקים בטלה שהם צ׳ חלקים זהו שפל גובהו. מט״ז חלקים בטלה עד ט״ו חלקים בסרטן שהם צ׳ חלקים, זהו רום רומו של צדק. מאדים מכ״ט חלקים בגדי עד כ״ח חלקים בטלה שהם צ׳ חלקים, זהו גובה שפלותו. מכ״ט חלקים בטלה עד כ״ח חלקים בסרטן שהם צ׳ חלקים, זהו שפל שפלותו. מכ״ט חלקים בסרטן עד כ״ח חלקים במאזנים שהם צ׳ חלקים זהו שפל גובהו. מכ״ט חלקים במאזנים עד כ״ח חלקים בגדי, שהם תשעים חלקים זהו רום רומו של מאדים. נוגה מן כ״ח חלקים בדגים עד ז״ך חלקים בתאומים שהם צ׳ חלקים, זהו גובה שפלותו. מן כ״ח בתאומים עד ז״ך חלקים בבתולה שהם צ׳ חלקים, זהו שפל שפלותו. מן כ״ח חלקים בבתולה עד ז״ך חלקים מקשת שהם צ׳ חלקים זהו שפל גובהו. מן כ״ח חלקים מקשת עד ז״ך חלקים מדגים שהם צ׳ חלקים זהו רום רומו של נוגה. כוכב חמה מן ט״ז חלקים בבתולה עד ט״ו חלקים בקשת שהם צ׳ חלקים זהו גובה שפלותו. מט״ז חלקים בקשת עד ט״ו חלקים בדגים שהם צ׳ חלקים זהו שפל שפלותו, מט״ז חלקים בדגים עד ט״ו חלקים בתאומים שהם צ׳ חלקים זהו שפל גובהו. מט״ז חלקים בתאומים עד ט״ו חלקים מבתולה שהם צ׳ חלקים זהו רום רומו של כוכב חמה. לבנה מן ארבעה חלקים בשור עד ג׳ חלקים באריה שהם צ׳ חלקים זהו גובה שפלותה. מן ד׳ חלקים באריה עד ג׳ חלקים בעקרב שהם צ׳ חלקים זהו שפל שפלותה. מן ד׳ חלקים בעקרב עד ג׳ חלקים בדלי שהם צ׳ חלקים זהו שפל גובהה. מן ד׳ חלקים בדלי עד ג׳ חלקים בשור שהם צ׳ חלקים זהו רום רומה של לבנה. גובה ראש התלי מן ארבעה חלקים בתאומים עד ג׳ חלקים בקשת זהו שפל שפלותו. וכשהוא גומר ג׳ חלקיו בתאומים זהו גובה גובהו של ראש התלי. גובה זנבו בארבעה חלקים בקשת, וכשגומר ארבעה חלקים בתאומים זהו שפל שפלותו, וכשהוא גומר ג׳ חלקיו בקשת זהו גובה גובהו של זנב התלי.

פרק תשיעי) [בו יבואר סדר מלאכתן של כוכבים]. שבתי על העניות ועל המסכנות ועל הדוויה ועל החריבה, ועל חולי ומכה הטמונה בגוף ועל החמה. מאדים ממונה על הדם ועל החרב ועל הרשעה

והקטטה ועל המריבות ועל החבורות ועל הפצעים ועל המלחמות ועל השנאה והקנאה ואיבה ותחרות, ועל המכות ועל הברזל ועל האש ועל המים ועל המפולת. צדק ממונה על החיים ועל השלום ועל הטובה ועל השלוה ועל ההשקט ועל התורה ועל השמחה ועל העליזה ועל העושר ועל הכבוד ועל השררה. נוגה ממונה על החן והחסד והאהבה ועל ההאוה ועל החמדה ועל פרייה ועל ולדי אדם ועל ולדי בהמה ועל פירות הארץ ועל פירות האילן. כוכב ממונה על החכמה ועל השכל ועל הבינה ועל הדעת ועל המדע לפתח כל פיתוח ולחשוב כל מחשבת בכל מלאכת אומנות ועל הכתב ועל כל לשון. חמה ממונה על המאור ועל החשך להבדיל בין היום ובין הלילה למנות בו ימים וחדשים ולעשות בו כל מלאכה, לפעול בו כל פעולה ולהלוך בו כל הילוך ולגלות בו כל גלות מעיר לעיר וממדינה למדינה. לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ, וערב הוא לעולם לרעה ולטובה, ואעפ"י שהם ממונים על הרעה ועל הטובה אין להם רשות לא להטיב ולא להרע מדעת עצמן, אלא הכל בקריאה הכל בצווי הכל במאמר יוצר הכל, וכן הוא אומר אל תיראו מהם כי לא ירעו. ומנין שהכל בקריאה שנאמר ויקרא רעב על הארץ, ונאמר כי הנני קורא לכל משפחות ממלכות צפונה וגו'. ומדת הטובה בקריאה מנין שנאמר וקראתי אל הדגן והרביתי אותו ולא אתן וגו', ונאמר קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה, הא למדת שאין להם רשות לא להטיב ולא להרע מדעת עצמן אלא א"כ ניתן להם רשות מלפני אדון הכל. (ע"ע מזלות).

סליק פרקא ובריית‍א דשמואל הקטן

תושלב"ע

שמושא רבא וזוטא: שמושא רבא הוא מדרש מדבר ג"כ ממרכבה עליונה והיכלות הקדושים, מובא בקנה ן' גדוד (כ"ט ע"ב) היכלות הקדושות, וילון מכון ערבות זבול שחקים רקיע מעון. בהיכל ראשון כנסיאל, ובהיכליה כנסייא רבא ושם מתפללים מלאכים קדושים בכל יום ג' פעמים. בהיכל שני קבציאל, והוא שעתיד לקבץ נדחי עדת ישראל מן הגלות. בהיכל שלישי יוקחיאל, הלוקח נשמות נערים המתים מבן שנה ועד שבע שנים לפניו והשכינה מחבקתן ועולין נשמותיהן בזיו הרקיע (ר"ל השכינה תתאה במקום כהנא רבה מקריבן קרבן ע"ג המזבח דשכינה עלאה). בהיכל רביעי טהריאל, הוא מטהר ומצהיר נפשות שהיו טמאין בין התועין ומרחצן ומטבילן במי זיעתן דאבני שיש שראה ר' עקיבא וחביריו שהוא זיעת ארבע חיות הקדושים בשעתא דמתקרבין ומתדבקין דא עם דא לעבודת בוראן, ודא רזא משיקות אשה אל אחותה. בהיכל חמישי נוריאל, נהר די נור נגיד ונפיק מקדמוהי מאש ומנהלא דמלכיא דחדשים לבקרים שמה מתחדשין זיקא נהורא ואומרים שירה על דאתבריאו, וזה רזא דרזין שהם מתקרבין לאתר דמתחדשין לכמה פעמים, שהם שלשים ושתים, מבצבצין מזיוא לזיוא, ואויר דזיוא קולטתן, ומשמרתן לזיוא דאדון אחרון (דמלכות עליון) והם נשמות של נביאים, ומכל אנשי נביאין ברוח אלהין קדישין. בהיכל ששי, חנוך דאלביש בלבוש בזיוא דנהורא ושנה שמו וגופו, ושמו מטטרון כשם רבו (ע"ש שומר ישראל) וחותמו כשמו, והוא רב על היכל ששי, והוא ממונה על כל הנפשות העולין מן הארץ לרום השמים ומצרפין ומתלבנין, ומתפשטין מכל טינוף של גוף ומתלבשין בזיו מרגניתא דמעמרן ומטמרן, ומצטיירין מחיי העולמים דמתמן פרחין נפשתין, ועולין מן העולם הקטן עד העולם הגדול, היא עולם דזיוא מאיר לששה עולמים, ומתמן מתפנקן ומתעדנין נפשתא וגווייתא דאיתגזרו מתמן משעה שנבראו. היכל שביעי סנדלפון, דבר ברור שעושה גבורות בשמים ובארץ ואב ואם שני גבורים שליטים בצורתא דעוברין במעי אמן, והוא דיתיב להון באורח רוח החיים, והוא דאמית לברייתא דארעא חרב שולפת ואש דלא מנפחא. וכל בריות הארץ וכל שליטין, באויר הרקיע תחות שולטניה ובידיה מלבוש דנהורא מלכא דעלמא עילאה אלביש לנבואן בשעתא שהן מתנבאין ורוחיהון מזוני דרוחי, ורוחם מנהגי דגופם היא ומדבר לרוח דשפתיה ובפיו ובלשונו גבריאל מימרא נבואתא כמה דאתפקיד מרא עלמא על ישראל, עד כאן סדר שמושא רבא. עכ"ל ן' גדוד בס' הקנה (רב פעלים 131).

שמושא זוטא, מובא בספר ילקוט ראובני קטן בערך שדים וז"ל: כתב הרמב"ן השר המשמש לפני לילית נקרא שמו שדיאל, וזה השר הוא המלך הגדול שבשדים המושלים באויר. ובענין שמושא זוטא דרבנן אמרו, כי באמצע ליל כפורים, הוא בא בעל כרחו ובא בכח פעולות החכמים והזקנים במאה ושלשים ואחד גבורים הפורחים באויר ופניהם מתלהבים בניצוצות של אש, והסופר הגדול אשר שמו פיפרו"ן מביא כתוב וחתום מיד שדיאל המלך כל רזי דרקיעין ומודיע לזקנים, וממשלתו היא גדולה בכל פני השמש, ומן הספירה לילית ומאצילות שלה באים בחותם השדין ולילין ורוחות רעות נראין כצורת בני אדם. ואלה הם אשר דברו חז"ל מהם בכמה מקומות שדומים למלאכי השרת ולבני אדם וכו' עכ"ל, וכן הביא הרב הגלאנטי בפי' איכה [המכונה קול בוכים, ויניציא שנת אשמח בה', דף מ"ז ע"א] וז"ל: איתא בשימושא זוטרא דשידא, שיש שתי קליפות האחת נקראת מחלת בת ישמעאל והולכת במדברות ועמה תע"ח כתות של מלאכי חבלה כמנין מחל"ת, ולילית בת"פ כתות של מלאכי חבלה כמנין לילי"ת, ומחלת הולכת ומרקדת מחוללת במחולות כשמה, ולילית הולכת ומיללת כשמה, ומלחמה ארוכה ביניהן ואינן פוגעות זו בזו כ"א ביום הכפורים שאז פוגעות מערכה מול מערכה, ומתגרות זו עם זו במלה נמרצת, ובין דין לדין תפלתם של ישראל ותעניתם עולה למעלה בלי קטרוג, ולזה אפשר שכוון המקונן באמרו אויביה שלו, דהיינו אלו השתי כתות הנזכרות, שלו ונשלמו יחד וכו'. ובענין מחלת בת ישמעאל כתבו המקובלים ענין נפלא מהיכן יצאה, והרוצה לעמוד עליו יעיין בספריהם וימצא נופת מתוק לחכו עכ"ל (שם 132). יעלינעק הדפיס „סדרי דשמושא רבא וסדרי

היכלות" בבית המדרש ח"ה צד 109. ומשער כי המדרש הזה הוא מזמן הגאונים.

ויש עוד שמושא רבא, שנקרא ג"כ „שמושא רבא דגאונים" והוא חבור קטן על הלכות תפילין. מביאו הרא"ש בהלכות קטנות הלכות תפילין, ובעלי התוספות (מנחות ל"ה ד"ה שי"ן של תפילין), ורבינו ירוחם בספרו אדם וחוה (נתיב י"ט חלק ה'). ר' בנימין צבי אויערבאך בפירושו על האשכול (נחל אשכול ח"ב צד 84) יאמר על השמושא רבא "ואני מצאתי שחברן רב שר שלום גאון". אבל מפני שנמצאו בו דברים רבים הסותרים את ההלכות הנהוגות אצלנו לכן כתב עליו בעל מחזור ויטרו (צד 645), „ואין לסמוך על דבריהם במקום שהתלמוד שלנו חולק עליהם". אמנם הרמ"ע בשו"ת, (סי' ק"ז) רוצה להחזיק בשמושא רבא מפני שלדעתו דבריו דברי קבלה ומפי הגאונים ורבן סבוראי יצאו, ואלה ההוראות שנמצאו בו שסותרות לדברי הגמרא שלנו נובעות ממהדורא קמא של רב אשי ובאו בקבלה מרבנן סבוראי למחבר ס' שמושא רבא, ואין מורין כן (עי' אוצר ישראל ע' שימושא רבא).

שמוש תורה, או שמוש התורה, הוא צירופים ורמזים בכל פרשיות התורה ע"ד שמוש תהלים, ובעל שם הגדולים ראהו בכ"י. הרמב"ן ז"ל בדרשה שלו שדרש לפני המלך והשרים בסרקוסטא ([1]) מביא ספר שמוש תורה וז"ל: עוד התורה מאירת עינים בדברים גדולים מכל אלו, היא החכמה הנעלמת מעיני כל חי ורחבה מני ים, והוא שכל התורה כלה שמותיו של הקב"ה, שבכל פרשה ופרשה שבה השם שבו נוצר הדבר או שנעשה בו או שנתקיים אותו ענין בו, ויש במקצת זה ספר והוא הנקרא שמוש תורה, שמפרש בפרשיות שמוש כל אחת מהן והשם היוצא ממנה והיאך יוצא ממנה והיאך משתמשין בה, אבל יש לנו קבלה שיותר ממה שכתוב בספר ההוא הם שמות, כל התורה כלה מבראשית ועד לעיני כל ישראל כלה שמות, כגון שנאמר בראש יתיב (נ"א יתברא) אלהים או כיוצא בזה, לכן נפסל ספר תורה בחסרון אות אחת או ביתרון אות, ואילו כתב ה' ימלוך לעולם ועד מלא וא"ו פסל ספר תורה כלו, וזה סבור שלא הוזק כלום, ידע מרע"ה כל מה שיכול שום נברא לידע ולהבין. וכן בנביאים מפרשת המרכבה של יחזקאל יוצאים שמות של פתחי היכלות, ומפרשת... יוצא השם שבו (אומרים) מחיה מתים, ודבר נודע לרבים כי מפסוק ויסע (שמות י"ד י"ט) יוצא שם של שבעים ושתים אותיות, שבו משתמשין חסידי ישראל להמית ולהחיות לנתוש ולנתוץ להאביד ולהרוס לבנות ולנטוע עכ"ל (שם 130).

שמוש תהלים, נדפס בסוף תהלים, ומובא בשו"ת הרשב"א, וכתב בכפר זרע ברך חלק שלישי, שרב האי גאון חברו. ואיך להשתמש בהמזמורים השונים להתפלל בעת עצירת גשמים ובעת רבוי גשמים, ומזמורים שנוהגין לומר אחר התפלה בימי חגים ותעניות ושאר ימים מצויינים שבשנה.

סדרי דשמושא רבא וסדרי היכלות

[בית המדרש חדר ו' 109]

תרין מתיבתא הוו בבבל ותרין סמוכין עליהו, חדא רב נטרונאי גאון ז"ל וחדא מתיבתא רב נחשון ז"ל, ותרווייהו איבעיא על פום מעין מגנתא דעדן ובאילן חייא די בגויה ומאי ברכובייא ושלהובי שתא דחרבא, ושדרו להון בעיא דא לא איתיהבת למיתב עליה דהיא חייא באולפן דאורייתא, ברם ידעינן דאתון חברוי שתותו מיא זכיא ממאמרי שמעתא מזרע דדוד משיחא, רבנא שרירא ורבנא האי ז"ל חברין וחברי חבריא אולפינא דגמירנא ליה מסבי סביא חכימיא חסידיא מרי רזיא דאולפן אורייתא כזיוי דשמשא בגלגלי רקיע נהירו לן בגנתא דעדן, היא שבעה מלכוון ועל שבעה מלכוון תלתא מלכוון שליטי דשלטן עילויהו דאיקרון אילן חייא, ובהך גנתא היא דעדן אישתמישו ביה נביאיא כל חד וחד מנהון לפום גבורתיה ומעליותיה. ברם אילן חייא לא יכיל לאשתמשא ביה בריא דרקיע ולא בני אנשא דארעא והוא מאי דבעי למחזי מרוי דנביאיא ולא יתיהיב תזותא משום דהני אבריין והני לא אבריין דאנשא... מיניה ברם טעים ואטעימו ליה מגנתא דאכלי פירוהי מתחכמין בטב גדיש ערברביך דאית בין אוירא דרקיעא דנחתו מרום רקיעא במראה דעלן במציעותא דלילית מלכתא אמא דרוחיא ושידי כלתא דסמאל שרא דאדומא רשיעא, וזמנין כלתיה מחלת בת ישמעאל עמימא משמושא זוטרא ומשמושא רבא דלילית משמעותא לישנא דלילה ולישנא דיללה, וקבילנא בפרושא דרסותא ואגמרנון בה שעתא דמחלת בת ישמעאל נפקא מיקרקרא ומיקרקקא לאקדומי דסמאל בארבע מאה ושבעין ותמניא במושבנא דילה רברבניא דכל זני זמרא קדישיא בלישנא דהבה, לילית נפקא מיללא בפלגות דליליא במדברא רבא ודחילה ובהדה ארבע מאה ותמנין במושבנא דילה הלולא בחדא ובההיא שעתא מתגרין אילין באילין עדרי מאלמלא רום רקיעה ומזדעזעא ארעא וביומא דכפוריא מתנצחין דנן עם דנן כי היכי דלא לקטרגא לאומתא קדישתא, ודין רזיא דעזאזל ואיש עתי דכתיב באורייתא דילן, ומאן דידע לאשתמושי בשמושא זוטרא דהוא שלהוביתא דחרבא והוא שדיאל מלכא רבא דשדאי דשליטין באוירא בדמיא דשעירא ובדמא דתרנגולאי קרבלתאי דמתילדו בטוב רע הבאי מייתין ומנהון לארעא דילן לזבוניכין חגא דפסחא לשבועייא עם סימני קטורתא בצרא חדא שחיקין ומעורבבין בדמא דשעירא ובדמא דתרנגולא דהוו שחוטין בערבא דיומא דכפורייא ובעיגלא דאתעבד ביה ביומא חמשה אמין ארכיה וחמשה אמין פותיה ובקילפא דאילא כתובין ביה עשרה שמיא קדישין. ושדיאל מלכא במציעות כולהון ושמיה דשריה לארבע רוחין בענולא דאי רחצא עשרה זימני במשחא דזיתא ואשתא הרקלייא מתלקתא בגו ענולא וסימנית

([1]) דרשת הרמב"ן, לופסיא 1853 ודפוס ווארשא תרל"ה, ועי' הקדמת הרמב"ן לפירושו עה"ת.

קטורתא דליקין באשתא ומן תלתא ועד ארבעה סביא חכימיא מחמשין שנין ולעילא דמתענן חמשה עשר יומין בימּמא ובלילא ולא אכלין לבד תלתא לילי, לסוף שבעה יומי ולסוף עשרה יומי ולסוף תלתא עשר יומי, ותלתא סבי או ארבעה סבי מארי זכוותא וחכימי אולפן אורייתא דאתפרישו תלתן יומי מאתתא ובליליא דכפוריא קאים סבא רבא בר עובדין עטיף בטליתא דעמרא בנו עגולא ושאר סביא סחור סחור דעגולא עטיפין בטליתות כתנא וסבא דקאים בו עגולא דרחיץ רישיה במשחא דזיתא וקילפא וכתובין ביה שמא קדישיא בידיה דימינא על רישיה ובאמצעות ליליא דכפוריא בעלי ברתיה שדיאל אתי במאה ותלתין וחד גובריא פרחין מאוירא ואפיקון זקיקי דנורא, וספרא רבא די שמיה יפיפירון דיליה כתיב וחתים בידא דשדיאל מלכא כל חיא דרקיעא דשליט על אוירא ומודע להו לסביא ושמיהון קדישיא דכתיבין בקלפא דאילא לא איתמסרון ברם לקשישי קדישי דאשתמשו בשמושא זוטרא תלתא זימני בחמשה עשר שנין כסדרא דקבילו נחוניא בן הקנה וחברוי ובינגא ועמנא ברם בדרא דילן דרגילן לאשתמושי בסדרא ובשימושא ברם בשמושא רבא דהוא רזיא דכרוביא הוא שמושא דאשתמישי ביה תנוי ואמוראי קדמאי כגון ר׳ עקיבא וחביריו ויונתן בן עוזיאל וחברי חבריהון בסדרי היכלות על מימרא דרזיאל שרא רבא ביומא דעצרתא. וגמירנא דבשבעה היכלות דרקיעא, בהיכלא קמא כנסיאל והיכלי מקרי כנסייא רבתא ותמן מצלן מלאכיא קדישא תלתא זימני ביומא, בהיכלא תנינא קבציאל דעתיד למיכנש כנשתא דישראל מגלותא, בהיכלא תליתאה דנקיאל דנשמתהון דיונקתא דמיתו מבר שיתא ועד שבע ילפון וגמרין קדמוי והשכינה מחבקתן וחלקין נשמתהון בזיוא דשכינתא תתאה עד אתרא דכהנא רבא ומתקרבין קרבנא על גבי מדבחא דשכינה עלאה, בהיכלא רביעה טהריאל הוא מטהר ומצהר לנפשתא דהוו מטנפן בגווי דרשיעיא ומתרחצן ומטבלן במוי דזיעתא דאבני שיש דר׳ עקיבא וחברוי דהן זיען מארבע חיוותא קדישתא בשעתא דמתדבקן ומתקרבן דא עם דא לפולחנא דירא עילאה, ודין רזיא דמשיקות אשה אל אחותה. בהיכלא חמישאה נוריאל נהר די נור נפיק מן קדמוי די מאשתא ומנהורא דמלאכיא דתמן מתחדשן זיו נהורא דאמרין תושבחתא עלמא דאיתבריאו ומתעלמין ודין רזיא מרזי דאינון מתקרבין לבתר דמתקדשן לכמה זימנין דאינון תלתין ותרין מבצבצין מזיוא לזיוא ואוירא די זיוון קול בותן ומטו עד דמטיין לזיווא דאמרי בתרא דמלכותא עילאה, והן נשמתיהו דנביאיהו וכל תלמידאי דנביאי קדישיא וחסלן ולחברנא לסגואי במילי באלה שמיא ולגלוי מה דלא אפשר ולא ארשאו לנא רבותאי קדמאי ז״ל. בהיכלא שתיתאה חנוך דאתלבש בלבוש זיוא דנהורא ושני שמיה וגופיה ושמיה מטטרון כשם רביה וחותמיה בנשמיה והוא רבא בהיכלא שתיתאה והיא מטרת לכל נפשתא דסלקן מארעא לרום רקיעא ומצרפן ומתלבשן ומתפשטן מכל מושבי טנוף גופתא, ומתלבשן בגופיה זיויה קרניאתה דמטמרן ומצטיירן בזיוא דהקב״ה דהוא חי עלמיא דמתמן פרחין נפשתיא וסלקן מעלמא לעלמא רבא הוא עלמא דזיויה בזיוי מפהקא לשתא עלמי ותמן מתפנקן ומתעדנין נפשתא וגויאתא במה מתמן בה שעתא דאיתבריאו, ואין לית לן רשותא לגלוי פתגמין ורזין דאינון כבשונן של עולם. בהיכלא שביעאה סנדלפון ברירא יציבא מלתא דעובד גבורתיה בשמיא וארעא ואבא ותרין רברבין גברין שליטין בצורתא דעוברין במעי אמהון והוא דיהב להו רוחא דחיי והוא דאמית לברייתא דארעא בחרבא שליפא דאישתא דלא מתנפחא, וכל ברייתא דארעא וכל דשליטן באוירא דרקיעא תחות שולטניה ובידוהי מלבושי דנהורא דמלכא עולאה די לביש לנביאיא בעידנא דמתנבאן ורוחיהון מזיוא דרוחיה וגופיהון מנגדא דגופיה והוא פומא ומללן לרוחיא דשפתיהון ופיו ולישניה מסדר גבריאל למרי נבואתא כמה דאתפקד ממארי עלמא שכינתא דישראל. עד כאן סידרא דשמושא רבא וסדרי היכלות ובכולהון מטא זכותיה דר״ע סבא למחזי בראות עינא ובחזו דלבא ומה דאורשינא על מימרא דרבותא מדרשנא לכון חברין תבעין אולפנא דיוצר בראשית, ושלמא לכון ולכל דעסקין באורייתא דמשה וישראל.

שמחזי ועזאל: אגדת עוזא ועזאל נזכרת בגמרא, בשם דבי ר׳ ישמעאל אמרו עזאזל היא שעיר המשתלח מכפר על מעשה עוזא ועזאל (יומא ס״ז:), ופירש״י מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין ועליהם נאמר ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה וגו׳, כלומר על העריות מכפר. ועזאל הוא קיצור מעזאזל והוא מדרש בדברים רבה (בסוף): אמרה (נשמה של משה) לפניו רבש״ע מאצל שכינתך ממרום ירדו שני מלאכים עוזא ועזאל וחמדו בנות ארצות והשחיתו דרכם על הארץ עד שתלית אותן בין הארץ לרקיע (עי׳ זהר בראשית נ״ה ע״א). והשעיר העזאזל בא לכפר על מעשי עוזא ועזאל שהיו מתעים בני אדם בתאות המשגל והעריות, ואפשר שזה הטעם שקורין פרשת עריות ביוה״כ למנחה. במדרש אבכיר נזכרת האגדה בשם שמחזאי ועזאל, והובאה גם בילקוט שמעוני אצל הפסוק ויראו בני האלהים וגו׳. יעלינעק הדפיס האגדה בבית המדרש ח״ד, מקובץ מדרשים כ״י שאלוניקי.

שמחזאי ועזאל

[בית המדרש חדר ד׳ 127]

שאלו תלמידיו את רב יוסף מהו עזאזל, א״ל כיון שעמדו דור המבול ועבדו ע״ז היה הקב״ה מתעצב, מיד עמדו שני המלאכים שמחזאי ועזאל ואמרו לפניו רבש״ע הל: אמרנו לפניך כשבראת עולמך, מה אנוש

בי תזכרנו. א"ל ועולם מה יהא עליו, א"ל רבש"ע היינו מסתפקין בו. א"ל גלוי וידוע לפני אם אתם שרויין בארץ היה שולט בכם יצר הרע והייתם קשים מבני אדם, א"ל תן לנו רשות ונדור עם הבריות ותראה איך אנו מקדשין שמך, א"ל רדו ותדורו עמהן. מיד קלקלו עם בנות האדם שהיו יפות ולא יכלו לכבוש את יצרן. מיד ראה שמחזאי ריבה אחת ושמה איסטהר נתן עיניו בה אמר השמעי לי, אמרה לו איני שומעת לך עד שתלמדני שם המפורש שאתה עולה בו לרקיע בשעה שאתה זוכרהו. למדה אותו שם והזכירה אותו ועלתה לרקיע ולא קלקלה. אמר הקב"ה הואיל ופרשה עצמה מן העבירה לכו וקבעוה בין שבעה כוכבים הללו כדי שתזכר בהן לעולם ונקבעה בכימה. כיון שראו שמחזאי ועזאל כך עמדו ונשאו נשים והולידו בנים היווא והייא, ועזאל היה נמנה על מיני צבעונין ועל מיני תכשיטין של נשים שמפתים את בני האדם להרהור עבירה. מיד שגר מטטרון שליח לשמחזאי וא"ל עתיד הקב"ה להחריב עולמו ולהביא מבול לעולם. מיד עמד בבכי והיה מצטער על העולם ועל בניו, מה יעשו בניו ממה יאכלו אם העולם חרב, שכל אחד ואחד היה אוכל אלף גמלים ואלף סוסים ואלף שורים. בלילה ראו היווא והייא שניהם חלומות, אחד מהן ראה אבן גדולה פרוסה על הארץ כשלחן והיתה הארץ חרותה וכתובה שיטות שיטות והיה מלאך יורד מהרקיע ובידיו כמין סכין, והיה גורר ומוחק כל אותן השיטות ולא היה משייר בהן אלא ארבע תיבות. והאחד ראה פרדס גדול נטוע משובח מכל מיני אילנות והיו בהן מלאכים ובידן קרדומות והיו מקצצין כל האילנות ולא שיירו בו אלא אילן אחד של ג' ענפים. כיון שננערו עמדו בבהלה ובאו אצל אביהם, אמר להם עתיד הקב"ה להביא מבול ולא ישייר אלא נח ובניו, כיון ששמעו כך היו צועקין ובוכין, א"ל אל תצטערו ששמותיכם לא יכלו מן הבריות שכל זמן שגוזר גזירות או מעלין אבנים או ספינות שמותיכם הם מזכירים היווא והייא. מיד נתקררה דעתן. שמחזאי חזר בתשובה ותלה עצמו בין השמים ראשו למטה ורגליו למעלה ועדיין הוא תלוי בתשובה בין ארץ לשמים. עזאל לא חזר בתשובה ועדיין הוא עומד בקלקולו להסית בני אדם לדבר עבירה במיני צבעונין של נשים. ולכך היו ישראל מקריבין קרבנות ביוה"כ איל אחד לה' שיכפר על בני ישראל ואיל אחד לעזאזל שיסבול עונותיהם של ישראל, והוא עזאזל שבתורה.

שמע ישראל: הפסוק „שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" הוא יחוד השם וקבלת עול מלכות שמים, ויש אגדות רבות על הפסוק הזה, כשנפטר יעקב אבינו מן העולם קרא לבניו והוכיחן ואמר להם שמא יש בלבכם מחלוקת על מי שאמר והית העולם, א"ל שמענו, כשם שאין בלבך מחלוקת כך אין בלבנו, אלא ה' אלהינו ה' אחד, וע"ז הוא אומר וישתחו ישראל על ראש המטה, רמז על ק"ש שעל מטתו (עי' פסיקתא רבתי פל"א ועי' פסחים נ"ו). ור"ע כשהוציאוהו להריגה והיו סורקין את בשרו במסרקות של ברזל היה מקבל עליו עול מלכות שמים וכו' והיה מאריך באחד עד שיצאת נשמתו באחד וכו' (ברכות ס"א:). יעלינעק בביהמ"ד ח"ח הדפיס הגדת שמע ישראל שהם מעין הגדות היכלות, ונמצאת בציוני עה"ת דף צ"ג וצ"ד.

הגדת שמע ישראל

[בית המדרש חדר ה' 165]

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד, משה רבינו ע"ה אמר לישראל שמע ישראל הנוי כלו אני עליתי למרום וראיתי כל שרי מעלה, ראיתי קמואל השוער המלאך הממונה על י"ב אלפים מלאכי חבלה עומדים על שערי הרקיע, ראיתי הדרניאל שגבוה מקמואל ששים רבוא פרסאות ובכל דבור היוצא מפיו י"ב אלפים יוצאים ברקים של אש, ראיתי סנדלפון השר הגבוה מהדרניאל מהלך ת"ק שנה ועליו אמר יחזקאל והנה אופן אחד בארץ אצל החיות לארבע פניו וזה סנדלפון שקושר כתרים לקונו, ובשעה שהכתר יוצא על חיילי מרום כולם חלים וזעים וחיות הקדש דוממות ושרפי הקדש נוהמים כאריות ועונין ואומרים ק' ק' ק' ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו, וכאשר בא הכתר לכסא הכבוד מתגלגלים מיד גלגלי מרכבה ומתרעשים אדני שרפרף וכל הרקיעים כולם אחזום חלחלה, וכאשר הכתר עובר על כסא הכבוד לישב במקומו כל חיילי מרום פוצחין פיהם לעומת שרפים ואומרים ברוך כבוד ה' ממקומו, מפני שאין מכירין מקומו ממש. וכשמגיע הכתר לראשו מחזיק עצמו לקבל הכתר מעבדיו וכל חיות ושרפים וגלגלי מרכבה וכסא הכבוד וחיילי מעלה וחשמלים וכרובים מתגדלים ומתגברים מתגאים ונותנים הוד והדר לבורא יתברך וממליכים אותו עליהם, ואומרים פה אחד ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד.

אני ראיתי רגיון נהר של אש שיוצא מלפני הקב"ה מתחת כסא הכבוד והוא עשוי מזיעת ארבע חיות שסובלות הכסא ומזיעין אש מאימתו של הקב"ה, ועליו מפורש נהר דינור נגיד ונפיק קדמוהי אלף אלפין ישמשוניה וריבוא רבוון קדמוהי יקומון דינא יתיב וספרי פתיחין, שהקב"ה יושב ודן מלאכי השרת, וכשבאין לדון מתחדשין וטובלין באותו נהר של אש, ואח"כ נמשך אותו נהר ומושך נחלים בוערות ומשליכים אותן על ראש רשעים בגיהנם שנאמר הנה סערת ה' חימה יוצאה וסער מתחולל על ראש רשעים יחול. אני ראיתי גליצור המכונה רזיאל העומד אחורי הפרגוד ושומע מה שנגזר ומכריז, והכרוז מסר לאליהו ואליהו מכריז לעו ם על הר חורב, וכנפי גליציר השר פרושות

ועומדות לקבל הבל פיהם של חיות, שאלמלא כן היו נשרפין כל מלאכי השרת מהבל פיהם של חיות. אני ראיתי מיכאל שר הגדול עומד מימין הכסא וגבריאל עומד משמאל ויפיפיה שר התורה עומד לפניו ומטטרון שר הפנים עומד לפני פתח היכל של הקב"ה ויושב ודן כל חיילי מרום כדין העומד לפני המלך והקב"ה נחר והוא עושה. אני ראיתי גדוד של מלאכי אימה שסובבים כסא הכבוד שהם גבורים ועצומים מכל המלאכים, וכל אלו שראיתי בקשו לשרפני בהבל פיהם ומפחדו של מלך מלכי המלכים הקב"ה לא היה להם רשות להזיקני כי כולם נתייראו וחלים חעים מאימתו. וגם אתם ראיתם בבינת לבבכם ושכלתכם ונשמתכם איך נגלה על הים (1), ואיך הטה שמים העליונים וירד כבודו על הר סיני ברכב רבותים אלפי שנאן, וראיתם שכל צבא השמים מתיראין מדבר קדשו, והארץ רעשה והשמים נטפו וההרים רקדה וכל בני אדם תמהו ופחדו, הים נקרע הארץ רעדה שמש וירח דממו. מעתה יש לך ישראל גוי הקדש כולו, לשמוע להבין ולידע כי ה' הוא אלהינו ששמו נקרא עלינו, ביחוד ה' אחד ואין לו שני או דמיון ומשול ושתוף וחבור לא בשמים ולא בארץ ולא בתהומות לא בעוה"ז ולא בעולם הבא.

שמעון הגדול: ע' מעשיות

שמעון בן יוחאי: רבי שמעון בן יוחאי, תנא מדור השני של תנאים ומיוחס אליו ספר הזהר, והיה נרדף ע"י מלכות רומי כמו ר"ע רבו, והיה נחבא במערה עם ר' אלעזר בנו י"ג שנה (שבת ל"ד.), ונשלח לרומא לבטל גזירת המלכות מפני שהיה מלומד בנסים (מעילה י"ז.). גם מיוחס אליו איזה מדרשים כמו פרקי דרשב"י או נסתרות דרשב"י, ותפלת רשב"י שנדפסו ע"י יעלינעק בבית המדרש שלו.

תפלת רבי שמעון בן יוחאי

[בית המדרש חדר ד' 117]

אלו הנסתרות והנגלות אשר נגלו לרבי שמעון, וזה הוא ר' שמעון בן יוחאי ששגרו אותו מירושלם לרומי אל הקיסר, וכיון שהיה בספינה נראה לו בחלום אשמדאי שר השידים ואמר לו שאל מה אעשה לך, א"ל ר"ש ומי אתה, ואמר לו אני הוא אשמדאי ששגרני הקב"ה לעשות לך נס (1), אמר רבש"ע להגר שפחת שרי זימנת לה מלאך ו י שגרת שר השדים?! א"ל אשמדאי מכל מקום יבא הנס בין אני או מלאך יתקנו חפציך, ואמר לו אשמדאי הריני הולך לעת עתה ואכנס לבתו של קיסר וארפה אותה, ואצעק בשמך ר' שמעון ר' שמעון! עד שתבא אתה, ויבקשו ממך אשר תפייסני שאצא מזה הבית ואומר לא אצא ממנו עד שעושין חפציו של ר' שמעון ורצונו. והלך אשמדאי אל בית הקיסר ועשה כל מה שאמר לר"ש, ועמדה בתו של קיסר ונכנס בתוכה, כיון שנכנס בה שברה כל הכלים אשר בפלטור של אביה והיתה צועקת ר' שמעון בן יוחאי! לימים מועטים באה ספינה והיה בתוכה ר' שמעון, הלכו ובשרו לקיסר, שגר הקיסר אחריו ואמר לו מה אתה רוצה, א"ל היהודים שבירושלם שגרו לך דורן, אמר לו אינו מקבל ממך דבר ואיני רוצה ממך אלא שאתה תוציא זה השד מבתי כי אין לי מי ימלוך אחרי בלתי היא כי אין לי זרע אחר. הלך ר' שמעון ואמר לו: אשמדאי, צא מזאת הנערה! אמר לא אצא עד שעושים לך כל רצונך, וכן אמר לו כמה פעמים לא אצא עד שעושים רצונך. הלך המלך ושיגר לכל זקניו ושריו ועבדיו ואמר להם מה תאמרו לעשות מבתי שכבר נכנס בה זה השד ואנו גזרנו על היהודים שלא ימולו את בניהם ושלא ישמרו את השבת ושלא ישמרו נשותיהן דיני נדה, ומנהג מלכותנו כשגוזרין גזירה אין חוזרין לעולם, ואם המלך חוזר בה מעבירין אותו ממלכותו כדת מדי ופרס. עמד אחד מיועציו ואמר לו אדוני המלך, אומר לך דבר תתרפא בו בתך ותעביר כל גזרותיך, כי גזירה זאת על היהודים רעה היא לנו ולך, אמר לו אמור. אמר לו מי שיש לו שונא מה ירצה ממנו יהיה עני או עשיר? א"ל המלך עני, א"ל היועץ: היהודים מנהגם להתעסק כל השבוע ומכנסין ממון, יום הששי מוציאין הכל בשביל כבוד השבת, ועתה כשתפסוק להם השבת ישאר להם הוצאת שבת ויקבצו ממון וימרדו עליך, ואם תחזיר להם השבת יוציאו בו הוצאות רבות ויהיו עניים. אמר להם המלך החזירו להם השבת. עוד אמר לו אותו היועץ אם יהיה לאדם שונאים מה ירצה מהם, שיהיו מרובים או מועטים? א"ל המלך מועטים. א"ל אדוני המלך, היהודים עושין לבניהם המילה והם בני ח' ימים, כשיחיה אחד ימותו מאה, אמר המלך גם תחזירו להם המילה. עמד א"ל אדוני המלך, כך הוא בענין הנדות, אם תניח נשי ישראל דיני נדה לא יהיה להן זרע מרובה כי הן ישמרו ז' ימים ימי הדם וז' ימים נקיים. אמר המלך הניחו דתם בנדות כאשר היה. אח"כ אמר המלך לר"ש קיימתי שאלתכם לך אמור לשד שיצא מבתי. גזר ר"ש על אשמדאי ויצא מבת המלך, והחזיר המלך לר"ש הדורן שהביא לו ונתן לו עוד מתנה מרובה וכתב לו אגרת אישור לסרדיוט שהיה לו בירושלם, והלך ר"ש לירושלם שמח וטוב לב ונתבטלו הגזרות.

וזה הוא ר"ש שהיה חבוש במערה קודם לכן מפני הקיסר ונתענה ארבעים יום ולילה והתפלל לפני ה', וכך אמר בתפלתו: ברוך אתה ה' אלהינו וא"א אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הגבור

---

(1) כמו שאמרו ראו שפחה על הים מה שלא ראו נביאים.

(1) בגמרא נקרא בר תמליון.

והנורא, קונה ברחמיו שמים וארץ חי וקיים לעדי עד ולנצח נצחים, תתהדר תתקלס תתעטר תתפאר תתייחד שאתה מלך המלכים ואדוני אדונים, אחד ששמך בך ובך שמך, נעלם אתה מעיני כל חי ונעלם שמך, פלא אתה ופלא שמך, יחיד אתה ויחיד שמך, אתה הוא שבחרת באברם והוצאתו מאור כשדים והודעתו הצער משעבוד מלכיות שישתעבדו בניו, ועכשיו אבקש ממך ה׳ אלהים אשר תפתח לי שערי תפלה ותשלח לי מלאך להודיעני אימתי יבא משיח בן דוד ואיך יקבץ גליות ישראל מכל המקומות אשר נתפזרו שם וכמה מלחמות יעברו עליהם לאחר קבוצם, ויבאר אלי הדבר בטוב ה׳ אלהים ועד מתי קץ הפלאות.—א״ר שמעון מיד נפתחו לי שערי שמים ואראה מראות אלהים ואפול על פני והנה קול מדבר אלי שמעון שמעון! ואען ואומר אל המדבר אלי מה אתה אומר אדוני, אמר אלי עמוד על עמדך, ובדברו עמי עמדתי מרעיד ואמרתי לו מה שמך, אמר לי למה זה תשאל לשמי והוא פלאי, ואמרתי לו מתי יבא גואל ישראל אמר אלי, וירא את בני ישראל וידע אלהים. מיד העביר לפני את הקיני, שא֗לתי אותו מה אלו, א״ל אלו הם הקיני. עוד הראני מלכות ישמעאל שיהיה אחר הקיני. מיד בכיתי בכיה גדולה ואמרתי לו אדוני וכי יש לו קרנים וטלפים כדי שידוש בהם את ישראל, א״ל הן. עודני מדבר עמו והנה מלאך אחד ששמו מטטרון נגע בי ויעירני כאיש אשר יעור משנתו, ובראותי אותו עמדתי מרעיד ונהפכו צירי עלי ולא עצרתי כח ואחזוני צירים כצירי יולדה ויאמר לי שמעון! ואומר הנני, ויאמר לי דע כי הקב״ה שלחני אליך כדי להודיעך שאלתך ששאלת מלפניו, עכשו כשראית את הקיני ומלכות ישמעאל בביתו ל֗א היה לך לבכות אלא על מלכות ישמעאל לבד שבאחרית מלכותה תהרוג מישראל הרג רב אין לו שיעור, ותגזור על ישראל גזרות קשות, ואומרת כל הקורא בתורה ידקר בחרב ותחזיר מקצת מישראל לדיניהם, ומלכות הקיני יבאו בעת ההיא לירושלם וכובשין אותה והורגין בה יותר משלשת רבוא, ומפני הל֗חץ שלוחצין את ישראל הקב״ה שולח בם ישמעאל֗ים ועושים עמהם מלחמה כדי להושיע את ישראל מידם, ועומד איש שוטה ובעל הרוח ומדבר על הקב״ה כזבים, והוא מכבש את הארץ, ויהיה ביניהם ובין בני עשו איבה. השבתי למטטרון ואמרתי לו אדוני וכי בני ישמעאל ישועה לישראל? א״ל ולא כך אמר ישעיה הנביא וראה רכב צמד פרשים רכב חמור רכב גמל (ישעיה כ״א) רכב זו מלכות מדי ופרס, צמד זו מלכות יון, פרשים זו מלכות אדום, רכב חמור זה משיח שנאמר עני ורוכב על חמור (זכריה ט׳ ט׳), רכב גמל זו מלכות ישמעאל שבימיו תצמח מלכות משיח, לכך הקדים רכב חמור על רכב גמל וינצח רכב גמל בביאת משיח, וחכמים ימותו ויד בני בל֗יעל תחזקנה. ועוד וירא את הקיני, וכי מה משל ראה בלעם הרשע, אלא כיון שראה בלעם שבט קיני עתידים לעמוד ולשעבד את ישראל התחיל אמר איתן מושבך, רואה אני שאין אתם אוכלים אלא ממצילת איתן המזרחי (2).

והמלך השני שיעמוד מבני ישמעאל הוא אוהב את ישראל והוא גודר את פרצות ההיכל ועושה מלחמה עם בני עשו והורג את חיילותיהם, ויעמוד מלך אשר שמו מרון ויהיה רועה אתונות ויקחו אותו מאחרי האתונות וימליכו אותו, ויעמדו עליו בני אדום ויהרגו אותו ויעמוד אחר תחתיו ויהיה לו שלום מכל עבריו ויהיה אוהב צאן וימות בשלום. ויעמוד מלך אחר תחתיו ויחזיק את הממלכה בחרבו ובקשתו וקטטה תהיה בימיו, פעם במזרח ופעם במערב פעם בצפון ופעם בדרום, ועושה מלחמה עם הכל, ובעת שיפול הגירדון שבמערב על בני ישמעאל בדמשק תפול מלכות ישמעאל, ועל אותו העת אמר שבר ה׳ מטה רשעים ועדיין אצלו גבורי בני קדר תפשע עליו רוח מזרחית צפונית ויפלו ממנו חללים רבים, הראשון על חדקל והשני על פרת והשלישי בינתים והוא בורח מלפניהם וילכדו בניו ויהרגו ויתלו על העצים. ביום ההוא ישרוק ה׳ לזבוב, ועתיד הקב״ה לשרוק לדבורים אשר בארץ אשור ועושים מלחמה עם האשכנזים ומלך ראשון מנהיג אותם ומוצא שמרד על אדוניהם שנאמר כה אמר ה׳ לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים (ישעיה מ״ט ז׳), ועבד מושלים מי הוא. הוי אומר זה בני כנען שהם מתעבים מכל האומות, לעבד מושלים שיהיה עבד מושלים והוא מורד על אדוניו והם מתקבצים א֗ליו ומתקבצים עמהם אנשים שמרדו על אדוניהם ועושים מלחמה עם בני ישמעאל והורגים את גבוריהם ויורשים את ממונם ורכושם, והם אנשים בעורים ביותר ולובשים שחורים ויוצאים ממזרח והם מרים ונמהרים שנאמר הנני מקים על הכשדים הגוי המר והנמהר (חבקוק א׳ ו׳), וכולם פרשים שנאמר פרוש מעלה (נחום ג׳ ג׳) ובאים מארץ רחוקה לרשת משכנות לא לו ועולים על מרום הרים והוא הר מרום ישראל ופורצים ההיכל ומכבים הנרות וקורעים הדלתות. ועוד יעמדו ד׳ מלכים אחרים שנים מהם נגלים ושנים אחרים יעמדו עליהם ובימיהם יצמח בן דוד שנאמר ובימיהון די מלכיא אנון (דניאל ב׳ מ״ד). ודמות המלך הראשון איש ישיש וא֗ין זקנו הרבה, והמלך שפל ברך עיניו יפות ושערו נאה ושחור, והן מתכשלין בו (3). ואחריו יעמוד אחר במחלוקת ויעמוד חיילות הרבה על נהר פרת וביום אחד יפלו חיילותיו שבצפון ושבדרום ויברח וילכד ויאסר וכל הימים שיהיה במאסר יהיה שלום בארץ. והמלך הרביעי אוהב כסף וזהב והוא זקן וגבה קומה ויש לו

(2) פי׳ מצילת כלי של נגון, וענין הדבר מליצת היתול שאמר בלעם על ישראל. (3) ע״ע דניאל.

שומא על נודלו של רגל הימנית ועושה מטבעות של נחושת וטומן אותם וגונז אותם תחו, פרת עם כסף וזהב והם נגנזים למלך המשיח שנאמר ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים (ישעיה מ"ה ג'), ובימיו תפשע קרן מערביים וישלח שני גייסים והם הורגים מבני מזרח, ומשלח עוד אחרים, ובתחלת השבוע (שמיטה) השנה הראשונה אין בו מטר ובשניה חצי רעב ובשלישית יהיה רעב גדול ולא יהיה מטר וברביעית בינונית ובחמישית יהיה שובע גדול ובששית יצמח כוכב אחד ממזרח ובראשו שבט של אש כמו רומח ואומרים או"ה כוכב זה לנו הוא, ואינו כן אלא משל ישראל שנאמר דרך כוכב מיעקב, ועת זריחתו באשמורת הראשונה של לילה עד ב' שעות ויאסף ט"ו יום במזרח וסובב למערב ועושה ט"ו ימים ואם יתר הוא טוב לישראל.

ועוד שבתי לתפלתי וגם לתעניתי מ' יום עד שנגלה אלי זה המלאך ואמר לי שאל ממני דבר, אמרתי לו אדוני מה יהיה אחרית אלה, א"ל המלאך אחר כל אלה מתגברים בני מערב בחיילים גדולים והם באים מעורבים ועורכים מלחמה עם בני מזרח שבארצם והורגים אותם, והנשארים בורחים מלפניהם ובאים לאלכסנדריא, וירדפו אחריהם מבני מערב ויבואו שם ושם תהיה מלחמה גדולה, ויברחו משם בני מזרח ויבואו עד מצרים וישבו אותה ויקחו מלקות ויעשו אותה שממה, לקיים מה שנאמר מצרים לשממה תהיה (יואל ד' ט'). ויעברו בארץ הצבי ותכלה בידם וכל מי שהוא נשבה לא יחזור עד שיבא משיח, וכששמעתי הדבר הזה בכיתי עד מאד. א"ל המלאך שמעון! מפני מה אתה בוכה, אמרתי לו בני אברהם יצחק ויעקב לא תהיה להם פליטה בימיו. אמר לי הדבר קשה עד מאד, אם תניח בשר על האש לא תוכל להנצל מריחו כך ישראל אינן נצולין, וכל מי שהוא בא בחדר ויברח ויחבא ינצל שנאמר לך עמי בא בחדריך (ישעיה כ"ו), כל הנמצא ידקר וכל הנספה יפול בחרב (שם י"ג), והם עוברים בארץ הצבי ושוסים שנאמר ובא בארצות ושטף ועבר (דניאל י"א מ'), ובאים בנחלי הבתות והם באמצעיתא ושם תהיה מלחמה גדולה שנתנבאו עליה כל הנביאים ויהפכו נחלים ומימי פרת לדם, ולא יוכלו הנשארים לשתות ממנו ומשם תשבר מלכות מזרח. ואחר כל אלה יעמוד מלך עז פנים ויעשה שלש שנים ומחצה ובתחלת מלכותו כשהוא עומד לוקח העשירים ומפנה (4) ממונם והורג אותם ולא ימלט כסף את בעליו שנאמר כספם וזהבם לא יוכל להצילם (יחזקאל ז' י"ט), ולא תעמוד עליו עצתו ומחשבתו, וכל מי שמזכיר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד יהרגו, וכל האומר אלהי אברהם יהורג, ואומרים נחזור כולנו לאומה אחת ונבטל את השבתות והמועדים וראשי חדשים מישראל, שנאמר ויסבר להשניה זמנין ודת (דניאל ז' כ"ה), זמנין הם המועדים ודת היא התורה שנאמר אש דת למו (דברים ל"ג), ובימיו צרה גדולה תהיה על ישראל וכל מי שהוא גולה לגליל העליון ימלט שנאמר כי בהר ציון ובירושלם תהיה פלטה (יואל ג' ה') עד דמטי מרון והורג מישראל עד שמגיע לדמשק, וכשהוא מגיע לדמשק נותן הקב"ה עזרה והצלחה לישראל ובימיו תהיה קטטה ומלחמה בעולם, ועיר נלחמה עם חברתה ומדינה עם מדינה ועם בעם וגוי בגוי ואין שלום ליוצא ובא שנאמר והצרותי לאדם והלכו כעורים (צפניה א' י"ז). ועם ה' מטולטלין וצרה תהיה עליהם שלש שנים, וינתנו בידו עד סוף השלש שנים שנאמר ויתהבון בידה עד עדן ועדנין ופלג עידן (דניאל ז'), עדן שנה עדנין ב' שנים פלג עידן חצי שנה, נמצא שלש שנים מבטלין הנזרה והתְפִלָה שנאמר ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתים ותשעים (שם י"ב) והן שלש שנים ומחצה. ויעמוד מלך שהוא משים אותם לכפור שנאמר ונתנו השקוץ משומם (שם י"א) והוא מולך שלשה חדשים, ואח"כ עושים בני ישמעאל מלחמה עם אדומיים בבקעת עכו, ומיד אשורים באים עליהם ושבים אותם שנאמר עד מה אשור תשבך (במדבר כ"ד) וצים מיד כתים (שם) אלו אדומיים שהם עתידים לעמוד באחרית הימים, וכשהם יוצאים כגנבים הם יוצאים שנאמר אם גנבים באו לך וגו' (עובדיה א'), ועושים מלחמה עם בני ישמעאל והורגים מהם הרבה ומתכנש למשריית דעכו ומהדק פרזלא לחספא ושקיה תברין לאצבעתא וערקין ערטלאין בלא סוסואן, ויצטרפו לגיונות עמם מאדום ויבואו ויעשו מלחמה בבקעת עכו עד שישקע הסוס עד ירכו בדם ויברחו בני ישראל עד שיבואו אל בקעת יריחו ושם יעמדו ויאמרו אחד לחבירו אנה אנחנו בורחים ונניח טפינו ונשינו, וחוזרים ועושים מלחמה אחרת בבקעת מגדו ויברחו אדומיים ועולים לספינות, ותצא רוח ותביאם לאשור והן מענים אשורים ועבר הנהר. ולקץ תשעה חדשים יצאו בני אשור ויאבדו בני ישראל ואת בני רומא שנאמר עד מה אשור תשבך. וכשאתה רואה אשורים יוצאים ודורכים בארץ ישראל הם עושים שלום, ואליהו ז"ל יוצא ומבשר להם שלום שנאמר והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו (מיכה ה' ד') ובני איטליא מבקשים להלחם עמם ובני ישמעאל תחזור להם המלכות כמעט ואין מספיקים להוציא את נשיהם עד שאשור שובים אותם ומיד בת קול יוצאת ומכרזת בכל המקומות לבני ישראל: צאו ונקמו נקמת ה' באדום שנאמר ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל (יחזקאל כ"ה י"ד), ומיד בחורי בני ישראל נקבצים ונשמעים והם ממליכים עליהם מלך מזרע דוד, ותפול מחלוקת בין אלו לאלו, ובני ארץ ישראל פושעים בזרע דוד לקיים מה שנאמר ויפשעו ישראל בבית דוד עד היום הזה (דהי"ב י' י"ט).

---

(4) לשון הסרה, צפניה ג' ט"ו.

ואלו ואלו באים ונאחזים ובת קול יוצאת ומצפצפת מה שהיה הוא שיהיה (קהלת א׳) הוא הקב״ה שהיה קודם בריאת העולם והוא שעתיד להיות אחר איבוד העולם. ומה שנעשה הוא שיעשה (שם), והיא משיבה ואומרת כאשר עשה יהושע יריחו ולמלכה כן עשו באו״ה, והם אומרים אין עמנו ארון הברית כאשר היה עם יהושע, והיא משיבה להם לא היה בארון אלא שני לוחות האבנים וחותמן שמע ישראל, מיד הן מתריעין בתרועה גדולה ואומרים שמע ישראל ה׳ אלהינו ה׳ אחד, והן סובבים את יריחו, ומיד החומה נופלת תחתיה ונכנסין לתוכה ומוצאים הבחורים מתים ברחובותיה לקיים מה שנאמר לכן יפלו בחוריה ברחובותיה וכל אנשי מלחמתה ידמו (ירמיה נ׳ ל׳), והם הורגין בתוכה שלשה ימים ושלשה לילות ואח״כ קובצין את כל שללה אל תוך רחובה ושמועה באה עליהם מא״י ופוחדין פחד גדול.

ועוד שבתי לתפלה לפני ה׳ בצום ושק ואפר עד שראיתי והנה יד נגעה בי והעמידני על רגלי ויאמר אלי שאל לך איש צדיק מה תשאל, ואשאלהו ואמרתי לו באחרית האלה כיצד יתקבצו כל ישראל מארבע כנפות הארץ ואיך תהיה יציאתם מתחת יד המלכיות, ואם יוצאים לאנה הם יוצאים, וכיצד תהיה הליכתם ומה יוכלו לעשות? ארצה שתגיד לי הדברים הללו וכיוצא בהם עד סוף כל הדבר. ויענני מדלתות השמים ויאמר לי: באחרית מלכות בני ישמעאל יצאו הרומיים על ירושלם ועושים מלחמה עם בני ישמעאל והארץ תכבש לפניהם, והם באים בתוכה והורגים בה הרבה מבני ישמעאל ומפילים בה חללים הרבה ושובים מבנות ישמעאל שביה גדולה ומוציאין מוחות מהתינוקות ושוחטין בכל יום תינוקות ליש״ו ובאותו העת יצר לישראל מאד ובאותו זמן יעיר ה׳ שבטי ישראל ויבואו לירושלם עיר הקדש וימצאו בתורה כתוב וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן. ועוד כתיב כי הולך לפניכם ה׳ ומאספכם אלהי ישראל (ישעיה נ״ב י״ב) והם מהלכים בעב וערפל ויעשו מלחמה עם האדומיים ויהרגו מהם הרג רב ויצא שמם בעולם שבאו השבטים ובעת ההיא יתקיים בישראל הפסוק והיתה עת צרה אשר לא נהיתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר (דניאל י״ב), ויעמדו האומות על ישראל והורגים מהם הרג רב ופושעים מעמי הארץ הרבה, ומענים בכבלים הרבה מן החסידים כדי לעזוב תורת ה׳, ועוד שהם בזו הצרה ימים מעטים יביא ה׳ רוח גדול וחזק ורעב גדול ועב שחור שלא נראה בעולם כמוהו ומתוך אותו הרוח יפזר הקב״ה השבטים בכל עיר ועיר ועליהם נאמר מי אלה כעב תעופינה (ישעיה ס׳) ויתקבצו מישראל אל ירושלם מעט אנשים ולא ימצאו לחם ויחזיר הקב״ה לישראל החול לסולת, ועל העת ההיא נאמר יהי פסת בר בארץ בראש הרים [5]. ויעמוד נחמיה בן חושיאל ועושה אותיות בדבר ה׳ ויעמוד מלך וכופר בדין ומראה עצמו כעובד ה׳ ולבו לא נכון עמו. ויצא רעם גדול בעולם ויפחדו ממנו כל העולם ויתקבצו ישראל אל נחמיה בן חושיאל ומלך מצרים ישלים עמו ויהרוג כל המדינות אשר סביבות ירושלם כגון טבריה ודמשק ואשקלון וישמעו או״ה ותפול עליהם אימה ופחד. והאות אשר יהיה באותו העת כי הכוכבים ייראו כדם, ועל אותו העת נאמר השמש יהפך לחשך והירח לדם (יואל ג׳ ד׳) ומשלח הקב״ה באו״ה מכות עשר כמו ששלח במצרים לקיים מה שנאמר והיה ביום ההוא יוסיף ה׳ שנית ידו לקנות את שאר עמו (ישעיה י״א). אמרו שיש ברומי אבן של שיש והיא דמות נערה יפה מראה מששת ימי בראשית ובאין בני בליעל מאו״ה ושוכבין אתה ומתעברת ולקץ תשעה חדשים מתבקעת ויצא בן זכר דמות אדם ארכו י״ב אמות ורחבו ב׳ אמות ועיניו אדומות עקומות, שער ראשו אדום כזהב ופעמי רגליו ירוקים ויש לו שני קדקדים וקוראין אותו ארמילוס. ויבא אצל אדום ויאמר להם משיחכם אני, אני הוא אלהיכם, ומטעה אותם ומיד הם מאמינים בו והם ממליכים אותו ומתחברין כל בני עשו ובאין אצלו והולך ומבשר לכל המדינות ואומר לבני עשו הביאו לי תורתי שנתתי לכם, ועוד באין או״ה והם מביאים ספר... ואומר להם הוא שנתתי לפניכם ואומר להם אני ה׳ אלהיכם ואני משיחכם ואלהיכם, ובאותה שעה משגר לנחמיה וכל ישראל ואומר להם הביאו לי תורתכם והעידו לי שאני אל, ומיד כל ישראל תמהין ומתפחדין, ובאותה שעה יעמוד נחמיה ושלשה אנשים עמו מבני אפרים והולכים עמו וס״ת עמם וקוראים לפניו אנכי ולא יהיה לך, והוא אומר אין בתורתכם כלום מזה? אני מניח אתכם עד שתאמינו שאני אלוה כדרך שהאמינו בי או״ה, ומיד עומד כנגדו נחמיה ואומר לו אין אתה אלוה אלא שטן, ואומר להם ארמילוס מדוע כזבתם בי אצוה להרוג אתכם, ואומר לעבדיו תפשוהו לנחמיה, ומיד יקום ושלשים אלף גבורים מישראל ועושה עמו מלחמה והורג ממחנה ארמילוס מאתים אלף, ויחרה אף ארמילוס ויקבץ כל חיילי או״ה ועושה מלחמה עם בני ישראל והורג מישראל אלף אלפים ועוד הרג את נחמיה בעת צהרים, ועל אותה העת נאמר והיה ביום ההוא נאום ה׳ אלהים והבאתי השמש בצהרים והחשכתי לארץ ביום אור (עמוס ח׳ ט׳), והנשאר מישראל יברחו אל מדבר העמים וישבו שם ארבעים וחמשה יום בלא לחם ובלא מים כי אם עשב השדה יהיה מאכלם, ולאחר מ״ה יום יבא ארמילוס וילחם במצרים וילכדה שנאמר וארץ מצרים לא תהיה לפליטה (דניאל י״א מ״ב), וחוזר ומשים פניו אל ירושלם להחריבה פעם שניה שנאמר ויטע אהלי אפדנו

---

[5] עי׳ מדרש קהלת פ׳ מה שהיה.

בין ימים להר צבי קדש ובא עד קצו ואין עוזר לו (שם). ובעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול ותוקע בשופר שלש פעמים שנאמר והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול (ישעיה כ"ז י"ג), ואותו שופר הוא קרן ימינו של איל יצחק והקב"ה מאריך אותו עד אלף אמה ותוקע תקיעה ומתגלה משיח בן דוד ואליהו, והולכים שניהם אצל ישראל שהם במדבר העמים ואומר להם אליהו זה הוא המשיח ומשיב את לבם ומחזק את ידם שנאמר חזקו ידים רפות וברכים כושלות אמצו אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו (ישעיה ל"ה ג' ד'), וישמעו כל בני ישראל קול השופר וידעו כי פדה את ישראל שנאמר כי פדה ה' את יעקב (שם), ובאו האובדים בארץ אשור. ומיד נופל פחד ה' בעמים ועל כל הגוים, וישראל חחרים עם המשיח עד שיבואו למדבר יהודה ומתועדים עם כל בני ישראל ויבואו אל ירושלם ויעלו במעלות בית דוד הנשארות מן ההרס וישב שם המשיח. וישמע ארמילוס כי עמד לישראל מלך, ויקבץ חיילות מכל או"ה ויבאו למלך המשיח ולישראל, והקב"ה ילחם בעד ישראל, ואומר למשיח שב לימיני והמשיח אומר לישראל התקבצו והתיצבו וראו את ישועת ה', ומיד הקב"ה יוצא ונלחם בם שנאמר ויצא ה' ונלחם בגוים ההם (זכריה י"ד) וכתיב בעת ההיא אביא אתכם ובעת ההיא קבצי אתכם כי אתן אתכם לשם ולתהלה בכל עמי הארץ. אמן, יקרב אותה העת ואותו הזמן.

תם תפלת ר' שמעון בן יוחאי

פרק ר' שמעון בן יוחי

[בית המדרש ח"ג 78]

אלו הן הנסתרות שנגלו לרבי שמעון בן יוחי כשהיה חבוי במערה מפני קיסר מלך אדום, ועמד בתפלה ארבעים יום וארבעים לילה והתחיל כך: ה' אלהים עד מתי עשנת בתפלת עמך (תהלים פ'). מיד נגלו אליו סתרי הקץ וסתומות והתחיל לישב ולדרוש וירא את הקני (במדבר כ"ד כ"א). כיון שראה מלכות ישמעאל שהיא באה התחיל לומר לא דיינו מה שעשה לנו מלכות אדום הרשעה אלא אף מלכות ישמעאל. מיד ענה לו מטטרון שר הפנים ואמר לו אל תירא בן אדם שאין הקב"ה מביא מלכות ישמעאל אלא כדי להושיעכם מזאת הרשעה, והוא מעמיד עליהם נביא כרצונו (1) ויכבוש להם את הארץ, ובאים הם ויחזיקוה בגדולה, ואיבה גדולה תהיה ביניהם ובין בני עשו. ענה לו רבי שמעון ואמר ומנין שהם ישועה לנו. אמר לו ולא כך ישעיה הנביא אמר וראה רכב צמד פרשים וגו' מפני מה הוא מקדים רכב חמור לרכב גמל, לא היה צריך לומר אלא רכב גמל רכב חמור, אלא כיון שהוא יוצא רוכב על גמל צמחה מלכות בידי רוכב על חמור (2). ד"א רכב חמור כמו רוכב על חמור, מיכן שהם תשועה לישראל כתשועת רוכב על חמור. ועוד היה ר"ש אומר ששמע מרבי ישמעאל, כיון שמלכות ישראל באה עתידין למוד הארץ בחבלים שנאמר והאדמה יחלק במחיר (דניאל י"א ל"ט) ועושים בתי קברות מרעה לצאן (3). וכשימות אדם מהם קוברים אותו בכל מקום שהם מוצאים וחחרין וחורשין הקבר וזורעים אותו שנאמר ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא, מפני מה שאין בית הפרס נידש. עוד וירא את הקיני, וכי מה משל נשא אותו רשע, אלא כיון שראה את בני בניו שהם עתידים לעמוד ולשעבד את ישראל התחיל שמח ואמר איתן מושבך, רואה אני בני אדם שאינם אוכלים אלא ממצילת איתן האזרחי.

המלך השני שיעמוד מישמעאל יהיה אוהב ישראל ויגדור פרצותיהם ופרצות ההיכל, וחוצב הר המוריה ועושה אותו מישור כולו ובונה לו שם השתחויה (מסגד) על אבן שתיה שנאמר ושים בסלע קנך, ועושה מלחמה עם בני עשו והורג חיילותיו וישבה שביה גדולה מהם וימות בשלום ובכבוד גדול. ויעמוד מלך גדול מחצר מות ויעשה מלוכה ימים מעטים ויעמדו עליו גבורי בני קדר ויהרגוהו ויעמידו מלך אחר ושמו מריאו (מרואן) ויקחוהו מאחורי הצאן והאתונות ויעלוהו למלוכה ויעמדו ממנו זרועות ארבע ויגדרו ההיכל. ולקץ מלכות ארבע זרועות יעמוד מלך אחר וימעט האיפות והמדות והמשקלות ויעשה שלש שנים בשלוה, ויהיה קטטה בעולם בימיו, וישלח חיילים גדולים על אדומים ושם ימות ברעב ויהיה עמהם מזון הרבה והוא מונע מהם ואינו נותן להם, ויעמדו בני אדום על בני ישמעאל ויהרגו אותם ויעמדו בני ישמעאל וישרפו המזון והנשארים יברחו ויצאו. ואח"כ יעמוד המלך הגדול וימלוך מ"ט שנים, ואלו הם אותותיו: אדמדם שיפן העין ויש לו שלש שומות אחת במצחו ואחת בידו הימנית ואחת בזרועו השמאלית, ונוטע נטיעות ויבנה ערים חרבות ויבקע התהומות להעלות המים להשקות נטיעות ובניו ובני בניו מרובין לאכול וכל מי שיעמוד עליו ינתן בידו והארץ שוקטת בימיו וימות בשלום. ויעמוד מלך אחר ויבקש לכרות מימי הירדן ויביא רחוקים מארצות נכריות לחפור ולעשות נחל ולהעלות מי הירדן להשקות הארץ ותפול עליהם חפירת הארץ ויהרגו וישמעו נשיאיהם ויעמדו על המלך ויהרגוהו. ויעמוד מלך אחר בגבורה ואיש מלחמה וקטטה בעולם בימיו וזה לך האות כשאתה רואה שנפל נירון המערבי שבמערב בהשתחויה של בני ישמעאל בדמשק נפלה מלכותו ונכנסין ויוצאין במס, ואף מלכות ישמעאל

---

(1) עי' לעיל שקורא אותו איש שוטה ובעל הרוח.
(2) משיח הוא עני ורוכב על חמור, זכריה ט'. (3) עד כאן נעתק מכ"י אחר באיזה שנוים בבתי מדרשות בית שני.

תיפול ועליהם הוא אומר שבר ה׳ מטה רשעים, ואיזה זה מרואן השר. אצלו היו גבורי בני קדר קיימים ותפשע עליו פינת מזרחית צפונית ויעלו עליו ויפלו ממנו ג׳ חיילים גדולים בחדקל ובפרס והוא בורח מפניהם ונלכד ונהרג ובניו יתלו על העץ. ואח״כ יעמוד מלך עז פנים שלשה חדשים, ואח״כ תמלוך מלכות הרשעה על ישראל תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ילדה, ויצמח להם משיח בן יוסף ויעלה אותם לירושלם ויבנה בית המקדש ויקריב קרבנות ותרד אש מן השמים ותאכל קרבנותיהם שנאמר ובני פריצי עמך ינשאו. אם לא זכו משיח בן אפרים בא ואם זכו יבוא משיח בן דוד ויעמוד מלך רשע ושמו ארמילוס, הוא קרח ועיניו קטנות וצרעת במצחו ואזנו ימנית סתומה והשמאלית פתוחה, ואם ידבר לו אדם טובה יטה לו אזנו הסתומה ואם ידבר לו אדם רעה מטה לו אזנו הפתוחה, והוא בריה דסטנא ודאבנא ועולה לירושלם ויעורר מלחמה עם משיח בן אפרים בשער מזרחי, שנאמר והביטו אליו את אשר דקרו, וישראל גולין למדברי אגמים לרעות במלוחים ובשרשי רתמים מ״ה ימים, ואז נבחנים ונצרפים שנאמר והבאתי את השלישית באש וגו׳. וימות שם משיח בן אפרים וישראל סופדים אותו, ואח״כ יגלה להם הקב״ה משיח בן דוד, וישראל ירצו לסקלו ואומרים לו שקר דברת שכבר נהרג משיח ואין משיח אחר עתיד לעמוד ויבזוהו שנאמר נבזה וחדל אישים והוא חוזר לו ונכסה מהם שנאמר וכמסתר פנים ממנו, ובצר להם לישראל הם חוזרים וצועקים מרעב ומצמא ומיד הקב״ה נגלה להם בכבודו שנאמר וראו כל בשר יחדו. ומלך המשיח יצמח שם שנאמר וארו עם ענני שמיא וכתיב בתריה וליה יהיב שלטן, ויפיח באותו ארמילוס הרשע וימיתהו שנאמר וברוח שפתיו ימית רשע, והקב״ה שורק ומקבץ כל ישראל ומעלם לירושלם שנאמר אשרקה להם ואקבצם, ותרד אש מן השמים ותאכל ירושלם עד ג׳ אמות ומפנה הזרים הערלים והטמאים מתוכה, ותרד ירושלם בנויה ומשוכללת מן השמים שיש בה שבעים ושתים מרגליות שמבהיקות מסוף העולם ועד סופו, והולכים כל האומות לנוגהן שנאמר והלכו גוים לאורך. וירד היכל בנוי מן השמים שהוא קשור בזבול, שכן ראה משה ע״ה ברוה״ק שנאמר תביאמו ותטעמו. ויושבין ישראל לבטח אלפים שנה ואוכלים בהמות ולויתן חיז, בהמות שוחטין חיז קורע לויתן בקרסוליו ומשה יבא וישחוט זיז שדי. ולקץ אלפים שנה הקב״ה יושב על כסא דין בעמק יהושפט. ומיד השמים והארץ בלין והולכים וכלים והחמה חפרה והלבנה בושה וההרים ימוטו והגבעות תמוטטנה כדי שלא יזכירו לישראל עונותיהם, ושערי ניהנם נפתחות בנחל יהושע ושערי גן עדן במזרח ביום השלישי שנאמר יחיינו מיומים אלו ימי משיח שהם אלפים שנה. וביום השלישי זה יום הדין, ואוי לו לכל

מי שמת בו, והקב״ה מעבר לפניו כל אומה ואומר להם אתם שמשתחוים לאלהי כסף וזהב ראו אם יוכלו להציל אתכם, ומיד עוברים ונשרפים שנאמר ישובו רשעים לשאולה, וישראל באים אחריהם והקב״ה אומר להם למי אתם משתחוים והם אומרים כי אתה אבינו כי אברהם לא ידענו וגו׳. ואו״ה אומרים מתוך גיהנם נראה אם ישפוט את ישראל עמו כמו ששפט אותנו. מיד הקב״ה עובר עם ישראל באמצע גיהנם ונעשה לפניהם כמים קרים שנאמר ויעבור מלכם לפניהם וגו׳ ואומר כי תלך במו אש לא תכוה. ובאותה שעה ננערין פושעי ישראל לגיהנם י״ב חדשים, ואח״כ הקב״ה מעלה אותם ויושבים בגן עדן ומתעננים מפירותיה שנאמר ועמך כלם צדיקים. ר״ש אומר עתיד הקב״ה לשרוק לדבורה אשר בקצה יאורי מצרים ובאים ועושים מלחמה בתוך מצרים, והמלך הראשון שמנהיג אותם ומוציאים הוא עבד שמרד על אדונו שנאמר כה אמר ה׳ לבזה נפש למתעב גוי, אותה מתועבת שבאומות אלו בני כנען, לעבד מושלים והוא מורד על אדונו, ומתקבצים אליו אנשים שמרדו על אדוניהם ויוצאים במעט ומחזיקים מלכות בגבורה ועושים מלחמה עם בני ישמעאל והורגים גבוריהם ויורשים ממונם ואת רכושם. והם אנשים מכוערים ולובשים שחורים ויוצאים ממזרח, והם מהרים ונמהרים שנאמר הגוי המר והנמהר. ועל הר מרום ישראל יעלו ויסבר לפרוץ בהיכל ודלתים יעקירו ומרות יבכו. וארבעה מלכים יעמדו עליהם שנים נשיאים ושנים סגנים, הראשון הוא קונדק וממליך מלך בחייו מזרע המלוכה והמלך שימלוך עליהם הולך בשפלות ועיניו יפות ושערו נאה וימות בשלום ואין נפרעין ממנו בזה העולם. ואחריו יעמוד מלך במחלוקת ויעמוד חיילים על נהר פרת ויפלו כלם ביום אחד ויברח ויאסר וכל הימים שהוא נאסר יהיה שלום בארץ ואחיו מושלים בכל הארצות, והמלך הרביעי שיעמוד עליהם אוהב כסף וזהב והוא איש שחור וגבה קומה זקן וגרגר והורג אותן שהוציאוהו והמליכוהו ויעשה ספינות מנחושת וימלא אותם כסף וזהב וטומן אותם תחת מימי פרת להצניעם לבניו, והם עתידין לישראל שנאמר ונתתי לך אוצרות חשך ומטמוני מסתרים. ובימיו תפשע קרן מערבית וישלח שם גייסות רבים והורג בני מזרח וחוזר ומשלח גייסות רבות ובאים והורגים את בני מערב ויושבים בארצם. וזה לך האות שאתה רואה שבוע אחד תחלתו [בשנה הראשונה] מטר, ובשניה חצי רעב משתלחין, ובשלישית רעב גדול, וברביעית לא רעב ולא שובע, ובחמישית שובע גדול ויצמח כוכב אחד במזרח ובראשו שבט והוא כוכב של ישראל שנאמר דרך כוכב מיעקב, ואם האיר לטובתן של ישראל הוא ואז יצמח משיח בן דוד. וזה לך האות כשאתה רואה שנפל נירון מזרחי שבדמשק נפלה מלכות בני מזרח ואז תצמח הישועה לישראל, ומשיח

בן דוד בא ויעלו לירושלם ויתעננו עליה, שנאמר וענוים יירשו ארץ ויתענגו על רוב שלום. האל ברחמיו ישלח לנו הגואל במהרה בימינו אמן.

שמעון כיפא: אגדתא דשמעון כיפא, אגדה אדות ראש שליחי ישו הנוצרי המכונה פיטר (Peter) שהוראתו בלשון יונית „סלע" כמו כיפא בארמית. ויש מסורה המונית כי שמעון זה כונתו היתה רצויה להפריד את היהודים־הנוצרים מן היהודים האמתים פירוד גמור למען לא יתערבו ביניהם כמו שהיו רגילים לעשות בראשית התיסדות הנצרות. ויחסו אליו כמה פיוטים ופיוט עבודת יוה"כ „אתה כוננת עולם ברוב חסד". ואמרו עליו בספר חסידים וז"ל „ואפילו לצדיק והם תועים אחריו כגון שמעון כיפא" (שם סי' קצ"א). ע"ע באוצר ישראל. שד"ל במבוא למחזור מנהג בני רומא צד ז' (ליוורנו תרט"ז) כותב: „והנה אני השתוממתי ונבהלתי זה כ"ד שנים כשראיתי במחזור ויטרי כ"י תשובת רבינו תם, כתוב בה כי שמעון כיפא יסד סדר של יוה"כ אתן תהלה, וסרה תמיהתי אחרי עשרים שנה כשראיתי בפירוש המחזור כ"י שבידי אתן תהלה. שמעון כיפא שקורין ק' פיירו מרומי (מלות שקורין וכו' כתובות על המחק ולא אדע מה היה כתוב בתחלה) עשה השבח הזה לאחר שתקן להם אמונת [הנוצרים] ושם עצמו במגדל רומי כל ימיו בלחם צר ומים לחץ, ושלח להם זה השבח, להודיע להם כי כלל לא היה מאמין [בישו], אבל להשקיט הפריצים שהיו פורצים בישראל נתכוון. עכ"ל, אז הבנתי כי דברי רבנו תם מיוסדים על שמועת שוא שנתפשטה בישראל בימי קדם בזמן הצרות והשמדות, בכוונה טובה לחזק אמונת ההמון, כשישמעו כי ראש האפוסטולי כתב פיוטים בשבח האמונה הישראלית, ושכוונתו כשיסד האמונה החדשה לא היתה אלא לשם שמים ולטובתם של ישראל".

אגדתא דשמעון כיפא

[בית המדרש ח"ה 60]

ויהי אחרי הדברים האלה ויגדל מריבה בין הנוצרים ובין היהודים, כי כאשר ראה נוצרי את יהודי הרג אותו והצרה היתה הולכת ותוקפת עד שלשים שנה. ויתאספו הנוצרים לאלפים ולרבבות, וימנעו את ישראל מלעלות לרגל והיתה צרה גדולה בישראל כיום שנעשה בו העגל ולא היו יודעים מה לעשות. אך אמונתם מתחזקת והולכת ויצאו שנים עשר אנשים ויתהלכו בשנים עשר מלכיות ויתנבאו בתוך המחנה נביאותיהם, ויטעו ישראל אחריהם, והם היו אנשי שם ויחזקו את אמונת ישו כי אמרו שהם שלוחיו ויתלקטו אחריהם עם רב מבני ישראל. ויראו החכמים את הדבר הרע הזה וירע להם מאד ויאמר איש אל רעהו אוי לנו כי חטאנו שבימינו נהיתה הרעה הזאת בישראל אשר לא שמעו אנחנו ואבותינו. ויצר להם מאד וישבו ויבכו וישאו עיניהם אל השמים ויאמרו אנא ה' אלהי השמים תן לנו עצה מה לעשות כי אנחנו לא נדע מה לעשות ועליך עינינו כי נשפך דם נקי בקרב עמך ישראל על אדות אותו האיש. עד מתי יהיה זה לנו למוקש שתחזק יד הנוצרים עלינו והורגים אותנו כמה וכמה, ואנחנו נשארים מעט. ובעון מוקשי עמך בית ישראל נעשה זאת וזאת למען שמך תן לנו עצה מה לעשות להיות נבדלים מעדת הנוצרים. ויהי ככלותם לדבר ויקם זקן אחד מן הזקנים ושמו שמעון כיפא והיה משתמש בבת קול, ויאמר להם שמעוני אחי ועמי, אם טוב בעיניכם דברי אבדיל את האנשים האלה מעדת בני ישראל ולא יהיה להם חלק ונחלה בקרב ישראל, אך אם תקבלו עליכם את העון. ויענו כלם ויאמרו נקבל עלינו העון אך כאשר דברת עשה. וילך שמעון כיפא בתוך ההיכל ויכתוב את השם הגדול ויקרע בשרו וישם הכתב בתוכו ויצא מן המקדש ויוציא את הכתב וילמוד את השם, וילך אל עיר מטרופולין של הנוצרים ויצעק בקול גדול ויאמר כל מי שיאמין בישו יבא אלי כי אני שלוחו, ויאמרו לו תן לנו אות ומופת, ויאמר להם מה אות אתם מבקשים ממני, ויאמרו האותות אשר עשה ישו בחייו עשה לנו גם אתה. ויאמר הביאו לי מצורע, ויביאו לו, וישם ידיו עליו והנה נרפא. ויאמר להם עוד הביאו לי מת אחד, ויביאו לפניו, וישם ידו עליו ויחי ויעמוד על רגליו. ויראו האנשים האלה ויפלו לפניו ארצה ויאמרו לו באמת אתה שלוחו של ישו כי הוא עשה לנו כך בחייו. ויאמר להם שמעון כיפא אני שלוחו של ישו והוא צוה עלי ללכת אליכם. השבעו לי אם תעשו ככל אשר אני מצוה אתכם, ויענו כלם ויאמרו כל אשר תצונו נעשה. ויאמר להם שמעון כיפא דעו כי ישו היה שונא לישראל ותורתם כמו שניבא ישעיה חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, ועוד דעו לכם שאינו חפץ בישראל כמו שניבא הושע כי אתם לא עמי, ואף שיש בידו לעקור אותם מן העולם ברגע אחד מכל מקום אינו רוצה לכלותם, אך הוא רוצה להניח אותם כדי שיהיה תלייתו וסקילתו לזכרון לדורי דורות. ורוב ענוי הגדול שהיה סובל כל היסורים כדי לפדות אתכם מן הגיהנם. ועתה הוא מזהירכם ומצוה לכם שלא תעשו עוד רעה לשום יהודי ואם יאמר יהודי לנוצרי לך עמי פרסה ילך עמו שתי פרסאות, ואם יכנו יהודי על הלחי השמאל ימה לו גם הלחי הימין כדי שיאכלו שכרם בעוה"ז ובעולם הבא יהיו נדונים בגיהנם, ואם תעשו כך תזכו לשבת עמו במחיצתו, והנה הוא מצוה עליכם שלא תחוגו את חג המצות אך תחוגו את יום מיתתו, ובמקום חג השבועות תחוגו ארבעים יום משנסקל ועלה לרקיע אח"כ, ובמקום חג הסוכות תחוגו יום לידתו וביום השמיני ללידתו תחוגו היום אשר נמול בו. ויענו כלם ויאמרו כל אשר דברת נעשה אך אם תשאר אצלנו, ויאמר אנכי יושב ביניכם אם תעשו לי כאשר צוה עלי לבלתי לאכול שום מאכל רק לחם צר ומים לחץ, ועליכם לבנות לי מגדל

בתוך העיר ואשב בו עד יום מותי. ויאמרו כדבריך כן נעשה, ויבנו לו מגדל ויהי לו המגדל לדירה ויתנו לו חק דבר יום ביומו עד יום מותו לחם ומים וישב בתוכו, ויעבוד את אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב ויעש פיוטים לרוב מאד וישלחם בכל גבול ישראל למען יהיה לו לזכרון בכל דור ודור, וכל פיוטיו אשר עשה שלח לרבותיו. וישב שמעון בתוך המגדל שש שנים וימת ויצו לקבור אותו במגדל ויעשו כן. אחר כך בנו עליו בנין מפואר ועדיין מגדל זה ברומי וקורין אותו פיטר והוא שם של אבן, שישב שם על האבן עד יום מותו.

אגדתא דשמעון כיפא (נוסחא ב׳)

[בית המדרש ח״ו 9]

בעת הזאת היה בישראל אחד שנקרא שמעון כיפא בשביל שהיה יושב על האבן, שניבא עליו יחזקאל הנביא כי היא בנהר כבר, והיה הראש של משוררים, והיה יוצא קול לו מהאבן והיה לו חכמה רבה, ויקנאו בו [הנוצרים] להיות בישראל איש כזה. וידע ר״ש מהקנאה, מה עשה? עלה [אליהם] בזמן סוכות על הר הזיתים ביום הושענא רבה והתחילו לדבר עם ר״ש, והוא היה נוצחם בכל החכמות, ולא היה להם יכולת להשיבו וחרדו ממנו. וכאשר ראו שהיתה חכמתו גדולה נתיעצו ואמרו, לא נניח איש חכם כזה ביהודים ונקח אותו מהם, מפני שבזמן מועט יקלקל תורתנו. תיכף תפשוהו ואמרו לו, יודעים אנו כי אין בישראל חכם אחר כמוך ובידך יש יכולת להוסיף ולגרוע להסיר העשוי ולקיים כל דבר, וה׳ נתן לך חן לפני ישו לקיים דתנו, וכל חכמינו הם היהודים, ובראותנו מעשיך אמרנו ראוי אתה לקיים דתנו. ואנו בכל יום ויום מתרבים, והיהודים הולכים וחסרים, ואיש כמוך אין דרך נכונה שתהיה עמהם, אלא תבא עמנו, שתורנו מצות וחקים טובים ותנחילנו עוה״ב, ונשימך בראשינו ראש, ואין מי שיאמר לך מה תעשה. השיבם דבריכם טובים אבל איני רוצה לעזוב דתי, אמרו לו אם לא תבא אלינו נהרוג אותך ואת כל היהודים עד שלא ישאר אחד מהם חי. אמר להם הכל בידי שמים וה׳ יעזרנו. התחילו להרוג את היהודים, ופחדו ורגזו, ובאו כלם בתחנונים לפני ר׳ שמעון ואמרו לו, עשה מה שהם אומרים והצילנו מידם, ועל נפשנו זה החטא, ותעשה בחכמתך הגדולה. והגוים היו גונבים ונחלים היהודים ומוכרים אותם במטבע אחת ושלשה יהודים בעד ג׳ מטבעות כי כן נמכר ישו. כשראה ר״ש זאת אמר טוב שיאבד שמעון ומאה כמוהו ולא תאבד נפש אחת מישראל, מה עשה, אמר שיהיה עמהם, והנה הפאפ״א והושקב״ו של״א (?) באו עמו, ואמר להם מה תרצו ממנו, אם אתם תרצו ותשמידו ליהודים איני רוצה לישב עמכם, אבל אם אתם תרצו לעשות מה שצוה סט׳ פאולו בשם ישו שדבריו קיימים, זהו מה שתעשו לקבל מחדש ולקיים התנאים שאמר לכם שתניחו מלסקול ליהודים ולהניחם ליכנס בבתי תועבות שלהם כשירצו, וכן בבתי כנסיות שלנו תניחום, כדי שיוכלו גם הם לבוא להאמין בישו, כי אם לא תעשו כן יאמרו היהודים אתם רודפים אותם כדי שלא יראו בפעולתם הבלים ושקרים. תיכף קבלו דברי ר״ש וגם הפאפ״א של״א ואמרו כל מה שתצוה עלינו ותתקן עלינו נעשה, ונשאר אז חוק קיים כי כל יהודי שירצה ליכנס בתועבות שלהם שיוכל ליכנס. עוד אמר להם אני מצוה אתכם, ומקבל עלי לנדר כי בכל חיי לא אוכל בשר ביום ששי, כי ביום ההוא נהרג ישו, ולא אשתה יין כל ימי כדי שלא לשמוח בשביל אהבת ישו, ואהיה מובדל מכל האנשים ויושב בבית לבדי, כדי שלא יטעו עיני, ולקיים מה שכתוב מדבר שקר תרחק, ולהיות שקבלתי בחרם להיות נבדל מכל אדם לתקן להם חוקים ומשפטים ולגלות להם סודות העולם, כדי שתדעו ותאמינו האמת, לכן הנה אני מצוה לכם שתבנו מגדל גבוה לשבתי אני כל ימי חיי, כדי שלא תנזקוני ותבלבלוני מעבודתי וחכמתי, כי אין אני לוקח האמונה לרע, אלא אני יודע שזאת היא הדרך האמתית, וע״כ מכאן ולהבא לא תאנסו שום אדם לבא בתורתכם באונס ובאסטומ״ו אלא שיבא ברצונו הטוב כי אם תעשו כן תביאו היהודים לדתכם ותבינו להם שדתם אינה טובה. ע״כ כל מי שרוצה לבא לדת יבא מרצונו. ואפילו שיאמר שיבא מרצונו עם כל זה לא נקבלהו עד שישב שלשים יום בבית אנשים טובים, ותינוק פחות מתשע שנים לא תקבלוהו, כי התינוק אינו עושה דבריו בהשכל. ותיכף עשו הגוים מגדל גדול כדי שיהיה יושב בו, וזה היה הפאפ״א הראשון שהיה בעולם שהיונים קראוהו קלויאור״י, וכל מה שהיה עושה היה במרמה גדולה, שלא לאכול מאכלם נבלות וטרפות ושלא להשתחוות לצלמיהם. וישב שם במגדל לבדו ותקן הרבה דברים, והגוים קבלוהו עליהם בחרם, ובאותו הזמן עצמו שישב שם עשה פזמונים גדולים לישראל וכלם קיימים בשמו מזה הענין. וכתב דעו בית ישראל המאמינים בה׳ ובתורתו התמימה כי היא תורת אמת וישראל נקראים נחלתו, אני שמעון כיפא הסובל באהבתו כל הצרות רעות ורבות, כי אני יודע האמת והשקר, הנה תקבלו ממני הפיוטים שעשיתי כדי שימחול ה׳ לי ולכם, כי כל מה שעשיתי עשיתי בשביל שלומכם ולישועתכם. וקבלו הכתב בשמחת לבכם ושלחוהו לריש גלותא, והראו הפיוטים לראשי ישיבות ולסנהדרין, וכלם אמרו שהם טובים ונעימים ושהם ראוים שיאמרו החזנים בתפלותיהם ועוד עד היום נוהגים לאמרם כל שבת ושבת (1). וזה שמעון כיפא הוא מה שקורין הגוים סט׳ פיטרא.

---

(1) רמז על תפלת נשמת כל חי שמיוחס ג״כ לר״ש כיפא.

אגדתא דשמעון כיפא, נוסחא ג'.

[בית המדרש ח"ו בסוף]

לא רחוק מזמן ההוא היה בין חכמי ישראל חכם גדול מאד ושמו שמעון ובלשונם כיפא ע"ש סופו, והאיש ההוא היה גדול ליהודים ומשמש בבת קול עד אשר לגודל חכמתו קנאין פוגעין בו כי קנאו בו כל החכמים, ומחמת הקנאה לא נהגו בו כבוד כראוי עד שהיה מוכרח להתרחק מירושלם וישב לו מנגד. וכשמוע הנוצרים מחכמת ר' שמעון הנקרא כיפא ומגודל הלחץ אשר לחצו אותו החכמים, ויתקבצו עם רב מהנוצרים ויבואו פתאום ירושלימה וחרבות שלופות בידם ונכנסו פתאום אל הבית אשר היה שם ר"ש כיפא כי בא לירושלם לחוג שם את חג הסוכות, ויאמרו אליו האתה זה החכם ר"ש כיפא עד מתי תהיה מושנא מן החכמים אשר תכלית שנאה שונאים אותך ואתה ביניהם לקוץ מכאיב, נתור לך מנוחה כי תפנה לבבך אל אמונתנו העולה ומוצלחת יום אחר יום, ואתה תהיה לנו לשר ומושל כאות נפשך, ואם לא תשמע אלינו מטוב רצונך הנה החרבות שלופות לבלתי נשאיר לכם שריד ופליט, וישליכו חרבותם עליו ויאמרו אליו השיבנו דבר כי לא נפרד ממך, כי אם מכת החרב והרג יפריד בינינו. ויתבונן ר"ש בחכמתו וצדקתו ויאמר חלילה לי, בן שבעים שנה אנכי היום ואיך אחלל שיבתי באמונה חדשה. ויאמר אליהם מה שרצונכם לעשות עמי עשו בי ואלה הצאן מה עשו, שארית ישראל מה חטאו כי דלקתם אחריהם חנם על לא חמס בכפם. ויאמר ר"ש בחכמתו וצדקתו תנו לי זמן עד אשר אחקור ואדרוש אחר אמונתכם למען כי אאמין בה ולא תהיה אמונה הכרחית, ויאמרו הננו נותנים לך זמן כיום תמים. ואז נכנסו ונתקבצו כל בית ישראל אשר בירושלם אצל ר"ש ויפלו לפניו ארצה בבכי ובתחנונים ויאמרו עלינו תחול האשמה אם תלך עמהם למען החיות עם רב כל אומה ישראלית. הן בחרב יצאו לקראתנו ומאתנו אזלת יד, ועונינו גרמו כי גברה ידם ומי יעמוד נגד עם הקשה והכבד הזה אשר כלי חרב בידיהם. ואתה ראה בחכמתך ש.א תגעל נפשך בגעוליהם ובתועבותיהם והציל את שארית הפלטה. ביום השני שלח ר"ש לקרוא לזקני הנוצרים אליו ויאמר אליהם הנני למצותכם, כי לילך עמכם ולעשות רצונכם חפצתי, אך גם אתם לא תחליפו את דבריכם כאשר אמרתם לעשות אותי לרב ומושל עליכם, ויענו ויאמרו כן נעשה כאשר דברנו, והאיש אשר ימרה את פיך יומת רק אין דבר לך עמנו והטבנו לך. וילך ר"ש כיפא עם הנוצרים והתראה לפניהם כאילו הודבק באמונתם מאד מאד, ובכל יום ויום הוא מחזיק באמונתם הכוזבת וידים הרפות באמונה יחזיק וברכים כושלות יאמץ ויזרזם ויזהירם על התורה ועל העבודה החדשה אשר נתן להם יוחנן ואבא שאול (פאולוס) והזהירם שיתרחקו מעדת ישראל מרחק רב ושלא יבואו לבתי כנסיות ומדרשות, ושלא ימנעו את ישראל מעבודתם, ואמר להם, כי בזה אתם מורידים אותם לבאר שחת כי מאוס בעיני ישו תורת משה ועבודתו זר מעשהו. והנוצרים שמעו לכל פקודתו כי האמינו בו מאד והיה נראה בעיניהם למאמין גדול באמונתם יותר מכל המאמינים באמונה הכזבת.

ברבות הימים אשר נתאמץ ר"ש ביניהם וחשוב בעיניהם למאמין גדול ודבוק גדול באמונתם, צוה ר"ש לבנות לו בית ומגדל של סלע ולחצוב בתוך הסלע חדרים, כי אמר כן צוה ישו שיהיה לי מקום מיוחד אשר שם יתועד עמי לצוות על ידי לעמו כחפצו, גם צוה אלי שלא אשא אשה כל הימים פן פתאום יבא לדבר אלי ואני לא מטוהר משכבת זרע, לכן לא יבא שום אדם למגדל הזה. וכל מחשבות ר"ש היו להתבודד בהם לבל יתגעל במאכלם ובמשתיהם ולבל ישתחוה לצלמיהם כי לבבו נאמן בה' ובתורת משה עבדו. וישמעו אליו הנוצרים כי האמינו בו מאד ויבנו לו את המגדל ויחצבו לו בנקיקי הסלע בית מושב לו, וישב שם ר"ש במגדל הזה, וכל הימים היה מתבודד עם קונו בתורת משה, כל היום וכל הלילה. ופעם אחת בשנה יצא לפני שער המגדל ויתקבצו אליו הנוצרים וישתחוו לו ארצה וישמיעם חוקות ותורות חדשות, ויאמר תמיד כה צוני ישו לצות עליכם וללמד אתכם תורה ומצות וחקים אשר (לא) טובים, ולא היה מצוה אחת אשר לא היה לטובת ישראל, והם האמינו בו מאד ויקבלו עליהם עול חקיו ומצותיו לדור דורות, וימנעם מכל מצות תורת משה ע"ה חקיו ומשפטיו. אך הסבו את שם ר"ש כיפא פוטר, ע"ש שפטרם לגמרי מכל תורת משה כי רבים הם. וישב שם במגדל הסלע כל הימים. ועל שם הסלע אשר שם בו קינו קראו היהודים את שמו ר"ש כיפא. ור"ש בהיותו סגור ומסוגר במגדל הסלע היה עובד ה' בכל נפשו וחבר כמה פיוטים ויוצרות וקרובץ ואופנים חולתות על כל השנה כמו שעשה הקליר. גם קצת פיוטי ר"ה חובר במגדל הסלע וישלחם ע"י איש עתי נאמן ביתו, ובטח בו למסרם ביד חכמי ישראל בבבל שיתפללו החזנים אותן הפיוטים, וחכמים מסרו אותן הפיוטים לר' נתן הבבלי שהיה ראש אב לכל הגולה ומשם נפוצו בכל תפוצות ישראל ונתקבלו בכבוד, ויש מו לחוק לישראל להתפלל בכל הגולה ע"פ אלה הפיוטים והם יגינו ויליצו בעד המחבר ע"ה.

שני כתובים: רש"א ווערטהיימער בספרו בתי מדרשות ח"ד הדפים מכ"י שני קונטרסין מקוטעים „מדרש שני כתובים", הקונטרס השני הוא על שני כתובים המכחישים זה את זה, והוא חוברם יחד, הוא מביא דברי הרמב"ם בפתיחתו לספר המורה בשם רז"ל: „להגיד כח מעשה בראשית לבשר

ודם אי אפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא אלהים". וכן הרמב"ן בפ' בראשית הביא בלשון זה: „ארז"ל כח מעשיו הגיד לעמו להגיד לך מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר לפיכך סתם לך הכתוב בראשית ברא וגו'". ומשער ווערטהיימער כי הם לקחו הדברים מהמדרש „שני כתובים" כמו שהוא לפנינו. אמנם מהקונטרים הראשון שהביא לא נראה שמדובר אדות שני כתובים, גם קשה להבין הכוונה וחיבור רוב הדברים.

מדרש שני כתובים

[בתי מדרשות ח"ד]

בראשית ברא אלהים וגו' להגיד כח מעשה בראשית לבריות ולהודיעם אי אפשר אלא שסתם הכתוב, מכאן אמרו אין דורשין בעריות לשלשה ולא במעשה בראשית לשנים ולא במרכבה ליחיד אלא אם היה חכם ומבין מדעתו (חגיגה פ"ב א'). כל המסתכל בארבעה דברים דאתוי לו (ראוי לו) כאילו נהפכה שליתו על פניו ולא יצא ולא ראה את העולם לידע מה למעלה ומה למטה מה לפנים ומה לאחור, וכל שלא חס על כבוד קונו ראתוי לו שלא בא לעולם. מפני מה לא יאמר אדם מה למעלה, משל למי שהיה שותה יין במשתה מים מתוך הקנקן ונמצא יין זה תלוי באויר כך ברא הקב"ה את העולם ותלאו ברוח שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח (עמוס ד' י"ג), אפשר לא ברא הקב"ה בעולמו אלא רוח בלבד והלא את הכל ברא שנאמר כי יוצר הכל הוא (ירמיה י'), ומה ת"ל יוצר הרים ובורא רוח, אלא כך אמר הקב"ה לאדם זה, בני רצונך לדעת עולמי היאך עמד, למד מרוחך ומגופך שכל זמן שהרוח בגוף הרוח סובלתו יצאה הרוח מן הגוף אחרים סובלים אותו שנאמר תצא רוחו ישוב לאדמתו וגו' (תהלים קמ"ו) לכך לא יאמר אדם מה למעלה. ומפני מה לא יאמר אדם מה למטה, משל למלך שהיה לו ביב של בורסקי ובנה על גבו פלטורין (1), אם יאמר אדם לחבירו כמה נאה ומשובחת פלטורין זו אלא שהיא עומדת על גבי ביב של בורסקי, לא נמצא מבזה פלטורין של מלך, כך ברא הקב"ה את עולמו ורקעו על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים (תהלים קל"ו), למטה מן המים אי אתה יודע מה הוא, ודבר שאין אתה יודע מה הוא אי אתה רשאי לדרשו ולחקרו, לכך לא יאמר אדם מה למטה. ומפני מה לא יאמר אדם מה לפנים, ר"ש בן גמליאל אומר משל למלך שבנה פלטורין ושכללה והיה מקומה של פלטורין לשעבר מקום אשפתות וגלי אבנים. משבנה המלך פלטורין ושכללה אינו רוצה שיזכירו לפניו תחלת פלטורין לשעבר, כך היה העולם מתחלה תהו ובהו, משברא הקב"ה את העולם ושכללו אינו רוצה שיזכירו לפניו תחלת ברייתו של עולם. לכך לא יאמר אדם מה לפנים. ומפני מה לא יאמר אדם מה לאחור, משל למלך שחשב בלבו ואינו רוצה לאמרו בפיו, אם יאמר אדם לחבירו יודע אני מה בלבו של מלך, אין שבחו של מלך בכך. כך ברא הקב"ה [את העולם] ונתנו בלבו שנאמר כי יום נקם בלבי (ישעיה ס"ג), ואם יאמר אדם לחבירו יודע אני אימתי תרון אימתי הקץ בא אימתי משיח בא אימתי גאולה באה, נתקצרו ימיו, שכבר בקשו אחרים לימוד על הקץ ונטלו נשמתן, לכך לא יאמר אדם מה לאחור. שאלו המינין את ר' שמלאי, אמרו לו כמה אלהות בראו את העולם, אמר להם אני ואתם נשאל לימים ראשונים שנאמר כי שאל נא לימים ראשונים וגו' (דברים ד' ל"ב) וכו' (2).

[קונטרס ב'] כתוב אחד אומר תורת ה' תמימה (תהלים י"ט) וכתיב זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג') את מוצא בכל... יתרון. שלשה דברים נתן משה נפשו עליהם ונקראו לשמו, על התורה ועל הדינין ועל ישראל. נתן נפשו על הדינין ונקראו על שמו שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך (דברים ט"ז) שופטים ושוטרים אין כתיב כאן אלא תתן לך, והרי אינן אלא של מקום כמו שנאמר כי המשפט לאלהים הוא (שם א') אלא שנתן משה נפשו עליהם ונקראו לשמו. נתן נפשו על ישראל ונקראו לשמו, שנאמר אם ככה את עושה לי הרגני נא הרוג וגו' (במדבר י"א), א"ל הקב"ה חייך אתה נתת נפשך עליהן, אני קורא אותן על שמך שנאמר וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך (שמות ל"ב), והלא אינן אלא עמו של מקום שנאמר והם עמך (דברים ט'), אלא שמשה נתן נפשו עליהם ונקרא לשמו. נתן נפשו על התורה שנאמר ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו' (שמות ל"ד), א"ל המקום חייך איני קורא אותה אלא לשמך שנאמר זכרו תורת משה עבדי (מלאכי ג'), והלא התורה של מקום הוא שנאמר תורת ה' תמימה, אלא שנתן משה נפשו עליה ונקראת לשמו, שנאמר בכל עצב יהיה מותר (משלי י"ד כ"ג, ועי' ילקוט משלי רמז תתק"ן).

תורה אחת וגו' (שמות י"ב) וכתיב לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה (דברים י"ד) את מוצא הקב"ה מחבב את הגרים ומצוה עליהם בכל מקום וכאן הוא אומר ליתן את הנבלה לגר? ר' בניא בשם ר' נחמן: בארבעים ושמונה מקומות הזהיר הקב"ה על הגרים וצוה עליהם [כנגדן] בארבעים ושמונה מקומות על עבודה זרה, אמר ר' אנטוכיה בשם יהודה בן סימון אמר הקב"ה אני מחזיר [לענוש] על... העובד ע"ז וזה פירש ממנה ובא לו [להתגייר] לכך אני מזהיר עליו [את ישראל] כנגד ע"ז. עד איכן? עד עכשיו... משכיל להימן (3) האזרחי (תהלים פ"ח) וכן קורא

---

(1) עי' ירושלמי חגיגה פי"ב א' וב"ר פ"א. (2) עי' ב"ר פ"ח וברכות ירוש' פ"ט, והסיום הוא מי כתיב בראשית ברא אלוה, ברא אלהים כתיב ופו'. (3) אזרח הוא אברהם ועי' להלן.

ממזרח עיט וגו׳ (ישעיה מ״ו). לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננו אין הכתוב מדבר בגר שנתגייר אלא בגר שהוא מבחוץ (גר תושב)... את מוצא באותו שהוא ספק טומנים להתגייר... לכך נאמר לגר אשר בשעריך, הולך ובא על שעריך. את מוצא ארבעה גרים: אחד מוקש ללוי, ונתת ללוי לגר ליתום ולאלמנה (דברים כ״ו), אחד מוקש לעני שנאמר לעני ולגר תעזוב אותם (ויקרא י״ט), ואחד מוקש לבהמה שנאמר ובהמתך וגרך אשר בשעריך (שמות כ׳), ואחד מוקש לשפחה שנאמר וינפש בן אמתך והגר (שם כ״ב). למה? שאלו ארבעה גרים מתגיירים כולם לשם דבר אחר, ולפיכך הוא מקיש כל אחד ואחד מהם לאותו הדבר שנתגייר בשבילו, אמר הקב״ה אין חביב לפני אלא כאותו המתגייר בשמי הקדוש, כשם שבכל השבטים אין חביב לפני אלא שבט לוי כך בכל הגרים אין חביב לפני כמותך, לפיכך הוא מקישו לאברהם שנאמר כגר כאזרח (ויקרא כ״ד כ״ב).

שרפים עומדים ממעל לו שש כנפים שש כנפים לאחד (ישעיה ו׳) וכתיב ארבעה פנים לאחת וארבע כנפים (יחזקאל א׳ ו׳), את מוצא ישעיה ראה כשהיה בית המקדש קיים והיו ישראל בתוכו וראה אותם שש כנפים, אבל יחזקאל משחרב וגלו ישראל מתוכו הוא ראה אותם ארבע. ולמה ראה ישעיה שש לכל שרף ושרף? בשתים יכסה פניו כדי שלא יביט בשכינה שנאמר כי לא יראני האדם (שמות ל״ג) אפילו המלאכים [שנאמר בהם] ודמות פניהם פני אדם, בשתים יכסה רגליו אלו כף רגליהם שהן ככף עגל שלא יזכירו עונות אבותיכם [בעגל], ובשתים יעופף במה שהן מקלסין למקום, הרי שש. אבל משחרב ביהמ״ק באו לקלס לפני הקב״ה תופס בהם ואומר ביתי חרב וגלו בני ואתם מבקשים לקלס לפני, לכך יחזקאל ראה ארבע וישעיה שש.

דבר צוה לאלף דור (תהלים ק״ה) וכתיב ועושה חסד לאלפים (שמות כ׳), אתה מוצא לעושה את התורה והמצוה מאהבה מעצמו, ועושה חסד לאלפים לאוהבי שהוא עושה מאהבה, אבל העושה מיראה לאלף דור, לכך נאמר ולשומרי מצותי לאלף דור (דברים ז׳ ט׳).

אני אמרתי בחפזי כל האדם כוזב (תהלים קט״ז) וכתיב עיני בנאמני ארץ (שם ק״א), אם יש נאמנים בארץ היאך כל אדם כוזב? את מוצא נאמנים... (השאר חסר).

שעור קומה: ספר או ברייתא במעשה מרכבה על שיעור ומדות הקב״ה בעולם האצילות, והוא ע״פ רמזים וסודות כי אין הדברים כפשוטם. הברייתא מובאה בס׳ האמונות לר׳ שם טוב (שער ג׳ פ״ה) ובס׳ עבודת הקדש חלק התכלת (ע״ז:) וז״ל: והנה פרקי היכלות לר׳ ישמעאל כ״ג ושעור קומה כלו שמות הקדש חבור רבינו הקדוש ע״ה עכ״ל. ובריקאנטי פ׳ בראשית כותב וז״ל: כי בשלש הראשונות אין שם יום נופל בהם כענין שאמרו חז״ל בספר הקומה. מראה הפנים (כתר) והלסתות (חכמה בינה) כשיעור רוח וכצורת נשמה ואין כל בריה יכולה להכירו וכו׳ עכ״ל. ור׳ נפתלי בס׳ עמק המלך מיחס הברייתא שעור קומה לשמעון הצדיק, וז״ל: ובבית שני פסקה מהן הקבלה רק שמעון הצדיק היה משיורי כנסת הגדולה שתקנו התפלות ע״ד הסוד, ושמעון הזה אשר היה כהן במקדש שני זמן ר. היה חכם גדול, ונאמן בחכמה הזאת כנראה בברייתות דר׳ שמעון הצדיק כלו דברי שעור קומה עכ״ל. עכ״פ ברור הוא כי הספר שיעור קומה כבר היה ידוע בזמן ר׳ סעדיה גאון, ועוד קודם לו, כי הזכירו סלמון בן ירוחם הקראי (נולד בשנת 886) ונזכר בספר שנכתב במאה השמינית (מאנאטס־שריפט ח״ח וחל״ז, צונץ ליטעראטורגעשיכטע צד 60). אך הספר שראה הרמב״ם חשב שהוא מזויף. ויש ספר שעור קומה לר׳ משה קורדובירו בכ״י בענציאן סי׳ 18, ונדפס בווארשא תרמ״ד, ושעור קומה להרוקח ז״ל שמזכיר יש״ר מקנדיא בספר נובלות החכמה. בספר רזיאל מובא קיצור מהברייתא שעור קומה.

אדות שיעור קומה נמצא מאמר גדול מאת דר׳ גאסטר במאנאטסשריפט משנת 1893, ועי׳ קדמות הזהר מאת רד״ל (דף י״ג), ובכתב תמים באוצר נחמד (ח״ג צד 61).

שעור קומה

[בספר רזיאל דפוס אמשטרדם דף ל״ז ע״ב]

אמר רבי ישמעאל אני ראיתי את מלך מלכי המלכים יושב על כסא רם ונשא וחיילותיו עומדים לפניו מימינו ומשמאלו, אמר לי מלאך שר הפנים ששמו מטטרון רוח פסקונית פסקי״ן אטמו״ן היגרו״ן סיגרו״ן סרטו״ן סניגרו״ן מיקו״ן הסכו״ס סתי״ם השכ״ם חקירי״ן נ״א דוקירי״ן זינ״א רב״א ננטו״ש זנטו״ף הכיק״ם. רבי ישמעאל אומר כמה שיעור של הקב״ה שהוא מכוסה מכל הבריות פרסיו (נ״א כף רגליו) מלא כל העולם כלו שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי, גובה פרסותיו (נ״א גבוה כל כף) שלש רבבות אלפים פרסאות כף רגלו של ימין פרסימי״א אטרקט״ם שמה ושל שמאל אנתמ״ן שמה. מכף רגליו ועד קרסוליו אלף רבבות ות״ק פרסאות גבהו וכן של שמאל. קרסולי של ימין תצנמתני״ה טששק״ס שמו של שמאל אסתמ״ן שמו. מקרסוליו עד ארכובותיו תשעה עשר אלפים וארבע פרסאות גבהו, וכן של שמאל. שוקו של שמאל קנגג״י מהרי״ח טססקו״ס שמו וכן של ימין ממג״א וזוי״א שמו. מארכבותיו עד ירכותיו שנים עשר רבבות פרסאות ואלף וארבע פרסאות גבהו וכן של שמאל מגהב״ו הרי״ח שמו. ירך של ימין ששפוס״ת פרס״ב שמו ושל שמאל תפג״ט חזיז״א שמו. מירכותיו ועד צוארו כ״ד אלפים רבבות פרסאות ומותני מותניו מותניה״ו אתסגס״ה ידידי״ה שמו. ועל לבו כתובים

שבעים שמות: צץ צדק צחיאל צור צבי צדיק סעף סרעף בוחן צבאות שדי אלהים יה והי צח דגול ואדום ססס עאא אאא איא אהו רביה הה הו וה צצץ פפף כן חה חי חי חי רוכב ערבות יה הה וה ממם ננן הוו יה חפץ הצץ אי זא תעא אעא קקק קשר רז זך גבור יא יא יוד האן אלף דימן פאף כוף ראו ייי ייא כבב טטט בכך פלל סיים אותיות. בשכמל"ו.

צוארו שלשה עשר אלפים רבבות ות"ת פרסאות. גובה צוארו סנניה"ו ובהתיק"ן שמו. עיגול ראשו שלש מאות אלפים רבבות ול"ג ושליש פרסאות מה שאין הפה יכולה לדבר ואין האזן יכולה לשמוע, את"ר הודרי"ה עטסי"ה עטמטי"ה שמו. זקנו רבוא ואלף ות"ק פרסאות הדר"ק סמי"א שמו, ומראה הפנים כמראה הלסתות בדמות רוח ובצורת נשמה אין כל בריה יכולה להזכיר, נויתו כתרשיש זיוו מבהיק נורא מתוך החשך וענן וערפל מקיפין אותו כל שרי הפנים ושרפים לפניו כתיקון אין בידינו מדה אלא שמות מגולים לנו החוטם לנבתיי"א שמו אברנ"ג טטפי"ה שמו. לשונו מסוף העולם ועד סופו שנאמר מגיד דבריו ליעקב וגו'. כל מי שאינו יודע לחתום זה הפסוק שוגה שנאמר מגיד דבריו ליעקב אססנייה"ו ואיי"א שמו, רוחב מצחו מססגייה"ו ינאיי"א נג"ס שמו. ועל מצחו כתיב ייהו חה יוה ויה הא הי הי הי הא הה ווה ייי הו ויהו הה יה אי הה יה יה יא הו הו ייהיי היה יהו הס הא חיה ויה.

שחור שבעין ימינו רבוא ואלף ות"ק פרסאות וכן של שמאלו, של ימין אזריי"ה אטטיטו"ס שמו, והשר שמו רהביא"ל ועל שהוא"ל מט"ט גרופמצי"א שמו. חיקוקין היוצאים ממנו אוריהון לכל בריות. הלבן שבעין ימינו שתים ועשרים רבבות ושנים פרסאות וכן של שמאל ושמו בזקות"א. משכם ימינו ועד שכם שמאלו ששה עשר אלפים רבבות פרסאות. שכם של ימין שמו מטטגריא"א ענג"ז. שמו של שמאל תתמהינט"ה ושם אחר יש לו שלמ"ה ינניא"ל. מזרוע ימינו עד זרוע שמאלו שנים עשר אלפים רבבות פרסאות זרועותיו כפולים זרוע של ימין גברהזזי"ה עכבו"י שמו ושל שמאל מטטנהצציה"ו שמו. אצבעות ידיו חמשה עשר אלפים רבבות פרסאות בכל אצבע ואצבע וכן של שמאל של ימין תתמצמ"ץ גגמו"ת נגשמ"ש. ושל שמאל ת"ץ מ"ף תתמ"ת אנגמ"ץ אנמ"ת ושושנים, וכן אתה מונה מן האגודל והולך. כפות ידיו ארבעה אלפים רבבות פרסאות וכן של שמאל. של ימין הזזי"א אטגריי"ה שמו ושל שמאל אשהחי"ח שמו. ואצבעות רגליו של ימין עשרת אלפים רבבות פרסאות בכל אצבע ואצבע וכן של שמאל. של ימין אתרמ"ץ אדרמ"ת ברמנ"ם ברתהמי"ם ואהו"ז ושל שמאל זכיי"ן כזכיי"ן התמ"ת אהו"ז, ובשל הידים אתה מונה והולך. לפיכך נקרא האל הגדול הגבור והנורא שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים האל הגדול הגבור והנורא. אבל אמר לו, אמור חשבון פרסאות כולן כמה שעורן? כל פרסה ופרסה ג' מילין וכל מיל ומיל עשרת אלפים אמה וכל אמה ואמה שני זרתות בזרת שלו חרת שלו מלא כל העולם כלו שנאמר מי מדד בשעלו מים ושמים בזרת תכן.

רבי נתן תלמידו של רבי ישמעאל אמר אף החוטם נתן לי מדה מימין ומדה משמאל. וכן השפתים ולסתות, ואע"פ שנתן לי מדת המצח נתן לי של כל אמה ואמה עדיה. רוחב המצח כגובה הצואר וכן השפם כאורך החוטם. אורך החוטם כאורך האצבע קטנה, גובה הלסתות כחצי עגול הראש וכן מדת כל אדם. שפתותיו ע"ז פרסאות, שפתו העליונה גברה טי"א שמה והתחתונה הזרגי"א שמה פיו אש אוכלה אש משהוא מדבר אסדר"א שמו, ומי שהוא רוצת נוכח כינויו. כתר שבראשו ת"ק אלף על ת"ק אלף וי"ש שמו, ואבן יקרה שבין קרניו יי"ש שמו עמו אל"י יש עמי אלי חקוק עליה דודי צח ואדום דגול מרבבה ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים וגו'. עיניו כיונים על אפיקי מים וגו' לחייו כערוגת הבושם, שני אלפים רבבות פרסאות, וכל מי שאינו חותם בפסוק זה הרי זה שוג"ה. לחייו כערוגת הבושם מגדלות מרקחים שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש מעיו עשת שן מעולפת ספירים. שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז מראהו כלבנון בחור כארזים חכו ממתקים וכלו מחמדים זה דודי וזה רעי בנות ירושלם. אנטיה טחון יתון טוב טהור יוד יוד יהיה חסין חסין, קדוש קדוש קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו. גביניו כמדת עיניו, של ימין הד"ר וול"ד שמו ושל שמאל אפד"ה צציה"ו שמו. גובה אזניו כגובה מצחו של ימין אצטהיי"א שמו ושל שמאל מנוגהו צצי"א שמו, נמצא כל השעור כלו רבי רבי רבבות אלפים פרסאות גובה ואלף אלפים רבבות פרסאות הן של רוחב.

אמר רבי ישמעאל כשאמרתי דבר זה לפני ר"ע אמר לי כל מי שהוא יודע שיעור זה של יוצרנו ושבחו של הקב"ה שהוא מכוסה מן הבריות, מובטח לו שהוא בן עולם הבא וייטב לו בעולם הזה מטוב העולם הבא ומאריך ימים הוא בעולם הזה. אמר לי רבי ישמעאל לפני תלמידיו אני ורבי עקיבא ערבין בדבר זה שכל מי שהוא יודע שעור זה של יוצרנו ושבחו של הקב"ה מובטח לו שהוא בן העוה"ב ובלבד שהוא שונה אותו במשנה בכל יום ויום.

[יתר הדברים אין להם שייכות לשיעור קומה,
עיין שם בספר רזיאל]

ת

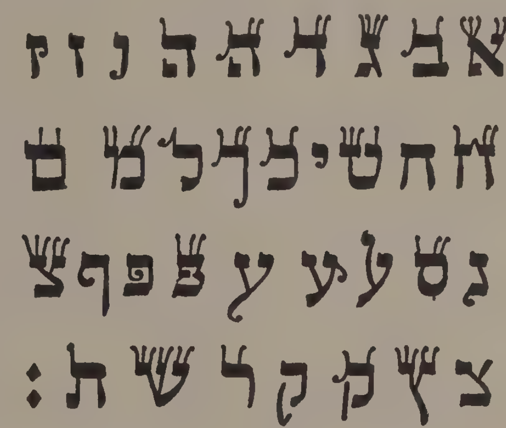
תגין: ספר תגין או תאגין, מדרש או ברייתא מיוחס ליהושע בן נון, כתוב בלשון ארמית כמו המסורה, והוא על כתרים או זיונים שבאים על אותיות מיוחדות בספר תורה תפילין ומזוזות שכותבים סופרים סת"ם. בגמרא אמר רבא שבע אותיות צריכות שלשה זיונין ואלו הן שעטנ"ז ג"ץ (מנחות כ"ט:), והוא הדין לצד"י כפופה ולנו"ן פשוטה (רש"י), ועשו תגין גם על אותיות אחרות, ואמרו מ"ט מהדריה תגיה דקו"ף לגביה רי"ש וכו' (שבת ק"ד.) ופירש"י כמין זיין שעושין בסופו של גג קו"ף. התגין מורים על סודות ורמזים, וא"ר יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות (כמו התגין דס"ת, רש"י) אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך (שאי"ה צריך להוסיף הכתרים) א"ל אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילי תילין של הלכות (מנחות כ"ט:). בעל מעשה אפוד בהקדמתו יאמר: והיו הראשונים מקפידים בזה תכלית הקפדה כי רצו שיהיו הספרים האלה על האופן שנאמרו ונכתבו בו בנבואה בלא שנוי כלל, מיראתם שלא תשתנה צורתם ותבטל או תחלש הסגולה הדבקה בהם הנמשכת אחר הצורה וכו'. הרמב"ן בהקדמתו לפירושו עה"ת יאמר: ומזה אמרו בשיר השירים רבה בחזקיהו ספר תגין הראה להם (1). והספר ידוע ומצוי אצל כל אדם יפרש בו כמה אלפי"ן יש בתורה בתאגין וכמה ביתי"ן ושאר האותיות ומספר התאגין של כל אחת ואחת וכו', ובפ' כי תבא כתב הרמב"ן: ורבותינו אמרו בשבעים לשון ומצינו בס' תאגי שהיתה כל התורה כתובה בהן (באבנים) מבראשית עד לעיני כל ישראל בתגיה ובזיוניה, ומשם נעתקו התגין בכל התורה וכו' עכ"ל. רבינו שמחה מויטרי תלמיד רש"י הכנים כל ספר התגין במחזור ויטרי (צד 674 והלאה), ורבינו שם טוב בן אברהם בעל מחבר ספר מגדול עוז על הרמב"ם בספרו בדי ארון ומגדל חננאל (נדפס בס' תגין) בדברו על ספר התגין אומר כי הוא ספר ישן ומיושן והוא מפרשו. ונראה מסגנון לשונו כי נכתב לכה"פ בזמן הגאונים. ואין אמת בפי המבקרים כמו צונץ המחליט כי ספר התגין נכתב ע"י ר"א מגרמיזא בעל הרוקח כי הוא כתב פירוש עליו ואינו מחבר הפנים. וכן לא נכונה השערת שטיינשניידר כי חברו ר' אברהם פיקס בן אליה בן הדיין ר' לוי מעיר רומא ונכתב בעיר לאוינא באיטליא בשנת נב"ר (צ"ל שנ"ז), כי הראיות הנ"ל מוכיחין טעותם, ומה שמיוחס אליו ספר התגין ברשימת כ"י „התגין למו"ה אברהם פיקס אותיות מרובעות [מנוקד] באמשטרדם תפ"ו" הוא ספר אחר בסוד אותיות השם ותגין וכתרי אותיות (עין אור החיים לר"ח מיכל סי' 207).

בעל ילקוט ראובני כותב בפ' יתרו: בס' התגין, כשעלה משה למרום מצא להקב"ה שהיה מתקן תגין, אמר משה רבש"ע מי ידע אלה הרמזים, תכתבם בתורה בפירוש, הראה לו מזלו של ר"ע וכיוצא בו שהיו דורשין אותן. ודורשי רשומות אמרו, הרי אלה הדרשנים גרמו שחסתי על ממונם של ישראל שאילולי הם היו צריכים כמה ספרים לכך, די להם שארמוז בתגין עכ"ל. ומזה נראה שר"ע חברו. ובפ' בראשית ברא אלהים ה' תגין שמעולה בג' מראות, אדם איני רואה את השדים ושדים אינם רואים את המלאכים והמלאכים אינם רואים להקב"ה, ולכך כתוב אלהי האלהים ואדוני האדונים עכ"ל. למה ברכת יוצר אור קודם לאהבה רבה, והא תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, לפי שאמירה של הקב"ה תחלה באור, ויאמר אלהים יהי אור, פתח דבריך יאיר, לכך תחלה הברכה יוצר אור, ומעריב ערבים ע"י שנשתנה לאור וכו' (שם) ולחשך קרא לילה ב' תגין, הוסיף ב' שעות של הלילה, כי משהגיעה חמה לחלון עמוד השחר, וכשיוצאה אז הנץ החמה, ואז זריקת הדם והוא שעה אחת, ומשנכנס עד שמגיע סוף החלון שעה אחת, הרי ב' שעות בעובי הרקיע, ואינו לא יום ולא לילה, הרי ששרתה יום וכתיב וכסאו כשמש נגדי, מלכותא דארעא דקטלא שתות לא נקראת קטלנית עכ"ל (שם). והוא ברמז דק ונפלא (רב פעלים). בצלמנו זה אדם שהיה מושל בכל והפך נ' של בצלמנו שלא הותר לו בשר תאוה אבל להקריב קרבן שלם וכו' (שם). נשמת חיים ש' שבעה תגין וכיוצא בו מצורע כאילו אין בו נשמה, ושבעה דברים מחטיאים את האדם ליטול נשמתו: רגלים ערוה ידים פה במאכל ובמשתה פה בדבור אזנים עינים, ולב עם כלם, ושבע תועבות בלבו לכך שבע כחטאתיכם (שם). לנפש חיה ש' שבעה תגין אם תלך הנפש אחר שבעה יועצים: הילוך רגלים, משוש ידים, בליעה, דיבור פה, שמיעת האזן, עינים רמות, הלב. אז תעלה לרקיע השביעי לצרור בצרור החיים בין שבע כתות (שם). וישם ה' לקין אות זו ט' שהרי מן הרג קין את הבל אין בו טי"ת, אות ט' שם בזרועו א"ל אות ט' סימן לך שלא יזיקוך עד שיצאו ממך ט' נפשות (שם). זה ספר תולדות אדם, ד' תגין ד' פעמים עלתה למחות האדם: בדור המבול, שנית במתן תורה רצה הקב"ה להפוך העולם, שלישית בימי צדקיהו, רביעית בימי יהויקים דכתיב בראשית ממלכת יהויקים וגו' (שם). ט' פסוקים יש בהם קול ורעם לומר אלו היו ט' קולות במתן תורה היה העולם אבד בקול רעמים, ולכך ט' תקיעות ט' ברכות בר"ה להגן מן המבול קצת עולם ומן רעמים לשכן

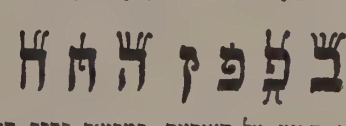
(1) כן היה הגירסא לפניו בגמרא ערובין כ"א: וסנהדרין ק"ד. ולפנינו ר' יוחנן אמר זיין בולע זיין הראה להם, ועי' שה"ש רבה פסוק כמעט שעברתי מהם ג' ד'.

שמו שם, לשום שמו שבית המקדש סובל עולם ומגין, וט׳ קבין שהן כנגד ט׳ אותיות שיש בשלשה פסוקים ויסע ויבא ויט, שנאמר בו במים שישראל יטהרו, וכן ט׳ קבין קמ״ד רבעיות (2) כנגד קמ״ד שעות שבששת ימי בראשית שכל מי שנטהר בט׳ קבין מתפלל בטהרה ומעלה עליו הקב״ה כאלו קדם במעשה בראשית. וט׳ פעמים י״ח מן אז ישיר עד ויסע משה לומר שאז גזר על המים עכ״ל (שם). וישאר אך נח בגימטריא עו״ג, הלא היא ברבת בני עמון, עשה תגין לומר אם תחפוץ ראה ששכב על הדף אצל התבה על הרי אררט, אם תחפוץ בעשתרות אם תחפוץ באדרעי או בבשן או לפעמים בעמון [ספר התגין] עכ״ל (רב פעלים צד 113).

ספר תגין יצא לאור בפעם הראשונה בפאריס בשנת תרכ״ו ע״י דוב גולדברג עם הקדמה ארוכה מהר״ש זקס (פאריס תרכ״ו). ואמרו עליו כי עלי הכהן העלה אותו בהעתקה מן י״ב אבנים שהקים יהושע בגלגל ומסרו לשמואל הנביא וכו׳ עד רבי נחום הלבלר שמסרו לרבי. התגין מסודרים על סדר האותיות באלפ״א בית״א, לא על אותות שעטנ״ז ג״ץ בלבד אלא גם על אותיות אחרות, ולא רק שלשה זיינין אלא גם זיין אחד ושנים ויותר משלשה. ויש עוד מדרש על הזיונין ואותיות רבתי וזעירא המיוחס לר״ע, ע״ע עקיבא.

צורות, האותיות המובאות בהמבוא ממכתב שד״ל

צורות התגין על האותיות כמבואר בספר התגין

ספר תגין

[דפוס פאריס תרכ״ו, ומחזור ויטרי צד 674]

בשם שומר ומגין, אתחיל ספר התגין.

הדין ספרא תאגי דאסיק עלי הכהן מן י״ב אבנים שהקים יהושע בגלגל, ומסרו לשמואל ושמואל מסרו לפלטי בן ליש, ופלטי בן ליש מסרו לאחיתופל ואחיתופל מסרו לאחיה השילוני ואחיה השילוני מסרו לאליהו, ואליהו מסרו לאלישע ואלישע מסרו ליהוידע הכהן ויהוידע הכהן מסרו לנביאים, ונביאים קברוהו באסקופת בית מקדשא, וכד עקרו אסקופת בית מקדשא בשני יהויכין מלך יהודה אשכחיה יחזקאל נבייא ואתייה לבבל, ובשני כורש מלך פרס כד אסיק עזרא עשרה יוחסין מבבל אשכחיה להדין ספרא ואסקיה לירושלם והגיע ליד מנחם, ומנחם מסרו לרבי נחוניא בן הקנה ור׳ נחוניא בן הקנה מסרו לרבי אלעזר בן ערך ור׳ אלעזר בן ערך מסרו לרבי יהושע, ור׳ יהושע מסרו לרבי עקיבא ור״ע מסרו לרבי יהודה, ור׳ יהודה מסרו לרבי מייאשא ור׳ מייאשא מסרו לרבי נחום הלבלר ור׳ נחום הלבלר מסרו לרבי.

א׳) שבעה אלפי״ן בתורה דאית להון שבע תאגין ואלו הן: ישראל קדמאה, וישתחו ישראל, וישראל דויקח משה את עצמות יוסף, ואלפי דאלה קרואי העדה, ואלפי דאם באחת יתקעו, ואלפי דובנחה, ואלפי דוימסרו. ב׳) ד׳ ביתי״ן באורייתא דג׳ תאגין: ברוך דיעבדוך, דברתי לך, במקום הזה, ברוך דכרע שכב. ג׳) תלתא באורייתא דארבע תאגין: ותגנב רחל, ויגנב יעקב, ותנהג את בנותי. ד׳) שש באורייתא דאית להון ד׳ תאגין קרני, בר מן דא חד: זה ספר תולדות בנפש, דמות אדם תרוייהו, באדם דמו תרוייהו, את האדם; וחדין דאדם, ואך את דמכם, דם כל בשר. ה׳) ש״ס באורייתא דאית להון ארבעה קרני ולא דבקין: אלהים דבראשית, אלהים דויהי אור, ודויהי רקיע ודיקוו, אלהים דתדשא, אלהים דויהי מאורות, אלהים דישרצו, אלהים דויכלו, אלהים דתוציא, אלהים דויברך, אלהים דביום עשות, אלהים דזה ספר, הפרד לוט, וראה מן המקום תרוייהו, האהלה, הכו בסנורים, ובקומה בתרא, וימל אברהם, אברהם דאל ירע, וישקל אברהם, ואברהם זקן בא, ויוסף אברהם, בת ישמעאל בן אברהם, כי בא השמש, והשיבותיך, ויהי כי זקן יצחק, ויהי כאשר ילדה רחל, תנה את נשי, ואלהי אביכם, הלך הלכת חד, או לבניהן, אלהי אברהם, ואלהי נחור, וילינו בהר, מלאכי אלהים, מה שמך, ויחר להם, ויאמר לו אלהים פרה ורבה תרוייהו, לאברהם וליצחק, רעה אל אביהם תרוייהו, הלזה בא תרוייהו, ואשלחך אליהם, שר הטבחים דוהמדינים, ויהי איש מצליח, באשר ה׳ אתו, אצבע אלהים, מהיות קולות, הנשארת לכם, כה דבחצות, בהכתי, ובכה, בתינו הציל, צוה דוילכו, להוציאם בלילה, ומלתה, חוצה, ונתנה לך, הזכרים, הקשה תרוייהו, ויהרג אלהים, ידכה תרוייהו, ויהי בשלח, אלהים דויסב, אלהים דויקח, האיר, הענן, הגדולה, רמה בים, מלא העומר, והנח, והכית בצור, מסה, אמונה, כס יה, והקל, והגבלת, הנגשים, וידבר אלהים, הוציאך, לאוהבי, ינקה, ויקדשהו, הלפידים, בא האלהים תרוייהו, שם האלהים תרוייהו,

(2) כנראה חשב ד׳ לוגין לקב, וצ״ע.

בכל המקום, לא תגלה, האלהים דוהגישו חד, והיה כי תראה, טרפה לא תאכלו, להיות, להטות, תהדר, והמותי, הצרעה קדמאה, הוי"ה דנעשה ונשמע תרוייהו, אל הר האלהים, שבו לכם בזה, הוי"ה דמראה תרוייהו, ויבא משה בהר, ואת המשכן, והיה המשכן תרוייהו, עד חצי המזבח, הראה אותך קדמאה, יתדות החצר, להעלות נר, לכהנו לי, עון הקדשים, ועד ירכים יהיו, כהנה, וקדש הוא, אהל, השבעת, קדשיהם, הנגע במזבח, הוא הוי"ה תלתהון, וקנה בושם, זכה, באצבע אלהים. תחת ההר תרוייהו, מי להוי"ה תרוייהו, מן העם דויעשו, ברכה, ופקדתי עליהם, עשה דויגף, הלא בלכתך, הנה מקום קדמאה, והניחותי לך, והסירותי, הר סיני דויפסול, ויעבר הוי"ה תרוייהו, ויקוד ארצה, קשה עורף, הנה אנכי כרת תרוייהו, אלהיך דכי אוריש, האדן ה' אלהי תרוייהו, אהרן דהנשיאים, אתו בהר סיני, אשר יצוה, המסוה דוראו תרוייהו, לקרבה, המשכן קדמאה, ויעש את המזבח, ויעש את מזבח הקטרת, והשקיהם בתרא, צוה דבצלאל, לכהנת עולם, המשכן דולא יכול, מסעיהם תרוייהו, מאהל מועד, עולה קרבנו, ונרצה לו, אהל מועד דושחט, המזבח דוערכו, והקטיר אשה דוקרבו וכרעיו, אשה דוהקריב, אשה דושמע קול, אשה דוהביאה, הוי"ה דוהנותרת קדמאה תרוייהו, היא דפתות, תעשה המזבח דוהבאת, אלהיך דוכל קרבן, הוא דונתתה, אשה דוהקטיר, אשה דוהקטירו, אשה דוהקטירה, הפר קדמאה, המשיח קדמאה, פרכת הקדש, המזבח דצו, המנחה קדש, החטאת, האשם, המלואים, ויניפהו, המזבח דותצא אש, הטהור דולהבדיל פנימה, הילדת, לטהר דוהבדלתם להיות לי, הם דקדשים, להיות לך, והמוציא, השם דויקהל, צוה דויוציאו, לפיהן, והקימותי, מהיות, בהר סיני דאלה המצות, הקהילו, התפקדו, נשיאי הלוים, כל המשכן, הפנים הקדש דומתו, האדם למעל, הכפורים, אל המים, אזכרתה, ירכה, ונזרעה, תעשה לה, ונקה, להזיר, אלהיו, כן יעשה, להקים, המזבח דויאמר, המזבח דזאת חנוכת, הקהל, הקרבים לטהרם, בגדיהם, רחקה, ילדתיהו, האמן, ואל אראה, אספה, זקני העם, התקדשו, ומצא להם תרוייהו, היד, היקרך, השלו, דבה, המתאוים, נאמן הוא, ומראה, ויהם, למה זה אתם, חלה, אלהיכם דאני, האם תמנו, ברית כהנת, זה האשה תרוייהו, יעשה ונסכו, נסכיהם דביום הבכורים. ונסכיהם דביום שני, ונסכיה, אלה תעשו, אלה החקים, לעריה, וילכדה, הראובני, הגדי, המטות, יפנה, עמיהוד, אלף אמה, להם דומדתם, והערים בתרא, ותהיינה בתרא, והצילו, והשיבו, הגדול, לא יענה, בתוכה, האבות, הנשיאים, בהוי"ה תרוייהו, ותהיינה קדמאה, המצות והמשפטים (2) [הלין ה'

דארבע קרני ולא דבקין].

ה') תוב חד קרני ודבקין י"ח באורייתא: ותהינה, הארץ, והעוים, הלא היא דכי רק עוג תרוייהו, הארגוב דויתר, הממלכות, עלה ראש, הפסגה, תראה, וחשחתם, להכעיסו, העידתי, השמה, והפיץ, מעשה ידי אדם, והתמכרתם, קנה. ושארא דתלתא קרני. ו') דמידלי רישיהון ועקים ברעיהון לקדמיהון ל"ח באורייתא: והרגו אותי, ואנכי הולך ערירי, ותמת שרה, ותמת רחל, ויכירה, וימאן להתנחם, ויהי כשמוע אדניו, ולא יכול יוסף, וימת יוסף קדמאה, וישימו, ויצו, ויבקש להרוג, ויאנחו, ויזעקו, ויחר אף ה' במשה, ומאז באתי, ולא שמעו אליו, ומת כל בכור קדמאה, וילן העם, ועל נסתם, ויבא עמלק, ויחלש יהושע, ויקהל העם, והביאו אלי, ויביאו אל אהרן תרוייהו, וידבר דלך רד, ויגף, ויקח קרח, ותכס, ואש יצאה, וילכו, ויאמרו בני ישראל, וידבר העם. ז') דלא מזיינו אלא באמצע [בחד זיונא] י"ד באורייתא: זה ינחמנו, ויזכור אלהים את רחל, כי זה הבכור, ויעזרך, זאב, העברים זה, עזבתן, המטה הזה, קח אתך מזקני ישראל, אזכיר, מזבחי, וזה יהיה לך, מגן עזרך. ז') תוב דלא מזייני ועקים רישיהון ט' באורייתא: זימה הוא, ואת זכר, לא תהיה זמה, אשה זנה, וזרעתם לריק, עזכם, אזרה אתכם, ואז ירצו, תעזב. ח') כ"ח באורייתא דתלת קרני תרין לאחוריהון וחד לקדמיהון: ורוח אלהים מרחפת, וכל שיח, ויצמח, נחמד, ותפקחנה, ויפקח, ותחי רוח תרוייהון, ירחים, ותחמרה, חרבה, ורחבה, ברוחך, נחית, יאחזמו, ופחד, כצפיחית, בתחתית, הולך וחזק, ויחרד בתרא, לבלתי תחטאו, מזבח אדמה, ושמרת חקיו, ועדותיו וחקיו, לא תחסר, ולחיתך. ח') תוב דפתיין ברעייהו ל"ז באורייתא: הנחש השיאני, ואחבא, על גחונך, תצמיח לך, לקחת את דמי אחיך, לחבורתי, בחרן, לא ידון רוחי, נפתחו, וימחו, ויחדלו, משחיתים, לשחתה, מאחריו, ויחבקהו, חיה רעה קדמאה, ויחר אף משה, חטאה גדולה, וישחטם, החמה, אף ה' תחת, בשמחה, ישלחנו, ובחסר כל, ובחמתו, חרי, ובחמה, חמת תנינים, חתום. ט') ס"ז באורייתא דארבעה זייני: כי טוב קדמאה, ויטע, טוב למאכל, טוב דהן האדם, ויטע כרם, ויט דויעתק, היטב בעבורה, טובת מראה, רק טוב, ויטבו דבריהם, ויטב הדבר בעיני פרעה, במיטב הארץ, חשבה לטובה, כי טוב הוא' המטה הזה, טוב לנו, ויט, ויט, נטית, ממטיר לכם, תלקטוהו, על כל הטובה, ושפטתי, ושפטו קדמאה, ושפטו בתראה, תחטאו, המשפטים, ולא תטה, טור אודם, קטרת רקח, ונטה לו, כל טובי, וחטאה, ולחטאתינו, וייטב הדבר, דבר טוב, הטוב ההוא, ייטב ה', והטבנו לך בתראה, ויטוש על המחנה, וישטחו, שטוח, יביט, שבט אביך, משפטן, לחקת משפט, במשפט האורים, כמשפט בתראה, לא תטמא, כי המשפט, וייטב דושמרת את חקיו, ייטב דכבד, ייטב

(2) מספרם רק ר"פ ולא ש"ס, וכן לא נכונים מספרים אחרים בספר תגין, וכנראה לא נעתקו בדיוק ע"י המעתיקים, ועי' מחזור ויטרי בהגה"ה.

להם, לטטפות קדמאה ובתראה, אוצרו הטוב, וטנאך, עליך לטוב, וטל, כטל, דרכיו משפט, ישראל בטח, ירעפו טל.

י׳) דעקים ככף פ״ג באורייתא: ביום ברא אלהים, בימים ההם תרוייהו, הרי אררט, חרבו המים, יבשה הארץ, אחדים, יבצר מהם, יזמו, הפיצם, וינגע, ויחלק, ישפט, להמית, צדיק, ונשאתי, אמרי, לי, וירע הדבר, ופיכל, ויתרוצצו, נזיד, עיף, ויחרד, יצחק, וישטום, קצתי, נפתלתי, באשרי, אשרוני, דודאים, דודאי בני תרוייהו, יזבלני, נשי, ילדי, בנותי, בני, צאני, מחנים, הצילני קדמאה, קטנתי, כאבים, חילם, ביושב הארץ, מתי מספר, את הימים, מי זהב, מגורי, אליה לשכב׳ להיות עמה, שרינים, השריגים, וישכחהו, ועיניכם, פי המדבר, ישבו בארץ, אשר נתן לי, ויגש אתם, פן ירבה, יענו אותו, העבריות הנינא, משיתיהו, אין בית, להיות עד, ואיבתי, והסירותי, מושבותיכם דאכל דם, בקרובי, פנימה, נזירך, לצמיתות בתרא, ונפלה ירכה, כפי נזרו, מצאתיהן, עמוד עמדי, מיסרך, ישא פנים, ידבק, בידך, יחדל, תשיג. כ׳) נ״ח באורייתא דתלת זיינין: ויכל, מלאכתו בתרא, זכר ונקבה, ויזכר אלהים את נח, ויזכור אלהים את אברהם, ויזכר דרחל, ברכת אביך, וילכו גם אחיו, נתחכמה לו, ויזכר אלהים את בריתו, וזה זכרי, והכתי את מצרים, כבד לב פרעה, ערב כבד, ויכבד את לב פרעה, אני הכבדתי, יחרץ כלב, מרכבתיו, כמו נד, כעפרת, כמכה בתרא, מכון, כוננו, אזכיר, תבנית המשכן, ולבנה זכה, כתובים באצבע אלהים קדמאה, והמכתב, מתנותיכם, נדריכם, ונדבותיכם, כפת תמרים, בסכות תשבו, וכלי הקדש, את הכפת, יברכך, ואני אברכם, לחנוכת, שני הכרובים, במראה, לא כן, כמשפט קדמאה, וכבסתם, וכומז, יוסף עליכם, אחיכם בני ישראל, המלכים האלה, חכמתכם, וזכרת, את כל הדרך, וזכרת את ה׳ אלהיך, וזכרת כי עבד היית קדמאה, זכור דמרים, זכור דעמלק, מברכת, ויכחשו. ך׳) ע״ד באורייתא דארבעה קרני: ויברך, ויברך, ויברך, מתהלך, אך, שפך, ישפך, לך, לך, אראך, מברכיך, וילך, זרעך, זרעך, הלך, דרך ה׳, אלהים עמך. בזרעך, ויברך אותו, מחלציך, המלאך, יברך, ישמך, ויעזרך, ויברכך, וילך, לך ואספת, לך לשלום, לך לקראת, וילך משה, לך אל פרעה, לך מעלי, אך ביום הראשון, מלאך, האלך, וילך, וילך. ימינך, ימינך, נחלתך, ימלוך, אלהיך, הוצאתיך, לך, לך, מלאכתך, ימיך, עולתיך, שלמיך, אלך, וברכתיך, לחמך, ומימיך, מקרבך, בארצך, ימיך, לפניך, מפניך דלהדוף, ואהבך, וברכך, והרבך, וברך, בטנך, אדמתך, אלפיך, צאנך, ותירושך, ויצהרך, אלפיך, צאנך, ברך. ל׳) מ״ד באורייתא דאריך קדליהון ותאגיהון נחית מן קדליהון ובהדי קדליהון מחתי לתחת כרישיה דיו״ד: וילבישם, וישלחהו, להט, לתבה, תכלנה, ויכלא, ויתגל, לא ראו, עשה לו, לא יעשה, כאשר כלה, ובגד ללבוש, הכר לך, שכלו, לישמעאלים בתרא, עד לחי קדמאה, לפניו אברך, וילבש אתו, כי חדל, ותבלענה, ותחלנה, ויסב מעליהם, לעיניהם, ולהחיות, לרעה, וירע אלהים׳ הלם, נפלאתי, את לבו, אתה לי, אשר על פני המדבר, נבל, במעלות, ערותך עליו, לפניהם, אלהי מסכה, ובדרך לא היה, ילידתיהו, ולא יקח שוחד, ישראל בתרא, מ׳) ל״ט באורייתא דתלת זיוני: למראה, למאכל, המתהפכת, ותאמר קניתי, והיו ימיו, וימצאו בקעה, מגן צריך, המכסה אני, מלאכי לפניך, מניקתה, למה זה אנכי, למה לי חיים, ותעבור המנחה, מהרו ועלו, כה תאמרו, ותמלא, כה תאמר לבני ישראל, מתו האנשים, יגרשם מארצו, ישמע אליכם, חמרים קדמאה, לא מת אחד, לא מת דמקנה. ומת כל בכור בתרא, שמרים בתרא, מה זאת עשית לנו, ממותינו, אנוסה מפני ישראל, מי בעל דברים, וישימהו על הנס, במחקק, מי מנה, משכנותיך, רק השמר, מיסרך, במותימו, ימי בתרא. ם) ק״ל באורייתא דלא דבקין וג׳ תאגין אית להון: אלהים דבראשית, אלהים דיהי אור, אלהים דיהי רקיע, אלהים דיקוו המים, אלהים דתדשא הארץ, אלהים דמאורות, אלהים דישרצו, אלהים דתוצא, אלהים דויכל, אלהים דויברך, בהבראם, כי אמר אלהים, את שמם, ביום הבראם, אלהים אל נח, היוצאים מן התבה, כחום היום, עברתם, סאים, עמד עליהם, על אברהם, בעד כל רחם, ביום הגמל, הוא שם, לבני משם, וישם לפניו, וינחם, אשורים, ולטושים, ולאומים, מטעמים קדמאה, ויפגע במקום, מה נורא המקום, בית אלהים, וקהל גוים, אלהים בית אל, התחת אלהים, גרשם, שלום לכם, אלהיכם, עלו לשלום, ואמרתם אליו, שמני אלהים, לכל מצרים, ושמתם שרי מקנה, וינהלם, שדים ורחם, וישם, עוד אלהים, אהיה שלחני אליכם, ישלחם, יגרשם, בשפטים, בשפטים, אין שם, מימים, ינחם, בראתם, אשר ראיתם, לראותם עוד, ילחם, ואתם, ויהם, נחלים, כסמו ים, אדירים, לעולם, בתופים, לא אשים, עד ביום תרוייהו, למסעיהם, זדו עליהם, אשר תשים, אחרי רבים, ינש עליהם, ויקם, האלהים, הזקנים, ושכנתי בתוכם, אמתים קדמאה, טבעותיהם קדמאה, וקנמן בשם, וקנה בשם, יהיה לכם, סמים נטף, תהיה לכם, ברית עולם, היא לעולם, וקראתי בשם, רחום, לאלפים, שלשים, רביעים, והקטירם, לדורותיכם דיין, משבותיכם, לא אכלתם, חטאתם, עולתם, פרומים, שפם, אדמדם, באכלם, קרשיהם, וספרתם, הביאכם, עד תום, ימים תהיה, אחזתם, אחזת עולם, לעולם, עבדי הם, אלהיכם, אלילים, התנו בארצכם, אם בחקתי, מאסתים, גאלתים, לכלתם, וזכרתי להם. נ׳) דעקים כרעיהון לבתריהון בחכיה, נ׳ באורייתא: נעשה אדם, בצלמינו, כדמותינו, ביני וביניכם תרוייהו, וענו אותם, ברית ביני ובינך תרוייהו, על פניו ויצחק, הלבן מאה שנה, לבני

דואשה, לבני משם, אדני מאד, נקרא מניקתה, הוא אדני, וינהם, נתן אברהם, בעודני חי, ׳עבדך לאבינו, עודנו חי, אתי הנה, וישימני, גם אנחנו דאבותינו, שים ימינך, יגדל ממנו, אל בניו, נזיר אחיו, בנימין זאב, ואני ידעתי, נפלאתי, אני שמעתי, אגרשנו, יגרש, יסגירנו, לנפש לא יטמא, המנקיות, פניו אליך תרוייהו, ואני אברכם, נשיא אחד קדמאה, שני הכרובים, לבניך ולבני בניך תלתא, מעונה, נושע, לעיני בתרא. ן׳) דעקים רישיהון ולא מזייני ט״ו באורייתא: ידון, ויהי הענן תרוייהו, בחרן, כגן, ככר הירדן, ובני דדן, לבניהן, ישמעון לקולך, להן, ובן, אין לו, כצאן, נון דדודיהן, ירדן בתרא. ס׳) ס׳ באורייתא דארבעה זיוני ולא דבקין: הסבב בתרא, בנסעם, ספרה, הסירו את אלהי הנכר. סביבות, סביבותיהם, תסבינה; סחרים, אין שר בית הסהר, ויסר פרעה, ויספר פרעה, אסרי לגפן, כבס ביין, אנסהו, מחספס תרוייהו, ונמס, פסל תמונה, מספר ימיך, סמים נטף, סמים ולבנה, סלת תהיה, סלת בלולה בשמן, וסלת מרבכת, ומסל המצות, בסל המלואים, כל מפרסת, פרסה, וסמך אהרן, וכסהו בעפר, ואם לא יכבס, ואלהי מסכה, ויסף חמישיתו דאיש כי יאכל, ונסע, בנסוע, בנסעם, ולא קסם, ונוספה, ונוסף, פנו וסעו לכם, הפסגה מזרחה, לנוס דאז יבדיל, ולא תנסו, נסיתם, במסה, המסות, קסם, קסמים, לא תסיג, לא תחסום, לא תחוס, הנסתרות. ע׳) דתלי בתר רישיהון י״ז באורייתא: ערומים קדמאה, עירם, מתה עלי רחל, ונערתיה, מצרעת, ונשיא בעמך, וירא את העגל, פרוע הוא, הערל, בקרקע, ועצמותיהם, שער אויביו, תעשינה הדבורים, וברשעת, ואל רשעו, וערפכם, ויבעט. ע׳) תוב באורייתא ח׳ דעקים זנביהון לבתריהון: ערירי, לבדו עמים, עמים דוקהל, אעזבך, עדרים לבדו, את עבדך, נטע ה׳, מגן עזרך. ע׳) ו׳ באורייתא דעקים רישיהון לבתריהון: במה אדע, למועד, בעבור אברהם, ואתה אמרת קדמאה, הנה עם בני ישראל, עפר יעקב. פ׳) פ״ג באורייתא דתלת זיוני: מרחפת, פישון, המתהפכת, לפצעי, השפט, תספה, על נפשך, נא לפני, העטופים, ויפרוץ, אכפרה, ישא פני, כתנת פסים, מה פרצת, ויפקוד שר הטבחים, צפנת, ותפתח ותראהו, בשפטים קדמאה, והפליתי, פדות, ויאספו, לא תוסיפו, פעלת, מחספס, כפי אכלו גלגלת, מספר, כנפי נשרים, יצא לחפשי, והוא יצא בגפו, מספר ימיך, עד אשר תפרה, ויפן וירד, לראות את פני, על פניך, ופני לא יראו. גוים מפניך, ופניתי, על פי דהתורה תלתא, פעל אל, פאתי מואב, תכירו פנים, כי המשפט, ונפן ונעבר, אלהינו לפנינו, פן תשחיתון, ואתה פה, לטטפת, פן תשכח, אל פניו, ושמרת את המצות ואת המשפטים, פן תאכל, פן יאמרו, לא ישא פנים, וערפכם, ואספת, לטוטפות, ולא יראה את פני, השופטים, דבר למשפט, ויספת לך, והמשפטים, ודרשו השופטים, ולא יוספו, יפל הנופל, כי נפש, והפילו השופט, אפה ואפה, ושמחת לפני, יפתח, פן יש, נפשך מען, רדפוך, ערפך, תמים פעלו, דרכיו משפט, מתיו מספר, יורו משפטיך, מפניך, יערפו טל. פ׳) תוב קצ״א באורייתא דלא מזיינין ופומיהון לגאיו: קין מלפני ה׳, לרב על פני האדמה, הנפילים, מעל פני האדמה, נפתחו, חיים באפיו, פרעה דוינגע, וירדפם, פני דמשחיתים, נשאתי פניך, מפני בנות חת, ויפצר בו ויקח, ויוסיפו עוד קדמאה, הפסים אשר עליו, פענח, פוטיפרע בתרא, לפניך קדמאה, לפניו דואת יהודה, פשע אחיך, שא נא לפשע, פן ירבה, יפרוץ, ושפכת, וישפט, בשפטים בתרא, ויהפך ה׳, ראותך פני, לפנות בקר, הפרשים, פרעה דוישבו, מרכבות פרעה, וברוח אפיך, קפאו תהומות, נשפת, אלופי, ופחד, סוס פרעה, על פניכם, ונגפו, כמשפט הבנות, ונפל שמה, דבר פשע, משפט אביונך, כי תפגע, וינפש, על פניו, את פני האדון, וכפר אהרן, איש כפי, כסף הכפורים, לפני, לכפר, נפשותיכם דולקחת, עור פניו, עור פני, על פניו, תנופת זהב, לכפר דוסמך, פתח דושחט, והפשיט, צפנה, את פני, פרכת, ישפוך קדמאה, הפרכת, לכפר, ולכפר, וכפר עליו, אל פני המזבח, לא תאפה, אשר יכפר בו, אשר תאפה, על כפו השמאלית קדמאה, לפרכת, הכפרת, בפר בן בקר, ובמצנפת, משפטי תעשו, משפטי אשר יעשה, לאשר לפניכם, נשאו לפניכם, במשפט, פני דל, פני גדול, במשפט במדה, איפת צדק, משפטי ועשיתם, הארץ פריה, לפיהן, כפי שניו, ופסל ומצבה, בפתע פתאום, כפי נדרו, ויפל, על פניו, אל פני הסלע, וגפן ורימון, בסופה, ונשקפה, ויפנו ויעלו, שלופה, וילך שפי, כתועפות ראם לו בתרא, ותעצר המגפה, כפר, תחניפו, כפר, ישפך, שפכו, פנו וסעו, לפני אחיכם, אשר היו לפניו, ובמופתים, פנים, בפנים, מפני האש, על פני, פסל, פקד, לאלפים, החקים והמשפטים, היינו לפרעה, בפרעה ובכל, לפני ה׳ אלהינו, אל פניו, המשפטים דוהיה עקב, מפניך דמעט, הקצפת, ואתנפל, ואתפלל, לעפר, ואתנפל, ואתפלל, הפרך, מחרון אפו, צפור טהורה, לפני דואכלת, פתח תפתח בתרא, לפני ה׳ אלהיך, על פי שנים, כי יפלא, פן ירדוף, משפט מות, המשפט, ושפטום, יחפוץ, השקיפה, ואת המשפט, ואם יפנה, אסתירה פני, אפאיהם, מגפן סדום, גפנם, פלילים, פרעות, וכפר אדמתו, הופיע, פארן, ספון, ומשפטיו, ושארא תרין זייוני. ף) י״א באורייתא דתלת זייוני: אף כי אמר, וישקף, וירדוף אחריהם, ארדף, תנאף, ערף, קשי ערף הוא, קשה ערף אתה, קשה ערף הוא, וינף. ף) תוב ג׳ דמעיל פומהון לגאיו: אף אעשה, אף אני אלך, ואף ה׳ חרה בעם. צ׳) ע׳ באורייתא דה׳ זייוני: ומלכי צדק, ממך יצאו, צדקה, הכצעקתה, מקצה, ויפצר, בהוציאם, בהוציאם, צערה, שר צבאו קדמאה, ארצי, צאתי, יצא הדבר, **ויתרוצצו** תרוייהו, ויצק שמן, והמצפה, מחלציך, מרדה **מצרים,**

חצים. ותתצב. צבאו. צבאותיכם. צבאות. התיצבו. מה תצעק. ישראל את מצרים. צללו. ויצעק. ויצא העם. צנצנת. והכית בצור. וצא הלחם. וצוך אלהים. עשיתי למצרים. בקצהו. וצרתי. את צררך. ושמת המצנפת. ממחצית השקל. ורחצו. ורחצו. ובצלאל בתרא. ויקם את החצר. את אצבעו. אצבעו דבתריה. ויטבל אצבעו. אצבעו הימנית. באצבעו הימנית. ובארצכם. לא תעבר בארצכם. בארצכם. הצר הצרר. בחצצרות. וחצצרות התרועה. ויצבאו. וחצי. וחצית. ממחציתם. אנשי הצבא. ולצננים. בצדיכם. וצררו. שר צבאות. צ׳) תוב ב׳ דלא מזייני: מצרים באניות. צרימו. והשאר בתלת זיינין. ץ) ח׳ באורייתא דמזייני: הלא כל הארץ. השפט כל הארץ. תבלעימו ארץ. את יושבי הארץ. תשבץ. לא תעשה חמץ. ולאזרח הארץ. תקפוץ.

ק׳) קפ״א באורייתא דתלת זייוני ולא דבקין: ויקרא אלהים. קרא לילה. כל ירק. ויקדש. ודבק. קולך שמעתי. לקול אשתך. לקרא בשם. קץ. קנים. קומתה. צדיק לפני. תקח לך. ויקח מכל. לקלל. וקציר. וקר. וקיץ. ונראתה הקשת. והיתה הקשת. ויקץ נח. הר הקדם. בנסעם מקדם. בקעה. מקדם לבית אל. מקום המזבח. ויקרא שם. ואם אקח. ולא יקרא. ויצחק אקים את. ויקח אברהם. ואל הבקר. ויקח חמאה. ויקרא אברהם שם המקום תרוייהו. קח ולך. ותקח הצעיף. ולך קח לי. המקום הזה. יש ה׳ במקום הזה. מקנה אביכן. נקדים וברדים. וקח ולך. קח נא. ודפקום. יעקב יוסף. ויקח יוסף. ויקרא. ומחוקק תרוייהו. קשתי. בבקר. ירך יעקב. בעבדה קשה. אנקתם. ויקרא אליו. אל תקרב. צעקתם. שמעת צעקת. אחזק את. המבקשים. וישק לו. צעקים. חזקה ישלחם. ויקרא פרעה למשה. בזקנינו. ובבקרינו. בצקו. קרוב הוא. ולא קרב זה. קפאו תהומות. מקדש. ויקם משה ויהושע. ואל הזקנים. וקדה. רקח. מרקחת. מעשה רקח. קדש. קדשים תהיה. והקטרת. הדק. פניו ויקרא. ויקד ארצה. ויקהל. ובקרבתם. קח את העדה. הקהל. ותקהל. קרא ולזקני. ויקרב אהרן. ויקחו. בקרובי. אקדש. קרא. ויקרבו. ויקצוף. הקריבו. ותקראנה. והקימותי. קוממיות. קנהו. יקימו אותו. בהקריבכם. הקרב. וכל הקדש. פקדת. ופקדתי. ונקה. ויקח. קרבן•נחשון. הקים. ובמקום. אל המקום. קומה. תקצר. היקרך. ונקה לא ינקה. פקד. ופקדתי. פקד. מקריבי הקטרת. דבר קרח. וקח מאתם. שקדים. ויקחו. ולקחת אזוב. ותקצר. הקלקל. ונשקפה. וקסם. וקם שבט. ויקח רומח. קבתה. בקנאו. את קנאתי. ויקח את יהושע. ויקח משה ואלעזר בתרא. ומקנה רב. קמתם. למקנינו. ויקרא לה. בשמן הקדש. תקחו. תקחו. ואקח. כי מקנה רב. הדבקים. ובקשתם. ובקומך. וקשרתם. וחקיו. עקב. בצדק. בצדקתי. בצדקתי. הקצפת. קשה עורף. קשי. קום לך. לא תקשו. יקח שוחד. השקיפה. נקרא עליך. ויקרא משה. יקשה. הקהילו. זקני. וקראת. כל הקהל. לקחו. אקרא. רק. קדם. החזקה. ק׳) תוב ב׳ באורייתא דלא מזייני: לשמצה בקמיהם, הם העומדים על הפקודים.

ר׳) ק״ן באורייתא דתרי קרני: יהי אור. ברא אלהים. עפר ואפר. בעבורך. ודרדר. ארדה. דרכו. אררם. יבשה הארץ. פרו. ורבו. ושרצו. ורבו. זרעכם. אחריכם. ונראתה. וראיתיה. לזכר. הפרד. עירירי. ירשנה. יירשך. וספר. לספר. פרא. אל ראי. אחרי ראי. וארבה אתך. רחק. והפריתי אתך. בהר ה׳ יראה. והתברכו. ברך. ויברך. הקרה נא. הקרה ה׳. מראשותיו. הפריד יעקב. עדרים לבדו. עלות השחר. ולרגל. ארדה. במראות. אחרי. ראותי. ברכת. ברכת. ורחם. ברכת. ברכת. יטרוף. נער בוכה. העברים זה. מקצר רוח. ראה נתתיך. תירא. בחרטומים. רוח קדים. ורוח הקדים. כדבריכם. משארתם. ויאר. ויסר. עמר לגלגלת. מספר. והעמר. לשמרך. השמר. צררך. נר תמיד. ואתה הקרב. העשיר. לכפר. כיור נחשת. לרחצה. ורחצו. להקטיר אשה. והקטיר חמשה. לרדת. ויתפרקו. וישבר. פרע. פרעה. ראה אתה. בנקרת הצור. ולא יראו. וירד. וימהר. לראות. קרן עור קדמאה. וראו. תבערו. וקרבו. והקרב. והסיר. והנתרת ממנה. בחצר קדמאה. קרב. דרש דרש. ואת פר החטאת. לשעירים. ואין מחריד. לחרב. אשר. בהר סיני. והרעתם. לזכרון. רבבות. תקצר. היקרך. ורוח. מרחם. רפא נא. תקצר. ויסר מעלינו. רבע. וקרקע. צרר. צוררים. ויקרבו אל משה. הרבה אתכם. עיניכם הרואות. עבר. תראום. להראות. ראה למדתי. בצר. רחום. ברית אבותיך. הראת. ולשמרו. הלין כולהון דב׳ קרני. לאל אחר אריך קרניה מכולהון. ושארא חד קרנא. ש׳) נ״ב באורייתא דז׳ קרני: ולמשול. עשות. נשמת. לנפש חיה. וישן. בשר תחתינה. באשתו. שרי. כי שרה. שמע בקולה. וישמע אלהים דלאה. וישמע אליה. ישראל קדמאה. איש מצליח. לישראל במראות. ועיני ישראל. ותשב באיתן קשתו. *אבן ישראל. של נעליך. אדמת קדש. נאדר בקדש. לא תשא. את שם קדשו (?). ויקדשהו. תעשה לי. בשבועה. לשקר. שמע. והיה שם. שבו לנו. ישראל דכי ענן. ואל בני ישראל. ואל בני ישראל. תשמרו דאם בחקתי. וישמרך. ישא. וישם. שלום. לבדד ישכון. מות ישרים. וישראל עשה חיל. שבטי בני ישראל. ושמרת. ושמרתם את הדברים. וישמן. אשריך. ישראל בתרא. ת׳) כ״ב באורייתא דמדלי רישיהון מכולהון: מרחפת. עשות. חרות על הלוחות. וסלחת. ולחטאתינו. ונחלתנו. וחטאתם. תטהרו. שבת. שבתון. ועניתם. נפשותיכם. חקה אחת. את שמי. ואספת דוהיה אם שמוע. כברכת בתרא. שלמות. תזל כטל. אמרתי. רבבות. בי״ה שמ״ו) ב׳ צריך להיות בראש הדף בראשית--ב׳ שבו. ימוך אחיך—י׳ שבו. הבאים אחריהם—ה׳ שבו. שמור לך בכי תשא—ש׳ שבו. מה טובו אהליך יעקב בבלק—מ׳ שבו. ואעידה בם

באתם נצבים—ו׳ שבו.

ברוך ה׳ חילי, כי שמע קולי
להיות עזר לי, לסיים ספר תאנין הכלילי

תרשא: ע׳ פנחס בן יאיר

תהלים: מדרש תהלים או אגדת תהלים נקרא ג״כ שוחר טוב (ע״ע), ולפי דעת ר׳ אברהם הספרדי בספרו אהל יוסף (פ׳ ויקרא פסוק על ירך המזבח) חברו ר׳ יוחנן בא״י, וכנראה נתחלף לו הירושלמי במדרש תהלים. אמנם לדעתו של ר׳ אהרן משה פדובא מקארלין בהקדמתו לפי׳ המדרש הזה, התחיל לסדרו ר׳ שמעון ברבי והבאים אחריו השלימוהו. ומביא ראיה ממה שאמרו בגמרא כי ר׳ שמעון ברבי עבר לפני ר׳ חייא ולא קם מקמיה ואקפיד (ר״ש) ואתא א״ל לאבוה שני חומשים שניתי לו בספר תהלים ולא עמד מפני (קדושין ל״ג.) ופירש״י שניתי לו מדרש אגדותיו (ועוד מאמר ע״ז י״ט.). עכ״פ נדע כי כבר בימים קדמונים היה מסודר מדרש על תהלים, ונזכר בירושלמי בשם ספר תהלים אגדה (כלאים פ״ט דל״ב ע״ב, כתובות פי״ב ג׳ דל״ה ע״א), וכן מסתכל הייתי באגדת תהלים (ב״ר פל״ג ב׳). ואף כי כמה אגדות נאבדו, נשארו עוד איזה מהן בקובץ המדרש שלפנינו, אף כי הוסיפו עליו כמה וכמה ממדרשים אחרים ומאגדות חז״ל בתלמוד ובפרט מהירושלמי ממה שנוגע לענינו. רוב האגדות הם מא״י ונאמרו בשם אמוראים הירושלמיים. ר׳ יצחק אבן גיאות בספרו הלכות הלל אומר ומצינו במדרש תלים אריב״ל וכו׳ ר׳ נתן בעל הערוך מביא המדרש תהלים כמה פעמים (עי׳ ערך סחר ועי׳ סער), ורש״י מביאו בשם אגדת תהלים (דברים ל״ג ז׳), וכן בעלי התוספות (ברכות ל״א: ד״ה כל היושב).

[מזמור קי״ט] מזמור אשרי תמימי דרך נקרא בפי חז״ל תמניא אפי, ומדבר בכבוד התורה שנקראת במלות שונות: תורה, דברים, פקודים, נפלאות, עדות, מצות, אמרים, חקים, משפטים. וכנראה היו ערוכים מתחלה שמונה מזמורים ע״פ א״ב, ונתחברו יחד ע״י אנשי כנסת הגדולה, מפני שכולם מדברים בענין אחד, אף כי אין חיבור נכון ביניהם. והנה המזמור הזה נחשב לבדו, ובפרט המדרש עליו שנקרא מדרש הא״ב נחשב למדרש מיוחד והוא מדרש מאוחר, והראיה כי בדפוס הראשון של מדרש תהלים מקושטא רע״ב לא נכלל בו מזמור קי״ט. ובדפוס השני בשאלוניקי רע״ה חוברה ההוספה מן מזמור קי״ט עד סוף מזמור ק״נ. ואחרי תום ההוספה הדפיסו שם את פי׳ ה״ר מתתיהו היצהרי על מזמור קי״ט עד אות ש׳. הפירוש הזה נעתק ללשון רומי ע״י Ph. d'Aguine בביאורו לס׳ תהלים (פארים 1622). קצת מהמדרש הזה נדפס בביהמ״ד ליעלינעק ח״ה 80, ור״ש באבער הדפיס כל מה שנמצא ממדרש המזמור בכ״י ובדפוס, במדרש תהלים (ווילנא תרנ״א).

אשרי תמימי דרך

[מדרש תהלים הוצאת רש״ב צד 488]

א׳) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳, זהו שאמר הכתוב יונתי בחגוי הסלע (שה״ש ב׳), אמר ר׳ יהודה הלוי בר שלום בשם ר׳ יהודה בר סימון, אין כתיב יונה אלא יונתי, ומה יונתי, אמר הקב״ה אצלי הם תמים כיונה, אבל אצל או״ה ערומים כנחשים, לכך נאמר יונתי. אמר הקב״ה נתתי להם מצות עשה וקבלו עליהן וכן מצות לא תעשה וקבלו עליהן, ולא פירשתי להן מתן שכרן ולא אמרו לי דבר ועוד כמה מצות, לכך אני קורא אותם יונתי. א״ר הונא בר אבין בשם ר׳ אחא כל נסים וגבורות שהקב״ה עושה בעולם הזה בזכות תמימי דרך, שכן כתיב התדע על מפלשי עב (איוב ל״ז), מהו מפלשי עב, אפילו גבורות גשמים במשקל, ואין מפלש אלא משקל, שנאמר פלס ומאזני משפט (משלי ט״ז), ומה כתיב אחריו מפלאות תמים דעים (שם). א״ר יהודה בר סימון שהוא תמים אצל הקב״ה, ודוד מפרש ואהי תמים עמו (תהלים י״ח), אבל אצל או״ה הן נחשים ועקרבים, כיון שראה דוד כך היאך הם תמים לפני הקב״ה התחיל מקלס שנאמר אשרי תמימי דרך. ב׳) דבר אחר אשרי תמימי דרך, הה״ד שמר תם וראה ישר (תהלים ל״ז). א״ר תנחומא כך לימדו אותנו ר׳ יהודה הלוי בר שלום ור׳ פנחס הכהן ורב הונא, שלשתן אמרו ששלש פעמים גוג ומגוג יבואו על ישראל לעתיד לבא, ובשלישית הן באין ועולין לירושלם, והן הולכין ליהודה ומכתיבין בהן שהן גבורים שנאמר ונברתי בה׳ וכן הוא אומר הנה אנכי שם את ירושלם סף רעל (זכריה י״ב), מהו סף רעל שהוא עתיד להשקות את העמים כוס תרעלה של דם, אין סף רעל אלא כוס דם שנאמר ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף (שמות י״ב), כיון שהן עולין לשם מה הן עושין, מוסרין לכל אחד ואחד מבני ישראל שני גבורים, למה כדי שלא יברחו, כיון שגבורי יהודה עולין ומגיעין לירושלם להתפלל בלבם ואומרים נפול בידם ולא הם בידינו, ולמה מתפללין הם בלבם, שהם מתייראין להשמיע קולם, הה״ד ואמרו אלופי יהודה בלבם (זכריה י״ב), אמר להם הקב״ה בתמימות באתם חייכם שהתמימות מעלה עליכם, שנאמר תומת ישרים תנחם (משלי י״א), באותה שעה הקב״ה נותן להם ליהודה גבורה והם שולפין כלי זיין שלהם, ומכין לאותן האנשים מימינם ומשמאלם והורגין אותם, הוי אשרי תמימי דרך. ג׳) דבר אחר אשרי תמימי דרך, זהו שאמר הכתוב הולך בתום ילך בטח ומעקש דרכיו יודע (משלי י׳) מי שהוא הולך בתמימות יהא מבושר שהקב״ה מצליח דרכיו, אבל מי שהוא מעקש דרכיו יודע מה שיש בו בשני דרכים מתפרסם בעולם, הוי ומעקש דרכיו יודע. דבר אחר הולך בתום זה אברהם, שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית י״ז), מה

אמר לו הקב"ה לך לך מארצך וממולדתך, ולא השיב דבר להקב"ה לומר לו מה בין נשב כאן מה בין לילך לעיר אחרת, למה שמי שהוא מפנה מבית לבית מיצר, אין צריך לומר מעיר לעיר, ולא עיכב אלא מיד עשה כל מה שאמר לו שנאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה', שמא הפסיד, כשבאו המלכים לא נפלו לפניו, שנאמר ויחלק עליהם לילה, ואף כשאמר לו קח נא את בנך את יחידך (שם כ"ב) היה לו להשיב ולא השיב, לומר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע, הריני מקריבו מהיכן אתה מברכני, ולא השיבו, אלא מיד עשה כל מה שאמר לו הקב"ה שנאמר וישכם אברהם בבקר ויחבוש את חמורו. ואף הקב"ה עשה מה שהבטיחו ואעשך לגוי גדול, וכן עשה לו, ואברהם היו יהיה לגוי גדול, וכן הוא אומר וה' ברך את אברהם בכל (שם כ"ד). ואף משה כך אמר לישראל, מבקשים אתם שיהא הקב"ה עמכם, תפסו תמימות של אברהם, שהתמימות יפה לפני הקב"ה שנאמר תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים י"ח), כמו שהוא תמים שנאמר הצור תמים פעלו (שם ל"ב), ותורתו תמימה שנאמר תורת ה' תמימה (תהלים י"ט), אף דוד פתח וקילס אשרי תמימי דרך, ובסוף אלפא ביתא הוא אומר תעיתי כשה אובד בקש עבדך. כשם שהשה תמים אף אני בתמימות עשיתי. דבר אחר למה בסוף המזמורים אמר תעיתי כשה אובד בקש עבדך אמר ר' יהודה הלוי בר שלום בשם ר' חני בר אלעזר, בנוהג שבעולם כבש שהוא אובד מן הצאן, וכן שור שהוא אובד מן המרעה מי מבקש את מי, הכבש לרועה או הרועה לכבש, הוי אומר הרועה את הכבש. כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בקש אותנו ככבש הזה, כמה שאמרת ע"י שמואל הנביא בקש ה' לו איש כלבבו (ש"א י"ג), בחנני ה' ונסני בתום שעשיתי, תעיתי כשה אובד בקש עבדך שאני תמים כשה, שנאמר שה תמים. ד') דבר אחר אשרי תמימי דרך זה דור המדבר, אמר חזקיהו בר חייא צפה הקב"ה שאין דור אחר יכול לקבל את התורה באותו הדור, תצפנה להם, שנאמר יצפון לישרים תושיה (משלי ב'), א"ר ברכיה בשם ר' חנינא בר אבהו הכתוב והקב"ה מקלסין לאותו הדור שנאמר זכר לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור (תהלים ק"ה). פשוטים שבדור, תרע לך שהיו תמימים באו לים ואמר להם לירד לים וירדו, וכן לצאת למדבר ויצאו, אמר להם לקבל את התורה וקבלו, ועד שלא אמר להם לקבל אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כ"ד), אסר להם גיד הנשה ובשר בחלב ואותו ואת בנו וקבלו עליהם, ולא פירש להם מתן שכרן של מצות ולא השיבו לו דבר, לכך נאמר זכר לעולם בריתו, וכן אשרי תמימי דרך. ה') דבר אחר אשרי תמימי דרך, הקב"ה קורא לישראל חסידים צדיקים וישרים ותמימים. חסידים שנאמר אספו לי חסידי (תהלים נ'), צדיקים וישרים לפי שאמרו שירה על הים שנאמר רננו צדיקים בה' לישרים נאוה תהלה (שם ל"ג), תמימים אשרי תמימי דרך. ושמא הפסידו ולא זכו לבניהם אחריהם. ת"ל מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו (משלי כ'), ואימתי, אתה מוצא כשנתחייבו ישראל בדורו של ירמיה אמר הקב"ה לירמיה לך אמור להם בזכות דור המדבר נהגתי עמכם במדת רחמים, שנאמר הלוך וקראת באזני ירושלם וגו' (ירמיה ב') אל תאמר [אלו בלבד] אלא כל אדם שילך בתמימות לפני הקב"ה מזכה לו ולבניו, שנאמר מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו. אמר דוד הואיל וכך הוא התמימות יפה לפני הקב"ה הריני מזמר עליה אשרי תמימי דרך. ו') דבר אחר אשרי תמימי דרך, דור המדבר חסידים היו, וכן היה ר' אליעזר אומר אספו לי חסידי, ולא קבלו ישראל עליהם את התורה עד שהלאה אותם שנאמר גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה (תהלים ס"ח), הוי אומר הלאה אותם עד שלא נתן להם את התורה. כיצד מאתים וארבעים מיל הלכו ישראל כשקבלו התורה, שנים עשר מיל לפניהם ושנים עשר מיל לאחריהם, על כל דיבור ודיבור, לכך נאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', בתמימות קבלו את התורה, אמרו להם לא תבשל גדי בחלב אמו (שמות כ"ג) ולא אמרו למה לא נבשל, אלא קבלו עליהם. אמר להם כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו (ויקרא ז') ולא אמרו לו למה, אלא קבלו עליהם. ואע"פ שקבלו עליהם לא אמרו מה שכרן ונעשה אותן, לכך אמר אשרי תמימי דרך. ז') אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו, אם נצרת אותה אני נוצר אותך, וכן אמר שלמה שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה (משלי ד'), וכתיב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, וכתיב ויורני ויאמר לי יתמך דברי לבך (שם), וכן הוא אומר אל תעזבה ותשמרך אהבה ותצרך, וכתיב בהתהלכך תנחה אותך וגו' (שם). ח') אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו אתה צוית פקודיך לשמור מאד, בכל מקום צוה הקב"ה את ישראל לשמור את התורה, צוה אותם בתורה ובנביאים ובכתובים, וכן הוא אומר הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת (שם כ"ב). לכך נאמר אתה צוית פקודיך לשמור מאד, וכן הוא אומר ושמעת ישראל ושמרת לעשות (דברים ו'), וכתיב רק השמר לך ושמור נפשך מאד, מהו השמר לך, אלא אמר להם אם שמרתם את התורה, אני שומר את נפשך. מהו ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך (שם), אם עשית את התורה אני שומר אותך כל ימי חייך, ואימתי עד שתראה בנים ובני בנים תהיה בשלום, וראה בנים לבניך שלום על ישראל (תהלים קכ"ח).

הוספה למזמור קי"ט (1)

א׳) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳, אמר שלמה המלך מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו, ואם בניו אשריהם בעבורו, הוא על אחת כו"כ. והקב"ה לא בקש מאברהם אלא שיהיה תמים שנאמר התהלך לפני והיה תמים (בראשית י"ז), וכן אמר משה לישראל תמים תהיה עם ה׳ אלהיך (דברים י"ח), לפני ה׳ אלהיך אין כתיב כאן אלא עם ה׳ אלהיך, אם היית תמים הרי אתה עם ה׳ אלהיך, למה שאף הוא תמים שנאמר בו הצור תמים פעלו, וישראל תמימים, והתורה תמימה שנאמר תורת ה׳ תמימה, לכך נאמר אשרי תמימי דרך. תמימים וחסידים היו דור המדבר, וכן היה ר׳ אלעזר אומר, אמר להם הקב"ה אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח (תהלים נ׳). שלא קבלו ישראל את התורה [עד שהלכו] י"ב מיל לפניהם וי"ב מיל לאחריהם על כל דבור ודבור, לכן נאמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה׳. בתמימות קבלו ישראל את התורה, אמר להם כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו, ולא אמר להם למה אלא קבלו עליהם, אמר להם וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם את ערלתו את פריו וגו׳ (ויקרא י"ט) ולא אמר להם למה, אלא קבלו עליהם, ואף משקבלו עליהם לא אמרו לו מה שכרן שנעשה אותם, לכך נאמר אשרי תמימי דרך וגו׳. ב׳) אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו, מהו אשרי נוצרי עדותיו, אם נצרת אותה היא נוצרת אותך, וכן שלמה אמר שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לקח טוב וגו׳, ויורני ויאמר לי וגו׳, אל תעזבה ותשמרך אהבה ותצרך, החזק במוסר וגו׳ (משלי ד׳), לכך נאמר אשרי נוצרי עדותיו וגו׳ וכה"א בהתהלכך תנחה אותך וגו׳ (משלי ו׳). ג׳) אף לא פעלו וגו׳, מהו אף, אין האף נוגע בהם, למה כי לא פעלו עולה אלא הלכו בדרכיו של הקב"ה, לכך נאמר בדרכיו הלכו. ד׳) אתה צוית פקודיך לשמור מאד, בכל מקום צוה הקב"ה על התורה, צוה אותם בתורה צוה אותם בנביאים צוה אותם בכתובים, וכן הוא אומר הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת (משלי כ"ב), ואומר ושמעת ישראל ושמרת לעשות (דברים ו׳), ואומר רק השמר לך ושמור נפשך מאד (שם ד׳), מהו השמר לך, אלא אמר הקב"ה אם שמרת את התורה אני שומר את נפשך, לכך נאמר השמר לך וגו׳ כל ימי חייך (שם), מהו כל ימי חייך, אם עשית את התורה כל ימי חייך תזכה שתראה בנים ובני בנים, לכך נאמר והודעתם לבניך ולבני בניך, ואם ראית בנים ובני בנים הרי ש.ום, שנאמר וראה בנים לבניך שלום על ישראל (תהלים קכ"ח). ה׳) במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך, אמר שלמה בכל דרכיך דעהו (משלי ג׳), אם ירעת להקב"ה בכל דבר ודבר הוא יישר אורחותיך (שם), וכן דוד אומר שויתי ה׳ לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט (תהלים ט"ו), ובשביל ששויתי ה׳ לנגדי תמיד, לכן שמח לבי ויגל כבודי וגו׳ (שם), מה אף בשרי ישכון לבטח, אלא אמר דוד יודע אני שאין הרמה שולטת בבשרי, וכך הם הצדיקים נוחים בלא רמה, למה ששוקדים ושוחרים וחוקרים באיזה דבר יבואו לחיי העוה"ב, לכן דוד אומר תודיעני אורח חיים וגו׳ (שם). וכן משה אמר להקב"ה ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך הודיעני נא את דרכיך (שמות ל"ג), וכה"א הדריכני באמתך ולמדני (תהלים כ"ה), וכה"א הורני ה׳ דרכך וגו׳ (שם כ"ז), וכתיב כה אמר ה׳ עמדו על דרכים וראו ושאלו לנתיבות עולם איזה דרך הטוב ולכו בה (ירמיה ו׳), ראו באיזה דרך הלך אברהם ובאיזה דרך הלך נמרוד ואיזה מהם הצליח, הוי במה יזכה נער את ארחו. ו׳) בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך, הלב הזה הוא מכנים הצדיקים לג"ע, ולבן של רשעים מורידם לגיהנם, וכה"א הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו׳ הנה עבדי ירונו מטוב לב ואתם תצעקו מכאב לב ומשבר רוח תילילו (ישעיה ס"ה), וכן היה דוד אומר לשלמה בנו, ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ה׳ וגו׳ (דהי"א כ"ח). ז׳) בלבי צפנתי אמרתך, וגו׳, אין יצר הרע שולט אצל התורה, ומי שהתורה בלבו אין יצה"ר שולט בו ולא נוגע בו, וכה"א אני חכמה שכנתי ערמה (משלי ח׳), במקום ששכנתי סביבותי ערמה, ובערמה אין יצה"ר שולט, וכה"א תורת אלהיו בלבו לא תמעד אשוריו (תהלים ל"ז). וכן משה אומר ושמתם את דברי אלה על לבבכם ועל נפשכם, לכך נאמר בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך. ח׳) גמול על עבדך אחיה ואשמרה דבריך, אמר ישעיה כעל גמולות כעל ישלם וגו׳ (ישעיה נ"ט), כך הקב"ה משלם לרשעים לפי שהם נומלים, ולצדיקים משלם להם כמעשיהם, משלם לרשעים חמה לצריו גמול לאויביו (שם), ומשלם גמול לצדיקים, וכה"א אך טוב לישראל אלהים לברי לבב (תהלים ע"ג), וכה"א אשר גמלם כרחמיו וכרוב חסדיו (ישעיה ס"ג), אין הקב"ה משלם כלום על חנם לא לרשעים ולא לצדיקים, הרעה הבאה על הרשעים לא הקב"ה מביאה עליהם, וכה"א מפי עליון לא תצא הרעות והטוב (איכה ג׳) אלא הם גומלים לנפשם, וכה"א הכרת פניהם ענתה בם (ישעיה ג׳), ומהו גומל לצדיקים, חיים חנם, וכה"א ברכי נפשי את ה׳ ואל תשכחי כל גמוליו הסולח לכל עוניכי וגו׳, הגואל משחת חייכי (תהלים ק"ג), ולא אלה בלבד אלא הרבה צדקות הוא עושה, שנאמר עושה צדקות ה׳ ומשפטים לכל עשוקים, וכה"א שובי נפשי למנוחיכי כי ה׳ גמל עליכי (שם קט"ז) ומה גמל לי, כי חלצת נפשי ממות וגו׳.

---

1) בכיסנים הראשונים נרשמו הדברים בנוסחא אחרת.

וכן אמר דוד להקב"ה חיים אתה גומל לי, גמול על עבדך אחיה וגו', ומפני מה אתה גומל חיים לי, מפני שאשמרה דבריך, חיים היא התורה, וכה"א נצרה כי היא חייך (משלי ד'), לכך נאמר גמול על עבדך אחיה. ט') גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, א"ל דוד להקב"ה רבש"ע רצונך שאשמור דבריך, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ואם אין אתה גולה עיני מנין אני יודע, לכך נאמר גל עיני ואביטה וגו'. ואע"פ שעיני פתוחות איני יודע כלום, בוא וראה אע"פ שהיה שמואל נביא לא היה יודע כלום עד שגלה הקב"ה את אזנו, שנאמר וה' גלה את אזן שמואל וגו' (ש"א ט'), וכן נבוכדנצר אמר מן קשוט די אלהכון הוא אלה אלהין ומרא מלכין וגלה רזין (דניאל ב'), וכן דניאל אומר ואנה לא בחכמה די איתי בי מן כל חייא רזא דנה גלי לי (שם), ואומר הוא גלא עמיקתא ומסתרתא (שם), וכן דוד אמר גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. ולמה פליאה דעת ממני (תהלים קל"ט), פליאה זו תורה, וכן הכתוב אומר פלאות עדותיך (שם), לכך נאמר נפלאות מתורתך, אוצרות היא התורה וכן הכתוב אומר אוצר נחמד וגו' (משלי כ"א), מטמונית היא התורה וכן הכתוב אומר אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה (שם ב'). הרבה דלתות יש בה הרבה פתחים יש לה, וכה"א אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום (שם ח'). וכן אמר דוד פלאות היא התורה, אמר משה אינה נפלאת, שנאמר לא נפלאת היא ממך וגו' (דברים ל'), לא נפלאת היא אלא ממך שלא עמלת בה, לכך נאמר נפלאות מתורתך. י') גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך, וכי גר היה דוד, אלא א"ל כשם שהמתגייר היום אינו יודע כלום בתורה כך עיניו של דוד פתוחות ואינו יודע בין ימינו לשמאלו כלום בתורה, ומה אם דוד שאמר כל השירות וכל המזמורים הללו אמר גר אנכי בארץ ואיני יודע כלום, אנו על אחת כו"כ שאין אנו יודעים כלום בתורה, לכך נאמר גר אנכי בארץ. וכה"א כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבותינו כצל ימינו על הארץ (דהי"א כ"ט), עבר הצל הזה כן האדם, ואימתי ימינו הם כצל, אם אינם לומדים ועוסקים בתורה. וכן שנו רבותינו היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק (אבות פ"ב), לכך נאמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך. י"א) גרסה נפשי לתאבה אל משפטיך בכל עת, מהו גרסה נפשי, א"ל לא היה להרחיק פרשה אחת, הייתי פותח את הפרשה והייתי רואה היפה הימנה, לא היה לי פנאי להרחיק, ובשביל כן הייתי גורס, אלא מי יוכל להרחיק שכבר נאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב י"א), בשביל כן הייתי גורס אותה (2), לכך נאמר גרסה וגו'.

י"ב) דבקה לעפר נפשי חייני כדבריך, אמר ישעיה יבש חציר נבל ציץ וגו' ודבר אלהינו יקום לעולם (ישעיה מ'), קיימים הם דברים שאמר הקב"ה ליעקב אבינו שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ (בראשית כ"ח), כשם שעפר הארץ מדושה לכל, כך יהיו בניך מדושים לכל, ומה עפר הארץ מכלה כלי מתכות והוא מתקיים לעולם כך בניך מכלים כל אומות העולם והם קיימים לעולם. ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה (שם), וכן ישעיה אמר התנערי מעפר קומי שבי ירושלם (ישעיה נ"ב), וכן בני קרח אמרו למה פניך תסתיר תשכח ענינו ולחצנו כי שחה לעפר נפשנו דבקה לארץ בטננו (תהלים מ"ד), מיד קומה עזרתה לנו (שם), וכן חנה אומרת מקים מעפר דל (ש"א ב'), הניעו הם לארץ הקימות אותם, על כן דוד אמר דבקה לעפר נפשי וגו'. י"ג) דרכי ספרתי ותענני, מהו ספרתי התודיתי ואמרתי כל מה שחטאתי, ולמה הכיתני אלא בשביל שחטאתי, וכה"א חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך וממשפטיך (דניאל ט'), ולא שמענו בקול ה' אלהינו ללכת בתורותיו אשר נתן לפנינו ביד עבדיו הנביאים (שם), ובשביל שלא שמענו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה (נחמיה ט') ואע"פ שאנחנו עבדים בה כורתים אנו לך אמנה, וכה"א ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה וכותבים ועל החתום שרינו לוינו כהנינו (שם י'), ואתה צדיק על כל הבא עלינו (שם ט') לכך נאמר דרכי ספרתי ותענני, ואע"פ שחטאתי הודיתי לך, לכך למדנו חקיך. י"ד) דרך פקודיך הבינני, מה הבינני, א"ל דוד רבוני אל תאמר לי הרי הם לפניך התבונן אתה לעצמך, אם אין אתה מבינני איני יודע כלום, לכך נאמר דרך פקודיך הבינני ואשיחה בנפלאותיך. ט"ו) דלפה נפשי מתוגה, מהו מתוגה מן השברים שבא אלי, אין שנה שאין בה שבר, אין חדש שאין בו שמועה, אין יום שאין בו צרה, הוה על הוה תבוא ושמועה אל שמועה תהיה (יחזקאל ז'), לפיכך דלפה נפשי מתוגה קימני כדברך, מהו כדברך, כשם שאמר משה למען הקים אותך היום לו לעם וגו (דברים כ"ט). דבר אחר דלפה נפשי מתוגה, טיפה היום טיפה למחר עד שהיא מתמצה ויוצאה, לכך נאמר דלפה נפשי מתוגה. ט"ז) הורני ה' דרך חקיך וגו'. אמר שלמה אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה וגו' כי טוב סחרה וגו' יקרה היא וגו' (משלי ג'), שלשה בני אדם שאלו חכמה מהקב"ה דוד ושלמה ומלך המשיח, דוד אמר הורני ה' חקיך, שלמה אמר חכמה ומדע תן לי וגו' (דהי"ב א'), א"ל החכמה והמדע נתון לך (שם). מלך המשיח שנאמר לשלמה אלהים משפטיך למלך תן וגו' (תהלים ע"ב), לכך נאמר הורני ה' דרך חקיך.

---

(2) המאמר קשה הבנה, ונראה שכוונתו לומר בשביל שהתורה ארוכה ורחבה אי אפשר לו ללמוד אותה כולה כי אין לו פנאי, ולא יוכל למלאות תאותו לגרוס אותה.

מהו הורני, אמר דוד אל תאמר לי הרי הם לפניך למוד מעצמך, אלא אתה הורני. שנאמר הבינני ואצרה תורתך, לכך נאמר הורני ה׳ דרך חקיך. מהו דרך, עשה אותם לפני דרך. ואצרנה עקב, מה עקב, שתהיה בידי התורה עד עקב, אדם שהוא עוסק בתורה כל ימיו ומניחה מה בידו כאילו לא עסק בה, וכן לכל דבר, למה"ד למי שהיה עושה עששית למלך והביאה לו ונשברה מה בידו כאילו לא עסק בה, וכן שהיה עושה כלי נאה ונשבר בידו מה בידו כאילו לא עשאו, כך אדם שהיה עוסק בתורה כל ימיו ויגע בה ואח"כ הניחה מה בידו? דואג שהיה עוסק בתורה ואח"כ הניחה, וכן אחיתופל מה הועילו? אלא אמר דוד הורני ה׳ דרך חקיך ואצרנה עקב, וכן הוא אומר הנחמדים מזהב ומפז רב וגו׳, גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב (תהלים י"ט). וכה"א שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול (שם קי"ט). י"ז) ויבואני חסדיך ה׳ תשועתך כאמרתך, אותן החסדים שאמרת לאבותינו, וכה"א תתן אמת ליעקב חסד לאברהם (מיכה ז׳) וכן משה אמר נחית בחסדך עם זו גאלת (שמות ט"ו), כך אמר דוד ויבואני חסדיך ה׳, ומהו ההסד שאתה עושה עמנו שאתה מושיענו, ואם אתה מושיענו יש לי פה לומר ולענות למחרפים אותי אע"פ שעכשיו איני משיב להם, שנאמר נאלמתי לא אפתח פי כי אתה עשית (תהלים ל"ט), רצונך שאענה אותם, הסר מעלי נגעך מתגרת ידך אני כליתי (שם), לכך נאמר ואענה חורפי דבר והם מחרפים אותי עליך, שנאמר כי עליך נשאתי חרפה כסתה כלימה פני (שם ס"ט), וכן הוא אומר כי קנאת ביתך אכלתני ואבכה בצום נפשי (שם י), ומה הם מחרפים אותי אומרים לי איה אלהיך (שם מ"ב), א"ל הקב"ה בשבילי אתם מתחרפין, אני מסיר חרפתכם, וכה"א בלע המות לנצח ומחה ה׳ אלהים דמעה מעל כל פנים וחרפת עמו יסיר מעל כל הארץ כי ה׳ דבר (ישעיה כ"ה). ומה כתיב אחריו ואמר ביום ההוא וגו׳, והרשעים שהיו אומרים איה אלהיך, יודו ויאמרו זה ה׳ קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (שם). י"ח) זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני, אמר ירמיה ה׳ עיניך הלא לאמונה הכיתה אותם ולא חלו (ירמיה ה׳), מהו ולא חלו, לא חזרו בתשובה, א"ל ומה אתה אומר, אמר ה׳ עיניך הלא לאמונה, היכן היא אותה האמונה שהאמין אברהם, שנאמר והאמין בה׳ (בראשית ט"ו), וכן דוד אמר זכר דוד לעבדך, אותו הדבר שקיימת לאברהם בין הבתרים שנאמר זכר דבר לעבדך על אשר יחלתני, על הדברים אני מיחלת מה שאמרת לאברהם והרבה ארבה את זרעך ככוכבי השמים (שם כ"ב), לכך נאמר על אשר יחלתני. י"ט) זאת נחמתי בעניי, על הדברים האלה אני מתנחמת, על מה שאמרת וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם (שמות ל"ב), לכך נאמר זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חיתני. כ׳) זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי, מה הליצוני מליצים (לצנות) הם אומרים לי מי שהגלה אתכם עוד אינו משיב אתכם, וכה"א פני ה׳ חלקם לא יוסיף להביטם (איכה ד׳), וכה"א סורו טמא קראו למו סורו סורו אל תגעו וגו׳ אמרו בגוים לא יוסיפו לגור (שם), לכך נאמר זדים הליצוני עד מאד, ואעפ"כ מתורתך לא נטיתי (שם), ועוד חוזרין ואומרים לי, לא תמולו ולא תשמרו את השבתות ולא תקראו [בתורה], ואני מתיירא ממך ואין אני שומע להם, שהם חציר יבש, כשם שאין החציר קיים כך אין דבריהם קיימים, וכן אמר הכתוב יבש חציר נבל ציץ (ישעיה מ׳), וכשם שאתה קיים לעולם כך דבריך קיימים לעולם שנאמר ודבר אלהינו יקום לעולם (שם). כ"א) חלקי ה׳ אמהתי לשמור דבריך, אמר משה כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך וגו׳ (דברים ז׳) בכם בחר ה׳ אלהינו אין כתיב כאן אלא בך בחר ה׳ אלהיך, אפילו אחד מכם חביב לפני הקב"ה יותר מכל האומות, וכן ישעיה אמר כל הגוים כאין נגדו וגו׳ (ישעיה מ׳) לכך נאמר בך בחר ה׳ אלהיך, הוא בחר בכם ואתם בחרתם בו. וכן הוא אומר כי יעקב בחר לו יה וגו׳ (תהלים קל"ה), ה׳ בחר ביעקב ויעקב בחר בה׳, וכן הוא אומר אני לדודי ודודי לי (שה"ש ו׳), הוא אומר לכם חלקי אתם ואתם אומרים לו חלקי ה׳ אמרה נפשי (איכה ג׳), וכה"א חלקי ה׳ אמרתי, והקב"ה אומר לכם חלקי אתם ושלי אתם, ומה אני מבקש מכם דברים שנאמר והיו הדברים האלה וגו׳ (דברים ו׳), וכה"א ושמתם את דברי אלה וגו׳ (שם י"א), לכך נאמר חלקי ה׳ אמרתי וגו׳, חליתי פניך בכל לב חנני כאמרתך, וחנותי את אשר אחון וגו׳ (שמות ל"ג). כ"ב) טוב עשית עם עבדך ה׳ כדבריך, טוב אתה ומטיב וגו׳. טוב אתה בעולם הזה ומטיב לעולם הבא, טוב היית לאבות ומטיב לבניהם אחריהם, לכך נאמר טוב אתה ומטיב. כ"ג) טפלו עלי שקר זדים, ומהו טפלו, אמרו הבה נתחכמה לו (שמות א׳) אני בכל לב אצור פקודיך, וכאשר יענו אותו כן ירבה וגו׳ (שם), טפלו עלי שקר זדים, מהו שנאמר ויאמר בילדכן את העבריות וגו׳ (שם) ותיראן המילדות את האלהים, ובאותה צרה אני בכל לב אצור פקודיך. כ"ד) ידיך עשוני ויכוננוני, אמר איוב ידיך עצבוני ויעשוני וגו׳ הלא כחלב תתיכני וגו׳ עור ובשר תלבישני וגו׳ (איוב י׳) מי עשה כל אלה, אמר דוד, אתה האלהים ידיך עשוני ויכוננוני, הכלי הזה בזמן שהוא נאה מי משתבח הוי אומר מי שעשאו, כך אמר דוד אני הכלי ואתה הוא האומן עשה אותי נאה בשביל שיקלסוך, לכך נאמר ידיך עשוני ויכוננוני. מהו הבינני ואלמדה מצותיך, אמר דוד החבית של יין אין נותנין לתוכה יין עד שיזפתו אותו בזפת, כך זפתני ואח"כ שים בי יין, הבינה היא הזפת והתלמוד היא היין, הבינני תן בי בינה ואח"כ ואלמדה מצותיך. קנה חכמה קנה

בינה וגו׳ ובכל קניניך קנה בינה (משלי ד׳), וכה״א לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה (שם א׳), מי שיש לו חכמה ואין לו בינה דומה למי שיש בידו פת ואין לו מה יאכל בה, ומי שיש לו בינה ואין לו חכמה דומה למי שיש בידו תבשיל ואין לו פת שיאכל בו, ומי שיש לו חכמה ובינה דומה למי שיש בידו פת ותבשיל והוא אוכל שניהם ושבע, כך אמר דוד הלחם היא החכמה, והתבשיל היא הבינה, ומי שאין בידו לא זו ולא זו אין בידו כלום, מנהגו של עולם אדם עושה לו חלוק במאה מנה ואין לו מה לאכול אינו כלום, כך אמר הבינני ואלמדה מצותיך. כ״ה) יראיך יראוני וישמחו וגו׳, אימתי ישראל שמחין, כשהן רואים למלך או לנשיא שלהן עוסק בתורה, וכה״א ירנו וישמחו חפצי צדקי (תהלים ל״ה) ומה כתיב אחריו, ולשוני תהגה צדקך כל היום תהלתך (שם), הוי כל זמן שהמלך עוסק בתורה ישראל שמחין, לכך נאמר יראיך יראוני וישמחו. כ״ו) ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך ואמונה עניתני, כך אמר דוד כל המשפטים והיסורין שהבאת עלי והענוים באמונה הבאת עלי בצדק עשית, איני קורא תגר, באותה שעה ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך, וכה״א ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה (ש״ב ט״ו), יכול שקרא תגר או קינה, לא אמר אלא מזמור שנאמר מזמור לדוד בברחו וגו׳ (תהלים ג׳) לכך נאמר ידעתי ה׳ כי צדק משפטיך, א״ל רבוני עניתני נחמני כשם שעניתני. כ״ז) יהי נא חסדך לנחמני כאמרתך לעבדך, איזו היא אמירה, אותה שאמר איתן האזרחי, וכתותי מפניו צריו וגו׳ (שם פ״ט) לכך נאמר כאמרתך לעבדך. יבואוני רחמיך ואחיה וגו׳. אמר דוד הביא עלי מאותן הרחמים שבהם בראת את העולם, וכן הוא אומר זכור רחמיך וגו׳ (שם כ״ה), לכך נאמר יבואוני רחמיך ואחיה וגו׳. כ״ח) יבושו זדים כי שקר עותוני וגו׳, אמר דוד אע״פ שהרשעים הם מעותים אותי לא הנחתי את התורה, וכה״א את ארבעת אלה ילדו להרפה בגת וגו׳ (ש״ב כ״א) אע״פ שעמדו עלי לא הנחתי את התורה אלא וידבר דוד לה׳ את דברי השירה הזאת וגו׳ (שם כ״ב). כ״ט) ישובו לי יראיך ויודעי עדותיך, יהי לבי תמים בחקיך וגו׳, אמר ליה קדירה שאכלתי בה חולין לא אכלתי בה קדשים למען שלא אהיה מתבייש, לכך נאמר ולבי חלל בקרבי (תהלים ק״ט) וכתיב יהי לבי תמים בחקיך, וכתיב לב טהור ברא לי אלהים (שם נ״א), הלב הוא שמבייש את האדם, למה שיודע מה עשה ומתבייש מעצמו, לכך נאמר לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר (משלי י״ד), והלב הוא שמח וכה״א נתת שמחה בלבי (תהלים ד׳) לכן אמר דוד יהי לבי תמים בחקיך, וכמו שהיה מבקש דוד כך נתן לו הקב״ה שנאמר ואני בתמי תמכת בי וגו׳ (שם מ״א) לכך נאמר למען לא אבוש. ל׳) כלתה לתשועתך נפשי וגו׳, אמר ירמיה למה לנצח תשכחנו וגו׳ כי אם מאס מאסתנו וגו׳ השיבנו ה׳ אליך (איכה ה׳) וכה״א עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו (ירמיה ח׳) ואמר דוד עד אנה ה׳ תשכחני נצח (תהלים י״ג), אתה ידעת ה׳ זכרני ופקדני והנקם לי מרודפי אל לאורך אפך תקחני (ירמיה ט״ו) אתה ארך אפים ואנו קצרי רוח, וכל שאתה מאריך אפים נפשנו כלתה, לכך נאמר כלתה לתשועתך נפשי וגו׳. ל״א) כלו עיני לאמרתך לאמר מתי תנחמני, מהו כלו עיני, על מה שאמר כי למועד מועדים וחצי (דניאל י״ב) ועברו מועדי מועדים ולא נחמתני, לכך נאמר מתי תנחמני. כי הייתי כנאד בקיטור, לא כן אמר דניאל יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים (שם), הרי כבר נתלבננו כבר נצרפנו, הרי עברו עלי הצרות כלם, שנאמר כי הייתי כנאד בקיטור, יש צריפה גדולה מזו? מתי תושיענו, בשנמות? כמה ימי חיינו, שנאמר כמה ימי עבדך, אע״פ שהוצאת את ישראל ממצרים מה אנו חוששים אותם שנכבשו תחת הבנין, אם רצונך עשה לעינינו, שנאמר יודע בגוים לעינינו (תהלים ע״ט), אמר הקב״ה לעיניכם אתם מבקשים שאעשה וכן אעשה, שנאמר ושלמתי לבבל ולכל יושבי כשדים וגו׳ אשר עשו בציון לעיניכם (ירמיה נ״א). ל״ב) כרו לי זדים שיחות, כך אמרו ישראל אל הקב״ה, לא שיחה אחת כרו לי הרשעים אלא שיחות הרבה, כתבת בתורה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד (ויקרא כ״ב) ועלי כתיב אם על בנים רטשה (הושע י׳), כתבת בתורה ושפך את דמו וכסהו בעפר (ויקרא י״ז) ועלי כתיב שפכו דמם כמים (תהלים ע״ט). אמר להם הקב״ה אל תאמרו כן אלא לעצמן כרו, שנאמר כורה שחת בה יפול (משלי כ״ו) בור כרה ויחפרהו וגו׳ (תהלים ז׳), וכתיב תבואהו שואה לא ידע (שם ל״ה). ל״ג) כמעט כלוני בארץ וגו׳, מהו כלוני, בקשו הרשעים לכלותינו מן העולם אלולי כמעט רחמת עלינו, וכה״א בלילה ההוא נדדה שנת המלך (אסתר ו׳), אלולי לא נדדה שנתו כמעט היו מכלין אותנו, שנאמר להשמיד וגו׳ (שם ג׳), לכך נאמר כמעט כלוני בארץ. ל״ד) כחסדך חיינו, אין הקב״ה גואל את ישראל אלא כדי שיעשה התורה, ואלולי לא עזבו את התורה לא היו גולים לעולם. אמרו לו עכשיו שגלינו גואלנו ואנו שומרים את התורה, לכך נאמר כחסדך חייני וגו׳, וכתיב ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד (שם), שלא נתת תורה לישראל אלא שישמרו אותה לעולם, וכה״א כי גבר עלינו חסדו וגו׳ (תהלים קי״ז), וכתיב ואני זאת בריתי אותם וגו׳ (ישעיה נ״ט), אם עשיתם כן מה כתיב אחריו קומי אורי וגו׳ (שם ס׳). ל״ה) לעולם ה׳ דברך נצב בשמים, אמר ישעיה יבש חציר נבל ציץ וגו׳ ודבר אלהינו יקום לעולם (שם מ׳), וכן אמר דוד לעולם ה׳ דברך נצב וגו׳ ולמה הוא נצב, שאינו נעשה לא על פי עד אחד ולא על פי שנים אלא כל ב״ד העליון מתמנין עליה, ומהו אומר אל נערץ בסוד קדושים רבה (תהלים פ״ט), וכן דניאל אומר בגזרת עירין

פתגמא וגו' (דניאל ד'), וכה"א בשנת שלש לכורש מלך פרס דבר נגלה לדניאל וגו' (שם י'), ולמה הוא אומר וצבא גדול (שם), אומר שצבא גדול מתמנין בה, לכך נאמר ואמת הדבר וצבא גדול. אמר איוב והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כ"ג), אמרו למיכיהו אתה מה ראית, אמר ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא וגו' (מ"א כ"ב) ויאמר ה' מי יפתה וגו' ויאמר זה בכה וזה אומר בכה (שם), הרי ישראל מתמנין עליו, לכך נאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים. ל"ו) ד"א דברך נצב בשמים, איזה דבר הנצב בשמים, אלא אמר הקב"ה על מה השמים עומדים על אותו דבר שאמרתי יהי רקיע בתוך המים וגו' ויהי כן, וכתיב כי הוא אמר ויהי (תהלים ל"ג), אותו הדבר שאמר הוא עשה, לכך נאמר הוא צוה ויעמוד, בדבר ה' שמים נעשו (שם), ובאותו הדבר שברא אותן בו הם עומדים לעולם, לכך נאמר לעולם ה' דברך נצב בשמים. ל"ז) לדור ודור אמונתך וגו', השמים והארץ עומדין על האמונה, שנאמר חסדי ה' עולם אשירה לדור ודור וגו' (תהלים פ"ט), וכה"א מי יאמר זכיתי לבי טהרתי מחטאתי (משלי כ'), הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו (איוב ט"ו), ומי נמלט והכל עומדין בדין, לכך נאמר למשפטיך עמדו היום וגו'. ל"ח) לולי תורתך שעשועי וגו', אמרו ישראל אלולא תורתך שהיתה עמי והיא שעשועי אז אבדתי בעניי, וכן משה אומר ברוב שרעפי בקרבי תנחומיך ישעשעו נפשי (תהלים צ"ד), וכן פרעה אומר תכבד העבודה על האנשים ויעשו בה ואל ישעו בדברי שקר (שמות ה'), ספרים היו להם והיו משתעשעים בהם משבת לשבת (1), לכך נאמר לולי תורתך שעשועי וגו'. ל"ט) לעולם לא אשכח פקודיך וגו', הם חיים לישראל אלולא היא (התורה) לא היה חיים, וכה"א כי הוא חייך (דברים ל'), וכתיב כי מוצאי מצא חיים (משלי ח'), וכתיב כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים (שם ט'). מ') לך אני הושיעני וגו', אמרו ישראל להקב"ה יכולה היא פרה לחרוש בשני נירין? לא כך אמרת כי לי בני ישראל עבדים עבדי הם (ויקרא כ"ה), לך אני הושיעני, וכה"א פדני מעושק אדם, לכך נאמר לך אני הושיעני. מ"א) מה אהבתי תורתך וגו', אמר שלמה אילת אהבים וגו' (משלי ה'), אילת אהבים היא התורה שכל אוהבים אותה, אמר הקב"ה לישראל ולמה תשגה בני בזרה וגו' (שם), וכה"א ראה חיים עם אשה אשר אהבת כל ימי חיי הבלך (קהלת ט') ולכן אמר אני אוהבה שנאמר מה אהבתי תורתך וגו'. כל מי שאוהב את התורה אינו אוהב אלא חיים, וכה"א ראה חיים עם אשה אשר אהבת, אמר דוד אני אוהבה שנאמר ואהבת את ה' אלהיך (דברים ו') וכתיב והיו הדברים האלה (שם), לכך נאמר מה אהבתי תורתך

וגו' אני הולך והיא עמי, אני ישן והיא עמי, כמו שצויתני והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו (שם י"ז), וכתיב בהתהלכך תנחה אותך (משלי ו'), לא הנחתי אותה כל עיקר, ולפי שלא הנחתיה לא היתה עלי למשאוי אלא זמירות, וכה"א זמירות היו לי חקיך, ולא זמירות בלבד אלא גם שיחה, שנאמר כל היום היא שיחתי, ולכן היתה עומדת לי על שונאי. מ"ב) מאויבי תחכמני מצותיך, היא עמדה ליוסף בבית פרעה, שכן אמר לעבדיו הנמצא כזה (בראשית מ"א), והיא עמדה לדניאל בביתו של נבוכדנצר, וכן משה אומר ושמרתם ועשיתם וגו' (דברים ד'), לכך נאמר מאויבי תחכמני מצותיך. כי לעולם היא לי, מהו כי לעולם היא לי, שלא עסקתי בספרים אחרים אלא בה, וכן שלמה אומר עשות ספרים הרבה אין קץ (קהלת י"ב), ואומר דבש מצאת אכול דיך (משלי כ"ה), התורה משולה לחבית מלאה דבש, אם נתת לחבית רביעית מים יצאה כנגדה רביעית דבש מתוכה, כך הם אם הכנסת דברים אחרים בתוך לבך יצאו דברי תורה, לכך נאמר כי לעולם היא לי. מ"ג) מכל מלמדי השכלתי, מהו מכל מלמדי, צריך אדם שיהיו לו חברים ותלמידים בתורה שאם שכח דבר אחד שואל לחבריו ומזכירים אותו, וכן הוא אומר טובים השנים מן האחד (קהלת ד') כי אם יפולו האחד יקים את חברו, גם אם ישכבו שנים וחם להם (שם), לכך נאמר מכל מלמדי השכלתי, ומי גרם לי, שיחת זקנים, שנאמר מזקנים אתבונן וגו', מהו מזקנים אתבונן, הרבה כבדת את הזקנים ולא הוצאתם ממצרים עד שפרשת ואמרת לך ואספת את זקני ישראל (שמות ג'), ולא נתת את התורה עד שאמרת אספם, שנאמר ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוהו ה' (שמות י"ט), ואומר מפני שיבה תקום וגו' (ויקרא י"ט), וכה"א שאל אביך ויגדך (דברים ל"ב), מן הכבוד שנתת לזקנים הוא עושה שאצור פקודיך, לכך נאמר מזקנים אתבונן. א"ל הקב"ה עד עכשיו לא ראית כלום עדיין יש לך לראות, שנאמר כי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד (ישעיה כ"ד). מ"ד) נר לרגלי דבריך וגו'. אמר שלמה וארח צדיקים כאור נוגה וגו' דרך רשעים באפלה (משלי ד'), למה הרשעים דומין למי שהיה מהלך בדרך ולא היה בידו נר והוא נכשל באבן ונפל, פגע באילן והכהו בפניו, מצא נחל נפל לתוכו, לא היה יודע היכן הוא מהלך, כך הרשעים אין להם אורה שנאמר דרך רשעים באפלה, אבל הצדיקים דומין למי שהיה מהלך באפלה והנר בידו, מצא אבן מסתלק הימנה ולא נכשל בה, ראה אילן לא הכהו כלל וכו', כך אומר דוד נר לרגלי דבריך, וכתיב כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו'), וכן אמר דוד אפילו אני מתאוה ומבקש לחטוא אין דברי תורה מניחין אותי, אם בקשתי להלך הם מאירין לפני, לכך נאמר נר לרגלי דבריך. מ"ה) נשבעתי ואקימה, שני

(1) עי' תנחומא וארא סי' ו', שמ"ר פ"ה י"ט.

שכרים היה נוטל דוד שכר השבועה ושכר המצוה, היה נשבע שנוטל הלולב ונוטל, שהוא עושה סוכה ועושה, והיה נוטל שכר השבועה ושכר המצוה של סוכה ושל לולב ושל ציצית ושל תפילין ושל מילה (2), לכך נאמר נשבעתי ואקימה. מ"ו) סעפים שנאתי, אמר שלמה יראת ה' שנאת רע (משלי ח'), כך הקב"ה שונא למי שהוא שונא דרך החיים והולך דרך הרע, א"ל דוד כל מה שאתה שונא אני שונא, לכך נאמר סעפים שנאתי, מהו סעפים כל מי שפורש מדרכיו של הקב"ה, וכה"א בסעפותיו קננו כל עוף השמים (יחזקאל ל"א) רוצה לומר סעפים, וכן אליהו אמר עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים (מ"א י"ח), אמר לא תאחזו החבל בשני ראשים, בחרו לכם היום את מי תעבדון (יהושע כ"ד). סעפים שנאתי אלו הם בני אדם שמחשבין יראת אלהים מתוך יסוריהן ולא מאהבה, וגם מי שפירש מדרכי האלהים והולך בדרכי בני אדם, אמר דוד לא עשיתי אני אותם לא באונס ולא מיראה אלא מאהבה, שנאמר ותורתך אהבתי, שנאתי מה ששנאת אהבתי מה שאהבת, ב"ו פורש כתב גזרתו והכל עושין אותם, אע"פ שעושין אותם אינם עושין אלא מיראה, אני איני כן אלא מאהבה של תורה אני עושה אותה, וכה"א מה אהבתי וגו'. ובשביל שאהבתי אותה אל תניחני אלא סתרי ומגיני אתה. ר"א סתרי ומגיני אתה וגו' לאיזה דבר שאמרת לאברהם אל תירא אברם אנכי מגן לך (בראשית ט"ו), וכן הוא אומר ותתן לי מגן ישעך (ש"ב כ"ב) ולא לעצמי אלא לכל מי שבוטח בך, וכה"א מגן הוא לכל החוסים בו (שם), לכך נאמר סתרי ומגני אתה. מ"ז) סורו ממני מרעים וגו', זה דואג ואחיתופל שהיה אומר להם מה אתם דוחפים לי הניחו לי שעה אחת שאשב ואעסוק בתורה, וכה"א לשאול ועתה ישמע נא אדוני המלך את דברי עבדו וגו' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (ש"א כ"ו), וכי אלהים אחרים היה עובד, אלא אמר דוד בשביל שרדפוני ואיני עוסק בתורה כאילו אלהים אחרים אני עובד, לכך נאמר סורו ממני מרעים וגו'. מ"ח) סמכני כאמרתך וגו'. באיזה אמירה, בשם שאמרת סומך ה' לכל הנופלים (תהלים קמ"ה), וכן הוא אומר כי יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו (שם ל"ז), אמרת שאתה סומך, סמכני באמרתך ואחיה ואל תבישני משברי, שברתי שאעשה את התורה, תן לי חיים ואני עושה את התורה ואיני מתבייש. מ"ט) סעדני ואושעה ואשעה בחקיך תמיד, כך אמר דוד סעדני שיהא בי כח לעמוד ביסורין שאתה מביא עלי, בשביל שתושיעני הלכתי לשנות פרק אחד ולא היה בי כח, סעדני אם תבא לידי מצוה לא הייתי יכול לעשותה סעדני ואושעה, וכה"א וימינך תסעדני (תהלים י"ח), מכאן אתה למד שאין הקב"ה מושיע לישראל אלא על שעוסקים בתורה, לכך נאמר סעדני ואושעה. נ') סלית כל שוגים מחקיך וגו', מהו סלית כל שוגים, החוטאים, בא דואג ולמד את התורה ולא עשה אותה וחלפת אותו, בא אחיתופל מעלה פנים ולמד את התורה ולא קיימה וחלפת אותו, למה היו דומין דואג ואחיתופל לבית מלא תבן, לאחר ימים פנה בעל הבית וטחו בטיט, אע"פ שטחו בטיט חורין מלאים תבן, נפל הטיט התחיל התבן יוצא מן החורין, כך היו גם אלו, באו ולמדו כל דקדוקי תורה ולבבם מלא הוללות, לכך נאמר סלית כל שוגים מחקיך. כי שקר תרמיתם, כשבאו ולמדו את התורה בשקר ותרמיות למדוה, לכך נאמר כי שקר תרמיתם. נ"א) סגים השבת כל רשעי ארץ, מהו סגים השבת, האשכול הזה כל זמן שיש בו ענבים הוא נתון ביד האדם, אבל הענבים נעשה סיגים הנשאר משליכו לארץ, כך אלו הכל סג יחדו נאלחו, לכך נאמר סגים השבת וגו'. נ"ב) סמר מפחדך בשרי, מפחד של גיהנם, וכה"א פחדו בציון חטאים (ישעיה ל"ג), א"ל הקב"ה פחדת אשריך, שנאמר אשרי אדם מפחד תמיד.

נ"ג) עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי, אמר ישעיה ציון במשפט תפדה וגו', כך אמר הקב"ה אם עשו ישראל משפט וצדקה מיד נגאלין, ולא עוד אלא שאני פורע משונאיהם, לכך נאמר ציון במשפט תפדה, מה כתיב אחריו ושבר פושעים וחטאים יחדו וגו' (ישעיה א'), אמר דוד במשפט הם נפדים, גם אני עשיתי משפט וצדק, וכה"א שמרו משפט ועשו צדקה וגו' (שם נ"ו), כך אמרו ישראל ולא עשינו ערבותנו כאברהם אבינו, שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' (בראשית י"ח), עשינו ערבותנו עשה גם אתה את שלך. נ"ד) ערוב עבדך לטוב, מהו ערוב עבדך ש"א ארד לגיהנם, אם אין אתה ערבנו מי יוכל לערבני. וכן חזקיה אמר כסוס עגור כן אצפצף אהגה כיונה וגו' ה' עשקה לי ערבני (ישעיה ל"ח), וכן איוב אמר שימה נא ערבני עמך (איוב י"ז), אמר איוב אילו היה ממון או כסף או זהב או מרגליות הייתי ערב בדבר ההוא, אבל הנפש מי יוכל ומי נותן נפשו תחת נפש חברו, מי יוכל לערבני, אם אין אתה ערבני מי יוכל לערבני, לכך נאמר ערוב עבדך לטוב, שאעשה רצונך והבא עלי את הטובה ואל יעשקוני זדים. נ"ה) עיני כלו לישועתך ולאמרת צדקך, לאיזה אמירה, שאמרת לישראל כי תלך במו אש לא תכוה וגו' (ישעיה מ"ג), כמה כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך (שם), וכתיב והושעתי לצאני (יחזקאל ל"ד), הושיענו כמו שאמרת כי כלו עיני וגו' (תהלים ס"ט) שמא חפץ אתה במעשים טובים שבנו, זכות מעשים אין בנו עשה עמנו חסד, שנאמר עשה עם עבדך כחסדך (שם), הראשונים אשר גאלת לא במעשיהם גאלתם אלא עשית עמהם חסד וגאלתם, וכן הוא אומר נחית

(2) עי' נדרים ח'.

בחסדך וגו׳ (שמות ט״ו), כשם שעשית עם הראשונים כך עשה עמנו, לכך נאמר עשה עם עבדך כחסדך. נ״ו) עבדך אני הבינני, מהו עבדך אני הבינני, לא תאמר הרי הספר לפניך קרא ואת מוצא ויודע, וכה״א ונתן הספר על אשר לא ידע ספר וגו׳ ואמר לא ידעתי ספר (ישעיה כ״ט), לכן אמר דוד עבדך אני הבינני. נ״ז) עת לעשות לה׳ הפרו תורתך, מהו עת לעשות לה׳, אל תאמר לכשאפנה אשנה אלא בכל שעה ושעה הוי עושה, אמר הקב״ה לא תאמר כן אלא סרס המקרא ודרשהו הפרו תורתך עת לעשות לה׳, אם ראית הדור שהניחו את התורה ורפו ידיהם ממנה ומיד נשתכחה התורה, אותה השעה עשה אותה, לכך נאמר עת לעשות לה׳ וגו׳. נ״ח) על כן אהבתי מצותיך וגו׳. כך אמר דוד אוהב אני תורתך יותר מכל זהב ומפז, למה לפי שאין עומד הממון והזהב והפז ביום הדין, וכה״א כספם בחוצות ישליכו וזהבם לנדה יהיה כספם וזהבם לא יוכל להצילם וגו׳ (יחזקאל ז׳), וכה״א לא יועיל הון ביום עברה (משלי י״א), אפילו דינו יוצא למיתה התורה שלמד בה היא משיבה את נפשו, שנאמר תורת ה׳ תמימה משיבת נפש (תהלים י״ט), אמר דוד בשבילכם אהבתי את התורה שנאמר על כן אהבתי מצותיך. נ״ט) על כן כל פקודי כל ישרתי, מהו ישרתי הארתי לשון ערבי, כשאדם אומר לחבירו האר לי הוא אומר הישר לי, כך אמר דוד ישרתי לפני בניך, וגם הארתי להם, אף אתה האר לי, וכה״א כי אתה תאיר נרי וגו׳ (שם י״ח). ס׳) פלאות עדותיך וגו׳, אמר משה כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים (דברים ה׳), כך אמר להם לישראל רעו כי כשברא הקב״ה את השמים לא ברא אותם בקול, וכשברא את הארץ לא ברא אותה בקול, ולא שמעה אומה קולו של הקב״ה, ואימתי נשמע קולו כשנתן את התורה, וכה״א קול ה׳ שובר ארזים קול ה׳ חוצב וגו׳ (תהלים כ״ט), כל הקולות למה, ה׳ עוז לעמו יתן (שם), וכתיב ויהי קול השופר וגו׳ (שמות י״ט), לכן אמר דוד מכל הקולות יבואו הפלאים שעשה הקב״ה עם ישראל, מה הם הפלאים, פלאות התורה, לכן נאמר פלאות עדותיך וגו׳, וכן הוא אומר פליאה דעת ממני (תהלים קל״ט). על כן נצרתם נפשי וגו׳, נפשי היא נוצרת אותם, וכה״א נצרה כי היא חייך (משלי ד׳), וכתיב רק השמר לך ושמור נפשך (דברים ד׳), אם שמרת את התורה נפשך אתה שומר, לכך נאמר על כן נצרתם נפשי. ס״א) פתח דבריך יאיר וגו׳, מהו פתח דבריך יאיר, מאירים הם דברי תורה, וכה״א מצות ה׳ ברה מאירת עינים (תהלים י״ט), וכה״א כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו׳), לכך נאמר פתח דבריך יאיר וגו׳, דברי תורה פותחים זה לזה כמו פתחים ודלתות היא התורה, שנאמר אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי (משלי ח׳), אוי להם לרשעים שאין הקב״ה פורע מהם אלא על שלא עשו את התורה, וכה״א עד מתי פתיים תאהבו פתי וגו׳ תשובו לתוכחתי וגו׳, גם אני באידכם אשחק (שם א׳) באותה שעה אז יקראונני ולא אענה, ולמה, תחת כי שנאו דעת וגו׳ ויאכלו מפרי דרכם וגו׳ כי משובת פתאים תהרגם (שם), היה להם לבא בתורה והיא מחכמת אותם, וכה״א עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי (תהלים י״ט), לכך נאמר פתח דבריך יאיר. ס״ב) פי פערתי ואשאפה, פערתי פי לתורתך, למה כי למצותיך יאבתי, כשם שפוערים פיהם בני אדם למלקוש, וכה״א ויחלו כמטר לי ופיהם פערו למלקוש (איוב כ״ט), למה מטר היא התורה, וכן משה אומר יערוף כמטר לקחי וגו׳ (דברים ל״ב), לכך נאמר פי פערתי כמו התנינים שואפים רוח, כך אני הייתי שואף לתורתך. ס״ג) פנה אלי וחנני וגו׳ מה שאמרת ופניתי אליכם והפריתי אתכם וגו׳ (ויקרא כ״ו) לכך נאמר פנה אלי וחנני. ס״ד) פעמי הכן באמרתך וגו׳, כך אמר דוד אל תניח את רגלי שילכו למקום רצונם, אלא לתורתך כל היום לבית המדרש, כי אין יצר הרע נכנס לביהמ״ד, הולך עמו כל הררך, כיון שמגיע לבית המדרש אין לו רשות ליכנס שם, וכה״א לפתח חטאת רובץ (בראשית ד׳), כל מי שהוא עוסק בתורה אין יצר הרע שולט בו, לכן נאמר פעמי הכן באמרתך. ס״ה) פדני מעושק אדם וגו׳, כך אמר דוד לפני הקב״ה כלי שנשתמש בו המלך אין לסגן רשות להשתמש בו, ואנו עמך ולך אנו משועבדים, רצונך שנעבדך ונעשה רצונך, פדנו מהם ונעשה תורתך, לכך נאמר פדני מעושק אדם. ס״ו) פניך האר בעבדך וגו׳, כך אמר דוד רצונך אל תסתכל בנו בחמה אלא במאור פנים, כשם שאמר משה יאר ה׳ פניו אליך ויחנך (במדבר ו׳), לכך נאמר פניך האר בעבדך. ס״ז) פלגי מים ירדו עיני וגו׳, כך אמר דוד בוכה הייתי על אותן הגדולים שפירשו מן התורה, על דואג ואחיתופל, על לא שמרו תורתך, וכן ירמיה אמר פלגי מים תרד עיני וגו׳ (איכה ג׳), וכה״א קול ברמה נשמע וגו׳ רחל מבכה על בניה (ירמיה ל״א), וכי ראתה רחל בנים ליוסף, לא מתה מן המשבר כשנולד בנימין? אלא הנביאים בוכים על ישראל על שאינם עושים את התורה, א״ל הקב״ה בכיתם על ביטול תורה כה אמר ה׳ מנעי קולך מבכי וגו׳ (שם) לכך נאמר פלגי מים תרד עיני. ס״ח) צדיק אתה ה׳ וגו׳, אמר שלמה בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש כלם נכוחים למבין (משלי ח׳), מהו בצדק כל אמרי פי, כל מה שהוציא הקב״ה מתוך פיו בצדק הם צדיקים וישרים, לכך לכך נאמר צדיק אתה ה׳ וישר משפטיך, כשם שאתה צדיק כך משפטיך הם צדיקים וישרים, וכה״א כי מי גוי גדול וגו׳ (דברים ד׳), וכן כנסת ישראל אומרת ועל הר סיני ירדת ודבר עמהם משמים ותתן להם משפטים ישרים וגו׳ (נחמיה ט׳), לכך נאמר צדיק אתה ה׳ וגו׳. ס״ט) צוית צדק עדותיך, מהו צוית צדק, צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שנתן להם את התורה,

וכה"א ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים (דברים ו'), מה כתיב אחריו וצדקה תהיה לנו כי נשמר לעשות וגו' (שם), לכך נאמר צוית צדק עדותיך. מהו ואמונה מאד, אמונה זו תורה שהיא גדולה שבה ברא הקב"ה את עולמו ובה נשבע, שנאמר איה חסדיך הראשונים ה' נשבעת לדוד באמונתך (תהלים פ"ט), הרי תורה, לכך נאמר ואמונה מאד. ע') צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי, אמר דוד איני מקנא לא באכילתן של רשעים ולא בשתייתן, אלא על כל הטובות שאתה מביא עליהן ואיך שכחו את תורתך, וכה"א ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה (איכה ג'), לכך נאמר כי שכחו דבריך צרי. ע"א) צרופה אמרתך מאד וגו', מהו צרופה אמרתך, משל למה"ד למלך שהיה לו קערה של כסף, נתן הכסף לצורף א"ל צרפהו לי, הכניסו לכור צירפו והוציאו, א"ל שוב צרפהו פעם שנית, ועוד צרפהו פעם שלישית, כך הקב"ה צירף את התורה מ"ט פעמים, וכה"א כל אמרת אלוה צרופה (משלי ל'), ואומר אמרות ה' אמרות טהורות וגו' מזוקק שבעתים (תהלים י"ב), שבע פעמים שבע הרי מ"ט פנים שהתורה נדרשת בהן, לכך נאמר כל אמרת אלוה צרופה, ואומר צרופה אמרתך מאד. ע"ב) צעיר אנכי ונבזה וגו', צעיר היה דוד והלא אליהוא השמיני, וכה"א דוד השביעי אליהוא השמיני (דהי"א ב') אליהוא הוא אחריו? אלא שהיה עושה עצמו קטן שנאמר צעיר אנכי ונבזה. הרבה בזני (בזה אותי) שאול, וכה"א ויהי בעת תת את מרב בת שאול לדוד והיא נתנה לעדריאל וגו' (ש"א י"ח) ושאול נתן את מיכל בתו אשת דוד לפלטי בן ליש (שם), לכך נאמר צעיר אנכי ונבזה וגו'. ע"ג) צדקתך צדק לעולם וגו', כך אמר דוד צדקה שאתה עושה עם האדם שאתה נותן לו מתנה ואין אתה נוטלה ממנו, וכתיב לא יסור שבט מיהודה וגו' (בראשית מ"ט), לכך נאמר צדקתך צדק לעולם וגו'. ע"ד) צר ומצוק מצאוני וגו' כשם שאמר משה במצור ובמצוק (דברים כ"ח), באו הצרות יבואו גם הטובות והנחמות, לכך נאמר צר ומצוק מצאוני. ע"ה) צדק עדותיך לעולם, זכות שניתנה לישראל לא לשנה ולא לשנתים ולא למאה אלא לעולם, שנאמר לא ימושו מפיך וגו' (ישעיה נ"ט), ומהו שכרה, אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד (משלי ג'). ע"ו) קראתי בכל לב וגו', וכה"א ויאמר שמואל אל כל בית ישראל לאמר אם בכל לבבכם אתם שבים אל ה' (ש"א ז'), מהו בכל לבבכם אתם שבים, אלא כך אמר שמואל, אם שבתם בכל לבבכם עונה הקב"ה תפלתי שאני מתפלל עליכם, וכה"א ויאמר שמואל קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם אל ה', ויקבצו המצפתה וישאבו מים וישפכו לפני ה' (שם), ואיזה מים היו שואבים ושופכים, אלא שעשו תשובה ושפכו לבם כמים לפני הקב"ה בתשובה שלמה, וכן ירמיה אומר שפכי כמים לבך נכח פני ה' וגו' (איכה ב'), לכך נאמר וישאבו מים, ולכך נאמר קראתי בכל לב וגו'.

תורת כהנים: ע' ספרא

תחית המתים: אחד מי"ג עקרי הדת שנתקבלו בכל תפוצות ישראל הוא להאמין כי לעתיד יקומו המתים מקברותם בגופם לחיות שנית על הארץ (עי' אוצר ישראל בערך חזה). רב סעדיה גאון בספרו האמונות והדעות מאמר שביעי חוקר ודורש הרבה בענין הזה, ולבסוף כותב (שם פרק ח'): ואחר שדקדקתי אלו הדקדוקים התעסקתי לחקור על סעיפי האמונה הזאת ופארותיה, וראיתי לכתוב ממה שנזדמן לי מהם עשר שאלות, ואשיב עליהן מהכתוב והשכל והקבלה. השאלה הראשונה, אם ישאל שואל מי ומי יחיו מן האומה בעת הישועה? אשיב ואומר כל צדיק ובעל תשובה, כי מי שימות כבלי תשובה הוא מהענושים, וכן ראוי בשכל כי כבר הבטיח הבורא את השב שיקבלהו וכו' ואני אומר כי מעט הם מבני עמנו שמתים מבלי תשובה. השאלה השניה, הימותו אח"כ (אחר התחיה)? ואשוב כי לא ימותו אבל מעתיקים אותם מימות המשיח אל נעימות העוה"ב, ובזה ארז"ל מתים שהקב"ה עתיד להחיותם שוב אינן חוזרין לעפרם (סנהדרין צ"ב). השאלה השלישית, התכיל אותם הארץ? ואשיב ואומר שמעת שיצאה אומתנו (ממצרים) למנין העולם אלפים ומאתים שנה ועוד (מ"ה שנים), יהיו כמו שנים ושלשים דור, כל דור ק"כ רבבה אנשים ונשים על דרך הקירוב, ואם נאמר כי כלם שוים וכלם יחיו אין ממלאין מן הארץ כ"א חלק ממאה וחמשים חלקים וכו' (1). השאלה הרביעית, אם יכירום אנשי ביתם וקרוביהם מן החיים? ואומר כי הנביאים והרועים והנסיכים שמתחייב שיכירום בני האדם, יתחייב לעומת זה שיכירו קצתם את קצתם, ושיחובר כל איש אל שבטו, כאשר הוא מבואר בסדור השבטים בספר יחזקאל וזולתו. השאלה החמישית, מי שימות מהם והוא סומא או מבוטל מאבריו או בשאר הפגעים והמומין מי יהיה מענינו? ואומר שיחיה תחלה במום ההוא עד שיכירוהו בני אדם שהוא הוא, ואח"כ ירפאהו הבורא ותהיה אות גמורה, כמ"ש רז"ל עומדין במומן ואח"כ מתרפאין (סנהדרין צ"א) וכו'. השאלה הששית, אם יאכלון וישתון וישאו נשים? ואומר כן, כמו שבן הצרפתית אשר החיהו הבורא ע"י אליהו, ובן השונמית ע"י אלישע, שאכלו ושתו ויתכן שנשאו נשים. השאלה השביעית, איך יעתקו אל העולם הבא אשר אין בו לא אכילה ולא בעילה וכבר נהגו בם בעולם הזה ויחיו? ואומר כמו שנהג משה רבינו ע"ה האכילה והשתיה והבעילה, ועמד בלעדיהם ארבעים יום בהר סיני שלש פעמים וחיה, כמו שכתוב בתורה. השאלה השמינית, כיון שהמהויים בימי הישועה הם מונחים לבחירתם

---

(1) הוא מונה את ישראל מיציאת מצרים (ב"א תמ"ח ליצירה) עד השנה שכתב ספרו ד"א תרצ"ג, וכל דור שבעים שנה.

בעבודה, שמא יבחרו במרי ולא יחיו בעולם הגמול? וכו׳ ואומר אחר שהוא יודע מה שיהיה לא הבטיח תחיית המתים לצדיקי ישראל עד שידע כי בימות המשיח יבחרו בעבודה ולא במרי (2). השאלה התשיעית, אם יש להם על העבודה ההיא אשר בימות המשיח גמול? ואומר כן, כאשר יש לצדיקים בעוה״ז גמול על עבודתם, שלא יתכן שתהיה עבודה שאין יָזָה גמול וכו׳. השאלה העשירית, על העם אשר בהם תשועה בחייהם מה יהיה מענינם, וכן הילודים בזמן הישועה? ואשיב בעבור שהכתוב לא דבר בזה ורבותינו לא קבלו בזה קבלה, נחלקו בזה על שלשה דרכים: יש מי שאומר שאין מתים כלל, ונתלה באמרו בלע המות לנצח, ויש מי שאומר ימותו ויחיו כדי להשתוות עם המהויים ההם, ויש מי שאומר יחיו שנים רבות וימותו ולא יחיו עד העולם הבא. ולבי נוטה אל זה המאמר השלישי מפני שלא מצאתי תחיית המתים הובטחה בימי הישועה אלא למי שהיה בגלות, ולא ראיתי להוסיף ע״ז דבר מלבי וכו׳, אך ימיהם יהיו ארוכים כגון ארבע מאות שנה וחמש מאות שנה, עד שיהיה המת בן מאתים בדורי ההוא כמו שמת בדור הזה בן עשרים, כמו שנאמר כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל (ישעיה ס״ה), ויהיו הימים כימי הבנינים והנטעים הגדולים כמו שאמר (שם) לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כי כימי העץ ימי עמי וגו׳. עכ״ל.

השאלות והתשובות האלה בענין תחיית המתים נתיחסו ג״כ לרבי אליעזר בן הורקנוס או ר׳ אליעזר בן יעקב, ולר׳ מאיר (עי׳ תנא דבי אליהו זוטא פי״ז). השאלות נדפסו בסוף מדרש שמואל בהוצאת מנטובה משנת שט״ז בשם „התחיה״. יעלינעק הדפיסן בשם „שאלות ר׳ אליעזר״ בבית המדרש ח״ו בסופו.

שאלות ר׳ אליעזר [בענין התחיה]

[בית המדרש ח״ו 148]

ואלו עשר שאלות ששאל ר׳ אליעזר בתחית המתים, וו היא הראשונה, אם יחיה הקב״ה קצת מישראל או כולם? ואמרו כל מי ששב בתשובה לפני בוראו קודם מיתתו, אפילו עבר כל מצות עשה ולא תעשה, כריתות ב״ד וחילול שם שמים בכולם, מיתה מכפרת לו עם התשובה שנאמר הנני פותח את קברותיכם עמי, מכאן שתחית המתים לכל ישראל. השניה, לאחר שיחיה את כולם אם ימותו עוד? וא״ל שוב לא ישובו לעפרם שנאמר לא תקום פעמים צרה אלא הקב״ה מוליכם לחיי עולם הבא. השלישית, אחר שיחיו כולם איך יספיק להם ארץ ישראל? וא״ל משיצאו ישראל לעולם כ״ה מאות שנה וט״ו שנים מימות יוסף הצדיק שהתחילו להפרות ולהרבות עד אלף שנה לחורבן בית שני, שהיה כשיעור ל״ב דורות, כמאה ועשרים רבוא אנשים ונשים בכל דור ודור, ואעפ״י שהיו כולם צדיקים ובעלי תשובה יגיע לכל זוג חוג אלפים וארבע מאות אמות וחצי טפח על אלפים וארבע מאות אמות והצי טפח, והן יותר לפי שעתידה א״י שתתרחב ותתארך בכל הישוב שהוא מהלך קס״ו שנה וח׳ חדשים לאדם בינוני שהוא עשר פרסאות ליום. ומי הוא שיבקש יותר מזה השיעור בין לבית שדה וכרם? ולמאן דתני שיתרחב כל העולם יהיה לכל אחד פי שלשה. הרביעית, אם כל אחד ואחד יכיר את קרובו? א״ל שבעה רועים ושמונה נסיכי אדם יחזרו כל אחד ואחד למשפחתו שנאמר והגבול אשר תתנחלו את הארץ לשנים עשר שבטי ישראל. החמישית, מי שמת סומא או מוכה שחין מה יהיה ממנו? א״ל יעמדו ויקומו במומם ואח״כ מתרפאין, שנאמר אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא, הקדים תחיה לרפואה, וכתיב אז תפקחנה עיני עורים, וכתיב אז ידלג כאיל פסח. הששית, אם יאכלו ואם ישתו ואם ישאו נשים? א״ל כמו שמצינו בבן השונמית שהחיה אליהו ובן הצרפתית שהחיה אלישע שאכלו ושתו ונשאו נשים, כן יהיה. השביעית, לאחר ימות המשיח איך יהיו לחיי עולם הבא בלא אכילה ושתיה ובלא פריה ורביה? א״ל מצינו במשה רבנו שלא אכל מ׳ ימים שהיה בהר סיני וחי ונהנה מזיו השכינה, כן יחיו גם הם. השמינית, המתים שעתיד להחיות הם ובניהם הנולדים אם יהיו כולם צדיקים או יהיו מהם רשעים? א״ל גלוי וידוע לפני המקום קודם תחייתם שלא יהיה אחד מהם רשע אלא כולם צדיקים, שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ. התשיעית, באותן צדקות שיעשו לימות המשיח אם יהיה להם שכר פעולתם? א״ל כשם שבעולם הזה מי שעשה צדקה שכרו ספון לימות המשיח, כך העושה צדקה או מצוה לימות המשיח שכרו ספון ונצור לעולם הבא. העשירית, כשהישועה באה החיים שהם חיים בימים ההם מה יהיה בהם? א״ל לא ימותו שלא יהיה עוד מיתה לעולם שנאמר ובלע המות לנצח, ויש אומרים שהקב״ה ימיתם ואח״כ יחיה אותם להשוותם אל החיים באותו הזמן, ויש אומרים יחיו שנים רבות ימים ארוכים כשנותיו של אדם הראשון ויותר ואח״כ ימותו עד שיביאם לחיי עולם הבא שנאמר בימי העץ ימי עמי ואין עץ אלא אדם שנאמר כי האדם עץ השדה.

תלמוד תורה: כעין ילקוט על התורה, חברו ר׳ יעקב בר חננאל ציקילי שחבר ג״כ ספר תורת המנחה. ר״ש אלקבץ בספרו מנות הלוי דף צ״ט ע״ב כותב: מצאתי

---

(2) השאלה היא אחרי שהבחירה היא חפשית איך יוכלו הצדיקים לקום בתחיית המתים, שמא יפנו לעשות רשע ומרי ולא יעבדו את השם אח״כ? והתשובה היא כי הקב״ה יודע מקודם כי בחירתם תהיה לטובה.

בספר הילקוט שמעוני ובספר הילקוט הנקרא „תלמוד תורה“. והביאו ג"כ בעל שם הגדולים במערכת ספרים אות ת׳, וכן בספרו מדבר קדמות, מערכת ו׳ סי׳ כ׳. ר׳ אברהם ביק קנה בארם צובה (אלעפא) כ"י של הספר תלמוד תורה על ספר במדבר ודברים ומכרו לאוקספורד. הספר הזה השלימו המחבר בשנת ה"א צ"ז (1337), והכ"י הנ"ל נכתב בשנת רפ"ב בדמשק ע"י ר׳ יצחק המחבר. הספר תלמוד תורה על ויקרא נמצא באוצר הספרים של גינצבורג (עי׳ ספר אגדה לר"ש באבער בהקדמה צד נו).

תלפיות: ילקוט משלש מאות ספרים שלקט ר׳ אליהו הכהן דיין מאזמיר, לקוטי מאמרים וחידושים וידיעות כמנין תלפיו"ת, וממספר הספרים נקובים בראשו, והוא מסודר כסדר א"ב. ולא נדפס ממנו רק עד סוף אות כ׳ (אזמיר תצ"ו ובדפוסים אחרים), וכתב בעל שם הגדולים במערכת ספרים בערכו: ושמעתי שהרב ז"ל לא חברו בסדר זה רק אח"כ בעת הדפוס רצו לסדרו כן, והרואה יראה שאינו מסודר כל כך. המחבר הוא בעל שבט מוסר הנודע (עי׳ בן־יעקב באוצר הספרים 303).

תמונה: ע׳ נחוניא בן הקנה:

תמורה: מדרש תמורה בשלשה פרקים, מיוחס לר׳ ישמעאל ולר׳ עקיבא, הוא דרוש לשבת סוכות מיוסד על הפסוקים בקהלת: לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים עת ללדת וגו׳ עד עת מלחמה ועת שלום, בס"ה כ"ח זמנים או „עתים“, מזכירו לראשונה הרב המאירי בספרו בית הבחירה על אבות (פתיחה דף ט"ו ע"ב) בשם „מדרש תמורות“, ור׳ אברהם אבולעפיא בספרו חיי עולם הבא קוראו בשם „ספר תמורה“ (עי׳ רב פעלים צד 123). עיקר הדרוש להראות כי לכל יש תמורה חוץ מאחד שהוא הקב"ה. המדרש נדפס ראשונה ע"י בעל שם הגדולים בסוף ח"ב (ליוורנו תקמ"ו), וע"י ר"א בן הגר"א עם אגדת בראשית (ווילנא תקס"ב), ובספר ילקוט הרועים, וע"י יעלינעק בבית המדרש ח"א. ולפי דעתו נתחבר מדרש תמורה במאה הי"ג, והמחבר השתמש בספרי הראב"ע ובספר הנפש של גאלינוס (עי׳ אוצר ישראל ע׳ תמורה).

מדרש תמורה

[בית המדרש ח"א 106; ילקוט הרועים 48]

פרק א׳.—ר׳ ישמעאל אומר מי יתן שומע לי, יפה כחו של איוב שאמר זה הפסוק, מי יתן שומע לי ולא אמות (איוב ל"א) אבל מה אעשה, הן תוי שדי יענני (שם). אמר איוב מה איכפת לי שאמות ותלקח רוחי, א"ל הקב"ה הא ספרא מתים, הן תוי שדי יענני, והיינו מה דאמר והתוית ת"ו על מצחות אנשים (יחזקאל ט׳). וספר כתב איש ריבי (איוב ל"א) זהו ספר תולדות אדם, חתום הוא על כל תולדות האדם. מקרה אחד לצדיק ולרשע וגו׳ (קהלת ט׳). כל תולדות אדם הולכין כמו שהולכין דברים מן הפה, וכמו שהלך אדם, מה תולדות אדם השני חסר וי"ו והראשון מלא, כך הדורות אינם הולכים למות שלימים עד שגופם מתחסר מהמלכים (ד׳ יסודות) שיש בגופו, שבגבורתו וברוב כחו של המקום ברא כל העולם שנים שנים, זה תמורת זה וזה כנגד זה, כדי שיתבוננו בחכמתו ולהודיע להם שכל דבר ודבר יש לו שותף ויש לו תמורה, ולולי זה לא היה זה, חיים למה נקראו חיים ומות למה נקרא מות, לולי מות לא נקרא חיים ולא נודע שהם חיים, וכן המות אילולי חיים לא היה מות ולא נודע המות, והיאך הוא המות הזה. אמר ר׳ ישמעאל בגוף הזה יש בו מלכים: הדם והלובן ומרה האדומה ומרה השחורה, וכיון שאדם נעשה גדול תש כחו ודמו משתנה ופניו מוריקות ואחד מהמלכים מתגבר או מתחסר. תוסף רוחם יגועון וגו׳, למה הדבר דומה לנוד נפוח, בזמן שהנוד שלם הרוח עומדת בתוכו נבקע או נקרע הרוח הולכת, כך הגוף בזמן שהמלכים עומדים במלכותם הרוח עומדת בו כרוח שבנוד. ולמה הגוף דומה, למלך שיש לו צבאים ויש עליהם ארבעה שרים, ובמלכותו ארבע מדינות ובעלי המדינות רעים, אם השר מעלים עיניו מהם מגבולו או ממקומו הם יוצאים עליו וכל מלכותו מתבלבלת. כך הגוף הוא המלך, והצבאים הם הגידים והמדינות הן העצמות, וד׳ השרים הם ד׳ יסודות הגוף ואלו הן, הדם והלובן ומרה אדומה ומרה שחורה, וכיון שאחד מן השרים מעלים עיניו כמעט מיד הגוף מתבלבל ונחלה האדם, ואם יחסר אחד מן השרים הרוח הולך והגוף כלה. א"ל ר׳ עקיבא והיאך בני אדם יש מתים קטנים ויש מתים גדולים ויש מתים זקנים? א"ל כך הוא, כיון שאחד מן היסודות מתחסר הגוף מת, וכן הוא כנגד ד׳ יסודות שבגוף, ארבע מלכיות כנגד ארבע פנות העולם. לובן כנגד מזרח שהאור יוצא משם ובני מזרח לבנים. הדם כנגד צפון וכשם שהצפון פתוח כך הגוף פתוח לפני הדם, שבכל מקום שתחתוך מן הגוף הדם יוצא משם, אבל השלשה אינם יוצאים בכל מקום שתחתוך, ובני צפון כולם אדומים. מרה אדומה כנגד המערב, כי השמש מתאדמת בגבול המערב ופני מערב מאדימין בעת שקיעתה. מרה שחורה כנגד דרום שתולדתה בצנה, כך בטללים, וכנגדן ארבעה יסודי העולם: מרה שחורה כנגד העפר תולדתה צינה ויבשה כך העפר, מרה אדומה כנגד האש תולדתה חמה ויבשה, הלובן כנגד המים תולדתו קר ולח כמו המים, הדם כנגד הרוח.

פרק ב׳.—ר׳ עקיבא פתח, אנוש כחציר ימיו וגו׳ (תהלים ק"ג) מעשה בר׳ ישמעאל ור"ע שהיו מהלכין בחוצות ירושלם, והיה עמהם אדם אחד, פגע בהם אדם חולה, א"ל רבותי אמרו לי במה אתרפא. א"ל עשה כך וכך עד שתתרפא, א"ל ומי הכה אותי? א"ל הקב"ה. א"ל ואתם הכנסתם עצמכם בדבר שאינו ש כם, הוא הכה ואתם מרפאים, אינכם עוברים על רצונו?! א"ל מה מלאכתך, א"ל עובד אדמה אני

והרי המגל בידי, א"ל מי ברא את הכרם, א"ל הקב"ה, א"ל ואתה מכנים עצמך בדבר שאינו שלך, הוא ברא אותו ואתה קוצץ פירותיו ממנו, א"ל אין אתם רואים המגל בידי, אילולי אני יוצא וחורשו ומכסהו ומזבלו ומנכשו לא תעלה מאומה, א"ל שוטה שבעולם, ממלאכתך (צ"ל מימיך) לא שמעת מה שכתוב אנוש כחציר ימיו (שם), כשם שהעץ אם אינו מנכש ומזבל ונחרש אינו עולה ואם עלה ולא שתה מים ולא נזבל אינו חי והוא מת, כך הגוף הזבל הוא הסם ומיני רפואה ואיש אדמה הוא הרופא. אמר להם בבקשה מכם אל תענישוני. הגוף הזה תולדותיו נתלין זה בזה וזה בזה, ואם אין זה אין זה, וכיון שהן מתפרקות אחד מחבירו הגוף נטוי למות, כמו שיש לבית ארבע צדדין אם מתפרק אחד מהן הבית נופל. וכל מה שברא בתמורה בראו, אילולי מות לא היה חיים, ואילולי חיים לא היה מות, ואילולי שלום לא היה רע, ואילולי רע לא היה שלום. אילו יכנס אדם במדינה חציה שלום וחציה רע, היה הולך ברע ומכיר שלום, ואם מדינה אחרת כלה שלום אם אין שם רע אין השלום ניכר. אם היו כל בני אדם טפשין לא היו ניכרין שהן טפשין, ואילו היו כל בני אדם חכמים לא היו ניכרין שהם חכמים. אלא גם זה לעומת זה עשה אלהים (קהלת ז'). ואילו היו כל בני אדם עשירים לא היו ניכרין שהם עשירים, ואילו היו כלם עניים לא היו ניכרין שהם עניים, אלא ברא עניים ועשירים שיהיו ניכרין זה מזה. וברא חכמים וטפשים כדי להבדיל זה מזה, וברא מתים וחיים כדי להבדיל בין זרע ושממה, ברא חן וברא כיעור, זכרים ונקבות, ברא אש ומים, ברזל ועץ, אור וחשך, חום וקור, אכילה ורעבון, שתיה וצמאון, הילוך וחגרות, ראיה וסמיות, שמיעה וחרישות, ים ויבשה, דיבור ואלמות, מעשה ובטלות, דאגה ורצון, שחוק ובכיה, רפואות וחולי, עם כל התמורות שאמר שלמה בקהלת: עת ללדת ועת למות וגו' וכל זה להודיע גבורתו של הקב"ה, שכל דבר שברא ברא בשתים ובשתוף, וכי לא היה המקום יכול להוציא בנים בלא עריות ובלא גלוי ערוה, אלא הכל בשתוף ובתמורה, אם אין זכר ונקבה נזקקין אין הולד יוצא, אין זכר מוליד בלא נקבה ולא נקבה יולדת בלא זכר, ואין בית נבנה בעצמו ולא בית בונה בית אחר אלא בבנאי שיבנה, אין חרש עצים בלא קרדום ואם אין חרש [למה] קרדום ואם אין קרדום אין חרש, ואם אין טהרה אין טומאה ואם אין טומאה אין טהרה. אמרו חזרים וכל מיני בהמה טמאה לבהמה טהורה: מבקשים אתם להחזיק לנו טובה, אילולי אני וחבירי שאנו טמאים לא נודעתם שאתם טהורים, אם אין צדיק אין רשע, אמר רשע לצדיק מבקש אתה להחזיק לי טובה, לולי שאני רשע מאין היית ניכר. אילו היו כל בני אדם צדיקים לא היה לך יתרון. הרי אמרנו שיש לכל תמורה חוץ מדבר אחד: להודיע לכל באי עולם ברמז שהוא (הקב"ה) אחד ואין לו שני, וכמו בן הרוח שאין לה תמורה ולא שותף ואין אתה יכול לאחת אותה ולא להכותה ולא לשורפה ולא להשליכה. ואם תאמר לנוד אתה יכול לאחז אותה, לאו, כי אילו נפתח הנוד, ובא איש ואמר מה יש בו ואמרת לו הרוח, יאמר לך מה היא שחורה או אדומה לבנה או ירוקה, היאך היא נמכרת בשוק, אינך יכול להשיב לו תשובה, ואם אתה פותח פי הנוד היא הולכת לה ואין אתה יכול לראותה, אם שחורה או אדומה אם לבנה או ירוקה. ולא עוד אלא נושאת בני אדם ונושאת השמים והארץ. מנין אתה יודע ממראה עיניך, אדם נכנס לבית לפנים מבית ומערה לפנים ממערה, ומניף בבגדו והרוח יוצאת ואינך יודע מהיכן יוצאת ומהיכן באת, הא למדת שהרוח מלאה העולם. וכך היה המעשה ששאלה המלכות את ר' עקיבא על מה העולם עומד, א"ל על הרוח, א"ל הראיני, א"ל הביאו לי גמלים טעוני מלח, הוליכם בכל פנות הבית, אמר להם מה אתם רואים, א"ל גמלים טעוני מלח, אמר להם הביאו לי חבל, הביאו לו חבל וכרך בצוואריהם, נתן החבל לשני בני אדם, אמר להם זה ימשוך מכאן וזה ימשוך מכאן, עד שחנקן, אחר שחנקן א"ל העמידו אותם, א"ל אתה הוא חכם היהודים אחר שחנקת אותם אתה אומר העמידו אותם?! א"ל ומה חסרתם מהם כ"א הרוח, הא למדת שאין העולם עומד אלא ברוח שהיא מעולה ומשובחת. והיא היתה מראש, שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים. והם שני דברים שלא מצינו להם בריאה הרוח והמים, והם היו מראש שנאמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים, כלל העולם וכל אשר בו מצינו להם בריאה בששת ימי המעשה חוץ מן המים והרוח והחשך, שנאמר וחשך על פני תהום ורוח אלהים מרחפת על פני המים, עד שבא ישעיה ואמר יוצר אור ובורא חושך. ר' ישמעאל אומר אחד אין לו תמורה ולא שני כנגדו. זהו מנהג המנין, אחד אחד, כך אין לו להקב"ה אחד, אחד שאין לו אחד (1). אבל הקב"ה אחד שאין לו שני, ואין אדם יודע היכן הוא מקומו. והחיות אין יודעות היכן הוא מקומו, ולא המלאכים המהללים שמו יודעין היכן הוא מקומו, שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו, ולא השמים והארץ מהללים מן המקום שהוא שם, שכן אנשי לשכת הגזית קוראין אותו מקומו של עולם ולא העולם מקומו. אבל הרוח לא מצינו שיתלה אלא בהקב"ה שנאמר ורוח אלהים מרחפת, רוח אל עשתני מנשמת אל יתן קרח (איוב ל"ג), ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו (שם ל"ז), רוח ה' דובר בי (ישעיה מ"ח), תשלה

(1) צ"ל: זהו מנהג המנין אחר אחד, כך אין לו להקב"ה אחר, אחד שאין לו אחר, אבל (באמת) הקב"ה הוא אחד שאין לו שני, ור"ל כי רק אחר „ראשון" יש שני ולא אחר „אחד".

רוחך יבראון (תהלים ק"ד). תן לחכם ויחכם עוד (משלי ט'). כל אסיפה שבתורה לשון כנוס חוץ משתים, תוסף רוחם יגועון, אם היה לשון כנוס למה יגועון אלא לשון פיזור, פיזר אותם ואח"כ יגועון ואל עפרם ישובון. אסף אדם ובהמה אסף עוף השמים (צפניה א'), ומנין שהוא לשון כלוי ממה שאמר שלמה עת ללדת ועת למות. אמר שלמה כנגד הלל הגדול כ"ח תמורות, ובהלל הגדול כ"ו פסוקים ונשתיירו ב' תמורות כנגד ב' לוחות הברית.

פרק ג'.—תמורה א') עת ללדת, כנגד הודו לה' כי טוב, שכיון שנולד האדם אביו ואמו נותנין הודאה גדולה להקב"ה, שיצא מן הגידין ומן העצמות ומכל האברים, ונכנס והולך בחוליות השדרה עד בואו לשדרה, ומן השדרה לזכר ומן הזכר לרחם אמו, והוא נוצר שם ארבעים יום ועושה שם תשעה חדשים. ואח"כ יוצא ברתת ובזיע ובצער וצירי לידה, ויוצא בשלום. ולכך ראוי ליתן לה' הודאה גדולה שנאמר הודו לה' וגו'. הכניסו בחסדו ובראו בחסדו, בחסדו הוציאו בחסדו העמידו, ולולי חסדו לא היה העולם נבנה שנאמר אמרתי עולם חסד יבנה (תהלים פ"ט). תמורה ב') ועת למות, כנגד הודו לאלהי האלהים שהוא ממית ומחיה והוא אלהי האלהים, ולא כאומות האומרים שתי רשויות הן בעולם א' ממית וא' מחיה, אלא הוא אלהי האלהים שממית ומחיה, שנאמר אני אמית ואחיה (דברים ל"ב) הוא היה והוא יהיה ובחסדו הוא המחזיר נשמה לגוף, כי לעולם חסדו. תמורה ג') עת לנטוע, כנגד הודו לאדוני האדונים, שאם נטע אדם נטיעה או פרדס אל יאמר פרדס שלי ונטיעה שלי, שאם לא ימטיר הקב"ה להשקות את הנטיעה ופרדס היכן נטיעתו? אלא הקב"ה הוא אדון לכל דבר שנאמר ארון הברית אדון כל הארץ (יהושע ג'), הרי המקום נקרא אדון לארון. הודו לאדוני האדונים שבחסדו מגדל ומרוה את הנטיעה, ובחסדו מעלה פירותיה, כי לעולם חסדו. [כאן חסר תמורה ד'].

תמורה ה') עת להרוג, כנגד לעושה השמים בתבונה, מה השמים אינם זזים אלא עומדים, כך דינו של נהרג אינו זז לעולם עד שיתבע ומפיל מזלו ממנו למעלה, שכן מצינו כשנפרע הקב"ה מן האומה נפרע תחלה משר שלה שנאמר והיה ביום ההוא יפקוד ה' על צבא המרום במרום (ישעיה כ"ד), ובחסדו הוא עתיד להחיותם בדין ולדון אותם. תמורה ו') עת לרפוא, כנגד לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו, מה הארץ רקועה על המים זו לעומת זו, זו תמורת זו, כך החולי והרפואה כנגדו ובחסדו הוא מרפא כל באי העולם, לרוקע הארץ על המים כי לעולם חסדו. תמורה ז') עת להרוס, כנגד לעושה אורים גדולים וגו'. מה המאורות הללו פורצים והולכים ברקיע ואין הולכין ממערב למזרח, כך כל מי שהוא פורץ גבול עולם או גדרן של חכמים או גדרה של תורה אין לו מחילה וסליחה ואורו כבה, כמו שהמאורות כהין במערב בגבול התחום ואינם נראין, ובחסדו הוא מאיר להם מאורו, והוא מנהיגו, של עולם, כי לעולם חסדו. תמורה ח') ועת לבנות, כנגד את השמש לממשלת היום, מה השמש יוצא בגבורה שנאמר ישיש כגבור לרוץ אורח (תהלים י"ט) וכן הבנין אינו נראה אלא ביום שהשמש יוצא בו, ומה השמש כיון שיודע שיזרח ועתיד הוא לשקוע ולהכבות מן העולם ואעפ"כ הוא יוצא ומאיר לעולם, כך האדם יודע שהוא הולך למות ולהתכסות מן העולם אעפ"כ אינו נמנע מלבנות, והשמש כמו כן אינו נמנע מלהזריח לעולם, כי לעולם חסדו. תמורה ט') עת לבכות, כנגד את הירח וכוכבים לממשלות בלילה, מה הבכיה הזאת אינה אלא מצרה ומקוצר רוח כך הירח וכוכבים שולטים בלילה, שהלילה צער לבריות מן החושך והאופל שבו, אבל האור הוא שמחה לעולם, שנאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים צ"ו). תמורה י') ועת לשחוק, כנגד למכה מצרים בבכוריהם שהיו ישראל שוחקים ונעלזים ובוזים ממונם והם היו מתים. תמורה י"א) עת ספוד, כנגד ויוצא ישראל מתוכם, שהיו אלו סופדים ואלו בוזים, אלו שותקים ואלו סופדים, ובחסדו הוא עתיד לגאל אותם שנית שנאמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו וגו' (ישעיה י"א) כי לעולם חסדו. תמורה י"ב) ועת רקוד, כנגד ביד חזקה ובזרוע נטויה, מלמד שהיו ישראל שמחים ומרקדים שנאמר ויוציא עמו בששון (תהלים ק"ה), וכן לעתיד לבא אינן נגאלים אלא בשמחה וברנה שנאמר ופדויי ה' ישובון וגו' (ישעיה ל"ה) כי לעולם חסדו. תמורה י"ג) עת להשליך אבנים, כנגד לגוזר ים סוף לגזרים, עשה הים כבנין של אבנים ועשה י"ב שבילים והמים היו עומדין כחומות, וכיון שעברו ישראל בתוכו הוליכם עליהם כבעל אבנים ונשקעו המצריים, והודו בחסדי המקום, כל"ח. תמורה י"ד) ועת כנוס אבנים, כנגד והעביר ישראל בתוכו והביאם להר סיני, וכנסם והעמידם סביב הר סיני שנאמר והגבלת את העם סביב, וישראל נקראו אבנים שנאמר משם רועה אבן ישראל (בראשית מ"ט), אבן מאסו הבונים (תהלים קי"ח) וקבלו התורה שהיא חיים לעולם, כי לעולם חסדו. תמורה ט"ו) עת לחבוק, כנגד וניער פרעה וחילו בים סוף, כאדם שהוא רץ לחבק את חבירו, כך היו רצים מצרים אצל ישראל לתופשם במלחמה, ונתרחקו ישראל מהם ונטבעו המצריים בים, וישראל נצולו, כל"ח. תמורה ט"ז) ועת לרחוק מחבק, כנגד למוליך עמו במדבר, שהפריש את ישראל משעבוד מצרים, ומחבוק מצרים וצרותיהם, כל"ח. תמורה י"ז) עת לבקש, כנגד למכה מלכים גדולים, שבקשו ישראל הנחלה שהנחילם המקום, ונהרגו המלכים שבאותם ארצות, ואל תאמר מלכים קטנים היו לא מלכים קטנים היו אלא מלכים גדולים. כל"ח. תמורה

י"ח) ועת לאבד, כנגד ויהרוג מלכים אדירים שאבדם מפני ישראל והשליט את ישראל עליהם, ומי הרגם הקב"ה שנאמר ויהרוג מלכים אדירים, ולא כתיב ויהרגו, שאילולי הקב"ה עוזרם והרג אותם לא היו יכולים להם, כל"ח. תמורה י"ט) עת לשמור, כנגד לסיחון מלך האמורי, ששמר לישראל ולא נפלו ביד סיחון ועמו אלא הפילו בחסדו ביד משה, כל"ח. תמורה כ׳) עת להשליך, כנגד ולעוג מלך הבשן, שהשליך הקב"ה עליו הר, ששם על ראשו להשליך על ישראל והשליך על צוארו ונחלק, ובחסדו הגדול מסרו ביד משה, שנאמר כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים, כל"ח. תמורה כ"א) עת לקרוע, כנגד ונתן ארצם כנחלה כאדם שלובש מלבוש וקורעו אחר ממנו ופושטו ממנו ולקחו בעל כרחו, כך לקחו ישראל בעל כרחם את ארצם, כל"ח. תמורה כ"ב) ועת לתפור, כנגד נחלה לישראל עבדו, שנתפרה ונתקיימה הארץ ביד ישראל, מה התופר הזה תחלה קורע ואח"כ תופר, כך א"י היתה קרעים קרעים ביד ל"א מלכים ולקחו ישראל מידם ונדבקה והנחילה להם בחסדו, כל"ח. תמורה כ"ג) עת לחשות, כנגד שבשפלינו זכר לנו, שאנחנו היום בשפלות, וכיון שאנו מהללים שמו של הקב"ה אומות העולם מחשין אותנו ואומרים לנו הס כי לא להזכיר בשם ה׳ (עמוס ו׳). ומעשה שגזרה המלכות בימי ר"ע ואמרה אל תתעסקו בתורה, מה עשה ר"ע נטל ס"ת וישב לו והיה קורא בשוק אמרו לו אדונינו אתה גדלם וקטנם של ישראל אל תחייבנו להריגה, וכי לא שמעת שגזרה המלכות שלא תתעסקו בתורה, א"ל שוטים שבעולם, ומה התורה שכתוב בה כי הוא חייך ואורך ימיך (דברים ל׳) אם עוסקים בה ועכ"ז הם מבקשים להרגנו, אילו הנחנו אותה על אחת כו"כ אנו חייבים כליה, ולא שמע להם ר"ע ונהרג. אעפ"י שמשפילים אותנו הוא רואה בצרותינו וזוכר לנו הברית, הה"ד שבשפלינו זכר לנו כל"ח. תמורה כ"ד) ועת לדבר, כנגד ויפרקנו מצרינו, ובשעה ששבר זרוע האומות אנו מבקשים לומר שירה שנאמר שירו לה׳ שיר חדש כי נפלאות עשה (תהלים צ"ח), וכתיב בתריה הודיע ה׳ ישועתו לעיני הגוים גלה צדקתו, וכתיב זכר חסדו ואמונתו לבית ישראל, כי לעולם חסדו. תמורה כ"ה) עת לאהוב, כנגד נותן לחם לכל בשר, כשישראל אוהבים להקב"ה שנאמר והארץ תתן יבולה ועץ השדה יתן פריו (ויקרא כ"ו). תמורה כ"ו) ועת לשנא, כנגד הודו לאל השמים שהודיה גדולה מבקשים ישראל להודות להקב"ה, שהטיל ביניהם ובין או"ה שנאה ותחרות, שאילולי כן היו מתערבים ולומדים ממעשיהם שנאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (תהלים ק"ו), לפיכך הודו לאל השמים כל"ח.—נשתיירו שתי תמורות: עת מלחמה ועת שלום, כנגד שני לוחות הברית, מלחמה שנאמר על כן יאמר בספר מלחמות ה׳ (במדבר כ"א), אם זכה ועסק בתורה יעשה כמלאכי השלום, שנאמר הן אראלם צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון (ישעיה ל"ג), וכתיב המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו (איוב כ"ה). הא למדת שכל מה שיש בעולם תמורת עליונים ותחתונים, ראשונים ואחרונים, מזרח ומערב צפון ודרום, ושאר כל תמורות שהזכרנו לך. והוא אחד ואין בלעדיו, הוא ראשון ואחרון אל מלך נאמן, מושל בכל, שוכן עד וקדוש שמו, שלא נברא בעולמו דבר מיוחד שאין שני לו, בלא דבר תמורה, כמו שהזכרנו בתחלת הספר, להודיע לכל באי עולם שהוא אחד והוא ברא את עולמו, ומעשה שבא מין ואמר לר׳ עקיבא העוה"ז מי בראו א"ל הקב"ה, א"ל הראיני דבר ברור, א"ל למחר תבא אלי, למחר בא אצלו א"ל מה אתה לובש, א"ל בגד, א"ל מי עשאו, א"ל האורג, א"ל איני מאמינך הראיני דבר ברור, א"ל ומה אראה לך ואין אתה יודע שהאורג עשאו, א"ל ואתה אינך יודע שהקב"ה ברא את עולמו, נפטר אותו המין, אמרו לו תלמידיו מה הדבר ברור, א"ל בניי כשם שהבית מודיע על הבנאי והבגד מודיע על האורג והדלת על הנגר, כך העולם מודיע על הקב"ה שהוא בראו, ישתבח ויתעלה שמו לעד ולנצח נצחים, אמן ואמן נצח סלה ועד.

סליק מדרש תמורה לר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא

תנא דבי אליהו: ע׳ אליהו

תנחומא: מדרש תנחומא או מדרש רבי תנחומא, כי מיחסים אותו לרבי תנחומא שהיה אמורא ירושלמי בדור החמישי, ובמדרש הזה נמצא פעמים הרבה בלשון פתח רבי תנחומא, רבי תנחומא פתח, כך פתר רבי תנחומא בר אבא, כך דרש רבי תנחומא, או כך דרש רבי תנחומא בר אבא. גם מאמרים בשמו א"ר תנחומא או אמר רבי תנחומא בר אבא. אמנם הוא לא מחבר המדרש הזה ולא מסדרו, רק הבאים אחריו קבצו רוב דרשותיו וספחו אליהם דרשות מבעלי אגדה זולתו, וקראוהו על שמו מפני שהיה דרשן מצוין בזמנו. ובאמת יש שלשה ספרים שנקראים בשם תנחומא, והם ספרים שונים זה מזה ונתחברו בזמנים נפרדים ועי"י מסדרים שונים. הראשון הוא התנחומא הישן והקדום הכולל דרשות ואגדות דאגדתא, שהו"ל ר"ש באבער מכ"י אוקספורד, ב"ח (ווילנא תרמ"ה), והוא מסודר על סדר כל פרשיות התורה, מלבד על פ׳ וילך, כי המסדר חשב נצבים וילך לפ׳ אחת. לדעת רש"ב המדרש הזה הוא קדום למדרש בראשית רבה, ונסדר עוד לפני חבור התלמוד בבלי, כי לא נמצאו בו דברים ממנו. ומביא ראיה כי בעלי התלמוד סמכו בקצת דבריהם על התנחומא, כמו על מה שאמר רב דימי מים הראשונים האכילו בשר חזיר מים אחרונים הוציאו אשה מבעלה (חולין ק"ו.) ולא פירשו הדבר רק סמכו על סיפורי המעשיות בתנחומא פ׳ בלק. התנחומא הזה כבר היה לפני מסדר בראשית

רבה, ומסדר הפסיקתא דרב כהנא לקח מהתנחומא פרשות שלמות. בהרבה פרשיות מתחיל בשאלה של הלכה בלשון „ילמדנו רבינו", ולשון התשובה היא „כך שנו רבותינו" ומסיים בכמה מקומות בנחמות ותקוה טובה בעתידות ישראל. והתשובה נובעת תמיד מן המשנה או התוספתא, והוא החבור הראשון שנקבצו בו הלכות ודינים בלשון שו"ת, ובלשון הזה השתמש אחריו ר' אחאי גאון בספרו „שאילתות". רב האי גאון באחת מתשובותיו אומר ובאגדה דויקרא ובתנחומא וכו' (תשובות הגאונים ח"ב צד כ"ז הוצאת ר"ח הורוויץ). ובעל הערוך מביא ממנו מאמרים הרבה.

הקובץ השני שנקרא בשם תנחומא מכונה ג"כ ילמדנו, ואבד מאתנו ולא נודע לנו ממנו רק מה שמובא בדברי הקדמונים ובס' הערוך והילקוט. ר"א גרינהוט אסף כל המאמרים האלה בספר הלקוטים, ח"ד (ירושלם תר"ס). לפי דעת ר"ש באבער כל מה שמובא בס' הערוך בשם ילמדנו מספר שמות הכל לקוח ממדרש תנחומא זה, מלבד שתי פרשיות האחרונות ויקהל פקודי.

הקובץ השלישי הוא התנחומא הנדפס מכבר, ראשונה בקושטא בשנת רפ"ב, ועל שער הספר כתוב „מדרש תנחומא הנקרא ילמדנו", גם בויניציא ש"ה, ובמנטובה שכ"ג עם תוספות כמה מדרשים וקצת פי' מלות הזרות בקצרה. המדפיס ר' עזרא מפאנו כתב הקדמה להתנחומא והוסיף כמה מאמרים ותקונים, שאלוניקי של"ח, וירונה שנ"ח, פראג שע"ב, פפד"א תרס"א, עם פי' ר' מנחם ב"ר שלמה הלוי, אמשטרדם תצ"ג, ועוד בדפוסים אחרים. ועם פי' עץ יוסף וענף יוסף מר' חנוך זונדל מביאליסטאק, ווילנא תקצ"ג ובדפוסים אחרים, ועם פי' באור המאמרים, וסדר את הפנים כפי דעתו ולא כמו שמסודר בדפוסים ע"י ר' אברהם מאיר רויזען, ווארשא תרל"ח.

תפלת רב המנונא סבא: כתובה בספר הישר קבלה מעשיות שמסר המלאך לאדם הראשון ושמות המלאכים והשבעות ואותיות א"ב (נמצא בכ"י אופנהיים ועי' אוצר הספרים אות י' ספר הישר),* וכן אצל ס' אוצר הכבוד לר' טודרוס הלוי, וכתב על זה בעל רב פעלים (צד 125) וז"ל: גם התנאים והאמוראים חברו תפלות בלשון זך כפי הרוח אשר הערה עליהם ממרום, כמו שראיתי בס' שבלי הלקט סי' י"א וז"ל: ור"ג השיב בשם רב נטרונאי גאון ז"ל, שאומרים פיוטים באבות ובגבורות ומרבים בו דברי אגדה וכו'. וגם יש לנו ללמוד מן הפייטנים הראשונים שהיו חכמים גדולים, הרי ר' ינאי שהיה מן החכמים ראשונים ופייט קרובץ לכל הרגלים והזכיר באבות ובגבורות דברי אגדה ועניני הרבה וכו', וז"ל ר' משה טרינקי בס' הכוונות: גם מורי זלה"ה לא היה חפץ בשום פזמון או פיוט מאותן שסדרו האחרונים כ"א הראשונים כמו תפלת ר"ע ור' ישמעאל ור"א בן ערך ור' אלעזר הקליר, לפי שנתקנו על דרך האמת, אך אלו האחרונים שלא ידעו דרך הקבלה אינם יודעים מה שאומרים וכו' עכ"ל. וכן מובא תפלת ר"ע בס' תהלה לדוד ן' יחייא מסיר ליאון (ח"ג פ"ב), ותפלת רב טוביומי העתיק ר' ישעיה (השל"ה) בסידור שלו עם פירושו, ותפלת ר' ישמעאל כה"ג מועתק בספר שם טוב קטן (מר' בנימין בינש ב"ר יהודה ליב כהן, זולצבאך תס"ו), ותפלת ר' אלעזר בן ערך מועתק בס' נחלת יעקב (לר' יעקב בר' נפתלי מגניזן, אמשטרדם תי"ב), וכתב שנמצא בקברי ישני חברון (ויש תפלת ר"א בן ערך בלשון יהודית אשכנזית, וחסר בו מקום ושנת הדפוס).

תפלת שמונה עשרה: תפלת י"ח או י"ח ברכות שתקנו אנשי כנסת הגדולה בתפלת שחרית מנחה ומעריב בכל יום, ונוספה עליהן אח"כ ברכה י"ט „ולמלשינים" או ברכת המינין. תניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה וכו' (מגילה י"ז:), וברכת המינין תיקן שמואל הקטן (שם כ"ח). התפלה נחלקת לשלשה חלקים: שלש הראשונות שנקראות אבות גבורות (גשם) וקדושות, ושלש אחרונות הן עבודה הודאה ושלום, וי"ג אמצעיות שאומרים רק בחול, ובשבת וי"ט אומרין באמצע הברכה מעניני דיומא. ויש תפלה קצרה „הביננו" שכוללת שמונה עשרה ברכות בקצור לתפלת הדרך (ע"ע שמונה עשרה באוצר ישראל).

רמז לשמונה עשרה ברכות בתפלת חנה רמה קרני הוא מגן אברהם וכו' עי' מדרש ויכולו (לעיל צד 157) ובס' הרוקח (סי' שכ"ו). יעלינעק הדפיס „אגדת תפלת שמונה עשרה" בבית המדרש חדר ה' בשתי נוסחאות, הראשונה נמצאת בשבלי הלקט ה' תפלה (ועי' ס' תניא רבתי סי' ד' ענין תפלה, ולבוש התכלת לר' מרדכי יפה סי' קי"ב), והשניה הוא ממדרש תהלים ממזמור כ"ט.

אגדת תפלת שמונה עשרה

[בית המדרש ח"ה 54]

תניא שמעון הפקולי הסדיר שמונה עשרה ברכות לפני רבן גמליאל על הסדר ביבנה. אגדה, מאי על הסדר זה סדר עולם, לכך מצינו י"ח ברכות של תפלה מעולם היו מתוקנות זו אחר זו, כיון שבאו אנשי כנסת הגדולה כללום ותקנום כסדרן. כשניצל אברהם אבינו מאור כשדים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מגן אברהם, כשנעקד יצחק על גבי המזבח ונעשה דשן והיה אפרו מושלך על הר המוריה מיד הביא עליו הקב"ה טל והחיה אותו, לפיכך אמר דוד ע"ה כטל חרמון שיורד על הררי ציון כטל שהחיה הקב"ה בו את יצחק אבינו, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י מחיה המתים. כשבא יעקב אבינו ופגע בשערי שמים והקדיש שמו של הקב"ה מיד פתחו מלאכי השרת את פיהם ואמרו בא"י האל הקדוש. כשבא פרעה להמליך את יוסף במצרים בדקו אם יודע בשבעים לשונות, בא גבריאל ולמדו שבעים לשונות, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא"י חונן הדעת. כשעשה ראובן מעשה בלהה פילגש אביו נקנסה עליו מיתה מיד חזר בתשובה דכתיב וישב ראובן אל הבור אמר רבי יוחנן שחזר בתשובה וחיה,

דכתיב יחי ראובן ואל ימות וגו׳, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י הרוצה בתשובה. כשעשה יהודה מעשה תמר ואמר הוציאוה ותשרף ושלחה לו ואמרה הכר נא, מיד הודה ואמר צדקה ממני ונסלח לו על אותו עון, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י חנון המרבה לסלוח. כשמררו המצריים את חיי אבותינו אמר הקב״ה ונאלתי אתכם, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י גואל ישראל. כשנצטער אברהם אבינו בצער המילה בא רפאל ורפאו, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י רופא חולים. כשזרע יצחק אבינו ומצא מאה שערים מיד פתחו מלאכי השרת בא״י מברך השנים. כשבא יעקב אבינו למצרים וראה יוסף ושמעון ותתקבצו הוא ובניו ביחד, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מקבץ נדחי עמו ישראל. כשנתנה תורה לישראל אמר לו הקב״ה למשה ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מלך אוהב צדקה ומשפט. כשטבעו המצריים בים פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י שובר אויבים ומכניע זדים. כשאמר לו הקב״ה ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך שמח ובטח על דבריו של מקום ובשעה שנפטר יעקב אבינו מן העולם ובא יוסף ונתן שתי ידיו על עיניו ונשקו ובכה לו, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י משען ומבטח לצדיקים. כשבנה שלמה את ביהמ״ק מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י בונה ירושלם. כשנושעו ישראל ועברו את הים סוף ואמרו שירת ויושע פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י מצמיח קרן ישועה. כשנאנחו ישראל וצעקו לאל ושמע צעקתם כמה שנאמר ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י שומע תפלה. כשעשו ישראל את המשכן וירדה שכינה ושכן בו בין שני הכרובים, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י המחזיר ברחמיו שכינתו לציון. כשהכנים שלמה הארון לפנים ואמר ה׳ אלהים אל תשב פני משיחך וגו׳ ונתן הודאה ושבח למקום ואמר ברוך ה׳ אשר נתן מנוחה וגו׳, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו הטוב שמך ולך נאה להודות. כשנכנסו ישראל לארץ ונתקיים עליהם המקרא ונתתי שלום בארץ, מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו בא״י עושה השלום. לפיכך כשבאו אנשי כנסת הגדולה ותקנום בסדר הזה בחכמתם מיד פתחו מלאכי השרת ואמרו ברוך חכם הרזים שנתן חכמה ליראיו שהם בני גוי גדול כמו שאמר להם משה ע״ה כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה׳ אלהינו בכל קראנו אליו.

[אגדה אחרת]

הבו לה׳ בני אלים בני אברהם יצחק ויעקב, אף אתם ברכו ברכה ראשונה אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב, ומה באזכרה שניה כבוד ועוז אף אתם תנו לי כבוד ועוז שהוא מחיה את המתים, ומה באזכרה שלישית כבוד לשמו אף אתם ברכוהו האל הקדוש. השתחוו לה׳ בהדרת קדש שנותן דעה לקדושים שנאמר ודעת קדושים בינה כנגד חונן הדעת. קול ה׳ על המים זו תשובה שנמשלה למים דכתיב וישאבו מים כנגד הרוצה בתשובה. ה׳ על מים רבים כנגד תשליך במצולות ים כל חטאתם וכנגד חנון המרבה לסלוח. קול ה׳ בכח שנאמר וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ולעתיד צועה ברב כחו כנגד גואל ישראל. קול ה׳ בהדר להדר חולים ברפואתם כנגד רופא חולי עמו ישראל, וירקידם כמו עגל להר לבנון ולהר שריון כמה שנאמר ההרים רקדו כאילים וכך אלו מזרעזעים כעגלים וכבני ראמים שמרקדין. קול ה׳ שובר ארזים כנגד ברכת השנים שמשבר מפקיעי שערים ומקטיני איפות ועשירי שלוה שהם כארזים ומברך עולמו ומביא זול לעולם ושובר מטה רשע כנגד מברך השנים. וישבר ה׳ את ארזי הלבנון שמשבר שרי או״ה שהם גבוהים כארז שנאמר אשר כגובה ארזים גבהו, ומקבץ גליות מתוכן כנגד מקבץ נדחי עמו ישראל. קול ה׳ חוצב להבות אש אלו הדינים שנחצבו מתוך התורה שנמשלה כאש שנאמר הלא כה דברי כאש וכתיב כי באש ה׳ נשפט כנגד מלך אוהב צדקה ומשפט. קול ה׳ יחיל מדבר אלו הרשעים שמנוקים מכל מצוה כמדבר והקב״ה מחלחל אותם כנגד שובר אויבים. יחיל ה׳ מדבר קדש כנגד הצדיקים בגלות הדומה למדבר קדש שחסרו להם המים שנאמר וישב העם בקדש, וכתיב ולא היה מים לעדה וחזרו המים בזכות משה ואהרן כנגד משען ומבטח לצדיקים. קול ה׳ יחולל אילות שיוליד מושיעים לישראל שנמשלו לאילות דכתיב דומה דודי לצבי על ההרים רגלי מבשר. ויחשוף יערות שמתיש גבורות או״ה שנמשלו לעצי היער שנאמר ונקף סבכי היער בברזל, ובהיכלו כלו אומר כבוד כיון שיבא משיח ויפרע מאו״ה מיד בית המקדש נבנה, לכך אומר אלהי דוד ובונה ירושלם. ד״א קול ה׳ יחולל אילות כיון שהקב״ה נותן קולו מיד מתחלחלות האילות הן אילנות, אלה ואלון, ויחשוף יערות שמנשיר העלין של אילנות ומיבש אותן וחושף קליפתן כד״א מחשוף הלבן. ה׳ למבול ישב שישב בדין עם הרשעים ושמע תפלות של באי התיבה שנאמר ויזכור אלהים את נח לכך נאמר שומע תפלה. וישב ה׳ מלך לעולם שנתיישבה דעתו בקרבנו של נח ורחם על כל העולם שנאמר וירח ה׳ את ריח הניחוח כנגד שאותך לבדך ביראה נעבוד. ה׳ עז לעמו יתן כנגד טובה של תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם לכך נאמר הטוב שמך ולך נאה להודות, ה׳ יברך את עמו בשלום כנגד עושה השלום.

תקיעתא דבי רב: מובא בפסיקתא דר"כ (פיסקא כ"ג) וז"ל: בכ"ה באלול נברא העולם ואתיא כרב, דתניא בתקיעתא דרב זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון, כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, ועל המדינות בו יאמר איזו לחרב ואיזו לשלום איזו לרעב ואיזו לשובע ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות, נמצאת אתה אומר בר"ה נברא אדם הראשון עכ"ל. ומזה כתב הרמב"ן בפ' וזאת הברכה (פסוק ויהי בישורון מלך): וכן נהגו לומר בתקיעתא דבי רב עכ"ל. ומובא ג"כ בזהר פ' בשלח: א"ר יוסי אשכחנא ברזא דא בתקיעתא דבי רב בבבל תלת נבכן ובכן ובכן לקבלא הני תלת עכ"ל (רב פעלים 120). המאמר של זה היום תחלת מעשיך וכו' נמצא גם בירושלמי ר"ה (פ"א ג') ופי' הקרבן עדה שם בתקיעתא דרב, סדר מוסף שסדר רב, וקרי ליה תקיעתא שבמוסף תוקעין עכ"ל (עי' ויק"ר פכ"ט ופסיקתא רבתי פיסקא מ"ו). ומזה נראה כי תקיעתא דבי רב אינו ספר כ"א סדר התקיעות (עי' הערה שם).

תרגומים: העתקה מתורה נביאים וכתובים ללשון ארמית, כמו תרגום אונקלס על התורה ותרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל או תרגום ירושלמי עה"ת, וכן תרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל או תרגום רב יוסף על נביאים וכתובים, כל התרגומים האלה וביחוד האחרונים אינם העתקות מלים בלבד רק פירושים וביאורים ודרשות מאגדות ומדרשים עתיקים. תרגום אונקלוס היה חשוב מאד בעיני חז"ל ואמרו לעולם ישלים אדם פרשיותיו שנים מקרא ואחד תרגום (ברכות ח'.). תרגום יונתן בן עוזיאל או תרגום ירושלמי שנמצא לפנינו במקראות גדולות עה"ת לא היה נודע לבעלי התלמוד כי נתחבר בזמן הגאונים, אך ידעו מתרגום רב יוסף על נו"כ והשתמשו בו הרבה, ואפשר שעיקרו הוא של יונתן בן עוזיאל ורב יוסף היה מסדרו והוסיף בו איזה דברים ולכן נקרא על שמו, כנראה ממה שאמר על הפסוק ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרימון בבקעת מגידון (זכריה י"ב), וא"ר יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא ידענא מאי קאמר: ביומא ההוא יסגא מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן טבריון ברמות גלעד וכמספדא דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו (מגילה ג'.). בתרגום נביאים נמצא לפעמים פתיחה לספר המתורגם, כמו על ספר הושע, שמביא בעל כד הקמח (אות א' סי' אהבה): שריות פתגמא דה' בהושע ואמר ה' להושע אזיל אתנבי נבואה על יתבי קרתא מעותא (טעותא) דאינון מוסיפין למחטי ארי מטעא יטעון דיירי ארעא מבתר פולחנא דה', מתיב הושע ואמר קדמוהי דקודשא בריך הוא רבון עלמא ה' אם חטאן ישראל קדמך חליפינון באומה אחריתא, וכו'. מתיב קוב"ה וא"ל הושע נביאה הוה לך למילף מן מילי דידך, דאתתא זניתא ובנין דזנו לית את בעי למיחלף להון, וכד את אמר לי למיחלף בניא חביבייא דילי בניהון דרחימא, דאינון אברהם יצחק ויעקב דהליכי קדמי בקשוט, בכן מתיב הושע תבית קדם ה', מתיב קוב"ה וא"ל לא אקבל מינך עד דתברכינון לישראל ותתנבי עליהון טבין, בכן פתח הושע בנבואתיה ואמר ויהי מנין דישראל כחלא דמיא, עכ"ל. ובתרגום שלנו מכתיב הושע הראשון עד גמירא ליתא, וכ"ז הוא דרשה מחז"ל (פסחים פ"ז.).

רב האי גאון נשאל על תרגום ירושלמי או תרגום א"י והשיב בזה הלשון: וששאלתם תרגום א"י משום מאן איתמר ופירושה דאית בהלכות קטנות ובאגדות מאי הוי עלייהו: אין אנו יודעין תרגום א"י מי אמרו ואף אין אנו יודעין אותו גופו ולא שמענו ממנו אלא מעט ואם מסורת בידם כי מימות חכמים הראשונים היה נאמר בצבור כמו ר' אמי ורב אסי וכו' או אפילו בימי ר' אבא ור' חנניה האחרונים שהיו בימי רב אשי גם כתרגומא דילן חשוב שאלמלא כן לא היה נאמר בפני איתני עולם עכ"ל. ועל התשובה הזאת הוסיפו תלמידיו איזה דברים להזהיר שלא להשתמש בתור פירוש בתרגום שאינו מסור לנו בקבלה ומותר רק בדרך דרוש (תרגום אונקלוס לברלינר ח"ב צד 173 הלאה). ע"ע תרגום באוצר ישראל שמבואר שם דרך התרגום באריכות.

תרגום שני על מגילת אסתר מלא אגדות ממדרשים שונים ובפרט אדות כסא של שלמה המלך, ואינו נדפס בצד המקרא רק בגליון או בפני עצמו. רש"י מביאו בשם תרגום ירושלמי (דברים ג' ד') ויש ממנו נוסחאות שונות ופירושים הרבה.

תם חלק שני ונשלם הספר

שבח לאל בורא עולם

ותשלם המלאכה ביום ג' י"א שבט תרע"ה (26 יאנואר 1915).

ע"י מסדר האותיות משה יהודא שניידער מווילנא.

ניבים ופתגמים באוצר מדרשים

א׳) כשם שהבית מודיע על הבנאי והבגד על האורג והדלת על הנגר, כך העולם מודיע על הקב״ה שהוא בראו, צד 583.

ב׳) הקב״ה ברא חתן מן העפר וכלה מן העצם, צד 145.

ג׳) חמה לא קבע הקב״ה באמצע הרקיע מפני שלום הבריות שידעו כמה שעות ביום, צד 127.

ד׳) אילנות כשנבראו שמחו, וברא הקב״ה את הברזל ונעצבו, חזרו ואמרו אם לא ניתן לברזל עץ לבית יד לא יוכל לקצץ בנו, צד 444 (עי׳ ג״כ צד 254 משל האילנות והגרזן).

ה׳) אדם חוטא לפני הקב״ה אינו צריך לומר קראו לפחמים שיעשו כבלים, אלא ממנו הם כבלים שלו (כי יענשו בנגעים בגופו), צד 481.

ו׳) משל למלך ששכר פועלים הרבה והיו ביניהם עצל ומתון, כשבא לתת להם שכרם נותן להם בשוה, אבל הקב״ה משלם לכל איש כמעשהו, צד 128.

ז׳) אדם פורש בים בספינה אם לא תיקן אותה בארץ מה עושה בפלגים ובתהומות כשבאים עליה גלי הים? כך מי שלא תיקן עצמו בחיים מה יעשה במיתתו? צד 335.

ח׳) משל לאחד שנפל לים והושיט לו המלך החבל וכו׳, צד 106.

ט׳) מי שלא הכין מזונות ביבשה ונכנס לים מה יאכל בים? צד 493.

י׳) משל לבני אדם שהיו באין בספינה נטל אחד מקדח והתחיל קודח תחתיו, א״ל שוטה אתה קודח תחתיך והמים נכנסין וכולן אבודין, צד 225.

י״א) בעל הגורן מבקש את תבנו—בעל הגורן הוא הקב״ה והתבן הוא הנפש, צד 329.

י״ב) משל למלך שהיה לו בן וכשבעם עליו אביו ובקש להרגו הצילה אותו אמו, כשמתה אמו בכה המלך עליה ועל בנו כי אין מי שיצילו, כך כשמת משה בכה הקב״ה עליו ועל ישראל שאין מי שיבקש עליהם רחמים, צד 376.

י״ג) נשק הקב״ה למשה בפיו ונטל נשמתו בנשיקה, צד 370.

י״ד) תהא מן הרואים ולא מן הנראים, מאותן שנאמר בהן ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי, ולא מאותן שנאמר בהן כי תולעתם לא תמות, צד 76.

ט״ו) בן סירא אומר הדר אלהים בני אדם, והבגדים מכבדים את האדם, צד 225.

ט״ז) מי שהציל רועה של צאנו יבוא ויציל זה הצאן מיד הזאב, צד 59.

י״ז) מי שפתח פי הכלבים במצרים הוא יסתים פי של בית אחאב, צד 145.

י״ח) משל לצייד שהיו בידו שני מיני עופות ולא נודע איזה טמא ואיזה טהור, מה עשה נטל שניהם והפריחם באויר, והלך לו עוף טמא אצל הטמאים והטהור אצל הטהורים, צד 224.

י״ט) אמרו חזירים לבהמה טהורה, צריכים אתם להחזיק לנו טובה, אילולי אני וחבירי הטמאים לא נודעתם שאתם טהורים, צד 581.

כ׳) אין ברכה שורה במראה עין שקבל טומאה, צד 29.

כ״א) זבוב מניח מקום בריא ושורה על הנגע, צד 31.

כ״ב) התופר (החייט) תחלה קורע ואח״כ תופר, כך א״י היתה קרעים קרעים ביד ל״א מלכים עד שהנחילה הקב״ה לישראל, צד 583.

כ״ג) נוח לו לאדם לגדל לגיון אחד של זיתים בגליל ואל יגדל תינוק אחד בארץ ישראל, צד 80.

כ״ד) התורה משולה לחבית מלאה דבש אם נתת לחבית רביעית מים תצא כנגדה רביעית דבש מתוכה, כך אם הכנסת דברים אחרים בלבך יצאו דברי תורה, צד 575.

כ״ה) אדם שעוסק בתורה ועזבה כאילו לא עסק בה, ודומה למי שערשה עששית ונשברה שאין בידו כלום, צד 573.

כ״ו) יין אין נותנין לתוך החבית עד שיזפתו אותה וכו׳ הבינה היא הזפת והתלמוד הוא היין, צד 573.

כ״ז) חכמה ובינה הן כמו פת ותבשיל, שאין די באחד מהם לבד, צד 574.

כ״ח) אילו היו כל בני אדם חכמים לא היו ניכרין שהן חכמים, צד 581.

כ״ט) ד׳ דברים אמרו חכמים: אם יתלבן השק יתחכם הכסיל; אם יעלה חמור בסולם תמצא דעת בכובס; אם ינח נדי מילת בטלה תדור כלה עם חמותה; אם ימצא עורב כולו לבן תמצא כשרה בנשים, צד 510 (עי׳ ג״כ צד 171).

ל׳) על גרושה או קטלנית: אל תבשל בקדרה שבישל חבירך וכ״ש אם בשלו בה שנים ונסתלקו מן העולם כי כבר מלאך המשחית מכיר בה, צד 31.

ל״א) הזהר מן „וצדקתך״, צד 339.

ל״ב) אדם דומה לנוד נפוח, בזמן שהנוד שלם הרוח עומדת בתוכו, נבקע או נקרע הרוח הולכת, צד 580.

ל״ג) אם ילך אדם לפני הצייר ויאמר לו עשה לי צורתו של אבא, מה הצייר אומר: הראני איקונין שלו ואם לאו לא אוכל לעשותו, צד 15.

ל״ד) משל לאדם שהלך לקסרי, אם נוטל מעותיו פרוטות מינעין אותו, אלא מצרפן ועושה אותן סלעים ופורט ומוצא בכל מקום שירצה, צד 271.

ל״ה) משל לסוס שאמרו לו תן לנו ראשך לחתכו ונתן לך בית מלא תבן ושעורים, אמר להם שוטים! אם תחתכו את ראשי מי יאכל התבן והשעורים? צד 7 וצד 46.

ל״ו) משל לעשרה אילנות הנטועים בשדה בשורה אחת באורך וכל אילן רוצה שימלוך על כולן—כך העולמות, צד 67.

ל״ז) „ישימכם אלהים כולכם ראשים" היתה קללת אליהו לאנשי עיר שנהגו שלא כהוגן, צד 211.

ל״ח) אם תראה שהזקנים ספו תמו מן העיר, רעה באה לעיר, צד 41.

ל״ט) כלי שהשתמש בו המלך אין לסנן רשות להשתמש בו, צד 577.

מ׳) משל: נפל כיפא (אבן) על קדירה ווי לקדירה; נפל קדירה על כיפא ווי לקדירה, צד 141.

מ״א) אדם מדליק הנר לפני שכניו הם מחזיקים לו טובה, צד 127.

מ״ב) לבית יש ארבעה צדדין אם מתפרק אחד מהן הבית נופל, כך הגוף, צד 581.

מ״ג) אין חרש עצים בלא קרדום, צד 581.

מ״ד) משל לגנב שהיה בעיר, כל מה שאחרים נגנבים בעיר תולין בו, צד 196.

מ״ה) כך עונשו של כתב שאפילו אומר אמת אין שומעין לו, צד 147.

מ״ו) משל לכהן שהלך לגורן ונטל שני בניו עמו להודיע שיש להם חלק כמותו (לענין יוסף ובניו שהביאם לאביו לברכם), צד 224.

מ״ז) אין בכל העולם עני שיהיה עני מדולדל כמו עשיר גדול שאינו שובע מעשרו, צד 43.

מ״ח) כמה מרגליות ימצאו באפקרוסתו (בשקו) של עני! צד 29.

מ״ט) מפתחות של אוצרות הקמצנים מסורות בידי שדים ומזיקים, צד 339.

נ׳) כל הרודף השעה דוחקתו, צד 199.

נ״א מה זחים הם גלגל, אף הנכסים גלגל הם שחחרים בעולם, צד 38.

נ״ב) ידידים טובים לאדם מכל ממון שבעולם, צד 325.

נ״ג) נסות החומר העב גורם לחטא, צד 372.

נ״ח) לא נואש מטוב העולם כ״א המת, צד 324.

נ״ט) מאה מותין ולא חדא קנאתה, צד 374.

ס׳) מצפרא ועד רמשא מתחרב עלמא, צד 40.

ס״א) הלשון נכרית תחלה לכל האיברים, צד 460.

ס״ב) „מילין את משתעי!" כלומר דברים רקים אתה מדבר, צד 1.

ס״ג) „ממשה עד משה לא קם כמשה" אמרו גם על משיח שקר ששמו משה שהיה בימי ר׳ חסדאי קרשקש, צד 337.

ס״ד) הא לך רומי וכל אשר בה בפשוט! צד 441.

ס״ה) רעש גדול כ״כ שאלמלא היה פוגע בהר של ברזל היה מנפצו, צד 20.

ס״ו) לתפוש את החבל בשני ראשיו, צד 364.

ס״ז) בן עמרם רץ לפנינו כמו סוס, צד 367.

ס״ח) המליל אותנו בסובין, צד 118.

ס״ט) נתערטלו החושים, צד 373.

ע׳) שיהא אדם חס על היפה, צד 295.

מפתח הענינים

א

ב

ג

ד

ה

ו

ז

ח

ט

י

כ

ל

מ

נ

ס

ע

ת

באורי מלים זרות שבאוצר מדרשים

נערך ע"י דר' שלמה טודרוס הלוי הורוויץ
מורה שפות בני קדם בקולומביא אוניברסיטא

אבלינה: בעל הערוך גורס אבלינה והוא מלשון יונית ἐβέλινος (אותות ל"נ מתחלפות), והוראתו דבר עשוי ממין עץ שחור ידוע הנקרא באנגלית ebony „מטות של אבלינה" (צד 226 ב'). בפסיקתא רבתי סי' ל"ג נמצא עצי אלמוגים (מ"א י' א') א"ר אבא אבלינא. היונים לקחו את המלה ἔβενος מהשמית הבנים (יחזקאל כ"ז ט"ו) לפי דעת לעוי (די סעמיטישען פרעמדווערטער אים גריכישען צד 35), והמלה העברית שאולה ממצרית „הבן" כי המצריים הביאו את העצים האלה מארץ כוש.

אבר: מארמית וסורית אֶבְרָא, ועי' בתרגום יונתן (ליחזקאל כ"ב י"ח) וברזל ואבר, ובסנהדרין (נ"ב.) פתילה של אבר. „כתבו באבר ובשיחור" (צד 353 א').

אגימא: צ"ל אגמא, בעברית אגם, והוא ברכה למים. „ויתקבצו כלם לאגימא אחת" (צד 23 ב').

אוגילו: באנגלית eagle, בצרפתית aigle והוא נשר בעברית. „עופות שקורין אותם אוגילו" (צד 467 ב') „אנחנו עוברים עם אונילי" (צד 467 ב') צ"ל אוגילו.

אוני: או אוניתא מיונית ὠνή והוא שטר מכירה (עי' גיטין ח' :). „היכן הוא דיאתיקי שלהן והאוני שלהן" (צד 228 א'), ועוד „והוו משלחין אונייתא" (צד 248 ב').

אוניקוריום: בלטינית unicornis ובאנגלית unicorn, והיא חיה אגדית שהיה לה קרן אחת במצחה (עי' שבת כ"ח:) „וגם יש בארצנו האוניקורים" (צד 468 ב'), וע"ע **ביקורנאה**.

אוסיא: מיונית οὐσία נכסים, ובפרט נחלת שדה. משל למלך שנתן אוסיא לאוהבו (ב"ר פמ"ט ב') „אי בעי פלוני למיעל לאוסיא דידיה" (צד 248 א', ב').

אורינושו: בלטינית harenosa, מלאה חול, והוא השם של ים האבנים המופלא „ובזה הנהר אין מים וכל אשר מוציא הכל מביא אל הים אורינושו" (צד 469 ב') כלומר מלאה חול.

אַחְוָנִיּוֹת: עץ פרי הנקרא באנגלית plum ובאשכנזית פפלוימע, ובסורית היא החוניתא (לעוו, אראמייאישע פפלאנצעננאמען 149). בירושלמי (ברכות פ"ו ב') אפיק קומיהון פרגין ואחוניא וקפלוטין. ובא"ב דבן סירא נחשב בין מספר האילנות (צד 46 א').

אילא: מיונית εὐλή תולעת, ופי' בעל הערוך תולעת שמתליעין ענבים. „מאילא דעינבי" (צד 274 ב', ועי' שבת צ'.).

אילוף: צ"ל אלוף, נגזר משרש אַלֵף להורות וללמד „כמאמר אביו וכאילוף יהודה" (צד 237 ב').

איסטהר: ביונית ἀστήρ הוא „כוכב" והוא שם הנערה הנקבעה בכוכב כימה, והיונים מספרים זאת על שבע בנות הענק אטלס שנקבעו בשמים בכוכבי חדרי תימן (Pleiades). וכימה עי' באגרת שמחזאי ועזאל (צד 550 א').

איספקלטור: צ"ל אספקלטור: ביונית האמצעית ספיקולטור הוא שר הטבחים ונגזר מלטינית Speculator שהוראתו משגיח. „ונטל איספקלטור את החרב" (דף 445 א'), וכן בשבת (ק"ח.) ואחד הרגו איספקליטור.

איפודרומין: נגזר מיונית וכן באנגלית hippodrome, והוא מקום מרוץ הסוסים בבמת ישחק. באגרת כסא ואיפודרומין של שלמה המלך (צד 529 א') וגם ברבים איפודרומיות.

איפוטין טרקלין: בפסיקתא רבתי (פכ"ו דף 246 א') היכל שבו יועצי המלך. לפי גירסת גידעמאן „איפוטנקריקלינטין", ולפי הערת קרויס (גריכישע אונד לאטיינישע לעהנווערטער ח"ב 238) נצטרפו פה של"ש מלים מלשון יונית במשמע „מבעד חדר המלכות" (ע"ש).

אלורדאנים או אלריאון: שם עוף משונה המושל על כל העופות שבעולם ואינם נמצאים רק שנים בעולם. עי' בכתב ששלח פרישטי גואן לאפיפיור (צד 467 ב'), ובאגרת של הנ"ל אל הקיסר (צד 470 ב'). ובהעתקה הרומית שהדפים צארנקע מהמכתבים המקוריים לא נזכרו העופות האלה.

אליפנטיש: פילים (elephants) „מאה וחמשים אליפנטיש" (צד 470 א').

אלמנוס: צ"ל אלמפוס (וכן בנוסח הכתב הרומי), והוא הר אגדי ידוע בספורי היונים (Olympus), יש הר גבוה שקורין אותו אלמנוס (צד 468 ב') וגם נקרא בשבוש אולפוס (צד 471 ב') תחת אלמפוס.

אל־פיחם: גחלת בערבית, וכמו ופעל בפחם (ישעיה מ"ד י"ב). „שיחור בלשון ישמעאל אל־פיחם" (צד 353 א').

אנגריא: מיונית ἀγγαρία, עבודה באונס והטלת מס (עי' ב"מ ע"ח.), „ולקח אותו באנגריא" (צד 530 ב').

אנדיפי: מצח, פדחת (שטירנע שלעפע temple).

א נ ט י ר ג נ א: כנראה צ"ל אנטירגמא *ἀντιφρήγμα*, משני צדדים הפוכים (עי' בפלוטארך). „והמכתב שעל הלוחות חרות אנטירגנא מרובע שנראה מכל צד מראה אחד" (צד 353 א').

א נ פ ו ר י א: כלים חדשים יקרים *ἐμπυρία*, „כלי אנפוריא שלו" (צד 137 א', ועי' ב"מ כ"א.).

א נ פ ט י: צ"ל אפנטי *ἀπαντή*, נמצא בתרגום השבעים והוראתו הוא „קבלת פנים" „יצא אוהבו לאנפטי שלו" (צד 226 ב'), וצ"ל לאפנטי שלו, ונמצא בלי שבוש בתנחומא (אמור ל'), ובשה"ש רבה (א' י"ב) לאפנטי או אפנתי של מלך.

א נ ק ל י (ברבים אנקליות או אנקלאות): השבעים מתרגמים לולאות *ἀγκυλαι* והוראתו במאמרי חז"ל הוא וו שתולין בו (עי' פסחים ס"ז.). „ותולה אותה באנקלאות" (צד 299 ב'), „ותולה את הטבעת בתוך האנקלי" (צד 300 ב').

א ס ט ו מ ו: צ"ל אסטוטי מלשון לטינית astute, בערמה. „לא תאנסו שום אדם לבוא בתורתכם באונס ובאסטומו" (צד 558 ב') צ"ל באסטוטי=בערמה.

א ס פ ר ג ו ס: מין ירק ידוע asparagus, לעוו בספרו על הצמחים (אראמיישע פפלאנצעננאמען 51) הראה כי הוראת המלה הוא שם כולל לנצני צמחים שונים ובפרט נץ הכרוב, וראיה לזה בנדרים (פ"ו י') מן הכרוב אסור באיספרגוס. ועשו ממנו משקה לרפואה לשלשל בני מעים. בתשובת הגאונים להרכבי נאמר: ודע כי יש בכרוב דבר עגול בכדור והוא הנקרא אספרגוס וכו' ומטילין ממנו בתוך היין ובתוך השכר כי יש בו כח שמונע מן השכרות (שם צד 196). „ושותה אספרגוס מעומד" (צד 167 א'). ונמצא ג"כ אספרגוד (צד 170 א') בטעות כי צ"ל אספרגוס.

א ס ר ט י א צ"ל אסטרטיא מיונית *στρατία*, חיל או צבא, אסטריא של מלך (קדושין ע"ו.) „יכתב באסרטיא דידך" (צד 248 ב').

א פ ו נ ד ר : אבנט שבו צרורין מעות, מלשון funda (צד 79 א', ועי' ברכות ס"ב:).

א פ ו פ ס י ס (בלשון רבים אפופסין): מיונית *ἀπόφασις* גזר דין (verdict). מלמד שמהר סיני נטלו איפופסין שלהם למיתה (ויק"ר פ"כ י'). „וגם איפופסים (צ"ל אפופסים) של עולם מ' יום" (צד 485 ב'). „נתן להם נ' אפופסין" (שם).

א פ ו ש ט ו ל ו: בלטינית apostolus ובאנגלית apostle שליח של הכנסיה הנוצרית, והם היו מתלמידי ישו „טומאש אפושטולו" (צד 467 ב') והוא St. Thomas.

א פ י ר י ו ת: (צד 115 א'), אפשר שהוא אפרייא, מפרסית אפרי=יישר כח, ובלשון רבים משמע שבחות והודאות, וכמו אפירין נממייה לר"ש (ב"מ קי"ט סוף). אך קשה להבין כוונת המאמר הנ"ל, ואולי כך פתרונו: „כי מה כל עפעפי שריסי (ואפשר ר"ל רסיסי כלומר הדמעות שתזלגנה העינים [תרגום רביבים בירמיה ג' ג' הוא רססיא] בעת שמשמיעים) אפריותיו שמורד ויוצא מפיהם כשמזכירין באותו השם הנכנס באזנים ויצא בפה ומשתכח מלך (צ"ל מלב) שאינו הגון לו".

א פ ק ר ס ו ת (וגם אפקרסין): מיונית *ἐπικάρσιον*, מעיל העליון (עי' מ"ק כ"ב:). „במה מרגליות ימצאו באפקרסותו של עני" (צד 29 ב'), היינו בכים אשר במעילו.

א פ ר כ ו ס או איפרכוס: *ἔπαρχος* שר המדינה (צד 128 א'); אפרכיא הוא המדינה (province).

א פ ר ס מ ו ן כמו אפרסמון או ב ל ס מ ו ן: מיונית *βάλσαμον*, והוא בושם שנותן ריח טוב. לדעת לעוו (אראמיישע פפלאנצעננאמען 53) מושאלה מעברית בושם (באנגלית balsam). טובלין אותם ברמ"ח נהרי בלסמון ואפרסמון (צד 256 א'). „ששרו באפלסמון נק." (צד 117 ב').

א ק ל י ם (רבים אקלימים): מיונית *κλίμα* באנגלית clime. שטח ארץ שזמנה ומזג אוירה שוים. „והסכמה מהאקלימים המשועבדים לנו" (צד 62 א').

א ר ג ו ן: ארגמן, וארגונא ילבש (דניאל ה' ז'). ארגוונין טוב (צד 417 א') כלומר בגדי ארגמן (purple).

א ר ו נ י י ש: צ"ל אדונייש, בלטינית ydonus. חהו נוסח העתקה הרומית. „נהר גדול ששמו ארונייש ואומרים כי הנהר ההוא יוצא מגן עדן" (צד 471 א').

א ר כ י ט ק ט ו ן (צד 226): architect.

א ר כ י ס ט ו ס: צ"ל ארכונטוס, מיונית *ἀρχων* פקיד. „דאת בעי מתעבדא ארכיסטוס (צ"ל ארכונטוס) ו ב ו ל י ס ט ו ס" (צד 248 א', ועי' איכה רבתי ב' ד').

א ש ט ו פ א ש י ץ: צ"ל טופאציש topazes, אבן יקרה מגונים שונים, בין האבנים הנמצאות בגן עדן (צד 471 א').

ב ד י ד: כלי חפירה (צד 228 ועי' כלים פכ"ט ז').

ב ו ל י ס ט ו ס: צ"ל בוליוטים, מיונית *βουλευτής* יועץ. „שמעין עליך דאת בעי מתעבדא ארכיסטוס ובוליסטוס" (צד 248 א').

ב י ב: בסורית בוביא ושרשו הוא בוב, מבוא, כמו בבא ושער. חפירה באדמה שיורדים אל תוכה השופכים והמים המלוכלכים. „משל למלך שהיה לו ביב של בורסקי ובנה על גבו פלטרין" (צד 560 א'). בב"ר (פ"א ה') מלך ב"ו בונה פלטרין במקום הביבים.

בֵּ י מֵ י: מיונית *βῆμα*, המעלות בהאיפודרומין שבהן ישבו הכתות השונות (עי' פערלעס בהעתון M. G. W. J. חלק כ"א צד 135). „ועל כל כותר שבעה בימי אחד למעלה מחברו" (צד 529 ב'). גם

נמצא „במסמאות" (צ"ל במטאות" לשון רבים מן בימי) והם היו המעלות המוליכין לכסא המלך (צד 528 ב').

ביקורנאה: בלטינית bicornis, היא בעלת שתי קרנים. „ויש לנו מין בהמה הנקראת ביקורנאה ויש לה קרן במצחה". ונראה כי טעה המעתיק וצ"ל שיש לה ב' קרנים במצחה. ובעלת קרן אחת היא **האוניקוריוס** (עי' לעיל). ואפשר שזאת החיה היא rhinoceros שיש להן לפעמים קרן אחת ולפעמים שתי קרנים.

בכא: בלטינית bacca הוא כעין גרגיר או דבדבן (באנגלית berry). „והיתה רואה על כתיפו הימנית כמו בכא אדומה" (צד 278 א').

בלוט: בערבית הוא אלון (אייכע oak), ועושה פרי אגוזים הנקראים acorns (עי' דף 46 א').

בלען: מי שבולע המאכל בחפזון. „אל תהי חציף ובלען" (צד 30 ב'). וכן בספר ראשית חכמה (פרק ד"א) „האוכל על שלחנו צריך שלא יהיה גרגרן ובלען.

בנחק: בערבית הוא עץ עושה פרי אגוזים הנקראים באנגלית hazel-nut (וביהודית חזיר־נים הוא בודאי משובש מזה). בהעתקה הערבית של שמות האילנים בא"ב דבן סירא (צד 46 א').

ברדלית: בלטינית pardalis הוא הנקבה של החיה הנקראת באנגלית panther ממין נמר (עי' ב"ק מ"ו:). „ודעו כי בארצנו מגדלין הפילין והברדליס (ברדלים) שאנו קוראין דרומדרה" (צד 470 א'). והמעתיק טעה כי דרומדרה הוא מין גמלים ולא חיות היער.

ברס (מברים): בארמית משמש לנהקת החמור (באנגלית bray) „דוב מנמנם חמור מברים" (צד 528 א').

גבה, גבהות: בחכמת התכונה היא עליית כוכב במזלו ברקיע (ascension). בברייתא דמזלות וברייתא דשמואל הקטן (צד 283 ב', 546 א').

גונדא: בלטינית candys, האדרת שהיתה מצויה בין המדיים „ליתפרע מהני דחפו גונדי (סוטה כ"ב:) פי' הערוך דמתכסין בגדים שחורים (עי' צד 513 א').

גיל (רבים גילים): על שנות האדם ופרקו, וגם בערבית במובן הזה. המלה נגזרה משרש גל. להקיף ולסוב. גם תקופה ודור בהוראתם הראשונה משמע היקף והיסב. מן הילדים אשר כגילכם (דניאל א' י'). „א"ל הקב"ה למשה דורות דורותיהן וגילין גילין הם" (צד 373 ב').

גמולים: מלשון גמולי מחלב (ישעיה כ"ח ט'), וע"פ דרך המליצה הוא תואר לדדים מיניקות, ונוסד על מאמר חז"ל עה"פ ברכי נפשי את ה' ואל תשכחי כל גמוליו. מאי כל גמוליו. א"ר אבהו שעשה לה דדים במקום בינה (ברכות י'.) „ותיכן לו (לתינוק) גמולים טובים במקום בינה" (צד 238 ב').

גרפית (גרופית): מיונית γρύψ (באנגלית griffin), והוא מין חיה משונה בהגדת היונים חציה ארי וחציה נשר. „יחמור מימין ופיל משמאל, ראם מימין וגרפית משמאל" (צד 528 א'). ונקראה ג"כ בשמה הלטיני גריפוס (gryphus) „אלא אנחנו עוברים עם אונילו (צ"ל אונילו הנשר) גריפוס" (צד 468 ב' ועי' צד 469 א'). ונחשבה גם בין העופות „ובארצנו יש עוף הנקרא גריפון" (צד 470 ב'), מפני שחציה נשר.

דומן (צ"ל רמן): בערבית הוא הרמון הידוע, והמעתיק בא"ב דבן סירא (צד 46 א') העביר את המלה רמונים לערבית רמון.

דוק: (באנגלית duke) כמו דוכס, והוא שר או שררה „ויש ג' מלכיות דוקים וקונטים" (באנגלית count) וכו' (צד 469 א').

דיאמטרין: (אנגלית diameter). בחכמת ההנדסה הוא הקו המחצה את העגול לשני חלקים שוים ונקרא אלכסון בין בעלי חשבון. „אתה נותן דיאמטרין שלהן ששה מזלות" (צד 284 א').

דיאמנטיש: (diamonas) אבן יקרה והיא השוהם. „ויש בו אבנים יקרות רבים קרוב לנ"ע ויקראו דיאמנטיש" (צד 468 ב').

דימוס: פערלעס גורם דמס מיונית δῆμος (עי' בהעתק M. G. W. J. חק כ"א צד 123). והיא כתה של משחקים במרוצת הסוס „ארבעה דימוסיות היו באיפודרומין... ובכל דימוס היו שבכות" וכו (צד 529 ב').

דיקסומין (צ"ל דכסמני) מיונית δεξαμενή והוא מקוה או ברכת מים (cistern). בפסיקתא רבתי ד' נאמר: ואליהו עשה דכסומני בתוך בית סאתים זרע; „המלך עושה דיקסומין... מאיזה מקום היה נובע אותו הדיקסומין" (צד 529 ב').

דלוסקום: כמו גלוסקום מיונית גלוסוקומון, כיס או תכריך או אמתחת „דלוסקא (צ"ל דלוסקום) של כתבים" (צד 422 ב', ועי' מגילה כ"ו: דלוסקמי ספרים).

דנקא: מטבע פרסית בשוה ששית של אדרכמון „מביא כשבה בת דנקא סלע" (צד 352, ועי' ב"מ ק"מ:).

דרדור: בלשון ערבית „דרדורה", כלי עגול כמו חבית (לדרדר הוא להתגלגל). „לקח הדרדורים ותלה אותם" (צד 346 ב', ועי' כלים פט"ו א' דרדור עגלה).

דרומדרה: (באנגלית dromedary) והוא גמל בעל חטוטרת אחת. „ודעו כי בארצנו מגדלין הפילים וברדלים שאנו קורין דרומדרה" (צד 470 א').

ונ"כ יש בארצי בהמות שקורין דרוריום (צ"ל דרומדריום) ונמלים לבנים" (צד 467 ב').

דרמסיות: הערוך גורס אנדרולמוסיות שהוא מיונית והוראתו מגפה וגזרת פורענות על האדם. „הביא עליהם דרמסיות זה הדבר" (צד 150 ב', ועי' פסיקתא דר"כ דף ס"ז).

דרקון: מיונית δρακων ובאנגלית dragon, נחש צפעוני, ובאגדה היונית נחש מעופף. „ושוכבים בלילה על האילנות מפחד נחשים והדרקונים" (צד 468 ב', ועי' ברכות ס"ב: אתא דרקונא שמטיה לכרבישא).

הושקבו (צ"ל האפישקבו מלטינית episcopus), זקן הכנסיה הנוצרית ואחד ממנהגיה. „והנה הפאפא (pappas האפיפיור) והושקובו של"א (ש"מם ל"קללה א'זכיר) באו עמו".

היולי: נגזר מיונית ὕλη הוא חומר, ולפי שיטת אריסטו החומר הקדמון יסוד הבריאה (עי' אוצר ישראל ח"ב 206). „כי היולי השמים היה מבהקת אור לבושו שהוא דבר זך עד לאין תכלית והיולי (הארץ) היה משלג שתחת כסא הכבוד שהוא גשם (ר"ל חומר) ענוה ודכב" (צ"ל עבה ורכה). וכן תרגום גולמין המעתיק ללשון רומית.

הישר: בערבית אשאר אלנאר, הוא להדליק את האש. „ישרתי הארתי לשון ערבי כשאדם אומר לחבירו האר לי הוא אומר הישר לי" (צד 577 א').

ודאי (בלשון נקבה ודאית): דבר ממשי שאין בו ספק. „לחם אבירים... והיא האכילה הודאית" (צד 273 א').

זיהיון: בסורית זיונא במקום זהיונא, הוא המשפיע אור ונוגה „שררה של זיהיון" וגם „בעלי זהיון" (צד 115 א').

זמרגדין: בלטינית smaragdi (באנגלית emerald) אבן ירוק רב הערך, והוא נופך (תרגום אונקלוס לשמות כ"ח י"ח אזמרגדין). „וחמשת אלפים אמה של זמרגדין" (צד 27 ב'). ובמקום אחר נקרא מרקיידיש (צד 471 א') „ועוד יש לנו שלחן שאנו אוכלין עליה והיא ממארקיידיש" (צד 472 ב').

זרד: קול נאקה, ולא נתברר מקורו. „כבש חונב זאב זורד צבי מפרם" (צד 528 א').

זרניך: בערבית זרנק, מין מתכת שעושים ממנו סם חריף, באנגלית arsenic „והוא סיד חרניך" (צד 46 א', ועי' חולין פ"ח: ואף הזרניך).

חנב: בערבית הוא להיות מוכה בכבדות הדבור מחמת האף. „נמר צורח כבש חונב" (צד 528 ב').

חכינא: מיונית ἔχιδνα נחש ואפעה (והוא כמו עכינא) „אשכח חד חכינא דכריכה עלויה" (צד 248 ב', ועי' ב"ר פ"ב מ"ו).

חסימא: בערבית „חסם אלערק" הוא להקיז דם מהעורק, וחסום משמע חרב. „יד לחסימה תקצץ" (צד 507 ב') והמגיה פירש בערבית אלפצאדה שהוא ג"כ הקזת דם. ואפשר שמה שנאמר ניטל חסומן (כלים פי"ג ג') שהוראתו חדוד הסכין נגזר מחסום בערבית.

חרדל: מיונית χαραδρα זרם שוטף בהרים, „לבוא לפרות בחרדל" (צד 529), והגירסא „הירדן" במקומה עומדת (ועי' מקואות פ"ה ו' מטבילין בחרדלות).

חרותים: (צד 46 א'). לפי גירסת כ"י האלבערשטאם ˙˙צ"ל חומשניות שהוא לדעת לעוו (אראמיישע פפלאנצעננאמען צד 44) מין חבושים באשכנזית מיספעלן ובאנגלית medlars.

טטפראות: צ"ל טטראפילות, מיונית τετραπυλον היכל נהדר ומפואר בארבעה שערים „אלף טטפראות" (צד 394 א', ועי' מדרש תהלים נ"א ד').

טיגרים (או טיגרא): מלטינית tigris ובאנגלית tiger, והוא נמר בעברית. „וכן יש מין אחר מבהמות (צ"ל מחיות) שקורין טיגרים" ועוד שם „ויש לנו בהמות אחרות ונקראות טוגרא (צ"ל טיגרא) ואותן בהמות הן קטנות מפילין" (צד 470 ב').

טימי: מיונית τιμη שוה כסף, או הטלת מס (assesment) „למלך ששלח שלטון שלו לגבות טימיה שלו" (צד 134 ב' ועי' בתרגום אסתר ג' ח' ולמלכא לית ליה טימי מנהון).

טכס, טכסים: מיונית τάξις סדר, וגם בהוראת מין ומחלקה „בטכסי שלהבת" (צד 418 א') „טכס של נגעים" (צד 482 א'). בטכסיסי מלך" (צד 150 ב').

טפי: בערבית הוראת טפי לכבות, בתרגום לישעיה (מ"ג י"ז) דעכו כפשתה כבו, דעיכו כבוצא עמי מפו. „ונסגוד למיא דמטפין לנורא" (צד 1 ב').

טפילה: מלשון תפל וענינו חסרה טעם „טפילה אחת אם גלות הפלשתי" (צד 83 א').

טפיטא: מלשון יונית ταπητος באשכנזית נגזר השם טעפפיך מעצם השרש הזה ובאנגלית tapestry. „הציע המטות ביקטאות ובטפיטין" (צד 226 ב'). טפיטן של סוס (כלים פכ"ג ב') והרבים טפטיות (איכה רבתי פ"א מ"ז) ופי' בעל מוסף הערוך מכסה מרוקם מגונים שונים לכסות הכתלים או למכסה סוסים.

טפף: מערבית טפוף. מדה שאין בה תוספת וגרעון רק קו המדה ביושר „אלף טפף בירניות" (צד 394 א'), ור"ל אלף מבצרים אשר גבהם שוה (ועי'

ב"ב ע"ה: אלף טפף גינואות).

טראבוקו: מכונה להשליך אבנים כעין catapult שהשתמשו בו הרומיים „אני אעשה לך טראבוקו שמתוך תנועתו תשליכהו לתוך כבשן האש" (צד 6 א').

טריגון: מיונית τρίγωνον בעל שלש פנות „י"ב מזלות עשויין ד' טריגונין" (צד 282 ב', ועוד 545 ב'), ומשמעו בחכמת המזלות הוא מחלקה של שלש מזלות (באנגלית trigon). בתלמוד (נזיר ח':) מצינו דינון טריגון טטרגון פנטיגון, ור"ל בשנים בשלשה בארבעה ובחמשה כתלים.

טרקסין: מיונית θριγκός זר או מסגרת וגם מחיצה או חומה „אמה טרקסין" (צד 301 ב', ועי' מדות פ"ד ו').

טרשים: בסורית טרשא, צרורות קשים ורגבים, „שנבראו בה טרשים וקשקשים" (צד 10 ב') „חורש עמנו בטרשין" (צד 31 ב').

יקטאות (צ"ל קיטאות): קיטא או קטה, לפי השערת קרויס מלשון יונית κοίτη מצע או משכב, וקאהוט משער שהוא מלשון פרסית צתו „וילון" או סדין. „הציע המטות ביקטאות (צ"ל בקיטאות ובטפיטין" (צד 226 ב'). ומצינו קייטא שיש בה פספסין (נגעים פי"א ז'); וסרוחים על ערשותם אלו קטיות משופעות כד"א וסרח העודף (ויקרא רבה).

כוב: בארמית הוא קוץ, תרגום את קוצי המדבר (שופטים ח' ז') ית כובי מדברא. „כוביות של אש" (צד 133 ב', 449 ב').

כולס: „מעשה באדם אחד שרצה להתערב ממנו בכולס" (צד 41 ב') אפשר שצ"ל „בכלום" ר"ל בכל משהו, ומלת כלום משתמש לפעמים גם בלי שלילה. בתלמוד (ברכות כ"ב:) נאמר פטור מכלום, ובדפוסי אמשטרדם וברלין כתבו בכולס.

כרתיים: הבאים מאי כרת (Crete) ונקרא נ"כ „קנדיא" בתלמוד מצינו תפוחי הכרתיים (מנחות כ"ח: ועי' צד 302 ב').

לבלב: קול נהקת הגרפית. „ראם מצלצל וגרפית מלבלב" (צד 528 א').

לופון: שם עץ יקר המציאות (עי' צד 472 ב') ובנוסח הלטיני של אגרת פיטרי גואן כתבו „אבן" עצי הבנים (ע"ע אבליגה).

ליפרים: אפשר שהוא משובש מן leopard שהוא באנגלית נמר טלוא. „ודובים לבנים ובהמות הררים (כלומר נרי ההרים) שקורין ליפרים והם גדולים כמו כבשים" (צד 467 ב'). והמעתיק יכנם „בהמות" בשגיאה.

ליתיק: ביונית λιθικός עשוי מאבן, „יושב על ספסל של ליתיק טהור" (צד 118 א'), ובחגיגה י"ד:) נאמר במעשה מרכבה „אבני שיש טהור".

מורביא או מרביתא: בלשון סורית הוא ענף. „נעץ בה מורביא של הדס" (צד 117 ב', ועי' סוכה פ"ד ה' מורביות של ערבה). ונראה כי שרש המלה הוא „רבה" לצמח ולפרח.

מזמוטי: מקורו אינו ברור, ולפי הנראה הוא שחוק וזמר „כבני אדם שמתקבצין ובאים לראות במזמוטי חתן וכלה" (צד 312 א', ועי' חגינה י"ד:).

מחשמה: בערבית חשמה משמע צניעות וביישנות, ובמעשה הנמלה (צד 534 ב') הוא שם של מלך או מלכה של הנמלים.

מיראייל: מצרפתית merveille, פליאה או דבר מופלא. „כי קבענו לפני היכל שלנו מיראייל שהוא עשוי בערמה". ואולי צריך לקרוא מיראויר mirair מראה (שפיגעל) וכן הוא בנוסח הלטיני.

מכורין: מיונית μάχαιρα, חרב קצרה (באנגלית dagger) „שכן קוראין בלשון יוני לסכין מכירין" (צד 233 ב', ועי' ב"ר פ"ח נ' מכירין נתנו בתוך מנעליהם).

מלחם: (צד 49 א') הוא „חול" העוף החי לעולם (באנגלית phoenix). לפי השערת שור (החלוץ ח"ח 172) הוא מיונית μαλακός „רך נעים וטוב". ויש גירסא אחרת „מלתם" (עי' אוצר ישראל ע' חול). במקום אחר נקרא פינאש (צ"ל פיניש) „וג"כ יש בארצי עוף אחד היותר יפה שבעולם שקורין אותו פינאש" (צד 468 ב') וצ"ל פיניש (phoenix).

מעונה: בחכמת המזלות הוא „בית מדורם" של שבעה כוכבי לכת ברקיע שבו נבקעו דרך הילוכן (באנגלית mansion) ועי' בברייתא דמזלות וברייתא דשמואל הקטן (צד 282 ב', 545 ב'). וגם „מעלה" משתמשת במובן זה.

מנגנון: מיונית ולטנית manganum מכונה. „רץ תנין של כסף במנגנון" (צד 528 ב'), וכן בתרגום שני (א' ב') אריון ונשרון סלקון במנגנון.

מסיפסין: צ"ל פספסין, מלשון „פסים", מגוונים שונים מצובעים „ובמין פספסין עשוי מלמעלה (צד 299 ב'). „בברייתא דמ"ט מדות „מסיפסין" (צד 295 א'), צ"ל פספסין (ועי' נגעים פי"א ז', קייטה שיש בה פספסין).

מעדנות: „שבעה מעדנות כימה" (צד 542 ב') ע"ד התקשר מעדנות כימה (איוב ל"ח ל"א), ומכוון על שבעה הכוכבים שבכימה (Pleiades) וע"ע אים טהר.

מצעתים: בסורית מצעיתא משמע הממוצע „לבנה מצעתים" (צד 544 א') משמעו מי שהשפעתו נוטה לשני הצדדים, ממוצע. ונקרא „מצעתים" כי „לבנה ממונה על מפתחי שמים וארץ וערב הוא לעולם

לרעה ולטובה" (צד 547 א').

מרגזייה: (משרש רגז, בהיפוך מגזר וגרז) מכתש ומדוכה „והביא סיד חרניך ופרר במרגזייה" (צד 46 א'). בירושלמי (שבת פ"ז ב') כד מכתת במרגזייה.

נאשפייא: בלי ספק שהוא משובש מן זאשפייא, בצרפית jaspe, והוא אבן ישפה, בין האבנים היקרות (עי' צד 471 א').

נירון: ביונית νεῦρον משמע זרוע נטויה וכח העצבים (nerve). „נירון המערבי שבמערב" צד 555 ב') היא מלכות הרומיים האדירה אשר במערב. „ונירון המזרחי שבדמשק" (צד 556 ב') היא מלכות ישמעאל האדירה תחת הכליפים הראשונים. ובנוסח אחר כתבו „הנירדון" (שם צד 552 ב').

נסא: מיונית νῆσος. תרגום ואמר יושב האי הזה (ישעיה כ' ו') דימר יתיב נסא הדין. „לנסין שבים" (צד 255 ב').

נסיוב: לפי גרסת עפשטיין (קדמוניות היהודים 121) בא"ב דבן סירא במקום „נסב" (צד 46 א'). כמו שהוא בדפוס שטיינשניידר מלשון נסיובי דחלבא (פסחים מ"ב.) שהוראתו פסולת החלב. ובא"ב נאמר „תגלחת נסיוב סיד" ר"ל הרכבת הסיד עם הזרניך.

נרגרוציש: צ"ל מרגריטיש, בלטינית margaritae מרגלית „והאבנים אשר השלחן יושב עליהן נקראו נרגרוציש" (צד 472 ב'), „ובאותו מעין יש אבנים נקראו שמן נירוטאש" (צד 471), צ"ל מרגריטיש.

סאגיטאריים: בלטינית sagittarii בעלי קשת, ובשם הזה מכנה הספר את הקנטורים (centaurs) בעלי קשת משונים בהגדות היונים שהיו ממתניהם ולמעלה כמראה אדם ולמטה ממתניהם כמראה סוס (עי' צד 468 א', ולהלן בצד 471 א' נכתב בשבוש „שולטיה" תחת סאגיטאריים).

סבך, מסבך: ענינו סכסוך וערבוב זה בזה מלשון נאחז בסבך. „בקבוק מסובך במי ורד" (צד 252 ב') ר"ל בקבוק מים שמעורב בו מי שושנים. „ועשאן כמין מסבך בשתי פגישות" (צד 464 א'), מסבך הוא מבריח זה אל זה, שתי פגישות כמו שתי קצוות פוגשות זו בזו.

סוסטרה: לפי השערת קרויס הוא מיונית σωστρα קרבן תודה בעד הצלת נפש. „ואחזיה נופל בסוסטרה שלו (ר"ל בקרבן תודתו שהוא חייב לה') שלח לשאול בבעל זבוב אלהי עקרון" (צד 500 ב').

סטיריגמוס: מיונית στηριγμός בחכמת המזלות הוא עיכוב תנועת הכוכב ברקיע ומעמידו במקום אחד לפי מראית עין (עי' בספרי התכונה לתלמי היוני) „ומהו סטיריגמוס שלו שהוא מעכב את הילוכו ואינו מהלך לא לפניו ולא לאחריו" (צד 282 א'). וגם בברייתא דשמואל הקטן (צד 545 א') סטרונימוס או טרוגימוס צ"ל סטירינגמוס.

סילידוניש: בלטינית ואנגלית sardonyx אבן יקרה בעין השוהם „והאבנים הגדולים שלנו מסילידוניש מוסבות עם השוהם" (צד 472 ב').

סימן: ביונית σημεῖον נס ודגל המלוכה (עי' הורדוטוס חלק ח' 92) „ולמה נקרא שמו וילון לפי שהוא דומה לסימן של מלכים שמכניסין אותו בפתח פלטין של מלך" (צד 259 א').

סכייה: מלשון „סכא" בסורית לראות ולהביט, וענינו מבט וסקירה „הרחוק והקרוב בסכייה אחת" (צד 379 ב').

סכך, „מסכך דשיאדי" (צד 274 ב') צ"ל מתכך דשיראי. תכך הוא משורש הארמי תך שהוראתו לאכל או להשחית, ולכן תכך דשיראי (שבת צ'.) הוא התולעת המשחית את המשי. ואפשר שהוא גם התולעת הנקרא תכלא ר"ל תולע מכלה, ואמרו נפל תכלא בכולהו שיראי (ברכות נ"ו. ועי' לעווינזאהן זאאלאגיא דעס תלמודס 321).

סכף: כמו סגף וענינו ענוי נפש ורעבון „מפני שאיבריה סכופים עליה" (צד 129 א'). ועי' איכה רבתי פ"ב ה' סכופים סכיפים).

סנוברין: עץ פרי נמנה בין האילנות (צד 46 א') והעתקתו בערבית כתובה בצדו „צנובר" והוא עץ רענן הנקרא באנגלית pine רק אי אפשר שזהו העץ כי הוא אילן סרק.

סנפרנון: מיונית σαπφείρινον והוא אבן ספיר (sapphire) „וראה שם את המטה... והוא של סנפרנון" צד 360 א'). ובמקום אחר נקרא „שאפייר" (צד 471 א', 472 ב').

סנקטור: אפשר שהוא מלטינית senator יועץ. ויותר נכון לקרוא סקרטורי secretarius מזכיר וסופר „והיו עשרה בני המן סנקטורים למלך וקראו בו" (צד 58 ב'). וגם בקהלת רבה (ט' סוף) ושבנא הסופר סקיוופטרי צ"ל סיקריטארי.

ספרגלים: בערבית ספרגל והוא מין חבושים (באנגלית quince) נמנה בין אילני עושי פירות (צד 49 א', ועי' ירוש' מעשרות פ"א ב' הפרישין איספרגלין).

סריק: ענינו רק כמו אילן סרק, עץ שאינו עושה פירות „ולגפן פוריה שנותרה בלא (צ"ל כולה) סריקי" (צד 14 ב').

עון גואן: צ"ל סאן גואן (וכתבו בשבוש בלשון נגאי) „רינולייא עון גואן" (צד 471 א') הוא יום החג לזכר יוחנן המטבל המכונה סאן גואן (St. Joha). בהעתקה הרומית שהדפיס צארנקע (אבהאנדלונגען דער זאכסישער געזעלשאפט דער וויסענשאפטען-

היסטארישע פילאלאגישע קלאססע חלק ח׳ 124)
in festo sancti Johannis Baptistae.

עון קריסטו: צ״ל אנטיקריסטוס (וכתבו „עון" בלשון נגאי) המתנגד לקריסטוס משיחם, והשטן וכת דיליה מכונים בשם הזה. „וכשעון קריסטו יולד אלו האנשים יעשו רע גדול... וכשעון קריסטו (ר״ל השטן) ימלוך יתחברו אליו" (צד 467 ב׳, 468 א׳).

עזרדין: קאהוט גורס „עחרר" מערבית „זערור" בהיפוך האותיות, והוא עץ פרי הנקרא באנגלית sorb ובאשכנזית שפירלינג, ונמנה פה בין האילנות שעושין פירות (צד 46 א׳, עי׳ דמאי פ״א א׳ השיתין והרימין והעחרדין).

עילה: מלשון עלל ומשמעו עלילה וסיבה. „כתיב עילתו" (צד 503 ב׳).

עסס: בארמית. ענינו לדחוק ולכתוש, ע״ד תעסותם רשעים (מלאכי ג׳ כ״א) „ובאים ומעסים את המלכים" (צד 8 ב׳).

פה: קאהוט משער שהוא מלשון פרסית, אך לעוויזהן (בספרו זאאלאגיע וכו׳ 305) מפרש שהוא התולעת המטיל את ביציו בפי התאנה, באשכנזית פייגענגאלוועספע. „מפה (צ״ל מפה) דתאיני" (צד 274 ב׳, ועי׳ שבת צ׳. ופה דתאיני).

פודגרא: ביונית ולטינית podagra (באנגלית gout) חולי הרגלים „שלשה דברים מביאין את האדם לידי פודגרא" (צד 166 א׳, עי׳ סוטה י׳).

פולסא: בלטינית pulsus חבוט והכאה, „מקרשין את הגוף והנשמה בפולסאות שלהן" (צד 289 ב׳, ועי׳ ב״מ פ״ה: שתין פולסא דנורא").

פורפירון: מיונית πορφύριον בגד תכלת „וקרעה פורפירון שלה" (צד 190 א׳); „ופורפירא שנזרקה עלי" (צד 227 א׳).

פחים: (צד 544 א׳) משמעו מוקדי החום, מלשון ימטר על רשעים פחים אש (תהלים י״א ו׳); צינים פחים (משלי כ״ב ה׳) הוראתם היא: מוקדי קור (מלשון צנה) ומוקדי חום.

פטום: מיונית φυθμήν שרש ועוקץ של נטע, כמו פיטמא של רמון (עוקצין פ״ב ג׳), „אפילו אוכל פטומין" (צד 10 ב׳).

פטומא: קאהוט גורס „פרטומא" מיונית προτομή גוף עליון עד החזה „חמי ליה פטומיה אשכח חבינא כרוכה עליו" (ירוש׳ תענית פ״ד ה׳ ועי׳ צד 248 ב׳), והמפרשים פירשוה „גיד הזכר" מענין הקודם.

פטריארקי: מלטינית patriarchae האבות או ראשי הכנסיה הנוצרית בערי המזרח „ומביאים אותו קודם לשני פטריארקי טמא טומץ (Thomas) ויש להם רשות מהאפיפיור" (צד 469 ב׳).

פיילי: מיונית φιάλη כוס ומזרק. „פיילי של יין מבושם" (צד 464 ב׳, ועי׳ סוטה ט״ו: פיילי של חרס).

פילימה: מלטינית platea דרך רחבה, כר נרחב „ולפני ההיכל שלנו יש פילימה שאנחנו שוכבים עליה כאשר אנו רוצים לראות הבחורים מצחקים" (צד 472 ב׳).

פיסקיא: בלטינית fascia חגורה וקישור, מקום מסוים ומוגבל, באנגלית belt, zone „בפסקיא אחת של ארבעת אלפים אמה" (צד 295 ב׳, ועי׳ שבת ט״ו: ושל פסקיא).

פיקוניאה: צ״ל פינמוניאה, ארץ הפינמים עם ננס (בעלי קומה קצרה) ידוע בהגדת היונים (עי׳ עפשטיין. אלדד הדני צד 65). ועי׳ בכתב ששלח פרישטי גואן לאפיפיור (צד 468 א׳) ובאגרת הנ״ל לקיסר נכתב בשבוש פורונייאה (צד 471 א׳). הפינמים נזכרים ג״כ בשם פיקוסים (ביונית πῆχυς) בכלוחים פיקוסים (ב״ר פל״ז ה׳).

פלגוס: מיונית πέλαγος „ים". „כדי שלא תזוז לא לכאן ולא לכאן כאניה בפלגוס" צד 254 א׳, ועי׳ אסתר רבה פ״ה א׳, כהדא אילפא [ספינה] דרמכא בפילגוס דמיא).

פלה: בהפעיל מַפְלָה, להתעולל ולהתל, „מה אתה מפלה בי" (צד 1 ב׳ ועי׳ ב״ר פל״ח י״ג).

פלקון: (falcon) מין עוף המחונך לצוד דגים ועופות קטנים „ואין שום עוף שיוכל לקחתו רק הפלקון" (צד 471 א׳).

פמנינא: אפשר שהיא מלטינית feminina שייכת לנשים, היא הארץ שכל יושביה נשים הנודעת בין היונים בשם אמאזונים (עי׳ צד 468 א׳) שנזכרו בטופס הכתב הרומי שהדפיס צארנקע, ובשבוש כתבו „פונייאה" (צד 470 ב׳). ואודות מלכות הנשים עי׳ תמיד (ל״ב א׳) ויקרא רבה (פכ״ז א׳).

פסתקין: מיונית πιστάκια עץ פרי ידוע (באנגלית pistachio). בא״ב דבן סירא נמנה בין האילנות העושים פירות (צד 46 א׳, ועי׳ ירוש׳ כלאים פ״א ד׳ פיסתקין זיתים ורימון).

פפליון: בלטינית papilio באנגלית pavilion אהל ואפריון „לפפליון של קסרין" (צד 447 א׳, ועי׳ שה״ש רבה פ״ג ו׳ אפריון עשה לו פפליון).

פקעת: כריכה (קנאל, coil) „פקעיות של שתי ושל ערב" (צד 221 ב׳, עי׳ כלים פ״י ד׳ הכדור והפקעת).

פרגמטוטים: ביונית סוחר, מי שעוסק בפרגמטיא „פרגמטוטין לוקחים אבן טובה בשותפות" (צד 493 ב׳, ועי׳ קהלת רבה פי״א א׳ עובדא הוא בפרגמטוטים).

פרוקפי: מיונית προκοπή הצטיינות והתקדמות, „התחיל מחליק להם פרוקפאות" (צד 229 א׳) אותות ההצטיינות (עי׳ ב״ר פי״ב מ״ז אני נותן לו פרוקופי).

פרטא: בסורית פרטא „גרעין" „ובפריטי רמונים" (צד 84 א׳, בפסיקתא דר״כ צד ג׳ כהדה פרטתא דרמונא).

פרינסיף: מלטינית princeps שר או שררה „להודיע שאני פרינציף גדול בעולם" (צד 469 ב׳).

פרנס: בהוראת להנהיג ולישר, „ולא פירנס יוסף את הספינה" (צד 237 ב׳).

פתר: „נפתר ופתירה" (צד 543 א׳). אפשר שמשמעו התרחבות ותוספת (השרש „פת" ענינו להתרחב וממנו משתלשלים פותיא בארמית, פתח, פתר שענינו לפתוח בעברית). ונפתל ופתילה משמעו „בריכה" והתמעטות או גרעון. ולכן הוא אומר „נפתר (הלבנה) מלא ובא, נפתל חסר והולך, סוף פתירה (התוספת) שלם, סוף פתילה (הגרעון) נשלם" (שם).

צביון: בסורית „צבינא", חפץ ומאוה „צביונו של הקב״ה לחדש עולמו" (צד 364 א׳ ועי׳ כתובות קי״א. ארץ שצביונו בה).

צהב: בערבית הוא להיות אדום, ומשמעו להיות אדום מכעס „איש שהיה צוהב את חבירו" (צד 81 ב׳. ועי׳ מ״ק כ״ד: מצהיבים עליו, כלומר מצטערים עליו.

צנובר: בערבית הוא עץ הנקרא באנגלית pine ואינו עושה פרי כ״א נצנים משופעים בעלי עוקצין (pine-cones) ואלה דומים בצורתם לפירות ידועות שקוראים pine-apples, ואפשר שזהו כוונת המעתיק בא״ב דבן סירא (צד 46 א׳) שהעביר את שם האילן סנוברין ע״י „צנובר".

צריף: בערבית צריפה משמע ענפי עץ דקל היבשים וסוכות מסוככות בהם „ועשה לו כעין צריף" (צד 532 ב׳ ועי׳ סוכה פ״א י״א העושה סוכתו כמין צריף).

קברניטא: מיונית κυβερνήτης והוא רב החובל (עי׳ ב״ב צ״א: לספינה שאבד קברניטא), אבל פה הוראת קברניטין (בלשון רבים) היא המשוטים הקבועים בהספינה שבהם מישרים אותה בהילוכה „ותפוס אחד מהקברניטין שבידי ותיישר הספינה" (צד 237 ב׳).

קהה: משמעו חזוק וקושי (ואפשר מלשון קהה הברזל קהלת י׳) „והם זעומי נפש וקהויי לב" (צד 386 ב׳) שלבם עליהם כאבן.

קוביוסתוס: מיונית κυβευτής משחק בקוביא, ומזה גם במובן איש שאיננו נאמן ונחשב עם גנב „וכי גנב אתה או קוביוסתוס" (צד 501 ב׳ ועי׳ קדושין י״א.).

קוזמיאה מיונית κόσμοι תכשיטין, „כל קוזמיאה שלו כנוסין בתוכה" (צד 128 ב׳, ועי׳ דברים רבה פ״ב ל״ו שגנב קוזמין מתוך פלטין).

קולצני: בפרסית ובערבית קולנג היא מחלת המעיים (באנגלית colic) „החולי שיאמרו לו קולצני" (צד 3 א׳). ומשם משמע שסימן החולי הזה הוא צבת הבטן, והוא גם סימן לפעמים למחלת dyspepsia (אי התעכלות המזון).

קונדיטין: בלטינית vinum conditum יין המבושם „והיו משני אריות יוצאים קונדיטין ומשני אריות זולחין בשמים" (צד 529 ב׳, ועי׳ פסיקתא דר״כ ק״ב דברי תורה נמשלו כקונדיטין).

קונדק: אפשר שצ״ל קרדייק מלטינית cardiacus מוכה במחלת הלב „הראשון הוא קונדק (צ״ל קרדייק) וממליך מלך בחייו" (צד 556 ב׳. ועי׳ גיטין ס״ז: מי שאחזו קורדייקוס).

קונטס: (כמו קונדס) מיונית κοντός בד או עמוד, „והקונטיסין ארכו של כל אחד ואחד ו׳ טפחים" (צד 300 ב׳).

קונכי: מלשון יונית κόγχη (לטינית concha) הערוך מפרש מין ממינו כלים ברמות שבלול והוראתו בלשון יונית צדף או כלי עשוי מצדף (muscle-shell) או ברמותו. „קונכי של נחשת" (צד 226 ב׳. עי׳ ב״ר פ״ס י״א ר׳ הונא אמר קונכי).

קוסטה: בלטינית cista (באנגלית chest) סל או תיבה „ויש להם ארבע עצמות כענין קוסטים" (צד 468 א׳, ועי׳ כלים פט״ו א׳ קוסטות המלכים).

קוסטודין: מלטינית custodiani, שומרים ופקידים, „ומסרן לקוסטודין וחבשום בבית הסוהר" (צד 133 א׳, עי׳ ויק״ר פל״ה ה׳ הושיב בו קוסטרינוס כדי לשמרו).

קוסטינר: בלטינית quaestonarius, שר הטבחים הממונה למלא את המשפט לחייבי מלכות, „ומסרו לקוסטינר להרגו" (צד 358 ב׳) ועוד „נטלו הקוסטינר וכרכו בס״ת" (צד 442 א׳).

קורקס או קרקס: בלטינית circus עגול כעין טבעת או וו, בתרגום עקילוס „קרסים" נעתק קרקסים. „קורקס השמים בימי אוקינוס הם אחוזין" (צד 33 א׳) „בקורקסי ערבות" (צד 257 ב׳, ועי׳ ב״ר פי״ח א׳ קורקסין של זהב).

קילפא: כמו קלף ועניינו עור „ובקילפא דאילא כתובין ביה עשרה שמיא" (צד 548 ב׳).

קימיאטון: צ״ל קימיאקון מיונית χυμικόν מתמצית הסמים, ומשמעו תרופה של סם מרפא (באנגלית chemical) „תן לי קימיאטון שאעמוד מן המטה הזה" (צד 278 ב׳).

קינובין: צ״ל קינופין, בלטינית conopeum ערש מצרי מכוסה במכסה מעשה רשת להגן מן היתושים. ובכלל ערש או מצע של מנוחה כעין חופה (canopy) „יושב על שלשה קינובין (קינופין) של צדיקים" (צד 212 א׳, ועי׳ סנהדרין ס״ח. הוא יושב בקינוף שלו).

קלויאורי: אפשר שצ״ל קלאוינר בלטינית claviger נושא המפתחות. והוא שם תואר לשמעון

ביפא (סט' פיטר) שלפי אמונת הקתוליקים הבטיחו ישו למסור לו את „מפתחות מלכות השמים" (מתיה ט"ז י"ט), ומאז והלאה הוא נושא המפתחות. „חה היה הפאפא הראשון שהיונים קראוהו קלויאורי" (צד 558 ב').

קלוסין: אפשר שהוא מיונית χλευασια התהוללות והלצה כדרך המשחקים. „ותלה בה בשר מלמעלה מהן כדרך קלוסין" (צד 463 ב').

קליפות: פסולת סביב האוכל, כעין קשקשים לדגים, שנצרך פיצול וקילוף. והושאל אצל בעלי הקבלה לדבר טומאה הסובב את הקדושה. „היכלות הקליפות" (צד 124 א') או היכלות הטומאה כנגד היכלות הקדושה.

קלצירוניאה: אפשר שצ"ל קריצוליתוס בלטינית chrysolithos שם אבן יקרה, וכן הוא בנוסח הרומי (עי' צד 471 א').

קלשיאות: לפי הנראה הוא מאכל עשוי מחלמוני בצים „א"ל עשיתי מהם (מחלמוני הביצים) קלשיאות שחקתי מעט ועשיתי בהם" (צד 46 ב'). ואפשר שהוא משרש קלש „דק ומשוחק" (עי' חולין נ"ה: לא אמרן אלא בקולשיה כלומר הדק של המחול).

קמארא: ביונית καμάρα מכסה עגולה כביפה ובפרט עגלת צב „ועל כל קמארא וקמארא שנים עשר אריות ועומדים מזה ומזה" (צד 528 ב', ועי' פסיקתא דר"כ דף ח' צב... קמרוסתא).

קנמר: מיונית κεντρον עוקץ ודרבן או דבר חד כמו דקר „וקרני השור יוצאין לקראתו כשני קונטריות" (צד 527 ב', ועי' כלים פי"ד ג' הקנטר של בנאים).

קנקיליות: מיונית κιγκλίδες שערים ממעשה אשנב „ועל כל דרך ודרך היו קנקיליות ובמסטאות" (צד 528 ב'), ע"ע בימי.

קפל: ביונית κεφαλις כתר העמוד (באנגלית capitol) „אלף קפל מגדלות" (צד 349 א', ועי' ויק"ר פכ"ה ה' כעמוד הזה שיש לו בסים מלמטה וקיפלוס מלמעלה).

קרבונקליא: מלטינית carbunculus והוא אבן יקרה במראה אדמדם „ועל כל כפתור שתי אבנים הנקראות קרבונקליש" (צד 472 ב').

קרבלתאי: „בעל הכרבולת" והוא שם התואר לתרנגול, „וכרמא דתרנגולאי קרבלתאי" (צד 548 ב').

קרומין: (צד 46 א') הוא לפי הנראה מין עץ פרי. לדעת לעוו (אראמיישע פפלאנצענאמען צד 151) הוא מין נטע, אבל אפשר שצ"ל „קרמולין" בערבית קרמול, פרי עץ דומה לאשל (עי' ירוש' שביעית פ"ב סוף).

קרוסתולים: בלטינית crystallus אבן תבדולה „פיצל בין אבנים כולם קרוסתולים" (צד 528 ב', ועי' תרגום לאסתר א' ו' בהט... קרוסטלינין).

קריזמא: סופרי הכנסיה הנוצרית משתמשים בזו המלה (ביונית χάρισμα) לציין את הסגולות השונות שנדב ישו לתלמידיו. ובכתב ששלח פרישטי יואן לאפיפיור (צד 469 א' וב') משמעו סגולת היוכריסטיא (באנגלית eucharist) שזהו הלחם המקודש להם שאוכלים לזכר הארוחה האחרונה שאכל ישו, ולכן נאמר שם „ומשם יוצא הקריזמא שאפיפיור של רומא לוקח ממנו... ולוקחים מעט מן הקריזמא והוא מפי אותו האיש", כלומר מסעודתו האחרונה.

קרסטל: מיונית καρταλος סל, „מיד הלך ונטל קרסטל" (צד 45 ב', עי' שבת נ"ג. חולין טרסקל, צ"ל קרסטל).

קרקף: צ"ל קרפף, מקום שיש לו מחיצה וגדר כעין חצר „קרקף (קרפף) בית סאתים שהוא כחצר המשכן" (צד 300 ב').

קַשְׂוָה: גם קסוה, הוא כלי שרת בבית המקדש לנסוך את היין, קשות הנסך (במדבר ד' ז') „ועל כל קשוה וקשוה מרגליות חמשה" (צד 261 א').

רוביין: מצרפתית rubis אבן יקרה במראה אדום (באנגלית ruby) „אבנים טובות ומרגליות... רובייץ" וכו' (צד 471 א').

ריגולייא: בצרפתית régal הוא משתה וחג, מלבד ריגולייא עון גואן (ר"ל ביום החג של סאן גואן) באות הזאת נח ויישן" (צד 469 א').

ריגיון: לפי השערת קרוים הוא מיונית ραχία שאון גלים, והוא שם נהר אנדי של אש להבה ונחלות. „שוכן בריגיון נחלי להבה (צד 114 ב'); „אני ראיתי רגיון (ריגיון) נהר של אש" (צד 550 ב').

רתע: ענינו כמו „רתת" להזדעזע ולרעוד, „מקצת איברים מרתיעים ומקצת אין מרתיעין" (צד 487 א', ועי' פרה פ"ג ג' ונרתע לאחוריו).

שהבלוט: בערבית הוא עץ עושה פרי אגוזים הנקראים באנגלית chestnuts. בהעתקה הערבית של שמות האילנות בא"ב דבן סירא ((צד 46 א').

שומא: הוראתו בסורית וערבית סימן ואות הכרה, „ויש לו שלש שומות" (צד 555 ב', עי' נדה מ"ו. בן מ' שנים שהביא ב' שערות שומא).

שזופים: צ"ל שיזפים, מלטינית zyziphum מין פרי עץ הנקרא באנגלית jujube ובגרמנית יודענ־דארן „האפרסקים והשקדים והשזפים" (כלאים פ"א ד' ועי' צד 46 א').

שירא: ארץ הסירים היתה חלק מאינדיא ומשם הביאו את המשי לראשונה ולכן כנו אותה היונים בשם שיראים σῆρες או σηρικόν סיריקון. במדרש לעולם כתבו בשבוש „מסכך דישיארי" (צד 274 ב') וצ"ל דשיראי (עי' ספרא תזריע פ"ח פי"ג השיראים והסיריקון והכלך).

שיחור: הוא נחלת „וכתבו באבר (עופרת) ובשיחור... שיחור עשן שמתכנס ומגרדין אותו לעשות ממנו דיו" (צד 353 א') ובתרגום יונתן ונפח נור בשיחורין (ישעיה מ"ד י"ב). ומשמע מזה שהוא מין נחלת עץ (charcoal) המשמש לפעמים לדיו.

שינון: במאמר משובש בכסא ואיפודרומין של שלמה (צד 528 א') ואפשר שזהו פתרונו, חציין היו בעלי קרנים וחציין בעלי טרפות (קרא טַפְרות והוא בערבית כמו טפריה בדניאל ז' י"ט במשמע צפרני החיות, ופרושו כתוב בצדו „יד ושינון" ר"ל שיננא עוקץ ומחודד). אלו (בעלי הקרנים) בגמרא (בערבית מְגַמַּר היא פרסת הסוס) ואלו בטרפה (צ"ל בטִרְפָא באנגלית talon) ולפי הנראה „יד ושינון" עד „טרפה" הוא מאמר מוסגר כתוב בידי סופר ערבי.

שיפן: משרש שוף במשמע שחיקה, ובסורית שופפא הוא דק וכסוי „שיפון העין" (צד 555 ב') מי שיש לו דק על העין (עי' ויקרא כ"א כ').

שפוד: ביונית σποδος חנית שצולין בו בשר „שפוד (ר"ל חנית) שמים וארץ" (צד 116 א').

שפילה, שפלות: בחכמת המזלות הוא שקיעת הכוכב במזלו ברקיע (באנגלית fall, declination) ועי' בברייתא דמזלות וברייתא דשמואל הקטן (צד 284 א' וצד 546 א').

שקף: חבט ודחף, תרגום שדופות קדים שקיפן קדים (בראשית מ"א ו') „השקף שתי עיניך" (צד 370 ב').

שְׁקָק: כמו שוק, רחוב קטן, תרגום ברחובות תתן קולה ובשקקי יהבה קלה (משלי א' כ') „ובכל שוק ושוק היו בה שנים עשר שקקים" (באנגלית alleys).

תוברין: תבר כמו תפר, תפירות כעין לולאות „ועשה בה ארבעה תוברין" (צד 299 א', ועי' כלים פכ"ה א' כל שיש לו תוברות).

תוריאה: מיונית θεωρία השקפה והבטה, „בלשון יון קורין למראה ודמות תוריאה" (צד 253 ב').

תורמוס: ביונית θέρμος מין קטניות (באנגלית lupine) „כתורמס הזה .. ששולקין אותו ז' פעמים" (צד 446 ב', ועי' כלאים פ"א נ' והבצלצול והתורמוס).

תינתרא: בלשון עשרת השבטים לפי ספורי אלדד הדני (צד 20 א') הוא „יונה", ובלי ספק נגזר מלטינית turtur ובאנגלית turtle-dove, והוא ה„תור" בעברית. בערבית תורתור ג"כ שם עוף.

תלה, תלל: לשון „תליה" „והוא מתלה כל מעשיו... והתליל תחת ברוחו" (צד 32 ב').

תלי: הכוכב „נחש בריח" (dragon), בברייתא דשמואל הקטן (צד 542 ב') ומשמע הדרקון החונה בצפון גם בספר מזלות (צד 284 ב') ובספר יצירה (צד 242 ב').

תרבץ: בלשון סורית תרבצא חצר ומבוא „ולמד אותם בתרבץ" (צד 227 ב', וע"ע תרביצא באוצר ישראל).

תרז: בערבית הוא כאב הבני מעיים ושלשול „אלולי עטושים היה אדם נתרז בבגדיו" (צד 47 א', ב"מ צ'.).

תרטיות: צ"ל תיאטראות, בתי משחק „ונכנסין בתרטיות ובבתי קרקסאות" (צד 75 ב').